DE OPMERKER.

Bouwkundig Weekblad.

36e JAARGANG.

1901.

T.H.S.
BIBLIOTHEEK
DELFT.

'S-GRAVENHAGE,
TER DRUKKERIJ DER VENNOOTSCHAP „HET VADERLAND".

REGISTER.

Blads.

A.

Arbeidsduur (Loon en) 11, 51
Ambachtskunst 20, 409
Ambachtsonderwijs in de Provincie 21
Aannemen 51, 73, 83
Ambachtsschool (Van de Groningsche) 76
Aansprakelijkheid 77
Aannemen (Bladzijden uit de geschiedenis van het) 89, 97, 105
Adverteeren 102
Ambachtsschool te Groningen 106
Amsterdamsche Bouwverordening (De voorgestelde wijziging van de) 108, 114
Academie van Beeldende Kunsten te 's Gravenhage 169
Ambachtsonderwijs (Congres voor) 182, 246, 279
Ambachtsschool te Amersfoort (Plechtige opening van de) 183
Andermaal Jacob van Campen 201
Asphalt (Vindplaatsen van) 202, 219, 235
Amsterdamsche Huizen 209
Ambachtsonderwijs in Drenthe 215
Amsterdam (Het Raadhuis te) 218
Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam 225, 233, 241
Amsterdamsche Schoonheidsleer 230
Ambachtsonderwijs (Electrotechnisch) 256, 244
Asbest 274
Ambachtsonderwijs 270, 317
Aanbesteding in de 17e eeuw (Een) 332
Artistieke Vrijheid 340, 350
Ascona 353
Amsterdam in de Toekomst 361

B.

Bouwkunst der Negentiende eeuw (De) 2, 9, 17, 25, 33, 41
Bericht 33
Boekaankondiging 38
Belangrijke Beslissing (Een) 58
Boekbeoordeeling 61, 117, 148, 156, 261, 271, 380, 396
Bedreigde Gedenkteekenen (Twee) 76
Bladzijden uit de Geschiedenis van het Aannemen 89, 97, 105
Belang (Twee Gebeurtenissen van) 102
Bouwkundig Ingenieur (De opleiding tot) 107
Bouwkunst (Engelsche) 116
Bladzijden uit de Geschiedenis van het Polytechnisch Onderwijs 129
Bedenkelijke Nieuwigheid (Een) 148, 158
Bouwkundig Onderwijs 161
Bouwkunst (Over) 185
Bezoek aan de Pier te Scheveningen (Een) 187
Bevriesmethode voor het maken van Schachten (Over de Toepassing van de) 190
Bekrompenheid (Officieele) 254
Belangrijk Werk (Een) 255
Bouwmaterialen (Nieuwe) 274, 348, 358, 369, 380
Bladzijden uit de Geschiedenis van de St. Paulskerk te Londen 289, 297, 307
Bond van Waterbouwkundige Ambtenaren in Zeeland 309
Bestekken (Het maken van) 356, 363
Belangrijk Rapport (Een) 373
Bergamo 377
Bouwkunst (Critiek over) 382
Brescia 385
St. Bavokerk te Haarlem (De) 404

C.

Congres 5
Contrasten 132
Campen (Jacob van) 172, 201, 211, 217, 230, 250, 282, 321
Congres voor Ambachtsonderwijs 182, 246 279
Cementijzer (Heipalen van) 221
Congres (Van een) 257
Critiek over Bouwkunst 382

D.

Dam (A. W. van) 36
Duitsch Restauratieplan (Een) 42

Blads.

Dam (Op den) 253
Dam (Nogmaals op den) 259
Darmstadt (De Tentoonstelling te) 267
Duitscher over Engelsche Ambachtskunst (Een) 323
Della Robbia (Het Geslacht) 324
Dordrecht 348

E.

Een Woord aan de Lezers 1
Een Nieuwe Varieteit 22
Electrische Liften 53
Engelsche Smaak 68
Esthetische Belangen der Hoofdstad (De) 93
Engelsche Bouwkunst 116
Eerste Internationale Tentoonstelling (De) 178
Een of Twee Jacob van Campens 211
Electrotechnisch Ambachtsonderwijs 236, 244
Engelsche Ambachtskunst (Een Duitscher over) 323

F.

Fraai stuk Werk (Een) 49
Feestversieringen 66, 75, 85
Fransche Stad (Een) 284
Fonds (D. A. Thieme) 406

G.

Groningen (Uit) 38, 60
Groningen (Tentoonstelling te) 39
Gebouw op Aarde (Het schoonste) 57
Groningsche Ambachtsschool (Van de) 76
Gedenkteekenen (Twee bedreigde) 76
Gemeente-architect hebben (Moet Amsterdam een ambtenaar als) 100
Gebeurtenissen van Belang (Twee) 102
Groningen (Ambachtsschool te) 106
Groningen (Een Nieuw Postkantoor te) 116
Gendt (Adolf Leonard van) 142
's Gravenhage (Academie van Beeldende Kunsten te) 169
Gemeentebelangen 178
Groote Plannen 191, 235
Gaan (De Tijd van) 198
Gevelwedstrijd 254
Gebouw van het Haagsche Vrouwencomité van het Roode Kruis 265
Glasgow (De Tentoonstelling te) 278
Groote Plannen (Een Rappel in zake) 281
Gedenkteekens 305
Geslacht Della Robbia (Het) 324
Gasfabriek te Weenen (De Nieuwe) 410
's Gravenhage (Het Nieuwe Paleis van Justitie te) 416

H.

Hankar (Paul) 37
Historisch 54
Hattem (De kerk van) 80
Hindoe Ruïnes in Ned. Oost-Indië 91
Hoofdstad (De Esthetische Belangen der) 93
Huis (Het Moderne) 116
Heidelberg (Het Poortlandcementwerk) 127
Huizen (Amsterdamsche) 209
Heipalen van Cementijzer 221
Haarlem (De Waalsche Kerk te) 249
Havenkantoor aan de Laakhaven te 's Gravenhage 297
Haagsche Schouwburg (De) 306
Huis Plantijn (Het) 332
Haarlem's Poorten 333
Hollandsche Tegels 342
Haarlem (De St. Bavokerk te) 404

I.

Ingezonden 54, 69, 79, 102, 158, 182, 248, 270, 279, 302, 317, 335, 390
Industrie (Verdwenen) 94
Inventarisatie onzer Monumenten (De) 337
IJzer en Staal over de Geheele Aarde (Productie van) 365

Bladz.

J.

Jacob van Campen 172. 201. 211. 217. 230. 250. 282. 321

K.

Koningin (Het Wapen der) 4. 20
Kuthuisbouw te Wiesbaden (Het Vraagstuk van den) 27
Kunst (Nieuwe) 59. 242
Kunstenaarshuis (Het Nieuwe) 60
Kerken (Utrechtsche) 68
Kerk van Hattem (De) 80
Koninklijk Paleis op Zorgvliet (Een) 163
Key (Lieven de) 194
Kerkbrand te Monster (De) 229
Kunst in Noord-Amerika 260
Kritiek over Uitgevoerde Bouwwerken 313
Kapperswinkel (Een) 316
Kerk te Rijnsburg (De) 330. 341
Kalkzandsteenfabrikatie 348. 358. 369. 380
Kunst (Over Moderne) 355
Kunst (Stedenbouw en) 389

L.

Loon en Arbeidsduur 11. 51
Londen (Uit) 35
Liften (Electrische) 53
Laatste Woord over den Prix de Rome (Een) 94
Lohengrin 179
Lieven de Key 194
Laakhaven te 's Gravenhage (Havenkantoor aan de) 297
Lang bij den grond blijven (Opmerkingen die) 300
London Bridge 322

M.

Muurschilderingen 35
Moet Amsterdam een ambtenaar als Gemeente-Architect hebben? 100
Moderne Huis (Het) 116
Mededeelingen over de vindplaatsen van Asphalt in Midden-Europa en de Geschiedenis harer Ontginning ..... 202. 219. 235.
Meditaties over Ornament 211
Munster (De kerkbrand te) 229
Monumenten (De inventarisatie onzer) 337
Moderne Kunst (Over) 355
Maken van Bestekken (Het) 356. 363
Methode voor het Teekenonderwijs in de Bouwvakken 396

N.

Negentiende eeuw (De Bouwkunst der) 2. 9. 17. 25. 33. 41
Nieuwe Uitspanningslokalen 5. 12
Nederlandsch-Indië (Oude Kunst in) 19. 28. 198
Nieuwe Kunst 59. 242
Nieuwe Kunstenaarshuis (Het) 60
Nieuwen Schouwburg te 's Gravenhage (De Stichting van een) 81
Ned. Oost-Indië (Hindoe-Ruines in) 91
Naar aanleiding van een Sommatie 146
Nieuwigheid (Een bedenkelijke) 148. 158
Nieuwere Vloerbekleedingen 180
Nachtwacht (De) 204. 347. 362
Negmaals op den Dam 259
Noord-Amerika (Kunst in) 260
Nieuwe Waterleiding voor Weenen (Een) 339

O.

Oude Kunst in Nederlandsch-Indië 19. 28. 198
Opleiding tot Bouwkundig Ingenieur (De) 107
Ongevallenwet (Boekbeoordeeling) 117
Ontwikkeling van den Aanleg der Waterleidingen in Nederland (De) 121. 137
Onderwijs (Bladzijden uit de Geschiedenis van het Polytechnisch) 129
Onderwijs (Bouwkundig) 161
Over Bouwkunst 185
Over de Toepassing der Bevriesmethode voor het maken van Schachten 190
Ornament (Meditaties over) 211
Over Vandalismen en den Geest van onzen Tijd 212
Op den Dam 253
Officieele Bekroningenheid 254
Ondergrond van Wereldsteden (De) 268
Ondervanging van de St. Pauls Kathedraal te Londen 285
Oldenzeel (Bij) 295
Opmerkingen die laag bij den grond blijven 300
Ondergrondsche Spoorweg (Een) 314
Ontboezemingen van een Profeet (Nieuwe) 315
Oudheden (Vervalsching van) 366
Op de planken 414

Bladz.

P.

Prix de Rome (De) 11. 79. 94. 395
Provincie (Ambachtsonderwijs in de) 21
Plannen (Romeinsche) 43
Postkantoor te Groningen (Een Nieuw) 116
Portlandcementwerk Heidelberg (Het) 127
Practijk (Uit de) 180. 121
Plechtige opening van de Ambachtsschool te Amersfoort 185
Pier te Scheveningen (Een bezoek aan de) 187
Plannen (Groote) 191. 205
Profeet (Een) 228
Pan-Amerikaansche Tentoonstelling te Buffalo 251. 258
Profeet andermaal (De) 265
St. Pauls Kathedraal te Londen (Ondervanging van de) 285
St. Paulskerk te Londen (Een paar bladzijden uit de geschiedenis van de) 289. 297. 307
Paarden die de haver verdienen (De) 299
Profeet (Nieuwe ontboezemingen van een) 315
Plantijn (Het Huis) 332
Poorten (Haarlem's) 335
Productie van gegoten ijzer en staal over de geheele Aarde 365
Paleografie 365
Pers (Vandalisme en) 373
Polytechnische School (De) 401
Planken (Op de) 414
Paleis van Justitie te 's Gravenhage (Het Nieuwe) 416

Prijsvragen.

Monumentale Fontein te 's Hertogenbosch 6
Prijsvragen uitgeschreven door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam 13. 157
Ontwerp Ambachtsschool 29
Rioleering van St. Petersburg 29
Afdeeling Arnhem der Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst 38
Smyrna Tapijtfabriek 's Gravenhage 70
Architectura et Amicitia 78
Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam 78. 105. 225
Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst te Leiden 105
Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst te Groningen 117
Nijverheids-Vereeniging te Middelburg 238
Automatische koppeling van spoorwegwagons 325
Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam 396

R.

Rome (De Prix de) 11. 79. 94. 395
Restauratieplan (Een Duitsch) 42
Romeinsche Plannen 43
Residentie (Uit de) 65
Rijn (Van den) 154
Rieu (Paul du) 195
Raadhuis te Amsterdam (Het) 218. 226
Rotterdam (De Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te) 225. 233. 241
Roode Kruis (Gebouw van het Haagsche Vrouwencomité van het) 265
Rappel in zake Groote Plannen 281
Rijnsburg 291. 301
Residentie (De verkeersquaestie in de) 329. 345
Rijnsburg (De kerk te) 330. 341
Reisindrukken 353. 377. 385. 393 402
Rapport (Een belangrijk) 375

S.

Steenhouwersmerken 50
Schoonste Gebouw op Aarde (Het) 57
Smaak (Engelsche) 68
Staalproductie over de geheele wereld (De) 69
Schouwburg te 's Gravenhage (De stichting van een nieuwen) 81
Sloot (Van den wal in de) 100
Sommatie (Naar aanleiding van een) 146
Schaonheidsleer (Amsterdamsche) 230
Strijd 234
Stad (Een Fransche) 284
Schouwburg (De Haagsche) 306
Spoorweg (Een ondergrondsche) 314
Scheve torens 325
Stedenschennis 346
Stedenbouw en Kunst 389
School (De Polytechnische) 401

T.

Tentoonstelling te Groningen 39
" (Een) 45
" Architectura et Amicitia 46
" Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam 85
" (Een) 114

Bladz.

" van Architectura (De) 125. 146
" van 1902 te Düsseldorp (De) 167
" (De Eerste Internationale) 178
" van St. Lucas (De) 189
" voor Oude Kunst en Kunstnijverheid 191
" te Turijn in 1902 ..... 198. 212
" te Buffalo (De Pan-Amerikaansche) 251. 258
" te Darmstadt (De) 267
" te Glasgow (De) 278
Tideman (Jan) 49
Tijd van gaan (De) 198
Torens (Scheeve) 325
Tegels (Hollandsche) 342
Toekomst (Amsterdam in de) 361
Thieme-Fonds (D. A.) 406
Tweede Kamer (Uit de) 407

U.

Uitspanningslokalen (Nieuwe) 5. 12
Uit Groningen 28. 60
Uit Londen 35
Uit de Residentie 65
Utrechtsche kerken 68
Uit de Practijk 180
Utrecht (De verborgenheden van) 278. 281
Uitgevoerde bouwwerken (Kritiek over) 313
Uitgaven (Nieuwe) 396
Uit de Tweede Kamer 407

V.

Variëteit (Een nieuwe) 22
Vraagstuk van den Kurhuisbouw te Wiesbaden (Het) 27
Verdwenen industrie 94
Van den wal in de sloot 100
Verduidelijking (Ter) 134
Van den Rijn 154
Vloerbekleedingen (Nieuwere) 180
Vandalisme en den Geest van onzen Tijd (Over) 212
Verborgenheden van Utrecht (De) 278. 281
Voorheen en thans 289
Verkeersquaestie in de Residentie (De) 329. 345
Vrijheid (Artistieke) 340. 345
Vervalsching van oudheden 366
Vandalisme en Pers 373
Verona 393. 402

Verslagen van Vergaderingen.

Koninklijk Instituut van Ingenieurs.

Vergadering te Hilversum der Vakafdeeling voor Electrotechniek 343
" van 13 November 1901 374
" te Gouda der Vakafdeeling voor werktuig- en scheepsbouw 406

Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Afdeeling Arnhem. Vergadering van 19 Februari 1901 61
" 's Gravenhage. " " 25 Maart " 103
" Arnhem. " " 27 " " 110
83e Algemeene " " 22 Mei " 175
83e " " " 11 en 12 Sept. " 294
Afdeeling 's Gravenhage. " " 23 December " 416

Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam.

Vergadering van 16 Januari 1901 23
" " 30 " " 46
" " 13 Februari " 54
" " 27 " " 70
" " 13 Maart " 95
" " 24 April " 135
" " 18 December " 416

Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

Vergadering van 27 December 1900 ..... 7. 14
" " 17 Januari 1901 23

Bladz.

" " 20 Februari " 62
" " 6 Maart " 87
" " 3 April " 118
" " 23 October " 343
" " 8 November " 366
" " 4 December " 398
" " 18 " " 414

Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst te Leiden.

Vijf-en-veertigste vergadering 389

Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst te Groningen.

Vergadering van 26 Januari 1901 38
" " 4 Maart " 86
" " 30 " " 110
" " 29 April " 149
" " 26 October " 351
" " 14 December " 407

Vereeniging de Friesche Bouwkring te Leeuwarden.

Vergadering van 19 December 1901 415

Technische Vakvereeniging. Afdeeling Amsterdam.

Vergadering van 9 Januari 1901 23
" " 25 " " 45
" " 6 Februari " 54
" " 20 " " 70
" " 29 Maart " 110
" " 11 April " 126
" " 25 " " 149
" " 9 Mei " 182
" " 23 " " 182
" " 13 Juni " 199
" " 27 " " 223
" " 11 Juli " (Bijblad no. 31) 5
" " 12 en 16 Sept. 310
" " 26 " " 318
" " 24 October " 351
" " 14 Nov. " 383
" " 28 " " 392
" " 12 Dec. " 406
" " 20 " " 416

Societeit U. N. I. te Rotterdam.

Vergadering van 9 Januari 1901 14
" " 21 Februari " 62
" " 14 Maart " 95

W.

Woord aan de lezers (Een) 1
Wapen der Koningin (Het) 4. 20
Woningwet 7. 14
Werk (Een fraai stuk) 49
Wereld (De staalproductie over de geheele) 69
Willis (Henry) 77
Wijziging van de Amsterdamsche Bouwverordening (De voorgestelde) 108. 114
Waterleidingen in Nederland (De ontwikkeling van den aanleg der) 121. 137
Waalsche kerk te Haarlem (De) 249
Werk (Een belangrijk) 255
Werelsteden (De ondergrond van) 268
Waterverspilling 295
Waterbouwkundige Ambtenaren in Zeeland (Bond van) 309
Weenen (Een nieuwe waterleiding voor) 339
" (De Nieuwe Gasfabriek te) 410

Z.

Zuiderzee (De) 153. 164
Zorgvliet (Een Koninklijk Paleis op) 163

PLATEN.

	Bladz.
Kurhaus te Wiesbaden, Architect Baurath Böckmann, Plattegronden	27
Idem dem „ „ „ Aanzicht	27
Watertorens te Leeuwarden, Twickel, Meppel en Roermond, Ingenieur H. P. N. Halbertsma	137
Ontwerp van een Villa op het Museumterrein te Amsterdam, Architecten A. L. van Gendt & Zonen	191
Portret van Paul du Rieu	193
Heipaal van Cement-ijzer	221
Gebouw van het Haagsche Vrouwen-Comité van het Roode Kruis te 's Gravenhage, Architect H. Westra Jr.	265
Havenkantoor aan de Laakhaven te 's Gravenhage, Architect A. Schadée	297
Kalkzandsteen-fabrikatie, systeem Olchewsky	369
Eenvoudige kap, Reproductie van plaat 26 uit het werk „Methode voor Teekenonderwijs in de Bouwvakken", door J. H. A. Mialaret	396

N.B. De bladzijden geven de plaats aan, waar de omschrijving te vinden is.

36ste JAARGANG Nº. 1. ZATERDAG, 5 Januari 1901.

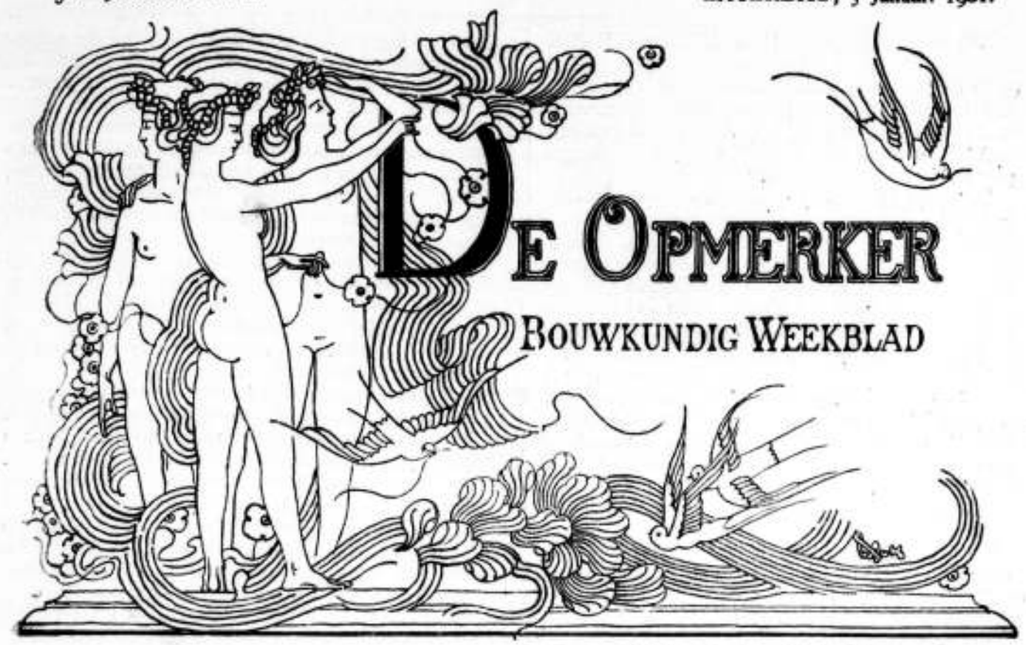

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

EEN WOORD AAN DE LEZERS.

Wanneer wij bij den aanvang van den 36sten jaargang van „De Opmerker" ons gedrongen gevoelen het woord tot de lezers te richten, is het niet om de gewoonte van vele journalisten te volgen en in bloemrijke taal een openingsrede bij den aanvang van het nieuwe jaar te houden.

De dagbladen hebben ons dezer dagen reeds op zulk een overvloed van gelegenheidsspeeches vergast, dat het onderwerp vrijwel uitgeput geacht kan worden. Laat ons dus in 't kort zeggen, wat wij te zeggen hebben.

Onverwacht ontviel in de laatste weken der 19de eeuw aan ons blad de man, die het opgericht en 35 jaren lang bestuurd en geredigeerd heeft. Hoe zwaar wij dit verlies mogen gevoelen, het onverwachte van het geval schreef onmiddellijk maatregelen voor, om de ongestoorde uitgave van „De Opmerker" te verzekeren

Wij meenen daarin naar wensch geslaagd te zijn en onze lezers de verzekering te kunnen geven, dat aan den inhoud van ons blad ook in het vervolg de noodige zorg zal worden besteed, overeenkomstig de eischen die aan „De Opmerker", als oudst bouwkundig weekblad van ons land, kunnen worden gesteld.

Wij ontveinzen ons niet, dat die eischen heden ten dage vrij wat hooger zijn, dan een 30-tal jaren geleden, en het vaak inspanning van alle krachten vereischt, om daarmede gelijken tred te houden; en evenmin dat af en toe de bakens verzet en nieuwe banen betreden zullen moeten worden.

Het zal dan ook ons streven zijn ons weekblad, onder de vakbladen niet alleen de plaats te doen behouden, waarop het recht heeft, maar ook, om daarin geleidelijk die uitbreidingen en verbeteringen aan te brengen, welke door de tijdsomstandigheden worden voorgeschreven.

Tal van vragen op bouwkundig gebied zijn op het oogenblik aan de orde. Aan stof voor beschouwingen ontbreekt het voorzeker niet, ook al beperkte men zich alleen binnen de grenzen van ons land. Wij zullen het echter niet bij beschouwingen alleen laten en ook onzen gezichtskring niet beperken binnen zoo enge grenzen. Ook wat daarbuiten geschiedt verdient in hooge mate onze aandacht en zoo wij niet ten achteren willen geraken mogen wij het niet onopgemerkt laten.

Ook de practische zijde van ons vak zal onze aandacht hebben en ofschoon het niet op onzen weg ligt ons op sociaal of politiek gebied te bewegen, zullen toch sociale verschijnselen, voor zoover zij onmiddellijk van invloed zijn op de vakbelangen, onze aandacht niet ontgaan.

Met dit program voor oogen, al is het ook in zeer algemeene trekken geschetst, gaan wij met vertrouwen de toekomst tegemoet.

De voorbereidende maatregelen zijn genomen, om in de vacature, ontstaan door het overlijden van den heer Van Gendt, zoo spoedig mogelijk te voorzien.

Aan zijn opvolger de taak ons program verder uit te werken en „De Opmerker" te doen blijven het weekblad, dat, door den zich steeds uitbreidenden kring van vakmannen gaarne gelezen en gaarne bewaard wordt, waarin ieder vakman, van welke richting ook, wat vindt, dat hem interesseert en waarin dientengevolge handel en industrie gaarne adverteeren.

DE DIRECTIE.

DE BOUWKUNST DER NEGENTIENDE EEUW.

Al heeft de negentiende eeuw het niet tot een bouwstijl kunnen brengen, zij heeft genoeg gebouwd. Het is, nu de twintigste eeuw begon, zeker niet van belang ontbloot, omtrent de architectuur van haar voorgangster het een en ander mede te deelen.

De eerste vijftien jaren na 1800 vormen het Napoleontische tijdperk, dat voor de bouwkunst niet zoo gunstig was, als mocht worden verwacht. Alleen de ambachtskunst bloeide toen; zij schiep den laatsten historischen stijl, waarvan de geschiedenis gewaagt.

Napoleon voelde zich imperator, en gaf aan de nabootsing van Romeinsche gebouwen de voorkeur bij zijn stichtingen. Toch is het onjuist, als zou pas het keizerrijk tot het toepassen van zulke zuiver klassieke vormen hebben geleid. Zij zijn al van Lodewijk XIV af in zwang geweest; want de stijlen, die men naar dien koning en zijn beide opvolgers genoemd heeft, zijn in Frankrijk in de architectuur alleen voor binnenversiering gebruikt.

Toen, in de eerste helft der 18e eeuw, Aurèle Meissonnier, die zulke fraaie interieurs maakte, voor den gevel der kerk St. Sulpice den Louis XV-stijl aanwendde, werd zijn ontwerp zoo algemeen afgekeurd, dat het onuitgevoerd bleef. Servandoni maakte het strenge plan, waarnaar de bouw plaats had. Sedert heeft geen enkel Fransch architect der 18e eeuw het meer gewaagd, voor buiten-ordonnanties andere dan streng klassieke vormen te gebruiken.

Hardouin Mansart, Robert de Cotte, Germain de Boffrand, Jacques Ange Gabriël, Jacques Germain Soufflot zijn allen vereerders van de Romeinsche oudheid geweest. De revolutie heeft het klassicisme gespaard, en zoo vinden wij in de Fransche architectuur één doorloopende lijn, die van Lodewijk XIV tot Napoleon, ja zelfs nog verder gaat.

De invloed van de Ecole des Beaux-Arts heeft zich doen gelden. Haar beste leerlingen zond zij en zendt zij nog naar Rome. Het is dus natuurlijk dat de Romeinsche traditie steeds bleef voortduren.

Zooals wij reeds opmerkten heeft Napoleon niet veel gebouwd. Aan grootsche gedachten ontbrak het hem geenszins, ook aan krachten om ze te verwezenlijken had hij geen gebrek, maar de vele oorlogen namen zoowel tijd als geld in beslag.

Onder de kunstenaars, die voor den keizer werkten, moeten in de eerste plaats Percier en Fontaine genoemd worden. Wanneer men hun verdienste zou willen toetsen aan hetgeen zij gebouwd hebben, dan zou men hen niet naar hun waarde schatten. Want de triomfboog op de Place du Caroussel is slechts een tamelijk zwakke kopie van de oud-Romeinsche voorbeelden, het gedeelte van het Louvre, door hen opgericht, moest zich aansluiten bij wat reeds bestond. Maar hun grooten naam danken zij aan hunne opmetingen van gebouwen te Rome, waarbij zij ook aan de voortbrengselen der Renaissance aandacht schonken.

Men kan wel niet zeggen, dat Percier en Fontaine door hunne opmetingen de archeologische richting, die de bouwkunst der negentiende eeuw hoofdzakelijk heeft gekenmerkt, in het leven riepen, maar zij hebben haar toch ongetwijfeld zeer bevorderd. Reeds de zoogenaamde Louis XVI-stijl dankte zijn aanzijn aan de studie van de overblijfsels der oudheid, vooral van de Grieksche tempels in Zuid-Italië en van de toen pas ontdekte steden Herculanum en Pompeji. Door de Engelschen werden ook de werken van Griekenland zelf overal bekend. En de tocht van Napoleon naar Egypte bracht in de eerste jaren der negentiende eeuw de Egyptische vormen in de mode.

Bij hunne bouwwerken hebben Percier en Fontaine van dit alles bijna geen gebruik gemaakt. Doch bij de versiering der vertrekken, het ontwerpen van meubelen, kortom bij wat wij tegenwoordig kunstnijverheid plegen te noemen hebben zij de Romeinsche, Grieksche en Egyptische elementen tot dat eigenaardige geheel weten samen te smelten, hetwelk men den „style Empire" noemt.

Die stijl hield niet plotseling op, toen het Keizerrijk eindigde. Hij begon langzamerhand te verwateren en te verstijven tot de vormen, die de Duitschers zoo eigenaardig den „Biedermeyer-stil" doopten, en die men in Frankrijk wel eens als „style Louis Philippe" hoort betitelen.

Ofschoon Percier en Fontaine de belangwekkendste architecten uit het Napoleontisch tijdperk mogen heeten, zijn zij toch niet de eenige. Chalgrin ontwierp den Arc de l'Etoile, die pas veel later voltooid werd, en die alleen om zijn groote verhoudingen en het beeldhouwwerk, waarmede hij versierd werd, de aandacht verdient. Voor de Madeleine-kerk leverd Vignon de plannen; zij is van buiten een navolging van een Romeinsch-Korinthischen peripteralen tempel. In denzelfden geest is ook het Beursgebouw behandeld.

Sedert heeft de Fransche bouwkunst bij voorkeur haar motieven aan de klassieken ontleend, en zoo de richting, die reeds in 1700 werd aangegeven, getrouw gevolgd. En die klassieke vormen vinden wij, tot ver in de negentiende eeuw ook bij de andere volken van Europa.

De Engelschen hadden in het laatst der 18e eeuw in het bijzonder Palladio als voorbeeld genomen. Doch de opmetingen, die Stuart en Revett van de Grieksche gedenkteekenen vervaardigden, brachten de Helleensche motieven in de mode. Hadden de Franschen, die aanvankelijk vrij gebruikt, en er den Empire-stijl uit weten te scheppen, Engeland zien wij het eerst de streng-archeologische richting, die alle vrijheid uitsluit, inslaan. De Grieksche gebouwen werden in alle onderdeelen gecopieerd. Een der meest karakteristieke voorbeelden is de St. Pancras-church te Londen, die een getrouwe navolging is van het Erechtheion te Athene.

Andere landen bleven niet achter, en zoo werd de negentiende eeuw voor de bouwkunst de periode van het copieeren. De wetenschap, niet de kunst leidde sedert de architectuur.

Schinkel was de eerste, die te Berlijn de Helleensche vormen toepaste. Hij begreep niet, dat de bouwtrant van het zonnig zuiden geenszins voor het nevelig noorden geschikt was, dat tempels aan de Spree misplaatst zijn. Onder algemeene toejuiching bouwde hij het Museum, de Hoofdwacht en den Schouwburg. Aan navolgers ontbrak het hem niet. Stüler, Strack, Hitzig en Gropius hebben tot 1880 toe de tradities van Schinkel in eere gehouden.

Leo von Klenze heeft te München in Griekschen trant de Glyptotheek, de Ruhmeshalle en de Propyléen gebouwd. Hij had echter aan de kunst der Hellenen niet genoeg, doch wendde zijn blikken ook naar Italië, en poogde bij de Pinakotheek de Renaissance te volgen.

Spoedig daarop vonden ook de middeleeuwsche bouwstijlen in Duitschland bewonderaars. Gärtner bediende zich bij voorkeur van Romaansche vormen, die hij echter slecht begreep, zoodat zijn talrijke gebouwen, te München verrezen, volstrekt geen aangenamen indruk maken.

In ons vaderland volgde men in de eerste dertig jaren der 19e eeuw de Franschen na. Abraham van der Hart, die tot 1816 directeur der stadswerken van Amsterdam was, is een man van fijnen smaak geweest. De tijden waren er niet naar, dat hij zijn talenten aan monumentale bouwwerken kon toonen. De kazerne Saint-Charles bij de Muiderpoort, later Oranje-Nassau verdoopt, is een zijner scheppingen. De soberheid is hier tot het uiterste gedreven. Alleen in de frontons werd beeldhouwwerk aangebracht, dat, zuinigheidshalve van hout gemaakt, reeds ten deele voor de tand des tijds is bezweken.

Wat Van der Hart zou hebben kunnen maken, als hij in een gunstiger periode had geleefd, bewijzen zijn ontwerpen voor feestversieringen, die tot 1814 toe zoo vaak op hoog bevel moesten worden aangebracht, ofschoon natuurlijk de ware feeststemming er niet was.

Een ander architect van buitengewoon talent was jan de Greef, die door Lodewijk Napoleon naar Percier en Fontaine gezonden werd, om de bouwkunst te leeren, nadat de kunstschilder A. Schouman hem teekenonderwijs had gegeven. Koning Willem I belastte De Greef met de verbouwing van het paleis aan het Noordeinde te 's-Gravenhage, dat nu nog den klassieken geest van dien tijd ademt. Ook het paleis Soestdijk is door dezen architect gebouwd. Later nam het stads-fabrieksambt De Greef in dienst om hem met den bouw van het Gerechtshof en de inrichting van het Entrepôtdok te belasten. Al deze werken vertoonen een vrije opvatting van den Romeinschen stijl.

Koning Willem I deed ook in België, dat toen nog tot de Nederlanden behoorde, bouwen. Roelant, een geestverwant van De Greef, voerde het Gerechtshof te Gent uit. Het is een dier streng klassieke werken, zooals men ze toen gaarne zag. De plattegrond is vierkant met telkens een voorsprong in iederen gevel. Zes kolommen in front, op een hoogen onderbouw geplaatst, vindt men aan de beide voornaamste gevels. Twee zeer monumentale trappen leiden naar een reusachtige zaal, die door galerijen omgeven en door een tongewelf gedekt wordt. Deze zaal is van een werkelijk monumentaal effect.

In 1840 was door geheel Europa de navolging van de kunst der Grieken en Romeinen algemeen. Schinkel, die in 1841 overleed, stond toen op het toppunt van zijn roem, en hij gold als den grootsten bouwmeester, die ooit geleefd had. Daar hij van grooten invloed op de kunst der 19e eeuw geweest is, zoo is het goed, bij hem en zijne werken wat langer stil te staan.

De eerste tien jaren der eeuw waren voor de Duitsche bouwkunst niet van groote beteekenis geweest. De achttiende eeuw toonde zich nog in een streng klassicisme, dat weldra in dorheid ontaardde. De afschuw van wat men de „fantastische ongebondenheid van den Barokstijl" noemde, deed zelfs de orden te sierlijk achten, zoodat men ook de monumenten van Griekenland, toen door Stuart en Revett bekend geworden, niet eenvoudig genoeg oordeelde. Uit de oudste Dorische vormen, vermengd met Egyptische motieven trachtte men, op het voetspoor van Percier en Fontaine, een soort van oerstijl te distilleeren. Onbeholpen waren deze pogingen om wat nieuws te maken, ongetwijfeld; er had slechts wat goeds door bereikt kunnen worden, als een man van talent zich in die richting had willen bewegen. Maar deze man, Schinkel, ging een anderen kant uit.

In 1816 moest hij de hoofdwacht te Berlijn maken. Hij waagde zich bij dit gebouw niet aan een poging tot het leveren van iets nieuws. Hij paste eenvoudig de kennis der Grieksche bouwwerken, die hij uit zijn Engelsche bronnen verkregen had, toe, en zoo ontwierp hij zijn hoofdwacht met een Grieksch-Dorisch tempelfront. Wie te Berlijn geweest is en onder die Helleensche zuilen de garde-soldaten met hunne goedmoedige Pommeranen-gezichten in het geweer zag komen, zal hebben geglimlacht. Want al mogen de Berlijners met zekeren trots hun stad „das Spree-Athen" noemen, er bestaan tusschen de stad van Pericles en de Duitsche zoo weinig punten van vergelijking, dat de Grieksche architectuur in de Noordsche omgeving een dwaas figuur maakt.

De toongevende tijd- en stadgenooten van Schinkel zagen dit niet in; zij dweepten met de navolging der Grieksche bouwwerken, die weldra in de mode kwamen. Hoe geheel anders zou de Duitsche, en goeddeels ook de Europeesche bouwkunst der 19e eeuw geworden zijn, als Schinkel de Hellenen eens met rust had gelaten en gepoogd had zijn eigen weg te gaan!

Het succes van de hoofdwacht was buitengewoon. In iedere bierkneip waren de stamgasten het er over eens, dat Schinkel „der vorziiglichste Architect in seiner Majestät Staate" was. En toen dan ook in 1817 het Schauspielhaus aan de Gendarmenmarkt afbrandde, moest de reeds beroemde bouwmeester de nieuwe plannen maken. Weer ging hij bij de Grieken de motieven leenen, want ofschoon de beide kerken, die den schouwburg flankeerden, in 18e eeuwschen trant waren gebouwd, dacht Schinkel er niet over, zijn werk daarmede in overeenstemming te brengen. Was echter bij de hoofdwacht de Dorische orde gekozen, nu kwam de Jonische van het Erechtheion aan de beurt. Een hooge stoep voor het hoofdportaal moest aan het geheel waardigheid bijzetten. Met de planverdeeling houdt deze stoep echter geen verband, en zoo komt het dat de bezoekers moeten binnengaan door kleine deuren onder de stoep aangebracht.

In 1824 begon Schinkel met den bouw van het Museum, dat, sinds twee andere daarachter geplaatst zijn, als het „Alte-Museum" bekend staat. Schinkel plaatste voor den gevel zuilen, naar de Grieksch-Jonische gecopieerd. Wat de zuilen daar doen, baarde hem geen zorg. Om de doodsche muurvlakken te verlevendigen, werden zij beschilderd.

Zonderling is het, dat onmiddellijk achter den kleinen hoofdingang, die in geen verhouding staat tot de reusachtige zuilen, een navolging van het Romeinsche Pantheon op kleine schaal is aangebracht. De hoofdtrap ligt daarvoor, in de open lucht, als iets, waarom pas in de laatste plaats gedacht is. Blijkbaar was Schinkel meer aan zijn zuilen dan aan zijn hoofdtrap gelegen.

Men meent veelal, dat Schinkel alleen den Griekschen stijl bij zijn ontwerpen heeft toegepast. Dit vindt zijn oorzaak daarin, dat de quasi-Helleensche scheppingen van den bouwmeester meer in den smaak zijn gevallen, dan zijne werken in andere stijlen. Griekenland is ver, en wat van zijn architectuur over is bepaalt zich tot fragmenten, zoodat het moeilijk is, om over het meer of minder geslaagde van bouwwerken in Griekschen stijl een oordeel te vellen.

Schinkel was van oordeel, dat voor werken, die een min of meer kerkelijke bestemming hebben, de Gothiek de meest geschikte stijl is. Maar terwijl hem de Grieksche vormen gemakkelijk na te volgen schenen, leek de Gothiek hem al te verward en te fragmentarisch. Toch gelukte het hem „ein verständlich System" daaruit te fabriceeren, door de gapingen, die hij in de kunst der middeleeuwen zag, met Griekschestoplappen aan te vullen.

Een later geslacht, door Viollet-le-Duc in de ge-

heimen der Gothische kunst ingewijd, lachte om Schinkels systeem. Reeds bij Schinkel's leven, toen de Romantiek haar triumfen begon te vieren zag men in, hoe weinig van den geest der middeleeuwen in de werken van den meester, die Gothisch bedoeld waren, te vinden was. De bewonderaars van Schinkel deden later maar, alsof hij niets dan Griekse werken gemaakt had. Zoo komt het, dat, vooral in het buitenland, de naam van dezen bouwmeester aanstonds aan het oude Hellas herinnert.

Langen tijd hebben vooral de Berlijnsche architecten Schinkel beschouwd als het puik der bouwmeesters. Er wordt zelfs nog ieder jaar een Schinkelfeest gevierd, dat echter in beteekenis zeer is verminderd. Deze vereering voor Schinkel kan slechts verklaard worden door een herinnering aan de oude waarheid, dat in het land der blinden éénoog koning is. De achttiende eeuw had aan Berlijn geen bouwmeesters van veel beteekenis geschonken, en, als men Schlüter uitzondert, kan dit ook van de zeventiende eeuw getuigd worden. Toen er nu, in de 19e eeuw, een architect te Berlijn werkzaam was, die een licht van de eerste grootte scheen, aarzelde men niet, hem op een voetstuk te plaatsen, waarvan het nageslacht hem heeft afgehaald.

Had Schinkel beproefd iets persoonlijks, iets oorspronkelijks te maken, zijn roem ware ongetwijfeld grooter geweest, dan die welke de toepassing van reeds gebruikte bouwvormen hem verschaffen kon.

(Wordt vervolgd.)

HET WAPEN DER KONINGIN.

Nu het huwelijk van H. M. de Koningin weldra tot feestversieringen aanleiding zal geven, heeft Jhr. Mr. Victor de Stuers in het *Handelsblad* den kunstenaars, die bij deze gelegenheid wapens moeten aanbrengen, van voorlichting willen dienen.

Hij schrijft:

Met het oog op de talrijke wapenschilden van H. M. de Koningin, welke door allerlei kunstenaren staan afgebeeld te worden, is het misschien niet ondienstig de aandacht te vestigen op het volgende:

1. In een dezer dagen verschenen adels-kalender zag ik het wapenschild der Koningin voor het eerst vereenigd met dat van den Hertog van Mecklenburg. Het eerste stond rechts van den toeschouwer (heraldiek links), het andere links. Dit is de gebruikelijke manier bij de vereeniging van blazoenen van echtgenooten. Doch in het exceptioneel geval der Koningin, komt het mij voor dat Haar Wapen gesteld moet worden op de voornaamste plaats, d. i. *links* van den toeschouwer.

De vorm van het wapenschild der Koningin. Meestal zie ik daaraan geven den vorm van een langwerpig vierkant aan den onderkant als een accolade beëindigd. Ik geloof dat dit verkeerd is. Die vorm toch is ontleend aan, of afgeleid van het middeleeuwsch gevechtsschild, dat alleen voor mannen past. Voor vrouwen moet men een cartel, een paneel teekenen, ruitvormig of ovaal naar gelang van den stijl, doch zorgvuldig de gelijkenis met een krijgsschild vermijdende.

Ik weet wel dat sommigen beweren, dat de ruitvorm of het ovaal alleen voor ongehuwde vrouwen past, doch die bewering is ongegrond. Men heeft slechts onze oude Hollandsche portretten te zien om zich daarvan te overtuigen.

Voor het wapen van Hare Majesteit de Koningin-Moeder zie ik steeds afbeeldingen, voorstellende *twee* onder één kroon vereenigde wapenschilden: dat van wijlen den Koning en dat van Waldeck.

Dit schijnt mij onjuist.

Ieder persoon kan slechts *één* wapenschild hebben.

Tijdens het leven des Konings mocht men Diens Wapenschild afbeelden met dat Zijner gemalin daarnaast.

Thans heeft dit geen zin. Thans moet men *één enkel* schild afbeelden, waarin het blazoen van wijlen den Koning opgenomen is; dus „parti" rechts (voor den toeschouwer links) het wapen des Konings, links dat van Waldeck.

En ruitvormig of ovaal.

De heer De Stuers, die door velen als een uiterst bevoegd man in zake heraldiek zal gelden, heeft echter de wapenteekenaars van den wal in de sloot geholpen. Want bijna al zijne opmerkingen zijn onjuist.

Over zijn raad, om het wapen der vrouw in de plaats van dat des mans te stellen, zullen wij maar niets zeggen. Zelfs H. M. zal niet willen, dat zulk een verandering, die alle regelen van de heraldiek miskent, geschiede.

Welken vorm behoort het wapenschild der Koningin te hebben? De heer De Stuers zegt de ruit of het ovaal. Nu bestaan nog de zegels van twee Nederlandsche regeerende vorstinnen uit de vijftiende eeuw, dus uit den goeden tijd der wapenkunst. Het zijn die van Jacoba van Beieren en van Maria van Bourgondië.

Dat van Jacoba, uit 1418, vertoont een langwerpig schild, van onderen afgerond, dat door een everzwijn wordt gehouden, en door den Hollandschen Tuin is omgeven. Het is dus het door den heer De Stuers gewraakte „krijgsschiid", dat hier voorkomt. Willem van Beieren had het reeds gebruikt, Jan van Beieren, Philips de Goede en Karel de Stoute zouden het later juist zoo bezigen.

Dan komt Maria van Bourgondië, die zich van verschillende zegels bediend heeft. In 1476 zien wij haar te paard zitten, met een valk op de vuist. Boven haar hebben de schilden van Bourgondië, Lotharingen en Brabant den vorm, die wij reeds beschreven. Op het tegenzegel komen die schilden, nu met een engel als tenant, andermaal voor.

In 1478 is het zegel anders. Nu verbeeldt het een koggeschip, waarin twee engelen, die het wapen houden, dat ook hier weer op een „krijgsschild" is aangebracht. Het tegenzegel blijft in hoofdzaak gelijk aan het vroegere.

Ook van 1478 is het zegel, waarop de wapens van Maximiliaan van Oostenrijk en Maria van Bourgondië samen voorkomen. Zij zijn op schilden verbeeld, die den bekenden vorm hebben. Een leeuw is als tenant tusschen de schilden geplaatst, hij ziet naar rechts (heraldisch) en draagt een gesloten helm, die dus en profil is voorgesteld. Op dien helm staat de „gedroomde" kroon van den heer Moes, die hare verklaring vindt in den stand van dien helm, en niets anders is dan de Keizerskroon op zijde gezien. Men mag toch niet aanemen, dat de Vorsten ooit hunne kronen anders dan recht op het hoofd, dus ook op den helm, gedragen hebben.

Na den dood van Maria vinden wij de Keizerskroon niet meer op de zegels van Maximiliaan. Hij gebruikt dan den aartshertogs-hoed, dien hij pas weg laat, als hij, Keizer geworden, met meer recht dan vroeger de keizerskroon mag voeren.

Slechts op één punt geven de zegels den heer De Stuers gelijk. Op de schilden der gehuwde vrouwen komt rechts het wapen van den man, links dat der vrouw voor. Zoo bevat het schild van Jacoba het wapen van haar gemaal Jan van Braband en van haar zelve. En waar het zegel van 1478 het wapen van Maximiliaan op het rechtsche schild vertoont, daar vinden wij het andermaal op de rechterhelft van Maria's schild.

Het zal spoedig blijken, welk wapen H. M. de Koningin na haar huwelijk wenscht te voeren. Natuurlijk zal verschil gemaakt worden tusschen het wapen als Koningin der Nederlanden en dat als particulier persoon. Het eerste zal wel dat blijven, hetwelk haar vader en grootvader gebruikten. Hoe het tweede zal zijn hangt af van de heraldische bedrevenheid en kennis der ontwerpers. Verstandig zou het zijn, het voorbeeld, door Maximiliaan en Maria gegeven in een tijd, toen de heraldiek nog bloeide, te volgen.

Wordt echter naar den raad van den heer De Stuers geluisterd, dan zullen wij een wapen krijgen, waarover de vijftiende eeuwers zich zouden verbazen, zoo zij het konden zien.

CONGRES.

De *Staatscourant* No. 303 van 28 December jl. bevat het verslag van dr. P. J. H. Cuypers, gedelegeerde der Regeering, omtrent het Internationaal Congres van Architecten, gehouden te Parijs van 30 Juli tot 4 Augustus 1900.

Niet alleen, omdat het verslag slechts oud nieuws bevat, maar ook om de povere resultaten, die dit congres heeft opgeleverd, achten wij beschouwingen daarover onnoodig.

Allerminst heeft hieraan echter zeker de verdienstelijke rapporteur schuld, die zich eenvoudig van zijne verplichting als gedelegeerde der Regeering kweet en dit gedaan heeft zoo kort en zakelijk mogelijk.

NIEUWE UITSPANNINGSLOKALEN.

Het aantal Londensche „places of entertainment" is weder met één nieuw vermeerderd, Parijs heeft een zijner oudste schouwburgen, die in het voorjaar van 1900 een prooi der vlammen werd, weder opgebouwd en heropend en in Wiesbaden schijnt het ernst te worden met de plannen tot het bouwen van een nieuw Kurhaus.

Wij meenen onze lezers, waarvan er zeker velen die drie veelvuldig door Nederlanders bezochte plaatsen kennen, geen ondienst te doen over deze bouwwerken een en ander mede te deelen.

Wanneer Engeland misschien op het gebied van schouwburgbouw al niet bovenaan staat, is het onbetwistbaar Frankrijk vooruit, waar men daarop nog tamelijk conservatief is.

Het nieuwe Euston-Theatre te Londen ligt aan Eustonroad, onmiddellijk tegenover St. Pancras station.

Wij vinden daarover in een Engelsch blad het volgende aangeteekend.

Het hoofddenkbeeld waarvan de architecten Wylson en Long zijn uitgegaan was, om in alle deelen van het huis een maximum aantal zitplaatsen te verkrijgen, om op die wijze overvulling te voorkomen en dit is hun uitstekend gelukt.

In de „gallery tier", een karakteristieke inrichting in de moderne Engelsche schouwburgen, zijn niet minder dan 17 rijen plaatsen, iets dat in geen ander theater nog voorkomt.

In den grooten cirkel zijn zeven rijen plaatsen met een kleine promenade daarachter gemaakt. De „pit" bevat eveneens zulk een promenade en negen rijen plaatsen, terwijl er vier rijen stalles en vijf rijen stalles d'orchestre zijn, behalve de loges of boxes, die vier in getal zijn.

De toeschouwersruimte heeft een diepte, gemeten van het gordijn tot den achterwand van het balcon van 22 M. en de breedte tusschen de muren is niet minder dan 17 M.

De hoogte van den parterrevloer af tot den top van den eleganten koepel is 13 M., de diameter van den koepel 8 M.

Het tooneel, natuurlijk naar de eischen des tijds ingericht, is van af het gordijn 14 M. diep. De opening van het proscenium meet bijna 9 M. in de breedte, bij een hoogte van 7,60 M.

Het tooneel is even breed als de zaal en de hoogte van den tooneelvloer af tot het ijzeren roosterwerk boven het tooneel is 16 M.

Twaalf ruime kleedkamers zijn voor de artisten ingericht.

Vier deuringangen aan Euston-road vormen de hoofdentrée. De vestibule is rijk gedecoreerd en heeft een vloer van Venetiaansch marmermozaiek. Aan weerszijden van de vestibule zijn de trappen, eveneens rijk behandeld en tevens voldoende aan alle eischen van ruimte en brandvrijheid volgens de voorschriften van den County Council.

De decoratie van het gebouw is uitgevoerd door J. M. Boekbinder, een naam die meer Hollandsch dan Engelsch klinkt.

Het uitwendige vertoont, evenals het interieur, Engelsche Renaissance-vormen. Voor de gevels is roode baksteen en terra-cotta gebruikt. Alle balkons en veranda's zijn geheel van ijzer geconstrueerd. In de constructie van den grooten cirkel en de galerijen zijn tralie-liggers toegepast, die de zaal overspannen van muur tot muur, zoodat alle hinderlijke tusschensteunpunten gemist konden worden. —

De heropening van het Théatre-Français te Parijs heeft 29 December jl. plaats gehad.

„Il n'y a rien de changé. Il n'y a que des portes et des escaliers de plus", zegt Ludovic Naudeau in *Le Journal* en toch is er veel veranderd, want thans kan men er, door Frankrijk's eerste tooneelspelers, de klassieke meesterwerken zien en hooren vertolken, zonder gekweld te worden door de angst voor het gevaar om levend te verbranden.

Wanneer de ramp van den 8sten Maart geen slachtoffers had gemaakt, zou men zich thans eigenlijk moeten verheugen, dat zij heeft plaats gehad.

Geheel gereed is het gebouw nog niet, maar het publiek heeft daar zeker weinig van bemerkt, want zelfs de beroemde collectie borstbeelden, deze kostbare versiering van het interieur, is als van ouds aanwezig en slechts wie er op opmerkzaam wordt gemaakt, ziet wat van deze en andere kunstschatten bij den brand is verloren gegaan.

De architect Guadet heeft niet naar innovaties gestreefd, maar zich ten doel gesteld, een schouwburg te maken, practisch en comfortabel ingericht en waar het publiek zich op zijn gemak gevoelt, en dit doel is bereikt door verbreeding van de couloirs, vermeerdering der trappen, deuren en uitgangen en het aanbrengen van litten en van ijzeren ladders aan de ramen.

De voornaamste verbetering bestaat in het aanbrengen van een doorgaanden brandmuur met brandscherm en ijzeren deuren tusschen de tooneelruimte en hare aanhoorigheden en de zaal en verdere ruimten voor het publiek bestemd. De gevels zijn niet veranderd, alleen hebben zij door het verwijderen der cafés en winkels een strenger karakter verkregen.

De hoofdvestibule of rotonde op den beganen grond heeft in hoofdzaak haar vroeger aanzien behouden. De, naar men meenen zou, marmeren kolommen in deze vestibule, verbergen evenwel nu een ijzeren kern, en er komen thans in deze ruimte meerdere trappen uit, behalve de „grand esculier" ,die dientengevolge als zoodanig minder in 't oog valt.

Is men deze trap opgegaan, dan wordt men dadelijk getroffen door de verruiming der couloirs.

Men heeft, om ruimte te winnen, veel opgeofferd; zoo heeft men de salon, grenzende aan de loge van den president der Republiek, weggebroken en verplaatst naar de zijde van het „Cour des comptes"; meer dergelijke veranderingen hebben plaats gegrepen en de architect heeft overal, waar hij kon, een trap geplaatst.

„Cet homme-là possède le sens de l'escalier" merkt Nudeau op, dit kan niet van al zijn collega's worden gezegd, maar mag zeker van een bouwmeester van schouwburgen geëischt worden.

De veranderingen in de zaal zijn weinig in het oogvallend. Rood fluweel als voorheen, is voor de bekleeding der zetels gebruikt. De behanger had nu na

den brand wel eens vooraf een kijkje in nieuwere schouwburgen en gerust eens een proef met een ander materiaal of een andere kleur kunnen nemen.

De plaatsen schijnen ingedeeld als vroeger, maar zijn in werkelijkheid minder talrijk, naar men zegt volgens den wil van de „Commission supérieur des Théatres".

Er zijn nu 14 loges d'avant-scène en op den begane grond 12 rijen fauteuils d'orchestre met 210 plaatsen, 6 zij-baignoires van 5 en 6 plaatsen en 10 front-baignoires.

In het parterre heeft men een baignoire opgeofferd om een deur te maken.

Op de 1ste étage telt men drie rijen balkon-fauteuils met 144 plaatsen en daar achter 22 eerste rangs-loges.

Op de 2de étage zijn 29 tweede rangs-loges.

Op de 3de étage sluiten 20 zijloges 65 fauteuils in.

Op de 4de étage zijn 142 plaatsen rondom de zaal gearrangeerd. Daarboven nog 20 kleine loges met 2 en 3 plaatsen, aansluitende aan de 36 fauteuils der 4de étage. Eindelijk zijn er nog 60 amphitheater-plaatsen. In de oude zaal waren er daarvan 120. De engelenbak van het Théatre-Français is thans de comfortabelste van alle Parijsche engelenbakken, want opgevulde stoelen vervangen thans de harde houten bankjes van vroeger dagen.

Natuurlijk heeft de hernieuwde kunsttempel ook een geheel nieuwe tooneelmachinerie gekregen en dat overal brandkranen en andere veiligheidsinrichtingen zijn aangebracht behoeft zeker niet vermeld te worden. Overal zijn daarbij opschriften en gebruiksaanwijzingen geplaatst, die aan kortheid en duidelijkheid wel eens wat te wenschen overlaten en dientengevolge in de ure des gevaars hun doel wel eens zouden kunnen missen.

Bij een beschrijving van alle détails der inrichting zou wellicht op meer punten kritiek uitgeoefend kunnen worden en zooals vanzelf spreekt is niet iedereen met alles ingenomen.

Mounet-Sully kan bijvoorbeeld de nieuwe souffleurskas, die nogal groot is en sterk in het oog valt, niet uitstaan en zich evenmin vereenigen met de afscheiding tusschen zaal en tooneelruimte, die het verkeer tusschen beide ruimten niet gemakkelijker heeft gemaakt, maar Coquelin-cadet is tevreden; hij gevoelt zich weder tehuis in zijn gerestaureerd theater en zegt: „Mais oui! C'est bien! C'est très bien! Voila mon opinion."

Over de Wiesbadener Kurhaus-plannen hopen wij in een volgend nummer wat mede te deelen.

PRIJSVRAGEN.

MONUMENTALE FONTEIN TE 's HERTOGENBOSCH.

Rapport der Jury.

De Jury, door uwe vergadering benoemd ter beoordeeling van de antwoorden, ingekomen op de prijsvraag voor eene Monumentale Fontein, te plaatsen op den Stationsweg, heeft de eer u in het volgende hare bevinding te doen kennen.

Er bleken te zijn 11 ontwerpen van welke een met variant en dragende de motto's:

Teeken (Cirkel in een driehoek).
Teeken (Twee elkaar snijdende cirkels).
Bron.
Vondel.
Rus.
Charitas.
Drakenstein (met variant).
Brabantia.
Teeken (Kroon).
B en
115

Alvorens met de beoordeeling dezer ontwerpen te beginnen heeft de Jury onderzocht in hoever de inzenders hebben voldaan aan de verplichtingen hun bij het programma opgelegd.

Daarbij is gebleken dat, ernstig beschouwd, geen der ontwerpers alle gevorderde bescheiden heeft overgelegd.

Van de ontwerpen Brabantia en 115 zijn slechts modellen ingekomen met eenig bijschrift, terwijl bij het variant ontwerp, onder het motto Drakenstein, het model nog slechts vergezeld gaat van eene aanzichtschets.

De ontwerpen (Cirkel in een driehoek), Bron en (Kroon) missen geheel of ten deele die modellen of vertoonen die niet op de aangegeven schaal.

Het ontwerp Vondel mist de gevraagde situatieteekening.

Bij de ontwerpen (Cirkel in een driehoek), Bron, Vondel, Rus, Charitas, Drakenstein en (Kroon), zijn de perspectiefteekeningen niet juist vervaardigd of geven die teekeningen een onvolledig beeld van de omgeving.

Buitendien zijn bij de ontwerpen Bron, Vondel en (Kroon) de aanzichtteekeningen niet afgewerkt.

Eindelijk is twijfel geoppert of wel een der bij de ontwerpen aangetroffen begrootingen aan den eisch eener „gedetailleerde" begrooting beantwoordt.

De Jury heeft gemeend, luttende op al de gezegde afwijkingen, waar den ontwerper ook de verplichting was opgelegd zijn werk voor de aangegeven som uit te voeren, in de eerste plaats buiten beschouwing te mogen laten de mate van gedetailleerdheid der begrooting en eveneens, wanneer de aanzichten goed bleken afgewerkt te wezen, kleine afwijkingen in de perspectief-teekening te mogen over het hoofd zien.

Zij is er op deze wijze toegekomen de ontwerper (Twee elkaar snijdende cirkels) Rus, Charitas en B aan eene nadere beoordeeling te onderwerpen.

Plan (Twee elkaar snijdenden cirkels) verraadt te weinig de geoefende hand, zoowel van den architect als van den beeldhouwer, dan dat een passend geheel zou mogen worden verwacht. Zoowel de geheele conceptie als de detailleering blijven ver beneden de eischen die aan de beantwoording der opgaaf mogen worden gesteld.

Plan Rus geeft architectonisch een eenigszins massief geheel te aanschouwen, waarmede de bekroonende figuur niet in overeenstemming is. Het bouwkunstig detail is niet goed van verhoudingen en weinig bekoorlijk van vinding, doch de beeldhouwwerken verraden eene groote mate van meesterschap en zijn passend voor de bedoelingen, waarmede het legaat is geschonken.

De afmetingen van het geheel zijn te gering dan dat voor het monument de kruising der beide wegen eene geschikte plaats mag worden genoemd. De beperking der perspectief-teekening ver binnen de grenzen van de gegeven schets maakt dit bezwaar minder voelbaar voor den beschouwer daarvan.

Plan Charitas deelt het laatstgezegde bezwaar met het evengenoemde ontwerp.

De perspectief-teekening stelt dat plan naar verhouding eenigszins te groot voor waardoor de te geringe omvang van het geheel minder goed zichtbaar wordt.

De architectonische opvatting is origineel, maar moet nochtans voor eene fontein minder geslaagd worden geacht. De vormen zijn aan den zwaren kant en dit is bedenkelijk wanneer wordt acht gegeven op het verband met de omgeving.

Op een besloten plein ware het ontwerp beter op zijne plaats, dan waar het is bedoeld.

Nochtans geeft de architectonische behandeling, op haar zelf beschouwd een goed afgewerkt geheel te aanschouwen, terwijl het teekenwerk een woord van grooten lof verdient. Het beeldhouwwerk is goed gemodelleerd en sluit zich waardig bij de architectuur aan.

De wijze, waarop de bedoelingen van den erflater in het monument zijn uitgedrukt, verdient geene bizondere vermelding.

Een der Juryleden kon zich met bovenstaande beschouwingen geenszins vereenigen, doch betuigde zijne ingenomenheid met de afmetingen, den stijl en de architectuur van dit ontwerp, terwijl hij het modelleerwerk zwak oordeelde.

Plan B is voor wat betreft de afmetingen en het effect, dat het op de bouwplaats van voren gezien zou maken, zeer geslaagd te noemen.

De geringe breedte-afmeting van den platten grond moet evenwel een voelbaar bezwaar worden genoemd bij beschouwing der fontein in zijdelingsche richting.

Het buitengemeen omvangrijke gebruik van water zal buitendien het springen der fontein zeer kostbaar en voor de omgeving hinderlijk doen zijn.

De hoofdvorm van het geheel doet het oog nochtans zeer aangenaam aan, hij is zeer goed gedacht.

Profileering is evenwel stiefmoederlijk aangebracht, vooral in de beneden gedeelten van den opbouw is aan lijstwerk gebrek, welke omissie niet zoozeer zal worden gevoeld wanneer de fontein in werking is als wel dan wanneer zulke niet het geval zal wezen, iets dat, wegens de groote massa water, die gevorderd wordt nogal dikwijls zal voorkomen.

Echter moet wel worden in het licht gesteld dat de beschikbare gelden, bij de afmetingen die het geheel heeft verkregen, elk rijk détail moesten verbieden.

De beeldhouwwerken verraden eene zeer geoefende hand; de conceptie daarvan is ten deele in goede aansluiting aan de bedoelingen des erflaters.

De dierfiguren zijn voor de bouwplaats, hoewel bijzonder goed gemodelleerd, wel wat griezelig van uiterlijk.

Een der juryleden kon zich met dit oordeel niet vereenigen. Naar zijne meening is de constructie verwerpelijk, vooral doordien de zware middenbouw — overigens onnoodig — aan den voet uitgehold en doorbroken is; het ontbreken van profileeringen is betreurenswaardig; de afmetingen zijn van dien aard dat de raming z. i. niet als ernstig te beschouwen is; al deze gebreken worden niet opgewogen door de inderdaad zeer verdienstelijk gebeeldhouwde dierenfiguren.

Overwegende het bovenstaande heeft de jury toegekend:

met 4 stemmen tegen 1 den eersten prijs aan het ontwerp B. benevens met algemeene stemmen: den tweeden prijs aan het, ontwerp Charitas, en den derden prijs aan het ontwerp Rus.

Daarbij heeft de jury met algemeene stemmen geoordeeld dat plan B niet geschikt is om te worden uitgevoerd en met 4 stemmen tegen 1 dezelfde beslissing omtrent plan Charitas genomen.

Vervolgens heeft de jury overwogen, in hoever aan eenig ander plan eenige belooning van f 100 zou mogen worden toegekend. Zij heeft evenwel geen termen kunnen vinden in dien zin een voorstel te doen.

Bij opening der naambriefjes bleken de ontwerpers te zijn:

Van plan B: Oscar Leeuw en Henri Leeuw Jr, te Nijmegen; van plan Charitas: Anton van der Sandt, te Rotterdam, en Leo P. Stracké, te 's-Gravenhage, en van plan Rus: Henri A. Scholtz Jacza, te Amsterdam.

's-Hertogenbosch, November 1900.

De Jury,
(w. g.) v. d. Does de Willebois.
„ A. J. A van Lanschot.
„ Victor de Stuers.
„ J. Dony.
„ F. M L. Kerkhoff.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Woningwet.

Donderdag 27 Dec. jl. hield de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap haar laatste vergadering in dit jaar en trad de heer mr. J. Limburg, advocaat en procureur te 's Gravenhage als spreker op ter behandeling van het ontwerp Woningwet — Allereerst stelde spreker de vraag of volkshuisvesting, een voorwerp van staatszorg genoemd mocht worden en kwam tot de conclusie, dat zulks inderdaad het geval is, om den gunstigen invloed op het zedelijk en maatschappelijk gehalte van het volk in het algemeen en om de beschaving en karaktervereedeling, die van eene goede volkshuisvesting verwacht mogen worden. Hij releveerde te dezen opzichte de geschriften van Octavia Hillen Hélène Mercier, die van dien gunstigen invloed het overtuigend bewijs leveren en het verderfelijke voor moraliteit en beschaving aantoonen van het wonen in holen en krotten, die den naam van woning niet verdienen. Hoezeer de staatszorg als noodzakelijk geacht mag worden, moeilijker is het de grenzen te bepalen, waar binnen zij zich te bewegen heeft. De geschiedenis van de wetgeving leert op dit punt weinig of niets, en in de litteratuur is eerst de laatste 20 jaren sprake van bepaalde, min of meer duidelijk omschreven wenschen te dezen opzichte, die echter, al naar het standpunt, dat de schrijver tegenover het vraagstuk inneemt, onderling zeer afwijkend zijn. Officieel is de aandacht op dit onderwerp eerst gericht na de in 1889 -'90 gehouden arbeidsenquête, waarvan de in 1894 gepubliceerde resultaten, duidelijk den onhoudbaren toestand op woninggebied aan den dag brachten, en aanleiding gaven, pogingen in het werk te stellen, daarin verbetering te brengen. Spreker wees op verschillende geschriften, die sedert dien het licht zagen en noemde in 't bijzonder o. a. het rapport van de heeren Drucker-Greve en Kruseman, over „Volkshuisvesting" een Gidsartikel van Valkenier Kips, getiteld stadsuitbreiding en artikels in de Economist van Februari en Maart d. j. van A. van Gijn over het ontwerp Woningwet.

Welke zijn nu de wenschen, welker vervulling tot verbetering zouden moeten leiden? Deze zijn van velerlei aard en strekking. In de eerste plaats bestaan zij in verscherping en uitbreiding der gemeentelijke politie-verordeningen met betrekking tot de onbewoonbaarverklaring van voor bewoning schadelijke of ongeschikte krotten. Hiertegen worden echter verschillende bezwaren van theoretischen en practischen aard ingebracht. Van theoretischen aard is het bezwaar, dat eene zoodanige machtsuitbreiding van de overheid eigenlijk eene verkapte onteigening zonder schadeloosstelling zou zijn, en alzoo in strijd met het desbetreffende artikel van de grondwet, waarbij bepaald wordt, dat niemand van zijn eigendom kan worden ontzet, dan ten algemeenen nutte en tegen voorafgaande schadeloosstelling. Spreker voelt echter weinig voor dit bezwaar, daar in tal van andere wetten, als bijv. de veiligheidswet, de spoorwegwet en andere, eveneens en op dezelfde wijze inbreuk op den eigendom gemaakt zou zijn. Een practisch en zeer zeker klemmend bezwaar is echter de vraag, waar en hoe de bewoners, die uit dergelijke krotten verdreven worden, onder dak gebracht moeten worden. Meestal zal hunne financieele kracht niet voldoende zijn zich elders betere en dus duurdere woningen te verschaffen.

In de tweede plaats zouden de eigenaars van dergelijke woningen verplicht kunnen worden deze te verbeteren, door bepaalde voorschriften, waardoor zij bewoonbaar zouden worden, doch ook hier tuit men op wettelijke bezwaren, daarin bestaande, dat hij die onwillig is deze verbeteringen aan te brengen, naar de geldende wetten, hoogstens met 6 dagen hechtenis of f 25 boete kan gestraft worden en zich in vele gevallen deze straf liever zal laten welgevallen, dan de natuurlijk veel kostbaarder verbetering aan zijn eigendom zal uitvoeren. In de derde plaats zou door particulier initiatief en door particuliere middelen het opkoopen en opruimen van oude en onbewoonbare huizen en het terzelfder plaatse bouwen van nieuwe, goed ingerichte woningen, die voor de laagst mogelijke prijzen te verhuren zouden zijn, ter hand genomen kunnen worden. In deze richting zijn te Amsterdam, in de Jordaan, en te Leiden reeds eenigermate geslaagde pogingen in 't werk gesteld. Om echter zelfs maar een zeer lage rente van in dergelijke ondernemingen gestoken kapitalen te verkrijgen, moeten de huren toch altijd nog zoo hoog zijn, dat zij de krachten der financieel minst bedeelden nog veel te boven gaan.

Waar immers altijd groote geldsommen gevorderd zullen worden, voor aankoop van dergelijke huizen, waar bovendien altijd een goed deel der aangekochte oppervlakte voor eene behoorlijke toetreding van licht en lucht onbebouwd zal moeten blijven, waar eindelijk de ter beschikking der bewoners te stellen ruimte zeker eenige malen die, welke zij in hun krot tot gebruik hadden, zal moeten overtreffen en dus altijd slechts een deel der bewoners door een op die wijze aangebrachte verbetering weder zal gehuisvest kunnen worden, met het gevolg, dat de minstbevoorrechten naar andere even ellendige of ellendiger krotten verwezen moeten worden; daar spreekt het vanzelf, dat aan deze wijze van verbetering zoodanig onoverkomelijke kosten en bezwaren verbonden zullen zijn, dat particulier initiatief alléén, nimmer in de behoeften zal kunnen of willen voorzien.

Geen verwondering behoeft het dan ook te baren, dat voor deze wijze van verbetering de hulp van stad en land onvermijdelijk geacht wordt en verschillende denkbeelden te dien opzichte aan de hand worden gedaan. Een dier middelen kan zijn het onteigenen van bouwterreinen en oude huizen, ten algemeene nutte. De vigeerende onteigeningswet van 1851 legt echter zooveel bezwaren in den weg en is in hare toepassing zoo omslachtig en tijdroovend, dat daarmede zoo goed als niets te bereiken is. Een tweede middel zou daarin bestaan, dat Staat en gemeentee gelden als voorschot, of geschikte bouwterreinen om niet of voor billijken prijs beschikbaar stellen voor het bouwen van arbeiderswoningen, doch ook aan dit middel zijn velerlei bezwaren verbonden, daar vele gemeenten onwillig en andere materieel onmachtig zouden blijken te zijn om in die richting werkzaam te zijn, om niet te spreken van principieele bezwaren van velen, die eene verschaffing van middelen uit de openbare kas voor dergelijke doeleinden als in strijd met de wet beschouwen; terwijl bovendien het verschil in de gezindheid op dit punt der verschillende gemeenten tengevolge zou kunnen hebben, dat eene gemeente, die in de gewenschte richting werkzaam was, overstroomd zou worden door de bewoners der naburige gemeenten, waar niets van dien aard werd verricht.

Alle redenen, om tot de overtuiging te komen, dat zonder speciale wet op deze materie, waarin zooveel mogelijk de velerlei bezwaren zijn ondervangen, geene afdoende verbetering in den woningtoestand is te brengen, en, waar deze als dringend noodzakelijk, algemeen erkend wordt, het toe te juichen, dat een zoodanig wetsontwerp eerlang het licht heeft gezien.

(*Wordt vervolgd*)

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— Militaire stadswandelingen in België. In de garnizoensteden heeft men de gewoonte de jonge milicien te laten rondleiden door de stad, waar zij in garnizoen zijn gekomen, door de sergeanten die hun dan de voornaamste gebouwen en monumenten moeten vertoonen en de bijzonderheden er van vertellen. Het gebeurt echter al te dikwijls, dat deze amateurgidsen zelf weinig op de hoogte zijn, hetgeen voor hun onderricht niet bevorderlijk is.

Bij de Brusselsche grenadiers heeft men nu een bepaling gemaakt, dat de tweede luitenants verplicht zijn, de leiding dezer leerzame stadswandelingen op zich te nemen. Ook zijn de luitenants verplicht, zich behoorlijk voor hun nieuwe taak op de hoogte te stellen en zich daarin voor te bereiden.

Zulke militaire wandelingen, om de garnizoenstad te leeren kennen, worden ook in Duitschland gehouden. Bij ons laat men de soldaten aan hun lot over.

Het afgebrande kasteel Belœil zal door de familie de Ligne worden herbouwd overeenkomstig de in haar bezit zijnde plans en bescheiden.

— Te Newcastle-on-Tyne is lord William Armstrong, stichter der groote marinewerven en kanonnengieterijen te Elswick, en uitvinder van den gerokken loop voor kanonnen, die in 1858 door het War Office werd aangenomen, gestorven.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

'S-Gravenhage. De gewestelijke Commissie voor de veredeling van het Ambacht heeft besloten den datum van aanmelding voor het afleggen der proeven van bekwaamheid in het schilderen, het timmeren, het meubelmaken en het smeden, waartoe in einde Februari te Haarlem de gelegenheid zal worden opengesteld, te verlengen tot 15 Januari. De programma's van eischen voor elk

der vakken in het bijzonder, als ook de algemeene bepalingen zullen op aanvrage kosteloos worden toegezonden door den secretaris der gewestelijke commissie den Heer E. A. von Saher te Haarlem.

— Naar men ons mededeelt is de villa Duinlust van mevr. de wed. P. de Niet aan den Ouden Scheveningschen Weg, nabij de Duinstraat, in eigendom overgegaan aan een combinatie, die zich voorstelt het bij de villa behoorende terrein te slechten; een gedeelte daarvan te bestemmen voor openbaren weg en op 't overige een dertigtal heerenhuizen te bouwen. (Vad.)

— Aan den benoemden ingenieur bij het mijnwezen P. IJ. Janssen zal worden opgedragen zich naar Atjeh te begeven, ten einde mijnbouwkundige onderzoekingen in te stellen in het landschap Walga.

Amsterdam. In de Sarphatistraat te Amsterdam is de voorbereiding van de versiering bij gelegenheid van den intocht van H. M. de Koningin na Haar huwelijk reeds flink aan den gang. Er vormde zich daar, in overleg met de hoofdcommissie, een sub-comité, dat de buurtbewoners Zondagochtend in een der zalen van het Amstelhotel bijeenriep. Daar bevond zich mede de heer Ed. Cuypers, architect, die deze beurt bij gelegenheid der inhuldigingsfeesten van 1898 had versierd, en die ook nu weder de plannen ontwierp voor de decoratie van dit stadsgedeelte in het aanstaande voorjaar. Die plannen en teekeningen werden door den ontwerper uitvoerig toegelicht en algemeen was men van oordeel, dat ook nu weder de uitvoering een prachtigen aanblik van de Sarphatistraten en de Hooge Sluis belooft, terwijl behoorlijk rekening gehouden was met de bezwaren aan eene straatversiering in den winter verbonden. (Hbld.)

— Aan den heer J. G van Niftrik, stads-ingenieur te Amsterdam, is Maandag bij zijn afscheid uit den dienst — hij was 37 jaar in betrekking — van verschillende zijden hulde gebracht. De wethouder van publieke werken, dr. Blooker, en de directeur van dien dienst, de heer J. van Haeselt, hebben hem een hartelijk woord toegesproken.

Haarlem. Het Museum van Kunstnijverheid alhier, werd gedurende de maand December bezocht door 666 belangstellenden terwijl 134 boek- en plaatwerken, uit de aan het Museum verbonden boekerij naar verschillende plaatsen van ons land werden verzonden.

Zutfen. Het onderzoek naar muurschilderingen in onze St. Walburgskerk kan men als geëindigd beschouwen; er worden geen nieuwe meer gevonden.

Wel is het zeer waarschijnlijk, dat ook de gewelven beschilderd zijn, doch de gelden voor een onderzoek daarnaar, dat veel zou kosten, zijn niet aanwezig. Dit is wel jammer; gewoonlijk toch zijn de schilderingen aan de gewelven het best bewaard gebleven.

Onder den toren heeft men slechts overblijfsels van fijn schilderwerk gevonden, welke niet toelaten zich eene voorstelling te vormen van hetgeen er oorspronkelijk aanwezig was. Deze luttele penseelstreken laten echter voldoende de vaardige hand van den schilder zien.

In de achterste kapel van het koor werd een grafschrift van 1421 gevonden betreffende de familie Van Goch, een dergelijk grafschrift uit 1412 van een lid der familie Berner, met een geschilderd tafereel er boven, werd dicht bij het zuider dwarspand blootgelegd.

Behalve voor onze kunstgeschiedenis zijn de gevonden schilderingen ook voor de topografie der St. Walburgskerk van veel belang, omdat men ze natuurlijk in verband kan brengen met mededeelingen uit het kerkarchief, waardoor het mogelijk wordt de ligging van iedere kapel en van ieder altaar afzonderlijk te bepalen.

— Aan het gemeentebestuur van Zutphen en rechtverkrijgenden is vergunning verleend tot het uitvoeren van werken ter uitbreiding der gemeentelijke gasfabriek aldaar, bestaande in het veranderen van een zuiverhuis in een stookerij of retortenhuis en het bouwen van een nieuwen ijzeren gashouder met kuip, op het terrein der fabriek, onder bepaling, dat de bedoelde inrichtingen in gebruik moeten zijn gesteld binnen 12 maanden na de dagteekening van de vergunning (24 Dec.), en dat bij niet inachtneming van dien termijn de vergunning als vervallen wordt beschouwd.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië is:

belast: tijdelijk met de leiding der werken en opnemingen aan de Solo-rivier, de ingenieur 2e kl. W. Elenbaas;

geplaatst: in de res. Batavia, de ambt. op wachtg., de ingenieur 2e kl. W. B. Van Goor;

Ontslagen: op verz. eervol, de adjunct-landm. 2e kl. bij het kad. in N.-I., A. W. C. Bake.

— Door den Minister van Waterstaat is:

geplaatst bij de directie, de ter beschikking gestelde ambtenaar op non-activiteit, Jhr. A. H. E. van der Does de Bije, laatst ingenieur 3e kl.

— Bij Kon. besluit zijn, met ingang van 1 Januari 1901, bij het Technisch Bureau van het Departement van Koloniën tijdelijk benoemd tot ingenieur 1e kl., de heer J. I. Sluiter, werktuigkundig ingenieur te 's Gravenhage, bevorderd tot ingenieur 1e kl., de ingenieur 2e kl. J. C. Schäfer, bevorderd tot hoofdcommies, de commies M. A. van Hasselt, benoemd tot technisch ambtenaar 2e kl., de heer J. Boekwijt, reeds bij het Technisch Bureau werkzaam, bevorderd tot technisch ambtenaar 2e kl., de tijdelijke opzichter 1e kl. D. J. Gulden, tijdelijk benoemd tot technisch ambtenaar 2e kl. de heer N de la Lande Cremer.

— Aan de Polytechnische school te Delft is door den Minister van Binnenlandsche Zaken, schikking met ingang van 1 Januari 1901, aan M. A. De Jong, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als assistent voor de scheikunde en voor het tijdvak van 1 Januari 1901 tot en met 31 Augustus als zoodanig benoemd J. W. Boeseken, technoloog te Rotterdam.

Aan S. Lindeman is, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als assistent voor de werktuigkunde en is voor het tijdvak van 1 Januari 1901 tot en met 31 Augustus als zoodanig benoemd J. L. Th. Groneman, werktuigkundig ingenieur te Delft.

— Dr. E. F. van Dissel, te Leiden, ontving 1 Jan. op zijn 25-jarig dienstfeest als ingenieur van Rijnland van dijkgraaf, hoogheemraden, hoofdingelanden en plaatsvervangers een stel groot en klein tafelzilver in eikenhouten doos, en van het personeel van Rijnland een salonstoel met een artistieke oirkonde, vervaardigd door den heer Verster.

— Het Bestuur der Maatschappij „Arti et Amicitiae" is na de de jongste verkiezing saamgesteld uit de heeren: H. W. Jansen, voorzitter; Geo Poggenbeek, tweede voorzitter; John F. Hulk, secretaris; C. G. 't Hooft Jr., penningmeester; G. H. Breitner, tweede secretaris. Allen werden dus herbenoemd, behalve den heer Bart van Hove, den vorigen voorzitter, die aftredend maar niet herkiesbaar was.

— Benoemd tot ridder in de orde van Oranje-Nassau, de ingenieur van den provincialen waterstaat in de prov. Friesland, K. Pringle, secretaris der commissie tot het instellen van een onderzoek in zake de indijking der Eauwerzee in verband met een verbeterde afstrooming van boezemwater in de provincies Friesland en Groningen.

— De heer G. J. de Jongh, directeur der gemeentewerken alhier, vertrok dezer dagen naar Gothenburg, om, gezamenlijk met den heer Buchheister, hoofdingenieur van de havenwerken te Hamburg, en drie Zweedsche ingenieurs, advies uit te brengen over het herstellen van eene belangrijke verzakking, die zich bij de kade van de haven te Gothenburg heeft voorgedaan.

— Mr. Dr H. S. Veltman, archivaris der gemeente Delft, wordt met 1 Januari belast met het toezicht over de bibliotheek en de ethnographische verzameling der Indische instelling aldaar.

— De heer J. A. Jurriaansche, hoofdcommies bij het technisch bureau van het Dep. van Koloniën is op verzoek, wegens physieke ongeschiktheid, eervol uit 's lands dienst ontslagen.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Onderwijzer voor vakteekenonderwijs aan Machine-bankwerkers en smeden tegen 1 April a. s., aan de Ambachtsschool te Winschoten.

Aanmelding voor 15 Januari bij den Directeur.

— Adjunct-inspecteur der bouwpolitie te 's-Gravenhage op een jaarwedde van f 800. Gezegelde verzoekschriften franco aan Burgemeester en Wethouders vóór of op 21 Jan. a. s. (*Zie adv. in dit no*)

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden, ten gerieve van heeren geabonneerden, tweemaal per jaar twee achtereenvolgende maten kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

Een jongmensch van onberispelijk gedrag, 20 jaar, diploma Ambachtschool en B.-A.school, thans ongeveer 2 jaar als timmerman werkz., zag zich gaarne gepl. in een betrekking om zich verder te bekwamen. Adres letter B. G. bureau dezes. (3)

— Opzichter-teekenaar zoekt een vaste betrekking aan een fabriek in Indië of in een groote zaak. Brieven onder lett. A. B. aan het bureau dezer courant. (*Zie adv. in dit no*) (1)

Informatie-Bureau der Technische Vakvereeniging, Marnixstraat 360, Amsterdam.

1 Bouwk. teek., 22 j., ongeh., f 70.
1 Bouwk. opz., 21 j., ongeh., f 70.
6 Opz.-teek., 20, 24, 24, 27, en 28 j., ongeh., 32 j., geh., f 70, f 80, ± f 75, ± f 75, ± f 85 en f 90 à f 100.
1 Opz.-onderb., 43 j., geh., f 80.
1 Opz -uitvoerder, 54 j., geh., f 100.
2 Werkt.-electr., 23 en 29 j., ongeh., f 70 en f 75.
1 Mach.-teek., 22 j., ongeh., f 70

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

56ste Jaargang N°. 2. ZATERDAG, 12 Januari 1901.

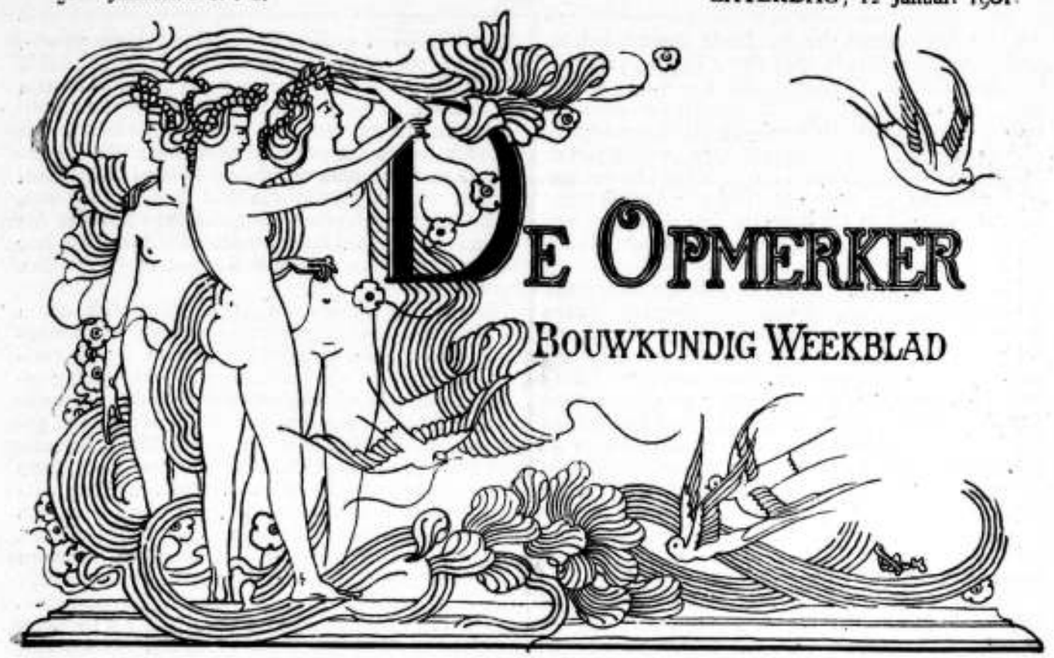

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland f 5.—; voor België f 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, f 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat f 0.25, zonder plaat f 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels f 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer f 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsirgen, slechts tweemaal gerekend.

DE BOUWKUNST DER NEGENTIENDE EEUW.

(Vervolg van blz. 4.)

Schinkel heeft op de Europeesche bouwkunst van de eerste helft der negentiende eeuw den grootsten invloed uitgeoefend. Leo von Klenze, de zoon van een rijk grondeigenaar te Hildesheim, maakte in 1802 kennis met hem, en nam ook de liefhebberij voor de Grieksche vormen van hem over. Na een tijdlang te Parijs bij Percier in de leer te zijn geweest, en het onderricht van andere Fransche architecten te hebben genoten, ging Klenze naar Italië en haalde te Paestum, Selinus en Agrigentum zijn hart op aan de oudste Grieksche kunst.

Jérome Napoleon werd inmiddels Koning van Westfalen, en vond het als zoodanig noodig, de kunst te beschermen. Klenze had in Italië een van Jérome's boezemvrienden leeren kennen en wist het door diens bemiddeling zoover te brengen, dat de Koning hem tot hof-architect benoemde. Zoo trok Klenze naar Kassel.

Van bouwen was echter geen sprake; de tijden waren daar te onrustig toe. Klenze maakte allerlei ideale ontwerpen, waarbij ook een gedenkteeken voor den vrede, waarmede Jérome zich bijzonder ingenomen toonde. Maar de Koning dacht er niet aan, het te laten uitvoeren.

Toen Napoleon de groote zijn geluksster zag tanen, was het ook met de rijken der kleinere Napoleons uit. Klenze geraakte dus buiten betrekking. Hij pakte zijn ontwerp voor het gedenkteeken in en reisde er mede naar Weenen, waar het vermaarde Congres bijeen kwam. Aan het hof van Jérome had Klenze met aanzienlijken uit vele landen betrekkingen aangeknoopt. Dit kwam hem goed te pas toen hij zijn project den congresleden ging voorleggen. Al de deelnemers aan de Weener samenkomst verklaarden eenstemmig, ofschoon zij volstrekt geen verstand van architectuur hadden, dat Klenze een genie van den eersten rang was. Des bouwmeesters fortuin was nu gemaakt. De Europeesche hoven kwamen om strijd zijn diensten vragen. Klenze ging naar München, waar de Koning van Beieren, die aan Napoleon zijn kroon dankte, den vroegeren hof-architect van Jérome met open armen ontving. Doch ook in Rusland en in andere Duitsche rijken dan Beieren heeft Klenze veel werk gemaakt. Pas in 1864 is hij gestorven en hij overleefde zijn vriend Schinkel bijna een kwart eeuw.

Ofschoon ook Klenze zich bij voorkeur van de Grieksche vormen heeft bediend, zoo werkte hij toch ook in Renaissance-stijl. Zijn meest bekende gebouw in dien trant is de Oude Pinakotheek te München, die met haar verbleekte fresco's en haar al te tam classicisme nu juist geen goeden indruk maakt. Slechts de inrichting van het gebouw was, voor dien tijd althans, zeer geslaagd.

Van de Grieksche scheppingen, waaraan Klenze het aanzijn gaf, zijn de Propyleën, de Glyptotheek en le Ruhmeshalle de voornaamste. Zij zijn alle getrouwe copieën van Hellcensche origineelen, althans naar het uiterlijk. Evenmin als Schinkel's werken hebben zij iets nationaals of zelfs maar iets negentiendeeeuwsch.

Koning Lodewijk I was de klassieke richting toegedaan, doch versmaadde ook andere stijlen niet. Hij liet het Siegesthor naar de Romeinsche triumfbogen copieeren, doch voor de hofkapel den Byzantijnschen stijl gebruiken, hij wilde dat de Ludwigskirche Romaansch en de Bonifaciuskirche oud-christelijk zou worden, hij gelastte het Wittelsbacher paleis in den trant der middeleeuwsche kasteelen te bouwen.

Omstreeks 1840 zien wij dus in Zuid-Duitschland reeds de navolging der oude werken algemeen wor-

den. De geschiedenis der beeldende kunst vond belangstelling. En toen in 1842 Franz Kugler, professor aan de Koninklijke Academie der Kunsten te Berlijn bij Ebner en Seubert zijn „Handbuch der Kunstgeschichte" deed verschijnen voorzag hij in een bepaalde behoefte. Dit boek is het prototype geweest van de talrijke andere handboeken, die sedert in Duitschland het licht zagen. De wetenschap had zich van de kunst meester gemaakt en liet haar, zoolang de eeuw duurde, niet meer los. De „Kunstwissenschaft", de „Kunstgelehrte" waren ontstaan.

Het boek van Kugler heeft voor de 19e eeuw groote beteekenis gehad. De schrijver voorzag het van een opdracht aan Koning Friedrich Wilhelm IV van Pruissen, dien hij, naar Duitschen trant, aanspreekt als: „Allerdurchlauchtigster, grossmächtigster König, Allergnädigster König und Herr!" In die opdracht zegt de schrijver, dat het voor „het schoone gebied der kunst niet ongunstig zal zijn, wanneer het in de gelegenheid gesteld wordt, op de tijdperken van zijn vroegere ontwikkeling terug te blikken". Wij zouden dit nu valsche beeldspraak noemen, want wij kunnen ons het terugblikken zoomin als het ontwikkelen van een gebied voorstellen. Maar in 1842 was dit misschien fraai proza.

Nu wij de twintigste eeuw bereikt hebben vinden wij, dat de kunst meer vooruit zou zijn gekomen, als zij minder achteruit had gekeken. Kugler en zijn tijdgenooten verwachtten echter veel van zulk een kreeftengang.

Het is zeker niet van belang ontbloot te vernemen hoe Kugler in 1842, wanneer hij zijn twee en twintigste hoofdstuk aan de „Kunstbestrebungen der Gegenwart" wijdt, over deze pogingen spreekt.

„Sinds het einde der achttiende eeuw", zegt hij, „is een nieuwe verheffing in het groote rijk der kunst waar te nemen, een bloei, die de lichtende weerschijn is van de groote beweging, die den toestand van het leven der Europeesche volken zoo machtig heeft veranderd, die geest en gemoed der menschen zoo diep heeft doordrongen, die de wetenschap tot nieuw leven heeft gewekt, die aan het individu zijn waarde heeft getoond. Wat in de vijftiende eeuw ontstond, wat in de zestiende eeuw tot zijn eersten bloei kwam, maar wat spoedig verviel, wat in de zeventiende eeuw opnieuw opschoot en bloeide en toch weer moest ten onder gaan, datzelfde streven, doch in andere gedaante, zien wij in onze dagen. Een nieuw tijdperk in de kunst ving aan; een tallooze menigte van werken, die zich grootendeels van de vroegere onderscheiden, een aanzienlijk getal van scheppingen, die waarde hebben, legt er getuigenis van af, dat ook dit tijdperk recht heeft mede te teilen. Maar — ofschoon er meer dan vijftig jaren sedert het begin vergingen — wij zijn nog niet in staat een oordeel over deze jongste periode uit te spreken. Wij weten niet, of onze kunst haar doel reeds heeft bereikt, dan wel of zij er nog ver van af is. Wij staan nog te midden van de kampende krachten, wij zien nog niet helder, ofschoon wij met belangstelling den strijd volgen. Wij kunnen nog geen standpunt innemen, om een overzicht van het geheel te krijgen, het is ons onmogelijk hoofdzaken en bijzaken van elkander te onderscheiden."

Deze regels konden ook in het jaar 1901 ten papiere zijn gebracht. Doch wij zullen, zoomin als Kugler, vernemen, hoe men zestig jaar later oordeelt.

Ook wat de schrijver omtrent de bouwkunst mededeelt, zou met het oog op de tegenwoordige toestanden kunnen zijn geschreven. „De bouwkunst keerde, na in krullen en grillen haar heil te hebben gezocht, terug tot eenvoud en waarheid."

Natuurlijk heeft Kugler hier aan Schinkel en zijn geestverwanten gedacht. Maar ofschoon hij de Griekse scheppingen van dien meester waardeert, vindt hij toch, dat er aan iets meer oorspronkelijks behoefte bestaat. Hij meent, dat dit zal kunnen voortkomen uit een vrije toepassing van den Romaanschen stijl, en beveelt het gebruiken van gebakken steen aan. Als een nieuwe Ezechiel heeft hij den stijl, die vijftig jaar later uit Amerika zich over Europa zou verbreiden, voorspeld.

Wij hebben tot dusverre nog de Romantiek, die in de eerste helft der negentiende eeuw zulk een belangrijke rol vervulde, onbesproken gelaten. Op de beeldende kunst had zij aanvankelijk slechts weinig invloed. Wel zien wij bijvoorbeeld sommige hofcostumen, die tijdens het Fransche Keizerrijk werden gedragen, aan middeleeuwsche voorbeelden ontleenen, wel trachten sommige Duitsche schilders, die te Rome gevestigd zijn, met Overbeck aan het hoofd, de vijftiende eeuw weer te doen herleven, doch overigens blijven de klassieken heerschen. Na 1830 wordt dit echter anders. Wel hebben de Grieken en Romeinen niet plotseling afgedaan, doch men begint oog te krijgen voor het werk der middeleeuwen. De Duitschers zien er een „Germaanschen stijl" in, die als het symbool der eenheid geldt. De Franschen worden zich bewust, dat de Gothiek een schepping van hunne voorouders is, de Engelschen beginnen te beseffen, dat de middeneeuwsche tradities in hun land nooit zijn afgebroken.

De Romantiek deed tusschen 1820 en 1830 in Engeland haar intrede en werd met open armen ontvangen. Talrijke schrijvers hadden haar komst voorbereid; de meest bekende is ongetwijfeld Walter Scott. Eigenlijke kennis van de middeleeuwsche kunst bestond er aanvankelijk nog niet. Maar in 1835 maakte A. W. Pugin zijn „Examples of Gothic architecture selected from ancient edifices in England" openbaar, en kwam de Gothiek in de mode. Toen dan ook in 1840 tot het bouwen der Houses of Parliament besloten werd, juichte iedereen het toe, dat de architect Charles Barry daarvoor den lateren Perpendicular Style, als Tudorstijl bekend, gekozen had.

Maar toen het gebouw verrees, voldeed het niet aan de verwachtingen. De gevel aan den Theemskant werd vervelend en eentonig gevonden, die aan de westzijde te ordinair en te overladen. Dit oordeel heeft sedert geen wijziging ondergaan. Men neemt echter thans als verzachtende omstandigheid aan, dat Barry de eerste geweest is, die poogde den Engelschen kathedraalstijl voor een monumentaal wereldlijk bouwwerk te gebruiken en men erkent dat de drie torens aan het silhouet van Londen een eigenaardigheid geven, die niemand zou willen missen.

Deze Engelsche opvatting drong ook hier en daar op het vasteland door. In ons land is de Gothische zaal, die Koning Willem II te 's-Gravenhage deed bouwen, daar een bewijs voor. Het kasteel Stolzenfels en dat te Babelsberg zijn een paar staaltjes van de Duitsche navolging.

Na 1830 begon ook het restaureeren der middeneeuwsche gebouwen. Den dom te Keulen wilde men afmaken, andere kerken haar oorspronkelijken luister hergeven. Dit leidde als van zelf tot het dieper indringen in de middeneeuwsche architectuur.

Lassus is de man geweest, die in Frankrijk den stoot gaf. Tot 1839 stond hij vrijwel alleen. Toen vond hij in den jongen Viollet-le-Duc, die er de studie der klassieken aan gaf, om de fraaie kathedralen van Frankrijk te gaan bestudeeren, een ijverig medewerker.

Door den invloed van Lassus werd Viollet-le-Duc kort daarna benoemd in de „Commission des monuments historiques", naar welke commissie later de instelling onzer Rijks-adviseurs zou worden nagevolgd. Nadat de jonge bouwmeester de door Lassus begonnen restauratie van de Sainte Chapelle te Parijs voleindigd had, werden hem achtereenvolgens restauraties van vele Fransche middeleeuwsche gebouwen opgedragen.

(Wordt vervolgd.)

DE PRIX DE ROME.

De heer J. H. W. Leliman, bouwkundig ingenieur, die in den wedstrijd om den Prix de Rome den tweeden prijs verwierf, heeft zich met een uitvoerig adres tot den Minister van Binnenlandsche Zaken gewend en daarin de redenen ontvouwd, waarom hij meent, die onderscheiding niet te kunnen aanvaarden.

De conclusie van dit adres luidt als volgt:

a. In het jury-rapport komen voor talrijke en ernstige onjuistheden en onvolledigheden, zoowel in de algemeene als in de detail-opmerkingen;

b. deze onjuistheden en onvolledigheden zijn alle ten nadeele van het ontwerp gemerkt Loge no. 5, (het ontwerp van adressant).

c. de jury, blijkens haar rapport breed uitmetende alle gebreken die zij in het ontwerp, gemerkt Loge No. 5, meent te kunnen ontdekken, noemt niet of terloops de ingrijpende fouten van het ontwerp, gemerkt Loge No. 8, of vergoelijkt deze; met de respectieve deugden geschiedt juist het tegenovergestelde.

De bekroning aan den ondergeteekende toegekend, zegt de heer L. verder, *houdt op, voor hem eene eer en onderscheiding te zijn nu hij weet op grond van welk eene eenzijdig-onvolledige motiveering ze werd toegekend. Hij kan die bekroning in geen geval aanvaarden. Voor het geval dat de Minister zich vereenigd heeft of vereenigen zal met het rapport der jury, verzoekt hij het daarheen te willen leiden, dat de hem toegekende bekroning worde ingetrokken met vermelding, dat zulks op zijn verzoek geschied is.*

Uit deze conclusie blijkt duidelijk, dat het: „Tel brille au second rang, qui s'éclipse au premier", den adressant niet toelacht.

De uitvoerige kritiek door hem geleverd op het juryrapport is moeilijk te beoordeelen, zoolang dit laatste niet gepubliceerd is. Adressant zegt evenwel zelf in de begeleidende missive, waarmede ons een afdruk van zijn adres werd toegezonden, dat de daarin opgesomde feiten positief zijn en wij twijfelen daaraan dan ook niet.

De heer Leliman verklaart verder zich bewust te zijn, dat het publiceeren van zijn adres hem aan velerlei insinuatie zal blootstellen, juist om het positieve van die feiten.

Wat hij hiermede bedoelt is ons niet recht duidelijk. Waar positieve feiten bestaan is toch o. i. geen plaats voor insinuaties.

Dat hij insinuaties niet zal beantwoorden zal niemand hem misduiden, maar wij kunnen ons de mogelijkheid voorstellen, dat zijn kritiek een anti-kritiek van de zijde der jury uitlokt, hoewel dit ons niet zeer waarschijnlijk voorkomt. Daarbij zullen dan toch waarschijnlijk geen insinuaties, maar fatsoenlijke argumenten worden gebezigd.

Zal de heer Leliman dan ook daarop niet antwoorden?

LOON EN ARBEIDSDUUR.

In ons nummer van 6 Januari 1894 wezen wij er op, dat het Gemeentebestuur van Amsterdam onverstandig zou doen, bij het vaststellen van bepalingen in zake loon en arbeidsduur één minimumloon voor alle ambachtslieden te bepalen. Want daardoor zouden, bij den toen geldenden loonstandaard, sommige vaklieden zeer begunstigd worden en anderen achteruitgesteld.

Er waren destijds in den Raad verscheidene leden, die hetzelfde gevoelen bleken toegedaan, en die voorstelden, den bestaanden loonstandaard in de verschillende vakken als basis aan te nemen. Maar nadat de heeren Gerritsen en Treub betoogd hadden, dat de gemeente den loonstandaard moest verhoogen, verwierf een voorstel om het minimumloon voor iederen ambachtsman op ƒ 0.23 te bepalen, 19 stemmen, terwijl slechts 11 leden zich daartegen verklaarden.

Zeven jaar heeft deze regeling thans geduurd, doch naar aanleiding van verschillende ingekomen adressen besloot de Gemeenteraad een Raadscommissie van vijf leden te doen adviseeren over de vraag of, en zoo ja welke wijzigingen behoorden te worden gebracht in de bepalingen.

De leden dezer commissie waren de heeren Blooker, Serrurier, van Arkel, Bleijs en Nolting.

Ofschoon de commissie in haar advies verklaart, dat „de bepalingen in den bestaanden vorm vrij goed hebben gewerkt", zoo heeft zij toch het systeem der gelijkheid van allen, waarop die bepalingen berustten, geheel over boord geworpen. Zij beveelt namelijk een looaregeling naar klassen aan, en het is blijkbaar haar streven, verband te houden met de loontarieven, zooals zij te Amsterdam op het oogenblik gelden.

Wij laten haar regeling hier volgen:

ƒ 0,25 per uur aan een timmerman, steenhouwer, metselaar, heibaas, fundeeringwerker, spaakhouder en taludwerker.

ƒ 0.23 per uur aan een schilder, behanger, smid, klinker, machinedrijver, handleman, lood- en zinkwerker, strikker en loodklinker, stukadoor, rijswerker, steenzetter, takelaar, straatmaker, stortbaas, grondwerker, ambachtsman-handlanger en opperman.

ƒ 0.20 per uur aan een witter, sjouwer, glazenwascher, stoker, voerman en schuitenvoerder.

ƒ 15 per week aan een kapitein van een stoomboot en een baas op een baggermolen of daarmede gelijk te stellen inrichting.

ƒ 14 per week aan een machinist of machinedrijver.

ƒ 12,50 per week aan een wissel- of seinwachter, een treinvoerder, bakschipper, dekknecht en stoker;

of, als zij geen vast weekloon hebben respectievelijk in plaats van ƒ 15, ƒ 14, en ƒ 12.50 per week, ƒ 0.25, ƒ 0.23 en ƒ 0.20 per uur.

ƒ 10 per week aan een portier en een keetknecht.

ƒ 1 per etmaal aan een nacht- of dagwacht, voor 8 uren dienst of minder en ƒ 0.15 extra voor elk uur boven de 8 uur.

In het algemeen wordt bepaald, dat het loon zal worden vastgesteld: op ten minste 20 cents en ten hoogste 25 cents per uur, of — als de betrokken werkman vast weekgeld ontvangt — op ten minste ƒ 10 en ten hoogste ƒ 15 per week.

In deze loonschaal ligt het zwaartepunt van de nieuwe regeling. De overige bepalingen, ofschoon zij de gemeentebestekken er niet dunner op zullen doen worden, hebben slechts ondergeschikt belang, ook waar zij van de thans bestaande regelen afwijken.

Wij hebben in 1894 er op gewezen, dat het later moeielijk zou gaan ,verandering in de bepalingen te brengen. Slechts één middel zou aan te wenden zijn,

om allen tevreden te stellen, en wel om het vastgesteld minimum-loon van ƒ 0.23 per uur aan te houden voor het laagst bezoldigd vak in de standaardlijst en dit minimum voor de andere vakken evenredig te verhoogen. Wij waren echter van oordeel, dat zulk een regeling der gemeente nog al wat zou kosten, doch meenden, dat wie aan sociale politiek doen wil, niet op geld mag zien.

De commissie heeft het middel toegepast, doch slechts ten deele, en het zal dan ook aan „betrokken" gezichten van werklieden niet ontbreken.

Want sinds 1894 zijn in verscheidene vakken de uurloonen gestegen boven het bedrag, dat de commissie als minimum stelt in de eerste categorie. En de in de tweede categorie geplaatsten, voor wie het vroeger minimum van kracht blijft, zullen niet tevreden zijn omdat men sommigen hunner vroegere lotgenooten in betere conditie heeft gebracht.

Want, wij hebben het in 1894 reeds opgemerkt, de werkman verlangt, te recht of ten onrechte, dat de vaststelling van het minimum zijn loon zal verhoogen Wordt aan dien eisch niet voldaan, dan is de geheele regeling hem onverschillig.

Wij erkennen, dat eene behoorlijke regeling op het cogenblik moeielijk is, omdat het uniform-tarief van 1894 niet buiten rekening kan blijven. Toch is zij nog wel mogelijk, mits men voor geen financieele offers terug deinst. Men volge de looniijst, die tegenwoordig in de verschillende vakken geldt, doch met dien verstande, dat voor het minste loon, dat nu wordt gegeven ƒ 0.23 in de plaats treedt en de overige loonen evenredig worden verhoogd.

Het minimum-loon, da' nu gegeven wordt kan op ƒ 0.18 gesteld worden, en moet op ƒ 0.23 worden gebracht. Doch in sommige vakken zijn loonen van ƒ 0.25 nu reeds regel. De werklieden, die nu naar dezen maatstaf betaald worden, behooren dus ƒ 0.31 per uur te ontvangen, die van ƒ 0.23 op ƒ 0.29 per uur te komen en zoo vervolgens.

De regeling van 1894 heeft slechts één enkele klasse van werklieden werkelijk voordeel gebracht, daar zij ten gevolge heeft gehad, dat het uurloon van een timmerman algemeen tot ƒ 0.23 is gerezen. De regeling, die nu wordt voorgesteld, kan ten gevolge hebben, dat dit loon tot ƒ 0.25 stijgt.

De andere werklieden zullen echter zulk voordeel niet hebben, ja sommigen zal het minimum, wordt het algemeen aangenomen, verlies brengen.

Er zal iets op gevonden moeten worden om te bereiken, dat de officieele loonstandaard ook bij werk, niet voor de gemeente verricht, algemeen zal gelden.

De aannemers hebben in 1893 met hun adres den Raad op een dwaalspoor gebracht door te spreken van het „minimum-loon voor een vaklman". Daar had moeten gezegd worden „minimum-loon van een timmerman", want feitelijk hebben de aannemers geen andere vaklieden in hun dienst. Alle andere werklieden zijn in dienst van bazen of ploegbazen, en zij ontvangen van deze ook hun loon.

Het is ons niet bekend, of de gemeente er altijd voor heeft kunnen waken, dat aan die andere werklieden geen lager loon werd uitbetaald dan het vastgestelde. Doch wel weten wij dat de patroons, zoodra zij niet voor de gemeente werkten, een geheel andere loonschaal bezigden.

Wij zien de beraadslagingen, die de Amsterdamsche Raad over dit onderwerp zal hebben, met groote belangstelling tegemoet.

NIEUWE UITSPANNINGSLOKALEN.

Men wil in een prijsvraag wel eens het middel zien om in een bouwkundig vraagstuk een goede, liefst de best mogelijke oplossing te verkrijgen.

Dat dit middel echter lang niet onfeilbaar is weten wij maar al te goed en ofschoon Duitschland te dezen opzichte op heel wat beter resultaten wijzen kan dan ons land, ook daar beantwoorden die resultaten niet altijd aan de vaak hooggespannen verwachtingen.

Zoo werd voor ruim twee jaren reeds een prijsvraag voor den bouw van een nieuw Kurhaus te Wiesbaden uitgeschreven en ofschoon onder de ingekomen antwoorden verscheidene plannen waren, die alleszins bruikbare oplossingen gaven is toch heden de zaak nog even ver als toenmaals.

De schuld hiervan ligt noch aan de inzenders noch aan de beoordeelaars der plannen, maar moet daaraan worden toegeschreven, dat de uitschrijvers der prijsvraag een punt buiten beschouwing hebben gelaten, waaromtrent noodzakelijk vooraf een beslist standpunt had behooren te worden ingenomen.

Zooals voor de hand ligt wenscht men het nieuwe Kurhaus te zien verrijzen op de plaats van het oude. Ieder, die Wiesbaden wel eens bezocht heeft in den druksten tijd van het badseizoen en ook wie niet dit voorrecht had, zal de moeilijkheden beseffen door dezen wensch te voorschijn geroepen, waar het een nieuwen bouw betreft, welks uitvoering zeker twee jaren in beslag zal nemen. Niet dat deze moeilijkheden op zich zelf zoo onoverkomelijk zijn, want aan voorstellen van verschillenden aard, om in de behoefte aan tijdelijke kur-lokalen te voorzien, heeft het niet ontbroken en elk dezer voorstellen heeft zijn kring van aanhangers, maar er is een sterke partij, die voor den nieuwen bouw, welke uit den aard der zaak een veel grooteren omvang zal moeten verkrijgen dan de oude, liefst geen duimbreed gronds van het fraaie park wil zien opgeofferd en van den kant dier partij zijn zelfs reeds stemmen opgegaan, om te betoogen, dat men beter zou doen het oude Kurhaus geheel intact in zijn fraaie omgeving te laten staan en ergens anders een nieuw aan de thans gestelde eischen beantwoordend gebouw op te richten.

De bekende Berlijnsche Baurath W. Böckmann heeft nu van een verblijf als kurgast te Wiesbaden gebruik gemaakt, om het vraagstuk eens grondig te bestudeeren en als vrucht dezer studie een brochure uitgegeven, welke een schetsontwerp bevat, waardoor een groot deel der bezwaren, die een goede oplossing in den weg staan, wordt opgeheven en aan andere wordt tegemoet gekomen.

Hij heeft niet geaarzeld aan te toonen, dat de fout hier ten deele althans schuilde in de eischen van het programma der prijsvraag en is in zijn schetsontwerp dan ook hier en daar belangrijk van die eischen afgeweken, zonder nochtans uit het oog te verliezen wat er gevorderd kan worden in een badplaats van den eersten rang, gelijk Wiesbaden nog altijd is.

De *Deutsche Bauzeitung* acht het voorstel van Böcking belangrijk genoeg, om er een hoofdartikel met afbeeldingen aan te wijden en dit kan ons niet verwonderen, waar een bouwmeester van zoo groote ervaring zich voor de zaak interesseert en vooral waar hij dit doet geheel belangeloos en alleen gedreven door de zucht om aan te toonen, dat een practische oplossing zeer wel mogelijk is, wanneer men maar met blijft vasthouden aan onmogelijk te vervullen wenschen en denkbeeldige bezwaren, zooals in dergelijke gevallen maar al te vaak geschiedt.

Böcking heeft met zijn schetsontwerp aangetoond, dat aan nagenoeg alle eischen voldaan kan worden,

wanneer van het voorschrift van het programma der prijsvraag, dat de vloeren van alle groote zalen niet meer dan 4 M. boven terreinshoogte mochten liggen, wordt afgeweken en zoo geeft dan ook zijn schetsontwerp in plaats van den bij genoemd programma bedoelden bouw zonder verdieping, feitelijk een bouw in twee verdiepingen te zien.

Ook hiertegen zijn te Wiesbaden reeds stemmen opgegaan, wat evenwel niet wegneemt, dat Böcking's oplossing in vele opzichten, vooral wat de overzichtelijkheid der indeeling betreft bij de prijsvraagplannen gunstig afsteekt. Diegenen, die het dan ook werkelijk ernstig met de zaak meenen, zullen voorzeker den Berlijnschen bouwmeester erkentelijk zijn voor het nieuwe licht, waarin hij het vraagstuk gesteld heeft.

Moge hij de voldoening smaken te zien, dat zijn arbeid werkelijk de vraag van den Kurhausbouw een stap nader tot de oplossing heeft gebracht, te zien dat het spoedig ernst met de zaak wordt en men, zooals hij aan de hand geeft, besluit hetzij een nieuwe prijsvraag, maar met een practisch programma, uit te schrijven, hetzij den bouw op te dragen aan een paar Wiesbadener bouwmeesters, waaronder er verscheidene zijn, wien zulk een opdracht gerust kan worden toevertrouwd.

PRIJSVRAGEN.

Rapport der jury voor de prijsvragen, uitgeschreven in 1900 door de Vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap« te Rotterdam.

M.!

Voldoende aan het verzoek uwer Vereeniging, hebben ondergeteekenden het genoegen u onderstaand aan te bieden het rapport, inhoudend de beoordeeling van de ingekomen antwoorden op de door B. en V. uitgeschreven prijsvragen voor het jaar 1900.

In onze handen werd gesteld als antwoord op de vraag: Een opgang tegen het talud van een dijk, tegenover eene breede straat (Avenue Concordia) 1 antwoord onder het motto: „Luctor".

Voor het ontwerp van een poortje voor een schoolgebouw 17 antwoorden, onder de motto's: RO, X, Schoolkinderen, E, Getracht, Jeugd, Emergo, De Wet, Ecole Primaire, Tijd is geld, T, B, Simplex, Teeken: (Cirkel met middellijn), Oefening, Automobiel en Altena.

Voor het ontwerp van een woonkamerschoorsteen 9 antwoorden, onder de motto's: „Studie Tijd, Margaretha, M., Teeken: (Twee elkaar snijdende driehoeken), Hans, B, Teeken: (Driehoek met cirkel) en F. T."

Voor de opmeting van een poortje 3 antwoorden, onder de motto's: Teeken: (Twee elkaar snijdende driehoeken in cirkel), Kaat Mossel en Voorwaarts.

Opgang talud.

Motto Luctor. Dit ontwerp voldoet, wat afmetingen aangaat, aan de gestelde eischen en is blijkbaar gedacht in natuursteen met toepassing van brons of gegoten ijzer. De architektuur, geïnspireerd op Indische monumenten, is zeer rijk, goed in dit karakter doorgevoerd en vormt een harmonisch geheel. Waar in het program echter een in Rotterdam lokale toestand werd aangenomen, is zulk eene rijke opvatting niet overeenkomstig de bedoeling van de prijsvraag en heeft de ontwerper door deze fantastische vormen het doel voorbijgestreefd.

Om deze reden meent de jury niet tot eene volledige bekroning te mogen overgaan en stelt mitsdien voor aan den vervaardiger van dit ontwerp toe te kennen de bronzen medaille met f 50, als bewijs van waardeering voor de vele architektonische verdiensten, in het werk gelegen.

Poortje Schoolgebouw.

De beoordeeling der ingekomen antwoorden was eene moeilijke taak, de deelneming was groot en de inzendingen, behoudens enkele, getuigen van ernstig streven. Geen der ontwerpen, hoe verdienstelijk ook in onderdeelen, voldoed in alle opzichten aan de eischen, die men voor dit doel stellen mag.

Motto „Emergo." Dit artistiek geteekend ontwerp vertoont fraaie détails, maar is voor het doel minder geschikt door te rijke opvatting van vorm en materiaal. Zich te doordringen van de bedoeling is eene eerste eisch bij iedere prijsvraag. De ontwerper bezit echter een rijk compositievermogen maar kan de stof niet voldoende beheerschen. De richting der voegen laat hier en daar te wenschen over; de vormen der deuren doen weinig aan hout denken; het opschrift munt niet uit door duidelijkheid. De plaatsing van den vlaggestok tegen den achterkant is niet gewenscht, de moeilijkheid eener goede plaatsing niet architectonisch opgelost.

„Ecole primaire." Is, wat contour aangaat, zeer geslaagd en geeft het juiste begrip van een afsluitmuur; als compositie geeft het een geestig gevonden lijnenspel, dat echter het groote bezwaar heeft, niet andere geconstrueerd te kunnen worden dan met storende steenvoegen of met steenstukken van te groote afmeting. De vlaggestok is niet gelukkig geplaatst en kan niet naar behooren worden bevestigd. De wijze, waarop ontwerper zijn hek wil doen hangen en draaien, is niet aangeduid, het heeft geen behoorlijken draaistijl, mist een constructief karakter en is verward van lijnen. Het teekenwerk is smaakvol uitgevoerd.

„Tijd is geld." Dit ontwerp zou het meest, zooals het daar ligt, voor uitvoering in aanmerking komen, had het niet te veel het type van een woonhuis-ingang. De wijzerplaat is te klein, de inscriptie onbeduidend. In profileering mist het ontwerp de noodige eenheid. De bevestiging van den vlaggestok verdient geene aanbeveling doch kan zonder ingrijpende verandering worden gewijzigd. De contour maakt zich niet genoeg los van het begrip eener topgevel, waarin zich min of meer vastknoopt het begrip van een daarachter gelegen dak. Het teekenwerk is goed en zonder eenig effectbejag uitgevoerd.

„Getracht." Doet door zijn zwaar aanzien te veel aan een kostenpoort denken, waartoe het silhouet ook veel bijdraagt. Het ontwerp vertoont goede details; de vlaggestok is beter aangebracht dan bij de meeste ontwerpen. Het teekenwerk is flink uitgevoerd.

„De Wet." Dit goed geteekende ontwerp is te veel topgevel en wat zwaar van omtrek, de combinatie van boog met uurwerk is zeer goed, terwijl de vlaggestok goed is aangebracht.

„T." Heeft vrij goed het karakter van een poortje; de plaatsing van den vlaggestok is niet geslaagd.

„E." Vertoont een weinig beteekenende compositie, het hek is goed van vorm, het beeldhouwwerk boven de deuren veel te klein van schaal en gebrekkig van teekening.

„RO". Is een zwakke compositie, trots de reusachtige steenblokken, waaruit het geheel is saamgesteld. De plaatsing der klok is niet onpraktisch, doch verbindt zich niet met het geheel.

„Jeugd." Heeft wel poortkarakter, maar is arm van conceptie; de plaatsing vlaggestok laat te wenschen over.

„Schoolkinderen." Doet niet denken aan den toegang tot een open gang. Het teekenwerk is met zorg behandeld, de compositie is echter zeer zwak, de figuren staan boven de macht van den teekenaar.

„B." Een arme samenstelling, waarvan het hek goede vormen heeft en het teekenwerk met zorg is uitgevoerd.

„X." Is zeer onrustig van vorm, draagt niet het gewenschte karakter en heeft geen opschrift.

„Simplex." Is zeer zwak van compositie, de verhoudingen onaangenaam, de gesloten deuren verdienen geen aanbeveling.

(Cirkel met middellijn). Is met zorg geteekend doch karakter en vormen laten veel te wenschen over.

„Oefening, Automobiel en Altena" zijn zoo ver van het ideaal verwijderd, dat eene kritiek hierop niet uit te spreken is.

Als uitstekende boven de andere antwoorden, werden door ons de ontwerpen onder de motto's: „Emergo, Ecole Primaire," „Tijd is Geld en Getracht," ter fine van nader onderzoek op zijde gelegd.

Met het oog op het feit dat het ontwerp „Tijd is Geld" de meeste verdiensten heeft uit een oogpunt van plaatselijk cachet en hieraan verbonden uitvoerbaarheid, en het ontwerp „Ecole Primaire" als juist silhouet en artistieke waarde, bezien de bezwaren, die toch nog aan beide ontwerpen zijn verbonden, stelt de Jury u voor aan ieder dezer ontwerpen toe te kennen een bronzen medalje en f 30 met getuigschrift.

Het motto „Emergo" eene eervolle vermelding met het getuigschrift der Vereeniging.

Woonkamerschoorsteen.

„Studie." Dit ontwerp is oorspronkelijk en gedistingeerd; architectuur en decoratie zijn met smaak in goed verband aangebracht, van goede verhouding en juiste verdeeling der decoratieve onderdeelen. De verlichting sluit zich eierlijk tot de architectuur aan; de insteekhaard is wat vaag aangeduid en de openingen in de deurtjes, à jour bewerkt, zijn wat groot. Het teekenwerk is zeer smaakvol.

„Tijd." De totaalindruk is onaangenaam, de vormen wild en niet rijp, het teekenwerk gewoon.

„E. T." Een goed geteekend ontwerp, waarvan de tegelomlijsting om den haard wat nuchter en onbeduidend, die in het zijaanzicht overbodig is. De tegels boven de te arme spiegelomlijsting missen karakter en zijn niet in harmonie met de verdienstelijke compositie van lambrizeering, wandbeschildering en plafond. Het teekenwerk is met liefde behandeld.

„b." De keuze der materialen is goed, het vlakke van het marmer, met geïncrusteerd ornament, is juist in het karakter der materie. Het bovendeel heeft een ander karakter; de lambrizeering is goed van vorm, het geheel met zorg behandeld.

„M." Mist het karakter van een schoorsteen en is armoedig van vorm.

(Twee elkaar snijdende driehoeken). Is niet voor een insteekhaard ingericht en vertegenwoordigt het gewone handelstype, wat juist gevraagd werd te vermijden.

„Hans." is een samenstelling van onrustige motieven. De metaalwerken zijn zeer goed van compositie en van teekening.

„Margaretha" en (Driehoek met Cirkel) missen alle opvatting en verraden gebrek aan vormenkennis.

De Commissie stelt u voor het ontwerp „Studie" toe te kennen den eersten prijs, zijnde de Bronzen Medalje met Getuigschrift en ƒ25.— en het ontwerp „E. T." het Getuigschrift met ƒ15.—

Opmeting oud gebouwtje.

Volgens onze meening betaalt de waarde eener opmeting in de eerste plaats uit eene nauwkeurige opname van het weer te geven voorwerp. Geen der ingezonden teekeningen voldoet hiersaan geheel, blijkens door ons ter plaatse genomen contrôle; in onderdeelen wijken allen min of meer af van het origineel, reden waarom wij voorstellen geen der inzendingen te bekronen, doch als tegemoetkoming voor geleden tijdverlies eene gratificatie van ƒ10.— per inzending uit te keeren.

Ten slotte spreekt de jury hare waardeering uit voor den geleverden arbeid verschillende ontwerpen toch dragen de kenmerken van talent, ernstige studie en liefde voor het vak. Waar niet tot algeheele bekroning werd besloten, ligt de oorzaak minder in gebrek aan talent van de ontwerpers dan in een voorbijstreven van het doel, waar dit in het program met de meeste duidelijkheid werd omschreven.

Was getekend: JACOB F. KLINKHAMER
HENRI EVERS.
J. VERHEUL Dzn.
J. P. STOK Wzn., rapp.

Rotterdam Dec. 1900.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Woningwet.

(Vervolg.)

Spreker gaat nu na in hoeverre het aangeboden ontwerp aan alle bovengenoemde desiderata te gemoet komt en hoe de uitvoering van de daarin gegeven voorschriften geregeld en gewaarborgd is. Uit den aard der zaak zal het te geven overzicht slechts schematisch zijn, daar de uitgebreidheid en ingewikkeldheid van het ontwerp dit niet anders toelaten. Spreker zal, eene greep doende uit de overgroote hoeveelheid stof, zich meer in 't bizonder bepalen tot dat gedeelte der wet, dat de gemeentelijke politieverordeningen behandelt, en komt daarmede inderdaad ook direct in het hart van het wetsontwerp. Karakteristiek, zegt spreker, is het, dat artikel één van deze wet, hoewel eene Rijkswet verklaart, dat de volkshuisvesting een punt is van aanhoudende gemeente-zorg, en dat de daarop volgende artikelen in aansluiting daarmede, de verplichtingen van de gemeente en de wijze, waarop zij zich daarvan moet kwijten, omschrijven. Allereerst zijn zij verplicht behoorlijke verordeningen op het bouwen en het toezicht op de bewoonbaarheid te maken, en slechts is uitzondering op dit punt toegestaan voor bepaalde gemeenten, die daarvoor, waar het oordeel van Gedeputeerde Staten in aanmerking komen. Voor gemeenten, die binnen twee jaar aan deze verplichting niet hebben voldaan, wordt door Ged. Staten. zelf eene verordening vastgesteld. Bij de uiteenloopende belangen der verschillende eischen, die dientengevolge gesteld moeten worden, laat de wet de gemeenten echter vrij, om den vorm, aard en omvang der in de verordening te geven voorschriften, zelf te bepalen, met dien verstande echter, dat zij zich langs in de wet gegeven lijnen moeten bewegen, en zich uit te spreken hebben over: *a.* de plantsing der gebouwen ten opzichte van den openbaren weg, *b.* de hoogte der gebouwen, *c.* de afmetingen der te bewoning in te richten vertrekken, *d* de beschikbaarheid van drinkwater, *e.* brandgevaar, *f.* voorziening tegen vochtigheid van fundamenten en muren, *g.* hechtheid van muren, vloeren, trappen, zolderingen en dak, *h.* verwijdering van rook. water en vuil en *i.* toevoer van licht en lucht. Zonderling, zegt spreker, is het dat deze voorschriften slechts gelden voor nieuwe gebouwen, en dat op oude slechts van toepassing zijn, de onder *c.* tot *i.* genoemde, zoodat de voorziening in drinkwater achtergesteld is bij die tegen vochtigheid in fundamenten en muren, die in bestaande huizen onvergelijkelijk veel moeielijker is uit te voeren, en dat geheel ontbreekt de hoogstgewichtige factor omtrent de zuiverheid van den ondergrond, waarop gebouwd is of wordt. De vereischte goedkeuring door Ged. Staten van deze verordening waarborgt eene zekere uniformiteit, tenminste in elke provincie. Het resultaat van deze bepalingen zal zijn, dat, wat in enkele gemeenten als b.v. Rotterdam en Amsterdam reeds voor een deel in eene verordening is belichaamd, belangrijk uitgebreid en verscherpt over 't heele land zal gelden. Om te controleeren of de bestaande huizen voldoen aan de voorschriften der verordeningen en of de krachtens deze gelaste verbeteringen zijn aangebracht, zijn verschillende maatregelen vastgesteld. Zoo moeten b.v. alle huiseigenaren in eene gemeente van 20,000 zielen of daarmede gelijkgestelde gemeenten met kleiner zielental aangeven hunne woningen, die minder dan drie bewoonbare vertrekken bevatten, bij gebreke waarvan hem eene straf van twee maanden hechtenis of f 500 boete kan opgelegd worden. Deze bepaling overgenomen uit de reeds eenige jaren in Engeland vigeerende Working-classes house-act. werkt aldaar in zekere mate preventief, daar gebleken is, dat vele eigenaars hunne huizen liever in eene behoorlijken staat van bewoonbaarheid brachten dan ze op de lijst van inferieure woningen ingeschreven te hebben. Verder is in elke zoodanige gemeente eene gezondheidscommissie werkzaam, die regelmatig moet controleeren, of de voorschriften zijn opgevolgd en moet aanbrengen, of bepaalde huizen verbeterd moeten worden, of overbevolkt zijn, terwijl een bewoner zelf of vier meerderjarige buren evenzeer bevoegd zijn deze aangifte te doen, zoodat hierin een prikkel geacht mag worden voor genoemde commissie om zich behoorlijk van hare taak te kwijten. Blijft echter na waarschuwing een eigenaar onwillig zijn eigendom te verbeteren, dan kan bij raadsbesluit onbewoonbaarheid, daarna ontvolking, sluiting en eindelijk afbraak van overheidswege volgen. De wet voorziet echter ook in de gevallen, waarin ook, ondanks het voldoen aan de bepalingen van *c* tot *i*, het gebouw toch onbewoonbaar geacht kan worden, in welk geval afbraak met schadeloosstelling uit de gemeentekas kan plaats hebben. Waar de gemeente door onteigening verbetering in bestaande toestanden wil brengen, vergemakkelijkt de wet dat in dien zin dat deze bij eenvoudig raadsbesluit, goedgekeurd door de Kroon, kan plaats hebben en waar verbeteringen aan bestaande huizen bevolen of onbewoonbaarheid uitgesproken is, kan ook de gemeente voorschotten uit de gemeentekas verstrekken aan huiseigenaars, om die verbeteringen aan te brengen en evenzoo aan daartoe competente Koninklijk goedgekeurde vereenigingen, om de, uit de onbewoonbaar verklaarde huizen, verdreven bewoners bij het betrekken van andere woningen zoo noodig financieel te steunen.

Uit een en ander blijkt, zoo besloot spreker, dat aan verschillende in zijne inleiding genoemde wenschen door de wet tegemoet wordt gekomen, dat vooral aan de gemeenten, niet alleen groote bevoegdheden worden gegeven, maar ook verplichtingen opgelegd, welker nakoming ongetwijfeld verbeteringen in den woningtoestand over het geheele rijk zal tengevolge hebben, zij het ook al niet overal zonder particuliere belangen te schaden, deze schade dan toch zeker binnen de engst mogelijke grenzen terugbrengende. Hij uitte dan ook den wensch, dat de wet, al is het te voorzien, dat zulks niet ongewijzigd en vooral niet zonder strijd zal zijn, tegen de conservatieve elementen in de Kamers, die van goene uitbreiding van Staatsbemoeiing, in welke richting ook, willen weten, eerlang in 't Staatsblad moge verschijnen. Na nog enkele vragen beantwoord te hebben had de spreker den warmen dank der vergadering in ontvangst te nemen

SOCIËTEIT „U. N. I." TE ROTTERDAM.

Vergadering van Woensdag 9 Januari 1901.

Op de Woensdagavond gehouden vergadering der Sociëteit „U. N. I." werd door den heer P. F. van Wijngaarden eene causerie gehouden over „Vloer- en Wandtegels".

Met behulp van eene groote collectie monsters gaf spreker een duidelijk overzicht van de tegel-industrie in verschillende landen, daarbij op het onderling verschil, de goede en de slechte qualiteiten wijzende.

Ofschoon er in den laatsten tijd eenige verbetering valt waar te nemen, staat Nederland op het gebied van tegel-industrie verre bij het buitenland ten achter. De wandtegeltjes, die reeds voor ongeveer 600 jaren hier-te-lande werden vervaardigd, de zoogenaamde Friesche tegeltjes, worden ook thans nog gefabriceerd, zonder dat men evenwel ernstige pogingen heeft aangewend dit fabrikaat te verbeteren. In de laatste jaren is hierin echter een goede vooruitgang te bespeuren, daar eene Utrechtsche fabriek zich met succes op de verbetering van dit echt Hollandsche product heeft toegelegen en ook met de versiering, de beschildering ervan reeds eene welverdiende reputatie heeft verworven.

In navolging van het buitenland wordt in het zuiden van ons land nog eene tegelsoort vervaardigd waarvan één fabriek reeds tamelijk bevredigende resultaten heeft opgeleverd.

Duitschland heeft zich op het gebied van tegel-industrie in de laatste jaren krachtig ontwikkeld en thans eene hoogte bereikt die door geen enkel ander land, zelfs niet door Engeland, wordt geëvenaard De Duitschers trachten voortdurend hunne producten te verbeteren en leveren thans wandtegels die uitmunten door soliditeit en nette afwerking. Ook de vloertegels behoeven voor de zoo zeer geroemde Engelsche tegels geenszins onder te doen. Spreker laat hierbij ter vergelijking verschillende monsters rondgaan, waarna hij een overzicht geeft van de bewerkingen die de verschillende tegels ondergaan en de soorten waarin zij gesplitst worden.

België levert op dit gebied niet veel bijzonders. Eén fabriek staat evenwel hoog in aanzien, vooral in Holland, om de in verschillende kleuren, fraai gegiazuurde wandtegels.

Frankrijk tracht steeds het Duitsche werk te overtreffen, doch slaagt hierin niet. Hoewel het zeer net afgewerkte tegels levert, die ook eene bijzondere fraaie versiering vertoonen, staan de Fransche tegels bij de Duitsche, wat soliditeit betreft, verre ten achter.

Engeland begint ook op dit terrein langzamerhand zijne reputatie te verliezen. De Engelschen schijnen zich niet de moeite te willen geven de gebreken in hunne tegels, die zich voornamelijk

in het glazuur vertoonen, te verbeteren. De vloertegels, waarvan de hardheid niets te wenschen overlaat, hebben het groote bezwaar dat zij meestentijds zeer verschillend in afmeting zijn wat bij plaatsing aanleiding tot ernstige moeilijkheden geeft

Ten slotte toont spr. nog verscheidene enrelief tegels, meerendeels van Engelsch fabrikaat, waarna de Voorzitter hem, onder applaus der aanwezigen, dank zegt voor zijne voordracht.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— Het comité voor het Wagner gedenkteeken te Berlijn is nu gereed met zijne voorbereidende werkzaamheden en het zal nu daarvoor een algemeenen wedstrijd uitschrijven voor alle Duitsche kunstenaars. Een internationale jury zal oordeelen over de ingekomen ontwerpen.

Het gedenkteeken — waarvoor al sinds 2 jaren een bedrag van 100,000 Mark is bijeengebracht — moet in den trant zijn der andere Berlijnsche monumenten voor helden des geestes: Goethe, Lessing enz.

Op last des Keizers is een plaats aan de Hohenzollernstrasse in den Thiergarten er voor beschikbaar gesteld.

— In het klooster van St. Caecilia te Rome, waarvan de kerk, voornamelijk op kosten van kardinaal Rampolla, gerestaureerd wordt, is een hoogst merkwaardige fresco-schildering blootgelegd, voorstellende een troonenden Christus, omringd door een schaar van engelen; links staat Maria, rechts Johannes de Dooper, en daarbij sluiten zich aan weerszijden de Apostelen aan, ieder zittend op een leuningstoel met zijn embleem in de hand.

Volgens een bericht van Vasari heeft men te doen met een werk van Pietro Cavallini, een Romeinschen schilder ten tijde van Giotto, dus uit den aanvang der 14de eeuw. Toen eeuwen geleden het tafreel onder een kalklaag bedolven werd, bleef alleen Maria gespaard, natuurlijk met het noodlottig gevolg, dat deze herhaaldelijk overschilderd is.

— Te München wordt, naar al eens gemeld werd, een Prinz-Regenten-Theater gebouwd, aan gene zijde van de Isar dicht bij het Friedensdenkmal. De eerste opvoering op dit nieuwe tooneel is nu vastgesteld op 20 Augustus van dit jaar, dus onmiddelijk na de Festspiele te Bayreuth.

Merkwaardig is, dat de plaats waar het Prinz-Regenten-Theater komt te staan, dezelfde is waar Lodewijk II zijn Wagner-theater wilde stichten; na 32 jaar wordt nu verwerkelijkt waarnaar Richard Wagner vergeefs gestreefd heeft.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's Gravenhage. Blijkens bericht van Harer Majesteits gezant te St. Petersburg heeft de gemeenteraad aldaar besloten over te gaan tot kanalisatie (rioleering) der stad en in verband daarmede eene oproeping gedaan tot indiening van plannen, waarvoor premiën zijn uitgeloofd. Nadere inlichtingen zijn te bekomen aan het Departement van Buitenlandsche Zaken.

— De groepen, waarin de Nederlandsche afdeeling ter Parijsche tentoonstelling verdeeld was, zijn thans allen van het expositie terrein verdwenen. Het tentoongestelde is aan de inzenders teruggezonden of wordt nog aan hen geëxpedieerd. Het materieel, de opstand en het decoratief van de Nederlandsche groepen afkomstig, bevindt zich reeds te 's-Gravenhage en is geborgen op het sportterrein aldaar, dat voor eenige maanden als bewaarplaats gehuurd is.

Het buiten gebruik gestelde materieel zal ten verkoop worden aangeboden.

De Indische tempel van de koloniale sectie is bereids te Parijs verkocht.

Aan wien vragen wij, wat het werk betreft door den heer Von Saher met zooveel toewijding tot stand gebracht, zal de Indische tempel nu dienst doen als „Palais" Javanais" in een Parijschen tingeltangel of andere inrichting van dien aard, zooals men er in het moderne Babel zoovele vindt en zullen de Boeddhabeelden gedoemd zijn avond aan avond neer te zien op het weinig verheffend schouwspel dat deze inrichtingen te aanschouwen geven, totdat zij in puin vallen en aldus tot het Niwana wederkeeren?

Amsterdam. Omtrent de in aanbouw zijnde nieuwe handelsschool meldt de „N. Rott. Courant" o. a. het volgende:

Voor de openbare handelsschool en de daarbij behoorende voorbereidende hoogere burgerschool met driejarigen cursus wordt een fraai nieuw gebouw gesticht aan de Lijnbaansgracht bij de Raamsteg. De breede voorgevel, ten deele in hardsteen, ten deele in roode en gele bakstoen opgetrokken, komt nu nog niet tot zijn volle recht, omdat een oud huis, bestemd om te verdwijnen, in den weg staat, maar later zal de nieuwe handelsschool, passend in de omgeving, eene goede aanwinst zijn voor de buurt van het Leidsche plein.

In Maart wordt de steenen bouw door de aannemers Lion en Kleinzorgen opgeleverd, zoodat de verhuizing der school in den tijd der groote vacantie kan geschieden.

De breede hoofddeur geeft toegang tot eene vestibule, waarvan het steenen gewelf op vier granieten zuilen rust. Ter wederzijden van deze hal zijn gebouwd: vier klasse-lokalen, drie zalen voor het onderwijs in warenkennis en het uitstallen der monsters, een ruime kamer voor de leeraren, welke tevens tot het houden der vergaderingen van directeur en leeraren zal dienen, en een bibliotheek. Op de eerste verdieping worden het kabinet voor den directeur, het archief, zeven klasse-lokalen, een groote teekenzaal en een modellenkamer gevonden; op de tweede verdieping vertrekken en laboratoria voor het onderricht in natuur- en scheikunde, vier klasse-lokalen en twee kamers voor de stenografie. Voor de gymnastiek is achter het hoofdgebouw een afzonderlijk, vrijstaand gebouw, 24 meter lang en 10 meter breed, opgetrokken. De gangvloeren worden met tegels belegd en de trappen van Fransch marmer.

Het gebouw wordt met stoom verwarmd en met gas verlicht. De rijwielen der jongelui, die van verre komen, kunnen op het terrein achter het gebouw gestald worden, en er is ruimte te over voor bij-bouw, indien uitbreidding der school zulks noodzakelijk doet worden.

In de laatste jaren is het aantal leerlingen der handelsschool snel toegenomen; het bedraagt nu ruim 300 en zal, aangezien het nog gering lijkt in verhouding tot de plaats, welke de handel te Amsterdam inneemt, stellig nog aanzienlijk stijgen.

Het oude gebouw, het Huis met de Hoofden op de Keizersgracht, moest ook om andere redenen dan wegens gebrek aan ruimte verlaten worden; als schoolgebouw kleefden er te veel gebreken aan. De ligging was echter eene vrij gunstige. Bij de keuze van een terrein voor het nieuwe bouwwerk is wederom het bezwaar gevoeld, dat het gemeentebestuur over te weinig perceelen in de oude stad de vrije beschikking heeft.

In een stad als Amsterdam zou men de openbare handelsschool zoeken in het hart der gemeente, met het front gekeerd naar het IJ. Nu is zij te vinden aan den rand der buitenwijken en keert zij den rug toe aan de haven. Maar het rijwiel heeft voor pe jeugd ook den afstand tot de school bekort, en het bouwwerk is, zooals men het thans heeft aangevat, binnen de perken eener bescheiden begrooting gebleven; het kost anderhalve ton. Indien het zoo inwendig als naar het uiterlijk voldoet aan billijke verwachtingen, komt de eer daarvan toe aan den bouwmeester Leguyt.

Rotterdam. Aan den Gemeenteraad waren, gelijk bekend is, door Burg. en Weth. het vorig jaar een aantal bepalingen ten bate van de werklieden voorgesteld in de bestekkenvoor gemeentewerken, doch werden daarop zooveel amendementen ingediend, dat B. en W. het gewenscht achtten de stukken terug te nemen en eerst op de amendementen prealvies uit te brengen.

Zooals reeds kortelijk is medegedeeld, heeft thans de Raad die amendementen in behandeling genomen.

Het voornaam punt, waarover het debat liep, was, dat sommige leden in de bepalingen ook wenschten opgenomen te zien, dat in geval van ziekte der werklieden door de aannemers een zeker loon zou worden uitgekeerd. Burg. en Weth. waren zeer sterk daartegen wegens de misbruiken, waartoe dat zou kunnen leiden ten nadeele der gemeente.

Nadat hierover een paar uur gedebatteerd was, werd het desbetreffend amendement verworpen, zoodat de verplichting tot uitkeering bij ziekte den aannemer niet zal worden opgelegd.

Ook wenschte men de uitkeering bij ongelukken ten allen tijde verplicht te stellen, en niet alleen — zooals B. en W. hadden voorgesteld — indien de getroffene kostwinner is. Ook dit werd ten slotte verworpen.

De bepalingen, zooals zij nu vastgesteld zijn, omvatten 9 paragrafen.

Paragr. 1 en 2 regelen het loon bij werken op feestdagen of nachtwerk; — par. 3 de vergoeding bij staking van het werk en bijzondere omstandigheden, als rampen, vriezend weder enz; — par. 4 bepaalt de plaats van uitbetaling onder verplichting dat dit nimmer mag geschieden op plaatsen, waar sterke drank verkocht wordt; — par. 5 omvat verschillende sanitaire maatregelen; — par. 6 en 7 stellen de verplichting tot het bijhouden van staten betreffende de werklieden, die op het werk werkzaam zijn; — par. 8 regelt de uitkeering bij ongevallen, welke de dood, kwetsuren, verminking enz. ten gevolge hebben.

Ten slotte bevat par. 9 de bepaling, dat de werklieden nimmer den aannemer op grond van de tusschen hem en de gemeente bestaande overeenkomst een rechtsgeding kunnen aandoen. Alleen de gemeente kan deswege tegenover den aannemer rechten doen gelden.

Zutphen. Aan het gemeentebestuur en zijne rechtverkrijgenden is vergunning verleend tot het uitvoeren van werken ter uitbreiding der gemeentelijke gasfabriek, bestaande in het veranderen van een zuiverhuis in eene stokerij of retortenhuis en het bouwen van een nieuwen ijzeren gashouder met kuip, op het terrein der fabriek, onder bepaling dat de bedoelde inrichtingen in gebruik moeten zijn gesteld binnen 12 maanden na dagteekening van de vergunning (24 Dec. j l.), en dat bij niet inachtneming van dien termijn de vergunning als vervallen wordt beschouwd.

Goes. De ambachtsschool heeft in de vorige week haar 25-jarig bestaan gevierd.

De school was smaakvol versierd. In tegenwoordigheid van verscheidene autoriteiten hield de voorzitter, de Heer Coomans, eene rede, waarin hij het ontstaan en de lotgevallen der school in herinnering bracht.

Den onderwijzer M. Hoogestoger, die mede 25 jaar aan de

school verbonden is geweest, werden fraaie geschenken aangeboden.

H. M. de Koningin heeft aan den Heer Hoogesteger toegekend de eere-medaille in goud der Orde van Oranje-Nassau.

— Aflevering van *De Natuur* (uitgave van J. G. Broese te Utrecht) bevat: De mieren en hare huishouding (vervolg en slot), door Dr. A. J. C. Snijders. — Iets over de nieuwste luchtschepen en hunne toepassingen (vervolg en slot). door H Vreedenberg. — Mededeelingen omtrent vloeibare lucht, door Dr. L. Bleekrode. — Panorama's op de Parijsche Tentoonstelling. Het Luchtballon-Panorama (vervolg en slot), door H. — Korte mededeelingen. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië is:

overgeplaatst: naar de residentie Batavia, de opzichter 1e kl. K. A Berkhemer; naar de residentie Lampongsche districten, de opzichter 1e kl P. J. van der Ham; naar de res. Soerabaja, de opzichter 2e kl. W. Polman; naar de residentie Tegal, de opz. 3e kl. J. B. Willemsz Geerooms;

toegevoegd: aan den chef der 3e waterstaatsafdeeling, de adspirant-ingenieur, W. J. Steup; aan den chef der 2e waterstaatsafdeeling, de opzichter 1e kl. Ch. E. Versteegh en de dienstdoende opzichter 2e kl. F. M. Willemse.

geplaatst: in de residentie Riouw en onderhoorigheden de dienstdoende opzichter 2e kl. Badart; bij de directie, de ter beschikking gestelde ambtenaar op non-activiteit, laatst ingenieur 3e kl. jhr. A. H. E. van der Does de Bye.

— Bij de Staatespoorwegen op Java:

ontslagen: eervol uit de betrekking, de onderopzichter 2e kl. F. W. Wardenaar en de onderopzichter der werkplaatsen J. A. Jongebloed;

benoemd: tot tijdelijken onderopzichter 2e kl., de tijdelijke onderopzichter 3e kl. L. C. H. J. Mutter; met de waarneming der betrekking van onderopzichter der werkplaatsen en geplaatst op de Oosterlijnen, de ambtenaar op non-activiteit J. W. Sloys van Treslong, laatst machinist der 1e klasse;

overgeplaatst: naar de Oosterlijnen, de tijdelijke onderopzichter 2e kl W P. Keijzer; bij den dienst der exploitatie en geplaatst op de Westerlijnen, de tijdelijke onderopzichter 3e kl. van aanlegdienst O. Meijer.

Bij Kon. besluit is benoemd tot opzichter der landsgebouwen 3e kl., Th. J. Timmer, te 's Gravenhage; bevorderd tot opzichter der landsgebouwen 1e kl., J. Kranenburg, thans 2e kl., en tot id. 2e kl., J. G. P. Roel, thans 3e kl.

— Door den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter: F. J. Frohn, R. van der Ploeg, J. Heemstra en J. H. Dapper bij de werken voor het maken van de havens en aanlegplaatsen met bijbehoorende werken voor het stoompontveer over het Noordzeekanaal, ter vervanging van de brug in den Rijksstraatweg te Velsen en het opruimen van deze brug; — A. J. Vos, bij het onderhoud van de werken op den Amer, op het benedendeel van de Donge in het riviervak Heleind—Dongemond en in het Heusdensch kanaal, benevens die tot afsluiting van de Maas bij Andel.

— De ingenieur K. Burger, oud-chef van weg en werken bij de Z.-A. S. M. te Standerton, is benoemd tot inspecteur bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatespoorwegen, standplaats Utrecht.

— Tot directeur der stedelijke Gasfabriek te Zalt-Bommel is benoemd de Heer F. J. Ter Braak, opzichter aan de gasfabriek te Leeuwarden. Met den benoemde stonden op de voordracht de heeren Coenraads, adj.-directeur te Utrecht, en De Jongh, opzichter te Gouda.

De landmeters van het kadaster J. H. Smeets te Amsterdam, en D. E. Henrard te Leeuwarden, zullen 1 Mei a. s. onderling van standplaats verwisselen.

Door B. en W. van 's Gravenhage zijn tot hoofdopzichter bij de gemeentewerken benoemd de heeren C. F. Rademaker en J. C. Ph. Schwencke.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Directeur-steenfabriek tegen vast salaris en deelname in het kapitaal. Adres onder motto „Steenfabriek" a. h. „Nieuws van den Dag".

— Adjunct-poldermeester van het waterschap Mastenbroek; tegen 1 Maart a. s., bezoldiging circa ƒ600 p j. met opklimming tot ƒ750. Pensioen op 65-jarigen leeftijd ƒ300.

Sollicitaties voor 25 Januari a. s. bij den secretaris v. h. waterschap mr. S. Gratama, Zwolle.

— Meubel-teekenaar bekend met Oud Holl, en Renaissastijlen. Brieven onder letters B E, Algemeen Advertentie Bureau, Rouma & Co., Amsterdam.

— Gemeente-opzichter te Wassenaar. Jaarwedde ƒ500 met verplichting om in de gemeente te wonen. Brieven franco vóór 15 Jan. Persoonlijke aanmelding niet gewenscht.

— Onderwijzer voor vakteekenonderwijs aan Machinebankwerkers en smeden tegen 1 April a. s., aan de Ambachtschool te Winschoten.

Aanmelding vóór 15 Januari bij den Directeur.

— Adjunct-inspecteur der bouwpolitie te 's Gravenhage op een jaarwedde van f 800. Gezegelde verzoekschriften franco aan Burgemeester en Wethouders vóór of op 21 Jan. a. s. (*Zie adv. in no.* 1).

— Bouwopzichter in de gemeente Watergraafsmeer. Jaarwedde ƒ800. Inlichtingen ter secretarie tot 20 Januari. Brieven franco aan den burgemeester vóór 25 Januari e. k.

— Bouwkundig opzichter voor een belangrijk bouwwerk tegen Mei of vroeger. Brieven met mededeeling van uitgevoerde werken, verlangd salaris en informatiën onder nº. 11157, franco bureau van het Algem. Nederl. Adv.-blad, 's-Gravenhage.

Opzichter over huizen, degelijk en vertrouwbaar persoon, bij voorkeur reeds als zoodanig werkzaam geweest. Adres „Nieuws v. d. Dag" lett. J K 727.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden, ten gerieve van heeren geabonneerden, tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.)

— Opzichter-teekenaar zoekt een vaste betrekking aan een fabriek in Indië of in een groote zaak. Brieven onder lett A. B. aan het bureau dezer courant. (*Zie adv. in dit no*) (2)

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING, MARNIXSTRAAT 360, AMSTERDAM.

2 Bouwk. teek., 20 en 22 j., ongeh., ƒ70 en ƒ70.
1 Bouwk. opz., 21 j., ongeh., ƒ70.
5 Opz.-teek., 20, 24, 24, 27, en 28 j., ongeh., ƒ70, ƒ80, ± ƒ75, ± ƒ75 en ± ƒ85.
1 Opz.-onderb., 43 j., geh., ƒ80.
1 Opz -uitvoerder, 54 j., geh , ƒ100.
1 Werkt.-electr., 32 j., ongeh., ƒ70.
1 Mach.-teek., 22 j., ongeh., ƒ70

Maatschappij tot Exploitatie van „DE OPMERKER".

ALGEMEENE VERGADERING van Aandeelhouders op ***Dinsdag 29 Januari 1901,*** des namiddags te **2** uren, in het *Zuidhollandsch Koffiehuis* te 's-Gravenhage.

Verkiezing van een Directeur, ter voorziening in de vacature, ontstaan door het overlijden van den Heer F. W. VAN GENDT J.Gz.

Het Bestuur.

BECKER & BUDDINGH. — Arnhem.

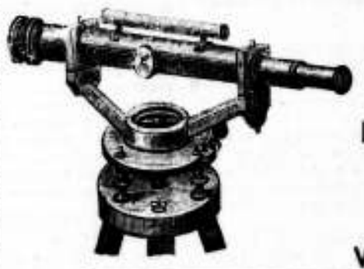

Koninklijke Fabriek
VAN
INSTRUMENTEN
VOOR
Ingenieurs, Architecten, Landmeters, Teekenaars, Aannemers enz.
Geëmailleerde
PEILSCHALEN.
WEEGWERKTUIGEN

Ter drukkerij der Naamloose Vennootschap „Het Vaderland".

36ste JAARGANG Nº. 3. ZATERDAG, 19 Januari 1901.

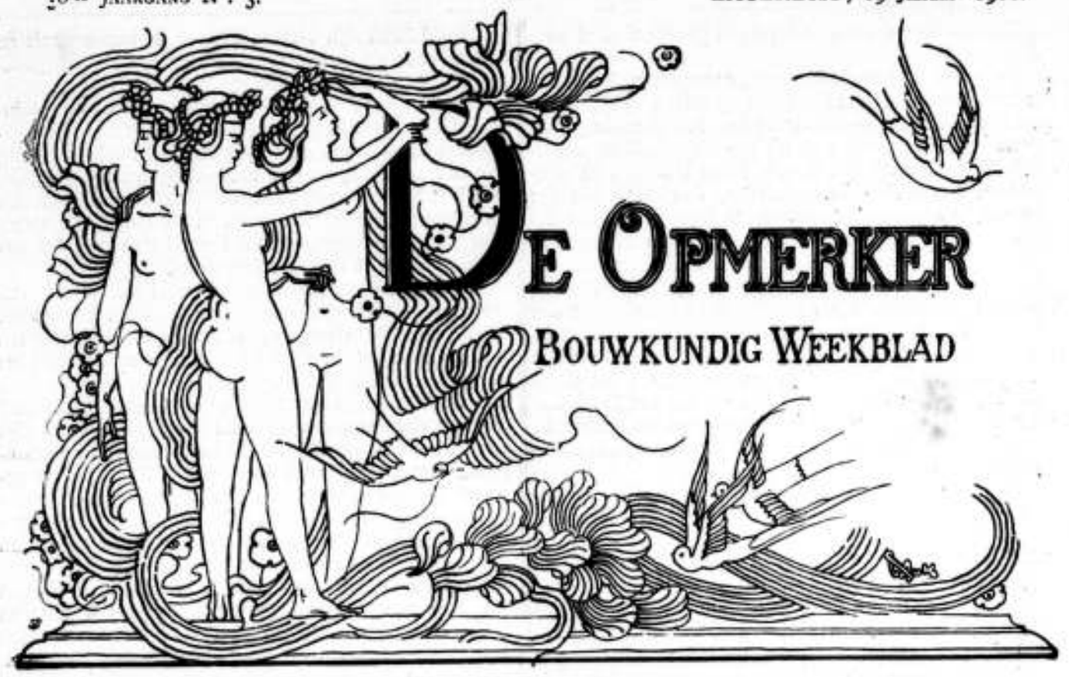

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ5.—; voor België ƒ6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ0.25, zonder plaat ƒ0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

DE BOUWKUNST DER NEGENTIENDE EEUW.

(Vervolg van blz. 11.)

Het tijdperk van 1840 tot 1870 is voor de Europeesche bouwkunst van veel beteekenis geweest. Aan groote werken heeft het in die jaren niet ontbroken, ook niet aan pogingen, om de architectuur vooruit te brengen. Indien, desondanks, die dertig jaren en wat zij voordbrachten, in de schatting van het nageslacht niet hoog staan aangeschreven, dan komt dit omdat het kunnen bij het willen verre achter stond.

Koning Maximiliaan I van Beieren wilde, evenals zijn vader Lodewijk, de bouwkunst bevorderen. Hij was echter van oordeel, dat het navolgen der voorbeelden uit allerlei vroegere perioden, zooals dit te München gebeurde, tot niets moest leiden. Daarom spoorde hij zijn architecten aan, een nieuwen bouwstijl te bedenken. Zoo ontstond de Maximiliansstrasse, met haar Regierungsgebäude, haar Nationalmuseum, haar Atheneum en haar als paleizen ontworpen huurhuizen. Alle mogelijke motieven werden door elkander gebruikt, maar met geen gunstig resultaat.

In Frankrijk zien wij, sinds 1840, drie stroomingen. De eerste is die van het strenge classicisme, die, als vroeger, uit de Ecole des Beaux-arts voortkomt. De tweede is die van 't „Neo-Grec", de derde neemt in de studie der middeleeuwen haar oorsprong. Als een werk in klassieken geest noemen wij de kerk Saint Vincent de Paul, door Hittorff, die van geboorte een Keulenaar was.

Tot het ontstaan van het „Neo-Grec" hebben vooral Felix Duban en Henri Labrouste medegewerkt. Deze bouwtrant heeft al sinds lang geen besten naam. Maar dit komt omdat men hem in het buitenland meestal slechts oppervlakkig kent, en het goede van het mindere werk niet weet te onderscheiden.

Terwijl de navolging der Grieken in Duitschland tot niets anders leidde dan het ontstaan van quasi-Helleensche gebouwen, hebben vooral Labrouste en zijn leerlingen aan de Grieksche en Etruskische vormen slechts enkele motieven ontleend, die zij op zeer oorspronkelijke wijze wisten om te werken. Zoo is een stijl ontstaan, die ongetwijfeld niet in één adem genoemd mag worden met zijn groote voorgangers, maar die toch de eenige is, waarin het streven en voelen der 19e eeuw is terug te vinden. Gebouwen zooals de Bibliothèque Sainte Geneviève en de leeszaal van de Bibliothèque Nationale te Parijs zijn geen copieën van vroegere origineelen, maar in menig opzicht zelfstandige scheppingen.

Het „Neo-Grec" heeft lang nagewerkt. Men vindt het zoowel in Garniers Opera als in Duc's Paleis van Justitie terug. En het valt niet te ontkennen, dat bijvoorbeeld de Opera juist daar het meest geslaagd is, waar de bouwmeester het zuiverst „Neo-Grec" bleef.

Wanneer wij aan de middeleeuwsche richting dier dagen denken, dan komt ons als van zelf Violllet-le-Duc voor den geest. Wij, Hollanders, die zooveel over dien architect hebben gehoord, sinds onze officieele kunst zich al een kwart eeuw aan hem houdt, zijn gauw geneigd, ons een al te groote voorstelling van de beteekenis van dien bouwmeester te maken.

Als archeoloog werd Violliet-le-Duc door zijn tijdgenooten hoog geschat, vooral sinds zijn „Dictionnaire" verscheen. Maar een bouwmeester in den eigenlijken zin zag men in hem niet. Toch had de meester na den „coup d'état" van 1852 in Napoleon III een machtig beschermer gekregen. Aan het hof van dien Vorst wist hij zich als een volleerd hoveling te gedragen, en Napoleon raadpleegde hem niet slechts over zaken van bouwkunst, doch ook over de vermakelijkheden die in de Tuilerieën, te Saint Cloud,

te Fontainebleau en te Compiègne georganiseerd werden.

De studie der middeleeuwsche werken had Viollet-le-Duc langzamerhand tot het opstellen van een bepaalde kunstleer gevoerd, welker hoofdstelling was, dat alle vormen, die niet uit de samenstelling voortvloeiden, verwerpelijk waren. Deze leer was in tijnrechten strijd met de beginselen, aan de Ecole des Beaux-Arts gehuldigd. Viollet-le-Duc waren die beginselen een ergernis en hij maakte van Napoleon's macht gebruik, om een leerstoel aan de Ecole te verkrijgen, vanwaar hij zijn „redegevende" kunstleer zou kunnen verkondigen. De classicisten wisten echter een kabaal te verwekken, dat Viollet-le-Duc noodzaakte, ondanks de Keizerlijke bescherming zijn lessen te staken. Wat hij had willen zeggen schreef hij daarna ter neder in de bekende „Entretiens sur l'architecture". Bij dit alles heeft de politiek een rol gespeeld; men wilde in Viollet-le-Duc den Keizer, zijn beschermer, treffen.

Dat iemand, die een zoo helderen schrijftrant bezat als Viollet-le-Duc, in Frankrijk gerespecteerd moest worden, spreekt van zelf. Ook zijn streven om rationalistisch te zijn, moest in het land van Voltaire sympathie wekken. Hij had dan ook geen moeite om uitgevers voor zijn pennevruchten te vinden. Zelfs zijn Dictionnaire, een werk waarin een reusachtig kapitaal moest worden gestoken, heeft den uitgever een goede winst opgeleverd. Maar al dit succes liet Viollet-le-Duc onbevredigd. Zijn ideaal, om de Romeinen uit de Ecole des Beaux-Arts te verdrijven, en van naar, naar Robespierre's voorbeeld, een tempel der Rede te maken, zag hij niet vervuld, en dit heeft hem zeer gedrukt.

De toongevende Franschen waren onder het tweede Keizerrijk vrijdenkers; de beginselen van Viollet-le-Duc, die zij met het kerkgeloof der middeleeuwen vereenzelvigden, waren bij hen reeds daarom al niet populair. Was de schrijver een twintigtal jaren vroeger opgetreden, wellicht dat hij dan, door den wassenden stroom der Romantiek gedragen, in zijn vaderland meer had uitgewerkt. Maar toen hij voor het eerst zich hooren deed, was die stroom reeds tot een stilstaand water geworden, dat weldra geheel zou uitdrogen.

Maar al kon de schrijver in Frankrijk aan de kunstrichting die hij voorstond, niet de zegepraal verschaffen, het uitgestrooide zaad bleef niet zonder vrucht.

Allereerst moeten wij die vrucht in Engeland zoeken. Daar was, sinds 1835, de Gothische stijl, of wat men als zoodanig aanzag, in de mode gekomen. Viollet-le-Duc heeft er veel toe bijgedragen, om den Engelschen architecten het wezen der middeleeuwsche kunst te doen kennen. In 1849 deed John Henry Parker zijn „Introduction to the study of Gothic architecture" verschijnen, dat vijfmaal herdrukt werd binnen dertig jaren. Reeds in de voorrede van den eersten druk brengt hij dank aan zijn vriend Viollet-le-Duc voor de inlichtingen die deze hem gaf. Toen de tweede druk in 1861 verscheen, kon de schrijver met voldoening er op wijzen, dat het bouwen in Gothischen stijl reeds zeer algemeen was geworden.

In 1849 verscheen ook John Ruskin's werk „The Seven Lamps of Architecture", waarmede de lezers van dit blad onlangs door een reeks van uitvoerige opstellen konden kennis maken. Dit boek, en de kort daarna volgende „Stones of Venice", zijn van groote beteekenis geweest. Ruskin en Viollet-le-Duc waren, ieder op hunne wijze, bewonderaars der middeneeuwen. De eerste bewonderde echter met zijn hart, de tweede met zijn verstand. Voor de kunst bleek de eerste, voor de wetenschap de tweede van de grootste beteekenis.

Niet vergeten mag hier ook de eerste wereldtentoonstelling worden, die in 1851 te 'Londen werd gehouden. Zij opende de cogen voor den achteruitgang van het ambacht, en gaf aanleiding tot het ontstaan van wat men „kunstnijverheid" placht te noemen. De Engelschen waren toen reeds in de Gothische strooming, en hun kunstnijverheid werd dan ook een navolging van die der middeleeuwen.

Wij moeten hier nog met een enkel woord het „restaureeren" der middeneeuwsche gebouwen vermelden. Men bedoelde daarmede het terugbrengen van die kunstwerken tot hun oorspronkelijke schoonheid, en meende in ernst, dat dit mogelijk was. Ruskin wees er reeds in zijn „Seven Lamps" op, welk groot onheil er door deze restauraties werd aangericht, doch zijn stem werd niet gehoord. Nergens is zooveel gerestaureerd, als in Engeland, en men heeft moeite een gebouw te vinden, dat aan een negentiende-eeuwsche opfrissching is ontkomen. Doch ook in de andere Europeesche landen heeft de restauratie-koorts in meer of minder hevige mate gewoed.

De periode van 1840—1870 is in Frankrijk die van het „Néo-Grec", in Engeland die van de Gothiek; in Duitschland kenmerkt zij zich door een vasthouden aan de richting van Schinkel en daarnaast door een neiging tot het Romantische, zich uitend in allerlei vaak gebrekkige, nabootsing van middeleeuwsche voorbeelden. In België is Poelaert een der bewonderaars van het „Néo-Grec". Zijn justitie-paleis bewijst dit. Doch de fijne smaak van Labrouste en Duban heeft de Belgische bouwmeester niet bezeten. Als Vlaming ging bij hem het groote boven het grootsche. Hier is inderdaad „l'élépbance de l'art" aanwezig.

De Nederlandsche bouwkunst heeft in de dertig jaren na 1840 een bescheiden rol gehad. De periode begint met Zocher en eindigt met Rose. En er zal wel niemand zijn die de Amsterdamsche beurs of het gebouw van den Hoogen Raad in Den Haag tot de meesterwerken rekent. Enkele mannen van talent zijn er wel, doch de omstandigheden begunstigen hen niet. Meestal weifelen zij, tusschen Schinkel en Gärtner. Slechts J. H. Leliman houdt zich aan zijn leermeester Labrouste en gaat zijn eigen weg.

Viollet-le-Duc vond reeds vóór 1800 een bewonderaar in den architect Cuijpers. Aanvankelijk stond hij alleen, doch weldra kreeg hij een medestander in den schrijver Alberdingk Thijm, den ijverigen kampioen voor het Katholicisme. Aan diens, in 1858 verschenen, met warmte geschreven brochure „De Heilige Linie" is het zeker voor een groot deel te danken, dat weldra voor de in zoo grooten getale gebouwde R.-K. kerken en pastoriën de Gothische stijl gekozen werd. Sedert werden Gothiek en Roomsch-Katholiek hier te lande vereenzelvigd; de propaganda voor Viollet-le-Duc's leer gold als ijveren voor het Katholicisme.

Vooral kwam dit uit bij den strijd om het Gothische ontwerp „N. O." in 1863 door Cuijpers als antwoord op de prijsvraag voor het nationaal gedenkteeken van 1813 ingezonden. En ook de bekroning in 1864 van een ontwerp voor een museum, door Cuypers vervaardigd, bracht vele pennen in beweging.

In deze periode valt het eerste optreden van Gosschalk, die onze bouwkunst van 1580—1630 weer in ere wilde brengen, en daarin ook slaagde. De algemeene toepassing van het zoogenaamde „Oud-Hollandsch" geschiedde evenwel pas na 1870, en moet dus later besproken worden. *(Wordt vervolgd.)*

OUDE KUNST IN NEDERLANDSCH-INDIE.

De Indische tempel van de koloniale sectie is bereids te Parijs verkocht, zoo werd verleden week gemeld, en weldra zal dus dit pièce de milieu, deze clou van de Nederlandsche koloniale inzending van het terrein verdwenen zijn.

Het heeft niet aan kritiek op die inzending ontbroken, men heeft er aanmerking op gemaakt, dat het gebouw door zijn plaatsing niet genoeg in 't oog viel, men heeft als voorbeeld aangehaald het gebouw van een andere koloniale inzending, ook in een tempel gehuisvest, evenwel op een hoog terras geplaatst, waarheen een breede trap was aangelegd; men heeft ook het denkbeeld zelf, om de inzending in een Tjandi onder dak te brengen als onpractisch afgekeurd en nog in December l.l. zeide de schrijver van een zeer lezenswaardig artikel, getiteld „Nederland en de Ned.-Indische kunst" in de *N. Rott. Courant*:

„We zouden misschien scherp worden en herinneren aan den vogel, die met geleende veeren pronkt, als we beoordeelden het dubieuze feit, dat Nederland op de laatste Parijsche tentoonstelling zijn koloniale afdeeling durfde plaatsen in een Hindoetempel, een product van kunst door den Islam op Java vernietigd, door Holland met even weinig piëteit verwaarloosd!"

Hoe dit zij, voor het werk van den heer Von Saher op zichzelf heeft het niet aan welverdiende waardeering ontbroken en dat het de aandacht getrokken heeft, blijkt o. a. wel daaruit, dat het omslag van den „Figaro-Exposition" thans met een afbeelding van den Tjandi prijkt.

Dit beteekent nog niet veel, zal men wellicht aanvoeren; wij maken er dan ook slechts terloops melding van. Er zijn echter in den laatsten tijd verschijnselen waar te nemen, die er op wijzen, dat werkelijk hier en daar de belangstelling begint te ontwaken voor hetgeen onze O.-I. koloniën bezitten aan overblijfselen van oude kunst, met name bouwkunst en plastiek, terwijl ook op de overgeleverde inlandsche handwerkskunst de aandacht weder eens gevestigd wordt, o. a. in het zooeven genoemde artikel.

Ongetwijfeld is er verband tusschen deze verschijnselen en de studien door den heer Von Saher gemaakt voor de expositie en hetgeen daarover door hem gepubliceerd is.

Zoo worden volgens het *Bat. Nieuwsblad* voorbereidende stappen gedaan tot het vormen eener vereeniging, welke zich ten doel zal stellen in Indië meerdere kennis te verspreiden betreffende de plastische kunsten door lezingen, beschouwingen van reproducties en afbeeldingen van meesterwerken op dit gebied enz., en gaarne stemmen wij in met hetgeen het blad daaraan toevoegt, namelijk dat dit een streven is, dat zeker aller medewerking verdient.

Voorzeker toch is het meer dan tijd, dat paal en perk worde gesteld aan de verwaarloozing, waaraan de Indische monumenten ten prooi zijn, blijkens het geen ons daarover af en toe ter oore komt.

De heer Patijn schreef indertijd in de kroniek over vandalisme aan den Boroboedoer en wij meenen ons *Spectator*-artikelen te herinneren, misschien vergissen wij ons, wat de bron betreft, doch dit doet hier weinig ter zake, waarin de regeering o. i. zeer terecht gehekeld werd over het verkoopen, of erger nog, ten geschenke geven van oudheden aan Z. M. den Koning van Siam.

Dr. Groneman heeft in het *Soerabajasch Handelsblad* op het artikel van den heer Patijn geantwoord en nu leest men in *De Locomotief* van 12 December: „Naar aanleiding van het schrijven des heeren dr. Groneman in het *S. H. B.* als zou de Boroboedoer niet geplunderd zijn, doet ons iemand die in oudheidkunde veel aantrekkelijks vindt en daarom dien tempel verscheidene malen heeft bezocht, de vraag waar een der twee leeuwen is gebleven, die aan weerskanten van den ingang stonden. Vroeger heeft hij het paar steeds bewonderd, op zijn jongste bezoek, nu een 10-tal dagen geleden, miste hij een daarvan."

Aan een particuliere correspondentie door hetzelfde blad uit Djaboeng ontvangen, is het volgende ontleend:

„Indertijd maakte ik met een enkel woord melding van de Hindoebeelden, die hier en daar aangetroffen worden en van het verkoopen dier beelden aan gefortuneerde Chineezen van Pasoeroean bijv., die hun tuinen of badplaatsen met die-retjo's versieren. Ik zie op den Penanggoengan nog eenige van die beelden, die de kapers hebben laten staan, wijl zij geen kans zagen om die kolossen te vervoeren. Op Djelok-Toendo staan de graven van eenige radja's, die eenmaal over het machtige rijk van Modjopait en Djenggôlô heerschten. Verder wees men mij op den Penanggoengan de „heilige" badplaats van Kiaie Balahan; Djedoeng bij de desa Bangsrie, moet ook een gewijde mandie gelegenheid zijn. In de desa Tjandi-Poero, bij Kremboong, dus niet ver van hier, treft men ook oudheden aan, evenals op Mendek, aan den voet van den Penanggoengan, waar ik, behalve eenige zeer oude graven, ook de ruines zag van een soort fort of versterking. Overal vond ik de steenen van confectie, vorm en grootte, gelijk aan die van de ruines van het bekende Modjopait; het is wel te betreuren, dat men het Europeesch bestuur van het een en ander onkundig gelaten heeft — men moet zulks althans veronderstellen, want wie weet van welke groote waarde de geroofde beelden zijn. Zeker is het dat dat bestuur een stokje gestoken zou hebben in die daden van wandalisme. Nog zij vermeld, dat in de desa Tjandi, benedden Trawas, enkele steenen (gemetselde) grotten en holen aangetroffen worden, die nu tot schuilplaatsen van tijgers en panters zouden dienen.

Onkundig is het Europeesch bestuur dus van de ergerlijke feiten hier vermeld en wij gelooven niet te ver te gaan met te veronderstellen, dat dit bestuur zelfs onkundig is van het bestaan van veel wat het conserveeren of ten minste een opneming door bevoegde personen ten volle waard is.

Wanneer wij de fraaie topografische kaart van Java beschouwen, waarmede onze topografische inrichting op elke tentoonstelling, waar dit maar eenigszins te pas komt, pronkt en waarmede zij ook, het moet gezegd worden, gerust voor den dag kan komen, dan ziet men daarop rijkelijk uitgestrooid de teekentjes, die volgens het renvooi de plaatsen aanwijzen waar een of andere oudheid te vinden is.

Men moet zich natuurlijk niet voorstellen, dat al deze „oudheden" even groote waarde hebben als de Tjandi, welke als model gediend heeft voor ons koloniaal expositite-stuk, maar er is ongetwijfeld veel, ontzaggelijk veel van groote waarde en dit zal zeker blijken, wanneer een vereenigng als die, waarvan boven melding gemaakt is, aan den arbeid tijgt.

Met ingenomenheid zal dus voorzeker ieder, die iets voelt voor de oud-Indische kunst den eersten stap, die men voornemens schijnt te doen, begroeten en te meer omdat als doel wordt voorop gesteld het verspreiden van meerdere kennis der monumenten van plastische kunst. Dit meerdere had men zelfs voorloopig kunnen weglaten, in aanmerking nemende het bedroevend weinige ,dat ons van die dingen bekend is.

Met de kennis zal echter ook zonder twijfel de belangstelling toenemen en wanneer eenmaal de thans heerschende onverschilligheid voor belangstelling heeft plaats gemaakt, zal de tijd komen, dat ons Indisch bestuur zich geplaatst ziet voor de vraag of kunst al dan niet regeeringszaak is en al moge het dan ook geneigd zijn, die vraag in ontkennenden zin te beantwoorden, het zal, evenals de regeering van het moederland, voor den drang der omstandigheden moeten zwichten.

HET WAPEN DER KONINGIN.

In het *Handelsblad* komt de heer S. J. van Duinen nog eens op de vraag, hoe het alliantie-wapen der Koningin na haar huwelijk moet zijn, terug. De schrijver verklaart, het opstel, dat wij aan de zaak wijdden, te waardeeren, hetwelk ons zeer aangenaam is.

Omtrent de heraldiek in het algemeen zegt de heer Van Duinen:

„De heraldiek is aan regelen gebonden gelijk eene taal. Bij haar is wel niet alles precies ingedeeld als schelpen in de kast van een museum, maar toch zijn haar regelen bindend genoeg, dat allen, die de grondige studie in zich hebben opgenomen, benoodigd voor de practische wapenkunst, niet alleen aan één touw, maar ook aan 't zelfde einde zullen moeten trekken."

Dit is slechts ten deele juist. Want van één heraldiek, die in de middeleeuwen over geheel Europa gold, is nimmer sprake geweest. Men had een Fransche, Duitsche, Engelsche, Spaansche, Italiaansche en Nederlandsche heraldiek, die wel punten van overeenkomst vertoonen doch die in zeer veel opzichten verschillen.

De heer Van Duinen geeft dit zelf toe, waar hij zegt:

„De Fransche heraldiek geeft reeds in 't einde der dertiende eeuw den ruitvorm aan voor dames en dit gebruik is pas langzaam door andere landen overgenomen. We vinden dit ook in Duitschland terug, echter dan nog lang niet algemeen."

Onze heraldici hebben in den laatsten tijd hun kennis vooral geput uit Duitsche werken; vroeger waren de Fransche boeken meer in den smaak. Doch zelfs het uitnemendste, wat buitenlanders schrijven, is voor Nederland slechts van betrekkelijke waarde. De Nederlandsche wapenkunst der middeleeuwen wordt maar weinig bestudeerd, ook zelfs in ons eigen vaderland.

Nu de vraag moet worden opgelost, hoe het wapen van H. M. de Koningin, als particulier persoon, na haar huwelijk er zal moeten uitzien om in overeenstemming te zijn met de eischen, die de Nederlandsche wapenkunst in haar goeden tijd stelde kan men niet bij buitenlanders om raad gaan vragen.

De eenige weg, die hier gevolgd mag worden, is, te onderzoeken hoe de wapens van regeerende Nederlandsche Vorstinnen in den goeden tijd der heraldiek, die met 1500 ongeveer eindigt, waren. En dan geven de zegels van Jacoba van Beieren en Maria van Bourgondië alle licht, dat men verlangen kan.

Voor zijn zuil en zijn ovaal vindt de heer De Stuers bij den heer Van Duinen geen steun. Maar wel, waar hij het schild der vrouw in de plaats van dat des mans wil stellen. De inzender zegt:

De Koningin blijft bij haar trouwen Koningin, maar de Hertog wordt niet Koning. Het koningschap, eene mannelijke waardigheid, wordt door eene vrouw uitgeoefend, maar de waardigheid blijft wat zij is en ondergaat door 't huwelijk geene verandering. Bij de a. s. feesten zal het wapen der Koningin in qualiteit worden aangebracht en daarom vermeen ook ik dat de plaatsing niet twijfelachtig is en dat het wapen der Koningin naast dat van den Hertog de eerste plaats toekomt.

Dit is een onjuiste redeneering. Het wapen, dat de Koningin in haar „qualiteit" voert, is dat van haar vader en grootvader. Met het alliantie-wapen heeft dit niets te maken; daar geldt slechts de vraag, wie is de man en wie is de vrouw?

Wij zullen met belangstelling van het wapen, zooals het weldra officieel zal worden vastgesteld, kennis nemen. Wij hopen, dat het aan redelijke eischen zal voldoen, en dat het een Nederlandsch karakter zal vertoonen.

AMBACHTSKUNST.

De Hillegommer bollenboeren hebben er den heer J. E. van der Pek van weten te overtuigen, dat het „krot" waarin hij zich meende te moeten ophouden, om aan de eischen der ambachtskunst te voldoen, toch eigenlijk beneden zijn waardigheid was. De Amsterdamsche makelaar, eerst zoo smadelijk weggejaagd, is weer in genade aangenomen. Hij ziet naar een passender verblijf voor zijn patroon uit.

De keldertjes van de Amsterdamsche achterbuurten hebben nu afgedaan. Om zijn woning in hope te meubileeren ging de heer Van der Pek wel naar de hoofdstad, doch wendde hij zijn schreden naar „het Binnenhuis", Rokin 120, een adres, dat nu juist niet tot de goedkoopste behoort.

Het is er deftig. Laat de heer Van der Pek u dat weer zelf zeggen.

Het doel van deze onderneming is den verkoop te bevorderen van alle mogelijke voorwerpen, gemaakt door mannen, die er zich op toeleggen aan gebruiksartikelen kunst te verbinden. „Het Binnenhuis" is dus te beschouwen als de tusschenpersoon tusschen kunstenaar en publiek. Het is als den winkel van den kunstkooper, maar in plaats van schilderijen, teekeningen of etsen, vindt men hier aardewerk, stoelen, tafels, tapijten, koperwerk, boekbanden, enz., kortom allerlei zaken, die meer direct tot de meubileering van een interieur behooren.

Er is een bepaald onderscheid tusschen de voorwerpen die hier, en die welke in andere magazijnen te koop zijn. Waar de artikelen uit de laatsten gemaakt zijn naar den smaak van het publiek en daarom nooit op de hoogte kunnen komen, waarop kunstwerken staan, zijn die uit „het Binnenhuis" gemaakt naar den smaak van den kunstenaar.

Met de vraag òf, en in hoeverre, de nu tentoongestelde voorwerpen zijn te beschouwen als probeersels in de goede richting, dan wel, of het geheel geslaagde oplossingen zijn, zal ik mij hier niet bezighouden. De kooper, die niet gewoon is kunstbegrippen aan verbruiksartikelen te waardeeren, heeft zich — zoo mogelijk — in te denken in het standpunt van den kunstenaar, die zoo'n voorwerp maakte, alvorens hij de waarde er van zal vatten.

En hierin ligt misschien, als gevolg, dat, als in „het Binnenhuis" eens zeer mooie dingen te koop zouden geboden worden, het publiek dat daar zal koopen zeer klein zou zijn.

Tot dat kleine, maar fijne publiek behoort ook de heer Van der Pek. Als zijn nieuwe woning gereed is, zullen de millionairs, de hooge ambtenaren, de Kamerleden en kooplieden, de doctoren, de advocaten en notarissen, die hem in het „krot" onbezocht lieten, ongetwijfeld weer hun opwachting komen maken.

De heer Van der Pek is dan ook in zijn nopjes.

Om twee redenen juich ik de verschijning van „het Binnenhuis" toe. Waar het vroeger bepaald onmogelijk was zich van mooie gebruiksartikelen te omringen zonder in de antiquiteiten te komen is thans de mogelijkheid geboren om juist buiten de oude kunst om, zich een mooi modern interieur te scheppen. Hij ziet tevens een voordeel van meer practischen aard.

Tot voor korten tijd was het ten eenenmale onmogelijk iemand te helpen bij den aankoop van zijn huisraad. Thans ligt de weg open. Bij een belangrijke opdracht kan een bouwmeester zich in verbinding stellen met de vaklieden die in „het Binnenhuis" tentoonstellen en op deze wijze kan er een bepaald verband komen tusschen buiten-, binnenarchitectuur en meubelen, een verband dat bepaald noodig is wil men iets goeds bereiken.

In het bizonder voor architecten kan deze onderneming een steun worden. Het bouwwerk als kunstwerk, als uiting van wat een kunstenaar te zeggen heeft, en onder de heerschende maatschappelijke toestanden zeggen kàn, is tot nog toe weinig in tel en komt er slechts zeer langzaam in. Vandaar dat sommige bouwmeesters met talent slechts dan hun brood kunnen verdienen, als zij, aftredend van hun standpunt om kunstwerken te willen maken, zich gaan verlagen tot het volgen van de mode en tot het bouwen van dat soort reclamewerk, dat in den smaak valt van het grootste maar minst gevoelige deel van het publiek. Dan ontstaat — ter wille van de verdienste — een willens en wetens vermoorden van eigen talent en van wat men goeds en edels in zich weet, een zedelijke zelfmoord, te droeviger naarmate de bouwmeester meer talenten bezit.

Om licht te begrijpen redenen zal ik, hetgeen ik hier beweer, niet toetsen aan Hollandsche voorbeelden, en dus mijn bewering niet verduidelijken door namen te noemen van mannen, die zich aan dit verminkingsproces hebben onderworpen.

In dit laatste ligt misschien de verklaring van veel, dat ons aanvankelijk onbegrijpelijk leek. De heer Van der Pek zal behooren tot die kunstenaars, die onder de heerschende maatschappelijke toestanden niet veel te zeggen hebben, die niet in tel zijn en er slechts zeer langzaam in komen. Hij wil niet aftreden van zijn standpunt om kunstwerken, en niets dan kunstwerken te leveren, hij wil zich niet gaan verlagen tot het volgen van de mode en tot het bouwen van dat soort reclamewerk, dat in den smaak valt van het grootste, maar minst gevoelige doel van het publiek. Hij bedankt er voor, willens en wetens zijn talent te vermoorden. En daarom trok hij naar Hillegom, naar de eenzaamheid. In zelfkastijding en vrijwillige armoede sleet hij daar zijn dagen.

Het „Binnenhuis" heeft hem tot inkeer gebracht, heeft hem voor de kunst behouden. Als dit magazijn niets anders mocht hebben uitgewerkt, dan ware er reeds reden, het dankbaar te zijn.

Hooren wij den heer Van der Pek nogmaals.

En nu is de tweede reden waarom ik „het Binnenhuis" toejuich daarin gelegen, dat het talentvolle mannen kàn steunen in het bewaren, het verzorgen en kweeken hunner gaven. Indien zij de bouwkunst tijdelijk willen verwisselen b.v. voor het meubelvak, is er kans dat zij hun brood kunnen verdienen zonder genoodzaakt te zijn hunne talenten te vergooien.

Is hier geen aanwijzing in gelegen, dat de heer Van der Pek weldra zijne talenten aan het meubelvak zal wijden? Bedriegen wij ons niet, dan mag „het Binnenhuis" weldra belangrijke zendingen uit Hillegom verwachten. Het tijdschrift „Decorative Kunst" zal dan een „Van der Pek-Lieferung" geven.

Het doet ons genoegen, dat er zulk een wending ten goede gekomen is. Moge de beterschap van blijvenden aard zijn!

AMBACHTSONDERWIJS IN DE PROVINCIE.

Waarschijnlijk is het niet algemeen bekend, dat te Zutfen bestaat een Geldersche Vereeniging van Kunstnijverheid.

Het bestuur dezer vereeniging heeft zich tot den Raad der gemeente gewend om den geldelijken steun der gemeente te vragen voor de oprichting van een Kunstnijverheids-vak- en teekenschool voor mannelijke en vrouwelijke leerlingen, er op wijzende, dat na de opheffing van de werkschool aldaar in 1897 geenerlei gelegenheid bestaat voor jongens om zich practisch in eenig vak te bekwamen; het bestuur zegt, dat die werkschool geenszins werd opgeheven, omdat eene practische opleiding onnoodig werd geacht, en in aanmerking nemende welk onderwijs het meest in deze streken tot nut kan zijn, wil het aan de eventueel op te richten school een volledigen dagcursus in houtbewerking voor jongens geven, benevens een middagcursus, tweemaal 's weeks voor meisjes tot voorbereiding in verschillende kunstnijverheidsvakken.

Van de uitgaven, voor het eerste jaar geraamd op ƒ 3150, kan reeds ƒ 2550 geacht worden gedekt te zijn, en slechts ƒ 600 ontbreekt, waarvoor de steun der gemeente gevraagd wordt.

Op de opgeheven werkschool werd onderwijs gegeven in het timmeren, meubelmaken en draaien, terwijl de nieuw op te richten kunstnijverheidsschool zal geven een volledigen driejarigen dagcursus in houtbewerking voor jongens van 12 à 13 jaar, die de lagere school bezocht en afgeloopen hebben, des avonds de lessen aan de B. A. S. zullen volgen, en op de Kunstnijverheidsschool nog enkele uren per week onderwijs in hand- en lijnteekenen zullen ontvangen.

In November 1896 werd behandeld een rapport in zake de werkschool, opgemaakt door eene Raadscommissie, die de drie volgende vragen gesteld had:

1e. Voldoet de bestaande werkschool aan de behoefte van hen voor wie zij is opgericht?

2e. Zoo neen, is dan eene reorganisatie van die werkschool op den bestaanden grondslag wenschelijk?

3e. Zoo neen, is dan de oprichting van een ambachtsschool te Zutfen gewettigd?

Bovenstaande drie vragen werden door de commissie ontkennend beantwoord, terwijl geadviseerd werd tot opheffing van het subsidie aan de werkschool.

Aldus werd 9 Nov. 1896 besloten met 9 tegen 7 stemmen, tegen het advies van B. en W., die de werkschool wenschten te behouden, doch de daaraan gegeven teekenlessen te doen vervallen, op grond dat de gewijzigde verordening voor het M. O. de gelegenheid tot het bijwonen der lessen in het rechtlijnig teekenen aan de B. A. S. zeer had uitgebreid, en dat teekenen zelf eene wijziging had ondergaan (vakteekenen).

Wat hier vooraf gaat is ontleend aan de toelichting van het voorstel van B. en W. om afwijzend te beschikken op het verzoek der bovengenoemde Vereeniging.

Bij de verdere motiveering van het voorstel komen financieele berekeningen en vergelijkingen te pas, die hier van minder belang geacht kunnen worden, en ook eigenlijk niet veel gewicht in de schaal hebben gelegd. Een offer van ƒ 600 per jaar of ook van het dubbele zou de gemeente Zutfen nog niet noodlijdend hebben gemaakt.

Het zijn dus wel degelijk principieele bezwaren,

die hier den doorslag hebben gegeven en B. en W. verklaren ook onomwonden te verwachten, dat de tot stand te brengen inrichting met den weidschen naam van kunstnijverheidsschool vrijwel hetzelfde zou blijken te zijn als de opgeheven werkschool, namelijk een soort ambachtsschool, waaraan ook een weinig teekenonderwijs zal gegeven worden en dat wel door leeraren van de Burgeravondschool, waardoor dus eene inrichting zal ontstaan, waaraan voor een deel hetzelfde onderwijs zal gegeven worden als aan de Burgeravondschool. Reeds vroeger was voorgesteld het teekenonderwijs aan de werkschool te doen vervallen op grond van het beginsel, dat het moeilijk was voor de gemeente, om twee parallel-inrichtingen te subsidieeren.

B. en W. zijn echter thans niet meer overtuigd van de noodzakelijkheid en trekken de wenschelijkheid in twijfel van het verleenen van steun aan een uitsluitend practische werkschool.

Het schijnt, dat de verbetering van het teekenonderwijs aan de Burgeravondschool min of meer geleid heeft tot het ingang vinden van de meening, reeds jaren geleden door een onzer ingenieur-architecten verkondigd, dat het practisch werken op ambachtsscholen groote gekheid is.

De achtbare heeren nemen ten minste in de toelichting van hun voorstel een phrase over, die heel mooi klinkt, namelijk: ‚Wij zijn er van overtuigd, dat hoe meer zorg aan het vak teekenonderwijs wordt besteed, des te minder het gemis aan practisch onderwijs in de ambachten zal worden gevoeld.'

Wij raden de heeren echter aan, deze stelling maar liever niet ter tafel te brengen in een vergadering van directeuren van ambachtsscholen en wat de Burgeravondschool betreft, is het zeker heel prettig voor het gemeentebestuur, dat zooals gezegd wordt, het aantal leerlingen steeds toeneemt, maar het is toch wel wat gewaagd om uit dit feit alleen te concludeeren, zooals de heeren doen, dat het teekenonderwijs aan die school goede resultaten geeft.

Hoe dit zij, wij hebben uit de bovenstaande geschiedenis den indruk gekregen, dat men te Zutfen evenals in menige andere provinciestad aan het sukkelen is, aan het knoeien zouden we haast zeggen, wanneer dit woord niet vatbaar was voor een uitlegging, die wij niet bedoelen, met de zaak van het ambachtsonderwijs.

Aan de eene zijde een vereeniging, die het goede wil, maar de zaak wel wat onpractisch schijnt aan te vatten, aan de andere zijde een gemeentebestuur, dat zich beroept op vroegere ervaringen en op onderzindingen elders opgedaan en daaruit argumenten put waartegen weinig is in te brengen.

De vereeniging gaat te ver, waar zij een kunstnijverheidsschool wil oprichten en schijnt zich niet recht bewust van hetgeen die naam reeds in zich sluit. Het gemeentebestuur gaat te ver waar het zich, sterk als het is door zijn practische argumenten, laat verleiden tot het decreteeren van overtuigingen in zaken, op het gebied van het ambachtsonderwijs te huis behoorend en waarover zelfs de specialiteiten op dat gebied het onder elkander nog lang niet eens zijn.

Moge ook deze Zutfensche geschiedenis op zich zelf weinig belangrijk schijnen, zij kan beschouwd worden als een voorbeeld uit velen van de moeilijkheden in de provinciesteden verbonden aan de bevordering van het ambachtsonderwijs, nog daargelaten die van de kunstnijverheid, zoolang aan het particulier initiatief moet worden overgelaten, hieraan den stoot te geven.

EEN NIEUWE VARIETEIT.

Wij meenden met de natuurlijke historie van den architect wel in zooverre vertrouwd te zijn, dat wij, zoo niet al de soorten van het genus, dan toch die, welke op Nederlandschen bodem tieren, wel kenden, a. d. z. de architect-ingenieur, de architect-decorateur, de tuin-architect, de waterstaats-architect (meer speciaal in onze O.-I. bezittingen voorkomend), de timmerman-architect, de percenten-architect, de beunhaas-architect, enz.

Blijkens een advertentie in *De Telegraaf* is echter thans te Amsterdam op de Keizersgracht no. 732 in een Modelhuis te zien een architect-interieur, voor zoover wij kunnen nagaan een geheel nieuwe varieteit. Van welke kweekerij deze afkomstig is, is ons niet bekend; zij schijnt echter te ontstaan uit den meubelfabrikant en dus eigenlijk een variëteit van deze soort te zijn.

Wij hebben er Darwin's „Origin of Species" op nagezien, maar geen verklaring kunnen vinden van de wijze, waarop uit een meubelfabrikant een architect-interieur kan ontstaan en moeten dus veronderstellen, dat we hier met een phenomenaal verschijnsel te doen hebben, of wat misschien ook wel kan zijn, met een ziekelijk product van belachelijke reclame.

DE GROOTE KERK TE DORDRECHT.

De Dordtenaars zijn niet langer met hun groote kerk, die, zoo van binnen als van buiten door talloze kunstenaars van naam op doek op papier is gebracht, tevreden. De kerk is te oud, te schilderachtig, niet netjes en stijlvol genoeg. De heeren Cuijpers azen er op; zij willen het gebouw even oud-middeleeuwsch maken als de St. Bavo te Haarlem, de St. Servaas te Maastricht, de St. Michaël te Zwolle en zooveel andere gebouwen hier te lande.

Reeds vroeger werd in dit blad opgemerkt, dat het weldra den restaurators aan werk zou ontbreken, omdat de meeste boutjes, die zij van het Rijk kregen, bijna afgekloven zijn. Dat in de 20e eeuw het restauratie-werk dat treurig voortbrengsel der 19e, zou afgedaan hebben, konden wij niet gelooven. De Dordtenaars zullen nu zorgen, dat er weer wat voor den boeg komt.

Aan een 90-tal ingezetenen van Dordrecht werd dezer dagen door het bestuur der Vereeniging tot instandhouding van oude gebouwen een circulaire gezonden, waarin de aandacht wordt gevestigd op het belangrijke oude bouwwerk in deze gemeente: de O. L. V. of Groote kerk. In- en uitwendig behoort deze kerk tot de merkwaardigste uitingen der oud-Hollandsche kunst, en zij komt ongetwijfeld onder de eersten in aanmerking voor een deskundige restauratie. Hoewel wij — zoo heet het verder in die circulaire — gaarne hulde brengen aan de belangrijke geldelijke offers door kerkelijke en burgerlijke gemeenten reeds voor de instandhouding van dit bouwwerk gebracht, valt niet te ontkennen, dat het thans door de vele onoordeelkundige herstellingen, vooral in de 17e en 18e eeuw, in een droevigen toestand verkeert, die belet dat het kunstwerk tot volle uiting komt. Ontdaan van uitwendige versieringen, in vele opzichten verknoeid en inwendig bedekt met een deodasche kalklaag, staat het daar, zelfs in zijn verval nog als een heerlijk bewijs van het kunstgevoel en de toewijding van voorgeslachten, doch tevens als een aanklacht tegen het heden, dat in dien toestand berust.

In de circulaire wordt er op gewezen dat van de kerkelijke fondsen alleen thans de noodige gelden voor een restauratie niet zijn te verwachten doch ook niet alleen voor de toevallige gebruikers is het behoud en herstel der kerk van overwegend belang: het geldt hier de eer van Dordrecht en van allen, die uit kunst- of godsdienstig oogpunt belangstellen in dezen bouw. Verder heet het dat het oogenblik der restauratie thans gunstig is, nu de regeering haar belangstelling toont in het behoud der oude meesterwerken door het verstrekken van ruime subsidies en zij zelf de bouwkundige waarde dezer kerk heeft erkend. Belangrijke subsidies voor andere kerken vallen weldra vrij, zoodat een beroep op rijkssubsidie waarschijnlijk niet te vergeefs zal gedaan worden. Hiertoe is echter vereischte dat corporaties en particulieren toonen zelf belang te stellen in het behoud en herstel der kerk.

Op uitnoodiging van de Vereeniging tot instandhouding van oude gebouwen verklaarden hh. kerkvoogden zich bereid mede te

werken tot een voorbereiding van een restauratie en in overleg met hen werd een aantal stadgenooten van allerlei richting uitgenoodigd zitting te nemen in een commissie tot voorbereiding van het plan en tot bijeenbrenging der benoodigde gelden.

Van de ongeveer 90 uitgenoodigden trokken zich slechts een achttal terug.

Woensdagavond hielden eenigen der uitgenoodigden een bijeenkomst in café Central, onder, onder voorzitterschap van Mr. J. C. Overvoorde.

Tegenwoordig was o. a. de heer S. M. Hugo van Gijn, lid der Tweede Kamer.

Nadat Mr. Overvoorde een inleidend woord had gesproken, werd de commissie geconstitueerd en overgegaan tot benoeming van zeven bestuursleden, de heeren A. J. Hageman Sr, presidentkerkvoogd; D. Schouten Lzn., ondervoorzitter van het college van kerkvoogden; Mr. S. van Gijn, voorzitter der vereeniging Oud-Dordrecht; Mr. J. C. Overvoorde, voorzitter van de Vereeniging tot instandhouding van oude gebouwen; Frans Stoop, notabel; Mr. J. M. Rens, lid van den gemeenteraad; Mr. A. A. Moll, secretaris-rentmeester van het college van kerkvoogden.

Voorts werden uitgenoodigd om op te treden als eereleden van het bestuur de hh. Mr. H. A. Nebbens Sterling, oud-burgemeester; Mr. A. R. Zimmerman, burgemeester; S. M. Hugo van Gijn, lid van de Tweede Kamer; Mr. A. C. Crena de Iongh, lid van Ged. Staten dezer provincie.

In het uitvoerig verslag in de „Dordrechtsche Courant" van 17 dezer, waaraan het bovenstaande is ontleend trok het onze aandacht dat ofschoon toch zeker onder de 82 ingezetenen, die aan de uitnoodiging gevolg gaven en wellicht ook onder de 20 aanwezigen de Dordtsche beoefenaars der bouwkunst wel vertegenwoordigd zullen zijn geweest, toch geen bouwmeester in het bestuur der commissie is gekozen, ofschoon mr. Overvoorde den heer H. W. Veth met name noemde als de man, die beter dan iemand anders met den toestand van het gebouw bekend was.

De commissie zal een ontwerp restauratieplan voorbereiden.

Tegen dat restauratie-plan bestaat geen bezwaar. Het is wel aardig, eens te zien, hoe „men" zich voorstelt, dat de kerk geweest is, geweest had kunnen zijn, of geweest had moeten zijn.

Maar..... laat „men" het plan dan op het archief opbergen en het daar bewaren voor het spaadste nageslacht. De kerk te Dordrecht loopt geen gevaar, heeft geen restauratie van noode. Zij zal, ook al laat men haar, zooals zij door de eeuwen geworden is, nog staan en nog bewonderd worden, als de tegenwoordige commissie-leden reeds lang verzonken en vergeten zijn. Wij hebben nu al zooveel 19e-eeuwsche Gothiek gehad, dat er aan 20e-eeuwsche Gothiek waarlijk geen behoefte bestaat.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

1118*e Vergadering van* 16 *Januari* 1901.

De Vergadering werd geopend en geleid door den nieuwgekozen Voorzitter, den heer H. P. Berlage.

De heer Berlage verklaarde in zijn openingsrede dat hij zijne benoeming aanvaard had, doordat zulks de wensch van 't Genootschap gebleken was te zijn en dat hij tijd en moeite zou geven om een waardig opvolger te zijn van zijn voorganger.

Ingekomen was een schrijven van den heer Lauweriks, waarin hij te kennen geeft, dat hij zijn redactie-lidmaatschap wenscht neer te leggen.

Besloten wordt te trachten den heer Lauweriks te bewegen van dit voornemen terug te komen.

De aangekondigde lezing kan niet doorgaan, doordat familieomstandigheden zulks den heer Lauweriks beletten.

Als lid wordt aangenomen den heer Lenobel.

In zake de prijsvraag voor een omslag van den Genootschapskalender, wordt medegedeeld gedaan dat 't ontwerp onder „Motto Mario" bekroond is. Dit ontwerp bleek te zijn van den heer Jorissen.

Na eenige besprekingen over de Lustrumtentoonstelling en enkele huishoudelijke aangelegenheden, wordt de goed bezochte vergadering gesloten.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van Woensdag 9 *Januari* 1901.

In deze Vergadering, de eerste in dit jaar, werd, nadat de Voorzitter den leden een welkomstwoord had toegesproken en aan eenige belangrijke gebeurtenissen in de vereeniging had herinnerd, door Secretaris, Penningmeester en Bibliothecaris het jaarverslag over 1900 uitgebracht.

De Afdeeling mocht zich in een voortdurenden vooruitgang verheugen, het aantal leden en adspirantleden klom van 162 tot 196, dat der donateurs van 34 tot 45; het nadeelig saldo bedroeg ƒ 49,01, het aantal deelnemers aan den leeskring, waarin een serie van 5 portefeuilles circuleert, waarvan 2 met bouwkundige en 3 met werktuigkundige tijdschriften, bedroeg 52.

Hierna werd de begrooting voor 1901, sluitende met een bedrag van ƒ 1847 aan ontvangsten en uitgaven, goedgekeurd en een commissie tot het nazien van de rekening en verantwoording van den Penningmeester benoemd, bestaande uit de heeren Baron Rientjes en Toekomp Lammers.

Vervolgens had een bestuursverkiezing plaats, waarbij de leden Gabrielse en Maaskant werden herkozen, terwijl voor het lid Vaas, dat zich niet herkiesbaar had gesteld, de heer Risch werd gekozen.

Alle drie verklaarden de benoeming aan te nemen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Donderdag 17 Januari had onder voorzitterschap van den Heer Henri Evers de algemeene vergadering van de Vereeniging Bouwkunst en en Vriendschap plaats, waarin aan de bekroonden en de prijsvragen, de door hen behaalde onderscheidingen (reeds vroeger in dit blad vermeld) werden uitgereikt. Uit het verslag van secretaris en penningmeester en commissarissen, bleek dat de toestand der Vereeniging gunstig genoemd mocht worden, al ging het ledental door bizondere omstandigheden met twee achteruit, waardoor het op 143 kwam. Een uitbreiding daarvan en wat meer directe deelneming der leden aan de werkzaamheden der Vereeniging werd echter gewenscht geacht. De rekening van den penningmeester sloot met een bate van ongeveer ƒ 140. De societeit bleek als naar gewoonte in bloeienden toestand te verkeeren en de medewerking aan het plaatwerk was, in onderscheid met vorige jaren, bevredigend. De prijsvragen en excursiën waren een beslist succes te noemen. In het bestuur werden in de plaats van de aftredende leden, de Heeren J. P. Stok Wzn en P. Hooikaas Jr, gekozen de Heeren J. E. Voogt M.Wzn. en A. P. B. Otten, terwijl als voorzitter en 1sto secretaris opnieuw werden gekozen de Heeren Henri Evers en C. N. van Goor. Zes nieuwe leden werden geballoteerd, waarna ter sprake kwam het ongerieflijke van het feit dat vergaderingen en societeit tot nu toe in twee verschillende lokalen gehouden werden, en de wenschelijkheid om een vast lokaal te hebben waarvan het voortdurend gebruik gewaarborgd was. Eene commissie uit bestuur en leden werd benoemd om te trachten een dergelijk lokaal te vinden en voorstellen daaromtrent ter tafel te brengen. Verder werd besloten te trachten om zoo mogelijk zonder groote kosten voor de Vereeniging, de prijsvraagantwoorden voor belangstellende niet-leden der Vereeniging ten toon te stellen, waarna de vergadering, niets meer aan de orde zijnde, gesloten werd.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— Op de groote vlakte van Salisbury, in het Engelsche graafschap Wiltshire, staat de grootsche bouwval van wat in voorhistorischen tijd een offerplaats geweest moet zijn; het is niet uitgemaakt of dit Stonehenge uit het Keltische of het vóór-Keltische tijdvak dagteekent. Oorspronkelijk bestond het uit een kring van 30 zandsteenen zuilen, van boven door horizontale steenblokken met elkaar verbonden, en ongeveer 5 meter hoog; daarbinnen waren kleine kringen van zuilen en in het midden een groote, platte steen.

Op den laatsten dag van de negentiende eeuw is een der groote zuilen omgevallen. Iets dergelijks moet gebeurd zijn ten tijde van Karel II, die door opgravingen aan den voet van het monument, dit ondermijnd had en laatstelijk in 1797.

In de Engelsche pers gaan nu stemmen op tegen de zorgeloosheid waarmede men het overoude gedenkteeken laat vervallen, en worden door bevoegden en onbevoegden allerlei middelen tot herstelling aan de hand gedaan. Een daarvan geeft den onverstandigen raad de steenen met ijzeren krammen te verankeren, waarop een ander zeer terecht aanmerkt, dat dit het beste middel zou zijn, om het oude monument langzaam maar zeker te vernielen, koperen of bronzen ankers zouden overweging verdienen.

In de „Times" geeft een ingenieur den raad, de steenen gedeeltelijk uit te graven en ze in een fundeering van cement vast te zetten, wat betrekkelijk weinig zou kosten.

Het denkbeeld van den ingenieur is zeker niet onpraktisch.

Toch verwachten wij, dat de archeologen pur-sang niet zullen nalaten hun stem verheffen tegen een maatregel, die in latere eeuwen het misverstand kan doen ontstaan, dat men in het Keltische tijdvak reeds de cement-beton kende en voor fundamenten toepaste.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's GRAVENHAGE. Gelijk voor eenige dagen uit Amsterdam gemeld werd, is door eene zich daartoe gevormd hebbende commissie, alhier, van den minister van koloniën de beschikking erlangd over de belangrijke verzameling der Nederlandsche koloniale afdeeling, die ter Parijsche tentoonstelling zoozeer de aandacht heeft getrokken, welke verzameling voorloopig zal worden geëxposeerd in een aantal zalen van ons stedelijk museum. Nader vernemen wij, dat bedoelde commissie, bestaande uit de heeren mr. N. P. v. d. Berg, president der Nederlandsche Bank, I. H. van Eeghen, W. I. Geertsema, lid der Tweede Kamer, dr. H. F. R. Hubrecht en I. W. IJzerman, zich thans ook heeft gewend tot het gemeentebestuur van Delft, met een adres, waarin zij, met het oog op de opheffing der Indische

instelling in die gemeente, evenzeer de beschikking vraagt over de aan die instelling verbonden ethnografische verzameling, ten einde die — tot tijd en wijle door het Delftsche gemeentebestuur aan de collectie eene definitieve bestemming is gegeven — eveneens in het museum alhier onder de oogen van het publiek te mogen brengen. Ook kunnen wij mededeelen, dat besturenderen van Artis toezegging hebben gegeven een aantal aan het genootschap behoorende voorwerpen in bruikleen af te staan. De tentoonstelling zal worden ingericht onder toezicht van den oud-conservator van het Artis-museum, den heer C. M. Pleyte.

— De Maatschappij tot bevordering der bouwkunst, afdeeling 's-Gravenhage, heeft eene prijsvraag uitgeschreven voor eene handleiding voor het verven, ten dienste van aankomende opzichters en bouwkundigen.

Het doel, dat men met de handleiding of verhandeling beoogt, is, om in beknopten doch helderen vorm, aankomende bouwopzichters en bouwkundigen grondig te onderrichten in de wijze waarop deugdelijke verven worden bereid en deugdelijke verfwerken, zoowel voor binnen- als buitenwerken, worden verkregen, wat aan goede samenstelling van verven en behandeling van verfwerken afbreuk doet, en daarom vermeden moet worden.

De duidelijk geschreven verhandelingen, — in de Nederlandsche taal — moeten vóór of op 1 Januari 1902, franco bij den 1sten secretaris der afdeeling 's-Gravenhage van de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst zijn ingezonden.

De verhandelingen zullen in handen worden gesteld eener jury van 5 leden, waarvan drie bekwame meesters of onderwijzers in het vak van verven, en twee architecten, allen daartoe door het bestuur der afdeeling uit te noodigen.

Aan het door de jury als beste en voor bekroning waardig geoordeeld antwoord, zal een prijs worden toegekend van ƒ 200. De niet-bekroonde antwoorden blijven het eigendom der inzenders en worden binnen zes maanden na de uitspraak der jury door het afdeelingsbestuur aan het correspondentieadres op het couvert vermeld teruggezonden.

Tot mededinging worden uitgenoodigd alle deskundigen in Nederland gevestigd.

ARNHEM. Deventers vorige gemeentebouwmeester heeft naar wij meenen 17 jaren die functie vervuld. De onlangs benoemde nieuwe titularis zal het er niet zoo lang maken, getuige het bericht uit Arnhem van eenige dagen geleden meldende dat de gemeenteraad a. s. Zaterdag zal overgaan tot de benoeming van een directeur der gemeentewerken (vacature-Tellegen). B. en W. stellen voor, te benoemen den heer W. F. C. Schaap Jr., gemeentebouwmeester te Deventer, oud adjunct-directeur der gemeentewerken alhier.

Burg. en Weth. stellen verder voor om, met afwijking van het bepaalde bij art. 35 al. 1 der verordening betreffende het beheer der gemeentewerken, de jaarwedde van den te benoemen directeur der gemeentewerken te bepalen op f 3500, behalve de bezoldiging van f 800, hem toe te kennen als directeur der gemeente-telephoon-inrichting.

— Naar men vernoemt zijnvan de 26 sollicitanten naar de betrekking van adjunct-directeur bij de gemeentewerken alhier, ter nadere kennisneming in de vergadering van B. en W. van 11 dezer verzocht, de navolgende heeren, als:

Jhr. de Graaf, B. T. ambtenaar bij de gemeentewerken te Rotterdam; Gunning, 1e luitenant bij de Genie te Utrecht; Versteeg, architect en assistent-leeraar i. d. S. B. aan de P. S. te Delft.

Uit dit drietal mag men dus verwachten, dat de voordracht voor de benoeming aan den Gemeenteraad zal worden gedaan.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Nederl.-Indië is:

verleend wegens langdurigen dienst, één jaar verlof aan den opzichter 2e kl. bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken L. M. J. Koremans.

geplaatst als chef van het kadastraal bureau te Bondowoso, de landmeter der 2de kl. F. L. G. Vincent, thans chef der kadastrale metingen aldaar; te Djokdjakarta, de adjunct-landmeter der 2e kl. F. J. A. Keuchenius, thans chef der kadastrale metingen aldaar, met bepaling dat hij tevens belast blijft met de uitoefening der functiën van gouvernements-landmeter en voorts met alle kadastrale werkzaamheden in de residentie Soerakarta; te Tandjong-Pinang, de adjunct-landmeter der 2de kl. A. F. van Rhoeden, thans chef der kadastrale metingen aldaar; te Makasser, de landmeter der 3de kl. H. E. Cuny, thans chef der kadastrale metingen aldaar, met bepaling, dat hij belast blijft met het toezicht op de opname der Kasoewing-velden; bij het kadastraal-bureau te Bondowoso, de adjunct-landmeter der 1ste kl. J. S. Mellinga, thans geplaatst bij de kadastrale metingen aldaar.

— De opzichter bij het Ombiliën-kolenveld ter Sumatra's Westkust M. Dittrich, heeft eervol ontslag uit 's lands dienst gevraagd.

— Door den Minister van Waterstaat is bepaald, dat de ingenieur van den rijkswaterstaat der 3de kl. P. Hoogenboom, thans te Nunansdorp, met ingang van 1 Maart a. s., tijdelijk dienst zal doen als arrondissements-ingenieur te Vlissingen, en de opzichter van 's Rijks-waterstaat H. Dijkstra te Terneuzen zal overgaan naar Geertruidenberg en de opzichter J. Bootsgezel bij denzelfden tak van dienst te Goes, naar den Hoek van Holland.

— Bij kon. besluit is benoemd tot officier-machinist 2de kl. de hoofdmachinist 1ste kl. L. Paret; tot opzichter van den rijkswaterstaat der 2de kl. J. Venema, thans opzichter der 3de kl.; tot opzichter der 3de kl. J. H. Mus, thans opzichter der 4de kl., en tot opzichter der 4de kl. A. J. van Weynsbergen, te Bruinisse;

bevorderd tot hoofdmachinist 2e kl. de machinist 1e kl. der marine A. J. Crucq en tot machinist 1e kl. de machinist 2e kl. H. de Noo.

— Bij ken besluit van 17 Januari 1901 no. 15 zijn, met ingang van 1 Februari 1901, bevorderd: tot ingenieur van den Rijkswaterstaat der 2de kl, A. A. H. W. König, thans ingenieur der 3de kl.; tot ingenieur van den Rijkswaterstaat der 3de kl. J. P. van Vlissingen, thans aspirant-ingenieur, en benoemd tot adspirant-ingenieur van den Rijkswaterstaat V. J. P. de Blocq van Kuffeler civiel-ingenieur te Groningen.

— Door den Minister van Binnenlandsche zaken is:

benoemd voor het tijdvak van 1 Februari tot en met 30 April, tot assistent voor de waterbouwkunde aan de Polytechnische School te Delft, W. K. van Oort, civiel-ingenieur aldaar.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Directeur-steenfabriek tegen vast salaris en deelname in het kapitaal. Adres onder motto „Steenfabriek" a. h. „Nieuws van den Dag".

— Adjunct-poldermeester van het waterschap Mastenbroek; tegen 1 Maart a. s., bezoldiging circa ƒ 600 p. j. met opklimming tot ƒ 750. Pensioen op 65-jarigen leeftijd ƒ 300.

Sollicitaties voor 25 Januari a. s. bij den secretaris v. h. waterschap mr. S. Gratama, Zwolle.

— Meubel-teekenaar bekend met Oud Holl. en Renaissstijlen. Brieven onder letters B E, Algemeen Advertentie Bureau, Rouma & Co., Amsterdam.

— Adjunct-inspecteur der bouwpolitie te 's Gravenhage op een jaarwedde van f 800. Gezegelde verzoekschriften franco aan Burgemeester en Wethouders vóór of op 21 Jan. a. s. (*Zie adv. in no.* 1).

— Bouwopzichter in de gemeente Watergraafsmeer. Jaarwedde ƒ 800. Inlichtingen ter secretarie tot 20 Januari. Brieven franco aan den burgemeester vóór 25 Januari e. k.

— Bouwkundig opzichter voor een belangrijk bouwwerk tegen Mei of vroeger. Brieven met mededeeling van uitgevoerde werken, verlangd salaris en informatiën onder nº. 11157, franco bureau van het Algem. Nederl. Adv.-blad, 's-Gravenhage.

— Opzichter overhuizen, degelijk en vertrouwbaar persoon, bij voorkeur reeds als zoodanig werkzaam geweest. Adres „Nieuws v. d. Dag" lett. J K 727.

— Een jongmensch in een zaak van ijzerwaren, machinerieën enz., welke lust en ijver heeft om den eigenaar ter zijde te staan en ook voor de zaak te reizen. Brieven onder no. 11388 aan het bureau van het Nieuws- en Adv.-blad te 's-Gravenhage.

— Een vertegenwoordiger voor Nederland voor La Société Hollando-Belge „l'Industrie Electrique" Brevets Thury 147, Bd, Anspach, Brussel. Adres: Nieuws- en Adv.-blad, 's-Gravenhage.

— Scheepsteekenaar tegen 1 Februari, door de Naaml. Venn. Scheepswerf, voorheen Jan Smit Cz., te Alblasserdam.

— Bouwkundig opzichter, boven 25 jaar, aan gebouwen voor waterleiding en electrische verlichting. Adres J. A. van Dongen, architect, Breda. (*Zie aav. in dit No.*)

— Machineteekenaar, ook eenigszins met bouwkundig teekenen bekend, a. d. Nederl. Cacaofabriek te Helmond. Schriftelijke aanbiedingen met opgave van verlangd salaris a. h. kantoor der fabriek.

— Twee werktuigkundige ingenieurs, ter benoeming tot adjunct-ingenieur bij de exploitatie der Staatsspoorwegen in Nederlandsch-Indië, in het bezit van het diploma, bedoeld bij artikel 64 der wet van 2 Mei 1868 (Stbl. no. 50). (Voor verdere bijzonderheden zie men de Stct. no. 16.)

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING, MARNIXSTRAAT 360, AMSTERDAM.

2 Bouwk. teek., 20 en 22 j., ongeh., ƒ 70 en ƒ 70.
1 Bouwk. opz., 21 j., ongeh., ƒ 70.
6 Opz.-teek., 20, 24, 24, 27, 28 en 30 j., ongeh., ƒ 70, ƒ 80, ± ƒ 75, ± ƒ 75 ± ƒ 85 en ƒ 100.
1 Opz.-onderb., 43 j., geh., ƒ 80.
1 Opz.-uitvoerder, 54 j., geh., ƒ 100.
1 Werkt.-electr., 23 j., ongeh., ƒ 70.
1 Mach.-teek., 22 j., ongeh., ƒ 70

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

16de JAARGANG Nº. 4. ZATERDAG, 26 Januari 1901.

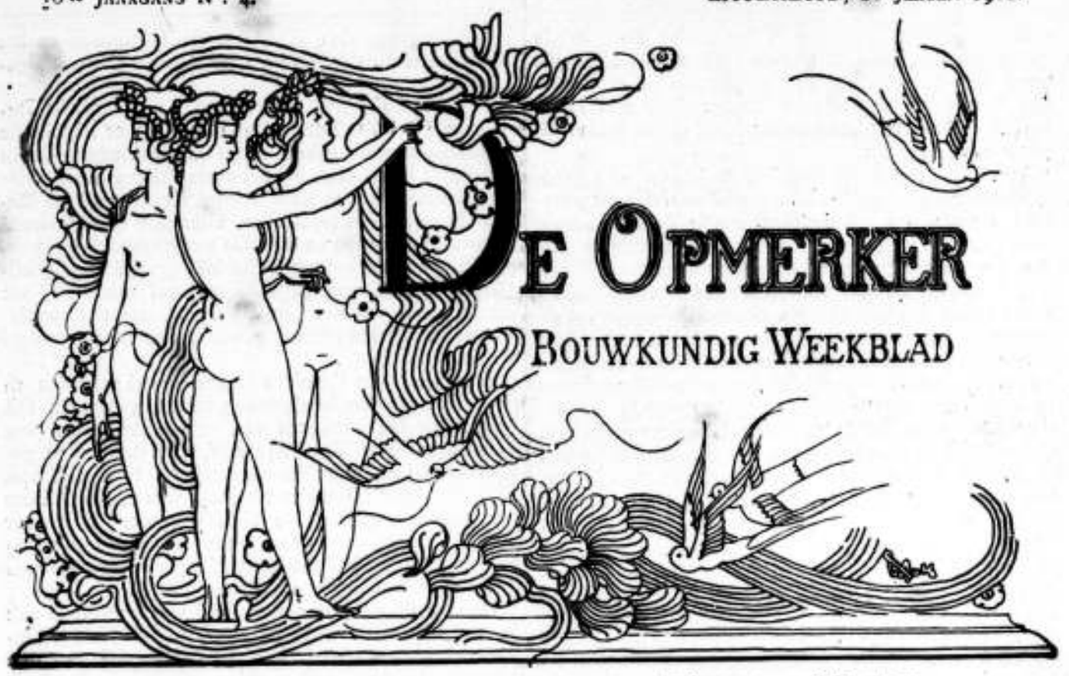

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ 5.—; voor België ƒ 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

DE BOUWKUNST DER NEGENTIENDE EEUW.

(Vervolg van blz. 18).

Na 1870 komt er in de bouwkunst een nieuw element, het nationale. De volken beginnen aandacht te wijden aan wat zij in vroegere tijdperken van bloei hebben voortgebracht. Het oud-Duitsch, het oud-Vlaamsch, het oud-Hollandsch komen in de mode. Oude gebouwen, vooral die der 16e en 17e eeuw worden opgemeten, in teekening gebracht en nagevolgd.

In Duitschland begint het academisme te bloeien; het blijft Schinkel wel in eere houden, doch zoekt zijn voorbeelden meer en meer in de Italiaansche Renaissance. De jeugdige academisten trekken de Alpen over, en alles wat Italië in de 15e en 16e eeuw aan kerken en paleizen heeft opgeleverd, wordt afgebeeld en bestudeerd. Berlijn wordt grootendeels herbouwd, het tijdperk van de prijsvragen is aangebroken. Navolgingen van Italiaansche paleizen rijzen als paddenstoelen uit den grond, overal worden monumenten verlangd, die de grootheid van het herboren Duitsche Rijk aan het nageslacht moeten vermelden. Ook het restaureeren der middeleeuwsche monumenten wordt met ijver begonnen.

De man, die de Duitschers het eerst op de Italiaansche Renaissance wees, was Gottfried Semper. Reeds vóór 1848, toen hij, wegens het deelnemen aan oproerige bewegingen, uit Duitschland moest vluchten, had hij te Dresden den schouwburg en het museum in Renaissance-vormen gebouwd. Hij vlood naar Engeland, waar hij in Prins Albert een beschermer vond, en door diens invloed werd aangesteld als leeraar aan de kunstnijverheidsschool, die toen pas was opgericht. Hij gaf daar onderwijs in constructie, de bouwkunst in haar geheelen omvang, de plastische versiering, het maken van meubelen en het bewerken van metalen. Doch in Engeland beviel het hem niet en hij vertrok naar Zwitserland, waar hij tot hoogleeraar aan het nieuwe Polytechnicum te Zürich werd benoemd.

Wij zullen aanstonds gelegenheid hebben over Sempers bouwwerken het een en ander te zeggen. Eerst moet echter de schrijver Semper herdacht worden. Want het zijn in het bijzonder zijn boeken geweest, waaraan deze bouwmeester in Duitschland zijn invloed dankte.

Men heeft wel eens beweerd, dat Semper de eerste is geweest, die de thans zoo algemeen verbreide evolutie-leer heeft verkondigd, welke hij, op zijn beurt, ontleend had aan Seneca. Hoewel deze bewering misschien wat stout is, mag men toch gerust zeggen, dat hij de eerste was, die de evolutie-leer ook op de kunst toepaste.

Semper verkondigde, dat de oorsprong der schoone kunsten te vinden is in de alleroudste handwerksnijverheid, en bij het verdedigen dezer stelling bepaalde hij zich niet uitsluitend tot de materialen, zooals zij tegenwoordig gebruikt worden. Hij leidt bijvoorbeeld de vormen van het bouwen in steen af van die, welke de oorspronkelijke timmermanskunst bezigde. Hij wijst op de overeenkomst, die bestaat tusschen de oudste tegelvloeren en tapijten en komt er zoo toe, alle moderne kunst af te leiden van weefsels of borduursels. De Gothiek is volgens Semper een kunst die de beenderen buiten het vel steekt; alle andere kunstuitingen daarentegen bedoelen steeds, een materiaal, dat er minder aangenaam uitziet, door een ander te bedekken, dat het oog meer behaagt.

Semper verkondigt, evenals Carlyle, dat alles wat wij zien, slechts een tijdelijk kleed is. Beiden ontleenden hunne denkbeelden aan de leer van Fichte, die in het begin dezer eeuw vele volgelingen vond. Maar reeds Aristoteles was dezelfde meening toegedaan. De

philosophie der kleederen is dus ouder dan Carlyle en Semper, ja, men kan zelfs zeggen, dat zij reeds werd verkondigd door de voor-historische menschen, die voorwerpen van minder hoedanigheid met metalen of marmeren platen bekleedden, of ze zelfs ook maar beschilderden.

Men kan de denkers over kunstzaken in twee groote klassen verdeelen. De eene neemt aan, dat de waarheid slechts één uiting heeft, en is daarom steeds bezig, strenge regels voor de kunstenaars vast te stellen. De andere groep echter gelooft niet aan vaste kunstbeginselen, maar verwacht alles van het individueel talent des kunstenaars. Semper behoorde tot de eersten en was zeer onverdraagzaam tegen andersdenkenden in de kunst. Hij wilde voor alles vaste regels hebben en beschouwde schilderkunst, beeldhouwkunst en bouwkunst met hetzelfde oog, waarmede een natuurkundige de wetten der kristalvorming gadeslaat. Ook Viollet-le-Duc, ofschoon een lijnrecht tegenover de kunstleer van Semper indruischende theorie verkondigende, volgde hetzelfde systeem. De geschiedenis der kunst was, volgens Semper, slechts het voortbrengsel eener onverbiddelijke logica, en hij zag daarin niets anders dan een bewijs voor de stelling, dat de geheele natuur enkel door de wet van oorzaak en gevolg geregeerd wordt. Wanneer hij b.v. opmerkt, dat de Egyptische priesters de wanden hunner tempels in kwadraten verdeelden, om des te gemakkelijker hunne figuren te kunnen teekenen, dan betoogt hij aanstonds, dat zij deze wijze van werken ontleend hebben aan het borduurwerk op grove weefsels, waarmede de vrouwen in de alleroudste tijden zich bezig hielden. Bij een schilderij denkt Semper aan de met figuren versierde doeken, die voor-historische menschen als kleeding hebben gebruikt. Zelfs een goed gebouwde zin herinnert Semper aan den wilde, die kralen aan een draad reeg.

Wie na wil speuren, door welke beginselen kunstenaars geleid werden, komt dikwijls tot verrassende uitkomsten, maar het geheim ontdekt hij niet. Dit heeft Semper in zijn bouwwerken bewezen. Zijn schouwburg en zijn museum te Dresden, zijn raadhuis te Wintherthur, zijn Polytechnicum te Zürich, zijn ongetwijfeld naar weloverwogen regelen ontworpen, terwijl de beste voorbeelden voor de details werden nagevolgd. Alles is correct, doch niets geeft blijk van inspiratie.

Wij hebben bij Semper en zijn leer eenigszins uitvoerig stilgestaan, omdat die op de Duitsche bouwkunst tusschen 1870 en 1880 van grooten invloed zijn geweest. Zooals wij ondertusschen reeds opmerkten, heeft ook de zoogenoemde Duitsche Renaissance in die jaren navolging gevonden, terwijl al evenmin aan Gothikers als aan enkele vereerders van Schinkel, dien men nog maar niet vergeten kon, ontbrak.

Wanneer men wil zien, in een kort bestek, hoe de Duitsche bouwkunst van dien tijd was, dan kan men aan den Ring te Weenen zijn gading vinden. Daar staan tal van uiterst monumentale gebouwen bijeen, allen ontworpen en uitgevoerd door architecten, die als de beste van die dagen golden. Van der Null en Siccardsburg gebruikten voor het Opera-gebouw de Fransche Renaissance, Theophil Hansen bleef in het gebouw voor den Rijksraad aan de oud-Grieksche voorbeelden vasthouden, Heinrich Ferstel wilde in de Votivkirche een 13e-eeuwsche kathedraal weergeven, doch koos voor de Universiteit de Italiaansche Renaissance, Wielemans deed het Justitie-paleis in Duitsche Renaissance verrijzen, Friedrich Schmidt wendde bij het Raadhuis de Gothiek aan, en Hasenauer gebruikte voor den Hofburg, de Hofmusea en het Burgtheater den stijl van Sansovino en diens tijdgenooten.

In België begint sedert 1870, de Vlaamsche Renaissance veld te winnen, al slaagt zij er niet in de Fransche vormen geheel en al te verdringen. En in Frankrijk blijft alles bij het oude. Alleen in de wijze van teekenen kwam daar eenige verandering, al bleven de uitvoerige aquarellen, uitermate conventioneel opgevat, nog altijd in trek. De mogelijkheid, om penteekeningen met autografische inkt gemaakt, op goedkoope wijze te vermenigvuldigen, gaf aanleiding tot het ontstaan van den „Intime Club", wiens „Croquis" vooral in het buitenland gewaardeerd en nagevolgd werden.

Inmiddels was Garnier's Opera gereed gekomen, en door een plaatwerk algemeen bekend geworden. Dit leidde tot het copieeren van vele onderdeelen, wat evenwel meer in Frankrijk zelf, dan daarbuiten geschiedde. De Wereldtentoonstelling te Parijs van 1878 met haar „Rue des Nations" was een apotheose der nationale stijlen. De Nederlandsche gevel, door Van den Brink, werd, ofschoon hij nu juist geen meesterstuk was, zeer gewaardeerd. Hooger nog stelde men den Belgischen gevel van Janlet.

De ontwikkeling der nijverheid was inmiddels ook in de bouwkunst voelbaar geworden. De metaal-constructies bleven niet langer tot het gebied van den ingenieur beperkt, doch werden, ofschoon schoorvoetend en haast ter sluiks ook door sommige bouwmeesters toegepast. Allerlei surrogaten van bouwmaterialen kwamen op de markt, en vonden, om hun lage prijzen, gereede aftrek. In het bijzonder in die landen, waar gehouwen steen slechts moeilijk te verkrijgen was, werd van die surrogaten veel gebruik gemaakt.

De manie van kerken bouwen, die in Engeland gedurende dit tijdperk heerschte, verschafte den middeleeuwsch gezinden architecten een reusachtige practijk. Naar nieuwere vormen streefde men niet; de bouwmeesters stelden hun grootste eer daarin, zich zoo trouw mogelijk aan de historische stijlen te houden. Maar ook voor groote gebouwen voor wereldrijke doeleinden worden de middeleeuwsche vormen nog gaarne gebezigd. Als voorbeeld noemen wij het gerechtsgebouw aan het Strand te Londen, waarbij in de eerste plaats op de eischen van den „stijl" werd gelet. De ontwerper was G. E. Street.

Gilbert Scott heeft zich vooral als restaurator doen kennen; als hij nieuwe werken bouwde, sloot hij zich zoo trouw mogelijk bij de oude voorbeelden aan. Een poging, om de moderne eischen met de oude vormen te vereenigen, deed hij, toen het Albert Memorial in Hydepark naar zijn plannen werd gebouwd. Dat deze poging gelukt is, moet worden ontkend.

Omstreeks 1875 komt de Queen-Ann-stijl in de mode. Hij is van Hollandschen oorsprong; men herkent er duidelijk de vormen van de tweede helft der 17e eeuw in. De oud-Zaansche architectuur en de Queen-Ann-stijl zijn loten van één zelfden stam. Toen de nieuwe stijl door Norman Shaw in zwang geraakte, hadden de verschillende Gothische bouwwijzen in Engeland reeds jaren lang vrijwel onbeperkt geheerscht. Zoo was men aan het schilderachtige, het onregelmatige gewend geraakt, en paste dit ook in den nieuwen stijl toe. Het waren vooral de buitenhuizen, waarbij de Queen-Ann-stijl werd gebezigd. Het uitwendige is meestal zeer eenvoudig en slechts van binnen werd een rijkere versiering aangebracht, waarbij vooral de meubelen van omstreeks 1800 ten voorbeeld werden genomen.

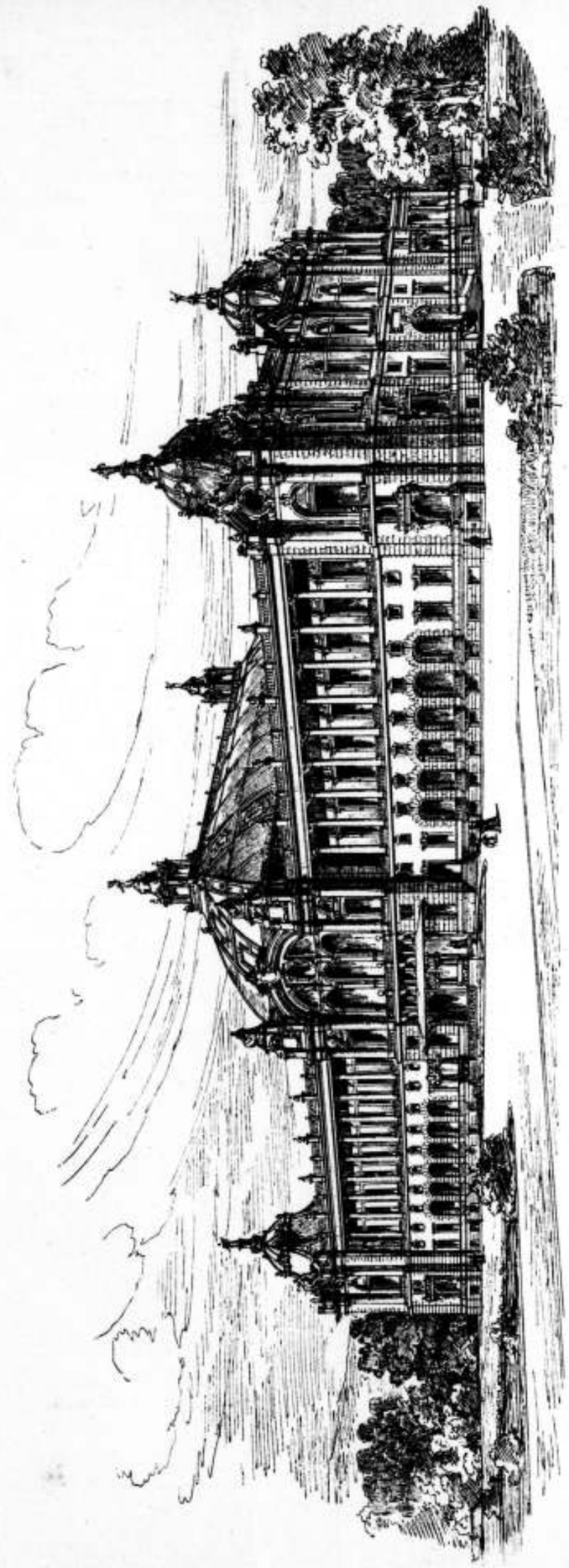

Raadhuis voor Wiesbaden.

Gezicht van de Zuidwestzijde.

W. Ritzmann, Arch. Kassel.

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

Bijvoegsel van DE OPMERKER.
36ste jaargang. N°. 4.

In Nederland krijgt de bouwkunst door het optreden van Cuijpers een geheel ander karakter dan vroeger. Aanvankelijk vond deze bouwmeester slechts bij een klein deel zijner geloofsgenooten instemming. Zijn middeleeuwsche richting kon bij niemand anders genade vinden.

Wel had hij reeds in 1864 een belangrijk succes behaald, daar zijn ontwerp, ingezonden op de prijsvraag voor een museum te Amsterdam met den tweeden prijs bekroond werd, doch tevens ondervond hij toen ernstige bestrijding. Alberdingk Thijm, die secretaris van de commissie was, die de ontwerpen had beoordeeld, nam het met warmte voor Cuijpers' ontwerp op en veroordeelde ten eenenmale het met den eersten prijs bekroonde ontwerp van Ludwig Lange te München. Hij verkondigde, dat de elementen van het met den eersten prijs bekroonde plan „in de Grieksche en Romeinsche, misschien ook in de nieuwe Italiaansche kunst thuis behooren". Daarentegen leerde hem het ontwerp van Cuijpers: „dat het krachtig, sprijk leven onzer vaderen uit de tijden van Cornelis Ketel, Miereveld en Rembrandt door de vormen van den bouw en de ornamentatie leenstroomde". Thijm echter had, bij al zijn enthousiasme, slechts weinig kennis van architectuur en hij werd duchtig op de vingers getikt, toen hij ook in het karakter van de schim van Justus van Effen optrad. De heeren Leliman en Gosschalk weerlegden hem op geestige wijze.

Cuijpers ging inmiddels kalm voort, zijn kunstrichting aan kerkelijke gebouwen toe te passen. Te Amsterdam voerde hij, behalve de Posthoornkerk in de Haarlemmerhouttuinen ook verscheidene huizen in de pas aangelegde Vondelstraat uit. In 1875 noodigde de Minister van Binnenlandsche Zaken de architecten Cuijpers, Vogel en Eberson uit, plannen voor een nieuw Rijksmuseum te Amsterdam te ontwerpen. De commissie van Rijks-adviseurs, nog slechts kort geleden ingesteld, liet er zich toe verleiden, als jury op te treden, ofschoon zij ook over het ontwerp van één harer leden zou hebben te oordeelen. Daardoor vervreemdde zij de beoefenaars der bouwkunst van zich en haar uitspraak, ten gunste van den heer Cuijpers, vond slechts weinig verdedigers. Thans, nu zoowel Vogel als Eberson ten grave gedaald zijn, betreurt niemand het, dat noch het ontwerp van den Haagschen, noch dat van den Arnhemschen bouwmeester is uitgevoerd.

Wanneer wij in onze gedachten een kwart eeuw teruggaan en bedenken, welke toestanden toen in de bouwkunst hier te lande heerschten, dan wordt het ons duidelijk, hoeveel invloed Cuijpers gehad heeft. Het cementvat was de afgod; hardsteen werd slechts in dunne plaatjes gebruikt, de timmerman beheerschte de geheele constructie.

Cuijpers leerde den Nederlanders de gebakken en gehouwen steen te gebruiken zooals het behoorde. Zoo heeft het Rijksmuseum, in aanbouw, grooten en weldadigen invloed op onze architectuur gehad. Toen het gebouw voltooid en geopend was, traden zijn gebreken als bewaarplaats voor kunstwerken in het licht. Maar men mag niet vergeten, dat zij, die het museum stichtten, meer hebben bedoeld, een monument tot stand te brengen, dat wel een doeltreffend gebouw.

(Wordt vervolgd.)

HET VRAAGSTUK VAN DEN KURHAUS-BOUW TE WIESBADEN.

(Bij de platen.)

In ons nummer van 12 Januari l.l. vestigden wij reeds de aandacht op het vraagstuk van den Kurhaus-bouw te Wiesbaden.

Thans, door de welwillendheid van Baurath W. Böckmann, daartoe in staat gesteld, kunnen wij bij de platen daarover nog enkele bijzonderheden mededeelen, ontleend aan de door genoemden bouwmeester uitgegeven brochure.

De schrijver stelt daarin voorop, dat een nieuw Kurhaus slechts op de plaats van het oude gesticht kan worden en dat de keus van welke andere plaats ook, het geheele ensemble der inrichtingen zou omverwerpen en groote nadeelen ten gevolge zou hebben.

Hieruit volgt, dat in de eerste plaats gezocht moet worden naar een praktische oplossing van de vraag hoe gedurende den bouwtijd van de nieuwe stichting gezorgd zal worden voor een ongehinderde voortzetting van het Kurhaus-bedrijf.

Böckmann toont aan, dat dit doel bereikt kan worden door achter de Colonnade, langs de noordzijde van de „Kurplatz" een provisioneele Kurzaal te bouwen, welke door een overdekten gang in verbinding kan worden gebracht met de voorloopig te behouden, op het park uitziende lokalen van het oude Kurhaus, die met weinig kosten tot een behaaglijk „Provisorium" zijn in te richten, waarin de bezoekers weinig van den op kleinen afstand in uitvoering zijnden bouw zullen bemerken en het badplaatsleven ongehinderd zijn gang kan gaan.

De schrijver toont verder aan op welke wijze de naar het park gekeerde concertplaats in verband met de eischen van meerdere ruimte, terrasgewijze dient te worden uitgebreid en hoe dit kan, wel niet zonder kleine wijzigingen in den parkaanleg, doch zonder daaraan iets hoegenaamd te bederven; integendeel de door hem voorgestelde wijzigingen zijn allen als verbeteringen te beschouwen.

Een strookje van het voorplein zal echter opgeofferd moeten worden; blijkbaar ziet de schrijver hierin minder bezwaar, dan in het in beslag nemen van een deel van het park, wat onvermijdelijk zou zijn indien het bij de prijsvraag van 1897 eerstbekroonde ontwerp werd uitgevoerd.

Wanneer men weet, dat de „Kurplatz", het plein, ingesloten door de bekende Colonnades, het bestaande Kurhaus en de Wilhelmstrasse, thans ongeveer 220 M. lang is, dan zal men toegeven, dat van die lengte zonder bezwaar een 8 of 10-tal meters kan worden gemist.

In hoeverre de schrijver er in geslaagd is in zijn schets-ontwerp overigens te voldoen aan de eischen, te stellen aan een Kurhaus voor een badplaats van den eersten rang, kan uit de platte gronden genoegzaam beoordeeld worden.

De groote muziekzaal is er op berekend circa 2000 personen te kunnen bevatten. Voor gemakkelijke trappen en liften is ruimschoots gezorgd. Woningen voor personeel zijn in een tusschenverdieping boven de kamers van het parterre aan de zijde van het voorplein gedacht. Keukens, kelders en al wat daartoe behoort zoomede de inrichtingen voor verwarming en verlichting zijn in een souterrain te plaatsen.

Bij de indeeling is verder gedacht aan de mogelijkheid, dat de exploitatie bij den grooten omvang van het bedrijf niet in eene hand komt, maar de bier- en wijnbuffetten en het café-restaurant elk aan een afzonderlijk persoon verpacht zullen worden. De schrijver ziet hierin groote voordeelen, maar begeeft zich hier op een gebied, waar wij hem niet volgen zullen, ofschoon erkend moet worden, dat het voorzeker bij het ontwerpen van gebouwen als waarvan hier sprake is, op den weg van den architect ligt dergelijke détails van het bedrijf te bestudeeren.

Alleen willen wij hier aanhalen wat Böckman aan het slot van zijn geschrift over de architectuur zegt. Deze is, zooals in de plaat te zien is, slechts schetsmatig behandeld en wel alleen om aan te toonen, dat de gevels bij de plattegronden passen.

Wordt het gebouw in dergelijke imposante afmetingen gesticht, wordt verder (waaraan niet te twijfelen is) een pendant van het „Opernhaus" (b. v. een museum) binnen korten of langen tijd uitgevoerd, zoo zal zich wellicht de aesthetische behoefte doen gevoelen, de hoekpaviljoens hooger te maken.

Nadat dit alles onder leiding van kunstenaars van den eersten rang zal zijn uitgevoerd, zullen er niet veel plaatsen in Duitschland, ja, in de gansche wereld te vinden zijn, die zich in architectonische eenheid, grootschheid en schoonheid met de Wiesbadener „Kurplatz" meten kunnen.

Of onze hedendaagsche architecten met het bovenstaande zullen instemmen, betwijfelen wij, maar wij begrijpen, dat iemand als Baurath Böckmann zich geen moeite heeft gegeven, om zijn gevels b. v. in den geest van die van de nieuwe Beurs van Amsterdam te ontwerpen, te meer daar de hoofdzaak, die hij nog eens releveert in een naschrift, aan zijne brochure toegevoegd, voor hem was: „het bewijs te leveren, dat de door hem voorgestelde kleinere bouwplaats nog voldoende was voor een Kurhaus, waarin met de hoogste eischen rekening gehouden is."

Aan het slot van dit naschrift herhaalt de schrijver nog zijne conclusién als volgt:

1°. Het nieuwe Kurhaus kan slechts op de plaats van het tegenwoordige worden opgericht.

2°. Het bouwterrein aldaar kan niet belangrijk de bebouwde oppervlakte van het tegenwoordige Kurhaus overschrijden.

3°. Deze omstandigheid noodzaakt onvoorwaardelijk, tot plaatsing der in de toekomst noodige ruimten, een gebouw van meerdere verdiepingen uit te voeren.

4°. Het bovenstaande vooropstellende is het mogelijk door stuksgewijze afbreken van het oude Kurhaus, daarin en in het park het bedrijf gedurende den bouwtijd gaande te houden.

UIT GRONINGEN.

Toen Jhr. Mr. Van Panhuijs in 1894 zijne functie verliet als Commissaris der Koningin, om plaats te nemen in den Raad van State en in diens plaats Mr. Geertsema als Commissaris der Koningin werd benoemd, werd het gebouw, dat als verblijf voor die commissarissen sinds jaren was aangewezen, door den nieuwbenoemden amotenaar niet betrokken, doch aan hem vergund in zijn eigen woning verblijf te houden tegen een bijzondere vergoeding uit 's rijks kas.

Er liepen ten tijde dat het gebouw door den heer Van Panhuijs werd bewoond, reeds geruchten, dat dit gebouw voor bewoning van een Commissaris der Koningin onvoldoende was ingericht en met allerlei gebreken was behebt. Om een kleinigheid te noemen was het van algemeene bekendheid, dat het privaat zijn licht ontving door middel van een raam in den voorgevel, dat geheel gelijkvormig gestoffeerd was als de overige ramen in den voorgevel en een geheel vormde met de ramen van de gehoorzaal en de andere vertrekken. Om deze en meer dergelijke redenen kon het gebouw niet langer aan zijne bestemming beantwoorden.

Het publiek dat er reeds jaren lang naar had uitgezien, dat het Rijk toch eens eindelijk er toe zou overgaan om de zeer gebrekkige en ongunstig gelegen post- en telegraafkantoren onder één dak te brengen op een gunstig gelegen plaats, hoopte nu, dat dit gebouw, dat daarvoor meer dan voldoende ruimte bezit en de meest gunstige plaats, welke men maar bedenken kan, voor zulk eene inrichting inneemt, voor post- en telegraafkantoor zou worden bestemd. Maar het publiek, dat geen rekening houdt met de bureaucratie in Den Haag, wist niet, dat dit gebouw onder directie staat van een andere afdeeling van bestuur dan de post- en telegraafkantoren, zoodat het erg werd teleurgesteld toen de mare kwam dat besloten was dit gunstig gelegen gebouw af te staan aan een der professoren van de academie voor het onderwijs in de sterrekunde. Als men nu in aanmerking neemt dat deze professor soms twee à drie, soms in het geheel geen leerlingen te onderrichten heeft, is het te begrijpen, dat men alles behalve gesticht was over zulk eene regeling van 's Rijks bezittingen.

Nu zijn er zes jaren verloopen en is intusschen het telegraafkantoor gevestigd in een bouwvallig, voormalig wapenmagazijn, zoo ongunstig gelegen, dat zelfs een geboren Groninger zich herhaaldelijk moet orienteeren om het te vinden. Voor vreemdelingen is de plaats van deze inrichting eenvoudig bespottelijk en onmogelijk behoorlijk te bereiken. Zoo wordt er omgesprongen met de eerste belangen van een koopstad als Groningen, klaagt het publiek en niet ten onrechte.

Een sprankje van nieuwe hoop is dezer dagen in de harten gevaren, nu men heeft vernomen, dat de professor het voor post- en telegraaf aangewezen gebouw zal moeten verlaten, wanneer binnen korten tijd iet nieuw verrezen kasteel voor mineralogisch onderzoek door den desbetreffenden hoogleeraar in dat vak zal betrokken worden en de bestaande bergplaats voor de schatten uit den bodem zal worden ingericht voor den hooggeleerde, sterrekundige. Dan komt het door dezen geleerde in beslag genomen gebouw weer vrij en ontstaat weder eenige kans, dat Groningen eindelijk van een behoorlijk ingericht en goed gelegen post- en telegraafkantoor wordt voorzien. Zoo wordt er gedacht en gehoopt. Maar of die hoop niet ijdel zal zijn? Wij gelooven van wel, want de staatsmacht werkt altijd geheimzinnig en kloosterachtig, evenals de stijl waarin hare gebouwen als spooksels, uit het verleden, uit den grond verrijzen en per slot geheel anders zijn, dan de teekeningen en de bestekken, waarnaar zij worden uitgevoerd, doen verwachten.

OUDE KUNST IN NEDERLANDSCH-INDIE.

In ons artikel over oude kunst in Ned.-Indië in het vorig nummer van dit blad, haalden wij de woorden aan van iemand die in *De Locomotief* de vraag had gesteld, waar een der twee leeuwen is gebleven die aan weerskanten van den tempelingang moeten hebben gestaan.

Hierover schrijft dr. I. Groneman in het *Soer. Hbl.*:

„Er heeft vroeger werkelijk een tweede leeuw aan de andere (noord) zijde van den voet der hoektrap gestaan, aan welker zuidzijde nu nog de fraaie, eenige groote leeuw te zien is, die waarlijk nog wel bewonderd verdient te worden. Maar die tweede leeuw was veel minder mooi en niet half zoo groot als de andere, waarbij hij dus in het geheel niet paste, en waarmede hij nooit een paar gevormd kan hebben.

Ik bezit nog fotogrammen van den noordwesthoek van den bouwval, van meer dan vijftien jaren geleden, waarop beide leeuwen afgebeeld zijn en waarop de groote voor het bloote oog zeer duidelijk en voluit zichtbaar — de kleine zonder vergrootglas nauwelijks terug te vinden is. En al is dit beeld er nu niet meer, er zijn er meer zoo, ook nu nog, o. a. op de overblijfselen van de voormalige leuningen der benedentrap in 't westelijk front van den tempel.

Maar deze leeuwen of leeuwtjes staan of liggen daar evenmin op hun oorspronkelijke plaats, als de eenige groote en de andere nu verlorene kleine aan den voet van de noordwestelijke hoektrap, welke

Nieuw Kurhaus voor Wiesbaden.

Verdieping.

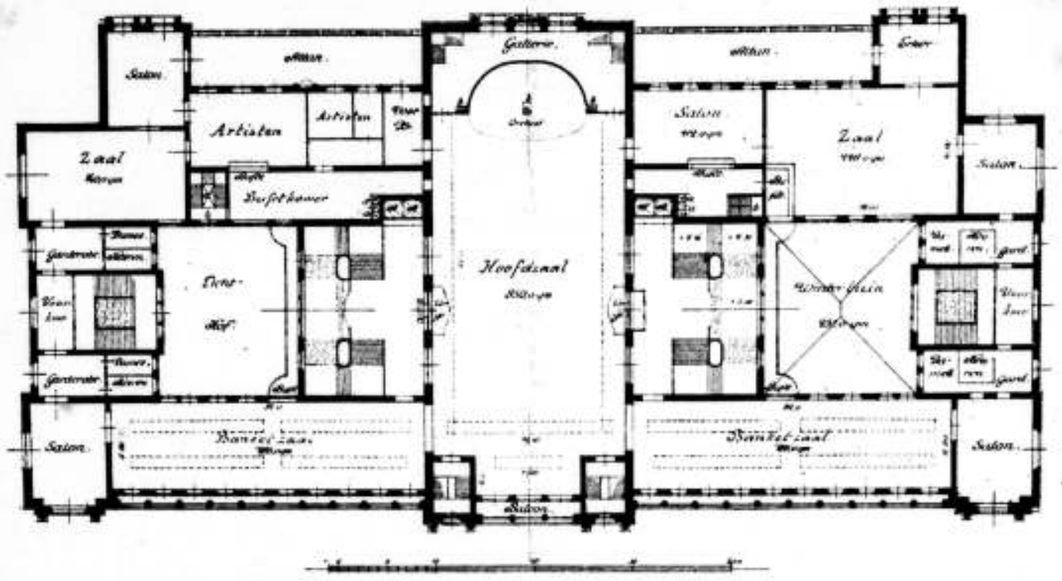

Parterre.

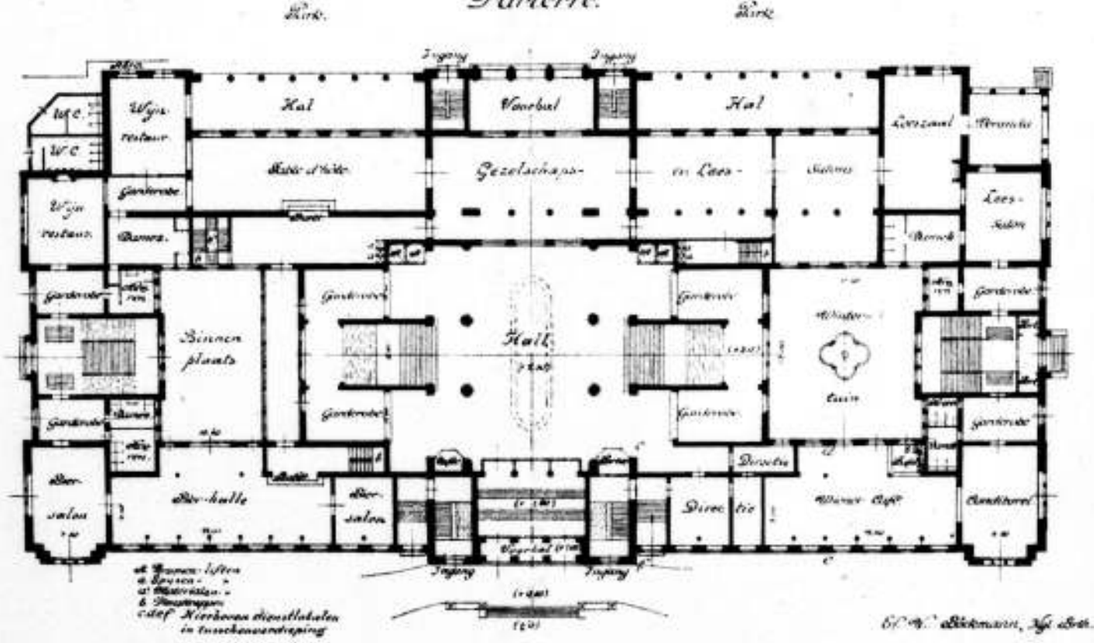

Bijvoegsel van DE OPMERKER.
36e jaargang N°. 4.

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

trap trouwens zelf daar niet behoort en alleen maar in veel later tijd tot gemak van de bezoekers van den pasanggrahan uit losse of afgevallen of overtollige en daarom ongebruikte tempelsteenen opgebouwd is.

Vermoedelijk heeft men toen tevens die beide zeer ongelijksoortige, maar behoorlijk afgewerkte leeuwenbeelden daarheen gesleept en opgesteld, even als men twee nog gave Boeddhabeelden een zeer mooie Amitâbha en een veel minder mooie Akshobja, van den bouwval naar den pasanggrahan overgebracht en daar voor den ingang, nedergezet heeft.

Van waar men die leeuwen heeft weggehaald, weet ik niet. Denkelijk van buiten, van een van de toegangen tot het eerste laagste en buitenste terras, of van de kleine heuvelvlakte aan den noordwestelijken voet van den bouwval, waar nu nog (voor den pasanggrahan) verscheidene onafgewerkte of pas in omtrek gebeitelde leeuwen en Boeddhabeelden gevonden worden, en waar die dus misschien wel vervaardigd werden.

Wanneer het verloren leeuwtje verdwenen, en waar het gebleven is, weet ik ook niet. Wel dat ik het niet weer gezien heb, nadat ik in 1890 uit Europa teruggekeerd ben. Maar aangenomen zelfs dat het in Juli 1896 nog op de oude plaats beneden die hoektrap gestaan kan hebben, en dat toen de Koning van Siam het meegenomen heeft, dan nog kan men dat geen „plundering" van den Boroboedoer noemen. Want het heeft nooit tot den tempel zelf behoord, en het is ook niet van den bouwval weggehaald. Het stond geheel los er buiten op een plaats waar het niet behoorde en waarvoor het niet bestemd geweest kan zijn, en het moet dan met ons medeweten en met vóorkennis van de Regeering door den boeddhistischen Vorst aangewezen zijn geworden, evenals de andere stukken — behouwen steen — die daarna, op acht grobaks geladen, vervoerd en van bestuurswege naar Semarang verzonden zijn."

Bij dr. Groneman schijnt het de hoofdzaak te zijn of hier van plundering gesproken mag worden of niet. Het doet er echter o. i. weinig toe of men dit meenemen van fragmenten, en zeker wel niet van de meest waardelooze fragmenten, der oud-Indische bouwwerken plundering, diefstal of wel vergoelijkend, in veiligheid brengen, wil noemen. De feiten blijven al even betreurenswaardig en wat de heer Groneman verder schrijft is op zichzelf teekenend genoeg voor den toestand, waarin de Boroboedoer verkeert, dan dat wij daaraan heden eenig commentaar zouden hebben toe te voegen.

Wij bepalen er ons dus toe, het onder de aandacht van onze belangstellende lezers te brengen en vooral van hen, die de gave bezitten, tusschen de regels te kunnen lezen.

PRIJSVRAGEN.

Namens eenige medewerkers aan de prijsvraag „Ontwerp voor een Ambachtsschool", door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst in het jaar 1900 uitgeschreven, is bij het Hoofdbestuur der Maatschappij het verzoek ingekomen, om den termijn van inzending der plannen, gesteld op 1 Februari a. s. te verlengen.

Naar aanleiding van dit verzoek is die termijn thans bepaald op 21 Februari a. s., vóór de snamiddags drie uur.

Dezer dagen trok in een der dagbladen het volgende berichtje onze aandacht:

„Naar men meldt, vertoeft de directeur der Gemeentewerken van Rotterdam, de heer De Jongh, op dit oogenblik te St. Petersburg, in verband met den wensch der Nederlandsche aannemersfirma Volker & Bos om ondershands te worden belast met de uitvoering der rioleering van de Russische hoofdstad, waarvoor onlangs een prijsvraag is uitgeschreven.

Daar er, naar wij weten, meer dan één Hollandsche firma zal meedingen en sommigen reeds groote kosten hebben gemaakt, is 't wel eenigszins vreemd, dat een hoofdambtenaar van een groote gemeente, dus half-ambtelijk, aldus voor één der mededingers optreedt."

Eenigszins vreemd is ons dit geheele berichtje, want voor zoover ons bekend is, bedoelt het stadsbestuur van St. Petersburg met het uitschrijven der prijsvraag voorloopig alleen projecten met begrootingen te krijgen om daaruit een keuze te doen en zal er dus vooralsnog wel geen sprake zijn van uitvoering en het daarmede onderhands belasten van een Nederlandsche aannemersfirma.

Het blad waaraan wij het boven aangehaalde ontleenen, schijnt te weten, dat meer dan een Hollandsche firma zal meedingen, aan de prijsvraag, wordt waarschijnlijk bedoeld, en dit zal wel zoo wezen.

Nu weten wij wel, dat er onder onze aannemersfirma's eenige zijn, die onder hare leden wetenschappelijk gevormde technici bezitten, maar toch zou het van de in het berichtje genoemde firma nog niet zoo slecht gezien zijn, zich te verzekeren van de medewerking van iemand als den Directeur der G. W. van Rotterdam.

Waarom zou het dezen hoofdambtenaar niet vergund zijn b. v. als adviseur in deze zijn medewerking te verleenen? Hij is toch niet in dienst van de stad St. Petersburg en wij begrijpen dus niet hoe men hier van een half ambtelijk optreden kan spreken.

Bovendien, hoe dikwijls wordt niet aan Rijks-ambtenaren vergund tijdelijk hun krachten aan particuliere zaken of aan werken in het buitenland te wijden.

Wij gelooven niet, dat dit nadeel heeft opgeleverd voor de takken van dienst Waterstaat, Onderwijs, enz., waarbij zij hier werkzaam waren, integendeel.

Alle mededingers, ingenieurs, zullen o. i. wel doen zich van de medewerking van ervaren practici te verzekeren en alle mededingers-aannemers van die van een ervaren ingenieur.

De uitkomst zal leeren of een van de meer dan een Nederlandsche firma's onder de bekroonden zal voorkomen en wanneer dan blijkt dat dit te danken is aan een hoofdambtenaar van een groote gemeente, zullen wij hem dit succes, dat als een succes voor het geheele Nederlandsche ingenieurscorps beschouwd moet worden, niet misgunnen, omdat hij gemeente-ambtenaar is, ook zelfs niet al komt het uit, dat hij van een dienstreis gebruik heeft gemaakt, om en passant eens even te St. Petersburg den toestand in verband met de rioleeringsplannen te gaan opnemen.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— De aankoop van de villa Borghese door den Italiaanschen Staat is nu zoowat in orde. Het museum komt onder het beheer der stad Rome, die moet zorgen voor het onderhoud van het park er om heen, den bouw der straten naar Pincio en Viale Parioli en van twee monumentale poorten.

In het park komt een gedenkteeken voor koning Umberto, dat uit de kas des koninga wordt betaald.

— Er bestaat plan den Engelenburg te Rome geheel te restaureeren. Er zal een museum van kostbare middeleeuwsche wapens worden gevestigd. De marmerbekleeding van het mausoleum van Hadrianus zal daarbij worden blootgelegd.

— In het Nationale Museum te Napels is de Apollo geplaatst, voor eenige maanden in tegenwoordigheid van professor Orsi te Pompeji opgegraven. Het bronzen beeld moet een kunstwerk van den eersten rang zijn, waaraan de rechterarm ontbrak, die echter gevonden en nu handig er weer aangevoegd is. Men denkt aan een werk uit de school von Polykletos.

— Te Bois-de-Colombes bij Parijs is de groote Belgische electricien Gramme overleden. In 1826 te Jehay-Bodegnee geboren werkte hij zich snel op tot machinemaker op electrisch gebied, in 1867 en '69 nam hij brevet voor zijn eerste machines met wissel- en gelijkstroom, en in 1872 voor de eerste electro-dynamische machine, de dynamo, die den weg geopend heeft tot zoo uitgebreide toepassingen van de electriciteit en de omvangrijke industrie van tegenwoordig mogelijk heeft gemaakt. In '78 verwierf Gramme een „Grand prix" op de wereldtentoonstelling; later kende de Fransche regeering hem een nationale belooning van 20,000 frs. toe, ook kreeg hij den Volta-prijs van 50,000 frs. en buitendien verwierf hij tal van onderscheidingen.

— Een commissie van architecten, kunstenaars en ambtenaren heeft te Parijs vergaderd om te beraadslagen over de verplaatsing van het, voor het Louvre zoo gevaarlijke, ministerie van koloniën.

— In het Britsch Museum zijn dezer dagen weder twee reeksen merkwaardige Babylonische tafelen geplaatst.

De eerste reeks uit het jaar 2400 vóór Caristus, deelt de uitkomsten mede van stelselmatige landopmetingen, welke blijkbaar een grondslag van belasting moeten vormen

De tweede reeks bevat de oudste Babylonische brieven, welke bekend zijn; brieven op tafeltjes en in omhulsels van gebakken leem, door Babylonische Koningen aan hooge ambtenaren gericht.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. De Minister van Financiën maakt bekend, dat in de maand April e. k. een examen zal worden gehouden voor de betrekking van adspirant-landmeter bij het kadaster, waarvoor ten hoogste tien plaatsen kunnen vervuld worden; dat tot dat examen kunnen worden toegelaten zij, die op 1 Januari jl. hun achttiende jaar zijn ingetreden en op dat tijdstip den vollen ouderdom van 25 jaren nog niet hebben bereikt en die bij een onderzoek door de commissie voor het examen, bijgestaan door een door den Minister aan te wijzen deskundige, bevonden zijn een gezond lichaamsgestel te bezitten en vrij te zijn van gebreken, die de behoorlijke waarneming der betrekking beletten of belemmeren; dat het programma voor dat examen is vastgesteld bij kon. besluit dd. 4 April 1891 No. 15, opgenomen in de „Staatscourant" van 22 April 1891, No 93; dat de belanghebbenden zich vóór den 1n Maart e. k. bij rekest hebben te wenden tot den Minister met overlegging van: *a.* het bewijs dat de candidaat Nederlander is; *b.* zijne geboorte-akte.

— Van eene buitengewoon snelle toeneming van het aantal studeerenden aan de Pruisische technische hoogescholen getuigen de onderstaande cijfers:

Jaar	Studenten	Toehoorders
1883/4	889	497
1885/6	962	561
1889/90	1445	658
1891/2	1910	795
1894/5	2665	1084
1896/7	3061	1185
1898/9	3632	1493

In een tijdvak van niet meer dan 15 jaar is het aantal studenten aan deze hoogescholen derhalve verviervoudigd.

Zooals men weet is hier te lande hetzelfde verschijnsel eener toenemende belangstelling voor de technische studiën, zij het ook niet in die mate waar te nemen. Het aantal studenten aan de polytechnische school steeg van 217 in 1883/84, op 566 in 1898/99, terwijl dat der toehoorders daalde van 133 op 64. En bij deze cijfers zouden nog te voegen zijn de talrijke Nederlandsche studenten aan buitenlandsche polytechnische instellingen, wier aantal naar verhouding zeker grooter is dan dat der buiten Pruisen studeerende Pruisische studenten.

— Het aantal Nederlandsche studenten aan de Polytechnische school te Aken bedraagt thans 47, onder welke 10 hospitanten. Ons land levert aan die school het grootste contingent vreemdelingen.

— De Stct. (no. 14) bevat de volgende opgaaf van het aantal bezoekers der musea en monumenten, gedurende het

	4e kwartaal 1900.	Jaar 1900.
Het koninklijk kabinet van schilderijen te 's Gravenhage	5,552	45,592
Het museum Meermanno Westreenianum te 's Gravenhage	27	159
Het koninklijk penningkabinet te 's Gravenhage	75	401
Het rijksmuseum te Amsterdam	31,807	157,767
Het rijksmuseum van Oudheden te Leiden	1,431	5,489
Het rijks-ethnographisch museum te Leiden	283	2,968
Het rijksmuseum van natuurlijke historie te Leiden	864	6,708
Het Rijksekabinet van prenten te Leiden . .	41	161
De historische zaal in het Prinsenhof te Delft	999	7,141
De Gevangenpoort te 's Gravenhage	1,599	19,991
Het Muiderslot	140	3,378
De ruïne van Brederode	599	12,228
Het monument te Heiligerlee	380	5,548

— Een Belgisch architekt, die getracht heeft door toepassing van nieuwe vormen, een andere richting aan de bouwkunst van zijn tijd te geven en voornamelijk door de vele navolgers, die dit streven gevonden heeft ook in ons land bekend geworden is, Paul Hankar, is, 41 jaar oud, overleden.

De tijd zal leeren of het streven van Hankar werkelijk iets tot ontwikkeling der bouwkunst heeft bijgedragen, dan wel of het hem alleen gelukt is een voorbijgaande mode in 't leven te roepen, waarover het nageslacht de schouders zal ophalen Hoe dit zij, de overledene heeft getoond, wat te willen en dit mocten wij waardeeren, terwijl wij betreuren zoo iemand in de kracht van het leven te zien heengaan.

— De heer L. Dimier heeft in de Chronique des arts et de la curiosité een bijdrage geleverd over drie anonyme portretten in verschillende Fransche verzamelingen, waarvan hij de voorgestelde personen heeft weten thuis te brengen. Twee hiervan zijn voornamelijk voor ons van belang.

In het Louvre is in de collectie Sauvageot een zeer fraai manspportret uit het eerste kwartaal der zestiende eeuw, dat thans aan Jan Mostaert wordt toegeschreven. De heer Dimier heeft nu een oude teekening gevonden, die naar dit portret gecopieerd is, en waarop 's mans naam luidt „Jehan de Wassenaere, vicomte de la Leyde chevalier du Toyson d'or." Geen twijfel dus of de bekende Jan van Wassenaer is afgebeeld, waarvan ook in het Museum te Arnhem zulk een merkwaardig portret hangt.

En het portret van een driejarig meisje te Versailles bleek bij nauwkeurige bestudeering van het opschrift voor te stellen Margaretha van Oostenrijk, geschilderd in 1483, toen zij uitgehuwelijkt was aan den Dauphin van Frankrijk. Het portret moet in Gent geschilderd zijn, wat de kunsthistorische waarde ervan voor ons niet weinig verhoogt.

— Onder het opschrift „Een belangrijke tentoonstelling" leest men in de „N. Rott. Courant"

De plannen zijn verzonden voor eene tentoonstelling van textiele kunst, die de Société Industrielle de Rouen van Juni tot September zal houden.

„Er bestaat" — zegt de commissie — „in de zoo verschillende industrieën, die zich met het versieren van weefsels bezighouden, een hoogst ernstig streven naar het voortbrengen van iets oorspronkelijks. Om het publiek van deze vaak miskende pogingen op de hoogte te brengen, stelt de „Société Industrielle" zich voor de aanvankelijke kunst te laten zien en hare opeenvolgende wijzigingen tot den tegenwoordigen tijd, om duidelijk te laten uitkomen wat de moderne kunst aan de oude te danken heeft en wat zij uit zichzelf heeft voortgebracht."

Uit het programma blijkt dat deze tentoonstelling zal verdeeld zijn in vier afdeelingen:

1o. geschiedenis der weefselversiering van haar ontstaan tot 1900;
2o. de versierde stoffen in 1901;
3o. stoffen voor uitvoer naar de koloniën;
4o. Procédés en producten, bij de weefselversiering gebruikt.

De eerste afdeeling zal een overzicht geven van de geschiedenis der weefselornamentiek, voorzoover mogelijk door eene serie oude stoffen, maar, zoo noodig, ook door afbeeldingen of navolgingen daarvan. De tweede sectie laat uitsluitend gebeel nieuwe stoffen toe, die nog nooit op eene tentoonstelling zijn geweest en waarvan de cartons niet zijn gepubliceerd. Imitaties van oude stoffen of z.g. weefsels „in stijl" worden uitgesloten. Weefsels voor iedere bestemming en van elke grondstof of makelij, mits zij duidelijk het streven toonen hunne versiering in overeenstemming te brengen met hun gebruik, kunnen hier worden tentoongesteld. En behalve uitgevoerde stoffen, worden ook ontwerpen toegelaten. De rangschikking zal geschieden: 1o. volgens de bestemming (voor meubels, behangsel, kleeding enz.) en zo. naar den aard der weefsels: zijde katoen enz Voor de derde afdeeling worden gevraagd: alle stoffen van welken aard ook, speciaal gemaakt voor den verkoop in de koloniën, zonder bijzondere eischen van artistieke beteekenis, terwijl in de vierde sectie machines en foto's of teekeningen daarnaar, kleurstoffen en alle andere hulpmiddelen, in de weverij gebruikt, een overzicht zullen geven van de geschiedenis der weeftechniek tot in onzen tijd.

De tentoonstelling zal plaats hebben in het gemeentelijk schilderijenmuseum te Rouaan, de plaatsruimte wordt kosteloos afgestaan en de kosten van reëmballage en vervoer der tentoongestelde voorwerpen zijn voor rekening der commissie. die wordt bijgestaan door een „Comité de patronage", waarin naast den aartsbisschop, den prefect, den maire van Rouaan en andere officieele personen, o. a. de heeren Guiffrey, Müntz, Gaston le Breton, van de Velde en Walter Crane zitting hebben genomen.

De samenstelling dezer commissie en de geheele opzet der tentoonstelling wijzen ongetwijfeld op een zeer ernstige bedoeling, zoodat eene deelneming ook door Nederlandsche kunstenaars en industrieelen zeker overweging verdient.

Voor de retrospectieve afdeeling zal ons land weinig oude kunnen zenden, tenzij de bisschoppelijke musea te Utrecht en Haarlem en de kerkschat van Sint Servaas te Maastricht hunne belangrijke middeleeuwsche weefsels wenschen te willen insturen, het Leeuwardensch Museum de zeer volledige collectie „Hindelooper bont", die het bezit, kunne afstaan, of belangstellenden een goede verzameling oude Indische batiks bijeenbrengen. Maar, daar als limiet het jaar 1901 is gekozen, konden toch de gedrukte cretonnes van Crop er ook een plaats vinden. Voor de nieuwste versierde stoffen zou Nederland, bij wat goeden wil en inspanning, zeker beter voor den dag kunnen komen De vele door batiken, of van het batiken afgeleide procédé's versierde stoffen; zooals wij die o. a. van Léon Lachet, Mesquita, Thorn Prikker en Molkenboer kennen, behooren ongetwijfeld tot de ernstige pogingen naar een oorspronkelijke weefselornamentiek. De zijdeweverij, die, volgens een recente opgaaf, tegenwoordig in ons land hoogstens 500 weefstoelen in gang houdt, kan waarschijnlijk weinig eigens laten zien. Daarentegen zal de afdeeling voor koloniales uitvoer Nederlands hulp zeer benoeven om volledig te zijn, terwijl het batik-procédé met de daarbij gebezigde kleurstoffen eene belangrijke inzending voor de vierde sectie zou kunnen vormen.

Alles bij elkaar genomen, geeft deze tentoonstelling zeker aan de Nederlandsche industrie een goede gelegenheid om naar krachten te toonen en die van anderen te leeren kennen.

— Uit Buren meldt men:

Het monument, opgericht in het koor der Hervormde kerk, ter nagedachtenis aan de stichteres van het Weeshuis, Prinses Maria van Oranje-Nassau (oudste dochter van Prins Willem I), is thans gereed en zal binnenkort worden onthuld.

Het kerkbestuur werd deze week, in verband daarmede, verblijd door eene gift van / 1000 van H. M. de Koningin, ter tegemoetkoming in de kosten van het monument.

— Omtrent den nieuwbenoemden directeur der Gemeentewerken te Arnhem teekent de „Zwolsche Courant" het volgende aan:

De heer Schaap is pas 30 jaar. Nadat hij eindexamen H. B. S. te Delft gedaan had, lachte hem door familie-omstandigheden de toekomst niet direct tegen Maar de jonge Schaap zocht werk, nam hamer en beitel op, werkte hard en werd al spoedig opzichter, waarbij hij in 't oog viel. De familie erkende dit ook, sloeg de handen ineen en liet hem studeeren aan de Polytechnische School, waar hij zich in drie jaren bekwaamde tot civiel en bouwkundig ingenieur. Twee jaren bleef hij daarna nog te Delft, tot hij te Arnhem een betrekking verwierf. Hij kwam verder èn te Utrecht èn te Groningen in aanmerking voor een betrekking bij het bouwwezen, maar koos Deventer, waar hij eenigen tijd daarna benoemd werd.

— Mr. van Dam, waarnemende het O. M. voor de vijfde kamer der rechtbank te Amsterdam nam laatstelijk eene belangrijke conclusie bij de behandeling eener zaak, in hooger beroep, betreffende onze bouwverordening.

Jac. Fransen stond onlangs voor den kantonrechter terecht, ter zake dat hij eenige door hem gebouwde perceelen aan de Nassaukade te vroeg had laten bewonen. De kantonrechter sprak den heer Fransen vrij, omdat hij de terreinen, waarop de perceelen gebouwd waren, in erfpacht had van de gemeente, en deswege niet als eigenaar mocht beschouwd worden, zoodat de bouwverordening niet op hem toepasselijk was.

Mr. van Dam echter oordeelde, dat de erfpachthouder, de terreinen bebouwende op eigen kosten en met eigen materiaal, ten aanzien der verordening wel als eigenaar is te beschouwen van den opstal, met welke opvatting een arrest van den Hoogen Raad van 20 December 1867 in overeenstemming is.

Mr. van Dam vroeg dus vernietiging van het vonnis van den kantonrechter, en veroordeeling van den heer Fransen tot betaling eener geldboete van fl. 10, te vervangen door 5 dagen hechtenis.

Deze conclusie moge uit een juridisch oogpunt misschien belangrijk zijn, wij kunnen niet nalaten er bij op te merken, dat de kantonrechter in dit geval al een vrij kinderachtige exceptie heeft laten gelden.

Het is te hopen, dat de (wij zullen maar niet zeggen binnenkort) te verwachten nieuwe bouwverordening practijken als van den heer Fransen voor het vervolg onmogelijk zal maken.

Amsterdam. Op Maandag 18 Februari en drie volgende dagen zal alhier een examen worden afgenomen tot verkrijging van het diploma van bouwkundig opzichter, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

De commissie voor het afnemen van dit examen is samengesteld uit de heeren: A. Salm G.Bzn, voorzitter, J. W. Bleijenburg, H. van Dam, Th. van Harderwijk, J. N. Landré, W. C. Nijhoff, B. J. Ouëndag, L. J. Rijnink en C. T. J. Louis Rieber, secretaris.

Leeuwarden. In het Friesch Museum alhier is thans eene belangrijke en kostbare verzameling houtsneden van oude meesters tentoongesteld.

Van Albrecht Dürer vindt men daar eene reeks schoone prenten, alle eigendom van het Friesch Genootschap. Belangrijk vooral is het exemplaar van de vier alles verdelgende ruiters uit de „Openbaring van Johannes."

Hoogst merkwaardig zijn een aantal volks- en kinderprenten, versierd met houtsneden o. a. van Christoph van Sichem, die omstreeks 1580 te Delft is geboren en honderden houtsneden vervaardigde, o. a. voor een prentbijbel Dezelfde houtblokken, welke voor genoemden bijbel, van 1646, hebben gediend, werden in het laatst der vorige eeuw nog gebruikt voor versiering van kinderprenten.

Nijmegen. Naar men meldt, schijnen de plannen voor eene overbrugging van de Waal voor deze stad goede kans van slagen te hebben. Althans de betrokken gemeentebesturen hebben een desbetreffend verzoekschrift, om bericht en raad in hunne handen gesteld, zeer gunstig ontvangen. Daar alhier deze plannen in goede handen berusten, kan eene spoedige beslissing in deze zaak worden tegemoetgezien.

Alkmaar. B. en W. hebben thans aan den gemeenteraad voorgesteld, in verband met het raadsbesluit van 28 Februari 1900, waarbij zij werden uitgenoodigd het terrein voor den eventueelen bouw voor een abattoir aan te wijzen en een zoodanig plan over te leggen, waarvan de kosten tot ongeveer f 50,000 worden teruggebracht, met dien verstande, dat uitbreiding later mogelijk zij, a. over te gaan tot de oprichting van een openbaar slachthuis volgens overgelegd plan, waarvan de kosten, buiten een koelhuis, zijn geraamd op / 62,970; b als terrein voor dien bouw aan te wijzen het afgesneden Kanaalvak en daartoe van het rijk aan te koopen een stuk aldaar gelegen rijksgrond, groot ruim 3800 centiaren, voor den prijs van / 10,000, en voorts met den heer G. de Groot c. s. aan te gaan eene kosteloone ruiling van grond zoo gelegen op bovengenoemd terrein.

PERSONALIA.

— Bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen zijn: benoemd tot ingenieur in algemeenen dienst, tevens chef der centrale werkplaats, de heer H. M. W. W. Staring, ingenieur-chef der werkplaats te Tilburg, en tot inspecteur bij den centralen dienst, de adjunct-inspecteur Jhr. Mr. C. Beelaerts van Blokland.

— De Gemeenteraad van Arnhem heeft den heer W. F. C. Schaap, gemeentebouwmeester te Deventer, tot directeur der gemeentewerken benoemd.

— Voor de benoeming van een ingenieur der stadsbezittingen van Groningen zijn door Burg en Weth. aanbevolen de heeren S. Bouma, adjunct-ingenieur van den provincialen waterstaat in Drenthe, en G. J. Hoogesteger, civiel-ingenieur Delft.

— Te Winschoten is definitief benoemd tot directeur der gasfabriek de heer J. W. J. Klaassen.

— De heer J. P. F. Römer, adjunct-ingenieur der tractie bij de Holl. IJzeren Spoorwegmaatschappij te Amsterdam, is bevorderd tot ingenieur van de Centrale Werkplaats te Haarlem.

— De civiel-ingenieur J. H. Hulshof, van de Z.-A. S.-M., is benoemd tot ingenieur bij de Deli-Spoorweg-Maatschappij.

— De heer J. Uitdenbogerd, chef-constructeur en electricien aan de Kon. Ned. Machinefabriek te Helmond, heeft die betrekking verwisseld met die van technisch leider aan de Zeister Machinefabriek".

— Tot gemeentebouwmeester te Deventer is benoemd de heer L. C. Dumont, van Nijmegen.

— Tot adjunct-directeur is door de regenten van „De Kruisberg" bij Doetinchem tijdelijk aangenomen den heer R. Engelberts, te 's-Gravenhage, laatstelijk opzichter van bouwwerken, bruggen en spoorlijnen in Zuid-Afrika.

— De ingenieur van den Rijkswaterstaat 2e kl. H. Doijer, te Assen, wordt 1 Mei verplaatst naar Alkmaar en vervangen door den ingenieur W. K. Ducroix, thans te Amsterdam.

— Bij de gouvernements-marine is benoemd tot 1e machinist de 2e machinist Ph. B. van der Hoeven, en tot 2e machinist de 3e machinist H. J. Theys.

— De heer N. J. T. de Waal, opzichter aan de gemeentelijke gasfabriek te Dordrecht, is benoemd tot hoofdopzichter aan de gemeentelijke gasfabriek aan de Linnaeusstraat te Amsterdam.

— Tot ingenieur in algemeenen dienst bij de Ned. Tramwegmaatschappij is benoemd de heer C. du Buy, ambtenaar der Zuid-Afrikaansche Spoorweg-maatschappij.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bouwkundig opzichter voor een belangrijk bouwwerk tegen Mei of vroeger. Brieven met mededeeling van uitgevoerde werken, verlangd salaris en informatiën onder nº. 11157, franco bureau van het Algem. Nederl. Adv.-blad, 's-Gravenhage.

— Opzichter over huizen, degelijk en vertrouwbaar persoon, bij voorkeur reeds als zoodanig werkzaam geweest. Adres „Nieuws v. d. Dag" lett. J K 727.

— Een jongmensch in een zaak van ijzerwaren, machinerieën enz., welke lust en ijver heeft om den eigenaar ter zijde te staan en ook voor de zaak te reizen. Brieven onder no. 11888 aan het bureau van het Nieuws- en Adv.-blad te 's-Gravenhage.

— Een vertegenwoordiger voor Nederland voor La Société Hollando-Belge „l'Industrie Electrique" Brevets Thury 147, Bd. Anspach, Brussel. Adres: Nieuws- en Adv.-blad, 's-Gravenhage.

— Scheepsteekenaar tegen 1 Februari, door de Naaml. Venn. Scheepswerf, voorheen Jan Smit Cz., te Alblasserdam.

— Bouwkundig opzichter, boven 25 jaar, aan gebouwen voor waterleiding en electrische verlichting. Adres J. A. van Dongen, architect, Breda. (*Zie adv. in dit No.*)

— Machineteekenaar, ook eenigszins met bouwkundig teekenen bekend, a. d. Nederl. Cacaofabriek te Helmond. Schriftelijke aanbiedingen met opgave van verlangd salaris a. h. kantoor der fabriek.

— Twee werktuigkundige ingenieurs, ter benoeming tot adjunct-ingenieur bij de exploitatie der Staatsspoorwegen in Nederlandsch-Indië, in het bezit van het diploma, bedoeld bij artikel 64 der wet van 2 Mei 1868 (Stbl. no. 59). (Voor verdere bijzonderheden zie men de Stct. no. 16.)

— Opzichter tijdelijk bij den provincialen waterstaat in Drenthe tegen / 80 per maand, met vergoeding voor reis- en verblijfkosten. Kennis van verveningen strekt tot aanbeveling, en een teekenaar tegen / 50 per maand. Vóór Zaterdag 2 Februari bij gezegeld adres en overlegging der stukken zich aan te melden bij Gedep. Staten. Indiensttreding voor beiden 21 Februari.

— Administratieve werkzaamheden voor een jongmensch, eenige kennis van het bouwkundig vak of rechtlijnig teekenen strekt tot aanbeveling. Brieven met verlangd salaris en

godsdienst, lett. B bij de heeren Th. van Leipzig, Vreeburg 25, Utrecht.

— **Machinist-electricien** om dadelijk in dienst te treden. Brieven franco, lett. B E 296, „Nieuws v. d. Dag".

— **Iemand van middelbaren leeftijd**, aan een ijzergieterij en machinefabriek in Noord-Brabant, bekend met het machinevak en genegen een gedeelte van het jaar te reizen. Salaris *f* 100 per maand. Br. met opgaaf van ouderdom en in welke betrekking werkzaam, onder lett. F O 415, N. v. d. D.

— **Teekenaar** aan een meubelfabriek, hoog salaris. Br. franco; lett. 9 O D, Alg. Adv.-Bur. Nijgh & Van Ditmar, Amsterdam.

— **Eerste Machinist** met 1 Maart voor het slachthuis te Nijmegen. Loon *f* 15 per week met vrije woning, vuur en licht. Inzending van stukken aan den burgemeester vóór 1 Februari.

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING, MARNIXSTRAAT 360, AMSTERDAM.

2 Bouwk. teek., 20 en 22 j., ongeh., *f* 70 en *f* 70.
1 Bouwk. opz., 21 j., ongeh., *f* 70.
7 Opz.-teek., 21, 20, 24, 24, 27, 28 en 30 j., ongeh., *f* 60, *f* 70, *f* 80, ± *f* 75, ± *f* 75 ± *f* 85 en *f* 100.
1 Opz.-onderb., 43 j., geh., *f* 80.
1 Opz.-uitvoerder, 54 j., geh., *f* 100.
1 Werkt.-electr., 23 j., ongeh., *f* 70.
1 Mach.-teek., 21 j., ongeh., *f* 70

Vervolg der Aankondigingen.

DINSDAG, 12 Februari.

Delft, te 12 uren, door burg. en weth., ten raadhuize: bestek no. 1, de levering van straat- en trottoirklinkers en trottoirbanden.

Bestek no. 8, het verrichten van straat- en andere onderhoudswerken aan den Haagweg en de Brasserskade, onder de gemeenten Vrijenban en Rijswijk. Inl. alle werkdagen te 10 uren aan het bureau der gemeentewerken. (*Zie in advert. dit No.*)

DONDERDAG, 14 Februari.

Arnhem, te 11½ uren, door burg. en weth. ten gemeentehuize: bestek no. 15, het leveren van 16000 stuks grèskeien en 12000 stuks ironbricks in 2 perc. Inl. alle werkdagen te 9 uren aan het bureau der gemeentewerken in de Kadestraat. (*Zie adv. in dit no.*)

Vervolg der Uitslagen.

's-Gravenhage, 23 Jan., aan het departement van koloniën: 1o. den metalen bovenbouw met toebeh. voor 38 bruggen voor secundaire spoorwegen. A. ten dienste der Staatsspoorwegen op Java. Laagste inschrijvers perc. 1, Penn en Bauduin, Dordrecht, f 11,430, perc. 2, Union Actien Gesellschaft, Dortmund, f 57,415;

2o. de ijzerwerken met toebeh. van acht pijlers voor de viaducten Rampeh en Soember Djangka. Laagste inschrijvers Aug. Klönne, Dortmund, f 41,287.90.

3o. Verzinkt ijzeren telegraafdraad. Laagste inschrijver R. S. Stokvis en Zn., Rotterdam, f 818.13.

4o. De ijzerwerken met toebeh. voor staande waterkranen, alsmede van geasphalteerde gegoten ijzeren buizen en hulpstukken. Laagste inschrijvers perc. 1 Pletterij, den Haag, f 830; perc. 2, Soc. Anonyme des Ponts à Mousson, f 2563.50.

5o. Getrokken ijzeren buizen en bochtstukken. Laagste inschrijver Hahn'sche Werke, Berlijn, f 3169.

B. Ten dienste der Staatsspoorwegen op Sumatra. Onderstellen met verder benoodigd ijzerwerk voor de kasten, de dakbedekking, het remwerk en de inrichting tot het openen en sluiten der zijkleppen, voor 30 kolenwagens van 10 ton draagvermogen, alsmede van 700 reserve-remklossen voor bovenbedoelde wagens. Laagste inschrijver Act. Gesellsch. „Union" Dortmund, f 26,477.

C. Ten dienste van het departement der burgerlijke openbare werken in Ned.-Indië: Getrokken ijzeren buizen en hulpstukken, benevens geel koperen afsluiter en kranen met toebeh. voor uitbreiding der drinkwaterleiding te Poerwodadi. Laagste inschrijver Hahn'sche Werke, Berlijn, f 2938.49.

D. Ten behoeve van een brandwaterleiding te Paramaribo: Geasphalteerde gegoten ijzeren moffen flensbuizen, hulpstukken, afsluiters, straatkasten, slibkasten met spuitkraan en afvoerleiding, alsmede van lood en touw: Soc. Anonyme du Centre pour Conduits d'Eau et de Gaz, Louvalle, f 12,500.

E. Ten dienste van 't departement in Ned.-Indië, vloeiijzer, perc. 1, E. S. de Jonge, Rotterdam, f 1716.52½; perc. 2, Technisch Bureau Nierstrasz, Amsterdam, f 189.11.

Winschoten, 24 Jan.: het bouwen van eene behuizing aan den Stationsweg; ingek. 5 bilj., als: J. Kuiper, Oude Pekela, f 5250; J. Hekman, Winschoten, f 5106; G. Dijkhuis, idem, f 4985; J. Priet, Beerta, f 4882; H. Timmer, idem, f 4679.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer.

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM**, Filiaal: **36 Rokin.**

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen. —* Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen. — Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat

Maatschappij tot Exploitatie van „DE OPMERKER".

ALGEMEENE VERGADERING van Aandeelhouders op ***Dinsdag 29 Januari 1901***, des namiddags te **2** uren, in het *Zuidhollandsch Koffiehuis* te 's-Gravenhage.

Verkiezing van een Directeur, ter voorziening in de vacature, ontstaan door het overlijden van den Heer F. W. VAN GENDT J.Gz.

Het Bestuur.

AANBESTEDING.

Op ***Dinsdag 12 Februari 1901***, des middags te 12 uur, zullen BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *DELFT*, in het openbaar, ten Raadhuize aanbesteden:

BESTEK No. 1.

De levering van Straat- en Trottoirklinkers en Trottoirbanden.

BESTEK No. 8.

Het verrichten van Straat- en andere onderhoudswerken aan den Haagweg en de Brasserskade, onder de gemeenten Vrijenban en Rijswijk.

Inlichtingen zijn te bekomen alle werkdagen tot den dag der aanbesteding, tusschen 10 en 11 uur aan het Bureau Gemeentewerken; de bestekken zijn tegen betaling van ***f* 0,20** per stuk ter Secretarie verkrijgbaar.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente ***ARNHEM*** zullen ***Donderdag 14 Februari 1901***, 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize

aanbesteden:

BESTEK No. 15.

Het leveren van 16000 stuks Grèskeien en 12000 stuks Ironbricks, in twee perceelen.

Inlichtingen: alle werkdagen, tot en met 13 Februari a. s., des voormiddags van 9—10 uur, aan het Bureau Gemeentewerken in de Kadestraat; bestek met gezegeld inschrijvingsbiljet à ***f* 0,50** verkrijgbaar aan het Bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize.

H.H. Architecten, bouwkundigen worden beleefd verzocht in de bestekken voor te schrijven:

Houtgraniet onder Hoogen Druk geperst

voor **traptreden, vloeren, plinten, deurdrempels** enz., dat door mij geleverd wordt in platen groot 995 × 995 en 1520 × 830 m M.; ook op maat pasgesneden, doch **uitsluitend** bij mij verkrijgbaar.

Theod. Ferd. Bierhorst, Haarlem.

N.B. Deloyale concurrentie probeert steeds het gegoten namaaksel in te smokkelen. Een spijker slaat U in het namaaksel zoowel in hout; in mijn Houtgraniet ***staat hij krom.*** *Dat is de beste proef.*

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Diemenstraat 205, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

BERICHT.

In de Algemeene Vergadering van Aandeelhouders der Naamlooze Vennootschap Maatschappij tot Exploitatie van *De Opmerker*, gehouden op Dinsdag 29 Januari j. l. is met algemeene stemmen benoemd tot Directeur der Maatschappij en Redacteur van het Weekblad, de heer P. H. Scheltema, Architect te 's-Gravenhage, die deze benoeming heeft aanvaard en gisteren in functie getreden is.

Vele jaren reeds behoorde de heer Scheltema tot de vaste medewerkers aan *De Opmerker* en het is dus te verwachten, dat de Directie en Redactie door hem zullen worden voortgezet in den geest van zijn door velen betreurden voorganger, wijlen den heer F. W. Van Gendt J.Gzn.

Met den benoemde stond op het in de statuten der Maatschappij voorgeschreven tweetal de heer J. F. L. Frowein, Architect, mede te 's-Gravenhage, terwijl aanvankelijk ook in aanmerking kwam de heer W. van Boven, ook Architect alhier, die zich evenwel genoopt zag zich terug te trekken, omdat de functie onvereenigbaar bleek met zijn betrekking in Rijksdienst.

DE BOUWKUNST DER NEGENTIENDE EEUW.

(*Vervolg van blz. 27.*)

De wereldlijke bouwwerken van Cuypers hebben tot zeer verschillende oordeelvellingen aanleiding gegeven. Tot omstreeks 1890 waren de beoordeelingen meestal ongunstig, daarna kwam daarvoor bewondering, misschien soms wel wat overdreven, in de plaats. En sinds de jongeren aan de bouwkunst andere eischen gaan stellen, is het met de bewondering al reeds weer gedaan. Men erkent Cuypers' verdiensten, doch onderschat zijn zwakheden niet. Te weinig oorspronkelijkheid te groote liefde voor versiering, ofschoon noch goede schilders, noch goede beeldhouwers hem ten dienste stonden, ziedaar wel de twee hoofdgrieven, die men thans tegen hem heeft.

Terwijl Cuypers zijn motieven in de Fransche bouwwerken der middeleeuwen zocht, legde Gosschalk zich bij voorkeur op de studie der Nederlandsche Renaissance van de 16e en 17e eeuw toe. Hij werd de baanbreker voor een nationale richting in onze bouwkunst, waarbij vooral naar afwisseling van kleur door het gelijktijdig gebruik maken van gebakken en gehouwen steen gestreefd werd.

Behoudens enkele uitzonderingen volgden de meeste jongere architecten Gosschalk na. De vormen der Nederlandsche Renaissance werden toegepast, doch ook Duitsche en Vlaamsche elementen versmaadde men geenszins. Slechts zeer weinigen en dan nog meest kweekelingen der Delftsche school, die aan het Duitsche academisme van dien tijd getrouw bleef, toonden zich aanhangers van de Italiaansche Renaissance. De vormen, die aan zoo groote gebouwen als het Rijks-Museum en het Centraal-station te Amsterdam gebezigd waren, lokten niet tot onmiddellijke navolging uit. Toch bleef de romantische richting van Cuypers niet zonder invloed en uitte die zich in een neiging tot schilderachtige groepeering en tot het aanbrengen van torentjes en spitsen.

Onder de kunstenaars van dit tijdperk staat Jan Springer op een geheel eigenaardig standpunt. Ofschoon hij, bij den bouw van de Kweekschool voor de Zeevaart te Amsterdam van de Nederlandsche Renaissance was uitgegaan, sloeg hij weldra een andere richting in, en maakte hij zich los van stijlen en systemen, om alleen zijn eigen smaak te volgen. Het is hem helaas niet gegeven geweest, vele zijner ontwerpen te verwezenlijken. De nieuwe stadsschouwburg te Amsterdam zal echter zijn naam bij het nageslacht leven-

dig houden, omdat de bouwmeester zich hier in al zijn eigenaardigheid toont. Afgetreden paden heeft hij allerminst bewandeld; er is geen tweeden schouwburg als de Amsterdamsche aan te wijzen. Het eigenaardig decoratief talent van Jan Springer bleek bij gelegenheid van tal van feesten. Zijn opvolgers zijn er nog niet in geslaagd hem nabij te komen, laat staan te overtreffen.

In Duitschland begint omstreeks 1880 naast de Italiaansche Renaissance ook de Barokstijl de voorbeelden te leveren. In het gebouw van den Rijksdag te Berlijn ziet men de beide stijlen vermengd, terwijl het gerechtspaleis te München den Barokstijl zeer zuiver vertoont.

Zelfs in 1890 was nog nergens in Europa iets anders in zwang dan het navolgen van historische stijlen. Wel had de Parijsche tentoonstelling van 1889 enkele pogingen om wat anders, dan het algemeen gangbare te maken, te aanschouwen gegeven, doch het leek wel, alsof zij zonder navolging zouden blijven.

Het ging den architecten van Europa in dien tijd overigens goed. Pas verworven of reeds lang bezeten fortuinen werden te hunner beschikking gesteld, om aan al hun kunstenaarsluimen te voldoen. En het karakter van rijkdom, of liever van opschik, is bij de gebouwen, die tusschen 1880—1890 werden gesticht, duidelijk waar te nemen.

Ondertusschen had in Engeland een nieuwe invloed zich doen gelden. Ruskin had de Engelsche kunstenaars aan het nadenken gebracht. Hij had hen op de waarde der Romaansch-Byzantijnsche werken van Venetië gewezen.

Ruskin bewonderde in de middeleeuwsche kunst vooral de vrijheid, die aan ieder werkman gelaten werd, en die hem in vele opzichten onafhankelijk deed blijven van den wil des eigenlijken bouwmeesters. Hij was van meening, dat een nieuwe kunst, uitgaande van de Romaansch-Italiaansche mogelijk zou zijn. De Engelsche architecten bleven ondertusschen aan de speciaal Engelsche stijlen vasthouden. Het zou nog heel wat jaren duren, eer de denkbeelden van Ruskin verwezenlijkt werden. De eersten, die zijn leeringen in practijk trachtten te brengen waren nog niet eens Engelschen, maar Noord-Amerikanen.

De Britsche architecten deden, alsof Ruskin voor hen niet had geschreven. Ruskin wilde vooral de nijverheid van zijn vaderland weer tot een hooger peil brengen. In al zijn werken ergert hij zich aan de smakeloosheid van wat hem omringt, vergeleken bij wat vroeger gemaakt werd. En hij besteedde een groot deel van zijn aanzienlijk vermogen, om teekenscholen op te richten en musea te stichten, terwijl hij overal rondreisde om aanhangers voor zijn inzichten te winnen.

De nijverheidsidealen van Ruskin zijn vooral door William Morris verwezenlijkt. Bij het zoeken naar een nieuwen stijl zag deze ondertusschen misschien meer naar het verledene, dan wel goed was. Toch is hij de hervormer van het Engelsche binnenhuis niet alleen, maar van de geheele decoratieve kunst geweest. Gebrande glazen, stoffen, tapijten, meubelen, pottenbakkerswerk, boekbanden, werden door hem ontworpen en op waarlijk voortreffelijke wijze uitgevoerd. Deze werken hebben slechts één gebrek, dat zij niet voldoende rekening houden met de eischen van den modernen tijd.

In de Engelsche architectuur werden slechts weinig van Ruskin's idealen verwezenlijkt. Alleen de landhuizen zijn al sinds een tiental jaren in overeenstemming met zijn inzichten gebouwd.

Maar in Noord-Amerika heeft men, en met zeer goeden uitslag, beproefd ook gebouwen van zeer groote afmetingen op moderne manier te behandelen. De man die dezen eigenaardig Amerikaanschen stijl heeft geschapen, is Richardson. Het lezen van Ruskin's werken noopte hem, de Romaansche kunst van Zuid-Frankrijk en Noord-Italië te gaan bestudeeren.

Bij zijn ontwerp voor Trinity-church te Boston poogde hij de lessen van Ruskin in practijk te brengen en dit gelukte hem uitermate. Toen er een tiental jaren geleden door een Amerikaansch technisch tijdschrift een plebisciet werd geopend, om de vraag tot oplossing te brengen, welk het fraaiste gebouw van Amerika was, werd de kerk van Richardson met groote meerderheid van stemmen als zoodanig aangewezen.

Grooten invloed op de vorming van den nieuwen stijl hebben vervolgens de bekende Amerikaansche huizen der laatste twintig jaren gehad. Het was geen gemakkelijke taak, aan gebouwen als deze een passend architectonisch karakter te geven. Aanvankelijk liet men alles, wat naar versiering zweemde, weg en zoo werden de gevels de bekende muren met gaten. Nog op het oogenblik is zulk een wijze van behandeling niet geheel in onbruik, doch reeds spoedig werd voor de architectuur der gevels de hulp van kunstenaars ingeroepen. Na enkele niet geslaagde proeven met andere motieven bleek het, dat de Romaansche kunst van Richardson met haar sobere vormen en haar opzettelijke beperking in de versiering, voor gebouwen als deze de beste was.

Zoo begon zich langzamerhand een bepaald Amerikaansche stijl in de Vereenigde Staten te vormen. De motieven werden met de grootste vrijheid gebruikt; in de eenvoudige details school waardigheid en kracht.

Niet alle Amerikaansche bouwmeesters toonden echter Ruskin te begrijpen. Sommigen meenden goed te doen, door Venetiaansche gevels eenvoudig te copieeren, ja, waar de hoogte dit noodzakelijk maakte, er verscheidene boven elkander te plaatsen. Zoo werd niets goeds bereikt.

De Amerikaansche stijl heeft zeer karakteristieke elementen. In de eerste plaats het rustiekwerk dat vooral bij groote en hooge gebouwen een uiterst monumentalen indruk maakt. Bijzonder gewild zijn halfcirkelbogen, waarbij haast geen rechtstanden voorkomen; de meeste ingangen en arcades zijn door zulke bogen gedekt. Waar consoles of draagsteenen gebruikt worden zijn zij uiterst eenvoudig geprofileerd. Zuilen hebben dikwijls niets dan een vierkante plaat tot kapiteel, terwijl alle overgangsvormen ontbreken. Al deze primitieve details en de wijze, waarop zij toegepast worden zijn geheel in Ruskin's geest.

De betrekkelijk lage verdiepingen der gebouwen noodzaakten de ontwerpers, de vensters vierkant af te dekken. Men trachtte de eentonigheid, die op deze wijze vooral bij de zeer hooge gebouwen ontstond, op verschillende manieren te vermijden. Soms werden de vensters in groepen samengeschikt, soms werden zij vervangen door erkers, doch meestal was het niet mogelijk, de gelijk- en gelijkvormigheid der raamopeningen te ontgaan. Lijstwerk werd zorgvuldig vermeden. Zelfs kroonlijsten van eenige beteekenis liet men achterwege. Maar hier en daar werd een goed effect verkregen door tamelijk vlak behandeld ornament.

Het zijn niet alleen deze zeer hooge gebouwen waarbij de eigenaardig-Amerikaansche architectuur-vormen toepassing vinden. Ook bij de vrijstaande woonhuizen vindt men ze. Deze huizen zijn misschien de meest belangwekkende uitingen van de jonge Amerikaansche kunst. Evenals bij de Engelsche cottages geven de eigenaardigheden van de planverdeeling de gevels, zoodat op symmetrie, regelmaat en assen volstrekt niet gelet werd.

Deze Amerikaansche kunst heeft haar invloed reeds op Europa doen gelden.

(Wordt vervolgd.)

UIT LONDEN.

Te Londen heeft zich een comité gevormd uit vertegenwoordigers van de groote handelshuizen in Tottenham Court road, Eustonroad en Hampsteadroad om de wenschelijkheid van een verbreeding van laatstgenoemde straat ter plaatse van hare verbinding met Eustonroad als een zaak van publiek belang onder de aandacht van den County Council te brengen.

De drukte van het verkeer op het bovenbedoelde punt is thans zoo groot, dat het van het grootste belang geacht moet worden maatregelen te nemen, om het af te leiden. Die maatregelen zullen ongetwijfeld groote veranderingen in dit gedeelte van de wereldstad beduiden.

Terwijl de „suburbs" zich in een voortdurend wijder wordenden kring, om de eigenlijke kern der stad uitbreiden zijn ook veranderingen in die kern zelf aan de orde van den dag en veelal zijn het de eischen van het verkeer, die hiertoe aanleiding geven.

Daaraan heeft ook de Central London Railway, de bekende ondergrondsche electrische spoorbaan, verleden jaar geopend en al spoedig door de Londenaars met den teekenachtigen naam van „Two penny tube" gedoopt, zijn ontstaan te danken.

Deze buis is van den datum harer openstelling voor het publiek tot heden toe nog steeds af en toe het onderwerp van beschouwingen in de Engelsche bladen.

Een feit schijnt te zijn, dat zij den ouden „Metropolitan", den ondergrondschen spoorweg, groote concurrentie aandoet en deze laatste er waarschijnlijk wel toe zal moeten overgaan de stoom als beweegkracht te vervangen door electriciteit. Het electrisch vervoermiddel schijnt den Londenaars uitstekend te bevallen, vooral omdat, vergeleken bij de stoomlocomotief, de electromotief een zeer zindelijk trekdier is, dat de atmosfeer in de tunnels niet verpest. De Londenaars zijn zeker niet verwend op het punt van zuivere en frissche lucht, zij zijn gewoon aan lucht, die zwart afgeeft, maar niet zoodra was de Central geopend of de oogen zijn hun opengegaan over den toestand van den Metropolitan en zij hebben ingezien, dat het zeer goed mogelijk is zich ondergronds te verplaatsen, zonder dat het absoluut noodig is een mijnpak aan te trekken.

Laat het zich dus aanzien, dat de Two penny tube blijken zal een in alle opzichten geslaagde onderneming te zijn, de medaille heeft toch ook hare keerzijde.

Reeds sinds lang is gebleken, dat al het werken en wroeten in en onder den grond, waarop Londen staat, niet zonder invloed is gebleven op de hechtheid der gebouwen, waaronder tunnels, buizen, riolen enz. op verschillende diepten gelegen en vaak elkander kruisende, doorloopen. Af en toe worden dan ook verzakkingen geconstateerd, waarvoor geen andere oorzaak is aan te wijzen dan de op allerlei manieren doorboorde en doorgraven ondergrond. Van niet geringen invloed zijn daarbij ook zeker de trillingen, in den grond veroorzaakt door het onafgebroken treinen-verkeer in de tunnels.

En zoo hebben dan nu ook verschillende eigenaars van huizen in de nabijheid van den Central London Railway geklaagd, dat hun rust, zoo niet wellicht hun persoonlijke veiligheid ernstig bedreigd wordt door de trillingen, veroorzaakt door de exploitatie van de Two-penny-tube. De agitatie heeft eenige overeenkomst met die der Parijzenaars tegen het trottoir roulant der Tentoonstelling, in den aanleg waarvan velen der omwonenden een inbreuk op hun huisrecht meenden te moeten zien. Dit was evenwel een onderneming van tijdelijken aard, terwijl de tube een inrichting van blijvenden aard is, wat het geval natuurlijkerwijze veel ernstiger maakt.

Er kan dan ook niet aan getwijfeld worden, dat de commissie, bestaande uit lord Raleigh, sir John Wolfe Barry en professor Ewing wel alles in het werk zal stellen, om de oorzaak van het euvel op te sporen en zoo goed mogelijk weg te nemen.

In technische kringen is men nieuwsgierig naar de uitkomsten, waartoe het in te stellen onderzoek zal leiden en de middelen, die zullen worden aanbevolen en aangewend, te meer daar het hier een vraagstuk geldt, dat voor alle groote wereldsteden met haar nimmer stilstaand en steeds toenemend verkeer, ongetwijfeld van groot belang geacht moet worden.

MUURSCHILDERINGEN.

In het jaar 1825 waren in de St. Bavokerk te Haarlem muurschilderingen ontdekt, doch weer overgewit. Toen echter in den herfst van 1860 opnieuw gewit werd en het vroeger gevondene weder te voorschijn kwam, stelden de heeren A. J. Enschedé en L. G. Vernée oogenblikkelijk alle pogingen in het werk, om althans eene overwitting te voorkomen. Terwijl de kerkmeesteren bevel gaven, het werk op de bewuste plaatsen te staken, wisten genoemde heeren, bijgestaan door den heer Dr. L. J. F. Janssen en het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, de noodige gelden bijeen te brengen, om eene betere bewaring der schilderijen te verkrijgen. Zij werden bedekt met draaibare zinken luiken, die, gewit zijnde, geen stoornis aan de algemeene kleur der kerk gaven.

Zoo schreef de heer David van der Kellen in het werk, dat hij aan de afbeelding en beschrijving dezer muurschilderingen wijdde, nadat reeds Dr. Janssen in no. 42 van de Algemeene Kunst en Letterbode van 1860 ze had besproken.

Vijftien jaar lang bleef de toestand zoo. Voor wien de 16e eeuwsche schilderwerken wilde zien werden de luiken geopend. Maar de heeren Cuypers en de Stuers waren in de kerk gekomen, zij vonden de schamele, maar echte overblijfselen niet mooi genoeg, en meenden, dat ze gerestaureerd moesten worden. Toen kwamen er ververs, met heldere kleuren en verguldsel, en die maakten de schilderingen als nieuw, gelijk men ze nog ten huidige dagen kan zien. Doch wie wat van de schilderkunst kort na 1500 wil weten, gaat niet meer naar de St. Bavokerk, omdat het verfwerk van vijf-en-twintig jaren geleden hem geen licht geeft.

In het jaar 1861 bracht de Commissaris des Konings in de provincie Noord-Holland een bezoek aan de kerk te Warmenhuizen. Hij zag daar in het koor gewelfbeschilderingen, en deed van zijn ontdekking mededeeling aan het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, dat den heer David van der Kellen opdroeg, een onderzoek in te stellen. Deze voldeed aan die opdracht, en leverde een uitvoerig rapport in, dat den 14 October 1861 in het Genootschap werd voorgelezen. Het slot van dit rapport luidde: „Wat nu ten slotte het herstel der schilderstukken betreft, ik geloof niet, dat daartoe eenige mogelijkheid bestaat. Gold het hier alleen het verlies van enkele planken, dit zoude mogelijk te verhelpen zijn, doch wij hebben meer dan dit verlies te betreuren. Het gesletene, maar vooral het ineenloopen der waterverf, veroorzaakt door lekken en inwateren, het bij herstellingen en schoonmaken gevolgde uitwisschen der kleuren en der omtrekken, ontzeggen ons, mijns inziens, hier aan

eene restauratie te denken. Thans is er ten minste in den eersten tijd geene vrees voor ongelukken, de planken zijn weder genoeg bevestigd en de ontbrekende met nieuwe blauwgeverfde aangevuld. Dat men dus slechts goede zorg drage, dat alles in den tegenwoordigen staat bewaard blijve en niet door verwaarloozing, restauratie of onvoorzichtig schoonmaken worde in gevaar gebracht. Aldus zal hij, die in de Hollandsche kunst van die tijden belangstelt, nog eenige jaren kunnen genieten van deze kostbare overblijfselen, die, al zijn het dan ook slechts fragmenten, toch voldoende zijn, om al weder te bewijzen, dat Hollands kunst reeds toen niet voor eenige andere behoefde te wijken."

In 1890 vermeldden de dagbladen, dat de genoemde gewelfbeschilderingen te Warmenhuizen door het kerkbestuur zouden worden afgestaan aan het Rijk, ter plaatsing in het Rijks-Museum. De heer E. W. Moes schreef toen in den *Spectator*: „Het dunkt mij verkieslijk, dat het Rijk het aanbod van kerkvoogden van Warmenhuizen beleefdelijk van de hand wijze, maar hen tevens tegemoet kome in het verder behouden van de merkwaardige zoldering. Zonder tot bijschilderen over te gaan, kan dat geschieden voor een som, die niet bijzonder groot is, maar voldoende om hetgeen nu nog aanwezig is, voor ondergang te behoeden."

Kort daarna berichten de bladen, dat de gewelfschilderingen „na vooraf gedurende enkele dagen door een tweetal kunstschilders onder toezicht van den heer Cuypers te zijn bijgewerkt", naar het Rijks-Museum waren overgebracht.

Naar aanleiding van dit bericht schreef de heer A. W. Weissman in ons blad: „De bekende kunstschilders, die hunne krachten niet alleen aan de polychromeering van het Museum besteed hebben, maar al zoo vaak hunne diensten moesten verleenen, om de oudheden wat op te frisschen, zijn dus weer aan het werk getogen, om een belangrijk document onzer kunsthistorie te vervalschen en het aantal der kunstwerken, die door den heer Cuypers, zij het dan ook met de beste bedoelingen, voorgoed bedorven zijn, is weer met één vermeerderd."

In het najaar van 1891 werd in de bladen gemeld, dat het gewelf, door Jan van Scorel, nu de nieuwe oefenschool voor teekenonderwijzers nabij het Rijks-Museum, versierde. De heer E. W. Moes merkte toen in het *Nieuws van den Dag* op, „dat het publiek om den tuin geleid wordt, want de tafereelen zijn niet meer van de hand van Jan van Scorel, maar van de schilders, die ze opgeknapt en gedeeltelijk nieuw ontworpen hebben."

In 1893 deelde de heer Moes in de *N. Rotterdamsche Courant* mede „dat het bijwerken te Warmenhuizen te Amsterdam werd gevolgd door een veel langduriger behandeling, waarmede o. a. de heer Derkinderen geruimen tijd bezig was."

De heer de Stuers verklaarde dit alles, mede in de *N. Rotterdamsche Courant*, voor onwaar. Doch de heer A. Bredius gaf den heer Moes gelijk. En de heer Derkinderen, in het geding geroepen, verklaarde: „Ik ben ten allen tijde bereid, voor eene deskundige commissie aan te wijzen, wat er aan het gewelf verknoeid is en wat — wanneer de voortgezette restauratie daartoe althans de gelegenheid gelaten heeft — als de schamele overblijfselen van het oude schilderwerk moet worden beschouwd."

Ten slotte merkte de heer Veth in *De Amsterdammer* op: „Dat er stellig willekeurig en slecht is gewerkt in de gewelfschildering van Warmenhuizen, dat dit overblijfsel van Jan van Schorel's werk door bijschilderen feitelijk is verknoeid, is door menschen die het weten konden, met klem gezegd. De heer de Stuers, van dien klem niet wetende los te komen, zwijgt tegen zijn gewoonte, na Derkinderen's laatste verklaring.

Is hiermede deze zaak in den doofpot?

Zij was het, en bleef er zoo goed in, dat in 1896, toen er muurbeschilderingen in de St. Eusebiuskerk te Arnhem onder de witkalk ontdekt werden, deze door de bekende „kunstschilders" onder de auspiciën van den heer de Stuers, netjes opgehaald en bijgeverfd werden, zonder dat er een haan naar kraaide.

Thans heeft men in de St. Walburgskerk te Zutfen weer muurschilderwerk gevonden; de heer de Stuers is daar, natuurlijk, als de kippen bij. De bekende „rijksarchitect" Mulder heeft hij er reeds op afgezonden, den ververs jeuken de handen. Het eenvoudig en doeltreffend middel van zinken luiken, dat de Haarlemsche heeren in 1861 aanwendden, valt niet in den smaak. Daar moet gerestaureerd worden, en het orgaan van den Oudheidkundigen Bond, dat, o zonderlinge speling van het lot, nu door den heer E. W. Moes geredigeerd wordt, maakt al propaganda voor de restauratie, die dus wel haar beslag zal krijgen.

Herinnerd mag hier nog wel eens worden, wat in 1896 de heer Molkenboer, zeker een onverdacht getuige, naar aanleiding van het restaureeren der muurschilderingen in de Bossche St. Janskerk schreef.

„Al is het soms noodig, dat de bouwwerken, die ons uit vroeger eeuwen bewaard bleven, voor algeheelen ondergang dienen gevrijwaard te worden door enkele oude brokken weg te nemen en daarvoor nieuwe in de plaats te stellen, niet altijd is dit voor de schilderingen waar, die thans nog getuigen van het kunnen onzer vaderen. Als van een Rembrandt de vernis een al te dikke laag geworden is, dient de schilderij schoongemakt te worden. Als de verf afvalt, of het stuk is vergaan, dan dient het kunstwerk te worden verdoekt; soms is een nieuwe lijst noodig. Maar wie denkt er aan, om zoo'n schilderij te gaan opfrisschen door overschilderen? Dat doet niemand en het is dan ook maar weinig vertoond in onze musea van 17e eeuwsche kunst. Maar het schijnt een gewoonte voor schilderijen, die van nog vroegeren tijd dagteekenen en die het ongeluk hebben, niet op doek te zijn geschilderd, doch onder een kalklaag bewaard bewaard gebleven te zijn. Maar waarvoor, zou men willen vragen, dient een andere behandeling? Als een Rembrandt gerestaureerd moet worden, haalt men er de te dikke laag vernis af, waarom is dan een vijftiende eeuwsche muurschildering niet voldoende gerestaureerd, d. w. z. in haar oorspronkelijken staat hersteld, als zij van die witte kalklaag ontdaan is en zich vertoont, zooals ze na eeuwen nog gebleven is? Men meent, de duidelijkheid der voorstelling te bevorderen door eene overschildering. De lijnen worden een voor een opgehaald, de tafereelen worden belangrijk duidelijker, frisscher, helderder, maar ook leelijker, men kan gerust zeggen, dat het geheel vernieuwd wordt."

Zulk een vernieuwing, die met vernietiging gelijk staat, zal ook den Zutfenschen overblijfselen ten deel vallen, als men den heer de Stuers en zijn medestanders hun gang laat gaan.

A. W. VAN DAM. †

Op 86-jarigen leeftijd is te 's-Gravenhage de heer A. W. van Dam overleden, geboren Hagenaar, maar die lange jaren te Rotterdam heeft gewoond en daar als een verdienstelijk architect bekend stond. Ongeveer een halve eeuw geleden behaalde hij den prix de Rome voor bouwkunst en maakte eene reis door Italië en Griekenland, waar hij belangwekkende opmetingen, o. a. van het Parthenon, heeft gedaan. Na deze toekenning is de prix de Rome langen tijd onuitgeloofd gebleven, tot nu dit jaar de wedstrijd is hervat.

Na van Dam's terugkeer in ons land heeft hij deelgenomen aan een besloten prijsvraag voor de Zuiderkerk te Rotterdam, met dit gevolg, dat hem de bouw van die kerk werd opgedragen en hij zich aldaar als architect vestigde. Gedurende zijn langdurige praktijk heeft hij op verschillende punten der stad een aantal heerenhuizen en fabrieken gebouwd, die, hoewel aan een vroeger tijdperk van architectuur herinnerend, den man van smaak en beschaving kenmerken. Langen tijd is hij leeraar in de bouwkunst (hoogste klasse) aan de Akademie v. B. K. en T. W. geweest, totdat de behoefte aan een algeheele reorganisatie zich voelen deed en hij wegens gevorderden leeftijd zijn ontslag nam.

Vele oud-leerlingen der Akademie zullen zich de typische figuur van van Dam herinneren. Iets militairs was daarin, altijd even correct, altijd dezelfde ernstige trek op het gelaat en met zijn doordringenden blik dadelijk de fouten opmerkende, begaan door de leerlingen van het zoogenaamd „groot plan", waarvan door de meeste dier leerlingen niet veel terecht werd gebracht.

Maar toch heeft Van Dam ook velen zijner leerlingen later naam zien maken en eer zien inoogsten en dezen zullen, ook al duldde hij bij zijn onderwijs geen afwijking van de regels, die bij hem vaststonden, zijn nagedachtenis in eere houden en hem wellicht dankbaar zijn, dat hij met wijs beleid hun steigerende fantaisie in toom heeft weten te houden en hun niet heeft veroorloofd reeds bij de eerste schreden op den weg der bouwkunst zijsprongen te maken.

Van Dam was een man van klassieke vorming en diensvolgens van klassieke richting.

Zijn advies werd hoog gewaardeerd.

Zich op den voorgrond te stellen en met zijn werk reclame te maken lag niet in zijn karakter.

Een waardig vertegenwoordiger van de oude garde is met hem ten grave gedaald.

PAUL HANKAR. †

De „nieuwe kunst" heeft een groot verlies geleden door het sterven van Paul Hankar, architect te Brussel. Want er is misschien in de laatste jaren niemand geweest, die zoo tot elken prijs naar oorspronkelijkheid streefde, als hij. Brussel en zijn voorsteden kunnen het bewijzen.

De scheppers der nieuwe richting zijn ook in België meest schilders en architecten geweest, die zich aan het handwerk gingen wijden. Maar zij hadden natuurlijk niet geleerd, een ambacht te beoefenen, en daarom moesten zij zich er toe bepalen, teekeningen te maken, die aan anderen ter uitvoering werden gegeven.

De man, die de nieuwe kunst in België bracht, Henri van de Velde, was aanvankelijk schilder. Hij behoorde tot de Vingtisten en stelde zeegezichten ten toon, zoo stout van kleur en zoo scherp van lijn, dat de menschen er de schouders voor ophaalden. Hij versierde boeken en boekbanden en toonde weldra talent voor het decoratieve. Toen begon hij ook meubelen te teekenen, behangsels te ontwerpen, en wilde hij, vóór alles ,oorspronkelijk ziin. Niet de constructie, maar de gril van het oogenblik gaf den doorslag.

Dezelfde beginselen paste Hankar op de bouwkunst toe. De Belgen hebben van oudsher neiging tot het baroque gehad. In Vlaanderen heeft de Flamboyantstijl zijn weelderigste scheppingen voortgebracht, in Vlaanderen zijn de Barokvormen al gebruikt, toen men ze in Italië nog niet aandurfde. En eindelijk was een Vlaming, Gillis Maria Oppenoord, de geestelijke vader van den Rococo-stijl geweest. Zoo kan het ons dan ook niet verbazen, dat de hedendaagsche Belgen het voorbeeld hunner vaderen volgen.

Het is niet gemakkelijk, de kunst van Hankar te karakteriseeren. Indien men haar als een samenstel van zoo mogelijk onsymmetrische gebogen lijnen zou willen aanzien, zooals sommigen doen, dan heeft men haar slechts oppervlakkig beschouwd. Want de gebogen lijnen spelen in dezen Belgischen stijl wel een groote rol, doch beheerschen hem niet geheel. Ook door Hankar's werk als het tegendeel van redegevend te beschouwen is nog niet een juiste bepaling daarvan gegeven.

Het is ongetwijfeld waar, dat Hankar de symmetrie niet in de eerste plaats gezocht heeft, dat hij gaarne gebogen lijnen gebruikte. Ook kan het niet worden ontkend, dat het bijna nimmer mogelijk is, in de werken van den bouwmeester de dwingende reden van het „daarom" waar te nemen.

Toch had Hankar wel zijn theorie, hoe zijn scheppingen ook uit den band schenen te springen. Hij vond, dat de historische stijlen hadden afgedaan. Hij zag in de bouwkunst slechts de wetenschap, om alle materialen naar hunnen aard te pas te brengen. Hij vergeleek een bouwwerk bij een symphonie en vond, dat de bouwmaterialen met de muziekinstrumenten gelijk staan. Door het toepassen van moderne grondstoffen meende hij een nieuwen stijl te kunnen doen ontstaan. De bouwkunst werd, naar zijn opvatting, volkomen beheerscht door de nijverheid. Vindt die nieuwe bouwstoffen uit, dan zullen de architecten, ze toepassende, van zelf tot nieuwe vormen komen.

Men herinnert zich, dat reeds Viollet-le-Duc in zijn „Entretiens" iets dergelijks heeft verkondigd. Het was hem ondertusschen niet gegeven, door belangrijke bouwwerken te toonen, hoe hij zich de moderne kunst dacht. Doch zijn volgelingen in Frankrijk en andere landen waren gelukkiger. Evenwel, zij waren meestal door hunne middeleeuwsche studiën ietwat van de wijs geraakt en gebruikten bij voorkeur de materialen, die, reeds door de eeuwen geijkt, als van zelf om een behandeling in den geest van de Gothiek vroegen. Slechts enkelen waagden zich aan de materialen van den hedendaagschen tijd, doch trachtten die dan in middeneeuwsche vormen te bezigen.

Hankar wilde nu van deze tradities niets meer weten. Doch daar het gebruiken van de materialen op zich zelf tot geen versiering, ja zelfs niet tot bepaalde vormen aanleiding kan geven, zoo zou zijn werk de troostelooze nuchterheid van utiliteitsvoortbrengselen gehad hebben, indien hij niet beproefd had, wat levendigheid te verkrijgen. Grillig lijnenspel moet nu goedmaken, wat er aan versiering te kort komt. Vooral metaal en hout kwamen voor zulk een behandeling in aanmerking. Ook tegels en andere veelkleurige versieringen wendde Hankar bij zijn gevels aan.

Dat inderdaad het gebruiken van de materialen, hoe nieuw zij dan ook zijn, tot geen bepaald moderne vormen kan leiden, maar slechts nuchteren fabriekstijl met zich brengt, bewijst Hankar daar, waar, om de een of andere reden hij zich tot soberheid moest beperken. Zoo ziet men in de Ruijsbroeckstraat te Brussel een hoekhuis, dat zoo simpel van hoofdlijnen werd gehouden, dat Berlage het ontwerp gemaakt had kunnen hebben. Alle deur- en lichtopeningen van de overigens in vlakken gebokken steen opgetrokken huis

zijn met ijzeren balken, die op hardsteenen blokken liggen, gedekt. Alleen de grillige lijnen van de erkerconsoles, van sommige bovenlichten en van een serreraam doen hier zien, dat niet Berlage, maar Hankar aan het werk is geweest.

Ook een huis in de Wetstraat te Brussel is in dezen geest behandeld. Gelijkstraats wisselen hier echter gebakken en gehouwen steen af, doch op andere wijze dan dit tot dusverre placht te geschieden. Immers terwijl de banden van gehouwen steen overal dezelfde breedte hebben, neemt die der banden van gebakken steen naar boven toe af; de onderste band is zeven lagen, dan volgt een van zes, vijf, vier, en drie lagen, terwijl de bovenste band er maar twee heeft. Het effect is beter, dan men zou denken. In het ijzerwerk van den grooten erker, die het overige van den gevel inneemt, zijn Hankar's zonderlinge lijnen ruimschoots voorhanden.

Een huis aan de Louise-lei is geheel zonder lijsten, alleen van een balkon en een overstekende goot voorzien. Hier is alleen in de beide bovenste verdiepingen de symmetrie in acht genomen. Bij de verdieping gelijkstraats is die, blijkbaar opzettelijk, vermeden. Hankar nadert hier Berlage; slechts het balkonhek en twee bovenramen zijn grilliger, dan de Hollander ze gemaakt zou hebben.

Een soortgelijk huis, doch breeder, is in de Faqstraat te vinden. Hier is zelfs het onsymmetrische van de verdieping gelijkstraats nog sterker uitgedrukt. De vensters op de eerste verdieping, die toegang geven naar het balcon, dat de geheele breedte van den gevel inneemt, hebben den bekenden Noord-Amerikaanschen vorm, halve cirkels met bijna geen rechtstanden. De tweede verdieping bezit zeven vierkante vensters, die door bijzonder dunne gekoppelde ijzeren zuiltjes gescheiden zijn. Groote gevelvlakken werden hier met veelkleurig mozaiek bedekt, wat een rijken en zeer bevredigenden indruk maakt, zoodat dit gebouw tot de beste van Hankar gerekend moet worden.

De winkels van Hankar zijn, vooral in Den Haag en te Rotterdam zoo dikwijls nagevolgd, dat ieder Nederlander ze kennen zal. In het bijzonder de winkeldeuren, met hare grillig gebogen lijnen zullen den Hagenaar of den Rotterdammer te Brussel „anheimeln".

Wat Hankar wilde, is misschien het beste te zien in zijn ideale ontwerpen, zooals hij die op tentoonstellingen placht in te zenden. Hier was hij in het geheel niet door de eischen van constructie of van practische bruikbaarheid aan banden gelegd, en kon hij zijn verbeelding haar vrijen loop laten. En men moge de vormen grillig en gezocht achten, men zal toch aan een zoo groote gave van vinden zijn bewondering niet willen onthouden.

De kunst van Hankar heeft een zeer individueel en persoonlijk karakter. Er ligt wel is waar een beginsel aan te gronde, doch wie dit beginsel zelfstandig zal toepassen moet een man van zoo groote kracht zijn, dat verreweg de meesten die taak te zwaar valt, en zij liever in copieeren hun heil zoeken, alsof daar eenige verdienste in kon schuilen.

Het is ongetwijfeld tragisch, dat Hankar reeds sterven moest, nu hij zijn „Sturm-und Drang-Periode" nauwelijks uit was. Zijn kunst had kunnen rijpen, het blijvende had zich van het tijdelijke kunnen afscheiden, en na een jaar of tien hadden wij een anderen, zeker beteren Hankar kunnen bewonderen.

Het heeft zoo niet mogen zijn. Zijn streven zal ondertusschen zeker tot de ontwikkeling der bouwkunst hebben bijgedragen, omdat het heeft aangetoond, wat er door iemand, die een krachtige persoonlijkheid is, kan worden bereikt. Onze tijd is anders nu juist niet een van groote karakters. Aan navolgers, aan epigonen is geen gebrek, doch menschen die zich zelf durven en kunnen zijn, vindt men maar dun gezaaid.

Er is vooral bij het werk van Hankar dikwijls van „een voorbijgaande mode" gesproken. Maar weet men wel, hoe moeilijk het is, een mode te scheppen en haar ook ingang te doen vinden? Of er in dezen Belgischen stijl een toekomst zit, zal moeten worden afgewacht. Hij heeft niet slechts in Nederland, doch ook te Parijs reeds aanhangers gevonden en zelfs in Duitschland en Oostenrijk bleef hij niet zonder invloed.

Hankar was met Viollet-le-Duc van meening, dat wie doet wat hij kan, en wie dat zoo goed mogelijk doet, de critiek niet behoeft te vreezen. De critiek spaarde hem niet, doch hij hield voet bij stuk. Of hij het juiste pad heeft bewandeld, kan pas later blijken.

PRIJSVRAGEN.

Van de ontwerpen ingekomen op de door de afd. Arnhem van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst uitgeschreven prijsvraag voor een monumentale drinkfontein met lantaarn op de Groote Markt aldaar, is bekroond het ontwerp van den architect H. Kloot te Rotterdam. Het zal het gemeentebestuur ter uitvoering worden aangeboden.

BOEKAANKONDIGING.

Van den heer Marc-Aurelio Boldi, civiel-ingenieur te Rome, ontvingen wij een lijvige brochure, getiteld: „La Sistemazione del Centro Cittadino di Roma", uitgegeven door de Vereeniging van Italiaansche ingenieurs en architecten, en handelende over de regulee ring van het stedelijk centrum van Rome, de Piazza Colonna, voornamelijk bestudeerd in verband met de noodige verbinding van dit centrum met de voornaamste wijken der stad.

De schrijver geeft daarin o. a. een overzicht van de verschillende oplossingen van dit belangrijk vraagstuk, die sedert 1872 zijn gepubliceerd.

Wellicht zijn wij binnenkort in de gelegenheid onze lezers daaromtrent uitvoeriger mededeelingen te doen.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Vergadering op 26 Januari 1901.

De vice-voorzitter, de heer J. N. Kruizinga, opent de vergadering, heet de leden welkom in het nieuwe jaar en spreekt daarbij den wensch uit, dat zij zooveel mogelijk de belangen der bouwkunst mogen behartigen, opdat zij aan het einde van het jaar met voldoening op hunne werkzaamheden kunnen terugzien.

Na voorlezing en goedkeuring der notulen wordt wegens het bedanken van den heer G. Hoekzema Kzn. tot lid van het bestuur benoemd de heer P. v. d. Wint, die de benoeming aanneemt.

De fung. voorzitter deelt vervolgens mede, dat er een schrijven is ingekomen van den heer J. H. W. Leliman, waarbij is gevoegd een adres, door hem gericht aan Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken. In dit adres licht de heer Leliman breedvoerig toe, waarom hij het hem toegedachte accessit in den „Prix de Rome" van 1900 niet *kan* aanvaarden.

Voor kennisgeving aangenomen en ter beschikking van de leden gelegd.

Voor prijsvraag — 5 arbeiders woningen — worden tot leden der jury gekozen de heeren W. A. Hof, H. Ibelings, A. Jansen, J. N. Kruizinga en E. van der Zaag.

Daarna houdt de heer Oscar Keip eene interessante lezing over het metaal aluminium, waarvan hij vele bijzonderheden mededeelt, welke hij, voor zooverre hij niet uit eigen ervaring spreekt, hoofdzakelijk aan enkele Duitsche vakbladen ontleend heeft. Daar het aluminium tot dusverre moeilijk uit zijne verbindingen is af te scheiden, heeft het nog steeds een hoogen prijs. (In 1884 1 K.G. (niet verwerkt) *f* 50; thans *f* 3.) De prijsverlaging was een gevolg van eene geheel nieuwe bereidingswijze; n.l. de electro-chemische bereiding, waarvoor van den waterval van Schaffhausen gebruik is gemaakt.

Tegen de alcolisch reageerende vloeistoffen is aluminium niet bestand, zoodat het dus in zoepwater b. v. oplost. Ten opzichte van salpeterzuur gedraagt het zich verschillend, dit hangt van de dichtheid af. Zout en azijn tasten het niet aan; voor het maken van huishoudelijke artikelen is aluminium dus zeer geschikt. In geen geval vormt het vergiftige verbindingen.

Aluminium laat zich hoogst moeilijk soldeeren, van de zeer vele recepten hierroor voldoet nog geen enkele.

In de lithographie vervangen de aluminiumplaten met succes de steenen; het aluminiumpoeder is zeer geschikt voor het bronzen.

Door het noemen van eenige proeven en het laten zien van het lichte metaal in verschillenden vorm verduidelijkte de heer Keip zijne lezing, waarvoor hem bij monde van den vice-voorzitter den dank der vergadering wordt gebracht.

Beantwoording vragen:

I. Wat is het beste middel om de gehoorigheid tusschen twee verdiepingen tegen te gaan?

Antwoorden:

1. Het leggen van eene ijzeren balklaag, waartusschen troggewelven gemetseld worden. Deze moeten aangevuld worden met zand, goed sluitende tegen den onderkant van den vloer, die op deze balklaag wordt aangebracht.

2. Eén laag drijfsteen, nog beter 2 lagen, goed vol en zet gemetseld in kalkmortel, en zoo aangebracht op een vloertje van 2 c.M. hout, dat er tusschen plafond en vloertje spouw blijft, tevens spouw tusschen den bovensten vloer en drijfsteen.

De prijs is ± met eene platte laag drijfsteen per M² *f* 2 en 2 platte lagen *f* 3,12. Het is brandvrij.

3. Kurksteen gelegd in 2 lagen, ieder ± 3 c.M. zwaar, de onderste laag dwars tusschen de balken, gestound door latten en de 2de laag langs de naden aan elkaar gewerkt en overgoten met heete steenkoolpek. De prijs zal ± *f* 3 zijn.

4. Slakkewol, zaagsel, zeegras, turf is minder aanbevelenswaardig om verschillende redenen.

II. Welke soort hout is het meest aan te bieden voor sluisdeuren. Amerik. grenen, Eiken- of Teakhout, in aanmerking genomen, dat de prijzen respectievelijk *f* 60, *f* 100, *f* 150 per M³ zijn?

Antwoord:

De ondervinding ten opzichte van teakhout voor sluisdeuren loopt slechts over een tiental jaren, zoodat de commissie hierover nog geene gevestigde meening kan hebben. (Hier in 't Noorden zijn eenige sluizen van djattihout (Javateak) gemaakt.)

Amerik. grenen is geen best materiaal, na 10 à 15 jaren verbreekt het voor sluisdeuren geheel, waar het niet jaarlijks flink geteerd of geverfd kan worden. Daarom wordt het door den Provincialen Waterstaat niet meer gebruikt.

Eikenhout is een zeer goed materiaal, maar er moet streng op de soorten gelet worden, daar gebleken is, dat de meeste soorten Am. eiken er minder geschikt voor zijn.

Het beste is Rijnsch of inlandsch gegroeid eiken, het zoogenaamde boschhout. Dat kan ± 20 jaar mee.

Ten opzichte van vraag I merkt de heer Keip op, dat het gesponnen glas, de zoogenaamde glaswol, in alle opzichten is aan te bevelen, om de gehoorigheid tegen te gaan. De heer Janssen vindt het aanbrengen van vilt onder de balken een goed middel. Volgens den heer Ibelings bereikt men hetzelfde doel met een vinger dik touw.

Hierna wordt de vergadering, door eene tentoonstelling van plaatwerken opgeluisterd, gesloten.

TENTOONSTELLING TE GRONINGEN.

Van wege de Technische Vakvereeniging alhier werd in het Museum voor oudheden op jl. Zaterdag en Zondag eene verzameling bouwkundige teekeningen tentoongesteld, welke door het publiek kosteloos mocht bezichtigd worden. Volgens het programma dier tentoonstelling waren bijeengebracht een aantal ontwerpen, schetsen, opmetingen, enz. van den heer Anton J. Sanders, architect alhier, alsmede het ontwerp voor een krankzinnigengesticht voor de gemeente Triest, als antwoord op eene door die gemeente uitgeschreven Internationale prijsvraag, ontworpen door de heeren Anton J. Sanders bovengenoemd en J. J. van Wijckhuise te Rotterdam. Wij voegen hierbij, dat de heer Sanders alhier architect is bij den bouw van het nog in aanbouw zijnde stads-, provinciaal en academisch ziekenhuis, waarvan het maken der plannen en de verdere uitvoering, op last van den Minister, werd opgedragen aan den architect Van Nieukerken te 's Gravenhage.

Dank zij het vrij entrée werd deze tentoonstelling, voor Groningen, zeer druk bezocht. Dit drukke bezoek verdiende zij in vele opzichten. Daar was inderdaad veel te bezichtigen. Eene groote hoeveelheid teekeningen, het resultaat van een ijverige studie, veel werkkracht en veel talent. De hoeveelheid werk was te groot, om deze in een kort verslag in détails op te noemen. Wij kunnen daarom slechts stilstaan bij datgene, wat ons het belangrijkste scheen.

Zonder daarbij in een enkel opzicht eene afbrekende kritiek te willen, zullen wij ons veroorloven, bij sommige werkstukken stilstaande, enkele opmerkingen te maken. Wij noemen dan in de eerste plaats het ontwerp van een woonhuisgevel, een goed doorwerkt geheel, kostbaar van samenstelling, en een bijzonderen indruk makende, zoodat men zoude wenschen het uitgevoerd te zien.

Ten tweede een ontwerp voor een Ned. Herv. Kerk te 's Gravenhage, voor ons niet bijzonder treffend omdat wij eene Hervormde kerk ons niet anders willen denken dan met een architectuur, die alle motieven van Roomsche kerken buitensluit. Zeer zeker een moeilijk vraagstuk en daarom zeer geschikt voor een prijsvraag, waaraan dit ontwerp zijn ontstaan dankt.

Ten derde een ontwerp voor een schouwburg, een zeer uitvoerig ontwerp met een aantal uitstekende details, alles zeer aantrekkelijk en bijzonder vaardig geteekend en voorgesteld. Evenwel toch een schouwburg van architectuur, als alle anderen.

Ten vierde een zeer goed geslaagd ontwerp voor een fontein, breed en flink opgevat. Evenals dien woonhuisgevel zouden wij deze gaarne zien uitgevoerd.

Ten vijfde een project indertijd ontworpen voor de tentoonstelling, betrekking hebbende op het Hotelwezen. Het trekt zeer de aandacht, door den omvang van het plan, doch de architectonische behandeling wilde ons niet bevallen. Eene vereeniging van Renaissance en Middeleeuwsche motieven, welke zelfs door Dr. Cuypers meermalen met ongunstig gevolg is beproefd, is bij dit ontwerp evenmin gelukkig geslaagd.

Ook de op een en meer teekeningen voorgestelde boekenkast, scheen ons niet gelukkig van opvatting. Deze kast kan evenzeer voor een buffet worden aangezien; ook trof ons aan dit ontwerp de opeenhooping van pilasters.

Dan zagen we met belangstelling het zeer uitgebreide plan van het reeds genoemde krankzinnigengesticht, ontworpen voor de gemeente Triest. Zeer zeker een hoogst belangrijk en vooral omvangrijk werk. 't Kan zijn dat het aan ons heeft gelegen, maar de totaal-indruk die wij en meerderen met ons verkregen was niet schitterend, vooral wat de architectuur betreft. De arbeid van vier handen was duidelijk te bespeuren; overigens werkten de bekende witte lijnen op blauwen grond ook niet mede om dit tentoongestelde werk op zijne waarde te kunnen schatten. Vervolgens No. zooveel (de lezer gelieve maar in te vullen) eene uitmuntende teekening van het poortje op het Binnenhof te 's Gravenhage en eene uitmuntende teekening van een rijksgebouw mede in den Haag; een belangrijke verzameling van ontwerpen van eerepoorten en straatversieringen, de moeite waard om te zien, om de eigenaardige opvatting van sommigen en de puntueele afwerking der teekeningen, en ten slotte nog vele andere ontwerpen, welke den ontwerper eer aan doen. In het algemeen is deze tentoonstelling hoogst nuttig en leerzaam voor de bezoekers geweest. Zij heeft tevens getoond dat de heer Anton Sanders een bekwaam architect is, een correcte werkkracht vertegenwoordigt en zich als een uitstekend pentoekenaar heeft doen kennen. Wij zeggen hem gaarne dank voor de gelegenheid, welke hij ons geboden heeft om met zijne belangrijke werkstukken kennis te maken.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— **Oud-Batavia.** Uit afbeeldingen en beschrijvingen is genoeg bekend, dat Batavia een paar honderd jaar geleden vele aanzienlijke woningen bevatte, meest gelegen aan de Tijgersgracht en aan de Groote Rivier, welke nu geslecht en geheel verdwenen of in kantoren en pakhuizen herschapen zijn. Het Bat. Nbld. deelt een en ander mede van de inrichting dier woningen en vermeldt dan het volgende:

„Het Bataviasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen is er in geslaagd een aantal van die oude meubels, van die met abondant houtsnijwerk versierde stoelen, banken, kasten en latafels met koperen hengsels, staande klokken, kaarskronen enz. in zijn bezit te krijgen, en het plan bestaat achter het museum een kamer te bouwen, die een goed denkbeeld zal kunnen geven van een ontvangkamer eener aanzienlijke woning van het oud-Batavia, met bovenlichten, à jour bewerkte blinden, rotanramen en wat dies meer zij.

„Het verzamelen van al die zaken heeft heel wat tijd en moeite gekost, vooral ook omdat er kapers zijn op de kust, want de lust tot verzamelen van oude meubels, oud porselein enz. is vaardig geworden over velen die vroeger tevreden waren met de meubels van onzen tijd. 's Genootschaps ijverige en onvermoeide conservator heeft zelfs tot Bantam zijn onderzoekingen uitgestrekt en is er eindelijk in geslaagd alles bijeen te brengen wat ons zal kunnen geven een getrouw beeld van de huiselijke omgeving van den aanzienlijken Batavia'schen compagniesdienaar uit de 17de of uit de eerste helft der 18de eeuw, overblijfselen van vroegere grootheid en kunst, vooral op het gebied van houtsnijwerk.

„De Molukken, de eilanden Ambon, Banda enz. zijn mede rijk aan overblijfselen van dien aard, en mr. Serrurier zoo daar ongetwijfeld veel kunnen verzamelen dat uit een historisch oogpunt groote waarde bezit. Doch 's genootschaps middelen laten dit helaas! niet toe."

— **Solo-werken.** In de Padanger van 3 Januari leest men. De adviezen en tegen-adviezen betrekkelijk de werken in de Solovallei, zijn thans ter behandeling ingekomen bij den Raad van Indië, welks meening zeker een belangrijken invloed zal oefenen op de eindbeslissing, waarnaar met spanning wordt uitgezien.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's GRAVENHAGE. Tengevolge van den laatsten storm, zoo meldt de „N. Rott. Courant", zijn de muren van twee in aanbouw zijnde huizen op den hoek van de Benthuijzer- en Raephor-tstraat aldaar ontzet. Deze muren waren een twintigtal meter hoog tot en met

de tweede verdieping op nieuwerwetsche wijze van één steen dikte opgetrokken. De voorgevel stond er nog niet in. De binnenlagen zijn thans gedeeltelijk ingestort en wat er van de muren was blijven staan, dreigt elk oogenblik mede omver te vallen. Alles moet onherroepelijk afgebroken worden. Bouwer is de heer van der Werre. Nagenoeg op dezelfde plaats stortte een paar maanden geleden van denzelfden bouwer eveneens bij een storm een in aanbouw zijnd huis in.

Ofschoon ons toeschijnt dat in dit bericht een kleine onjuistheid is ingeslopen, daar wij meenen, dat het Rotterdamsche bouwtoezicht wel niet zal toelaten, dat muren van een twintigtal Meters hoogte van één steen dikte worden opgetrokken, kan de menschlievende heer van der Werre het voorloopig met dit brevet van soliditeit doen.

Wij betwijfelen echter of tengevolge hiervan zijn „panden" onverhuurd zullen blijven.

Om het zoover te laten komen, dat de menschen niet in dergelijke revolutiekasten meer willen wonen, zullen er zeker eerst eenige met bewoners en al moeten instorten, wat tot heden gelukkig nog maar bij uitzondering is voorgekomen.

— In de groote benedenzaal van het Mauritshuis is tentoongesteld een „Stilleven", neer dr. Brodius in bruikleen afgestaan. Het behoorde vroeger aan Vosmaer, later aan Jacob Maris, welke het beiden voor een Rembrandt hielden. Met dezen heeft het echter niets te maken; men kan het stuk, dat geen naamteekening draagt niet nader definieeren dan „Hollandsche school omstreeks 1650". Aldus de „N. R. Ct." Het stuk is merkwaardig mooi, niet zoo zeer om de eenvoudige voorstelling (een opengeslagen boek in hoornen band, een doodshoofd, zandlooper enz.) als wel om de eminente wijze, waarop het geschilderd is.

Behalve eenige kleine veranderingen in 't Mauritshuis (o. a. het verplaatsen van eenige schilderijen uit de portretzaal beneden naar de trapzaal boven) dient vermeld, dat de in een der benedenzalen tentoongestelde reproducties door eene reeks van 84 nieuwe zijn vervangen, waaronder 36 fotogravures naar schilderijen uit de verzameling R. Kann te Parijs. Vooral Rembrandt, Jan Vermeer van Delft, Frans Hals en Rubens zijn in deze serie vertegenwoordigd.

— Op de tentoonstelling door werkende leden in Pulchri Studio te 's Gravenhage is voor H. M. de Koningin door de commissie van het Koninklijk subsidie aangekocht: no. 8, „Kooringang van de Groote Kerk te Breda" door Richard Bisschop; — no. 98, „In de Weide" van Willem Steelink; — en no. 113, „Strand te Scheveningen" van Ph. Windt.

— Aan de zorgen voor de opleiding van jongelieden in de electro-techniek heeft Nederland zich nog niet bezondigd. Wel wordt op de P. S. te Delft, voor een deel ook aan de universiteiten, de elektro-techniek gedoceerd, doch dit onderwijs is uitsluitend facultatief. En een inrichting ter opleiding van monteurs of werklieden-elektriciens, gelijk men die in het buitenland aantreft en daar bloeien, bestond tot nog toe in Nederland niet. Van daar dat Duitsche elektricians hier zeer gezocht zijn. Maar nu zal toch binnenkort in ons land een school in de elektro-techniek geopend worden, waarin de jongelui zoowel theoretisch als praktisch opleiding kunnen krijgen: het gebouw voor de electrotechnische ambachtsschool „Electra", te Amsterdam, Prinsengracht 886. Gister is deze instelling met een flink aantal leerlingen geopend.

AMSTERDAM. In een bijeenkomst van het Kon. Oudheidkundig Genootschap, onder voorzitterschap van Prof. Jhr Dr. J. Six gehouden in het Muntgebouw, stelde Mr. S. van Gijn, te Dordrecht, ter bezichtiging portretten en historieprenten, betrekking hebbende op het Huis van Oranje.

De heer Van Gijn had uit zijn zeer uitgebreide collectie slechts de weinig bekende en zeer leerzame prenten genomen, doch reeds deze vormden niet alleen een zeer belangwekkende, doch ook een vrij talrijke verzameling.

Met het oog op de omvangrijkheid der materie had de heer Van Gijn zich bovendien reeds beperkt door slechts die portretten en prenten ter bezichtiging te stellen, welke betrekking hebben uitsluitend op het stadhouderlijke tijdperk. (*Handelsblad*)

NIJMEGEN. De Raad heeft aan den heer L. C. Dumont, benoemd tot bouwmeester der gemeente Deventer, met ingang van 15 Maart eervol ontslag verleend als gemeente-adjunct-architect. Burg. en Weth. waren van oordeel dat voor de nieuw te benoemen adjunct-architect de eisch van te hebben de bevoegdheid van civiel en bouwkundig ingenieur niet meer moest worden gesteld. De Raad stemde daarmee in en bepaalde de aanvangsjaarwedde van den te benoemen adjunct-architect op *f* 1800.

Nog werd ter tafel gebracht een rapport van den gemeentearchitect, omtrent verbetering van den waterafvoer voor het ten westen van de voormalige vesting gelegen gedeelte van het dorp Hees, waar in de laatste jaren tal van woonhuizen, meerendeels arbeiderswoningen, zijn gebouwd en de aanleg van rioleering in verschillende wegen, ook met 't oog op de volksgezondheid noodzakelijk is. Hun voorstel tot uitvoering van het door den architect ontworpen rioleeringsplan en daarvoor toe te kennen *f* 88,000, door geldleening te dekken, werd aangehouden.

PERSONALIA.

— Door den Minister van Waterstaat zijn:

benoemd tot buitengewoon opzichter P. de Vries Jr., te IJmuiden, bij de werken voor het maken der opstellen der toegangsbruggen met hameigebinten en bewegingsinrichtingen voor de aanlegplaatsen van het stoompontveer te Velzen, en J. de Keuning bij de werken voor de opruiming van een gedeelte eener oerplaat in het voorwater van den IJsel beneden Wijhe.

— De heeren G. Versteeg, te Delft, en L. Zwier, te Amsterdam, zijn door Burg. en Weth. der gemeente Arnhem, voorgedragen ter benoeming tot adjunct-directeur der gemeentewerken.

— Bij kon. besluit van 30 Januari 1901 no. 60 zijn, met ingang van 16 Februari 1901,

benoemd tot opzichter der telegraphie van de 2e kl. G. A. Degens, G. A. Romijn, J. Haartsen en E. W. Beth, thans adspirant-opzichters der telegraphie.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter (uitvoerder), van goede getuigen voorzien, voor den bouw van een blok huizen. Fr. br., lett. Z N 547, *N. v. d. D.*

— Iemand van middelbaren leeftijd, aan een ijzergieterij en machinefabriek in Noord-Brabant, bekend met het machinevak en gewogen een gedeelte van het jaar te reizen. Salaris *f* 100 per maand. Br. met opgaaf van ouderdom en in welke betrekking werkzaam, onder lett. F O 415, N. v. d. D.

— Teekenaar aan een meubelfabriek, hoog salaris. Brfranco; lett. 9 O D, Alg. Adv.-Bur. Nijgh & Van Ditmar, Amsterdam.

— Eerste Machinist met 1 Maart voor het slachthuis te Nijmegen. Loon *f* 15 per week met vrije woning, vuur en licht. Inzending van stukken aan den burgemeester vóór 1 Februari.

— Bouwkundig opzichter, boven 25 jaar, aan gebouwen voor waterleiding en electrische verlichting. Adres J. A. van Dongen, architect, Breda. (*Zie adv. in No. 4.*)

— Machinetoekenaar, ook eenigszins met bouwkundig teekenen bekend, a. d. Nederl. Cacaofabriek te Helmond. Schriftelijke aanbiedingen met opgave van verlangd salaris a. h. kantoor der fabriek.

— Twee werktuigkundige ingenieurs, ter benoeming tot adjunct-ingenieur bij de exploitatie der Staatsspoorwegen in Nederlandsch-Indië, in het bezit van het diploma, bedoeld bij artikel 64 der wet van 2 Mei 1868 (Stbl. no. 50). (Voor verdere bijzonderheden zie men de Stct. no. 16.)

— Adjunct-architect voor de gemeente Nijmegen tegen 15 Maart. Aanvangsjaarwedde *f* 1800. Gezegelde adressen met stukken vóór 15 Februari bij den burgemeester.

— Een vertegenwoordiger voor Nederland voor La Société Hollando-Belge „l'Industrie Electrique" (Brevets Thury) Bd. Ansbach 147.

— Een persoon met kennis van vreemde talen en zoo mogelijk vertrouwd met de hout-agenteurbranche, door een Duitsch hout-agenteur- en commissiehuis, voor het oprichten van een „filiaal". Aanbieding onder lett B U 2486, aan „die Annoncen-Expedition" Rudolf Mosse, Bremen.

— Een opzichter der fitterij en straatverlichting, tevens belast met den magazijndienst. Brieven met verdere sollicitatiestukken vóór 6 Februari franco aan den directeur der gasfabriek te Enschedé.

CORRESPONDENTIE

— Aan anonyme schrijvers geven wij den raad hun postzegels te sparen, daar ongeteekende brieven, hoe belangrijk de inhoud ook moge schijnen, onverbiddelijk naar de snippermand worden verwezen. [RED.]

Ter tegemoetkoming aan den wensch van velen onzer abonné's, zijn door ons maatregelen genomen, „De Opmerker" te beginnen met No. 7, 16 Februari a. s. zooveel vroeger te doen verschijnen, dat het Blad uiterlijk Zaterdagavond zal worden besorgd. *De Directie.*

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING, MARNIXSTRAAT 360, AMSTERDAM.

2 Bouwk. teek., 20 en 22 j., ongeh., *f* 70 en *f* 70.
1 Bouwk. opz., 21 j., ongeh., *f* 70.
7 Opz.-teek., 21, 20, 24, 24, 27, 28 en 30 j., ongeh., *f* 60, *f* 70, *f* 80, ± *f* 75, ± *f* 175 ± *f* 85 en *f* 100.
1 Opz.-onderb., 43 j., geh., *f* 80.
1 Opz.-uitvoerder, 54 j., geh., *f* 100.
1 Werkt.-electr., 23 j., ongeh., *f* 70.
1 Mach.-teek., 22 j., ongeh., *f* 70.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

16de JAARGANG N°. 6. ZATERDAG 9 Februari 1901.

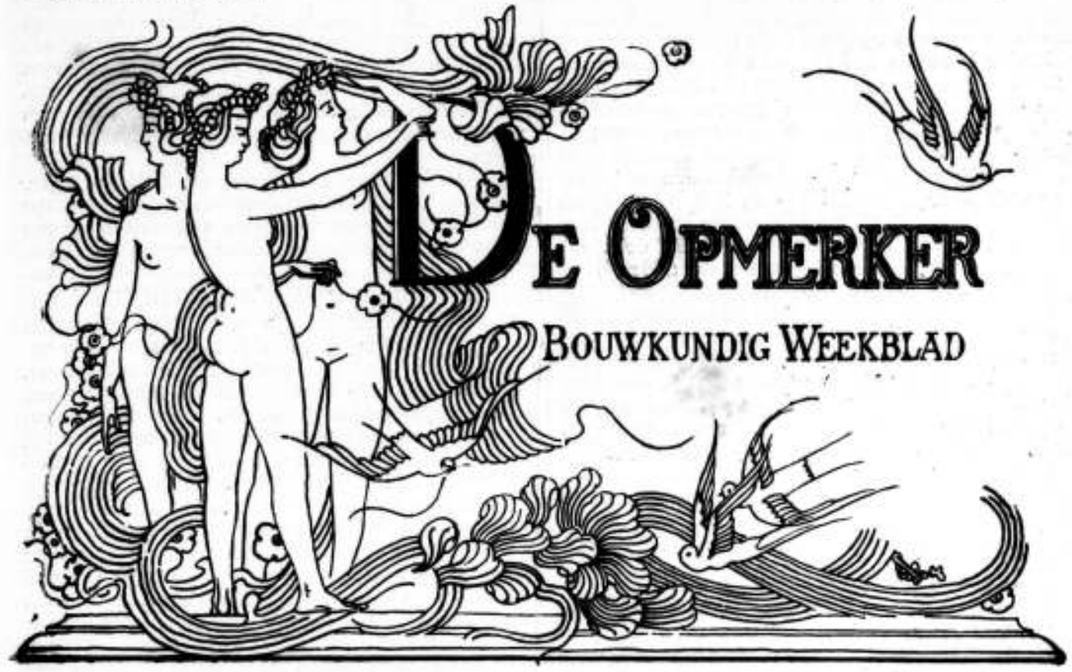

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Diemenstraat 205, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

DE BOUWKUNST DER NEGENTIENDE EEUW.

(Vervolg en slot van blz. 35.)

Tegenwoordig is men in de meeste beschaafde landen min of meer de nieuwe richting in de kunst toegedaan. Maar het is haast overal alleen de „gebruikskunst", waarin dit nieuwe zich uit. De scheppers dezer nieuwe richting zijn meest als schilders of architecten begonnen, en pas later tot het handwerk overgegaan. Men kan het den nieuwen kunstvoorwerpen wel aanzien, dat zij ontworpen zijn door menschen, die buiten het ambacht staan.

De architecten toonen zich over het algemeen meer conservatief. Toch zijn er hier en daar enkele, die pogen, aan den drang der historische stijlen te ontkomen.

In de eerste plaats moet München genoemd worden als een stad, waar men beproeft, nieuwe bouwkunst te maken. Men ontleent daar de motieven aan de Beiersche en Tiroolsche Renaissance, vermengd met Barok- en Rococo-elementen. De muren worden grootendeels bepleisterd. Sterk sprekende profillen vermijdt men, omdat de pleister-techniek die verbiedt. Waar ornament wordt gebruikt is het tamelijk vlak en met betrekkelijk geringe variatie aangebracht. Met de constructieve waarheid nemen de bouwmeesters het minder nauw, wat zich, al weder om de pleistertechniek, gemakkelijk laat verklaren.

Bespeurt men bij deze gevels en interieurs dikwerf de nawerking van Barok en Rococo, ook de Empirestijl, in gewijzigden trant en met modern-Engelsche motieven vermengd, vindt aanhangers. Weer andere architecten gaan uit van den vakwerkstijl der 16e eeuw, terwijl ook huizen met geheel vlakke gevels, gepleisterd of gevoegd, met roode pannendaken en groen verfwerk, naar Engelsche voorbeelden gevolgd, worden gebouwd.

Te Weenen speelt in de werkelijke architectuur de nieuwe richting nog bijna geen rol. De enkele architecten, die onder aanvoering van den talentvollen Otto Wagner, trachten modern te zijn, houden hun gevels zoo vlak mogelijk, brengen zelfs geen kroonlijst aan en laten de vensteropeningen vierkant. De gevels worden geheel gepleisterd en slechts van spaarzaam en uiterst vlak ornament voorzien.

In België dagteekent de nieuwe richting van 1894. Henri van de Velde, oorspronkelijk schilder, gaf haar aan. Vooral Horta en de nu pas overleden Hankar brachten haar uit de gebruikskunst naar de bouwkunst over. De grilligheden dier nieuw-Belgische school zijn hier in Noord-Nederland genoeg bekend. Wij behoeven er dus niet over uit te wijden.

De tijd ligt nog zoover niet achter ons, dat de leer van Viollet-le-Duc beschouwd werd als de kiem, waaruit een nieuwe bouwkunst zou voortkomen. Maar nu die architectuur, zij het dan ook pas langzamerhand zich begint te vormen, blijkt zij van gansch andere beginselen uit te gaan.

Overal, waar de nieuwe richting volgelingen vond, wendde men de blikken naar Engeland, waar het zaad, door Ruskin uitgestrooid, vrucht begon op te leveren. Het volgen van Viollet-le-Duc had, waar het geschiedde, slechts geleid tot een min of meer geslaagde herleving der middeleeuwsche kunst, waarin niets moderns te herkennen viel. De onmogelijkheid, om Viollet-le-Duc als basis voor een nieuwe kunst te gebruiken, wordt algemeen erkend.

Wie in korte woorden de leer van Viollet-le-Duc zou willen omschrijven, zou haar gevoegelijk die der versierde zichtbaar gelaten samenstelling kunnen noemen. Om op gelijke wijze de leer van Ruskin zoo kort mogelijk weer te geven, zou men kunnen zeggen,

dat ieder kunstwerk de eerlijke uitdrukking in schoonen vorm van den tijdgeest moet zijn.

Ruskin is ruimer van blik, dan Viollet-le-Duc, ofschoon beiden allerminst objectief oordeelen. Maar terwijl de Franschman alleen de dertiende eeuw bewondert en aan haar zijn regelen ontleent, zoodat de opvolging daarvan noodzakelijk tot de middeleeuwen moet terugvoeren, heeft de Engelschman een open oog voor de schoonheid, zooals zij zich in alle tijden openbaarde. Wel heeft hij een besliste voorkeur voor de Byzantijnsche en Romaansche kunst, doch dit verhindert hem niet ook het werk van andere tijdperken naar waarde te schatten.

De nieuwe kunst is, voor zoover de architectuur aangaat, in Noord-Amerika het verst gevorderd. Nergens in Europa kan men iets vinden, wat haar nabij komt. De Amerikaansche bouwkunst is uit den Amerikaanschen bodem gegroeid als een noodzakelijk gevolg van de Amerikaansche beschaving. Zij beantwoordt volkomen aan den eisch, die Ruskin stelt.

In een betrekkelijk nieuw land als Noord-Amerika, waar geen overleveringen bestaan, kon zulk een uitzonderlijk worden verkregen. Wij moeten afwachten, of, in deze eeuw, het oude Europa het even ver zal brengen.

Men is tegenwoordig overal zoekende naar een systeem, waarop de nieuwe bouwkunst zou kunnen rusten. Dit zoeken naar systemen is reeds zeer oud. Maar het vindt altijd slechts plaats in tijdperken, als de kunst niet bloeit, als er behoefte is aan iets, waar zij zich aan vast kan houden, om niet slap neer te vallen. Geen hulpmiddelen, geen voorschriften, geen regels, hoe uitvoerig en duidelijk ook aangegeven, kunnen tot het voortbrengen van een kunstwerk leiden. Het groote gevaar van systemen in de kunst is, dat daardoor bij velen de meening ontstaat, als zou talent gemist kunnen worden.

Wanneer wij zien, hoe de nieuwe kunst zich thans over een groot deel der beschaafde wereld uit, dan treft het ons, dat twee richtingen vallen te onderscheiden. De eerste richting wil het nieuwe tot elken prijs, en denst daarom voor de grootste zonderlingheden, ja zelfs voor wat als samenstelling ten eenenmale verwerpelijk is, niet terug. De volgers der tweede richting zoeken hun heil in de grootst mogelijke vereenvoudiging der vormen, in het weglaten van alle details. Een voorbeeld van de eerste soort is de nieuw-Belgische kunst; de nieuw-Nederlandsche behoort grootendeels tot de tweede.

De richting, die naar vereenvoudiging streeft staat in vele opzichten lijnrecht tegenover die, welke het grillige tot doel heeft. Maar overdrijving is er naar beide zijden. Wie al te sober wil zijn vervalt in nuchterheid, wie vóór alles corspronkelijkheid zoekt, eindigt met baar te zijn.

Er zijn sommigen, die aan de architectuur als kunst geen lang leven meer voorspellen. Zij meenen, dat, wanneer de bouwkunst uitsluitend op het sobere, het doelmatige, het goedkoope gaat doelen, zij ten slotte samen moet vallen met het ingenieursvak.

Ruskin wijst er met nadruk op, dat alle schoone bouwwerken, uit welke tijdperken dan ook afkomstig, meer bevogen, dan alleen te voldoen aan zekere eischen van nut of doeltreffendheid. Hij gunt de fabrieksgebouwen, de stationskappen, de spoorwegbruggen, de lichttorens en hun gelijken geen plaats onder de voortbrengselen van schoone bouwkunst.

Het is mogelijk, dat de tegenwoordige nieuwe kunst slechts een voorbijgaande mode zal blijken. Wat er uit haar voort zal komen, moet worden afgewacht. In de negentiende eeuw hebben de bouwmeesters vrijwel alle historische stijlen beproefd; niets sloeg aan en ten einde raad, bedachten zij, dat het tijd werd een nieuwe kunst toe te passen. Zij haalden die deels uit Amerika, deels uit de gebruikskunst, die zich reeds tamelijk zelfstandig ontwikkeld had, en de den soms hunne armoede van geest als iets heel bijzonders voorkomen.

Wij zullen ons niet aan een voorspelling wagen. Laat ons hopen, dat de bouwkunst, die in de 19e eeuw tot een zoo laag peil was gedaald, in de 20e eeuw tot vernieuwden bloei moge komen.

EEN DUITSCH RESTAURATIE-PLAN.

Historische kasteelen zijn in den tegenwoordigen tijd lastige bezittingen. In de jaren die achter ons liggen, toen zoo goed als niemand zich om die grauwe, met mos en klimop begroeide, steenmassa's, in meer of minder gevorderden staat van verwaarloozing, bekommerde, was dit anders en behoorde het er zoo bij, dat elke edellijke familie er ergens zulk een, liefst op een berg of rots gelegen ruine op nahield, die terecht of ten onrechte dienst deed als het stamslot.

Het was een luxe, die betrekkelijk weinig kostte, en hoe meer men het liet vervallen, hoe schilderachtiger het er ging uitzien, hoe meer de romantische fantaisie er van maken kon wat zij wilde en het was in die dagen toch alleen het schilderachtige en romantische, waarvoor men oog had.

Maar de tijden zouden veranderen.

De restauratie ideeën van de negentiende eeuw begonnen allengs ingang te vinden, men begon, wat tot dien tijd toe nog maar bij uitzondering het geval geweest was, in de bouwvallen historische documenten te zien, en dientengevolge werden aan de bezitters daarvan zedelijke verplichtingen opgelegd, waaraan zij vroeger nooit gedacht hadden.

Die eigenaars, welke weinig gevoelden voor de historische of wetenschappelijke waarde hunner eigendommen, of voor wie de kosten van een behoorlijk onderhoud, nog daargelaten een geheele of gedeeltelijke restauratie, op den duur bezwarend werden, begonnen zich langzamerhand daarvan te ontdoen en op die wijze zijn vele oude overblijfselen in handen van den slooper gevallen en dit gebeurt nog af en toe, wanneer niet Rijk of Gemeente zich genoopt gevoelen de zorg voor het monument op zich te nemen, indien daarvoor ten minste termen aanwezig zijn, en, wat nog van meer gewicht is, ook fondsen, want bij den druk, die alom op de staatsbegrootingen wordt uitgeoefend door de hoofdstukken Oorlog en Marine, is veelal zelfs de Staat niet bij machte beslag te leggen op alle monumenten en de gemeenten verkeeren in dit opzicht vaak, wat vrijheid van handelen aangaat, in nog ongunstiger omstandigheden dan particuliere eigenaren.

Een niet onaardig voorbeeld van een handige wijze, waarop men zich van dergelijke lastige verplichtingen kan ontdoen is onlangs gegeven door den raad der stad Schlettstadt in den Elzas. Deze stad, wellicht meer bekend om hare oude kerken en vakwerkgevels, was namelijk ook eigenares van de nabij gelegen ruine Hohkönigsburg, het voormalig slot der graven van Thierstein, een typische vesting in hoofdzaak, ofschoon er ook nog Romaansche resten zijn aan te wijzen, uit laat-Gothischen tijd, namelijk het laatste vierde deel der vijftiende eeuw.

Toen in Mei 1899 Keizer Wilhelm II bij zijn bezoek aan het Rijksland ook te Schlettstadt kwam, maakten de slimme burgers van die stad van deze gelegenheid gebruik, om de burcht aan Zijne Majesteit ten geschenke aan te bieden.

De schenking werd aanvaard, de stad was daardoor van de bezwarende onderhoudsplichten bevrijd en tevens was de belangstelling voor de ruine in vroeger ongekende mate opgewekt, terwijl ook de kans op herstelling in een vroegeren staat aanmerkelijk was toegenomen.

Dat men zich in een en ander niet vergist had, bleek reeds spoedig uit den toevloed van belangstellende vreemdelingen, die de nieuwe attractie van Schlettstadt's omgeving niet onbezocht lieten en tevens uit de opdracht door den Keizer gegeven, aan den door zijn werk „Die Deutschen Burgen" bekenden architect Bodo Ebhardt, om een uitvoerig onderzoek in te stellen en plannen voor een algeheele restauratie te ontwerpen.

De nieuwe keizerlijke bezitter zal in den beginne wel gevoeld hebben, dat hij hier min of meer de dupe van de historie was. Op politieke gronden kon het geschenk zeer moeilijk worden geweigerd, en aan de met de aanvaarding verbonden verplichtingen kon de nieuwe bezitter zich minder dan iemand anders in het geheele rijk onttrekken.

Het geschenk, als een private bezitting aangemerkt te zien, lag niet in de bedoeling der daarbij betrokken partijen en met veel tact werd de zaak zoo ingekleed, dat de burcht als nationaal monument van het Duitsche Rijk en meer bepaald van de rijkslanden zou worden gerestaureerd en bestemd tot een nationaal museum.

In de kosten, geschat op totaal 1.500.000 Mark zal de Keizer 100.000 Mark uit eigen middelen bijdragen en wordt een som van 1.400.000 Mark van het Rijk en de Rijkslanden gevraagd, te verdeelen over 5 à 6 jaren.

De *Deutsche Bauzeitung* die een en ander over de thans door Bodo Ebhardt gemaakte ontwerpen publiceerde, kan zich in 't algemeen wel met een regeling als boven omschreven vereenigen, al ontveinst zij zich niet, dat er in de landsvergaderingen ook wel stemmen tegen de plannen zich zullen verheffen.

In het artikel aan de zaak gewijd, heeft zij gelegenheid gevonden zich nog eens uit te spreken over restauratie in het algemeen, in woorden, die o. i. de thans in Duitschland, zoo niet algemeen, dan toch in een wijden kring heerschende begrippen over dit teedere punt weergeven als volgt:

De beschouwingen over de doelmatigheid van de restauratie onzer oude burchten zijn nog geenszins gesloten, en al komt men in elk bijzonder geval op dit punt tot een bijzondere conclusie, zoo moet men toch in het algemeen aannemen, dat restauraties als die van den Marienburg en van het Heidelberger slot als uitzonderingsgevallen zijn te beschouwen en men zich overigens in hoofdzaak er toe bepalen zal, de burchten zooveel mogelijk in hun tegenwoordigen toestand te bewaren.

Ook Ebhardt onttrekt zich niet aan deze algemeen verspreide opvatting; hij ontveinst zich niet, dat de restauraties vele vijanden hebben, dat het moeilijk is verleden tijden weder terug te roepen en het verdwenene, zooals het eenmaal was, weder op te richten.

Vele restauraties der laatste tientallen jaren, de beroemdste niet uitgezonderd, zijn geenszins navolgenswaard en doen de kunstvrienden voor elke oude burcht waarvoor verbouwingsplannen worden opgemaakt, het ergste vreezen.

Intusschen heeft de natuurwetenschappelijke methode, welke onze tijd beheerscht en welke op zegenrijke wijze ook op de studie der oude monumenten is toegepast, de grondslagen van het onderzoek aanmerkelijk versterkt en wanneer wij ook met Ebhardt niet zoover mede meenen te mogen gaan, waar hij gelooft, dat het gelukken moet, door strenge vergelijkingen binnen een veelomvattend bouwgebied, door zorgvuldige waarneming van het op zich zelf staande en door grondige archievenstudie een grondslag te vormen, waarop het oude beeld, tot in bijzonderheden getrouw, weder op te richten zou zijn, zoo is toch heden ten dage het gevoel overheerschend, dat het bij de restauraties niet meer tot de onmogelijkheden behoort, het tijd- en stijlkarakter van het werk met zekerheid weer te geven, ook wanneer belangrijke deelen ontbreken. Dat op dit karakter die nauwkeurigste waarneming der onderdeelen van invloed, ja van kenmerkenden invloed is, kan niet ontkend worden. De vergelijkende studie heeft echter de middelen aan de hand gegeven ontbrekende details getrouw in den stijl te completeeren.

Op deze gronden kan men ook met Ebhardt instemmen, wanneer hij gelooft, dat de Hohkönigsburg, trots hare beduidende beschadigingen, maar ook dank hare belangrijke overblijfselen, weder zoo te kunnen herstellen, dat de burcht uit een kunstoogpunt bevredigt en het toe te voegen nieuwe tot onbeduidende onderdeelen beperkt blijft.

Volgens het artikel, waaraan het vorenstaande is ontleend, zijn de plannen van Ebhardt met de grootste zorg voorbereid en met groote uitvoerigheid uitgewerkt en mag hier een werk worden verwacht, waarbij de verschuldigde piëteit niet uit het oog is verloren en dat historische en kunstkritiek goed kan doorstaan. Waarlijk het vraagstuk is rijk aan klippen en gelegenheden om verleid te worden tot dichterlijke vrijheden.

Bij den architect is de grootste zelfbeheersching en de meest conscientieuze vergelijkende studie noodig, om de kunstenaarsphantasie binnen de enge grenzen te houden, die haar voor zulke ondernemingen onvoorwaardelijk zijn voorgeschreven.

ROMEINSCHE PLANNEN.

In ons vorig nummer gaven wij een korte aankondiging van een vlugschrift, door den civiel-ingenieur Marc' Aurelio Boldi gewijd aan de vraag, hoe men te Rome aan de eischen van het hedendaagsch verkeer kan tegemoet komen, door in het bijzonder het midden der eeuwige stad gemakkelijker bereikbaar te maken. Dit vlugschrift is een overdruk uit de „Annali della Società degli Ingegneri ed Architetti italiani".

Evenals de meeste hedendaagsche Italiaansche boeken maakt ook dit, als men het voor zich legt, een ietwat zonderlingen, ouderwetschen indruk. Zoo wat druk, papier als illustraties aangaat, staat het op hetzelfde standpunt, als wat men hier te lande een veertig jaar geleden innam. Wij zijn het nu anders en beter gewend. Maar de inhoud is belangwekkend genoeg, om het minder aangenaam uiterlijk van het boek te doen vergeten.

Ieder, die te Rome geweest is, weet, dat de Piazza Colonna vrijwel het middenpunt der stad vormt. Dit plein is te vergelijken bij den Dam te Amsterdam, zooals die zich vóór 1870 vertoonde. Gelijk daar de Nieuwendijk, zoo gaat hier het Corso naar de Piazza del Popolo noordwaarts, terwijl de Kalverstraat, als het Corso naar de Piazza Venezia, zuidwaarts leidt. Het Corso is wel wat breeder, dan de genoemde Amsterdamsche straten, doch moet toch, vergeleken met de hoofdwegen van andere steden, smal genoemd worden. Naar de overige windstreken gaat een warnet van nauwe straatjes, zoodat een flinke weg van het oosten naar het westen, gelijk te Amsterdam

nu door Damstraat, Raadhuisstraat en het dempen der Rozengracht verkregen is, te Rome ontbreekt.

De heer Boldi zet zijne denkbeelden over de oplossing der vraag uiteen. Hij begint met eenige historische bijzonderheden, die in vele opzichten belangrijk genoemd mogen worden.

Reeds in den bloeitijd van het Romeinsche Rijk bestond, ter plaatse waar nu de Piazza Colonna is, een rechthoekig forum, dat door de Via Flammia, het tegenwoordig Corso, doorsneden werd. Aan de noordzijde van dit forum stond de tempel van Marcus Aurelius, en ten zuiden daarvan was de eerezuil van dien Keizer aanwezig, die nog overeind staat en aan het plein zijn naam gaf. Het antieke plein, dat 161 M. lang en 83.50 M. breed was, werd door een galerij omgeven van de Composiet-orde.

De zuil werd opgericht in het jaar 180, ter herinnering aan de overwinningen van Marcus Aurelius op de Marcomannen. De omgeving werd in den lateren Keizerstijd veranderd, en in de middeleeuwen was de zuil reeds het eenig overblijfsel van de vroegere pracht. Ook ging de stad Rome meer en meer achteruit. In 1377 telde zij nog slechts 17.000 inwoners, terwijl zij er, tijdens het Keizerrijk, wel een millioen had gehad.

Rome zag er in dien tijd, en zelfs nog in de 16e eeuw, geheel anders uit dan tegenwoordig. De Piazza Colonna was er niet. De oude forum van den Keizer was langzamerhand geheel door onaanzienlijke huizen ingenomen, uit wier midden de zeer beschadigde eerezuil omhoog rees. Paus Gregorius XIII, die den Gregoriaanschen kalender invoerde, was de eerste, die dit stadsdeel eenigszins deed verfraaien. Hij liet door Giacomo della Porta aan de zijde van het Corso de ovale fontein maken, die men daar thans nog ziet, en die in 1585 voltooid was.

Doch pas Paus Sixtus V liet, vier jaren later, de huisjes om de zuil wegbreken, en de zuil herstellen. Aan de zuidzijde was, op den hoek van het Corso, omstreeks 1540 het Palazzo Ferraioli gebouwd, naar de plannen van den architect Pepparelli. Door latere veranderingen heeft dit paleis echter zijn 16e eeuwsch karakter verloren. Het Palazzo Chigi, aan de andere zijde van het plein, is door Carlo Maderna in het begin der 17e eeuw voltooid.

In het jaar 1889 werden het Palazzo Piombino en de huizen, die daaraan grensden, door de stad Rome aangekocht en afgebroken, zoodat het plein de dubbele grootte van vroeger kreeg, en de kerk Santa Maria in Via er op uitkwam. In dezen toestand bevindt het plein zich nog op het oogenblik.

Ofschoon Rome nog geen 400.000 inwoners telt is er een zeer druk verkeer. Allerlei middelen van vervoer zijn voortdurend in gebruik en in het bijzonder de rijtuigen vinden veel aftrek. Op Zon- en feestdagen gaan de rijtuigen in twee langzame files het Corso op en neer, en de drukte is ook op weekdagen veel grooter, dan een Hollander gewend is.

De aanleg van Rome, met zijn vele en nauwe straten, is op zulk een verkeer niet berekend. In de pauselijken tijd, behoefde aan de eischen, die het moderne leven aan een stad stelt, nog niet voldaan te worden, omdat er te Rome toen nog geen modern leven was. Maar sedert de eeuwige stad de residentie der Italiaansche Koningen is geworden, veranderde haar karakter. Een breede weg van het oosten naar het westen werd door de nauwe straatjes aangelegd, terwijl de monumenten bij dien aanleg zooveel mogelijk gespaard werden. Dit is de Via Nazionale, die bij het spoorwegstation begint, en, na de Piazza Venezia gekruist te hebben als Corso Vittorio Emanuele zich in de richting van de St. Peterskerk voortzet. Langs deze boulevards snorren de electrische trams, en bewegen zich tallooze omnibussen en rijtuigen.

Er is echter ongetwijfeld behoefte aan een korteren weg, daar de tegenwoordige een groote bocht maakt. De Via del Tritone, die op de Piazza Colonna begint, en op de Piazza Barberini eindigt, is vrij breed en de Via San Nicolo da Tolentino, die van het laatste plein naar de Piazza delle Terme gaat, is ook tamelijk voldoende. Aan de westzijde van de Piazza Colonna ontbreekt echter een behoorlijke weg naar den Tiber.

Om dien te verkrijgen, wil de heer Boldi van de Piazza di Monte Citero, welke als het ware een voortzetting van de Piazza Colonna is, een verbindng maken naar de Via dei Coronari, waarbij hij grootendeels de Via delle Coppelle en de Via Capranica volgt. Deze weg zou een breedte van 18 meter ongeveer verkrijgen, en door een tweede, welke van de Piazza Navona naar den Ponte Umberto Primo gaat, een onmiddellijke verbindng tusschen de Piazza Colonna en het Paleis van Justitie vormen, dat nu aan de overzijde van den Tiber naast het Castello Sant' Angelo in aanbouw is.

Het denkbeeld heeft veel aanlokkelijks; gebouwen van groote architectonische waarde behoeven niet gesloopt te worden. De fraaie Renaissance-kerk Sant' Agostino, zoo vermaard om de beeldhouwwerken van Jacopo Sansovino, die nu in den doolhof van straatjes verscholen ligt, zou zich beter voordoen dan thans. De kosten, aan de uitvoering van dit plan verbonden worden op 2.680.700 lire geraamd.

De heer Boldi wil, in verband met dezen nieuwen weg, ook de Piazza Colonna wijzigen, en wel door de Via Colonna, de nauwe straat naast het bekende koffiehuis Specchi, te verbreeden, de Via dei Bergamaschi eveneens te verruimen, en zoo de Piazza di Pietra, waar zich de fraaie antieke zuilen van de Dogana bevinden, bij het plein aan te trekken. Daarenboven wil hij de Chiesa dei Bergamaschi sloopen, en ook een groot gedeelte van het Palazzo Ferraioli doen verdwijnen, om [illegible] zuil van Marcus Aurelius in de as van het plein komt. Deze laatste veranderingen komen ons minder noodig voor. Kerk en paleis hebben te veel kunstwaarde, dan dat men ze zoo maar zou mogen opofferen

Reeds sedert jaren bestaat te Rome het plan, een tunnel te maken onder den heuvel van het Quirinaal, om zoo een verbinding te krijgen va de Via Nazionale naar de Via del Tritone. In verband met dien tunnel stelt de heer Boldi voor, de Via Minghetti, een breede straat, die op het Corso, dicht bij de Piazza Colonna begint, door te trekken tot de te vergrooten Piazza de Trevi, en dit plein door een straat van gelijke breedte met de Piazza Barberini te verbinden. Ook hier is slechts een breedte van 14 M. tusschen de gevels aangenomen, dus nog niet de helft van die der Sarphatistraat te Amsterdam, wel een bewijs, dat men te Rome geen hooge eischen stelt. De aanleg van een straat als deze zal bij hen, die meenen dat de Piazza Trevi, omdat daar de schoonste fontein van Rome staat, niet moet veranderd worden, geen toejuiching vinden. De kosten, die 1.509.410 lire zullen bedragen, zijn zeker aanzienlijk genoeg, om over dit plan nog eens ernstig na te denken.

Een tweede denkbeeld van den schrijver, om naast de smalste helft van de Via del Tritone een tweede straat te maken, die de Via Due Macelli met de Piazza dei Capuccini verbindt, schijnt gelukkiger. Er wordt dan tevens het voordeel verkregen, dat de Piazza de Spagna, waarvan de Via Due Macelli de voortzetting is, een goede verbinding krijgt met de Piazza Barberini, waarmede de Piazza Capuccini één geheel uitmaakt. Zelfs ware bezuiniging te verkrijgen, door de nieuwe straat te doen eindigen bij de Via Sistina, welke een tamelijk voldoende breedte heeft. De kosten worden geraamd op ruim 1 millioen lire.

In de berekeningen van den heer Boldi ziet men, dat hij, als te onteigenen oppervlak slechts neemt, datgene, wat door de geprojecteerde straten wordt ingenomen, doch buiten beschouwing laat de schade, die de eigenaars der gebouwen hebben, doordat hunne bezittingen geheel waardeloos worden, zoolang zij geen nieuwe huizen zetten. Misschien is de verbetering van stand zóó groot, dat daardoor de schade vergoed wordt.

Wanneer de heer Boldi deze verbeteringen en meer niet had voorgesteld, dan zou men hem in vele opzichten kunnen bijvallen. Doch hij heeft zich ook op esthetisch gebied willen bewegen, en een plan gemaakt voor de bebouwing van het terrein, dat door het sloopen van het Palazzo Piombino is vrijgekomen.

Hij heeft zich dit gebouw gedacht met twee voorspringende vleugels, en met twee doorgangen. Zoo wat ontwerp als wat teekening aangaat is de heer Boldi hier echter beneden de meest bescheiden eischen gebleven. Grieksch-Dorische zuilen beneden, dan Jonisch pilasters, eindelijk een attiek, dit zijn elementen, waaruit niet veel nieuws of belangrijks kan voortkomen. De wijze, waarop de ontwerper de hoekdoorgangen behandeld heeft, is bepaald kinderachtig.

Het is wel eigenaardig, dat Italië, hetwelk nog in de 18e eeuw zulke bekwame architecten bezat, thans in de bouwkunst niets beteekent. Men krijgt maar zelden iets van haar te zien. Dit weinige doet echter niet naar meer verlangen.

W.

EENE TENTOONSTELLING.

Tentoonstellingen van bouwkunst trekken nooit veel publiek. Moet men het den menschen kwalijk nemen, dat zij er niet komen? Deze vraag kan nauwelijks bevestigend beantwoord worden, want de bouwkunst leent zich tot expositie slecht. Haar voortbrengselen laten zich niet verplaatsen men kan den bezoekers eener tentoonstelling slechts afbeeldingen van de eigenlijke kunstwerken te aanschouwen geven.

Die afbeeldingen zijn gemaakt op de conventioneele wijze die, al van ouds, onder architecten gebruikelijk is. Projecties, het zij dan geometrische of perspectievische, worden gekleurd, gearceerd of op andere manier opgewerkt. In de laatste jaren heeft ook de fotografie bij het afbeelden van uitgevoerde bouwwerken goede diensten bewezen. Doch ook de fotografie geeft slechts gebrekkig de werkelijkheid weer, omdat zij niet vermag de kleuren, die toch zulk een groote rol spelen, vast te houden.

Een tentoonstelling van bouwkunst staat gelijk met een tentoonstelling van muziek. Slechts enkelen, die zeer goed op de hoogte van hun vak zijn, kunnen zich door het lezen van partituren of teekeningen, een voorstelling van de bedoelingen der componisten of architecten maken. Dit weet het publiek en daarom blijft het van zulke tentoonstellingen weg.

In het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst zijn nu de inzendingen geëxposeerd, die verleden jaar naar Parijs gingen om de eer der Nederlandsche architectuur op te houden. Dat men daar wel in geslaagd is zouden de gouden, zilveren en bronzen medailles kunnen bewijzen, die bijna aan alle inzenders zijn ten deel gevallen, als het niet bekend was, dat de toekenning van zulke eerepenningen op wereldtentoonstellingen pondsponds-gewijze pleegt te geschieden. Wij hebben er dan ook nog niet van vernomen, dat de bekroonden zich op hunne onderscheidingen iets hebben laten voorstaan.

Wat zullen, ondertusschen, de buitenlanders, op wier oordeel wij misschien meer gesteld zijn, dan het verdient, van onze bouwkunst, zooals zij zich ter wereldtentoonstelling deed kennen, gezegd hebben? Wij vermoeden, dat de weinige vakbroeders, die zich in de zalen der architectuur waagden, al gauw een lesje in de aardrijkskunde zullen hebben gekregen, daar zij bemerkten, dat Nederland blijkbaar tusschen Engeland, België en Duitschland in moest liggen. Immers onder de Nederlandsche architecten zagen zij er die de Britsche stijfheid, de Belgische grappenmakerij, de Duitsche schoolschheid als hoogste ideaal poogden nabij te komen.

Kamers als gevangenissen met gevoegde muren en rechtlijnige ongemakkelijke meubelen daarin, gevels zoo droog als gort — daar is een Engelsch luchtje aan. Cafés, heerenhuizen en winkelhuizen met macaroni-ornament — zij doen aan België denken. Kerken en andere bouwwerken streng in stijl — men kan ze in Duitschland niet correcter zien.

Maar waar zijn nu de Hollandsche eigenaardigheden? Alleen enkele oudere werken, waarmede de inzenders, blijkbaar aarzelend, soms haast schoorvoetend, zijn konen aandragen, omdat zij niets meer moderns in voorraad hadden, toonen die. En toch is het wel zeker, dat de buitenlanders juist deze Hollandsche werken, geïnspireerd op de voortbrengselen onzer architectuur tusschen 1580 en 1630, de meest aantrekkelijke zullen hebben gevonden. Om nieuw-Engelsche, nieuw-Belgische of nieuw-Duitsche kunst te leeren kennen, zal geen vreemdeling ons land bezoeken.

Kan de traditie, die kort na 1630 ter onzaliger ure hier te lande verlaten werd, omdat men Italië en Frankrijk wilde naäpen, juist zooals men het nu Engeland, België en Duitschland doet, niet weer worden opgevat? Nederlanders blijven toch Nederlanders, al volgen zij buitenlandsche modes na.

Bij het bezichtigen dezer tentoonstelling van Nederlandsche architectuur zullen de vreemdelingen van de vaderlandsliefde onzer hedendaagsche bouwkunstenaars geen hoog denkbeeld hebben gekregen.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van Vrijdag 25 Januari 1901.

In deze vergadering hield de heer H. L. Boersma van 's-Gravenhage een voordracht over „Veredeling van het ambacht, middelen daartoe". Spreker beschreef wanneer men taalkundigen raadpleegt wat verstaan moet worden onder ambacht, dat men dan wordt verwezen naar de middeleeuwen, dat er toen reeds verschil bestond tusschen ambachts- en handwerkslieden. Onder handwerken werden verstaan de eenvoudigste werken, terwijl onder ambachten werden verstaan die werkzaamheden, die ten dienste van de bouwkunde kwamen, zooals metselen, timmeren, smeden, enz. Spreker deed opmerken dat men altijd hoort van bouwkundige en niet van werktuigkundige ambachten, echter met enkele uitzonderingen, waarna er op werd gewezen dat, in tegenstelling van wat men zou denken, de intrede van den stoom daarin geen verandering bracht.

De toepassing van machines in het bedrijf komt niet ten nadeele van het ambacht, doch kan wel ten nadeele van het bedrijf komen, daar door de machines de vakman wel eens werktuigelijk wordt. Daarom moet de vakman trachten de machine aan zijn dienst ondergeschikt te maken. Verder deed spreker uitkomen, dat het ambacht een edel en voor het dagelijksch onderhoud het eervolste bedrijf is, waarin ligt individueele vrijheid, zichtbaar effect, nut, genoegen, enz.

Een waarschuwing moest spreker doen hooren tegen het verdoelen van arbeid, waardoor dikwijls het „stompen" ontstaat en zooals het ergste uitkomt in het kleermakersvak, ofschoon bestaat het bijna even erg in het ambacht. Hoogst noodig is het dan ook de jongelieden zoo breed mogelijk aan te leggen in hun vak.

Een pendant van verdeeling van arbeid is het centraliseeren der groot-industrie in groote steden, en velen zijn van meening, dat men de klein-industrie op dezelfde wijze moet inrichten, waardoor groot-industrie in het klein ontstaat, dat ten slotte verkeerd moet uitloopen. Daarna schetste spreker op welke wijze de klein-industrie in de hand moet worden gewerkt en wijst o. m. op coöperatie. Verder werd medegedeeld hoe aan de Haagsche ambachtsschool proeven waren genomen om het steenhouwersvak op te nemen en hoe het bestuur daarvoor een terrein had beschikbaar gesteld, echter met weinig resultaten.

Daarna schetste spreker het middel om verbetering te brengen in den toestand van het ambacht door het instellen van de gelegenheid tot het afnemen van proeven voor meester en gezel en trad verder in beschouwingen over de werkzaamheden die de Vereeniging tot veredeling van het ambacht daartoe doet.

Een geanimeerd debat volgde na de voordracht, waarin bleek dat de patroons in Amsterdam over 't algemeen niet te spreken waren over de leerlingen der ambachtsscholen. Een luid applaus was de dank die de heer Boersma aan het slot van zijn voordracht van de ruim zestig aanwezigen ontving.

Na afloop der voordracht werden nog de voorgestelde reglementswijzigingen behandeld en zonder hoofdelijke stemming aangenomen

GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA" AMSTERDAM.

TENTOONSTELLING *van Architectuur en Aanverwante Kunstvakken, te houden in het Stedelijk Museum te Amsterdam van* 15 *April tot* 19 *Mei* 1901.

Ter herdenking van het 9de lustrum van het Genootschap „Architectura et Amicitia" zal eene tentoonstelling gehouden worden, gesplitst in drie afdeelingen: Hedendaagsche Kunst, Ambachtskunst en Oude Kunst.[1]

De Sub-Commissie voor de afdeeling Hedendaagsche Kunst heeft dientengevolge de eer hoeren leden en verdere kunstbeoefenaars uit te nodigen, om door deelneming aan deze tentoonstelling, van hunne belangstelling te doen blijken.

Het Programma luidt als volgt:

Art. 1. De Afdeeling Hedendaagsche Kunst zal omvatten:

a. Ontwerpen van uitgevoerde en niet-uitgevoerde bouwwerken, prijsvraag-antwoorden, detailteekeningen, enz. In deze groep kunnen ook fotografieën en modellen naar bestaande bouwwerken worden opgenomen.
b. Beeldhouwkunst.
c. Ontwerpen op het gebied der versieringskunst.
d. Voorwerpen van toegepaste kunst (kunstnijverheid).

De groepen voor toegepaste kunst kunnen worden gesplitst in onderafdeelingen voor meubelen, kunstwerken in verschillende metalen, faience's, mozaieken, gebrande, geëtste en geklaarde glasvullingen, decoratief schilderwerk, boek- en plaatwerken, reclamebiljetten, kunstnaaldwerk en verder alle technieken, welke bij de in- en uitwendige versiering van gebouwen voorkomen.

Art. 2. De tentoonstelling zal worden geopend op 15 April en gesloten 19 Mei d. a. v.

Alle daarvoor bestemde voorwerpen moeten vanaf 25 Maart tot en met 31 Maart 1901 vrachtvrij en vergezeld van een duidelijke omschrijving, ingezonden worden aan den heer J. P. D. Lokhof, secretaris der tentoonstellings-commissie, Stedelijk Museum, Paulus Potterstraat, Amsterdam.

Brieven en aanvragen, de tentoonstelling betreffende, te adresseeren aan genoemden Secretaris, gebouw Parkzicht, Hobbemastraat, Amsterdam.

Art. 3. De inzenders verplichten zich om vóór of op den 15den Maart 1901 aan den secretaris op te geven den aard hunner inzendingen met opgave van de verlangde wand- of grondoppervlakte, alsmede de waarde ter assurantie, en indien zij geneigd zijn het ingezondene te verkoopen, den prijs, ter vermelding in den Catalogus.

Gedrukte formulieren, ter invulling van bovenbedoelde bijzonderheden, zijn bij den Secretaris der T.-C. verkrijgbaar.

Art. 4. De namen van de tentoonstellers of vervaardigers, *met duidelijke opgaaf van adres*, moeten aan de achterzijde der voorwerpen geplaatst worden.

Geene kunstwerken zullen geplaatst worden zonder toestemming der vervaardigers

Art. 5. Inzendingen, die volgens het oordeel der Sub-Commissie niet geschikt voor de tentoonstelling worden geacht, zullen niet geplaatst, doch onder strikte geheimhouding aan de adressen teruggezonden worden.

De Sub-Commissie behoudt zich het recht voor om bij te groote toezending van voorwerpen, met 't oog op de beschikbare ruimte, een keuze uit het ingezondene te doen.

Art. 6. De kosten van verzekering tegen brandschade en diefstal gedurende de tentoonstelling zijn voor rekening van het Genootschap. De kosten van vervoer van en naar de tentoonstelling blijven voor rekening der inzenders.

Art. 7. Alle voorwerpen moeten binnen 14 dagen na de sluiting der tentoonstelling worden teruggehaald; de lasten en kosten, die bij verzuim hieruit voortvloeien, zijn voor rekening der inzenders.

De geplaatste voorwerpen worden niet vóór de sluiting der tentoonstelling teruggegeven.

Art. 8. Bij eventueele verkoop van ingezonden voorwerpen tijdens de tentoonstelling, zal 10 pCt. van den verkoopprijs aan de Genootschapskas moeten worden afgedragen.

Amsterdam, Januari 1901.

Het Bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia".

H. P. Berlage Nzn., Voorzitter.
J. P. D. Lokhof, 1e Secretaris.

De Sub-Commissie voor de Afd. Hedendaagsche Kunst.

H. P. Berlage Nzn.
W. Hoeker.
H. G. Jansen.
A. J. der Kinderen.
W. Kromhout Czn.
J. L. M. Lauweriks.
J. Mendes da Costa.
C. W. Nijhoff.
L. Zijl.,

De Commissie ter viering van het 9e lustrum van het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam, vraagt uwe aandacht voor de volgende mededeelingen.

De door haar in te richten „Tentoonstelling van Nederlandsche Kunst", die, gelijk reeds is bericht, ter wille eener goede voorbereiding tot het volgend jaar werd uitgesteld, zal plaats hebben in het Stedelijk Museum te Amsterdam van 15 April tot 19 Mei 1901.

Deze tentoonstelling beoogt op de eerste plaats een beeld te zijn der hedendaagsche Nederlandsche Architectuur, Versierende Beeldhouw- en Schilderkunst en Kunstnijverheid. De hieraan gewijde afdeeling zal zoowel afbeeldingen en ontwerpen, als voorwerpen, te zien geven. Van velen werd daarvoor reeds de toezegging van medewerking ontvangen en het staat dus te verwachten, dat dit deel der expositie een vrij volledig overzicht zal kunnen aanbieden van wat er thans in ons land belangrijks wordt gedaan tot den opbloei dezer kunsten.

Als een sterking en leering wenscht men bij dien spiegel van wat het heden vermag, een herinnering aan de groote kunst van het verleden te voegen. In opmetingen, foto's en vooral zooveel mogelijk mooie oude afbeeldingen zal daarom een afdeeling „Oude Kunst" belangrijke monumenten van verschillende tijdperken uit elk der Nederlandsche gewesten ten toon stellen.

Een derde afdeeling — „Ambachtskunst" — zal de goede voorwerpen van dagelijksch gebruik omvatten, die thans nog in Nederland worden gemaakt en die door hunne deugden van bewerking, vorm en versiering, zoowel de in het ambacht nog levende traditie van goeden arbeid, als het noodzakelijk verband tusschen uiterlijk en bestemming van een gebruiksvoorwerp in halder licht kunnen zetten.

Terwijl zij voor breeder inlichtingen zich veroorlooft te verwijzen naar de uitvoeriger circulaires der afdeelingen — die op aanvraag gaarne door haren secretaris worden toegezonden — meent de commissie na deze korte verklaring harer plannen met vertrouwen daarvoor den steun te mogen inroepen van allen, die belang stellen in de Nederlandsche kunst.

Namens het Bestuur van „Architectura et Amicitia"

H. P Berlage Nzn., Voorz.
J. P. D. Lokhof, 1e Secr.

Namens d Algemeene Leiding Commissie.

H. P. Berlage Nzn.
Jos. Th. J. Cuypers.
W. Hoeker, Penningm. Heerengr. 439.
L. H. E. v. Hylckama Vlieg.
H. G. Jansen.
Jan Kalf.
A. J. der Kinderen.
W. Kromhout Czn.
J. L. M. Lauweriks.
C. A. Lion Cachet.
J. P. D. Lokhof, Secr., Parkzicht.
J. Mendes da Costa.
C. W. Nijhoff.
A. Pit.
E. Verschuijl.
G. A. Zeeman.
L. Zijl.

[1]) Het programma voor de Afdeeling Ambachtskunst werd reeds vroeger gepubliceerd en wordt op aanvraag gaarne toegezonden door den Secretaris dezer Afdeeling, den heer Jan Kalf, Marnixstraat 425, Amsterdam.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

1119*e Vergadering van* 30 *Januari* 1901.

Na opening der vergadering en lezing der notulen wordt het woord gegeven aan den heer Lauweriks tot het houden zijner voordracht, getiteld „Schopenhauers kleurenleer".

Spreker deelt mede, dat de kleurenleer van Schopenhauer afkomstig is feitelijk van Göthe. Deze nl. heeft de eerste denkbeelden daarvan geuit. Schopenhauer heeft deze denkbeelden uitgewerkt. Hij kwam tot het resultaat dat de oorsprong van het kleurenverschijnsel te vinden is in de werkzaamheid van het netvlies van 't oog, gehoel tegen de vroegere stelling van Newton in. Evenals dat men, wanneer men iets bv. met de hand slaat, de terugwerking van dat voorwerp op de hand gevoelt, zoo is er volgens Schopenhauer een terugwerking van het netvlies, wanneer dit door een kleur getroffen wordt, zoodat men bv. bij het fixeeren van geel een nawerking van purper ontvangt.

Deze stelling wordt door den heer Lauweriks nader aangeduid door voorbeelden en verder uitgewerkt, waarna hem bij monde van den voorzitter een hartelijk woord van dank werd gebracht.

De heeren Gerbardt, Staal en Ovink werden als gewone leden aangenomen.

Bij de behandeling van de begrooting werd de post „bibliotheek" van ƒ 250 op ƒ 150 verminderd, terwijl het voorstel om de rubriek prijsvragen met ƒ 150 te verminderen,, aangehouden werd tot de volgende vergadering.

Hierna werd de goed bezochte vergadering gesloten.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— In den Salon Pour l'Art te Brussel trekt bijzonder het beeldhouwwerk van Victor Rousseau de aandacht.

Er is ook een kast te zien, ontworpen door den onlangs zoo jong gestorven architect Paul Hankar.

— In Zwitserland is weder een vrij lange tunnel geboord en wel in Berner Oberland, voor de lijn die van Spiess, aan het meer van Thun, naar Frutigen wordt aangelegd, als begin van den bergspoorweg naar Leukerbad, van waar hij naar het Rhonedal zal worden verlengd. De nieuwe Hendrich-tunnel heeft een lengte van 1600 meter.

— Uit Rome wordt gemeld, dat op het Forum de fundamenten zijn gevonden van den Tiberius-boog, die voor de topografie van het Forum van veel beteekenis is.

— In het Luxembourg zullen achtereenvolgens speciale tentoonstellingen gehouden worden van werken van Meissonier en Rosa Bonheur, en van wat voor het museum aangekocht werd op de wereld-expositie.

— De grootste som in Amerika voor een schilderij betaald, met uitzondering van die voor Millet's „L'Angelus, is thans voor een van Dijck uitgegeven. Een milliardair, William C. Whitney, kocht in de kunstzaak van Hermann Schaus, voor 300.000 gulden het portret van W. De Villiers, vicomte Grandisson, dat op de van Dijck tentoonstelling te Antwerpen te zien was en daar algemeen bewonderd werd. Vroeger behoorde de schilderij aan Jacob Herzog te Weenen, die het voor 120.000 gulden aan Schaus verkocht.

— Een Amerikaan heeft voor 10.000 pd. st. de hand gelegd op het prachtige Evangelica Quatuor, dat tot de abdij van Lindau heeft behoord en later eigendom werd van de graven van Ashburnham. Het boek munt vooral uit door zijn kostbaren band, die bezet is met meer dan 300 edelgesteenten.

In Engeland is men verontwaardigd, dat het Britsch Museum zich dien schat heeft laten ontgaan.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. De aanstaande vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs zal alhier gehouden worden op Dinsdag 12 dezer. In deze vergadering zullen o. a. voordrachten gehouden worden over drinkwatervoorzieningen in tropische landen, in het bijzonder in Nederl.-Indië, en door den heer J. W. Welcker, over de verbetering van de Belgische Schelde beneden Antwerpen, in verband met het daartoe strekkend ontwerp, onder den naam van „groote doorsnijding" (grande coupure).

Mededeelingen zullen gedaan worden omtrent de benoeming van eene commissie voor de verbetering van het technisch middelbaar onderwijs in Nederland en omtrent de waterkundige en waterwaarnemingen aan Den Helder.

De vakafdeeling voor electriciteit zal Zaterdag 16 Februari te Haarlem vergaderen. Daarin zal de heer P. M. Verhoeckx een voordracht houden over de draaistroomcentrale te IJmuiden der Eerste Nederl. Electrische Maatschappij, en de heer A. Voemaer eene demonstratie op kleine schaal geven van een booglicht met niet verterende electroden.

— In een bulletin van den Oudheidkundigen Bond komt o.a. een artikel voor van den heer C. L. van Balen over de muurschilderingen in de St. Walburgkerk te Zutfen, waarin men o. a. leest:

„Indien ik mijn leeken-oordeel over deze schilderwerken zou moeten samenvatten, dan zou dit wezen: De blootlegging dezer oude schilderwerken heeft dingen aan het licht gebracht, die voor de geschiedenis der kerk van belang zijn, en daarnaast tal van andere, die uit het oogpunt van kunst groote waarde hebben. Sommige ervan, vooral die welke op de pijlers van den middenbeuk gevonden zijn, hebben zóó veel geleden, dat zij wel niet meer gered zullen kunnen worden; andere, vooral die welke in den kooromgang zijn aangetroffen, zullen ten deele voor restauratie vatbaar zijn.

Deze meening wordt gesteund door hetgeen de heer Mulder, rijks-architect, die in opdracht van den heer de Stuers de muurschilderingen is komen bezichtigen, ervan zeide. Ook hij was van oordeel, dat er van de schilderingen in den middenbeuk niet veel meer terecht te brengen zou zijn. Men moet weten, dat die een 35 jaar geleden ook al eens zijn blootgelegd, doch toen zoo slecht behandeld, dat men ze destijds maar weer onder de kalk heeft gestopt.

De muurschilderingen in het koor daarentegen zijn bij menschenheugenis nog nimmer aan het daglicht geweest, en hebben, afgezien van de afwaschingskuur in den tijd der reformatie, veilig gesluimerd onder de blanke kalklaag, die hun afgodische schoonheid heeft beschermd tegen den geloofsijver der rechtzinnige tempelgangers.

Ik voeg hier nog aan toe, dat de heer Mulder, naar men mij mededeelde, het meerendeel der schilderingen oftomstig acht uit het laatst der 15e eeuw. Een nader onderzoek zal daaromtrent eerst zekerheid kunnen verschaffen.

Een nader onderzoek is ook nog in een ander opzicht noodig. Wat nu is bloot gekomen, is datgene wat men, gelijkvloers of op een ladder staande, na niet al te veel zoeken vond. Wie weet, wat men nog in hoogere deelen der kerk, op de gewelfvelden, op de ribben, op de muren zal vinden.

Voor het voorloopig onderzoek hebben kerkmeesteren toegestaan de somma van . . . 25 gld. Men meene niet, dat ik een loopje wil nemen met de geringheid van dat bedrag. Integendeel, ik geloof, dat kerkmeesteren voorloopig deden wat op hun weg lag. Later zullen zij misschien wat meer geven. Maar tegenover de groote kosten, die noodig zullen zijn voor een onderzoek met stellingen en steigers, en tegenover de nog grooter kosten, die vereischt zullen worden voor een eventueele restauratie, zal de steun dien het kerkbestuur geven kan, altijd gering blijven, want de kerk is arm.

Wat dan?

Het rijk subsidieert reeds voor de buiten-restauratie.

Zal het bovendien nog geld geven voor het restaureeren der schilderwerken?

Stellig zal dat maar niet zoo gemakkelijk gaan. En toch is het te hopen, dat het gebeurt, want het blootgelegde schilderwerk is waarlijk te mooi om het weer over te witten.

Is de veronderstelling van den heer Mulder juist, dan verschaft het een onschatbare bijdrage tot de kennis van onze schilderkunst in een tijd, waaruit maar heel weinig is bewaard gebleven.

Zou het dan niet erger dan vandalisme zijn, deze vondst maar weer te begraven onder de stomme kalk?"

— Maandag 25 dezer en volgende dagen zullen door de firma Martinus Nijhoff de boeken, kunstwerken, prenten enz. worden verkocht, uitmakende het tweede gedeelte der verzameling van wijlen den heer J. L. Beijers en de kunstverzameling van wijlen Dr. J. D. C. Titsingh.

— Het Gobelin-tapijt dat de Fransche Regeering aan Koningin Wilhelmina heeft aangeboden, is uitgevoerd naar een model van Maurice Leloir door de heeren Mairel, Jacquelin en Bolton, Gobelinartiesten, onder leiding van den heer Hupé. Het stuk heeft afmetingen van 3 M. 40 lang en 2 M. 33 breed en stelt voor „Le Roman du XVIII Siècle". Den 8en Februari 1897 begon men met den arbeid en 30 September 1899 was het stuk voltooid. Het werd tegelijk besteld met het tapijtwerk, dat onlangs aan de keizerin van Rusland werd gezonden; de bestemming was dadelijk het onze Koningin aan te bieden bij gelegenheid van het een of andere groote Regeeringsfeest.

— Van het Loo werd ongeveer een halfjaar geleden gemeld, dat het Paleis aldaar inwendig langzamerhand weder teruggebracht wordt in den oorspronkelijken stijl Louis XIV, en de vertrekken van H. M. de Koningin — gelegen in den rechterbovenvlengel, dezelfde vertrekken door Wijlen Z. M. Koning Willem III bewoond — reeds gereed waren. Onlangs is nu ook de vestibule klaar gekomen.

Na het vertrek van het Hof naar den Haag is met kracht aangevangen de kamers, welke H. M. de Koningin-Moeder bewoonde — de beneden-rechtervleugel, thans bestemd voor den Prins-Gemaal — in denzelfden stijl te restaureeren. Nog is dit niet geheel gereed, doch zal dit natuurlijk tijdig zijn.

De werkzaamheden worden verricht onder toezicht van den Intendant der Koninklijken Paleizen, Jhr. Hoeufft.

— Naar men meldt, zal het huwelijksgeschenk van den Hertog regent van Mecklenburg en van zijn Gemalin aan Koningin Wilhelmina en Hertog Hendrik bestaan uit een bijzonder kostbaar zilverwerk, uitgevoerd door drie goudsmeden uit Schwerin. De verschillende voorwerpen, welke in Barock-stijl gehouden zijn, werden vervaardigd naar modellen, welke zich bevinden in de zilverkamer van het groothertogelijk slot te Schwerin. De modellen zijn afkomstig uit den zilverschat, welke in het jaar 1779 door de gemalin van den Mecklenburgschen erfprins Friedrich Ludwig, grootvorstin Helene Paulowna, uit Rusland werd medegebracht.

De voorwerpen zijn: twee ovale en twee ronde terrines; twee groote tafelbellen op een schotel; twee groote negenarmige, twee middelsoort zevenarmige en twee kleinere vijfarmige candelabres; twee ovale jardinières en vier vierhoekige, vier driehoekige en twee ovale schalen met deksel.

De voorwerpen moeten bijzonder mooi met de hand bearbeid zijn.

Amsterdam. Het proefgebouw voor de verlichting van de Nachtwacht is nu gereed. Het wordt alleen van binnen nog geschilderd.

De benoeming eener algemeene commissie aan wie het doen der proefnemingen zal worden opgedragen, mag nu binnenkort verwacht worden.

— Nader vernemen wij:

Met het overbrengen van Rembrandt's Nachtwacht naar het thans in gereedheid gebrachte proefloknaal zal gewacht worden tot na het bezoek van de Koningin aan Amsterdam.

HAARLEM. Op het Museum van Kunstnijverheid alhier zijn thans twee tentoonstellingen van zeer verschillenden aard geopend. In de rotonde is eene verzameling meubelen bijeengebracht, die door de firma Van Wijngaarden & Co., te Weesp, vervaardigd werd. Deze meubelen zijn, wat hunne samenstelling aangaat, zeer eenvoudig, doch zij werden op origineele en karakteristieke wijze versierd naar ontwerpen van Th. Heytema, die de paneelen voorzien heeft met mooie in de behandeling hard gebouden vogelfiguren, welke tegen de verschillende tinten van den gepolijsten achtergrond voordeelig uitkomen.

In het trapportaal is bovendien eene zeldzame collectie borduurwerken tentoongesteld van Chineeschen oorsprong toebehoorende aan den heer Knobel, Minister-resident der Nederlanden te Peking. Deze borduurwerken, waarvan eenige eene afmeting van een paar vierkante meter hebben, worden gebruikt als wandversiering, begrafenisklceden en pajongschermen. Zij werden met verschillende kleuren zeer zorgvuldig bewerkt en hebben een bijzonder sterk décoratief karakter. Een tentoonstelling van Zweedsche huisvlijt en borduurwerken is in voorbereiding.

— Het Museum van Kunstnijverheid alhier werd gedurende de maand Januari bezocht door 257 belangstellenden, terwijl uit de boekerij van het Museum 213 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen in Nederland verzonden werden.

De tentoonstelling van een hoogst belangrijke verzameling voorwerpen op het gebied der Zweedsche Kunstnijverheid en huisvlijt is in voorbereiding, en zal weldra in het Museum worden geopend.

ARNHEM. Burg. en Weth. hebben den Raad eene verordening voorgesteld tot wijziging van het beheer der gemeentewerken, met instelling van het ambt van „rentmeester over de landelijke eigendommen der gemeente", op eene jaarwedde van ƒ1600 à ƒ2200. Deze ambtenaar zal het toezicht hebben over alle eigendommen (Sonsbeek, Klarenbeek, de Stadswaarden), en zelf ondergeschikt zijn aan den directeur van gemeentewerken, tot wiens bureau hij zal behooren.

Tevens stellen Burg. en Weth. voor, dat de loonen der werklieden en werkvrouwen voortaan niet meer geheel zelfstandig door den directeur zullen geregeld worden, maar onder goedkeuring van Burg. en Weth.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat en 's lands B. O. W. in Ned.-Indië is:

geplaatst tot beschikking van den chef der irrigatie-afdeeling Brantas, de opzichter 1e kl. F. H. Veenstra;

ontheven eervol van de waarneming der functiën van eerstaanwezend waterstaatsambtenaar in de residentie Krawang, de opzichter 2e kl. H. van der Sande, met bepaling, dat hij geplaatst wordt in de resid. Batavia; in de resid. Tegal de opzichter 1e kl. C. F. Pichel, met bepaling dat hij geplaatst wordt in de resid. Pekalongan; in de resid. Japara, de architect 2e kl. A. W. Andriesse, met bepaling, dat hij geplaatst wordt in de resid. Semarang;

overgeplaatst van den algemeenen naar den gewestelijken dienst in de resid. Kedoe, de ingenieur 2e kl. G. Ph. M. H. de Pelser Berensberg, teneinde als eerstaanw. ingenieur op te treden en de de opzichter 1e kl H. la Fontaine; naar de resid. Pekalongan, teneinde als eerstaanw. waterstaatsambtenaar op te treden, de architect 1e kl. M. Cornelissen; naar de resid. Semarang, de architect 2e kl. J. C. W. F. Ditmarsch; naar de resid. Pasoeroean, de opzichter 2e kl. C. van Zeventer; van het gouv. Sumatra's Westkust naar de resid. Kedoe, de opzichter 1e kl. J. K. C. Ehr.;

toegevoegd aan den chef der 2e waterstaatsafdeeling voor de irrigatiewerken in de resid. Pekalongan, de architect 1e kl. G. C. J. Bruins;

bepaald dat geplaatst worden in de residentie Pekalongan, de opzichters 3e kl. A. R. Bloemhard en J. B. Willemsz Geeroms; in de residentie Semarang, de opzichters 2e kl W. L. Mulder, M. R. Waltrabe en J. Walter; in de residentie Kedoe, de opzichters 2e kl. J. Dagterom en J. J. Hubeek en de opzichters 3e kl. W. F. H. Cramer en A. J. de Sean; in de residentie Pasoeroean, de opzichter 2e kl. A. W. de la Rambelje en de opzichters 4e kl. Th. C. Marst en J. H Boom;

benoemd tot opzichter 2e kl., de ambtenaar op non-activiteit C. Bedardt, laatst die betrekking bekleed hebbende.

— Met 1 Mei a. s. zullen de na te noemen ambtenaren van den Rijks waterstaat dienst doen als volgt: de ingenieur 1e kl. R. P. J. Tutein Nolthenius, thans belast met den dienst in het noordelijk arrondissement van het 5e district, ter standplaats Zutfen, als arrondissements-ingenieur in het arrondissement Haarlem van het 9e district, ter standplaats Haarlem; de ingenieur 1e kl. M. Caland, thans belast met den dienst in het arrondissement Alkmaar, ter standplaats Alkmaar, als arrondissements-ingenieur in het noordelijk arrondissement van het 5e district, ter standplaats Zutfen; de ingenieur 2e kl. H. Dojer, thans belast met den dienst in het arrondissement Drenthe van het 3e district, ter standplaats Assen, als arrondissements-ingenieur in het arrondissement Alkmaar van het 9e district, ter standplaats Alkmaar; de ingenieur 2e kl. W. K. du Croix, thans ter standplaats Amsterdam, als arrondissements-ingenieur in het arrondissement Drenthe van het 3e district, ter standplaats Assen; de ingenieur 2e kl. H. van Oordt, thans belast met den dienst in het arrondissement Amsterdam van het 9e district, als arrondissements-ingenieur in het arrondissement „het Noordzeekanaal" van het 9e district, ter standplaats Amsterdam.

— Bij de exploitatie van Staatsspoorwegen op Java is:

geplaatst op de Oosterlijnen, de adjunct-ingenieur J. P. Crompvoets; tot tijdelijken onderopzichter 2e kl. de idem 3e kl. R. Maffioioli del Castoletto.

— Bij kon. besluit is, met ingang van 1 Maart 1901, aan J. D. Huibers, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als leeraar aan de normaalschool voor teekenonderwijzers en aan de school voor kunstnijverheid.

— Te Groningen is tot gemeente-ingenieur benoemd de heer S. Bouma, te Assen.

— De schilder Mari ten Kate zal op 4 Maart zijn 70n verjaardag vieren. Met het doel om hem een huldeblijk aan te bieden heeft zich een commissie gevormd, bestaande uit de heeren Stroobel, Bakhuijsen, Apol, Maris, Sadée en Arntzenius.

— Te 's-Gravenhage is overleden de heer J. J. Roelants, oud-directeur der gasfabriek en waterleiding te Schiedam

VACANTE BETREKKINGEN.

— **Opzichter** (uitvoerder), van goede getuigen voorzien, voor den bouw van een blok huizen. Fr. br., lett. Z N 547, *N. v. d. D.*

— **Iemand van middelbaren leeftijd**, aan een ijzergieterij en machinefabriek in Noord-Brabant, bekend met het machinevak en genegen een gedeelte van het jaar te reizen. Salaris ƒ100 per maand. Br. met opgaaf van ouderdom en in welke betrekking werkzaam, onder lett. F O 415, N. v. d. D.

— **Teekenaar** aan een meubelfabriek, hoog salaris. Br. franco; lett. 9 O D, Alg. Adv.-Bur. Nijgh & Van Ditmar, Amsterdam

— **Machineteekenaar**, ook eenigszins met bouwkundig teeken en bekend, a. d. Nederl. Cacaofabriek te Helmond. Schriftelijke aanbiedingen met opgave van verlangd salaris a. h. kantoor der fabriek.

— **Twee werktuigkundige ingenieurs**, ter benoeming tot adjunct-ingenieur bij de exploitatie der Staatsspoorwegen in Nederlandsch-Indië, in het bezit van het diploma, bedoeld bij artikel 64 der wet van 2 Mei 1868 (Stbl. no. 50). (Voor verdere bijzonderheden zie men de Stct. no. 16.)

— **Adjunct-architect** voor de gemeente Nijmegen tegen 15 Maart. Aanvangsjaarwedde ƒ1800. Gezegelde adressen met stukken vóór 15 Februari bij den burgemeester.

— **Een vertegenwoordiger** voor Nederland voor La Société Hollando-Belge „l'Industrie Electrique" (Brevets Thury) Bd. Anspach 147.

— **Een persoon** met kennis van vreemde talen en zoo mogelijk vertrouwd met de hout-agentuurbranche, door een Duitsch hout-agentuur- en commissiehuis, voor het oprichten van een „filiaal". Aanbieding onder lett B U 2486, aan „die Annoncen-Expedition" Rudolf Mosse, Bremen.

— **Opzichter-Teekenaar**, goed waterbouwkundige, grondig bekend met détailleeren. Net handschrift noodzakelijk. Brieven franco No. 123, boekhandelaar M. de Jonge, Terneuzen.

— **Bouwkundig Opzichter**, bekend met détailleeren, bij den bouw van een heerenhuis. Salaris ƒ40. Zich schriftelijk aan te melden onder lett. P Q, Bureau „Oprechte Steenwijker Courant", Steenwijk.

— **Een bekwame Baas** aan eene schoepswerf en machinefabriek bij Rotterdam, voor de afdeeling draaierij en bankwerkerij, zelfstandig kunnende werken en op de hoogte van de montage van machines in schepen. Aanvankelijk salaris ƒ25 per week. Brieven franco, onder No. 2908, aan het Bureau van de „Nieuwe Rott. Courant".

BERICHT.

Ter tegemoetkoming aan den wensch van velen onzer abonné's, zijn door ons maatregelen genomen, „De Opmerker" te beginnen met No. 7, 16 Februari a. s. zooveel vroeger te doen verschijnen, dat het Blad uiterlijk Zaterdagavond zal worden bezorgd.

In verband hiermede moeten opgaven voor Advertentiën, Uitslagen van Aanbestedingen, enz. uiterlijk des Vrijdags voormiddags aan het Bureau bezorgd zijn, om nog geplaatst te kunnen worden. *De Directie.*

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING, MARNIXSTRAAT 360, AMSTERDAM.

2 Bouwk. teek., 20 en 22 j., ongeh., ƒ70 en ƒ70.
1 Bouwk. opz., 21 j., ongeh., ƒ70.
7 Opz.-teek., 21, 20, 23, 24, 27, 28 en 30 j., ongeh., ƒ60, ƒ70, ƒ70 ± ƒ75, ± ƒ75 ± ƒ85 en ƒ100.
1 Mach.-teek., 22 j., ongeh., ƒ70.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

56ste JAARGANG N°. 7. ZATERDAG, 16 Februari 1901.

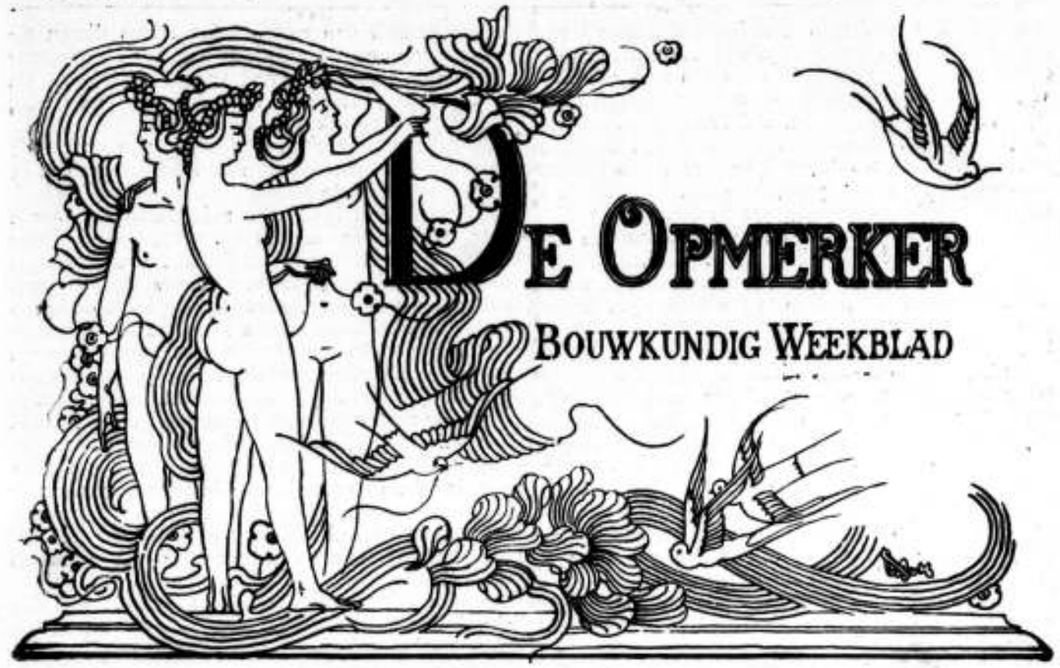

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ5.—; voor België ƒ6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inzegnip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ0.25, zonder plaat ƒ0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

JAN TIDEMAN. †

Op 8 Februari j.l. overleed te 's-Gravenhage in den ouderdom van 79 jaren de heer Jan Tideman na een langdurig lijden, dat evenwel tot voor betrekkelijk korten tijd op zijn geestvermogens van geenerlei invloed was, want een of anderhalf jaar ongeveer zal het geleden zijn, dat in een Haagsch plaatselijk blad nog artikelen van zijn hand verschenen, waaruit bleek, dat zijn geest nog strijdvaardig was.

Tideman was een type van den man van algemeene en veelzijdige ontwikkeling en beschaving, dat ontegenzeggelijk in onzen tijd allengs zeldzamer wordt. Ongetwijfeld was zijn werkzaamheid aan de Koninklijke Bibliotheek, waar meer bepaald de manuscripten aan zijne zorgen waren toevertrouwd, meer in harmonie met zijn wetenschappelijke opleiding, dan zijn functie van secretaris van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, en toch is algemeen bekend, hoe verdienstelijk hij zich 38 jaren lang van die niet altijd even gemakkelijke taak heeft gekweten en hoe het Instituut zijn verdienste heeft erkend door hem na zijn demissie tot honorair-secretaris te benoemen.

Dat hij zich met bewonderenswaardigen ijver in technische zaken had weten in te werken, bewijzen vele stukken van zijn hand in de uitgaven van het Koninklijk Instituut en daarin nemen de uitvoerige notulen van vergaderingen en verslagen van gehouden voordrachten een ruime plaats in beslag.

Als een kenschetsende bijzonderheid kunnen wij vermelden, dat hij een eigen systeem van snelschrift had uitgedacht voor het maken zijner aanteekeningen.

Ook in de vroegere jaargangen van ons blad zijn verscheidene stukken van Tideman's hand te vinden, want ook in bouwkunst stelde hij belang en ofschoon zelf erkennende daarin een leek te zijn, sloeg hij toch vaak op de hem eigen geestige wijze den spijker op den kop.

Door zijn betrekking aan de Bibliotheek tot historische studie geleid, was hij, als alle ernstige beoefenaars van die wetenschap, een vijand van het verkondigen van onjuiste beweringen op dit gebied, waaraan de dagbladpers zich wel eens schuldig maakt en zelfs op hoogen leeftijd was het hem nog een behoefte aan zijn ergernis over dergelijk bedrijf lucht te geven.

Zoowel bij het Koninklijk Instituut, als bij allen die Tideman gekend hebben zal zijn persoonlijkheid, ook om zijn beminnelijk karakter zeker lang in herinnering blijven

De residentie verliest in hem een verdienstelijk burger.

EEN FRAAI STUK WERK.

Heugelijke gebeurtenissen in een vorstelijk huis geven haast altijd gelegenheid aan wapenkunstenaars en geslachtkundigen om aan den arbeid te gaan. Toen Koning Willem III met zijn tweede gemalin in het huwelijk trad, liet men zich reeds niet onbetuigd. En nu heeft de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* de gelukkige gedachte gehad, aan haar lezers een stamboom van het Huis van Oranje-Nassau aan te bieden, die een teekening van den heer van der Laars weergeeft.

Wanneer men dezen stamboom vergelijkt met wat twintig jaar geleden werd gemaakt, dan blijkt het duidelijk, dat er sedert een veel beter ras van wapenteekenaars is opgekomen. Had de heer van der Laars, alvorens zijne teekening te maken, nu nog den raad van een heraldicus ingewonnen, dan zouden enkele bezwaren, die nu nog tegen zijn arbeid kunnen geopperd werden, van zelf vervallen zijn.

Die bezwaren betreffen niet het artistieke deel van het geleverde werk, daarvoor kan men slechts lof heb-

ben. Maar een heraldicus moet bezwaar maken tegen het gebruiken van het ovaal als vrouweschild, nu de geheele teekening behandeld is in een stijl, die, nog in vele opzichten herinnerend aan den goeden tijd der heraldiek, dergelijke ovalen niet kende. Had de teekenaar bepaald onderscheid willen maken tusschen mans- en vrouweschild, wat echter in den goeden heraldischen tijd niet geschiedde, dan had hij door het ruitschild te nemen, een betere keuze gedaan. Het blijft echter steeds moeielijk, in zulke schilden samengestelde blazoenen behoorlijk te plaatsen.

Minder gelukkig is ook de vorm der schilden, waarin de blazoenen der provincies geplaatst zijn; hunne verhoudingen wijken al te zeer af van die, welke, en terecht, als de eenig juiste gelden.

En ten slotte kan nog bedenking gemaakt worden tegen het gebruik van verschillende heraldische stijlen in één teekening. Zoo zijn de mantel en kroon, achter het wapen van Koningin Wilhelmina aangebracht, motieven die de goede heraldiek niet kende, doch die pas in een zeer laten tijd van verval gebruikelijk werden. En te minder was het noodig, die versierselen hier een plaats te geven, omdat het bij Koninklijk Besluit vastgestelde wapen ze niet heeft. Het is al erg genoeg, dat men den Nassauschen leeuw een koningskroon heeft doen dragen, en zoo toonde, dat ten tijde der vaststelling van het blazoen, de heraldiek niet meer begrepen werd.

De heer van der Laars beschouwe deze opmerkingen als bewijzen van belangstelling in zijn even degelijk als ernstig streven, om hier te lande de wapenkunst weer in eere te brengen. Hij legge zich toe op de studie der Nederlandsche heraldiek, door het raadplegen van de talrijke middeleeuwsche zegels. Dan zal het hem duidelijk worden, wat stijl in heraldiek wil zeggen, en zal hij, bij volgende werken, niet slechts aan de eischen der kunst, maar ook aan die der strenge wapenkundigen voldoen.

STEENHOUWERSMERKEN.

De Edinburghsche architect G. S. Aitken hield onlangs in een vergadering van de Edinburgh Architectural Association een voordracht, met lichtbeelden geïllustreerd, over het kasteel Bothwell, zuidoostwaarts van Glasgow, aan den noordelijken oever van de Clyde gelegen.

In het bijzonder vestigde de spreker de aandacht op de steenhouwersmerken, voorkomende aan den grooten westelijken toren van dit kasteel, waarbij hij opmerkte, dat niet vaststond tot welk doel deze merken eigenlijk gediend hadden, ofschoon de gewoonte om merken aan te brengen zeker zeer oud was, daar zij reeds bij Egyptische bouwwerken gevonden worden.

Sommige archeologen zoeken in deze merken een symbolische beteekenis, anderen veronderstellen, dat zij dienden, om aan te wijzen door wien de steenen bewerkt waren en als grondslag voor de afrekening van het arbeidsloon.

Een nauwkeurig onderzoek van de bouwvallen van Bothwell door genoemden architect, had hem tot de veronderstelling gebracht, dat, hoewel de merken het eigendom van bijzondere steenhouwers mochten zijn, zij daarbij ook dienden, om de plaats van elken steen in het bouwwerk aan te wijzen.

De meester steenhouwer sloeg, evenals thans een onderbaas of opzichter doet, de verschillende lagen van het metselwerk uit, daarbij elk stuk in zijn uitslag merkende met het teeken van elken steenhouwer en op die wijze het werk verdeelende en tevens aanwijzende waar elk stuk geplaatst moest worden. De merken konden dan na plaatsing tevens dienen ter bepaling van het loon-bedrag, dat elk steenhouwer toekwam en vormden zoowel voor den werkman als voor den baas een soort van rekening, waaromtrent geen twijfel mogelijk was.

De Schotsche architect schijnt bij zijn onderzoek alleen het practisch doel van de steenhouwersmerken op het oog gehad te hebben.

In Duitschland heeft men sedert lang de waarde dezer merkteekens, en van een vergelijkende studie daarvan bij verschillende bouwwerken erkend en heeft deze studie ook af en toe zeer merkwaardige bijzonderheden aan het licht gebracht, aangaande de bouwgeschiedenis der monumenten. Toch zijn, naar wij meenen, deze gevallen min of meer uitzondering en is een systematische bestudeering dezer merken over een uitgestrekt gebied nooit ondernomen, waarschijnlijk wegens de omvangrijkheid van een dergelijken arbeid en de onvermijdelijke kosten daaraan verbonden.

In ons land is van dit onderwerp, tenzij misschien door de enkele bouwmeesters, die zich met restauratie van monumenten bezig houden, zoo goed als geen studie gemaakt en toch komen aan vele onzer middeleeuwsche bouwwerken steenhouwersmerken in grooten getale voor.

Onder andere is dit bijvoorbeeld het geval aan den bekenden toren van Oldehove te Leeuwarden en wij halen juist dit voorbeeld hier aan, omdat misschien hier die merken eenig licht zouden kunnen verschaffen over den bouwmeester van dezen toren, van wien uit de oorkonden niet veel meer bekend is dan de naam Cornelis Frederiksz.

Zooals men weet was ook de bouwmeester der St. Janskerk te Gouda een Cornelis Frederiksz en reeds vroeger heeft Eekhoff in zijn Geschiedkundige Beschrijving van Leeuwarden op deze naamsovereenkomst gewezen en de vraag gesteld of mogelijk hier aan een en dezelfden persoon moet worden gedacht, een vraag waarop tot heden, voor zoover ons bekend is, geen antwoord is gegeven.

Ware deze veronderstelling juist, dan zou het, daar de middeleeuwsche bouwmeesters hunne werken zelf uitvoerden en met hun bouwhut van de eene plaats naar de andere reisden, voor de hand liggen, dat, tenzij het tijdsverloop van circa 20 jaren verstreken tusschen den bouw van den Oldehover toren en van de St. Janskerk te lang geacht moet worden, aan beide werken, ten minste voor een deel dezelfde steenhouwersmerken moeten voorkomen.

De heeren Jos. Cuypers en W. Kromhout Czn., thans met restauratie-werken aan de Goudsche kerk belast, zouden door een studie van de aan dit werk voorkomende merken en vergelijking met die te Leeuwarden wellicht in de gelegenheid zijn het vraagstuk tot oplossing te brengen.

Doch ook al gelukte dit niet, dan gelooven wij, dat het, waar wij betrekkelijk nog zoo weinig weten van de bouwgeschiedenis onzer middeleeuwsche monumenten, zijn nut kan hebben eens op de waarde der steenhouwersmerken te hebben gewezen, als een hulpmiddel bij de studie onzer bouwkunstgeschiedenis, dat niet verwaarloosd mag worden, zoolang niet is bewezen, dat wij er niets aan hebben.

Dit wordt wel eens beweerd, maar wij zijn vooralsnog zoo vrij het in twijfel te trekken, en al moge de belangstelling in historisch onderzoek, misschien door te veel ijver, thans wat verflauwd zijn, wij gelooven dat men toch na korter of langer tijd de waarde daarvan weder algemeen zal erkennen.

LOON EN ARBEIDSDUUR.

Het was te voorzien, dat de voorstellen, die door de commissie uit den Amsterdamschen Gemeenteraad tot nadere regeling van het loon en den arbeidsduur gedaan zijn, tot opmerkingen aanleiding zouden geven. In een onzer laatste nummers hebben wij die voorstellen besproken en kwam ook ons de regeling der loonen vooral niet gelukkig voor.

De commissie heeft het systeem der gelijkheid van allen, waarop de in 1894 vastgestelde bepalingen berusten, over boord geworpen. Zij beveelt een loonregeling naar klassen aan, en zij acht het gewenscht, dat de loonen verband houden met die, welke thans op de vrije markt kunnen worden bedongen. Van het „menschwaardig bestaan", hetwelk men in 1894 slechts bereikbaar achtte bij een uniform-minimum van ƒ 0.23 per uur is geen sprake meer.

Onder dit minimum kon men natuurlijk niet gaan, zou de nieuwe regeling geen groote ontevredenheid wekken. De commissie durfde echter, met het oog op de groote kosten, allen niet tevreden stellen, door het minimum loon van ƒ 0.23 per uur aan te houden voor het laagst bezoldigd vak van de standaardlijst en dit minimum in de andere vakken evenredig te verhoogen. En, werden haar voorstellen aangenomen, dan zouden slechts sommige vakbeoefenaars profiteeren, doch anderen, werd op hen het minimum toegepast, aanmerkelijke schade lijden.

De werklieden blijken dit thans in te zien. De metselaars-vereeniging „St. Marinus" zond reeds een adres aan den Raad der hoofdstad, met verzoek, de nieuwe voorstellen te willen verwerpen. De adressanten wijzen er op, dat een metselaar te Amsterdam thans ƒ 0.28 per uur verdient, en dat, werd het minimum-loon van ƒ 0.25 per uur hem gegeven, hij dus aanzienlijk achteruit zou gaan. Zij meenen dat de Raad toch wel niet het voorbeeld zal willen geven, op welke wijze een reeds allerwege vastgesteld loon kan worden verminderd.

Sinds 1894 zijn in verscheidene vakken de uurloonen gestegen boven het bedrag, dat de commissie stelt in de eerste categorie; nl. ƒ 0.20 per uur. En de in de tweede categorie geplaatsten, voor wie het oude minimum van ƒ 0.23 per uur van kracht blijft, zullen niet tevreden zijn, omdat men sommigen hunner vroegere lotgenooten in betere conditie wil brengen.

De werkman verlangt nu eenmaal, hetzij dan terecht of ten onrechte, dat de vaststelling van minima zijn loon zal verhoogen. Is geen verhooging te verkrijgen, dan laat hem de geheele regeling koud.

Men kan zeggen, dat de Amsterdamsche loonlijst in de verschillende vakken begint bij ƒ 0.18 per uur, en eindigt bij ƒ 0.28 per uur. Neemt men nu voor het eerste cijfer ƒ 0.23 per uur, dan behoort het laatste op ƒ 0.30 per uur gebracht te worden, en dient men de tusschenliggende loonen evenredig te verhoogen.

De regeling van 1894 heeft slechts den timmerlieden voordeel gebracht, daar hun loon tot ƒ 0.25 per uur steeg. Thans zullen zij niet profiteeren, omdat ƒ 0.25 per uur reeds vrij algemeen gegeven wordt. Zij zullen, en terecht, een loon van ƒ 0.29 per uur verlangen.

De timmerlieden-vereeniging „St. Joseph", die eveneens een adres aan den Amsterdamschen Raad zond, doet zulk een eisch wel niet, maar zij verzocht een veel hoogere belooning voor overwerk, dan de commissie voorstelt, en zij tracht dus zijdelings te bereiken, wat haar, zoo zij er rechtstreeks om vroeg, wellicht zou worden geweigerd.

Deze vereeniging verlangt bovendien „alle bepalingen te doen gelden voor alle werkzaamheden vanwege de gemeente uitbesteed, onverschillig of die op het werk of elders anders worden uitgevoerd, en zulks ook voor de onder aannemers", een eisch, die zeker niet onredelijk kan worden genoemd, doch wier inwilliging toch eigenaardige moeilijkheden met zich moet brengen.

Immers, alleen door te bepalen, dat alle werkzaamheden te Amsterdam moeten worden uitgevoerd, zal het mogelijk zijn de vereischte contrôle uit te oefenen. En wij betwijfelen, of men zoover den weg der bescherming zal willen opgaan.

AANNEMEN.

Het is nu bijna twee jaar geleden, dat in ons blad een reeks van artikelen werd opgenomen, wier strekking was, te wijzen op de groote nadeelen aan het tegenwoordig stelsel van aannemen verbonden. Die artikelen gaven in aannemerskringen veel aanstoot, en vooral de conclusie, dat de „entreprise generale" ontstaan nu een eeuw geleden, en zich slechts handhavende door de onkunde der leidende technici, behoorde te verdwijnen, vond heftige bestrijding.

Doch nu heeft de R.-K. Gildenbond, een vereeniging van architecten, aannemers en patroons in de bouw- en aanverwante vakken te Amsterdam dit onderwerp behandeld. De moeilijkheden, waarin een zeer bekend aannemer, tot dien kring behoorende, door de staking der betalingen van eene Brabantsche bankinstelling geraakte, hebben misschien de oogen van velen geopend.

Op de vergadering van bovengenoemden Gildenbond werd er op gewezen, dat in de laatste jaren zeer veel aannemers van bouwwerken failleerden. De concurrentie bij aanbestedingen is groot, en dus moet er laag worden ingeschreven, door wie het werk wil krijgen. Daarvan ondervindt niet alleen de aannemer de slechte gevolgen, maar ook de onder-aannemers en de vakpatroons worden dikwijls de slachtoffers. Het werken wordt den aannemers gemakkelijk gemaakt, daar zoowel banken als leveranciers en onder-aannemers crediet geven. De banken vragen hooge rente en veelerlei zekerheid, de leveranciers en de onder-aannemers kunnen dit natuurlijk niet doen, en komen dus vaak te kort.

De aannemers moeten aan het werk blijven, omdat zij met het geld van de eene aanneming de schulden gemaakt voor een of meer vroegere moeten afdoen. Men gooit van het napje in het bakje, stopt het eene gat met wat men haalt uit het andere.

De inschrijvingssommen worden gedrukt, want heeft een aannemer geen werk, dan is het met zijn crediet gedaan. De onder-aannemers en leveranciers zijn dan slecht af, want bij een faillissement is er zoo goed als geen actief.

Dit alles weet ieder vakman, maar het was toch goed, dat het in den Gildenbond nog eens openlijk en flink gezegd werd. Een motie werd aangenomen, waarbij de vergadering „als haar gevoelen te kennen geeft, dat de tegenwoordige wijze van aannemen tot schade strekt zoowel van uitbesteder als van de onder den aannemer werkende patroons en wenscht daarom, dat bij aan te besteden werken ieder patroon afzonderlijk voor zijn vak inschrijft, dat een algemeene uitvoerder zal worden aangesteld, die de werkzaamheden, waarin de verschillende vakken samenloopen, zal regelen, terwijl voor ieder werk een scheidsgerecht zal bestaan uit de verschillende patroons met den uitvoerder en een door de directie aan te wijzen persoon."

De Gildenbond wil dus de aannemers, als schadelijke en onnutte tusschenpersonen, uit de maatschappij doen verdwijnen en hij gaat in hoofdzaak mede met den schrijver der artikelen, waaraan wij hierboven herinnerden. Alleen is de Gildenbond, wiens naam reeds van een zeker conservatisme spreekt, minder radicaal dan die schrijver. Immers terwijl deze slechts in eigen beheer heil zag, en alle werklieden in den dienst en onder toezicht van den architect, den „opperste der werklieden" wilde stellen, wenscht de Gildenbond de vakpatroons te behouden, en, naast den architect nog een uitvoerder, dus eigenlijk een aannemer in ietwat veranderde gedaante, te doen optreden. Hij haalt dus door het venster weer binnen, wat door de deur werd uitgeworpen.

Doch zelfs dit systeem meent men aanvankelijk niet, dat ingang zal vinden. Den aannemers, als zooveel anders dat schadelijk is, kent men een taai leven toe. Onkruid vergaat niet. Daarom heeft de Gildenbond nog een andere snaar op zijn viool. Hij nam nog een tweede motie aan, waarbij „de vergadering als haar gevoelen te kennen geeft, dat het wenschelijk is „bij onderhandsche inschrijving aan te besteden, den aannemer te verplichten de namen zijner onder-aannemers bij de gunning bekend te maken en zich tegenover deze te verbinden, het werk, hun vak betreffende, voor hun inschrijving te gunnen." Daarenboven eischt de motie nog, „dat de betaling van de termijnen zóó zal worden geregeld, dat ook de onder-aannemers voor de voldoening van de door hen te vorderen inschrijvingssom voldoende garantie hebben", en dat ook, waar openbare inschrijvingen volgens de wet moeten plaats hebben, gehandeld zal worden, als hier voor onderhandsche aanbestedingen is voorgeschreven."

Bedriegen wij ons niet, dan zijn in deze tweede motie de denkbeelden belichaamd, waarvoor de heer Cuypers nog niet lang geleden propaganda maakte. Hierbij wordt er op gewezen, dat bij openbare aanbestedingen veel gekuei plaats vindt. De werkelijke aanneemsom wordt met een belangrijk bedrag verhoogd, dat verdeeld wordt onder diegenen, die medegedongen bij de inschrijving. Van deze collegiale diensten profiteert ieder op zijn beurt, ten koste van den aanbesteder. De heer Cuypers meent nu, dat bij een onderhandsche inschrijving dit knoeien veel moeilijker gaat, terwijl zij nog het voordeel oplevert van minder concurrentie; hij is van oordeel, dat een samenspannen tusschen de uitgenoodigden door geheimhouding bij het doen der uitnoodigingen kan worden voorkomen.

De heer Cuypers moet wel een vreemdeling zijn in het bouwkundig Jeruzalem, om zoo te spreken. En als de Gildenbond hem bijvalt, dan toont dit lichaam al eveneens weinig terrein-kennis. Immers ieder aannemer is, op straffe van hooge boete, verplicht, zoodra hij tot een onderhandsche inschrijving wordt uitgenoodigd, daarvan aan zijn collega's kennis te geven. Bij alle geheimhouding weet dus toch ieder, die het noodig heeft te weten, wie zijn concurrenten zullen zijn. In onze groote steden worden, of het openbare of onderhandsche inschrijvingen geldt, de gegadigden bij gedrukte formulieren opgeroepen, om voor de aanbesteding bijeen te komen. Of men ten platten lande al zoo ver is, weten wij niet.

Een onderhandsche inschrijving is geen middel tegen knoeierij. Het eenige voordeel, dat zij op kan leveren is, dat men de aannemers kent, tot wie men zich wendt. Doch dit voordeel heeft ook de openbare inschrijving, daar men, dit verlangende, een keuze uit de aanbiedingen kan doen.

Het zou zeker gewenscht wezen, dat aan de leveranciers en onder-aannemers eenige zekerheid gegeven kon worden. Doch de middelen, ter bereiking van dit doel door den Gildenbond aanbevolen, zijn ontoereikend. Reeds thans wordt in sommige bestekken, bijvoorbeeld, als zij belangrijke ijzerconstructies omvatten, den aannemer de verplichting opgelegd, de namen der fabrikanten, aan wie hij die werken wil opdragen, bij zijn inschrijving te noemen. Alles wat daardoor te verkrijgen valt is echter, dat de aanbesteder zekerheid heeft, dat de ijzerconstructies zullen worden uitgevoerd door een firma, die hij daarvoor berekend acht. Maar of die firma ook haar geld zal krijgen, daaromtrent blijft onzekerheid bestaan.

De Gildenbond ziet dit wel in en verlangt daarom nog een garantie van den aanbesteder tegenover den onder-aannemer. Dit is evenwel gemakkelijker gezegd, dan verkregen. Want het geheele aanbestedingssysteem heeft geen zin meer, wanneer de aanbesteder tegenover de onder-aannemers borg moet zijn voor den aannemer. De verderingen der onder-aannemers toch kunnen door den aanbesteder niet gecontroleerd worden. Veel beter zou het zijn, wanneer de onder-aannemers en leveranciers van den aannemer zekerheid verlangden voor 't nakomen zijner verplichtingen. Het is inderdaad verbazend, zoo lichtvaardig als er door deze heeren crediet verleend wordt. Zelfs mag men zeggen, dat, wie zóó handelt, geen medelijden verdient, wanneer hij voor zijn lichtvaardigheid moet boeten.

De concurrentie, het systeem van agenten, er op na te houden, die geen vakkennis hebben, zijn twee oorzaken van menig verlies. Doch alleen de kleine bazen en leveranciers hebben daar ernstig schade van. De groote firma's kunnen wel tegen een stootje; haar gaat het althans als den palmboom, die groeit onder druk. Er zijn er onder de leveranciers van zoo noodige artikelen als hout en gebakken steen, die, daar zij tot de hoogstaangeslagenen hunner provincies behooren, in de Eerste Kamer der Staten-Generaal kunnen gekozen worden.

Men gaat zeker te ver, wanneer men beweert, dat het tegenwoordig systeem van aannemen niets dan nadeelen heeft. De Gildenbond heeft, door te veel te willen bewijzen, niets bewezen.

Het zij ons vergund, op enkele voordeelen van de openbare aanbestedingen te wijzen. In de eerste plaats zijn zij een groot gemak voor leidende technici, die zich nu niet behoeven te bemoeien met zaken, waarvan zij geen verstand hebben. Verder geven zij voor den aanbesteder dikwijls besparing, doch in ieder geval zekerheid, dat een bepaald bedrag niet belangrijk zal worden overschreden. Voorts mag gezegd worden, dat, al behalen de aannemers geen winst, al lijden zij meestal verlies, zij toch behoorlijk, vaak meer dan behoorlijk kunnen leven. En eindelijk behalen tal van onder-aannemers en leveranciers aan aannemers zéér belangrijke winsten, waartegenover, althans voor de grootere, geen „bankroetjes" van beteekenis staan.

Nu kan men over de beteekenis dezer voordeelen van meening verschillen. Men kan het bejammeren dat onze leidende technici niet in staat zijn te doen, wat des aannemers is, dat zij zoo ver van het ambacht en van het werkelijke leven afstaan, dat hunne opleiding zoo uits'uitend theoretisch is. Voor wie zoo oordeelen verandert het eerste voordeel in een nadeel.

De beide andere voordeelen, die dan volgen, kan men, ook van de positieve naar de negatieve zijde overbrengen, als men bedenkt, door welk een ongezonden

toestand zij verkregen werden. Immers de aanbesteder spaart uit den zak van den aannemer en deze laatste leeft van geld, dat eigenlijk onder-aannemers en leveranciers toekomt.

Alleen het laatste voordeel is er een, waartegen niets valt in te brengen dan dit, dat het door de onder-aannemers en leveranciers ook zou genoten worden, als er geen eigenlijk gezegde aannemers meer waren.

Wij prijzen het in den Gildenbond, dat hij op de wond, die „aannemerij" heet, den vinger heeft gelegd. Maar de Bond blijkt een te zachte chirurgijn te wezen, dan dat men zou mogen verwachten, dat hij de kwaal zou genezen.

Zoolang onze maatschappelijke toestanden niet zóó veranderen dat eigen beheer algemeen als noodzakelijk erkend wordt, zoolang onze architecten en ingenieurs de praktijk van hun vak minachten en daarvoor niet opgeleid worden, zal men de „entreprise generale" niet kunnen missen. De aannemers weten dit best, en zij zullen daarom niet al te bevreesd zijn voor hetgeen in den Gildebond is besloten.

ELECTRISCHE LIFTEN.

Wanneer men spreekt van de steeds toenemende ontwikkeling van het verkeer in onzen tijd, dan heeft men doorgaans daarbij alleen het oog op de middelen, die den modernen mensch ten dienste staan, om zich in horizontale richting snel en gemakkelijk te verplaatsen.

In onmiddellijk verband met de ontwikkeling van dit horizontale verkeer staat echter ook de behoefte, om zich snel en gemakkelijk in verticale richting te kunnen op en neer bewegen.

De voortdurende opeenhooping van groote massa's menschen en goederen op een betrekkelijk kleine oppervlakte gronds, zooals men die in de groote centra waarneemt, doet vooral daar de laatstgenoemde behoefte meer en meer gevoelen, en onder de middelen, die aangewend kunnen worden, om daaraan te voldoen verdienen de verschillende systemen van liften door stoom, waterdruk of electriciteit bewogen, in de eerste plaats de aandacht.

Liften door stoom bewogen zijn uit den aard der zaak alleen daar met voordeel toe te passen, waar men voortdurend stoom tot zijn beschikking heeft, zooals in fabrieken.

Waterdruk (hydraulische) liften vereischen, nevens een vrij gecompliceerde machinerie, in het algemeen, de voortdurende beschikking over een constanten waterdruk. Aan dezen eisch wordt door stedelijke waterleidingen slechts ten deele voldaan, terwijl ook de hoeveelheid water, telkens voor de beweging benoodigd, bij een druk verkeer zeer belangrijk kan zijn en veel geld kost.

Zonder twijfel kan electrische beweegkracht meer dan eenige andere geacht worden voor de beweging van liften geschikt te zijn. Deze kan overal worden toegepast, waar electrisch licht gefabriceerd wordt of stroom voor industrieele doeleinden geleverd wordt zooals binnen korten tijd in alle steden van beteekenis wel het geval zal zijn.

De firma Jan Hamer & Co. te Amsterdam vestigde in een dezer dagen verspreiden catalogus er de aandacht op, dat het onder de, in den laatsten tijd, zich op den voorgrond dringende liftconstructies voor al de Electrisch Directwerkende Lift is, die veel van zich doet spreken, en laat daarop volgen:

„Met de steeds toenemende toepassing van electriciteit als beweegkracht, kwam al spoedig de vraag naar hefinrichtingen door deze kracht gedreven, met het gevolg, dat liftfabrikanten aan dezen nieuwen vorm hunne aandacht begonnen te wijden, waaronder enkelen met meer of minder gunstig resultaat.

„De vele en eigenaardige voorwaarden, waaraan zulk een toestel moet voldoen, zal het geheel praktisch bruikbaar, veilig en economisch zijn, waren oorzaak, dat vele en groote moeielijkheden moesten overwonnen worden en waren de eerste toestellen, alhoewel bruikbaar, toch nog niet van dien aard, dat wij er volkomen mede ingenomen waren, niettegenstaande het vele goede, dat in brochures en geschriften ervan gezegd werd."

„Zooals trouwens met alle nieuwe zaken ging het ook hiermede; verbeteringen werden successievelijk aangebracht en konnen wij thans met gerustheid beweren, zij zoodanig geperfectioneerd zijn, dat in de naaste toekomst eene ingrijpende wijziging niet meer denkbaar is."

Over de denkbaarheid van wijzigingen zullen wij met de genoemde firma niet in debat treden.

Men heeft van de 19de eeuw reeds gezegd, dat daarin niets ondenkbaar genoemd kon worden; wat men van de 20ste in dit opzicht zeggen zal weten wij nog niet.

Evenwel, het moet erkend worden, dat bij de in het boekje afgebeelde electrische lieren, voor zoover na te gaan is, een hooge graad van volmaaktheid bereikt is en wel in een goede richting, namelijk door de grootst mogelijke vereenvoudiging.

De hoofddeelen zijn de electromotor met aanlaat- of aanloopweerstand, het remtoestel en de kabeltrommel en deze deelen zijn allen op één gegoten ijzeren fundatie-plaat gemonteerd, zoodat het geheel door den zeer compacten vorm de aandacht trekt.

Onder direct werkend moet niet worden verstaan, dat de werkas van den electromotor en van den kabeltrommel een en dezelfde zijn. Deze assen kruisen elkander rechthoekig en de snelle beweging van de motor-as wordt door een daarop bevestigden worm, overgebracht op een wormrad, dat aan de trommelas een langzame beweging mededeelt.

Deze inrichting schijnt, ofschoon worm en wormrad veel wrijving veroorzaken en nog al aan slijting onderhevig zijn, nog steeds als de meest practische te worden beschouwd.

Het remtoestel bestaat uit een op de motor-as aangebrachte schijf met remband, die waarschijnlijk, zoo noodig, door electriciteit gespannen wordt; het boekje maakt hiervan niet in bijzonderheden melding.

Wel vestigde de firma onze aandacht op de nieuwigheid op liftengebied, nl.: „dat het thans mogelijk is een electrisch directwerkende lift aan te sluiten aan wisselstroomleiding, wat tot heden door de vaklieden als eene onmogelijkheid werd beschouwd."

„Voor steden (als b. v. Amsterdam) en inrichtingen waar alleen wisselstroom ter beschikking is, is deze vinding natuurlijk van groote beteekenis."

„Van de groote voordeelen van electrisch directwerkend bedrijf kunnen thans ook profiteeren liften, welke door wisselstroom moeten gedreven worden; tot op heden kwamen in dergelijke omstandigheden alleen indirectwerkend (transmissie) liften in aanmerking, waarvan de bedrijfskosten door veel grooter stroomverbruik belangrijk hooger zijn."

Het maken en monteeren van liften is een vak, waarin de ervaring een zeer groote rol speelt en waarin de beste resultaten bereikt zijn door die fabrikanten, welke zich jaren lang daarop speciaal hebben toegelegd, en deze moet men in hoofdzaak zoeken in Duitschland, Engeland en Amerika. De keus van het toe te passen systeem is voor den architect niet altijd even

gemakkelijk, en voor teleurstellingen bestaat altijd een groote kans, niettegenstaande, zooals in het boven aangehaalde reeds werd opgemerkt, het vele goede dat in brochures en geschriften er van gezegd werd.

Ook zijn ons wel voorbeelden bekend van liften van erkend goede systemen, die door slechte monteering bedorven zijn.

Bij belangrijke liftconstructies zal dan ook geen fabrikant voor de goede werking instaan, wanneer zij niet door zijn eigen monteurs gesteld zijn.

Fouten zijn hierdoor wel is waar nog niet geheel uitgesloten, maar men is dan toch gewaarborgd tegen de financieele gevolgen daarvan.

De firma Jan Hamer & Co. neemt, naar wij meenen, voor de liften, die zij levert, de geheele verantwoordelijkheid op zich en endosseert die aan de fabrikanten en zij komt, te oordeelen naar de vele attesten waarop zij wijst, hare verplichtingen goed na.

Evenwel behooren electrische liften tot die soort van inrichtingen, waaromtrent de architect, ook al handelt hij met den soliedsten leverancier of wel direct met de gunstigst bekende fabriek, steeds wel zal doen, zich vooraf volkomen op de hoogte te stellen en aan de hand van vertrouwbare gegevens een uitvoerig en weloverwogen program van eischen vast te stellen, waaraan bij de levering moet worden voldaan.

HISTORISCH.

In een enzer provincie-steden, waar sedert jaren eene afdeeling bestaat van de Nederl. Aannemersbond, werd op een der gehouden vergaderingen ter sprake gebracht de invloed door de afdeeling uit te oefenen bij eventueele besteedingen op de in het bestek voorkomende administratieve bepalingen. Van de bestuurstafel werden verschillende voorstellen gedaan, die aanleiding gaven tot een zeer geanimeerd debat, totdat de voorzitter aan eenige leden, die de vrijheid van den architect op het punt van gunning onbesproken wenschten te laten, de zeer parlementaire opmerking ten beste gaf: „In elk geval, hoe meer poppenkast we maken bij eene publieke besteding, des te meer zal het publiek er toe overgaan om zonder tusschenkomst van de architecten bij de patroons te komen."!!!

INGEZONDEN.

Bij het afbreken van eenige oude arbeiderswoningen aan de Oude Kraan te Arnhem voor het daar ter plaatse bouwen van een pakhuis, werden in de fundeering van een dezer perceeltjes baksteenen gevonden, volkomen gaaf en goed doorbakken, van de volgende afmetingen: 38 × 18⁵ × 27⁵ cM.

Wellicht zijn dezelve afkomstig van de gesloopte walmuren, die eertijds om de stad hebben gestaan, en dateeren zij uit de XIIde of XIIIde eeuw.

Is iemand ook iets bekend van het bakken van dergelijke reuzensteenen, die de afmetingen van de bekende moppen en papensteenen nog verre overtreffen.

A. R. FREEM,
Architect, Arnhem.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van Woensdag 6 Februari 1901.

In deze vergadering werd medegedeeld dat het onderwerp der lezing van den heer Vosmaer, op 20 Februari a. s., zal zijn „De Electro-techniek".

Na eenige besprekingen, naar aanleiding van het rapport der commissie tot nazien der rekening en verantwoording van den penningmeester over 1900, werd overgegaan tot het verkiezen van vijf afgevaardigden voor de algemeene vergadering op 24 Februari a. s. te Hengelo, waarvoor werden gekozen de heeren Sanders, Rientjes, Pieters, Bruins en W. van Sijl, waarna als plaatsvervangende leden werden gekozen de heeren Boekman en W. C. de Vries.

Verder werd behandeld een adres aan de Tweede Kamer van de Amsterdamsche Vereeniging van werkgevers in metaal- en houtbewerking, in zake het ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling van het tarief van invoerrechten en daarmede in verband staande bepalingen, waaromtrent werd besloten het hoofdbestuur uit te noodigen dat adres in behandeling te nemen op de aanstaande algemeene vergadering.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

1129*e Vergadering van* 18 *Februari* 1901.

De Vergadering werd bij afwezigheid van den heer Berlage gepresideerd door den vice-voorzitter, den heer C. W. Nijhoff. Na lezing der notulen werd mededeeling gedaan dat de heer E. Verschuijl zijn functie als bestuurslid bibliothecaris zal nederleggen, daartoe genoodzaakt door verandering van woonplaats.

Hierna werd 't woord gegeven aan den heer F. W. H. Berden, directeur der Rijksschool van Kunstnijverheid te Amsterdam, over „het Muiderslot".

Spreker wil speciaal het punt behandelen, over den tijd waarin het Slot te Muiden gebouwd moet zijn, daar hierover verschillende denkbeelden bestaan.

In 1878 kwam bij het Oudheidkundig Genootschap een rapport van onderzoek in van den architect Goeschalk, 't welk als conclusie bevatte, dat het Slot in de dertiende eeuw gebouwd zou moeten zijn.

Spreker wil bewijzen uit analoge vormen van andere Sloten, dat die datum foutief is.

Volgens spreker is het Slot te Muiden gebouwd in 2 tijdperken; in het eerste tijdperk werden gebouwd de noordertoren, het hoofdgebouw ter lengte van de ridderzaal en het lagere gebouw ter lengte van het keukengebouw.

Het gedeelte gebouwd in het latere tijdperk omvat de rest, gebouwd met spitsboogconstructie.

De aansluiting van het oudere en nieuwere gedeelte is duidelijk waar te nemen.

Het eerste gedeelte moet volgens spreker in 't eerste begin van de 13e eeuw gebouwd zijn, het latere aan 't einde van de 13e eeuw.

Een en ander werd toegelicht door een prachtige collectie teekeningen en photo's.

Een hartelijk woord van dank werd den spreker gebracht bij monde van den Voorzitter.

Hierna werden candidaten geballoteerd en als lid aangenomen.

De begrooting over 1901 werd vervolgens goedgekeurd en na behandeling van eenige huishoudelijke aangelegenheden werd de goed bezochte vergadering gesloten.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— Professor Elisha Gray, uitvinder van de telefoon, is te Newtonville in Massachusetts plotseling overleden, in den ouderdom van 65 jaren. Gray had zich door eigen krachtsinspanning weten te ontwikkelen. Hij begon als smidsjongen en was nog arbeider in het scheepsbouwvak, terwijl hij studeerde aan het college te Columbus.

Op 40 jarigen leeftijd vond hij de telefoon uit, op welke uitvinding hij 14 Februari 1876 patent nam. Behalve de telefoon, vond hij nog verscheidene toestellen uit o. a. de „telautograaf" waarmede men teekeningen kan telegrafeeren.

— De twee vermaarde portretten van Van Dyck, welke tot verleden jaar in 't bezit der familie Poel waren en toen aan de heeren Agnew werden verkocht voor 24.250 guinjes (f 308,125) zijn nu aangekocht voor het museum te Berlijn.

Die portretten gingen eerst door voor afbeeldsels van leden der familie Balbi of Spinola, maar in den laatsten tijd houdt men ze voor portretten van Van Dyck's vriend Gustiniani en diens vrouw. „Het is jammer", zegt *the Times*, „dat die portretten nu uit Engeland gaan, maar bij den tegenwoordigen staat van Rijks financiën was het moeielijk te verwachten, dat de Staat ze zou aankoopen voor de *National Gallery*, al is Van Dyck, de stichter onzer nationale portretschilderschool, daar onvoldoende vertegenwoordigd".

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's GRAVENHAGE. De beide spoorweg-maatschappijen zullen, naar wij in de *Tel.* lezen, de Koningin en den Prins-Gemaal als huwelijksgeschenk een Koninklijken trein aanbieden. De teekening van den trein doet zien, dat deze zal bestaan uit vier waggons, 2 prachtrijtuigen en 2 bagagewagens. Gedurende het verblijf van het Hooge Echtpaar te Amsterdam zal hun de teekening van den trein worden aangeboden. De trein zelf zal niet binnen de twee jaar gereed zijn.

— Het Koninklijke Instituut voor ingenieurs verzuimde Woensdag niet, de laatste hulde te bewijzen aan het stoffelijk overschot van zijn ere-secretaris, den heer J. Tideman. De inspecteur van 's Rijks Waterstaat de heer Leemans, die met eenige van den Raad van Bestuur en met den secretaris van het Instituut, aanwezig was, wees op hetgeen de heer Tideman, hoewel geen technicus, gedurende 38 jaren voor die instelling had gedaan.

— Als zeker kunnen wij mededeelen, dat de loopende berichten over de vestibule van het Koninklijk paleis „Het Loo" onjuist zijn.

De vestibule is in het karakter van het werk van Daniel Marot ontworpen en uitgevoerd naar de plannen van den architect J. J. van Nieukerken te 's Gravenhage.

Bij het decoratie- en schilderswerk moest door dien architect met Jhr. Hoeufft van Velsen, intendant der Koninklijke paleizen in Den Haag, over kleurbehandeling en het aanbrengen van goud overleg gepleegd worden.

Decoratie, tableaux, enz. zijn uitgevoerd door den heer Tabry te Rotterdam.

De vestibule is nog niet voltooid. Plafond en wanden wachten gelegener tijd op afwerking.

— De aanbieding van het huldeblijk aan H. W. Mesdag zal Zaterdag 23 dezer, des voormiddags te elf uur, in het nieuwe gebouw van Pulchri Studio, Lange Voorhout 15 plaats hebben.

AMSTERDAM. In den ouderdom van 63 jaar ontsliep alhier de heer Johannes Anthony Last, welbekend in de kunstwereld als een verdienstelijk teekenonderwijzer. Op de kunstbeschouwingen van „Pulchri Studio" zond hij vrij geregeld werken in, die meestal koopers trokken. Menig stadsgezicht, een regenbui in de straat met een geestig figuur, een panorama op een achterbuurt, een portret of aardig genre-stukje zullen de getrouwen van „Pulchri's" kunstbeschouwingen zich wel van Last herinneren.

— Het gerucht gaat, dat het oude Baltengasthuis, waarvan de voorgenomen sloopingen voor onbepaalden tijd uitgesteld, als gevolg van een door bouwkundigen hier ter stede op touw gezette beweging, waarschijnlijk door het rijk zal worden aangekocht, vermoedelijk met het oogmerk, om daarin de rijksverzekeringsbank te vestigen. Wij kunnen echter mededeelen, dat tot nog toe geen sprake geweest is van eenige onderhandeling tusschen rijk en gemeente over aankoop van het gebouw en dat evenmin bij de gemeente eenig voornemen, in de naaste toekomst, omtrent de bestemming van het gebouw bestaat.

— Evenals de „Amsterdamsche Bank" een bijkantoor gaat openen op het damrak, in het nieuwe gebouw daar gebouwd door den heer H. P. Berlage, vangt thans de „Twentsche Bankvereeniging B. W. Blijdenstein & Co." een verbouwing aan van een perceel op de Prins-Hendrikkade, om daar eveneens een bijkantoor te stichten. Deze bouw heeft plaats onder leiding van de architecten A. L. van Gendt en Zonen.

ROTTERDAM. De Roomsch-Kath. Vereeniging „Gildenbond" hield Dinsdagavond in Palais Royal een vergadering ter behandeling van de reeds vroeger medegedeelde circulaire, waarin de wenschelijkheid besproken werd van een wijziging in de wijze van aanbesteden bij publieke inschrijving van bouwwerken.

Nadat op vooraf gehouden bijeenkomsten met de besturen van de gilden der bouwvakken instemming betuigd was met het denkbeeld, om dien tegenwoordigen toestand te wijzigen, werd de zaak thans in het openbaar behandeld.

Verschillende moties werden voorgesteld, dienende om de wenschen van de Vereeniging juist te omschrijven. Na een in hoofdzaak technisch debat werd een motie aangenomen van den heer Joling, luidende als volgt:

„De vergadering geeft als haar gevoelen te kennen, dat de tegenwoordige wijze van aannemen tot schade strekt hoofdzakelijk van de leveranciers en de onderaannemers, dat zij daarom bij de directie en verschillende uitbesteders alle pogingen aanwende om in het vervolg

1o. bij onderhandsche inschrijving aan te besteden.

2o. De aannemer te verplichten de namen van zijn onderaannemers bij de gunning bekend te maken en zich tegenover dezen te verbinden het werk, hun vak betreffende, voor hun inschrijving te gunnen.

3o. De betaling van de termijnen zóo te regelen, dat ook de onderaannemers voor de voldoening van de door hen te verderen inschrijvingssom voldoende garantie hebben.

4o. Bij stads-, lands- of andere besturen, welke als publiek lichaam tot publieke inschrijving genoodzaakt zijn, dezelfde verplichtingen, sub 2 en 3 genoemd, van den aannemer te eischen".

Met 20 tegen 8 stemmen werd deze motie door de vergadering goedgekeurd.

HAARLEM. In de rotonde van het Museum van Kunstnijverheid aldaar is thans de tentoonstelling geopend van de Handarbeids Vereniging. De vereeniging van de vrienden van den handarbeid te Stockholm. Deze vereeniging werd in 1874 gesticht, teneinde de weefkunst het kunstnaaldwerk, de bewerking van het hout en andere technieken, die voor een groot deel verloren gingen, weder te doen herleven, en de huiselijke industrie onder de bevolking weder in het leven te roepen en te ontwikkelen. De vereeniging is hierin buitengewoon goed geslaagd, en de belangstelling werd over geheel Zweden opgewekt, zoodat verschillende afdeelingen der huisindustrie tot grooten bloei gerasakten. De vereeniging heeft eene school gesticht voor weefkunst en kunstnaaldwerk, die thans door 200 leerlingen wordt bezocht. Velen daarvan vestigen zich later in verschillende plaatsen van het land, teneinde de goede beginselen te verspreiden en lust en liefde voor den arbeid op te wekken. De tentoonstelling omvat weefsels naar oud-Noordsche kunst, gobelinwerken en stikwerken van verschillenden aard, alsook houtsnijwerken, incrusteerwerken en verder werkstukken, die in verband met huisvlijt en kunstnijverheid staan.

— De gewestelijke commissie voor het afleggen der proeven van bekwaamheid tot het verkrijgen van een diploma van meester of gezel, maakt bekend dat deze proeven over 1901 in Haarlem op 25 Februari zullen worden afgenomen voor het timmeren en smeden, in de werkplaatsen van de werf Conrad, voor het meubelmaken in de werkplaatsen van de Holl. Spoorweg-Maatschappij en voor het schilderen in de Ambachtsschool. De commissie van deskundigen, die de werkstukken zal beoordeelen, zal bestaan uit: als leden van de technische commissie van het hoofdcomité de heeren Dr. P. J. H. Cuypers, te Roermond; L. J. H. Trooster, te Utrecht, en H. L. Boersma, te 's-Gravenhage. Verder werden door de gewestelijke commissie voorgedragen en deze voordracht door het hoofdbestuur bekrachtigd, als leden voor de deskundige commissie: voor het timmeren de heeren J. W. van Sant, P. Wagemaker en A. de Wijs; voor het smeden de heeren Van Vuuren, te Amsterdam, C. van der Stad, P. A. Kruijer, L. W. Spiering en J. Uitendaal; voor het schilderen de heeren J. W. Veldhoer, A. H. Kater en W. van Veen; voor het meubelmaken de heeren W. Nederkoorn, J. P. Strijbos en J. A. Nieman; voor de theoretische vakken de heeren H. J. de Vries, directeur der burgeravondschool te Haarlem, J. Temme, directeur der ambachtsschool te Haarlem, F. C. de Graaff, directeur der school verbonden aan de Haarlemsche Machinefabriek, A. van der Spek, bouwkundig opzichter.

LEIDEN. „De Laeckenhalle", die dezen winter blijk geeft van wakkere toewijding, kondigt nu een tentoonstelling aan van Hart Nibbrig van 14 Febr.—1 Maart.

GOUDA. Alhier is op hoogen leeftijd overleden de heer N. Scheltema gepensioneerd luit.-kolonel en gedurende tal van jaren Voorzitter der Commissiën voor het Gemeentelijk Museum van Oudheden en de Stads-Librije alhier.

In die functiën heeft de heer Scheltema zich vooral verdienstelijk gemaakt door zijne geschiedkundige onderzoekingen nopens de Goudsche kunstenaars met name de beroemde glasschilders Dirk en Wouter Crabeth. De resultaten dier onderzoekingen zijn meerendeels bewaard in het „Archief voor Nederlandsche Kunstgeschiedenis" indertijd uitgegeven door den Rotterdamschen archivaris Obreen.

Als een verdienstelijk werk van zijn hand is ook te beschouwen de Catalogus van het bovengenoemde Museum, die door oudheidkenners en historici in hooge mate gewaardeerd wordt en als een voorbeeld van nauwgezette behandeling wordt beschouwd en aanbevolen.

ENSCHEDE. Alhier is een kunstgenootschap opgericht, met het doel de kunst en de ontwikkeling van den kunstzin te bevorderen door het geven van concerten, het doen houden van letterkundige voordrachten, tentoonstellingen van werken van beeldende kunst en van kunstnijverheid.

Het bestuur bestaat uit de heeren Mr. D. Spanjaard, president; J. M. van Heek, secretaris-penningmeester; mevrouw Scholten—Van Heek; mej. C. W. ter Kuile, en Dr. A. Borgman.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat en 's lands B. O. W. in Ned.-Indië is:

gesteld ter beschikking van den directeur der B. O. W. ten einde te worden belast met werkzaamheden in het belang van den voorgenomen aanleg van een staatsspoorweg van Padalarang naar Krawang, de ambtenaar op nonactiviteit P. Th. L. Grinwis Plaat, laatstelijk ingenieur 1e kl. bij den Waterst. en 's lands B. O. W.;

tijdelijk gesteld ter beschikking van den directeur der B. O. W. ten einde dienst te doen als opzichter 2e kl., de ambtenaren op nonactiviteit F. J. S. Nicola von Furstenrecht en F. A. Kloppert, laatstelijk die betrekking bekleed hebbende;

benoemd tot opzichter 2e kl., de ambtenaar op nonactiviteit M. K. Lindhout, laatstelijk die betrekking bekleed hebbende; met bepaling, dat hij wordt belast met werkzaamheden in het belang van een aan te leggen drinkwaterleiding voor de hoofdplaats Soerabaja en bij zijn korps à la suite wordt gevoerd; tot opzichter 3e kl. W. J. A. Labaar, thans tijdelijk met de waarneming van die betrekking belast;

overgeplaatst van de residentie Preanger Regentschappen naar de residentie Oostkust van Sumatra, de ingenieur 3e kl. Ph. van der Kaaden;

toegevoegd aan den chef der 4e waterstaatsafdeeling voor de werken ter verbetering van de bevloeiing der districten Waroedjajeng en Kertosono (residentie Kediri), de dienstdoende adspirant-ingenieur C. C. Kwisthout;

tijdelijk belast met de waarneming der betrekking van opzichter 3e kl., de gewezen opzichter der 2e kl. A. Mioulet.

— Door den Minister van Waterstaat zijn:

benoemd de civiel-ingenieur C. P. Vijverberg, te Ouwerkerk, tot tijdelijk adjunct-ingenieur bij het Kanaal door Zuid-Beveland, en tot buitengewoon opzichter, A. J. D. Wever, te Zijpe en D. N. Visser, te Gouda, bij den onderbouw van twee vaste hijschkranen in de tramweghavens aan het Zijpe;

verplaatst de bureau-ambtenaren van den Waterstaat J. de Vries, J. C. Delney en W. E. Meyboom van Amsterdam naar Haarlem, om dienst te doen op het bureau van den ingenieur in het arrondissement Haarlem.

— De fortificatie-opzichter 1e kl. L. C. Van Rooyen, van het Depart. van Oorlog, wordt overgeplaatst naar Amsterdam.

VACANTE BETREKKINGEN.

— **Adjunct-architect** voor de gemeente Nijmegen tegen 15 Maart. Aanvangsjaarwedde *f* 1800. Gezegelde adressen met stukken vóór 15 Februari bij den burgemeester.

— **Een persoon** met kennis van vreemde talen en zoo mogelijk vertrouwd met de hout-agentuurbranche, door een Duitsch hout-agentuur- en commissiehuis, voor het oprichten van een „filiaal". Aanbieding onder lett B U 2486, aan „die Annoncen-Expedition" Rudolf Mosse, Bremen.

— **Opzichter-Teekenaar**, goed waterbouwkundige, grondig bekend met détailleeren. Net handschrift noodzakelijk. Brieven franco No. 123, boekhandelaar M. de Jonge, Terneuzen.

— **Bouwkundig Opzichter**, bekend met détailleeren, bij den bouw van een heerenhuis. Salaris *f* 40. Zich schriftelijk aan te melden onder lett. P Q, Bureau „Oprechte Steenwijker Courant", Steenwijk.

— **Een bekwame Baas** aan eene scheepswerf en machinefabriek bij Rotterdam, voor de afdeeling draaierij en bankwerkerij, zelfstandig kunnende werken en op de hoogte van de montage van machines in schepen. Aanvankelijk salaris *f* 25 per week. Brieven franco, onder No. 2958, aan het Bureau van de „Nieuwe Rott. Courant".

— **Werktuigkundig-Ingenieur**, gediplomeerd, aan eene groote fabriek, met spoedig vooruitzicht op technisch directeur. Bij geschiktheid zal iemand met geldelijk vermogen de voorkeur hebben. Adres onder No. 3600, aan het bureau van het „Algemeen Handelsblad".

— **Directeur** aan de Ambachtsschool te Gorinchem, jaarwedde *f* 1630. Franco toezending van stukken aan den secretaris der school.

— **Tijdelijk Opzichter-Teekenaar** voor de op- en inrichting eener gasfabriek. Brieven franco vóór den 20sten Febr. aan den directeur der gemeentewerken te Vlaardingen.
(*Zie adv. in dit no.*)

— **Archivaris**, tijdelijk voor de gemeente Delft. Jaarwedde *f* 1000. Gezegeld verzoekschrift aan Burg. en Weth. dier gemeente vóór 24 Februari.

— **Tijdelijk opzichter** bij den bouw der school te Ommerschans. Aanbiedingen onder opgave van conditiën spoedig ingewacht bij den Burgemeester van Stad Ommen.

— **Bouwkundig opzichter** om terstond in dienst te treden. Brieven lett. G. aan Nobels' Adv.-Bur., N. Groenmarkt 25, Haarlem.

Een vakman op een machinale steenfabriek met ringoven in Noord-Brabant, met vooruitzicht om compagnon te worden. Br. fr. onder lett. V 905 bureau Vraag en Aanbod, Deventer.

Machinist-timmerman voor direct of later op een steenfabriek, liefst ongehuwd. Br. fr. onder lett. V 906 bureau Vraag en Aanbod, Deventer.

Vertegenwoordigers door eene der grootste Portland-Cementfabrieken, onder zeer gunstige condities. Br. fr. onder lett. V 921 bureau Vraag en Aanbod, Deventer.

Iemand van middelbaren leeftijd, bekend met het machinevak en gewijd een gedeelte van het jaar te reizen, voor den verkoop van gietwaren en aanverwante artikelen, aan een ijzergieterij en machinefabriek in Noord-Brabant. Salaris *f* 100 per maand. Br. fr. onder lett. V 821 bureau Vraag en Aanbod, Deventer.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden, ten gerieve van heeren geabonneerden, tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

Een bouwkundig opzichter-teekenaar, zoekt wegens afloop zijner werkzaamheden plaatsing, verlangd salaris *f* 70 's maands.
Brieven onder letter L, bureau van dit blad. (1)

Gediplomeerd mr. timmerman als onderbaas of opzichter. (*Zie adv. in dit no*) (1)

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING,
WETERINGSCHANS 37, AMSTERDAM

2 Bouwk. teek., 20 en 22 j., ongeh., *f* 70 en *f* 70.
1 Bouwk. opz., 21 j., ongeh., *f* 70.
9 Opz.-teek., 21, 20, 23, 24, 27, 28 en 30 j., ongeh., 30 en 26 j., geh., *f* 60, *f* 70, *f* 70 ± *f* 75, ± *f* 75, ± *f* 85, *f* 100, *f* 90 à *f* 100 en *f* 90.
1 Mach.-teek., 22 j., ongeh., *f* 70

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op ***Zaterdag 9 Maart 1901***, des namiddags ten **2** ure (Greenwichtijd), zal aan het bureau van den Sectie-Ingenieur te Maastricht worden aanbesteed:

Volgens BESTEK K.

Het verrichten van eenige herstellingen en verfwerken met bijlevering der materialen, aan de gebouwen, kunstwerken en inrichtingen behoorende tot de lijnen:

Pruisische grens bij Aken—Belgische grens bij Lanaeken,
Maastricht - Belgische grens bij Eisden, Maastricht—Venlo - Blerick,
Pruisische grens bij Vlodrop—Belgische grens bij Budel,
Sittard—Pruisische grens bij Herzogenrath.,

in 16 perceelen.

Het bestek is tegen betaling van *f* 1 verkrijgbaar op *franco* aanvraag aan bovengenoemd bureau.

Aanwijzing ter plaatse zooals in het bestek vermeld.

De Sectie-Ingenieur,
A. VAN LIEBERGEN.

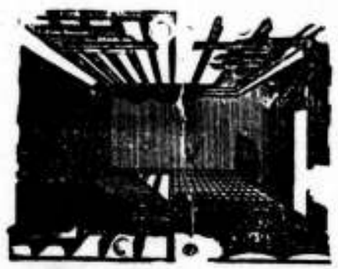

Geluidwerende tusschenvloeren, ondervloeren voor houtcementdaken, brandvrije separatiën en plafonds.

Excelsiorplaten.
GEBR. VAN DER VLIGH,
AMSTERDAM,
Fabriek van vuurvaste Wand- en Plafondplaten volgens nieuw Systeem.

Eenig, onovertreffbaar materiaal. Lichtdicht, geluidwerend. Verkrijgbaar in verschillende dikten. Steeds grooten voorraad. Directe levering. Uitvoering op 't werk door onze eigene stellers. Voorgeschreven bij particuliere- en gemeentewerken. Op aanvraag *gratis* toezending van *Brochure*, *Monsters* en *Prijs*.

Wereldtentoonstelling Amsterdam 1895. Gouden Medaille.

W. J. WEISSENO,
Nieuwendijk 111, Amsterdam.
Fabrieken: GELIJKE DUIMSTOKKEN, Twee- en Vijf Meterlatten, STALEN MEETKETTINGEN, Bakens, Jalons,
KOPEREN EN STALEN
Peillijnen, Peillooden, Peilstokken, *PEILSCHALEN enz.*
Magazijn van Passerdoozen,
TEEKENBEHOEFTEN
en Optische Instrumenten.
EQUERRES, PRISMA'S enz.

HOUTCEMENT
BEDEKKINGEN worden tot billijke prijzen en onder garantie geleverd door
W. J. VAN ELDEN Hz.
Lood- en Zinkwerker,
Singel 229 b/d Paleisstraat,
AMSTERDAM.
Vertegenwoordiger der sedert 1868 gevestigde firma CARL SCHMIDT & Co., te *HIRSCHBERG in Silezie*.
Materiaal ook afzonderlijk verkrijgbaar.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

56ste JAARGANG Nº. 8. ZATERDAG, 22 Februari 1901.

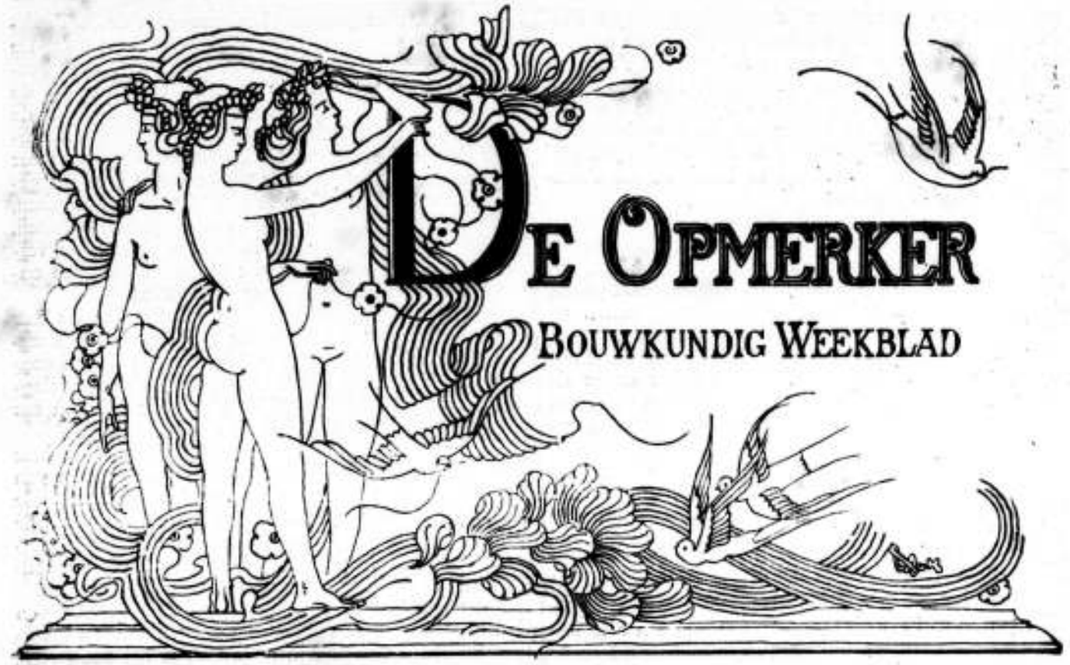

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

HET SCHOONSTE GEBOUW OP AARDE.

In het buitenland is het gebruikelijk plebiscieten uit te schrijven omtrent vragen, die eigenlijk voor geen beantwoording vatbaar zijn. In tijdschriften worden de lezers opgeroepen, om op te geven, wie naar hunne meening de grootste dichter, welk het schoonste muziekstuk, enzoovoorts is. Dat de vox populi hier altijd ook de vox Dei is, mag worden betwijfeld.

Eenigen tijd geleden heeft „The Strand Magazine" de vraag gesteld, welk het schoonste gebouw op aarde is. Begrijpende, dat het groote publiek daar geen antwoord op zou kunnen geven, heeft het zich tot eenige der meest bekende Engelsche architecten om voorlichting gewend.

De verslaggever ging eerst naar de heer George Aitchison, hoogleeraar in de bouwkunst aan de school van de Koninklijke Academie. Deze heer ontving hem in zijn huis in Harleystreet, en liet twee groote portefeuilles met afbeeldingen van de voornaamste gebouwen in Europa binnen brengen. Hij zocht daaruit fotografiën van het Pantheon te Rome, Santa Maria della Salute te Venetië, de kathedraal te Amiëns, den duomo te Milaan, St. George's Hall te Liverpool en de Opera te Parijs.

En ten slotte verklaarde hij, dat, naar zijn meening, het Pantheon te Rome het schoonste gebouw op aarde is. Hij voegde daaraan toe: „Ik bedoel alleen het inwendige, want het uitwendige is betrekkelijk onbeduidend. Ik bewonder in dat interieur in het bijzonder den eenvoud. Zoowel in de architectuur als in de litteratuur moet de kunst zich niet toonen; het moet zijn, alsof alles van zelf zoo geworden was. Anatole France zeide eens, dat zuiverheid van stijl is als een zonnestraal, die in een kamer valt. Gij ziet niet de kleuren, waaruit zij samengesteld is, maar gij weet, dat zij in het zonnelicht voorkomen. Zoo is het ook met het Pantheon — het maakt den indruk van volmaaktheid, maar gij ziet niet, door hoeveel moeite die bereikt is. De Opera te Parijs is ook wel mooi, maar hier bemerkt men al te zeer hoeveel werk de architect verricht heeft. In het bijzonder de hoofdtrap toont dit."

Nadat de verslaggever nog gevraagd had, wie de ontwerper van het Pantheon geweest is, en de hoogleeraar hem gezegd had, dat dit onbekend bleef, daar de bouwmeesters der Romeinen nog niet de gewoonte hadden, hun naam ergens in een steen te doen bakken, werd de tocht voortgezet.

Hij ging naar den heer Alfred Waterhouse, de bouwmeester van het terecht vermaarde Museum van Natuurlijke Historie te Londen, die in New Cavendish Street woont. Deze architect toonde zich verbaasd over de vraag, die hem gesteld werd.

„Bij de beantwoording", zei hij, „moet men zich wel rekenschap geven van de eigenaardigheden der bouwwerken. De San Marco te Venetië is mooi om haar schilderachtigheid, de St. Pieter te Rome wegens haar grootsche afmetingen. En dan zijn er nog zooveel verschillende stijlen. Toen ik jong was, ging ik de kerken van Frankrijk en Italië bestudeeren, omdat toen de Gothiek in den smaak was; toen keek ik geen enkel gebouw der Renaissance aan. Maar nu zie ik de schoonheden en verdiensten dezer vroeger verachte werken zeer goed in."

De bouwmeester zei ten slotte, dat hij nog een paar dagen over het geval zou denken, en beloofde, te zullen schrijven, wat zijn meening was. Na eenigen tijd berichtte hij, dat het hem onmogelijk was, één gebouw als het schoonste te noemen.

De volgende architect, die bezocht werd, was de heer R. Phené Spiers, hoogleeraar. Deze bleek aan-

vankelijk weinig geneigd, zijn meening te zeggen. Eindelijk noemde hij als de schoonste gebouwen op aarde: den tempel van Theseus te Athene, het Pantheon te Rome, de San Marco te Venetië, Haddon Hall, Holland House, de St. Paulskathedraal te Londen, „la Maison Carrée" te Nimes, de St. Sophiakerk te Constantinopel, de kathedraal te Amiens, de St. Pieterskerk te Rome, het kasteel te Blois, en het Parlementsgebouw te Londen.

De verslaggever was met deze opsomming natuurlijk niet tevreden. Hij wilde, dat de heer Spiers daaruit een keuze zou doen. Aanvankelijk scheen het, dat hij aan het Parlementsgebouw de voorkeur zou geven, doch hij bedacht zich nog eens en noemde..... de Sophiakerk te Constantinopel! Er is tegen die keus niets in te brengen. Het werk van Anthemius van Tralles en Isidorus van Milete behoort zeker onder de fraaiste bouwwerken der wereld. Maar men moet een Engelschman zijn om dit gebouw met dat van het Parlement te Westminster te durven vergelijken.

Daarna werd het oordeel gevraagd van den heer John Belcher, die op Hanover Square woont, en die, ofschoon als Gothiker begonnen, tegenwoordig tot de Palladiaansche manier is overgegaan. Zijn keus viel onmiddelijk op Greenwich Hospital, dat ten deele onder Karel II, ten deele onder Willem III gebouwd werd. Men moet ongetwijfeld tot de Britsche natie behooren, om dit werk beter te vinden, dan alle andere voortbrengselen der bouwkunst. Erkend dient echter te worden, dat, wanneer men het Hospitaal, dat thans als zeevaartschool gebruikt wordt, van de Theems ziet, sommige beroemde Italiaansche werken in de herinnering gebracht worden.

De heer R. Norman Shaw, die te Hampstead woont, mag als den schepper van den zoogenaamden Queen Ann gelden. Toen de verslaggever bij hem kwam was hij dan ook eenigszins verwonderd, dat de keus van dezen architect viel op St. George's Hall te Liverpool, een gebouw in den geest van de Madeleine en de Beurs te Parijs, doch veel grooter dan deze. Het dient als gerechtshof en muziekzaal. De heer Shaw zeide, dat hij het gebouw voor de eerste maal zag in 1860, toen het pas voltooid was. Men was toen in Engeland algemeen tot de Gothiek overgegaan en de collega's lachten Shaw uit, omdat hij een zóó klassieke schepping als St. Georges Hall durfde bewonderen. Nog op het oogenblik zal het velen vreemd schijnen, dat iemand als Shaw, die misschien meer dan iemand anders gedaan heeft om de „nieuwe kunst" in Engeland voor te bereiden, in een pseudo Griekschen tempel zijn ideaal ziet. Maar over smaak valt niet te twisten.

De heer William Emerson, voorzitter van „The Royal Institute of British Architects" heeft langen tijd in Engelsch-Indië vertoefd. Zooals begrijpelijk is, viel zijn keus op den „Taje Mahal", het beroemde gedenkteeken, dat Shah Dsjehan ter gedachtenis aan zijn lievelings-vrouw sedert 1630 te Agra deed oprichten. In 1647 was het gereed, nadat er zes-en-dertig millioen gulden aan ten koste gelegd werd. In de 16e en 17e eeuw bereikte de Indisch-Mohamedaansche kunst haar hoogsten bloei. Akbar deed toen vele prachtige bouwwerken verrijzen, waaronder vooral zijn grafteeken te Sekoendra bij Agra uitmunt. De invloed der oud-Indische monumenten is hier duidelijk waar te nemen. De Taje Mahal (wonder der wereld) mag dien naam zeker dragen. Te midden van prachtige tuinen verheft zich dit gedenkteeken, geheel van wit marmer gebouwd, en door een koepel van 20 M. middellijn gedekt. Het inwendige is met mozaieken van edele gesteenten bekleed.

De heer Thomas E. Collcutt, die het Imperial Institute te Londen gebouwd heeft, noemde de St. Paulskathedraal als het schoonste gebouw op aarde. De verslaggever was weer ietwat verbaasd over deze keuze, en waagde het, als zijn meening te geven, dat de St. Pieterskerk te Rome toch mooier was. Maar de heer Collcutt gaf hem dat niet toe, en was van oordeel, dat de waarde der St. Paulskerk zich nog meer zou toonen, wanneer men er toe besluiten kon, het gebouw op een ruimer plein te plaatsen, door de huizen, bouw op een ruimer plein te plaatsen, door de huizen, die het thans insluiten, af te breken. Alleen de versiering van het inwendige, die in de laatste jaren ondernomen is, keurde de heer Colcutt af.

De gewezen gemeente-architect van Londen, de heer Thomas Blashill, een Gothiker van den ouden stempel, koos de kathedraal van Chartres als het schoonste gebouw, dat hij kende. Hij verzocht den verslaggever, zijn keus niet kwalijk te nemen; hij kon het niet helpen, dat de Gothiek uit de mode raakt.

De laatste architect die bezocht werd was de heer Walter Emden, die als specialiteit in het bouwen van schouwburgen te Londen zeer veel naam heeft. De verslaggever had gedacht, dat deze heer, die alle schouwburgen van Europa kent, en die den Stadsschouwburg te Amsterdam met grooten lof vermeldde, zijn ideaal in een theater zou hebben gevonden.

Maar dit bleek zoo niet te zijn. De Sacristie van San Lorenzo te Florence, waar Michelangelo's vermaarde grafteekenen zijn opgesteld is het bouwwerk, dat de heer Emden het meest bewondert.

Dat het „Strand Magazine" de vraag, welke het schoonste gebouw op aarde is, tot oplossing heeft gebracht, kan niet worden gezegd. De keus der geraadpleegde architecten loopt zóó uiteen, dat geen enkel gebouw het tot twee stemmen kon brengen.

Of had de redactie van het weekblad de fraaie illustraties der „gekozen" monumenten reeds in voorraad, en was het verlegen om een tekst, die het mogelijk zou maken, deze verluchtingen te pas te brengen? Wie van redactie-geheimen wel eens wat hoorde, zal deze veronderstelling niet aanstonds verwerpen. In ieder geval is de gekozen vorm wel aardig, omdat zij gelegenheid gaf over architectuur te spreken tot een publiek, dat in den regel van die kunst maar heel weinig vernemt en er dus ook bijna geen belang in stelt.

EEN BELANGRIJKE BESLISSING.

In vele bestekken wordt de aannemer aansprakelijk gesteld voor alle schaden, die door de uitvoering van het werk aan belendingen mochten ontstaan. Door deze bepaling meenen aanbesteder en directie tegen alle aanspraken van derden gevrijwaard te zijn.

De Hollandsche Spoorwegmaatschappij had in den Prins Alexanderpolder een spoorbaan aangelegd. Door de oppersing van den slappen grond was een huis in de nabijheid dier baan zwaar beschadigd. De eigenaar van dit huis sprak daarom de Maatschappij in rechten tot schadevergeding aan.

Op haar beurt dagvaardde de Maatschappij den aannemer van het werk in vrijwaring. De eisch werd toegewezen, doch de eisch in vrijwaring ontzegd. Het vonnis overweegt omtrent dit laatste:

„dat toch de eerste grond, als zoude een aannemer van een werk in het algemeen jegens een aanbesteder verantwoordelijk zijn voor zoodanigen aanleg daarvan, als door den rechter beslist mocht worden „nalatige of onvoorzichtige aanleg" te zijn, eene stelling is, die, daargelaten, dat het geen zin heeft een aanleg nalatig te noemen, in hare algemeenheid te ver gaat; daar een aannemer, die aan al zijne contractueele verplichtingen tegenover den aanbesteder heeft voldaan, zeer zeker met verantwoordelijk is, voor den „nalatigen of onvoorzichtigen aanleg" van het werk, waar die aanleg blijkt door den aanbesteder zóó en niet anders te zijn gewild;

„dat trouwens, wanneer onder het werk wordt verstaan, het werk, zooals het bij bestek en voorwaarden tusschen aanbesteder en aannemer is omschreven, dat werk al mocht het, gelijk door den oorspronkelijken eischer wordt beweerd, met het oog op de rechten van zijn cliënt ondeugdelijk zijn, daarom toch tegenover den aannemer niet kan gezegd worden gebrekkig te zijn aangelegd of uitgevoerd;

„dat ook de tweede grond voor de vrijwaringsactie, het beroep op de tusschen partijen in confesso zijnde bepaling, dat de gedaagde in vrijwaring verantwoordelijk zou zijn voor alle schade, ten gevolge van de uitvoering der werken door derden geleden, die actie niet kan rechtvaardigen;

„dat immers in dit geding van schade, als in die bepaling bedoeld, geen sprake is, maar veeleer uit het door den oorspronkelijken eischer gestelde volgt, dat de aard en het bestaan van het werk zelf, zooals de gedaagde het (door den gedaagde in vrijwaring) heeft doen maken, hem schade heeft toegebracht;

„dat dan ook, al mocht in dit geding tegenover de oorspronkelijke gedaagde blijken, dat het door haar aangelegde werk ondeugdelijk is aangelegd, in zooverre, als daardoor aan eischers eigendom schade is toegebracht, in elk geval die ondeugdelijkheid zou gelegen zijn in het werk zelf, zooals het met gedaagde's wil is voltooid en niet zou zijn veroorzaakt door de wijze waarop gedaagde in vrijwaring dit werk uitvoerde;

„dat de gedaagde als eischeres in vrijwaring trouwens niet eens stelt, dat de gedaagde in vrijwaring in eenig opzicht in zijne verplichtingen tegenover haar zou zijn te kort geschoten en in dit geding als vaststaande moet worden aangenomen, dat — zoo al het bestek met het oog op de rechten van derden geen voldoende waarborgen gaf voor de deugdelijkheid van het werk — in elk geval dat werk door den gedaagde in vrijwaring behoorlijk volgens het bestek, waaraan hij gebonden was, is uitgevoerd;

„dat dit alles te meer klemt, waar, gelijk hier, de uitbesteding is gedaan door eene spoorwegmaatschappij die zelve, waar het den aanleg van spoorbanen geldt, volkomen deskundig is;

„dat dus onder deze omstandigheden de gedaagde voor de gevolgen van het bestaan van het werk niet aansprakelijk en de oorspronkelijk gedaagde in hare vordering, om hem in vrijwaring op te roepen, niet ontvankelijk is".

Deze beslissing komt ons volkomen juist voor. Wanneer een aannemer werkt onder de orders eener directie, en hij veroorzaakt, die orders opvolgende, schade aan derden, dan kan hij voor die schade niet aansprakelijk worden geacht. Slechts wanneer hij, van de gegeven orders afwijkende, op eigen gezag het een of ander onderneemt, wat schade aan belendingen veroorzaakt, heeft hij schuld, en kan hij tot het geven van schadevergoeding worden genoodzaakt.

Het gegeven vonnis kan een waarschuwing zijn voor de, helaas nog veel te talrijke, leidende technici, die in de zoogenaamde „hang- en brandartikelen" hunner bestekken den aannemer voor alles en nog wat, tot voor hun eigen slechte constructies of vergissingen aansprakelijk stellen.

Wij gelooven niet dat, wanneer zaken als deze door scheidslieden worden berecht, een andere uitspraak zal geschieden.

NIEUWE KUNST.

Onder de architecten, die in Engeland aan „nieuwe kunst" doen en die veel geringer in aantal zijn dan hun talrijke navolgers op het vasteland wel denken, neemt C. F. A. Voysey een eerste plaats in. Hij is de man van de witgepleisterde of platvolgemetselde buitenhuizen, met groen houtwerk en roode pannen, die men thans overal ziet verrijzen.

Deze architect heeft in een Engelsch tijdschrift het een en ander omtrent de wijze, waarop naar zijn meening zulke huizen gebouwd moeten worden, medegedeeld.

Hij beveelt lage verdiepingen aan, en wel uit een oogpunt van gezondheidsleer. Bij hooge verdiepingen, zeg hij, heeft men hooge trappen, hooge deuren en hooge vensters noodig, en heeft men bovendien nog het nadeel van een veel te groote hoeveelheid koude lucht.

Lage vertrekken geven als van zelf aanleiding tot het gebruiken van veel waterpaslijnen, en daardoor krijgt een vertrek breedheid en rust. Lengte en breedte van een vertrek behooren altijd veel grooter te zijn dan zijn hoogte. Een groot oppervlak maakt veel meer indruk dan een groote hoogte. Een kamer van 2.40 M. hoog onder de zoldering is gezonder en aangenamer om in te leven dan een van 4.50 M. hoogte. Zij kan gemakkelijker worden verlicht en verwarmd.

Sinds de Engelschen op hun reizen de hooge kamers van het vasteland hebben gezien, willen zij ze ook in hun buitenhuizen hebben, doch de heer Voysey vindt dit bespottelijk. Want hooge kamers maken loodlijnen noodzakelijk, en loodlijnen zijn uit den booze. In hooge vertrekken moet men des winters water- of stoomverwarming aanbrengen; de verwarmingslichamen zijn de grafteekens van de versche lucht.

De kamers moeten rustig, waardig en helder zijn. Zij moeten niet gevuld worden met allerlei oudheden, die bij den „antiquaire" gekocht zijn, en die den bezoeker doen denken, dat de eigenaar uitdrager is. De meubelen moeten uitgezocht zijn, goed bij elkander passen, en in overeenstemming wezen met den architectuur, waarin zij geplaatst zijn. Het gebruiken van steenen vloeren, desnoods geplaveid, wordt zeer aangeraden. In het midden kan men een karpet leggen, als men bang is voor koude voeten.

Deze raadgevingen, die door fotografiën van uitgevoerde werken verduidelijkt worden, zullen onze beoefenaars der nieuwe kunst niet onwelkom zijn, al zullen in sommige gemeenten de eischen door de bouwverordeningen gesteld, het opvolgen er van onmogelijk maken.

Wellicht zijn er ook lezers, die nooit van Voysey en zijn werk gehoord hebben. Voysey werd in 1857 als de zoon van een geestelijke geboren, bezocht Dulwich College en kwam in 1874 bij den architect J. P. Seddon in de leer. In dien tijd bestonden er twee partijen onder de Engelsche beoefenaren der bouwkunst. De weinig talrijke ouderen waren klassicisten, de overigen volgden de Gothiek. Seddon was een ijverig volgeling van Viollet-le-Duc, en beschouwde de Gothiek als de leer der versierde constructie.

Van de Gothiek wilde Voysey echter later niets meer weten. Veeleer voelde hij zich aangetrokken door den zoogenaamden Queen Ann stijl. Meer en meer begon hij zijn ontwerpen te vereenvoudigen, alle versierinige weg te laten, om alleen door de lijnen van het geheel zijn effect te bereiken. Men kan zeggen, dat de boerenwoning het ideaal is, dat den bouwmeester voor oogen staat. Met geringe middelen poogt hij iets bevredigends te maken.

Voysey was in Engeland de eerste apostel van den eenvoud. Hij vond aanvankelijk veel tegenwerking, en het kostte hem moeite zijn meeningen ingang te doen vinden. Maar sedert 1892 is hij in de mode gekomen, en het ontbreekt hem niet langer aan bestellingen. Kort daarop werd zijn leer ook op het vasteland bekend. Men herinnert zich, hoe Berlage haar hier te lande in 1893 voor het eerst verkondigde.

Voysey begon reeds zeer vroeg met het ontwerpen van alles, wat tot de meubeleering en de stoffeering van een huis behoort. Hij ging uit van het denkbeeld, dat alleen wanneer de man die het huis bouwt ook voor de inrichting zorgt, een harmonisch geheel kan worden verkregen. Aanvankelijk legde hij zich toe op het teekenen van behangsels, die door de firma Essex en Co. te Londen worden uitgevoerd en in den handel gebracht.

Langzamerhand is Voysey echter tot zoo groote vereenvoudiging gekomen, dat hij behangsels in zijn huizen niet noodzakelijk acht, doch de muren der vertrekken van gevoegden gebakken steen meent te moeten maken. Bij de schoorsteenmantels had hij deze constructie reeds toegepast. Bij zijn binnenbetimmeringen vermijdt hij alle profileering. Zoo zijn de trapbalusters gewone latten, de hoofdbalusters vierkante ribben, de leuningen ook, wat zeker niet gemakkelijk mag genoemd worden. Van architraven wil hij niets weten; platstukken, zonder eenig profil, treden daarvoor in de plaats. Zelfs de vellingen van deuren of lambriseeringen blijven ongeprofileerd.

Ook de meubelen, voor deze interieurs bestemd, zijn van den grootst mogelijken eenvoud. En wie ooit zulk een huis binnentrad, zal de eigenaardige indruk die het maakte niet licht vergeten. Er is iets van een kloosters, zelfs iets van een gevangenis in deze eenvoudige vertrekken, en niet iedereen zal zich in zulk een omgeving thuis gevoelen. Men denkt aan een pastorie, welks bewoner een streng, ascetisch leven leidt. Tot onbezorgd genieten lokt zulk een huis niet uit.

De Engelschen zijn over het algemeen niet vrolijk, doch eerder somber gestemd. Daarom past het werk van Voysey geheel in het Engelsch karakter. De volken van het vasteland, de Nederlanders gelukkig niet uitgezonderd, hebben echter een meer opgewekten aard. Daarom is het wel zonderling, dat overal de Engelsche manier wordt nagevolgd. Vooral in dezen tijd, nu het vasteland zoo slecht over Engeland te spreken is, mag deze Anglomanie in de kunst bevreemdend worden genoemd.

UIT GRONINGEN.

Na de quaestie tusschen Groningen en de technische Rijksambtenaren over het „olde rechthuus" met zijn houten paaltjes is hier weder een nieuwe quaestie aan de orde.

Konden we in een vroeger bericht de verwachting uitspreken, dat aan den wensch van het publiek naar een beter ingericht en goed geplaatst post- en telegraafkantoor eindelijk door het Rijk zoude worden tegemoet gekomen, het blijkt nu, dat die blijde verwachting in rook zal opgaan. Als een donderslag is het bericht uit Den Haag overgebliksemd, dat besloten is tot oprichting van een post- en telegraafkantoor op het terrein van het oude ziekenhuis. Een terrein, dat door een der leden van de Kamer van Koophandel terecht en zeer juist is aangeduid als gelegen aan een parodie op een grooten verkeersweg. Het plan is nu een groote adresbeweging op touw te zetten om den Minister te bewegen op dit onzinnig besluit terug te komen. Terwijl vele ingezetenen vertrouwen, dat zulk een beweging van gunstigen invloed kan zijn, hebben ook velen de overtuiging, dat niets meer van dien aard zal baten, omdat, beweren zij, bij de quaestie over het straatje en de paaltjes bij het „olde rechthuus" een groote menheer, aan wien zelfs Ministers ondergeschikt zijn, een weinig op zijn teenen is getrapt, en dat dien overgevoeligheid nu eens aan de Groningers, voor goed, duidelijk moet worden gemaakt. De tijd zal moeten leeren aan welke zijde van het publiek deze zaak het beste wordt ingezien. Het is maar te hopen, dat de kleingeestigheid, waarvan de Rijksambtenaren worden verdacht, zal blijken niet te bestaan en dat zulk een ernstige zaak als deze op een bevredigende wijze worde opgelost.

HET NIEUWE KUNSTENAARSHUIS.

Onder dezen titel schreef de heer J. G. Veldheer een opstel in de Februari-aflevering van „Decorative Kunst", dat, ofschoon in het Duitsch en met het oog op Duitschers ten papiere gebracht, toch ook voor Nederlanders belangwekkend is. Daarom laten wij hier een vertaling van het artikel volgen.

Sinds October 1900 is Amsterdam een inrichting rijk, die zeker van grooten invloed op de Nederlandsche „gebruikskunst" zal worden. Door den bekenden kunstlievenden zilversmid Hoeker werd, in vereeniging met eenige invloedrijke Amsterdammers in het midden der stad een gebouw aangekocht, om daar op waardige wijze voorwerpen van dagelijksch gebruik, die door ernstig strevende kunstenaars ontworpen of vervaardigd zijn, ten toon te stellen.

Met het doel, reeds van te voren een grens te trekken, en geen gevaar te loopen alle zonderlinge en buitengewone uitingen van de zoogenaamde nieuwe kunst het publiek als hooge kunst te moeten opdringen, kwam het bestuur op het goede denkbeeld, slechts die kunstenaars tot medewerking uit te noodigen, van wier ernstig zoeken naar een zuivere uitdrukking op het gebied der versiering- en „gebruikskunst" men zich ter dege overtuigd had.

Door zulke beginselen te huldigen was het mogelijk dit huis van binnen harmonisch in te richten, of schoon de persoonlijke opvattingen der medewerkende kunstenaars soms zeer uit elkander liepen. Maar het bestuur van het „Binnenhuis" was daarmede nog niet tevreden, doch liet, voor zijn rekening en gevaar meubelen, lampen en dergelijken ontwerpen, om die voorwerpen dan onder 't merk „Amstelhoek" tentoon te stellen. Een aardewerkfabriek werd onder dienzelfden naam opgericht. Daar verkreeg men na vele proefnemingen een soort van aardewerk, dat zoowel door zijn vorm en kleur als door zijn glazuur werkelijk zeldzame eigenschappen bezit. Het groote praktische voordeel van dit aardewerk, waardoor het zich gunstig van de voortbrengselen der „concurrenten" onderscheidt, is, dat daar voorwerpen van dagelijksch gebruik uit vervaardigd kunnen worden, die zoo weinig kosten, dat iedereen ze kan koopen.

Deze grondgedachte en daarbij het streven, het groote publiek weldoordachte voorwerpen van dagelijksch gebruik te koop aan te bieden, is in alle kunstvoorwerpen, die in het Binnenhuis tentoongesteld zijn zooveel mogelijk „doorgevoerd".

Van verscheidene der medewerkers, waarvan wij noemen: Derkinderen, Lauweriks, De Bazel, Sluijt, De Vries, George Reuter, Duco Crop, Berlage, *Veldheer*, Mol, Mesquita, Zwollo en Cuypers, — de opperleiding heeft Jac. van den Bosch — is op het oogenblik reeds meer dan één waardige schepping te zien.

Zoo heeft, bijvoorbeeld, de bestuurder Van den Bosch een aantal nauwgezet en redegevend uitgevoerde meubelen tentoongesteld, waarvoor Mesquita de

kussens kunstig versierde. Van de bekende „katoentjes" van Duco Crop ziet men ook eenige nieuwe „speciaal" voor het „Binnenhuis" vervaardigd. Glaswerk van Lauweriks, mooi gedreven koper van Zwollo, koperen lampen van Eisenlöffel, een volledig ameublement van Mol, versierde spiegels van Molkenboer en *Veldheer en van den laatsten nog eenige boekbanden* staan hier voor den bezoeker uitgestald.

De bekende bouwmeester van de nieuwe Amsterdamsche beurs, H. P. Berlage, stelt boekenkasten en koperen gaslampen ten toon.

Kortom, iedere soort van toegepaste kunst is hier op *voorbeeldige* wijze vertegenwoordigd, en wij hopen dat de kunstenaars, die met zoo groote opoffering deze nieuwe inrichting openden, hun loon zullen vinden in de gezonde en nieuwe verlevendiging van de echt Nederlandsche gebruikskunst.

Toen, nog niet zoolang geleden, de heer Molkenboer, in hetzelfde tijdschrift den Nieuwen Nederlandsche kunst als marktschreeuwer wou dienen, en hij van de gelegenheid gebruik maakte, om zijn eigen lof te zingen, heeft hij daar heel wat over moeten hooren.

De heer Veldheer is dit zeker alles vergeten, anders zou hij zich wel gewacht hebben, het voorbeeld van den heer Molkenboer te volgen. De zaak wordt er niet beter op, nu, onmiddellijk na de bespreking van het „Binnenhuis", een door den heer Veldheer verlucht boekwerk uitbundig wordt geprezen.

Zulke reclame dient noch de Nederlandsche nieuwe kunst, noch haar beoefenaars. Men late die over aan fabrikanten, winkeliers en ijdeltuiten. Goede wijn behoeft geen krans.

BOEKBEOORDEELING.

Weener uitgaven.

Dezer dagen kwam ons de eerste aflevering in handen van een te Weenen en Leipzig bij Friedr. Wolfrum en Co. uitgegeven plaatwerk, getiteld: Das Detail in der modernen Architektur, Serie I, Einzelheiten neuer Wiener Bauten, 60 Tafeln, nach der Natur aufgenommen und gezeichnet von L. Fiedler, Architekt.

Met groot trompetgeschal wordt in een bijgevoegd biljet dit werk door de uitgevers aangekondigd als een nieuw architectonisch plaatwerk van den allereersten rang.

Sedert jaren is op dit gebied geen werk van zulk een beteekenis verschenen, heet het verder.

Fiedler, sinds lang in de architecten-kringen bekend door zijne van groote virtuositeit getuigende schetsen, heeft het in het bovengenoemde werk ondernomen een serie karakteristieke onderdeelen der nieuwe richting in de bouwkunst te verzamelen.

Een groote teleurstelling viel ons echter ten deel toen wij de 12 platen bekeken.

Op de verdiensten van Fiedler als teekenaar valt weinig af te dingen, maar van de nieuwe richting in de bouwkunst, ten minste in den zin van hetgeen daaronder hier te lande verstaan wordt is in de afgebeelde werken van prof. Ohmann, Otto Wagner, Jelinck en anderen weinig te bespeuren. Wij konden niet anders in deze twaalf platen vinden dan Weener navolgingen van het bekende Fransche Neo-Grec, waarvan Charles Garnier de meest geniale vertegenwoordiger geweest is.

Dat men in Zuid-Duitschland echter wel degelijk aan nieuwe kunst doet en daarin voor onze koryphecën niet onder doet, bewijzen o. a. de Januari- en Februari-afleveringen van het tijdschrift „Der Architekt, Wiener Monatshefte für Bauwesen und decorative kunst."

Naast een allerliefst Maria-altaartje van prof. Kästner vindt men in de eerste aflevering een landhuis voor Meran afgebeeld, waaruit blijkt, dat de architekt A. Fenzl nog wat meer durft dan onze Berlage, terwijl professor Olbrich in zijn schets voor een ingangsboog voor een tentoonstelling ook blijk geeft voor geen kleintje vervaard te zijn, waar het op smeren met hel rood, blauw en groen aankomt.

In de tweede aflevering komt een prijsvraag-ontwerp van F. W. Jochem voor het Schiller-Museum te Marbach a/d. Neckar voor, dat ook mede kan doen in een verzameling van moderne excentriciteiten. Het komt ons voor, dat op dezen ontwerper Schiller's regelen van toepassing zijn:

„Und in eigner Fülle schwellend,
Und aus Herzens Tiefe quellend,
Spottet er der Regeln Zwang."

en wij zouden er niet voor instaan, dat de dichter bij de aanschouwing van dit werk niet de regelen zou herhalen:

„Wo rohe Kräfte sinnlos walten
Da kann sich kein Gebild gestalten."

Maar Schiller was een man van 100 jaar geleden, een man van 't jaar nul en wat zou zoo iemands oordeel over nieuwe kunst uitmaken, gesteld dat hij terug kon komen?

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

Afdeeling Arnhem.

Vergadering van 19 Febr. 1901.

De heeren J. R. de Kruyff, te Oosterbeek, en D. Maandag, decorateur te Arnhem werden als leden van de Afdeeling gekozen.

De rekening en verantwoording over 1900 en de begrooting over 1901 werden nagezien en goedgekeurd onder dankzegging aan den penningmeester voor het gehouden beheer.

In zake de plannen voor den aanleg van rijwegen op Sonsbeek, waarvan de teekening door de tuin-architecten Springer en Poortman voor de gemeente gemaakt, ter tafel werd gebracht door den voorzitter, ontstond een zeer geanimeerde discussie tusschen hen, die voor een grooten verkeersweg door het park waren, uitkomende op Scheimsche en Zijpendaalsche weg, en een der leden, die absoluut van geen rijwegen in het park wilde weten en hen die de wandelsport niet beoefenden onverbiddelijk daardoor uit het park wilde bannen.

Een der leden maakte nog attent er op dat een van de schilderachtigste plekjes „de Waterenberg", met de mooie vijvertjes reeds bedorven werd door het prachtig gelijk maken der kanten en het schoonmaken van het water.

Een motie om te gelegener tijd een adres aan den Raad in te dienen met het voorstel „om één flinke rijweg met uitgang naar Scheimsche en Zijpendaalsche weg en verder eenige ruiterpaden te maken, doch onder bepaling dat stapvoets moet worden gereden en fietsen aan de hand moeten worden gehouden" werd met algemeene stemmen op één na aangenomen.

Door het lid Freem werd een baksteen getoond van zeer groote afmeting 38 × 18½ × 29½ cM. geheel gaaf gevonden bij het afbreken van oude woningen aan de Oude-Kraan. In den aanvang had sprekar gedacht natuurlijke steen te zien, doch bij nader onderzoek ook met het oog op het groote specif. gewicht gelooft spreker voor zeker te mogen aannemen dat het een baksteen is van pijpaarde gebakken. In tegenstelling daarmede werden eenige monsters van kalkzandsteenen getoond uit de fabriek van de heeren Leccius de Ridder en v. d. Heijden te Wageningen en een ander medegedeeld omtrent prijs en onderzoek aan het proefstation van Koning en Bienfait waar de monsters 16 malen bevroren en ontdooid waren geworden, zonder dat afschilvering plaats had of het weerstandsvermogen achteruitging.

Reeds in verschillende steden van ons land waren van die steenen huizen gebouwd en in Rotterdam waren zij door de bouwpolitie onderzocht en aanbevolen. De prijzen er van verschillen niet veel van die van de baksteen.

De secretaris de heer Eliens liet een interessante collectie foto's circuleeren van Haarlem en wees er op hoe sommige architecten onder den schijn van schetsen te hebben gemaakt afdrukken van foto's in uit te geven werken laten plaatsen, zonder eerlijk genoeg te zijn om de bron te noemen en er bijv. onder te zetten: „Schets genomen naar een foto".

De kunstbeschouwing van het lid Freem werd met het oog op het late uur tot een volgende vergadering uitgesteld.

F.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Woensdag 20 Febr. hield in de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap de heer Willem Brouwer uit Leiden een voordracht over „Aarden Vaatwerk". Hij ving aan met een beschouwing over het karakter dat zulk vaatwerk moet hebben in verband met het material waaruit het vervaardigd wordt en het doel waarom het gebruikt moet worden, en kwam tot de conclusie dat dat karakter eenvoudig moet zijn, en de uitvoering nooit den aard van het materiaal moet verloochenen, maar zooveel mogelijk op den voorgrond moet brengen, wat eveneens op de aan te brengen versiering van toepassing is. Spreker gispte daarom veel van het in den handel zijnde vaatwerk waarbij dit beginsel geheel uit het oog was verloren, en de aarden kern van het voorwerp onder een laag van veelkleurig email was verborgen waardoor de geboorte ervan niet meer te herkennen was. Spreker behandelde daarna de samenstelling en vermenging der verschillende kleisoorten, de eigenschappen die deze grondstof heeft en de manieren waarop deze in overeenstemmg mot de constructieve eischen der voorwerpen gewijzigd moet worden, om te voorkomen dat bij het bakken gebreken ontstaan. Hij besprak uitvoerig de verschillende wijzen van het vormen, in hoofdzaak stilstaande bij de van oudsher daarbij gebruikte draaischijf, gaf een duidelijk beeld der verschillende manipulatiën, noodig om een bepaalden vorm van vaatwerk te verkrijgen en van de verschillende behandelingen, als drogen, het aanmaken van ooren enz., die de voorwerpen moeten ondergaan voordat zij gebakken kunnen worden.

Behalve deze wijze van handvorming behandelde spreker nog terloops het persen en gieten der voorwerpen in vaste vormen, dat volgens spreker in strijd met den aard der grondstof zeer af te keuren doch een gevolg van de commercieele wijze der productie van dergelijke voorwerpen was, die schijnbaar mooi en goedkoop een grotigen aftrek bij het publiek vinden. Sprekende over de verschillende soorten en wijzen van glazuren, noemde hij het doorzichtige loodglazuur, uit loodwit of looderts samengesteld, het ondoorzichtige emailglazuur en het zoogenaamde zoutglazuur, en behandelde de verschillende scheikundige processen die de glazuring te weeg brengen en de voor- en nadeelen daarvan, benevens de voorzorgen die genomen moeten worden om het ontstaan van gebreken bij het bakken te voorkomen. Ten slotte besprak hij de wijzen van versiering, die toegepast kunnen worden zonder in strijd te zijn met den aard en de bewerking der grondstof en noemde als zoodanig het ingriffen, deuken, boetseeren en tabeeren, vooral met de beide laatstgenoemde wijzen is een rijke versiering te verkrijgen, welke echter een zeer kunstvaardige hand vereischt. Het tabeeren bestaat in het overdekken, 't zij geheel of gedeeltelijk, van het gevormde, gedroogde voorwerp met eene dunne lang anders gekleurde klei van gelijke samenstelling, waarin door het gedeeltelijk wegkrabben versieringen kunnen worden aangebracht.

Daar de overdekking altijd door geheele of gedeeltelijke indooping in de tabeerklei verkregen wordt, is de vorm van het ingedoopte gedeelte geheel afhankelijk van die van 't geheele voorwerp en daarmede dus één geheel, vooral door het indoopen van de omwentelingslichamen, zoodanig dat de richting van de as dier voorwerpen bij die bewerking evenwijdig is van de oppervlakte der tabeervloeistof, geeft eene eigenaardig sierlijke en logische omtrek aan de getabeerde oppervlakte, die vanzelf eene richting aangeeft voor de verdere versiering daarvan, waardoor wederom eene zekere eenheid wordt verkregen. Na nog de bewerking van het zoogenaamde ringelooren verklaard te hebben, waarbij door een potje met een klein tuitje met dunne klei de versieringen op de voorwerpen worden geteekend evenals dit bij het batikken gebeurt, eindigde spreker zijne, met aandacht gevolgde mededeelingen, die door eene groote collectie vaatwerk werden opgehelderd, en had hij den dank der vergadering in ontvangst te nemen.

SOCIËTEIT „U. N. I." TE ROTTERDAM.

Vergadering van 21 Februari 1901.

Op de gistorenavond gehouden vergadering der Societeit U. N. I. te Rotterdam, werd door den heer Herm. Kloot, architect, aldaar, een voordracht gehouden over: *Indische kunst.*

Na gewezen te hebben op het principieele verschil tusschen Oostersche en Westersche kunst, geeft spreker een beknopt overzicht van de Indische godsdienstontwikkeling welke van grooten invloed op de kunst is geweest.

Uit den oudsten, den z. g. Vedische godsdienst, die ontleend was aan de krachten der natuur ontwikkelde zich het Brahmanisme waarin Brahma, de schepper van het heelal met Vishnou de onderhouder en Civa de verwoester van het geschapene tot de drieëenheid werden saamgesmolten. Met deze godsdienstontwikkeling ging gepaard eene verdeeling der bevolking in vier kasten waarvan die der Brahmanen de voornaamste was.

In de 6e eeuw voor Christus ontsproot uit het Brahmanisme het Boeddhisme, aldus genaamd naar den stichter ervan, Boeddha die van goddelijken oorsprong was. Het Boeddhisme heeft in bijna geheel Indië de overhand gekregen totdat het in de 6e eeuw na Christus ongeveer door den néo-Brahmaansche godsdienst verdrongen werd

Thans tot de behandeling der verschillende monumenten overgaande toont spr. aan dat, ofschoon de Indische kunst waarschijnlijk een nu hoogeren ouderdom bezit, de datom der nog bestaande bouwwerken niet hooger opklimt dan tot de 8e eeuw voor Christus. De oudste overblijfselen vormen de gedenkzuilen en de doodenbanken welke echter weinig kunstwaarde bezitten en de dagoba's en tôpes, waarvan die van Sanchi de voornaamste en meest bekende is, door haar balustrade met fraaie poorten.

Belangrijker dan deze zijn eveuwel de bouwwerken van later datum die ten behoeve van den eeredienst werden opgericht. Zij zijn in drie catagoriën te verdeelen: 1o. onderaardsche monumenten; 2o. uit de rots gehouwen, vrij staande monumenten en 3o. geconstrueerde bouwwerken.

Tot de onderaardsche monumenten behooren in de eerste plaats de kloosters of vihara's die hun ontstaan te danken hebben aan het feit dat vrome Boeddhisten zich uit de samenleving terugtrokken om zich in de eenzaamheid aan vrome overpeinzingen over te geven. Deze onderaardsche kloosters in de zijden der rotsen uitgehouwen zijn samengesteld uit eene serie cellen om een groote zaal gegroepeerd. In de nabijheid dezer kloosters vindt men onderaardsche kapellen of chaîtya's die veel overeenkomst vertoonen met den Christelijken basiliek; zij bestaan nl. uit een middenschip met zijbeuken. De muur die de chaîtya afsluit is doorbroken met lichtopeningen van bijzonderen vorm en wordt voorafgegaan door een portaal. Een ander type van tempel wordt gevormd door evenwijdige gangen, door zware zuilen van elkaar gescheiden, zooals in den tempel van Indra te Ellora, waar men verscheidene onderaardsche werken aantreft. Hier zijn ook gelegen enkele tempels van de tweede catagorie o. a. de tempel van Kailasa welke bestaat uit een centraalgebouw, gelegen op eene rechthoekige binnenplaats, in de rots uitgehouwen. De tempel te Mohavellipour behoort eveneens tot deze groep en is gehouwen uit eene vrijstaande rots.

De geconstrueerde bouwwerken zijn in groote verscheidenheid over geheel Indië verspreid. Als oudste monumenten worden beschouwd de tempel van Boeddha-Gaya, die door verschillende restauraties geen duidelijk beeld van het oorspronkelijke geeft, en de pagodes in de provincie Crissa. Deze vertoonen den vorm van eene piramide met licht gebogen oppervlak, bekroond door een tulbandvorm.

In de 10e eeuw trad een nieuwe secte op, de Jaïna's die eene zeer eigenaardige en sierlijke kunstopvatting met zich brachten. Hunne tempels, ofschoon zeer uitgestrekt, laten zich tot een eenvoudig groodtype terugbrengen: een centraal heiligdom, vooraf gegaan door eene zuilenhalle en omsloten door een ringmuur waartegen eene galerij rust. Tot de belangrijkste Jaïnasche tempels behooren die van Mont-Abon, dagteekenende uit de 11e en 12e eeuw.

In de 13e eeuw brak voor de Jaïnasche kunst de verval-periode aan; hunne eeredienst werd door den néo-Brahmaansche dienst ondermijnd en ten slotte geheel verdrongen; eene nieuwe stijl de zg. néo-Brahmaansche stijl ontstond. Deze nieuwe strooming laat zich wederom in drie uitingen splitsen, die onderling echter slechts weinig verschillen, nl. de Dionidiaansche, de Chalukiaansche en de Indo-Ariaansche stijl. De grondvormen der tempels uit deze drie perioden zijn ongeveer gelijk. Zij bestaan in hoofdzaak uit een centraal gebouw, waarin het beeld van Vishnou of Civa geplaatst is en waartegen een portaal aansluit. Een of meer ringmuren met monumentale poorten omsluit het geheel en wordt voorafgegaan door groote zuilenhallen. Bovendien zijn nog aanwezig verschillende gebouwen voor priesterlijk verblijf, vijvers, trappen, statuën enz. Als type van deze richting geldt de pagode van Tandjore, gebouwd in de 10e eeuw.

Hierna stipt spr. nog even aan de kunst in Noordelijk Indië en Nepal om vervolgens over te gaan tot de behandeling der kunst in Siam en Kambodia, de z.g. Khemersch kunst. De twee voornaamste bouwwerken zijn de Angkor-Vat en Angkor-Thom, vermoedelijk dagteekenende uit de 5e eeuw. Angkor-Vat, een tempel van rechthoekig grondplan is gelegen in een uitgestrokt park door een ringmuur met poortgebouwen omgeven en bestaat hoofdzakelijk uit drie terrassen bekroond met torens die regelmatig om een centralen toren, het heiligdom gegroepeerd zijn.

Angkor-Thom, door een hoogen muur afgesloten bevat verschillende tempels, paleizen, torens, piramiden enz. en was bestemd voor koninklijk verblijf. De voornaamste monumenten uit deze groep zijn de tempel van Bank-Yong en de piramide van Ba-Puon.

In de nabijheid van Angkor-Thom verheft zich een citadel, Pontoay-Prea-Khan, waartoe een brug met zeer fantastische balustrade toegang geeft.

Een der fraaiste uitingen, die ten volle de aandacht verdient, noemt spr. de kunst in de Nederlandsch-Indië. Daar spr, evenwel wegens tijdgebrek thans hierop niet wenscht in te gaan, geeft hij ten slotte een kort overzicht van de architectonische decoratie die in nauw verband met de bouwwerken staat.

Met eenige schetsen lichtte spr. zijne voordracht toe, terwijl na de pauze door den heer J. V. Gort verschillende lichtbeelden werden vertoond, waarbij spr. nog enkele toelichtingen verstrekte.

De voorzitter bracht hierna den heer Herm. Kloot met eenige hartelijke woorden dank voor zijne interessante voordracht en den heer J. K. Gort voor de fraaie lichtbeelden, waarmede de vergadering onder applaus instemde.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— Het zeer schoone, meer dan levensgroote beeld van Hermes, dat in vijf groote en verscheiden kleine stukken uit de zee voor het eiland Kerigo is opgehaald, wordt door een Grieksche kunstenaar weer bijeengevoegd. Daar geen enkel stuk ontbreekt, zal dit ook geheel gelukken.

Verder zijn het anker en stukken van een daar vergaan schip van den zeebodem opgehaald. Zij zullen naar Athene worden overgebracht, om door deskundigen te doen uitmaken, of het schip werkelijk een Romeinsche galei was

— In het gebouw der Berlijnsche „Sezession" zal de volgende maand een tentoonstelling van de kunst in het kinderleven plaats hebben. Zij zal in drie deelen gesplitst zijn: artistieke wandbekleeding voor school en huis; prentenboeken; het kind als kunstenaar.

— Een potloodteekening van Ingres, het portret van Paganini, gedateerd: Rome 1819, is in het hotel „Drouot" voor 5600 francs toegewezen aan den schilder Bonnat. Deze heeft aan het museum van Bayonne, zijn geboortestad, het grootste gedeelte van zijn kunstcollectie ten geschenke gegeven: bronzen van Barye, Tanagra statuetjes, schilderijen en teekeningen van Rembrandt, van Dijck' Tintoretti, Poussin, Lawrence, Ingres, Tassaert en anderen en bovendien onderscheidene beeldhouwwerken. Deze magnifique schenking zal in het nieuwe museum van deze stad geplaatst worden, dat nu voortaan het museum-Bonnat zal genoemd worden.

— De Belgische beeldhouwer Paul de Vigne (geb. 1843) is overleden. Tot zijn groote werken behooren: de beeldengroep welke den ingang van het Palais van Schoone Kunsten te Brussel versiert en de groep van Breydel en De Coninck te Brugge.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. Indertijd is, ter nagedachtenis van wijlen den heer D. A. Thieme, een fonds gesticht, waaruit jaarlijks / 50 ter beschikking van het hoofdbestuur der „Maatschappij tot bevordering van Nijverheid" wordt gesteld om uit te reiken aan den leerling van een der ambachts- of industriescholen, die een uitmuntend voorwerp op het gebied van kunstnijverheid heeft vervaardigd.

De premie wordt elk jaar afwisselend toegekend voor een werkstuk in vijf verschillende takken van kunstambacht.

Verleden jaar was het kunstnaaldwerk aan de beurt. Drie scholen zonden in. De werkstukken waren eenigen tijd te Haarlem tentoongesteld en hebben zeer de aandacht getrokken. Het rapport der jury moet nog door het hoofdbestuur worden bekrachtigd.

Voor het loopende jaar wordt de premie uitgereikt in het vak der decoratie-schilderkunst, en zijn negen scholen uitgenoodigd, waaronder de Academie van Beeldende Kunsten, alhier.

Amsterdam. Donderdag, 21 dezer, werd in „Arti" een belangrijke tentoonstelling geopend van schilderijen en teekeningen van Jac. van Looy.

— Een zeer curieuze Boeboom hangt voor bij de firma Van Wisselingh, op het Spui alhier: een landschap met een oud stadje, dat Staveren schijnt te moeten voorstellen, op den achtergrond, links een weiland en een paar schaapjes, rechts een schuur met werktuigen enz. Het stuk schijnt te zijn uit den tijd toen Boeboom 21 of 22 jaar was, dus van omstreeks 1838.

— De heer Pott, eigenaar van het groote schilderij van Derkinderen: „De Processie van het Mirakel van Amsterdam", in het stedelijk museum alhier, heeft besloten dat dit werk geheel zal worden verdoekt, na het bezoek van de Koningin aan de Ethnografische tentoonstelling, die in dat museum wordt gehouden.

Rotterdam. De volgende week wordt in den „Rotterdamsche Kunstkring" de tentoonstelling van Fransche architectonische opmetingen enz. geopend, waarvan hier vroeger al melding is geweest. 't Belooft belangrijk te zijn. Daarna komt de tentoonstelling van Fransche luministen en van Roseo, die te Utrecht en in „Arti" is geweest, en daarna Toorop.

— Vrijdagmorgen werd in den Rotterdamschen Kunstkring de tentoonstelling geopend van architectuur en decoratieve schilderkunst, bevattende de verzameling archeologische studiën (Aquarellen) van het Panthoon te Rome, Romeinsche beschilderingen van G. Chédanne, architect te Parijs. Kerkelijke architectuur van E. Vaudremer, architect te Parijs, met ontwerpen en uitgevoerde kartons van gewelfschilderingen van Ch. Lameire, decoratieschilder te Parijs.

Utrecht. Dr. H. C. Muller schreef aan het Genootschap „Architectura et Amicitia", waarvan hij eere-lid is, het volgende:

„Heeft het bestuur, of heeft één der bestuursleden individueel, tijd en lust om mij te antwoorden op de volgende vragen: 1o. zou 't mogelijk zijn hier, te Utrecht, liefst op vrije plaats dicht bij de stad, een soort van feestgebouw te maken, dat een getrouwe reconstructie is van het tooneel Dionysus-theater te Athene, uit den klassieken tijd (414 voor Christus ongeveer)? 2o. Zoo ja, ware zulk een gebouw ook voor andere (kunst)doeleinden te gebruiken, zoodat 't een blijvende stichting wordt? 3o. Is van een en ander eene kostenberekening te maken, in overleg met mij?"

In „Architectura", orgaan van het Genootschap, worden de leden aangespoord het verzoek te beantwoorden.

— Onder vele blijken van hartelijke sympathie herdacht Woensdag jl. de heer S. Kruyf, architect alhier, den dag dat hij, 25 jaar geleden, belast werd met het toezicht op het onderhoud van de gebouwen der Rijks-universiteit en andere Rijksgebouwen.

Haarlem. In een der vitrines van het Museum voor Kunstnijverheid is eenig aardewerk geëxposeerd, op de laatste wereldtentoonstelling aangekocht. Van alles wat, uit Frankrijk, Duitschland, Zweden enz. een of twee stukken. Jammer genoeg dus niet voldoende om ons een kijk te geven op hetgeen daar in aardewerk wordt gepresteerd. Het gré flammé is op de meeste dingen toegepast, en het komt ons voor dat het najagen van die metalliekc effecten een bedenkelijke richting mag heeten. Ook de vormen doen modieus en verwijfd; men ziet het ze aan, er is gezocht naar wat nieuws. Alleen een vaas van Hanger, Karlsruhe, is wat beter. Uit ons land enkele dingen van Amstelhoek en wat nieuw porselein van Rozenburg. Men vergelijke dit laatste eens met het porselein uit Kopenhagen en uit Rörstang, in dezelfde vitrine aanwezig. Wat de zoo geroemde danheid betreft zou een stukje Hirato-porselein wel wat kunnen leeren.

Nijmegen. De heer H. D. J. van Schevichaven, gemeente-archivaris alhier, heeft een tweede vervolg saamgesteld van de Kroniek van Nijmegen, loopende tot einde 1900.

Johan Smetius de oudere, had een Latijnsche Kroniek der stad samengesteld, die liep tot 1591, en door zijn zoon Reinier, vertaald en uitgegeven werd omstreeks 1679 Deze Kroniek werd later herdrukt „uit de eigenhandige aanteekeningen verbeterd en vermeerderd, voorts vervolgd tot den jare 1784". Hoewel dit laatste werk anoniem verscheen, is 't bekend — zoo schrijft de heer Van Schevichaven in zijn voorbericht — dat het gevloeid is uit de pen van Mr. Johan in de Betouw. Dezelfde oudheidkundige gaf op 87-jarigen leeftijd een „Vervolg der Chroniek" in het licht, loopende tot einde 1818.

Bij dat vervolg nu sluit het werk van den heer Schevichaven zich aan.

Afwijkende van het stelsel, gevolgd door de oude Kroniekschrijvers en door in de Betouw is hij op enkele uitzonderingen na stilzwijgend voorbijgegaan: bijzondere weersgesteldheden, bezoeken van Vorstelijke personen, vinden van Romeinsche oudheden, het verschijnen van kometen en dergelijke gebeurtenissen, „welke den lezer onzer dagen niet langer die belangstelling inboezemen, waarop zij bij onze vaderen mochten rekenen". Daarentegen heeft de heer Van Schevichaven in zijn werk verzameld de gegevens waarmee men de verjonging en het opbloeien der stad op den voet kan volgen, vooral sedert het jaar 1878, toen Nijmegen eindelijk bevrijd werd van het noodlottig dwangbuis der vestingwerken, die haar opkomst en ontwikkeling zoo lang hadden belemmerd.

Delfzijl. Alhier heeft een bespreking plaats gehad van den hoofd-ingenieur van 's-Rijks waterstaat, den ingenieur, het gemeentebestuur, de Kamer van Koophandel en de aangadoors, benevens Gebr. Scheeer, te Amsterdam, over de plannen voor de uitbreiding der haven en den daarmee in verband staanden kadeaanleg, met het oog op het tot stand brengen van een stoomvaartlijn van Delfzijl op Engeland.

Hengelo Alhier is eene driedaagsche tentoonstelling voor kunstnijverheid, huisvlijt, enz gehouden in de Concertzaal van het Beursgebouw. Zij werd vooral Zondag zeer druk bezocht.

Er was veel schoons en belangrijks ingezonden. Behalve een menigte kostbare producten van Oostersche kunst uit particuliere verzamelingen van de heeren C. T. Stork, W. Stork en R. A. de Monchy, was mede tot opluistering tentoongesteld eene fraaie inzending van de School voor Kunstnijverheid te Haarlem, welke op de jongste tentoonstelling te Parijs is bekroond geworden met de gouden medaille.

In de afdeeling „Huisvlijt" trokken vooral de aandacht de kunstig gebeeldhouwde kasten, stoven, enz. van den eenvoudigen baanwachter H Israëls, te Almelo.

In het algemeen heeft het kortelings opgericht departement der „Nederlandsche Maatschappij tot bevordering van Nijverheid" groote voldoening van zijnen arbeid Algemeen betreurde men, dat de tentoonstelling slechts drie dagen kon geopend blijven.

Bennebroek. De heer P. W. van Doorninck, alhier, heeft aan het Rijks-Museum van Schilderijen te Amsterdam twee prachtige familieportretten, afkomstig van zijn landgoed in de buurt van Deventer, in bruikleen afgestaan. Het zijn die van den Deventerschen burgemeester Jan van Duren en van zijne echtgenoote Margaretha van Haesbergen, door Gerard ter Borch.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat en 's Lands B. O. W. in Ned.-Indië is:

overgeplaatst naar Soerabaja, in het belang van het onderzoek naar de uitvoerbaarheid van het plan om het kanaal van de beneden Soerabaja-rivier langs de leiding Kedoeng-tjatjing en het Mangettankanaal naar de Porrongrivier voor de praauwvaart geschikt te maken, de opzichter 3e kl. W. J. A. Labaar; naar den gewestelijken dienst in de residentie Pekalongan, de opzichter 2e kl. F. M. L. Willemse; naar de residentie Pasoeroean de opzichter 3e kl. A. R. Bloemhard;

geplaatst in de residentie Oostkust van Sumatra de dienstdoende opzichters 2e kl. F. J. S. Nicola van Fürstenrecht en F. A. Kloppert; in de residentie Semarang de waarnemend opzichter 3e kl. A. Mioulet;

bepaald dat de opzichter 3e kl. J. B. Willemsz Geerooms in de residentie Kediri geplaatst blijft; dat opzichter 2e kl. C. van Zeventer geplaatst wordt in de residentie Pekalongan;

benoemd tot ingenieur 1e kl. C. W. Weys, laatstelijk die betrekking bekleed hebbende, met bepaling, dat hij wordt belast met werkzaamheden in het belang van een aan te leggen drinkwaterleiding voor de hoofdplaats Soerabaja en bij zijn korps à la suite wordt gevoerd;

toegevoegd aan den chef der vierde waterstaatsafdeeling inzaar de werkzaamheden in het belang van een aan te leggen drinkwaterleiding te Soerabaja de opzichter 2e kl M. K. Lindhout;

verlof verleend van twee jaren wegens ziekte, aan den ingenieur 1e kl. A. Ch. Nieuwenhuys.

— De ingenieur 2e kl. van den Waterstaat en 's Lands Burg. Openb. Werken in Ned.-Indië D. A. Koster, met verlof in Nederland, heeft eervol ontslag aangevraagd.

— Bij de exploitatie van Staatsspoorwegen op Java is:

geplaatst op de westerlijnen, de tijdelijk waarnemende adjunct-ingenieur F. A. Trosée;

opgedragen de leiding van den aanleg der lijn Padalarang-Krawang aan den hoofdingenieur R. P. O. D. Wijnmalen, met Bandoeng als standplaats;

overgeplaatst naar den aanleg van de lijn Padalarang-Krawang, de bouwkundig ambtenaar 1e kl. H. A. Koopmans, de tijdelijke opzichters 2e kl E. R. Sené, J. C. A Smith en O. A. Geway, de tijdelijke onderopzichter 3e kl. F. Meyer, de tijdelijke teekenaar 1e kl. P. K. Wieringa.

Bij Koninklijk besluit van 18 Februari 1901 no. 30 is aan A. F. van Beurden, landmeter van het kadaster te Roermond, vergunning verleend tot het aannemen van het eerekruis Pro Ecclesia et Pontifice in zilver, hem geschonken door Z. H. den Paus.

— De opzichter der 2e kl. bij den Waterstaat G. J. Beaupain heeft het verzoek gedaan om wegens volbrachten diensttijd eervol uit 's lands dienst te worden ontslagen.

— Door Gedep. Staten van Drenthe zijn benoemd bij den prov. waterstaat: tot tijdelijk opzichter de heer F. H. A. Stel en tot teekenaar de heer S. Bennink, beiden te Assen.

— Met ingang van 1 Maart 1901, benoemd tot 1ste teekenaar bij Bureau Stoomwezen bij het Departement van Marine, de heer J. de Ruiter.

— Door den Minister van Waterstaat is benoemd tot buitengewoon opzichter bij den bouw van een werkplaats voor het onderhoud der landsgebouwen alhier J. H. Valk Jr.

— De Minister van Waterstaat brengt ter kennis van belanghebbenden, dat, met ingang van 1 Maart a. s., de adspirant-ingenieur voor het stoomwezen F. H. C. M. Hoek werkzaam zal worden gesteld als hoofd van het 6e district, hetwelk omvat de provinciën Drenthe, Friesland en Groningen.

— De heer A. W. A. Lucas, boekhouder aan gasfabriek en waterleiding te Deventer, is benoemd tot directeur der gasfabriek te Hengelo.

— De landmeter 3e kl. bij het kadaster V. Wijbrandi heeft het verzoek gedaan om een jaar verlof naar Europa, wegens langdurigen dienst.

— Bij Min. beschikking voor het tijkvak van 1 Maart tot en met 31 Augustus a. s. benoemd tot assistent voor de burgerlijke en schoone bouwkunde aan de Polytechnische School te Delft: H. W. Venker, architect te 's Gravenhage.

— De heer F. A. van den Berg, gemeente-opzichter te Delft, herdacht 15 Februari den dag waarop hij vóór 25 jaar in dienst der gemeente trad.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Een vakman op een machinale steenfabriek met ringoven in Noord-Brabant, met vooruitzicht om compagnon te worden. Br. fr. onder lett. V 905 bureau Vraag en Aanbod, Deventer.

— Machinist-timmerman voor direct of later op een steenfabriek, liefst ongehuwd. Br. fr. onder lett. V 906 bureau Vraag en Aanbod, Deventer

— Vertegenwoordigers door eene der grootste Portland-Cementfabrieken, onder zeer gunstige condities. Br. fr. onder lett. V 921 bureau Vraag en Aanbod, Deventer.

— Iemand van middelbaren leeftijd, bekend met het machinevak en geneigd een gedeelte van het jaar te reizen, voor den verkoop van gietwaren en aanverwante artikelen, aan een ijzergieterij en machinefabriek in Noord-Brabant. Salaris ƒ 100 per maand. Br. fr. onder lett. V 821 bureau Vraag en Aanbod, Deventer.

— Tijdelijk opzichter bij den bouw der school te Ommerschans. Aanbiedingen onder opgave van condities spoedig ingewacht bij den Burgemeester van Stad Ommen.

— Directeur aan de Ambachtsschool te Gorinchem, jaarwedde ƒ 1680. Franco toezending van stukken aan den secretaris der school.

— Ingenieur voor Engelsch-Indië, tusschen 30 en 40 jaren, bekend met het ontwerpen en den bouw van havenwerken. Aanb. onder no. 4293, *N. Rott. Courant.*

— Werktuigkundig-Ingenieur, gediplomeerd, aan eene groote fabriek, met spoedig vooruitzicht op technisch directeur. Bij geschiktheid zal iemand met geldelijk vermogen de voorkeur hebben Adres onder No. 3600, aan het bureau van het „Algemeen Handelsblad".

— Ingenieur, ervaren in de Nederlandsche correspondentie, in het maken van verslagen en begrootingen en in het leiden van eene eenvoudige boekhouding, in Nederl. West.-Indië. Werkkring in hoofdzaak op Paramaribo. Adres: Sweelinckstraat 58, Den Haag.

— Gedipl. werktuigk. ingenieur aan de fabriek Trompenburg te Amsterdam, voor het algemeen bedrijf der machinerieën (niet voor de automobilen-afdeeling). Sollicitatiën met referentiën schriftelijk ingewacht.

— Leeraar aan de ambachtsschool te Alkmaar, in het lijn- en vakteekenen. Jaarwedde ƒ 1000. Acte M² is vereischte; vooruitzicht op benoeming tot „leeraar" in het teekenen aan de gemeentelijke burgeravondschool. Jaarwedde ƒ 600. Inzending van stukken vóór of op den 15ten Maart aan den directeur der beide scholen. (*Zie advert. in dit No.*)

— Opzichter-Teekenaar te Rotterdam, ook vertrouwd met waterpassen en terreinopneting. Brieven letter O, aan J. H. Dunk, boekhandelaar Oppert, Rotterdam. (*Zie advert. in dit No.*)

— Teekenaar in een fabriek van kunstsmeedwerken. Brieven franco aan het Bureau van het „Algemeen Nederl. Advertentieblad" te 's Gravenhage.

— Werktuigkundige aan een ijzergieterij, tot assistentie van den eigenaar. Brieven franco met opgaaf van leeftijd en betrekking aan het Bureau van het „Algemeen Nederl. Advertentieblad" te 's-Gravenhage.

— Teekenaar bij de Noordoosterlocaalspoorweg-Maatschappij. Salaris ƒ 65 à ƒ 70 per maand. Schriftelijke aanbiedingen franco aan de directie van genoemde Maatschappij (Badhuiswal 41, te Zwolle). (*Zie advert. in dit No.*)

— Onder-Directeur voor de gasfabriek en waterleiding. Jaarwedde ƒ 1600. Volkomen bekendheid met de fabricage van gas en de administratie eener gasfabriek. Gezegelde adressen vóór 1 Maart aan den burgemeester.

— Onderbaas, bekend met kerkenbouw. Brieven franco onder No. 11750 aan het Bureau van het „Algem. Nederl. Advertentieblad" te 's Gravenhage.

— Bouwkundige in een fabriekszaak voor teekenwerk en administratie. Reflectanten van den P. G., gelieven onder opgave van ouderdom, tegenwoordigen werkkring, verlangd salaris enz., zich te adresseeren onder het No. 4448, aan het Bureau van de „Nederl. Rott. Courant."

CORRESPONDENTIE.

In verband met de vervroegde uitgave van ons Blad maken wij belanghebbenden er op opmerkzaam, dat opgaven voor Advertentiën, Uitslagen van Aanbestedingen, enz. uiterlijk des Vrijdags voormiddags aan het Bureau bezorgd moeten zijn, om nog geplaatst te kunnen worden.

De Directie.

Ten einde te kunnen nagaan of de door ons genomen maatregel van vervroegde uitgave van „De Opmerker" doel treft, zal het, wanneer er eventueel abonnés zijn, aan wien het blad toch niet des Zaterdags, maar eerst des Maandags bezorgd wordt, ons aangenaam zijn daarvan mededeeling te ontvangen.

De Administratie.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden, ten gerieve van heeren geabonneerden, tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Een bouwkundig opzichter-teekenaar zoekt, wegens afloop zijner werkzaamheden, plaatsing, verlangd salaris ƒ 70 's maands. Brieven onder letter L, bureau van dit blad. (2)

— Gediplomeerd mr. timmerman als onderbaas of opzichter. (*Zie adv. in no. 7*) (2)

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING, WETERINGSCHANS 37, AMSTERDAM.

2 Bouwk. teek., 20 en 22 j., ongeh., ƒ 70 en ƒ 70.
1 Bouwk. opz., 21 j., ongeh., ƒ 70.
9 Opz.-teek., 21, 20, 23, 24, 27, 28 en 30 j., ongeh., 30 en 26 j., geh., ƒ 60, ƒ 70, ƒ 70 ± ƒ 75, ± ƒ 75, ± ƒ 85, ƒ 100, ƒ 90 à ƒ 100 en ƒ 90.
1 Mach.-teek., 22 j., ongeh., ƒ 70

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

36ste JAARGANG N°. 9. ZATERDAG, 2 Maart 1901.

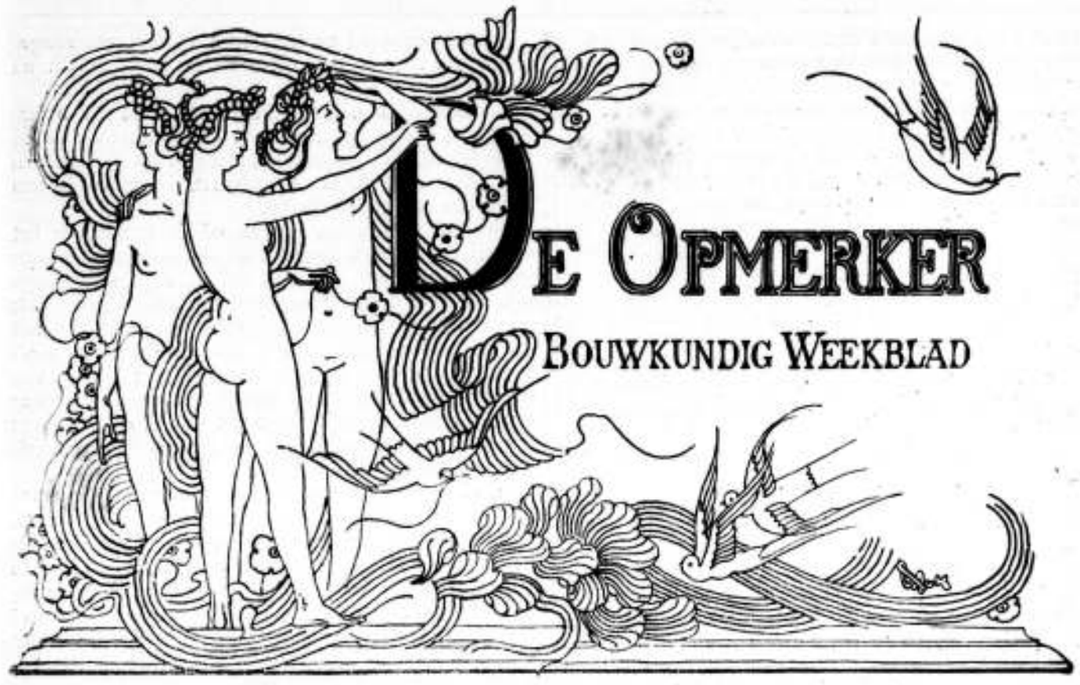

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ 5.—; voor België ƒ 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

UIT DE RESIDENTIE.

Het laatst verschenen verslag van het bestuur der Haagsche Bouwgrond-Maatschappij „Duinoord" komt ons als bijdrage tot de kennis van de toestanden in de Residentie belangrijk genoeg voor, om hier in hoofdzaak het uittreksel over te nemen, dat de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* er dezer dagen van gaf. Daarin wordt onder meer medegedeeld, dat de malaise in het bouwvak verergerde, gedurende 1900, in hooge mate, zelfs zoo, dat zij in eene bepaalde bouwcrisis overging, welke hoofdzakelijk hare slachtoffers maakte in de nieuwe polderwijken. De bouwcrisis ontstond niet alleen uit geldschaarschte, maar zij had nog andere oorzaken, namelijk het in zeer korten tijd ontstaan van een groot aantal bouwgrondmaatschappijen, welke thans reeds eene uitgestrektheid van 4 à 500 Hectare omvatten en voldoende ruimte aanbieden voor den gewonen aanwas der bevolking gedurende 30 à 40 jaren, en de faciliteiten die verschillende concurreerende bouwgrondmaatschappijen aan financieel zwakke personen verleenden. Die omstandigheden alléén waren voldoende, vroeg of laat tot een „krach" in de bouwindustrie te leiden.

De Mij. „Duinoord" had reeds sedert jaren met dat vooruitzicht rekening gehouden en dientengevolge zich financieel, niet alleen geheel onafhankelijk, maar zelfs zóó sterk gemaakt, dat er wel sprake zou kunnen zijn van tijdelijke winstderving, doch nimmer van eenig kapitaalverlies.

De goede zijde van de crisis is, dat er eene groote opruiming van zwakke elementen plaats heeft gehad en dat men in het vervolg voorzichtiger zal zijn met aan nieuwe bouw-combinatiën crediet te verleenen, hetgeen slechts ten goede aan solide zaken kan komen.

Hoewel „Duinoord" door preventieve maatregelen bij den speculatiebouw, zooals het niet toelaten van tusschenpersonen, het eischen van waarborgen voor de uitvoering van den bouw en het staken van den verkoop van bouwgrond bij gebleken of te verwachten overproductie, haar positie wist te handhaven, kan de Mij. den terugslag van de crisis niet geheel ontgaan, daar de crediet- en hypotheekbanken, onder de gegeven omstandigheden, niet geneigd waren tot het verstrekken van bouwkapitaal en hypotheek, waarvan het gevolg was, dat gedurende 1900 slechts verkocht kon worden: 2052 cA. op grondrente à ƒ 38.520 en 186 cA. à contant à 3162.

Aan dividend over het afgeloopen jaar kon nog uitgekeerd worden ƒ 38 per aandeel, terwijl reeds een voorloopig dividend van ƒ 30 werd genoten.

Dit resultaat is niet uitsluitend het gevolg van grondverkoop gedurende 1900, maar van afwikkelingen van transactiën der vorige jaren.

De verwachting op een eenigszins redelijk dividend over 1901 is zeer gering; belangrijke verkoopen à contant kunnen daarin gunstige verandering brengen.

Het verslag spreekt verder uitvoerig over eene hoogstnoodzakelijke verbetering in de verkeerswegen bij het thans zeer gevaarlijke kruispunt: Oude Scheveningsche Weg—Anna Paulownastraat—Laan Copes van Cattenburch. Dat ontwerp is te verwezenlijken door samenwerking van den eigenaar van Zorgvliet, de gemeente 's Gravenhage, mr. A. E. H. Goekoop en Duinoord. Partieel zou de nieuwe boulevard om Zorgvliet reeds eenige jaren geleden tot stand zijn gekomen, indien niet op het laatste oogenblik eene belanghebbende partij het belet had. Daar de partieele uitvoering van het ontwerp reeds eenmaal door dezen verhinderd werd en de plannen van Duinoord tot nu toe nimmer instemming vonden bij de directie der gemeentewerken, heeft het bestuur der Mij. ge-

meend, ten einde een werk van algemeen nut niet in den weg te staan, zich te moeten bepalen tot de aanwijzing van de gewenschte verbetering in de verkeerswegen en mitsdien den eventueelen koop van het benoodigde terrein aan anderen over te laten.

Het totstandkomen van de genoemde verbetering is thans waarschijnlijk nog ten uitvoer te brengen; wacht men daarmede, dan zal het gaan evenals met de stadsuitbreiding, waarbij toestanden geschapen zijn, die voorkomen hadden kunnen en moeten worden en wier verbetering later schatten aan geld zal kosten.

Het zou daarom te wenschen zijn, zoo betoogt het verslag, dat het gemeentebestuur eindelijk eens ging inzien, dat de vaststelling van een algemeen plan van stadsuitbreiding door een deskundig stadsbouwingenieur voor de toekomst van 's-Gravenhage van het hoogste belang is.

Bij gebrek aan dusdanig plan voor deze gemeente, wordt door elk bouwgrondexploitant een afzonderlijk ontwerp vervaardigd, waarbij — hetgeen zeer natuurlijk is — de voor exploitatie meest geschikte indeeling van het terrein in de eerste plaats wordt in het oog gehouden.

Tot zoover het uittreksel.

Onder de verschillende bouwgrond-maatschappijen die 's Gravenhage en omliggende gemeenten tot terrein harer werkzaamheid hebben gekozen, is „Duinoord" een der weinige, welke naast de belangen harer aandeelhouders, ook het algemeen belang niet uit het oog verliest en wat stratenaanleg en verbetering van verkeerswegen betreft, van allen het beste werk geleverd heeft. Het recht mag haar daarom niet ontzegd worden in die zaken een woordje mede te spreken en zij maakt, zooals men ziet, dan ook van dat recht gebruik.

De wensch, dat het gemeentebestuur der Residentie eindelijk, wanneer het niet reeds te laat is, eens mocht inzien, dat de vaststelling van een algemeen plan van stadsuitbreiding voor de toekomst van het grootste belang is, wordt door velen gedeeld.

Hoelang het nog duren zal, durft niemand die de Haagsche toestanden kent, voorspellen.

Dat de bekwame spoed veel te wenschen overlaat bewijzen de talrijke quaesties die jaren aan jaren hangende blijven, zooals b. v. de schouwburg-quaestie, die dezer dagen weder vele pennen in beweging heeft gebracht, misschien met geen ander resultaat, dan dat uit den berg van paperassen slechts een muisje te voorschijn zal komen.

In de laatste raadszitting adviseerden B. en W.:

I. *a.* te besluiten tot het doen aanbrengen van een brandscherm en een brandmuur in den Schouwburg;

b. aan de heeren Van Bijlevelt en Levèbre op te dragen de exploitatie van den Franschen en den Hollandschen Schouwburg;

II. voor het brandscherm toe te staan *f* 6200 en voor den brandmuur *f* 800.

Ware dit advies gevolgd, dan zou daardoor weder voor 5 jaren een onhoudbare toestand bestendigd zijn.

Het raadslid de Wijs, oud-kommandant der brandweer, stelde daartegenover een motie, luidende:

„De Raad, van oordeel, dat het brandgevaar in den Schouwburg een verdere exploitatie als zoodanig onraadzaam maakt, en dat afdoende voorziening technisch onuitvoerbaar is, — besluit, niet langer het gebouw als schouwburg te exploiteeren, en noodigt B. en W. uit, ten spoedigste voorstellen te doen om aan het gebouw, al of niet gewijzigd, een andere bestemming te geven."

Deze motie werd met 18 tegen 15 stemmen aangenomen en men is benieuwd, welke gevolgen dit nu hebben zal.

Vermeld dient nog te worden, dat B. en W. in verband met het bovenaangehaald advies, daaraan dedenvoorafgaan een afwijzend praeadvies op de adressen van den heer D. H. Brondgeest, betrekkelijk den bouw van een nieuw theater.

Het zal nu moeten blijken of de kansen op het verkrijgen van een nieuwen schouwburg voor 's Gravenhage verbeterd zijn, dan wel of, zooals de *Haagsche Courant* den dag na de raadszitting schreef, ook nu weer te verwachten is — wat in den Haag nog wel eens meer is voorgekomen — dat de Raad, over eenige maanden voor de gevolgen van zijn besluit van gister geplaatst, daarvoor terugdeinst en, ziende waar 't op uitloopt, alsnog erkent dat wat B. en W. gister voorstelden, toch eigenlijk, behoudens eenige wijzigingen, nog zoo gek niet was.

In elk geval zal men over dit onderwerp nog wel niet spoedig uitgepraat zijn en vooral is de plaats, waar een nieuw theater zou moeten verrijzen, al reeds gebleken een vruchtbaar onderwerp voor discussies te zijn. Ook „Duinoord" heeft zich reeds voor die vraag geïnteresseerd en een plaats aangewezen in verband met de verbeteringsvoorstellen van het kruispunt Oude Scheveningsche Weg—Anna Paulownastraat—Laan Copes van Cattenburch.

Op deze en de andere in het bovenstaande aangeroerde Haagsche quaesties hopen wij bij gelegenheid nader terug te komen.

FEESTVERSIERINGEN.

Onlangs werd in een dagblad beweerd, dat een Nederlandsche stad het schilderachtigst versierd is, wanneer men alle opsmuk, bij feestelijke gelegenheden gebruikelijk, weglaat, en de inwoners er zich toe bepalen, de driekleur uit hunne huizen te hangen.

Maar het zal nog lang duren, eer deze meening, die ongetwijfeld juist is, door het groote publiek als zoodanig wordt erkend. De burgerij wil nu eenmaal op andere wijze van haar vreugde blijk geven. De versieringen moeten dus, zij het dan in sommiger oog misschien als een noodzakelijk kwaad aanvaard worden. En dan mag men daaraan geen te hooge eischen stellen, bedenkend, dat wat schittert slechts voor het oogenblik geboren is.

Met bescheiden middelen is dikwijls veel te doen, mits een man die smaak heeft, daarover mag beschikken. Niet iedereen is een geboren versierder, hoe verdienstelijk hij als bouwmeester moge zijn. De ernst, die den bekwamen architect zoo goed staat, komt den decorateur slecht te pas.

Nu Amsterdam weer, ter gelegenheid van de blijde inkomst der Koningin en haar gemaal in feestdos wordt gestoken, zal menigeen zich afvragen, of ditmaal wel de juiste toon getroffen is. Het jaargetijde leent zich niet best voor feesten in de open lucht; had het H. M. behaagd, met haar huwelijk, of althans met haar intocht binnen de hoofdstad te wachten, totdat de lente in het land was, dan zouden de decoraties ongetwijfeld rijker en overvloediger zijn aangebracht, dan thans.

In 1898 heeft de nieuwe kunst te Amsterdam haar intrede gedaan bij de versiering van den weg, die de stoet volgde. Aan één architect was het maken van het ontwerp opgedragen, en zoo kon het niet anders, of een groote eentonigheid moest het gevolg zijn.

Men heeft denzelfden bouwmeester weder aan het werk gezet. Hij heeft zijn best gedaan, om niet in

een herhaling van het vroeger gemaakte te vervallen, doch dit is hem maar matig gelukt. De steigerhouten, in enkele tinten geverfd, moeten weer dienst doen. Stonden zij in 1898 in de straten recht op, doch op de grachten schuin, nu staan zij in de straten schuin en rijzen zij loodrecht uit het water. De versierselen, aan deze steigerhouten bevestigd, zijn ten deele illustraties van de eigenschappen der rechte en kromme lijnen, ten deele aan de wapenkunst, zooals die door de Assyriërs beoefend werd, ontleend.

In de straten zijn de schuine masten door dwarshouten verbonden, in de grachten staan zij vrij. Zoo is dan ten minste voorkomen, dat de masten, als in 1898, op onbeleefde wijze zich van de Koningin afwenden, wat heraldisch voelende menschen genoegen zal doen. Maar die wapenkenners zullen het dan ook met die vreugde moeten stellen, want zoowel de kronen die kwistig werden aangebracht, als de andere wapenfiguren zullen hen alleen ergernis geven.

Reeds in 1898 hebben wij als onze meening gezegd, dat men verkeerd gedaan heeft, door de versiering van vrijwel de geheele stad aan één persoon op te dragen. Afwisseling behaagt. Men herinnere zich slechts, hoe fraai Amsterdam zich voordeed in April 1887, toen men het versieren van den Dam aan Jan Springer, van de Kalverstraat aan A. Salm, van het Thorbeckeplein aan G. van Arkel, van het Frederiksplein aan E. Cuypers, van het Leidsche plein aan P. J. H. Cuypers, van het Stationsplein aan Henri Evers, van de bocht der Heerengracht aan I. Gosschalk had opgedragen, en ook vele andere, minder beteekenende, doch soms zeer geslaagde decoraties door architecten werden ontworpen en uitgevoerd. Toen was er afwisseling en overal vond men „pièces de resistance" die stadgenoot en vreemdeling bewonderden.

Reeds in 1898 was dit niet meer het geval. De gelijk en gelijkvormige versiering van den intochtsweg maakte, dat wie één mast gezien had, zich het overige best kon voorstellen. Wij weten nu, welke de denkbeelden zijn van den heer Kromhout aangaande de versiering van een straat, een gracht, een brug. Ditmaal hadden wij anderen gaarne eens aan het werk gezien, opdat een edele wedstrijd had kunnen toonen wie, onder overigens gelijke omstandigheden, de fraaiste decoratie vermocht te maken. Want van het beschikbare bedrag had men een bepaalde som per strekkende meter kunnen beschikbaar stellen, die door geen der versierders zou mogen worden overschreden.

Er wordt gezegd, dat de bijdragen veel minder ruim vloeiden, dan werd verondersteld, zoodat alleen door krachtigen steun van de gemeente de intochtsweg versierd kon worden. Mocht dit zoo zijn, dan zou het treurig wezen.

Wij hebben er niet van gehoord, dat aan onze kunstenaars van naam eenige opdracht van beteekenis te dezer gelegenheid is gegeven. Zelfs de heer Kromhout zou ditmaal niet aan het werk zijn gegaan, als het toeval hem in 1898 geen plaats in de hoofdcommissie had gegeven. Jan Springer, Salm, en zooveel andere mannen, die bij tal van vroegere gelegenheden hun sporen als decorateurs verdienden, mochten toekijken.

Er zijn echter menschen genoeg, die alles wat nu gemaakt wordt, bewonderen. Zoo vonden wij in een Amsterdamsch dagblad reeds de volgende ontboezeming:

„'t Begint er met de versiering van den weg, dien Hare Majesteit de Konngin en Haar Gemaal bij hun intocht te Amsterdam op 5 Maart e. k. zullen volgen, reeds naar te lijken. Van het Weesperpoort-station tot de Heerengracht bij de Utrechtschestraat zijn de erebogen reeds geplaatst en als die straks „aangekleed" zullen wezen, zal dit gedeelte er bepaald fraai uitzien.

De gesierde masten in de Heerengracht en de Keizersgracht staan bijzonder fraai, wij gelooven dat deze versiering nog beter geslaagd is dan die in 1898; ook het gedeelte Leidschestraat waardoor de stoet zal gaan en de Raadhuisstraat mogen gezien worden.

Op den Dam wordt de „juffrouw" weer in haar feestpakje gestoken, en is de verlichting verbeterd. Kortom, Amsterdam steekt zich in feestgewaad.

De illuminatie belooft veel: het Rijks-museum zal prachtvol verlicht worden, wat nooit te voren nog was geschied, en zeker zullen de verlichte lijnen van dit gebouw prachtig uitkomen; ook aan de Nederlandsche Bank is men bezig met de voorbereiding der verlichting, terwijl, naar wij vernemen, het gebouw van de Ned. Handel-Mij. ook ditmaal electrisch verlicht wordt.

Waar buurtcommissies zich vormden is ook de arbeid begonnen; o. a. zal het Rokin er, als al die aardige siermasten zijn gesteld, aardig gaan uitzien.

Overigens zijn ook vele partculieren bezig hun huizen te tooien. Aan vele perceelen ziet men reeds feesttooi aanbrengen; hièr is men bezig meer of minder verlichtingsstukken te stellen; dàar is reeds groen aangebracht met kleurige kunstbloemen daar tusschen, die den gevels een prettig aanzien geven en toonen met hoe weinig een kunstvaardige hand feesttooi kan aanbrengen.

Wij vertrouwen dat Amsterdam er in de feestweek dan ook mooi uit zal zien.

Daar zijn stadsgedeelten waar men om deze of gene reden niet tot een algemeene versiering kan komen, daar kan echter ieder bewoner voor zich zelf gaan sieren en verlichten. 't Behoeft niet altijd veel geld te kosten, een eenvoudige versiering met wat illumineerglazen doet dikwerf zeer fraai aan den gevel en het lijdt dan ook bijkans geen twijfel of velen zullen het voorbeeld volgen van hen, die reeds aan 't versieren begonnen zijn, ten blijke hoe zeer men er in juicht de Koningin voor de eerste maal met Haar Gemaal in de hoofdstad te zien."

Zulk een enthousiasme zal het publiek goed doen. Wij zullen met ons oordeel over den indruk, die het geheel maakt, wachten totdat alles gereed is. Het is mogelijk, dat veel, wat ons nu nog niet bevalt, dan beter voldoet.

Zoo schijnt ons op het oogenblik de versiering der masten in het Rokin, die de dagbladschrijver zoo „aardig" vindt, dat hij reeds durft voorspellen dat het Rokin er „aardig" uit zal zien, zeer zonderling. Zij herinnerde ons aan de afbeeldingen van de kanalen op de planeet Mars, die nog niet lang geleden in de geïllustreerde tijdschriften te vinden waren.

De verlichting van het Rijks-museum zal, als het weder gunstig is, ongetwijfeld fraai zijn. Maar van de versiering door particulieren is nog niet veel waar te nemen. Het slot van het artikel, dat wij hierboven overnamen schijnt dan ook de bedoeling te hebben, dien particulieren tot het alsnog versieren hunner huizen op te wekken.

Terwijl wij dus ons oordeel over den feestdosch van Amsterdam nog moeten opschorten, meenden wij toch reeds er op te mogen wijzen, dat men onzen architecten onrecht heeft aangedaan door slechts enkelen hunner in de gelegenheid te stellen, hunne ta-

lenten als decorateurs te toonen. In 1898 bestond diezelfde grief, en hebben wij niet geaarzeld, daaraan uitdrukking te geven.

Centralisatie is bij de versiering eener stad niet wenschelijk, vooral niet wanneer het gemeentebestuur haar door particulieren doet maken. Een versiering op hoog bevel aangebracht, uit de gemeentekas betaald, kan het vorstelijk paar niet aangenaam zijn, heeft men terecht begrepen. Doch nu had men ook den schijn moeten vermijden, alsof er aan de versiering toch een officieel tintje was. Door velerlei architecten hun kunst te laten toonen, ware dit te bereiken geweest.

De Amsterdamsche architecten bleken echter te flauw om, toen het nog tijd was, voor hun belangen op te komen.

ENGELSCHE SMAAK.

Onder dezen titel werd, een vijftiental jaren geleden, in ons blad een opstel geplaatst, welks schrijver onbekend bleef. De nieuwe kunst van heden was in Engeland toen bezig, veld te winnen, nadat zij kort te voren het levenslicht had aanschouwd.

Op het vaste land vermoedde niemand, dat er een nieuwe kunst in wording was. Maar de schrijver van het opstel blijkt zeer goed uit zijn oogen te hebben gekeken. Daarom is het zeker de moeite waard, die stem uit het verledene nog eens te doen spreken.

***

Engeland en de Engelschen zijn in al hun uitingen een onuitputtelijke bron van waarnemingen, zoowel wegens de verscheidenheid, die zij onder een soort van eentonigheid verbergen, als om het verschil dat hen kenmerkt bij een vergelijking met andere volken.

Engeland weet zeer goed, dat men het zooveel aandacht schenkt, en is zichzelf bewust van den zonderlingen indruk, dien het op een ieder maakt. Engeland richt zijn blikken op het zoogenaamde esthetische, het fantastische, het origineele. Toiletten, meubels, juweelen, alles beantwoordt aan dit ijverig nagestreefd doel. Noem dat dwaasheid, buitensporigheid, noem het waanzin! Dikwijls is het grappig, somtijds bekoorlijk, enkele malen belachlijk of leelijk.

Met hunne gebouwen trachten de Engelschen, sinds korten tijd, de meest onverwachte effecten te weeg te brengen. De tegenwoordige huizen in Engeland verschillen ten eenenmale van die, twintig jaar geleden opgericht. In de voorsteden en omstreken van Londen verdwijnt de treurige regelmaat der oneindige terrassen. Men wil alleen nog maar landhuisjes uit den tijd van Koningin Anna, daken van roode pannen, nauwe en hooge vensters, witte muren, groen houtwerk, Chippendale-ameublementen. Alles is sierlijk, maar stijf. In de tuinen laat men alleen esthetische bloemen toe: zonnebloemen, pioenrozen, geschoren boomen en hagen, wijngaard, jasmijn en klimop.

Een geheel dorp is verrezen, dat deze verandering van smaak doet zien. Het ligt aan een der bochten van de Theems en heet Bedford-Park. Van het *public-house* „the Tabard" af, tot de kleinste villa toe is alles in den zelfden stijl opgetrokken, half-Engelsch, half-Hollandsch. De kerk is zelfs niet aan den nieuwen stijl ontsnapt en de gebedenboeken, ten gebruike der geloovigen, zijn met elzevierletter gedrukt, op papier, dat kunstmatig geel gekleurd is.

Als men het uit den spoortrein ziet, gelijkt dit dorp met zijn roode daken op een ruiker van klaprozen, neergelegd onder het dicht gebladerte van oude boomen. Het is een doolhof van wegen, omzoomd met opzichtige huisjes, die aanspraak maken op *chic*, omdat achter hun kleine ruitjes geel- of groenzijden schuifgordijnen hangen. Het schijnt, dat dit esthetisch is, en mocht het dit niet zijn, het is *fashionable* en dit wordt door de bewoners voldoende geacht.

Wij Nederlanders gaan misschien ook dien weg op. Voorloopig acht ik het echter vrijwel zeker, dat wij niet zoover zullen gaan als de Engelschen en gezond verstand genoeg zullen bezitten om te begrijpen dat, door overdrijving, iedere goede neiging schadelijk of belachelijk wordt.

***

De onbekende schrijver heeft een te hoog denkbeeld van het gezonde verstand en de oorspronkelijkheid der Nederlanders gehad. Wanneer hij nog in leven is, dan moet een wandeling in een der vele „villa-parken" om Haarlem, over den Trompenberg bij Hilversum of langs het Damrak te Amsterdam hem het bewijs geleverd hebben, dat hij tot de valsche profeten behoord heeft.

UTRECHTSCHE KERKEN.

Onder den titel „Utrechtsche kerken, schilderijen en teekeningen van Pieter Saenredam, met tekst van Dr. C. Hofstede de Groot", is een werk gereed gekomen, waarvan de uitgaaf door Emrik en Binger met ondersteuning van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen werd ondernomen.

De bekende architectuurschilder Pieter Jansz. Saenredam (1597—1665) heeft een aantal teekeningen en schilderijen naar Utrechtsche kerken nagelaten, die van het grootste belang zijn voor de geschiedenis dier bouwwerken. Zij geven toch nauwkeurige afbeeldingen van deze gebouwen, zooals zij omstreeks het midden der zeventiende eeuw bestonden. Veel is sedert verdwenen, nog meer gewijzigd. Van den Dom, het belangrijkste Gothische gedenkteeken der Nederlanden, stortte het schip in 1674 in. De Maria-kerk, de eigenaardigste Romaansche kerk onzer landen, werd geheel en al gesloopt. De Pieterskerk verloor, met haar toren, haar westelijk deel. Ook de andere Utrechtsche kerken ondergingen in den loop der eeuwen belangrijke wijzigingen. De Cunerakerk te Rhenen werd nog onlangs door brand geteisterd.

Het werk bevat een dertigtal lichtdrukken van teekeningen of schilderijen, voorstellende: den Dom, de Pieterskerk, de Janskerk, de Mariakerk, de Buurkerk, de Jacobskerk en de Catharijnekerk, allen te Utrecht, benevens de Cunerakerk te Rhenen. De uitvoering dezer lichtdrukken is zoo voortreffelijk, dat men ze met de origineelen gelijk kan stellen. De oorspronkelijke werken van Saenredam berusten in de verzamelingen van: H. M. de Koningin-Moeder te Soestdijk, het Archief der gemeente Utrecht, 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam, Teylers Museum te Haarlem, den heer Kneppelhout te Doorn, den heer Six te Amsterdam, het Prentenkabinet te Berlijn, de Kunsthalle te Hamburg en den heer Poynter te Londen.

De heer Hofstede de Groot doet zijn tekst voorafgaan door een overzicht van de architectuurschilders in Vlaanderen en de Nederlanden gedurende de 17e eeuw werkzaam. Hij wijst er op, hoe Saenredam zijn teekeningen ter plaatse met de grootste nauwkeurigheid maakte, waardoor zij als documenten hooge waarde hebben.

Pieter Saenredam werd 9 Juni 1597 te Assendelft geboren als zoon van den bekenden graveur Jan Pietersz. Saenredam. In 1607, na den dood zijns vaders, vertrok zijn moeder met hem naar Haarlem, waar hij in 1612 in de leer werd gedaan bij Frans Pietersz. de Grebber. Reeds in 1628 trad hij in het Haarlemsch St. Lucas Gilde. Pas in 1628 wijdde hij zich aan het schilderen van gebouwen.

Men weet, dat hij in 1636 te Utrecht, in 1641 te Amsterdam, in 1644 te Rhenen en in 1649 te Assendelft vertoefde; overigens is hij, behalve korte uitstapjes in 1632 naar 's Hertogenbosch en in 1661 naar Alkmaar, altijd te Haarlem gebleven, waar hij in de Jansstraat woonde en in 1665 begraven werd.

Saenredam heeft de belangrijke Utrechtsche kerken nog in tamelijken welstand gekend. De Dom, nu een geheel bedorven en wat zijn interieur betreft, onooglijk fragment, kon hij nog afbeelden als een basiliek, welks inwendige wat statigheid aangaat voor geen ander monument behoeft te wijken. Als hij ons den Domtoren laat zien, kan hij daarbij tevens het oude raadhuis en de aardige houten gevels uit de middeleeuwen, toen aanwezig, weergeven.

In de Pieterskerk zien wij het oude orgel, met zijn beschilderde luiken, in de Janskerk middeleeuwsche grafteekens, alles reeds lang verdwenen. De helaas gesloopte Mariakerk vertoont zich op Saenredam's teekeningen, op haar noordelijken toren na, nog geheel in welstand. De teekenaar is hier zoo uitvoerig, dat men het gebouw in bijna al zijn details door zijn gegevens weer zou kunnen reconstrueeren.

De eigenaardige plattegrond van de Buurkerk leende zich tot de afbeelding niet best. De teekeningen, die Saenredam hier maakte, zijn dan ook de minst gelukte der reeks. Daarentegen behooren de interieurs van de Jacobs- en Catharijne-kerken tot de zeer goed geslaagde. In het bijzonder de eerste geven de blankheid van de gewitte kerk voortreffelijk weer.

De teekeningen van den toren te Rhenen hebben de herstelling van dit monument na den brand van 1897 vergemakkelijkt.

Wij kunnen ieder, die in onze middeleeuwsche kunst belang stelt, aanraden, zich dit werk, dat slechts *f* 17,50 kost, aan te schaffen.

DE STAALPRODUCTIE OVER DE GEHEELE WEREELD.

Door Duitsche deskundigen op dit gebied wordt de staalproductie door de belangrijkste landen der wereld voor het jaar 1899 aangenomen op een totaal van 26.841.755 ton, tegen 23.866.308 ton voor 1898.

De gietijzerproductie is geraamd op 40 millioen ton of 4 millioen ton meer dan in 1898. Van dit cijfer zijn 28 millioen ton of 70 pCt. aangewend voor de vervaardiging van staal. Een vergelijking tusschen de tien meest belangrijke landen wat de staalproductie betreft, over de jaren 1880, 1898 en 1899 volgt hieronder.

Landen.	Productie in tonnen. 1880.	1898.	1899.
Vereenigde Staten N. A.	1.287.983	8.970.772	10.702.209
Duitschland	624.418	5.734.307	6 290.435
Groot-Brittannië	1.341.690	4.638.345	4 933.010
Frankrijk	388.894	1.441.633	1.529.182
België	132.052	653.130	729.920
Oostenrijk-Hongarije	134.218	860.000	950 000
Rusland	295.568	1.153.000	1 250 000
Zweden	28.597	265.121	257.000
Italië	—	60.000	80 000
Spanje	—	90.000	120.000

Uit bovenstaande cijfers blijkt, dat Noord-Amerika in 1899 reeds op rond 500.000 ton na evenveel produceerde als Duitschland en Engeland te zamen.

Opmerkelijk is voorts, dat de toename der productie over 1898—1899 in Amerika ongeveer juist het dubbele is van de toename in hetzelfde tijdsverloop in de beide genoemde Europeesche rijken te zamen, terwijl het evenzeer de aandacht trekt, dat in de 19 jaren, van 1880—1899, de productie in Duitschland vertienvoudigd, in Engeland nog niet verviervoudigd is en dat het laatstgenoemde rijk in dit opzicht bij al zijn Europeesche mededingers achterstaat.

Wij laten overigens aan onze lezers over, uit de bovenstaande cijfers conclusiën te trekken, doch achtten het niet onaardig ze mede te deelen in verband met het bericht, dat dezer dagen te New-Jersey de akte van oprichting gepasseerd is van de United States Steel Corporation, de reusachtige combinatie, door Morgan en Carnegie inéengezet, met geen ander doel dan het veroveren van de wereldmarkt, ten bate der Amerikaansche industrie.

En dat geen halve maatregelen genomen zijn blijkt wel uit het bericht van de *New-York Herald*, die zegt dat de gezamenlijke jaarlijksche ontvangsten der maatschappijen die nu de Corporation vormen, meer dan 100 millioen dollars beloopen, terwijl de totale kapitalisatie der Corporation 1100 millioen dollars bedraagt.

INGEZONDEN.

Ofschoon de bedoeling van het artikel „Een belangrijke beslissing" in het vorig nummer van *De Opmerker* apprecieerende, kan ik mij met de conclusie van dat artikel niet in alle deelen vereenigen en meen ik daarbij het volgende te moeten opmerken:

Om de juistheid van de gegeven beslissing te kunnen beoordeelen zou ik van het geval, waarop zij betrekking heeft, alle bijzonderheden moeten kennen.

Dit evenwel daargelaten, komt het mij voor dat bij een consequente toepassing van de stelling: „Wanneer een aannemer werkt onder de orders eener directie, en hij veroorzaakt, die orders opvolgende, schade aan derden, dan kan hij voor die schade niet aansprakelijk worden geacht"; de aannemer te veel van de verantwoordelijkheid voor de richtige uitvoering van het werk ontheven zou worden en aan de directie een te zwaren last op de schouders zou worden gelegd, met andere woorden geen goede verdeeling van de verantwoordelijkheid verkregen zou worden.

De directie mag toch van den aannemer eischen, dat hij in zake uitvoering van werk deskundige is en niet bloot leverancier van materialen en arbeidskrachten, dat hij dus ook zijnerzijds vooral daar, waar zich moeilijkheden of gevaren voordoen, handelend zal optreden in overleg met de directie, ten einde een en ander op de beste wijze het hoofd te bieden.

Wanneer nu de directie reeds bij voorbaat den aannemer van alle verantwoordelijkheid in zulke gevallen ontslaat, zal dit zeker niet bevorderlijk zijn voor zijne activiteit en ik vraag of het voor de deugdelijkheid van het werk niet in de meeste gevallen gewenscht zal zijn, dat de aannemer feitelijk belang heeft bij de goede uitvoering en hoe zal men dit anders verkrijgen, dan door hem te doen deelen in de verantwoordelijkheid? Daarvoor behoeft men nog niet zijn toevlucht te nemen tot „hang- en brandartikelen" in het bestek.

Veronderstel bijvoorbeeld, dat muren van belendende gebouwen ondervangen moeten worden.

Nu kan de directie daarvoor uitvoerige voorschriften geven, maar deze sluiten een slordige uitvoering of eene die niet strookt met de bedoelingen der directie niet buiten. Is het dan onbillijk, dat de directie zich van de medewerking des aannemers verzekert door hem een deel van de verantwoordelijkheid te doen dragen?

Mijns inziens in geenen deele, een flink aannemer zal dan ook geen bezwaar maken haar te aanvaarden en bovendien het staat hem immers vrij om, waar hij zich niet met de voorschriften der directie kan vereenigen, haar andere voorstellen aangaande de wijze van uitvoering te doen.

In moeilijke gevallen leidt toch gemeen overleg doorgaans tot betere uitkomsten dan het machinaal opvolgen van *bevelen*.

Ik heb hier het oog op fatsoenlijke directies en dito aannemers. Volgens sommige directies bestaan er geen fatsoenlijke aannemers en volgens sommige aannemers geen zoodanige directies en ik weet wel, dat er door leidende technici nog veel te veel misbruik van de bekende hang- en brandartikelen wordt gemaakt en ken ook de misbruiken, die onder de aannemers in zwang zijn. Daarmede zijn evenwel conclusiën als de boven aangehaalde nog niet te verdedigen, evenmin als hierin een redelijke grond te vinden is voor de wenschelijkheid, af en toe betoogd, van het écarteeren van den aannemer uit het raderwerk; dat noodig is om bouwwerken tot stand te brengen.

Vooralsnog zal de aannemer nog wel als een onmisbaar deel in dit raderwerk beschouwd moeten worden.

X.

PRIJSVRAGEN.

De 's-Gravenhaagsche Smyrna Tapijtfabriek heeft, evenals verleden jaar, weder een prijsvraag uitgeschreven voor een Smyrna tapijt-ontwerp in modernen stijl, waarvoor worden uitgeloofd: een 1e prijs van honderd gulden en een 2e en 3e prijs: samen honderd gulden, volgens de inzichten der jury te verdeelen, benevens 2 eervolle vermeldingen elk met *f* 10.

De teekeningen moeten een afmeting hebben van 54 × 42 cM. en in hun geheel bewerkt worden zoowel in lijn als in kleur.

Met nadruk wordt er nogmaals op gewezen, dat men een Smyrna tapijt niet onder de fijnere weefsels mag rangschikken en hierop bij het ontwerpen ernstig gelet moet worden.

De ontwerpen moeten vóór 15 April a. s. ingezonden worden aan de fabriek, Loosduinsche Weg 637.

De jury zal bestaan uit de heeren: Boersma, directeur der Haagsche Ambachtsschool; T. v. d. Laars, leeraar aan de Kunst-Nijverheidsschool te Utrecht; K. Sluyterman, leeraar aan de Polytechnische School, afd. Ornament, te Delft; en de dames: M. E. de Graaff, te Rotterdam, A. C. Heering, leerares M. O. te 's Gravenhage.

De directeuren zullen als technische adviseurs optreden.

Gedrukte toelichting kosteloos verkrijgbaar aan de fabriek.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

1121*e Vergadering van* 27 *Februari.*

De Vergadering wordt geopend en geleid door den Voorzitter, den heer Berlage.

Het woord wordt gegeven aan den heer E. von Saher over: „Mijne expeditie naar Ned.-Indië, in verband met Hindoekunst op Midden-Java".

Spreker had een kaart op groote schaal van Midden-Java bij zich, waar rijker en veelvuldiger voorbeelden voorkomen, dan in de West- en Oosthoek van Java, hij noodigde de aanwezigen op papier met hem een reis te maken in dat gedeelte van Java, gaande van Zuid naar Noord.

De reis vangt aan in Djokjokarta, waar feitelijk geen monumenten zijn, maar groote verzamelingen van mooie onderdeelen, afkomstig van monumenten van midden-Java, onderdeelen die met ruw geweld aan die monumenten worden ontnomen, waarover door spreker dan ook schande gesproken wordt. —

Vervolgens wijst spreker zeer breedvoerig op de schoonheden en rijkdommen, welke nog te vinden zijn in de aanwezige monumenten, welke reeds op een korte afstand van Djokjokarta zich bevinden. De oudste monumenten, welke echter nog primitief in hunne versiering zijn, dateeren van 778 van onze jaartelling. De rijkere zijn allen van later jaren.

Spreker stond geruimen tijd stil bij de Tjandi-kali Bening, één der prachtige tempels, daarna bij één der Mikaras (kloosterverblijf) daarbij gelegen, voorts bij de Tjandi Sari een monument van reusachtige afmetingen, bij de Tjandi Sewoe, één der schoonste tempels en eindelijk bij de zoozeer bekende Boro Boedoer. Ook vooral bij het laatste monument wees spreker er op hoe niets gedaan wordt om deze prachtige en rijke gebouwen te sparen, dat zooals bij de Boro-Boedoer het breede terras in regentijd een modderpoel gelijk is, daar voor de waterafvoer niets meer gedaan wordt en hierdoor een algemeene verwoesting plaats vindt, dat groote stukken beeldhouwwerk maar weggesleept en verminkt worden en dat 't dus de allerhoogste tijd is om van regeeringswege een afdoende verbetering hier in aan te brengen en deze schatten van bouw- en beeldhouwkunst voor algeheele vernietiging te behoeden.

Een prachtige verzameling platen en photos maakten een en ander zeer duidelijk.

Een hartelijk woord van dank werd den spreker door den voorzitter gebracht. De voorzitter hoopte dat de Heer von Saher zijne wenschen nog eens vervuld zou zien en bracht nog een woord van hulde aan 't prachtige plaatwerk over deze monumenten door spreker uitgegeven.

Na eenige huishoudelijke aangelegenheden wordt de goed bezochte vergadering gesloten.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van Woensdag 20 *Februari* 1901.

In deze vergadering hield de heer Vosmaer, electrisch-werktuigkundig ingenieur te Haarlem, een voordracht over „de Electrotechniek". Spreker begon met de mededeeling dat het zijn bedoeling was iets mede te deelen omtrent dat onderwerp, zonder uitgebreid te worden, noch een inleiding of cursus te willen geven, waarvoor de noodige tijd zou ontbreken.

In ons land, dat op velerlei gebied zoo ontwikkeld is als bijna geen ander land, waarvan de oorzaak waarschijnlijk te vinden is in het feit van de ligging tusschen drie groote landen, is op electrotechnisch gebied erg achterlijk. Deze jammerlijke achterlijkheid is te wijten aan gebrek aan belangstelling en de moeielijkheid van het vak en vooral daaraan dat bij de hooge regeering, gemeenten, enz. in de technische vakken het meest de meesters in de rechten den hoogsten toon voeren. De moeielijkheid van het vak is echter ook een der grootste bezwaren en niet in een korten tijd is de electrotechniek te leeren.

Spreker deelde mede dat een boekje over electrotechniek, door hem geschreven, door een vriend was afgekeurd, omdat daardoor de leerlingen niet in een korten tijd op de hoogte te brengen waren in dat vak, doch daarop kon alleen geantwoord worden dat het niet in korten tijd is te leeren.

Het doel van zijn voordracht was belangstelling op te wekken voor de electrotechniek daar thans die belangstelling zeer gering was en zelfs werden de vergaderingen der afdeeling electrotechniek van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs niet eens door civiel-ingenieurs bezocht, omdat zij er geen verstand van hebben. Spreker vindt dat juist voordrachten moeten bijgewoond worden waarin over onderwerpen wordt gesproken waarmede men niet op de hoogte is en dat ook de minderen in de technische vakken rekening zullen moeten gaan houden met de electrotechniek, ook bouwkundigen, daar de electrische verlichting zich al meer en meer uitbreidt.

De eisch wordt tegenwoordig, dat de electrische leidingen, evenals de gasleidingen, onzichtbaar worden aangebracht, zoodat een architect reeds vóór de voltooiing van een gebouw daarop zal hebben te rekenen. Vooral de werktuigkundigen komen veel met de electrotechniek in aanraking, zoodat de kennis daarvan binnen korten tijd hoogst noodzakelijk zal worden.

Spreker zegt dat het uit een streng wetenschappelijk oogpunt onmogelijk is een electrischen stroom te vergelijken met een stroom water, doch, hoewel onjuist, is het een zeer gemakkelijke vergelijking. Evenals bij een waterleiding heeft men bij electriciteit te onderscheiden druk, hoeveelheid en weerstand, doch deze factoren worden met andere namen aangeduid, nl. volt ampère en ohm.

Na verder de betrekking tusschen die factoren te hebben nagegaan en de verschillende geleiders voor electriciteit te hebben besproken, waarbij een verklaring werd gegeven hoe de weerstand in warmte en deze in licht wordt omgezet, ging spreker over tot een korte beschouwing over inductiewerking. Verder werden nagegaan de verschillende electrische installaties, die reeds bestaan of in uitvoering zijn en bleek daaruit dat in Amerika de grootste inrichtingen waren te zoeken. Nagegaan werd nog op welke wijze hier te lande de vooruitgang der electrotechniek zoo niet tegengewerkt, dan toch zeker niet bevorderd wordt van hoogerhand, waarna spreker zijn genoemde voordracht eindigde.

Daarna werd nog behandeld een adres van de Vereeniging van ambtenaren bij de technische diensten der gemeente Amsterdam aan Burg. en Weth. dier gemeente in zake benoeming van ambtenaren in hoogeren rang, waaromtrent werd besloten dat adres onder dankbetuiging voor kennisgeving aan te nemen.

De Vergadering werd door een negentigtal personen bijgewoond.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's GRAVENHAGE. De rechtbank wees onlangs vonnis in de zaak betreffende de aanbesteding voor eene electrische centrale ten behoeve van de wandelpier te Scheveningen. De rechtbank nam als bewezen aan, dat op de vraag van een der inschrijvers (nu de eischeres) wat de aanbesteder (de gedaagde) bedoelde met de bepaling, dat de meest gewenschte offerte zou worden aangenomen, deze had te kennen gegeven, dat hiermede werd bedoeld de voordeeligste inschrijving, terwijl de rechtbank verder overwoog dat onder voordeeligste moest verstaan worden de laagste inschrijving. Eischeres werd nu toegelaten door getuigen het bewijs te leveren, dat zij de laagste inschrijfster was; van het leveren van dat bewijs werd de toewijzing harer vordering tot schadevergoeding wegens den door haar tevergeefs gedanen arbeid af hankelijk gesteld.

— Woensdag is alhier in de „Haagsche Kunstkring" een tentoonstelling geopend van Schilderijen door de heeren A. Broedelet, Arnold Koning, H. A. van Oosterzee en mej. F. Wartena.

AMSTERDAM. De uitslag is bekend geworden van het door de „Maatschappij t. b. der Bouwkunst" ingestelde examen voor bouwkundig opzichter, van 18 tot 21 dezer alhier gehouden.

Het getal candidaten, die aan het examen deelnamen, was 31. Het diploma verwierven de heeren: S. Boschman, E. P. Messer, B. J. Kerkhof, C. H. van der Werf, L. Drewes, P. Kuyper, C. Visser, G. H. P. Metz, P. Dalmulder, H. J. Krijthe, I. W. Leijh, J. Brill, H. Gnatsma en K. Rietema.

— Door bestuurderen der Mij. „Arti et Amicitia" hier ter stede is de gouden medaille, welke door H. M. de Koningin te hunner beschikking werd gesteld, ter uitreiking aan den Nederlandschen kunstenaar, die zich door zijn talent deze onderscheiding zal hebben waardig gemaakt, toegekend aan den heer Jac. van Looy, kunstschilder te Zeist, en dit naar aanleiding van de belangrijke tentoonstelling zijner werken, thans in de kunstzalen der Mij gehouden.

LEIDEN. Mr. C. M. Dozy, in leven gemeente-archivaris, heeft aan de gemeente Leiden voor het gemeente-museum gelegateerd eene verzameling platte gronden, historieprenten en geteekende portretten, de stad Leiden betreffende.

Daaronder is het door Lucas van Leiden van zichzelf geteekende portret en de door Thiebaut geteekende afbeeldingen van de graven van Holland, gediend hebbende tot patronen voor geschilderde glazen in den Doelen. B. en W. stellen den raad voor dit legaat dankbaar te aanvaarden.

GOUDA. Burg. en Weth. hebben bij den raad een voorstel ingediend tot den aanleg van het wandelpark, waarvoor door wijlen Burgemeester mr. A. A. van Bergen IJzendoorn aan de gemeente een kapitaal van *f* 40 000 werd vermaakt. Uit een drietal plannen tot aanleg wordt dat van de firma Groenewegen & Zoon. te De Bilt, ter overweging gegeven. Wordt dit voorstel goedgekeurd dan zal nog dit jaar een begin worden gemaakt en zal Gouda door dit park, — dat zich zal uitstrekken van het station langs een gedeelte van den spoorweg tot aan de Gouwe, met de daarbij zijnde bouwterreinen — een schoon gedeelte rijker worden.

— Aflevering van *De Natuur* (uitgave van J. G. Broese te Utrecht) bevat: Panorama-Fotografie, door Dr. J. E. Romboats. — Nog eens: De Trans-Siberische Spoorweg, door H. V. — Uit de Geschiedenis der Geneeskunde. De physiologie van den Bloedsomloop (vervolg en slot), door Dr. R. G. Rijkens. — Resultaten der jongste onderzoekingstochten ter zee, door A. D. Hagedoorn. — Solenobia pineti Zell, door Dr. J. C. de Meijere. — De verlichting door Luxfer-Prisma's of Elektroglas en de Hayward's Semi-Prism. Trottoir- en kelderlichten, door H. — Het Zoetwateraquarium van C. J den Hollander, door Dr. van Riemsdijk. — De voeding der paarden bij de Algemeene Rijtuigmaatschappij te Parijs. — Het omgekeerde sprekende hoofd. — Korte mededeelingen. — Boekaankondiging. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— Te Berlijn komt eerstdaags een schilderij van Rafaël onder den hamer.

Volgens een Berlijnsch blad is dat doek in 1885 door prof. Louis Nicola te Lausanne ontdekt. Het stelt een madonna voor. Een Amerikaansche millionair zou er 7½ ton voor hebben geboden, maar de onderhandelingen werden door zijn overlijden afgebroken.

Prof Nicola beweerde, de bewijzen van echtheid te bezitten, en had zich veel moeite gegeven het stuk te verkoopen. Te vergeefs echter tot dusver. Hij had een som geld op het schilderij opgenomen en daar zijn weduwe de rente niet kan betalen, komt het stuk nu in openbare veiling.

Niet minder belangrijk is zeker het Vorstelijk legaat van den bankier Königs aan de National-Galerie, dat meesterwerken bevat van Segantini, Boecklin, Leibl, Daubigny, Max Klinger, Bodin e. a.

— Omtrent de vondst bij het eiland Kerigo, waarvan in ons vorig nummer reeds melding is gemaakt, vernemen wij nog het volgende. Het Hermesbeeld wordt schooner geacht dan de Hermes van Praxiteles. Vooral de kop moet van een buitengewoon edele opvatting en artistieke bewerking zijn.

Daar het wel aan te nemen is, dat deze kunstschatten oorspronkelijk thuis behoord hebben op het eiland Cythera vermoedt men, dat men te doen heeft met een gedeelte van een buit die naar Italië verscheept werd, maar bij de gevaarlijke kust van het eiland schipbreuk geleden heeft.

— Op een van de beide oud-Grieksche leeuwen vóór de poort van het arsenaal te Venetië staat een inscriptie, die nog door niemand kon ontcijferd worden. De vorm van de letters scheen het meest aan Babylonisch spijkerschrift te herinneren. Maar nu is het aan een Deensch geleerde gelukt, te ontdekken dat de inscriptie uit de elfde eeuw dagteekent en door de hand van een der Noormannen is geschreven. Zelfs heeft hij een vertaling kunnen leveren: „Hakon heeft met Alf, Asmund en Arur deze haven veroverd. Op bevel van Harold den Lange hebben zij het Grieksche volk een schatting opgelegd als straf voor zijn opstand. Dalk was afwezig in verre gewesten, Egil en Ragner voerden oorlog in Moesië en Armenië, Asmund heeft deze runen gegrift met hulp van Aegir, Thorleif, Thor en Joar, op bevel van Harold den Lange, en trots levendige protesten van de Grieken."

Het was bekend dat de Byzantijnsche keizer Michaël IV in 1040 Harolds hulp ingeroepen heeft tegen een opstand van de Atheners. De nu ontcijferde inscriptie levert een merkwaardige illustratie van deze gebeurtenis. De leeuwen zijn in 1687 door Morosini als buit van Athene naar Venetië gebracht.

— Onder leiding van Hamdi Bey wordt een sarcophaag van bijzondere afmetingen uit het vilajet van Konia naar het Museum te Konstantinopel overgebracht. Daar het reusachtige brok marmer ongeveer 32,000 kilogram weegt, zijn hier natuurlijk nogal zwarigheden bij te overwinnen. Het transport van de vindplaats naar het spoorwegstation te Konia duurde 30 dagen en moest geschieden door 120 buffels. Maar is het bijna vier meter lange gevaarte op de plaats van zijn bestemming aangekomen, dan is de moeite wel beloond, want het is een waardig pendant van de beroemde zoogenaamde sarcophaag van Alexander in hetzelfde museum.

De vier kanten zijn met prachtige jacht- en krijgstafereelen versierd en het deksel vertoont de gestalten van een echtpaar.

— Het Museum te Boston heeft uit de collectie van den graaf van Carlisle voor f 200,000 verworven het portret van den infant Balthasar Carlos met zijn dwerg, door Velazquez.

— Een bekend Engelsch Maecenas, de heer Vaughan, heeft zijn verzameling schilderijen van Turner verdeeld over verschillende musea van Engeland, Schotland en Ierland.

— In het Museum te Lyon zijn een groot aantal kostbaarheden gestolen. Verschillende vitrines die meest opgegraven goeden aleradiën bevatten zijn stukgeslagen en de inhoud is dusdanig geplunderd, dat de schade op 25,000 frs. geschat wordt.

PERSONALIA.

— Door den Minister van Waterstaat is:

bevorderd tot adviseur Mr. J. M. Hoog, thans referendaris; tot referendaris Jhr. S. van Citters, thans hoofdcommies;

verleend wegens langdurigen dienst, een jaar verlof aan den hoofdingenieur 2e kl. H. J. Verdam;

— Bij den Waterstaat in Nederl.-Indië is:

gedetacheerd bij den aanleg van den staatsspoorweg Padalarang-Krawang, de ingenieur 3e kl. E. J. C. van Zuylen;

toegevoegd aan den chef der 4e waterstaats-afdeeling, voor de uitvoering der werken ter verbetering van de bevloeiing der districten Waroedjajeng en Kertosono (residentie Kediri) de ingenieur 3e kl. J. H. Thal Larsen;

benoemd tot ingenieur 3e kl., de ambtenaar op non-activiteit ter beschikking, Jhr. A. H. E. van der Does de Bije;

gesteld ter beschikking van den chef der irrigatie-afdeeling Brantas, de opzichter 3e kl. J. Swaving.

— De ingenieur der 1e kl. bij den waterstaat, J. F. de Gijselaar, eerstaanwezend ingenieur der burgerlijke openbare werken te Padang, heeft eervol ontslag uit 's lands dienst gevraagd.

— De heer C. E. Croiset van Uchelen, waarnemend directeur der Hengelooscbe gasfabriek, is benoemd tot directeur van eene dergelijke inrichting bij de Nederl.-Indische Gas-Maatschappij ter standplaats Buitenzorg.

— Uit Praag wordt het overlijden bericht van den beeldhouwer Emmanuel Max von Wachstein — maker o. a. van het Radetzki-monument te Praag. Hij was de rector der Bohemsche kunstenaars — 91 jaren oud.

— Bij kon. besluit van 21 Februari is H. W. Mesdag, kunstschilder alhier, bevorderd tot commandeur in de orde van den Nederlandschen Leeuw.

— Bij kon. besluit is, met ingang van 1 Maart bij 's Rijksarchief in Friesland benoemd tot commies Dr. M. Schoengen, thans adjunct-commies bij dat archief, en tot adjunct-commies bij 's Rijks-archief in Gelderland Dr. J. S. van Veen, te Arnhem.

— Bij den dienst van Weg en Werken der Staatespoorwegen is in dienst gesteld als aspirant adjunct-ingenieur, de heer F. A. Brandt.

— Bij een buitengewone algemeene vergadering te Leiden van aandeelhouders der Koninklijke Nederlandsche Grofsmederij is benoemd tot directeur, in de plaats van den heer C. Bonger, die wegens gezondheidsredenen ontslag genomen heeft, de heer B. J. H. Haitink, civiel-ingenieur, vroeger directeur van de Maatschappij „De Maas", scheepsbouw- en werktuigenfabriek.

— Te Kristiania is overleden kolonel Haffner, die zich als lid van de internationale commissie voor de graadmeting naam verworven heeft. Hij stond sedert 1882 aan het hoofd van den Noorschen geografischen dienst.

— Zaterdag, 23 Februari, is te Amsterdam overleden de kunstschilder H. A. Sangster. Hij was de maker o. a. van de portretten van mevr. Kleine en mevr. Stoetz, die in den Stadsschouwburg hangen. Sangster is 75 jaar oud geworden.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bouwkundig Opzichter voor 10 maanden. Salaris *f* 80 's maands. Franco brieven, letter P S, aan het Bureau van dit Blad. (*Zie advert. in dit No.*)

— Ingenieur voor Engelsch-Indië, tusschen 30 en 40 jaren, bekend met het ontwerpen en den bouw van havenwerken. Aanb. onder no. 4293, *N. Rott. Courant.*

— Ingenieur, ervaren in de Nederlandsche correspondentie, in het maken van verslagen en begrootingen en in het leiden van eene eenvoudige boekhouding, in Nederl. West.-Indië. Werkkring in hoofdzaak op Paramaribo. Adres: Sweelinckstraat 53, Den Haag.

— Gedipl. Werktuigk. Ingenieur aan de fabriek Trompenburg te Amsterdam, voor het algemeen bedrijf der machinerieën (niet voor de automobilen-afdeeling). Sollicitatiën met referentiën schriftelijk ingewacht.

— Opzichter-Teekenaar te Rotterdam, ook vertrouwd met waterpassen en terreinopneting. Brieven letter O, aan J. H. Dunk, boekhandelaar Oppert, Rotterdam. (*Zie advert. in No.* 8.)

— Werktuigkundige aan een ijzergieterij, tot assistentie van den eigenaar. Brieven franco met opgaaf van looftijd en betrekking aan het Bureau van het „Algemeen Nederl. Advertentieblad" te 's-Gravenhage.

— Teekenaar bij de Noordoosterlocaalspoorweg-Maatschappij. Salaris *f* 65 à *f* 70 per maand. Schriftelijke aanbiedingen franco aan de directie van genoemde Maatschappij (Badhuiswal 41, te Zwolle). (*Zie advert. in dit No.*)

— Onderbaas, bekend met kerkenbouw. Brieven franco onder No. 11759 aan het Bureau van het „Algem. Nederl. Advertentieblad" te 's Gravenhage.

— Bouwkundige in een fabriekszaak voor teekenwerk en administratie. Reflectanten van den P. G., gelieven onder opgave van ouderdom, tegenwoordigen werkkring, verlangd salaris enz., zich te adresseeren onder het No. 4448, aan het Bureau van de „Nederl. Rott. Courant."

— Gemeente-Architect-Opzichter. Jaarwedde *f* 600 met driejaarlijksche verhooging van *f* 50 tot een maximum van *f* 800. Schriftelijke aanbiedingen vóór 10 Maart aan Burg en Weth. van Epe.

— Bouwkundig Opzichter tegen een salaris van *f* 40 per maand. Brieven franco, onder No. 48, aan den boekhandelaar M. de Wekker, te Apeldoorn.

— Onderwijzer in het timmeren en een onderwijzer in het verven. Aanstelling voor een jaar op een salaris van *f* 700. Brieven franco vóór 1 Maart, aan de Ambachtsschool te Tiel. Inlichtingen door den directeur J. W. Willemsen.

— Directeur aan de op te richten winterambachtdagschool en avondschool te Apeldoorn. Salaris *f* 1200. Adressen vóór 1 April aan den secretaris van het bestuur, Jhr. Mr. G. W. Mollerus. (*Zie advert. in dit No.*)

— Persoon technisch ontwikkeld, tot het zich verschaffen van zelfstandige positie, door financieel deel te nemen aan eene op te richten maatschappij. Franco brieven onder letter K 25, Nederl. Kioskenmaatschappij Rotterdam.

— Teekenaar-Opzichter tegen goed salaris. Franco brieven, onder No. 69, aan den boekhandelaar J. Waltman Jr., te Delft.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(Dienstaanbiedingen in behoeften voorn voorden, ten gerieve van Heeren geabonneerden, tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.)

— Een bouwkundig opzichter, goed op de hoogte met fabriekebouw en eenigszins bekend met tramaanleg, zoekt wegens afloop zijner werkzaamheden plaatsing. Brieven onder lett. MB, Bureau van dit Blad. (1)

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING,
WETERINGSCHANS 37, AMSTERDAM

2 Bouwk. teek., 20 en 22 j., ongeh., *f* 70 en *f* 70.
1 Bouwk. opz., 21 j., ongeh., *f* 70.
10 Opz.-teek., 21, 22, 23, 24, 27, 28 en 30 j., ongeh., 30, 26 en 36 j., geh., *f* 60, *f* 50, *f* 70, ± *f* 75, ± *f* 75, ± *f* 85, *f* 100, *f* 90 à *f* 100, *f* 90 en *f* 90.
1 Mach.-teek., 22 j., ongeh., *f* 70

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Sanitary Engineer. — Mem. San. Inst. LONDON.

—oOo— Kantoor: 150 DE RUYTERKADE, AMSTERDAM. Filiaal: 36 ROKIN. —oOo—

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen — Privaat-Inrichtingen.* — SHANKS Closets zijn nog niet overtroffen. *Porseleinen Badkuipen, Marren Baskuipen. — Closets, Waschtafels, Urinoirs enz.* — VERWARMING en VENTILATIE.

Belast zich met de plantsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

HOUTCEMENT

BEDEKKINGEN worden tot **billijke prijzen** en onder **garantie** geleverd door

W. J. VAN ELDEN Hz.

Lood- en Zinkwerker.

Singel 229 b/d Paleisstraat, AMSTERDAM.

Vertegenwoordiger der sedert 1868 gevestigde firma CARL SCHMIDT & Co., te *HIRSCHBERG in Silezie.*

Materiaal ook afzonderlijk verkrijgbaar.

Aan de te *APELDOORN* op te richten Winterambachtsdagschool en Avondschool voor toekomstige ambachtslieden (cursus van 1 October tot 1 April) wordt een

Directeur

GEVRAAGD, op een Salaris van ***f* 1200.** Bij voorkeur zullen in aanmerking komen zij, die aan een Ambachtsschool werkzaam zijn. Adressen in te zenden vóór 1 April a. s. aan den Secretaris van het Bestuur, Jhr. Mr. G. W. MOLLERUS.

Bouwkundig

OPZICHTER.

Op een werk te ***Rotterdam*** wordt een praktisch ontwikkeld **OPZICHTER** gevraagd voor den tijd van 10 maanden. Salaris ***f* 80** 's maands. Franco brieven onder lett. P. S. met opgaaf van uitgevoerde werken aan het bureau van dit blad.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

36ste JAARGANG N°. 10. ZATERDAG 9 Maart 1901.

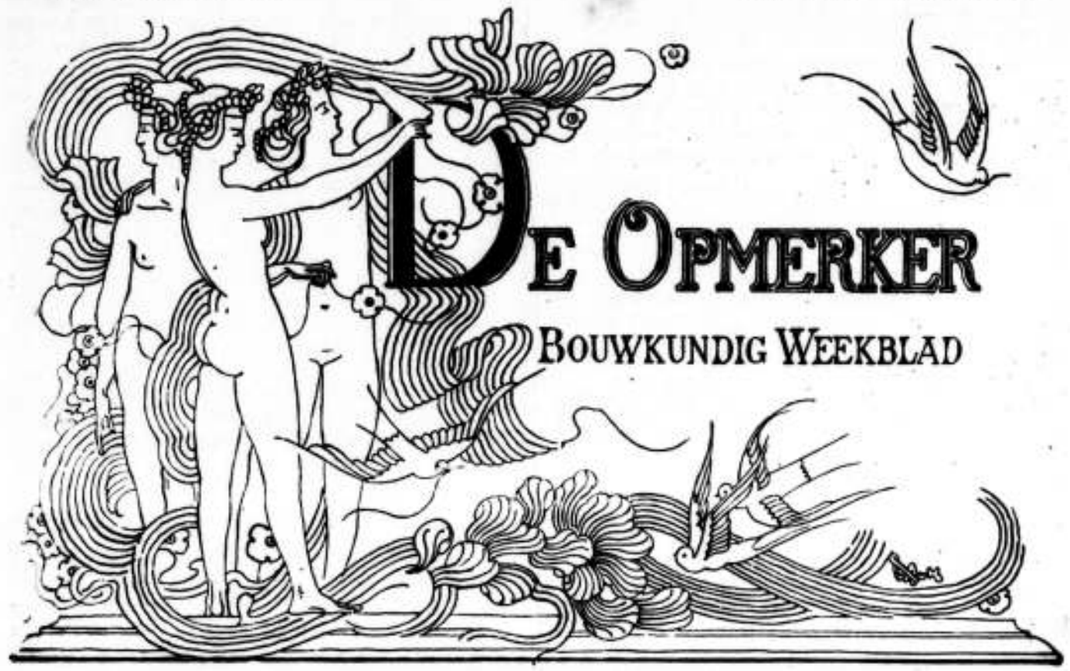

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie; Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

AANNEMEN.

De meening, dat de tegenwoordige wijze van aanbesteden vele nadeelen met zich brengt, twee jaar geleden in dit blad geuit, wordt blijkbaar door velen in den lande gedeeld. Reeds maakten de heer Joseph Cuypers en de Roomsch-Katholieke Patroonsvereeniging „De Gildenbond" hunne bezwaren tegen het stelsel van aannemen openbaar. Thans komt ook de heer J. E. van der Pek te Hillegom zijn stem bij de hunne voegen.

Na het vermelden der conclusie van den „Gildenbond", reeds vroeger door ons medegedeeld (zie No. 7), vervolgt hij in het Groene Weekblad:

„Om twee redenen komt het mij wenschelijk voor, de gedachten uitgedrukt in de conclusie te steunen en wel ten eerste ter wille der billijkheid en ten tweede ter wille der kunst. Het billijkheidsmotief vindt zijn oorsprong daarin, dat ieder architect in zijn practijk gevallen heeft bijgewoond, waar door faillissement of het aanbieden van een onderhandsch accoord door den hoofdaannemer, aan oppassende kleine bazen slechts enkele percenten uitgekeerd werden van het bedrag waarvoor zij hard gewerkt hadden en wat hun eerlijk toekwam. Waarom — moet ieder architect die hart heeft voor de onder hem werkenden zich afgevraagd hebben — waarom veranderen wij dergelijke toestanden niet, waarom zorgen wij er niet voor, dat deze leveranciers, die tot onze volle tevredenheid werkten, en die hun werk toch eigenlijk maakten voor onzen bouwheer, de gelden ontvangen, die zij bij de aanneming van het werk meenden te kunnen bedingen? Waarom moeten die leveringen indirect geschieden aan den bouwheer en direct aan den hoofdaannemer, zoodat, bij financieel onvermogen van dezen laatste, de leverancier de dupe wordt van de te lage aanneming van vroegere werken, waarmede hij dikwijls niets had uit te staan? Tegen dergelijke onbillijkheden kan, mijns inziens, voldoende gewaakt worden door het in practijk brengen van voorschriften, die er toe leiden, dat ieder patroon kan inschrijven voor het hem toe te vertrouwen onderdeel, en hij zich dus, in tegenstelling van wat nu geschiedt, contractueel verbindt tegenover den bouwheer of diens gemachtigde."

Eer wij ook de tweede reden van den heer Van der Pek vermelden eerst een woord naar aanleiding van het hierboven gezegde. De aannemers zien zeer goed in, dat de geest des tijds langzaam maar zeker zich tegen hen en hun bestaan begint te keeren. Voorloopig zijn het nog slechts kleine stroompjes, die ontspringen, doch wanneer die talrijker worden en samenvloeien, dan moet de hindernis, die zich in de gedaante van het aanneemstelsel heeft weten te vormen, ten slotte voor den drang wijken.

In *De Aannemer*, het orgaan van den Aannemersbond, die als devies heeft: „onze instellingen aan te passen aan de groeiende behoeften en veranderde omstandigheden van onzen tijd is ieders taak", wordt aan het onderwerp een uitvoerig opstel gewijd, dat door een tweede gevolgd zal worden. De toon van dit opstel is misschien niet de juiste, doch dit mag ons niet weerhouden er kennis van te nemen. Toen de aannemers poogden, aan de groeiende behoeften in de veranderde tijdsomstandigheden hunne „instellingen aan te passen", konden zij niet vermoeden, dat reeds betrekkelijk spoedig de tijden zóó zouden veranderen, dat er stemmen konden opgaan, die betoogden, dat de aannemers met hunne „instellingen" behoorden op te doeken.

En nu personen van overigens zeer uiteenloopende richtingen de aannemerij, eenstemmig veroordeelen en aantoonen, dat deze slechts een ziekelijk uitwas is,

waarvan de maatschappij bevrijd moet worden, is het te begrijpen, dat *De Aannemer* poogt, zich te weer te stellen. Men kan dit aan dat orgaan niet euvel duiden, en moet het verschoonen, als het in de keus der wapenen niet aan de eischen der hoogere schermkunst voldoet. Wie zijn leven bedreigd acht neemt ieder voorwerp dat hij vindt, om zich te verdedigen.

Men herinnert zich nog wel de opzienbarende processen, die indertijd op het stelsel van aanbesteden en de gebruiken, onder aannemers in zwang, zulk een schril licht deden vallen. Het was toen dat in ons blad voor de eerste maal de nadeelen van het aannemen werden besproken. *De Aannemer* zegt daarvan het volgende, dat tevens als een voorbeeld van de eigenaardige wijze, waarop dit blad strijdt, mag worden aangemerkt.

„Nu kunnen we echter het zonderlinge feit constateeren dat, sinds de oprichting van den Nederlandschen Aannemersbond en de niet onaardige resultaten, welke deze verkregen heeft, van zekere zijde de vraag is gesteld: is de aannemer eigenlijk wel noodig? Tot nu toe waren het hoogst zedelijke architecten, die nooit knoeiden, welke naar aanleiding van enkele handelingen der aannemers, deze vraag stelden en haar in dien geest beantwoordden, dat, wanneer de leidende technici maar in staat waren te doen, wat des aannemers is, men deze volkomen zou kunnen ecarteeren. De aannemer was nu eenmaal „onkruid", dat zoo spoedig mogelijk moest uitgeroeid worden. De edele en veredelde kruiden in den menschelijken hof, die aldus redeneerden, zagen daartoe echter geen kans, want waar zij het in zoo menigeen afkeurtlen dat hij, zonder het vak van aannemer te kennen, toch naar perticuliere en openbare werken inschreef, daar waren er ook vele „leidende technici", die wel een bordje met het opschrift „architect" of „bouwmeester" aan den stijl van hun deur hadden staan, doch die toch maar al te vaak toonden niet eens geschikt te zijn voor het maken van een goed plan, laat staan om het in de plaats van den aannemer uit te voeren. Zoo hadden wij een soort van moraliseerende lieden die, zelf nooit knoeiende, hoog opgaven van veronderstelde of feitelijke knoeierijen van aannemers. Als deze nauwkeurig en eerlijk het contract nakwamen, zelfs vaak menige fout van den architect verbeterden of wisten te herstellen, dan werd daarvan natuurlijk geen gewag gemaakt. Maar als een aannemer soms de bepaling van het bestek trachtte te ontduiken of — wat erger was — als hij voordeel zocht te behalen uit de fouten van den architect, dan werd er verraad geschreeuwd en werd hij het „onkruid", waarvan onlangs een architectenblad melding maakte."

Bij oppervlakkige lezing schijnt de voorstelling die hier van de feiten gegeven wordt, slechts weinig bezijden de waarheid. Maar wie scherper ziet, oordeelt anders. Want in ons blad is nimmer gepoogd, de leidende technici vrij te pleiten van de vele gebreken, die hen helaas aankleven en die, voor een groot gedeelte, het gevolg zijn van hun verkeerde opleiding. Ook wanneer deze personen dingen deden, die in strijd waren met de moraal, dan aarzelden wij niet, dit te laken.

De *Opmerker* is geen „architectenblad". Wij richten ons tot allen, die de techniek beoefenen. Ons blad is ook niet het orgaan van een architectenbond, en daarom blijven wij vrij van de verplichting, de leidende technici door dik en dun te moeten voorspreken. Wij kunnen onpartijdig zijn, een weelde die de *Aannemer* zich niet kan veroorloven.

In denzelfden toon als eerst blijft het orgaan, waar het vervolgt: „Er kwam, vooral te Amsterdam, bij dit afschaffingsproces van den Nederlandschen aannemersstand nog een hoogst zedelijk element bij en dat was de advocaat; in den Amsterdamschen Gemeenteraad drong Mr. Z. van den Bergh er op aan, dat de gemeente in eigen beheer de benoodigde werken zou laten maken, niet alleen omdat dit goedkooper zou uitkomen, maar omdat zijn practijk hem geleerd had — een advocaat kan in zijn practijk veel leeren — dat er onder de aannemers zoo geknoeid werd. Zoo hadden de aannemers niet alleen de hoogst zedelijke architecten, maar ook den advocaat tegen zich, wien knoeien een walg was. In den laatsten tijd is er een nieuw element in het geding gekomen, waarvan wij nog niet zeker weten of het alle aannemers wil afschaffen, of wel zoodanig onder contrôle stellen, dat zij door fatsoenlijke lieden, die nooit zondigen, wel gedwongen zullen worden om door de poorten van braafheid en deugd het paradijs der absolute eerlijkheid binnen te gaan. Dit element is de afdeeling Amsterdam van den Roomsch-Katholieken Gildenbond".

De bedoeling van dit gedeelte van het opstel is blijkbaar om te doen uitkomen, dat zoowel advocaten als architecten het met de zedelijkheid niet al te nauw plegen te nemen, en dat ook de Gildenbond, trots zijn geloof, noch braaf, noch deugdzaam, noch fatsoenlijk, noch absoluut eerlijk is. Wij willen aannemen, voor een oogenblik, dat de schrijver hier gelijk heeft. Maar is dan de aannemersstand daardoor vrijgesproken van de zeer ernstige beschuldigingen, die in den laatsten tijd van zoo verschillende zijden tegen hem werden ingebracht? Dat in het opstel de aannemerij niet wordt verdedigd tegen deze beschuldigingen dan alleen door de opmerking, dat de beschuldigers ook hunne zwakken zijden hebben, is een veeg teeken. Misschien komt een beteré verdediging later.

Het is te begrijpen dat de „Aannemersbond" door de moties van den Gildenbond onthutst werd. En al zeggen de aannemers dat „zij niet bevreesd zijn, vooral als de aanval op zulk een onbeholpen wijze geschiedt", wij gelooven toch niet dat zij zich op hun gemak gevoelen, daar zij het noodig achten „in het welbegrepen belang van onder-aannemers en vakpatroons een waarschuwende stem te doen hooren."

Had de Gildenbond gemeend, dat, werden zijn denkbeelden werkelijkheid, minder concurrentie, wering van onedele concurrentie, verheffing van den aannemersstand en zekerheid voor de vakpatroons, dat zij hun arbeid en bedrijfskapitaal vergoed zullen krijgen, de heilzame gevolgen zouden zijn, de waarschuwende stem verkondigt met kracht, dat de bestaande toestanden onmogelijk te verbeteren, ja de voortreffelijkheid zelve zijn.

Toch zal de onpartijdige beoordeelaar vinden, dat twijfel geoorloofd is, nu het aantoonen der voortreffelijkheid geschiedt door uitingen als „de hand in eigen boezem steken", „herzie u zelf" en dergelijke tegenover iedereen die het waagt de aannemerij te na te komen.

Een enkele zin moge hier weer genoeg zijn, om dit betoog te kenschetsen. „Zeker, de aannemers vinden het van de afdeeling Amsterdam van den R.-K. Volksbond en haar bestuur zeer lief, zeer christelijk, dat zij tot hun verheffing willen medewerken, maar zij zijn van oordeel, dat de heeren in eigen boezem nog zoo veel te doen hebben, dat zij dezen in gemoede aanraden om..... bij zich zelf te beginnen."

(Slot volgt.)

FEESTVERSIERINGEN.

II.

Nu de Amsterdamsche feestversieringen voltooid zijn, is het mogelijk ze te beoordeelen. Uit den aard der zaak loopen de meeningen nog al uiteen. Slechts daarin is men het eens, dat het minder gunstige jaargetijde, nu geen blad nog aan de boomen te zien is, de taak der decorateurs zeer moeilijk heeft gemaakt.

De enthousiast zegt „Zie dien intochtsweg eens aan! Hoeden af voor mannen als E. Cuypers en W. Kromhout, die voor de tweede maal toonden, hoe men versieren moet. Niet overdadig; niet lange rijen groen en kleuren duwen tegen de huizen; niet lomp en plomp doen; niet zware klodders verf neerkwakken op ruwe dikke stukken hout. Neen, teekening brengen; mooie, sierlijke lijnen maken; figuren geven die spreken tot oog en gemoed. Zie dat „welkom" op die doeken! Het zijn geen banketbakkersletters, maar letters waar teekening in zit, elke letter leeft, elke letter spreekt. Zie dien intochtsweg! Hij begint daar op het plein van het Weesperpoortstation en bij die brug over de Singelgracht, met hooge stellages, trappenhuizen zonder huis, die daar goed doen op dien hoek, aardig geschilderd, en die er wat flink en mooi uit zullen zien, als straks de muzikanten er op blazen en de matrozen en brandweerlieden er hun saluut, hun welkomstsaluut op brengen aan het Vorstelijk Paar! Ga staan op het Frederiksplein, kijk de Utrechtsche straat in! Al die bogen vormen als 't ware één laan. Van het verbindingsstuk dat beide palen verbindt, waait telkens zacht dat bruine geteekende doek! Wat een gezicht, al die eerebogen, verbonden door schakels van oranjekleurige en roode klosjes, al die honderden kleurige vaantjes, wapperende aan de verbindingsdraden! Jan Maandag heeft (wij zijn nu immers in de buurt) het café van het Paleis voor Volksvlijt inwendig gedecoreerd. En Dinsdag, als daarbij wapperen de vlaggen, huis aan huis, als de menigte zich verdringt langs den feestweg, dan zal dat alles nog beter tot zijn recht komen, dan wordt misschien het groen der boomen niet gemist op het plein — misschien niet. In de Heerengracht staan aan weerskanten op dukdalven, op eenigen afstand van de wallen geheid, masten, alle met nationaal doek in ruitvorm getooid. De leuningen der bruggen, waarbij die masten hooger opsteken en door een koggerschip zijn gekroond, prijken met groote oranje-kleurige doeken. En let nu op die patricische huizen langs de gracht! Wat een pracht langs die gevels! Hoe vorstelijk zijn ze getooid in overeenstemming met dit schoonste gedeelte van de stad! In de Leidsche straat hellen de masten langs de huizen iets schuin naar voren, getooid met dmarslatten en schilden. In de Keizersgracht zijn de versierde masten niet geplaatst aan beide waloevers, doch midden in het water. Zoo naderen wij de Raadhuisstraat, waar palen met dwarshouten, keurig, niet overdreven geschilderd, zijn geplaatst, terwijl op de bruggen de versierde masten staan aan de vier hoeken."

Deze beoordeelende beschrijving is ontleend aan een der Amsterdamsche bladen. Men ziet er een zekere degressie in; het enthousiasme van den steller neemt af, naar mate hij den Dam nadert. Het was ook inderdaad haast onmogelijk om bij den aanblik van telkens weer andere „masten" voortdurend in bewondering te blijven ontgloeien. De intochtsweg is door al die masten wat eentonig geworden. Prins Hendrik zal misschien denken „toujours perdrix", wanneer ten minste de geestdrift van het volk hem daartoe niet de gelegenheid ontneemt. Men ziet aan de geheele versiering, dat zij niet door de bewoners, maar op order van 't stadhuis gemaakt is. Daardoor is uniformiteit geboren, die de bekoorlijkheid van het spontane derft.

De „zachtwaaiende doeken", die, van het Weesperpoortstation tot de Heerengracht, tusschen de palen gespannen zijn, verdienen wel, dat men ze wat nader beschouwt. Reeds wees de enthousiast op de „levende, sprekende" letters van het woord „Welkom", dat telkens op die doeken te lezen is. Doch zij prijken ook met andere versierselen. De ontwerpers, Groot-Nederlanders in hart en nieren, ja misschien met imperialistische sympathieën, hebben Nederland reeds tot een Keizerrijk verheven, en daarom zijn wapen met de kroon des H. Roomschen Rijks gedekt! De provincie Noord-Holland en ook de stad Amsterdam verhieven zij tot koninkrijken, zoo zij niet gemeend hebben, dat de een of andere koning aan provincie en gemeente het recht heeft verleend, hun blazoen met de koningskroon te dekken. Over hun andere wapenkundige ketterijen zullen zij van de heraldici nog wel wat te hooren krijgen.

Geven wij nu weer den enthousiast het woord. „De Dam! Het monument is thans geheel anders getooid, dan in het jaar der inhuldigingsplechtigheid. Toen was het nagenoeg geheel aan het oog onttrokken, thans heeft men het voetstuk gesierd met groen en bloemen, thans gaan slingers met gouden ballen op tot aan het vrouwebeeld. Om het monument staan palen, die waaiervormig uiteenloopen; electrische gloeilampjes vormen waaiers en langs den rand van het geasphalteerde gedeelte van den Dam zijn sierlijke palen opgericht, aan den top met de wapens van Nederland en Amsterdam gesierd, waaraan electrische lampen zijn aangebracht. De voetstukken dezer palen zijn met zeer veel zorg bewerkt. De geheele Dam-versiering is fijn, niets overdreven, volstrekt niet te druk, bepaald mooi!"

Wij ontmoetten, toevallig, op den Dam twee der meest bekende Amsterdamsche architecten. Zij waren minder enthousiast, vonden de palen „tam", de versiering van het monument „banaal", en waren van meening dat alles mooier geworden zou zijn, als men Jan Springer eens zijn gang had laten gaan, zooals in 1887.

„Ga nu het Damrak op", roept de enthousiast uit, „met al die palen langs de huizen, even hellend over de straat, met al die wapens versierd en waaraan wapperen de nationale vlaggen en wimpels, dat is werkelijk niet onaardig'.' De uitdrukking „bepaald mooi" ware ook hier, met het oog op de palen, niet ongepast geweest. Ja zelfs zou men, nu Amsterdam, zich zijn ondergrondschen paal- en mastbosschen herinnerend, die ter eere zijner Koningin ook bovengrondsch heeft aangebracht, de Keizerin van Europa, „bepaald mooi" kunnen noemen.

Want er komen nog meer palen. „De Rokin-bewoners", zegt de schrijver, „komen bij gelegenheden als deze altijd flink voor den dag en ook nu weer." 't Zijn eigenaardige feestpalen, die daar langs de beide oevers van den gracht geplaatst zijn. Een eind van den top zijn er drie stukken aan gespijkerd, in den vorm van een maan op eerste kwartier. Grillig is de vorm zeker, maar als straks aan al die lijnen de vlaggen zullen wapperen dan zal het er lang niet onverdienstelijk uitzien."

De geestdrift daalt. Ik geef het u dan ook te doen, om bij al die feestpalen telkens weder een nieuw epi-

theton te bedenken. En ten slotte kost het den beschrijver blijkbaar moeite, in den toon te blijven.

„Bij 't Spui gaan wij de Kalverstraat in. Eerlijk gezegd heb ik *onze* Kalverstraat, zooals wij Amsterdammers zoo gaarne tegen provincialen zeggen, wel eens mooier, wel eens veel mooier versierd gezien. Men is beslist te laat tot een resultaat gekomen en nu is 't maar zoo-zoo, in mijn oogen althans. De smaken kunnen echter verschillen. Wat die bokken- of schapenkoppen aan de gevels rechts en die tijgerkoppen aan de gevels links beteekenen, is mij niet recht duidelijk. Doch hoe 't zij, de Kalverstraters hebben toch hun best gedaan. Die reusachtige beklimopte W's aan beide ingangen der straat hangen er flink bij. Langs de gevels dat witte doek, met wapens in zachte tinten beschilderd, schilden hier, schilden daar, groenslingers over de straat van huis tot huis — de een mag 't mooi, de ander minder mooi vinden, ik neem gaarne den wil voor de daad en dit staat vast."

Het is in de kunst niet voldoende, gewild te hebben. Men moet ook toonen, gekund te hebben. En daar de versierders der Kalverstraat in dit laatste te kort geschoten zijn, zoo mogen zij zich over den spot der voorbijgangers niet beklagen.

Wij hebben nu beide zijden van de medaille laten kijken. Aan onzen lezers, voor zoover zij, regen en wind trotseerende, Dinsdag naar Amsterdam zijn gegaan, het eindoordeel.

VAN DE GRONINGSCHE AMBACHTSSCHOOL

Voor den directeur en de leeraren van de ambachtsschool alhier, heeft zich het eerste jaar van de twintigste eeuw al heel ongunstig ingezet. Wat toch is het geval. In het vorige is door de gezamenlijke leeraren dier school een verzoekschrift tot het bestuur gericht om hun salaris te herzien omdat dit van de meesten niet in overeenstemming was met de vele arbeid die van hen gevorderd en door hen verricht werd. Omstreeks dienzelfden tijd maakte de directeur, de heer Riepma er werk van om een andere en betere positie machtig te worden.

Nadat het bestuur vernomen had, dat de verdienstelijke directeur de school wenschte te verlaten, werd een gemoedelijke vergadering belegd, waarop ook de directeur werd uitgenoodigd.

Den volgenden dag las men in de nieuwsbladen, dat het bestuur er in geslaagd was den directeur te bewegen zijn plaats niet te verlaten. De verdiensten van den directeur werden daarbij nog eens weer opgewarmd, zoodat iedereen zich verheugde in het betere lot dat den directeur te wachten stond. Terzelfder tijd werd ook aan eenige leeraren als antwoord op hun verzoek een betere belooning voor hun arbeid toegezegd.

In blijde verwachting op het geen aan directeur en leeraren bij de komst der twintigste eeuw was toegezegd, werd door hun de negentiende eeuw, in het zweet des aanschijns, afgewerkt.

De nieuwe eeuw kwam, maar zonder nakoming der belofte, door het bestuur der ambachtsschool aan directeur en leeraren gedaan. Ze werden kort en goed afgescheept met de mededeeling, dat de kas de toegezegde verhooging van salaris niet toeliet. Men vraagt zich af aan wien de schuld, dat een directeur en de leeraren, van een inrichting welke door rijke middelen van het Rijk, de provincie en de stad wordt in stand gehouden, aan eene dusdanige onheusche en onwellevende bejegening moeten blootgesteld worden. Wordt de boekhouding zoo slecht beheerd dat een jaar te voren niet kon worden voorzien hoeveel men in een volgend jaar kon uitgeven? Het is toch niet aan te nemen, dat het bestuur van zulk eene inrichting directeur en leeraren een rad voor de oogen heeft gedraaid. Maar hoe dit zij, het bestuur heeft te zorgen dat het zijne belofte nakomt en mocht het waar zijn, dat de kas niet ruim genoeg is, dat zelfde bestuur heeft dan uit zijn privaat bezit bij te passen en te zorgen, dat niet de directeur en de leeraren de dupe worden van een onmogelijk besluit.

Het is te hopen, dat de leden van dat bestuur dit nog intijds zullen inzien, want het gaat niet aan den directeur en de leeraren het loon te onthouden, dat hun in dit geval wettelijk toekomt.

TWEE BEDREIGDE GEDENKTEEKENEN.

Door het verlaagde polderpeil worden weder twee kerken van Noord-Holland bouwvallig. Het zijn die te Etersheim, gemeente Oosthuizen, en te Ilpendam.

De kerk te Etersheim is een stichting van omstreeks 1500, die echter in latere tijden verscheidene veranderingen heeft ondergaan. Het oostelijk deel, het voormalig koor, met drie zijden van den achthoek gesloten, is het best bewaard. Daar worden nog eenige traceeringen aangetroffen. Vermoedelijk werd het gebouw in de 17e eeuw in zijn tegenwoordige gedaante gebracht. Het is geheel van gebakken steen en de steunbeeren hebben eenvoudige schuine afdekkingen.

Uit het dak rijst een spits houten torentje, waarin een klok hangt met het opschrift: Verbum Domini manet in aeternum. Arent van de Put me fecit 1609. Het gewelf der kerk is van hout. Het doophek werd in de 18e eeuw gemaakt; de toen reeds aanwezige balusters van dat uit de 17e eeuw werden echter weder gebruikt.

Fragmenten van geschilderde glazen bevinden zich in twee vensters. Wat die in het oostelijk venster oorspronkelijk hebben voorgesteld is niet meer te onderscheiden. In het zuidoostelijk venster ziet men een Hebreeuwsch opschrift, een helm met pauwevederen als helmsieraad, het wapen van Bredehoff en gedeelten van grisaille ornament.

Het koperwerk der kerk bestaat uit een predikstoellezenaar, met een zwaan versierd, een doophekboog, een doopbekkenhouder, benevens twee kronen van 16 blakers ieder.

De kerk te Ilpendam is oorspronkelijk eveneens omstreeks 1500 gesticht. Zij had den H. Sebastiaan tot patroon; in 1544 wordt als pastoor een zekere heer Dirk vermeld.

Het gebouw heeft slechts één beuk, die aan de oostzijde met een halven tienhoek gesloten is. De oostelijke en zuidelijke muren zijn uit de 18e eeuw, van gebakken steen en van eenvoudige steunbeeren voorzien. Dit blijkt uit een steen, in den oostelijken muur gemetseld, waarop men leest: Jonckhre Gerrit de Graef, Vrijheer van Zuyd Polsbroek, mitsgaders Purmerland en Ilpendam heeft de eerste steen geleyt aan deese nieuw herboude kerk int jaar 1723 den 2 July met den troffel daar de heer Jacob de Graef d' eerste steen mede heeft geleyt aan 't Stadthuys van Amsterdam, den 28 October 1648.

De noordelijke gevel, de toren en de westelijke gevel zijn uit het midden der 19e eeuw. Het opschrift der klok is: Gerhard Schimmel heeft mij gegoten voor Jacob Vermaten 1682.

Het gewelf der kerk is van hout, en versierd met rozetten in 17e eeuwschen trant behandeld, en van vruchten, bloemen, enz. voorzien. Aan de oostzijde

worden de gewelfribben gedragen door vier fraai gesneden baldakijns in laat-Gothischen trant, die vier beelden, van hout gesneden, overhuiven. Deze beelden, in het kostuum van het laatst der 15e eeuw, stellen voor een jong man met een hertogshoed op, een jonge vrouw, die een kroon draagt en de handen biddend opgeheven houdt, een gekroond man met een baard in een lang gewaad gekleed, en een bejaard man met een boek in de linkerhand. Van de eerste figuur ontbreekt de rechterarm, van de derde zijn de beide handen verdwenen, terwijl de vierde de rechterhand mist.

Op den westelijken balk van het gewelf staat: ANNO 1056, zooda thet toen in zijn tegenwoordigen staat zal gebracht zijn.

De predikstoel der kerk is van eikenhout, uit het midden der 17e eeuw en met Korinthische kolonnetten versierd. Het fraai bewerkte doophek en de doopbanken zijn uit denzelfden tijd. Het eikenhouten koorhek, met Jonische kolonnetten en zeer karakteristiek geprofileerd, moet omstreeks 1630 gemaakt zijn. De banken zijn grootendeels uit de 17e eeuw afkomstig; een gestoelte met overhuiving geeft het wapen van de Graef te zien. Het koperwerk bestaat uit een predikstoellezenaar met: Ilpendam, 1783, een voorzangerslezenaar met wapen en 1699, een voorzangersblaker, een zandlooperhouder, een doopbekkenhouder en een zeer eenvoudige doophekboog. Ook aan het gestoelte zijn twee armblakers bevestigd.

Wij ontleenen deze bijzonderheden aan het derde deel der Noord-Hollandsche Oudheden, door G. van Arkel en A. W. Weissman. Men vindt in dit werk het schilderachtig gelegen kerkje te Etersheim, en twee der beelden uit de kerk te Ilpendam afgebeeld.

Het is te hopen, dat men middelen zal weten te vinden, om de beide gebouwen te behouden. Dat dit bij goeden wil mogelijk is, werd door het herstel van de onlangs met afbraak bedreigde kerk te Zaandam bewezen.

De kerk te Purmerland met haar fraaien toren zijn reeds verdwenen, het „heerlijk kasteel" te Ilpendam viel onder den moker van den slooper, omtrent de kerk te Zunderdorp hoort men af en toe onrustbarende berichten. Als dit zoo voortgaat, dan zal Waterland, dat zooveel belangrijke oude gedenkteekenen telde, er weldra geen enkel meer bezitten. *

HENRY WILLIS.

Een der grootste, moderne orgelmakers van Engeland, Henry Willis, is onlangs op nagenoeg tachtigjarigen leeftijd overleden.

Zijn fraaiste instrument is dat in de Albert Hall te Londen, dat ofschoon reeds dertig jaren in gebruik, nog steeds een van de grootste en meest volledige is, welke in Engeland zijn.

Het orgel in het Alexandra-Palace is ook door hem gemaakt, evenals het prachtige instrument in St. Georges' Hall te Liverpool, vele jaren door den bekenden organist W. T. Best bespeeld.

Het orgel van de St. Paulskerk te Londen werd bij de verplaatsing, die het onderging, door hem gerestaureerd en feitelijk bouwde of vernieuwde hij de orgels in ongeveer de helft der Engelsche kathedralen.

Willis was op vijftienjarigen leeftijd op de oud gebruikelijke wijze in de leer gekomen bij den ouden John Gray, wiens voorganger, Robert Gray, reeds in 1774 te Londen het orgelmakersbedrijf uitoefende en wiens opvolgers nu nog deel uitmaken van de firma Gray en Davidson aldaar.

Toen zijn leertijd verstreken was, begon Willis voor eigen rekening, en het eerste groote werk, dat hem werd opgedragen was de herbouw van het orgel in de kathedraal van Gloucester.

Op de Londensche exposities van 1852 en 1862 had hij groote orgels tentoongesteld, waarvan het laatste daarna geplaatst werd in het Alexandra-Palace, waar het echter later door brand vernield werd.

Willis' groote naam in het vak was voornamelijk te danken aan het geacheveerde van zijn werk en aan de door hem in praktijk gebrachte mechanische verbeteringen, waardoor de organist in staat gesteld werd, hooge orchestrale effecten op het orgel te voorschijn te brengen.

In den reeds genoemden Best had hij een organist gevonden, die deze eigenschappen van zijn instrumenten op prijs stelde en tot hun recht wist te doen komen.

AANSPRAKELIJKHEID.

Wij deelden in ons voorlaatste nummer een fragment van een vonnis, door den rechter gewezen, mede, waaruit bleek, dat, wanneer een aannemer werkt onder de orders eener directie en hij veroorzaakt, die orders opvolgende, schade aan derden, hij niet voor die schade aansprakelijk is.

Deze beslissing zal vele technici bevreemden. De heer X. heeft zich in zijn ingezonden stuk, dat wij verleden week opnamen, tot hun tolk gemaakt.

In de meeste bestekken komt een bepaling voor, die in den regel ongeveer luidt als volgt: „Alle schaden, van welken aard ook, hetzij door de uitvoering aan het werk of aan de belendingen, hetzij door brand, storm of andere oorzaken ontstaan, komen geheel ten koste van den aannemer".

Door een bepaling in dezen geest meenen zoowel directie als bouwheer den aannemer voor alles, wat er maar met mogelijkheid gebeuren kan, aansprakelijk te hebben gesteld. Doch het gewezen vonnis bewijst, dat de rechter onderscheid maakt. En wij zijn overtuigd, dat de commissies van arbitrage, wier uitspraak tegenwoordig nog al eens gevraagd wordt, hetzelfde zullen doen.

Ons is een geval bekend, dat een kelder, in drijfzand, onmiddellijk naast een aan derden toebehoorend gebouw moest worden gemaakt. De directie had bepaald, dat de damwand met behulp van de waterleiding in het zand gespoten moest worden. De aannemer volgde die order op. Het gevolg was, dat, door het bijtreden van het zand onder de fundeering van het belendende huis, scheuren ontstonden. Onmiddellijk werd met het spuiten opgehouden, en de overige damplanken heide men op de gewone wijze. Indien in een geval als dit de directie den aannemer voor de schade, die toegebracht werd, aansprakelijk stelt, dan zal zoomin de rechter als de scheidsman die aansprakelijkheid toegeven.

Sommige architecten gaan nog verder, door den aannemer de aansprakelijkheid voor hunne constructies op den hals te schuiven. Maar noch voor den strafrechter, noch voor den scheidsrechter zal hen dit baten.

Het door den inzender aangehaalde voorbeeld, dat muren van belendende gebouwen ondervangen moeten worden kan veel leeren. De schrijver zegt, dat

* In de Aankondiging van Aanbestedingen in dit nummer vindt men reeds vermeld, die van het sloopen der bestaande en het bouwen eener nieuwe kerk met toren te Etersheim, op 21 Maart a. s.

[Red.]

de directie daarvoor uitvoerige voorschriften kan geven, doch dat deze een slordige uitvoering of eene die niet strookt met de bedoelingen der directie niet buiten sluiten. Daarom acht hij het billijk, dat de directie zich van de medewerking des aannemers verzekert, door hem een deel van de verantwoordelijkheid te doen dragen.

Maar welk deel? Daaromtrent vernemen wij van den geachten heer X. niets. De besteksbepaling laadt de *volle* verantwoordelijkheid op den aannemer. En dit is onbillijk en onhoudbaar beide. Want het mag niet voldoende geacht worden, dat de directie uitvoerige voorschriften geeft, zij moet ook tegen een uitvoering die slordig is, of die niet strookt met hare bedoelingen, waken. Dan pas kan de directie in werkelijkheid geacht worden te dirigeeren, te leiden.

De heer X. meent, dat „de aannemer vooralsnog wel als een onmisbaar deel in het raderwerk, dat noodig is om bouwwerken tot stand te brengen, zal moeten worden beschouwd". Wij zijn dit met hem eens. Doch wat is hiervan de oorzaak? De slechte opleiding die de leidende technici krijgen, en die hen zoo weinig voor hun taak voorbereidt, dat zij met de practijk voortdurend op een gespannen voet blijven, en zoo weinig zeker van hun zaak zich voelen, dat zij den aannemer noch als zondebok, noch als raadsman kunnen missen.

En, de heer X. zal het met ons eens zijn, dit is de verkeerde wereld. Wie als directie optreden wil, behoort beslagen ten ijs te komen, moet op eigen wieken kunnen drijven, moet ten volle de verantwoordelijkheid van zijn daden durven dragen.

Wie aan die eischen niet kan voldoen, houde zich bescheiden op den achtergrond en trachte zijn onwetendheid en onervarenheid niet achter strenge hangen brandartikelen, die als het er op aankomt, toch niet baten, te verbergen.

PRIJSVRAGEN.

GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA.

De jury over de eere-prijsvraag, bestaande uit de heeren dr. Cuypers, Berlage, Aug. Allebé, Le Comte en Salm, heeft den eersten prijs, *f* 300, toegekend aan het ontwerp „1855" en de premie, *f* 150, aan het ontwerp „cirkel, waarin een kruis".

Bij opening van de naambriefjes bleek de inzender van motto „1855" te zijn: de heer W. van Boven, architect te 's-Gravenhage, en die van „cirkel, waarin een kruis", de heer M. J. E. Lippits, architect te Amsterdam.

De jury over de prijsvraag voor een raadhuis, bestaande uit de heeren Jos. Cuypers, Berlage en Der Kinderen, heeft het ingekomen ontwerp „Nulla dies sine linea" niet bekroond, maar voor het goede streven den inzender een belooning toegekend van *f* 50.

Den ontwerper wordt gevraagd of hij toestemming geeft tot opening van zijn naambriefje.

ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN EN TECHNISCHE WETENSCHAPPEN TE ROTTERDAM.

(1851—1901).

Ter herdenking van het 50jarig bestaan der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen worden uitgeschreven de navolgende prijsvragen, waarnaar kunnen mededingen alle oud-leerlingen en leerlingen van deze inrichting.

Bouwkunde. — Eerste Prijsvraag.

Ontwerp van een Kunstnijverheids-Museum te Rotterdam.

Het gebouw zal bevatten:

1°. Lokalen voor een historische verzameling van pleisterafgietsels en voorwerpen van Kunstnijverheid.

2°. Een zaal voor tijdelijke tentoonstelling van Kunstnijverheid.

3°. Een groote ontvangzaal tevens geschikt voor vergaderzaal met bijbehoorende vertrekken.

4°. Lokalen voor den dienst.

Situatie. Het terrein is een rechthoek van 80 × 50 M., gelegen in een voorname wijk der stad, volgens situatie-teekening. Het gebouw staat naar alle zijden vrij, behoeft niet in rooilijn te worden gebouwd en kan gedeeltelijk van plantsoen omgeven zijn. De hoofdgevels zijn naar A. en B. gekeerd. De bebouwde oppervlakte zal hoogstens 800 M² bedragen.

Indeeling. De lokaliteiten zijn in te deelen op een souterrein of kelderverdieping ter hoogte van 3.50—4.00 M. van vloer tot vloer; op den beganen grond ter hoogte van 5.00 à 6.00 M. en op de 1e verdieping ter hoogte van 5.00 à 6.00 M.

Souterrein. Het souterrein zal bevatten:

Eene woning voor den concierge, die bestaat uit 2 woonvertrekken, 2 slaapvertrekken, kleine keuken, bergplaats, kasten, diensttrap tot alle verdiepingen en privaat.

Een dristal lokalen voor het afgisten van pleistermodellen, verder modelkamer en bergplaatsen voor kisten.

Ruimte voor centrale verwarming, kolenbergplaats, enz.

Begane grond. Op den beganen grond, 2.00 M. boven de straat gelegen, zal aanwezig zijn:

Een hoofdingang met portiek voor rijtuigen en tochtpui.

Een loge voor den concierge tevens garderobe.

Een ruime hoofdtrap van natuurlijken steen.

Verschillende lokalen voor pleisterafgietsels ter gezamenlijke oppervlakte van ± 400 M².

Een zaal voor tijdelijke tentoonstellingen, groot 50 à 60 M².

Een of twee vertrekken voor den conservator.

Een of twee dienstvertrekken of bergplaatsen.

Twee privaten.

1e Verdieping. De eerste verdieping zal bevatten:

Een groote ontvangzaal met een of twee salons en suite ter gezamenlijke oppervlakte van ± 175 M², in gemakkelijke verbinding met den hoofdtrap.

Een toiletkamer met W.C.

Verschillende lokalen voor pleisters en voorwerpen van kunstnijverheid voor de rubrieken: ceramiek en glas, metalen, meubelen en decoratieve schilder- en textiele kunst, ter gezamenlijke oppervlakte van ± 400 M².

Zoowel de benedenals de bovenlokalen der verzamelingen moeten en suite zijn gelegen, doch voor het moerendeel ook van een ruime gang of galerij toegankelijk zijn, welke ook tot plaatsing van pleister-afgietsels moet worden gebezigd. Voor behoorlijk zij- of bovenlicht is zorg te dragen.

Een dienstvertrek en bergplaats.

De gevraagde **Teekeningen** zijn:

3 platte gronden . . . . . op een schaal van 1 à 100
2 gevels . . . . . „ „ „ 1 à 100
2 doorsneden . . . . . „ „ „ 1 à 100
1 fragment van de ontvangzaal . . „ „ „ 1 à 20
1 „ „ den voorgevel . . „ „ „ 1 à 20
1 perspectiefteekening van punt C gezien.

PRIJZEN.

De eerste prijs bestaat in een zilveren medaille en f 200.—
„ tweede „ „ „ „ bronzen „ „ „ 100.—
„ derde „ „ „ „ getuigschrift.

Tweede Prijsvraag.

Ontwerp van een gevel voor een Heerenhuis.

De gevel bevindt zich aan een boulevard en is aan weerszijden door huizen van aangegeven hoogten ingesloten. De ingang is rechts en voor rijtuigen toegankelijk. De ligging der vertrekken is op bijgaande schets aangegeven. Ten opzichte der verlichting worde in aanmerking genomen dat de kamers gemerkt B eene diepte van 5 M. en die gemerkt A eene diepte van 6.50 M. hebben. De breedte, 13 M., is op de erfscheiding genomen; de overige breedten zijn in de asrijnen der muren bedoeld. Erkers of balkons kunnen worden aangebracht ter geschikter plaatse.

De zolder kan gedeeltelijk door slaapkamers worden ingenomen, zoodat dat deel van den gevel kan verhoogd worden. De gevel is naar het zuidoosten gekeerd, waardoor de voornaamste verdiepingen van jalousien zijn voorzien.

Surrogaten mogen niet worden gebruikt, overigens mogen verschillende materialen worden toegepast.

De ramen van het souterrein zijn van gesmeed ijzeren hekken te voorzien.

Kleine voorsprongen buiten de rooilijn kunnen worden toegestaan.

De volgende teekeningen zijn verlangd:

Een aanzicht met de noodige doorsneden over den gevelmuur, ter aanduiding van de profiels en voorsprongen op eene schaal van 1 à 50.

Twee fragmenten van den gevel op eene schaal van 1 à 20.

De teekeningen moeten in inktlijnen zijn bewerkt; de afwerking is vrij.

1e prijs: zilveren medaille en *f* 100.—,
2e „ bronzen „ „ „ 25.—.

Handteekenen — Derde Prijsvraag.

Eene portretteekening (kniestuk) in Crayon of Krijt, naar het leven, op ware grootte.

1e Prijs: zilveren medaille en *f* 150.—,
2e „ bronzen „ „ „ 75.—.

Kunstnijverheid. — Vierde Prijsvraag.

Ontwerp voor de beschildering van een plafond in een eetkamer

Het vertrek is lang 6 M., breed 5 M, en hoog 4 M.

Wordt gevraagd een teekening in kleur van de beschildering en een met aanduiding van de aansluiting van het plafond aan de wanden, op eene schaal van 1 à 10 en details van de hoofdversieringen op ware grootte.

De teekeningen moeten behoorlijk afgewerkt zijn.

1e prijs: zilveren medaille en *f* 100.—,
2e „ bronzen „ „ „ 50.—.

Vijfde Prijsvraag.

Ontwerp van de betimmering van een Studeervertrek met Schrijftafel en Stoel.

Het studeervertrek is groot 4.50 M. bij 5.25 M. De vrije hoogte is ± 4 M.

Wordt gevraagd een ontwerp:

1o. Van de betimmering met boekenkasten tegen de eindwanden en

2o. Van een schrijftafel met daarbij behoorende stoel.

Het benedengedeelte der boekenkasten moet worden ingericht voor het bergen van folianten en met deuren gesloten zijn; het bovengedeelte zal strekken tot berging van kleinere werken en van glasdeuren voorzien zijn. De schrijftafel moet zijn zonder gesloten bovengedeelte.

Worden verlangd: de teekeningen van een der eindwanden, van de schrijftafel en van de stoel op eene schaal van 1 à 10 met details op ware grootte en eene perspectiefteekening van het halve vertrek.

De teekeningen moeten behoorlijk afgewerkt zijn.

1e prijs: zilveren medaille en *f* 100.—,
2e „ bronzen „ „ „ 50.—.

Zesde Prijsvraag.

Ontwerp van een lichtkroon voor een Salon die 5 M. lang, 5 M. breed en 4 M. hoog is.

De kroon moet ingericht worden voor electrische verlichting met gloeilampjes van 16 of 25 normaal kaarsen, en geschikt zijn in gesmeed koper of brons.

De teekeningen — behoorlijk afgewerkt — worden verlangd op de schaal van 1 à 10 met details op ware grootte.

1e prijs: zilveren medaille en *f* 100.—,
2e „ bronzen „ „ „ 50.—.

Boetseeren. — Zevende Prijsvraag.

Wordt gevraagd het model van een decoratieve vaas met voetstuk. De vaas moet geschikt zijn voor het opnemen van bloemen of planten, is verondersteld te worden uitgevoerd in brons, en geplaatst te eene openbare wandelplaats of park.

Het voetstuk moet zijn van gehouwen steen

De totale hoogte van vaas met voetstuk moet ongeveer 2.50 M. bedragen.

Wordt verlangd: eene teekening van het ensemble op eene schaal van 1 à 10 en van de vaas een model in gips op de helft der ware grootte.

1e prijs: zilveren medaille en f 150.—
2e „ bronzen „ „ „ 75.—

Werktuigkunde. — Achtste Prijsvraag.

Ontwerp van een stoomketel voor een stoomschip met rookkast, met terugkeerende vlampijpen, appendages en vuurwerk, beantwoordende aan de bepalingen der stoomwet.

De stoomoverdruk moet bedragen 10 Kg. per cM². en het verwarmingsoppervlak 100 M².

Gevraagd wordt: de ensemble teekeningen op een schaal van 1 à 10 en de detail-teekeningen van het toestel der veiligheidskleppen, van klinknaden, plaatverbindingen en bevestiging der steunen op een schaal van $^1/_3$ der ware grootte.

Bij de teekeningen moet gevoegd worden eene memorie van toelichting, waarin aangegeven is de berekening van de verschillende plaatdikten, van de steunen en van de klinknaden, terwijl daarin tevens moet zijn opgenomen een volledige lijst der platen, met gewichtsopgave van den stoomketel en van het daarin aanwezige water.

1e prijs: zilveren medaille en f 100.—
2e „ bronzen „ „ „ 50.—

Algemeene bepalingen.

1°. De wijze van bewerking der teekeningen wordt vrij gelaten. Alle teekeningen moeten behoorlijk zijn afgewerkt.

2°. De inzendingen moeten geschieden vrachtvrij, vóór of op 15 Juni 1901, aan het gebouw der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen, Coolvest, te Rotterdam.

De inzendingen moeten voorzien zijn van een spreuk of motto en vergezeld gaan van een gesloten en verzegeld couvert, waarop aan de buitenzijde dezelfde spreuk of datzelfde motto moet zijn herhaald.

Dat couvert moet naam en woonplaats van den ontwerper bevatten en opgaaf van de jaren, waarin hij het onderwijs aan de academie gevolgd heeft.

Op het couvert moet tevens geplaatst zijn een correspondentieadres, om briefwisseling met den ontwerper, indien noodig, mogelijk te maken, zonder opheffing der anonymiteit. Op het motto, op het couvert en op de verpakking van de inzending moet het nummer der prijsvraag, waarvoor wordt medegedongen, worden vermeld.

3°. De teekeningen moeten worden ingezonden plat verpakt tusschen kartons en niet gerold.

4°. Alle ingezonden ontwerpen zullen na de beoordeeling geëxposeerd worden.

5°. De met den 1en prijs bekroonde ontwerpen worden eigendom der Academie.

6°. De verschillende inzendingen zullen beoordeeld worden door jury's, die, voor elk der rubrieken, zullen worden benoemd door het Bestuur der Academie. De namen der jury-leden zullen zoo spoedig mogelijk worden bekend gemaakt.

7°. Het zal den jury's vrijstaan wegens onvoldoende kunstwaarde of om andere redenen — ter harer beoordeeling, — de ter harer beschikking staande prijzen niet toe te kennen.

Het Bestuur der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen,

J. HUDIG, *President.*
Mr. P. BAELDE, *Secretaris.*

ROTTERDAM, Februari 1901.

DE PRIX DE ROME.

(Ingezonden.)

De heer J. H. Leliman zond ons een overdruk van zijn schrijven in het „Bouwkundig Weekblad" naar aanleiding van eene officieus klinkende beschouwing in het nummer van 24 Febr. j.l. over den Prijskamp in de Scheone Bouwkunst 1900.

Wij laten den inhoud van het schrijven van den heer L. hier in hoofdzaak volgen:

De blijkbaar loojes neergeschreven slotzin van die beschouwing lokt, ja dwingt mij de gastvrijheid van het Weekblad in te roepen. Die slotzin luidt aldus:

De namen van Juryleden bij een prijskamp worden tijdig vóór den aanvang daarvan bekend gemaakt; daarom dunkt het ons dat zij die zich aan het examen onderwerpen, ook stilzwijgend erkennen genoegen te zullen nemen met de uitspraak der Jury. Een ieder die kennis van zaken heeft, behoort dit ook te doen, te meer, daar de Jury in hoofdzaak heeft te overwegen, wie der mededingers het meeste blijken heeft gegeven van groot talent en buitengewonen aanleg.

Hoewel de logika van het geheel en speciaal van het daarom en het te meer mij ontgaat, is de bedoeling van dezen zin mij duidelijk. Ik ben en was eene geheel andere wetning toegedaan en rangschik mij dus gaarne en vrijwillig bij hen die, volgens de Redactie, „geen kennis van zaken" — en bijgevolg geen recht van meepraten — bezitten, ondanks het niet onbekend zal zijn dat ik in de ruim 50 jaren mijner bouwkundige loopbaan, een maal of wat in de een of andere qualiteit in aanraking kwam met prijsvragen en prijskampen, hare beoordeelaars en beoordeelden.

Wat is het geval?

Er is eene prijskamp uitgeschreven. De voorwaarden worden vooraf gepubliceerd, evenzoo de namen der beoordeelaars. Mededingers aan dien prijskamp onderwerpen zich aan die gepubliceerde bijzonderheden en missen dus het recht om ná gevallen beslissing een Jurylid te wraken, na den strijd ten einde toe gestreden te hebben op te komen tegen die voorwaarden. Overgaande tot het bepaalde geval dat ons bezighoudt, mag ik constateeren dat mijn zoon in zijn adres „noch het een, noch het ander" deed.

Had nu de Jury van den Prijskamp 1900 haar oordeel kunnen geven in dezen vorm: „Wij, Juryleden, achten dat de ontwerper van Loge No. 8 de meeste blijken gaf van groot talent en buitengewonen aanleg", dan had niemand wat gehad op die uitspraak. De Jury moest evenwel motiveeren De superioriteit als zooeven bedoeld, blijkt — ik leg er aanstonds den nadruk op — noch uit de motiveering van het ongecritiseerde Jury-rapport, noch uit de oordeelvellingen van particuliere deskundigen, noch uit die der vakbladen.

Zijn nu mededingers verplicht zich stilzwijgend te onderwerpen aan zulk een rapport, *wat dan* als zij zakelijk kunnen aantoonen wat aan de motieven hapert? Er is, helaas, zoo vaak op lichtvaardige of zuiver subjectieve gronden protest aangeteekend tegen Jury-uitspraken, dat gaandeweg zulke klachten met eene zekere mate van sceptische onverschilligheid worden begroet. Dat is jammer.

Het is niet te hopen, dat het ooit een eisch wordt dat mededingers in prijsvragen zich slaafs onderwerpen aan Jury-vonnissen.

Immers toen indertijd op dien vermakelijken Silberstein-avond van A. et A. gezongen werd:

In Arti kan men zich vergissen
Maar eene jury, die vergist zich niet,

toen hebben wij allen, die tegenwoordig waren, dien laatsten regel eene kostelijke raillerie gevonden. Zijn Juryleden soms uit krachtiger hunner positie gevrijwaard tegen menschelijke feilen? Welnu, tegen opzettelijke en onopzettelijke fouten, dwalingen en vergissingen bestaat eene kostelijke remedie, welke zoowel helpt voorkomen als redresseeren en die remedie is: in het openbaar en zoo hard mogelijk op die fouten, dwalingen en vergissingen te wijzen. . . . . .

„Een mededinger dus die een Jury in het juiste licht kan plaatsen — het behoeft volstrekt niet het zonnetje te zijn! — is verplicht dit te doen aan zijn eigen karakter, aan zijn vakgenooten, aan waarheid en rechtvaardigheid in het algemeen." Hij moet zich niet laten weerhouden door ouderen, die, als de heer Hartman aan mijn zoon, hem konden toespreken met een aanstellerig „wat vermoet gij U?" of hem „pretentieus" zouden vinden. De strijd voor waarheid en recht is edel, onverschillig wie hem voert. . . . . .

In al de jaren dat ik de bouwkunst beoefende of uit zuivere belangstelling haar passief volgde, zag ik zelden, neen, zag ik nooit van een Jury-rapport zoo openlijk en onomwonden de huik lichten als van het rapport over den Prijskamp 1900, in het adres van mijn zoon.

Geen woord van tegenspraak is gevolgd, geen der scherpe conclusies is aangevallen en mijn zoon is tot heden de gelegenheid onthouden de verdediging der Jury te beantwoorden

De Jury heeft zich — beschouwenswaardig voorrecht op den aangevallen particulier! — onthouden, blijkens 't B. Weekbl. Er blijft dus niets over dan de samenstellende personen elk afzonderlijk aansprakelijk te stellen voor hetgeen zij commissorial deden. . . . . .

Hierop nader in te gaan komt mij thans niet noodig voor. Het bewuste of onbewuste, het opzettelijke of onopzettelijke van het rapport blijft buiten beschouwing, als „ik zeg dat het rapport van den Prijskamp 1900, den stempel draagt van onbeduidende vaardigheid in opzet en conclusies en van schromelijke slordigheid in de motiveering". Een en ander komt mij onverklaarbaar en onvergeefbaar voor van deskundigen, die — n. b. blijkens het verslag van den te Rotterdam gehouden speech van een hunner — de „groote mannen" zouden zijn, geroepen om de regeering voor te lichten.

Mijns inziens volkomen terecht weigerde mijn zoon eene bekroning — zilveren medaille + 200 gulden onkosten-vergoeding — die door de motieven, waarop ze was toegekend hem geene onderscheiding kon, ja sterker uitgedrukt, mocht zijn.

Sta mij nu nog toe, eenige opmerkingen te maken.

Bestaan er, zooals gij schrijft zeker gegronde redenen om het rapport geheim te houden — echter welke? en voor welk officieel bedrijf bestaan geene gegronde redenen? — er zijn er ook die op openbaarmaking aandringen. Allereerst meen ik dat tijdige publicatie van jury-rapporten één der goede gewoonten van bouwkundige kringen is. Gij schrijft „Meer dan die tentoonstelling — d. i. die van de ontwerpen „Prix de Rome" — is feitelijk niet noodig want daarmede is voldoende openbaarheid aan de uitspraak gegeven. E lieve welke naïviteit! Zulk een doel ware eenvoudiger bereikt door publicatie in de nieuwsbladen.

Ik ben echter juist de tegenovergestelde meening toegedaan, d. i. die welke de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst in practijk brengt, te weten: publicatie van het rapport vóór de tentoonstelling, opdat dit stuk aan lezen en deskundigen tot leiddraad kan strekken, bij het uitspreken van hun oordeel. Of is er soms geen ander oordeel dan dat van eene Jury? Eene tentoonstelling dient immers tot controle der Jury en ook tot leering en studie der bezoekers; hen moet dus een wèl gemotiveerd rapport wijzen op fouten en op deugden.

Bij de tentoonstelling van den prijskamp 1900 ontbraken dus twee hoofdzaken: rapport der Jury en toelichtende memories der ontwerpen, die op schriftelijk verzoek van mijn zoon den 5den dag van de tentoonstelling werden bijgevoegd.

„Maar in casu ware volledige publicatie van het Jury-rapport te eischen omdat bij de prijsvragen aan de Academie van B. K. geen loge-geheim bestaat" . . . . . .

Openbaarheid en openbaarmaking van het Jury-rapport in de „Staats-Courant" is toegezegd o. a. door den directeur der Rijks Akademie, die toch wel geen vreemdeling zal zijn in deze wijk van ministerieel Jeruzalem. De herhaalde beloften in dezen door Z. E. D. en anderen gedaan, bewijzen dat de Wet, van 1870, al schrijft ze geen openbaarheid voor, er zich evenmin tegen verzet. Ik vrees echter dat hier een verkeerd precedent zal worden geschapen. .

Zeg nu niet ter repliek, dat de subjectieve opmerkingen betreffende stijl en schoonheid hier den doorslag gaven, want zulks volgt allerminst uit het Juryrapport.

Wij zullen, geachte Redactie, naar ik onderstel in deze principieele kwestie betreffende het protestrecht van mededingers in prijsvragen en prijskampen, het niet eens zijn geworden. Het is mogelijk dat mijne vrijere opvatting de ouderwetsche is, houdt — ook gij mijne lezers! — dit uwen oudgast ten goede. Het stelsel een tegenstander den mond te snoeren, lees: aanhef stuk Hartman (B. W. 1901 no. 3) waarin de onhebbelijke uitdrukking „nageoren", die allerminst past aan hem die over de goede zoon opmerkingen denkt te maken — en niets zeggende machtspreuken te gebruiken van het genre: „geen kennis van zaken hebben", lijkt mij al uiterst ongeschikt voor de serieuze behandeling van kwestiën en dit toch willen wij allen.

DE KERK VAN HATTEM.

De vereeniging Gelre tot beoefening van Geldersche geschiedenis, oudheidkunde en recht heeft zich in den korten tijd van haar bestaan reeds zeer verdienstelijk gemaakt. Elk jaar is sedert 1898 een lijvig bundel „Bijdragen en mededeelingen" verschenen, bevattende tal van belangrijke opstellen; bovendien werd een bronnenpublicatie, het „Register op de leenacteboeken van het vorstendom Gelre en graafschap Zutphen" door mr. J. J. S. baron Sloet en dr. J. S. van Veen begonnen. Thans ligt weer een nieuw, zeer omvangrijke en belangrijke uitgave voor ons: „Aanteekeningen betreffende de kerk van Hattem" door F. A. Hoefer, in twee deelen.

Dat deze kerk uit een aesthetisch oogpunt belangstelling verdient, mag zeker wel aangenomen worden uit het feit, dat onze groote kerkschilder Bosboom verschillende aquarellen van het inwendige dezer kerk gemaakt heeft. Doch ook van een historisch standpunt is zij merkwaardig.

De schrijver heeft evenwel geen volledige geschiedenis der kerk of parochie van Hattem gegeven; hiertoe ontbrak hem volledigheid der bronnen. Hij geeft zijn werk slechts onder den bescheiden titel van aanteekeningen, doch deze zijn zoo uitgebreid en zoo vele, dat zij een goed denkbeeld geven van de werkkracht van den schrijver.

De heer Hoefer heeft zijn taak ruim opgevat; niet alleen de wording en de ontwikkeling der kerk zijn door hem behandeld, ook de met haar in verband staande instellingen, in een woord het geheele kerkelijk en geestelijk leven van Hattem worden door hem beschreven. Daardoor is zijn boek ook geworden een rijke bron van de geschiedenis dezer stad.

Van Hattem wordt reeds in een oorkonde van 891 melding gemaakt, en van 1176 zijn berichten over een eigen kerkvoogd tot ons gekomen. De thans bestaande kerk, die het onderwerp dezer studie uitmaakt, dagteekent eerst uit het begin der 15de eeuw; de bouwperiode dezer oorspronkelijk vroeg-Gothische kerk werd in 1407 afgesloten Toch kwam bij de restauratie van dit gebouw in 1895 en 1896 nog een overblijfsel van het oude kerkje voor den dag. Kort na 1407 woedde een zware brand, die het gebouw zeer teisterde; later werd de kerk nog een paar maal vergroot. Met groote uitvoerigheid beschrijft de heer Hoefer, na eerst de symbolische beteekenis van de kerk en hare deelen in het algemeen uiteengezet te hebben, het kerkgebouw in zijn wording en in alle details, de zeer frasie, nog overgebleven muurschilderingen en alle nog aanwezige merkwaardigheden.

Andere hoofdstukken bevatten min of meer uitvoerig de beschrijving en de geschiedenis der kloosters binnen en om Hattem, die met deze kerk in verband stonden, van de kapellen (Sint Joris- en St. Anthonie-kapel), van de goederen tot de kerk behoorende, van de gasthuizen, van de broederschappen en van de gilden, over den koster en de school. Aan de restauratie der kerk, die met medewerking van het rijk en van particulieren voor ruim f 40,000 geschiedde en waraan de heer Hoefer als presideat-kerkvoogd (ofschoon hij zijn naam bescheidenlijk verzwijgt) een groot aandeel heeft gehad, wordt ook een afzonderlijk hoofdstuk gewijd.

De geschiedenis in het tijdvak van overgang en na de hervorming is uitvoerig beschreven, evenals de wijze waarop de administratie na de hervorming plaats had. De slot-hoofdstukken zijn gewijd aan de kerk in verband met Hattems geschiedenis, aan de Gereformeerde gemeenten aldaar en aan de parochie van O. L. Vrouwe Hemelvaart te Oldebroek.

Niet minder dan 80 platen, waarvan vele in kleuren, versieren dit boek; behalve afbeeldingen der kerk in- en uitwendig zijn hier gereproduceerd de gevonden muurschilderingen, en de chromoversieringen der gewelven, benevens tal van andere merkwaardige zaken.

Het tweede deel bevat de bijlagen, 66 in aantal en het register. Vooral merkwaardig is daarin de eerste bijlage: het kalendarium der kerk, dat uit de 15e eeuw dagteekent, en dat in hoofdzaak overeenkomt met het Utrechtsche, waarover mr. S. Muller Fz. indertijd belangrijke mededeelingen deed. Ook uit het cartularium der kerk, dagteekenend uit de allereerste helft der 16e eeuw, worden vele onbekende oorkonden medegedeeld. *N. Rott. Ct.*

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

VENLO. De Raad dezer gemeente heeft in zijne vergadering van 6 Maart j.l. met algemeene stemmen besloten tot het aangaan eener geldleening groot 250.000 gulden, ten behoeve van de uitvoering van het door den gemeente-architect A. M. Schoenmakers ontworpen rioolplan en eenige kleinere werken.

Als deskundigen in zake het rioolplan werden geraadpleegd de heeren G. Janse, Breda en S. van der Heijden, gemeente-architecten resp. te Breda en te Middelburg, die een in alle opzichten gunstig rapport uitbrachten.

Voor vervolg Binnenl. Berichten enz. zie Bijvoegsel.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

36ste JAARGANG N°. 11. ZATERDAG, 16 Maart 1901.

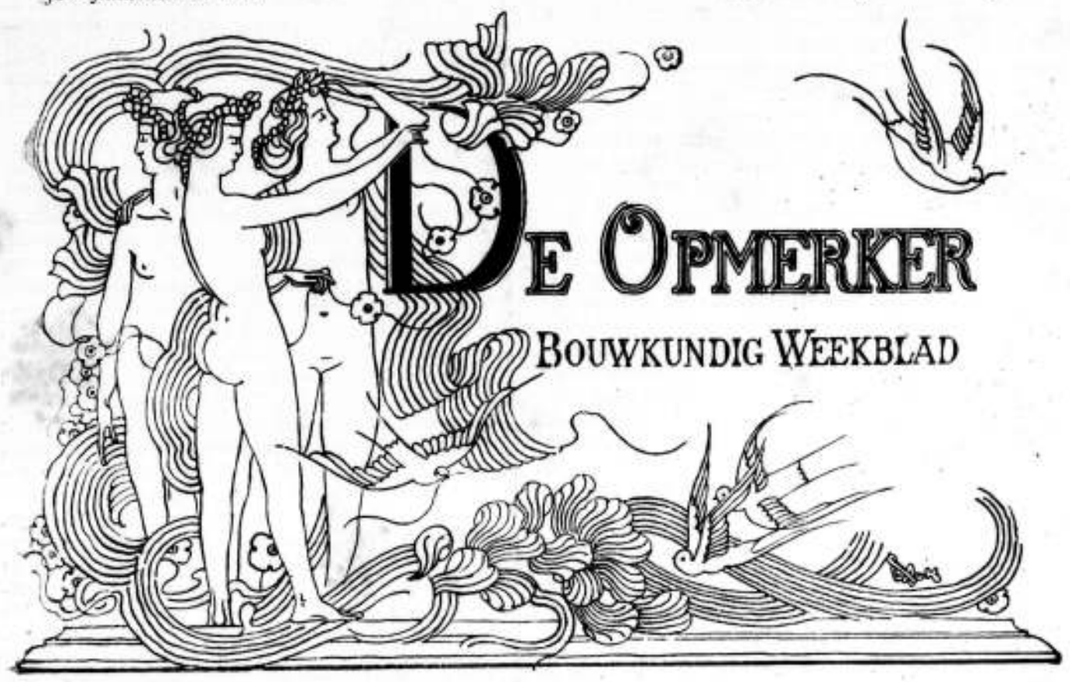

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

DE STICHTING VAN EEN NIEUWEN SCHOUWBURG TE 's GRAVENHAGE.

Een Gemeentebelang.

Bracht reeds, zooals wij in ons nummer van 2 Maart j.l. opmerkten, de Haagsche Schouwburgquaestie sedert eenige weken vele pennen in beweging, de aanneming der motie van den wethouder de Wijs in de raadsvergadering van 26 Februari j.l. heeft op eenmaal van een sleepende quaestie een brandende quaestie gemaakt.

Een veel — misschien ook wel een weinig beteekenend: „Wat nu?" was in de eerste dagen het eenige wat men hoorde; spoedig herstelden de Hagenaars zich evenwel van den eersten schrik en voordat er nog iets van bekend was, welk antwoord men van het Gemeentebestuur op deze vraag te verwachten had, kwamen reeds adressen van verschillende zijden in, o. a. van de directeuren der Fransche Opera, terwijl onder de geabonneerden en trouwe bezoekers van den Schouwburg en andere belanghebbenden, almede adressen circuleerden, die allen als zoovele protesten tegen de sluiting te beschouwen zijn.

Naar aanleiding daarvan deelden B. en W. den Raad toen mede, „dat zij na de aanneming van de motie-de Wijs, om den Schouwburg nà 30 April e. k. te sluiten, geen vrijheid vonden in den een of den anderen zin eenig advies uit te brengen".

Bij velen rees toen de vraag of het Dagelijksch Bestuur dit standpunt lang zou kunnen blijven innemen, daar toch waarschijnlijk aan den van vele zijden reeds gebleken en nog te verwachten drang naar een terugkomen op het gevallen besluit geen weerstand geboden zou kunnen worden; maar of daardoor alleen de Schouwburg-quaestie nader tot hare oplossing zou worden gebracht, was toen nog niet te zeggen.

In de raadsvergadering van 12 dezer is echter thans gebleken, dat het vooriceeld van den heer de Wijs aanstekelijk heeft gewerkt.

Van den heer van Malsen en 16 andere raadsleden toch was ingekomen een motie, niets meer of minder inhoudende dan:

„De Raad besluit tot het bouwen van een Schouwburg en gaat over tot de benoeming van een commissie van 7 raadsleden, welke tot opdracht heeft, ten spoedigste omtrent dien bouw voorstellen aan den Raad in te dienen."

en de heer van Malsen stelde voor, de motie reeds dadelijk bij het laatste punt der agenda te behandelen.

Dit geschiedde ook, maar het bedoelde laatste punt was de behandeling van de adressen van directeuren der Fransche Opera, van de 's Gravenhaagsche Toonkunstenaars-Vereeniging, van de geëmployeerden en van het koorpersoneel der Opera, enz., naar aanleiding van het raadsbesluit tot sluiting van den Schouwburg en het gevolg van deze combinatie van twee verschillende zaken was een min of meer verward debat, dat den verslaggever der *Haagsche Courant* den volgenden dag aanleiding gaf tot de ontboezeming: „Indien de lezer van 't raadszittingverslag gister, aan 't slot gekomen, de kluts kwijt is geweest en niet precies heeft geweten, wat er nu eigenlijk ten aanzien van het Schouwburg-vraagstuk al of niet besloten was, dan zal 'k hem dit niet kwalijk nemen."

Evenwel betreft deze onzekerheid alleen de gedecreteerde sluiting van den bestaanden Schouwburg. Ten aanzien van den bouw van een nieuwen Schouwburg toch vereenigde de raad zich en corps met de motie door den heer van Raalte gesteld, in plaats van die van den heer van Malsen, waarbij de wenschelijkheid van den bouw van een nieuwen Schouwburg wordt uitgesproken, met opdracht aan een commissie van zeven

leden, om dien bouw voor te bereiden en daaromtrent spoedig een geformuleerd voorstel in te dienen.

De voorsteller verklaarde daarbij, niet bereid te zijn om te besluiten, dat op kosten der gemeente een nieuwe Schouwburg zal worden gebouwd. Maar hij erkent daarnevens, dat er iets gedaan moet worden en wil daartoe aan het particulier initiatief het woord geven, overtuigd, dat dit zich alsnog wel zal laten hooren.

Wij mogen dus nu aannemen, dat ook in den Raad de overtuiging gevestigd is, dat al wordt nu ook de definitieve sluiting van den bestaanden Schouwburg een paar jaren uitgesteld, wanneer eenmaal die sluiting een voldongen feit geworden zal zijn, toch, op welke wijze dan ook, een nieuwe schouwburg zoover gereed zal moeten zijn, dat die bij den aanvang van het dan volgend seizoen zijn deuren voor het publiek kan openen.

Daarmede is echter niet gezegd, dat de zaak nu geen aanleiding meer geven zal tot debat, dat zij verre.

In de toelichting van de motie van Raalte is reeds een beginsel uitgesproken, waarover de Raad het nog niet eens is en misschien zal nu eerst recht de strijd beginnen over de oude vraag, welke gedragslijn het Gemeentebestuur dient te volgen in zake deze inrichting en hare exploitatie.

De wethouder mr. Repelaer gaf in de vorige Raadsvergadering nog al duidelijk zijn meening over de geheele zaak te kennen en stelde, van oordeel, dat er voor de gemeente geen reden bestaat om zich met den schouwburg in te laten, nu de voorwaarde is vervallen, aan den eigendom van het huis van Weilburg verbonden, een motie voor, verklarende:

„dat 't niet ligt op den weg der gemeente, hetzij zelve den schouwburg te exploiteeren, noch om eenigen steun te verleenen voor exploitatie of verbouwing van dezen of exploitatie van een nieuwen schouwburg."

Ofschoon deze motie toen geen meerderheid verwerven kon is daarin een standpunt omschreven, dat beschouwd kan worden als te worden ingenomen door een minderheid, waarmede rekening gehouden moet worden.

Die heeren willen niets meer weten van gemeentebemoeiing betreffende dezen schouwburg en het kan zeer goed zijn, dat zij gegronde redenen hebben, om ook elke poging, om de gemeente te betrekken in de exploitatie van een nieuwen schouwburg met alle macht te bestrijden.

Dat zij niet tegen de stichting van een nieuwen schouwburg zijn heeft de laatste Raadsvergadering bewezen, maar zij zullen wel niet over stichting van gemeentewege te spreken zijn.

En dat het ten slotte toch daartoe komen zal wordt door velen voorspeld en..... gevreesd.

Waarom gevreesd, is ons tot heden nooit recht duidelijk geworden. Laat de *Haagsche Courant* gelijk hebben waar zij schrijft: „'t loopt hierop uit, dat de gemeentekas 7 of 8 ton of 1 millioen betaalt voor den bouw van een nieuwen Stadsschouwburg, en in elk geval weer voor een reeks van jaren vast raakt aan een aanzienlijke jaarlijksche uitgaaf in een of anderen vorm", dan vragen wij is deze opoffering werkelijk te groot waar het geldt een gemeentebelang? En wij durven hier gerust de stelling neer te schrijven:

De stichting van een nieuwen, maar de eischen des tijds voor opera- en tooneelvoorstellingen ingerichten Schouwburg, vrij staande op een met oordeel gekozen terrein, is voor 's Gravenhage een gemeentebelang.

Men versta ons wel, wij bedoelen niet te beweren dat het bepaald op den weg der gemeente ligt zelf tot die stichting over te gaan, maar alleen dat die stichting een gemeentebelang is, en dat zij door de meerderheid van den Raad als zoodanig beschouwd wordt, daaraan valt het ons moeilijk te twijfelen.

De Residentie verkeert thans in een periode van ontwikkeling, zooals zij vroeger nooit heeft gekend. Welke hiervan de oorzaken zijn, doet op dit oogenblik weinig ter zake. Het is voldoende het feit te constateeren, dat 's Gravenhage een groote stad geworden is en dit feit alleen legt aan het gemeentebestuur verplichtingen op, waarvan vroeger geen sprake was.

Was in vorige eeuwen het „Audi et alteram partem" de typische spreuk die onze raadhuizen versierde, sedert den tijd, dat de oude schepensbanken buiten gebruik zijn gesteld heeft deze spreuk ten deele, als motto voor die gebouwen, hare beteekenis verloren.

Ten deele, want in kleine gemeenten bestaat de taak der besturen nog voor een groot deel in het bewaren van het evenwicht tusschen de belangen van de enkele burgers of kleine groepen van burgers.

In de groote gemeenten is dit anders geworden, daar hebben allengs die kleine belangen plaats moeten maken voor het belang van de gemeenschap en dit eischt vooral bij de snelle ontwikkeling der laatste tientallen van jaren, dat de besturen steeds het Fransche spreekwoord voor oogen hebben „Gouverner c'est prévoir".

Dat ook het bestuur onzer hoofdstad in dit opzicht nog al eens te kort geschoten is, ondervindt men daar thans in vele opzichten. De ondervindingen daar opgedaan, de schadelijke gevolgen van kortzichtigheid, van overdreven voorzichtigheid en behoudszucht mogen der Residentie tot leering strekken.

Afschrikkende voorbeelden hebben echter niet altijd de gewenschte uitwerking, zij wijzen ons meestal den goeden weg nog niet aan.

Daarom doen wij zeker beter naar navolgenswaardige voorbeelden te zoeken en daarvoor is het noodig onze gezichtskring buiten onze grenzen uit te breiden.

Een reden te meer hiervoor is, dat 's Gravenhage behoort tot die steden, welke nevens haar eigenaardig plaatselijk karakter, allengs een min of meer internationaal karakter aannemen.

Bestond den Haag alleen van de Hagenaars, dan zou het er zeker heel anders uitzien in alle opzichten, maar de Residentie kan en moet rekening houden met de belangen en rechten niet alleen van de talrijke Nederlanders van elders, die er om de vele aantrekkelijkheden zijn komen wonen en waarvan velen dit voorrecht op zoo hoogen prijs stellen, dat zij er dagelijks een kleine spoorwegreis voor over hebben, maar ook met die van de duizenden vreemdelingen, die er jaarlijks voor korter of langer tijd verblijf houden en die vreemdelingen en forenzen, die zoo ontzaglijk veel bijdragen tot de stoffelijke welvaart hebben niet alleen aanspraak op een gastvrije ontvangst, het is niet genoeg te zorgen, dat hen niets in den weg gelegd en volkomen vrijheid van beweging gewaarborgd wordt, maar zij kunnen een soort van zakelijk recht doen gelden en in ruil voor hetgeen zij bijdragen, en in klinkende munt bijdragen tot de welvaart in de gemeente, eischen, dat hun het verblijf zoo aangenaam mogelijk wordt gemaakt en zij ook in den Haag vinden, wat hun elders geboden wordt in plaatsen als Brussel, Antwerpen, Hannover, Dresden, Wiesbaden, Genève, in één woord in die plaatsen, waarmede 's Gravenhage tegenwoordig zoo niet op één lijn gesteld, dan toch vergeleken kan worden in vele opzichten.

Vindt men, dat deze vergelijking niet opgaat, dan

kunnen wij speciaal wat schouwburgen betreft wijzen b.v. op Oldenburg, op Schwerin, om van de Fransche steden als Reims en Rouaan, die sinds jaren elk naar hare middelen voorzien hebben in deze behoefte des tijds, nog niet eens te spreken.

Het gaat dus o. i. niet aan, zooals de *Haagsche Courant* te spreken als volgt: „Maar wèl zijn m. i. diegenen tegenover de belastingschuldigen niet verantwoord, die enkel door een soort van gemeentelijken grootheidswaan gedreven werden bij hun streven, om, op kosten van 't algemeen, een grooten schouwburg te doen stichten, „der residentie waardig".

Er is hier geen sprake van „Grossthuerei" maar veel meer reden, om te waarschuwen tegen bekrompenheid van opvatting. En nu is het voor de gemeentelijke administratie misschien wel veel gemakkelijker en goedkooper te zeggen, dat er voor het gemeentebestuur *geen termen* zijn, om zich met de schouwburg-quaestie in te laten, maar o. i. zijn juist degenen die zoo spreken niet verantwoord. Een schouwburg „der Residentie waardig" zal geld kosten en wellicht veel geld, misschien met hetgeen in verband daarmede nog noodig zal blijken, nog wel meer dan een millioen en wanneer geen particulieren de stichting op zich nemen zal de gemeente dit zelf moeten doen. Wij herhalen hier echter, dat het hier gaat om een gemeentebelang, waarvan men wel niet zeggen kan, dat geen offer er te groot voor is, maar waarvan me nwel kan zeggen, dat het Gemeentebestuur niet *mag* terugdeinzen voor de moeite en kosten, die het onvermijdelijk zal veroorzaken.

AANNEMEN.

(Vervolg en Slot van bladz. 74.)

Wij keeren nu tot den heer Van der Pek terug, om de tweede reden te hooren, die hem de zijde van de bestrijders der aannemerij deed kiezen.

„Ter wille van de bouwkunst zou ik een dergelijke regeling (als in de motie neergelegd, *Red.*) voorstaan omdat, als het waar is, dat het bouwvak als kunstvak op een lager standpunt is gekomen dan waarop het eeuwen geleden stond, dit voor een groot deel is toe te schrijven aan dat innig rotte systeem van uitbesteding, hetwelk lijnrecht in strijd is met het bevorderen en kweeken van kunst. Immers, het is niet mogelijk, dat er ooit van ware bouwkunst sprake zal zijn zoolang de architect gescheiden is van den werkman door twee financieele dammen, die samenwerking tusschen beiden ondoenlijk maken, zoolang de werkman arbeidt niet voor en onder den architect, maar het werk aanneemt voor zijn patroon, die zich financieel verbindt tegenover den hoofd-aannemer, terwijl deze laatste zich weer bij contract verbindt tegenover den bouwheer. Het zal niet mogelijk zijn, dit systeem van aangenomen werk grondig te wijzigen, zonder te stuiten op diep ingrijpende sociale kwalen. Het systeem is een uitvloeisel van onze maatschappelijke verhoudingen en van den geest, die in onze maatschappij thans voorzit. Maar zeker is het dat, als de onderaannemers zich direct in verbinding stellen met den bouwheer of diens gemachtigde, zonder financieel gebonden te zijn aan den hoofd-aannemer, één van die twee dammen verbroken zal zijn, waardoor de kans om bouwkunstwerken te krijgen juist twee maal grooter zal zijn geworden."

De heer Van der Pek spreekt hier uit, wat velen reeds denken. De aannemer, zooals hij nu ruim honderd jaar bestaat is inderdaad een onnoodige dam, die zich tusschen den werkman en den architect, d. i. de opperste der werklieden, heeft opgeworpen. Doch ook de zoogenaamde „vakpatroons" hebben geen reden van bestaan.

Er is zeker voor terugkeer naar de vroegere toestanden veel te zeggen. De aannemerij, zooals die zich in de 19e eeuw ontwikkelde, is van geen gunstigen invloed geweest op werkvolk, ambacht, architecten, ingenieurs of opzichters. Waren vroeger de werkbazen en hunne gezellen goed met elkander vertrouwd, bleven zij, zooal niet voor hun leven, dan toch voor geruimen tijd bij elkander, de aannemers hielden slechts volk in dienst zoolang zij het gebruiken konden. Met de regelen der kunst, die vroeger zorgvuldig door de gilden bewaard waren, nam men, op aangenomen werken, het niet nauw meer. Zoo ging het ambacht achteruit en verdween de arbeidsvreugde bij zijn beoefenaars.

De architecten en ingenieurs, alle zorgen voor de uitvoering aan de aannemers en opzichters kunnende overlaten, gingen meer en meer de practijk als iets van weinig beteekenis beschouwen; teekenaars en rekenaars wilden zij liever zijn dan bouwmeesters in den eigenlijken zin van het woord.

Hoe nu het eigen beheer in te richten? Er zijn twee wijzen, om dit te doen. De eerste is, dat de architect of ingenieur verricht, wat nu des aannemers is. Dan moet hij bouwstoffen koopen, timmerlieden en metselaars in dienst nemen, zich voor de overige werkzaamheden de hulp van bazen met hun personeel verzekeren. Den meesten architecten of ingenieurs van den tegenwoordigen tijd zal dit vooruitzicht niet toelachen. De beslommeringen, die nu een aannemer heeft, wenschen zij niet op zich te nemen. Bijna uitsluitend theoretisch hun vak bestudeerd hebbende, het teeken- en schrijfpapier als hun eigenlijk arbeidsveld beschouwende, voelen zij zich niet opgewassen tegen een taak, waarvoor groote kennis der werkelijkheid een eerste vereischte is.

De plicht der meesters in de middeneeuwen was, het eerste op het werk te komen, het laatste te vertrekken, de uitslagen te maken, alles af te schrijven, de werkstukken te keuren en aanteekening te houden van den tijd, die de gezellen verzuimden. Een hedendaagsch architect voelt zich voor dit alles een te hoogstaand persoon.

De tijd, dat wij weer bouwmeesters zullen krijgen, die aan dit oude ideaal beantwoorden, schijnt nog in een zeer verre toekomst te liggen. Want onze technische onderwijs-inrichtingen kunnen ze niet leveren, omdat zij uitsluitend op theoretischen grondslag rusten.

Er kan evenwel iets gedaan worden, om de nadeelen aan het hedendaagsch systeem van aannemen verbonden, te verminderen. Het mag toch zeker van ingenieurs en architecten gevergd worden, dat zij zich de moeite geven om zich te wenden tot de bazen, zonder wier hulp tegenwoordig zelfs de algemeene aannemers het niet stellen kunnen. Door een aanbesteding in perceelen kan dit doel op betrekkelijk eenvoudige wijze bereikt worden; dit is zoowel in Duitschland als in Frankrijk overtuigend door de practijk bewezen.

De leidende technicus moet zich dan inspannen, om alles goed te doen ineengrijpen, hij moet tact hebben om de verschillende elementen op harmonische wijze met elkander tot één geheel te verbinden. Maar weegt die moeite niet ruimschoots op tegen de te verkrijgen voordeelen?

Wij gelooven van wel. De leidende technicus komt op deze manier in nauwere aanraking met het werkvolk, leert de gebruiken der practijk beter kennen

dan thans. Die aanraking komt niet slechts hem, maar ook den arbeiders ten goede. De patroons der verschillende vakken zijn niet meer afhankelijk van den hoofd-aannemer. Zij hebben de zekerheid dat, wanneer hun werk geleverd is, ook de betaling volgen zal, die nu door den hoofd-aannemer soms onbehoorlijk lang wordt uitgesteld, in enkele gevallen geheel achterwege blijft.

Het is te hopen, dat de proeven met perceelsgewijze aanbesteding, reeds hier en daar op kleine schaal genomen, spoedig op grootere schaal mogen plaats vinden. Vallen zij bevredigend uit, dan is een flinke schrede gedaan op den weg, die naar volledige uitvoering in eigen beheer leidt.

En de aannemers zullen dan langzamerhand hun instellingen moeten gaan aanpassen aan de veranderde omstandigheden, door als timmermansbazen op te treden, en te zorgen, dat zij als zoodanig ervaren vaklieden worden. Dan zullen de dagen van olim, die velen hunner veroorloofden, zonder er iets voor te doen een hu en gemakkelijk leventje te hebben, voorbij zijn. Met „opzetjes" en vele andere misbruiken zal het wel niet gedaan wezen, doch het kwaad zal toch zeer beperkt zijn.

Eer de laatste aannemer zich in een meester timmerman veranderd zal hebben, kan er evenwel nog veel geschieden.

Het bovenstaande was reeds geschreven, toen wij kennis kregen van de tweede beschouwing door de „*Aannemer*" aan het onderwerp gewijd.

Wat omtrent de vraag, of de gemeentebesturen al dan niet verplicht zijn openbare aanbestedingen te houden in het midden wordt gebracht kunnen wij met stilzwijgen voorbijgaan.

Belangrijker is, wat wordt medegedeeld van de besprekingen, waartoe de wensch van eenige Amsterdamsche raadsleden, om eigen beheer voor de gemeente in te voeren, in de zitting van Woensdag 23 Januari aanleiding gaf.

In het bijzonder enkele zinsneden uit de redevoering door den wethouder voor openbare werken gehouden, verdienen onze aandacht. „Het is reeds vroeger gezegd", zoo betoogde deze bewindsman, „dat, wanneer de gemeente in de richting van eigen beheer werkzaam wil zijn, men het nemen van werken in eigen beheer zich langzamerhand moet laten uitbreiden. Men zal moeten hebben een afzonderlijk bureau met menschen, die inderdaad verstand van hun vak hebben, niet van het vak van bouwer, maar van dat van aannemer. Men kan een zeer bekwaam bouwkundige zijn, maar deugt daarom nog niet voor aannemer. Wanneer men een dergelijk vak uitoefent, dan moet men goed op de hoogte zijn, waar men zich van alles het best kan voorzien, wat bij aanneming te pas komt. Dat weet een aannemer, maar weten de ambtenaren niet."

De wethouder heeft, door zoo te spreken, vermoedelijk zonder het te willen, zijn technische ambtenaren in een ietwat vreemd licht geplaatst. Het corps bestaat voor het overgroot gedeelte uit gediplomeerden, ja het laat zich aanzien, dat binnen niet al te langen tijd ieder van een diploma voorzien zal zijn. En hebben al die menschen zóó weinig verstand van hun vak, dat zij niet eens zouden kunnen doen wat een aannemer vermag? Moet er al weer een bureau bij komen, het bureau der deskundige menschen? Zijn de andere menschen dan zoo weinig deskundig? Al deze vragen rijzen als men overweegt, wat de wethouder zeide.

De tijd ligt nog niet zoo ver achter ons, dat de gemeente veel in eigen beheer verrichtte. Zij bezat haar „Timmertuin", die, een vijftig jaar geleden, zeer voldoende „geoutilleerd" was, en die, had men de richting gelijken tred doen houden met den loop des tijds, Amsterdam van groot nut had kunnen zijn. Doch de „Timmertuin" werd meer en meer het stiefkind. De aannemerij was in haar opkomst, en het werken in eigen beheer werd, haar ten gerieve, geleidelijk ingekrompen.

Al sinds de 16e eeuw was aan dien Timmertuin een timmer-, metsel-, smids- en schilderswinkel verbonden. Abraham van der Hart, die van 1777—1816 Directeur der Publieke Werken van Amsterdam was, stond aan het hoofd dier werkplaatsen en had de „stadsbazen" onder zijn onmiddellijke bevelen. Doch reeds in zijn tijd bevond men, „dat vele werken tot meerder voordeel zouden kunnen worden aanbesteed". Na 1795 werd aanbesteding meer algemeen. Van der Hart heeft echter vele en groote werken in eigen beheer uitgevoerd. Hij had dus, om met den wethouder der twintigste eeuw te spreken, „inderdaad verstand van zijn vak". Een bureau met „deskundige menschen" zonder welke, volgens diezelfde autoriteit, een hedendaagsch Directeur het niet zou kunnen bolwerken, heeft Van der Hart nooit gehad.

De aannemers werden meer algemeen, naarmate de eigenlijke technici zich op uitsluitend de theorie van hun vak gingen toeleggen. De ingenieurs, aanvankelijk uitsluitend militairen, gingen, na den Franschen tijd, vooraan in deze richting. In hun gevolg zien wij de aannemers dan ook voor het eerst. De groote werken, door Koning Willem I ondernomen kwamen der aannemerij zeer ten goede, en men kan zeggen, dat het systeem van aannemen omstreeks 1840 tamelijk algemeen werd gevolgd, al werd eigen beheer nog niet geheel en al verlaten.

En zestig jaar later begint men het systeem van aanbesteden minder voortreffelijk te vinden, gaan de oogen weer open voor het goede, wat eigen beheer met zich brengt.

Merkwaardig is het slot van het artikel uit de „*Aannemer*", dat luidt als volgt:

„Consequent doorgevoerd zal het systeem van onderhandsche aanbesteding, waarbij men toch de meer of minder als juist erkende gebreken van het systeem van openbare aanbesteding zal kunnen vermijden, eindelijk voeren tot eigen beheer. De leidende technicus zal langzamerhand minder aannemers uitnoodigen, tot dat hij komt tot het stelsel van één aangewezen persoon, die met hem de moeite, winsten en zorgen deelt, en zeer zeker voor zich de grootste winst zal zien in het zoo weinig mogelijk gebruik maken van onderaannemers en vakpatroons.

Gaan rijk of gemeente tot eigen beheer over, dan spreekt het vanzelf, dat zij hun bureaux, welker ambtenaren een vaste bezoldiging genieten, zoodanig zullen inrichten, dat alle tusschenpersonen overbodig zullen wezen. Hoe meer ambtenaren er worden aangesteld, hoe minder de laatste noodig zullen zijn.

Nu kunnen wij aannemen, dat een zekere omstandigheid in de aannemerswereld en in de wereld der financiën onderaannemers en vakpatroons te hoop heeft doen loopen en er architecten gevonden worden, die, verstoord over het aaneengesloten optreden der aannemersvereenigingen, daaruit munt trachten te slaan of in troebel water te visschen, maar laten dan de heeren een geneesmiddel bedenken, dat niet erger is dan de kwaal en niet handelen als de kikvorschen in de fabel, die, niet tevreden over hun koning, aan Jupiter een anderen vroegen en een kraanvogel ontvingen, die *allen* verslond.

De wind waait nu eenmaal uit den hoek van eigen

beheer en hoewel wij er ons om tal van redenen niet bijzonder ongerust over maken en den aannemer nog voor lange jaren onmisbaar achten, toch luistert men naar de nieuwe denkbeelden, welke op dit gebied worden verkondigd.

Maar nu het zeker is, dat, wanneer eigen beheer wordt toegepast, de aannemers geheel of gedeeltelijk zullen verdwijnen, moeten onderaannemers en ook patroons het niet licht tellen, dat zij, wordt het stelsel consequent toegepast, mede in het vonnis zijn begrepen. Bekwame aannemers zullen dan wel een plaats als ambtenaren vinden, maar waar blijven de onderaannemers? En wordt het stelsel niet consequent doorgevoerd, blijft het systeem van onderaanneming bestaan, welnu dan worden de aannemers onderaannemers en verdringen door hun meerdere kennis en betere financieele positie de laatsten van de markt.

Geen gemeente of ander lichaam zal er toe overgaan garantie te geven voor hetgeen de onderaannemers of leveranciers te vorderen hebben. Met evenveel recht zou de lakenkoopman of de werkman kunnen vorderen, dat het laken van de jas door den kleermaker vervaardigd, of het arbeidsloon daaraan verdiend, door den kooper aan leverancier en werkman werd betaald.

Indien wij dus tot een conclusie komen, dan is het deze:

Onderhandsche inschrijving als regel zal langzamerhand voeren tot eigen beheer.

Eigen beheer bij openbare en particuliere werken, consequent doorgevoerd, zal zeker den hoofdaannemer doen verdwijnen, maar evenzeer den onderaannemer en den vakpatroon.

Dit zal het resultaat zijn, indien eenmaal — al is het eerst in een ver verschiet — wordt voldaan aan het verlangen van de afdeeling *Amsterdam* van den *R. K. Gildenbond*."

Zoo wordt dan dus door de „*Aannemer*" erkend, dat zij, als wier orgaan het blad optreedt, zij het dan ook in een verwijderd verschiet, zullen verdwijnen. Of zij eerst nog een metempsycosis tot onderaannemers zullen ondergaan, moet worden afgewacht.

FEESTVERSIERINGEN.

III.

Dat men over feestversieringen zeer verschillend kan oordeelen, toont het volgende, dat geheel en al afwijkt, van wat wij als onze meening gaven.

Over de versiering der grachten schrijft de Heer Jan Stuijt in *De Kroniek*:

„Blijkt 't in het algemeen waar dat een onversierde stad doorgaans mooier is dan een versierde, voor het wonderschoon Amsterdam zou men geneigd zijn dit dubbel te willen doen gelden. Maar eenmaal aangenomen dat er versierd moest worden, kon 't, dunkt ons, moeilijk beter gedaan zijn geweest (ten minste voor zoover de grachten betreft) dan 't nu gedaan is.

Wanneer men deze versiering vergelijkt met de meeste andere, dan springt al dadelijk het groot verschil in het beginsel in het oog. Waar men op het Leidscheplein, den Dam, enz, nog papier en linnen namaaksels van steenconstructies te aanschouwen kreeg, was hier geen spoor van dat onzinnig gedoe te ontdekken. Hier geen kolommen, basementen en kroonlijsten, die zonder reden van bestaan op de vreemdste manier in elkaar geflanst werden. De bouwmeester heeft hier logisch geredeneerd. Met staken, palen en latten, met linten, doeken en koorden heeft hij hier een licht en tegelijk schitterend effect teweeggebracht. In de dagen die den feesten voorafgingen, had men enkele oogenblikken zon, en wanneer men dan tegen den donker flaweeligen achtergrond der huizenmassa's dat vroolijk tintelende lijnenspel zag, was 't feestelijk in de hoogste mate; ook wanneer men van af een brug al die masten met hun kleurig gewapper achter elkaar de zachte bocht der gracht zag volgen, was de indruk onvergetelijk.

„Een niet geringe verdienste moet 't genoemd worden dat dit maximum effect met betrekkelijk zoo geringe middelen werd bereikt. Niets van het lompe en zware dat de pseudo-monumentale versieringen kenmerkt, was aan deze constructies eigen. Licht, om zoo te zeggen spelenderwijze, op prettige, gemakkelijke manier in elkaar gezet, was de nooilige kracht gevonden in het goed tegenover elkaar zetten van sterke kleuren en het krachtig energiek beloop der dominneerende lijnen. Het eenige wat men zou kunnen vragen is waarom alle koggeschepen juist naar één kant gericht waren. Met ze om den andere tegenover elkaar te stellen ware de richting volgens de lengte die in de opvolgende reeks eenmaal bestond beter gehandhaafd geworden.

Niet alleen ten onzent, maar ook in het buitenland zijn wij op het gebied van stedeversieringen niet verwend. 't Wil ons voorkomen dat deze versiering als uiting van de rationeele begrippen, die in de architectuur zich zoo langzaam aan beginnen te doen gelden, wel de aandacht verdient en dat door den Heer Krombout hier waarlijk zeer verdienstelijk werk is verricht.

Alleen in den aanhef, waar de schrijver aan een onversierde stad boven een versierde de voorkeur geeft, gaan onze meeningen samen.

De waarde van logica bij feestvieringen schijnt ons zeer gering. Met redeneeren komt men daar niet ver. De verbeelding moet werken, door verscheidenheid moet men behagen. Welke „reden van bestaan" heeft een feestversiering? Geen andere, dan uiting te geven aan de vreugde, die de feestvierders bezielt. Men kan dit doen met kolommen, basementen, kroonlijsten, palen, staken, latten, linten, doeken, koorden, vlaggen, bloemen, groen, lampions, vetglaasjes en nog velerlei andere hulpmiddelen. De rede, de „rationeele begrippen, die in de architectuur zich zoo langzaam aan beginnen te doen gelden" hebben wij hier niet van doen.

Denk u eens, dat gij aan een feestdisch zijt gezeten. Onder de gasten is een hoogleeraar in de logica. Hij zal een dronk uitbrengen, verrijst van zijn zetel en begint, zoo logisch mogelijk zijn zinnen aan elkander voegend. De gasten zien wat vreemd op, doch denken bij zichzelf, dat een weinig logica voor de afwisseling niet onaardig is. Ondertusschen gaat de spreker maar steeds op denzelfden toon door. De gasten worden ongeduldig, zij snakken naar het eind, dat maar niet komen wil, en als dat er is voelen zij zich verruimd, wanneer een vroolijke Frans het sein geeft tot het aanheffen van een onzinnig lied.

Nu hadden wij hier den hoogleeraar op het feest van H. M. voortdurend aan het woord. Hij was begonnen aan de Weesperpoort, en kwam pas aan het eind van zijn toost, toen de stoet den Dam bereikt had. De verscheidenheid was afwezig en kon dus niet behagen.

Amsterdam is bij velerlei gelegenheden, sinds de 16e eeuw, versierd geweest. Dikwijls waren die versieringen fraai, zooals uit de afbeeldingen er van, die bewaard bleven, blijkt. Vóór 1898 was men echter steeds gewoon, de versiering op eenige voorname punten te concentreeren. Welke schoone effecten daarmede verkregen konden worden, werd nog in 1879 en 1887 bewezen.

Doch veel andere voorbeelden kunnen worden aangehaald. In April van het jaar 1802 werd te Amsterdam de vrede van Amiens herdacht. De zeer bekwame Abraham van der Hart, Directeur der Stads-werken, was toen met de taak belast Amsterdam in feestgewaad te steken. Hij plaatste op den Dam een portiek met rijke trappen, beelden, obelisken en kolommen, dat des avonds met vetpotjes en festoenen van Venetiaansche ballons verlicht werd en dat, in verband met de verlichting van het raadhuis (nu Paleis) een rijk effect moet opgeleverd hebben.

De kruising van de Plantage Middenlaan en Kerklaan werd van een paviljoen voorzien. Lichtkronen hingen daarvan af en lichtende boompjes omgaven het. Verder werden versierd en verlicht: de waag op de Botermarkt (reeds afgebroken), het Koningsplein, het Kattenburgerplein, het Haarlemmerplein, de Hoogesluis en verscheidene bruggen.

Van der Hart heeft later nog dikwijls gelegenheid

gehad, zijn talenten als stadsversierder te toonen. Den 9 October 1811 deed Napoleon zijn intocht binnen Amsterdam. De geestdrift der menigte ontbrak toen; gehuurde menschen moesten den Keizer toejuichen. Maar van de versiering, op hoog bevel uitgevoerd, was veel werk gemaakt.

In de Diemermeer, waar der stede gebied toen begon, stond een eerepoort, de Muiderpoort was versierd, in de Plantage was een tempel opgericht, de Blauwbrug en de Reguliersbreestraat waren versierd, terwijl voor het Stadhuis (toen nog geen paleis genoemd, ofschoon het daarvoor dienst deed) een zeer groote decoratie was opgesteld. De decoratie omvatte ook de bruggen, die de Keizer op zijn intocht voorbijkwam. Bijzonder veel werk was gemaakt van de Hoogesluis. Daar de hertog van Plaisance op de Heerengracht bij de Brouwersgracht woonde, was op de Heerengracht een prachtige fontein geplaatst.

De stad bood Napoleon een bal aan in Felix Meritis, waar nu de drukpersen snorren. Ook dit gebouw was door Van der Hart voor die gelegenheid versierd.

Amsterdam moet er bij deze gelegenheid fraai hebben uitgezien, althans naar de afbeeldingen te oordeelen. De intochtsweg was op zijn voornaamste punten schitterend gedecoreerd. Maar had Napoleon de hulde ontvangen, die negentig jaar later Wilhelmina ten deel zou vallen, hij had zeker gaarne met de sobere „rationeele" masten genoegen genomen.

Het jaar 1816 kenmerkte zich door de schitterende feesten ter eere van den Prins van Oranje en zijn gemalin Anna Paulowna van Rusland, die op 21 Februari te St. Petersburg in het huwelijk waren getreden. De intocht vond echter pas plaats den 19 September van dat jaar.

Men had bij deze gelegenheid voor de versiering gebruik gemaakt van de stukken, die nog uit den Franschen tijd over waren. De toestand van de stadskas verbood het maken van groote kosten. Maar de hulde, die de grootvader van onze Koningin, de held van Quatre-Bras, ontving, zal hem ruimschoots schadeloos hebben gesteld.

Toch was de versiering nog rijk genoeg. Op het tegenwoordig Thorbeckeplein was de „tempel van het huwelijksgeluk" geplaatst, die in 1810 bij gelegenheid, dat Napoleon hertrouwde, had dienst gedaan. Een allegorische voorstelling vormde een decoratie van den Dam. Ook de bruggen had men met velerlei zinnebeelden getooid.

De teekeningen dezer versieringen, in potlood, met enkele tinten aangewasschen, behooren tot het beste wat Van der Hart, die ditzelfde jaar overleed, gemaakt heeft.

Men ziet, dat bij al deze gelegenheden een gelijkmatig versieren van den intochtsweg of van een bepaald stadsdeel niet heeft plaats gevonden. Van der Hart concentreerde zijn effect steeds op bepaalde punten en zorgde voor de noodige afwisseling. Hij hield er ook van, aan iedere versiering een zinnebeeldige beteekenis te geven, die hij, waar dit noodig was, door een opschrift verduidelijkte. Hoe groot zijn vindingrijkheid was blijkt pas, als men zijn ontwerpen bezichtigt. Nooit liet zijn fantaisie hem in den steek. Zij vloeide zoo mild, dat hij dikwijls voor eene versiering verscheidene varianten maakte, die als het ware spelenderwijs onder zijn teekenstift te voorschijn kwamen.

Slechts zeer weinige versierders van onzen tijd zouden Van der Hart nabij kunnen komen. Doch men ziet uit de *„Kroniek"*, dat de meeningen verschillen.

TENTOONSTELLINGEN.

ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN EN TECHNISCHE WETENSCHAPPEN, TE ROTTERDAM.

1851—1901.

Rotterdam, 12 Maart 1901.

M.,

Het vijftigjarig bestaan der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam zal, ingevolge besluit der Algemeene Vergadering van 18 Februari j.l., o. a. gevierd worden door het houden eener Tentoonstelling van werk vervaardigd of ontworpen door hare leden, oud-leerlingen en leerlingen.

Het doel is, een beeld te geven van hetgeen de Academie op het verschillend gebied harer werkzaamheid heeft gepraesteerd.

Overtuigd, dat dit voornemen bij allen, die daarvoor in de terme nvallen, bijval en steun zal vinden, vertrouwt het Bestuur, dat inzonderheid van hen, die hunne opleiding geheel of ten deele aan onze inrichting ontvingen, zeer velen mede zullen werken een schitterend getuigenis te geven van de beteekenis onzer Academie voor de Vaderlandsche „Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen".

Wij vragen niet uitdrukkelijk *nieuw* werk, — wij vragen van ieder zijn *beste* werk: van den bouwkundige het project voor een belangrijk bouwwerk; van den kunstnijvere eene ontwerp-teekening of — waar dit er zich toe leent — een uitgevoerd werkstuk; van den schilder, aquarellist of beeldhouwer een der voortreffelijkste producten van zijn talent.

Indien U bereid mocht zijn tot het welslagen dezer tentoonstelling mede te werken, noodigen wij U uit daarvan door invulling en inzending van het hiernevensgaand biljet vóór 15 April e. k., te doen blijken. Na dien datum zullen wij spoedig nadere bijzonderheden bekend maken. Waarschijnlijk zal de tentoonstelling in de eerste helft van Juli in het gebouw der Academie gehouden worden.

Ten slotte nog een verzoek: het is ons onmogelijk deze oproeping aan allen, die daarvoor in aanmerking komen, te doen toekomen; het zou ons dus aangenaam zijn zoo Gij in Uwen kring tot deelneming aan deze tentoonstelling zoudt willen opwekken en ons de namen en adressen opgeven van oud-leerlingen, die deze circulaire nog niet ontvingen.

Hoogachtend,

Het Bestuur der Academie v. B. K. en T. W. te Rotterdam,

J. HUDIG,
President.

MR. P. BAELDE,
Secretaris.

Gaarne voldoen wij aan het verzoek van het bestuur bovengenoemd, om bovenstaande circulaire in ons blad op te nemen en daarbij te vermelden, dat exemplaren daarvan te verkrijgen zijn aan het gebouw der Academie, Coolvest, en op schriftelijke aanvrage bij den secretaris, Scheepmakershaven 33. [RED.]

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Vergadering op Maandag 4 Maart 1901.

Na voorlezing en goedkeuring van de notulen deelt de vice-voorzitter mede:

1o. dat de verdeeling der functiën in het bestuur is als volgt: de heeren P. v. d. Wint, W. A. Hof, D. Bekkering, P. Switters, A. Jansen en J. A. Huisinga, respectievelijk voorzitter, vice-voorzitter, 1e secretaris, 2e secretaris, penningmeester, 1e bibliothecaris en 2e bibliothecaris;

2o. dat er 19 antwoorden zijn ingekomen op de prijsvraag (het ontwerpen, enz. van vijf arbeiderswoningen).

Voor den heer A Janssen, die bedankt heeft, wordt tot lid van de jury bij de bovengenoemde prijsvraag benoemd de heer A. Th. van Elmpt.

Daarna komt de heer Van de Wint ter vergadering, die den voorzitterszetel inneemt met het uitspreken van eene korte rede, waarin hij aandringt op de onderlinge samenwerking van het bestuur en de leden, waardoor de vereeniging zoo zeer kan gebaat worden. Na een woord van dank aan den heer Kruizinga voor het waarnemen van het voorzitterschap worden tot leden der commissie voor de regeling der a.s feestelijke vergadering gekozen de heeren: A. Janssen, P. H. Dopheide en P. Switters.

Uit de drie door het Bestuur opgegeven onderwerpen voor eene nieuwe prijsvraag, waarvan door de leden geen wordt toegevoegd, wordt genomen: het ontwerpen van een inoodor.

Tot lid van de commissie van waterbouwkunde wordt, wegens bedanken van den heer Schreuder, benoemd de heer J. N. Kruizinga. Uit de vragenbus komen de volgende vragen:

1o. Wat is Rabitzwerk? Wat is er van dit materiaal bekend?

2o. Op welke manier is het mogelijk, om in de stad Groningen in eene behuizinge een watercloset te plaatsen met inachtneming der plaatselijke politieverordening; is dit echter niet mogelijk, op welke wijze is dan tot eene oplossing te geraken, die het minst kostbaar en 't meest aannemelijk is voor beide partijen gemeentebestuur en particulier.

Een levendige discussie ontspon zich naar aanleiding van de laatste, hooget belangrijke vraag. Voor de beantwoording ervan wordt eene afzonderlijke commissie aangewezen, bestaande uit de heeren A. Th. van Elmpt, A. Jansen (opzichter), A. Janssen (architect), K. Hoekzema, W. A. Hof en den Voorzitter. Het resultaat van het rapport zal zijn, een adres aan den Gemeenteraad te richten.

Op voorstel van den heer A. Jansen zullen op de feestelijke vergadering eenige in het archief aanwezig zijnde photographieën van oude gebouwen van Friesland verloot worden. Een tweede voorstel, om tot de April-vergadering te wachten met het uitbrengen van het rapport over de prijsvraag (arbeiderswoningen), om over de ingekomen ontwerpen van gedachten te wisselen en het rapport, zoo noodig, te verbeteren of aan te vullen, wordt door den Voorzitter en eenige leden bestreden op gronden, waarmede de aanwezigen instemmen. De vergadering, opgeluisterd door eene collectie prachtige photographieën van de St. Janskerk te 's Hertogenbosch, wordt daarna gesloten.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Vergadering van Woensdag 6 Maart 1901.

In deze vergadering hield de heer F. Zwollo, te Amsterdam, eene voordracht over „kunstmetaaldrijfwerk". Spreker wilde geen uitvoerig historisch overzicht over deze kunst geven, doch alleen releveeren dat zij met eere genoemd wordt in de alleroudste geschriften, en blijkbaar beoefend werd om het aanzijn te geven aan kostbare kunstvoorwerpen, die, 't zij als geschenken voor hooggeplaatste personen, 't zij voor actueel gebruik bestemd waren, 't geen echter niet wegneemt dat zij, hoewel in eenvoudigen vorm, werd toegepast op voorwerpen van dagelijksch gebruik, waaraan zij daardoor eene eigendommelijke charme verleende. China en Indië vooral blijken eeuwen geleden reeds kunstvoorwerpen van hooge artistieke waarde en van eene uiterst ontwikkelde techniek geleverd te hebben, die eerst in latere eeuwen in 't westen bekend en gewaardeerd geworden een stoot gegeven hebben tot het wederopleven van de drijfkunst, die langzamerhand in verval geraakt was. Even als bij zoovele andere uitingen der kunstnijverheid is het ook hier de machinale enkel en alleen op winst en niet ter voldoening aan een behoefte gebaseerde productie van metalen voorwerpen, die den zin en de liefde voor goede handenarbeid verstompte en eene ruime invloedspheer aan de mode opende, die verderfelijk op den smaak moest werken. John Ruskin over dezen invloed sprekende, zegt niet onaangenaardig, dat een jonggetrouwd welgesteld paar van den huidigen tijd met zekeren weerzin het in de familie van ouder op ouder overgegane goede tafelzilver beschouwt, en bij erving liets liever doet dan dat ouderwetsche goed direct te laten smelten en er een modieus stel doch zonder eenige kunstwaarde voor in de plaats te nemen. Metalen kunstvoorwerpen worden gemaakt om te blijven bestaan, moeten dat karakter hebben en als zoodanig beschouwd en dus bewaard worden.

De natuur alleen smelt bij elke zonsondergang haar goud om het bij elke morgenstond weer opnieuw voor hare kunstwerken te gebruiken, maar die weelde kan de mensch zich niet veroorloven. Opmerkelijk is het, zegt spreker, dat zoovele kunstenaars die, 't zij in bouw-, schilder- of beeldhouwkunst wonderen hebben gewrocht, oorspronkelijk de goudsmidskunst beoefenden of bij goudsmeden in de leer waren, en noemde als zoodanig Francia, Ghirlandajo, Ferraggio, Lorenzo Ghiberti, Michel Angelo, Benvenuto Cellini en anderen. Het bewerken van het metaal geeft een zekere vastheid aan de hand, het schept den zin voor zuiverheid, nauwkeurigheid en gevoeligheid bij den arbeid en dwingt tot geduld en volharding. Bekend is ook de voorliefde van Rembrandt tot het schilderen van metaalwerken, waaruit zijn waardeering en bewondering voor die kunst spreekt.

Wat Nederland betreft, kan het roemen op Paulus van Vianen die in de 17de eeuw werkte en wiens drijfwerken eene wereldberoemdheid bezitten. Langzamerhand, zegt spreker, komt er wel wat meer belangstelling in de drijfkunst, maar de uit de hand met liefde en kunstvaardigheid gemaakte voorwerpen worden uit den aard der zaak te duur om tot gemeen goed te worden en de goedkoopere, wel uit de hand maar eenvoudig bewerkte voorwerpen, leggen het in den smaak van 't publiek af tegen het goedkoope, slecht bewerkte, kunstlooze en prookerige fabriekswerk.

Na deze korte inleiding gaf spreker eene duidelijke verklaring van de wijze van werken om uit eene vlakke plaat voorwerpen a's schotels, pullen, vazen enz. te maken, en wees op de voorzorgen die genomen moeten worden om het scheuren en breken te voorkomen bij de bewerking, waarbij alleen een langdurige, moeizame en oplettende arbeid de gewenschte routine kan geven. Hij besprak de verschillende gereedschappen als hamers, ponsen, snaarijzers en hun gebruik en de decoratieve resultaten, die met die eenvoudige werktuigen zonder meer te verkrijgen zijn, om ten slotte een woord te wijden aan het inlegren met andere metalen, het polijsten en ciseleeren. Een prachtige door spreker vervaardigde collectie voorwerpen in geel koper, tombak en zilver, als schotels, kaartencoupes, vazen, sorvetringen, broche's, sleutelplaatjes, gespen enz., lichtte het besprokene toe en getuigde van de veelzijdigheid der toepassing van metaaldrijfwerk en van den kunstenaar die ze schiep.

Een hartelijk woord van dank, waarmede de vergadering instemde, beloonde spreker voor zijne interessante voordracht.

Hierna verkreeg de heer Henri Huinck het woord om eenige toelichtingen te geven bij het door hem tentoongestelde nieuwe fabrikaat: „glassteen" waarvan hij de voortreffelijke eigenschappen, vooral als vloermateriaal en als treden voor trappen enz. in 't licht stelde, en de fabrikatie besprak.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— Donderdag, 7 dezer, heeft de Parijsche Gemeenteraad bezit genomen van het „Petit Palais" in de Champs Elysées dat aan de stad is afgestaan in ruil voor het paviljoen dat zij terzelfder plaatse vroeger bezat en dat voor de tentoonstelling heeft moeten wijken. De inbezitneming geschiedde op feestelijke wijze met een concert, voorafgegaan door een rede van den voorzitter van den Raad den heer Grébauval, die, na hulde te hebben gebracht aan de sierlijkheid van het nieuwe gebouw, zijn genoegen te kennen gaf dat Parijs daar nu een schat van kunstwerken in het volle licht zal kunnen stellen die thans in bergplaatsen zijn weggestopt.

— Te Weenen is de vorige week een tentoonstelling geopend van werken van en afbeeldingen naar den beroemden Japanschen schilder Hokusai, die in het eind der vorige eeuw geleefd heeft en in de kunst van zijn land de realistische richting had ingeslagen. De catalogus omvat 630 nummers.

— Een geleerde heeft in opdracht van het Koninklijk Instituut te Venetië op Kreta onderzoekingen gedaan naar sporen van de Venetiaansche heerschappij over het eiland van Minos (1204—1699). Hij heeft vele overblijfselen van paleizen, kerken en andere gebouwen gevonden en deze beschreven en gedeeltelijk gefotografeerd. Zijn werk is door het Institute Veneto uitgegeven.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's GRAVENHAGE. **Met 1 Maart is aan het Departement van waterstaat een afdeeling „Spoorwegen" opgericht, waarvan de samenstelling is als volgt: adminis rateur, chef der afdeeling spoorwegen: mr. J. C. de Marez Oyens; referendaris: jhr. E. van Citters; hoofdcommiezen: F. D. de Monté ver Loren, B. de Jong, civiel-ingenieur; commies: J. G. van der Mark; adjunct-commiezen: J. C. B Boucher, J. W. Duymaer van Twist, L. Slagter, mr. J. C. A. Everwijn, P. E. van Heenekeler, civiel-ingeneur.**

(Ing.)

— Victor de Stuers gaf in „De Nieuwste Courant, een gelegenheidsuitgave van het Genootschap *Pulchri Studio*, de volgende pittige bijdrage:

„Zijn wij de schatten wel waard, die wij bezitten?

Een onzer musea bergt een verzameling teekeningen van Michel Angelo, rijker dan die van eenig Museum ter wereld, als men de collectie te Florence uitzondert. Het zijn studiën voor de werken van den grooten meester, zoowel voor zijn schilderwerken, als voor zijn sculpturen en gebouwen, en zij schetsen als het ware de geheele loopbaan van den kunstenaar; al zijn hoofdwerken, van de badende krijgers in den Pisaanschen oorlog, tot het gewelf der Sixtijnsche Kapel, het Laatste Oordeel en de graven der Medici toe, vindt men vertegenwoordigd in deze 25 studies.

Welnu, deze schat lag daar onbekend. Niemand, zelfs niet de Conservator, heeft zich ooit de moeite gegeven, zij het met een enkel woord, in eenig tijdschrift, de aandacht van het publiek daarop te vestigen!

Toen de geheele artistieke wereld in 1875 het Eeuwfeest van Michel Angelo vierde, bij welke gelegenheid een menigte geschriften en studiën over den kunstenaar verschenen, en daaronder verschillende groote monografieën, waarin de uitkomsten van jarenlange onderzoekingen en al wat omtrent den grooten man bekend was, beerge hreven was, ... werd er geen stom woord vernomen over den zoo gewichtigen schat in Nederland aanwezig.

„Si dorme in questo passo",
„Men slaapt in dat land",

heeft terecht een Italiaan ons, jaren geleden, verweten.

Thans mogen wij als Nederlanders blozen, doch als kunstminnaars ons verheugen: de schat is aan het licht gebracht.

In 1898, bij gelegenheid van het te Amsterdam gehouden kunsthistorisch congres, ontdekten eenige vreemde geleerden het bestaan der collectie; Adolf Bayersdorfer was er van opgetogen en wist den bekenden schrijver en maecenas, Frédéric de Marcuard uit Bern, een der directeuren van het kunsthistorisch instituut te Florence, te bewegen, de verzameling uit te geven. Waar Holland 110 jaren stilzat, heeft deze man in twee jaren tijds op eigen kosten en op voortreffelijke wijze al de teekeningen in uitmuntende facsimile's met een heldere en sobere toelichting gepubliceerd.

De reproducties in het te München verschenen prachtige folioboek zijn vervaardigd door Emrik en Binger te Haarlem, alsof men wilde doen uitkomen, dat wij wel in staat zijn, goed werk te leveren, maar te vadsig om het op touw te zetten.

Nu rest mij nog te zeggen waar de origineelen verborgen zijn. Te Haarlem, in Teyler's Museum.

Zijn wij de schatten wel waard, die wij bezitten?"

HAARLEM. De rotonde van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem werd gedurende eenige dagen ter beschikking gesteld van de Finsche vereeniging van de Vrienden van den Handarbeid, ten einde eene tentoonstelling te organiseeren van producten der Huis-industrie zoonts die in Finland wordt uitgeoefend.

Door deze Tentoonstelling zal men een overzicht krijgen van de verschillende voorwerpen, die onder deze rubriek kunnen worden gerangschikt, terwijl zij tevens voor ons land, alwaar de belangstelling voor de ontwikkeling der huisvlijtindustrie begint te ontwaken, nuttige wenken zal bevatten.

Gedurende een groot deel van het jaar is Finland met sneeuw en ijs bedekt en kan de landelijke bevolking het veld niet bewerken. Gezellig zit dan gedurende de lange, donkere avonden het gezin rond het open haardvuur geschaard, de mannen houden zich onledig met het maken van buitenad en allerlei landbouwgereedschappen terwijl de vrouwen en kinderen van eigen verbouwd en gekleurd vlas, hennep als ook van de wol hunner schapen, vloer- en wandtapijten, kleedingstukken, gordijnen en meer dergelijke goederen vervaardigen. De huisvlijt heeft dan ook in Finland eene hooge trap van ontwikkeling bereikt. Duizende vlijtige handen zijn aan het werk om het materiaal, dat de natuur aanbiedt tot een nuttig voorwerp te vervormen, en getuigen van de levenskracht, van dit thans zoo zwaar beproefde volk, dat het land der duizende meren bewoont, van welks schoonheid eene uitgebreide verzameling photographien eenig denkbeeld geeft.

Op de tentoonstelling zullen aanwezig zijn Frau Consul Bilming met eene Finsche jonge dame, die zich beide met groote bereidwilligheid steeds beschikbaar stellen om inlichtingen omtrent de Vereeniging en de tentoongestelde voorwerpen te geven.

NIJMEGEN. Alhier is overleden in den ouderdom van 53 jaren de heer A. Th. L. Rouwenhorst Mulder, civiel-ingenieur, ridder in de Japansche orde van de Rijzende Zon en van de Leopoldsorde. Onder zijn leiding is gebouwd het Nederlandsch Handelsetablissement te Port-Said. De overledene was 12 jaren in Japan werkzaam als hoofd-ingenieur van openbare werken.

TIEL. De heeren J. A. Heuff, G. Post en mr. W. J. Besier alhier, hebben zich met eenige heeren buiten de stad tot een voorloopige commissie vereenigd, tot het stichten van eene Oudheidkamer voor Tiel en omstreken. Behalve stukken van historische waarde zullen in die verzameling ook opgenomen worden documenten, die betrekking hebben op kunstnijverheid, geschiedenis en ontwikkeling van het ambachtswezen, kortom, al datgene wat met den gang der beschaving in verband staat. Reeds heeft de commissie de noodige stappen gedaan tot het verkrijgen van een geschikt lokaal om de door haar bijeengebrachte en nog bijeen te brengen voorwerpen te bewaren. Velen, die met het plan zijn ingenomen, hebben hun medewerking en geldelijken steun toegezegd en vanwege het Spaarbankbestuur is dezer dagen eene subsidie beschikbaar gesteld.

PERSONALIA.

— Door den Minister van Binnenlandsche Zaken is met ingang van 16 Maart 1901 aan G. Versteeg, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als assistent voor de schoone bouwkunde aan de Polytechnische School te Delft, en is, voor het tijdvak van 16 Maart 1901 tot en met 31 Augustus d. a. v. als zoodanig benoemd S. Snuyf Jzn., candidaat civiel- en bouwkundig ingenieur aldaar.

— Bij Koninklijk besluit van 8 Maart is aan C. Spoon Az. en T. Heyblom, op hun verzoek, met ingang van 1 Juni 1901, eervol ontslag verleend als opzichter 1e kl. van den Rijkswaterstaat.

— Gedeputeerde Staten hebben aan den heer S. Bouma op zijn verzoek eervol ontslag verleend als adjunct-ingenieur van den Provincialen Waterstaat in Drenthe, met ingang van 1 April a. s., en met ingang van dien datum benoemd tot tijdelijk opzichter van den Prov. Waterstaat den heer L. Weber, opzichter der gemeentewerken te Leeuwarden, op een belooning van ƒ 80 per maand.

— De heer M. Dittrich is eervol uit zijn betrekking ontslagen van buitengewoon opziener 1e kl. bij den dienst van het mijnwezen in Nederl.-Indië.

— De heer D. van Aste van Zijl alhier is benoemd tot buitengewoon opzichter bij de Rijkswegen in Overijsel.

— De heer D. L. Jonker, electrotechnisch-ingenieur te Arnhem, is als zoodanig benoemd bij de firma Siemens en Halske te Berlijn.

— Bij de fabrieken voor gas en electriciteit der gemeente Rotterdam is benoemd de heer M. J. van der Harst, uitgezet hoofdopzichter bij de Zuid-Afrik. Spoorweg-maatschappij.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Technisch Teekenaar P. G. voor het technische vak, schetsen en teekenen, opzicht en controle. Practische ervaring en talenkennis strekt tot aanbeveling. Fr. br. onder No. 11997 aan het bureau van het Algem. Adv. blad, 's-Gravenhage.

— Teekenaar goed op de hoogte met burgerl. en waterbouwk. detailleeren en berekeningen. Br. onder No. 11946 aan het bureau van het Algem. Adv. blad, 's-Gravenhage.

— Bouwkundige Opzichter bij de gemeentewerken te Middelburg tegen 15 April, bij den bouw van gemeentescholen. Salaris 70 à ƒ 80 per maand. Br., ook met opgaaf, waar vóór 22 Maart inform. kunnen genomen worden, bij den gem.-bouwmeester aldaar.

— Bouwkundig Opzichter bij den bouw van gemeentescholen. Salaris ƒ 70 à ƒ 80 per maand. Brieven vóór 22 Maart aan den gemeente-bouwmeester te Middelburg. (*Zie advert. in dit No.*)

— Ingenieur werktuigkundig, of bekwaam constructeur, de technische leiding op zich kunnende nemen met vooruitzicht op deelgenoot. Brieven franco, onder No. 5782, „N. Rott. Crt."

— Opzichter door het gemeentebestuur van Ouder-Amstel tegen 1 April, bij den bouw eener ambtswoning voor den burgemeester, minstens gedurende 4 maanden. Salaris ƒ 70 per maand. Spoedig schriftelijke aanmelding bij den burgemeester.

— Bouwkundig Opzichter voor tijdelijk. Salaris ƒ 60 per maand. Br., onder lett. C, aan E. Broekhuis, agent *A. v. d. D.*, Hengelo (O.).

— Electro-technisch-Ingenieur, spoedig voor het dagelijksch toezicht en de administratie van een electrische gemeenteverlichting. Aanb., onder lett. RC, Bureau van de „Ingenieur".

BERICHT.

In verband met de vervroegde uitgave van ons Blad maken wij belanghebbenden er op opmerkzaam, dat opgaven voor Advertentiën, Uitslagen van Aanbestedingen, enz. uiterlijk den Vrijdags voormiddags aan het Bureau bezorgd moeten zijn, om nog geplaatst te kunnen worden.

De Directie.

Ten einde te kunnen nagaan of de door ons genomen maatregel van vervroegde uitgave van „De Opmerker" doel treft, zal het, wanneer er eventueel abonnés zijn, aan wien het blad toch niet des Zaterdags, maar eerst des Maandags bezorgd wordt, ons aangenaam zijn daarvan mededeeling te ontvangen.

De Administratie.

Wegens plaatsgebrek moesten verscheidene stukken o. a. de laatst ingekomen verslagen van Vergaderingen, alsmede eenige uitslagen van aanbestedingen tot het volgend nummer blijven liggen. (*Red.*)

DIENSTAANBIEDINGEN.

(Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden, ten gerieve van heeren geabonneerden, tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.)

— Iemand, op de hoogte van het bouwkundig teekenen, zoekt plaatsing. Hoog salaris geen vereischte. Br. fr. motto „Bouwkunde" bureau „Prov. Gron. Courant" te Groningen. (*Zie advert. in dit no.*) (2)

— Een opzichter-teekenaar der Nederl. Zuid-Afrik. Spoorweg-Maatschappij, 30 jaar, zoekt eene werkkring als opzichter of als teekenaar; tot voor 1896 gewerkt als opzichter bij waterstaats en burgerlijke bouwwerken hier-te-lande. (3)

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING, WETERINGSCHANS 37, AMSTERDAM.

2 Bouwk. teek., 20 en 22 j., ongeh., ƒ 70 en ƒ 70.
1 Bouwk. opz., 21 j., ongeh., ƒ 70.
11 Opz.-teek., 21, 22, 23, 24, 27, 28 en 30 j., ongeh., 30, 26, 36 en 39 j., geh., ƒ 60, ƒ 50, ƒ 70, ± ƒ 75, ± ƒ 75, ± ƒ 85, ƒ 100, ƒ 90 á ƒ 100, ƒ 90, ƒ 90 en ƒ 90.
1 Mach.-teek., 22 j., ongeh., ƒ 70

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

36ste JAARGANG N°. 12. ZATERDAG, 23 Maart 1901.

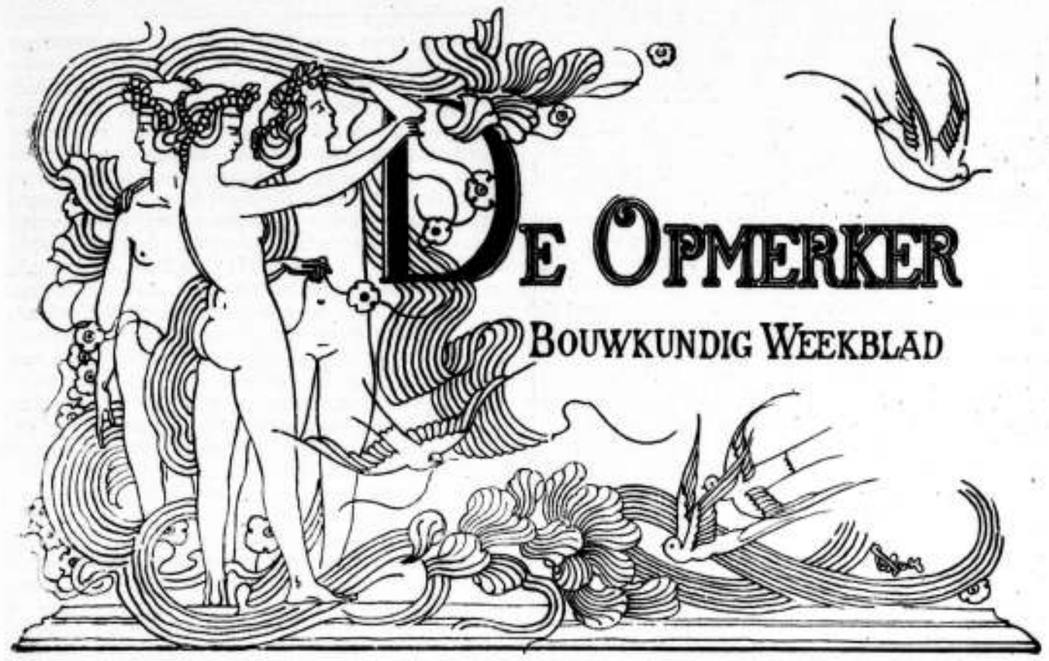

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ 5.—; voor België ƒ 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

BLADZIJDEN UIT DE GESCHIEDENIS VAN HET AANNEMEN.

Er is in dit blad herhaalde malen over de geschiedenis der bouwkunst gesproken. Maar op de geschiedenis van de aanemers en hun bedrijf, zonder welke men tegenwoordig bouwen onmogelijk acht, viel tot dusverre geen licht.

De aannemers hebben het te druk, om onderzoekingen op historisch gebied te doen. Wanneer men hen zou vragen, wanneer de eerste aannemer optrad, dan zouden zij mogelijk in de grootste ernst ten antwoord geven, dat zij dit niet weten, doch dat zij veronderstellen, dat reeds in de vroegste oudheid aannemers moeten hebben bestaan.

En al moge het vreemd schijnen, zij hebben gelijk; want als men onder aanbesteden slechts verstaat de overeenkomst, waarbij de eene persoon op zich neemt voor een tweeden tegen een bepaalden prijs iets te maken of te leveren, dan ziet men, dat zulke overeenkomsten reeds in de middeleeuwen gesloten werden.

De aanteekeningen van kerkmeesteren der St. Bavokerk te Haarlem, die van 1400 tot 1570 loopen, bewijzen dit, en het zal niet moeielijk vallen, ook uit andere bescheiden het bestaan van aannemers in de middeleeuwen aan te toonen.

Wij vinden in die aanteekeningen vermeld, dat in 1535 Meester Jacob een gewelf heeft „anghenomen". In 1487 wordt het volgende aangetroffen: „Opten laesten dach van Augusto soe hebben wi kerckmeesteren bestect Mouryn Symonsz. ende Claes Symonsz ghebroederen twee panden", waaronder verstaan moet worden twee altaarluiken. Jan Dirksz en Hendrik de Haas namen op 4 November 1496 aan het maken van het „harnes", dat zijn de traceeringen van vijf vensters. De aanneemsom beliep „26 Rijnsche guldens en zes ponden kaarssen".

Al deze aanbestedingen hebben evenwel slechts betrekking op kleine onderdeelen van het geheel. In den tijd der gilden was een andere wijze van handelen niet mogelijk. Al van ouds vond het aanbesieden in herbergen plaats. De doopkapel der St. Bavokerk zou in 1426 voorzien worden van het ijzeren hek, dat haar nog op het oogenblik afsluit. Men besteedde het aan; bij die gelegenheid werd in de herberg van Lauwereys Jansen „verdroncken" voor zes stuivers en drie penningen.

Het blijkt uit de aanteekeningen niet, of men aan verschillende meesters prijs vroeg, alvorens tot de besteding over te gaan. Maar het is niet waarschijnlijk, immers in den gildentijd gold concurrentie als iets ongeoorloofds.

De stadsbesturen maakten strenge bepalingen, om ieder gildebroeder in zijn eigen ambacht tegen concurrentie van andere gildebroeders te beschermen. Maar daarenboven bestonden keuren ter bescherming van de gilden tegen elkander. Zoo bepaalde de regeering van Amsterdam den 21 Mei 1524: „een timmerman en sal niet mogen aennemen een huys te timmeren ende metselen, noch een metselaer en sal niet mogen aennemen een huys te metselen ende timmeren". In 1626, den 14 Januari ordonneerden de Heeren Schout, Burgemeesteren en Schepenen van Amsterdam, „dat ider Ghildebroeder van de twee respective gilden der Timmerluyden en Metselaren sal moeten blyven by zyns ambachts werck: te weten, de Metselaers by 't metselen ende de Timmerluyden by 't timmeren, sonder dat een Gildebroeder van 't eene gilde in 't werck van een Gildebroeder van 't ander Gilde sal mogen treden, nochte 't selve besteden, nochte aennemen".

Het is te begrijpen, dat, zoo lang de gilden bestonden, van aannemen, in den zin der „entre-prise géné-

rale" geen sprake kon zijn. Alles werd in eigen beheer gemaakt. Bij eenigszins belangrijke werken kocht, wie bouwen liet, de materialen. De arbeid werd door de verschillende gilden verricht. Het was zelfs niet veroorloofd, de gildebroeders onderling te laten concurreeren. Arbeidsloon en werktijd waren door het stadsbestuur vastgesteld en het gild regelde de winst, die een gildebroeder mocht maken.

De steden hadden hun eigen bazen en werklieden, die aan de vereischten, voor de opneming in de gilden gesteld, voldoen moesten. Door dit personeel werden alle werken, die men ondernam, uitgevoerd.

In de tweede helft der 18e eeuw begint evenwel de ondergang der gilden. Op voordracht van Turgot had Lodewijk XVI ze in Frankrijk bij edikt van Februari 1776 afgeschaft. En ofschoon ze, in gewijzigden vorm, kort daarna weer hersteld werden, bleven zij een kwijnend bestaan voeren, totdat de Koning, den 2 Maart 1791, bepaalde, dat voortaan ieder het ambacht mocht uitoefenen, dat hem goed dacht. Sedert verdwenen de gilden in Frankrijk voorgoed.

Dat de Fransche denkbeelden in ons vaderland instemming vonden, weet ieder. In den patriottentijd streed men hier zoowel tegen de gilden als tegen het eigen beheer. Het duurde wel tot 1798, eer de gilden werden afgeschaft, doch wij zien reeds veel vroeger, hoe de toestanden veranderen.

Toen de Thesaurieren van Amsterdam in 1772 Jacob Eduard de Witte als Directeur over de stadswerken aanstelden, gaven zij hem een instructie, waarin voorkomt, „hij zal moeten nagaan, of de werken, die bij de hand zullen worden genomen, ook van die natuur zijn, dat dezelve tot meerder voordeel zouden kunnen worden aanbesteed."

Deze Directeur schijnt van aanbesteding afkeerig te zijn geweest, daar hij haar niet voorstelde. In 1777 kwam Abraham van der Hart in zijn plaats, en ook deze hield aan eigen beheer vast. Doch hij werd tot het houden ener aanbesteding genoodzaakt.

In 1780 zouden 107 nachtwachtshuisjes en 3080 lantaarnpalen geverfd worden. Als naar gewoonte maakte Van der Hart hiervan een „calculatie" alvorens hij door Thesaurieren gemachtigd werd, het werk in eigen beheer te doen verrichten. Deze raming ten beloope van *f* 1514 werd door Thesaurieren te hoog gevonden en zij schreven een openbare aanbesteding uit tegen 20 Juli 1780. Dit is de eerste van dien aard, welke het stadsbestuur van Amsterdam hield. Er was nogal liefhebberij. Tien biljetten kwamen in. Hoogste inschrijver was Albert van Dreesen voor *f* 1550, laagste Dirk Tollenaar voor *f* 800.

Het werk werd aan den minsten inschrijver gegund. Hij ging aan den arbeid, doch bleef reeds in November in gebreke, nadat hij *f* 200 op rekening ontvangen had. De Directeur liet hem ontbieden en Tollenaar, die aantoonde, dat hij reeds *f* 741 had uitgegeven, verzocht „uit hoofde van zijn ongelukkige omstandigheden, dat het Thesaurieren mocht behagen hem eenigermate tegemoet te komen". Van der Hart deed een goed woord voor den man, en Thesaurieren legden Tollenaar *f* 200 toe.

Daarop werd het werk in eigen beheer voor *f* 800 afgemaakt, zoodat de stad voor *f* 1200 haar nachtwachtshuisjes en lantaarnpalen geverfd kreeg. Doch Van der Hart merkte op, dat, daar Tollenaar *f* 341 in het werk liet zitten, dit feitelijk *f* 1541 gekost had en dus zijn raming overschreden was.

Het duurde tot 1789 eer weder een aanbesteding „publicq" plaats vond; zij werd gehouden den 15 October en betrof „het maken van zes cimente waterbakken, elk van 1000 tonnen inhoud". Er waren zes inschrijvers, die allen tot het metselaarsgilde behoorden. De hoogste inschrijver was J. van Os voor *f* 26.994, de laagste de firma Helmers & Zoon voor *f* 19.700, aan wie het werk gegund werd, zoodat wij mogen aannemen, dat de prijs overeenkwam met Van der Hart's „calculatie". Dit werk werd tot volkomen tevredenheid van den Directeur uitgevoerd. Bepaald was, dat de aannemers tot 1791 voor het werk moesten instaan. Helmers & Zoon verklaarden dit tot 1794 te willen doen. En toen in 1810 de firma Cazius zulk een bak bij de Muiderpoort had gemaakt met toepassing van een door haar uitgevonden nieuwe cementsoort, werd het werk van Helmers, waarbij tras was gebruikt, ter vergelijking opnieuw onderzocht en volkomen deugdelijk bevonden.

In de 18e eeuw vinden wij van geen aanbestedingen, door het stadsbestuur gehouden, meer gewag gemaakt. Van der Hart gaf aan eigen beheer, waarvoor de stad uitmuntend „geoutilleerd" was (om het leelijke bastaardwoord van den heer Blooker te gebruiken) de voorkeur. En daar in dien onrustigen tijd slechts onderhoudswerken werden uitgevoerd en niets van beteekenis werd gebouwd, is dit te begrijpen.

Tot 1810, toen Lodewijk Napoleon overhaast uit het Paviljoen te Haarlem vertrok en zijn kroon in den steek liet, bleef de toestand vrijwel als vroeger.

Maar in dit jaar komt er verandering. Holland maakte nu deel uit van Frankrijk, Amsterdam zou een garnizoen krijgen. Van der Hart werd met werk overladen. Hij kreeg als assistent Jan de Greef, die op kosten van den „Lammen Koning", hier zoo gezien, te Parijs bij Percier en Fontaine de bouwkunst geleerd had. Zijn hand, die zooveel overeenkomst heeft met het schrift van zijn in 1899 overleden zoon Bastiaan, ziet men nu in de stukken, die van Van der Hart uitgaan, dikwijls. En ook als het Fransche bestuur de rapporten van den Directeur, die niet veel Fransch scheen te kennen, vertaald verlangde te hebben, werd De Greef met die taak belast.

Aanvankelijk werd getracht, bestaande gebouwen voor kazernes geschikt te maken. Van der Hart maakte tal van plannen, die echter de goedkeuring van het „Comité Central" te Parijs niet konden verwerven. Dit lichaam, hetwelk het toezicht had over alle militaire gebouwen, die in het Fransche Keizerrijk toen gesticht werden, beoordeelde natuurlijk alles van een Fransch standpunt. Wel zond het af en toe een genieofficier hierheen, doch deze heeren gaven zich blijkbaar geen de minste moeite, om op de hoogte der plaatselijke toestanden te komen.

Zoo ontving Van der Hart, toen besloten was, een groote kazerne, welke Saint-Charles gedoopt zou worden, op de schans tusschen Muiderpoort en Funen te bouwen, zijn ontwerp, ter goedkeuring naar het „Comité" gezonden, terug, met de bemerking, dat de muren veel te licht waren. De heeren te Parijs hadden zich die van gebouwen steen gedacht. De „inspecteur-generaal" Jan Blanken Jzn. moest er bij te pas komen, om het „Comité" te overtuigen, dat meerdere zwaarte niet noodig was. Doch eerst toen „een twaalftal metselaars- en timmermansbazen" verklaard hadden, dat men hier nooit anders bouwde, en Van der Hart had berijferd, dat men *f* 28.000 zou moeten uitgeven, om het muurwerk met een halve steen te verzwaren, gaf het „Comité" toe.

De heeren te Parijs, waar de „entreprise générale" toen werd toegepast, wilden die ook door Van der Hart gevolgd hebben. De „entrepreneurs de travaux publics" maakten in Frankrijk uitmuntende zaken.

Napoleon deed overal vestingwerken veranderen of vernieuwen, militaire gebouwen stichten, en spaarde daarvoor geen geld. Zijn officieren, hoe groot hun dapperheid was, moesten als technici niet uit. Zij waren echter gewoon, op grooten voet te leven, en de „entrepreneurs" wisten hen daarvoor de middelen te verschaffen, en zich daarenboven, maar natuurlijk op hunne wijze, met de eigenlijke uitvoering bemoeien. Zoo maakten beide partijen goede zaken, en werd de „entreprise générale" onder het Keizerrijk een zeer populaire instelling.

Te Amsterdam was men daarvoor echter niet rijp. Van der Hart was een even bekwaam als nauwgezet technicus, maar al ware dit anders geweest, hij zou geen „aannemer van publieke werken" hebben kunnen vinden, daar die te Amsterdam onbekend waren.

Napoleon wilde, dat de kazerne zoo spoedig mogelijk gereed zou zijn. Daarom werd reeds met de fundeering begonnen, toen de schetsplattegrod was goedgekeurd. Het graaf- en heiwerk geschiedde in eigen beheer. Ook de kespen werden door de stad aangekocht. Het leggen der kespen werd echter 9 October 1810 aanbesteed. Er kwamen twaalf biljetten in. Het hoogst werd ingeschreven door J. Vogel voor 30 stuivers per kesp, het laagst door Willem Otto en H. Hendriks voor 7 stuivers. Een zoodanig verschil, *f* 1,15 per kesp, bewijst wel, dat het aannemen destijds pas in zijn prille jeugd was. De laagste inschrijvers kregen het werk, doch zij kwamen zich in Januari 1811 bij Van der Hart beklagen, dat zij met het geld niet uitgekomen waren. Hen werd daarop „*f* 100 toegelegt", en aan hun werkvolk *f* 87 gratificatie geschonken.

Op 30 October 1810 vond de aanbesteding van het metselwerk plaats; ook hier behoefde alleen voor de arbeidsloonen ingeschreven te worden. Het verhaal dezer aanbesteding laten wij in Van der Hart's eigen woorden volgen.

(Wordt vervolgd.)

HINDOE-RUÏNES IN NED.-O.-INDIË.

De belangstelling in de Boeddhistische monumenten in Ned.-O.-Indië, en wel in het bijzonder in die welke gelegen zijn op de hoogvlakten van Java, schijnt den laatsten tijd zeer toe te nemen. Een gelukkig verschijnsel acht ik dit: omdat daardoor de belangstelling voor Indië in het algemeen misschien ook wat grooter zal worden, en verder omdat deze belangstelling wellicht er toe kan leiden, dat van particuliere zijde ernstig er over nagedacht zal worden om deze bouwwerken te gaan onderzoeken.

Toch komt het mij voor, dat van de zijde der tegenwoordige regeering niet veel medewerking te wachten is. Deze is er op uit het bestuur in Indië zoo zuinig mogelijk in te richten, en zal dus voor buitengewone uitgaven niet veel geld beschikbaar stellen.

De heer E. von Saher heeft met zijn werk: „De versierende kunsten in Ned.-O.-Indië" en met de reproducties der Boeddhistische kunstwerken van Java, op de laatste Parijsche tentoonstelling, niet alleen vele Nederlanders, maar ook vele vreemdeingen tot meerdere belangstelling voor deze zoo schoone uitgestorven kunst opgewekt.

Laat ons Nederlanders in deze nu niet weer te langzaam wezen. Wij loopen anders kans, dat buitenlanders ons het werk uit de handen zullen nemen, wat zeker zeer te betreuren zoude zijn.

Om het bovenvermelde, nl. wat de belangstelling in de Indische monumenten betreft, te bevestigen, laat ik hier volgen enkele artikels, in de laatstverloopen weken verschenen in de *N. Rott. Courant* en in hun geheel overgenomen.

Gaat de Nederlandsche bevolking op Java belang stellen in kunst? Het „Bat. Nbl." heeft in één nummer een hoofdartikel „over architectuur", onderteekend J. Z. van Dijck; een artikel „over de toepassing der batikkunst in Nederland", dat tegen deze mode behartigingswaardige waarschuwingen bevat; en de volgende mededeeling betreffende den Boro-boedoer.

„In de pas verschenen notulen der algemeene en directievergaderingen van het Bataviasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen lezen wij o.a. dat de commissie, waarvan wij reeds vroeger spraken, bestaande uit de heeren Dr. J. L. A. Brandes, voorzitter; T. van Erp, eerste-luitenant der genie te Magalang, en B. W. van de Kamer, opzichter der eerste klasse bij den waterstaat en 's lands B. O. W., mede aldaar woonachtig, zal hebben na te gaan welke maatregelen moeten worden genomen tot behoud van de Boro-boedoer, en of het denkbeeld uitvoerbaar is om de bas-reliefs aan den voet van dat monument te vervangen door andere steenen, en die bas-reliefs onder te brengen in het museum van het Bataviasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, een en ander vergezeld van een begrooting van kosten aan de uitvoering verbonden.

Dit besluit is vergezeld van een nadere omschrijving van de inzichten van den gouvernear-generaal, gericht aan den voorzitter der evenvermelde commissie, inhoudende dat zoo de heer Van de Kamer, blijkens een vroeger door hem ingediend rapport terecht algeheele restauratie van de Boro-boedoer wegens de daaraan verbonden kosten onuitvoerbaar acht, de landvoogd slechts ingeval van bepaalde noodzakelijkheid zou willen overgaan tot het door bedoelden opzichter aangewezen conservatiemiddel, namelijk geheele overkapping van het monument, waardoor de indruk dien de Boro-boedoer als geheel maakt, noodwendig aanmerkelijk moet verzwakken; zoodat veeleer ernstig moet worden overwogen of geen andere voorzieningen mogelijk zijn om den Boro-boedoer althans voor geruimen tijd voor verder verval te vrijwaren, waarbij de landvoogd de aandacht der commissie vestigt op het ter zake voorkomende in de nota van Mr. L. Serrurier „over den toestand waarin eenige voorname monumenten van Midden Java verkeeren."

De oudheden op Java

In 1887, toen de heer Sprenger van Eyk minister van kolonien was, was de belangstelling in de nationale oudheden op Java opgewekt door de ontdekking van den voet van Boroboedoer en de resultaten der Archaeologische Vereeniging te Djokdjakarta, waaromtrent door de h.h. Dr. C. Leemans en J. W. IJzerman mededeelingen waren gedaan in de vergaderingen der Kon. Akademie van Wetenschappen.

Naar aanleiding daarvan vroegen Dr. H. Kern, Dr. W. Pleyte en Dr. C. Leemans audiëntie bij den M. v. K., die goedgunstig werd verleend, doch op den vastgestelden dag was Dr. C. Leemans door ongesteldheid verhinderd mede te gaan. De beide andere heeren boden daarbij aan den M. aan een nota, bevattende een tweeledig verzoek:

1. over te gaan tot ontbloting en weder bedekking van den voet van Boroboedoer, nadat van de nieuwe serie bas-reliefs Abklatschen waren genomen, welke later zouden dienen tot het vervaardigen van afgietsels;

2. te besluiten tot het instellen van eene archaeologische opneming van Java, waarvan de noodzakelijkheid op beknopte wijze werd aangetoond.

De minister gaf den heeren de verzekering, dat omtrent het onderzoek van Boroboedoer bij hem geen bezwaren bestonden, doch de archaeologische opneming zou op financieele gronden niet kunnen worden begonnen (de kosten waren begroot op f 12,000 's jaars).

Dank zij den M. werd de zaak van Boroboedoer spoedig ter hand genomen, maar het overleg vorderde veel tijd, vooral toen de uitgaven voor het maken der afgietsels hooger werden begroot, dan oorspronkelijk verwacht werd. Maar eindelijk kwam men tot een beslissing en kon Cephas in 1891 zijn bekende reeks photo's vervaardigen.

De kwestie der archaeologische opneming bleef verder rusten tot de Parijsche tentoonstelling met zijn reconstructie van Tjandi Sari en zijn afgietsels van de fraaie beelden en bas-reliefs nieuwe belangstelling wekte. De comm.-generaal Cremer drong er van den aanvang af op aan, dat ook de oude Hindoekunst van Java behoorlijk te Parijs zou worden vertegenwoordigd, en zijn opvolger baron Michiels van Verduynen kon zich met dat denkbeeld ten volle vereenigen. De heer E. von Saher ging naar Java in den loop van 1898 en keerde met voldoende gegevens voor het beoogde doel terug. Door de samenwerking van hem, de heeren G. B. Hooyer en Th. Schill en IJzerman kwam het gebouw tot stand.

De minister Cremer bleef ook later de waarde van de meerdere kennis onzer oudheden, uit een oogpunt van wetenschap en kunst beide, op hoogen prijs stellen, en zijn meening werd in hooge mate gedeeld door Mr A. Loudon, referendaris bij het departement, zoodat thans het denkbeeld der arch. opneming opnieuw ter sprake kwam.

Daarom stelde in Juli j.l. de heer W. P. Groeneveldt een nota op over de algemeene wenschelijkheid om over te gaan tot een oudheidkundige opneming van Java; de heer J. W. IJzerman gaf een technisch advies met kostenberekening; de heer G. P. Rouffaer een overzicht van wat de Archaeological Survey in Britsch-Indië verricht had.

Deze papieren werden met instemming en aanbeveling door den min. v. kol. toegezonden aan den gouv.-gen. Rooseboom, bij wien het denkbeeld een zeer gunstig onthaal vond, terwijl ook de directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid, Mr. J. H. Abendanon, het

Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, en de geraadpleegde deskundige, Dr. J. L. A. Brandes, ambtenaar voor de Indische talen, er zich warm voor verklaarden.

Als gevolg van een en ander werd door minister Cremer besloten voorloopig gelden uit te trekken voor deze zaak, het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, als het daartoe aangewezen lichaam op Java, uit te noodigen als adviseur der regeering op te treden bij de uitvoering der werkzaamheden op de terreinen, waarvan Dr. Brandes in de eerste plaats leider zal wezen, terwijl de directeur van O., E. en N. toezicht zal houden op de financieele uitgaven.

Hier te lande werd het bestuur van het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië te Den Haag uitgenoodigd de behulpzame hand te bieden door zich te zijner tijd te belasten met de zorg voor de publicatie der op Java verkregen resultaten, en de regeering zoo noodig te dienen van advies in deze aangelegenheid. De driemaandelijksche rapporten welke de minister wenscht dat, zoodra de zaak haar beslag heeft gekregen, door de Opneming zullen ingezonden worden, zullen aan het Kon. Instituut worden overgelegd.

Het desbetreffend schrijven van den minister kwam Zaterdag 16 Febr., ter bestuursvergadering van het Kon. Instituut in, vond algemeene instemming, en zal waarschijnlijk, zoodra de definitieve organisatie in Indië tot stand is gekomen, in de eerste plaats leiden tot de benoeming van een dezerzijdsche commissie uit de leden van het Instituut, welke meer bepaaldelijk zich belasten zal met deze nieuwe en eervolle taak.

Hiermee kan dan gelukkig gezegd worden dat de Oudheidkundige Opneming van Java met het begin dezer nieuwe eeuw van het rijk der vrome wenschen gebracht is tot verblijdende werkelijkheid.

Enkele beschouwingen wil ik aan de boven aangehaalde artikels toevoegen.

In welken toestand verkeeren op het oogenblik de Hindoe-monumenten op Java?

Meerendeels verkeeren deze bouwwerken in zeer vervallen toestand. Na de verdrijving der Hindoes uit Java door de Arabieren, heeft niemand zich meer met het onderhoud van die bouwwerken bezig gehouden. De atmospherische invloeden konden dus langzaam maar zeker hunne vernielende werking daarop uitoefenen.

De Javaan als fanatiek Mohammedaan schuwt deze werken, in zijn oog van heidenschen oorsprong. Veel liefde kan dit volk er dan ook niet voor gevoelen. Onder de ijzeren tucht der voormalige Hindoe-overheersching werd het gedwongen deze werken te bouwen. In het oog van den Hindoe was de Javaan slechts een lastdier. Die onderdrukking heeft dan ook niet nagelaten bij hem een diepen indruk achter te laten. Nergens in den O.-I. archipel is toch een volk te vinden zoo gedwee en met zulke eigenaardige karaktertrekken als de Javaan.

Er bestaat nog een groot gevaar voor het behoud van de Indische monumenten en wel: de vreemde bezoekers. De tempels zijn zoo goed als niet bewaakt. De schendende hand van sommige bezoekers ontziet zich dan ook niet van de mooiste gedeelten stukken af te slaan en als herinnering mee te nemen naar huis. Op zijnen tocht door Java deed de Koning van Siam dit openlijk en in het groot, zonder dat de Indische Regeering dit bemoeilijkte. Mogen dergelijke schenderijen tot het verledene behooren.

In het „N. v. d. D." van 14 Februari 1901 schrijft de heer A. Werumeus Buning in een artikel: Hindoeruïnes op Java en de Boeddhistische zedeleer o. a. het volgende: „Jammer maar, dat ook onder ons Nederlandsch bestuur niet altoos de „historische zin" bij het aanschouwen van deze monumenten wakker is gebleven, want hier en daar zijn ze vrij wat geplunderd en is men zoo vrij geweest de zware, kostbare, oude steenklompen voor hedendaagsche doeleinden te gebruiken: zoo is indertijd de weg van Modjokerto naar Soerabaja voor een groot deel bestraat met steenen, herkomstig van de ruïnes van Modjopahit, terwijl bij menig gebouw, huis of paleis van Europeesche en inlandsche grootheden nog altoos deze ruïnesteene ndoor hunne buitengewone grootte en hardheid duidelijk te herkennen zijn.

Zelfs is, o schande! naar men zegt, menige suikerfabriek op Java voor een groot deel er mee opgebouwd."

Wil men dus voor de toekomst nog een zuiver beeld bewaren, van hetgeen er op het oogenblik nog aanwezig is, dan zal men met eene grondige opname spoedig moeten beginnen, zelfs vóór dat eenige restauratie aan de bouwwerken heeft plaats gehad. Wij hebben bij Europeesche bouwwerken toch maar al te dikwijls ondervonden, dat zoo'n werk door de restauratie geheel verknoeid werd, of een groot gedeelte van zijne oorspronkelijkheid verloor. Geeft men eene restauratie niet in uiterst kundige handen, en heeft men er niet zeer veel geld voor over, dan is het veel beter de bouwwerken in hunnen ouden toestand te laten.

Nogmaals: restauratie vind ik voor ons oud-Indische monumenten, op het oogenblik, een zeer groot gevaar, omdat er misschien geene of zeer weinig architecten zijn, die volkomen op de hoogte zijn èn van de Hindoe-geschiedenis en godsdienst èn van de Hindoe-bouwkunst. Nogmaals acht ik mij daarom geroepen, te wijzen op de noodzakelijkheid, om door eene grondige opname alles te verzamelen, wat op het oogenblik nog aanwezig is. Na deze opname en bestudeering van die bouwwerken kan men eigenlijk ook pas met vrucht plannen voor het behoud of een gedeeltelijke restauratie ervan opmaken; anders werkt men toch vrij wel planloos.

Vooral de heer E. von Saher heeft ons in zoo mooien vorm laten zien, wat er in Indië o. a. aan oude monumenten aanwezig is. Wij zullen hem dankbaar moeten zijn voor het vele, dat hij in zoo korten tijd heeft opgenomen en verwerkt. Toch kan ik hier niet na laten den wensch te uiten, dat deze studie de inleiding zal zijn tot eene nog diepere studie en eene nog uitgebreider opname, waaraan krachten van verschillende richtingen zullen medewerken, en waarbij men vooral ruim over geld te beschikken moge hebben. Eene groote leidende gedachte aan het hoofd, verantwoordelijk voor de geheele opname, en, onder hare leiding werkende, een aantal jongere krachten, die het ruwe materiaal helpen verzamelen en samenstellen tot een goed geheel; zoo stel ik mij voor, dat het wezen moet en wat het plan der opname betreft, zooals ik gaarne zou zien, dat het opgevat werd, laat ik hieronder een schema volgen:

A. Voorbereidende werkzaamheden.

1°. Bureau studie. Al het bestaande litteraire materiaal de revue laten passeeren en zooveel mogelijk verwerken. Inlichtingen vragen aan alle personen, die met deze bouwwerken bekend zijn.

2°. Voorloopige verkenning ter plaatse, ter verzameling van gegevens voor het samenstellen van het definitief werkprogram, en voor eene nauwkeurig omschreven begrooting; zóó dat iedere daad van het werkplan in de begrooting is opgenomen.

B. Opname.

Uitvoering van het onderzoek volgens werkplan en begrooting.

C. Verwerking der opgegaarde stof.

Uitgave in de Nederlandsche en Fransche taal.

Vat men het plan aldus systematisch op, dan kan het moeilijk mislukken en krijgt men in één keer een goed stuk werk.

Daar zullen verschillende krachten aan moeten medewerken: de archaeoloog voor de geschiedenis en verklaring der symboliek; de architect voor de architectonische vormen, constructie, doorsneden en plattegronden; de ingenieur voor de geologische studiën, ontgraving, situaties en constructie.

Of de regeering nu op de bovenomschreven wijze te werk zal gaan is, voor mij althans, nog een open vraag en het slot van het tweede der vorenstaande artikelen uit de *N. Rott. Courant* komt mij dan ook wel wat optimistisch voor.

Voorbarig schijnt het, om nu reeds van *verblijdende werkelijkheid* te spreken. Bij het lezen van al die namen van ministers, hoofd- en andere ambtenaren, doctoren en meesters dacht ik onwillekeurig aan het spreekwoord: „Veel koks bederven de brij". Ik zie er ten minste nog volstrekt geen waarborg in, dat de regeering niet, zooals in de Indische zaken wel meer is voorgekomen, ook hier halve maatregelen zal nemen of de geheele zaak begraven zal onder een berg paperassen.

Moge deze veronderstelling spoedig blijken al te pessimistisch te zijn geweest.

G. J. H.

N.B. Nadat het bovenstaande geschreven was las ik in *Het Vaderland* van 16 Maart j.l.: „De Koning van Siam zal binnenkort een bezoek brengen aan Java". Dat men Z. M. dan bij de Hindoe-ruïnes wel in het oog houde.

DE ESTHETISCHE BELANGEN DER HOOFDSTAD.

Wij vonden het volgende in de *Amsterdamsche Courant*:

In de jongste vergadering van „Architectura et Amicitia" werd de motie-Moll behandeld, waarin werd uitgesproken, dat het Genootschap zich zou wenden tot het Gemeentebestuur, om de wenschelijkheid te verklaren der benoeming van een gemeente-architect, speciaal belast met het ontwerpen en leiden van de te bouwen werken, terwijl zeer uitgebreide bouwwerken aan particuliere architecten zouden moeten worden opgedragen.

Deze vergadering was voor de pers niet toegankelijk. Wij moeten ons dus houden aan het verslag in het genootschappelijk orgaan.

Daaruit blijkt, dat er drie meeningen zijn uitgesproken door drie zeer bekende personen, wier oordeel in deze materie van belang is.

De heer Jonas Ingenohl, die jaren lang aan de afdeeling P. W. verbonden was en dus over den gang van zaken daar kan oordeelen, verklaart, de bedoeling van de motie-Moll niet goed te begrijpen, daar deze niet alleen een aesthetisch ontwikkeld persoon als gemeente-architect wil zien aangewezen, maar ook andere daarneven. ZEd. brengt in herinnering hoe de gewone gang van zaken bij de technische afdeeling der Publieke Werken is en geeft als zijn meening te kennen, dat het geen specialiteiten zijn, die invloed uitoefenen op den gewonen gang van zaken en dat degeen, die op zou treden als gemeente-architect een man zou moeten zijn, die geheel zelfstandig handelde, doch deze zou zeker niet lang zijn functie blijven vervullen, zooals men reeds heeft kunnen zien aan den heer Weissman, de laatste gemeente-architect, aan wien zijn zelfstandig optreden zijn betrekking gekost heeft. Het is de commissie van bijstand bij Publieke Werken, welke het elken architect onmogelijk maakt en zal maken op te treden zooals het behoort en deze is het, welke steeds alles in den weg staat, om iets schoons voort te brengen, door haar bedilzucht en behandeling van bedoelden persoon als ondergeschikte.

De voorzitter, de heer H. P. Berlage, aan wien gemeentewerken werden opgedragen, „deelt thans als het gevoelen van het bestuur mede, dat men niet moet benoemen een gemeente-architect, maar een aestetisch adviseur, die niet alle onaangename ondervindingen als gemeente-ambtenaar zal hebben te verdragen, maar iemand, die geheel vrij staat en die met den assistent-architect als adviseur samenwerkt, waar dat noodig is, dezen voorlicht, de schetsen geeft voor de nieuwe voorname bouwwerken en détails voor de voornaamste deelen aangeeft, welke dan daarna onder zijn toezicht worden uitgewerkt; een en ander in den geest zooals ieder architect op zijn eigen bureau werkt, met zijn teekenaars als uitvoerders van zijn gedachten. De assistent-architect zorgt daarna voor de richtige uitvoering van den bouw en blijft de verantwoordelijke persoon daarvoor.

De heer Kromhout, die nooit gemeente-ambtenaar was, noch werk voor de gemeente uitvoerde, begrijpt niet goed, dat de voorzitter zoodanige positie mogelijk acht. Volgens hem beginnen de moeilijkheden eerst bij den bouw en zullen er nog heel wat zaken en vormen moeten veranderd én gewijzigd worden, om tot een goed daargesteld bouwwerk te kunnen komen.

Geeft men dus den assistent-architect de uitvoering van den bouw en daarvoor ook de verantwoordelijkheid, dan zal men zelfs bij de meest consciëntieuse opvatting van dezen, van de bedoeling van den adviseur, tot toestanden en vormen geraken, die nimmer zoo bedoeld zijn, maar dan ook alleen eerst noodzakelijk, blijken verandering te behoeven bij de uitvoering.

De heer Ingenohl herinnert er aan, dat het hoofd van Publieke Werken der gemeente Amsterdam is een directeur, welke ter zijde wordt gestaan door een assistent-ingenieur en een assistent-architect; dit nu is de groote fout. De gemeente-architect moet niet staan onder den directeur. Hij stelt dus voor, een verzoek te richten tot het gemeentebestuur, om over te gaan tot het benoemen van een gemeente-architect, die geheel verantwoordelijk is, doch onafhankelijk van een commissie van bijstand, welke laatste alleen maar over de gelden wat te vertellen moest hebben.

Thans is het voor niemand mogelijk met zulk een commissie te werken of iets goeds tot stand te brengen.

Verder zijn de heeren niet gekomen en het slot was dat men er in het orgaan nog eens over schrijven zou, alvorens te beslissen.

Het eenige resultaat dezer bespreking is dus, dat de heer Ingenohl althans op den man af gezegd heeft waar de fout zit aa nde afdeeling P. W.

De Commissie van Bijstand en den Raad kunnen het zich voor gezegd houden."

Al is het wel wat laat, men begint dus toch in te zien, dat een stad als Amsterdam het zonder architect in vasten dienst niet stellen kan. Ook het voorstel van het Raadslid Van Arkel, om zulk een titularis te benoemen, wijst op een kentering.

Toen de heer A. W. Weissman den 1 November 1894 zijn ambt als gemeente-architect neerlegde schreven wij: „Zooveel meenen wij te mogen zeggen, dat de verwachting, die men van dezen gemeente-architect als estheticus had, niet beschaamd is. Wij gelooven zelfs niet ver mis te tasten, indien het wegens zijn zelfstandigheid was, dat het gemeentebestuur zich van zijn architect heeft ontdaan. Zooals de gemeenteraad op het oogenblik is samengesteld kan het wel niet anders of een ambtenaar, die als zelfstandig en esthetisch bekend staat, moet een gevaarlijk element geacht worden. Zoo zal Amsterdam het dan in den vervolge zonder „aartsbouwheer" moeten doen. Een der talrijke assistenten, die de gemeente zich de weelde veroorlooft er op na te houden, kan zich best, als bijbaantje, met de waarneming der esthetische belangen van een stad met een half millioen inwoners bezig houden".

Zoo is het geschied. Met den burgemeester uit Rotterdam kwam ook de organisatie der Openbare Werken der Maasstad naar den Amstel. De burgemeester gaat nu heen, zoodat misschien nu ook de tijd komt, dat men bij den dienst der Openbare Werken tot de goede Amsterdamsche tradities terugkeert en zich Hendrik de Keyser, Cornelis Danckertz, Daniel Stalpaert, Abraham van der Hart en Jan de Greef weer herinnert.

Maar, uit het gesprokene ter vergadering van Architectura bleek het, de Commissie van Bijstand is de groote hinderpaal. Het „meê-regeeren" willen heeft er die Commissie toe gebracht, toen de zwakke wethouders van de laatste vijftien jaren meer en meer de teugels lieten glippen, zich met alles en nog wat te gaan bemoeien. Hoofdambtenaren, die meenden, dat de commissieleden hun boekje te buiten gingen, bedankten. Anderen, minder zelfstandig, schikten zich in hun lot, een verantwoordelijkheid te moeten dragen, die een onverantwoordelijke commissie hen op de schouders had geladen.

Wij weten, dat den vroegeren gemeente-architect herhaaldelijk door de commissieleden teekeningen werden gezonden, die hij bij zijn ontwerpen had te volgen. Dat hij deze teekeningen naar de prullenmand verwees, en met zijn kunstenaars-eer de schotel linzen van zijn ambt niet wou koopen, heeft hem ten val gebracht.

Zooals de zaken op het oogenblik geschapen staan, zal geen man van karakter het ambt van gemeente-architect te Amsterdam kunnen vervullen.

EEN LAATSTE WOORD OVER DEN PRIX DE ROME.

Wij hebben indertijd onze geringe ingenomenheid met den prijskamp in de schoone bouwkunst, verleden jaar te Amsterdam gehouden, getoond. De twee kampioenen, die er zich door lieten verlokken, hadden beter gedaan, wanneer zij profijtelijker werk hadden onder handen genomen.

Doch hoeveel bezwaren men tegen den prijskamp heeft, nu zij eenmaal kon doorgaan dienden daarbij de regelen van het spel in acht genomen te worden. En daar schijnt wel wat aan te hebben gehaperd. Het stuk van den heer J. H. Leliman, in ons voorlaatste nummer geplaatst, geeft ten minste veel te denken.

Het verslag van de jury is niet openbaar gemaakt en zal ook niet bekend worden. Dit is een ernstige fout, omdat nu twijfel aan de juistheid der gevallen beslissing, of althans aan die der overwegingen, waarop zij berust, bij velen zal blijven bestaan.

De heer Leliman junior heeft in een adres aan den Minister van Binnenlandsche Zaken zijn bezwaren tegen het rapport, waarvan hem op autorisatie van den Raad van Toezicht der Rijks-Academie van Beeldende Kunsten inzage werd gegeven, kenbaar gemaakt. Over de gegrondheid dier bezwaren valt pas te oordeelen, wanneer men het geheele rapport kent. Het schijnt nu, alsof de jury den heer Leliman onbillijk heeft behandeld. En, niet slechts in het belang van de Academie, maar ook van haar prijskampen is het noodig, dat ook hier, naar het woord van den apostel zelfs den schijn des kwaads vermeden worde. Alleen openbaarheid van het rapport kan helpen.

Men kan, ondertusschen, de zaak ook van een andere zijde bezien. De vraag kan rijzen, of de staart, die de eerste inderdaad gehouden prijskamp in de schoone bouwkunst nu gehad heeft, niet een zeer sprekend bewijs is voor de dwaasheid der geheele onderneming.

De deelnemers hadden de bewijzen te geven van groot talent en buitengewonen aanleg. En om hen daartoe de gelegenheid te geven stelde men hen voor een vraagstuk, welks oplossing den juryleden nog heel wat hoofdbreken zou hebben bezorgd. Wie in staat is, een goed ontwerp voor een paleis van justitie te maken heeft geen jaargeld meer noodig, om zich verder te volmaken. Hij is een zoo voortreffelijk bouwmeester, dat men hem gerust aan zijn lot kan overlaten.

Want men doet goed, met zich te herinneren, dat, wanneer een der deelnemers, wetende welk probleem hem gesteld zou worden, van te voren gelegenheid gehad had, om een der nieuwere Nederlandsche gerechtsgebouwen tot in zijn détails te bestudeeren, hij daarom volstrekt nog geen genade in de oogen der juryleden zou hebben gevonden.

Op de practische voordeelen pleegt bij wedstrijden als deze geen acht gegeven te worden. De juryleden kijken naar geheel andere dingen. Wij hebben er indertijd reeds op gewezen, hoe de prijswinnaar, zich om de practijk gansch niet bekommerend, doch de neuzen der beoordeelaars tellende, zijn teekeningen zóó maakte, dat iedereen wat van zijn gading kon vinden.

„Wer vieles bringt wird manchem etwas bringen
Und jeder geht zufrieden aus dem Haus",

is ook hier weder waarheid gebleken. Maar of, wie zich aan dit voorschrift houdt van groot talent en buitengewonen aanleg bewijzen geeft, valt te betwijfelen. Slechts dat hij handigheid bezit is zeker.

De jury helde over naar den modernen kant. De heer Leliman had dit kunnen weten en met die wetenschap zijn voordeel kunnen doen. Hij wilde dit echter niet en ging aan het werk, alsof hij de strengst conservatieve hoogleeraren eener Duitsche technische hoogeschool als beoordeelaars zou hebben. Mag hij zich nu beklagen, dat hem den prijs ontging? Niet de jury, doch hij heeft zich vergist.

De historische stijlen raken hier te lande uit de mode. De heer Leliman had dus geen kans, toen hij poogde tegen den stroom op te roeien. In het buitenland zou hij echter zijn mededinger glansrijk verslagen hebben.

Wij kennen een architect hier te lande, die de zeldzame eer heeft gehad, eens in een buitenlandsche jury benoemd te worden. Wij hebben dien architect over den prijskamp en zijn uitslag gesproken. Hij verhaalde ons, hoe, toen de buitenlandsche juryleden een paar ontwerpen zagen, die zeer schuchtere pogingen om nieuwe kunst te maken, verrieden, zij ze „sans phrase" veroordeelden. Had die jury, waartoe de grootste celebriteiten op bouwkundig gebied van Europa behoorden, in den prijskamp voor de Schoone Bouwkunst uitspraak moeten doen, de heer Leliman had de zegen behaald zoo zeker als tweemaal twee vier is. Hiermede kan hij zich troosten.

Reeds vroeger gaven wij als onze meening, dat hij zijn weg wel vinden zal. Hij late zich door den uitslag van den wedstrijd niet ontmoedigen, doch toone ons in zijn bouwwerken, dat men van groot talent en buitengewonen aanleg ook nog op andere manier dan aan het teekenbord op de Stadhouderskade te Amsterdam de overtuigende bewijzen kan leveren.

VERDWENEN INDUSTRIE.

Wie thans door het landelijke graafschap Surrey reist, zou niet vermoeden, dat de streek en wel in het bijzonder het z. g. Weald (woud) voor eenige eeuwen het belangrijkste ijzer-industrie-district van Engeland was.

De berichten over de Surrey ijzerfabrieken, ofschoon niet zoo oud als die van Sussex en Kent, klimmen toch tot een respectabelen ouderdom op en de kanonnen daar gemaakt waren indertijd befaamd.

Lang voor de dagen van Koningin Elisabeth begon echter de uitroeiing der bosschen de aandacht van het Parlement te trekken en zocht dit door wetgevende maatregelen de industrie, die toen voor de daarbij onmisbare houtskool zoo veel hout noodig had, te beperken.

Londen toch betrok voornamelijk uit Surrey het benoodigde timmer- en brandhout en het Wealden eikenhout was zeer gezocht voor den scheepsbouw. In de worsteling van tegenstrijdige belangen moest de toenmaals nog economisch zwakke ijzer-industrie het onderspit delven.

De Surrey ijzerfabrieken waren op het toppunt harer ontwikkeling gedurende de eerste helft van de zeventiende eeuw.

Het verval trad in met de stijgende kosten der brandstof en de toepassing van steenkool in de ijzersmelterij en voor het eind der achttiende eeuw was de natuur reeds begonnen hare rechten te hernemen en de sporen van de eenmaal bloeiende industrie uit te wisschen.

SOCIÉTEIT „U. N. I." TE ROTTERDAM.

Vergadering van 14 *Maart* 1901.

In deze Vergadering werd door den heer C. Bruynzeel, namens de daartoe benoemde commissie verslag uitgebracht over eene vraag uit de vragenbus omtrent het verschil tusschen dennen- en vuren hout.

Allereerst wijst spreker er op dat al moge het uit de omstreken der Zwarte Zee komende dennenhout, alsmede het van Duitschland ingevoerde vuchtenhout, de reputatie van het dennenhout in den laatsten tijd hebben doen wankelen, deze houtsoort nimmer als eene betere qualiteit vurenhout beschouwd mag worden, zooals de steller van de vraag schijnt te meenen. Ofschoon het dennen-, vuren- en evenzoo het grenenhout tot het naaldhout behoort, komen deze drie categoriën van verschillende boomsoorten Zoo komt dennenhout van den Zilverden, vurenhout van den Fijnen den of Vuchte, ook wel Rooden den genaamd en grenenhout van den Groven den of Pijnboom.

Thans treedt spr. in eene nadere beschouwing van de hoedanigheden van elk der genoemde houtsoorten en geeft als 't ware de plaats aan, waar men ze in de bouwwerken het doelmatigst zal kunnen gebruiken.

Het dennenhout komt hoofdzakelijk uit de Rijnstreken, het Hartzgebergte en het Schwarzwald Het is blauwachtig wit van kleur, zacht maar taai en bevat weinig hars. Omdat het niet glad bewerkt kan worden, wordt het weinig voor gewoon timmerwerk gebruikt, doch hoofdzakelijk voor fundeeringen, bintlagen en kappen.

Vurenhout is in den regel wat donkerder van kleur en bezit meer hars dan het dennenhout. Het laat zich goed bewerken en wordt dan ook voor binnenbetimmeringen nagenoeg uitsluitend gebezigd. Tegen de invloeden van den dampkring is het niet bestand. Het beste vurenhout komt uit Sundsvall in Zweden 't welk bekend is onder den naam van Koperwijksch vuren; van minder qualiteit is het vurenhout uit Riga en Tirol. Voorts bestaat nog zoogenaamd Vuchtenhout of Duitsch vurenhout, hetgeen echter van mindere qualiteit is dan het Zweedsch vurenhout en dat in den laatsten tijd ook wel voor dennenhout in den handel wordt gebracht, doch nimmer als zoodanig kan worden aangemerkt.

Het grenenhout is veel harsrijker dan het dennen- en vurenhout en onderscheidt zich door een hoogere, bruinachtige kleur. Het wordt zeer veel voor buitenwerk, als kozijnen, ramen, deuren enz. aangewend. Het beste grenenhout komt uit de omstreken van Nerva en Riga. Het beste Duitsche grenenhout komt van den Main.

Amerika levert ook veel grenenhout, 't wek in den handel gebracht wordt onder de benaming van Pitchpine, Yellowpine en Whitepine. Het Pitchpine is bij ons te lande het meest bekend, het is zeer harsrijk en duurzaam en wordt veel gebruikt voor blank timmerwerk. Van Noord-Carolina wordt nog eene houtsoort aangevoerd, het zoogenaamde Carolinahout, dat zeer veel overeenkomst vertoont met het Pitchpine, doch lichter van kleur is. Verder levert Amerika nog eene houtsoort, Spruce genaamd, dat in eigenschappen het meest met vurenhout overeenkomt. Door middel van eene groote collectie monsters en afbeeldingen lichtte spreker het rapport nader toe, waarna de waarnemend voorzitter de commissie en den heer C. Bruynzeel in het bijzonder, dank bracht voor de uitvoerige en duidelijke wijze waarop de vraag beantwoord is.

Na enkele besprekingen van huishoudelijken aard, beantwoordde de heer W. Bruynzeel ten slotte nog de vraag wat men onder „erfdienstbaarheid" te verstaan heeft, waarbij hij vooral het verschil tusschen erfdienstbaarheid en persoonlijk beding deed uitkomen en dit door verschillende praktische voorbeelden nader toelichtte

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

1122e *Vergadering van* 13 *Maart* 1901.

De vergadering wordt geopend, en geleid door den voorzitter den heer H. P. Berlage. Na lezing der notulen komen de ingekomen stukken aan de orde, waaronder een schrijven van den Heer C W. Nijhoff, waarin deze te kennen geeft te willen aftreden als bestuurslid en wel om gezondheidsredenen. De voorzitter betreurt het ten zeerste dat zulks 't geval is, maar wijst er op dat de heer Nijhoff zijne krachten aan 't genootschap zal blijven aanwenden als redactielid.

Hierna wordt een candidaat als lid geballoteerd en aangenomen.

De verkiezing van een bestuurslid (vacature Verschuijl) heeft plaats. Als 2 candidaten worden gekozen de heeren De Groot en Veldkamp. Hierna wordt de heer De Groot als bestuurslid verkozen. Deze ter vergadering aanwezig, neemt zijne benoeming aan.

Hierna komt de toelichting en behandeling der motie van den heer H. W. Nol aan de orde, luidende:

„Het genootschap A. et A. te Amsterdam, acht het wenschelijk, dat de gemeenteraad van Amsterdam besluit tot het aanstellen van een gemeente-architect, speciaal belast met het ontwerpen en leiden van te bouwen werken. De eventueel zeer uitgebreide bouwwerken dienen aan particuliere architecten te worden opgedragen".

Over het al of niet wenschelijke van de indiening van de motie wordt in deze vergadering geen besluit genomen. Na een uitvoerige discussie waaraan wordt deelgenomen door de heeren Berlage, Ingenohl en Kromhout wordt besloten de geschreven toelichting in het orgaan op te nemen en in een volgende vergadering hierover beslissing te nemen.

De voorzitter wekt de leden op ter meerdere financieele medewerking voor de te houden tentoonstelling, daar deze medewerking tot nog toe zeer gering is.

Na behandeling van eenige huishoudelijke aangelegenheden wordt de vergadering gesloten.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— **Naar wij vernemen, zoo schrijft het *Soer. Hbld.*, is door de Regeering gunstig beschikt op het verzoek van de vereeniging „de Soerabajasche Ambachtsschool", tot afstand van een stuk grond, gelegen in de nabijheid van den weg Soeloeng Noord.**

Tot nu toe moest de ambachtsschool zich behelpen met een der wagenloodsen van het Logegebouw, en kon daar alleen onderricht in het timmervak gegeven worden.

Door ruime bijdragen daartoe in staat gesteld, kan de vereeniging thans op het verkregen stuk grond ruimere lokalen laten bouwen, waardoor zij in staat zal zijn ook onderwijs te doen geven in andere ambachten, als smeden, bankwerken enz.

Wel zal voorloopig slechts ruimte zijn voor een beperkt aantal leerlingen, doch het ligt in de bedoeling naar gelang van de behoefte, de school uit te breiden, indien daartoe voldoende fondsen aanwezig zijn.

Wij wenschen de ambachtsschool geluk met het totnutoe verkregen succès, waaruit blijkt, dat velen het niet eener dergelijke school inzien.

Waar de gelegenheid om een ambacht te leeren in Indië zoo beperkt is, dat slechts een betrekkelijk klein aantal jongelieden daarvan gebruik kunnen maken, zal deze school in eene groote behoefte voorzien.

— **De Belgische architect Van IJsendijck, een Vlaamsch renaissancist van veel naam, die verscheidene kerken gerestaureerd en tal van gemeentehuizen (o. a. van Schaerbeek) en nieuwe kasteelen heeft gebouwd, is overleden. Hij heeft indertijd een werk uitgegeven: Documents classés de l'art dans les Pays-Bas, du 10ième siècle aux 18ième siècle.**

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's Gravenhage. **Thans, nu het nieuwe gebouw voor het rijksarchief in den tuin van het bestaande lokaal zoo goed als gereed is, en daarin de archiefstukken van het gebouw op het Bleienburg zijn overgebracht, is men begonnen met de afbraak van de eerst 20 jaren geleden aan laatstgemelde straat opgetrokken archiefbergplaats.**

Op het vrijkomende terrein zal een nieuw gebouw worden geplaatst, bestemd voor de ambtenaars-bureaux, die thans in het vóór-archief op het Plein gevestigd zijn.

— **Op de prijsvraag van Teylers Tweede Genootschap: „Een beschrijvende catalogus van de teekeningen van Rembrandt", is bekroond met den gouden eerepenning ter waarde van *f* 400, waarbij als buitengewone toelage eene som van *f* 400 was toegezegd, de heer Dr. C. Hofstede de Groot te 's Gravenhage.**

Amsterdam. **Voor het bouwen van een watertoren en het maken van de installatie ter watervoorziening in de stelling Amsterdam, zal in den Reekerpolder onder Sloten, ongeveer 9 Hect. grond**

onteigend worden. Met het bouwen van den watertoren op den reeds gekochten grond zal spoedig begonnen worden.

ROTTERDAM. De heer A. Zwanenburg, hoofdopzichter over rechtsgebouwen, gevangenissen en rijksopvoedingsgestichten alhier, die bij het spoorwegongeluk te Cappelle op 15 November 1899 zulke ernstige verwondingen bekwam, heeft, naar men vernoemt, wegens blijvende invaliditeit zijn eervol ontslag uit 's Rijksdienst aangevraagd.

HAARLEM. De proefaflegging door de Vereeniging ter veredeling van het ambacht, onlangs alhier uitgeschreven voor timmerlieden, smeden, meubelmakers en huisschilders, ter verkrijging van den graad van meester of van gezel in deze ambachten, had tot resultaat, dat zich daarvoor 46 candidaten lieten inschrijven, waarvan 6 verhinderd werden aan hun voornemen gevolg te geven. Bleven alzoo 40, waaronder 12 timmerlieden, 5 meubelmakers, 9 smeden en 14 huisschilders uit alle oorden des lands. Onder hen waren 28 candidaten voor het diploma van gezel en 12 voor dat van meester. Van de eerstgenoemden slaagden 13; van de laatstgenoemden verwierven 6 het meesters- en 2 het gezellendiploma.

De geslaagden zijn: meester-timmerman: N. van Ruth, te Amsterdam; gezel dito J. Rozing Mz., te Oud-Karpel; Tj. Sterenburg, te Groningen; H. M. A. van Wijck, te Ginneken.

Meester-smid: J. Griffijn, te Vlaardingen; R. van de Wall, te Tiel; P. Smit, te Amsterdam. Gezel dito: P. Kruijer, te Haarlem; A. Kluiver, te Alkmaar; L. H. Buys en W. Raap, te Amsterdam.

Gezel-meubelmaker: S. Caspers, te Leeuwarden; J. H. van Zutphen, te Haarlem; M. van Diffelen, te Zwolle.

Meester-huisschilder: W. J. A. van Egmond, te Leiden; J. A. Bosch, te Zwolle; Gezel, dito: J. Zwikker, te Zaandam; H. Groenewegen, H. Oudolf, J. Kwantes en G. Bot, te Haarlem.

De commissiën van onderzoek, voor elk ambacht samengesteld uit 3 practische vakbeoefenaars en 2 technische deskundigen, werden voorgezeten door Dr. P. J. H. Cuypers.

De gewestelijke commissie, die deze proefaflegging voorbereidde, werd geleid door den heer H. Figée. Door hare bemiddeling verkreeg de vereeniging het kosteloos gebruik van lokalen van de directiën der werf Conrad, der werkplaatsen van de Holl. Spoorweg-maatschappij, der ambachtsschool en der burgeravondschool, te Haarlem; terwijl evenzoo de vereeniging „Weten en Werken" aldaar een lokaal beschikbaar stelde voor het tentoonstellen van de practische werkstukken, door de candidaten vervaardigd.

ZUTFEN. De heer Victor de Stuers bracht heden een bezoek aan de St. Walburgskerk alhier, ten einde de onlangs aldaar gevonden muurschilderingen in oogenschouw te nemen. Hij werd rondgeleid door beeren kerkvoogden en den heer Meinsma, archivaris der St. Walburg, die de noodige inlichtingen gaf.

Het bezoek staat mogelijk hiermee in verband, dat kerkvoogden zeer waarschijnlijk aan het rijk subsidie zullen vragen, om het onderzoek naar muurschilderingen — de gewelven bleven tot heden buiten elk onderzoek — verder voort te kunnen zetten en het reeds gevondene te restaureeren.

— Aflevering van *De Natuur* (uitgave van J. G. Broese te Utrecht) bevat:

De ademhaling der vogels, door H. Heukels. — Nieuwe constructie van verrekijkers, door Dr. R. G. Rijkens. — Pillendraaiers, door Dr. J. C. H. de Meijere. — De Natuurhistorische Vereeniging, door Dr. Calkoen. — Panorama-fotografie, door Dr. J. E. Rombouts. — De verschijnselen der radioactieve stoffen, door Dr. L. Bleekrode. — Korte mededeelingen. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen. Nieuwe sterren, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Nederl.-Indië is:

benoemd tot opzichter der 1e kl., de opzichter der 2e kl. A. L. Wiessner; tot hoofdingenieur der 2e kl., de ingenieur der 1e kl. A. P. Melchior; tot ingenieurs der 1e kl., de ingenieurs der 2e kl. J. W. van Marle, W. Elenbaas en J. P. Kruimel, met bepaling dat de ingenieur W. Elenbaas bij de opnemingen in het gebied der beneden-Solo-rivier tot verbetering van de afwatering en de bevloeiing aldaar (residentiën Rembang en Soerabaja) geplaatst en bij zijn corps à la suite gevoerd blijft; tot ingenieur der 2e kl., de ingenieurs der 3e kl. Jhr. H. G. Six, Jhr. F. L. C. van Doorn en P. J. Fritzlin, met bepaling dat de ingenieur P. J. Fritzlin voortoemd bij de opnemingen in het gebied der beneden-Solo-rivier tot verbetering van de afwatering en de bevloeiing aldaar (residentiën Rembang en Soerabaja) geplaatst en bij zijn corps à la suite gevoerd blijft; tot ingenieur der 3e kl., de adspirant-ingenieurs A. A. Meyers en A. G. Allart; tot adspirant-ingenieur P. L. Blanken, C. Ch. Kwisthout en H. Varkevisser, allen thans ter beschikking van den directeur der burgerlijke openbare werken.

bepaald: dat de met werkzaamheden in het belang van een aan te leggen drinkwaterleiding voor de hoofdplaats Soerabaja belaste adspirant-ingenieur C. A. E. van Leeuwen, bij zijn corps wordt gevoerd à la suite.

verleend: de titulaire rang van hoofdingenieur aan de ingenieurs 1e kl. bij den Waterstaat en 's lands B. O. W. M. Holland en J. C. Ribbers.

— Bij de Staatsspoorwegen op Java is:

geplaatst bij den aanleg der lijn Padalarang-Krawang, de tijdelijke onderopzichters der 1e kl. J. E. van Haeck en B. G. A. van der Hooven, en de tijdelijke onderopzichters der 2e kl. L. M. Haaksma en J. C. D. Baumgarten.

— Bij kon. besluit is, met ingang van 1 April 1901, benoemd tot opzichter der 2e kl. voor het stoomwezen J. C. van Ommeren, te Rotterdam.

overgeplaatst naar het gouvernement Sumatra's Westkust, ten einde als eerstaanwezend waterstaats-ambtenaar op te treden, de ingenieur der 2e kl. J. W. van Marle;

toegevoegd aan den chef der 1e waterstaats-afdeeling in het belang der verbetering van den waterafvoer in Noord-Bantam, de ingenieur der 3e kl. Jhr. A. H. E. van der Does de Bije.

— Bij Kon. besluit van 14 Maart 1901 is van de nagenoemde ambtenaren bij den Raad van Toezicht op de spoorwegdiensten, den titel gewijzigd als volgt: van de opzichters-teekenaar J. H. Hanstédt en J. F. van der Vlis in dien van technisch-ambtenaar 1ste klasse;

van den opzichter Y. P. Loots en van de opzichters-teekenaar G. Dirksen, J. H. Schouten en J. J. de Reede Jr. in dien van technisch-ambtenaar 2de klasse.

— De heer J. Reinders, buitengewoon opzichter bij de gemeentewerken te Zwolle, is benoemd tot opzichter schrijver bij de bouwpolitie aldaar.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Technisch Teekenaar P. G. voor het technische vak, schetsen en teekenen, opzicht en controle. Practische ervaring en talenkennis strekt tot aanbeveling. Fr. br. onder No. 11997 aan het bureau van het Algem. Adv. blad, 's-Gravenhage.

— Teekenaar goed op de hoogte met burgerl. en waterbouwk. detailleeren en berekeningen. Br. onder No. 11946 aan het bureau van het Algem. Adv. blad, 's-Gravenhage.

— Opzichter door het gemeentebestuur van Ouder-Amstel tegen 1 April, bij den bouw eener ambtswoning voor den burgemeester, minstens gedurende 4 maanden. Salaris *f* 70 per maand. Spoedig schriftelijke aanmelding bij den burgemeester.

— Bouwkundig Opzichter voor tijdelijk. Salaris *f* 60 per maand. Br., onder lett. C, aan E. Broekhuis, agent *N. v. d. D.*, Hengelo (O.).

— Electro-technisch-Ingenieur, spoedig voor het dagelijksch toezicht en de administratie van een electrische gemeenteverlichting. Aanb., onder lett. R C, Bureau van de „Ingenieur".

— Opzichter der gemeentewerken te Leeuwarden. Jaarwedde *f* 1000. Adressen op zegel etc. vóór 1 April bij den burgemeester. (*Zie advert. in dit No.*)

— Werktuigkundig Teekenaar met eenige praktijk. Salaris naar bekwaamheid. Brieven franco, letter O T K, Algem. Advert.-Bureau Nijgh en Van Ditmar, Rotterdam.

— Tijdelijk Opzichter, bekend met aanleg van riolen en kunstwegen. Waterpassen strekt tot aanbeveling. Brieven vóór 6 April aan den burgemeester van Venlo. (*Zie advert. in dit No.*)

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Die ntaanbiedingen in beknopten vorm worden, ten gerieve van heeren geabonneerden, tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Een architect zoekt vaste werkkring, genegen op een fabriek werkzaam te zijn. Brieven, letter C J, aan het Bureau van dit Blad. (*Zie advert. in dit No.*) (1)

— Een gediplomeerd bouwkundig opzichter, een der allereerste op het laatstgehouden examen, reeds als opzichter en teekenaar werkzaam, zoekt tegen voordeelige voorwaarden een betrekking. Brieven, letter K, Bureau van dit Blad. (1)

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING, WETERINGSCHANS 37, AMSTERDAM

2 Bouwk. teek., 20 en 22 j., ongeh., *f* 70 en *f* 70.
1 Bouwk. opz., 21 j., ongeh., *f* 70.
11 Opz.-teek., 21, 22, 23, 24, 27, 28 en 30 j., ongeh., 30, 26, 36 en 39 j., geh., *f* 60, *f* 50, *f* 70, ± *f* 75, ± *f* 75, ± *f* 85, *f* 100, *f* 90 à *f* 100, *f* 90, *f* 90 en *f* 90.
1 Mach.-teek., 21 j., ongeh., *f* 70
1 Monteur-chef-mach., 27 j., geh., ± *f* 100.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland"

36ste JAARGANG N°. 13. ZATERDAG, 30 Maart 1901.

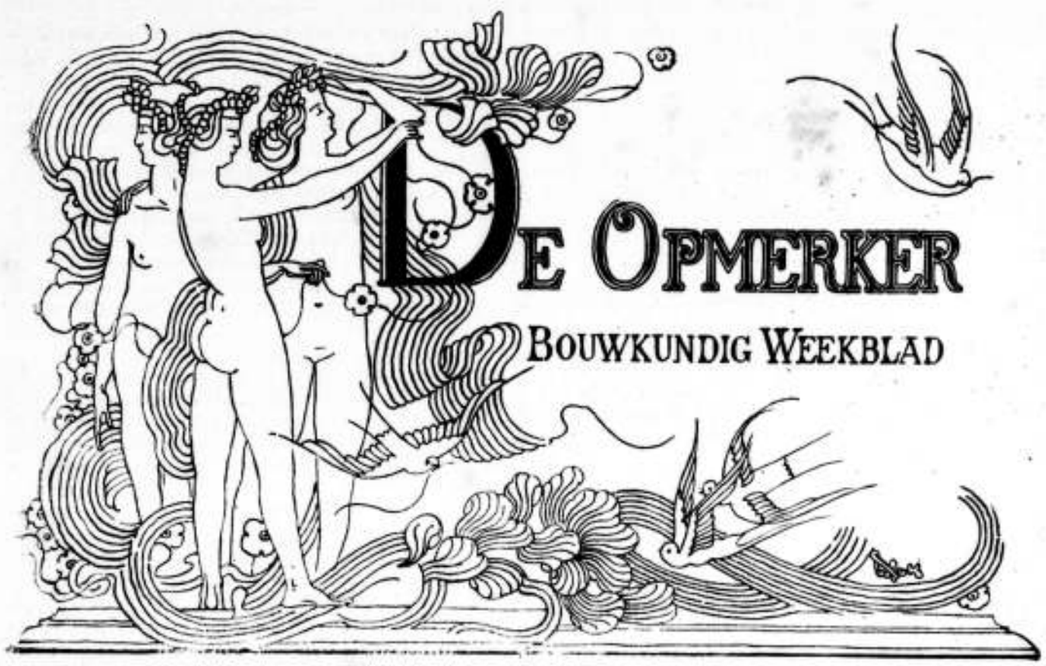

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

BLADZIJDEN UIT DE GESCHIEDENIS VAN HET AANNEMEN.

(*Vervolg van bladz. 91.*)

„Op 30 October 1810 is ingeschreven op de Eerste aanbesteding van het Bestek van 't Metselwerk der Caserne als volgt: P. van der Zanden *f* 39.300, G. H. Nieuwensteed *f* 31.500, aan welke, als minsten inschrijver, een plokpenning is toegelegt van *f* 25. En is voorts het werk opgeveild, doch opgehouden voor *f* 15.000. Hetzelve was door Baas Moerman en de Meesterknegt Henstee berekend op *f* 14.600. Dan, bij een nadere berekening is bevonden, dat een abuis nopens de opgave der dwarsmuren was ontstaan, dewelke slechts voor de helft waren berekend, hetwelk een verschil maakt van *f* 2500, dus had de opgave behooren te zijn *f* 17.100, hetwelk niettemin nog een verschil maakt met den genoemden minste inschrijvende van niet minder als *f* 14.400. Weshalve op den 31 Octr. werd geresolveerd om alsdan met de meeste spoed het voorsz. werk van stadswegen te doen maken door expres daartoe aan te nemene manschappen, doch niet bijt duizend steenen, doch bij vakken, onder toezicht van de vereischte opsienders uit stadswerkvolk en onder beheering en verantwoording van den Stadsmetselaarsbaas en Meesterknegt, dewelke zich zullen trachten te beieveren (zooals deselven vertrouwen) het werk nog beneden de opgegevene somme te kunnen doen afmaken."

Dat aanbesteding toen nog niet in de Nederlandsche zeden lag, blijkt wel. De inschrijvers waren slechts twee in getal; hun cijfers liepen zóó uiteen, dat het den schijn heeft, alsof er niet ernstig is gerekend. Het systeem van „opveilen" leidde tot geen resultaat. Daarbij werd de „calculatie" van *f* 14.600 als inzetprijs genomen". En toen bij *f* 15.000 daarboven iemand afmijnde, werd het werk, zooals begrijpelijk is, opgehouden. Toen werd het oud-beproefde werken in eigen beheer toegepast, en het bleek, dat baas en meesterknecht goed gerekend hadden, nu Van der Hart hun aanvankelijk abuis had hersteld.

De metselsteen werd door de stad gekocht. Van der Hart gaf aan zoogenaamde Vechtsche steenen de voorkeur. De steenbakkers aan Waal en Rijn, die zich eene groote levering hadden voorgesteld, werden derhalve in hun verwachting bedrogen. Zij zonden requesten in bij den Prefect, doch kregen daar geen gunstig antwoord op.

Den 2 November 1810 werd de levering der bezaagde houtwaren aanbesteed. De raming was *f* 30.000, terwijl de minste der drie inschrijvingen *f* 51.039 bedroeg. Daarop „geschiedde de bezorging van stadswegen".

Met groote plechtigheid werd 17 November 1810 de eerste steen gelegd. Dit werk werd verricht „door den Rijksmaarschalk Charles Oudinot, Hertog van Reggio". Aan het werkvolk werd dien dag vrij gegeven met behoud van loon.

Had het systeem van aanbesteden tot dusver slechts teleurstelling gegeven, toen 30 November 1810 naar de hardsteenwerken werd ingeschreven, vond gunning plaats. Voor de plinten vroeg L. Schotel *f* 10.500, terwijl Guillot & Smit met *f* 5350 tevreden waren. Dit betrekkelijk lage cijfer was echter toch nog boven de raming. Daarom werd tot „opveilen" overgegaan, en daarbij mijnde de firma de Erven Frauen, Guillot & Smit voor *f* 5300, zoodat *f* 50 werd uitgewonnen. Daar het aanvoeren van hardsteen in dien tijd met groote moeilijkheden gepaard ging, en Napoleon tot

spoed vermaande, bleef ophouden achterwege. Dienzelfden dag werd L. Schotel aannemer van de hardsteenen drempels voor *f* 5500.

Van der Hart zag geen kans de 320 stuks „cazijnen" (men herinnerde zich toen nog, dat dit woord met casa samenhangt) in den korten tijd, dien men te Parijs daarvoor beschikbaar stelde, aan den Timmertuin te doen maken; ook voor de 188 stuks „deurcazijnen" schoten hem krachten te kort. De timmermansbazen der stad hadden in den Franschen tijd haast niets te doen, en daarom beloofde men zich van een aanbesteding een goede uitkomst.

Zij werd 14 December 1810 gehouden, met 10 inschrijvers. Er waren twee perceelen, het eerste betrof het timmerwerk, het tweede het smeedwerk. In 1810 wist men namelijk nog niet van de kramerijen, die in ijzerwinkels verkrijgbaar zijn. En aan de „Glas- en Tuinelramen, Draagvensters en Vensterramen mitsgaders de Deuren was heel wat hang- en sluitwerk noodig.

Een biljet werd van onwaarde verklaard. De overigen waren allen van timmerlieden en smids, die zich voor deze gelegenheid gecombineerd hadden. Het hoogst werd ingeschreven voor *f* 29.950. De massa werd gemijnd door H. Eckman, J. Apel, Van Cornewal en Hodenbach voor *f* 21.500.

Toen 17 Januari 1811 het maken der ankers en koppelijzers werd aanbesteed, waren er zeven inschrijvers; Hendrik Jonker werd voor *f* 7000 aannemer. Een belangrijke aanbesteding was die der bekapping, welke op 28 Februari 1811 geschiedde. Ook voor dit werk hadden zich timmerlieden gecombineerd. J. van Straten had gemeend, het werk alleen af te kunnen, doch zijn inschrijving, *f* 52.000, was dan ook de hoogste. Het mijnen geschiedde door G. Vonk, J. van Maarschalkerwaard, J. P. van Gogh en J. Vogel voor *f* 48.040.

Dat reeds zoo spoedig aan de bekapping gedacht werd, zou doen vermoeden, dat men den geheelen winter doorgemetseld heeft, wat anders in dien tijd nimmer gebeurde. Maar het „Comité Central" zat er blijkbaar met de zweep achter. De proef met het Caziuscement, waarvan wij hiervoor melding maakten, is waarschijnlijk met het oog op het metselen in den winter genomen.

In April 1811 moeten de groote frontons reeds gereed zijn geweest. Immers Van der Hart schrijft toen, dat hij „na approbatie van den Prefect, het beeldhouwerswerk onder de hand aan den stadsbeeldhouwer Welmeer aanbesteedde voor *f* 2750."

De kazerne was in Augustus zoover gevorderd, dat den 27 de aanbesteding van het glas- en verfwerk kon worden gehouden. Men bereikte daarmede echter niet zijn doel. De minste inschrijver, die *f* 2999.10 vroeg, was niet bereid, lager te mijnen. Daarop werd het werk voor *f* 2500 in eigen beheer verricht. Twee dagen later mislukte de aanbesteding der „welputten" ook. Zij werden voor *f* 15.520 door stadswerkvolk gemaakt.

Het stucadoorwerk werd, ingevolge order van den Prefect op 7 Februari 1812 aanbesteed. Er waren slechts twee inschrijvers, Ruch te Amsterdam voor *f* 3875 en de Wed. Martin & Zoon te Haarlem voor *f* 3810. Men was van zins het werk aan den minsten inschrijver te gunnen. „Dan", schrijft Van der Hart, „de Heer Maire der Stad had egter een missive ontvangen, met kennisgeving, dat zich 2 Perzoonen, met name H. H. Sparenberg en Steininger in geschrifte hebben opgedaan; dewelke ten laste van den aannemer hebben gebragt deszelfs incapaciteit en dat hij zijn schuldeischers niet en konde betalen. Weshalve de Heer Prefect, van gevoelen zijnde, dat deze aanklagt eenige attentie verdiende, verzocht, dat deswegens de nodige informatiën genomen en de uitslag hem gecommuniceerd werde". De twee kwaadsprekers konden geen bewijzen leveren voor wat zij hadden medegedeeld. Toch kreeg de Haarlemsche firma het werk niet, en wel omdat zij weigerde te Amsterdam twee borgen te stellen.

Ruch ging nu aan het werk. Maar in Mei vermeldt Van der Hart: „Van den Stadsstucadoorder Laseur rapport ontvangen hebbende, dat de Pleisterkalk, door den aannemer van het stucadoorwerk der Cazerne gebruikt, vervalscht en vermengt is met fijn zand, is, na het nemen van Proeven, zulks bevestigt, waarvan een proces-verbaal zal opgemaakt worden".

Het werk werd afgekeurd. De aanbieding van Ruch, 25 jaren er voor te willen instaan, werd gewezen van de hand. De haast, die gemaakt moest worden, belette echter, dat men het stucadoorwerk over liet doen. Aan het eind werd den aannemer *f* 438 gekort wegens de begane overtreding. Om de specie te onderzoeken was een commissie van deskundigen benoemd, die *f* 41 als honorarium kreeg.

Den 16 Mei 1812 werd het eerste gedeelte van de binnenbetimmering aanbesteed. De laagste inschrijvers waren Korff & Co. voor *f* 11.500. Maar, zegt Van der Hart: „Bij het uitbranden der kaars werd door dezelven het werk opnieuw aangeboden voor *f* 9500, zijnde *f* 316,19 beneden de te voren door mij opgegevene calculatieve begrooting". Wij zien hier dus een zeer eigenaardig gebruik bij de aanbesteding toepassen.

De tocht naar Rusland, die alle beschikbare troepen vorderde, had ten gevolge, dat in 1812 en 1813 weinig meer aan de kazerne gedaan werd.

De Franschen waren reeds verdreven, toen Van der Hart last ontving, de noodige meubelen in eigen beheer te maken. Pas in 1814 waren die gereed, en werd het gebouw betrokken. De Fransche troepen, waarvoor het bestemd was, hebben het dus nooit gebruikt.

Het is te begrijpen, dat de Fransche wapens der frontons in December 1813, toen de Prins van Oranje te Amsterdam kwam, aanstoot gaven. Van der Hart gaf order, om, in eigen beheer „een steiger te doen stellen voor het groote wapen in het voorfront, ten einde provisioneel te kunnen doen weghakken de Keizerlijke arend op het blazoen, mitsgaders de kleine schildwapens der cohortens daaromheen, gelijk ook de arenden in de kroon en de beijen op het kleed". Later als het wapen van den Souverain dezer Landen definitief bekend zou zijn" kon dit voor-dat van Napoleon in de plaats komen.

Het stelsel van aanbesteden aan één verantwoordelijk persoon had bij een zoo belangrijk bouwwerk als de kazerne St. Charles geen toepassing gevonden, ofschoon het geheel in het Fransche kader van dien tijd paste. Zelfs met de gedeeltelijke aanbestedingen was het niet best gegaan; verscheidene mislukten geheel, andere leverden slechts een magere uitkomst op. Het gildewezen, dat afgeschaft was, had zijn invloed nog doen gelden; pas een later geslacht zou aan dien invloed ontgroeien.

Maar wat in de eigenlijke bouwkunst onmogelijk bleek, gelukte, waar het de zoogenaamde waterbouwkunst gold. Hier zien wij reeds in de eerste jaren der 19e eeuw de „entreprise générale" als Pallas uit het hoofd van Zeus, geheel volwassen uit de tijdsomstandigheden naar voren treden. En wij kunnen tot in de kleinste bijzonderheden nagaan, hoe de geboorte plaats had.

Het bestuur van Amsterdam, destijds „Municipaliteyt" gehecten, verzocht 3 December 1800 aan het Uitvoerend Bewind der Bataafsche Republiek, „dat de overhaal, welke gelegen is aan het einde van de Overtoomsche vaart tot meerder gerief voor Koophandel en Zeevaart mag worden weggebroken en daarvoor in de plaats gesteld eene Schutsluys".

Thesaurieren gelastten tevens de Directeuren van Stads-werken Abraham van der Hart en Johannes Schilling „met den meesten spoed ter Thesaurie te suppediteeren, welke de voordeeligste wijze is, 't zij door aanbesteding, 't zij door Stads werkvolk, dat zulks zal kunnen worden verrigt."

De Directeuren gaven aan eigen beheer de voorkeur. De zaak bleef echter rusten tot 1808. Toen verzocht Koning Lodewijk Napoleon mondeling aan den Burgemeester Van de Poll hem over de te maken Overtoomsche schutsluis ten spoedigste een rapport in te dienen. Blijkens het handschrift is dit rapport door Van der Hart gesteld, doch blijkbaar met medewerking van Schilling. In het Fransch vertaald werd het door den Burgemeester 5 Mei 1808 aan den Koning ingediend.

Dit rapport heeft in hoofdzaak betrekking op de wijze, waarop de sluis gemaakt zou worden. De vraag of eigen beheer dan wel aanbesteding gewenscht zou zijn, wordt slechts voor onderdeelen gesteld en dan aanbesteding duurder geacht. Van aanbesteding der geheele sluis met bijbehoorende werken wordt in het geheel niet gesproken.

Het Koninkrijk Holland bezat een Ministerie van Waterstaat, in den geest van dat, hetwelk wij sinds twintig jaar rijk zijn. Deze afdeeling van het staatsbewind was gevolgd naar de „Ponts et Chaussées" in Frankrijk. Aan het hoofd stond een Directeur-Generaal, die twee zeer bekwame inspecteurs voor het technische gedeelte, Jan Blanken Jansz. en A. Goudriaan, onder zijn bevelen had.

Reeds 17 Juni 1808 werden door genoemden Directeur-Generaal bestek en teekeningen zooals die „door Z. M. waren gedecreteerd" aan den Burgemeester van Amsterdam gezonden, „ten einde zich naar den inhoud derzelve stiptelijk te gedragen, in het ter Excecutie leggen."

Zoo kregen dus Van der Hart en Schilling alle bestedingsstukken van hooger hand. Het bestek is geheel gevolgd naar de Fransche „cahiers de charges" van dien tijd. De vorm komt, met enkele zeer geringe afwijkingen, overeen met dien, welke nog tegenwoordig gebezigd wordt.

In het bestek was voorgeschreven, dat Waalsteen moest worden gebruikt. Doch 20 Juli 1808 bracht de Directeur van den Waterstaat een verandering aan. Hij bepaalde „dat de metzelsteenen niet aan de Lek of Waal behoeven gebakken te zijn, maar dat ook zullen voldoende zijn steenen van zoodanige andere ovens als ten genoegen van den Besteder in deugtzaamheit van het werk met de bepaalde soorten gelijk kunnen gereekend worden."

De aanbesteding op 22 Juli 1808 was een gebeurtenis van belang. De Inspecteur Blanken was er voor overgekomen. Hoe alles geschiedde vinden wij uitvoerig vermeld.

„Heeden de dag zijnde welke, ingevolge de daarvan gedaane annonces in dezer stad courant bepaald is tot het (onder nadere approbatie) aanbesteden van het bouwen van twee Gemetzelde Sluishoofden, met eene tusschen beiden liggende ongefundeerde Schutkolk, benevens de Leverancie van alle de daartoe noodige Materialen en Arbeidsloonen, ter Plaatze alwaar dezelve aan den Overtoom door twee Stijgeraard Dammen bepaald is en aangewezen zal worden:

„Zoo heeft de gemelde Publieke Aanbesteeding ten overstaan van den Thesaurier en in presentie van den Lands Inspecteur der Waterwerken J. Blancken Jansz. in de Kamer van Scheepenen plaats gehad.

„En heeft de Thesaurier, alvorens tot dezelve te procedeeren, gecommuniceerd den Inhoud der op gisteren ingekomene Missive, houdende eene bijvoeging van het 26e Art. van het Bestek omtrent het gebruik van metzelsteen.

„En is verder aan de Gegaadigden nog gevraagd of zijliedens ook eenige bedenkinge tegens de Condities van het Bestek hadden, ten gevolge waarvan (behalve eenige reflectiën van minder belang, welke onmiddellijk zijn opgelost) door eenige hunner zwarigheit gemaakt is ten aanzien van de tijdsbepaling, binnen welke het werk moet zijn voltooijd, daar ingevolge het 30e Art. van het Bestek bepaald is, dat de Sluisfronten op den 31 October aanstaande in gereedheid moeten zijn, op de Boetens in het voornoemde Art. gespecificeerd, en dat het volgens hen *onmogelijk* is om dezelve tegen dien tijd klaar te hebben.

„En heeft de Thesaurier daarop gerepliceerd, dat, *daar het Bestek door de Directie over den Waterstaat was gesuppediteert* met Injunctie om zich naar den Inhoud van hetzelve stiptelijk te gedragen, daarin door hem geene verandering konde gemaakt worden en daarop verder aan de Gegaadigden gevraagt zijnde welke Prolongatie zij dan wel zouden verlangen en door eenigen derzelven is geantwoord, dat zij wel kans zagen om het Metzelwerk te brengen tot 3 à 4 voeten onder het Amsterdamsche Peil, dat het in die Situatie den geheelen winter onder water zoude moeten blijven liggen en het alsdan met half April (het saizoen zulks toelaatende) zoude worden voortgezet, wanneer zij binnen den tijd van 3 Maanden het af zouden leeveren.

„Heeft de Thesaurier belooft, zulks ter kennisse van Zijne Excellentie den Directeur-Generaal over den Waterstaat van het Rijk te brengen en zoodra hij eenig antwoord van denzelven bekomen heeft, ten spoedigste den Aannemer (indien zich een mocht opdoen) van den inhoud van hetzelve te zullen informeren."

Er kwamen 15 inschrijvingen in, de hoogste van A. van Straaten voor *f* 166.000, de laagste van E. H. R. Nieuwensteed voor *f* 95.000. Hieruit blijkt wel, dat de „entreprise générale" nog een vreemde instelling was. Want een verschil van *f* 71.000 is anders onverklaarbaar. Den minsten inschrijver werd een premie van *f* 30 ter hand gesteld.

„Het werk vervolgens op *f* 40.000 ingezet zijnde is gemeind voor de somma van *f* 87.000 door Korstiaan den Bouwmeester, welke tot zijne medestanders heeft opgegeeven E. H. R. Nieuwensteed en M. van Cleef en als borgen Tjaden Cramer en W. van Cleef."

Bij deze medestanders zijn er later nog twee bijgekomen. Zoodoende waren de aannemers eigenlijk ten getale van zeven, daar ook de borgen als zoodanig optraden.

Men zou deze „medestanders" tegenwoordig den naam van onderaannemers geven; in 1808 toen het gildewezen zijn invloed nog deed gelden, was voor ieder vak, dat bij den sluisbouw te pas kwam, een baas noodig. Die bazen verbonden zich onderling en de inschrijving had plaats op naam van één hunner.

Nadat het mijnen had plaats gevonden, „verzogt de

aannemer, om zo spoedig mogelijk te worden geïnformeerd, of het werk hem gegund wordt, *ja* dan *neen*, ten einde onverwijld zijne schikkingen dienaangaande te kunnen nemen."

Den 9 Augustus 1808 ontving de Thesaurier de Approbatie van den Directeur-Generaal, die tevens bepaalde, „dat de voornoemde Sluis op den Eersten Mei 1809 zal zijn afgewerkt".

Dus was den aannemer een tijdsverlenging van zes maanden toegestaan, en werden „de Conditiën der aanbesteeding door aannemer, medestanders en borgen den 19 Augustus naar behoren geteekend".

Johannes Schilling had het werk geraamd op *f* 90.000. Hem werd, onder toezicht van Blanken en Goudriaan, de leiding gegeven. Als „dagelijksch opziener" deed A. Blanken Dz. dienst.

Het bleek, dat de heeren in den Haag den tijd veel te kort gesteld hadden. Den 24 October 1809, dus bijna een jaar na den oorspronkelijken termijn, was het werk nog niet voltooid. Koning Lodewijk, die zich zeer voor het werk interesseerde, deed den Minister van Waterstaat aan den Burgemeester van Amsterdam schrijven, dat „de sluys zoo spoedig mogelijk in zoodanigen staat moet zijn gebracht, dat met dezelve de behoorlijke werking verricht kan worden". Het gevolg was, dat den aannemer werd bericht „dat het resteerend werk van hen thans door stadswerkvolk, doch geheel voor hunne rekening, zal worden afgedaan".

De „entreprise générale" had dus niet gelukkig gedebuteerd. Toen Schilling met het „stadswerkvolk" het werk in eigen beheer afmaakte, zal hij ongetwijfeld aan zijn advies van het jaar 1800 gedacht hebben, en de Fransche nieuwigheid, hem door den Waterstaat opgedrongen, allerminst als een verbetering hebben aangezien.

Over het opzicht hebbend personeel was hij zeer tevreden. De nog bewaarde rapporten van den „opziener A. Blanken Dz." doen dan ook zien, hoeveel zorg deze aan het werk had gewijd. Schilling stelde den Thesaurier voor „wegens de veele blijken van Trouw en Eerlijkheid, door hen aan den dag gelegt, douceurs te verleenen, en wel aan Blanken *f* 275, aan den onderbaas der Stads-, Graaf- en Modderwerken Van den Heuvel *f* 100, aan den commandeur der Stads-Molenmakers Jan Gijzelaar *f* 70, aan den commandeur van 't Stads-hijvolk Jonas van Zevenbergen *f* 50, aan de commandeurs over Stads-Metzelwerken Willem van Boven en Evert van Emden ieder *f* 25". De Thesaurier deed de uitkeeringen geschieden.

(Slot volgt.)

MOET AMSTERDAM EEN AMBTENAAR ALS GEMEENTE-ARCHITECT HEBBEN?

Het zij mij vergund een paar regels te schrijven naar aanleiding van de kwestie over het al of niet benoemen van een gemeente-architect te Amsterdam.

Het meer of minder wenschelijke van een benoeming voorloopig buiten bespreking latende dient de vraag wel overwogen te worden, zal, indien tot de aanstelling van een persoon gelijk aan die welke men zich voorstelt, dat Amsterdam moet bezitten, een dergelijk ambtenaar wel te vinden zijn?

Niet dat er in ons land geen mannen zullen zijn, die voor de taak berekend zijn, daaraan behoeft niet getwijfeld te worden, maar zullen er daaronder zijn, die dat baantje willen waarnemen; dat is dunkt mij wel twijfelachtig; vooral, wanneer men in aanmerking neemt, dat een gemeente-architect als wordt bedoeld, onder alle omstandigheden vooraan moet kunnen staan in de rij van allen, die in ons land de bouwkunst beoefenen. Zulke bouwmeesters zijn er niet vele, en die er zijn, zullen die hun talent, hun vrijheid, hun levensdoel, hun ik, ja hun alles, prijs geven voor een baantje, dat, hoe hoog ook bezoldigd, hun voor altijd ondergeschikt maakt aan de luimen, de willekeur, de onderlinge animositeit en de dikwijls misplaatste eerzucht van een aantal tijdelijk geroepen regeeringsmannen? En zullen ze, al is 't ook maar in het oog van één dier mannen, willen aangezien worden voor een nummer, al is 't dan ook nog zoo'n hoog nummer?

Want een ambtenaar, rijks- of gemeente-, *is* een nummer. 't Is nu eenmaal niet anders. En dat nummer is de dienstbare van alle nummers, die een kwart, een half, een heel en meer nummers boven zijn nummer zijn gesteld.

Een kwart, een half, een heel nummer hooger heeft altijd meer kennis, meer bekwaamheid, meer gezag, dat spreekt als een boek, want ware het anders, dat nummer zou een nummer zijn, of een kwart, een half of een heel nummer lager genoteerd moeten worden.

Een gemeente-architect van Amsterdam zoude zeer zeker een hoog, een zeer hoog, een almachtig hoog nummer zou geen nummer zijn, of een kwart, een half duidelijk is 't, dat elk lid van den raad, hij behoeft nog niet eens lid van een commissie van bijstand te zijn, in zijn waardige achtbaarheid een nummer heeft dat niet éénmaal, maar ten minste tweemaal almachtig hoog is; want welk nummer staat boven de achtbaarheid van een raadslid, toch zeker niet het nummer van een ambtenaar.

Neen, hier geldt geen kennis, geen bekwaamheid, geen kunstzin, hier spreekt de achtbaarheid van de eerste de beste, en alles wat kennis, bekwaamheid en kunstzin heet, gaat gebukt, moet bukken en wordt desnoods verpletterd door diezelfde achtbaarheid. En dat gaat zonder slag of stoot, zonder drukte, dat spreekt van zelf, want men vindt altijd personen in overvloedig aantal, die een nummer kunnen, willen, of *moeten* zijn. —

Ik hoop ter wille van de lieve Bouwkunst, voor den persoon, die het talent bezit, dat, aan de verwachting, welke men voor Amsterdam koestert, kan beantwoorden en voor dat talent, dat Amsterdam op den ingeslagen weg voortgaat. — Mocht Amsterdam daarbij niet winnen, de Bouwkunst zal dit zeer zeker wel, want er wordt dan geen talent begraven onder wat men noemt „achtbaarheid".

Groningen, Maart 1901.

L. M. MOOLENAAR,
adj.-directeur der gemeentewerken.

VAN DEN WAL IN DE SLOOT.

In het laatste groene Weekblad wordt de quaestie „aannemen of niet" druk besproken. Tal van kolommen zijn aan het onderwerp gewijd, zoodat het den schijn heeft, alsof het weekblad een vakblad wil worden. Of de redactie zich van de belangstelling en het geduld der lezers niet te veel heeft voorgesteld?

De heer J. E. van der Pek, te Hillegom, is het eerst aan het woord. Over wat in *„de Aannemer"* voorkwam zegt hij:

„Ik zal dat artikel hier niet overnemen en er zelfs niets uit aanhalen. De behandeling der zaak is niet principieel en de weerlegging schetterend en vaak zonder zin. Een kleermaker, een electricien, de architect Berlage ,de wethouder Blooker en Louise uit Vorsten-

school worden opgeroepen en geciteerd om de meeningen dier Redactie kracht bij te zetten. Het artikel eindigt met een zin als deze: „Als alle aannemers en onderaannemers zullen zijn verdwenen, zullen alle Nederlandsche architecten Michel Angelo's en de Keyser's worden!" Op zoo'n onzin ben ik niet gewoon te repliceeren. Wie er lust in heeft de bestrijding van mijn artikeltje te lezen, weet waar hij het vinden kan."

En dan volgt een uiteenzetting der denkbeelden, welke de heer J. E. van der Pek te Hillegom omtrent het vraagstuk heeft.

„Echter wil ik op de zaak zelve wel wat dieper ingaan.

Hetgeen ik voorsta is het toevertrouwen der uitvoering van een bouwwerk aan een uitvoerder, die een bepaald percentage ontvangt van de bouwsom.

Daar het honorarium der architecten een zeker percentage bedraagt van die som, zie ik geen reden, waarom dit bij de uitvoerders ook niet het geval zou kunnen zijn.

Het bedrag, dat de architect voor zijn werkzaamheden bedingt is bekend. De soliede architecten houden zich geheel of bijna geheel aan de „honorariumtabel voor bouwkundige werkzaamheden" zooals die is vastgesteld door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst op 31 Mei 1888 en herzien is op 31 Mei 1895. In die tabel is alles te vinden wat betrekking heeft op het honoreeren van de werkzaamheden van den architect.

Waarom is het onmogelijk, dat de aannemers een dergelijke tabel vast zouden stellen? Een ernstige reden daartegen bestaat er niet."

Wij moeten erkennen, dat deze denkbeelden ons tegenvallen. Want, werden zij tot werkelijkheid, dan zou de tweeslachtigheid, die, sinds het systeem van aannemen in zwang kwam, de oorzaak van alle kwaad is geweest, blijven bestaan.

Op het oogenblik is de toestand, dat de architect teekent, schrijft en rekent, of er menschen op na houdt, die ook zelfs dit nog voor hem moeten doen. De aannemer daarentegen voert uit, en, ofschoon hij zich in den regel daarmede niet persoonlijk bemoeit, hij heeft van die uitvoering zoowel de lasten als de lusten.

Wat baat het nu, of de aannemer in een uitvoerder verandert, die een bepaald percentage van de bouwsom ontvangt? Is de aannemer soliede, fatsoenlijk en betrouwbaar, dan kunnen wij in zijn vervanging door een uitvoerder geen voordeel vinden. Maar aan den anderen kant zullen er tal van uitvoerders komen, die, gelijk helaas zoovele architecten nu reeds doen, het mes van twee kanten laten snijden. De verleiding voor zulk een uitvoerder om daartoe over te gaan zal bijzonder groot wezen.

Wil men het aannemen niet langer, dan behooren de leidende technici te doen, wat nu de aannemers verrichten. Dat zij daartoe geen lust gevoelen, hebben wij reeds vroeger vermoed. Het door den heer J. E. van der Pek te Hillegom in het midden gebrachte doet zien, dat ons vermoeden juist was.

Slechts wanneer de architect, de „opperste der werklieden", wat hij bij de Grieken was, ook in de twintigste eeuw weer wil worden, kunnen wij een levende bouwkunst krijgen. Wij hadden gemeend, dat ook de heer Van der Pek dit begreep, doch hij gooit het over een anderen boeg, waar hij zegt:

„Dat onder het stelsel van publieke uitbesteding de bouwkunst geschaad wordt, ook dat schijnen de aannemers zelven nog niet te begrijpen en zulks ligt in de rede. De geestelijke waarde van een bouwwerk — en dit wijst ook op een groote tekortkoming in het bouwvak en tevens op de scheve positie die de aannemer inneemt — is een zaak waarmede hij zich niet bemoeit. Om die waarde bekommert hij zich allerminst; hij neemt het werk aan alleen en uitsluitend om er aan te verdienen.

Nu staan zijne verdiensten in rechtstreeksch verband met hetgeen er bezuinigd kan worden op arbeidsloonen, op materialen enzoovoorts. Dientengevolge moet elke verrichte arbeid en elk materiaal nagezien en gekeurd worden. Van den eersten baksteen af die op het terrein komt, worden alle materialen als hout, kalk, zand, tras, cement, pannen, lood, zink, spijkers, ijzerwerk, behangsellinnen enz. tot in de kleinste onderdeelen gekeurd. Iedere keuring kan aanleiding geven tot geschil, en vaak zijn de materialen de bronnen van voortdurende oneenigheid tusschen aannemer en architect.

En mag men dan nog in ernst veronderstellen, dat onder zulke omstandigheden de geestelijke waarde van het werk, d. w. z. de gedachte, die de architect in het werk wil leggen niet geschaad wordt? Denkt men werkelijk, dat ruzie met den aannemer, dat het voortdurende politietoezicht op materialen en op de, in aangenomen werk staande, arbeiders, dat de oneenigheden tusschen aannemer en onder-aannemer, dat een dreigend faillissement met de onaangename gevolgen van dien, zonder nadeeligen invloed zijn op den geest, die naar de gegevens van het ontwerp de uitvoering tracht te leiden? Zulks mag in ernst niet aangenomen worden!"

Had de heer Van der Pek hier gelijk, dan moesten aanbesteede werken, waarbij (zooals wij er gelukkig vele weten) in het geheel geen „ruzie" met den aannemer plaats had, waarbij over de materialen niet de minste oneenigheid tusschen aannemer en architect bestond, hooge kunstwaarde, of althans „geestelijke" waarde hebben. Maar van welken kant wij deze werken ook bezien, telkens komen wij tot het besluit, dat er geen het minste verband tusschen de onderlinge verhouding van architect tegenover aannemer en tusschen de kunstwaarde van het tot stand gebrachte waarneembaar is.

Er zijn zelfs verscheidene werken ons bekend, waarbij architect en aannemer elkander geducht in het haar zaten, terwijl toch de kunstwaarde, voor zoover men daarvan ten minste spreken kan, het loodje volstrekt niet gelegd heeft.

De heer Van der Pek zou ons met zijn uitvoerders van den wal in de sloot helpen. Waar de bouwkunst behoefte aan heeft? Aan beoefenaars, die haar inderdaad verstaan, die alles, wat zij verlangt, kunnen en willen verrichten, die zich niet langer met wat theorie en artistiekerig doen tevreden stellen.

Waar is de aanstaande architect, die eer hij zich als zoodanig vestigt, jarenlang als opzichter of onderbaas gaat dienen, om de praktijk in den grond te leeren, om wezenlijk met het werkvolk in aanraking te komen, om het te kunnen beoordeelen in zijn deugden en gebreken? Gij kunt met een acetyleenlantaarn gaan zoeken, en zult hem niet vinden.

Jongelui van een, twee en twintig jaar, die een beetje geteekend hebben, werpen zich als architect op, of als ingenieur, wanneer zij een diploma van Delft hebben.

Schade noch schande kunnen hen tot zulk een wijs man maken, als de ware technicus behoort te zijn.

In hetzelfde weekblad komt de heer A. R. Freem te Arnhem met een lang betoog, om „particele" aanbesteding aan te prijzen. En inderdaad, wij hebben

het reeds gezegd, als overgang naar den goeden toestand zou zulk een systeem zeer gewenscht zijn.

De heer Van der Pek is het natuurlijk met den heer Freem niet eens. Hij besluit:

„Mijn conclusie van dezen strijd is deze:

De heer Freem en ik zijn geen geestverwanten, geen lieden van één richting, van één gedachtengang. Ons mooi en ons begrip van kunst is blijkbaar niet hetzelfde. En om op de kwestie der uitvoering terug te komen: van de wijze van aanbesteding zooals die nu gevolgd wordt, en welke volgens mij schadelijk is voor de bouwkunst, waarom ik haar bestrijd, heeft de heer Freem in zijn twintigjarige practijk te Arnhem de bezwaren nog niet gevoeld.

Overeenstemming tusschen hem en mij zal dus wel voor goed uitgesloten zijn.

Dit slot geeft een eigenaardig kijkje op het karakter des heeren J. E. van der Pek te Hillegom.

TWEE GEBEURTENISSEN VAN BELANG.

De afgeloopen week is getuige geweest van twee gebeurtenissen, de eene van belang voor het land, de andere voor de hoofdstad.

Er is toch, in de eerste plaats, een wetsontwerp ingediend tot wijziging van art. 62 der wet tot regeling van het M. O. Het ontwerp strekt tot vereenvoudiging van de regeling der examens voor architecten, die hunne opleiding genieten aan de Polytechnische School. De tegenwoordige regeling gaf er aanleiding toe, dat meer en meer degenen, die zich tot architect wenschen te bekwamen, van de studie aan genoemde school worden afgeschrikt. Door te Delft aan de theorie onredelijke en onnoodige eischen te stellen, noodzaakt men de jongelieden in het andere uiterste te vervallen; de theorie geheel over boord te werpen en langs louter practischen weg hunne vorming te zoeken.

Voor het bouwvak, dat een hechten, wetenschappelijken grondslag toch altijd blijft behoeven, levert deze strooming een niet te miskennen gevaar op. In afwachting van de reorganisatie der Polytechnische School is het daarom den Minister van Binnenlandsche Zaken wenschelijk voorgekomen, dat de eischen voor het examen B der aanstaande architecten, wat betreft de wis- en natuurkundige vakken, thans worden verlicht.

Zoo staat het in de dagbladen, en men kan zijn oogen niet gelooven, als men het leest.

Burgemeester en Wethouders van Amsterdam deden een voorstel, tot wijziging der bestaande bepalingen op het bouwen en sloopen. Dit tweede gewichtige feit, in het bijzonder voor de beoefenaars der bouwkunst in de hoofdstad van belang, is niet minder verbazingwekkend dan het eerste.

Wij hopen binnenkort beide voorstellen uitvoeriger te kunnen bespreken. Nu moge een enkel woord genoeg zijn.

Men zal dus de eerste moker tegen Thorbecke's gebouw, de wet van 2 Mei 1863, gaan opheffen. Inderdaad, een stout bestaan, wat tot dusverre niemand had aangedurfd. En wij zien den slooper nog niet aan het werk, want de algemeene verkiezingen van Juni zouden hem wel eens beletten kunnen, zijn schendende hand aan de wet te slaan.

Het geeft echter reeds voldoening, erkend te zien, dat „te Delft aan de theorie onredelijke en onnoodige eischen gesteld worden". Men meent nu, dat alleen de architecten de slachtoffers dezer onredelijkheid zijn, doch de tijd moet komen, dat men gaat inzien, hoe ook de ingenieurs aan wat anders dan theorie behoefte hebben.

Dat het bouwvak op het oogenblik aan een „niet te miskennen gevaar" bloot staat, omdat zijn beoefenaars „langs louter practischen weg hunne vorming hebben gezocht" en de hechtheid van den „wetenschappelijken grondslag" waarop gezegd vak steunt door den Minister van Binnenlandsche Zaken betwijfeld wordt — wij hebben er niets van gemerkt. Zelfs meenen wij, dat juist het feit, dat zoovelen „van de studie aan de Polytechnische School werden afgeschrikt" aan onze bouwkunst die frischheid heeft gegeven, welke op een vernieuwden bloei schijnt te wijzen.

Wat het Amsterdamsche Gemeentebestuur zal doen met de voordracht, die zulke ingrijpende veranderingen in de politie-verordening beoogt, moet worden afgewacht.

Maar wij willen toch vragen, wat de voorstellers bezielde toen zij, terwijl de Woningwet pas in behandeling kwam en de nieuwbenoemde Directeur van het bouwtoezicht zijn ambt nog niet aanvaard heeft, met hun arbeid kwamen aandragen. Een ongunstiger tijdstip had men kwalijk kunnen kiezen.

Wij zijn er benieuwd naar, welk antwoord op deze vraag, die bij ieder denkend mensch, dus ook bij ieder raadslid moet rijzen, zal worden gegeven.

INGEZONDEN.

ADVERTEEREN.

In de *Deutsche Bauzeitung* kwam onlangs van iemand, die zegt in zijn leven veel geadverteerd te hebben, een stukje voor, bevattende eenige opmerkingen betrekkelijk adverteeren en wel in 't bijzonder van vacante betrekkingen en dienstaanbiedingen.

Het adverteeren in dag- en weekbladen, zegt de schrijver, is een kunst, die niet iedereen verstaat; bij een aandachtig lezen van de advertenties in dergelijke bladen kan men zich daarvan overtuigen.

Hoe duidelijker de advertentie uitdrukt, wat de steller wenscht of wat hij aanbiedt, hoe beter zij doel treft.

Onbepaaldheid en geheimzinnigheid zijn daarbij niet op haar plaats. Vele advertenties hebben alleen daarom geen succes, omdat men niet gaarne aan een onbekende zijn naam, zijn omstandigheden en wenschen uiteenzet, omdat men niet weet in wiens handen deze inlichtingen komen.

Een fout, die ook vaak voorkomt, is, dat men van den sollicitant te veel vergt, b.v. het inzenden van origineele getuigschriften; men moest integendeel verzoeken dit niet te doen, daar men verantwoordelijk is voor de ordelijke teruggave, hetgeen reeds menigmaal tot onaangenaamheden aanleiding heeft gegeven.

Wanneer men echter bovendien nog zoover gaat getuigschriften te vragen over lichamelijke geschiktheid, goed zedelijk gedrag en verder nog bewijzen verlangt omtrent den graad van gegoedheid of de financieele omstandigheden, zoo zal men zonder twijfel vele geschikte sollicitanten weerhouden van zich aan te melden.

Het is toch veel eenvoudiger, wanneer men er zich eerst toe bepaalt opgaven omtrent den levensloop der sollicitanten en van hun werkzaamheid in het vak te verlangen en dan van diegene, waaruit men een nadere keus wil doen, later de bewijsstukken verlangt, die voor een indienstneming bepaald noodig zijn.

Tot zoover de schrijver in de *Bauzeitung*.

Ik geloof, dat de architecten en ingenieurs hier te lande in den regel wel de methode volgen hierboven aan de hand gedaan, maar dat toch ook hier bij het uitschrijven van sollicitaties vaak ondoordacht te werk wordt gegaan en diensvolgens slechte resultaten worden bereikt.

De schrijver had ook nog op andere minder goede gewoonten kunnen wijzen. Zoo b.v. zijn sommige aanvragers gewoon, in hunne oproepingen van de sollicitanten opgave te vragen van het verlangd salaris en daardoor een minder edele concurrentie tusschen de sollicitanten in de hand te werken en van de vergeving der betrekking een soort van aanbesteding te maken.

De rekbare bepaling, salaris naar bekwaamheid, zegt ook wel niet veel, maar laat toch den sollicitant vrij, om wat hem wordt aangeboden aan te nemen of niet.

Ook van de betrekking zoekenden kan gezegd worden, dat zij vaak door onhandig adverteeren hun doel niet bereiken, vooral in een tijd als de onze, waarin het aanbod van werkkrachten de vraag in den regel overtreft.

Het zou mij te ver voeren, wanneer ik hieromtrent in nadere beschouwingen wilde treden. Ik bepaal mij dus tot de algemeene opmerking, dat betrekking zoekenden vaak in hun advertenties hoog opgeven van eigen bekwaamheid met uitdrukkingen als: alleszins bekwaam, gediplomeerd, enz., uitdrukkingen, die feitelijk niets zeggen, terwijl zij ongetwijfeld veel beter zouden doen kort en zakelijk mede te deelen, welke opleiding zij genoten en welke betrekkingen reeds door hen vervuld waren en hoe lang; ook al werd de advertentie daardoor wat langer.

Dienstaanbiedingen alleen in enkele mooie phrasen, hoogstens met opgave van leeftijd en verlangd salaris hebben geen of weinig vat op degenen, die personeel noodig hebben en niet zeldzaam hoort men over dergelijke dienstaanbiedingen spreken, als van niet veel bijzonders, om van andere minder vleiende uitdrukkingen te zwijgen.

Over advertenties en sollicitaties schrijvende komt mij nog een uitdrukking in de gedachte, die men dikwijls vindt in Engelsche bladen.

Wanneer daar een gemeente- of ander bestuur een technisch ambtenaar vraagt ontbreekt zelden aan het slot der advertentie de uitdrukking: „Canvassing is strictly prohibited" of: „Canvassing will disqualify".

„Canvassing" is te vertalen als kuiperij, knoeierij, intrigeeren.

Die bijvoeging schijnt in Engeland noodig te zijn, maar wie geen vreemdeling in eigen vaderland is, zal mij toegeven, dat zij ook hier in veel gevallen niet misplaatst zou zijn, waar zoovele voorbeelden bekend zijn, dat de kruiwagens vaak meer hebben uitgewerkt, dan de beste getuigschriften en zakelijke aanbevelingen.

P. B.

PRIJSVRAGEN.

NATIONALE PRIJSVRAAG

uitgeschreven door de Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Leiden.

De Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst te Leiden schrijft uit: Eene prijsvraag voor een diploma, uit te reiken bij bekroningen van door haar uitgeschreven prijsvragen.

a. De in te zenden antwoorden moeten geteekend zijn in zwart op wit papier, en eene afmeting hebben van 33 bij 42 cM.

b. De woorden: „De Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst te Leiden", moeten op de teekening duidelijk uitkomen. Bovendien moet een blanke vlakte overblijven voor het beschrijven der prijsvraag, bekroning, enz.

c. Aan het in de eerste plaats voor bekroning in aanmerking komend antwoord wordt eene belooning toegekend van *f* 40, aan het tweede van *f* 20.

d. De antwoorden waaraan bovengemelde belooning zijn toegekend, worden eigendom der Vereeniging.

De antwoorden moeten worden ingezonden vóór den 1 Augustus 1901, aan den Secretaris der Vereeniging Nieuwsteeg 12 te Leiden en vergezeld gaan van een naambrief in verzegelden omslag, voorzien van hetzelfde kentecken als waarmede de teekeningen moeten zijn gewaarmerkt, en van een adres om zoo noodig met den inzender te kunnen correspondeeren.

De jury zal bestaan uit de heeren: J. van Dam, W. J. Lampe en W. C. Mulder.

Namens het Bestuur:
C. R. VAN RUYVEN, *Voorzitter.*
FRED. A. WEMPE, *Secretaris.*

Leiden, Maart 1901.

ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN EN TECHNISCHE WETENSCHAPPEN TE ROTTERDAM.

Voor de prijsvragen, uitgeschreven ter viering van het 50-jarig bestaan der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen, is de volgende Jury aangewezen, waarvan de leden de benooming hebben aangenomen:

Bouwkunst: A. Salm G.Bzn., H. P. Berlage, Jan L. Springer, C. B. Posthumes Meyjes, architecten te Amsterdam, en J. Verheul, architect te Rotterdam.

Beeldhouwkunst: C. v. d. Bossche, beeldhouwer te Amsterdam; Bart van Hove, hoogleeraar aan 's Rijks Academie te Amsterdam; L. Zijl, beeldhouwer te Amsterdam; A. W. M. Odé, leeraar aan de Polytechnische School te Delft; Ch. van Wijk, beeldhouwer te 's Gravenhage.

Kunstnijverheid: J. P. van der Schilden, lid van het bestuur der Academie; K. Sluyterman en A. F. Gips, leeraren aan de Polytechnische School te Delft; E. W. F. Kerling, glasschilder; E. von Saher, directeur der Kunstnijverheidsschool te Haarlem.

Handteekenen: H. J. Haverman, kunstschilder te 's Gravenhage; P. de Josselin de Jong, kunstschilder te Wassenaar; N. van der Waay, hoogleeraar aan 's Rijks Academie te Amsterdam; F. Jansen, oud-directeur bij de Academie van Beeldende Kunsten te 's Gravenhage; H. J. Mols, kunstschilder te O.-Charlois.

Werktuigkunde: F. W. Hudig, lid van het bestuur der Academie; J. N. Kooy, ingenieur van het stoomwezen te Rotterdam; H. Enno van Gelder, werktuigkundig ingenieur idem; C. G. C. Hohn, ingenieur idem; H. van Helden, inspecteur machinedienst idem.

De circulaire van 12 Maart, waarbij de leden en oud-leerlingen worden opgeroepen deel te nemen aan eene tentoonstelling van hun werk, geeft aanleiding tot misverstand bij heeren bouwkundigen.

Er werd gevraagd: „een ontwerp van een belangrijk bouwwerk". Deze uitdrukking was te eng: ook fotografieën en teekeningen naar belangrijke door hen uitgevoerde bouwwerken zullen zéér welkom zijn.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING 'S-GRAVENHAGE.

Vergadering van **25** *Maart* **1901.**

In deze vergadering deelde de Voorzitter, de heer Metzelaar, mede, dat het bestuur een jury benoemd heeft voor de prijsvraag voor het schildersvak, waarvan een lid is aangewezen door den Nederlandschen Schildersbond, namelijk de heer E van Rijn, voorts zitting hebben de heeren Bauer en Nooyen, meester-schilders, leden der afdeeling, en de Voorzitter, de heer Metzelaar, terwijl als vijfde lid is uitgenoodigd de heer Eduard Cuypers, architect te Amsterdam.

De kunstbeschouwing voor dezen avond bestond uit eenige kunstwerken in secretiegelwerk, van de Delftsche plateelbakkerij „de Porceleyne Fles", een nieuw soort tegelwerk, uitgevonden door een employé der fabriek, en toegelicht door een ander employé, den heer Van der Hoop.

De heer D. E. C. Knuttel, vice-president der afdeeling, Rijksbouwmeester te 's Gravenhage, hield eene voordracht over opleiding van opzichters. Spreker betoogde de moeilijkheid hiervan,

omdat de eischen zoo uiteenloopen, zoodat voor de verschillende soorten opzichters niet eenzelfde opleiding kan worden gegeven. Een goed opzichter dient te bezitten niet slechts technischen aanleg, maar ook de noodige opmerkingsgave, het zoogenaamde „timmermansoog". Dit vooropstellend, betoogde spreker dat de tegenwoordige opleiding, bij particuliere lesgevers, gebrekkig is, blijkens de treurige ervaringen, bij examens opgedaan.

Zelfs goed geslagde opzichters wenschen voor hun kinderen een zekerder, minder moeilijken weg. Men tracht thans eerst te leeren timmeren, dan bij een architect te komen. Gelegenheid echter om voldoend onderricht op te doen bestaat niet, met name voor de opzichters bij den waterstaat.

Na een overzicht van de verschillende voorgeslagen stelsels (dat van den heer Koole: de technische school, die spreker te kostbaar achtte, en niet in de algemeene behoefte voorziende; het advies der Haagsche afdeeling der Technische Vakvereeniging, waarin spreker veel goeds vond, doch ook zwakke punten: de burgeravondscholen en de correspondentiescholen), gaf spreker een eigen schema aan: herstel der scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs, waarop diende te volgen een dagschool, waarop de helft van den dag een ambacht diende aangeleerd, de andere helft aan voortgezet onderwijs gewijd, vervolgens plaatsing onder toezicht der school bij werkbazen onder aanvulling met vakonderwijs op een avondschool, en daarna een eind-examen, waarbij op practische ontwikkeling dient gelet. Spreker eindigde zijn voordracht, er op wijzende, dat kennis macht is, mits men zijn kennis wete toe te passen in 't leven.

Een vrij uitvoerig debat volgde op deze voordracht.

De verschillende sprekers beantwoordend, gaf de heer Knuttel nog te kennen dat hij van plan is dit schema nader in bijzonderheden uit te werken.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's Gravenhage. Deze week aanvaardt de Prix de Rome J. F. Buchel zijn eerste studiereis. Volgens een bericht in de *Nieuwe Rott. Courant* trekt hij overeenkomstig voorschrift, uit, allereerst om werken van baksteenbouw te leeren kennen. Eerst moet hij naar Duitschland: naar Hannover, Hildesheim, Goslar, Rostock-Lübeck en andere plaatsen; vervolgens naar Engeland, o. a. Canterbury, Londen (Hamptoncourt en Windsor), Oxford, Winchester, Salisbury, Lichfield. Ten slotte naar Schotland: Edinburg, Melrose-Abbey, Durham, York, Lincoln, Peterborough, Cambridge, Ely en Norwich.

Een „voorschriftenmatige" reis alzoo

Wie het reisplan heeft opgemaakt is ons niet bekend. Men zou zoo zeggen door iemand, die niet al te best op de hoogte is van de topografie van Engeland en Schotland, want voor zoover ons bekend, zijn de zeven laatstgenoemde steden nog niet bij het vaderland van Walter Scott ingelijfd. Het kan ook een vergissing van den berichtgever zijn.

Naar wij uit goede bron vernamen heeft de tweede mededinger in den veelbesproken wedstrijd reeds een studiereis in Noord-Duitschland aanvaard. Deze kan zich gelukig achten in het bewustzijn van zijn volkomen vrijheid om te gaan, waarheen hij wil.

Wanneer zullen de kunstbeschermers toch eens gaan inzien, dat vrijheid een eerste vereischte voor een gezonde kunstontwikkeling is?

Amsterdam. De tentoonstelling van kunstwerken van Jac. van Looy in Arti zal op Zaterdag en Zondag 30 en 31 dezer toegankelijk worden gesteld tegen betaling van 10 cent per persoon.

De tentoonstelling wordt Zondag a. s. des middags 4 uur gesloten.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Nederl. Indië is:

ontheven eervol van de tijdelijke waarneming der betrekking van architect 2e kl V. H. Abell, wordende hij tevens benoemd tot de vroeger door hem bekleede betrekking van opzichter 1e kl.; van opzichter 3e kl. A. Mioulet;

overgeplaatst: naar de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, de opzichter 1e kl. G. Rapp; naar de residentie Preanger Regentschappen, de opzichter 2e kl. A. van Loon;

benoemd: tot opzichter 2e kl., de ambtenaar op non-activiteit F. M. Willemse.

— Bij het bestuur over het weduwen- en weezenfonds van burgerlijke ambtenaren in Nederlandsch-Indië:

ontslagen wegens vertrek, eervol als lid A. Ch. Nieuwenhuijs, gewezen ingenieur 1e kl. bij den waterstaat en 's lands B. O. W., onder dankbetuiging voor de door hem als zoodanig bewezen diensten;

benoemd tot lid W. B. van Goor, ingenieur 1e kl. bij den waterstaat en 's lands B. O. W.

— Door den Minister van Waterstaat zijn benoemd: J. Hengeveld, civiel ingenieur te 's Gravenhage, tot tijdelijk adjunct-ingenieur bij de verbetering van het kanaal van Gent naar Terneuzen; de civiel-ingenieur W. de Hoog, te Arkel, tot tijdelijk adjunct-ingenieur bij het Noordzeekanaal; W. J. Ragut J.Pz., te Dordrecht, tot buitengewoon opzichter bij baggerwerk in het Aardappelengat; H. de Leeuwerk, tot buitengewoon opzichter bij de kanaalverbreeding en oeververdediging der Zuid-Willemsvaart, en J. Springer, te Nijmegen, bij den bouw van een brug over de Oude Maas bij Spijkenisse.

— Bij Kon. Besluit is met ingang van 1 April 1901, bevorderd tot opzichter van den Rijkswaterstaat der 1ste klasse, C. M. Ritmeester, thans opzichter der 2e klasse.

— Bij kon. besluit is G. H. de Vries Broekman, civiel-ingenieur directeur der gemeentewerken te Leiden, met ingang van 16 April j.l., benoemd tot leeraar aan de Polytechnische School te Delft.

— Tot adj.-gem.-architect te Nijmegen is benoemd de heer H. G. Kolk te Warnsveld.

— Voor gemeente-opzichter te Wassenaar is de volgende voordracht opgemaakt: J. François, gepensioneerd militair opzichter der genie 2e kl. bij het Oost-Indisch leger, te 's Gravenhage, en N. de Bruyn, gemeente-opzichter te Diemen.

— Naar de „N. Sur. Crt." vernemt, zal de heer Pepers, opzichter bij de Havelaarssluis, gouvernementsdienst verlaten.

— De heer J. L. van Essen, gemeente-architect te Zwolle hoopt den 1sten April e. k. den dag te herdenken waarop hij vóór 25 jaar zijn tegenwoordige functie aanvaardde.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter der gemeentewerken te Leeuwarden. Jaarwedde *f* 1000. Adressen op zegel etc. vóór 1 April bij den burgemeester. (*Zie advert. in No.* 12)

— Werktuigkundig Teekenaar met eenige praktijk. Salaris naar bekwaamheid. Brieven franco, letter O T K, Algem. Advert.-Bureau Nijgh en Van Ditmar, Rotterdam.

— Tijdelijk Opzichter, bekend met aanleg van riolen en kunstwegen. Waterpassen strekt tot aanbeveling. Brieven vóór 6 April aan den burgemeester van Venlo. (*Zie advert. in dit No.*)

— Onderbaas-Uitvoerder terstond voor de sluiswerken te Terneuzen. Adres: Medaets & de Clercq, Rue Gallait 21, Schaerbeek-Brussel.

— Directeur-Ambachtsschool te Nijmegen, practisch met een der ambachten bekend en bij voorkeur in 't bezit van een acte M. O. Lijnteekenen. Salaris *f* 2000. Stukken voor 15 April aan den secretaris der vereeniging Ambachtsonderwijs, St. Annalaan 71, Nijmegen.

— Bouwkundig Volontair, bij architect op bureau en bij de uitvoering. Br. fr. lett. A U 817, „N. v. d. D."

— Directeur voor de burgeravondschool te Nijmegen, ingaande 1 September. Salaris *f* 900. Inzending van gezegeld adres en stukken vóór 15 April aan den Burgemeester.

— Werktuigkundig Teekenaar op een machinefabriek in een provincie-hoofdplaats, bekend met construeeren. Bekendheid met brug- en kapconstructie strekt tot aanbeveling. Salaris naar bekwaamheid. Brieven volledig onder lett. 9 Z U Alg. Adv.-Bur. Nijgh & v. Ditmar, Amsterdam.

— Bouwkundig Opzichter bekwaam om een flink bouwwerk zelfstandig uit te voeren. Brieven, met opgaf van salaris en welke werken uitgevoerd, onder No. 12180, aan het Bureau van het Algem. Nederl. Advertentieblad te 's Gravenhage.

BERICHT.

Wegens plaatsgebrek moesten verscheidene stukken o. a. de laatst ingekomen verslagen van Vergaderingen, alsmede eenige uitslagen van aanbestedingen tot het volgend nummer blijven liggen. (*Red.*)

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen in bekapten vorm worden, ten gerieve van heeren geabonneerden, tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich niet de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Een architect zoekt vaste werkkring, genegen op een fabriek werkzaam te zijn. Brieven, letter C J, aan het Bureau van dit Blad. (*Zie advert. in dit No.*) (2)

— Een bouwkundig opzichter, reeds als zoodanig werkzaam, een flinke opleiding genoten hebbende, zoekt tegen voordeelige voorwaarden plaatsing als opzichter of teekenaar. Brieven, letter K, Bureau van dit Blad. (2)

Informatie-Bureau der Technische Vakvereeniging, Weteringschans 37, Amsterdam

2 Bouwk. teek., 20 en 22 j., ongeh., *f* 70 en *f* 70.
1 Bouwk. opz., 21 j., ongeh., *f* 70.
11 Opz.-teek., 21, 22, 23, 24, 27, 28 en 30 j., ongeh., 30, 26, 36 en 39 j., geh., *f* 60, *f* 50, *f* 70, ± *f* 75, ± *f* 75, ± *f* 85, *f* 100, *f* 90 à *f* 100, *f* 90, *f* 90 en *f* 90.
1 Mach.-teek., 22 j., ongeh., *f* 70
1 Monteur-chef-mach., 27 j., geh., ± *f* 100.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

36ste Jaargang N°. 14. ZATERDAG, 6 April 1901.

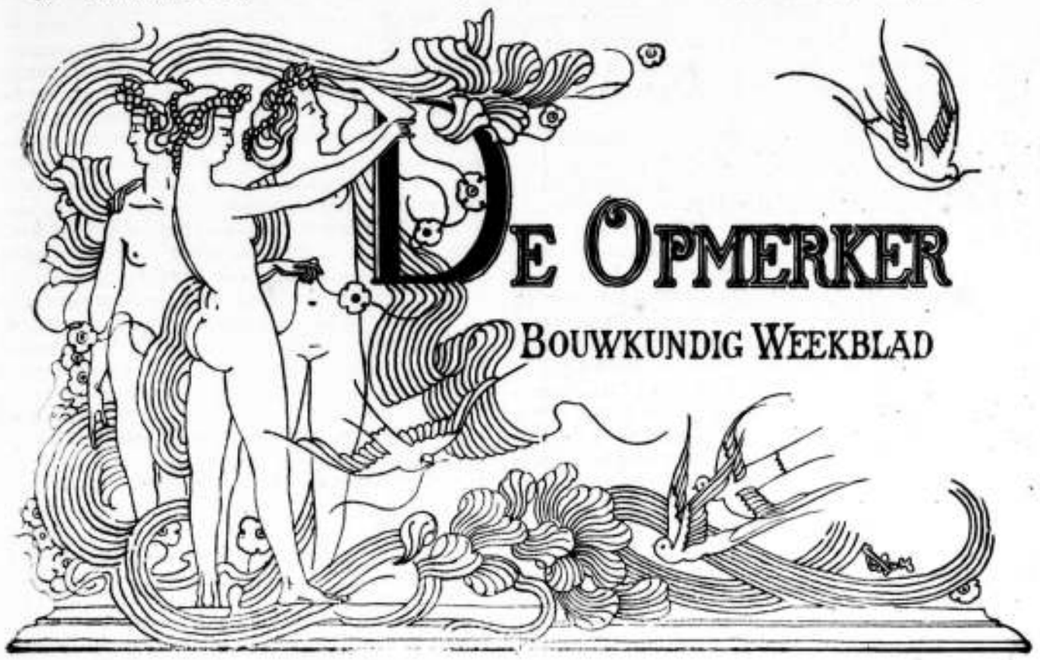

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsirgen, slechts tweemaal gerekend.

BLADZIJDEN UIT DE GESCHIEDENIS VAN HET AANNEMEN.

Vervolg en slot van bladz. 100.

Den aannemers werden de in het bestek bepaalde „boetens" wegens de te late oplevering ingehouden. Doch deze berustten daar niet in. Op 23 Juli 1810 verzochten zij „alsnog het volle montant mitsgaders de door hen gesuppediteerde rekening van geleverde materialen en gedane werken buiten en boven het daarvan geformeerde bestek te mogen genieten, gepaart met een voorstel om, ingevalle UEdGestr. in het bovengemelt verzoek mogt difficulteeren, alsdan deze ~~vergemelt verzoek mogt difficulteeren, alsdan deze~~ deeren".

Reeds toen, bij de eerste proef met het aanneemsysteem zien wij dus de aannemers om arbitrage verzoeken. Doch het stadsbestuur van 1810 had daar geen oören naar. Het advies van Schilling werd omtrent het request" ingewonnen. Hij meende „dat int voorstel der aannemers om de wettigheid of onwettigheid hunner opgegevene pretensiën door drie Neutrale Perzonen of Arbiters te doen beslissen, niet kan worden getreden, als hebbende de Besteeder aan zich gereserveerd de verklaaringen wegens de Uitleggingen van alle Duysterheedens in de Conditiën, waaruit volgt, dat hij ook de faculteit heeft, om de zaak in questie te doen decideeren, zonder gehouden te zijn, de beslissing aan arbiters over te laaten." De Thesaurier vereenigde zich met dit advies, doch gaf de aannemers in overweging, een „request" in te dienen bij den Burgemeester.

Zij deden dit, en betoogden daarin „dat hun vordering laag was, daar er niets wegens tijd, verdienstens, tijdsverzuimen, interessen van uitgeschoten gelden en wat dies meer zij in opgenomen was". Zij zeiden verder „dat het hen in het minst niet convenieerde om een procedure aan te vangen, daar zij dan wederom in uitschot zouden moeten komen". Eindelijk verlangden zij als arbiters „perzoonen buiten Stads-dienst en in geene familiebetrekking staande met de Heeren Goudriaan en Blanken".

Maar den 21 December 1810 kregen zij een beschikking van den Burgemeester, inhoudende „dat het verzoek van Supplianten om de beslissing aan Arbiters over te laaten, wordt gedeclineerd en gewezen van de hand; dat het niet van de Stad kon worden gevergd en ook niet om der gevolgen wille raadzaam kan worden gehouden, om de schade door Aannemers geleden, te vergoeden of aan dezelve eenige gratificatie toe leggen; dat het verzoek tot betaaling der laatste termijn in zooverre werd geaccordeert, mits dezelve aannemers de remissie der verbeurde poenaliteiten vooraf bij requeste aan den Thesaurier versogt en bekoomen hebben; dat de Thesaurier geauthoriseerd was om van Stadswege een neutraal en deskundig Perzoon te benoemen en een dergelijk Perzoon van de zijde der aannemers te vragen, aan wie de verschillende berekeningen en stukken tot het Poinct in Verschil betrekking hebbende zullen worden gegeven om over deze zaak uitspraak te doen, evenwel met qualificatie aan den Thesaurier om zich naar gelang der omstandigheden met het uitgebracht advis al dan niet te vereenigen".

In deze beschikking ziet men het Stadsbestuur met de andere hand terugnemen, wat het met de eene geeft. Want een arbitrage, waarbij een der partijen zich het recht voorbehoudt om zich, naar gelang der omstandigheden er al dan niet bij neer te leggen, is een wassen neus. Tot arbitrage is het dan ook niet gekomen.

De aannemer en zijn medestanders bleven aandringen op betaling van *f* 12.000 en teruggave van de

boeten. De zaak werd beëindigd den 7 Februari 1811: toen verleende het Stadsbestuur „remissie" d:r beloopen boeten, en legde den aannemers *f* 5000 in eens af, toe, waarmede deze genoegen namen.

Dit is de geschiedenis van de eerste aanbesteding, zooals die naar Fransche voorbeelden gevolgd, hier te lande plaats had. De Amsterdamsche Directeuren Van der Hart en Schilling hadden met het systeem niet op; zij waren sedert 1777 in den dienst der stad, en dus reeds op gevorderden leeftijd, waardoor hun zooveel mogelijk vasthouden aan het proefondervindelijk goed gebleken eigen beheer wellicht voor een deel verklaard wordt. Blanken en Goudriaan daarentegen waren betrekkelijk jonge menschen, en dus voor wat nieuws wel te vinden. Bovendien waren zij als staatsambtenaren verplicht met de Fransche neigingen der toenmalige regeering rekening te houden.

Ofschoon, evenals hunne beide oudere collega's mannen uit de practijk voortgekomen, verschillen Blanken en Goudriaan toch van hen. Zij vormen den overgang tusschen de technici van de oude en van de nieuwe school.

De nieuwe school vindt haar oorsprong in de Ecole Polytechnique door Napoleon opgericht, om in hoofdzaak technische officieren te vormen. Aan de theorie en de abstracte wetenschap werd op deze inrichting bijna uitsluitend geofferd. Zoo werd ontegenzeglijk een breed fundament bij de leerlingen gelegd, doch slechts zeer weinigen vermochten, in hun later leven, daar een gebouw, aan dien grondslag geëvenredigd, op te plaatsen.

In het gunstigste geval werden slechts theoretisch ontwikkelde mannen gevormd, die de „entreprise générale" niet ontberen konden. Zoo werd op het onderwijs der militaire en civiele technici het eigenaardig stempel gedrukt, dat het, de geheele 19e eeuw door, is blijven dragen.

Hier te lande wilde Napoleon na 1810 het Fransche onderwijs-systeem invoeren. Van der Hart heeft een uitgewerkt plan voor een „Lycée" te Amsterdam gemaakt, waaraan echter, door de gebeurtenissen van 1813 geen uitvoering kon worden gegeven.

Zeer veel van wat in den Franschen tijd was ingevoerd, bleef, toen het Koninkrijk der Nederlanden het levenslicht had aanschouwd, bestaan. Het technische onderwijs, in hoofdzaak voor militairen bestemd, werd geheel op Franschen leest geschoeid. De mannen der practijk werden langzamerhand zeldzamer. Theoretici, en dan nog niet eens altijd van het beste gehalte, vervingen hen.

De centralisatie, sedert de Bataafsche republiek in Nederland, al weder naar Fransche voorbeelden tot stand gekomen, had in velerlei opzicht ook voor de techniek eigenaardige gevolgen. Zij toch maakte aan het werken in eigen beheer voorgoed een einde. Want terwijl voorheen iedere stad haar eigen werkvolk had, waarmede zij alles uitvoerde, wat voorkwam, kon er van landswerkvolk geen sprake zijn. Toen de Republiek der Vereenigde Nederlanden bestond, werden werken, die „'t gemeene land" ondernam, ter uitvoering aan de steden opgedragen. Wij zagen dit systeem nog onder Koning Lodewijk bij de Overtoomsche Sluis te Amsterdam toepassen.

Doch toen de Rijkswerken in den Haag ontworpen, en zonder de tusschenkomst der steden werden uitgevoerd, was eigen beheer niet langer mogelijk, en werd de „entreprise générale" algemeen. De aannemersstand begon zich te ontwikkelen en voorzag in een bepaalde behoefte.

De steden, die op eigen beheer ingericht waren, lieten dit niet plotseling varen. Meer en meer krompen zij het echter in, en gingen tot aanbesteding over. De gemeentewet, den 29 Juni 1851 afgekondigd, bewijst, hoe populair het systeem van aanbesteden toen geworden was.

Terwijl vóór 1795, theorie en practijk in alle technische vakken onafscheidelijk verbonden waren, veranderde dit langzamerhand. Er ontstonden twee soorten van technici, waarvan de eerste haar arbeidsveld op het papier, de tweede in de practijk vond. Als ingenieurs en architecten belastten de technici der eerste soort zich slechts met het maken van teekeningen en bestekken, doch zij lieten al wat de uitvoering betrof over aan de technici der tweede soort, de aannemers. Ontwerper en uitvoerder, vroeger in één persoon vereenigd, werden nu twee menschen wier belangen zoodanig verschilden, dat een vijandig tegenover elkander staan het natuurlijk gevolg was.

Misschien hebben wij later gelegenheid, om te doen zien, hoe het aannemsysteem zich hier te lande tusschen 1813 en 1850 ontwikkelde. Wij zullen daaraan dan eenige opmerkingen over zijn werking kunnen vastknoopen.

Wij hebben nu bij de wieg van de aannemerij gestaan. Zal zij een eeuw oud, weldra begraven worden? Het valt te betwijfelen. Want de zeer eenzijdige richting, waarin de vorming der leidende technici gedurende die honderd jaar heeft plaats gevonden, heeft hen ten eenenmale ongeschikt gemaakt, om te doen wat des aannemers is. Eer zij dat geworden zijn, zal er nog heel wat water door de Maas stroomen.

AMBACHTSCHOOL TE GRONINGEN.

Toen we enkele weken geleden een stukje geschiedenis verhaalden van de Ambachtschool te Groningen, wisten we niet dat verleden week Maandag reeds een algemeene vergadering zou worden gehouden van de bestuurderen en de ondersteuners dezer inrichting. Die vergadering bracht aan 't licht, dat de balans over het vorig jaar een actief van *f* 41,842, een passief van *f* 20,030 en een *voordeelige* staat van *f* 21,813 aantoont. Bovendien blijkt, dat er in het vorige jaar een voordeelig saldo was van *f* 558,79.

In verband met de belofte van tractementsverhooging aan de leeraren, was het merkwaardigste van deze vergadering, dat een der leden zich erg bezorgd maakte over de bezoldigingen der leeraren, en aan die bezorgdheid uiting gaf door de vraag te stellen of, in den laatsten tijd, die tractementen niet wat te veel werden opgeschroefd. Wel werd erkend, dat de school steeds in bloei toenam, maar toch, dat opschroeven van tractementen zou dien bloei wel eens weder kunnen doen afnemen. Toen een ander lid daarop de bemerking maakte: dat de bezoldiging van vele leeraren aan de ambachtschool niet of nauwlijks gelijk staat met het loon van een gewonen werkman, was het bezorgde lid blijkbaar tevreden en gaf dit te kennen door als zijn geloof uit te spreken, dat het beheer der school aan goede handen was toevertrouwd.

Nog een ander lid bracht het verheven denkbeeld ter tafel, te doen onderzoeken of in andere plaatsen de leeraren aan ambachtscholen, altemet met nog minder bezoldiging tevreden moeten zijn dan in Groningen. De voorzitter vond dit blijkbaar minder aangenaam of wel „mosterd na den maaltijd". Hij vestigde ten minste de aandacht op de hoop, dat het rijk in het vervolg wat ruimer zoude bijdragen in de kosten der inrichting.

Intusschen wachten de leeraren aan wie verhooging van bezoldiging is toegezegd maar steeds en zullen ze nu maar moeten blijven wachten naar het schijnt, want op de vergadering bleek niet, dat de beheerders der school van plan zijn hun ontijdige belofte met eigen middelen na te komen.

DE OPLEIDING TOT BOUWKUNDIG INGENIEUR.

In ons vorig nummer konden wij met een enkel woord melding maken van het voorstel der Regeering, om art. 62, 2e lid der wet tot regeling van het Middelbaar Onderwijs te veranderen. Deze wijziging betreft de eischen, waaraan men beantwoorden moet, om het diploma van „architect of bouwkundig ingenieur" te verkrijgen.

Vooraf ga een enkel woord over den hier genoemden titel. Architect schijnt den wetgever niet voornaam genoeg te hebben geklonken. Hij heeft zich, als kenner van het Grieksch, wellicht herinnerd, dat het woord komt van „archos" dat hoofd en „tektoon" dat werkman beteekent. Het staat dus gelijk met wat men „baas" of „voorman" noemt. En daar men in 1863 op alle handwerk, als den wezenlijk beschaafden mensch onwaardig, met minachting neerzag, werd de titel „bouwkundig ingenieur" bedacht, die zulk een werkmansachtig bijsmaakje niet had.

Sedert is de architect in aanzien gerezen; de vroegere opvatting vindt men nog in Indië bewaard, waar de verschillende klassen van architecten geacht worden tot een anderen stand te behooren dan de ingenieurs, die boven hen gesteld zijn.

Wie bouwkundig ingenieur wil worden moet eerst het zoogenaamde examen B afleggen, en dus, naar de letter der wet, in haar vollen omvang in zich hebben opgenomen: de hoogere stelkunde, de bolvormige driehoeksmeting, de analytische meetkunde, de beschrijvende meetkunde de differentiaal- en integraalrekening, de toegepaste natuurkunde; de analytische scheikunde met betrekking tot de bouwmaterialen; de kennis van bouwstoffen, gebruikelijk zoowel voor bouwkundige als waterbouwkundige werken; de constructie van onderdeelen van gebouwen. Daarenboven behoort hij bedreven te zijn in het vervaardigen van eenvoudige bouwkundige en waterbouwkundige teekeningen en in het handteekenen.

Wie aan deze eischen inderdaad kan voldoen, dient als wondermensch met eerbiedig hoed-afnemen gegroet. Reeds wie al die wiskunde goed machtig is zou als hoogleeraar aan een universiteit geen kwaad figuur maken. Verstaat hij ook in den grond de toegepaste natuurkunde en de scheikunde voor zooverre die van hem verlangd worden, dan kan hij gerust een proefstation tot onderzoek van bouwmaterialen openen. Ware het hem mogelijk, zonder ooit in de practijk geweest te zijn, kennis van bouwstoffen te verkrijgen, hij zou voor een professoraat rijp zijn. Kon hij, alweder zonder de practijk, op de hoogte zijn der constructie der onderdeelen van gebouwen, dan zou deze wetenschap, gevoegd bij de vaardigheid in het maken van bouwkundige, waterbouwkundige en handteekeningen, hem tot een bureaukracht van den eersten rang maken.

Toch heeft geen bezitter van diploma B ooit zich vermeten naar een professoraat te dingen, of een proefstation als bovenbedoeld in te richten. Zelfs is hij als bureaukracht op geen enkel bureau begeerd geworden. Wilde hij bouwkundig ingenieur worden, dan ging hij werken voor examen C.

De eischen, die hier gesteld worden, zijn lang niet malsch. Verlangd wordt: kennis van theoretische en toegepaste mechanica, van werktuigen, van het maken van ontwerpen, bestekken en begrootingen, van de burgerlijke bouwkunde en de schoone bouwkunst in haar geheelen omvang, van de waterbouwkunde voor zoover betreft den aanleg van verschillende bestratingen, het bouwen van bruggen, sluizen en kaden, het theoretisch en practisch landmeten en waterpassen, het bouwkundig-, ornament- en handteekenen, en eindelijk het administratief recht in betrekking tot openbare werken.

De leerboeken voor deze vakken vormen een eerwaardige bibliotheek, waarvan het aandachtig doorlezen reeds jaren vordert, terwijl, wie den inhoud werkelijk in zich op zou willen nemen, aan tientallen van jaren niet te veel zal hebben. Hierbij is dan nog buiten rekening gelaten de oefening in de practijk, zonder welke de studie geen goede vruchten kan dragen.

De wetgever, die aan den gewonen beschaafden mensch, die examen A had af te leggen, reeds zulke enorme eischen stelde, heeft zich verbeeld, dat al wat in boeken steekt in het hoofd van bouwkundige ingenieurs zou kunnen varen. Het gevolg is natuurlijk, dat van niets grondige kennis kan verkregen worden, maar dat ook in de gunstigste gevallen slechts zeer oppervlakkige wetenschap daarvoor in de plaats treedt. De examen-eischen maken het voor hem, die het diploma wil verkrijgen, onmogelijk datgene te bestudeeren, waartoe hij zich door neiging en aanleg het meest voelt aangetrokken. Want deze wijze beperking van zijn studieveld, welke dieper doordringen mogelijk zou maken, ontneemt hem de kans, zich in den zin der wet bouwkundig ingenieur te mogen noemen.

Onder deze omstandigheden is het niet te verwonderen, dat er, zoolang de wet van 1863 gewerkt heeft, weinig liefhebberij voor het behalen van een diploma als bouwkundig ingenieur heeft bestaan. Daarom werd het vorig jaar aan de commissie die het examen B afnam, en die, als al hare voorgangsters genoodzaakt was, een oogje dicht te doen, wilde zij diploma's kunnen uitreiken, door den Minister van Binnenlandsche Zaken de bevoegdheid verleend, haar eischen aan de toekomstige bouwkundige ingenieurs nog lager te stellen.

Daar was iets onwettigs in, hoe practisch men het overigens mocht achten. Want de tweede alinea van art. 62 der wet zegt: „Het tweede examen B. is *hetzelfde* als het examen B, vermeld in het voorgaand artikel". Daarom wordt nu voorgesteld de alinea te doen luiden: „Het tweede examen B *betreft dezelfde vakken* als het examen B, vermeld in het voorgaande artikel". Of door deze wijziging inderdaad de toestand, zooals men die wenscht, wettelijk gesanctionneerd zal wezen, is misschien twijfelachtig.

Want art. 61 zegt: „Het tweede examen B betreft: a. de hoogere stelkunde, etc. etc."

De bedoeling van den wetgever was blijkbaar, dat zij, die zich aan het examen zouden onderwerpen, bewijzen hadden te geven, alle opgenoemde vakken in hun vollen omvang machtig te zijn. En als men dezelfde woorden nu voor art. 62 gebruikt, dan hebben zij daar dezelfde beteekenis als in het voorgaand artikel.

Men kan derhalve zeggen, dat er aan de wet van 2 Mei 1863, ook al wordt de nieuwe redactie van art. 62 goedgekeurd, niets is veranderd.

Gelukkig wordt door den Minister „een reorganisatie van het geheele onderwijs aan de Polytechnische

School" in het vooruitzicht gesteld. Het is te hopen, dat dan ons geheele middelbaar onderwijs hervormd zal worden.

Wie hier de hervormer zal zijn, moet de wet van Thorbecke met onbevangen blik bezien. Hij moet zich losmaken van den zuiver wetenschappelijk-theoretischen geest, welke die staatsman in zijn werk heeft gelegd. Er is verschil tusschen de eischen die het studeervertrek en die de maatschappij stelt.

Beter is het, dat de jeugd een klein, doch stevig fundament legt, waarop het bescheiden huis harer latere maatschappelijke positie goed kan staan, dan dat zij een grondslag maakt zoo uitgebreid alsof er een paleis op moest komen, doch zoo weinig solide, dat hij zelfs een hut niet behoorlijk kan dragen.

Er dient een kloek besluit genomen. De zuivere wetenschap moet tot het noodzakenjkste beperkt, de practijk zooveel tot haar recht gebracht worden, als maar kan. Heel wat leeraren en hoogleeraren worden dan wellicht van hun werkkring beroofd; doch niet het belang van de onderwijzers, dat van de leerlingen moet hier wegen.

De uitsluitend theoretisch-wetenschappelijke opleiding der Polytechnische School heeft velen afkeerig van hare lessen gemaakt, die op meer practische wijze tot technici gevormd wilden worden en daarom in binnen- of buitenland datgene zochten en vonden, wat Delft niet geven kon.

Slechts hen ziet men naar de Prinsenstad opgaan, die later als ambtenaar hun kostje hopen te krijgen, of die, financieel onafhankelijk, de wetenschap om de wetenschap kunnen beoefenen. Anderen weer, een diploma verkregen hebbende, zien op tegen de beslommeringen der practijk en gaan als leeraren bij het middelbaar onderwijs.

Zoo is dus de Polytechnische School niet, wat zij zou moeten wezen. Of zij het ooit zal worden moet worden afgewacht.

DE VOORGESTELDE WIJZIGING DER AMSTERDAMSCHE BOUWVERORDENING.

Op de vraag, waarom onlangs, terwijl de Woningwet in wording en de directeur van het Amsterdamsch Bouwtoezicht, ofschoon benoemd, nog niet in dienst was, door het Dagelijksch Bestuur der Hoofdstad voorstellen tot wijziging der bouwverordening werden gedaan, hoorde men tot dusver geen antwoord geven.

Misschien is dus de voorgestelde verordening een doodgeboren kind. Toch meenen wij onzen lezers, en ook de Amsterdamsche beschreven vaderen een dienst te doen, door de bepalingen te bespreken, die men had willen veranderen of bijvoegen.

Het eerste artikel luidt als volgt:

„Art. 315a. De vergunning, bedoeld bij art. 315 sub 10. moet schriftelijk worden aangevraagd door den belanghebbende.

De aanvrage moet inhouden:

1°. Een nauwkeurige opgave van den aard van het uit te voeren werk en van de bestemming van het perceel;

2°. de kadastrale aanduiding en — zoo mogelijk — het straatnummer van het perceel, welke gegevens — wanneer zij naar het oordeel van B. en W. onvoldoende zijn voor een juiste plaatsbepaling — vervangen moeten worden door een extract uit het kadastrale plan, waarop het te bebouwen terrein nauwkeurig is aangewezen;

3°. den naam en de woonplaats van den bouwmeester, of van den persoon, aan wien de uitvoering van het werk is, wordt, of nader zal worden opgedragen.

Bij de aanvrage moeten worden overgelegd de ter beoordeeling van het bouwplan noodige teekeningen in duplo, en eene duidelijke omschrijving, eveneens in duplo, van de te gebruiken materialen en hunne hoedanigheid, benevens de wijze van hunne bewerking en verbinding, voor zoover daarvan de veiligheid der constructie afhankelijk is, overeenkomstig de regelen, door den Gemeenteraad bij verordening vastgesteld.

De aldus over te leggen bescheiden moeten door den belanghebbende onderteekend zijn."

Nu eenmaal het beginsel, dat hij die bouwt vergunning moet hebben om te bouwen geheel volgens de voorschriften, dus vergunning om een lofwaardige daad te verrichten, in de Woningwet gesanctionneerd is, kan strijd daartegen overbodig worden genoemd. Bij dit artikel is alleen merkwaardig, wat sub 3°. vermeld staat. Opgegeven moet worden „den naam en de woonplaats van den bouwmeester of van den persoon, aan wien de uitvoering van het werk is, wordt, of nader zal worden opgedragen".

De architecten zullen van die bepaling geen last ondervinden. Maar hoe het bouwtoezicht van de eigenbouwers vertrouwbare opgaven zal krijgen, en hoe het zal weten te voorkomen, dat allerlei bedrog gepleegd wordt is ons een raadsel.

Ook met de „duidelijke omschrijving der te gebruiken materialen" zullen de architecten geen moeite hebben daar zij eenvoudig twee exemplaren hunner bestekken inzenden. De omschrijvingen door de eigenbouwers in te leveren — wie, die daarvan eenige verwachting heeft?

De beide volgende artikelen, als van zuiver administratieven aard, kunnen onbesproken blijven. Zij luiden:

„Art. 315b. B. en W. beslissen binnen dertig dagen, nadat de in het vorige artikel bedoelde aanvrage bij hen is ingekomen, behoudens hunne bevoegdheid, om dezen termijn wegens gewichtige redenen te verlengen.

De in duplo overgelegde bescheiden worden, na goedkeuring van het bouwplan door B. en W. voor „gezien" geteekend. Eén exemplaar daarvan blijft onder hunne berusting, terwijl het andere aan den belanghebbende wordt teruggegeven.

Art. 315c. De vergunning van B. en W. en het voor „gezien" geteekende bouwplan moeten te allen tijde op het werk aanwezig zijn, en op de eerste vordering der ambtenaren van het Gemeente-Bouwtoezicht en van de ambtenaren of beambten der politie, vertoond worden."

Dan komt een zeer belangrijk artikel:

„Art. 315d. Het is verboden te bouwen, te doen bouwen, of te hebben wat gebouwd is, in strijd met het goedgekeurde bouwplan.

Het is verboden bij de uitvoering te bezigen, of te doen bezigen, andere materialen, dan die welke krachtens de opgave, bedoeld in art. 315a, sub 3°, bij den bouw gebruikt zullen worden."

De prijzenswaardige bedoeling is hier, om tot solieden bouw te dwingen, een dwang, waartoe men bij de Woningwet geen kans gezien heeft. Zal de geldboete van ten hoogste vijfentwintig gulden of de hechtenis van ten hoogste zes dagen voldoende afschrikkend werken, waar het mogelijk blijft of de kantonrechter de vraag, of inderdaad andere materialen gebruikt zijn, dan opgegeven waren, in zeer verschillenden zin zal beantwoorden? Wij koesteren grooten twijfel.

Men herinnert zich de krasse bepalingen, die reeds

tegenwoordig in de Amsterdamsche Bouwverordening voorkomen ten opzichte van de hoogte der huizen, ook in de oude stad. Dat die bepalingen, ofschoon geenszins vast staat, dat de openbare gezondheid er door gebaat wordt, vele ingezetenen zeer in hun stoffelijke belangen treffen, is reeds dikwijls aangetoond. Maar de voorstellers houden vast aan de eigenaardige Amsterdamsche opvatting der hygiëne, die aan de hoofdstad reeds verscheidene architectonische monstruositeiten heeft bezorgd. Het artikel luidt in de voordracht:

„Art. 324. Zoowel bij den bouw van nieuwe perceelen, als bij de verhooging van bestaande, wordt het maximum der hoogte van den voorgevel bepaald in verband met de breedte van de straat, en bedraagt dit maximum:

a. aan pleinen en grachten 21 meter;

b. aan straten of wegen van meer dan 5 meter breedte, gelegen in het gedeelte der gemeente tusschen het afgesloten IJ en de voormalige Buitensingelgracht, de breedte van de straat of weg, vermeerderd met 3 meter;

c. aan alle andere straten of wegen de breedte van straat of weg.

In geen geval mag een hoogte van 21 meter worden overschreden.

Bij hoekhuizen geldt de maximum-hoogte voor de meest breede gracht, plein, straat of weg voor den gevel daarlangs; voor den gevel aan de minst breede straat of weg over de lengte van 16 meter van den hoek af. Voor het verdere gedeelte van den laatsten gevel geldt de maximum-hoogte voor de gevels aan die straat.

De breedte van straat of weg wordt gemeten van den gevel van het perceel tot de rooilijn voor de daarte genover liggende perceelen bepaald, of, indien die rooilijn door een dwarsstraat of gracht wordt afgebroken, tot de lijn, welke de beide rooilijnen naast die straat of gracht verbindt.

De hoogte der voorgevels wordt gemeten van de kruin van den weg af;

1°. voor gevels met kroonlijst tot aan den bovenkant dier lijst;

2o. voor topgevels tot aan de basis van den topgevel, met dien verstande, dat de daarboven gelegen top beperkt moet blijven binnen den gelijkzijdigen driehoek op de basis van den topgevel, terwijl de hoogte van 4 meter in geen geval mag worden overschreden.

De verdere deelen van het gebouw zijn gebonden aan de volgende maximum-hoogten:

1°. voor de gebouwen met gevels met kroonlijsten,

a. mogen de achtergevels niet hooger worden opgetrokken dan de voorgevels, wanneer dientengevolge wordt overschreden eene hoogte overeenkomende met tweemaal de diepte van het daarachter liggende, onbebouwd blijvende gedeelte van het terrein, en in geen geval hooger dan de dakhoogte;

b. mag de bekapping niet hooger zijn dan 3.50 meter boven de kroonlijst, en moet zij aan de voor- en achterzijde van de maximum-hoogte des gevels af terugvallen onder een hoek van ten hoogste 60 graden met den horizon;

d. mogen de zijmuren niet hooger dan 0.50 meter boven het dak worden opgetrokken;

2°. voor de gebouwen met topgevels,

a. mogen de achtergevels niet hooger zijn dan de voorgevels;

b. mogen de zijmuren niet hooger zijn dan de basis van den topgevel;

c. mag de bekapping van den zijmuur af niet terugvallen onder een hoek van meer dan 60 graden met den horizon, en geen grootere hoogte hebben dan 3.50 meter boven de basis van den topgevel.

Met vergunning van B. en W. kunnen deze maximum-hoogten worden overschreden;

1°. bij bouw of verbouw van Rijks- en Gemeentegebouwen, kerken, torens, en inrichtingen van openbaar nut, alsmede van fabrieken, wanneer de aard van het bedrijf grootere hoogte wenschelijk maakt, tot de door B. en W. te bepalen hoogte;

2°. bij herbouw, tot gelijke hoogte als het perceel vóór den herbouw had;

3°. bij bouw of herbouw aan straten of wegen, van welke slechts één zijde tot bebouwing bestemd is;

4°. bij het aanbrengen van bouwkundige versierselen.

In alle overige gevallen kan alleen met toestemming van den Gemeenteraad het bij deze bepaalde maximum worden overschreden."

Tegen de maximum-hoogte van 21 meter hebben wij niets. Maar op welken grond men decreteert, dat de hoogte der huizen in de oude stad aan straten of wegen van meer dan 5 M. breedte zal moeten zijn de breedte der straat, vermeerderd met 3 meters, is ons duister. De wetenschappelijke basis, waarop die 3 meters rusten, moet nog blijken. En zoo die eens niet te vinden ware, dienen mildere bepalingen voor de voorgestelde in de plaats te komen. Want het gaat niet aan, buiten hooge noodzakelijkheid, de eigenaars belangrijke financieele offers te laten brengen. Ook omtrent de redenen, die tot het vaststellen der maat van 10 meters geleid hebben, is inlichting noodzakelijk.

De regelen voor topgevels, dakschuinten etc. voorgesteld, zijn ingewikkeld en veelzins belachelijk. De hoek van 60 graden is niet gemotiveerd op hygiënische gronden. Het geheele artikel dient grondig herzien. En ook dan nog zal het noodig zijn, dat B. en W. van het hun verleend recht tot ontheffing een verstandig gebruik maken. Ieder geval dient op zichzelf beschouwd te worden. Aan de strenge handhaving der wet danken wij de monstruositeiten hierboven genoemd, en die tot in lengte van dagen de periode 1895 — 1901 aan de spotlust van het nageslacht zullen prijsgeven.

De Amsterdamsche hygiëne verlangt alleen, als Haffmans en Goethe, naar licht. Lucht kan haar minder schelen. Daarom liet zij tot dusver toe, dat vertrekken van 2.50 M. hoog gemaakt werden. En ook thans kan zij nog niet tot 3 M. besluiten, want er wordt voorgesteld:

„Art. 326. De hoogte van vertrekken (kantoren en keukens daaronder begrepen) gemeten tusschen den vloer en den onderkant der balken of plafonds, mag niet minder dan 2.70 meter zijn."

Konden wij tot dusverre niet veel goeds van de voorgestelde bepalingen zeggen, nu volgt een artikel, waarmede wij ons geheel vereenigen.

„Art. 327. Tusschen den bodem en de onderste vloeren van perceelen moet steeds worden aangebracht eene afscheiding van metselwerk, òf van beton — hetzij over zoogenaamde aardwelven, of tusschen ijzeren liggers, — òf door waterdichte vloeren.

Alle tot eenig gebruik bestemde ruimten moeten, voor zoover zij beneden den aangrenzenden weg of het aangrenzend erf liggen, geheel in waterdicht metselwerk worden uitgevoerd. Die ruimten moeten daar-

enboven zoodanig zijn aangelegd, dat de onderkant van den zolder niet lager ligt dan 1.50 meter boven den aangrenzenden weg of het aangrenzend erf. Van deze bepaling zijn uitgezonderd de ruimten, die uitsluitend voor berging van goederen zijn bestemd.

In bijzondere gevallen, en meer bepaaldelijk voor lichte uitbouwsels, kan door B. en W. van het voorschrift van alinea 1 vrijstelling worden gegeven."

Ook met de twee slot-artikelen hebben wij vrede. Zij luiden:

„Art. 328. De tuinen of erven van te bouwen of te herbouwen perceelen moeten worden opgehoogd tot onderstaande hoogte, en op die hoogte worden onderhouden;

voor de perceelen, die afwatering hebben op wateren, waarvan de gemeente den waterstand niet beheerscht, tot ten minste 0.40 meter boven A. P.;

voor alle andere perceelen op ten minste 0.20 M. boven A. P.

Art. 330. Elke tot afzonderlijke bewoning voor één of meer gezinnen bestemde verdieping moet voorzien zijn van ten minste één privaat, ingericht volgens de voorschriften, door B. en W. gegeven.

Elke privaatruimte moet eene afzonderlijke gemeenschap met de buitenlucht hebben door middel van eene opening van ten minste 0,0144 vierk. M. oppervlakte, of 0.12 meter middellijn, tenzij B. en W. in eenig geval oordeelen, dat zoodanige gemeenschap niet voor elke privaatruimte afzonderlijk vereischt wordt."

Hiermede zijn wij aan het einde der voorgestelde veranderingen en aanvullingen gekomen. Ons rest nu nog de bespreking van de ontworpen „technische verordening", een onderwerp, dat voor de lezers van dit blad interessant zal zijn.

(Slot volgt.)

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING ARNHEM.

Vergadering van 27 *Maart* 1901.

Bij afwezigheid van den Voorzitter wordt de vergadering geleid door den Vice-voorzitter A. R. Freem, die een kunstbeschouwing geeft van door hem uitgevoerde werken van af zijne vestiging alhier, en daarbij een en ander mededeelt omtrent de veranderde opvattingen die langzamerhand ons hebben verlost van de nabootsing van renaissance-werken uit de XVI en XVII eeuw.

Daarna bekwam de heer Ellens het woord, die eene beschouwing gaf over een gemeente-museum te Arnhem. Spreker was zeker van belangstelling te vinden voor zijne mededeeling, daar het een actueel onderwerp was voor de Afdeeling en hij den wensch koesterde, dat na zijne mededeeling de Afdeeling zich zou uitspreken over het nut van de oprichting van een gemeente-museum. Daarvoor stelde spreker eenige vragen, o. a.:

1. Bezit Arnhem voldoende merkwaardigheden die het bestaan van een gemeente-museum wettigen?

2. Zoo ja. Is dan de tegenwoordige toestand voldoende te achten, dat wil zeggen, bevat het thans bestaande museum voldoende ruimte?

3 Welke zijn de eischen die men stellen mag aan een gemeentemuseum, geschikt om de oudheden te exposeeren en tentoonstellingen te houden van kunstindustrie?

4. Moet een museum voldoen aan de voorwaarden die men voor beide kan stellen?

5. Wat hebben andere steden op dit gebied gedaan?

6. Is onze Afdeeling overtuigd van den eisch tot het stichten van een museum; zoo ja, zou het dan geen overweging verdienen een adres aan Burg. en Weth. te richten om daarop aan te dringen?

Op de verschillende vragen gaf spreker eenige meerdere toelichting. De vele voorwerpen uit het tijdperk van de Romeinen, de middeneeuwen en de Renaissance, die het gemeente-museum op veelerlei gebied bezit, zijn thans weggestopt in een lokaal boven de stads-waag, zoodanig dat eene studie daarvan ondoenlijk is, en dat de voorwerpen van kunst- en historische waarde zijn, bewijst de belangstelling waarmede o. a. Havard daarvan melding maakt.

Hij beschrijft de collectie boekbanden, de verschillende gildebekers enz. Verder is er een collectie Hendriks en een collectie Verhuell, hoewel spreker de waarde dier schenkingen onbekend is. Een en ander wettigen toch het bestaan van een museum en het is niet te verdedigen om deze belangrijke collectie kunstwerken op deze wijze op te bergen, die de gelegenheid ten eenenmale belet om met vrucht te bezichtigen. De eischen aan een museum te stellen zijn die van veiligheid voor brandgevaar, goede verlichting, voldoende ruimte om zoo te plaatsen dat de verschillende tijdperken elkaar opvolgen.

Verder is het noodig dat in een museum gelegenheid is om tijdelijke tentoonstellingen te houden van wat de techniek en de kunstindustrie thans produceeren en zoodoende in vergelijking met het oude een leerrijk beeld te geven aan werklieden en allen, die het ambacht en de kunst beoefenen, om zoodoende een bron van leering te worden voor de vakbeoefenaars en artisten in Arnhem en omstreken. Indien het alleen te doen ware om de oudheden te bewaren, spreker zou een groote brandkast voldoende vinden, doch zooals het thans opgeborgen is, sticht het geen nut.

Hij constateert dat helaas de meeste kunstvereenigingen in Arnhem een kwijnend bestaan lijden en de gemeente zich wel groote opofferingen heeft getroost voor de muziek en de tooneelkunst, doch voor de beeldende kunst zich tot heden tevreden heeft gesteld met het beschermend patronaat der vierjaarlijksche schilderijententoonstellingen. Het gemeente-museum is voor het meerendeel der inwoners eene onbekende en hoewel er evenveel regendagen hier voorkomen als op andere plaatsen, is het bezoek bedroevend.

Nijmegen, Leeuwarden en Groningen hebben reeds sedert jaren welingerichte museums. In de laatste stad zelfs is een geheel nieuw gekomen, dat uitmuntende ruimte geeft voor tijdelijke tentoonstellingen en daarom releveert spreker met volle vertrouwen de volgende motie.: Is de Afdeeling Arnhem van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst overtuigd dat zij op dit gebied kan voorgaan en alzoo een adres zenden aan B. en W. ter verkrijging van een Museum voor oudheden?

Den heer Ellens wordt dank gezegd voor zijne mededeelingen en zijne motie, uitgebreid met het voorstel van den Voorzitter om in overleg te treden met de besturen van Artibus Sacrum, de commissie tot het houden van vierjaarlijksche tentoonstellingen van werken van levende meesters, het vreemdelingenverkeer, de oudheidkundige vereeniging Gelre, en de commissie van het oudheidkundig museum met applaus aangenomen. F.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van 29 *Maart* 1901.

In deze vergadering hield de heer A. Loran van 's Gravenhage een voordracht over: „Een en ander omtrent wording en ontwikkeling van hout."

Door spreker werd de klasse der naaldboomen behandeld, waarbij een overzicht werd gegeven van de voornaamste uitheemsche soorten en besproken hoe in ons land de cultuur van naaldhout wordt gedreven. Bij die bespreking kon spreker niet nalaten de kritische beschouwingen van een deskundige weer te geven.

Verder werden besproken de cellenbouw en scheikundige samenstelling van hout in 't algemeen en van naaldhout in 't bizonder, waarbij het verschil tusschen de meest gebruikelijke soorten timmerhout werd aangetoond.

Verschillende verschijnselen, die zich bij den groei der naaldboomen voordoen en de kenmerken der verschillende soorten werden besproken en nagegaan, waarbij ter verduidelijking eenige teekeningen dienst deden.

Spreker eindigde zijn belangrijke voordracht met de mededeeling dat daarop later een vervolg zal worden gegeven.

Daarna werden als hoofdbestuursleden herkozen de leden H. Baron en W. J. des Bouvrie Jr. en benoemd E. Bachman, lid van de afdeeling 's Gravenhage, en werd een motie aangenomen waarin werd uitgesproken dat de afdeeling Amsterdam volkomen instemt met het artikel van den heer Maseereuw in het „Technisch Weekblad" van 23 Maart 1901 en dat de functie van redacteur van het „Techn. Weekblad" niet bepaald eene van het Hoofdbestuur moet zijn.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST, TE GRONINGEN.

Vergadering van Zaterdag 30 *Maart* 1901.

Na lecture en acceptatie der notulen wordt tot lid in het bestuur van het Verzekeringsfonds benoemd de heer P. van de Wint, die de benoeming aanneemt. Het vaststellen van het programma voor de prijsvraag „Inodore" geeft tot eenige discussie aanleiding. De heer A. Janssen vraagt, of 40 M² niet wat groot is; de heer Sanders stelt voor de voornaamste détails met het oog op een studieprijs op ware grootte te stellen in plaats van het geheel 1 à 10, wat aangenomen wordt. De commissie geeft bij monde van den heer H. Ibelings het volgende antwoord op de vraag: Wat is Rabitzwerk en wat is er van dit materiaal bekend?

Rabitzwanden worden vervaardigd van een voor dit doel gemaakt gegalvaniseerd ijzergaas (zoogenaamd patent), dat zoo strak mogelijk wordt gespannen op de plaats, waar men een scheidingswand wenscht, van boven en onderen met flinke spanhaken aan 10 mM. rondijzeren staven bevestigd met gegalvaniseerd draad. Bij de deur of andere openingen plaatst men houten stijlen met sponningen, waar het gaas met krammen aan wordt vastgemaakt, daarna wordt het gaas aan beide kanten met een 3 cM. sterke gipslaag voorzien, of wel in vochtige ruimten met een even dikke cementlaag. Hierdoor heeft men eene brandvrije, lichte, dunne en toch zeer stevige afsluiting verkregen. Licht wordt het, omdat de belasting even goed hangt als draagt. Ook kan men op deze wijze brandvrije plafonds maken, ijzeren kolommen ombullen, zelfs vloeren voor bovenverdiepingen maken. In Duitschland is dit materiaal reeds meer dan 15 jaren in gebruik, zoo zelfs, dat het tegenwoordig aan de meeste gebouwen wordt toegepast.

De heer B. S. Witte deelt vervolgens iets mede over gipsholdeelen, die een beter middel zijn om gehoorigheid te bekomen dan drijfsteen met tusschenvloeren. De platen, die 2 M. 50 lang zijn, kunnen worden afgezaagd op eene lengte, tusschen de balken vereischt. De tusschenvloeren vervallen daardoor, tusschen de balken komen maar vier naden, met drijfsteen veel meer. Bovendien zijn zij lichter (per vierk. M. 55 K.G., de dikkere platen naar verhouding wel zoo licht) en niet duurder dan drijfsteen met tusschenvloeren. Met gips moet het aangestreken worden.

Bij monde van den heer W. A. Hof wordt vervolgens het volgende rapport uitgebracht:

JURY-RAPPORT van de „Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Groningen" over de uitgeschreven prijsvraag voor het vervaardigen van een ontwerp van zes arbeiderswoningen.

Ter voldoening aan de opdracht om de op bovengenoemde prijsvraag ingekomen ontwerpen te beoordeelen, hebben wij de eer het navolgende te kunnen rapporteeren.

In het geheel zijn 19 antwoorden in onze handen gesteld onder de volgende motto's:

1. W. H.
2. Te huis.
3. V. H
4. Frieda.
5. (Driehoek in cirkel).
6. Generaal de Wet.
7. Oplossing.
8. Discendo Discimus.
9. Ruim en gezond.
10. A.
11. Joh:
12. Zwart.
13. B H.
14. Klaar.
15. Nihil sine labore.
16. R (J in cirkel) B.
17. Volksbelang.
18. Woning.
19. Wilhelmina.

1. Het ontwerp kan niet voor de vastgestelde som worden uitgevoerd; de planoplossing is niet praktisch, aangezien voorvertrek en woonkamer niet ieder afzonderlijk zijn te bereiken. Uitwendig heeft het niet een karakter van arbeiderswoningen. Het teekenwerk is flink uitgevoerd.

2. Ook voor dit ontwerp zijn de bouwkosten te hoog ten gevolge van de te groote uitbreiding van het plan. De planindeeling is vrij good, alhoewel de slaapplaatsen, op het plan aangegeven voor een arbeidersgezin, niet zijn aan te bevelen. De motieven, in de gevels aangebracht, geven het karakter van eene arbeiderswoning niet. Het teekenwerk is goed.

3. De groote verdienste in dit ontwerp is, dat het voor de opgegeven som kan worden uitgevoerd, alhoewel de planverdeeling niet gelukkig is opgelost, ook ten opzichte van het terrein, terwijl de twee korte zijden enkel blinde muren en schuttingen vertoonen. De voorkamer en de keuken staan niet door middel van eene gang in verbinding. Het privaat is alleen van uit de keuken te bereiken. De gevels vertoonen groote eentonigheid, de verhoudingen van de lichtkozijnen zijn zeer onoogtijk, het teekenwerk is vrij goed.

4. De bouwkosten zijn te hoog. De plaatsing op het terrein is zeer goed gekozen, daardoor komen de gevels aan de drie terreinzijden goed in het gezicht. De localiteiten zijn vrij goed ingedeeld, alhoewel de woonkamer voor meubeleering niet geschikt is. De gevels zijn te eenvoudig opgevat.

5. Bouwkosten te hoog. Planindeeling zeer goed. De beide zijgevels zijn zeer ongunstig opgelost; aangezien geen gebruik is gemaakt van uitzicht op de openbare straat. De gevels zijn vrij eentonig en alledaagsch.

6. Bouwkosten te hoog tengevolge van de bijvoeging van eene verdieping. De gevels geven niet den indruk van eene arbeiderswoning.

7. Dit plan kan voor de gestelde bouwkosten worden uitgevoerd, de ligging van de gebouwen ten opzichte van het terrein kan gunstig worden genoemd. De planverdeeling is goed, doch zou gewonnen hebben, wanneer de gang in verbinding stond met de keuken. De gevels zijn eenvoudig, doch goed van vorm.

8. Bouwkosten te hoog. De gebouwen zijn zeer aardig gegroepeerd, geven voor 't geheel een prettig aanzien en zijn aangenaam van vorm en verhouding; de indeeling is goed.

9. De bouwkosten zijn veel te hoog. Planverdeeling vrij goed. Door de hooge bekapping verliezen de gevels aan waarde.

10. Bouwkosten zijn vermoedelijk te hoog. Planverdeeling is goed. De ontwerper heeft zich niet de minste moeite getroost, om iets op architectonisch gebied ten opzichte der gevels samen te stellen.

11. Bouwkosten te hoog, planverdeeling goed; in de voorvertrekken ontbreken de schoorsteenen. Alhoewel de ontwerper aan de gevels getracht heeft de eentonigheid weg te nemen, zijn dien ten gevolge de bouwkosten aanzienlijk verhoogd, door het aanbrengen van zakgoten en kapluifels.

12. Bouwkosten veel te hoog. Planverdeeling goed. De ontwerper heeft de strengste eenvoudigheid betracht, waaruit het bezit van weinig vormenkennis valt op te maken.

13. Bouwkosten te hoog. Planverdeeling goed — te ruim opgevat. De bijgevoegde perspectief is handig geteekend.

14. Bouwkosten zijn goed. Planverdeeling handig en praktisch opgemaakt, ofschoon de localiteiten te geringe afmetingen hebben. De gevels zijn flink geteekend en goed in een karakter van eene arbeiderswoning, ofschoon de ontwerper beter gebruik had kunnen maken van de ligging der drie straten.

15. Bouwkosten goed tengevolge van de geringe afmetingen der vertrekken. Planverdeelingen zijn zeer gebrekkig.

16. Bouwkosten zijn goed. De ontwerper heeft blijkbaar weinig begrip van samenstellingen. Dit blijkt zoowel uit de planverdeeling als de opstanden.

17. Bouwkosten zijn goed. Planverdeeling is zeer gebrekkig samengesteld, wat vooral blijkt uit de ligging der slaapvertrekken.

18. Het gehalte van dit ontwerp is bijna gelijk aan het vorige.

19. Bouwkosten zijn te hoog. Planindeeling vrij goed. De bouwkosten komen te hoog, ten gevolge der groote kelderruimte; het teekenwerk is flink. De gevelopvatting heeft weinig beteekenis.

Wij kunnen besluiten met te constateeren, dat over het algemeen met zorg aan de oplossing van het vraagstuk is gewerkt en meenen daarom aan ieder der inzenders onzen dank te kunnen brengen. Ten einde de ontwerpen naar de juiste waarde te kunnen beoordeelen heeft de Jury drie voorwaarden vastgesteld, n.l.:

1e. practische waarde; 2e. bouwkosten; 3e. architectonische waarde. Hieruit is gebleken, dat de ontwerpen Klaar, Oplossing en Discendo Discimus respectievelijk het hoogste aantal punten hebben behaald.

Aangezien de drie bovengenoemde ontwerpen niet aan de billijk gestelde eischen voldoen, meende de Jury geene bekroning te kunnen toekennen en stelt zij u voor met het oog op de niet te miskennen verdiensten de uitgeloofde prijzen voor de drie ontwerpen te verdeelen, n.l.:

Motto Klaar ƒ 20;
„ Oplossing ƒ 15;
„ Discendo Discimus ƒ 15.

De Jury:
Th. A. VAN ELMPT.
H. IBELINGS.
J. N. KRUIZINGA.
E. v. d. ZAAG.
W. A. HOF, Rapporteur.

De inzenders van de 3 laatstgenoemde ontwerpen zijn achtereenvolgens de heeren: A. de Herder te Zwolle, E. J. Jeltes te Groningen en Perquin, bouwkundig opzichter te Oegstgeest. De aanwezigen gaven blijk van groote belangstelling in de tentoongestelde ontwerpen van de prijsvraag — arbeiderswoningen.

Het „wetenschappelijk" gedeelte der vergadering is hiermede geëindigd, waarna men overgaat tot de jaarlijksche „gezellige bijeenkomst".

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— Te Brussel is eene Nederlandsch-Belgische Vereeniging opgericht welker doel het is, om, door het laten slaan van penningen, door het uitschrijven van wedstrijden onder jeugdige kunstenaars en door het propaganda maken voor de maildailleerkunst, leven te wekken en te onderhouden op het gebied der penningen als kunstwerken. De Vereeniging is in twee sectiën geplitst, een Belgische en een Nederlandsche. Om de beurt zullen Belgische en Nederlandsche kunstenaars de opdracht krijgen, om ontwerpen te vervaardigen en penningen te slaan. De prijsvragen zijn voor Nederlandsche en Belgische kunstenaars gezamenlijk. De penningen worden uitsluitend uitgereikt aan de leden. De contributie bedraagt f 12.50 per jaar. Aan het hoofd der geheele Vereeniging staat als voorzitter de heer Alph. de Witte, secretaris der Belgische Penningkundige Vereeniging. Om als onder-voorzitters op te treden, zijn uitgenoodigd de heeren Aug. Sassen, voorzitter der Nederlandsche Penningkundige Vereeniging, en Chr. Buls, oud-burgemeester van Brussel. Als algemeen secretaris treedt op de heer H. J. de Dompierre de Chaufepié, directeur van het Kon. Penningkabinet te 's Gravenhage, als algemeen penningmeester de heer Ch. van der Beken te Saint-Gilles.

Een aantal leden heeft zich reeds aangesloten; de opgave van hen, die wenschen lid te worden, wordt ingewacht bij den algemeenen secretaris, dr. H. J. de Dompierre de Chaufepié te 's Gravenhage.

— Van de hand van Prof. Ad. Venturi, den directeur van het nationale museum te Rome en een der beste kenners der Italiaansche kunst in zijn land, verschijnt eene geschiedenis van deze

kunst, die, zoodra zij geheel compleet zal zijn, een standaardwerk belooft te worden. Zij behandelt het geheele gebied der kunst van de oud-christelijke periode af en is overvloedig geïllustreerd. Het eerste thans bij Hoepli te Milaan verschenen deel loopt tot den tijd van keizer Justinianus (zesde eeuw). Vijf andere deelen zullen volgen. Ook zal het werk in het Duitsch, Fransch en Engelsch worden vertaald.

— Te Berlijn is men thans bezig het kolossale standbeeld van Bismarck, dat vóór het paleis van den Rijksdag verrijzen zal, op het voetstuk te plaatsen. Dit is 1 M. hoog en het beeld zelf meet 6.60 M., zoodat het een zeer moeilijk werk is. Men denkt 't 6 Mei te onthullen.

— Solo-werken. De heeren W. Elenbaas en P. J. Fritzlin respectievelijk ingenieur 1e en 2e klasse B. O. W. en thans gedetacheerd bij de Solovalleiwerken, de 1ste als chef, hebben van de regeering elk een afzonderlijke opdracht gekregen om een rapport uit te brengen over een eventueele voortzetting van deze werken. Beiden zijn reeds druk aan het werk, meldde de Soer. Courant.

— De beeldhouwer Denys Puech heeft het model voor het gedenkteeken voor Jules Simon gereed. Het komt op het Madeleineplein te staan en zal in October onthuld worden.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's Gravenhage. Voor een paar maanden ontving de ingenieur J. Kraus een aanzoek van de Chileensche regeering, om een studie te maken van de havenwerken van Valparaiso. Aanvankelijk weigerde hij, op grond dat daartoe een verblijf in Chili noodig zou zijn. Hij vond het niet voegzaam, zoo kort na zijn benoeming tot directeur der P. S. buitenlandsch verlof aan te vragen. Doch de regeering van Chili drong herhaaldelijk aan en haar gezant te Parijs wendde zich tot onzen Minister van Buitenlandsche Zaken, die de missives aan zijn collega van Binnenlandsche Zaken zond. Daarna volgde overleg met Kraus. De Minister van Binnenl. Zaken bleek ernstig bezwaar te hebben; doch tenslotte woog nog zwaarder de overtuiging, dat een groot nationaal belang — niet het minst voor onze nijverheid — bij het toestaan van het verzoek was betrokken. De Minister Lely bleek van hetzelfde gevoelen en zoo is aan Kraus verlof verleend van 1 Juli tot 31 December, dus voor een deel samenvallende met de groote vacantie.

Natuurlijk moest in de waarneming van het directeurschap worden voorzien. Als waarnemend directeur werd, na raadpleging van den directeur, benoemd prof. Pekelharing, die na den dood van prof. Telders gedurende zeven weken die betrekking waarnam.

(*De Ingenieur.*)

Arnhem. Den heer J. W. P. Tellegen, die als directeur van gemeentewerken is afgetreden, is Zaterdag 30 Maart een aandenken namens het personeel aangeboden. Het bestaat uit een in leder gebonden album, bevattende een 27-tal fotografieën, alle afbeeldingen van werken, onder leiding van den heer Tellegen uitgevoerd.

Haarlem. Het Museum van Kunstnijverheid alhier werd gedurende de maand Maart bezocht door 751 personen.

Uit de aan het Museum verbonden boekerij werden gedurende de maand Maart 191 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen in Nederland verzonden.

Schoonhoven. Zaterdagnamiddag, 30 Maart, is, in tegenwoordigheid van den gemeenteraad, aannemers, den ingenieurs-architect, den pas benoemden directeur en enkele genoodigden, op officieele wijze de hoogdruk-bron-waterleiding dezer gemeente in gebruik genomen. Heden wordt zij voorgoed voor het publiek in gebruik gesteld. De bronnen dier leiding zijn geboord aan de rivier de Lek en hebben eene diepte van 40 meter. Het getal aangesloten gebouwen bedraagt nu reeds ruim 700; het water bleek, na nauwkeurig onderzoek, van uitstekende qualiteit te zijn.

Franeker. De Martini kerk alhier werd in 1876 met geldelijken steun van de Regeering gerestaureerd. Thans zijn echter belangrijke herstellingen noodig wegens verzakkingen, die het eerbiedwaardige gebouw in gevaar brengen.

Het kerkbestuur heeft een onderzoek naar den toestand doen instellen, en het zal zich tot de Regeering om geldelijken steun wenden, daar de kerkelijke fondsen ontoereikend zijn.

Deze kerk is waarschijnlijk gebouwd in den aanvang der 15e eeuw, in het tijdperk dat Sicco Sjaardema alleenheerscher in de stad was. Zij is geheel van baksteen opgetrokken en bestaat uit drie schepen, een koor met zijgangen en een kapel. In den toren hangen drie klokken, waarvan de oudste in een opschrift herinnert aan haar geboortejaar, 1450, en tevens aan het geslacht Sciaorda of Sjaardema.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië is:

geplaatst ter beschikking van den directeur der B. O. W. in de residentie Batavia, de dienstdoende opzichter 3e kl. J. P. Hoon;

aangewezen als chef der 3e waterstaatsafdeeling, de benoemde hoofdingenieur 2e kl. A. P. Melchior;

overgeplaatst van den gewestelijken dienst in de resid. Batavia naar de directie, de ingenieur 2e kl. F. H. van Kooten;

— Wegens langdurigen dienst een jaar verlof aan den landmeter 3e kl. van het kadaster V. Wybrandi en aan den ingenieur 1e kl. bij het mijnwezen N. Wing Easton.

— De opzichter bij het Ombilliënkolenveld P. Engelbogen wordt eervol uit 's lands dienst ontslagen.

— Bij de exploitatie van Staatsspoorwegen op Java is:

benoemd tot adjunct ingenieur C. W. Koch en S. M. S. Philipse, beiden daartoe gesteld ter beschikking van den Gouverneur-Generaal, met bepaling dat laatstgenoemde wordt gedetacheerd bij den aanleg van Staatsspoorwegen en bij zijn korps à la suite gevoerd;

gedetacheerd bij de afdeeling spoor- en tramwegen en stoomwezen van het departement der burg. openb. werken, de benoemde adjunct-ingenieur S. M. S. Philipse;

geplaatst op de Westerlijnen de adj.-ingenieur C. W. Koch

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter: M. W. Berrevoets en J. de Kluiver, bij het maken van werken tot verdediging van de Noordzeekust tusschen de Heldersche en Hondsbossche zeeweringen, en H. M. A. W. Abeleen, bij het maken der toegangsbruggen met hameigebinten en bewegingsinrichtingen voor de aanlegplaatsen van het stoompontveer over het Noordzeekanaal.

— Te Rotterdam is op 22 Maart jl. plotseling overleden de heer J. A. Buijzerd werktuigbouwkundige sedert ongeveer 25 jaren eerst als teekenaar later als constructeur werkzaam aan de fabriek der Maatschappij voor Scheeps- Werktuigbouw Feijenoord. De overledene was tevens gedurende een even lange reeks van jaren als leeraar in Machineteekenen aan de Academie van T. W. en B. K. werkzaam en vervulde voorts de functie van 1e secretaris van de afdeeling Rotterdam der Technische Vakvereeniging van de oprichting af.

VACANTE BETREKKINGEN.

— **Onderbaas-Uitvoerder** terstond voor de sluiswerken te Terneuzen. Adres: Mednets & de Clercq, Rue Gallait 21, Schaerbeek-Brussel.

— **Directeur-Ambachtsschool** te Nijmegen, practisch met een der ambachten bekend en bij voorkeur in 't bezit van een acte M. O. Lijnteekenen. Salaris f 2000. Stukken voor 15 April aan den secretaris der vereeniging Ambachtsonderwijs, St. Annalaan 71, Nijmegen.

— **Bouwkundig Volontair**, bij architect op bureau en bij de uitvoering. Br. fr. lett. A U 817, „N. v. d. D."

— **Directeur** voor de burgeravondschool te Nijmegen, ingaande 1 September. Salaris f 800 Inzending van gezegeld adres en stukken vóór 15 April aan den Burgemeester.

— **Werktuigkundig Teekenaar** op een machinefabriek in een provincie-hoofdplaats, bekend met construeeren. Bekendheid met brug- en kapconstructie strekt tot aanbeveling. Salaris naar bekwaamheid. Brieven volledig onder lett. 9 Z U Alg. Adv.-Bur. Nijgh & v. Ditmar, Amsterdam.

— **Bouwkundig Opzichter** bekwaam om een flink bouwwerk zelfstandig uit te voeren. Brieven, met opgaaf van salaris en welke werken uitgevoerd, onder No. 12180, aan het Bureau van het Algem. Nederl. Advertentieblad te 's Gravenhage.

— **Netteekenaar**, bekend met scheeps- en machinewerk. Sollicitatiën met opgave van verlangd salaris en leeftijd, onder het No. 8812, aan het Bureau van de „Nieuwe Rott. Courant".

— **Twee Bouwkundige Opzichters**, een voor den tijd van 3 en een voor den tijd van 5 maanden, tegen goed salaris. Aanbiedingen, met opgave van laatste betrekkingen, onder het No. 8797, aan het Bureau van de „Nieuwe Rott. Courant".

— **Ingenieur-Directeur** van gemeentewerken te Leiden. Jaarwedde f 4000. Zich aan te melden bij het gemeentebestuur vóór of op 16 April.

— **Bouwkundig-Opzichter** bekend met detailleeren. Fr. brieven lett. B, met opgaaf van referentiën aan drukkerij L. De Jong, Wijnstraat 34, Rotterdam.

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatie-Bureau der Technische Vakvereeniging, Weteringschans 37, Amsterdam

2 Bouwk. teek., 20 en 22 j., ongeh., f 70 en f 70.
2 Bouwk. opz., 21 en 22 j., ongeh., f 70 en ± f 75.
12 Opz.-teek., 21, 22, 23, 24, 27, 28, 30, 30 en 28 j., ongeh., 30, 26 en 36 j., geh., f 60, f 50, f 70, ± f 75, ± f 75, ± f 85, f 70, f 100, f 100, f 90 à f 100, f 90 en f 90.
1 Opz. of uitvoerder, 33 j., geh., ± f 90.
1 Mach.-teek., 22 j., ongeh., f 70.
1 Monteur-Chef-mach., 27 j., geh., ± f 100.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

36ste Jaargang N°. 15. ZATERDAG, 13 April 1901.

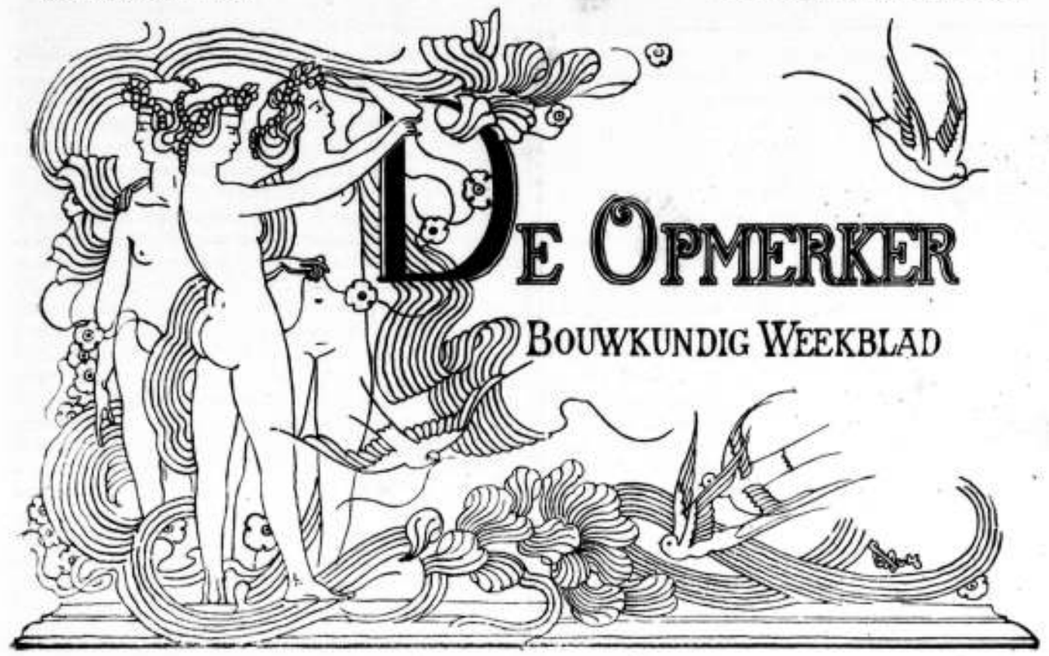

De Opmerker

Bouwkundig Weekblad

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, 's-Gravenhage

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland f 5.—; voor België f 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, f 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat f 0.25, zonder plaat f 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels f 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer f 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

EEN TENTOONSTELLING.

In het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam was dezer dagen een belangwekkende tentoonstelling te zien. Twee architecten, E. Vaudremer en G. Chedanne, benevens de decorateur C. Lameire hadden er teekeningen doen uitstallen.

Het beschouwen dier teekeningen gaf tot zeer verschillende oordeelvellingen aanleiding. En dat is te begrijpen. Over het algemeen hadden de bezoekers zich de Fransche architectuur anders voorgesteld; zij vonden haar ouderwetsch, niet op de hoogte van haar tijd.

Vaudremer is correct, maar weinig oorspronkelijk. Hij heeft de Romaansche vormen gebruikt, zonder echter Romaansch te voelen. Doch als wij hem dit verwijten, dan breken wij tevens den staf over Cuypers, Schmitz, Otzen, en hoe de 19e eeuwsch-middeleeuwsche bouwmeesters verder heeten mogen.

Chedanne is een Prix de Rome. Tijdens zijn verblijf in de Villa Medicis is hem als taak gegeven, een restauratie-ontwerp van het Pantheon te maken. Hoe hij zich van die taak gekweten heeft bewijzen de twintig groote teekeningen, die hij tentoonstelde. Men staat verbaasd over de werkkracht, die daaruit spreekt. Maar men denkt tevens aan monnikenwerk. Want noch de kunst, noch de oudheidkunde is door dit alles gebaat. Voor een archeoloog is de heer Chedanne te fantastisch, voor een kunstenaar te archeologisch. Kunstenaars moeten zich met oudheidkunde maar liever niet bezig houden; archeologen daarentegen, die zich door hun kunstgevoel laten leiden, brengen de wetenschap geen stap vooruit.

De geschiedenis van het zoo belangrijke Romeinsche bouwwerk is nog veelszins duister. Wie daar het noodige licht wil ontsteken moet zijn taak ernstiger opvatten, dan de heer Chedanne deed. Want dat de oorspronkelijke tempel van Agrippa er uit heeft gezien, als de Prix de Rome ons wil doen gelooven, mag met grond worden betwijfeld. En ook de voorstellingen van de groote koepelzaal in welstand spreken van niets anders dan een groote verbeeldingskracht.

Van een geheel andere zijde doet de heer Chedanne zich kennen bij zijn „Palace"-hôtel aan de Champs-Elysées. Is dit nu het resultaat van zooveel archeologie? In het groene weekblad veroordeelt de heer Van der Pek, en terecht, dit ontwerp in krasse termen.

„Dit bouwwerk is in- en uitwendig behangen met naaktfiguren, naakte vrouwen in wolken, naakte vrouwen in bloemen, naakte vrouwen in krullen. Het is zoo onzedelijk, zoo wuft, zoo oppervlakkig, zoo laf erotisch gedecoreerd, dat ik niet goed begrijp hoe die man den moed gehad heeft dit werk meer wereldkundig te maken dan strikt noodig was.

„Als zijn principaal zoo iets verlangd heeft en hij als architect er veel aan verdienen kon, is het te vatten, dat hij, om den broode, zoo'n groote opdracht niet afgeslagen heeft.

„Maar in dat geval verbindt men er zijn naam niet aan, maakt er geen reclame mede en stuurt geen teekeningen er van de wereld in.

„Meneer Chedanne vat die zaken anders op. Deze viezige naakte-vrouwen-architectuur, doortrokken als ze is zoowel in-, als uitwendig met den geest van weinig verheffende alkoof-genietingen, doet meneer Chedanne, den „ancien Prix de Rome", den „architecte du Gouvernement", den man met de „Médaille d'Honneur" en den „Grand-Prix" kennen als één van die mannen die zich niet schamen te zijn de makers van dat soort bordeel-architectuur dat wij zeer dringend

buiten onze Hollandsche grenzen moeten houden."

De schilder Lameire is vooral bekend door zijn groote decoratie van de feestzaal op het Trocadéro, die door Cordonnier in 1885 zonder de minste schroom bij zijn groote beursdetail werd gecopieerd. Van dit werk vinden wij ter tentoonstelling niets. Alleen enkele religieuse schilderingen zijn aanwezig, en die doen den decorateur niet van zijn beste zijde kennen.

Het maken van opgewerkte, conventioneele bouwkundige teekeningen is een kunst, die geen reden van bestaan heeft. Een paar eeuwen van academisme hebben die overtollige kunst te Parijs echter tot een groote hoogte doen komen. Wie dat nog niet wist kon er zich in het Gebouw der Maatschappij van overtuigen.

Het Bestuur der Maatschappij heeft aanspraak op onze erkentelijkheid, omdat het ons in de gelegenheid gesteld heeft om te zien, hoe de hedendaagsche Fransche gewoon zijn te werken. Tot navolging zullen hun voortbrengselen niet uitlokken. Het verouderde standpunt, waarop zij zich bevinden, hebben wij, gelukkig, reeds achter den rug.

Men kan er zich nu tevens van vergewissen, hoe weinig belangrijk het beschikbaar stellen van een Prix de Rome voor de wezenlijke bouwkunst is.

DE VOORGESTELDE WIJZIGING DER AMSTERDAMSCHE BOUWVERORDENING.

(Vervolg en slot van bladz. 110.)

Het eerste artikel van de „technische voorschriften" luidt:

„De ingevolge art. 315*a* der Alg. Politieverordening ter beoordeeling van het bouwplan over te leggen teekeningen moeten, op eene schaal van ten minste 1 à 100 der afmetingen geteekend, duidelijk en der zake kundig uitgevoerd zijn.

De teekeningen moeten aantoonen, waar noodig met ingeschreven maten:

a. De indeeling van het gebouw of bouwwerk,

b. De constructie der fundeering,

c. De dikte der muren en de doorbreking daarvan door deur-, venster-, kast- en andere openingen, benevens de ter vervanging van muren te maken constructie-deelen,

d. De horizontale afstanden onderling en de afmetingen der balken, alsmede de verankering en den aard en de constructie der vloeren,

e. De hoogte van het bovenvlak der vloeren betrekkelijk A. P. en de diepteligging der fundeering,

f. De hoogte der vertrekken,

g. De plaatsing en inrichting der trappen,

h. De plaatsing en inrichting der stookplaatsen, rook- en ventilatie-leidingen,

i. De afmetingen en de plaatsing der deur-, venster- en lichtopeningen,

j. De middelen tot afvoer van huis- en hemelwater, van faecaliën en andere onreinheden (waaronder begrepen de plaats en inrichting van privaten en goot-steenen) in verband met de bestaande of nieuw aan te leggen privaat- en zinkputten, riolen of leidingen voor het gebouw.

Eene toelichting voor de wijze van constructie door détailteekeningen, op een schaal van 1 à 10, kan bij de overlegging der teekeningen worden gevorderd, wanneer B. en W. die noodig achten ter beoordeeling van het bouwplan.

Voor zoover beide exemplaren niet in lichtdruk worden ingediend, moet het duplicaat, evenals het origineel, in inkt, doch kunnen beide op doortreklinnen geteekend worden.

Dat dus duidelijk omschreven wordt, wat ieder heeft over te leggen, om aan de eischen der Politieverordening te voldoen, verdient lof.

De bedoeling van artikel 2 valt eveneens te prijzen:

„De ingevolge art. 315*a* der Alg. Politieverordening over te leggen omschrijving moet omvatten alle onderdeelen van het bouwwerk, die tot de lastdragende constructiedeelen kunnen geacht worden te behooren, als fundeeringen,- muren, balklagen met hare steunpunten enz., benevens alle die onderdeelen, waaromtrent in de A. P. V. bijzondere eischen zijn gesteld.

Bij de omschrijving van de te gebruiken materialen moet, voor zoover B. en W. beoordeeling naar monsters mogelijk achten, verwezen naar de standaardmonsters, welke ten Stadhuize zijn gedeponeerd. Voorts wordt bij die omschrijving aangenomen, dat de hoedanigheid en de wijze van verwerking der materialen aan de eischen, voor deugdelijk werk te stellen, voldoen.

Ten opzichte van de verbinding der verschillende constructie-deelen moet worden voldaan aan de volgende voorwaarden:

Fundeeringen.

Alle muren en andere dragende deelen, als standvinken, kolommen, enz., worden elk voor zich naar gelang van de daarop komende gewichten gefundeerd; de verschillende fundeeringen worden onderling gekoppeld.

De verbinding van palen en kespen moet plaats hebben met pen en gat, met eiken treknagels of met trekbouten van voldoende lengte en zwaarte, in het laatste geval met bescherming van den paal door een ijzeren ring van voldoende zwaarte.

Metselwerken.

Alle muren moeten in de bij de goedgekeurde aanvrage opgegeven steenen en specie in kruisverband worden opgetrokken.

Het trasraam moet steeds van klinkers in sterke tras- of cement-specie worden gemetseld.

De opgaande muren moeten in verband met elkaar worden opgetrokken zoodanig, dat het verschil in hoogte dier muren nimmer meer bedraagt dan 1,80 meter.

Balklagen.

De muren van perceelen moeten bij elke balklaag ten minste om het andere bint worden verankerd met gesmeed-ijzeren ankers van voldoende zwaarte.

De niet-balkdragende buitenmuren moeten buitendien worden verankerd met gesmeed-ijzeren strijkankers, doorloopende tot op het derde bint.

Binten, welke in elkanders verlengde liggen, moeten worden verbonden met gesmeed-ijzeren koppelplaten.

Alle balken moeten minstens 11 cM. op den muur dragen.

Overbrenging van druk.

Overal waar een druk op materiaal wordt overgebracht, waardoor plaatselijk eene te groote spanning in dat materiaal ontstaat, moet de overbrenging van dien druk plaats hebben door een tusschengevoegd deel van een materiaal van grooteren weerstand en van voldoende afmeting, om den druk over een grooter vlak te verdeelen.

Afwijking van vorenstaande regelen kan door B. en W. worden veroorloofd, wanneer daardoor aan de veiligheid niet wordt geschaad."

Toch liggen in dit artikel talrijke voetangels en klemmen, die voor het bouwtoezicht hinderlijk genoeg kunnen zijn, verscholen. Had het slechts met soliede architecten te doen, alles zou op rolletjes loopen; dan kon ook het geheele artikel wel gemist worden. Het zijn echter de eigenbouwers, die men tot het goede wil dwingen. En met deze menschen zal men groote moeite hebben, ook al werd aan het personeel van het bouwtoezicht een groote uitbreiding gegeven, en al werd het niet slechts met een directeur versterkt.

Tot dusverre rustte de verantwoordelijkheid voor bouwen op dengene, die den bouw ondernam. Maar men denke zich een ongeluk, voorvallende op een werk, gebouwd onder de nieuwe bepalingen. De bouwer zal de schuld op het bouwtoezicht werpen en beweren, dat hij de voorschriften gevolgd heeft. En het bouwtoezicht zal, in een strafzaak, zich aan verantwoording niet kunnen onttrekken. Wij gelooven dat de gemeente het veiligst doet, door geen enkele verantwoordelijkheid op zich te nemen.

Nog gevaarlijker schijnt ons het derde artikel. Bij een vorige gelegenheid heeft het bouwtoezicht bij het berekenen van spanningen geen al te goed figuur gemaakt, en het zou wel gedaan hebben zich het klassieke: „ne sutor ultra crepidam" te herinneren. Maar het artikel geeft daarvan geen blijk.

„Bij het opmaken van bouwplannen moet in acht genomen worden, dat, tenzij B. en W. voor constructies van bijzonderen aard of voor tijdelijke bouwwerken grootere spanningen toelaten, bij de belastingen, welke in verband met den aard der bouwwerken kunnen geacht worden voor te komen, in de materialen geen grootere spanningen per vierk. cM. mogen voorkomen dan voor:

	Uitrekking.	Drukking.
Smeedijzer	750 KG.	750 KG.
Plaatijzer	750 „	750 „
IJzerdraad	1200 „	— „
Gegoten ijzer	250 „	500 „
Eikenhout in de richting der vezels	100 „	80 „
Grenenhout idem idem	80 „	60 „
Dennenhout idem idem	60 „	50 „
Glas		75 „
Graniet		45 „
Marmer		24 „
Hardsteen		25 „
Zandsteen naar de hardheid		15—30 „
Metselwerk van best rood in kalkmortel		7 „
Id. v. boerengr. in tras en cementmortel		10 „
Id. v. hardgr. in tras en cementmortel		12 „
Id. v. klink. in sterke tras en cementmortel		14 „

waarbij de dikte van het metselwerk op ten minste 22 cM. wordt aangenomen.

Bij gebruik van andere dan de hier bedoelde materialen, moeten de aan te nemen spanningen door B. en W. worden goedgekeurd.

Bij de berekening van de bovenbedoelde spanningen moeten als minimum de volgende belastingen worden aangenomen:

1°. Voor eigen gewicht der bouwstoffen per M3.:

Aarde en leem	1600 KG.
Zand droog	1550 „
Zand nat	2000 „
Grint	1525 „
Metselwerk van gebakken steen	1600 „
Metselwerk van holle of poreuse steen	1100 „
Eikenhout	800 KG.
Grenenhout	650 „
Dennenhout	600 „
Gegoten gips	1000 „
Asphalt	1500 „
Basalt	3200 „
Graniet	2700 „
Kalksteen	2370 „
Marmer	2700 „
Zandsteen	2400 „
Beton	2000 „
Gegoten ijzer	7200 „
Wel- of vloeiijzer	7800 „

2°. Voor toevallige belasting der bouw-constructie per M2.:

Voor vloeren van woonkamers	200 KG.
Idem van vergader- en danszalen	400 „
Idem van hooi- en stroozolders	425 „
Idem van pakhuizen	1500—1800 „
Opgehoopte menschenmassa's	400 „
Winddruk normaal op de windrichting	100 „
Sneeuwbelasting	100 „

B. en W. zijn bevoegd, om, met het oog op bijzondere bestemming van pakhuizen, het daarvoor bovengenoemde minimum lager te stellen.

Voor zoover uit de in artt. 1 en 2 bedoelde opgaven, volgens het oordeel van B. en W. niet voldoende blijkt, dat aan de bovenstaande bepalingen wordt voldaan, kunnen zij eischen, dat zoodanige statische berekeningen der constructie-deelen worden overgelegd, als zij noodig oordeelen."

„Nosce te ipsum" is dus voor het bouwtoezicht te Amsterdam een ijdele spreuk. Maar is het moeilijk, zichzelf te kennen, anderen beoordeelen valt minder zwaar. Toch schiet het genoemde bouwtoezicht ook hierin te kort. Want anders zou het van eigenbouwers geen statische berekeningen verlangd hebben, die deze menschen toch niet kunnen geven.

En wat zou al dit rekenen ten slotte baten als de uitvoering eens niet met zorg geschiedde? Dat dit bij eigenbouwers wel eens zal voorkomen, daaraan behoeft geen twijfel te bestaan.

Ook op het volgende artikel, het laatste der technische verordening, is aan te merken, dat het slechts dan goed kan werken, indien men van zorgvuldige uitvoering verzekerd is.

„Als waterdicht metselwerk, voldoende aan de voorschriften van Art. 327 der A. P. V., zal worden aangemerkt metselwerk van kelderklinkers in sterke specie, van de volgende dikte:

a. voor muren die in aanraking komen met den aanliggenden grond, de dikte van ten minste 33 centimeter, met daarenboven tot aan den hoogsten grondwaterstand twee klamplagen, en daarboven één klamplaag van hetzelfde materiaal;

b. voor uit de fundeering opgetrokken muren, die niet met den grond in aanraking komen, de dikte ten minste 22 centimeter, met daarenboven tot aan den hoogsten grondwaterstand twee klamplagen van hetzelfde materiaal;

c. voor vloeren onder den grondwaterstand de dikte van vijf platte lagen op den doorloopenden houten fundeeringvloer;

d. voor vloeren boven den grondwaterstand, de dikte van twee platte lagen op de in Art. 327 al. 1 bedoelde afscheiding.

Afwijking van vorenstaande regelen kan door B. en W. worden veroorloofd, wanneer daardoor aan de

veiligheid en aan de gezondheid niet wordt geschaad."

Men ziet, dat ons oordeel over hetgeen wat nu voorgesteld wordt, grootendeels ongunstig is. Wat men tot dusverre ook ten nadeele van het hedendaagsch Amsterdamsch bouwtoezicht heeft beweerd, niemand, die aan den practischen zin der functionnarissen twijfelde. Daarom kan het zeer goed mogelijk wezen, dat zij volstrekt niet de vaders van dit kindje, of het dood dan levend geboren blijke, zijn. In dat geval behoeven zij zich van alles, wat er op het wicht wordt aangemerkt, niets aan te trekken.

Het onderzoek naar het vaderschap is verboden. Mogelijk komen wij dus nooit te weten, wie het wicht in de wereld schopte. Maar misschien zal het vaderhart bij de openbare behandeling der voorstellen spreken.

EEN NIEUW POSTKANTOOR TE GRONINGEN.

Onder de gemengde berichten in ons blad kwam reeds een enkele maal iets voor over het te stichten postkantoor te Groningen en wel wat betreft de keuze van een plaats voor deze stichting. Uit het verslag van de vergadering der Kamer van Koophandel in die stad blijkt nu, dat een der leden van deze Kamer een bezoek heeft gebracht aan den Minister, met het doel om ZExc. te doen veranderen van besluit om het postkantoor te stichten op een plaats welke niet gewenscht wordt door het publiek, maar het gebouw te stichten op de plaats van het bestaande postkantoor, dat voor het algemeen en het handelsverkeer veel gunstiger is gelegen dan de plaats welke de Minister op het oog heeft.

ZEc. heeft bij dit onderhoud te kennen gegeven, dat omtrent de plaats van het nieuwe postkantoor nog geen beslissing was genomen.

Wij maken van deze voor de ingezetenen van Groningen, gunstige wending melding omdat het ook voor de bouwkunst in het algemeen niet van belang ontbloot is, op welke plaats een dergelijke rijksstichting zal verrijzen en dit te meer nu het bekend is dat dit belangrijk werk wordt opgedragen aan den kundigen rijksbouwmeester Peters, een geboren Groninger, die daardoor in staat zal worden gesteld zijn vaderstad te verrijken met een kunstwerk. Het zou daarom te bejammeren zijn wanneer aan dit kunstwerk een plaats moest worden gegeven, die niet strookt met de belangen en de wenschen van Groning's ingezetenen.

ENGELSCHE BOUWKUNST.

In de April-aflevering van „Decorative Kunst" vonden wij een kort overzicht van de Engelsche architectuur der negentiende eeuw, dat ook voor Nederlanders van belang is.

Het romantisme, door Walter Scott in de Engelsche letterkunde gekomen, opende reeds in het begin der eeuw de oogen voor de koude en de levenloosheid van den klassieken stijl, die door Inigo Jones, een geestdriftig apostel van Palladio, in de 17e eeuw naar Engeland was gebracht. Men herinnerde zich, dat er een vaderlandsche bouwtrant bestond, de Engelsche Gothiek: Pugin en zijn zoon waren de leiders der nieuwe beweging als wier uitvloeisel Barry's Parlementsgebouw moet worden beschouwd. Bij het bouwen van kerken maakt men nog ten huidigen dage bijna uitsluitend van de Gothiek gebruik.

Bij het bouwen van huizen, waarin al van ouds de Engelschen in hun kracht waren, had de toepassing der Gothiek ten gevolge, dat de eischen der bewoners ondergeschikt gemaakt werden aan de eischen van den stijl. Doch omstreeks 1870 komt er verandering; men wendt zich tot den stijl van Koningin Elizabeth, later tot dien van Koningin Anna, die nader staan bij het moderne leven. Maar wat in de Gothiek bruikbaar was, bleef men behouden. Zoo kwam men langzamerhand op het hedendaagsch standpunt. Vóór alles wordt op de doelmatigheid gelet, dan zorgt men voor redegevende constructie en bouwt steeds van binnen naar buiten. De als het ware neutrale vormen uit het begin der 18e eeuw zijn voor dezen bouwtrant als aangewezen.

De apostel van de nieuwe kunst, Ruskin, en de geestdriftige Morris waren beide Gothikers. Maar toch hebben zij zoowel op de gebruikskunst, als op de architectuur een vernieuwenden invloed gehad.

Als hun zelfstandige volgers zijn te beschouwen P. Webb, E. Nesfield en R. Norman Shaw. In het bijzonder de laatste is de schepper van een bouwtrant, die aan het woonhuis een geheel eigenaardig karakter heeft gegeven. Hij wil van monumentaliteit, als geheel misplaatst bij den eigenlijken burgerlijken bouw niets weten, doch houdt zijn massa's eenvoudig, maakt gebruik van wat de streek, waar gebouwd wordt, oplevert, en houdt de eischen van het werkelijk leven in het oog. En zoo kwam hij vanzelf tot het gebruiken der vormen uit het begin der 18e eeuw.

Shaw heeft talrijke volgers, waaronder E. George, J. Jackson en T. Colcutt genoemd moeten worden. De laatste heeft den stijl ook bij een zoo monumentaal gebouw als het Imperial Institute toegepast.

Maar voor meer monumentale gebouwen wendt men zich tegenwoordig weer naar den Balladiaanschen stijl der 17e eeuw. John Belcher, die hem voor het Institute of Chartered Accountants gebruikte, dat in de Architectural Review van 1897 is afgebeeld, had daarmede een groot succes, en zijn manier komt meer en meer in den smaak.

Tot dusverre is de woonhuisbouw nog van dezen stijl verschoond gebleven. Maar het laat zich aanzien, dat de Palladiaansche manier binnen niet langen tijd de Queen Ann stijl van Shaw en zijn volgers, die op het vasteland als uiterst modern geldt, zal verdringen.

HET MODERNE HUIS.

Wij beginnen moderne huizen te krijgen, zucht Meier-Gräfe in een Duitsch tijdschrift — maar wij hebben geen menschen, die ze bewonen kunnen, die aan het nieuwe de pijnlijkheid van de nieuwheid weten te ontnemen.

Zoowel de woning als de bewoner moet bepaalde eigenschappen hebben, zal er niet iets bespottelijks ontstaan. De woning moet in harmonie zijn met den bewoner. En dat laat meestal veel te wenschen over.

De moderne huizen van tegenwoordig spreken ons van de oorspronkelijkheid van den ontwerper; de bewoner is als een nul in het cijfer beschouwd. De ontwerper lei zijn geheele persoonlijkheid neer in ieder vertrek, maar wat de besteller daarvan dacht, kwam er niet op aan. Die mocht al tevreden zijn dat de beroemde X, of Y, of Z. wel zoo vriendelijk wilde wezen, hem, tegen ruime betaling, naar den nieuwsten smaak in te richten. Zei X, dat suite's geen mode meer waren, dan had de besteller zich daarbij neer te leggen, hoe graag hij, voor zijn persoon, ook een suite in zijn huis gehad zou hebben. Beval Y, dat de kamers

laag van verdieping moesten wezen, er mocht niet tegengeprutteld worden, al gaf de bouwheer aan hooge vertrekken de voorkeur. En indien Z. decreteerde, dat op gangen en portalen alle muren als platvol metselwerk moesten gelaten worden, de patroon had zich te onderwerpen, al voelde hij zich in zulk een gevangenis-omgeving volstrekt niet thuis.

Geen modern architect geeft zich de minste moeite, het karakter en de neigingen van zijn besteller te leeren kennen. Wat zou men van een kleedermaker zeggen, die u een pak thuis stuurde, zonder u de maat te nemen, zonder u zelfs uit de stalen te laten kiezen? De man zou in een slecht blaadje komen, en weldra zijn zaak kunnen opdoeken. Maar de moderne architect doet precies hetzelfde en beklaagt zich, als de klant met zulk een behandeling niet tevreden is.

Er was een tijd, dat de architecten hun klanten de historische stijlen opdrongen, dat A. in een Louis XIV, B. in een Duitsche Renaissance omgeving werd geplaatst, waar zijn 19e eeuwsche verschijning een vreemde dissonant vormde. Die tijd is nu voorbij, maar het kwaad is blijven bestaan. Want ook tusschen de „nieuwe kunst" en de bewoners bestaat geen verband.

Het persoonlijke in onze huizen, hoe modern zij ook wezen mogen, is ver te zoeken. Hoe zelden overkomt het u dat gij, ergens binnentredende, onmiddellijk het karakter van den bewoner herkent! Alles wat gij zien kunt is, of hij een meer of minder welgevulden geldbuidel heeft. Nu moge het waar zijn, dat vele menschen zoo weinig persoonlijkheid bezitten, dat zij die onmogelijk kunnen uiten, het ontbreekt toch ook niet aan personen, die anders zijn. Maar deze laten zich door hun architect zooveel wijsmaken, dat zij zich ten slotte in hun moderne inrichting voelen als een kat in een vreemd pakhuis.

Deze opmerkingen van den Duitscher verdienen wel, dat zij ook in Nederland eens ernstig overwogen worden.

BOEKBEOORDEELING.

DE ONGEVALLENWET.

Handleiding voor werkgever en werkman, door Mr. A. D. H. Fockema Andreæ, Advocaat en Procureur te Leeuwarden.

Dit boekje is het eerste nummer van een „Verzameling van Rechtsgeleerde Handleidingen", die bij den uitgever J. M. N. Kapteijn te Leiden verschijnt en bevat de Handleiding tot de Wet, gevolgd door den tekst.

Deze Handleiding tot de Wet zal later gevolgd worden door eene Handleiding tot de Voorschriften en Maatregelen van bestuur tot uitvoering der Wet en de in art. 75 bedoelde Wet, regelende het Beroep.

In de laatste jaren is in de populaire handboeken voor handel, administratie, rechts- en wetskennis een ouderwetsche methode opnieuw in zwang gekomen, namelijk de methode van vragen en antwoorden en zoo is ook deze Handleiding ingericht als een catechismus. Dit biedt voorzeker groote praktische voordeelen en zal diegenen voor wie deze handleiding bestemd is er als vanzelf toe brengen in gevallen, waar zij met de Ongevallenwet in aanraking komen zich, alvorens een zekere gedragslijn vast te stellen, goed rekenschap te geven van de punten waar het op aankomt.

Menigmaal komt het in dergelijke zaken voor, dat men zich niet de moeite geeft dit vooraf te doen en elk advocaat met eenige jaren practijk zal voorbeelden weten aan te halen van menschen, die dientengevolge zichzelf in moeilijkheden hebben gebracht, waar zij niet dan met veel last en kosten weder uitgeholpen konden worden.

Het niet kennen van de wet geldt voor den rechter niet als verontschuldiging en wetten zijn nu eenmaal zonder toelichting voor gewone menschen niet altijd even duidelijk.

De heer Fockema Andreæ heeft het echter de werkgevers en werklieden gemakkelijk gemaakt in de Ongevallenwet den weg te vinden.

In het aantal der gestelde vragen is een te waardeeren beperking op te merken; de bewerker heeft daardoor vermeden, te veel in détails van weinig beteekenis en dientengevolge in herhalingen te vervallen, die in andere catechismen wel eens tot verwarring aanleiding geven.

De antwoorden zijn voorts niet uitvoeriger dan noodig is, zonder omhaal of vertoon van geleerdheid en verwijzen telkens naar de artikelen der wet.

Wij twijfelen dan ook niet of deze handleiding zal haren weg vinden in de kringen van werkgevers en werklieden en vooral aan laatstgenoemden ten goede komen. De prijs van het boekje kan voor geen enkele werkliedenvereeniging een bezwaar zijn, tegen de aanschaffing van eenige exemplaren.

PRIJSVRAGEN.

Nationale prijsvraag, uitgeschreven door de Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst te Groningen, in het boekjaar 1901/1902.

De Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst schrijft uit de navolgende Prijsvraag:

Er wordt verlangd een ontwerp voor eene Inodore, bestemd om op een plein te worden geplaatst; in grondplan ter oppervlakte van hoogstens 40 M2. De bovenkant van den vloer ligt op 0,10 M. boven de straat.

Er wordt verlangd een platte grond, eene doorsnede over de lengte en eene over de breedte, op eene schaal van 1 à 20.

De uitvoering der teekeningen moet geschieden in zwarte lijnen — détails worden verlangd op 1/10 der ware grootte, waarvan minstens één der hoofddétails op ware grootte en in kleuren zijn uitgevoerd.

Er wordt uitgeloofd eene prijs van *f* 30,— en eene premie van *f* 15,—, welke worden uitgekeerd aan de beide mededingers, wier ontwerpen van de beste en als goed geslaagd beschouwd worden; beide met het Diploma der Vereeniging.

De bekroonde ontwerpen worden het eigendom der Vereeniging.

De jury van beoordeeling zal bestaan uit vijf gewone leden der Vereeniging, welke op eene vergadering bij stemming worden aangewezen en nader zullen worden bekend gemaakt.

De ingekomen ontwerpen zullen worden tentoongesteld voor de leden en belangstellenden der plaatselijke vereenigingen te Groningen, Amsterdam en Rotterdam als de aard en het aantal der antwoorden door het Bestuur daarvoor geschikt worden geacht.

Elk ontwerp moet gemerkt zijn met een motto en voorzien van een naambriefje, waarop dat motto van buiten is herhaald, benevens een correspondentie-adres.

De niet-bekroonde ontwerpen worden teruggezonden.

De ontwerpen worden franco ingewacht vóór of op den 1 October 1901 door den 1en Secretaris, den Heer W. A. Hof, in de Hofstraat te Groningen.

Groningen, 30 Maart 1901.

Namens het Bestuur:
P. VAN DE WINT, *Voorzitter.*
W. A. HOF, *1e Secretaris.*

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Vergadering van Woensdag 3 *April* 1901.

In de laatst gehouden vergadering van dit seizoen trad als spreker op de heer W. Kromhout Czn., architect te Amsterdam, die tot onderwerp zijner voordracht had gekozen de straatversieringen in de hoofdstad in 1898 en 1901, zich rekenschap willende geven van wat een straat- of grachtversiering beoogt, kwam spreker tot de overtuiging dat deze allereerst in vorm, aard en kleur eene afwijking moet zijn van wat we gewoon zijn te zien. Dat hierin alleen reeds een bekoring voor het oog gelegen kan zijn, meende spreker te mogen opmerken in den indruk, dien we verkrijgen bij het doorreizen van een ons vreemd landschap, dat absoluut genomen niet schooner is, dan wat men gewoon is te zien, doch door zijn afwijking daarvan alleen reeds het oog treft.

Het begrip dat een versiering een vermooiing van het natuurlijk schoon van een straat, plein of gracht zou bedoelen, is onjuist en zou ook onuitvoerbaar zijn. Zij moet integendeel door haar contrast met de omgeving waarin ze geplaatst is het oog trekken en bekoren. Daarbij kan echter voor de verhooging van het effect der versiering partij getrokken worden. Dan de natuurlijke eigenaardigheden van de omgeving, zooals b.v. bij grachten, de weerspiegeling in het water of de werking als fond van het loof der boomen en dergelijken. Een dergelijk contrast nu kan in het leven geroepen worden, door tegen het natuurschoon het door 's menschen decoratieven geest gecompeseerde schoon over te stellen, dat uit den aard der zaak op regelmaat en repititie gebaseerd van een ander karakter dan 't natuurschoon is. Het gebruik van natuurvormen is hierbij echter niet uitgesloten, daar deze door het toepassen van regelmaat en repetitie bij de schikking van zelf een decoratieve werking veroorzaakt, zooals uit regelmatig aangelegde gras- en bloemperken, geschoren hagen en boomen blijken kan. Stilstaand bij de oorzaken die den mensch tot versieren nopen, merkte spreker op, dat deze zucht den mensch aangeboren schijnt te zijn; een zucht die zich bij alle volken van de minst tot de hoogst ontwikkelde toe, bij jong en oud, in meer of minder sterke mate openbaart en wel in 't bizonder, wanneer aan eene feestelijke stemming uiting gegeven moet worden. Geen wonder dan ook dat door heel de geschiedenis heen bij heugelijke gebeurtenissen waarin heel een volk zich betrokken gevoelde aan dezen aandrang tot versieren 't zij individueel of collectief werd toegegeven. Welke wijze van versieren de voorkeur verdient de individueele of de collectieve moet voor elk geval op zichzelf uitgemaakt worden maar in den regel zal eene combinatie van de beide versieringswijzen aanbeveling verdienen omdat in eene individueele versiering de groote mate van verscheidenheid de noodige afwisseling zal bieden, terwijl de collectieve versiering door hare regelmaat de verschillende elementen der individueele versiering tot een geheel verbindt en er de gewenschte monumentaliteit aan verleenen kan. Spreker behandelde nu de vormenspraak van een straatversiering en gaf als zijne meening te kennen dat de tot voor weinig jaren algemeen en ook nu nog hier en daar gebezigde vormen, die eene imitatie van in steen uitgevoerde triomfbogen bedoelde met op doek geschilderde lijsten en evenzeer van doek gevormde kolommen en bogen, geïnspireerd op de triomfbogen uit den Romeinschen tijd, ten zeerste afkeuring verdienden, als ten eerste zeer onoprecht in samenstelling en ten tweede zeer onlogisch in de opvatting omtrent den aard eener versiering. Zooals bij alle architectuur moet ook bij die eener versiering het gebezigde materiaal als zoodanig tot zijn recht gebracht worden en door zijn vorm zijn herkomst laten herkennen zoodat een mast een mast blijft en niet door omtimmering met lijsten, basementen en plinten tot verkapte kolom wordt omgevormd. En dit behoeft ook niet, daar een gewone mast, zooals bij de tuigage van schepen overvloedig kan opgemerkt worden, op zichzelf een decoratief element van hooge waarde is dat op velerlei wijzen in de versiering verwerkt kan worden. Bij de door spreker te Amsterdam uitgevoerde versiering heeft hij dan ook een ruim gebruik van masten gemaakt en daarbij in 't algemeen zich geïnspireerd op de scheepstuigage met koorden en wimpels en knoppen, wat hem niet alleen om de decoratieve werking maar ook symbolisch om het maritiem karakter dat daarin ligt opgesloten een specifiek Nederlandsche versieringswijze voorkwam te zijn. Met een overgroot getal met zorg uitgevoerde teekeningen en eene reeks lichtbeelden lichtte spreker zijn voordracht toe die met belangstelling gevolgd werd en waarvoor hem door den Voorzitter een hartelijk woord van dank werd betuigd.

Voor de aanstaande zomer-excursie werd bepaald een tocht naar Den Haag en Haarlem, terwijl als commissie van voorbereiding daartoe gekozen werden de heeren A. W. Meyneken en J. H. Th. Kok.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— De Academie van Wetenschappen te Weenen heeft bericht ontvangen van Dr. Alois Musil over onderzoekingen in Moab en Edom. Hij heeft in de woestijn Moab, door verhalen van Bedoeïnenstammen op het spoor gebracht, eenige tot nu onbekend gebleven kasteelen ontdekt, o. a. een, Koesejr Amra, dat blijkens de genomen kiekjes heel mooi moet zijn en prachtige fresco's moet bevatten. In den omtrek zijn acht zulke kasteelen, omtrent welker oorsprong en geschiedenis nog niets mee te deelen viel. Men vraagt zich af, of hier eens machtige vorsten geheerscht hebben, die, hoog beschaafd, met Griekenland en Perzië in verbinding gestaan hebben...?

— Uit Parijs is bericht ontvangen dat door de tentoonstellingsdirectie bijzondere bekroningen zijn uitgereikt voor de installatie- en decoratiewerken, en dat aan de Nederlandsche commissie de „grand prix" is toegekend, terwijl aan de medewerkers daaraan, de heeren Mutters, Sluyterman en Brouwens van der Boyen, een gouden medaille is toegekend.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

'S GRAVENHAGE. De heer De Stuers klaagt in het „Bulletin van den Oudheidkundigen Bond" over modern Wandalisme.

„Te Leiden, Breedstraat no. 84, zoo schrijft hij, staat een deftig heerenhuis, dat eenige jaren geleden als koffiehuis — Café Suisse — gebruikt werd.

„Het vertoont of liever vertoonde tot in 1899 een der fraaiste gevels uit de XVIIe eeuw, welke in ons land aangetroffen worden, en wel een gevel geheel uit zandsteen opgetrokken. Dit front bestaat uit een soubassement voor den rez- de chaussée, daarboven een Romeinsche orde met pilasters die de twee bovenverdiepingen omvat: het geheel is bekroond door een frontispice, in het midden waarvan een borstbeeld van een Turk, omgeven van de figuren van Neptunus en Mercurius, prijkt. Dit uitmuntende beeldhouwwerk is geteekend van een onzer voornaamste sculpteurs: XAVERI, 1673.

„Dit huis heeft te kwader ure tot eigenaar gekregen den heer M. H. van Waveren, bierbrouwer, die zonder eenigen eerbied voor het prachtige kunstwerk besloten heeft drie vierden van den gevel weg te breken en te vervangen door afschuwelijke ijzeren en glazen kasten. Voor de uitvoering van dit ellendig wandalisme heeft hij gevonden den heer W. J. Jesse, die zich nog architect durft noemen.

„Het treurigste misschien van deze treurige geschiedenis is, dat zoo iets heeft kunnen plaats vinden in het Bataafsch Athene, in een stad wemelende van geleerde mannen, met leerstoelen voor aesthetica, geschiedenis en allerlei archaeologie en oudheidkunde, met tal van kunstmusea, directeuren en conservatoren .... zonder dat iemand zich warm heeft gemaakt en een protest heeft doen hooren.

„'t Is een ware schande, een echte ellende"

— Naar „De Ingenieur" mededeelt, heeft de commissie uit de Vereeniging van Delftsche ingenieurs, die tot taak heeft de plaatsing van technici, hoofdzakelijk in het buitenland, te bevorderen, een schrijven gericht aan een aantal hoofden van diplomatieke missiën van ons land in het buitenland, waarin zij dezen verzoekt:

1e. dat aan de berichtgeving aan het Departement van Buitenlandsche Zaken omtrent werken en ondernemingen in het buitenland bijzondere zorg worde gewijd en daarbij worde aangegeven in hoeverre er Nederlandsche civiel-, bouwkundige-, scheepsbouwkundige, werktuigkundige, of mijnen-ingenieurs, technologen of andere technici bij te plaatsen zouden zijn;

2e. dat eventueele brieven der commissie, naar aanleiding van, door tusschenkomst van den Minister van Buitenlandsche Zaken ontvangen mededeelingen, de welwillende aandacht mogen hebben.

De commissie wijst er in haar schrijven op, dat in groote mate plaatsing van Nederlandsche ingenieurs of technologen of andere technici bij groote werken, ondernemingen enz. in het buitenland direct en indirect aan algemeene nijverheids- en handelsbelangen zal ten goede komen.

Aan het schrijven der commissie waren toegevoegd als drukwerk eenige exemplaren voor de kennisgeving van het streven der commissie aan de consuls-generaal, consuls, vice-consuls en consulaire agenten, werkzaam in het gebied der vertegenwoordiging van de genoemde ambtenaren.

De Minister van Buitenlandsche Zaken heeft aan de commissie medegedeeld, dat hij zich met den zakelijken inhoud van haar schrijven kon vereenigen en haar bij de Nederlandsche gezanten en consuls zou aanbevelen, met verzoek haar behulpzaam te zijn ter bereiking van het beoogde doel.

— Bij de tweede inspectie van den Waterstaat in Limburg is — naar men meldt — in ernstig onderzoek het plan tot kanalisatie van de rivier de Maas in die provincie. Volgens dit plan zullen er tusschen Maastricht en Venlo stuwen worden aangelegd, waardoor de Maas ten allen tijde bevaarbaar zal zijn. In België, waar die maatregel reeds voor lang is genomen, ondervindt men de goede gevolgen daarvan.

DORDRECHT. De commissie voor de restauratie van de Groote kerk alhier, heeft besloten voorloopig de restauratieplannen te beperken tot het koor met de transepten. De hiervoor vereischte uitgaven worden op f 80.000 geschat, te verwerken in een termijn van 8 jaren. Door heeren kerkvoogden en notabelen der Ned. Herv. gem. aldaar is ten behoeve van de restauratie gedurende 8 jaar een bijdrage van f 2000 of te zamen f 16,000 toegezegd.

BRIELLE. De kerkvoogdij der Nederl. Herv. gemeente alhier stelt pogingen in het werk om zoowel van den Staat als van de Provincie en de Synode subsidie te krijgen ter restauratie van de Sinte-Catharina-kerk, een gebouw niet alleen belangrijk voor de kunst, maar ook vermaard om zijn groote historische beteekenis voor het Huis van Oranje en voor het Nederlandsche volk.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Nederl.-Indië is:

benoemd tot tijdelijken onderopzichter der werkplaatsen en geplaatst op de Oosterlijnen, H. W. Waars;

toegevoegd aan den chef der 4e waterstaatsafdeeling voor het verrichten van werkzaamheden in het belang van een aan te leggen drinkwaterleiding ter hoofdplaats Soerabaja, de architect 2e kl. C. P. Franken;

verleend wegens langdurigen dienst, één jaar verlof aan den opzichter 2e kl. H. Ludeling.

— Bij de exploitatie der Staatsspoorwegen op Java is:

geplaatst op de Oosterlijnen, de benoemde tijdelijke teekenaar N. V. Flohr.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Directeur-Ambachtsschool te Nijmegen, practisch met een der ambachten bekend en bij voorkeur in 't bezit van een acte M. O. Lijnteekenen. Salaris f 2000. Stukken voor 15 April aan den secretaris der vereeniging Ambachtsonderwijs, St. Annalaan 71, Nijmegen.

— Directeur voor de burgeravondschool te Nijmegen, ingaande 1 September. Salaris f 800 Inzending van gezegeld adres en stukken vóór 15 April aan den Burgemeester.

— Netteekenaar, bekend met scheeps- en machinewerk. Sollicitatiën met opgave van verlangd salaris en leeftijd, onder het No. 8312, aan het Bureau van de „Nieuwe Rott. Courant".

— Twee Bouwkundige Opzichters, een voor den tijd 3 en een voor den tijd van 5 maanden, tegen goed salaris. Aanbiedingen, met opgave van laatste betrekkingen, onder het No. 8797, aan het Bureau van de „Nieuwe Rott. Courant".

— Ingenieur-Directeur van gemeentewerken te Leiden Jaarwedde f 4000. Zich aan te melden bij het gemeentebestuur vóór of op 16 April.

— Bouwkundig-Opzichter, bekend met detailleeren Fr. brieven lett. B, met opgaaf van referentiën aan drukkerij I. De Jong, Wijnstraat 34, Rotterdam.

— Bekwaam Teekenaar voor ijzerconstructies aan de Constructie-werkplaatsen te Winschoten.

— Tweede Opzichter-Teekenaar op het bureau van den gem.-architect te Hilversum. Jaarwedde f 750. Kennis van administratie strekt tot aanbeveling. Stukken franco in te zenden vóór 20 April bij den gem.-arch. P. Andriessen.

— Assistent bij het Onderwijs in de Bouwkunde aan de Gemeente-Teekenschool te Bergen-op-Zoom. Jaarw. f 125, 2 lessen per week. Br. vóór 15 April aan J. L. Verhart.

— Constructeur, practisch en theoretisch ontwikkeld, aan de Veendammer Machinefabriek J. ten Horn, Veendam.

— Directeur aan de gem. ambachts-avond-teekenschool te Harderwijk met verplichting tot het geven van onderwijs in het lijn- en vakteekenen (12½ uur per week). Salaris f 900. Franco inzending van stukken vóór 27 April aan het Gemeentebestuur.

— Dagelijksch Opzichter bij de werken tot aanleg van een haven. Adres: Opzichter van den Provincialen Waterstaat te Breskens.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden, ten gerieve van heeren geabonneerden, tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.)

Een bouwkundig opzichter, met diploma M. t. b. d. B. en practisch onderlegd, zoekt een vaste betrekking. Hoog salaris geen vereischte. Br. letter T bureau van dit blad. (1)

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING, WETERINGSCHANS 37, AMSTERDAM.

2 Bouwk. teek., 20 en 22 j., ongeh., f 70 en f 70.
2 Bouwk. opz., 21 en 22 j., ongeh., f 70 en ± f 75.
11 Opz.-teek., 21, 22, 23, 24, 27, 28, 30 en 28 j., ongeh., 30, 26 en 36 j., geh., f 60, f 50, f 70, ± f 75, ± f 75, ± f 85, f 100, f 100, f 90 à f 100, f 90 en f 90.
1 Opz. of uitvoerder, 33 j., geh., ± f 90.
1 Mach.-teek., 22 j., ongeh., f 70
1 Monteur-Chef-mach., 27 j., geh., ± f 100.

Vervolg der Aankondigingen.

DINSDAG, 16 April.

Noordwijk-Binnen, namens den heer E. Bakker: het afbreken en weder-opbouwen van het koffiehuis met woonhuis aan de Voorstraat no. 117. Inl. door C. G. J. Alkemade te Noordwijk.

ZATERDAG, 20 April.

Leeuwarden, te 12 uren, door de genie te Zwolle, in het hotel „Klanderij" te Leeuwarden (Zuiderplein 105): Bestek no. 105, het eenjarig onderhoud van de militaire gebouwen en werken. Raming f 3400.

Bestek no. 106, het eenjarig onderhoud van de militaire gebouwen en werken in gebruik bij het wapen der marechaussee Inl. door den besteder ten bureele van de genie te Zwolle (Melkmarkt C 88), op 16 April, te 2 uren. Geen aanwijzing. Raming f 1100.

Vervolg der Uitslagen.

Woensel, 3 April: het verbouwen van de pastorie door het R.-K. kerkbestuur van Acht; ingek. 3 bilj., als: P. Keukens, Eindhoven, f 3725; M. Hezemans, idem, f 3640; A. van Gerwen, Acht, f 3599.

Woensel, 3 April: het bouwen eener vergaderzaal met woonhuis enz., door de St Paulus-Vereeniging te Acht; ingek. 5 bilj., als: J. Hageman, Woensel, f 2724; A. van Gerwen, Acht, f 2650; P. Keukens, Eindhoven, f 2488; v. Heerenbeek, Acht, f 2264; J. Timmers, idem, f 2202.

Sommelsdijk, 3 April: het verhoogen en verzwaren van eene kerk op de westplaat Buitengronden, door den opz. A. Mol; ingek. 16 bilj., als P. Heznien, Duivendijke, f 11,988; L. v. d. Velde, Bruinisse, f 11,869; J. Kamsteeg, Giessendam, f 10,400; T. Koorevaar, Hardinksveld, f 10,285; P. J. Dubbelman, Dordrecht, f 9984; J. Pijl, Alblasserdam, f 9870; H de Jong, Ammerstol. f 9500; C. Zanen, idem, f 9475; A. Damen, Made, f 8960; G. Beukelman, Zwartewaal, f 8700; J Rovers, Made, f 8500; C Blok-Spijkenisse, f 8500; J. Noteboom, Numansdorp, f 8041; P. v. d. Giesen f 7998; W. Visser, Zuid-Beijerland, f 7900; J. Verwei, Ooltgensplaat, f 7880.

Tubbergen, 3 April: 1o. het verbouwen en vergrooten der school te Rentum; ingek. 19 bilj., als: H. Schipper, Wierden, f 3430; H. Steggink, Hengelo, f 3242; Bolk en Hoen f 3240, C. Koster, Hengelo, f 3231; H. H. Koers Bz., Wierden, f 3050; G. G. Schipper, Ambt-Almelo, f 3050; J. A. Nijhuis f 3050; H. Brink f 3034, G. Miel f 3005, Gebrs. Kroeze f 2980, A. Boom en G. Esendam f 2971, J. Hulleman f 2970, W. Marsman, Hellendoorn, f 2960; A. Schreuder, idem, f 2949; J. H. Wehrmeijer, idem, f 2930; J. Luttikhuis, Ootmarsum, f 2995; J. Fikkert Jz. f 2917, H. J. Weustink, Ootmarsum, f 2730; C. Frowein, idem, f 2633 Gegund. De overigen te Almelo.

2o. het leveren van schoolmeubelen; ingek. 1 bilj. van H. Koers Bz., Wierden, f 119.50 Gegund.

Hengelo, 3 April: het maken van een voorgebouw en fundeering voor een nieuw te bouwen ijzergieterij, op een terrein, door de arch. v. d. Goot en Kruisweg, namens Gebrs. Stork en Co.; ingek. 11 bilj., als: Scholten, Delden, f 39,580; Ribberink, Hengelo, f 36,000; Hartman, 's-Hertogenbosch, f 34,289; Ter Horst, Zwolle, f 32,290; Markslag, Hengelo, f 31,168; Huckriede, Enschede, f 29,978; Sluimer en Schreurs, idem, f 29,970; Scholten Wzn., idem, f 29,890; Völlink, Hengelo, f 29,880; Groothengel, Borne, f 28,840; Gebrs. Thomasson, Hengelo, f 28,128.

Leiden, 3 April: de verbouwing van het perceel Nieuwstraat no. 6 en het afbreken en weder opbouwen van het daarachter gelegen perceel in de Burchtpoort, door den arch. W C. Mulder; ingek. 14 bilj., als: J. W. Vreeswijk f 6470, J. Segaar f 6087, C. C. van Egmond f 6065, B. J. Hoorman f 5630, J. B. Hoogeveen f 5600, J. van Klaveren f 5570, J. Christiaanse f 5440, G. Splinter f 5430, N. Kloots f 5420, P. J. Harteveit f 5267, Jac. Bink f 5063, J. Zitman f 4995, C. J. de Nie f 4952, J. Sirag f 4863. Allen te Leiden.

Hengelo, 3 April: het bouwen van een dubbel woonhuis, door de arch. Van der Goot en Kruisweg; ingek. 7 bilj., als: G. J. Beltman f 5255, G. H. van der Eeck f 5120, G. Steggink f 4970, J Kleerebrezem f 4879, G. Ribberink f 4670, L. Foks f 4594, B. G. Markslag f 4460. Allen te Hengelo.

Hilversum, 3 April (onderhands): het bouwen van 2 winkelhuizen aan de Kerkstraat, door den arch. W. Bijlard te Utrecht, voor den heer Joh. de Man; ingek. 7 bilj., als: J. C. T. Zweesaardt f 18,340, J. van Groenendaal f 17,995, J. Bijlard f 17,900, C. Bos f 17,898, Gebr. Vlengel f 17,695, B. A. van Rhijn f 16,674, J. Nieuwenhuijsen f 15,590. Gegund. Allen te Hilversum.

Alkmaar, 3 April: het bouwen van een woonhuis aan de Toussaintstraat, door den arch. C. J. Ouwe, ingek. 6 bilj., als: H. Louw f 4750, T. F. v. d. Waal f 4450, A. de Munk f 4438, J. Dorregeest f 4343, H. de Rover f 4198, H. Bek f 3995. Allen te Alkmaar Raming f 4600.

Prinsenhage, 3 April, het bouwen van een boerderij (woonhuis, stal, schuur en bakhuis), door den heer J. Jansen.

Metselwerk; ingek. 4 bilj., als: J. de Krom f 2900, A. Kleemans f 2809, A. de Koning f 2799, P. van de Corput f 2697.

Timmerwerk; ingek. 3 bilj., als: Jac. Boot f 3575, C. Kop f 3560, C. Verwijmeren f 3547.

Groningen, 3 April (onderhands): het verbouwen van een perceel in de Guldenstraat, met bijlevering van het daartoe benoodigde, voor de firma Rikkers en Co., door den arch. A. Th. v. Elmpt; ingek. 9 bilj., als: H. K. Bol f 12,500, L. Oldenburger f 12,450, G. Brinks f 12,450, C. R. Niekus f 12,373, J. v. Minnen f 12,170, K. H. Huizinga f 11,937, Ph. Hendriks f 11,666, E. Smidt f 11,620, J. v. d. Nap f 11,540. Gegund. Allen te Groningen.

Harlingen, 4 April: het bouwen van een zeekantoor nabij de Willemshaven; ingek. 12 bilj., als: Gebr. J. en F. Hollander, Franeker, f 22,200; P. Westra, Arum, f 21,680; C. IJ-

brandij, Franeker, f 21,485; J. Vonk, Welsrijp, f 20,125; A. S. Schaafsma f 19,450; J. Krijtenburg f 19,394; G. S. Kijlstra, Drachten, f 19,367; H. v. Asperen en A. Nauta f 19,297; H. Jansen en W. Altema, Leeuwarden, f 18,250; J. Torenbeek f 18,195; G. Anema, Midlum, f 17,954; G. en H. Broersma f 17,780; Gebr. v. d. Meer f 17,770. De overigen te Harlingen.

Rheden, 4 April: a. het verbouwen van school no. 3 te Velp; b. het leveren van meubelen voor idem; ingek. 7 bilj., als: B. Wassing, Velp, a f 3180, b f 299*; W. de Koning, id., a f 3019, b f 419; M. Jalink, id., a f 2820, b f 345; T. v. Zoest, id., a f 2719; W. J. ter Bruggen, id., a f 2693*, b f 420, B. J. Bolting, Dieren, b f 339; S. Enklaar, id., b f 367. * Gegund.

Hellevoetsluis, 4 April: het verrichten van herstellingen aan haven-, dok- en sleuiswerken, beh. tot de dir. der marine, door de dir. der marine; ingek. 7 bilj., als: C. Kapteijn, Ouddorp, f 7140; M. Oostdijk, Nieuwersluis, f 7080; G. Benkelma, Zwartewaal, f 6990; H. Kap, Nieuwenhoorn, f 6950; A. A. E. Verzenbos, Brielle, f 6870; W. v. Lienden, Hellevoetsluis, f 6810; H. v. Leeuwen, idem, f 6790.

Rotterdam, 4 April, (Herbest.): het bouwen van een kantoor c. a. der Levensverzekeringbank „Rotterdam", door de directie van voorn. Bank; ingek. 6 bilj., als: W. v. Leeuwen Jr. f 32,685; S. A. Stolk f 32,190; A. G. Sandermeijer f 31,942; J. J. B. Buchel f 31,696; J. H. Stelwagen f 31,350; M. van der Spek f 30,995. Allen te Rotterdam.

Purmerend, 4 April: het bouwen van een winkelhuis met vrije bovenwoning, door den arch. Jb. Fabius; ingek. 4 bilj., als: J. Plas f 7241, J. Band f 6595, J. v. Voorst f 6450, P. Brinkman f 5143. Gegund. Allen te Purmerend.

Enschede, 4 April: het bouwen van een woonhuis met winkel en magazijn aan de Haaksbergerstraat, voor den heer B. Romenij, door den arch. H. E. Zeggelink; ingek. 10 bilj., als: F. H. Wijdeveld f 9595, G. Huckriede f 9586, J. H. Varvik f 9360, J. H. en A. J. Eggink f 9150, J. ten Cate Hzn. f 8985, H. J. Morren en J. Hasselink f 8850, B. Spitholt f 8821, G. J. Bos f 8787, L. O. Koenders en E. J. Benne f 8700, T. Boersma f 8680. Gegund.

Vollenhove, 4 April: het aanbouwen van een keukenkamer, kantoor en kelder en een directeurswoning bij de stoomzuivelfabriek „de Eendracht" te Ambtvollenhove; ingek. 8 bilj., als: Gebr. Abersma, Steenwijk, f 4880; H. A. Roebers, Vollenhove (Stad), f 4597; H. Slot, Zwartsluis, f 4567; E. IJspeert, Vollenhove (Stad), f 4559; K. Winters, Vollenhove (Ambt), f 4479; J. W. Weijs, idem, f 4471; Gebr. de Boer, Steenwijk, f 4318; G. Pol, Zwartsluis, f 3960.

Elslo, 4 April: het afbreken der bestaande en het opbouwen eener nieuwe boerenwoning, met bijlevering van materialen, door de dieconsit; ingek. 10 bilj., als: P. Zijlstra, Oldeholtpade, f 8333; K. van Es, Oosterwolde, f 8266; B. Offringa, Makkinga, f 8180; G. Hoekstra, Appelscha, f 8100; H. v. d. Bosch, Oosterwolde, f 8087; P. Mulder, Makkinga, f 8080; W. Barzy, Terwispel, f 8989; J. Luiting, Oosterwolde, f 8987; J. v. d. Heide, Elsreen, f 8975; H. Pen, Steenwijkerwold, f 8967. Ram. f 8720.

De Steeg, 4 April: 1o. de vergrooting van de openb. school no. 3 te Velp, met een lokaal; 2o. het maken, leveren en stellen van meubelen voor die school, door burg. en weth.; B. Wassink, Velp, pers. 1 f 3180, 2 f 299*; W. de Koning G.Hz., idem, 1 f 3019, 2 f 419; M. Jolink, idem, 1 f 2820, 2 f 345; T. v. Zoest, idem, 1 f 2719; W. J. ter Bruggen, idem, 1 f 2693*; 2 f 420; B. J. Beelting, Dieren, 2 f 339; L. Enklaar, idem, 2 f 367. *Gegund.

's-Gravenhage, 5 April, (onderh.): het bouwen van een woning met magazijn aan de Loosduinschekade, voor den heer P. Wijsman, door den arch. H. J. Jesse te Leiden. Gegund aan R. K. Korch, 's Gravenhage, voor f 7713.

Oldenzaal, 5 April: a het bijbouwen van een schoollokaal enz.; b het maken van schoolmeubelen voor idem, voor Berghuizen gem. Losser; ingek. 4 bilj., als: H. Weijoh, Enschede, b f 690; A. Ulenbeld, Hanksbergen, b f 650; P. H. Op de Weegh, Oldenzaal, a f 5400; G. J. Ancone en J. H. Baijer, idem, a f 5294, b f 553; W. Borkent, Enschede, a f 5080; A. Schoo, Oldenzaal, a f 4900, b f 780.

Groningen, 5 April (onderhands): het bouwen van eene bakkerij achter en het maken van eene winkelpui voor de behuizing aan de Kerkhuis no. 77 van den heer S. Sierks; ingek. 12 bilj., als: G. Verkoren f 2500, M. Pehlig f 2485, J. de Vink f 2475, D. Dooyes f 2450, B. G. de Wit f 2449, H. H. Ningen f 2395, D. Dalmolen f 2394, B. Wilkens f 2380, H. Pot f 2320, W. Albers f 2228, D. Janssen f 2126, P. Franzen f 1963. Gegund.

Utrecht, 9 April: Bestek no. 842: het uitbreiden der bos- en badinrichtingen op het station Enschede; ingek. 12 bilj., als: T. H. Wijdeveld f 19,285; H. Koordeman, Zutfen, f 18,888; H. W. te Pas f 17,640; G. Huckriede f 17,358; G. J. Sluijmer f 16,970; J. H. Eggink en A. J. Eggink f 16 900; L. O. Koenders f 16,880; H. H. Beltman f 16,860; Th. W. Bonte, Amersfoort, f 16,490; H. J. te Siepe, Winterswijk, f 16,255; A. Blocks Jr. en J. K. ter Horst f 15,847; J. P. Broekhoven, Hengelo, f 15,470. De overigen te Enschede. Ram. f 16,700.

Utrecht, 6 April: a. het maken van een portierloge en 2 dienstlokalen aan het stedelijk ziekenhuis; ingek. 14 bilj., als: D. L. v. Kent f 2595, M. Goossen f 2428, D. Rijksen f 2275, W. van Dijk f 2180, G. v. Leeuwen f 2090, A. M. van Geelen f 2040, B. Grootenboer f 1995, J. C. M. v. Aken f 1949, W. A. G. Jansen f 1930, P. Bijker, Utrecht en W. Bijker, Zwolle, f 1925, J. Kok en G. H. Gros † 1879, J. Vermeer f 1870; Th. Heijman f 1810, H. C. v. Ameringen f 1802.

b. het maken van een houten voetbrug over de Vleutensche vaart voor de Lombokstraat, ingek. 4 bilj., als: G. S. Bos 't 519, C. Kraehten Jzn. f 486, J. W. v. Vuuren f 468, P. Bijker, Utrecht en W. Bijker, Zwolle, f 444. De overigen te Utrecht.

Leiden, 6 April: het afbreken en het weder opbouwen van het perceel no 8 Nieuwe Beestenmarkt, door den heer N. Gordijn; ingek. 13 bilj., als: C. J. de Nie f 5120, C. C. v. Egmond f 4999, S. Kooreman f 4890, J. Segaar f 4775, J. van Riet f 4670, J. v. Klaveren f 4595, J. v. d. Ende f 4475, J. Cristianase f 4441, N. Kloots f 4400, Jos. Rink f 4392, J. Zitman f 4329, P. J. Verwark f 4302, J. W. Vreeswijk f 4190. Het verfwerk daar niet onder begrepen. Allen te Leiden.

Enschede, 9 April: het bouwen eener villa aan den Gronauschen weg, door de arch. Van der Goot en Kruisweg; ingek. 9 bilj., als: G. W. Wegereef f 34,700; J. Scholten Wz. f 34,088, G. Huckriede f 33,788, H. Mastenbroek en W. Hartman f 33,380, H. Wagelaar Gz. f 32,700, A. Jeunink f 32,650, G. Slaimer f 31,840, B. G. Markslag, Hengelo, f 31,226, Gebr. Eggink f 30,100. Volgens bestek beraad. De overigen te Enschede.

Amsterdam, 9 April: het leveren van bezaagde en onbezaagde eiken, grenen, vuren en dennen houtwaren, enz., gedureude 1901, door burg. en weth.; J. J. Klaus Jr. en Co. pers. 1 f 4740, 2 f 2061.50, 3 f 130.50 per M3; Ambachtsheer en v. d. Meulen 1 f 5060, 2 f 1934, 3 f 114 per M3., 4 f 12,225.00, 5 f 2245.25, 6 f 515.25, 7 f 9029.65, 8 f 16,082.15, 9 f 16,082.15, 10 f 700; Stoombouwzagerij „Indië" 2 f 1820, 4 f 14,524.65, 5 f 2553,15, 6 f 637.85, 7 f 10,046, 8 f 18,149.68, 9 f 5462.61, 10 f 794; Poort en Steenhagen 1 f 4605.20, 2 f 2207, 3 f 108.49 per M3., 4 f 18,459.05, 5 f 2530.60, 6 f 485, 7 f 9384.75, 8 f 15,115.80, 9 f 5321, 10 f 670; A. Sijgher en Zn. 4 f 12,213.35, 5 f 3123, 7 f 10,761 50, 10 f 730. Allen te Amsterdam.

Amsterdam, 9 April, door burg. en weth.: het leveren van ijzer en staal, gegoten ijzer etc., tin, lood en zink, blik, geel en rood plastkoper etc., cement, bouwmaterialen etc. gedurende 1901. Pers. 1 W. Berndt en Co. f 23,541.30, 1 Gebrs. v. d. Vliet f 22,528.57½, 2 G. de Haas en Zn. f 519.40, 3 f 326.50, 2 Ganters en Meuser f 466 39, 3 f 276.30, 3 A. Guockel en Zn. f 351.85, 2 Y. J. Höweler f 481.85, 3 f 292.25, 5 f 3877, 4 Höweler en Co. f 3750.10, 4 Gebrs. van Leer f 3993.15, Ned. Lood- en Zink Plettrijen, A. F. Hamburger 5 f 3727, S. A. Vles en Zn., Rotterdam, 5 f 3827.50; M. v. Essen, 5 f 3744 50, 6 f 1109.52, D. A. Hamburger, 5 f 3685.50, 6 f 1107.15, L. v. Essen, 5 f 3649.50, 6 f 1106 88, Ferd. Eagers, 7 f 2274, Folkers en Co., 7 f 2400, 8 f 1648, J. Aartzen. Nijkerk, 9 f 1899, 10 f 1925, G. Aartzen, Putten, 9 f 1918.75, 10 f 1900, G. v. d. Lee, Oudewater, 11 f 6206.05, K. Maks, Spaarndam, 11 f 6166.40, Schrötter en Co., 12 f 2969.35. De overigen te Amsterdam.

Limmen, 10 April: het sloopen der bestaande en het bouwen eener nieuwe R. K. kerk, met toren, sacristy, pastorie, stal en kosterswoning, onder bebe r van den arch. P. Snel Azn. te Schagen; ingek. 11 bilj., als: P. Rings, Zandpoort, f 105,830; J. van de Braak, Apeldoorn, f 105,800; J. Smit, Amsterdam, f 103,600; D. Damstra, Leeuwarden, f 103,100, H. Westerhof, Weesp, f 102,990, J. Th. Schulten, Delft, f 102,700; F. Ruijsmakers, Amsterdam, f 101.700; Ch. P. H. Dessing Gouda, f 101,300; G. Ruigewaard, Egmond a/d. Hoef, f 100,640; O. Ph. Braun en Zn., Beverwijk, f 100,409; J. H. van Groesendael, Amsterdam, f 99,875.

Rotterdam, 10 April: Bestek I, het vernieuwen van een gedeelte der gegolfd plaatijzeren bedekking der perronoverkappingen met daarbij behoorende werken op het station Rotterdam D. P., door den sectie-ingenieur bij de Staatssp. Laagste inschr. M. A. Eijsvogel, Rampt, f 27,087; Actien-Gesellschaft vorm. J. Hilgers, Rheinbrohl, f 23,205 (gegalvaniseerd).

Winterswijk, 10 April: het bouwen van een huis met 2 woningen voor den heer H. J. Vonk te Meddo, door den arch. J. J. Post; ingek. 13 bilj., als: J. W. Wassink f 2689, J. W. Frenk f 2475, W. J. Streek f 2500, G. H. te Kronsie f 2468, G. W. ter Haar f 2395, B. J. Ubbink, Beerdevoort, f 2369; G. J. Elschot, idem, f 2348; H. J. Nuijs f 2323, J. B. Renskers f 2268, H. J. Roerdink f 2150, J. W. Bruntink f 2116, Gebrs. Droppers f 2098, A. Renskers f 1964. Gegund.

Schilderwerk; ingek. 8 bilj., als: G. W. ter Haar f 125, J. P. Berghuis f 122.50, Gebrs. Hendriks f 112.20, D. Heiden f 109, J. H. Meijnen f 108.85, J. B. Wenniak f 100, J. H. Nijenhuis f 95.95, D. H. Lammers f 85. Gegund. De overigen te Winterswijk.

Utrecht, 9 April, bestek no. 828: het beschieten van daken en verhoogen van borstweringen van dienstwoningen op de lijnen Amsterdam—Oosterbeek, Utrecht—Lunetten, Utrecht—Rotterdam, Breukelen—Harmelen, Gouda—den Haag en Leiden—Woerden; ingek. 45 bilj., als: G. Dumoulin, Vianen, pers. 1 f 1800, 2 f 3700, 3 f 5980, 4 f 2950, 5 f 7300, 6 f 6000 7 f 2900; G. Schouten, idem, 1 f 1850, 2 f 3760, 3 f 5990, 4 f 2940, 5 f 7290, 6 f 5995, 7 f 3100; C. W. den Hoed, Stolwijkersluis, 1 f 1127, 2 f 3410, 3 f 4863, 4 f 2459, 5 f 6200. 6 f 5500; J. J. Duijm, Gouda, 3 f 5420, 4 f 2520, 5 f 6330, 6 f 5420; J. van Lokhorst, Alfen, 3 f 5275, 4 f 2550, 5 f 6875, 6 f 5550; P. G. Vraradorp, Woerden, 2 f 3600, 6 f 5900; M. Vraradorp, idem, 2 f 3510, 3 f 5380, 5 f 7670; H. J Nederhorst, Gouda, 1 f 1160, 4 f 2670, 5 f 6960; G. Lagerweij, Zeist, 3 f 5496, 7 f 2769; H. J. Meekers, Amsterdam, 1 f 1212; Van Santen en v. d. Grampel, Breukelen N, 2 f 3278; W. van Schaik, Nieuwersluis, 2 f 3454; N. van Schaik, Breukelen, 2 f 3514; J. Vermeer, Utrecht en G. Vermeer, Zeist, 3 f 5920; R van den Biggelaar, 's-Bosch, 3 f 5740; J. Vermeer, Hekendorp 3 f 5919; P. Bijker, Utrecht en J. Bijker, Zwolle, 3 f 5414; L. J. Metz, Zalt-Bommel, 3 f 5400; J. Baars, Vleuten, 3 f 5398; W. H. Westerhout, Utrecht, 3 f 5264; J. van Leeuwen, Woerden, 3 f 5100; J. H. Nieuwenhuizen, Rotterdam, 4 f 2971; W. van Verre, Kapelle a/d. IJsel, 4 f 2366; H. Bontenbal en B. van der Leeq, Bleijswijk, 5 f 7300; B. Donker, Zevenhuizen, 5 f 6849; W. van Dijk, Utrecht, 5 f 6800, 6 f 5689; W. T. Staal, den Haag, 5 f 6760; M. A. L. Mallee, idem, 5 f 6738; W. A. Verbrugeen, Waddinksveen, 5 f 6174; H. van der Wal, Leiderdorp, 6 f 5990; A. van Dam, Aarlanderveen, 6 f 5944; L. Gesman, Oudshoorn, 6 f 5951; J. de Kort, Haserswoude, 6 f 5766; R. J. Lodder, Willemstad, f 5719; G. Splinter, Leiden, f 5680; A. Rijneveld, Montfoort, 6 f 5678; D. van Essen, Woubrugge, 6 f 5000; J. P. Boot, Waarder, 6 f 4972; A. J. Aangenendt, 's-Bosch, 7 f 2975; J. van den Broek, Amerongen, 7 f 2880; R. van Weststreuen, idem. 7 f 2865; A. Jansen, Hedel, 7 f 2824; M. Esser en B. A. Brands, Ede, 7 f 2661.

Ram. pers. 1 f 1283, 2 f 5398, 3 f 5416, 4 f 2739, 5 f 7056, 6 f 5850, 7 f 2764, massa f 28,766.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

36ste Jaargang N°. 16. ZATERDAG, 20 April 1901.

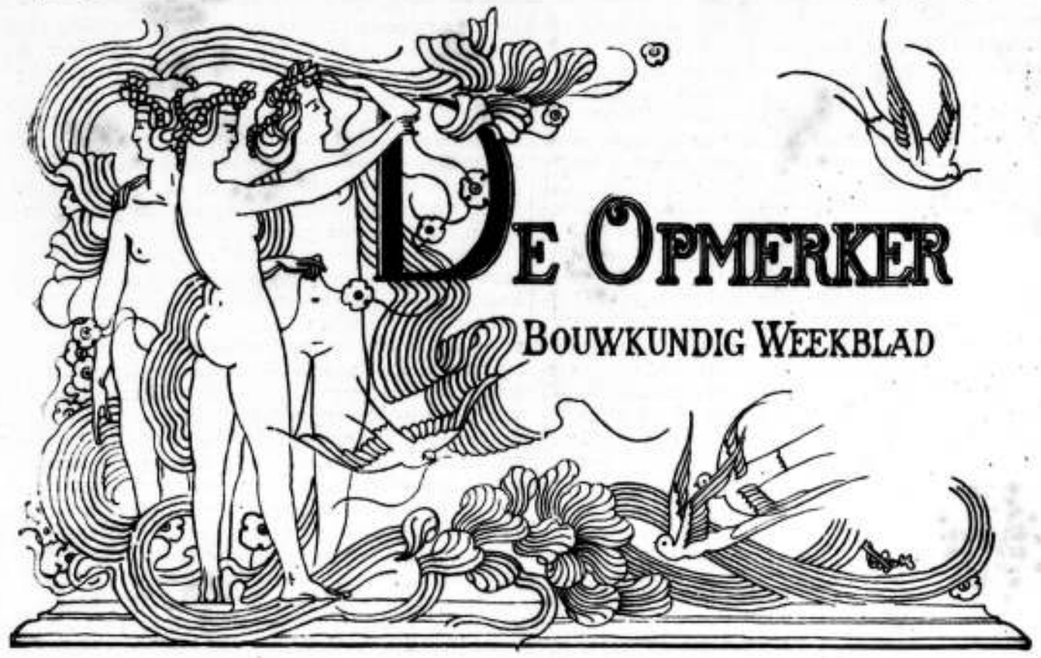

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland f 5.—; voor België f 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, f 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat f 0.25, zonder plaat f 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels f 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer f 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

DE ONTWIKKELING VAN DEN AANLEG DER WATERLEIDINGEN IN NEDERLAND.

Geachte Redactie!

Gaarne voldoe ik aan uw verzoek om u in het kort iets mede te deelen omtrent het bovengenoemde onderwerp.

Ik begrijp dat U onder waterleidingen thans niet wilt verstaan kanalen en slooten, alhoewel die in ons polderland zeer gewichtige „waterleidingen" uitmaken, maar dat U het oog hebt op de buisleidingen in onze steden, welke min of meer *zuiver* water onder meerdere of mindere *drukking* tot op de verschillende verdiepingen in onze woningen geleiden, en op de werken die deze buisleidingen van het noodige water voorzien.

Wanneer dit water zuiver genoeg is om voor de bevolking als drinkwater te dienen, zoo spreekt men ook wel van *„drinkwaterleidingen"*. Terwijl bijv. Amsterdam drie verschillende *druk*waterleidingen bezit, namelijk de z.g. „duinwaterleiding" die het water uit de duinen bij Haarlem aanvoert, de z.g. „bronwaterleiding", welke het water aan bronnen in het Gooi bij Laren ontleent, en de „Vechtwaterleiding", die Amsterdam van gefilteerd water uit de Vecht voorziet, zoo zijn hiervan alleen de beide eerstgenoemde *drink*waterleidingen, aangezien het Vecht-water wel voor alle andere doeleinden, doch *niet* als drinkwater mag worden geleverd.

Ik zal mij nu tot de „drinkwaterleidingen" moeten bepalen, hetzij die voor groote steden, voor kleine dorpen of voor alleen staande gebouwen moeten dienen.

In de eerste plaats zal ik daarbij op het oog hebben ons vaderland, dan zijne koloniën en slechts bij uitzondering het buitenland.

Een enkel woord over de *geschiedenis* der waterleidingen moge daaraan voorafgaan.

Deze klimt tot de hooge oudheid op, en wordt vooral belangrijk ten tijde der Romeinen. De aquaducten, welke de Romeinsche Keizers lieten bouwen, behooren tot de beroemdste ingenieurswerken uit dien tijd. Zij moesten niet alleen dienen om goed water van veraf gelegen bronnen naar de stad Rome te leiden, maar ook om den roem van den Keizer die ze liet bouwen en dien van zijne Regeering te verhoogen.

De meesten dier aquaducten hebben dan ook hun naam aan een der Keizers ontleend. Doch niet alleen voor Rome, maar ook voor de andere steden van het Romeinsche rijk en van zijne koloniën werden dergelijke aquaducten gebouwd, waarvan o. a. bij Trier nog belangrijke overblijfselen aanwezig zijn. De Romeinen zorgden voor een overvloedigen toevoer van zuiver water naar de steden, alsmede voor een goeden afvoer van het gebruikte water, zoodat hunne belangrijke kolonie aan den beneden-Rijn, Keulen o. a., van een volledig kloaken-systeem werd voorzien.

De Romeinen hadden reeds een hoogen trap van technische en hygiënische ontwikkeling bereikt, en het is zeer te betreuren, dat die ontwikkeling met den val van hun rijk bijkans geheel verloren is geraakt. Vooral de hygiëne heeft het daarbij moeten ontgelden, ten bewijze waarvan mag dienen, dat men in Keulen eerst na de wedergeboorte van 't Duitsche Keizerrijk in 1871, dus eerst in de allerlaatste jaren begonnen is op het voetspoor der oude Romeinen een deugdelijk net van riolen aan te leggen.

Men huivert bij het lezen van de interessante mededeelingen van den Keulschen Baurath Stübben omtrent het verval waarin de rioleeringswerken aldaar eeuwen

en eeuwen hebben verkeerd en bij de gedachte dat ook zooveel van onze tegenwoordige beschaving weder voor eeuwen zoude verloren kunnen gaan, overal waar het menschengeslacht niet waakzaam en werkzaam mocht blijven.

Hadden de Romeinen het ook ver gebracht in de kunst om het water naar de steden te leiden, zoo is er toch een belangrijk punt waarin zij bij ons ten achter stonden, namelijk in de kunstmatige opheffing van het water tot een hooger niveau of peil dan de natuur het aanbiedt. Dat wij hen daarin overtreffen hebben wij te danken aan de uitvinding der stoommachine in de achttiende eeuw. Wij leerden daardoor niet alleen het arbeidsvermogen, dat in de steenkolen opgestapeld ligt, omzetten in warmte en motorische kracht, maar wij leerden tevens deze kracht toepassen op allerlei arbeidswerktuigen, en zoo ook op de zuig- en perspompen voor water, allereerst ten behoeve der mijnen en later ook voor de watervoorziening der bevolking.

Zoo ontstond de mogelijkheid om ook in vlakke landstreken waterleidingen onder druk aan te leggen. Met de ontwikkeling der techniek van den werktuigbouw en van het daarvoor noodige gieterij-bedrijf, leerde men bruikbare en duurzame buizen maken, die het water onder druk overal konden heenvoeren waar dit gewenscht werd.

De Romeinen konden slechts water van hooger gelegen bronnen naar hunne steden geleiden en daarbij slechts van vrij verval gebruik maken. Zij moesten daarbij de dalen kruisen door hunne gemetselde kanalen te laten dragen op gemetselde pijlers en daartusschen geslagen gemetselde bogen, terwijl zij voor de geleiding en verdeeling van het water in de steden naar de fonteinen en badinrichtingen slechts konden beschikken over gesoldeerde looden pijpleidingen, waarvan de toepassing wegens de hooge kosten beperkt moest blijven.

Wij maken ook thans nog dankbaar gebruik van hoog gelegen bronnen, zooals bijv. van de Kasri-bronnen voor de waterleiding van Soerabaja, maar wij behoeven de laag gelegen bronnen niet meer te versmaden, omdat wij het water tot iedere gewenschte hoogte kunnen oppompen.

Waar het water bijv. over een tafelgebergte zonder druk vervoerd kan worden, zullen wij ook thans nog gebruik maken van gemetselde (of gebetonneerde) kanalen of aquaducten, maar wij kunnen thans de dalen en stroomen kruisen met gegoten of geslagen ijzeren syphons en zinkers en kunnen het water onder druk vele uren, ja dagen ver door buisleidingen daarheen geleiden, waar wij het wenschen te gebruiken.

Als gevolg hiervan heeft men er ernstig aan kunnen denken om het water van Wales naar Londen en dat van het meer van Genève naar Parijs te geleiden.

Wanneer ons de noodige bergen of heuvelen ontbreken om gemetselde reservoirs te maken, zoo kunnen wij thans over plaatijzer en staal beschikken, dat ons in staat stelt om in de onmiddellijke nabijheid van iedere stad, hoe laag en vlak hare omstreken ook mogen zijn, hoogreservoirs te construeeren, waarin ten allen tijde water onder voldoende drukking aanwezig is om het verdeelingsbuizennet in de stad te voeden.

Zoo zijn door mij voor Soerabaja twee ijzeren of stalen hoogreservoirs van samen niet minder dan 5000 M3. inhoud ontworpen.

Voor de verdeeling van het water in de steden beschikken wij, behalve over de ijzeren buizen, die bijkans algemeen in de straten worden gebruikt, over getrokken looden buizen, desgewenscht voorzien van tinnen voering voor de verdeeling van het water in onze huizen, waardoor dit tot op iedere verdieping kan worden gebracht.

Het grootste verschil tusschen de waterleidingen der oudheid en die van den nieuweren tijd bestaat dus daarin, dat het water vroeger *niet* en thans *wel onder drukking* wordt afgeleverd en dientengevolge in de woningen ter beschikking van de geheele bevolking kan worden gesteld.

In de middeneeuwen, ja, tot het einde van de 18de eeuw toe, bekommerde men zich weinig of in het geheel niet om de watervoorziening der stedelijke bevolkingen. Wel begon zich in de 17de eeuw de wetenschap der hydraulica weer te ontwikkelen, doch werd zij toen, wat de waterleidingen betrof, bijna uitsluitend dienstbaar gemaakt aan de versiering van de vorstelijke parken met watervallen en fonteinen.

Lodewijk XIV gaf daarvan het voorbeeld te Versailles, dat later, o. a. door den Koning van Hannover, te Herrenhausen, en door den Keurvorst van Hessen, te Wilhelmshöhe, werd nagevolgd.

Als beweegkracht diende daarbij in den regel de waterkracht eener naburige rivier, waardoor waterraderen werden gedreven, die de pompwerktuigen in beweging moesten brengen, welke het water van deze zelfde rivier tot op het hoogste punt van de watervallen moesten opvoeren.

Het water voor de fonteinen werd daaraan door gesoldeerde looden buisleidingen toegevoerd.

Deze fonteinen met hunne bekkens en mondstukken kunnen ons thans als voorbeelden dienen.

De werking der watervallen bevredigt ons thans echter niet meer, daar zij meestal over te kleine hoeveelheden water en voor te korten duur beschikken. Wij vinden het thans kinderachtig, als wij, zooals ik het een paar jaar geleden op het Wilhelmshöhe aantrof, van af den Hercules aan den top met het water steeds naar beneden mee moet loopen op het gevaar af van anders na enkele minuten de watervallen weder droog te zien loopen. Dan gevoelen wij over welke reusachtige middelen thans beschikt kan worden om waterkunstwerken te produceeren als die der lichtende fonteinen op de laatste wereldtentoonstellingen van Chicago en Parijs.

Herinner ik U er nu nog aan, dat in het midden der 17de eeuw een Hollander een poging moet gedaan hebben om Londen van een Thems-waterleiding te voorzien, dan zult U met mij toestemmen, dat toen op dit gebied in eene eeuw misschien minder tot stand werd gebracht dan thans in één jaar.

Hierin is eerst in het begin der vorige eeuw verbetering gekomen, en is Engeland daarin, zooals toen op ieder technisch en industrieel gebied, de baanbreker geweest.

Reeds omstreeks 1850 was men daar zoover met den aanleg van waterleidingen in de groote steden gevorderd, dat men wist, dat deze werken niet alleen technisch, maar ook financieel bestaanbaar waren.

Engelsche ingenieurs en ondernemers begonnen toen pogingen aan te wenden om ook in de grootere steden van het Europeesche continent dergelijke waterleidingen aan te leggen.

Zoo werd de rivierwaterleiding voor Hamburg in 1849 aangelegd en kwam de duinwaterleiding voor Amsterdam aan het einde van het jaar 1853 in exploitatie.

Hierop volgde in 1856 de kleine duinwaterleiding voor den Helder, die door de Nederlandsche ingenieurs

J. M. van der Made en K. J. van Spall werd gebouwd.

Met uitzondering van deze leiding, die aanvankelijk alleen ten behoeve van de scheepvaart van Amsterdam en het Rijks-marine etablissement te Nieuwediep werd aangelegd, heeft het na het begin van de exploitatie te Amsterdam, ongeveer 20 jaren geduurd voordat eene tweede waterleiding in ons land tot stand kwam.

Dit mag inderdaad verwondering baren, omdat ons vaderland wel is waar rijk is aan water, maar van nature zeer arm is aan goed drinkwater.

Alle openbare wateren zijn toch aan vervuiling blootgesteld, terwijl deugdelijk bronwater in ons lage land vooral nabij de centra der bevolking slechts bij uitzondering wordt aangetroffen.

De gevolgen van dit verzuim zijn niet uitgebleven.

Toen in 1866 de cholera ook ons land bezocht, maakte zij hier zoovele slachtoffers, dat bij Koninklijk besluit van den 16den Juli van dat jaar eene commissie werd benoemd tot onderzoek van drinkwater in verband met de verspreiding der cholera en tot aanwijzing van de middelen tot voorziening in zuiver drinkwater.

Het onderzoek dier commissie strekte zich uit tot over een zeventigtal van de meest door de epidemie bezochte gemeenten.

De sterfte aan de gevreesde ziekte was het grootst in gemeenten, waar polderwater werd gedronken (17.7 van de 1000 inwoners), vervolgens waar pomp-, put- of welwater werd gebruikt (16.8 van de 1000), daarna waar rivierwater de gewone drank was (11.9 van de 1000) en het kleinst in gemeenten, waar men regenwater dronk (5,3, óf, als men Amsterdam buiten rekening liet, 0,4 van de 1000).

De sterfte te Amsterdam, waar duinwater uit de waterleiding of regenwater werd gedronken, was slechts 4 van de 1000.

Aan de waterleidingen is in het rapport een afzonderlijk hoofdstuk gewijd. Het is interessant thans te lezen hoe de commissie toen over de financieele mogelijkheid van den aanleg daarvan oordeelde:

„Uit de ondervinding in het buitenland", zegt zij, „schijnt men te kunnen opmaken, dat, zullen de kosten voor de gebruikers niet te hoog loopen, de gemeente, die van eene waterleiding door eene particuliere onderneming voorzien zal worden, *minstens eene bevolking moet hebben van 35.000 à 40.000* zielen. „Het maken van kunstwaterleidingen zal in plaatsen van geringere bevolking voor de meeste te kostbaar zijn."

Nu, nog niet vijf-en-dertig jaren later, zijn wij zoover gevorderd, dat wij de genoemde bevolkingscijfers tot een derde of een vierde, d. i. tot een bevolkingscijfer van 15.000 à 10.000 kunnen reduceeren.

Waterleidingen hebben sedert bewezen niet alleen te behooren tot de meest nuttige werken op hygiënisch gebied, maar ook tot de minst kostbare, daar de belangrijke kapitalen, welke daarin zoowel door particulieren als door gemeente-besturen zijn vastgelegd, over het algemeen genomen eene behoorlijke rente afwerpen.

Toch heeft het rapport van de Cholera-Commissie, reeds in 1869 in tweeden druk verschenen, een zeer gunstigen invloed op den aanleg van waterleidingen hier te lande gehad, vooral doordat daarin het belang van zuiver drinkwater voor de gezondheid overtuigend was aangetoond. Reeds den 13den November 1869 werd door de gemeente Rotterdam besloten om tot den aanleg eener rivierwaterleiding voor eigen rekening over te gaan. Met de uitvoering werd in 1870 aangevangen, terwijl met het bedrijf in 1874 werd begonnen.

In dit zelfde jaar werd de exploitatie van de gemeentelijke duinwaterleiding te 's-Gravenhage geopend.

Sedert hebben zoowel de gemeentebesturen als de particuliere ondernemers en maatschappijen zich met hunne ingenieurs beijverd om waterleidingen in alle steden van eenige beteekenis in Nederland tot stand te brengen.

In het geheel zijn tot heden de navermelde waterleidingen in gebruik gesteld. Zij zijn chronologisch gerangschikt volgens den datum van het begin der exploitatie:

1	Amsterdam (Haarlem)	1853	
2	Helder en Nieuwediep	1856	
3	Rotterdam	1874	
4	's-Gravenhage en Scheveningen	1874	
5	Leiden en Katwijk a/d. R. en aan Zee	1878	
6	Nijmegen	1879	
7	Groningen	1881	
8	Dordrecht	1882	
9	Delfshaven	1883	
10	Utrecht en de Bilt	1883	
11	Gouda	1883	
12	Vlissingen	1884	
13	Arnhem	1885	
14	Baarn en Soest	1885	
15	Alkmaar	1885	
16	Vlaardingen	1885	
17	Zaanstreek	1886	
18	Gorinchem	1886	
19	Schiedam	1886	
20	Hilversum	1886	
21	Sliedrecht	1887	
22	's-Hertogenbosch	1887	
23	Rozendaal	1887	
24	Maastricht	1887	
25	Delft	1887	
26	Amsterdam (Vechtwaterleiding)	1888	
27	Nieuwer-Amstel	1888	
28	Oud-Beijerland	1888	
29	Leeuwarden	1888	
30	Venlo	1889	
31	Zutphen	1889	
32	Kampen	1889	
33	Tiel	1890	
34	Amersfoort	1890	
35	Maassluis	1891	
36	Enschede	1892	
37	Middelburg	1892	
38	Zwolle	1893	
39	Almelo	1893	
40	Deventer	1893	
41	Breda	1894	
42	Meppel	1894	
43	Apeldoorn	1894	
44	Deklen (en Twickel)	1894	
45	Hellevoetsluis	1896	
46	Harderwijk	1896	
47	Zeist	1896	
48	Hengelo	1897	
49	Zwijndrecht	1897	
50	Assen	1897	
51	Wageningen	1898	
52	Haarlem	1898	
53	Bussum	1898	
54	Tilburg	1898	
55	Nijkerk	1897	
56	Voorburg	1898	
57	Roermond	1898	
58	Velp	1899	
59	Bergen op Zoom	1900	
60	Helmond	1900	

In het geheel waren in Nederland dus bij den aanvang der nieuwe eeuw 60 waterleidingen in bedrijf.

Bovendien is thans in uitvoering de waterleiding te Schoonhoven, terwijl op andere plaatsen plannen in voorbereiding zijn.

Verschillende waterleidingen zullen worden uitgebreid en verbeterd, en o. a. die van de hoofdstad Amsterdam, die, nu alle waterleidingswerken haar eigendom zijn geworden, er toe over is gegaan om zeer belangrijke werken in de duinen zoowel als bij Amsterdam aan te leggen, ten einde den watertoevoer meer in overeenstemming te brengen met de behoefte.

Men kan rekenen, dat thans ongeveer 2/5 van de geheele bevolking van Nederland in de gelegenheid is gesteld om het drinkwater aan waterleidingen te ontleenen; 40 millioen gulden door gemeentebesturen en Maatschappijen daarin zijn vastgelegd en dat dit kapitaal, gemiddeld eene jaarlijksche rente opbrengt van 5 procent, na aftrek van alle exploitatie- en onderhoudskosten en afschrijvingen.

Nog ongeveer 3/5 van de bevolking kan nog niet van de voordeelen eener waterleiding profiteeren, omdat hunne woningen niet aan of nabij eene waterleidingsbuis zijn gelegen.

Toch mag reeds een gunstig resultaat worden genoemd, dat ons land in 1892 bijna geheel van de cholera verschoond bleef, alhoewel die ziekte toen hevig in Hamburg woedde en het gevaar van besmet-

ting vooral voor onze vele havenplaatsen zeer groot was.

Het mocht nu gelukken om in tegenstelling met het jaar 1866 de gevreesde ziekte tot enkele sporadische gevallen te beperken.

Door het aanleggen van meerdere waterleidingen ontwikkelde zich tevens voortdurend de technische en hygiënische inrichting daarvan. Terwijl de rivierwaterleiding te Hamburg zonder filterwerken was aangelegd, werd die te Rotterdam naar het voorbeeld der Londensche waterwerken dadelijk van zandfilters voorzien en werd de Schiedamsche waterleiding met dubbele filtratie en chemische reiniging ingericht.

Moest men zich aanvankelijk met de scheikundige analyse tevreden stellen om het effect der filtratie te beoordeelen, zoo kwam later ook de bacteriologie hierbij te hulp, en gaven de meerdere en betere contrôlemiddelen weder hunnerzijds aanleiding tot verschillende verbeteringen in de details der filtertoestellen.

In de laatste jaren tracht ook de electriciteit ons bij de waterzuivering te hulp te komen en wel door middel van de bereiding van ozon, dat na zeer verdunde menging met de lucht door het water wordt heengeleid ten einde de bacteriën in het water door oxydatie te dooden en het water op die wijze steriel te maken.

Tot heden hebben deze pogingen, waarin verschillende van onze landgenooten een werkzaam aandeel hebben genomen, helaas nog geen practisch resultaat opgeleverd.

De proeven welke ten vorigen jare bij de Schiedamsche waterleiding zijn aangevangen en in dit voorjaar vervolgd zullen worden, verdienen echter onze volle belangstelling. Naar het zich voorloopig laat aanzien zal de ozoniseering niet in staat zijn om de gewone zandfiltratie te vervangen.

Of zij in Schiedam de tweede filtratie zal kunnen remplaceeren en of de bedrijfskosten daar niet te hoog zullen stijgen zal uit de verdere proeven moeten blijken.

De pogingen om het water te steriliseeren zijn een gevolg van den wensch van sommige hygiënisten om ons menschelijk leven tegen alle pathogene bacteriën te beschermen.

Eene zuivering van het water zoo intensief, dat het aantal bacteriën tot 1 procent, of, zooals in Schiedam door de dubbele filtratie geschiedt, tot 1 promille gereduceerd wordt, is hun nog niet voldoende, te minder omdat dergelijke gunstige resultaten niet ten allen tijde bij de zandfilters gewaarborgd kunnen worden. Vele hygiënisten prefereeren daarom *per se* bron- of grondwater boven gefiltreerd rivierwater, terwijl sommigen zoover gaan, dat zij dit laatste gevaarlijk achten en geheel van de drinkwatervoorziening der steden zouden willen buiten sluiten.

Bij herhaling zijn daarvan in de laatste tientallen van jaren hevige strijden tusschen de theoretische en de technische hygiënisten, vooral in Duitschland, en ook hier te lande het gevolg geweest.

Op de beslissing van den strijd heeft gelukkig in den regel den meesten invloed uitgeoefend de beantwoording van de vraag wat al of niet practisch bereikbaar was.

Op eene periode welke de „Hochquellen in de bergen" (Frankfurt a.M. en Weenen) als de ideale waterbronnen predikte is de roem der rivierwaterleidingen met zandfiltratie gevolgd toen het bleek, dat de waterhoeveelheid der „Hochquellen" somtijds niet aan de verwachting beantwoordde.

De studie der grondwaterstroomen gaf daarna de middelen aan de hand om de „Thalquellen künstlich zu erschliessen" en de waterleidingen te Dresden 1871—74 en Hannover 1875—78 werden met groote draineerleidingen in grindbeddingen aangelegd, waaruit het grondwater werd opgepompt.

Op andere plaatsen tracht men hetzelfde met groote putten te bereiken, terwijl Frankfurt er ongveer in het jaar 1880 toe overging om eene laag gelegen prise d'eau met een groot aantal kleine putten of pijpwellen te maken.

In vele steden stuitte men bij het gebruik van het grondwater echter op het bezwaar van het ijzergehalte van het water, en dit werd in Berlijn zoo erg, dat men daar genoodzaakt was om de geheele prise d'eau van putten bij de Tegeler-See te verlaten en te vervangen door eene water-ontkleening aan het open meer met zuivering door zandfilters.

Het bezwaar van het ijzergehalte van het grondwater liet echter aan de technici geen rust zoolang niet het middel gevonden was om het ijzer uit het water te verwijderen, en dit te minder omdat bij verschillende waterleidingen, zooals o. a. bij die te Charlottenburg bij Berlijn, dit bezwaar zich aanvankelijk slechts weinig en niet hinderlijk voordeed, maar langzamerhand verergerde en men wel genoodzaakt was dit bezwaar op te heffen, wanneer men de werken niet voor een groot deel waardeloos wilde maken.

Op vele plaatsen moest van het maken eener waterleiding worden afgezien, omdat het grondwater ijzer bevatte en zoo geschiedde het nog, ik meen in 1888, dat de thans overleden Duitsche deskundige Salbach uit Dresden aan de gemeente Tilburg op dien grond het maken eener waterleiding moest ontraden.

Eindelijk gelukte het door uitgebreide proefnemingen in Kiel en Charlottenburg om het ijzerbezwaar practisch te overwinnen, en werd de eerste ontijzeringsinrichting in het groot bij de Charlottenburger waterleiding gebouwd en met goed gevolg in bedrijf gebracht.

Dit geschiedde omstreeks het jaar 1890 en had een grooten invloed op de keuze der waterbron bij de waterleidingen die daarna werden aangelegd.

Die invloed deed zich evenzeer hier te lande gevoelen.

Met uitzondering van de gemeenten Zwijndrecht en Maassluis, die door gefiltreerd rivierwater worden verzorgd, ontleenen alle waterleidingen die na 1890 hier zijn gebouwd, haar water grootendeels door middel van bronnen aan zand- en kiezellagen, terwijl bij acht daarvan, namelijk Middelburg, Breda, Hengelo, Tilburg, Haarlem, Assen, Roermond en Helmond het water door middel van ontijzerings-inrichtingen van het daarin aanwezige ijzer wordt ontdaan alvorens naar de stad te worden gepompt.

Op de voorkeur, welke aan het grondwater is gegeven, ook al mocht dit ijzer bevatten, is zonder twijfel ook van grooten invloed geweest de cholera-epidemie van 1892 in Hamburg, welke het vertrouwen in de deugdelijkheid van rivierwaterleidingen, in hooge mate heeft geschokt.

Alhoewel ik ook persoonlijk in het algemeen de voorkeur geef aan eene bronwaterleiding met ontijzerings-inrichting boven eene rivierwaterleiding met zandfiltratie, zoo komt mij toch het oordeel dat over de rivierwaterleidingen, vooral van zijde der theoretisch-hygiënisten, naar aanleiding van de Hamburger cholera-epidemie, geveld is geworden zeer onbillijk voor.

Immers was het rivierwater, dat in 1892 in Hamburg door de waterleiding werd geleverd, niet gefiltreerd en kon dit ongefiltreerde Elbe-water niet als *drink*water worden beschouwd.

Aan de directie der waterleiding kon hiervan allerminst een verwijt worden gemaakt, want zij had reeds 10 à 15 jaren vroeger plannen van zandfiltratie aan de regeering der stad aangeboden, die echter niet tot de uitvoering daarvan had kunnen besluiten.

Het is dus niet te verwonderen, dat toen zich cholera-bacteriën in de Elbe vertoonden, datgene geschiedde waarvoor zoo herhaaldelijk ernstig was gewaarschuwd en er eene vreeselijke cholera-epidemie in Hamburg, en speciaal in het geheele gebied dat door de Elbe-waterleiding werd verzorgd, uitbrak.

Nu werd de waterleiding der stad Altona op de zwaarst mogelijke proef gesteld. Deze stad grenst immers onmiddellijk aan Hamburg en vormt daarmede als het ware een geheel. De waterleiding te Altona ontleent ook het water aan de Elbe en heeft hare inlaat beneden Hamburg niet alleen, maar ook beneden de hoofduitlaten van het Hamburger rioolstelsel. Het water wordt echter met de meeste zorg door zand gefiltreerd. Het resultaat is geweest, dat slechts die inwoners van Altona door de cholera zijn aangetast, waarvan men kon aantoonen, dat zij water van de Hamburger waterleiding hadden gebruikt.

Mij dunkt, dat hierbij op éclatante wijze de doelmatigheid der zandfiltratie is gebleken.

De stad Hamburg heeft dan ook zoo spoedig mogelijk na het uitbreken der epidemie tot den aanleg van filterwerken besloten, waarvoor de plannen gereed lagen en die dientengevolge in den buitengewoon korten tijd van ongeveer één jaar konden worden voltooid. Zij zijn de grootste van dien aard, welke mij op de wereld bekend zijn. Toch stelt zich Hamburg, door de ervaring wijs geworden, hiermede nog niet tevreden en tracht zij naast hare rivierwaterleiding een grondwaterleiding te verkrijgen en heeft zij eenige 100.000 Mark beschikbaar gesteld voor een onderzoek naar de mogelijkheid daarvan.

Dat ook Berlijn in de laatste jaren denzelfden weg heeft ingeslagen, bewijst, dat men algemeen het vraagstuk der ontijzering als opgelost beschouwt want ijzervrij grondwater is daar, blijkens de ervaringen te Tegel en Charlottenburg, niet te verwachten.

Ik heb iets langer bij de Duitsche waterleidingen stil gestaan omdat zij in vele opzichten in den laatsten tijd toonaangevend geweest zijn, ook voor onze waterleidingen.

Wat nu onze koloniën betreft, zoo is daar op het gebied van waterleidingen nog niet veel tot stand gebracht en blijft daar nog veel te doen over.

Batavia wordt van drinkwater voorzien door een aantal artesische bronnen, doch het water moet van daar worden gehaald. Er is geen sprake van de verzameling van dit water aan een pompstation om daar in een buizennet te worden geperst om door de geheele stad te worden verdeeld en Batavia is dus nog niet in het bezit eener waterleiding.

Er zijn enkele kleinere steden, zooals Cheribon bijv. waar het water uit hoog gelegen bronnen door buisleidingen naar de stad wordt gevoerd om daar tot de voeding van eenige hydranten te dienen, van waar het water weder naar de huizen moet worden gedragen.

De eerste stad waar eene geheel moderne waterleiding wordt aangelegd is Soerabaja. Nu ongeveer een jaar geleden werd door de Kamers het wetsontwerp goedgekeurd, waarbij werd bepaald, dat deze waterleiding van gouvernementswege zoude worden aangelegd, volgens de plannen en begrootingen, die ik de eer had gehad voor den Minister te ontwerpen.

Ik heb daarbij gebruik gemaakt van de z. g. Kasribronnen, waarop het eerst de ingenieur Weys heeft opmerkzaam gemaakt en die op ongeveer 40 KM. afstand van Soerabaja, d. i. zoover als Amersfoort van Amsterdam, en op 100 M. en meer hoogte boven het havenpeil, zijn gelegen. Door deze hoogligging der bronnen kan het water zonder gebruikmaking van pompen naar Soerabaja worden geleid en daar nog onder voldoende drukking worden afgeleverd.

De aanleg dezer waterleiding is begroot op *f* 3.000.000.

Zij wordt uitgevoerd door de B. O. W. in Ned.-Indië en kan binnen een paar jaar voltooid zijn.

Men mag hiervan de beste gevolgen verwachten voor de verbetering van den gezondheidstoestand op deze voornaamste handels- en industrie-plaats van Java, die tot heden steeds in meerdere of mindere mate door cholera wordt geteisterd. Beantwoordt zij aan de verwachting, dan moet zij m. i. den stoot geven tot den aanleg van waterleidingen in alle steden van eenige beteekenis op Java.

(Slot volgt.)

DE TENTOONSTELLING VAN ARCHITECTURA.

Wij hopen later terug te komen op de tentoonstelling die het Genootschap „Architectura et Amicitia" thans in het Stedelijk Museum te Amsterdam heeft georganiseerd, en die in meer dan een opzicht de aandacht ten zeerste verdient.

Voor ditmaal moge een enkel woord naar aanleiding van de opening der tentoonstelling, welke den 13 April, des namiddags ten 3 uur plaats vond, volstaan.

De genoodigden, waaronder men eenige dames opmerkte, waren in de groote benedenzaal van het Museum tamelijk talrijk bijeengekomen. Te midden van boerenwagens, fuiken, potten en pannen en soortgelijke voorwerpen hadden zij zich in een halven cirkel opgesteld, om de feestrede aan te hooren, die door dr. P. J. H. Cuijpers zou worden uitgesproken.

Er zijn ongetwijfeld gegronde redenen geweest, waarom men meende, dezen heer met die taak te moeten belasten. Maar toen de feestrede, die volle drie kwartier had geduurd, ten einde was, waren de aanwezigen stijf van het staan, en weinig feestelijk gestemd door hetgeen zij gehoord hadden.

Men kan een best, braaf mensch zijn en toch niet uit het hout gesneden blijken, waaruit een feestredenaar, zal hij bijval vinden, moet bestaan. Dr. Cuijpers heeft dit bewezen. De gave des woords is hem ontzegd, en hij weet daarenboven ook geen feeststemming te wekken. En zoo snakten de aanwezigen naar het einde, dat maar aldoor niet komen wilde.

Op eenigen afstand van den spreker hadden de ere-voorzitter des Genootschaps met een der stichters zich op twee der al te schaars aanwezige stoelen neergevleid. En velen der ouderen zullen zich herinnerd hebben, hoe de heer J. H. Leliman bij soortgelijke gelegenheden, vroeger, woorden wist te spreken, die van het hart tot het hart gingen.

Nu had de feestrede iets van een openbare les, gegeven door een ouderwetsch hoogleeraar, die de jaren nadert, waarop de wet op het Hooger Onderwijs hem voorgoed het zwijgen zal opleggen.

Het was den heer Cuijpers niet kwalijk te nemen, dat hij, in zijn toespraak zich stelde op het standpunt, waarop hij reeds in 1858 stond, en waarvan hij niet is afgeweken. Maar zijn toornen tegen den schralen eenvoud onzer nieuwste kunst met haar steenmassa's en ruwe vormen klonk toch wel vreemd in dezen kring van jonge mannen, die bijna allen die kunst zijn toegedaan. De voorzitter des Genootschaps, die naast den spreker stond, en die de eenvoud zoover gedreven had, dat hij voor deze feestelijke gelegenheid in zijn flanellen hemd was verschenen, moet het benauwd gekregen hebben, toen hij den feestredenaar zijn anathema tegen de nieuwe kunst hoorde slingeren.

Van het Genootschap, van zijn lotgevallen, van zijn onvermoeid streven sinds 23 Augustus 1855 vernam men niets. Zelfs de aanleiding tot de tentoonstelling kwam ter nauwernood ter sprake.

En van geestdrift bij de aanwezigen was dan ook, toen het afgeloopen was, niets te bemerken. Men drong naar de deur om langs de eeretrap de eigenlijke tentoonstellingszalen te bereiken.

C'était un four noir zou een Franschman gezegd hebben.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van 11 *April* 1901.

Van alle in de vorige vergadering benoemde Hoofdbestuursleden waren berichten ingekomen van het niet aannemen der benoeming, zoodat opnieuw moest worden overgegaan tot verkiezing van drie Hoofdbestuursleden, waartoe de leden L. A. Sanders, J. P. Groeneveld en J. Bruins werden gekozen, die allen de benoeming aannamen.

Besloten werd, naar aanleiding van een besluit der Algemeene Vergadering, over te gaan tot het uitschrijven van een prijsvraag voor een afdeelings diploma, voor de voorbereiding waarvan een commissie werd benoemd, bestaande uit de leden Pieters, Des Bouvrie en Hagedorn.

Verder werd een lid wegens wanbetaling geroyeerd.

De vragebus bevatte drie vragen waarvan twee beantwoord werden en een in het Technisch Weekblad zal worden geplaatst.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— Op het forum te Rome is een prachtige sarkofaag uit den keizertijd gevonden. De met zeegoden versierde kist bevat twee goed gebleven geraamten en goudsmeedwerk.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. De **vakafdeeling voor electrotechniek van het Kon. Instituut van Ingenieurs zal op Zaterdag 27 April te Amsterdam een vergadering houden, waarin de heer G. de Gelder een voordracht zal houden over: „het Brighton'sche tarievensysteem en eenige onderzoekingen over den hoogst-verbruikmeter van Arthur Wright", en de heer A. F. Adams over: „Parsons' stoomturbines als eenheden in wisselstroom-centralen."**

— De **hoofdingenieur van 's Rijks Waterstaat G. A. Escher, de ingenieur W. F. Druyvesteyn en de adsp.-ingenieur V. J. P. de Bloeq van Keffeler hebben onlangs een reis gemaakt naar de Fransche havens, ter bestudeering van verschillende fundeeringswijzen van kaaimuren tot ligplaats van transatlantische stoombooten van zeer grooten diepgang.**

Tot het bestudeeren van kaaimuren van gewapend beton wordt een studiereis ondernomen naar Frankrijk en Engeland door de ingenieurs van den waterstaat H. F. Beyerman, H. van Oordt en jhr. E. C. W. van Panhuys. *(Ingenieur.)*

— Den **22sten April vertrekt de ingenieur J. Meijes J.Wzn., thans te Dordrecht, naar Chili, waar hij gedetacheerd is voor Valparaiso door prof. Kraus. Meijes studeerde te Hannover, werkte onder den hoofdingenieur Dirks aan het Noordzeekanaal, was ingenieur van Zaandam voor de havenwerken en was vervolgens directeur der gasfabriek te IJmuiden en werkzaam bij den aanleg van de waterleiding te Dordrecht. Hij was vervolgens te Panama bij de firma Seters en van Hattum werkzaam. Daarna bracht Meijes 8 jaar in Chili door, o. a. bij den bouw van verschillende spoorwegen, als directeur van gemeentewerken te Valparaiso, om ten slotte naar Argentinië te gaan in dienst der firma Dirks en Dates te Bahia Blanca (Puerto Militar). Hij vertoefde thans tijdelijk bij zijn familie in Nederland.**

Wij vernemen verder dat door den ingenieur van den Rijkswaterstaat H. L. van Hooff te IJmuiden verlof is aangevraagd buiten bezwaar van 's Rijks schatkist, voor den tijd van uiterlijk twee jaar, ten einde in de gelegenheid te zijn, om deel te nemen aan de missie, die, onder leiding van prof. Kraus, een havenproject voor Valparaiso gaat bestudeeren. *(Ingenieur.)*

— In de afgeloopen week had in de Kunstzaal van het Schilderkundig Genootschap „Pulchri Studio" de verkooping plaats van de schilderijen, akwarellen, teekeningen, studies, oud-Delftsch, Japansch en Chineesch porselein, enz., nagelaten door de schilderes mevrouw M. Bilders-Van Bosse.

Een talrijk publiek, waaronder vele dames, was aanwezig, en aan kooplust ontbrak 't ook niet.

Allereerst werden een zevental schilderijen geveild. Zij brachten te zamen op ƒ 1685, en wel o. a.: In de Uiterwaarden, ƒ 300; Dorpsbuurt bij winter, ƒ 230; In Mei, ƒ 300; Het Balkengat, ƒ 410; Aan den Vijver, ƒ 225.

„In Mei" werd aangekocht door Teyler's Museum.

De studies in olieverf, die daarna ter tafel kwamen, brachten voor 't meerendeel ongeveer ƒ 75 à ƒ 100 op. Toch werden voor eenige studies hooger prijzen besteed en wel voor: Beuken, ƒ 120; Beuk aan een Beek, ƒ 130; Boschwachterswoning, ƒ 115; Kasteel Doorwerth, ƒ 155; Beuken op de heide, ƒ 115; Oogsttijd, ƒ 280, Bleekveld, ƒ 145; De drie Beuken, ƒ 120; Op de heide, ƒ 120; Spitters, ƒ 115; Winderig weer, ƒ 150; Een hoekje van Oosterbeek, ƒ 135.

De studie „Door het roggeveld" gold ƒ 120. De heer Versteeg, die de verkooping leidde, bood onder app'aus den heer Mesdag als voorzitter van „Pulchri" namens de familie Van Bosse deze studie voor het schilderkundig genootschap aan.

AMSTERDAM. De heden in Arti et Amicitiæ geopende voorjaarstentoonstelling van werken van leden der maatschappij onderscheidt zich door de afwezigheid van vele kunstenaars, die door hunne inzendingen de beteekenis dezer tentoonstelling plachten te verhoogen. Dat de Haagsche grooten ontbreken, is wel is waar geen nieuw verschijnsel meer, maar ook de op dezen volgende generatie heeft zich vrij wel onthouden. Geen Breitner, Geen Bauer, geen Poggenbeek, geen Kever, geen Veth, geen Voerman... Maar de aandrang van nieuwelingen is dezen keer geweldig geweest, en daar de toelatingsjury blijkbaar een zeer milde bui heeft gehad, is eene verzameling ontstaan, die wel een maatstaf ter beoordeeling biedt van wat wij van ons jongste schildersgeslacht in de eerste tijden al of niet te wachten hebben. Wat niet wil zeggen, dat het minst-waardige juist te zoeken is onder de inzendingen afkomstig van leden, die door hunne positie buiten de beoordeeling der jury vielen en achter wier namen de initialen B B geplaatst zijn. In elk geval heeft de expositie dus toch wel een belangwekkenden kant.

— Deze stad eigenaresse van Rembrandt's „Nachtwacht", benoemde een commissie van 15 leden, die in de proefloods achter het Rijksmuseum onderzoeken zou, welke de beste plaatsing voor het stuk is. Thans heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken die 15 leden overgenomen en namens den Staat, als eigenaar van het Rijksmuseum, deze commissie met nog 15 leden van allerlei gezindte en richting vermeerderd. Deze commissie is thans voorgedragen aan de Koningin.

De Minister heeft, wat de stad verzuimd had, goed gemaakt door Cuypers, den genialen architect van het gebouw, tot lid der commissie te benoemen. Het was een groote miskenning van een edel kunstenaar, dat hij niet gekozen was. *(Hbld.)*

— Men schrijft aan het *Hbld.*:

Een niet onbelangrijke quaestie op waterstaatsgebied zal tot beslissing moeten gebracht worden.

Het Hoogheemraadschap Waterland wil den dijk door Monnikendam ophoogen; die dijk vormt echter de hoofdstraat in het stadje, en de bewoners daar zullen dus met hunne perceelen lager komen te liggen. Vandaar protesten bij den Raad en bij Gedeputeerde Staten. Laatstgemeld college schijnt echter geen termen te hebben kunnen vinden, om het polderbestuur te dwingen. Nu heeft de Raad van Monnikendam bij strafverordening verboden, in de openbare wegen te graven enz., ten einde langs dien weg het werk te keeren.

De vrang echter zal rijzen, of ons waterschapsrecht toestaat dergelijke ingrijpende inmenging van de zijde eener gemeente te gedoogen. Dijksverzwaringen en verbeteringen waren dan vaak onmogelijk te volbrengen. En hoe zou het dan met de veiligheid moeten gaan?

— Het examen voor aspirant-landmeter wordt afgenomen door de heeren van Steenbergen, inspecteur van het kadastr., dr. Zeeman, hoogleeraar aan de P. S. te Delft, dr. Nieuk Blok, directeur eener H. B. S., Wansink, oud-leeraar aan de H. B. S. Poot, hoofd eener openbare school en Veenhuysen, landmeter.

NIJMEGEN. Zooals bekend is kwam de gemeenteraad verleden jaar terug op zijn besluit tot afbraak van de voormalige Bottelpoort, op welker behoud bij tal van adressen was aangedrongen, omdat ze een der thans hoogst zeldzaam geworden voorbeelden is van de inrichting eener stadspoort in de middeleeuwen, aantoont hoe oudtijds de toegang tot een met stedelijke rechten begiftigde plaats werd afgesloten en als verdedigingswerk eene niet onbelangrijke rol heeft gespeeld bij de belegeringen, welke Nijmegen sinds 4 eeuwen doorstond.

Vanwege het gemeentebestuur wordt nu rondom het oude poortgebouw plantsoen aangelegd. Om de poort zelf wordt een ijzeren hek geplaatst.

HET PORTLAND-CEMENT-WERK „HEIDELBERG", VOORHEEN SCHIFFER DECKER EN SÖHNE.

Deze fabriek werd in 1873 gesticht; zij verwerkte in den aanvang kalksteen uit de groeven in het Neckardal Hasmersheim, die per schip werd aangevoerd, en leem uit Langenbrücken.

In 1876 werd ziet ver van Heidelberg, achter het dorp Rohrbach, voortreffelijke grondstof ontdekt en werden aldaar groote groeven geopend. Nu ontwikkelde zich de onderneming tot hongen bloei.

Haar fabrikaat werd weldra met de beste toen bekende gelijkgesteld, ja dikwijls hooger geschat en vond lange de uitgestrekte waterwegen weldra zijn weg naar alle oorden. De afzet nam van jaar tot jaar toe en weldra moest, om aan al de aanvragen te kunnen voldoen, naar snelleren toevoer grondstof gestreefd worden. Daarin werd toen door den aanleg van een normaal-spoorweg naar de groeven op degelijke wijze voorzien. Door middel van eene aangebrachte stroomversnelling werd de ter beschikking zijnde waterkracht van den Neckar aanmerkelijk vergroot, doch in weerwil daarvan bleek deze op den duur toch niet toereikend. Daarom ging men in 1883 over tot de aanschaffing van de eerste groote stoommachine, waarop weldra een tweede en derde moesten volgen.

In 1888 werd de onderneming in eene Maatschappij omgezet.

Nadat in 1895 tengevolge van een brand de uit hout opgetrokken gebouwen vernield werden — alleen de ringovens bleven bruikbaar — moest zoodra mogelijk door tijdelijke nieuwe in de behoefte worden voorzien. Te gelijkertijd echter werd in overeenstemming met het verlangen der overheid met den bouw eener nieuwe fabriek in de onmiddellijke nabijheid der groeven aangevangen en zoo ontstond het tegenwoordige zéér uitgestrekte cementwerk bij Leimen op slechts eenige K.M. afstand van Heidelberg.

stroom gedreven boorwerktuigen uitgehold; als springmiddel wordt roburiet aangewend. Over een transportkabel wordt de aldus gewonnen grondstof in de fabriek gebracht.

De fabriek is met uitzondering van het directiegebouw geheel en al van ijzer en beton gebouwd. Het laatste is uit roodachtige en groenachtige grijzen verblendsteenen en een plint van rooden kunstzandsteen, uit het cement van de fabriek vervaardigd, opgetrokken. Het gebouw heeft een lengte in den voorgevel van 60 M.; het bevat in den linkervleugel op den beganen grond de uitgestrekte laboratoria en de lokalen voor het maken en bewaren der proefstukken voor de dagelijksche controle op het fabrikaat; in den rechtervleugel zijn de kantoren; de tweede en derde verdiepingen zijn tot bemanbtenwoningen ingericht.

De eigenlijke fabriek (uit ijzer en beton) is een zeer groote ruime hal van 60 M. breedte en 485 M. (dus bijna ½ K.M.) lengte. Aan de noordelijke langszijde, waarlangs een kolenspoor loopt, zijn de ketel- en machinehuizen aangebracht, aan de Zuidzijde bevinden zich de wasch- en badinrichting, de kantine en het schalttoknal.

In de machinehallen en ketelhuizen staan 22 stoomketels voor machines tot 4000 effectieve paardekrachten toe, waarbij een electromotor voor 350 P.K., gedreven door de over 9 K.M. afstand electrisch overgebrachte kracht der te Heidelberg staande turbines en dynamo's. Daarbij komen in het Nürtinger werk nog 3 stoomketels voor machines van omstreeks 500 P.K., zoodat de Maatschappij is uitgerust met een gezamenlijke bedrijfskracht. van ruim 4500 P.K.

In de groote fabriek zijn aangelegd: de kalksteendrogerij, de kalksteenmolens met silo's en steenperseen, 6 ringovens — een 7de groote ringoven staat buiten de fabriekshal. een 8ste à te

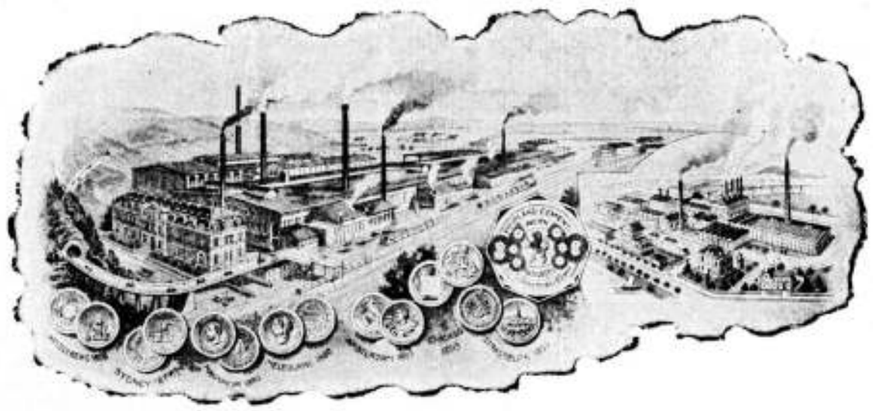

De oude fabriek is afgebroken en de nieuwe in snel toenemend bedrijf. Terwijl in 1873 nauwelijks 20.000 vaten verzenden worden, is het voortbrengingsvermogen, alleen van de werken te Leimen, nu tot over de 1.000.000 vaten gestegen. Daarbij komt echter nog de productie van de in 1899 aangekochte, van de allerbeste grondstof voorziene en ook machinaal voortreffelijk ingerichte fabriek te Nürtingen, ten bedrage van 200.000 vaten, zoodat de gezamenlijke opbrengst der beide fabrieken van de Maatschappij nu ruim 1.200.000 vaten per jaar bedraagt.

Het Portland-cement-Werk Heidelberg voorheen Schifferdecker & Söhne staat zoodoende aan de spits der Duitsche cement-industrie en zijn product wordt in Duitschland en daarbuiten even hoog geschat wegens zijne voortreffelijke hoedanigheid en gelijkmatigheid. Het wordt niet alleen in alle Duitsche steden van eenig belang aangetroffen, doch ook elders in Zwitserland, Nederland, België, de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, Canada, Mexico, in de Zuid-Amerikaansche Staten, Indië, Australië, enz. in groote hoeveelheden verwerkt.

Alzoo onze aandacht vestigende op de fabrikatie, vinden wij in de eerste plaats de reeds vermelde groeven bij Leimen in den loop des tijds geheel blootgelegd. Zij vertoonen een loodrechten rotswand van 30 M. hoogte. Het materieel bestaat uit dunne, bijna waterpas liggende lagen van eenigszins verschillende samenstelling, doch voor het grootste deel reeds om en bij de beste samenstelling vertoonende.

De rotswand wordt van onder uitgehold door evenwijdige langen dwaresgangen en tot 8 M. diepte op pijlers gesteld, waarna men hem over een groot oppervlak tegelijk doet springen en instorten; daarbij verbrijzelen de lagen en raken zij dooreen, zoodat een mengsel ontstaat als voor het beste Portland-cement vereischt wordt.

De gangen worden door middel van electrische, door wisselNürtingen, een 9de is daar reeds ontworpen — de opslagplaatsen voor de gebrande steenen, de cementmolens, de cement-silo's, de pakkerij en het 100 M. lange magazijn voor ter verzending gereed ingepakt cement. Door de geheele fabriek heen loopen sporen. De constructie der ringovens is zoodanig verbeterd, dat een harder branden wel niet denkbaar is en komt het zelf dikwijls voor, dat de geheele inhoud van een kamer tot op den bodem toe een dichte samenhangende gesmolten massa vormt, die er dan zeer moeilijk uit te breken is.

De vijf voorhanden cement-silo's bevatten elk den inhoud van 400 waggons van 10.000 K.G. Het cementmeel wordt in de silo's in horizontale lagen uitgespreid, doch er in bijna verticale strooken aan onttrokken en door mengschroeven volkomen dooreengemengd waardoor de grootst mogelijke gelijkmatigheid van groote massa's wordt bereikt. Het gewicht van het cement per liter, door een trechter los in een teerlingvormigen bak ingeschud, bedraagt 1,100 tot 1,250 KG., dat van een Hectoliter 135 tot 140 KG. De inhoud van een vat van 180 KG. bruto bedraagt vast ingepakt 100 L., overeenkomende met 130 L. los ingeschud cementmeel.

Het soortgelijk gewicht van het cement is zeer groot, in verschen toestand ongeveer 3.2. In weerwil daarvan is het volumegewicht van het cement in losseen toestand zeer gering; dit komt door de uiterst fijne maling; zoodoende levert het cement veel uit, en bezit de er van bereide mortel groote plasticiteit, aanhechtingsvermogen en waterdichtheid, en bereikt hij in korten tijd een groote vastheid. Het fabrikaat wordt dan ook bij voorkeur verwerkt bij fortificatiën, bruggen, viaducten, spoorwegtunnel-, stuw-, sluis- en havenwerken. turbinekamers, dalstuwen, gashouders, reserve-stoomstations, rioleeringen, waterleidingen, electrische centralen, bevloeringen, alsmede voor de vervaardiging van cementtegels, trottoirplaten, kunst-zandsteen, cementbuizen, badkuipen, enz., enz.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Nederl.-Indië is:

verleend wegens langdurigen dienst, één jaar verlof, aan den ingenieur 2e kl. bij den waterstaat en 's lands B. O. W. J. C. Voorduin;

overgeplaatst naar het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden, de opzichter 2e kl. J. W. Coorengel.

— Bij de exploitatie van Staatsspoorwegen op Java is:

ontslagen op verzoek, eervol uit 's lands dienst, de stationschef der 1e klasse Ch. Ph. Domingo en J. E. A. Thomson, laatstelijk tijdelijk opzichter bij de werken en opnemingen aan de Solorivier; op verzoek, eervol uit 's lands dienst, de hoofd-inspecteur der spoorwegdiensten en van het stoomwezen, tevens chef der afdeeling spoor- en tramwegen en stoomwezen van het departement der B. O. W., Th. A. M. Ruys.

— De aspirant-adj.-ingenieurs J. P. Beelaardt, G. van Hille en W. de Jong, thans werkzaam in de centrale werkplaats te Zwolle, worden verplaatst naar de locomotiefdepôts te Amsterdam, Zwolle en Groningen.

— De ingenieur der 2de klasse bij den waterstaat J. C. Voorduin heeft het verzoek gedaan om een jaar verlof naar Europa wegens langdurigen dienst.

— Bij Koninklijk besluit is Mari ten Kate, kunstschilder te 's Gravenhage, benoemd tot officier in de orde van Oranje-Nassau.

— De opzichter bij het mijnwezen G. Kriele is eervol uit zijn betrekking ontslagen.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bekwaam Teekenaar voor ijzerconstructies aan de Constructie-werkplaatsen te Winschoten.

— Constructeur, practisch en theoretisch ontwikkeld, aan de Veendammer Machinefabriek J. ten Horn, Veendam.

— Directeur aan de gem. ambachts-avond-teekenschool te Harderwijk met verplichting tot het geven van onderwijs in het lijn- en vakteekenen (12½ uur per week). Salaris ƒ 900. Franco inzending van stukken vóór 27 April aan het Gemeentebestuur.

— Dagelijksch Opzichter bij de werken tot aanleg van een haven. Adres: Opzichter van den Provincialen Waterstaat te Breskens.

— Bouwkundig Opzichter om direct in dienst te treden voor dagelijksch opzichter bij het maken van een scheepshelling met grondwerken en gebouw. Aanb. met opgave van uitgevoerde werken en getuigschriften in te zenden onder lett. O. K. aan C. van Wieringen Jr. Boekh. Alfen a/d. Rijn.

— Ingenieurs Constructeurs aan een groote Machinefabriek in Duitschland. Brieven onder no. 9466 aan het „Algemeen Handelsblad" te Amsterdam.

— Bouwkundig Opzichter voor 4 maanden bij den bouw eener school te Steenwijksmoer. Salaris ƒ 60 per maand. Brieven aan H. Rozeman, architect te Koevorden. (*Zie adv. in dit no.*)

— Litograaf of topographisch Teekenaar voor teeken en schrijfwerk op kaarten, om spoedig in dienst te treden. Brievenfranko, lett. A. aan Wouter's Boekh. Alex. Boerestraat 38.

— Teekenaar-constructeur, zelfstandig kunnende werken, Zich te adresseeren aan Gebr.'s Deprez, Constructeurs, Tilburg.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden, ten gerieve van heeren geabonneerden, tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

Een bouwkundig opzichter, met diploma M. t. b. d. B. en practisch onderlegd, zoekt een vaste betrekking. Hoog salaris geen vereischte. Br. letter T bureau van dit blad. (2)

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING, WETERINGSCHANS 37, AMSTERDAM

1 Bouwk. teek., 20 j., ongeh., ƒ 70.
1 Bouwk. opz., 22 j., ongeh., ± ƒ 75.
8 Opz.-teek., 21, 23, 30 en 28 j., ongeh., 26, 36 en 29 j., geh., ƒ 60, ƒ 70, ƒ 100, ƒ 100, ƒ 90 à ƒ 100, ƒ 90, ƒ 90 en ± 85.
1 Opz. of uitvoerder, 33 j., geh., ƒ 90.
1. Monteur-Chef-mach, 27 j., geh., ± ƒ 100.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hooldagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-CLOSETS en URINOIR-inrichtingen. Centr Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangen, Kampioen Ventilators onder garantie.

MASTIX-CEMENT DAKBEDEKKING.

De *eenige echte* en *originecle* Mastix-Cement Dakbedekking, die erkend is als de **VERBEENVOUDIGING** en **VERBETERING** van het Houtcementen-dak, en als de **BESTE BEDEKKINGS-WIJZE** ter vervanging van zinken daken (zie het *Bouwkundig Weekbl.* No. 11 15 Maart 1897, en *Architectura* No. 35, 26 Febr. '98) in 1894 in, Nederland ingevoerd, wordt op grond van eene ruime 20-jarige ervaring UITSLUITEND GELEVERD door

20 jaar Garantie.

H. ALLERSDORF, Singel 455, AMSTERDAM.

Talrijke Binnen- en Buitenlandsche Referentiën.

Een model is geëxposeerd in het gebouw der Mij. t. Bev. d. Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amstel.

Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek A. S. KEIJ, Rotterdam,

legt **Houtgraniet-Vloeren uit één stuk, zonder naden** of **voegen** in Vestibules, Gangen, Portalen, Kantoren, Keukens, Badkamers, Slaapkamers, Kinderkamers, Warandes, Serres, Ziekenzalen, Schoollokalen Winkels, Magazijnen, Café's en Biljartzalen. Levert **Traptreden** en **Platen van elke gevraagde afmeting** voor Aanrechtbanken in Keukens, Toonbanken in Winkels, Bagagebalies in Stations enz.

Aanvragen, met opgaaf van grootte en bestemming, adresseere men ***Leuvehaven 28 (Kantoor)*** **ROTTERDAM.**

Platen van 1 × 1 en 2 × 1 M² in **geel, rood, bruin** en **zwart,** dik 2 cM. zijn **voorradig.** — Zie in *De Ambachtsman* van 26 Aug. 1899 het rapport geteekend J. A. VAN DER KLOES, op aanvraag verkrijgbaar.

BEVLOERING.

— Duurzaam en Goedkoop. —

Het beste Adres voor Machinaal vervaardigde

CEMENTTEGELS

(Mozaïek en Effen)

en Hardgebakken TEGELS,

is A. OOSTHOEK & ZOON, Stoomfabrieken *Alfen a/d. Rijn.*

Dessins en Prijzen op aanvrage.

Stoomtimmer-

HOUTWOL-FABRIEK

DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda.

SPECIALITEIT in **verplaatsbare Houten Woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken** en **Tuinkoepels.**

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

36ste JAARGANG N°. 17. ZATERDAG, 27 April 1901.

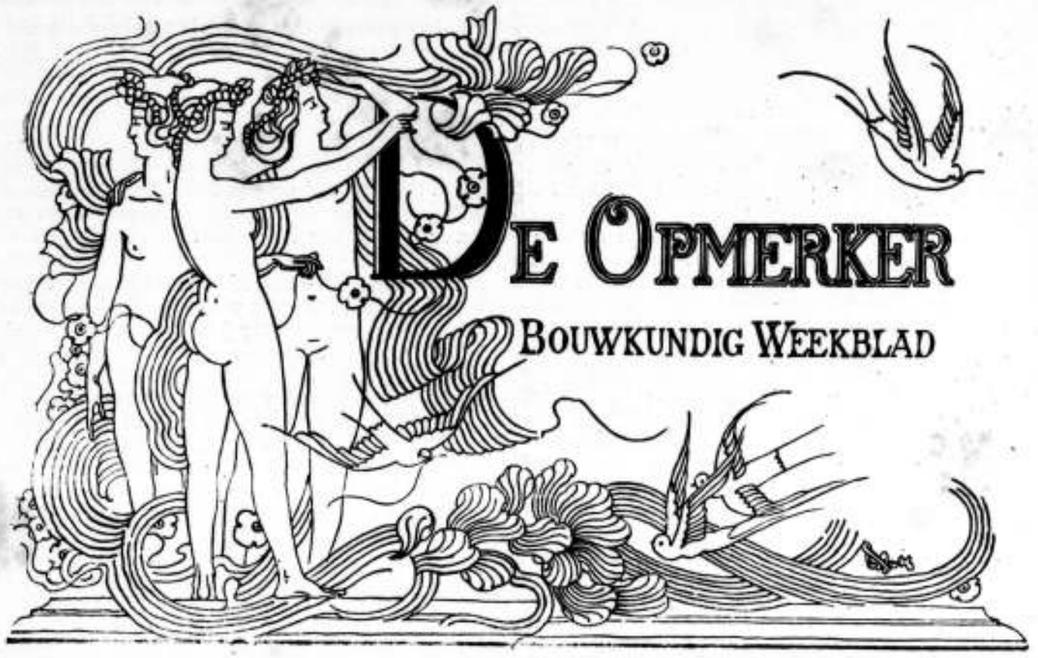

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, 't-Gravenhage'

Abonnements rijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ 5.–; voor België ƒ 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

BLADZIJDEN UIT DE GESCHIEDENIS VAN HET POLYTECHNISCH ONDERWIJS.

Wij hebben onlangs eenige bladzijden uit de geschiedenis van het aannemen gegeven, en toen die gekozen, welke op die instelling hier te lande in het begin der 19e eeuw betrekking hadden.

Het aannemen is pas mogelijk geworden, toen in het laatst der 18e eeuw de gilden waren weggevaagd en de technici gescheiden werden in mannen der theorie en mannen der practijk.

Wij wenschen nu te doen zien, hoe het polytechnisch onderwijs, waaraan de eerstgenoemde klasse haar bestaan verschuldigd is, geboren werd, en moeten ons dan verplaatsen naar Parijs, ten tijde der groote omwenteling in Ventose, de windmaand, van het jaar II, of Maart van het jaar 1794.

Welk een tijd dit was, kan het eerste hoofdstuk uit het zesde boek van Carlyle's „French Revolution" ons doen zien.

„Wat is nu „La Révolution" geworden, die als een engel des doods over Frankrijk hangt, die behagen schept in „noyades", in „fusillades", in oorlogvoeren, in kanonnen gieten, in het looien van menschenhuiden? „La Revolution" bestaat nog slechts als een verzameling van eenige letters uit het alfabet. Maar zij is niet grijpbaar meer, zij kan niet meer achter slot en grendel geborgen worden. Waar is zij? Wat is zij? Zij is de krankzinnigheid, die woont in de harten der menschen. Zij is in dezen man en in genen man; als woede of als vrees is zij in de harten van alle menschen. Zij is onzichtbaar, ontastbaar; en toch is die zwarte Doodsengel, wiens vleugelen over het halve vasteland zich uitbreiden, wiens zwaard van zee tot zee woedt, een verschrikkelijke werkelijkheid."

„Het is niet onze taak, te verklaren hoe de regeering der republiek zoo werd. Een mensch kan dit niet verklaren. Een half-lamme Couthon, die aan de Jacobijnen vraagt: „Wat hebt gij gedaan om gehangen te worden, als de tegenomwenteling komt?"; een sombere Saint-Just, nog geen zes en twintig, die verklaart: „Voor revolutie-mannen is er slechts rust in het graf"; een Robespierre met groene gelaatskleur, die van azijn en gal overloopt; een Amar en Vadier, een Collot en Billaud: wie zal zeggen, wat deze menschen dachten, wat zij hoopten, wat zij vreesden? Van hun gedachten bleef niets over; dood en duisternis slokten ze op. En zelfs al hadden zij al hun gedachten opgeteekend, al kenden wij ieder woord, dat zij gesproken hebben, hoe weinig zouden wij dan nog weten van het Schrikbewind, hun vreeselijke schepping, die op hun sein in het leven kwam!"

„Op den 24 Maart gaan de karren der Omwenteling met een nieuwe lading naar het schavot; het zijn Hébert, Momoro, Ronsin en zestien anderen, waarbij ook, vreemd genoeg, Anacharsis Clootz, de Spreker der Menschheid."

In die dagen berustte de macht in de Republiek bij het „Comité du Salut Public". Laat alweder Carlyle ons, in zijn meesterlijken stijl, een beschrijving daarvan geven. „Een vreemder stel van wolkendrijvers heeft de aarde nooit aanschouwd. Een Robespierre, een Billaud, een Collot, een Couthon, een Saint-Just; om van de nog gemeenere maar te zwijgen; dat zijn de mannen, die de wolken zullen verdrijven. Begaving hebben zij maar weinig, en is ook niet noodig; bij wien wilt gij die vinden, behalve in het hoofd van Carnot, die bezig is, de overwinning te organiseeren?"

Dit lichaam vaardigde den 21 Ventose van het jaar II (11 Maart 1794) een wet uit, waarbij een „Commissie voor de Openbare Werken" in het leven werd ge-

roepen, welke commissie zich had bezig te houden met „het inrichten van een Centrale School voor de Openbare Werken en tevens examens zou afnemen van hen, die voor het leiden dezer werken in aanmerking wilden komen."

De leden dier commissie waren Lamblardi, Monge, Prieur-Duvernois en Carnot. Later werd Fourcroy aan haar toegevoegd. Zij sloeg haar zetel op in het Palais Bourbon.

Het was een verschrikkelijken tijd, toen de commissie met haar arbeid aanving. De godsdienst was afgeschaft, de wetenschap en de kunst moesten voor haar in de plaats komen. Den 8 Juni 1794 werd in den tuin der Tuileriën het „feest van het Opperwezen" gevierd. Daar steekt Robespierre, met een fakkel, die de schilder David hem toereikt, de met terpentijn gedrenkte kartonnen beelden van geloof en bijgeloof in den brand. En uit de vlammen verheft zicht, door machinerie omhoog bewogen, het onbrandbare beeld der wetenschap. En den 27 Juli daaraanvolgende worden Robespierre en zijn volgelingen onthoofd, en is, den 9 Thermidor van het jaar II, het Schrikbewind ten einde.

De commissie, wier taak het was om aan „de wetenschap" bij het onderwijs, dat aan de toekomstige leiders van openbare werken zou worden gegeven, de plaats te geven, waarop men meende, dat zij aanspraak had, werkte, ondanks Thermidor, rustig voort.

Haar meest invloedrijke medelid was Gaspard Monge, een wiskunstenaar, die in 1746 geboren was, en in 1818 overleed. Het is zeker vooral aan hem toe te schrijven, dat de wiskunde bij het programma van het onderwijs de eerste plaats, ja, het leeuwendeel kreeg. Doch men mag ook niet vergeten, dat in 1794 de wiskunde en de vakken die met haar samenhangen eigenlijk de geheele wetenschap vormde. Natuur- en scheikunde waren pas in haar kindsheid. Alleen de wiskundige natuurkunde kon reeds op belangrijke resultaten wijzen, doch de scheikundigen waren nog aan het „phlogiston".

In Augustus 1794 diende de commissie haar rapport bij het Comité du Salut Public in. Dit rapport eindigde aldus: „Wij meenen te mogen zeggen, dat de grootheid van de school in evenredigheid zal zijn aan die van het volk, waarvoor zij bestemd is; dat zij haar wedergade in Europa tevergeefs zal zoeken; dat zij zoowel aan de behoeften der Republiek zal voldoen als aan die van het volk, dat nu sedert vijf jaar algemeen onderwijs eischt; dat zij, eenmaal opgericht, in de geheele Republiek langzamerhand smaak zal doen ontstaan in de studie der wiskundige vakken, waaraan zoo groote voordeelen verbonden zijn; dat zij, eindelijk, een machtig middel zal wezen om de volmaking der nuttige kunsten te doen samengaan met de ontwikkeling van het menschelijk verstand."

De wet, waarbij de school gesticht werd, dagteekent van 7 Vendémiaire van het jaar III (28 September 1794). Daarin worden als vereischten van de toelating tot het onderwijs genoemd: goed gedrag, republikeinsche gezindheid; kennis van de rekenkunst en van de beginselen der algebra en der meetkunde; een leeftijd tusschen 16 en 20 jaar.

De aanstaande leerlingen moeten te Parijs aanwezig zijn den 10 Frimaire van het jaar III (30 November 1794). Hen werden reiskosten vergoed, op den voet van die der kanonniers 1e klasse. De bijgebouwen van het Palais Bourbon waren voor het onderwijs ingericht.

Lamblardie was de eerste directeur; hij had als onder-directeuren Gasser en Gardeur-Lebrun. De leerlingen ontvingen een som van 1200 livres per jaar, waarvoor zij zich van kost en inwoning bij burgers van onverdachte republikeinsche gezindheid moesten voorzien.

Bij het toelatings-examen werden 349 leerlingen waardig gekeurd, de lessen te volgen. Maar om dit cijfer te bereiken had men de leeftijdsgrenzen moeten loslaten. Zeventig leerlingen waren ouder dan 20, zeven-en-twintig waren nog geen 16, één was pas 12 jaar.

De lessen werden geopend 5 Prairial van het jaar III (24 Mei 1795). De wet van 15 Fructidor van het jaar III (1 September 1795) veranderde den naam „Ecole centrale des Travaux publics" in „Ecole Polytechnique".

Zooals wij reeds zeiden, heeft Monge aan de school haar eigenlijk karakter gegeven. Hij was oorspronkelijk steenhouwer, en werd den 10 Augustus 1792, nadat het volk de Tuileriën was binnengedrongen, en het koninklijk gezin in den Temple was gevangen gezet, opgenomen in het ministerie, dat Roland, Clavière en Danton onder zijn leden telde. Een jaar later maakte Monge met Lagrange en Romme den nieuwen kalender, wier benamingen door Fabre d'Eglantine bedacht waren. Den 5 October 1793 werd hij ingevoerd.

Carlyle geeft van dien kalender, die hoofdzakelijk Monge's werk is, en die door de tijdgenooten zeer bewonderd werd, de volgende beschrijving: „Vier gelijke jaargetijden, twaalf gelijke maanden van dertig dagen, dit maakt drie honderd zestig dagen, zoodat er vijf dagen overblijven. Van die vijf dagen zullen wij feesten maken en die „*Sansculottides*", of dagen zonder broek noemen. Het feest van het Genie; het feest van den Arbeid; het feest van de Daden; het feest van de Belooningen; het feest der Openbare Meening; dit zijn de vijf *Sansculottides*. En zoo is dan de groote cirkel die een jaar heet, gevuld; alleen ieder vierde jaar, dat wij vroeger schrikkeljaar noemden, vieren wij nog een zesde *Sansculottide*, het feest der Omwenteling. En wat den dag betreft, waarop wij zullen beginnen, is het niet een gelukkig toeval, dat de Republiek den 21 September begon, juist bij de herfst-evening? Op dien dag, te middernacht voor de meridiaan van Parijs, in het gewezen christelijk jaar 1792 zal het eerste jaar gerekend worden te zijn aangevangen. *Vendémiaire, Brumaire, Frimaire*, dus Wijnmaand, Mistmaand en Vorstmaand zullen den herfst vormen; *Nivose, Pluviose, Ventose*, of Sneeuwmaand, Regenmaand en Windmaand maken den winter; *Germinal, Floréal, Prairial*, Knopmaand, Bloeimaand en Weidemaand vullen de lente; en *Messidor, Thermidor en Fructidor*, Oogstmaand, Warmtemaand en Vruchtenmaand zijn de zomermaanden. Deze twaalf verdeelen het republikeinsch jaar. En wat de onderdeelen betreft zullen wij een stout bestaan wagen, door de overoude week van zeven dagen af te schaffen, en, die tien dagen gevend, er een „*Décade*" van te maken. Dan zijn er drie „Décades" in de maand, waarvan de „Décadi", de laatste der tien, als rustdag geldt."

Onder Monge en Lagrange kwam de school, die hoofdzakelijk de studie des wiskundige vakken op haar programma had, tot bloei. Napoleon I wilde haar aan de militaire opleiding dienstbaar maken. Hij vaardigde 27 Messidor van het jaar XII (16 Juli 1804) een decreet uit, waarbij de inrichting op militaire leest geschoeid werd.

De militaire school, toen te Fontainebleau, moest als voorbeeld dienen. Het voormalige College de Navarre, op de Montagne-Sainte-Geneviève werd voor de Polytechnische School ingericht, en 11 November 1805 door de leerlingen betrokken, die nu een uniform kregen, gekazerneerd werden, onder de krijgswet stonden en die, ofschoon de leeraren burgers bleven, onder het bevel van officieren werden gesteld. Deze toestand heeft Napoleon overleefd; tot op den huidigen dag is hij blijven bestaan.

De cursus duurt twee jaar, en heeft uitsluitend op de exacte wetenschappen betrekking. De leerlingen worden aan een toelatings-examen onderworpen. Wie het eindexamen heeft volbracht, gaat, als hij aan de lichamelijke eischen voldoet, naar de „Ecole Militaire". Wie geen militaire loopbaan wenscht, wat maar zelden voorkomt, of wie voor den militairen dienst lichamelijk ongeschikt wordt geacht, gaat naar de Ecole Nationale des Ponts et Chaussées, waar de Fransche staats-ingenieurs hun opleiding krijgen. Er worden daar ook ieder jaar 20 leerlingen aangenomen, wier doel het is „ingénieurs des constructions civiles" te worden.

De lessen omvatten: de analytische meetkunde, de theoretische werktuigkunde, de geometrie, de stéréotomie, de sterrenkunde, de natuurkunde, de scheikunde, de bouwkunst, de geschiedenis van Frankrijk, de Fransche letterkunde en het teekenen.

Er zijn drie gehoorzalen. De oudste is die voor de scheikunde, welke pas in 1842 gebouwd werd, toen die wetenschap zich begon te ontwikkelen. Die voor de natuurkunde werd in 1882 gesticht, ter vervanging van een oudere, die niet meer aan de eischen des tijds voldoed. De derde gehoorzaal dient voor de overige lessen.

Ook in het Palais Bourbon was reeds een gehoorzaal gemaakt, waarvan Jomard, in zijn „Souvenirs sur Gaspard Monge" het volgende zegt:

„Wie de groote halfronde amphitheater van het Palais Bourbon niet gekend heeft, waar op de onderste bank de beroemdheden der wetenschap plaats namen; wie geen getuige is geweest van de gespannen aandacht der vier honderd toehoorders, die als aan de lippen van den spreker hingen; wie dat niet gezien heeft kan er zich geen voorstelling van maken. In de stilte had men een speld kunnen hooren vallen, vooral als het Monge was die sprak. De meetkunde in de ruimte was het onderwerp, dat hij te behandelen had. Hij moest de lichamen doen zien met hun vormen, hun grootte, hun buigingen, hun doorsnijdingen. Maar Monge deed meer; zijn woorden en gebaren waren zóó sprekend, dat de hoorders de lichamen in de ruimte meenden te voelen."

Deze Polytechnische School is het voorbeeld geweest, waarnaar alle latere gevolgd zijn. Zelfs het uitsluitend militaire karakter der inrichting schrikte aanvankelijk het overige Europa niet af. Het prestige van Napoleon heeft Waterloo overleefd. En de polytechnische studiën werden in de eerste helft der 19e eeuw alleen voor militairen noodig geacht. Pas daarna ontstonden in het buitenland scholen, ingericht op de wijze der door het „*Comité du Salut public*" gestichte.

Dit Comité heeft ook de eer, als het er ten minste een genoemd mag worden, het examen-stelsel te hebben ingevoerd. Aanvankelijk was het voornemen geweest, de leerlingen, over geheel Frankrijk, in den geest der „*levée en masse*" te doen aanwerven. Maar Fourcroy verzette zich daartegen. Hij toonde aan, dat men niet rijp en groen kon toelaten, en dat het eenige middel was, om een schifting te verkrijgen, *de faire „passer les jeunes gens à un examen qui donne la mesure précise de l'intelligence et des dispositions de „chacun d'eux."*

De examens werden terzelfder tijd gehouden in twee en twintig steden, door de wet aangewezen. Iedere stad had één examinator, die in de eerste plaats naar den aanleg der examinandi een onderzoek moest instellen, en daarna hun kennis van de wiskunde had te beoordeelen. Dien examinatoren werd door het *Comité* een instructie gezonden, die bewijst, hoe men zich er zeer goed van bewust was, welk een gevaarlijk middel een examen steeds blijft. In die instructie toch staat: „Een onderzoek naar de kennis van de candidaten is niet voldoende. Het is noodig, dat de examinator voor alles let op den natuurlijken aanleg der examinandi, om te kunnen beoordeelen, of er voor de toekomst wat van hem verwacht mag worden. De school is bestemd om algemeene ontwikkeling aan haar leerlingen te geven; daarom moet de candidaat bewijzen leveren goed geleerd te hebben. Wie machinaal geleerd heeft, ook al blijft hij op geen vraag het antwoord schuldig, moet worden afgewezen."

Maar reeds bij deze eerste examens ging het, ondanks de wijze raadgevingen, die het *Comité* aan de examinatoren gezonden had, vreemd toe. Niemand minder dan de later zoo beroemde Arago, die er aan deelnam, heeft dit in zijn mémoires vermeld.

„Toen de dag van het examen gekomen was, ging ik naar Toulouse, met een kameraad, die, evenals ik op de stadsschool te Perpignan geweest was. Mijn kameraad, die vóór mij een beurt kreeg, was zenuwachtig en zakte als een baksteen. Toen ging ik naar den examinator, die niemand anders dan Monge was. Hij voegde mij barsch toe — Als je zoo slecht antwoordt als je kameraad, dan zal ik je maar niet eens ondervragen. — Mijnheer, mijn kameraad is heel knap, ik hoop maar gelukkiger te wezen, dan hij; maar wat u mij daar toevoegt zou ook mij wel eens zenuwachtig kunnen maken. — Och wat, alle stommerikken zeggen, dat zij zenuwachtig zijn; ik raad je aan, je terug te trekken, dan heb je ten minste niet de schande, dat je zakt. — Mijnheer, wat u mij daar zegt, is voor mij al schande genoeg. Maar ik eisch, dat u mij ondervraagt, dat is uw plicht. — Jij durft, ventje, maar ik zal je wel klein krijgen. — Ga je gang maar, mijnheer, ik ben klaar."

Arago was toen reeds zulk een uitstekend wiskunstenaar, dat hij zelfs de moeilijkste vraagstukken, die Monge hem stelde, als spelend oploste. Monge vergat tijd, plaats en alles om zich heen, en bleef met Arago drie uur bezig. Toen viel hij zijn examinandus om den hals, en verklaarde met tranen in de oogen, dat Arago no. 1 van alle candidaten zou zijn.

Ieder jaar moesten de leerlingen zich weder aan een examen onderwerpen. Daarbij kwamen de gebreken van het systeem reeds sterk uit. Ook daarvan weet Arago te verhalen.

„De oude heer Barruel was leeraar in de natuurkunde. Hij hield van zijn gemak en examineerde steeds twee leerlingen tegelijk, om hen dan beiden een gemiddeld cijfer te geven. Ik werd geëxamineerd met een zeer knap leerling, die echter aan natuurkunde niet veel gedaan had. Wij spraken af, dat ik alleen zou antwoorden, en dit gaf voor ons beiden een hoog cijfer!"

Aan het handteekenen werd door het „*Comité du Salut public*" groote waarde toegekend. Het onder-

wijs werd toevertrouwd aan Neveu, een kunstenaar van beteekenis uit dien tijd, doch die voor zijn taak weinig geschiktheid bezat. Hij stierf in 1808 en Napoleon, die het teekenen voor zijn officieren zeer noodig vond, benoemde in zijn plaats Régnault, den schilder der „drie Gratiën", nu in het Louvre, en na David de eerste meester uit die periode. Maar het onderwijs viel niet in den smaak der leerlingen, en droeg slechts geringe vruchten.

Het decreet van 27 Messidor van het jaar XII (16 Juli 1804) bepaalde, dat de leerlingen „alvorens tot het eindexamen te worden toegelaten, vier gewasschen teekeningen op de bouwkunst betrekking hebbende, zullen moeten inleveren; voorts vier gewasschen teekeningen van machines, zes vestingbouwkundige teekeningen met profillen, zes kaarten en zes perspectiefteekeningen."

Maar ook hiervoor was bij de leerlingen weinig liefhebberij. In 1810 werd, in een rapport aan den Keizer opgemerkt, „dat het rechtlijnig teekenen, voor alle ingenieurs toch zoo noodzakelijk, den leerlingen niet aantrok. De teekeningen zijn met slordigheid en blijkbaren weerzin gemaakt. De leerlingen beschouwen den tijd, dien zij er aan besteed hebben als verloren, vooral omdat hun bedrevenheid in de teekenkunst bij de examens geen gewicht in de schaal legt." Pas in 1815 kwam er verbetering; toen werd bepaald, dat wie geen goed teekenaar was, aan het eindexamen niet mocht deelnemen.

De commissie, aan wie in 1794 werd opgedragen, de school in te richten, zorgde niet alleen voor verschillende verzamelingen, die bij het onderwijs zouden kunnen dienen, maar achtte het ook van belang, dat de leerlingen in daartoe bestemde laboratoria, practische oefeningen in de natuur- en scheikunde zouden kunnen houden. Tal van laboratoria waren daarvoor noodig, doch de tijden waren slecht, en zoo konden er maar een paar, en dan nog zeer onvoldoende, worden ingericht.

In 1800 was de school, ofschoon de grootste zuinigheid bij de laboratoria werd betracht, dan ook reeds in schuld geraakt. Het schoolbestuur offerde toen een gedeelte der salarissen op het altaar der wetenschap. De laboratoria waren toen de eenige in Parijs, en geleerden van naam gebruikten ze voor hun onderzoekingen. Daar werd, in 1808, het metaal potassium voor het eerst verkregen. Napoleon opende toen een crediet van 20.000 francs, waarvoor de school zich een groote zuil van Volta aanschafte.

Van den aanvang af hebben echter de practische oefeningen in de laboratoria, hoe goed ook bedoeld, niet het verwachte nut opgeleverd. In 1806 zegt een rapporteur: „De practische oefeningen in het scheikundig laboratorium, die iedere leerling eens in de veertien dagen verricht, zouden zeer nuttig kunnen zijn. Maar het is onmogelijk op al de leerlingen behoorlijk toezicht te houden. Er worden allerlei grappen uitgehaald, de reagentia worden vermorst, en van de meeste proeven komt niets terecht." Nog op het oogenblik dienen de lampen van Bunsen maar al te vaak om worstjes of coteletten te bakken.

Reeds in 1796 begreep men, dat het onderwijs te theoretisch was, dat het meer geschikt was om geleerden, dan om technici te vormen. Daarom bepaalde de wet van 30 Ventose van het jaar IV dat de leerlingen der hoogste klassen „bezoeken aan de belangrijkste inrichtingen, waar werktuigen vervaardigd, of scheikundige stoffen in het groot bereid werden, zouden brengen."

Die bezoeken hadden in de vacanties plaats. De leerlingen mochten dan de school niet verlaten. Napoleon stelde in 1808 een lijst vast van de inrichtingen, die bezocht moesten worden. De rapporten leeren ons echter, dat er niet veel met deze bezoeken bereikt werd. In 1806 klaagt de rapporteur: „Men vult de hersenen der leerlingen met wiskunde, brengt hen ook iets van de theoretische natuur- en scheikunde bij, en in plaats van hen voor het werkelijke leven voor te bereiden, in plaats van hen de practijk der vakken, die zij later beoefenen zullen te onderwijzen, leidt men ze rond door de fabriek van Sèvres, wandelt men met hen naar de verouderde machine van Marly, naar de Gobelins, naar de Invaliden, naar de Catacomben." Maar in het systeem van onderwijs kwam geen verandering. Het is nog tot op den huidigen dag, wat het in Napoleon's tijd was.

In het jaar 1800 werd een ander middel bedacht, om te maken „dat de School aan haar bestemming, het vormen van ingenieurs en niet van geleerden" zou beantwoorden. Een commissie van toezicht uit twintig leden bestaande, en grootendeels uit officieren en ingenieurs samengesteld, werd bij de wet van 25 Frimaire van het jaar VIII benoemd. Maar die commissie had Laplace, Monge en Berthollet aan haar hoofd; het prestige van deze drie geleerden was zóó groot, dat de officieren en ingenieurs daar niet tegenopkonden.

Zoo werd het langzamerhand traditie, dat een ingenieur vóór alles wiskundige moet zijn. Het baatte niet of, reeds in Napoleon's tijd, mannen van gezag hun stem tegen zulk een quasi-wetenschappelijke opleiding verhieven. De traditie bleef, en de Ecole Polytechnique wijzigde zich niet.

Napoleon had getoond, het karakter der Franschen goed te kennen. De militaire uniform der studenten streelde hun ijdelheid, de zuiver theoretische opleiding viel in hun smaak. Langzamerhand vormde zich om de instelling een aureool van geleerdheid en eerwaardigheid, welke in glans toenam, toen Napoleon III de inrichting, welke na 1815 onbeteekenende wijzigingen had ondergaan, weer geheel in haar oorspronkelijken toestand herstelde.

Later hopen wij gelegenheid te hebben, omtrent de Ecole Polytechnique nog meer bijzonderheden mede te deelen.

CONTRASTEN.

Hoeveel moeite men zich ook tegenwoordig geeft om de bouwkunst en de kunstambachten te populariseeren, het is een feit, dat het voor den leek hoe langer hoe moeilijker wordt in den doolhof, door een onzer medewerkers onlangs bestempeld met den naam van het bouwkunstig Jeruzalem, den weg te vinden. Het heeft er veel van of de leidende kunstenaars er op uit zijn van de bouwkunst een soort van Pythia te maken, die zich alleen uit in orakeltaal, onverstaanbaar voor oningewijden.

„Wat wil men met dien eenvoud à outrance?" vragen sommigen zich af, die eenvoud welke zoo sterk contrasteert met de zeden onzer eeuw.

Dr. Cuypers met al zijn kennis wist in zijn, verleden week te Amsterdam gehouden feestrede op deze vraag geen antwoord te geven en wij meenen te moeten betwijfelen of het een gelukkige greep van den feestredenaar was om den geest van Büchler bij die gelegenheid op te roepen. De prijsverhandeling van Büchler is misschien een merkwaardig document voor de papieren geschiedenis onzer bouwkunst, maar 's mans beschouwingen passen al heel weinig op de hedendaagsche toestanden, die zoowat het omgekeerde zijn van die van 50 jaren geleden.

Het zal aan den roem van Dr. Cuypers weinig afdoen of hij als feestredenaar zijn toehoorders een half uurtje verveeld heeft; als bouwmeester heeft hij zoo vaak met succes in het verledene teruggegrepen, dat ook nu niet anders dan retrospectieve beschouwingen van hem te verwachten waren.

Het effect was echter geen ander dan dat nog eens duidelijk het contrast aan den dag kwam van het standpunt van dr. Cuypers en dat van de aanhangers der nieuwe kunst.

De raad door den spreker gegeven: „Men ga het oudere niet voorbij, maar versterke daaraan zijn kunstzin, zijn waarheidszin", nemen wij gaarne aan, maar wij zouden toch wel willen vragen, heeft dr. Cuypers in het nieuwe dat in den laatsten tijd werd tot stand gebracht wel eens werkelijk „nie Dagewesenes" aangetroffen? Ons dunkt, het moet een zoo geleerd man niet moeilijk vallen tot den jongere, die meent iets werkelijk nieuws te hebben gewrocht, te zeggen: „ziedaar het voorbeeld, dat gij misschien wel onbewust hebt nagevolgd."

Wij willen in deze beschouwing niet verder doordringen, maar wijzen op een ander contrast, dat evenwel misschien slechts in schijn bestaat.

Tegenover het streven eenerzijds, om zich van het oude los te maken, iets wat naar onze bescheiden meening eenvoudig onmogelijk is, zien wij weder hier en daar blijken van ouderwetsche gehechtheid aan, en waardeering van het oude, niet zoozeer van de zijde der bouwmeesters zelf, maar meer van die der kunstlievende leeken, daarin gesteund door de pers.

Zoo geeft de *Bredasche Courant* een pluimpje aan den heer H. Engelbregt aldaar, die een goed werk heeft laten verrichten; „door den gevel van zijn huis te laten ontdoen van de dikke verflaag, die het fraaie gebouw zoo ontsierde."

„Dit huis werd gebouwd in 1614 in de schoone sobere lijnen van oud-Hollandschen stijl en in 1667 was het dat in ditzelfde gebouw de vrede van Breda geteekend werd, die een einde maakte aan den tweeden Engelschen oorlog."

„Nu levert het een prachtig gezicht in zijne frissche steenkleuren, waardoor nu het zeer schoone — ook gerestaureerde — wapenschild boven de deur veel beter uitkomt. Kon de heer Engelbregt nog besluiten de deur door een in denzelfden stijl te laten vervangen, dan was het werk volmaakt en zouden stadgenoot en vreemdeling in bewondering staan blijven voor een zoo artistiek geheel."

Maar niet alleen te Breda, ook te Dordrecht is men zeer diligent en schijnt men eindelijk, waarlijk niet te vroeg, thans maatregelen te nemen om van het oude datgene te behouden, wat nog te behouden is, wat nog niet door jarenlange verwaarloozing onherstelbaar is geworden.

Aan het verslag der Vereeniging tot instandhouding van oude gebouwen aldaar, ontleenen wij het volgende:

„Tijdens het samenstellen van den legger en na het verschijnen in Juni II. zijn er weder enkele gevels verdwenen, doch gelukkig slechts gevels van meer bescheiden waarde. Weldra zal er weder een worden afgebroken, nl. een gevel aan de Lindengracht, waarover kort geleden in den gemeenteraad het doodvonnis werd uitgesproken. Hier echter bleek het gebouw zoo bouwvallig, dat behoud niet dan na grondige en zeer kostbare restauratie mogelijk zou zijn. Hiervoor echter miste de gevel voldoende waarde, al valt het verdwijnen te betreuren, daar het een aardig bewaard type is van eenvoudigen burgerbouw."

„Gelukkiger was de vereeniging met den gevel Steegoversloot no. 48, waaraan ook uit bouwkundig oogpunt hoogere waarde is toe te kennen. Dank zij de kennisgeving door den heer Van Ruyven was de Vereeniging in staat tijdig de eigenares te wijzen op de kunstwaarde van het gebouw. Een onderzoek door de deskundigen, de h.h. Van der Kaa en Gelders, toonde de hechtheid van den bouw en gaf hen vrijheid een plan van verbouwing aan te geven, waardoor met behoud en verbetering van den gevel een aanmerkelijke besparing voor de eigenares, mevr. de wed. Sillevis, gepaard ging. Een bewijs hoe onjuist dikwijls de bewering is, dat behoud van een ouden gevel alleen ten koste van groote financieele opofferingen te verkrijgen is."

„Als een bewijs van toenemende belangstelling onder alle kringen, vermeldt de heer Overvoorde, dat bij de expositie van teekeningen uit de collecties van het archief en van mr. S. van Gijn de meeste aandacht geschonken werd aan de afbeeldingen van oude gevels en stadsgezichten."

„Een restauratie van overwegend belang, die reeds meermalen werd besproken, is thans gekomen tot een begin van uitvoering: de restauratie van de Groote Kerk, waarvoor een commissie werd gevormd, dank zij het initiatief dezer vereeniging."

„Het laatste en belangrijkste nieuws betreft de restauratie van den gevel Nieuwstraat 33, een der merkwaardigste gevels uit de eerste jaren der 17de eeuw. Door de gemeente werd in 1899 een subsidie van *f* 500 daartoe verleend, echter onder voorbehoud, dat door het Rijk een gelijke subsidie zou worden beschikbaar gesteld. Dit laatste bleek toen onmogelijk, daar het geheele beschikbare bedrag moest besteed worden voor de kerk te Wilsum, waar een terstond ingrijpen noodzakelijk was. Dit jaar werd de aanvrage bij het Rijk herhaald en voor enkele dagen werd het bestuur verheugd met een schrijven van den Minister dat van Rijkswege voor deze restauratie een bijdrage van *f* 500 was beschikbaar gesteld. Met de bijdrage der gemeente, de reeds ingezamelde bijdragen van particulieren en de toegezegde subsidies van vereenigingen vertrouwt het bestuur thans deze reeds lang begeerde restauratie zonder te groote opofferingen voor de kas der Vereeniging te kunnen volbrengen. De heeren Van Ruyven, Reus en Van der Kaa hebben zich beschikbaar gesteld voor de voorloopige werkzaamheden en later zal door het bestuur een deskundig architect met het werk worden belast. Dit is de eerste maal dat van rijkswege een bijdrage werd verleend voor restauratie van in particulier bezit zijnde gebouwen. Met de eigenares van het pand, de Christelijke Jongelingsvereeniging en den hypotheekhouder, zijn reeds besprekingen gehouden, die hun volkomen medewerking verzekeren."

In de vergadering der Vereeniging waarin dit verslag werd uitgebracht, hield daarop de heer C. H. Peters, rijksbouwmeester te 's Gravenhage, een lezing met kunstbeschouwing over de geschiedenis en ontwikkeling van het Nederlandsche woonhuis.

Wij zullen het bij deze voorbeelden laten, ofschoon wanneer wij in andere provinciën rondzien, meerdere blijken zijn op te merken voor een hernieuwd ontwaken van belangstelling voor het oude, enkele uitgaan-

de van de kringen der bouwmeesters, maar de meeste uit die van belangstellende particulieren.

De architecten zijn voor een groot deel genezen van de restauratie-koorts, zij zijn het niet meer die nu de particulieren van de noodzakelijkheid daarvan trachten te overtuigen; het blad is omgekeerd; of de toestand er veel door verbeterd is laten wij vooralsnog in het midden.

Ook niet te vroeg zet „Architectura et Amicitia" de lezers van haar orgaan een vrije vertaling voor van Viollet le Duc's „Histoire de l'habitation humaine". Daaruit zou men mogen opmaken, dat in die Vereeniging het oude nog niet zoo geheel verwaarloosd wordt als menigeen, die de rede van dr. Cuypers aanhoorde, wellicht zal hebben gedacht.

Wie echter contrasten wil waarnemen sla het laatst uitgegeven feestnummer van genoemd orgaan eens op, lees hardop de beschouwingen van den heer Kromhout en zette daarbij de prenten van Walenkamp, die een ontwerp van een openbare bibliotheek moeten voorstellen voor zich en trachte dan een antwoord te geven op de vraag wat „Architectura" eigenlijk wil.

Ook in de voordracht van den heer Kromhout, laatstelijk in „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam gehouden, vinden wij geen antwoord op deze vraag.

Wel zijn er o. i. ernstige bedenkingen in te brengen tegen de beginselen in die voordracht verkondigd, maar aangezien wij die voordracht alleen kennen uit het verslag, voorkomende in no. 15 van ons blad, willen wij daarop thans niet verder ingaan.

De slotzin van een dezer dagen in de *N. Rotterd. Courant* voorkomende beschrijving van de nieuwe Studenten-societeit te Utrecht, geeft ons evenwel aanleiding om tot besluit nog op een opmerkelijk contrast te wijzen. Die slotzin luidt:

„De Utrechtsche Studenten-societeit is een der goede resultaten van het publieke prijsvragenstelsel."

Dit stelsel schijnt in ons land wel geheel te hebben afgedaan, terwijl het zich in Duitschland verheugt in een ongekenden bloei, getuige nu weder hetgeen geleverd is in zake den voorgenomen Rathaus-Neubau te Dresden.

Wij bedoelen met deze opmerking niet de prijsvraagkwestie met al hare voetangels en klemmen aan de orde te stellen; wanneer de tijd daarvoor is aangebroken, zullen wij echter onze meening niet onder stoelen of banken steken. Wanneer niet een enkele vereeniging zoo nu en dan op 't denkbeeld kwam een prijsvraag uit te schrijven, b. v. voor een ontwerp van een..... „inodore", wanneer niet enkele verzekering-maatschappijen en industrieelen het prijsvragenstelsel eens in praktijk brachten, wij zouden werkelijk niet meer weten wat een prijsvraag is.

Er zijn zelfs menschen die zoover gaan te beweren, dat men er niets anders dan een reclame-middel in moet zien, getuige hetgeen G. onder het opschrift „Reclame" schrijft in *Het Vaderland* naar aanleiding van de prijsvraag, uitgeschreven door de Smyrna-tapijtfabriek te 's-Gravenhage.

„Men zegt, dat om een commercieele onderneming te lanceeren de quaestie van reclame de moeilijkste is. In Engeland is men zoover gegaan om een groote som gelds aan te bieden om te adverteeren op dat gedeelte van de Theems, waar het water nog klaar en de bodem zichtbaar was. Gelukkig weigerde men dit zuivere stukje hiermee te besmetten. Van al de talrijke vormen van reclame is die der prijsvragen wel het vernuftigste, vooral daar, waar de „kunst" als lokaas moet dienen om het geld van het door bekroningen nog altijd geïmponeerde publiek in de zakken van de handige prijsvraaguitschrijvers over te brengen. Daarbij, men moet erkennen dat deze reclame, nu eens voor een theewinkel, dan eens voor een fiets, dan eens voor een tapijtfabriek, goedkoop genoeg is. Twee à driehonderd gulden op zijn hoogst, voorkomt de kosten van de advertenties, — de couranten adverteeren gratis in de rubriek „Kunst en Letteren" — voorkomt ook in 't geval van een tapijtfabriek de kosten van een kundigen patronenteekenaar."

„Intusschen moet men zich nog verwonderen, dat er altijd weer trouwhartige jury's gevonden worden, die hun naam en hun tijd voor zulke vertooningen over hebben."

„Het resultaat van dit jaar?"

„Daar men met reden kan veronderstellen, dat deze geschiedenis zich ieder jaar zal herhalen en het toch reeds maar al te waar is, dat er voor gebruikskunst veel te veel rumoer gemaakt wordt in onze dagen, zullen wij het hier maar bij laten, te meer, daar de couranten de namen der bekroonden reeds gegeven hebben."

Wij zullen het voorbeeld van den heer G. volgen en het mede hierbij laten. Commentaren kan ieder voor zich maken.

Voor heden was het ons alleen te doen in 't voorbijgaan de aandacht te vestigen op eenige verschijnselen, die elk op zichzelf een eigenaardig licht werpen op verschillende zaken van bouwkunst en op de contrasten, die daarbij zijn op te merken.

TER VERDUIDELIJKING.

Een onzer lezers heeft er aanstoot aan gevonden, dat wij, bij het vermelden van de opening der tentoonstelling, die thans door het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam gehouden wordt, ook over de kleeding van den voorzitter der Vereeniging een woordje hebben gezegd.

Hij meent, dat ieder vrij moet blijven, zich te kleeden, zooals hem goeddunkt en dat het geen pas geeft, iemand die zich niet stoort aan de geijkte gebruiken der beschaafde wereld, daarom belachelijk te maken. Zelfs stelt hij ons op één lijn met de straatjeugd onzer groote steden, die ieder vreemdeling, wiens gewaad ietwat afwijkt van de gebruikelijke, naloopt en uitjouwt.

Laat ons aanstonds mededeelen, dat onze bedoeling niet geweest is, om iemand te kwetsen. Welk kostuum de voorzitter van een aanzienlijk genootschap draagt als hij fietst, als hij zijn dagelijksch werk verricht, als hij in zijn tuin wandelt, dit gaat niemand aan.

Maar als hij, dat Genootschap vertegenwoordigend, in het openbaar optreedt, dan is hij aan den eerbied voor dat lichaam verschuldigd zich te hullen in de feestkleedij die ieder aantrekt, wanneer het een groote gelegenheid geldt.

De beschaafde samenleving stelt nu eenmaal haar eischen. Wie in een flanellen hemd aan een plechtig gastmaal, bij een bruiloft, bij een begrafenis zou willen verschijnen, zou groot gevaar loopen, dat de bedienden hem wegens de onvoegzaamheid van zijn gewaad de deur wezen.

De andere bestuurders van het Genootschap hebben getoond, beter te weten, wat pas gaf. Juist hun onberispelijk toilet deed het sans-gêne van den voorzitter nog pijnlijker uitkomen.

Kunstenaars hadden, een vijf-en-twintig jaar geleden, veel neiging tot uitmiddelpuntigheid. De lange

haren, de slappe hoeden, de baretten, de fluweelen buizen uit die dagen zijn echter reeds lang verdwenen. Alleen als een tooneelspeler een schilder heeft voor te stellen, dost hij zich nog wel in dien trant uit.

De kunstenaars werden echter langzamerhand volkomen „salonfähig" zonder dat men zeggen kan, dat de kunst daarvan schadelijke gevolgen ondervonden heeft.

En nu zagen wij in het flanellen hemd van den voorzitter van „Architectura et Amicitia" een poging, om die uittmiddelpuntigheid, waaraan wij ontkomen zijn, zonder dat iemand het betreurt, weer in den smaak te brengen.

De beoefenaars der bouwkunst hier te lande zijn toch reeds niet gemakkelijk in hunne bewegingen. Slechts zeer weinigen mogen inderdaad menschen van de wereld genoemd worden. Daaronder lijdt het aanzien van het vak. Want maar al te vaak geldt een architect niet meer dan een timmerman op zijn Zondagsch.

De vereenvoudiging des levens, die tegenwoordig nog al aanhangers vindt, is een schoone zaak. Doch men beginne in zijn huiselijken kring, en wachte, met tegen de gebruiken der samenleving te zondigen, totdat die gebruiken zich gewijzigd hebben.

Wie nu reeds doet, alsof dat het geval was, wordt noodzakelijkerwijze als een aansteller beschouwd.

GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA" AMSTERDAM.

1124*e* *Vergadering van* 24 *April* 1901.

Bij opening der vergadering bleken de notulen niet aanwezig te zijn, zoodat de lezing daarvan aangehouden moest worden.

Hierop volgde de bespreking van de motie Mol inzake de publieke werken van Amsterdam. Hierover werd een zeer breedvoerige behandeling gehouden, waarvan hier echter niet nader verslag kan gegeven worden, daar de pers tot deze vergadering geen toegang had.

Na eenige huishoudelijke aangelegenheden werd de goed bezochte vergadering gesloten.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— Uit Munchen wordt gemeld, dat daar een crisis in het bouwvak is ontstaan. Vooral groote huizen, in de voornaamste wijken, worden voor de hypotheek verkocht, en voornamelijk solide architecten, die deze huizen op speculatie bouwden, worden er door getroffen.

— Keulen's vestingwerken zullen vermoedelijk weldra worden geslecht. Keizer Wilhelm I en Moltke zouden reeds overtuigd geweest zijn, dat de werken grootendeels nutteloos zijn, en in den loop van dit jaar zal nu een militaire commissie een nader onderzoek instellen. Er is sprake van, dat de Staat aan het Gemeentebestuur de vestingterreinen tegen vergoeding der aanleggkosten zou willen afstaan.

— Het Koninklijk Schilderijenmuseum te Berlijn heeft nu de twee schilderijen van Van Dijck, waarover het al geruimen tijd onderhandelde, gekocht voor 500,000 Mark.

— Te Weenen zal in de lokalen en het park der KK. Gartenbau-Gesellschaft van 25 Mei tot 25 Juni a. s. een tentoonstelling worden gehouden op het gebied van gas- en waterleidingen en aanverwante vakken.

Voorzitter van het comité van uitvoering voor deze tentoonstelling is prof. Victor Loos, hoofdredacteur der „Allgemeine Ingenieur Zeitung" te Weenen.

De aartshertog Leopold Salvator heeft het beschermheerschap aanvaard terwijl een eere-comité is ingesteld, waarin Oostenrijk door 31 leden, Duitschland door 8, Nederland door 4, Frankrijk door 2 en België en Zwitserland elk door een lid vertegenwoordigd zijn.

De vier Nederlandsche leden van dit comité zijn de heeren D. van der Horst, directeur der stedelijke gasfabrieken te Amsterdam, D. J. Cramer, directeur der stedelijke gas- en electriciteitsfabrieken te Rotterdam, P Bolsius, directeur der gasfabriek te 's Hertogenbosch en H. P. N Habertsma, ingenieur te 's Gravenhage.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's Gravenhage. De uitslag van de prijsvraag, uitgeschreven door de directie der 's Gravenhagsche Smyrna-Tapijtfabriek, is als volgt: eerste prijs, *f* 100, de heer Hendrik Verbrugge, alhier; tweede prijs, *f* 75, de heer J. J. Chris Lebeau, Haarlem; derde prijs, *f* 25, mevr. L. de Graaff Bachiene, Londen; eervolle vermelding, *f* 10, de heeren W. F. Haas, alhier, en D. F. Slothouwer, Amsterdam.

— Men meldt uit Delft aan de *N. Rott. Courant:*

„De boortoestellen voor het grondonderzoek ten behoeve van het havenontwerp voor Valparaiso worden geleverd door eene Nederlandsche firma, door wier tusschenkomst tevens twee boormeesters zijn aangeworven, die de expeditie van professor Krans zullen vergezellen."

Het is zeker verheffend voor ons nationaal gevoel dit te vernemen, maar wij hebben een duister vermoeden, dat het aandeel van de ongenoemde Nederlandsche firma in de levering der boortoestellen zich wel bepalen zal tot bloot commercieele tusschenkomst en Nederland van de toestellen niet anders te zien zal krijgen, dan de buitenzijde van de emballage, wanneer zij ten minste van uit een Nederlandsche haven worden geëxpedieerd.

De boormeesters zullen ongetwijfeld de taal van Schiller goed machtig zijn.

Wij behoeven ons volstrekt niet te schamen over het feit, dat onze Oostelijke naburen ons in de boorindustrie ver vooruit zijn, maar welk nut heeft het dit feit te verbloemen in termen als de bovenaangehaalde, waardoor de argelooze lezer in den waan kan worden gebracht, dat door de Nederlandsche industrie een succes is behaald.

— Een paar topgeveltjes in den stijl van de gebouwen in het stadhouderlijk kwartier, worden thans opgetrokken boven de middenpoort van het Binnenhof bij het Gerechtshof ter vervanging van het weggebroken dak.

Amsterdam. Door Frederik Muller & Co wordt 7—11 Mei een zeer belangwekkende verzameling manuscripten en boeken verkocht (bibliotheken baron van den Bogaerde van Heeswijk, jhr. dr J. P. Six, L. Hardenberg en A. J. Lamme).

De catalogus van het eerste gedeelte is vooral belangrijk door de reproducties uit een getijdenboek XVde eeuw, van een paar prachtige bladzijden uit de Biblia pauperum, waarvan dr. Six een schitterend exemplaar bezat, een paar bladzijden uit editiones principes en afbeeldingen van houtsneden uit oude edities, banden enz. Ook voor den boekenliefhebber die niet van plan is op deze auctie zich iets aan te schaffen, is deze catalogus van blijvende waarde. (Met illustraties kost hij f 1.—.)

Dordrecht. De kosten der restauraties aan de O. L. V. of Groote kerk alhier zijn begroot op voorloopig f 80,000, te verwerken in 8 jaar. Gerekend wordt op steun van rijk, provincie, gemeente, Synode, kerkvoogden en particulieren. Aan het rijk is f 8500 subsidie gevraagd. De kerkvoogden hebben reeds f 2000 gedurende 8 jaar toegezegd.

In een dezer dagen gehouden vergadering van de commissie tot restauratie der Onze Lieve Vrouwe of Groote kerk te Dordrecht werd gevraagd of 't niet gewenscht zou zijn, ook de tegen de kerk aangebouwde huisjes aan de Pottenkade weg te breken; dit zou het aspect der kerk zeer ten goede komen. 't Bleek dat in de genoemde f 80,000 slechts begrepen zijn de restauratie van transept en koren. Zou men de verdwijning dier huizen in het plan willen begrijpen, dan zou een veel grootere som dan 80 mille noodig zijn, welk bedrag al reeds niet gemakkelijk bijeen te brengen is. Bovendien behooren van die huizen er slechts drie aan de kerk, terwijl het korenmetershuis het eigendom der gemeente Dordrecht is. Voorloopig meende men het plan der restauratie niet te mogen uitbreiden.

De commissie werd met een aantal leden uitgebreid.

Haarlem. Het plan van een nieuw hoog spoorweg-station alhier komt op het volgende neer: Het station zal op de tegenwoordige plaats blijven, doch het voornaamste perron met de wachtkamers, door een tunnel te bereiken, zal tusschen de sporen komen. Voorts is een goederenstation met spoorweghaven en emplacement ten westen van de Leidschevaart, tusschen Leidschestraat en Schouwtjeslaan, ontworpen.

Even ten zuiden van den Zijlweg begint de spoorweg langzaam te rijzen, om bij den Schoterzingel de hoogte van 4.80 M. te bereiken, welke hoogte tot even voorbij het Spaarne — waar een nieuwe spoorbrug komt — behouden blijft om van daar weder langzaam te dalen. Ook bestaat gelegenheid voor een spoorlijn naar een te maken open spoorweghaven.

Onderdoorgangen zijn ontworpen bij het Kenaupark, den Kruisweg, den Jansweg terwijl over de onderdoorgangen bij Hoemenjansweg en Vrouwenhek nog geen overeenstemming tusschen den raad van toezicht met de Hollandsche Spoor verkregen is.

De bijdrage, welke van Haarlem gevorderd wordt, meenen Burg. en Weth. — den kostenloozen grondafstand inbegrepen — op *f* 200.000 à *f* 270,000 te moeten schatten.

Na een uitvoerige uiteenzetting Burg. en Weth. voor, den Minister te berichten dat de Gemeenteraad tegen de gevorderde bijdrage bedenking heeft, als het plan niet op zekere punten wordt aangevuld.

— Sedert eenigen tijd verbaliseert de bouwpolitie verschillende personen wegens overtredingen der verordeningen, doch de verbalen worden geregeld door den ambtenaar van het openbaar ministerie bij het kantongerecht ter zijde gelegd, omdat bij vervolging toch geen veroordeeling kan volgen, daar de politieverordening in de bouwverordening aan den burgemeester een

macht heeft verleend, die alleen aan B. en W. toekomt. Eerst moet de politie-verordening dus in dien geest gewijzigd worden, willen de verbalen eenig effect sorteeren.

ZUTFEN. Alhier worden pogingen aangewend tot oprichting van een museum van oudheden, voortbrengselen van oude kunst en kunstnijverheid, en voorwerpen welke betrekking hebben op de geschiedenis en topografie van de stad en hare omgeving.

Ofschoon dit plan niet uitgaat van de aldaar bestaande Geldersche Vereeniging van kunstnijverheid, valt het toch in het oog, dat in het dezer dagen verschenen prospectus van de door die vereeniging op te richten kunstnijverheid, vak- en teekenschool, juist de aandacht wordt gevestigd op het nut, dat die school zou kunnen trekken van een dergelijk museum, en op de behoefte, die daaraan bestaat.

Het merkwaardig samentreffen van deze twee geheel op zichzelf staande uitingen, afkomstig van corporatiën, die niets met elkander gemeen hebben, bewijst, dat de behoefte aan een dergelijk museum te Zutfen wel krachtig wordt gevoeld

GOUDA. Alhier zal het spoorwegstation eerstdaags eene groote verandering ondergaan, door uitbreiding van het station, het verbreeden van de perrons en meer uitbreiding der sporen.

HUNSINGO (Gr.) Van goeder hand wordt medegedeeld dat er sedert eenigen tijd onderhandelingen gevoerd worden tusschen de steenfabrikanten in de provincie Groningen en buene vakgenooten om en nabij de Eems in Duitschland, teneinde te komen tot dezelfde verkoopprijzen voor de verschillende soorten van steen. De onderhandelingen hebben nog niet tot een bevredigend einde geleid, hetgeen zich gedeeltelijk hierdoor laat verklaren, dat de Duitsche fabrikanten ieder op zich zelf staan en de Groningsche door een syndicaat zijn verbonden.

PIETERBUREN (Gr.) Het prachtige antieke eikenhouten snijwerk in de Hervormde Kerk alhier, werd in den loop des tijds met een dikke laag verf en vernis overdekt. Thans wordt het gedeeltelijk daarvan ontdaan, zoodat de fraaie lijnen en schoone vormen nu veel beter uitkomen.

De proefneming voldoet zoo goed, dat ongetwijfeld al het overige beeldhouwwerk aan dezelfde behandeling zal onderworpen worden.

— **Veel liefhebbers.** Voor de betrekking van tweede-opzichter-teekenaar op het bureau van den gemeente-architect te Hilversum hebben zich niet minder dan 102 sollicitanten aangemeld.

— Aflevering van *De Natuur* (uitgave van J. G Broese te Utrecht) bevat: Hagelvorming en hagelschieten, door Dr. A. J. C. Snijders. — Het jongste bestuurbare luchtschip, door H. Vreedenberg. — Elektrisch arbeidsvermogen verkregen door Windmolens, door H. — Nieuwe constructie van Verrekijkers (vervolg en slot), door Dr. R. G. Rijkens. — Een toestel van veelerhand nut, door J. F. Beins. — Gentianen, door Dr H. J. Calkoen. — Agelena Labyrinthica, door Dr. J. C. H. de Meijere. — Een merkwaardige parel op de Parijsche Tentoonstelling van 1900. — Korte mededeelingen. — Stortrokundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Nederl.-Indië is:

verleend een jaar verlof, wegens ziekte, aan den hoofdingenieur bij de staatsspoorwegen A. E. Wijss; een jaar verlof, wegens langdurigen dienst, aan den opzichter 1e kl. bij de staatsspoorwegen A. G. Behouden;

overgeplaatst naar de residentie Batavia de ingenieurs 2e kl. E. Ch. Lantzius en jhr. F. L. C. van Doorn;

benoemd tot opzichter 1e kl. en toegevoegd aan den chef der 4e waterstaatsafdeeling voor de drinkwatervoorziening van de hoofdplaats Soerabaja, de ambtenaar op wachtgeld J. G. Westenberg.

— Door den Minister van Waterstaat worden de volgende opzichters met 1 Juni verplaatst: P. Boudrez, van Utrecht naar Raamsdonk; J. H. Vos, van Raamsdonk naar Terneuzen; J. Kooreman, van Werkendam naar Utrecht; W. A. Dormaar, van Doesburg naar Gennep; A. F. van Veen, van Gennep naar Alfen a/d. R.; J. Jelgersma, van Alfen naar Doesburg.

Met 1 Augustus: J. van Enst, van Zalt-Bommel naar Dordrecht; C. M. Ritmeester, van Goes naar Utrecht; D. L. A. van der Kroke, van Gorinchem naar Goes; J. Bauwmann, van Dordrecht naar Gorinchem; J. N. O. Mink, van Nieuwersluis naar Zalt-Bommel; D. Baars, van Utrecht naar Amersfoort; C. J. E. la Fontijn, van Gorinchem naar Nijmegen; J. de Vries, van Nijmegen naar Gorinchem; G. C. Lodder (adjunct), van Rhenen naar Nieuwersluis.

— Bij Kon. Besl. is de Oost-Indische ambtenaar met verlof D. A. Koster, laatstelijk ingenieur 2de klasse, bij den waterstaat en 's landsch burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië, op zijn verzoek, wegens physieke ongeschiktheid, met ingang van 1 Mei eervol uit 's lands dienst ontslagen, met toekenning van pensioen.

VACANTE BETREKKINGEN.

— **Ingenieurs Constructeurs aan een groote Machinefabriek in Duitschland. Brieven onder no. 9465 aan het „Algemeen Handelsblad" te Amsterdam.**

— **Compagnon architect van jeugdigen leeftijd en bekendheid om zaken te doen voor gezamenlijke rekening. Geen tusschenpersonen. Brieven onder A. 51, aan het Alg. Adv. Bureau Rouma & Co., Amsterdam.** (*Zie advert. in dit no*)

— **Bouwkundig Opzichter voor 4 maanden bij den bouw eener school te Steenwijkermoer. Salaris ƒ 60 per maand. Brieven aan H. Rozeman, architect te Koevorden.** (*Zie adv. in no.* 16.)

— **Litograaf of topographisch Teekenaar voor teeken en schrijfwerk op kaarten, om spoedig in dienst te treden. Brievenfranco, lett. A. aan Wouter's Boekh. Alex. Boerestraat 88.**

— **Teekenaar-constructeur, zelfstandig kunnende werken. Zich te adresseeren aan Gebr.'s Deprez, Constructeurs, Tilburg.**

— **Bouwkundig opzichter, tegen half Mei of primo Juni, in staat om zelfstandig te detailleeren en de dagelijksche leiding van een eenvoudig werk op zich te nemen, en een opzichter met ervaring in het leggen van sporen, liefst voor tramwegen. Brieven met volledige inlichtingen onder no. 12465 aan het bureau van het Algem. Nederl. Adv.-blad, 's-Gravenhage.**

— **Ingenieur, met Delftsch diploma, ongehuwd, beneden de 40 jaar, voor den aanleg van een stoomtramweg in Nederl. Indië; onmiddelijk in dienst te treden voor den tijd van 2½ jaar. Traktement ƒ 400 tot ƒ 700 's maands; ƒ 1,50 toelage per dag en vrije woning. Inl. door den heer Schroeder van der Kolk, Bureau: Koningingracht of woning: Laan van Meerdervoort 175, 's Gravenhage.**

— **Directeur, voor het bestuur van de vereeniging „De Ambachtsschool" te Harlingen aan de aldaar te stichten ambachtsschool en avondteekenschool. Jaarwedde ƒ 1500. Teekenonderwijs geven verplichtend. Stukken vóór 4 Mei aan den Secretaris der Vereeniging.**

— **Chef-Opzichter in eene fabriek van houtbewerking tegen goed salaris.**

Brieven franco letter P. O. B. Algem. Advert.-Bureau Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam.

— **Provisie Reiziger op een fabriek van bouwmaterialen voor de provinciën die niet aan het noordernet der S.S. zijn gelegen.**

Brieven met opgaaf van werkking en referentiën onder No. 12488 bureau „Nieuwe Rott. Courant".

— **Dagelijksch Opzichter voor 3 maanden, bij de herstelling van de Zeesluis. Salaris ƒ 60.**

Sollicitatiën op zegel vóór 4 Mei aan den Burgemeester van Workum.

— **Opzichter-Teekenaar, ten spoedigste in dienst te treden. Salaris ƒ 100 per maand. Bekendheid met ziekenhuisbouw strekt tot aanbeling.**

Stukken in te zenden aan de architecten G. v. W. Te Riele Gzn., Deventer. (*Zie adv. in dit No.*)

— **Jongmensch bekend met „ijzerwaren" bij D. S. M. Kalker, Amsterdam. Schriftelijke aanbiedingen met volledige referentiën enz., onder motto „IJzerwaren" aan den kantoorboekhandel Blikman & Sartorius, Rokin 17, Amsterdam.**

Chef-Machinist op een fabriek, bekend met teekenen en volkomen op de hoogte met alle Bank- en Draaiwerk. Aanb. onder motto „Chef-Machinist", „N. v. d. D."

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden, ten gerieve van heeren geabonneerden, tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— **Een bouwkundig opzichter-teekenaar zoekt als zoodanig plaatsing, leeftijd 22 jaren. Hoog salaris geen vereischte. Brieven letter S Bureau van dit Blad.** (1)

— **Er biedt zich aan een Bouwkundig-Opzichter, verschillende werken reeds uitgevoerd, ruim 30 jaar, van goede getuigen voorzien. Brieven onder letter O Bureau van dit Blad.** (1)

— **Een opzichter-teekenaar, praktisch en theoretisch ontwikkeld, zoekt wegens afloop zijner werkzaamheden plaatsing. Brieven onder letter G Bureau van dit Blad.** (1)

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING, WETERINGSCHANS 37, AMSTERDAM

1 Bouwk. teek., 20 j., ongeh., ƒ 70.
1 Bouwk. opz., 22 j., ongeh., ± ƒ 75.
8 Opz.-teek., 21, 23, 30 en 28 j., ongeh., 26, 36 en 29 j., geh., ƒ 60, ƒ 70, ƒ 100, ƒ 100, ƒ 90 à ƒ 100, ƒ 90, ƒ 90 en ± 85.
1 Opz. of uitvoerder, 33 j., geh., ± ƒ 90.
1. Monteur-Chef-mach, 27 j., geh., ± ƒ 100.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

36ste JAARGANG N°. 18. ZATERDAG, 4 Mei 1901.

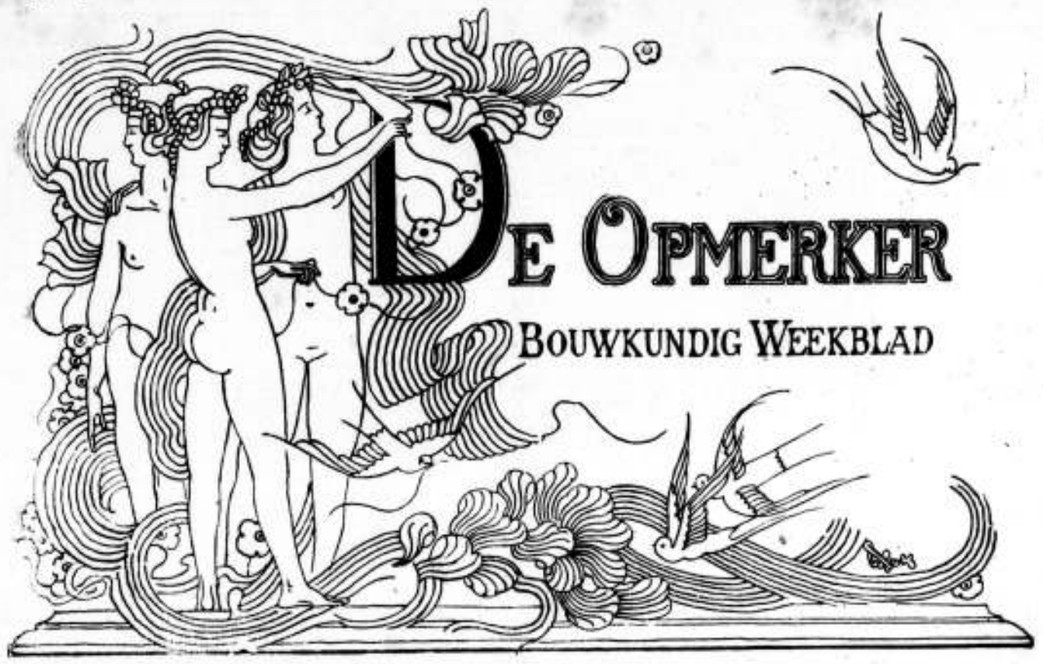

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ 5.—; voor België ƒ 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

DE ONTWIKKELING VAN DEN AANLEG DER WATERLEIDINGEN IN NEDERLAND.

(Vervolg en slot van bladz. 125.)

(Met een dubbele plaat.)

Tot de waterleidingen hier te lande terugkeerende, zoo kan men deze, al naar gelang de bron of prise d'eau waaraan zij haar water ontleenen, verdeelen in twee groepen:

a. Die met oppervlakte-water.

b. Die met ondergrondsch water.

a. De waterleidingen met oppervlakte-water kunnen het water ontleenen: 1°. aan *stilstaand* water, dus aan meeren, boezems en kanalen, of 2°. aan *stroomend* water, d. w. z. aan rivieren.

Hiervan verdient het laatste meestal de voorkeur, omdat het water telkens verversch wordt en de stroom blijkens ervaring eenen meer of minder zelfreinigenden invloed op het water heeft. Daarentegen bevindt zich op de rivieren meestal veel scheepvaart en wordt het gevaar van vervuiling en besmetting daardoor groot.

Somtijds is de grens tusschen stilstaand en stroomend water moeilijk te trekken en zal ik mij daarom hieraan niet wagen, maar bij opnoeming der steden die met oppervlakte-water voorzien worden, beginnen met die welke het meest stilstaande water en eindigen met die welke het meest stroomend water gebruiken.

Naam der Gemeente.	Plaats van herkomst van het water.
1. Leeuwarden.	De Wijde Ee bij Grouw.
2. Groningen.	De Drentsche Aa bij de Punt.
3. Gouda.	De van boven afgesloten Hollandsche IJssel.
4. Amsterdam (Vechtwaterleiding).	De Vecht bij Nichtevecht.
5. Oud-Beijerland.	„Het Neut", zijtak van de Oude Maas.
6. Maassluis.	De Nieuwe Maas.
7. Vlaardingen.	
8. Schiedam.	
9. Rotterdam (en Delftshaven).	
10. Dordrecht.	Het Wanty nabij de uitmonding in de Merwede.
11. Zwijndrecht.	Oude Maas.
12. Sliedrecht.	Merwede.
13. Gorinchem.	

Er zijn dus slechts 12 waterleidingen die oppervlakte-water gebruiken, d. i. slechts 1/5 van alle waterleidingen in ons land.

Bij de waterleiding te *Leeuwarden*, waarvan de toren in fig. 1 is afgebeeld, gaat aan de zandfiltratie eene chemische zuivering vooraf, doordat per M3. water 100 gram aluin wordt toegevoegd. De daardoor ontstane vlokkige neerslag bezinkt in de bezinkbakken.

Het water, dat door het gehalte van veen en humus-

stoffen een donkergeele kleur had, wordt daardoor bijna kleurloos of althans lichtgeel gekleurd.

Eene dergelijke behandeling ondergaat het water te *Groningen* en *Gouda*.

Ook in *Schiedam*, waarvan de door mij geconstrueerde watertoren reeds vroeger door de Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst gepubliceerd is geworden, is de mogelijkheid eener chemische zuivering voorzien, doch wordt deze alleen dan toegepast wanneer het rivierwater z. g. „dik" is, wat meestal alleen in het voorjaar, na intrede van den dooi op de bovenrivier het geval is. De rivier voert dan veel zeer fijn slib af, dat niet door de zandfilters wordt tegengehouden. Het gevolg daarvan zoude zijn dat het afgeleverde water blauwachtig wit of troebel zoude lijken en minstens zoude opalisceren. Dit is dan ook in die tijden in *Rotterdam* geregeld het geval.

In *Schiedam* wordt die fijne slib door eene toevoeging van 40 gram aluin neergeslagen en het gevolg hiervan is, dat het water daar ten allen tijde volkomen helder kan worden afgeleverd. Bovendien wordt het water in *Schiedam* tweemaal gefiltreerd, de eerste maal door rivierzand van de Lek en de tweede maal door duinzand, en wordt daardoor het aantal bacteriën nog meer gereduceerd.

Ook verkrijgt men daardoor het voordeel, dat de zekerheid van het reinigings-effect zoo veel grooter wordt. Mocht een der vóórfilters soms niet naar wensch functioneeren, dan komt het water daarvan niet, zooals bij de enkele filtratie direct in den reinwaterkelder om vandaar naar de stad te worden opgepompt, maar moet eerst nog de nafilters passeeren, terwijl omgekeerd, wanneer een van deze laatste niet geheel op orde mocht zijn, het daardoor gevloeide water althans de vóórfiltratie zal hebben ondergaan. De kans dat èn de vóórfilters èn de nafilters tegelijk in het onklare zouden zijn is al zeer gering, zoodat op deze wijze eene belangrijk grootere zekerheid is verkregen. Dit is vooral van veel gewicht voor kleinere steden, waar men niet een afzonderlijk scheikundig en bacteriologisch laboratorium kan bekostigen met afzonderlijke ambtenaren en zooals tegenwoordig bij de meeste groote filterwerken, en ook te *Rotterdam*, geregeld dagelijks het filtraat van ieder der filters afzonderlijk kan onderzoeken.

In verband met de chemische zuivering liggen de bezinkbakken te *Leeuwarden* en *Schiedam* hooger dan de filters.

Bij de waterleidingen te *Rotterdam* en *Dordrecht* liggen daarentegen de bezinkbakken laag en wordt het water uit de rivier daardoor vrij verval ingelaten. Het wordt dan uit de bezinkbakken op de filters gepompt, terwijl het te *Leeuwarden* en *Schiedam* in de bezinkbakken wordt geperst en daaruit in de filters wordt afgetapt. Hieraan zijn verschillende voordeelen verbonden, o. a. dat men de bezinkbakken beter kan reinigen, dat men de vulling daarvan beter in zijn macht heeft en dat men de aftapping op de filters zelfwerkend kan regelen door middel van vlotter-ventielen, zooals die door mij het eerst te *Leeuwarden*, zijn toegepast. Deze geven een constanten waterspiegel boven op de filters en verzekeren in verbinding met de afvoer-regulateurs een constante filtersnelheid, die voor het goede effect der filtratie van groot belang is.

Omtrent de waterleiding te *Vlaardingen* moet ik alleen nog opmerken dat daar het water, op grond van een imperatief voorschrift in de voorwaarden, waarop de concessie aan de Maatschappij is verleend niet met aluin, maar met chloorijzer chemisch wordt gereinigd en daarna gefiltreerd.

Nu overgaande tot:

b. De waterleidingen met ondergrondsch water,

moet ik beginnen met deze weder naar den oorsprong van het water onder te verdeelen, in:

1°. *duinwaterleidingen*, en

2°. *andere grondwaterleidingen.*

De *duinwaterleidingen* vormen eene bijzonderheid in ons vaderland. Zij strekken zich bijna even ver uit als de duinen langs onze kusten van Zuid-Beveland af tot aan den noordelijksten punt van Noord-Holland toe.

Van het zuiden naar het noorden gaande, vinden wij, dat verzorgd worden:

Namen der Gemeenten.	Plaats van herkomst van het water.
1. Vlissingen.	Duinen bij Zoutelande.
2. Middelburg.	Duinen bij Domburg.
3. Hellevoetsluis.	Duinen ten Z. van Brielle.
4. Delft.	Duinen bij Monster.
5. 's Gravenhage.	Duinen ten N. van Den Haag tot aan den Wassenaarschen slag.
6. Leiden.	Duinen van daar tot aan Katwijk.
7. Amsterdam.	Duinen tusschen Zandvoort en Vogelenzang.
8. Haarlem.	Duinen bij Bloemendaal.
9. Zaanstreek.	Duinen bij Wijk aan Zee.
10. Alkmaar.	Duinen bij Bergen.
11. Helder.	Duinen bij Huisduinen.

Er zijn dus 11 waterleidingen (d. i. circa ook 1/5 gedeelte) die met duinwater worden verzorgd. Het zijn echter meer gemeenten, daar de waterleiding van de Zaanstreek alleen een half dozijn gemeenten voorziet.

De voornaamste oorsprong van het duinwater is het regenwater, incl. sneeuw enz., dat valt op de door de waterleidingswerken beheerschte duinoppervlakte, dat grootendeels in den poreuzen zandbodem dringt, voor zoover het niet van te voren weder verdampt.

Bij de Amsterdamsche duinwaterleiding is dit water van den aanvang af opgevangen in een net van gegraven open kanalen en wordt dit systeem ook aangehouden bij de uitbreidingswerken, welke thans in uitvoering zijn. Door dat de kanalen open zijn kunnen daarin de flora en fauna weelderig tieren en heeft men geene zekerheid, dat het water nog niet op andere wijze wordt verontreinigd. Eene dergelijke prise d'eau vormt den overgang van de oppervlakte-waterleidingen tot de grondwaterleidingen. Zij zijn wel voorzien van zandfilters, maar in verhouding van veel kleiner oppervlak dan bij de rivier-waterleidingen.

De voorkeur moet daarom m. i. gegeven worden aan gesloten kanalen of draineeringen, waartoe men om-

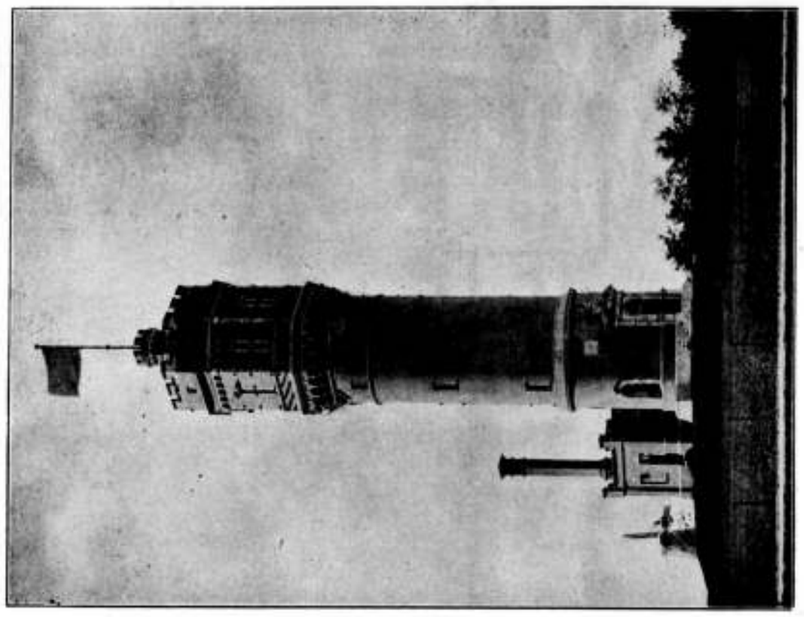

FIG. 2. Watertoren te TWICKEL.

Reservoir { Constructie: Omgekeerde kogelbodem. Inhoud: 200 M³.
Omhulling: Metselwerk, gedragen door zandsteen-consoles.
Dak: Vlakke overwelving met houtcementafdekking.

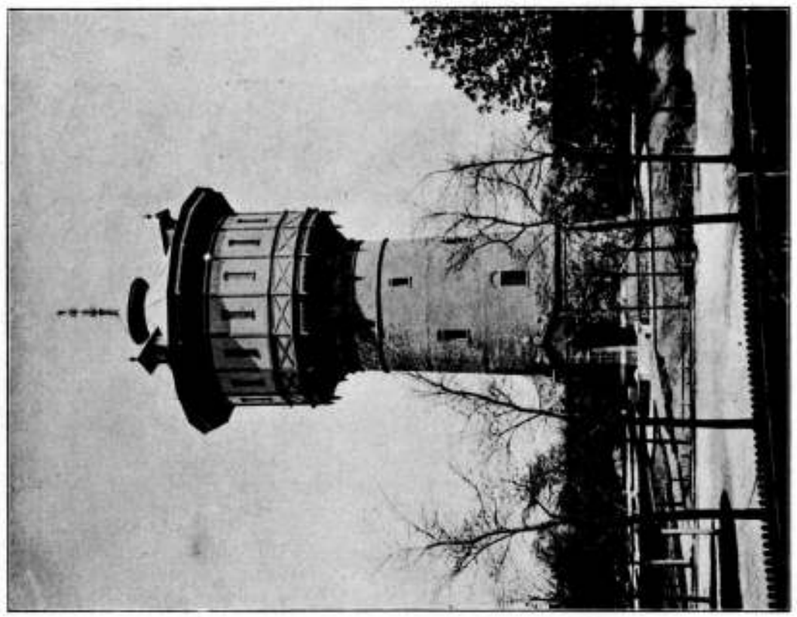

FIG. 1. Watertoren te LEEUWARDEN.

Reservoir { Constructie: Systeem Intze.
Inhoud: 500 M³.
Omhulling: Dubbele houten beschieting, gedragen door houten consoles.
Dak: Spits met zinkbedekking.

FIG. 3. **Watertoren te MEPPEL.**

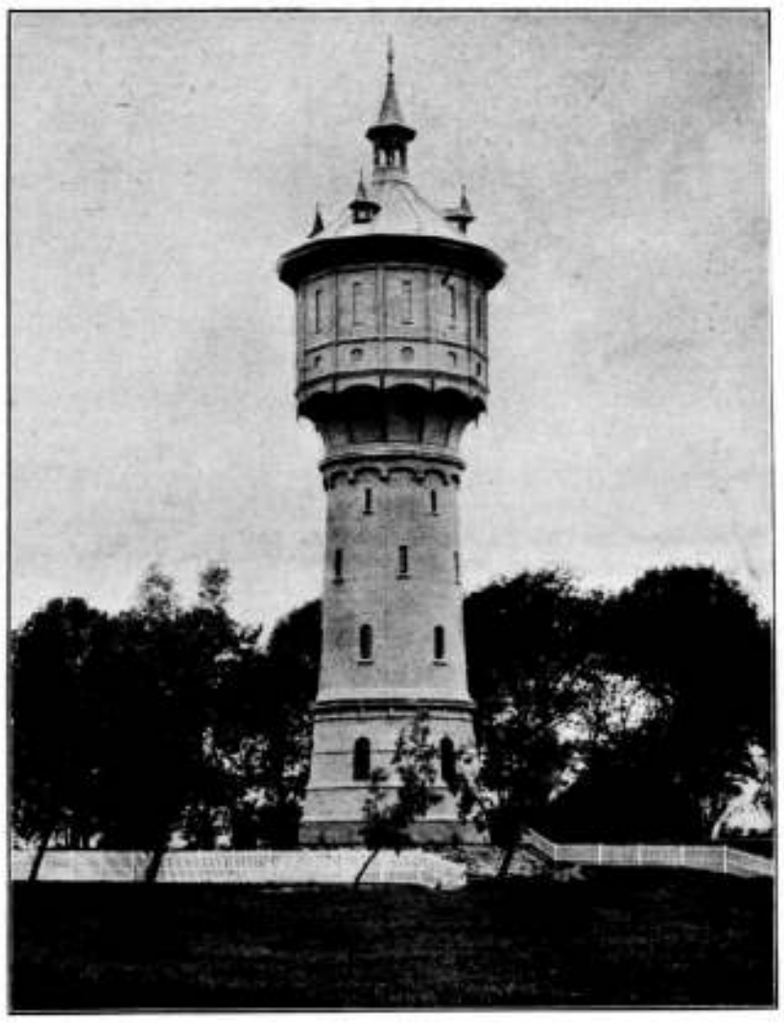

Reservoir { Constructie: Systeem Intze.
Inhoud: 200 M³.

Omhulling: Metselwerk, gedragen door eene ijzerconstructie

Dak: Spits met zinkbedekking.

FIG. 4. **Watertoren te ROERMOND.**

Reservoir { Constructie: Systeem Intze.
Inhoud: 300 M³.

Omhulling: Metselwerk, gedragen door eene ijzerconstructie.

Dak: Vlakke overwelving met cementen vloer.

BIJVOEGSEL bij „DE OPMERKER",
36ste Jaargang.

H. P. N. HALBERTSMA, Ingenieur.

streeks 1885 in *Den Haag* is overgegaan, in navolging van de draineerleidingen te *Dresden* en *Hannover*. De verontreiniging wordt daardoor vermeden, terwijl het water beter zijne natuurlijke frischheid kan behouden. Toch kunnen ook hierbij zandfilters niet geheel worden ontbeerd, al ware het slechts om een gering ijzergehalte uit het water te verwijderen.

Een ander type van eene prise d'eau in de duinen bezit de nieuwe *Haarlemsche* waterleiding in den vorm van eene rij pijpwellen, die, evenals de kanalen en draineeringen voor *Amsterdam* en *Den Haag* eenige kilometers lang is.

Dit systeem biedt dezelfde voordeelen als de draineering.

Ter verwijdering van het ijzer zijn niet alleen filters, maar ook besproeiingskamers gebouwd.

De overige duinwaterleidingen kunnen min of meer met een dezer typen worden vergeleken.

Omtrent *Vlissingen* weet ik slechts, dat het duinwater nog door zand wordt gefiltreerd.

Het water te *Middelburg* wordt door draineering gewonnen en daarna in een sproei-inrichting met zandfilters ontijzerd.

Hellevoetsluis heeft eene draineering met zandfilters.

Delft bezit eene draineering, en ook zandfilters, maar moet bovendien het water met aluin chemisch reinigen of ontkleuren.

Leiden heeft open kanalen, zoowel als draineerleidingen en zandfilters.

Voor de *Zaanstreek* wordt het water aan een open bassin bij Wijk a. Zee ontleend en daarna door zand gefiltreerd.

Alkmaar krijgt het water uit een open kanaal in de duinen bij Bergen, het wordt daar nog door zandfiltratie gezuiverd.

Heiloo heeft eene draineerleidng met zandfilters, en ben ik bezig daarvoor eene uitbreiding met putten en ontijzering te projecteeren.

2°. *Heide- en andere grondwaterleidingen.*

Hiertoe behooren alle overige waterleidingen, d. z. dus 36 stuks, of 3/5 van het geheele aantal.

Tusschen deze 36 waterleidingen bestaan echter nog groote verschillen, omtrent den oorsprong van het water, al naar gelang dit meer of minder diep aan den grond wordt ontnomen, óf de directe oorsprong van dit water is regenval, dan wel een grondwaterstroom, enz. enz.

Het is onmogelijk om deze hier ter plaatse alle te behandelen en zal ik dus daaruit slechts enkele grepen doen.

Utrecht verkrijgt haar water uit de Soesterheide, waarin aanvankelijk een open kanaal is gegraven, doch waar thans een groot aantal kleine pijpwellen het water aan den grond onttrekken. Als oorsprong van dit grondwater moet, evenals bij de duinen, het regenwater worden beschouwd, dat op dit uitgestrekte terrein, (zonder zichtbare afwatering), valt, voor zoover deze regenval althans door de putten wordt beheerscht.

Uit deze zelfde prise d'eau worden door dezelfde Maatschappij verzorgd Baarn, Soest, Hilversum en Amersfoort. In de zomermaanden komt daarbij eene hulp-prise d'eau met pompstation nabij Baarn te hulp, terwijl voor Hilversum weldra eene afzonderlijke prise d'eau met pompstation in de heide tusschen Hilversum en Laren zal worden aangelegd.

Waar ik zoo even zeide, dat de oorsprong van het grondwater dezer prises d'eau in het regenwater was te zoeken, heb ik niet willen beweren, dat in die gronden in het geheel geene grondwaterstroomen voorkomen, maar ik acht die bij het geringe verval dat zij vertoonen en den grooten weerstand, welke de betrekkelijk fijne zand- en kiezellagen aan den grondwaterstroom bieden, van secundair belang, tegenover de toestroomingen, welke het gevolg zijn van de afpomping van den grondwaterstand.

Ook komt het voor, dat door *dezelfde* putten water wordt ontleend aan de *boven*lagen, dat dan direct afkomstig is van het regenwater, en uit *diepere* lagen, die van de daar boven liggende door kleilagen zijn afgescheiden en dus hun water niet anders dan aan een diep grondwatermeer (of stroom) kunnen ontleenen.

Een strenge scheiding tusschen waterleidingen met wat ik wil noemen *hoog*-grondwater en zulke met *diep*-grondwater, is daarom niet te maken.

Ten behoeve van de nieuwe prise d'eau voor Hilversum heeft de Utrechtsche Waterleiding-Maatschappij een deel van een terrein gekocht, dat de gemeente *Amsterdam* op het oog heeft om hare bronwaterleiding uit te breiden.

Deze bronwaterleiding is die, welke door de gemeente *Nieuwer-Amstel* in het jaar 1888 is aangelegd, waarbij ik de eer had als ingenieur-adviseur op te treden. Als voorbeeld daarvoor werd de nieuwe bronwaterleiding van *Frankfurt a Main* gekozen.

De gekozen plaats tusschen Hilversum en Larea is gebleken eene zeer gunstige te zijn. Thans is deze waterleiding, tegelijk met de annexatie van Nieuwer-Amstel, ook aan de gemeente Amsterdam overgegaan en blijkt dit bronwater het beste te zijn van al het water waarover Amsterdam beschikt.

De afstand van deze prise d'eau tot den toren te Nieuwer-Amstel bedraagt 28 kilometer, gemeten langs de drukbuisleiding, die vele breede wateren, o. a. de Amstel, met zinkers moet kruisen.

Daar de grondlagen, welke ijzerhoudend water bevatten, zorgvuldig zijn vermeden, behoeft het Nieuwer-Amstelsche water geene ontijzering, en daar het door gesloten buizen wordt verkregen, is ook zand-filtratie overbodig, zoodat het water geenerlei kunstbewerking ondergaat, en zijn de kansen van toevallige verontreiniging dus tot een minimum gereduceerd.

Deze eerste „pijpwel"-waterleiding in ons vaderland is door een groot aantal andere gevolgd.

Wel waren reeds vroeger andere bronwaterleidingen aangelegd, namelijk te *Nijmegen*, *Arnhem* en *Maastricht*, doch de prises d'eau dezer waterleidingen hebben een geheel ander karakter.

Zij hebben alle drie wijdere putten van één of meer meters wijdte, hetzij van metselwerk of van gegoten ijzer, waarvan de bodems en de onderste gedeelten der wanden waterdoorlatend zijn. Deze putten zijn neergelaten tot in de grove grind- of kiezellagen welke boven afgedekt zijn door klei- en leemlagen. Door de grove grond- en kezellagen bewegen zich de grondwaterstroomen naar nabij gelegen rivieren, om zich in de bodems daarvan te ontlasten of daaronder door verder te stroomen.

Hierbij heeft men dus werkelijk te doen met wat men in het Duitsch noemt: „Künstlich erschlossenen Quellen."

De geringe hoeveelheid ijzer, die het Arnhemsche water bevatte, heeft daar aanvankelijk tot klachten van de verbruikers aanleiding gegeven. Dit werd veroorzaakt doordat de stad gelegen was tusschen het pompstation en het hoogreservoir en slechts het te veel opgepompte water het reservoir bereikte. Het overige

water stroomde direct naar de verbruikers. Het ontijzerings-proces geschiedde dan in het buizennet en ontwikkelde zich daarbij zwavelwaterstof, dat naar de bovenste aftapkranen in de huizen ontweek en daar aanleiding gaf tot een onaangenamen reuk aan het water. Dit verschijnsel, waarmede wij thans door de ontijzerings-inrichtingen vertrouwd zijn geraakt, was toen nog onbekend. Ten einde hierin verbetering te brengen heeft men toen de drukbuisleiding van het pompstation naar het reservoir doorgetrokken en haar boven in het reservoir laten monden, opdat het water daar in aanraking met de zuurstof van de lucht zoude kunnen komen. Het ijzer kon zich daardoor als oxydhydraat afscheiden, en in het reservoir bezinken, terwijl alleen het daar boven staande water naar de stad werd afgetapt. Door deze primitieve ontijzering is het aanvankelijk gelukt het bezwaar op te heffen.

Daar hieraan echter het nadeel verbonden is, dat het bezinksel in het reservoir achterblijft, verwacht ik dat men later wel tot eene meer volmaakte ontijzerings-inrichting zal moeten overgaan.

Aan deze waterleidingen sluiten zich meer of minder aan die te *Deventer* en *Zutphen*, *Wageningen* en *Tiel*, die het water aan het Rijn-dilluvium, en die te *Venlo* en *Roermond*, welke het water aan het Maas-diluvium ontleenen.

Bij bijkans alle kan men uit de constructie der putten ongeveer afleiden in welke jaren zij zijn gebouwd, daar men de wijdere putten langzamerhand voor de pijpwellen ziet plaats maken.

Ook bij de heide-waterleidingen zien wij, dat in plaats van de draineerleidingen, die wij nog te *Rozendaal* en *Kampen* (prise d'eau te Wezep) aantreffen, hoe langer hoe meer pijpwellen worden toegepast, die door zuig- of hevelleidingen zijn verbonden.

Als voorbeeld hiervan kunnen dienen:

Enschedé met de prise d'eau bij Lonneker.

Zwolle met de prise d'eau bij Heerde in de Veluwe.

Almelo met de prise d'eau bij Wierden.

Opgemerkt dient hierbij te worden, dat bij den eersten aanleg van geen dezer drie waterleidingen, die toch in 1892 en 1893 zijn geopend, ontijzering is toegepast. Dit is licht te begrijpen als men bedenkt, dat de plannen voor die werken minstens een paar jaar vroeger zijn ontworpen en de ervaringen te Charlottenburg eerst van 1890 dateeren. Het was toen dus nog noodig om bij het maken der putten al die aardlagen angstvallig te vermijden, welke geen ijzervrij water gaven, ten einde bezwaren als in Arnhem ondervonden te voorkomen.

In *Almelo* is men hier o. a. goed geslaagd.

Het water aldaar heeft nimmer reden tot klachten gegeven, zoodat Baron Van Heeckeren, de eigenaar van het kasteel Twickel, bij Delden, daarvan ook wenschte te profiteeren, toen de bekende diepe boring in zijn park geen gunstig resultaat had opgeleverd. Het water, dat van Wierden tot aan den toren te Almelo reeds 5 kilometers aflegt, stroomt nu van daar door eene 10 KM. lange buisleiding naar den watertoren te Twickel, waar het zich ontlast in den reinwaterkelder, om opnieuw door middel van stoom in het hoogreservoir daarvan te worden opgepompt. Behalve het kasteel en park Twickel wordt uit dezen toren, die in Fig. 2 is afgebeeld, de gemeente Delden voorzien. De kosten van aanleg van het daarvoor noodige buizennet zijn geheel door den heer Van Heeckeren gedragen.

Bij de waterleiding te *Breda*, die in 1894 is geopend en hare prise d'eau in de Setersche heide heeft, zijn ook weder pijpwellen toegepast, evenals bij de meeste later aangelegde waterleidingen. Aanvankelijk zonder ontijzering ontworpen en uitgevoerd, bleek deze te Breda echter spoedig noodzakelijk te zijn.

Meppel en *Apeldoorn* hebben haar echter tot heden kunnen ontberen en vertoonen zich daar ook geene teekenen, welke de noodzakelijkheid er van voor de toekomst zouden doen verwachten.

Wanneer ik *Harderwijk* en *Zeist*, als van minder belang zijnde, mag voorbijgaan en omtrent *Hengelo* alleen mag opmerken, dat daarbij van den aanvang af ontijzering is toegepast, dan ben ik volgens de chronologische volgorde tot *Assen* genaderd, waar het water uit twee pijpbronnen van 108 à 125 M. diepte wordt gewonnen en ontijzerd.

In *Bussum* kon zonder ontijzering worden volstaan, zoodat de geheele waterleiding zoo eenvoudig mogelijk kon worden aangelegd. De toren, die veel overeenkomst heeft met dien te Meppel, zie Fig. 3, kon op korten afstand van het pompstation worden geplaatst. Alleen de filters of doorlatende gedeelten der putten bieden iets nieuws aan. De ervaring, o. a. te Almelo, had mij geleerd, dat zelfs vertind kopergaas dikwijls in den grond vericert, en al kan men de oorzaak daarvan niet altijd verklaren, zoo zocht ik toch naar eene soliedere constructie der filtters, welke, zonder te groote openingen voor het zand te bieden, het water voldoende in den put kon laten treden. Het gelukte mij daarvoor eene gepatenteerde Amerikaansche constructie te ontdekken, die ik met goed gevolg te Bussum en later ook te Velp heb toegepast.

Ten einde deze constructie echter met succes te kunnen gebruiken, dient men van te voren eene nauwkeurige studie van het zand te maken waaraan men het water wil ontleenen en moet het zand daarvoor door eene zeefmachine, evenals het meel in de builmachine, zorgvuldig worden gesorteerd. Het résultaat daarvan wordt dan graphisch opgeteekend en eerst daarna kan men de sleufwijdte bepalen die voor ieder bijzonder geval wordt vereischt.

Zoo zijn de sleufwijdten te Bussum 0,37 mM. wijd en die te Velp 0,53 mM. wijd gekozen.

Omtrent de waterleiding te *Tilburg* heb ik reeds vroeger eene korte geïllustreerde beschrijving van de plannen gegeven in het Gedenkboek van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, terwijl eene photographie van den toren onlangs in „Architectura" is gepubliceerd, en kan ik dus daarheen verwijzen. Uit den aard der zaak hebben sommige onderdeelen bij de uitvoering wel eenige wijziging ondergaan, doch in hoofdzaak zijn de werken toch overeenkomstig de beschrijving in het Gedenkboek uitgevoerd.

De putfilters hebben sleufwijdten van 2 mM. wijdte. Zij zijn van eene dubbele omhulling van fijne kiezel voorzien, waaromheen een grove zandlaag is gestort, die het fijne grondzand moet beletten om in de putten te dringen.

Het water wordt in cokes-torens ontijzerd en vervolgens gefiltreerd.

Te *Nijkerk* stijgt het water uit 70 M. diepe bronnen 2,60 M. hoog boven het maaiveld uit den grond op en wordt daarna ontijzerd.

In *Voorburg* wordt het water verkregen uit bronnen, die in de geestgronden zijn geboord en een ijzerhoudend water leveren, dat door een sproei-inrichting met filters bruikbaar wordt gemaakt.

Behalve hetgeen ik reeds omtrent *Roermond* heb gezegd, kan ik nog mededeelen, dat de putfilters daar

bestaan uit vertind roodkoper met spleten van ongeveer 1,3 à 1,4 mM. wijdte, overeenkomstig de grofte van de grind, die daar in de watergevende lagen wordt aangetroffen. De toren dezer waterleiding is afgebeeld in Fig. 4.

De prise d'eau en de pompwerken van de waterleiding te *Velp*, alsmede het reservoir zijn gemaakt in de nabijheid van Rozendaal, bij de zg. Pinkenberg.

Omtrent de laatst tot stand gebrachte waterleidingen te *Bergen op Zoom* en *Helmond* ontbreken mij de gegevens en moet ik er mij daarom toe bepalen U mede te deelen, dat ook deze beide steden met grondwater worden voorzien.

Waar de meeste onzer waterleidingen het water ontleenen aan den bodem en vele daarvan aan de bovenste lagen die direct gevoed worden door de daarop gevallen regen, zoo is het van groot belang dat de daarom heen liggende terreinen niet verontreinigd worden. De terreinen welke thans bij voorkeur voor onze grondwaterleidingen worden gebruikt, zijn de duinen en de heidevelden, die grootendeels nog onbemest en niet verontreinigd zijn en dus als maagdelijk mogen worden beschouwd.

Zullen onze waterleidingen ook in de toekomst aan hare bestemming beantwoorden en de volksgezondheid krachtig helpen bevorderen, dan dient er zorg te worden gedragen dat deze terreinen maagdelijk blijven, en moet men zich voor bemestingproeven, al geschieden die slechts in het klein, wachten. Men mag toch niet vergeten dat ons meeste grondwater niet aan diepere grondwaterstroomen wordt ontleend. Bij deze moet het water vele kilometers ver door zuivere aardlagen stroomen en kan zich zoodoende zelf weder zuiveren, wanneer het bij het binnendringen door de oppervlakte onreinheden mocht hebben opgenomen, terwijl het van boven door ondoordringbare lagen tegen nieuwe verontreiniging wordt beschermd.

Het water dat op de duinen of op de heide is gevallen behoeft daarentegen meestal slechts enkele meters of tien of honderdtallen daarvan te doorloopen om de draineerbuizen of de putten te bereiken.

Wanneer het regenwater hier aan de oppervlakte van het terrein verontreingd wordt, heeft men veel minder zekerheid, dat het op zijn weg naar de prise d'eau voldoende gezuiverd wordt. Neemt men dienaangaande proeven in een gelijkmatig terrein, zoo zullen die misschien een geruststellend resultaat geven, doch als men hierop vertrouwt, zullen toevallige kanalen in den grond, als holen, gaten, en dergelijken ons vertrouwen op onaangename wijze geheel onverwacht kunnen beschamen.

Eene kunstmatige verhooging van het watergevend vermogen onzer zandgronden, door daarop water uit rivieren of kanalen te pompen, welk denkbeeld (in het Duitsch „Künstliche Grundwasser-Erzeugung" genaamd), ook voor ons land en wel speciaal voor bedenking. Onze duinen en heidegronden zouden bedenking. Onze duinen en heidegronden zouden daardoor hun maagdelijk karakter kunnen verliezen en wij zouden de ons toevertrouwde gezondheid der stedelijke bevolkingen aan een experiment gaan blootstellen, waarvan wij de werking misschien niet voldoende zouden kunnen controleeren, althans niet in die mate als bij de kunstmatige zandfilters der rivierwaterleidingen, waarbij ieder filter afzonderlijk desgewenscht iederen dag kan gecontroleerd worden.

De geregelde toename van het waterverbruik bij de verschillende waterleidingen maakt het niet alleen noodzakelijk dat tijdig naar meer en grooter bronnen wordt uitgezien, maar ook om de thans reeds bestaande bronnen of prise d'eau onbesmet te bewaren.

Tot heden voldoet gelukkig het water van de meeste waterleidingen in ons land aan de eischen die daaraan op het Tweede Nederlandsche Congres voor Openbare Gezondheidsregeling te Amsterdam in het jaar 1897 zijn gesteld (zie bladz. 21 van het verslag van dat Congres in 1898 bij den uitgever F. Van Rossen te Amsterdam verschenen.)

Het is te hopen, dat dit zoo moge blijven en dat ook bij de verder nog aan te leggen waterleidingen even streng aan deze eischen zal worden vastgehouden, opdat ook het resteerende 3/5 gedeelte onzer bevolking in het bezit van even goed drinkwater kome als het thans reeds voorziene gedeelte.

Daarvoor zal echter geldelijke steun van de gemeenten, ook van de provincie en het Rijk noodig zijn. Het voren genoemde congres besloot dan ook:

1°. De verschaffing van goed drinkwater wordt in de eerste plaats bevorderd door den aanleg van centrale watervoorzieningen, z. g. drinkwaterleidingen.

2°. Drinkwaterleidingen moeten, zooveel dit mogelijk is, haar water ontleenen aan plaatsen, vrij en vrijblijvend van ziektekiemen, faecaliën en ander vuil, alsmede vrij van voor de gezondheid schadelijke metalen en andere vergiften.

3°. Waar dergelijke waterbron niet beschikbaar of verkrijgbaar is, mag het water niet in het buizennet geleid worden, alvorens het zoodanig is gezuiverd, dat het als onschadelijk mag worden aangemerkt.

4°. Het af te leveren water moet bovendien zijn: helder, kleurloos, reukeloos, frisch en aangenaam van smaak. Het mag aan kalk en de equivalente hoeveelheid magnesia samen hoogstens 200 mgr. (CaO + 1,4 MgO) per liter bevatten. Lood of andere gevaarlijke bestanddeelen mogen daarin in geen grootere hoeveelheden voorkomen, dan die welke voor de gezondheid onschadelijk zijn.

5°. De leiding moet minstens 40—100 liter water per dag en per hoofd der bevolking kunnen leveren.

6°. Het water moet worden geleverd onder eene drukking, welke voldoende is om het dag en nacht, ook in de hoogste verdiepingen der woonhuizen te kunnen aftappen.

7°. Het is wenschelijk, dat de aanleg van waterleidingen door het rijk en de provincie, waar noodig, door financieelen steun te verleenen, worde bevorderd, daar waar de betrokken gemeenten met financieelen steun voorgaan.

8°. Een voortdurend en deskundig toezicht op de prises d'eau, de filters, de reservoirs, de buizen en het daaruit vloeiende water is noodzakelijk.

Waar subsidiën door het Rijk worden verleend is het wenschelijk, dat dit zich bij de verleening daarvan het recht van het vorenbedoeld toezicht door zijne eigen deskundigen voorbehoudt.

Moge spoedig de Regeering het initiatief nemen, opdat, naar het goede voorbeeld daarvan o. a. in de Zuid-Duitsche Staten gegeven, deze wensch in daden worden omgezet.

De inmiddels aangenomen nieuwe gezondheidswet biedt de gelegenheid aan, om dan tevens een doelmatig toezicht van Staatswege op de waterleidingen en wat daarmede samenhangt, in te voeren.

's Gravenhage, April 1901.

H. P. N. HALBERTSMA,
Ingenieur.

ADOLF LEONARD VAN GENDT.

Het heeft niet lang geduurd. Geen half jaar is het geleden, dat Frits van Gendt ons ontviel of Adolf is hem reeds in den dood gevolgd. Van de vier begaafde broeders is er nu nog slechts één over.

Adolf van Gendt is mijn leermeester in de bouwkunst geweest, en ik vervul slechts den plicht der dankbaarheid, wanneer ik hier eenige woorden aan zijne nagedachtenis wijd. Hij is mijn reddende engel geweest.

In 1875 had ik mijn eind-examen aan de Amsterdamsche Hoogere Burgerschool afgelegd. Op raad van Godefroy was ik bij Willem Springer aan het teekenen gegaan, des avonds de lessen van August Allebé volgende. Doch nog geen jaar was ik zoo aan den gang, of mijn vader werd door een ziekte getroffen, die ongeneeslijk was, en die het noodzakelijk maakte, dat ik mijn wetenschap vruchtdragend deed zijn. Al mijn familieleden waren assuradeurs; door hun voorspraak werd ik op het assurantie-kantoor van Bekouw en Mijnssen bezorgd, waar ik 1 Augustus 1876 in dienst trad.

Het kantoor was gevestigd in een dier sombere oud-Amsterdamsche huizen op de Heerengracht bij de Gasthuismolensteeg, die sedert gesloopt werden om voor het bankgebouw van Adolf Boissevain plaats te maken. De patroons zaten aan de voorzijde, en keken op de gracht uit; wij, bedienden, hadden de achterkamer, die al haar licht van een uiterst klein binnenplaatsje moest ontvangen en die zelfs in dien helderen Augustustijd een somber, akelig hol genoemd mocht worden.

Daar zat ik polissen te vertalen van „huizen met pannen gedekt", met „ongeprejudicieerde belendingen" en de verdere fraaie stijlbloemen, die de assurantie er op na houdt. De eenige ontspanning was het gaan, tegen drie uur, naar de beurs. Dan kwam een kruier een geheimzinnige zwartleeren kist, die als „schoenenbak" werd betiteld, halen, om die op de beurs, aan de linkerzijde onder de kolonnade, op den vloer te plaatsen. Om die kist, welke boeken bevatte, schaarden wij ons dan, gelijk ook de andere assuradeurs deden. Een mijner ooms stond in onze nabijheid, en keek mij af en toe half spottend, half bemoedigend aan.

Zoo heb ik elf dagen het assurantie-vak beoefend. Doch Zaterdag 12 Augustus werd het mij te kras; de atmosfeer ter beurze was niet om uit te houden. Ik kreeg het benauwd, zei tegen mijn onthutsten patroon, dat hij mij niet terug zou zien en wandelde naar huis.

Toen deden vrienden van mijn vader een goed woord bij Adolf van Gendt, en deze nam mij 15 Augustus 1876 in dienst. Ik was uit de hel in den hemel gekomen.

Van Gendt bewoonde toen het hooge huis op de Prinsengracht tegenover de Noordermarkt. Hij ontving mij uiterst vriendelijk en zeide, dat het voor mij noodzakelijk was, de bouwpractijk te leeren. Van de theorie wist ik voorloopig genoeg. En hij plaatste mij als onder-opzichter bij het bouwen van houtloodsen aan de toen pas voltooide Houthaven, waar ik onder de beproefde leiding van W. van Seyl kwam.

Wij woonden destijds op de Weteringschans, in een van de huizen, door Gosschalk in 1865 gebouwd. Van daar naar het einde van den Spaarndammerdijk, waar de Houthaven ligt, was een heel eind. Slechts één tramlijn bestond toen, die het Leidscheplein met Artis verbond. Doch al had die naar het Haarlemmerplein bestaan, het zou mij niet gebaat hebben, daar ik reeds om vijf uur op mijn werk moest zijn.

Met liefhebberij stond ik voor dag en dauw op, met niet minder genoegen maakte ik met de voor mij zoo nieuwe bouwpractijk kennis. Niets was mij te gering, en zoowel van den ervaren aannemer Aalders als van den ijverigen Van Seyl trachtte ik te leeren, wat ik kon. En als Van Gendt op het werk kwam verzuimde hij nooit mij goeden raad te geven.

Met groot genoegen denk ik nog altijd aan die dagen terug. Nog herinner ik mij duidelijk, hoe op zekeren Septembermorgen, toen ik vóor vijven langs de Heerengracht ging, overal de ruiten waren ingeworpen en op iederen stoep twee schutters geposteerd waren, terwijl overal publicaties tegen samenscholingen werden aangeplakt. Den vorigen avond had het eerste oproer wegens de afschaffing der kermis gewoed. Die week ben ik iederen avond naar het Koningsplein geweest, waar telkens opstootjes plaats grepen, daar ben ik door dronken huzaren achterna gerend, daar heb ik het historisch pistoolschot hooren afgaan, welks kogel den hoogen hoed van een eerzaam raadslid doorboorde, doch verder gelukkig geen schade aanrichtte.

Waar zijn die onbezorgde dagen gebleven? Mijn tractement van *f* 30 's maands maakte mij een koning te rijk. In het late najaar was het werk afgeloopen. Jan van Gendt opende toen een bureau boven het stations-koffiehuis aan de Weesperpoort. Op voorspraak van mijn patroon werd ik daar als vaste werkkracht geplaatst, terwijl 's avonds meer ervaren menschen dan ik, als Rups, Haverkamp, Dirks Jr. en Dorland kwamen assisteeren. Jan van Gendt was een man van zoo groote bekwaamheid, dat hij zich niet kon voorstellen, dat anderen in kennis voor hem onderdeden. En daar hij veel tusschen de wielen zat, liet hij aan mij de taak over, om de menschen, die overdag op het bureau kwamen, te woord te staan. Ik heb er mij doorheen geslagen zoo goed ik kon, doch ik vrees, dat ik er af en toe maar wat van gemaakt heb. Nog zie ik den vriendelijk onderzoekenden blik van Stieltjes op mij gevestigd, nog denk ik aan de vrees, die ik voor zijn vragen had.

Het volgend voorjaar reeds vertrok Jan van Gendt naar Japan, waar hij een vroegtijdig graf zou vinden. Toen nam Adolf mij weder op zijn bureau, om mij kort daarna bij het maken van de stallen Bremerlehe aan den Overtoom te plaatsen. Pas in het najaar van 1877 werd ik voorgoed onder het bureaupersoneel opgenomen.

Doch Van Gendt had het juiste inzicht, geen scherpe afscheiding tusschen bureau en werken te maken. Hij hechtte groote waarde aan de practijk, en verlangde dat de teekenaars ook als opzichter werkzaam konden zijn, wanneer dit noodig bleek.

Reeds toen verheugde Van Gendt zich in een zeer drukke praktijk. De periode van den villa-bouw te Baarn heb ik niet meer medegemaakt. In 1876 was het eerste belangrijke Amsterdamsche bouwwerk, het kantoor van „Het Nieuws van den Dag" juist voltooid.

Het zou mij te ver voeren, en mijn geheugen zou mij wellicht ook parten spelen, wanneer ik alle werken, die door Van Gendt in mijn tijd zijn uitgevoerd, hier wilde gaan opsommen. Zeer goed herinner ik mij nog den bouw van het Verkooplokaal „Frascati" in de Nes, een dier spoedwerken, die toen, nog meer dan thans verlangd werden. Van Gendt had mij met

het teekenwerk belast, en toen, 1 Augustus 1879 de heeren Prot hun schouwburg naar de Plantage verplaatst hadden, zou de uitvoering onder leiding van den opzichter Van Seyl geschieden. Het werk was echter nauwelijks door den aannemer Van der Weerden begonnen, of de opzichter werd door een ernstige ziekte aangetast, en ik moest zijn plaats innemen. Dag en nacht werd doorgewerkt, zoodat in het laatst van October reeds het gebouw in gebruik kon genomen worden. Van Gendt had hier een kunststuk verricht, dat slechts weinigen hem toen hadden kunnen nadoen.

Het was in die jaren gebruikelijk, dat voor aanzienlijke werken besloten prijsvragen werden uitgeschreven, waarbij men nooit verzuimde Van Gendt uit te noodigen. Zoo heb ik gewerkt aan een project voor het Panorama, waarvoor Gosschalk bekroond werd, voor de Vrije Gemeente, die aan Salm's plan de voorkeur gaf. Pas na mijn tijd maakte Van Gendt in zulk een wedstrijd het plan voor het Concertgebouw, waarmede hij de zege behaalde.

Ik heb altijd de aangenaamste herinnering behouden aan de jaren, die ik onder Van Gendt's leiding doorbracht. Hij toonde zich steeds meer een vaderlijk vriend, dan wel een patroon. Practisch van blik voelde hij zich het meest tot het practische aangetrokken, en dit is op mijn vorming van overwegenden invloed geweest. Van hem heb ik geleerd, hoe een goed bestek gemaakt moet worden, hij heeft mij ingeprent, dat alleen de architect dit werk naar behooren kan verrichten. Ik heb zijn raad opgevolgd, en er mij steeds wel bij bevonden.

Nog zie ik hem staan aan zijn tafel, het eene been wat omhoog getrokken, den korten gouwenaar in den mond, met zijn duidelijke hand de bestekken van het begin tot het eind schrijvend. Van de plakmethode was hij afkeerig; nooit zou hij een zijner ondergeschikten met het maken van een bestek belasten.

Wat de esthetica aangaat was van Gendt uiterst liberaal. Hij was opgevoed in een tijd, dat Gärtner en Schinkel hier te lande grooten invloed hadden. In zijn eerste werken is dit duidelijk te zien. Maar hij begreep, dat met het verloopen van het getij de bakens verzet dienden, en hij moedigde het aan, wanneer het personeel een andere richting uit wilde. Zoo stond hij mij in 1881, toen de geest van Viollet-le-Duc voor een poos vaardig over mij was geworden, toe, het café op den Heiligenweg geheel in middeneeuwschen trant uit te voeren. En ook later heeft hij, als hij iemand in zijn dienst had, waar hij wat in zag, hem de vrije hand gelaten.

De jongeren van die dagen hebben deze liberaliteit niet op haar juiste waarde geschat. Zij zagen er gemis aan zelfstandigheid in, maar zij beoordeelden Van Gendt verkeerd. Niet welken stijl een gebouw vertoont, doch of het doeltreffend is ingericht bepaalt zijn innerlijke waarde. Het publiek zag dit zeer goed in; het geheim van het groote succes, dat aan Van Gendt te beurt is gevallen ligt daarin, dat men zeker was, als men hem een opdracht gaf, iets werkelijk bruikbaars te zullen verkrijgen. Zijn eigen ik hield Van Gendt op den achtergrond; zijn eenig streven was, om aan de wenschen zijner bestellers te voldoen. Kunstbroeders zijn hem daarover soms hard gevallen, hebben hem gebrek aan karakter verweten. Maar zij vergaten, dat een bouwwerk niet ten behoeve van den architect, doch ten gerieve van den patroon wordt ondernomen.

Voor Van Gendt moest de bouwmeester in de eerste plaats man van zaken zijn. Hij voelde zich dar zelf, en de Amsterdamsche mannen van zaken stelden zich gaarne met hem in betrekking. Onder zulke omstandigheden is het niet te verwonderen, dat de mercantiele zijde van het vak wat op den voorgrond treedt. Doch wie Van Gendt daarvan een grief wil maken, steke eerst de hand in eigen boezem. Hij heeft er nooit een geheim van gemaakt, dat er koopmansgeest in hem school; hij was daar fier op, en wilde nimmer als kunstenaar poseeren.

In 1882 had Van Gendt mij met het hoofdtoezicht over den bouw der Galerij achter het Paleis voor Volksvlijt belast. Reeds in het voorjaar kwam er een vacature bij den dienst der Amsterdamsche Publieke Werken, waarvan de vervulling mij door den wethouder op zeer voordeelige voorwaarden werd aangeboden. Na rijp beraad meende ik het aanbod niet te mogen afslaan. Ik bedong echter, pas 1 November in dienst te mogen treden, opdat ik de galerij zóóver zou kunnen brengen, dat ik de verdere uitvoering aan andere handen zou mogen overlaten.

Dit heengaan, ik mag het niet verzwijgen, heeft Van Gendt mij uiterst kwalijk genomen. Hij zag er ondankbaarheid in dat ik, na vijf jaren van zijn leiding genoten te hebben, op eigen wieken ging drijven. En van 1882 af heeft hij mij gemeden.

Ik heb dit zeer betreurd, en ik heb het steeds een onaangename gedachte gevonden, dat een misverstand ons verwijderd hield. Is het mij niet meer vergund geweest, mijn leermeester bij zijn leven te mogen zeggen, hoe zeer ik hem geacht en gewaardeerd heb, nu hij uit ons midden is weggenomen wil ik het hier in het openbaar getuigen.

Volmaakt is Van Gendt natuurlijk niet geweest. Hij had zijn zwakke zijden. Maar als technicus en als mensch waren hem groote deugden eigen. Jongeren hebben veel van hem kunnen leeren, zijn zoons in de eerste plaats. Het zij dien zoons, die ik nog als jeugdige kinderen gekend heb, gegeven, de voetstappen van hun vader te drukken.

A. W. Weissman.

Omtrent het leven en de werken van wijlen A. L. van Gendt, mogen hier nog de volgende bijzonderheden, ofschoon reeds gedeeltelijk in de dagbladen vermeld, een plaats vinden:

Geboren in 1835 te Alkmaar, ontving de heer Van Gendt zijn eerste opleiding aan de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam en trad voor het eerst in de praktijk in 1853, toen hij als opzichter fungeerde bij den bouw van de cellulaire gevangenis te Utrecht, een gebouw dat door zijn vader als ingenieur van den waterstaat werd uitgevoerd. In de volgende jaren was hij onder leiding van de architecten Roosmalen te Zwolle en Immink te Zaandam. In die dagen verwierf de jonge Van Gendt een accessit voor een ontwerp van het Paleis voor Volksvlijt. Van 1857 tot '61 werkte hij in Rotterdam aan de uitvoering van het waterproject, daarna was hij werkzaam als spoorwegingenieur. In deze positie voerde hij belangrijke werken uit, zooals de geheele lijn van Amsterdam—Den Helder, met alle gebouwen, kunstwerken, enz.

Hoewel de heer Van Gendt reeds op 20-jarigen leeftijd een eigen werk had uitgevoerd — de buitenplaats „Flevo Rama" te Huizen in 't Gooi — duurde het tot 1874 vóor hij zich zelfstandig vestigde. In den aanvang bouwde hij verschillende villa's te Baarn en omstreken, daarna kwamen echter de groote werken te Amsterdam.

Gedurende een lange reeks van jaren ontwikkelde het bureau Van Gendt een schier onovertroffen productiviteit, zoodat deze architect wel eens 100 perceelen tegelijk in de uitvoering had. De lijst der gebouwen, welke door den heer Van Gendt, hetzij alleen of in samenwerking met anderen, werd tot stand gebracht is werkelijk verbazend. We bepalen ons alleen tot de meest bekende werken wanneer we de volgende opnoemen.

De heer Van Gendt verrichtte den geheelen aanleg van de A. O. M. met alle gebouwen en remises; hij bouwde: het Burgerziekenhuis, het Concertgebouw, de Winkelgalerij om het Paleis voor Volksvlijt met de bijbehoorende huizen aan het Oost- en Westeinde; het Centraalstation (in samenwerking met dr. Cuypers); den Stadsschouwburg (met de Gebroeders Springer); de

granasile van de heeren Kouthals Altes (te zamen met den heer Kinkhammer); de Hollandsche Manege in de Vondelstraat; de etablissementen van „de Nederland", den Kon. West-Ind. Maildienst, de Kon. Ned. Stoombootmaatschappij, de Amsterdamsche Droogdokmaatschappij en de Nederl. Scheepsbouwmaatschappij; het verkoopdokaal „Frascati"; den schouwburg „Frascati"; het gebouw van de Boek- en Kunstdrukkerij voorheen Roelofsen, Hübner en Van Santen, waarin de bureaux van het Nieuws van den Dag; de lithographische inrichting van Gebr. Van Leer; de industrieschool voor Vrouwelijke Jeugd; het restaurant Riche; het gebouw van den Koffiehandel; het Ev. Lutherscb Weeshuis op den Weteringschans; het gebouw van de Handelsvereeniging „Amsterdam" op den N. Z. Voorburgwal; het café Willemsen, Heiligenweg; woonhuizen van de Maatschappij „IJsbreker" aan de Weesperzijde; herbauwde verbouwingen van de groote fabriek op Kattenburg; de herbouwing van de Twentsche Bank, van de Nederl. Handelmaatschappij, de Kasvereeniging; van de magazijnen der firma Peek en Co. Voorts de gebouwen van „Electra", de wielrijgalerij in de Raadhuisstraat; de Prins Hendrik Stichting te Egmond aan Zee; het Kinderziekenhuis in Den Haag, het buitenverblijf „Rozenhof" bij Dordrecht; dit alles ongerekend een aantal woonhuizen, winkels, villa's enz.

In vroeger jaren was de heer Van Gendt directeur van de Neuchatel Asphalte Comp., van 1880 tot '93 lid van de Gezondheids-Commissie, bestuurder van de Ambachtsschool.

De beslommeringen van een bijna altijd drukke praktijk, beletten hem niet daarbij nog af en toe zijn aandacht te wijden aan vragen van algemeen belang voor de hoofdstad.

Zoo interesseerde hij zich indertijd bijzonder voor de Beursquaestie en gaf hij daarover verscheidene brochures en vlugschriften in het licht.

Bij een dezer brochures was een project gevoegd van een beurs tusschen de Heeren- en Keizersgracht, ongeveer ter plaatse van de tegenwoordige Winkelgalerij, in verband met een nieuwen verkeersweg in Westelijke richting, aan welke brochure althans het ontstaan van de tegenwoordige Raadhuisstraat te danken is.

Eveneens zegen brochures het licht over de Paleis-Stadhuisquaestie, waarin de mogelijkheid werd overwogen om aan het tegenwoordig paleis zijn oorspronkelijke bestemming als stadhuis terug te geven.

Voorts interesseerde hij zich ook voor een ideale toekomst te verwachten uitbreiding van Amsterdam aan de overzijde van het IJ en in verband daarmede voor de overbrugging van dit water.

Maar het zou ons te ver voeren, omtrent al deze zaken bijzonderheden mede te deelen. Dit blijve bewaard voor een uitvoerig levensbericht.

In de laatste jaren had de heer Van Gendt zich uit de zaken teruggetrokken. Zijn gezondheid liet in den jongsten tijd te wenschen over, vooral na het verlies zijner geliefde echtgenoote.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— De Internationale Kunsttentoonstelling te Dresden is 27 April geopend. Er zijn bijna 700 schilderijen. De meeste landen hebben een afzonderlijke ruimte. Ook Millet en Segantini en Rodin zijn vertegenwoordigd.

De laatste stelt ook te Venetië ten toon, waar mede werk van Böcklin zal zijn.

— Bij opgravingen op Aegina moeten vijf prachtige koppen zijn gevonden, welke op Egyptische beelden hooren, die in de Glyptotheek te München zijn.

— Te Parijs heeft een veiling plaats gehad van een dertigtal schilderijen, schetsen, teekeningen enz. van Meissonier. Daarbij is gebleken dat de werken van dezen „Kleinmaler" ontzaglijk in prijs zijn gedaald Op de veiling na den dood van Meissonier, in 1891, deed b.v. „Le Guide" 58.000 frs.; dit stuk is nu, tien jaren later, weggegaan voor 17.000 frs. „Un Hussard", dat toen 8500 frs. haalde, bracht het nu slechts tot 2100. En zoo met andere schilderijen.

— De stad Frankfort heeft met de „Internationale Bouwmaatschappij" een overeenkomst gesloten voor den bouw van arbeiderswoningen. De maatschappij krijgt van de stad voor 8½ ton gouds grond en een kapitaal van f 60 000 aan 4 pCts. obligatiën, waarbij de maatschappij nog moet voorzien in een kapitaal van f 486.000.

— Bij opgravingen te Hanau heeft men een Romeinsche giganten- of Jupiterzuil gevonden. De zuil is in stukken te voorschijn gekomen, maar 't is reeds gelukt, de bijzonder interessante ruitergroep, die er op stond, weer ineen te zetten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's Gravenhage. **In de afdeeling 's-Gravenhage van „Bouwkunst" hield de heer A. W. Weissman, architect-ingenieur te Haarlem, een lezing over „het uitvoeren van werken".**

Na een overzicht te hebben gegeven van de toestanden bij het uitvoeren van werken in vroeger tijden, waarbij broodvoerig werd stilgestaan bij de bouwmeestersgilden, die een kerkelijk karakter droegen, doch tevens genootschappen waren om de concurrentie te beperken, besprak de heer Weissman de tegenwoordige toestanden. Spr. noemde die toestanden in onze dagen zeer ongezond, en betreurde zeer dat de ontwerper niet meer, als vroeger, tevens de uitvoerder was. Hij verklaarde zich zeer bevlist voor uitvoering in eigen beheer, bevoegende dat de aannemer als tusschenpersoon volstrekt niet noodzakelijk was. Met het stelsel van aanneming diende z. i. gebroken te worden, al zal dit niet zoo heel gemakkelijk gaan. Worden de werken in eigen beheer uitgevoerd, dan zou de opleiding van architecten eenigszins gewijzigd moeten worden en voornamelijk practische kennis op den voorgrond moeten staan.

Na er op gewezen te hebben, dat de bezwaren tegen eigen beheer slechts in schijn bestaan, deed spr. nog uitkomen, dat dit stelsel knoeierijen bij bouwwerken en bij de levering van grondstoffen zoude tegengaan.

Ten slotte gelooft hij niet, dat bij uitvoering van werken in eigen beheer de kunst zou lijden.

— De Jury voor de prijsvraag voor het schilderen, uitgeschreven door het bestuur der afd. 's Gravenhage van Bouwkunst, zal bestaan uit de heeren: G. H. Bauer Jr., mr. schilder; M Nooijen, mr. schilder; E. van Rij, mr. schilder; en W. C. Metzelaar, architect-ingenieur (allen aldaar), en Eduard Cuypers, architect te Amsterdam.

De heer E. van Rij werd door het bestuur van den Nederl. Schildersbond aangewezen op verzoek van het bestuur der afd. 's Gravenhage en de overigen door het laatstgenoemd bestuur zelf, als prijsvraag-uitschrijvers.

Amsterdam. **Groot was het aantal belangstellenden en vrienden, die Maandagmiddag naar den doodenakker aan den Amsteldijk waren gekomen om een laatste hulde te brengen aan wijlen den ingenieur-architect A. L Van Gendt, die daar ter laatste rustplaats werd gebracht naast zijn gade, die hem nog geen twee maanden geleden in den dood was voorgegaan. Die belangstellenden waren grootendeels mannen, betrokken bij het bouwbedrijf, die den overledene in zijn werkzaam leven hadden leeren hoogachten en waardeeren; wij merkten onder hen o. a. op den architect Jan Springer en den heer J. A Van Voorthuijsen, inspecteur bij het Gemeentelijk bouwtoezicht.**

Een groot aantal kransen, waaronder er een was van den Aannemersbond, dekten de lijkkist. Toen de kist in de groeve was gedaald sprak de heer A. J. De Haan, van de aannemersfirma Cerlyn & De Haan, een kort woord namens allen. Hij wees er op dat Van Gendt niet alleen was een man, die uitmuntte door groote kundigheden, doch bovendien een man, die aan een degelijk karakter paarde een groot besef van onpartijdigheid en strikte eerlijkheid. „Hij was", zeide de spreker, „een man, die in de moeilijkste omstandigheden steeds door zijn juist oordeel en eerlijke wijze van optreden, de zaken ten beste wist te schikken. Waar de talrijke groote werken, die hij tot stand bracht, zullen blijven spreken van zijn talenten, daar zal hij onder allen, die met hem samenwerkten en die hem kenden, blijven voorleven als een rechtschapen, vriendelijk man."

De oudste zoon, de heer J. G. Van Gendt, dankte daarna voor de eer zijn vader bij diens laatste rustplaats bewezen.

Haarlem. **Het Museum van Kunstnijverheid alhier, werd gedurende de maand April bezocht door 617 personen, terwijl uit de aan het museum verbonden boekerij 119 boek- en plaatwerken aan belangstellenden werden verzonden.**

Men zie Personalia en Vacante Betrekkingen in het Bijvoegsel.

BERICHT,

Wegens plaatsgebrek moesten verscheidene stukken o. a. de laatst ingekomen verslagen van Vergaderingen, alsmede eenige uitslagen van aanbestedingen tot het volgend nummer blijven liggen. (*Red.*)

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hooldagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN **COMPLETE BAD-CLOSETS** en **URINOIR-inrichtingen.** Centr Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangen, Kampioen Ventilators onder garantie.

Ter drukkerij der Naamloose Vennootschap „Het Vaderland".

36ste Jaargang N°. 19. ZATERDAG, 11 Mei 1901.

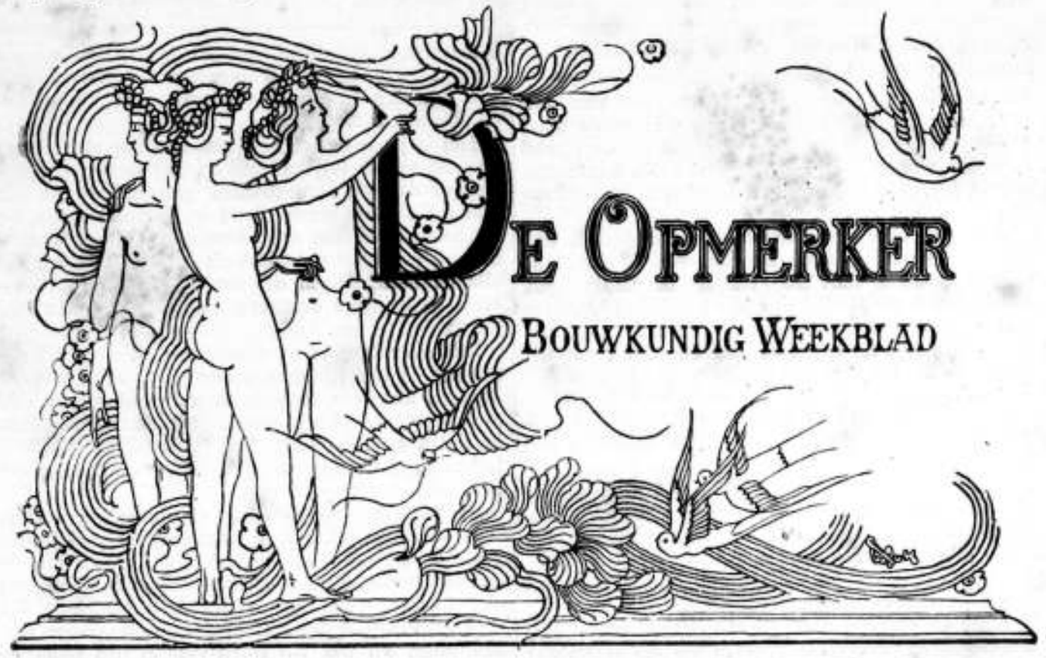

(Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie; Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

TEMPELTJE OP PHILAE.

Afbeelding uit: „De Architectuur in hare Hoofdtijdperken", door Henri Evers.

NAAR AANLEIDING VAN EEN SOMMATIE.

In het laatst verschenen nummer van „De Aannemer" worden wij door de redactie van dat weekblad op in het oog vallende wijze voor de tweede maal gesommeerd, om te antwoorden op hare vraag: „welke speciale doodzonden kleven er aan den aannemersstand, dat deze maar zoo klakkeloos moet verdwijnen?"

Zij stelde deze vraag naar aanleiding van het artikel „Aannemen", in ons nummer van 9 Maart jl, waarin sprake is van: „zeer ernstige beschuldigingen, die in den laatsten tijd van zoo verschillende zijden tegen hem (den aannemersstand) werden ingebracht"; en zij verlangt nu blijkbaar met ongeduld, dat wij eens met die ernstige beschuldigingen voor den dag zullen komen.

Wanneer wij de tactiek van de redactie van „De Aannemer" niet kenden, zouden wij er misschien zijn ingeloopen en deze sommatie als ernstig gemeend hebben opgevat. Nu evenwel meenen wij daarin een quasi naïef vragen naar den bekenden weg te moeten zien, dat alleen ten doel heeft het voortzetten van een strijd, die op de wijze, zooals zij door „De Aannemer" gevoerd wordt tot geen ander resultaat kan leiden, dan onvruchtbare krachtsverspilling.

Waar de redactie van „De Aannemer" zegt: „Wij schuren geen morianen'"; geven wij ten antwoord: „Wij vechten niet tegen windmolens".

Weet de aannemersstand werkelijk niet zelf, welke ernstige beschuldigingen door ons bedoeld worden? Moeten wij hem daaromtrent inlichten?

Wanneer de redactie van „De Aannemer" meent, dat wij op deze of een volgende sommatie met een lange lijst van beschuldigingen voor den dag zullen komen, geeft zij blijk, de strekking van hetgeen in ons artikel „Aannemen" betoogd werd, ten eenenmale averechts op te vatten, of op te willen vatten.

Wij zullen wijzer zijn en den strijd, althans nu, niet weder aanbinden, niet omdat wij ons geslagen achten, noch omdat we ons kruit verschoten hebben, het een zoo min als het andere, maar omdat wij onze lezers niet met een onvruchtbare polemiek wenschen te vervelen. Er zijn andere zaken van meer belang, die onze aandacht trekken, en wij geven de redactie van „De Aannemer" in overweging op haar gebied ook eens om te zien naar hetgeen daar in velerlei richting nog te doen valt.

Komen wij later nogmaals tegenover elkander te staan, zij zal ons, zoo noodig, ten strijde bereid vinden, mits zij daarbij dezelfde wapenen hanteere, die wij gewoon zijn te gebruiken.

DE TENTOONSTELLING VAN ARCHITECTURA.

Reeds verscheidene malen vonden wij gelegenheid, in deze kolommen er op te wijzen, dat eene tentoonstelling van bouwkunst feitelijk een onmogelijkheid is. Bouwwerken kan men niet opnemen, in een kist pakken en naar eene tentoonstelling zenden. Er is dan ook ter tentoonstelling van „Architectura" slechts één inzending, het Stedelijk Museum te Amsterdam, en men had den bezoekers kunnen toeroepen „circumspice"! Doch dan nog een toegangsprijs van ƒ 0.25 te eischen, ware dwaas geweest, nu het publiek elken dag om niet de schitterende hoofdtrap, de heldere zalen kan gaan kijken.

Daarom heeft het Genootschap wijselijk de eigenlijke afdeeling bouwkunst, waar teekeningen de werken vertegenwoordigen, tot bescheiden afmetingen teruggebracht, en aan de zoogenaamde gebruikskunst van voorheen en thans het leeuwendeel van de beschikbare ruimte gegund.

Het is jammer, dat de tentoonstelling zoo schaars bezocht wordt. Wij hadden, op den zonnigen Aprilmorgen dat wij er vertoefden, grootendeels het rijk alleen. Gaf deze eenzaamheid de gewenschte rust bij het beschouwen van wat aanwezig was, toch betreurden wij het ten zeerste, dat dit smaakvol geheel, dat alle tentoonstellingen die het Genootschap tot dusverre hield, verre overtreft, zoo weinig kijkers had gelokt.

Van de ruimte is op uitnemende wijze partij getrokken. Donkere hoeken komen in de zalen van het Museum niet voor, en geen inzender zal er zich ook over beklagen, dat zijn werk niet behoorlijk geplaatst is. Zelfs waar in de afdeeling Architectuur enkele teekeningen tamelijk hoog moesten worden gehangen, schaadt dit niet.

Laat ons met die afdeeling, voor onze lezers uiteraard de meest belangrijke, onze besprekingen beginnen. Dat zij een volkomen beeld zou geven van de hedendaagsche Nederlandsche bouwkunst willen wij niet beweren. Maar wij zullen de laatsten zijn, om deze onvolledigheid te betreuren. Wat de ouderen maken, weten wij wel. Zij zitten vast in den zadel, en vinden telkens gelegenheid, ons door hunne uitgevoerde werken te doen zien, wat zij kunnen en wat buiten de grens van hun vermogen ligt.

Met de jongeren en de jongsten is het wat anders. Op hen wordt het „onbekend, onbemind" met al zijn pijnlijke scherpte toegepast. Slechts op het papier kunnen zij toonen, welke hunne idealen zijn.

Van de ouderen valt alleen Cuypers en zijn gevolg in het oog. En het blijkt wel, dat hij verouderd is. De gothiek past niet voor onzen tijd; wie het nog betwijfelde, ga maar eens naar de tentoonstelling, en hij zal overtuigd worden. Al de schatten, die aan het kasteel Haarzuijlen besteed werden, zijn weggeworpen, zoo goed als de millioenen die Napoleon III aan Pierrefonds ten koste legde. Maar terwijl vóór 1870 een poging, om de 19e eeuw met een 15e-eeuwsch kasteel te verrijken althans door de tijdsomstandigheden verschoond kon worden, na 1890 gold dit excuus niet meer. Men was toen wijzer geworden. Daarom zal de stichting bij Harmelen door het nageslacht slechts als een onvergeeflijke dwaling worden beschouwd.

Toch spreekt dit werk van talent, doch van talent dat vermorst is. Handige teekenaars hebben alles ten papiere gebracht, er werd keurig gewasschen, gevoelig gelijnd. Bij het beschouwen der ontwerpen voelt men, dat alles aanwezig was, tijd, geld, vaardigheid, smaak, wetenschap..... alleen de scheppende kracht, zonder welke geen kunst mogelijk is, ontbrak.

De jongeren hebben dit ingezien. Het volgen der voortbrengselen uit vroegere eeuwen lacht hen niet toe. Zij staan onder den invloed van Ruskin en pogen kunst te geven, die met de behoeften van onzen tijd rekening houdt. Daarin schuilt groote verdienste, zelfs al zijn die pogingen ook in de meeste gevallen weinig of niet geslaagd. Wat de jongeren nastreven is inderdad groot; daarom zal van hen gelden, dat zij voldoende gaven, toen zij dit groote wilden.

Slechts zeer weinigen beseffen, wat het zeggen wil, zich los te maken van de overleveringen, van het gelijkte. Zulk streven vindt bij het publiek, dat altijd uiterst behoudend is, geen steun.

Spotters wetten hun vernuft, om het nieuwe belachlijk te maken.

En dit valt hun gemakkelijk. De jongeren, althans de bekwaamste onder hen, gaan in hun streven, om de historische vormen te vermijden, zoo ver, dat zij geen eigenlijk gezegde vormen meer toepassen. Zoo wordt hun kunst de uitdrukking eener ontkenning; zij staat aan de minus-zijde. Hun gebouwen zijn eenvoudig meetkundige lichamen, doch geen bouwscheppingen meer.

Toen de kunst in haar kindschheid was, kwamen zulke werken soms ook voor. Doch naarmate zij zich ontwikkelde werd de sobere eenvoud verlaten, en schiep men rijker vormen. De nieuwe kunst herinnert, zooals zij nu is, maar al te vaak aan het werk, dat de apostelen van het ongeloof verrichten. Zij ontnemen den menschen het geloof, doch geven er niets voor in de plaats.

Wij twijfelen er niet aan, of op de periode der algemeene negatie, die wij nu mede maken, zal er een volgen, die van frissche scheppingskracht getuigt. Daarom betreuren wij het, dat een zóó groot monument als de beurs te Amsterdam in den tijd der ontkenning ondernomen is. De fraaie teekeningen, die wij er op de tentoonstelling van zien, bewijzen, dat met teekenen, zonder scheppingskracht, niet veel wordt bereikt.

Het zou ons te ver voeren, indien wij alle teekeningen, die werden ingezonden, hier wilden bespreken. Er is tegenwoordig smaak voor blauwe luchten, zooals men ze zelfs in Italië niet ziet. Witte muren wenden de ontwerpers al mede gaarne aan. Rechte lijnen overal, ook groen houtwerk. Tegels en soortgelijke vlakversieringen, onlangs zoo gewild, vinden zooveel liefhebbers niet meer.

Wij zullen nu van de teekeningen afscheid nemen.

De gebruikskunst vraagt onze aandacht. Hare voortbrengselen zijn met veel smaak en juist inzicht in zalen of kabinetten gerangschikt, en komen dus bijzonder voordeelig uit. Toch zal het publiek zich over het algemeen tot deze interieurs niet aangetrokken voelen, en wel omdat de ontwerpers, misschien ook de vervaardigers, niet genoeg rekening hebben gehouden met de eischen, die het tegenwoordig leven stelt. Blijkbaar verschillen de inzichten der makers van het meeste wat tentoongesteld is, geheel en al van die, welke de tegenwoordige gemiddelde menschen, waaronder toch de klanten gevonden moeten worden, hebben.

Hierin ligt de zwakke zijde van onze nieuwe gebruikskunst, zij volgt niet, maar wil voorgaan. Zij meent zich niet te moeten voegen naar de hedendaagsche samenleving, doch hoopt het publiek te leiden in een richting, die zij als de juiste beschouwt. Is zij haar tijd vooruit, of werkt zij voor een toekomst, die nooit verschijnen zal? Deze vraag kan door niemand beantwoord worden.

Het is nu een halve eeuw geleden sinds Ruskin ons de vereenvoudiging des levens predikte. Verscheidene dames en heeren, die echter tot de groote maatschappij staan als een druppel tot de zee, pogen thans zijn leer in practijk te brengen. Dat zij voornamelijk het oog hebben op de uiterlijkheden des levens kan men hen niet kwalijk nemen, en kan hier buiten beschouwing blijven. Misschien dat er in dezen kring enkelen gevonden worden, die met den al te boerschen eenvoud, waarvan meubelen, tafelgereedschap en verder huisraad, zooals ze hier zijn uitgestald, blijk geven, zich vergenoegen. Maar wij zullen het wel nooit beleven, dat het groote publiek in deze dingen blijvend smaak gaat vinden.

Wie den smaak van dit publiek wil leiden, moet beginnen met tot de menigte af te dalen. Hij moet onderzoeken, welke neigingen zij heeft, en, daarvan uitgaande, langzamerhand trachten zaken te leveren, die het publiek behagen, ofschoon zij ook een zekere schoonheid bezitten. Van plotselinge veranderingen is het gewone menschdom afkeerig. Onze nieuwe gebruikskunst heeft getoond, dit niet te begrijpen; zij wil den menschen, als het schoonste wat bestaat, voorwerpen opdringen, die men gewend was tot dusverre in keukens, bij landbouwers of daglooners te zien. Wij zullen ons wel wachten, te zeggen, dat dit begrip van schoonheid faalt; wat ons onmogelijk schijnt is alleen, dat men de menigte tot een zoo plotseling veranderen van haar inzichten zal overhalen.

Alle vroegere gebruikskunst is de uiting geweest van de behoeften der tijden, die haar zagen ontstaan. Een spiegelkabinet uit de vorige eeuw voldeed aan de eischen van menschen met een pruik op, een gebloemd zijden vest en een roodlakenschen rok; een rijkbesneden eikenhouten kist was een der weinige meubelen, waaraan een edelman in de dertiende eeuw behoefte had.

En er werd onderscheid gemaakt. Reeds in de vijftiende eeuw, de schilderijen der Vlaamsche meesters kunnen het ons bewijzen, was een keuken anders gemeubeld dan een zaal, had een burger huisraad, dat van de meubelen, die de aanzienlijken bezaten, verschilde.

Dit onderscheid houdt onze nieuwste gebruikskunst niet in het oog. Een zelfde, volstrekt niet goedkoopere eenvoud en soberheid poogt zij aan allen op te dringen. Dat haar dit gelukken zal, meenen wij te mogen betwijfelen.

De nieuwe gebruikskunst herinnert ons aan Mohammed, die wilde, dat een berg naar hem toe zou komen. Doch toen de Profeet bemerkte, dat Allah hem ten gevalle geen wonder wilde, was hij zoo wijs, naar den berg te gaan. Zal ook onze ambachtskunst zoo verstandig wezen? Wij hopen het, want al moge het geloof bergen verzetten, dit moet alleen in overdrachtelijken zin worden opgevat. Zonder den berg, die publiek heet, kan onze gebruikskunst 't tot niets brengen. Gaat zij daar niet heen, dan zal haar koppigheid haar het jonge leven kosten.

In een benedenzaal zijn de inzendingen van oude ambachtskunst tentoongesteld. Daarbij zijn inderdaad alleraardigste zaken, doch die voor het hedendaagsche leven slechts betrekkelijk waarde hebben.

Vrijwel alles wat aanwezig is, werd gemaakt met het oog op de behoeften van ambachtslieden, land bouwers, dienstboden en andere „kleyne luyden". Het meerendeel dier menschen kreeg sedert een anderen smaak, en heeft, wat wij hier aanschouwen, slechts bij toeval of uit aardigheid bewaard. Wil men nu trachten, deze personen weer tot het gebruiken van soortgelijke dingen te bewegen, dan is ons dit wel, al gelooven wij niet, dat het pogen zal gelukken.

Maar wij vreezen, dat de aanstichters der tentoonstelling een ander doel hebben, en wel om de hoogere standen te bewegen, zich door voorwerpen, als die hier te zien zijn, te omringen. Dit doel zullen zij niet bereiken, hoe loffelijk het overigens moge zijn.

Een twintig jaar geleden kwam de bric-à-bracmanie op. Bij ons te lande trad zij tamelijk bescheiden op, doch wij herinneren ons toch menig salon, waar een gangklok, een linnenpers en een linnenkast

stonden, waar beddepannen aan de muren hingen, waar oud keukengerij te pronk geplaatst was. Dit was dwaasheid, maar de mode wilde het toen zoo.

Krijgen de inrichters der tentoonstelling van Architectura hun zin, dan zal men de oude origineelen, die voorheen bij den uitdrager gekocht werden, ter zijde stellen en ze vervangen door moderne navolgingen van Amstelhoek of andere soortgelijke inrichtingen.

Of er dan veel gewonnen is?

EEN BEDENKELIJKE NIEUWIGHEID.

Een nieuwigheid van bedenkelijken aard mag het zeker wel genoemd worden wanneer, zooals dezer dagen de gemeenteraad van Groningen het te aanschouwen heeft gegeven, een der achtbare raadsleden zich wil doen kennen als een heuschelijke plannenmaker voor niets meer of minder dan een stadsuitbreiding op groote schaal.

Uit het raadsverslag dier gemeente blijkt toch, dat een rijksambtenaar bij het kadaster, lid van den raad, de heer Hessels, een plan heeft gemaakt voor de uitbreiding van een gedeelte der stad Groningen, en dit plan heeft belichaamd in een voorstel, begeleid van een teekening en een lange, van uitvoerige berekeningen voorziene toelichting. De heer Hessels biedt dit plan den gemeenteraad aan, met verzoek dit voor nu en den vervolge vast te stellen als *het* plan, en voegt daarbij den wensch, dat van dit plan een aantal afdrukken mogen gemaakt worden voor rekening der gemeente, opdat alle raadsleden zich van dit plan op de hoogte zullen kunnen stellen en omdat Z.E.Achtb. de kosten van het doen drukken der teekeningen wel wat te bezwaarlijk voor hem vond. Bescheidenlijk wordt tevens medegedeeld, dat dit plan geheel belangeloos met hulp van den heer Sanders, hoofdopzichter bij de uitvoering van het in aanbouw zijnde ziekenhuis, is vervaardigd, *omdat de ambtenaren in dienst der gemeentewerken niet in staat zijn een goed plan voor de uitbreiding der stad te maken, en.....*

Neen, geachte lezer, dat cursief gedrukte staat er niet en heeft de heer Hessels niet gezegd. We lieten dat maar volgen om te laten zien hoe goed het past en sluit aan zoo'n voorstel en hoe in elk geval door zoo'n voorstel van een plannenmakend raadslid een valschen schijn in het leven wordt geroepen, die een schaduw werpt over ambtenaren van wie ondersteld mag en *moet* worden dat zij de bekwaamheid en kunde bezitten die voor de uitoefening van hun taak noodig is.

Merkwaardig is, dat de heer Hessels, blijkens zijn toelichting, zich met een Jantje van Leiden afmaakt van de moeilijkste zaak bij elke uitbreiding van een gemeente, en niet het minst van een polderstad als Groningen, n.l. van waterafvoer en karakteristiek is o. a. de volgende tirade: „Over de ophooging van het terrein, om het voor bebouwing en voor den aanleg van riolen geschikt te maken, wordt hier niet gesproken, omdat het opmaken van een dergelijk voorstel *te veel tijd* zou kostten en dit bovendien sedert eenigen tijd een onderwerp van studie uitmaakt bij het bouw-bureau. De oplossing welke door die studie aan de hand zal worden gedaan, is eveneens in toepassing te brengen op het voorgelegde plan.

Dat vuile werk, dat bovendien tijdroovend is, wordt gaarne aan het bouw-bureau gegund en de ontwerpers hebben zich dus blijkbaar bepaald tot het trekken van een stuk of wat lijnen over eenige kadastrale kaarten, waarvan een kopie aan den Raad wordt voorgelegd als het plan bij uitnemendheid.

Het voorbeeld van zich uitbreidende groote steden schijnt in Groningen aanstekelijk te hebben gewerkt, maar al moge misschien de bedoeling, om een planlooze uitbreiding te voorkomen, goed zijn, de toelichting geeft al zeer weinig blijk, dat de voorsteller zich van den omvang van zijn voorstel bewust is.

Wel komen er een massa cijfers in voor, waarmede wordt uitgerekend hoeveel huizen er in de nieuwe uitbreiding gebouwd kunnen worden en hoeveel menschen daarin onder dak gebracht kunnen worden, maar over technische en administratieve moeilijkheden, die bij de uitvoering van het plan te overwinnen zullen zijn, wordt geen woord gerept.

De heer Hessels zou goed gedaan hebben zich daarvan eerst eens bij de besturen en bouw-bureaux onzer groote steden op de hoogte te stellen. Wellicht zou dan zijn plan in portefeuille zijn gebleven en hij zich er toe hebben bepaald voor te stellen, dat van gemeentewege een algemeen uitbreidingsplan zou worden vastgesteld.

Wij gelooven, dat het niet correct en niet goed gezien is van raadsleden, dat zij als plannenmakers gaan optreden en dat het beter voor hun prestige is wanneer ze zich als goede schoenmakers tot hun leest blijven bepalen.

Het getuigt van kortzichtigheid wanneer ze bij hun bemoeiingen dat spreekwoord uit het oog verliezen en vergeten dat ze door te doen wat niet op hun weg ligt, zich blootstellen aan verdenking van allerlei aard — die een raadslid allerminst mag treffen.

Of zien we mis en is de tijd aanstaande, dat technische ambtenaren bij gemeenten gemist kunnen worden omdat er zooveel knappe raadsleden komen die de bouwkundige zaken zelf wel af kunnen.

We gelooven aan, en zien ook veel malle dingen, maar daaraan gelooven we nog niet.

De Groningsche raad zal wel verstandig genoeg zijn, om zich niet op de gladde helling te wagen, waarheen hem een zijner leden tracht te lokken. Hij heeft een bouw-bureau tot zijn beschikking, waar mannen werkzaam zijn, niet alleen van veel ervaring, maar die ook meermalen blijk gaven van goeden smaak en die zich zeker niet met een Jantje van Leiden van de moeilijkheden, aan het maken van een uitbreidingsplan verbonden, zullen afmaken.

Dit tot troost voor de ambtenaren die dupe zijn van een allerijverigst raadslid.

We wachten met belangstelling het raadsverslag, dat ons zal mededeelen welke voldoening de heer Hessels van zijn bedenkelijke nieuwigheid zal mogen smaken.

BOEKBEOORDEELING.

De Architectuur in hare hoofdtijdperken, door Henri Evers. Uitgave van J. B. Wolters, te Groningen.

Meermalen vonden wij aanleiding er op te wijzen, dat, ofschoon bij het Nederlandsche volk een kennelijke neiging tot historische studiën valt op te merken, de kunstgeschiedenis, en wel in het bijzonder de geschiedenis der bouwkunst, zelfs onder de architecten slechts een beperkt aantal ernstige beoefenaars telt.

Schilderkunst en muziek staan in de algemeene waardeering van het ontwikkeld deel der natie ontegenzeglijk hooger aangeschreven dan de kunst van

bouwen, en de verklaring van dit verschijnsel behoeft niet ver gezocht te worden.

Het feit, dat in ons land de uitgave van een omvangrijk en flink uitgevoerd werk over architectuur wordt aangekondigd, behoort echter tot de zeldzaamheden, en mag voorzeker niet onopgemerkt blijven.

Wenschen wij dus hier met een enkel woord de nieuwe uitgave, waarmede de verdienstelijke hoofdleeraar der Rotterdamsche Akademie onze litteratuur verrijkt heeft, te bespreken, het is ons tevens aangenaam te kunnen constateeren, dat de eerste indruk die men verkrijgt bij het doorbladeren van de 1ste aflevering gunstig genoemd mag worden.

Was in de dagen, toen Kugler zijn bekende Geschichte der Baukunst schreef, het verzamelen der bouwstoffen en verdere gegevens zeker niet gemakkelijk, thans bestaat voor hem, die zoo iets onderneemt een andere moeilijkheid, geboren uit den overvloed van stof, waarover wij te beschikken hebben.

Deze moeilijkheid moet vooral uitkomen daar, waar zooals hier het doel blijkbaar is, een beknopt overzicht te geven in een aangenamen vorm. Wanneer men toch de geheele bouwkunst van Egypte te behandelen heeft in 57 bladzijden, die voor verreweg het grootste gedeelten in beslag worden genomen door afbeeldingen, dan spreekt het vanzelf, dat men zich zeer moet beperken.

Toch gelooven wij, dat het den schrijver gelukt is, juist, dank zij die vele afbeeldingen, een helder en zakelijk beeld van de Egyptische bouwkunst in hare hoofdkaraktertrekken te geven, en hebben wij van de volgende hoofdstukken in dit opzicht de beste verwachtingen.

Van die afbeeldingen zijn er vele ontleend aan Perrot & Chipiez; een ruim gebruik is evenwel ook gemaakt van reproducties naar photographieën, waarbij zeer goed geslaagde, o. a. van de groote zuilenzaal te Karnak en van de tempels op het eiland Philae.

In de photographie beschikt de hedendaagsche geschiedschrijver der bouwkunst over een hulpmiddel, waarvan vroegere schrijvers verstoken waren en dat hem, waar het op het illustreeren van zijn voordracht aankomt, op hen een grooten voorsprong geeft.

De photographie geeft de vormen weer zooals zij zijn, de geteekende afbeelding, hoe correct ook, geeft de vormen weer, altijd min of meer zooals de teekenaar ze zag, en men behoeft slechts even een werk over bouwkunst van een dertig jaren geleden naast deze nieuwe uitgave te leggen om te beseffen, hoe vroegere schrijvers genoodzaakt waren door uitvoerige beschrijving aan te vullen wat aan afbeeldingen ontbrak en hoe nu bij de zooveel betere afbeeldingen den lezer met veel minder beschrijving een veel juister beeld voor oogen gesteld kan worden.

Bovendien werkt deze omstandigheid er toe mede, dat de lectuur, waar uitvoerige beschrijvingen van détails achterwege kunnen blijven, veel aangenamer wordt, zoowel voor den vakman, die gaarne nog eens met oude bekenden in aanraking komt, als voor den leek, die het boek ter hand neemt, om zijn algemeene kennis te vermeerderen.

De heer Evers is, zooals bleek uit hetgeen hij onlangs in de „Nieuwe Rotterdamsche Courant" schreef, naar aanleiding van de tentoonstelling van het werk van Fransche architecten in de Kunstkring te Rotterdam, nogal ingenomen met de studiën der Franschen op archeologisch en kunst-historisch gebied.

Die ingenomenheid komt ook in het hier besproken werk uit, maar wordt niet algemeen gedeeld en het zou ons niet verwonderen wanneer de aanmerking werd gemaakt, dat de restauraties van Egyptische monumenten, van mannen als Chipiez, Racinet en Garnier, waarvan eenige afbeeldingen worden gegeven, wel getuigen van groote scherpzinnigheid en virtuositeit, maar eigenlijk toch niet thuis behooren in de geschiedenis der bouwkunst.

En er is wel eenigen grond voor een dergelijke aanmerking, waar bijv. in de tekst gesproken wordt van de bijna algeheele verdwijning der Chaldeesche monumenten en daarbij toch een afbeelding van een Chaldeeschen tempel gegeven wordt, die natuurlijk niet anders dan als een min of meer fantastische restauratie te beschouwen is.

Onwillekeurig denkt men hierbij terug aan de voorwereldlijke monsters uit de dagen toen de paléontologie nog in hare windselen lag.

De mannen van het vak weten wel wat zij aan dergelijke fantasiën hebben, maar de leeken worden daardoor wel eens op een dwaalspoor gebracht, natuurlijk tegen de bedoeling van den schrijver.

Moge deze ervaring den heer Evers bespaard blijven en zijn arbeid de waardeering vinden, die hij ongetwijfeld verdient.

Den uitgever, die blijkbaar geen kosten spaarde aan de uitvoering van het geheel, zij een ruim debiet toegewenscht.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van 25 *April* 1901.

In deze vergadering hield de heer G. J. Franken, lid der Vereeniging, een voordracht over automobilisme.

Spreker ging na, hoe men aan het hedendaagsche nieuwe voertuig, automobiel, stoomwagen, stoomfiets, motorwagen of hoe men het noemen wil, nog met angst en schrik denkt en hoe eigenaardig er nog over gesproken wordt. Spreker drong in de geschiedenis door om de bronnen van het automobilisme te zoeken en kwam daarbij tot de zekerheid, dat onze voorvaderen reeds naar een voertuig zochten, dat door eigen beweegkracht kon worden voortbewogen. Reeds in de 13de eeuw werd door Roeger Bacon voorspeld, dat rijtuigen zouden worden vervaardigd, die zonder span met een ondenkbare snelheid zouden voortbewegen. Evenwel duurde het nog lang eer men een andere dan de natuurkracht ter beschikking had en was er dus aan het bouwen van zoo'n voertuig niet te denken. In het begin der vorige eeuw was de automobiel nog een droombeeld en eerst tijdens de Fransch-Duitschen oorlog in 1870—1871 maakte Engeland zich meester van de speciale rijwiel-industrie, terwijl Frankrijk zich daarop eerst 10 à 12 jaren later kon toeleggen.

Verder ging spreker na hoe de automobiel langzamerhand tot een werkelijk praktisch voertuig werd geconstrueerd en op welk standpunt wij heden ten dage daarmede staan en kwam tot de conclusie dat de tegenwoordig veel in gebruik zijnde benzinemotoren de meest praktische kunnen genoemd worden. Ter verduidelijking waren een aantal teekeningen opgehangen, waardoor de belangrijkheid van het onderwerp zeer verhoogd werd.

Daarna werd een verkiezing gehouden voor twee bestuursleden, waarvoor werden gekozen de leden P. A. Frylink en W. C. de Vries.

De vragenbus bevatte twee vragen, waarvan één niet voor beantwoording vatbaar was en één door een der leden in het Technisch Weekblad uitvoerig zal worden beantwoord, daar tot directe beantwoording de tijd te kort was.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Vergadering van Maandag 29 *April* 1901.

De Voorzitter opent de vergadering met de mededeeling, dat het volgende is ingekomen:

1o. Een verslag van het Groningsch Museum van Oudheden.

2o. Een programma van een prijsvraag, uitgeschreven door de Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Leiden, nl. het ontwerpen van een diploma der Vereeniging. Voor belangstellenden ligt het programma ter inzage.

3o. Een stembiljet voor de verkiezing van bestuursleden voor de Maatschappij van Bouwkunst. De Voorzitter stelt namens het bestuur voor allen te herkiezen, dat aangenomen wordt.

Tot lid der commissie van waterbouwkunde wordt benoemd de heer P. Ploeg en tot lid in het bestuur der Verzekerings-Maatschappij tegen ongelukken en invaliditeit de heer L. M. Moolenaar.

Een belangrijk voorstel van het bestuur komt vervolgens aan de orde, nl. het benoemen van een eerelid, De Voorzitter stelt in het licht den tact en de toewijding, waarmede de heer Moolenaar zoovele jaren de vergaderingen leidde en de interessante lezingen, waarop hij de leden zoo dikwijls onthaalde. Met het oog op de groote verdiensten van dezen eminenten man ten opzichte van de Vereeniging wenscht het bestuur eene eereschuld af te doen. Bij acclamatie wordt de heer L. M. Moolenaar tot eerelid benoemd.

Na eenige discussie tusschen de heeren Jansen, Holthuis, Janssen en den Voorzitter wordt het voorstel van het bestuur, om eene tentoonstelling te houden in het Museum van Oudheden van de uitstekend geslaagde ontwerpen bij de prijsvraag „arbeiderswoningen" benevens eenige teekeningen van Architectura en Amicitia aangenomen en bepaald, dat die tentoonstelling 's Zaterdags voor 25 cent en 's Zondags voor 10 cent bezocht kon worden.

Daarna sluiting der vergadering waarvan de aantrekkelijkheid verhoogd werd door eene expositie van „bouwfragmenten" en „decoratie-motieven" uit de portefeuille.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— Opnieuw heeft men dicht bij den Rijnoever, noordelijk van Niederdollendorf graven met steenen kisten ontdekt. Prof. Schaaffhausen herkende ze als afkomstig uit den Frankischen tijd. De skeletten lagen van het Oosten naar het Westen. Onder de deksteenen zijn er twee van kalksteen, waarvan een karakters uit het midden van den keizertijd benevens de figuur van een krijgsman, die zijn boog spant en andere voorstellingen vertoont. Het gevondene is naar het Provincinal Museum te Bonn overgebracht.

— Te St Petersburg is de architect professor Victor Schröter gestorven. Hij was bekend als ontwerper van verschillende banken te St. Petersburg, van schouwburgen te Irkutsk, Kiew, Tiflis, Nizni-Nowgorod, van vele kerken in verscheiden Russische steden en van stations o. a. te Odessa.

— Dezer dagen is de kunsttentoonstelling te Berlijn geopend. Er zijn weder eenige duizenden schilderijen. Bij een vluchtigen rondgang in het gewoel vond ik van Nederlandsche schilders voorloopig slechts twee stukken van W. Mesdag en één van G. Bisschop.

— Weer een belangrijke uitvinding op het gebied der electriciteit is, volgens het „Journal de Genève", door een Oostenrijker gedaan. Het is prof. Pupin nl. gelukt, het verlies aan stroom, dat telegraaf en telefoon door de open leiding lijden, te verhinderen door den eigenlijken geleidraad op een eigenaardige wijze met een losse, spiraalsgewijze omgewikkelden, tweeden draad te omgeven.

Daardoor is 't mogelijk, te telegrafeeren over afstanden van 5000 KM. met niet meer electriciteit dan nu vereischt wordt bij afstanden van 50 of 100 KM.

— Er wordt te Lissabon een verkooping van kunstvoorwerpen voorbereid, welke in de artistieke wereld sensatie zal maken. Sinds eenigen tijd namelijk heeft de eenmaal schatrijke markies Da Foz besloten zich te ontdoen van zijn paleis op de Avenida aldaar, en van de daarin sedert jaren bijeengebrachte verzameling van meubels, schilderijen, bronzen, porselein, beelden, en wat al niet meer. Indien het paleis niet door of voor den Staat wordt aangekocht voor National Museum, zal het worden afgebroken en door huur-woningen vervangen. De catalogus der collectie zal weldra het licht zien. Hedenmiddag had ik het voorrecht een vluchtige wandeling door het paleis te kunnen maken; reeds de trap is een meesterstuk. De leuning is van gedreven koper en staal, naar het model der trap te Chantilly. Onder de schilderijen zijn stukken van de Hollandsche school, o. a. een paar omvangrijke stillevens en kleine landschappen. Daarover meer, zoodra ik gelegenheid zal hebben gehad ze te bestudeeren.

Dezer dagen is ook daar een tentoonstelling gehouden van de zeer merkwaardige kerkelijke sieraden der San Roque. De verzameling bestaat uit koperen en vermeil altaar-voorwerpen, uit gestikte mis-gewaden, uit kantwerk en zijden kostbaarheden. Dit alles dateert uit omstreeks 1740, en is, met uitzondering van verscheiden mooie dingen van den Franschman Thomas Germain, door de allerbeste toenmalige Italiaansche meesters gemaakt. Ook van dezen hoogst interessanten schat is een catalogus in voorbereiding, vermeldende de namen der voortbrengers van ieder kunstvoorwerp. Illustraties zullen er echter voorzoover niet aan worden toegevoegd. In dezelfde San Roque hangen de portretten van Koning Don Jan III en zijn gemalin Donna Catherina, geschilderd door Antonius Moor, uit Utrecht, meer bekend onder den naam van Antonio Moro. Deze artiest is lang niet de eenige Neder-Duitscher, die hier te lande zijn spoor heeft achtergelaten.

— Het in Engeland besproken plan om een gedenkteeken ter eere van Koningin Victoria op te richten heeft den beroemden kunstenaar Walter Crane, — hoewel republikein — aanleiding gegeven tot een schrijven in de *Daily Chronicle*, waarin hij o. a. het volgende zeker nieuwe plan ontwikkelt.

Om aan den eisch van een werkelijk nationaal gedenkteeken te voldoen, meent, naar de overtuiging van Crane, een wedstrijd worden gehouden onder de kunstenaars van het land en de natie zou daarna gelegenheid moeten hebben een vrije keuze te doen. Het beginsel om een beroep te doen op de breede massa des volks dat toch per slot van rekening het gedenkteeken zal betalen, is niet meer dan een geringe uitbreiding van een beginsel, dat in de Engelsche staatsinstellingen is erkend.

Weliswaar is de schrijver overtuigd dat de meerderheid niet altijd gelijk heeft, maar zelfs de kunstenaars zelf zijn niet onfeilbaar in kunstzaken. Men heeft nog een moedertaal te vinden voor de denkbeelden van dezen tijd, ten minste in den vorm van monumenten.

Ik twijfel er niet aan, — gaat Walter Crane dan voort — of een getrouwe voorstelling van wijlen Hare Majesteit in haar japon zooals zij dagelijks leefde, met een Schotschen terrier — in den stijl van de treffende plaat van den Heer Nicholson — of een naar het leven gemodelleerde en gekleurde groep, vertoonend de Koningin in een ezelwagen, omringd door haar trouwe dienaren, „netjes uitgedoscht," zou thans waarschijnlijk de meest populaire vorm van gedenkteeken zijn.

Crane stelt zich voor, dat op eene voor ieder kosteloos toegankelijke tentoonstelling van alle ingezonden ontwerpen, de bezoekers met stembiljetten het plan van hun voorkeur zouden aanwijzen.

De schrijver doet overigens nog een andere manier aan de hand om een behoorlijk uitgebreide nationale meening te verkrijgen nl. deze, dat alle voornaamste nieuwsbladen hun lezers uitnoodigden de namen in te zenden van vijf of zes kunstenaars (architecten, beeldhouwers en decoratieve kunstenaars), wien zij bij voorkeur het ontwerpen van het gedenkteeken zouden zien opgedragen. Dan zouden die kunstenaars, wier namen de meerderheid der stemmen op zich vereenigden, uitgenoodigd worden om een commissie of raad te vormen, ten einde een schema voor het gedenkteeken op te maken en de uitvoering der verschillende deelen aanwijzen, welke in zoo ver mogelijken kring verdeeld zouden moeten worden, zoo ver als met goede teekening en werkmanschap vereenigbaar is.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's Gravenhage. De ingenieur en oud-landgenoot, de heer Joh. de Rijke, raad-adviseur bij het Departement van Binnenlandsche Zaken (Naimusho) te Tokio, vertoeft, naar „Het Vad." meldt, thans hier te lande. De heer De Rijke is de eenig overgebleevene der in Japan werkzaam geweest zijnde Hollandsche waterbouwkundigen. Hij was er 23 jaren, verbleef eenigen tijd in China, in verband met de opdracht der General Chambre of Commerce te Shanghai tot het instellen van een onderzoek naar de verbetering van den waterweg naar zee, en heeft thans van de Japansche Regeering een jaar verlof gekregen. De aanwezigheid hier te lande van den heer De Rijke, die in Japan menigmaal de Hollandsche belangen kon bevorderen, is voor de Hollandsche industrie niet zonder beteekenis.

— In Mei en Juni zal in de Manège van Boschoord hier een Haagsche Internationale Tentoonstelling worden gehouden, waaraan de volgende schilders, beeldhouwers, graveurs en beoefenaars van zeer verschillende takken van kunstnijverheid zullen deelnemen:

Uit het buitenland: Felix Aubert, Mogens Ballin, Al Charpentier, Emil Claus, H. E. Cross, Cézanne, Maurice Denis, Jamens Ensor, Finska handarbetets Väanar, Willy Finch, Henry de Croux, Mlle. A. Hollbach, George Lemmen, Maximilien Luce, Auguste Lepère, Maxime Maufra, Ch. Michel, Constantin Meunier, George Minne, Manufacture de Rorstrand George Morren, Degouve de Nuncques, Camille Pissarro, Dario de Regoyos, Théo van Rijsselberghe, Rafaëlli, Rodin, Rops, Odilon Redon, Paul Signac, Seurat, Steinlen, Mme. Schmidt-Pecht, Vuillard, Valloton, Wiener.

En de Hollandsche artiesten: Altori, Bauer, mevr. Baukema-Philipse, Breitner, Brouwer, Lion Cachet, Daalhof, P. Dupont, Dysselhof, Vincent van Gogh, Hart Nibbrig, Hoeker, van Hoytema, Isaäc Israëls, Kamerlingh Onnes, Ed. Karsen, Lauweriks en de Bazel, Loeber, Mendes da Costa, Moulyn, Nieuwenkamp, Dirk Nyland, Ch. Storm van 's Gravesande, Willy Sluiter, Joh. Thorn Prikker, Toorop, Veldheer, Floris Verster, Voerman, dames van der Weyde en van der Maarel, Wiggers, W. Witsen, Zoetelief-Tromp, Zyl.

Op de conférences en muziekuitvoeringen zullen zich doen hooren: Stephan Georg. Stijn, Struvels, George Eckhout, Semathini en het Haagsche Toonkunst-quartet (misschien Verhaeren). Ook Blockx zou komen.

De tentoonstelling zal 6 weken duren, en elken zomer zou een dergelijke expositie plaats vinden. De voorbereidingscommissie bestaat uit de heeren Thorn Prikker, Toorop en Zilcken.

— Voor de uitvoering van openbare werken in de kolonie Suriname is een tijdelijk opzichter noodig, voldoende ervaren voor sluisbouw en soortgelijke werken en in het bijzonder praktisch bekwaam in grondverzet.

Solicitanten hebben zich vóór of op 31 Mei 1901 schriftelijk te wenden tot het Departement van Koloniën (afdeeling West-Indische Zaken), onder overlegging van een bewijs van voldoening aan de wet op de nationale militie en van een bewijs (liefst diploma) van bekwaamheid, overeenkomende met de eischen voor het examen van opzichter bij 's Rijks waterstaat of bij 's lands burgerlijke openbare werken in Ned.-Indië, met opgaaf van hun vorige en tegenwoordige werkzaamheden en bij wie daaromtrent inlichtingen zijn te bekomen.

Bij voorkeur komen in aanmerking zij, die ongehuwd en niet ouder dan 30 jaar zijn.

Salaris vóór de dienstaanvaarding voorloopig ƒ 100 per maand; daarna ƒ 225 per maand.

Nadere bijzonderheden geeft de „St.-Ct." no. 98.

Rotterdam. De tentoonstelling van oude kunst, van 15 September tot 31 October van dit jaar in den „Rotterdamsche Kunstkring" te houden, beoogt kunstwerken bijeen te brengen tot en met het Empire-tijdperk, ook oud Japansch en Chineesch. Alles moet kunstwerk zijn: historisch belang zal ditmaal niet voldoende wezen.

Maastricht. Alhier heeft zich een commissie gevormd tot het oprichten van een gedenkteeken voor den Maastrichtenaar Minkeleers, den uitvinder van het lichtgas. Deze commissie bestaat uit de heeren Jhr. mr. Ruys de Beerenbrouck, commissaris der Koningin, en Jhr. mr. V. de Stuers, eere-voorzitters, P. Ch. Bauduin, burgemeester, voorzitter, mr. Bergers, president der rechtbank, vice-voorzitter, W. J. H. Bauduin, ingenieur-directeur der gemeentewerken, secretaris; P. Loomans, penningmeester, J. W. Nuyts, gemeente-archivaris, A. J. A. Flameet, rijks-archivaris, dr. Scholz, dr. Hoffmanns en P. H. Regout, leden.

Haarlem. — Na langdurige ongesteldheid is Zaternamiddag alhier op 72-jarigen leeftijd overleden de heer F. W. Van Eeden, directeur van het Koloniaal Museum.

De heer Van Eeden volgde in 1859 zijn vader als secretaris van de Ned. Mij. tot bev. van Nijverheid op, en onder zijn secretariaat ging de Maatschappij een nieuw tijdperk van bloei tegemoet. Van hem is de stichting uitgegaan van het Koloniaal Museum, dat in zijn geboorte op een zolderkamertje van de vroegere woning des overledenen huisde. In 1865 werd dit naar een grooter lokaal overgebracht, en vervolgens in de benedenverdieping van het Paviljoen, waar het thans nog is. In 1871 werd het Museum voor het publiek opengesteld.

De heer Van Eeden was vooral botanicus. Over de botanie schreef hij dan ook een serie artikelen in het Album der Natuur, die later afzonderlijk zijn uitgegeven. Aan zijn initiatief is ook de oprichting van het Mus um voor Kunstnijverheid te danken. In Juni 1899 legde hij het secretariaat der Mij. van Nijverheid neder en werd opgevolgd door den heer G. S. de Clercq, terwijl de heer E. von Saher hem als directeur van het Kunstnijverheidsmuseum verving, waarover hij echter het honorair directeurschap aanvaardde. De Maatschappij huldigde hem bij zijn heengaan door aanbieding van zijn door Thérèse Schwartze geschilderd portret.

Zutphen. In de alhier gehouden algemeene vergadering van de vereeniging „Zutphen Vooruit" bleek uit een mededeeling van het bestuur, dat het plan, om te Zutfen een museum van oude kunst en kunstnijverheid te stichten van deze vereeniging uitgaat.

Het doel is, om hetgeen de gemeente Zutfen zelve van dien aard reeds op een paar zalen van het Wijnhuis bezit, tot een grooter museum uit te breiden, zooals o. a. te Dordrecht het museum op de Groote Hoofdspoort is tot stand gekomen, waar aanvankelijk veel minder belangrijke voorwerpen dan te Zutfen aanwezig waren.

Door den voorzitter, den heer C. Schillemans, werd meegedeeld, dat naar aanleiding van een onderhoud, hetwelk een drietal leden van het bestuur met den burgemeester over dit onderwerp gehad hadden, verwacht mag worden, dat het gemeentebestuur zijne gewaardeerde medewerking aan het plan zal verleenen.

Blijkt dit het geval, dan zal een beroep op de vele leden van „Zutphen Vooruit" en andere belangstellenden worden gedaan, om voorwerpen voor dit museum ten geschenke of in bruikleen te mogen ontvangen.

Op een desbetreffende vraag deelde de voorzitter nog mede, dat het in de bedoeling van het bestuur ligt, om zich van de medewerking der Geldersche Vereeniging voor Kunstnijverheid te verzekeren, welke voor haar met 1 Mei a. s. alhier te openen school veel belang bij een dergelijk museum heeft.

Delft. Ter zake van het adres der afdeeling Delft van den Ned. R.-K. Volksbond en een 16-tal andere vereenigingen aan den raad dezer gemeente, waarin wordt aangedrongen op het invoeren van bepalingen nopens minimum-loon en maximum-arbeidsduur in de bestekken voor de gemeentewerken, zijn door de Kamer van Arbeid voor de bouwbedrijven en die voor de voedings- en genotmiddelen adhaesiebetuigingen bij den raad ingezonden.

In hun praeadvies aan den raad herinneren B. en W. er aan, dat herhaaldelijk adressen van gelijke strekking door dezen in behandeling genomen zijn en dat alom met steeds toenemenden aandrang naar het invoeren van dergelijke bepalingen wordt gestreefd. Bij vorige gelegenheden luidde het advies van B. en W. steeds afwijzend, doch thans verklaren zij, de voordeelen die de voorstanders zich voorspiegelen overdreven achtende, tot het inzicht te zijn gekomen, dat ook de voorspelde nadeelige gevolgen wel eens te breed zijn uitgemeten. Zij kunnen thans het oordeel der commissie voor de openbare gemeentewerken onderschrijven: „dat er geen bezwaar bestaat om met den stroom mede te gaan."

Alvorens echter een gedetailleerd voorstel aan te bieden, adviseeren B. en W. den raad zich uit te spreken betreffende het beginsel der opneming van de gewenschte bepalingen in die bestekken, die daarvoor naar het oordeel van het college van B. en W. vatbaar kunnen worden geacht.

In deze laatste woorden ligt eene restrictie, zeggen B. en W. Het komt hun n.l. voor, dat deze bepalingen misplaatst zouden zijn in onderhoudsbestekken, welke meening door B. en W. nader wordt omschreven. Zij achten het juist, dat reeds à priori worde uitgemaakt, dat hun eenige vrijheid van beweging worde gelaten.

PERSONALIA.

— Bij Kon. Besl. zijn, met ingang van 1 Juni, bevorderd:

tot opzichter van den rijkswaterstaat der 1ste klasse, L. Kuiler en L. Kooreman, thans opzichters der 2e klasse;

tot opzichter van den rijkswaterstaat der 2de klasse, P. B. Kok en J. C. de Masler, thans opzichters der 3de klasse;

tot opzichter van den rijkswaterstaat der 3de klasse, T. Huitema en L. M. Korevaar, thans opzichters der 4de klasse;

benoemd: tot opzichter van den rijkswaterstaat der 4de klasse, P. Mulder en P. Kuyper; met ingang van 1 Juli, tot opzichter over rechtsgebouwen, gevangenissen en rijksopvoedingsgestichten, W. C van der Eem, thans tijdelijk opzichter; tot ingenieur van den rijkswaterstaat 3e klasse M. C. E. Bongaerts, thans adspirant-ingenieur.

— Verlof verleend aan P. van der Burg, te Delft, hoogleeraar aan de Polytechn. School, verlof verleend tot het aannemen der verlerselen van ridder der orde van het Legioen van Eer, hem door den President der Fransche Republiek geschonken, en aan J. W. Post, ingenieur, wonende te Utrecht, het aannemen van de ordeteekenen van ridder der orde van het Legioen van Eer en van officier der orde van de Zwarte Ster, hem door den President der Fransche Republiek geschonken.

— De heer G. H. De Vries Broekman, benoemd hoogleeraar in de waterbouwkunde aan de Polytechnische School te Delft heeft Dinsdag jl. zijn ambt aanvaard met een openingsrede, waarbij hij meer in het bijzonder de Beologische Reiniging tot onderwerp had gekozen

— De Minister van Koloniën heeft de heeren P. M. van Bosse, E. C. Abendanon en P. J. Stigter gesteld ter beschikking van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, om te worden benoemd tot ingenieurs bij het Mijnwezen daar te lande.

— Bij beschikking van den Minister van W. H. N. is A. Sliedrecht te Engelen, benoemd tot buitengewoon opzichter bij het bouwen van een pontwachterswoning, vier bergplaatsen en een magazijn voor het veer- en sluispersoneel onder Engelen.

— Tot directeur der ambachtsschool te Gorkum is benoemd de heer J. J. Van Wuyckhuise, opzichter der gemeentewerken te Rotterdam.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden, ten gerieve van heeren geabonneerden, tweemaal per paar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Een bouwkundig opzichter-teekenaar zoekt als zoodanig plaatsing, leeftijd 22 jaren. Hoog salaris geen vereischte. Brieven letter S Bureau van dit Blad. (2)

— Er biedt zich aan een Bouwkundig-Opzichter, verschillende werken reeds uitgevoerd, ruim 30 jaar, van goede getuigen voorzien. Brieven onder letter O Bureau van dit Blad. (2)

— Een opzichter-teekenaar, praktisch en theoretisch ontwikkeld, zoekt wegens afloop zijner werkzaamheden plaatsing. Brieven onder letter G Bureau van dit Blad. (2)

Informatie-Bureau der Technische Vakvereeniging, Weteringschans 37, Amsterdam.

1 Bouwk. teek., 20 j., ongeh., ƒ 70.

11 Opz.-teek., 20, 21, 23, 28 en 30 j., ongeh., 23, 26, 29, 30, 35 en 36 j., geh., ƒ 40, ƒ 60, ƒ 70, ƒ 100, ± ƒ 100, ± ƒ 70, ƒ 90 ± ƒ 85, ± 95. ± ƒ 90 en ƒ 90.

1 Opz. of uitvoerder, 33 j., geh., ± ƒ 90.

1 Opz., 22 j., ongeh., ± ƒ 75.

1 Monteur-Chef-mach, 27 j., geh., ± ƒ 100.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Jeugdig werktuigkundig Ingenieur op een machinefabriek, ter assistentie van den eigenaar en hulp op het teekenkantoor.

Brieven onder No. 46929 aan het Bureau van „De Ingenieur" Paviljoensgracht 17—19 's Gravenhage.

— Uitvoerder voor een huisbouw in Z-Limburg. Brieven met opgaaf van salaris onder No. 12517 aan het bureau van het Algem. Nederl. Adv.-blad „Nobelstraat 's Gravenhage.

Ingenieur ervaren, of practisch en theoretisch technicus, bekwaam om zelfstandig projecten uit te werken voor belangrijke spoorwegwerken.

Franco brieven met referentiën worden ingewacht onder letter E, bij den heer Belinfante, Paviljoensgracht 19, Den Haag.

Bouwkundige bij een architect te Amsterdam, de leiding van het bureau op zich kunnende nemen. Br. fr. lett. A. U. 935, „Nieuws v/d Dag."

Teekennar voor tijdelijk, bekend met eenvoudige hout- en ijzerconstructies, op een bureau voor electrische installaties te Delft. Indiensttreding direct.
Aanbiedingen met referenties, onder No. 212. aan den Boekhandelaar J. Waltman Jr., te Delft.

Twee Aspirant-Ingenieurs bij den dienst van waterstaat en de B. O. W. in Nederl.-Indië Bezoldiging f 250 's maands. Stukken onder gezegeld adres vóór 15 Juli aan het Departement van Koloniën. (*Zie verder St.-Ct. No.* 104.)

Twee Werktuigk.-Ingenieurs tot adj.-ingenieurs bij de exploitatie van Staatsspoorw. in Nederl.-Indië. Bezoldiging f 250 's maands. Stukken onder gezegeld adres vóór 15 Juli aan het Departement van Koloniën. (*Zie verder St.-Ct. No.* 104.)

Twee Opzichters bij den Rijkswaterstant in Nederland tot opzichters 3e kl. bij den Waterstaat en 's Lands B. O. W. Bezoldiging f 150 's maands. Stukken onder gezegeld adres vóór 1 Augustus aan het Departement van Koloniën. (*Zie verder St.-Ct. No.* 104.)

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hooldagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-CLOSETS en URINOIR-inrichtingen. Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangen, Kampioen Ventilators onder garantie.

Vervolg der Aankondigingen.

MAANDAG, 20 Mei.

Windesheim, te 5 uren, door het kerkbestuur der Ned. Herv. gemeente, bij den heer v. d. Walz het afbreken van den bestaanden klokketoren en het vernieuwen en opbouwen van genoemden toren, met de daarmede in verband staande werken. Inl. dagelijks door G. Kamphuis te Zwolle. Aanw. in loco 20 Mei te 3 uren.

WOENSDAG, 22 Mei.

's Gravenhage, te 2 uren, aan het gebouw van het hoofdbestuur der posterijen en telegrafie, Parkstraat: de aanleg van eene electrische geleiding met twee draden tusschen Gorinchem en Utrecht. Inl. door den hoofding. der telegrafie te 's Gravenhage en den ing. der telegrafie te 's-Hertogenbosch. Ram. f 2210.

Hengelo, te 3 uren, in 't café van J. Wilmink Gzn., door de heeren Gebrs. Oostvogel: het bouwen van een dubbel woonhuis aan de Telgenstraat. Inl. door de arch. Van der Goot en Kruisweg. Aanw. 22 Mei te 10 uren.

DINSDAG, 28 Mei.

Wijmbritseradeel, te 11 uren, door burg. en weth., in het gemeentehuis: 1o. het gedeeltelijk vernieuwen van de drasiberg te Woudsend en van die te Ozingahuizen.
2o. het nagenoeg geheel vernieuwen van de vaste brug in den Jongedijk en van die bij het dorp Abbega.

DONDERDAG, 30 Mei.

Haarlem, te 11 uren, door den Commissaris der Koningin, aan het gebouw van het prov. bestuur: het maken en inhangen van een paar boven-ebdeuren voor de Zijperschutsluis behoorende tot de werken van het Noord-Hollandsch Kanaal. Inl. door den hoofding. Kemper te Haarlem, den ing. Dijker te Alkmaar en den opz. J. Kooreman te Nieuwediep, bij welken laatste in de week vóór die waarin de besteding plaats heeft, van het proces-verbaal van aanwijzing kan worden kennis genomen. Ram. f 7100.

Haarlem, te 11 uren, door den Commissaris der Koningin, aan het gebouw van het prov. bestuur: het weder op hoogte brengen van eenige gedeelten van de dijken van het Merwede-kanaal in de provincie Noord-Holland. Inl. door den hoofding. Kemper, den ing. Tutein Nolthenius te Haarlem, en den opz. Beukelman te Zeeburg, bij welken laatste in de week vóór die waarin de besteding plaats heeft, van het proces-verbaal van aanwijzing kan worden kennis genomen. Ram. f 7500.

Wissenkerke, te 11 uren, door het bestuur van den Willempolder, in het gemeentehuis: het verhoogen en verzwaren van den zeedijk, het maken van 6500 M³. glooiing van zet- en basaltsteenen, het leveren en verwerken van 13,400 stuks gecreosoteerde dennen perkoenpalen, in één perceel. Aanw. 29 Mei te 3 uren.

VRIJDAG, 31 Mei.

's-Hertogenbosch, te 10½ uren, door den Commissaris der Koningin, aan het gebouw van het prov. bestuur: het onderhoud van de schipbrug over de rivier de Maas, tusschen Hedel en Empel, en bijbehoorende werken, van 1 Juli 1901 tot 30 Juni 1902. Inl. door den hoofding. Hoogenboom, den arrondissements-ing. Castendijk, beiden te 's-Hertogenbosch en den opz. Eathoven te Crevecoeur; bij den laatstgenoemde kan op 24 Mei, te 10 uren, van het proces-verbaal van aanwijzing worden kennis genomen. Ram. f 8800.

Vervolg der Uitslagen.

Woerden, 7 Mei: het bouwen van een stoomsteenfabriek aan den Singel aldaar, voor rekening van den heer P. J. Hofman; ingek. 15 bilj., als: Gebr. de Louw, Langerakgeweide, f 9440; P. G. Harsdorp f 9400, G. Blok f 8780, N. Blok f 8780, C. Fluijt f 8650, A. G. Ossebrug, Leiderdorp, f 8599; A. de Goederen Gz. f 7654.32, A. de Goederen Hz., Linschoten, f 7583; J. van Joliugen, Langeruigeweide, f 7200; J. van Leeuwen f 6892, A. Reinevelát, Montfoort, f 6809; T. G. van de Helm, Alfen, f 6650; J. Tanis f 6600, B Snel, Aarlander.een, f 6578; J. van Dam, id., f 6548. Gegund. De overigen te Woerden.

Groningen, 7 Mei: het onderhouden en herstellen der zeeweringen wederzijds Delfzijl van 1 Mei a.s. tot 1 Mei 1902, door het prov. best.; ingek. 3 bilj., als: A. Apel, Winsum (Gr.), f 11,210; Ph. J. Rottinghuis, Delfzijl, f 9587; H. v. Dijk, id., f 9384. Ram. f 10 557.

Rijsen, 7 Mei, (Herbest.): het leveren en plaatsen van schoolmeubelen voor het nieuw te stichten schoolgebouw; ingek. 13 bilj., als: A. Schreuder, Almelo, f 2525; G. Essendam, idem, f 2489; J. H. Wehrmeijer, idem, f 2480; G. Miel, idem, f 2469; F. Schipper, idem, f 2450; J. Kuipers, Rijsen, f 2440; G. Kappert, idem, f 2345; W. Hulleman, Almelo, f 2325; Th. G. Koedijk, Rijsen, f 2285; W. Marsman, Heliendoorn, f 2270; J. Nieuwenhuis, Borne, f 2250; B. A. Mutselt, idem, f 2239; H. H. Koers Bz., Wierden, f 2169.

Sneek, 8 Mei: het afbreken van het bestaande en het daar ter plaatse bouwen van een nieuw schoolgebouw te Wolsum; ingek. 6 bilj., als: W. Rijpma, Workum, f 3478; R. A. Posthumus, Tjerkwerd, f 2348; W. G. de Boer, Oppenhuizen, f 2329; A. G. Visser, IJlst, f 2291; A. P. Wiersma, Gaastmeer, f 2288; Tj. Hofman, Sloten, f 2249. Gegund.

2o. het glas- en verfwerk van gen. school; ingek. 1 bilj. van G. de Vries, Wolsum, f 130. Gegund.

Enschede, 8 Mei: het verbouwen van den winkel, het vergrooten der bakkerij en verdere werken, voor de naamlooze vennootschap „de Enschedesche winkel", onder beheer van den arch. G. Beltman A.Gz.; ingek. 11 bilj., als: F. H. Wijdeveld f 8988, A. v. d. Steeg f 8882, J. Scholten Wz. f 8572, G. W. Wegereef f 8505, Gebr. de Herder f 8200, G. Derksen f 8190, G. Huckriede f 7968, G. J. Tieheler en G. Lemmink f 6980, B J. Tarin en Zoon f 6798, J. ten Cate Hz. f 6722, Reusens f 5600. Volgens bestek 8 dagen bersad. Allen te Enschede.

Borne, 8 Mei: het bouwen van het gemeentziekenhuis, volgens plan van den arch. Van der Goot te Hengelo; ingek. 10 bilj., als: Wehrmeijer, Almelo, f 7920; Schippers, idem, f 7607; Olthuis f 7320, Braakhuis f 7285, Nieuwenhuis f 6890, Kuipers f 6702, F. Morselt f 6668, firma Grootheugel f 6644, Kleerebezem, Hengelo, f 6425; Markslag, idem, f 6312. De overigen te Borne.

Enschede, 8 Mei: het verbouwen van café en woonhuis voor den heer H. Hemkes Jr., onder beheer van den arch. J. H. C. Roessink; ingek. 10 bilj., als: Gebrs. Van Halten, Glanerbrug, f 3165; H. Seinen f 2999, B. Spitholt f 2905, G. J. Bos f 2768, J. Diphoorn f 2650, G. Huckriede f 2629, J. Scholten Wz. f 2600, Meeren en Hassink f 2587, J. W. Horstman f 2280, Gebrs. De Herder f 1979. Gegund. De overigen te Enschede.

Haarlem, 8 Mei: het bouwen van een woonhuis en van een smederij met bovenwoningen ter plaatse van het te annoveren perceel no. 32, Ged. Oudegracht, en het doen van eenige veranderingen aan pere. no. 30, door den arch. J. A. Traanberg; ingek. 18 bilj., als: W. Machielse f 10.195; J. N. v. d. Vlerk f 9502, H. A. v. d. Meij de Bie en P. Hoetjes f 9215, J. S. v. Velthuijsen f 9150, C. den Hollander f 8920, J. Nonnekes en C. Rol f 8842, H. L. v. Zeijl, Zandvoort, f 8350, A. F. Captein f 8300, R. Wereldsma f 7994, W. A. v. Zanten f 7990, J. W. v. Sante f 7884, J. Mierzerus f 7270, H. Bloem f 7282. De overigen te Haarlem.

Ginneken, 9 Mei: het bouwen van vier burgerwoningen, door den arch. J. M. Marijnen, Breda.

Timmerwerk; ingek. 11 bilj., als: W. v. Oosterhout, Breda. f 3530; A. Mans, idem, f 3480; J. v. Wijck, Ginneken, f 3417; J. P. v. Wijck, idem, f 3282; A. C. Janssen, Breda, f 3208; A. v. d. Akker, idem, f 3202; J. Helmonds, Ginneken, f 3048; Apt. v. Gastel Breda, f 3035; Adr. Kanters, Ginneken, f 2957; C. Nuijter, Breda, f 2920; J. Beens, Ginneken, f 2737.

Metselwerk; ingek. 6 bilj., als: C. Simons, Ginneken, f 3757; M. de Kort, idem, f 3695; J. v. Poppel, Breda, f 3530; A. de Kanter, Ginneken, f 3294; H. v. Akker, idem, f 3303; W. Dielissen, Breda. f 2997.

Masen; ingek. 13 bilj., als: P. A. Hoppenbrouwers f 7200, J. Kleiner f 7000, W. v. Oosterhout f 7057, J. v. Poppel f 6980, H. Bielsars f 6960, W. Brouwers, Ginneken, f 6940; H. de Zwart, idem, f 6790; J. Verlegh, idem, f 6595; H. v. d. Akker f 6500, A. v. d. Akker f 6465, C. Nuijten f 6457, W. Diellissen f 6273, J. Beens, Ginneken, f 6011. De overigen te Breda.

Enschede (anderh.). Het bijbouwen der fabriek van de firma J. F. Scholten en Zn., door den arch. G. Beltman A.Gzn; ingek. 3 bilj., als: H. Mastenbroek en W. Hartman f 2046, Gebr. de Herder f 1949, G. W. Wegereef f 1744. Gegund. Allen te Enschede.

Veenendaal. De levering van bontwaren voor een te verbouwen hotel; ingek. 7 bilj., als: Postuma, Amerongen, f 2901.50; Varseveld, idem, f 2899; G. Keij, Amsterdam, f 2875; Schipper, Zandam, f 2861; Rijk de Vries, Wageningen, f 2850; v. d. Waal, Rhenen, f 2849; Ambagtsheer en v. d. Meulen, Amsterdam, f 2700.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

36ste JAARGANG N°. 20. ZATERDAG, 18 Mei 1901.

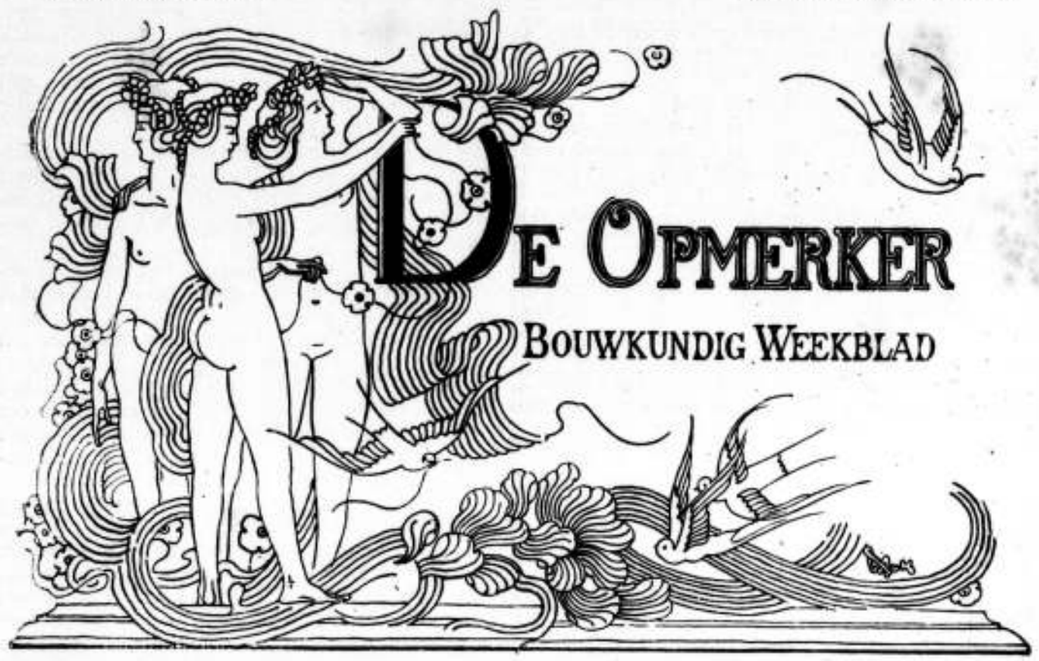

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland f 5.—; voor België f 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, f 7.50. Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat f 0.25, zonder plaat f 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels f 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer f 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

DE ZUIDERZEE.

In 1874 verscheen bij de Gebr. Van Langenhuijsen te 's Gravenhage een brochure, getiteld: „Hoe staat het toch met de droogmaking van het zuidelijk gedeelte der Zuiderzee?"

Deze vraag is in latere en in de laatste jaren dikwijls herhaald, want het vraagstuk, waarop zij betrekking heeft is er een van zeer groote beteekenis voor ons land, maar tevens, wegens zijn omvang, een, dat af en toe, door andere zaken van minder beteekenis, maar van meer urgenten aard, op den achtergrond moest worden gedrongen.

De belangstelling in de zaak scheen somtijds geheel te slapen en werd nu en dan door de voorstanders eens wakker geschud.

Een min of meer stelselmatige propaganda dagteekent echter eerst van de oprichting der Zuiderzee-Vereeniging in 1886.

In de brochure van 1874, bovengenoemd, wordt aan belangstellenden aanbevolen de studie van de navolgende stukken:

1°. de bekende proeve van een ontwerp enz., door den Inspecteur van den Waterstaat J. A. Beijerinck;

2°. twee verzamelingen van officieele bescheiden betreffende het onderwerp, uitgegeven in 1868 en 1870;

3°. het verslag van den in 1866 benoemden Raad van den Waterstaat aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, uitgebracht 20 April 1868;

4°. het verslag van de Staatscommissie van 1870 aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, uitgebracht 21 April 1873.

Niet vermeld zijn hierbij de vele brochures, waaronder verscheidene belangrijke, maar ook verscheidene, die alleen als curiositeiten mogen gelden, welke toenmaals reeds over het onderwerp verschenen waren.

Reeds in 1843, dus bijna 60 jaren geleden, bracht de ingenieur B. P. G. van Diggelen de inpoldering van de Zuiderzee ter sprake in eene voorlezing en zes jaren later opnieuw in zijn werk „De Zuiderzee, de Friesche Wadden en de Lauwerzee".

Twee geslachten van technici, economisten, landbouwkundigen, staatslieden en particulieren hebben zich dus reeds met het vraagstuk bezig gehouden, het heeft reeds zijn eigen geschiedenis en zijn eigen litteratuur, welke laatste een kleine bibliotheek vormt.

Thans echter kan aan degenen, die nog zouden vragen, hoe het nu eigenlijk met de zaak staat, worden geantwoord, dat zij een nieuwe phase is ingetreden en wij gelooven, dat er in de laatste jaren weinig wetsontwerpen bij onze Volksvertegenwoordiging zijn ingekomen, waarnaar met zooveel verlangen werd uitgezien en dat met zooveel belangstelling ontvangen wordt als het thans ingekomen wetsontwerp tot afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee.

Het luidt aldus:

Artikel 1. Op nader door Ons of van Onzentwege vast te stellen wijze, worden voor rekening van den Staat de werken uitgevoerd, noodig:

1°. tot afsluiting van de Zuiderzee door een afsluitdijk, loopende van de Noord-Hollandsche kust door het Amsteldiep naar het eiland Wieringen en van dit eiland naar de Friesche kust bij Piaam;

2°. voor de droogmaking van twee gedeelten van de afgesloten Zuiderzee en wel:

a. een noordwestelijk gedeelte, begrensd door de Noord-Hollandsche kust, den afsluitdijk door het Amsteldiep, het eiland Wieringen en een aan te leggen dijk van dit eiland naar de Noord-Hollandsche kust nabij Medemblik;

b. een zuidwestelijk gedeelte, begrensd door de

Noord-Hollandsche kust en door een aan te leggen dijk, loopende van omtrent Blokkershoek naar het eiland Marken en van daar naar den noordelijken oever van het Monnikendammer Gat;

3°. tot voorziening in de belangen van waterkeering, afwatering en scheepvaart, voor zooveel deze door de afsluiting en de droogmaking geschaad worden;

4°. tot voorziening in de belangen van de landsverdediging, in verband met de sub 1, 2 en 3 bedoelde werken.

Artikel 2. Op bij algemeenen maatregel van bestuur vast te stellen wijze zal eene tegemoetkoming worden gegeven aan de Zuiderzeevisschersbevolking wegens de schade, welke de afsluiting haar zal berokkenen;

Artikel 3. Door Ons wordt een Commissie benoemd om de Regeering van advies te dienen omtrent de voorbereiding en uitvoering der werken.

Aan deze Commissie kan de leiding der werken, onder de bevelen der Ministers, Hoofden van de betrokken Departementen, geheel of ten deele worden opgedragen.

Artikel 4. Wegens de uitgaven voor de werken bij art. 1 en voor de tegemoetkoming bij art. 2 bedoeld, wordt jaarlijks eene afzonderlijke begrooting bij de wet vastgesteld.

Het beheer dier begrooting is onderworpen aan dezelfde regelen als het beheer der algemeene begrootingen van Staatsuitgaven.

Artikel 5. Tot dekking van de uitgaven, begrepen in de bij het eerste lid van art. 4 bedoelde begrooting, worden bestemd en bij de wetten tot vaststelling dier begrootingen aangewezen:

a. de sommen, die ten behoeve van de bij deze wet bedoelde werken op de algemeene begrootingen van Staats-uitgaven zullen worden uitgetrokken;

b. de vermoedelijke batige sloten der rekeningen van ontvangst en uitgaaf, wegens de bij het eerste lid van art. 4 bedoelde begrootingen over vroegere diensten;

c. de toevallige baten, welke uit de uitvoering van de bij art. 1 bedoelde werken zullen kunnen voortvloeien.

Op dit wetsontwerp en de daaraan toegevoegde, uit den aard der zaak uitvoerige memorie van toelichting, komen wij in een volgend nummer terug.

VAN DEN RIJN.

Negen-en-twintig jaren geleden maakte ik met mijn vader een reisje langs den Rijn. Toen bleven wij ook een paar dagen te Keulen en stapten af in het Hotel Ernst, dat in een nauwe straat bij den Dom lag, de Trankgasse. Sedert ben ik dikwijls de stad voorbij gekomen, maar ik vertoefde er niet langer dan noodig was, om een aansluitenden trein voor een verdere reis af te wachten.

Zoo stelde ik mij Keulen dan nog altijd voor als een stad met een warnet van nauwe straatjes, waar open goten weinig aangename geuren verspreiden, waar oude gebouwen, meer of minder schilderachtig, overal te vinden zijn, waar men bier drinkt in de voorhuizen van ouderwetsche brouwerijtjes, waar het moderne leven zich niet heeft doen gevoelen.

Onlangs moest ik eenige dagen te Keulen vertoeven. Maar hoe vond ik er alles veranderd! Dat het station gemoderniseerd was, wist ik, en zijn ruime, lichte hal had ik herhaalde malen bewonderd. Wat scheen mij dan die van het Amsterdamsche Centraalstation zwaar en somber! Nu zag ik ook het nieuwe hoofdgebouw, doch de onbehaaglijke Duitsche stijl daarvan beviel mij niet; Cuypers werk staat oneindig hooger.

De nauwe Trankgasse bestond niet meer. Het Hotel Ernst lag nu aan het Domplein, en de kathedraal was „freigelegt". Heeft zij daarbij gewonnen? Ik beantwoord die vraag met de meeste beslistheid ontkennend.

In 1872 was men nog aan het bouwen; de domtorens waren toen ter nauwernood boven het kerkdak uit. Nu was de gevel voltooid, en de helder witte steenkleur, die ik nog had gezien, was reeds door een somber grauw vervangen.

Wat was die kerk mij een teleurstelling! Wel had Jan Veth gelijk, toen hij schreef: „Neen, het in een der koorkapellen nog vertoonde westfront-plan van meester Johannes werd niet waarlijk ten einde gevoerd, en de Keulsche Sint Pieter, zooals zij door dezen tijd staat afgeleverd, is slechts een schijnbeeld van Gerhard van Riels ontzagwekkende conceptie — het is niet waar, dat de uit, trouwens oneindig wijder basis, dan die van één menschenbrein, gesproten bouwverlangens der vrome dertiende eeuw, door de handen onzer tijdgenooten in vervulling mochten gaan — de eindelijke overwinning van den tientallen van jaren met den buidel rondreikenden Domverein is als erger dan een nederlaag te beschouwen, want het reusachtige steengewrocht is nu een met platte schablonenkennis afgeprutst brokstok, een juist door zijn uiterlijke volkomenheid op het deerlijkst verminkt monument geworden."

Inderdaad, de schrijver ging niet te ver, toen hij zeide: „Beter ware het indien later eeuwen als een fragment ongerept hadden gelaten wat oude tijden uit de groeikracht hunner levende kultuur in warmte van kunnen hebben opgetrokken — van meer wezenlijke piëteit en van meer zelfkennis in dit geslacht hadde dat getuigd, dan nu de dorre wetenschap van geleerde architecten en de scandaleuze productie van kunstonteerende kerkfabrieken een passende legkaart hebben gemaakt van wat een onuitgesproken lofzang was. Het is misschien niet zoozeer het geloof, wat bij dezen blinden ijver tekort schoot, het is de onnaspeurlijke macht om dat geloof in goddelijke orgeltonen uit te zingen, waaraan het hier zoo fataal mangelde — en tot welke profanatie van het bezielde heeft het doorzetten van die gladde koekebakkerskunst niet gevoerd, die zich betalen liet tot het lijmen en vullen en bevijlen en beplakken van wat zij niet eenmaal bevroedde ver boven haar armelijk begrip te troonen!"

Treuriger bewijs, dan deze gevel, die zoo droog als gort is, kon wel niet geleverd worden voor de stelling, dat de negentiende eeuw geen middeleeuwsche kunst kan voortbrengen. Want juist daarom is dit bewijs zoo treurig, omdat het de eeuwen zal trotseeren, omdat het ook tot het nageslacht spreken zal.

Reeds in 1872 had het mijn aandacht getrokken, dat het kerkinterieur slechts weinig indruk maakt. Maar ik had mij er toen geen rekenschap van kunnen geven, waardoor dit komt. Nu zag ik het onmiddellijk. De kerk is te hoog voor haar breedte, en daardoor schijnt de middenbeuk smal. De sombere steenkleur is al mede van geen gunstige werking. En eindelijk toont de kerk leeg, omdat zij geen kunstvoorwerpen uit vroegere tijden bevat, als men het koor, dat door hekken is afgesloten, niet mederekent.

En het weinig, dat er is, werd nog moedwillig bedorven. Zoo herinner ik mij de fraaie glazen van den noorder-zijbeuk, die uit het begin der 16e eeuw dagteekenen, in 1872 nog ongerestaureerd te hebben gezien. Maar nu zijn zij zoo netjes opgeknapt, dat er van het oude haast niets meer over is. Wel mocht Veth zeggen: „Evenmin als het water, dat vijf eeuwen her langs Keulen spoelde, thans weder in den Rijn te drijven is, evenmin zal men in de eeuwige voortgolving van het menschenras een voorbijgegaan evolutie-stadium kunnen herstellen, en evenmin is er in de nieuwe gekleurde glazen, waar de Dom kwansuis ter aanvulling mee toegetakeld werd, iets anders dan de domste hoon te zien van die uit de veertiende eeuw overgebleven vensterpraal, die men, door ze met zulke schandelijke producten van slaafsch onvermogen te flankeeren, bovendien eerst recht bewijst juist ganschelijk niet meer te verstaan."

Keulen is in de kunstgeschiedenis vermaard om zijn Romaansche kerken. St. Maria op het Kapitool, met haar gewelfden kooritans, de kerk der H. Apostelen met haar drie koornissen, de St. Maartenskerk met haar toren boven het kruis, de St. Gereonskerk met haar tienhoekig schip, zij zijn allen typen, die men elders niet vindt. De restauratiewoede heeft geen dezer gebouwen gespaard. Aan de St. Andrieskerk heeft men zelfs een geheel nieuw koor toegevoegd, omdat het oude niet stijlvol genoeg was. Maar het hinderlijkste is de kakelbonte polychromie, die al de interieurs ontsiert, en die in het bijzonder dat van de St. Maartenskerk geheel bedorven heeft.

Doch de Keulenaars hebben er niet genoeg aan gehad, de gedenkteekenen, die hun voorgeslacht gesticht heeft, op hunne wijze te verfraaien, in stijl te brengen en bij te werken, zij wilden ook hun stad moderniseeren. En daarbij hielden zij niet van halve maatregelen. Had Weenen een Ring, ook Keulen moest er een hebben. Zoo werden breede straten ter plaatse van de vroegere vestingwerken aangelegd, en met quasi monumentale huizen bebouwd. Een vijftien jaar geleden werden die huizen hier te lande zeer bewonderd, en de bewondering uitte zich, zooals gewoonlijk, in navolging. Ik had van dien Ring veel gehoord, doch er nooit wat van te zien gekregen. Wat leek alles mij al ouderwetsch! Duitsche Renaissance, Barok, Laat-Gothiek, soms ook andere stijlen, zijn toegepast. De bouwmeesters hebben erg hun best gedaan, de gelden zijn blijkbaar in ruime mate te hunner beschikking gesteld. Het resultaat is echter bedroevend. Geeft dit nu den geest weer van de Keulenaars uit het laatst der negentiende eeuw? Het is alsof alles voor een carnavalsfeest gediend heeft, toen ridders, Italianen, herderinnen, lansknechten, incroyables en narren in bont gewoel door elkander liepen. Doch het demasqué is reeds lang afgekondigd; de menschen loopen weer in hun gewone dracht. De gebouwen hebben evenwel aan het demasqué geen deel kunnen nemen, en staan nu voor gek.

Met de openbare gebouwen staat het al evenzoo geschapen. Het postkantoor en het Gürzenich willen ons doen gelooven, dat in de middeleeuwen zoowel posterij als muziekuitvoeringen tot de onmisbaarheden van het dagelijksch leven behoorden. Het justitie-paleis doet zich voor, als omstreeks 1600 gesticht, ofschoon het, in werkelijkheid, misschien een vijftiental jaren oud is.

Men begint te Keulen te begrijpen, dat dit zoo niet langer kan. Men voelt zich modern, en wil dus ook nieuwe kunst. In het bijzonder de neringdoenden, die van reclame alles wachten, hadden nieuwe kunst noodig. Zij waren te Brussel geweest, hadden gezien wat Hankar en Horta vermochten. Dat was nu pas modern, zoo iets moest ook Keulen krijgen.

De architecten brachten hun werken over Duitsche Renaissance, Barok en Gothiek naar den tweede hands-boekhandel. Zij schaften zich de nieuwste prentwerken aan, die zij machtig konden worden, om hun klanten naar den eisch des tijds te bedienen. Nu kwam het macaroni-ornament, het geslepen glas, het uitgezaagde mahoniehout, de schrille kleur alras de verbaasde Keulenaars lokken. Het bleek een prachtige reclame. En als de eene winkelier zag, hoe de andere, zijn buurman, door de nieuwe kunst zaken maakte, dan wilde hij ook zoo iets hebben. Zoo wierp Keulen zich hals over kop in het Brusselsche sop, en het zal niet lang meer duren, of geen pui, die niet aan Horta of Hankar doet denken, is te zien.

Alles reclame — om niets anders is het te doen. Ook de architecten werken niet uit liefde voor de kunst, maar alleen om genoemd te worden en zooveel mogelijk geld te verdienen.

De vroegere kunstenaars waren anders. Wilt gij u daarvan overtuigen, ga dan maar eens het museum binnen, vermijd de zalen, waar de werken van Achenbach, Defregger, Piloty en Vautier hangen, maar treed die, waar de 15e eeuwsche kunst geplaatst is, binnen. Ik zal niet zeggen, dat de hier aanwezige werken, weggenomen van de altaren, waarvoor zij door hun makers bestemd waren, hun volle werking doen. Maar ik wil er u op wijzen, hoe geen dezer kunstenaars het noodig geacht heeft, zijn naam op zijn werk te plaatsen. Zoo moeten wij dus nu spreken van den „Meister des Marienlebens", van den „Meister von Sankt-Severin", van den „Meister der heiligen Sippe", van den „Meister des Thomas-altars", van den „Meister vom Tode Mariae". Het was al dien kunstenaars volmaakt onverschillig, of hun naam vereeuwigd zou worden of niet. Zij wilden slechts hun geloof uiten, en om dit te doen, gaven zij het beste, wat zij geven konden.

Nu zijn de artisten niet meer in den dienst van het geloof, doch in dien van de reclame. De rijkdom van Keulen neemt toe. Doch, laten wij met Carlyle vragen: „Voor wie is die welvaart inderdaad rijkdom? Wie zegent dien rijkdom, wie maakt hij gelukkiger, verstandiger, schooner of beter? Wie heeft dien rijkdom zoo in zijn macht, dat hij er wezenlijk dienst van heeft? Niemand. Er is nu meer rijkdom, dan ooit voorheen — en toch doet zij veel minder goed, dan die vroeger bestond. Te midden van overvloed komen menschen van gebrek om. Midas wilde goud hebben en beleedigde de Olympiërs. Hij kreeg goud, en alles wat hij aanraakte werd goud — en toch, met zijn lange ooren had hij er geen pleizier van. Midas had Apollo, den god der kunst beleedigd — die god gaf hem zijn wensch, en een paar lange ooren. Welk een waarheid ligt er toch in die oude fabel!"

De moderne menschen, waartoe ook de Keulenaars behooren, zijn als Midas. Zij beleedigen den god der kunst, en dorsten naar goud. Apollo vervult hun wensch, en zij worden steeds rijker, zonder dat hun dit bevrediging geeft. Maar de lange ooren krijgen zij ook. Dit zijn al de afschuwelijkheden, die zij, ter wille van de reclame, of om met de mode mede te doen, voor lief nemen.

Zijn wij in Nederland beter? W.

BOEKBEOORDEELING.

Oude Gebouwen te Dordrecht, uitgegeven door de Vereeniging tot Instandhouding van oude gebouwen te Dordrecht, bij Blussé & Comp., aldaar, 1900.

Reeds in het jaar 1896 werd op voorstel van Mr. J. C. Overvoorde door het bestuur der vereeniging bovengenoemd, besloten tot het samenstellen van eene beknopte beschrijving van de te Dordrecht nog aanwezige gevels en fragmenten van gebouwen van architectonische of historische waarde.

De uitvoering van dit besluit bleek echter moeilijker dan men zich waarschijnlijk aanvankelijk had voorgesteld. Het duurde ten minste 4 jaren eer het resultaat daarvan, in den vorm van het thans voor ons liggend keurig uitgevoerd boekje, het licht zag.

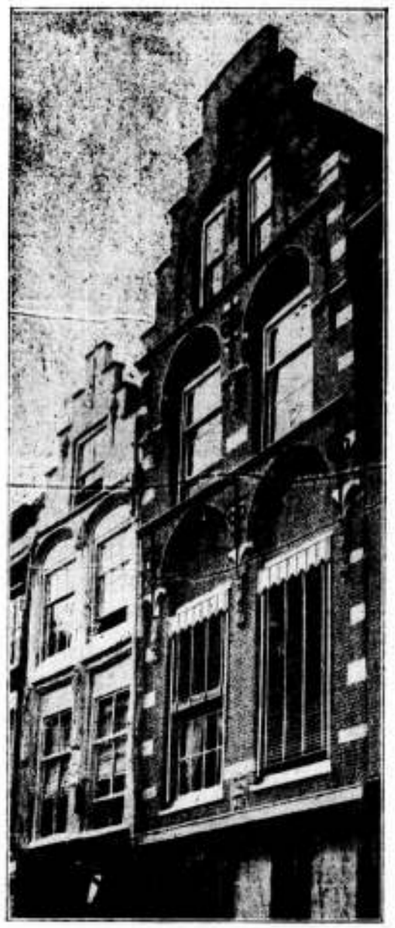

GEVEL UIT DE 16de EEUW.

Uit hetgeen in de inleiding wordt medegedeeld omtrent de wijze, waarop deze beschrijving tot stand kwam, meenen wij wel te mogen aannemen, dat van den man die daartoe het initiatief nam, ook de drijvende kracht is uitgegaan, om trots alle moeilijkheden, de zaak tot een goed einde te brengen en dat wij dus feitelijk aan hem te danken hebben, dat wij thans een waarschijnlijk volledige inventaris bezitten van de uit een architectonisch of historisch oogpunt belangrijke overblijfselen, aanwezig in de oudste stad van Holland en hoofdzakelijk afkomstig uit de roemrijkste periode onzer geschiedenis, de 16de en 17de eeuw.

Toen door Lübke in zijn „Geschichte der Architectur" gezegd werd, dat Dordrecht een der gewichtigste steden voor de studie van den Nederlandschen stijl is, wisten de Nederlandsche architecten dit reeds zeer goed. Uit het feit, dat deze uitspraak thans als motto voor het hier besproken werk dient, schijnt te blijken, dat de Dordtenaren zelf eerst, nu in de architectenkringen de belangstelling voor den oud-Hollandschen stijl reeds tot het verledene behoort, de beteekenis van dezen uitspraak beginnen in te zien.

Lübke bedoelde ongetwijfeld met den Nederlandschen stijl niet anders dan onze 16de en 17de eeuwsche bouwwijze, want dat Nederland ook een middeleeuwsche bouwkunst heeft gehad, wist Lübke niet.

Dordrecht is arm aan overblijfsels uit de middeleeuwen. Zondert men de Groote Kerk uit, dan zijn deze overblijfsels slechts hier en daar ingebouwd en verborgen, of als fragmenten in het Dordtsche Museum te vinden, terwijl b. v. de grafzerken in de Augustijnerkerk onder een houten vloer zijn weggestopt, goed bewaard voorzeker, maar ten eenenmale ontoegankelijk.

KOOR DER GROOTE KERK.

Spreekt men dan ook van Dordtschen stijl, dan bedoelt men niet anders dan de verschillende perioden der renaissance die aan de stad het eigenaardig cachet hebben gegeven, dat zij nog ten deele bezit, maar meer en meer dreigt te verliezen en dat zij ook wanneer een tijd van meer vooruitgang en verlevendigd verkeer zal aanbreken, zonder twijfel langzaam maar zeker verliezen moet.

Dit vooruitzicht is bepaald wel de hoofdaanleiding geweest tot het ter hand nemen van een inventarisatie van het nog aanwezige.

Die inventaris, in den vorm van een chronologisch register, maakt den hoofdinhoud van het boekje uit

en bevat alle data en bijzonderheden waaromtrent de samenstellers gegevens machtig konden worden.

Aan een kritiek van die aanteekeningen zullen wij ons niet wagen.

Mogelijke onjuistheden of onvolledigheden zijn toch, nu de inventaris eenmaal bestaat, later gemakkelijk te verbeteren en aan te vullen. De inventaris bevat in het geheel 600 nummers, met inbegrip van 7, welke op het Eiland van Dordrecht betrekking hebben.

Dat op het eiland niet meer dan zeven resten te vinden zouden zijn die de vermelding waard zijn, komt een weinig twijfelachtig voor, maar hoe dit zij, wat de stad zelf betreft is zeker weinig vergeten.

In de lijst vindt men, zooals de heer Overvoorde mededeelt, „helaas meermalen vermeld, dat de gevels sinds de samenstelling der oorspronkelijke rapporten, zijn verknoeid of afgebroken, niettegenstaande de bemoeiingen der Vereeniging."

Wij kunnen wel voorspellen, dat zij deze treurige ervaring nog menigmaal zal opdoen, maar vinden hierin een reden te meer om haren arbeid op prijs te stellen.

Waar de uitgaaf van een uitvoerige inventaris van monumenten van geschiedenis en kunst van Rijkswege nog tot de vrome wenschen blijft behooren, is die arbeid nog des te meer te apprecieeren en hopen wij, dat ook andere plaatsen het te Dordrecht gegeven voorbeeld zullen volgen. Is dit het geval dan zullen die verschillende plaatselijke inventarissen te samen langzamerhand de bouwstoffen voor een algemeene inventaris kunnen leveren.

Onzes inziens mag het, zooals wij reeds opmerkten, met zorg uitgevoerde, en van fraaie afbeeldingen voorziene boekje in geen enkele architecten-bibliotheek ontbreken.

PRIJSVRAGEN

door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, uitgeschreven in 1901.

1ste Prijsvraag.

Kleine villa.

Het gebouwtje, geheel vrij gelegen, is gedacht in een Villapark of langs een buitenweg der stad, en bestemd voor eene familie met bescheiden middelen. Een sobere economische architectuur is daarom gewenscht, zonder aan de eischen van welstand en degelijkheid te schaden.

Het gebouwtje moet bevatten beganegronds een salon van plm. 20 M2. en een eetkamer van plm. 30 M2., keuken, vestibule met tochtafsluiting, closet en trap naar de eerste verdieping. Op de verdieping, die gedeeltelijk in de kap kan gebouwd zijn, moeten drie slaapkamers, badkamertje, closet en op den zolder een dienstbodenkamertje ontworpen worden. Onder een gedeelte van het gebouw moet een kelder worden aangebracht, en verder moeten in de vertrekken de gebruikelijke kasten aanwezig zijn.:

De beganegrondsvloer ligt plm. 1 M. boven het terrein.

Er worden verlangd: de platte gronden van kelder, beganegrond, verdieping en zolder op eene schaal van 1 à 100 en minstens drie gevels en twee doorsneden op eene schaal van 1 à 50.

Uitgeloofd worden:

Een eerste prijs: Zilveren medalje met Getuigschrift der Vereeniging, benevens ƒ 50.—.

Een tweede prijs: Bronzen medalje met getuigschrift, benevens ƒ 20.—.

Een derde prijs: het Getuigschrift der Vereeniging.

2de Prijsvraag.

Een rustbank gewijd aan de nagedachtenis van een schilder.

De bank is bedoeld in het Park te Rotterdam en te zijn gewijd aan de nagedachtenis van den schilder Charles Rochussen.

De grondvorm van de bank is geheel vrij. De platte grond van het opgaande werk moet echter besloten kunnen worden in een rechthoek van 25 M2. oppervlakte.

De keuze van materiaal en bewerking is geheel vrij.

De bestemming van de bank moet behalve in den vormenspraak ook in een duidelijk opschrift worden uitgedrukt.

Verlangd worden: platte grond, voor- en zijaanzicht en doorsnede op eene schaal van 1 à 10.

Uitgeloofd worden:

Een eerste prijs: Zilveren medalje met Getuigschrift der Vereeniging benevens ƒ 35.—.

Een tweede prijs: Bronzen medalje met Getuigschrift en ƒ 15.—.

Een derde prijs: het Getuigschrift der Vereeniging.

3de Prijsvraag.

Een Getuigschrift voor de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap".

Het Getuigschrift moet dienen ter uitreiking aan de bekroonden in de door de Vereeniging jaarlijks uitgeschreven prijsvragen. Het karakter en de naam der Vereeniging moeten in het ontwerp duidelijk worden uitgedrukt.

Het moet het navolgende als opschrift bevatten:

Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap".

Het Bestuur der Vereeniging verklaart, dat het ontwerp van den Heer .....
ingezonden op de in 190 uitgeschreven prijsvraag voor een

.....

is toegekend den .....
zijnde .....

.....

De beoordeelaars: Het Bestuur:
Voorzitter.
Secretaris.
Rotterdam, 190

De grootte van de eigenlijke teekening moet zijn 30 bij 44 cM. en deze moet in hoogstens twee kleuren zonder transparante overgangstinten bewerkt worden, teneinde geschikt te zijn voor photo-lithografische reproductie.

Uitgeloofd worden:

Een eerste prijs: Zilveren medalje met Getuigschrift der Vereeniging benevens ƒ 50.—.

Een tweede prijs: Bronzen medalje met Getuigschrift benevens ƒ 20.—.

Een derde prijs: het Getuigschrift der Vereeniging.

Algemeene Bepalingen.

De behandeling der teekeningen, voor zoover bij de 3de prijsvraag niet anders is vermeld, is vrij, doch moet accuraat en niet schetsmatig zijn.

Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvragen worden vóór of op den 1sten December 1901 vrachtvrij ingewacht aan het adres van den 1sten Secretaris, Jonkerfransstraat 120.

Ontwerpen na dien datum ingezonden blijven buiten beoordeeling.

De teekeningen en stukken moeten met een motto gemerkt en verder vergezeld zijn van een gesloten brief waarin naam, kwaliteit en woonplaats van den ontwerper, en van een tweede dito waarin een correspondentieadres vermeld is. Op beide brieven moet het motto der teekeningen voorkomen.

De ontwerper van eenig antwoord mag zich als zoodanig niet bekend maken vóór de uitspraak der Jury.

De Jury voor deze prijsvragen bestaat uit de Heeren: Johs. Mutters architect te 's-Gravenhage; H. G. Jansen, architect te Amsterdam; D. B. Logeman, Rotterdam; Henri Evers, architect te Rotterdam, A. P. B. Otten, architect te Rotterdam, beide bestuursleden van B. en V.

Wanneer geen antwoord ter volle bekroning kan worden voorgedragen, heeft de Jury het recht aan het Bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap" voor te stellen, de uitgeloofde prijzen op andere dan de bovengenoemde wijze te verdeelen.

De Vereeniging behoudt zich het recht voor, gedurende 3 maanden na de beoordeeling, alle antwoorden ter expositie af te staan aan andere Vereenigingen in ons land; gedurende dien tijd kan geen der ontwerpen gereproduceerd worden zonder toestemming van het Bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap".

De ontwerpen zullen na dien tijd aan de correspondentieadressen worden toegezonden.

De uitslag der bekroningen en de uitreiking daarvan zal op de Algemeene Vergadering in Januari 1902 worden bekend gemaakt en de ontwerpen zullen alsdan voor de eerste maal worden geëxposeerd. Het rapport der Jury zal alsdan ter inzage liggen en tevens in de voornaamste bouwkundige bladen verschijnen.

De deelname aan de beantwoording der prijsvragen is algemeen.

Namens het Bestuur,
HENRI EVERS, Voorzitter.
C. N. VAN GOOR, 1ste Secretaris.

Rotterdam, Mei 1901.

INGEZONDEN

In ons nummer van 13 April j.l. maakten wij melding van het veroordeelend vonnis door den heer Victor de Stuers in het „Bulletin van den Oudheidkundigen Bond" geveld over modern wandalisme, te Leiden gepleegd.

Thans verzoekt ons de heer Jesse opneming van onderstaande regelen:

HUIS BREESTRAAT TE LEIDEN.

Antwoord op critiek van den heer Jhr. Mr. Victor de Stuers.

Lang, zeer lang heb ik geaarzeld repliek te geven op het beleedigend artikeltje, doch eindelijk ben ik bezweken voor den aandrang zoowel van vrienden, bekenden als van onbekenden. In trouwe ik wist ook waarlijk niet waarover mij meer te verwonderen, over den toon dan wel over den inhoud van het schrijven en nog steeds ben ik niet van mijne verwondering bekomen.

Zie! ik meende steeds dat de heer De Stuers een gentleman was, die altijd de goede vormen wist te bewaren en onbeschoftheid en platheid verre van zich hield.

In mijne verwonderingsperiode, heb ik hem een bezoek gebracht, om mij te overtuigen of zulk een schrijven wel werkelijk van hem afkomstig kon zijn, ik vernam dat men hem gevraagd had iets in 't „Bulletin van den oudheidkundigen bond" te schrijven en hij meende toen dat maar eens te zeggen, hoewel de zaak zelf al een paar jaar geleden en met zijn medeweten plaats had.

Noch bij mijn bezoek noch later heeft Jhr. De Stuers zijn woorden herroepen noch excuus gevraagd voor eene zoo groote beleediging mij aangedaan.

Nu hij zijne verontschuldigingen niet heeft aangeboden heb ik een verontschuldiging voor deze groote zwakheid gevonden, want ik wensch en wil niet dat de heer De Stuers met deze groote vlek zijn verleden bezoedele. immers hij heeft werkelijk zeer veel aan kunst gedaan, tenminste hij meende dat wat hij deed goed was en reeds dat getuigt van inspiratie, ontwikkeling en doorzettingsvermogen.

De heer De Stuers steeds opgaande in al wat oud is, mooi of leelijk, heeft met alle hulpmiddelen getracht bouwvallige kunst- en andere werken voor verder verval te behoeden en heeft dit steeds met zooveel succes gedaan, dat het na de restauratie niet meer te herkennen viel, want hij herstelde z. i. in betere kunstvormen dan de ouden dit deden. Wat De Stuers deed was wel gedaan!

Zijne verbazing daarom dat een ander zijn manier van werken had afgezien en ook het oude in een nieuw kleed stak deed hem het pamflet schrijven.

Want Jhr. DE STUERS had immers het monopolie.

H. J JESSE, Architect.

Gelijk wij de kritiek van den heer De Stuers zonder commentaar ter kennis onzer lezers brachten, laten wij ook het bovenstaande geheel voor rekening van den schrijver.

Alleen kunnen wij niet nalaten de manier, waarop hier kritiek en anti-kritiek gevoerd wordt, te betreuren.

Het feit waarover de strijd loopt wordt toch daardoor geheel ter zijde gesteld.

Waar wij het stukje van den heer De Stuers overnamen, meenden wij de repliek van den heer Jesse niet te mogen weigeren, al is op den toon van die repliek ook wel wat aan te merken en al zullen onze lezers daardoor niet veel wijzer worden. RED.

EEN BEDENKELIJKE NIEUWIGHEID.

Geachte Redacteur.

Onder bovenstaand opschrift komen in het vorig nommer van dit blad eenige mededeelingen en beschouwingen voor betreffende de indiening van een plan tot uitbreiding der stad Groningen.

Terwijl het bij de meeste bladen in ons land, die althans eenige aanspraak wenschen te maken op onpartijdigheid en degelijkheid, een goede gewoonte is, dat stukken, waarin blijkbaar meer personen dan zaken worden aangevallen, door de redactie niet zonder onderteekening worden opgenomen, speet het mij dat de redactie van „De Opmerker" hiervan afwijkt en daardoor verantwoordelijk kan worden gesteld voor den inhoud van die stukken.

In zijn al te grooten ijver voor de verdediging der bekwaamheden van technische ambtenaren, meer speciaal naar 't schijnt voor die van de gemeente Groningen, bedient de anonyme schrijver zich toch van zoodanige onwaarheden, dat met recht getwijfeld mag worden aan 's mans eerlijkheidsgevoel.

Beginnende met den lezer te willen wijs maken, dat bovengenoemd plan afkomstig is van en gemaakt door het gemeenteraadslid, de heer Hessels, laat schrijver zich verleiden tot allerlei laag-bij-den-grond blijvende beschouwingen, waaraan weinig attentie behoeft gewijd te worden en die voor niet op hatelijkheden beluste lezers van weinig nut kunnen zijn.

Voor de lezers van „De Opmerker", die niet in de gelegenheid waren het raadsverslag van den gemeenteraad van Groningen te lezen, volgt hier het voorstel van den heer H., zooals dat bij den Raad is ingediend.

Groningen, 22 April 1901.

„Aan den Raad der gemeente Groningen.

„De ondergeteekende heeft de eer u hierbij „aan te bieden een plan van stads-uitbreiding

„met memorie van toelichting, betreffende het „terrein, gelegen tusschen het Hoendiep en de „Kerklaan, ontworpen door den heer Anton J. „Sanders, architect alhier, en in nader overleg „met ondergeteekende verder uitgewerkt.

„Hij stelt voor dit plan in beginsel vast te „stellen en Burgemeester en Wethouders uit te „noodigen daarmede rekening te houden bij „verdere bouwplannen op bedoeld terrein."

w.g. J. T. HESSELS."

Het behoeft, na kennisneming van dit voorstel zeker geen betoog, dat de heer H. hier niet, zooals de anonyme schrijver wil doen voorkomen, „als een heuschelijke plannenmaker voor niets meer of minder dan een stads-uitbreiding op groote schaal" is opgetreden, doch eenvoudig als *voorsteller* fungeert van een plan voor stadsuitbreiding dat door ondergeteekende is ontworpen.

De overige in zijn artikel voorkomende beschouwingen en verdacht makende praatjes, die, als gevolg van de eerste moeilijk te qualificeeren onwaarheid, geheel den schijn geven van een zucht om aan „booze luimen" lucht te geven, kunnen m. i. daarom met gerustheid stilzwijgend en met gepaste minachting worden voorbijgegaan.

Zoodra zich daartoe de gelegenheid voordoet ziet ondergeteekende gaarne een meer zakelijke critiek over zijn ontwerp tegemoet.

Onder dankzegging voor de opname,

ANTON J. SANDERS.
Architect.

Groningen, 14 Mei 1901.

Het spijt ons, dat de geachte inzender in plaats van de beweerde onwaarheden in het bedoelde artikel in ons vorig nummer aan te toonen, zijn toevlucht neemt tot een leelijke insinuatie aan het adres van een onzer medewerkers en zich verder bepaalt tot de bloote mededeeling van den niets zeggenden inhoud van het voorstel van den heer Hessels, terwijl niets gemeld wordt van de veelzeggende memorie van toelichting, mede door genoemden heer en niet door den heer Sanders onderteekend.

Voorts trekt het onze aandacht, dat wanneer hier van aanvallen van personen gesproken mag worden, wat wij strikt genomen betwijfelen, o. i. het betrokken raadslid de aangevallene is en de geachte inzender in zijn al te grooten ijver wel wat ver gaat door in deze tevens als advocaat voor den heer Hessels op te treden.

Wanneer wij later gelegenheid vinden, op de zaak terug te komen hopen wij, dat de heer Sanders, zooals advocaten gewoon zijn, met betere argumenten voor den dag zal komen, dan thans het geval is.

RED.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

ARNHEM. Het verslag is verschenen van den toestand der Vereeniging tot Restauratie der Groote of St.-Eusebiuskerk te Arnhem in 1900.

Het vermeldt in hoeverre de restauratie-werkzaamheden vorderden.

Gemetseld werden de schraagbogen van af den derden en achtsten beer, gerekend van het koor; het steenwerk voor die bogen was reeds gereed. De beer, grenzend aan de oostelijke zijde van het zuidelijk transept, werd vernieuwd en het beeldhouwwerk voor de volgende hogels gekapt. De eerste twee vakken van den muur van het middenschip, aansluitend aan dat zuidelijk dwarsschip, werden met goten, afvoerbuizen en boogfries afgewerkt. Ook werden twee vakken van het leiendak aan de oostzijde voltooid. In de wintermaanden werden de graden in witte steen voor het gewelf in het koor gereedgemaakt en aan de aanzetten der gewelfkolken eenige metselwerken uitgevoerd.

Alleszins bevredigend mag de voortgang genoemd worden; indien zich geen onvoorziene omstandigheden voordoen, kan met grond verwacht worden, dat de taak, welke de Vereeniging zich voor een verloop van tien jaren afbakende, binnen dien tijd zal zijn verricht.

Het verslag spreekt verder met waardeering over de werkzaamheid van de architecten, de heeren J. Th. J. Cuypers en Portheine

De financieele omstandigheden der Vereeniging vereischen wèl een omzichtig beheer, maar het bestuur vleit zich, dat de raming ad ƒ 9000 niet zal worden overschreden.

Verliezen leed het bestuur niet. De in 1899 opengevallen plaatsen van Mr. Aberson en Mr. Bijleveld werden vervuld door de verkiezing van Dr. J. S. van Veen en door de aanwijzing van Mr. L. Everts B.Hz., als niet-aftredend lid.

TIEL. Op Woensdag 22 dezer zal in de Buitensocieteit alhier de algemeene vergadering gehouden worden van Gelre, vereeniging tot beoefening van Geldersche geschiedenis, oudheidkunde en recht.

Na de afdoening der huishoudelijke werkzaamheden zal de heer J. Limberg eene voordracht houden over: „Hoe zorgt Gelderland voor zijne bouwkundige monumenten en voorwerpen van oude kunst en kunstnijverheid?"

Het plan bestaat, om na afloop der vergadering een rijtoer naar Buren te maken, waar het monument op de plaats van het voormalige slot, het weeshuis en het monument in de Kerk ter herinnering aan Maria van Nassau zullen bezichtigd worden. Deze rijtoer wordt topographisch en historisch toegelicht door den heer J. A. Heuff Azn. (Huf van Buren) te Tiel.

— Het Panama-kanaal. Te Parijs weet men als zeker mede te deelen, dat het Panama-kanaal aan de Vereenigde Staten verkocht zal worden.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Nederl.-Indië is:

benoemd tot buitengewoon opzichter J. J. Doorenbos, bij het bouwen van een schutsluis enz. bewesten Terneuzen, en B. Streefland, te Veere, bij de buitenhaven te Scheveningen; tot ingenieur 2e kl. de ingenieur 3e kl. P. J. Ott de Vries; tot ingenieur 3e kl. de adspirant-ingenieur F. A. Varkevisser; tot adspirant ingenieur de civiel-ingenieur J. G. Numans; tot opzichter der 1e kl. en geplaatst in het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden de van buitenlandsch verlof terugverwacht wordende ambtenaar N. Christiaans; tot opzichter 2e kl. en toegevoegd aan den chef der 4e waterstaatsafdeeling voor den aanleg van eene drinkwaterleiding voor de hoofdplaats Soerabaja, de ambtenaar op wachtgeld M. K. Lindhout; tot ingenieur-werktuigkundige bij den artillerie-constructiewinkel te Soerabaja, de adjunct-ingenieur bij de Staatsspoorwegen op Java, F. Nobel, thans waarnemend de betrekking van inspecteur 3e kl. bij het toezicht op de spoorwegdiensten en het stoomwezen.

— Ter vervulling van de betrekking van directeur der gemeentewerken te Leiden, opengevallen door de benoeming van den heer G. H. de Vries Boekman tot hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft, is bij den Gemeenteraad van Leiden eene voordracht ingekomen, waarop geplaatst zijn de heeren G. L. Driessen, civiel-ingenieur, tijdelijk ingenieur bij de gemeentewerken te Leiden, en P. Huffnagel, kapitein-ingenieur, werkzaam aan het Depart. van Oorlog.

— Tot assistent ingenieur bij de Rijkscommissie voor graadmeting en Waterpassing zijn benoemd de studenten aan de Polytechnische School N. de Ronde Breeser, voor den tijd van 1 Juni tot 1 September 1901; A. E. Kempers en H. van der Veen, voor den tijd van 15 Juni tot 1 September 1901.

— Naar men vernoemt, zijn op de voordracht voor directeur der „Nederlandsche Tramwegmaatschappij" geplaatst de heeren C. Hamelink, S. Haagsma en W. Kapteyn.

— Bij kon. besluit zijn, met ingang van 1 Juni benoemd tot leeraar bij de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers J. Visser, leeraar aan de Quellinusschool en waarnemend directeur der teekenschool voor kunstambachten te Amsterdam; tot leeraar bij de Rijkzschool voor kunstnijverheid, T. van der Laars, leeraar aan de Utrechtsche school voor kunstnijverheid te Amsterdam.

— Bij kon. besluit is, met ingang van 1 Juli: 1o. aan den bouwkundige bij den dienst van het loodswezen, de kust- en oeververlichting, zeemerken enz. A. C. van Loo, op zijn verzoek, ter zake van meer dan 65-jarigen leeftijd, eervol ontslag uit zijne betrekking verleend; 2o. bevorderd tot bouwkundige bij den dienst van het loodswezen, de kust- en oeververlichting, zeemerken enz., de adjunct-bouwkundige bij dien dienst W. K. C. Antheunissen.

VACANTE BETREKKINGEN.

Twee Opzichters bij den Rijkswaterstaat in Nederland tot opzichters 3e kl. bij den Waterstaat en 's Lands B. O. W. Bezoldiging ƒ 150 's maands. Stukken onder gezegeld adres vóór 1 Augustus aan het Departement van Koloniën. *(Zie verder St.-Cr. No. 104.)*

Assistent bij de Holland-Amerika lijn, bij den Chef der Afdeeling machine-dienst". Leeftijd niet boven de 30 jaren. Alleen eigenhandige brieven, met volledige inlichtingen en referentiën, aan de Directie der Maatschappij te Potterdam.

Bouwkundige bij een architect te Amsterdam, de leiding van het bureau op zich kunnende nemen. Br. fr. lett. A. U. 935, „Nieuwe v/d Dag."

Directeur stoomtram, door de Raad van Commissarissen van de Eerste Drentsche Stoomtramweg Maatschappij, lijn Hoogeveen – Nieuw-Amsterdam.
Alleen zij, die ook technisch ontwikkeld zijn, en zich op spoorweg- of tramgebied hebben bewogen, komen in aanmerking.
Gegadigden worden verzocht zich vóór 1 Juni schriftelijk aan te melden bij den heer J. Blom te Meppel.

Teekenaar, tijdelijk op het Bureau der Gemeentewerken te Leiden. Salaris 50 of 60 gulden 's maands Zich onder overlegging van getuigschriften aan te melden ten Stadhuize Bureau Gemeentewerken, tusschen 10 en 12 uren v.m.

Machine-Teekenaar. Op een Machinefabriek in Zuid-Holland wordt een vlugge jonge teekenaar gevraagd, in staat zelfstandig ontwerpen van Scheepsmachines uit te werken
Reflectanten worden verzocht, afschrift van getuigschriften en korten levensloop, met opgaaf van technische vorming, op te zenden onder motto „Teekenaar" aan den Kantoorboekhandle van E. E. Haagens, Voorstraat, Dordrecht.

Opzichter-Teekenaar te Arnhem, om zoo spoedig mogelijk in dienst te treden, Br fr. met bijvoeging van getuigschriften, onder No. 815 aan het Advertentie-Bureau van J. & J. De Jongh W.Jzn., Koningstraat te Arnhem.

Machine-Teekenaar, op eene machinefabriek te Rotterdam, goed bekend met detaileeren van machines en ketels.
Brieven, onderdom, waar geplaatst geweest en welk salaris genoten, onder No. 13142 aan het Bureau van de *N. Rott. Courant.*

Chef in eene Electro-technische zaak, grondig met het vak bekend, in staat om den Patroon bij afwezigheid te vervangen.
Fr. br. met opgave van referentiën onder lett. A. 125, aan het Alg. Adv. Bureau Kruisman & Co., Amsterdam.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden, ten gerieve van heeren geabonneerden, tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.)

— Een geroutineerd opzichter-teekenaar, leeftijd 29 jaar, bekend met huis- en fabriekenbouw, aanleg van machineriën, drijfwerken enz., zoekt eene vaste betrekking Goede getuigen ten dienste.
Brieven onder lett. J aan het bureau van dit blad. (1)

— Een practisch en theoretisch timmerman om als onderbaas of opzichter op te treden, oud 25 jaar, van goede getuigen voorzien, liefst in de omstreken van Gelderland, ongeh., ƒ 65.
Brieven lett. D bureau van dit blad. (1)

— Een Opz.-Teekenaar zoekt, wegens afloop zijner werkzaamheden, plaatsing.
Uitstekende aanbevelingen staan hem ten dienste. Leeftijd 22 jaren, ongeh.
Brieven letter Z Bureau van dit Blad. (1)

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING, WETERINGSCHANS 37, AMSTERDAM

2 Bouwk. teek., 20 en 23 j., ongeh., ƒ 70 en ƒ 75.
13 Opz.-teek., 20, 21, 22, 23, 23, 25, 28 en 30 j., ongeh., 26, 29, 30, 35 en 36 j., geh., ƒ 40, ƒ 60, ƒ 65, ƒ 70, ± ƒ 70, ± ƒ 90 ƒ 100, ± ƒ 100, ƒ 90, ± ƒ 85, ± 95, ± ƒ 90 en ± ƒ 90.
1 Opz. uitvoerder, 33 j., geh., ± ƒ 90.
1 Opz., 22 j., ongeh., ± ƒ 75.
1 Monteur-Chef-mach, 27 j., geh., ± ƒ 100.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-CLOSETS en URINOIR-inrichtingen. Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangen, Kampioen Ventilators onder garantie.

Openbare AANBESTEDING.

Door BURGEMEESTER en WETHOUDERS der gemeente *Werkendam*, zal op ***Vrijdag 7 Juni 1901***, des namiddags ten **1** ure, ten Raadhuize dier gemeente, in het openbaar worden *AANBESTEED:*

Het maken van den Watertoren, de Filters, de Bezink-Bassins, het Machinegebouw met Ketelhuis, Schoorsteen en Koelenloods, de Woning van den machinist, Prise d'Eau, Buisleiding, Dijken en verdere tot het Pompstation behoorende werken, ten dienste der Drinkwaterleiding aldaar.

Het bestek en de teekeningen zijn van af *Woensdag 29 Mei 1901* verkrijgbaar ter Gemeente-Secretarie van Werkendam, tegen betaling van **ƒ 3.**

De aanwijzing zal plaats hebben op Vrijdag 31 Mei, des namiddags ten **1** ure, op het terrein nabij de aanlegplaats der stoombooten.

De Ingenieur
N. BIEZEVELD Hzn.

Vervolg der Uitslagen.

Groningen, 14 Mei, door het prov. bestuur: het herstellen van de prov. zeesluis te Zoutkamp en van veiligheidswerk ten Z. W. dier sluis met bijkom. werken; ingek. 17 bilj., als: M. Westra, Burum, Fr., f 14,300; A. Schreuder Jr., Groningen, f 13,931; H. Danhoff, Baflo, f 13,900; A. Pastoor, Stedum, f 13,817; H. Formsma, Grijpskerk, f 13,780; Ph. H. J. Rottinghuis, Delfzijl, f 13,799; M. de Vries en L. Zandstra, Lemmer, f 13,400; H. de Herder, Groningen, f 13,200; J. N. Kruizinga, Groningen, f 13,940; W. de Vries, Garnwerd Gr., f 13 780; H. Huisman, Onderdendam, f 13,595; H. K. Wind, Zoutkamp, f 12,570; J. Verseteogh, Groningen, f 12,440; B. Jansen, Groningen, f 12,520; H Moorman, Bedum, f 12,800; R. Pathuis, Zoutkamp, f 12,800; H. v. Dijk, Delfzijl, f 11,984. Ram. f 12,665.

Gouda, 14 Mei, door burg. en weth.: het uitvoeren van eenige veranderingen in de indeeling van het gebouw, bestemd voor avondschool van ambachtslieden, het veranderen van schooltafels met schoolbanken en het leveren van nieuwe schooltafels met schoolbanken; ingek. 4 bilj., als: Wed. D. J Ameez en Zn. f 2945; C. W. den Hoed, Stolwijkersluis, f 2900; J. J. Duijm f 2756; H. W. Hooft f 2509 De overigen te Gouda

Rotterdam, 14 Mei: het maken van de Persoonshaven met bijbehoorende werken, door burg. en weth.; ingek. 6 bilj., als: C Bos, Overveen, f 91,777; A. Prins, Sliedrecht, f 89,800; Ph. Klein, Dordrecht en L. van Houwelingen, Hardinksveld, f 84 600; G. A. van Hattem, Sliedrecht, f 79,700; P. A. Bos, Gorinchem, f 77,890; A. Volker Lz., Dordrecht, f 67,000.

's Gravenhage, 15 Mei, door het min. van W., H. en N.: de aanleg van groodkribben in de rivier de Waal tusschen Druten en Zalt-Bommel, zijnde tusschen de kilometerraaien XLV en LXXVI der herziene rivierkaart; ingek. 14 bilj., als: A. C. v. Wijngaarden Jr., Sliedrecht, f 68870; A. Th. Volker, idem, f 68387; J. Reekam Czn., idem, f 68380; W. P. de Vries, Rossum, f 68140; A. Prins Thz., Sliedrecht, f 68000; F. E. Terwindt, Pannerden, f 66990; G. W. v. Heezewijk. Nijmegen, f 66885; J. H. v. Heezewijk, Lobith, f 6666; F. v Haaften, Zaltbommel, f 66400; J. A. v. Hattum, idem, f 64750; J. v. Vuuren, idem, f 63900; J. P. de Groot, Giezendam, f 62300; H. v. Anrooij Jr., Nieuwaal, f 61500; J. L Struikdalm en A. J. Vermeulen, Nijmegen, f 58888. Ram. f 70 000.

Amsterdam, 15 Mei, door het bestuur der Vereeniging tot uitbreiding en instandhouding van Volkstuinkeukens: Het amoveeren van perceel Spuistraat no. 4, en het daar ter plaatse bouwen van een volkstuinkeuken, waarboven woningen, met de leverantie van alle materialen en arbeidsloonen; laagste inschrijvers de Vlugt en Domhof, Amsterdam, f 24,445; daaropvolgenden Cerlijn en de Haan, idem, f 24,500.

Dordrecht, 15 Mei, door den heer G. van Aardonne, in het koffiehuis Koophandel en Zeevaart van den heer van Dongen: het veranderen van een winkelhuis tot woonhuis en het vergrooten van een winkel van den heer C. A v. d. Straaten, aan de Voorstraat; ingek. 12 bilj, als: D. J. Kwak f 5645, J. Kooijman Lzn. f 5458, K. H. Hijbeek f 5190; S. Bouman Jr. f 5185, C. J. Seijffert f 4933, C. de Haan f 4900; J. H. v. Hoven f 4900; H. Alleman f 4820; H. P. Slegt f 4800, J. A. Schoorel f 4758, P. de Jong f 4694, W. Smeulers f 4400, allen te Dordrecht. Gegund.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

36ste JAARGANG N°. 21. ZATERDAG, 25 Mei 1901.

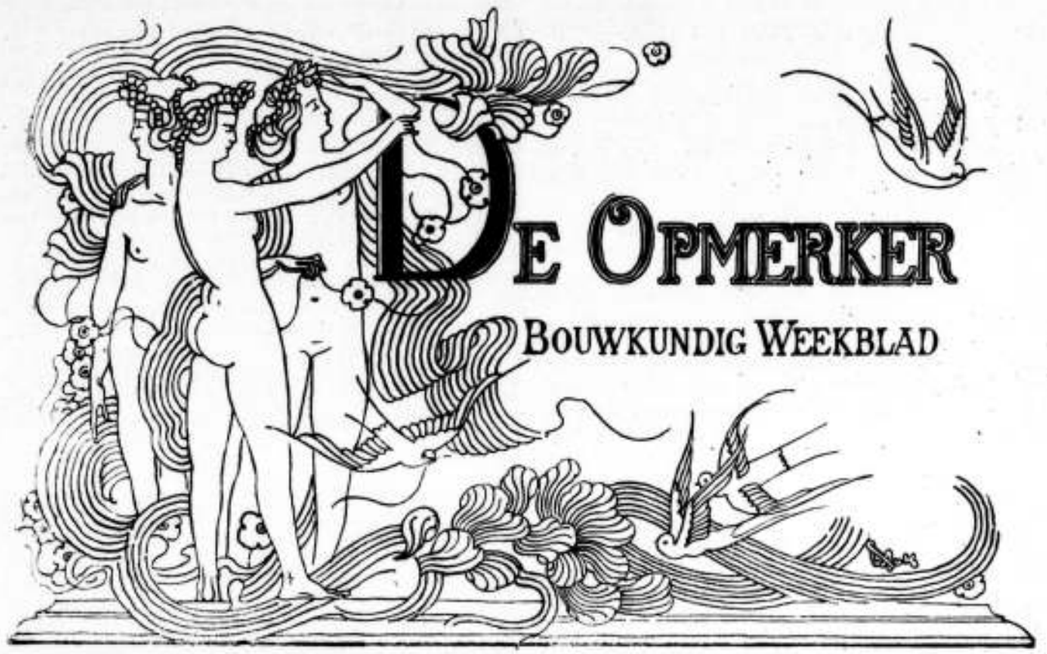

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ 5.—; voor België ƒ 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsirgen, slechts tweemaal gerekend.

BOUWKUNDIG ONDERWIJS.

Een paar jaar geleden heb ik voor de leden der afdeeling Amsterdam van de Technische Vakvereeniging een lezing gehouden over Technisch onderwijs, die later in dit blad een plaats vond.

Uitvoerig stond ik toen stil bij de Delftsche inrichting en wees de groote gebreken aan, die naar mijn meening haar onderwijs aankleven. Ik betoogde, dat het stille Delft niet de stad is, waar een school, die mannen voor de practijk moet leveren, behoort, en daarom doet het mij groot genoegen, dat ook de architect J. E. van der Pek, die in het weekblad „De Amsterdammer" af en toe opstellen, die de bouwkunst raken, plaatst, van die meening is.

In het laatste nummer van dit blad schrijft hij: „De Polytechnische School is verbonden aan Delft, en nu mag men van dit kleine, aardige stadje zeggen wat men wil, men mag aanvoeren, dat er nog veel moois, veel ouds, veel eigenaardigs te vinden is, men mag wijzen op de gothische kerken en het renaissance raadhuis, op de schilderachtige grachtjes, op enkele interessante geveltjes en poortjes of wel op de moderne werkplaatsen voor aardewerk of gebrand schilderd glas — te ontkennen is het niet, dat Delft niet is, en zeer waarschijnlijk nooit worden zal een brandpunt van artistiek en maatschappelijk leven."

De heer Van der Pek acht dan ook zulk een stad als opleidingsplaats van technici in het geheel niet geschikt. Hij denkt in de eerste plaats aan architecten, waar hij schrijft: „Bouwkunstenaars moeten zich zelven opvoeden te midden van het moderne leven, en niet in achteraf gelegen plaatsjes. Amsterdam is juist groot genoeg voor hen, die zoeken naar een omgeving, waar zij toestanden kunnen vinden, die voldoen aan de dingen, waaraan hun gemoed behoefte heeft, maar in een provinciestadje als Delft is een toekomstig kunstenaar niet thuis."

Het schijnt mij, dat dit bezwaar, en misschien nog in veel sterker mate, ook geldt voor de toekomstige ingenieurs. Voor hen is voeling houden met het moderne leven niet minder noodig. Het staat vast, dat de wet op het Middelbaar Onderwijs in de eerste plaats voor de betrekkelijk zeer weinig bevredigende uitkomsten, die de Delftsche School oplevert, moet worden aansprakelijk gesteld. Maar de doode omgeving heeft ook een verderflijken invloed gehad.

De heer Van der Pek geeft ons een juist beeld, waar hij zegt: „De aanstaande ingenieurs zijn bijna zonder uitzondering ambtenaarsnaturen. Hunne talenten zitten in het hoofd, maar hun gemoed is onontwikkeld, is inert. Het zijn de jongens, die zonder tegenpruttelen het burgerschool-onderwijs genoten hebben en die, door de richting, waarin dit onderwijs geleid wordt, de wis- en natuurkunde beschouwen als de hoogste uiting van het menschelijk vernuft. Deze gaan dan aan de Polytechnische School de exacte wetenschappen verder studeeren, benevens hare toepassingen op technische vraagstukken, om na volbracht eindexamen te kunnen optreden als industrieel, als bureaucraat, bij den Waterstaat, bij de sporen, bij fabrieken enzoovoorts. Gedurende hun geheele studie is de hoogste lof die men hun kan toezwaaien, is het ideaal, waarnaar zij streven: het hebben van een wiskunde-kop. Deze wiskunde-koppen worden mettertijd meerendeels goede technische ambtenaars."

Deze schildering is nog zelfs geflatteerd, hoe weinig aantrekkelijk zij den lezer moge voorkomen. Want als men nagaat, wat er geworden is van de duizend wiskunde-koppen, die met een officieel eti-

ket gewaarmerkt, door Delft zijn afgeleverd, dan komt men tot zonderlinge gevolgtrekkingen. Veel van die koppen hebben alles wat op techniek leek, nadat zij hun etiket hadden, zoo snel mogelijk naar buiten gewerkt. Zij zijn onderwijs gaan geven, hun eenig ideaal daarin stellende, om te zorgen dat er weer andere, even steriele koppen in voldoende hoeveelheid zouden komen.

„Und so erbt sich nun die Mathesis
Wie eine ew'ge Krankheit fort."

kan men, met een kleine variant op Goethe, zeggen.

In dit blad werd, nog niet lang geleden, aangetoond, hoe het komt dat de wis- en natuurkundige vakken het technisch onderwijs veel meer beheerschen, dan nuttig of noodig is. De eerste polytechnische school, die in 1794 te Parijs gesticht werd, kwam tot stand onder den invloed van een wiskunstenaar van grooten naam. De behoudende natuur der Franschen heeft tot gevolg gehad, dat deze inrichting sinds haar ontstaan aan haar aanvankelijk reeds uitsluitend wis- en natuurkundig karakter getrouw is gebleven, ofschoon sedert Napoleon's tijd al, aan gegronde critiek geen gebrek is geweest.

Dat de Fransche instellingen op het geheele vasteland in de eerste helft der negentiende eeuw werden nagevolgd, weten wij allen. Nederland heeft, onder Willem I, daaraan dapper medegedaan, en zoo werd eerst het militair, later ook het technisch onderwijs op wiskundige leest geschoeid.

Het laat zich begrijpen, dat wiskunstenaars een hoogen dunk van de vormende kracht hunner wetenschap hebben. Wijst men op het weinige practische nut, dat de mathesis oplevert, dan prijzen zij haar aan als een gymnastiek der hersenen. Maar als ik naga, wat er van de knapste mathematici uit mijn studietijd terecht gekomen is, dan schijnt mij die gymnastiek voor het werkelijk leven al van heel weinig waarde.

De heer Van der Pek acht, en zeer terecht, de Delftsche atmosfeer, die zoo geheel van wiskunde doortrokken is, een ongezond verblijf voor den aanstaanden beoefenaar der bouwkunst.

„Denkt men zich tusschen de wiskunde-koppen den aanstaanden bouwkunstenaar, dat wil zeggen den gemoedsman", zoo vervolgt hij, „die om wiskunde niet meer geeft dan om elke andere hulpwetenschap, die hem zijn vak beter leert doorgronden en die aan de alleenzaligmakende kracht der wis- en natuurkunde nooit anders kan denken, dan meesmuilend en schouderophalend, dan blijkt reeds daaruit, hoe hier twee groepen naast elkander studeeren, die onderling gescheiden moesten zijn. De ingenieur, als hij ten minste geen bureaucraat wordt, want in dat geval ontwerpt hij heelemaal niet — ontwerpt met zijn hoofd. Zijn gemoed uitstorten in een constructie kan hij niet. De architect ontwerpt met zijn gemoed en met zijn hoofd controleert hij de constructies, die zijn gemoed hem ingeeft. Ziedaar het soortelijk verschil tusschen de wiskunde-koppen en de gemoedsmannen."

De heer Van der Pek heeft hier misschien wat te uitsluitend het oog op den idealen architect, doch in den grond moet men hem gelijk geven. De werkelijkheid maakt geen scherp onderscheid tusschen architect en ingenieur. Vele architecten zijn door de omstandigheden gedwongen werken te leveren, waarbij, ook met den besten wil, het gemoed niet mede kan spreken. De richting, waarin de jongeren zich op het oogenblik bewegen, wijst er op, dat men van den nood een deugd gaat maken, en gemoed voorwendt, waar alleen het verstand bezig is.

Dat de nuchtere manier van heden het gevolg zou zijn van verkeerde Delftsche toestanden, kan niet worden beweerd. Sinds de wet op het Middelbaar Onderwijs bestaat, de heer Tutein Nolthenius heeft het onlangs in „De Gids" openbaar gemaakt, werd slechts 41 maal het diploma van bouwkundig ingenieur uitgereikt. De heer Van der Pek heeft nagegaan, dat er van deze gediplomeerden slechts elf de bouwpraktijk als veld van hun werkzaamheid hebben gekozen.

Maar toch heeft de heer Van der Pek gelijk als hij schrijft: „Door de kleinte van het aantal architecten, dat te Delft studeert, wordt het onmogelijk, dat deze zich afzonderen en slechts onder elkaar voortleven. Men krijgt vrienden onder de ingenieurs en die omgang heeft ten gevolge, dat het gemoed der aanstaande kunstenaars pijnlijk getroffen wordt doordat het in botsing komt met den meestal aanmatigenden geest die uitgaat van hen, welke met hun toekomstig ambtenaars-temperament de studie der exacte wetenschappen vóór alles op den voorgrond willen stellen. Hierin zit voor den bouwkunstenaar een groot gevaar. Juist die aandoeningen, die bij hem reeds verzwakt, verburgerlijkt, gedeukt, ja soms onherstelbaar gekwetst zijn, dank zij het onderwijs aan de Hoogere Burgerschool, hadden ontzien, beschut en gesterkt moeten worden. Wat dit onderwijs nog voor hem onaangeroerd liet wordt aangevallen door den mede-student die, ontoegankelijk voor hoogere gemoedsaandoeningen, zijn leven inricht naar het weten, het koude, droge, harde weten. Ik ken architecten die aan dien invloed nooit meer ontkomen zullen. Na volbracht examen hadden zij trouwplannen of moesten zij hun brood verdienen en door de toen komende materieele zorgen was de periode van studeeren, van zich zelf beproeven en opvoeden, voor goed voorbij. De tijd om al den rommel, die zich in hun hoofd had opgehoopt, er weer uit te werpen en zich nieuwe, frissche begrippen eigen te maken, ontbrak. Want, vereischt het aanleeren veel tijd, het afleeren vordert, helaas, nog meer!"

De wetgever, de „wiskunde-kop" Thorbecke, wiens starre trekken in brons nu de Reguliersgracht te Amsterdam aangrijnzen, heeft zich van een architect een gansch andere voorstelling gemaakt, dan de heer Van der Pek en met hem alle hooger ontwikkelden van tegenwoordig, zich vormen. Men mag het dien staatsman niet al te kwalijk nemen. Wat waren de Nederlandsche architecten van omstreeks 1860? Mag er al een enkele, die wat kunstenaars-aanleg had, onder hen verscholen geweest zijn, verreweg de meesten hadden de „ambtenaars-natuur", die de heer Van der Pek zoo karakteristiek schetste. Thorbecke dacht dan ook al heel wat verdienstelijks te doen, toen hij, door het diploma van bouwkundig ingenieur in te stellen, den architecten gelegenheid gaf, op een voet van gelijkheid met de eigenlijke ingenieurs te komen. Dat iemand tegen studie in de exacte wetenschappen, als het eenige noodige voor een technicus bezwaar zou maken, kon hij zich niet denken. Hij heeft getoond, zijn volk te kennen. Want de wet op het Middelbaar Onderwijs bestaat nog onveranderd, ondanks de groote gebreken, die haar aankleven, maar die pas in de laatste jaren in ruimer kring de aandacht trekken.

Dat Thorbecke gedacht zou hebben, gelijk de heer Van der Pek meent, bouwkunstenaars te kunnen kweeken, zooals men het ambtenaars kan doen, is onjuist. De wetgever heeft aan geen kunstenaars gedacht. Hij

verstond onder bouwkundige ingenieurs slechts menschen, die gebouwen zouden kunnen maken, gelijk ook genie-officieren geacht worden, dit te vermogen. Men mag nooit vergeten, dat onze Delftsche school geënt is op den stam van het Napoleontische militaire onderwijs. Thorbecke nam de loot van den boom der Duitsche wetenschap, doch door den stam waarop zij staat is zij met Fransche revolutionair-Voltairiaansche sappen doortrokken.

Maar hoeveel kwaad men van het Fransche systeem mag zeggen, toegegeven dient te worden, dat het de architectuur van de ingenieurskunst heeft afgescheiden gehouden. De Ecole des Beaux-Arts, door Lodewijk XIV gesticht, om ook de bouwkunst te onderwijzen, is door de revolutie en door Napoleon gespaard. Zelfs wie inziet, hoe veelszins verkeerd de architectuur daar geleerd wordt, moet erkennen, dat zij er vrij blijft van de schadelijke invloeden, die bijvoorbeeld te Delft zich doen gelden.

De heer Van der Pek meent, dat wij hierin Frankrijk behooren te volgen.

„Men heeft", zoo besluit hij, „bij de wet op het Middelbaar Onderwijs gedacht bouwkunstenaars te kunnen kweeken, zooals men het ambtenaars kan doen, en dat is een valsch begrip geweest. Wat men doen kan, is hen in de gelegenheid te stellen, hunne gaven zoo geleidelijk mogelijk te ontwikkelen, en dit geschiedt niet en kan niet geschieden aan de Polytechnische School. Daarvoor is noodig, dat de aanstaande architect omgaat met zijn gelijken, met andere gemoedsmenschen, met schilders, beeldhouwers, letterkundigen en musici. En om de studie langs dien weg te bevorderen zou men haar moeten verbinden, in plaats van aan de Polytechnische School, aan een inrichting als, bijvoorbeeld, de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam. Dáár zou de gelegenheid opengesteld moeten worden, om de bouwkunst te bestudeeren. De twee fouten, die onze tegenwoordige Polytechnische School aankleven, de kleinsteedschheid van Delft en de omgang met aanstaande ingenieurs, zouden dan vermeden zijn. En wat zou er nu eigenlijk anders dan een geld-argument tegen aan te voeren zijn om in Nederland twee plaatsen te hebben, waar men een diploma als architect kon verkrijgen? Aan de Polytechnische School zouden zij kunnen gaan studeeren, die meer bijzonder er zich op wenschen toe te leggen, als ambtenaar op te treden in betrekkingen, waarbij kennis der bouwwetenschap vereischt wordt. En aan de Academie zou gelegenheid zijn te studeeren voor hen, wier aanleg er hen toe drijft, als bouwkunstenaar door het leven te gaan. Bij een herziening der wet op het Middelbaar Onderwijs zou het daarheen geleid kunnen worden."

Dit denkbeeld zal in vele kringen instemming ontmoeten. Maar er zullen ook menschen wezen, en ik aarzel niet, mij daaronder te rangschikken, die, kwam de door de heer Van der Pek gewenschte verandering tot stand, toch onvoldaan zouden blijven.

Want ons geheele technische onderwijs behoeft verandering. De theorie moet tot bescheiden afmetingen teruggebracht worden, en aan de practijk moet de plaats gegeven worden, waarop zij recht heeft. Of men al de Polytechnische School zóó als zij nu is van Delft naar Amsterdam zou gaan overbrengen, wat nut zou het hebben? Of men al aan de Rijks-Academie een paar zalen toevoegde, waar jongelieden met passer, lineaal en waterverf staan te teekenen, zou het veel baten? Een vak van techniek beoefenen wil zeggen met al de geheimen daarvan bekend zijn. Teekenen is niet bouwen, rekenen vormt maar een zeer klein onderdeel van wat een ingenieur moet kennen.

De ouden meenden, dat men slechts al smedende een smid kon worden. Wij denken daar anders over, en willen, dat de smid de theorie van zijn vak allereerst bestudeert, en pas als hij daarin examen gedaan heeft en een diploma bezit, eens zal gaan zien, hoe een smederij er wel in werkelijkheid uitziet. Wil hij daar dan eens wat beproeven te smeden, dan vinden wij het goed. Doch wij nemen het hem volstrekt niet kwalijk als hij, door de linkschheid bij zijn eerste smeedproeven ontmoedigd, voorgoed schootsvel en hamer wegwerpt, en als gediplomeerd smid zonder te smeden aan den kost tracht te komen.

Onder de ingenieurs en architecten van onzen tijd zijn de lotgenooten van dezen modernen smid treurig talrijk. Er is geen ander middel om hun getal te verminderen, dan als eisch te stellen, dat niemand tot theoretische studie, laat staan tot het deelnemen aan een diploma-examen wordt toegelaten, die niet eerst bewijzen gegeven heeft, de practijk van zijn vak voldoende te kennen. Dit zou ons geheele technische onderwijs onderstboven keeren. Maar het zou het goede gevolg hebben, dat velen, die nu te laat tot het besef komen, dat zij voor architect of ingenieur, ondanks hun diploma, niet in de wieg gelegd zijn, als het nog tijd was een anderen weg konden inslaan.

En dat de bouwkunst als schoone kunst er op achteruit zou gaan behoeft men niet te vreezen. Overal in het buitenland wordt thans strijd tegen het academisme, als den hoofdvijand van alle frissche kunstuiting gevoerd. Daarom bevreemdt het mij, dat de heer Van der Pek zulk een paard van Troje bij ons wil binnenbrengen.

Haarlem, 19 Mei 1901. A. W. WEISSMAN.

EEN KONINKLIJK PALEIS OP ZORGVLIET.

In een der te 's-Gravenhage verschijnende dagbladen, „De Avondpost", vestigde dezer dagen een oud bouwgrondondernemer de aandacht op het dreigend gevaar, dat het fraaie park „Zorgvliet", de oude buitenplaats van Jacob Cats, thans bezitting van den Groothertog van Saksen-Weimar, waarschijnlijk binnenkort verdwijnen zal en als bouwterrein zal worden geëxploiteerd, wanneer door particulieren een aannemelijk bod aan den eigenaar wordt gedaan.

Niet alleen als een gevaar wordt deze mogelijkheid voorgesteld, maar als een ramp voor de residentie en o. i. volkomen terecht.

De gemeente moet hier ingrijpen en zich van dit circa 90 H.A. groote terrein verzekeren, om te voorkomen „de totale vernietiging van een woud van ongeveer 75 Hectaren, grootendeels bestaande uit een hoog en krachtig geboomte, dat het Noordelijk gedeelte van Den Haag en de Schevingsche boschjes tegen de krachtige N. W. en W. winden beschut en zulk om plaats te maken voor een mogelijk peuterige stadswijk, met, in de richting der heerschende winden aangelegde, lijnrechte straten, die, als blaasbalgen functionneerende, de aantrekkelijkheid van het beste en gezondst gelegen gedeelte van Den Haag zeer zouden verminderen."

Bovendien eischt het belang der gemeente hier een afwijking van het maar al te veel gevolgde systeem van „laisser-aller, laisser-faire".

Er zijn hier voor de gemeente directe en indirecte voordeelen te behalen, welke door den schrijver in „De Avondpost" op korte en zakelijke wijze in cijfers worden uiteengezet en men zou een blind voorstander van

particuliere onderneming moeten zijn, om niet te erkennen, dat hier het gemeentebelang moet voorgaan. Doch niet alleen tot cijfers bepaalt zich de schrijver, hij geeft ook in hoofdtrekken een schema van de wijze, waarop de gemeente het park Zorgvliet, dat nu voor den eigenaar een lastige bezitting en voor de burgerij een ontoegankelijk gebied is, sinds jaren min of meer in den toestand van het park van de schoone slaapster, zal kunnen herscheppen in een stadswijk, die de aantrekkelijkheid der residentie aanmerkelijk verhoogen zal, terwijl een groot deel van het park als zoodanig behouden kan blijven.

Daartoe worden verschillende middelen aanbevolen en één daarvan, namelijk de stichting van een koninklijk paleis, waarvoor een gedeelte van 20 H.A. zou zijn af te zonderen, heeft het meest de aandacht getrokken, o. a. van de redactie der „Nieuwe Courant", die daarop nog eens de bijzondere aandacht vestigde.

„De Nieuwe Courant" gaat nog verder en wil in den bouw van een koninklijk paleis op „Zorgvliet" zelfs een landsbelang zien.

Wij zullen haar niet volgen in beschouwingen over de motieven, die zij in verband hiermede aanvoert, omdat die ons op het gebied der politiek zouden voeren.

„De Nieuwe Courant" kan echter blijkbaar de verzoeking niet weerstaan een paar pasjes buiten dit, haar eigen gebied, te maken op het onze. Zij meent goed te doen met alvast maar een wenk ten beste te geven aangaande de plaats, waar het nieuwe paleis zou moeten verrijzen en kiest daarvoor juist wel de ongelukkigste, die men zich denken kan, namelijk die van het oude paleisje (Buitenrust) nabij het tolhek van den Scheveningschen Weg en verkondigt daarbij: „De schoonheid van dien eenigen weg zou aldus gansch onverminderd blijven, ja verhoogd worden."

Wil men van den Scheveningschen Weg maken wat er van te maken is, dan moet zeer zeker dit oude paleisje, dat niet veel anders is dan een doodgewoon buitenhuis, verdwijnen, maar niet om er een nieuwe sta-in-den-weg voor in de plaats te zetten, doch om ruimte te maken.

En het nieuwe paleis moet niet staan in de rooilijn, maar..... nu ja, hoe een paleis gesitueerd moet zijn zal de bouwmeester, wien eenmaal het ontwerp zal worden opgedragen, wel weten, en wie het verder weten wil kan niet beter doen dan paleizen met hun parken in het buitenland te gaan zien.

Die vraag kunnen wij dus voorloopig nog laten rusten, maar het denkbeeld zelf van den bouw van een koninklijk paleis op „Zorgvliet" mochten wij niet onopgemerkt laten voorbijgaan, nu het weder eens te berde gebracht wordt.

Plannen tot uitbreiding en verfraaiing van 's-Gravenhage zijn jaren geleden reeds gemaakt door den architect Bert Brouwer, en daarin was, als wij ons niet vergissen, ook reeds sprake van den bouw van een nieuw paleis.

Maar zeer goed herinneren wij ons een plan tot uitbreiding en verfraaiing, in 1891 in „De Ingenieur" gepubliceerd door den ingenieur H. P. N. Halbertsma, en daarin is reeds „Zorgvliet" zeer bepaaldelijk aangewezen als het meest voor de hand liggend terrein voor de stichting van een waardig koninklijk verblijf.

Het dagblad „Het Vaderland" heeft toen een weinig den draak gestoken met laatstgenoemd plan en het gequalificeerd als „de droom van een ingenieur".

Wij vertrouwen echter, dat de redactie van dit blad thans erkennen zal, dat deze droom wel haast zal kunnen blijken een juiste blik in de toekomst te zijn geweest.

DE ZUIDERZEE.

In ons vorig nummer vermeldden wij den inhoud van het wetsontwerp tot afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee.

Wij laten thans den hoofdinhoud der Memorie van Toelichting hier volgen:

Het plan van de Zuiderzee-vereeniging, zooals het door de Staatscommissie is aangevuld en gewijzigd, vormt den grondslag voor het wetsontwerp dat hierbij wordt aangeboden. In overeenstemming met de grondgedachte, waarvan de vereeniging uitging, bedoelt het wetsontwerp eerst afsluiting en daarna geleidelijke droogmaking van de Zuiderzee.

Voor eene juiste beoordeeling van het voorstel moet worden gelet op de beide zijden van het vraagstuk, en wel niet minder op de afsluiting, waardoor de waterstaatstoestand van een aanzienlijk deel des lands zal worden verbeterd, dan op de droogmaking, waardoor de oppervlakte des lands met een groot aantal hectaren vruchtbaren grond zal worden vergroot.

Aan de richting van den afsluitdijk, waardoor de IJssel binnen de afsluiting valt, ontleent het voorgestelde ontwerp zijn bijzonder karakter.

Door de afsluiting met insluiting van den IJssel, op de wijze als in het ontwerp is aangegeven, wordt niet alleen de tegen de zee te verdedigen kustlijn belangrijk verkort, doch wordt midden in het land in plaats van een met de Noordzee gemeen liggende zoutwaterplas, waarop onder den invloed van de standen der Noordzee sterk afwisselende waterstanden voorkomen, een zoetwatermeer verkregen met een veel meer standvastigen waterspiegel, laag genoeg voor eene behoorlijke afwatering van de omringende landstreek, uit welk binnenmeer de provinciën Friesland en Noord-Holland, die tot dusver steeds leden onder het gemis eener behoorlijke waterverversching, op overvloedige wijze van zoetwater kunnen worden voorzien.

Reeds tijdens de uitvoering van den afsluitdijk wordt de toevoer van zoutwater naar het zuidelijk deel der Zuiderzee beperkt, terwijl na de voltooiing van den afsluitdijk niet anders dan zoetwater in het IJsselmeer zal worden aangevoerd, ter vervanging van het brakke water dat met elk gunstig tij door de sluizen te Wieringen wordt geloosd.

Het meer zal op den duur een zoetwatermeer worden. Hoewel het niet mogelijk is, te bepalen hoeveel jaren moeten verloopen eer al het zoute water door zoetwater zal zijn vervangen, zoo mag toch met de Staatscommissie, die zich daarbij ook grondde op de uitkomsten van de door haar medelid, den hoogleeraar J. M. Telders, genomen proeven, worden aangenomen, dat het water van het IJsselmeer reeds korten tijd na de voltooiing van den afsluitdijk voldoende ontzilt zal zijn, om te dienen tot boezemverversching van Friesland en Noordholland en, wat het zoutgehalte betreft, tot drinkwater voor mensch en vee, althans voor vee.

Voor het afgesloten deel der Zuiderzee, het latere IJsselmeer, is een peil aangenomen van 0.40 M. — N. A. P., welke hoogte nog iets blijft beneden den gewonen laagwaterstand in het zuidelijk deel van den open zeeboezem.

De afsluiting der Zuiderzee zal over het algemeen eene belangrijke verbetering ten gevolge hebben van de waterloozing op het afgesloten gedeelte.

Hierdoor worden verschillende voordeelen verkregen:

Vooreerst wordt eene betere afwatering verzekerd aan de polders en uiterwaarden langs het benedengedeelte van den IJssel, alwaar de lagere waterstanden van het IJsselmeer hun invloed nog zullen doen gevoelen, en aan de kleine rivieren en boezems die thans op de open zee loozen, als Schermerboezem, de Vechtboezem in Utrecht en Noord-Holland, de Eem, het Zwartewater met de Overijsselsche Vecht, de Sallandsche Weteringen en het Meppelerdiep, de boezem van het waterschap Vollenhove en de Linde.

De loozing van deze wateren is thans verre van voldoende, en onderscheidene, deels zeer kostbare, plannen tot verbetering zijn ontworpen, die nog niet tot uitvoering kwamen.

Sommige van die ontworpen werken zullen bij afsluiting van de Zuiderzee onnoodig worden, andere kunnen met minder kosten tot uitvoering worden gebracht. De afsluiting van de Zuiderzee vertegenwoordigt dus eene belangrijke besparing op deze, zeker eenmaal noodige, werken.

Eene jaarlijksche besparing zal voorts door de afsluiting worden verkregen op de kosten van waterloozing der boezems en polders, die door stoombemaling op de Zuiderzee en op de daarmede gemeen liggende wateren loozen, als het Noordzeekanaal, de polders Mastenbroek, Oosterwolde, Arkenheem enz., doordat de stoomgemalen, in plaats van op den afwisselenden Zuiderzeestand, op een meer standvastigen lageren waterstand zullen kunnen uitslaan.

Een dergelijk voordeel zal ook kunnen verkregen worden ten aanzien van Friesland's boezem. Onder de middelen om de schadelijke hooge waterstanden op dien boezem te voorkomen, komt ook in aanmerking de invoering eener stoombemaling, waartoe o. a. aan de zuidkust eenige stoomgemalen zouden zijn te stichten. Indien deze stoomgemalen in plaats van op de open Zuiderzee op het IJsselmeer kunnen uitslaan, zal het vereischte stoomvermogen, en zullen dus ook de bemalingskosten belangrijk kleiner kunnen zijn.

Door het leggen van den afsluitdijk wordt de tegen de zee te verdedigen kustengte van 320 K.M. teruggebracht tot ongeveer 40 K.M., zijnde de lengte van den afsluitdijk met de noordkust van Wieringen.

Op het onderhoud van de dijken en zeeweringen zal eene aanzienlijke besparing worden verkregen.

Voorts zal, in verband met de geringere hoogte, die de waterspiegel ook onder de ongunstigste omstandigheden zal verkrijgen, belangrijk worden bespaard op het onderhoud van de zee- en havenwerken langs de afgesloten Zuiderzee en op de eilanden Schokland, Urk en Marken.

De jaarlijksche besparing, die op deze wijze zal worden verkregen, is niet met juistheid te berekenen, doch zal zeker ver overtreffen het bedrag der onderhoudskosten van den nieuwen afsluitdijk, met inbegrip van de werken op Wieringen en het kanaal Harlingen—Piaam, die door de Staatscommissie op ruim f 90.000 's jaars werden geraamd.

Verschillende werken tot verbetering der waterkeering zijn ook ontworpen, welke bij afsluiting van de Zuiderzee kunnen worden gemist, zooals de bedijking van Dronthen, de watervrijmaking van Zwolle en omstreken en de verbetering van de bedijking langs de Eem. Ook door het onnoodig worden van deze werken zal de afsluiting eene besparing vertegenwoordigen.

Het grootste voordeel van de afsluiting ten aanzien van de waterkeering echter, hoewel de waarde daarvan niet onder cijfers is te brengen, is gelegen in de meerdere veiligheid bij stormvloeden van de om de Zuiderzee gelegen landstreek.

In verband met de blijvende verlaging, die de waterspiegel der Zuiderzee bij afsluiting zal ondergaan, zullen de binnen den afsluitdijk vallende havens, ook die welke later achter de inpolderingen vallen, zoodanig moeten worden verdiept, dat daarin onder het peil van het IJsselmeer dezelfde diepte wordt aangetroffen als thans bij dagelijksch hoog water aanwezig is. De kosten van deze verdieping zijn in de begrooting van de afsluiting opgenomen.

Daarmede zal echter een voordeel voor de scheepvaart worden verkregen, daar de genoemde Zuiderzeehavens na de uitdieping, in plaats van alleen met hoogwater gelijk thans, ten allen tijde eene voor de scheepvaart bruikbare diepte zullen aanbieden, en dus ophouden tijhavens te zijn.

Een algemeen voordeel voor de scheepvaart is verder gelegen in de meerdere veiligheid van de vaart bij den meer standvastigen waterstand, die na de afsluiting is te wachten.

Het landverkeer zal door de afsluiting worden gebaat door de gelegenheid, die wordt geopend voor den aanleg van een weg over den afsluitdijk, alsmede voor eene rechtstreeksche spoorwegverbinding tusschen Friesland en Noordholland, waardoor de afstand langs den spoorweg tusschen Leeuwarden en Amsterdam met 50 K.M. zal worden verkort.

Uit het bovenstaande blijkt duidelijk, dat de afsluiting van de Zuiderzee, zooals zij thans is ontworpen, belangrijke wijzigingen zal brengen in den toestand van de omliggende gewesten, dat is van niet minder dan vijf provinciën, wijzigingen zóó veelomvattend en ingrijpend als nog bij geen enkel tot dusver uitgevoerd openbaar werk, ook niet bij de verlegging van den Maasmond, het geval is geweest.

Men recht mag dan ook hier van eene geheele herziening van den waterstaatkundigen toestand van Nederland worden gesproken.

Verhooging van den Frieschen zeedijk benoorden Piaam en van den Balgdijk in Noordholland is in het plan opgenomen.

De belangen van den IJssel zullen door de afsluiting van de Zuiderzee niet worden geschaad.

Op de diephouding van de haven het Nieuwediep zal de afsluiting van de Zuiderzee geen nadeeligen invloed oefenen, aangezien de afsluitdijk blijft bezuiden de zuidelijke grens der kom, waarvan het water bij eb dient tot spuiing van de haven. Evenmin is van de afsluiting een overwegende invloed op den toestand van het Heldersche Zeegat, het Vlie en den toegang tot de haven van Harlingen te wachten.

Tot behoud van de scheepvaartgemeenschap van Harlingen, Terschelling en Vlieland met het bezuiden de afsluiting vallend deel der Zuiderzee is een kanaal ontworpen van Harlingen langs de binnenzijde van den Frieschen zeedijk tot even ten zuiden van den afsluitdijk, en aldaar bij Piaam uitmondende in de afgesloten Zuiderzee.

Verder zal in de scheepvaartgemeenschap tusschen de beide deelen der Zuiderzee, die door den afsluitdijk gescheiden worden, moeten worden voorzien door middel van op Wieringen te bouwen schutsluizen. Behalve een sluis voor de gewone vaart is aldaar een kleinere schutsluis voor vischerschepen ontworpen.

Voor de voorziening in de visscherijbelangen is uitgetrokken een som van 4.5 millioen gulden.

De defensiebelangen zullen door de afsluiting in menig opzicht zeer worden bevorderd.

De met de afsluiting gepaard gaande spoorwegverbinding zal de mobilisatie en de concentratie van het leger vereenvoudigen, terwijl meer zekerheid zal worden verkregen, dat die handelingen onder alle omstandigheden ongestoord zullen kunnen verloopen.

Ook zal de afsluitdijk het ons veel gemakkelijker maken het meesterschap te water op het toekomstige IJsselmeer te handhaven, dan thans op de Zuiderzee, mits vijandelijke gepantserde schepen geen gelegenheid vinden om hetzij door het kanaal Harlingen—Piaam, hetzij door de sluizen op Wieringen, in het IJsselmeer te komen.

Daar aan de sluizen op Wieringen en te Piaam eene breedte zal worden gegeven van hoogstens 10 M., wordt de bedoelde gelegenheid evenwel voldoende afgesloten.

Aan de andere zijde echter zal de afsluitdijk een nieuw accès tot Noordholland vormen, dat moet worden verdedigd.

In het algemeen zal het dus noodig zijn om de inrichting der defensie in overeenstemming te brengen met de door de afsluiting gewijzigde geographische en waterstaatstoestanden.

In verband hiermede werd door de Staatscommissie een bedrag van 10 millioen gulden noodig geacht voor vermeerdering en verbetering van het materieel der zeemacht en der doode weermiddelen van de landmacht, daaronder begrepen de hulpmiddelen voor onderwaterzetting in verband met de ontworpen inpoldering.

De Regeering meent dit op eene globale raming berustende bedrag voorloopig te moeten aanhouden.

Door de verlaging van den waterspiegel der afgesloten Zuiderzee, zal de tegenwoordige wijze van verversching der grachten van Amsterdam, waarbij te Zeeburg bij vloed Zuiderzeewater wordt ingelaten dat weder op het Noordzeekanaal wordt geloosd, niet kunnen worden gehandhaafd.

Door het ter verversching noodige Zuiderzeewater op te pompen, kan hieraan worden tegemoet gekomen. Een post om de daarvoor noodige uitgaven te bestrijden dient daarom in de begrooting van de afsluiting te worden opgenomen.

Kosten van de afsluiting. De kosten van den afsluitdijk en van de daarmede in onmiddellijk verband staande werken zijn begroot op ƒ 40.800.000, aldus gedetailleerd: a. Afsluitdijk ƒ 28.130.000; b. Werken op Wieringen ƒ 8.000.000; c. Kanaal Harlingen—Piaam met inbegrip der verhooging van Friesland's zeedijk tusschen Piaam en Zurig ƒ 2.585.000; d. Verhooging van den Balgdijk en verbetering van havens langs de Zuiderzee ƒ 600.000; e. Onvoorziene werken in verband met de afsluiting, en ter afronding ƒ 1.485.000.

De als noodzakelijk met de afsluiting samenhangende uitgaven worden aldus begroot: De verbetering van het Zwolsche Diep ƒ 3.364.000; De voorziening in de belangen der visscherij ƒ 4.500.000; De voorziening in de belangen der defensie ƒ 8.000.000; De voorziening in de belangen der waterverversching van Amsterdam, en ter afronding ƒ 236.000, te zamen geraamd op ƒ 16.300.000.

Met inbegrip van deze uitgaven bedragen dus de kosten van de afsluiting der Zuiderzee ruim 57 millioen gulden.

Wordt nu de uitgaaf van 57 millioen gulden opgewogen door de waarde van de door de afsluiting te verkrijgen voordeelen?

Het is zeer bezwaarlijk op deze vraag een beslist antwoord te geven.

Alleen het genot van een zoetwaterboezem voor de waterverversching van Friesland en Noordholland werd bij een door den Nationalen Zuiderzeebond gehouden navraag geschat op eene waarde van ƒ 680.000 's jaars, en wel op grond van door verschillende belanghebbenden verstrekte mededeelingen, waaruit bleek dat de meerdere opbrengst van het grasland, als een gevolg van de waterverversching, werd geraamd op ƒ 10 per H.A. voor Noordholland en ƒ 6 per H.A. voor Friesland. Eene meerdere opbrengst van ƒ 680.000 per jaar nu vertegenwoordigt bij een rentevoet van 3.5 pCt. reeds een kapitaal van 19.5 millioen gulden.

Anders wordt evenwel de rekening, indien de afsluiting van de Zuiderzee wordt verbonden met de droogmaking van een deel der afgesloten watervlakte.

De droogmaking toch is, vooral wanneer zij onder beschutting van den afsluitdijk op minder kostbare wijze kan worden tot stand gebracht, een productief werk, waarvan met stelligheid kan worden verwacht dat de rechtstreeksche voordeelen de uitgaven zullen overtreffen.

De Regeering wenscht; aan de afsluiting te verbinden de droogmaking van zóóveel grond, dat door de waarde daarvan, gevoegd bij die van de directe en indirecte voordeelen van de afsluiting, de uitgaven ruimschoots gedekt kunnen worden geacht.

Van dit standpunt is de Regeering uitgegaan bij haar voorstel, om in de wet die de afsluiting beveelt op te nemen de droogmaking van twee der door de Staatscommissie aanbevolen inpolderingen, en wel de noordwestelijke, kortheidshalve in het vervolg Wieringerpolder te noemen, en de zuidwestelijke of Hoornsche polder.

De totale kosten van het beperkte plan worden daardoor gebracht op rond 95 millioen gulden.

Hiervan komen, als men van de uitgaven voor de defensiewerkten stelt 8 millioen op rekening van de afsluiting en 2 millioen op rekening van de droogmaking, voor rekening van de afsluiting 57 millioen, en voor rekening van de droogmaking 38 millioen.

De uitvoering van het beperkte plan zal kunnen geschieden in 18 jaren, gedurende welk tijdsverloop dus gemiddeld een bedrag van ruim 5 millioen 's jaars zal zijn te besteden.

De afsluitdijk zal in het 9de jaar voltooid worden. In het 8ste jaar zal worden begonnen met de werken tot bedijking van den Wieringenpolder, welke polder in het 14de jaar droog en verkaveld kan zijn. In het 11de jaar zal worden begonnen met de werken tot bedijking van den Hoornschen polder, die in het 18de jaar droog en verkaveld kan zijn.

Aan het eind van het 18de jaar zal dan eene oppervlakte van ruim 46.500 H.A. vruchtbaar land zijn verkregen.

Door de droogmaking te beperken tot de beide westelijke polders wordt bij uitvoering van de wet de uitgaaf tot 95 millioen en de tijd van uitvoering tot 18 jaren beperkt. Zoowel kosten als tijd worden dus teruggebracht tot ongeveer de helft van hetgeen bij uitvoering van de voorstellen der Staatscommissie zou worden vereischt.

De Regeering zou de kosten der afsluiting ten bedrage van ƒ 57.000.000 beschouwd willen zien als eene uitgaaf zonder meer.

Is de afsluiting volbracht, dan wordt de droogmaking eene onderneming, die hare kosten, alles daaronder begrepen, zal goed maken.

Door deze beschouwing komt de financieele zijde van het vraagstuk, in een ander, en eerst in het ware licht, want de geheele zaak, voor zoover zij de beurzen der belastingschuldigen raakt, blijkt nu hierop neder te komen, hoe men de ƒ 5.000.000 uit de gewone middelen kan dekken.

Het eenvoudigst middel daartoe zou natuurlijk zijn, de voor dat doel te besteden gelden ieder jaar als een gewone uitgaaf aan te merken. Maar dit zou verhooging der belastingen gedurende ongeveer negen jaren met een aanzienlijk bedrag ten gevolge hebben, en daartegen bestaan ernstige bezwaren. Het zal onvermijdelijk zijn, de uitgaven voor de afsluiting over een langer tijdsverloop te verdeelen. Hoe lang dat tijdsverloop zal moeten zijn, hangt af van omstandigheden. Eene becijfering, waaraan eene rente van 3½ pCt. ten grondslag werd gelegd, deed zien, dat indien voor de vereischte uitgaaf eenerzijds telken jare werd geleend, maar anderzijds van het eerste jaar af ƒ 2.000.000 voor rente en aflossing werd aangewezen, in 60 jaren tijds de leeningen gedelgd zouden zijn.

Het is echter niet zeker, zelfs niet waarschijnlijk, dat ieder jaar voor de geheele vereischte uitgaaf geleend zal moeten worden, want de uitkomsten van een dienstjaar zijn dikwijls gunstiger dan zij zich bij het opmaken der begrootingen lieten aanzien.

De hierboven genoemde termijn van 60 jaren is derhalve een maximum; hij kan aanmerkelijk worden bekort. Dit alleen staat vast: wil het werk op financieel gezonde grondslagen worden ondernomen, dan zullen gewone middelen tot een bedrag van ƒ 2.000.000 daarvoor beschikbaar moeten zijn, en wel gedurende een groot aantal jaren, dat intusschen het cijfer van 60 niet overschrijden zal.

Het financieel vraagstuk lost zich derhalve op in eene verhooging van het budget der gewone uitgaven gedurende een vrij langen tijd met ƒ 2.000.000 's jaars, desvereischt door versterking der inkomsten.

Desvereischt, en na de mededeelingen van den Minister van Financiën in zijne rede van 20 September II. bij de aanbieding der Staatsbegrooting voor 1901 gedaan, kan bezwaarlijk worden voorgespiegeld, dat de hierbedoelde noodzakelijkheid achterwege zal blijven. Doch al mocht dit niet door een gunstigen samenloop van omstandigheden gebeuren, zoodat over enkele jaren de inkomsten opnieuw versterkt moesten worden, dan zou de Regeering dezen prijs niet te hoog achten voor hetgeen daardoor verkregen werd. Zwaarder en pijnlijker offers zijn door volken gebracht om hun grondgebied uit te breiden. Voor die ƒ 2.000.000 op te brengen gedurende een tijdperk van ten hoogste 60 jaren, zou men de mogelijkheid verkrijgen om, zonder verdere lasten op te leggen aan de burgerij, van lieverlede eene geheele provincie toe te voegen aan ons land.

Naar de meening der Regeering rechtvaardigen de groote belangen, die voor niet minder dan vijf provinciën aan de afsluiting der Zuiderzee zijn verbonden, ten volle dat de kosten van dit werk geheel door den Staat worden gedragen, en dit des te meer waar een aanzienlijk deel van die kosten door de droogmaking rechtstreeks in de Staatskas zal terugvloeien. Van het vorderen eener bijdrage in de kosten van de betrokken belanghebbenden moet dan ook ditmaal worden afgezien, te meer daar het bedrag dier bijdrage niet in billijkheid zou kunnen worden vastgesteld voordat de rekening van de droogmaking geheel was afgesloten.

Na uitvoering van de afsluiting en de droogmaking der beide westelijke polders, waarop het wetsontwerp betrekking heeft, is het te verwachten dat de droogmaking van de beide andere polders of van andere deelen van het IJsselmeer zal worden ter hand genomen, hetzij door dit geslacht, hetzij door een volgend.

De thans voorgestelde afsluiting van de Zuiderzee zal aan die latere droogmaking evenzeer ten goede komen als zij het doet aan die van de beide westelijke polders.

De vraag moet ten slotte nog beantwoord, of er voor den Staat voldoende reden bestaat om thans tot de uitvoering van het groote werk te besluiten.

Dat ook bij de uitvoering van het thans voorgestelde beperkte plan een belangrijk deel van de uitgaven door de opbrengst van de drooggemaakte gronden kan worden gedekt en hetgeen nog ontbreekt ruimschoots wordt opgewogen door de voordeelen van de afsluiting, dat bij uitvoering van het volledige ontwerp der Staatscommissie de opbrengst der droogmaking de gezamenlijke uitgaaf kan overtreffen, en het werk dus een directe bate aan de Staatskas kan opleveren, mag op zichzelf nog niet alleen de drijfveer zijn om het werk te beginnen. Immers het ligt niet op den weg van den Staat om een werk als dit uit een bloot speculatief oogpunt te ondernemen. Hoofddoel moet zijn het vermeerderen van de algemeene welvaart door het scheppen van een beteren waterstaatstoestand in een belangrijk deel des lands, door de vergrooting van den vaderlandschen bodem met eene aanzienlijke uitgestrektheid vruchtbaar land, en door het openen van een uitgebreid arbeidsveld voor Nederlandsche nijverheid en werkkracht.

Wat nu het eerste betreft, de verbetering die voor de omliggende provinciën zal worden verkregen ten aanzien van veiligheid tegen de zee, waterloozing, waterverversching en verkeer is in het bovenstaande genoegzaam duidelijk aangewezen.

En wat de droogmaking betreft, al wordt bij uitvoering van dit wetsvoorstel slechts een aanwinst verkregen van ruim 46.000 hectaren, dat is nog geen vierde gedeelte van de oppervlakte die bij uitvoering van het voorstel der Staatscommissie zou worden drooggelegd, ook deze aanwinst van grondgebied, ter grootte van ongeveer twee en een half maal de oppervlakte van den Haarlemmermeerpolder, is waarlijk belangrijk genoeg om daarop de beschouwingen toe te passen, die in het verslag der Staatscommissie, zoomede in de studie van de heeren Van der Houven van Oordt en Vissering, worden aangetroffen ter aanbeveling van het grooter droogmakings-ontwerp der Zuiderzee-vereeniging.

DE TENTOONSTELLING VAN 1902 TE DUSSELDORP.

Menigeen die de Tentoonstelling te Parijs in 1900 bezocht heeft en geen gelegenheid had achter de schermen te zien, zal er zich over verbaasd hebben, dat de groote Rheinlandsche industriën niet vertegenwoordigd waren. De reden van dit verschijnsel lag hierin, dat Rheinland zóóveel plaatsruimte had aangevraagd, dat de Fransche regeering daaraan onmogelijk kon voldoen, zonder haar eigen landskinderen te benoocien en dat durfde zij niet aan. De Rheinlanders namen met minder geen genoegen; „alles of niets" was hun leus en zoo bleven zij weg van de Parijsche wereldkermis om thuis een paar jaar later door een ernstige, breedopgezette Industrie-tentoonstelling van hun kunnen te getuigen.

Reeds in den zomer van 1898, toen besloten werd, dat Rheinland niet naar Parijs zou gaan, opperde een van Düsseldorf's invloedrijkste burgers, de geh. Kommerzienrath H. Lueg, het plan tot

een provinciale tentoonstelling voor Rheinland en Westfalen. Van alle zijden ontving hij bijval en na een campagne van enkele weken, waarbij vooral de afgevaardigde ter Rijksdag, Dr. Beumer, zijn invloed deed gelden, stond het vast, dat alles wat naam had in beide provinciën de tentoonstelling zou steunen.

De ernst der plannen bleek spoedig toen het waarborgfonds van 3 millioen Mark in enkele dagen meer dan volteekend was. Ook de geheele kunstwereld, en die is niet klein in Düsseldorf, sloot zich vol geestdrift aan. Trouwens de antecedenten waren gunstig, in aller herinnering lag nog de zoo boven verwachting geslaagde tentoonstelling van 1880 en welk een reusachtige vooruitgang was er op elk gebied sedert dien niet tot stand gekomen!

De bevolking van 5,7 millioen tot rond 9 millioen vermeerderd, de fabrieken gegroeid tot groote wereld-industriën op bijna elk gebied. De stad Düsseldorf schonk haar machtigen steun zonder voorbehoud en de Opper-burgemeester s. D. Hammann trad als tweede voorzitter op. Ook het rijk bleef toen niet achter, wat vooral gewichtig was omdat op verkeersgebied groote offers zouden gevergd worden. Heel Duitschland beschouwde het echter als een nationale zaak te zorgen, dat de tentoonstelling te Düsseldorf iets zou te zien geven waarop allen trotsch mochten zijn; het was voor Dr. Beumer dus geen te zware taak de „Eisenbahn Ausstellungs-Vorlage" er met vlag en wimpel door te halen.

De Oorkonde waarbij tot het houden dezer Tentoonstelling besloten werd, bevat o.a. deze gewichtige verklaring: „Dat van „deze Tentoonstelling alles wat middelmatig is, streng zal geweerd worden, slechts dat wat aan de hoogste eischen beantwoordt „zal worden toegelaten en krachtig zal er voor gewaakt worden, „dat deze tentoonstelling geen kermis worde, een gavel, dat „zoovele tentoonstellingen der laatste jaren aankleefde!"

De opgemaakte begrooting, waarnaar thans met grooten ijver het reusachtig plan wordt uitgewerkt, sloot met een totaal-cijfer van 6.700.000 Mrk. of ƒ 4.020.000.

De technische leiding is opgedragen aan civiel-ingenieur Dücker, de bouwkundige aan prof. Kieesattel en prof Schill en die van de kunstafdeeling aan prof. Fritz Roeker; dit zijn alle menschen die hun sporen verdiend hebben, zoodat men wat werkelijk goeds mag verwachten.

Het terrein der tentoonstelling is zeker eenig in zijn soort, het is een strook gronds pl. m. 1800 M. lang en ongeveer 250 M. breed, in volle lengte langs den Rijnstroom gelegen tot een gezamenlijk oppervlak van meer dan 50 H.A.!

De stad heeft 4 millioen Mrk. ten koste gelegd aan het in orde maken van het terrein langs den Rijn en de ophooging van het zoogenaamde Golzheimer Eiland. De toegang tot de tentoonstelling aan de Zuidzijde voert door het beroemde park „der Hofgarten", en een flink gedeelte ervan ligt zelfs binnen het tentoonstellingsterrein; de nieuwe monumentale Rijnbrug valt bij het betreden direkt in het gezicht. Het Rijk bouwt een station en legt speciale lijnen van het Centraalstation Düsseldorf naar de tentoonstelling aan, zoowel voor personen als goederen; de gemeente zorgt voor de verbinding met de stad door middel van electrische trams en de tentoonstelling zelf, voor een electrische ringbaan op het terrein.

Een paar cijfers mogen een denkbeeld van de afmetingen geven: De tentoonstelling in 1880 besloeg 17½ H.A., de internationale tentoonstelling die dit jaar (1901) te Glasgow zal plaats vinden, beschikt over 27 H.A., de provinciale tentoonstelling te Düsseldorf, als gezegd, over ruim 60 H.A.

De kleine afstand die ons van Düsseldorf scheidt, geeft deze tentoonstelling voor ons, Nederlanders, een grootere belangrijkheid dan vele anderen die in de laatste jaren op grooten afstand gehouden werden.

Tijdschr. v. d. Ned. Maatschappij v. Nijverheid.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van 9 Mei 1901.

In deze vergadering werd, in plaats van het lid W. C. de Vries, die zijne benoeming niet kon aannemen, als bestuurslid gekozen het lid J. A. Olie en werd besloten een voorstel van het bestuur van het Technisch Leesmuseum, om leden van de Vereeniging tegen verlaagde contributie gelegenheid te geven tot dat Leesmuseum toe te treden, aan te houden en den leden door middel van het Technisch Weekblad bekend te maken.

Verder werd besloten, evenals reeds vroeger geschiedde, propoganda-circulaires te doen drukken, waarvan de uitvoering aan het bestuur werd overgelaten.

Bericht was ingekomen, dat door den heer H. Nort een voordracht zou worden gehouden over „Onweers-electriciteit", toegelicht door proeven en dat daarvoor de datum van 18 Juni a. s. was vastgesteld.

De vragenbus bevatte een vraag omtrent een instrument voor het verkleinen van teekeningen, waarop als antwoord werd gegeven dat een pantograaf zulk een instrument is. Een der leden zou trachten over den pantograaf een nadere beschouwing in het Technisch Weekblad te geven.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— **Archäologische vondsten in Griekenland.** Bij de werkzaamheden tot regeleering van de bedding der rivier Kephissos, wier water bij eenigszins aanhoudende herfstregens meermalen groote schade aanricht, vond men in het gebied van Nieuw-Phaleron, in de nabijheid der spoorbaan Athene—Piraeus de voortzetting der lange muren, van welke men tot dusver slechts in Piraeus op het station Moschato en in Athene overblijfselen kende; buiten die muurresten vond men in de 22 M lange sloot, die men uitgroef, een leeuw van wit marmer en onderscheidene kostbare brokstukken.

In de Mesoja, zoo heet het gedeelte van Attika, dat van Athene uit aan gene zijde van den Hymmattos ligt, vonden boeren uit het dorp Karossi een goed bewaard gebleven relief, dat zij aan het archeologische museum overgaven. Het stelt eene vrouw voor, die een kind op de armen draagt, daarnaast staat een jongeling. Het relief komt geheel overeen met die, welke aan de Dipylon staan. In Andros vond men aardewerk met geometrieke beschilderingen uit de 8e eeuw vóór Christus en gouden ringen.

— **Een accumulator uit zilver en cadmium.** — De ingenieur Jungner te Stockholm heeft een uitvinding gedaan, die inzonderheid voor het Zweedsche verkeerwezen van groot belang beschouwd wordt. Het betreft een accumulator uit zilver en cadmium samengesteld. Tijdens de automobielententoonstelling te Parijs legde een rijtuig van een zoodanigen accumulator voorzien, een afstand van 68 KM. af, zonder dat noodig was de batterij te vernieuwen, hetgeen met recht als een voortreffelijke uitkomst mag worden beschouwd. Op een onlangs van uit Stockholm gedanen proefrit met een Jungnerschen accumulator uitgerust, legde men 150 KM. af zonder dat de batterij vernieuwd behoefde te worden. De uitvinding heeft onder meer dit voordeel, dat de nieuwe accumulator, niettegenstaande zijn grooter drijfkracht, 1/5 lichter is dan de tot nu gebruikelijke.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

'S GRAVENHAGE. Volgens de „N. Rott. Courant" bevat de „Java Bode" van 22 April eene beschrijving van de inwijding, op 21 April jl., der nieuwe Roomsch-Katholieke kerk op het Waterlooplein te Batavia, door den bisschop Mgr E. S. Luypen.

De gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië heeft de kerkwijding met zijne tegenwoordigheid opgeluisterd. Ook werden opgemerkt de vice-president en de overige leden in den raad van Nederlandsch-Indië, de generaals van het Indische leger, de vice-admiraal, de directeuren der verschillende departementen, allen met hunne dames. Nog vele andere hooft ambtenaren en hoofdofficieren waren mede tegenwoordig.

Het zal dus wel heel mooi geweest zijn, aan goud-galon, vergulde knoopen en wapengeklotter geen gebrek en er blijkt tevens uit, dat de toongevende kringen van Batavia op onderscheiden wijs de verveling weten te verdrijven.

Wie de bouwmeester van de kerk is acht de „Java-Bode" niet noodig te vermelden. Een architect is in Indië ook maar een onder-officier, die zich natuurlijk bescheiden op den achtergrond houdt, waar de onder-koning met zijn schitterend gevolg verschijnt.

— **Tot directeur der ambachtsschool te Apeldoorn** is benoemd de heer Chr. Geldof, directeur der ambachtsschool te Middelburg.

— **Naar wij vernemen**, is de Minister van Koloniën van plan gebruik te maken van de uitzending door het Aardrijkskundig Genootschap van den Utrechtschen hoogleeraar Went naar Suriname, met het doel dezen deskundige een bezoek aan de Curaçaosche eilanden op te dragen tot het instellen van een onderzoek naar de toestanden van land- en tuinbouw.

Ook zal de heer Havelaar, ingenieur, hoofd van het bouwdepartement in Suriname, naar Curaçao worden gezonden tot het instellen van een onderzoek met betrekking tot de irrigatie en andere technische belangen.

— **De oudheidkamer te Tiel** ontving dezer dagen ten geschenke van den heer H. J. Schouten, pred. te Ommeren, de overblijfselen van het hardsteenen doopvont, en van de gebrande kerkramen, afkomstig uit de 13e eeuw, een gaaf gebrand ruitje uit de 11e eeuw, alles herkomstig uit de gemeente Ommeren. Verder een zandsteen met beeldhouwwerk, gevonden in de kerk te Ingen, en waarschijnlijk afkomstig van een Romeinsch grafmonument. De diaconie van Ommeren gaf in bruikleen een geldkistje, waarin gesneden staan het jaartal 1654 en eenige letters, waarschijnlijk de namen van hen die het voor de diaconie lieten vervaardigen.

DELFT. **Aan de eind-examens**, benevens die voor technoloog 1e en 2e gedeelte, welke op 22 dezer aanvangen, wordt deelgenomen door 198 ingeschrevenen bij de Polytechnische School, en wel voor: civiel-ingenieur 64, bouwkundig ingenieur 2, scheepsbouwkundig ingenieur 3, werktuigkundig ingenieur 50, mijnen-ingenieur 11, technoloog 2e gedeelte 18, technoloog 1e gedeelte 39, benevens voor C art. 65 1 8. Een der candidaten doet examen voor technoloog 1e en 2e gedeelte.

Men zie Personalia, Vacante Betrekkingen en Dienstaanbiedingen in het Bijblad.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

36ste JAARGANG N°. 22. ZATERDAG 1 Juni 1901.

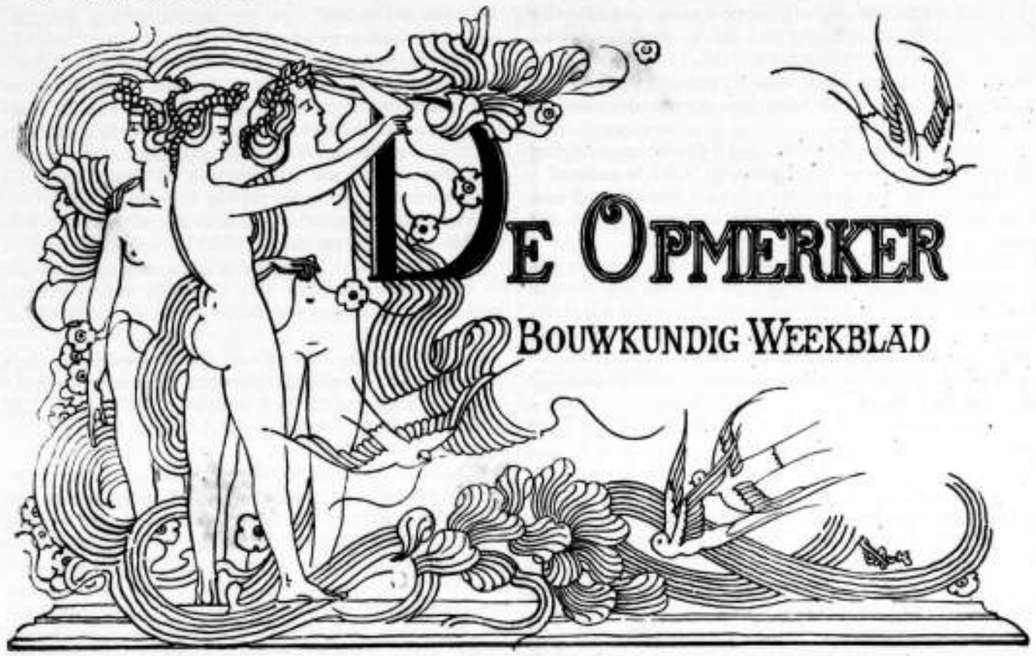

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ 5.—; voor België ƒ 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN TE 'S GRAVENHAGE.

Als naar gewoonte heeft de Haagsche Teeken-Academie gedurende enkele dagen hare poorten wijd opengezet, om aan ieder belangstellende het beste te laten zien, wat door de leerlingen in den afgeloopen wintercursus gemaakt is. De tentoonstelling is nu gesloten, zoodat dengene, die de juistheid van hetgeen wij wenschen te zeggen, nog eens op de plaats zelf zou willen beoordeelen, daartoe de gelegenheid ontbreekt. Wij vinden daarin echter geen reden, om de opmerkingen, die wij bij een nauwkeurige beschouwing van het geleverde werk, en meer bepaald van dat der leerlingen in de Afdeeling Bouwkunde, maakten, achter te houden; te minder, omdat wij niet bedoelen een afbrekende kritiek uit te oefenen, doch alleen het belang van het onderwijs op het oog hebben.

Men moge ons ten goede houden, dat wij niet vervuld zijn van de bewondering, die spreekt uit enkele dagbladberichtjes aan deze uitstalling gewijd.

In de ondoordachte lofspraken, meest van buiten de technische vakken staande heeren en dames, schuilt een groot gevaar, waarin ernstige onderwijsmannen een motief vinden, om zich per se tegen alle tentoonstellingen van het werk van leerlingen en ook tegen het toekennen van prijzen en andere onderscheidingen te verklaren.

Deze instellingen hebben ook hare goede zijde en wij betreuren het niet, dat zij door de Haagsche Academie als van ouds in eere worden gehouden; de Raad van Bestuur van deze inrichting bedoelt daarmede toch zeker allerminst, reclame te maken. Veeleer mag men aannemen, dat de publieke tentoonstelling ten doel heeft, van een belangstellend publiek en van de buiten het onderwijs staande vakmannen, het oordeel te vernemen, ook al kan dit niet in alle opzichten gunstig zijn.

Ofschoon niet oorspronkelijk met dit doel gesticht, zijn onze groote Teekenscholen, waaronder deze Academie een waardige plaats inneemt en een traditie heeft op te houden, langzamerhand de aangewezen kweekplaatsen voor aankomende beoefenaars van bouwkunst en kunstnijverheid geworden. Zij hebben de zuiver academische richting van vroeger prijsgegeven en hare leerplannen beter aangepast aan de veranderde tijdsomstandigheden; zij zijn bovendien allengs meer rekening gaan houden met de eischen der praktijk, hetgeen voorzeker aan hare oud-leerlingen bij hun optreden in de praktijk van den aanvang af ten goede is gekomen.

Wij moeten onze Academies in waarde houden, ook al zouden bij een algeheele reorganisatie van ons technisch onderwijs ook in hare inrichting waarschijnlijk ingrijpende wijzigingen noodig blijken. Zoolang die reorganisatie nog tot de vrome wenschen behoort, moeten wij trachten die scholen als opleidingsscholen voor bouwkundigen zoo goed mogelijk aan haar doel te doen beantwoorden. Wij mogen niet tevreden zijn wanneer de resultaten telken jare even goed zijn of door het teeken-publiek weer even mooi gevonden worden. Zij moeten absoluut telken jare beter, al is het ook maar iets beter, weer zijn, want uit stilstand kan men hier gerust tot achteruitgang concludeeren.

Nu is het moeilijk om van jaar tot jaar na te gaan of er vooruitgang mag worden geconstateerd. Over een periode van eenige jaren achtereen kan men dit beter gewaar worden.

Nog in het bezit van aanteekeningen betreffende de tentoonstelling, waarmede de cursus van de jaren 1893—94 werd afgesloten, zijn wij thans in staat de

resultaten van den nu afgeloopen cursus te vergelijken met die van een zevental jaren geleden en kunnen wij daarbij verwijzen naar no. 17 van den jaargang 1894 van ons blad, waarin men een beschouwing naar aanleiding van de toen gehouden tentoonstelling kan vinden.

Is er nu werkelijk sedert 1894 groote vooruitgang in de resultaten van het onderwijs waar te nemen?

Hoe gaarne wij deze vraag beslist bevestigend zouden beantwoorden, in gemoede kunnen wij dit niet doen.

De algemeene indruk van het geheel is reeds een niet zoo gunstige als die van vroeger en wij meenen ook in de tusschen liggende jaren, ofschoon wij daarvan geen aanteekening hielden, wel af en toe beter werk te hebben opgemerkt dan thans.

Dit kan velerlei oorzaken hebben, die thans moeilijk zijn na te speuren.

Daarom willen wij ons hier bepalen tot eenige korte opmerkingen van algemeenen aard, om daarna bij enkele afdeelingen wat langer stil te staan.

In de afdeeling Bouwkunde blijft men getrouw aan de richting, waarin men zich in 1893 reeds bewoog.

De invloed van onze officieele bouwkunst is in die richting niet te miskennen, maar zij heeft het voordeel rationeel te zijn, er zit systeem in, en dit is voor het onderwijs van groot belang.

Het tentoongestelde geeft als voorheen een zeer duidelijk beeld van den gang van het onderwijs in deze afdeeling en al zullen sommige leerlingen in hun later leven wel eens gaan twijfelen of de rationeele begrippen, die hun hier zijn ingeprent, wel in alle opzichten steek houden, zij zullen het toch later geen van allen betreuren dezen cursus te hebben door gemaakt, integendeel.

„Architecten te vormen ligt niet op den weg van een school als deze", merkten wij vroeger op en met genoegen kunnen wij constateeren, dat deze stelregel hier nog steeds in het oog wordt gehouden. Zoo dit niet het geval ware zou voorzeker de „nieuwe kunst" wel reeds, zij het dan ook door een achterdeurtje, in deze heilige hallen zijn binnengeslopen.

Doch daartegen wordt ook in andere afdeelingen gewaakt. In de schilderklassen is nog geen spoor van de moderne lijnenkunst en van het coloriet der 20ste eeuw te ontdekken. Dat men zich daar zelfs nog niet aan het reeds eenigszins verouderd „plein air" waagt, vindt zijn oorzaak daarin, dat alle studies binnenshuis gemaakt zijn.

De naakte en de aangekleede mensch, de eerwaardige grijsaard met gerimpeld gelaat en de orgelmeid met Zigeunerbloed in de aderen zijn nog steeds de geliefkoosde modellen, waaraan de aankomende schilders hun krachten met min of meer gelukkigen uitslag beproeven.

Van den mensch zonder huid zagen wij eenige verdienstelijke studies, maar van het skelet schijnt ditmaal niet zooveel werk gemaakt te zijn, tenzij dit om een of andere reden in portefeuille is gebleven.

Is in deze afdeeling in hoofdzaak het „Ebenbild der Gottheit" het onderwerp van de studiën der leerlingen en kan aan andere dieren en aan de plantenwereld hier om begrijpelijke redenen weinig aandacht worden geschonken, zoo zijn daarentegen in de decoratie-schildersklasse flink opgevatte dier-, maar vooral plantenstudies op te merken.

In de toepassing van plant- en diervormen op het ornament zijn echter niet die vorderingen gemaakt, welke de afdeeling der decoratie-schilders, die in 1894 het pièce de milieu" van de tentoonstelling vormde, met recht deed verwachten.

De vullingen van veelhoeken met eiken- en plataanblad-vormen staan niet boven hetgeen jaarlijks daarin geleverd wordt en de grootere studiën van de dagklasse, hoe verdienstelijk ook van uitvoering, hebben een te sterken historischen bijsmaak, herinneren te veel aan Owen Jones en Racinet, om in dezen tijd van hernieuwde natuurstudie veel te kunnen boeien.

Origineele composities, zooals wij er in 1894 vermeldden, ontbraken thans, wellicht ook ten gevolge van hier misschien te groote waakzaamheid tegen het uit den band springen van sommige vergevorderde leerlingen, waartegen toenmaals reeds gewaakt moest worden.

Wij meenen de leiders van het onderwijs in deze afdeeling wel te mogen aanraden tegenover de nieuwe kunst toch vooral geen struisvogel-politiek te volgen. Te groote voorzichtigheid kan ook schadelijk zijn.

Dit komt o. a. min of meer uit in de afdeeling Vakhandteekenen, waarin men blijkbaar langs lijnen van geleidelijkheid een weinig van de versleten vormen begint af te wijken en de heilige eenvoud begint te huldigen, waarin vele jongeren thans hun heil zoeken. Of het negeeren van alle kunstvormen, dat het kenmerk van dezen eenvoud is, op zichzelf leiden zal tot resultaten van hooge waarde voor de bouwkunst, betwijfelen wij. In het onderwijs moet daardoor o. i. de vormenleer, tot heden een der meest belangrijke studievakken, en het meest geschikt om de sluimerende „Fähigkeiten" van jonge bouwkundigen tot ontwikkeling te brengen, ontaarden in een staat gepeuter, waarbij het weinigje zin voor vormen, dat ons volk bezit, nog dreigt verstikt te worden door quasi philosophische beginselen.

Dit gevaar bedreigt alle vakken die aan de Academie onderwezen worden in meerdere of mindere mate en het is dus verklaarbaar, dat men in sommige liever de oude sleur blijft volgen, dan dat men gevaarlijke proeven gaat nemen met nieuwe opvattingen.

Of dit de oorzaak is waardoor o. a. het boetseerwerk zich over het algemeen niet boven het middelmatige verheft, wagen wij niet te beweren, doch waar wij kort geleden gelegenheid hadden Rodin te bewonderen, komt die middelmatigheid nog sterker uit.

Nu geven wij grif toe dat het eigenlijk niet aangaat het werk van zulk een meester in één adem te nemen met dat van jonge leerlingen, maar die leerlingen behoeven zich daarvan niets aan te trekken, het is meer voor de leermeesters, dat onze opmerking bestemd is, om hen er aan te herinneren, dat er ook in deze beeldende kunst nieuwe opvattingen zijn, die hun aandacht wel verdienen.

Iets dergelijks zouden wij kunnen zeggen van de heraldiek, waarin echter de nieuwere opvatting zeer eigenaardig bestaat in een streven tot terugkeeren naar de oorsprongkelijke conventioneele vormen. De heraldiek moet nu eenmaal conventioneel zijn, zij is te vergelijken met de doode talen, die men in hare zuiverste vormen leert door het lezen van de werken van schrijvers uit den besten tijd.

De hier vertoonde proeven in dit kunstvak hangen wel hoog, maar zij staan niet hoog; het is hiermede eenigermate als met het kaartspel, als men de regels van 't spel niet kent doet men beter niet mede te spelen.

Edoch om te voorkomen, dat het ons gaat als de Tweede Kamer bij de behandeling der Staatsbegroo-

ting, om te voorkomen namelijk, dat wij te veel afdwalen in de algemeene beschouwingen, willen wij tot de afdeeling Bouwkunde terugkeeren.

Zooals wij reeds opmerkten is de gang van het onderwijs in deze afdeeling zeer duidelijk na te gaan.

In de beide eerste klassen worden de eerste beginselen van rechtlijnig teekenen, constructies uit de vlakke meetkunde en projectie-leer behandeld. Natuurlijk ziet men hier alleen het werk van eenige der beste leerlingen uit deze sterk bevolkte klassen, en dit moet men bij de beoordeeling in aanmerking nemen.

Wij meenen echter uit het tentoongestelde wel te mogen opmaken, dat het door deze klassen geleverde werk over het algemeen goed genoemd mag worden, de constructies uit de vlakke meetkunde zijn goed begrepen en het projectie-werk van enkele leerlingen mag met lof worden vermeld.

Het werk van de daarop volgende 2de klasse, waarin houtverbindingen en metselverbanden worden behandeld, schijnt iets minder goed. Bij de houtverbindingen zagen wij niet altijd de verhoudingen in acht genomen, die daarbij in de practijk op goede gronden geldende zijn en in de metselverbanden komen bij herhaling kleine fouten voor.

Hoezeer wij het nut van het uitvoerig in kleuren opwerken van dergelijk werk betwijfelen, moet erkend worden, dat dit door de beste leerlingen blijkbaar met veel liefde is gedaan.

Systeem in het opzetten van de teekening vindt men ook het meest bij diezelfde leerlingen.

Uit eigen ervaring weten wij, dat bij het klassikaal teekenonderwijs altijd het groote verschil in vlugheid van de leerlingen aan den dag komt en het dientengevolge voor de leeraren steeds eenigszins moeilijk is de gewenschte regelmatigheid in den gang van het onderwijs te handhaven.

Blijkbaar doet zich dit verschijnsel ook in deze klasse voor en dient het opwerken der teekeningen min of meer als regulateur, terwijl in enkele gevallen de vlugste leerlingen hier reeds beginnen met onderwerpen die volgens den regel eerst in de volgende klasse behooren te worden behandeld.

Wij veroorloven ons naar aanleiding hiervan de opmerking of het niet beter ware met dergelijke vlugge leerlingen, wanneer zij de eenvoudige timmer- en metselconstructies hebben doorgemaakt, eenvoudige constructies van smids-, steenhouwers-, zink- en loodgieterswerk te behandelen.

De kennis van eenvoudige ijzerverbindingen, bouten, beugels, enz., is bij die der houtverbindingen, de kennis van steenhouwerswerk bij die der metselverbanden onmisbaar, die van zink- en loodgieterswerk zoowel voor den timmerman als voor den metselaar hoogst nuttig en uit het werk der hoogere klassen bleek ons herhaaldelijk, dat aan die zg. aanverwante vakken weinig aandacht wordt geschonken en de kennis daarvan dientengevolge te wenschen overlaat.

Duidelijk werd ons dit vooral bij een aandachtige beschouwing van het werk der 3de klasse, waarin ramen en deuren worden geteekend met de details daarvan, en evenwel een voornaam onderdeel, dat op de samenstelling van grooten invloed is, namelijk het hang- en sluitwerk bepaald verwaarloosd is, met dat gevolg dat nu b. v. draairamen zijn geteekend, die niet open kunnen, schuiframen, waarbij vergeten is aan te geven hoe de rolsloten moeten worden aangebracht en meer van dien aard.

In de practijk wordt ook vaak veel te licht over deze dingen heengeloopen; wij achten het daarom van te meer belang, dat den leerlingen hieromtrent gezonde begrippen worden ingeprent.

In de nu volgende klassen wordt telken jare tegen het eind van den cursus onder de leerlingen een concours uitgeschreven naar een opgegeven programma; de leerlingen vinden daarbij gelegenheid te toonen in hoever zij het geleerde zelfstandig weten toe te passen.

In de 4de klasse, waar de trappen worden bestudeerd, betrof het programma natuurlijk het ontwerpen van een trap in een gegeven ruimte. De resultaten van dit trapconcours konden ons maar half bevredigen, ook omdat daarin een zekere geringschatting van de details van trapconstructie viel op te merken.

Blijkbaar zijn de leerlingen in deze klasse nog niet rijp voor het werken in concours.

De resultaten van het concours in kapconstructie in de 5de klasse zijn beter.

In de 6de klasse was een fragment van een gebouw namelijk, „het ontwerp van een doorgang tusschen twee vrijstaande gedeelten van een gebouw, met ingang aan de voorzijde" het onderwerp van den wedstrijd; in de 7de klasse was het een „stoomboot-dienstgebouwtje". In geen dezer beide concoursen kon een prijs worden toegekend; ofschoon het door de deelnemers aan het laatste geleverde teekenwerk niet onverdienstelijk genoemd mag worden, lieten de oplossingen, hetzij wat de indeeling, hetzij wat de architectuur betrof, te wenschen over.

In de 8ste of hoogste klasse, werd een ontwerp voor een „Brandweerpost" opgegeven, een blijkbaar niet gemakkelijk vraagstuk.

Het met den prijs bekroonde ontwerp geeft echter een oplossing en is nogal goed in het karakter dat hier vereischt wordt, terwijl van geen effectbejag blijkt, wat niet gezegd kan worden van een ander ontwerp, waaraan waarschijnlijk wegens het vlotte teekenwerk een eervolle vermelding is ten deel gevallen.

Aan het einde van onze revue der afdeeling Bouwkunde gekomen viel, toen wij ons gereed maakten de zaal te verlaten, ons oog nog op het ter weerszijden van den ingang geëxposeerde werk uit de klassen voor Landmeetkunde en Tuinbouwkundig teekenen.

Wat wij in 1894 schreven: „De afdeeling Tuinbouwkunst maakt min of meer den indruk dat zij nog in het eerste stadium van ontwikkeling verkeert", past nog volkomen op hetgeen wij thans te zien kregen.

Wat het topographisch teekenwerk uit de klasse voor landmeetkunde betreft, rees hier, ofschoon sommige leerlingen erg hun best doen, bij ons de vraag of de tijd besteed aan het tweemaal opteekenen (eens in zwart en eens in kleuren) van dezelfde opmeting niet nuttiger gebruikt kon worden met het behandelen van andere onderwerpen, die bij het situatie- en terrein-teekenen te pas komen, b. v. het teekenen van lengte- en dwarsprofielen.

Wat meer eenheid in de behandeling der teekeningen komt, ofschoon naar men ons mededeelde, alle leerlingen hierbij hetzelfde voorbeeld gebruiken, gewenscht voor en in het algemeen wil het ons toeschijnen, dat het practisch nut van deze oefeningen, zooals zij nu worden opgevat, gering is.

Onze meening over het werk van deze klasse wijkt zeker nogal af van die van den verslaggever van een der Haagsche dagbladen, die daarover den volgenden onzin verkondigde:

„En werkelijk bleken hier wel proefstukken van landmeetkundige jongelieden te zijn, die meer dan aandachtwaardig, bv. om de onbevlekte zuiverheid en luchtige nauwkeurigheid waarmee ze zijn gedaan, wel in enkele mate bewondering-fähig mogen worden genoemd."

Wij halen deze regels aan als bewijs voor de „luchtige nauwkeurigheid" waarmede sommige verslaggevers hun taak opvatten en die hier ongetwijfeld „bewondering-fähig" mag worden genoemd.

Wellicht zijn wij in de oogen van sommigen onzer lezers in bovenstaande regelen wel wat te uitvoerig geweest, in aanmerking genomen, dat het hier een tentoonstelling van leerlingwerk betrof.

Men vergete echter niet, dat uit het gros van die leerlingen onze bouwkundige teekenaars en opzichters gerecruteerd worden en menig verdienstelijk architect aan een onzer groote Teeken-Academies zijn eerste opleiding heeft genoten.

Het werk van de leerlingen dezer inrichtingen verdient dus niet alleen onze volle aandacht, maar in het belang der bouwkunst en dat harer beoefenaars achten wij ieder die daartoe bevoegd is verplicht, zooveel in zijn vermogen is, mede te werken tot de verbetering van het onderwijs.

Dat er niet wat, en hier en daar zelfs veel, te verbeteren valt, zal het bestuur der Academie en zullen de leeraren zelf wel erkennen. Wij meenen deze heeren toch gerust verheven te mogen achten boven de nietszeggende lofspraken, die ons door de couranten worden opgedischt en waarvan het onderstaande aanloopje, ontleend aan hetzelfde verslag, waarvan wij zoo even reeds eenige regels aanhaalden, als een staaltje kan gelden:

„Als 't vorig jaar en 't dáár vorig jaar en als wel ieder vorig, gelijk men met onschadelijke overdrijving wel zou mogen zeggen, — prijken, nu de zomer op til is, de wanden der Teeken-Academie onder een eenigermate feestelijk behang, — zijn die door hun afmetingen eerbiedwekkende wanden van onder af tot bedenkelijk hoog met de stoffelijke bewijzen van ijver, aanleg, bekwaam- en vaardigheid der teekengrage leerlingen dezer „altijd zich verjongende" instelling meerendeels behangen."

Eene uitdrukking treft ons hierin, al is zij waarschijnlijk ook neergeschreven, zonder dat de verslaggever zich goed rekenschap heeft gegeven van de beteekenis. Het is dat: „altijd zich verjongende", dat volgens hem de instelling, waarvan hier sprake is, kenmerkt, maar dat o. i. op sommige punten wel wat te wenschen overlaat.

Nu weten wij wel, dat het aan elke inrichting waar vakonderwijs gegeven wordt, moeilijk is het onderwijs gelijken tred te doen houden met de steeds veranderende eischen van het practische leven en dat het niet geheel te voorkomen is, dat het onderwijs steeds eenigszins bij de practijk ten achteren blijft, maar het moet daarmede toch voortdurend voeling houden en er moet zorg gedragen worden, dat de achterstand niet zoo groot wordt, dat de leerlingen dit zelf beginnen op te merken.

Een aantal jaren geleden was dit aan onze Academies het geval en zag men zich dan ook, om ernstige gevolgen te voorkomen, allerwege genoodzaakt tot ingrijpende reorganisatie-maatregelen.

In onze snel levende maatschappij is men echter met dergelijke maatregelen slechts voor korten tijd geholpen, want niet zoodra is het leerplan van eene afdeeling herzien of er blijken reeds weder hervormingen gewenscht of noodig in een andere.

De tijden waarin de leerscholen der kunst in stille afzondering binnen de muren der kunsttempels mochten werken, zonder van het „Leben und Treiben" van de buitenwereld notitie te nemen, zijn voorbij. Zij moeten thans het leven der maatschappij medeleven, hare inrichting daaraan aanpassen en zich telkens hervormen. Dit is niet een voorwaarde, gesteld door een veeleischende kritiek, maar eenvoudig voor deze inrichtingen de voorwaarde voor haar voortbestaan en voor haren bloei.

Erkend moet worden, dat de Haagsche Teeken-Academie in dit opzicht bij hare zusteren niet is ten achter gebleven. Zij vergete echter niet door te groote zorg voor het bewaren harer tradities een waakzaam oog te houden op de teekenen des tijds.

JACOB VAN CAMPEN.

Toen, in het jaar 1898, naar aanleiding dat het twee en een halve eeuw geleden was, dat de eerste steen van het raadhuis te Amsterdam gelegd werd, in dit blad verschillende mededeelingen omtrent Jacob van Campen een plaats vonden, heeft de heer dr. Cornelis Hofstede de Groot weten aan te toonen dat de vermaarde bouwmeester in 1595 of 1596 geboren moet zijn. Maar de vraag, of zijn wieg te Amsterdam dan wel te Haarlem heeft gestaan, is nog niet opgelost.

Schrevelius, die rector der Latijnsche School te Haarlem was, vermeldde in zijn „Harlemias", welke in 1647 en 1648 verscheen, uitdrukkelijk Van Campen als behoorende onder de beroemde mannen, die de Spaarnestad had opgeleverd. Toen Van Campen overleden was, werd ook „Haarlems Doodtbasuyn", die thans niet meer te vinden is, ter gelegenheid van het gereedkomen der tombe te Amersfoort geblazen.

Indertijd heb ik er op gewezen, dat de heer Dirk Schrevel, die zijn „Harlemias" bij het leven van Jacob van Campen uitgaf, het zeker niet gewaagd zou hebben, den vermaarden kunstenaar onder de Haarlemmers op te nemen, als dit ten onrechte ware geweest. Immers tegenspraak van den bouwmeester zelf, die een fijn beschaafd en geletterd man was, had dan niet kunnen uitblijven.

En nu vond ik, bij het bestudeeren der geschiedenis van de Nieuwe Kerk te Haarlem, in het bekende werk van T. Allan vermeld, dat men op bladzijde 78 van de Haarlemsche Stadsrekeningen over 1649 leest hoe betaald werd: „Aan Mr. Jacob van Campen XC £, voor 's geene door ordre van burgemeesteren aen hem int collegie gestelt is over sijn dienst, soo int ordonneren van de nieuwe gemaekte kerck, de nieuwe kerckstraet daerop responderende, als over andere diensten bij hem tot verbeteringe deser stadt gedaen."

Hieruit blijkt dus, dat Jacob van Campen de Nieuwe Kerk te Haarlem heeft ontworpen, dat hij ook de Kerkstraat, die haar met de Groote Houtstraat verbindt, heeft geordonneerd en dat hij daarenboven nog andere „diensten" gedaan heeft, die echter niet nader omschreven worden.

Er zijn verscheidene schrijvers, die het bestaan van twee gelijktijdige kunstenaars, die Jacob van Campen heetten, aannemen. De eene zou dan de bouwmeester, de andere een schilder, die te Haarlem woonde, geweest zijn. Heeft nu de aanteekening te Haarlem op den eersten of op den tweeden betrekking? Om die vraag te kunnen oplossen is het noodig, de-

geschiedenis der Nieuwe Kerk in haar geheel na te gaan.

Ter plaatse, waar men thans de Nieuwe Kerk ziet, stond weleer het St. Anna-klooster, welks kerk omstreeks het begin der 17e eeuw werd ingericht, ten behoeve van de Hervormden, die het zuidelijk gedeelte der stad bewoonden.

Toen werd de kerk ook door den vermaarden stadssteenhouwer Lieven de Keij van den prachtigen toren voorzien, die ,boven het portiek het jaartal 1613 vertoont. In 1644 was het gebouw echter in zulk een slechten staat, dat de stedelijke Regeering tot de afbraak besloot. Negen huizen, die aan de kerk belenden, werden aangekocht en eveneens gesloopt.

Allan vermeldt, dat het stadsbestuur daarna eenige Haarlemsche bouwkundigen uitnoodigde, plannen, bestekken en modellen te ontwerpen voor het bouwen eener nieuwe kerk, en dat verscheidene personen aan die uitnoodiging gehoor gaven. Maar er kan twijfel rijzen, of de zaak zich wel zoo heeft toegedragen. Immers er staat slechts vast dat „Salomon de Bray, Schilder ende Bouwmeester", den 15 Maart 1645 een rekening inleverde „voor gedane fabrycke en teekeningh van de St. Annenkerck, mitsgaeders het maecken van een kleyn houten model van deselve, volgens last en ordre der E. Heeren Burgermeesteren gedaen en gedaen maecken."

Het was dus aanvankelijk De Bray alleen, tot wien men zich wendde. Allan vermoedt, dat het door dezen kunstenaar opgemaakte ontwerp niet werd goedgekeurd. Maar uit de bescheiden leert men daaromtrent niets.

Dat Pieter Post in 1645 voor „het afteyckenen ende maecken van een houten model van een kerck" volgens de Thesauriersrekening een belangrijk bedrag ontving, geeft weinig licht.

Post, die ook, zooals wij weten, de schetsen van Jacob van Campen in bouwkundige teekeningen, waarnaar gewerkt kon worden, overbracht, kan gelijk werk ook voor De Bray, die, gelijk Van Campen, meer schilder dan architect was, verricht hebben. Evenwel bestaat de mogelijkheid, dat hij een oorspronkelijk ontwerp leverde.

Allan neemt aan, dat later „meester Jan de Vos, beeldt- ende steenhouwer en Jacques Coelenbier", benevens „meester Claes, metselaer in de Groote Houtstraet" nadere ontwerpen gemaakt hebben. Dit berust echter op een verkeerd inzicht. Dergelijke gildebroeders maakten geen nieuwe plannen, doch gaven slechts aan, welke kosten aan de uitvoering verbonden zouden zijn. Wanneer Meester Claes dan ook schrijft „Overslagh van uytgaven ofte costen van het houtwerk om te maecken eene achtkante kerck aan de **Raem- ofte Syntanne-toorn", dan volgt daaruit allerminst, dat deze metselaar ook het ontwerp heeft vervaardigd**; hij kan naar dat van De Bray, door Post al dan niet gewijzigd, of naar een zelfstandig plan van den laatsten zijn begrooting hebben gemaakt.

Als de ontwerpers van de Nieuwe Kerk noemt Allan boven reeds vermelde „Jan de Vos, beeldt- en stienhouwer en Jacques Coelenbier, cooperslager". Hij beroept zich op de „Copy eener Reeckeninge ofte declaratie" door deze beiden in 1645 ingediend, omdat zij „5 Augusty door last van burgemeesters naer Amsterdam gereyst" zijn, daarna „7 Augusty wederom naer de Ed. Heeren burgemeesters geweest zijn en door ordre van de Ed. Heeren een houten model maeckten" en omdat „het model gemaeckt sijnde, is voor goet geaprobeert, present de E. Heeren burgemeesters."

Er volgt dan nog iets, dat ik nader zal bespreken. Hier wil ik er slechts reeds de aandacht op vestigen, dat uit deze rekening niets anders kan blijken, dan dat de steenhouwer en de koperslager naar Amsterdam gingen, en dat zij een model maakten, dat door de burgemeesters werd goedgekeurd. De reis naar Amsterdam kan ten doel hebben gehad, Jacob van Campen, die daar toen met zijn raadhuis-ontwerpen bezig was, te bezoeken.

Allan veronderstelt dit ook, waar hij zegt te gelooven, dat deze bouwmeester in het plan van De Vos en Coelenbier zeer belangrijke wijzigingen en verbeteringen heeft gebracht. Nu kom ik tot het slot der „Reeckeninge ofte declaratie" dat veel kan leeren. Het luidt: „en hebben voor de Heeren fabrycken met alle de werckmeesters van de stadt, neevens Duyndam, berekent, dat sy 't geene sy de Heeren burgemeesters hadden belooft ende aengeboden,, staende houden, te weeten een kerck te bouwen van 110 voet langh, 60 voet breedt ende 40 voet hoogh, ende dat sonder balcke ofte pylaren".

Hieruit valt dus op te maken, dat De Vos en Coelenbier voorstelden, een langwerpige zaal van groote afmetingen te bouwen, wier zoldering alleen op de muren zou dragen. Burgemeesteren vonden dit goed, doch vroegen het oordeel van de stadsfabriekmeesters en bazen, benevens van den Landmeter Cornelis Heyndricksz Duyndam. Deze achtten de uitvoering met de hulpmiddelen van dien tijd onmogelijk. Burgemeesteren deden 7 Augustus 1645 de beide partijen voor zich verschijnen ,en toen hielden de steenhouwer en de koperslager de uitvoerbaarheid van hun denkbeeld vol.

Dat echter de kerk zoo niet gebouwd is, kan ieder zien, die haar binnentreedt. Ionische pijlers en zuilen schragen gewelven en dak. En daarom zal dan ook wel geen deskundige De Vos en Coelenbier, wier plan iets geheel anders was, voor de ontwerpers houden.

Het mag wel als zeker aangenomen worden, dat Burgemeesteren, nadat de onuitvoerbaarheid van het door hen goedgekeurde plan vaststond, zich wendden tot Jacob van Campen, met verzoek de nieuwe kerk te „ordonneren"; uit de Stadsrekeningen blijkt, dat deze „man van groote middelen", die, om Schrevelius' woorden te gebruiken, „uyt de const geen winst socht maer een naem", aan dit verzoek voldeed.

Van Campen was gewoon, de werken, die hij ontworpen had, bij de uitvoering af en toe te komen bezoeken. Hij werd dan op kosten van zijn lastgevers gehuisvest. Dat Van Campen dus, juist toen Schrevelius met zijn „Harlemias" bezig was, verscheidene malen te Haarlem vertoefd heeft, is geen gewaagde onderstelling. En dan gaat het niet meer aan, den Haarlemschen rector van een opzettelijke onjuistheid in zijn opgaven te beschuldgen. Van Huijgens weten wij, dat de Amersfoortsche nachtegaal een lastig heer was, die er zeker niet tegen op zou gezien hebben, om Dirk Schrevel zijn fout onder het oog te brengen.

De regenten, die Jacob van Campen's hulp inriepen, gaven hem geen „loon" zooals Allan meent. Het betrekkelijk klein bedrag, van 90 pond Vlaamsch, dat hem in 1649 door de heeren van Haarlem werd toegelegd, is niets anders geweest dan een vergoeding voor gemaakte onkosten, zooals Van Campen die ook te Amsterdam ontving.

Het is wel jammer, dat de „Doodtbasuyn", die volgens Houbraken in 1658 ter eere van Jacob van Cam-

pen te Haarlem werd geblazen, tot de verloren gegane stukken behoort. Mogelijk werd Van Campen's werkzaamheid in het belang der Spaarnestad er wel min of meer uitvoerig, in herdacht.

Ik geloof, dat men Haarlem de eer niet mag betwisten, de geboorteplaats van Jacob van Campen te zijn. Maar ik weet nu, dat de stad in haar Nieuwe Kerk een zijner werken bezit. Het oordeel over deze schepping, waarvan men tot dusverre meestal aan Salomon de Bray het vaderschap toekende, luidt in den regel niet gunstig.

Het langwerpig vierkante gebouw, bijna geheel van gebakken steen, welks gevel alleen door een Dorische kroonlijst met triglyphen en mutulen, een Dorisch portiek met festoenen, benevens twee wapenschilden verlevendigd worden, welks steunbeeren en vensters zoo uiterst eenvoudig zijn, vormt een scherpe tegenstelling met den toren, dien Lieven de Keij dertig jaar vroeger voltooide.

Slechts wie de geschiedenis der zeventiende eeuw en van haar kunst niet kent, kan zich daarover verbazen. Men is, aan dat tijdvak denkende, maar al te zeer geneigd, om, bijna vergetende, dat die eeuw, zoo goed als andere, honderd welgetelde jaren gehad heeft, zich een soort van korte apotheose voor te stellen, waarbij de figuren van Rembrandt, Vondel, De Ruijter, Spinoza, Jacob van Campen, Frederik Hendrik en wellicht enkele anderen de hoofdrollen vervullen, terwijl de achtergrond gevormd wordt door een bonte mengeling van schutterstukken, trapgevels en schepen, in kruitdamp wegschuilende.

Maar in werkelijkheid wisselden voorspoed en tegenspoed elkander af, brachten de jaren wijziging, verdrongen nieuwe modes de oude, volgde de eene stijl den anderen, juist zooals thans. De Haarlemmers uit den tijd van Prins Maurits, die door den ondergang van Antwerpen plotseling tot te voren ongekende welvaart gekomen waren, daar hun nijverheid bloeide, dachten en voelden geheel anders dan hun nazaten, die, aan den rijkdom reeds gewend, den vrede van Munster beleefden, of die, een veertig jaar later, den Stadhouder Willem III een koningstroon zagen beklimmen. De bouwkunst, die in alle tijden, behalve in de 19e eeuw, de getrouwe uiting was van de gedachten en de gevoelens, die een geslacht bezielden, levert voor hem, die haar taal verstaat, het onweersprekelijk bewijs, dat de zeventiende eeuw heel wat verandering voor Haarlem heeft opgeleverd.

De geestige topgevels met hun afwisselend wit en rood, met hun grillige versierselen en hooge houten puien, waarin de Haarlemmers van het begin der 17e eeuw zooveel behagen schepten, en die hen een zoo welkome gelegenheid boden om hun pas verworven rijkdom aan den voorbijganger te toonen, golden al toen Frederik Hendrik aan het bewind kwam in toongevende kringen als ouderwetsch en werden opgevolgd door gevels van soberder lijnen, waarbij de gebakken steen de hoofdrol speelde en de gehouwen steen slechts voor klassieke lijsten en pilasters gebruikt werd. De deftigheid verbood het toonen van rijkdom.

Aan de werken van Lieven de Keij, waaronder de toren der Nieuwe Kerk een eereplaats inneemt, ziet men, dat deze kunstenaar nog geheel 16e eeuwsch voelde. Hij had reeds bij den aanvang der 17e eeuw een leeftijd bereikt, waarop het iemand moeilijk valt, zijn manier nog te veranderen. Wij houden van den Haarlemschen kunstenaar om de gevels, waarbij het heldere rood van den gebakken steen zoo geestig afsteekt tegen het grijswit van den Bremer zandsteen. Wij zijn er aan gewoon geraakt, dergelijke gevels als de 17e eeuwsche bij uitnemendheid te beschouwen en vergeten dat de feiten ons leeren, hoe onjuist een dergelijke opvatting is. De afwisseling van witten en rooden steen toch ziet men reeds bij tal van gebouwen uit de 15e eeuw en bij schier alle van de 16e; in de 17e eeuw vindt men haar, althans in de hoofdplaatsen slechts tot 1630, terwijl zij dan plotseling ophoudt, om alleen ten plattelande nog toepassing te vinden. De manier van Lieven de Keij is dus volstrekt niet specifiek zeventiende-eeuwsch, doch moet beschouwd worden als de voortzetting van wat de vijftiende eeuw begon en de zestiende eeuw vervolgde.

Van Campen's manier verschilt geheel en al van die, welke de Keij volgde. In zijn ontwerp voor de kerk wilde Van Campen slechts den indruk van statige deftigheid bij den beschouwer te weeg brengen. Daarom bepaalde hij zich bij de versiering tot enkele details, naar de klassieken gevolgd. Men ziet duidelijk, dat de ontwerper naar iets geheel anders gestreefd heeft, dan zijn voorganger, ja men kan het zich begrijpen, dat hij den toren van De Keij eenigszins „nouveau riche" heeft gevonden, dat hij voor zijn deftige Haarlemsche vrienden iets voornamers en waardigers heeft willen maken. En dit streven naar deftigheid was volkomen in hun geest.

Wanneer men bedenkt, dat toen Van Campen zijn kerk ontwierp, de grootste schilders, waar ons land roem op draagt, leefden en werkten, dan moet het bevreemding wekken, dat de smaak van dien bouwmeester en van zijn machtige begunstigers en vrienden zoo lijnrecht stond tegenover die van een Rembrandt, een Frans Hals en hunne volgelingen. Alleen wat klassiek was vond genade in de oogen der patriciërs van dien tijd; eerst langzamerhand kwamen de schilders er toe, aan het klassicisme te gaan offeren. De grootsten van hen deden geen concessiën aan den smaak der toongevende kringen en al hebben zij voor die standvastigheid bij hun leven geboet, bij het nageslacht hebben zij daardoor onverwelkbare lauweren geoogst. Maar wie, toen het getij verliep, de bakens gingen verzetten verwierven daardoor bij hun tijdgenooten een vermaardheid, die in latere jaren niet in stand is gebleven.

De opmerking is vaak gemaakt, dat de Nieuwe Kerk niet de juiste uitdrukking is van den geest des tijds, die de stichting aanschouwde. Een gebouw in den trant van de Haarlemsche Vleeschhal, zoo meent men veelal, zou beter hebben weergegeven, dat de Republiek der Vereenigde Nederlanden haar grootste hoogte bereikt had. Wie echter zoo oordeelen doen Jacob van Campen onrecht niet alleen, doch toonen tevens onbekendheid met de geestelijke stroomingen, die in de zeventiende eeuw zoo duidelijk zijn waar te nemen. De liefde voor het klassieke bestond de geheele eeuw door; niet alleen de dichters en de geleerden, maar allen, die op eenige beschaving aanspraak maakten gingen bij de antieken ter school. Volgde men, in de eerste jaren, de Italianen nog na, dit duurde niet lang. Pieter Cornelisz Hooft putte aanvankelijk uit die bron. Had Lieven de Keij zoo lang geleefd als de Muider drost, men had hem ongetwijfeld meer en meer in klassieken geest zien bouwen, zooals reeds zijn latere werken toonen.

Het is zeker een der meest eigenaardige feiten in de geschiedenis der kunst, dat te midden van zulk een door en door klassieke omgeving onze schilderschool heeft kunnen bloeien. Misschien is de verklaring er van te zoeken in de waarschijnlijkheid, dat de schilders van dien tijd nu juist niet door beschaving naar de toenmalige beteekenis van het woord hebben uitgemunt, maar dat zij, zich slechts handwerkslieden voelend, en alleen als zoodanig door hun tijdgenooten gewaardeerd, de werken schiepen, die het nageslacht eerst op de rechte waarde zou schatten.

Heeft mogelijk de stads-steenhouwer Lieven de Keij zich nog handwerksman gevoeld, Jacob van Campen deed dit zeker niet. Toen hij zijn kerk ontwierp kon hij niet anders dan aan de klassieke neigingen van de beschaafden, waartoe hij behoorde, uitdrukking geven. Hoe goed hij in dit pogen geslaagd is, bewijst de uitbundige lof, hem door de besten van zijn tijdgenooten toegezwaaid.

In zijn „Geschichte der Holländischen Baukunst", een werk, dat slechts vermaard zal blijven, zoolang er geen beter verschijnt, breekt Galland den staf over Van Campen's schepping, die hij, met zijn gewone oppervlakkigheid, op naam van Salomon de Bray stelt.

Is de hedendaagsche Duitsche bouwkunst van dien aard, dat een harer vertegenwoordigers laag op 17e-eeuwsche Nederlandsche architecten mag neerzien? Het valt te betwijfelen.

Galland heeft zich in de 17e eeuw niet weten te verplaatsen. Hij zou anders er zich wel voor gewacht hebben, de Nieuwe Kerk te veroordeelen. Indien hij op een Zondagmorgen het gebouw was binnengetreden, als de weezen in hun tweekleurige gewaden de banken vullen, als de lectaar met breeden armzwaai zich van den vrijstaanden kansel doet hooren, als de zon speelt om de slanke kolommen en pijlers, dan zou hij de poëzie van dit interieur gevoeld hebben.

En ook uit een zuiver bouwkundig oogpunt beschouwd, heeft het gebouw groote waarde. Aan Van Campen werd gevraagd, een kerk voor den Gereformeerden eeredienst te ontwerpen, een kerk die streng en helder zou zijn als de leer, die er gepredikt moest worden. Toen herinnerde hij zich de gebouwen van Italië, en hij maakte van zijn plan een kruis met gelijke armen, dat zich in een kwadraat sluit. Dit kruis begrensde hij door zuilen en pijlers in streng Jonischen stijl, en verkreeg zoo een perspectievisch effect, dat toch aan de practische bruikbaarheid van het gebouw geen afbreuk deed. Galezzo Alessi heeft Santa Maria da Carignano te Genua op een soortgelijk plan gebouwd. Had Van Campen zijn pijlers verzwaard, en er een koepel op geplaatst, de gelijkenis zou nog treffender wezen. Maar hij heeft den toren van De Keij behouden, en kon dus den koepel missen.

Men spreekt tegenwoordig gaarne over logica in de bouwkunst. Van Campen was meer logisch, dan Alessi. Want waar de laatste slechts met moeite zijn koornis, die toch voor een Katholieke kerk het voornaamste is, in zijn plattegrond kon bergen, heeft Van Campen op de natuurlijkste wijze zijn hoofdingang, die naar de Groote Houtstraat gekeerd is, aangebracht.

Dat men der kerk haar Italiaanschen oorsprong niet aanziet, bewijst wel, hoezeer Van Campen de vormen wist te beheerschen. De predikstoel, niet tegen een pijler geplaatst is blijkbaar gevolgd naar die, waarvan de Italiaansche „padres" met zooveel zuidelijk vuur de geloovigen toespreken. Maar met zijn koperen Korinthische zuilen onder het klankbord, met zijn koperen trapleuningen, zijn festoenen en lijsten heeft hij toch een echt Nederlandsch karakter. De zeven prachtige koperen kaarskronen, die als goud blinken, de acht wandluchters verplaatsten ons dadelijk naar het Holland der zeventiende eeuw. Pieter Saenredam zou van dit interieur een fraaie schildering hebben gemaakt.

Toen Daniel Stalpaert, een twintigtal jaren later, de kerk te 's Graveland en de Oosterkerk te Amsterdam te bouwen kreeg, heeft hij de Haarlemsche schepping van zijn „heer en meester" gevolgd. En wanneer die beide werken verdienste hebben, dan komt de eer aan Jacob van Campen toe.

De strenge lijsten, de correcte pilasters en hoofdgestellen, de geheel onversierde vensters zijn wel de afspiegeling van de deftigheid der 17e-eeuwsche patriciërs.

Zooals de Nieuwe Kerk, op het stille plein, half onder geboomte schuil gaande en door haar sierlijke spits bekroond, staat, is zij een gedenkteeken, dat de gevoelens harer stichters trouw weergeeft. Wij, die er nog niet in geslaagd zijn, iets te maken, dat het voelen van onzen tijd uitdrukt, mogen voor Jacob van Campen slechts eerbiedige bewondering hebben.

Als het halve uur van den toren klinkt, dan spreekt tot ons de stem van Maria, die de nonnen van St. Anna in 1525 bij Medardus Waghenens te Mechelen deden gieten. Slaat het uur, dan roept Hendrik Meurs ons door zijn werk van 1615 toe, hoe des Heeren woord in eeuwigheid blijft. Laten wij ons dan eens afvragen, wat er van ons en van onze kunst zal blijven.

Het „saxa loquuntur" geldt ook voor dezen tijd. Laat ons dus voorzichtig in ons oordeel zijn.

Haarlem, 26 Mei 1901. A. W. WEISSMAN.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Onder leiding van den voorzitter des hoofdbestuurs den heer G. B. Salm werd te Amsterdam op 22 Mei j.l. de 83ste alg. verg. gehouden der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Het jaarverslag — als reeds in het weekblad gepubliceerd — werd niet voorgelezen, doch gaf den heer H. J. Leliman aanleiding tot een vraag, nl. of de afd. Rotterdam nog leefde, aangezien geen verslag der afdeeling was verschenen. Er werd geantwoord dat zij wel leefde maar toch niet met veel vertier. Het verslag dier afd. zal eerstdaags in 't weekblad worden opgenomen.

Uit de mededeelingen, betreffende den uitslag der verkiezing van drie leden voor het hoofdbestuur bleek dat de heeren J. Verheul, Rotterdam, M. A. C. Hartman, Delft, en G. Salm waren herkozen, die zich die herbenoeming lieten welgevallen. De heer Salm nam tevens zijne keuze tot voorzitter aan.

Uit de mededeelingen der conclusiën van rapport van beoordeelaars voor prijsvragen in 1900 uitgeschreven bleek: Op de 1e prijsvraag „ambachtsschool", waren de medailles niet, maar de geldprijzen wel toegekend, en wel f 100 aan het ontwerp met het motto „W. en M" in een cirkel, waarvan de vervaardiger echter zich nog niet had bekend gemaakt. De premie f 50 was toegekend aan het ontwerp: „mijn dwaasheid", vervaardigd door den heer S. de Clercq" te Hilversum.

Geen der ingekomen antwoorden voor een diploma der Maatschappij werd een prijs waardig gekeurd.

De 3de prijsvraag was: „aquarel van een schilderachtig stads- of dorpsgezicht in Nederland."

De bronzen medaille en f 50 werd toegewezen aan de aquarel van een huisje in Hoorn, van den heer J. C. Kerkmeyer, kunstschilder te Hoorn.

Bij de behandeling der begrooting, sluitende in ontvangst en uitgaaf met een bedrag van f 13,585, bleek dat het getal leden thans bedraagt 636 tegen 621 in het vorige jaar. De begrooting werd hierop goedgekeurd.

Als plaats der September-vergadering werd Arnhem aangewezen. Tot buitenlandsche eere-leden der Mij. werden benoemd de heeren: A. Normand, J. M. Poupinel en E. Vaudremer, allen te Parijs.

Aan het slot der vergadering vroeg en bekwam de heer Leliman Jr. verlof zijn oordeel aan de vergadering kenbaar te maken over den tegenwoordigen toestand der Maatschappij, welke hem ongunstig voorkomt en voor de toekomst groote zorg oplevert, wanneer daarin intijds niet wordt voorzien. De luxe van een eigen gebouw komt der Maatschappij jaarlijks op f 1000 te staan. Weekblad en Tijdschrift voldoen niet aan billijk gestelde eischen en zeer veel zou kunnen gedaan worden, om meer leven en belangstelling onder de leden te wekken.

Den namiddag werd door de leden een bezoek gebracht aan de nieuwe Rijkspostspaarbank en voorts aan de in aanbouw zijnde nieuwe koopmansbeurs.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's Gravenhage. Door B en W. is den gemeenteraad een plan van stratenaanleg aangeboden, hetwelk zal te volgen zijn wanneer de verschillende eigenaren van het terrein tusschen de Laak en de Broekaloot, dat bij de wet van 31 December 1900 (Stbl. no. 245) tot het gebied der gemeente 's Gravenhage is overgegaan, dit terrein in exploitatie mochten willen brengen

Aangenomen is daarbij dat de Rijswijksche weg langs de N.O.-zijde zal worden aangelegd op overeenkomstige wijze als langs de Z.W.zijde. De Trekweg is aanmerkelijk verbreed gedacht, derwijze dat de provinciale weg desnoods intact kan blijven. Langs de Trekvliet is in verband met een laad- en loskade langs dit water een kaaimuur ontworpen

Als tochtsloot is behouden de zooveel noodig daartoe te verbreeden bestaande sloot, in Z.W. richting het eerst volgende op de tegenwoordige tochtsloot.

Bij het stoomgemaal is een klein plein ontworpen, waaronder de tochtsloot met overkluizing doorloopt naar het stoomgemaal.

Over de verschillende in stand blijvende wateren zijn de noodige bruggen ontworpen; de brug over de Laak in den Rijswijkschen weg is tot volle breedte van den weg verbreed.

Met ingenomenheid maken wij van het bovenstaande melding, aangezien daaruit schijnt te blijken, dat B. en W. het nu toch eens noodig hebben geoordeeld zelf een plan van stratenaanleg vast te stellen, zij het dan ook maar voor een enkele wijk, waar weldra de bouwkoorts dreigt uit te breken. Want wat betreft de veronderstelling dat de verschillende eigenaren het bovenbedoelde terrein in exploitatie mochten willen brengen kan wel worden aangenomen, dat zij met ongeduld wachten op de welkome gelegenheid, om nu eens op hun beurt slapende rijk te worden.

Het is te hopen dat de nu door B. en W. genomen maatregelen er toe mogen bijdragen, om de hofstad aan den Rijswijkschen kant een ooglijker aanzien te geven, dan zij vooral sedert den bouw van het station der H. S. M. had. Daartoe zal nog wat meer noodig zijn, dan nu voorgesteld wordt, want deze wijk is in de jaren, dat de Laakhaven-questies hangende waren op vele punten in een toestand van schromelijke verwaarloozing geraakt.

Hare ligging is evenwel niet ongunstig en belooft voor de de bouwondernemers een vruchtbaar arbeidsveld te worden.

Moge ook de bouwkunst daarvan profiteeren.

Haarlem. Op het Museum Kunstnijverheid zijn thans de nieuwe aanwinsten, die op de Wereldtentoonstelling te Parijs werden verkregen tentoongesteld.

Eene op de tentoonstelling uitgezochte verzameling aardewerk werd het Museum welwillend door de firma Joost Thooft en Labouchère te Delft ten geschenke aangeboden, terwijl de aardewerk en porselein fabriek Rozenburg te 's Gravenhage eveneens eene verzameling uitgezochte voorwerpen in porselein ten geschenke aanbood.

De aankoopen behooren voor een groot deel tot de ceramische afdeeling en bestaan onder anderen uit eene fraaie verzameling grèflamme werkstukken waarvan slechts één exemplaar werd vervaardigd, eenige stukken porselein uit Sévres, Köstrand in Kopenhagen en enkele bijzondere typen aardewerk.

De verzameling emailwerken werd eveneens met eenige zeer interessante stukken uitgebreid, terwijl nog andere werkstukken betrekking hebbende op de glasfabricatie, de houtbewerking en het inlegwerk werden aangekocht.

De directie had gaarne nog meer aanwinsten voor het museum willen verwerven, doch de beschreiden middelen die voor aankoopen beschikbaar waren, lieten niet toe aan dezen wensch gevolg te geven.

Delft. In afwachtleg van de stichting van een Rijksgebouw zal de heer Odé, leeraar aan de Polytechnische School, voor loopig een gebouw voor eigen rekening doen verrijzen op het terrein van de Delftsche IJsclub voor de practische leiding in boetseeren.

Ilpendam. Onlangs meldden wij, dat het monumentale kerkgebouw der Ned. Herv. gemeente alhier moest worden afgebroken wegens bouwvalligheid.

Er is nu kans dat de schoone kerk behouden blijft. Heeren kerkvoogden deden bij de synode reeds aanvrsag om steun voor den bouw van een nieuw bedehuis.

Nu kwam dezer dagen echter de heer W. C. L. A. Scheepens, rijks opzichter-teekennaar bij het „toezicht op de gedenkteekenen van geschiedenis en kunst", alhier.

Nadat deze deskundige de noodige teekeningen gemaakt en opmetingen gedaan had, sprak hij als zijne meening uit, dat het monument niet behoefde te worden afgebroken. Wel vertoonen zich groote gebreken, maar er behoeft niet gesloopt te worden. Heeren kerkvoogden zullen nu het gebouw wel in stand houden tot vreugde der gemeente; iedere Ilpendammer betreurde het en kon maar niet gelooven, dat dit bedehuis verdwijnen zou.

Gemert. Dezer dagen zijn van rijkswege opmetingen begonnen voor een haven, die reeds langer dan vijftig jaar in 't vooruitzicht was gesteld.

PERSONALIA.

— Tot directeur der gemeentewerken te Leiden is benoemd de heer G. L. Driessen, civiel-ingenieur alhier, met 19 stemmen. Op den heer P. Huffnagel, kapitein der genie, werkzaam aan het Departement van Oorlog, waren 5 stemmen uitgebracht.

— Bij het onlangs aan de Technische Hochschüle te Aken gehouden examen voor cannidaat-mijningenieur slaagde de heer J. E. Loth, geboren te Paramaribo.

— Te Diemen is tot gemeente-opzichter benoemd de heer Den Boetsterd.

— De Minister van Waterstaat enz. heeft den heer C. Veenenbos benoemd tot buitengewoon opzichter bij de werken in verband met den aanleg van stoomtramwegen, ingevolge de wet van 23 Mei 1899.

VACANTE BETREKKINGEN.

Gevraagd een ervaren bouwkundig-opzichter, R.-K. Br. fr onder lett. V 49, bureau *Vraag en Aanbod*, Deventer.

Jüngerer Ingenieur für eine „grosse Brückenbauanstalt" gesucht. Briefe mit Angabe von Studiengang, Referenzen und Gehaltsansprüche, franco unter lett. S. I. L., Allgemeine Annoncen-Expedition Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam.

Teekenaar-Opzichter. Gevraagd direct een bekwaam bouwkundig Teekenaar tevens Opzichter Br. fr. lett. Z. B. aan den Boekh. De Neve & De Meijere, Rotterdam.

— Bouwkundige. Voor een architekten-bureau in Twente wordt gevraagd een bouwkundige in staat alle voorkomende bureauwerkzaamh. te verrichten Hoofdzakelijk het uitwerken van plannen naar schetsen met inbegrip van detailleering enz.

Alleen zij, die een zoodanige betrekking reeds bekleed hebben, worden verzocht hierop te reflecteeren met opgaven van genoten en te verlangen salaris. Brieven met copiën van getuigschriften enz. onder lett K E B, Bureau van dit Blad.

— Bij den dienst der Gemeentewerken te 's-Hertogenbosch wordt gevraagd een Hoofdopzichter, op een jaarwedde van *f* 1620, met tweejaarlijksche verhoogingen van *f* 120, opklimmende tot *f* 2100.

Vereischten zijn ervaring in de uitvoering van weg- en waterwerken en gebouwen en geschiktheid voor de bureaupraktijk.

Inlichtingen worden verstrekt door den ingenieur-architect der gemeente, mondeling alleen op 19, 20, 21 en 31 Mei, 1 en 2 Juni.

Sollicitatiën in te zenden tot uiterlijk 5 Juni a.s. aan den Burgemeester ten Stadhuize.

— Teekenaar. Op een architecten-bureau te Amsterdam gevraagd een bekwaam bouwkundig teekenaar. Tevens gelegenheid tot plaatsing van een volontair. Br. lett. N H, Algem. Adv.-Bureau W. Meerkotter, Heerengracht 335.

— Ingenieur. Een gerenommeerde Duitsche fabriek van werktuigen en machines zoekt een goed ingevoerd ingenieur, als vertegenwoordiger voor Holland, voor hare 1e klas-fabrikanten. Fr. br., lett. V B 244, „Nieuws van den Dag".

— Bekwaam opzichter-teekenaar voor circa 5 maanden te Nederhorst-Den Berg. (*Zie advert. in dit No.*)

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden, ten gerieve van heeren geabonneerden, tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Een bouwkundig Teekenaar zoekt werk of plaatsing, ook genegen als opzichter dienst te doen, thans opzichter voor den arch. Coepijn, bij kerkbouw, voor een werk van *f* 90.000. Br. franco onder letter IJ bureau van dit blad. (2)

— Een bouwk. Opzichter-teekenaar, diploma opzichter van 's Rijkswaterstaat, zoekt tegen 1 Aug. of eerder plaatsing, leeftijd ruim 30 jaar. Brieven letter D bureau van dit blad. (2)

— Een practisch en theoretisch ontwikkeld opzichter-teekenaar zoekt, wegens afloop der werkzaamheden, een hem passende betrekking. De beste getuigschriften staan hem ten dienste. Brieven, onder letter A, Bureau van dit Blad. (1)

Informatie-Bureau der Technische Vakvereeniging,
Weteringschans 37, Amsterdam.

2 Bouwk. teek., 20 en 23 j., ongeh., *f* 70 en *f* 75.
13 Opz.-teek., 20, 21, 22, 23, 25, 28 en 30 j., ongeh., 26, 29, 30, 35. 36, en 43 j., geh., *f* 40, *f* 60, *f* 65, ± *f* 70, ± *f* 90, *f* 100, ± *f* 100, *f* 90, ± *f* 85, ± *f* 95, ± *f* 90, ± *f* 90 en ± *f* 100.
1 Opz. uitvoerder, 33 j., geh., ± *f* 90.
1 Opz., 22 j., ongeh., ± *f* 75.
1 Monteur-Chef-mach, 27 j., geh., ± *f* 100.
1 Werkt. teek., 20 j., ongeh., ± *f* 25,

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland"

36ste Jaargang N°. 23. ZATERDAG, 8 Juni 1901.

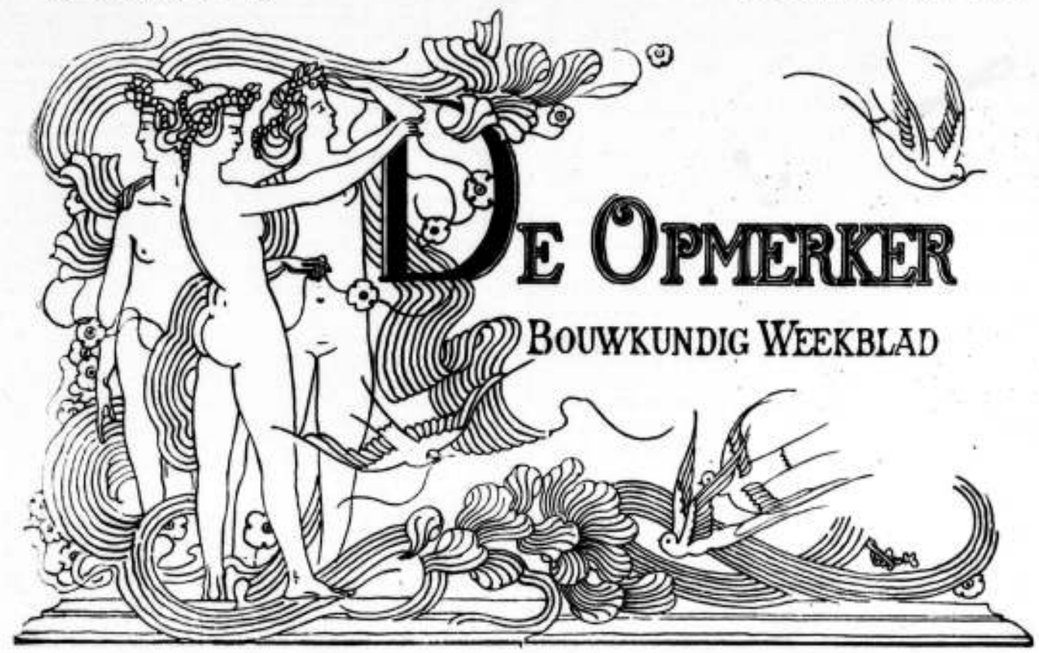

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

GEMEENTEBELANGEN

De heer Mr. L. Simons schreef onder dezen titel een artikel van drie en een halve kolom over de nieuw ontworpen electrische tramlijnen te Amsterdam, dat in het „Handelsblad" een plaats vond. Deze rechtsgeleerde maakt dus de technici beschaamd, die, zooveel wij weten, omtrent dit onderwerp nog niets wat de moeite waard was, opmerkten.

Aan lof ontbreekt het niet, wat in dezen tijd van vitterij en afkeuring aangenaam treft. Zelfs aan een poging, om een tarief te ontwerpen, heeft de heer Simons zich gewaagd. Het is jammer, dat hij geen lid van den Raad is; zijn medeleden konden dan met zijn wenken hun voordeel doen.

Doch het is noch de lof, noch het tarief, die de quintessence van het artikel vormt. Zij maken samen den aanloop, die de schrijver neemt om te komen, waar hij eigenlijk wezen wilde. Wat hij zeggen wou is in het volgende vervat.

„Dat we door heel de stad bovengrondsche geleiding zullen krijgen, hebben we ten slotte aan te nemen als een onvermijdelijk kwaad in dezen stad van de electrische techniek, nu men er nog niet in geslaagd is het op de lijn Den Haag—Scheveningen gebruikte accumulatoren-stelsel tot de gebruikskosten der bovengrondsche geleidingen terug te brengen."

„Maar er toe overgaand mogen we dit allerminst doen zonder te waarschuwen tegen de al te sterke misvorming van onze heerlijke stad, als men de technici alleen te werk laat gaan."

„Pleinen worden door de bovengrondsche draden totaal bedorven. Het Dom-plein van Milaan is waarschuwend voorbeeld genoeg."

„En waar nu in zijn rapport onze directeur zich nog vrij twijfelend uitlaat over de mogelijkheid om hier en daar, en in 't bijzonder op den Dam, van die bovengrondsche geleiding af te wijken, mag toch wel gewezen worden op de toepassing te Nice van een gemengd systeem, waar alleen in de straten de bovendraden gebruikt worden en die op de pleinen buiten werking gesteld."

„Wat daar, bij zeer druk verkeer, mogelijk is, mag het toch bij ons ook wel heeten."

„Tot troost voor de tegenstanders der palen en draden belooft onze directeur ons voor den Dam en omgeving „een beperkt aantal sierlijke en aan de pleinverlichting dienstbaar gemaakte palen".

„Dat klinkt bedenkelijk. Het sluit in, dat men het voor de rest van de stad met de palen zoo nauw niet nemen wil."

„En daarom mag wel al dadelijk met groote beslistheid er op worden aangedrongen, dat aan eenigen der bekwaamsten onzer ambachtskunst-ontwerpers gevraagd worde een model te teekenen voor een eenvoudigen, goed overwogen en karakteristieken draadpaal met lantaren, waarvan de vervaardigingsprijs binnen de grens der raming valt."

„Het eenvoudigste, mits door een kunstenaar ontworpen, zal dan blijken èn mooi èn niet duur te wezen."

„Voysey, de Engelsche architect, heeft eens 'n simpelen houten lantarenpaal ontworpen, die een plezier was om aan te zien. Wat men niet kan zeggen van het fabriekswerk, bij ons opgesteld."

„Nu er in onze stad mannen zijn, aan wie zulk een opdracht in alle vertrouwen gegeven kan worden, is het plicht van allen die haar liefhebben, te zorgen dat dit niet verzuimd worde."

„Goede en goedkoope exploitatie best! Maar Amsterdam vraagt ook zorg voor zijn uiterlijk."

De heer Simons is er vlug bij. Zijn vrees voor de

esthetische bezwaren van de bovengrondsche geleiding is misschien overdreven, het voorbeeld van Milaan wellicht ongelukkig gekozen, maar men moet hem de eer laten, toen het nog tijd was, voor de schoonheid van Amsterdam te zijn opgekomen.

Heeft hij zich echter niet noodeloos bevreesd gemaakt? Nu men den bouwmeester der nieuwe Beurs, op wiens vriendschap zich de heer Simons vroeger in het openbaar beroemde, reeds ten stadhuize met het ontwerp der nieuwe brug over den Amstel belastte, mag veilig worden aangenomen, dat men hem ook bereid zal vinden „een model te teekenen voor een eenvoudigen, goed overwogen en karakteristieken draadpaal met lantaren". De „bekwaamsten onzer ambachtskunst-ontwerpers" behoeven daar niet bij te pas te komen.

De „simpele palen" naar dit ontwerp te maken, zullen zeker voor velen een pleizier zijn om te zien. Daar zullen er ook wel zijn, die beurs, brug en paal leelijk vinden, maar het is nu eenmaal onmogelijk, om allen te behagen.

Of begint er kentering te komen op het stadhuis? Zijn er teekenen, die er op wijzen, dat de koers veranderd zal worden, en dat men de esthetische belangen der hoofdstad in de tegenwoordige handen niet veilig acht? De verkiezingen der toekomst kunnen van invloed zijn, persoonsverwisselingen ook.

En het zal nog heel wat jaren duren, eer het tramnet van Amsterdam gereed is. Wie dan leeft, wie dan zorgt. Maar, gelijk boven het Proveniershuis te Rotterdam stond: „Wie bijtijds zorgt, verdient lof". Die lof worde Mr. Simons niet onthouden.

DE EERSTE INTERNATIONALE TENTOONSTELLING.

Niet veel Nederlanders houden er een rijtoods op na. En van die weinigen zullen wel de meesten hun gebouw uitsluitend bezigen om, met vrienden en verwanten, minder of meer geslaagde proeven der kunst van paarden te bedwingen ten beste te geven.

De bewoner van „Boschoord" aan den Bezuidenhout in Den Haag is een dezer witte raven, die meent, dat de rijkunst af en toe voor andere kunsten de wijk behoort te nemen. En daarom richtte hij in zijn rijtoods de Eerste Internationale Tentoonstelling in.

Van heinde en verre heeft hij werken van de meest verschillende kunstenaars weten te verkrijgen. Het orchestrion op de galerij liet hij staan, wellicht bedoelende daarmede de bezoekers af en toe wat te kunnen opvroolijken. En hij toonde daardoor zijn menschenkennis. Want eenige deftige Haagsche heeren en dames, die met ons het tentoonstellingsgebouw wilden binnengaan, staken gauw hun kwartjes weer in hun beurs, toen zij vernamen, dat er geen matinee was.

Zoo mocht alles dan goed overlegd heeten. Maar de aanstichter dezer Eerste Internationale Tentoonstelling was toch niet gerust. Hij vreesde onheil voor zijn schepping, en meende een bliksemafleider noodig te hebben. Daarom verbond hij beschermende leden aan de zaak: een oud-referendaris bij het Ministerie van Marine, een advocaat, tevens procureur, een expediteur, een administrateur der Registratie en Domeinen, de Hypotheken en het Kadaster aan het Ministerie van Financiën, een letterkundige, een directeur van een Brandassurantie-Maatschappij, een student in de letteren, een lithograaf, een makelaar, een gezant, een fabrikant, een archivaris, een hoofdredacteur, een uitgever, een douairière, twee juffrouwen en eenige particulieren, verklaarden zich tot de gevraagde bescherming bereid. Er zijn misschien menschen, die dit een Haagsch allerlei vinden; maar de aanstichter heeft ongetwijfeld best geweten, wat hij deed.

De inzenders zijn over de geheele wereld verspreid. Houdt de eene zijn gewoon verblijf op Ceylon, een andere huist in een woonschip, een ark, die op de vaderlandsche vaarten zwerft. Bussum, Le Lavandou, Laren, Borga, Renkum, Helsingfors, Blaricum, Praag, Katwijk, Melt, Heelsum, Stockholm, ziedaar eenige plaatsen van waar inzending is geschied. De tentoonstelling mag dus inderdaad internationaal genoemd worden.

Als gij de rijtoods binnentreedt, dan staat gij aanvankelijk verbaasd. Niet dat het licht u zoo medevalt. Bij wezenlijke kunst heeft men ander licht noodig dan bij rijkunst. En als dan de gordijnen dicht gedaan zijn, als alleen het kleine lantaarnraam in het dak onbedekt bleef, dan moge u de verlichting aan die der Catacomben te Rome doen denken, versteld over de helderheid zijt gij niet. Van waar dan de verbazing? Zij wordt veroorzaakt door het vele, het echt in het oog springende, dat gij aanschouwt. Gij kijkt links, en eenige Scheveningsche visschers met zeer zinrijke waterhoofden, misschien bedoeld als carton voor een Byzantijnsch mozaiek, grijnzen u tegen. Gij wendt den blik naar rechts en gij neemt vlekken kleur waar, zoo hard, alsof aniline-fabrikanten hun voortbrengselen hadden ingezonden.

Dit alles is hooge kunst. Maar ook de ambachtskunst is op het appèl. Zij wordt door het publiek reeds gewaardeerd. Voorheen was, wie van zijn vooruitstrevenden smaak blijk wou geven, verzamelaar. Hij zocht overal oudheden of schilderijen en zijn huis geleek op den winkel van een uitdrager. Dit is echter ouderwetsch geworden, sinds de kunstenaars, de wezenlijke artisten, zich met het ambacht zijn gaan bemoeien. De man van smaak geeft niet zooveel meer om oud-Delftsch, om schilderijen van Koekkoek of Calame, ja zelfs zijn Empire-meubelen kunnen hem niet langer behagen. Wat hij vroeger mooi vond acht hij nu banaal en smakeloos.

Hij denkt, dit moet veranderen. Hij wil een huis van Berlage, zijn meubelen moeten uit het „Binnenhuis" komen, zijn gordijnen te Apeldoorn gebatikt zijn, anders heeft hij geen rust.

Gingen dus zijn oogen plotseling voor het schoone, het wezenlijke schoone, open? Wel neen, het is alleen de mode ,die hij volgt.

En nu op deze tentoonstelling de ambachtskunst zoo sterk vertegenwoordigd is, nu het tot den goeden toon behoort, daar kleine prulletjes te koopen, die door „kunstenaars" in hoogst eigen persoon zijn gemaakt, nu koopt hij potjes, snuisterijtjes en wat er al verder te krijgen is.

De oude ambachtskunst bezat slechts anonyme schoonheid. Vorm, verhouding, stof, ziedaar hare samenstellende deelen; de naam der vervaardigers bleef onbekend, en kon dus geen element der schoonheid uitmaken. Maar *onze* kunstenaars zijn van die anonymiteit niet gediend. Hun ijdelheid verbiedt hen, als ambachtslieden hun naam te verzwijgen en alleen het werk voor hen te laten spreken. Zij willen niet vergeten, dat zij deftige schilders en beeldhouwers zijn, die zich verwaardigen een ambacht..... te laten beoefenen. Want zelf de hand aan het werk slaan kunnen zij niet.

Deze kunstenaars volgen niet hun inwendigen drang, doch zij willen slechts het publiek vleien, zij willen een handig gebruik maken van den tijdelijken smaak voor het „artistieke", een smaak, die veel gevaarlijker is, dan de vroegere voor fabriekswerk.

Want de „kunstenaars" vervallen in de zotste zonderlingheden. Gij ziet een cachet liggen, welks handvat gevormd wordt door een naakte deerne van brons, die den beschouwer onbeschaamd deelen toont, die beter verborgen gebleven waren. Is dit nu ambachtskunst? Een behoorlijk gedraaid handvat van palmhout zou practischer en fraaier geweest zijn. De kunstenaar die dit mooie vervaardigde, is blijkbaar specialiteit in het vrouwelijk naakt. Hij heeft bij zich zelf overlegd, dat het „ewig weibliche" nog altijd sterk aantrekt, vooral oude jongeheeren. En daarom nam hij nog zulk een poppetje van brons, maakte daar een stuk ivoor aan vast, en bracht zijn artikel als vouwbeen in den handel. Dat men met een vouwbeen van die zwaarte niets kan uitvoeren, baarde den kunstenaar geen zorg. Het poppetje..... daar zou het om te doen zijn. Het cachet en het vouwbeen zijn te verkrijgen 27 Chanssée de Malines te Antwerpen, voor 80 en 130 francs. En wenscht gij een koffiestel, geinspireerd door het zaad van de Alstromeria Japonica, voor het bagatel van 300 francs kunt gij het aan hetzelfde adres bestellen. Noodig dan eenige vrienden aan een maaltijd, schenk hen ten slotte koffie, en kijk eens of hun glaasje Martell niet in hun hand trilt, als ge hen wijst op deze allernieuwste Alstromeria (verspreek u niet, anders mist gij uw effect) Japonica, zoo pas uit Antwerpen ontvangen.

En wilt gij uw vrouw verrassen? Ga naar W. Hoeker, Amstelhoek te Amsterdam, en koop haar een theeserviesje, zooals gij dat op de tentoonstelling zaagt. Maar of het een aangename verrassing zal zijn, die gij haar bezorgt, dat hangt van haar aanleg en neigingen af. Heeft zij feministische aspiraties, draagt zij reform-kleeding, voelt zij wat voor vrouwenkiesrecht, dan zal haar de nieuwe kunst wel behagen. Maar is zij een huisvrouw van den ouden stempel, dan zal zij u vragen, waarom gij een potje gekocht hebt met een tuit, die niet schenken wil, en waarom gij er niet op gelet hebt, dat zoowel tuit als oor er los zijn aangezet. En dan zal zij u misschien met zacht verwijt zeggen, dat heeren zich toch altijd laten beet nemen, als zij artikelen van dagelijksch gebruik koopen.

Heeft de oorevaar u met een meer of minder welkom geschenk verblijd? Let dan op het kinderbed, hetwelk niemand minder dan J. Thorn Prikker voor de tentoonstelling heeft ontworpen en doen uitvoeren. Maar bedenk u tweemaal, eer gij het aankoopt. De prijs is niet in den catalogus genoemd, en die zal u dus mogelijk niet meevallen. Maar zijt ge daarover heengestapt, dan kon het wel eens wezen, dat uwe ega het ding naar den zolder liet brengen, omdat het haar aldoor aan een doodkistje deed denken. Ne sutor ultra crepidam, zeiden de Romeinen, als de schoenmaker hooger streven wilde, als het hem verdroot slechts prikker van gaatjes in leder te zijn, en hij lauweren wenschte, die niets dan doornen bleken. De heer Thorn Prikker zou goed doen, den raad der ouden te volgen en tot zijn penseel, al is het dan niet tot zijn leest, terug te keeren.

Tot dusverre hebben wij ons alleen met wat men kunst in het dagelijksch leven pleegt te noemen, bezig gehouden. Maar op de Eerste Internationale Tentoonstelling is ook l'art pour l'art in groote verscheidenheid aanwezig. Onbeholpen verfgesmeer als van Paul Cézanne, Vincent van Gogh, Dario de Rogoyos dient gij te bewonderen ,als gij niet voor iemand, die van kunst geen greintje verstand heeft, wilt worden aangezien. En dat is nooit prettig. De zonderlingheden van Odilon Redon of Felicien Rops moogt gij niet schouderophalend voorbijgaan, dit zou van een slechten smaak getuigen.

De beeldhouwwerken van Constantin Meunier vindt gij fraai, doch vreest misschien, dat de mode anders oordeelt. Mis geraden, Meunier geldt als een zeer groot man.

Bij Georges Minne zij u een zekere reserve aanbevolen. Zeg niet, dat hij een te laat gekomen vijftiende eeuwer is, hoedi u er voor, te beweren, dat de huilebalken, die Claas Sluter in 1404 om de tombe van Philips den Stouten te Dijon maakte, heel wat echter zijn dan de slappe navolging, die Minne „les Pleureuses" heeft getiteld, stel zijn houten Adam en Eva niet beneden het snijwerk van middeleeuwsche koorbanken. Want het kon wel eens wezen, dat Minne in de mode kwam, en dan hadt gij een dwaas figuur gemaakt.

De tentoonstelling blijft tot 12 Juni geopend. Wie haar dus niet bezocht mocht hebben, vindt nog gelegenheid er heen te gaan. En vooral wie niet naar een buitenlandsche „Secession" geweest is, zij een bezoek aanbevolen. Het is altijd goed op de hoogte van zijn tijd te blijven, en aangenaam, over iets mede te kunnen praten.

LOHENGRIN.

Wanneer naar aanleiding der uitvoering van Lohengrin, die door de Amsterdamsche Wagner-vereeniging dezer dagen gegeven werd, in dit blad een en ander wordt opgemerkt, dan geschiedt dit niet, om den braven menschen, die in dag- en weekbladen verslag geven omtrent muziek, onder de duiven te schieten.

De schrijver dezer regelen wil wel erkennen, dat Wagner hem als toonzetter het liefst is; als dramaticus en als dichter heeft de Duitsche meester hem nooit behaagd. Het is dien schrijver vaak overkomen, dat hij, een meer of minder geslaagde uitvoering van een werk des kunstenaars, de oogen sloot, om, niet gehinderd door schermen van beschilderd bordpapier, door schreeuwende gewaden, door electrische maneschijn of door wolken van stoom, den stroom der klanken in al zijn volheid te genieten.

En nu moogt gij naar Bayreuth gaan, naar Dresden, naar Berlijn of naar Parijs, als gij denzelfden smaak hebt als deze schrijver, dan zult gij steeds weer opnieuw voelen, dat een muziekdrama, met al dit kunst- en vliegwerk een onding is. Mogelijk dat een volgend geslacht algemeen tot deze overtuiging komt; het tegenwoordige is er, enkele eenlingen uitgezonderd, nog niet rijp voor.

Voor de meeste menschen is wat Wagner te zien geeft gemakkelijker op te nemen dan wat hij laat hooren. Zij ergeren zich niet aan anachronismen, aan bontheid van kleuren, aan zoo veel, dat iemand van meer verfijnden smaak afkeurt. En zij hebben mogelijk gelijk.

Want als men naar historische juistheid bij zulk een voorstelling gaat streven, wordt het nog erger. Wagner zelf heeft het met de geschiedenis niet nauw genomen. Hij laat Lohengrin spelen in de tiende eeuw, te Antwerpen, ten tijde van Hendrik den Vogelaar.

Het was beter geweest, als hij alle personen uit de geschiedenis had weggelaten, en ze door andere, aan zijn verbeelding ontleend, had vervangen, als hij van tijd en plaats der handeling slechts vage aanduidingen had gegeven.

Want nu zijn de decorateurs en costumiers op een

dwaalspoor gekomen. Van de vroege middeneeuwen is maar betrekkelijk heel weinig bekend. De Romaansche bouwstijl was pas in zijn opkomst, zegt de kunstgeschiedenis. En daarom meenen dan de decorateurs al heel wel te doen, door min of meer Romaansche vormen bij het schilderen der schermen toe te passen. Omtrent de kleeding van dien tijd is alleen uit enkele verluchte handschriften wat op te diepen. Maar het heden doet zijn eischen gelden, en van wat in onzen tijd gedragen pleegt te worden is men dan ook volstrekt niet afkeerig. Elsa in een witte japon, met een corset, dat tevergeefsch poogde, de al te weelderige Duitsche vormen in toom te houden, hebben wij tal van malen gezien. Lohengrin wordt in den regel voorgesteld als een verzilverd slangenmensch. Van de boot, den zwaan, den koning, den heraut en het koor zullen wij hier niet eens spreken.

Dit alles moet ieder treffen, die, een kunstkeurig oog bezittende, zulk een voorstelling bijwoont. Men meent, dat het beter kan, en de Amsterdamsche Wagnervereeniging was van oordeel, dat zij dit betere aan haar leden moest voorzetten. Die leden hebben dat streven gewaardeerd; zij waren opgetogen van hetgeen men hen te zien heeft gegeven. Zij oordeelden de historische juistheid nu zoo groot, dat het hen was, alsof zij zich in de 10e eeuw met Koning Hendrik aan den oever der Schelde bevonden.

Maar..... men had hen wat wijs gemaakt. Reeds het programma, dat er met zijn rand van wapenschilden zoo echt tiende eeuwsch uitzag, en dat een zoo schoon getuigenis scheen af te leggen van de diepzinnige heraldieke studiën, die de heer Antoon Molkenboer zich daarvoor getroost had was..... boerenbedrog. Het gebruik toch om wapenfiguren op schilden te plaatsen, is eerst van na de kruistochten afkomstig. Hendrik de Vogelaar wist daar nog niets van.

Het is niet gekker, Elsa een baljapon te doen dragen, dan de heraldiek tot de tiende eeuw te doen opklimmen. Zelfs mag worden gezegd, dat het eerste onschuldiger is dan het laatste; want niemand zal zich door het gewaad der gedecolleteerde dame laten bedriegen, terwijl de heraldieke ridderschilden in de oogen van de meeste toeschouwers iets bijzonder echts hebben.

Doel dezer regelen is niet, de anachronismen, welke bij de bovenbedoelde uitvoering van Lohengrin vielen waar te nemen, hier op te sommen. Wat zij slechts willen doen uitkomen is, dat Wagner's werken er niets bij winnen, of men voor het kunst- en vliegwerk, waar de meester meer van hield, dan wel goed was, veel geld uitgeeft. De A-dur harmoniën van het voorspel klinken er niet schooner om, als zij, wanneer het scherm opgaat, door een bewonderend „ah" van de kijkgrage menigte gevolgd worden. En wanneer het muzikale deel zoo goed verzorgd is, als in den regel bij de Wagnervereeniging het geval is, dan heeft de ware kunstliefhebber geen behoefte, om ridders te paard op de planken te zien, of al de verdere kinderachtigheden, waarin het groote publiek zoo groot behagen schept.

Maar zulke liefhebbers zijn schaars, en daarom is het verstandig van Wagner en de naar hem genoemde vereeniging geweest, om het publiek te geven wat het vraagt.

UIT DE PRACTIJK.

Nieuwere vloerbekleedingen.

In de vergadering der Architekten- und Ingenieur-Verein für Niederrhein und Westfalen van 1 April jl. gaf de ingenieur Unna eenige beschouwingen ten beste over meuwere vloerbekleedingen, die ons belangrijk genoeg voorkomen, om er een en ander aan te ontleenen.

In de laatste jaren is een groote menigte zoogenaamde hygiënische vloerbekleedingen in den handel gebracht, zoodat het in voorkomende gevallen dikwijls moeilijk is een keuze te doen.

De eischen die aan zulk een vloer gesteld moeten worden zijn de volgende:

1°. Ondoordringbaarheid voor vocht en stof.
2°. Oppervlakte zonder voegen.
3°. Weerstandsvermogen tegen de inwerking van bepaalde vloeistoffen en in 't algemeen van water.
4°. Mogelijkheid eener gemakkelijke en zekere reiniging met water of ander vocht.
5°. Weerstand tegen slijtage.
6°. Een gelijke oppervlakte zonder glad te zijn.
7°. Slecht warmtegeleidend en dientengevolge voetwarm.
8°. Geruischloosheid.

De gewone houten vloeren van woonhuizen, moeten daar zij zoo ongeveer aan geen enkele dezer eischen voldoen, buiten beschouwing blijven; hier komen alleen in aanmerking de vloerbekleedingen voor scholen, restaurants, wachtkamers, gangen in openbare gebouwen, winkels, kerken, kazernes, schepen enz. waaraan uit den aard der zaak hoogere eischen moeten worden gesteld. Hierbij treden nu in de eerste plaats de eischen van weerstandsvermogen tegen afslijting en vocht, alsmede de geruischloosheid op den voorgrond. De uiterste grens voor den eersten eisch wordt behalve door tegelbevloering gevormd door cementvloeren en terrazzo-vloeren, die evenwel koud en somtijds glad zijn.

Deze komen dus eigenlijk alleen in aanmerking voor gangen waar het op geruischloosheid niet zoozeer aankomt.

Loopers daarover heen te leggen is op hygiënische gronden af te raden, daar deze als kweekplaatsen voor microben te beschouwen zijn.

De meest geruischlooze vloerbekleeding is voorzeker het linoleum, dat evenwel voor krankzinnigen- en zenuwlijdersgestichten, zoomede voor spoelkeukens, closets en badkamers minder geschikt is en evenmin in kazernes tegen het beslag van het schoeisel der daarin verkeerende krijgslieden bestand is. Voor scholen is de doelmatigheid van het linoleum ook nog aan twijfel onderhevig.

Tusschen de beide grenzen ligt nu een reeks van fabrikaten: Xylolith, Xylopat, Torgament, Papyrolith, Lapidit, Linolit, Terralith, Mineralith. Deze stoffen gelijken allen op elkander. De grondstoffen zijn bij alle vrijwel dezelfde, ofschoon ieder fabrikant zijn fabrikaat als het eenig ware aanprijst.

De grondstoffen bestaan uit een vulstof en een bindmiddel. Het bindmiddel is bij bijna alle gebrand Magnesit ($Mg.CO^2$) dat sedert ongeveer 10 jaren voor dit doel gebezigd wordt en in Euboa en Stiermarken uit natuurlijk mineraal gebrand, doch in den laatsten tijd ook kunstmatig vervaardigd wordt. Het wordt fijn gemalen en met chloormagnesia, een vloeistof, tot een brij vermengd. Hierbij is het van groot belang, dat de juiste mengingsverhouding in acht wordt genomen, daar zich anders in het mengsel gassen ontwikkelen die later de vorming van blazen veroorzaken.

De vulstoffen zijn zeer verschillend, zaagsel, papierstof, kieselguhr, kurk, turf, infusoriën-aarde, enz.

De fabricatie was in den beginne zeer gebrekkig,

waardoor de stoffen, niettegenstaande hare fraai klinkende namen zeer in discrediet geraakten.

In de laatste jaren zijn daarin evenwel zoodanige verbeteringen aangebracht, dat met een gedeelte dezer materialen zeer goede resultaten verkregen zijn.

Zij zijn in twee klassen te verdeelen, namelijk: 1°. die welke in den vorm van platen worden aangebracht en 2°. die, welke in den vorm van brij als een bepleistering worden opgestreken.

Als behoorende tot de 1ste klasse moet in de eerste plaats genoemd worden het Xylolith van Otto Lening & Co. te Potschappel, bij Dresden, hier te lande bekend onder den naam van Houtgraniet.

Dit materiaal wordt onder een druk van 100 atmosferen tot platen geperst in dikten van 10 tot 25 mM. en afmetingen van 0.995 M. in het vierkant of 1.66 bij 0.83 M., en zoowel in de natuurlijke donkergrijze, als in andere kleuren vervaardigd.

De bevestiging geschiedt door opschroeven, waarbij een ongelijke ondervloer met magnesitkit gelijk gemaakt moet worden.

Het houtgraniet is ook bijzonder geschikt voor dektreden op trappen.

Dit materiaal bezit ten gevolge van zijn dichtheid, ontstaan door de groote drukking bij de vervaardiging, een veel grooter weerstandsvermogen dan de in mortelvorm opgestreken materialen. De overige bekleedingsmaterialen worden op een onderlaag van magnesitkit gemengd met kolenasch of dergelijken aangebracht. Nadat de onderlaag verhard is wordt de eigenlijke bekleedigsstof in een 3 tot 5 mM. dikke laag daarop gebracht.

Bij al deze vloeren komt het echter in de eerste plaats aan op een volkomen drooge onderlaag en dan op een zorgvuldige en zaakkundige uitvoering.

Daarom moet door den leverancier een verstrekkende garantie worden gegeven en verdient het aanbeveling hem ook den ondervloer te laten leveren.

Nu komen er echter vele gevallen voor, waarin men aan een houten vloer de voorkeur blijft geven, en men heeft in die gevallen veelvuldig de in asphalt gelegde parketvloeren van strookjes of van vierkante parketplaten toegepast. Ofschoon hiermede wel af en toe goede resultaten bereikt zijn, zijn toch ook zeer vele gevallen bekend, waarin deze vloeren met hebben voldaan en was de oorzaak daarvan meestal gelegen in de vochtigheid der ondervloeren, een euvel, dat in vele gevallen te wijten was aan de in onze dagen veelal niet te vermijden beperking van den bouwtijd tot het uiterste.

Men heeft nu sedert eenigen tijd een nieuw systeem van houten vloerbekleeding toegepast, namelijk de zoogenaamde dubbele houtvloerplaten. Th. F. Bierhorst te Haarlem is bezitter van het Duitsche Rijkspatent voor dit systeem.

Deze vloerplaten worden in de afmeting van 34 bij 34 cM. samengesteld van smalle strooken, van onderen door dwarsstrooken verbonden. De voegen der strooken zijn uit den aard der zaak zeer dun.

De platen worden onder sterken druk met gesmolten asphalt in elkander gelijmd en wel zoo, dat alle voegen met asphalt opgevuld zijn en de plaat op het bovenvlak na, geheel in asphalt gedrenkt is. Alleen het bovenvlak is dus nog voor de inwerking van vocht toegankelijk. Daar echter de onderliggende dwarsstrooken allen in de bovenliggende strooken ingeschift zijn op dezelfde wijze als de klampen in een teekenbord is vormverandering nagenoeg geheel uitgesloten. De enkele strooken kunnen hoogstens een geringe uitzetting of krimping ondergaan, waarvan de uitwerking door de veerkracht van het asphalt wordt opgeheven. De platen worden koud tegen elkander gelegd zonder tusschenvoegen. Het leggen kan geschieden hetzij in mortel op beton, zooals in de beurs te Antwerpen, waar 700 M². of direct op den vast aangestampten bodem, zooals in de magazijnen Tietz terzelfder plaatse, waar 3100 M². werden uitgevoerd. In Duitschland werd deze bevloering toegepast in het raadhuis en de Rijksbank te Münster, in het raadhuis te Bochum, en te Keulen, o. a. in een winkelhuis, waar zij zich reeds 7 jaren goed heeft geliouden.

De heer Unna toonde zich met deze Houtvloerplaten zeer ingenomen, omdat zij de meeste der goede eigenschappen, die van een goede bevloering geëischt moeten worden, in zich verenigen.

Of zij reeds hier te lande zijn toegepast is ons niet bekend, wel kennen wij verschillende toepassingen van het Xylolith, o. a. in 't Gemeente-Ziekenhuis te 's Gravenhage voor vloeren in de cellen voor onrustige zieken en krankzinnigen, en als bekleeding van trappen.

In de laatste toepassing blijkt dit materiaal ook elders goed te voldoen.

In de Centrale Markthal te Berlijn toch hielden eikenhouten dektreden op steenen trappen het slechts een half jaar uit, terwijl een bekleeding met Xylolith na 3 à 4 jaren nog niet uitgeloopen was. Het is vooral aan de sterke samenpersing, dat dit materiaal zijn groot weerstandsvermogen ontleent.

Volgens Baurath Hemann schijnt het in den laatsten tijd zeer aangeprezen Xylopath minder sterk te zijn. Met Linolith voor vloerbekleeding zijn ook op geheel vochtvrije ondervloeren slechte ervaringen opgedaan. De ervaringen met linoleum zijn over het algemeen gunstiger. Evenwel geven de artsen in Zuid-Duitschland b. v. voor chirurgische ziekenzalen en operatiekamers de voorkeur aan Terrazzo-vloeren.

In het zooeven genoemde Gemeente-Ziekenhuis te 's Gravenhage zijn de vloeren van badkamers, operatie-kamers, en die van de barakken voor besmettelijke ziekten allen uitgevoerd in Terrazzo, of juister gezegd in het voor het hier beoogde doel nog beter geschikte Granito.

Wat betreft het glad worden dezer vloeren komt het ons voor, dat dit wel eens overdreven wordt voorgesteld. Houten parketvloeren zijn ook doorgaans, ten minste wanneer zij goed onderhouden worden, nogal glad, doch wanneer men zich vaak daarop beweegt gewent men daaraan spoedig.

Om nog even op de asphalt-parketvloeren terug te komen, dient te worden opgemerkt, dat niet uitsluitend vocht de oorzaak is dat deze in vele gevallen niet duurzaam goed blijven. Te groote droogte werkt op die vloeren ook somtijds schadelijk en dit komt voor in gebouwen met centrale verwarming en wel b. v. het meest daar, waar verwarmingsbuizen of kanalen dicht onder of boven den vloer gelegen zijn.

Door te sterke uitdrooging gaan dan de parketplaten of strooken hol staan en de naden gapen, zoodat deze laatste dan weer ruimschoots de gelegenheid aanbieden tot verzameling van stof en andere ongerechtigheden, die men juist had willen vermijden, en dan in veel ruimere mate dan een gewonen plankenvloer uit deelen van gewone breedte-afmetingen.

Voor groote gebouwen niet alleen, maar ook voor kleinere, en vooral voor zulke, waar uit een hygiënisch oogpunt hooge eischen gesteld worden, is de bevloering een zaak van groot gewicht; en moeten voor woonhuizen eigenlijk niet in de eerste plaats de eischen der hygiëne gelden? Deze vraag dringt zich op, waar

geneeskundige statistieken aantoonen, hoe een groot deel der vrouwelijke dienstboden, die geregeld dagelijks op steenen vloeren verkeeren, daardoor lijden aan rheumatische en andere ziekten. Men informeere eens daarnaar, b. v. bij de geneesheeren te Rotterdam, die dan wel zullen verklaren, dat dit feit daar reeds jaren geleden geconstateerd werd.

Het loont dus zeker de moeite, ten einde latere onaangename ondervindingen te ontgaan, de verschillende systemen die toegepast kunnen worden, vooraf te onderzoeken en datgene uit te kiezen, waarmede tot heden de beste resultaten verkregen zijn. Ook mag er wel op worden gewezen, dat in deze zaken de zuinigheid dikwijls de wijsheid heeft bedrogen.

INGEZONDEN.

Edam.

De heer jhr. C. van Foreest zond ons ter plaatsing een afschrift van het navolgend adres:

Aan
den Raad der Gemeente Edam.

„Geeft met verschuldigden eerbied te kennen, jhr. C. Van Foreest, wonende aldaar;

„dat hem bij uw besluit van den 30en Mei eervol ontslag werd verleend uit zijne betrekking van gemeente-architect met ingang van den 30en Mei, overeenkomstig zijn tot u gericht verzoek;

„dat hij in zijn verzoekschrift de reden, die hem tot die ontslag-aanvrage bewoog, heeft aangevoerd, te weten de wijze waarop hij bij de vervulling van zijne ambtsplichten werd bejegend door Uwen voorzitter, waardoor het hem onmogelijk werd gemaakt zijne betrekking langer te vervullen;

„dat hij in zijn verzoekschrift die reden nadrukkelijk vermeldde in de hoop, dat Uwe vergadering daarin aanleiding zou vinden zijnen voorzitter inlichtingen te vragen over de bejegeningen die hij, als hoofd van het gemeentebestuur, hem in zijn ambt van gemeente-architect deed ondergaan;

„dat die inlichtingen evenwel niet werden gevraagd, ofschoon het voor hem van zeer veel belang was dat de reden van het overigens niet door hem begeerd ontslag uit zijn ambt, althans in het publiek wordt kenbaar gemaakt;

„Redenen waarom hij Uwe vergadering dringend verzoekt Uwen voorzitter alsnog te willen uitnoodigen in eene openbare zitting van Uw college bekend te maken, waarom hij hem de bejegeningen deed ondergaan die voor hem oorzaak moesten zijn van zijne voormelde ontslag aanvrage.

't Welk doende, enz.

C. VAN FOREEST.

Edam, 4 Juni 1901.

Verspreiding van Bacteriën.

Een paar weken geleden vond ik onder de beschikkingen van ons Dagelijksch Bestuur de volgende vermeld:

KLEEDEN KLOPPEN.

Op het verzoek van de „Vereeniging tot Bevordering van het Vreemdelingenverkeer" om in de uren, bestemd voor het uitkloppen van huisraad, welke, gelijk bekend is, gesteld zijn van 10 tot 11 uren des morgens, verandering te brengen, is definitief afwijzend beschikt. Hierbij woog vooral het argument, dat de bestaande uren voor de huismoeders uit de kleine burgerij, omdat alsdan de kinderen naar school zijn, de meest geschikte zijn.

Misschien zal later, bij de periodieke herziening van de politieverordening, op de zaak worden teruggekomen, in dien zin, dat zal worden overwogen of de uren naar gelang van de buurten wellicht facultatief kunnen gesteld worden.

Amsterdam is toch nog maar een provincie-stad; dit blijkt waar dergelijke argumenten worden aangevoerd om de vieze en gevaarlijke gewoonte van kleeden kloppen op den openbaren weg te handhaven tot ergernis van alle hygiënisten en van elk gewoon mensch die zijn verstand gebruikt.

En dit geschiedt in onze hoofdstad, waar in den laatsten tijd de openbare gezondheid herhaaldelijk dienst heeft moeten doen, om allerlei onrecht te plegen tegenover burgers, die vaak op goede gronden een afwijking van een enkelen halven meter verzochten van de klemmende voorschriften betreffende de hoogte, waartoe gebouwen volgens de bouwverordening mogen worden opgetrokken.

Een voorstander der openbare orde, veiligheid en gezondheid.

Amsterdam, 5 Juni 1901.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van **28** *Mei* **1901.**

In deze vergadering werd door den Voorzitter, den heer Kirchman, medegedeeld dat het hem, door te wachten afwezigheid, niet mogelijk zal zijn leider der afdeeling te blijven.

Behandeld en aangenomen werden eenige reglementswijzigingen, terwijl besloten werd een zomerexcursie te houden. Een commissie van advies, bestaande uit de leden Van Aarts, Olie, Groeneveld en De Wilde, werd daarvoor benoemd, terwijl eenige oud-commissieleden zich bereid verklaarden hunne medewerking te willen verleenen.

CONGRES VOOR AMBACHTSONDERWIJS.

In aansluiting met de tentoonstelling voor ambachtsonderricht, georganiseerd op initiatief der vereeniging van Fabrieks- en Handwerksnijverheid in Nederland, zal een congres voor ambachtsonderricht onder leiding van mr. E. Fokker op Maandag en Dinsdag en 18 Augustus a. s. gehouden worden in de zaal van den Kunstkring te 's-Gravenhage.

De commissie van voorbereiding heeft de voorkeur gegeven aan een beperkt program, waarvan elk vraagpunt grondig kan worden behandeld, boven een volledige vragenlijst, die bij den beperkten tijd tot overhaast of oppervlakkig werken verplicht.

Bij de keuze der onderwerpen is rekening gehouden met de verschillende hoofdquaestiën, zoodat aan de orde worden gesteld:

a. de verhouding van het ambachtsonderwijs tot staat, provincie en gemeente;

b. het vakonderwijs voor vrouwen;

c. uitbreiding van het ambachtsonderricht aan de bestaande inrichtingen;

d. het vakteekenonderricht.

De bedoeling van de inleidingen en beraadslagingen is niet het congres te nopen tot het aannemen van bepaalde conclusies, maar door een vrije gedachtenuiting mee te werken tot verhelderding en verscherping der meeningen omtrent enkele cardinale punten, die bij 't ambachtsonderricht ter sprake komen. 't Congres wil dus niet in een bepaalde richting drijven, maar een strijdterrein aanbieden, waar verschillende opvattingen en inzichten zich met elkaar kunnen meten in 't belang van de zaak, die allen ter harte gaat. Uit den strijd der meeningen moge dan de waarheid aan den dag treden.

De onderwerpen en inleiders zijn de volgende:

1. Is wettelijke regeling van het ambachtsonderwijs (voor jongens en meisjes) niet een dringenden eisch? Zoo ja, behoort daarbij op den voorgrond te staan, dat van staatswege het ambachtsonderwijs wordt gegeven? Of dient aan de gemeente de verplichting te worden opgelegd? Of zal aan gemeenten, vereenigingen en particulieren ten behoeve van het ambachtsonderwijs onder voldoening aan zekere voorwaarden recht op subsidie worden toegekend? (Inleider de heer H. P. Priester te Leeuwarden.)

2. Op welke wijze kan het best worden voorzien in de bestaande behoefte aan een degelijke, practische opleiding voor meisjes in het confectievak? (Inleidsters: mevrouw M. van Reenen-Vülter te Alkmaar en mevrouw Roosenschoon-Gratia te 's-Gravenhage.)

3. Op welke wijze zou, ten einde het aantal vakken, waarin de vrouw haar brood kan verdienen, minder beperkt te maken, haar gelegenheid verschaft kunnen worden zich te bekwamen in: a. glas- en majolicaschilderen, b. graveeren en ciseleeren, c. behangen en kamerdecoreeren, d. litho- en zincographie, e. lederarbeid, f. meubelmaken en g. boekbinden. (Inleidster: mej. G. H. Marius te 's-Gravenhage.)

4. In hoeverre is 't mogelijk, aan het Leerplan der Ambachtsscholen een zoodanige uitbreiding te geven, dat het onderwijs dier inrichtingen aan meer vakken ten goede kan komen?

Is het gewenscht en uitvoerbaar om voor de ambachten, waarvan een gering aantal leerlingen is te verwachten, of voor vakken, waarvan de practijk niet of moeilijk aan de school kan worden onderwezen, „het leerling-stelsel" aan de scholen te verbinden? (Inleider de heer C. Zander te Zwolle.)

5. Welke middelen kunnen er worden aangewend tot uitbreiding van het vakteekenonderricht voor jongens en meisjes? Kan hiertoe o. a. een reorganisatie der Burgeravondteekenles medewerken? (Inleider de heer J. Tomme te Haarlem.)

PLECHTIGE OPENING VAN DE AMBACHTSSCHOOL TE AMERSFOORT.

Zaterdag jl. werd de Ambachtsschool te Amersfoort geopend. Tot deze plechtigheid hadden zich in een der nieuwe zalen verzameld, behalve enkele dames van bestuursleden, leden van Gedeputeerde Staten van Utrecht, het college van B. en W. van Amersfoort, de leden van den Raad en de secretaris der Gemeente, het bestuur van het plaatselijk Nutsdepartement en die van de vijf werklieden-vereenigingen, welke als lid der Vereeniging toetraden, tal van burgerlijke- en militaire autoriteiten, de laatste zeker alleen ter opluistering, de leeraren aan de inrichtingen voor Hooger- en Middelbaar onderwijs, hoofden en onderwijzers van lagere scholen, enz., benevens de leeraren en leerlingen der Ambachtsschool.

Even over half drie betrad de Minister Borgesius de ontvangstzaal, vooraf gegaan door den eere-voorzitter der Vereeniging, mr. F. D. graaf Schimmelpenninck en gevolgd door den referendaris van Onderwijs, den inspecteur van het Ambachtsonderwijs en de leden van het bestuur der Vereeniging.

De openingsrede werd gehouden door graaf Schimmelpenninck. Daarna verkreeg het woord de Minister Borgesius, die zijn sympathie uitsprak voor het ambachtsonderwijs in Nederland. Hij wees er op, hoe sedert 1861 in alle provincies van Nederland, behalve Limburg, dergelijke scholen zijn gekomen, nu in 't geheel reeds 25 met ruim 3000 leerlingen. Of werkelijk de ambachten in Limburg dientengevolge achterstaan bij die in andere provincien vermeldde de Minister niet. Trouwens het was hier niet de geschikte plaats noch het geschikte tijdstip, om daarover in beschouwingen te treden, die anders wel interessant zouden kunnen zijn.

Gemoedelijk sprak de Minister de leerlingen toe:

„Gij, leerlingen, heeft nog niet ten volle hoezeer gij boven velen bevoorrecht zijt door hetgeen hier voor u werd verricht, doch ik hoop dat ge dit later zult begrijpen en uw dankbaarheid zult toonen door te woekeren met hetgeen u geboden werd en dat ge, ook al hebt ge reeds lang deze school verlaten, u mijn woorden zult herinneren."

Vervolgens werd nog namens het Gemeentebestuur het woord gevoerd door den burgemeester Jhr. Mr. T. A. J. van Asch van Wijck en daarna nog door eenige andere heeren.

Graaf Schimmelpenninck sloot de bijeenkomst, daarna werden de verschillende lokalen, waarin de leerlingen reeds flink aan den arbeid waren, bezichtigd en in het schaftlokaal werd de eerewijn aangeboden tot besluit van de indrukwekkende plechtigheid.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— In den Cercle Artistique te Brussel heeft de schilder François Stroobant 81 stukken ten toon gesteld, die plekjes in allerlei steden voorstellen, waarvan men er verscheidene thans vergeefs zou zoeken. Hij heeft zijn studies in de voornaamste plaatsen van Europa gemaakt. Brugge en Brussel staan natuurlijk vooraan in zijn serie.

Stroobant, de Belgische Cornelis Springer, is architectuurschilder en teekenaar bij uitnemendheid. Ontelbaar zijn de illustratiën door hem jaren achtereen geleverd aan verschillende tijdschriften o. a. aan het Magasin Pittoresque waarin men ook schetsen uit ons land aantreft.

— In de buurt van Heidelberg zijn overblijfselen van Germaansche graven gevonden, waarop belangrijke Romeinsche gedenktoekenen. Op een dezer staat duidelijk leesbaar vermeld, dat Vitellius dezen steen zijn vrouw en zoon wijdt. Daarin zijn gebeeldhouwd vier dansende Maenaden, — 't geliefde motief voor Romeinsche grafversiering.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. In de jl. gehouden vergadering van „Arti et Industriae" werden de bekroningen toegekend aan de antwoorden op de Godon-prijsvraag. Bekroond werden het ontwerp-diploma motto „Mier" van den heer J. M. Bach en het ontwerp electrische lamp „Licht en Waarheid" van den bouwkundige A. P. Smits.

De ontwerpen waren in de zaal geëxposeerd, evenals een aantal tapijten en tapijt-ontwerpen van de Haagsche Smyrna-Tapijtfabriek.

Besloten is dit jaar een excursie te houden naar Nijmegen.

— In de op Dinsdag 11 Juni te houden vergadering van het Kon. Instituut van Ingenieurs zal o. a. de uitreiking plaats hebben van de Conrad's-premie over het vijfjarig tijdperk 1895 - 1900. Verder zal de discussie worden voortgezet over de voordracht van den heer H. H. van Kol over een algemeen irrigatieplan voor Java, en zal de heer Koster een voordracht houden over de toepassing van de berries-methode bij het maken van schachten bij den mijnbouw in Limburg.

AMSTERDAM. De in-springende hoek op het Rembrandtplein naast het café „De Kroon" is al wat keeren bebouwd geworden.

Op papier dan altijd.

Reeds voordat „De Kroon" bestond, zijn er al herhaalde malen plannen voor bebouwing geweest; plannen voor een circus, voor een theater, voor een reeks winkels, maar al die plannen liepen ten slotte op niets uit.

Thans is er een nieuw plan, dat er goed uitzag en met de voorbereiding waarvan men reeds een goed stuk gevorderd was.

De huisjes in den inspringenden hoek zijn aangekocht, een paar ervan zijn reeds sedert eenigen tijd afgebroken, de bouwplannen om daar ter plaatse een gebouw te stichten, waar specialiteiten-voorstellingen gegeven zouden worden, zijn gereed, een directeur was reeds aangesteld, in het najaar hoopte men al met de voorstellingen te kunnen beginnen.

Alles ging prachtig en als van een leien dakje, totdat er onverwacht iets tusschenbeiden kwam.

De wethouder Blooker, met wien de onderhandelingen over den aankoop van het thans onbebouwde gedeelte gemeentegrond werden gevoerd, stelde de koopsom hooger dan waarop gerekend was. De ondernemers zouden eerst dien grond krijgen voor ƒ 50 per vierk meter, den prijs, dien ook door „De Kroon" was betaald, maar toen bekend werd, dat er een café-chantant zou worden gebouwd, verhoogde de gemeente dien prijs tot ƒ 150 per vierk meter.

Daartegenover hebben nu de ondernemers een bod gedaan van ƒ 80, hetgeen voor het geheele terrein een bedrag van ƒ 20,000 vertegenwoordigt.

De onderhandelingen zijn dus nog hangende.

Wanneer de gemeente op het aanbod ingaat, zal met den bouw van de nieuwe inrichting zoo spoedig mogelijk een begin worden gemaakt, en hoopt men in September of October met de voorstellingen een aanvang te kunnen maken. Het nieuwe gebouw zou een tooneelzaal bevatten met 1875 zitplaatsen. Als directeur zal dan optreden de heer Levin, tot dusver aan de specialiteiten-voorstellingen in het circus Carré verbonden. *N. v. d. D.*

ROTTERDAM. De Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen hield Maandagavond hare algemeene vergadering in het gebouw der Academie, aan de Coolvest.

De voorzitter wijdde eenige hartelijke woorden aan de nagedachtenis van den heer Jan de Jong, sinds vele jaren onderwijzer aan de Academie en wiens onderricht zeer werd gewaardeerd.

Door de leden werden als candidaten voor het bestuur gekozen en zullen aan den gemeenteraad als zoodanig worden voorgesteld de heeren A. S. Chabot, dr. F. D. A. C. van Moll en G. J. de Jongh, en zulks ter vervanging van de heeren A. S. Chabot, dr. F. D. A. C. van Moll en R. N. L. Mirandolle, van welke alleen de twee eerste herkiesbaar waren.

Nadat nog eenige mededeelingen waren gedaan omtrent de viering van het aanstaand 50jarig jubilé der Academie, werd de vergadering gesloten.

— De heer W. Brandsma, ingenieur aldaar en J. G. van Wingerden, reeder te Vlaardingen, hebben van den Staat in erfpacht gekregen een stuk grond, 7 H. A. groot, liggende aan den Nieuwen Waterweg tusschen den spoorweg en de rivier beneden Maasluis onder de gemeente Naaldwijk. De gepachte grond heeft een lengte van 800 meters langs den Waterweg en is bestemd voor industrie en scheepvaart.

UTRECHT. Bijna heeft onzen grijzen Domtoren Zondag voor acht dagen hetzelfde lot getroffen als voor eenige jaren de St. Cunera-toren te Rhenen. Er is namelijk brand ontstaan, vermoedelijk door dat een der vele bezoekers achteloos een brandende sigaar geworpen heeft tusschen de kurkdroge klankborden onder het klokkenspel.

Hoewel de vlammen uitsloegen en een sterke rookzuil waarneembaar was, kon het kwaad spoedig worden gestuit en bleef het onheil tot den kleinst mogelijken omvang beperkt.

Voor de liefhebbers van restaureeren is dit jammer. Een totale vernieling van de spits zou zulk een schoone gelegenheid hebben geboden, om dit deel nu eens in den echt oorspronkelijken stijl, d. w. z. zooals zij nooit geweest is, te herstellen, en het monument van zijn typisch silhouet te berooven.

HAARLEM. Het Museum van Kunstnijverheid werd gedurende de maand Mei bezocht door 657 belangstellenden, terwijl uit de aan het museum verbonden boekerij 115 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land verzonden werden.

Het trapportaal van het museum met het fraaie décoratieve schilderwerk werd onlangs gerestaureerd. De groote zalen, waar de modellen der décoratieve beeldhouwwerken zijn gerangschikt, zullen eveneens weldra worden onderhanden genomen.

De rotonde, waar op het oogenblik geen tentoonstelling gehouden wordt heeft, daar het middelpunt van het parket niet bezet is, haar eigenaardig algemeen bekend echo teruggekregen. Nieuwe tentoonstellingen zijn in voorbereiding.

DEVENTER. De heer Pieter Gerard van Schermbeek, directeur der koninklijke tapijtfabriek te Deventer, oud-majoor ingenieur, is in den ouderdom van 53 jaar overleden.

De heer v. Schermbeek stond hoog aangeschreven bij allen die hem kenden. Als kapitein der genie is hij drie jaar met verlof geweest om de Japansche regeering voor de verdediging der kustplaatsen van dienst te kunnen zijn. Zijn benoeming tot ridder van de Rijzende Zon in Japan was daarvan het gevolg.

Na zijn terugkeer in 't vaderland is hij nog onderscheidene jaren hier te lande als officier der genie werkzaam geweest.

Later heeft hij opnieuw een tocht gemaakt in China met eenige leden van een onzer grootste aannemersfirma's, om de kanalisatie van de Gele Rivier te bestudeeren.

Eenige jaren geleden verliet hij den dienst om op te treden als directeur der Deventer tapijtfabriek. Op het gebied van kunst en kunstnijverheid had hij zich steeds met veel succes bewogen, gelijk menig voortreffelijk artikel, uit zijn pen gevloeid, getuigde.

De overledene heeft bij uiterste wilsbeschikking f 1500 vermaakt voor de arbeiders, om een uitkeering te doen op den voet van de gebruikelijke Kerstmisuitdeeling.

Middelburg. De Gemeenteraad heeft bij de behandeling van het voorstel van Burg en Weth. om, ingevolge advies van den heer J. Schotel te Rotterdam, over te gaan tot uitbreiding van de werken der duinwaterleiding, waarvan de kosten op f 15,500 begroot werden, met 10 tegen 7 stemmen aangenomen een voorstel van den heer I. H. C. Heijse om, nu gebleken is dat de inrichting der leiding te klein is voor het toegenomen gebruik, den heer Schotel een meer uitgebreide opdracht te geven, waardoor deze technicus ook zou kunnen rapporteeren over de al of niet wenschelijkheid van eene verlegging van de bestaande prise d'eau over de Oranjezon.

Veere. De Raad dezer gemeente heeft afwijzend beschikt op het advies van den Rijks-opzichter, om de beroemde oude drinkfontein te doen restaureeren. Men achtte de kosten daarvan, op f 1084 begroot, te hoog.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Nederl.-Indië is:

benoemd tot opzichter 1e kl., de ambtenaar op wachtgeld J. G. Westenberg, laatst die betrekking bekleed hebbende;

belast bij de exploitatie der Oosterlijnen, met het beheer van onderafd. I der 2e afd., met Madioen als standplaats, de waarnemend adjunct-chef J. P. Romvoets; met de leiding van den aanleg voornoemd de hoofdingenieur J. B. Hubenet;

toegevoegd aan den chef der 2e waterstaats-afd voor de bevloeiing in de residentie Pekalongan, de opzichter 3e kl. W. T. H. Cramer; aan den chef der 4e waterstaats-afd., de architect der 2e kl. C. P. Fraiken en de benoemde opzichter 2e kl. R. van Laar; aan den chef der 2e waterstaats-afd., de opzichters 2e kl. C. van Zeventer en M. N. Geway;

aangewezen als chef der 3e waterstaats-afd, de benoemde hoofdingenieur 2e kl. A. P. Melchior; voor de installatie van den waarnemingsdienst der vaarwaters naar Soerabaja, de hoofdingenieur-titulair J. C. Ribbers;

overgeplaatst naar de directie, de ingenieur 2e kl. F. H. van Kooten; naar de residentie Batavia, de ingenieur 2e kl. Jhr. F. L. C. van Doorn; grondonderzoekingen op de banken bezuiden de reede van Soerabaja, de opzichter 2e kl. L. Korthals; van de residentie Bantam naar de residentie Bezoeki als eerstaanwezend waterstaats-ambtenaar, de architect 1e kl. A. Scheers; van den algemeenen naar den gewestelijken dienst dienst in de residentie Bantam, ten einde als eerstaanwezend ingenieur op te treden, de ingenieur 3e kl. Jhr. A. H. E. van der Does de Bye;

ontslagen eervol J. Schram, tijdelijk belast met de betrekking van opzichter bij de in- en uitvoerrechten en accijnzen te Ratah Totok; wegens volbrachten diensttijd eervol, de 2e commies bij de rekenkamer G. H. Florentinus; eervol de opzichter 2e kl. bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken, C. van der Spek; eervol de waarnemend opzicht-er-machinist 2e kl. bij de staatsspoorwegen op Java, C. Leeflang; bij de staatsspoorwegen op Java, eervol van de leiding van aanleg der lijn Kalisat-Banjoewangi, de hoofdingenieur A. E. Wyss.

— Voor het tijdvak van 16 Juni 1901 tot en met 31 December daaraanvolgende is benoemd tot amanuensis aan de Polytechnische School te Delft J. A. Waller, machinist-bankwerker te Delft.

— Tot directeur der ambachtsschool te Nijmegen is benoemd de heer Th. A. H. van Harderwijk te Amsterdam.

— Met ingang van 1 Juni 1901 zijn bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen benoemd: tot district-ingenieur de adjunct-ingenieur 1e kl. C. G. J. W. Koopman; tot ingenieurs bij den dienst van weg en werken de adjunct-ingenieurs F. M. van Panthaleon Baron van Eck en B. J. Haitsma Mulier.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bouwkundig teekenaar-opzichter gevraagd voor een groot werk om direct in dienst te treden, leeftijd niet beneden 28 jaar. Adres met brieven aan het bureau van de *N. R. C.*

— Vijf opzichters door de Ned.-Indische Spoorweg-Maatschappij gevraagd om spoedig naar Java te vertrekken, ongehuwd, niet ouder dan 27 jaar, met voldoende ervaring. Vrije overtocht, bezoldiging f 200 per maand. Gegadigden worden verzocht zich schriftelijk te wenden tot de Maatschappij (Lange Beestenmarkt 46a, 's-Gravenhage), met opgaaf van leeftijd, opleiding en werkkring en onder vermelding bij wien inlichtingen zijn te bekomen.

— Opzichter gevraagd voor 3 maanden bij den bouw van een pakhuis op een dorp. Salaris f 70 per maand, getuigschriften onnoodig, wel adressen waar inl. zijn te verkrijgen en bij wien men het laatst werkzaam geweest is. Br. fr., lett. M W 798, *N. v. d. D.*

— Werktuigkundige gevraagd aan de IJzergieterij en Fabriek van Scheepslieren van J. M. De Muinck Keizer Firma Ten Oever Koning en Co te Martenshoek (gem. Hoogezand.)

— Bekwaam beeldhouwer gevraagd om terstond in dienst te treden aan de Apeldoornsche Stoom-houtzagerij van S. de Boer.

— Gevraagd aan de Ambachtsschool voor Nijmegen en Omstreken: Een Leeraar voor het handteekenen en vakteekenen voor Schilders, op een bezoldiging van f 1200 's jaars. Vaardigheid in het teekenen en ontwerpen van Vlak Ornament vereischt.

Een Onderwijzer in het timmeren, een Onderwijzer in het meubelmaken, een Onderwijzer in het schilderen en een Onderwijzer in het smeden en bankwerken, op een bezoldiging van f 800 's jaars, terwijl uitzicht bestaat op verhooging, wanneer de onderwijzer aanleg toont te bezitten voor het geven van teekenonderwijs.

Persoonlijke kennismaking eerst gewenscht na uitnoodiging.

Aanbevelingsstukken en teekeningen in te zenden vóór 16 Juni, aan den heer A. Alberts, Secretaris der Ambachtsschool, St. Annalaan 96, Nijmegen.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(Dienstaanbiedingen in bekoopten vorm worden, ten gerieve van heeren geabonneerden, tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich niet de toezending der eventueel inkomende brieven.)

— Een practisch en theoretisch ontwikkeld opzichter-teekenaar zoekt wegens afloop der werkzaamheden, een nem passende betrekking. De beste getuigschriften staan hem ten dienste. Brieven, onder letter A, Bureau van dit Blad. (2)

— Een bouwkundig teekenaar zoekt plaatsing op een werk of kantoor, tevens genegen om als opzichter dienst te doen, de beste getuigschriften staan hem ten dienste. Brieven, onder lett. G F, Bureau van dit Blad. (1)

Informatie-Bureau der Technische Vakvereeniging, Weteringschans 37, Amsterdam

2 Bouwk. teek., 20 en 23 j., ongeh., f 70 en f 75.
13 Opz.-teek., 20, 21, 22, 23, 25, 28 en 30 j., ongeh., 26, 29, 30, 35 36, en 43 j., geh., f 40, f 60, f 65, ± f 70, ± f 90, f 100, ± f 100, f 90, ± f 85, ± f 95, ± f 90, ± f 90 en ± f 100.
1 Opz. uitvoerder, 33 j., geh., ± f 90.
1 Opz., 22 j., ongeh., ± f 75.
1 Monteur-Chef-mach, 27 j., geh., ± f 100.
1 Werkt. teek., 20 j., ongeh., ± f 25,

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN **COMPLETE BAD-CLOSETS en URINOIR-inrichtingen.** Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Beurdrangen, Kampioen Ventilators onder garantie.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

36ste Jaargang N°. 24 — Zaterdag, 15 Juni 1901.

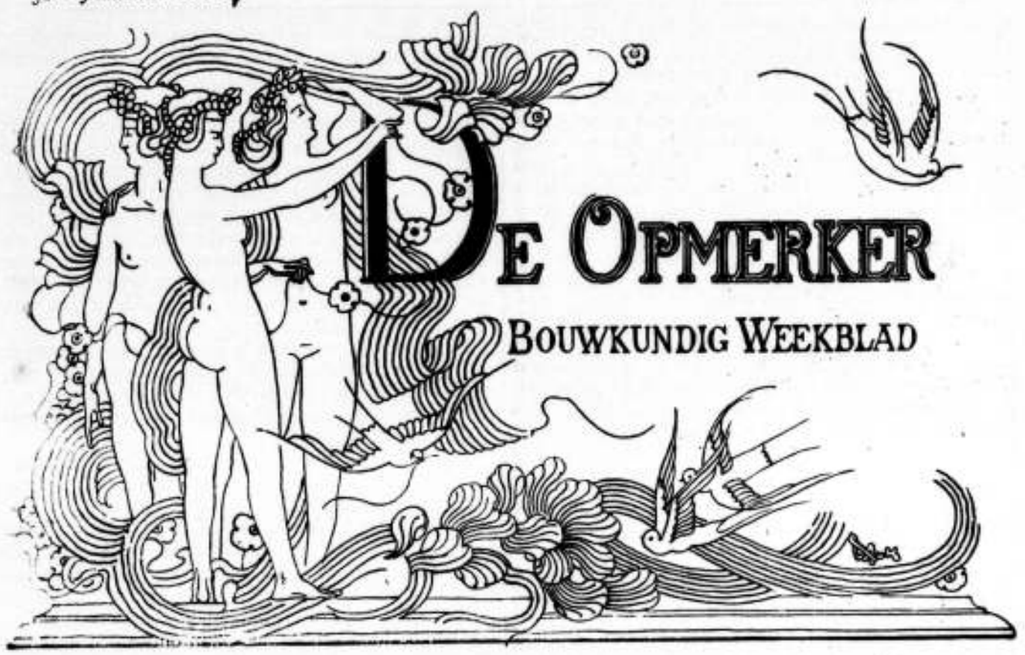

Redactie: P. H. Scheltema. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, van Diemenstraat 205, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland f 5.—; voor België f 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, f 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat f 0.25, zonder plaat f 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels f 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer f 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

OVER BOUWKUNST.

In de laatste aflevering van het Duitsche tijdschrift „Decorative Kunst", plaatst Hermann Obrist een opstel over bouwkunst, dat zeer de aandacht verdient.

Reeds het motto, dat boven het artikel staat, is karakteristiek. Het is ontleend aan Mattheus 18, waar wij lezen: „Te dier selver ure quamen de discipelen tot Jesus, seggende: Wie is doch de meeste in 't koninkrijk der hemelen? Ende Jesus, een kindeken tot hem geroepen hebbende, stelde dat in 't midden van haer. Ende seyde: Voorwaer segge ik u, indien gij u niet en verandert, ende wort gelyck de kinderkens, so en sult gy in het koninkrijk der hemelen geenszins ingaen."

De bouwkunst wordt door den schrijver gelijk gesteld met het koninkrijk der hemelen; ook in haar rijk meent hij, dat niemand der thans levenden zal binnengaan, die niet eerst wordt als de kinderen, en dus al wat hij geleerd heeft, vrijwillig overboord werpt. De vraag, of het wel mogelijk is, dit te doen, wordt onbesproken gelaten.

Het begin van het opstel luidt aldus:

„Wij hebben nog geen nieuwen stijl. Dit werd reeds zoo vaak herhaald, dat het een gemeenplaats geworden is. Sommigen twijfelen, of een stijl nog wel verkregen zal worden, anderen vinden, dat hij iets zeer begeerlijks zou zijn. Is nu een historische stijl iets zoo heerlijks en noodzakelijks, dat wij allen er naar streven moeten, om hem te doen ontstaan?

„Als wij spreken van den Gothischen stijl of van den Renaissance-stijl, dan denken wij aan iets geweldigs iets verhevens, iets dat wij vereeren en navolgen moeten, iets dat altijd zal blijven, iets dat noodzakelijk is. Door onze opvoeding, door wat wij nu dertig jaar om ons heen gezien hebben, door de suggestie van beroemde bouwmeesters op zich zelf en op ons uitgeoefend, zijn wij tot zulk een begrip gekomen. Maar wij behoorden te erkennen, dat deze stijlen, hoeveel verhevens zij ook het aanzijn gaven, toch ook duidelijk doen zien, dat men in de tijden, toen zij heerschten, al zeer geringe eischen stelde. Stijlen waren slechts mogelijk, toen de volken nog weinig van elkander verschilden."

„Als wij de Romaansche kerken zien, dan zijn wij vol bewondering. Maar wij vergeten, dat deze Romaansche stijl het aanzijn alleen dankt aan Karel den Grooten en zijn weinige bouwmeesters, die de vormen van Ravenna naar Aken overbrachten. Had de Keizer zijn motieven uit Egypte of uit Indië laten halen, dan was iets geheel anders ontstaan."

„Een volkskunst, een gemeenschapskunst is die der Romaansche periode niet geweest. Ook later heeft zulk een kunst niet bestaan. Men beweert tegenwoordig, dat de Gothiek gemeenschapskunst was. Maar ten onrechte. Want de Gothiek is in twee menschenlevens door architecten, wier namen bekend zijn, ontwikkeld. Daarna begon het copieeren en varieeren, dat tot de 16e eeuw geduurd heeft."

„Ook de Renaissance was geen volkskunst. Enkele menschen slechts hebben haar gemaakt tot wat zij was. De spontane uiting van den Italiaanschen volksgeest is zij niet geweest. Wie er zich over verwondert, dat zoo iets mogelijk was, dien zou ik willen vragen: is de Empire-stijl een uitvloeisel van den Duitschen volksgeest, is het Belgische nieuwe-kunst ornament een uitvloeisel van den Duitschen volksgeest? Volstrekt niet, en toch zijn zij nu bij ons mode. Er is geen meubelmaker meer die niet in deze stijlen werkt."

„Zoo ging het ook in de 15e eeuw. Er waren wel mannen als Brunelleschi en Donatello, die oorspronkelijk schiepen, maar de tijdgenooten vonden het ge-

makkelijker, na te volgen. Zij hadden Vitruvius en maakten daar een dankbaar gebruik van. De Renaissance was dan ook volstrekt geen noodzakelijkheid."

„Wij moeten niet altijd achter ons, naar de historische stijlen kijken. Wij moeten weer gaan scheppen zooals de wilde volken dat doen. Als een wilde een heft voor een mes snijdt, dan gaat hij geen boek met ontwerpen raadplegen, maar hij snijdt zoolang, tot het heft gemakkelijk te hanteeren is. Eerst daarna brengt hij eenige versiering aan, doch zoo, dat zij bij het gebruik niet lastig is. Hij doet dit alles zonder er bij na te denken, als iets dat van zelf spreekt. Zoo moeten ook wij gaan doen."

„Wij moeten van geen historische stijlen meer willen weten. Wij behooren onbevangen en onbevooroordeeld aan het werk te gaan. Indien gij u niet verandert en wordt gelijk de kinderkens, zoo zult gij in het rijk der scheppende kunst geenszins ingaan."

„Maar hoe is dat mogelijk? Een „geheimer Oberbaurat" kan toch niet weer een kind worden? Dat is inderdaad onmogelijk, want hij heeft te veel geleerd en te veel gebouwd. Wee hem, die veel geleerd heeft. Hij moet, of hij wil of niet, altijd weer hetzelfde herhalen. Iets nieuws valt hem niet in; hij heeft lust noch tijd om zich daarmede bezig te houden. En langzamerhand komt hij tot de vaste overtuiging, dat er niets anders bestaan kan dan de historische stijlen. Wie nieuwe paden wil inslaan vindt hij een jeugdige spring in 't veld. En als dan eenige heeren van zekeren leeftijd bij elkander zitten, dan verklaren zij plechtig, dat er in de kunst geen vooruitgang mogelijk is."

„Het is waar, in zekeren zin bestaat er inderdaad geen vooruitgang in de kunst. Als men de teekeningen van de voorhistorische menschen ziet, dan zijn die juist zoo gemaakt en niet minder raak dan de schetsen van Forain. Een portret van Holbein is niet beter, dan een antiek borstbeeld. Maar toch is de vooruitgang hier merkbaar. De portretkunst van Holbein geeft uitdrukking aan gevoelens, die de ouden niet kenden."

„Zoo behoorde ook onze bouwkunst onze hedendaagsche gevoelens uit te drukken."

De heer Obrist gaat dan na, of dit inderdaad geschiedt. En hierbij gebruikt hij een ietwat zonderling middel. Hij plaatst drie stoelen, een uit de middeneeuwen, een uit het hedendaagsche Engeland en een door een hedendaagsch ambachtskunstenaar ontworpen, naast elkander. Hij wijst op de zwaarte van den eersten, op de lichtheid van den tweeden stoel. De eerste bleef altijd op zijn plaats staan, de tweede wordt telkens verzet. De eerste biedt in het geheel geen gemak, de tweede is alleen met het oog op gemak gemaakt. De eerste is gemaakt naar een bepaalde overlevering, de tweede ontstond door het versmelten van den Empire-stijl met Japansche vormen.

De derde stoel, door den modernen ambachtskunstenaar ontworpen geeft den heer Obrist aanleiding tot een lyrische ontboezeming, als ware de stoel zelf een gedicht. „Hij stortte in dien stoel zijn persoonlijkheid even vrij uit als de dichter dit doet, die een vers maakt, zijn eigen vers en niet een vers in den trant der zeventiende eeuw."

Men begrijpt, wat de schrijver bedoelt. Hij wil het goed recht van moderne vormen aantoonen. Het middel, wat hij daartoe bezigt is echter niet zeer doeltreffend. Want eer wij gelooven, dat een stoel een gedicht kan zijn, moet ons eerst zulk een meubel aangewezen worden. Wij kennen verscheidene stoelen, door ambachtskunstenaars ontworpen. Iets poëtisch hebben wij er niet in kunnen zien. Wij weten slechts dat men, zonder op hinderlijke wijze aan zijn aardsch bestaan herinnerd te worden, er geen tien minuten in moet gaan zitten.

De heer Obrist zegt nu, dat, wanneer een ambachtskunstenaar wel in een stoel zijn dichterlijke oorspronkelijkheid kan leggen, een architect dit ook in een gebouw kan doen. Hij wijst al weer op de moderne ambachtskunst; de mannen, die haar gemaakt hebben, tot wat zij is, waren volstrekt niet in het ambacht opgeleid. De eene was schilder, de andere beoefende de natuurwetenschappen, een derde was beeldhouwer. En toch hebben deze „Reine Thore" het wonder tot stand gebracht.

Men begrijpt, wat de schrijver met deze toespeling op Parsifal bedoelt. Slechts zij, die van een vak niets weten, kunnen er wat nieuws en oorspronkelijks in leveren, mits zij aanleg, karakter, volharding en een vasten wil bezitten.

Dat voor zulke „zuivere onwetenden" de bouwkunst haar eigenaardige bezwaren met zich brengt, wordt gereedelijk toegegeven.

„De schilder schildert, wat hij wil. Misschien koopt niemand zijn werk, en dan verhongert hij. Maar zijn schilderijen blijven bestaan. Een architect kan echter niets bouwen als men het hem niet bestelt."

De schrijver raadt nu jonge bouwmeesters, die nieuwe denkbeelden hebben, aan, hun ontwerpen naar tentoonstellingen te zenden. Hij schijnt te verwachten, dat die teekeningen ook aangenomen zullen worden, ten minste hij onderstelt, dat zoo de aandacht op haar vervaardigers gevestigd zal worden.

Dan moeten welmeenende heeren en dames vereenigingen vormen, om bij de groote steden, in plaats van speculatiewijken, koloniën van villa's te doen verrijzen, wier bouw zij aan de bovenbedoelde tentoonstellers behooren op te dragen.

Dit is een toekomstbeeld, dat zeker veel aanlokkelijks heeft. Er rijzen evenwel eenige vragen. De eerste is, of de schrijver wel een helder denkbeeld heeft van wat onder bouwkunst moet worden verstaan. Blijkbaar vindt hij, dat wie een beetje rechtlijnig teekenen kan, en daarbij aan zijn verbeelding den vrijen loop laat, al een heel verdienstelijk architect is. Hoe minder verstand van het vak, hoe beter, schijnt hij te meenen, daarbij aan de ambachtskunst denkende, die ook wel geschapen is door menschen, die niets konden dan wat teekenen.

Er zijn tegenwoordig onder de architecten zeer velen, die over hun vak juist zoo denken als de schrijver doet. De eigenlijke praktijk, die pas na jarenlange ervaring verkregen kan worden, beschouwen zij als iets, dat weinig gewicht in de schaal legt. De ambachtskunstenaars doen desgelijks.

Hier schuilt een groot gevaar, dat den dood van de geheele nieuwe richting ten gevolge kan hebben. Want het publiek laat zich geen zand in de oogen strooien. Al is een huis nog zoo modern ontworpen, als het onder het bewonen gebreken vertoont, dan wordt dit den bouwmeester uiterst kwalijk genomen. En wanneer een niet minder modern meubel ongemakkelijk blijkt, of niet soliede in elkander zit, dan heeft de man, die het ontworpen heeft, afgedaan.

De tweede vraag is, of men van de belangstelling, die de menschen voor de nieuwe kunst hebben, geen te groote verwachtingen koestert. De kring van die belangstellenden is uiterst klein, en zou nog minder beteekenen, als de mode haar invloed niet deed gelden. En de mode, die zoo snel wisselt, is een zeer onsolide basis.

Ten slotte komt de heer Obrist met eenige beschouwingen over doelmatigheid aan. Hij wil, en hij sluit zich dus aan bij wat tegenwoordig vaak verkondigd wordt, dat de doelmatigheid het eenige zal zijn, waarmede de moderne architect rekening houdt. Er zou niets tegen in te brengen zijn, als de schrijver ons maar had medegedeeld op welke wijze de menschen, die hij aan het bouwen wil laten gaan zonder dat zij ooit iets aan architectuur deden, de eischen der doelmatigheid hebben leeren kennen.

Men solt tegenwoordig wel wat met die doelmatigheid. Zij wordt gebruikt als een mantel, die alle andere tekortkomingen moet bedekken. De eischen, die het moderne leven stelt, pleegt men breed uit te meten, alsof zij heel wat bijzonders waren. Maar een badkuip met geijser, wat electrische bellen, electrisch licht is al het modernste, dat tegenwoordig verlangd wordt. Hoe daaruit voor een architect inspiratie te putten valt, is ons niet helder.

De doelmatigheid wil de heer Obrist echter alleen bij scholen, bureaux, kantoren en soortgelijke gebouwen als uitsluitend motief van inspiratie laten gelden. Maar voor openbare gebouwen van meer beteekenis verlangt hij, dat zij ook rijk zullen gemaakt worden, opdat zij aan „het zelfbewustzijn der burgers, hun levensvreugde, hun rijkdom" uitdrukking zullen geven. Daarom meent hij, dat het ontwerpen van zulke gebouwen slechts mag worden opgedragen aan architecten, die veel verbeeldingskracht bezitten, die ook zelfbewustzijn en levensvreugde hebben.

Wij waren er steeds op uit, onzen lezers van wat er over nieuwe kunst zooal geschreven wordt, op de hoogte te houden. Daarom hebben wij nu ook hen de inzichten van den heer Obrist medegedeeld en daarbij hier en daar het een en ander opgemerkt.

Het zou onredelijk zijn, van de nieuwe architectuur, die nog pas in haar prilste kindschheid is, te willen verlangen, dat zij reeds de eigenschappen van een volwassene bezat. Het ontbreekt tegenwoordig niet aan menschen, die pogen, naar het bijbelsch voorschrift weer kinderen gelijk te worden. Sommigen gelukt het, een zekere naieviteit zich eigen te maken, anderen brengen het zoover niet.

Of er in die gewilde naieviteit verdienste schuilt, of er wat door te bereiken valt, moet worden afgewacht.

EEN BEZOEK AAN DE PIER TE SCHEVENINGEN.

Reeds langer dan een maand is de pier, anders gezegd wandelhoofd, te Scheveningen voor het publiek opengesteld en nog verzuimde ik tot heden mijn belofte na te komen en mijne indrukken van een bezoek aan dit „schoone werk", zooals Prins Hendrik tegen den Minister van Waterstaat zeide, mede te deelen.

Ik ben geen lid van het civiele en militaire Huis van H. M. de Koningin, noch van een der Kamers van de Staten-Generaal of van den Gemeenteraad der Residentie; ik ben ook geen Minister of hoofd-officier, noch bevoegd om op te treden als vertegenwoordiger van de Haagsche schutterij, of eenige andere respectabele officieele instelling en ik ben dus niet in aanmerking gekomen voor een invitatie bij de openingsplechtigheid.

Ik heb dus niet het genot mogen smaken de redevoering van den president van de zaak aan te hooren, en was evenmin in de gelegenheid persoonlijk te oordeelen over de vorderingen van onzen Prins in het gebruik der Nederlandsche taal, waarin de dagbladen een bijzonder belang schijnen te stellen.

Ik heb mij ook niet geschaard bij de hunkerende menigte, die op den dag der opening zich voor de ingangen verdrong om er toch vooral dien dag geweest te zijn; want haast had ik niet en ik dacht voor een bezoek eens een mooien zomerschen avond te bestemmen.

Voor een paar weken echter kwam in de dagbladen een berichtje voor, luidende als volgt:

„Onder leiding van den kapitein J. J. Schoorl, is naar Scheveningen vertrokken een detachement van het korps genietroepen, met de bedoeling gegevens te verzamelen..... voor een eventueele vermeiding van het pas geopend wandelhoofd in oorlogstijd."

Daar had men nu al het gevolg van de uitnoodiging van den Minister van Oorlog en andere militaire autoriteiten. Pas is zulk een werk voltooid of die heeren zijn bedacht op maatregelen, om het op de snelste en meest afdoende manier stuk te maken net als stoute jongens, die een nieuw stuk speelgoed hebben gekregen.

Ofschoon ik later bedacht, dat het met die vermeiling vooreerst wel niet zoo'n vaart zou loopen, maakte ik mij toch bij het lezen van het berichtje wat beangst voor het geval er eens practische proeven mochten worden genomen en nam ik het besluit mijn bezoek nu maar niet langer uit te stellen.

In het kort zij hier herinnerd hoe de pier tot stand kwam.

Tientallen van jaren zijn noodig geweest om de eerste badplaats van ons land deze aantrekkelijkheid voor de bezoekers te doen deelachtig worden. Tot voor weinige jaren was 't steeds de visscherij die als beletsel gold tegen de uitvoering van de wandelhoofdplannen, ofschoon velen reeds lang met dergelijke plannen in het hoofd hadden rondgewandeld. De toestanden zijn veranderd; tegen den strandmuur en de vroeger gemaakte zeehoofden zijn de bezwaren der reederij eindelijk tot gruis geslagen; in de toekomstige visschershaven hoopt zij een veilige wijkplaats tegen stormen van allerlei aard te vinden en ten gevolge van dit alles was eindelijk de zoozeer gewenschte aanleg van het wandelhoofd mogelijk gemaakt.

Zoodra de kans daartoe bestond, was de directie der Maatschappij Zeebad Scheveningen bij de hand; zij nam 't initiatief voor de oprichting eener vennootschap, die, deels ook met haar krachtigen steun en samenwerking, maar overigens als een geheel op zichzelf staand lichaam, den aanleg en de exploitatie van het Wandelhoofd zou op zich nemen.

Nadat deze onderneming was tot stand gebracht, toog men aan 't werk. Aan den Brusselschen ingenieur, E. Wybowski, die ook de bekende pier van Blankenberghe bouwde, werd 't ontwerpen van het Scheveningsche Wandelhoofd opgedragen; naar zijn avant projet, in vele opzichten gewijzigd door den ingenieur F. Reufel, van de naaml. vennootschap „Pletterij", werd het werk uitgevoerd, in samenwerking met den architect W. B. Van Liefland, die ook in weinige maanden ten vorige jare de winkelgalerij onder het terras van 't Kurhaus, de overbrugging van den zeeboulevard en de verbinding met het wandelhoofd, tot stand bracht.

Ofschoon ik mij bewust ben wel wat achteraan te komen, waar de couranten reede zoo uitbundig lof hebben uitgedeeld, tot aan den verver en behanger toe, moge toch een woord van lof aan de zooeven genoemde technici hier een plaats vinden.

Wel is het bijzonder meegevallen met het seizoen,

waarin ditmaal geen hevige stormen of buitengewoon hooge vloeden zijn voorgekomen en heeft Neptunus hier, evenals vroeger bij den bouw van den strandmuur, reeds spoedig ingezien, dat hij tegen de constructies en voorzorgsmaatregelen van hedendaagsche ingenieurs met zijn antieken drietand toch niets kon uitrichten; maar er zijn toch aan het bouwen in zee grooter moeilijkheden verbonden dan zij, die gewoon zijn aan den landweg te timmeren, zich kunnen voorstellen.

Van de voorzijde der winkelgalerij, onder het terras van het Kurhaus, is het hoofd 416.57 meter, van den strandmuur gemeten 372.10 meter lang. De breedte is doorloopend 8 M., bij de uitgebouwde balcons, 14 in getal, met gemakkelijke, groote banken, 10.60 M. In het midden is een zeshoekig platform 37.80 bij 26 M. Aan 't einde heeft men een achthoekig platform, waarvan de afmetingen zijn 64 bij 62 M. Op deze ruimte van ongeveer 3000 M2. is het groote paviljoen opgetrokken.

De geheele constructie rust op 318 schroefpalen en bestaat uit 19 overspanningen van 10.90 M. lengte, rustende op pijlers of jukken van 4.50 M. breedte. Aan den geheelen onderbouw is een hoeveelheid gegoten en getrokken ijzer verwerkt, te zamen van circa twee millioen kilogram. Het plankier ligt 7.36 M. boven laag en 5.66 M. boven hoogwater. Voorts is aan de Noordzijde van het paviljoen een aanlegsteiger gebouwd, waaraan kleine schepen, stoomjachten en pleiziervaartuigjes kunnen worden gemeerd.

Op het zeshoekig platform trof ik een vreemdsoortig huisje op rollen aan, ik dacht bestemd, om een inspecteur van politie bij voorkomende gelegenheden tegen de invloed van weer en wind te beschutten en tevens de gelegenheid te bieden zich verdekt op te stellen, daar waar dit 't meest gewenscht mocht zijn.

De meubeleering van het hokje, bestaande uit een consôle-bloemtafeltje, een rooktafeltje en twee met bronskleur geverfde rieten tuinstoeltjes deed al heel weinig denken aan het interieur van een politie-bureau, zij het dan ook in miniatuur. Gelukkig hielp mijn vriend Brommeijer, eigenlijk maar een goede kennis, mij uit den droom door de mededeeling, dat dit hokje voorstelde een verplaatsbaar salon voor „hohe Herrschaften", hetwelk is, overgezet zijnde, vorstelijke personen. Ik mocht aan de betrouwbaarheid van deze mededeeling niet twijfelen, maar kon toch niet nalaten de opmerking te maken, dat ik de inrichting toch niet erg vorstelijk vond en dat ik betwijfelde of de hooge oomes en tantes, de uitdrukking is van Brommeijer, er wel veel behagen in zouden scheppen, zich in dit tentje te laten opsluiten en over de pier te laten rondrollen.

De meeste pierbezoekers komen daar, om zich eens uit te laten waaien en in zulk een hokje moet het gauw benauwd worden.

Dit was Brommeijer met mij eens, ofschoon hij overigens in den regel met iedereen van opinie verschilt en ook nu weder over de pier. Aan het groote paviljoen vond hij niet veel aan, het was hem na al de drukte, die er over gemaakt was, zei hij, erg tegen gevallen, vooral in vergelijking met hetgeen hij van dien aard in 't buitenland gezien had en ik wilde juist gaan betoogen dat deze vergelijking niet opging toen hij eensklaps geen tijd meer had en zich landwaarts spoedde.

Ik kon dus, zonder door zijn critische opmerkingen gehinderd te worden, dit gebouw, dat daar midden in zee, niet alleen van alle zijden, maar zelfs van onderen door den frisschen zeewind omspeeld wordt en dat denken doet aan een moderne paalwoning, gaan bekijken.

Dat paviljoen heeft een middellijn van 36.70 M. en bevat ruimte voor 1200 bezoekers, aan kleine tafeltjes gezeten. De zaal is ongeveer wat grootte betreft, gelijk aan de concertzaal van het Kurhaus. Een tamelijk breede wandelweg loopt er nog omheen.

Het gebouw, hoofdzakelijk uit ijzer opgetrokken, weegt 90.000 K.G. Binnenwerks is het hoog 15.50, buitenwerks 25 M. Een groote vergulde kroon dekt den middenkoepel.

Nieuw geleek mij dit versieringsmotief nu juist niet en dit kwam te meer uit, waar in de overige versiering van de pier de moderne eenvoud aan het woord is en waar van dezen eenvoud is afgeweken, de vormen van den pierenstijl, zooals Brommeijer, maar ook andere Hagenaars hem noemen, zijn toegepast. Dat die stijl hier niet op zijn plaats is, wie zou dat willen beweren?

Het interieur van de zaal doet onwillekeurig denken aan een circus. De middenkoepel is een regelmatige zestienhoek, de buitenwand die met uitzondering van eenige vakken aan de landzijde, geheel uit glasdeuren en ramen bestaat is een regelmatige acht-en-veertig hoek. De vorm van dezen veelhoek is wel geschikt, om op groote schaal aan te toonen, dat die veelzijdigheid zijn omtrek veel op den cirkelomtrek doet gelijken, maar een mooie architectonische lijn wordt b. v. door de van buiten rondloopende kroonlijst niet gevormd en dit valt op, waar de versiering nagenoeg geheel ontbreekt.

Behalve de groote zaal is in het paviljoen aan de zeezijde een kleine salon voor de ontvangst van hooge gasten, ook geschikt voor afzonderlijke diners, voor kleine tooneelvoorstellingen of orkest-uitvoeringen. Het orkest is boven dit salon geplaatst en aan de overzijde een tweede orkest, boven het zich ongeveer over de geheele breedte der zaal uitstrekkende buffet. Daaromheen heeft men — voor het publiek onzichtbaar, — keuken-, speel- en wachtlokalen, liften, berglokalen, leidingen voor warm en koud water, kortom een complete installatie en onder de zaal kelderinrichtingen voor het bewaren van bier en wijn en het fabriceeren van ijs.

Deze onmisbare installatie heeft alreeds aanleiding gegeven tot de vraag of de keukenafval en waarschijnlijk ook andere ongerechtigheden, die nu, naar men mij mededeelde, in een soort tank worden verzameld en daaruit des nachts in zee geloosd, geen aanleiding zouden kunnen geven tot verontreiniging van het badwater. Als deze vraag niet van Brommeijer afkomstig is, dan is zij het toch zeker van een van zijn geestverwanten en wie herinnert zich hier niet nog levendig wat er over de verontreiniging van dat badwater al niet in de couranten geschreven is.

Ik zou hier onwillekeurig van de pier afdwalen naar het ververschingskanaal en dat is mijn bedoeling niet.

Aan de landzijde zijn een zevental kleine winkels, die, den pierbezoekers vruchten, sigaren en versnaperingen te koop bieden, tegen het paviljoen aangebouwd.

Voor comfort is dus wel gezorgd en ik moet zeggen, ik vond onze pier toch wel een aardige inrichting.

De lichte en luchtige zaal mist door het van bijna alle zijden invallend licht wel het gezellige dat aan andere zalen die ik ken eigen is, maar de gezelligheid moet hier niet worden aangebracht door de architectuur, doch door de stoffeering met een bonte menigte van bezoekers, zooals Scheveningen die gedurende het seizoen te zien geeft.

Het was hier niet te doen om een monument van kunst te stichten zooals het Rijks-Museum, doch een inrichting van vermaak, die uit den aard harer constructie reeds veel geld moest kosten. Soberheid in de vormen was hier dus zeer goed gemotiveerd. Men had zelfs het geld, besteed aan de decoratieve paneelen boven het buffet, kunnen sparen; zij zijn al zeer inferieure proeven van moderne decoratie en wij hebben affiche-teekenaars, die daar wat beters van gemaakt zouden hebben dan de Brusselaar Van Hoeck.

Men moet ook niet vergeten wat zulk een gebouw te lijden zal hebben wanneer in November Aquilon en Eurus hun woede koelen aan onze zeekust en alles wat zich daaraan of op bevindt.

Maar wie denkt daaraan als op een mooie stille zomeravond de zon als een gloeienden bol achter den horizon verdwenen is, het orkest de ouverture „Songe d'une nuit d'été" speelt en eensklaps de 21 booglampen en 400 gloeilampjes in de zaal ontstoken worden, tegelijk met de 28 booglampen op de pier zelf, die den bezoeker in staat stellen veilig en wel weder den vasten wal te bereiken.

Ook ik keerde in dezen kunstmatigen maneschijn landwaarts, met het voornemen om nog menigmaal na den dag van arbeid op het wandelhoofd een uurtje verpoozing te gaan zoeken.

L.

DE TENTOONSTELLING VAN ST. LUCAS.

De tentoonstelling in de rijtoods van Boschoord te 's-Gravenhage is nauwelijks gesloten, of de vereeniging St. Lucas noodigt de kunstminnaars uit haar elfde jaarlijksche tentoonstelling van kunstwerken, uitsluitend van leden der vereeniging in het Gemeente-Museum te Amsterdam te komen bezoeken.

Wij hebben aan die uitnoodiging gevolg gegeven. Tusschen het Bezuidenhout en de Paulus Potterstraat, welk een verschil! Ginds deftige huizen, een kwart eeuw oud, soms wat jonger, doch op geen architectonisch schoon aanspraak makend, hier burgerwoningen in aanbouw, of pas gereed, die den voorbijganger het goed recht der nieuwe kunst moeten bewijzen. Ginds een graf-achtig verlichte rijtoods als lokaal, hier een aantal zalen en kabinetten, waar de helderheid niets te wenschen overlaat. Ginds een verzameling van werken, wier vervaardigers, hoeveel talent zij ook bezitten, van aanstellerij de beste reclame verwachten, hier de leden eener vereeniging aan het woord, die al wat naar aanstellerij of reclame riekt, van harte verafschuwen.

Zoo zouden wij met onze vergelijkingen voort kunnen gaan. Doch wij zullen het hierbij laten.

Het is altijd aangenaam, een tentoonstelling van St. Lucas te bezoeken. Reeds bij een vluchtig doorwandelen der zalen wordt men getroffen door het prettig aspect van het geheel. Niet alle leden der vereeniging zijn genieën, velen overschrijden nauwelijks de middelmaat, maar bepaald slecht werk vindt men toch weinig. Ieder geeft zich voor wat hij is, aan de mode wordt maar weinig gevefferd.

Wel weet de vereeniging met haar tijd mede te gaan. Dit toont zij thans door een paar kabinetten voor architectuur en zoogenaamde ambachtskunst in te richten. Heeft zij daar goed aan gedaan? Behoort zulk werk wel op een tentoonstelling als deze? Wij meenen die beide vragen in ontkennenden zin te moeten beantwoorden. Een tentoonstelling als die van Architectura, die onlangs in dezelfde zalen gehouden werd, biedt beter gelegenheid aan bouwkunstenaars en ambachtskunstenaars om hun werk van zijn voordeeligste zijde te laten zien. Er bestaat een te groot verschil tusschen de kunst die alleen om haar zelve beoefend wordt en de kunst, die ook in het dagelijksch leven nuttig wil zijn.

Nu echter het bestuur van St. Lucas een andere meening bleek toegedaan, mogen de beide kabinetten met toegepaste kunst hier niet onbesproken blijven.

Mejuffrouw Jo Koster, die ook een schilderij, eenige litho's en een aquarel tentoon stelt en die dus blijkbaar in hoofdzaak de schilder- en teekenkunst beoefent, heeft zich geroepen gevoeld, een kamerschut uit hout te snijden en dit met borduurwerk te vullen, hetwelk voor *f* 100 te koop is. Bij het maken van het ontwerp werd volstrekt met op de eischen der techniek gelet, wat ons begrijpelijk voorkomt, daar een schilderes natuurlijk van zulke dingen geen verstand heeft. Het houtwerk zit niet goed in elkander, de teekening voor het borduurwerk is misschien als aquarel heel mooi, maar als patroon ten eenenmale ongeschikt. Zonder styleeren konden zelfs de makers der beroemdste oude kunstmaaldwerken het niet stellen. En mejuffrouw Jo Koster levert het bewijs, dat naturalisme ook bij hedendaagsch borduurwerk niet op zijn plaats is.

De heer Focke Kuipers heeft zich aan een bouwkundige teekening gewaagd. Deze schilder heeft zich hals over kop in de nieuwe kunst geworpen; zijn ontwerp schijnt uitgevoerd te zullen worden, dus men zal pas later kunnen oordeelen, wat er van de zeven woonhuizen terecht komt. De Berlagiaansche soberheid speelt in het ontwerp kiekeboe met de Belgische grillen.

Is de heer H. W. Mol meubelmaker? Of behoort hij tot de tamelijk talrijken, die door de hooge kunst heen naar het ambacht zijn gegaan. Het laatste komt ons het meest waarschijnlijk voor. Want een rechtgeaard meubelmaker zou geen werk vervaardigen als wat hier aanwezig is. Hij weet, dat in zijn vak de constructie een gansch andere is, dan die in dat van den timmerman wordt gebruikt. De lijmpot en haar geheimen spelen in alle goed meubelmakerswerk een groote rol. De heer Mol heeft dit blijkbaar niet geweten. De pen- en gat-constructie met opzettelijk zichtbaar gelaten, liefst van een andere houtsoort gemaakte nagels, heeft hij toegepast, alsof men werkelijk meubelen zoo in elkander maakt. Toch zou het ons niet verwonderen, als de uitvoerder, voor alle zekerheid, de lijm niet gespaard heeft. Zoo zou dan de schijnbare waarheid in de constructie hier inderdaad een leugen zijn.

Nu is het misschien onredelijk, altijd waarheid in de constructie te blijven eischen. Wat komt het er op aan, hoe iets is samengesteld, als het maar het oog bekoort, als het maar bevallig en fraai mag heeten! Maar wie den zuiver esthetischen maatstaf aan dit werk aanlegt, zal van schoonheid niet veel vinden. Welke dame zal tevreden zijn met een zoo boersche kaptafel, als waaraan mevrouw Bouvy zich het haar opmaakt? Wie zal voor zijn salon de beide ongemakkelijke en stijve leunstoelen koopen, die *f* 65 per stuk moeten opbrengen? Het moet wel een zonderling zijn, die zich zulke zaken aanschaft.

Wij kennen een kaptafel uit de 18e eeuw en een leunstoel van omstreeks 1820, die wonderen van fraaiheid en gemakkelijkheid genoemd mogen worden. De heer Mol zal dergelijke meubelen ook wel eens gezien hebben; als hij ze met aandacht bekeken heeft, dan zal het hem duidelijk zijn geworden, welk verschil er is tusschen liefhebberen in de meubelmakerskunst

en meubelen maken, zooals men dit oudtijds deed.

De voortbrengselen van de heeren Theo Neuhuijs en L. Nienhuis zijn meer bevredigend. Blijkbaar zijn ook deze twee kunstenaars oorspronkelijk schilders geweest, die zich later in de toegepaste kunst zijn gaan bewegen. Maar daar zijn in hun boekbanden, hunne versierde drukwerken, hunne decoratieve tegelpaneelen steeds op het platte vlak blijven, en zich aan de derde afmeting niet wagen, zoo kunnen zij geen constructieve fouten maken.

Het zijn geen nieuwe paden, die de heeren Neuhuijs en Nienhuis bewandelen; zij weten van de Japansche en de modern-geometrische motieven een goed gebruik te maken, zij versieren met smaak en hun werk dringt zich nergens hinderlijk op. Zulke decoratieve kunst past wel in het kader der tentoonstelling, die gewonnen zou hebben, als men de meubelen had weggelaten. Misschien heeft men een proef willen nemen, en zal men, in het vervolg, de ambachtskunst naar daarvoor ingerichte tentoonstellingen verwijzen.

OVER DE TOEPASSING VAN DE BEVRIESMETHODE BIJ HET MAKEN VAN SCHACHTEN.

In de vergadering van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 11 Juni ll., werd door den heer J. Koster eene zeer interessante voordracht gehouden over bovengenoemd onderwerp, waarvan ik hier slechts in korte trekken het beginsel wil aangeven. Daar deze voordracht door het Kon. Instituut van Ingenieurs in zijn geheel gepubliceerd zal worden, kunnen zij, die meer belang in deze zaak stellen, daar de volledige gegevens vinden.

Boven de steenkolenformatie in Limburg bevindt zich eene 60 M. à 100 M. dikke laag losse onsamenhangende grond, waarbij grove zandlagen met zeer grooten wateraandrang. Door dezen wateraandrang is het natuurlijk niet mogelijk eene schacht in den droge uit te graven. Het is de bevries-methode welke ons tot het laatste in staat stelt. Door een stel, zeer sterk afgekoelde buizen, welke in den omtrek van een cirkel in den grond worden gebracht, is het mogelijk grond met water tot één vaste massa te doen bevriezen en binnen den bevroren wand de niet bevroren grond uit te graven. De bevroren wand houdt den wateraandrang volkomen tegen en zorgt er tevens voor dat de wand der uit te graven schacht niet in kan storten. Deze methode is sedert 1883 met zeer goed gevolg in toepassing gebracht voor het maken van mijnschachten en schijnt ook voor de toekomst nog veel te beloven.

Het boren der gaten voor het inbrengen der bevriesbuizen vormt een hoofddeel van het werk, en wil ik hierbij wat langer stil staan, omdat de wijze van boren zeker zeer eigenaardig is en verrassende uitkomsten oplevert.

Een boorgat toch van 100 M. diepte kan in 24 uren afgeleverd worden.

Deze gaten worden geboord door middel van spoelboring. De boorstang is hol en eindigt in eenen beitel. De holte van de boorstang mondt ter weerszijden van den beitel uit. Door de holle boorstang wordt sterk leemhoudend water geperst. De beitel stoot den grond los en deze losgewoelde grond wordt door de snelheid van het boorwater meegevoerd naar boven. Daar wordt het water in een bassin opgevangen en kan het, na bezinking van den uitgeboorden grond, weer als voren gebruikt worden.

Over de eerste 25 M. der boring maakt men gebruik van boorbuizen. Door groote zijdelingsche wrijving van den omringenden grond, hetgeen vooral daardoor komt, dat de wijdte van het boorgat kleiner is dan de buitenwerksche wijdte van de boorbuis, kan deze ten slotte niet dieper in den grond gedrukt worden.

Hoewel de verdere grondlagen tot op de steenkolen-formatie toe ook nog alle zonder samenhang zijn, boort men het gedeelte dieper dan 25 M., zonder de wanden met boorbuizen te steunen.

Dit doet men met twee hulpmiddelen:

1°. Door de stand van het spoelwater in de boorbuis steeds hooger te doen zijn dan de grondwaterstand van eenige zandlaag, welke men doorsneden heeft en welke laag niet bebuisd is.

2°. Door het gebruik van leemhoudend water met een veel grooter soortelijk gewicht dan gewoon water.

Door deze twee hulpmiddelen zal het spoelwater in het boorgat een grooter druk tegen den wand gaan uitoefenen, dan de druk waaronder het grondwater het boorgat wil binnen stroomen, en zoodoende beletten, dat het gat door kwellend water in elkaar zou vervloeien.

Door vermijding der bebuizing van het boorgat dieper dan 25 M. is men in staat zeer snel te werken.

Zijn alle gaten, welke 1 M. hart op hart van elkaar liggen en samen in platte grond een cirkel vormen met een diameter van plm. 7 M., geboord, dan worden daarin de bevriesbuizen neergelaten. Deze buizen zijn aan het ondereinde gesloten en reiken tot op of even in de steenkolen-formatie.

In de bevriesbuis komt eene nauwere buis te hangen, welke van onderen open is, en waardoor sterk afgekoelde magnesium-chloride in de bevriesbuis geperst wordt. Tusschen de nauwe persbuis en de binnenwand van de bevriesbuis stijgt de koude vloeistof dus naar boven en absorbeert de warmte van den omringende grond en het omringende grondwater.

Om elke bevriesbuis bevriest het grondwater en vormt met den grond een vasten cylinder. Deze cylinders krijgen ten slotte zulke afmetingen dat zij alle aan elkaar gaan sluiten en dan gezamenlijk een grooten cylinderwand vormen, waarbinnen zich de uit te graven schachtruimte van plm. 5 M. wijdte bevindt.

Heeft de cylinderwand voldoende dikte verkregen, waarvoor 2 à 4 maanden afkoeling noodig zijn, dan wordt de zachte kern daar binnen in den droge uitgegraven. Deze zachte kern wordt naar beneden toe hoe langer hoe kleiner in diameter, daar de bevriesbuizen van onder kouder zijn.

Ten slotte krijgt men niets dan bevroren grond en moet men dezen door kruit laten springen. Zoo werkt men door tot de volle diepte bereikt is, waarna de schachtbekleeding wordt aangebracht, bestaande uit waterdicht op elkaar verbonden gietijzeren ringen, waarachter nog eene laag beton. De aansluiting van de schachtbekleeding aan de steenkolenformatie moet goed waterdicht zijn, om het grondwater te beletten na de ontdooiing van den ijscylinder in de schacht te dringen.

Tijdens het werk heeft men in de schacht eene temperatuur van enkele graden onder nul.

De oplossing van magnesium-chloride, waardoor de bevriesbuizen afgekoeld worden, heeft bij intrede in de bevriesbuizen eene temperatuur van 20 graden C. onder nul.

Nadat deze koude oplossing door de bevriesbuis gecirculeerd heeft, komt ze in den afkoeler terecht om van daaruit weer denzelfden kringloop te maken.

ONTWERP VE VILLA OP HET MUSEUMTERREIN TE AMSTERDAM.

GEVEL AAN PAULUS POTTERSTRAAT

GEVEL AAN HOBBEMASTRAAT.

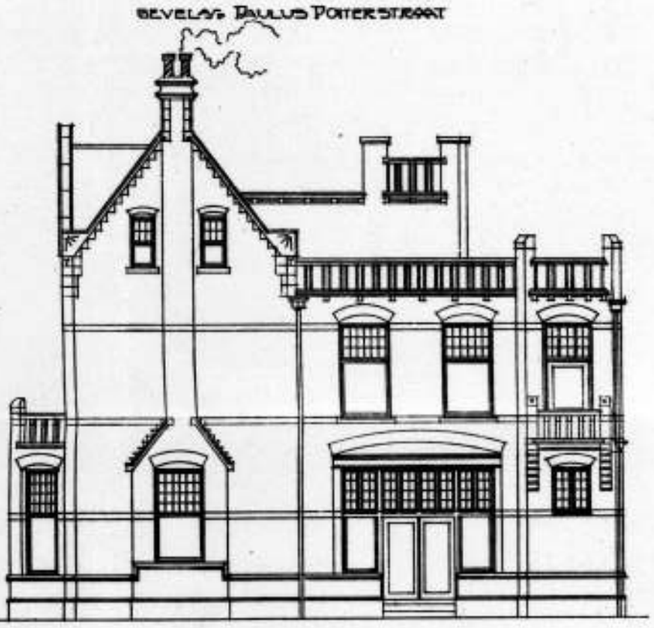

GEVEL ZIJTUIN.

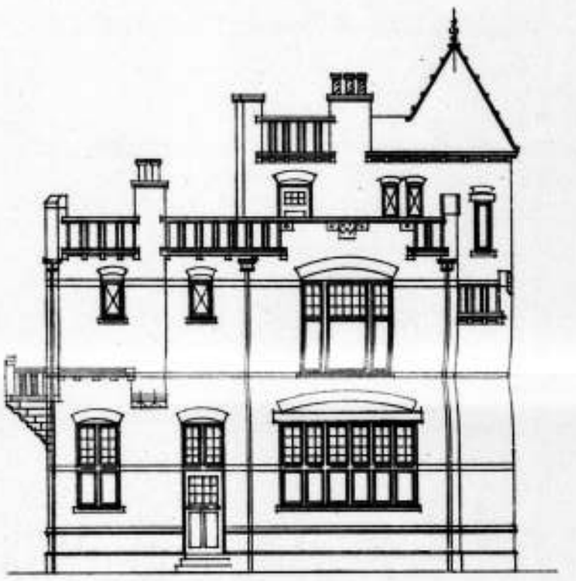

ACHTERGEVEL

0 10 M.

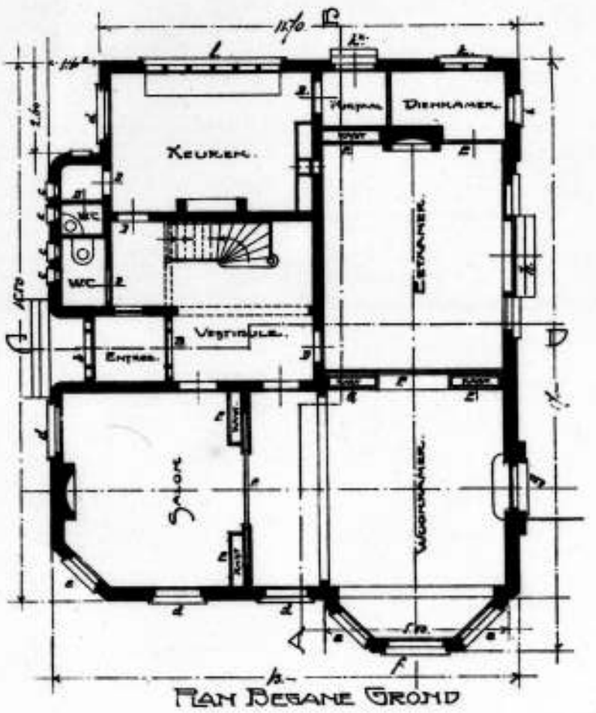

PLAN BENEDEN GROND

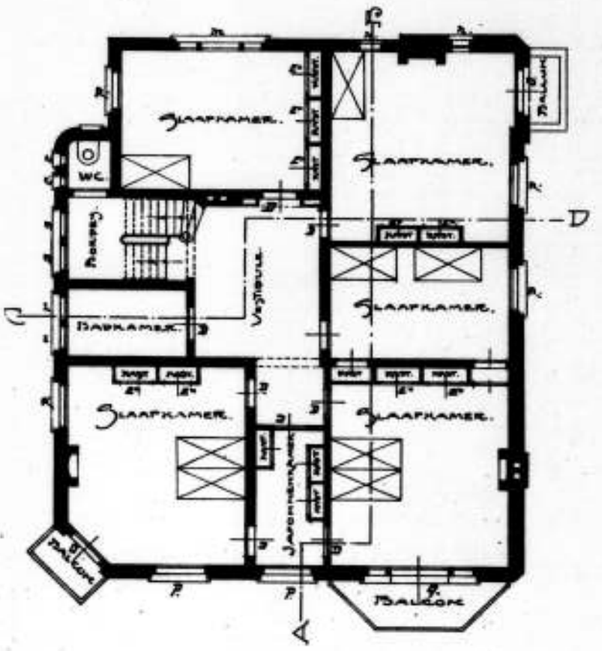

PLAN VERDIEPING

A.L. VAN GENDT & ZOHEK
ARCHITECTEN AMSTERDAM

Bijvoegsel van DE OPMERKER.
36ste jaargang No. 24.

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

De afkoeler werkt geheel als een ijs-machine.

De sterke afkoeling wordt hier verkregen door samenpersing en ontspanning van koolzuur.

Het bedrijf mag natuurlijk niet onderbroken worden. Van alle machine-deelen heeft men dan ook reserve-deelen steeds bij de hand.

Is de schachtbekleeding geheel gereed gekomen, dan perst men warm water door de persbuizen in de bevriesbuizen en ontdooit zoo den bevroren grond, zoodat men de bevriesbuizen en de boorbuizen er uit kan trekken.

Op het oogenblik is men te Heerlen, in Limburg, nog bezig met deze methode voor het maken van mijnschachten in toepassing te brengen en kan de belangstellende daar zelf een kijkje gaan nemen.

X.

GROOTE PLANNEN.

Omtrent de groote plannen die in de Residentie hangende zijn meldde de „Haagsche Courant" dezer dagen de volgende belangrijke bijzonderheden:

Reeds sedert eenigen tijd, al vóór er in de Haagsche bladen over geschreven werd, waren B. en W. in bespreking met den groothertog van Saksen over den aankoop van „Zorgvliet" en daaromtrent is nu onlangs voorloopige overeenstemming verkregen.

De groothertog, lettende op de belangen van de stad en op de voornemens van haar bestuur, zou — zoo vernamen we — het landgoed, dat als bouwterrein op een waarde van 6 millioen is getaxeerd, aan den Haag afstaan voor 2½ millioen.

Door deze vorstelijke vrijgevigheid geholpen, biedt nu de Gemeente aan het Rijk van de 88 hektaren, die „Zorgvliet" groot is, 25 hektaren aan voor een park om het nieuwe koninklijke paleis, dat dan van Rijkswege zou worden gebouwd.

Dit paleis zou ongeveer komen te staan ter hoogte van de Russische kapel, maar natuurlijk meer achterwaarts, door een voorplein van den Scheveningschen weg afgescheiden, met ruime toegangen.

Niet onwaarschijnlijk is de kans, dat dit dan zal worden vereenigd met het plan, onlangs door „Duinoord" ontworpen, voor 't maken van een ruim plein aan 't einde der Anna-Paulownastraat, — wellicht ook met een terrein voor een nieuwen Schouwburg, — waardoor men ook aan de zuidzijde toegangen tot het Koninklijk paleis zou maken.

De Gemeente, in 't bezit blijvende van 63 hectaren van „Zorgvliet", zou dit grootendeels als openbaar park in stand houden, maar langs den Scheveningschen weg van ongeveer de Kerkhoflaan tot de Stadhouderslaan en voorts langs deze laatste laan van de Promenade tot Duinoord grond uitgeven voor den bouw van villa's, evenals nu van de Promenade tot het dorp.

Niet onwaarschijnlijk is 't, — maar daaromtrent schijnen nog geen bepaalde plannen te bestaan, — dat verder dwars door het park later eveneens een paar villa-lanen zullen worden aangelegd.

In ruil voor de aan den Staat te schenken 25 hektaren van „Zorgvliet" zou de Gemeente dan den eigendom krijgen van het oude paleis in 't Noordeinde met den Prinsessetuin (al of niet met de koninklijke stallen er bij), op welk terrein dan eenige straten zouden worden aangelegd, o. a. een breede verkeersweg in 't verlengde van de Oranjestraat naar den Prinsessewal ter plaatse van de door de Gemeente aangekochte perceelen Noordeinde 138 en 140, en vermoedelijk ook een van de Paleisstraat naar den Noordwal.

Het paleis nl., waarvoor men een nieuw Stadhuis in de plaats zou zetten, zou worden afgebroken. Het nieuwe Stadhuis zou dus waarschijnlijk vrij komen te staan, met straten er omheen.

Zooals is gemeld, is in dit plan het bestaande Stadhuis (waarvan althans het hoofdgebouw natuurlijk onveranderd zou blijven) bestemd voor Gemeentemuseum en archief, — vermoedelijk nog wel met eenige bureaux er bij

Voor het gebouw van het tegenwoordige Gemeentemuseum aan den Korten Vijverberg heeft men, naar 't schijnt, nog geen bestemming.

Komen deze plannen tot uitvoering, dan zullen zij zeker algemeen gewaardeerd worden. Het geheel is inderdaad even mooi als groot opgevat, — op een wijze als we hier anders niet gewoon zijn, en toch zoo dat 't waarschijnlijk aan de stadskas geen groote sommen zal kosten.

Wie 't ontworpen heeft, weten we niet. Maar we brengen, als onze inlichtingen in de hoofdzaken juist zijn, aan den ontwerper alle hulde.

Gaarne betuigen wij onze instemming met het slot van bovenstaande mededeelingen, doch wenschen ons van verdere commentaren te onthouden, tot tijd en wijle meer bijzonderheden omtrent de inderdaad groote plannen bekend zullen zijn geworden.

Het zijn nu nog slechts schetsen in groote trekken en het zal nog heel wat overleg en arbeid vereischen die schetsen uit te werken tot een goed uitvoerbaar plan.

Met de gegevens die hier voorhanden zijn is echter zeker wat goeds tot stand te brengen.

TENTOONSTELLING VOOR OUDE KUNST EN KUNSTNIJVERHEID,

te houden te Deventer van 11 Juni tot 1 Juli.

Het kunstleven bloeit ook te Deventer op. Dat bewijst de geboorte van een Vereeniging als „Kunstleven", voortgekomen uit het besef, dat de kunst slechts in wijder kring behoeft te worden gebracht om meer liefde te kunnen winnen. De Vereeniging debuteert met een tentoonstelling van oude kunst en kunstnijverheid. Haar bestuur heeft eens rondgekeken in hoekjes en gaatjes en overal bijeengegaard wat waard is gezien te worden en in staat bewondering te wekken. Zoovele schatten van kunst en kunstnijverheid waren verscholen in de godshuizen, het gemeentehuis, weeshuis en gestichten van allerlei aard. Maar weinigen kenden het bestaan van die schatten. Nu zal ieder ze kunnen leeren kennen. Met wat particulieren hebben willen afstaan, worden al die mooie dingen bijeengebracht tot een tentoonstelling, in Juni hier te houden. Men is er inderdaad in geslaagd iets zeer bijzonders bijeen te brengen. Ruim zeshonderd nummers vermeldt de catalogus. En het was niet de bedoeling om veel te verzamelen, maar alle inzendingen hebben een scherpe keuring moeten ondergaan.

De tentoonstelling zal bevatten schilderijen uit den bloeitijd der Hollandsche school. Zoo vindt men er doeken van Terborch (portretten), Willem van Aelst, A. van Beijeren, Jan van Cappelle, Salomon van Ruijsdael, Pieter de Bloot, Molenaar, Hondekoeter en anderen.

Meubelen uit het tijdperk der Renaissance, Louis XIV, XV, XVI en Empire, Japansch en Chineesch porselein, Delftsch aardewerk, zilveren speelgoed, waaiers, miniaturen enz.

Van de bijzonder zeldzame en kostbare voorwerpen noemen wij bijvoorbeeld de prachtige miskelk der St. Lebuinus, in de achtste eeuw gebruikt; een verguld-zilveren ciborie; een verguld-koperen monstrans en enkele kerkbeeldjes uit de middeleeuwen. Voorts een zeer zeldzame Japansche kast met lakwerk en ingelegd, eenige koperen (vergulde) pendules, en nog tal van andere precieuse en curieuse.

De stille schatten, die Deventer zoo lang heeft geherbergd, komen nu uit hun schuilhoeken en mogen door ieder bewonderd worden.

Als deze tentoonstelling wat meer liefde wint voor het te vaak vergeten schoon van het oude, heeft „Kunstleven" bereikt wat zij er mede bedoelt.

(*Deventer Courant.*)

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— Een uitvinding op het gebied der telegrafie. — Tusschen Berlijn en Hamburg worden proeven genomen met een nieuw systeem van telegrafeeren, uitgevonden door wijlen Prof. Rowland, van de John Hopkins universiteit te Baltimore. Met behulp van dit systeem kunnen terzelfder tijd op een draad vier telegrammen in iedere richting, dus acht telegrammen tegelijk overgeseind worden. Van uit een toestel kan de beambte per minuut gemakkelijk veertig woorden overseinen, dat wil zeggen dat, aangezien aan ieder uiteinde van den draad vier toestellen zijn aangebracht, 320 woorden per minuut door den draad gaan. Bij druk verkeer kan dit cijfer opgevoerd worden tot 480 per minuut. De Rowland-telegraaf is de eenige type-druktelegraaf, die met wisselstroomen werkt.

— Onthuld. In het stadspark te Weenen is onthuld een gedenkteeken voor onzen landgenoot den schilder en etser Remi van Haanen, in 1894 te Aussee gestorven. Van Haanen was in 1812 in Noord-Brabant geboren en in 1836 naar Weenen gegaan, waar hij gevestigd bleef. Het gedenkteeken bestaat uit een marmer voetstuk en een bronzen buste.

BIJ DE PLAAT.

Onze plaat geeft het ontwerp van een villa, eenigen tijd geleden gebouwd op de Museumterreinen te Amsterdam, door de bekende architectenfirma A. L. Van Gendt en Zonen. Het ontwerp bewijst opnieuw, evenals zoovele andere werken van dezelfde bouwmeesters, dat men met zijn tijd kan medegaan, iets smaakvols kan maken en toch een modern karakter daaraan kan geven zonder in excentriciteiten te vervallen.

Dit gebouw is het laatste, dat op de genoemde terreinen op verkochten grond gebouwd werd. Alle latere bouwwerken verrezen op grond, die door de gemeente in erfpacht werd uitgegeven.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's Gravenhage. Men schrijft ons uit Amsterdam:

De tuinen van het Genootschap Natura Artis Magistra zullen binnenkort met eenige nieuwe plantenkassen worden voorzien. In de plaats van den ouden wintertuin, welke alreeds is afgebroken, zal een nieuwe wintertuin met bijbehoorende trek-, warme en gematigde plantenkassen, allen geheel van ijzer geconstrueerd, verrijzen, waarvan de bouw aan de firma Th. A. de Koster alhier is opgedragen.

— In het bulletin van den Oudheidkundigen Bond beschrijft de archivaris Mr. J. A. Feith eene nieuwe aanwinst voor het Museum van Oudheden te Groningen.

Op eene gelukkige wijze is ten behoeve van het museum bovengenoemd een 17e eeuwsch voorwerp bewaard gebleven, waarvan de stukken reeds sedert jaren her- en derwaarts waren gestoven.

Eenige weken geleden werd door den conservator voor het museum aangekocht een groot schilderstuk op hout, hoog 1.50 bij breed 1.40 M. Het stuk heeft geheel den vorm van een schoorsteenstuk en stelt voor vier kinderen met een valk en andere jachttributen en bloemen. Bij onderzoek bleek het geteekend te zijn A. C en het jaar 1665 te bevatten. Zonder twijfel is het een schilderij van de hand van den Groningsch schilder Adam Camerarius (zie Hofstede de Groot in Groninger Volks-Almanak 1893, blz. 26 en 34), van wien tot dusverre het Groningsch Museum geen werk bezat. Een nader onderzoek bevestigde het vermoeden omtrent de oorspronkelijke bestemming van het schilderstuk. Het bleek afkomstig te zijn uit een huis z.z. in de Poelestraat te Groningen en stelde volgens overlevering eene familie Van Swinderen voor. Een onderzoek in de koopbrieven van het huis en de schuldprotocollen, waarin ook de transporten der huizen, van de stad Groningen deed als bewoner en eigenaar van genoemd huis in de jaren voor en na 1665 kennen den burgemeester Tjaart Gerlacius. Uit de doopboeken bleek al ras, dat in 1665 genoemde burgemeester bij zijne echtgenoote Beerta Alting vier kinderen had, namelijk Antonius oud 9 jaren, Clara oud 7 jaren, Bernhard oud 5 jaren en Wibbina oud 1 jaar. Deze leeftijden kwamen volkomen overeen met die der op het schilderij afgebeelde kinderen.

De overlevering „Familie Van Swinderen" liet zich nu ook verklaren. De familie Gerlacius is te Groningen uitgestorven, een der laatste leden van dit geslacht is in het begin der 19de eeuw gehuwd met een te Groningen wonende Van Swinderen. De aanduiding van het portret: „Familie van Van Swinderen" zal allengs zijn overgegaan in „Familie Van Swinderen".

Doch wat bracht een verder onderzoek aan het licht? In eene kamer van het bewuste huis, door den onlangs overleden eigenaar tot bewaarplaats voor koloniale waren ingericht, stond nog de schoorsteenmantel, evenwel ontdaan van al zijne versierselen. Genoemde eigenaar had bij de inrichting der bewuste kamer tot pakhuis, ongeveer 15 à 20 jaren geleden, het schilderstuk uitgenomen en het meerendeel der versieringen in gesneden hout afgebroken en aan deze en gene belangstellende weggegeven. Met veel moeite werden die brokstukken weer opgespoord, zij waren her- en derwaarts verzeild.

Van jhr. mr. W. C. A. Alberda van Ekenstein mochten wij de hoofdversiering bekomen, welke bestond uit twee prachtig festoenen, waarop de wapens van Gerlacius en Alting, eene volkomene bevestiging van ons geschiedkundig onderzoek. De heer Alberda had dit stuk snijwerk ten geschenke ontvangen van den bedoelden eigenaar, die het wapen-Gerlacius voor het wapen-Alberda had aangezien, welke wapens voor een niet heraldicus aan ook wel eenige overeenkomst bezitten. Op een klein brokje festoen na is de geheele schoorsteenmantel weer bijeengezocht en bijeengekomen. Ongetwijfeld is de schoorsteenmantel tegelijk met het schilderstuk in 1665 vervaardigd, immers de mantel bevat allerlei motieven ontleend aan het kort te voren gebouwde raadhuis te Amsterdam. Zie o. a. het kapiteel, afgebeeld bij Georg Galland. Geschichte der Holländischen Baukunst und Bildnerei S. 297 fig. 145 (het onderste) en de festoenen aldaar S. 342 fig. 130.

Voor de 17e eeuwsche kamer, welke in den weldra te bouwen nieuwen vleugel van het Groningsch Museum zal worden ingericht, en waarvoor uit een ander huis uit die stad eene wandbetimmering van 1669 aanwezig is, is deze schoorsteenmantel met schilderstuk van 1665 eene prachtige aanwinst.

— Ruïne van Brederode. Men deelt mede, dat, ter voortzetting van de instandhouding der Ruïne van Brederode, de toren thans wordt hersteld in den ouden toestand. De ontbrekende vloeren worden gelegd en de toren wordt van een dak voorzien. Tevens worden lichtramen aangebracht, alles volgens de oude teekeningen. Het plan schijnt te zijn in dat gedeelte der ruïne een klein museum te stichten van de bij vroegere gelegenheden opgegraven oudheden, die thans in een groote glazenkast in het logement „Velserend" worden bewaard.

— In ons laatste nummer meldden wij, dat het Gemeentebestuur te Veere geweigerd had eene uitgaaf te doen voor het restaureeren van de Stadsfontein.

Uit eene andere mededeeling in de „Midd. Ct." kan men zien, dat het geval eenigszins anders behoort te worden voorgesteld.

Wat toch is het geval? Nadat het aanbod van den Gemeenteraad in 1898 om de Stadsfontein om niet aan het Rijk af te staan, ter kennis van den Minister van Binnenlandsche Zaken was gebracht, werd later ook van die zijde gevorderd afstand van het gehoede terrein en plantsoen ter weerszijden van de fontein. De Gemeenteraad was daartoe niet gezind, wel om een strooks gronds rondom het gebouw ter breedte van 2 meters af te staan.

Daarop werd van Rijkswege voorgesteld op het omringende terrein een „servituut van niet-bouwen" te vestigen, maar ook daarin werd door den Raad geen gevolg gegeven. Een en ander had ten gevolge, dat een schrijven van Gedep. Staten inkwam, waarbij dat college verklaarde het, nu de Raad de overneming van de fontein ten behoeve van het Rijk onmogelijk maakt, noodig te achten, een som van ƒ 1034 op de begrooting voor 1901 uit te trekken voor restauratie van het gebouw, zijnde dit de raming van den bouwkundige voor de Rijksgebouwen in de Abdij te Middelburg, en eene geldleening tot dat bedrag aan te gaan.

De Gemeenteraad besloot in zijne zitting van 29 Mei echter de gemeente niet te bezwaren met eene geldleening, maar gaandeweg het gebouw in den toestand te brengen, die wenschelijk is, en tot dat einde elk jaar, in verband tot de geldmiddelen, een post op de begrooting te brengen.

— Te Sluis heeft een Belg grond aangekocht, waarop een stoomsteenbakkerij zal gebouwd worden, welke men nog in dezen zomer in werking wil brengen.

Amsterdam. Voordracht van Burg. en Weth. om aan Th. Stol in erfpacht uit te geven een gemeente-terrein, aan de Da Costakade, voetstoots groot 549 M², onder voorwaarde o. a. dat voor dezen grond zal betaald worden een jaarlijksche erfpachtcanon van ƒ 891.

Utrecht. De Gemeenteraad heeft ƒ 3000 toegestaan tot restauratie van de groote concertzaal van het Gebouw van Kunsten en Wetenschappen alhier.

— Den 29n Juli a. s. en volgende dagen zal aan 's Rijks Munt gelegenheid gegeven worden tot het afleggen van het examen als essayeur.

Zij, die daartoe wenschen toegelaten te worden, zullen hiervan vooraf schriftelijk behooren kennis te geven aan het Muntcollege te Utrecht, met overlegging van het getuigschrift van goed gedrag, afgegeven door het bestuur der woonplaats, ingevolge artikel 53 der wet van 18 September 1852 (St.bl. no. 178) en zich 29 Juli a. s. des voormiddags te 9 uren, ter Raadzaal van het Muntcollege moeten aanmelden.

Haarlem. In het Museum van Kunstnijverheid alhier zijn thans tentoongesteld de medailles en plaketten, vervaardigd door Fransche artisten als: Degeorge, Chaplain, Roby, Dupuis Mouchon, Cherrel Dupré en anderen, welke op de Parijsche tentoonstelling zijn aangekocht.

Eene tentoonstelling van oude Chineesche prenten van hoogartistieke waarde is in voorbereiding.

Winschoten. De heer P. Bloem, werkmeester aan de constructiewerkplaatsen alhier, heeft eene uitvinding gedaan, welke van groot belang kan zijn voor de ijzer-industrie. De heer Bloem heeft namelijk een handkrachtklinkmachine uitgedacht en vervaardigd. De daarmede genomen proeven hebben in alle opzichten goed voldaan en geven den indruk, dat deze machine een geduchte concurrente zal worden van de hydraulische en electrische machine, te meer daar ze bij zeer eenvoudige, beknopte samenstelling aan vrij hoog gestelde eischen voldoet.

Hoogeveen. Het gemeentebestuur alhier heeft zich bereid verklaard in zake de aanvraag om subsidie van eene in Drente te stichten ambachtsschool om gedurende 15 jaren ƒ 1000 toe te staan en het noodige terrein daarvoor in de Groote Kerkstraat kosteloos ter beschikking te stellen.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-CLOSETS en URINOIR-inrichtingen. Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangen, Kampioen Ventilators onder garantie.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

36ste Jaargang N°. 25. ZATERDAG, 22 Juni 1901.

ERKER

VEEKBLAD

SIEMENSTRAAT 205, 's-Gravenhage.

ls ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder r ƒ 0.15. Groote letters worden berekend aanbestedingen worden bij opgave van aal gerekend.

Bijvoegsel van „De Opmerker"
36ste Jaargang, No. 25.

werpen de verbouwing van een gesticht in een onzer provinciesteden; bij de uitvoering daarvan werd echter zijn naam niet genoemd.

Ook was hij een der architecten, die de tent in het Haagsche Bosch bouwden.

Onder de villa's en woonhuizen die hij later bouwde, zijn er in Den Haag verscheidene aan te wijzen,

in de mode in de bouwkunst ullen behouden en enkele, die en uit ons tijdperk gerekend

van het bebouwingsplan van erste directeur van die onderdie hij evenwel opgaf, omdat zijn neigingen strookte.

de Apeldoornsche kerk-prijsnog herinneren; zoo ook het ij nam aan de oppositie in de rdering der Bouwkunst en de kundig Genootschap te 's Graet gevolg was.

dagteekent zijn medewerking e Opleiding van Bouwkundige technische School en in deze, , valt ook de uitvoering van en, het gebouw van de Nutsage.

, het gebouw van „Pulchri Stulagen vóór zijn dood de stei-

ame met en voor zijn werk, hij niet om zich een naam te verzoomin in de kunstwereld als diensvolgens is zijn werk tot gebleven dan dat van velen de laatste 20 jaren van de 19de eeuw in de bouwpractijk hebben medegemaakt.

Toch verdient dit werk onze volle aandacht, omdat er uit blijkt, dat du Rieu zich niet liet of niet wilde laten medeslepen door een der verschillende stroomingen, die elkander in het zooeven genoemde tijdperk hebben opgevolgd. Wel vermocht hij niet zich geheel aan den invloed van die stroomingen te onttrekken,

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's Gravenhage. Men schrijft ons uit Amsterdam:

De tuinen van het Genootschap Natura Artis Magistra zullen binnenkort met eenige nieuwe planten

In de plaats van den ouden wintertuin broken, zal een nieuwe wintertuin met bij en gematigde plantenkassen, allen geheel verrijzen, waarvan de bouw aan de firma is opgedragen.

— In het bulletin van den Oudheid de archivaris Mr. J. A. Feith eene r Museum van Oudheden te Groningen.

Op eene gelukkige wijze is ten behoe genoemd een 17e eeuwsch voorwerp bev de stukken reeds sedert jaren her- en d

Eenige weken geleden werd door d museum aangekocht een groot schilde bij breed 1.40 M. Het stuk heeft geheel steenstuk en stelt voor vier kinderen jachttributen en bloemen. Bij onderzoel zijn A. C en het jaar 1665 te bevatten. schilderij van de hand van den Groniag rarius (zie Hofstede de Groot in Gronin blz. 26 en 34), van wien tot dusverre geen werk bezat. Een nader onderzoek omtrent de oorspronkelijke bestemming bleek afkomstig te zijn uit een huis Groningen en stelde volgens overlevering deren voor. Een onderzoek in de koo de schuldprotocollen, waarin ook de tr de stad Groningen deed als bewoner huis in de jaren voor en na 1665 kenne Gerlacius. Uit de doopboeken bleek al burgemeester bij zijne echtgenoote Be had, namelijk Antonius oud 9 jaren, Cl oud 5 jaren en Wibbina oud 1 jaar. De komen overeen met die der op het sch

De overlevering „Familie Van Swi verklaren. De familie Gerlacius is te G der laatste leden van dit geslacht is in gehuwd met een te Groningen wonende duiding van het portret: „Familie van V zijn overgegaan in „Familie Van Swind

Doch wat bracht een verder onderzoe kamer van het bewuste huis, door den tot bewaarplaats voor koloniale waren schoorsteenmantel, evenwel ontdaan va noemde eigenaar had bij de inrichtin pakhuis, ongeveer 15 à 20 jaren geleden nomen en het meerendeel der versierin gebroken en aan deze en gene belangs veel moeite werden die brokstukken w her- en derwaarts verzeild.

Van jhr. mr. W. C. A. Alberda van de hoofdversiering bekomen, welke b festoenen, waarop de wapens van G volkomene bevestiging van ons geacl heer Alberda had dit stuk snijwerk van den bedoelden eigenaar, die het wapen-Alberda had aangezien, welke heraldicus can ook wel eenige overe klein brokje festoen na is de geheel bijeengezocht en bijeengekomen. Onge mantel tegelijk met het schilderstuk in de mantel bevat allerlei motieven ontl gebouwde raadhuis te Amsterdam. Zie bij Georg Galland, Geschichte der Ho Bildnerei S. 297 fig. 115 (het onderst S. 342 fig. 130.

Voor de 17e eeuwsche kamer, welke nieuwen vleugel van het Groningsch M en waarvoor uit een ander huis uit merings van 1669 aanwezig is, is de schilderstuk van 1665 eene prachtige

— Ruïne van Brederode. Men zetting van de instandhouding der Ruï thans wordt hersteld in den ouden vloeren worden gelegd en de toren wordt van een dak voorzien. Tevens worden lichtramen aangebracht, alles volgens de oude teekeningen. Het plan schijnt te zijn in dat gedeelte der ruïne een klein museum te stichten van de bij vroegere gelegenheden

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-CLOSETS en URINOIR-inrichtingen. Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Beurdrangen, Kampioen Ventilators onder garantie.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

36ste Jaargang Nr. 25. ZATERDAG, 22 Juni 1901.

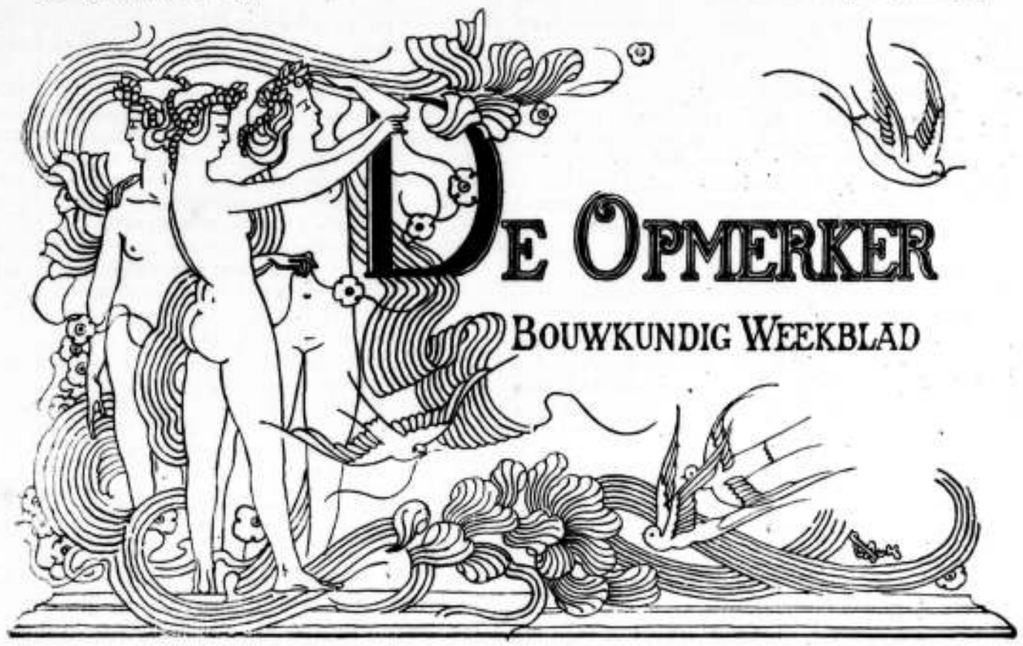

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; v. or elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsitgen, slechts tweemaal gerekend.

PAUL DU RIEU.

Met Portret.

In den morgen van den dag, waarop een groot deel van het anders zoo kalme Nederlandsche volk scheen aangegrepen door de verkiezingskoorts en te 's Gravenhage vooral zich de opwinding en zenuwachtigheid der gemoederen openbaarde, overleed aldaar Paul du Rieu Fzn., bouwkundig ingenieur, in den ouderdom van 42 jaren.

Met hem is een karakteristieke en sympathieke figuur aan de kringen der Haagsche kunstwereld ontvallen.

Opgeleid aan de Polytechnische School, bleek gelukkig zijn artistieke aanleg bestand tegen de wetenschappelijke experimenten, waaraan de hersenen van de daar studeerende jongelieden niet altijd met de gevolgen, die men daarmede bedoelt, worden onderworpen en al volgde hij ook in zijne eerste werken nog de richting hem aan de school als de eenig ware aangewezen, al spoedig vond en volgde du Rieu zijn eigen weg, die, het kon wel niet anders, van de schoolsche richting moest afwijken.

Wij zullen hier geen chronologisch overzicht van zijn werkzaamheid als architect geven, doch alleen daarvan een en ander in herinnering brengen.

Vergissen wij ons niet dan was een zijner eerste ontwerpen de verbouwing van een gesticht in een onzer provinciesteden; bij de uitvoering daarvan werd echter zijn naam niet genoemd.

Ook was hij een der architecten, die de tent in het Haagsche Bosch bouwden.

Onder de villa's en woonhuizen die hij later bouwde, zijn er in Den Haag verscheidene aan te wijzen, die bij alle wisseling van de mode in de bouwkunst hun aantrekkelijkheid zullen behouden en enkele, die tot de beste voorbeelden uit ons tijdperk gerekend mogen worden.

Hij was de ontwerper van het bebouwingsplan van „Duinoord" en ook de eerste directeur van die onderneming, een betrekking, die hij evenwel opgaf, omdat zij in geenen deele met zijn neigingen strookte.

De geschiedenis van de Apeldoornsche kerk-prijsvraag zullen velen zich nog herinneren; zoo ook het werkzaam aandeel dat hij nam aan de oppositie in de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en de oprichting van het Bouwkundig Genootschap te 's Gravenhage, die daarvan het gevolg was.

Uit denzelfden tijd dagteekent zijn medewerking aan het Rapport over de Opleiding van Bouwkundige Ingenieurs aan de Polytechnische School en in deze, zijn krachtigste periode, valt ook de uitvoering van een zijner beste werken, het gebouw van de Nutsspaarbank te 's Gravenhage.

Van zijn laatste werk, het gebouw van „Pulchri Studio", werden weinige dagen vóór zijn dood de steigers weggenomen.

Hij maakte geen reclame met en voor zijn werk, hij ploeterde en intrigeerde niet om zich een naam te verwerven of een positie, zoomin in de kunstwereld als in de maatschappij en diensvolgens is zijn werk tot heden minder bekend gebleven dan dat van velen zijner tijdgenooten, die de laatste 20 jaren van de 19de eeuw in de bouwpractijk hebben medegemaakt.

Toch verdient dit werk onze volle aandacht, omdat er uit blijkt, dat du Rieu zich niet liet of niet wilde laten medeslepen door een der verschillende stroomingen, die elkander in het zooeven genoemde tijdperk hebben opgevolgd. Wel vermocht hij niet zich geheel aan den invloed van die stroomingen te onttrekken,

maar in het algemeen ontwikkelde zijn kunst zich onafhankelijk daarvan en hebben zijn werken een individueel karakter verkregen, dat wellicht eerst later meer algemeen geapprecieerd zal worden.

Te betreuren is het zeer zeker dat een slepend lijden van eenige jaren oorzaak geweest is, dat zijn talent zich niet ten volle heeft kunnen ontwikkelen, dubbel te betreuren, omdat hij kunstenaar in zijn hart was en zijn kunst niet beschouwde als een winstgevende zaak.

Zijn levendige geest had daardoor de onbevangenheid behouden, aan artistieke naturen eigen, en als niet een van de vrienden uit zijn jeugd, zijn heldentijd, zooals hij het zelf noemde, was Paul du Rieu dezelfde gebleven.

Die vrienden zijn nu voor een deel mannen van naam, van positie en invloed geworden, altemaal dingen waar du Rieu niet om gaf en waarmede hij, als 't pas gaf, op geestige wijze den draak wist te steken, nochtans zoo, dat hem dit zelden kwalijk genomen werd.

Man van de wereld in dien zin, dat hij zich in alle kringen gemakkelijk wist te bewegen, had 's werelds ijdelheid weinig vat op hem; door zijn aanleg was hij daarboven verheven en wanneer het was dat men hem gaarne zag, dat men hem soms met veel moeite overhaalde zitting te nemen in een of andere commissie, het presidium van een of ander bestuur te aanvaarden, dan was het om zijn open eerlijk karakter, zijn helderen geest en zijn hem nimmer in de steek latend redenaarstalent, dat men altijd het eerst aan hem dacht.

Zoo kwam het, dat hij achtereenvolgens lid en voorzitter was van tal van besturen en commissiën, en hoe moeilijk het soms mocht zijn hem daartoe over te halen, wanneer hij eenmaal zoo iets aangenomen had, kon men op hem rekenen.

Maar nimmer deed hij het met bijoogmerken.

En het meest op zijn plaats was hij wel in een feestcommissie, want als geen ander bezat hij de gave een feestavond te organiseeren.

De feestavond ter viering van het 50-jarig jubileum der Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst, die velen zich nog zullen herinneren, was o. a. zijn werk.

Ook al behoorde hij in 1895 tot de oppositie-partij in die Maatschappij en tot degenen die zich daarvan losmaakten, toch kon hij onder de leden nog vele vrienden tellen.

Vóór den tijd, waarvan wij hier spreken, was hij een ijverig lid der Maatschappij en bezocht hij vaak de algemeene vergaderingen, en wij herinneren ons zeer goed, hoe in die dagen aan den maaltijd, waarmede de vergadering besloten werd, de jongere leden zich zooveel mogelijk in den hoek waar du Rieu zich had neergezet, een plaatsje uitzochten, wel wetende, dat zij zich dan bepaald amuseeren zouden.

En dit miste nooit en bereikte zijn toppunt, wanneer, nadat de officieele toasten waren gepasseerd, du Rieu tegen zijn glas tikte en een van zijn geestige speeches afstak, waarbij de „oude heeren" aan de bestuurstafel menigmaal een veer moesten laten en toch niet bij machte waren een zuur gezicht te zetten.

Die tijden zijn voorbij; in de laatste jaren bemoeide du Rieu zich niet meer met de Maatschappij, noch met hare Afdeeling 's Gravenhage, waarvan hij langen tijd ook voorzitter geweest was.

Met de oprichting van het Bouwkundig Genootschap beoogde hij en de mede-oprichters veel schoons en goeds en het is zeker niet aan hem te wijten, dat die idealen tot heden niet zijn verwezenlijkt.

Van den Haagschen Kunstkring was hij mede een der oprichters, van Pulchri Studio en Arti et Industriae een ijverig lid.

In al die vereenigingen zal zijn heengaan een ledige plaats achterlaten en in de architectenkringen zal dit zeker in niet mindere mate het geval zijn, omdat hij daarin op waardige wijze een type vertegenwoordigde, dat daar in onzen tijd maar al te veel ontbreekt. Maar al te veel worden in die kringen thans door deftige mannen van zaken niet anders dan zaken behandeld of wordt bij afwisseling nu eens door den een, dan weer door een ander reclame gemaakt, maar de kunst blijft buiten 't spel, haar gebied vermijdt men het liefst, om des vredes wille.

Wij zullen hier niet trachten weer te geven hoe du Rieu over deze dingen dacht en hoe hij zich daarover menigmaal uitliet.

Hij betreurde het ongetwijfeld, in den kring zijner eigen vakgenooten zoo weinig geestverwanten aan te treffen en zocht hen daarom waarschijnlijk in kringen, die nog niet zoozeer onder den invloed van den geest der eeuw geraakt waren, doch ook daar moest hij wel eens ondervinden, dat zijn ideale opvattingen moesten wijken voor andere, die lager bij den grond bleven.

Algemeen was in de kunstkringen der residentie de deelneming, toen zich de mare verspreidde, dat du Rieu zoo ernstig ziek was, dat geen hoop op herstel gegeven kon worden en niet minder de belangstelling bij de begrafenis verleden Dinsdag op Eik en Duinen.

De besturen van „Pulchri", den „Kunstkring", „Bouwkunst" en andere bouwkundige genootschappen, mr. Zubli van de Industrieschool, en vele schilders, beeldhouwers en musici waren bij het graf aanwezig.

De voorzitter van den „Kunstkring", mr. Snijder van Wissenkerke, en die van „Pulchri", den heer H. W. Mesdag, huldigden du Rieu's gaven.

Beide sprekers legden een bloemstuk op de kist, die met vele kransen overdekt, ten grave daalde.

Vita nostra brevis est.

In de harten zijner vele vrienden zal du Rieu, gelijk een naar verre landen vertrokken vriend, blijven voortleven.

Hij was een nobele kerel.

LIEVEN DE KEY.

Sinds de heer C. J. Gonnet in 1886 zijn opstel: „De Vleeschhal te Haarlem en haar bouwmeester" schreef, zijn wij omtrent het leven van Lieven de Key goed ingelicht. Maar omtrent de kunst van den Haarlemschen stads-steenhouwer is nog maar weinig opgemerkt. De meest belangrijke beschouwingen zijn te vinden in de „Geschichte der Holländischen Baukunst und Bildnerei", die Dr. Georg Galland in 1890 uitgaf. Men kan het den vreemdeling, die zich overigens jegens Nederland door zijn boek zeer verdienstelijk heeft gemaakt, niet kwalijk nemen, dat hij het onderwerp niet heeft uitgeput. En nog veel minder mag men hem er hard over vallen, wanneer hij soms onjuist oordeelt. Ik wil beproeven, nu mijn tegenwoordige woonplaats mij gelegenheid geeft, de werken van Lieven de Key te kunnen bestudeeren, hem als kunstenaar te schetsen.

Haarlem had door het beleg van 1573 veel geleden, doch de bouwwerken van de stad waren toen toch grootendeels gespaard, daar het geschut van dien tijd niet ver droeg. Maar door de onvoorzichtigheid van de Spaansche bezetting ontstond in 1576 een brand,

die het geheele zuidelijke deel van Haarlem verwoestte. Het wederopbouwen geschiedde niet voor 1578, toen het Spaansche juk was afgeschud. Er heerschte destijds maar weinig welvaart in de stad, doch dit zou spoedig anders worden.

Reeds van oudsher bestond er een levendig verkeer tusschen Haarlem en de Vlaamsche steden. De Haarlemmers hadden tot patroon van hun hoofdkerk St. Bavo gekozen, die te Gent zijn klooster bezat. Meesters uit Mechelen hadden aan de versiering dier hoofdkerk medegewerkt, een meester uit Antwerpen had haar zelfs voor een groot deel gebouwd.

Toen, in 1579, tal van Vlamingen om hun geloof naar Noord-Nederland moesten vluchten, gingen velen van hen naar Haarlem, waar zij hun nijverheid begonnen uit te oefenen. Spinnerijen, weverijen en bleekerijen werden opgericht, handel in garen en linnen gedreven. Nog herinnert een rijm, op den noord-oostelijken pijler van het kruis der St. Bavokerk geschilderd, en omgeven door garen, kluwen en andere gereedschappen aan den bloei waartoe het weversgild in 1580 reeds gekomen was.

Het bouwen van huizen in het verwoeste stadsdeel werd met kracht voortgezet. Maar die huizen waren uiterst eenvoudig en waarschijnlijk niet naar den smaak der aan pracht gewende Vlamingen. Verscheidene gevels uit dien tijd bleven bewaard. Zij hebben toppen met trappen, bestaan geheel uit gebakken steen en hebben geen ander sieraad dan de ankers, die het jaartal der stichting te lezen geven.

Bouwmeesters van beteekenis bezat Haarlem toen niet. De Vlamingen zullen dus spoedig ingezien hebben, dat er voor een architect wel een arbeidsveld te vinden zou zijn. En daarom lieten zij een hunner landgenooten, die naar Londen gevlucht was, in 1591 overkomen.

Deze meester was Lieven de Key, die omstreeks 1560 te Gent geboren, reeds in 1585 te Londen gevestigd was, daar hij in die stad den 21 Augustus van dat jaar met Catelyna de Calune, mede uit Gent, trouwde.

Wat heeft De Key nu gebouwd, toen hij zich te Haarlem had gevestigd? Vermoedelijk begon hij met burgerhuizen, wier gevels, min of meer goed bewaard, nog heden bestaan. Doch maar uiterst zelden vindt men jaartallen in die gevels uitgehouwen, en dan altijd van na 1600. Er is maar één uitzondering, en wel Oude Groenmarkt 6. Hier lezen wij 1591, doch daar dit op den gevelsteen staat, die het eenig overblijfsel van den oorspronkelijke architectuur vormt, zoo baat ons dit niet.

Dat echter Lieven de Key toen reeds te Haarlem niet onbelangrijke werken moet hebben uitgevoerd, blijkt toch wel. Want Burgemeesteren en regeerders der stad Haarlem namen den 3 Juli 1593 het besluit hem in stads dienst te nemen. Zij zeggen in dat besluit dat zij: „bevindende de goede experientie van Mr. Lieven de Key, soo in synen handtwerck van steenhouwen, als ordonnantiën van timmeragie, denselven met advys van scepenen der stadt aengenomen hebben, tot sulcken werck, tsy steenhouwen ofte metselen als noodig wesen sal."

De nog aanwezige gevels uit de periode van vóór 1591 bewijzen, dat er in dien tijd van steenhouwen zoo goed als geen sprake was; de toenemende welvaart zal langzamerhand vraag naar rijker architectuur hebben doen ontstaan, en De Key kwam te Haarlem op het geschikte oogenblik om daaraan te voldoen. Nu zien wij op verschillende plaatsen der stad gevels, die, ofschoon in hun hoofdvormen aan de vroegere gelijk, toch zich door de toepassing van gehouwen steen daarvan onderscheiden. In deze gevels zijn wij geneigd, de eerste ontwerpen van Lieven de Key te zien. Men zal dit mogelijk een ietwat gewaagde onderstelling achten. Maar wij willen wijzen op een ander kenmerk, dat sommige dezer gevels vertoonen, namelijk de zoogenaamde Tudor-boog. Gelijk de naam reeds aanduidt is die van Engelschen oorsprong. En nu wij weten, dat De Key na een vrij langdurig verblijf in Engeland te Haarlem kwam, mogen wij gerust aannemen, dat hij het geweest is, die de Tudorbogen, welke een zoo sprekende eigenaardigheid der Haarlemsche architectuur tusschen 1591 en 1627 zijn, naar het Spaarne heeft overgebracht.

In 1592 werd, ter plaatse waar voorheen het klooster van St. Michiel gestaan had, de St. Jorisdoelen gebouwd. Van deze stichting zijn nog overblijfselen in de Groote Houtstraat, nabij het einde der Gierstraat, te zien. In het bijzonder trekt de aandacht de vrij wel bewaarde geveltop en het portiek aan de zuidzijde daarvan. De bouwtrant van gevel en portiek is zeer verschillend. De eerste, in gebakken en gehouwen steen uitgevoerd, vertoont fijne vormen, die blijkbaar onder den invloed van Vredeman de Vries ontworpen zijn, maar ook aan de manier van Cornelis Florisz doen denken. Het portiek daarentegen, geheel van gehouwen steen, bezit de forsche details, die in den regel als het kenmerk van Lieven de Key's ontwerpen gelden.

Galland neemt aan, dat De Key de Doelen gebouwd heeft. Wat het portiek betreft, gelooven wij, dat hij gelijk heeft. Doch waar Ampzing Ysbrand Staets Hageman als den bouwmeester van de eigenlijke Doelen noemt, daar moeten betere bewijzen voor De Key's auteurschap bijgebracht worden, dan Galland geeft. Want van de eigenaardig forsche profileering, die als het ware de signatuur van De Key is, valt hier niets te bespeuren.

Naar den stijl te oordeelen moet ook de bekroning van de vroegere doopkapel der St. Bavokerk, die op de Oude Groenmarkt haar gevel heeft, in 1592 gemaakt zijn. Men vindt hier althans dezelfde fijne details.

De mogelijkheid is niet uitgesloten, dat De Key in zijn eersten Haarlemschen tijd een andere manier had, dan later. Doch eer men dit mag aannemen dient vast te staan dat deze meester, en niet Hageman, het ontwerp voor de Doelen gemaakt heeft.

Omtrent hetgeen De Key vóór 1598 in stads dienst werd opgedragen, is niets bekend. Galland poogt deze leemte aan te vullen, door den bouwmeester in dien tijd te Leiden werkzaam te doen zijn. De mogelijkheid van zulk een werkzaamheid bestaat. Want met consent van Burgemeesteren mocht De Key ook voor anderen, zelfs buiten de stad, plannen maken en de uitvoering leiden, zooals uit zijn aanstelling blijkt.

Toch gelooven wij, dat Galland, in zijn streven, om ons een afgerond beeld van het leven des bouwmeesters te geven, zijn verbeelding te zeer heeft laten werken. Wijlen Mr. Dozy heeft op het archief te Leiden een aanteekening gevonden, die op een stadsbode, welke naar Lieven de Key te Haarlem gezonden werd, betrekking heeft. Welke de boodschap was, wordt niet gemeld; zelfs de dag, waarop zij gedaan werd, is niet aangegeven. Toch is Galland aanstonds klaar met de verzekering, dat uit deze aanteekening blijkt, hoe De Key de ontwerpen, die in 1593 en 1594 voor den Leidschen raadhuisgevel, die het archief der stad bezit, gemaakt heeft. Dat de secretaris van Leiden op een dezer plannen schreef, ze ontvangen te hebben van drie met name genoemde Leidsche meester-metselaars,

is voor Galland geen bezwaar. Hij zegt, dat die metselaars alleen een begrooting hadden te maken. Doch als wij zien, dat De Key in 1610 door Burgemeesteren van Haarlem „deser stadts meester metselaer" genoemd wordt, dan is er geen reden, om te veronderstellen, dat de Leidsche meester-metselaars niet in staat waren, ontwerpen te maken.

De ontwerpen, die hier bedoeld zijn, hebben niets, wat aan De Key zou kunnen doen denken. Zij zijn slechts studiën voor den in 1597 voltooiden gevel aan de Breestraat. Galland moet erkennen, dat deze een „schreinermässige" behandeling vertoont, geheel verschillend van De Key's manier. Hij verklaart dit nu door te veronderstellen, dat de uitvoering buiten den Haarlemschen bouwmeester om zou zijn geschied.

Zoo mag men geen geschiedenis schrijven. Al wat men van het Leidsche raadhuis zeggen kan is, dat zijn gevel is samengesteld uit motieven, die men in het hoofdwerk van Vredeman de Vries, de „Architectura", welke in 1577 bij Gerard de Jode te Antwerpen verscheen en in 1581 herdrukt werd, vindt.

Vast staat, dat het Hoogheemraadschap van Rijnland in 1596 De Key naar Leiden liet komen, om met hem over het bouwen van een Gemeenlandshuis te spreken. Maar ten slotte werd de uitvoering niet aan hem, maar aan Pieter Albertz Clock uit Medemblik opgedragen.

De Waag te Haarlem, in 1598 voltooid, is het eerste gebouw, dat door zijn behandeling geen twijfel laat aan het auteurschap van De Key. Maar die behandeling betreft alleen de details. Het ontwerp, in zijn groote lijnen, is geheel verschillend van de andere werken, die de meester gemaakt heeft.

Hijmans schrijft dit ontwerp dan ook toe aan Cornens Cornelisz van Haarlem, maar vermeldt niet, op welken grond. Galland meent, dat De Key bij het teekenen zijner gevels rekening heeft moeten houden met de inzichten van Karel Van Mander, die toen te Haarlem veel invloed bezat.

Inderdaad is er in het ontwerp iets, dat aan de manier van Ammanati en zijn Florentijnsche tijdgenooten herinnert. Cornelis Cornelisz, die het op zijn reizen niet verder dan Rouaan bracht, kan zooiets moeilijk gemaakt hebben. Maar Van Mander die „uyt liefde tot de const geheel Italiën doorwandelt had", kon zeker in groote trekken dit ontwerp wel hebben aangegeven.

En als hij het gedaan heeft, dan zal de manier, waarop De Key zijn denkbeelden verwezenlijkte, hem weinig voldaan hebben. Misschien ligt hierin wel de oorzaak van de verwijdering, die er tusschen de beide Vlamingen ontstaan is, en die toenam, toen in 1601 het project voor de Vleeschhal, door De Key in zijn eigen trant gemaakt, verkozen werd boven een ander, dat „gevels met frontispicen" had, en dus blijkbaar in den geest der Italianen behandeld was. Zoo wordt het duidelijk, hoe Van Mander, toen hij kort daarna zijn „Schilderboek" uitgaf, kon schrijven: „Dus is door Pieter Coeck de rechte wijse van bouwen opghecomen. Dan, 't is moeylyck, datter weder een nieuwe vuyl moderne op syn Hoogduytsch in ghebruyck is gecomen, die wij qualyck los sullen worden; doch in Italien nimmer meer aenghenomen sal wesen."

Is de Tudorboog, die De Key zoo vaak heeft toegepast, een herinnering aan zijn verblijf in Engeland, zijn eigenaardig forsche profileeringen, die wij aan de Waag voor het eerst zien moet hij aan de werken van de latere Florentijnen, waarmede Van Mander hem waarschijnlijk kennis deed maken, te danken hebben. Hun rustiekwerk, hun breede lijnen trokken hem aan. En hij overdreef die eigenaardigheden, wat Van Mander, die te Florence geweest was, zeker niet goedkeurde. Die overdrijving kwam nog des te sterker uit, omdat de Haarlemsche meester slechts gebouwen van zeer geringe afmetingen had te maken, terwijl de Florentijnen reusachtige paleizen uitvoerden.

Van Mander nam het De Key kwalijk, dat hij zich verstoutte, zijn eigen weg te gaan, dat hij, als Shakespeare en Molière, de leer huldigde „je prends mon bien où je le trouve". Het nageslacht is van een ander oordeel, en rangschikt den Haarlemschen bouwmeester onder de grootste kunstenaars, die Nederland heeft opgeleverd.

Omtrent de Vleeschhal, van 1601—1605 gebouwd, behoeven wij geen uitvoerige mededeelingen te doen. Wij kunnen, wat de geschiedenis van dit monument betreft, naar het opstel van den heer Gonnet verwijzen. Slechts enkele opmerkingen omtrent dit gebouw als kunstwerk mogen hier een plaats vinden.

De Vleeschhal vertoont een vermenging van Vlaamsche en Florentijnsche motieven. De kunst van Vredeman de Vries paart zich hier aan die van Ammanati, terwijl de uitvoering geschiedde naar de Nederlandsche traditie, in de 15e eeuw reeds opgekomen.

De geheele aanleg van het gebouw met zijn toppen, zijn hoog dak, zijn afwisseling van gehouwen en gebakken steen is Nederlandsch, de versiering is Vlaamsch, de forsche profillen, de overal herkenbare herinnering aan het rustiekwerk Florentijnsch.

Dit rustiekwerk van Ammanati, dat zoo geheel en al van het 15e eeuwsche verschilt, gelijk ieder weet, die het Palazzo Pitti kent, werd destijds in Noord-Europa zeer bewonderd. Toen Jacques de Brosse in 1625 het Luxembourg te Parijs bouwde, paste hij het toe, misschien wel om Maria de Medicis aan haar geboortestad te herinneren. En toen Joan Huydekooper in 1639 door Philips Vingboons zijn vorstelijke woning op den Singel bij de Vijzelstraat te Amsterdam liet maken, heeft hij, gedenkend hoe hij Maria een jaar geleden feestelijk had helpen ontvangen, den bouwmeester het rustiekwerk van Florence en van het Luxembourg ten voorbeeld gesteld.

Maar De Key is zulk een navolger niet geweest. Hij heeft het motief zóó gevarieerd, dat het tot een oorspronkelijke schepping geworden is.

Dat de meester in dezen tijd ook andere werken in stads dienst uitvoerde, is zeker. Maar van het belangrijkste, de vergrooting, die het Leprozenhuis, nu het Armenhuis, onderging is niets meer over dan de gevelsteen, die het jaartal 1602 vertoont en in het muurwerk weder werd ingemetseld, toen een gehcele vernieuwing plaats vond.

Van het jaar 1607 is het eenvoudige binnen-portiek in het Frans Loenenhofje, dat aan de Witte Heerensteeg is gelegen. Het is ongetwijfeld van De Key, doch de architectuur heeft geen groot belang. Ook de gevel van het tegenwoordige Burgerweeshuis, in 1608 als Oude Mannenhuis gebouwd, is weinig karakteristiek. Deze gevel, die op een binnenplaats uitkomt, heeft, wat zijn top en ingang betreft, in lateren tijd veranderingen ondergaan, die nu juist geen verfraaiingen waren. Doch zelfs al neemt men dit in aanmerking, dan is het toch haast niet te gelooven, dat de bouwmeester der Vleeschhal hier aan het werk is geweest. Galland veronderstelt dat Claes Pietersz het ontwerp gemaakt heeft. Maar Schrevelius zegt: „de Architecten en opperste Bouwmeesters zijn geweest de Heer van Kampen en Meester Lieven de Key, Stads-Fabryk".

Dat deze Van Kampen niet de later zoo beroemde Jacob geweest kan zijn, zooals vroeger wel werd verondersteld staat vast, sinds men weet dat die bouwmeester niet vóór 1595 geboren is. Maar daarmede is nog geenszins bewezen, dat de heer Van Kampen, dien Schrevelius noemt, niet evenals zijn naamgenoot, de bouwkunst, zij het dan als liefhebber misschien, beoefend heeft. Door hem als den ontwerper te beschouwen, zou men de verklaring hebben van den afwijkenden bouwtrant, waaraan De Key dan geen ander deel had, dan voor zoover de uitvoering betreft.

Toen, in het jaar 1609, het voormalige Pesthuis tot Tuchthuis werd ingericht, werd De Key de vrije hand gelaten. Weelderige vormen zouden bij zulk een gebouw niet op hun plaats zijn geweest. De meester paste hier zijn Tudorbogen weder toe, en wist, zoo door breede profileering als door afwisseling van gehouwen en gebakken steen, een karakteristiek effect te verkrijgen.

De Eendjespoort en de Raampoort, in 1610 gemaakt, zijn in de 19e eeuw afgebroken. Zij hadden als voortbrengselen van bouwkunst geen groote waarde. De bestaande afbeeldingen laten niet toe over de details een oordeel te vellen.

In 1612 werd de Oude of Kloveniers doelen, die in 1502 gebouwd was, van een ingang aan de zijde der Gasthuisstraat voorzien. Het rustiek portiek van de Dorische orde vertoont een andere behandeling, dan men van De Key zou verwachten. Misschien heeft een aanwezige ingang van 1502 den meester geinspireerd. De bekronende gevel, ofschoon wel in zijn details den stads-metselaar doende kennen, is ook in zijn silhouet bepaald 16e eeuwsch. Dit versterkt ons in het vermoeden, dat hier een vernieuwing of verbouwing moet hebben plaats gevonden.

Het jaar 1613 was voor Lieven de Key een jaar met veel werk. Toen verbouwde hij de Spaarnwouderpoort aan de stadszijde en bracht hij daar de geestige bekroningen aan, die met de Laat-Gothische vormen van het overige zulk een pikant contrast vormen. Ook het maken van de gildekamer voor het St. Nicolaas- of Coomansgild, met het daaraan verbonden hofje werd hem opgedragen. In de 17e en 18e eeuw is hier zooveel veranderd, dat van de oorspronkelijke architectuur niets meer overbleef dan een poortje van gebakken en gehouwen steen. Het relief, dat thans daarboven gezien wordt, en dat een voorstelling van St. Nicolaas geeft, is van 1659, en dus niet van De Key. Hoe hij zulk een relief placht te behandelen, bewijst dat van het St. Elizabethsgasthuis, aan het Groot Heiligland, dat, ofschoon nu in een 18e eeuwsche omgeving, bewaard bleef. De beeldhouwer toont zich hier een realist; twee mannen dragen een zieke naar het gasthuis, terwijl achter de baar de weeklagende verwanten volgen. Dit relief draagt het jaartal 1612.

De toren, die Lieven de Key in 1613 aan de toen nog bestaande St. Annakerk toevoegde is, met de Vleeschhal, zijn fraaiste werk. Het motief is van Gothischen oorsprong. Talrijk zijn nog de bewaard gebleven torens, die, beneden vierkant, hooger tot het achtkant overgaan. Haarlem bezit er een in dien van de Bakenesserkerk. Doch De Key heeft een zeer vrije variatie op dat motief gegeven.

Het vierkante benedendeel met zijn forsche profillen, zijn rustiek portiek en zijn sterk springende kroonlijst op consoles, die de balustrade ondersteunt, vormt een treffende tegenstelling met de achtkante spits, die fijn, haast koket, behandeld is. Vier vazen vormen den overgang van het vierkant naar het achtkant. Hebben andere ontwerpers van dien tijd, in navolging van het door Joost Janszen bij de Oudekerk te Amsterdam gegeven voorbeeld, schuin omhoog gaande lijnen gebruikt, om het piramidaal karakter te doen uitkomen, De Key bleef aan de loodlijn vasthouden. De twee onderste verdiepingen van zijn spits maakte hij van de zelfde hoogte, wat in den regel geen goed effect oplevert. Maar hier is, door de verschillende behandeling dezer verdiepingen van geen misstand sprake. Nu volgt een peervormig gedeelte, blijkbaar naar Gothische voorbeelden dus ontworpen. Daar evenwel de peer niet de bekroning vormt, maar nog een verdieping draagt, waarop een opengewerkte obelisk geplaatst is, die het torenkruis ondersteunt, zoo is een geheel nieuw silhouet het gevolg. Door kleine consoles, die overal uitspringen, is aan de groote lijnen hier en daar iets pikants gegeven. En het denkbeeld, om de achtkante toren boven weer vierkant te maken, en in een obelisk te doen eindigen is ongetwijfeld geniaal geweest.

Het poortje aan de Luitensteeg, dat in 1615 bij de Klovenierdoelen gemaakt werd, is zoo eenvoudig, dat het nauwelijks de aandacht van den voorbijganger trekt. Het herinnert aan dat van het Coomanshofje. En de ingang van de Bakenesserkerk, in 1620 gemaakt, ofschoon in haar rustiekwerk ontwijfelbaar van De Key, is ook niet bijzonder karakteristiek. Begon de scheppingskracht van den meester af te nemen, toen hij de zestig naderde? Of liet hij inderdaad, zooals Galland veronderstelt, het werk aan andere, minder bekwame handen over? Het laatste is zeer waarschijnlijk.

Want de poort van het St. Barbara-Gasthuis, in 1624 gemaakt, en die van het Frans-Loenenhofje, welke het jaartal 1625 draagt, zijn zeer fraai van ontwerp en den meester wel waardig. De eerste compositie ontleent haar belang vooral aan het relief, dat het Gasthuis van binnen vertoont. De tweede bewijst in haar forsche rustiekvormen, dat de smaak van De Key sinds 1598, toen hij de Waag bouwde, niet veranderd was.

Galland vermeldt het poortje van 1625 niet. Had hij het gekend, dan zou hij niet den noordervleugel van het raadhuis, aan de Zijlstraat, als van de opvolgers des bouwmeesters hebben beschouwd.

Het komt ons voor, dat deze vleugel nog door De Key ontworpen is, en dat in 1627, toen hij stierf, het gebouw reeds tot de hoogte van de cordonlijst gevorderd was. Van zijn opvolgers zou dan afkomstig zijn de ietwat saaie architectuur der bovenste vensters, waarvan die aan de zijde der Markt van frontons voorzien zijn. Ook de kap met de overstekende lijst en de houten consoles daaronder zou dan tot die latere periode behooren.

Uit bovenstaande beschouwingen blijkt, dat niet alle openbare bouwwerken, tusschen 1591 en 1627, dus in den tijd, dat Lieven de Key te Haarlem woonde, gesticht, van gelijke waarde zijn. Toch mogen wij aannemen, dat burgemeesteren hun stads-metselaar wel niet voor niet zijn in 1610 verdubbelde wedde zullen hebben uitbetaald. En dan kan het niet anders, of De Key moet ongelijk in zijn werken geweest zijn. Misschien was de inspiratie er niet altijd, wat bij kunstenaars meer voorkomt.

Bij de gevels en gevelfragmenten, die in het bovengenoemde tijdperk vallen, wordt het moeilijk, met eenige zekerheid de ontwerpers aan te wijzen. Men zou geneigd zijn, die, welke Tudorbogen bezitten, of met fraai uitgevoerd beeldhouwwerk versierd zijn, uitsluitend aan De Key toe te schrijven, en het overige als

werk van andere meesters te beschouwen. Galland noemt als zoodanig Lieven's broeders Willem, Michiel en Isaac, en zijn zoons Abraham en Jacob. Doch waaruit blijkt, dat deze vijf de bouwkunst beoefend hebben, verzwijgt hij.

Wellicht kan uit de archieven hieromtrent het een en ander worden opgediept. Het is te hopen, dat spoedig iemand tijd en lust vindt, om in die archieven, thans zoo doeltreffend in De Key's oude Vleeschhal gerangschikt, te gaan snuffelen. Hij zal er hen, die in de geschiedenis der vaderlandsche bouwkunst belang stellen, mede verplichten, als hij de uitkomsten van zijn onderzoek openbaar maakt.

Haarlem, 16 Juni 1901. A. W. Weissman.

OUDE KUNST IN NEDERLANDSCH-INDIE.

Aan de „Nieuwe Rotterdamsche Courant" ontleenen wij het volgende:

Over den beroemden Borobocdoertempel op Java, uit den Hindoetijd, schrijft dr. I. Groneman in het „Tijdschrift voor Ned.-Indië", naar aanleiding van hetgeen de heer J. A. N. Patijn over de schennis van dien tempel in „De Kroniek" meldde, o. a. het volgende:

Dat de tempel het meest door den Koning van Siam geplunderd zou zijn, is minder juist. Ik heb den kastelein van de pasanggrahan gevraagd, hoe hij den heer Patijn gezegd kon hebben, dat de Koning „met toestemming der regeering acht groote wagens vol heeft weggehaald". Die acht groote wagens werden toen onmiddellijk tot acht grobaks (kleine tweewielige karren, door twee kleine Javaansche sapi's getrokken) teruggebracht

Welnu, zulk een grobak laadt hoogstens 62 kilo; op stijgende bergwegen nog minder. Steenblokken, zooals die van de Hindoebouwvallen, wegen zwaar, en wat acht grobaks vervoeren kunnen is dus niet veel. En dat moest alles langs gewone, gedeeltelijk klimmende wegen vervoerd worden, want de stoomtramweg van Magelang naar Jogjakarta bestond toen nog niet.

Trouwens, de Koning heeft in onze tegenwoordigheid (d. i. van den controleur Van Aalst en van mij) de stukken aangewezen, die hij wenschte mede te nemen, en daaronder kwamen geen eigenlijke beelden voor en geen enkel stuk, dat nog op zijn oude plaats op den bouwval stond. 't Waren alle slechts losse steenen, welker oorspronkelijke plaats niet zeer meer kon worden aangewezen en geen unica, zelfs geen zeldzame brokstukken.

Ook de „pendant" van den fraaien leeuw, die naast de hoektrap tegenover de pasanggrahan, dus onder den noordwestboek van den bouwval staat, en dien de heer P. te Bangkok meent gezien te hebben, was niet daarbij en kan ook niet van den Boroboedoer afkomstig zijn, want de pas genoemde leeuw is lang geen 2 M. hoog, zooals die te Bangkok, en een grooteren heb ik op of bij den Boroboedoer nooit gekend, en ik spreek van meer dan een kwart eeuw geleden.

De hoektrap zelf behoort niet tot den tempel en moet daar voor 't gemak der pasanggrahan-bezoekers, misschien een kwart eeuw geleden, uit losse steenen van den bouwval of die niet voor den tempel gebruikt waren, opgebouwd zijn. De groote leeuw zit dáár ook niet op zijn plaats, maar heeft waarschijnlijk een bestemming buiten — bij een der toegangen tot — den tempel gehad.

Een klein, veel minder fraai leeuwtje dat ik nog jaren geleden aan de andere zijde van de trap gekend heb, was reeds spoorloos verdwenen toen de koning van Siam den bouwval bezocht. Maar ook dat leeuwtje stond daar niet op de voor hem bestemde plaats.

't Afkrabben van de beeldwerken is, naar ik hoor, streng verboden; maar dat het kàn gebeurd zijn, geef ik toe, omdat ik weet, dat de enkele koelies (heerendienstplichtigen, meen ik), die dagelijks den bouwval heeten schoon te houden, zonder eenig toezicht werken of rust nemen Onze Archaeologische Vereeniging heeft nooit iets over den Boroboedoer te zeggen gehad.

Dat „het logementje... uit steenen van het heerlijke bouwwerk samengesteld" zou zijn, is evenmin juist. De nieuwe pasanggrahan is, evenals vroeger de oude, van hout en bamboe gebouwd boven een cement-vloer, welks fondamenten voor een klein deel uit enkele ruwe, losse, onbewerkte tempelsteenen bestaan, zooals er duizenden om den bouwval gelegen hebben en nog liggen, en waarvan vele misschien nooit voor den bouw van den tempel gebezigd zijn.

't Is waar, dat men boven op den grooten dajob een ruwe zitbank opgemetseld heeft, op de plaats waar de dajohkegel, waarvan geen spoor meer gevonden is, met zijn voetstuk gestaan moet hebben, en ook dat men toen, om dien „Aussichtsthurm" te kunnen beklimmen, een smalle trap van ruwe tempelsteenen, denkelijk uit den opengebroken dajobwand gewonnen, langs zijn buitenzijde opgetrokken heeft. Dat in de pleisterlaag, die de bank en haar onmiddellijke omgeving bedekt, de namen of naamcijfers van vele dwazen gekrast zijn, begrijpt ieder die wel eens over menschelijke ijdelheid nagedacht heeft.

Maar die bank en die trap zijn alweer meer dan een halve eeuw oud.

Dat men „bij zoogenaamde restauraties... niet bij elkaar hoorende brokken bijeengevoegd" zou hebben, betwijfel ik, omdat, voor zoover ik weet, aan dezen bouwval nog geen enkele restauratie beproefd is.

Of 't eenmaal daartoe komen zal, 't behoud van wat nu nog bestaat te verzekeren?... Ik hoop 't vurig en heb de zeer dringende noodzakelijkheid daarvan herhaaldelijk betoogd, Maar de arbeid aan de tjandi Mendoet, dien de heer Patijn in vollen gang heeft gezien, is sedert den vijfden dag dezer eeuw gestaakt, tengevolge van een ernstig meeningsverschil tusschen den bekwamen architect, die daaraan drie jaren zelfstandig en geheel belangloos met steeds klimmende toewijding gewerkt heeft, en toen onverwachts boven hem gesteldan indoloog dr. Brandes.

Voor zoover ik nu reeds over deze kwestie oordeelen mag, is hier 't ongelijk niet aan den kant van den minderen ambtenaar

Wij deelen het bovenstaande voorloopig zonder commentaren mede. Alleen bemerken wij tot ons leedwezen, dat, nu eindelijk de Hindoe-ruines van Java de aandacht der regeering zijn beginnen te trekken, reeds dadelijk, in zake Tjandi Mendoet, quaesties gerezen zijn, die wellicht aan de goede zaak van het behoud dezer monumenten weinig bevorderlijk zullen zijn.

DE TIJD VAN GAAN.

Het artikel onder dit opschrift, in ons nummer van 17 Juni 1899, waarvan de strekking was, dat voor den heer De Stuers de tijd van gaan ging komen, heeft tot heel wat polemiek, zoo in ons blad als in andere bladen aanleiding gegeven.

Wij hadden het mis, de referendaris dacht niet aan heengaan. En nu blijkt het toch, dat wij profeten waren, toen wij schreven:

„De tijden veranderen. Wie beproeft tegen den stroom op te roeien moet, al beschikt hij over reuzenkracht, het ten slotte opgeven. De roeiers in de middeleeuwsche schuit verkeeren haast in dat geval. Er blijft den heer De Stuers slechts één keus — zich laten drijven of aan wal gaan. Wij meenen hem zooveel karakter te mogen toekennen, dat hij dit laatste kiezen zal."

De heer De Stuers heeft zich natuurlijk niet als Limburgsch lid voor de Tweede Kamer laten kiezen met het voornemen, voor zijn zetel te bedanken, om referendaris te kunnen blijven. Hij is dus aan wal gegaan; iemand anders zal aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken zijn betrekking moeten overnemen.

Hij, die zich daartoe vinden laat, onderneemt geen dankbaar werk. Want wie als opvolger van De Stuers een figuur wil worden, moet heel wat in zijn mars voeren. In vele opzichten toch is de referendaris een kracht ten goede geweest. Hij heeft vaak, in overmaat van ijver, dingen gedaan, die beter nagelaten waren, doch als men de rekening opmaakt sluit die met een belangrijk saldo ten bate onzer oude kunst.

Er wordt beweerd, dat den heer De Stuers een portefeuille in het te vormen Kabinet van de rechterzijde zal worden aangeboden. Wij zijn er benieuwd naar, welk departement men voor den Limburgschen afgevaardigde heeft bestemd. Waterstaat misschien? In ieder geval, de heer De Stuers is lang genoeg in het serail van Den Haag geweest om er al de kronkelwegen goed te kennen. En zoo iets heeft voor een beginnend minister onschatbare waarde.

EERSTE INTERNATIONALE TENTOONSTELLING DER MODERNE DECORATIEVE KUNSTEN TE TURIJN IN 1902.

Het vaderland der della Robbia, Ghiberti, Cellini, en tal van andere wereldberoemdheden, zal ook aan nieuwe kunst gaan doen en weet geen beter middel om dit artikel in te voeren en ingang te doen vinden

dan een internationale tentoonstelling, waar alles geweerd zal worden wat herinnert aan de stijlen van vroegere tijdperken.

Wij wenschen de aanstichters goed succes met hun onderneming; de Italiaansche ambachtslieden zullen zeker spoedig in de geheimen der nieuwe kunst ingewijd zijn en de handel zal wel zorgen, dat voor hetgeen zij op dit gebied gaan produceeren de noodige afnemers worden gevonden.

Om de werkelijk naieve beschouwingen die er in voorkomen laten wij hier een vertaling volgen van de inleiding in haar geheel, waarmede de algemeene commissie der tentoonstelling in haar prospectus de kunstenaars van alle landen tot deelneming uitnoodigt.

Bij het lezen van die inleiding zal misschien menigeen hier en daar denken aan holle phrasen of te wel bombast, maar het komt ons voor dat de Italiaansche heeren toch alles wat zij zeggen ernstig meenen en wij gelooven dus onze kunstenaars, die aan nieuwe kunst doen, gerust te mogen aansporen tot deelneming, ten minste wanneer zij tevreden zijn met de belooning, gelegen in het bloote feit van door de jury niet te licht te worden bevonden.

De zooeven genoemde inleiding luidt als volgt:

De belangrijke plaats die de kunst heeft weten te veroveren in het moderne leven, is, zonder tegenspraak een van de grootste bewijzen van den vooruitgang der beschaving bij de geboorte der 20e eeuw.

De kunst, vroeger jaren beschouwd als een luxe, waarvan het dagelijksch leven zich zeer goed kon ontbonden, eischt nu overal hare rechten, omdat overal het gevoel van het schoone een beginsel van volmaaktheid is en bij alles de sierlijkheid van den vorm, de weerspiegeling is van smaak en geest.

Tegenwoordig heeft men begrepen, dat de menschelijke geest, een middelpunt noodig heeft waar zijn vermogens zich kunnen ontwikkelen, op zulk een wijze dat de harmonie van het leven zich gelijkelijk openbaart, overal om hem heen, in stad en in huis. En thans is het niet meer te betwisten, dat de stijlen, aan vroegere tijdperken ontleend, een onaannemelijke bekentenis van onmacht bevatten, want ons tijdperk moet ook een krachtige voor op den akker achterlaten, met den indruk van zijne artistieke overtuiging.

Het is onbetwistbaar dat onze steden, onze huizen onze woningen, de weerspiegeling zijn van de beschaving van vroeger tijdperken, wanneer zij niet geheel terug te brengen zijn tot zuivere handelsvoortbrengselen.

Wij vragen aan de kunst haar stempel te drukken op al de stoffelijke vormen van het leven, zooals in de beste tijdperken; wij vragen haar den slechten smaak te verbannen uit onze woonplaatsen, tegelijk de verregaande alledaagschheid en de dorheid van het handelsproduct veroordeelend, zoodanig dat al de voorwerpen voor ons gebruik een indruk van kunst en harmonie dragen.

Italië heeft zich laten vooruitloopen bij dit streven, door de andere natiën, die de nieuwe vormen hebben bestudeerd in het altijd geopende boek van de schoonheden der natuur. Het schijnt ons, daarom, te meer noodzakelijk om te kennen en aan ons land met zijn roemrijke decoratieve overleveringen te doen kennen dit ontwaken van een kunst, die in een zoo nauw verband staat met de geheele beschaving.

Het is daarom dat wij al de menschen van smaak uitnoodigen tot de internationale tentoonstelling van moderne decoratieve kunsten, die zal gehouden worden te Turijn, in het jaar 1902.

Wij hebben goede hoop, dat het genie van ons tijdperk, geinspireerd door de wonderen der wereldtentoonstelling van 1900, kunstvoorwerpen zal weten voort te brengen, de bewondering der gansche wereld waardig.

Daar deze tentoonstelling niet moet gelijken op de reeds zoo dikwijls herhaalde, zullen er geen reproductiën van de reeds bekende stijlen, noch voortbrengselen, eenvoudig van nijverheid, ontbloot van een artistiek cachet, worden toegelaten.

Zij zal slechts geopend zijn voor origineele proeven, strevende naar de artistieke vernieuwing van den vorm.

Aan de inzenders de grootste vrijheid latende in hunne scheppingen, gelooven wij het noodig, hun aandacht te vestigen op het programma, dat wij de eer hebben hun toe te zenden.

Het is te hopen, dat deze tentoonstelling een specifiek en geheel nieuw karakter zal hebben.

Het s er niet om te doen veel voorwerpen van verschillend karakter te vereenigen, maar wel een decoratief geheel tot stand te brengen, in harmonie met den geest van het moderne leven.

Het is er niet om te doen veel voorwerpen van verbachtslieden niet alleen zoeken de rijke sierlijkheid van de vorstelijke woning, maar dat zij vinden de eenvoudige en bescheiden bevalligheid in de volledige decoratie van het burgerlijke woonhuis.

Ziedaar het doel, wanneer men een zeker succes wil bereiken.

Een jury van kunstenaars zal waken bij de aanneming, zoodanig, dat niets onze tentoonstelling kan doen ontaarden en dat de toelating op zich zelf eene belooning zal zijn voor de inzenders, die van heden af van hunne instemming zullen kunnen doen blijken aan de algemeene commissie van de Kamer van Koophandel te Turijn.

Tot zoover het prospectus.

Programma, algemeen reglement en aanvraagbiljetten voor deze tentoonstelling worden de belanghebbenden op franco aanvrage toegezonden door den heer Franco de Amicis, Keizersgracht 354, te Amsterdam.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

Afdeeling Amsterdam.

Vergadering van 18 *Juni* 1901.

In deze vergadering hield de heer H. Nort, leeraar in de wis- en natuurkunde, een voordracht over „Oorsprong van onweerselectriciteit", een en ander door proeven toegelicht.

Spreker begon met een verklaring van de werking van electriciteit en behandelde verschillende eigenschappen en toepassingen in het algemeen, waarna meer speciaal de onweers-electriciteit werd nagegaan en waarbij werden medegedeeld de verschillende onderzoekingen op dat gebied reeds gedaan.

Verder werden de leden Van Aarst en Melcher als bestuursleden gekozen en werden de rapporten van de excursie-commissie behandeld. Door het late uur kon daaromtrent geen beslissing worden gewonnen en werd besloten die tot een volgende vergadering te verdagen.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— In een baai van het Grieksche eiland Cerigo, oudtijds het aan Aphrodite gewijde Cythera, hebben duikers weder een marmeren beeld gevonden, dat zoowel uit een oogpunt van kunst als voor de oudheidkunde van groot belang is.

Het is een schoon, levensgroot beeld van een vrouw, met op den rug hangend haar — eene bijzonderheid, welke, volgens de oudheidkundigen, aanduidt dat het beeld zeer oud is.

Men zal nog verdere nauwkeurige onderzoekingen doen op de plaats, waar het merkwaardige beeld werd gevonden.

— Sinds de overblijfselen van den beroemden tempel van Diana in Efeseus door den Engelschman Wood na veel zoeken ontdekt zijn, worden al jaren door Oostenrijksche geleerden opgravingen op die plek gedaan, die een met kolommen versierde markt, een theater, een met arcades omgeven straat, en een deel van de haven hebben aan het licht gebracht. De bij die gelegenheid gevonden beelden en overblijfsels van kunstwerken zijn door den Sultan aan den Keizer van Oostenrijk ten geschenke gegeven,

die ze naar Weenen heeft laten brengen en in den „Volksgarten" staanden Theseustempel heeft laten plaatsen

Onder de tentoongestelde voorwerpen trekt vooral de aandacht het uit 234 fragmenten hersteld bronzen beeld van een athleet, die met een krabber de olie van zijn arm verwijderd. Deze is op de markt gevonden en wordt door de kenners geroemd als een prachtig exemplaar van Attische kunst uit de vierde eeuw. Niet minder geprezen wordt een groep, voorstellende een leeuw, die door twee liefdegoden met speer en lans vervolgd wordt. En zoo ook een andere groep, een door een paard getrokken wagen, beladen met een op de jacht gedooden panter en ever, gevolgd door een Eros met een dooden bok over den schouder. De heele collectie bestaat uit 37 opgegraven kunstvoorwerpen. (*N. R. Ct.*)

— De Engelsche oudheidkundige Evans heeft het Kretenzer parlement officieel bericht, dat hij het paleis van Minos ontdekte. Evans zegt onbetwistbare bewijzen voor de juistheid van de ontdekking te hebben. Hij geeft reeds talrijke bijzonderheden over de constructie en de versiering van het paleis en over de vele inscripties, die tot 600 jaar vóór het gebruik van het keilschrift opklimmen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. Aan den Gemeenteraad is voorgesteld de aankoop, voor *f* 44,000, van een perceel aan de Princessegracht, dat onmiddellijk grenst aan het gebouw der Academie van Beeldende Kunsten en waarvan het bezit dus van zeer groot belang geacht wordt voor de gemeente

— Het „General Preisgericht" der Gas- en Waterleidingen-Tentoonstelling te Weenen heeft aan den ingenieur H. P. N. Halbertsma te 's-Gravenhage toegekend de Gouden Medaille met de Kroon, voor het door hem in de afdeeling „Fachlitteratur" geëxposeerde exemplaar van het rapport aan den Minister van Koloniën in zake de Drinkwatervoorziening van Soerabaja.

— De tentoonstelling van Indische textiele Kunst, die begin Juli in de Gothische Zaal geopend zal worden, belooft uiterst belangrijk te worden.

Naast talrijke particulieren zenden in: het Koloniaal Museum te Haarlem, de Ethnologische Verzameling der voormalige Indische Instelling te Delft en last not least het Rijks Ethnogr Museum te Leiden

Fraaie specimina van batikkunst zullen natuurlijk niet ontbreken. Daarnaast merkwaardige stalen van Indische weefkunst.

Van het weven, zoo dikwerf het kunstwerk der Indische vrouw, is zoo goed als niets bekend, bij het publiek evenmin als bij de beoefenaars der Indologische wetenschap Alleen van Java weet men iets, van het grootere Archipel-gebied niets dan kleine notities, verspreid in enkele boeken voorkomend. Nu de batikkunst te onzent populair én onderzocht begint te worden, zou deze niet minder bizondere uiting van vrouwenkunst gevaar loopen in een vergeten hoekje geschoven te worden.

Amsterdam. De eindexamens der Rijks-Normaalschool voor Teekenonderwijzers en der Rijkeschool voor Kunstnijverheid zullen in het openbaar worden afgenomen in het Rijks-Museumgebouw op 25 Juni en volgende dagen.

Rotterdam. Op de prijsvragen, door de Akademie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen alhier ter gelegenheid van haar gouden jubilé uitgeschreven, zijn 67 antwoorden ingekomen.

Haarlem. In het Museum van Kunstnijverheid zal weldra eene zeer belangrijke tentoonstelling geopend worden.

Tot nog toe waren de schatten gevonden in de Koninklijke graven van Mycenae en Tirynς, welke door Schliemann werden ontdekt, uitsluitend in het Nationaal Museum te Athene te bezichtigen.

Onlangs werden van de uit goud en zilver gedreven voorwerpen, als ook van de wapens waaruit deze schatten bestaan, onder toezicht der Griekse Regeering galvanoplastische reproducties vervaardigd en deze reproducties zullen weldra gedurende eenige weken in genoemd Museum tentoongesteld worden.

De verzameling die zal worden tentoongesteld bestaat uit vazen en bekers, eenvoudig van vorm, doch ook met menschen dierfiguren, of met ornamentale motieven versierd, — een leeuwenkop van grootsch en breed karakter, vele gouden ringen en gedreven gouden platen, een masker, dat den overledene op het gelaat werd gelegd, eenige wapens, lansen, dolken en zwaarden, welker gevest uit ivoor en goud vervaardigd werd en waarvan het lemmet met leeuwenjachten en dierfiguren werd geïncrusteerd.

De rijkdom dezer voorwerpen, zoowel als de gekuischte smaak waarmede zij werden vervaardigd, getuigen van de hooge beschaving der primitieve bewoners van Griekenland.

Deze tentoonstelling zal worden opgeluisterd met photographiën en afbeeldingen, ten einde een duidelijk beeld te geven van de omgeving, waar die schatten gevonden werden.

— Oudheidkundig onderzoek. — Bij ordonnantie van 18 Mei is, opgenomen in de „Java-Ct. van 21 Mei, bepaald dat met ingang van 1 Juli 1901 wordt ingesteld een commissie in Ned.-Indië voor oudheidkundig onderzoek op Java en Madoera, welke commissie te Batavia zal zijn gevestigd en welker taak zal zijn de samenstelling van archaeologische en architectonische beschrijvingen van de oudheden op genoemde eilanden, het in teekening brengen dan wel photografeeren dier oudheden, voor zoover dit nog niet is geschied, het vervaardigen van gipsafgietsels en het aangeven van middelen om de monumenten voor verval te behoeden.

Benoemd zijn in die commissie tot lid, tevens voorzitter, dr. Brandes; tot lid de oud-assistent-resident Knebel, met den rang en titel van assistent-resident; idem de opzichter der 1e kl. bij de Staatsspoor Leydie Melville, onder bepaling dat hij bij zijn korps à la suite wordt gevoerd.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat en 's lands burgerl. openbare werken in Ned.-indië is:

benoemd tot architect de ambtenaar op non-activiteit F. J. F Martijn, laatstelijk architect 1e kl; tot ingenieur 1e kl. de ingenieur 2e kl A. Vroesom de Haan;

tijdelijk belast met de waarneming der betrekking van architect gedurende de afwezigheid van den architect 1e kl. G. C. J. Bruins, tengevolge van het aan dien ambtenaar verleend eenjarig buitenlandsch verlof, de opzichter 1e kl. R. S. Metzelaar;

toegevoegd aan den chef der irrigatie afdeeling Serajoe, met Bandjarnegara als standplaats, de ingenieur 3e kl. F. A. Varkevisser;

overgeplaatst van de residentie Soerabaja naar de directie de ingenieur der 3e kl. J. J. S. van Leeuwen;

geplaatst in de residentie Palembang als eerstaanwezend waterstaats-ambtenaar de tijdelijk waarnemend architect E Boelofsen.

— De hoofdingenieur, chef van den spoorwegdienst en tevens van den dienst der kolen-ontginning ter Sumatra's Westkust, Th. F. A. Delprat, gaat eerstdaags voor een jaar met verlof naar Europa.

— De Minister van Waterstaat heeft benoemd tot buitengewoon opzichter D. de Jong, te Herbayum, bij het verbeteren der zeeweringen langs het Noorderstrand op Vlieland, en N. Blankevoort te Haarlem, bij het bouwen van een brugwachterswoning bij de Vlotbrug aan het zand.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Scheepsmachineteekenaars, zelfstandig kunnende werken, benevens vlugge calqueurs, direct voor vast. Brieven met opgave van hoelang en alwaar sollicitant in het vak gewerkt heeft, worden ingewacht onder het No. 16422 aan het Bureau der „Nieuwe Rott Courant".

— Onder-directeur aan de 1e Ambachtsschool en Winteravondvakteekenschool, Weteringschans te Amsterdam, op een salaris voor de Ambachtsschool van *f* 1700 en voor de Winteravondvakteekenschool van *f* 600 's jaars. Sollicitatiestukken met overlegging van teekeningen, vóór 26 Juni franco in te zenden aan den directeur der scholen.

— Teekenaar-Constructeur op eene machinefabriek te Rotterdam, in staat geheel zelfstandig te werken en de leiding van het teekenkantoor op zich te nemen. Brieven onder No. 15798, aan het Bureau der „Nieuwe Rott. Courant".

— Leeraar in wiskunde, werktuigkunde en Lijnteekenen voor de H. B. School met 5-jarigen cursus te Nijmegen, met 1 September 1901, op eene jaarwedde van *f* 1800. Inzending van een op gezegeld papier geschreven, aan den Gemeenteraad gericht, adres en van de gevorderde stukken vóór 24 Juni 1901 aan den burgemeester.

— Aflevering 6 van „De Natuur" (uitgave van J. G. Broese, te Utrecht), bevat: Iets over Firmament-photografie, door R. D. Nauta. (Naar R. Bali.) — Het ontstaan van Paarlen en de hulp der kunst bij de Parelvorming, door Anna C. Croiset van der Kop. — Een Oogkleppen-rem voor paarden. — Behangersbijen, door Dr. J. C. H. de Meijere. — Stuifmeelkorrel. Stempel. Stuifmeelbuis, door Dr. H. J. Calkoen. — De verschijnselen der Radioactieve stoffen (vervolg en slot, door Dr. L. Bleekrode. — Korte mededeeling. — Boekaankondiging — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen. De nieuwe ster in Perseus, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatie-Bureau der Technische Vakvereeniging, Weteringschans 37, Amsterdam.

1 Bouwk. teek., 23 j., ongeh., *f* 75.
8 Opz.-teek., 20, 22, 23, 25 en 26 j., ongeh., 29, 35 en 43 j., geh., *f* 40, *f* 65, ± *f* 70, ± *f* 90, *f* 75, ± *f* 85, ± *f* 90, en ± *f* 100.
2 Opz. uitvoerder, 33 en 34 j., geh., ± *f* 90 en ± *f* 80.
1 Opz., 22 j., ongeh., ± *f* 75.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland"

36ste Jaargang N°. 26. ZATERDAG, 29 Juni 1901.

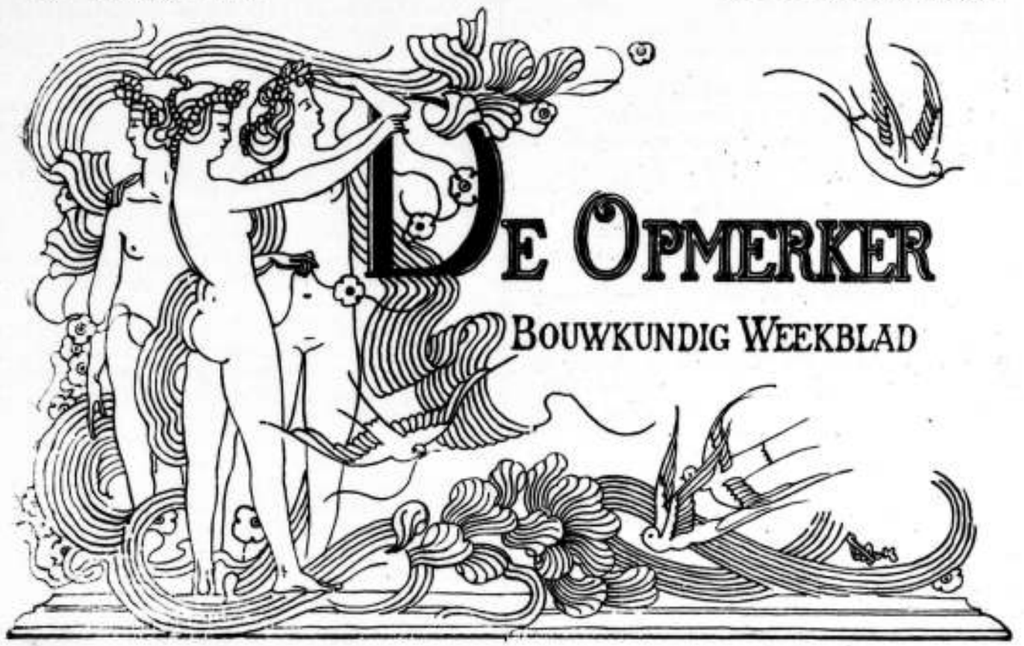

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage*.

Abonnements rijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

ANDERMAAL JACOB VAN CAMPEN.

De heer C. J. Gonnet, archivaris van Haarlem, die zich voor de geschiedenis onzer bouwkunst reeds zoo verdienstelijk heeft gemaakt, had de vriendelijkheid, mij het volgende te schrijven.

„Wellicht heeft het voor U eenige waarde, te vernemen, dat in den Atlas van Haarlem op het Gemeente-Archief, eene teekening voorhanden is van de Nieuwe Kerk, door P. Saenredam, waarop deze eigenhandig heeft geschreven: „1650 den 8 July. Pr. Saenredam fct. De oude Ste. Anna Thoren int Jaer 1613 gemaeckt. De Nieuwe Ste. Anna Kerck Ao. 1649 volleynt. Van dese Kerck is Monsr. Jacob van Campen Architect geweest."

„Eene schilderij van het inwendige dier kerk door Pieter Saenredam, gedagteekend 23 Mei 1652, hangt op het Stedelijk Museum te Haarlem."

„Ook vindt men een niet onbelangrijke aanteekening in eene Kronyk van Haarlem, handschrift uit de 18e eeuw, door A. B(orst?) op het Gemeente-Archief. Zij luidt aldus: „Jacob van Campen, Heer van Randenbroek, een Haarlemmer van geboorte, was een konstig beeld- en historieschilder, alsook een voornaam bouwmeester, als blijkt uit een menigte van praalgebouwen in Holland en elders, voornamentlijk aan 't Stadhuis en Schouwburg te Amsterdam. En te Haarlem de gevel van het huys des Heeren Guldewagen, daar boven op de plint jachthonden 't hert najagen."

„Deze gevel staat nog in de Groote Houtstraat, over de Anegang, voor het huis gemerkt no. 20. Naar deze type zijn meer huizen in Haarlem gebouwd. Onder anderen zijn nog in tamelijken welstand aanwezig de gevels Groote Houtstraat no. 113 en Gedempte Oude Gracht no. 60, waar men de pilasters, die den stijl van Jacob van Campen kenmerken, aantreft. Daarom zou ik, naar mijn gering oordeel, meenen, dat hij er de bouwmeester van is geweest."

Deze mededeelingen zijn uiterst belangrijk. Want nu Pieter Saenredam, die zulk een nauwgezet man was, Jacob van Campen als den bouwmeester van de Nieuwe Kerk te Haarlem noemt, kan er wel geen twijfel meer zijn aan de waarheid. De tweede van Campen, naam- en tijdgenoot van den eersten, door de schrijvers van de geschiedenis der kunst uitgevonden, kan nu voorgoed naar het rijk der fabelen worden verwezen.

Ook de 18e eeuwsche Kroniek is ongetwijfeld van waarde. Zij toont aan, dat men, toen Borst zijn handschrift vervaardigde, van Campen als een geboren Haarlemmer beschouwde, gelijk ook Schrevelius in 1647, toen de bouwmeester leefde en vaak de Spaarnestad bezocht, deed.

Waar de schrijver der Kroniek echter, behalve het Stadhuis ook den Schouwburg te Amsterdam onder de „praalgebouwen" door Jacob van Campen ontworpen, opnoemt, meldt hij iets anders, dan wij gewend waren te vernemen. Immers sinds de beker, aan Nicolaas van Campen ter gelegenheid der voltooiing van dezen Schouwburg vereerd, voor den dag kwam, gold deze als de ontwerper. Maar de mogelijkheid bestaat ongetwijfeld, dat Jacob hier zijn goede diensten bewees, al wordt dit niet uitdrukkelijk vermeld. Want de Amersfoortsche nachtegaal was als echt patriciër zóó afkeerig van al wat naar reclame zweemde, dat het hem onverschillig was, of men zijn naam al dan niet noemde.

Het ontwerpen en bouwen der Nieuwe Kerk te Haarlem vond plaats, eer met het Stadhuis te Amsterdam een begin werd gemaakt. De vermaardheid, die de meester door dit werk verwierf kan dus niet de Haarlemsche heeren genoopt hebben, zich tot hem te wen-

den. Waarschijnlijk had hij vrienden of bloedverwanten onder de regeerders der Spaarnestad.

Het huis, waar, tijdens de Kroniek geschreven werd, de heer Guldewagen woonde, en waarvoor Jacob van Campen het ontwerp gemaakt heeft, is helaas slechts in zeer verbouwden toestand bewaard gebleven. Naar de vormen te oordeelen moet de tegenwoordige pui omstreeks 1700 vernieuwd zijn. Toen is „de plint" tevens veranderd. De jachthonden, die de 18e eeuwsche schrijver nog zag, verdwenen, en alleen het fraai gebeitelde hert bleef over. Het werd geflankeerd door de twee steenen met ANNO 1052, die vroeger zeker hooger in den gevel gestaan hebben.

Maar nog erger werd de gevel misvormd, toen hij, misschien in 1820, andermaal verbouwd, zijn geheele bovendeel verloor, en van de pilasters alleen de basementen in wezen werden gelaten. De schachten werden naar boven toe verlengd, en vertoonen zich dus als lisenen, die bot onder de nieuwe kroonlijst eindigen. Alleen een der festoenen, waarvan Jacob van Campen zulk een liefhebber was, bleef gespaard.

De heer Gonnet is, waar hij van zijn „gering oordeel" spreekt, al te bescheiden. Want de gevel Groote Houtstraat 113 heeft hij volkomen terecht als een werk van Jacob van Campen aangewezen. Hier is het benedendeel wel bewaard. Wij zien eerst een Toskaansche, dan een Jonische pilasterorde. Wat daarboven eens aanwezig was, is bij een verbouwing, waarschijnlijk ook omstreeks 1820 ondernomen, te loor gegaan.

De hoofdgestellen vertoonen de eigenaardige als het ware „geconcentreerde" vormen, waarvan Jacob van Campen een liefhebber was, en die wij zoowel boven de pilasters en zuilen der Nieuwe Kerk te Haarlem als in de nu tot zalen ingerichte gangen van het Stadhuis te Amsterdam terug vinden.

De gevel aan de Gedempte Oude Gracht 60 is in de 18e eeuw geheel verbouwd. Maar de pilasters zijn blijkbaar een eeuw vroeger gemaakt. Doch of Van Campen, zoo hij de ontwerper was, wel voor de tegenwoordige verhoudingen aansprakelijk gesteld kan worden, is aan twijfel onderhevig. Want er waren, als nu nog in de Groote Houtstraat 113, boven de pui twee pilasterorden geplaatst. Bij de 18e eeuwsche verandering moet men de kapiteelen der onderste en de basementen der bovenste pilasters, met het daartusschen aanwezige hoofdgestel, hebben weggenomen, en zoo van de twee schachten er één gemaakt hebben. Daardoor is de klassieke proportie, die Van Campen nooit uit het oog verloor, geheel en al verdwenen.

Het is te hopen, dat Jacob van Campen en zijn kunst eindelijk eens een hunner waardig beschrijver en beoordeelaar vinden. De toekomstige biograaf zal aan hetgeen de meester te Haarlem bouwde, zijn bijzondere aandacht hebben te wijden.

A. W. Weissman.

EENIGE MEDEDEELINGEN OVER DE VINDPLAATSEN VAN ASPHALT IN MIDDEN-EUROPA EN DE GESCHIEDENIS HARER ONTGINNING.

Bij de toenemende beteekenis, die het asphalt als bouwmateriaal, niet alleen voor straten en wegen, doch ook voor sommige onderdeelen van gebouwen in de laatste jaren heeft verkregen, zullen eenige mededeelingen over de vindplaatsen van het gesteente, dat dit materiaal oplevert, menigeen welkom zijn.

Wat in eenige der laatste nummers van de „Deutsche Bauzeitung" daarover geschreven wordt door G. Pinkenburg, achten wij dan ook wel de aandacht waard van de Nederlandsche technici.

Van vele bouwmaterialen is de kennis over het algemeen nog vrij onvolledig en een gewichtige factor is daarbij zeker de wetenschap, waar zij gevonden worden. De heer Pinkenberg heeft dus wellicht met zijne aanwijzingen velen een dienst bewezen, vooral nu de vacantie-tijd daar is. Bouwkundigen, die op hun vacantie uitstapjes gewoon zijn het nuttige met het aangename te vereenigen, zullen allicht geneigd zijn eens een kijkje te gaan nemen in een asphaltgroef, en voor ons, Nederlanders, behoeft een reisje naar Hannover of Brunswijk noch te tijdroovend, noch te kostbaar worden geacht.

Zooals bekend is komt asphalt over de geheele wereld verspreid voor en iedereen heeft wel eens van Trinidad-asphalt en Syrische asphalt gehoord, en men kan veilig aannemen, dat er buiten Europa nog vele tot heden onbekende plaatsen zijn waar de bitumineuze kalksteen gevonden wordt. In Europa en zelfs meer bepaald in Midden-Europa komt dit gesteente veel meer voor dan oppervlakkig gedacht wordt, ofschoon het aantal plaatsen, die tegenwoordig in ontginning zijn, tamelijk beperkt is en ook, wat betreft de waarde voor de asphalt-industrie en de geologische vorming groot onderscheid tusschen de verschillende beddingen is op te merken.

Van groot belang is namelijk de meerdere of mindere bruikbaarheid van de asphalt-kalk voor het maken van stampasphalt.

Duitschland, Zwitserland, Frankrijk, Italië, Sicilië en in den laatsten tijd ook Dalmatië, komen tegenwoordig van de Europeesche landen in aanmerking voor de asphalt-productie en het zijn de vindplaatsen in de beide eerstgenoemde landen en Zuid-Frankrijk die voor ons van het meeste belang zijn en dan ook in de boven aangehaalde mededeelingen uitvoeriger worden besproken.

De schrijver begint natuurlijk met Duitschland en wel met de vindplaatsen bij Limmer, in de provincie Hannover.

Het dorp Limmer ligt ongeveer 4 K. M. westwaarts van de stad Hannover, aan den weg naar Harenberg. De stad Hannover ligt op de grens van de uitloopers der Midden-Duitsche gebergten en de Noord-Duitsche vlakte. Het Deister-gebergte strekt zich 15 a 20 KM. ten zuiden der stad als laatste groote bodemverheffing uit. Wel komen om de stad nog hier en daar lage bergen afzonderlijk, als eilanden in de vlakte voor, zooals de Benther en de Lindener berg, maar overigens is alles met zand- en jongere formaties overdekt en komen slechts hier en daar zandsteen, kalksteen en mergel aan de oppervlakte, die deels tot de Trias-, deels tot de Jura- of tot de krijtformatie behooren. De asphaltsteen komt in de buurtschappen Velber en Ahlem bij Limmer voor den dag. De asphalt bevattende lagen behooren tot de bovenste Jura.

De lagen strekken zich uit van Zuidwest naar Noordoost en vallen naar het Oosten; zij bevatten vele fossielen. Er zijn vier lagen van afwisselende dikte; die van de hoofdbank bedraagt 6—7 cM. Het bitumengehalte van de oölitische kalksteen is in de verschillende lagen tamelijk gelijkmatig en neemt in de diepte langzamerhand een weinig af.

Ook westelijk van den Lindener berg wordt bitumineuze kalksteen gevonden, in een laag van 4 à 5 cM. dikte, waarop het eerst de aandacht gevestigd werd door een petroleumbron, die daar voorkwam. Het is niet uitgemaakt tot welke formatie deze laag behoort,

maar het gesteente kenmerkt zich door een duidelijk waarneembare petroleumreuk, die bij dat van de vorengenoemde vindplaats niet voorkomt.

Bereids, in het jaar 1730, moet de asphaltbedding bij Limmer bekend zijn geweest. Waarschijnlijk heeft men toenmaals met het mineraal niets weten uit te richten en zoo kan de vindplaats vergeten geraakt zijn.

Toen omstreeks 1840 het maken van trottoirs van giet-asphalt uit de mijnen van Lobsann, Travers en Seyssel in Parijs en elders in Frankrijk, reeds met goed gevolg was toegepast, droeg de Hannoversche regeering, hierop opmerkzaam gemaakt, aan de directie der hoogere „Gewerbeschule" op, hiermede proeven voor te bereiden. Het daarover verschenen rapport is in vele opzichten leerrijk. Er blijkt o. a. uit, dat men toenmaals reeds zeer goed onderscheid wist te maken tusschen het natuurlijk asphalt en de als neven-product der gasfabrikatie bekende koolteer. Het rapport bespreekt uitvoerig de aardteer, die op verschillende plaatsen van het toenmalig koninkrijk Hannover, o. a. bij Wietze en Edemissen, gewonnen wordt, behandelt verder het aardteer-asphalt uit eerstgenoemd, door indamping verkregen, en eindelijk de koolteer, of gasteer, alsmede het eveneens door indamping hieruit verkregen steenkool-asphalt. Verder wordt de Fransche natuurlijke asphalt-kalksteen van Seyssel en Travers en de uit deze materialen verkregen asphalt-mastix beschreven. Van de in de nabijheid der stad aanwezige asphalt-kalksteen wordt evenwel geen woord gerept, waaruit men besluiten mag, dat die aanwezigheid in 1840 geheel in vergetelheid geraakt was.

Maar reeds kort daarna moet men met een geregelde ontginning begonnen zijn.

Het akkerland, waarin de beddingen gevonden worden, moet reeds tegen het eind der 18de eeuw wegens zijn steenachtige geaardheid ongunstig bekend zijn geweest. De toenmalige pachter Henning van de „Limmerbrunnen", een uitspanningsplaats, bracht van zijn wandelingen in de omgeving af en toe stukken van het op het veld liggend mineraal mede naar huis en wist zich bij deskundigen zekerheid omtrent de geaardheid en bruikbaarheid te verschaffen. Met het oog op een industrieele ontginning verbond hij zich met den hofbehanger Hoffmann, die de benoodigde geldmiddelen voor de oprichting eener fabriek aanbracht maar zich later uit de zaak terugtrok, welke toen door Henning alleen verder werd gedreven.

Een andere vindplaats werd in 1860 in de onmiddellijke nabijheid van de eerste, maar in de buurtschap Ahlem, door August Egestorff te Linden, ontdekt en geopend. Dezelfde man heeft ook de Vorwohler groeven het eerst systematisch ontgonnen. Tegen 1870 gelukte het hem verder voor de exploitatie, zoowel der Limmer- als der Vorwohler-groeven Engelsche kapitalisten te vinden en zoo kwam in 1871 de „United Limmer and Vorwohle Rock Asphalte Campany Lmtd." tot stand, die, behalve de aan Egestorff behoorende groeven, ook die van Henning in haar bezit kreeg.

In April 1873 werd daarna met Duitsch kapitaal te Hannover de „Deutsche-Asphalt-Aktiengesellschaft" gevestigd, die bij Limmer-Ahlem en in het Brunswijksche bij Vorwohle groeventerrein had in handen gekregen.

Van de bij Limmer werkende beide maatschappijen heeft de Engelsche het zuidelijk deel der afzetting en daarmede het aan dag komend gedeelte der asphalt bevattende lagen in bezit en in bedrijf. Zij kan dus geheel met open groeven (Tagebau) werken. De Duitsche maatschappij die noordoostelijk van de eerstgenoemde werkt, moest zich nu met net dieper liggend deel der lagen tevreden stellen, terwijl de rijkere lagen zoo diep liggen, dat zij genoodzaakt was tot diepontginning (Tiefbau) over te gaan.

Zij heeft daarvoor op haar veld twee schachten van 50 M. diepte moeten maken en exploiteert nu door z. g. „Streckenbetrieb", d. w. z. door gangen en dwarsgangen, waartusschen zekerheidshalve pijlers moeten blijven staan.

De in Hannover gewonnen asphalt-kalksteen der Duitsche maatschappij wordt uitsluitend tot mastix verwerkt. Reeds 25 jaren staat nu aan het hoofd dezer maatschappij de heer Carl Schönewald.

De westelijk van den Lindener berg blootgelegde bedding wordt door de „Hannoversche Baugesellschaft" onder een 30 morgen groot stuk land geëxploiteerd. Deze maatschappij bezit eveneens velden bij Vorwohle in Brunswijk.

In Brunswijk komen de asphaltbeddingen voor aan den Hils, bij Eschershausen.

De Hils is een lang uitgestrekte bergrug tusschen het stadje Alfeld aan den spoorweg van Kreiensen naar Hannover en het dorp Vorwohle, aan den spoorweg van Kreiensen naar Holzminden. Zeer onlangs is een lokaalspoorweg van Vorwohle over Eschershausen naar Bodenwerder, aan den Weser gebouwd, hetgeen voor de eigenaars der groeven van groot belang is.

De asphaltbeddingen bevinden zich in de onmiddellijke nabijheid van het dorp Holzen aan den Waltersberg en aan den Wintgenberg, terwijl de fabrieken grootendeels in Eschershausen liggen. Het gebergte de Hils is uit de meest verschillende geologische formaties als Trias, Jura en krijt opgebouwd. De lagen vallen met tamelijke regelmatigheid onder een hoek van 15—20 graden noordoostwaarts naar het binnenste van den bergrug.

Evenals bij Limmer behoort ook hier de asphaltkalksteen tot de bovenste Jura, maar ligt in een eenigszins hooger niveau.

De bedding wordt door de verschillende maatschappijen, die zich met de exploitatie bezig houden, deels met open groeven, deels in mijnbouw ontgonnen. Het aantal asphalt bevattende lagen is verschillend en er komen daarin belangrijke verschuivingen (Verwerfungen) voor.

Zoo bedraagt de dikte van de laag in de groef van de Duitsche maatschappij aan den Waltersberg langs den weg van Holzen naar Grünenplan ongeveer 7 M. Zij ligt onder kalk- en mergelachtige lagen van verschillende dikte. De onderste 3.5 M. dikke banken der asphaltbedding hebben een maximum bitumengehalte van 8 pCt. De met bitumen doortrokken kalksteen is van zeer vaste structuur. Het gesteente is in noordelijke richting langs de berghelling over een groote uitgestrektheid opgespoord, zoodat derhalve nog onuitputtelijke voorraden voorhanden zijn.

Ongeveer 1400 M. in zuidelijke richting van den Waltersberg bevindt zich op een eenigszins hooger niveau aan den Wintgenberg nog een ontginningsplaats van asphalt-kalksteen, die wat rijker aan bitumen is dan die van den Waltersberg.

De groeventerreinen moeten omstreeks 1860 toevallig door houthakkers, die zich van het aan de oppervlakte liggend gesteente een vuurhaard gebouwd hadden, ten gevolge van het verschijnsel, dat door de hitte daaruit bitumen te voorschijn kwam, zijn ontdekt. Bij nader onderzoek vond men meerdere rijke en dikke beddingen van bitumineuze kalksteen, deels op

hertogelijk domein, deels op particuliere bezittingen in het dorp Holzen. De gezamenlijke vindplaatsen werden nu in korten tijd door verschillende ondernemers aangekocht, sommige tegen enorm hooge prijzen, daar in dien tijd de asphalt-industrie reeds in opkomst was. De verwachtingen dezer verschillende ondernemingen zijn echter slechts ten deele vervuld geworden.

Aan den Waltersberg heeft, zooals reeds medegedeeld, werd de „Deutsche Asphaltgesellschaft" haar uitgestrekt groevengebied, dat zij in open groeven of met galerijen (Stollenbetrieb) ontginT. In de onmiddellijke nabijheid dezer werken hebben dan nog de „Vorwohler Asphalte Company", L. Haarman & Co. (meest onderaardsch) en Thomä groeven in exploitatie.

Aan den Wintersberg komt allereerst de „United Limmer & Vorwohle Rock Asphalte Company Lmtd." in aanmerking.

Zij heeft dat gedeelte van het gebied in bezit, hetwelk omstreeks 1860 door August Egestorff als eerste ondernemer verkregen en in ontginning gebracht werd. Van hem is ook de naam Vorwohler asphalt afkomstig.

De Engelsche maatschappij heeft hare leiding eerst in open groeven ontgonnen en is toen bij de toenemende dikte der bovenlagen tot galerijen-bouw overgegaan. Omstreeks 1894 heeft zij toen onder de eerste bedding een tweede van 4 M. dikte aangebroken. Deze laag is van de eerste gescheiden door een 15 M. dikke laag van leem-, mergel- en kalkgesteenten.

Naast de Engelsche bezitting heeft in 1899 de Berlijnsche firma Kopp & Co. een stuk in eigendom verkregen. Deze firma heeft zich later geassocieerd met de „Hannoversche Baugesellschaft", die het thans exploiteert.

Van deze zes maatschappijen verwerken de Engelsche de gewonnen grondstof in hare fabriek te Linden bij Hannover, terwijl de fabriek van Haarmann & Co., onder den naam „Lenne-Vorwohler-Asphalt Fabrik" te Vorwohle gevestigd is.

De overigen hebben hare fabrieken te Eschershausen. Het asphaltgesteente wordt bijna uitsluitend tot giet-asphalt verwerkt.

(Wordt vervolgd.)

DE NACHTWACHT.

In het jaar 1886 plaatste de heer A. W. Weissman in ons blad een opstel, waarin hij van de Rembrandtzaal in het toen nog niet lang geopend Rijks-Museum het volgende zeide: „Het koude licht uit het noordoosten doet aan de Nachtwacht geen goed. Warm licht was hier een eerste vereischte geweest; men denke slechts aan het bekoorlijke effect, dat de late namiddagverlichting op het doek, toen het nog in het Trippenhuis hing, teweegbracht. De pogingen in de Rembrandtzaal gedaan, om door een velum het van boven invallend licht te beletten, op den vloer te komen, kunnen niet geslaagd genoemd worden."

De schrijver voegde bij zijn opstel een teekening, waardoor hij toelichtte, hoe men de middenpartij van het museum zou kunnen verbouwen, om goede schilderijzalen te verkrijgen.

Het duurde tot 1894 eer de zaak weer ter sprake werd gebracht. De schilder Jan Veth wijdde toen in het weekblad „De Amsterdammer" een reeks van artikelen aan het Rijks-Museum, waarin hij een scherpe critiek gaf op de Rembrandtzaal en de eerezaal, die daarvan als het ware het voorportaal is. Deze artikelen, tot een bundel vereenigd en vermeerderd met een paar brieven van J. Israëls, werden in het najaar van 1894 aan de leden der Tweede Kamer toegezonden, terwijl zij ook voor het publiek verkrijgbaar werden gesteld.

Bij de opening van het Museum had Rembrandt's meesterstuk, opgehangen in een hooge, koude zaal, met schreeuwend gouden kapiteelen en beelden, zich aan de bezoekers zeer ongunstig vertoond. Geflankeerd door „De Staalmeesters" aan de eene, door Hals' „Jodenvendel" aan de andere zijde, scheen de Nachtwacht een geheel andere schilderij, dan vroeger.

Een tijdlang bleef alles zoo; de fijne bleekheid van Hals aan den linkerkant, de wonderlijk warme tonen van de Staalmeesters rechts bedierven het effect van het groote stuk, terwijl het koude noorderlicht op den blinkenden terrazzovloer vallend, een brutale concurrentie voerde met de zonnestralen van 's meesters palet.

Zelfs de regeering kwam, ofschoon aarzelend, tot de overtuiging, dat het zoo niet blijven kon. De Nachtwacht kreeg andere buren, een draperie werd in de zaal gehangen om het licht van den vloer te houden. Fraai kon die draperie of overhuiving niet genoemd worden. Zij ontsierde de zaal door haar somber zwart, en het scheen alsof in de zaal voortdurend een lijkdienst gevierd werd.

In het laatst van 1894 wendde ook „Arti et Amicitiae" zich tot den Minister van Binnenlandsche Zaken met een adres, waarin verzocht werd, eene verandering in de wijze van verlichting en plaatsing der schilderijen van Rembrandt in het Rijks-Museum te willen overwegen. Met nadruk werd er op gewezen, dat de zoogenaamde Rembrandt-zaal in geen enkel opzicht beantwoordde aan het doel, bij bouw en inrichting voorop gesteld.

Kort daarop kwam ook de heer Veth nog eens op de zaak terug. Hij wilde, dat het gemeentebestuur van Amsterdam, in afwachting van een door het Rijk te bouwen nieuwe lokaliteit, de schilderijen, waarover het te zeggen had, zouden worden overgebracht naar het nieuwe Stedelijke Museum, waar hij de verlichting veel beter achtte.

En de heer De Beaufort drong in de Tweede Kamer bij de behandeling der begrooting er op aan, om zooveel mogelijk tegemoet te komen aan den wensch, van vele zijden geuit, om de Nachtwacht in een gunstiger licht te plaatsen. De Minister Van Houten antwoordde, dat hij een ernstig onderzoek zou doen instellen.

Toen kwamen verschillende personen met verschillende plannen voor den dag. In Januari 1895 stelde de heer I. Gosschalk voor, de vier zalen aan de noordwestzijde van het Rijks-Museum als zalen met zijlicht in te richten. De heeren Veth en Israëls wilden daarentegen een geheel nieuwe zaal met licht uit het zuidwesten bouwen. De heer Weissman stelde voor, de schilderij tegen den noordelijken wand van de zoogenaamde porrettenzaal te plaatsen.

Bijna zeven jaar later is nu van de wenk, door laatstgenoemde gegeven, gebruik gemaakt. De Nachtwacht heeft de oude zaal verlaten en is in de portrettenzaal, ter plaatse waar men voorheen de Staalmeesters zag, opgehangen. Het „Handelsblad" zegt van de proef het volgende:

De Nachtwacht staat niet meer op zijn oude plaats in het Rijks-Museum; ,het stuk is, met de andere regentenstukken die in de Rembrandtzaal hingen weggebracht, alleen de twee decoratieve schilderijen van Bol zijn er gebleven, de zaal is in handen van den timmerman gegeven. Nu ziet men tevens hoe het met tamelijk drukke figuren bedrukte fluweel dat de wanden bedekt, verkleurd is; van bronsgroen is het paarsachtig grijs geworden.

De Nachtwacht hangt nu in de Schutter- en Regentenzaal, waaruit een aantal der groote schilderijen verwijderd zijn, om plaats te maken voor den Rembrandt, voor den Schuttersmaaltijd en den anderen grooten Van der Helst; het stuk hangt nu op de plaats waar vroeger de Staalmeesters hingen en heeft dus nu bovenlicht uit het zuiden.

Wij zagen het heden, bij bewolkte lucht, ongeveer te half twee. Het had nu een warm licht, dat heel goed deed; maar het is zeer moeilijk te zeggen of het nu veel beter is dan op de oude plaats, waar het stuk juist bij bewolkte lucht het best uitkwam. Er was, zoo scheen het ons althans, nog eenige reflex van den vloer op het stuk; wij zouden het om het aangenaam te zien, iets hooger gewenscht hebben dan vlak op den vloer. Maar dit zou beproefd moeten worden en wij hooren, dat anderen die het hooger zagen staan, het weer op den vloer hebben doen stellen.

Het is lastig proeven nemen met een stuk als dit, dat men maar niet even kan verzetten. In de lijst die de heer Van Menk maakte voor de Rembrandt-tentoonstelling, bruin en zwart met dof gouden bies langs het doek, doet het beter dan in de drukkere lijst van vroeger.

Op deze plaats blijft De Nachtwacht nu totdat in de Rembrandtzaal gebouwd is wat men daar nu maakt. Dat wordt een soort van kamer, smaller dan de zaal, maar weinig breeder dan het stuk, ook met bovenlicht natuurlijk, maar alleen licht vallend op het doek. Deze kamer wordt wat donkerder van muurbekleeding dan de zaal nu is. Natuurlijk is het, dat men tracht een oplossing te vinden, waarbij de Rembrandtzaal in haar hoofdlijnen dezelfde kan blijven, en toch De Nachtwacht herbergen.

Eerst na deze proef zal het „proeflokaal" achter het museum in dienst worden genomen.

De proef is dus niet slecht geslaagd. De reflectie van den vloer wordt veroorzaakt door het schitteren van het terrazzo, doch dit is door een tapijt wel te verhelpen. En als men, door twee zijschotten van voldoende hoogte, het stuk van zijn omgeving afzonderde, dan zou het effect nog veel gunstiger zijn.

Het schijnt, als men ten minste de beschrijving van het „Handelsblad" vertrouwbaar mag achten, dat nu in de oude Rembrandtzaal zoo iets, als wat wij in de portrettenzaal zouden wenschen, gemaakt zal worden. Maar het is weggeworpen geld wat daaraan besteed wordt, omdat het licht in die zaal niet slechts veel te hoog, maar ook alleen uit het noorden invalt.

In 1890 kwam de Rembrandt-zaal weer ter sprake. De heer 't Hooft beval toen het maken van een venster in den zuidelijken muur en het afsluiten van het bovenlicht aan. Maar er gebeurde niets. De heer Jan Veth schreef toen: „Wij vragen ons af, waar de eigendunkelijkheid van het bureau des heeren De Stuers toe dient, wanneer de Minister, tegen alle deskundige oppositie in, weigert den knoop door te hakken, en in deze dingen laat voortknutselen, dat men er wee van wordt."

De heer W. Bode te Berlijn werd door den heer Veth in den arm genomen, doch deze gaf een zoo diplomatisch advies, dat de bestrijders van den bestaanden toestand daaraan niet veel hadden.

Inmiddels was de rouw-decoratie uit de Rembrandtzaal verwijderd, en was tevens het dak van de eerezaal zoo veranderd, dat het niet meer, als voorheen, der schilderij het beste licht benam.

Zoo bleef de toestand, totdat, in 1898, de schilderij tijdelijk naar het Stedelijk Museum verhuisde, en daar, bij zijlicht uit het zuidwesten opgesteld, prachtig verlicht bleek. Er gingen stemmen op om te betoogen, dat een terugbrengen naar de oude plaats gelijk zou staan met het begraven der schilderij. Van die begrafenis maakte Braakensiek een geestige plaat.

Maar ondanks dit alles geschiedde het terugbrengen toch.

In het laatst van 1899 stelde de Tweede Kamer eindelijk een bedrag beschikbaar voor het maken van een „proeflokaal" voor de schilderij. Dit voorjaar werd het gebouwd en nu zullen de proeven weldra aanvangen, wier uitslag men ter zijner tijd wel zal vernemen.

De heer Weissman had er inmiddels op gewezen, dat de zaal, waar de Nachtwacht in het Stedelijk Museum was tentoongesteld, door hem volstrekt niet met het oog op de expositie van schilderijen was ontworpen. Hij wees er op, dat de diepte der zaal te groot was, en het maximum overschreed, dat voor lokalen met zijlicht geldt. Daarom had men de schilderij zoo dicht bij het venster moeten plaatsen, dat van de meeste standpunten een hinderlijke spiegeling viel waar te nemen. En ondanks deze plaatsing was toch het rechtergedeelte der schilderij veel te dicht bij de grens, waar het goede licht ophoudt.

Zal men in het proeflokaal deze bezwaren overwinnen kunnen? De bouwmeester van het Stedelijk Museum, die getoond heeft, goed schilderijlicht te kunnen maken, heeft indertijd betoogd, dat een schilderij van de afmetingen van de Nachtwacht te groot voor zijlicht is. En nu het stuk onder warm bovenlicht hangt, schijnt een betere verlichting inderdaad moeilijk te verkrijgen.

Wij zijn er benieuwd naar, welke resultaten met het proeflokaal verkregen zullen worden. Men mag zich echter wel de geschiedenis van de vroegere houten loods herinneren, en er ditmaal voor zorgen, dat de definitieve zaal geheel worde ingericht als de goedgekeurde, en dat ook een zelfde ligging en omgeving aanwezig zij.

Jozef Israëls kan het nog getuigen, hoe men ten slotte de keuringscommissie van vroeger heeft beet gehad.

GROOTE PLANNEN.

Onder dit opschrift deelden wij in ons nummer van 8 Juni jl. mede, wat onlangs bekend werd aangaande de onderhandelingen van het gemeentebestuur der residentie tot aankoop van het buitengoed „Zorgvliet" aan den Ouden Scheveningschen Weg en aangaande de hiermede in verband staande plannen. Deze plannen hebben algemeen de belangstelling gaande gemaakt van die ingezetenen van 's Gravenhage, welke gewoon zich van den gang der stadszaken op de hoogte te houden en hebben natuurlijk het onderwerp uitgemaakt van allerlei beschouwingen. Sommigen beweerden, dat er niets waar was van hetgeen de dagbladen er over verteld hadden, anderen wisten weer zeker dit of dat. Het feit is eenvoudig, dat dergelijke zaken, door het Haagsche gemeentebestuur met in dit geval wellicht zeer gepaste geheimzinnigheid worden behandeld en men geen geduld heeft de officieele mededeelingen af te wachten.

Inmiddels wordt er naar hartelust geredekaveld en gefantaseerd en, zooals het gaat, ieder heeft zoo zijn eigen idée, zijn eigen stokpaardje, maar niemand gaf tot heden blijk de plannen, zooals zij in groote trekken werden aangegeven, eens wat grondiger te hebben bestudeerd in al hun consequenties.

Trouwens dit is niet wel mogelijk zoolang de officieele gegevens ontbreken en het komt ons dus voor weinig nut te hebben, wanneer dagbladen zich gaan

begeven op het gevaarlijk terrein der plannenmakerij.

Men versta ons wel; wij ontzeggen de dagbladen niet de bevoegdheid, hun meening uit te spreken over plannen als deze, integendeel; maar het maakt een ietwat vreemden indruk wanneer de redactie van „De Nieuwe Courant" in een artikel, getiteld: „Nog eens een nieuw Koninklijk Paleis en andere Gemeentebelangen" hare lezers het volgende aanbiedt:

„Toen wij vóór eenige weken, in aansluiting aan de artikelen van een oud-bouwgrondondernemer in „De Avondpost", het plan bespraken van een nieuw koninklijk paleis in het park Zorgvliet, vond dit denkbeeld allerwege zoo veel bijval, dat wij besloten er nader op terug te komen en een plattegrond te laten teekenen, waarop het te bouwen paleis en de exploitatie van de omgeving, zooals wij ons die gedacht hebben, zijn geprojecteerd. Wij hebben aan dat voornemen thans gevolg gegeven, ook in verband met de sedert geloopen hebbende geruchten, dat ons gemeentebestuur met succes onderhandelingen zou hebben gevoerd met de gemachtigden van den Groothertog van Saksen omtrent den aankoop van „Zorgvliet", en ook met den Staat voor eventueelen afstand van een gedeelte van het terrein, dat dan bestemd zou zijn voor den bouw van een koninklijk paleis. Die geruchten voor 't oogenblik buiten verdere bespreking latend, is het ons met de publicatie van het bij het nummer van heden gevoegde kaartje alleen te doen om onzen lezers een aanschouwelijke voorstelling van het fraaie exploitatieplein te geven. Aan de welwillendheid van de Bouwgrondmaatschappij „Duinoord", die reeds in 1898, met overlegging van een plan, de aandacht van de autoriteiten vestigde op een eventueel te koop komen van het park „Zorgvliet", hebben wij de gegevens voor nevensgaande schetskaart te danken. Veel toelichting zal het plan, dat aan duidelijkheid niet te wenschen overlaat, met vereischen. Van de 88 hectaren, die „Zorgvliet" groot is, zijn hier 20 H. A. gereserveerd voor een koninklijk paleis met park en esplanade. Daaromheen is in een halven cirkel gedacht een villapark, met verkeerswegen, die allen naar een middelpunt, het koninklijk paleis, uitloopen, en die ook verband houden met de bouwplannen aan gene zijde van de Stadhouderslaan. Voor zoover de bouwplannen van den heer Goekoop en van de bouwmaatschappijen Zorgvliet, Nieuw-Zorgvliet en Neerlandia nog niet zijn vastgesteld of in uitvoering zijn gekomen, en dus nog voor wijziging vatbaar zijn, zouden zij door de in ons kaartje getrokken concentrische lijnen te volgen, kunnen medewerken tot verwezenlijking van den aanleg eener stadswijk, die, met het park „Zorgvliet" in haar midden, een der fraaiste zou zijn, die men zich voor stedenbouw denken kan. Die aanleg zou zich dan op de meest rationeele wijze aansluiten bij het algemeen geprezen bouwplan „Duinoord", en een geheel vormen dat ongeveer in denzelfden geest ontworpen is als de van 1610 dagteekenende uitlegging van Amsterdam tusschen den Amstel en de Leidsche straat, waarvan de zeer fraaie, ook in een centraal punt uitloopende lijnen, tegenwoordig nog als een model van stedenbouw geprezen worden."

Men ziet het, de redactie der „Nieuwe Courant" is hoogelijk ingenomen met haar eigen fraai plannetje. Een enkele blik op het kaartje, waarvan hier sprake is, doet reeds zien, dat men hier te doen heeft met een fantasie, die door vele lezers misschien heel mooi gevonden wordt, maar eigenlijk toch niets te beteekenen heeft.

Zulke plannen kan ieder jongste teekenaar op een architecten-bureau in weinige uren klaar maken en werkelijk het vraagstuk of liever de vraagstukken, die hier op te lossen zijn vereischen wel een grondige bestudeering door menschen, die wat meer van stedenbouw weten.

Wij hopen ter gelegener tijd nader op deze vraagstukken terug te komen. Zij zijn vele en „De Nieuwe Courant" roert er in hetzelfde artikel, maar op dezelfde oppervlakkige wijze, een paar aan, namelijk de meer en meer op den voorgrond komende quaestie van de verplaatsing der algemeene begraafplaats, die zij wil overbrengen naar de Westduinen, een plannetje, waar ook nog wel iets tegen aan te voeren zou zijn en het vraagstuk van de huisvesting der arbeidende klassen. En wat te denken van de oplossing van het arbeiders-woningvraagstuk, die zij in verband daarmede aan de hand doet.

„De (van den aanleg eener nieuwe begraafplaats in de Westduinen) overschietende grond zou bij uitnemendheid geschikt zijn voor den aanleg van een arbeiderswijk, waarvoor in geen ander deel der gemeente een meer doeltreffend terrein zou zijn aan te wijzen", zegt zij, en klaar is Kees.

Het is te hopen, dat de mannen, die in de thans te 's Gravenhage aanhangige plannen te beslissen zullen hebben, de daarmede in verband staande vraagstukken van algemeen belang ernstiger zullen behandelen dan de schrijver van het artikel, waaraan bovenstaande aanhalingen ontleend zijn.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— In eene oude schilderij, welke onlangs op een veiling te Helsingborg (Zweden) voor een geringen prijs werd gekocht, moet men een werk van Van Dijck hebben herkend.

De gelukkige eigenaar, een architect, wordt bestormd door aanvragen van kooplustige liefhebbers. Men bood hem reeds 12,000 Kronen voor de schilderij.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. **De Minister van Binnenl. Zaken heeft opnieuw, door tusschenkomst van de Commissarissen der Koningin den Gemeentebesturen verzocht tijdig aan zijn Departement kennis te geven van voorgenomen sloopingen, verbouwingen of herstellingen van oude monumenten, bepaaldelijk van raadhuizen, kerken, torens, kasteelen, poorten, merkwaardigheden enz., opdat de gelegenheid bestaa, afbeeldingen en opmetingen te doen vervaardigen; ook heeft de Minister bij deze mededeeling verzocht van de besteigering van zoodanige gebouwen, opdat van de steigers kunne worden gebruik gemaakt om het bouwwerk behoorlijk op te meten en in teekening te brengen.**

— De Raad van Bestuur van het Kon. Instituut van Ingenieurs is voor het instituutjaar 1901—1902 samengesteld als volgt: J. F. W. Conrad, president; W. F. Leemans, vice-president; J. Schroeder van der Kolk, penningmeester; H. Enno van Gelder, H. F. W. Becking, J. L. Cluysenaer, J. Kraus, I. A. Lingo, H. Wortman; F. W. Hudig, president van de vakafdeeling voor werktuig- en scheepsbouw; A. E. R. Collette, idem van electrotechniek C. de Bruyn, idem van spoorwegbouw en spoorweg-exploitatie, R. A. van Sandick, algemeen secretaris

Amsterdam. **In een der torens van het Rijksmuseum zijn 21 mooie klokken geplaatst, afkomstig uit den ouden kerktoren van Aroemuiden. Enkele moesten hersteld en vernieuwd worden, hetgeen geschied is in de klokkengieterij te Aarle-Rixtel**

Rotterdam. **Ter beantwoording van de prijsvragen, bij gelegenheid van het vijftigjarig bestaan der Akademie v. B. K. & T. W. uitgeschreven, zijn ingekomen:**

Bouwkunst. Prijsvr. 1, 5 ontwerpen; 2, 15 ontwerpen. Handteekenen. Prijsvr. 3, 26 ontwerpen. Kunstnijverheid. Prijsvr. 4, 6 ontwerpen; 5, 5 ontwerpen; 6, 2 ontwerpen. Boetseeren. Prijsvr. 7, 3 ontwerpen. Werktuigkunde. Prijsvr. 8, 5 ontwerpen. Samen 67 ontwerpen.

Utrecht. **De tentoonstelling van antiek Nederlandsch goud- en zilverwerk in de Vereeniging voor de Kunst is geopend, omvattende voorwerpen uit de 16e, 17e, 18e en begin 19e eeuw, kunstenaarsportretten, enz. Er zijn 220 nummers, afkomstig van particulieren, Ned Museum voor Geschiedenis en Kunst te Amsterdam; het Munt-college, te Utrecht; Oudheidkundig Genootschap, te Amsterdam; het Friesch Genootschap, te Leeuwarden.**

Haarlem. **Voor den Gevelwedstrijd zullen de hh. Henri Evers, J. Verheul Dzn. en C. T. J. Louis Rieber als juryleden fungeeren.**

Deventer. **Door de welwillendheid van den heer en mevrouw Erpers Royaards—Houck te Apeldoorn wordt de commissie voor de tentoonstelling van Oude Kunst en Kunstnijverheid in staat gesteld den beker van den burgemeester Adriaan van Boeckholt, beroemd om het kunstig smeedwerk, tentoon te stellen. Dit is het eenig overgebleven exemplaar van de collectie stadszilverwerk, welke de magistraat in 1672 uit geldgebrek in klinkende munt heeft moeten omzetten. Deze beker is nog nooit voor eenige tentoonstelling afgestaan, hoevele aanzoeken ook vroeger gedaan werden. Dat de commissie dit blijk van vertrouwen op hoogen prijs stelt, valt te begrijpen. Verder zullen nog eenige nieuw ingezonden merkwaardigheden te zien zijn, o. a de groote gouden gedenkpenning, geslagen ter gelegenheid van den Munsterschen vrede, zijnde het exemplaar afkomstig van den vredesgezant Adriaan Pauw.**

Edam **Op de alfabetische voordracht voor stads-architect alhier zijn door B. en W. geplaatst de namen der heeren: D. Boest van Reijn, te Dordrecht; G. A. Degenaar, te 's-Gravenhage; P. C. Derjeu, te Bussum, en A. Vonk, te Amsterdam.**

— De Ned. Oudheidkundige Bond heeft Zaterdag den 22 Juni alhier vergaderd, onder voorzitterschap van Jhr. R. W. F. van Riemsdijk. Er zijn thans 22 vereenigingen lid van dezen Bond.

De secretaris, Mr. J. C. Overvoorde, archivaris der gemeente Leiden, hield een voordracht over: „Bescherming van monumenten". Spreker wenschte het vormen van eene commissie voor de oude monumenten en de voorbereiding van eene wettelijke regeling om het voortwoekerend wandalisme te beteugelen. Bijna overal in het buitenland wordt op dat gebied meer gedaan dan in Nederland.

Veel is vernietigd uit onwetendheid Daarom zou in overleg moeten worden getreden met de gemeente- en provinciale besturen om te komen tot een juist begrip van de kunstwaarde der oude bouwwerken, die zich onder hun beheer bevinden. Afbeeldingen en beschrijvingen zouden van deze monumenten kunnen worden gemaakt, opdat onbekendheid niet meer zou kunnen gelden als de oorzaak, wanneer zij verdwijnen als gevolg van wandalisme of verwaarloozing. De heer Overvoorde wenscht dit opgedragen te zien aan eene commissie, samengesteld uit architecten en oudheidkundigen. Door wettelijke regeling zouden de kunstwerken der bouwkunst in Nederland moeten worden beschermd, nochtans met zoo weinig mogelijk beperking van het recht des eigenaars.

Met algemeene stemmen werd aangenomen de volgende motie: „De vergadering enz., gehoord de inleiding van Mr. Overvoorde, verklaart het waken voor het behoud van uit oudheidkundig oogpunt merkwaardige gebouwen voor een eereplicht van den Staat, en acht het noodzakelijk in het belang van het behoud te doen maken een beschrijving van bouwwerken, die oudheidkundige waarde bezitten en voorts, dat in het leven worden geroepen wetgevende bepalingen daaromtrent, en draagt het bestuur op deze motie ter kennis te brengen van de Regeering".

De heer W. Tuyn gaf een belangwekkende mededeeling uit de geschiedenis van deze stad en omtrent de Groote of St. Nicolaaskerk en het Museum.

De volgende vergadering zal gehouden worden te Amersfoort.

— Over Rotterdam en de havenwerken is in den laatsten tijd veel geschreven. De heer Wouter Cool zegt het zelf: twee journalisten zijn hem voorgeweest en bovendien is het technische werk van den heer H. A. van IJsselstein verschenen. Toch schreef ook hij Een en ander over Rotterdam en zijne Havenwerken voor De Huisvriend, daartoe door de redactie aangezocht. En... de uitgever, de heer H. A. M. Roelants te Schiedam, oordeelde, dat het opstel nog wel afzonderlijk kon uitgegeven. Wel een bewijs, hoeveel belangstelling de bloei onzer stad algemeen wekt.

Het nu in groot formaat, op zwaar papier gedrukte en met allerlei afbeeldingen tusschen den tekst verslerde opstel van den heer Wouter Cool kan die welkome belangstelling slechts wettigen en... doen toenemen.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat en 's lands burgerl. openbare werken in Ned.-indië is:

benoemd tot tijdelijk adjunct-ingenieur 2e kl. bij den aanleg van Staatsspoorwegen J. van der Waarden; tot ingenieur der 2e kl., de ingenieur der 3e kl. J. Haringhuizen; tot ingenieur der 3e kl., de adspirant-ingenieur A. M. Valkenburg;

geplaatst in de residentie Lampongsche districten, de architect bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken F. J. F. Martij; te Pasoeroean de waarnemend ingenieur 3e kl. bij het toezicht op de spoorwegdiensten en het stoomwezen Th. Boon van Ostade; in de residentie Palembang, als eerstaanwezend waterstaatsambtenaar, tijdelijk waarnemend architect E. Roelofsen.

tijdelijk belast gedurende de afwezigheid van den titularis Th. F. A. Delprat, tengevolge van het hem verleend éénjarig buitenlandsch verlof met de waarneming der betrekking van hoofdingenieur van den Sumatra-Spoorweg en de Ombilin-mijnen, tevens chef der exploitatie en chef van de tweede en vierde afdeeling van genoemden spoorweg, de chef der 3e afdeeling bij den dienst der exploitatie van dien spoorweg H. F. Stiprisaan Luiscius;

overgeplaatst naar de directie, de ingenieur 3e kl. J. van Leeuwen.

verleend wegens ziekte, een tweejarig verlof naar Europa aan den ingenieur der 2e kl. bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken J. H. Faber.

— Bij kon. besluit zijn, met ingang van 1 September, benoemd tot leeraar bij de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers en bij de Rijksschool voor Kunstnijverheid R. A. van de Pavert, architect te Amsterdam; voor het tijdvak van 1 September 1901 tot 1 September 1902 tot tijdelijk leeraar bij de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers C. P. Holst Gz., hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft.

— De Minister van Waterstaat brengt ter kennis van belanghebbenden, dat de ingenieur voor het stoomwezen D. Okhuizen, met ingang van 1 Juli a. s., wederom wordt werkzaam gesteld als hoofd van het 6e district, hetwelk omvat de provinciën Drenthe, Friesland en Groningen.

— De heer A. M. Heuff te Stad Ommen is wegens zijn benoeming tot ingenieur bij de Noordoosterlocaalspoorweg-Maatschappij, met ingang van 1 Augustus a.s., op verzoek eervol ontslagen als tijdelijk adjunct-ingenieur bij de werken tot verbetering van de rivier de Vecht in Overijssel. In zijn plaats is tot tijdelijk adjunct-ingenieur bij de werken tot verbetering van de Vecht door den minister van waterstaat met ingang van 1 Juli a.s. benoemd de heer R van Rees, civiel-ingenieur in Den Haag, thans ingenieur 8e klasse bij den waterstaat in Ned. Oost-Indië, met verlof hier te lande.

— Examens Polytechnische School. Examen C art. 64 (Werktuigkundig Ingenieur) Geslaagd: C. B. Barte, A. F. J. Beukers, F. M. Beukers, J. F. P. Blankert, R. Bloemendal, J. H. C. de Brey, J. E. van der Burg, M. H. Crans, F. J. J. Driessens, A. Hamer, M. van der Horst, G. de Jongh, J. A. J. M. P. Kerssemakers, R. Klein, J. P. Koerts, N. Koomans, P. Kranenberg Jr., E. A Kruysse, W. E. Kruitbosch, P. Labrijn, C. Loeff, P. Lohr, P. van der Meer, J. K. Mercx A. Pot Jz., F. J. Ravenek, J. Rodenburg, R. E. van Eibergen Santhagens, W. F. Staargaard Jr., H. van den Steenhoven, J. Strumphler, G. L. Tegelberg, H. P. G. den Tex, G. H. M. Fierling, C. J. van Vliet, E. L. A. baron van Voorst tot Voorst, G. J. de Vos van Vedervoen Cappel, P. de Vries, F. Westendorp.

Examen B art 60 (Technoloog). Geslaagd: H. J. W. A. Bakker, H. C. Barendrecht, H. J. Belinfante, D. J. Bunschoten, M. Holleman, G. van Iterson Jr., S. del Monte, S. C. J. Olivier, G. M. de Jongh Schiffer, B. W. van Eldik Thieme, H. van der Waarden.

Examen C art. 62 (Bouwkundig Ingenieur). Geslaagd: P. J. W. J. van der Burgh.

Examen C art. 63 (Scheepsbouwkundig Ingenieur). Geslaagd: H. Goekoop, Th. N. Hellemans, S. F. Monhemius.

Examens O artikel 65 (Mijnen-Ingenieur). Geslaagd: F. Z. Ermerins, P. Hövig, J. van der Kloes, R. J. van Lier, E. J. van Rijckevorsel, H Tromp.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bouwkundig Teekenaar en een Bouwkundig Opzichter, om terstond in dienst te treden. Brieven met opgaaf van verlangd salaris. Bureau „Enschedesche Courant", Enschede, onder letters A B.

— Teekenaar-Constructeur, op eene Machinefabriek te Rotterdam, instaat geheel zelfstandig te werken en de leiding van het teekenkantoor op zich te nemen. Brieven, met opgaven van opleiding, tegenwoordigen werkkring enz., onder het No. 15798 dezer advertentie, aan het bureau „N. R. Courant".]

— Bureauchef bij een Architect om terstond in dienst te treden. Brieven met opgave van vroegeren werkkring of tegenwoordigen onder A 174, aan het bureau van „De Telegraaf".

— Werktuigkundige. Een bekwaam Technicus op een Machinefabriek (liefst gediplomeerd, + 25—35 jaar oud). Zij, die volkomen bekend zijn met de eischen op industrieel gebied in Nederland, genieten de voorkeur. Brieven franco onder letters T. A. L, Algemeen Advertentie-Bureau Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam.

— Bekwaam Opzichter-Teekenaar om dadelijk in dienst te treden, salaris ƒ 100 's maands. Brieven onder letter A 4, aan het Bureau van de Nederl. Kiosken-Maatschappij, Elandstraat 55.

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatie-Bureau der Technische Vakvereeniging, Weteringschans 37, Amsterdam.

1 Bouwk. teek., 23 j., ongeh., ƒ 75.
8 Opz.-teek., 20, 22, 23, 25, 26 en 40 j., ongeh., 29 en 35 j., geh., ƒ 40, ƒ 65, ± ƒ 70, ± ƒ 90, ƒ 75, ± ƒ 85, ± ƒ 85, en ± ƒ 90.
2 Opz. uitvoerder, 33 en 34 j., geh., ± ƒ 90 en ± ƒ 80.
1 Opz., 22 j., ongeh., ± ƒ 75.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-CLOSETS en URINOIR-inrichtingen. Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangen, Kampioen Ventilators onder garantie.

Vervolg der Uitslagen.

Maastricht, 24 Juni: het leveren van hardsteenen grenspalen op de groote wegen in Limburg, in 2 perceelen.

Perc. 1; ingek. 3 bilj., als: E. Dupuits, Wijlré, f 320; H. J. Bosman, Rotterdam, f 312; L. Goffin, Luik, f 308. Ram. f 330.

Perc. 2; ingek. 2 bilj., als: J. Ubachs, Heerlen, f 318; H. J. Bosman f 317. Ram. f 330.

Zutfen, 24 Juni, door de provisoren van het O. en N. gasthuis: de metsel- timmer- smids- en loodgieterswerken, voor het bouwen eener loods op het Graffel. Gegund aan J. ten Bolscher, Zutfen, metselwerk, f 2029; H. W. Jansen, Eefde (Gorssel), timmerwerk, f 880; J. A. IJsseldijk, Zutfen, smidswerk, f 633; J. F. v. Hulst, idem, lood- en zinkwerk f 126.

Leeuwen (Geld.), 24 Juni: het bouwen van nieuwe woonhuizen met winkelhuis, te bouwen in de Molenstraat, Boerenind, Leeuwen.

Perc. 1, ingek. 4 bilj., als: J. v. d. Kant, Tiel, f 1500; B. J. v. d. Berghem, Opijnen, f 1430; A. v. Hellemondt, Wamel, f 772; L. Spiekman, f 754.

Perc. 2, ingek. 4 bilj., als: J. v. d. Kant f 1200; B. J. v. d. Berghem f 1105; Borgstijn, Tiel, f 1100; A. v. Hellemondt f 795.

Perc. 3, ingek. 3 bilj., als: J. v. d. Kant f 1550, B. J. v. d. Berghem f 1460, A. v. Hellemondt f 998.

Perc. 4, ingek. 6 bilj, als: Firma v. d. Linde, Tiel, f 4970; J. v. d. Kant f 4790; v. d. Velde, Tiel, f 4721; Koning, idem, f 4680; B. J. v. d. Berghem f 4800; L. Spiekman f 3247.

Amsterdam, 24 Juni, door den bouwk. R. R. de Bruijn: het bouwen van een villa aan den straatweg van Utrecht naar Soestdijk gemeente de Bilt; ingek. 17 bilj., als: W. v. Doornik, Baarn, f 17,680; W. Timmer, Apeldoorn, f 16,878; H. A. v. d. Elsakker f 15,790; B. de Bruin, Weesp, f 15 405; M. v. Geele, Utrecht, f 15,300; W. J. C. v. Slingerlandt f 15,200; J. Vermeer, Utrecht, f 15,240; B Grooteboer, idem. f 15.100; W. J. Fontijn f 15,079; D. C. Dondersloot, Utrecht, f 14.986; C. Kosters f 14,980; J. Vonk, Zeist, f 14.978; A. v. Slingerlandt, Bussum, f 14,925; J. Kok, Utrecht, f 14,648; W. Greve f 14,420; J. W. Matthijs, Utrecht, f 14,374; R. Rijkeen, idem, f 13,875. De overigen te Amsterdam.

's-Gravenhage, 24 Juni, door het provbestuur: het bouwen van een Rijksnivelstation, op een terrein gelegen aan de Dwarsstraat te Leiden; ingek. 18 bilj, als: J. Steffens, 's-Hage, f 40,900; C. Zaal, Bodegraven, f 38,921; C. C. v. Egmond Leiden, f 38,900; F. J. Beukering, Leiden, f 38,680; W. A. Verbruggen, Waddinxveen f 38,300; J. J. Duijm, Gouda, f 38,166; C. Bierhorst, Bodegraven, f 36,900; W. P. Teeuwisse, 's-Hage, f 35.080; J. P. Wimmers, Maasluis, f 35,000; J. Bijlard en J. R. de Jong, Hilversum; f 34,990; H. v. d. Coolwijk, Amsterdam, f 34,839. J. S. v. Veltuijsen, Haarlem, f 34,789; Z. Gelens, Schoonhoven, en J. v. d. Wal, Vlaardingen, f 34,780; J. v. West en H. v. Doornik, Enkhuizen, f 34 600; P. Rauijmakers, Amsterdam, f 34,600; W. A. G. Jansen, Utrecht, f 34,125; L. v. Rossen, Maasluis, f 33,998; W. F Gnierep, Amsterdam, f 33,870.

Frederiksoord, 25 Juni: het verbouwen van de G. A. van Swieten-Tuinbouwschool; ingek. 13 bilj., als: J. Eisinga, Kortezwaag, f 9867; S. W. de Boer, Lippenhuizen, f 9560; J. Nijholt, Wolvega, f 9524; B. P. Oltrings, Makkinga, f 9370; G. S. Kijlstra, Drachten, f 9163; Gebr. de Vries, Oldeholtpade, f 8930; J. Elize Mulder, Noordwolde, f 8580; A. v. d. Wijk Sr., Lippenhuizen, f 8525; R. Post, Heerenveen, f 8474; P. Jonkbloed, Joure, f 8100; E. Timmerman, Steenwijkerwold, f 7740; H. Aberson en Zo., Steenwijk, f 7639; A Oosman, Leeuwarden, f 6798.

Groningen, 25 Juni, ten provinciehuize: het bouwen van eene vaste brug ter vervanging van de bestaande brug no. 8 in den weg van Groningen naar Stroobos over het Hoogediep, te Gaarkeuken, met bijbehoorende werken. Ram. f 4250; ingek. 30 bilj., als: A Schreuder Jr., Groningen, f 4860; F H. Tallen, Hoogezand, f 4788; A. Pastoors Stedum, f 4715; H. Nieland, Warffum, f 4675; J. Wolrich, Hoogezand, f 4625; B. G. de Witt, Groningen. f 4581; B. Jansen, Groningen, f 4513; R. Zeeff, Eenrum, f 4500; D. Bosman, Eenrum, f 4490; B Jansen, Westerwijtwerd. f 4485; H. de Vries. Kommerzijl, f 4380; H. de Herder, Groningen, f 4380; J. Nicolaï Lauwersijl, f 4360; G. Wierings, Ulrum, f 4355; H. Formsma, Grijpskerk. f 4348; J. Schaap en W. Smit, Kalkwijk, f 4187; O Kerkstra, Munnekezijl, f 4160; B N. Beenker, Sappemeer, f 4087; J. Pol, Munnekezijl, f 4080; J. Pijnakker, Kollum. f 4076.

Valtermond, 25 Juni, door de heeren R. Zegering, Exlo en L. Bosch: het bouwen van een draaibrug met bijlevering van al het daartoe benoodigde materiaal; ingek 7 bilj, als: H. ter Hof, Musselkanaal, f 568; H. J. ter Haar, Valtermond, f 544; G Oosting, 2e Exloërmond, f 535; J. Vaarboom, Valtermond. f 482; J. Wever en G. Manning, Musselkanaal, f 455; A. Wiehertjes, Exloërmond, f 448; J. Jansen Cz., ter Apelkanaal, f 442.75. Gegund.

Culemborg, 25 Juni, door het gem.-best.: a. het verbouwen van school no. 3 aan de havendijk. b. het leveren en plaatsen van schoolmeubelen; ingek. 5 bilj., als: W. J. P. Ilmer, Tiel, a. f 2550 45, b. f 690; P. v. Glabbeek, Culemborg, a. f 2535, b f 850; A. Klokke, Werkhoven, a. f 2470, b. f 775; Gebrs. De Leeuw, Culemborg, a f 2427, b. f 795; J. v. Vliet, idem, a. f 2299. b. f 600.

Oud-Beierland, 26 Juni: het maken der hei- en betonfundeering voor een suikerfabriek te Oud-Beierland; ingek. 26 bilj., als: J. Kamsteeg en K. Leemans, Gieserdam, f 75,300; J. v. d. Kamp, Leiden, f 74.960; A Ooster, Willemstad. f 74 897; C. de Raiter, Leiden. f 73,777; P. Smit, Oud-Beierland, f 68,900; R. J. Lodder, Willemstad, f 66,719; D. Audier, Voorberg, f 66,000; J. B. de Wolf, Dordrecht, f 65,900; J. v. d. Wal, Vlaardingen, Z. Gelens, Schoonhoven en C Zanen, Ammerstol, f 65,644; I. Raaymakers, Woun, f 65.000; M. Visser, Papendrecht, f 63,500; J. Pijl, Alblasserdam, f 62,880; G. Vlot, Hardinksveld, f 62.815; W. A. Verbrugge, Waddinksveen, f 62,700; A. Langejan, Rotterdam, f 62,100; W. Hoen, Alblasserdam en G. Kootwijk, Papendrecht, f 60,840; Ph. Klein, Dordrecht en L. v. Houwelingen, Hardinksveld, f 59,900; G. H. Hubers, Dordrecht, f 55,600; G. de Haan, id., f 54 977; N. Claus id., f 54 970; J. Kooijmans, id., f 54,880, W. Visser, Zuid-Beierland, f 54,000; D. v. d. Berg en T. v. d. Giesen, Westmaas, f 53,777; C. J. Middelbrook en P. v. d. Wolp, Heinenoord, f 53 120. R. B. v. d. Berg en K. Bevraluis, Nieuw-Beierland, f 53,110; W Stoker, Oud-Beierland en A. Weijer, Zuid-Beierland, f 53,098. Nog niet gegund.

Wageningen, 27 Juni: het bouwen van een hoofdingang met woning, wachtlokaal, baaren lijkenhuis voor de nieuw aangelegde algemeene begraafplaats. Laagste inschr. H. A. J. Popping f 6480.

Haarlem, 26 Juni, door den arch. L. F. Redeker te Schoonhoven: het bouwen van 2 villa's op een terrein te Aerdenhout gem. Bloemendaal; ingek. 13 bilj., als: W. Jurriens, Naarden, a f 9600, b f 8700, maas f 18,300; J. J. Guldemond, Haarlem, maas f 18,900; C. Nederkoorn, idem, maas f 19,960; J. A. Jonker, idem, a f 10,214, b f 9598, maas f 19,596; F. J. Verzijlberg, idem, a f 10,300, b f 9900, maas f 20,200; N. F. Vosse, Heemstede. a f 9710, b f 9458, maas f 18,994; G. Spaajaard, Sandpoort, a f 7445, b f 6932, maas f 14,377; H. L. v. Zeijl, Zandvoort, maas f 17,900; B. de Bruin, Weesp, a f 10 720, b f 9550, maas f 20,200; H. A. Vosse, Amsterdam, a f 9910, b f 9550, maas f 19,200; W. Greve, idem, a f 10,219, b f 9996, maas f 20,213; A. H. Siegers, Zandvoort, a f 9150, b f 8750, maas f 17,555; P. Rijnierse en Zn., Overveen, a f 10,425, b f 9457, maas f 19,882.

Rotterdam, 27 Juni, door den arch. B. Hooijkaas: het bouwen van een hofje bestaande uit 16 woningen, regentenkamer en 2 huizen en 7 beneden- en bovenhuizen, op een terrein aan de Vijverhofstraat en Herlaerstraat; ingek. 24 bilj., als: L. van Rossum, Maasluis, f 99,999, G. H. Kievit en H. van Loon f 96,287, L. C. van der Vlugt, firma H. Breur, f 96,250, S. A. Stolk f 94,990, C van Leeuwen f 94,640, I. S Brand Lzn. f 94,112, C Post f 94,000, Van Loenen en Hillenaar f 93,774, J. F. Engel en Zoon f 93,000, W. Hartman en Zn. f 92,000, L. Steenloop en D. Tiggelman f 91,975, S. Smit f 91 880, J van Ipenburg f 91,500, J. Kloete Overbeeke f 91,000, B Muijs f 90 900, P. J. van Baasbank f 90,750, M. van der Spek f 89,850, W. van Leeuwen Jr. f 88,350, A. Piena f 88,190, H. I. Touw f 88,184, H. van der Sluis en Boekenstein f 87,999, J. J. Gort f 87,990, W. Monée f 87,800, B A. Zeddemans en G J. Aalbers, Hillesluis, f 78,680 De overigen te Rotterdam.

Venlo, 27 Juni, door den arch. H. Seelen: het bouwen van een magazijn en kantoor met bovenwoning, met bijlevering der materialen, op een lange de Puteanusstraat te Venlo gelegen open terrein, voor rekening der Firma J. Meulemans en Co. te Ravestein; ingek. 11 bilj., als: J. Limburg f 10,250; F. Pass f 9800; H. Berben f 9440; A. Deltrap f 9170; J. v d. Valk f 8660; F. Vos, Ravestein, f 8766; J. v. Avesaath, Blerik, f 8540; M. Walda, idem, f 8490; H. v. Gasselt f 8444; Fr. v. Gerven, Blerik, f 8088; B. Spreeuwenberg, Venlo, f 8480. De overigen te Venlo.

's-Gravenhage, 27 Juni: 1o. het rioleeren van de Gedempte Gracht en van de Breedstraat; ingek. 8 bilj., als: P. Kraaijeveld, Scheveningen, f 12,419; G. v. d. Elshout, idem, f 11,900; A. de Waard en J. C. Diercks f 9980; J. H. v. Berghem Jz. f 9875; C v. Stuivenberg, Leusduinen, f 9600; J. v. d. Elshout Gz, Scheveningen, f 9440; G. Nollen f 9200; J. de Bruijn f 9200. De overigen te 's Gravenhage.

2o. het maken en opstellen van den bovenbouw van een basculebrug over de Zuidingelsgracht tegenover de Parijsestraat; ingek. 3 bilj., als: J. H. v. Berghem Jr., 's-Gravenhage, f 17 778; Kon. Ned. Machinefabriek, voorheen E H. Begemann, Helmond, f 13,150, Kon. Ned. Grofsmederij, Leiden, f 12,130.

Utrecht, 27 Juni: het aanbrengen der lichtmasten en geleidingen voor de electrische verlichting van het emplacement te Maarn, het leveren en aanbrengen van geleidingsmaterialen en daarbij benoodigd ijzerwerk en het plaatsen der geleidingspalen, booglampen enz; ingek. 5 bilj., als: Firma F. Muschter, Amsterdam, f 3960; firma Heringa Wütkück, Haarlem, f 3350; W. van Dijk, Utrecht, f 2876; Eerste Arnhemsche Electriciteit-Mij., Arnhem, f 2730; C. J. Tierolff, Rosendaal, f 2563. Ram. f 2600.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

36ste JAARGANG N°. 27. ZATERDAG, 6 Juli 1901.

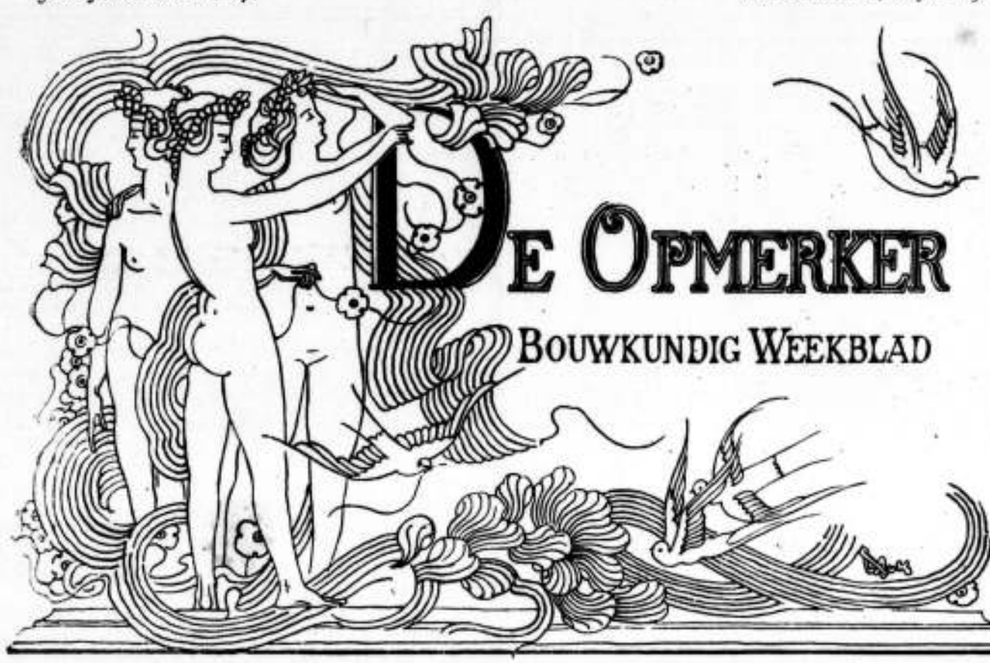

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland f 5.—; voor België f 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, f 7.50. Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat f 0.25, zonder plaat f 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels f 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer f 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsirgen, slechts tweemaal gerekend.

AMSTERDAMSCHE HUIZEN.

In een der laatste nummers van Elsevier's Maandschrift beschrijft de conservator van het Stedelijk Museum te Amsterdam de oud-Amsterdamsche kamerbetimmeringen, in de Sophia Augusta-Stichting opgesteld. Dit geeft hem aanleiding tot de volgende uiteenzetting.

***

Het feit, dat in onze dagen alleen bij zeer hooge uitzondering zooveel smaak, kunst en weelde worden toegepast in een burgerwoonhuis zou aanleiding kunnen geven tot eene verheerlijking van de vaderen, die langs de Heeren- en Keizersgrachten de indrukwekkende woonhuizen bouwden, die achter hun statige gevels zooveel degelijke pracht verbergen, als waarvan hier een zaal en een bijbehoorende gang getuigenis afleggen.

En toch — die verheerlijking zou in menig opzicht geheel onverdiend wezen.

Wie onaangenaam getroffen werd, toen het doorbreken van de Raadhuisstraat het noodig maakte, dat zoovele rijke huizen, afkomstig uit den tijd van Amsterdam's grootsten bloei, verdwijnen moesten en het vallen dier deftige gevels met leede oogen heeft aangezien, zou misschien in zijne illusiën wel ietwat teleurgesteld zijn geweest, indien hij van te voren al die ter dood veroordeelde woningen achter elkander, van kelder tot zolder, opgenomen had.

Het zou hem gebleken zijn, dat de vaderen menige eigenschap misten, die hun maar altijd door ten onrechte wordt toegedacht. Zij waren niet degelijk, zij waren niet oprecht. In hun hoedanigheid van rijk geworden opkomelingen hadden zij een zekere onbeholpenheid, die hun nu als eenvoudigheid wordt aangerekend. In hun hoedanigheid van kooplieden waren zij echte reclamemakers.

Dat bewijzen hun huizen.

Prachtige voorgevels, desnoods geheel van hardsteen, hooge stoepen, rijke deuren — voor de voorbijgangers. Deftige achtergevels — voor de achterburen. Marmeren gangen, statige trappen met kunstwerken van leuningen. Aan het einde van de gang de zaal.

Echt Amsterdamsch, die indeeling. Zelfs in kleine huizen uit de XVIIIe eeuw loopt de gang uit op een vertrekje, dat eerst langs een trap van eenige treden te bereiken is. Dan wordt de zaal het zaaltje, maar het is er toch. De zaal is hoog. De zaal is weelderig. De zaal is somtijds een kunstwerk van bouw, betimmering en stoffeering. Onder de zaal de eetkamer, te laag naar onzen zin, maar te gemakkelijker te verwarmen met de middelen, die den bewoners ten dienste stonden. In het voorhuis twee kamers en suite.

Dat alles was voor de gasten, voor de bezoekers, voor vreemden. Voor- en achtergevel, marmeren gang en wenteltrap, zaal, zijkamer en eetkamer — alles reclame. Als de bouwheer er verkeerde, moet hij een gevoel hebben gehad alsof hij bij zichzelf te gast was.

In de overige vertrekken, waar hij woonde, voelde hij zich te huis. Het kon gebeuren, dat er naast elkander twee marmeren gangen waren, gangen als zalen, maar in de rest van het huis was geen enkele behoorlijke kamer. Heel de ruimte was verhokt. Hokjes hier, hokjes daar, trapje op, trapje af, de kleinste en ongezelligste hokjes aan den voorgevel, de minst ongezellige kamers uitziende op een droefgeestig binnenplaatsje. Hier de groote ruimte verknoeid en elders tegelijk zoo gewoekerd met de plaats, dat er een bedstede gebouwd werd onder de hooge stoep!

Het deel van het huis waar men dagelijks in verkeerde was benepen, bekrompen, ongezellig, zonder gemakken, het geleek in menig opzicht op de achterstraatswoning waarin de bouwheer geboren was en voldeed alleen aan de eischen van de beschaving, waar-

in hij was opgevoed. Zijn vrouw had een ietwat betere keuken en boven in het groote huis een prachtigen zolder om er de wasch „te doen", met een afzonderlijken strijkzolder, voorzien van een stookplaats en met een steenen vloer tegen brandgevaar. Dat was heel gemakkelijk voor het huishouden, vrij wat beter dan in het oude huis aan de Burgwallen of in de Warmoesstraat, waar men woonde, voor dat de stadsmuur werd uitgelegd. Daarmede was dan ook voldaan aan alle gevoelde behoeften van een hoogeren levensstandaard: de keuken en de strijkzolder.

De voor- en achtergevel — reclame; de hooge stoep — met een benedendeur er in, die bij voorkeur gebruikt wordt, de heerlijke gang, de zijkamers, de zaal, de eetkamer — voor de gasten; in het dagelijksch leven ongebruikt en onbewoond.

Zoo ontving Kalakaua, Koning der Sandwich-eilanden, in een Europeesch paleis, geheel naar den eisch ingericht. In het park, achter het paleis, stond een hut, volgens inlandsche wijze gebouwd. Daar woonde de Koning en daar gevoelde hij zich gelukkig.

Na het geslacht, dat de rijkdommen verwierf, waarvan het niet wist te genieten, zijn de geslachten gekomen, die beter genieten dan verwerven kunnen. Zij hebben de onbewoonde kamers betrokken en zijn er meer op bedacht, zichzelf het leven te veraangenamen, dan voor de buitenwereld voornaam te doen.

In moderne heerenhuizen worden noch opzettelijk hokjes gebouwd, noch zalen, waarin de bouwheer zelf zich niet op zijn gemak gevoelt. Onze huizen bevatten minder weelde dan die der vaderen, omdat wij lust en aanleiding missen om boven onze behoeften te gaan, om groot te doen; zij bevatten meer comfort, omdat onze noodwendige behoeften vermeerderd zijn.

In menig Amsterdamsch huis moge een gang zoo weelderig als deze nog voorkomen, zij behoort tot een beschavingstijdperk, dat voorbij is. De groeven, die het zwaargeaderde marmer leverden, zijn uitgeput. Een ganglantaarn, met een tegenwicht in den vorm van een vliegenden vogel en een vetkaars er in, wordt waarschijnlijk nergens anders dan hier gevonden.

***

De heer Van Someren Brandt is in deze beschouwingen ietwat onbillijk tegenover de 18e eeuwsche Amsterdammers. De beschrijving der koopmanshuizen moge voor velen uit dien tijd juist zijn, voor anderen past zij niet.

De woningen, die afgebroken werden, toen de Raadhuisstraat gemaakt is, waren uit de 17e eeuw afkomstig, en in de 18e eeuw naar den smaak des tijds herbouwd. Bij dergelijke verbouwingen placht men, van wat bestond, zooveel mogelijk gebruik te maken. Het oude voorhuis werd weggebroken, de opkamer bij de zijkamer aangetrokken om meer hoogte te krijgen, en alles zóó veranderd, dat de verdieping gelijkstraats een waardige vertooning zou maken. Daarenboven werd een nieuwe gevel voor de woning geplaatst.

Bij zulke huizen is het te verklaren, dat de bovenverdiepingen wat hokkerig zijn, dat men dikwijls trapje op, trapje af gaat. Men vindt ze vooral in het stadsgedeelte, dat besloten wordt door het Y, de Lijnbaansgracht, de Leidsche Gracht, den Singel, de Reguliersbreestraat, de Amstelstraat en de Nieuwe Heerengracht. Maar de huizen van de Heeren- en Keizersgracht tusschen de Leidsche Gracht en den Amstel zijn veel beter van distributie, omdat zij, pas in het laatst der 17e, en het begin der 18e eeuw gebouwd, geheel naar de nieuwere eischen konden worden ingericht. Voor wie de middelen heeft, om zulk een huis te bewonen is het nog nu een verblijf, dat aan hooge eischen voldoet. Heerenhuizen als deze geven dan ook een hoogen dunk van de 18e eeuwsche comfort.

De heer Van Someren Brand gaat te ver, waar hij ons, na enkele van de verbouwde huizen uit de 18e eeuw te hebben bezichtigd, verzekert dat de Amsterdammers van na 1700 niet degelijk, niet oprecht waren, dat zij uitsluitend uit rijk geworden opkomelingen, kooplieden en reclamemakers bestonden.

Niet de 18e, doch de 16e eeuw op haar einde en de 17e eeuw in haar begin is voor Amsterdam het tijdperk der opkomelingen. Al mogen er na 1700, als altijd, wel eenige zijn aan te wijzen, de 18e eeuw was de periode van de deftigheid, die aan opkomelingen geen kans gaf.

Van de bewoners der huizen op Heeren- en Keizersgracht zal er wel haast niemand in een „achterstraatwoning" geboren geweest zijn. En wat de beschaving van dien tijd betreft, de Amsterdamsche patriciërs voldeden aan hooge eischen. Hunne echtgenooten stonden niet op den „prachtigen zolder" de wasch „te doen", en ook het strijken deden zij zelf niet. Daarvoor hadden zij haar menschen.

De 18e eeuwsche Amsterdammers leefden op grooten voet; zij voelden zich wel thuis in de weelde, die ons, als noch met onzen tijd, noch met onze zeden overeenkomende, vreemd schijnt.

En wanneer de heer Van Someren Brand de fraaiste huizen in de Bocht van de Heerengracht eens gaat bezien, dan zal het hem duidelijk worden, dat de Amsterdammers, die ze deden bouwen voor hun tijd al een goeden blik op wat gerieflijk was, hadden. Zij waren in dit opzicht het overige Europa zelfs vooruit.

Hij kan in Henri Havards „Dictionnaire de l'Ameublement" lezen, hoe uiterst primitief de vertrekken, die niet voor de parade dienden, doch inderdaad bewoond werden, zelfs aan het Fransche hof waren ingericht. En als hij dan eens naar Versailles gaat en de hokjes, waar niemand minder dan Marie Antoinette verblijf hield, bezichtigt, dan zal hij erkennen, dat deze lage kamertjes, alleen op een allernaargeestigst binnenplaatsje uitziende, der Koningin door geen enkel bewoner van een Amsterdamsch heerenhuis benijd behoefden te worden.

En de heer Van Someren Brand vergist zich als hij meent, dat de mooie kamers dezer huizen in de 18e eeuw leegstonden, en slechts gebruikt werden voor het ontvangen van gasten. De prenten en teekeningen van dien tijd bewijzen, dat het gezin er zich geregeld ophield. Pas in de 19de eeuw kwam het gebruik om de zaal en de suite „aan kant" te houden, in zwang.

Ook in andere opzichten toont de schrijver, zich niet in de 18e eeuw te kunnen verplaatsen. Een der zalen bevat een geschilderde zoldering van Jacob de Wit, naar den smaak des tijds een allegorische voorstelling, met figuren, die in de lucht zweven. Dit nu keurt de heer Brand af, omdat „het doet vermoeden dat het dak een gat bevat, evenals het impluvium van een Romeinsch huis". Noch De Wit, noch zijn begunstigers wisten van de Romeinsche huizen wat af, die pas na de opgravingen te Herculanum en Pompeji meer bekend zouden worden. De schilder maakte een zolderstuk, zijn begunstigers zagen dit niet voor werkelijkheid aan. Toch bestond het rationalisme reeds, want Voltaire leefde en schreef. Maar het rationalisme in de kunst is een 19e eeuwsche uitvinding.

Een ander vertrek heeft als behangsel, landschappen, door Jurriaan Andriessen geschilderd. Zij zijn in lijsten gevat, en dus eigenlijk groote schilderijen, die de vakken vullen. Maar de schrijver krijgt de illusie, alsof hij in een Javaansche pendoppo is. „Waarom te stoken onder een zoldering zonder wanden, waarom de deur te openen, als het zoo voor de hand ligt, even over de lambriseering te wippen?" zoo vraagt hij.

De schilderijen zijn te weinig realistisch, dan dat iemand zou kunnen meenen, de werkelijkheid voor zich te zien. In de Louis XVI omgeving passen zij uitstekend. En geen enkel 18e eeuwer zal zich ooit verbeeld hebben, dat hij aan de Vecht onder een tent zat.

Wij zijn tegenwoordig wel wat gauw met ons oordeel. Uit de hoogte van onze grootheid, die op het terrein der ambachtskunst nog van niet veel beteekenis is, zien wij neer op wat vroegere geslachten gemaakt hebben. Maar wat zal men van o n z e interieurs over honderd jaar zeggen?

MEDITATIES OVER ORNAMENT.

Wij zijn nu zoover reeds gekomen, dat wij aan het overpeinzen van de waarheden der kunst van versieren een deel van onzen tijd geven moeten. Vroeger versierde iemand iets, zooals zijn hart hem dat ingaf. Nu komt men aan het versieren niet meer toe, vanwege de vele meditaties.

Het is in menig opzicht vermakelijke lectuur, die de Meditaties over Ornament, waarmede Karl Scheffler het laatste nummer van „Decorative Kunst" verrijkt heeft, bieden. Waar haalt de man het van daan, vraagt men verbaasd bij het lezen zijner overpeinzingen.

Gij wist nog niet, dat ieder mensch ornemanist is. Maar de heer Scheffler wijst u er op, hoe heeren, die vergaderingen bijwonen, waar zij zich vervelen, met hunne potlooden allerlei krullen en ziegezagen op het witte papier teekenen, hoe kinderen aan het strand vele lijnen in het natte zand trekken. Van de „zuigeling in de luren", door den Schoolmeester om zijn decoratieve talenten vereeuwigd, ook van Archimedes zwijgt de schrijver. Misschien kent hij de Gedichten van den Schoolmeester niet, en is hij zijn Oude Geschiedenis vergeten.

En nu verraden die ornamenten altijd het karakter van den mensch. Men ziet gevoelslijnen en temperamentslijnen. Bij bepaalde aandoeningen behooren bepaalde lijnen.

Gij gelooft dit niet? De schrijver heeft proeven genomen. Hij zocht menschen op, die vatbaar bleken voor suggestie. Die menschen werden op verschillende wijzen gesuggereerd, en kregen dan een potlood. Den een werd gesuggereerd dat hij heel sterk, den ander dat hij bijzonder zinnelijk was, een derden dat hij moede was, enzoovoorts. Altijd kwamen dezelfde lijnen.

De lijn van de sterkte is een lange afgeronde Duitsche m, de lijn van de zinnelijkheid is een beverige spiraal, die in een punt eindigt, de lijn der vermoeidheid is een flauwe golflijn. Wie het niet gelooven wil, en wie de gave der suggestie heeft kon de proeven zelf nemen. Er gebeuren tegenwoordig wel vreemde dingen. Gaat niet een Parijsch teekenaar als hij den geest heeft, voor een vel papier zitten, en laat hij dien geest niet zijn hand besturen, om ten slotte portretten van overledenen voor den dag te brengen?

De spiraallijn van de zinnelijkheid vindt de schrijver terug in de voluten, waarvan de Grieken, de Romeinen en de Renaissancisten zooveel hielden. Dat heeft Vignola niet gedacht, toen hij zijn constructie voor de voluut met zorg en moeite gevonden had! De man was toen in een zinnelijke bui. En Scamozzi, die de voluten placht te verdubbelen! Hij moet een schuin heer geweest zijn, wat aan den stand van zijn voluten nog te zien is. Ja, waarde vrienden, alles is in alles.

Nu storten wij ons hals over kop in de metafisika, de boven-natuurkunde met haar buitenissigheden, waar Multatuli zaliger zulk een hekel aan had. Doch Multatuli is uit den tijd; van zijn proletarisch materialisme wil geen fatsoenlijk mensch meer iets weten.

Waarom versiert men? vraagt de heer Scheffler. En zijn antwoord is: om aan de behoefte aan causaliteit te voldoen. De stof verraadt haar statische geheimen niet, daarom worden haar menschelijke instincten toegedicht. Iedere versiering is daarom een leugen, maar een verheven, een metafisische leugen. Cornelis van Hieronymus van Alphen had een afschuw van het liegen, en was dus een slechte ornemanist, wat wij graag gelooven willen, daar het versje er van zwijgt. Maar een kunstenaar doet anders dan Cornelis; hij liegt er lustig op los, en levert ons zoo de schoonste ornamenten. Hij doet aan autosuggestie, hij verbeeldt zich dat hij iets steunen of iets dragen moet, en dadelijk heeft hij de prachtigste leugen-lijnen als van zelf op het papier. Ook met halters werken, moet, altijd volgens den heer Scheffler, uitstekend zijn als voorbereiding, wanneer men mooie ornamenten wil maken.

Velen zijn geroepen, maar weinigen uitverkoren. Alleen dien laatsten gelukt het, door auto-suggestie of gymnastischeu oefeningen geholpen, ornamenten uit hun mouw te schudden. De anderen hebben voorbeelden noodig. De heer Scheffler raadt hen aan, de lijnen te bestudeeren, die een druppel inkt vorm als men hem in een glas water laat vallen, of de kringetjes van sigarenrook als motieven te nemen. Ook de zoogenaamde baliekluivers kunnen in de gracht, waarboven zij zich hebben opgesteld, motieven van groote waarde doen ontstaan. De zwaartekracht weet ze, geholpen door de centrifugale kracht die zij opwekt, en de centripetale kracht, die in de cohesie van het water schuilt, te maken.

De abstractie, dat is het terrein, waarop de ornemanist zich bij voorkeur moet bewegen. Zijn voortbrengselen zijn tabellarische lijnen van de eeuwige statica in het heelal, de groote causaliteit van den kosmos, opgevangen in een verkleinenden spiegel. Maar zulke menschen zijn zelden. Een van hen is Van de Velde; deze ontwerper is de geindividualiseerde regelmatigheid, het werktuig der noodwendigheid. Zijn genialiteit is een idée fixe, maar verheven en vruchtbaar is hij toch ook.

Toorop is een eentonige kop, een manierist, die de motieven kwelt tot zij er bij neer vallen. Zijn kunst doet aan de gamelang denken — even vindt men haar wel aardig, maar al gauw wordt men er razend van.

Zoo mediteert de heer Scheffler. En wie het met zijn meditaties niet eens is, mag het zeggen.

EEN OF TWEE JACOB VAN CAMPEN's?

(Ingezonden.)

In „De Opmerker" van 29 Juni 1901 schrijft de heer A. W. Weissman: „de tweede Jacob van Campen kan nu voorgoed naar het rijk der fabelen worden verwezen."

Het valt mij moeilijk deze bewering te onderschrijven, ten minste op de gronden, door den heer Weissman aangevoerd. Alvorens deze te toetsen, breng ik in herinnering, dat ons — laat ik het voorzichtig uitdrukken, vermoeden — dat er twee bouwmeesters van dezen naam hebben bestaan, berust op de volgende gegevens.

I. Wij weten dat de beroemde bouwmeester van het Amsterdamsche stadhuis tusschen Februari 1595 en Februari 1596 werd geboren (Zie „Opmerker" 1898 blz. 399) en dat hij 13 September 1657 te Amersfoort overleed.

II. Ampsing deelt ons in 1628 mede, dat een Jacob

van Campen in 1608 met Lieven de Keij het Oude mannenhuis te Haarlem bouwde.

III. Uit Houbraken (III, blz. 380) kennen wij een naar het schijnt thans niet meer in originali te vinden gedicht Haarlems Doodt-basuin, waaruit „Jacob van Kampen's sterftijd, voorgévallen op 't jaar 1658 den 4 van Lentemaant" blijkt.

Uit deze gegevens, wier juistheid nog door niemand is weerlegd, is op te maken, dat er te Haarlem een J. v. C. was, die reeds in 1608, toen de beroemde J. v. C. slechts 12 jaren telde, het Oudemannenhuis bouwde, en dat er 4 Maart 1658 een J. v. C. stierf, toen zijn naamgenoot reeds bijna een half jaar in het graf lag.

De beide mededeelingen van den heer Weissman tasten dit fondament onzer kennis niet in het geringste aan:

1°. Dat de Nieuwe Ste. Anna Kerck Ao. 1649 voleynt is en dat van dese Kerck [de beroemde] Monsr. Jacob van Campen architect is geweest moge juist zijn, het bewijst niet, dat Ampsing ongelijk heeft met te beweren, dat een oudere Jacob van Campen in 1608 aan den bouw van het Oudemannenhuis medewerkte, en

2°. al hetgeen A. B(orst?) in zijn 18e eeuwsche Kroniek van Haarlem meldt is nagenoeg woordelijk, met eenige weglatingen, gecopieerd uit Houbraken, t. a. pl. Ten bewijze laat ik de plaats uit Houbraken hier volgen:

Jakob van Kampen, Heer van Rambroeck..... een Haarlemmer van Geboorte, ... zijn penceelkonst bestont in Beelden en Historien ..... en wat zijn wonderbaar vernuft door de boukunde uitgewerkt heeft blijkt aan menigte van praalgebouwen in Hollant en elders ..... als te Haarlem. De gevel van het huis des Heeren Guldewagen, daar boven op de plint Jachthonden 't Hart najagen, de Schouburg tot Amsterdam ..... eindelijk het Amsterdamsche Raathuis .....

De achttiende eeuwsche A. B. vermeldt dus niets, dat niet reeds bij Houbraken te vinden is. Als bron is hij derhalve voor ons zonder waarde.

Wil men op de relaties tusschen P. Saenredam en Jacob van Campen wijzen zoo verdient het door laatstgenoemde geteekende portret van Saenredam van het jaar 1628 vermelding, hetwelk in het Britsch museum berust en door mij is beschreven op blz. 3 en 4 der Utrechtsche Kerken.

Eindelijk mag ik niet nalaten hier op te merken, dat hetgeen de heer Weissman over een aan Nicolaas van Campen aangeboden beker schrijft, hem stellig in de pen zou gebleven zijn, indien hij kennis had genomen van „Oud Holland" 1v, blz. 69 en 70.

C. HOFSTEDE DE GROOT.

DE TENTOONSTELLING TE TURIJN.

Er is reeds in dit blad melding gemaakt van de eerste internationale tentoonstelling te Turijn, die aan de hedendaagsche versierende kunsten zal zijn gewijd en die van April tot November 1902 plaats vindt.

Die tentoonstelling is zeker iets bijzonders. De ambachtskunst, als wij haar zoo eens noemen mogen, werd in de laatste jaren wel op gewone tentoonstellingen toegelaten, ook in Engeland, Duitschland, België en Nederland werden soms afzonderlijke gelegenheden, waar zij haar werken toonen kon, ingericht, maar een tentoonstelling op zoo groote schaal, als men te Turijn wil openen, herinneren wij ons niet.

En omtrent de bedoelingen, die de aanstichters hebben, kan geen twijfel bestaan. Artikel 2 van het reglement toch zegt: „Op de tentoonstelling zullen slechts worden toegelaten voortbrengselen van kunst en nijverheid, die betrekking hebben op de schoonheidsleer van de straat, het huis en de woning. Slechts oorspronkelijke voortbrengselen zullen worden aangenomen, voor zoo verre daaruit blijkt een beslist streven om tot nieuwe vormen te komen. Alle navolgingen van oude stijlen, alle voortbrengselen van nijverheid, die niet toonen, dat bij hun vervaardigers kunstgevoel aanwezig was, worden uitgesloten."

Deze bepalingen laten aan duidelijkheid niets te wenschen over. Een daarvoor aangewezen commissie zal zorgen, dat er de hand aan gehouden wordt. Zij zal geen gemakkelijke taak hebben; van de afgewezen inzenders kan zij heel wat onaangenaams te hooren krijgen.

Aan de tentoonstelling zijn ook prijsvragen verbonden. Bijzondere beloonigen worden uitgeloofd:

1. Voor het beste ontwerp voor een hedendaagsch huis (huurhuis, buitenhuis, enz.);
2. Voor de beste inrichting van een weelderig verblijf, bestaande ten minste uit drie vertrekken;
3. Voor de beste inrichting van een eenvoudig verblijf, bestaande ten minste uit drie vertrekken;
4. Voor de beste kamer van weelde;
5. Voor de beste kamer van eenvoudigen aard.

Het uitvoerig programma voor deze prijsvragen zal later worden bekend gemaakt. Daaruit zal dan blijken, of er met Italiaansche, dan wel met andere toestanden moet worden rekening gehouden. Want uit den aard der zaak is een villa aan het meer van Como iets anders dan een te Bussum, stelt een Italiaan geheel andere eischen aan zijn vertrekken dan een Hollander of een Engelschman.

Wel meent men tegenwoordig dikwijls, dat er geen grenzen en geen nationaliteiten meer zijn, dat zelfs de invloed van het klimaat en de daaruit volgende wijze van leven geen verschillen van beteekenis opleveren, maar de practijk leert iets anders.

Wij hopen, dat onze jonge ambachtskunst op de tentoonstelling waardig vertegenwoordigd zal zijn en dat heel wat Nederlanders zich daarvan mogen kunnen overtuigen.

OVER VANDALISMEN EN DEN GEEST VAN ONZEN TIJD.

Volgens de „N. Rott. Courant" klaagt men te Amsterdam over vandalismen. Iemand heeft opgemerkt, dat van twee ramen der onderpui van het Paleis het traliewerk is weggenomen en dat de kleine ruitjes worden vervangen door spiegelglas. Het „Hbl." wijst er op, dat reeds jaren lang andere ramen aan die pui zóó zijn veranderd, maar het blad heeft een ander vandalisme opgemerkt. Het oudste der niet-kerkelijke gebouwen van Amsterdam, het gebouw der Stadsbank van leening, is op ergerlijke wijze toegetakeld.

„Zooals men zich zal herinneren — schrijft het „Hbl." — is een gedeelte van het gebouw, waarvan wij eenigen tijd geleden de geschiedenis in herinnering brachten, bestemd tot klinieklokalen. In verband daarmede moesten eenige vensters in den muur aan de Enge Lombardsteeg worden vergroot. Maar zooals gezegd, dat het cachet daarmede zou lijden, daarvoor behoefde men niet te vreezen.

„En wat is thans geschied? De zijmuur is tot ruim een verdieping hoogte met cement bepleisterd, en daarboven is een eenige meters breede band witgekalkt, over de geheele lengte van den zijgevel."

„Waartoe was dat noodig?"

„Wij herinneren ons, dat toen de verbouwing van de Bank van leening in een vergadering van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap door den heer Ganderheyden was ter sprake gebracht, wij met eenige ongerustheid schreven, dat voor het ten behoeve der verbouwing uitgetrokken bedrag van *f* 5000 niet zooveel kon worden verbouwd, maar dat met die som wel zeker nog heel wat onheil kon worden gesticht, daarbij wijzende op het afschrikwekkend voorbeeld dat zich aan den overkant van den O.-Z. Voorburgwal bevindt: de „Agnietenschool".

„Tot een juist begrip — zoo voegden wij destijds daaraan toe — zij hier herinnerd, dat toen in het vorige jaar laatstgenoemd gebouw weder van bestemming veranderde en van openbare school voor jongens werd ingericht tot meisjesschool, de voormalige kapel van het St. Agnietenklooster, waarin later het Atheneum Illustre zijn zetel had en de stadsboekerij was gevestigd, deerlijk werd misvormd. Toen toch werd buiten het gebouw, tusschen de Gothische ramen, aangebracht een ijzeren wenteltrap, in den vorm van een reusachtigen kurkentrekker, terwijl een uitbouwsel, waarvan eenige kleine raampjes de bestemming doen vermoeden, als een loofhut naast het dak op stutten werd geplaatst, alles zich verheffende hoog boven het mooie hardsteenen poortje, dat eertijds diende als toegang tot den Stadstimmertuin, toen deze was gevestigd ter plaatse waar nu de Doelenstraat is, vóór de overbrenging naar de Tuinstraat."

„Dat onze ongerustheid in verband met de verbouwing van de Bank van Leening niet ongegrond was is inmiddels gebleken."

„En nu de vraag: aan wie zijn dergelijke vergrijpen tegen historische gebouwen te wijten?"

„Wij hebben wel eens vernomen, dat de stads-architect en het personeel van diens bureau daaraan geen schuld hebben, omdat verbouwingen, als hier bedoeld, worden gerangschikt onder de rubiek „onderhoud", waarvoor het advies der architecten niet wordt gevraagd."

„Is dit juist, dan rijst de vraag of het niet meer dan tijd is, dat aan dezen toestand een einde komt, en dat maatregelen worden genomen, opdat nooit te herstellen vernielingen van oude bouwwerken, als gevolg van onkunde of wansmaak, tot de onmogelijkheden gaan behooren."

Wat er eigenlijk voor verschrikkelijks gebeurd was bleek uit het bovenstaande nog niet duidelijk, doch de correspondent van de „N. Rott. Courant" heeft inmiddels een antwoord gegeven op de vraag: „Waartoe was dat noodig?" en tot een juist begrip van de zaak laten wij hier ook dit antwoord volgen.

„De Bank van Leening, in 1548 gebouwd als Turfhuis der Huiszittenden, in 1567 tot een der predikplaatsen voor de gereformeerden ingericht, in 1616 tot lommerd, en — volgens Wagenaar — in den laatsten tijd van binnen en van buiten veel vertimmerd, is een der weinige niet-kerkelijke oude gebouwen, die tot op dezen oogenblik hunne oorspronkelijke bestemming hebben behouden. En, nog grooter zeldzaamheid, het heeft in zijn uiterlijk ook vrijwel zijn oorspronkelijk karakter bewaard, althans wat voor- en achtergevel betreft, aan O.-Z. Voorburgwal en Nes. Alleen de zijgevel, aan de Enge Lombardsteeg, is niet intact gelaten."

„Weliswaar zijn — naar ons weten — geen oude afbeeldingen van dien zijgevel bekend — maar de groote ramen naast het fraaie poortje dagteekenen blijkbaar van nieuweren tijd. Verder waren in dien zijgevel, die niets karakteristieks heeft, kleiner ramen, die, te oordeelen naar de lichtopeningen in voor- en achtergevel, er oorspronkelijk wel niet zullen zijn geweest. Denkelijk was de zijgevel oudtijds een blinde muur. Hoe dit zij: de zijgevel had, wat het gedeelte betreft tusschen het zooeven bedoelde poortje (ingang van de bank) niets dat door iets pittoresks de aandacht vroeg. Aangezien in het gebouw — aan deze zijde — ruimte over was, heeft de gemeente die ruimte doen inrichten tot klinieklokalen (heilgymnastiek), en 't gevolg daarvan was, dat om toestrooming van het vereischte licht te verkrijgen, de kleine raampjes moesten worden vervangen door groote raamkozijnen, in vorm en in afmeting overeenkomende met de reeds bestaande twee nieuwere ramen, naast het poortje. Bovendien is een deur aangebracht, toegang gevende tot de kliniek. Hoewel de zaal voor heilgymnastiek nog wel wat meer licht had kunnen velen, dat dan van de achterzijde had moeten invallen, heeft men, om den gevel aan de Nes ongemoeid te laten, gemeend aan dien eisch om meer licht niet te moeten voldoen, zoodat er, dunkt ons, alle reden is de piëteit te prijzen, waarmede aan de opdracht is voldaan om in het huis de beschikbare ruimte nuttig bruikbaar te maken voor de kliniek, zonder iets aan het gebouw te schenden, dat karakter had. Men heeft zich bepaald tot verandering uitsluitend van den zijgevel, waaraan niets te bederven viel."

„Daar de muur reeds gedeeltelijk met portland-cement bepleisterd was — heeft men dien pleisterband doorgetrokken en ook de reeds bestaande strook witkalk boven de ramen verlengd langs den geheelen zijmuur, ten verzoeke der het nauwe steegje aan de overzijde belendende tabakskantoren, die van de lichtreflexie door die witte strook nu profiteeren. De hier beschreven wijziging aan dezen zijmuur van het gebouw der bank hebben wij zien kenschetsen als een ergerlijk vandalisme, maar ons dunkt, dat hier misverstand in het spel is. Natuurlijk, al wat aan een oud gebouw, aan een verweerden muur voor nieuws wordt aangebracht, doet onbehagelijk aan. Het nieuwe vloekt tegen het oude. Toch is het beste middel om een oud gebouw, dat men hetzij om zijn kunstkarakter, hetzij om zijn historische beteekenis, wenscht in wezen te houden, zoo lang mogelijk voor verval te behoeden, hierin gelegen, dat men het in gebruik houdt. En dus was het juist gezien van ons gemeentebestuur, aan het leegstaand gedeelte van de Bank van Leening eene bestemming te geven, al moest dientengevolge aan het gebouw iets veranderd worden. Dat die noodzakelijke verandering zich bepaald heeft uitsluitend tot het meest onbeduidende deel van den zijgevel, is iets dat wij met genoegen constateeren."

Uit een practisch oogpunt is tegen deze beschouwingen over de zaak weinig aan te voeren, en wanneer deze voorstelling juist is, iets waaraan niet te twijfelen is, dan kunnen wij wel betreuren, dat het gebouw niet geheel intact is kunnen blijven, maar schijnt het vandalisme niet van zoo bedenkelijken aard om er het land over in beroering te brengen. Er zijn ten minste heel wat erger dingen gebeurd, die men lijdelijk heeft aangezien of moeten aanzien.

Met een andere opmerking die de correspondent maakt naar aanleiding van dit geval kunnen wij ons echter minder goed vereenigen. Zij heeft betrekking op het stadhuis (paleis) en wij nemen haar eveneens hier over, niet zoozeer ten blijke onzer instemming met des schrijvers beschouwingen, dan wel omdat zij een vrij duidelijk beeld geven van de tegenwoordig heerschende opvatting van het publiek en het door een deel der ontwikkelde burgers der hoofdstad in de bekende Paleis-stadhuis-kwestie ingenomen standpunt, dat wel van practischen zin getuigt misschien, maar niet van vooruitgang in kunstzin.

Nog eens nadruk leggende op een te voren gebezigd argument, zegt de schrijver:

„De beste waarborg voor het behoud onzer oude gebouwen is ze in gebruik te blijven nemen. Maar een onafwijsbaar gevolg daarvan is, dat er gaan-

deweg een en ander aan vervormd wordt, in overeenstemming met uit gewijzigde omstandigheden geboren gewijzigde behoeften. Aldus hebben wij zien geschieden aan het aloude raadhuis op den Dam (Kon. Paleis), waar reeds jaren geleden een aantal der vierkante ramen in de onderverdieping onttralied zijn, omdat de daarachter gelegen ruimte van bestemming veranderd was. Oorspronkelijk gewelven, heeft men er, ten gebruike van het hofpersoneel, kamertjes in getimmerd en in verband daarmede de zware ijzeren tralies voor de vensters verwijderd. Thans is men bezig deze zelfde bewerking toe te passen op een paar gelijksoortige ramen, welke tot uitzicht dienen van den plaatselijken commandant, die in dit deel van de paleisgewelven bureau houdt."

„Het is zeker jammer, dat het raadhuis van zijn bestemming beroofd en in een koninklijk paleis herschapen is. Maar we zijn volstrekt niet overtuigd, dat het gebouw, als het de zetel gebleven ware van het stadsbestuur, uiterlijk minder ongemoeid zou zijn gelaten dan thans. Innerlijk zeer stellig niet! Want nog minder dan de binnenverdeeling in haar oorspronkelijken staat bleek te voldoen aan de eischen van een vorstelijk pied-à-terre, zou zij op den duur hebben beantwoord aan de steeds toenemende behoeften, welke een zich zoo sterk uitbreidende administratie als die van het gemeentebestuur van Amsterdam zou hebben gesteld. Wat een kantoren en kantoortjes, bodekamertjes enz., zouden we er gaandeweg in hebben zien aangebracht, als het stadhuis er in gevestigd ware gebleven, en misschien zou men zich niet ontzien hebben zelfs in de hooge burgerzaal een verdieping te leggen, om ruimte voor nieuwe localiteiten te winnen.

„O, er is zeer zeker iets in, dat tot de dichterlijke verbeelding spreekt, onze beschreven vaderen weer te zien zetelen in hun vroeger raadhuis — maar de practische bezwaren aan de verwezenlijking van het idée verbonden, zijn toch niet gering te achten, met het oog juist op de geringe ruimte, die het noodzakelijk zou maken de gemeente-administratie te verdeelen over verschillende, op vrij aanzienlijken afstand van elkaar gelegen gebouwen. Maar al zou nu eene herplaatsing van den zetel van ons stadsbestuur naar den Dam op dit bezwaar niet behoeven af te stuiten — ik geloof niet, dat het idée zelf, in den geest van onzen tijd de voorwaarden vindt om diep wortel te kunnen vatten.

Onze tegenwoordige raadsleden te zien tronen in het door Vondel zoo heerlijk bezongen kapitool, er is een..... aesthetische contradictie in. Ik weet wel, ook in de 17de eeuw was lang niet alles goud wat er blonk, maar als wij Vondel in op breede deining gedragen, volklinkende verzen, de hoogheid hooren uitschallen van:

„De Heeren, die de Stad, gelijk vier hoofdpilaren,
Met raad en wijsheid stut, in 't rijpste van hun jaren,
Grootachtbre Vrijheer Graef, en Ridder Maerseveen,
Oprechte telg van Pol, en Spieghel....."

en later de 36 raden ons zien voorbijgaan in hun deftige kleedij, de zes-en-dertig Raden, die: „als burgerpijlers, den last van Stad en Land laden op hunnen sterken nek", dan voelen we toch dat er eenheid was tusschen zulk een raadhuis en zulk een geslacht van vroede mannen. Zij pasten in de wijdsche omgeving van het door Van Campen geschapen achtste wereldwonder....."

„Ten slotte, het is opperbest, dat er menschen zijn, steeds op hun qui-vive, om schennis aan het eerbiedwekkend oude te signaleeren, liefst te voorkomen. Maar het is allerdroevigst tegelijkertijd de totale onmacht te moeten constateeren, waarmede ons tegenwoordig geslacht geslagen schijnt om het ergerlijkst vandalisme te voorkomen in den nieuw-bouw. Onze opperlui zijn, bij de uitbreiding der gemeente, o. a. achter het Concertgebouw, naar den kant van het Willemspark, weer bezig op een wijze, die een schande en een gruwel is en nu zullen wij maar zwijgen over de berooving van al haar karakteristieks, die straffeloos, bijv. aan de Kalverstraat geschiedt."

Tegenover het hier voorafgaande doet het bepaald goed te lezen wat Dr. Cuypers naar aanleiding van een artikel in de „Amst. Courant" over de voordracht van B. en W. tot verbouwing van het stadhuis te Amsterdam, en de wenschelijkheid van het terugbrengen van den zetel der stadsregeering naar het eigenlijke raadhuis op den Dam, aan die courant schreef.

De heer Cuypers zegt:

„Door den tegenwoordigen toestand te bestendigen, maakt men zich schuldig aan een dubbel kwaad."

„Men heeft bedorven, misbruikt een gebouw, dat een meesterstuk van bouwkunst is en voor het gebruik volkomen aan zijn oorspronkelijke bestemming beantwoordt, terwijl door het aan die bestemming te onttrekken het geenszins aan de eischen der nieuwe bestemming kan voldoen, ofschoon men den grootschen aanleg geheel heeft verminkt door het maken van de vele wijzigingen die de geheele harmonie verstoren. Het is geen paleis en zal daarvoor nooit doelmatig kunnen worden verbouwd, terwijl het, voor het huis der gemeente is en zal blijven de glorie van Amsterdam."

„Wij zijn het aan den roem der hoofdstad van Nederland verplicht mede te werken om het verrichte kwaad te herstellen en voor de goede gemeente wederom haar huis terug te brengen tot zijn oorspronkelijke bestemming."

„Er is wel eens gezegd, dat het Stadhuis niet meer aan de gemeente toebehoorde, maar deze bewering is onjuist. Koning Lodewijk, noch Willem de Iste, hebben dit geschenk ooit willen aanvaarden; zij hebben slechts het gebouw in bruikleen genomen; op dien grond zal er dus nooit bezwaar kunnen worden gemaakt om het gebouw tot zijn oorspronkelijke bestemming terug te brengen."

„Niet de stad Amsterdam, maar Nederland, het rijk als zoodanig, moet zorgen, dat zijn souverein over een woning kan beschikken in de hoofdstad, die met recht kan worden genoemd een koninklijk verblijf en aan die rechtmatige verplichting wordt thans niet voldaan. Men heeft geen Paleis voor zijn souverein en men heeft de eerste stad van het Rijk beroofd van haar Volkshuis!"

„Herstel van dit onrecht zal ieder weldenkende en kunstminnende Nederlander moeten goedkeuren. Wat mij betreft, ik zou al mijn krachten er voor over hebben, om hier toe bevorderlijk te zijn door op verstandige, rechtmatige en edele wijze, met den meesten eerbied voor het gezag en onderwerping aan het oordeel van diegenen die gesteld zijn om de welvaart van het vaderland te bevorderen, tot de vervulling van dit ideaal mede te werken."

Deze ontboezeming van den grijzen bouwmeester zal, al bevat zij niets nieuws voorzeker, vooral in bouwkundige kringen meer weerklank vinden dan de practische beschouwingen van den journalist, die daaraan voorafgaan en die, helaas, voor velen als onwederlegbaar zullen gelden.

Wij geven gaarne toe, dat ook al had het Amsterdamsche raadhuis zijn oorspronkelijke bestemming behouden, daarin in den loop der tijden hier en daar ook wel eens wat veranderd en vertimmerd zou zijn, maar wij begrijpen niet hoe iemand deze veronderstelling

kan bezigen als een argument tegen de teruggave van het gebouw aan zijn oorspronkelijke bestemming en wat men misschien met de hooge burgerzaal zou hebben gedaan, bij de veronderstelling die daaromtrent gemaakt wordt, kunnen wij niet anders dan de schouders ophalen.

Die aesthetische contradictie in het zien tronen onzer tegenwoordige raadsleden in het oude kapitool, wij gevoelen haar maar al te goed, doch ligt, zoo vragen wij, de oorzaak van die contradictie niet geheel aan het tegenwoordig geslacht en zijn hedendaagsche raadsleden zelf; een geslacht, dat niet meer bij machte is, groot te kunnen voelen, als de stichters van dat kapitool.

Is het niet diep treurig zulk een openhartige bekentenis van eigen onmacht te moeten aantreffen in een onzer groote dagbladen, in een der organen van de kern der natie?

En moet die onmacht nu tot verontschuldiging strekken voor het naargeestig gepeuter van onzen tijd, waarmede niets groots tot stand wordt gebracht?

Dat we ons niet schamen, in een adem met zulk een bekentenis, de tijd onzer grootheid in herinnering te brengen, kan alleen worden toegeschreven aan het onverstoorbaar cynisme van den geest onzes tijds, maar laat ons dit cynisme dan toch niet zoover drijven, dat wij alle piëteit tegenover de werken onzer voorgeslachten, die wij heeten te bewonderen en te respecteeren, uit het oog verliezen.

Die bewondering en dat respect, welke waarde is daaraan te hechten? Is het niet alleen omdat het fatsoenlijk staat, dat men daar af en toe eens mee voor den dag komt? Het behoort toch immers tot den bon ton daarover mede te praten en men wordt liefst door zijn gelijken niet voor een Kaffer aangezien. Maar hoe dun in werkelijkheid het vernisje van beschaving is, blijkt daaruit, dat wij ons niet ontzien voortdurend te knoeien aan het hooggeprezen werk onzer voorvaderen.

Dat men daar dan ten minste afblijve.

En nu moge elk feit, dat gesignaleerd wordt, zooals thans aan de Bank van Leening, op zichzelf niet zoo erg zijn, om het als ergerlijk vandalisme te brandmerken, toegevendheid op dit punt brengt ons op een allergevaarlijksten weg.

Breek af een oud gebouw, wanneer het noodzakelijk is, laat liever een monument verdwijnen en bewaar het alleen in afbeelding, zooals het eenmaal was, dan dat ge het een langzaam in- en uitwendig verminkingsproces doet ondergaan en verlaag wat eenmaal een tempel was niet tot een „inodore"!

Wanneer een edelman een paard van edel ras bezit en het dier krijgt door een ongeval of door ouderdom gebreken, dan schiet hij het dood of geeft het 't genadebrood; de parvenu, in dit geval verkeerend, verkoopt het aan den meestbiedende en het edele dier eindigt zijn dagen voor een vuilniskar in een provinciestadje.

Laat ons liever doen als de edelman, opdat blijke dat het respect, waarvan wij zoo hoog opgeven en de bewondering voor onze oude kunst ernstig gemeend zijn en opdat wij het recht hebben te foudroyeeren tegen het vandalisme in onze nieuwe bouwerij, want dat recht hebben wij nu beslist niet, omdat de akeligheden, die wij in de buitenwijken onzer groote steden lijdelijk moeten aanzien, en onze machteloosheid daartegenover eenvoudig consequenties zijn van het cynisme, door ons zelf aangekweekt en verdedigd met een vernuftig systeem van practische bezwaren.

Het schijnt toch wel dat wij om onze kunstelooze en smakelooze levensopvatting te motiveeren, niets anders weten aan te voeren dan bezwaren en nog eens bezwaren en daarin ligt in een tijd, die bijna geen bezwaren kent, of de middelen staan haar daarnevens ten dienste om ze te overwinnen, toch ook een opmerkelijke contradictie.

Wat toch beteekent het bezwaar van verdeeling van de gemeente-administratie bij onze tegenwoordige middelen van verkeer, onze electrische trams, onze telephoon, enz.?

Men zal ook tegen de wenken die Dr. Cuypers in verband met een wederingebruikstelling van het Stadhuis als zoodanig geeft, wel reeds de noodige practische bezwaren gereed hebben liggen, om er als 't pas geeft, mede voor den dag te komen.

Maar dit zal wellicht niet eens noodig zijn, want naar hetgeen wij boven mededeelden, schijnt er al zeer weinig kans te bestaan, dat men zich thans over de Paleis-Stadhuiskwestie nog eens warm zal maken.

In den „geest" van onzen tijd schijnen daarvoor de voorwaarden niet aanwezig en die geest heeft er, nu ja, vrede mee, dat er nog menschen zijn, die zich voor kunst en oude kunst interesseeren, maar overigens laat die oude rommel hem koud; hij toont daarmede zijn „Protzen"-karakter; hij heeft zijn menschen voor die soort dingen.

AMBACHTSONDERWIJS IN DRENTE.

To Meppel is den 24sten Juni de achtste algemeene vergadering gehouden van de „Vereeniging tot bevordering van het Ambachtsonderwijs in Drenthe", onder het voorzitterschap van den heer R. F. Modderman alhier, waarin een gunstig verslag werd uitgebracht over den toestand der Vereeniging in het afgeloopen jaar dat in druk zal verschijnen.

De rekening over dat jaar werd goedgekeurd; de ontvangsten bedroegen, met inbegrip der nog van de provincie en enkele gemeenten te ontvangen subsidiën ad ƒ 1050, te zamen ƒ 5197,06, de uitgaven ƒ 4442 24½, zoodat dan een voordeelig saldo bestaat van ƒ 754 80½.

De door de leerlingen vervaardigde proefstukken en teekeningen waren in de zaal tentoongesteld en getuigden van grooten vooruitgang op elk gebied. De jury, bestaande uit 19 leden voor de verschillende vakken, waaronder 3 dames voor het costuumnaaien, had haar taak met den meesten ernst verricht; op haar advies werden verschillende beloonigen aan de leerlingen toegekend, afwisselend van ƒ 12.50 tot ƒ 1.50.

Van de leerlingen van het 3de leerjaar ontvangen een belooning: voor het timmeren 7, smeden 2, schilderen 2, koperslaan 1, schoenmaken 1, costuumnaaien 2; van die van het 2de leerjaar: timmeren 10, smeden 4, schilderen 3, kleermaken 1; en die van het 1ste leerjaar: timmeren 9, smeden 3, schilderen 2, meubelmaken 1, koperslaan 1, kleermaken 1

Daar de wintervergaderingen langzamerhand onnoodig zijn geworden, werd op voorstel van het hoofdbestuur tot afschaffing daarvan besloten en in verband daarmede tot wijziging van art. 12 van het algemeen reglement

Nadat als plaats van de volgende vergadering Assen was aangewezen, kwam aan de orde het verslag van de werkzaamheden der commissie, in zake een in Drenthe op te richten ambachtsschool, met behoud van het leerlingstelsel.

Daaruit bleek, dat aan de Prov. Staten is voorgesteld de gevraagde jaarlijksche subsidie van ƒ 2000 te verleenen; dat Hoogeveen heeft voorgesteld gedurende 15 jaar ƒ 1000 subsidie te verleenen en kosteloozen afstand van terrein, als de school daar gevestigd wordt, en ƒ 100 als de school op een andere plaats komt; dat B. en W. van Assen genegen zijn aan den raad voor te stellen een jaarl. subsidie van ƒ 1000 te geven en kosteloos terrein, en eventueel nog meer. Ook enkele andere gemeenten verleenden kleine bijdragen. Door particulieren zijn bijdragen in eens toegezegd: te Assen ƒ 1118.50, te Meppel ƒ 855, Hoogeveen ƒ 167, Dwingelo ƒ 65, Norg ƒ 67, Dalen ƒ 12.50, Diever ƒ 35, Emmen ƒ 57.50, Coevorden ƒ 63, Zuidlaren ƒ 65, Zuilde ƒ 65, Amsterdam ƒ 25, te zamen ƒ 2095.50.

Na eenige bespreking van dit verslag, werd onder dankbetuiging aan de commissie voor het verrichte, goedgevonden haar uit te nodigen op den ingeslagen weg voort te gaan.

N. Rott. Courant.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— De vroegere leider der groote glasfabriek te St. Gobain, Jules Henrivaux, heeft zich aan de voorspelling gewaagd, dat het glas in de nieuwe eeuw, die wij zijn ingegaan, een domineerende rol zal vervullen. Hij beweert wel niet, dat we glazenkanonnen of glazen oorlogsschepen zullen hebben, maar hij houdt het glas voor de beste bouwstof, in het bijzonder voor woonhuizen. Het

geheel uit glas gebouwde „Palais Lumineux" der jongste Parijsche tentoonstelling was in zekeren zin al verwezenlijking van Henriveau's droom. Onuitputtelijk is de voorraad stoffen waaruit glas te maken is. Het is aan te wenden in alle vormen en schier onovertrefbaar in zijn duurzaamheid en zijn zindelijkheid. Een woonhuis van glas kan van boven tot onderen worden afgewasschen, zonder dat vochtigheid achterblijft, en spinnewebben kunnen er zich niet op vast zetten. Te Parijs is men al begonnen, de straten met glas te plaveien. De onverslijtbare massa houdt zich uitstekend, maakt geen stof en is derhalve gemakkelijk te reinigen.

Ook de geringe kosten kosten van glas als bouwstof komen zeer in aanmerking.

Om deze en andere reden houdt de heer Henrivaux zich overtuigd dat de dagen der baksteenen en der leien geteld zijn.

— Te Londen zal eerlang een internationaal Handelsmuseum gevestigd worden. Als voorloopster daarvan is aldaar, Brixton Hill 214—216, eene Internationale Nijverheids-Tentoonstelling georganiseerd, waaraan van 6 tot 29 Juli eene tijdelijke tentoonstelling en wedstrijd van voedingsmiddelen, pharmaceutische producten en hygiëne verbonden is. Tot gedelegeerd commissaris voor Nederland is benoemd de heer J. Borgerhoff van Sassem te Amsterdam.

— Het is ons gebleken dat de wetenschappelijke pers in Amerika, in tegenstelling met de dagbladpers, de vroegere proefnemingen met zonne machines toch niet is vergeten. Een onzer lezers deelt ons namelijk mede dat de Scientific American in herinnering brengt dat Ericson reeds in 1844 een dergelijk toestel te New-York heeft opgesteld en dat ook in 1884 nog eens, overigens mislukte, proeven zijn genomen met een eenigszins gewijzigde machine. De zonne-machine die thans te South Pasadena in werking is, pompt 5300 liter water uit een mijn op, naar het schijnt totdusver met goed gevolg. Misschien zullen de zonne-machines, in weerwil van vroegere mislukkingen, toch nog een toekomst kunnen hebben in landstreken waar slechts met zeer hooge kosten steenkool of andere brandstoffen kunnen worden aangevoerd.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. Tot directeuren der „Maatschappij t. b. v. Nijverheid" zijn benoemd de heeren: J. A. Laan, te Wormerveer, Mr. M. Tydeman, te Breda, en Jhr. Chs. F. van de Poll, te Haarlem.

— De overblijvende helft van het aanbouwsel ter noordzijde van de Ridderzaal, dat nog niet kon worden afgebroken zoolang in dat gedeelte nog een archiefbureau van Binnenlandsche Zaken was gevestigd, is sedert 1 dezer ontruimd, daar bedoeld bureau tijdelijk is overgebracht naar de Lairesse-zaal.

De vleugel is omheind en met de afbraak van het steenen blok, welke de loterijzaal aan die zijde tot haar oorspronkelijken toestand van een vrijstaand gebouw zal terugbrengen, is een aanvang gemaakt. Aan de sloping van het aan den anderen kant gelegen zijgebouwtje, bevattende de vertrekken van het parket van het gerechtshof, kan eerst de hand gelegd worden in het begin van het volgend jaar, wanneer men verwacht dat het gerechtshof in het nieuwe paleis in het Korte Voorhout gehuisvest zal zijn.

Omtrent den stand der inrichting van laatstgemeld perceel tot rechtsgebouw valt te vermelden, dat de indeeling van het gebouw voor zijn bestemming met verschillende zalen, vertrekken, bureaux enz., voor zooveel het metselwerk betreft, in hoofdzaak gereed is, zoomede de koetspoort in de Casuariestraat, toegang gevende tot de achterzijde van het paleis van justitie.

Van het daarnaast, mede aan de Casuariestraat, te stichten huis van bewaring, is het gedeelte op den beganen grond reeds in steen verrezen, de openingen, ramen en ingangen gevuld met hek- en traliewerk, en is men reeds met het optrekken der eerste bovenverdieping begonnen.

Amsterdam. Bij Gebrs. van Rijkom zal weldra verschijnen: het goud- en zilverwerk in het Nederlandsch museum voor geschiedenis en kunst te Amsterdam, met tekst door A. Pit, directeur van het museum.

De kracht der verzameling is gelegen in het feit, dat zij van de ontwikkeling der Nederlandsche goud- en zilversmeedkunst een vrij volledig overzicht vermag te geven, zoodat dit werk te beschouwen is als een geschiedenis dier kunst in woord en beeld.

Behalve die hier voor het eerst geschreven geschiedenis, geeft de tekst een poging om de plaats der Nederlandsche kunst tegenover die der andere Europeesche volkeren aan te wijzen.

Het boek zal bevatten 51 lichtdrukken op 34 bladen naar de belangrijke voorwerpen der verzameling, en in den tekst eenige afbeeldingen in houtsnede, zincographie en autotypie.

— Thans melden Amsterdamsche bladen, dat de bouw van het Centraalstation der Gemeente-electriciteitswerken is opgedragen aan de „Allgemeine Elektricitäts-Gesellschaft" te Berijn, als hoofdaannemer, voor f 800,000.

Het geheele motorische gedeelte, stoommachines, stoomketels, buisleidingen enz., vertegenwoordigende een waarde van ongeveer een half millioen gulden, zal door de binnenlandsche industrie worden vervaardigd, in hoofdzaak door de „Nederlandsche Fabriek van Werktuigen en Spoorwegmaterieel" te Amsterdam, en Gebrs. Stork & Co. te Hengelo, als onderaannemers.

De gebouwen van het Centraalstation en de kabels zullen over eenigen tijd worden aanbesteed.

Haarlem. In het Museum van Kunstnijverheid alhier zal van af Zondag 30 Juni geopend zijn de tentoonstelling der galvanoplastische reproductiën van de door Prof. Schliemann gevonden oudheden van Mycenae en Tirijns, waarover wij in ons nummer van 22 Juni jl. reeds een en ander mededeelden. Bij deze collectie bevinden zich eveneens de reproductiën der beide in goud gedreven bekers, die in 1838 door Tsountas in een koepelgraf, zes uur ten Zuid-Oosten van Sparta, ten Weste van het dorp Vaphio gevonden werden.

Deze verzameling zal slechts gedurende een paar weken tentoongesteld blijven, en zal worden opgevolgd door de tentoonstelling eener bijzondere rijke verzameling van oud Chineesche prenten van hooge artistieke waarde.

Gedurende de maand Juni werd het Museum door 562 personen bezocht, terwijl uit de boekerij 197 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen van Nederland in bruikleen verzonden werden.

Arnhem. Blijkens het verslag der commissie tot verzekering eener goede bewaring van gedenkstukken van geschiedenis en kunst over 1900, is het Museum door 569 personen bezocht.

Bij Raadsbesluit werd een extra crediet van f 500 toegestaan, teneinde eenige oude schilderstukken op het Museum aanwezig, tegen bederf te vrijwaren. In de eerste plaats kwamen daartoe in aanmerking twee groote altaarstukken, waarschijnlijk uit de XVe eeuw, en afkomstig uit het voormalig Agnietenklooster te Arnhem. Daar het gebleken was, dat deze stukken reeds zóóveel hadden geleden, dat een eigenlijke restauratie niet meer mogelijk was, zonder het geheel over te schilderen, maar niettemin deze schilderijen, in den staat waarin zij verkeerden, uit een kunsthistorisch oogpunt nog van groote waarde waren, werd in overleg met verschillende deskundigen besloten niets te doen over- of bijschilderen, doch alleen het nog bestaande, waarvan de verflaag voortdurend meer af brokkelde, te fixeeren en daardoor van verderen ondergang te redden.

De heer C. T. L. de Wild te 's-Gravenhage, aan wien dit werk werd toevertrouwd, kweet zich op voortreffelijke wijze van deze hoogst moeilijke taak. De resultaten van zijn arbeid zijn werkelijk verrassend: door eene doeltreffende behandeling hebben de kleuren, die in den loop der tijden geheel dof waren geworden, hare oorspronkelijke levendigheid herkregen en vele gedeelten, die geheel scheenen uitgewischt, zijn thans weer duidelijk zichtbaar.

Door den heer De Wild werden mede gerestaureerd en op nieuw vernist: het origineel portret van Hertog Karel, dat van Johan Wassenaer en dat van een onbekend ridder (naar het wapen te oordeelen wellicht uit het geslacht van Baer), alle drie uit het begin der XVI eeuw: alsmede het portret van Paul van Arnhem, uit het midden der XVIIe eeuw.

De Geldersche munten werden opnieuw gecatalogiseerd en gerangschikt, en hoewel de middelen ontbraken om deze verzameling door aankoop te completeeren, zoo werd ze echter door schenking aanmerkelijk verrijkt, zoodat ze thans, hoewel nog verre van volledig, toch een vrij juist denkbeeld vermag te geven van de verschillende muntsoorten, die van omstreeks 1200 tot 1795 in Gelderland zijn geslagen.

Thans is aangevangen met de catalogiseering en rangschikking der penningen en medailles op Gelderland en Arnhem betrekking hebbende.

Bolsward. De volgende heeren zijn benoemd tot juryleden voor de a. s. Nationale Schildertentoonstelling alhier, te houden van 21 Aug.—4 Sept.

Rubriek A (schildersvak): B. J. van Mastenbroek, Rotterdam; J. Vieveen, Utrecht; C. Smith Az., Amsterdam; W. L. Walraven, Amsterdam; J. H. de Vries, Groningen; Johs. Mummen, Leeuwarden; P. Galema, Hallum, allen schilders.

Rubriek B (glasindustrie in haren geheelen omvang): J. H. Tonnaer, architect Delft; Ed. Lohrer, kunstglasschilder, Utrecht; J. A. Cleton, schilder-decorateur, Rotterdam.

Rubriek C (behangerij en stoffeerderij): E. M. Schmidt, stoffeerder en behanger, Amsterdam; J. Been, stoffeerder, Amsterdam; L. v. d. Heide, stoffeerder, Leeuwarden.

Rubriek D (beeldhouwkunst voor huis- en kerkversiering): H. H. Kramer, architect, Leeuwarden; Joh. H. Schröder, beeldhouwer, Amsterdam; A. de Haas, goud- en zilverdrijver, Sneek.

Rubriek E (tegelbeschildering): A. F. Gips, leeraar aan de polytechnische school te Delft; H. H. Kramer, architect te Leeuwarden; J. Houwink Gz., fabrikant, Sneek.

Al deze heeren hebben zich bereid verklaard, die benoeming aan te nemen.

Men zie Personalia, Vacante Betrekkingen en Dienstaanbiedingen in het Bijblad.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland"

36ste Jaargang N°. 28 ZATERDAG, 13 Juli 1901.

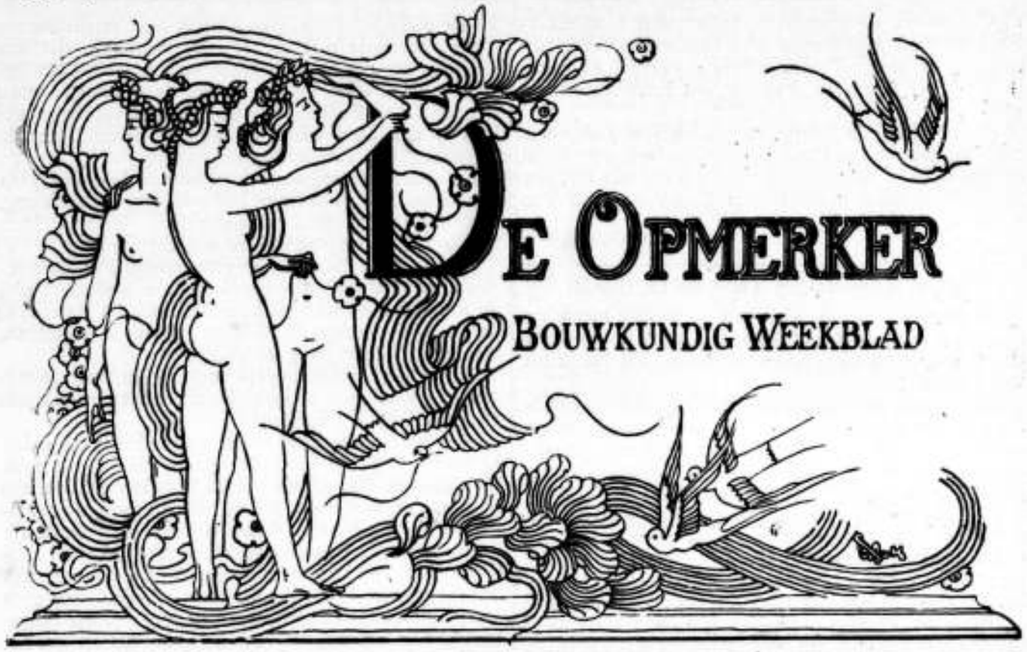

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland f 5.—; voor België f 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, f 7.50. Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat f 0.25, zonder plaat f 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels f 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; v. or elken regel meer f 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

JACOB VAN CAMPEN.

Wanneer iemand als Dr. C. Hofstede de Groot „De Opmerker" met een artikel van zijn hand verrijkt, dan is er voor de beoefenaars der geschiedenis van de Nederlandsche bouwkunst reden tot blijdschap. En wanneer de groote bouwmeester Jacob van Campen, omtrent wien wij nog zoo weinig weten, het onderwerp van het opstel is, wordt de verheuging er niet minder om.

Ik heb indertijd meenen te mogen zeggen, dat de tweede Jacob van Campen nu voorgoed naar het rijk der fabelen kon worden verwezen. Met dien tweeden van Campen bedoelde ik, den alter ego van den eersten, wiens bestaan sedert eenige jaren door de kunsthistorie werd vermoed. Op bladzijde 399, jaargang 1898 van „De Opmerker" noemt de heer Hofstede hem „een iets ouderen Haarlemschen schilder en architect, die ten gevolge van de gelijkluidende namen herhaaldelijk met den Amsterdamschen wordt verwisseld."

Reeds in zijn „Quellenstudiën zur Holländischen Kunstgeschichte", blz. 442 en 443, had de heer H. hetzelfde medegedeeld. Hij zeide daar, dat het wel onzeker, maar zeer waarschijnlijk is, dat er twee Van Campen's geweest zijn, daar de beroemde omstreeks 1596 werd geboren en zijn naamgenoot reeds in 1608 als mede-bouwmeester van het Oudemannenhuis te Haarlem voorkomt. Ook zijn er twee sterfdatums, 13 September 1657 voor den beroemden, en 4 Maart 1658 voor den Haarlemschen Van Campen overgeleverd. Dit laatste is evenwel alleen bekend uit een thans onvindbaar gedichtje: „Haarlems Doodt-Basuin, uitgeblasen op de Tombe van den Heer Jacob van Campen", hetwelk door Houbraken als bron wordt geciteerd. Evenwel bleef het vreemd, dat Schrevelius reeds in zijn eerste uitgave van 1647/48 zijn tijd- en stadgenoot den beroemden meester, den architect van den Prins van Oranje enz. noemt, daar dit natuurlijk alleen op den heer van Randenbroek kan slaan.

En in zijn laatste opstel herhaalt de heer H. deze mededeelingen. Vroeger heb ik reeds gezegd, waarom ik van een andere meening ben. Toen wist ik echter nog niet, dat de heer Van Randenbrock tusschen 1645 en 1652 te Haarlem belangrijke werken heeft uitgevoerd.

Laat ik hier andermaal mijn zienswijze mogen doen kennen. De mededeeling door Ampzing in 1628 gedaan, dat een Jacob van Campen in 1608 met Lieven de Keij het Oudemannenhuis te Haarlem bouwde, schijnt mij toe slechts zeer betrekkelijke waarde te hebben. Ik zal pogen, op het Haarlemsch archief eenige nadere bijzonderheden omtrent dezen Van Campen te vinden. Want de beroemde Jacob van Campen was in 1628 reeds 32 of 33 jaar oud, uit Italië terug, en vermaard, zoodat Ampzing, op den naam afgaande, zich zeker vergist kan hebben. Schrevelius althans liet, twintig jaar later, den voornaam Jacob weg, en schreef: „de Architekken en opperste Bouwmeesters zijn geweest de Heer van Kampen en Meester Lieven de Kay, Stads Fabryk".

Ofschoon ik er dus aan twijfel, of er in 1608 een Jacob van Campen architect van het Haarlemsch Oudemannenhuis is geweest, erken ik, dat uit de archieven kan blijken, dat mijn twijfel geen grond heeft.

Maar dat de „Doodt-basuin" geblazen is voor dezen heer Van Campen uit 1608, kan men niet volhouden. Waarom werd juist door „Haarlem" deze treurmuziek gemaakt? Vroeger begreep ik dit niet. Nu weten wij de reden. De Heer van Randenbroek had de Spaarnestad met vele bouwwerken verrijkt, zoo hij daar al niet geboren is.

De bazuin werd niet geblazen bij des meesters dood, doch op zijn „Tombe". Dit gedenkteeken bevindt zich te Amersfoort, en werd, volgens den heer P. J. Frede-

riks, 4 Maart 1658 onthuld, nadat Van Campen 13 September 1657 gestorven was. Houbraken heeft zich dus vergist toen hij des meesters „sterftijd, als voorgevallen op 't jaar 1658 den 4 van Lentemaand" op gaf.

Het is zeker van belang, dat Jacob van Campen in 1628 het portret van Pieter Saenredam teekende. Want de vergissing van Ampzing in zijn werk van dat jaar wordt door de Haarlemsche relaties van Jacob Van Campen waarschijnlijker.

A. W. WEISSMAN.

HET RAADHUIS TE AMSTERDAM.

Nu in onzen tijd de blik van de meeste menschen alleen op het stoffelijke gericht is, doet het goed, te bespeuren, dat er ook anderen zijn, die voor het ideale wat voelen.

En daarom was de vergadering, die den 6 Juli te Amsterdam belegd werd, om de vraag te bespreken, of „'s Werelds Achtste Wonder" niet weer aan zijn oorspronkelijke bestemming behoorde te worden teruggegeven, een verblijdend verschijnsel.

Was Alberdingh Thijm er niet meer, om voor het eerherstel van het gedenktecken ter gedachtenis aan den vrede van Munster gesticht, te pleiten, zijn grijze geestverwant Dr. Cuypers, was uit Limburg overgekomen, om met jeugdig vuur die taak te vervullen.

Hij sprak er zijn bevreemding over uit dat viet souvereinen zich met het oude stadhuis wel als paleis hadden willen behelpen.

De ongeschiktheid van het stadhuis als paleis vangt reeds aan met den ingang. De zeven poortjes, die geschikt waren voor de burgers der 17e eeuw zijn niet voldoende als toegang tot een vorstelijk paleis. Een vestibule ontbreekt geheel en reeds hierdoor alleen voldoet het gebouw op den Dam niet aan de eerste eischen, die aan een vorstelijk verblijf gesteld mogen worden.

Wij zouden — zegt spr. — een weldaad bewijzen aan ons vorstelijk huis door mede te werken, dat het oude stadhuis niet meer zou worden gebruikt als paleis.

Spr. zeide van meening te zijn, dat niet is aangetoond, dat het paleis niet meer is het eigendom van de stad Amsterdam, welke het slechts aan Koning Lodewijk Napoleon en aan Koning Willem I heeft afgestaan om er gebruik van te maken als tijdelijk verblijf.

Spr. wil, dat men er zich thans van zal overtuigen, dat het wenschelijk is het oude Stadhuis aan zijn oorspronkelijke bestemming terug te geven.

Bij de bouwkundigen en kunstenaars staat het reeds lang vast, dat het wenschelijk is dat plan tot uitvoering te brengen, en dat het mogelijk is ook.

Zij hebben er dan ook steeds aan gedacht, dat Amsterdam bij zijn uitbreiding er zich naar zou hebben in te richten, dat het bouwen van een vorstelijk paleis in het nieuwe gedeelte der stad mogelijk moet zijn. Het oog had men daarbij gevestigd op het terrein achter het Rijksmuseum. Opmerkelijk noemde spr. het, dat men op het Stadhuis steeds heeft gedaan of men daarvan niets wist.

Komende tot een bespreking van de verbouwing van het oude Raadhuis deelde spr. mede, dat hij de Troonzaal beschouwt als aangewezen voor Raadszaal. De vroegere advocaten- en procureurskamer zou dan kunnen worden verbouwd tot tribune.

De troonzaal en de tegenwoordige Raadzaal hebben nagenoeg dezelfde afmetingen.

Laatstgenoemde zaal is groot 22 bij 8.5 Meter met tribune, eerstgenoemde 23 bij 9 Meter zonder tribune.

De vertrekken voor den burgemeester en de wethouders benevens, ten behoeve van de secretarie, zouden in het oude Stadhuis gemakkelijk zijn te vinden.

Spr. eindigde met in het licht te stellen, dat een stadhuis als dat op den Dam verhoogen zal het gevoel van het volk, telkens als het daar binnen treedt, en met het uitspreken van den wensch, dat het stadhuis op den Dam weder zal worden de zetel van de Regeering van Amsterdam.

En daarna betoogde de hoogleeraar Josephus Jitta andermaal de noodzakelijkheid der verandering, waarop als motie werd voorgesteld:

„De vergadering spreke de wenschelijk uit:

„1°. dat B. en W. door den gemeenteraad zullen worden uitgenoodigd een onderzoek in te stellen of niet de Regeering de tijd gekomen acht om het Raadhuis, dat in 1814 slechts tijdelijk in gebruik is afgestaan, aan de gemeente terug te geven;

2°. de belangrijke uitgaaf voor de aanhangige verbouwing niet goed te keuren, dan nadat omtrent sub 1°. praeadvies is uitgebracht."

Over deze motie werd debat gevoerd. Bij dit debat kwam de klip aan het licht, waarop de geheele zaak zal stranden. Het scheen wel, dat het bestaan van die klip aan de menschen, die op de officieele vaarwateren verkeeren, bekend was. Althans het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap en de Maatschappij „Arti et Amicitiae" hadden niet aan de bijeenkomst willen deelnemen. Dat deze lichamen het doel met geen sympathie zouden begroeten, mag niet worden aangenomen. Daarom ligt het voor de hand, dat zij van het vruchtelooze der goed bedoelde pogingen overtuigd waren.

Die klip is de vraag, aan wien het gebouw behoort. In 1808 werd het gebouw aan Lodewijk Napoleon als woning gegeven. Willem I wilde het in 1813 weer aan de stad afstaan, doch deze aanvaardde dit aanbod niet. En zoo staat dan nu op het kadaster het Raadhuis als rijksdomein te boek.

Mogelijk zou de doorluchtige gebruikster van het gebouw wel bereid gevonden worden, om het voor een gerieflijker verblijf te ruilen. De kosten van dit nieuwe paleis zouden echter een bezwaar zijn. Twintig jaar geleden ware er wel een meerderheid in den Amsterdamschen Raad te vinden geweest, die het paleis voor stadsrekening zou hebben doen stichten. In onzen tijd met zijn democratische neigingen, zouden de raadsleden, die voor een dergelijk voorstel stemden, weinig kans op herkiezing hebben. En daar waagt een raadslid zich niet aan.

Reeds zeide een raadslid bij het debat, dat verbetering van volkswoningen van meer belang is dan een goed stadhuis of paleis. En mogen, misschien, sommige zijner collega's er anders over denken, zij zullen zich wel wachten hun gedachten openlijk uit te spreken.

Daarom kan de geheele beweging, hoe goed ook bedoeld, niets uitwerken. Reeds de Prediker leerde, dat alles zijn tijd heeft. De paleis-stadhuis-vraag komt in 1901 een kwart eeuw te laat weer aan de orde. En sinds de spreuk „qu'il ne faut pas chercher midi à quatorze heures" nog altijd waar blijft, is elk pogen om die vraag op de rechte wijze tot oplossing te brengen vergeefsch.

Naschrift.

Het bovenstaande was reeds geschreven toen wij het stuk lazen, door den heer J. H. W. Leliman in het „Handelsblad" geplaatst. Hij zegt daar:

„Nu verdient m. i. een ander plan overweging, waarvan de basis is dat Amsterdam weder in het bezit gesteld wordt van zijn voormalig Raadhuis, en daarover tegen zekere condities de vrije beschikking verkrijgt. Ik zou wenschen dat het paleis als zoodanig behouden bleef, maar anders en beter werd ingericht.

„Allereerst dacht ik mij de geheele benedenverdieping voor den paleisdienst ingeruimd. De bel-étage zou dan in den oorspronkelijken toestand hersteld worden, de galerijen wederom geopend, en de noodzakelijke veranderingen gemaakt. Die galerijen doen nu dienst, er dienen dus andere lokalen te worden vrij gemaakt. Daarvoor zouden de intieme vertrekken van het Vorstelijk Huis naar de tweede verdieping moeten worden overgebracht.

„Waar het bezoek aan Amsterdam een officieel karakter draagt, komt deze verplaatsing mij voor op geene onoverkomelijke bezwaren te stuiten. De plaats voor eenige liften is gemakkelijk gevonden, en daarenboven zijn in sommige, en nog wel residentie-paleizen, de woonvertrekken evenzeer op de 2e étage gelegen.

„De hier in hoofdtrekken ontwikkelde gedachtengang maakt het m. i. mogelijk eenige voorname voordeelen te combineeren.

Amsterdam komt weder in het bezit van zijn Raadhuis, 't symbool van zijn glorie, dat weder in zijn volle kunstwaarde schittert en steeds geheel ter bezichtiging open kan staan. Ook zijne moreele missie jegens ons, kan het gebouw aldus vervullen.

„Daarnemens wordt een vorstelijk verblijf ingericht, dat eene reeks prachtige vertrekken van representatieven aard bezit en verder voldoet aan alle billijke eischen voor een 8-daagsch verblijf."

Deze denkbeelden verdienen inderdaad, dat men er aandacht aan wijdt. Want het is niet noodig, dat het gebouw het geheele jaar haast, ongebruikt staat. Voor het gevolg is in logementen plaats te vinden. Het zal daar beter gehuisvest zijn, dan in de zeer primitieve kamers, waar het nu gebruik van moet maken, en die in het geheel geen gemakken bieden. Ook de hoogst gebrekkige keukens zouden kunnen verdwijnen. Er zijn in de nabijheid model-keukens genoeg, die gaarne gedurende de vijf dagen van het vorstelijk verblijf de eischen, die de inwendige mensch stelt, zullen bevredigen. Zij zullen dit allicht beter en goedkooper doen, dan met de ontoereikende hulpmiddelen van thans door het hofkeuken-personeel mogelijk is.

Heeft men aan de vertrekken gelijkstraats, ook als er niet meer geslapen behoeft te worden, te weinig, dan zou men ook de galerijen gedurende de vijf dagen van het bezoek in gebruik kunnen nemen. Doch de afscheidende houten schotten konden dan weer verwijderd worden, zoodra de koninklijke personen vertrokken waren.

Zoo zou dan 's Werelds Achtste Wonder met betrekkelijk geringe kosten in eere hersteld kunnen worden, terwijl de Koningin geen nieuw paleis behoefde, en de gemeente-ambtenaren op het vergroote Prinsenhof konden blijven.

Het is het ei van Columbus!

EENIGE MEDEDEELINGEN OVER DE VINDPLAATSEN VAN ASPHALT IN MIDDEN-EUROPA EN DE GESCHIEDENIS HARER ONTGINNING.

(Vervolg van bladz. 204.)

In den beneden Elzas, op een klein uur afstand van het station Sulz und Wald, van de lijn Straatsburg—Weissenburg, ligt in een vruchtbare streek aan de oostelijke afhelling der Vogezen, tusschen Weissenburg en Wörth, het vlek Lobsann.

De asphaltbeddingen van Lobsann, alsook het bitumineuze zand van Pechelbronn en de bitumineuze zandsteenen uit die omgeving, behooren tot de Tertiaire formatie en wel bepaaldelijk tot de Oligocene van het Rijndal.

Het jongere gebergte van de Rijnvlakte: Diluvium Tertiair, Jura en Keuper is van de oudere bonte zandsteengebergten, waaruit hier de Vogezen bestaan, gescheiden door een scherpe grens, welke gevormd wordt door een met letten en rolsteenen, afkomstig van de aangrenzende gesteenten gevulde kloof.

Terwijl nu westelijk van deze kloof de roode zandsteen van de Vogezen omhoog rijst, liggen oostelijk daarvan bij Lobsann tertiaire kleilagen, die tot ongeveer 60 M. dik zijn. Daaronder, hier en daar gescheiden door 1 M. dikke lagen van door pekzand met elkaar verbonden rolsteenen, liggen murwe, grauw witte dolomitische kalksteenen, netsgewijze doorschoten met fijne bruinkooladeren. Deze aderen zijn hoogstens 30 à 40 cM. dik en bestaan uit overblijfsels van palmstammen, schermpalmen en conifèren. In deze kalksteen en bruinkoollagen treedt de asphalt-kalksteen laagsgewijze op en wel in een dikte, die ongeveer 9/10 van de in het geheel 25 à 30 M. dikke lagen uitmaakt. De gevonden versteeningen kenmerken deze afzetting als een zoetwaterformatie. Hoever zich de asphaltkalksteen naar het Noordoosten in de richting van Weissenburg en naar het Zuidwesten in de richting van Pechelbronn-Wörth uitstrekt is nog niet nauwkeurig bekend. Alleen is uitgemaakt, dat de bij Lobsann boven de asphaltkalksteen liggende tertiaire klei zich verscheidene kilometers ver in beide richtingen uitstrekt; intusschen schijnt men hier met een plaatselijke afzetting van Asphaltkalksteen te doen te hebben.

Deze afzetting is nu in vier verschillende lagen of aderen met Asphalt doortrokken, terwijl de daartusschen liggende gedeelten vrij van bitumineuze bestanddeelen zijn. Het bitumengehalte varieert van 8—11 pCt. tot 18 pCt. toe. De verbinding van het bitumen met de kalk is zeer vast, het laat zich niet door koken met water, als uit het pekzand, afscheiden. Van de nagenoeg waterpas liggende vier Asphaltkalksteenlagen worden tegenwoordig slechts de drie bovenste van 4, 5 en 6 M. dikte ontgonnen. De afwatering van de mijn is van dien aard, dat de gangen tot stuivens toe droog zijn. Een gang of schacht met flauwe helling dient tot het te voorschijn brengen van het product; van deze gang gaan in de verschillende lagen dwarsgangen en nevengangen, van de noodige luchtschachten voorzien, uit.

In het kort zij hier nog melding gemaakt van de machtige bergteerafzettingen van Pechelbronn, in de nabijheid van Lobsann.

De kennis van de Asphaltbeddingen van Lobsann en van het bovengenoemde bitumineuze zand van Pechelbronn klimt op tot in de 18de eeuw.

In het jaar 1787 moet een schaapherder van Lobsann aan den toenmaligen directeur van het zoutbergwerk te Sulz, Rosentritt, het aan den dag komen van de Asphaltkalksteen hebben medegedeeld.

Daar dit gesteente met dunne bruinkoollagen doorschoten is, zag men in de geheele bedding niet anders dan een bruinkoollaag, en de eigenaar van het zoutbergwerk, baron De Bodé, trachtte de ontginning in handen te krijgen, om de bruinkool te bezigen als brandstof voor zijn zoutziederij. Toen de concessie verkregen was begon men met boringen en nu vond men op verschillende diepten Asphaltkalksteen, bergteer en petroleum. Bij de opheffing van alle privfleges na de Fransche revolutie, werd ook de concessie van den baron de Bodé voor de ontginning van het bruinkoolwerk te Lobsann vervallen verklaard en werd de exploitatie verder door den Staat voortgezet. In 1809 verwierf C. H. Rosentritt van Napoleon I de concessie voor 50 jaren voor de ontginning van het bergwerk Lobsann op kool, petroleum en bergteer, over een uitgestrektheid van ongeveer 47 vierkante kilometers.

De gevonden bruinkool werd met groot succes met schachten en gangen ontgonnen en het zoutbergwerk te Sulz verbruikte er het grootste deel van als brandstof. Tegelijkertijd vond men aluin, zwavelkies en ijzervitriool in de boven de kooladeren gelegen mergellagen; voor de ontginning daarvan verkreeg Rosentritt in 1815 van Lodewijk XVIII eveneens concessie. Men zal bemerken, dat in geen van beide concessies sprake is van het recht van de ontginning van asphaltkalksteen. In 1820 ging de exploitatie der mijnen over aan de gebroeders Dournay. Deze begonnen naar aanleiding van de in Seyssel verkregen resultaten nu ook uit de bitumineuze kalksteenen mastix te bereiden en de fabrikatie van dit product overvleugelde na eenigen tijd geheel de bruinkool-ontginning. De gebroeders Dournay wisten het bergwerk van Lobsann tot hoogen bloei te brengen en om de ontwikkeling nog te bevorderen richtten zij in 1838 een commanditaire vennootschap op tot exploitatie van de concessie Lobsann, met een kapitaal van 1.200.000 francs.

Vermelding verdient, dat de concessie Lobsann als zoodanig herhaaldelijk met de oudere concessie van Pechelbronn in twist geraakt is wegens de exploitatie van de bitumineuze kalksteen. Zoo diende Pechelbronn in 1801 een klacht in bij de rechtbank te Weissenburg en verlangde in 1805 bij een verzoekschrift aan den prefect, dat aan den kolenmijn Lobsann het exploiteeren van bitumineuze kalksteen gerechtelijk verboden zou worden.

De processen duurden lang en de tengevolge van den Fransch-Duitschen oorlog ingetreden verandering in den politieken toestand van Elzas-Lotharingen vertraagde de eindbeslissing.

Den 11den Juni 1874 vaardigde evenwel de Duitsche rijkskanselier een besluit uit, waarbij bepaald werd, dat de rechten der concessie Lobsann slechts betrekking hadden op bruinkool, zwavel, aluin en vitriool-ertsen, maar zich niet uitstrekten tot de afwisselend daarmede voorkomende lagen van bitumineuze kalksteen.

Hoewel door dit besluit aan Pechelbronn het uitsluitend recht op aardolie en bitumineuze kalksteen was toegekend, stond het aan Lobsann vrij de zaak nog verder in rechten te vervolgen. Om evenwel een eind aan den strijd te maken, troffen echter partijen in 1875 een vergelijk, waarbij Pechelbronn tegen betaling eener schadeloosstelling afstand deed van zijn rechten binnen de grenzen van het concessie-gebied van Lobsann. Deze overeenkomst is dan ook door de Regeering erkend.

De in 1838 door de gebroeders Dournay in het leven geroepen maatschappij, heeft het bergwerk onder den naam van „Société des mines d'Asphalte de Lobsann" tot 1890 geëxploiteerd. Toen kwam het in handen van graaf Oppersdorff en verkreeg den naam van „Graf E. E. Oppersdorffsches Asphaltbergwerk Lobsann". Deze eigenaar deed het in 1897 over aan de Lobsann-Asphalt Maatschappij, die haren zetel te Amsterdam heeft.

De gewonnen grondstof wordt in hoofdzaak tot gietasphalt verwerkt, die zich een goeden naam heeft verworven. Daarnevens wordt ook Asphaltpoeder in zakken verzonden, dat tot vervaardiging van stampasphalt dient, ook worden gecomprimeerde asphaltplaten vervaardigd. De jaarlijks geproduceerde hoeveelheid grondstof bedraagt 7000 tot 8000 ton.

Aan het hoofd der directie staat de heer G. P. Walsch te Amsterdam: directeur der mijnen en fabrieken te Lobsann is de heer O. Müller.

Een der beroemdste en meest bekende asphaltontginningen is die van Val de Travers, kanton Neufchatel in Zwitserland. Men bereikt het zoo genoemde dal in korten tijd met den spoorweg van Neufchatel naar Pontarlier. Het is in zijn benedengedeelte nauw en de Reuse of Areuse die er doorloopt wringt zich met moeite tusschen de met bosch begroeide bergmassa's door. Voorbij Noiraque verwijdt zich echter het dal en tusschen Travers en Couvet bedraagt zijn breedte 0.5 tot 1 K. M. Hier vindt men het asphalt en de oudere krijtlagen over een groote uitgestrektheid, zoowel in de lengte als in de breedte. Wel is waar heeft men tot heden slechts één laag gevonden, deze is evenwel tot 7 M. dik en helt sterk naar de zuidzijde van het dal. De Areuse heeft in den loop van duizende jaren haar bed zoo diep in het dal uitgeschuurd, dat de asphaltbedding, evenals de andere daarboven en daaronder liggende geologische formaties in twee deelen gescheiden is.

De geschiedenis der asphalt-ontginnig van Val de Travers is bijzonder belangrijk en vol afwisseling, ook omdat de wederopkomst der asphalt-industrie in Europa daarmede in nauw verband staat.

Reeds in het begin der 18e eeuw moet door een Duitsch avonturier, Jost genaamd, in een tuin van het dorp Buttes de daar te voorschijn komende asphalt ontdekt zijn.

Jost verkreeg van de kantonnale regeering vergunning de asphaltbedding te ontginnen en moet deze zaak ook werkelijk gerumen tijd in gemeenschap met andere personen hebben gedreven. De ondernemers bereidden uit het asphalt het bitumen en vervaardigden, zooals het aan de vindplaats genoemd wordt c e m e n t, waaronder hier verstaan moet worden gietasphalt.

In 1711 moet dan een Grieksch geneesheer, Eyrinus genaamd, in Val de Travers gekomen zijn. In eene in 1721 verschenen brochure noemt deze zich de ontdekker van het asphalt aan den linkeroever der Areuse en wel in de omgeving van de „Bois du Croix". Hij verzocht aan de Pruissische Kroon, waaronder toenmaals Neufchatel behoorde, hem het recht tot exploitatie van het gevonden asphalt te verleenen, hetgeen ook geschiedde. Daarop selde hij voorschriften vast omtrent de wijze van ontginnen en vormde een genootschap, waarvan hij als hoofd optrad. Er werd een fabriek gesticht, men onttrok het bitumen aan het asphalt en vervaardigde mastix. Een der deelhebbers werd zelfs naar Parijs gezonden, om daar een kantoor te vestigen. Deze wist te bewerken, dat de producten vrij in Frankrijk zouden mogen worden ingevoerd. Van de toepassingen, die toenmaals van het asphalt werden gemaakt behooren te worden vermeld, het gebruik tot het repareeren van de bassins der fonteinen te Versailles, alsmede het bestrijken der kielen van verscheidene schepen der Indische Compagnie met bitumen of mastix, een procedé waarvan uitdrukkelijk wordt vermeld, dat de daarmede behandelde bodems in de tropische zeeën minder van zeewormen te lijden hadden dan anders het geval was.

Ook op andere wijze bediende men zich bij het bouwen van asphalt, namelijk voor voegwerk, tot het dicht maken van bassins, enz. Eindelijk dient nog te worden vermeld, dat men uit het asphalt ook een gerectificeerde olie bereidde, welke een tijdlang als geneesmiddel voor menschen en dieren sterk in gebruik was; in het kort, dit zijn dezelfde toepassingen die men er reeds in de oudheid van maakte. De bloei van de toenmalige op de exploitatie van het asphalt gerichte nijverheid duurde ongeveer 20 jaren. Toen schijnen de bezitters van het bergwerk er genoeg van te hebben gekregen. Eyrinus stierf of vertrok, de fabriek geraakte in verval en men vergenoegde er zich mede de gewonnen grondstof in ruwen toestand te verkoopen.

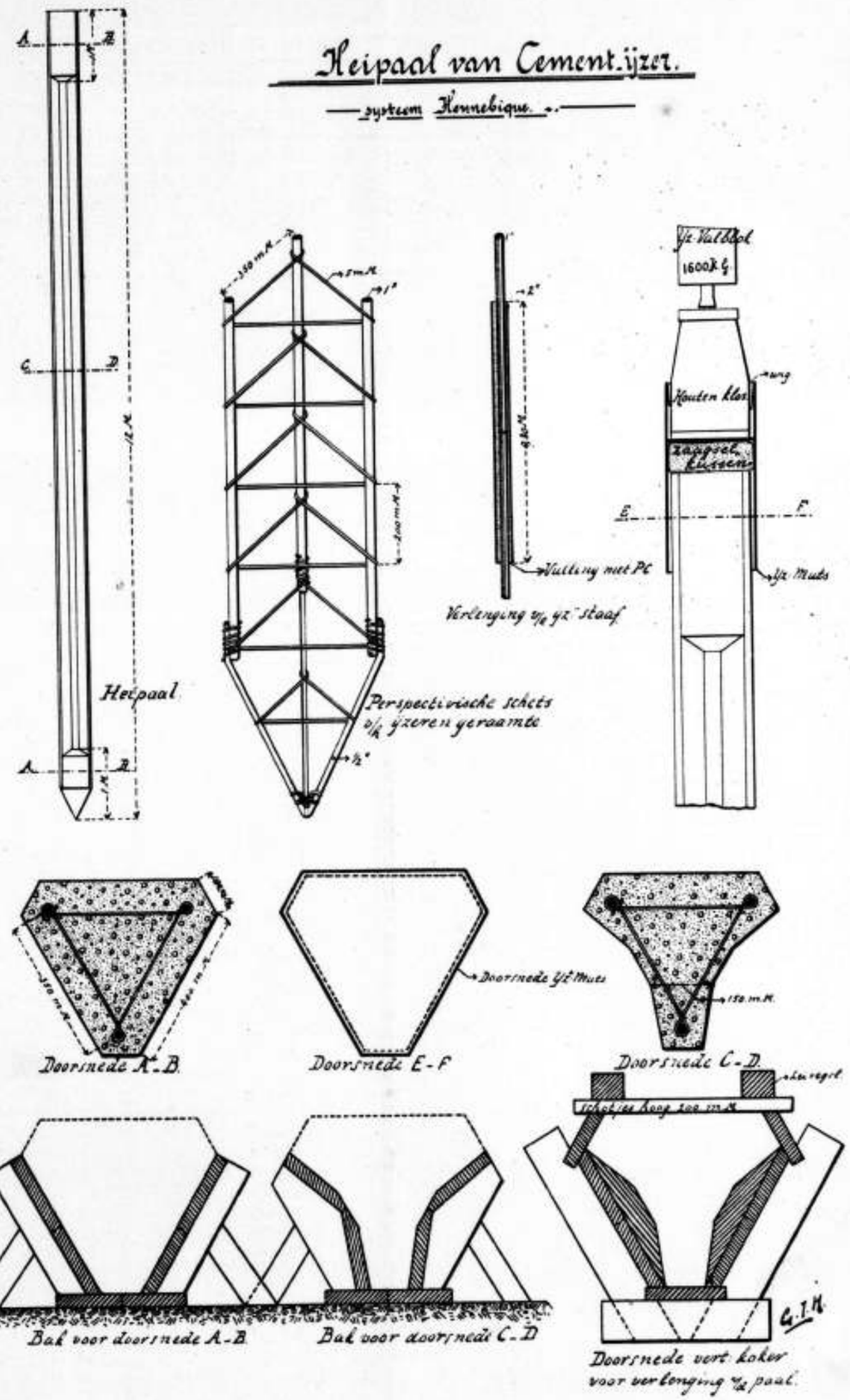

Bijvoegsel van DE OPMERKER.
36e jaargang N°. 28.

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

Niettegenstaande de geringe pacht van 4 Louis d'or per jaar werd de ontginning den verschillenden elkaar opvolgenden pachters steeds moeilijker en verliep de zaak meer en meer.

De ontginning geschiedde met open groeven en voor zoover men er heden naar de voorhanden uitgravingen over kan oordeelen heeft men slechts een geringe hoeveelheid van het gesteente uitgegraven, waarbij intusschen blijkt, dat men slechts dat gesteente verwerkt heeft dat het rijkst aan bitumen was, terwijl men het overige tot groote puinhoopen heeft opgekruid.

Terloops zij hier nog vermeld, dat reeds in den aanvang der eeuw Leopold von Buch, ingevolge opdracht der Pruissische Regeering het Val de Travers op zijn minerale schatten onderzocht en de daar voorkomende asphaltafzettingen nauwkeurig beschreven heeft.

Het jaar 1838 is voor de asphalt-ontginningen van Val de Travers van gewicht, omdat omstreeks dezen tijd Brémond de St. Paul den verschillenden pachters hunne rechten afkocht en met de regeering een overeenkomst sloot, waarbij hij tegen een jaarlijksche pachtsom van 500 francs het uitsluitend recht verkreeg om in het geheele Val de Travers naar asphalt te graven. Tusschen 1838 en 1848 is men er toen toe overgegaan het bedrijf naar den rechteroever der Areuse te verleggen en wel tusschen la Presta en la Belleta. Daar de asphalt houdende laag hier naar het gebergte toe afhelt, was men spoedig genoodzaakt tot onderaardsch bedrijf over te gaan; over de qualiteit van de toenmaals gewonnen grondstof was men zeer tevreden.

Na Brémond de St. Paul werd de „Compagnie Générale des Asphaltes", aan welker hoofd Leon Malo stond, eigenares der concessie. De ontginning der groeven hield nu gelijken tred met de alom toenemende vraag naar asphalt. Zoo bedroeg de productie in 1840 reeds 3.5 millioen K.G., om evenwel later weer te dalen tot een half millioen. Sedert 1850 vervaardigt men aan de groeven belangrijke hoeveelheden asphaltpoeder ten dienste van bestrating.

Daar de concessie der Compagnie générale den 11den November 1867 afliep, waren de ingenieurs der maatschappij er op uit, in de hen over blijvende tijdruimte, zooveel grondstof als maar eenigszins mogelijk was te voorschijn te brengen, te meer daar het krachtens de concessie verschuldigd recht slechts 1,25 frcs. per ton bedroeg en bij de vlucht die de asphalt-industrie bereids genomen had, niet te verwachten was, dat bij een nieuwe inschrijving een concessie op dergelijke voordeelige voorwaarden te verkrijgen zou zijn.

Aan de andere zijde vond de kantonnale regeering van Neufchatel in deze omstandigheid aanleiding een onderzoek naar de uitgebreidheid der asphaltbeddingen in Val de Travers in te stellen, hetwelk tot een buitengewoon gunstig resultaat voerde, daar toen vastgesteld werd, dat het asphalt over een lengte van 300 M. en een breedte van 30 M. in een gemiddelde dikte van 6 M. voorhanden was, hetgeen een gewicht van 129.600 ton vertegenwoordigt.

Op 9 November 1867 had de inschrijving voor de nieuwe concessie plaats, die den meestbiedende gedurende 20 jaren het uitsluitend recht gaf, in het Val de Travers binnen een vooraf vastgesteld gebied de asphaltbedding te ontginnen. Als minimum-inschrijvingsprijs was 5 frcs. per ton bepaald. Bij den inzet werd deze prijs reeds dadelijk overschreden en bij den toeslag viel de concessie voor een prijs van 19.75 frcs. per ton toe aan Deladoey de Coppet, een Zwitser, die te Parijs woonde; een enorme prijs alzoo tegenover de 1,25 frcs., die tot dien tijd door de Compagnie générale betaald was.

De kantonnale regeering ging overigens voort met door hare ingenieurs verdere boringen te doen verrichten. In October 1868 had men de asphaltbedding reeds over een lengte van 475 M., een breedte van 200 M. en een gemiddelde dikte van 7 M. bepaald, hetgeen overeenkomt met 675.000 kubieke Meters of 1.463.000 ton. De boringen zijn later nog verder voortgezet.

Deladoey de Coppet verkreeg 26 Februari 1868 van de kantonnale regeering toestemming zijne concessie over te dragen aan de „Société des Asphaltes du Val de Travers", een maatschappij, door een aantal Zwitsersche kapitalisten gevormd. Deze droeg hare rechten op 21 Juni 1872 over aan een Engelsche maatschappij, die onder den naam van „The Neuchatel Asphalte Company Limited" nog heden de groeven exploiteert.

De ontginning geschiedt onderaardsch en volgt de helling van de laag, ongeveer 25 graden met den horizon. Tegenwoordig zijn 30 kilometers onderaardsche gangen voorhanden. Ten gevolge van het doorlaten van water door de boven liggende lagen is de wateraandrang belangrijk en moet dit onderaardsch doolhof droog gehouden worden door een groote daarin geplaatste pompmachine, die door electriciteit in beweging wordt gebracht.

Sedert korten tijd is men nu begonnen de pijlers van 6 bij 6 meters oppervlakte, die men aanvankelijk heeft laten staan, doch die uit zeer goede asphaltsteen bestaan, een voor een weg te nemen en door pijlers van droog metselwerk te vervangen. Evenzoo worden al de ontelbare overbodige gangen achtereenvolgens met droog metselwerk dicht gemaakt en opgevuld en slechts diegene open gelaten en zoo noodig tegen den druk van de daarboven liggende steenlagen van houten betimmering voorzien, die als „Förder" gangen voor het bedrijf noodig zijn. *)

De jaarlijksche productie bedraagt 37.000 tot 40.000 ton asphaltkalksteen. In de fabriek wordt asphaltpoeder en mastix bereid. Groote hoeveelheden van het ruwe materiaal worden onmiddellijk aan de filialen in verschillende plaatsen verzonden, om daar gemalen en verwerkt te worden.

De Engelsche maatschappij, die haar zetel in Londen heeft, bezit filialen te Parijs, Amsterdam, Weenen, Berlijn, Pest en New-York.

(Slot volgt.)

UIT DE PRACTIJK.

HEIPALEN VAN CEMENT-IJZER, SYSTEEM HENNEBIQUE.

(Met een plaat.)

Op het oogenblik is men te Rotterdam aan de Wilhelminakade nog bezig met het vervaardigen van bovengenoemde heipalen voor de fundeering van de in aanbouw zijnde pakhuizen der Holland-Amerika lijn. Het is, zoover ik weet, voor het eerst, dat dergelijke heipalen in ons land toegepast worden.

Onlangs bezocht ik het werk en wil naar aanleiding van hetgeen ik toen te zien kreeg hier enkele korte mededeelingen doen.

*) In het afgeloopen voorjaar bevatten de dagbladen onrustbarende berichten over een bergstorting, die gevreesd werd in het Val de Travers, en waardoor ook de asphaltgroeven ernstig schenen te worden bedreigd. De catastrophe schijnt echter niet die afmetingen te hebben aangenomen, welke men eerst verwachtte. Het komt ons echter voor, dat zij door de exploiteerende maatschappij als een waarschuwing moet worden opgevat tegen een roekelooze wijze van werken, zooals wel meer in bergwerken wordt gevolgd, doch waarvan de gevolgen niet kunnen uitblijven. RED.

1. *Voordeelen van het systeem.*

Geen fundeeringput is noodig. De koppen der ingeheide palen kunnen tot op iedere hoogte boven den laagsten grondwaterstand reiken. — Zij zullen met voordeel houten palen kunnen vervangen indien de laagste grondwaterstand diep onder het maaiveld ligt en het eigenlijk bouwwerk pas ter hoogte van het maaiveld of nog hooger eenen aanvang neemt.

Wil men echter nauwkeurig nagaan wat of goedkooper is cement-ijzer palen of houten palen, dan zal men zoowel voor het eene als het andere systeem een ontwerp moeten samenstellen en de kosten begrooten.

Alleen dus daar, waar er financieel voordeel mee behaald kan worden verdient deze constructie de voorkeur.

2. *Systeem van werken.*

De palen zijn in hoofdzaak driehoekig van vorm met afgestompte hoeken, en hebben in bovengenoemd werk eene lengte van ongeveer 20 M. Zij worden niet in eens ter volle lengte ingeheid.

Eerst wordt een paal ter lengte van 12 M. als een gewone heipaal in het werk op zijnen plaats gebracht en in den grond geslagen.

Dan wordt deze ingeheide paal verlengd met een stuk, lang 8 M., met dien verstande echter, dat het verlengstuk over de volle lengte boven de reeds ingeheide paal aangestampt wordt.

Is dit verlengstuk genoegzaam versteend, dan wordt de aldus verlengde paal verder in den grond geslagen.

Zoo noodig kan de paal, indien den vasten grondslag daarmede nog niet bereikt is, later nog (weder) met een stuk verlengd worden.

Zijn alle palen op diepte geslagen dan worden zij onderling door balken van cement-ijzer met elkaar verbonden, om daarop het eigenlijk bouwwerk te laten dragen.

3. *Constructie der Cement-ijzer palen.*

Aan de helft welke het eerst in den grond geslagen wordt kan men 3 deelen onderscheiden: punt, schacht en kop.

De punt is een regelmatige driezijdige pyramide.

Vlak na de punt heeft de schacht over korte lengte het volle driehoekig profiel, dat langzamerhand overgaat in een meer samengesteld profiel, zooals uit de teekening blijkt. Deze profielverandering heeft ten doel om bij het heien de wrijving met den omringenden grond kleiner te doen zijn.

De schacht gaat weer langzamerhand over in den kop, ook met het volle driehoekig profiel.

Het geraamte bestaat uit drie ronde ijzeren staven, elk ter lengte van de paal en zwaar 1½. Deze staven liggen evenwijdig met elkaar en vormen in dwarsdoorsnede de hoekpunten van eenen gelijkzijdigen driehoek.

Deze staven zijn om de 200 mM. verbonden door eene vlechting van ijzerdraad, waarvan het vlak loodrecht door de staven gesneden wordt.

De vlechting geschied niet met doorloopend ijzerdraad; iedere vlechting staat op zichzelf en kan dus vrij over de drie staven heen verschoven worden.

Het geraamte van de punt vormt de drie ribben van eene driezijdige pyramide, waarvan de voetpunten met ijzerdraad aan de drie reeds genoemde staven verbonden zijn.

Om en in dit geraamte wordt P. C. grindbeton gestampt, dat na versteening, daarmede samen den heipaal vormt.

Na de inheiing van den boven beschreven paal is de kop en soms ook de schacht over meerdere of mindere lengte beschadigd, door de zware slagen van het heiblok. Minstens ter lengte van 0.40 M. worden de staven van den kop blootgelegd en over deze einden ter lengte van 0.40 M. 2 ½" gasbuizen geschoven, welke buizen lang zijn 0.80 M. De staven van het verlengstuk worden in de andere helft van de gasbuis gesteld en daarna de buis volgegoten met giet-cement.

Om deze drie verlengstaven komen dezelfde vlechtingen, zooals hiervoor reeds beschreven is en wordt de schacht van de paal met het zelfde profiel als beschreven is, uit beton aangestampt. Om de drie gasbuizen komen dezelfde vlechtingen als om de drie staven.

Op de plaats van de lasch heeft men ter lengte van 1 M. de volle driehoekige doorsnee.

Het boveneind van het verlengstuk eindigt weer in eenen kop, zooals voor het eerste gedeelte van den paal beschreven is.

4. *Vervaardigen der Cement-ijzer palen.*

Het eerste stuk wordt in eenen liggenden bak op den grond aangestampt.

Het verlengstuk wordt in het werk zelf gemaakt, telkens in stukjes van 0.20 M. hoogte. Is een stukje van 0.20 M. hoogte gereed dan wordt hierop eene vlechting geschoven en daarboven weer zoo'n stukje klaar gemaakt. Zoo gaat men door over het geheele verlengstuk.

Aan eene zijde is de vertikale houten koker, welke het verlengstuk over de volle lengte omsluit, geheel open.

Vóór beton in den koker te doen wordt voor deze open zijde een dwarsplankje, hoog 0.20 M., achter twee houten leiregels geschoven.

Eerst wordt de beton overal goed tegen den wand aangedrukt door eene ijzeren stang, aan het eind een weinig afgeplat en dit afgeplat gedeelte rechthoekig op de stang omgebogen. Daarna met eenen platten rechthoekigen ijzeren stamper van 3 à 5 KG. vast tegen de twee wanden van de koker en het schotje aangestampt.

Aan de zijde waar de koker open is, is de paal over de volle lengte van 20 M. vlak en niet ingedeukt, zooals de beide andere zijden. Voor het gereed maken van het verlengstuk boven het reeds ingeheide gedeelte maakt men gebruik van een licht steigerwerk, ter hoogte van ongeveer 8 M.

5. *Samenstelling van de betonspecie.*

De bestanddeelen van de beton worden zeer innig met elkaar vermengd. In volume deelen bestaat het ongeveer uit:

1 deel portland cement.
2 deel fijn grindzand.
4 deelen grind van 1 à 2 cM.

De beton wordt zeer vochtig verwerkt.

6. *Het inheien.*

Het inheien van den paal geschiedt met eene Morrison hei. Zwaarte van het valblok 1600 KG., met ruim 100 slagen per minuut. De paal moet zware slagen krijgen, daar vele lichte slagen den kop vergruizen.

Het valblok slaat niet direct op den paal.

Op den kop van den paal komt een zak met zaagsel en hierop een houten klos, waarop het zware valblok pas slaat.

Het zaagselkussen en de houten klos worden door eene ijzeren bus (muts), welke juist om den kop van den paal sluit bij elkaar gehouden. De houten klos is met wiggen aan de ijzeren muts vastgeklemd.

Het nuttig effect van het valblok wordt door het zaagselkussen natuurlijk sterk verminderd, maar zoodoende het te veel stukslaan van den paal voorkomen.

7. *Gesteldheid van den bodem nabij de Wilhelminakade.*

Om eenig beeld te krijgen van den bodem ter plaatse waar de bovenbedoelde heipalen toegepast zijn laat ik hier volgen de verschillende grondsoorten van eene boring, verricht op het terrein der bierbrouwerij D'Oranjeboom.

Ik heb deze boring gekozen uit een zestal, welke gepubliceerd zijn geworden door Dr. Lorié en waarvan ik deze de meest normale vond.

De grondsoorten waren als volgt:

1.) 2,5 M. + A. P. — 4 M ÷ A. P. Lichtbruine rivierklei.

2.) 4—5,5 M. ÷ A. P. Stukken hout en schors met veen, klei en zand.

3.) 5,5—16,5 M. Lichtgrijze rivierklei boven, blauwgrijze onder.

4.) 16,5—21 M. Fijn en grof zand met eenige keitjes tot 8 cM.

5.) 21—21,50 M. Grof zand en fijne grind, tot hoogstens 1 cM.

6.) 21,5—25,7 M. Grof zand en grove grind, tot 2 en 3 cM.

7.) 25,7—26,8 M. Het zand alleen.

G. J. HOOGESTEGER.

PRIJSVRAGEN.

De Academie van T. W. en B. K. te Rotterdam heeft verleden week haar vijftigjarig jubileum gevierd met de plechtige opening eener tentoonstelling en een reünie van leden, oud-leerlingen en leerlingen in den Doelen aldaar.

Door bijzondere omstandigheden moest ons verslag over een en ander blijven liggen en bepalen wij ons voor heden alleen tot de vermelding van het resultaat der bij deze gelegenheid uitgeschreven prijsvragen.

De dagbladen hebben inmiddels reeds uitvoerige verslagen over een en ander gepubliceerd wij komen er evenwel in een volgend nummer nader op terug.

Bekroningen op het prijswerk der leerlingen van de Academie en Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen, en van de acht prijsvragen uitgeschreven bij het 50-jarig jubilé.

Bouwkunde. Zilveren medaille: motto „Revanche", den heer R. J. Hoogeveen. Eervolle vermelding: motto „Flora", van den heer G Hollander.

Boetseeren. Zilveren medaille: motto schild met vierhoeken, van den heer P van Berkel. Eervolle vermelding: motto „Fragilité", van den heer M. Vermeer.

Kunstnijverheid. I Decoratieschilderen. Zilveren medaille: motto „J", van den heer J. van Dam. Eervolle vermelding: motto „Restaurant", van den heer R. W. Kennedy.

Kunstsmeedwerk. Zilveren medaille: motto „IJzer", van den heer J. Muysson. Eervolle vermelding; motto „Z" van den heer A. M. van Velze.

Handteekenen. Zilveren medaille werd niet toegekend. Eervolle vermelding: motto „Arbeid", van den heer C. H. Kerssenboom.

Prijsvragen.

Bouwkunde Eerste prijsvraag. Ontwerp van een Kunstnijverheidsmuseum te Rotterdam. Prijzen: 1e prijs bestaat in een zilveren medaille en f200; 2e prijs bronzen medaille en f100; 3e prijs getuigschrift Ingezonden 5 antwoorden. Voor de inzendingen op de eerste prijsvraag in bouwkunde (ontwerp van een kunstnijverheid-museum) werden de prijzen niet toegekend, doch een premie van f50 geschonken aan de heeren J. H. Tresson en J. van Wijngaarden, te Rotterdam, en Hendrik Fels, te 's-Gravenhage. Tweede prijsvraag. Ontwerp van een gevel voor een heerenhuis. 1e prijs: zilveren medaille en f100; 2e prijs: bronzen medaille en f25 Ingezonden 14 antwoorden. 1e prijs: motto „My house is my Castle", den heer H. G. Krijgsman; 2e prijs: motto „Luctor", den heer R. J. Hoogeveen.

Handteekenen Derde prijsvraag. Eene portretteekening (knietuk) in crayon of krijt, naar het leven, op ware grootte. 1e prijs: zilveren medaille en f150; 2e prijs: bronzen medaille en f75. Ingezonden 27 antwoorden. 1e prijs: motto Aetatis suae 63, den heer J. A. Seckel; 2de prijs: motto „Doorzetten", mej. Jo Koster; Tiel.

Kunstnijverheid. Vierde prijsvraag. Ontwerp voor de beschildering van een plafond in een eetkamer Ingezonden 6 antwoorden. 1e prijs zilveren medaille en f100. 2e prijs bronzen medaille en f50. Deze prijzen werden niet toegekend doch aan de twee beste inzendingen zijnde motto „Selli" van den heer G. J. Ladage en motto „Groen Wit Groen" van den heer J Schuierman, ieder een bronzen medaille en f75. Vijfde prijsvraag. Ontwerp van de betimmering van een studeervertrek met schrijftafel en stoel. 1e prijs zilveren medaille en f100, 2e prijs bronzen medaille en f50. Ingekomen 5 antwoorden. 1e prijs motto „Elck wat Wils" van den heer H. van Dorp, Amsterdam. 2e prijs motto „Casa Cara" van den heer W. Bruynzeel Czn. Zesde prijsvraag. Ontwerp van een lichtkroon voor een salon die 5 meter lang, 5 m breed en 4 m. hoog is. 1e prijs zilveren medaille en f50. Ingezonden 2 antwoorden. 1e prijs motto „Licht", van den heer L. Ringlever, Delft. 2e prijs werd niet toegekend.

Boetseeren. Zevende prijsvraag. Decoratieve Vaas. 1e prijs zilveren medaille en f150. 2e prijs bronzen medaille en f75. Ingezonden 4 antwoorden. 1e prijs motto „Ad Manes" van den heer L. Wensing, 2e prijs motto „Zomer" van den heer H. Schellenberg.

Werktuigkunde. Achtste prijsvraag. Ontwerp van een stoomketel voor een stoomschip met rookkast, met terugkeerende vlampijpen, appendages en vuurwerk, beantwoordende aan de bepalingen der stoomwet. 1e prijs zilveren medaille en f100. 2e prijs bronzen medaille en f50. Ingezonden 5 antwoorden. 1e prijs motto „Arbeid" van den heer W. J Scheerder, 2e prijs motto „Animo" van den heer P. A. Tieman Jr.

De bekroonden wier woonplaats niet vermeld is zijn te Rotterdam woonachtig.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van 27 *Juni* 1901.

In deze vergadering werd het bestuursvoorstel omtrent het wijzigen van verschillende begrootingeposten zonder stemming goedgekeurd en werd medegedeeld dat de bestuursfuncties thans zijn verdeeld als volgt: Risch, Voorzitter; J. A. Olie, Vice-voorzitter; W. Gabrielse, 1e Secretaris; H. van Aarst, 2e Secretaris; J. Bruins, Penningmeester; P. A. Frijlink, Bibliothecaris, en B. J. Melcher, Commissaris. Deze functie-verdeeling vond algemeene goedkeuring. Daarna nam de aftredende Voorzitter, de heer Kirchman, hoewel deze vergadering nog leidende, als bestuurslid afscheid van de leden, waarna een der leden hem namens de vergadering dank bracht voor den steeds door hem betoonden ijver en de aangename leiding gedurende den tijd van zijn voorzitterschap. Verder werd besloten een speciaal technische excursie te houden naar Bloemendaal en IJmuiden, waarvoor het Bestuur de voorbereidende maatregelen zal nemen.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— Een Londensch architekt heeft in de bladen de aandacht gevestigd op een ernstige verzakking van de St. Paul's kathedraal naar de rivierzijde. De grond waarop het zware bouwwerk rust, is nooit zeer stabiel geweest, met dit gevolg, dat reeds vroeger verschuivingen hebben plaats gehad, die merkbaar werden aan schuren in de muren en deze honderd jaar geleden reeds gesteund werden met ijzers. Thans vertoont het zuidelijk transept neiging om te verzakken en is in den muur een scheur ontstaan. De ingenieur meent dat het vele graven in den bodem — onder de kerk loopen drie spoorlijnen — den toestand zeer bedenkelijk heeft gemaakt, te meer daar ook het westelijk front met zijn torens met zwaar klokkenspel niet meer in het lood staat.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

HAARLEM. Door een commissie, waarin de archivaris Gonnet zitting had, werd het dagelijksch bestuur aangezocht in het Prinsenhof een museum van oudheidkundige voorwerpen op te richten.

— Dinsdag 9 Juli werd in het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem de twintigste jaarlijksche vergadering van den Raad van Bestuur van genoemd Museum gehouden.

Na een bezoek aan het Museum, de boekerij en de school voor kunstnijverheid, waar de teekeningen en werkstukken zijn tentoongesteld, gedurende den afgeloopen cursus door de leerlingen vervaardigd, werd de vergadering in de Raadzaal voortgezet. Daarna deed de directeur van het Museum, de heer E. A. von Saker, eenige mededeelingen omtrent de overblijfselen der bouwwerken, de burchten en graven der Pelasgers, de primitieve bewoners van Hellas, alsook omtrent de gouden sieraden, bekers en wapens, die in de graven van Nijhonas en Vaphier gevonden werden, waarvan op het oogenblik door de bijzondere welwillendheid van een oud-Grieksche kunstontwikkeling belangstellend Nederlander een groot aantal reproductiën in het Museum tentoongesteld zijn.

— Het verslag van het Museum en de School voor Kunstnijverheid alhier, deelt onder meer het volgende mede:

De verschillende ambachten, die in verband staan met de bouwkunst, het meubilair en het huisraad, met de kleeding en verder met de verschillende kleurkunsten, hebben in de laatste jaren aanzienlijke wijzigingen ondergaan. De achteruitgang, waarin de kunstambachten gerulmen tijd hebben verkeerd, heeft van lieverd

lede plaats gemaakt voor een ernstig streven tot verbetering en is bij het begin der twintigste eeuw in een nieuw tijdperk van vooruitgang en ontwikkeling getreden.

Voor de kunstambachten heeft het wachtwoord „vlug en goedkoop" zijn waarde verloren; er worden thans op elk gebied degelijke, op ernstige grondslagen berustende, produkten geëischt.

De in het vorige jaar te Parijs gehouden wedstrijd heeft weder het bewijs geleverd, dat zij, die het degelijkste en het schoonste werk leveren den grootsten omzet krijgen, de meeste handen kunnen bezighouden en de rijkste bronnen van inkomsten bezitten; de voorspoed toeneemt, naarmate de afzet zich uitbreidt.

Het Museum beschikte in het afgeloopen jaar over een grooter bedrag voor aankoopen dan in het vorige, omdat de in 1899 daarvoor bestemde gelden niet allen waren uitgegeven en een vrij groot bedrag aan buitengewone inkomsten was ontvangen. Het meeste werd gekocht op de Parijsche tentoonstelling; andere voorwerpen kocht de directeur op een studiereis door Zuid-Duitschland.

De boekerij is aanzienlijk uitgebreid. Het aantal boek- en plaatwerken, dat over het jaar 1900 werd uitgeleend, bedroeg 1326. Ofschoon in de drie laatste jaren niet meer werken werden uitgeleend, is gebleken, dat de kring van belangstellenden zich uitbreidt; dit jaar toch werden verschillende aanvragen ontvangen van directeuren en leeraren van Gymnasia, Hoogere Burgerscholen, inrichtingen voor ambacht- en teekenonderwijs en andere onderwijs-inrichtingen.

Het is zeker een verblijdend verschijnsel, dat in de kringen van het Middelbaar Onderwijs de wenschelijkheid wordt gevoeld om het kunstonderwijs, meer dan tot nog toe het geval was, op den voorgrond te stellen.

Het Museum werd door 6668 personen bezocht.

In het verslag over de school wordt o. a. opgemerkt, dat herhaaldelijk na 3- of 4-jarig verblijf de school verlaten, terwijl juist het medemaken der laatste studiejaren voor de verdere loopbaan der leerlingen het meeste voordeel afwerpt. Dan toch — zegt het verslag — zijn bij hen de elementen voorhanden, om hen zoowel op theoretisch als praktisch gebied grondig te onderleggen en met die werkzaamheden bezig te houden, die hen, zoodra ze op de werkplaats komen, in staat stellen een degelijken werkkring te vervullen.

Over het geheel hebben in 1900 23 leerlingen de school verlaten, om in praktische werkplaatsen te worden opgenomen.

De school werd in 1900 bezocht door 132 mannelijke en 34 vrouwelijke leerlingen, van wier werk tentoonstelling zijn gehouden.

Hulde wordt gebracht aan de nagedachtenis van den heer F. W. van Eden, die als de stichter van het Museum van Kunstnijverheid mag worden beschouwd.

Deventer. De aandeelhouders van de Tapijtfabriek alhier hebben besloten tot overname van de Amersfoortsche Tapijtfabriek en tot directeur van beide benoemd de heer J. J. Mouton, thans directeur van laatstgenoemde.

Enschede. Een der oudste van de weinige geschiedkundige merkwaardigheden, die Enschede heeft, de poort van den huize Hengelo, dateerende uit de 15e of 16e eeuw, die langen tijd bij het hôtel De Klomp heeft gestaan, is verkocht aan den heer G. J. van Heek en zal naar het Stroot te Twekkelo, gemeente Lonneker, worden overgebracht.

Kollum. De heer Tj. S. Haisma alhier, eigenaar van de terp aan den Nijnwen Zwemmer bij Oudwoude, heeft aan het Friesche Museum van oudheden te Leeuwarden zeven potten geschonken, welke bij het afgraven in een put gevonden waren. Een van deze potten is zeer merkwaardig versierd met indruksels van een houten of beenen stempel, en van eene soort, welke nog niet in de verzameling was vertegenwoordigd.

PERSONALIA.

— Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 5 Juli 1901, No. 4715[1], afdeeling Onderwijs, is bepaald dat de commissie, belast met het examineeren van hen die eene akte van bekwaamheid wenschen te verkrijgen tot het geven van middelbaar onderwijs in hand- en rechtlijnig teekenen en bootseeren, voor het jaar 1901 zitting zal houden te Amsterdam is aan deze commissie tevens opgedragen het examineeren van hen die in 1901 de akte van bekwaamheid verlangen voor handteekenen, bedoeld in artikel 65 bis der wet tot regeling van het lager onderwijs; en zijn benoemd tot lid en voorzitter dier commissie W. B. O. Molkenboer, directeur der Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam; tot leden L. Beirer, leeraar aan de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers en aan de Rijksschool voor kunstnijverheid te Amsterdam; H. L. Boersma, directeur der ambachtsschool te 's Gravenhage; J. Bubberman, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool en aan de burgeravondschool te Leeuwarden; J. Cardinaal, hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft; A. R. Cohen, leeraar aan de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers en aan de Rijksschool voor kunstnijverheid te Amsterdam; H. A. C. Dekker, onderwijzer aan de Rijksweekschool voor onderwijzers te Haarlem, wonende te Amsterdam; A. van Delden, directeur der Academie van Beelden Kunsten te 's Gravenhage; A. M. J. Diemont, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool en aan de gemeentelijke avondteekenschool te Zalt-Bommel; Bart van Hove, hoogleeraar aan de Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam; J. de Jong Hz., leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Zwolle; W. Kromhout Gz., leeraar aan de Rijks normaalschool voor teekenonderwijzers en aan de Rijksschool voor kunstnijverheid te Amsterdam; G. A. Laagland, leeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten en onderwijzer aan openbare lagere scholen te 's Gravenhage; J. C. U. Legner, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool en aan de burgeravondschool te Utrecht; J. P. D. Lokhof, leeraar aan de industrieschool van de maatschappij voor den werkenden stand en oud rwijzer aan den hoofdcursus, welke wordt gehouden aan de kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Amsterdam; J. A. H. Mialaret, hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's Gravenhage; Th. H. A. A. Molkenboer leeraar aan de industrieschool van de Maatschappij voor den Werkenden Stand te Amsterdam; H. Rozenbeek, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Heerenveen, wonende te Heerenveen; G. A. Scholten, leeraar aan de hoogere burgerschool en aan de burgeravondschool te Tiel; J. W. Sevenhuysen, hoofd der leerschool, verbonden aan de Rijksweekschool voor onderwijzers te Haarlem; H. J. de Vries, directeur der burgeravondschool en aan de hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Haarlem; B. W. Wierink, directeur der industrieschool van de Maatschappij voor den Werkenden Stand en leeraar aan de gemeentelijke kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Amsterdam.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Leeraar in het vakhandteekenen gevraagd voor timmeren, meubelmaken, smeden enz., in het bezit van de akte M, aan de Ambachtsschool en Gemeente-Avondschool voor Handwerklieden te Arnhem In functie treden 1 Sept. a. s. Gecombineerd aanvangssalaris ƒ1400. Maximum lessen 38. Zich schriftelijk aan te melden vóór 20 Juli a. k. en teekeningen enz. in te zenden bij den directeur.

— Onderwijzer aan de ambachtsschool te Groningen tegen September a.s. voor het geven van teekenonderwijs aan machinist bankwerkers en bekwaam eenige uren les te geven in het bankwerken. Salaris ƒ1060 per jaar. Inzending der stukken vóór 16 Juli 1901, aan den directeur der school

— Machine-teekenaar voor eene groote machinefabriek, zoo spoedig mogelijk, een degelijk ontwikkeld machine-constructeur, in staat volgens aanwijzing eene machine te kunnen ontwerpen en detailleeren. Brieven met opgave van referentiën en verlangd salaris onder lett. T. H. O. bureau *N. Rott. Ct.*

— Scheepsbouwkundig Ingenieur, voor een werf van scheepsbouw (zeeschepen), met eenige jaren praktijk. Brieven franco, letters T K M, Algemeen Advertentie-Bureau Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam.

— Gevraagd een Teekenaar-Constructeur op eene machinefabriek te Rotterdam, in staat geheel zelfstandig te werken en de leiding van het teekenkantoor op zich te nemen.

Brieven met opgaven van opleiding, tegenwoordigen werkkring enz franco onder nummer 3914 aan het Bureau van *De Telegraaf*, Toerijstein 14, Rotterdam.

— Leeraar in het teekenen gevraagd aan de Hoogere Burger- en Burgeravondschool te Sneek De jaarwedde bedraagt ƒ1200 voor de H. B. School en aanvankelijk ƒ120 voor de Burgeravondschool. Inzending van stukken vóór 18 Juli e. k.

— Bekwame Teekenaars kunnen geplaatst worden aan de Pletterij te 's Gravenhage tegen hoog salaris bekend met de samenstelling van wisselmaterialen.

— Ingenieur bij den dienst van Tractie en Materieel, in het bezit van het diploma voor Werktuigkundig Ingenieur. Schriftelijke aanmeldingen moeten gericht worden aan de Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij, Centraal Administratie Gebouw, Droogbak, te Amsterdam.

— Werktuigkundige Ingenieurs bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, Dienst van Weg en Werken, (afdeeling voor verlichting, seinwezen en telegraaf). Inlichtingen worden verstrekt door de 3e afdeeling van genoemden dienst te Utrecht

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatie-Bureau der Technische Vakvereeniging, Weteringschans 37, Amsterdam

1 Bouwk. teek., 23 j., ongeh., ƒ75.
10 Opz.-teek., 20, 21, 22, 23, 24, 24, 25, 26 en 40 j, ongeh., en 29 j., geh., ƒ40, ± ƒ60, ƒ65, ± ƒ70, ƒ80, ƒ75, ± ƒ90, ƒ75, ± ƒ85, en ± ƒ85.
2 Opz. uitvoerder, 33 en 34 j., geh., ± ƒ90 en ± ƒ80.
1 Opz., 22 j., ongeh., ± ƒ75.
1 Aank. werkt.-electr., 20 j., ongeh.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland"'

36ste Jaargang N°. 29. ZATERDAG, 20 Juli 1901.

De Opmerker

Bouwkundig Weekblad

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ5.—; voor België ƒ6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ0.25, zonder plaat ƒ0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

DE ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN EN TECHNISCHE WETENSCHAPPEN TE ROTTERDAM.

1851—1901.

„Ik acht het voor een onderwijsinrichting altijd het beste, wanneer zij geen geschiedenis heeft, maar zonder opzien te baren rustig voortarbeidt aan de taak die zij te vervullen heeft, zich steeds verbeterende en steeds trachtende gelijken tred te houden met de eischen van den tijd en het practische leven."

Ziedaar de meening, geuit door een onderwijsman van groote ervaring, die vroeger jaren lang verbonden was aan de Rotterdamsche Academie, bij gelegenheid van de reünie, welke deel uitmaakte van de feestelijkheden ter viering van het vijftigjarig bestaan dier inrichting, in den Doelen te Rotterdam.

Het was niet in een gelegenheidsrede, maar in een gewoon gesprek met een oud-leerling, uit de jaren van omstreeks 1875, die naar die reünie was getogen, om te zien wie daar nog te vinden zouden zijn van de figuren van een kwart eeuw geleden.

Het waren er maar zeer weinige. De oudere leeraren en onderwijzers uit dien tijd, voor zoover niet de dood hen van hun taak had afgeroepen, zij waren er vertegenwoordigd door enkele eerbiedwaardige grijsaards, de jongere generatie door mannen van rijpen leeftijd, ook meest allen reeds met grijzende haren. Ook onder die jongeren heeft de dood af en toe een offer geëischt, maar velen hebben ook door andere oorzaken genoopt, en tot anderen werkkring geroepen, het onderwijs en de Academie vaarwel moeten zeggen, en wat er geworden is van de leerlingen, ook daarvan werd men bij deze gelegenheid weinig gewaar.

Wij hadden ons een grootere opkomst voorgesteld hier, waar het een inrichting geldt, die elk jaar hare deuren voor 1600 à 2000 leerlingen openstelt. Rotterdam alleen had een contingent van oud-leerlingen kunnen leveren, waarvoor de ruimte in den Doelen zeker veel te klein gebleken zou zijn. Het was nu betrekkelijk leeg op de ruimte plaats, waar Rotterdam in de kermisdagen zijn carnaval pleegt te vieren, en nu hadden wij wel niet verwacht ons weder in zulk een joligen vauxhall-avond van vroeger dagen verplaatst te zien, maar we hadden toch gedacht iets meer te zullen bemerken van een feestelijke stemming.

Is het tegenwoordig geslacht daarvoor niet meer vatbaar? Gaan wij zoo op in zaken en in de politiek, dat er geen plaats meer blijft voor ongedwongen verpoozing, voor een gullen lach, voor een onschuldigen grap? Die vragen doen zich telkens aan ons voor bij feestelijke gelegenheden zonder feestelijkheid. Men zoekt het te hoog, men stelt te hooge eischen van kunst aan onze publieke vermakelijkheden, het zijn daardoor geen uitspanningen meer, men kritiseert onze studentenmaskerades, alsof daarmede kunstuitingen bedoeld waren, men zal ten laatste nog de potsen van de clowns onzer paardenspellen gaan massregeln en daarover deftige beschouwingen gaan schrijven. Dit alles geschiedt wel met de beste bedoelingen; wij willen waarheid in alles, wij willen in alles veredeling, maar waar blijft met dat alles de echte humor, dit element, vooral in onzen tijd zoo noodig om het leven draaglijk te maken.

Het waren, zooals wij hier vernamen, de verkiezingen die de voorbereiding van het feest een weinig in de war gestuurd hadden. De dagbladpers heeft er dientengevolge heel weinig aandacht aan geschonken en zoo komt het, dat vele oud-leerlingen eerst van het gouden feest gehoord hebben toen de opening der tentoonstelling en de reünie reeds tot het verledene behoorden. Waar bovendien de oud-leerlingen niet alleen door het geheele land, maar door de geheele wereld verspreid zijn, blijft het de vraag, of ook bij grootere publiciteit dan thans aan de zaak gegeven is, een reü-

nie als deze veel kans van slagen zou hebben gehad.

De tentoonstelling, die in den namiddag van denzelfden dag, Zaterdag 6 Juli, in het gebouw der Academie werd geopend, is daarentegen gebleken wel een succes voor de instelling te zijn.

Bij die opening hield de heer Jan Hudig, een man reeds jaren lang een ijverig bestuurslid, thans voorzitter, een rede, waarin toch uit den aard der zaak de geschiedenis der Academie in het kort moest worden herdacht.

Spreker herinnerde aan het teekengenootschap „Hierdoor Hooger", waaruit de Academie voortgesproten is en waarin tachtig jaren lang alle Rotterdammers verenigd waren, die de kunst lief hadden.

De daden van dat genootschap zijn vóór dezen te boek gesteld door den verdienstelijken J. H. Bakker. Het bestuur zal dit werk — in manuscript in het archief bewaard — binnenkort uitgeven. En algemeen zal dan worden de bekendheid met het lijden en strijden dier mannen, wier hoogste illusie bereikt werd toen in 1851 hun vereeniging verheven werd tot academie. Twee hunner zijn nog in leven: dr. Goddard, die vroeger les gaf in de anatomie en de wakkere dr. Mensing.

Het geschiedboek zal doen zien, met welke moeilijkheden „Hierdoor Hooger" en later de Academie te kampen had. Eén naam, die van Willem Thijssen, den ontwerper van het gebouw, herdacht spreker in het bijzonder.

Met de tentoonstelling, die wij thans aanlegden, zoo zei de heer Hudig, hebben wij de overtuiging gekregen, dat veel goeds door onze Academie is gedaan, maar nog veel sterker dat ons nog veel ontbreekt. Wij zijn nog lang niet waar wij wezen willen. IJverig zullen wij blijven streven, overeenkomstig het devies onzer voorgangers: Hierdoor Hooger!

Daarna volgde de officieele opening door den Commissaris der Koningin, den heer Patijn, die in zijn qualiteit een pluimpje gaf aan het gemeentebestuur, dat door zijn vrijgevigheid zooveel bijdroeg tot den bloei der inrichting en kruisjes toedeelde aan den vice-voorzitter van het bestuur, dr. T. D. A. C. Van Moll, en aan den directeur A. Nolen, benevens een medaille aan den bode.

Ook deze spreker eindigde zijn rede met de aanhaling van het devies: „Hierdoor Hooger" en in de gewenschte hoogere stemming schreed het auditorium de met veel smaak in een rij tentoonstellingszalen gemetamorphoseerde teekenlokalen binnen om het daar tentoongestelde in oogenschouw te nemen.

De kamer, waarin de ontvangst plaats had, wie zou daarin, nu die gedecoreerd was met het werk van leden waaronder Rochussen, Hoynck van Papendrecht en van Maasdijk, het lokaal hebben herkend, waarin wijlen Van Dam zijn leerlingen plagt in te wijden in de geheimen van het klein en groot plan? En zoo ook was het met de andere daaraan sluitende zalen, waar wij de schimmen van zoovele inmiddels van dit tooneel afgetreden personen meenden te zien rondwaren, om in deze ruimten, waar zij zoovele voetstappen hebben gezet in hun wandelingen rondom de lange teekentafels, waar zij met zooveel ijver en toewijding hun telken jare wederkeerende taak liebben vervuld, bij gelegenheid van dit gouden feest, nog eens een blik te slaan op de resultaten van het onderwijs, waaraan zij zoolang een deel hunner beste krachten hebben gewijd.

Zij kunnen daarover, naar het ons voorkomt, tevreden zijn geweest want uit alles blijkt, dat de Academie hare traditie van degelijkheid vóór alles is getrouw gebleven en het gehalte harer leeraren en onderwijzers er in het tijdsverloop, waarover wij kunnen oordeelen niet op verminderd is, integendeel.

Zonder in vergelijkingen te treden met andere inrichtingen in ons land, die met de Rotterdamsche Academie op één lijn gesteld zouden kunnen worden, kunnen wij toch niet nalaten te wijzen op enkele eigenaardigheden, die haar daarvan onderscheiden en waaraan zij voor een deel althans de resultaten dankt, waarop zij sedert een reeks van jaren mag wijzen.

De Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen, ofschoon zij in haar naam den voorrang toekent aan de kunsten, laat zich toch op haar karakter van kunstacademie niet voorstaan. Dit zou niet strooken met den aard van Rotterdam's bevolking, waarin de mannen van zaken de toon aangevende klasse vormen.

In die handelskringen vindt men echter niet slechts kunstbeschermers, die den kunstenaar in ruil voor zijn werk brood geven, maar uit die kringen zijn vele kunstenaars voortgekomen, die zich een welverdienden naam hebben verworven en bij het binnentreden van menig Rotterdamsch koopmanshuis wordt men gewaar, dat in die kringen de ontwikkeling niet zoo eenzijdig is als men dit in onze tweede, binnenkort wellicht onze eerste, koopstad zou kunnen verwachten.

Het ontwikkeld Rotterdam zoekt voor een deel in kunstgenot, wat het tekort komt aan natuurgenot. De Academie voldoet in dit opzicht aan een bepaalde behoefte, zij vormt een der middelpunten, waar zich al wat aan kunst doet, al wat aan kunst behoefte heeft, al wat kunst voortbrengt vereenigt en is in dit opzicht zeker als een kunstinstelling te beschouwen. En wat wel vermelding verdient, zij is niet alleen als zoodanig een instelling, die door kunstlievende kooplieden in stand gehouden en gesteund wordt, maar zij is ook een middelpunt, waar zich de kunstenaars zelf gaarne vereenigen.

Wij herinneren ons, hoe Rochussen, destijds de nestor der Rotterdamsche schilders, hoe Schipperus, Richard Bisschop, de sympathieke Hendrik Veder en anderen die toenmaals reeds naam hadden, in de zaal voor het naakt en gekleed model zich nog dikwijls in de banken van het amphitheater tusschen de jonge leerlingen een plaatsje uitzochten, om een studie te nemen, en hoezeer het onderwijs daarvan profiteerde, hoe hoog zich de jongeren voelden, wanneer Rochussen zich verwaardigde op hun werk een blik te werpen waarin niet al te veel afkeuring te lezen was.

Of deze goede gewoonte der oudere artisten nog in stand gebleven is, weten wij niet. Wij zouden het betreuren, als het niet zoo was, want ook in andere opzichten, o. a. op de onderlinge verstandhouding in de kringen der kunstenaars zelf had dit een uitstekenden invloed.

Rotterdam beleefde in die dagen een herleving van de kunst, die in de oprichting van het Aesthetisch Genootschap hare uitdrukking vond.

Wij zullen ons echter voor heden niet verder in retrospectieve beschouwingen verdiepen. De jubileumstentoonstelling vraagt onze aandacht en in een volgend nummer hopen wij onze lezers daarover enkele opmerkingen mede te deelen.

HET RAADHUIS TE AMSTERDAM

Toen, in 1655, de inbezitneming van het nieuwe raadhuis te Amsterdam plaats had, hielden de heeren een feestmaal, waarop door den heer Bicker een kort gedicht van Constantijn Huygens werd voorgelezen.

De „doorluchte stichteren van 's werelts achtste wonder" vonden het, wat hun smaak eer aan doet, zoo fraai, dat zij het in koper lieten graveeren, en in het raadhuis een plaats gaven. Toen het gebouw een paleis werd, verdween de plaat, die wij een twaalftal jaren geleden op een zolder van het Prinsenhof zagen.

Het slot van dit gedicht mag wel eens weer in herinnering gebracht worden, nu men Amsterdam voor twee ton een behoorlijk raadhuis meent te kunnen geven.

„God, Uwer Vadren God, God, uwer kindren Vader,
God, soo nabij U, zij dien kindren soo veel nader,
Dat hare welvaert noch een Huys bouw' en besitt,
Daer bij dit Nieuwe sta, alst Oude stond bij dit."

Reeds in 1876 merkte Ter Gouw op, naar aanleiding van dit slot: „Huygens had een goede verwachting van de nakomelingschap. Wel zeker! Onze architecten staan juist zoo hoog boven Jakob van Campen als hij stond boven de bouwmeesters van 't oude stadhuis! Kijk er hunne werken maar eens op aan!"

Wat zou hij wel gezegd hebben, had hij geweten, hoe men vijf-en-twintig jaar later een verbouwing van het Prinsenhof voldoende achtte, om Amsterdam een nieuw raadhuis te verschaffen.

Huygens had evenwel bedoeld, dat een nieuw gebouw pas noodig zou zijn, als het oude door verval onbruikbaar geworden zou zijn. Maar het staat nog, en heeft van den tijd zeer weinig geleden. Laat ons hopen, dat het weer aan zijn oude bestemming mag worden teruggegeven, en dat als ook eenmaal voor 's Werelds Achste Wonder de laatste ure geslagen heeft, onze bouwkunst zoo moge zijn vooruitgegaan, dat des dichters wensch in vervulling komt.

Hoe de verandering van het stadhuis in een paleis geschiedde, is tamelijk wel bekend. De burgemeester werd door Koning Lodewijk naar Utrecht ontboden, en nam den bouwmeester Ziesenis mede, die met het uitvoeren der verschillende werken belast werd.

De directeur van stads-werken, Abraham van der Hart, werd buiten alles gehouden; Ziesenis, zijn adsistent, had voor Koning Lodewijk zooveel te doen, dat hij in 1808 zijn ontslag uit den dienst der stad verzocht.

Van der Hart schrijft over deze zaak in zijn rapporten: „Omstreeks half Juny is geresolveert provisioneel de Broeder van mijn voormalige adsistent Ziesenis in Stadsdienst te neemen op een daggeld van *f* 5 pr. dag of *f* 18 pr. week, totdat de eerstgeme. behoorlijke afstand zal hebben gedaan, gelijk hij dan ook op den 23 Juny dezelve in scriptis aan de WelEd.Gestr. Heer Thesaurier heeft ingezonden, daarbij zeggende, buiten staat te zijn de Post als adjunct-Directeur der Stads-werken voor het tegenwoordige te kunnen waarnemen; dan, vermids uit deszelfs Instructio en Acte van Patent komt te blijken, dat hij zich verkeerdelijk had genoemd Adjunct-Directeur in de plaats van adsistent van den Directeur, heeft zulks eenige vertraaging in de voorschr. aanstelling veroorzaakt, dewelke echter in het begin dezer maand July heeft plaats gehad, als wanneer de voornoemde R. Ziesenis in deze zijne qualiteit den Eed heeft afgelegd, verzoekende dat hem zijn Instructie moge worden ter hand gesteld."

Men leest hier tusschen de regels door, dat Van der Hart weinig gesticht was over het optreden van zijn „adsistent", die zich een titel aanmatigde, welke hem niet toekwam.

Het ontruimen van het stadhuis had Van der Hart, blijkens zijn rapport, in Januari en Februari 1808 verricht. Ook nog enkele andere werkzaamheden geschiedden tot 30 Maart van dat jaar onder zijn leiding. Maar na dien datum kreeg Ziesenis de vrije hand, en komt het paleis niet meer in de rapporten van den Directeur voor.

In Maart 1808 werd „gearresteerd, dat het gewezen stadhuis, thans het koninglijk paleis, met opzichte tot het Loodgieters- en Leydekkerswerk zal worden bediend door Stadswerkvolk, en dat alle 14 dagen de opgave van kosten aan de heer Smissaert qq. moet worden gedaan, als wanneer de uitgave aan de stad zal worden gerestitueerd." In verband hiermede werd „onder aprobatie van den Heer Thesaurier met den Hr. Intendant van 's Konings Paleis gearresteerd: dat de voormalige bij de stad geweest hebbende commandeur der Loodgieters, genaamd Jan Lijbrink, als zoodanig tegen Maandag den 28 Maart in functie zal treden om het opzicht en de verantwoording te hebben zo over de Materialen als over de Stads Loodgieters en Leydekkers, werkende aan het Paleis; op het daggeld, (provisioneel als commandeur) van 28 stuivers — terwijl de gem. Heer Intendant nopens de voorn. Lijbrink om hem als vast werkman en tevens als opzichter te engageeren, daarover mij naader rapport zal doen erlangen."

Wij zien hier dus uit, dat reeds aanstonds het onderhoud van het gebouw voor rekening van den Koning kwam; dat Z. M. ook de veranderingen aan het stadhuis betaalde, leert ons de laatste aanteekening, die Van der Hart omtrent deze zaak maakte.

„Na eene conferentie met de Heeren Commissarissen van de Wisselbank en met den Hr. Thibault, op den 26 dezer, (Maart), is met voorkennis en aprobatie van den WelEd. Gestr. Heer Thesaurier gearresteerd: dat van Stadswegen, dog ten kosten van Z. M. de agtertrap, die tot een algemeene toegang moest verstrekken tot de apartementen van het Paleis, ook van de andere zijde en dus dubbeld ofte wel van twee zijden te moeten doen gebruiken, weshalve er een verandering (edoch van niet veel belang) wordt vereischt in de werkplaats van de Essayeur der bank, bestaande in het wegbreken van twee onlangs toegemetselde Dwarsmuuren, ter bevordering van gemelde toegang en in het toemuuren van de communicatie uit de werkplaats en tot die der kelder onder de trap en dezelve van de andre of binnenzijde te openen. — Wijders is door den voorn. Heer Thibault aan Hren. Commissarissen op den 28e daaraanvolgende voorgesteld, ten einde de apartementen daarboven te kunnen verwarmen, om van de benedengang, toegang hebbende tot de Bank, gebruik te mogen maken tot het plaatsen van 2 steenen kachels, dewelke nochtans van de zijde der Binnenplaats zouden worden gestookt, en waartoe de Canalen ter verwarming langs de vloer daar ter plaatse bij wijze van een optreede moeten worden gemetzeld en het welk ook ten gevolge moet hebben de verwarming van dat gedeelte der Galdery, zullende dat werk met voorkennis van Heeren Commissarissen, onder aprobatie van den Heere Thesaurier, alsdan worden voortgezet."

Koning Lodwijk liet dus in het paleis een centrale verwarming maken; of die er nog is, weten wij niet. Mocht zij aanwezig zijn, dan kon zij een welkome bijdrage leveren tot de geschiedenis van deze inrichtingen.

De lokalen van de Wisselbank, kenbaar aan de zware traliën voor de vensters gelijkstraats, bleven voor hunne oude bestemming dienen. Op die lokalen heeft de gemeente op het oogenblik nog zekere rechten. Het wegnemen der traliën aan de zuid- en westzijde is na Koning Lodewijk's tijd geschied.

Den 20 April 1808 deed Lodewijk reeds zijn intocht binnen Amsterdam, en betrok hij het paleis, dat toen echter nog wel niet geheel en al in orde zal zijn geweest.

W.

EEN PROFEET.

Reeds sedert verscheidene jaren is er in de Amsterdamsche weekbladen een profeet aan het woord. Het is geen ziener, zooals de Oud-Testamentische, maar veeleer een geloofsverkondiger, gelijk Mohammed. Zijn naam is Van der Pek en Hillegom heet zijn Mekka.

De Koran bevat geen meer besliste uitdrukkingen, dan uit de pen van den profeet Van der Pek vloeien. Een nieuw hoofdstuk begint aldus: „Het beeld van Gijsbrecht van Amstel aan den westelijken hoek van de nieuwe Beurs te Amsterdam is een gebeurtenis in de geschiedenis der bouwbeeldhouwkunst van ons land." Dat is de tekst van de preek, die den zevenden Juli van het jaar 1901 den lezers van „De Amsterdammer", die tevens „weekblad voor Nederland" is, tot hun leering en stichting onder de oogen werd gebracht.

Voorwaar, een tekst met een rijken inhoud! Er wordt ons gesproken van een beeld, dat Gijsbrecht van Amstel voorstelt, en dat aan den westelijken hoek van de nieuwe Beurs te Amsterdam geplaatst is. Waarom staat dat beeld daar? De profeet vermeldt het ons niet. Mogelijk onderstelt hij wel, dat ieder aanstonds beseft, welk een innig, onmiddelijk verband er bestaat tusschen den 13e eeuwschen ridder, die er eer was dan Amsterdam, en een verzamelplaats van kooplieden in de 20e eeuw. En inderdaad, het moet wel een met de geschiedenis zijns vaderlands al zeer onbekend Nederlander wezen, die niet weet, welke groote verdiensten Gijsbrecht voor den handel van Amsterdam, dat in zijn tijd heel wat anders was, dan een visschersbuurtje, heeft gehad.

Welk rechtgeaard Amsterdammer is op Nieuwjaarsavond niet wel eens naar den Gijsbrecht op het Leidsche Plein geweest? Dan is hij, na bij vrienden en magen heil en zegen te hebben gewenscht, na daar velerlei drank als dankoffer te hebben genoten, na het van oudsher gebruikelijke stokvischmaal, onder de bekoring van Vondel's alexandrijnen gekomen. En als hij dan goed heeft opgelet, als hij het treurspel niet bezigde om een slaapje te doen, en frissche kracht te verzamelen voor Kloris en Roosje, dan weet hij, dat Amsterdam in Gijsbrecht's tijd een koopstad van belang was.

Daarom behoefde de profeet Van der Pek omtrent de toepasselijkheid van het beeld niets te zeggen. Sinds Vondel staat die vast.

Ook dat Gijsbrecht aan den westelijken hoek van de nieuwe Beurs staat heeft zijn beteekenis; naar die zijde, waar hij Jan de Witt aanschouwt die onder een troonhemel voor levensverzekering, mits het maar geen onderlinge is, reclame maakt, naar die zijde wendt zijn starende blik zich, omdat daar zijn slot zich verhief.

En heeft Gijsbrecht heel wat gebeurtenissen in de geschiedenis mede gemaakt, zes eeuwen na zijn verscheiden is zijn beeld nog een gebeurtenis der bouwbeeldhouwkunst van ons land. Zoo zegt de profeet.

Velen zijn dat beeld reeds voorbij gegaan, en hebben gedacht dat het een stijve pop was. Maar, zegt de profeet, „het is geen pop" en dan past het ons allen, om dit aan te nemen. Wie mocht meenen, dat Gijsbrecht er in werkelijkheid zoo heeft uitgezien, als hadde ook hij naar het brandende Gomorrha zijn blik gewend, en als ware hij tot straf in een zoutpilaar veranderd, toont weinig kennis van de historie der kultuur. Hij verneme, dat in 1300 de fotografie niet bestond, dat men toen geen prent-briefkaarten had, ja, dat men zelfs in die jaren zijn portret in het geheel niet kon laten maken. „Het is geen beeld", vernemen wij, „dat ook maar in de verte doet denken aan den wezenlijken Gijsbrecht en gij kunt u verzekerd houden, dat de eens levende Gijsbrecht op dit beeld niets gelijkt." Wat wij allen aannemen, nu een zoo tot oordeelen bevoegd man het ons leert.

Maar nu de gebeurtenis. Luistert met aandacht. Dit beeld, deze stijve pop, deze zoutpilaar is geen prulwerk als dat van Quellyn, Ziesenis, Xavery, — om van Royer, Leenhoff, Bart van Hove en Schultz maar te zwijgen — het is de eerste uiting van onze „Hollandsche kultuurkunst, die zich hier uit op een wijze, waarop wij andere landen in de oude wereld ten voorbeeld gaan worden."

Gij gelooft den profeet niet, maar zijn voorspelling gaat al in vervulling. Tal van buitenlandsche beeldhouwers hebben reeds in het Bible-Hôtel te Amsterdam vertoefd, om, als eens de Wijzen uit het Oosten, het nieuwe licht te gaan aanschouwen en vereeren. Rodin, Meunier, Jef Lambeaux, Begas zijn herkend, ondanks hun valsche baarden en blauwe brillen, toen zij het beeld der beelden, het puikje der kultuurkunst en bouwbeeldhouwkunst met benijdende blikken aanschouwden. Kan er uit Nederland iets goeds voortkomen? hadden zij gedacht. Maar zij zijn bekeerd. En stuurden zij hun leerlingen tot dusver naar Italië, nu zenden zij hen naar Amsterdam, waar het Bible-Hôtel zoo wel bij vaart, dat het zijn lokaliteit moet vergrooten.

Baedeker is voornemens, het beeld met drie sterretjes te vermelden, als hij zijn „België und Holland" opnieuw ter perse legt. Een enthousiast Engelschman is naar het bureau aan de Oude Brug gebracht, omdat hij een stukje van Gijsbrecht's neus heeft afgeslagen en in zijn zak gestoken. Met het oog op den oorlog in Zuid-Afrika en de mogelijke verwikkelingen, die voor ons land van het incident het gevolg konden zijn, hebben de bladen het feit verzwegen. Doch sedert ziet men voortdurend politie in de buurt.

Iemand, die veel gereisd heeft, liet ons laatst fotografiën uit Venetië zien, die de beelden weergeven, welke op de drie hoeken van het paleis der Dogen geplaatst zijn. Hij beweerde, dat deze veertiende en vijftiende-eeuwsche groepen, die Adam en Eva, Noach's dronkenschap en Salomo's eerste gerecht voorstellen veel mooier zijn, dan Gijsbrecht. Om zijn meening te staven, haalde hij zelfs passages uit Ruskins „Stones of Venice" aan, ook een profeet naar hij zeide. Wie zal echter, als hij tusschen de twee profeten kiezen moet, weifelen? Leefde Ruskin nog, hij zou niet waard zijn, de schoenriemen van Van der Pek vast te binden. Ja, wij nemen het aan: „hier is een stuk werk ontstaan, dat niet te verbeteren is".

Het is „eerste rangs-beeldhouwwerk". Dit zult gij pas begrijpen, als gij weet, wat onder tweede rangs beeldhouwwerk verstaan moet worden. Alle beelden die op een console geplaatst werden, zegt de profeet, behooren tot den tweeden rang. Dit is, helaas, met de overgroote meerderheid het geval, en zoo blijf de eerste rang tamelijk leeg. Donatello, Michelangelo — tweede rang.

De profeet Van der Pek begrijpt, dat het hem kwalijk genomen zal worden, wanneer hij iets leert, dat zoo geheel en al afwijkt van wat er tot dusver geloofd werd.

„Velen zullen er zijn, die den rechterarm te vlak, en den linkerarm te stijf en het gezicht te kinderlijk en het schild te plankerig en de oogen te scherp en de lippen te klein en de rechterhand te klauwig en het haar niet harig en het kruis op het schild niet duidelijk vinden — maar ik, Van der Pek, die deze zaken uit een ander standpunt bekijk, zeg u: voorwaar, voorwaar, dit beeld behoort tot het beste wat er in Holland aan bouwbeeldhouwkunst ooit gemaakt werd."

Men zal wel doen, dit te onthouden. Geen misplaatste spotternij meer over zulk een meesterwerk. Slechts eerbiedige bewondering voegt hier, erkenning van de hooge kunstwaarde. Vijf-en-twintig eeuwen is de menschheid nu al aan het beeldhouwen. De kunstgeschiedenis is zoo dwaas geweest, het werk van enkele tijdperken als schoon aan te duiden. Men vergeve het haar. Zij kon niet weten, dat pas in het eerste jaar der twintigtse eeuw te Amsterdam op het Damrak iets wezenlijk schoons zou ontstaan. Phidias, Kresilas, Polykleitos, Praxiteles, Skopas, zij verdienen nu slechts „volkomen negatie". Nederland mocht al trotsch op Rembrandt zijn — nu mag het er zich ook op beroemen, den grootsten beeldhouwer van alle tijden te hebben voortgebracht.

Dien beeldhouwer voegt dankbaarheid, nu hij zoo plotseling en onverwacht in het volle licht geplaatst is. Hij toone die, door den profeet Van der Pek in marmer te houwen, met vlak gehouden haren, borstkas, armen, profetenmantel, met lijnen, die bijna geen schaduw geven. Hij zorge voor eenheid en de verlichting en „hausseere" die slechts door kleine schaduwen bij den kop, en een krachtige partij bij de onderbeenen.

Er zal dan een meesterstuk ontstaan, waarbij het beeld van Gijsbrecht van Amstel nog niets is.

DE KERKBRAND TE MONSTER.

Op Zaterdag 13 dezer is de kerk te Monster afgebrand. Onvoorzichtigheid van een loodgieter wordt als oorzaak opgegeven, terwijl ook de mogelijkheid wordt verondersteld, dat een gebrek aan de geleiding voor het electrisch licht het onheil veroorzaakt heeft. Hoe de brand ontstaan is zal echter wel altijd een raadsel blijven.

Toen wij daags na het onheil een bezoek aan de plaats brachten vonden wij een naakte ruine. Zelden zagen wij als effect van een brand van enkele uren een zoo algeheele vernieling. Letterlijk alles wat brandbaar was, is door het vuur verteerd. Van preekstoel, banken en verder meubilair was geen spoor terug te vinden, evenmin als van het orgel; slechts de gemetselde penantjes onder de kolommen der orgeltribune wezen de plaats aan waar deze gestaan had.

Ook in den toren was geen stukje van het zware houtwerk van kap en klokkenstoel gespaard, doch hier was ten minste nog wat verkoold hout te zien, dat op een hoop gevallen, de overblijfselen van klokken en uurwerk overdekte.

De vloer van de kerk was overdekt met een dikke laag leiengruis, vermengd met de kalk, die door de hitte grootendeels van muren en pijlers had losgelaten.

De kerk van Monster was een der belangrijkste oude bouwwerken van het Westland.

Over het gebouw kunnen wij de volgende, aan verschillende bronnen ontleende bijzonderheden, mededeelen.

Verwonderlijk was het, hoe iedereen zich op de hoogte dacht der geschiedenis der kerk. Met den grootsten ernst hoorden we verzekeren, dat de kerk in 918 werd gebouwd en de toren honderd jaren later. Wat wij met zekerheid kunnen zeggen is, dat het oudste stuk, waarin gesproken wordt van de kerk van Monster, een brief is van den bisschop Ansfried van Utrecht van 1006. In het Rijksarchief te 's-Gravenhage zijn een paar zegels voorhanden, afkomstig van schepenbrieven van Monster. Het oudste stuk dagteekent van 1296 en geeft eene afbeelding der kerk in romaanschen bouwtrant; het andere, dat van jongeren datum is, geeft eene afbeelding der kerk in gothischen stijl. We maken daaruit op, dat de nu afgebrande kerk minstens de derde is. Wanneer ze gebouwd werd hebben we nergens gevonden.

Zij dagteekent vermoedelijk, evenals de toren, uit het begin der XVIe eeuw. De kerk bestaat uit drie schepen, welke ieder zijn absis of koorsluiting heeft, en uit een zwaren toren. De kerk is geheel van baksteen opgetrokken; de voet van den toren is tot een hoogte van ongeveer 2 meter bekleed met tufsteen, kennelijk afkomstig van het oudere kerkje dat hier gestaan heeft en dat anterieur aan de XIIIe eeuw zal geweest zijn; deze bekleeding brokkelde vooral aan de Westzijde nog al sterk af. Tegen den Z. O.-hoek van den toren is een wenteltrap aangemetseld; de toren zelf is voorzien van blindvensters met traceeringen; het gewelf in den toren is verdwenen, alleen zijn er de met figuurtjes versierde kraagsteenen nog in.

De kerk was gedekt met een in de kap geconstrueerd houten gewelf, dat, voorzoover het koor betreft, nog de oorspronkelijke der XVI eeuw was; het houten gewelf der drie schepen was uit de XVIIe.

Blijkens een opschrift onderging het gebouw in 1862 een algemeene, weinig gelukkige herstelling. Na dien tijd deed men niets of handelde men zeer onoordeelkundig. Inwendig werd alles, muren, pijlers, houten gewelf, voortdurend gewit, doch overigens liet men de met leien bedekte kap op meerdere plaatsen inwateren. De muren van het Zuiderschip werden in 1894 nog met een laag portland-cement bedekt, zeker de ellendigste behandeling welke men aan een oud monument kan doen ondergaan.

Vóór de Hervorming was de kerk toegewijd aan den H. Machutus, anders Maclavius, van welken heilige aanzienlijke reliquieën aanwezig waren, die zeer druk werden bezocht, vooral ter wering van de vallende ziekte. Tijdens den beeldenstorm zijn deze reliquieën spoorloos verdwenen.

Terloops zij herinnerd, dat de twee laatste herders, hier voor de Hervorming werkzaam, waren Adrianus van Hilvarenbeek en Jacobus Lacopius, die als martelaren van Gorkum stierven. Toen ze in 1572 naar Den Briel waren vervoerd, werd meteen de openbare eeredienst der R.-K. kerk alhier opgeheven en Alardus Theodori, die als eerste predikant der Herv. Gemeente optrad, nam dadelijk bezit van kerk en pastorie.

In het choor is een marmeren gedenksteen geplaatst ter nagedachtenis van den beroemden luitenant-admiraal Anthony Pieterson, in 1722 op zijn hofstede Polanen bij Monster overleden. Dit monument prijkt met twee volwassen en twee jonge tritonen, en met een goed basrelief, een zeeslag voorstellende. Een andere gedenksteen is ter eere van den vice-admiraal Jacob Jan Pieterson, neef van den voorgaande, ook een dapper zeeman.

Beide gedenkstukken zijn gespaard gebleven; het eerste werd nog al beschadigd door het vallen van balken, maar kan nog best gerestaureerd worden.

Bovendien was in de kerk de begraafplaats van Jan van Wassenaar en Catharina van Brederode, heer en vrouw van Polanen, overleden in 1317 en 1370.

De van 1652 dagteekenende eikenhouten preekstoel was eenvoudig maar goed, doch alleronsmakelijkst geel en bruin geverfd. Hij had een goede koperen lessenaar.

Er was een interessant bord met de namen van alle predikanten sinds 1576.

Overigens was het ameublement de vermelding niet waard; geel geverfde banken, een leelijke heerenbank met het wapen van Polanen in stijl Louis XVI; een onbeduidend orgel van 1827 en afschuwelijke moderne lichtkronen. De oude banken met luifels, de koperen

kronen, de geschilderde glazen, de met wapens beschilderde wets- en spreukentafels, de adeilijke obiits die er voor 100 jaren nog te zien waren, dat alles is spoorloos verdwenen, denkelijk bij gelegenheid van „de goede beurt" die men in 1862 aan de kerk gaf.

JACOB VAN CAMPEN.

In mijn laatste antwoord aan den heer Dr. C. Hofstede de Groot heb ik omtrent den beker die in 1637 aan Nicolaas van Campen vereerd zou zijn, niets opgemerkt.

Dat deze beker een vervalsching was, wist ik; de vergadering van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, in 1881 gehoof ik gehouden, om dezen beker te bezien en te bespreken, heb ik bijgewoond. De graveur Taurel en Alberdingk Thijm verdedigden de echtheid van het stuk; Adriaan de Vries bewees de valschheid, door den man te noemen, die den beker gemaakt had, en in de Joden Breestraat woonde. Het was een zeer stormachtige vergadering daar in dat zaaltje naast de Port van Cleve; het is wel de meest onstuimige geweest, die in de jaarboeken van het overigens zoo deftige en waardige genootschap staan opgeteekend.

Ondertusschen heb ik den vierden jaargang van „Oud-Holland" opgeslagen, zooals de heer Hofstede de Groot mij raadde, en daar den beker afgebeeld gezien, met een vermelding van de wijze, waarop men tot de ontdekking der valschheid gekomen was. Tevens vond ik vermeld, dat J. Ter Gouw, door zijn in 1876 bij de Erven E. Bohn te Haarlem uitgegeven „Amsterdamsche Tafereelen" de onschuldige oorzaak van de vervalsching geweest was.

Daarom raadpleegde ik ook dat boek. Omtrent den bouwmeester van den Amsterdamschen Schouwburg is daar, in een noot, opgemerkt „Zijn naam werd beurtelings Nicolaes of Claes en Campen of Kampen gespeld. Dat hij op den 21 April 1638 overleden is, staat aangeteekend in het Register van de Namen derghenen die sedert den jare MCLXXVIII die principaelste Ampien hebben bedient, (in het stads-archief berustende). Hij was toen excysmeester".

Deze mededeeling is van belang. Want zij bewijst, dat Nicolaas een belastingman was, en volstreki geen bouwmeester. En, ofschoon hij in Vondel's vers zoo genoemd wordt, meer dan een dilettant kan hij toch wel niet geweest zijn. De waarschijnlijkheid, dat Nicolaas door Jacob werd bijgestaan, wordt daardoor niet geringer. Deze laatste was ook wel geen bouwmeester in den eigenlijken zin des woords, maar zijn kennis van het vak ging toch verder, dan die van zijn naamgenoot.

A. W. Weissman.

AMSTERDAMSCHE SCHOONHEIDSLEER.

Het gebeurt niet veel, dat de schoonheidsleer in den Gemeenteraad der hoofdstad ter sprake komt. En nu dit laatstleden Woensdag geschiedde, was van een der architecten-raadsleden tevens een schrijven ingekomen, dat hij voor zijn lidmaatschap bedankt.

De voorzitter herinnerde er aan, dat de heer Bleijs behoorde tot de leden, die aftreden in September en niet zijn herkozen. Hij betreurde het besluit van den heer Bleijs, om reeds nu ontslag te nemen, daar op de agenda der vergadering voorkwamen onderwerpen, bij welker behandeling de heer Bleijs esthetische beschouwingen had kunnen doen vernemen

Mag de voorzitter, toen hij deze woorden uitte, misschien gemeend hebben, dat er nu over de schoonheidsleer niets gezegd zou worden, hij heeft zich vergist.

Want toen het verzoek eener beelhouwersvereeniging, om beelden op de Hoogesluis te doen plaatsen, aan de orde kwam, vernam men esthetische beschouwingen genoeg. Wel zwegen de architecten, maar andere leden namen hun taak over.

De heer Sutorius zei, dat de brug met de monumentale grafnaalden nog altijd niet af is, dat te Amsterdam bij openbare werken te weinig gelet wordt op schoonheid, en dat hij over de impressie van kalk en steen die uit de modder van het Damrak is verrezen, niet spreken zou.

De heer Fabius vond de plaats, waar men de beelden wilde zettten zeer gelukkig, hij vond de brug zonder de beelden armelijk, hij ging na, hoeveel in het buitenland voor de versiering van steden gedaan wordt en zei dat Amsterdam niets deed.

Na Sutorius en Fabius kwam Camerarius, anders gezegd de heer Kamerling Onnes aan het woord. Hij vatte vuur op de hatelijkheid, door den heer Sutorius omtrent de nieuwe beurs op het Damrak ten beste gegeven, en kwam met het even nieuwe als oorspronkelijke denkbeeld aan, dat de smaken verschillen; daarenboven had hij gelijkenis tusschen gezegde beurs en het nieuwe huis van den heer Sutorius zelf ontdekt.

De voorzitter begreep niet, hoe de grafnaalden door de beelden ooit mooier zouden worden, en hij plaagde den heer Fabius, die nu juist geen voorstander van de openbare school is, door hem als medestander in het bevorderen der stedelijke schoonheid uit te noodigen, mede te werken tot het plaatsen van aardige geveltjes voor de scholen.

De weihouder Van Hall, niet te verwarren met den gevallen candidaat voor de Tweede Kamer, vond de beelden banale conventioneele poppen, die men beter deed, weg te laten.

Natuurlijk waren noch Sutorius, noch Fabius door dit alles van hun ongelijk overtuigd.

Eindelijk nam de heer Den Hertog het voor dé nieuwe beurs op. Zij had niet veel geld gekost, maar kunst en kostbaarheid behooren ook niet bij elkaar. De kunstenaar heeft, ondanks de beperkte geldmiddelen, te zijner beschikking gesteld, een monument van Holland's bouwkunst in het aanzijn geroepen.

Men ging nu stemmen en besloot, nadat de voorzitter gewaarschuwd had tegen het plaatsen van eenige beelden, die niets uitdrukken — met 21 tegen 9 stemmen dat de beelden niet besteld zullen worden.

Wij hebben de modellen der beelden die dus veroordeeld werden, niet gezien. Men zegt, dat Van Hove en Van den Bossche ze gemaakt hebben, en, naar men vroeger zou hebben gemeend, kunnen ze dus zoo slecht niet wezen. Maar de tijden zijn veranderd. Het is genoeg, dat iedere naald der brug als een vinger op de onsterfelijkheid van Springer wijst. De beelden worden overbodig geacht.

Het verdient opmerking, dat de nieuwe kunstleer, blijkens het door de sprekers in het midden gebrachte, vooral aanhangers telt onder de op politiek gebied als geavanceerd bekend staande menschen. De aanhangers der partijen, die bij de jongste verkiezingen overwonnen, willen er blijkbaar niets van weten. Zoo beheerscht de staatkunde nu ook reeds de schoonheidsleer.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— **De Boeroeboedoer.** — In het vaderland teruggekeerd komt de heer J. A. N. Patijn in het „Tijdsch. voor Ned.-Indië" terug op de kwestie van den Boeroeboedoer, d. w. z. op hetgeen hij daarover in de Kroniek heeft geschreven en hetgeen Dr. J. Groneman heeft aangevoerd ter gedeeltelijke weerlegging van zijn beweringen.

De heer Patijn houdt vol, dat er voor den vloer van het logementje steenen van den bouwval zijn gebruikt en is evenmin door Dr. Groneman teruggebracht van zijne meening dat door onkundige hand brokstukken vereenigd zijn die niet bij elkander hoorden, waardoor de verwarring slechts vermeerderd en de taak van den eventueelen hersteller verzwaard wordt.

Maar voornamelijk bestreed Dr. Groneman zijn bewering als zou de Boeroeboedoer door den koning van Siam geplunderd zijn. De acht ossenwagens waarvan de kastelein van den pasanggrahan sprak, zouden kleine tweewielige karren geweest zijn, en de brokstukken, welke Dr. Groneman, volgens zijn eigen zeggen, te zamen met den controleur Van Aalst, aan Z. M. cadeau heeft gedaan, waren „slechts losse steenen" en „geen eigenlijke beelden".

„Ik heb, antwoordt de heer Patijn, tevergeefs getracht nauwkeurig te weten te komen wanneer en op welke wijze een verzameling beeldhouwwerk te Bangkok is gekomen, die onder allen die in dergelijke zaken te Bangkok belang stellen, bekend staat als: de beelden van den Boeroeboedoer. Deze verzameling is uitgestald onder twee sala's, of tentjes, in de onmiddellijke omgeving van het koninklijk paleis op den linker Menam-oever, naast de zeer heilige Wat Pra Keo. Iemand die in '96 en '97 te Bangkok was, vertelde mij dat ze door den koning van Java was meégebracht, dat ze eerst tentoongesteld was geweest vóór het paleis, groote Boeddhistische feesten gegeven waren waarop honderden priesters waren uitgenoodigd om ze te beschouwen, en de koning er vervolgens de eere-plaats voor had aangewezen waar ze nog te vinden is. Toen ik deze brokstukken na mijn bezoek aan Java zag, scheen het mij niet twijfelachtig dat ze van Hindoe-monumenten van dit eiland afkomstig waren. Een Siameesche opzichter ter plaatse vertelde het mij bovendien. Ik herinner mij met name een zeer goed bewaarde groep, sterk gelijkend op de groepen van drie figuren die, naar ik meen, aan den buitenwand van den Boeroeboedoer te vinden zijn. Ook de apen op eenige reliefs, eveneens in goeden staat, hadden veel overeenkomst met de apen van den Boeroeboedoer. Voor zoover ik me herinner, bestaat de verzameling uit reliefs en enkele Boeddha's. Over de zeldzaamheid durf ik geen oordeel uitspreken, maar onbelangrijk zijn ze niet; gelijk het trouwens à priorie niet waarschijnlijk is dat de koning, die tempelbouwvallen in overvloed in zijn eigen land heeft, onbelangrijke steenen van Java naar Siam zou overvoeren. Wat het aantal betreft, kan ik alleen zeggen dat acht ossenkarren me voor hun transport niet veel toeschijnt. Dat het afgietsels zouden zijn, zooals in Nederland gezegd is, is onjuist; daaromtrent is helaas geen twijfel toegelaten.

„Ik herhaal dat ik niet met volkomen zekerheid weet of alles van den Boeroeboedoer afkomstig is. Dat de geheele verzameling in 1896 is meégebracht schijnt me, na de daaromtrent vernomen bijzonderheden wel zeker. Evenzoo dat alles van Java komt."

— De tentoonstelling voor het bouwwezen, die in 't vorig jaar te Dresden is gehouden, heeft, na aftrek nog wel van de bijdragen van 50.000 mark door het gemeentebestuur als waarborg toegezegd, een tekort van 175.000 mark opgeleverd. De onderteekenaars van een waarborgkapitaal zullen aldus 50 pCt. moeten storten. De tentoonstelling zelve werd zeer geroemd, maar wegens de kwijning in de bouwvakken en de concurrentie van andere tentoonstellingen, bleef het bezoek zeer schraal.

— Van Giotto's leerling Pietro Cavallini was tot voor korten tijd geen ander werk bekend dan een altaarstuk in de Academie van Florence en een ander stuk in Assisi. Dr. Hermannin ontdekte onlangs in het kerkje van het klooster van Sta Cecilia te Rome fresco's, die hij in verband met berichten van Vasari, met zekerheid aan Cavallini kon toeschrijven. Onze correspondent te Rome gaf ons toen bericht van deze ontdekking, die een belangrijke aanwinst tot het karig materiaal voor de geschiedenis van de schilderkunst der vroegste renaissance in Rome mocht opleveren. (*N. Rott. Cl*)

— De Garisenda van Bologna, grootste der twee scheeve torens, die, zooals Dante zag, tegenover elkaar staan, als reuzen van een heldendicht voor het gevecht, is in gevaar! Door het wegbreken van eenige panden, die haar aan eene zijde steunden, schijnt zij te veel uit het lood te zakken, daar zij aan de andere zijde barsten in het metselwerk gaat vertoonen.

Bologna is in droefenis, maar de commissie voor het bewaren van monumenten waakt voor het zijgen van den reus!

— In Florence, in de kerk van San Marco, is een nieuwe ontdekking van werk van Cavallini door den heer Garspach, monografist over trecento-kunst, gedaan. Weer waren de zooveel gelaakte opteekeningen, die Vasari in zijne „Levens" bewaarde, de aanwijzing tot den vondst. Deze „Annunciatie" is, nadat de planken die er voor geslagen en het witsel, dat er over geemeerd was, weggenomen zijn, grootendeels goed geconserveerd voor den dag gekomen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. Op 8 Augustus wordt hier-ter-stede de tentoonstelling geopend van het ambachtsonderricht. H. M. de Koningin zal de tentoonstelling openen en Z. K. H. de Prins der Nederlanden zal die plechtigheid bijwonen. Ook H. M. de Koningin-Moeder heeft van Haar voornemen doen blijken de tentoonstelling met een bezoek te vereeren. Van 9 tot 25 Augustus zal de tentoonstelling voor het publiek toegankelijk zijn.

De tentoonstelling, in het leven geroepen door de Maatschappij tot bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid in Neder-

land, bij gelegenheid van haar 50-jarig bestaan, wordt gehouden in de Academie van Beeldende Kunsten. Ingezonden wordt o. a. door 16 ambachtsscholen, 8 industrie-, huishoud- en koekscholen, 12 burgeravondscholen, 24 teekenscholen, 2 opleidingsinrichtingen bij fabrieken, de Rijksopvoedingsgestichten en de Vereeniging tot bevordering van het Ambachtsonderwijs in Drenthe. De catalogus zal eene statistische beschrijving geven van de inzendende inrichtingen van onderwijs en plattegronden bevatten, waarop de plaats van elken inzender is aangegeven. Zoo mogelijk zal in eene tweede aflevering een critische vergelijking van het tentoongestelde worden gegeven.

In verband met de tentoonstelling wordt alhier op 12 en 13 Augustus een congres gehouden van belangstellenden in het ambachtsonderricht. De commissie van de tentoonstelling heeft mr. E. Fokker tot voorzitter en mr. J. D. Verbroek tot secretaris; van de congrescommissie is voorzitter mr. A. van Gijn en secretaris de heer Ligthart. Mr. E. Fokker zal het congres presideeren.

— Te Batavia is volgens een door het „Nieuws van den Dag" ontvangen bericht, den 7den overleden Mr. L. Serrurier, leeraar in de geschiedenis en de land- en volkenkunde aan de afdeeling B van het Gymnasium „Willem III".

De overledene had bijzonder bekendheid in de wetenschappelijke wereld door zijne studiën van het Japansch en Japansche kunst. Vroeger directeur van 's Rijks Ethnographisch Museum, legde hij na de bekende verwikkelingen omtrent de ook door hem voorgestelde maar niet verwezenlijkte uitbreiding en verbouwing van het Museum zijn betrekking neder (men herinnert zich zijne brochure „Museum of Pakhuis") en vertrok naar Batavia, waar hij leeraar was sedert 28 October 1896. Mr. Serrurier was ook secretaris, tevens conservator, van het Ethnographisch Museum van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

— Deze week word aan den heer J. F. Buchel te Rotterdam uitgereikt de bekroning in den prijskamp in de schoone bouwkunst 1900.

Door den heer J. H. W. Leliman te Amsterdam werd de prijs geweigerd.

De heer Leliman schreef:

„Na het advies, door mij te dezer zake aan den Minister van Binnenlandsche Zaken gericht en ook aan uw college in afdruk toegezonden, en na de stukken, sedert gewisseld, — o. a. dat, waarin ik de mij als onkosten-vergoeding toegewezen f 200 van de hand wees — zal het u zeker niet verwonderen, als ik nogmaals met alle beslistheid verklaar, mijn bekroning in den prijskamp bovengenoemd te weigeren."

De voornaamste grief van den heer Leliman is, dat het juryrapport, door de commissie van beoordeeling opgemaakt, niet is gepubliceerd, en zelfs niet in afschrift aan de beoordeelden is verstrekt, niettegenstaande die openbaarmaking is een algemeen gebruik bij bouwkundige prijskampen, en in dit geval de publicatie door den voorzitter der commissie uitdrukkelijk was toegezegd.

Haarlem. In het Museum van Kunstnijverheid is thans tentoongesteld de in zilver gedreven beker, die onlangs den Heemraad Jhr. Mr. J. W. H. Rutgers van Rozenburg werd aangeboden door bestuurderen en hoofdambtenaren van den Haarlemmermeerpolder. Deze beker, in Louis XV ontworpen, werd vervaardigd op de werkplaats van Hoeker en Zoon te Amsterdam.

De reproductiën der gouden voorwerpen, die in de graven van Vaphio en Mykenae gevonden werden, blijven nog ter bezichtiging.

Leiden. Zooals reeds vroeger werd medegedeeld, achten B. en W., met het oog op den reeds vergevorderden staat van voorbereiding waarin de plannen voor den bouw van het openbaar slachthuis en van het sanatorium „Rhyngeest" verkeeren, vervulling van het ambt van tijdelijk ingenieur bij gemeentewerken, tot dusverre door den heer Driessen bekleed, niet meer noodzakelijk. — en zooals uit het rapport van de Commissie van Fabricage blijkt, is ook die commissie dat gevoelen toegedaan.

Met haar en den directeur van gemeentewerken zijn B. en W. dan ook eenstemmig van oordeel, dat onder de gegeven omstandigheden de gemeente meer profijt zal trekken van de diensten van een goed ontwikkeld, in de practijk doorkneed opzichter, die bij de uitvoering der werken voortdurend toezicht zal houden en den directeur van gemeentewerken geregeld op de hoogte zal houden van hetgeen op het werk omgaat, dan van een wetenschappelijk opgeleid man, die slechts voor den tijd van twee jaren zou worden benoemd, en van wien men moeilijk zou kunnen verwachten, dat hij ook van de practijk door en door op de hoogte zal zijn. De jaarwedde van zulk een buitengewonen hoofdopzichter zou, naar de Commissie van Fabricage meent, behooren te worden bepaald op f 2000 en de duur zijner aanstelling op 2 jaar.

Op grond van het bovenstaande geven B. en W. in overweging:

1o. aan 's Rands besluit van 25 October 1900 tot aanstelling voor den tijd van drie jaren van een bouwkundig ingenieur op een jaarwedde van f 3500, geen verdere uitvoering te geven;

2o. hen te machtigen tot de aanstelling voor den tijd van twee jaren van een buitengewoon hoofdopzichter bij den bouw van het openbaar slachthuis en van het sanatorium „Rhyngeest" op een jaarwedde van f 2000.

Middelburg. Het bestuur der Nijverheidsvereeniging alhier heeft een prijsvraag uitgeschreven voor een volledig plan voor een

societeitsgebouw met veranda enz. op haar terrein aan het Noordbolwerk. De ontwerpen moeten vergezeld gaan van eene korte omschrijving.

Voor de der bekroning waardig gekeurde ontwerpen worden uitgeloofd prijzen van ƒ 75 en ƒ 100. De ontwerpen worden beoordeeld door een jury bestaande uit de heeren I. L. van Wuyckhuize, hoofdopzichter der domeinen in Zeeland, S. van der Meijden, gemeentebouwmeester te Middelburg en Chr. H. Holgen, idem te Vlissingen.

Zutphen. De in de laatste jaren veel besproken Sint Walburgskerk alhier was nog altijd niet „bestudeerd, beschreven, als zoo menige andere kerk van ons vaderland." Daarom heeft de heer K. O. Meinsma zich tot dit werk gezet; Oud-Holland brengt een eerste vrucht van dit historisch onderzoek.

Breda. Zaterdagnacht 13 Juli overleed alhier de heer G. Lamers, gemeente-architect aldaar. Deze betrekking werd door hem bijna 26 jaren vervuld. Zijn laatste werk was den bouw van de hoogere burgerschool en gymnasium, aan de Nassaustraat en Nassausingel.

Den Briel. De restauratie van den Brielschen toren is tot een eind gekomen. In verband daarmede werd den 10 Juli Den Briel bezocht door het Rijks-lid der restauratie-commissie, den heer s' Jacob, burgemeester van Rotterdam, die gedurende het zestal jaren, waarover het werk geloopen heeft, niet één van de vergaderingen oversloeg en voortdurend blijken gaf van zijn belangstelling. Mede waren tegenwoordig Dr. Cuypers, aan wiens adviezen zeker wel in de eerste plaats het behoud van dit kostbare monument te danken is, zijn zoon Joseph Cuypers, de bouwmeester, onder wiens leiding het werk voltooid is, en zijn plaatsvervanger de heer Jac. van Gils, te Rotterdam. Aan hen werd, in hun laatste bijeenkomst met de Brielsche leden, een warm woord van hulde en dank gebracht door den heer M. L. Veenenbos, wethouder van Den Briel.

Op de vraag van den heer s' Jacob aan de tegenwoordig zijnde deskundigen, of de restauratie op zoodanige wijze voltooid was, dat, naar het oorspronkelijke plan, het behoud van den Sinte-Catharina toren als verzekerd beschouwd kon worden, werd een volmondig ja ten antwoord gegeven, waaraan tevens de opmerking werd vastgeknoopt, dat het nu verder aan de stedelijke regeering van Den Briel lag, of de offers, die zich zoowel het Rijk als de gemeente getroost hadden, al dan niet te vergeefs waren gebracht. Wanneer voortdurend op den toestand van den toren gelet wordt zal men met zeer geringe kosten het gebouw kunnen handhaven. Juist omdat dit in 't verleden niet voldoende nagekomen is, was deze kostbare restauratie noodig geworden.

Het verdient opmerking, dat gedurende den ganschen tijd van dit dikwijls gevaarlijke werk niet één ongeluk te betreuren is geweest. Dit mag in de eerste plaats toegeschreven worden aan de goede zorgen van den stads architect, den heer H. Goossens, die niet een onvoorzichtigheid der werklieden toeliet, en tot op het laatste oogenblik toe geen voorzorg heeft verzuimd. Op hem rustte, naar aanwijzing van den bouwmeester, het toezicht op de uitvoering van het geheele werk. De heer Joseph Cuypers herdacht daarom in de vergadering zijn verdiensten met een woord van lof.

Nu de toren gereed is, wacht de prachtige, maar zeer vervallen kerk. Inderdijd drukte Jhr. Mr. Victor de Stuers de hoop uit dat dit schoone bouwwerk van den ondergang gered mocht worden; nog heden werd dit door Dr. Cuypers herhaald. De toren herstelt en de kerk afgebroken..... zou toch wel een wonderlijke episode zijn in de historie der Nederlandsche bouwkunst.

Oud-Vossemeer. Het in 1542 door Aegidius van Wiesekerke alhier gestichte en later vertimmerde kerkgebouw der Ned. Herv. gemeente zal hoogst waarschijnlijk binnenkort gesloopt en door een nieuw gebouw vervangen worden.

Bedum. Een van de oudste en sierlijkste torenklokken uit de provincie Groningen, die van de Herv. gemeente alhier, zal eerstdaags omgegoten worden aan de fabriek van de Gebr. Van Bergen te Midwolde in een nieuwe. De oude klok is rijk geornamenteerd en behalve van een randschrift, ook van beelden voorzien. Zoo komen er o. a. op voor de Twaalf Apostelen, allen met den naam aangeduid.

Oudorp. Er schijnt zich hier ter plaatse een soort syndicaat gevormd te hebben, dat zich ten doel stelt — en er werkelijk zeer goed in slaagt — op bedriegelijke wijze de bekende oude urnen, die hier in het zand gevonden worden, na te bootsen. Het schijnt, dat de leden van het syndicaat zoover gaan, dat ze met lief hebbers van oudheden meegaan, om naar urnen te zoeken, en dan opdelven wat ze kort te voren zelf in den grond gestopt hebben. De personen, die zich bezig houden met dergelijke vervalsching, gebruiken als grondstof een soort leem, dat in kokend water dadelijk zacht wordt. (*Zutf. Crt*)

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat en 's Lands Burgerlijke Openbare Werken in Nederl.-Indië is:

Benoemd: tot opzichter der 2e kl., de ambtenaren op non-activiteit F. J. S. Micola von Furstenrecht, F. A. Kloppert, C. J Evers en J. H. Termeulen, allen laatstelijk die betrekking bekleed hebbende; tot opzichter der 3e kl., de ambtenaar op non-activiteit J P. Hoon, laatstelijk die betrekking bekleed hebbende, en de onderopzichter 1e kl W. R. Davis.

Tijdelijk belast: met de waarneming der betrekking van opzichter der 3e kl., de ambtenaar op wachtgeld S. van Slooten, laatstelijk die betrekking bekleed hebbende.

Overgeplaatst: van de residentie Bantam naar de residentie Besoeki, de architect A. Scheers; van den algemeenen naar den gewestelijken dienst in de residentie Bantam, de ingenieur der 3e kl. jhr. A. H. E. van der Does de Bye; van de residentie Pekalongan naar de directie, de opzichter der 3e kl. N. A. Emor; van de residentie Kedoe naar de residentie Pekalongan, de opzichter der 2e kl. A. H. van Hebber; van de directie naar de residentie Kedoe, de opzichter der 2e kl. Ch. J. Odenthal; van de residentie Soerabaja naar de directie, de ingenieur der 3e kl. J. J. S. van Leeuwen; van de wester- naar de oosterlijnen, de adjunct-chef der 4e afdeeling J. H. van der Vossen; van de lijn Kalisat—Banjoewangi naar de lijn Padalarang—Krawang, de tijdelijke onderopzichter 1e kl. O. F. Horster.

Toegevoegd: aan den chef der irrigatie-afdeeling Serajoe, met Bandjarnegara als standplaats, de ingenieur der 3e kl. F. A. Varkevisser; aan den chef der 3e waterstaatsafdeeling, de opzichter der 2e kl. J. Dogterom.

Eervol ontheven: van de waarneming van het beheer der 4e sectie van den aanleg der lijn Padalarang—Krawang, de tijdelijke adjunct-ingenieur 1e kl. J. P. Textor.

Geplaatst: in de residentie Lampongsche districten, de benoemde architect F. J. F. Marty; in de residentie Palembang, de tijdelijk waarnemende architect E. Roelofsen; in de residentie Kediri, de benoemde opzichter der 2e kl. J. H. Termeulen; in het gouvernement Sumatra's Westkust, de tijdelijk waarnemende opzichter der 3e kl. S. van Slooten; bij den aanleg der lijn Padalarang—Krawang en belast met het beheer der 3e en 4e sectie, met Krawang als standplaats, de herbenoemde bouwkundige ambtenaar 1e kl A. Hoeselink en de benoemde tijdelijke adjunct-ingenieur 2e kl. J. van der Waerden.

— Bij kon. besluit is eervol ontslag verleend aan den opzichter van de Rijks-waterstaat 1e kl. C. J. van Sluys, te IJmuiden, met ingang van 10 Augustus.

— In de plaats van den heer G. L. Toekamp Lammers is benoemd tot hoofd van het Informatiebureau der technische vakvereeniging den heer P. A. Frylink E.Mz., Raischstraat 94, te Amsterdam.

— Bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen zullen, ingaande 1 Augustus a. s., worden verplaatst: de heer J. R. H. Laumans, aspirant adjunct-ingenieur van de centrale werkplaats naar het bureau van den ingenieur der tractie alhier; de heer G van Hille, aspirant adjunct-ingenieur van het locomotiefdepôt te Amsterdam, naar de centrale werkplaats alhier, en ingaande 1 September a. s., de heer B S. van Zanten, adjunct-ingenieur 2e kl aan het bureau van den ingenieur der tractie alhier, naar Vlissingen.

— Tot directeur van de gasfabriek der gemeenten Alfen, Oudshoorn en Aarlanderveen (Z.-H.) is benoemd de heer E. Bruinwold Riedel, opzichter aan de gasfabriek te Zutphen.

VACANTE BETREKKINGEN.

— **Leeraar in het vakteekenen** aan de burgeravondschool te Schiedam (15 lessuren 's weeks à ƒ 50 per lessuur) die in de practijk werkzaam is of geweest is. Zij die in het bezit zijn van akte middelbaar onderwijs lijnteekenen genieten de voorkeur, en **leeraar in het lijnteekenen en de projectieleer** (10 lessuren 's weeks à ƒ 50 per lessuur). Akte middelbaar onderwijs lijnteekenen wordt vereischt. De stukken worden franco ingewacht bij den burgemeester vóór den 25 Juli e. k. De directeur der school is voor de sollicitanten te spreken Dinsdag den 23 Juli e. k. van 10 tot 3 uren in het gebouw der hoogere burgerschool.

— **Bekwaam teekenaar** op een der hoofdplaatsen van ons land, aan een fabriek van gas- en electrische ornamenten, haarden en kachels. Alleen zij, die met genoemde branche bekend zijn, komen in aanmerking en gelieve men brieven met volledige omschrijving van bekwaamheid als anderzins te zenden onder A 281, Bureau „De Telegraaf".

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatie-Bureau der Technische Vakvereeniging, Ruischstraat 94, Amsterdam.

1 Bouwk. teek., 23 j., ongeh., ƒ 75.
10 Opz.-teek., 20, 21, 22, 23, 24, 24, 25, 26 en 40 j., ongeh., en 29 j., geh., ƒ 40, ± ƒ 60, ƒ 65, ± ƒ 70, ƒ 60, ƒ 75, ± ƒ 90, ƒ 75, ± ƒ 85, en ± ƒ 85.
2 Opz. uitvoerder, 33 en 34 j., geh., ± ƒ 90 en ± ƒ 80.
1 Opz., 22 j., ongeh., ± ƒ 75.
1 Aank. werkt.-electr., 20 j., ongeh.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland"

36ste Jaargang N°. 30 ZATERDAG 27 Juli 1901.

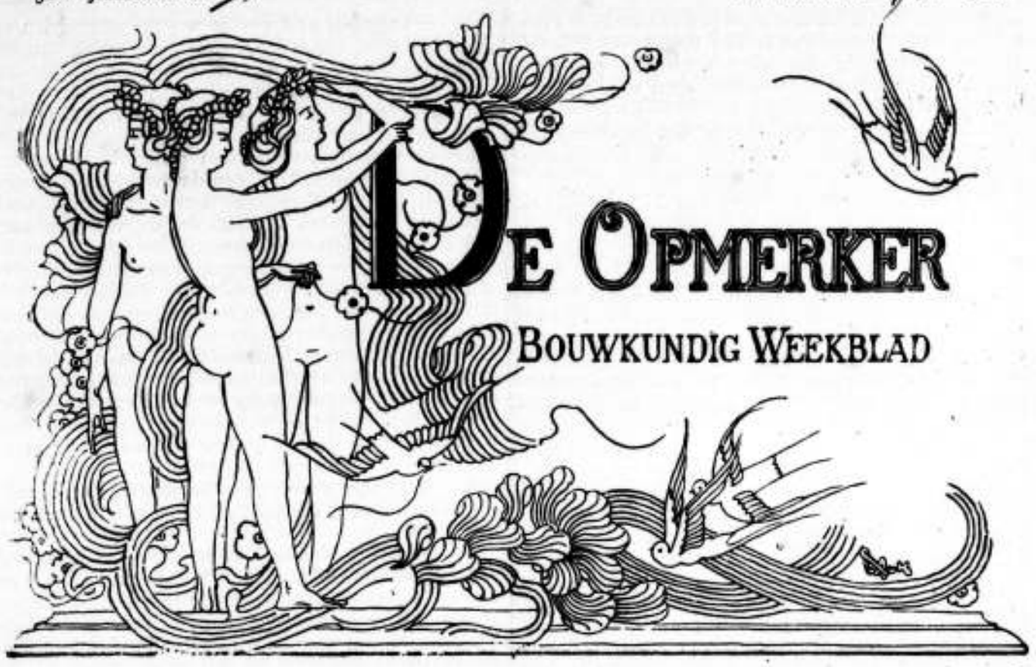

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ 5.—; voor België ƒ 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

DE ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN EN TECHNISCHE WETENSCHAPPEN TE ROTTERDAM.

1851—1901.

De Tentoonstelling.

Reeds maakten wij met een enkel woord melding van de decoratie van Zaal 1, voor deze gelegenheid tot ontvangkamer ingericht, doch verzuimden te vermelden, dat ook de kunstnijverheid het hare daartoe bijdroeg, in den vorm van eenige meubelen, porselein en aardewerk. Onder de meubelen trok wel het meest de aandacht de kolossale troonkast van J. P. van der Schilden in renaissancetrant en evenals de in andere zalen aanwezige meubelen van denzelfden maker, onberispelijk van afwerking, te onberispelijk zouden wij haast zeggen, want ofschoon hier meesterstukken van technische uitvoering geleverd werden, het echte renaissance, Louis XVI of Empire-karakter zit in deze meubelen niet.

Waarom niet, zal wel onnoodig zijn, hier aan te toonen en hoeveel verschil van opvatting er moge bestaan onder de beoefenaars der kunstnijverheid, men is het er vrij wel over eens, dat deze richting geen toekomst meer heeft.

Treden wij thans Zaal 2 binnen, waar het werk der leerlingen van afdeeling A, Beeldende kunst geëxposeerd is, Van alle klassen dezer afdeeling zijn proeven aanwezig, zoodat deze zaal een overzicht geeft van den geheelen cursus dien de leerlingen in deze afdeeling, onder hoofdleiding van Jan Striening, doormaken, en toont wat door de beste leerlingen in die afdeeling geleverd kan worden. Het eerste waaruit de systematische verdeeling van de leerstof blijkt is voor de Academie van het meeste belang, en boezemt ons ook de meeste belangstelling in. Het gehalte van het werk der beste leerlingen hangt van verschillende bijomstandigheden af en zal het eene jaar aanmerkelijk verschillen van het andere.

Hoe minder nu in zulk een tentoonstelling blijkt van afwijkingen van een weloverwogen, vastgesteld en in de onderwijspractijk proefhoudend gebleken leerplan, hoe beter het is, en men moge op dat leerplan aanmerken wat men wil, de in de eerste plaats noodige eenheid bezit het onmiskenbaar en de man, die met de hoofdleiding in deze afdeeling belast is, handhaaft die eenheid klaarblijkelijk.

De leerlingen dezer afdeeling zijn voor de grootste helft aankomende schilders en beeldhouwers en behooren voor het overige tot een groot aantal verschillende ambachten en beroepen; daar zijn ook metselaars, steenhouwers, loodgieters, goudsmeden, onderwijzers, kantoorbedienden en tuiniers bij. Het zijn jongens en meisjes van den meest verschillenden aanleg, uit alle standen, die later hun weg door de wereld zullen vinden in de meest verschillende levensomstandigheden, sommigen als gevierde kunstenaars, anderen als ambachtspatroons en velen als eenvoudige ambachtslieden.

Het zou onmogelijk zijn in het leerplan in alle bijzonderheden rekening te houden met het door de leerlingen gekozen beroep, dit zou tot een versnippering van tijd en krachten voeren, zonder practisch resultaat.

Wat thans het leerplan aanbiedt is, het voor allen noodige. Ziedaar de algemeene indruk, die het tentoongestelde werk van de afdeeling A op ons maakte en die wij niet verder willen ontleden, omdat er in de volgende zalen nog zooveel is, dat de aandacht ten volle verdient. Alleen vinde hier eene opmerking hare plaats betreffende het boetseerwerk. In het betrekkelijk weinige hier voorhanden, trof ons de groote verscheidenheid van opvatting, die gunstig afsteekt bij hetgeen wij wel van andere scholen zagen, waar men te veel hecht aan het klassieke, dat toch door eerst-

beginnende leerlingen niet begrepen wordt. Hier evenwel schijnt het boetseeren minder te dienen om beeldhouwers te vormen, dan om den zin voor plastische vormen bij den leerling te ontwikkelen en dit laatste is o. i. de juiste opvatting.

Men is echter nog niet zoover, dat het boetseeren ook in de andere afdeeling B, Technische Wetenschappen als algemeen leervak is ingevoerd.

De meening, dat de beoefening van dit vak ook voor den timmerman, den smid, den metselaar, den aankomenden bouwkundige alleszins gewenscht zou zijn wint wel meer en meer veld, maar men schijnt daarvan nog niet genoeg doordrongen om aan alle teekenscholen aan dit vak de plaats te geven die daaraan naast het teekenen toekomt.

Toch is men hier overtuigd, dat ook bij de leerlingen in deze afdeeling den zin voor plastische vormen moet worden aangekweekt en naast het teekenen van vlakversieringen, het teekenen naar voorwerpen naar de natuur en pleisterafgietsels niet verwaarloosd mag worden. Het spreekt echter vanzelf, dat het constructie-teekenen hier meer op den voorgrond moet treden en wat het bouwkundig teekenen betreft, om ons hiertoe te bepalen, komt vooral uit wat daarbij de hoofdleiding, hier toevertrouwd aan Henri Evers, vermag tot stand te brengen. De wijze van behandeling der eenvoudige hout- en ijzerconstructies, der kappen en trappen verdient allen lof. Daarbij is alle onnoodige tijdverspilling met het maken van fraai gekleurde prenten vermeden. Zeer terecht oordeelt men dat deze onderwerpen minder geschikt zijn, om de leerlingen bij de behandeling en passant aquarellen te leeren maken. Bij het vlak ornamentteekenen bestaat gelegenheid genoeg om de beginselen van toon en kleur den leerlingen in te prenten en in het werk der hoogere klassen blijkt, dat men van die nuttige elementen in de teekenkunst volstrekt niet afkeerig is.

Reeds bij de studiën betrekking hebbende op de klassieke orden komt dit uit. De Rotterdamsche Academie houdt de orden nog in eere, maar zij heeft daaraan de juiste plaats aangewezen, die zij in het leerplan van een bouwkunstschool van onzen tijd behooren in te nemen. Zij worden niet meer beschouwd als het éene noodige, maar evenmin als geheel waardeloos. Men zweert niet meer uitsluitend bij Vignola, maar men acht met Laureys en anderen, die na de groote daling in de waardeering van dit element daarin weder een rijzing hebben weten te bewerken, de kennis der klassieke verhoudingen voor elk bouwkundige noodig. Wij zullen het thans niet wagen over deze opvatting in nadere beschouwingen te treden, maar met de wijze, waarop zij hier in practijk wordt gebracht, moet, dunkt ons, menigeen, die weinig voor de orden voelt, zich toch kunnen vereenigen.

Wij naderen nu het werk der hoogste klassen, bestaande in gevel- en plan-studiën. Daaruit blijkt duidelijk, hoe niet dan na degelijke détailstudiën tot eigenlijk ontwerpen wordt overgegaan en het bevreemdt ons dan ook niet in de hoogste klasse werk te vinden dat gerekend moet worden tot het beste, wat in dii opzicht de bouwkundige scholen van ons land, geene uitgezonderd, opleveren.

Zeer degelijk zijn ook de historische studiën door enkele leerlingen der hoogste klasse gemaakt en niet minder de uitvoerige perspectiefteekeningen, gemaakt onder leiding van C. N. van Goor, terwijl ook nog een bijzondere vermelding verdienen de toepassingen van graphostatica op de constructie eener gothische kerk, door den leerling Buchel, thans Prix de Rome, onder leiding van den leeraar A. D. Heederik uitgevoerd.

In de volgende zaal vinden wij de antwoorden op de prijsvragen, uitgeschreven ter gelegenheid van het gouden jubileum der Academie.

De programma's hebben wij destijds in hun geheel medegedeeld en in een onzer laatste nummers vermeldden wij den uitslag.

Of de verkregen uitkomsten geheel beantwoorden aan de verwachtingen, die men daarvan had, is enigszins twijfelachtig. Zeer zeker is er verdienstelijk werk geleverd, maar toch schijnt de opgave „Ontwerp van een kunstnijverheidsmuseum" over het algemeen boven de krachten te zijn gegaan van de mededingers, waarvan sommigen, beneveld door denkbeelden van nieuwe kunst hun toevlucht hebben genomen tot nieuwe opzichtige maniertjes, om daardoor hun ontwerpen luister bij te zetten. Niet weinig is daarbij gebruik gemaakt van de allerleelijkste gekleurde inktsoorten van Günther Wagner, maar er is niets mede bereikt, dan het bewijs, dat de waarde van een ontwerp niet verhoogd wordt door zeegroene of paarse lijntjes en kersroode of kanariegele tintjes.

Met de andere prijsvragen, die onderwerpen betroffen van minder omvang, zijn betere resultaten bereikt.

De verklaring hiervan kan men zoeken in het verschijnsel, dat de Nederlandsche bouwkunst in den regel in het kleine beter werk leverde dan daar waar het groote opgaven betrof, maar afgezien nog daarvan, dat deze stelling voor bestrijding vatbaar is, kan men de verklaring ook lager bij den grond zoeken en wel in het feit, dat het vele oud-leerlingen aan tijd ontbreekt om van het beantwoorden van prijsvragen veel werk te kunnen maken.

Aan het werk der oud-leerlingen, dat verder nog op deze tentoonstelling te zien is, wenschen wij in een volgend nummer nog enkele algemeene opmerkingen te wijden.

STRIJD.

Het was te verwachten, dat de beschouwingen over het Amsterdamsche beurs-beeld, die de heer Van der Pek in het Groene Weekblad ten beste gaf, tot tegenspraak zouden uitlokken.

De architect Gosschalk, wiens vaardige pen te veel rust heeft, kwam in het krijt, om den „Hillegomschen bouw-beeldhouwkunst-beoordeelaar" te bestrijden. De gebeurtenis in de geschiedenis der bouwbeeldhouwkunst werd nu..... een Neurenberger notenkraker.

En dan vervolgt de Brusselsche bouwmeester:

„Voor weinige dagen nog mij geërgerd hebbend aan de afdwaling van den menschelijken geest, die op het Damrak in baksteen zich heeft mogen uiten, voel ik mij genoopt met kracht tegen de nieuwe excentriciteit van den heer Van der Pek op te komen; en wel uit vrees, dat er — volgens het spreekwoord — duizend dwaasheden uit zouden kunnen geboren worden."

„Waarom vindt de heer v. d. P. die zoogenaamde Gijsbrecht zoo voortreffelijk?"

„Omdat getracht is het beeld te houden binnen den „hoek aangegeven door de snijding van twee gevel-„vlakken" — — „omdat het beeld gehakt is in de „steenen, die — als ze niet behakt waren, de zuivere „hoeklijn van het gebouw zouden vormen". — —.

„En nu nog het mooiste: — „omdat het ons, ook maar in de verste verte niet doet denken aan een wezenlijken Gijsbrecht."

Waarlijk, dat doet het notenkrakertje in het geheel niet! Maar welk een opeenstapeling van even zonderlinge als vreemdsoortige redenen! Als de toren eens acht- of zeskant ware geweest, zouden wij dan dat „Gijsbrechtje, dat ons (helaas!) in de verste verte niet doet denken aan een wezenlijken Gijsbrecht" breed uitgetrapt gekregen hebben? En als aan den toren eens een ronde vorm ware te beurt gevallen, moest het dan een verdienste geweest zijn, als dat „Gijsbrechtje, dat (ongelukkig!) in de verste verte niet aan een wezenlijken Gijsbrecht doet denken" uit op elkaar gezette raapjes of Edammer kaasjes had bestaan?

„En dan de lof, dat het beeld gehakt is in de steenen, waaruit de hoek bestaat! De beeldhouwer zoude wellicht verdienste hebben, wanneer hij — geroepen om aan een voltooid gebouw een Gijsbrecht te beitelen, zich had weten te voegen in het hem verstrekte materiaal. Maar nu?"

Wat had belet de hoeksteenen zooveel voorsprong te geven, dat er een flink beeld, (al of niet op een console of een profiel) uit had kunnen komen, en men niet, klaarblijkelijk omdat er geen steen meer aanzat, zich heeft moeten behelpen met het aanduiden, met het afplatten van vormen, die er het uiterlijk aan geven van uit plankjes te zijn samengesteld?"

„De heer v. d. P. zegt dit zelf: alleen hij beziet de pop „uit een ander standpunt"; en dat andere, dat speciaal van-der-Peksche, in Hillegom gebroede standpunt, verleent hem het recht „te zeggen, dat dit beeld behoort tot het beste, wat er in Holland aan beeldhouwkunst ooit (!) gemaakt werd, en dat het zich aansluit, bij dat van de beste, oudere werklieden, van wier werken wij in Amsterdam niet veel kunnen aanwijzen".

Dit laatste bestrijd ik ten zeerste. Men behoeft zich slechts met eenigen koekbakker, die zich bezig houdt met het vervaardigen van St. Nicolaasgoed in betrekking te stellen, om volledig bevredigd te worden.

„Er is bovendien niet de minste noodzakelijkheid het Gijsbrechtje (dat in de verste verte enz.) niet in een uitgespaarde nis te zetten! Waarom een kraagsteen, waarvan ons de beeldhouwers aller tijden zoo schoone voorbeelden hebben nagelaten, plotseling voor onzen tijd niet meer geschikt is, waarom men dan tot tweedehands beeldhouwwerk afdaalt, dat zegt ons de Hillegommer kunstkriticus ook niet. Daar zal wel weer een bijzonder standpunt achter zitten!

Het is goed, dat een man van gezag den heer Van der Pek te Hillegom eens op zijn plaats zet. Zijn meeningen als die deze bouwkunstbeoordeelaar ten beste geeft, in gewone omstandigheden ook al niet gevaarlijk, in onzen tijd, nu van zoo menigeen het hoofd op hol gaat, ontbreekt het niet aan menschen, die de klinkklaarste onzin als goede munt aannemen.

Begunstigde de heer Van der Pek de bladen die zich met bouwkunst bezig houden, en die over al te ijverige medewerking in het algemeen niet te klagen hebben, hij zou niet veel kwaad stichten. De vakbroeders weten wel, hoe zwaar de schrijver weegt. Maar hij versmaadt de vakpers en werpt zich op als de esthetische voorlichter van het groote publiek, dat niet kan nagaan, of hij daar bekwaam voor is. De vakbroeders mogen om zijn gewichtigen toon glimlachen, het publiek laat zich gauw imponeeren. En daarin schuilt wezenlijk gevaar.

Het is er den heer Van der Pek slechts om te doen „d'épater les bourgeois" die den Amsterdammer lezen. En daarin slaagt hij wonderwel. Maar gekheid moet gekheid blijven. Wie met een ernstig gezicht dwaasheden debiteert wordt als droog-komiek beschouwd en heeft succes. Doch met zijn zotternijen moet hij niet te ver gaan, anders vergt hij te veel van zijn hoorders.

En nu gelooven wij, dat de heer Van der Pek bezig is, de grens te overschrijden. Zelfs iemand als Gosschalk loopt er in en neemt de grappen voor ernst op. Dit is wel het beste bewijs voor het gevaar van zulk quasi-aardig geschrijf.

De heer Van der Pek, die, blijkens zijn eigen woorden, om de opmerkingen des heeren Gosschalk heeft moeten lachen, die zich met de polemiek kostelijk amuseerde, is, wat de Franschen een „farceur" noemen. Niet alle grapjes zijn evenwel onschuldig. En de aardigheidjes van den Hillegommer bouwmeester konden wel eens ten gevolge hebben, dat het groote publiek, ter goeder trouw, de houterigste poppen boven het schoonste beeldhouwwerk ging stellen. Dat zou een wezenlijke ramp zijn.

EENIGE MEDEDEELINGEN OVER DE VINDPLAATSEN VAN ASPHALT IN MIDDEN-EUROPA EN DE GESCHIEDENIS HARER ONTGINNING.

Slot. (Zie pag. 221.)

In het Rhônedal tusschen Bellegarde en Culor, in het Fransche Département de l'Ain liggen aan den spoorweg van Genève naar Lyon de plaatsjes Pyrimont en Seyssel.

De naam Asphalt van Seyssel is in zoover onjuist dat bij Seyssel zelf in het geheel geen asphalt wordt gevonden, maar wel bij Pyrimont, dat ongeveer 7 kilometer hooger stroomopwaarts gelegen is. — Van Genève uit bereikt men het met een gewonen trein in ongeveer 1½ uur. De spoorweg volgt den rechteroever der Rhône met hare krommingen. Voorbij Bellegarde wordt het dal tamelijk nauw. Het station Pyrimont ligt ongeveer 30 meter boven den waterspiegel van den Rhône, die hier ongeveer 60 meter breed is.

De bergketens waartusschen de Rhône stroomt behooren tot het zuidelijk gedeelte van de Zwitsersche jura, die zich naar het Zuiden ongeveer tot de uitmonding van de Isère in de Rhône uitstrekt. De bitumineuze kalksteen bevindt zich in de oudere krijtlagen (Urgon). De bedding wordt door het Rhône-dal in twee deelen gescheiden en is door mergellagen overdekt. De ontginning had aanvankelijk plaats aan den rechteroever der rivier, in de nabijheid van Pyrimont. Later opende men groeven aan den linkeroever, ongeveer 1 kilometer hooger op, nabij het dorp Volant.

De bedding bestaat hier uit 8 op elkander liggende banken van zeer zuivere bitumineuze kalksteen, waar in geen versteeningen worden aangetroffen.

De dikte der afzonderlijke banken, die door lagen harde, bitumen-vrije kalksteen gescheiden zijn wisselt af tusschen 2 en 8 meter. De bovenste 7 banken liggen bijna horizontaal en liggen boven den waterspiegel der Rhône, terwijl de achtste en dikste bank, die de beste grondstof oplevert, onder een helling van 25 graden ligt.

Ook in het departement Haute Savoie, wordt asphalt-kalksteen gevonden en wel bij Trangy, Lovagny en Chavaroche.

De geschiedenis der asphaltmijnen van Pyrimont-Seyssel gaat terug tot het einde der 18de eeuw. In het jaar V der Fransche Republiek verwierf Sécrétan van het Directoire de concessie, om uit het daar ter plaatse eveneens voorkomende bitumineuze zand uit de Molasse (Tertiair) Bitumen te mogen bereiden. Deze concessie omvatte beide oevers der Rhône van Bellegarde tot Seyssel, met een gemiddelde breedte van 4 kilometers.

Bij nader onderzoek van zijn concessie-gebied vond Sécrétan toen de machtige beddingen van bitumineuze kalksteen, die hij eveneens begon te ontginnen, toen in het begin der 19de eeuw de vraag naar mastix toenam. Tot bereiding daarvan richtte hij bij Pyrimont een fabriek op, waarin nog door zijn opvolgers het bedrijf werd voortgezet.

Hiertegen brachten verscheidene grondeigenaren uit

de buurt bezwaren in op grond daarvan, dat de concessie slechts betrekking had op het bereiden van bitumen uit het bitumineuze zand, maar niet op de ontginning der banken van bitumineuze kalksteen, die voor geheel andere doeleinden gebruikt werd, dan het zuiver bitumen.

Er werd verder nog aangevoerd, dat de bitumineuze kalksteen behoorde tot die producten welke door steengroevenbedrijf en niet door mijnbedrijf gewonnen werden en daarom aan den bezitter van den grond toebehoorde.

Uit deze quaesties ontwikkelde zich een proces, dat in 1839 begon en na vier jaren voerde tot een beslissing van den Conseil d'Etat, waarbij verklaard werd, dat de bitumineuze kalksteen behoorde tot die mineralen, die onder de mijnwetten vielen en dus de concessie het recht inhield alle bitumineuze mineralen, zij het in den vorm van zand of in den vorm van kalksteen te ontginnen. De toenmalige Minister van openbare werken kon zich echter met dezen uitspraak niet vereenigen, maar was integendeel de tegenover gestelde meening, namelijk die der klagers, toegedaan; hij vermocht echter niet die meening te doen zegevieren.

Zooals reeds boven werd medegedeeld bevond zich de eerste groef op een heuvel aan den rechteroever van de Rhône bij Pyrimont. Hier kwamen twee lagen van het gesteente te voorschijn, die in open groeven (Tagebau) ontgonnen werden. Maar reeds in 1829 begon men de machtige banken aan den linkeroever boven Pyrimont, die aan een naar de rivier gekeerden steilen wand van Urgon te voorschijn kwamen, te exploiteeren. Hier moest men zeer spoedig tot onderaardsch bedrijf overgaan.

De uit het binnenste van den berg gewonnen grondstof wordt in schuiten geladen en naar de aan den rechteroever onmiddellijk aan het water gelegen fabriek vervoerd, waar het materiaal verwerkt wordt. De fabriek is met het hoog gelegen station verbonden door een kleine kabelbaan en zijsporen.

De te Pyrimont gevonden asphalt-kalksteen is zeer zuiver en buitengewoon gelijkmatig met bitumen doortrokken. Zij bevat ongeveer 90 pCt. koolzure kalk en 6 tot 8 pCt. bitumen, dat zich door groote taaiheid en een groot weerstandsvermogen tegen atmosferische invloeden onderscheidt. Voor de bereiding van gecomprimeerd asphalt wordt de Seyssel-asphalt meestal met Italiaansche asphalt vermengd.

De opkomst van Seyssel begint met het jaar 1838, toen men te Parijs aanving trottoirs van gietasphalt te maken. In 1855 ging de concessie van Pyrimont—Seyssel aan een Fransche maatschappij over en in 1871 aan een Engelsche, welke de mijnen nog heden exploiteert onder den naam van „Compagnie générale des Asphaltes de France". Deze maatschappij bezit bovendien nog asphaltgroeven op Sicilië, bij Ragusa, alsook in het departement Haute Savoie bij Chavaroche en Frangy. Het bedrijf der beide laatste groeven is slechts van geringe beteekenis en wordt slechts in gang gehouden om de concessies, die in Frankrijk eeuwigdurend zijn, niet te doen verloopen.

De maatschappij heeft voort nog fabrieken te Parijs, Lyon, Marseille, Nancy en New-York.

De jaarlijksche productie van ruwe grondstof beloopt in Seyssel 15.000 tot 18.000 ton.

De concessie van Pyrimont-Seyssel strekt zich uit over een lengte van 16 kilometer en een breedte van, zooals reeds werd medegedeeld, 4 kilometer, hetgeen overeen komt met een oppervlakte van ongeveer 51 vierkante kilometers.

De heer Delano te Parijs is directeur-generaal der maatschappij. Technisch directeur van de asphaltmijn in Seyssel is sedert 1858 Léon Malo, bekend wegens zijn verdienstelijke geschriften in zake het asphalt en zijn toepassing.

Thans blijft nog over met een enkel woord gewag te maken van de asphaltbeddingen in Zuid-Frankrijk, die ongeveer in het midden der vorige eeuw ontdekt zijn en waarvan de ontginning tot den jongsten tijd behoort.

In 1844 werd het voorkomen van asphalt bij Mons, in het departement Du Gard bekend. De Compagnie Générale des Asphaltes de France heeft het recht van ontginning gepacht. De asphaltbanken behooren tot de krijtformatie en liggen in twee lagen van 1 tot 2.5 M. dikte tusschen mergels en harde kalksteenlagen. De ontginning geschiedt deels in open groeven, deels onderaardsch en de jaarlijksche productie bedraagt 3000 tot 4000 ton.

Van steeds meer beteekenis wegens het voortreffelijke materiaal, dat zij opleveren, blijken voorts de asphaltbanken bij St. Marnejols, in de buurt van Grenoble te zijn, waarover echter nog weinig gegevens voorhanden zijn.

De in 1809 in exploitatie gebrachte groeven van asphaltkalksteen, die hoogstwaarschijnlijk eveneens tot de krijtformatie behoort, zijn in 1871 overgegaan in het bezit van de „French Asphalte Company", die in Londen gevestigd is. Het gesteente komt in drie lagen van verschillende dikte voor. Dezelfde maatschappij exploiteert ook de groeven van Lovagny.

Aan het eind van ons overzicht gekomen, mogen hier nog enkele opmerkingen een plaats vinden.

Geologisch behooren de in het kort beschreven asphaltbanken tot zeer verschillende formaties. Ten deele aan zeewaterformaties, deels aan zoetwaterformaties dankt de asphaltkalksteen haar ontstaan. Er is dan ook groot onderscheid in de eigenschappen van het materiaal, waarover echter hier niet in bijzonderheden kan worden getreden, evenmin als over de wijze, waarop onder verschillende omstandigheden het gesteente kan zijn ontstaan.

Het is jammer, zoo eindigt de Duitsche schrijver, dat Duitschland geen asphaltkalk bezit, die geschikt is tot stampasphalt, omdat dit materiaal voor bestrating meer en meer toepassing vindt en te meer, omdat aan den Hils onder anderen, hoeveelheden van bitumineuze kalksteen voorhanden zijn, die nog voor eeuwen voldoende zouden zijn om in de behoefte te voorzien.

Ons land bezit in het geheel geen asphaltkalk en voor ons, Nederlanders, zal het waarschijnlijk altijd noodig blijven dit materiaal, als zoovele andere, uit naburige landen te laten aanvoeren.

Meer dan van andere materialen geldt van het asphalt, dat het lang geen onverschillige zaak is, waar het vandaan komt.

Bij werken van eenig belang dient men niet alleen de verschillende soorten in hun eigenschappen te bestudeeren, maar zal het ook de moeite loonen, wanneer de beschikbare middelen dit toelaten, verschillende vindplaatsen te bezoeken en zich daar van den aard van het gesteente en de wijze van verwerking tot bouwmateriaal op de hoogte te stellen.

ELECTROTECHNISCH AMBACHTS-ONDERWIJS.

Aan de Redactie van „De Opmerker".

Wel Edele Heeren.

De vorige maand is in onderscheidene technische tijdschriften opgenomen een aan Besturen en Directeuren van Ambachtsscholen toegezonden Ontwerp-Programma van onderwijs in Electrotechniek aan Ambachts-dagscholen.

Dit stuk was opgemaakt door eene voor dat doel in 't leven geroepen Commissie uit de Vakafd. voor Electrotechniek van het Koninklijk Instituut voor Ingenieurs.

Het aan den Bond van Directeuren van Ambachtsscholen toegezonden exemplaar heeft een punt van behandeling uitgemaakt in de op 7 Juni l.l. gehouden Algemeene Vergadering.

Besloten werd om van Bondswege niet met het toegezonden Programma instemming te betuigen, maar op grond van de in het stuk gevraagde eventueele opmerkingen eene Commissie uit te noodigen, om over het Programma en de bedenkingen van den Bond van gedachten te wisselen en het resultaat van die verhandelingen — aangevuld met eigen oordeel — in een rapport, alsmede een gedetailleerd Leerplan aan den Bond over te leggen.

Een en ander had tot resultaat dat van Bondswege onder d.d. 13 Juli l.l. het hierbij gaande antwoord kon worden toegezonden aan de Commissie voor het Electrotechnisch Ambachtsonderwijs uit de Vakafd. voor Electrotechniek van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs.

Door de opname in onderscheidene technische geschriften van het door den Bond ontvangen stuk van bovengenoemde Commissie, wordt zeer zeker de goede zaak gediend, eveneens echter door ook den arbeid van den Bond van Directeuren onder de oogen van de zich voor de zaak interesseerende personen te brengen.

Het is daarom, dat wij u het hierbij gaande van Bondswege aan de meer genoemde Commissie gegeven antwoord toezenden, met verzoek het in het eerstkomend nummer van het onder uwe redactie staande Weekblad „De Opmerker", op te nemen, en de volgende week het, in dit stuk genoemde, doch nog in bewerking zijnde Leerplan eveneens te plaatsen.

In het vertrouwen, dat tegen de beoogde opname geen bezwaar bestaat, verblijven met de meeste hoogachtig,

De Voorzitter en Secretaris v. d. Bond van Direct. v. Ambachtsscholen in Nederland.

E. JELSMA.

S. BARON.

Amsterdam, Juli 1901.

De Commissie voor het Electrotechnisch Ambachtsonderwijs uit de Vakafdeeling voor Electrotechniek van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs.

Wel Edele Heeren.

Wij hadden het genoegen van U te ontvangen een Exemplaar van het door Uwe Commissie ontworpen Programma van Onderwijs voor het leervak Electrotechniek aan Ambachts-dagscholen.

Gevoelig voor die attentie danken wij U bij deze vriendelijk voor die toezending.

Gebruik makende van de aan bovengenoemd Programma toegevoegde uitnoodiging, voor het U doen toekomen van eventueele bemerkingen, enz., heeft Uw ontwerp eene uitvoerige gedachtenwisseling uitgemaakt in de Algemeene Bondsvergadering van 7 Juni j.l.

De Bond had de eer zijn eerelid, den Inspecteur voor het M. O. den heer H. J. De Groot die vergadering te zien bijwonen.

Het resultaat van die gedachtenwisseling was, dat met algemeene stemmen werd besloten van Bondswege niet met het door U ontworpen Programma instemming kon worden betuigd.

De motieven voor dat besluit hier mede te deelen achten wij minder noodzakelijk, wijl die vrij wel geheel dezelfde zijn als hieronder in deze, onze missive, U zullen worden medegedeeld. De vergadering echter, ten zeerste Uwe pogingen waardeerende om het leervak Electrotechniek naast andere vakken van onderwijs aan de inrichtingen voor vakopleiding te zien opnemen, en overtuigd van Uwen ernst om dat onderwijs op de meest degelijke basis geplaatst te krijgen, besloot tevens — ook in verband met Uwe bovengenoemde uitnoodiging — tot het doen van eene poging bij Uwe Commissie om door onderlinge samenwerking een voor het vakonderwijs noodzakelijk duidelijk en gedetailleerd Leerplan vast te stellen.

Ten einde dat resultaat te bereiken werd besloten eene Commissie uit te noodigen om over Uw Ontwerp-Programma en de bedenkingen van den Bond van gedachten te wisselen, en het resultaat van die verhandelingen — aangevuld met eigen oordeel — in een rapport, alsmede een gedetailleerd Leerplan aan den Bond over te leggen.

Het verheugde den Bond in die Commissie zitting te kunnen doen nemen de volgende heeren: G. Groeneveld, lid der firma Groeneveld, Van der Poll & Co. Electro-technisch Bureau te Amsterdam; A. D. F. W. Lichtenbelt, Hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten en Techn. Wetenschappen, en Leeraar aan de Ambachtsschool te Rotterdam; H. J. C. Haver, lid der Firma L.s. N. Alta & Co. Technisch Bureau en Leeraar aan de Winteravond-Vakteekenschool te Amsterdam; A. van Achterberg, Directeur der Ambachtsschool te Leiden; E. Jelsma, Directeur der te Ambachtsschool en Winteravond-Vakteekenschool te Amsterdam, waarvan de laatste twee respectievelijk als Voorzitter en Secretaris optraden.

De Bond had het genoegen van deze Commissie reeds het hieronder volgend rapport te ontvangen, waarmede hij zich volkomen kan vereenigen, als o. a. geheel de meeningen weergevende, die in de Bondsvergadering bovengenoemd als bezwaren tegen het Ontwerp-Programma van Uwe Commissie bleken te bestaan, en verkreeg van genoemde Commissie de verzekering, dat die zich gaarne bereid verklaart met U van gedachten te wisselen, indien eventueel in Uwe Commissie bedenkingen mochten rijzen tegen het bij deze missive behoorend ontwerp-leerplan.

Rapport.

„Allereerst drong zich op den voorgrond der be-„sprekingen de vraag, of het onderwijs in de Electro-„techniek als een bijvak aan de bestaande vakken der „Ambachtsscholen zal worden toegevoegd, dan wel of „het als een geheel afzonderlijk vak moet worden „beschouwd.

„De groote omvang dien de Electrotechniek reeds „heeft gekregen en die in de naaste toekomst zeer „zeker nog beduidend zal toenemen, eischt een zoo „groot aantal vakkundige ambachtslieden, dat zij zeer „zeker recht heeft als afzonderlijk leervak op Am-„bachtsscholen hare plaats in te nemen, en dat voor „haar een afzonderlijke cursus dient te worden vast-„gesteld met een afgerond leerplan, evenals voor tim-„meren, smeden, schilderen enz. Er moet alzoo een „zuiver omschreven programma worden vastgesteld „van wat onderwezen zal worden, een programma, „waarmede Besturen en Directeuren der Ambachtscho-„len kunnen instemmen, en dat op alle scholen zal „worden gevolgd, opdat de jonge werklieden later „bij hun intrede in de praktijk ongeveer gelijke mate „van ontwikkeling in vakkennis zullen bezitten.

„Toetst men bovenstaand beginsel aan hetgeen het „rondschrijven biedt, dan moet het van het hart, dat „het rondschrijven dit beginsel niet huldigt en juist „het tegengestelde aanraadt.

„Op bladz. 2 stelt de Commissie een programma in „uitzicht in het samenstellen waarvan zij werd gesteund „door de op hoogen prijs gestelde medewerking van „Directeuren en Leeraren van eenige Ambachtsscho„len, doch geeft niet een geheel leerplan, maar slechts „een gedeelte ervan, n.l. het laatste leerjaar.

„Op bladz. 3 en 4 wordt het programma der Com„missie uit de Vakafd. ontwikkeld, doch het blijkt, „dat de Commissie hare inlichtingen alleen in Amster„dam heeft ingewonnen met voorbijzien van alle an„dere Ambachtsscholen in Nederland, waar immers de „3-jarige Curus reeds bestaat. Immers zij wenscht een „jaar toe te voegen aan den bestaanden cursus der „Ambachtsscholen.

„De Commissie laat op bladz. 4 op haar gedetail„leerd leerplan voor het laatste jaar onmiddellijk vol„gen:

„Wat de te behandelen onderwerpen betreft, „wenscht de Commissie ook hier aan iedere school de „meest mogelijke vrijheid te laten en bepaalt zij in „het onderstaande er zich toe, alleen enkele onderwer„pen aan te stippen, die op den voorgrond dienen te „treden.

„Hierin is de vergaderde Commissie het volkomen „oneens met de Commissie uit de Vakafd., daar die „groote vrijheid niet dan slechte resultaten kan heb„ben, ook met het oog op de onderwijzers die, zich zelf „gevormd hebbende, zonder scherp belijnd leerplan „verschillende richtingen zullen inslaan.

„Bij het vakteekenen, iets verder op pag. 4, en even„eens bij het bespreken van het onderwijs in de elec„triciteitsleer moet volgens het rondschrijven zooveel „mogelijk worden gelet op de richting, waarin de leer„ling zich wenscht te bewegen. Afgezien van de *af*„of niet mogelijkheid daarvan, meent de Vergaderde „Commissie, dat de op te richten cursus voor electri„ciens jonge werklieden moet kunnen afleveren die „de gronden van het vak degelijk kennen, doch niet „uitsluitend zich in eene of andere richting hebben „bewogen.

„Haar oordeel resumeerende vindt de Vergaderde „Commissie, dat het rondschrijven den Directeuren „geen voldoende basis biedt om met kans op succes „en komend tot eenheid, zooveel mogelijk het electro„technisch onderwijs als nieuw vak op de scholen op „te nemen, waarom zij U in overweging geeft de goed„keuring van de Commissie uit de Vakafd. op een „gedetailleerd leerplan te vragen, dat in bewerking is „en zij U zoo spoedig mogelijk, in elk geval vóór 1 „Augustus a. s. zal zenden."

Het Bestuur van den Bond van Directeuren van Ambachtsscholen in Nederland.

(w. g.) E. JELSMA, Voorzitter.

S. BARON, Secretaris.

PRIJSVRAAG.

Het Bestuur der Nijverheidsvereeniging te Middelburg vraagt een tweeledig plan voor een sociëteitsgebouw met veranda enz. op haar terrein aan het Noord-Bolwerk te Middelburg, met of zonder bovenverdieping, bestemd voor kasteleinswoning.

Het gebouw wordt verondersteld met den achtergevel te zijn gelegen op het Noorden of Noord-Oosten, op plm. 2.5 M. achter het bestaande hek aan het wandelpad langs het bolwerk, dat na voltooiing van het gebouw aan de zijkanten wordt aangesloten.

De voorgevel (tuinzijde), benevens de zijgevels van het gebouw, hetzij geheel of gedeeltelijk te omgeven door eene veranda ter breedte van minstens 4 M., die in den winter met glazen afscheidingen aan de buitenlucht wordt onttrokken. De voor- of tuinzijde van de veranda met glazen dwarsschotten van de overige ruimte in de veranda af te scheiden. Deze afscheidingen zoo te bewerken, dat zij in den zomer gemakkelijk verwijderd kunnen worden.

De vloeren van het sociëteitslokaal en veranda worden verondersteld te liggen op een peil, overeenkomende met 0,20 M. boven het wandelpad bij den hoofdingang aan het bolwerk of ongeveer 0,60 M. boven het terrein aan de tuinzijde.

Het gebouw moet bevatten:

Plan I.

1°. Een sociëteitslokaal ter oppervlakte van plm. 70 M2. geschikt tot plaatsing van een biljart, leestafel, buffet enz.

2°. Een kelder ter grootte van 20 M2.

In het buffet moet ook gelegenheid bestaan dezen te bezoeken.

3°. Een lokaal te gebruiken als keuken, toegang verleenende tot het buffet ter oppervlakte van plm. 20 M2., met de noodige ruimte buiten het sociëteitslokaal bezijden de keuken voor urinoirs, amstelcloset, een trap tot de zolderverdieping, kasten enz.

Het sociëteitslokaal uitzicht verleenende op het Noord-Bolwerk, moet tevens door glazen afscheidingen in verbinding gebracht worden met de veranda.

Plan II.

Sub 1 en 2, als voor plan 1 omschreven, doch zonder keuken gelijkvloers.

3°. Eene bovenverdieping, ingericht tot woning van den kastelein, bevattende: woonkamer, slaapkamer en keuken.

De keuken door een lift voor buffetbenoodigdheden in verbinding te stellen met het buffet.

4°. Een zolder.

Het gebouw wordt verondersteld geplaatst te zijn op een opgevoerden bodem, zoodat een gelijkmatige en breede aanleg van fundeering op eene goed doorwaterde zandaanplemping van 1 meter een vereischte is. De ontgraving in den bodem van de zandaanplemping een meter breeder dan de aanleg van de fundeering. Het wordt opgetrokken in baksteen, voornamelijk bestaande uit steen, afkomstig van de fabriek aan de vereeniging behoorende, zijnde gele steen.

De gevel, tuinzijde, te versieren met natuurlijke of gebakken steen.

Men vraagt voor beide plannen de teekeningen van:

een plattegrond, waarop aangegeven de kelderruimte, schaal 1 à 50; opstanden van den voor- en achtergevel, schaal 1 à 50; een gedeelte veranda, waaruit blijkt de verdeeling van den glazen, lossen buitenwand, schaal 1 à 20; minstens één doorsnede over de breedte van het gebouw, schaal 1 à 50; minstens één doorsnede van het gebouw, schaal 1 à 50; voor plan 2 tevens een plattegrond van de bovenverdieping, schaal 1 à 50; een détail van den gevel en van de doorsnede, schaal 1 à 20.

Alle teekeningen moeten in inktlijnen uitgevoerd zijn; détail van den voorgevel, tuinzijde, in kleuren aan te geven.

De lokalen moeten in de plattegronden worden ingeschreven.

De ontwerpen moeten vergezeld gaan van eene korte omschrijving, voornamelijk aangevende het te gebruiken materiaal; een gedetailleerde begrooting van kosten welke voor plan 1 *f* 7500,— en voor plan 2 *f* 9000,— niet mag te boven gaan.

Voor de ter bekroning waardig gekeurde ontwerpen wordt uitgeloofd:

voor plan 1 *f* 75.—
voor plan 2 „ 100.—

Aan den ontwerper van het waardig gekeurd plan kan worden opgedragen de levering van een duidelijk omschreven bestek met détails en het toezicht op de uitvoering. In dat geval geniet hij een honorarium van 5 pCt.

Algemeene bepalingen.

Art. 1. De ontwerpen worden vóór of op 1 December 1901 franco ingewacht bij den administrateur der vereeniging, den heer M. J. van de Kreke, Wal B 41 te Middelburg.

Art. 2. De stukken moeten gemerkt zijn met een motto of herkenningsteeken, vergezeld: 1°. van een goed verzegeld couvert waarop het motto of herkenningsteeken overeenkomt met dat op de teekeningen aangebracht, bevattende naam en woonplaats van den afzender, en 2°. van een open brief, waarin een correspondentie-adres, ten einde zonder den naambrief te openen met de ontwerpers te kunnen correspondeeren.

Art. 3. Het schrift op de teekeningen en van de andere stukken moeten van eene andere hand zijn dan die van den inzender.

Art. 4. De ontwerper mag zijn naam niet bekend maken vóór de uitspraak der jury.

Art. 5. Worden de beide laatste bepalingen niet behoorlijk nageleefd, dan blijft zijn ontwerp buiten mededinging.

Art. 6. De ingezonden ontwerpen worden beoordeeld door een jury, bestaande uit drie deskundigen, zijnde de heeren I. L. Van Wuyckhuise, hoofdopziener bij de Domeinen in Zeeland en leeraar aan de Burgeravondschool te Middelburg, S. van der Meijden, gemeentebouwmeester te Middelburg en Chr. H. Holgen, gemeentebouwmeester te Vlissingen.

Art. 7. De jury heeft het recht, wanneer niet een der ontwerpen tot uitvoering kan worden voorgedragen, aan het Bestuur voor te stellen een andere onderscheiding daaraan toe te kennen.

Art. 8. De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom der vereeniging.

Art. 9. De uitslag der beoordeeling zal terstond na de uitspraak der jury bekend gemaakt worden en de ingekomen ontwerpen gedurende 8 dagen in de Buitensociëteit aan het Noord-Bolwerk te Middelburg tentoongesteld kunnen worden.

Art. 10. De niet bekroonde ontwerpen kunnen daarna worden afgehaald bij den administrateur voornoemd, op vertoon van het in art. 2 vermelde herkenningsteeken of worden desverkiezende op aanvrage franco teruggezonden.

Het Bestuur der Nijverheidsvereeniging,

J. J. A. SPRENGER, Voorzitter.

JOH. L. VAN DER PAUWERT, Secretaris.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's GRAVENHAGE. De Minister van Binnenl. Zaken heeft onlangs, door tusschenkomst van de Commissarissen der Koningin er de aandacht van de gemeentebesturen op gevestigd, dat ondanks het vroeger gedaan en herhaald verzoek nog steeds merkwaardige bouwwerken uit vroeger tijd veranderd of zelfs vernield worden, zonder dat daarvan eenig bericht gegeven is aan het Departement van Binnenlandsche Zaken. Opnieuw wordt daarom aangedrongen op het zenden van tijdig bericht van voorgenomen sloopingen, verbouwing of herstelling van oude monumenten, wier bouworde hiertoe aanleiding geeft.

AMSTERDAM. Alhier is de jaarvergadering der Vereeniging ter veredeling van het Ambacht gehouden. Het verslag meldt een vermeerdering van nieuwe leden, 28 personen, en 88 die zich voor het lidmaatschap lieten inschrijven, zoodat, worden allen aangenomen, het aantal leden 241 met 26 Vereenigingen zal tellen.

De jongste proefneming door de Vereeniging had te Haarlem plaats, terwijl een gewestelijke commissie voor Noord-Holland gevormd werd. De bewijzen van bekwaamheid door de Vereeniging aan de jeugdige werklieden verstrekt, worden door de patroons zeer gewaardeerd; de gediplomeerde jongelieden nemen dadelijk goede plaatsen in.

De heeren dr. Cuypers en Frederiksen werden als leden der technische commissie herkozen, en tot leden van het bestuur in vacatures gekozen de heeren J. Troelstra te Leeuwarden en Deking Dura te Zwolle.

Ingekomen was een schenking van *f* 100 tot stijving der kas. De rekening, bedragende f 4819, werd goedgekeurd.

Dr. Cuypers bracht verslag uit namens de commissie voor de laatste te Haarlem gehouden proefneming. Hij stelde voor, dat bij volgende proefnemingen de technische en gewestelijke commissiën meer zouden samenwerken door bij voorbeeld vragen te redigeeren en plannen en teekeningen op te maken, ten einde het examineeren te bevorderen.

Besloten werd de proefnemingen tot hout- en steenbewerking uit te breiden en de volgende proefneming in 1902 te Utrecht te houden, en inmiddels weder een subsidie aan de Regeering aan te vragen.

— Men meldt dat de „Nachtwacht" nu weer van zijn nieuwe lijst (vervaardigd voor de expositie in „Suasso") ontdaan is en 't doek weer in de oude lijst is gezet, in afwachting van de overbrenging naar het in de Rembrandtzaal getimmerde kamertje, dat nog niet geheel gereed is.

ROTTERDAM. In den feestelijk verlichten tuin der Vereeniging aan de Schiekade alhier werd Zaterdagavond een feest gevierd, dat een waardig besluit mag worden genoemd van de viering van het 50-jarig bestaan der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen. Was de Regeering voorgegaan, met de mannen, aan wier bemoeiingen de Academie haar grooten bloei te danken heeft, te huldigen, door o. m. den directeur, den heer A. Nolen, het ridderkruis te vereeren, — oud-leerlingen en leerlingen wenschten ook aan de hoogleeraren, de heeren J. Striening en H. Evers, een blijk van waardeering aan te bieden. Er vormde zich eene commissie, waarvan de heer W. Bruinzeel Czn. voorzitter was, en in minder dan geen tijd was het noodige bijeen, om den genoemden heeren een feestavond aan te bieden, welke niet licht uit hun geheugen zal gaan.

De feestavond werd geopend met een concert van het corps Kon. Scherpschutters. Omstreeks 9 uur arriveerden de beide jubilarissen, die ontvangen werden met donderende hoerah's, welke de fanfares van de muziek overstemden. Aan de eerstafel hadden o. m. ook plaats genomen het bestuur der Academie, de directeur, bestuurders van vereenigingen, enz.

Inmiddels hadden eenigen uit het gezelschap pogingen aangewend een vroolijken geest in het gezelschap te brengen, door gelegenheid te geven deel te nemen aan een koek-verloting, of zijn geluk te beproeven in een schiettent. Spoedig heerschte dan ook een vroolijkheid, welke dien avond tot een waren feestavond stempelde.

Zoo naderde het hoofdmoment van het feest, een huldiging van de beide jubilarissen.

Eerst werd de heer Striening op het podium van de muziek geleid en hartelijk toegesproken door den heer B. Nooyen. Hij achtte het onnoodig te spreken van dankbaarheid of waardeering, waar deze feestavond er op meer dan voldoende wijze van getuigde, liever zou hij hem dan ook maar een stoffelijk bewijs als een herinnering aan dezen avond aanbieden. Alsnu onthulde hij een fraaie bronzen beste, voorstellende een „Etoile de Mer", van Rombeaux. Voor dat geschenk vroeg hij een plaats in zijn kamer, opdat hij bij het aanschouwen daarvan steeds tot zich zelf zou kunnen zeggen „dat heb ik verdiend". Voorts verzocht hij voor allen een plaats in zijn herinnering, en voor de gevers, wier namen in een begeleidend album vervat waren, een plaats in zijn hart.

De heer Striening bedankte den spreker met ontroerde stem en verzocht hem zijn dank aan allen over te brengen.

Toen de donderende „hoerah's" en „leve's", die hierop volgden, met moeite tot bedaren waren gebracht, werd door den heer Alb. Otten de heer Evers op het podium geleid.

De heer Otten zeide, dat, waar het onmogelijk was alle leeraren te huldigen, men toch niet had willen nalaten den hoofdleeraar in de Bouwkunde een stoffelijk blijk te geven, hoezeer men waardeert de wijze, waarop hij met de leerlingen weet om te gaan en steeds energie weet in te boezemen. Hij wenschte hem nog lang kracht en lust toe, zijn schoone taak op zulk een niet genoeg te waardeeren wijze te blijven vervullen.

Daarop werd ook voor den heer Evers een bronzen beeld onthuld, zijnde „La Vérité", van De Rieder, mede begeleid van een album, bevattende de namen der deelnemers.

De heer Evers, den spreker bedankende, zeide, dat het steeds vóór alles zijn streven is geweest een hechten band te vormen tusschen leeraar en leerlingen, waardoor het onderwijs de beste vruchten kan opleveren. Op dien weg hoopte hij voort te gaan, waarin hij te meer gesterkt werd door de waardeering, dezen avond ondervonden.

Andermaal legden fanfares, hoerah's en andere uitingen van geestdrift het zegel op het gesprokene.

Het verdere van den avond werd in vroolijkheid doorgebracht.

Na afloop van het concert nam de voorzitter van het bestuur, de heer J. Hudig, nog het woord. Hij wenschte den jubilarissen en der commissie geluk met het welslagen van dezen schoonen avond, welke zoo duidelijk bewezen heeft, welk een goeden geest er tusschen de oud-leerlingen, leerlingen en de leeraren heerschte. Zoolang die geest blijft heerschen — zeide hij — zal de Academie nog schoone vruchten kunnen afwerpen. Hij eindigde met een „Leve de Academie!" dat ook weder door honderden monden herhaald werd.

Het verdere van den avond werd besloten met een souper, waaraan het ook weder niet aan uitingen van genegenheid en liefde voor de kunst ontbrak.

Het was in één woord een schoon feest!

— De bouwvakbond heeft besloten, op Zondag 28 dezer een openlucht-meeting te beleggen in een tuin aan den Bergweg. De meeting heeft ten doel te manifesteeren voor het opnemen van bepalingen omtrent minimum loon en maximum-arbeidsduur in de bestekken van gemeente- en particuliere bouwwerken.

Nijmegen. Aan de in September a. s. alhier te openen Ambachtsschool zijn benoemd tot leeraar in het hand- en vakteekenen de heer J. de Wieze te Hof van Delft, tot onderwijzer in het timmeren de heer E. J. Zwartkruis te Nijmegen, tot onderwijzer in het meubelmaken den heer D. H. Kemich te Nijmegen, tot onderwijzer in het schilderen de heer H. Hanneseen te Nijmegen, tot onderwijzer in het smeden de heer P. Smit te Amsterdam en tot concierge de heer C. Koopal te Nijmegen.

Amersfoort. Door het wegbreken van het kleppermanshuisje aan de Langestraat, eigendom der gemeente, is een muur van de St. Joriskerk zichtbaar geworden. Bij het wegnemen der bepleistering ontdekte men een muurschildering. Wat het voorstelt, is nog niet met zekerheid te bepalen.

Delft. Door den Gemeenteraad van Hof van Delft is besloten tot den bouw van een nieuw Raadhuis op een terrein aan de St. Olofslaan, daartoe bereids aangekocht.

Rolduc. De herstellingswerken aan de Abdijkerk alhier zijn thans geëindigd. Zij hebben in het geheel bijna ƒ 77,700 gekost, een bedrag dat gedeeltelijk uit een provincieel subsidie werd gevonden.

De laatste werken, in het afgeloopen jaar verricht, bestonden uit de geheele herstelling van den zuidelijken muur, het vernieuwen van het dak der zuidelijke zijbeuk, en het opnieuw opbouwen van den puntgevel der tegen den toren aanschietende zijkapel.

Rhoon. Het voornemen bestaat om de Ned. Herv. kerk alhier inwendig te doen restaureeren. Ter bestrijding der daarop vallende kosten, circuleert een inteekenlijst bij de leden dier gezindte, welke lijst schier overal een gunstige ontvangst bereid wordt.

Sluis. Aan het stadhuis alhier is een belangrijke restauratie aangebracht. Nu dit voltooid is, heeft de heer mr P. C. J. Hennequin het gebouw een ameublement geschonken in den stijl van Lodewijk XIV, als een bewijs van gehechtheid aan zijne geboorteplaats.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat en 's-lands Burgerlijke Openbare Werken in Nederl.-Indië is:

benoemd tot opzichter 3e kl. de wd. opz. 3e kl. S. van Slooten; tot architect, de ambtenaar op non-activiteit E. Roelofsen, laatstelijk architect der 2e kl., thans met de waarneming der betrekking van architect belast; tot opzichter 2e kl. W. F. H. Cramer en J. H. Boon; tot opzichter 3e kl. Mioulet;

belast met de waarneming der betrekking van architect, de opzichter 1e kl. V. H. Abell, en met de waarneming der betrekking van opzichter 3e kl de heeren Dumas en Nagel;

geplaatst in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, de wd. opz. 3e kl. H. G. Dumas;

overgeplaatst van de residentie Preanger Regentschappen naar de residentie Batavia, de opz. 1e kl. H. Koot; van de residentie Soerabaja naar de residentie Preanger Regentschappen, de opz. 1e kl. F. H. Veenstra; van de residentie Preanger Regentschappen naar de residentie Bantam, de opzichter der 3e kl. J. P. R. Shamier;

toegevoegd aan den chef der 2e waterstaatsafdeeling, voor de irrigatiewerken in de residentie Pekalongan, de wd. opz. 3e kl. J. J. H. Nagel; voor eene regeling der waterverdeeling in de residentie Cheribon, de opz. 3e kl A. Mioulet;

gesteld ter beschikking van den chef der irrigatie-afdeeling Brantas, voor het beheer der sluis- en stuwwerken te Goenoeng Sari en Goeboeng, de opziener 2e kl. H. de Vries.

— Benoemd tot ingenieur 3e kl. bij het mijnwezen in Nederlandsch-Indië P. M. van Bosse en E. C. Abendanon;

tijdelijk belast met de waarneming der betrekking van ingenieur 1e kl. bij den dienst van het mijnwezen, de ingenieurs 2e kl. A. H. van Lessen en R. J. Boers; met bepaling dat eerstgenoemde ter beschikking blijft van den hoofdingenieur van den Sumatra-Staatsspoorweg en de Ombilinmijnen.

— De adspirant-ingenieur der marine C. Penning, geplaatst bij 's rijkswerf te Hellevoetsluis, wordt eerlang bevorderd tot ingenieur 2e kl.

— Bij de burgeravondschool te Soerabaja

benoemd tot leeraar in het bouwkundig teekenen en de bouwkunde G. L. Verver, leeraar in de wis- en natuurkunde bij de hoogere burgerschool aldaar;

belast gedurende de afwezigheid met binnenlandsch verlof wegens ziekte van den leeraar in de wiskunde A. G. van Hattum, met de waarneming van diens functiën H. van Gelderen, ingenieur 2e kl. bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken aldaar.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Tijdelijk Hoofdopzichter te Leiden, voor 2 jaren, op een salaris van ƒ 2000 's jaars. Sollicitanten worden uitgenoodigd hunne stukken, met certificaten en vermelding van tegenwoordigen werkkring en levensloop, in te dienen vóór 5 Augustus bij het gemeentebestuur te Leiden. (*Zie advert. in dit No.*)

— Teekenaar en een Baas voor een werf met dwarshelling, beide geschikt geheel zelfstandig te kunnen werken. Fr. lett. M R 860. „Nieuws van den Dag".

— Bouwkundig Opzichter te Amsterdam. Brieven motto „Bouwkunde", Kantoorboekhandel Blikman & Sartorius, Rokin 17.

— Een Jong Bureelambtenaar van den Rijkswaterstaat op het bureau van den ingenieur in het 2e rivierarrondissement te Utrecht (vaste Rijksbetrekking met bevordering en aanspraak op pensioen). Candidaten, die het bewijs van goed afgelegd examen voor opzichter van den Rijkswaterstaat bezitten of die in het bezit zijn van een diploma van een hoogere burgerschool genieten zooveel mogelijk de voorkeur. Zich in persoon te vervoegen Koningslaan 4, te Utrecht.

— Gemeente-Architect te Breda. Jaarwedde ƒ 2500 — en bovendien vrije woning. De rijks personeele belasting is ten laste van den titularis. Deelname aan het gemeentepensioenfonds is verplichtend. Verzoekschrift op gezegeld papier, vrachtvrij, aan den Burgemeester van Breda, vóór 15 September 1901.

— Bekwaam bouwkundig opzichter-teekenaar. (*Zie advert. in dit nummer.*)

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden, ten gerieve van heeren geabonneerden, tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

Een bouwkundig Opzichter-Teekenaar zoekt met 1 September, wegens afloop zijner werkzaamheden, plaatsing. Brieven onder letter K Bureau van dit blad.

Informatie-Bureau der Technische Vakvereeniging, Ruischstraat 94, Amsterdam.

1 Bouwk. teek., 23 j., ongeh., ƒ 75.
6 Opz.-teek., 20, 22, 23, 24, 24 en 26 j., ongeh., ƒ 40, ƒ 65, ƒ 70, ƒ 60, ƒ 75 en ƒ 75.
2 Opz. uitvoerder, 33 en 34 j., geh., ± ƒ 90 en ± ƒ 80.
2 Opz., 22 en 40 j., ongeh., ± ƒ 75 en ± ƒ 85.
1 Aank. werkt.-electr., 20 j., ongeh.

VERBETERING.

Men maakt ons opmerkzaam op een onjuistheid, voorkomende in ons artikel, gewijd aan de nagedachtenis van Paul du Rieu, in ons nummer van 21 Juni jl.

Du Rieu was wel indertijd directeur van de Bouwgrond-Maatschappij „Duinoord", maar niet de ontwerper van het bebouwingsplan, dat in 1891 door den heer D. F. Scheurleer aan den Gemeenteraad van 's Gravenhage ter goedkeuring werd aangeboden en dat gepubliceerd is in het Bouwkundig Weekblad van 2 Mei 1891.

In de toelichting, welke daarbij gegeven was, wordt melding gemaakt van het voornemen „de nieuwe stadswijk voor het grootste gedeelte te doen bebouwen met heele huizen, terwijl voor het houden van toezicht op de gevelteekeningen een architect aan de onderneming wordt verbonden."

Du Rieu was er toen dus blijkbaar nog niet aan verbonden en, naar wij uit goede bron vernamen, moet als ontwerper van het bovenbedoeld plan worden genoemd de heer J. G. Mühlenfeld te 's Gravenhage.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland"

36ste Jaargang N°. 31. ZATERDAG, 3 Augustus 1901.

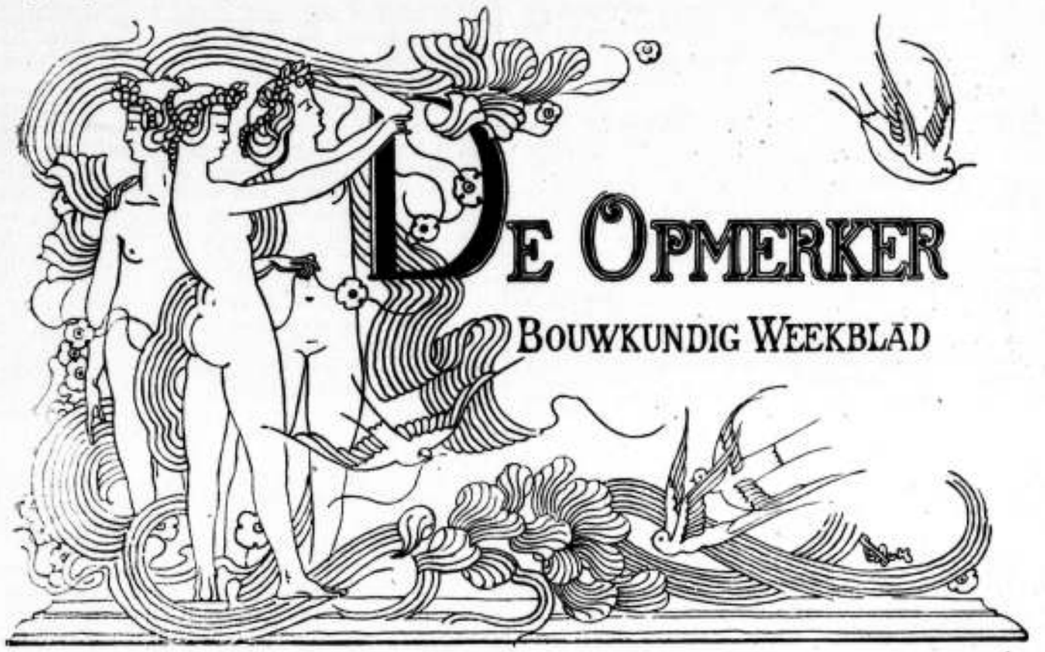

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, 's-Gravenhage

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ 5.—; voor België ƒ 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nummers bij voorafbetaling met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

DE ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN EN TECHNISCHE WETENSCHAPPEN TE ROTTERDAM.

1851—1901.

Het werk der oud-leerlingen.

Aan de oproeping, indertijd door het Bestuur der Academie tot de oud-leerlingen gericht, waarbij deze werden uitgenoodigd ter opluistering van het gouden feest, iets van hun beste werk in te zenden, lag een aardig idee ten grondslag. De oud-leerlingen zijn velen in aantal en overwegende de mogelijkheid van een groote deelneming bij een beperkte ruimte werd in die oproeping van elk inzender één werk gevraagd en wel liefst datgene, wat door hem zelf voor het beste werd gehouden. Ware aan die oproeping ruimschoots gevolg gegeven, dan zou de beschikbare ruimte zeker veel te klein gebleken zijn, evenwel zou dit deel der tentoonstelling zeker een hoogst interessante collectie en in zekeren zin een overzicht van de ontwikkeling onzer bouwkunst over een groot aantal jaren te zien gegeven hebben.

Door de omstandigheden is het anders uitgevallen, al vormt het ook bij de zeer beperkte deelname toch een der belangrijkste afdeelingen.

Wij hadden zoo gaarne veel werk uit vroeger jaren daar zien tentoongesteld, maar de ouderen hebben, naar 't schijnt zich zeer op den achtergrond gehouden.

Was dit omdat zij vreesden naast de jongeren een povere figuur te maken? Wij kunnen ons dit niet voorstellen. Jongeren kunnen altijd van ouderen leeren en dat zou ook hier gebleken zijn. Ongetwijfeld zouden sommigen tot de ontdekking zijn gekomen, dat zij door anderen waren voorbijgestreefd, dat zij hadden afgedaan en waar de vele bezoekers der tentoonstelling mede gelegenheid zouden hebben gehad, om dit op te merken, zou deze ontdekking nu juist geen aangename gewaarwording zijn geweest.

Die hebben de onthouders zich thans bespaard en daarmede den jongeren een vergelijkende kritiek die niet altijd in het voordeel der laatsten zou uitgevallen zijn, want wij zijn wel vooruitgegaan en gaan er wel groot op in onze bouwkunst ook te kunnen zeggen: „nous avons changé tout cela", maar al die verandering is lang nog geen verbetering. De heer Hudig zinspeelde hierop ook in zijn feestrede, waar hij zeide, dat veel bereikt was, maar nog zeer veel te doen overbleef en wij meenen dit gezegde, daar in 't algemeen bedoeld, hier gerust op de afdeeling Technische Wetenschappen en nog meer bepaald op het onderdeel, de bouwkunde, te mogen toepassen.

Het werk der oud-leerlingen is echter niet alleen bouwkundig werk, de kunstnijverheid neemt een even groote ruimte in beslag en de schilderkunst zelfs een grootere.

De architecten hebben tegenwoordig geen tijd meer om uitvoerige teekeningen voor tentoonstellingen te maken. De photographie naar het uitgevoerde werk verdringt de teekening.

Een uitzondering maken de ingezonden ontwerpen van Henri Evers, het schouwburg-project van Verheul, oude bekenden, en voorts de uitvoerige teekeningen van Jac. van Gils, een groote reclame-plaat van het „Witte Huis" van Molenbroek, en enkele anderen.

Overigens heeft de photographie bepaald de overhand en dit geeft wel een heel rustig aanzien aan de zaal dezer afdeeling, dat sterk afsteekt tegen de kleurtjes van Günther-Wagner, die in andere lokalen ons oog pijnlijk aandeden, maar op den duur gaat elke bouwkunst-tentoonstelling op die wijze over in een uitstalling van photographieën.

Naar de meening van sommigen is een bouwkunsttentoonstelling eigenlijk een onmogelijkheid in zich-

zelf en heeft men daaraan evenveel of even weinig als aan een muziektentoonstelling, waar de wanden met notenbladen behangen zijn. Deze vergelijking is echter niet van eenige overdrijving vrij te pleiten.

Afbeeldingen van bouwwerken of van voortbrengselen van plastische kunst staan veel dichter bij de werkelijkheid, dan het notenschrift bij de melodie, en de photographische nog wel het dichtst van allen. Wij geven toe, dat men een eigenlijke tentoonstelling van bouwkunst alleen in onze straten ziet en men dus strikt genomen alleen zou moeten spreken van een tentoonstelling van bouwkundige teekeningen, maar daar zien wij dan ook liever teekeningen, het werk der bouwkunstenaars zelf, dan de machinale reproducties van de Camera, en dit niettegenstaande wij zeer weinig waarde hechten aan de uitsluitend papieren architectuur en de diensten, die de camera den beoefenaar der bouwkunst bewijst, op hoogen prijs stellen.

Het onderwijs aan de Rotterdamsche Academie is van ouds gericht geweest op de kunst van werkelijk bouwen en deze traditie heeft zich ook door de periode van het voortbrengen van meesterstukken op het papier, welke thans achter ons ligt, weten staande te houden.

Dit is aan het werk der oud-leerlingen te zien, ook aan dat der jongeren, vooral wanneer men na het bezichtigen der afbeeldingen op de tentoonstellingen, de bouwwerken in natura in oogenschouw gaat nemen en dit is van verscheidene heel gemakkelijk, omdat zij te Rotterdam staan.

De Schouwburg kennen wij, de Remonstrantsche Kerk van Evers en Stok, de verdienstelijke gevels van Van Gils, en van C. N. van Goor, de gebouwen der Diergaarde van laatstgenoemde, en het Witte Huis, zij kunnen eveneens geacht worden bij een groot deel onzer lezers bekend te zijn.

Nieuw waren voor ons eenige werken van J. P. Stok Wzn., wiens Waalsche Weeshuis te 's Gravenhage een aanwinst voor de residentie mag worden geacht, doch die, naar het ons voorkomt, in zijn vaderstad Rotterdam in zijn volle kracht te voorschijn treedt met het kantoorgebouw van de Badische Aktien Gesellschaft aan de overzijde der Maas.

Ook zijn Maison Ulrich aan de Leuvehaven is een niet onverdienstelijk werk wat architectuur betreft. Het karakter van de fijne „Refreshment-room" is daarin echter niet zoo goed tot zijn recht gekomen als het karakter van handelsgebouw in het te voren genoemde, dat herinnert aan de stichtingen der aloude Hansa.

Slechts weinige oud-leerlingen buiten Rotterdam hebben afbeeldingen hunner werken ingezonden; daaronder verdienen genoemd te worden Van den Ban te Haarlem, H. G. Jansen te Amsterdam, Reus te Dordrecht en Zinsmeister te Hilversum.

Nog hebben wij hiermede niet allen genoemd, wier werk op de tentoonstelling een goed fuuur maakt, wier verdiensten in de practijk min of meer op den achtergrond blijven, omdat zij zich met een bescheiden positie moeten vergenoegen, bouwende aan werken waarmede anderen naam zullen maken.

Reeds in een der vorige artikelen wezen wij er op hoe de leerlingen der Academie uit de meest uiteenloopende kringen der maatschappij voortkomen en hoe groot verschil er is in de omstandigheden waaronder zij later in de wereld hun weg moeten vinden.

Uit den aard der zaak doet slechts een betrekkelijk klein deel later van zich spreken en weten slechts enkelen uit de velen zich op den voorgrond te stellen.

Natuurlijk zijn er een aantal, waar, om zoo te zeggen, niets van terecht komt, maar tusschen deze uitersten ligt een groot contingent, dat met meer of minder succes zijn weg vindt, zonder naam te maken of te willen maken, bescheiden zijn roeping vervullende en het gehalte van dit contingent is voor de Academie van de grootste beteekenis.

Wel zal niemand haar misgunnen met eenigen trots op enkele hoogst verdienstelijke leerlingen te wijzen, wel is het voor de leeraren aan deze inrichting zeker een groote voldoening geweest een hunner leerlingen den Prix de Rome te zien wegdragen en een ander zich te zien aanmelden met het speciale doel zich voor den kamp om dien prijs voor te bereiden, maar het groote resultaten moet gezocht worden in het aan de maatschappij afleveren van een groot aantal bruikbare krachten voor de praktijk der beeldende kunsten en technische wetenschappen en wij gelooven, dat men aan de Rotterdamsche Academie dit resultaat meer nabij komt dan over het algemeen met gelijksoortige inrichtingen in ons land het geval is.

Waaraan deze uitkomst is toe te schrijven? Zeker in de eerste plaats aan den practischen zin, die een karaktertrek van de kern van Rotterdam's bevolking genoemd mag worden. Die practische zin heeft daar o. a. in het bouwvak eigenaardige toestanden in het leven geroepen. Het grootste deel der Rotterdamsche architecten is voortgekomen uit de werkplaats en van de bouwplaats; velen der zooeven genoemde jongeren zijn zonen van timmerlieden en metselaars en zij schamen zich daarover niet, zooals men dat elders wel waarneemt. Integendeel, zij profiteeren van de ervaring hunner vaders, werken met hen samen en zetten naast de architecten-praktijk de oude gevestigde timmermans- of metselaarszaak op denzelfden voet voort. En wat zij als architecten presteeren kunnen wij zien aan hetgeen bijvoorbeeld P. A. Weeldenburg, W. Stok en Zoon en anderen ten toon stellen, om van andere firma's niet te spreken, wier namen nagenoeg allen te vinden zijn in de registers der Academie, eerst als leerlingen, later als onderwijzers en leeraren.

Geen wonder dus, dat er een hechte band bestaat tusschen deze inrichting en het practische leven, die op de richting van het onderwijs van zeer gunstigen invloed is.

Overdag in de werkplaats, op het werk en in de zaken, vinden een groot aantal der leerlingen en leeraren elkander des avonds hier terug, het oudere geslacht om het jongere in te wijden en op te leiden in de beeldende kunsten en technische wetenschappen.

Daardoor ontstaat een band tusschen het oudere en jongere geslacht, waarvan men nog in het later leven het aangename ondervindt niet alleen, maar die ook op de geleidelijke ontwikkeling van de vakken, die hier beoefend worden een gunstigen invloed heeft.

Goede tradities blijven daardoor bewaard en er bestaat toch geen gevaar, dat men in sleur zal vervallen.

Wanneer het eens komt tot een reorganisatie van ons technisch onderwijs in zijn geheel, zal men wel doen de Rotterdamsche Academie tot een terrein van studie te maken.

Uit hare inrichting en de resultaten van haar onderwijs valt o. i. veel te leeren wat van belang is voor het technisch onderwijs in de toekomst.

NIEUWE KUNST.

Het zal onzen lezers bekend zijn, dat de Duitschers sinds een jaar of vijf zich met ijver op de nieuwe kunst zijn gaan toeleggen. De Belgische voorbeelden werden bij voorkeur gevolgd, en zoo ontstonden de grillige lijnen van wat de Duitschers nu als „jugendstil" of „Secessionsstil" aanduiden.

Een Duitsch architect, die te Londen woont, M. Muthesius, las onlangs in een vakblad zijn landgenooten over dien stijl ernstig de les.

„De nieuwe stijl", zoo zei hij, „begint belachlijk te worden, nu hij door de „snobs" als het nieuwste is erkend, nu hij een naam heeft gekregen en in de mode gekomen is. De ernstige menschen willen er niets meer van weten."

„Wat onze landgenooten in navolging der Belgen en Franschen tot dusverre voortbrachten is „höhere Blödsinn"."

„De Engelschen, die nu reeds twintig jaar met het vormen van een modernen stijl bezig zijn, die veel minder fantastisch aangelegd zijn, dan wij, meenen dat wij stapelgek zijn geworden, als zij onze krullen en fierlefansen zien."

„Enkelen bij ons beginnen te beseffen, dat wat wij voor nieuwe kunst hielden, slechts een benauwde droom was, en dat wij als ambachtskunstenaars nog moeten beginnen."

„Het is waar, bij alle veranderingen, die vroeger plaats vonden, gebeurde iets dergelijks. Toen de Renaissance in de 16e eeuw bij ons bekend werd, begrepen onze kunstenaars haar niet, en ontstonden heel wat scheppingen, die niet minder grillig en onzinnig zijn, dan de onze uit den laatsten tijd."

„Men riep bij ons om nieuwe vormen. Die kregen wij, doch de ambachtskunst had er geen voordeel van. De schilders, die zich op de kunstnijverheid wierpen, bekommerden zich niet om de eischen van techniek of gezond verstand. Zij wilden stemming leggen in een slaapkamermeubel, zij dachten dat een kast een lyrisch gedicht kon zijn. Wat het materiaal al of niet toeliet, dit baarde geen zorg. De lijmpot stelde tot veel in staat; wij zagen eens een stoel, die uit zes-entwintig stukken bestond."

„Het zonderlingste bij dit alles was, dat deze kunstenaars, die ook gaarne de pen voerden, niet inzagen, hoe dwaas zij deden. Schering en inslag van hunne betoogen is altijd de practische bruikbaarheid. En toch kwam het dikwijls voor, dat een stoel, die gemaakt heette te zijn, om zoo goed als maar mogelijk was het menschelijk lichaam te omsluiten en te steunen, in werkelijkheid zoo slecht voldeed, dat niemand het er langer dan vijf minuten op uit kon houden. Was het dan te verwonderen, dat het publiek alleen maar om met de mode mede te doen, zulke dingen kocht?"

„Wij weten nu wat wij, de Belgische richting volgende, verkregen hebben: een nieuwe mode, geen nieuwe kunst. Die mode zal, als alle andere, gauw voorbij gaan. Hoe leggen wij het nu aan, om een nieuwe kunst te krijgen?"

„Wij dienen meer op de eischen der praktijk te letten. Tot dusverre hadden onze ambachtskunstenaars daarvan steeds den mond vol, maar zij waren er toch niet bekend mede. Het leven is tegenwoordig vrijwel uitsluitend practisch. De menschen vragen niet naar nieuwe vormen, zij willen huizen en voorwerpen, die zij gebruiken kunnen. Was het zoeken naar nieuwe vormen maar uit, dan kwam de kunst van zelf. Want al die overtollige lijnen, krullen en versierselen zijn volstrekt niet, wat onze tijd verlangt. En zullen wij weer een kunst krijgen, dan is het noodig, dat die de afspiegeling van dien tijd zij. Onze idealen zijn burgerlijk; zelfs de hoogst geplaatsten hebben thans burgerlijk eenvoudige neigingen. Alles wat zou doen denken aan opzienbarend vertoon van pracht wordt als in strijd met den goeden smaak geoordeeld. In de achttiende eeuw was dit anders; bij de heeren en dames met hun zijden gewaden pasten krullen en weelderige versieringen. Wij, die, als men de uniformen der krijgslieden buiten sluit, allen op dezelfde eenvoudige en eenvormige wijze gekleed gaan, voelen ons alleen thuis in een omgeving, die met die kleeding in overeenstemming is."

„Daarom moet onze gebruikskunst burgerlijk, practisch en eenvoudig zijn. Wij Duitschers waren in de „Biedermegerzeit", die van 1820 tot 1840 gaat, op den goeden weg. Maar toen kwamen de historische stijlen; wij hebben ze vrijwel allen moeten doormaken. Het slot was de „Secessionsstil", die even erg is, als wat aan hem vooraf ging."

„In Engeland is men verstandiger geweest. Daar geldt reeds sedert 1880 dat de verfijnde smaak geen versieringen toelaat, doch eenvoud, met doeltreffendheid gepaard, begeert. En vooral op confort wordt daar gelet."

„En als onze kunst werkelijk modern zal zijn, dan moet zij zich naar de eischen der gezondheidsleer voegen. Die verlangt lucht en licht, het vermijden van stof, het behoorlijk afvoeren van huiswater, voldoende ventilatie. En de hedendaagsche menschheid eischt dit alles ook. Namen onze grootvaders met een kleine waschtafel genoegen, wij verlangen een badkamer met al de gerieflijkheden, die daarin behooren. Wij willen kamers zonder overgordijnen, gladde en eenvoudige meubelen, die gemakkelijk schoon gemaakt kunnen worden, die geen stofnesten vormen. De krullen en grillen van den „Secessionsstil", hoe lyrisch en temperamentvol ook, voldoen niet aan deze eischen."

Tot zoover de Duitsche schrijver. Men ziet, dat hij den nieuw-Belgischen stijl veroordeelt, doch daarentegen de Engelsche soberheid aanbeveelt, wat zich door zijn verblijf te Londen verklaren laat.

Kende hij onze Nederlandsche toestanden, dan zou hij hebben geweten, hoe ook bij ons een tamelijk sterke neiging tot het volgen der Belgen heeft bestaan, doch dat ook hier de Anglomanen meer aanhang krijgen. Soberheid is aan de orde van den dag. Of wij ook hier niet met een mode te doen hebben, zal pas later blijken. Schaamde men zich tot dusver over zijn armoede, ook aan denkbeelden, dit is veranderd. Maar of uit uitsluitend negatieve elementen een positieve kunst kan worden opgebouwd, valt te betwijfelen.

***

Nadat het bovenstaande reeds geschreven was, werd ook de volledige tekst van de redevoering, die de heer Cuypers Senior ter gelegenheid van de opening der tentoonstelling door „Architectura" ingericht, had willen houden, doch waarvan hij, wegens gebrek aan tijd, slechts brokstukken had kunnen voorlezen, openbaar.

Aan het slot wordt ook hier de nieuwe kunst besproken. Dat de heer Cuypers haar als een vergif beschouwt, kan niemand verbazen. Evenals de Duitsche schrijver is ook hij in het bijzonder over de Belgische richting slecht te spreken. De Engelsche manier met haar eenvoud à outrance schijnt hem van de twee kwaden het beste. Maar de gewilde soberheid keurt hij af.

Hij vergelijkt de kunst der hedendaagsche meesters bij een ruwen jongen, waaruit door opvoeding en beschaving wel iets groeien kan. De vergelijking is zeker niet onjuist. Doch het blijft te betreuren, dat een stad als Amsterdam een der weinige monumenten, die zij sticht, juist liet bouwen, nu de kunst in hare vlegeljaren is. In latere tijden zal het niet aangenaam zijn, telkens weer aan die vlegeljaren herinnerd te worden.

ELECTROTECHNISCH AMBACHTSONDERWIJS.

ONTWERP-LEERPLAN

voor een 3-jarigen cursus in de electrotechniek aan de Ambacht-dagscholen, behoorende bij het antwoord van den Bond van Directeuren v. Ambachtssch. in Nederland, dd. 13 Juli 1901 verzonden aan de Commissie voor het Electrotechn. Amb. Onds. uit de Vakafd. voor Electrotechn. van het Kon. Instit. v. Ingenieurs.

Aantal uren per week van elk vak.

	1e halfj.	2e halfj.	3e halfj.	4e halfj.	5e halfj.	6e halfj.
Praktijk.....	20	20	20	20	20	20
Materialenkennis en Vaktheorie	2	2	2	2	2	2
Vakteekenen.....	10	10	10	10	10	10
Electriciteitsleer	1	1	2	2	3	3
Werktuigkunde	1	1	1½	1½	1½	1½
Natuurkunde....	1	1	1½	1½	1½	1½
Nederl. taal....	1	1	1	1		
Schrijven.....	1	1				
Rekenen.....	4	3	2	2	1	1
Meetkunde en Vormleer.....	1	1	1	1	2	1
Algebra.....		1	1	1	1	2
Handteekenen..	2	2	2	2	2	2

Vakadministratie.

Gedurende het 2e en 3e jaar zal 2 uren per week onderwijs worden gegeven in eenvoudige administratie, alsmede het opmaken van rapporten, materiaalstaten, weekstaten en correspondentie, te geven als volgt:

2e jaar Vakcorrespondentie en materiaalstaten.

3e jaar Correspondentie, administratie, rapporten, weekstaten.

Aanm. In de meeste gevallen zal hiervoor de Zaterdagnamiddag het best kunnen worden gebruikt.

Achtereenvolgens te behandelen leerstof.

Praktijk.

1e Halfjaar. Houtbewerking 10 uur per week.

Benaming, gebruik en berging van de gereedschappen.

Allereerste steek- en zaagoefeningen. Benamingen van het hout, zooals het in den handel voorkomt. Steken van wervels en schaven van kleine en groote nagels, slijpen en wetten van beitels.

Schaven en strijken van plankhout en daarna het zagen op schreef van dit hout tot latten enz.

Het bezagen en besteken van eenvoudige en meer samengestelde veelhoeken en eindigingsvormen aan plank- en ribhout.

Metaalbewerking 10 uur per week.

Benaming, gebruik en berging der gereedschappen. Hakken, zagen, vijlen, boren van ijzer, koper en zink aan de bank.

2e Halfjaar. Houtbewerking 10 uur per week.

Voortzetting van het scherpen van gereedschappen. Voortzetting van het bezagen en besteken van plankhout tot veelhoekige, alsmede kromlijnige figuren; deze werkstukken zoo te kiezen, dat de schrobzaag gebruikt moet worden.

Het reien, haaksch en van dikte maken van rib- en deelhout.

Het maken van eenvoudige huisboudelijke artikelen, als voetenbankjes, zandbakjes, enz.

Metaalbewerking 10 uur per week.

Voortzetting van het werken aan de bank. Omzetten en uithalen van ijzer en koper in het vuur, slijpen van beitels en boren.

3e Halfjaar. Houtbewerking 10 uur per week.

Voortzetting van het scherpen van gereedschap. Het maken van verschillende hoekverbindingen van rib- en plankhout; in het laatste zoowel verschillende penvormige als verschillende zwaluwstaartvormige verbindingen. De best geslaagde verbindingen worden gebruikt voor het onderricht in het lijmen.

Oefeningen in het kleuren, in de was zetten en politoeren. Het maken van verdeel- en telephoonkastjes of andere daarmede overeenkomende voorwerpen, geheel afgewerkt.

Metaalbewerking 10 uur per week.

Voortzetting der oefeningen aan de bank met toepassing van de snijgereedschappen, bijv. klemmen, klemschroeven, kabelschoenen. Draaien van eenvoudige werkstukken.

4e Halfjaar. Houtbewerking 10 uur per week.

Het maken van raamwerk met geprofileerde lijst tot omvatting van eenig paneel, bijv. een marmeren plaat.

Als draaiwerk: spoelen voor draadwindingen, hechten en handels voor afsluiters en dergelijke; rosetten voor wand- en zolderfittings. Een en ander gekleurd en gepolitoerd.

Metaalbewerking 10 uur per week.

Voortzetting der oefeningen in het draaien. Aan het vuur lasschen van staven en ringen, smeden van beitels en boren, soldeeren in het vuur. Maken van plaatijzeren en zinken bussen, hulzen voor afsluiters enz. Vervaardigen van rechte en kromme passers, rei, winkelhaak, draaibeitels en draadsnijgereedschap.

Elke leerling verzorge het door hem gebruikte gereedschap.

5e Halfjaar 20 uur per week, waarvan:

Voortgezette Metaalbewerking 12 uur per week.

Vervaardigen van eenvoudige werkstukken, bijv. een stopcontact, een deurcontact, eene loodverzekering, eenvoudige uitschakelaars en omschakelaars, waarbij gelegenheid is ook marmer, eboniet, lei enz. te bewerken en de draaioefeningen voort te zetten.

Het maken van lasschen voor draden en kabels, het leggen van bindsels, aanvankelijk zonder soldeeren.

Praktische montage en drijven van werktuigen en dynamo's 8 uur per week.

Verrichten van eenvoudigen montage-arbeid, als: het plaatsen van isolatoren en het spannen van leidingen.

Het drijven, demonteeren en monteeren van het stoomwerktuig.

6e Halfjaar 20 uur per week, waarvan:

Voortgezette Metaalbewerking 12 uur per week.

Het maken van een schakelweerstand. Oefeningen in het spoelbewikkelen.

Het inrichten van een schakelbord en gereed maken der verbindingsstangen. Het maken en plaatsen der hoofdrails en verbinden van alle instrumenten er op, nl. Voltmeter, Ampèremeter, automatische uitschakelaar, cellenschakelaar, dubbel- en enkelpolige loodzekeringen en uitschakelaars.

Het maken van een collector, zoowel met fiber- als met mica-isolatie.

Praktische montage, enz. 8 uur per week.

Het aanleggen van een schelinrichting met elementen compleet, een telephoon, het monteeren van een gloeilamp, schoonmaken van een booglamp en het verrichten van de meest voorkomende herstellingen aan deze toestellen. Deze herstellingen zoo te kiezen, dat de praktijk wordt voortgezet en uitgebreid en het denkend aanpakken bevorderd.

Sterkstroom installatie voor gelijkstroom, twee- en drieleider-systeem tot 220 Volt, het daarin aanbrengen van afsluiters en loodzekeringen en het praktisch beproeven der leidingen en toestellen.

Materialenkennis en Vaktheorie.

1e Halfjaar 2 uur per week.

Benamingen en kennis van de meest gebruikte houtsoorten, speciaal die gebezigd worden voor electrotechnische doeleinden. Eigenschappen en gebreken er van, voorzorgen tot voorkomen van inwateren en vochtopnemen.

Verbindingsmiddelen, als: draadnagels, schroeven, bouten, beugels, stroppen, enz.

2e en 3e Halfjaar 2 uur per week.

Benaming en kennis der in de electrotechniek meest gebruikte metalen en isoleerende stoffen, metaalafscheiding uit ertsen, gieten, puddelen, walzen, trekken van ijzer, koper, nikkel, brons enz., handels- en electrolytisch koper, jute, katoen, zijde, wol, fiber, rubber, eboniet, marmer, lei, porcelein, glas, mica enz. en hunne verschillende bewerkingen en toepassingen.

4e en 5e Halfjaar 2 uur per week.

Het aanbrengen van geleidingen voor zwak- en sterkstroom, verschillende wijzen van isoleeren; het isoleeren en bewapenen van boven- en ondergrondsche geleidingen, kabels en waterkabels. Spannen op isolatoren, toepassen van Bergmannbuizen, plaatsen van rekken, palen en het aanbrengen van vangnetten.

Het aanbrengen van isolatoren aan palen, ijzeren balken en ijzeren wanden.

Uitlijnen van drijfwerk en fundeeringen, transport van zware stukken.

6e Halfjaar 2 uur per week.

Herhaling van het voorgaande.

Berekening van spanningsverlies in geleidingen. Eenvoudig onderzoek en beproeving van geleidingen, stroombronnen en verbruikstoestellen met betrekking tot hun isolatie-weerstand en gebruik makend van eenvoudige montage-instrumenten.

Vakteekenen.

1e Halfjaar 10 uur per week.

Benaming en gebruik van het teekengereedschap en het papier. Het teekenen van eenige meetkundige figuren, waarbij ter oefening in het hanteeren van het gereedschap, de teekeningen op eenvoudige wijze worden opgewerkt door arceeren en tinten. Het teekenen van eenige meetkundige constructiën, als: hoeken, driehoeken, cirkels, ellipsen, verschillende boogconstructiën, teekenschalen en eenvoudige projecties.

2e Halfjaar, 10 uur per week.

Het voortzetten van praktisch projectie-teekenen. Het teekenen van houtverbindingen voor lijstwerk, pen- en gatverbindingen voor rib- en plankhout, zwaluwstaart- en eenvoudige vierkante raamverbindingen.

Het teekenen van eenvoudige en meer samengestelde verdeel- en telephoonkastjes, schakelbord-omlijsting met eenvoudige profileering en draaiwerk.

3e Halfjaar 10 uur per week.

Het teekenen van klink- en boutverbindingen, toegepast op rekken en stellingen, spie- en mofverbindingen, flensverbindingen, beugels, bouten voor gecombineerde hout- en ijzerverbindingen. Isolator-ijzers en dragers, stroppen en wantschroeven voor tuien.

Isolatoren en doorvoerbuizen, kabelschoenen, klemmen, loodzekeringen.

4e Halfjaar 10 uur per week.

Eenvoudige machinedeelen, als: assen, krukken, riemschijven, kussenblokken, kamwielen, conische wielen, schroef zonder eind.

5e Halfjaar 10 uur per week.

Kranen, klepkasten, afsluiters, cilinder met stoomschuif, electrotechnische leesteekens. Uit- en omschakelaars, cellenschakelaars, bliksemafleiders, weerstanden, schel, telephoon, microphoon, meetinstrumenten.

6e Halfjaar 10 uur per week.

Onderdeelen van: dynamo's, motoren, transformatoren en accumulatoren, bijv. blok met ringsmering, collector met bevestiging borstelhouders, ankers, magneetgestellen, eenvoudige schema's van magneet- en ankerbewikkeling; idem van booglampen.

Complete schakelborden met leidingsschema's van eenvoudig net voor zwak- en sterkstroom.

Electriciteitsleer.

1e Halfjaar, 1 uur per week.

Magnetisme, staafmagneet, hoefmagneet, magneetnaald, kompas, aardmagnetisme, remanent magnetisme.

2e Halfjaar 1 uur per week.

Inductie in week ijzer en staal, magnetisch magazijn, invloed van magneten naar buiten, electro-magneten, solenoiden.

3e Halfjaar 2 uur per week.

Verschijnselen der electriciteit, inductie, warmteontwikkeling, omzetting.

Eenheden: Ampère, Volt, Ohm, Watt.

4e Halfjaar 2 uur per week.

Wetten der electriciteit, van richting, weerstand en inductie (Ampère, Ohm, Faraday).

Electriciteitsbronnen, galvanische elementen, samenstelling, doel, spanning, polarisatie en schakeling. Dynamo's voor gelijk-, enkel- en meerphasige wisselstroomen in algemeene theorie.

5e Halfjaar 3 uur per week.

Voortzetting van dynamo's, ring- en trommelanker, serie-, shunt- en compound bewikkeling, collectors en borstels. Geleidingen met onderdeelen, uit- en omschakelaars, loodzekeringen, meetinstrumenten, cellenschakelaars, automatische uitschakelaars en stroomrichtingaanwijzers, bliksemafleiders en aardverbindingverklikkers. Accumulatoren, ladings- en ontladingsverschijnselen. Transformatoren, wissel- en gelijkstroommotoren met hunne onderdeelen en aanloopweerstanden en hunne toepassingen.

Behandeling der veiligheidsvoorschriften.

6e Halfjaar 3 uur per week.

Verbruikstoestellen: wissel- en gelijkstroomboogLampen van verschillende systemen; schakeling, regeling en onderhoud.

Gloeilampen van verschillend Wattverbruik, verwarmingstoestellen.

Schellen voor huis- en hoteltoepassingen.

Telephonie voor huis- en algemeen gebruik; meest gebruikte systemen microphoons.

Algemeene beginselen der telegraphie, gebruikelijke toestellen.

Algemeen begrip van het signaalwezen en der galvanoplastiek.

Herhaling en voortzetting der veiligheidsvoorschriften en hulpverleening bij ongelukken.

Werktuigkunde.

1e en 2e Halfjaar 1 uur per week.

Eenvoudige vraagstukken met betrekking tot: hefboomen en katrollen in verband met hunne praktische toepassingen als: koevoet, handspaak, wielspaak, riemschijf, kamwiel, conisch wiel, tuimelaars, kruk, excentriek, takels, jijnen enz., alles toegelicht door schetsen.

3e Halfjaar 1½ uur per week.

Rust, beweging, krachten, wrijving.

4e Halfjaar 1½ uur per week.

Koppels, middelpuntvliedende kracht, arbeid, hellend vlak, schroef en samengestelde werktuigen enz. in verband met hunne toepassing in de praktijk.

5e en 6e Halfjaar 1½ uur per week.

Het op bevattelijke wijze behandelen van het stoomwerktuig, de turbine, de gas- en petroleum-motoren, alles in verband met de toepassing in de electrotechniek.

Natuurkunde.

1e Halfjaar 1 uur per week.

Algemeene eigenschappen, als :deelbaarheid, poreusheid, ondoordringbaarheid, samendrukbaarheid, veerkracht, zwaarte, agregatie-toestanden. Samenstelling der lichamen. cohesie, adhesie, affiniteit.

2e Halfjaar 1 uur per week.

Drukking der lucht, barometer, manometer, vacuummeter, soortelijk gewicht, uitzetting door verwarming.

3e Halfjaar 1½ uur per week.

Vloeistoffen, evenwicht, druk. Verplaatsing van vloeistoffen, drukverlies, uitstroomingssnelheid, bruikbaarheid van verschillende vloestoffen als weerstand; vocht de natuurlijke helper van electrische lekken.

4e Halfjaar 1½ uur per week.

Gassen, dampkring, stoom, temperatuur. volume en uitzetting; gasmengsels in verband met gas-, benzine- en petroleummotoren.

5e Halfjaar 1½ uur per week.

Warmte, geleidbaarheid, isolatiemiddelen, omzetting van warmte.

6e Halfjaar 1½ uur per week.

Ontleding van stoffen door electrische stroomen, in verband met de accumulatoren, galvanoplastiek, enz.

Lager en M. U. Lager Onderwijs.

1e Halfjaar.

Ned. Taal 1 uur per week.

Den Hertog & Lohr, Onze Taal A 3e en B 3e stukje. Dictees uit de taalboekjes en daarnaast te gebruiken: Van Duyl. Oefeningen in het zuiver schrijven van het Nederlandsch.

Schrijven 1 uur per week.

Rekenen 4 uur per week.

Herhaling der tiendeelige en gewone breuken. Metriek stelsel. Vraagstukken uit: Wisselink 6e of 7e stukje der Rekenschool.

Vormleer 1 uur per week.

Vooral te behandelen als inleiding tot en in verband met het onderwijs in de Meetkunde.

2e Halfjaar.

Ned. Taal 1 uur per week voortzetting.

Schrijven 1 uur per week.

Rekenen 3 uur per week.

Worteltrekken. Voortzetting der rekenboekjes, zoo mogelijk „Voorlooper" van Wisselink.

Meetkunde 1 uur per week.

Beginselen en algemeene begrippen, evenredigheid van lijnen; rechthoekige vierhoeken, inhoud er van.

Algebra 1 uur per week.

W. Smaasen. Voorstellen ter oefening in de eerste beginselen der Algebra, of ander daarmee gelijkstaand werkje, bijv. Wisselink Algebra.

3e Halfjaar.

Ned. Taal 1 uur per week.

Den Hertog & Lohr. Onze Taal A 4e en B 4e. Dictees als bovenstaande.

Rekenen 2 uur per week.

Worteltrekken, ook uit tiendeelige getallen, gewone breuken en daarmede samengestelde getallen, vraagstukken uit „Voorlooper", daarna 1e Verzameling van Wisselink.

Meetkunde 1 uur per week.

Gelijk- en gelijkvormigheid der driehoeken. Berekening der oppervlakte en van lijnen in den driehoek, trapeziums en scheefhoekige vierhoeken.

Algebra 1 uur per week. Voortzetting.

4e Halfjaar.

Ned. Taal 1 uur per week. Voortzetting.

Rekenen 2 uur per week. Voortzetting, evenredigheden, 3e machtsworteltrekking.

Meetkunde 1 uur per week.

Cirkel. Gelijkvormige driehoeken en veelhoeken. Berekening van de zijden en oppervlakten van de in- en omgeschreven veelhoeken.

Algebra 1 uur per week.

Voortzetting der vergelijkingen van de 1sten graad met een en meer onbekenden. Vraagstukken die daartoe aanleiding geven.

5e Halfjaar.

Rekenen 1 uur per week.

Evenredigheden, reeksen, 3e machtsworteltrekking.

Meetkunde 2 uur per week.

Oppervlakte en inhoud van regelmatige lichamen.

Algebra 1 uur per week. Voortzetting.

6e Halfjaar.

Rekenen 1 uur per week. Voortzetting en herhaling.

Meetkunde 1 uur per week. Herhaling.

Algebra 2 uur per week.

Voortzetting. Het oplossen van vierkantsvergelijkingen.

Handteekenen.

1e jaar 2 uur per week.

Vooroefeningen. Het teeken van eenvoudige samenstellingen van lood- en waterpaslijnen met toevoeging van schuine en gebogen lijnen; een en ander uitgebreid tot en met onderwerpen uit het ambacht.

2e jaar 2 uur per week.

Oefeningen als inleiding tot het schetsen naar de natuur. Het schetsen van eenvoudige voorwerpen als: stoof, kistjes, bankjes enz.

Het schetsen naar de natuur van eenvoudige onderwerpen uit het ambacht; een en ander afgewisseld met schetsen uit het geheugen.

3e jaar 2 uur per week.

Voortzetting van het voorgaande, waarbij alle waarde te leggen op het schetsen uit het geheugen en het maken van losse handschetsen zonder opwerken.

Voor den Bond van Directeuren van Ambachtsscholen in Nederland:

E. JELSMA, Voorzitter.
S. BARON, Secretaris.

Amsterdam, Leeuwarden, Juli 1901.

CONGRES VOOR AMBACHTSONDERRICHT.

In aansluiting met de Tentoonstelling voor Ambachtsonderricht, georganiseerd op initiatief der Vereeniging tot bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid in Nederland.

Heerengracht 13, 's Gravenhage.

Voorzitter Mr. E. Fokker.

De Commissie ter voorbereiding van het Congres voor Ambachtsonderricht te 's Gravenhage had de beleefdheid ons een programma van dit Congres toe te zenden met verzoek, hieruit zooveel mogelijk in ons blad te publiceeren en door een warm woord onzerzijds tot ruime deelneming — in 't bijzonder van arbeiders en arbeidsters — aan dit Congres op te wekken.

Zij voegde daaraan de mededeeling toe, dat, zoo

noodig, voor arbeiders en arbeidsters op schriftelijke aanvrage gratis toegangskaarten te verkrijgen zijn bij den secretaris der voorbereidingscommissie, den heer Jan Ligthart, Tullinghstraat 4 te 's Gravenhage.

Wij voldoen natuurlijk gaarne aan dit verzoek, omdat wij de bedoeling der aanstichters van Tentoonstelling en Congres op prijs stellen.

De meening die wij voorstaan wat betreft het nut van congressen ter bevordering eener zaak als deze is onzen lezers bekend genoeg en wij mogen het dan ook er niet verhelen, dat wij ons reeds bij voorbaat ook in dit geval geen hoog denkbeeld vormen van de resultaten.

Dat de commissie den arbeiders en arbeidsters, als belanghebbenden in de eerste plaats, den toegang tot het congres gemakkelijk maakt verdient alleszins waardeering, maar of daarmede veel meer bereikt zal worden dan gewoonlijk betwijfelen wij.

Ons voor heden van verdere commentaren onthoudende laten wij hier het programma, alsmede het kort overzicht der vraagpunten volgen, met de inleidingen bij die vraagpunten voor zoover de laatste voor onze lezers van belang geacht kunnen worden.

Programma.

Maandag 12 Augustus.

10 uur. Opening door den Voorzitter. Vorming van het bureau van het congres. Besluit omtrent het nietnemen van conclusiën. Vaststelling van bepalingen van orde. (Z. O. Z.)

10½12 à 1 uur. Behandeling van het vraagpunt 1.

12(1)—2 uur. Pauze.

2—4 uur. Behandeling van het vraagpunt 2.

Dinsdag 13 Augustus.

10—12 à 1 uur. Behandeling der vraagpunten 3 en 4.

12(1)—2 uur. Pauze.

2—4 uur. Behandeling van het vraagpunt 5.

4 uur. Sluiting door den Voorzitter.

Kort overzicht der inleidingen.

Vraagpunt 1.

Is wettelijke regeling van het Ambachtsonderwijs (voor jongens en meisjes) niet een dringende eisch?

Zoo ja, behoort daarbij op den voorgrond te staan. dat van Staatswege het Ambachtsonderwijs wordt gegeven?

Of dient aan de Gemeente de verplichting te worden opgelegd?

Of zal aan Gemeenten, Vereenigingen en Particulieren ten behoeve van Ambachtsonderwijs onder voldoening van zekere voorwaarden recht op subsidie worden toegekend?

(Inleider de heer H. P. Priester te Leeuwarden.)

Stellingen.

1. Het best onderwezen volk zal het welvarendste volk zijn.

2. Goed onderwijs is een Staatsbelang.

3. De Staat heeft voor het vakonderwijs tot heden weinig gedaan.

4. Wat hij er thans voor doet, biedt geen waarborg, dat we zullen krijgen goed onderwezen ambachtslieden in geheel Nederland.

5. Een nauwere band tusschen den Staat der Nederlanden en de vakscholen is een dringende eisch des tijds.

Vraagpunt 2.

In hoeverre is 't mogelijk aan het Leerplan der Ambachtsscholen een zoodanige uitbreiding te geven, dat het onderwijs dier inrichtingen aan meer vakken ten goede kan komen?

Is het gewenscht en uitvoerbaar om voor de ambachten, waarvan een gering aantal leerlingen te verwachten is, of voor vakken, waarvan de praktijk niet of moeilijk aan de school kan worden onderwezen, „het leerlingstelsel" aan de scholen te verbinden?

(Inleider: de heer C. Zander te Zwolle.)

Resumé.

Het is mogelijk en wenschelijk, het Leerplan der Ambachtsscholen zoodanig uit te breiden, dat het onderwijs dier inrichtingen aan meer vakken ten goede kan komen.

Er moet echter voldoende zekerheid bestaan, dat de jeugdige beoefenaars der vakken in of nabij de plaats hunner inwoning, na het verlaten der school, bij het vak hunner keuze plaatsing kunnen vinden.

De vakken moeten van dien aard zijn, dat zij het karakter der Ambachtsscholen niet veranderen en de hoofdleiding bij één persoon kan blijven berusten.

De uitbreiding der vakken mag niet tot gevolg hebben een te groot aantal leerlingen voor ééne school.

Het getal leerlingen voor elk vak moet voldoende zijn om de daaruit voortvloeiende meerdere kosten te kunnen rechtvaardigen.

De cursus van elk vak moet niet langer dan drie jaren duren.

Het is niet wenschelijk, maar wel uitvoerbaar voor sommige ambachten, waarvan een gering aantal leerlingen te verwachten is, „het leerlingstelsel" aan de scholen te verbinden.

Vraagpunt 3.

Op welke wijze kan het best worden voorzien in de bestaande behoefte aan een degelijke, practische opleiding voor meisjes in het confectievak?

(Inleidsters: Mej. C. Ag. Duker te Rotterdam. Mevr. Roosenschoon—Gratio te 's Gravenhage.)

Vraagpunt 4.

Op welke wijze zou, ten einde het aantal vakken waarin de vrouw haar brood kan verdienen minder beperkt te maken, haar gelegenheid verschaft kunnen worden zich te bekwamen in: a. glas- en majolicaschilderen, b. graveeren en ciseleeren; c. behangen en kamerdecoreeren; d. litho- en zincographie; e. lederarbeid; f. meubelmaken en g. boekbinden.

(Inleidster: Mej. G. H. Marius te 's Gravenhage.)

Dat, zoo meisjes zich op deze, gewoonlijk door mannen beoefende ambachten willen toeleggen, zij daartoe dezelfde opleiding noodig hebben. Zooals in de vakken van onderwijs, boekhouden, post en telegrafie.

Dat, zoolang voor jongens de vraag „school of werkplaats" nog niet uitgemaakt is, voor meisjes geen positief antwoord op bovenstaande vraag mogelijk is.

Dat de ervaring in de meeste dezer vakken, de werkplaats, aangevuld met avond-teekenschool als de beste leerplaats heeft bevonden. Niet alleen, omdat men niet te jong kan beginnen om een ambacht goed te leeren, maar ook, omdat de praktijk in de werkplaats urgenter, de eerbied voor het materiaal dringender is dan op een vakschool.

Dat men in de schilderkunst het onvoldoende van Academies van Beeldende kunsten heeft leeren inzien en het atelier van den meester weer als de beste leerplaats gaat beschouwen. Omdat men op de Academies noch de practische eischen van een schilderij, noch de hoogere heeft leeren kennen, en men bovendien dikwijls een heel leven heeft te kampen tegen de daar opgedane theorie. en men bovendien veel te laat in de praktijk komt.

Dat het niet aan te raden is vakscholen voor meisjes op te richten voor die vakken, waar het materiaal overwegend is, omdat het bewezen is, dat zelfs voor

het abstractere schilderen zulke scholen eer nadeelig dan goed in de uitkomst blijken.

Dat het gewenscht is het leerlingwezen op de werkplaats, ook voor meisjes te regelen.

Dat teekenscholen des avonds ook voor meisjes noodzakelijk zijn.

Dat voor hen, die een ambacht kennen, teekenen begrijpelijker is, ornament duidelijker, de natuur en het ornament meer één zijn en zij dus in enkele uren per week meer leeren dan anderen, die teekenen zonder begrijpen. Zooals de ervaring leert, dat vele beroemde graveurs uit het goudsmidsvak zijn voortgekomen, maar nooit beroemde goudsmeden uit de teekenaars of graveurs van modellen en ornament.

Conclusie.

Dat, daar op de Industriescholen voor meisjes het teekenonderricht te beperkt is, op dit oogenblik de Academies, de kunstnijverheidsschool te Haarlem, en de teekenschool daaraan verbonden, vooral zoo goed om de prachtige voorbeelden van kunstvoorwerpen van ouden en nieuwen tijd, en de Normaalschool te Amsterdam, hoewel deze geheel op examens berekend is, de beste elementaire hulpmiddelen zijn. Maar, dat meisjes met wilskracht langzamerhand wel op de werkplaatsen zulen toegelaten worden, zooals nu reeds geheurt.

Dat in de practijk de grootste moeilijkheden hieruit zullen voortkomen, dat de meisjes, die zich nu in deze vakken wenschen te bekwamen, meestal uit een stand zijn, die meer eischen stelt dan de jongens, die, of uit een goeden ambachtsstand of uit een gegoede arbeidersfamilie voortkomen en waarvan de zusters op naai of modewinkels, even van zelf, hun leertijd doormaken.

Dat deze meisjes zich misschien niet zoo gemakkelijk naar de eischen van werkplaats zullen voegen. Maar, dat dit terecht zal komen, als zij beter onderwijs zullen leeren begrijpen, leeren onderscheiden en bovenal leeren bewonderen de heerlijke voorbeelden ons uit kunstrijker en evenrediger tijden nagelaten en leeren zien, hoe eenvoudig toen gewerkt werd en hoe onnavolgbaar groot men in dien eenvoud was.

G. H. Marius.

Vraagpunt 5.

Welke middelen kunnen er worden aangewend tot uitbreiding van het vakteekenonderricht voor jongens en meisjes? Kan hiertoe o. a. een reorganisatie der Burgeravondscholen medewerken?

(Inleider: de heer J. Temme te Haarlem).

Verkorte beschouwing.

Bij oppervlakkige beschouwing rijst de vraag:

Is er voldoende reden tot behandeling van dit punt?

Zeer groot is immers de vooruitgang van het vakonderwijs en dus ook van het vakteekenonderwijs. Toch staat het laatste wat al te veel geïsoleerd, houdt het weinig verband met andere kennis en houdt het te weinig rekening met het bevattingsvermogen der leerlingen, waardoor het resultaat in vele gevallen onvoldoende moet worden geacht.

Tot heden is het vakteekenonderwijs nog te veel geboeid en gekluisterd. Het kan zich beter ontwikkelen, wanneer inhalingsonderwijs niet meer noodig, handteekenen als bijhangend, afzonderlijk leervak geschrapt en elementair lijnteekenen tot het kleinst mogelijk volume teruggebracht wordt. Veel in het tegenwoordig teekenonderwijs is conventioneel en vrucht van ziekelijke genegenheid voor onderdeelen.

Vakteekenen zij teekenen ten behoeve van het vak of ambacht en het moet geheel vrij zijn in de keuze van hulpmiddelen.

Ten opzichte van het onderwijs in het algemeen en van het teekenonderwijs in het bijzonder wordt tot heden stelselloos gehandeld.

Gelukkig komt verbetering van den grondslag af.

Ook in het belang van het z.g.n. M. U. L. O., het Middelbaar Onderwijs en vooral in dat van het vakonderwijs, teekenen daarbij ingesloten, geve onze Regeering een stelsel en dit eenvoudig en praktisch.

Lager Onderwijs tot 13-jarigen leeftijd; Onderwijs op voortzettingsschool (Burgeravondschool), met alle leervakken facultatief en vrije avonden tot zelfstandig verwerken van het geleerde, gedurende 2 jaren; daarna vakteekenonderwijs, op scholen in de voornaamste plaatsen. De oprichting van deze scholen worde verplicht door den Staat en zij kunnen onderhouden worden uit de middelen van het Rijk, van Provincie en Gemeente volgens vaste regelen. De Regeering oefene toezicht en drage zorg voor een in hoofdzaken uniform programma van onderwijs.

Voor het volgen van alle onderwijs behooren meisjes en jongens gelijkgesteld te worden, al moet, na het doorloopen der lagere school, het onderwijs aan de verschillende geslachten misschien gegeven worden in afzonderlijke klassen of scholen.

In dit stelsel vinde een plaats een behoorlijke opleiding voor vakteekenonderwijzers (mann. en vrouw.). De acten, voor het vakteekenen te erlangen, kunnen worden onderscheiden in een voor het meetkundig teekenen en in een voor het ornamentteekenen, terwijl tot het verkrijgen van een dezer acten vooraf de bewijzen moeten worden geleverd van voldoende technische vakkennis.

Wettelijke bepalingen omtrent den arbeidsduur van personen beneden den leeftijd van 18 jaren;

goedkooper gebruik van verkeersmiddelen;

meerdere vrijstelling van het betalen van schoolgelden;

kosteloos verschaffen van leermiddelen;

meer gemakkelijk maken van het aanschaffen van gereedschappen; deze alle kunnen bovendien geacht worden, middelen te zijn tot uitbreiding van het bedoelde onderwijs.

Temme.

INGEZONDEN.

's Gravenhage, 29 Juli 1901.

Mijnheer de Redacteur.

Naar aanleiding van hetgeen door U wordt gezegd onder „Verbetering" op pag. 240 van Uw Blad, gedateerd: Zaterdag 20 Juli 1901 no. 29 (moet zijn: Zaterdag 27 Juli 1901, no. 30), verzoek ik U beleefd het volgende in Uw eerstverschijnend nummer te willen opnemen:

Uit Uwe rectificatie zou men moeten opmaken, dat Duinoord is aangelegd volgens het plan, dat in 1891 door den heer Scheurleer aan den Gemeenteraad van 's Gravenhage ter goedkeuring werd aangeboden. Zulks is echter geenszins het geval. Een geheel ander plan (volgens een ander systeem), ontworpen in 1892, kwam tot uitvoering. Dit laatste werd wél gemaakt tijdens de heer Du Rieu directeur der Maatschappij was, maar evenmin door hem ontworpen als dat van 1891.

Onder dankbetuiging voor de plaatsing, teeken ik hoogachtend,

Uw dr.
J. Wind Gz.
Directeur der Haagsche Bouwgrond-Mij. „Duinoord".

Men zie Vergadering, Berichten, Varia, Personalia, Vacante Betrekkingen en Dienstaanbiedingen in het Bijblad.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland"

Bergen, f 13,739; C. Bol, Haarlemmermeer, f 13,693; D. R. de Jong, Haarlem, f 13,298; J. v. d. Brink, Apeldoorn, f 13,245; A. den Breejen, Hoofddorp, f 13,073. Ram. f 15,250.

's-Gravenhage, 31 Juli, door het min. van W., H. en N.: het maken van 2 kribben, het verlengen van 3 kribben der gemeente Zutphen en van 9 rijkskribben en het verrichten van baggerwerk tot verbetering van de rivier de IJssel, beneden Zutphen, tusschen de kilometerraaien LXX en LXXII der herziene rivierkaart. Ram. f 13,200; ingek. 10 bilj., als: J. H. Hoijinck, Pannerden, f 12,090; J. A. v. Hattum, Zaltbommel, f 12,900; H. Boeseuinkel, Zutphen, f 12,890; L. Brand Dz., Giessendam, f 12,870; F. E. Terwindt, Pannerden, f 12,688; W. F. Hoijinck, Westerroort, f 12,560; J. v. Vuuren, Zaltbommel, f 12,080; H. M. Muiskens Jr., Herwen en Aerdt, f 11,220; J. P. de Groot, Giessendam, f 11,188; F. v. Haaften, Zaltbommel, f 10,980.

Rotterdam, 31 Juli, door de Zuid-Holl. Electrische Sp.-Mij.: het maken der fundeeringswerken voor een gedeelte emplacement te Rotterdam, gelegen tusschen de Zomerhofstraat en de Staatsspoorwegviaduct. Ram. f 106,200; ingek. 18 bilj., als: H. Wiemhoven, Rotterdam, f 92,570; A. van der Meyden, Hardinxveld, f 94,978; J. K. Stelwagen, Rotterdam, f 95,3000; G. Key, idem, f 96,850; C. Alberts en Zoon, Amsterdam, f 96,982; W. 't Hoen, Alblasserdam en G. Klootwijk, Dapendrecht, f 97,490; J. van den Elshout, Scheveningen, f 99,560; Brons Groenewegen, Haarlem, f 100,800; J. J. Hornstra, Bergen-op Zoom, f 101,769; Ph. Klein, Dordrecht, en L. van Houwelingen, Hardinxveld, f 102,300; A. Boogaard, Haarlem, f 103,100; A. van der Straten, Berg-Ambacht, f 103,860; M. L. van der Laar, Rotterdam, f 104,250; C. van Boven, Diemen, f 105,910; C. Nieuwenhuizen, Ierseke, f 107,900; F. Bekers, Prinsenhage, en A. G. Nagelvoort, Breda, f 119,250; W. Monnee, Rotterdam, f 120,000; N. Blok, Woerden, f 120,000.

Amsterdam, 1 Aug.: Bestek no. 178, het maken van toegangsbruggen op verschillende forten in de Stelling van Amsterdam (laatste termijn). Ram. f 16,550; ingek. 4 bilj., als: C. Benard, Haarlem, f 16,490; T. Eijbers, Apeldoorn, f 18,315; C. van Boven, Diemen, f 19,050; G. Kuiper Pz., Edam, f 22,000.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

Afdeeling Amsterdam.

Vergadering van 11 *Juli* 1901.

In deze vergadering werd medegedeeld dat door de directie der Maatschappij tot exploitatie van de Laval-stoomturbine was bericht, dat gaarne voor technische leiding zou worden gezorgd bij een eventueele excursie naar het electrisch centraal-station „Bloemendaal", terwijl mede door de directie van den Rijks-waterstaat was medegedeeld, dat medewerking zou worden verleend voor de bezichtiging van de sluiswerken te IJmuiden.

Omtrent het onderwerp „correspondentie-onderwijs" werden uitvoerige besprekingen gehouden en waren daarvoor enkele leden van andere plaatsen overgekomen. Uit de besprekingen bleek, dat een lid reeds in die richting werkzaam is in werktuigkunde, volgens Amerikaansche methode, met goed succes.

Besloten werd dit onderwerp in de eerstvolgende vergadering, in September, opnieuw te behandelen.

Voorts werd besloten de concept-voorwaarden eerst in een der volgende vergaderingen te behandelen.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— Aan de Technische Hochschule te Aken is met onderscheiding bevorderd tot electrotechnisch ingenieur de heer Pierre Kijnen, te Maastricht.

— Over de opgravingen, die Prof. Dorpfeld (voor onzen landgenoot, den heer Goedkoop) op Leukas ondernomen heeft, heeft de „Nordd. Algem. Zeit." het bericht, dat de professor bij de opgravingen tusschen de bocht van Vlicho en het dorp Katochori drie meter onder een laag, die scherven van Helleensche tegels bevatte, op een andere laag van scherven en van urnen gestooten, die lijken op die welke men in Troje gevonden heeft en in alle gevallen tot een oude periode behooren.

Bewijzen voor zijne onderstelling, dat daar het paleis van Odusseus gestaan zou hebben, werden niet gevonden.

— Een bericht uit Athene meldt dat bij de opgraving in het dal Velestino in Thessalië een antiek graf gevonden is. Verscheidene voorwerpen van goud en zilver, er in gevonden, werden door Grieksche archeologen aan een nauwkeurig onderzoek onderworpen en toen bleek dat het graf dat van Demetrius Polyorketes is, den zoon van Antigonus, die daar aan den voet van den heuvel Pilat in Tepeus in de derde eeuw voor onze tijdrekening bijgezet werd.

— Voor het volgende jaar wordt in de Ecole des Beaux-Arts te Parijs een groote tentoonstelling van houtsnijkunst voorbereid, waarbij vooral het oog gevestigd zal zijn op de houtsnede als boekversiering. Zoowel de retrospectieve als de moderne afdeeling kunnen hoogst belangrijk worden.

— In Grieksche bladen wordt veel ophef gemaakt van een schilderij van Van Dijck, dat bij een schoolmeester op het eiland Paros gevonden zou zijn. Het is ongeveer een meter in het vierkant groot en stelt voor de vlucht naar Egypte; Maria zit met het kind Jezus in de armen op een ezel die door drie engelen geleid wordt, terwijl Jozef te voet volgt. Te vergeefs zijn pogingen aangewend om het stuk van den schoolmeester te koopen.

— Op voordracht van Corrado Ricci, den bekenden Italiaanschen kunsthistoricus, heeft de Raad van State goedgekeurd den aankoop van de fresco's van Bramante, die zich te Milaan in een woonhuis bevinden, voor de som van f 80,000 lire.

Deze fresco's zijn zeker van de hand van den bekenden architect en goed geconstrueerd. Er komen 6 borstbeelden en 2 volle figuren, meer dan levensgroot en eene compositie van Democriet en Heraclitet op voor.

Binnen 3 maanden worden zij naar het museum Brera te Milaan overgebracht.

— De heer J. H. L. de Haas, onze regeerings-commissaris op de internationale kunsttentoonstelling te Munchen, schrijft het volgende:

De jury is met haar werk gereed en heeft aan Nederlanders vier oerste en zes tweede gouden medailles toegekend. Dit buitengewoon gunstig resultaat is met algemeene stemmen verkregen.

Een eerste medaille ontvangen voor schilderkunst: Théophile de Bock, A. Briët en Thérèse Schwartze; voor beeldhouwkunst: Minca Bosch—Reitz.

Een tweede medaille voor schilderkunst: J. S. H. Kever, J. H. van Mastenbroek, M. Schildt en Jan Veth; voor etskunst: M. Bauer en P. Dupont.

Beschikbaar waren dertig eerste medailles, terwijl het aantal ingezonden kunstwerken 2900 bedragt. De eer, ons land te beurt gevallen, deelen wij met Frankrijk, dat evenzeer vier eerste medailles verwierf. De behaalde onderscheidingen zijn dus te meer te waardeeren nu te Berlijn dit jaar aan Nederland geen enkele medaille werd toegekend.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Rotterdam. Maandag 29 Juli herdacht de heer C. Broedveld, opzichter aan den toren van de drinkwaterleiding, aan den Honingerdijk den dag, waarop hij voor 25 jaren in dienst der gemeente kwam.

Utrecht. De muurschildering aan de St.-Joriskerk alhier, zichtbaar geworden door het wegbreken van 't kleppermanshuisje aan de Langestraat, stelt een gedeelte van den kruisweg voor. Links ziet men een krijgsknecht, die dicht achter het kruis loopt; van Jezus is alleen een gedeelte van het been zichtbaar, iets verder naar rechts ontdekt men Veronica, die het zweet van het aangezicht des Heeren droogde. Het gedeelte van den weg, dat nog afgelegd moet worden, vóór den berg Golgotha bereikt is, kan men vrij duidelijk ontwaren.

Een kunstschilder uit Den Haag — hij wenscht zijn naam niet genoemd te zien — is begonnen met het nemen van een kopie, met welken arbeid wel eenige dagen zullen verloopen. Volgens het „Utrechtsch Dagblad" geschiedt het, na overleg met het gemeentebestuur, voor de oudheidkundige vereeniging „Flehité".

Verwondering wekt het, dat de schildering is aangebracht aan een buitenzijde van den kerkmuur, waar zij steeds aan weer en wind was blootgesteld, evenzoo wekt het verwondering, dat de schildering zich nog in zulk een goeden staat bevind.

Haarlem. De tijdelijke tentoonstellingen, die thans in het Museum van Kunstnijverheid alhier geopend zijn, wekken de algemeene belangstelling. Beide hebben betrekking op het verleden van twee oude volkeren, die in de kunstrichting, godsdienst en beschaving zeer verschillende opvattingen hadden.

De eene tentoonstelling licht eenigzins den sluier op waarachter tot op het oogenblik de geschiedenis der oudste bewoners van Griekenland nog verborgen ligt, en geeft ons te aanschouwen de getrouwe reproductiën van voorwerpen die in de graven gevonden werden van het fabelachtige reuzenvolk der Pelasgers, dat na ruim 3000 jaar geleden den burcht van Mykenae bewoonde.

De andere tentoonstelling voert onze gedachte naar het verre Oosten, zij levert oorspronkelijke bouwwerken en muurschilderingen, waardoor wij in staat worden gesteld de hooge kunstuiting van het Chineesche volk te leeren waardeeren.

Het is door bijzondere gelukkige omstandigheden, dat gedurende de vacantiedagen beide merkwaardige tentoonstellingen in het Haarlemsche Museum kon worden geopend blijven, alwaar overigens op het gebied der decoratieve kunsten en het kunstambacht nog veel belangrijks te zien is.

— De directeur van het Museum en de School voor Kunstnijverheid alhier, S. A. von Saher, werd door het Italiaansche Central-Comité benoemd tot gedelegeerde voor Nederland der Internationale Tentoonstelling van decoratieve kunst, die in 1902 van April tot October in Turijn zal gehouden worden.

Delft. Omtrent den vooruitgang van het technisch onderwijs aan de Polytechnische School alhier in de laatste twintig jaren kan dienen een vergelijking van de gegevens in den almanak van het Delftsch Studentencorps van 1881 en in dien van 1901.

Hieruit blijkt dat die vooruitgang zeer groot is, niet enkel in toename van het onderwijzend en bedienend personeel. Voor 1881 vinden wij 14 hoogleeraren 6 leeraren en 6 assistenten, terwijl voor 1901 deze cijfers respectievelijk bedragen 25, 7 en 34.

Ingeschreven waren in 1881 382, in 1901 764 leerlingen. Hiervan waren leden van het Delftsche Studentencorps in 1881 253, in 1901 444, terwijl tot de oud-corpsleden behoorden in 1881 5, in 1901 105 ingeschrevenen.

Ook in verschillende studievakken is een groote rijzing merkbaar. Vooral is dit waar te nemen bij de werktuigkundigen. In 1881 waren ingeschreven voor civiel-ingenieur 174, werktuigkundig ingenieur 30, mijnen-ingenieur 7, scheepsbouwkundig ingenieur 1, technoloog 7, ijker 3 en voor verschillende studievakken 110 (hieronder behoorden destijds de ingeschrevenen aan de toenmalige Indische instelling, die lid van het Delftsche Studentencorps waren).

In 1901 waren ingeschreven voor civiel-ingenieur 259, werktuigkundig ingenieur 244, mijnen-ingenieur 79, scheepsbouwkundig en werktuigkundig ingenieur 24, bouwkundig ingenieur 15, technoloog 84 en voor verschillende studievakken 57.

Einde-examens werden afgelegd in 1880 voor civiel-ingenieur 30, bouwkundig ingenieur 2, scheepsbouwkundig ingenieur 4, werktuigkundig ingenieur 4, mijnen-ingenieur 2 en in 1900 voor civiel-ingenieur 36, werktuigkundig ingenieur 26, mijnen-ingenieur 3 en technoloog 8.

Met het steeds vermeerderd aantal der ingeschrevenen heeft de uitbreiding der lokalen geen gelijken tred gehouden; toch zal binnen enkele jaren, als de voorgenomen vergrootingen hebben plaats gehad, veel zijn gewonnen, vooral ook door het dan verkrijgbaar stellen van het diploma voor electrotechnisch ingenieur.

MONSTER. Tot architect voor den wederopbouw van de door brand vernielde Nederl. Hervormde kerk alhier, is benoemd de heer E. G. Wenting van Schalkwijk.

— Aflevering 7 van „De Natuur" (uitgave van J. G. Broese, te Utrecht), bevat: Een reuzachtige Gorilla, door dr. J. E. Rombouts. — De werking van Primula obconica Hance op de huid, door C. J. Koning. — Iets over torpedo's. De Whitehead torpedo, door H. Vreedenberg. — Metselaars, mijnwerkers en andere ambachtslieden onder de insecten, door dr. A. J. C. Snijders. — Vervalsching van edelsteenen (vervolg en slot), door A. P. H. Trivelli. — De Nernst-lamp, door F. C. J. Scheurleer. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

PERSONALIA

— **Werkzaam gesteld** op het bureau van den chef van het grondpeilwezen te Batavia, de benoemde ingenieur 3e kl. bij het mijnwezen in Nederlandsch-Indië P. M. van Bosse; en het hoofdbureau van het mijnwezen te Batavia de benoemde ingenieur 3e kl. bij het mijnwezen in Nederlandsch-Indië E. C. Abendanon.

— Bij de Koningin Wilhelminaschool te Batavia is:

benoemd tot leeraar in bouwkundige vakken, de waarnemende leeraar in de wiskunde en de natuurkundige wetenschappen bij de afdeeling hoogere burgerschool van het gymnasium Willem III aldaar, J. F. Quant; tot leeraar in het hand- en lijnteekenen, de leeraar in het hand- en rechtlijnig teekenen bij de afdeeling hoogere burgerschool van het gymnasium Willem III aldaar, J. Z. van Dijck;

tijdelijk belast met de waarneming der betrekking van chef der werkplaatsen, J. W. van Dolder; leeraar in het machinebankwerken, J. Luyten; leeraar in het smeden, J. H. Miolée; leeraar in het timmeren, A. J. Weterings; met de waarneming der betrekking van ingenieur 3e kl. bij den dienst van het mijnwezen P. J. Stigter.

— Tot aspirant-adjunct-ingenieur bij de Staatsspoorweg-Maatschappij te Utrecht is benoemd de heer G. Leignes Bakhoven, civiel-ingenieur te Goes.

— De Minister van Waterstaat heeft benoemd tot buitengewoon opzichter J. Olie, te Hansweert, bij het verdiepen en onderhouden van de Noordzee-haven met het buitenkanaal en de buitenteleidings-kanalen naar de sluizen en het onderhouden van de havenhoofden en golfbrekers, en G. H. Slot, te Nederwoert, bij het verruimen van en het maken van boordvoorzieningen langs de Zuid-Willemsvaart.

— Tot gemeente-architect te Waddingsveen is benoemd de heer G. Alblas.

— Aan de afdeeling Technici van de Mechanische School te Amsterdam is het diploma uitgereikt voor werktuigbouw en electrotechniek aan J. C. Kramer, C. J. S. Messemaeckers van de Graak, J. D. B. Olie, J. Poll, H. van Tinteren; voor werktuigbouw aan H. C. Brinkman; voor suikertechniek en electrotechniek aan J. C. Brinkman.

— In eene buitengewone alg. vergadering der Passoroean Stoomtram-Maatschappij werd tot directeur benoemd de heer A. E. Wijs, hoofdingenieur bij de Staatsspoorwegen in Nederl.-Indië.

— De heer J. E. van der Burg, werktuigkundig ingenieur, te Apeldoorn is door de Holl. IJzeren Spoorwegmaatschappij benoemd tot adspirant-adjunct-ingenieur bij die maatschappij.

VARIA.

— **De kosten per uur-paardenkracht van de verschillende beweegkrachten.** — De heer Charvet, professor aan de nationale landbouwschool te Grignon, heeft eenige belangwekkende gegevens gepubliceerd over de vergelijking der kosten per uur-paardenkracht bij toepassing van verschillende soorten van beweging.

1o. Een man op een as van 0,35 M. middellijn, een kracht uitoefende van 7 KG., werkende gedurende 8 uur met een snelheid van 30 omwentelingen per minuut. De kosten van een werkdag op 3,50 francs stellende, komt men per uur-paardenkracht op 4,10 fr.

2o. Een paard van 500 KG. gewicht, gespannen aan een molen van 4 M. straal, oefent een kracht van 55 KG. uit naar een maatstaf van 55 M. per minuut gedurende 8 uur. De kosten voor het gebruik per dag van een paard op 4 francs stellende, komt de uur-paardenkracht op 0,97 fr.

3o. Een stoommachine (locomotief van 5 tot 8 stoompaardenkrachten, van hooge drukking zonder condensatie), waarvan de prijs afwisselt tusschen 1000 fr. per paardenkracht voor licht werk en 750 fr. voor gemiddeld werk, verbruikt ongeveer 3 KG. steenkool per paardenkracht. De netto kosten van één uur-paardenkracht, verschaft door een locomotief van 6 stoompaardenkrachten, 10 uur werkende gedurende 150 dagen, komt op 0,22 francs.

4o. Een petroleum-motor verbruikt 0,5 tot 0,8 liter petroleum of gasoline per uur-paardenkracht en kost 600 tot 800 frcs. per paardenkracht. Hierbij komt men tot een eenheidsprijs van 0,34 francs voor petroleum en van 0,38 francs voor gasoline.

5o. Een windmolen met een vermogen van ½ tot 3 stoompaardenkrachten en 1000 tot 3000 francs kostende, vereischt een uitgaaf van 0,11 francs per uur-paardenkracht.

6o. Een turbine, 100 tot 500 francs per stoompaardenkracht kostende, komt op een uitgaaf van 0,03 tot 0,04 francs per uur-paardenkracht. (*Stoompost*)

VACANTE BETREKKINGEN.

— Tijdelijk Hoofdopzichter te Leiden, voor 2 jaren, op een salaris van ƒ 2000 's jaars. Sollicitanten worden uitgenoodigd hunne stukken, met certificaten en vermelding van tegenwoordigen werkkring en levensloop, in te dienen vóór 5 Augustus bij het gemeentebestuur te Leiden. (*Zie advert. in dit No.*)

— Bouwkundig Teekenaar-Opzichter kan dadelijk op Bureau geplaatst worden. Persoonlijk aanbieden met getuigschrift bij den Architect J. H. Tonnaer, Delft. (*Zie advert. in dit Nummer.*)

— Machineteekenaar gevraagd, om direct in dienst te treden. Schriftelijke aanbiedingen, met opgaaf van vroegeren werkkring en genoten opleiding, aan de Electriciteits-Maatschappij „Maarssen".

— Twee Opzichters-Teekenaars, waarvan een bouwkundige en een ijzerconstructeur, vaardig in het detailleeren en het maken van bestekteekeningen en het uittrekken van materialstaten. (*Zie adv. in dit no.*)

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden, ten gerieve van heeren geabonneerden, tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

Een bouwkundig Opzichter-Teekenaar zoekt met 1 September, wegens afloop zijner werkzaamheden, plaatsing. Brieven onder letter K Bureau van dit blad. (3)

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING, RUISCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

6 Bouwk. opz.-teek., 20, 22, 23, 24, 24 en 26 j., ongeh., ƒ 40, ƒ 65, ± ƒ 70, ƒ 60, ƒ 75 en ƒ 75.
1 Bouwk. teek., 23 j., ongeh., ƒ 75.
2 Opz. uitvoerder, 33 en 34 j., geh., ± ƒ 90 en ± ƒ 80.
2 Bouwk. opz., 22 en 40 j., ongeh., ± ƒ 75 en ± ƒ 85.
Werkt.-electr., 35 j., geh., ± ƒ 85.
1 Aank. werkt.-electr., 20 j., ongeh.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN **COMPLETE BAD-CLOSETS** en **URINOIR-inrichtingen.** Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangen, Kampioen Ventilators onder garantie.

36ste JAARGANG N°. 32. ZATERDAG, 10 Augustus 1901.

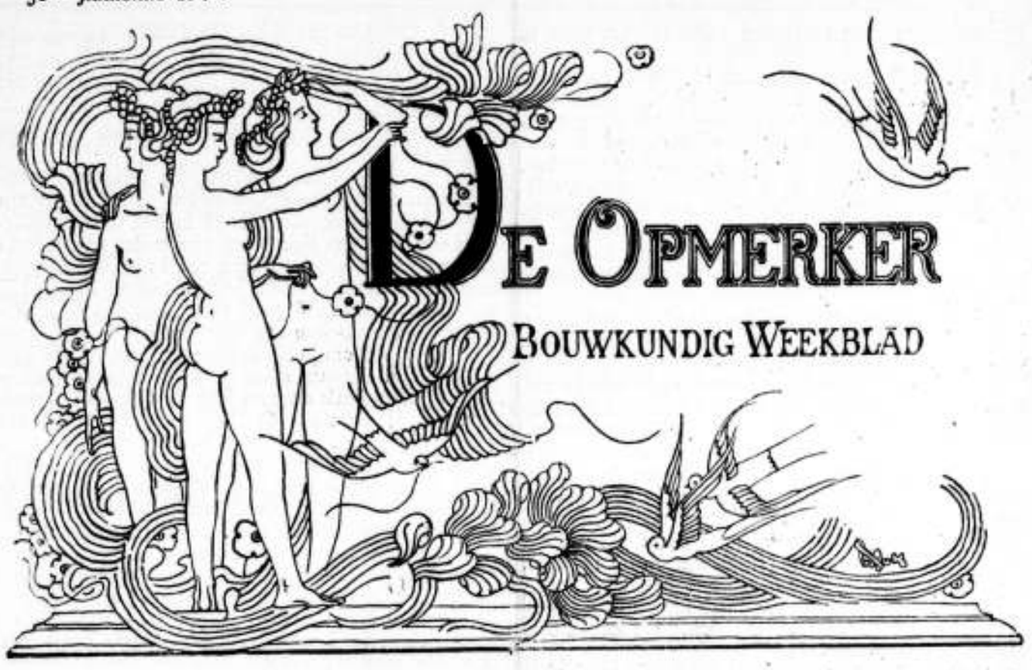

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie : Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ 5.—; voor België ƒ 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; v. or elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

DE WAALSCHE KERK TE HAARLEM.

Het gebouw te Haarlem, waar nu de Waalsche gemeente hare godsdienstoefeningen houdt, was weleer de kerk van het Begijnhof. Over die oude stichting heeft de heer C. J. Gonnet in 1877 zeer uitvoerige mededeelingen gedaan. Daar de kerk als bouwwerk, zelfs in haar tegenwoordigen veranderden toestand, groote waarde heeft, komt er in die mededeelingen, waaruit wij de lotgevallen der stichting in de middeleeuwen leeren kennen, veel voor, dat ook op de architectuur dier tijden een nieuw licht werpt.

In het midden der 13e eeuw bezat Haarlem slechts één klooster, dat der Karmelieten, waarvoor Simon van Haarlem, ridder, zijn huis en erf, gelegen tusschen de Groote Houtstraat, den Anegang, de Warmoesstraat en de Spekstraat, had doen inrichten. Slechts de zoogenaamde Guldebergspoort herinnert op het oogenblik nog aan deze stichting van 1249.

Arent van Sassenheim, pastoor te Haarlem, richtte in 1262 een Begijnhof op, tegelijkertijd dat hij de vermaarde abdij Leeuwenhorst bij Noordwijk stichtte. De vrome man stierf in 1272. Een aanteekening van lateren tijd zegt: „Item, dese eersamighe persoenre van haerlem, die heer Aernt van Sassenem genoemd was, lach X iaer of daeromtrent in der beghinen kerc begraven voerscreven." Daarna gaf de bisschop van Utrecht verlof „dat si hem uter beghinen kerc namen" en hem in de kerk der abdij van Leeuwenhorst, die in 1282 voltooid was, ter aarde bestelden.

In 1272 moet dus de kerk van het Begijnhof reeds hebben bestaan. Doch een aanteekening uit de tweede helft der 14e eeuw zegt: „Als onsen hove onder bescerminghe van de eerwaerdighe biscoppen ende der graven van hollant toenam, soe is de stadt haerlem int jaer christi dertienhondert seven ende veertigh doer ongheluck van brandt, veroorsaect aen die stadspoerte, geheel bedorven, het beghijnhoff ende alle de kercke sijn doer den brandt vernielt, datter niet een bleve staen dan alleenlyck de capelle van der heylighe maghet maria, buten onder de stadt van den roemschen conynck willem gestight, welcke bleeff door goedes bescerminghe ongeschendt."

In 1347 werden dus alle Haarlemsche kerken, met uitzondering van de kapel in de buurt Bakenes, die toen nog buiten de stad lag, door brand geteisterd. De kromekschrijver overdrijft ongetwijfeld, waar hij zegt „datter niet een bleve staen". Want de muren, die in de middeleeuwen gebouwd werden, waren zoo zwaar, dat zij het vuur best konden trotseeren. De schade zal zich tot het houtwerk, de ramen, het meubilair, enz. bepaald hebben. Dit vermoeden wordt tot zekerheid, als wij vermeld vinden, dat de Begijnenkerk reeds in het voorjaar van 1348 weder door den wijbisschop Ricaerdus, die den Utrechtschen kerkvoogd vertegenwoordigde, opnieuw werd gewijd.

De heer Gonnet is van meening, dat de kerk na den brand slechts ten deele werd herbouwd, omdat in 1388 het koor gewijd werd, en in 1398 pas de wijding van een aan het oostelijk gedeelte verheeiden toren geschiedde, waarmede het gebouw voltooid zou zijn geweest.

Zooals wij de kerk tegenwoordig zien, bestaat zij uit een schip en een koor, die een verschillenden bouwtrant vertoonen. Het koor is hooger dan het schip, en ongetwijfeld dat, hetwelk in 1388 gereed kwam. Maar van een toren aan dat koor hetwelk het oostelijk gedeelte der kerk vormt, is niets meer te zien. Hier te lande werden de torens zonder uitzondering aan de westzijde van het schip gemaakt. Inderdaad bezit de Haarlemsche kerk daar haar toren, die, ofschoon van bescheiden afmetingen, in zijn architectuur de bewijzen toont, dat hij van den aanvang af bij het schip heeft behoord. Wij wagen het dan ook, aan het vroe-

ger bestaan van een tweeden toren bij het koor te twijfelen.

Wel is waar vinden wij vermeld, dat in den toren vijf klokken aanwezig waren, en schijnt de tegenwoordige niet groot genoeg, om die te hebben kunnen bevatten. Maar een doeltreffende plaatsing maakt veel mogelijk. En als wij zien, dat de tegenwoordige klok, Jhesus geheeten en in 1512 gegoten, slechts 0.56 M. middellijn heeft, dan behoeven wij ook bij de overige vier geen groote afmetingen te veronderstellen.

Op het oogenblik is het voormalige schip, dat in verschillende vertrekken gedeeld werd, als kosterswoning in gebruik.

Aan de zuidwestzijde van het koor bevindt zich een portaal, oorspronkelijk uit het laatst der 14e eeuw, doch met een gevel van omstreeks 1680.

De vensters van het koor hebben 15e eeuwsche traceeringen, die echter van een restauratie afkomstig zijn. Die van het schip zijn grootendeels veranderd, alleen aan de zuidwestzijde is nog te zien, hoe de oorspronkelijke vensters geweest zijn. De travée, die hier bewaard bleef, vertoont beneden een laag spitsboogvenster, hooger twee kleine vensters, met segmentbogen gedekt. Deze aanleg wijst er op, dat het schip voorheen twee verdiepingen had, wat op de 13e eeuw als den tijd der stichting wijst.

Aan de noordoostzijde van het koor is nog de voormalige sacristie aanwezig, die thans als consistoriekamer in gebruik is.

De toren, die met nissen zeer eenvoudig versierd is, werd geheel van gebakken steen opgetrokken. Ook de kerk bestaat grootendeels uit gebakken steen. Aan de noordzijde vindt men reuzenmoppen, terwijl rondom de koorvensters gebakken en gehouwen steen afwisselen.

Alleen het koor dient thans voor de godsdienstoefeningen. Door een houten gewelf gedekt, en ten deele gerestaureerd, levert het geen onbehaaglijk geheel op. De 17e eeuwsche predikstoel, de zeven koperen kaarskronen hebben goede, ofschoon eenvoudige vormen. Het noordoostelijk vak van den koornis is versierd met een wandbeschildering uit het begin der 16e eeuw; zij verbeeldt een tapijt, met groenen fond en geel ornament, en wordt schijnbaar door twee engelen gehouden. Dit overblijfsel van oude kunst is geheel overgeverfd.

De voormalige sacristie, thans consistorie-kamer, heeft een eikenhouten zoldering van omstreeks 1530. Zij bestaat uit een aantal kruisgewelven, die echter alleen aan de muurzijde ondersteund zijn en overigens vrij hangen. Deze eigenaardige samenstelling, die weinig redegevend genoemd kan worden, vindt men in Nederland, zooveel wij weten, nergens dan hier. Het vertrek bezit een fraaie 17e eeuwsche schouw, de vensters zijn met gebrand glas uit denzelfden tijd gevuld.

Reeds in de 16e eeuw is de kerk door de Walen in gebruik genomen. Doch het Begijnhof bleef tot in de 19e eeuw bestaan. Een der 17e eeuwsche pastoors had een bidvertrek ingericht, dat hij aan den H. Jozef toewijdde, ofschoon de oude kerk onder de bescherming der HH. Petrus en Paulus had gestaan.

Omstreeks 1840 werden verscheidene huizen van het Begijnhof aan de zijde der Jansstraat gesloopt, en daar ter plaatse verrees de kerk van den H. Jozef, die, nadat het bisdom Haarlem weer hersteld was, als kathedraal is gebruikt, totdat de St. Bavokerk aan de Leidsche Vaart, wat haar koor betreft, gereed kwam en als kathedraal kon dienst doen.

JACOB VAN CAMPEN.

De heer C. J. Gonnet was zoo vriendelijk, mij mede te deelen, wat hij op het Haarlemsch archief omtrent den heer Van Campen, die door Ampzing als den bouwmeester van het Oude Mannenhuis genoemd wordt, vond.

Hij schrijft: „Van het in 1607 gebouwde Oude Mannenhuis was Pieter Jacobszoon Van Campen een der vijf eerste regenten. Er is in het Gemeente-Archief een door hem eigenhandig gehouden register van ontvangsten en uitgaven voor den bouw voorhanden, loopende van 1607—1613. Daarin teekent hij op blz. 2 al dadelijk aan „18 Julij 1607 gesonden door Gabelant tot Amsterdam aen mijn broeder S. van Campen (zeker geld om in Koningsbergen hout te betalen)"

Deze Van Campen stierf in 1615 en men vindt in het Begrafenisboek omtrent hem de volgende aanteekening: „11 October 1615 een opening voor Pieter van Campen. Een uur beluid. Betaald *f* 15."

Om de waarde van deze bijzonderheden goed te doen uitkomen, laat ik hier volgen, wat de heer C. Hofstede de Groot in „De Opmerker" van 10 December 1898 omtrent Jacob van Campen mededeelde.

„Het grafmonument in de kerk te Amersfoort vertoont het wapen eener vrouw uit het geslacht Van Campen, gehuwd met een heer uit de Leidsche familie Heerman (van Zuydwijk). Men vergelijke bijv. de beschrijving, die Kramer van deze wapens geeft (blz. 209). Het monument is dus door deze dame gesticht."

„Nu dank ik aan eene aanteekening van wijlen mr. N. De Roever de volgende bijzonderheid:

„30 April 1625 verkoopen Jacob van Campen, Jan van Campen, Jan Heerman als man van Geertruyd van Campen, alle kinderen van Pieter van Campen, het huis „De witte Zwaan" op den Nieuwendijk te Amsterdam."

„De akte leert ons dus:

„1°. de stichtster van het Amersfoortsche monument Geertruyd Heerman, geboren Van Campen, en

„2°. de namen van Jacobs vader en van drie andere kinderen van dezen laatste, kennen."

„Dit laatste stelt ons in staat, in een akte uit het Weesboek XVII blz. 100, die ik eveneens aan De Roever dank, hetzelfde gezin te herkennen. Deze akte is van Februari 1617 en geeft den ouderdom der kinderen op als volgt: Jacob 21 jaar, Geertruyd 19 jaar, Jan 17 jaar, Michteld 15 jaar en Margriet 13 jaar. Hun allen behoort het bovengenoemde huis De Witte Swaen, dat hun van hun grootmoeder was aanbestorven."

„Geen twijfel derhalve of Jacob van Campen, voor wien Geertruid Heerman geboren Van Campen het monument oprichtte, m. a. w. geen twijfel of de beroemde bouwmeester Jacob van Campen was in Februari 1617 21 jaar oud en derhalve tusschen Februari 1595 en Februari 1596 geboren.

„Zijn ouders waren Pieter van Campen en Gerritje Claes Beerens dochter; hij heette naar zijn grootvader Jacob van Campen, gehuwd met Griete Pieters Visscher, over wie en wier geslacht „Oud-Holland" I, bladz. 243 en vv. bijzonderheden mededeelt.

„Hiermede is de vraag naar het geboorte j a a r van Jacob van Campen voor goed opgelost; in 1595 of in de eerste weken van 1596. Wat de geboortep l a a t s aangaat, zoo mogen wij met groote waarschijnlijkheid aannemen, dat het Amsterdam is geweest, waar deze Van Campens thuis behoorden, die tengevolge van de gelijkluidende namen nog herhaaldelijk met anderen, o. a. met een iets ouderen Haarlemschen schilder en architect verwisseld worden."

Reeds bij vroegere gelegenheden heb ik de juistheid van het slot dezer mededeelingen betwijfeld. Immers in 1647, dus bij het leven van den bouwmeester, noemde Schrevelius hem onder de beroemde mannen, die te Haarlem geboren waren. En in 1658 verscheen een gedicht, getiteld „Haarlems Doodtbazuyn, geblasen op de Tombe van Heer Jacob van Campen"; Houbraken heeft dit vers, dat thans niet meer te vinden is, gekend. Sedert is mij gebleken, dat Jacob van Campen tusschen 1645 en 1652 te Haarlem verscheidene werken heeft uitgevoerd, waaronder de Nieuwe Kerk, die tot dusverre op naam van De Bray ging. Daardoor werd de waarschijnlijkheid, dat de bouwmeester een Haarlemmer van geboorte was, grooter.

De mededeelingen van den heer Gonnet bewijzen, dat Schrevelius zich niet vergist heeft. Pieter Jacobszoon van Campen, een der vijf eerste regenten van het Oude Mannenhuis te Haarlem, die in 1615 begraven werd, was de v a d e r van Jacob. Zoowel hij als zijn broeders en zusters moeten dus te Haarlem geboren zijn. Daar Pieter van Campen in 1615 stierf, waren zijn kinderen in 1617, toen zij gezamenlijk als bezittende een huis te Amsterdam in een akte van de Weeskamer genoemd worden, inderdaad weezen.

De tweede Jacob van Campen, die de kunsthistorie aannam als te hebben bestaan gelijktijdig met den bouwmeester, heeft nu voorgoed afgedaan.

En mogelijk zullen wij in de Haarlemsche doopboeken van 1595 of 1596 nu ook nog den juisten datum, waarop Jacob, de oudste zoon van Pieter van Campen en Gerritje Beerensdochter ten doop werd gehouden, vinden.

A. W. Weissman.

N a s c h r i f t.

Het onderzoek in het Doopboek der Nederl. Hervormde kerk te Haarlem heeft op mijn verzoek door den heer Gonnet reeds plaats gehad. Hij vond:

„Gedoopt 16 July 1595 Jacop.
Vader: Pieter Jacopsz.
Moeder: Grietgen.
Getuigen: Jochem van Doinck.
Trintgen Cornelis."

De inschrijver heeft eerst als voornaam der moeder, willen opteekenen „Ger", maar die drie letters met de pen doorgehaald.

Er is dus nu geen twijfel. Jacob van Campen is te Haarlem geboren en daar 16 Juli 1595 gedoopt.

Van zijn werkzaamheid in zijn geboortestad vond ik nog een bewijs. De gevel Barteljorisstraat 12, ofschoon wat zijn pui en bovendeel betreft verbouwd, heeft een vensteromlijsting en een kroonlijst, die in haar details geheel overeenkomen met de bekende werken van den meester.

Wellicht dat uit de Haarlemsche archieven nog meer bijzonderheden omtrent Nederland's grootsten architect, van wiens leven tot dusverre zoo weinig bekend was, voor den dag komen. A. W. W.

H a a r l e m, 6 Augustus 1901.

DE PAN-AMERIKAANSCHE TENTOONSTELLING TE BUFFALO.

Gelijk bekend is zijn de Amerikanen trotsch op hun groot land en houden zij er van alles op een kolossale schaal in te richten. Het denkbeeld van de Pan-Amerikaansche Tentoonstelling was, te herdenken wat de 19de eeuw heeft voortgebracht, te laten zien de vooruitgang in wetenschap en beschaving van de volken, die het westelijk halfrond bewonen en in te wijden het nieuwe tijdperk van sociale en industrieele ontwikkeling, dat met de nieuwe eeuw is ingetreden. De keus van de plaats voor een tentoonstellng is altijd een zeer belangrijk vraagstuk, van welks oplossing voor een groot deel het succes afhangt en nu is Buffalo daarvoor bij uitstek goed gelegen, want in den cirkel met een straal van een dag reis-afstand rondom die stad getrokken, wonen meer menschen dan ergens anders in de nieuwe wereld. Binnen dien cirkel, welks straal op een lengte van 500 mijlen, plm. 800 K. M. gesteld kan worden, woont toch de halve bevolking der Vereenigde Staten en drie vierde van die van Canada en dit zijn te samen veertig millioen menschen.

Wanneer men om Amsterdam als middelpunt een cirkel trekt met dezelfde straal, vallen Berlijn, Praag, München en Lyon daar nog ruim binnen en Breslau maar even daarbuiten; dit tot toelichting van wat de Amerikanen een dagreisafstand noemen.

Buffalo is een groot spoorwegcentrum en gemakkelijk toegankelijk van twee der groote meren Erie en Ontario. De Niagara, die deze meren verbindt en in weinige minuten sporens te bereiken is, vormt op zich zelf reeds een der groote aantrekkelijkheden van de plaats. Het Pan-Amerikaansche idée beoogt een groote broederschap en nauwere aaneensluiting van de Amerikaansche natiën en een tentoonstelling om voor dit denkbeeld propaganda te maken zou ook op andere plaatsen in een der beide Amerika's, Noord of Zuid, kans van slagen hebben gehad. De oorlog met Spanje vertraagde de uitvoering van het plan echter ongeveer twee jaren. Daarna evenwel werden vele plaatsen bezocht en opgenomen en viel de keus ten slotte op een stuk land, grenzende aan Delaware Park, ten noorden van Buffalo, terwijl het schoonste gedeelte van het park zelf voor dit doel daarbij getrokken werd.

Particuliere geldmiddelen en waarborgen van regeeringswege verzekerden het succes der onderneming.

De gekozen plaats bleek een uitnemend geschikte te zijn. Hare oppervlakte van 350 acres (plm. 142 H. A.) omvat 133 acres van het park met schoone gazons, boompartijen, een rivier en een mooi meer, overspannen met fraaie bruggen en bezaaid met schilderachtige eilandjes.

De algemeene dispositie van het tentoonstellingsterrein is uiterst eenvoudig. Dat terrein is nagenoeg een rechthoek van ruim 900 en ruim 1500 meter zijde en daarin zijn de verschillende gebouwen geplaatst en wel zoodanig, dat zij allen samenwerken tot het effect van het geheel, en het moet gezegd worden, dat hier werkelijk een grootsch geheel verkregen is. Uit een artistiek oogpunt is de Lincoln Park Gateway als de hoofdingang te beschouwen, ofschoon deze ingang, aangezien daar geen tram- of spoorwegstation in de nabijheid is, veel minder gebruikt wordt dan andere, waarbij dit wel het geval is.

De tentoonstelling wordt gemakkelijk bereikt door een aantal tramlijnen en door vele treinen van de ceintuurbaan, zoodat men er van elk gedeelte der stad in twintig of dertig minuten komen kan. Groote menschenmassa's kunnen er in weinig tijds heengevoerd worden en door zeven ingangen bevinden zij zich in wat men de „Rainbow City" (Regenboog stad), gedoopt heeft.

Na het binnentreden door den hoofdingang wandelt men eerst eenige minuten door het Delaware park en komt men, na de brug over het meer in dat park te zijn overgegaan, langs het reddingsstation, aan de eigenlijke entrée der Tentoonstelling. Hier wijzen versierde zuilen den weg naar het Voorhof, vanwaar men de Triomfbrug bereikt.

Op de vier hoeken van deze brug staan vier torens van 30 M. hoogte, bekroond door ruiterstandbeelden, welke als standaarddragers dienst doen; elk dezer standbeelden is 9 M. hoog. De torens zijn twee aan twee onderling verbonden door kabels, welke kolos-

sale festoenen samengesteld uit schilden, vlaggen en wapens van de verschillende Amerikaansche landen dragen en aan de brug een feestelijk aanzien geven. Ter weerszijden van de brug zijn fonteinen, samengesteld uit groepen van paarden en figuren, geschaard rondom hooge vlaggenmasten. Van de brug af geniet de bezoeker de eerste fraaie aanblik van de Tentoonstelling, namelijk die van den gordel van kanalen en vijvers, welke de hoofdgroep der gebouwen omsluit en voor talrijke gondels en electrische bootjes een waterweg vormt, die ruim 3 K. M. lang is. Grootsch is ook het gezicht op de gebouwen van de brug af.

Ter linker en ter rechterzijde ziet men pergola's met kleurige zonneschermen en wijngaardloof. Deze pergola's vormen de architectonische verbinding tusschen de brug en de gebouwen en wel links met die van de Mijnen, den Tuinbouw en de Graphische kunsten en rechts met de Regeeringsgebouwen, die onderling door arcadengangen verbonden zijn.

In het front ziet men de Esplanade voor zich, een rond plein van geweldige afmetingen, waar 250.000 menschen plaats kunnen vinden. In het midden der Esplanade zijn twee muziektempels en links en rechts weder fonteinen. De Esplanade wordt afgesloten door twee koepelgebouwen, bestemd voor de Muziek en de Ethnologie. Deze beide gebouwen zijn op hun beurt door kolonnaden verbonden met die voor de Machines, Verkeers- en Fabriekswezen en Vrije Kunsten, welke op hun beurt twee groepen vormen, waartusschen de rechthoekige Fonteinenhof (Court of Fountains) is gelegen. Daarachter sluit de groote Electrische toren, geflankeerd door de gebouwen voor Electriciteit en Landbouw, het geheel af.

Deze electrische toren, ontworpen door den architect John Galen Howard, is een der grootste aantrekkelijkheden der Tentoonstelling.

Zijn grondvlak is een vierkant van 24 M. zijde en de fakkel, die gedragen wordt door het beeld van de „Godin des Lichts", dat de bekroning van den toren vormt, is 123 M. boven den grond.

In een groote nis in het front van den toren ontspringt een waterval met twee verdiepingen, terwijl in het groote bassin, waarin deze waterval zich uitstort, 42 fonteinen zijn aangebracht in een cirkel, waarvan de nis het middelpunt vormt. Deze fonteinen zijn schuin naar dit middelpunt gericht en vormen in hare werking een parabolisch gebogen watergordijn, dat een verrassend effect te weeg brengt. Bovendien zijn aan elke zijde van het bassin nog groepen van 26 fonteinen die het water verticaal 15 M. omhoog spuiten.

Concentrisch met de in den cirkel geplaatste fonteinen zijn sterke booglampen aangebracht, dienende om met behulp van gekleurde glazen dit waterwerk te verlichten.

Bij elkander verbruiken de fonteinen op het tentoonstellingsterrein een hoeveelheid water van circa 157.000 liters per minuut; hierin zijn 58.000 liters begrepen alleen noodig voor de waterwerken aan den voet van den toren. Het effect, dat de toren bij avond maakt, als wanneer hij van onder tot boven geheel electrisch verlicht is, in de hoofdlijnen zijner architectuur en in verschillende kleuren, in samenwerking met de verlichte fonteinen aan zijn voet, is werkelijk betooverend en wel in staat om zelfs een Amerikaan in vervoering te brengen.

De meeste groote tentoonstellingen hebben op elkander geleken in hare architectuur en parkaanleg of hebben ten minste vele punten van overeenkomst gehad.

Chicago gaf in 1893 den toon aan met het bouwen van de „White city" (witte stad) aan de oevers van het Michigan meer. Een aantal kleinere „fairs" zijn sedert gehouden, maar zij geleken allen op het voorbeeld van Chicago. De ontwerpers van de Pan-Amerikaansche Tentoonstelling besloten evenwel, dat zij iets moesten leveren dat niet alleen origineel, maar tevens „highest class" was en daar het een specifiek Amerikaansche tentoonstelling zou zijn, moesten de motieven ook typisch Amerikaansch zijn. Nu is er strikt genomen geen typisch Amerikaansche stijl, behalve die van de hemelkrabbers; deze werd echter begrijpelijkerwijze voor tentoonstellingsdoeleinden minder geschikt geacht. Wat bovendien werd verlangd was een architectuur die, zij het dan niet primitief, zoowel in Noord als in Zuid-Amerika in zekeren zin als inheemsch beschouwd kon worden, en tevens de verovering van het westelijk halfrond door de Europeesche cultuurvolken kon symboliseeren.

De oude missiegebouwen, zooals men ze in het zuidwesten der Vereenigde Staten aantreft, vindt men in het geheele latijnsche Amerika en de massieve muren, wit of getint, de zware klokketorens, de overstekende daken van roode pannen en de lange bogengalerijen of gangen, schenen niet ongeschikt om als motieven te dienen voor het hier beoogde doel. Zoo is dan de stijl, indertijd door de Spaansche missionarissen naar Amerika overgebracht, de stijl, in Europa meer bekend als Jezuitenstijl, thans aangepast aan de behoeften en uitgevoerd met de middelen van een nieuwe wereld, een toepassing, zooals de paters-architecten zich die zeker nooit gedroomd zullen hebben, en waarmede toch hier een goed resultaat is verkregen.

De Jezuiten-bouwkunst toch voldoet tegelijk aan de practische eischen, die een koloniseerende natie zich gesteld ziet en laat toch daarbij aan den bouwmeester een vrijheid in de vormen, zoo groot, dat wij die meermalen in ongebondenheid hebben zien ontaarden. Die vrijheid, om daarin allerlei combinaties en wijzigngen aan te brengen, al naar de behoeften waaraan hier moest worden voldaan, kwam den bouwmeesters der tentoonstellng uitstekend te stade. Met groote handigheid hebben zij zich van hun taak gekweten. Een rijk geheel tot stand te brengen leverde natuurlijk geen bezwaar op, maar het is hun gelukt ook een harmonieus geheel tot stand te brengen, waarin het Spaansch—Amerikaansch en dus eigenlijk meer zuidelijk karakter den hoofdtoon voert en de eenheid bewaart bij een groote afwisseling in details. Die eenheid heeft op onze laatste groote exposities gewoonlijk te wenschen overgelaten, vandaar het kermisachtig karakter, dat hier op gelukkige wijze is vermeden.

De regeering der Vereenigde Staten heeft op royale wijze gevolg gegeven aan de uitnoodiging tot medewerking en hare inzendingen behooren zeker tot de belangrijkste.

Het gebouw voor de Visscherij bevat een groot aantal aquariums en een geheel paviljoen is beschikbaar gesteld voor het werk der U. S. Fish Commission. De departementen van Oorlog en Marine hebben interessante verzamelingen wapens, scheepsmodellen en historische groepen van uniformen ingezonden. De Marine-hospitaaldienst heeft een klein hospitaal geïnstalleerd, waar beleefde oppassers alle belangstellenden inlichtingen geven. Het Postdepartement geeft een overzicht van den postdienst in alle deelen, tot de verst verwijderde territoriën der Vereenigde Staten. Postzegels zijn daar in rijke verzamelingen te zien en het postmuseum bevat daarbij allerlei curiositeiten. Het departement van Financiën exposeert allerlei papieren geld en vertoont hoe het Amerikaansch geld gemunt wordt. De dienst der kustverlichting is vertegenwoordigd door complete lichttoren-installaties, mistsignaaltoestellen enz. Het departement van Staat stond een groot aantal belangrijke portretten, documenten en historische merkwaardigheden af. Het Patent-bureau is vertegenwoordigd door vele interessante modellen en een aantal werktuigen van Amerikaansche vinding op ware grootte, zooals de Linotype, de Monotype, de Telautograaf enz., die een denkbeeld geven van de hoogste resultaten door het Amerikaansch vernuft bereikt. Het Smithsonian Instituut maakt een goed figuur met een inzending van ethnologische groepen, modellen van uitgestorven dieren en allerlei stukken uit de verschillende verzamelingen van het Instituut zelf en van het Nationaal Museum der Vereenigde Staten.

Het departement van Landbouw neemt een groote ruimte in beslag en elke afdeeling loont de moeite der bezichtiging. Vele van de werkzaamheden van dit belangrijke departement zijn hier in werking te zien, o. a. een laboratorium voor vleeschkeuring. Vele van de minder bekende bureaux, als Onderwijs, Geologisch Onderzoek, Topographie enz. zijn hier volledig vertegenwoordigd en er is een compleet Meteorologisch station in werking.

Er is ontzaglijk veel te leeren voor ieder bezoeker, alleen reeds uit de door de regeering ingezonden collecties.

Langs het Regeeringsgebouw is een reeks van stukken geschut opgesteld, waarbij de nieuwste verbeteringen aan deze vernielingswerktuigen te zien zijn en er is een militair kamp op het terrein, waar dagelijks geëxerceerd wordt.

(Wordt vervolgd.)

OP DEN DAM.

Onder dit opschrift vestigde de „Residentiebode" dezer dagen de aandacht op een lezenswaardig artikel in „De Standaard", waarin, in verband met de thans weer druk besproken plannen, om het Paleis op den Dam te Amsterdam zijn oude bestemming terug te geven, dit merkwaardig bouwwerk wordt besproken.

Ofschoon wij het niet in alle opzichten met de beschouwingen van den schrijver eens zijn, vinden wij daarin zooveel wat der overweging waard is, dat wij meenen niet te mogen verzuimen er de aandacht op te vestigen van diegenen onzer lezers, die in de hangende quaestie belang stellen.

Dat het een raadhuis was in vroeger tijd is zeker waar, maar niet een stadhuis, zooals wij ons dat tegenwoordig denken.

„Kwam ooit in het oude Raedthuys een college samen, als nu onze gemeenteraad is? Ging het er daar niet geheel anders toe oudtijds, als nu op het voormalig Princenhof?

„Deze vragen stellen — en ze waren licht met een half dozijn te vermeerderen — is ze beantwoorden.

„Denk u in onzen tijd eene „volksvertegenwoordiging", of juister, een „regeering", die nooit aftreedt, maar zich zelve, zoo noodig, aanvult; die beperkt blijft tot enkele, oude, voorname geslachten, en uit haar midden zelf burgemeesteren en schepenen aanwijst!

„En wat nog het meest afdoet: nergens in de Republiek had het stadsbestuur zulk een kras oligarchisch karakter aangenomen als juist hier te Amsterdam. Wie aan de juistheid dezer historische herinnering mocht twijfelen, zie er Robert Fruin's studie van het jaar 1889, „Bijdrage tot de geschiedenis van het burgemeesterschap van Amsterdam", maar eens op na.

„Onafzienbare tijden stond de stad onder eene faregeering, samengesteld uit al wie Hooft, Bicker, Huydecoper enz. heette, of aan die geslachten verzwagerd was.

„Voeg hier nog aan toe, dat deze heeren in onze dagen zonder uitzondering tot de „hoogstaangeslagenen" zouden gerekend kunnen worden. Niemand van hun slag, die er aan dacht, „op te staan voor een ton". En de waarschuwing was steeds onder de collega's: Geen stegen voor straten aan te zien." Want: Eens burgemeester, bleef burgemeester!

„Men overdrijft dan ook niet, maar drukt zich slechts uit in de taal van onzen tijd, zoo men het Raadhuis, uit historisch gezichtspunt beschouwd, slechts betiteld als een oud stedelijk clubgebouw.

„Máár een club-gebouw", zou licht zoo'n oude burgemeester of „raedt" u ongevraagd in de rede vallen, — vond hij uw zeggen niet beneden zijn regentelijke aandacht — „waar dan toch de belangen van hèèl de burgerij voorbeeldig werden behartigd. Beter dan thans, nu schier Jan-en-alle-man op uw verkiezingsdagen ook een woordje mag meespreken. Vergelijk uw Amsterdam van het begin der 20ste eeuw eens met het onze der 17de."

„We zwijgen; maar allerminst, omdat we niets hebben terug te zeggen. Zeker, om in der heeren eigen stijl te spreken: burgemeesteren waren meest, naar ze wel meenden, burger-vaderen.

„En de burgerij, zegt ge, — het kind, het onmondige kind; soms ook wel het kind van de rekening.

„Doch de zaak is, dat er destijds niet op een Zeeuwschen rijksdaalder gekeken behoefde te worden. Ook is de winnende hand mild. Of wilt ge het anders gezegd: als de maan vol is, schijnt ze overal. Zelfs in nauwe buurtjes en bekrompen hofjes zat men niet in het pikkedonker.

„Maar, toegegeven, als het om en weerom kwam, bewaarde men zelf de sleutels van alles-en-nog-wat op den Dam. En wat al niet tot de jurisdictie van de stad — d. i. van de heeren — werd gerekend, valt niet te zeggen!

„Der heeren hoogheid spiegelde zich dan ook af in het hooge huis, dat zij zich hadden gesticht. 't Zou een achtste „wereldwonder" zijn. Zoo was 't bedoeld.

„De Hollandsche aristocratie — rijk geworden burgemenschen: Schippers, Backers, Huydecopers, Bickers en verdere kooplui en neringdoenden — had slechts één hartstocht. Ze lieten het hun lijfpoëet, Joost van den Vondel" duidelijk zeggen: „We bootsen het groote Rome in 't kleine na."

„En hun aanbouw voor eigen glorie is dan ook plastiek in graniet en marmer van de ideeën hunner lievelingsliteratuur".

„Geen typisch Hollandsch bouwwerk. Al het nationale dat andere raadhuizen en hallen in tal van andere oude steden van ons land kenmerkt ontbreekt er aan. Alberding Thijm noemde het dan ook te recht: „Twee Grieksche tempels op elkaar".

„Maar de glorie der „burgerkoningen" weerspiegelt het paleis voortreffelijk. En wie misgunt die kloeke kerels, mannen van kunnen en durven, hun trophee?

„Maar niet de gezindheid der trouwe, eenvoudige burgerij zelve wordt hier gevonden. Hun topgeveltjes, zich scharend zij aan zij, ieder zich zelve, getuigen toch anderen geestes. „Rome" niet, maar H o l l a n d. Geen spreuken uit Horatius, maar gewijde woorden uit de Heilige Schrift spreken er u van toe.

„Als in de dagen der Temminck's en Rendorp's de oligarchie haar n e c p l u s u l t r a heeft bereikt, in de achttiende eeuw, is haar val onvermijdelijk. Dan vluchtten de schimmen der Hooft's en der Bicker's voor de „heiden" van den patriottentijd, die op hun beurt het stadhuis met groote vrijmoedigheid in bezit nemen. Dan wordt uit de ramen van het trotsche patriciershuis gekeken naar het dansen om den vrijheidsboom!

„Maar kan ook niet met grond worden beweerd, dat eigenlijk reeds in 1672, het befaamde noodjaar, de oude „eigenaars" van het Raadhuis de vlag hadden gestreken en hun vaandel opgerold?

„De Franschman te Naarden; de Engelschen op onze kust, Amsterdam in gevaar.....

„En wat zien we dan?

„Burgemeesteren en Raeden van Amsterdam staan eerbiedigljk in een kring geschaard om „een baardeloozen, kuchenden knaap, die op dat tijdstip nog geen enkel openbaar blijk zijner persoonlijke meerderheid had gegeven." En bij monde van heer Henrick Hooft spreken ze Willem III van Oranje deemoedigljk toe", en vragen hem raad in „veele importante saeken", Zijne Hoogheid beschouwend als een man, die zal herstellen wat er te herstellen valt.

„En Willem III nam die taak op zich en bracht haar kloek ten uitvoer.

„De „Canaille-prins", als de heeren regenten in hunne blauwboekjes hadden gescholden, redde met Gods hulp het land. Maar is ooit in deftige stadhuis-taal een „bekommerlijke constitutie" meer openhartig „totaliter" erkend? De heeren hadden het afgelegd. In moreelen zin ging hun Huis in andere handen over. Ze mochten blij zijn, voorloopig nog weer in eere hersteld, juister nog: in het ambt g e z e t te worden. De volle „Krach" zou niet uitblijven.

„Maar reeds meer dan genoeg historische herinneringen. Een advies hadden we niet uit te brengen. Ongevraagd advies vindt ook zelden een goede ontvangst.

„Maar vrouwe Historia laat zich niet met een gebaar van hoogheid het zwijgen opleggen. En al was men zoo onhoffelijk, het zou niet baten.

„Men moet het haar ook ten goede houden, zegt ze, dat ze onlangs wat vreemd opkeek, toen het gerucht van zekere plannen tot haar kwam."

OFFICIEELE BEKROMPENHEID.

Dat het staatsbeleid niet altijd op onbekrompen wijze te werk gaat, ondervindt nu en dan de stad Groningen.

Terwijl de miskleurige houten paaltjes om het voormalige oude rechthuis, daar nog altijd staan als even zoovele mispunten van de door de socialen hooggeprezen staatsalmacht, heeft het staatsverband intusschen weer wat anders bedacht om deze stad ook op een ander punt, door een dergelijke verheven kunstuiting wat op te knappen.

Naar het schijnt is de staat na de wederwaardigheden met het „oude rechthuis", tot het besef gekomen, dat een groot deel van het eertijds tamelijk ruime academie-plein, zijn eigendom is.

Met de loffelijke zorg die elke almacht eigen is en met den aan de praktijk ontleenden bijbeltekst „houdt wat je hebt", voor oogen, is men na zorgvuldig passen en meten gekomen tot het besluit dat de kleinste helft van dat publieke plein wel voor het verkeer beschikbaar mag blijven, maar dat de grootste helft, als zijnde staatseigendom, moet worden bevredigd, niet door houten paaltjes, maar door een muur met een hek er op.

Nu dat werkje dezer dagen nagenoeg gereed is gekomen, laat het zich eerst goed beoordeelen.

Een flink, ruim plein, gelegen voor het statig en deftig gebouw der academie, is zoo maar, zonder slag of stoot, door een bijna honderd meter langen muur, in twee stukken verdeeld.

Met het oog op de voorliefde van den staat, voor alle uit den tijd geraakte middeleeuwsche bouwvormen, wil het gelukkig geval, dat het plein in de richting der lengte van den muur een beetje helling heeft en dat dit hoogte-verschil, Gode zij dank, op echt redegevende wijze in den nooit volprezen officieelen stijl kon worden opgelost. De muur met het hek er op maakt dan ook in de richting van zijn lengte allerlei fantastische bokkesprongen. Gelijk mede in den kloosterstijl behoort, heeft de muur slechts drie openingetjes waar precies één mak paard en wagen, door kan komen, wanneer dezen niet te groote bocht maken. Het behoeft wel niet te worden gezegd, dat die muur met het hek er op, tegenover het breede, massieve, in streng Griekschen trant gebouwde academiegebouw een allerpotsierlijksten indruk maakt en daarbij past als een geit voor een vigilante.

Het publiek, dat niet zeer gesticht is over deze nieuwe fraaiigheid en graag gevolgtrekkingen maakt, brengt dezen muur in verband met de kleur van den tegenwoordigen politieken horizon en verwacht de komst van een rijkswet, waarin geboden wordt, dat de studenten in het vervolg zich zullen moeten gedragen als eertijds de brave kloosterbroeders. Ook wordt, ofschoon door enkele wijsneuzen, de meening verkondigd dat het bouwen van dien muur slechts het voorspel is van eene geheele restauratie van het academiegebouw en dat dan de voorgevel, die nu een afbeelding is van een tempel uit den heidentijd, zal vervangen worden door een voorgevel die een afbeelding geeft van een tempel uit den kloostertijd.

Doch hoe dit zij of worden moge, het is voor de stad Groningen, die bekend is om haar ruime pleinen, te wenschen, dat de staat in het vervolg zijn verregaande bekrompen inzichten ergens op de Mokerheide in toepassing gaat brengen en zoo spoedig mogelijk dat middeleeuwsch gedrocht van het academieplein doet verdwijnen.

GEVELWEDSTRIJD.

Meermalen maakten wij melding van den gevelwedstrijd, welke is uitgeschreven door de afd. Haarlem en omstreken van de Maatschappij tot bevordering van Bouwkunst — op initiatief van Haarlem's burgemeester jhr. mr. J. W. G. Boreel van Hogelanden.

Ingevolge dezen wedstrijd werd een jury benoemd, die het volgende rapport heeft uitgebracht:

Aan de regelings-commissie voor den gevelwedstrijd binnen de gemeente Haarlem, uitgeschreven door de afdeeling Haarlem en omstreken van de Maatschappij tot bevordering van Bouwkunst.

De ondergeteekenden, uitgenoodigd zijnde als jury op te treden in den eersten gevelwedstrijd voor gevels, gebouwd in het tijdvak van 1 Mei 1900 tot 1 Mei 1901 binnen de gemeente Haarlem, hebben de eer u te rapporteeren, dat zij op Zaterdag 20 Juli 1901 te Haarlem zijn bijeengekomen en dat hen door uwen secretaris, den heer J. W. G. Droste, een 5-tal gevels zijn aangeduid, waarvan de ontwerpers wilden mededingen naar de uitgeloofde prijzen.

Achtereenvolgens werden daarna die gevels bezichtigd en beoordeeld en, al was het aantal der mededingende gevels niet groot, toch was het niet gemakkelijk om tot een spoedig resultaat te komen.

De keuze welke der twee gevels, aan het Spaarne 48 of die in de Koningstraat 37, als de best geslaagde te moeten voorop stellen, was hoogst moeilijk.

Na langdurig beraad en na verschillende malen beide gevels en beider uitvoering aandachtig beschouwd te hebben, werd ten slotte de gevel Koningstraat 37 unaniem als de beste geoordeeld.

Met genoegen kunnen ondergeteekenden hierbij constateeren, dat die gevel dan ook niet alleen in architectonische waarde het hoogste staat, doch ook ten volle in aanmerking komt voor den uitgeloofden prijs, zijnde: de verguld zilveren medaille.

Ook de uitvoering van dezen gevel was met zorg geschied en gaf ook door de juiste materialen-keuze en hare zorgvuldige behandeling aanleiding om den aannemer of werkbaas van dien gevel te bekronen met de zilveren medaille.

Rotterdam, 22 Juli 1901.

(was geteekend) Henri Evers.
„ „ J. Verheul Dzn.
„ „ C. T. J. Louis Rieber.

Blijkens de voor dezen wedstrijd ingekomen stukken is de gevel van het perceel Koningstraat 37 ontworpen door den heer J. London, architect te Haarlem, terwijl de uitvoering was opgedragen aan de firma H. London, mede alhier.

De commissie bestond uit de heeren J. van den Ban, voorzitter, G. L. van Lennep, Jacques Leyh, J. J. F. Beynes, J. W. G. Droste, secretaris.

Omtrent dit onderwerp wordt ons nog het volgende geschreven:

De Haarlemsche gevel, die in den wedstrijd bekroond werd, staat voor een bakkerswinkel in de Koningstraat 37. De beoordeelaars hebben een goede keuze gedaan, en het ontwerp onderscheidt zich gunstig van andere, die in den laatsten tijd te Haarlem gebouwd werden.

Eenvoudig van lijnen en afwisselend in groefsteen en gebakken steen uitgevoerd, is de gevel, ofschoon modern, toch in goede harmonie met de omgeving. De eigenlijke winkelpui heeft een hardsteenen omlijsting, welks sluitsteen met het geestig gebeiteld figuurtje van een bakker versierd is. Ook het rijkbesneden deurkalf is van een zeer gelukkig effect.

Maar bovenal geslaagd is het opschrift, dat in den hardsteen en relief is gehakt, en dat doet zien, hoe ornementaal letterschrift kan werken, wanneer het goed wordt toegepast. De ontwerper heeft zich geinspireerd op de 15e en 16e eeuwsche grafzerken, die vaak met zulk echt-artistieke letters versierd zijn.

Ofschoon de beoordeelaars daar geen rekening mede hebben kunnen houden, zullen zij toch ook voor de smaakvolle inrichting van den winkel den ontwerper lof hebben moeten brengen.

Het is te hopen, dat Haarlem vele gevels als de bekroonde moge zien verrijzen.

A. W. W.

EEN BELANGRIJK WERK.

Ons werd toegezonden het prospectus van: „Het Goud- en Zilverwerk in het Nederlandsch Museum voor Geschiedenis en Kunst te Amsterdam, met tekst door A. Pit, Directeur van het Museum."

In zijn voorrede zegt de schrijver: „Deze uitgave der belangrijkste goud- en zilverwerken in het Nederlandsche Museum, door lichtdruk en beschrijvenden tekst zal van de beteekenis der verzameling voor de geschiedenis der goud- en zilversmidskunst een beeld geven. Er is in het werk eenige eenheid gekomen doordat onze, als voor een catalogus gereed gemaakte, beschrijvingen in chronologische orde gerangschikt zijn en doordat wij telkens zooveel mogelijk op de historische, technische en aesthetische waarde der voorwerpen hebben gewezen. Niettegenstaande de vele gapingen zal men zien dat de verzameling in menig opzicht merkwaardig is, de kunsthistoricus zal er gewenscht materiaal vinden, de kunstnijvere wellicht nuttige lessen."

De uitgevers, Gebrs. Van Rijkom te Amsterdam, voegen hieraan toe: „De kracht der verzameling is gelegen in het feit, dat zij van de ontwikkeling der Nederlandsche goud- en zilversmeedkunst een vrij volledig overzicht vermag te geven, zoodat dit werk te beschouwen is als eene geschiedenis dier kunst in woord en beeld. Behalve die hier voor het eerst geschreven geschiedenis geeft de tekst een poging om de plaats der Nederlandsche kunst tegenover die der andere Europeesche volkeren aan te wijzen. Door een fijngevoelige stijlkritiek slaagt de schrijver er in, eigenaardig Nederlandsche karaktertrekken ook in de orfèvrerie aan te wijzen en het aandeel van verschillende kunstenaars in de wording daarvan vast te stellen. De groote waarde van eene kunstenaarsfamilie als die der Vianens komt hierdoor in een nieuw licht te staan, vooral ook, omdat dit nauwgezet onderzoek naar het persoonlijke in hunne kunst er toe kon leiden met stelligheid sommige werken, die vroeger aan onbekende meesters werden toegeschreven, als de hunne te herkennen."

De uitgevers zijn vermoedelijk goed op de hoogte, men mag dus groote verwachtingen van dit werk, dat slechts ƒ 15 zal kosten, koesteren.

De proeven van bewerking, die gegeven worden, zijn, vooral wat de verluchting betreft, zeer geslaagd. Vooral de onlangs te Parijs aangekochte reliekhouder van Scerpsweert te Utrecht is fraai weergegeven. Bij den boekdruk zeggen de uitgevers, de esthetische eischen niet uit het oog te hebben willen verliezen, en tegelijkertijd gepoogd te hebben het raadplegen van den tekst, door duidelijkheid van druk, letter en indeeling zooveel mogelijk te vergemakkelijken.

De proefbladzijde is ongetwijfeld met een goede, groote letter gedrukt. Maar of de esthetische eischen nu juist medebrachten, dat enkele woorden in rood werden gedrukt, en dat nergens een nieuwe regel tot het openlaten van eenig wit aanleiding gaf, wil er bij ons niet in. De duidelijkheid heeft door dit systeem althans niet gewonnen.

Wij gelooven, dat wie zich dit werk aanschaft, er zich niet over zal hebben te beklagen.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— Te Saratoff (Rusland) is de Stads-volksschouwburg afgebrand.

— Een uitkijktoren op den Etzel bij Zürich, die reeds tot de zevende verdieping klaar was, is geheel ineen gezakt. Er waren twaalf werklieden aan bezig, maar vóór het ongeluk begon het te storlregenen, en daarom gingen tien hunner beneden schuilen. De twee overigen zijn doodelijk gewond. De toren was 20 meter hoog.

— Prof. Luigi Cavenaghi, van de kunstnijverheidsschool te Milaan, zal in de Santa Maria delle grazie beproeven of hij nog iets doen kan om het daar hangende Avondmaal van Leonardo da Vinci voor ondergang te behoeden.

— De Spaansche architect Grazas, de ontwerper van een standbeeld van Koning Alfonso XII, zou daarbij plagiaat hebben gepleegd door Rheinhold Begas' standbeeld van Keizer Wilhelm te copiëeren. De beeldhouwer Querol, die den tweeden prijs kreeg, moet die beschuldiging geuit hebben.

De politiek schijnt aan deze kunst-quaestie niet vreemd te zijn.

— Prof R. A. Hein uit Weenen, bekend door zijn werk over de kunst der Dajaks, bereidt zich nu voor, een kunstgeschiedenis van het eiland Sumatra te schrijven.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's Gravenhage. In onze Consulaire Verslagen vindt men het volgende van onzen consul te Milaan:

Diegenen, die in de stad Milaan belangstellen als zoodanig, dienen niet onkundig daaromtrent te blijven, dat de nieuwe gemeenteraad ten opzichte van 't monumentale Milaan partij gekozen heeft. Ten eerste wil hij de gezaghebbenden bij de restauratie van den Domgevel beletten deze zóó uit te voeren als zij goedgevonden hebben, en wel op grond daarvan, dat 't gebouw op gemeentegrond staat en dus de gemeenteraad zijne goedkeuring moet voorbehouden; en deze zal men bepaaldelijk in 't voorliggend geval weigeren, aangezien de meeningen omtrent 't doelmatige van dat werk verschillend zijn.

Ten opzichte van het in restauratie zijnde grootsche kasteel, heeft de gemeenteraad, evenals de vorige, de goedkeuring er aan gehecht dat 't bouwwerk als geheel gerespecteerd wordt en voltooid, van binnen ingericht tot archeologisch museum, museum van gedenkwaardigheden uit den bevrijdingsoorlog, scholen voor beeldhouwers, enz., en geschiedde de plechtige inwijding in het afgeloopen jaar. De onvermoeide architect Luca Beltrami, die zich als levensdoel gesteld heeft 't kasteel te conserveeren en in goeden toestand te herstellen, werd bij die gelegenheid met een eeremedaille begiftigd; onbaatzuchtiger wijze bestemde hij echter de gelden daarvoor verzameld ten dienste van 't kasteel, en schonk bovendien een oud kunstwerk aan 't Museum. Dit is tegenwoordig een der merkwaardigheden der stad.

Toen, na den aanslag op Koning Umberto, 't plan ondersteuning vond ter gedachtenis aan den Vorst een monument te Milaan op te richten, heeft men voorgeslagen als monument, prijkende met de beeltenis en den naam van Umberto I, een toren toe te voegen aan het kasteel op de plaats zelve, d. i. aan den hoofd ingang, waar in vroegere tijden de beroemde toren van Filarete stond, overeenkomstig met dezen, en dus oude en nieuwe herinneringen verbindend. Dit denkbeeld heeft de algemeene goedkeuring verworven en zal mettertijd uitgevoerd worden.

— In het „Tijdschrift van Nederl. Indië" komt een gedachtenwisseling voor tusschen de heeren J. A. N Patijn en J. F. Niermeyer over „Javaansche Hindoe-beelden te Bangkok en elders".

Aan het slot van zijn artikel schrijft de heer Niermeyer: „Over deze dingen schrijvende, acht ik het gewenscht een ander feit bekend te maken, bepaaldelijk een ontvreemding, gepleegd door Raffles. Voor enkele jaren werd mij door een hooggeplaatst Indisch ambtenaar in ruste, die veel kennis van de Hindoe-oudheden bezit, medegedeeld, dat een uitgebreide verzameling beeldwerken van Java ingepakt staat in de kelders van het British Museum waarschijnlijk in denzelfden toestand, waarin ze door Raffles voor bijna een eeuw geleden zijn aangevoerd.

Mijn zegsman had geïnformeerd waarom deze beelden niet geëxposeerd worden en ten antwoord gekregen dat in het British Museum de regel geldt, nooit iets ten toon te stellen wanneer daarvan niet tegelijk een beschrijving kon worden gegeven. Hij had zich toen aangeboden die beschrijving samen te stellen, maar men was daarop niet ingegaan".

Amsterdam. Rembrandt's „Nachtwacht" is naar zijn oude plaats in de eerezaal van het Rijksmuseum teruggebracht en hangt daar nu in het vierkante zaaltje. Het licht valt in door een lange smalle opening uit het Noorden.

Maastricht. Dinsdag had alhier een bezoek plaats van de leden van het Internationaal Historisch en Archeologisch Congres in België. Dit gezelschap, ten getale van omstreeks honderd personen, werd ten Raadhuize door burgemeester en wethouders ontvangen, waar zij door eerstgenoemde in de Fransche taal werden toegesproken en hun de eerewijn werd aangeboden.

Na afloop der receptie werden de voornaamste kerken en andere merkwaardige monumenten der stad bezocht, waarna men zich aan een gemeenschappelijk diner in het Comediegebouw vereenigde.

Nijmegen. De commissie, door den Gemeenteraad benoemd tot onderzoek naar de woningtoestanden, heeft thans haar tweede rapport uitgebracht. Daaraan is het volgende ontleend: 414 woningen, meestal van de armste bevolking der stad, zijn bezocht De bezochte kwartieren zijn vijfmaal dichter bevolkt dan de tegenwoordige stad. Bewoning van één kamer door 9 en 10 personen werd driemaal aangetroffen. In 144 van de 224 gevallen wordt aan den zeer middelmatigen eisch van 16 M² kameroppervlakte niet voldaan

Met betrekking tot de beschikbare ruimte per bewoner, wijst het resultaat van het onderzoek op zeer gebrekkige toestanden. Uit het onderzoek blijkt, dat 46 pCt. der vertrekken lager is dan 2½ M. De verlichting van trappen, gangen en portalen was in de meeste woningen beneden het middelmatige, in enkele zelfs uiterst slecht. Het aantal privaten was in het algemeen onvoldoende en de ergerlijkste misstanden worden daardoor in het leven geroepen. Bij een zestal woningen wordt een privaat te vergeefs gezocht, terwijl er 21 woningen zijn, waarbij één privaat voor die 21 gezinnen dienst moet doen.

Haarlem. Het Museum van Kunstnijverheid alhier werd gedurende de maand Juli door 410 personen bezocht.

Uit de boekerij, die aan genoemd Museum verbonden is, werden gedurende dezelfde maand 170 boek- en plaatwerken kosteloos naar verschillende plaatsen van ons land verzonden

Gedurende de maand Augustus is de boekerij gesloten.

Assen. Dezer dagen is alhier gereed gekomen het nieuwe Rijksarchief- en Museumgebouw, waaraan ruim drie jaar gewerkt is. Het is in ouderwetschen stijl opgetrokken en gebouwd van zoogenaamde reuzenmoppen en met lei gedekt, die zich bevond in de daar ter plaatse gestaan hebbende pastorie der Herv. Gemeente, en in den vroegeren stijl is hersteld. In de vergaderkamer der commissie van bestuur over het museum is aangebracht, tegen den zolder, een oud doek, afkomstig van den huize „Laarwoud", van Jhr. Mr. De Milly van Heiden Reinestein, voorstellende landbouw, jacht en visscherij, terwijl de Vruchtbaarheid haar gaven over de oude landschap Drenthe uitstrooit.

Het gebouw werd aanbesteed voor ƒ 65,000 buiten de steen, doch heeft tengevolge van overwerk aanmerkelijk meer gekost. Het werd uitgevoerd door de aannemers H. Winters en H. de Vries alhier, onder toezicht van den Rijksopzichter D. C. Van Diedenhoven. Binnenkort zal het in gebruik worden genomen.

Helder. Men heeft alhier een schouwburg gebouwd voor 900 personen. De acoustiek moet er uitmuntend wezen.

Prinsenhage. Met genoegen maken wij er melding van, dat aan den gemeente-architect, den heer M. Bakkeren, een gratificatie van ƒ 75 uit de gemeentekas is toegekend als belooning voor door hem dit jaar verrichte buitengewone werkzaamheden.

's Hertogenbossche Courant.

Monster. Het gedenkteeken boven het graf van admiraal Pieterson in de kerk alhier heeft door den brand wel ernstig geleden, maar kan volledig hersteld worden. Al de afgebarsten stukken marmer zijn, tot de kleinste onderdeelen, in het puin teruggevonden.

Men vermoedt, dat de kerk in haar oorspronkelijken vorm zal worden opgebouwd.

PERSONALIA.

— Bij de exploitatie van Staatsspoorwegen op **Java** is:

benoemd: tot chef der 3e afdeeling, de chef der werkplaatsen N. de Vieq;

tijdelijk belast: met de waarneming der betrekking van chef der werkplaatsen, de adjunct-chef der 3e afdeeling J N. van Affelen van Saemsfoort;

Overgeplaatst: van het gouvernement Celebes en onderhoorigheden naar de directie, de architect J. W. P. Vrijbergen; van de residentie Batavia naar het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, de waarnemend architect R. S. Metzelaar.

— Bij Kon. besl. is eene commissie ingesteld tot het in den loop der maand September 1901 houden van een vergelijkend onderzoek naar de bekwaamheid van candidaten voor de betrekking van adspirant-ingenieur van den Rijkswaterstaat, en zijn benoemd:

tot lid en voorzitter dezer commissie, W. F. Leemans, hoofdinspecteur van den Rijkswaterstaat;

tot leden: B Hoogenboom, hoofding. te 's-Hertogenbosch; J. W. Welcker, hoofding te 's-Gravenhage; dr. C. A. Scheltema, hoogleeraar te Delft; dr. P. Zeeman Gzn., id.; Mr. H. A. Hooft, referendaris bij het Dep. van Waterstaat; H. F. Beijerman, ing. te Utrecht; W. K. du Croix, ing. te Assen, laatstgenoemde tevens als secretaris.

— Bij Kon. besl. van 7 dezer no. 12 is, met ingang van 1 Sept. a.s.:

1o. bevorderd, tot ingenieur der 2de klasse der marine, de adspirant-ingenieur der marine C. Penning;

2o. benoemd tot adspirant-ingenieur der marine, de heer S. F. Monhemius.

— Tot leeraar in het teekenen aan de H. B. S. A en de teekenschool te Stad Almelo is benoemd de heer H. van Ruggen, thans tijdelijk leeraar aan die inrichtingen

VACANTE BETREKKINGEN.

— **Jong Architect**, die eene Duitsche technische school bezocht heeft, wordt gevraagd als **Opzichter** bij den bouw van een voornaam woonhuis te Scheveningen. Off. m. korten levensloop en gevraagd salaris te richten onder J 104, aan de Ann. Expod. D. Schürmann te Düsseldorf.

— **Bouwkundig Teekenaar**, direct, voor drie à vier weken. Adres, in persoon, Keizerstraat 111c, Scheveningen.

— **Bekwaam Meubel-Teekenaar**, bekend met de moderne stijlen. Brieven met opgaaf van vroegeren werkkring enz., onder letter H 2732, aan Allert de Lange's Annoncen-Bureau, Damrak, Amsterdam.

— **Bekwaam Opzichter**, salaris ƒ 70 per maand, dienstijd ongeveer 4 maanden. Aanbiedingen aan den heer B. Vixseboxse Bzn. Architect Almelo.

Opzichter-Teekenaar, om aanvankelijk op het Bureau en later bij de uitvoering van werken geplaatst te worden. Brieven onder letter A. aan het Bureau van dit Blad. *(Zie adv. in dit No.)*

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatie-Bureau der Technische Vakvereeniging' Ruischstraat 94, Amsterdam.

7 Bouwk. opz.-teek., 20, 22, 23, 24, 24 24 en 26 j., ongeh., ƒ 40, ƒ 65, ƒ 70, ƒ 60, ƒ 70 ƒ 75 en ƒ 75.
2 Bouwk. opz., 22 en 40 j., ongeh., ƒ 75 en ƒ 85.
2 Bouwk. teek., 20 en 23 j., ongeh., ƒ 00 en ƒ 75.
2 Opz. uitvoerder, 33 en 34 j., geh., ƒ 90 en ƒ 80.
1 Aank. werkt.-electr., 20 j., ongeh.
1 Electr.-technicus, 35 j., geh., ƒ 85.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland"'

36ste Jaargang N°. 33. ZATERDAG, 17 Augustus 1901.

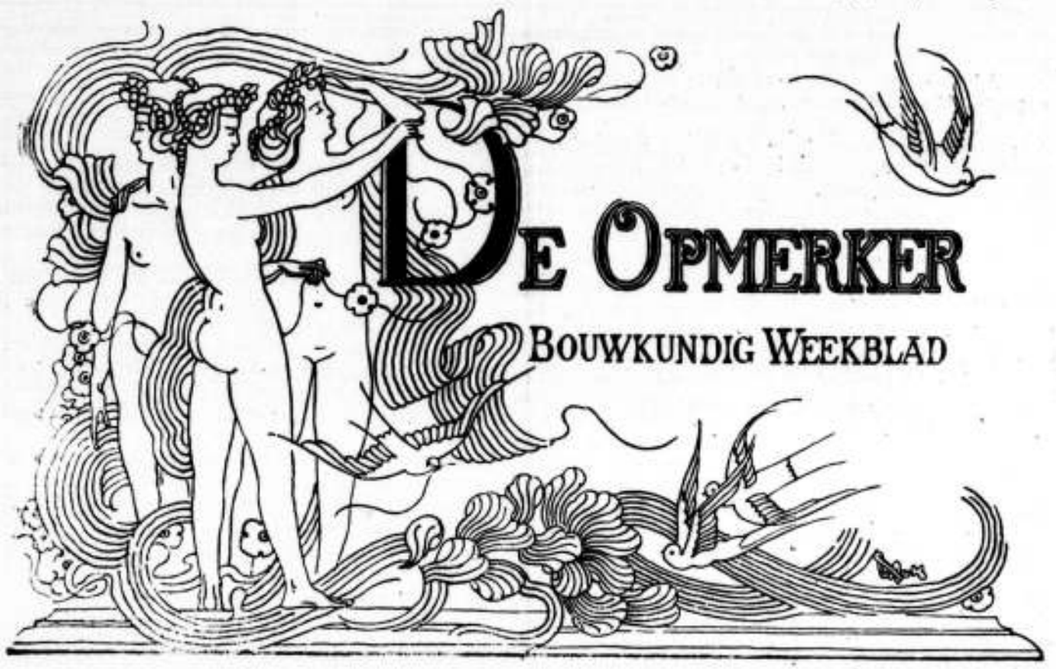

De Opmerker

Bouwkundig Weekblad

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ 5.—; voor België ƒ 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annoncen van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

VAN EEN CONGRES.

Congressen staan in geen besten reuk. Men wil, dat zij slechts zwakke navolgingen zijn van het vermaard collegie der heeren van Sas, dat zoo echt-Hollandsch was.

In Den Haag wordt nu het onderricht, dat onze aanstaande ambachtslieden krijgen, becongresd. Dit was niet geschied sinds 1895, toen, te Amsterdam, de belangstellenden op heel wat welsprekendheid vergast werden.

Uit de toespraak, waarmede de voorzitter de aanwezigen welkom heette, bleek dat de aanstichters van het congres oordeelen, dat de ambachten op scholen kunnen, ja behooren te worden onderwezen. Die voorzitter is een rechtsgeleerde; hij moet dus afgaan op wat meer deskundigen te dezer zake hem zeggen.

Doch de eerste spreker, de heer H. P. Priester, uit Leeuwarden, bleek zelfstandig en zaakkundig, toen hij de vraag behandelde of wettelijke regeling van het ambachtsonderwijs noodzakelijk is. Die vraag werd in bevestigenden zin beantwoord. De spreker wilde, dat de ambachtsscholen staatsscholen zouden worden. Uit zijn betoog was op te maken, dat hij de ambachtsscholen voortreffelijke gelegenheden vond, om degelijke werklieden te vormen.

Het was te voorzien, dat deze meening niet onweersproken zou blijven. Immers, mogen ook al de menschen, die op één of andere wijze tot het ambachtsonderwijs in betrekking staan, geen kwaad van de ambachtsscholen kunnen hooren, in de kringen der technici wint de overtuiging veld, dat een ambacht niet op een school, maar alleen in de practijk geleerd kan worden.

De ingenieur Tutein Nolthenius verklaarde dan ook al aanstonds dat hij het met den inleider volkomen oneens was. Hij wees op de verkeerde wijze, waarop de Staat hier te lande het onderwijs regelde, en gaf van die verkeerdheid sprekende voorbeelden. Daarom zag hij er geen heil in, dat de Staat de ambachtsscholen zou overnemen.

De architect Van Nieukerken uit Den Haag betwijfelde, of de ambachtsscholen wel waard zijn, om Staatsscholen te worden. Die scholen toch voldoen niet aan de eischen, die de werkman stelt. De werklieden weten dit zeer goed, doch hunne vereenigingen bemoeien zich zoo uitsluitend met de politiek, dat er voor de belangen van het eigenlijke vak geen tijd kan overschieten. De spreker was van meening, dat de ambachtslieden in Nederland niet zoo laag staan, als men wel eens beweert. Doch de bazen deugen over het algemeen niet. Het ambachtsonderwijs kan tot geen goede uitkomsten leiden, omdat het onmogelijk is, een werkman op een school zijn vak te onderwijzen. De werkplaats is de aangewezen leerschool.

Dit verstandige woord werd gevolgd door opmerkingen van anderen, die, voor zoover zij tot het ambachtsonderwijs behoorden, blijkbaar orationes pro domo hielden. Het lot der onderwijzers kwam vaak ter sprake, over dat der leerlingen werd gezwegen. Zoo kreeg het den schijn, alsof de ambachtsscholen er zijn in de eerste plaats voor de leeraren.

Merkwaardig was, wat de Staatsinspecteur van het ambachtsonderwijs in het midden bracht. Hij wilde, dat aanstaande ambachtslieden zouden worden onderwezen in wiskunde, natuur- en werktuigkunde, hand- en lijnteekenen. Zonen van bazen behooren, behalve in deze vakken, ook les te krijgen in handelsrekenen, toegepaste aardrijkskunde stenographie en levende talen. Zou vakkennis niet nog beter zijn, dan al dit fraais bij elkander?"

Een paar dames deden haar duit in het zakje, wat haar soms toejuichingen en handgeklap deed oogsten. Toen kwam de architect Jurriaan Kok nog eens op

de onvoldoendheid der ambachtsscholen wijzen, een kleine schermutseling op politiek terrein tusschen de heeren Priester en Kater vond plaats — dank werd gebracht en — het onderwerp beschouwd als geëindigd.

Het recept der heeren Van Sas is dus getrouw opgevolgd. Het ambachtsonderwijs zal wel blijven, wat het was, een gelegenheid voor welmeenende heeren om zich als bestuurders van scholen verdienstelijk te maken, een broodwinning, zij het dan een schrale, voor velen die onderwijs geven — en een gelegenheid voor jongens, om alle andere dingen te leeren, behalve een ambacht.

DE PAN-AMERIKAANSCHE TENTOONSTELLING TE BUFFALO.

(Vervolg en slot van bladz. 253.)

Behalve de reeds genoemde gebouwen die de Esplanade en den Fonteinenhof omgeven, zijn buiten deze kern in het park nog verschillende andere gebouwen opgericht en allerlei bezienswaardigheden tentoongesteld, waarvan wij de voornaamste hier nog zullen vermelden.

Zoo is de ruimte tusschen het Regeeringsgebouw en het groote meer in het park ingenomen door een aantal gebouwen van de vreemde landen als Honduras, Cuba, Chili, Mexico, Guatemale, de Dominicaansche Republieken Ecuador. Voorts is er een tentoonstelling van geschut, waarvan een Gruson-toren het pièce de milieu uitmaakt, en weinige schreden vandaar is de Kunstgalerij.

Aan den oever van het meer is een Reddingsstation ingericht, geheel uitgerust met reddingsbooten, mortieren en alles, wat bij het redden van schipbreukelingen te pas komt, terwijl gezorgd is, dat de bezoekers de manoeuvres die af en toe met een en ander worden uitgevoerd, goed kunnen observeeren.

Het gebouw van den staat New-York staat nabij de Elmwood Gate en is van graniet opgetrokken, omdat er een blijvende bestemming aan zal worden gegeven. Na afloop der Tentoonstelling zal het namelijk aan het historisch genootschap te Buffalo worden overgedragen. Architect van dit gebouw was George Cary te Buffalo.

Langs de werkplaatsen der graphische kunsten, waar drukpersen in werking zijn opgesteld, bereikt men dat gedeelte van het park, de Midway, dat als terrein van vermaak is ingericht. Het is een enkele straat die nagenoeg overal gebogen is, en daardoor gedurig aardige gezichtspunten oplevert ; zij eindigt in de nabijheid van den electrischen toren.

Een bonte verscheidenheid is hier gehuldigd. Men vindt er een Indianen-congres, waar twee-en-veertig stammen vertegenwoordigd zijn, daarnaast Jeruzalem, dan een Struisvogel-Farm, en een Zoölogische Arena, daartegenover een Amerikaansch Venetië, gebouwd langs een der kanalen, iets verder een Japansch dorp met theaters, bazaars, enz. De Scenic Railway, een imitatie van een spoorwegreis door middel van de cinematograph ontbreekt niet. Voortwandelende bereikt men Oud-Nürnberg, een Phillippijnsch dorp, een Oorlogs-Panorama, Groenland, een groot terrein, waar het Oosten vertegenwoordigd is en waar men op kameelen, ezels en olifanten kan rijden en dan volgen nog tal van andere vermakelijkheden, te veel om te noemen. De Midway mag zich dan ook in een druk bezoek verheugen, veel meer dan de in het park verder nog verspreid liggende gebouwen, als het Acetyleengebouw, het Zendingsgebouw, het Zuivelgebouw, het gebouw van Canada, dat van het Boschwezen, het versterkt Indianenkamp, enz. Ook het dienstgebouw der Tentoonstelling en het hospitaal zijn in het park opgericht.

Maakt reeds bij dag de Tentoonstelling een geweldigen indruk, het effect van de avondverlichting is niet te beschrijven.

Het booglicht is geheel buitengesloten, behalve in de gebouwen en in de meer afgelegen hoeken van het park. Door het gebruik van gloeilampen zijn effecten bereikt, die op geen andere wijze te voorschijn gebracht kunnen worden.

Voor de algemeene verlichting van het terrein dienen 1500 palen of kolommen, waarvan de kleinste 3 M. hoog zijn. Deze kolommen dragen bundels of trossen van gloeilampen ; de hoogere kolommen hebben lampen zoowel op zijde als van boven. Het aantal lampen van elke bundel of tros varieert van vijf-en-twintig tot honderd en het effect is even rijk als aangenaam.

Wat echter bij de inrichting dezer Tentoonstelling het meest de aandacht trekt is het gebruik van kleuren, laat ons zeggen, het koloriet der gebouwen, dat getuigt van de origineele opvatting van den New-Yorkschen schilder C. Y. Turner, die met de directie daarvan belast was.

De muren van staff, het in onzen tijd reeds traditioneel te noemen materiaal voor tentoonstellingsgebouwen, zijn, meer bepaald wat de meer versierde gedeelten betreft, gedecoreerd in een groote verscheidenheid van kleuren, nu eens in forsche, heldere, sterk contrasteerende tinten, dan weder meer getemperd en neutraal, terwijl de roode daken en de Spaansche tegel-effecten de andere kleuren domineeren. Het ensemble wordt schitterend genoemd, maar is niet altijd van boniheid vrij te pleiten, ofschoon de ontwerper getracht heeft de geheele groep der hoofdgebouwen als een geheel te behandelen en de kleuren zoo te kiezen, dat zij harmonieeren, niet alleen met elkander, maar met den voorgrond van gras, met het water en met het uitspansel als achtergrond.

Wat echter door de meeste bezoekers niet wordt opgemerkt is 't denkbeeld, dat aan deze kleurige behandeling ten grondslag ligt. De sterkste kleuren zijn namelijk toegepast op de gebouwen nabij de Triomfbrug, zooals o. v. aan het gebouw voor Ethnologie, terwijl, hoe meer men den Electrische toren nadert, de kleuren allengs minder hard worden, tot men de groote fontein heeft bereikt, waar alles in zachte tinten ivoorwit, teeder groen en goud gedecoreerd is, om alzoo de triomf van het intellect over de ruwe kracht te symboliseeren.

Zoo zijn de kleuren van het Ethnologiegebouw sterk omdat het steenen bijlen en andere ruwe werktuigen uit den voorhistorischen tijd bevat, terwijl de toepassing der electriciteit beschouwd kan worden als een groot, wellicht het grootste resultaat van het menschelijk vernuft.

Even interessant als dit kleurenschema is de sculpturale decoratie der Tentoonstellingsterreinen. Er is een overvloed van beeldwerk en onder de verschillende standbeelden en groepen zijn er verscheidene van groote kunstwaarde. Alle eminente beeldhouwers van Amerika zijn vertegenwoordigd en allen hebben hun krachten gericht op één doel, namelijk om in een reeks van werken een belichaming te geven van verschillende denkbeelden die met een Amerikaansche tentoonstelling verband houden, als daar zijn de denkbeelden van gastvrijheid, van staats-orde en nationale waardigheid, van den natuurlijken rijkdom van het land en van den trots op het menschelijk vernuft en arbeidsvermogen.

Talrijke muziektempels zijn over het terrein verspreid. De groote, aan de muziek gewijde tempel, die wij reeds noemden bij de beschrijving der gebouwen aan de Esplanade, is een vierkant gebouw, 45 meter lang en breed, en gedekt door een koepel van 40 M. hoogte boven den vloer van de groote muziekzaal, waar zich een der grootste pijporgels bevindt die ooit in de Vereenigde Staten gemaakt zijn en 2200 zitplaatsen voor de concertbezoekers zijn. Dit gebouw is ontworpen door August Esenwein, architect te Buffalo.

De parkaanleg rondom de gebouwen is zooveel mogelijk in overeenstemming gebracht met de omgeving, en van het water is daarbij niet alleen tot versiering partij getrokken, maar ook tot verpoozing der bezoekers, die zich door een watertochtje over de talrijke vijvers en kanalen kunnen restaureeren van de vermoeienis, die de drukte van een groote tentoonstelling en het zien van zoo ontzaglijk veel bezienswaardigs als hier weder bijeen verzameld is, altijd teweeg brengt. Wel is het hier geen wereldtentoonstelling waar alle natiën met elkaar wedijveren, wel bepaalt de wedijver zich hier tot de natiën van het westelijk halfrond alleen, maar die natiën hebben hier willen toonen, dat zij, ofschoon zij gaarne erkennen wat zij aan het oude Europa te danken hebben, het nu toch vrijwel zonder Europa stellen kunnen.

Zij hebben het reeds zoover gebracht, dat zij zelfs in kunst eigen ideeën hebben, waarover sommigen misschien de schouders zullen ophalen en die door anderen als barbaarsch gequalificeerd zullen worden, maar wie zal zeggen of zij ook daarin het oude Europa niet eenmaal zullen voorbij streven.

NOGMAALS OP DEN DAM.

Een onzer lezers vestigde onze aandacht op de „Verspreide verhalen in Proza" van J. A. Alberdingk Thijm, waarvan het eerste deel bij C. L. van Langenhuizen te Amsterdam in 1879 het licht zag.

Daarin komt een verhaal voor, getiteld „Jacob van Campen, de Bouwmeester van het Amsterdamsche Stadhuis".

Wij hebben dit verhaal met groote belangstelling gelezen, en waren verheugd, zoo veel bijzonderheden omtrent het leven van den beroemden bouwmeester te vinden. Dan, bij nadere beschouwing bleek het, dat het meeste, wat aangetroffen werd, aan de verbeeldingskracht van den schrijver zijn oorsprong dankte. Het verhaal toonde treffende overeenkomst met een in onzen tijd gerestaureerde middeleeuwsche kerk. Waar gapingen waren, waar slechts brokstukken waren overgebleven werd alles zoo goed mogelijk in stijl bijgewerkt. En waar het een en ander voorkwam, dat in dien stijl niet paste, of dat niet naar den zin van den schrijver was, werd dit eenvoudig uit de geschiedenis weggelaten.

Wij zullen gelegenheid hebben, hiervan bewijzen te geven. Vooraf ga echter de beschouwing van den schrijver omtrent het gebouw op den Dam.

„Het gebouw op den Dam dan was bestemd tot Stadhuis, alvorens men hoogst oneigen het oude Princenhof daartoe heeft ingericht ; en al heeft Louis Napoleon de hooge kamer-haardsteden nog zoo fraai opgeschikt met vergulde pendules en spiegelruiten, al zijn wanden en vloeren bekleed en beplankt en de hooge lange gangen met gemarmerde schotten tot kamers „vervaardigd", — het is en blijft een stadhuis en de toepasselijke beeldwerken boven de kamer voor Zeezaken en die der „Desolate Boedels" zijn de eenige met, die u hier toeroepen, dat ge geenszins met een Koningshof te doen hebt.

„Nu weet ik wel, dat dit Stadhuis gebouwd is voor de Burgemeesters der XVIIe en XVIIIe Eeuw, en dat ons „Dagelijksch Bestuur", behalve de pruiken nog andere dingen mist, waaraan oudtijds de Burgemeesters van Amsterdam herkenbaar waren ; maar in elk geval — het zou, meen ik, geen kwaad kunnen, al ademden onze Edel-Achtbaren een weinig in dien glorierijken dampkring van vroeger dagen ; het beeld der Stad zou niet geringer voor den geest treden en ze zouden hun ambt er niet te lichter om schatten ; terwijl men zich tevens zou mogen vleien, dat hunne wijsheid, die vroegere grootheid zich als een prikkel, niet als een verdienste waar men veilig op inslapen mag, zoude toerekenen."

Omtrent den bouwmeester zegt Alberdingk Thijm : „Jacob van Campen was de zoon van Pieter en van Gerritgen Claes—Berends Dochter ; dat wil zeggen, dat hij, naar vaders en moeders zijde, uit een deftigen stam sproot. Zijn familienaam niet alleen, (welke door verschillende, elkander niet bestaande, geslachten gevoerd wordt) maar zijn vaderlijke bloedverwantschap zelve is opgeschreven onder de Amsterdamsche en Leydsche Regenten en zijne moeder stamde, langs de vrouwelijk lijn, uit de Grebbers, die sedert de Slachtmaand van het jaar 1425 Heeren van Randenbroeck of Rambroeck waren, in het sticht van Utrecht, terwijl een Jan de Grebber in het jaar 1435 onder de schepenen van Haarlem wordt aangetroffen. Toen Sinjeur Pieter van Campen en zijn rijke Gerritgen, omstreeks den jare 1594, te Rambroeck hadden bruiloft gevierd, kwamen zij van Eemland naar Haarlem, hunne verkozen woonplaats, over. Het huwelijk werd met een drietal kinderen gezegend, die de Christennamen van Jacob, Margareta en Geertruyd ontvingen."

De schrijver blijft hier tamelijk wel op den vasten bodem der historie. Alleen laat hij de twee kinderen Jan en Machteld weg. Dat Pieter met zijn vrouw naar Haarlem trok, is blijkbaar aan Houbraken ontleend.

Nu begint echter de verdichting. Het kort verhaal van Houbraken omtrent de waarzegster, die Jacob zijn toekomst zou hebben voorspeld, wordt tot een romantisch tafereel, in den trant van Walter Scott.

En dan komt er een brief, door Giacomo van Campen aan Sinjeur Nicolaes van Campen te Amsterdam uit Rome geschreven. Vreemd toch, denkt de lezer, dat van zulk een belangrijk stuk nergens anders gewag wordt gemaakt. Maar als hij den brief uit heeft, dan bemerkt hij aanstonds, dat het een verdicht stuk moet zijn. Want hoeveel moeite Alberdingk Thijm zich gegeven heeft om, door het navolgen der brieven van Hooft, aan het geheel een 17e eeuwsch tintje te geven, de gedachten zijn die van iemand, die in de 19e eeuw leefde. In dezen brief wordt de geschiedenis van den ongenoemden kardinaal, die, volgens Houbraken den schilder van Campen tot een bouwmeester zou hebben gemaakt, geparafraseerd.

In een vierde hoofdstuk wordt dan, in den trant van Scott, de geschiedenis nader uitgewerkt. De kardinaal heet Ginnasi, zijn nichtje Catarina laat Jacob van Campen een kerk bouwen ter eere van den H. Vincentius à Paulo. Dit alles zuigt de schrijver uit zijn duim.

Jacob van Campen komt daarna te Amsterdam, bij de familie Coymans op visite, verhaalt daar wat van zijn Italiaansche reis, en krijgt de opdracht het huis op de Keizersgracht over de Westermarkt te ontwerpen en uit te voeren.

Het zesde tafereel speelt op den huize Rambroeck, in den jare 1646. Jacob krijgt een brief van Catarina, die hem bericht, dat zij non geworden is, en hem vraagt, het Paternoster en het Ave Maria te bidden.

Nicolaes van Campen verschijnt ten tooneele en kondigt Jacob aan, dat zijn plan voor het stadhuis te Amsterdam bekroond is. In werkelijkheid was Nicolaes van Campen toen reeds acht jaar dood.

Een gesprek tusschen Huygens, Hooft en Jacob van Campen, als zij van Frederik Hendrik's begrafenis terugkeeren opent het zevende hoofdstuk; dan gaat Hooft naar huis, en de beide anderen naar Honsholredyck, waar aan Van Campen door Amalia van Solms het inrichten van het Huis ten Bosch wordt opgedragen. Een verdichte brief van den Heer van Rambroeck, de bekende gedeelten uit de brieven van Huygens die op Van Campen betrekking hebben, een opsomming der schilders die in de Oranjezaal werkten, vullen verder dit hoofdstuk aan.

Het feestmaal ter gelegenheid van de ingebruikneming van het stadhuis te Amsterdam, den 30 Juli 1655 gehouden, en waarbij, volgens Bontemantels getuigenis, het bekende vers van Huygens, die niet mede aanzat, werd voorgelezen, terwijl men Vondels vers niet voorlas, omdat het te lang was, wordt door Alberdingk Thijm naar het huis van burgemeester Joan Huydecoper, op den Singel bij de Munt, verplaatst. Hier draagt Huygens zijn gedicht zelf voor.

Het slot van het verhaal vormt de bekeering van Jacob van Campen tot het Roomsch-Katholiek geloof, door den Jezuieten-pater Joannes van Alkemade, een bijzonderheid, waarvan andere schrijvers geen gewag maken.

Reeds bij zijn leven heeft men Alberdingk Thijm de wijze, waarop hij waarheid en verdichting door elkander werkte, kwalijk genomen. Hij verdedigt zich op de volgede wijze in een „narede".

„Vroeger, toen het historisch-romantische genre in den trant van Sir Walter Scott aan het woord was, wist men, wat men aan zoo'n boek had; het was een romantische plant, hier en daar besproeid door een historisch regenbuitjen. De verdichting was dermate schering en inslag, dat de historische personaadjes, de koningen en staatslieden, de echte kinderen der geschiedenis, zich overal te huis gevoelden, behalve in den kring der gestalten, door den romandichter geschapen. Men voelde, dat de personaadjes van geheel verschillende stof waren; doch sedert de nieuwere kunst er op uit is niet alleen zoo veel mogelijk het bloed der verdichte personaadjes te assimileeren aan dat der historische, maar zelfs de levensgeesten uit werkelijk geleefd hebbende menschen, zonder eenige mogelijkheid van verdamping, over te hevelen in boetseersels van roode aarde, door den schrijver met grooten eerbied voor de natuur en oneindige inspanning zijner opmerkingsgave gebouwd — wordt het steeds moeilijker voor de liefhebbers na te gaan, wat nu waar gebeurd en wat verdicht is."

De schrijver vindt dus de vermenging van waarheid en verdichting een noodzakelijk kwaad; in zijn tijd (het stuk is van 1862) had men veel op met zoogenaamde historische romans. Nu is het genre uit den zmaak, ofschoon succes van „Quo Vadis" bewijst, dat het groote publiek er nog altijd verzot op blijft. Ook heeft men onlangs nog Rembrandt tot de hoofdpersoon van een opera gemaakt.

Het is zeker aangenamer voor den lezer, wanneer het levensverhaal van een historisch persoon geen gapingen heeft; ook een kasteel als Haerzuylen ziet de beschouwer liever geheel in stijl herbouwd dan als ruine. De vermenging van waarheid en leugen hindert hem niet.

Doch den ernstigen geschiedvorscher zijn zoowel het verhaal als het gebouw een gruwel. Wel kan hij de waarheid uit de verdichting ziften, maar hoeveel van de eerste opzettelijk werd verzwegen merkt het groote publiek niet.

Toen Alberdingk Thijm in 1862 zich aan het schrijven zette, wist hij van Jacob van Campen slechts wat Houbraken had medegedeeld. Overigens liet hij zijn verbeelding vrij spel. Doch heel wat menschen moeten, in de eenvoud huns harten, de fantasie voor waarheid hebben aangezien, en Van Campen's bekeering als een historisch feit hebben aangenomen. Het enthousiasme, dat nu voor het in eere herstellen van 's Werelds achtste wonder aan den dag wordt gelegd, in kringen, die anders voor de 17e eeuw niet veel voelen, laat zich slechts verklaren, door den invloed, die Alberdingk Thijm's verhaal heeft gehad.

KUNST IN NOORD-AMERIKA.

Hier in Europa denken de meesten, dat de bewoners van de Vereenigde Staten geen ander ideaal hebben, dan in den kortst mogelijken tijd een fortuin bijeen te brengen. En het geld speelt in Amerika zeker de hoofdrol. Maar aan kunstenaars en aan menschen, die hen waardeeren en aanmoedigen ontbreekt het daarom geenszins. Als schrijvers hebben Walt Whitman, Edgar Poe, Hawthorne, Longfellow en Emerson, om slechts eenigen te noemen, zich een naam verworven overal waar Engelsch verstaan wordt.

De beeldende kunst van de Vereenigde Staten is aan deze zijde van den Oceaan vrijwel geheel onbekend. Schilderijen van Amerikaansche meesters worden in Europa maar zelden aangetroffen. Enkele voortbrengselen van kunstnijverheid ziet men hier soms, doch hun hooge prijs maakt dat maar weinig Europeanen er aan denken, ze te koopen.

De voortbrengselen der bouwkunst moeten uit den aard der zaak in Amerika blijven. Slechts afbeeldingen kunnen den bewoners der Oude Wereld daar eenig denkbeeld van geven.

De huizen met vijftien, twintig, dertig verdiepingen zijn een eigenaardigheid van Noord-Amerika. Niet alleen om hun reusachtige afmetingen zijn zij merkwaardig, maar ook om hun architectonische vormen. Die vormen wijken af, van wat men tot dusver, gebruik makend van de historische stijlen, in Europa voortbracht. De bouwmeester was gedwongen, wat nieuws te zoeken, daar het overgeleverde hem hier in den steek liet.

Deze hooge huizen zijn allen kantoorgebouwen. Maar men had ook kerken, musea, paleizen, buitenhuizen en stadshuizen noodig. Aanvankelijk werd daarvoor bij de Italiaansche Renaissance, de Gothiek, of de Engelsche Renaissance leentjebuur gespeeld, en in de staten van het oosten vooral blijft men tot dusverre aan deze historische stijlen getrouw.

Doch in het westen, te Chicago, te Saint Paul en te Minneapolis heeft men nieuwe vormen gezocht en gevonden. Chicago, aan het Michigan-meer gelegen, werd in 1871 door een brand geheel verwoest. Men herbouwde de stad inderhaast, en had daarbij natuurlijk geen gelegenheid, om aan de architectuur veel zorg te besteden. De stad breidde zich sedert naar alle zijden uit; de handel bleef echter aan het midden de voorkeur geven. En toen het niet mogelijk was, de terreinen daar te vergrooten, begon men de huizen hooger te maken, om zoo aan de vraag naar meer kantoorruimte te kunnen voldoen.

De architecten, die met het ontwerpen dezer reusachtige gebouwen belast werden, beproefden aanvankelijk, de vormen, die men hen op de academies als de eenig goede had aangewezen, toe te passen. Doch weldra bleek, na eenige niet geslaagde proefnemingen, de

noodzakelijkheid, om wat anders te maken. De architecten Burnham en Root waren de eersten, die geheel vlakke muren maakten, zonder lijsten, wier eenige versiering bestaat in de afwisseling, welke de boven elkander in rijen geplaatste vierkante vensters opleveren. Daar Chicago in zijn onmiddellijke nabijheid steengroeven heeft, konden de gevels geheel in gehouwen steen worden opgetrokken. En door die steen te gebruiken in groote ruwe blokken, zooals men ze aan de Florentijnsche paleizen vindt, werd een forsch effect bereikt, dat bij de groote afmetingen der gebouwen wel op zijn plaats was.

Deze eenvoud viel in den smaak. En toen de nieuwe wijken met vrijstaande woonhuizen bebouwd werden, vond de nieuwe stijl ook daar toepassing. Hier voldoet hij minder goed. De huizen der millionairs doen nu te veel aan gevangenissen denken. De eenvoud is in ruwheid ontaard.

Onder de meest karakteristieke groote gebouwen van Chicago behoort het Field Building, dat zeven verdiepingen hoog is, en dus in dat opzicht door vele andere wordt overtroffen. Richardson heeft het ontworpen. Hier is de eenvoud aan het woord; dit „block", zooals de Amerikanen het noemen, heeft geheel gladde gevels, waarin de vierkante vensters op gelijke afstanden geplaatst zijn. Een der gevels is honderd vijftig meters lang; de wijze van behandeling doet hem nog langer schijnen.

Rijker opgevat is het Studebaker Building. Wel komt het, wat zijn massa aangaat, met het vorige overeen, doch door het toepassen van zuilen en pilasters, aan die uit de Romaansche periode herinnerend, is hier meer afwisseling verkregen. Het ontbreekt den gevels van dit gebouw echter aan eenheid, daar de zuilen en pilasters alleen beneden zijn toegepast, en de verdiepingen, die zich daarboven bevinden, geheel onversierd zijn gelaten. Veel beter, als geheel, is het Auditorium, het bekende reusachtige bouwwerk, dat een schouwburg, een concertzaal, een hôtel, kantoren enz. bevat.

De bouwwerken te Minneapolis en te Saint-Paul hebben wel veel, wat aan die van Chicago herinnert, doch zij onderscheiden zich daarvan door de overvloedige toepassing van beeldhouwwerk. Dit beeldhouwwerk is zuiver ornamenteel, en dient tot versiering van lijsten, kapiteelen en dergelijke onderdeelen. Het relief is uiterst vlak; de Byzantijnsche kunst doet hier zijn invloed gelden. Te Minneapolis zijn de Public Library en de Lumber Exchange de meest geslaagde gebouwen. Saint-Paul heeft vermaardheid om zijn vrijstaande woonhuizen, wier uiterlijk over het algemeen schilderachtiger is dan die te Chicago.

Het verschil tusschen deze steden van het Westen en New-York is groot. In 1895 bezat New-York nog slechts weinig hooge gebouwen. De Oil-Company en Willesden Buildings waren de eenige, die met de beroemde hemelkrabbers van Chicago konden wedijveren. Maar wie nu over zee nadert ziet reeds uit de verte de talrijke reusachtige huizen, die voornamelijk in het zuiden der stad werden gebouwd.

New-York heeft een geheel ander silhouet gekregen, dan het voor eenige jaren had. De torens der kerken moeten het afleggen tegen de huizen, waar het geld verdiend wordt. Van de twee heeren, die, volgens de Schrift, niet tegelijk gediend kunnen worden, heeft de Mammon het gewonnen.

Misschien stelt op het oogenblik, wat het aantal der hemelkrabbers betreft, New-York Chicago in de schaduw. Doch wat de architectonische behandeling aangaat, spant toch de Koningin van het Westen de kroon. De New-Yorksche architecten zijn tot dusverre er niet in geslaagd, aan de kantoorgebouwen karakter te geven.

Onder de zeldzame gelukte scheppingen mag het Netherlands Hôtel, dat op den hoek van Fifth Avenue en Fiftyninth Street, waar het Central Park begint, gebouwd is, worden gerekend. De ontwerper maakte zich van de historische stijlen geheel los, en paste de eenvoudige vormen, waar men in het Westen zooveel van houdt, toe. Het rustieke blokwerk en de rondboog spelen hier de grootste rol, lijsten zijn niet gemaakt. Door zijn hoog dak doet het bouwwerk aan het Witte Huis te Rotterdam denken, ofschoon de details eenigszins anders zijn.

Ook de huizen, die de New-Yorksche geldmannen in de buurt van Riverside Drive lieten bouwen, vertoonen den stijl van het Westen, die nu tevens in Europa navolgers begint te krijgen.

De nieuwe beurs te Amsterdam kan ons eenig denkbeeld er van geven, hoe de gebouwen te Chicago er uit zien. Maar dit betreft alleen de lijnen der compositie. Want te Chicago zijn ruwe blokken bergsteen als bouwstof gebruikt, terwijl men te Amsterdam zich met de kleine gebakken steentjes, hier en daar slechts door stukken witte steen verlevendigd, moest behelpen. Men stelle zich voor, hoe geheel anders de Amsterdamsche beurs er uit zou zien, als de beschikbare geldmiddelen het gebruiken van bergsteen voor de gevels hadden toegelaten.

Of de Amerikaansche manier hier in Europa ingang vinden zal, of zij daar een toekomst heeft moet worden afgewacht. Tot dusver was, in de kunst, de Nieuwe Wereld van de Oude afhankelijk. Er zou iets pikants in zijn, als de rollen verwisseld werden.

BOEKBEOORDEELING.

DE ARCHITECTUUR IN HARE HOOFDTIJDPERKEN, DOOR HENRI EVERS.

Wij ontvingen de tweede aflevering van het bovengenoemde werk, inhoudende het vervolg van het hoofdstuk Mesopotamië en verder de hoofdstukken Phenicië en Palestina en Perzië.

Het hoofdstuk Phenicië en Palestina is uit den aard der zaak beknopt. Omtrent deze kleinere staten van Semietischen stam zegt de schrijver: Hun architectuur uitvoerig te bespreken is niet mogelijk. Daarvoor is haar kennis nog te vaag, niettegenstaande den roep haar door oude schrijvers toegekend. Enkele boeken van het Oude Testament maken in zeer dichterlijken trant melding van de grootsche en kostbare bouwwerken, door deze stammen gesticht; echter te onduidelijk om hiernaar een juist beeld te kunnen ontwikkelen. Evenzoo schrijvers van lateren tijd."

„Deze architectuur daarom te verzwijgen ware onjuist. Want al hebben de onderzoekingen van den modernen tijd die vermeende, hooge kunstbeschaving tot bescheiden verhoudingen teruggebracht en vastgesteld, dat hun architectuur weinig oorspronkelijks bevat, tevens is bewezen dat de Phenicièrs de kunst verder hebben gebracht, zij het ook meer door verspreiding, dan door zelfontwikkeling. Dat is hun verdienste." —

Ziedaar de plaats, die wij vooralsnog aan de Phenicièrs in de geschiedenis der bouwkunst zien aangewezen ten deele, omdat de kennis hunner kunst nog te vaag is.

Het is zeker niet te ontkennen, dat wij van dit volk betrekkelijk weinig weten, dat de Egyptische en Mesopotamische oudheid over 't algemeen tot heden meer de aandacht der archeologen getrokken heeft, maar wanneer eenmaal Phenicië aan de beurt komt en men eens een andere Schliemann de Phenicische oudheid

tot het uitsluitend veld van zijn onderzoek zal zien maken, kan nog zeer veel aan het licht komen, dat misschien de Phenicièrs als kunstenaars niet hooger zal doen schatten dan thans, maar dat toch wellicht veel zal kunnen verklaren wat ons thans in de kunst der oudheid nog duister is.

Zoo bijvoorbeeld zijn o. a. de uitgestrekte puinhoopen van Carthago nog maar weinig onderzocht.

Een onderzoek van dien aard is, wij weten het, een reuzenarbeid, of beter gezegd, een arbeid die veel tijd, veel kennis, veel geduld vordert en dan nog vaak veel teleurstelling baart. Pater Delattre, van het klooster der Pères blancs, te Carthago, heeft echter reeds sedert eenige jaren een ernstig onderzoek van die puinhoopen ondernomen, dat blijkens hetgeen door Philippe Berger daaromtrent in de Juni-aflevering van de Revue des deux Mondes van 1899 werd medegedeeld, gevoerd heeft tot de vaststelling der situatie van drie groote punische necropolen.

Met belangstelling worden de verdere resultaten tegemoet gezien van den rustigen arbeid dezer Fransche paters, die in hun klooster reeds een zeer belangrijke verzameling oudheden hebben bijeengebracht, die later wellicht documenten zal leveren voor een meer volledige beschavingsgeschiedenis van dit merkwaardige volk, dan wij thans bezitten.

In het hoofdstuk Perzië leidt de schrijver ons weder meer rond op bekend terrein en toch moet ook van het gebied waar de oud-Perzische bouwkunst bloeide, gezegd worden, dat daar nog menige bouwval half of geheel onbekend, of geheel of ten deele onder het woestijnzand bedolven ligt, wachtende op den onderzoekingsreiziger, die de gevaren en ongemakken van een reis naar het verre oosten trotseeren zal om onze kennis van Perzische kunst en beschaving, die eigenlijk toch ook nog maar heel onvolledig is, met nieuwe gegevens te vermeerderen.

Het is jammer, dat in onzen tijd door allerlei oorzaken de studie der geschiedenis, en in het bijzonder bij de beoefenaars der bouwkunst die der geschiedenis hunner kunst ontegenzeggelijk min of meer op den achtergrond is geraakt.

Daarom voorzeker heeft de heer Evers met zijn boek een goed werk ondernomen en wat meer zegt, daarin den juisten toon weten te treffen, die bij de lezers weerklank moet vinden.

Men kan een groot kunstenaar en een groot geleerde zijn en toch als schrijver ongenietbaar.

Evers weet echter op aangename en toch zakelijke wijze die zijner lezers, voor wie de in het boek behandelde zaken nieuw zijn, daarin in te wijden, terwijl diegenen, voor wie hetgeen daarin wordt medegedeeld voor een groot deel bekende zaken zijn, toch onwillekeurig wanneer zij het boek ter hand nemen, zullen ondervinden, dat zij van zelf blijven doorlezen.

Het zijn vooral sommige Fransche schrijvers die hun lezers op deze wijze weten te boeien en de heer Evers zal ons wel niet kwalijk nemen, dat wij vermoeden, dat hij die kunst van Fransche collega's heeft afgezien.

Wanneer de volgende afleveringen onze goede verwachtingen niet beschamen, en er bestaat allerminst reden om dit te veronderstellen, dan is het onnoodig om schrijver en uitgever goed succes met hun werk te voorspellen. Ongetwijfeld zal dan het werk zijn weg vinden onder vakmannen en kunstliefhebbers.

Wij meenen toch, dat Nederland in kunstzin en beschaving nog steeds op een eervolle plaats onder de natiën aanspraak mag maken, en vertrouwen, dat dit boek niet zonder invloed zal blijken op de ontwikkeling onzer bouwkunst.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— De haven van Emden is wegens den dood van Keizerin Friedrich zonder eenige feestelijkheid geopend en in gebruik genomen. Emden verwacht van de nieuwe zeehaven, waaraan een vrijhaven-gebied is verbonden, een nieuw tijdperk van bloei. De oorspronkelijk vlak aan de Eems gelegen stad is in den loop der jaren door het terugwijken van de rivier naar den Nederlandschen kant in een landstad veranderd, die slechts door een kanaal en een uitgebaggerde vaargeul nog met de Eems in verbinding stond. Langen tijd konden alleen kleine schepen bij hoog water de stad bereiken. Eerst nadat een groote sluis was gebouwd en het vaarwater aanmerkelijk was verdiept, begonnen betere tijden voor de scheepvaart aan te breken, al konden zeeschepen de haven ook niet binnenkomen. Het is nu ook voor de grootste zeebooten mogelijk ten allen tijde de haven in en uit te komen, voor de kaden te ankeren en te lossen. De nieuwe buitenhaven, die aan beide zijden door dijken van 100 M. breed wordt ingesloten, heeft bij 120 M. breedte een lengte van 1440 M. en op de smalste plaats een bodembreedte van 80 M. Dicht voor de beide sluizen, die toegang geven tot de binnenhaven, loopt zij uit in een bassin van 68 tot 104 M. breedte. Om het binnenkomen der schepen, van de Eems uit, gemakkelijker te maken, is een 200 M. lange havendam aangebracht. Van de twee sluizen is de nieuwe Nesserlander sluis in 1882 voor 1 millioen Mark gebouwd. De oude sluis, in de jaren 1846—1848 gebouwd, is veel kleiner. De binnenhavens, die tot in de stad zelf gaan, zijn door de duinsluizen op het eind van de 2400 M. lange binnenhaven van een haven met eb en vloed in een hoogwater-bassin veranderd. De diepte is van 5 op 7 M. gebracht, zoodat in dit nieuwe bassin 15 groote zeebooten in onmiddellijke verbinding met de binnenschepen kunnen worden gebracht. Ook de daartegenover liggende stedelijke oever is geheel door havenwerken in beslag genomen. Deze bestaan uit drie havenbassins, elk 340 M. lang en 60 M. breed, met de noodige toegangs- en spoorwegen. Verder naar de stad liggen in de nabijheid van het station het stationsdok en het etablissement der Ember haringvisscherij-maatschappij.

Door haar buitenhaven en de mogelijkheid om deze aan de diepe Eems zoo ver uit te breiden als men wil, komt de stad Emden met haar havenwerken als in den ouden tijd weer aan de open Eems te liggen. Het nieuw gegraven Dortmund-Emskanaal, dat 80 millioen Mark heeft gekost, komt het havenverkeer eveneens ten goede.

De beteekenis van Emden als haven ligt hierin, dat zij de Westelijke zeehaven aan de Noordkust van Duitschland is; het moet daarom met name op het verkeer uit het Rijngebied, Westfalen en Zuid-Duitschland rekenen, welk verkeer in het algemeen tot nu toe den weg langs den Rijn en de havens van Rotterdam, Amsterdam en Antwerpen heeft gekozen.

De Nederlandsche havens hebben echter betere spoorwegverbindingen met het Duitsche achterland dan Emden, terwijl de Nederlandsche spoorwegen bovendien zeer goedkoope zeehaventarieven hebben en alles in het werk stellen om een goede aansluiting van het spoorwegverkeer aan de stoomvaartdiensten te bevorderen.

Zeer noodzakelijk acht men dan ook een verbetering der spoorwegverbinding van het Zuiden en van den Rijn met de haven van Emden.

— Te Helsingör in Denemarken is dezer dagen een onbekend basrelief van Thorwaldsen ontdekt.

Op het kerkhof bevindt zich aan het graf van den in 1899 gestorven generaal-majoor Ohlrogge, kommandant van de vesting Kronborg, een groot monument, versierd met een prachtig basrelief. Het vertoont een mannenfiguur, die op zijn doodsbed uitgestrekt ligt, naast hem zit een treurende vrouw, terwijl een staande man op den doode neerziet.

Men heeft tot nu geloofd, dat dit basrelief door een Italiaansch beeldhouwer gemaakt is; nu heeft echter de bekende beeldhouwer professor Sinding, die het stuk toevallig zag, stellig verklaard, dat het van Thorwaldsen is.

— Een zeer kostbare boekenverzameling is dezer dagen uit de Tartarenstad Moukden, in Mantchourije, naar St. Petersburg overgebracht. Alleen de handschriften, welke een onschatbare waarde moeten hebben, vullen twee waggons.

De werken, welke voor het meerendeel in het Latijn, het Grieksch en het Slavisch zijn geschreven, zullen worden gerangschikt onder toezicht der Academie van Wetenschappen te St. Petersburg.

— Op een oudheidkundige expeditie, uit Beieren afgezonden naar het emplacement van den grooten tempel te Aegina, waarvan de beide gevelgroepen tot de belangrijkste kunstwerken van de Glyptothek te München behooren, is een inscriptie gevonden van omstreeks het jaar 500 voor Christus, waaruit eindelijk de naam blijkt van de godheid, aan wie de tempel gewijd was. Vroeger heeft men meestal aan Pallas Athene gedacht, ook wel aan een Panhellenischen Zeus, maar nu is aan het licht gekomen, dat het een lokale, overigens geheel obscure godin geweest is, genaamd Aphaia, en die eenigszins overeenkomt met Artemis.

— Graaf Dona delle Rose, te Venetië, heeft zijn paleis, het Palazzo Michieli dalle Colonne, voor het publiek geopend.

— In het „Berliner Tageblatt" stelt de Regeering van Nieuw-Zuid-Wales de inschrijving open voor de levering van 100.000 tons (2,000,000 centenaars) stalen spoorstaven. Onder de voorwaarden, waaraan de inschrijvers-leveranciers te voldoen hebben, komt o. a. ook deze voor, dat de werklieden der betrokken firma('s) minstens 7 shillings loon / 4.20) per dag moeten uitbetaald krijgen, en een werktijd van 8 uur per dag gewaarborgd moet zijn.

Naar gemeld wordt, zijn deze voorwaarden van dien aard, dat slechts weinig ondernemingen van die inschrijving gebruik kunnen maken, omdat bijna alle onder veel slechtere arbeidsvoorwaarden werken.

— Evenals te Amsterdam is nu ook in het Prentenkabinet te Londen de Rembrandt-tentoonstelling weer opgeborgen. Thans is een keuze te zien van de aanwinsten sedert 1895. Bijna alle groote meesters zijn door het een of ander vertegenwoordigd.

— Het Britsch Museum heeft de belangrijke verzameling Gallische en Merovingische oudheden van den heer Léon Morel te Rheims gekocht. Deze verzameling is een der meest uitgebreide en kostbare die nog in particulier bezit waren en munt vooral uit in glaswerk.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's Gravenhage. **H. M. de Koningin heeft het beschermvrouwschap aanvaard van de Maatschappij tot Bevordering van Bouwkunst.**

H. M de Koningin-Moeder is reeds sedert 1891 beschermvrouwe dier Maatschappij.

Amsterdam. **De hoogleeraar-directeur van de Rijks-academie voor Beeldende Kunsten alhier brengt in de „Staats-Crt." ter kennis van hen die voor den cursus 1901/1902 tot de lessen wenschen te worden toegelaten, dat zij daarvan schriftelijk aan hem moeten kennis geven vóór 9 September a.s.**

Voor nadere bijzonderheden zie men de „Staats-Crt." 186.

Nijmegen. **Woensdag 14 Augustus, om 1 uur, is door den notaris Courbois in de groote zaal der „Harmonie" alhier geveild de bibliotheek van den heer J. A. Koopmans, in leven heraldicus.**

Zooals algemeen bekend mag verondersteld worden, is de heer Koopmans de grondlegger geweest van de beoefening der eigenlijke heraldiek in Nederland.

Zijn nalatenschap moet dan ook veel zeldzaamheden op dit gebied bevatten.

Middelburg. **In het jaarverslag der gemeente alhier over 1900 wordt gezegd dat vrij veel binnen niet te langen tijd aan het Raadhuis zal dienen te geschieden. Immers de omlijstingen en traceeringen van de ramen, de beelden, pinakels, banden enz. van het bovendeel van den voorgevel en van den gevel in de Noordstraat verkeeren in vervallen staat.**

Op de gemeente-begrooting voor 1901 werd een post van / 2500 voor de herstelling van het Raadhuis toegestaan en bij de Regeering is het verloonen van subsidie aangevraagd, zoodat er eenig uitzicht bestaat dat dit werk op wat ruimer schaal zal kunnen worden voortgezet. Wordt deze restauratie echter niet krachtiger ter hand genomen, dan zal het noodzakelijk zijn de meest geschaurde en voor een groot deel verteerde stukken te verwijderen. Ten einde geen armoedig aanzien in het leven te roepen, zal het echter voor het oog raadzaam zijn die verwijdering zoo lang mogelijk uit te stellen.

Delft. **De waarnemend directeur der Polytechnische School alhier maakt bekend, dat hij tot inschrijving voor den cursus 1901—1902 zal zitting houden in het gebouw der instelling:**

Maandag 2 September en Donderdag 5 September e.k. voor hen die reeds meermalen zijn ingeschreven geweest;

Dinsdag 3 September en Woensdag 4 September e.k. voor hen die zich voor de eerste maal wenschen te doen inschrijven en wel Dinsdag 3 September voor hen wier familienaam begint met een der letters A tot en met K en Woensdag 4 September voor de overige letters L tot en met Z. Alle dagen van des voormiddags 10—12 uren en des middags van 1½—3 uren.

Deventer. **Bij voldoende deelname zal in de maand November, ter gelegenheid van het 30-jarig bestaan der Vereeniging van Werklieden te Deventer: „Help u zelven", door haar een tentoonstelling worden gehouden van voorwerpen, betrekking hebbende op handwerksnijverheid, industrie, huisvlijt enz.**

Indien minstens 7 inzendingen zijn, wordt voor iedere afdeeling een eerste prijs beschikbaar gesteld van f 10 en meerdere prijzen, bestaande in getuigschriften.

De afdeelingen, die geen inzendingen rijk zijn zullen gevoegd worden bij de „diversen".

Verlangd wordt verder, dat ingezonden voorwerpen, willen ze een prijs deelachtig kunnen worden, door den inzender zelf moeten worden vervaardigd. Andere zullen worden beschouwd als te zijn ingezonden ter opluistering.

Door het bestuur der Algemeene Deventer-Werkliedenvereeniging „Help u Zelven" in overleg met de voor deze tentoonstelling benoemde commissie zal de jury worden aangewezen.

Hiervoor zullen bevoegde deskundigen worden aangesteld en bovendien personen die buiten de vereeniging staan.

Zij die door inzending van een of ander voorwerp aan de tentoonstelling willen deelnemen, moeten hiervan voor 1 October a. s. kennis geven bij een der leden van het bestuur.

Localiteit en datum voor de te houden tentoonstelling zullen nader worden aangeduid.

Secretaris der vereeniging is de heer P. Zeeman, Spoorstraat, alhier.

Gouda. **Door den vorigen burgemeester, wijlen den heer Van Bergen IJzendoorn, werd indertijd aan deze stad een som van ongeveer / 40,000 vermaakt om daarvan de onkosten te bestrijden voor den aanleg van een rij- en wandelpark.**

Verschillende onderhandelingen met het Rijk en het polderbestuur van Bloemendaal hebben de verwezenlijking van dit denkbeeld tot heden in den weg gestaan, daar 't bezwaren had een geschikt stuk grond, aan de gemeente grenzende, te vinden. Dit is men nu te boven, en zoo zal eerstdaags met de uitvoering een begin gemaakt worden.

Van de ingekomen plannen is dat van de tuinarchitecten Groenewegen & Zoon, te De Bilt, bij Utrecht, aangenomen; in de vorige week werden, onder de directie van voornoemde firma, de voorloopige grondwerken in het openbaar aanbesteed.

Het werk werd gegund aan den heer Van der Straten Jr., voor / 26,500.

Naar wij vernemen, zal het park, in dankbare herinnering aan den milden gever, „Van Bergen IJzendoorn Wandelpark" heeten.

Roermond. **Binnenkort zullen de militaire gebouwen te dezer stede worden aangesloten aan de waterleiding. Het veelvuldig voorkomen van typhusgevallen schijnt eindelijk de militaire autoriteiten te hebben overtuigd van de noodzakelijkheid van dezen maatregel. De waterleiding toch is reeds sedert twee en een half jaar in gebruik gesteld en levert uitstekend water, en men zou meenen, dat de Rijksinstellingen wel tot de eersten konden hebben behoord, om zich daaraan te doen aansluiten, maar het geld van de oorlogsbegrooting moest toenmaals zeker nuttiger besteed worden en daarop heeft de verzorging onzer landverdedigers natuurlijk moesten wachten. Verscheidene geestelijke gestichten hebben echter reeds vroeger het groote belang van zuiver drinkwater ingezien en een goed voorbeeld gegeven, door zich onmiddelijk te doen aansluiten.**

Weerdinge (Dr.). **Door L. Snijders is alhier een vrij wel ongeschonden urn uit den klassieken bodem van Drenthe opgegraven. Het voorwerp moet van veel waarde zijn en is aangekocht door een verzamelaar van oudheden.**

Museum Kasteel Heeswijk. **— Naar men vernoemt zal de derde veiling plaats hebben op 24, 25, 26, 27 en 30 September en 1 October e. k. De orde van verkoop zal zijn als volgt: 24 September Tableaux et Sculptures en bois; 25 September Sculptures en bois, en grès, en ivoire etc., Broderies; 26 September Broderies, Dentelles et Emaux; 27 September Or et Argent; 30 September Ferronnerie et Serrurerie; 1 October Carosses, harnais, éperons et étriers, cuivre poli, dinanderie, étain, plomb.**

VARIA.

De fabricatie van ijs voor het verbruik als zoodanig is in den laatsten tijd in onze groote steden reeds een belangrijke industrie geworden, welke op groote schaal gedreven wordt door de groote bierbrouwerijen. Van de inrichting der ijsfabriek der Heinekens brouwerij te Amsterdam, volgen hier enkele bijzonderheden.

In het lokaal, waar het ijs wordt gefabriceerd, zijn twee reuschtige reservoirs met zout water.

De machines in het nieuwe machinegebouw van 500, in het oude een van 130 en 2 van 80 paardekrachten, die ook zorgen voor de dynamo's en de overige bewoegkracht, drijven een voorraad ammoniak in deze reservoirs.

Een aantal langwerpig vierkante metalen kokers met duinwater hangen als het ware in de zoutwaterreservoirs. Het zoute water, sterk verkoeld door het ammoniak-proces, doet den inhoud in de vierkante kokers bevriezen.

Wanneer alle kokers bevroren zijn, worden zij op rijen van 11 en 16 machinaal opgeheschen en gedompeld in een bak met water van een weinig hooger temperatuur. Dit geschiedt om de ontstane staven ijs aan de kanten te doen ontdooien, ten einde deze gemakkelijk uit de kokers te kunnen krijgen.

Wanneer dit is geschied, worden de bakken gekeerd en vallen de staven ijs (elke staaf weegt 25 Kilo) daaruit, om in den gereedstaanden wagen te worden vervoerd.

Eenvoudig maar praktisch gaat alles toe.

Verder is er nog een afzonderlijke inrichting, waar ook water wordt verkoeld en koude lucht gemaakt voor eigen gebruik, alleen om de de zenden hectoliters bier in de kelders koel te houden. Hier wordt geen ijs gebruikt, maar heerscht toch een temperatuur beneden het vriespunt.

Om een denkbeeld te geven van wat er zooal noodig is voor hen, die koele dranken en spijzen verlangen, kan het volgende dienen:

Per etmaal wordt door de fabriek Heineken geleverd circa 30.000 K G. ijs, dat bijna alles door het personeel van den hoofdagent in de stad wordt rondgebracht in de bekende wagens.

Binnenkort hoopt de directie die dagelijksche productie te kunnen opvoeren tot 50.000 K G., want steeds grooter wordt de vraag naar ijs.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat en 's lands Burgerlijke Openbare Werken in Nederl.-Indië is:

benoemd tot opzichter 1e kl A. van Blooïs, thans opzichter der 2e kl ; tot opzichter 2e kl. J. C. Winterwerp, thans opzichter 3e kl.; tot opzichter 3e kl. J. ter Beeke, thans opzichter 4e kl.; tot opzichter 4e kl. J. Sizoo;

eervol ontslagen de ingenieur 1e kl. J. G. Ermerins;

overgeplaatst naar Soengeiliat de ingenieur 3e kl. L. Houwink; naar Muntok en gesteld ter beschikking van den resident van Banka de waarnemend ingenieur 3e kl. P. J. Stigter;

geplaatst bij de oosterlijnen de benoemde chef der 3e afd. N. de Vacq en de waarnemend chef der werkplaatsen J. N. van Affelen van Saemsfoort;

belast met de waarneming der betrekking van leeraar in het hand- en rechtlijnig teekenen bij de afdeeling Hoogere Burgerschool van het gymnasium Willem III te Batavia J. G. van Ingen;

tijdelijk belast met het geven van onderwijs in het hand- en rechtlijnig teekenen aan dezelfde inrichting J. P. van Strijen.

belast met de waarneming der betrekking van opziener 1e kl. bij de Ombilinmijnen, de opzichter 3e kl. bij den dienst der exploitatie van den staatsspoorweg ter Sumatra's Westkust, A. M. D. van Kuilenburg;

tijdelijk belast met de waarneming der betrekking van ingenieur 2e kl bij den dienst van het mijnwezen, de ingenieur 3e kl E. A. Neeb; met de waarneming der betrekking van adjunct-chef der 2e afdeeling bij de exploitatie van staatsspoorwegen op Java, de opzichter 1e kl. H. Swart.

— Bij den waterstaat en 's lands B. O. W.:

overgeplaatst naar het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, de opzichter 2e kl. K. F. Tuijnman.

— De kapitein eerstaanwezend ingenieur R. Scheffer, te Bergen-op-Zoom wordt 1 November overgeplaatst naar Amsterdam.

— De benoemde adspirant-ingenieur der marine S. F Monhemius wordt met 1 September a.s. geplaatst bij 's Rijks werf te Amsterdam.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bekwaam Directeur aan een nieuw op te richten 1e-klas electrotechnische fabriek voor de administratief-technische leiding. Alleen heeren met grondige electrotechnische vakkennis, die voornamelijk in de acquisitie langdurige ondervinding hebben, gelieven zich, onder opgaaf van vorige betrekking en verlangd salaris, te richten, onder lett. P M, Algem. Adv.-Bureau A. de la Mar Az. Amsterdam.

— Teekenaar, aankomend of meer gevorderd, aan het atelier voor glasschilderkunst Löhrer & Lersch, Stationsplein 17 te Utrecht. Zich in persoon aan te melden.

— Uitvoerder bij een sedert jaren gevestigde aannemersfirma die belangrijke werken aanneemt, bij voorkeur iemand die zelfstandig eenigszins belangrijke werken heeft gemaakt. Er bestaat vooruitzicht in de firma te worden opgenomen. Brieven, waaruit blijkt welke werken door reflectant zijn uitgevoerd, onder No. 13414, aan het Bureau van 't Alg. Ned. Advertentieblad, Den Haag.

— Technicus voor tijdelijk (minstens een jaar) als opzichter voor een werk, met practijk in stoomwerktuigen en electrische geleidingen. Brieven met opgave van praktijk en verlangd salaris, onder lett. D 59, aan het Alg. Adv.-Bur. Bouma & Co, Amsterdam.

— Uitvoerder voor Grondkunstwerken. Adres H. J. Te Siepe, aannemer station Amersfoort.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden, ten gerieve van heeren geabonneerden, tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.)

— Een bouwkundig opzichter zoekt, wegens beëindiging zijner werkzaamheden, tegen October of November een hem passende betrekking. Brieven, letter B A. Bureau van dit Blad. (1)

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING,
RUISCHSTRAAT 94, AMSTERDAM

7 Bouwk. opz.-teek., 20, 23, 24, 24, 24, 25 en 26 j., ongeh., ƒ 40, ƒ 70, ƒ 60, ƒ 70, ƒ 70, ƒ 60 en ƒ 75.
2 Bouwk. opz., 22 en 40 j., ongeh., ƒ 75 en ƒ 85.
2 Bouwk. teek., 20 en 23 j., ongeh., ƒ 00 en ƒ 75.
3 Opz. uitvoerder, 33, 34 en 43 j., geh., ƒ 90, ƒ 80 en ƒ 100.
1 Aank. werkt.-electr., 20 j., ongeh.
1 Electr.-technicus, 35 j., geh., ƒ 85.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-CLOSETS en URINOIR-inrichtingen. Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging, Triumph Deurdrangen, Kampioen Ventilators onder garantie.

Vervolg der Aankondigingen.

DINSDAG, 20 Augustus.

Warnsveld, te 2 uren door de kerkvoogden der Nederd.-Herv. Kerk, in „de Pauw": eenige herstellingen en onderhoudswerken aan, in en bij de kerk en pastorie te Warnsveld. Aanw. 19 Aug., te 2 uren. Inl. door D. J. van Loo, bouwkundige te Zutfen.

ZATERDAG, 24 Augustus.

Surhuisterveen, door het bestuur van het waterschap „Surhuisterveen": het slatten, verdiepen en gedeeltelijk verbreeden van 2281 M. wijk, met een bodembreedte van 2.60 M. Aanw. 22 Aug, te 2 uren.

WOENSDAG, 28 Augustus.

's-Gravenhage, te 2 uren, door het Min. van W., H. en N.: het onderhoud van de post- en telegraafgebouwen te Vlissingen, van den dag der kennisgeving van de goedkeuring der aanbesteding tot en met 31 December 1903. Ram. f 1160. Aanw. 21 Aug., te 1½ uren. Inl. door den rijksbouwm., Flauwerlen Burgwal 16, en door den opz. J. Bartels te Rotterdam.

DONDERDAG, 29 Augustus.

Helder, te 9½ uren, door de genie, in de societeit „Eensgezindheid", Dijkstraat 41: Bestek no. 185, het maken van gedekte opstellingen voor de afstandsmeting in open kusthatterijen van de Stelling van Den Helder, 4de gedeelte, onder het beheer van de genie te Den Helder. Raw. f 13 200. Inl. door den besteder, den 26sten Aug., te 1 uur

Vervolg der Uitslagen.

Utrecht, 14 Aug.: bestek no. 857, het maken van eene overkapping op het perron van het station Hengelo Ram. f 151,500; ingek. 13 bijj., als: Actien Gesellschaft für Verzinkerei und Eisenconstruction voram Jacob Hilgers, Rheinbrohl, prov. Rijn-Pruisen, f 176,000; Vereinigte Maschinenfabrik Augsburg und Maschinenbaugesellschaft Nurnberg Act. Gesellschaft, Gustavsburg bei Mainz, f 164 371.60; Brückenbau Flender Actien-Gesellschaft, Benrath bij Dusseldorf, f 159,894; Société anonyme des Usines et Fonderies de Baume et Marpent, Haine Saint Pierre, f 152,900; Kon. Ned. Machinefabriek voorheen E. H. Hegemann, Helmond, f 140,345; Aug. Klönne, Dortmund, f 135 360; Maschinenbau-Actien-Gesellschaft „Union", Essen, f 135,200; Naamlooze Vennootschap Constructie-werkplaatsen, Winschoten, f 130,900; Sieg-Rheinische Hütten-Actien-Gesellschaft, Friedrich-Wilhelmshutte, f 126 850; Siegen Lothringer Werke vormals H. Fülser Söhne, Siegen, f 124,900, Siegener Versunkerei-Actien-Gesellschaft, Geisweid f 119 950; dezelfde, idem, f 118,250; Société anonyme de construction la Metallurgique, Brussel, f 116,218.

Breukelen, 14 Aug., door het gem.-bestuur van Breukelen, Nijenrode en Breukelen St. Pieter: het maken van een dubbele ijzeren ophaalbrug, ter vervanging van de houten bovenbouw der brug over de Vecht.

Perc. 1; laagste inschr. Naaml. Venn. Constructiewerkplaatsen, Zeist, f 2294.

Perc. 2; laagste inschr. N. v. Schaik, Breukelen, f 1179.

's-Gravenhage, 14 Aug., door het min. van W., H. en N: het maken van werken tot voortzetting der verbetering van de rivier de Maas de tusschen kilometerraaien CCXVI-CCXX, onder de gemeenten Appeltern (Alfen) en Heerewaarden (prov. Gelderland) en Lithoijen en Litn (prov. Noordbrabant); ingek. 6 bijj., als: H. de Waal, Zaltbommel, f 23,990; J. v. Vuuren, id., f 23,945; T. v. Haaften, id., f 23,888; D. Koers, Hoenzadriel, f 23,274; H. v. Anrooy Jz., Nieuwaal, f 21,500; J. P. de Groot, Giessendam, f 20,860. Ram. f 21,550.

Charlois (Z.-H.), 14 Aug., door den arch. W. Molenbroek te Rotterdam: het bouwen van een villa aan den Rijsdijk te Rhoon; ingek. 17 bijj., als: J. v. Esse, Heerjansdam, f 28,925; H. J. Schouten, Oud-Beierland, f 27,600; Gebr. v. 't Hof, id., f 27,300; Hoogendijk, id., f 26,900; N. de Jong, id., f 25,800; P. Visser, Barendrecht, f 25 800; B. A. Zaddeman en Aalbers, Maassluis, f 25,610; L. van Rassum, id., f 25,000, J. v. d. Wolf, Heinenoord, f 25,000; H. W. v. d. Groen, Rotterdam, f 24,880; I. Herlaar, Rhoon, f 24,600; S. Bouman, id., f 24,590; C. Peil, Oud-Beierland, f 24,500. D. A. Vermeer, Rotterdam, f 23 800; A. Blok Az., id., f 22,500; B. Blok, id., f 21,625; Gebr. Dam, id., f 21,320.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

36ste JAARGANG Nº. 34. ZATERDAG, 24 Augustus 1901.

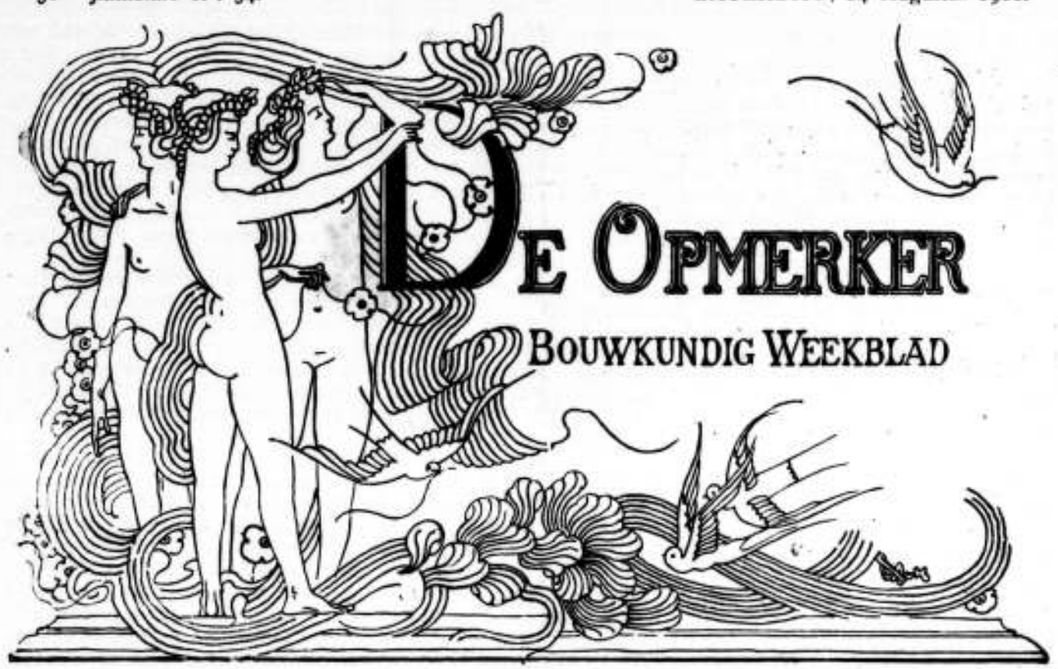

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ 5.—; voor België ƒ 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

GEBOUW VAN HET HAAGSCHE VROUWEN-COMITE VAN HET NED. ROODE KRUIS TE 's GRAVENHAGE.

(Bij de plaat.)

Het gebouw van het Haagsche Vrouwen-Comité van het Nederlandsche Roode Kruis werd ten vorigen jare gebouwd aan de Jan van Nassaustraat te 's Gravenhage, en op 21 Februari jl. door H. M. de Koningin-Moeder, in tegenwoordigheid van de leden van het Bestuur en van vele geneesheeren en verdere autoriteiten, geopend.

Het vóórgebouw, in hoofdzaak dienende tot verblijf van de pleegzusters, bevat verder woning voor de directrice, vergaderzaal, huiskamer, keukens, portiers- en wachtkamer, kelders, enz.

Het achtergebouw, dat door corridors aan het vóórgebouw is verbonden, bevat verschillende ziekenkamers, operatiekamers, chloroformkamer, papkeukens, badkamers, laboratorium, enz. en wandelserres langs den tuin.

De groote personenlift, die ruimte aanbiedt voor een brancard met twee begeleidende pleegzusters, wordt door waterdruk bewogen.

De vertrekken voor de polikliniek, met donkere kamer voor den oogarts, zijn afzonderlijk bereikbaar door den open toegang, naast het gebouw en gedurende den ganschen dag toegankelijk voor wondverbindingen, enz.

In den tuin bevinden zich afzonderlijke gebouwtjes voor besmettelijke zieken, benevens lijkenkamer en een lokaal waarin een desinfectie-oven is geplaatst

De tuin, die op het zuiden ligt, en van plantsoen en bloemen is voorzien, biedt een heerlijk plekje aan voor herstellende patiënten.

De gebouwen worden verwarmd met een vijftigtal radiatoren door middel van stoom onder lagen druk.

De stoomketel is geplaatst in een kelder onder de vertrekken R., T. en N., waarbij zich groote ruimten voor brandstoffen bevinden.

Deze stoomleiding voorziet tevens, door middel van een boiler met gegalvaniseerd ijzeren leidingen, alle vertrekken en badkuipen van warm water en verschaft den desinfectieoven den noodigen stoom tot ontsmetting der goederen.

De gebouwen zijn opgetrokken in baksteen met toepassing van gebouwen steen voor banden, afdekkingen, enz.

De daken zijn met roode en blauwe leipannen gedekt.

Alle vloeren van corridors, vestibules enz. zijn in Italiaansch mozaiek uitgevoerd.

Met inbegrip van de centrale verwarming, warmwater-voorziening, ventilatie-inrichtingen, electrische schelgeleidingen, en verdere werken, hebben de bouwkosten te zamen ongeveer ƒ 80.000 bedragen.

De voorwaarde was gesteld om eenvoud aan degelijkheid te paren, waarnaar dan ook bij het maken van het ontwerp en bij de uitvoering zooveel mogelijk is gestreefd.

H. WESSTRA JR.
Architect.

's Gravenhage, Juni 1901.

DE PROFEET ANDERMAAL.

In het algemeen plachten de profeten van vroeger niet te argumenteeren. Zij deden daar verstandig aan, want het effect hunner profetiën zou er door verminderd zijn. Een ziener moet blijven in de sfeer der heilige geestvervoering.

Men had den profeet Van der Pek in het weekblad „De Amsterdammer" naar aanleiding van wat hij omtrent het beeld van Gijsbrecht van Amstel aan de Amsterdamsche Beurs getuigd had, onderhanden genomen. Nu, dat is niets nieuws. Een profeet wordt

in zijn land niet geëerd, dat weten wij. Maar de oude profeten hulden zich in hunne profetenmantels, als men het hun lastig maakte, en zij gingen geenszins aan het redetwisten. Er is wel een enkele uitzondering, toen een profeet voor „kaalkop" werd uitgemaakt en hij beren liet verschijnen, die de scheldenden opaten, maar de ziener Van der Pek zal er zich niet mede vleien, dat hij door beren zulke korte metten met zijn bestrijders kan maken. In den tegenwoordigen tijd worden wel is waar menschen genoeg door beren verslonden, maar dit is een andere soort, die zich op menschen als des profeets tegenstanders niet werpen.

Wat de bestrijders in het midden brachten wordt „zeer oppervlakkig en zeer onwaar" genoemd. Daar had het bij moeten blijven, te meer daar de ziener zegt geen lust te hebben diep op de zaken in te gaan en „zich niet geroepen te gevoelen, van elk oordeel, dat hij uitspreekt, den geestelijken oorsprong te publiceeren." Dit alles is vroeger ook nooit van een profeet gevergd. Een toer van een goochelaar blijft slechts aardig, zoolang men niet weet, hoe hij doet. Maar zoodra dit bekend is, gaat de aardigheid er af.

Het was zoo mooi, — nu is dat mooie verdwenen. Bouwbeeldhouwkunst, was ons gezegd, is iets geheimzinnigs, iets hoogs, iets wat slechts voor enkele ingewijden begrijpelijk is. En nu verklaart de profeet: „Bouwbeeldhouwkunst is versieringswerk". De illusie is weg — ieder die door middel van beeldhouwkunst een gebouw versiert, maakt bouwbeeldhouwkunst. Dat wisten wij al lang.

Maar niet iedereen doet het even goed. Wij moeten ter school gaan bij — schrik niet, o lezer, bij dit mirabile dictu van den profeet — „de holbewoners die hunne wapenen, hunne paarden, hunne vrouwen, hun hol of de ingangsprofielen van hun hol versierden." Toen werd de ware bouwbeeldhouwkunst beoefend, want „deze holbewoners, beginners zijnde eener kultuur, hebben met *liefde* versierd."

Doch al ras kwam het verval; het werd erger en erger, totdat in de negentiende eeuw „de kultuurperiode ten einde liep en men met *sleur en traditie* ging versieren."

De verkeerde wereld aldus. De beschaving bracht de menschheid niet vooruit, maar achteruit. Indertijd heeft de profeet ons reeds een beschrijving van het „hol" waarin hij huist, naar profeten wijze, gegeven. Een Amsterdamsche makelaar kwam het zien, doch taxeerde het, met zijn inhoud, als niets waard, wat hem het ongenoegen van den bewoner op den hals haalde. Waren toen de versierde wapenen, de versierde paarden, de met liefde versierde vrouw er al in? De makelaar wil er zich niet over uitlaten; maar met een knoop er op betuigde hij onlangs, nooit meer profeten als patroons te zullen aannemen.

Men zou zich echter vergissen, als men dacht, dat het den modernen troglodiet aan voedsel voor den geest ontbreekt. Hij bezit, naar zijn eigen getuigenis, boeken over de Assyriërs, de Perzen, de Egyptenaren, de Longobarden, de oorspronkelijke bewoners van Noord- en Midden-Amerika, als daar zijn de Olmeken, de Tolteken, de Azteken, de oorspronkelijke bewoners van Peru, de Chineezen, de Japanners, de Maleiers, de Aetiopiërs, de Indiërs, verdeeld in Boeddhaistische, Javaansche, Dechainistische, Siameesche, de Phoeniciers, de Israëlieten en de Lykiërs. Zulk een boekverzameling is zeker niet banaal.

Van de Grieken, Romeinen en Renaissancisten is er niets. De kunst dier menschen is den profeet niet primair, niet primitief genoeg. Voor zijn gevoel en smaak heeft hij meer aan de Olmeken en de Dechainistische Indiërs, dan aan Phidias. „De kunst van Phidias kwam niet voort uit het Grieksche volk zelf, was niet de uiting van wat dat volk te openbaren had; de kunst van Phidias had daar niets mede te maken, maar was een uiting van geleerdheid, een poging van Perikles, die zijn volk trachtte te onderwijzen zoowel als te beschaven, en die beproefde dat volk geestelijk hooger te brengen door het mooie beeldhouwwerken te geven; de kunst van Phidias was in tegenstelling van een volksuiting 'n voorbeeld van geestelijk onderricht door den heerscher aan 't volk gegeven."

Phidias stond ver van de holbewoners af. Hier hoort men nu, wat de moderne holbewoner van hem zegt: hij was een soort van pedant ondermeester, die naar de oogen keek van den bovenmeester Perikles. En wat kan een troglodiet, die de zegeningen van de instelling, die lager onderwijs heet, niet kende, die ze ook nooit zal willen kennen, verschrikkelijker schijnen?

Het wordt echter nog erger. Wat Phidias maakte is te beschouwen „als de apotheose der Grieksche beschavings-wijsbegeerte, als een schitterend vuurwerk afgestoken ter eere van een realistisch-philosophische wereldbeschouwing." Dit werk heeft dus juist zooveel waarde als vuurwerk, waarvan men, nadat het afgestoken is, niets dan halfverbrande papieren, stokken van vuurpijlen, en de palen, waaraan de groote stukken geheschen werden, terugvindt. Zulke nietswaardige fragmenten vormen den trots van het Britsch Museum! Inderdaad, de profeet heeft recht tot toornen, nu de menschheid zoo weinig neiging toont om weer naar hare holen terug te keeren.

„Rien n'est sacré pour un sappeur" zeggen de Franschen. Men zou haast meenen, dat de heer Van der Pek, eer hij de zienersloopbaan koos, sappeur geweest was, althans in een wapenrok voor koningin en vaderland zijn bloed had veil gehad. Want er behoort krijgsmansmoed toe, om als neo-troglodiet een aanval te wagen op de beschaving van honderd eeuwen, om, met een versierden vuursteenen bijl in te loopen op de Mauser-geweren der hedendaagsche kritiek. Wie zoo iets bestaat is, in geestelijken zin, reeds lang afgemaakt, eer hij nog weet, waar de tegenpartij zich bevindt.

Profeten hebben echter de gave, om, nadat zij schijnbaar morsdood werden gemaakt, weer op te staan en opnieuw te beginnen. Dit houden zij zoo lang vol totdat eindelijk de apotheose komt, en zij op een wagen met vurige rossen bespannen, het rijk der onsterfelijkheid binnenrijden.

Zullen wij den profeet Van der Pek zoo zien? Zal zijn hol een bedevaartsplaats worden, waarnaar komende geslachten, tot het primitieve leven teruggekeerd, in hun dierenvellen gehuld, op hunne versierde paarden, met hunne versierde vrouwen en kinderen gezeten, opgaan tot eerbiedige vereering? Zal men, om het hol op gepaste wijze te versieren, den „drielijvigen Typhoon" van Athene naar Hillegom overbrengen in plechtigen optocht?

„Helaas, deze apotheose, die mogelijk ééns plaats vindt, zal zich wel te lang laten wachten, dan dat de „onkundigen", de „grijnzenden", de „grimaseerenden", de „onmachtigen", die thans de Mauser-geweren op den profeet Van der Pek aanleggen, daar nog getuigen van zouden kunnen zijn.

Voelt de ziener dit zelf soms, waar hij, aan het slot zijner laatste openbaring getuigt: „Voorwaar zeg ik u, eer onze tijd zich onbelemmerd zal uitspreken en bouwwerken, moeten er eerst nog vele slechte invloeden opgeruimd worden", waar hij, als een andere Mozes, te kennen geeft, dat hij het land der belofte, ofschoon hij het voorspelde, niet zal betreden?

GEBOUW VAN HET HAAGSCHE VROUWEN-COMITÉ VAN HET NED.E ROODE KRUIS TE 's-GRAVENHAGE.

VOORGEVEL.

NASSAU-OUWERKERKSTRAAT.

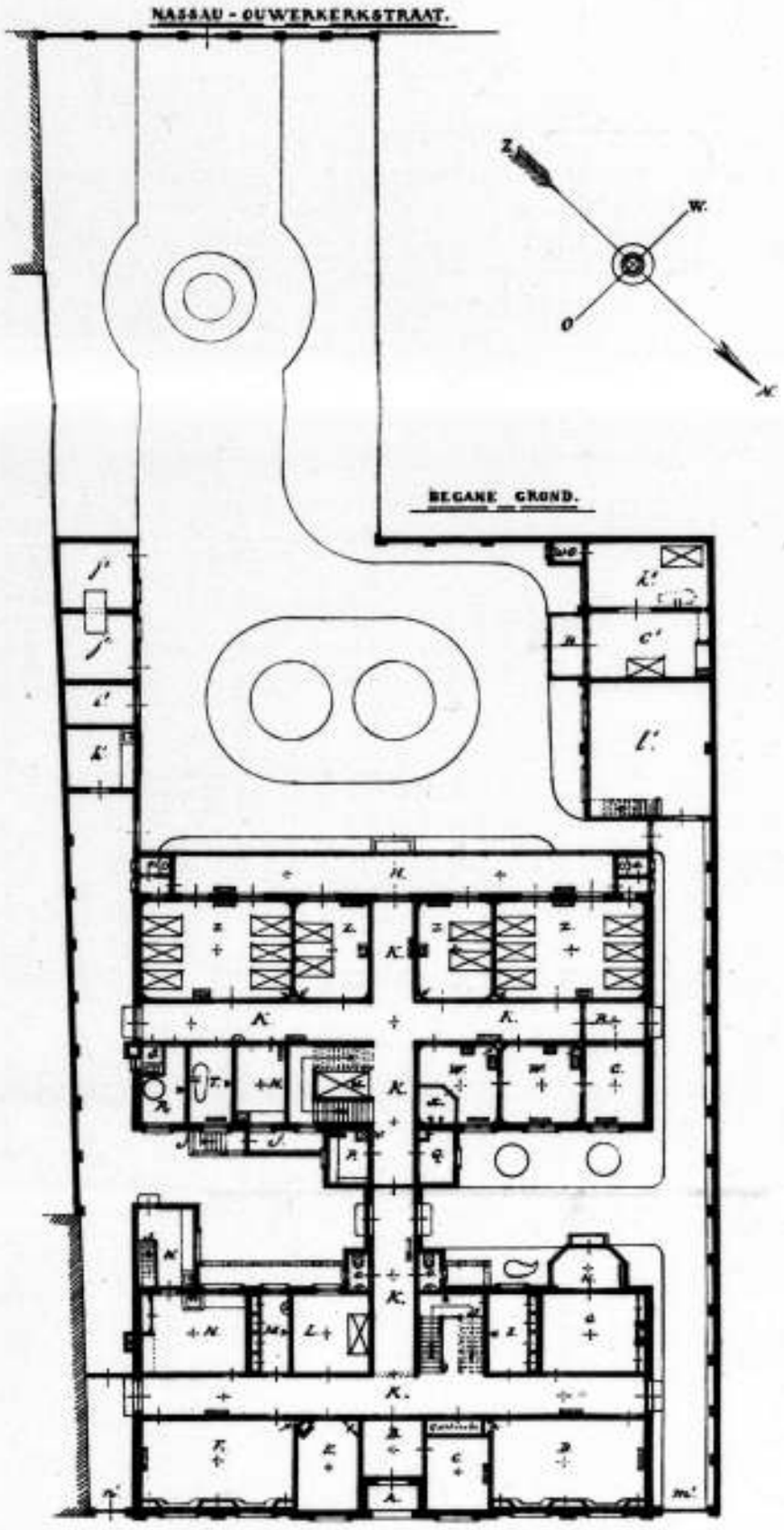

SCHAAL v/d VOORGEVEL: 1 0 1 2 3 4 5 M.

idem " PLATTEGRONDEN: 1 0 1 2 3 4 5 M.

VERKLARING.

A. Portaal
B. Vestibule.
C. Wachtkamer.
D. Inspecteurskamer.
E. Portier.
F. Huishoudster.
G. Directrice.
H. Zaal.
I. Magazijn.
K. Gang.
L. Stookplaats.
M. Provisiekamer.
N. Keuken.
O. Provisiekamer.
P. Scheikundekamer.
Q. Toilet.
R. Provisiekamer.
S. Provisiekamer.
T. Badkamer.
U. Provisiekamer.
V. Provisiekamer.
W. Provisiekamer.
X. Provisiekamer.
Y. Linnenkamer.
Z. Provisiekamer.
a' Provisiekamer.
b' Provisiekamer.
c' Provisiekamer.
d' Provisiekamer.
e' Provisiekamer.
f' Provisiekamer.
g' Provisiekamer.
h' Provisiekamer.
i' Provisiekamer.
j' Provisiekamer.
k' Provisiekamer.
l' Provisiekamer.
m' Provisiekamer.

MANSARDE-VERDIEPING.

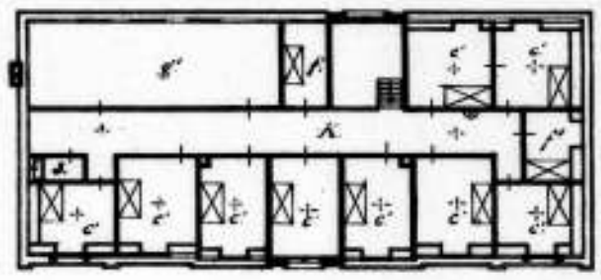

1ste VERDIEPING.

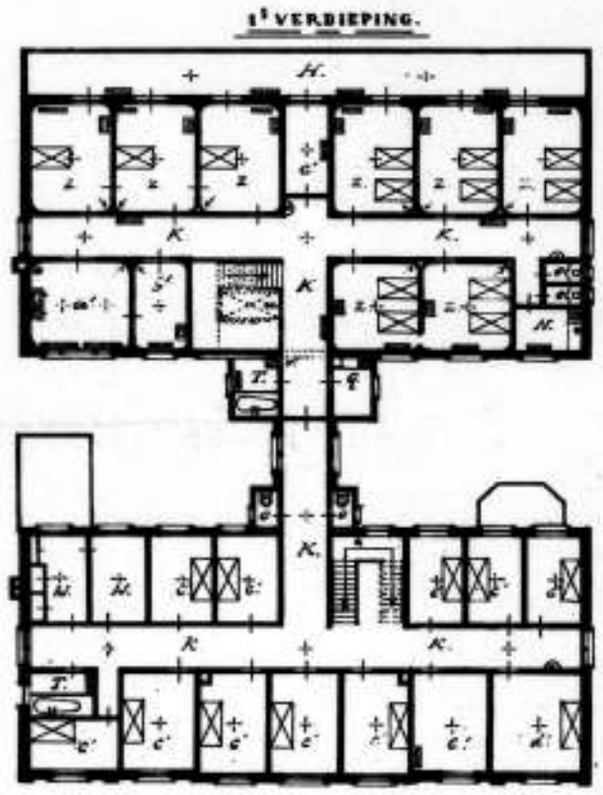

's-GRAVENHAGE 2 JANUARI 1901

DE ARCHITECT:

J. Wenstra Sr.

Bijvoegsel van DE OPMERKER.
36ste jaargang N°. 34

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

DE TENTOONSTELLING TE DARMSTADT.

De nieuwe kunst is een nieuw tijdperk ingetreden. Vond zij tot dusverre onder de grooten dezer aarde geen waardeering of bescherming, sinds Groothertog Ernst Lodewijk van Hessen te Darmstadt een kolonie van kunstenaars heeft gesticht, straalt vorstengunst ook over haar.

Koloniën hebben de landsvaders van Hessen al van ouds met belangstelling beschouwd. Ernst Lodewijk is de eerste die er een sticht ; zijn achttiende eeuwsche voorgangers bepaalden zich er toe, soldaten aan Engelsche koloniën te leveren, een handel, die hen rijk maakte, en de Rothschilds later van den weeromstuit.

Ernst Lodewijk heeft zoo iets nooit gedaan ; hij heeft, nabij zijn residentie een kolonie in het leven geroepen, wier kolonisten, van heinde en ver ontboden, het veld der kunst zullen bebouwen, opdat een nieuwe oogst de menschheid ten goede moge komen.

De kolonie is nog jong. Haar eerste vruchten werden echter dit jaar aan de wereld. in den vorm van een tentoonstelling, reeds te proeven gegeven. De kenners beweren, dat men te vroeg aan de boompjes is gaan schudden, dat daarom de vrucht zoo groen is en zoo wrang smaakt. Maar de tuinlieden zelf smullen.

Zij beweren, dat men het goede recept niet heeft, om het gerecht te bereiden en dat alleen om deze reden de menschen zulke leelijke gezichten trekken, als het hen in den mond komt. Maak maar een saus van enthousiasme, onbevooroordeeldheid en moderniteit gereed, giet die over het groen gewas — en Lucullus zal u benijden!

Wij moeten erkennen, dat wij ons best gedaan hebben, om de saus klaar te krijgen ; maar wij hebben zeker de ingrediënten niet in de juiste verhouding genomen, althans de wrange smaak bleef aan het gerecht. Dit gelieve de lezer bij de beoordeeling van wat volgt in het oog te houden.

Het hoofdgebouw van de tentoonstelling is het zoogenaamde „Ernst-Ludwig-Haus", dat door Josef Olbrich, die door den Groothertog uit Weenen naar Darmstadt geroepen werd, is ontworpen. Iets zonderlingers dan deze schepping heeft de nieuwe kunst nog nergens voortgebracht. Men denke zich een langen, lagen, geheel vlakken en geheel witbepleisterden gevel, in het midden waarvan een halfcirkelvormige opening gemaakt is. Ter wederzijden van die opening, waarin de voordeur is geplaatst, zijn, geheel beneden, telkens vier vierkante vensters met kleine ruitjes aangebracht. Om den halven cirkel leest men : „Seine Welt zeige der Künstler, die niemals war, noch jemals sein wird". Deze spreuk is wel geschikt, om den bezoeker, als hij de gemetselde treden, die naar den ingang leiden, is opgeklommen, aan het peinzen te brengen. Is dit nu de wereld van den kunstenaar? Is zij er niet, en zal zij er ook nooit zijn? Is dit gebouw dus een droom, een benauwde droom? Maar het pleisterwerk voelt toch koud aan, de voordeuren zijn reeds wat gaan trekken, de kolossale beelden naast den ingang loopt men omver. David van Michelangelo schijnt het eene beeld, het andere is mogelijk Bathseba. Of stellen zij wat anders voor? Zichtbaar en tastbaar zijn zij echter in ieder geval.

Deze gevel is maar een decoratief stuk, ofschoon het gebouw opgetrokken werd om de eeuwen te verduren. Aan de achterzijde. die echter zeer in het oog valt, is geen kunst gemaakt. Daar komen de vertrekken uit, die bestemd zijn voor het gemeenschappelijk gebruik der kunstenaars van de kolonie.

De ontwerper heeft blijkbaar niet gewild, dat men deze achterzijde zou zien. Laten wij ons daarom tot den voorkant bepalen. Gij wilt naar binnen gaan, doch ik verzoek u, eerst de omgeving van de voordeur in oogenschouw te nemen. Zoo iets hebt gij nog van uw leven niet gezien. Een architraaf is om de deur niet gemaakt, maar daarentegen zijn ter wederzijden van haar, misschien één meter naar vorens, twee beelden opgesteld, die van brons gegoten, wel uw aandacht waard zijn.

Voetstukken hebben de figuren niet, dit zou te banaal geweest zijn. In de plaats daarvan zijn gekomen dunne stangen, die door een beugel, in den muur bevestigd, overeind gehouden worden. Deze stangen verdikken zich van boven tot een soort van medusakop, waarop de beelden staan. Ieder beeld stelt voor een vrouw, die, in een tamelijk modern negligé gekleed, een lauwerkrans recht voor zich uit houdt. Ter verzekering van de stabiliteit hebben de figuren vleugelen, die tot aan de voeten reiken, en die den beschouwer aan een Engelsche skirt-dancer doen denken.

Zijn deze beelden reeds vreemd, de versieringen om de deur aangebracht overtreffen hen nog. Men denke zich een net van lijnen, zoo getrokken, dat gelijkzijdige driehoeken ontstaan. Dit net breidt zich echter niet over den geheelen muur uit, doch is slechts op bepaalde plekken, die door lijnen, uit aan elkander sluitende cirkelsegmenten bestaande, omsloten zijn, gemaakt. Hier en daar werden ook drie cirkels, die elkander in één punt snijden, getrokken. Het effect is dat, hetwelk een microscopisch preparaat maakt, als het, door middel van kalklicht, op een groot scherm wordt geworpen.

Men valt met de deur in huis, en komt in de zaal, waar de feesten der kunstenaars gegeven zullen worden. Een vierkante, kale ruimte, die men beproefd heeft, door polychromie wat gezelliger te maken. Maar de vreemde, schreeuwende tinten hebben niets aantrekkelijks.

Over het terrein verspreid zijn huizen, die deels door de kunstenaars, deels door welmeenende en gefortuneerde kunstvrienden bewoond zullen worden. Van buiten zien deze huizen er niet zoo vreemd uit, als men zou verwachten. Soms doen de witte muren en platte daken aan Spanje of Italië denken, dan weer zijn modern-Engelsche of Amerikaansche herinneringen in den gewild-schilderachtigen aanleg niet te miskennen. Alleen in de onderdeelen is hier en daar iets zonderlings waarneembaar. Zoo worden de witte muren soms in eens afgebroken door een arkel. die op een paar stukken van boomstammen rust, en die uiterst kleurig met een realistisch paradijstafereel en andere voorstellingen, waarbij het naakt een rol kon spelen, versierd is. Als iemand in Nederland zulk een arkel liet maken, zou hij zeker met de politie. wegens schennis der openbare zedelijkheid te doen krijgen.

Over het algemeen hebben deze huizen iets knoeierigs, in zooverre als met de eischen, die de practijk stelt, in het minst geen rekening werd gehouden. Men vraagt zich af, hoe alles er over tien jaar uit zal zien, als het vuile water overal langs de gevels zonder lijsten zal hebben geloopen, als de muren doorslaan. als de daken, ondanks alle onderhoud, in slechten staat zullen geraakt zijn, omdat zij zoo onpractisch werden geprojecteerd.

Men ziet duidelijk, dat de bouwmeesters er vóor alles op bedacht zijn geweest, wat nieuws te maken. Wel beseffende, dat zij geen nieuwe details konden scheppen, hebben zij alle details weggelaten, en alleen door een zoo ongeregeld mogelijke plaatsing van deur en lichtopeningen hun effect zoeken te bereiken. Kaalheid zal de een dat noemen, te Darmstadt heet het verstandige beperking.

Wie de huizen binnentreedt, krijgt een anderen

indruk. Hier is de ambachtskunst, zooals die ook ten onzent in het „Binnenhuis" beoefend wordt, aan het woord. Van de Belgische manier is niet veel te bemerken. De ontwerpers hebben zich meer door de Engelsche rechtlijnigheid laten inspireeren.

Wat echter deze interieurs een eigen karakter geeft, zijn de schreeuwende kleuren. Het is als het ware een wedstrijd wie alles het bontst zou maken. Of het den bewoners te midden dezer kakelbontheid op den duur zal bevallen, mag worden betwijfeld. Een tijd lang zullen zij, om der wille der goede zaak, die schreeuwende tinten verdragen. Doch dan moet het hen te machtig worden, en zullen zij òf een ander huis betrekken, òf een stillere versiering in andere smaak laten aanbrengen.

Tot dusverre schijnt de Darmstadter kunstenaarskolonie hier te lande nog weinig de aandacht te hebben getrokken. Reizen onze jeugdige kunstenaars niet? Of sporen zij Darmstadt op hun tochten voorbij?

Er is voor hen zeker veel van de kolonie te leeren. Misschien zien zij er meer, hoe zij niet moeten doen, dan hoe wel. Maar sinds wie zich aan een ander spiegelt zich zacht spiegelt, is toch ook zulk een les niet te versmaden.

DE ONDERGROND VAN WERELDSTEDEN.

Nog steeds maakt te Londen de „Two-penny-tube" de als verkeermiddel door allen, die er gebruik van maken, ten zeerste geprezen Central London Railway het onderwerp van vele gesprekken uit, waarin evenwel niet de ingenomenheid met dit vervoermiddel de hoofdtoon voert, doch waarbij men de menschen bezorgde gezichten ziet zetten over de verschijnselen die zich kort na de opening van deze lijn hebben voorgedaan en waarover wij in ons nummer van 2 Febr. j.l. een en ander mededeelden.

Deze verschijnselen hebben opnieuw de aandacht gevestigd op het bekende feit, dat de talrijke doorboringen en doorgravingen van den bodem niet zonder invloed gebleven zijn op de hechtheid der gebouwen, die op dien bodem staan, somtijds reeds eeuwen gestaan hebben. Zoo kwam onder anderen dezer dagen in de dagbladen een bericht voor, meldende:

„De St. Paul staat niet meer zoo vast als men van dezen steenen kolossus zou verwachten. De architecten zijn over de soliditeit van de oude kathedraal ongerust."

„De kerk vertoont barsten en scheuren, die op een aanstaande catastrophe wijzen, als er niets tegen gedaan wordt. De oorzaak der verzakking ligt in de groote onderaardsche werken, die in de laatste vijftig jaar in de omtrek van de kerk hebben plaats gehad. Er is nu bevel gegeven, om de ondergrondsche electrische tram, die het Westend met de City moet verbinden, een andere richting te doen nemen. Buitendien is een commissie belast, om naar middelen om te zien, opdat dit eeuwenoud gebouw nog een poosje blijft bestaan."

De heer Somers Clarke schreef dezer dagen over deze zaak een brief aan de *Times*, waaraan wij het volgende ontleenen:

„Over de veiligheid van de St. Paul's kathedraal zijn reeds vele rapporten uitgebracht, die even merkwaardig zijn om hun tegenstrijdigheid, als om hun gebrek aan autoriteit. Wren nam alle voorzorgen die in zijn tijd bekend of uitvoerbaar waren. Hij achtte het zeer voldoende om de fundamenten een breeden voet te geven en ze als 't ware te doen drijven op de kleilaag en zoo bouwde hij, niet droomende van de roekelooze aanvallen welke de onder de klei gelegen zandlaag eenmaal te verduren zou hebben. Ware deze onderlaag onaangeroerd gelaten, zoo is er, alhoewel er ongetwijfeld eenige zetting of beweging in de hoofdmassa's van het gebouw aan de voornaamste voegen der constructie waar te nemen zou zijn geweest, geen reden om te veronderstellen, dat die beweging zou hebben aangehouden."

„Wij zien nu evenwel dat de zuidelijke helling van den heuvel, waarop de kathedraal staat, vrijwel doorboord is met uitgravingen en uithollingen van allerlei aard. Daar zijn vooreerst riolen, dan de ondergrondsche spoorweg en daaronder nog de buis van de electrische baan, de Central London Railway. De meest verwijderde van de spoorwegen of buizen is slechts juist op 150 M. van de fundamenten der kathedraal en het feit, dat de ondergrondsche spoorweg 150 M. daarvan verwijderd is, levert geen zekerheid, dat de daardoor in den grond veroorzaakte bewegingen of trillingen niet veel dichter bij de kathedraal voortgeplant worden. Gedurende de laatste twintig jaren hebben zich nieuwe verschijnselen van beweging in de voegen aan het muurwerk van de kerk vertoond. En de beweging houdt nog steeds aan."

„Zij is het meest waar te nemen aan de zuidzijde en het ernstigste aan het zuider-transsept. De boog boven het bovengedeelte van het middenvenster daar ter plaatse is zoodanig gebroken dat de groote sluitsteen met een gebeeldhouwden Cherub versierd, meer dan 5 cM. van zijn plaats gezakt is. De muur is inderdaad verticaal door de ingangsdeur en het venster daarboven gescheurd en naar links en rechts gezakt. De diepe vensternis aan de binnenzijde vertoont ook eene vervorming en dezelfde verschijnselen kunnen, ofschoon in mindere mate, worden waargenomen boven de vensters van de aangrenzende verdieping. En zoo bestaan er meer aanduidingen van beweging aan de zuidzijde der kerk, waarvan geconstateerd is, dat zij gedurende de laatste drie jaren is toegenomen."

De heer Somers Clarke wijst op het gevaar voor verdere verzakkingen, te wachten bij den aanleg van meerdere electrische spoorwegen. Een van deze, de Victoria, City and Southern Railway, is ontworpen als onder het St. Pauls kerkhof, het plein, waarop de kathedraal staat, door te zullen loopen, een andere de Piccadilly and City Railway, zoodanig, dat hij de eerste straat onmiddellijk zuidwaarts van dat plein passeeren zal. Deze zou iets dichter bij de kathedraal komen dan de breedte van den westgevel en slechts 90 M. van het middelpunt van den koepel. De buis van de Central London Railway loopt langs de noordzijde en is nog geen 140 M. van dit middelpunt verwijderd. Het is bekend, dat deze buis of tunnel die ook dicht langs Bow-Church loopt, in de weinige jaren, die verloopen zijn sedert zij geboord werd, oorzaak is geweest, dat de torenspits van deze kerk ruim een halve meter uit het lood gezakt is en de toren van Bow Church is speelgoed, vergeleken bij de enorme massa van St. Paul's kathedraal.

De gevolgen dezer groote uitgravingen en uithollingen zouden zich waarschijnlijk niet op onrustbarende wijze in een bouwwerk als de kathedraal vertoonen gedurende een goed aantal jaren, maar wat is, laat ons zeggen, vijftig jaren in het leven van een groot nationaal monument, dat bij goed onderhoud berekend is om duizend jaren en langer stand te houden.

De Londenaars zijn met recht trotsch op hun St. Paul's kathedraal, en al mochten zij in de binnendecoratie wel wat meer piëteit toonen voor Wren's kolossale constructie, de ongerustheid is verklaarbaar.

Ofschoon ons nog niet bekend is tot welke conclusies de commissie van onderzoek in zake de trillingen van de Two-penny-tube gekomen is, schijnt toch geconstateerd, dat het effect van die trillingen over een groote breedte ter weerszijden van de baan, men spreekt van 75 à 100 meters, is waar te nemen. De trillingen zouden zich namelijk naar boven voortplanten in een driehoekig prisma, waarvan de begane grond of het vlak van de straat het grondvlak vormt en de naar beneden gekeerde top, of, laat ons zeggen de nok, samenvalt met de as van den spoorbaan.

Men zou voorts van meening zijn, dat het middel om de trillingen tegen te gaan zou moeten bestaan in het verzwaren van de massa der baan door ballast en verder in het zooveel mogelijk wegnemen van schokken en trillingen in de treinen, die zich door de buis bewegen.

Welke middelen men definitief zal toepassen en wat hiermede bereikt zal worden zal de tijd leeren.

Verplaatsen wij ons van Londen naar een andere wereldstad, Parijs, dan zien wij daar, ofschoon in eenigszins anderen vorm en als gevolgen van eenigszins andere oorzaken, verschijnselen, die niet minder onrustbarend zijn.

Eenigen tijd geleden had te Parijs de aanbesteding plaats voor het ondernemen der werken tot versterking der oude steengroeven, gelegen onder het terrein der ceintuurbaan van den Metropolitaan-spoorweg, gaande door de oude boulevards van den linkeroever der Seine. Volgens raming was niet minder dan fr. 1.535.000 gemoeid met voorzorgsmaatregelen absoluut noodzakelijk geworden door den staat, waarin zich de ondergrond van Parijs bevindt.

Het is voor niemand een geheim, dat op tal van punten leegten van oude steengroeven onder de openbare wegen en eigendommen bestaan.

Tot de 12e eeuw werden de paleizen, kerken en openbare monumenten gebouwd van steenen uit de steengroeven van Parijs. De groeven zijn geëxploiteerd geworden tot op vrij aanzienlijke diepte. Wellicht hadden de voorvaderen niet gedacht, dat de stad zulk een uitbreiding zou krijgen. Zij verzuimden dus de meest elementaire maatregelen van voorzichtigheid. Zoolang er steen was, haalden zij er die uit, niets van de massa tot steun van de korst overlatend.

Vóór 1774 had men geen reden om zich te verontrusten over de ongemakken, welke dergelijke uitgravingen konden veroorzaken, waarvan men overigens de juiste plek niet kende. Maar — aldus is te lezen in een rapport van den heer Dunkel, inspecteur-generaal der steengroeven van de Seine — in dat jaar geschiedde een groote instorting bij de barrière d'Enfer. Men kreeg toen de zekerheid, dat de kerken, de huizen en de meeste openbare wegen der zuidelijke wijken van Parijs op het punt stonden om in den afgrond weg te zinken. En het gevaar was te geduchter, wijl het zich op alle punten vertoonde.

Terstond werd toen de generale inspectie der steengroeven ingesteld. En curieus genoeg, op den dag dat bij besluit van den Algemeenen Raad de eerste inspecteur-generaal, de heer Guillaumot, werd aangesteld, 4 April 1777, zakte een huis in de rue d'Enfer in.

Evenwel niet alleen op den linkeroever viel het gevaar te bezweren. Te Ménilmontant had 27 Juli 1778 eveneens een plotselinge verzakking plaats, waarbij zeven personen den dood vonden. Hier had men met gipsgroeven te maken. Bij koninklijke ordonnantie vulde men de bestaande leegten, door met kruit de schoor-pilaren te laten springen en puin aan te brengen. Dat was intusschen onvoldoende, en in vervolg van tijd heeft men beter gedaan.

De bouwsteengroeven zijn sedert 1777 het voorwerp geweest van werken, bestaande in het zoeken en vullen van de holten en in het oprichten van gemetselde pilaren en muren. Om dit werk te volbrengen, heeft de stad elk jaar aanzienijke sommen besteed, en dank zij de volharding, waarmede de arbeid gedurende een eeuw werd voortgezet, is de bodem over het algemeen stevig. In 1880 echter dreigden op den linkeroever verscheidene huizen weg te zinken. Een prefectoraal besluit werd toen uitgevaardigd, krachtens 't welk de bouwers van een huis verplicht zijn zich op de hoogte te stellen van den staat van den ondergrond, en, zoo noodig, onder het toezicht van inspecteurs der groeven, de vereischte versterkingen aan te brengen.

Een in 1859, op kosten der stad, onder de directie van den mijningenieur E. Lefèbure in het licht gegeven geschrift resumeert, in graphischen vorm alle betreffende de oude steengroeven bekende feiten. Bijna alle, zeer kostbare, exemplaren werden in 1871 op het stadhuis verzameld. Met alle plannen, welke de inspectie der steengroeven bezat, zijn ze door een brand vernield. Er rest nog slechts een klein getal, dat, gelukkig aan de ambtenaren was gegeven. Dit geschrift nu wordt dagelijks en geregeld aangevuld door de zorgen van het bureau van inspectie, waar de belanghebbenden het kunnen raadplegen.

De versterkingswerken met het oog op den aanleg van den Metropolitaan-spoorweglijn van den linkeroever zullen — zooals de bovengenoemde som doet zien — vrij belangrijk zijn. Soortgelijke werken ondernam men ook bij den aanleg van de ceintuurbaan, die over oude steengroeven loopt in de 13e, 14e en 15e arrondissementen. Het toen aangenomen stelsel wordt aldus beschreven door den inspecteur Gérards: „Het bestaat in het boren, door de aardaanvullingen heen van twee groote onderzoekingsgaanderijen in de richting van den weg, aan weerszijden daarvan. In de aldus geopende ruimten bouwt men muren, bijna doorloopend, van een, anderhalf en twee meter dikte. De op den weg aangetroffen putten worden met beton en cement aangevuld."

Eenzelfde versterking werd op verscheiden punten aangebracht.

Onder het publiek verbeeldt men zich ten onrechte, dat alle steengroeven met elkander in verbinding zijn en men dus in de onderaardsche kwartieren vrijelijk kan rondloopen. Ook de meening, dat de groeven der rechteroever en der linkeroever onder de Seine door met elkaar verbonden zijn, mist allen grond van waarheid.

Bij de werklieden der steengroeven hebben langen tijd de zonderlingste verhalen geloof gevonden. Het heette namelijk, dat in 1777 een fantastisch wezen werd ontmoet, dat alleen, zonder licht, in de ontzaglijke groeven van Montsouris rondwandelde en, in de duisternis kunnende zien, zich met buitengewone vlugheid bewoog. Zijn verschijning was een voorteeken van den spoedigen dood van dengene, die hem zag.

Het „fantastische" kon gemakkelijk worden verklaard. De meeste steengroeven dienden langen tijd als schuilplaats voor vagebonden en boosdoeners. Die van het zuiden van Parijs stonden al in een heel slechte reputatie in het begin der 13e eeuw. Het in puin vallend kasteel van Vauvert heette bezocht te worden door de duivels, die er elken nacht hun bijeenkomsten hielden. De Parijzenaars waren er ontzettend bang voor en waagden zich nooit op de kale terreinen, welke het kasteel omringden. De weg van Issy werd toen de weg van „de Hel" genaamd; tegenwoordig is het de rue Denfert-Rochereau.

De bewuste duivels waren gewone straatroovers, die in de op die plek bestaande steengroeven afdaalden, om zich tegen de politie in veiligheid te stellen.

Ook de smokkelaars maakten gebruik van de ga-

lerijen, die hun schuilhoeken en soms wegen aanboden, waar de speurders der politie zich niet waagden.

Toen op het einde der 18e eeuw de octrooi-muur werd opgericht, wist men dat zoo goed, dat in zekere galerijen slagboomen werden gemaakt, ten einde den smokkelaars den weg af te snijden. En wat deden de smokkelaars toen? Zij groeven ware mollenhollen tusschen het dak der steengroeven en den bodem der buitenboulevards, in de mergelachtige lagen boven de kalkaardige. Het waren lange pijpen, waarvan de einden uitliepen in de huizen aan beide zijden van den afsluitingsmuur. Tal van zulke smokkelaarsholen werden ontdekt bij het boren van gemetselde putten. Een er van, in 1815 ontdekt, ging uit van den boulevard de la Glacière, liep onder den octrooi-muur door en kwam uit in den kelder van een huis van den boulevard Saint Jacques. Hij had een lengte van niet minder dan 84 meter. Een andere galerij van 208 meter ging uit van den boulevard de l'Hopital en liep tot de tegenwoordige rue Daméril. Een derde eindelijk van 250 meter werd bloot gelegd bij den bouw van het station Montparnasse. En wie weet, hoevele nog onontdekt zijn gebleven!

Andere legenden — met een grond van waarheid evenwel — werden in omloop gebracht, volgens welke de steengroeven ook dienst deden als schuilplaatsen voor „suspecten", die door het „Comité du Salut Public", onder de groote revolutie, werden gezocht. En ook verhaalt men tragische geschiedenissen van verdwaalde wandelaars, die den weg niet konden terugvinden en van honger stierven.

Eindelijk hebben zekere gedeelten der groeven ook nog een schrikwekkenden naam en akelig uitzicht, wijl zij het gemeentelijk knekelhuis bevatten. De instelling van dit knekelhuis was het resultaat van een maatregel in het belang der openbare gezondheid; de opheffing en ontruiming van het kerkhof „des Innocents" (de Onnoozele Kinderen). In 1785 werden de beenderen van dit kerkhof, dat gedurende meer dan tien eeuwen het stoffelijk overschot van gestorven Parijzenaars in zijn schoot opnam, naar de holten van den „Petit-Mont-rouge" overgebracht. Deze maatregel werd vervolgens uitgestrekt over de andere kerkhoven van het centrum. Bovendien hadden er begravingen plaats ten gevolge der gevechten en oproeren in 1830, 1848 en 1871.

Een afdaling in de steengroeven en het knekelhuis maakt deel uit van het program der vreemdelingen, die Parijs bezoeken. Maar er zijn weinig Parijzenaars, die den ondergrond van hun stad kennen.

Wat wij hierboven mededeelen omtrent Parijs is ontleend aan een artikel in de *Tijd*.

Er blijkt uit deze niet onbelangrijke mededeelingen, zoowel als uit hetgeen wij omtrent den Londenschen ondergrond vermeldden, dat de gebouwen der groote wereldsteden bloot staan aan eigenaardige gevaren, waaraan ook wij, Nederlanders, wel eens onze aandacht mogen wijden.

Wel is de bodem onzer groote steden niet van dien aard, dat wij vooreerst daarin onze verkeerswegen zullen kunnen aanleggen, maar ook bovengrondsche spoorwegen, dwars door onze steden aangelegd, kunnen overeenkomstige verschijnselen teweeg brengen aan de gebouwen die in de nabijheid staan en waar wij bouwen in steden waar zulke verkeerswegen zijn of zulke wegen in onze steden gaan projecteeren, mogen die gevaren niet licht geteld worden en kunnen wij leering trekken uit hetgeen wij elders zien gebeuren.

INGEZONDEN.

Aan den Heer Redacteur van „De Opmerker".

In het weekblad *De Opmerker* no. 33 komt eene beschouwing voor over het congres, gehouden bij gelegenheid der Tentoonstelling van Ambachtsonderricht te 's Gravenhage.

Op zeer besliste wijze wordt daarin de staf gebroken over Ambachtsscholen en beweerd, dat een ambacht niet op een school, maar alleen in de practijk kan geleerd worden. Deze stelling mag, naar mijne meening, niet onbestreden blijven. Misschien zult U mij de bevoegdheid ontzeggen om over dit onderwerp een oordeel uit te spreken, omdat ik tot de voorstanders van Ambachtsscholen behoor en dus, volgens u, daarbij belang heb.

Ik kan U echter de geruststellende verzekering geven, dat ik van ambachtsonderwijs „geen broodwinning" maak.

Mijn bekendheid met de gunstige resultaten op de Rotterdamsche Ambachtsschool verkregen, maken het mij tot plicht voor het goed recht der Ambachtsscholen op te komen.

Vooraf veroorloof ik mij op te merken, dat bedoeld overzicht van partijdigheid geenszins is vrij te pleiten. De heer Tutein Nolthenius verklaarde zich volstrekt niet *tegen* de opleiding op Ambachtsscholen; alleen bestreed hij de meening van den Inleider, die er Staatsscholen van wilde maken. Het „verstandig" woord van den heer Van Nieukerken werd niet bestreden omdat men dien spr. niet volgen wilde, nu hij geheel buiten de orde ging. Het debat liep niet over de vraag of Ambachtsscholen geschikte plaatsen voor opleiding van ambachtslieden zijn, maar wel over de wenschelijkheid van wettelijke regeling dier scholen. Dat de heer Van Nieukerken het recht heeft de opleiding op Ambachtsscholen te bestrijden, niemand zal dit betwijfelen, maar was het correct het bij deze gelegenheid te doen? Dit congres was een gevolg van de Tentoonstelling voor Ambachtsonderricht, georganiseerd bij het 50-jarig bestaan der Vereeniging tot bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid. Hadden nu de heer Van Nieukerken en zijne medestanders uit „den technischen kring" van *De Opmerker* niet practischer gehandeld indien zij later — naar aanleiding van de inzendingen der verschillende Ambachtsscholen, waaruit leerplan en methode zouden blijken. — het verkeerde eener opleiding aan die instellingen op onweerlegbare gronden hadden aangetoond, dat er zich met een phrase af te maken op een oogenblik dat die zaak niet aan de orde was? Wat men dus den „Staatsinspecteur voor het Ambachtsonderwijs" in het midden laat brengen heeft betrekking op het onderwijs aan de burgeravondscholen, maar het is beslist onjuist, dat de Inspecteur al de in het weekblad aangehaalde vakken, opnoemde als onmisbaar op eene Ambachtsschool. Daarvoor is hij te veel practisch man. Op grond van het bovenstaande herhaal ik mijn beweren, dat het verslag in *De Opmerker* partijdig en daardoor onjuist is.

Wat nu betreft de opmerking, in hetzelfde blad voorkomende, dat in de kringen der technici de overtuiging veld wint, dat een ambacht niet op een school, maar alleen in de practijk kan geleerd worden, zou ik willen vragen of de toestand der werkplaatsen dan zooveel beter is dan een 30-tal jaren geleden. Men mag toch niet voorbijzien, dat het technici waren, die den eersten stoot hebben gegeven aan de oprichting van Ambachtsscholen. Men was zóó overtuigd dat de werkplaats niet langer de geschikte plaats voor de opleiding van den aanstaanden ambachtsman kon

zijn, dat men naar eenen anderen weg uitzag om de vakken voor een totalen ondergang te behoeden.

Men heeft dien gevonden in de opleiding aan de Ambachtsscholen, waar ook het onderwijs in de practijk, mits dit goed ingericht is, wel degelijk tot zijn recht komt. Bij de regeling van dat onderwijs mag niet uit het oog worden verloren, dat bij de leerlingen de gronden moeten worden gelegd om later in de werkplaatsen degelijk ontwikkelde werklieden te worden. Onderwijs in de practijk moet daarom hoofdzaak zijn. Aan de Rotterdamsche Ambachtsschool zijn des zomers voor de hoogste klasse van de 49 lesuren per week 32 aan de practijk gewijd, terwijl des winters daarvoor van de 42 lesuren 25 worden besteed. De resultaten op deze wijze verkregen zijn dan ook beslist gunstig te noemen. Dat de Nederlandsche werkman niet achter staat bij den vreemdeling, zooals op bedoeld congres beweerd werd, mag zeker als een gevolg van het onderwijs aan de Ambachtsscholen beschouwd worden, omdat die scholen een *kern* van bekwame werklieden hebben gevormd. Want al zal het wel tot de vrome wenschen blijven behooren, dat alle aanstaande werklieden het onderwijs op eene Ambachtsschool hebben genoten, op menige werkplaats zullen allicht een of meer oud-leerlingen hun metgezellen in practische kennis vooruit en ten voorbeeld zijn geweest.

De werkplaats *is* geen leerschool voor den beginnende. In den toestand van 30 jaar geleden is geen verbetering gekomen. De patroon of werkbaas, hoe bekwaam en welwillend ook, heeft geen tijd om onderwijs te geven, ditzelfde geldt ook voor de werklieden. Tegenwoordig is ieder er op bedacht om in den kortsten tijd zooveel mogelijk werk te leveren. Tijd voor het geven van onderwijs blijft er waarlijk niet over. Maar er is nog een groot bezwaar, vooral bij het onderwijs aan aanstaande timmerlieden. De zeer gunstig bekende stoom-timmerfabrieken ontnemen aan de werkplaatsen tal van werkstukken, wier vervaardiging vroeger een geoefende hand vereischte en waaraan ook voor een jong gezel, reeds met de beginselen van het vak vertrouwd, veel te leeren viel. Het behoort meer en meer tot de zeldzaamheden indien dergelijke werkstukken aan de werkplaatsen opgedragen worden; maar komt dit voor, dank zij de Ambachtsscholen, zal men dan bij behoefte aan handenarbeid niet verlegen staan.

Dat de werklieden het onderwijs aan de Ambachtsscholen waardeeren, blijkt ook uit het feit, dat de ouders van de ruim 300 leerlingen, die aan de Ambachtsschool te Rotterdam het onderwijs volgen, voor verreweg het meerendeel behooren tot den ambachtsstand.

Verschillende oud-leerlingen der school deden in later jaren hun zoons van ons onderwijs genieten. Ook mag niet onopgemerkt blijven, dat de bazen (meesterknechts) van groote établissementen mannen die natuurlijk veel *vóór* hebben om hunne kinderen onder hen geplaatst te krijgen aan eene opleiding op de Ambachtsschool de voorkeur geven *boven* eene aan de werkplaats. Niet overdreven is het te beweren dat deze personen zeker bij uitnemendheid tot een zaakkundig oordeel in deze quaestie bevoegd zijn.

R. V. D. L.

BOEKBEOORDEELING.

WERKTUIGKUNDE VOOR AMBACHTSLIEDEN.

Bij den uitgever D. Mijs te Tiel is verschenen een boekje, getiteld „Werktuigkunde voor Ambachtslieden", door G. A. Scholten, Architect en Leeraar M. O. te Tiel.

De naam van den schrijver is op het gebied van het onderwijs aan ambachtslieden zoo goed bekend, dat die alleen reeds voor degenen, die zich het boekje aanschaffen een waarborg geacht kan worden, dat zij voor den gulden die zij er aan besteden, iets goeds in plaats krijgen.

Dat de schrijver den juisten toon weet te treffen, die, waar men voor ambachtslieden schrijft, moet worden aangeslagen, bewees hij reeds bij herhaling in andere werkjes, die wij vaak in handen van ambachtslieden zagen.

Blijkens het voorbericht is het werkje echter niet bepaald en uitsluitend voor zelfstudie van den ambachtsman bestemd. De schrijver noemt het doel drieledig:

„1°. als leiddraad voor onderwijzers aan ambachtsscholen en burgeravondscholen, die, vertrouwd met de eischen der praktijk, ook onderwijs in de kennis van werktuigen hebben te geven. Want, zooals reeds in 1885 door een commissie in zake ambachtsonderwijs is uitgesproken, is het wenschelijk, dat het onderwijs in de hulpwetenschappen, en dus ook in de werktuigkunde, worde toevertrouwd aan bedoelde onderwijzers."

De schrijver voegt hier nog leukweg aan toe:

„Voor de doctoren in de natuur- en werktuigkunde, die aan burgeravondscholen les geven, kan het mogelijk een aanwijzing zijn voor den aard en de behandeling der leerstof."

„2°. Kan het werkje m. i. goede diensten bewijzen voor aanstaande bouwkundigen, in het bijzonder voor hen, die een examen wenschen af te leggen, als bouwkundig opzichter, waterstaatsopzichter enz., en door zelfstudie zich vertrouwd moeten maken met de grondbeginselen der werktuigkunde."

„3°. Kan het nuttig zijn als leerboek voor de leerlingen van genoemde inrichtingen, om het op de les besprokene te ondersteunen en om hen na het verlaten der school, gelegenheid te geven een en ander bij voorkomende gelegenheid nog eens na te slaan."

Wij lieten hier den schrijver zelf spreken, omdat het boekje behoort tot die soort, welke voor zichzelf spreekt, en waarbij uitvoerige aanbevelingen volkomen overbodig geacht kunnen worden.

Wij twijfelen dan ook niet of deze werktuigkunde zal beantwoorden aan het doel waarmede zij geschreven werd. Dat dit geen winstbejag was blijkt zoowel uit de toewijding, waarmede het door den schrijver is behandeld als uit de zorg door den uitgever daaraan besteed, die, den geringen prijs in aanmerking genomen, allen lof verdient. Wij zien hier het resultaat van samenwerking van schrijver en uitgever, waarbij beiden blijkbaar een goed doel voor oogen hebben gehad.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— De nieuwe Wagner-schouwburg te München is thans geheel voltooid en zal weldra worden ingewijd. Het doel is de werken van Wagner zoo volmaakt mogelijk te geven en daarin die te Bayreuth nog te overtreffen. Onder bescherming van den Prins-Regent van Beieren is deze nieuwe schouwburg geheel gebouwd volgens de voorschriften, indertijd door Wagner zelf gegeven: inwendig uitmunt ende door eenvoud, met een onzichtbare orkestruimte en slechts één rang. zoodanig ruim en gemakkelijk ingericht, dat, waar men ook zit, men op elke plaats even goed kan zien.

— Naar aanleiding van de duizendjaar-gedenkfeesten, die tegenwoordig in Engeland voor Alfred den Groote gevierd worden, heeft de directie van de bibliotheek van het Britsch Museum te Londen een kleine tentoonstelling gearrangeerd van wat daar te vinden is aan handschriften en kunstvoorwerpen uit den tijd van den grooten Saksenkoning. Het belangrijkste voorwerp dat aan hem herinnert, een gouden sieraad met edelgesteenten bezet en met de inscriptie: „Alfred heeft mij gemaakt", bekend als „Alfreds juweel" berust

in het Ashmoleau Museum te Oxford, zoodat hier slechts een reproductie verleend kon worden. Maar van zijn vader Ethelwolf, den koning van Wessex, en van zijn zuster, de koningin van Mercia, zijn vingerringen aanwezig, wier echtheid ontwijfelbaar is.

De andere voorwerpen zijn alle ongeveer uit den tijd, dat Alfred geleefd heeft. Er zijn fraaie geëmailleerde broches en zilveren lepels bij.

— Onder de nieuw verworven kunst van de Berlijnsche Musea worden genoemd voor de antieken een relief in marmer voorstellende een in een mantel gehulden man, met baard, met hoorn en schaal in de handen. Slechts in teekening of afbeelding was dit kunstwerk, uit de tweede eeuw na Christus, bekend, en uit het Christelijk tijdperk een brons van Giovanni de Bologna, zijnde een naakte visscher. Verder een Christuskop in brons van Spaanschen oorsprong uit de eerste helft der 16e eeuw, een werk dat zeer zeldzaam is. Bovendien twee statuetten in brons van ongeveer 1560 naar den stijl aan Rerino da Vinci toe te schrijven.

De verzameling gravures werd verrijkt met een Mulattenkop van Jan Cornelisz. Vermeyen, die der teekeningen met eenige Chodowiecki's en de afdeeling National Galerie onder meer met beeldhouwwerken van P. Ch. van der Stappen, een brons, voorstellende een meisje uit Zeeland, en een marmer: Gedachte van A. Rodin.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's Gravenhage. Aan dr. N. Murakami, alhier, is toegekend de zilveren eerepenning, als blijk van waardeering zijner belangstelling in 's rijks wetenschappelijke en kunstverzamelingen betoond door het belangeloos verleenen van goede diensten bij de beschrijving van Japansche voorwerpen van het Rijks Ethnografisch Museum te Leiden.

Amsterdam. Ter plaatsing in het Nederlandsch Museum zijn ten geschenke aangeboden door den heer H. W. Sebbelee alhier een model in hout van een Zaanlandschen houtzaagmolen, en door den heer W. van der Vies alhier het fraai gebeeldhouwd model van een boerenwagen, stijl Lodewijk XV.

Aan de schenkers is de dank der Regeering betuigd.;

Zutfen. De heer K. O. Meinsma, archivaris van de St. Walburgskerk alhier schrijft aan de *Z. Ct.*:

Dezer dagen werd uit een der koorkapellen van de St. Walburgkerk een verwulfd stovenhok weggebroken. Al spoedig bemerkte ik dat daarbij een merkwaardige muurschildering aan den dag zou komen, want op een toevallig blootgekomen fragment ontdekte ik het jaartal 1405.

Nadat de deelen van 't gewelf voorzichtig waren verwijderd, kon ik hedenmorgen 't geheel bloot leggen, en toen bleek mij, dat wij hier met eene schildering te doen hebben, die tot de merkwaardigste behoort welke ik tot nog toe gevonden heb. Alles wat er mede gebeurd is in aanmerking genomen, is 't stuk vrij goed geconserveerd. Het is ongeveer 2 M. breed en ½ M. hoog. 't Onderste gedeelte is door het inkasten van 't gewelf verwijderd. In 't midden van 't tafereel staat Moeder Maria „in de zon" met het kindeke Jezus — waarvan ook 't gelaat mooi bewaard is — op den arm. Zij heeft een scepter in de hand en de kroon met twaalf sterren op 't hoofd, geheel volgens de Openb. v. Johannes. Aan haar rechterzijde staan twee heiligen, waarschijnlijk Katharina van Alexandrië, met boek en lans, en Antonius Eremita met zijn bedelaarsklokje. Aan haar linkerzijde een figuur, die — op den hoed afgaande — waarschijnlijk een kardinaal voorstelt. Deze heeft een kruis in de hand. Rechts van Maria is — hoewel vaag — nog een geknielde figuur te zien en een spreukband met 't opschrift: Sancta Virgo mater dei ora pro me. Aan de andere zijde een dergelijke spreukband met ..... miserere mei. Boven de hoofden drie grafschriften.

't Eerste is van 1405 en eindigt met „bit voor die siele". 't Tweede is van 1450 (?) en betreft een vicaris der kerk. 't Derde, van 1432 een kanunnik.

't Geheel, dat doet denken aan de miniaturen in oude getijdeboeken, geeft een goed bewijs van de hoogte waarop toenmaals reeds de kunst in ons vaderland stond.

— Aflevering 8 van „De Natuur" (uitgave van J. G. Broese, te Utrecht) bevat: Over levende lichtbronnen, door dr. L. Bleekrode. — De menigvuldigheid en de genezing van de Tuberculose, door dr. R. G. Rijkens. — Het drogen van bloemen in natuurlijke kleuren, door C. J. Koning. Metselaars, mijnwerkers en andere ambachtalieden onder de insecten (vervolg en slot), door dr. A. J. C. Snijders. — Eenige statistische beschouwingen omtrent het spoorwegverkeer, door H. Vroedenberg. — De artesische put van het Bois de Vincennes, door dr. A. van Hennekeler. — Een eenvoudige reliefkijker, door dr. D. van Gulik. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Boekaankondiging. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat en 's lands Burgerlijke Openbare Werken is:

benoemd tot opzichter der 3e klasse H. G. Dumas, thans tijdelijk met de waarneming van die betrekking belast, met bepaling, dat hij bij den aanleg van Staatsspoorwegen gedetacheerd en bij zijn corps à la suite gevoerd blijft;

ter beschikking van den directeur der B. O. W. ten einde dienst te doen als architect bij den waterstaat en 's lands B. O. W., de ambtenaar op non-activiteit M. J. Yserman, laatst architect 1e klasse bij dien dienst;

tijdelijk belast met het geven van onderwijs in het teekenen bij de hoogere burgerschool voor meisjes te Batavia, mevr. J. W. M. Millus, geb. Reesser; met het geven van onderwijs in werktuigkundige vakken bij de Koningin Wilhelmina-school te Batavia, de hoofdopzichter bij de fabriek der opiumregie C. P. L. A. Klerks; met de waarneming der betrekking van opzichter 3e klasse, G. J. Oijdraad, thans tijdelijk opzichter bij den waterstaat;

toegevoegd aan den chef der 1e waterstaatsafdeeling voor de werken in het belang van de bevloeiing der Tjimoe-vlakte uit de Tjisokkan (afdeeling Bandoeng, residentie Preanger-Regentschappen), de opzichter 1e klasse P. van der Bijl;

overgeplaatst van de residentie Soerabaja naar de residentie Banka, ten einde als eerstaanwezend waterstaatsambtenaar op te treden, de opzichter 1e klasse T. D. L. Thedens, van de residentie Pasoeroean naar de residentie Palembang, de opzichter 2e klasse J. H. Boon;

geplaatst in de residentie Soerabaja, de ambtenaar ter beschikking, dienstdoende architect M. IJserman.

— Bij de exploitatie der staatsspoorwegen op Java:

ontslagen eervol uit zijne betrekking, de tijdelijke onderopzichter der werkplaatsen L. H. Dulle;

ontheven wegens ziekte, eervol van de waarneming der betrekking van onderopzichter der werkplaatsen, J. L. B. Broedelet.

— Tot adjunct-directeur van de eerste ambachtsschool te Amsterdam is benoemd de heer J. W. Blijenburg, architect, leeraar aan de genoemde school.

— Aan de gemeenteburgeravond- en teekenschool te Zaltbommel zijn benoemd tot directeur de heer F. Brinkgreve, en tot leeraars de heeren A. M. A. Gulden en A. M. J. Dumont, allen aldaar.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter-Teekenaar, om aanvankelijk op het Bureau en later bij de uitvoering van werken geplaatst te worden. Brieven onder letter A, aan het Bureau van dit Blad. (*Zie adv. in No. 32*).

— Teekenaar, bekend met détailleeren van sluis- en fundeerings-werken. Brieven, onder No. 47219, Bureau van *De Ingenieur*, Paveljoensgracht 19, Den Haag.

— Gemeente-Architect te Breda, salaris ƒ2500 met genot van vrije woning. Verzoekschrift op zegel vóór 15 September aanstaande aan den Burgemeester.

— Volontair of aankomend Bouwkundig Teekenaar direct. Brieven franco, letter G D, boekhandel M. P. Karsdorp, Van Woustraat 36, Amsterdam.

— Teekenaars bij de firma H. P. Mutters & Zoon, bekend met détailleeren van betimmeringen, stijlkennis en aquarelleeren. Zich per brief te adresseeren Piet Heinstraat 18, Den Haag. (*Zie advert. in dit nummer.*)

— Vier Werktuigkundig Ingenieurs bij de exploitatie der Staatsspoor in Nederl.-Indië. Zij, die in aanmerking wenschen te komen, behooren zich vóór 1 September, bij gezegeld adres, te wenden tot het Departement van Koloniën. Bij de requesten moeten de sollicitanten overleggen diploma's, in „Staatscourant" No. 191 — die ook nog nadere bijzonderheden opgeeft — genoemd.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen in bekenden vorm worden, ten gerieve van heeren geabonneerden, tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Een bouwkundig opzichter zoekt, wegens beëindiging zijner werkzaamheden, tegen October of November een hem passende betrekking. Brieven, letter B A, Bureau van dit Blad. (2)

Informatie-Bureau der Technische Vakvereeniging, Ruischstraat 94, Amsterdam.

9 Bouwk. opz.-teek., 19, 20, 21, 23, 24, 24, 24, 25 en 26 j., ongeh., ƒ30, ƒ40, ƒ85, ƒ70, ƒ60, ƒ70, ƒ70, ƒ60 en ƒ75.
3 Bouwk. opz.-uitv., 33, 34 en 43 j., geh., ƒ90, ƒ80 en ƒ100.
3 Bouwk. opz., 22 en 40 j., ongeh., en 35 j., geh., ƒ75, ƒ85 en ƒ80.
2 Bouwk. teek., 20 en 23 j., ongeh., ƒ00 en ƒ75.
1 Aank. werkt.-electr., 20 j., ongeh.
1 Electr.-technicus, 35 j., geh., ƒ85.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland"

36ste Jaargang N°. 35. ZATERDAG, 31 Augustus 1901.

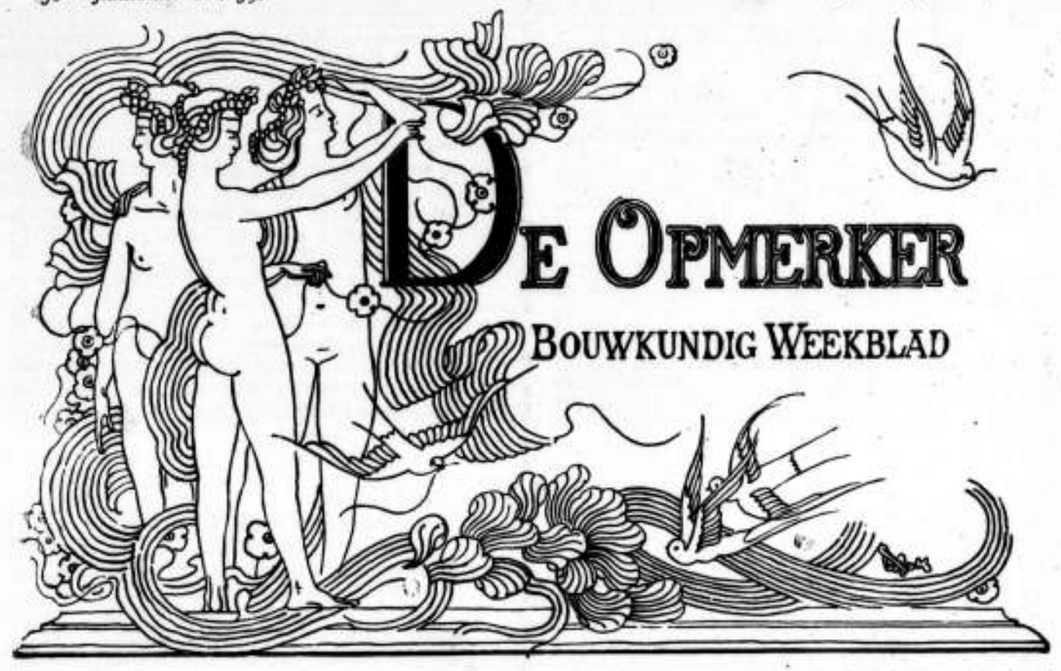

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ5.—; voor België ƒ6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ0.25, zonder plaat ƒ0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

ASBESTHUIS VAN GRAAF WALDERSEE.

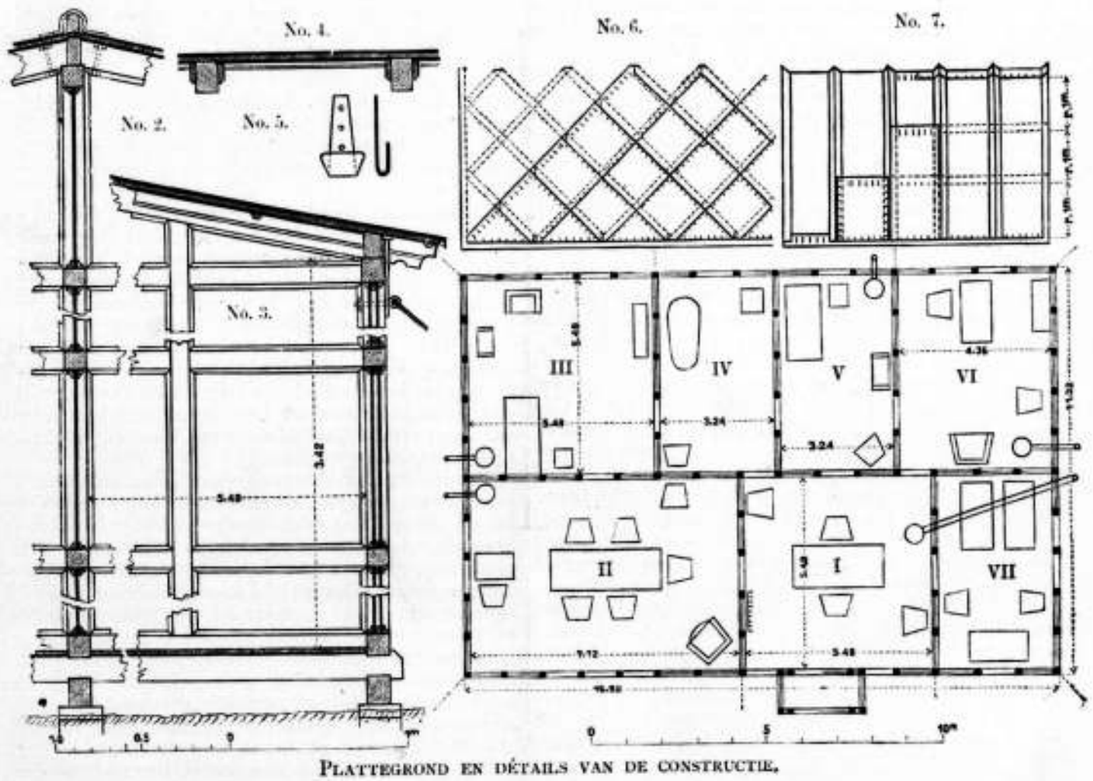

Plattegrond en détails van de constructie.

NIEUWE BOUWMATERIALEN.

Asbest.

Naast de vele groote uitvindingen der 19de eeuw, veelal bestaande in de practische toepassing van natuurkrachten, waarmede in vorige eeuwen slechts laboratorium-proeven waren genomen, heeft zich ook het feit voorgedaan, dat een groot aantal natuurproducten, zoowel van mineralen als van plantaardigen oorsprong, vroeger om hunne merkwaardige eigenschappen alleen in de verzamelingen der natuuronderzoekers aanwezig en als curiositeiten vertoond, practische toepassing hebben gevonden als bouwmateriaal of hulpmiddel voor de industrie.

Noemen wij bijvoorbeeld asphalt, caoutchouc, aluminium, celluloïd, infusoriënaarde, kurk, aardoliën, enz., dan zien wij deze stoffen op zoo veelvuldige wijze tot allerlei doeleinden aangewend en gebruikt als grondstoffen voor zoo velerlei artikelen, dat de beschrijving van die toepassingen een lijvige technologie zou vormen.

Het is wel merkwaardig, dat van de meeste dezer stoffen reeds in de oudheid de kenmerkende eigenschappen aan de natuurkundigen bekend waren en het toch zoovele eeuwen heeft moeten duren eer men van die eigenschappen heeft weten partij te trekken en eveneens dient er op te worden gewezen, welk een vernuft en energie ook in den nieuweren tijd noodig zijn geweest, om practische methoden uit te vinden voor het winnen der grondstoffen en inrichtingen te maken waar zij in het groot bereid en bewerkt konden worden. Het is toch meestal eerst de goedkoope productie op groote schaal geweest, welke de practische toepassing heeft mogelijk gemaakt.

Maar in vele gevallen was het ook de geringe bekendheid met de vindplaatsen, waar de stoffen in groote hoeveelheden voorkomen, somtijds een gevolg van gebrekkige geologische of topographische kennis, welke eenwen lang een productie in het groot onmogelijk heeft gemaakt. Ook aan de verbeterde verkeersmiddelen dankt de industrie ontzaglijk veel en wanneer men nagaat, welk een betrekkelijk klein gedeelte van de aardoppervlakte tot heden werkelijk grondig onderzocht is, kan men gerust voorspellen, dat de toekomst nog heel wat ontdekkingen zal opleveren.

De eigenschappen van het asbest waren reeds aan de oude Grieken bekend en men weet, dat de ouden asbestlakens gebruikten bij het verbranden van lijken, om die daarin te wikkelen en alzoo de asch onvermengd bij elkander te houden. Ook is bekend, dat asbest gevonden wordt in Savoye en op Corsica zelfs vrij overvloedig, voorts in Cornwallis, in Schotland en op eenige van de Shetland eilanden.

Maar toch heeft eerst de ontdekking van groote asbestbeddingen in Noord-Amerika met name in Canada aanleiding gegeven tot exploitatie op groote schaal van dit merkwaardig mineraal; vele toepassingen die men vroeger wel kende, doch waaraan wegens de hooge kosten niet te denken viel, zijn thans mogelijk geworden en nieuwe toepassingen zijn uitgedacht en het zijn wel voornamelijk de eigenschappen van volkomen onbrandbaarheid en isoleerend vermogen, welke daarbij de hoofdrol spelen.

Wij noemen b. v. asbestverf, asbestkoord, asbestbrandbluschlakens, asbest-reddingtouw, asbestkleederen voor brandweermannen, asbest-tooneelgordijnen, astbestdoek voor coulissen, asbestpakking enz., en wat betreft het asbest als bouwmateriaal in het bijzonder de asbestlei en de asbestplaten, waarvan tegenwoordig dakbedekkingen en geheele huizen worden gemaakt.

De heeren Gebr. Knoops te Arnhem, vertegenwoordigers der Asbest- und Gummiwerke Alfred Calmon A. G. te Hamburg, deelden ons daaromtrent het volgende mede:

Deze leiplaten van de beste Canadeesche Asbestvezels vervaardigd, met een hoogen hydraulischen druk geperst, munten bovenal uit door hun isoleervermogen en volkomen onbrandbaarheid. Lokalen met Asbestlei bedekt zijn in den zomer heerlijk koel, zolders en zolderkamers van Asbestleiplaten in plaats van gestucadoorde wanden zijn beter bewoonbaar.

Van dakbedekking kan vermeld worden, dat de gewichtsverhouding van Asbestlei tot andere soorten van dakbedekking ongeveer is: 1/50 van pannendak, 1/20 van natuurlei-bedekking, 1/4 van dubbel asphaltpapier, zoodat voor de bedekking met Asbestlei (2—5 KG. per M2.) de lichtste dakconstructie voldoende is en de belangrijke besparing tegenover andere bedekking direct in 't oog valt.

Nader blijkt dit nog uit het navolgende tafeltje van de gewichtsverhouding tot andere soorten van dakbedekking.

1 M2. houtcement met 7 cM. kiezelsteenlaag weegt	130	KG.
1 „ pannendak naar gelang van soort	50—80	„
1 „ natuurlei naar gelang van soort	40—65	„
1 „ golfijzer dakbedekk. middeldikte	18	„
1 „ zink dakbedekking	12	„
1 „ asphaltpapier dubbele dekking	10	„
1 „ asbestlei 2,5—5 mM. dik weegt slechts	2,5 tot 5	„

De Asbestleiplaten kunnen zeer gemakkelijk gespijkerd en als carton gesneden worden, splinteren en scheuren niet, trekken niet krom, bieden weerstand aan de hoogste en laagste temperatuur- en weersinvloeden, zijn niet onderhevig aan verrotting en beschutten tegen mieren, enz.

Over de wijze van dekking met asbestleien geeft het prospectus van bovengenoemde firma uitvoerige inlichtingen. Gewoonlijk past men enkele dekking toe evenals met Moezelleien.

Wat nu betreft geheele asbesthuizen; in verbinding met profiel-ijzerconstructie of met houtvakwerk dienen Asbestleiplaten ook voor wandbekleeding van binnen en buiten, plafondbekleeding, deurvullingen, enz.

Deze zijn als woonhuizen zeer geschikt gebleken en voor doeleinden, waar het er op aankomt vlug woningen of bergplaatsen te bezorgen voor elk klimaat en bijzonder wegens het gemakkelijk verplaatsen en licht vervoer zeer doelmatig, b. v. voor directieketen, ziekenbarakken, veldhospitalen, tropenhuizen, wachthuizen, schuren, droog- en koelhuizen, stallen, paviljoens, veranda's, tuinkoepels, jachthuizen, volières, brandovens voor brandvrije kasten, archieven, ter isoleering van vochtige muren, ter beschutting tegen brandgevaar bij plafonds, op schepen enz. kan Asbestlei met succes toepassing vinden.

De vrijdragende constructie kan in houtvakwerk of in gegalvaniseerd profielijzer worden uitgevoerd. Voor huizen bestemd voor overzeesche gewesten is dikwijls vereischt, dat hout vermeden en uitsluitend ijzerconstructie toegepast worde, waarbij alsdan de eigenschappen van asbestlei: volkomen onbrandbaarheid, isoleerkracht tegen temperatuur- en weersinvloeden, weerstandsvermogen tegen verrotting en insecten, gepaard aan de specifische voordeelen der profiel-plaatijzer-constructie, namelijk gering gewicht bij groote mechanische stevigheid, gemakkelijke montage en demontage en licht vervoer, de doelmatigheid van dergelijke brandvrije gebouwen zeer verhoogen.

Een Koloniaalhuis van asbestlei, bestemd voor een Regeeringsambtenaar in Oost-Afrika is op het oogenblik te Hamburg tentoongesteld.

Met het oog op de vochtige en moerassige tropenstreek is dit huis niet op enkele palen, maar op een roosterwerk van weldoordachte constructie gebouwd, dat ingevolge eene breede ijzeren gording een stevigen grondslag voor het geheele gebouw vormt. Het gebouw heeft eene lengte en een breedte van 9 M. binnenwerks. De hoogte van vloer tot kroonlijst is 3,2, tot de vorst 4,3 M. De vloer ligt 2 M. boven den beganen grond. Aan het eene front van het gebouw is eene veranda van 2 M. breedte aangebracht onder eenzelfde dak, bereikbaar door een ijzeren trap met balustrade. Het gebouw is in profielijzer met dubbele asbestleiplaten voor alle binnen- en buitenwanden opgetrokken, het dak in enkele speciaal-dekking van asbestlei, de plafonds eveneens in enkele asbestleiplaten uitgevoerd.

De wandstijlen, dwarsstukken, daksparren en dragers zijn allen van plaatijzer in profiel geperst en gegalvaniseerd 1—3 mM. dik, deuren en ramen in verzinkte hoekijzerconstructie, waarvan het onderste gedeelte met asbestlei, het bovenste voor ijzergaas- of glas-vulling is ingericht.

De vloer bestaat uit houtgranietplaten op profielijzer rustende. Het gebouw bevat, behalve de veranda 6 kamers (salon, huiskamer, slaapkamer, toiletkamertje, keuken en badkamer).

Het gezamenlijke gewicht der ijzerconstructie is netto ca. 6000 KG., het volumen 9 cbm., het totale gewicht der asbestleiplaten ca. 3000 KG., volumen 3 cbm., het totaal netto-gewicht der houtgranietplaten 2400 KG. volumen 2,6 cbm. De kosten van het geheele gebouw incl. export-verpakking ƒ 5000.

Het geheele gebouw wordt volkomen dicht vervaardigd, alle ijzer- en verdere onderdeelen gemerkt en na demontage en verpakking met uitvoerige teekeningen, foto's, tabellen, stuk- en colliilijst en gewichtslijst etc. verzonden, om de montage, die binnen weinige uren kan geschieden, gemakkelijk te maken.

Het gebied van toepassing der asbesthuizen omvat verschillende gebouwen op landgoederen en plantages, tropenhuizen voor overzeesche haciendas, finka's voor koffie-, thee, tabak-, caçao- en suikerbouw, arbeiderswoningen, voorraadschuren en magazijnen voor licht brandbare stoffen, barakken, veldhospitalen, paviljoens, tuinkoepels, tenten en keeten voor mijnbouw en andere ondernemingen, wachthuizen voor spoor, tram en boot, schuilhutten op bergen, landwegen, enz.

Behalve een 12-tal asbestdaken van belangrijke oppervlakte, asbestwandbekleedingen op schepen enz. zijn reeds eenige asbestwoningen, jachthuizen, keukens, wachtlokalen, stallen enkele jaren in gebruik die allen blijken zeer te voldoen, wat betreft de bewoonbaarheid, stevigheid, isoleervermogen enz. Ook het paviljoen der Internationale Tentoonstelling (Feuerschutz- & Feuerrettungswesen te Berlijn 1901 is van asbestlei gemaakt.)

Van al deze toepassingen zou geen sprake kunnen zijn, wanneer het asbest nog kostte wat men vóór 20 jaren daarvoor moest betalen, maar de prijzen komen werkelijk zeer billijk voor en worden voor de asbestleiplaten opgegeven als volgt:

Wit, grijs, groen en rood.

No. 40 normale dikte 2½ mM. voor dakbedekking per plaat van 1 M2. 2.5 KG. prijs ƒ 1.75. No. 41 normale dikte 5 mM. voor wanden per plaat van 1 M2. 5 KG. prijs ƒ 3.25. Bij groote partijen prijsvermindering 100 platen 7½ pCt., 1000 platen 20 pCt. Verpakking in houtramen à plm. 85 cts., af fabriek. Prijzen voor andere dikten naar evenredigheid.

Dakbedekking met asbestleien kan men reeds hebben voor plm. ƒ 2 per M2., verlangt men dikkere leien en meerdere overdekking dan stijgen de kosten natuurlijk, doch komen slechts even boven ƒ 4 per M2.

Men ziet hieruit, dat de fabrikanten van dit materiaal het reeds zoover hebben gebracht, dat zij ook met hun prijzen ernstig kunnen concurreeren met andere materialen, die lang niet alle zooveel goede eigenschappen in zich vereenigen.

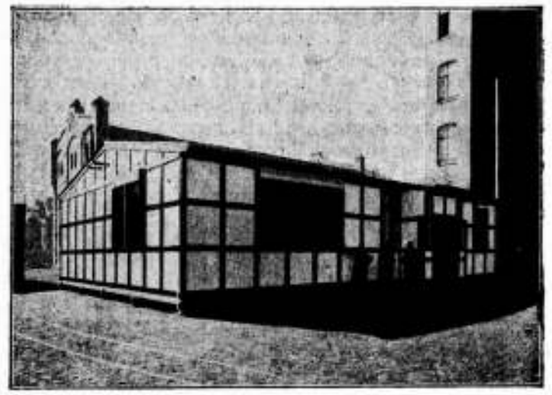

ASBESTHUIS VAN BUITEN.

De dagbladen hebben eenigen tijd geleden evenwel een geval met een asbesthuis wereldkundig gemaakt, dat oogenschijnlijk niet in die mate voor die eigenschappen pleit als de bovenstaande mededeelingen.

Wij bedoelen het bekende geval met het asbesthuis door graaf Waldersee naar China medegenomen en bij een brand te Peking totaal vernield.

Het kwam ons niet onbelangrijk voor omtrent dit geval eenige nadere bijzonderheden te kunnen mededeelen. Wij begrepen wel, dat hierbij bijzondere omstandigheden in het spel geweest moeten zijn, doch de dagbladen gaven destijds slechts onvolledige ophelderingen daaromtrent.

Zoodra het ongeval in Europa bekend was boden de fabrikanten den veldmaarschalk aan onmiddellijk een nieuw asbesthuis over te zenden.

De opperbevelhebber maakte echter van dit aanbod geen gebruik, zooals blijkt uit het onderstaand antwoord, dat voorts de noodige bijzonderheden bevat en wel uit de meest onverdachte bron en dat wij daarom hier in zijn geheel laten volgen.

Peking, 4/V 1901.

Geachte Heer,

Voor uw vriendelijk aanbod, een nieuw astbesthuis hierheen te zenden, zeg ik u mijn besten dank, met het oog op het tijdeischende zeetransport en daar mijn verblijf in China wel niet al te lang meer zal duren, is 't mijns inziens beter, van de zending hierheen af te zien.

Ik veroorloof mij, bijgaand een bericht over de brandcatastrophe te zenden, die u zal doen blijken, dat het huis een prooi der vlammen moest worden. Het had zekerlijk een beter lot verdiend.

Met hoogachting,

(w. g.) Graaf WALDERSEE.
Veldmaarschalk.

Het asbesthuis stond op een binnenplaats, omgeven van drie groote uitsluitend van hout gemaakte gebouwen, op een afstand van 8 meters. De binnen-

plaats was overspannen met stroomatten, bevestigd op houten stellages. Toen het vuur uitbrak, werden in den kortsten tijd de drie omgevende huizen daardoor aangetast en nog sneller het stroomattendak. Reeds na vijf minuten stond alles in lichterlaaie. Er vielen stukken brandende stroomat op en naast het asbesthuis neer. Vervolgens werd het dak daarvan ingeslagen door den val van een groote brandende balk, die in eens tot op den vloer neerviel. Het huis was dus van drie zijden en van boven volkomen aan het vuur blootgesteld en was het derhalve geheel onmogelijk dat het aan de vuurzee weerstand kon bieden. Na verloop van tien minuten had het houtwerk (*) van het huis vuur gevat, terwijl het meubilair van binnen begon te branden. Ongeveer een half uur daarna stortte het huis ineen. De asbestleiplaten hadden het vuur volkomen weerstaan, waren echter bij het ineenstorten natuurlijk verbrijzeld geworden. Van het inventaris zoo min als van mijne have kon zoo goed als niets gered worden. Ik zelf lag bij het ontstaan van den brand reeds te bed. Toen ik me snel kleedde, was de uitgang door de voordeur reeds belemmerd door het brandende stroo en de groote hitte, die van het tegenoverliggende gebouw toestroomde, zoodat ik genoodzaakt was, door een raam in den zijgevel uit te klimmen. Tusschen het begin van den brand en mijn verlaten van het huis waren nauwelijks vijf minuten verloopen, toch was het voor mij de hoogste tijd, het huis te verlaten.

Het is mij bijzonder een voldoening te kunnen berichten, dat het asbesthuis, waarin ik van begin December af heb gewoond, voortreffelijk heeft beantwoord aan de gestelde eischen en mij van veel nut is geweest.

ASBESTHUIS VAN BINNEN.

Het was in den kouden wintertijd gemakkelijk te verwarmen en beschutte tegen stof en wind, waarvan alle Chineezenhuizen worden doordrongen. Ook de inrichting was een zeer doelmatige, geheel naar mijne behoeften.

Ik ben van oordeel en met mij allen, die het huis in oogenschouw hebben genomen, dat het voortreffelijk en voor vele doeleinden, waarbij vereischt wordt om snel gezonde woonsteden voor alle klimaten geschikt, te bouwen, hoogst doelmatig is gebleken.

(*) Het asbesthuis was namelijk in houtvakwerk opgetrokken, omdat het doel minder was een brandvrij dan wel een transportabel stofvrij en isoleerend woonhuis te hebben. Bij profiel-ijzer-constructie zou de zaak zich wellicht eenigszins anders hebben toegedragen ofschoon tegen neervallende balken ook een lichte ijzer-constructie wel niet bestand zou zijn gebleken. REED.

AMBACHTSONDERWIJS.

De tentoonstelling, die in de vorige weken in de lokalen der Haagsche Teekenacademie werd gehouden, en die door de Vereeniging ter Bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid ter gelegenheid van haar gouden feest werd ingericht, gaf een vrij volledig overzicht van het ambachtsonderwijs in Nederland en van de vruchten, die het afwerpt.

Dat een ambacht op een school niet geleerd kan worden, daarover zijn alle technici het eens. Zulk eene inrichting kan slechts voorbereiding geven; doet zij dit goed, dan heeft zij haar taak vervuld.

Misschien is zelfs de tijd, die de leerlingen op een ambachtsschool aan practische oefeningen besteden, grootendeels verloren. Want die oefeningen gaan met eigenaardige bezwaren gepaard. Gebrek aan ruimte en de noodzakelijkheid om voorwerpen te vervaardigen, die desnoods verkocht kunnen worden, ziedaar de oorzaken, waarom aan de ambachtsscholen meer geknutseld, dan getimmerd wordt. Slechts op enkele inrichtingen tracht men de leerlingen datgene te leeren, wat zij later in de werkplaats zullen moeten uitvoeren.

Bij het smids- en koperslagerswerk wordt aan het vervaardigen van ornamenten veel zorg besteed. Dit zou prijzenswaardig zijn, als men over veel tijd had te beschikken; nu dit niet het geval is, ware het beter als men aan wat dagelijks voorkomt uitsluitend zijn aandacht wijdde.

Een teekenschool doet naar onze meening nog meer nut, dan een ambachtsschool.

De jeugdige werkman, die des zomers in de practijk is, en zijn winteravonden aan het teekenen besteedt, heeft de meeste kans, een meester in zijn vak te worden. Doch dan moet bij het teekenonderwijs de practijk vóór alles gaan. Constructie, steeds constructie, zij de leus.

Maar als wij nu zien, hoe haast overal veel tijd vermorst wordt met wasschen en arceeren, dan rijst er twijfel, of ook het teekenonderwijs wel zoo goed gegeven wordt, als mogelijk zou zijn.

Dat men kleuren laat gebruiken, daar waar dit noodig is, om de verschillende materialen aan te duiden, achten wij zeer gepast en bevorderlijk om den lust bij de jongelieden er in te houden. Wij meenen echter, dat gewasschen en gearceerde schaduwen gerust weg kunnen blijven. Van de isometrische projectie kan een nuttig gebruik worden gemaakt om den leerlingen een helder inzicht in anders soms onbegrijpelijke constructiën te geven.

Bij het kiezen der voorbeelden dient rekening gehouden te worden met de constructie-wijzen van het heden. Houten kroonlijsten ,met zink afgedekt, zijn uit den smaak, en gelukkig behoort ook het gebruik van hardsteen in dunne platen tot het verledene. Maar op vele teekenscholen weet men dit blijkbaar nog niet.

Bij het handteekenen wordt nog geen vaste methode gevolgd. Hier moest aan het opwerken ook veel minder tijd besteed worden. Want welk ambachtsman heeft hieraan later iets? Zelfs de ververs, voor zoover zij later als decoratie-schilders willen optreden, hebben in onzen tijd van vlakke ornamenten aan geschaduw der teekeningen naar gips geen behoefte.

De bezwaren, die tegen de ambachtsscholen bestaan spruiten daaruit voort — de tentoonstelling bewijst het — dat het onderwijs klassikaal moet worden gegeven. De oude gilden hadden het bij het rechte eind, toen zij bepaalden, dat geen gildebroeder meer dan één of twee leerlingen mocht houden. Zoo kon de meester, rekening houdend met ieders bijzonderen aanleg, van de leerlingen wat goeds terecht brengen.

Alle onderwijs geschiedt tegenwoordig klassikaal, zal men zeggen. Maar hoeveel halve kennis is daarvan

niet het gevolg, hoeveel mislukte leerlingen verlaten niet de scholen! En juist bij het ambacht is halve kennis het groote gevaar.

De teekenscholen kunnen voor den ambachtsman meer nut opleveren. Maar dan moeten zij er zich toe bepalen, hem te leeren, hoe men uitslagen op de ware grootte maakt. Echter — alweder levert de tentoonstelling het bewijs — al te dikwijls is het leeraren slechts om het maken van „prentjes" te doen, alsof het niet aanstaande ambachtslieden, maar teekenaars, ja bouwmeesters waren, die zij te vormen hadden. En dan begrijpt men, hoe menig leerling, in wien misschien een goed werkman school, zijn ambacht te min ging vinden en hooger op wou.

Het kwaad is verergerd, sedert de „ambachtskunst" is uitgevonden. In den gildentijd wist men van geen ambachtskunst; zulk een kunst, zich met bespottelijken eigenwaan boven het ambacht verheffend, bestond niet. Zoo goed als de schoenmakers hadden de schilders en beeldhouwers hun gild.

Wie bekwaam was in zijn vak, werd gewaardeerd. Wij zijn daarentegen gewoon, alleen door den artistieken bril te zien, en dit heeft eigenaardige gevolgen. Een daarvan is, dat kunstschilders, architecten, dames die ongetrouwd blijven, en andere menschen, die van het ambacht geen het minste verstand hebben, gezegd ambacht pogen te veredelen.

In ons vorig nummer nam de heer v. d. L. het voor de ambachtsscholen op. Dit is zijn recht. Maar hij gaat te ver, wanneer hij ons overzicht van het op het jongste congres verhandelde, als partijdig brandmerkt. Want wij hebben het ontleend aan de dagbladen, die toch wel niet allen een verkeerd verslag van het gesprokene gegeven zullen hebben.

Als de heer Tutein Nolthenius een voorstander van de opleiding op ambachtsscholen is, dan zal wel niemand begrijpen, waarom hij die inrichtingen niet tot staatsscholen wil zien gemaakt. En wij zien niet in, waarom de heer Van Nieukerken iets misdeed, toen hij op het congres de opleiding aan de ambachtsscholen afkeurde. Het is wel waar, dat op de meeste congressen de wederzijdsche bewondering de grootste rol pleegt te spelen, maar waar het een zoo ernstige zaak geldt als de opleiding van den ambachtsman, moet men het prijzen, wanneer iemand ruiterlijk voor zijn meening durft uitkomen.

Het valt niet te ontkennen, dat in technische kringen de ambachtsscholen weinig gewaardeerd worden. De heer v. d. L. leze slechts het laatste „Bouwkundig Weekblad". De schrijver, die daar over de Haagsche tentoonstelling zijn meening zegt, heeft blijkbaar zijn best gedaan, om alles zooveel hij kon te waardeeren. Desondanks is zijn beschouwing niets anders dan een doorloopende reeks van bemerkingen, die door iedereen deskundige van harte zullen worden onderschreven.

Hebben wij den „Staatsinspecteur voor het Ambachtsonderwijs" dingen laten zeggen, die hij niet gezegd heeft, dan is dit de schuld van de verslaggevers, die hem blijkbaar minder goed begrepen hebben. Het zou van groot belang wezen, wanneer deze autoriteit hierin aanleiding kon vinden, den juisten tekst van het gesprokene wereldkundig te maken.

De heer v. d. L. vraagt „of de toestand der werkplaatsen nu zooveel beter is dan een 30-tal jaren geleden." In het algemeen meenen wij deze vraag met een volmondig „neen" te mogen beantwoorden. Omstreeks het jaar 1860 hadden de ambachten den zoo noodlottigen invloed van den speculatiebouw, van de aannemerij, van het haastwerk nog niet ondervonden. De burgerwinkels bloeiden nog en hadden heel wat goede traditiën uit den tijd der gilden bewaard.

Het was echter een zonderlinge tijd, die periode, welke veertig jaar reeds achter ons ligt. Thorbecke en zijn tijdgenooten verwachtten alleen van de wetenschap wat voor de menschheid. Het middelbaar onderwijs zou dienen „tot vorming van ontwikkelde jongelieden, toegerust niet de kundigheden, die de hedendaagsche maatschappij in elk beschaafd man eischt", en verder voor de „voorbereiding tot elk bedrijf en ambt". Voor den minderen stand zouden de Burger-Dag- en Avondscholen zijn, voor den hoogeren de Hoogere Burgerscholen. Dat zoowel minderen als hoogeren aan geheel iets anders behoefte hadden, begreep men toen niet. Een breed fundament achtte men destijds het eenige noodige; voor wat daarop gebouwd zou worden, had „de ervaring, die het practische leven zal aanbieden" te zorgen. Welke bouwwerken zoo ontstaan zijn, weten wij allen. Enkele mochten gezien worden, doch de meeste waren allertreurigst.

Het was in dien tijd, dat de eerste ambachtsschool door particulieren werd gesticht. De menschen bedoelden het goed; zij zagen in, dat de theoretische kennis die Thorbecke als staatsman en Kamergeleerde voor ieder mensch voldoende achtte, den ambachtsman niet veel geven zou. Daarom wilden zij, dat het ambacht ook onderwezen zou worden. Doch de geest des tijds was hen te machtig. Zij haalden het ambacht van de werkplaats naar de school, en daar kon het natuurlijk niet aarden.

Hoe geheel anders zou het niet gegaan zijn, als de welmeenende menschen van toen zich met de bekwame bazen, die er destijds nog waren, verstaan hadden, om een behoorlijk leerling-systeem tot stand te brengen! Maar zij dachten daaraan blijkbaar allerminst.

Het gevolg is geweest, dat de ambachtsscholen opzichters, teekenaars, architecten, kunstschilders, beeldhouwers hebben opgeleverd, maar dat zij voor het eigenlijke ambacht zonder den gehoopten invloed bleven. Zij hebben, zonder het te willen misschien, tal van menschen, die in de sfeer van het ambacht op hun plaats geweest zouden zijn, daaraan onttrokken. Of dit tot het geluk van die menschen was, mag worden betwijfeld.

Van de Rotterdamsche ambachtsschool willen wij geen kwaad spreken. Wij gelooven gaarne, dat de ouders van de ruim drie honderd leerlingen, die daar het onderwijs volgen, voor verreweg het meerendeel behooren tot den ambachtsstand. Maar wij gelooven ook, dat de stille hoop van ouders en kinderen is, dat het onderwijs moge dienen, om hooger op de maatschappelijke ladder te kunnen klimmen. De „bazen van de groote etablissementen" weten zeer goed, dat men in de werkplaats slechts tot een bekwaam werkman kan opgeleid worden. En voor hun kinderen willen zij iets hoogers; dit kan worden bereikt door het onderwijs, dat de ambachtsschool geeft.

Van een edelman uit de geschiedenis wordt ons gemeld, dat hij niet tot graaf wenschte verheven te worden, omdat hij er den voorkeur aan gaf, de eerste onder de baronnen te blijven, in plaats van de laatste onder de graven te zijn. Zoo denken onze werklieden niet meer. Zij blijven in het ambacht slechts zoolang als dit niet anders kan; hun illusie is, dat zij zelf, of anders hun kinderen, het gereedschap niet meer zullen behoeven te hanteeren. Ieder baantje wordt begeerlijk geacht.

Zoo is de geest des tijds. Het zou onrechtvaardig zijn, te beweren, dat de ambachtsscholen de oorzaak zijn, dat die geest zoo geworden is. Maar hare oprichting, die goed bedoeld was, heeft toch ten gevolge gehad, dat het ambacht door vele oud-leerlingen

werd verlaten, waar zij kans zagen, het met de bekwaamheden op de scholen verkregen, tot iets anders te brengen.

De heer v .d. L. vrage zich eens in gemoede af, of de hier gegeven schildering van den tegenwoordigen toestand niet juist is. Als hij later andermaal een tentoonstelling van de resultaten van ons ambachtsonderwijs bezoekt zal hem waarschijnlijk opnieuw de gelegenheid worden geboden op te merken hoe de eigenaardigheden der meeste inzendingen, die nu in de „technische kringen" zooveel aanstoot geven, zich alleen laten verklaren door het streven van onderwijzers en leerlingen om tot iets te geraken dat hooger staat, dan het ambacht.

Waar de werkplaats de leerschool is, bestaat voor zulk uit den band springen geen gevaar.

DE TENTOONSTELLING TE GLASGOW.

In dit blad vonden onlangs eenige bijzonderheden omtrent de tentoonstelling te Buffalo een plaats. Ook die, welke op het oogenblik te Glasgow gehouden wordt, verdient de aandacht van beoefenaars der bouwkunst.

Glasgow maakt op den bezoeker geen aangenamen indruk. Het is een fabrieksstad met al haar rook en smook. Gedenkteekenen van eenig belang ontbreken geheel. Het zeer vooruitstrevende stadsbestuur heeft meer oog voor het stoffelijk welzijn der onderzaten, dan voor esthetische eischen. De Schotten zijn nu eenmaal practisch en prozaisch. Wel hebben zich in den laatsten tijd verschillende bewoners van Glasgow als ambachtskunstenaars onderscheiden, doch van hunne werkzaamheid bemerkt de reiziger uit den aard der zaak al heel weinig.

Daarom is de verrassing te grooter, die den bezoeker der tentoonstelling wacht.

Zij wordt gehouden in het fraaie Kelvingrove Park, dat zoo prachtig gelegen is, en waar het geaccidenteerd terrein zoo veel tot het effect bijdraagt. Vooral van het terras voor de Universiteit is het gezicht op het park schoon.

Het is geen geringe lof voor den architect Miller, die de tentoonstellingsgebouwen ontwierp, als men zeggen moet, dat zijn scheppingen hun omgeving niet ontsieren. De bouwmeester heeft, zooals men ook te Buffalo deed, zijn motieven gezocht in de Spaansche renaissance. De opmerking zal gemaakt worden, dat die stijl in Schotland niet thuis behoort, zoomin als aan de Niagara. En dit moet worden toegegeven. Op grijze regendagen, die te Glasgow niet zeldzaam zijn, maken de witte gebouwen te midden van den plantengroei der landen van het noorden niet den gewenschten indruk. Maar als de zon schijnt zijn de Spaansche vormen, hier en daar met Moorsche herinneringen gemengd, wel feestelijk.

Dat de bouwmeester zich van een historischen stijl heeft bediend, en dat nog wel in Groot-Brittanje, waar de nieuwe kunst ontstaan is, zal mogelijk verwondering wekken. Maar wie aan de overzijde van het Kanaal bekend is, weet, dat men daar van de nieuwe architectuur betrekkelijk weinig ziet. Enkele buitenhuizen slechts vertoonen haar. Voor monumentale of aanzienlijke gebouwen willen de Engelschen er niets van weten. Zelfs een zoo belangrijk werk als het Victoria-Memorial is, zonder dat zelfs maar een wedstrijd geopend werd, opgedragen aan een paar kunstenaars, die volstrekt geen moderne neigingen hebben. Er zit nog geen carrière in, om als Engelschman aanhanger der nieuwe richting te zijn.

Het belangrijkste gebouw der tentoonstelling te Glasgow is de Nijverheids-hal, die, door een vergulde koepel gedekt, en door vier klokkentorens (zonder klokken echter) omgeven wordt. Bijzonder geslaagd is de „patio", die voor het gebouw ligt, en die met zijn galerijen, vooral wanneer de zon helder schijnt, wel de illusie geeft van een Spaanschen kloosterhof. Of dit een verdienste is of niet, blijve aan het oordeel van den lezer overgelaten.

De muziekzaal is minder geslaagd. Zij is ontworpen als een groot circus met voorgebouw. Het verband tusschen de twee onderdeelen laat te wenschen over. De rotonde is te weinig, het voorgebouw te veel versierd. En die versiering mag niet overal even gelukkig heeten. Vooral de Venetiaansche loggia's van de zijpaviljoenen vallen uit den toon.

Als materiaal is overal het bekende „staff" gebezigd. Men heeft het ongekleurd gelaten; de groote witte vlakken, die dus moesten ontstaan, hebben zeker invloed gehad op de keus van den stijl.

De tentoonstelling is internationaal, doch van vreemde inzendingen merkt men weinig. Alleen Rusland komt schitterend voor den dag met vier paviljoenen in den bekenden kleurigen Russischen stijl.

Ook Van Houten heeft zich door den oorlog in Zuid-Afrika niet laten afschrikken, om te trachten zijn debiet te vergrooten. Placht hij tot dusverre meestal den oud-Hollandschen stijl voor zijn reclame-gebouwen te bezigen, ditmaal verwachtte hij daarvan geen goede uitkomst. Nu heeft men een oud-Engelsch paviljoen laten maken, wat zeker minder schilderachtig is, dan de vroegere, doch beter aan het doel beantwoordt. Zaken zijn zaken.

Ofschoon de nieuwe kunst bij de hoofdgebouwen der tentoonstelling geen rol speelt, is zij toch niet geheel en al afwezig. De firma Flint, die in thee handelt, liet een paviljoen oprichten, dat aan de Weener manier, zooals men die nu te Darmstadt ziet toegepast doet denken.

De groote Nijverheidshal is wat al te zeer met paviljoens en uitstallingen gevuld. Veel banaals is daar te zien, doch enkele uitzonderingen komen voor, waar de hulp van de mannen der Glasgow School of Art is ingeroepen. Deze kunstenaars zijn besliste voorstanders van soberheid, eenvoud en rechtlijnigheid. Men ziet dit aan en in het paviljoen, dat de School voor het werk harer leerlingen in de groote hal deed oprichten.

Dit paviljoen heeft de gedaante van een kubus, die begrensd wordt door op gelijke afstanden van elkander geplaatste stijlen, die door liggers gekruist worden, zoodat het geheel doet denken aan een reusachtige vogelkooi.

Andere paviljoens zijn naar hetzelfde systeem gemaakt. Hier is evenwel meestal de ruimte tusschen stijlen en liggers door panceelen gevuld.

Midden in de hal staat een reusachtig beeld van Koning Eduard. De kunstenaar, die het modelleerde, werd blijkbaar door zijn onderwerp niet geïnspireerd. De Koning staat zoo zonderling op zijn voetstuk, alsof hij voortdurend moeite heeft, om de op zijn hoofd geplaatste kroon in evenwicht te houden. Dat hier symboliek bedoeld zou zijn, valt niet aan te nemen.

Wij zullen misschien later gelegenheid hebben over deze tentoonstelling, die wel de aandacht verdient, nog het een en ander mede te deelen.

DE VERBORGENHEDEN VAN UTRECHT.

De *Haagsche Courant* bevatte dezer dagen de volgende verschrikkelijke geschiedenis:

Twee leden van den Gemeenteraad voor den kantonrechter wegens overtreding van de bouwverordening.

Dit zeldzame feit deed zich gister te Utrecht voor; maar bovendien

onder de verzwarende omstandigheid, dat een hunner, die de overtreding clandestien deed plegen, als raadslid redevoeringen had gehouden tegen dezelfde misbruiken, die hij nu pleegde.

Beklaagden waren de heeren P. J. Houtzagers en H. J. de Ligt, de eerste architect bij den bouw van beerenhuizen in het Wilhelminapark, de andere deelhebber, met de heeren Houtzagers en Doorenbos, in dien bouw.

Een opzichter van Openbare Werken verklaarde, dat het deksel op een der beerputten achter een dier huizen los lag en moest zijn los gemaakt, en voegde daarbij, van een werkman van bekl te hebben vernomen, dat deze op last van den heer H. het deksel er had afgenomen en rondom de opening metselsteenen los had opgestapeld, waardoor de vloeibare faecaliën konden wegsijpelen, die dan ook den geheelen bodem in den omtrek reeds hadden doorweekt. Bij het onderzoek van den opzichter waren die steenen echter reeds weer verwijderd — door een kolossale regenbui was het water uit de stadsriolen in de huizen gedrongen en had alle faecaliën meegevoerd, zoodat een onderzoek kon verwacht worden — en lag het deksel weer los op de opening, zoo weinig dicht dat, toen hij water uit de leiding in de privaten liet spoelen, de putten door de reet onder het deksel overliepen.

Het O. M. keurde deze handeling van een man als de heer Houtzagers ten strengste af. Ook zijn houding na de ontdekking der overtreding was zeer incorrect; eerst had hij stellig ontkend, en hij kwam daarop pas terug, toen ontkennen niet meer kon baten, daar de feiten te duidelijk spraken.

Als lid van den Gemeenteraad heeft hij zich voorgedaan als een groot tegenstander van de vervuiling van bodem en grachten. De bij de jongste beraadslagingen over het overstorten der beerputten in de stadsriolen door den heer H. gesproken woorden werden door het O. M. voorgelezen, en de ambtenaar noemde het een bittere ironie der feiten, dat het raadslid, dat zich o p e n l i j k zoo ernstig verklaarde tegen overstorting der beerputten, op hetzelfde oogenblik bezig was, die overstorting op c l a n d e s t i e n e wijze mogelijk te maken. En terwijl een zijner argumenten tegen het toestaan dier verbinding tusschen beerputten en stadsriolen was, dat het zoo moeilijk zou te constateeren zijn, of aan de daarvoor gestelde voorwaarde — een rooster voor de uitmonding — was voldaan, behoorde juist dit raadslid tot de eersten, van wie de overtreding der verordening kon worden geconstateerd. Ofschoon niet verwachtende, dat de heer H. de exceptie zou opwerpen, dat de verordening voorschrijft, dat de beerputten waterlicht moesten gemaakt worden en hij dit werkelijk ook gedaan had, al waren zij later dan ook weer niet-waterlicht gemaakt of geworden, had het O. M. toch maar subsidiair ten laste gelegd: dat van de verandering geen kennis gegeven was aan B. en W.

De eisch was *f* 25 boete.

Dezelfde straf werd geëischt tegen den heer De Ligt. Een der perceelen, eigendom van den heer Doorenbos, die afwezig was tijdens de overstrooming, werd door een nutselaar, op last van den heer De Ligt, onderzocht en hersteld. De heer De Ligt — toen was reeds de nieuwe verordening op de overstrooming door den Raad aangenomen — gelastte dezen, een buis van de beerput naar de rioolleiding te leggen, en toen deze, na informatie bij een stadsopzichter, aan zijn lastgever meedeelde, dat de verordening eerst met 1 Sept. van kracht werd, meende hij, dat, daar het huis toch onbewoond en de put dus ongebruikt was, er wel geen bezwaar kon bestaan, nu maar tegelijk met de andere werkzaamheden die verbinding te maken. Hiermede bezig zijnde, bemerkte de metselaar, dat de beerput, ofschoon ongebruikt, geheel vol was, en nu bleek hem bij onderzoek, dat er reeds een kanaal bestond tusschen het stadsriool en den beerput, welke laatste veel lager ligt en derhalve uit het riool volstroomde. Aan de nieuwe verbinding werkzaam zijnde, werd hij betrapt door een inspecteur van de bouwpolitie, die den voortgang belette en zorgde, dat de zaak vervolgd werd.

Het verhaal is niet in alle opzichten even duidelijk en men zou, om het geheel te begrijpen, er de Utrechtsche bouwverordening bij moeten raadplegen, wat wij gaarne overlaten aan dengene die daartoe lust gevoelt.

Veel wijsheid valt uit die soort van gemeente-verdeningen echter gewoonlijk niet te putten. Wel kennen wij er verscheidene, die vol dwaasheden staan. Of dit met de Utrechtsche het geval is, kunnen wij niet beoordeelen, maar dat het in de oude bisschopsstad met de faecaliën niet alles in den haak is, blijkt uit hetgeen het *Utrechtsch Dagblad* schrijft naar aanleiding van deze weinig welriekende zaak:

Wij noemen deze aangelegenheid een onaangename zaak, doch hebben daarbij minder het oog op de heeren Houtzagers en De Ligt, dan op het gemeentebestuur.

Het bestuur der gemeente, dat jaar in jaar uit hier laat voortbestaan antediluviaansche riooltoestanden, zooals ze zelfs ten plattenlande niet meer houdbaar zijn, en dat er niet toe is te bewegen, de hand te leggen aan dat groote belang voor onze gemeente: een behoorlijk rioolstelsel, overeenkomstig den huidigen stand van wetenschap en praktijk op dit gebied.

Treurig is de toestand met onze alom vervoordeelde beerputten en de obligate, daaraan verbonden vervuiling van bodem en openbaar water reeds lang; maar nu het gemeentebestuur beerputten doet bouwen, lager dan het riool en thans overstorting toelaat „uit"... den beerput „naar" het gemeenteriool, nu begint de zaak zelfs een tragikomischen kant te vertoonen.

Moge de onaangename ervaring, door de heeren Houtzagers en De Ligt opgedaan, mee een spoorslag wezen om het gemeentebestuur eindelijk er toe te brengen, datgene te doen, wat te doen zijn plicht is.

Door het bovenstaande wordt de bal, zooals men ziet, teruggekaatst naar het gemeentebestuur en het heeft er nu wel den schijn van of de overtreders met opzet de kat de bel hebben aangehangen, om toestanden aan de kaak te stellen die dringend verbetering behoeven; en als dit zoo is kan het muisje nog wel een staartje hebben. Wij gunnen de heeren natuurlijk gaarne het genoegen van te roeren in de st..... maar zijn toch nieuwsgierig wat ten slotte uit deze dingen zal voortkomen.

INGEZONDEN.

CONGRES VOOR AMBACHTSONDERWIJS.

Hooggeachte Heer v. d. L.

Gaarne wil ik toegeven dat in het bewuste debat op het laatst gehouden congres niet aan de orde was opleiding in de werkplaats of op de school, maar dat neemt niet weg, zooals ik bij latere debatten ook den voorzitter deed opmerken, dat feitelijk alle beschouwingen over de opleiding in en voor het ambacht toch om die kwestie heen draaiden.

Had de voorzitter mij toen even laten uitspreken dan zoudt u gehoord hebben ('t geen ik bij een volgend punt uitdrukkelijk verklaarde), dat ik „de opleiding in de werkplaats de eenige doeltreffende vorming acht voor den ambachtsman, maar dat, *zoolang als de werkplaats in het algemeen niet beter is dan tegenwoordig*, zeer zeker de ambachtsscholen niet alleen een groot recht van bestaan hebben, maar bovendien zeer moeten worden gewaardeerd; en dat het n. m. m. de plicht der Regeering is die scholen zoo krachtig mogelijk te steunen.

Derhalve ben ik voorhands geen bestrijder der ambachtsscholen, integendeel! — Maar wel hoop ik dat de werkplaats zooveel zal vooruitgaan dat het ambacht in korter of langer tijd in de werkplaats kan worden geleerd.

Ik kan uw gevoelen niet deelen dat in den toestand der werkplaatsen van 30 jaren geleden geen verbetering is gekomen. Mij komt het voor dat die toestand zeer veel is vooruitgegaan. Mag dat in de werkplaatsen voor den speculatie-bouw minder zijn waar te nemen, in de burgerwinkels en soliede werkplaatsen is groote vooruitgang tastbaar, en n. m. m. ligt die vooruitgang *niet* daarin, dat de ambachtslieden hun vak zijn beginnen te leeren aan de ambachtsscholen, maar enkel en alleen hierin, dat langzamerhand beter en mooier werk van den ambachtsman gevraagd is.

En moge het nu ook waar zijn, dat de patroon of werkbaas ondanks zijne welwillendheid geen tijd heeft *onderwijs* in het vak te geven, ik voor mij geloof niet, dat men een vak kan leeren, door onderwijs daarin te krijgen.

Wie n. m. m. iemand wil opleiden voor een ambacht, moet zelf ambachtsman zijn, d. w. z. hij moet zich in het ambacht bewegen en in alle eigenaardigheden daarvan thuis zijn en *op den duur daarin ook thuis blijven;* en ik kan niet gelooven, dat onderwijzers aan de ambachtsscholen, indien zij sinds jaren de werkplaats verlaten hebben, nog volop ambachtslieden zijn. Ik geloof, zij zijn onderwijzers geworden.

U weet „leeringen wekken, maar voorbeelden trekken". Indien een jongen een mooi stuk werk door een ambachtsman ziet maken, zal hij, indien het vak hem aantrekt, opgewekt worden zelf ook zulk mooi werk te maken, — het zien werken is een prikkel.

Dat de werklieden het onderwijs aan de ambachtsschool waardeeren, geloof ik ook wel. Maar of zij opleiding voor het *ambacht* in de school beter dan op een *goede* werkplaats achten, dat betwijfel ik.

Het spreekt echter van zelf dat bij opleiding voor het ambacht in een *goede* werkplaats moet gevoegd worden „en de theorie voor het ambacht wordt geleerd in de school".

Ik vind het jammer, dat, waar de werklieden zich vereenigen ter bespreking van allerlei zaken, zij niet krachtig optreden waar het in de eerste plaats geldt de verbetering van het ambacht zelf.

Mij dunkt als het gehalte van het ambacht stijgt, zal de toestand van de ambachtslieden van zelf stijgen.

Geloof mij, hooggeachte heer v. d. L.

Uw medestrijder voor de belangen van het ambacht

VAN NIEUKERKEN.

Architect.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— Te Florence is in een kapel van de San Marco een prachtig fresco ontdekt van Pietro Cavallini, een der voornaamste leerlingen van Giotto. Dit fresco, voorstellende een „Verkondiging aan Maria", is uitstekend bewaard gebleven, dank zij de omstandigheid dat het achter een betimmering verscholen was.

— Sedert Europa begonnen is zooveel belangstelling en zelfs geestdrift voor Japansche kunst aan den dag te leggen, is het de moeite waard er notitie van te nemen, dat hier de liefde niet van één kant komt, maar blijkbaar wederliefde gewekt heeft. De Japansche Keizer heeft verschillende artisten uit zijn land aangewezen, die op kosten van het Rijk naar Rome zullen reizen om de groote werken van schilder-, beeldhouw- en bouwkunst te bestudeeren en daarover hun oordeel uit te spreken. Het spreekt van zelf, dat die studie voornamelijk zal gaan over werken uit de oudheid en middeleeuwen.

— Naar uit Rome gemeld wordt, is baron Barracco daar van plan zijn beroemde verzameling van antieken aan de stad Rome te schenken, na hiervoor eerst een afzonderlijk palazzo gebouwd te hebben op een terrein in de buurt van den Tiber aan den Corso Vittorio Emanuele.

— Te Mexiko heeft men, bij het leggen van buizen der waterleiding, belangrijke overblijfselen opgedolven uit den tijd der Azteeken. Daar ter plaatse heeft een groote tempel gestaan van den oorlogsgod Hutzilepochtel. Men vond er o. a. twee beelden van den god der luchten Ihekatl, het eene rood, geel en zwart gekleurd en wonderlijk goed gebleven, ofschoon het eenige eeuwen in den vochtigen bodem had gelegen. Beide beelden hebben een aantal sieraden van fijn goud. Verder zijn vier gouden oorhangers, een juweelenkastje, amuletten van groenachtigen steen, steenen bijlen en maskers, kleine veelkleurige beelden, zeer groote messen, enz. gevonden. Volgens oude kronieken was de groote tempel omringd door 78 kleinere, waarvan reeds twee zijn opgegraven, een van de godin des doods, Teojanique, waarin een aantal fraaie vazen en sieraden werden ontdekt.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. De „Ingenieur" meldt, dat onze Regeering tot afgevaardigden op het internationale ingenieurs-congres te Glasgow, van 3–6 September a.s., heeft benoemd: den hoofdingenieur van den Rijkswaterstaat B. Hoogenboom en den ingenieur van den Rijkswaterstaat H. Wortman.

Als afgevaardigden van het „Instituut van Ingenieurs" zijn benoemd: J. H. Baucker Andreae, oud-kolonel, chef van den stoomvaartdienst der marine; H. Enno van Gelder, ingenieur-directeur der maatschappij „de Maas", te Rotterdam, en R. A. van Sandick, algemeen secretaris van het instituut.

Verder verneemt het blad, dat nog de volgende Nederlandsche ingenieurs aan het congres zullen deelnemen: N. W. van Doesburgh, J. Grundel en J. van Rossum du Chattel, welke laatste als spreker optreedt in de sectie VIII: „Gas". Onder de sprekers in sectie VII: „Mijnen", vinden wij den oud-staats-geoloog der Zuid-Afrikaansche Republiek, prof. dr. G. A. F. Molengraaff, wiens voordracht echter waarschijnlijk schriftelijk zal worden ingediend, daar hij in Nederlandsch-Indië vertoeft, voor een mijnbouwkundig onderzoek op Celebes.

AMSTERDAM. Naar wij vernemen zal het Ethnographisch Museum te Leiden naar deze gemeente overgebracht worden in het Oude Buiten-Gasthuis. Men is van plan dit gebouw te restaureeren in 16de eeuwschen stijl. De oude toren zou weer opgebouwd worden. De halfvervallen gracht om het gebouw zal weder worden uitgegraven en de kademuren zullen weder worden opgemetseld. Het open terrein, dat zich nu voor het gebouw bevindt, zal worden aangelegd tot plantsoen met fonteinen en beelden.

HAARLEM. De verzameling Chineesche kunstvoorwerpen die door den heer F. M. Knobel, Minister-Resident der Nederlanden te Peking, aan het Museum voor Kunstnijverheid in bruikleen werd afgestaan, is dezer dagen weder aangevuld met eene belangrijke verzameling zeer fraaie decoratieve schilderwerken die een streng godsdienstig karakter dragen en van hoogen ouderdom getuigen. Eenige houten Boeddhabeelden, die zich door hunne verschillende Moedra's kenmerken, lakwerken, wapens enz., een gedeelte der nieuwe zending werd reeds in het Museum ondergebracht. De verschillende afbeeldingen en plaatwerken geplaatst in de verschillende door het Museum verspreide leeszalen werden weder gewisseld.

STEENWIJK. Alhier is, op aansporing van den heer B. Rouwkema, in beginsel besloten tot het oprichten van eene vereeniging voor het stichten van heerenwoonhuizen, waaraan groote behoefte bestaat. Men zal trachten voor dit doel een kapitaal bijeen te brengen, tegen ten hoogste 5 pCt. rente.

Tot leden der commissie van voorbereiding werden aangewezen de heeren B. Rouwkema, architect; H. Kamp, notaris; J. H. Tromp Meesters, industrieel; H. G. Boerta Az., koopman, en R. Rijkmans, tabaksfabrikant, allen hier woonachtig.

JISP. Het Raadhuis alhier blijft behouden; het zal worden gerestaureerd.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat en 's lands Burgerlijke Openbare Werken is: overgeplaatst van de directie naar het gouvernement Celebes en onderboorigheden, ten einde als eerstaanwezend ingenieur op te treden, de ingenieur 2e kl. J. T. P. J. Straatman.

— Bij de exploitatie van Staatsspoorwegen op Java is: geplaatst bij de lijn Padalarang—Krawang, met intrekking hunner detacheering bij de exploitatie der Westerlijnen, de tijdelijke opzichter 3e klasse W. P. Rosel, de tijdelijke onderopzichters 2e klasse Th. J. Pattiwael Westerloo en R. L. O. van Haasen; tijdelijk belast met de waarneming der betrekking van adjunct-chef der 3e afd., de opzichter-machinist 1e kl. J. van Wachem.

— Benoemd bij de Staatsspoorweg-Maatschappij alhier tot adjunct-ingenieur 2e klasse de aspirant adj.-ingenieur J. van Hottinga Tromp.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter N. Blankevoort, te 't Zand, en G. Stolk, te Nieuwnaal, bij de werken voor het maken van de havens en aanlegplaatsen met bijbehoorende werken voor het stoompontveer over het Noordzeekanaal, ter vervanging van de brug in den Rijksstraatweg te Velsen.

— Tot leeraar in het teekenen aan de H. B. school en industrieschool te Sneek is met 7 van de 11 stemmen benoemd de heer J. J. Bauer, leeraar aan de H. B. school te Brielle.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Uitvoerder, direct, voor grondkunstwerken. Zonder goede getuigschriften onnoodig zich aan te melden. Adres H. J. Te Siepe, aannemer, Station Amersfoort.

— Gemeente-Architect te Breda, salaris ƒ 2500 met genot van vrije woning. Verzoekschrift op zegel vóór 15 September aanstaande aan den Burgemeester.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden, ten gerieve van heeren geabonneerden, tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.)

— Een gediplomeerd bouwk. Opzichter, zoekt wegens afloop der werkzaamheden tegen voordeelige voorwaarden plaatsing als Opzichter, Teekenaar of Uitvoerder. Uitstekende referentiën staan hem ten dienste. Brieven lett. K bureau van dit Blad. (1)

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING, RUISCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

11 Bouwk. opz.-teek., 19, 20, 21, 23, 23, 24, 24, 24, 24, 25 en 26 j., ongeh., ƒ 30, ƒ 40, ƒ 85, ƒ 70, ƒ 75, ƒ 60, ƒ 70, ƒ 70, ƒ 70, ƒ 60 en ƒ 75.
3 Bouwk. opz.-uitv., 33, 34 en 43 j., geh., ƒ 90, ƒ 80 en ƒ 100.
2 Bouwk. opz., 22 j., ongeh., en 35 j., geh., ƒ 75 en ƒ 80.
1 Waterbouwk. opz., 23 j., ongeh., ƒ 75.
2 Bouwk. teek., 20 en 23 j., ongeh., ƒ 00 en ƒ 75.
1 Aank.-werkt.-electr., 20 j., ongeh.
1 Electr.-technicus, 35 j., geh., ƒ 85.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland"

36ste JAARGANG N°. 36. ZATERDAG, 7 September 1901.

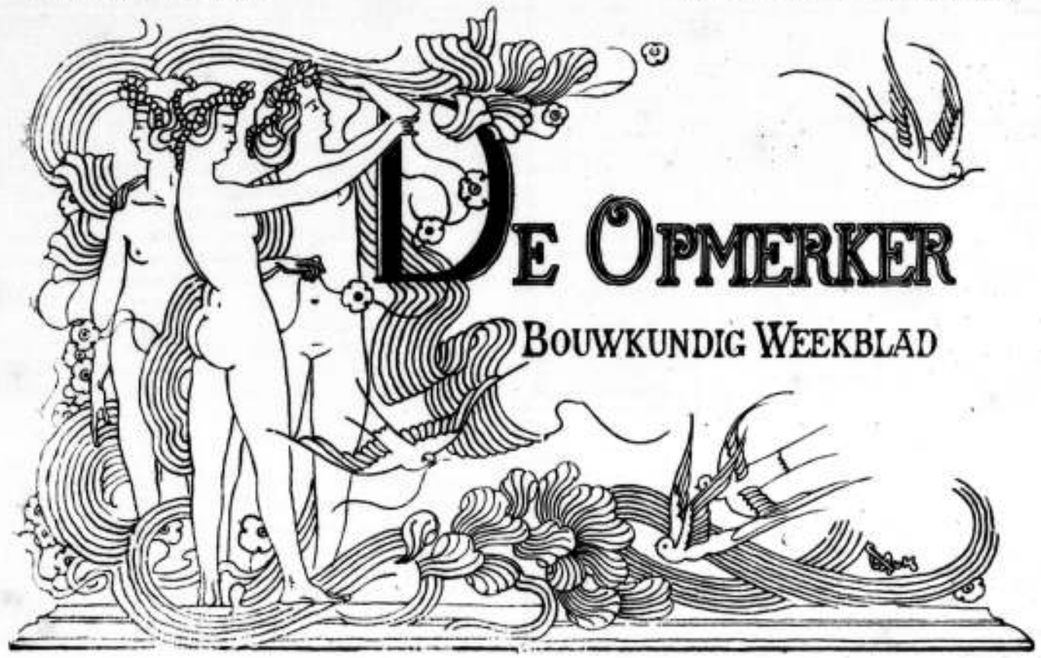

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ 5.—; voor België ƒ 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

EEN RAPPEL IN ZAKE „GROOTE PLANNEN".

De Redactie van „De Nieuwe Courant" heeft het noodig geacht dezer dagen terug te komen op hetgeen wij in ons nummer van 29 Juni jl. schreven, aangaande de in de residentie aanhangige groote plannen, en ons te herinneren aan onze verplichting (lees: ons voornemen), om te gelegener tijd op deze plannen terug te komen.

Wij hebben dat voornemen nog niet laten varen en wil men het als een verplichting beschouwen, ook dan is het volstrekt niet onze bedoeling, ons daaraan te onttrekken, maar in de gegeven omstandigheden moeten wij toch het geduld van „De Nieuwe Courant" nog eenigen tijd op de proef stellen.

Toen wij indertijd, zoodra er een en ander omtrent de groote plannen bekend geworden was, ons vervoegden ter plaatse, waar wij meenden, dat men er alles van weten *moest*, vernamen wij dat men daar nog niets met eenige zekerheid wist en werd ons aangeraden de door de dagbladen verspreide berichten niet dan onder de grootste reserve te aanvaarden.

Wij hebben dan ook deze zaken laten rusten tot tijd en wijle ons meer officieele gegevens ten dienste zouden staan en wij daarin aanleiding zouden vinden tot een nadere bespreking. Die aanleiding vinden wij thans nog niet in de sommatie van „De Nieuwe Courant", om eens met onze denkbeelden voor den dag te komen, te minder omdat de Redactie als motief daarvoor alleen nieuwsgierigheid noemt. Op zichzelf mogen wij haar die niet euvel duiden, immers in den journalist pur sang is nieuwsgierigheid een niet genoeg te waardeeren, ja een onmisbare eigenschap, maar het ware ons liever geweest te ontwaren, dat deze nieuwsgierigheid door „De Nieuwe Courant" ware aangewend om wat meer feiten aangaande de plannen te verzamelen. Daarmede zou wellicht de publieke zaak gebaat zijn, meer dan met de beschouwingne, waarmede wij nu wel gemakkelijk eenige kolommen zouden kunnen vullen, maar waaraan onze lezers toch weinig zouden hebben.

Vraagstukken als de hier bedoelde kunnen, met vrucht, niet anders bestudeerd worden, dan in verband met vele andere, die wij nog niet eenmaal hebben aangeroerd.

Dat hierdoor dus die studie zeer veelomvattend wordt behoeft wel geen betoog en waar nu het gemeentebestuur der residentie zelf, met zijn staf van deskundige ambtenaren, blijkbaar nog steeds geen gelegenheid heeft gevonden om met een algemeen plan voor den dag te komen, waarin met alle hangende quaesties rekening is gehouden, dat in groote trekken de denkbeelden aangeeft, naar welker verwezenlijking gestreefd zal worden en dus de richting aanwijst, waarin gewerkt zal worden aan de oplossing der verschillende vraagstukken, daar eischt op het oogenblik „De Nieuwe Courant" van ons te veel.

Tot hare geruststelling kunnen wij echter verzekeren, dat deze zaken, bij ons althans, niet in het vergeetboek zullen geraken, maar de aandacht hebben van medewerkers, die zich zeer erkentelijk gevoelen voor de blijken van vertrouwen in hun deskundigheid, door de redactie der „Nieuwe Courant" gegeven, maar wier ervaring bij hun de meening heeft gevestigd, dat vluchtige beschouwingen over dergelijke zaken daaraan weinig bevorderlijk zijn en ook tevens in een vakblad minder op haar plaats.

DE VERBORGENHEDEN VAN UTRECHT.

In de Utrechtsche raadsvergadering van 3 September kwam, zooals te verwachten was, de zaak ter sprake, waarover wij in ons vorig nummer onder het bovenstaand opschrift iets mededeelden

Aan het verslag van die vergadering in de N. Rott. Courant ontleenen wij het volgende:

De hier zooveel gerucht gemaakt hebbende zaak der raadsleden die als overtreders der bouwverordening door den kantonrechter veroordeeld zijn, tot het maximum der daarop gestelde boete, zweefde ook in de raadszaal rond en onder een plechtige stilte verklaarde de heer Meijers dat hij daaromtrent drie vragen wenschte te doen. Ten eerste: is de bekende overstrooming der huizen in het Wilhelminapark tijdens de zware regenbuien die voor eenigen tijd zijn voorgekomen, te wijten aan de slechte inrichting van het gemeenteriool of aan de riolen der huizen? Ten tweede: is dit laatste het geval, waarom werd dan niet de vergunning geweigerd tot bouwen of tot het bewonen der gebouwde huizen? Ten derde: als de bouwverordening tot het weigeren dier vergunning geen recht geeft, is het dan niet wenschelijk of noodzakelijk die verordening te wijzigen?

De heer Meijers voegde hier nog bij de vraag of er geene teekeningen van de bouwplannen waren overgelegd, waarop de verhoudingen tusschen de riolen van de huizen en die der gemeente behoorlijk bleken, zoodat het bouwtoezicht reeds daaruit hard kunnen opmaken dat die niet goed waren? Dr. Templeman van der Hoeven deelde, als waarnemend voorzitter der gezondheidscommissie, mede dat na ontvangst van de noodige stukken van B. en W. door die commissie een onderzoek naar de bewoonbaarheid dier huizen was ingesteld en daaromtrent een rapport was uitgebracht, waarvan hij voorlezing verzocht. Bij die voorlezing bleek dat bij het ingesteld onderzoek allerschandelijkste toestanden ontdekt waren. Ofschoon de huizen een huur deden van f 800, waren zij in menig opzicht zoo slecht gebouwd als zelfs in revolutiehuizen niet voorkomt. De vuilwaterrioleering was slordig. Voorzorgen om te beletten dat het water uit den hooger liggenden tuin in de souterrains liep, waren bijna niet getroffen. De rioleering was zoo slecht, dat zij bij vorst steeds gestremd was. De clandestiene verbinding der beerputten met het gemeenteriool maakte den toestand nog erger, vooral wanneer men in het oog houdt dat den bouwmeester van verschillende zijden was gewezen op de mogelijke gevolgen van zijne wijze van rioleeren, aan welke waarschuwingen bij echter beslist weigerde het oor te leenen. De gezondheidscommissie zou dan ook niet aarzelen om de bewoning dezer perceelen als schadelijk voor de openbare gezondheid te verklaren, behalve die, waar inmiddels nieuwe keukens zijn aangebouwd met een verbeterd rioolstelsel.

Het scheen al mooi genoeg voor den betrokken bouwmeester, den architect den heer Houtzagers, die als raadslid deze beschuldigingen moest aanhooren. Maar de heer Coblijn kwam de zaak nog wat onaangenamer voor onzen architect maken, door in antwoord op de vragen van den heer Meijers te verklaren, dat de fout positief niet in het gemeenteriool maar in de huisriolen gelegen was, dat er in de tuinen der bedoelde perceelen op „bedenkelijke wijze geknoeid" was, een geknoei dat door de werklieden der gemeente niet ontdekt en gecontroleerd was, omdat zij vertrouwen stelden in den persoon van den bouwmeester — ons raadslid — en dat B. en W. na het voorkomen der overstroomingen pogingen hadden gedaan om de huizen onbewoonbaar te doen verklaren, waarom de zaak ter kennis van de gezondheidscommissie was gebracht, die bij onderzoek van den toestand had geconstateerd dat de tuinen achter de huizen weldra geheel van faecaliën moesten doorweekt zijn. De derde vraag: wijziging van de bouwverordening, zou de voorzitter aan B. en W. in overweging geven.

De heer Houtzagers deed een poging om zich te verdedigen, maar mocht daarin niet slagen. Hij ontkende dat hij door de gemeentebeambten zou gewaarschuwd zijn — een schuiven van zijne schuld op ambtenaren, die hem ook reeds bij een andere gelegenheid zeer euvel is geduid — en beweerde dat de geringe capaciteit der gemeenteriolen de eigenlijke oorzaak van de overstrooming zijner huizen was.

De zinkputjes die hij in de tuinen had gemaakt — volgens een technischen zegsman van dr. van der Hoeven een groote domheid — moesten juist dienen om bij terugloopen van het water uit de riolen de overstrooming der souterrains te voorkomen.

Van de clandestiene verbinding der beerputten met het gemeenteriool sprak de heer Houtzagers geen woord.

Het raadslid De Ligt, die financieel in deze door den architect Houtzagers gebouwde huizen betrokken is, stond na diens verdediging op om te verklaren dat hij betreurde hetgeen er gebeurd was, hetgeen hij echter als niet-bouwkundige niet had kunnen voorzien of voorkomen. Nauwelijks was hem echter het gebrek gebleken of hij had na rijpe overweging zich de groote kosten en opofferingen getroost omdat te verbeteren en op aanwijzing van den hoofdinspecteur der bouwpolitie de geheele rioleering opgebroken en nieuwe keukens gebouwd, waardoor hij dan nu ook de voldoening mocht smaken dat al zijne huurders — aanzienlijke ingezetenen — verklaren dat zij in de woningen niet den minsten last meer ondervinden.

De raad vond gelegenheid om na deze verklaringen zeer uitdrukkelijk partij te kiezen. Alle commissies van bijstand moesten opnieuw worden samengesteld, en in die voor fabricage, waarvan de heer Houtzagers lid was, verwierf deze thans slechts 6 stemmen en werd de heer Verloop als zoodanig gekozen; terwijl in de commissie voor de brandweer, waarin de heer De Ligt zitting had, deze heer weer met groote meerderheid herkozen werd.

Voor den kantonrechter zal, zooals ik vernem, dit muisje ook nog een staartje hebben.

De beoordeeling van de ware toedracht der zaak is door het bovenstaande niet gemakkelijker geworden. De aan den heer Houtzagers ten laste gelegde feiten zijn zeer ernstig en ofschoon wij de mededeeling, dat hij niet slaagde in zijn poging om zich te verdedigen, gaarne zouden opvatten als een persoonlijke opmerking van den verslaggever, kunnen wij daaruit toch niet anders opmaken, dan dat die verdediging uiterst zwak geweest is.

De heer Houtzagers is een gunstig bekend architect, een man van naam en positie en wij achten hem daarom niet alleen aan zichzelf, maar aan zijn collega's in geheel Nederland, en corps, verplicht zijnerzijds deze zaak in het openbaar op te helderen.

Kritiek uit te oefenen op de handelingen van iemand, die aan den weg timmert is gemakkelijk, dat weten wij. De waarde van die kritiek hangt echter gewoonlijk geheel af van het gehalte der personen die haar uitoefenen en dikwijls is zwijgen daarop het beste antwoord.

Wanneer echter iemand als dr. Templeman van der Hoeven als aanklager optreedt dienen wel deugdelijke argumenten ter verdediging worden bijgebracht. Zwijgen zou hier tot voor den betrokken bouwmeester minder aangename gevolgtrekkingen moeten leiden en zeker strekken om het prestige van den particulieren architect in het algemeen, dat toch in vele plaatsen al niet hoog staat, in Utrecht een gevoeligen knak te geven.

Wanneer de heer Houtzagers zijn handelingen op goede gronden verdedigen kan, mag hij daarbij zeker rekenen op den steun en de sympathie van zijn collega's en achten wij o. a. de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, waarvan hij, naar wij meenen, bestuurslid is of was, of wel de Afdeeling Utrecht dier Maatschappij, waarin hij, als wij ons niet vergissen, den voorzitterszetel bekleedt, de aangewezen lichamen te zijn, om de handschoen voor hem op te nemen en hun prestige in de schaal te leggen.

Ook zelfs wanneer, zooals wij vroeger meenden te kunnen veronderstellen, de heer Houtzagers opzettelijk frauduleuze handelingen heeft gepleegd of doen plegen, met het doel de aandacht te vestigen op toestanden, die zeer dringend verbetering behoeven, kunnen wij ons voorstellen, dat hij kan rekenen op de sympathie van diegenen welke van dergelijke paardenmiddelen niet afkeerig zijn.

Welke echter zijne motieven zijn geweest, wij achten het allereerst noodig, dat hij spreke.

JACOB VAN CAMPEN.

In het zevende deel van mr. J. van Lennep's „Vondel", dat van 1862 dagteekent, vindt men verschillende mededeelingen omtrent „den Bouwmeester van 't Stadhuis, Jacob van Campen."

Vondel had in 1657 een reis naar Denemarken gemaakt. Toen hij terug kwam, was Van Campen overleden; Vondel nam de gelegenheid waar om 's mans nagedachtenis te vieren in het bekende grafschrift, en tevens in „de Nachtegael van Amisfort" de stad te eeren, die, naar de dichter meende, de geboorteplaats des bouwmeesters was.

Van Lennep teekent hierbij het volgende aan:

***

Te belangrijker zijn deze beide gedichten, omdat zij ons eenige bijzonderheden mededeelen aangaande den „Architectum incomparabilem", wiens lof zijne gebouwen zouden overleven, en welks lof en eer, die hem van het bouwen van het raadhuis toekomen, nooit zullen begraven worden, maar die nimmer een levensbeschrijver gevonden heeft. Het weinige, dat ik hem betreffende heb kunnen opsporen, vinde dus hier een plaats.

Omtrent het geboortejaar van Van Campen zwijgen alle berichten; doch men meent het met eenigen grond op het einde der zestiende eeuw te mogen stellen. Evenmin weten wij, wie zijn ouders waren; doch S. de Bray verhaalt, dat hij „een broeders zoon was van onzen bouwkunstlievenden Sr. Cornelis van Campen". Indien nu ook Nikolaas van Campen, de bouwheer van den schouwburg, tot dezelfde familie behoorde, mag men wel zeggen, dat de smaak tot de bouwkunst daarin erfelijk was.

Wat de geboorteplaats van Jacob van Campen betreft, Weyerman en Houbraken geven Haarlem als zoodanig op, doch blijkbaar zonder eenigen anderen grond, dan dat hij daar gewoond heeft. Meer geloof verdient hier 's mans tijdgenoot Vondel, die Amersfoort noemt als de stad, die hem *baerde* en *zooghde*, en Van Bemmel, die een „Beschrijving der Stad Amersfoort" leverde en zich dus opzettelijk ten taak stelde, al wat die stad merkwaardigs had opgeleverd, te vermelden, en zich in dat werk aldus uitdrukt „ook zijn te Amersfoort geboren..... Jacob van Campen beroemd architect en vermaard schilder".

Wat 's mans opleiding betreft, zoo schijnt hij in den aanvang der zeventiende eeuw naar Italiën te zijn vertrokken om zich in de schilderkunst te oefenen. Op de reize derwaarts zou hem een waarzegster voorspeld hebben, dat hij als schilder heengaan en als bouwmeester terug zou keeren. Wat daarvan zij, zeker is het, dat hij zich een tijd lang onder anderen te Venetiën ophield. Bij den heer C. Kramm te Utrecht berust een werk in groot atlasformaat, ten tytel voerende „*Opera selectiora quae Titianus Vecellius Cadubriensis, et Paulus Calliari, Veronensis inventarunt et pinxerunt, quaeque Valentinus le Febre Bruxellensis, delineavit et sculpsit: Christianissimo Ludovico Magno, Franciae Navarrae regi invictissima sacrat, vovet Jacobus van Campen 1682.* Dit werk bevat vijftig stuks uitmuntende platen, alle geteekend: J. van Campen, *Formis Venetiis;* zoodat deze studiën door hem te Venetiën gemaakt, en, eenige jaren na zijn dood door Le Fèvre zijn uitgegeven.

Na zijn terugkomst uit Italiën hield van Campen zich een geruimen tijd te Haarlem op, waar hij de schilderkunst beoefend en ook reeds blijken van zijn bekwaamheid als bouwmeester moet gegeven hebben. Van het eerste gewagen een afbeelding van Laurens Coster, voorkomende in Petri Scriverii *Laure-Crans voor Laurens Koster*, Haarlem, 1618, en door J. van de Velde naar het origineel van Van Campen gegraveerd, en een „onthoofding van Johannes den Dooper", door hem geschilderd, en die, op den katalogus van C. Hoet vermeld in 1776, de som opbracht van f 280, en bovendien de getuigenissen van Amzing en Schrevelius. De eerste zegt van hem, in 1628:

Van Campen en behoeft voor niemand ook te wijken,
Ja, mag de kroon van 't hoofd van alle schilders strijken.

Schrevelius, na over de beroemde schilders, die te Haarlem woonden, gesproken te hebben, gaat aldus voort: „alle dese noch overtreft Jacob Campen, zoo nobile schilder als geswinde Mathematicus ende Architect van de Prince van Orangien zijn Hoogheydt, denwelke uit de kunst geen winst gezocht heeft, maar een naam."

Dit komt uit met hetgeen Vondel in den „Nachtegael" zegt, wanneer hij Van Campen noemt:

den Bouwheer van de Vorst.

Ik durf echter niet beslissen, of wij hier aan meer dan aan een blooten tytel te denken hebben. Zeker is het, dat Prins Frederik Hendrik aan Van Campen opdroeg, het huis op 't Plein te 's Gravenhage, 't welk hij aan Huygens ten geschenke gaf, te bouwen; waarom Huygens hem dan ook in deze regelen herdacht, als den man, wien

die eer voor eenwigh-toe sal hooren
Van 't blinde Nederlands mis-bouwende gesicht
De vuyle Gotsche schell te hebben afgelicht

een lofspraak, waarmede onze hedendaagsche beminnaars van den oud-Duitschen stijl wel niet zullen instemmen.

Ook de gevel van het huis van Balthasar Coymans, op de Keizersgracht over de Westermarkt, later aan het geslacht der Huydecopers overgegaan, werd door hem, ongeveer in 't jaar 1629, ontworpen, en omtrent 1640 bouwde hij, voor Vorst Joan Maurits, een paleis in Den Haag, dat sedert, in 1704, verbrandde. Het zoogenaamde Prins Mauritshuis is van latere dagteekening en verschillenden bouwstijl. Ook het huis te Rijswijk, door de vredesonderhandeling beroemd, had Van Campen tot bouwheer.

Voorts bouwde hij tot zijn eigen gemak het „Hooger Huis" nabij Amersfoort, van welk landhuis de bovenkamer, behalve den schoorsteen, die weggebroken is, zich nog geheel bevindt als in zijn tijd; de omtrek dier kamer is boven de glasramen met friezen in het grauw, waarschijnlijk door hem zelven, beschilderd. Eindelijk verbouwde en bewoonde hij het huis op de hofstede Randenbroek, en leest men bij Van Bemmel, dat den 7 February 1642 aan Jacob van Campen, eigenaar van 't goed Randenbroek, toegestaan wierd dat hij de oude Bisschopsweg naast de Kattenkampen, van de Beek af tot aan de Swijnenoordsche brug toe, zoude mogen vergraven en appropriëeren aan zijn goed Randenbroek. Men vergelijke dit met hetgeen men in „Amersfoorts lofkrans" van Laurens Bake, Heer van Wulverhorst vindt, dat namelijk Van Campen „dit landhuis Randenbroek en overschoone hoven met kost en kunst had gebouwd en geplant." Uit al deze bijzonderheden blijkt, dat onze bouwkunstenaar een aanzienlijk en bemiddeld man moet geweest zijn.

Aan Van Campen werd na zijn overlijden door zijne vrienden een gedenkteeken in de Groote Kerk te Amersfoort opgericht, bestaande uit een groep weenende beeldtjens, tegen den kerkmuur geplaatst en rustende op een zwarten steen, door twee consoles gedragen, tusschen welke in vergulde letters, het bovengemelde grafschrift is gebeiteld. Aan beide zijden der groep hangen festoenen af, met de gewone werktuigen des schilders en bouwkunstenaars. Dit gedenkteeken, dat in deerlijk verval en onkenbaren staat was, werd in 1841 door de zorg van kerkvoogden en de bewerking van den scheikundige T. J. Hondius te Amersfoort, weder gezuiverd en hersteld.

Opmerking verdient het intusschen, dat men onder het grafschrift op de zerk leest: *obiit 13 September* 1657, terwijl onder het gedrukte grafschrift te lezen staat: *gestorven 23 September 1657* en ook deze laatste dagteekening wordt opgegeven als 's mans sterfdag door Asselijn, die mede een fraai gedicht ter zijner eere zong. Hoe dit verschil te rijmen is, laat zich niet met zekerheid verklaren; misschien, daar het juist tien dagen bedraagt, mogen wij gissen, dat men te Amersfoort nog naar den ouden stijl rekende; terwijl Vondel en Asselijn, te Amsterdam schrijvende, waar men met den tijd was vooruit gegaan, den nieuwen stijl bezigden. 't Kan echter ook zijn, dat het cijfer 2 op den grafsteen uitgewischt was en niet juist is hersteld.

***

Deze mededeelingen van Van Lennep zijn niet onbelangrijk. Wel weten wij thans dat Vondel en Van Bemmelen dwaalden, toen zij Amersfoort als de geboorteplaats des bouwmeesters aanzagen. Weyerman, Houbraken, Ampzing en Schrevelius hadden gelijk: Jacob van Campen is 16 Juli 1595 te Haarlem gedoopt en daar als zoon van Pieter van Campen geboren.

Maar wij vernemen thans iets omtrent des meesters werkzaamheid. Hij heeft zich lang te Venetië opgehouden en daar naar Tiziano en Paolo Veronese gestudeerd. Te Venetië, de stad van Palladio, moet ook de bouwmeester Van Campen zich gevormd hebben, want hij is een echt Palladiaan geworden en gebleven.

In 1615 is Van Campen's vader overleden. Als de jonge schilder toen naar Italië is gegaan, dan kan hij Palladio's leerling Scamozzi, die pas het volgende jaar stierf, nog gesproken hebben, en door hem in de bouwkunst onderwezen zijn. Het portret van Laurens Coster van 1618 bewijst, dat Van Campen in dat jaar te Haarlem was, dus misschien van zijn reis terug.

Van Lennep had te weinig kennis van architectuur, dan dat men zijne mededeelingen omtrent 's meesters bouwwerken zonder nader onderzoek als juist zou mogen beschouwen. Maar den onderzoeker is nu den weg gewezen.

Wat omtrent den dag van Van Campen's overlijden wordt opgemerkt, verdient de aandacht. In de Amersfoortsche archieven kan wellicht worden nagezien, welke de juiste datum is. Misschien wil een der Amersfoortsche oudheidkenners zich al vast met dit werk belasten.

A. W. Weissman.

EEN FRANSCHE STAD.

Nu de Russische Keizer weldra het paleis te Compiègne gaat betrekken, zijn tal van verslaggevers daar eens een kijkje gaan nemen. De meest fantastische beschrijvingen dischten zij aan hunne lezers op.

Wie ooit naar Parijs geweest is, herinnert zich het oude station Compiègne, waar slechts met moeite eenige verversching te verkrijgen was, en waar de wagens, die nog open plaatsen hadden, gevuld werden met de Parijzenaars, die nog vóór den avond hun woonsteden wilden bereiken.

Als men er afstapt, ondervindt men aanvankelijk eenige teleurstelling. De banale moderne huizen, de stoffige kaden van de Oise zijn zeker niet geschikt om den reiziger aangenaam te stemmen.

Is men echter de brug, die over de rivier naar de oude stad leidt, overgegaan en de Rue de Solférine door, dan verandert alles. Gij zijt aan in de nabijheid van het allerliefste stadhuis, de kerk St. Jacques, het keizerlijk paleis.

Uit sommige overblijfselen valt op te maken, dat de stad vroeger belangwekkender geweest moet zijn. In de kromme, nauwe straatjes vindt men hier en daar oude geveltjes; de nieuwe kaarsrechte avenues van het tweede keizerrijk hebben heel wat schilderachtigheid doen verdwijnen.

De kerk St. Jacques dagteekent uit de 13e eeuw. De zeer eenvoudige details hebben een vroeg-Gothisch karakter. Alleen de toren aan de westzijde is later, uit de vijftiende eeuw. Hij herinnert aan den Tour St. Jacques te Parijs. Het bekronende koepeltje in Renaissance-stijl heeft de zestiende eeuw aan het geheel toegevoegd. Een paar altaarstukken staan op naam van Philippe de Champaigne. Zij zijn wat vaal van kleur, en van veel minder kwaliteit dan de portretten, die het Louvre bezit. De afsluiting van een der kapellen moet vroeger een slaapkamer van Lodewijk XIV versierd hebben.

De kerk St. Antoine is ook uit de 13e eeuw, maar in de 15e en 16e eeuw geheel verbouwd. De westelijke gevel met zijn twee onvoltooide torens is een fraai voorbeeld van den flamboyant-stijl. De kapellen om het koor vertoonen een eigenaardige vermenging van Gothiek en Renaissance. Merkwaardig is een zeer oude doopvont, uit een in 1793 gesloopte kerk afkomstig.

Het raadhuis, in Laat-Gothischen stijl opgetrokken, doet aan die van Vlaanderen denken. Met de symmetrie heeft de ontwerper het niet nauw genomen. De deur, noch de vensters staan juist in de assen. De raamomlijstingen zijn uiterst rijk; in een nis staat het ruiterbeeld van Lodewijk XII. Uit het hooge leien dak rijst een belfrood, terwijl ook op de hoeken kleine torentjes gemaakt zijn. Viollet-le-Duc heeft het gebouw gerestaureerd, en het ziet er nu keurig net uit, doch weinig oud.

Breede lanen leiden naar het kasteel, dat, met zijn twee honderd meter langen gevel, een vervelenden indruk maakt. Toch is Gabriel, een bekend architect uit het laatst der 18e eeuw de ontwerper geweest. Maar aan dit dorre classicisme zijn wij ontwassen.

Van binnen is de indruk zeer eigenaardig. Men denkt aan het Huis ten Bosch als men die schilderijen van meesters van den derden rang, die twijfelachtige gobelins, die Sèvres-vazen van 1850, die meubelen, wel rijk, maar niet fraai, ziet. Niets herinnert meer aan de smaakvolle perioden, toen Madame du Barry of Koningin Marie Antoinette hier heerschten. Alleen het eerste en het tweede Keizerrijk hebben op alles hun stempel gedrukt. Men gaat door zalen, ingericht door Percier en Fontaine, droog, correct, met een faux-air van het oude Rome.

De Russische Keizer zal vreemd opzien, als hij de groote feestzaal binnentreedt, geheel aan de verheerlijking van Napoleon I gewijd. Het plafond, dat door twintig kolommen gedragen wordt, prijkt met schilderijen van Girodet, die 's Keizers overwinningen ten onderwerp hebben. In denzelfden geest zijn de bibliotheek en de keizerlijke slaapkamer versierd.

De vertrekken, onder Napoleon III ingericht, zijn een getrouwe afspiegeling van den loszinnigen, maar daarom volstrekt niet artistieken geest, die aan zijn hof heerschte. Wanneer men al de banale luxe van dien tijd ziet, gaat men vergelijkingen maken. De periode van Lodewijk XV was misschien nog loszinniger, dan die van Napoleon III. Maar in de 18e eeuw werd de frivoliteit als het ware gewijd door de hooge kunstuitingen, waartoe zij de aanleiding gaf. Zulk een wijding heeft in de 19e eeuw geheel ontbroken. Toch bevorderden de Keizer en ook de Keizerin op hun manier de kunst. Vooral Viollet-le-Duc was bij hen in de gratie, doch meer als hoveling, archeoloog, raisonneur en „Manusje-van-alles", dan als artiest. En er zat in Viollet niet de noodige oorspronkelijkheid om een Napoleon III-stijl te scheppen, zooals Oppenoord den Louis XV-stijl gemaakt had.

Hoe de Keizer de kunst beschermde, kunt gij zien, als gij een toer door het heerlijke bosch van Compiègne maakt, en, steeds door beuken en eiken van hoogen ouderdom beschaduwd, den vijver van Baligny bereikt. Daar verrijst, op een vooruitspringenden heuvel, door droge grachten omgeven, het kasteel Pierrefonds, voor 's Keizers rekening door Viollet-le-Duc gebouwd. Het is alleen wat het buitenwerk betreft, voltooid. De zalen moeten grootendeels haar inrichting nog krijgen, wat wel nooit geschieden zal.

Wanneer men dit spiksplinternieuw middeleeuwsche kasteel ziet, kan men de gedachte niet onderdrukken, dat de millioenen, die Napoleon III daaraan besteed heeft, vrijwel weggeworpen geld zijn geweest. De Keizer had ongetwijfeld beter gedaan, indien hij het geld gebruikt had, om de werkelijk begaafde kunstenaars, die in zijn tijd gebrek leden, te steunen, in plaats deze uit den aard der zaak onvruchtbare archeologische proef te nemen.

Viollet-le-Duc zal bij het nageslacht met dit werk niet veel eer inleggen. Het zal slechts beschouwd worden als de verwezenlijking van een vorstelijke gril, als liefhebberij-werk van een archeoloog, die tevens bouwmeester was.

Of men den Keizer van Rusland naar Pierrefonds zal brengen? Dan zal hij aan het Kreml te Moskou denken, dat zooveel grootscher en zooveel echter is. En als hij de feestzaal van het paleis te Compiègne doorgaat, zal hij, de verheerlijking van Napoleon aanschouwende, zich weer zijn oude hoofdstad herinneren, waar de ondergang van het Fransche Keizerrijk haar aanvang nam.

Misschien heeft men geen gelukkige keuze gedaan, door den Russischen Vorst juist te Compiègne te herbergen.

ONDERVANGING VAN DE ST. PAULS KATHEDRAAL TE LONDEN.

Onder de middelen, die aanbevolen worden om de St. Paul's kathedraal te Londen te behoeden voor ondergang, veroorzaakt door ondermijning, ten gevolge van den aanleg van meerdere ondergrondsche spoorwegen, is ondervanging zeker wel het meest kostbare.

De Londensche architect Charles Reilly, die bij ervaring den bouwgrond in de City kent, gelooft evenwel, dat volkomen zekerheid verkregen kan worden door aan het gebouw eene fundeering te geven, geheel buiten den invloed van eenigen ondergrondschen vijand in den vorm van een spoorwegtunnel of riool. Die fundeering zou moeten rusten op de blauwe klei 10 à 11 M. diep en wat er dus gedaan zou moeten worden zou alleen zijn de fundamenten tot in die laag te brengen, waarvan Reilly de kosten schat op 220.000 pd. st., dat is 2.640.000 gulden.

De heer Harding, opzichter van de kathedraal, acht het denkbeeld zonder twijfel uitvoerbaar, maar meent toch dat het een zeer groot werk zal zijn en wil het daarom als een nationale onderneming beschouwd zien.

Bij den eersten aanleg was Wren reeds genoodzaakt iets dergelijks te doen voor de fundeering van den noordoostelijken hoek van het gebouw. Hij moest daar 12 M. diep gaan tot de blauwe klei en onder dien hoek een massieven pijler van metselwerk maken. De as van het nieuwe gebouw correspondeerde niet met die van het door den brand van 1666 vernielde en hij kon dus van de oude fundamenten geen gebruik maken. Daarom is het te betreuren, dat hij niet alle fundamenten op de blauwe klei heeft aangelegd, te meer omdat het nieuwe gebouw veel zwaarder was dan het oude.

Er was echter geen gevaar, zegt de heer Harding, totdat de eeuw van ondergrondsche spoorwegen en dergelijken aanbrak, en ongetwijfeld zou er niets gebeurd zijn, wanneer de omgeving van de kathedraal daarvan verschoond gebleven ware. Het gevaar schuilt thans in de zandlaag welke gelegen is tusschen de bovenste kleilaag en de meergenoemde dieper gelegen laag van blauwe klei, de zoogenaamde „London clay". In die zandlaag is beweging, zij is op allerlei wijze omgewoeld en hare geaardheid zoodanig gewijzigd, dat zij niet meer te vertrouwen schijnt en een dreigend gevaar zal blijven opleveren.

Welke andere middelen men dan ook waarschijnlijk zal voorstellen, en zooals wij reeds vroeger medeedelden, ontbreekt het ook hier weder niet aan overvloed van ongevraagde adviezen, volgens den heer Harding, zal men waarschijnlijk ten slotte, wil men het monument behouden, wel moeten overgaan tot het maken van de dieper aangelegde fundamenten.

Men behoeft slechts eenmaal de kolossale constructie van Wren te hebben gezien, om te gevoelen dat zelfs met de middelen die ons heden ten dage ten dienste staan een werk als het hier voorgestelde niet licht te achten is. De situatie in het hart van de City, de dicht bebouwde omgeving, het verkeer in die omgeving boven en onder den grond, het zijn bovendien alle bijkomende omstandigheden, waaruit bij de uitvoering nog allerlei moeilijkheden kunnen voortkomen, waaraan de architecten en ingenieurs van heden evenmin denken als Wren in zijn tijd aan „electric tube railways". Het vraagstuk wint daardoor zeker aan belangrijkheid en leerzaam zal het zeker zijn, maar de les is duur. Thans zal het Engelsche volk er misschien het geld nog voor over hebben om St. Paul in stand te houden, maar de tijden kunnen veranderen.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— Tot vóór korten tijd bestond te Rome in de straat Fornari een huisje, dat er zeer eenvoudig uitzag en eens door Michel Angelo bewoond werd. Het werd verkocht en niettegenstaande men den kooper trachtte over te halen de historische woning te bewaren, werd zij afgebroken. De kunstenaar had deze woning gekocht, nadat hij zijn „Laatste Oordeel" voltooid had, om er zijn laatste levensjaren door te brengen.

Daar schreef hij zijn brieven en verzen en maakte hij zijn laatste teekeningen. Daar stierf hij ook in 1564. De gevel was bouwvallig; het eenige wat de Gemeenteraad van Rome deed was het plaatsen van een gedenksteen boven de deur. Nu het huis weg is, brengt de Gemeenteraad dien steen over naar een huis aan de andere zijde van de straat. Goed om de archaeologen van de toekomst voor den gek te houden.

— Rodin is met nieuwen ijver begonnen aan de voltooiïng van het monument voor Victor Hugo. In zijn nieuwe atelier in Billaucourt is nu het „musée Rodin" weer opgesteld, dat gedurende de tentoonstelling zooveel bewonderaars heeft getrokken naar den hoek van het Cours-la-Reine.

— Het prachtige von Wesplensche huis te Aken zal in het eind van September onder den hamer komen, wanneer zich niet vóór 25 dezer een kooper uit de hand aangemeld heeft.

Het huis is gedurende de jaren 1734-1742 gebouwd door den architect J. J. Couven en sedert onveranderd gebleven. De inboedel correspondeert met het voorname uiterlijk. Tien Brusselsche tapijten, speciaal voor het huis geweven door van der Borcht, eikenhouten leuningen, lambriseeringen, gesmeed ijzeren trapleuningen, deuren, vensters, alles in den weelderigsten rococo-stijl, zullen dan waarschijnlijk uit hun verband gerukt worden.

— Men is te Milaan bezig met restaureeren van Leonardo da Vinci's „Avondmaal", en naar bericht wordt was het noodig, daarbij de hulp in te roepen van een bacterioloog — een zeldzame autoriteit waar het een kunstwerk betreft; maar wiens tusschenkomst niet pleit voor den toestand van de beroemde schilderij.

— Te Coniston is een Ruskin-Museum geopend, waar alle reliquiën behoorende tot Ruskin's studiën bewaard worden. Er zijn vooral veel boeken, platen, drukproeven, portretten en manuscripten. Dit Museum is geheel volgens den wensch van Ruskin ingericht. Hij wilde niet een dood monument op de plaats, waar hij begraven zou liggen, maar een levend monument op de plaats waar hij geleefd had.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage: **Door het Bestuur van den Haagschen Kunstkring zal ter herdenking aan het tienjarig bestaan der vereeniging een buitengewone tentoonstelling worden georganiseerd.**

De tentoonstelling zal omvatten alles wat op de eerste en de tweede afdeeling betrekking heeft, dus schilderijen, beeldhouwwerk, aquarellen, pastels, etsen, lithografieën, enz. architectorale en decoratieve ontwerpen en uitgevoerde meubelen en verdere voorwerpen van kunstnijverheid. De bedoeling is een overzicht te geven van het beste wat gedurende deze tien jaren is verricht door de tegenwoordige leden van de eerste en de tweede afdeeling en door allen, die gedurende korter of langer tijd daartoe hebben

behoord. De tentoonstelling zal in het begin van Januari 1902 worden geopend; de tijd van inzending zal later worden bekend gemaakt.

De commissie tot het organiseeren der tentoonstelling is samengesteld uit de kunstschilders: Th. de Bock, H Buisman, A. Coert, G. D. Gratama, P. de Josselin de Jong, D. J. R. Jordens, P. de Moor, den decorateur K. Sluyterman en I. H. Toorop.

— Maandag 26 Augustus kwamen aan den Hoek van Holland eenige Fransche monteurs voor de opstelling van eene nieuwe licht-installatie op het Noorderhoofd aldaar. Deze inrichting, vervaardigd in een fabriek te Parijs, dient ter vervanging van de vroegere, die onbruikbaar was geworden door de aanvaring van „de Holland".

Kon deze inrichting niet door een Nederlandsche fabriek geleverd worden, of is zij van een speciaal systeem dat alleen te Parijs vervaardigd wordt? Wie onzer lezers kan ons hieromtrent inlichten?

— De Minister van Binnenl. Zaken heeft aan de Kamers van Arbeid medegedeeld, dat, te beginnen met 1 September, alle stukken, welke tot nog toe door haar werden gezonden aan den Minister van Waterstaat, aan hem zullen moeten worden gericht. Hieruit leidt men af, dat de uitvoering der wet op de Kamers van Arbeid voortaan zal zijn bij Binnenlandsche Zaken.

— De volgende mededeelingen zijn door de commissie van advies voor de Grafelijke zalen aan den Minister van Waterstaat gedaan:

Voorloopig is het voornaamste, dat de hofzaal nu nagenoeg geheel voor onderzoek en herstel beschikbaar is. Alleen de aanbouw aan de zuidzijde, waarin het parket van het gerechtshof met zijn concierge is gevestigd, geeft nog eenige belemmering. Reeds is het onderzoek inwendig aangevangen en zal ook de laatste aanbouw aan de noordzijde spoedig tot het verleden behooren.

Hebben de andere gebouwen in den loop der tijden door veranderingen en onoordeelkundige herstellingen zeer geleden, met de hofzaal is dit in nog sterkere mate het geval. De aanbouwsels hebben een zeer schadelijken invloed gehad; toen de buitenmuren in binnenmuren waren veranderd, vond men geen aanleiding, deze met bijzondere consideratie te behandelen, en heeft men naar omstandigheden uitgebroken, gesloopt en ingemetseld, zonder verslag achter te laten van wat men heeft gedaan. In het begin der 19e eeuw had dan ook het inwendige zoodanig geleden, dat omstreeks 1814 tot een omvangrijke herstelling werd overgegaan. Maar zoowel bij deze herstelling als bij de latere (omstreeks 1860) werd weinig rekening gehouden met de historische vormen. Wat bij deze beide verbouwingen aan oude vormen en details verloren is gegaan, is niet te zeggen, waardoor de taak der commissie niet gemakkelijker is geworden; doch gelukkig is de oude kap vóór het afbreken zeer nauwkeurig opgemeten en in teekening gebracht, zijn een groot deel der beeldhouwwerken er van bewaard in het Rijksmuseum, en zijn belangrijke gegevens omtrent de vroegere venstervormen en andere bouwkundige details teruggevonden, evenals de oorspronkelijke hoogte van den vloer. De commissie vleit zich met de verwachting, dat het wegbreken van de gebouwen aan de zuidzijde meer licht zal verschaffen over de daar gevonden bogen, in verband met het gebouw, dat in den grafelijken tijd daar heeft gestaan.

Naar de teekening der oude kap wordt de nieuwe gemaakt en krachtig is daarana doorgewerkt; de moeilijkheid om de buitengewone zware en lange krombouten te vinden voor de kapstijlen is spoediger overwonnen dan de commissie durfde verwachten; de veertien stuks zijn allen aanwezig en verschillende spanten zijn gereed gemaakt, zoodat in 1902 de plaatsing van de nieuwe bekapping zal kunnen geschieden, waarmede dan gepaard gaat de herstelling der buitenmuren en het afbreken van de in 1860 daarop gemetselden bovenmuur. Zijn de ijzeren kolommen verwijderd, dan kunnen ook de gewelven van den achterkelder worden hersteld.

Aan den Haagtoren is verricht hetgeen in het rapport van Juli 1900 werd aangeduid. De muren zijn hersteld; de gewelven, welke de drie onderste verdiepingen scheiden, zijn geslagen; de bekapping is vernieuwd. Op de verschillende verdiepingen zijn nog wel eenige deuropeningen gevonden, die tot vragen omtrent de verbinding der gebouwen aanleiding geven, maar de herstelling behoefde op de oplossing niet te wachten. Zoo ook blijft de beslissing omtrent de trappen, welke vroeger binnen of buiten langs den toren kunnen bestaan hebben, nog wachten tot ook het gebouw van de Rolzaal voldoende zal zijn bestudeerd.

Meest de commissie in het rapport van Juli 1900 wijzen op de wenschelijkheid van het wegnemen van de bovenverdieping der Middenpoort, dit werk is sedert volbracht, waarbij zooveel mogelijk getracht is, die poort tot haar oorspronkelijk karakter terug te brengen. Het uitwendig voorkomen van de Grafelijke zalen aan de noordzijde heeft hierdoor ongetwijfeld veel gewonnen.

Amsterdam. De aanstaande vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs zal Dinsdag 10 September worden gehouden in de wachtkamer 3e klasse van het Centraalstation. Voordrachten zullen worden gehouden door: *a.* het lid J. M. K. Pennink, die mededeelingen zal doen aangaande de in uitvoering zijnde werken voor de gemeentelijke waterleidingen binnen deze gemeente; *b.* den architect H. P. Berlage Nz., mededeelingen omtrent het in aanbouw zijnde Beursgebouw; *c.* het lid J. van Hasselt, mededeelingen omtrent de haven alhier.

Na afloop van de vergadering zullen verschillende bezoeken plaats hebben, o. a. aan waterleidingswerken en industrieele ondernemingen, aan de graansilo's en pakhuizen, en aan de artillerie-inrichtingen aan de Hembrug.

— Binnenkort zal nog een groote verandering bij het Rijksmuseum alhier plaats hebben; dan zal namelijk de fraai aangelegde tuin voor het publiek worden opengesteld. Nu zijn de werklieden daar nog druk bezig, want hier moeten allerlei bouwfragmenten, meest afkomstig van oude, Amsterdamsche huizen, opgesteld worden.

Er zijn daar o. a. te zien twee tympanvullingen, de eene met het wapen van Amsterdam, de andere met het koggeschip, door leeuwen en tritons omgeven. Ze zijn afkomstig van een in 1655 gebouwde stadspoort, die in 1669 tot waag werd ingericht en tot voor eenige jaren bekend was als de Regulierswaag op de Botermarkt.

Dan een tympanvulling met het Amsterdamsche wapen en eenige festoenen van vruchten, een stuk, afkomstig van het Heerenlogement alhier. Verder een poortgebouw uit 1617, dat van baksteen en zandsteen wordt opgetrokken.

Het vormde vroeger den hoofdtoegang tot het voorplein van het groote militaire hospitaal op den Springweg te Utrecht. Tot 1822 was dit hospitaal bekend onder den naam van „het Duitsche Huis" en was daarin de commanderije van de Utrechtsche Balije gevestigd. De poort wordt bekroond met een fronton van zandsteen, waarop drie leeuwen, houden elk een wapenschild.

Als alles goed geplaatst is, zal het er wel fraai uitzien, want er zijn zaken van mooie sculptuur onder deze fragmenten.

— Er schijnt ernstig sprake van te zijn, het derde internationale Congrès de l'Art public in 1901 alhier te houden. De keuze staat tusschen onze hoofdstad en Venetië.

Rotterdam. Het Museum-Boymans werd in Augustus bezocht door 3289 personen; 345 meer dan in Augustus 1900. Onder de bezoekers waren 29 scholieren à één cent per hoofd, en er werden 5 jaarkaarten à 50 cents genomen, 3 meer dan in 1900.

Behalve Rodin's Eva en de eteen van P. Dupont, welke vele bezoekers trokken, is nu in het Museum ook tentoongesteld een wit marmeren Venusbeeldje, uit het begin onzer jaartelling, gevonden in het Nijldal en bij de oprichting van het Museum geschonken aan den heer A. Mimaut, consul van Frankrijk te Rotterdam, maar na den brand van 1864 niet meer tentoongesteld. Hoewel het beeldje hoofd en armen mist, zijn de lijnen en verhoudingen zoo fraai, dat het een kunstwerk blijft ook in den geschonden staat.

— Naar wij vernemen, zal mevrouw Oldenzeel binnen enkele dagen een tentoonstelling openen, bestaande behalve uit werk van bekende jongeren, o. a. uit koperwerk en meubelen uit de welbekende werkplaatsen van den heer Pool „onder den St Maarten" te Zalt-Bommel.

Utrecht. De beide Gemeenteraadsleden P. J. H. en H. J. d. L., tegen wie door het kantongerecht alhier eene geldboete van *f* 25 subsidiair 5 dagen hechtenis geëischt werd wegens overtreding der bouwverordening, werden den 30n Augustus ieder veroordeeld tot twee boeten van *f* 25 en *f* 5 (subsidiair 5 dagen en 1 dag) wegens 1o het hebben van niet-waterdichte beerputten en 2o het niet-kennisgeven aan Burg. en Weth. van veranderingen daarin aangebracht.

— In de Korte Jansstraat alhier is in een woning, voor afbraak bestemd, achter pleisterwerk een ijzeren schoo-steenplaat van het jaar 1652 te voorschijn gekomen. In zeer schoone vormen stelt het half beeldwerk voor: een jeugdige moeder met een klein kind op de knie en twee kleine kinderen ter weerszijden daarnaast, allen tot haar of tot elkander opziende. Ofschoon er geen aureool is te bespeuren, zou toch de voorstelling de H. Maagd en het Goddelijk Kind kunnen betreffen, met den H. Johannes en een ander kind. De archivaris, Mr. S. Muller Fz., zal er een onderzoek naar instellen. De kartouches bestaan boven uit een leeuwenkop en nog hooger een mannenhoofd, van waar twee drakenkoppen zijwaarts naar beneden gaan; en beneden verder, ter weerszijden, druiventrossen.

Groningen. De heer U. Poutsma, te Ter Apelkanaal, schreef dezer dagen aan „De Nederlander": „In de „Kronijk van Groningen en Ommelanden", uitgegeven alhier, bij Warnerus Fabens 1753, lezen wij dat Graaf Adolf, in 1568 te Heiligerlee gesneuveld, te Wedde werd begraven. Zou een van onze historiekenners ons, met betrekking tot dit laatste, eens willen inlichten of dit juist is? Wanneer dit zoo is, dan mocht er mijn inziens wel wat meer bekendheid omtrent deze zaak bestaan, dan, naar het mij voorkomt, nu het geval is".

Naar aanleiding van bovenstaande vraag deelt een onzer geschiedkundigen aan de „N. Gr. Crt." mede, dat in tal van leveensberichten van Graaf Adolf en verslagen van den slag Heiligerlee staat te lezen, dat het lijk van den gesneuvelden Graaf Adolf na den slag is gebracht naar de kerk te Wedde en van daar naar de kerk te Emden, vanwaar het later naar Dillenburg is overgebracht. De door ons gemaadploegde geschiedkundige geeft mede den heer Poutsma den raad niet te veel vertrouwen te stellen in de kroniek van Warnerus Febens, welke vele onvolledige en nog erger onjuiste berichten bevat. (*Tel.*)

Arnhem. De 84ste algemeene vergadering van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, zal alhier gehouden worden op Woensdag 11 en Donderdag 12 September.

Haarlem. Het Museum van Kunstnijverheid alhier werd gedurende de maand Augustus door 450 belangstellenden bezocht. De aan het Museum verbonden boekerij zal deze maand weder geopend zijn, en zullen boek- en plaatwerken, betrekking hebbende op de verlerende kunsten en de kunstambachten, kosteloos aan in Nederland wonende aanvragers worden verzonden. Het reglement wordt door den directeur van genoemd Museum franco toegezonden.

— Zaterdag heeft de oplevering plaats gehad van de nieuwe strafgevangenis met huis van bewaring alhier die waarschuwend haar grooten koepel vertoont aan de reizigers per Hollandsche spoor.

In het eind van December 1898 werd de bouw ontworpen door den Rijks-architect, den heer Metselaar, aanbesteed en voor f 560.000 gegund.

De gevangenis bevat vier verdiepingen, door wenteltrappen verbonden, en omgeven door hardsteenen galerijen.

Elke verdieping heeft 60 cellen, zoodat er 240 gevangenen zouden kunnen worden geborgen, indien niet een aantal cellen waren gereserveerd voor bijzondere doeleinden, als linnenkamers, etc. Alle cellen worden verlicht met gas, en zijn voorzien van een elektrische schel-installatie, voor 't geval een gevangene hulp mocht behoeven.

De verwarmingsbuizen in de cellen zijn zoo geconstrueerd, dat het niet meer mogelijk is die als spreekbuizen te gebruiken, caoutchouc-koppelstukken sluiten alle geluidsgolving af. Eveneens is het onmogelijk, dat de gevangenen op de gemeenschappelijke wandelplaatsen of elders elkaar herkennen of teekens of briefjes kunnen geven.

Aan de voorzijde van den koepel ligt het administratiegebouw met de directeurswoning; boven het administratiegebouw is de kerk, die voor protestantschen zoowel als katholieken en Israëlitischen eeredienst ingericht is en aan 142 gevangenen zitplaats biedt.

Het Huis van Bewaring heeft 12 gemeenschappelijke cellen, elk voor 4 personen, benevens 26 afzonderlijke voor een persoon. De inrichting er van is gelijk aan die der gevangenis, alleen zijn een paar cellen ietwat minder somber gemaakt voor verdachten. Ook hier zijn woningen bijgebouwd voor den directeur en den hoofdbewaarder.

Deventer. Naar ons wordt medegedeeld, heeft de heer D. Toepoel, assistent-bouwmeester dezer gemeente, plan tegen 1 Januari a. s. eervol ontslag te vragen.

Zutfen. De Geldersche Vereeniging voor Kunstnijverheid zal gedurende de tweede week van September in het Martinet's huis tentoonstellen reproductiën van de voorwerpen, welke Schliemann in de Koningsgraven op den bercht van Mycene (Griekenland) heeft gevonden. Wat deze reproductiën onderscheidt van alle andere, is, dat men daarbij gebroken heeft met het stelsel: de voorwerpen der oudheid weer te geven zooals zij zich vertoonden op het tijdstip van opgraving. Zij worden tentoongesteld zooals zij, fonkelnieuw, uit de handen van den metaalbewerker kwamen.

Middelburg. Met leedwezen zal zeker door velen, vooral door hen die herhaaldelijk met hem in aanraking kwamen, de tijding zijn vernomen van het plotseling overlijden van den heer S van der Meijden, gemeente-bouwmeester.

Met den heer Van der Meijden is op 48-jarigen leeftijd, dus nog in de kracht van zijn leven, heengegaan een man, die door zijn kennis, zijn ijver, zijn toewijding en zijn trouw aan de gemeente gewichtige diensten heeft bewezen.

Den 7 Januari 1891 werd hij tot gemeente-bouwmeester benoemd, na vooraf te Dordrecht als hoofd-opzichter bij de gemeente-fabricage werkzaam te zijn geweest; en in de jaren dat hij die voor deze gemeente zoo belangrijke betrekking vervulde, is er veel verbeterd en veel tot stand gebracht, waarvan ook het tegenwoordige en het toekomende geslacht heilzame vruchten kan plukken.

Wij noemen in de eerste plaats de rioleering, een uitstekend werk, volgens de plannen van den overledene en onder zijn toezicht uitgevoerd.

Ook de schoolbouw op het Oost-Kerkhof en de vernieuwing der beschoeiing aan den Korendijk geschiedden onder zijn leiding.

Bovendien ontwierp de heer Van der Meijden de plannen voor de groote school aan de Molenstraat en hield hij het toezicht op den nagenoeg voltooiden bouw.

Verder werd met de beschoeiing aan de kaaimuren van de Koningsbrug tot de school B onder zijn leiding aangevangen.

Hij was van een ambtenaar die zich deed kennen als een stipt eerlijk, rechtvaardig man, een ambtenaar, die steeds en alleen de belangen der gemeente op het oog had, en die ook door zijn welwillendheid velen aan zich verplichtte!

Ook buiten zijn gemeentebetrekking als bouwmeester, heeft hij zich van gunstige zijde doen kennen!

Behalve zijn hoofdbetrekking vervulde de heer Van der Meijden die van architect der godshuizen en van inspecteur der brandblusch-middelen, terwijl hij ook zitting had in de commissie voor het badhuis van het Nutsdepartement.

Sneek. Binnenkort zal alhier een graafabriek vanwege de gemeente worden gebouwd, waarvan de voorloopige raming is f 211.568. Een of meer leeningen zullen, om dat sommetje bij elkander te krijgen, worden gesloten.

Breda. Heden is op last van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken de restauratie begonnen der verschillende torentjes van den bekenden ingang tot de academie waar eenmaal het turfschip langs binnen kwam. Zij worden geheel in hun vroegeren staat hersteld.

Bolsward. Van verschillende kerken en kloosters, in vroeger eeuwen door den vromen geest en den kunstzin der Bolswarders verrezen, zijn nog twee oude kerken overgebleven: „de Kleine of Broere" en de „Groote of St. Martinikerk". De eerste is gesticht in 1281 toen de Minnebroeders zich alhier kwamen vestigen en in 1620 en 1621 vernieuwd. De oudheidkundige moge zich tot dit gebouw nog voelen aangetrokken, de gewone toerist verzuimt niets, als bij deze smakelooze steenklomp voorbijgaat. Er is in die kerk niets meer te vinden, dat aan een kerk herinnert. Reeds sedert jaren wordt er geen dienst meer in gedaan; het orgel naar gezegd wordt een der oudste uit Friesland, of zelfs het oudste, met artistiek eikenhouten front, is, evenals de oude banken uit de 17e en 18e eeuw en eenige prachtige grafzerken, naar het kunstmuseum in de Groote Kerk verhuisd. Onderscheidene malen deed die „Kleine Kerk" reeds dienst als tentoonstellingsgebouw, ook voor pakhuis werd zij gebruikt, een paar malen heeft men getracht ze op de een of andere wijze te verkoopen doch 't meerendeel der leden van de Hervormde gemeente verzette zich daartegen. Maar intusschen knaagde de tand des tijds en werd de kerk bouwvalliger.

Dezer dagen echter werd deze stad bezocht door den heer C. H. Peters, rijksbouwmeester te 's Gravenhage, die met den heer Vrijburg, gemeente-architect, en den heer K. Tromp, particulier architect en gasdirecteur alhier, dat gebouw nauwkeurig onderzocht hebben. Dat onderzoek moet, naar men zegt, in verband staan met het plan, om het gebouw op kosten des Rijks geheel te restaureeren en het in te richten tot een nieuw post- en telegraafkantoor, daar het tegenwoordige voor den dienst veel te klein is.

Helvoetsluis. Het bestuur der „Vereeniging tot stichting en instandhouding eener Ambachtsschool" tracht zich een jaarlijksche ontvangst van ten minste f 3000 te verzekeren, door particulieren uit te noodigen als donateur, gewoon lid of lid-werkman tot de Vereeniging toe te treden tegen jaarlijksche bijdragen van ten minste *f* 25, *f* 5 of *f* 1.

Voorst. Bij het bepleisteren van den binnenmuur van den noordelijken zijbeuk van de kerk alhier heeft men een muurschildering gevonden, welke eene grootte heeft van ongeveer een halven M². en zeer geschonden is, zoodat men er weinig uit wijs kan worden. Eene biddende figuur met de handen op de borst gevouwen en vermoedelijk een bisschop voorstellende, is er op te zien.

Op het voetstuk, waarop de bisschop (?) staat, komen de letters S E R I D . . . . voor, het overige is onleesbaar en het jaartal 1566. Dezelfde letters, doch zonder het jaartal, staan naast het hoofd van den bisschop.

Onder op het voetstuk bevindt zich eene kartouche, waarin voorkomen: het teeken van Christus met aan weerszijden eene alpha en omega en de letters I(ezus) C(hristus).

Deze muurschildering zal waarschijnlijk behouden blijven. Zij is dezer dagen gecalqueerd door den heer Mulder, werkzaam aan het Depart. van Binnenl. Zaken, afdeeling K. en W.

Deze heeft tevens een plattegrond en een dwarsdoorsnede van de Voorster kerk geteekend.

Loosdrecht. Bij de opgravingen alhier in verband met den wederopbouw van het kasteel Sijpesteijn, zijn de fundamenten der voorpoorten reeds bloot gelegd, zoodat de eigenaar thans een vast punt van uitgang heeft.

Rhenen. Het restaureeren van de kerk alhier — op de Staatsbegrooting voor 1901 is er een post voor uitgetrokken — is dezer dagen begonnen. De kerktoren is uit de XIIde, het door een half achtkant afgesloten koor uit de XVde eeuw, terwijl het middenschip met de twee zijbeuken in het jaar 1505 gebouwd werden.

Lienden. Bij het afbikken der muren in het kerkgebouw der Ned.-Herv. Gemeente zijn op het koor muurschilderingen te voorschijn gekomen, gedeeltelijk nog in vrij goeden staat. Ook omstreeks 40 jaren geleden kwamen ze bloot en zijn toen gekopieerd door den heer Hooiberg, amanuensis van het Arch. Kabinet te Leiden. De voorstelling der Heiligen, Maria, Bartholomeus en Andreas is vrij goed bewaard gebleven. Vermoedelijk dagteekenen de schilderingen van de 15e eeuw. Nu zullen ze wel weer overgewit worden.

Alkmaar. Er heeft zich een commissie van notabele ingezetenen gevormd, ten einde de noodige gelden bijeen te brengen voor herstel van het Koning-Willemshuis aldaar. Dit merkwaardige gebouw is van het jaar 1252, en gesticht door graaf Willem II. De voorlichting is gevraagd en verkregen van Jhr. Mr. Victor de Stuers.

PERSONALIA.

— Bij kon. besluit zijn benoemd tot ridder in de Orde van Oranje-Nassau: H. A. van IJsselsteyn, adjunct-directeur der gemeentewerken te Rotterdam; mevrouw J. van Emstede geboren Winkler, leerares aan de Rijksschool voor kunstnijverheid te Amsterdam, en H. Vriend, ingenieur-verificateur van het kadaster te Leeuwarden.

Tot ridder in de orde van den Nederl. Leeuw: G. J. Morre, hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft; A. Keuchenius, hoofd-ingenieur van den Rijkswaterstaat 2e kl. te Maastricht; Mr. A. H. Sassen, voorzitter van het waterschap ter bevordering der verbetering van den waterstaatstoestand in het Noordoostelijk gedeelte van Noord-Brabant te 's Hertogenbosch, en S. E. Haagsma, hoofd-ingenieur-werktuigkundige, chef van den dienst van tractie en materieel bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen te Utrecht.

Tot officier in de orde van Oranje-Nassau: J. G. Ermerins, oud-ingenieur van den Rijks-waterstaat 1e kl.s te Middelburg, en A. le Comte, kunstschilder te Delft.

Tot ridder in de orde van den Nederl. Leeuw: H. P. Musinga, hoofd-ingenieur 1e kl. bij den waterstaat en de burgerlijke openbare werken in Nederl.-Indië.

Tot officier in de orde van Oranje-Nassau: C. H. W. Linck, gepensioneerd Oost-Indisch ambtenaar, laatstelijk ingenieur bij den dienst der opiumregie Ph. Th. L. Grinwis Plaat, ingenieur 1e kl. der burgerlijke openbare werken, gedetacheerd bij den aanleg van Staatsspoorwegen op Java, en A. Ph. van der Ploeg, civiel-ingenieur, chef van het chemisch-technisch bureau Van der Ploeg te 's Gravenhage.

Verleend: de eere-medaille der orde van Oranje-Nassau (in Zilver) aan D. Kruyf, opzichter bij het onderhoud der Rijksuniversiteitsgebouwen te Utrecht, en den teekenaar 1e kl. bij 's Rijkswerf te Amsterdam, F. H. de Boer; (in Goud) aan den hoofdopzichter van fortificatiën J. P. van Ameyde, en den opzichter van den provincialen waterstaat te Utrecht, D. Boersema; (in Zilver) aan den adjunct-opzichter van den Rijks-waterstaat te Goedereede, H. Dalebout.

Bij den Waterstaat en 's lands Burgerl. Openbare Werken zijn:

geplaatst bij den gewestel. dienst in de resid. Pasoeroean, de opzichter 1e kl. P. Young;

toegevoegd aan den chef der irrigatie, afdeeling Brantas, met Malang als standplaats, de opzichter 2e kl. C. F. J. Hamel;

ter beschikking gesteld van den resident der Zuider- en Oosterafd. van Borneo, de opzichter 3e kl. W. J. A. Labaar;

— Bij de exploitatie der Staatsspoorwegen op Java is:

belast met de waarneming der betrekking van opzichter-machinist 1e kl., de waarn. opzichter-machinist 2e kl. J. v. Leuven; met de waarneming der betrekking van tijdelijk assistent voor het werktuigkundig teekenen A. J. van Rixtel, teekenaar bij die Maatschappij.

— Bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen zijn benoemd tot aspirant-adjunct-ingenieur de heeren F. J. Ravenek en J. A. J. M. P. Kerssemakers;

— Te Leiden hebben Burg. en Weth. aangesteld tot tijdelijk hoofdopzichter bij de gemeentewerken, op eene jaarwedde van f 2000, den heer J. W. van de Stadt, vroeger hoofdopzichter te Pretoria.

— Tot leeraren aan de stads-teekenschool te Edam zijn benoemd: de heeren C. Eecen Az. te Oudkarspel en A. L. van Diermen te Edam.

— De heer A. van Linden van den Heuvel te Vlaardingen, is benoemd tot ingenieur van den Waterstaat, standplaats Breda.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Chef de Bureau-Boekhouder aan de Naaml. Vennootschap Constructiewerkplaatsen te Winschoten. Zonder uitmuntende referentiën en voldoende ervaring is aanmelding onnoodig. Salaris naar bekwaamheid. Sollicitatiën te richten aan den directeur.

— Bekwaam Teekenaar, tijdelijk, goed bekend met het uitslaan van ijzerconstructies. Alleen prima accurate werkkrachten komen in aanmerking. Brieven met referentiën, onder lett. W. N. Z., Algemeen Advert.-bureau Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam.

— Bekwaam Bouwkundig Uitvoerder terstond, met opgaaf van religie en ouderdom. Zonder prima schriftelijke getuigschriften onnoodig zich aan te melden. Brieven fr., onder no. 13616, aan het bureau van het Algem. Advertentieblad, alhier.

— Bekwaam Opzichter-Teekenaar voor circa 6 maanden te Arnhem. Brieven franco met opgaven van conditiën, enz. aan het bureau van het Alg. Advertentieblad, alhier.

— Bekwaam Scheepsmeter aan een suikerfabriek voor de maanden October en November. Aanbiedingen met afschrift van getuigschriften worden verzocht, onder het No. 22608, aan het Bureau van de „N. Rott. Crt"

— Technisch ontwikkelde personen welke genegen zijn zich tegen provisie te belasten met den verkoop van stoommachines en drijfwerken of het aanbrengen van afnemers, kunnen zich in verschillende plaatsen des lands in verbinding stellen met een machinefabriek. Offerten werden ingewacht, onder letter E 278, aan het Algemeen Advertentie-Bureau Kruisman & Co., Amsterdam.

— Derde Opzigner-Machinesteller, niet ouder dan 30 jaar, op een traktement van f 200 's maands, met eene verhooging na drie jaren dienst van f 25 's maands; Machinesteller, niet ouder dan 28 jaar, op een traktement van f 175 's maands, met twee driejaarlijksche verhoogingen van f 12,50 's maands; Vice machinesteller, niet ouder dan 25 jaar en ongehuwd, op een traktement van f 150 's maands, met twee driejaarlijksche verhoogingen van f 12,50 's maands, allen voor het marine-etablissement te Soerabaja. Kennis van electrotechniek strekt tot aanbeveling. Verdere inlichtingen zijn te bekomen bij de officiers-machinist bij de Kon. Nederl. Marine W. F. van der Waarden, te Willemsoord; J. F. Fauel, non-actief te Berg-Ambacht, en P. J. J. Kemp, gedetacheerd aan de Maatschappij „Fijenoord" te Rotterdam. Zie verder „Staatscourant" No. 203.

— Agenten voor den verkoop tegen provisie van een artikel het bouw- en timmervak betreffende. Voorkeur genieten zij die in relatie zijn met bouwondernemers, aannemers en timmerlieden. Brieven franco met opgaaf van werkkring enz., onder letter F IJ 719, „Nieuws van den Dag".

— Chef-Machinist die zelfstandig ketels, stoommachines, drijfwerken, etc. kan behandelen en alle voorkomende werken kan uitvoeren. Aanbiedingen te zenden, onder No. 288, aan het Bureau „Tubantia", te Enschede.

— Onderwijzer aan de Ambachtsschool te Winschoten tegen 15 October a. s., voor het geven van vakteekenonderwijs met bijbehooren, aan machine-bankwerkers en smeden der hoogste klasse, op een aanvankelijk salaris van f 1200. Inlichtingen en aanbiedingen vóór 20 September, met overlegging van sollicitatiestukken en teekeningen, bij den directeur der school

— Bouwkundig-Opzichter en Opzichter-Teekenaar om dadelijk in dienst te treden. Franco brieven met opgave van referentiën, onder letter B, bij den boekhandelaar H. N. Mul, Kruisstraat 25, Haarlem.

— Tijdelijk Opzichter terstond, voor hulptoezicht bij grond- en kunstwerken. Salaris f 50 's maands. Aanbiedingen schriftelijk, met vermelding leeftijd en vroegere werkzaamheid, aan de Noordoosterlocaalspoorweg-Maatschappij te Zwolle.

— Leeraar aan de Burgeravondschool te Rotterdam, voor het rechtlijnig- en bouwkundig teekenen, voor 4½ lesuur per week, op eene wedde van f 150 per lesuur. De cursus wordt gehouden van 1 September tot ultimo Maart. Adres op zegel met stukken vóór 12 September a. s. franco in te zenden aan Burg. en Weth.

— Bouwkundig Teekenaar, goed kunnende détailleeren. Brieven, onder letter IJ, aan den boekhandelaar G. F. Gunning, Groote Houtstraat 11, te Haarlem.

— Bouwkundig Teekenaar, bekwaam en praktisch ervaren, om dadelijk in dienst te treden. Zonder goede referentiën onnoodig te reflecteeren. Adres met brieven, onder lett. M IJ 117, „Nieuws van den Dag".

— Meesterknecht in een kleine machinefabriek, om zoo spoedig mogelijk in dienst te treden, volkomen op de hoogte met het maken en repareeren van machines en ketels. Zij die een duidelijke nette hand schrijven hebben de voorkeur. Brieven franco, onder No. 489, aan den boekhandelaar Joh. G. Stemler Cz., te Amsterdam.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden, ten gerieve van heeren geabonneerden, tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.)

— Een gediplomeerd bouwk. Opzichter, zoekt wegens afloop der werkzaamheden tegen voordeelige voorwaarden plaatsing als Opzichter, Teekenaar of Uitvoerder. Uitstekende referentiën staan hem ten dienste. Brieven lett. K bureau van dit Blad. (2)

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING,
RUISCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

11 Bouwk. opz.-teek., 19, 20, 21, 23, 23, 24, 24, 24, 24, 25 en 26 j., ongeh., f 30, f 40, f 85, f 70, f 75, f 60, f 70, f 70, f 70, f 60 en f 75.
3 Bouwk. opz.-uitv., 33, 34 en 43 j., geh., f 90, f 80 en f 100.
2 Bouwk. opz., 22 j., ongeh., en 35 j., geh., f 75 en f 80.
1 Waterbouwk. opz., 23 j., ongeh., f 75.
2 Bouwk. teek., 20 en 23 j., ongeh., f 00 en f 75.
1 Aank. werkt.-electr., 20 j., ongeh.
1 Electr.-technicus, 35 j., geh., f 85.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland"

36ste JAARGANG N°. 37. ZATERDAG, 14 September 1901.

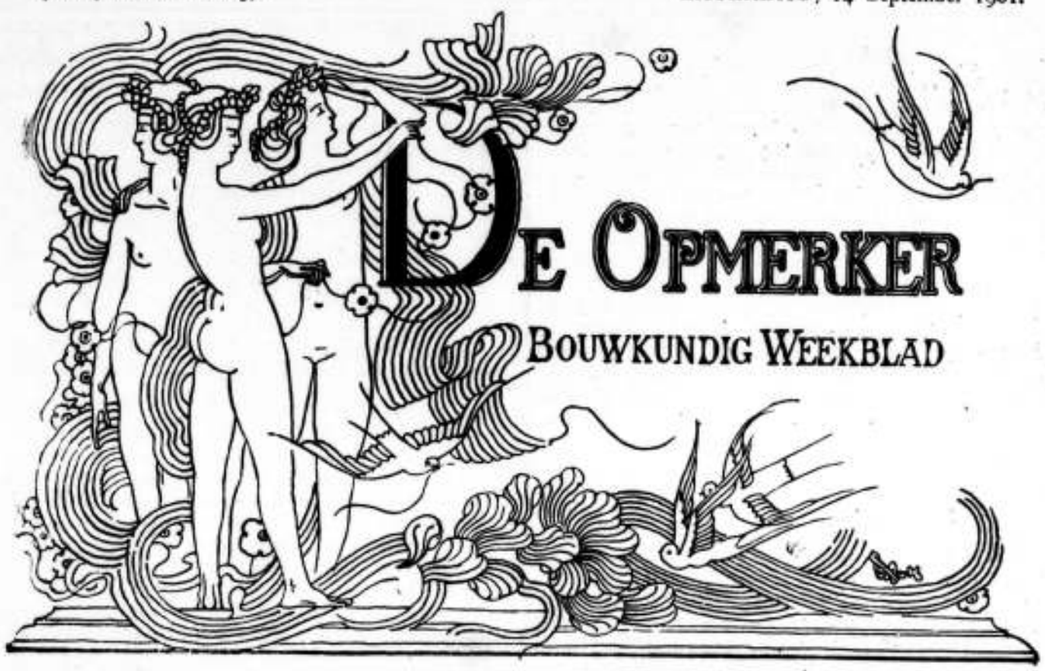

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland f 5.—; voor België f 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, f 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat f 0.25, zonder plaat f 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels f 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer f 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

VOORHEEN EN THANS.

Als de Russische Keizer weldra te Duinkerken komt, wordt het nieuwe raadhuis dier stad feestelijk ingewijd. In de „Illustration" kwam een fotografie met beschrijving van het nieuwe gedenkteeken voor, dat ontworpen is door Louis Cordonnier te Rijssel, die in 1885 den eersten prijs met zijn ontwerp voor de Amsterdamsche beurs behaalde.

Tusschen een raadhuis en een beurs bestaat uit den aard der zaak verschil. Maar de afbeelding in het Fransche tijdschrift doet zien, dat de heer Cordonnier verscheidene motieven van zijn beursontwerp aan dat voor het raadhuis gebruikt heeft.

In de eerste plaats de toren, wiens bijzonder elegant silhouet in 1885 zoo bewonderd werd. De fotografie bewijst, welk een sieraad zulk een toren ook voor Amsterdam had kunnen worden. Dan zijn er nog de topgevels, de raamomlijstingen en verscheidene andere details, allen bijzonder smaakvol.

En als men dan dit alles gezien heeft, en dan naar het Damrak gaat, waar de Amsterdamsche beurs verrezen is, dringt zich het maken van vergelijkingen op. Wat zou die beurs van Cordonnier daar anders gedaan hebben dan wat er nu staat! Het was misschien voor ons Nederlanders niet aangenaam geweest, als daar een Franschman aan het bouwen was gegaan. Maar is het *wel* aangenaam voor ons, als wij den vreemdeling moeten zeggen, dat de Nederlandsche kunst, toen zij tot het bouwen van zulk een gedenkteeken geroepen werd, niets beters wist te maken, dan deze dorre steenmassa, waaraan van kunst niets is te bespeuren?

Reeds zei een Engelsch collega, het gebouw ziende: „It is plain as a mill", een Duitsch vakgenoot vraagde: „Dies ist wohl das städtische Lagerhaus?", een Fransch architect schaterde het uit en sprak van „l'élégance de l'art". Het is *niet* aangenaam, dit te moeten hooren.

En men mag nog zoo zijn best doen, om den vreemdelingen te overtuigen, dat dit nu de hoogste kunst is, men mag hen, als zij twijfelen blijven, zelfs met de autoriteit des heeren Van der Pek pogen dood te slaan, het helpt niets.

Hoe zijn de tijden veranderd! Wie had in 1885 kunnen droomen, dat in plaats van het zoo bewonderde plan-Cordonnier, het plan-Berlage zou komen! Toen werd alleen de situatie minder geschikt geacht, men sprak van een sta-in-den-weg, al zou het dan ook een sierlijke zijn.

Nu is de sta-in-den-weg er toch, en de sierlijkheid vraagt er geen verschooning voor.

Wel zijn de tijden veranderd.

EEN PAAR BLADZIJDEN UIT DE GESCHIEDENIS VAN DE ST. PAULSKERK TE LONDEN.

De tegenwoordige St. Paul's kathedraal is de derde welke op dezelfde plaats geheel nieuw werd opgebouwd.

De eerste waaromtrent authentieke berichten tot ons gekomen zijn, was die, welke gesticht werd door Ethelbert, Koning van Kent, met toestemming van Sebert, Koning van Oost Anglia, in wiens gebied Londen gelegen was. Dit had plaats in het begin der 7de eeuw, naar men vrij algemeen aanneemt in 607. Melitus eerste bisschop van Londen was een der zendelingen die met Augustinus in Engeland waren gekomen en nam een werkzaam aandeel in de bekeering van het oostelijk deel van Brittannië. Ofschoon aan alle zijden door kloosters omringd, is St. Paul nooit een kloosterkerk, maar steeds een seculiere stichting geweest.

Ethelbert begiftigde reeds bij de inwijding, de kerk met het landgoed Tillingham in Essex, dat nog heden ten dage in het bezit van het kapittel van St. Paul is en waarvan de inkomsten nog steeds gebruikt worden voor de instandhouding van het gebouw in overeenstemming met de wenschen van den vromen stichter. Van de geschiedenis dezer eerste kerk is overigens weinig bekend. Alleen wordt af en toe melding gemaakt van bisschop Erconwald, die in de zevende eeuw eveneens als zendeling werkzaam was, groote sommen besteedde tot vergrooting en verfraaiing van de kerk en na zijn dood heilig verklaard werd.

In 1087 werd deze kerk door brand vernield; twaalf jaren te voren was binnen hare muren het eerste groote concilie van de Engelsche kerk gehouden, onder voorzitterschap van aartsbisschop Lanfranc.

Dit eerste kerkgebouw was zonder twijfel in eersten aanleg zeer eenvoudig, ofschoon na verloop van tijd reizigers, uit Italië wederkeerende, er wel een en ander aan toegevoegd zullen hebben, dat zij in de rijk uitgevoerde Italiaansche kerken gezien hadden, evenals bisschop Wilfrid dit gedaan had te York.

De wederopbouw geschiedde onder in den loop der eeuwen geheel veranderde omstandigheden. Een toenmaals geheel nieuwe opvatting van bouwkunst was met vele andere wetenschappen en kunsten door den Normandischen veroveraar in Engeland ingevoerd en de nieuwe kerk, bestaande uit een schip van twaalf traveeën, een transsept en een kort absidiaal koor, werd natuurlijkerwijze in den bekenden Normandischen rondbogenstijl opgetrokken. Het kerkhof was door een muur omringd, waarin zes poorten naar de verschillende ingangen van het gebouw leidden.

Onmiddellijk oostwaarts van de kathedraal bouwden de parochianen van St. Faith hun parochiekerk.

Na verloop van tijd werd de nieuwe kathedraal te klein en werd besloten het oude koor af te breken en in zijn plaats een nieuw koor te bouwen in de inmiddels in zwang gekomen spitsbogenstijl. De kerk van St. Faith moest nu plaats maken voor een koor, eveneens van twaalf traveeën met een krypt, waarvan een gedeelte aan de parochie van St. Faith in gebruik werd afgestaan, als vergoeding voor het gemis van haar kerkgebouw.

De toren op het kruis van de nieuwe kathedraal werd niet vóór 1315 voltooid; de houten, met lood gedekte spits bereikte een hoogte van plm. 150 meter en overtrof dus alle tot toen uitgevoerde kerktorens in hoogte. Driemaal werd deze spits door den bliksem getroffen en beschadigd en in 1561 werd zij geheel door de vlammen verteerd en niet meer opgebouwd.

Binnen den kerkhofmuur stond in den noordwesthoek het bisschoppelijk paleis, London House genaamd.

Oostwaarts daarvan was Pardon Churchyard, omgeven door een kloostergang, waarin later een doodendans op de muren geschilderd werd, nog meer oostwaarts stond het College der Minor kanunniken en daarachter, dicht bij de kathedraal, het Pauluskruis, waarbij in de open lucht predikatiën werden gehouden, pauselijke bullen voorgelezen, ketters en heksen tot rede gebracht en andere plechtigheden verricht werden, welke in die tijden steeds een grooten toeloop van belangstellenden veroorzaakten. Het kruis en het daarbij behoorende spreekgestoelte werden in 1643 verwijderd, men heeft het platform waarop het kruis stond, in 1879 nabij den noordoosthoek van het tegenwoordig koor teruggevonden op ongeveer 2 M. onder den grond.

Het kapittelhuis was aan de zuidzijde, in den hoek tusschen het schip en het transsept, terwijl tegen de zuidzijde van de kathedraal, aan het westeinde, de parochiekerk van St. Gregory onmiddellijk was aangebouwd.

Het dekenshuis met zijn tuinen en de verdere tot de kathedraal behoorende gebouwen, besloegen een terrein, dat oudtijds tot aan de Theems doorliep.

Van al deze gebouwen zijn nog slechts enkele resten overgebleven, o. a. eenige overblijfsels van de kloostergang van het kapittelhuis en de fundamenten van twee contreforten van het kapittelhuis zelf. Ook zijn bij opgravingen gedeelten van de uiterste einden van het kerkgebouw blootgelegd, die aantoonden, dat het zich uitstrekte van den rijweg aan de oostzijde westwaarts tot het standbeeld van Koningin Anna, dus feitelijk langer was dan het tegenwoordige.

De tweede St. Paulskerk, in den loop der tijden met den naam „Old St. Paul's" aangeduid, verviel na den torenbrand van 1561, waarbij ook de kerk zelf ernstig beschadigd was, meer en meer in een bouwvalligen toestand, en men trachtte door veelvuldig oplappen het gebouw in stand te houden. Vooral in de dagen van Karel I toog men druk aan het werk. Er werd een fonds gesticht en Inigo Jones voerde vele reparatiën uit, zoowel in- als uitwendig en bouwde er een portaal aan in klassieke vormen. Door de omwenteling, die aan Karel I het hoofd kostte, werden deze werkzaamheden onderbroken en Inigo Jones stierf voor de Restauratie.

De Republiek van Cromwell annexeerde het restauratiefonds, de Ironsides van den Protector stalden hunne paarden in de kerk en ten slotte verkocht en verwijderde men de steiger- en schoorwerken die Inigo Jones had doen plaatsen ten behoeve van de herstelling der gewelven, zoodat deze voor een groot deel instortten.

Na de Restauratie werd dr. Wren benoemd tot „Assistant Surveyor General" van de koninklijke werken, welke onder anderen ook omvatten de herstelling van Windsor Castle en de reparatie van de oude St. Pauls-kerk. Wren's plannen waren zeer ingrijpend en beoogden niet minder dan het afbreken van den gebeelen kruistoren, met wegneming van de hoeken van het kruis en het veranderen van de middenruimte in een ruimen koepel of rotonde, waar een groot aantal geloovigen plaats zouden kunnen vinden. Als reden waarom dit noodzakelijk geworden was, werd ook aangehaald, dat sedert de verwoesting van het Pauluskruis de godsdienstoefeningen in de open lucht hadden opgehouden en de talrijke toehoorders, die daarbij in den regel tegenwoordig waren, nu in de kerk een plaats zochten.

De teekening van dit plan is nog bewaard gebleven en heeft veel overeenkomst met het ontwerp, dat later werd uitgevoerd. Geheel in klassieke vormen ontworpen, zou deze koepelbouw echter waarschijnlijk als invoeging in een in middeleeuwsche vormen gebouwde kerk een vreemd effect hebben gemaakt. Niettegenstaande de ongelukkige combinatie en het ingrijpend karakter van het plan, verkreeg Wren volle vrijheid voor de uitvoering, welke alleen verhinderd werd door het uitbreken van den historischen brand van Londen op 2 September 1666. Deze brand brak uit nabij Londonbridge, op de plaats waar later het bekende monument ter herinnering aan den ramp werd opgericht en zich westwaarts uitbreidende, vernielde het vuur alle gebouwen tot bij de Temple over een breedte van een halve Engelsche mijl, uit de rivieroever gemeten. Midden in deze vuurzee stond de oude St. Paulskerk, en wat door de tand des tijds en moedwil gespaard was, werd door het vernielend element in een nagenoeg onherstelbaren toestand achtergelaten. Wel bleven de zware muren van den kruistoren, gesteund door hun kolossale contreforten- en luchtbogenconstructie overeind staan, hoog uitstekend boven het tooneel van algemeene verwoesting, maar er moest van alle restauratie-werk worden afgezien en tot gebeelen afbraak worden besloten.

De oude St. Paulskerk had een lengte, ongerekend het door Inigo Jones aangebouwde portaal, van bijna 180 meter en een breedte van bijna 32 meter. Zij kon dus zeker tot de grootste monumenten der middeleeuwsche bouwkunst worden gerekend.

(Wordt vervolgd.)

RIJNSBURG.

Nog hield het schriklijk pleit
Van dwang en vrijheid aan.

Men zou meenen dat de worstelstrijd in Zuid-Afrika ons het bovenstaand motto in de pen had gegeven en toch is dit zoo niet. Een comedie, dezer dagen in Leiden en omstreken vertoond, bracht ons Tollens' woorden te binnen en herinnerde ons aan het wel met bepaald schriklijk, maar misschien meer vervelend pleit, dat nog steeds aanhoudt tusschen de voor- en tegenstanders van behoud en restauratie onzer monumenten van geschiedenis en kunst.

Het eerste bedrijf speelt, evenals dat van Wagner's Meistersinger, in een kerk, doch niet in Nürnberg, maar in de Ned. Hervormde Kerk te Rijnsburg. Negentiende eeuwsche kerkvoogden zijn daar met een negentiend-eeuwsche architect aan het delibereeren en meten. Men komt namelijk plaats te kort in het oude gebouw; men wil meer ruimte, en dat kan ook wel, meenen de heeren, wanneer die eene zijmuur maar zuidwaarts verschoven wordt, en dan die lastige kolommen, die het uitzicht op de preekstoel zoo hinderlijk belemmeren, verwijderd worden.

Wat die oude bouwmeesters toch een steunpunten noodig hadden. Wij kunnen die best missen, men kan het tegenwoordig zoo gek niet denken of met ijzer is het altijd te maken precies zooals men het hebben wil.

De architect ziet blijkbaar die kolommen met een ander oog aan, dan de heeren van het kerkbestuur, en geen wonder, want hij ziet daar in de vormen die tot hen niet spreken, een paar eeuwen geschiedenis van bouwkunst voor zich, de vroege en de latere middeleeuwen en de renaissance en voor al die perioden gevoelt hij wat, hij heeft eerbied voor die dikke zuilen met hare teerlingkapiteelen, maar het baat hem niet. De practische eischen hebben de overhand en de heeren weten, dat hij de ijzer-constructie, die hier de oplossing moet geven, op zijn duimpje kent. Het orgel begint te spelen en in het slotkoor, op de wijze van Meijerbeer's „Bénédiction des poignards" stemmen allen samen in het vonnis, dat over de zuilen geveld is.

Nog hoort men achter de coulissen de tonen van dit koor wegsterven, als van achter een der kolommen een man te voorschijn treedt, die daar blijkbaar ongezien alles gezien en gehoord heeft. Hij is vergezeld van een stokoud vrouwtje, dat hem blijkbaar tot gids gediend heeft; het is het oudste vrouwtje van Rijnsburg. Aandachtig en zwijgend beschouwt hij die kolommen eenige oogenblikken, dan met veelbeteekenend gebaar wendt hij zich naar de uitgang, het geheimzinnige paar verdwijnt, en het scherm valt.

Het tweede bedrijf speelt op het bouwterrein te Rijnsburg. Het achterdoek stelt de abdijkerk voor. Mannen met beduimelde bestekken en potlooden in de hand, duimstokken in den zak, staan in groepjes op het tooneel. Het is de aanwijzingsdag voor de verbouwing van de kerk, maar een zekere onrust spreekt uit de gebaren, iets ongewoons, het zal geen gewone aanwijzing zijn, dat gevoelt men dadelijk.

„Heb je het geboord", vraagt men elkander, „de aanbesteding zal wel niet doorgaan. Er moet een brief van den Minister zijn, die beweert, dat de kerk Rijkseigendom is." De hoofden worden bij elkaar gestoken, de een weet dit, de ander dat, men wil er om wedden. Daar verschijnt de architect, dan is alles stil. Een paar der brutaalsten vragen hem wat, waarop hij slechts met schouderophalen antwoordt.

Ja, er is een brief van den Minister; men heeft hem in handen van den architect gezien, en sommigen hebben opgemerkt, dat hij een bedenkelijk gezicht trok bij de lezing. De kansen dergenen, die gewed hebben, dat de aanbesteding niet door zou gaan, schijnen een oogenblik goed te staan, maar plotseling keeren zij en de aanwijzing begint alsof er niets was.

Maar er kwam nog iets.

Eensklaps wenden zich aller oogen naar den weg, waar zweepgeklap en hoefgetrappel het naderen van een rijtuig aankondigen. Is het nog een gegadigde, die zich wat heeft verlaat? De Minister! de Minister! hoort men roepen, als in de laatste acte van Fidelio. Maar noch de Minister, noch een gegadigde stapt ten slotte uit het rijtuig.

Het is de archivaris van Leiden, die verschijnt met een brief van den Oudheidkundigen Bond, het is dezelfde man die in 't eerste bedrijf van achter de kolom te voorschijn kwam.

Het scherm valt, de toeschouwers in de grootste spanning latende over de vraag, wie de weddenschap over het al of niet doorgaan van de aanbesteding gewonnen heeft.

Het derde bedrijf speelt in het studeervertrek van den archivaris der stad Leiden. Tal van folianten grijnzen u uit de boekenkasten tegen, eenige liggen opengeslagen op de tafel, waaraan de archivaris blijkbaar heeft zitten schrijven.

Nu loopt hij onrustig heen en weder, hij heeft een Leidsch Dagblad in de hand. „Zou ik mijn doel bereikt hebben, heb ik het nog niet goed genoeg gezegd?" vraagt hij en dan weer leest hij in het blad, eindelijk overluid:

„Het is natuurlijk, dat bij de bouwplannen de eischen van den dienst op den voorgrond staan; doch wanneer hieraan de uit kunst- en historisch oogpunt zoo belangrijke oude bouw wordt opgeofferd, zonder dat alles is beproefd, wat het behoud hiervan zou kunnen in overeenstemming brengen met de eischen van den dienst, dan kan aan het kerkbestuur en zijn geleerden voorganger het verwijt niet bespaard worden, dat door hen een der belangrijkste gedenkteekenen uit het grijs verleden onnoodig is ten onder gegaan. Wij hopen van harte, dat de reeds ingekomen missiven van den Minister en van den Ned. Oudhk. Bond en de door dit artikel nader op de verbouwing te vestigen aandacht er toe mogen medewerken, om een voor allen bevredigende oplossing te vinden."

„Dat is toch een slot, dat pakt, dat pakken moet, maar..... en weder in zijn overpeinzingen verzinkend, bemerkt hij niet, dat reeds tweemaal aan de deur geklopt is. De derde maal ontlokt hem een krachtig „binnen". Een bode verschijnt met een brief. De inhoud luidt:

„De aanbesteding van het verbouwen der Nederl. Herv. kerk te Rijnsburg is uitgesteld."

„Een monument gered!"; het scherm valt andermaal.

Het vierde bedrijf speelt weder in een studeervertrek, nu van den predikant te Rijnsburg. Het maakt een rustiger indruk, dan dat van den archivaris. Ook de predikant is aan het schrijven geweest, tevredenheid staat op zijn gelaat te lezen, al verwacht hij ook blijkbaar nog welk effect zijn schrijven zal teweeg brengen en ook de toeschouwers wachten nog, want het stuk is nog niet uit en wie in de slot-scène de beau role zal spelen is nog niet bekend, al komt het ons voor, dat bij de ontknooping, de kerkvoogden met hun voorganger gelijk zullen krijgen en met hun kerk zullen mogen doen wat zij willen en de archivaris met het oude vrouwtje wel van het tooneel zal wegblijven.

Het zakelijk schrijven van den predikant geeft o. i. alle aanleiding tot deze veronderstelling; wij kunnen ons vergissen, maar meenen dat het nogal afdoende is. De lezer oordeele zelf.

Aan den Nederl. Oudheidkundige Bond.

M.M. H.H.!

De kerkvoogden mijner Gemeente hebben mij opgedragen Uwe missive van 15 Aug. l. l. op deze wijze te beantwoorden:

Zij verzekeren U al aanstonds, dat zij zeer gaarne aan Uw verlangen willen voldoen door te sparen, wat werkelijk oudheidkundige en historische beteekenis heeft. Dat zij de aanbesteding hebben aangehouden, is echter niet een gevolg van Uw schrijven, maar is op verlangen van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, die de voorgenomen verbouwing gelijkstelt met eene algeheele vernietiging van „het oude monument", en beweert, dat de kerk Rijkseigendom is.

Zij stellen U in allen ernst de vraag, of hun kerkgebouw den naam van Abdijkerk mag dragen en of het, zooals ZExc. de Minister schrijft, onder de geschiedkundige gedenkteekenen des Lands moet gerangschikt worden. Zij raden U zeer aan dit eens nauwkeurig te onderzoeken en zullen zich gaarne door U hierin laten voorlichten. Met alle bescheidenheid stellen zij zich zelfs aan U beschikbaar, zoo zij U hierbij eenigszins van dienst kunnen zijn. Om U het onderzoek al aanstonds wat gemakkelijk te maken, verwijzen zij U naar een paar brieven, die U op den goeden weg kunnen leiden. Lees eens de „Beschrijvinge van 't besloote klooster of Zusterhuys binnen Noordwijk, met bewijsstukken door K. van Alkemade", dan vindt Gij folio 97 verso het volgende:

Aen de Ed. Heeren die Staaten 's lands van Holland.

Geven met alle reverentie te kennen uwe mijne Ed. Heeren onderdanighe Dienaren, die gemeene Bueren van Rijnsburgh, hoe dat in dese voirlede troubles heurluyder Parochye of Buerkerke verbrant en de die overgebleven materialen, niet tot haren profyte, maar deur last van u, mijne Ed: Heeren, en profyte verkoft is geweest, zulks dat zij luyden geen plaetse en hebben, omme den Dienst gedaen te werden, dan onder den blaewen hemel, ofte in een cleyn huysken, ende alzoe die Ghemeynte hoe langher hoe meerder is accresceerende, ende ongeryflic valt daghelix zoe hier zoe daer te lopen, ende verstaen dat tot Noortwijc eene Begijnekerc is die nergens toe geëmployeert werd dan tot een coeye of paerdestalle, alzoe die Gemeynte aldaer hoire parochykercke behouden hebben, zoe souden heurluyder oetmoedelije versoeck wesen, en de versoecken mitsdesen, dat uw mijne Ed: Heeren believen te authoriseren den Rentmeester van Rijnsburch, omme deselve kercke af te breecken ende de materialen wederom te employeren tot wederopbouwinghe van een nieuwe kercke, ten fine alsvoren.

Dit doende enz.

De Staten van Holland hebben daarop geantwoord:

De Staaten van Holland hebben tot vorderinghe van den dienst Godts, lánnen den Dorpe van Rijnsburch ten versoecke van de ghemene Bueren aldaer geauthoriseert ende authoriseren bij desen Dirck van Kessel, ontfangher van de goederen van de abdije van Rijnsburgh, de kercke van Begijnen tot Noortwijck tot haeren costen te moghen doen afbreken ende demolieren, ende de materialen van dien verstrecken en de employeren tot opbouwinghe van de nieuwe kercke binnen Rijnsburch voernoemt, ten eynde predicatiën aldaar daerinne gedaen moghten werden, alsna behoren.

Gedaen in den Haghe den 18 Aprilis anno XVc agtentseventich.

Ter ordonnantie van de Staaten bij mij

(was get.) De Rechtere.

1578.

Nog iets.

De bekende Utrechtsche geleerde Arent van Buchely schreef „Tot Reinsburg, wesende een oudt dorp ende vermaert Jofferen clooster, hebbe ick ao 1612 tot Leyden een tijd geweest sijnde, mij begeven, ende hebbe aldaer in het kerchien van de ruynen des kloosters opgericht, dees naevolgende sepulturen, epitaphiën ende wapenen uitgeteykent" enz.

Voeg nu hierbij, dat het kerkje der Roomsche Gemeente in 1571 nog bestond, hetgeen blijkt uit eene nog aanwezig zijnde rekening, dat dit kerkje spoedig daarna is vernield en dat eerst eenige jaren later (1578) uit stukken en brokken van het Bagijnen kerkje van Noordwijk en mogelijk uit het puin der abdij een nieuw kerkje zoo goedkoop mogelijk is in elkander gezet, dan vragen wij U wat waarde zulk een „monumenteel" gebouw heeft. Verder blijkt uit het nog goed geconserveerde archief dezer gemeente, dat dit primitieve kerkje belangrijke veranderingen en verbeteringen ondergaan heeft, zooals o. a. in 1660, toen meer dan f 5000 er aan verbouwd is. De tegenwoordige kap is van gewoon hout met leien bedekt en verkeert in een staat van ontbinding de pilaren zijn van verschillenden stijl, en juist de oudste droegen alle kensteekenen, dat zij vroeger tot andere doeleinden hebben gediend: de muren zijn ook niet zoo oud als men voorgeeft en de meeste ramen dagteekenen uit het begin van 1800.

Waar blijft nu de oude Abdijkerk? Wie is in staat thans met juistheid aan te wijzen wat nog tot het primitieve saámgelapte kerkje van 1578 behoort, dat in 1579 reeds door de Regeering aan den Hervormden is afgestaan? En is het dan niet verklaarbaar, dat de kerkvoogden niet dien eerbied voor die overgebleven brokstukken gevoelen, dien niet slechts Gij, maar zelfs Z.Exc. de Minister van Binnenlandsche Zaken er voor vraagt?

Eerlijk gezegd, Mijne Heeren, wij worden noodeloos opgehouden om aan de behoefte der Gemeente te gemoet te kunnen komen. Zelfs dreigt ons een proces met de Regeering, zoo de Minister ons kerkgebouw, dat de Gemeente reeds eeuwen als eigendom heeft bezeten, als Staatseigendom blijft beschouwen. Wij willen ons gaarne als gehoorzame onderdanen gedragen en hebben reeds blijken gegeven, dat wij bereid zijn, onder voorbehoud van het recht van eigendom, met Z. Excellentie in overleg te treden en een onderzoek te willen omtrent de vraag of en op welke wijze de behoefte aan meer ruimte te bevredigen is zonder vernietiging van het z.g.n. monument en zonder financieele schade Ook zijn wij genegen, uit eerbied voor werkelijke historie en kunst, aan Uw verlangen te voldoen, zoo wij van U overtuigd worden, dat ons kerkgebouw tot de „monumenteele" gebouwen mag gerekend worden.

Geheel te uwen dienste:

Uw Dienaar
H. VAN DRUTEN.

Rijnsburg, 30 Aug. 1901.

Ziedaar dus na heel wat drukte het feit tot zijn ware verhoudingen teruggebracht.

Het is niet de eerste maal, dat in zulk een monumenten-quaestie de berg een muisje gebaard heeft, een dergelijke comedie is wel eens meer vertoond en niet altijd waren daarin alle medespelers evenzeer ter goeder trouw.

Hier echter is eerlijk spel gespeeld, gewonnen door de onbetwistbare meerderheid van een der partijen.

De Leidsche archivaris zal dan ook zeker eerlijk genoeg zijn om te erkennen, dat hij mat gezet is.

Maar al is de geschiedenis niet nieuw, zij is toch weer opmerkenswaardig en er valt toch voor den opmerker weer wat uit te leeren in zake de monumenten-quaestie.

Vooreerst blijkt er uit, dat het historisch onderzoek niet ieders werk is, en hoe gevaarlijk het is op dat terrein over ijs van één nacht te gaan. En nu was hier genoeg aan geschreven en gedrukte documenten voorhanden, wat in heel veel gevallen niet zoo is. Daar moet men dan de steenen zelf laten spreken en de taal, die zij spreken leert men niet, dan na een langdurige studie verstaan, men kan haar in geen geval uit boeken leeren en bovendien men moet aanleg hebben om haar te leeren verstaan.

Ten andere is er uit gebleken, dat de belangstelling in onze oude monumenten nog leeft, dat, waar het geslacht van Alberdingk Thijm is heengegaan, in de volgende geslachten mannen zijn opgestaan, bezield met liefde voor het oude en overtuigd van de blijvende waarde daarvan.

Heeft de meerdere belangstelling die ongetwijfeld geconstateerd moet worden, echter veel uitgewerkt? Wij hebben wat bereikt, maar wij hadden vrij wat meer kunnen bereiken, wanneer niet indertijd de proefneming met onze commissie van Rijksadviseurs zoo jammerlijk mislukt ware.

De ontbinding dier commissie was koren op den molen van de tegenstanders van alle Staatsinmenging, maar die Staatsinmenging kon toch niet uitblijven en is gekomen in een anderen vorm.

De zorg voor onze monumenten bleef voor een groot deel toevertrouwd aan wie er zich voor interesseeren wilde. Dat de belangstelling toen nog niet groot was, is daarna nog menigmaal gebleken; dat is gaandeweg beter geworden en thans zijn er particulieren en vereenigingen, die zich in de bres stellen voor bedreigde monumenten en daarnevens een Regeering, die ook, waar maar eenige aanleiding bestaat zich in de quaesties mengt.

In de bemoeiing van particuliere zijde is een zeker dilettantisme niet te miskennen en de Regeering treedt vaak op met een zelfbewuste autoriteit, die geen tegenspraak toelaat en van dwangmiddelen niet afkeerig is. Dit is, meenen wij, den stand van het pleit, dat ten opzichte onzer monumenten te beslechten is. De Regeering beschikt daarbij over de beste wapenen, zij kan oordeelen met de meeste kennis van zaken; zij heeft jaren besteed aan het verzamelen van materiaal, zij heeft daarmede ambtenaren belast, die niet als dilettanten te werk gingen, maar die niet anders deden dan onderzoeken, opmeten, rapporteeren, zoeken in archieven, maar zij heeft de resultaten van al dien noesten arbeid voor zich gehouden en wel eens eventjes wat laten zien, wel af en toe een brokje losgelaten, wanneer haar dit dienen kon, doch zij liet en laat het particulier initiatief aan zijn lot over en zoo worden krachten versnipperd, en veel moeite, veel werk gedaan dat niet behoefde, zoo worden vergissingen begaan en fouten gemaakt die voorkomen konden worden.

Hoe geheel anders kon dit zijn, wanneer de Regeering hier, waar het een groot kunstbelang geldt ,met de particulieren samenwerkte. In den grond der zaak willen toch beiden hetzelfde.

BIJ OLDENZEEL.

Bij de Wed. Oldenzeel, Bierhaven te Rotterdam, is door den heer Pool uit Zalt-Bommel een kleine collectie, van in zijne werkplaatsen vervaardigde meubelen tentoongesteld, die, evenals hetgeen wij vroeger van hem zagen, niet zoozeer aantrekt, omdat die meubelen, o, zoo mooi zijn, maar omdat er het ernstig streven van een jong kunstenaar uit spreekt, om iets goeds te leveren en dit streven verdient waardeering, bij de moeilijkheid die jonge kunstenaars steeds ondervinden, om hun werk ingang te doen vinden.

Vooral waar dit werk behoort tot het gebied der gebruikskunst zijn die moeilijkheden niet gering te schatten, op dit gebied toch moet geconcurreerd worden met een fabrieksnijverheid op groote schaal, en het moet nog blijken of dit streven hier te lande met hetzelfde succes bekroond zal worden, als in Engeland en daarbuiten door William Morris behaald werd.

Bij de beschouwing der voorwerpen, hier tentoongesteld, is één goede eigenschap voor meubelen dadelijk merkbaar, namelijk dat ze logisch geconstrueerd zijn, dat de verbindingen goed ineenzitten, dat alle dwaze „Spielerei" zorgvuldig vermeden is. Het werk is in den geest van wat in het Amsterdamsche Binnenhuis te zien is, alhoewel daar enkele voorwerpen somtijds van meer artistieken zin getuigen. Wat de détails betreft, die konden beter zijn. Eikenhout, waarvan al deze meubelen gemaakt zijn, leent zich vooral tot fijne profileering en deze ontbrak hier bijna geheel, waardoor iets bijzonder zwaars verkregen was. Goede hoofdvormen zijn alléén niet voldoende voor meubelen, die gedurig onder 't bereik van 't oog vallen. De versiering kan en moet eenvoudig, doch fijn van behandeling zijn, anders valt sterk te betwijfelen of dit soort werk lang in den smaak vallen zal.

We zagen o. a. een zitbank, waar een zwaar stuk eikenhout als trekregel was aangebracht, metende ongeveer 5 × 18 cM. zonder de minste profileering of versiering, behalve aan de uiteinden. Het koperwerk, smaakvol van teekening, was, evenals 't overige uit 't zelfde atelier. Ook hierin mistte ik de fijnheid die toch de bekoring van oude hengsels en trekkers uitmaakt. Wanneer men gemakkelijk teekent, kost 't niet zooveel moeite een aardig ontwerpje van een of ander te maken. we zien dit aan den uit België ingevoerden zwierigen modestijd. Maar wanneer poëzie en tiereling in decoratieve onderdeelen aanwezig zal zijn, dan is meer noodig. Dan is grondige kennis van 't materiaal en de gevoelige hand van den werkman een eerste vereischte. Dan is meer gevoel dan handigheid, meer de juiste plaats voor versiering dan nauwkeurigheid in de afwerking, de hoofdzaak.

Zooals gezegd, we misten dit hier meestal. Doch mogelijk heeft de heer Pool hier goedkoope waar willen tentoonstellen, en zal 't beste in de werkplaats gebleven zijn. In alle geval wat hij ons te zien geeft is een stap op den goeden weg. Zijne koperen kannetjes en schalen vooral getuigen van fijnen smaak, uit een en ander spreekt onbetwistbaar veel talent. We wenschen den heer Pool dan ook alle succes met zijn gewaardeerd streven. De tentoonstelling blijft de geheele maand nog geopend. J. v. G.

WATERVERSPILLING.

Hoeveel water er noodig is om het stof, afkomstig van de registers van een groot hypotheekkantoor weg te spoelen, kan blijken uit het volgende bericht.

„In het hypotheekkantoor te 's Gravenhage was wegens gebruik van duinwater betaald over het eerste kwartaal 1889 *f* 31.19, over het tweede *f* 43.34, over het derde *f* 115.94, over het vierde *f* 111.14.

„Op de vraag der Algemeene Rekenkamer aan den Minister van Financiën, waaraan het was toe te schrijven, dat het waterverbruik gedurende het tweede half jaar zoo aanzienlijk grooter was geweest dan in het eerste, werd geantwoord, dat het verschil zijn oorzaak vond in den jaarlijkschen zoogenaamden grooten schoonmaak, welke grootendeels in de maanden Augustus tot October plaats had.

„De Kamer ging daarop tot de verevening over, al betwijfelde zij of, zelfs bij het botvieren aan de felste schoonmaakwoede, de noodzakelijkheid bestond tot zoo aanzienlijke waterverspilling, waardoor bovendien de verrotting van het houtwerk van vloeren en trappen bevorderd werd."

Wanneer men eens aanneemt, dat voor het water betaald wordt 20 cts. per kubieke meter, dit is, meenen wij, het tarief voor tuinbesproeiing, dan zou in 1899 gebruikt zijn de niet onbelangrijke hoeveelheid van circa 1500 M3. of gemiddeld 5 M3. per werkdag.

Het gemiddeld dagverbruik over het derde kwartaal bereikt echter het bijna ongelooflijk cijfer van gemiddeld ruim 15 M., zegge 15.000 liter, een hoeveelheid waarmede men 1.5 Hectare 1 mM. hoog kan bedekken.

Badkamers ten gebruike van het ambtenaarspersoneel zijn, voor zoover wij weten niet in het gebouw aanwezig, en achter de opheldering, die aan de Rekenkamer gegeven werd, staat voor ons nog een groot vraagteeken.

Het geval zou niet zoozeer onze aandacht hebben getrokken, wanneer ons niet meermalen van particulieren klachten ter oore waren gekomen over veel te hooge aanwijzing van de watermeters. Wij waren tot heden niet in de gelegenheid de gegrondheid dier klachten te controleeren, maar bij het lezen van bovenstaand bericht dachten wij toch weer aan de mogelijkheid, dat hier iets dergelijks in het spel kon zijn? Heeft ook de Rekenkamer aan die mogelijkheid gedacht?

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

84e Algemeene Vergadering op 11 *en* 12 *September* 1901.

Woensdagmorgen te 11 uur werd in Musis Sacrum te Arnhem de 84ste algemeene vergadering der Maatschappij tot B. d. Bouwkunst geopend door den heer V. G. A. Bosch, voorzitter der afdeeling Arnhem, met een kort woord van welkom aan de gasten. Daarna dankte de voorzitter der Maatschappij, de heer A. Salm G.Bzn., uit Amsterdam, de afdeeling Arnhem voor haar waardige ontvangst en heette namens het hoofdbestuur de aanwezigen welkom. Onder applaus maakte hij dankbaar gewag van de eer aan de Maatschappij te beurt gevallen, doordat het H. M. de Koningin behaagd heeft op te treden als beschermvrouw. Hij herinnerde voorts aan vroegere vergaderingen, te Arnhem gehouden, en gaf een overzicht van de geschiedenis der afdeeling Arnhem.

Na de mededeelingen van het hoofdbestuur gaf het eerelid der Maatschappij, de heer C. Muysken, eenige mededeelingen over de restauratie van het Gemeentehuis.

Reeds in 1828 was het Raadhuis, toen staande op de Groote Markt, te klein geworden; de gemeente kocht toen het oude paleis van Maarten van Rossem, dat in 1830 ingericht werd voor raadhuis. Bij die verbouwing is veel van het oude Maarten-van-Rossumhuis, vooral inwendig, verdwenen, terwijl de gevels door pleister enz zooveel mogelijk in overeenstemming werden gebracht met den bouwtrant van 1830. Zoo werd het raadhuis gebruikt tot 1883, toen de behoefte zich deed gevoelen om het te vergrooten. Er zijn toen veel plannen gemaakt, tot in 1894 de plannen van den toenmaligen directeur van gemeentewerken, den heer Tellegen, werden aangenomen. Men begon toen dadelijk met de inrichting, maar al spoedig deed zich de noodzakelijkheid gevoelen om steeds meer te verbouwen, totdat men er ten slotte toe kwam, de geheele restauratie ter hand te nemen, waarvoor spreker de plannen indiende, die aangenomen werden. Spreker doet nu allerlei mededeelingen over de wijze, waarop gerestaureerd werd.

Daarna krijgt de heer Portheine het woord om een en ander te zeggen over de restauratie van de Groote of St. Eusebiuskerk te Arnhem. Later zal hij, bij de bezichtiging, gelegenheid vinden het gerestaureerde aan te wijzen. Nu zal hij alleen iets over de geschiedenis der kerk geven. In 1451 werd tot den bouw besloten; in het volgende jaar legde Hertog Adolf den eersten steen. Gemeld wordt dat in 1494 er dienst in werd gedaan, hoewel de gewelven in het zijtransept in 1526, van het middentransept in 1529, de kooromgang in 1536 zijn voltooid. De toren kwam gereed in 1478. Gerard van Wouw en Gobbelinus noten er twee klokken voor, die in de benedenverdieping hangen met een derde in het midden, die in 1539 gegoten werd door Wilhelmus Tolhuis. Door Bernt den stadsmetselaar werd in 1550 de toren 22 voet verhoogd voor 50 Rijnlandsche guldens per voet, terwijl uit de aannemingsvoorwaarden blijkt dat Mr. Pauwell den toren en waarschijnlijk ook de kerk gebouwd heeft. Een eeuw later nam Pauwel Peelen aan, den toren 20 voet te verhoogen voor f 6500. Tijdens de uitvoering nam hij aan eens 10 voet hooger te maken voor f 1500 en nog eens 10 voet voor f 1300. In 1752 was herstelling noodig wegens brand, terwijl in 1900 een groote vernieuwing plaats had. Thans is de toren 98 M. hoog Omstreeks 1650 leverden Jurriën Sproeckell en Hemony de klokken. Het carillon bestaat uit 44 klokken, waarvan 27 met den naam Hemony. Het uurwerk van Sproeckell is in 1899 buiten dienst gesteld en vervangen door electrische tijdaanwijzing. Spreker deelt nog mede, dat het Angelustorentje wegens bouwvalligheid afgebroken en in 1891 herbouwd is, geheel gelijk aan het vorige. Dit was het sein tot algeheele restauratie der kerk. Het college van kerkvoogden wendde zich op initiatief van den president-kerkvoogd, Mr. E. G. C. Scheidius, tot verschillende vereenigingen, om door onderling overleg daartoe te geraken. Deze begroetten het voornemen met bijval. In een vergadering van 30 Juni 1891, waarbij Jhr. Mr. de Stuers tegenwoordig was, werd den architect der Ned. Hervormde Gemeente opgedragen, plannen in te zenden. Deze voldeed daaraan, mededeelende, dat hij bij dien veelomvattenden arbeid de hulp had ingeroepen van den architect J. W. Boerboome, die aan de samenstelling een belangrijk aandeel had. De totale kosten werden geraamd op f 207,637. Een en ander leidde tot de oprichting van de Vereeniging tot Restauratie der Groote of St. Eusebiuskerk, die in 1893 koninklijke goedkeuring verwierf. Die Vereeniging droeg genoemden architecten op, een plan tot restauratie van het koor in te dienen. De kosten daarvan werden geraamd op f 90,000, in 10 jaar te verwerken. Het rijk verleende subsidie van $^1/_3$, de gemeente van $^1/_6$, terwijl het overige $^1/_2$ door particulieren wordt bijeengebracht. Alles wordt in eigen beheer uitgevoerd. Op 16 Maart 1895 begonnen de steenhouwers hun arbeid. Het werk is begonnen aan de noordzijde der kerk en is thans gevorderd tot de laatste schraagboog, die nog dit jaar wordt gemaakt, waarna in den aanstaanden winter het gewelf op het koor, dat nu voor 2,3 in de hoogte voltooid is, zal gereed komen.

Na de pauze werden de leden door het dagelijksch bestuur der gemeente op het raadhuis ontvangen, waar de burgemeester hun het welkom in Arnhem toeriep, in zijn rede hulde brengend aan den architect Muijsken, onder wiens leiding de restauratie van het gemeentehuis plaats vond.

De voorzitter der Maatschappij dankte voor de hartelijke woorden van den burgemeester en de eervolle ontvangst.

Daarop werd de eerewijn geschonken. Vervolgens werd het Gemeentehuis bezichtigd en een bezoek gebracht aan de restauratiewerken van de St. Eusebiuskerk. Bij de bezichtiging van de kerk, die bestaat uit een hoofdbeuk met twee zijbeuken, dwarsschip en koor met omgang, toonde de heer Portheine, dat van uit den toren, die in de kerk gebouwd is, toegang is tot twee kapellen aan weerszijden, gewijd aan St. Anna en vermoedelijk aan St. Nicolaas. De gewelven in de kerk toonen een sierlijk samenstel van gewelfribben in de net- en stergewelven. Het hoofdportaal is rijk en geboawd gelijktijdig met een kapel ernaast, vermoedelijk de St. Eusebiuskapel, waarin muurschilderingen nog aanwezig zijn. Het portaal aan de noordzijde is vermoedelijk in de 18e eeuw afgebroken. Practici vinden hier keurig net metselwerk. De grafkamer is in den laatsten tijd hersteld en in 1895 is lange de gaanderij of het triforium een balustrade aangebracht, volkomen gelijk aan die, welke in 1851 is afgebroken.

Tijdens de restauratie is de verdienstelijke architect Boerbooms overleden en in 1899 opgevolgd door den heer J. Th. Cuypers. In 1903 hoopt men geheel met het koor gereed te komen, terwijl inmiddels nieuwe plannen tot restauratie van het dwarsschip en de zuidelijke beuk door den heer Cuypers gereed gemaakt worden.

Moge ook dit voornemen door rijk, gemeente en particulieren krachtig worden gesteund, opdat dit gebouw nog eenmaal zal pralen in zijn vorigen luister!

Tengevolge van een vorstelijk legaat van mr. J. W. Staats Evers waren kerkvoogden in 1895 in staat, de kerk van binnen te restaureeren, hiermede belastend den architect Posthumus Meijes te Amsterdam. De schotten werden uit de kerk genomen, de banken verlaagd de predikstoel verplaatst, nieuwe gestoelten en toegangsdeur gemaakt, alsmede een doopbek. De muren tusschen de pijlers en het koor, waarschijnlijk in 1851 gemaakt met wegneming van een koperen of ijzeren balustrade, werden weer weggenomen en door houten balusters vervangen. De muren werden van witkalk ontdaan. de frescoschildering verduidelijkt door den heer Ellens enz. Kerkvoogden vervingen, voorts de wanssmakelijke gaskronen door sierlijke koperen luchters en voerden nog vele verbeteringen uit, waardoor de kerk ook van binnen een beter aanzien verkreeg. Een gedenksteen in de kerk herinnert aan deze restauratie.

Na afloop van dit bezoek ging men de Nieuwe Luthersche Kerk, architect de heer A. R. Freem, bezichtigen, waarna een rijtoer in den omtrek van Arnhem werd gemaakt.

Gisteren, Vrijdag, zijn de leden per extra-boot naar Dieren gegaan om de fabrieken van ongeperste en andere steenen van den heer Van de Loo te bezoeken.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— Een **metselsteen** uit de veertigste eeuw vóór Christus, vermoedelijk de oudste die er bestaat, is onlangs op een vergadering voor inschriften en literatuur te Parijs door den directeur van het Louvre tentoongesteld geworden. Deze steen bezit een kromme gedaante, en hoewel hij hard gebrand is, schijnt hij geperst noch op de een of andere wijze gemodelleerd te wezen. Daarentegen bezit hij het „fabriekmerk" van den vervaardiger, dat slechts uit den duimindruk van den fabrikant bestaat. Daar de baksteenfabricatie een der oudste industrieën is, moet deze baksteen wel uit de eerste dagen der beschaving afkomstig wezen. De interessante reliquie uit de grijze oudheid is bij Tello, het oude Sirpulla in Chaldea gevonden door den Franschen archeoloog De Sarger.

— De hangende brug van New-York-Brooklijn. Men weet dat men onlangs ontdekt heeft dat de kabels, die de hangende brug van Brooklijn ondersteunen, beschadigd zijn. Het onderzoek heeft dan bewezen dat de last, die de brug dagelijks te dragen had, te zwaar was, dat zij daarop niet berekend en ten slotte eene breuk onvermijdelijk was.

Een duitsch ingenieur stelt nu voor eene tweede verdieping op de brug te bouwen, die aan afzonderlijke kabels zou hangen, zoodat men de benedenbrug geheel voor treinen en trams zou kunnen laten en het overige verkeer over de nieuwe brug leiden. De kosten van dezen nieuwen bouw zouden 3,500,000 dollars bedragen en het werk zou in vijf jaar af zijn, zonder het verkeer ook maar een oogenblik te onderbreken.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. In den leeftijd van ruim 60 jaren is hier ter stede overleden de heer J. F. van Lakerveld, gepensioneerd hoofdingenieur bij den waterstaat in Nederl.-Indië, waarbij hij gedurende 26 jaren is werkzaam geweest, slechts afgebroken door een tweejarig verlof naar Europa.

— Naar men vernoemt, bestaat bij het bestuur van Pulchri Studio het voornemen, na afloop van de tentoonstelling der Hollandsche Teekenmaatschappij, in de kunstzalen van het Genootschap te houden een tentoonstelling van etsen — waartoe de voornaamste Hollandsche kunstenaren zullen worden uitgenoodigd — en zulks naar aanleiding van het groote succes dat aan die afdeeling der Hollandsche kunst op de Parijsche tentoonstelling is ten deel gevallen.

— De heer A. W. Weissman architect te Amsterdam, die indertijd jurylid was bij de prijsvraag voor het Museum te Budapest, heeft thans van daar de vereerende uitnoodiging ontvangen,

om het thans, volgens de door hem omgewerkte plannen van Schickedanz en Herzog, in uitvoering zijnde gebouw in oogenschouw te komen nemen.

Begin October zal hij aan die uitnoodiging gevolg geven.

Utrecht. Een der beide Raadsleden, de heer H. J. de Ligt, die onlangs wegens overtreding der bouwverordening alhier tot de maximum-boete zijn veroordeeld, is tegen dit vonnis in verzet gekomen.

Ook aan het Raadslid-architect, zijn medebeklaagde, den heer P. J. Houtzagers, wordt dit voornemen toegeschreven.

Arnhem. Door de besturen der volgende vereenigingen: afdeeling Arnhem der Maatschappij tot bevordering van Bouwkunst, de vereeniging Artibus Sacrum, de vereeniging Gelre, de vereeniging tot bevordering van vreemdelingenverkeer, de commissie tot het inrichten van gemeentelijke tentoonstellingen van kunstwerken van levende meesters, de commissie van het Gemeente-Museum van Oudheden en de Geldersche Maatschappij voor Geschied- en Letterkunde onder de zinspreuk „Prodesse Conamur" is een adres aan den Raad van Arnhem gezonden, waarin dringend wordt gewezen op de behoefte aan een goed ingericht Museum te dier stede, daar het bestaande meer als bewaarplaats dan als Museum moet beschouwd worden. De thans daar bewaarde verzameling zal met die, door de heeren Ver-Huell en Hendriks aan de gemeente gelegateerd, dan ongetwijfeld van groot nut kunnen zijn niet alleen voor kunsten en wetenschappen, maar, daar zij ook verschillende voorwerpen, ware voorbeelden van kunstnijverheid en ambachtskunst bevat, ten bate kunnen komen aan den breeden kring van ambachtsbeoefenaars.

Adressanten geven voorts in overweging bij eventueele oprichting dit in het centrum der stad te doen, en er een goede expositie-ruimte voor tijdelijke tentoonstellingen aan te verbinden.

Middelburg. In het jaarverslag dezer gemeente over 1900 wordt gezegd, dat er nog veel binnen niet te langen tijd aan het Raadhuis zal dienen te geschieden. Immers de omlijstingen en traceeringen van de ramen, de beelden, pinakels, banden enz. van het bovendeel van den voorgevel en van den gevel in de Noordstraat verkeeren in vervallen staat. Op de gemeentebegrooting voor 1901 werd een post van *f* 2000 voor de herstelling van het Raadhuis toegestaan en bij de Regeering is het verleenen van subsidie aangevraagd, zoodat er eenig uitzicht bestaat dat dit werk op wat ruimer schaal zal kunnen worden voortgezet. Wordt deze restauratie echter niet krachtiger ter hand genomen, dan zal het noodzakelijk zijn de meest gescheurde en voor een groot deel verteerde stukken te verwijderen. Ten einde geen armoedig aanzien in het leven te roepen, zal het echter voor het oog raadzaam zijn die verwijdering zoo lang mogelijk uit te stellen.

Vlieden (N.-Br.). Het oudste bouwwerk uit het Peelland, de oude toren alhier, zal — volgens een besluit van den Raad dezer gemeente — gesloopt worden en het pain tot bestrating worden aangewend.

Finkum (bij Leeuwarden). Bij het afgraven van de Juckematerp zijn eenige belangwekkende oudheden gevonden. Merkwaardig vooral zijn een fraaie kam van been, twee bronzen klokjes voor schapen of runderen, zooals er ook zijn gevonden in den aan Romeinsche oudheden rijken omtrek van Nijmegen, verder fragmenten van lederen sandalen en eindelijk een Francisca- of Frankische (Friesche?) werpbijl, van boven geheel gelijk aan die, welke werd gevonden in het graf van den Koning der Franschen Childerich I, die in 481 na Chr. werd begraven.

De eigenaar der terp, de heer T. IJtsma te Leeuwarden, heeft al deze voorwerpen aan het Friesche Museum ten geschenke gegeven. De bijl is de eerste van deze soort, die het Museum thans bezit.

Zunderdorp. Er bestaat veel hoop dat de schoone toren alhier behouden zal blijven; sinds de laatste verbeteringen is geen zakking meer te bespeuren. Het Gemeentebestuur van Nieuwendam (waartoe Zunderdorp behoort), heeft een goed werk verricht door op die wijze dit bouwstuk, uit lang vervlogen eeuwen, voor het nageslacht te bewaren.

PERSONALIA.

— Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken zijn, voor het tijdvak van 1 September 1901 tot en met 31 Augustus 1902, benoemd tot assistenten aan de Polytechnische School te Delft:

G. van Iterson Jr., technoloog te Amsterdam, voor de bacteriologie; A. van Delden, technoloog te Delft, voor de bacteriologie; J. M. G. Scheffer, werktuigkundig ingenieur te Delft, voor de toegepaste natuurkunde; H. ter Meulen, technoloog te Delft, voor de scheikunde; L. C. C. H. Jonkergouw, bouwkundige te Delft, voor de waterbouwkunde; F. J. H. M. Thijs, civiel-ingenieur te Delft, voor de geodesie, het landmeten en waterpassen; W. A. Piets, civiel-ingenieur te Delft, voor de beschrijvende meetkunde; H. C. Volkers, technoloog te Delft, voor de toegepaste natuurkunde; P. Persant Snoep, werktuigkundig ingenieur te Delft, voor de toegepaste natuurkunde; M. van Breukeleveen, technoloog te Delft, voor de scheikunde; dr. A. S. van Nierop, technoloog te Delft, voor de scheikunde; dr. L. van Scherpenzeel, technoloog te Delft, voor de scheikunde; S. J. Vermaes Jr., mijnen-ingenieur te Delft, voor de scheikunde; dr. D. Heinsius, te Delft, voor de scheikunde; P. D. C. Kley, technoloog te Delft, voor de microchemie; J. van Baren, te Delft, voor de delfstofkunde en mijnbouwkunde; E. A. Douglas, te Delft, voor de delfstofkunde en mijnbouwkunde; G. P. H. van Musschenbroek, te Delft voor de delfstofkunde en mijnbouwkunde; A. Bijdebeek, te Delft, voor de kennis van werktuigen en werktuigbouwkunde; M. H. Crans, werktuigkundig ingenieur te 's-Gravenhage, voor de kennis van werktuigen en werktuigbouwkunde; C. Steuerwald, werktuigkundig ingenieur te Delft, voor de kennis van werktuigen en werktuigbouwkunde; J. Z. Risch, werktuigkundig ingenieur te Delft, voor de kennis van werktuigen en werktuigbouwkunde; L. Couvée, te Delft, voor de burgerlijke bouwkunde; A. Leeflang, te Delft, voor de burgerlijke bouwkunde; H. W. Venker, architect te Delft, voor de burgerlijke bouwkunde; E. J. Bruins, te Delft, voor het handteekenen; A. Th. C. van de Sandt, te Delft, voor de schoone bouwkunde; A. van der Loe, te Delft, voor de schoone bouwkunde; S. Snuyf Jzn., te Delft, voor de schoone bouwkunde; H. J. Boetje, civiel-ingenieur te Delft, voor de schoone bouwkunde; en is benoemd, voor het tijdvak van 1 September 1901 tot en met 31 December d. a. v., tot assistent voor de delfstofkunde en mijnbouwkunde aan de Polytechnische School te Delft, dr. J. F. van Bemmelen, leeraar aan het gymnasium te 's-Gravenhage.

Bij de Staatsspoorweg-Maatschappij is benoemd tot adjunct-ingenieur 2e klasse J. Q. H. Loumans.

— Bij kon. besluit van 9 September 1901 no. 32 zijn, met ingang van 1 October 1901, bevorderd tot ingenieur van den Rijkswaterstaat der 2e klasse, W. F. Stoel, thans ingenieur der 3e klasse, en tot ingenieur van den Rijkswaterstaat der 3e klasse Jhr. C. E. W. van Panhuys, thans adspirant-ingenieur.

— Tot directeur van de gemeente-grafabriek te Rozendaal is benoemd de heer F. R. C. Cuijper, adjunct-directeur.

— De heer W. F. Bruinier, ingenieur-verificateur bij het kadaster te Zutphen, heeft wegens langdurigen dienstijd pensioen aangevraagd.

— Bij de Burgeravondschool te Soerabaja is:

belast met de waarneming der betrekking van tijdelijk leeraar in de wiskunde F. Nobel, werktuigkundig ingenieur bij den artillerie-constructiewinkel aldaar.

— Bij den Waterstaat en 's lands Burgerl. Openb. Werken is:

toegevoegd aan den chef der vierde waterstaatsafdeeling, de tijdelijk waarnemende opzichter 3e kl. E. L. Keyzer;

geplaatst in de residentie Semarang, de tijdelijk waarnemende opzichter 3e kl. Ch. J. van Goch;

overgeplaatst naar de residentie Benkoelen, de opzichter 3e kl. E. V. Matheron.

— Bij den aanleg van Staatsspoorwegen is:

overgeplaatst naar de lijn Padalarang—Krawang, de tijdelijke opzichter 3e kl E. J. Hornung en de tijdelijke onderopzichter 2e kl. A. Mooijen.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Ingenieur Pol. Sch. Delft, eisddiploma Electr. H. S. Luik, zoo mogelijk met eenige practische handelskennis in technische zaak op Java, met gunstige vooruitzichten. Motto „Techniek", afschriften Certificaten, aan den boekh. G. Voerner, 's-Gravenhage.

— Leeraar in de wis- en natuurkunde (beginselen der milit. elektro-techniek) met 1 Oct., aanv. salaris *f* 2200 's jaars. Stukken uiterlijk vóór 22 September e. k. vrachtvrij in te zenden aan den Gouverneur der Kon. Milit. Academie te Breda.

— Baas Machinefabriek, bekwaam bankwerker, tevens ervaren monteur, tegen flink loon direct. Br. onder No. 490, boekhandelaar Joh. G. Stemler Cz., Amsterdam.

— Onderwijzer aan de Ambachtsschool te Winschoten tegen 15 October a. s., voor vakteekenonderwijs aan machine-bankwerkers en smeden der hoogste klasse, aanvankelijk salaris *f* 1200. Br. vóór 20 September, met sollicitatiestukken en teekeningen, aan den directeur der school

— Adjunct-Directeur aan de Gem.-Gasfabriek te Roosendaal (N.-Br.), jaarw. f 500 en een veranderlijke toelage van 1 pCt. der ontvangsten, welke over 1900 drie honderd gulden bedroeg. Kennis van bouwkunde en bouwkundig teekenen. Sollicitatiestukken in te zenden voor 16 September aan den directeur der fabriek Fr. Kuyper.

— Monteur-Electricien, alleszins bekwaam, kan te Haarplaatsing bekomen. De voorkeur genieten zij, die ook het gasvak verstaan. Br. fr. onder letter L, aan De Erven Loosjes, Haarlem.

— Opzichter over de straten en wegen, min. jaarw. van f 900 en een maxim. van f 1300 Sollicitatiën op zegel aan den Burgemeester van Utrecht voor 27 Sept. 1901. (*Zie adv. in dit no*)

— Directeur Gasfabriek, bekwaam om zich te belasten met het technisch en administratief beheer van de Gemeentel. Gasfabriek, Waterleiding, Telephoondienst en verdere gemeentelijke ondernemingen. Aanvankelijk salaris f 2000 en vrije woning, vuur en licht. Sollicitatiën in te zenden aan Burg. en Weth. der gem. Helmond vóór 1 October a. s.

— Leeraar bevoegd voor hand- en lijnteekenen, jaarw. f 1300. Inzending van stukken aan den Burg. van Brielle, vóór 20 Sept. a. s.

— **Gemeente-Bouwmeester**, Middelburg, jaarwedde f 2000 met vrije woning, vuur en licht, zich uiterlijk den 10n October a. s. per gezegeld adres aan te melden bij den Burgemeester.

— **Assistent-Opzichter**, Hollandsche IJzeren Spoorw.-Maatschappij, aan de Centrale Werkplaats te Haarlem voor de kopergieterij en bronsgieterij, aanvankelijk salaris f 80 per maand. Br. en getuigschr. aan den chef der centrale werkplaats td Haarlem.

— **Teekenonderwijzer** aan de School in Burger-Weeshuis te Amsterdam Sollicitanten behalve in het bezit van de akte teekenen ook bekend met het onderwijs in handenarbeid, zich schriftelijk aan te melden vóór 22 Sept. e.k. aan het kantoor van genoemd Weeshuis, St Luciensteeg. Salaris f 50 per lesuur, die gegeven worden op Dinsdag- en Vrijdagavond gedurende 1½ uur.

— **Bekwaam Uitvoerder** aan het Sanatorium Hellendoorn. Br. aan de aannemers firma A. Groothengel, Borne.

VARIA.

Fabrieken, werkplaatsen en pakhuizen hebben zooveel van ratten te lijden, dat vele onzer lezers gaarne eens de proef zullen nemen met een nog weinig bekend nieuw middel, dat in het laboratorium van het Instituut Pasteur is uitgedacht.

Aan een rapport, dat de heer J. Danysz, chef van bovengenoemd laboratorium, in de Société de Medicine Publique heeft uitgebracht, is o. m. het volgende ontleend:

Uit de proeven mag men terecht de volgende gevolgtrekkingen maken:

1e. Dat de door mij in het Instituut Pasteur geprepareerde microben, op brood of graan uitgestrooid in plaatsen waar veel ratten zijn, aan deze dieren een doodelijke ziekte kunnen geven.

2e. Dat deze ziekte zich van zelf door besmetting zal uitbreiden.

3e. Dat ratten altijd graag vergiftige stoffen eten, welke men hun geeft en dat het dientengevolge mogelijk is, dezelfde behandeling verscheidene malen na elkaar toe te passen, om zoo de dieren te treffen, die den eersten keer ontkomen zijn.

4e. Dat het toepassen dezer methode in de riolen en gebouwen van Parijs het mogelijk zal maken, de meeste zoo niet al de ratten, die er zich bevinden, uit te roeien.

Uit eenige proeven die men tegelijk in Frankrijk en in het buitenland genomen heeft, blijkt dat men in 50 van de honderd gevallen van 't gebruik der smetstof een volkomen verdwijnen der ratten bereikt heeft; in dertig gevallen een gedeeltelijke vernietiging en in slechts twintig heeft men geen merkbaar resultaat gezien.

Met dezelfde smetstof zijn nagenoeg dezelfde resultaten verkregen door den heer Calmette, directeur van het Instituut-Pasteur te Rijssel; den heer Loir, directeur van het Bacteriologisch Instituut te Tunis; de heer Abel, geneesheer-inspecteur van de gezondheids-commissie te Hamburg en den heer Madsan te Kopenhagen.

De microbe, die men bij al die proeven gebruikt heeft, is een cocco-bacil, die alle eigenschappen vertoont van den coli-bacil en daardoor gelijkt op den typhi-murium-bacil van Laëffler.

Deze bacil, die min of meer schadelijk is voor alle in Frankrijk bekende rattensoorten, is volkomen onschadelijk voor alle andere huisdieren of wilde dieren, en eveneens voor den mensch.

Voor ratten en muizen is hij schadelijk, ingebracht door voedsel in de maag. Het is voldoende om brood of graan te weeken in een vloeistof, waarin de microbe gekweekt is, en dit mengsel aan de knaagdieren te eten te geven, om alle die er van gegeten hebben te zien ziek worden en ze na drie tot vijf dagen te zien sterven aan eene septicémie, die zich vijf tot twaalf dagen na het innemen openbaart.

Een Nederlandsch industrieel schrijft over dit middel het volgende:

„Wij hebben in onze fabriek het verdelgingsmiddel van het instituut-Pasteur met succes toegepast Wie ons voorbeeld volgen wil, schrijve aan het adres Labopasteur, 35 Rue Dutot, Paris

Het middel is absoluut onschadelijk voor menschen, huisdieren, vogels en andere dieren, behalve de kleine knaagdieren. Men moet het middel echter met zorg toepassen en geduld oefenen, want eerst na een dag of tien ziet men resultaten.

„Er worden twee soorten van virus (de ziektekiemen) geleverd, virus no. 1, kost f 0.75 per buisje en is bestemd voor muizen, virus no. 2 dat f 1.50 kost, wordt toegepast voor ratten. Hoeveel van die buisjes moeten worden opgelost, hangt af van de grootte der oppervlakte, die men behandelen wil. Onze geheele fabriek hebben wij gezalverd met de oplossing van een achttal buisjes.

„Men moet natuurlijk de gebruiksaanwijzing nauwkeurig volgen en dan valt er niet aan de goede uitkomst te twijfelen."

(*Tijds. t. bev. d. Nijv.*)

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING
RUISCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

14 Bouwk. opz.-teek., 19—26 jaar, *f* 30—*f* 85 's maands;
3 Bouwk. opz.-uitv., 33, 34 en 43 jaar, *f* 80—*f* 100 's maands;
2 Bouwk. opz., 22 en 35 jaar, *f* 75 en *f* 80 's maands.
1 Waterbouwk. opz., 23 jaar, *f* 75 's maands;
1 Bouwk. teek., 23 jaar, *f* 75 's maands;
1 Werktuigk. opz.-teek., 44 jaar, *f* 125 's maands;
1 Electr.-technicus, 35 jaar, *f* 85 's maands;
1 Aank. werkt.-electr., 20 jaar, *f* —.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,
Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.
Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-CLOSETS en URINOIR-inrichtingen. Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangen, Kampioen Ventilators onder garantie.

BATES
Forward Gas- en Oliemotoren.
DRIJFWERKEN.
CORNS. EICKELBERG, AMSTERDAM.

VAN RIJN & Co., ROTTERDAM.
Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b./d. Nieuwe Binnenweg.
SPIEGEL- en VENSTERGLAS.
Glasverzilvering voor de grootste maten.
Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

ROLLUIKEN van *hout* en van *staal*, in verschillende *constructiën*. Prijscouranten en inlichtingen op aanvrage gratis bij
W. H. M. SCHOLTE,
Fabrikant. Prinsengracht 516. AMSTERDAM.

Advertentie-Bureau
VAN
„DE OPMERKER",
Van Diemenstraat 205,
's-GRAVENHAGE.

Het Advertentie-bureau van *„DE OPMERKER"* beveelt zich aan voor de plaatsing van advertentiën in alle Binnen- en Buitenlandsche Dag- en Weekbladen.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

36ste JAARGANG Nº. 38. ZATERDAG, 21 September 1901.

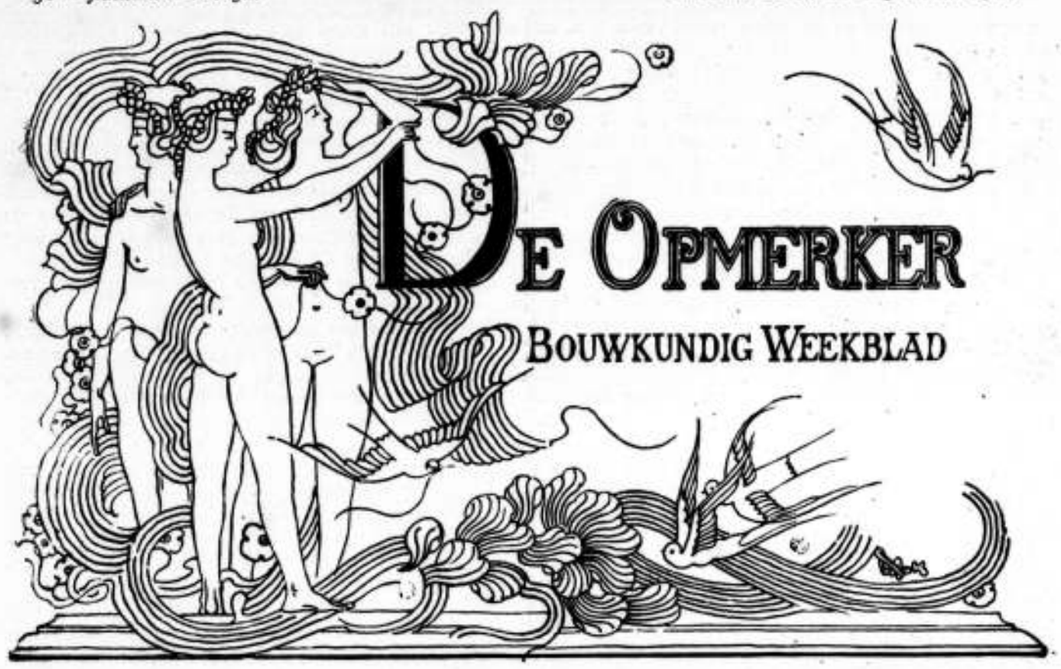

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

HAVENKANTOOR AAN DE LAAKHAVEN TE TE 's GRAVENHAGE.

(Bij de plaat.)

Wie slechts af en toe de residentie bezoekt en aan het station van den Holl. IJz. Spoorweg uitstapt, zal meestal zijn schreden dadelijk westwaarts richten, of zich door een der vervoermiddelen, die hij daar vindt in die richting laten medenemen.

Slechts wanneer hij in Rijswijk moet zijn of per stoomtram of boot van 's Gravenhage naar Delft reist, zal hij gewaar worden, wat er in de laatste jaren achter het station geschiedt en geschied is en gelegenheid vinden een blik te slaan op de groote werken, die daar van gemeentewege in uitvoering zijn en nog maar voor een deel voltooid.

Wij bedoelen de Laakhavenwerken.

De voorhaven, die uitmondt in de Vliet, de verbinding van de Haagsche waterwegen met de Delftsche en Leidsche vaarten, is gereed en sedert eenigen tijd in gebruik, ofschoon het groote scheepvaartverkeer natuurlijk eerst zal komen, wanneer de verder zuidwestwaarts geprojecteerde havens in gebruik zullen kunnen worden genomen.

Deze voorhaven heeft de oude trekweg, waarlangs voorheen de jaagknollen in hun sukkeldrafje menige trekschuit heen en weder vervoerd hebben, dwars doorgesneden.

Op den hoek van den trekweg en de noordwestelijke havenkade staat het havenkantoorgebouwtje, in de tweede helft van het vorig jaar gebouwd, en in de bij dit nummer gevoegde plaat voorgesteld.

Het beslaat slechts een zeer kleine oppervlakte en staat aan alle zijden vrij. Op elke verdieping bevat het een kantoorlokaal, een closet en een paar kasten.

De kantoorlokalen hebben door groote ramen uitzicht naar drie zijden, zoodat wel geen roeibootje de haven of de stad kan binnenkomen, zonder opgemerkt te worden. Bovendien verschaft het platte, met houtcement gedekte dak nog gelegenheid voor een uitkijk, ofschoon deze wel niet bepaald voor den havendienst vereischt zal worden.

Wat het uiterlijk van het gebouwtje aangaat is de architectuur zeer eenvoudig gehouden met het oog op de zuinigheid, welke aan gemeentebouwmeesters gewoonlijk van hoogerhand als een hoofddeugd wordt aanbevolen.

Toch is het den ontwerper, den heer A. Schadée, gelukt hoofdzakelijk door een goede groepeering en karakteriseering der hoofdmotieven, de kantoorlokalen en het trappenhuis een aardig gebouwtje, levendig van silhouet, te maken, dat dadelijk in het oog valt, te meer daar het nu nog eenzaam op den hoek van een groot stuk onbebouwd terrein staat. Wanneer later, zooals men zich voorstelt, groote pakhuizen en handelsinrichtingen daarnaast zullen zijn verrezen, zal het door de bescheidenheid zijner afmetingen wel eenigszins in de schaduw gesteld worden, maar toch naar wij meenen een goed effect blijven maken.

EEN PAAR BLADZIJDEN UIT DE GESCHIEDENIS VAN DE ST. PAULSKERK TE LONDEN.

Vervolg van bladz. 291.

Spoedig na den brand werd Wren aangewezen als de voornaamste architect om de City te herbouwen. Het plan, dat hij daarvoor ontwierp was zeer goed doordacht, de straten zouden natuurlijk meer regelmatig aangelegd worden dan te voren, maar er was ruimschoots voor afwisseling gezorgd door ruime pleinen, de kerken zouden geheel vrij komen te staan,

de openbare gebouwen waardige gevels verkrijgen, de luizen der ambachtscorporaties (City Companies) zouden rondom de Guildhall gebouwd worden en evenzoo zou de beurs een centrum vormen, waarombeen in grootsche schikking de gebouwen voor post, bank, munt, verzekering en andere op den handel betrekking hebbende zaken gegroepeerd zouden zijn.

In de bibliotheek van Guildhall is een oude prent aanwezig, waarop, behalve twee afbeeldingen van Londen, een prospect voor den brand en een onmiddellijk daarna, ook het herbouwingsplan van Wren is afgebeeld. Wij bezitten hierin een oud voorbeeld van een ontwerp voor een modernen stadsaanleg, waarvan men nog geen eeuw later reeds betreurde, dat het niet tot uitvoering gekomen is, want uit het bijschrift op de prent blijkt, dat het ongelukkiglijk ten gevolge van gebrek aan samenwerking niet tot stand kwam ;„unhappily defeated by faction" staat er.

Bij den herbouw werd door de particuliere eigenaren een voortvarendheid aan den dag gelegd, waarmede de bouwheeren der publieke gebouwen onmogelijk gelijken tred konden houden, zoodat in spijt van de voorschriften van regeeringswege, waarbij het bouwen, anders dan in overeenstemming met het plan van Wren, verboden was, particulieren op hun eigen terrein precies bouwden, zooals zij wilden, zoodat voor een groot deel de nauwe en onregelmatige straten en grensscheidingen opnieuw bestendigd werden.

Uit deze omstandigheden laat zich ook verklaren den onregelmatigen stand van het front van de kathedraal ten opzichte van Ludgate hill, de straat die er op aanloopt. Wel is deze straat in den nieuweren tijd aanmerkelijk verbreed en verbeterd, doch een enkele blik op Wren's plan is voldoende, om te doen zien, dat het gebouw eerst goed tot zijn recht zou zijn gekomen, wanneer dat getrouwer ware gevolgd.

Voor den herbouw van de kerk had Wren te consulteeren met een Comité en zeer tegen den zin van den bouwmeester werden toch nog voorstellen tot restauratie van den bouwval der oude kerk ter tafel gebracht ; daardoor werd veel kostbare tijd vermorst, hetgeen reeds dadelijk ten gevolge had, dat er van afgezien moest worden om voor het westfront, het ruime plein aan te leggen, dat Wren daar ontworpen had. Een gedeelte van het schip der oude kerk, dat aan de algeheele verwoesting ontkomen was, werd op de meest primitieve wijze voor den dienst ingericht door het aanbrengen van een houten dak beneden het triforium, maar na twee jaren stortte een der groote pijlers van het schip in en dit ongeval gaf den toenmaligen deken Sancroft aanleiding het Comité de duimschroeven aan te zetten en de goedkeuring te verkrijgen voor de algeheele slooping en voor den bouw van een nieuwe St. Paul's kathedraal op de oude fundamenten. Dit gelukkige ongeval had plaats in 1668 en van toen af werden alle krachten in het werk gesteld om de voorbereiding van het groote werk te bevorderen.

Niettemin ging men tot het jaar 1673 voort met het houden der godsdienstoefeningen in het bouwvallig schip van Old St. Pauls.

Bij de voorbereiding vormden de geldmiddelen een factor die blijkbaar nogal van invloed was en nogal zorgen baarde, want in het toenmalig tijdperk uitte de particuliere vrijgevigheid zich niet dikwijls in den vorm van bijdragen voor kerkenbouw en ofschoon groote sommen toevloeiden als antwoord op bedelbrieven, die door het geheele land hun weg vonden is deze kathedraal, in tegenstelling met hare zusteren, voor een groot gedeelte gebouwd van gelden, door belasting verkregen. Andere kathedralen toch zijn, ten minste in Engeland, gebouwd voor rekening van bijzondere personen, of bekostigd uit vrijwillige offergaven, ter meerdere eere van God en godsdienst, maar de verwoesting van Old St. Pauls, gepaard met die van de vele kerken en andere gebouwen, die haar lot deelden, werd als een nationale ramp beschouwd en toen de belastingen op de steenkolen en op de wijn ingevoerd werden om geld te verkrijgen voor den herbouw van de City, de kathedraal en andere kerken, kreeg jeder een deel van de opbrengst in verhouding tot de gemaakte vorderingen.

Tengevolge dezer bijzondere omstandigheden heeft het beheer van het bouwfonds van St. Pauls een eigenaardig karakter verkregen en tot heden behouden. Het toezicht op het beheer van dit fonds wordt toch, behalve door de hooge geestelijkheid, vertegenwoordigd door den aartsbisschop van Canterbury en den bisschop van Londen, mede uitgeoefend door den Lord-Mayor, die eenige rechten op het gebouw heeft, waarvan somtijds gebruik wordt gemaakt.

Ofschoon de toevloed der geldmiddelen uit de bovengenoemde bronnen voldoende genoemd mocht worden voor de stichting van een waardig gebouw, scheen Wren in den beginne van meening, dat dit op den duur niet zou meevallen en hij ontwierp daarom een klein gebouw, uitvoerbaar voor de som die waarschijnlijk bijeengegaard zou kunnen worden, maar werd door Sancroft aangemoedigd tot het ontwerpen van een gebouw, dat aan alle eischen zou voldoen

Toen zette de bouwmeester er zich toe om iets meer kolossaals en fraaiers te maken en in 1670 werd het nieuwe ontwerp aangenomen en goedgekeurd door den Koning, die order gaf tot het maken van een model. Dit geschiedde en dit model wordt nog in de kathedraal bewaard.

De plattegrond was een Grieksch kruis met een grooten koepel in het midden. Westwaarts in verbinding hiermede was een ruime vestibule ontworpen, gedekt met een kleineren koepel en daarvoor een portiek met een zuilenrij in éene tot de volle hoogte doorgaande orde.

Maar met dit plan kon het Comité zich niet vereenigen, daar het te ver afweek van de gothiek, de stijl volgens de toenmalige volksmeening uitsluitend voor den bouw van kathedralen geoorloofd. Het Comité maakte bovendien de aanmerking, dat in den oostelijken arm van het kruis te weinig ruimte was voor het sanctuarium en het koor. Wren was nu andermaal genoodzaakt een ontwerp in studie te nemen, meer in overeenstemming met het als algemeen geldend beschouwde kathedralen-type, maar hij stelde zich voor dit wel zoo te kunnen wijzigen, dat het hem gelukken zou zooveel mogelijk een verzoening tusschen het Gothische idée en zijn eigen moderne begrippen tot stand te brengen.

Wren nam zich echter van dat oogenblik af voor om in het vervolg zijn plannen aan zoo weinig mogelijk personen te laten zien, daar hun kritiek hem geweldig hinderlijk was. Zijn hoofddenkbeeld was een koepelbouw, bekroond niet door een lantaren, maar door een spits en met ruime portalen. Hij maakte vele plannen, waarvan er een ten slotte door den Koning werd aangenomen.

Wren behield daarbij de bevoegdheid om al zoodanige wijzigingen in zijn plan te maken, die niet bepaald ingrijpend waren. Van die bevoegdheid maakte hij een ruimer gebruik, dan wellicht in de

Havenkantoor aan de Laakhaven.

te 's Gravenhage.

Gevel N.O. zijde.

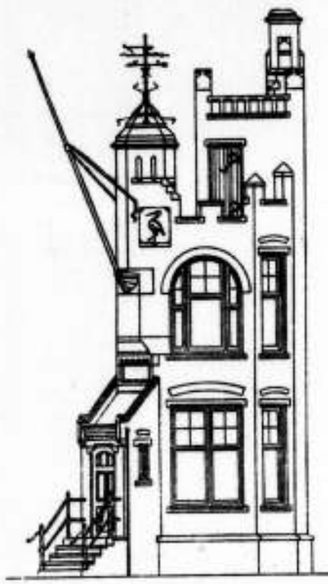

Gevel Z.O. zijde.

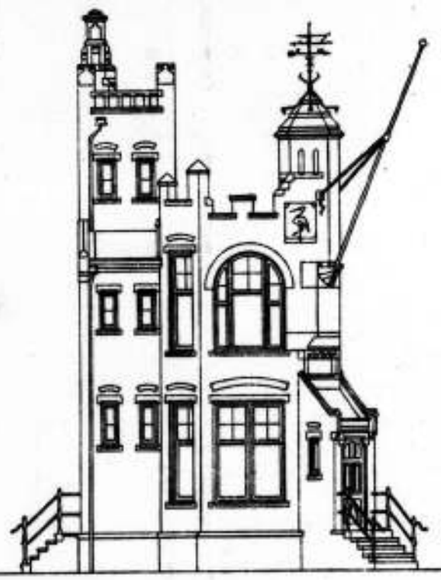

Gevel Z.W. zijde.

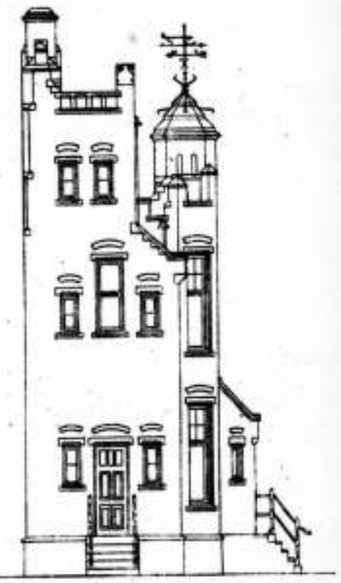

Doorsnede A.B.

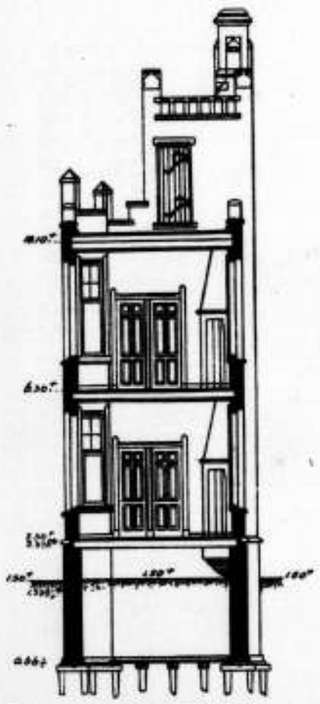

Beganegrond.

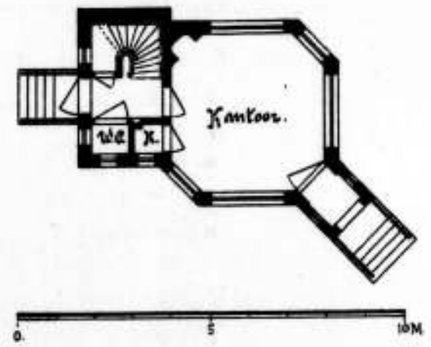

Verdieping

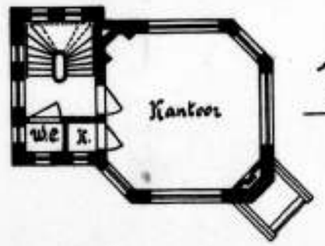

Gevel N.W. zijde.

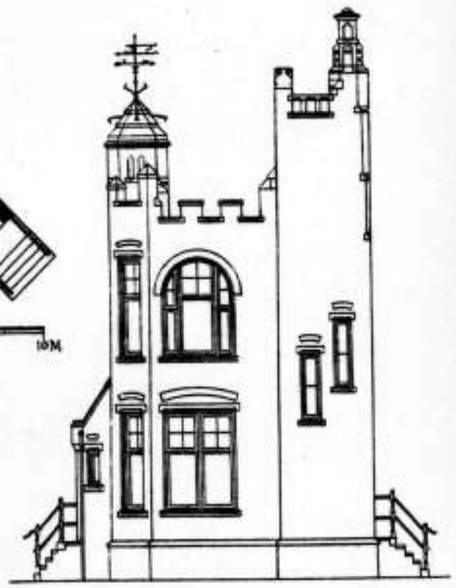

Bijvoegsel van DE OPMERKER.
36e jaargang N°. 38.

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

bedoeling dezer concessie lag en dan wellicht strookte met de inzichten van het Comité, maar het nageslacht heeft reden hem dankbaar te zijn, dat hij den moed had alle andere meeningen te trotseeren en in zijn werk geheel zichzelf te geven.

Nog twee jaren verstreken met het sloopwerk en het in orde brengen van het bouwterrein. Een aardig voorval vindt men vermeld waarvan de herinnering nog in den bouw bewaard is gebleven. Bij het uitzetten van het gebouw zond Wren een werkman, om een stuk steen op te zoeken, om als merk te dienen voor het punt, dat hij als middelpunt van zijn plan wenschte te kiezen. De werkman kwam met een stuk van een zerk aandragen, waarop nog leesbaar was het woord „Resurgam" (ik zal weder opstaan). Men meent, dat het beeldhouwwerk boven de deur van het zuidertranssept, hetwelk de Phoenix voorstelt, uit zijn asch herrijzend, daar als een herinnering aan dit geval werd aangebracht.

De oude geblakerde muren bleken bij den afbraak nog sterker dan men verwacht had, en de bouwmeester nam een welgeslaagde proef met het doen springen van een gedeelte door middel van buskruit, maar een tweede proef, onder toezicht van een opzichter, bij afwezigheid van Wren genomen, vervulde de buren met schrik en angst, daar groote stukken steen door een venster vlogen in een vertrek waar vrouwen aan het werk waren, zoodat het verder gebruik van dit hulpmiddel verboden werd. Wren bezigde toen voor den verderen afbraak een soort van stormram van zijn eigen vinding.

Het afkomend materiaal van den bouwval, hoopte zich in zulke hoeveelheden op, dat de voortgang van den nieuwen bouw daardoor ernstig belemmerd werd. Er werd toen van hoogerhand last gegeven de goede steen te verkoopen aan de aannemers voor den bouw van verschillende parochiekerken in de City en de slechte steen en het puin voor de verharding der straten. Op deze wijze was spoedig het terrein ontruimd en het gebouw uitgezet.

Christopher Wren legde zelf op den 21sten Juni 1675 den eersten steen.

(Slot volgt.)

DE PAARDEN, DIE DEN HAVER VERDIENEN.

Het was een aardig verhaaltje, laatst in het groene weekblad, dat van dien Durand, die, zelf zonder talent, drie begaafde schrijvers voor zich liet werken, en die, op deze wijze, een groot en rijk man werd. Toch lag er ook wel iets tragisch in.

Wij dachten aan deze geschiedenis, toen wij in het weekblad van Architectura lazen, hoe de gemeente Amsterdam al weer piepjonge Delftsche ingenieurtjes aan den dienst van hare openbare werken gaat verbinden.

Ook de techniek heeft hare Durand's wier aantal veel grooter is, dan het publiek wel denkt. De paarden, die den haver verdienen, krijgen hem maar zelden.

Of het altijd zoo geweest is? Misschien. Maar de oude technici, die van voor den Franschen tijd, moesten wel „payer de leur personne". Van opzichters en teekenaars, zooals wij die kennen, was toen geen sprake. Ook diploma's of polytechnische scholen waren onbekend. De Fransche revolutie heeft ons beiden gebracht. Pas in den tijd van den „lammen Koning" wordt de „entreprise générale" hier ingevoerd, en doet, met den aannemer, de opzichter zijn intrede.

Het duurt nog heel wat jaren, eer ook „dessinateurs" naar Franschen trant, hier gebruikelijk worden. In 1842, toen de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst werd opgericht, komen er verscheidene op de ledenlijst voor. Pas later noemde men zulke menschen „teekenaars".

Uit de kringen dezer opzichters en teekenaars zijn zeer bekwame technici voortgekomen, die, tot 1870 toe, wel gewaardeerd werden. Zij kenden hun vak op hun duimpje.

Langzaam maar zeker zagen echter de „menschen van de practijk" zooals ze met een zekere minachting genoemd werden, zich op den achtergrond geschoven. Als hulpkrachten, als paarden die het werk deden mochten zij blijven — maar den haver kreeg, wie, hetzij door een diploma, hetzij door een optreden à la Durand, zich naar voren wist te schuiven.

Meldden deze practici zich voor een technisch ambt aan, dan werd hun niet gevraagd, of zij hun vak verstonden, maar of zij een diploma hadden. En als zij dan moesten erkennen, dit niet te bezitten, maar allerlei bewijzen van grondige vakkennis en ervaring meenden te kunnen geven — dan was het: „Is u bedreven in de bolvormige driehoeksmeting, de analytische meetkunde, de scheikunde, de natuurkunde, de mechanica?" Waagden zij het dan andermaal, aan hun ontkennend antwoord toe te voegen, dat zij groote werken hadden ontworpen en uitgevoerd, dan werd hun gemelijk te verstaan gegeven, dat dit alles niets te beteekenen had, want dat men menschen met ruimen blik behoefde. Zoo iemand vond men dan, door een jong Delftsch ingenieur aan te stellen.

Buiten de ambtelijke wereld begonnen de Durand's al gauw hun winstgevend werk. Een der vermaardste bouwmeesters van het derde kwart der 19e eeuw was er zoo een. Zijn voorbeeld vond navolging. De architect had slechts noodig, het werk „op te scharrelen", voor het overige kon hij zich van hulpkrachten, te kust en te keur, voorzien. Alles kon hij *laten* doen, dit „scharrelen" uitgezonderd. Wie daar een meester in bleek, behoefde zich verder geen moeite te geven. Vakkennis was niet eens noodig; het was voldoende, als men zich hield, alsof men haar bezat.

Zulke toestanden bestaan niet alleen hier te lande, maar overal in de wereld, Amerika, het land van Pecksniff niet te vergeten. Wie in de Vereenigde Staten geen man van zaken is, brengt het tot niets. En waarom zou men ook geen vrouw van zaken kunnen wezen? Een vrouw kan toch ook wel technische hulpkrachten krijgen, mits zij er maar voor betaalt. Zoo ontstonden de vrouwelijke architecten, waarvan wij onlangs in een dagblad het volgende lazen.

***

In de oude wereld is de Hongaarsche mejuffrouw Paulus, de eenige vrouw, die tot dusverre naam gemaakt heeft als architect. Amerika daarentegen kan zich reeds op een aantal vrouwelijke bouwmeesters beroemen. Zooals de „Deutsche Hausfrauen-Zeitung" schrijft, hebben velen reeds proeven afgelegd van haar talent. Miss Lois Glowe te Boston kreeg bij den wedstrijd om een ontwerp voor het Vrouwenpaleis op de Wereldtentoonstelling te Chicago den tweeden prijs. Miss Ida Anna Kyan, die als architect werkzaam is te Waltham, (Massachusetts) verwierf reeds als student aan het technisch Instituut een eersten prijs. Later werd haar plan voor een overdekte markt met een tweeden prijs bekroond. Op het oogenblik wordt volgens haar ontwerp een sanatorium gebouwd in Zuid-Farmingham.

De firma Hands en Gannon te New-York verheugt zich in de algemeene achting. Deze twee jonge dames hebben aan de kust van Jersey een aantal „cottages"

gebouwd, die getuigen van haar smaak en ontwikkeling op het gebied van kunst. Haar voornaamste werk, een ontwerp voor modelwoningen voor armen, heeft de bewondering weggedragen van hare collega's. Een vereeniging heeft in het westen van New-York een stuk grond aangekocht, waarop het plan ten uitvoer zal gebracht worden. Zij hebben ook het ontwerp geleverd voor het Florence-ziekenhuis te San Francisco en voor een zekeren heer Johnson, in Californië, een prachtige villa gebouwd, volgens het model van het keizerlijk paleis in Livadia.

Mevrouw Elizabeth Holman, in Philadelphia, heeft reeds een schouwburg, hotels en verschillende huizen gebouwd. Haar specialiteit zijn zomer-cottages, die tegelijk goedkoop en gemakkelijk ingericht zijn.

Mevrouw Barker—Nicholson, te Brooklyn, teekent niet alleen de bouwplannen, maar bestuurt ook de uitvoering daarvan. Haar huizen munten uit door verbeteringen op huishoudelijk gebied.

Mevrouw Wagner, te Ficksburg, bemoeit zich insgelijks tot in de kleinste bijzonderheden met het bouwen. Ook zij bouwt het liefst woonhuizen, ofschoon zij reeds scholen, universiteiten, kerken en kapellen heeft helpen oprichten. Het Vrouwenpaleis op de tentoonstelling te Atlanta was haar werk.

Miss Esther Stone was de eerste vrouw die den Kotsch-prijs van het Technologisch Instituut van Massachusetts behaalde, waar miss S. G. Hayden, die mede reeds een prijs bij een wedstrijd verkreeg, als de beste teekenares bekend is. Naar het ontwerp van miss L. H. Fullers wordt op het oogenblik het Vrouwenpaleis voor de tentoonstelling te Springfield gebouwd. Mevrouw Bethune in Buffalo, de baanbreekster der Amerikaansche vrouwelijke architecten, wenschte eenige jaren geleden opgenomen te worden in de New-Yorksche Architectenvereeniging. Zij ondervond echter groote tegenwerking. Toch zou men meenen dat de Amerikaansche vrouwen wel het bewijs geleverd hebben, met eere haar plaats in het bouwvak te bekleeden.

***

Het komt er maar op aan, wat men onder „het bouwvak" verstaat. Een vrouw kan een diploma halen, zoo goed als een man. Zij kan een bureau huren, dit meubelen, van de noodige werkkrachten voorzien, en, als zij dan slechts begunstigers heeft, kunnen de meest verschillende plannen worden afgeleverd. Paleizen, sanatoria, overdekte markten, cottages, modelwoningen, ziekenhuizen, schouwburgen, hôtels — dit alles kan daar geteekend, begroot en gedetailleerd worden. De daarvoor geschikte ...enschen zijn best te krijgen.

Hier opent zich een ruim veld voor de feministen. De uitvoering blijft misschien een bezwaar, maar ook een uitvoerder zal te vinden zijn. En als de architecte of de ingenieuse zich af en toe, in een sportcostuum, op het werk vertoont, dan neemt zij geen minder aandeel aan de uitvoering dan vele van haar mannelijke collega's nu doen.

De wereld behoort aan den man van zaken. De Durands in de architectuur weten dit wel. Zij lachen wat om de stumperds, die denken er door hunne talenten te zullen komen. Zij weten, dat die talentvollen zich ten slotte bij hen aan komen melden, om een plaatsje voor den triomfwagen te mogen innemen. Zij weten, dat het hen aan trekkrachten nooit ontbreken zal.

OPMERKINGEN, DIE LAAG BIJ DEN GROND BLIJVEN

van een Haagschen wandelaar.

Wanneer men als vreemdeling door een groote stad wandelt, dan ziet men gewoonlijk zooveel om zich heen dat de aandacht trekt, dat men weinig let op den grond, dien men onder de voeten heeft.

In de stad waar men woont, waar men de huizen en de winkels, de omnibussen en de menschen kent is dit anders, daar let men, vooral op den weg die men dagelijks eenige malen aflegt, op allerlei andere dingen, daar kent men, om zoo te zeggen, al de steenen van de straat en weet men somtijds, hier aan een gebarsten stoepzerk, ginds aan een kuil in het trottoir, elders aan een grooten kei of aan een verzakten trottoirband, zonder op te zien, precies waar men zich bevindt.

Met wielrijders en koetsiers is dit nog meer het geval en die moeten het wel doen, de wandelaar doet het meer onbewust, gedachtenloos, en voor hem zijn die dingen dan ook eigenlijk niet de moeite waard er op te letten, nietwaar?

Wie dit nietwaar bevestigend zou beantwoorden, zou echter eerst met recht toonen gedachtenloos te zijn, want er zijn vele dingen op de wereld en in onze groote steden, laag bij den grond, en zelfs op en in den grond op te merken, die bij nadere overweging wel de aandacht waard zijn, in het bijzonder van den technicus, den bouwkundige in den ruimen zin van het woord.

Immers een geheele afdeeling van de bouwkunde, de „Tiefbaukunde", zooals de Duitschers haar noemen, vindt haar arbeidsveld beneden het niveau van de straat en hare beoefenaars wijden al hun vernuft, al hun arbeidskracht aan werken, waarop iedereen laag neerziet, omdat zij zich zelden, en dan gewoonlijk nog maar eventjes boven het niveau van de straat, verheffen. Vooral in onze groote steden werden die werken in de laatste kwart eeuw meer en meer belangrijk in die mate, dat de gemeentebesturen het noodig hebben geacht, de vroegere gemeente-architecten te vervangen door ingenieurs, en hoezeer daarover in bouwkundige kringen ook gemopperd moge zijn, er bestaat al zeer weinig kans, dat de architecten de eerste plaatsen bij de directiën van gemeentewerken zullen heroveren. Daarover behoeven zij zich evenwel niet bepaald te bedroeven, want de „Tiefbau" is een tak van dienst, om een stadhuisterm te gebruiken, die voor de mannen van den „Hochbau", voor de bouwmeesters van Gods genade, en welk architect rekent zich niet gaarne daartoe, weinig aantrekkelijks heeft. Daarmede willen wij niet zeggen, dat die diensttak werkelijk weinig belangrijk is, integendeel, maar zij is veel minder dankbaar dan de „Hochbau", ten eerste omdat hare werken altijd beneden of heel dicht bij Delfland's peil blijven (men wete dat te 's Gravenhage altijd naar D. P. gerekend wordt) en ten tweede omdat zij daardoor dicht onder het bereik van het kritisch oog van den wandelaar vallen, die, wanneer hij zich nog eens bedenken zal, alvorens over een hoog gebouw een oordeel uit te spreken, geen oogenblik aarzelt over dingen, die zoo laag bij den grond blijven, zijn meening in de krant te zetten.

Gemeentebesturen en ambtenaren weten er van mede te spreken, hoeveel last en moeite hun vaak door die kritiek wordt veroorzaakt en in onze goede residentie zijn altijd, ook op de uren, waarin gewone menschen moeten arbeiden voor het daaglijksch brood, vele wandelaars aan te treffen.

Natuurlijk wordt van de aanmerkingen van deze menschen hier niet zooveel notitie genomen, als dit wel in de provinciesteden het geval pleegt te zijn, maar somtijds zijn zij toch gegrond en is de wensch gewettigd, dat men er ten stadhuize wat meer aandacht aan mocht schenken.

Op punten, waar een levendig verkeer is, in het midden der stad, overkluizings-, dempings- en rioleeringswerken uit te voeren, zonder dat verkeer een tijd lang te belemmeren is natuurlijk niet mogelijk. Iedereen schikt zich daarin, zelfs al duurt het wat langer dan wellicht strikt noodig zou zijn, vooral wanneer het een groote verbetering ten gevolge heeft.

Zulk een verbetering is bijvoorbeeld aangebracht op den grens van de oude en de nieuwe stad, ter plaatse, waar de Anna Paulownastraat en de Piet Heinstraat, twee hoofdverkeerswegen, die de bekende, zoogenaamde Zeeheldenwijk insluiten, samenkomen. In plaats van twee smalle bruggen, die voorheen daar de verbinding tusschen de oude en de nieuwe stad vormden, ziet men daar thans een ruim vierkant plein, waarop, behalve de beide genoemde straten nog vijf kaden en straten samenkomen. Dit plein is met de naam van Elandslaagte gedoopt en het schouwspel dat het in het voorjaar opleverde, bracht destijds vele pennen in beweging. Er was een groote vertraging, wij meenen van ongeveer een half jaar, in de oplevering van het werk gekomen en of het nu ten gevolge daarvan was of van andere oorzaken, er heerschte een geruimen tijd een alle perken te buiten gaande chaos op het terrein, waarvan wij onze lezers de beschrijving kunnen besparen omdat zij die in alle geuren en kleuren kunnen vinden in de Haagsche dagbladen van dien tijd. De geuite klachten waren zeer gegrond en schijnen ook wel eenig effect gehad te hebben, het werk is ten minste eindelijk gereed gekomen, maar niettemin nog in een toestand, die veel te wenschen overliet, en waarover men nu nog af en toe klachten hoort, die evenzeer gegrond zijn.

Men had ons namelijk eerst met een zeer natuurlijke nabootsing van de Zuid-Afrikaansche Elandslaagte opgescheept, waarin de kopjes, waarop onze landgenooten het leven lieten, niet vergeten waren. De bestrating van het plein vertoont nog hier en daar een afwisseling van bergen en dalen, even onaangenaam voor de menschen die er zich te voet of per rijtuig over bewegen, als voor de trekdieren, die er voor gespannen zijn en die men op zulk een geaccidenteerd terrein onmogelijk behandelen kan met de zachtheid die er in groote plakkaten alom door de dierenvrienden voor gevraagd wordt.

„Behoeft de burgerij dat nu zoo te accepteeren, kon de aannemer niet genoodzaakt worden het werk in een fatsoenlijker en meer bruikbaren staat op te leveren?" vroeg ons een leek, kort nadat het plein voor het verkeer was opengesteld. Wij trachtten hem toen wel duidelijk te maken, dat dit niet altijd even gemakkelijk was, maar het gelukte ons toch niet hem te overtuigen en hij bleef bij de meening, dat men wel het „onderwerk", hij bedoelde de overkluizing van de gracht met de daarbij behoorende fundeerings- en metselwerken heel zorgvuldig en heel solide gemaakt had, maar de bestrating als bijzaak wat onverschillig behandeld had, in één woord, dat er, zooals hij wel meer had opgemerkt, weer niet genoeg gelet was op kleinigheden.

En ik moest hem gelijk geven en erkennen, dat bij de meeste gemeentewerken en wel in het bijzonder die op het gebied van den „Tiefbau", allerlei bijkomende zaken min of meer veronachtzaamd schijnen te worden.

Is het bijvoorbeeld onvermijdelijk, dat door het maken van rioleeringswerken zoodanige schade aan nabij zijnde huizen wordt veroorzaakt, als men hier verleden jaar op een andere plaats heeft kunnen waarnemen. Om in den drooge te kunnen werken, werd daarbij en wordt nog, een nieuw, zeer vernuftig systeem, namelijk kunstmatige verlaging van het grondwaterpeil, toegepast.

Zou het vermijden of voorkomen van schade, die natuurlijk vergoed moest worden, niet waard geweest zijn ook op deze bijzaak het vernuft eens te richten? Kan de aanvulling eener ontgraving niet zoodanig geschieden, dat niet, gelijk men thans in de Laan van Meerdervoort kan opmerken, de twee boomrijen waartusschen het riool is aangelegd, een belangrijke helling binnenwaarts vertoonen, waaruit men de belangrijkheid van de grondverschuiving, die heeft plaats gehad, kan nagaan? Die grondverschuiving naar het midden van de straat kan niet zonder invloed gebleven zijn op de daaraan grenzende huizen en wel zijn ons in dit opzicht nog geen ernstige gevallen bekend, maar het kan zeer goed zijn dat die zich eerst later zullen vertoonen. Die boomen zullen een voor een weder recht gezet moeten worden, waarschijnlijk op kosten van onvoorziene uitgaven, die echter wel te voorzien geweest waren. Maar die aanvulling werd hier blijkbaar als bijzaak beschouwd, overgelaten aan ondergeschikte krachten.

Om nog even tot het plein Elandslaagte terug te keeren, ook daar merkten wij in den aanleg een fout op, die aan dezelfde oorzaak, veronachtzaming der kleinigheden moet worden toegeschreven.

Ongeveer midden op dat plein is rondom de daar geplaatste lantaarn een vluchtheuvel aangelegd, die, afgezien van den vreemden vorm, die men er aan gegeven heeft, veel te groot is en daardoor hinderlijk voor het rijtuigverkeer.

De middelen, beschikbaar voor de versiering van het plein waren zeer beperkt en de ontwerper van deze vluchtheuvel heeft nu blijkbaar van dit onderdeel eens iets moois willen maken, een mooie peervormige omtreklijn, die op de teekening wellicht een fraai effect maakte, doch in uitvoering doet uitkomen, dat hier met weinig kennis van zaken, geprojecteerd werd.

In Londen of Parijs houdt men zich niet op met het bedenken van mooie omtreklijnen of versieringen van dergelijke onderdeelen, maar men maakt de vluchtheuvels niet grooter dan strikt noodig is en weet er plaatsen aan te geven, waar zij het minst hinderen en tevens het best aan hun doel beantwoorden. Daar in die groote steden met hun grootschen stratenaanleg let men wel degelijk op dergelijke kleinigheden, men heeft dat geleerd door ervaring, een ervaring, waarop wij hier nog niet kunnen bogen, maar waarvan onze technici toch wel partij kunnen trekken.

Maar wat is waarschijnlijk het geval? Wanneer zij die wereldsteden bezoeken, wordt er te weinig aandacht geschonken aan hetgeen daar is op te merken en te leeren, ook laag bij den grond.

RIJNSBURG.

De heer H. van Druten, predikant te Rijnsburg heeft zijn onderzoek betreffende de bouwgeschiedenis van de kerk aldaar nog verder voortgezet en andermaal in het Leidsch Dagblad eenige belangrijke

bijzonderheden medegedeeld, waaraan wij het volgende ontleenen:

Onde bescheiden uit het archief mijner gemeente en van het Rijksarchief te 's-Gravenhage stellen mij in staat iets omtrent dien eersten bouw te kunnen berichten.

De metselaars en opperlieden zijn begonnen 6 Aug. 1578 en hebben 22 weken gewerkt. Aan hen is uitbetaald:

1e — 9e week	244	£ —	17	st. —	6 D.
10e — 13e „	99	„ —	9	„ —	4 „
14e — 22e „	246	„ —	9	„ —	6 „

Voor de zolders „ „ trappen	. . . . .	540	£
„ het dak aan de eene zijde	. .	16	„
„ „ „ „ andere	„ . .	25	„ 10 st.
„ den toren	. . . . .	140	„
Vervoer van materialen	. . . .	22	„
Timmerwerk	. . . . .	360	„
„	. . . . .	239	„
Aan den opzichter	. . . . .	31	„ 10 st.

Nieuwe steenen schijnt men niet gebruikt te hebben, daar de rekening alleen spreekt van het afbreken der muren en het schoonmaken van steenen tot een getal van 246,000, waarvan de onkosten bedroegen 67 £. 15 st.

De kap werd met riet bedekt en kostte aan de eene zijde, wegens den zijbeuk, meer dan aan de andere zijde. Ik lees in de rekening van 1583:

Betaald aan riet . . . 29 £.
„ „ „ . . . 53 £.

Betaald aan den dekker voor het dekken van eene zijde der kerk 16 £.
Betaald aan den dekker voor het dekken van de andere zijde der kerk . . . . . 25 £.

Van den vloer vind ik eerst melding gemaakt in de rekeningen van 1594 en '95:

Betaald aan..... voor 142 groote roode estrikken 3 £. 16 st.
Betaald aan..... voor 700 groote roode estrikken 19 £. 5 st.
Nog betaald voor het opbreken van den onden vloer en het wegkruien van de stukken . . . . . 4 st. 6 d.
Voor hier bij het vloeren van de kerk . . . . . 6 st.
(Voor een nieuw oorlevaarsnest op de kerk) . . . . 1 £. 10 st.

Rekening 1895:

Betaald aan..... voor 1000 groote roode estrikken 30 £.
Aan vracht van Leiden . . . . . 15 st.
Betaald aan den metselaar voor het vloeren . . . . 4 £. 18 st.
Voor hier . . . . . 9 st.

Hiernit blijkt, dat het oude kerkje mijner gemeente zeer eenvoudig en zoo goedkoop mogelijk is gebouwd

Aanvankelijk schijnt het slechts een oppervlakte van 180 □ meters beslagen te hebben, waarvan de lengte door de vier eerste kolommen en door den muur aan de noordzijde wordt aangegeven. Later is het verbeterd en vergroot.

Gaarne zoude ik hier nog iets bijvoegen omtrent de eerste reparatie van den toren, van het plaatsen van het uurwerk en van de klokken er in, wat de Ridderschap in 1613 gedaan heeft (zie o. a. Schotel) tot bewaring van sommige zerken der abdijgraven, en hoe later de roode estrikken door blauwe zerken zijn vervangen; dit alles wil ik liever voor later bewaren, zoo de Redactie van dit Dagblad mij hiertoe gelegenheid wil geven

Wat het Abdijkerkje betreft, dit stond mogelijk aan de zuidzijde der parochiekerk niet ver van den toren, want in een teekening van de ramen met de door de steden en door particulieren geschonken glazen (aanwezig op het Rijksarchief) is gelijk aan de noordzijde ook aan de zuidzijde een deur aangegeven, die waarschijnlijk toegang gaf tot dit kerkje. Ik veronderstel dit, omdat ik aan de zuidzijde der gemeente kerk een kerkje geteekend vond op een oude kaart van Rhijnsburg afkomstig van de Hoogelande uit Leiden en aan het Rijksarchief afgestaan.

Deze kaart moet vóór 1656 vervaardigd zijn, want het huisje van Spinoza komt er nog niet op voor. Of deze kaart vertrouwbaar is, kan ik niet beoordeelen Evenmin kan ik dit ten opzichte van een ander kaartje, dat op de bibliotheek van Thysius te Leiden berust, en waarop twee kerken bij één toren staan, maar zonder het kerkje waarvan ik zooeven melding maakte.

Hoe het ook zij, onze eerste kerk is verrezen in 1578 uit en op de puinhoopen der oude roomsche parochiekerk.

Ik hoop, dat deze mededeelingen aanleiding mogen geven tot een nader n a u w k e u r i g onderzoek, daar m. i. wat o n s kerkgebouw betreft, de historische quaestie met de rechtsquaestie in nauw verband staat. Ook stel ik hierop prijs, opdat het blijke of men reden had om „verbied te vragen voor dit historisch en oudheidkundig kerkgebouw" en ons te wijzen „op het groote kunst- en historisch belang" er van, zooals de Nederl. Oudheidk. Bond en de Bestuurderen van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam meenden te mogen en te moeten doen.

Wat mij betreft, ik kan zeer goed begrijpen, dat de kerkvoogden weinig voelen voor een oud stuk muur van afgebikte oude steenen, van waar ook afkomstig, en evenmin voor een paar oude pilaren van elders aangebracht, die nog beter tot hun recht zouden komen op een museum van oudheden dan op de plaats waar zij thans als vervallen grootheden figureeren.

Ook wij stellen zeer veel belang in een nauwkeurig onderzoek betreffende de vragen of er iets en wat er is overgebleven van de volgens overleveringen eenmaal zoo rijke abdij van Rijnsburg, die ook wel een harer waardige kerk zal hebben bezeten.

Ook wij kunnen begrijpen, dat kerkvoogden weinig gevoelen voor een oud stuk muur, van afgebikte oude steenen, maar een dergelijke ongevoeligheid is dikwijls voor overblijfselen onzer oude bouwkunst noodlottig geweest. Menig fragment, dat een aanwijzing bevatte voor het historische onderzoek is dientengevolge naar de trasmolen gebracht, en verloren gegaan. De bezorgdheid bij degenen, die het wel meenen met onze monumenten, en hun houding tegenover de kerkbesturen, zijn verklaarbaar en dat zij in dit geval de strijd nog niet opgeven kan blijken uit het achterstaand door mr. Overvoorde ingezonden stuk, dat ons te laat in handen kwam om daarbij nog commentaren te geven. Misschien is het ook beter, eerst het verder verloop dezer zaak af te wachten.

INGEZONDEN.

Aan de redactie van „De Opmerker".

In uw blad van 14 September l.l. komt een artikel voor over de kerk te Rijnsburg, waarin de schrijver zich zoozeer laat vervoeren door zijn poging om geestig te zijn, dat hij vergeet zich op de hoogte te stellen van hetgeen, waarover hij schrijft. Mag ik U daarom verzoeken dit schrijven in uw blad van 21 dezer te plaatsen, ten einde uw lezers, die geen kennis namen van het elders geschrevene, een meer vertrouwbaar beeld te geven van het verhandelde?

In het Leidsch Dagblad van 17 Augustus werd door mij naar aanleiding van het voor de kerk dreigend gevaar een kort overzicht gegeven van de geschiedenis van de kerk en van de uit oudheidkundig oogpunt belangrijkste gedeelten. Uitdrukkelijk werd gewezen op de verschillende veranderingen en uitbreidingen, die de kerk in later eeuwen onderging. Het was dan ook slechts tot behoud van de weinige nog van de eerste tijden van den bouw aanwezige fragmenten, dat een beroep werd gedaan op de medewerking van de kerkvoogden.

Kort na de aanwijzing werd door den architect uit eigen beweging een gewijzigd plan ingediend, waarbij eenigszins werd tegemoet gekomen aan de hem bekende bezwaren, doch uit de hierover gevoerde bespreking bleek weinig van eene tegemoet komende houding van kerkvoogden. Later werd echter besloten om met het Rijk in overleg te treden en de aanbesteding uit te stellen. Hierop volgde het door u opgenomen stukje van ds. Van Druten, waarin deze tegen beter weten in het doet voorkomen of door mij aan de kerk in haar geheel een „monumenteel" karakter wordt toegekend en de oudheid van ramen en kap zou zijn beweerd. In het Leidsch Dagblad van 5 September verscheen hierop het volgend antwoord:

Aan den Weleerw. Heer Ds. H. van Druten.

Geachte Heer,

Met veel genoegen verneem ik uit Uw schrijven in dit blad van 30 Aug. l.l., dat H.H Kerkvoogden bereid zijn te sparen wat oudheidkundige en historische beteekenis heeft en met Z. Exc. in overleg te treden. Werkelijk meer hebben wij nooit gevraagd en het zal mijn mede-bestuursleden, evenals mij wel volkomen onverschillig wezen of de aanbesteding wordt aangehouden naar aanleiding van ons schrijven of van dat van den minister. Dat het geschiedde en dat hierdoor gelegenheid wordt geboden tot overleg, verheugt ons zeer.

Gij voegt hieraan toe enkele opmerkingen over kap en ramen, doch vergeet hierbij, dat de oudheid hiervan door ons nooit is beweerd. Gij verwart hier het schrijven van Z. Exc. en dat van den Bond; ik kan U echter gerust stellen met de verzekering, dat de Bond geheel vreemd is aan het schrijven van Z. Exc., en dat ik hiervan eerst nadat dit in Uw handen was heb kennis genomen. Er blijft dus slechts één bezwaar over, dat ik als tot mij gericht kan beschouwen, met name de bewering, dat uw kerk niet is de oude abdijkerk, maar het „saamgeraapte kerkje van 1578".

In dit gevoelen zult gij echter wel vrijwel alleen staan. Afdoende behandeling hiervan zoude alleen mogelijk zijn ter plaatse door de steenen zelf te doen spreken. Voorloopig slechts dit. Denkt gij werkelijk, dat men in 1578 de oude zerken der abdissengraven naar het nieuw hervormd kerkje zoude overgebracht hebben en dat ook na dien tijd zich juist daar nog juffers of abdissen van de abdij zouden laten begraven, gelijk uit de nog aanwezige zerken blijkt! En hoe verklaart gij de ruinen, aansluitend aan de kerk, die nog in het begin der 19de eeuw op het kerkhof aanwezig waren, en de nog duidelijk zichtbare greppels? Zijn die ook later met de zerken uit piëteit voor het verledene daarheen overgebracht.

De oplossing is veel eenvoudiger. De oude abdijkerk bleek te klein voor de „accresseerende" gemeente en met behulp van de materialen van de kerk te Noordwijk werd het „cleyn huysken" vergroot naar de behoefte der gemeente. Dit komt geheel overeen met de oude overlevering en met de door den bouw zelf gegeven aanwijzingen, waarvan de oudste gedeelten geenszins den indruk maken van „zoo goedkoop mogelijk in elkaar (te zijn) gezet."

De door U genoemde eigendomkwestie kan hier onbesproken blijven; deze is noch door, noch op ons verzoek gemoveerd. Ik geloof echter niet, dat deze aanleiding zal geven tot verdere verwikkelingen, wanneer H.H. Kerkvoogden, in overeenstemming met Uw schrijven, tot nader overleg met de Regeering bereid blijken. Bij het hierbij te wachten onderzoek door deskundigen zullen wellicht ook de nog hangende kwesties over den bouw eene oplossing vinden.

Hoogachtend,

Uw. Dw.
J. C. Overvoorde.

Ik heb thans weinig hieraan toe te voegen. De kolommen kunnen niet afkomstig zijn van de Noordwijksche begijnen kerk, daar deze uit later tijd dateert, en de meening, dat de kerk in haar oudste gedeelten niet zouden stammen van de abdijkerk moge aardig gevonden zijn in verband met een met het Rijk dreigend proces, zij mist wetenschappelijk alle waarde, zoolang zij niet met krachtiger redenen afthans eenigszins wordt aannemelijk gemaakt tegenover de uit den bouw zelf en uit bekende bronnen hiertegen in te brengen bezwaren.

Leiden, 17 September 1901.

Uw. Dw.
J. C. Overvoorde.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— In de Onze-Lieve-Vrouwe-kerk te Beaune (Côte-d'Or) is in een van de zijkapellen eene muurschildering van groote afmeting gevonden, voorstellende de „Opwekking van Lazarus", en verder nog de figuren van Maria Magdalena en Martha.

Deze muurschilderingen zijn geschilderd op last van kardinaal Jean Rolin, een zoon van den kanselier Nicolaas Rolin, bekend door zijn portret door Jan van Eyck in het Louvre, en stellig door een Vlaamsch kunstenaar in het derde kwart van de vijftiende eeuw.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's Gravenhage. In het belang dezer gemeente voor het leggen van rioolen in de Laan van Meerdervoort en de Javastraat, zijn voor de eerste maal bepalingen opgenomen omtrent minimum-loon en maximum- arbeidsduur. Zij luiden:

1o. Op het werk mag door dezelfde werklieden niet langer gewerkt worden dan 11 uur per etmaal, de schafttijden niet als werktijd medegerekend; in bijzondere gevallen kan door de directie langere werktijd worden toegestaan of geëischt.

2o. De aannemer is verplicht te zorgen, dat aan de werklieden, die doorloopend in zijn dienst zijn, geen lager loon wordt uitbetaald dan aan: timmerlieden, metselaars, steenhouwers en straatmakers ƒ 0.25, smeden ƒ 0.22, fitters ƒ 0.23, stucadoors ƒ 0.25, loodgieters en zinkwerkers ƒ 0.23, ververs ƒ 0.22, opperlieden en grondwerkers ƒ 0.18 per uur.

3o. Werklieden, die om hun leeftijd of door mindere ervaring niet in staat zijn om het volle loon te verdienen, kunnen op hun verzoek, door den aannemer voor minder loon worden aangenomen, een en ander met goedkeuring en medeweten van de directie; hun aantal mag echter niet meer bedragen dan een vierde gedeelte van het geheel.

4o. Wanneer de directie een langeren werktijd dan 11 uur per etmaal vergunt of gelast, wordt aan de werklieden boven hun uurloon voor het overwerk betaald: voor het eerste uur 10 pCt., voor het tweede uur 20 pCt., voor het derde uur 30 pCt., en voor alle volgende uren 50 pCt. van het uurloon.

5o. Wanneer de directie het werken op Zon- en algemeen erkende Christelijke feestdagen onontbeerlijk acht en daartoe vergunning of last geeft, wordt het minimum-loon der werklieden met ten minste 50 pCt. verhoogd; onder werken op Zon- en algemeen erkende Christelijke feestdagen wordt niet begrepen het bewaken van het werk en van de materialen.

6o. De aannemer is verplicht om op door de directie aan te wijzen plaats of plaatsen, en zóó, dat het voor een ieder duidelijk leesbaar zij, op te hangen en opgehangen te houden afschrift van de in het bestek voorkomende bepalingen omtrent loon- en arbeidsduur.

Amsterdam. Naar aanleiding van de plannen tot droogmaking der Zuiderzee herinnert het „Hbl." er aan dat het den 1 Juli 1902 een halve eeuw geleden zal zijn dat de Haarlemmermeer is drooggemaakt. Met inbegrip van den rentelast van de opgenomen kapitalen heeft de geheele droogmaking gekost ƒ 13.789.377. De verkoop van het land en andere baten brachten op ƒ 9.377.266, zoodat dit werk aan het Rijk heeft gekost ƒ 4.412.111.

— In „Parkzicht" is een vergadering gehouden van „Architectura et Amicitia", naar aanleiding van een memoriepost, op de begrooting voor 1902 uitgetrokken, voor de demping van de Regulieresgracht.

Aangezien men de motieven niet kent, die B. en W. hebben geleid tot hun voorstel, leidde de discussie niet tot een bepaald resultaat. In elk geval staat vast, dat algemeen door de leden een eventueele demping zou worden betreurd.

— Door een commissie uit Amstels Bouwvereeniging is aan de leden de volgende circulaire gericht: Aan de leden van Amstels Bouwvereeniging wordt verzocht volgens genomenbesluit op de buitengewone ledenvergadering, dd. 4 Sept. jl. hun grieven omtrent de behandeling en keuring hunner ingediende bouwplannen, schriftelijk en ondertcekend, te willen inzenden bij L. van der Schaar, opdat door de daarvoor benoemde commissie, motieven kunnen worden gezocht, waarnaar, zoo dit noodig en gegrond mocht blijken, een klacht zal worden ingediend aan Burg. en Weth. over de willekeurige en dikwijls onzinnig overdreven eischen, welke ons door den directeur van bouw- en woningtoezicht worden in den weg gelegd.

Utrecht. In den ouderdom van 58 jaren is alhier overleden de heer L. J. de Sonnaville, afdeelingschef bij den dienst van Weg en Werken der Staatsspoorweg-Maatschappij. De overledene was een der oudste eerst aanwezende ambtenaren der Staatsspoorwegen en onder het zoo talrijk personeel zeer bemind,

— De zaak van het raadslid de Ligt, verzet tegen het vonnis van den kantonrechter op een overtreding der bouwverordening, kwam verleden week opnieuw voor.

De heer de Ligt begon toen met er op te wijzen, dat hij financieel in den bouw der tien huizen in het Wilhelminapark betrokken was, doch overigens zoo weinig deel daarin en invloed daarop had gehad dat hij, huisschilder van beroep, het schilderwerk aan de huizen niet eens had uitgevoerd.

Spreker merkte ook op dat hij, direct na de eerste overstrooming, een scheiding van den gemeenschappelijken eigendom had bewerkt, en in de hem toegewezen huizen verbetering had aangebracht.

Evenwel, het openbaar ministerie vond in het gesprokene geen aanleiding, het vonnis tegen beklaagde, ter zake het hebben van een niet-waterdichten beerput, te laten vervallen. Maar het open-

haar ministerie vroeg daarna vernietiging van het subsidiair ten laste gelegde: Het maken van een verandering zonder kennisgeving aan Burg. en Weth.

HAARLEM. In de rotonde van het Museum voor Kunstnijverheid alhier is thans een tentoonstelling geopend van meubelen en werken in metaal-gebruiksvoorwerpen voor de hedendaagsche huishouding, die door hunne eenvoudige, doch degelijke vormen zeer de aandacht trekken.

Deze voorwerpen worden vervaardigd in de „metaalwarenfabriek Amstelhoek Jan Eisenloeffel" en in de „meubelfabriek Amstelhoek W. Pennat".

Deze tentoonstelling is dagelijks geopend van 10—4 uur.

GRONINGEN. Van de hand van mr. J. A. Feith, rijksarchivaris in de provincie Groningen, is verschenen een „Catalogus der inventarissen van de archieven der voormalige zijlvestenijen en dijkrechten", in de provincie Groningen.

Deze oude colleges werden omstreeks het midden der 19e eeuw vervangen door nieuw gereglementeerde waterschappen. Hun archieven vormen dus een afgesloten geheel; meerendeels zijn zij gedeponeerd in het Rijksarchiefdepôt. Van 33 dezer archieven wordt in dezen bundel de inventaris afgedrukt; volledigshalve zijn in enkele inventarissen ook opgenomen de stukken, die nog bij het waterschap berusten. Achter elken inventaris is afgedrukt een registerlijst, die de nauwkeurige omschrijving bevat van de oorkonden ouder dan + 1608, welk jaartal van elk archief verschilt en gemotiveerd wordt in de inleiding vóór elken inventaris. Dat deze archieven van zeer oude dagteekening zijn, bewijzen deze lijsten, waarin oorkonden van 1285 af voorkomen. Uitvoerige inleidingen en aanteekeningen omtrent het ontstaan dezer zijlvestenijen en dijkrechten en omtrent de samenstelling van hun besturen gaan aan elken inventaris vooraf.

RIJNSBURG. Wanneer het komt tot een proces tusschen de Regeering en de kerkvoogden alhier over de zoogenaamde Abdijkerk, zullen twee zaken beslist moeten worden.

In de 1ste plaats, of het tegenwoordige gebouw werkelijk de Abdijkerk is van vroeger, en ten 2de, of de kerk eigendom is van 't Rijk.

Uit het kerkelijke archief van Rijnsburg; dat in uitmuntenden staat verkeert, meenen kerkvoogden, dat zeer duidelijk blijkt, dat het bestaande kerkgebouw niet is de oude Abdijkerk.

En beweert de Regeering in haar schrijven van 15 Augustus jl. dat de kerk met de abdij-goederen na „de hervorming aan de ridderschap van Holland en West-Friesland is ingekomen, en na de omwenteling van 1795 alle bezittingen van de ridderschap aan 't Rijk zijn vervallen", dan houden de kerkvoogden daartegenover vol, dat dit niet waar is, wat de kerk betreft.

In bovengenoemd archief zijn o. a bewaard alle oude rekeningen der kerkvoogdij. En nu blijkt daaruit, wel dat de verantwoording van de ontvangsten en uitgaven der abdij-goederen geschiedde ten overstaan van en moesten goedgekeurd door de gecommitteerden van de ridderschap. Maar de kerkvoogden hebben nooit rekening gedaan van de ontvangsten en uitgaven der kerk ten overstaan van genoemde gecommitteerden, doch zij deden dit alleen aan de gemeente zelve.

Als nu de ridderschap boven gemeld, nimmer iets te zeggen heeft gehad over 't kerkgebouw alhier — ook al was dit dan de oude Abdijkerk — dan kon 't eigendomsrecht daarvan nooit in 1795 overgaan op het Rijk, en is de kerk alleen 't eigendom van de Hervormde Gemeente.

De hoofdzaak is natuurlijk, dat een oud en artistiek gebouw niet verknoeid worde. Wiens eigendom het is, verliest nevens dat belang in gewicht.

HEESWIJK. Van de collectie „Heeswijk" zijn nu deelen IV, V en VI van den catalogus verschenen. Hierin komen voor schilderijen, middeleeuwsche kunst, metalen kunstvoorwerpen, portretten, miniaturen, marmerwerk, meubels, zilverwerk, aardewerk, porselein, zilver, glaswerk enz. De nieuwe deelen zijn, evenals de vorige, weer prachtig uitgevoerd. De firma Frederik Muller heeft alle eer van haar werk en ook de firma Emrik en Binger, Haarlem, die de artistieke foto's verzorgde.

HEUSDEN. Alhier overleed den 10n Sept. na eene betrekkelijk korte ziekte de heer J. De Leeuw, stadsarchitect.

WEST-GRAFTDIJK. De voormuur der Hervormde Kerk alhier verkeert in een zeer slechten toestand. Op verschillende plaatsen vertoont deze muur, waarop tevens de toren geplaatst is, onderscheidene scheuren en barsten Het verlagen van het waterpeil is ook hier de oorzaak, dat verzakkingen zijn ontstaan.

Niet alleen heeft dit kerkgebouw daardoor een zeer onoogelijk aanzien, zoodat het de opmerkzaamheid trekt van iederen vreemdeling, doch de toestand wordt ook gevaarlijk. Soms vallen groote stukken kalk naar beneden en brokkelen de steenen af. En ook omdat de schoolkinderen dagelijks daaronder spelen, is men sinds eenigen tijd bedacht op pogingen om het kerkgebouw te herstellen.

Onlangs heeft het kerkbestuur een onderzoek doen instellen naar een toestand der fundamenten en eene begrooting doen opmaken van de onkosten eener herstelling, die op ongeveer ƒ9000 geraamd zijn. Wijl echter de kerkelijke gemeente onbemiddeld is en slechts zeer weinig kan bijdragen in de kosten, zal men zich moeten wenden om hulp tot de Synode en tot gemeenten die geldelijk in beteren toestand zijn.

LAND VAN HEUSDEN EN ALTENA. De tramquaestie komt alhier weer op 't tapijt. Door enkele heeren zijn met de verschillende gemeentebesturen onderhandelingen aangeknoopt over het geven van concessie. Naar wij vernemen, hebben de meeste gemeentebesturen reeds hun medewerking toegezegd. Het is dus te hopen, dat nu weldra de zaak eens met allen ernst overwogen wordt, zóó dat binnenkort met den aanleg kan worden begonnen.

— Aflevering 9 van „De Natuur" (uitgave van J. G. Broese, te Utrecht), bevat: De Widjâjâ Koesoemâ of Bloem der overwinning, door J. J. Verwijnen. — Een vergelijking tusschen vervoermiddelen ter zee en te land, door H. Vreedenberg. — Iets over de levenswijze der Libellen, door Tiddo-Folmer. — De proefnemingen van Santos-Dumont met stuurbare luchtballons, door Dr. A. van Hennekeler. — Schetsen uit Zuid-Afrika, door Mimosa. — Onze inlandsche Varens, door C. E. Destrée. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Korte Mededeelingen. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Nederl. Indië is:

toegevoegd aan den chef der 4de waterstaats-afdeeling, de tijdelijk waarnemende opzichter 3de kl. E. L. Keijzer;

belast met de waarneming der betrekking van tijdelijk leeraar in de wiskunde aan de burgeravondschool te Soerabaja F. Nobel, werktuigkundig ingenieur bij den artillerie-constructiewinkel aldaar.

— De hoofdmachinist 2de kl. A. J. Crueq wordt 23 September gedetacheerd bij de fabriek „De Schelde", voor het toezicht op den aanmaak en de opstelling der werktuigen voor het in aanbouw zijnde gouvernementsstoomschip „Fazant".

— Tot leeraar aan de Nutsteekenschool te Scheveningen is benoemd de heer S. Zijlstra.

VACANTE BETREKKINGEN.

— **Machinist**, ervaren en ongehuwd, als depôtchef. Aanvangssalaris ƒ150 's maands. Aanbiedingen ten kantore der Semarang-Cheribon Stoomtram-Maatschappij, Jan Pieterszoon Coenstraat 4 te 's Gravenhage.

— **Leeraar** in de wis- en natuurkunde (beginselen der milit. elektro-techniek) met 1 Oct., aanv. salaris ƒ2200 's jaars. Stukken uiterlijk vóór 22 September e. k. vrachtvrij in te zenden aan den Gouverneur der Kon. Milit. Academie te Breda.

— **Adjunct-Directeur** aan de Gem.-Gasfabriek te Roosendaal (N.-Br.), jaarw. ƒ500 en een veranderlijke toelage van 1 pCt. der ontvangsten, welke over 1900 drie honderd gulden bedroeg. Kennis van bouwkunde en bouwkundig teekenen. Sollicitatiestukken voor 26 September aan den directeur der fabriek Fr. Kuyper.

— **Gemeente-Bouwmeester**, Middelburg, jaarwedde ƒ2000 met vrije woning, vuur en licht. Zich uiterlijk den 10n October a. s. per gezegeld adres aan te melden bij den Burgemeester.

— **Directeur Gasfabriek**, bekwaam om zich te belasten met het technisch en administratief beheer van de Gemeentel. Gasfabriek, Waterleiding, Telephoondienst en verdere gemeentelijke ondernemingen. Salaris ƒ2000 met vrije woning, vuur en licht. Sollicitatiën aan Burg. en Weth. der gemeente Helmond vóór 1 October a. s.

— **Opzichter** over de straten en wegen, min. jaarw. van ƒ900 en een maxim. van ƒ1300 Sollicitatiën op zegel aan den Burgemeester van Utrecht voor 27 Sept. 1901. *(Zie adv. in no. 37).*

— **Bouwkundige**, bekwaam zelfstandig kunnende werken. Aanvankelijk salaris ƒ1000. Br. fr. motto *Bouwkundige* Alg. Adv. Bur. A. De la Mar Azn., N.-Z. Voorburgwal 268.

— **Opzichter-Teekenaar** direct. Salaris ƒ80 of hooger, naar bekwaamheid. Brieven fr. onder No. 388 aan den Boekhandelaar J. Waltman Jr. te Delft.

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING
RUISCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

15 Bouwk. opz.-teek., 19—26 jaar, ƒ30—ƒ85 's maands;
1 Bouwk. opz.-uitv, 43 jaar, ƒ100 's maands;
2 Bouwk. opz., 22 en 35 jaar, ƒ75 en ƒ80 's maands,
1 Bouwk. teek., 23 jaar, ƒ70 's maands;
1 Waterbouwk. opz., 23 jaar, ƒ75 's maands;
2 Werktuigk. opz.-teek., (constructeurs) 22 en 44 jaar, ƒ100 en ƒ125 's maands;
1 Werktuigk. teek., 19 jaar, ƒ30 's maands;

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

36ste JAARGANG N°. 39. ZATERDAG, 28 September 1901.

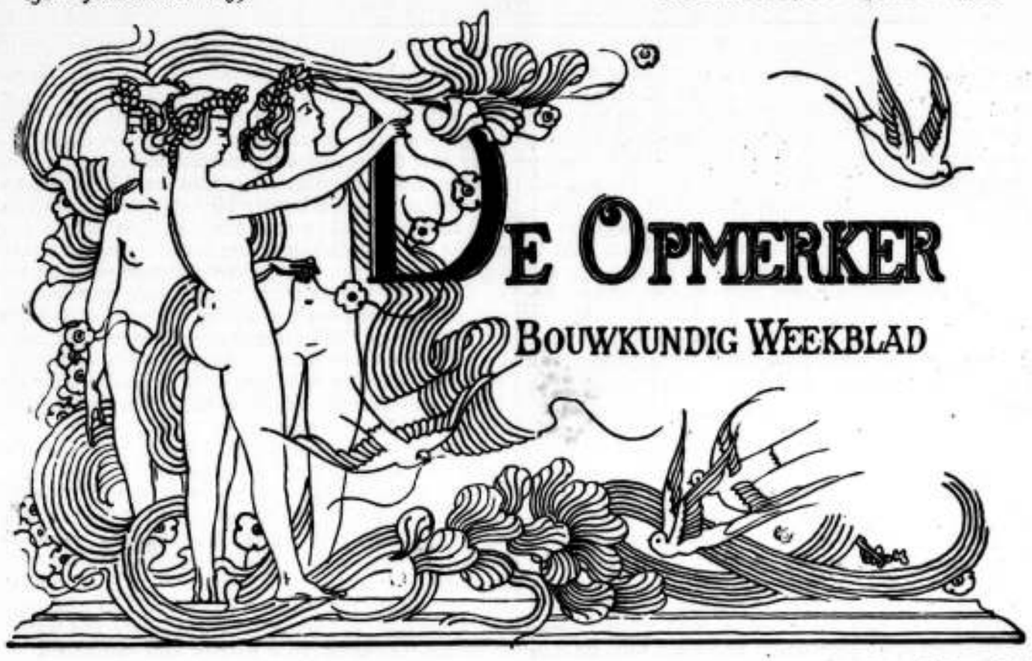

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ5.—; voor België ƒ6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ0.25, zonder plaat ƒ0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

GEDENKTEEKENS.

Te Berlijn wordt de oprichting voorbereid van een gedenkteeken voor Keizerin Friedrich aan de Brandenburger Poort. Keizer Wilhelm is van plan de „Linden" opnieuw te gaan verfraaien; hij wil, dat Berlijn de schoonste stad der wereld wordt. Het plan bestaat, het terrein om de Brandenburger Poort vrij te maken, om deze daardoor zoowel als bouwwerk architectonisch meer op den voorgrond te doen treden, als om van uit de straat „Unter den Linden", een ruimeren blik te krijgen op den Thiergarten. Op deze wijze zou hier dan de voortzetting gevormd worden der Siegesallee.

Er zou een gedenkteeken opgericht worden voor Keizerin Friedrich, dat een waardig pendant zou moeten vormen voor het gedenkteeken van Keizer Friedrich. De opdracht voor het ontwerpen van het monument zou reeds gegeven zijn aan een in Italië wonend Duitsch beeldhouwer.

Wie het zal betalen: de Berlijners, het Rijk, de Keizer, of wel alle drie gezamenlijk, wordt er niet bij gemeld, maar die vraag, welke veeltijds de eerste is die gedaan wordt, waar sprake is van het oprichten van monumenten, kan, als zijnde voor ons van geen belang, buiten beschouwing blijven. De verdienste die in het oprichten van monumenten gelegen is, komt toch in de eerste plaats toe aan hem, die met het denkbeeld te voorschijn komt; in het betalen der kosten steekt voor wien het doen kan slechts een betrekkelijke verdienste van lagere orde.

Het valt niet te ontkennen, dat de beheerscher van het machtige Duitsche rijk zich in eerstbedoeld opzicht bijzonder verdienstelijk maakt, al gaat hij naar de meening van de kunstkringen van zijn eigen hoofdstad in zijn ijver gewoonlijk wat te ver, door zich al te zeer in te laten met de details van de verwezenlijking zijner denkbeelden.

Berlijn tot de schoonste stad der wereld te willen maken is zeker een denkbeeld, een imperator waardig, maar wanneer men af en toe de scherpe kritieken leest van hetgeen met dit doel in de laatste jaren werd tot stand gebracht, kritieken waaraan wel eens naijver en partijzucht niet vreemd zijn, maar die voor een goed deel toch ook ernstig en goed gemotiveerd zijn, dan moet men betwijfelen of de Keizer wel ooit de voldoening zal smaken het Spree Athen als de schoonste stad der wereld te zien erkend.

Om zulk een doel te bereiken is meer noodig, dan een keizerlijke machtspreuk, en moeten vele andere dingen medewerken. Met standbeelden en andere monumenten, met gebouwen alleen kan men het mooie aan een stad niet aanbrengen, de situatie bijvoorbeeld brengt in niet geringe mate het hare daartoe bij en men vergete ook niet het aandeel, dat oude kunst, de historische monumenten daarin hebben.

Geheel andere beweegredenen dan verfraaiing alleen, gelden in de Engelsche hoofdstad, bij de oprichting van een gedenkteeken voor „our great Queen Victoria", de moeder van Keizerin Friedrich. Daar beschouwt men die oprichting als een daad van piëteit, waartoe de natie zich verplicht acht en al moge de bekende qualificatie „perfide Albion" in den laatsten tijd nogal eens te pas gebracht zijn, hier heeft men met een oprechte uiting van den geest van het Engelsche volk te doen.

Men is het te Londen nog niet eens over de plaats waar men het Victoria Memorial zal oprichten en tegen de voorgestelde plaatsing bij het Buckingham paleis gaan van verschillende zijden stemmen op.

Of die plaats ook wel gelukkig gekozen is mag betwijfeld worden, er is ten minste veel te zeggen voor een andere plaatsing, die dezer dagen werd voorgesteld, namelijk in Kensington park en wel tegenover het Kensington paleis, aan den kant van den grooten

vijver, die zich daar bevindt. Ongetwijfeld zou het gedenkteeken daar zeer goed uitkomen, beter dan het niet ver van daar verwijderd Albert Memorial, dat steeds eenigszins den indruk maakt aan den kant van den weg te zijn neergezet en waarvan de indruk niet verhoogd wordt door de nabijheid van den olifantischen Albert Hall. Dergelijke motieven worden ook door de voorstanders van het denkteeld aangevoerd, maar kenschetsend is hetgeen een hunner zegt om de geschiktheid van de plaats nog meer in het licht te stellen, namelijk dat de overleden Koningin geboren is in het Kensington paleis, waar nog de poppen bewaard worden, waarmede zij als kind speelde, terwijl zij ook van hier als jong meisje geroepen werd, om den troon te beklimmen. Zulke herinneringen zijn aan het Buckingham paleis en zijn omgeving niet verbonden.

Maar hoeveel men ook indertijd aan het Albert Memorial moge hebben ten koste gelegd en nu zeker weder aan het Queens Memorial zal besteden en met hoeveel ijver men ook aan de idealiseering van Berlijn moge werken, toch blijft van de Europeesche hoofdsteden, Parijs nog steeds de stad, waar men heen gaat, wanneer men fraaie monumenten wil bestudeeren en die zich nog steeds met meer recht dan hare zusteren de schoonste stad der wereld mag noemen.

Wel hebben zich in de laatste jaren waarschuwende stemmen doen hooren van menschen wien de Eiffeltoren een doorn in 't oog, een kolossale nagel aan hun doodkist is, wel kunnen de gedenkteekenen aan de laatste tentoonstelling, o. a. de Alexanderbrug, niet gerekend worden tot de hoogste uitingen der monumentale kunst, die in Parijs te zien zijn, maar toch zijn daar meer dan elders, ook onder de nieuwere gedenkteekenen de beste voorbeelden aan te wijzen.

Tevergeefs zoekt men in Londen en Berlijn iets, dat op één lijn gesteld kan worden met de versiering van de Place de la République.

Hoe kon het ook anders, waar zoovele voorbeelden uit alle kunstperioden voorhanden zijn en een talent, dat bij de Fransche kunstenaars erfelijk is.

Het is jammer, dat wij, Nederlanders, aan al die voorbeelden zoo weinig hebben, want zoo zich al eens de zeer zeldzame gelegenheid voordoet, dat hier een kunstenaar geroepen wordt tot het oniwerpen van een gedenkteeken, hij moge kunstenaar in merg en been zijn, het ontbreken van de voorname gegevens, het vorstelijk initiatief, de naive nationale piëteit, als van de Engelschen, of wel de nationale eerzucht, zooals de Franschen die bezitten, zij ontbreden ten eenenmale, en zonder die gegevens is het niet mogelijk iets toonbaars tot stand te brengen, ook niet voor veel geld, gesteld eens, dat er over ruime middelen beschikt kan worden. Wij weten echter dat gewoonlijk het tegendeel het geval is.

DE HAAGSCHE SCHOUWBURG.

De oude Haagsche schouwburg is thans gebracht in een toestand, zoodanig dat de bezoekers zonder angst en vreeze voor direct levensgevaar, eerstdaags daar het spel van Réjane zullen kunnen gaan bewonderen, een toestand die het tevens onze vroede mannen mogelijk heeft gemaakt zonder gewetenswroeging de lastige schouwburgquaestie eenige jaren te verschuiven.

Omtrent de veranderingen en verbeteringen die aangebracht zijn, deelt men ons het volgende mede.

In de zaal zelve ziet men er betrekkelijk weinig van. Alleen het wegruimen der voor-beignoires links en rechts bij het tooneel heeft in de zaal een opruimte doen ontstaan, zeer nuttig stellig, maar waardoor de aanblik van de zaal wel wat zal lijden. Tegen den afscheidingsmuur leiden nu eenige treden naar verschillende deuren op de gangen, zoodat in een minimum van tijd de stalles kunnen worden ontruimd. Daar ook de vestiaires ter rechterzijde zijn verbreed door het doen vervallen van glazen tusschendeuren, en verbreeding van den ingang bij het binnentreden van den schouwburg, kan men aan die zijde binnen een minuut uit de stalles door den hoofdingang op straat komen, terwijl aan den anderen kant de vestiaire bij de Schouwburgstraat reeds vroeger was verruimd. In het midden der rijen van stalles, parquet en parterre worden ijzeren afscheidingsstangen aangebracht, zoodat de bezoekers rechts en links moeten uit- en ingaan en niet kunnen doorschuiven naar één kant. Voor de orkestleden zijn nu ook twee uitgangen gemaakt in de afscheiding van de zaal.

Buiten de eigenlijke zaal is eigenlijk het meest ten nutte en voor de veiligheid van het publiek gedaan.

Ten eerste door het inrichten van centrale verwarming. De ketels in een brandvrije kelderruimte aan de Schouwburgstraat worden nog geplaatst, maar de leiding is reeds overal aangebracht; de buizen zijn voldoende bedekt, op de eerste rangen met vernikkelde schermen overdekt, terwijl roosters en afsluiters overal gelegenheid geven tot verspreiding van warmte en tot tempering. Alle kachels zijn verdwenen.

Een andere verbetering van beteekenis bestaat daarin, dat de electrische geleiding voor licht in zaal en op tooneel in geisoleerde koperen buizen is gesloten, zoodat de kans van brandgevaar door die electrische geleiding door het vlamvatten van hout is weggenomen.

Een derde categorie van verbeteringen geldt de verbeterde afscheiding van zaal en tooneel. Een ijzeren valscherm van profilijzer met asbestdoek bekleed, vóór het gewone doek, stelt in staat door een kunstig mechaniek in enkele seconden en op automatische wijze een ijzeren muur te plaatsen tusschen zaal en tooneelruimte. Dit scherm kan zoowel op als achter het tooneel en ook buiten het gebouw door één trek aan een stang worden neergelaten, terwijl daarna of tegelijkertijd de zoogenaamde tooneelregen kan worden in werking gebracht, zoodra een vaste brandweerman in een kastje een hefboom beweegt.

Maar er is meer gedaan. Links en rechts van het tooneel zijn alle coulissen en schermen verdwenen en twee open ruimten verkregen, waar enkel de voor den eigen dag noodige stukken mogen worden geplaatst. De in een dier ruimten uitkomende foyer der artisten en de toegangen naar de kleedkamers zijn met brandvrije deuren afgesloten, zoodat bij brand op het tooneel het gevaar voor de zich daar bevindenden zeer verminderd is. Eveneens sluit een brandvrije deur de tooneelruimte af van het decormagazijn op de binnenplaats. Alle decors moeten, zoowel van daar als van de op die plaats nieuw gebouwde steenen decoratieloods langs een vrijen en op de binnenplaats uitkomende opening naar het tooneel worden vervoerd.

Ook de kleedkamers der koristen in het benedenterrein hebben centrale verwarming gekregen door een afzonderlijke leiding van de binnenplaats. Ook daar geen kachels meer.

De gemeente heeft — men weet het — groote uitgaven zich getroost, maar ook de exploitanten hebben nog belangrijke uitgaven gedaan, ook voor zaken, waarop niet gerekend was. De 24 beignoire-plaatsen die zij verliezen, zijn ook niet zonder waarde. Maar nu is gedaan, wat met eenige mogelijkheid te doen is, zonder totale verbouwing en de directie blijft ook door dagelijksch en voortdurend toezicht waken tegen gevaar.

Al de veranderingen zijn in drie maanden tot stand gebracht.

EEN PAAR BLADZIJDEN UIT DE GESCHIEDENIS VAN DE ST. PAULSKERK TE LONDEN.

(Vervolg en slot van blads. 297).

Wij hebben reeds de aandacht gevestigd op de onregelmatige plaatsing van het westfront der kathedraal ten opzichte van den voornaamsten toegangsweg Ludgate Hill en er op gewezen, dat deze ten deele een gevolg was van de groote voortvarendheid der particuliere eigenaars bij den wederopbouw hunner huizen na den grooten brand, waardoor deze straat hare oude rooilijnen behield. De bedoelde onregelmatigheid had echter nog een andere oorzaak. Wanneer énamelijk de nieuwe kerk juist volgens de lijnen van het grondplan der oude ware herbouwd geworden zou de straat meer direct en meer op de middenas van het westfront aangeloopen hebben, doch Wren's illusie was om van deze eenige gelegenheid gebruik te maken, om een kerk te bouwen die in den vollen zin des woords zijn naam zou vereeuwigen en hij wilde zijn roem een goed fundament geven en niet doen steunen op het werk van anderen. Daarom besloot hij niet van de oude fundamenten gebruik te maken, doch nieuwe aan te leggen, en om dit te kunnen doen richtte hij de as van het gebouw aan het oosteinde op een eindpunt noordwaarts van dat der oude kerk.

Men heeft een grondig onderzoek ingesteld naar de oude situatie ten opzichte van de nieuwe en daarbij is gebleken, dat Wren er met groote behendigheid in geslaagd is, ofschoon bouwende op dezelfde plaats, door een kleine wijziging in de richting van de aslijn, nagenoeg overal ongeroerden grond voor zijne fundamenten te vinden en zoo staan dan ook de groote pijlers, welke den koepel dragen op grond, onmiddellijk grenzende aan die waar de fundamenten van den ouden toren zich bevonden.

Maar deze wijziging in het plan voerde tot een onverwachte moeilijkheid. De oude St. Paulskerk was gebouwd op een laag harde rivierklei, welke een dikke laag van zand en grind overdekt, die op haar beurt rust op de zoogenaamde „London Clay".

Wren legde zonder bezwaar zijn fundamenten aan de west, zuid- en het grootste deel der oostzijde op de bovenste kleilaag aan, maar op korten afstand van den noordoosthoek, een punt buiten de grens der oude fundamenten, bevond hij, dat de bovenste kleilaag geheel was weggegraven en slechts zand aanwezig was. Dit was voor den bouwmeester een onaangename ontdekking, vooral omdat deze toestand slechts enkele vierkante meters van zijn fundeering betrof en het geval zich juist aan dezen eenen hoek voordeed. Hij wist wel dat er beneden de bovenste kleilaag geen vertrouwbaren grond werd aangetroffen tot op het laag waterpeil van de Theems, minstens veertig voeten daar beneden.

Zijne uitvoerders stelden hem voor te heien, maar dit verwierp hij onmiddellijk, daar hij voorzag dat palen in het zand, dat afwisselend droog en nat was op den duur onvermijdelijk tot verrotting moesten overgaan en dit vooruitzicht strookte geenszins met Wren's streven om te bouwen voor de eeuwigheid.

Daarom maakte hij op die plaats een put van ongeveer achttien voet in 't vierkant, de wanden voorzien van een houten bekisting en bracht die op een diepte van ongeveer veertig voet, waar hij onder water een vaste laag vond, aan de daarin voorkomende schelpen als een oud zeestrand kenbaar.

Verder doorboorde hij dit strand tot hij op de kleilaag stuitte om zich van de aanwezigheid daarvan te vergewissen en toen dit onderzoek bevredigend uitviel, liet hij op het strand een vierkanten pijler van massief metselwerk aanleggen van drie meters zijde tot ongeveer 5 M. beneden het tegenwoordig terrein en op deze hoogte werd door middel van een boog de pijler met het reeds gemaakte fundament verbonden en aldus een goed steunpunt voor den noordoosthoek van het gebouw verkregen.

Daarna werd het groote werk verder zonder onderbreking van beteekenis voortgezet. Het geld vloeide toe al naar de behoefte. De steengroeven van Portland leverden uit haren onuitputtelijken voorraad de bouwsteen.

Wren werd in het werk ter zijde gestaan door den meester-metselaar Thomas Strong, den smid Tijou en den houtsnijder Grinling Gibbons.

Als opzichter bij het werk fungeerde Nicholas Hawksmoore op een salaris van 20 pence daags (1 gulden). Deze Hawksmoore maakte later naam als bouwmeester van verscheidene Londensche kerken.

Het is opmerkelijk, dat de St. Paulskerk niet alleen ontworpen en uitgevoerd werd door één architect, maar ook voltooid onder één meester-metselaar, Strong en gedurende de regeering van één bisschop, Compton. He bouwwerk verrees uit den grond en de bouwmeester zette zijn werk voort ongestoord te midden van groote staatkundige omwentelingen, die een nieuw koningsgeslacht op den troon van Engeland plaatsten en gepaard gingen met bevestiging der Engelsché Constitutie.

Op den 2den December 1697, twee en twintig jaren na het leggen van den eersten steen werd het koor van de nieuwe St. Pauls kathedraal voor den dienst in gebruik genomen bij gelegenheid van een dankdienst voor den vrede van Rijswijk, waarbij, zooals bekend is, Lodewijk XIV de rechten van Willem III op den troon van Engeland erkende. Het Engelsche volk behield het recht om te leven onder een constitutie, naar zijn eigen keuze en de onafhankelijkheid van zijn kerk van elke vreemde heerschappij.

In de preek bij deze gelegenheid door bisschop Compton gehouden, herdacht deze ook nog den grooten brand der stad van dertig jaren te voren en vermaande hij zijn toehoorders tot dankbaarheid voor het feit, dat, met hulp van de Voorzienigheid, in zoo betrekkelijk korten tijd de laatste sporen van dezen ramp waren uitgewischt. Van dit oogenblik af zijn de godsdienstoefeningen weder geregeld in de kerk gehouden.

De kapel aan de Noordwesthoek van de kathedraal, de zoogenaamde Morning Chapel werd geopend in Februari 1699 en in het jaar 1710 werd de laatste steen op den top van den lantaren gelegd door Wren's zoon, in tegenwoordigheid van zijn vader en van den metselaar Strong en de gezellen die hoofdzakelijk bij de uitvoering van het gebouw waren werkzaam geweest.

Terwijl Wren dus zijn groot werk tot een gelukkig einde mocht brengen, groot genoeg reeds op zichzelf, maar nog grooter wanneer men daarbij bedenkt, dat hij terzelfder tijd nog den herbouw van een vijftigtal kerken in de City te leiden had, waarvan er geen twee naar hetzelfde plan werden uitgevoerd, zoo bleven toch onaangename ervaringen, die iemand van minder energie en wilskracht ongetwijfeld ontmoedigd zouden hebben, hem niet gespaard en het was van de zijde van het Comité, waarmede hij moest samenwerken, dat hij ze ondervond. Zooals reeds ver-

meld werd, was hij vroeger door het Comité als het ware gedwongen, om zijn eerste ontwerp prijs te geven. Voor zichzelf kende hij aan dit ontwerp een hoogere waarde toe dan aan het uitgevoerde en men zegt, dat dit geval hem gedurende den ganschen bouw met innerlijken spijt en bitterheid vervuld heeft. Daarbij kwam nog, dat het Comité zich voortdurend mengde in kleine zaken van technischen of artistieken aard en zijn ongemotiveerde denkbeelden van welstand steeds wilde doordrijven, vaak in strijd met Wren's op kennis en ervaring gegrond oordeel. Zoo was het tegen zijn wil, dat het Comité er op stond, om een balustrade als bekroning op den gevelmuren van de kathedraal te hebben.

In zijn strijd tegen het drijven van het Comité in dit geval hield Wren zijn oordeel over den smaak van de heeren niet voor zich en zeide hij o. a.: „Ik ben zoo vrij op den voorgrond te stellen, dat ik nooit zulk een balustrade ontworpen heb. Personen met weinig kennis van architectuur verwachten, geloof ik, dat hier iets aangebracht moet worden, waaraan zij bij Gothische bouwwerken gewoon waren en dames meenen gewoonlijk, dat overal een kantje aan behoort! Ik zou mij gaarne naar den vulgairen smaak gevoegd hebben, maar ik week daarvan af, om de volgende redenen"..... die hij dan nader uiteenzet.

Tegen zijn advies lieten zij hem ook het zware hekwerk rondom de kathedraal maken, waardoor het geheele effect verloren ging van den onderbouw met de trappen, grondig door hem bestudeerd als overgang van den vlakken bodem tot de verticale lijnen van het gebouw en in verhouding tot de afmetingen van het silhouet van den koepel ontworpen.

In 1873 heeft men dit hekwerk voor het westfront verwijderd en aan de drie andere zijden de voetingmuren daarvan ongeveer een halven meter verlaagd, zoodat thans het kolossale bouwwerk tot zijn recht komt, voor zoover dit bij zijn eigenaardige situatie mogelijk is.

Het effect blijft echter zeker en zal wel altijd blijven ver beneden hetgeen de bouwmeester er zich van heeft voorgesteld en hetgeen het had kunnen zijn.

En ook wat de inwendige inrichting betreft werd Wren door de heeren gedwarsboomd, zoo o. a. wat betrof de plaatsing van het orgel. Dit werd namelijk op hun verlangen geplaatst boven op het hek, dat tot 1858 het koor afsloot. Niet alleen was het hiervoor noodig in de krypt extra pijlers en bogen onder het koorhek aan te brengen, maar dat het gezicht op de koorruimte door het orgel geheel bedorven werd behoeft wel niet vermeld te worden.

Thans zijn twee orgels, door een verborgen mechanisme tot één instrument vereenigd en gebouwd door den beroemden orgelmaker Willis tegen de hoofdpijlers ter weerszijden van den ingang van het koor aangebracht.

Wren's tegenstanders gingen ten slotte zoo ver, dat zij het Parlement er toe brachten hem te beschuldigen, dat hij met baatzuchtige oogmerken de voltooiing van den bouw tegenhield en dat zij een besluit uitlokten, om hem de helft van zijn honorarium, dat gedurende den geheelen bouw niet meer dan 2400 gulden per jaar bedragen had, in te houden totdat het werk voltooid zou zijn.

Doch ook dit besluit belette niet, dat de bouwmeester met dezelfde toewijding, als van den beginne, de laatste hand legde aan het monument, dat zijn naam zou vereeuwigen en aan die bestemming tot heden heeft beantwoord. Bekend is het: „Lector si monumentum requiris, circumspice", dat men boven den noordelijken deur lezen kan.

Moge de bouwgeschiedenis van de St. Paulskerk in vele opzichten ook een lijdensgeschiedenis zijn geweest, men moet erkennen, dat Engeland de nagedachtenis van een zijner grootste bouwmeesters beter in eere heeft gehouden dan wij die van onzen Jacob van Campen. Wren's monument heeft zijn bestemming behouden en bij hetgeen eenigen tijd geleden over de aan de kathedraal geconstateerde verzakkingen gemeld werd, kwam duidelijk uit dat men ook geneigd is alles in het werk te stellen om het voor mogelijken ondergang te behoeden.

Stelt men daartegenover eens de meeningen die te Amsterdam verkondigd zijn in zake de stadhuiskwestie, dan komt men onwillekeurig tot droevige gevolgtrekkingen.

Wij zullen ons echter thans daarin niet begeven, maar willen toch nog even op iets anders wijzen.

Er zijn veel punten van overeenkomst in het leven en werken van Wren en Van Campen op te merken. Beiden waren zij zonen van goede familie en genoten zij een wetenschappelijke opvoeding. Of Wren Italië bezocht heeft vinden wij niet vermeld, wel dat hij in 1665 te Parijs Bernini leerde kennen, hetgeen zeker niet zonder invloed geweest is op de richting, die hij in zijn na dien tijd ontworpen werken, waartoe ook zijn hoofdwerk behoort, volgde.

Ongetwijfeld hebben de omstandigheden er toe medegewerkt, dat Wren's talenten een gelegenheid tot ontwikkeling vonden die slechts hoogst zelden voorkomt, maar hij moet toch ook iemand van buitengewone werkkracht zijn geweest om zooveel tot stand te brengen als hij deed.

Aan zulke mannen dankt Engeland zeker den voorrang, die het van het midden der 17de eeuw af is begonnen te veroveren, voornamelijk ten koste van de Republiek der Zeven Provinciën.

De Republiek Holland, Amsterdam was op het toppunt van macht en aanzien gekomen, toen Van Campen het achtste wonder bouwde; Engeland, Londen, waren door zware rampen van oorlog en revolutie, van pest en brand geteisterd en begonnen zich, nauwelijks daarvan te herstellen toen de eerste steen van de St. Paulskerk werd gelegd. Maar hoe stond de balans in 1710 toen de St. Paulskoepel zich hoog verhief aan de oevers van de Theems. De rampen, de vernedering van Chatham waren vergeten in Engeland, maar bij ons ook de helden en groote mannen van onze gouden eeuw, onzen grootsten bouwmeester incluis.

Van hem moeten nu in de archieven de levensbijzonderheden worden opgediept en is het eerst onlangs gelukt met eenige zekerheid tijd en plaats van zijn geboorte vast te stellen.

Van Wren zijn uitvoerige berichten omtrent zijn leven bekend en kan een lange reeks van bouwwerken als de zijne worden aangewezen. Wel moet ongetwijfeld Van Campen in dit opzicht voor den Engelschen kunstbroeder onderdoen, maar wij zouden haast zeggen, is het geen schande, dat wij ons tot heden wat onze beroemde landgenoot betreft, die als kunstenaar wellicht hooger staat dan de bouwmeester van St. Paul, met eenige fabeltjes hebben tevreden gesteld, waarvan de geringe waarde eerst onlangs in het licht is gesteld. Werkelijk het schijnt niet overbodig diegenen onzer geschiedvorschers, die ook iets gevoelen voor bouwkunst, eens te wijzen op de noodzakelijkheid van een ijverig en nauwgezet onderzoek in zaken als deze. Wij zijn daarin schromelijk ten achteren en voordat wij gelegenheid hebben gehad dezen achterstand in te halen zal wellicht nog menig document onherstelbaar verloren gaan.

BOND VAN WATERBOUWKUNDIGE AMBTENAREN IN ZEELAND.

Bovengenoemde Bond hield op 20 Sept. te Goes, onder voorzitterschap van den heer H. Koole te Ellewoutsdijk, eene algemeene vergadering.

De opkomst was niet bijzonder druk; van de 45 leden, die de Bond telt, waren er bij het openen der vergadering slechts 15 tegenwoordig.

De voorzitter heette de aanwezigen welkom.

Hij wekte verder de leden op, meer dan tot dusver het geval is, zich te wijden aan het oplossen van technische vraagstukken.

Het aantal begunstigers is helaas! nog gering; daarom sprak de voorzitter de hoop uit, dat dit zal toenemen.

Daarna deelde de voorzitter mede, dat de financieele toestand van den Bond gunstig is. De ontvangsten bedroegen tot 19 Sept. ƒ 182.50, de uitgaven ƒ 79.85, zoodat het saldo in kas ƒ 102.65 beloopt.

Het aantal begunstigers is met 5 vermeerderd en bedraagt thans 33.

Zuid-Beveland is verdeeld in twee correspondentschappen, evenzoo Zeeuwsch-Vlaanderen.

Hierna werden de notulen van de vorige algemeene vergadering gelezen en goedgekeurd.

Wijl het volgens de statuten noodige aantal leden om besluiten te nemen — de helft plus een — niet aanwezig was, werd de vraag geopperd of het niet wenschelijk was voorloopig te beslissen en later het gevoelen der afwezige leden in te winnen.

Die vraag werd niet beantwoord.

De commissie voor technisch onderwijs deed daarna eenige mededeelingen.

Hieruit bleek dat het technisch onderwijs voor opzichters dringend noodig werd geacht, terwijl in Nederland daarvoor slechts weinig gelegenheid is, zoodat daartoe veelal van inrichtingen in Duitschland gebruik moet worden gemaakt.

De zaak is dan ook aanhangig gemaakt bij het Koninklijk instituut van ingenieurs, die verbetering van het technisch middelbaar onderwijs heeft ter hand genomen.

De commissie meent dat het nu gewenscht te achten is, waar de machtigste vereeniging van ons land zich voor deze zaak interesseert, dezerzijds een afwachtende houding aan te nemen.

De vergadering vereenigde zich unaniem met deze meening.

Thans kwam in bespreking het programma voor het

Examen voor dijkopzichter.

Het bestuur stelde voor, in plaats van dijkopzichter, te lezen „polderopzichter."

Dit werd goedgevonden.

Achtereenvolgens werden nu de examen-eischen besproken.

Om tot het examen te worden toegelaten is een leeftijd van 20 jaar noodig.

Verdere eischen zullen zijn: voldoende kennis der Nederlandsche taal, bekendheid met de aardrijkskunde van Nederland, meer in het bijzonder met betrekking tot den waterstaatkundigen toestand, rekenkunde tot en met de logarithmen, algebra tot en met de vierkantsvergelijking, meetkunde tot de inhouden van vlakke figuren en eenvoudige lichamen, bekendheid met de afleiding en het gebruik der voornaamste goniometrische formules en met rechtlijnige trigonometrie voor zoover betreft het berekenen van recht- en scheefhoekige driehoeken.

Verder omvat het programma werktuigkunde, landmeten en waterpassen, bekendheid met bouwkunde en bouwstoffen, weg- en waterbouwkunde en meting van steenschepen.

Eindelijk wordt vereischt bekendheid met den zakelijken inhoud der algemeene voorschriften van den Rijkswaterstaat en der algemeene bepalingen voor de calamiteuze polders in Zeeland.

Verschillende onderdeelen van het program, zoo wat betreft werktuigkunde, bouwkunde, weg- en waterbouwkunde, worden in het programma in den breede omschreven, te breedvoerig om daarvan hier in extenso mededeeling te doen.

Ook werd bepaald dat practische bedrevenheid bij het examen tot aanbeveling strekken zal.

Met dit programma vereenigde de vergadering zich.

Het bestuur stelde nu voor, het eerste examen af te nemen in de tweede helft van April 1902, en dat te laten doen door het bestuur van den Bond, bijgestaan door vier leden van den Bond, door het bestuur aan te wijzen.

Het examen zal zijn een halven dag schriftelijk en een halven dag mondeling.

De gediplomeerden betalen ƒ 10 als vergoeding voor de kosten, aan het examen verbonden.

De wensch werd uitgesproken die bijdrage niet alleen te vragen van de gediplomeerden, maar van alle candidaten.

Een der leden stelde voor de candidaten ƒ 5 te laten betalen, onverschillig of zij al dan niet slagen.

Een ander lid wilde de candidaten ƒ 5 laten betalen, en zij die het diploma ontvangen bovendien nog ƒ 10.

Dit laatste voorstel werd in stemming gebracht en aangenomen met algemeene stemmen.

Thans werd voorgesteld om, met het oog op de noodige voorbereiding, het examen niet in April 1902 te houden, maar in het najaar van dat jaar, ongeveer September of October.

Dit voorstel werd bij acclamatie aangenomen.

Goedgevonden werd, dat de programma's voor ƒ 0.25 voor de belanghebbenden zullen verkrijgbaar gesteld worden.

Als plaats voor het afnemen van het examen werd Goes aangewezen.

Er werd nog eenige discussie gevoerd over de vraag of de examen-commissie wel behoort te bestaan uit 9 leden: vijf leden van het bestuur en vier andere leden der vereeniging.

Eindelijk werd door een der leden voorgesteld de commissie te doen bestaan uit twee bestuursleden en drie leden er buiten, aan te wijzen door het bestuur.

In verband met het besluit, om het niet te houden vóór het najaar van 1902, werd goedgevonden de beslissing over dit voorstel en dat van het bestuur aan te houden tot de volgende algemeene vergadering.

Waar bleek dat het bestuur het examen binnenskamers wilde afnemen, werd nog besproken het denkbeeld, om het examen ook over de praktijk te doen loopen.

Er waren voorstanders van dit idee, maar ook tegenstanders en van beide kanten werd door voorbeelden het ingenomen standpunt verdedigd, zonder dat een beslissing genomen werd.

De besluiten omtrent het examen zullen gezonden worden aan de niet tegenwoordige leden, om daarover hun gevoelen in te winnen.

Vervolgens werden van wege het fondsbestuur huishoudelijke mededeelingen gedaan en een wijziging in het reglement voor het fonds voorgesteld, waarvan de behandeling werd aangehouden.

Na de pauze werd overgegaan tot de behandeling van de technische vraagstukken.

Het eerste punt luidde: „Op welke wijze wordt het profiel voor een aan te leggen waterleiding bepaald?"

Hieromtrent was een antwoord verschenen in Vraag en Aanbod.

De volgende vraag was: „Welke wijze van afstandsbepaling verdient bij de doorpeilingen van de Zeeuwsche stroomen de voorkeur: het peilen op vooraf bepaalde hoeken (zoogenaamde vaste hoeken), of het opnemen der hoeken na een serie peilingen en dus op toevallige afstanden?"

Hierop waren geen schriftelijke antwoorden ingekomen. Tot Nieuwjaar blijft de gelegenheid daartoe open.

De vergadering verklaarde zich, na discussie, voor het peilen op toevallige afstanden.

Daarna was de vraag aan de orde: „Is, bij de vallende avondschemering tijdens het lossen van steenschepen of andere werkzaamheden, de waarnemend dijkopzichter bij ongelukken, welke werklieden of schippers overkomen, de verantwoordelijke persoon tegenover de betrokken assurantie-maatschappij? Zou het niet gewenscht zijn, dat er voor steenbestortingen bijzondere voorschriften ten deze bestonden?"

Ook op deze vraag was geen schriftelijk antwoord ontvangen.

Mondeling de zaak besprekende, meende de vergadering, dat de dijkopzichter niet de verantwoordelijke persoon is tegenover de betrokken assurantie-maatschappij.

Bijzondere voorschriften werden niet noodig geacht.

Een ander vraagpunt was: „Hoeveel wordt doorgaans den aannemer, schipper of leverancier door den betrokken ambtenaar in rekening gebracht als loon voor het meten en nederlading-bepalen van steenschepen, in verband met § 114 der A. B.?"

Als loon werd een bedrag van ƒ 10 genoemd.

Daarop werd de vraag gedaan of dat bedrag kan geëischt worden.

Wanneer in de bestekken niet is bepaald dat met gemeten schepen moet aangevoerd worden dan is, naar de meening der vergadering, de schipper of de leverancier niet verplicht te betalen.

Het laatste onderwerp van bespreking luidde: „Is de duurzaamheid van dennenperkoenpalen boven A. P. en gecreosoteerd met 300 L. grooter dan met slechts 180 L. per M³ bereid."

Hierop werd door een der leden geantwoord dat in 1876 palen zijn geslagen, gecreosoteerd met 180 liter, die in zes jaren verteerd waren, terwijl in 1880 palen waren geslagen, die met 300 liter gecreosoteerd waren en thans nog goed zijn gebleken.

Een ander lid deelde mede dat de ondervinding hem heeft geleerd dat perkoenpalen, gecreosoteerd met 180 liter, voldoende zijn bij gebruik 1 M. + A. P.

Na ruim twintig jaren dienst bleken die hun ganschc sterkte behouden hebben.

De groote vraag is dus of de creosoteering met 300 L. voldoende resultaat geeft in verhouding tot de meerdere bereidingskosten.

De meerderheid der vergadering was van oordeel dat het creosoteeren met 180 liter M³ niet voldoende is.

Het bestuur werd vervolgens gemachtigd om, mits de prijs niet te hoog loopt, voor rekening van den Bond, voor 1902 maandkalenders aan te schaffen en die aan de leden en begunstigers aan te bieden.

Gevraagd werd of de vergadering goed vond dat de Vereeniging zich aansluite aan den „Bond van ambtenaarsvereenigingen in Nederland.

Het bestuur werd uitgenoodigd te informeeren wat de kosten daarvan zullen zijn en de beslissing intusschen aangehouden.

Goedgevonden werd ook om aan Z. K. H. Prins Hendrik der Nederlanden de statuten van den Bond aan te bieden.

De vraag werd gedaan of het niet wenschelijk wezen zou in de Vereeniging adherenten aan te nemen.

Hiertegen bleek geen bezwaar te bestaan.

De wenschelijkheid werd nog betoogd dat vaste grondslagen werden aangegeven wat betreft „onvaarbare dagen."

Er werd gewezen op de moeilijkheden te dezen omtrente en uitgemaakt dat naar omstandigheden moest worden gehandeld.

Hierna werd de vergadering door den voorzitter gesloten, nadat hij den aanwezigen dank had betuigd voor hunne tegenwoordigheid en voor hunne medewerking om de belangen van den Bond te bevorderen.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING AMSTERDAM

Vergadering van 12 *en* 16 *September* 1901.

In deze vergaderingen werden de door het hoofdbestuur voorgestelde nieuwe concept-statuten behandeld en, behoudens enkele voor te stellen wijzigingen, aangenomen.

Tot afgevaardigden naar de op 18 October a. s. te 's Gravenhage te houden buitengewone algemeene vergadering werden benoemd de leden Risch, Gabriëlse, L. van Buuren en Frylink, terwijl tot plaatsvervangende afgevaardigden werden benoemd de leden Toskamp-Lammers en W. van Seijl, die allen hunne benoeming aannamen.

Medegedeeld werd dat verschillende toezeggingen tot het houden van lezingen waren gedaan en besloten het rapport „levensverzekering" in een volgende vergadering te behandelen.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— Het gedenkteeken voor Scheffel, voor de oprichting waarvan de Keizer van Duitschland een bijdrage van 1000 Mk. en het Pruisische Ministerie van Eeredienst een van 300 Mk. heeft gegeven, zal aan het eind van deze maand te Säckingen ontbuld worden.

Het gedenkteeken, dat door den beeldhouwer Menges van München wordt uitgevoerd, bestaat uit een vier meter hoog voetstuk met het borstbeeld van Scheffel in brons, voor het voetstuk staat de trompetter in levensgrootte. Tot de onthullingsplechtigheden heeft de gemeenteraad van Säckingen een crediet van 1000 Mk toegestaan; buitendien heeft hij de nog ontbrekende som van 6000 Mk. geschonken, zoodat de gezamenlijke kosten van het gedenkteeken, 25.000 Mk., zijn gedekt.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's GRAVENHAGE. In den Haagschen Kunstkring heeft de heer Anton Molkenboer, uit Amsterdam, eene voordracht gehouden over de decoratieve scènische uitbeelding der figuren uit Richard Wagner's „Ring des Nibelungen".

Aan de hand van een aantal artistiek uitgevoerde ontwerpschetsen, door hem zelf gemaakt van de costumes, rustingen, wapens en attributen van genoemde tooneelfiguren, verklaarde de heer Molkenboer zijne opvatting, welke afwijkt van de gewone scènische uitbeelding dier personen.

Spreker wees er op, dat tegenover het profane costuum, dat eenvoudig dient om de warmte van het lichaam te bewaren, staat de niet-profane, of waardigheids-uitrusting, die een symboliek karakter draagt. De eerste is materieel, de laatste berust op geestelijken grondslag. De goden en helden uit de Nibelungensage zijn verpersoonlijking van natuurkrachten, symbolen, die symbolisch dienen uitgedost te zijn. Aan de Germaansche mythologie ontleende spreker zijn grondmotieven, welke nu in de verschillende costumes en attributen op systematische wijze werden uitgewerkt en toegelicht.

— Voor het bijeenbrengen en inrichten van een Nederlandsche afdeeling op de tentoonstelling van moderne decoratieve kunst te Turijn in 1902 heeft zich een commissie gevormd bestaande uit de hh.: jhr. E. van Loon, lid van de commissie en van den Raad van Bestuur van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, voorzitter; E. von Saher, directeur van genoemd Museum en van de School voor Kunstnijverheid te Haarlem, vice-voorzitter en penningmeester; H. Sluyterman, leerar aan de Polytechnische School, secretaris, tevens architect-decorateur van de Alg. Inrichting; Ph. Zilcken, kunstschilder, commissaris van de afd. Grafische Kunst.

Het secretariaat, Wagenaarweg 12 (Witte Brug), 's Gravenhage, verstrekt inlichtingen.

AMSTERDAM. In de dezer dagen alhier gehouden algemeene vergadering is besloten de Hollandsche Maatschappij van Fraaie Kunsten en Wetenschappen te ontbinden.

ROTTERDAM. De Zuidhollandsche Electrische Spoorweg-Maatschappij is, naar men vernoemt, eigenares geworden van het café en de aangrenzende panden van den heer Boneski aan het Hofplein te Rotterdam. Doel hiervan is verbetering van den toegangsweg naar het onmiddellijk daarachter te bouwen station van den electrischen spoorweg, met behoud van het koffiehuis, dat geheel nieuw zal worden ingericht.

UTRECHT. Het raadslid, de architect Houtzagers, heeft afgezien van zijn recht om in verzet te komen tegen het vonnis van den kantonrechter, waarbij hij wegens overtreding der bouwverordening tot de maximum boete is veroordeeld.

DELFT. Door Burg. en Weth alhier is aan den Raad gesuggereerd om aan de Kamer van Arbeid voor de bouwbedrijven te kennen te geven dat haar verzoek om eene commissie te benoemen tot toezicht op het steigerhout, klimmaterieal enz. niet voor inwilliging vatbaar is.

Burg. en Weth. meenen dat voor zulk toezicht veel beter gebruik kan worden gemaakt van de diensten van een ambtenaar doch aarzelen, hoewel niet kan ontkend worden dat bij invoering van de woning- en gezondheidswetten, de gemeente-opzichters die bedoeld toezicht uitoefenen diensten versterkt te worden, op dit oogenblik een voorstel te doen tot uitbreiding van het personeel.

HILVERSUM. Alhier heeft het bestuur der „Vereeniging tot oprichting en instandhouding van eene Ambachtsschool voor Hilversum en omstreken", bij zijn pogen tot verkrijging van gemeenzaam geldelijken steun, minder succes gehad dan verwacht werd.

Vele particulieren hebben bezwaar om zich voor een jaarlijksche bijdrage te verbinden, omdat in het plan niet tevens de oprichting van eene Hoogere Burgerschool is opgenomen.

Uit Hilversum meldt men nader, dat, ofschoon de inschrijving voor bijdragen van particulieren voor de ambachtsschool niet het gewenschte gevolg heeft gehad, de Commissie toch blijft vertrouwen, dat het bedrag zal bijeenkomen. In een Zaterdagavond gehouden vergadering, is besloten de subsidie van gemeente, de provincie en het Rijk aan te vragen.

TERNEUZEN. De Belgische Minister-president heeft deze gemeente bezocht ter bezichtiging der sluiswerken. De Minister liet zich voorstellen aan de ingenieurs, verbonden aan de verbeteringswerken van het kanaal.

— Zooals bekend, ligt het werk aan de staalfabriek geheel stil. De onderneming heeft geen fondsen om de schulden te betalen — veel minder om te laten doorwerken.

Woensdag ll. althans is door het bestuur uitstel van betaling gevraagd aan de rechtbank van koophandel te Brussel, welk uitstel reeds voorloopig was verleend. Vermoedelijk zal het verzoek wel zijn toegestaan, omdat dit — bij de tegenwoordige malaise in de staalindustrie — gewenscht is.

Eenerzijds wordt de oorzaak van den treurigen toestand gezocht in financieel wanbeheer van het vorig bestuur, waardoor zelfs, naar men zegt, 1½ millioen francs door een der bestuurders te eigen bate zijn gebruikt.

Anderzijds mag worden aangenomen dat de kolossale werken in den grond, waarop men oorspronkelijk niet had gerekend, een groot deel der door de aandeelhouders gestorte gelden hebben verslonden. Aan ieder, die bekend is met den al te onvasten grondslag van bijna geheel Zeeland voor zware bouwwerken moet de misrekening al heel vreemd voorkomen.

Men is ook veel te royaal begonnen. Dat blijkt wel uit het volgende:

Het kapitaal der vennootschap, opgericht 2 Mei 1899, werd bepaald op zes millioen francs, verdeeld in 24000 aandeelen van 250 francs, terwijl verder nog werden gecreëerd 24000 zoogenaamde *Actions de jouissance*, zonder aanduiding van waarde.

De twee eersten oprichters, de promotors, van wie de eene reeds ten vorige jare uit het bestuur schijnt gezet te zijn, terwijl de andere onlangs gevangen genomen, doch tegen borgtocht ontslagen is, brachten in: eenige gronden te Terneuzen, aangekocht voor ongeveer 60.000 gulden. Zij verkregen als vergoeding voor dien inbreng en voor het ingebrachte recht om nog een partij land te koopen, niet minder dan 2000 oprichters aandeelen, eene waarde dus van 500.000 francs met bovendien nog 12.000 *Actions de jouissance*.

Een aardige winst voor een gewoon mensch. Maar promotors van dergelijke ondernemingen zijn in den regel *geen* gewone menschen, geen eenvoudige zielen met een kleintje tevreden. Wel namen de twee heeren ook nog 2500 aandeelen; maar zonder het bedrag daarvan te storten, naar men zegt.

En zoo zijn voornamelijk deze beide de oorzaak dat de zaak verkeerd is geloopen.

Doch ook den commissarissen treft de schuld want klaarblijkelijk hebben deze heeren, evenals bij zoovele andere maatschappijen en vennootschappen, zich al heel weinig van de zaak aangetrokken.

Commissarissen dienen dan ook in vele gevallen eenvoudig als reclame of lokmiddel. Daarvan zijn zeer treurige voorbeelden aan te voeren.

De zaak ligt nu stil. Maar als vaststaande kan worden aangenomen, dat de fabriek, zij het dan ook wellicht eerst na een jaar, in werking zal komen. Zij, die het weten kunnen, verzekeren dat daarover geen vrees behoeft te bestaan.

HOORN. Daar tegenwoordig hier veel huizen gebouwd worden, komt men nog steeds bouwgrond te kort. Thans hebben vier leden van den Gemeenteraad den Raad voorgesteld, een gedeelte van het plantsoen aan de Oude-Doelenkade tot bouwterrein te bestemmen, en deze besloot in haar laatst gehouden vergadering

daartoe, met 8 tegen 5 stemmen. Ook de Coöperatieve Bouwvereeniging alhier heeft den Raad verzocht, gemeentegrond tegen billijken prijs aan haar af te staan.

OUDEWATER. Voor een historisch antieken gevel aan de Markt alhier, namelijk het huis waar volgens overlevering en archief Arminius geboren werd, is een steiger geplaatst, met het doel de anderpui te moderniseeren, den trapgevel af te breken en een platte lijst er voor in de plaats te stellen. Dertig jaren geleden zijn in dit huis de kruiskozijnen al in schuifframen veranderd en de valluiken en glazen schuifdeuren weggenomen. Voor een beeld op een globe, geplaatst in een gevel, is, naar men zegt, ƒ 80 geboden. Blijft het spijtig dat zoovele antieke gevels, — die juist de aandacht van vele vreemdelingen trekken, — verdwijnen, van dezen historischen gevel geldt dit wel in de allereerste plaats.

(*Weekblad van Woerden.*)

HEESWIJK. Dinsdag 24 Sept. is de nieuwe veiling van „Heeswijk" te 's-Hertogenbosch begonnen. De volgende prijzen zijn o. a. gemaakt:

Nr. 1 van den catalogus (nr. IV, Kerkelijke Kunst): Van Oostsanen (Jacobus Amstelodamensis), Jezus aan het Kruis, ƒ 7700; nr. 2, Dezelfde, Zieke Koning, ƒ 700; nr. 3, Cornelis Engebrechtsz, Het Martelaarschap van Thomas Becketh, ƒ 2850; nr. 5, Dirk Bouts, Kruisafneming, Drieluik, ƒ 850; nr. 7, Keulsche school, „Meister des Marienbodes", Altaarluiken, ƒ 1650; nr. 18, Drieluik, ƒ 700; nr. 45, Jan van Scorel, Aanbidding door de Koningen, ƒ 675; nr. 46, Dezelfde, Drieluik, ƒ 700; nr. 47, Dezelfde, Aanbidding door de Koningen, Drieluik, ƒ 700; nr. 53, School van Sienna, St. Blazius, ƒ 1125.

Beeldhouwwerk in ivoor: no. 358, Tableau in relief uit ivoor gesneden, Italiaansch werk uit de 17e eeuw, ƒ 510; 359, diptychon, ivoren bas-relief, Fransch werk uit de 17e eeuw, ƒ 650; 388, Suzanne in het bad, ivoren beeldhouwwerk in hout-relief, Vlaamsch werk uit de 17e eeuw, ƒ 940.

Kunstnaaldwerk, enz.: no 394, Jezus aan het kruis tusschen de twee moordenaars, Vlaamsche tapisserie, ƒ 5000; 395, Tapisserie van Audenaarde, vier tooneelen uit het leven van Johannes den Doeper, ƒ 420; 397, Maria-Boodschap, Vlaamsche tapisserie in goud en zijde, uit de 15e eeuw, ƒ 650; 405, Vlaamsche tapisserie uit de 16e eeuw, voorstellende David en Abigail, ƒ 560; 412, Zwitsersch borduursel, met zes tooneelen uit het leven van Jezus, 16e eeuw, ƒ 310; 417, kazuifel, het rugstuk van Vlaamsch borduurwerk, uit de 16e eeuw, ƒ 1400; 422, een paar kazuifels, van Genuaansch fluweel, versierd met kopstukken van heiligen, Italiaansch werk uit de 16e eeuw, ƒ 880.

De opbrengst bedraagt ruim ƒ 75 000.

NOORDGOUWE. De plannen tot oprichting van een ziekenhuis alhier, waartoe de heer dr. Wortman den eersten stoot heeft gegeven, hebben thans vasteren vorm gekregen. Dank zij de vorstelijke giften van de gegoede ingezetenen denkt men binnenkort tot de bouw te kunnen overgaan. De heer F. van der Bout schonk den benoodigden grond, terwijl de heer Bruynzeel, architect te Rotterdam, kosteloos en plan en ontwerp voor het ziekenhuis heeft opgemaakt en eindelijk de heer jhr. C. A. van Citters belangeloos voor het administratief gedeelte zal zorg dragen. Deze nuttige inrichting zou voor Schouwen een groote aanwinst zijn.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Nederl.-Indië is:

tijdelijk belast met de waarneming der betrekking van opzichter 1e kl. bij de exploitatie van Staatsspoorwegen op Java, de opzichter 2e kl. A. Hillebrandt;

benoemd tot opzichter 1e kl. bij de exploitatie van den Staatsspoorweg ter Sumatra's Westkust, de opzichter 2e kl. L. W. A. le Fèbre;

aangewezen als chef der irrigatie-afdeeling Serajoe, de ingenieur 2e kl. K. F. H. Roos;

overgeplaatst van de residentie Kedoe naar de residentie Soerabaja, de opzichter 3e kl. A. J. de Leau; van de residentie Besoeki naar de residentie Kedoe, de opzichter 2e kl. Raden Soehoed Nosingo;

toegevoegd aan den chef der 3e waterstaatsafdeeling voor het verhoogen en verzwaren van den linker-Serangdijk en de Woelandijken in de afdeeling Demak (Semarang), de opzichter 2e kl W. L. Mulder; aan den chef der irrigatie-afdeeling Brantas, met Malang als standplaats, de ingenieur 2e kl. C. F. Staal; aan den chef der 3e waterstaatsafdeeling, voor de verbetering der irrigatie en voor de drinkwatervoorzieningen in Japara en Rembang, met Patti als standplaats, de ingenieur 3e kl. J. van Tubergen;

ontslagen wegens ziekte, eervol uit zijne betrekking, de opzichter der 3e kl. bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken, L. J. Reuneker.

— Bij den aanleg van Staatsspoorwegen is:

overgeplaatst van de lijn Kalisat—Banjoewangi naar de lijn Padalarang—Krawang, de opzichter 1e kl M. H. K. Mentel, de tijdelijke opzichter 2e kl. P. E. J. Collée en de tijdelijke betaalmeester J. H. van der Hoeven.

— Door den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid is:

ter beschikking gesteld van den ingenieur der 3e kl. bij den dienst van het mijnwezen P. J. Jansen; voor de onderzoekingen ter Westkust van Atjeh, de te Pangkal Pinang beschelden tijdelijke opziener J. W. Bom.

— Ter beschikking gesteld van den waarnemenden hoofdingenieur van den Sumatra Staatsspoorweg en de Ombilinmijnen, de ambtenaar op nonactiviteit C. M. van Houtrijve, laatstelijk opzichter der werkplaatsen 1e klasse bij den dienst der exploitatie van den Sumatra Staatsspoorweg, met bepaling dat deze terbeschikkingstelling wordt gerekend te zijn ingegaan op 1 Augustus 1901.

— Met ingang van 1 November is tot ingenieur-verificateur bij het kadaster alhier benoemd de heer F. G. Stucki, thans waarnemend ingenieur-verificateur te Arnhem.

— Tot onderwijzer in het teekenen aan den cursus ter opleiding voor de hoofdacte te Dordrecht is benoemd de heer C. Stempels aldaar.

— Tot leerar in het machineteekenen en de stoomwerktuigkunde aan de ambachtsschool te Winschoten is benoemd de heer J. Morhaus te Amsterdam.

— Voor de middelbare akte handteekenen en perspectief is geslaagd de heer Reijnders, oud-leerling der Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage.

VACANTE BETREKKINGEN.

— **Gemeente-Bouwmeester**, Middelburg, jaarwedde ƒ 2000 met vrije woning, vuur en licht. Zich uiterlijk den 10n October a. s. per gezegeld adres aan te melden bij den Burgemeester.

— **Directeur Gasfabriek**, bekwaam om zich te belasten met het technisch en administratief beheer van de Gemeentel. Gasfabriek, Waterleiding, Telephoondienst en verdere gemeentelijke ondernemingen. Salaris f 2000 met vrije woning, vuur en licht. Sollicitatiën aan Burg. en Weth. der gemeente Helmond vóór 1 October a. s.

— **Hoofdmachinist** voor de suikerplantage „Rust en Werk" te Suriname, liefst ongehuwd, bekend met installatie voor electrisch licht. Aanbiedingen fr. aan het gebouw „Nederland", Warmoesstraat 76—78 kamer no. 8, Amsterdam.

— **Machine-teekenaar**, bekwaam constructeur voor een groote industrieele zaak op Java, bekend met moderne suikermachinerieën en moderne talen. Brieven, met copy-certificaten, onder het No. 24074 aan het bureau der *N. Rott. Courant*.

— **Assistent-werkmeester**, flink practisch en theoretisch ontwikkeld, bij de afdeeling Machinefabriek van de American Petroleum Company te Rotterdam, kennis van schepen, schoepemachines en ketels, Engelsche taal en goed teekenen vereischt. Brieven aan den Chef-Ingenieur aan de fabriek te Rotterdam—Charlois.

— **Teekenaar**, bij den Provincialen Waterstaat in Drenthe, tijdelijk, belooning f 80 per maand. Aanmelding vóór 5 October a. s. bij gezegeld adres bij Gedeputeerde Staten der Provincie Drenthe.

— **Vertegenwoordiger** voor een in alle Staten gep. nieuw bouwartikel, dat in het buitenland grooten opgang maakt. Brieven franco, onder lett. C 8 259, aan het „Nieuws van den Dag".

— **Opzichter** voor waterstaat en burgerlijke bouwkunde (vakman), bekwaam tot het geven van onderwijs in het technisch gedeelte. Adres: Teekeninrichting, Raamstraat 27 te 's-Gravenhage.

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING
RUISCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

15 Bouwk. opz.-teek., 19—26 jaar, ƒ 30—ƒ 85 's maands;
1 Bouwk. opz.-uitv., 43 jaar, ƒ 100 's maands;
2 Bouwk. opz., 22 en 35 jaar, ƒ 75 en ƒ 80 's maands;
1 Bouwk. teek., 23 jaar, ƒ 70 's maands;
1 Waterbouwk. opz., 23 jaar, ƒ 75 's maands;
2 Werktuigk. opz.-teek., (constructeurs) 22 en 44 jaar, ƒ 100 en ƒ 125 's maands;
1 Werktuigk. teek., 19 jaar, ƒ 30 's maands;

VERBETERING.

In het ingezonden stuk van den heer J. C. Overvoorde op bladz. 302 in ons vorig nummer staat in de derde alinea: „kort *na* de aanwijzing werd door den architect..... enz.", men gelieve te lezen: „kort *voor* de aanwijzing..... enz."

Vervolg der Uitslagen.

's Gravenhage, door het min. van koloniën: de levering van: bestek no. 280, den metalen bovenbouw met toebehooren voor 59 bruggen voor hoofdspoorwegen, waarvoor noodig 169319 kilo getrokken- en 5044 kilo gesmeed ijzer, 9872 kilo gegoten staal en 17786 M3 hardsteen; bestek no. 281, onderstellen met verder benoodigd ijzerwerk voor 50 gesloten goederenwagens met rem, ten dienste van de staatsspoorwegen op Java, waarvoor noodig 102410 kilo getrokken-, 35910 kilo gesmeed-, 400 kilo gegoten- en 32495 kilo gegalvaniseerd ijzer, 4300 kilo gesmeed staal, 4800 kilo staalijzer, 2950 kilo gegoten S. M. ijzer; bestek LIV, onderstellen op trucks met verder benoodigd ijzerwerk voor de kasten, de dakbedekking, het remwerk en de inrichting tot het openen en sluiten der zijkleppen, voor 25 kolenwagens van 20 ton draagvermogen, waarvoor noodig 142350 kilo getrokken-, 26725 kilo gesmeed en 5960 kilo gegalvaniseerd ijzer, 2675 gegoten staal, 3300 kilo staalijzer („Stahlguss", „fonte aciéreuse"), 1700 kilo gesmeed- en 100 kilo veerenstaal; bestek LV, 100 assen met spaakwielen voor kolenwagens van 20 ton draagvermogen op trucks, bestek LVI, draagveeren, volunteveeren voor trek- en stootinrichtingen en volunteveeren voor de trucks van kolenwagens van 20 ton draagvermogen, waarvoor noodig a. 540 stuks stalen draagveeren, lang 998 m.M., b. 200 stuks volunteveeren voor trek- en stootinrichtingen; c. 200 stuks stalen volunteveeren voor noodkettingen; d. 50 sauks stalen volunteveeren voor het drasipunt der trucks van kolenwagens van 20 ton draagvermogen; e. 200 stuks stalen volunteveeren voor de zijgelijding der trucks van idem; bestek LVII, 25 stellen trek- en stootinrichtingen met toebehooren voor kolenwagens van 20 ton draagvermogen op trucks; bestek LVIII, perc. 1, 50 losse assen zonder wielen, perc. 2, 500 onafgedraaide bandages voor spoorwagenwielen; bestek LIX, ijzerwerken met toebehooren ten behoeve der uitbreiding van den stelwinkel der algemeene werkplaatsen te Padang, ten dienste der staatsspoorwegen op Sumatra, waarvoor noodig 25235 kilo getrokken-, 374 kilo gesmeed- en 11810 kilo gegalv. ijzer.

Bestek no 280; ingek. 16 bilj als: Soc. An. des Ateliers de constructions de Hal te Hal, f 27140, Soc. An des Chantiers Navals de Nieolaieff, Bonffioulx, f 27910, Van Dosser en Terhorst, Dordrecht, f 24395, Pletterij v.h. L. J. Enkoven en Co., 's Grasenhage, f 22717, Aug. Klönne, Dortmund, f 29390, Firma Frans Andriessens, V. A Hilien en Co., Utrecht, f 34900, Kon. Ned. Machinefabriek v.h E H. Begeman, Helmond, f 26816, Gutte Hoffnungshutte Act. Verein. für Bergbau und Hüttenbetrieb, Oberhausen II, f 27000, „Union" Act. Gesell, Dortmund, f 27900. Act. Ges. vormals J. C. Harkort, Duisberg, f 26100, Act. Ges. für Bruckenbau, Tiefbohrung und Eisenconstruction, Niewied, f 26375, Act. Ges. vormals J. Hilgers, Rheinbrohe, f 27665, Siegen Lothringer Werke, Siegen, f 29283,22, Penn en Baudwin, Dordrecht f 20000, Soc. An. „La Metallurgique", Brussel, f 23427, Brückenbau Flender Act. Ges Benrath, f 25500.

Bestek no. 281; ingek. 12 bilj., als: Soc. An. Dyle et Baccalan, Parijs, f 40,268, Soc. An Neeaise et Delcuve, La, Louvière, f 35,144, Ungarische Wagon- und Maschinefabriek, Reab, f 40,750, Dusseldorfer Eisenbahnbedarf, Dusseldorf, f 43,800, Wagonfabrik vormals P. Herbrand en Co., Keuler, f 32000, Soc. An. „La Métallurgique, f 30,100, Zechsische Wagonfabrik, Werden, f 53,750, Gustav Talbot und Co., Aken, f 36,750, Soc An. Cie. Centrale de Construct., Haine St Pière, f 35,760; Act. Ges. vormals J. Harkort, Duisburg. f 35,000, Ver. Maschinefabriek Augsburg und Maschinebaugesll. Nurnberg, f 34,000, „Union", Act. Gesell., f 37 670.

Bestek no. LIV; ingek. 11 bilj., als: Dusseldorfer Eisenbahnbedarf, f 51875, Soc. An. La Metallurgique, f 57625, Soc. An. Dyle et Baccalan, f 55230, Wagonfabrik vormals P. Herbrand en Do., f 34250, Ver. Maschinefabrik Augsburg und Maschinebauges, Nurnberg, f 45250, Soc. An. Nicaise et Delcuve, f 42649, Zechsische Wagonfabrik, f 40590; „Union' Act. Gesell., f 42065, Soc. An. Cie, Centrale Constructions, f 39000, Act. Ges. vormals J. C. Hark, f 62500, Ungarische Wagon- und Maschinefabriek, f 51250.

Bestek no. LV; ingek. 14 bilj. als: Stahlwerk Charlottenhutte, Nieder-Chalden, f 9690, Gute Hoffnungshutte Act Verein für Bergbau und Huttenbetrieb f 9000, Georges Marienbergwerks und Hutten-Verein., Osnabruck, f 9400, Soc. An. Cie. Centrale de Constructions, f 9792, Fr. Krupp, Essen, f 9670, Gebr. v. d. Zijpen, Köln-Deutz, f 8461,50, Westfälische Stahlwerken, Bochum, f 8660; Rheinische Metallwaaren und Maschinefabrik, Dusseldorf, f 10923,66, Soc. An. Nicaise et Delcuve, f 9453, Hörder Berkwerks und Huttenverein., Hörde I.W., f 10723,66, „Phoenix". Laar, f 10112, Oberbilker Stahlwerk, Dusseldorf, f 10000, Soc. An. des Ateliers du Tirlot, La Croijère, f 11856, Rheinische Stahlwerke, Soiderich, f 8650.

Bestek no. LVI; ingek. 8 bilj., als: Fr. Krupp, 1 f 5066,50, 2 f 997,52, massa f 6064,02 Bochumer Verein. für Bergbau und Gusstahlfabrikation Bochum, massa 4927,50; Hochfelder Walzwerk, Duisburg, 1 f 3540, 2 f 1030.

Bestek no. LVII; ingek. 8 bilj., als: P. Brand Amsterdam, f 2398, Eisenwerke Wattelar Frank, Haspen, f 1895, Ver. Maschinefabrik Augsburg und Maschinebauges, f 2875, Soc An Nicaise et Delcuve, f 1894, Hagen Grunthaler Eisenwerke, Eckensey, f 1858.75, Eisenwerk „Rothe Erde", Dortmund, f 2437.50, Brune und Kapposser, Essen, f 2947, C. Steinhaus und Co. Cabel f 1975.

Bestek no. LVIII; ingek 16 bilj., als: Stahlwerk Charlottenhutte, 1 f 825. 2 f 7600, „Union", Actien Gesell. 1 f 1165, 2 f 8450, Fr. Krupp, 1 f 975, 2 f 9000, massa f 9975, Oberlibker Stahlwerk, 1 f 900, 2 f 9000, massa f 9900, Georges Marienbergwerks- und Huttenverein, 1 f 893, 2 f 8035, massa f 8928, Stahl- und Eisenwerk, Dahlhausen, 1 f 1038.53, 2 f 10265,30, Gebr v. d. Zijpen, 1 f 976, 2 f 6804,50, Soc. An. John Cockerill, Seraing, 1 f 926,60, 2 f 8345, Westfälische Stahlwerke, 1 f 808,80, 2 f 9368,60, Soc. an. d'Gugnée Marihaye, d'Ougree, 1 f 845,75, 2 f 8579 85, Bochumer Verein far Bergbau und Gusstahlfabrikation, 1 f 963,50, 2 8500, Soc An. des Acieries d'Anzleur, Tilleur, 2 f 7600, Gute Hoffnungshutte Act. Verein far Bergbau und Huttenbetrieb, 1 f 855, 2 f 7775. Hörder Bergwerks und Huttenverein, 1 f 992, 2 9708,87, „Phoenix", 1 f 961,50, 2 f 7115, massa f 8076,50, Rheinische Stahlwerke, 1 f 862,50, 2 f 7050.

Bestek no. LIX; ingek. 14 bilj, als: Siegaer Verzinkerei, Geisweid, f 5320, „Union" Act. Gesell, f 5425, Pletterij, voorh. L. J. Enthoven en Co., f 7335, Penn en Baudnin, f 4875, Kon. Ned. Machinefabriek, voorh. E. H. Begeman, f 6200, v. Dorsser en Terhorst, f 5365, Mühlheimer Verzinkerei, Mühlheim, f 6000, Ver. Maschinefabrik Augsburg und Machinebaugesell. Nurnberg, f 5455,64; Act. Ges. vormals J. C. Harkort, f 5900, De Vries Robbé en Co., Gorinchem, f 5147, Act. Ges. vormals J. Hilgers, f 5830, Nassml. Venn. Constructiewerkplaatsen, Zeist, f 5917, J. L. Nering Bögel, Deventer, f 6635,90; firma Frans Andriessens, J. A. Hilien en Co., f 6349.

BECKER & BUDDINGH. — Arnhem.

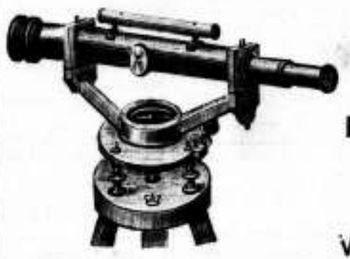

Koninklijke Fabriek VAN INSTRUMENTEN VOOR Ingenieurs, Architecten, Landmeters, Teekenaars, Aannemers enz. Geëmailleerde **PEILSCHALEN.** WEEGWERKTUIGEN.

Weg met de **Houten Vloeren** op Balken. Weg met de **Gebakken Tegels** in Keukens, Veranda's, Gangen; volgens statistiek van doctoren schadelijk voor de gezondheid.

Gebruikt voetwarme vochtwerende **Gesaphalte HOUTVLOERPLATEN.** Een nieuw soort Houten Parket. Zie de beschrijving in *De Opmerker*, No. 23.

Stofvrije gedraischlooze vloeren in *nieuwe, vochtige Lokalen, direct in de cement als Tegels te leggen* en kunnen geschrobd worden als deze. **TH. FERD. BIERHORST, Haarlem.**

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-CLOSETS en URINOIR-inrichtingen. Central Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangen, Kamptoen Ventilators onder garantie.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

36ste JAARGANG N°. 40. ZATERDAG, 5 October 1901.

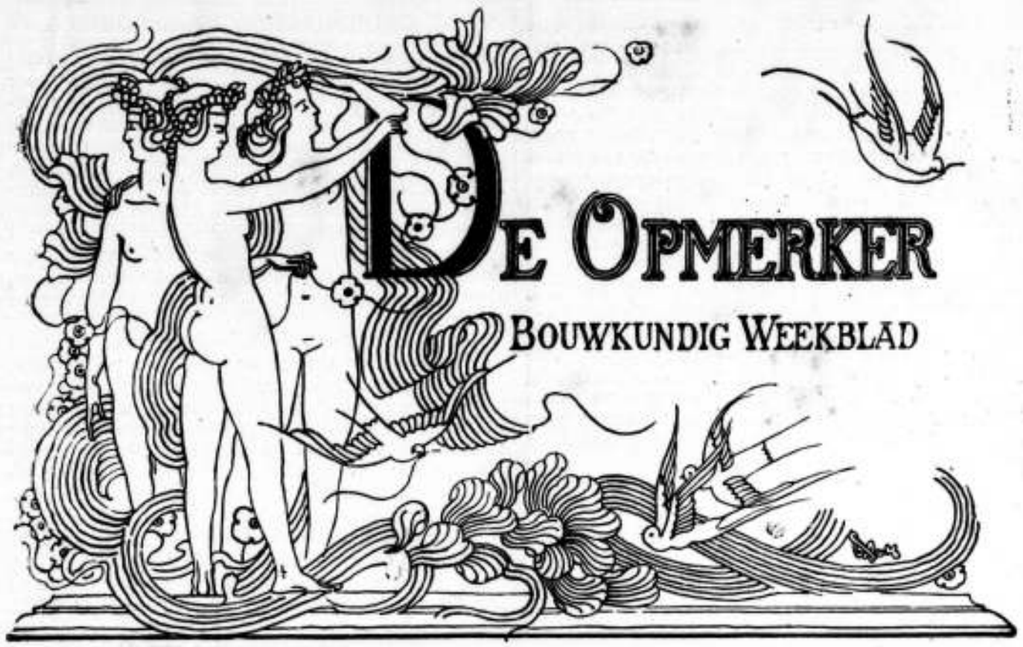

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

KRITIEK OVER UITGEVOERDE BOUWWERKEN.

In het „Bouwkundig Weekblad" van 24 September j.l. schrijft C. d. G. onder bovenstaand opschrift een artikeltje, dat aanvangt als volgt.

„Het lezen van een artikel van den heer Jan Stuijt in „De Kroniek" van 14 Sept. l.l. brengt mij tot uiting van de reeds meermalen opgekomen gedachte, dat uitvoerige deskundige beschouwingen over uitgevoerde bouwwerken den inhoud van het „Bouwkundig Weekblad" mede belangrijk konden maken", en waarin verder o. a. gezegd wordt:

„Waar van bijna elke andere kunstuiting in zelfs gewone dagbladen recensies te vinden zijn, wordt de bouwkunst daarvan al zeer stiefmoederlijk bedeeld."

„De heer Stuijt geeft z'n indruk van het nieuwe gebouw van de Rijkspostspaarbank en daargelaten of de trant, waarin hij z'n beschouwingen inkleedt over 't algemeen de aangewezene moge zijn, was het mij een voldoening ze te lezen, daar ik er een mij sympathiek oordeel in vond uitgesproken."

Verder wordt er in het artikeltje op gewezen, dat noch in de beschrijving der inrichting in het „Bouwkundig Weekblad" van 4 Febr. 1899, noch in het verslag der excursie na de Mei-vergadering van dit jaar, met een enkel woord over de architectonische waarde van het gebouw gesproken wordt.

Het gaat moeilijk het geheele Kroniek"-artikel waarop het bovenstaande betrekking heeft hier over te nemen. Wie er belang in stelt kan zich het nummer, waarin het voorkomt, voor één dubbeltje bij Scheltema & Holkema's Boekhandel te Amsterdam aanschaffen. Wij bepalen ons dus hier tot de vermelding, dat de heer Stuijt begint met het aanhalen van het oordeel door Busken Huet in diens „Van Napels naar Amsterdam" uitgesproken, over de toenmalige Noord-Nederlandsche bouwkunst.

„Sinds dien is veel veranderd, en het laag-bij-de-grondsche karakter der toenmalige architectuur heeft plaats gemaakt voor bestudeerd wetenschappelijke eigenschappen van niet geringe kracht", zegt de heer Stuijt dan verder, om vervolgens op satyrieken toon zijne indrukken van het uitwendige van het gebouw ten beste te geven in den vorm van een lofspraak, die eindigt met de woorden:

„Het zou ons te ver voeren, wilden we alle verdienstelijkheden van dit monument naar waarde aan het licht brengen, dit weinige reeds moge hier volstaan om te doen zien dat met bouwwerken van de kracht als het hier besprokene de eer onzer Hollandsche bouwkunst op schitterende wijze wordt hoog gehouden."

Wij zijn het met C. d. G. eens, dat uitvoerige deskundige beschouwingen over uitgevoerde bouwwerken zouden kunnen bijdragen, om den inhoud van het „Bouwkundig Weekblad" belangrijk te maken en deelen ook zijn sympathie, wat betreft het door den heer Stuijt uitgesproken oordeel, maar de vraag dringt zich bij ons op, of C. d. G. zelf wel eens een uitvoerige deskundige kritiek over een uitgevoerd bouwwerk van een Rijksbouwmeester, lid der Maatschappij t. B. d. B., voorzitter van een der afdeelingen of lid van het (Hoofd)bestuur, aan de Redactie van het „Bouwkundig Weekblad" ter plaatsing heeft ingezonden.

Wanneer dit wel eens het geval geweest ware, gelooven wij, dat hij de meermalen opgekomen gedachte voor zich gehouden zou hebben.

Wel zijn, zooals de heer Stuijt opmerkt, de tijden veranderd, maar toch niet in die mate, dat een kritiek als de zijne, zij het dan ook in anderen trant ingekleed, en ofschoon zij in een Bouwkundig weekblad meer op haar plaats zou zijn dan in een Algemeen

weekblad als „De Kroniek", genade zou vinden in de oogen van de Redactie van het orgaan der Maatschappij t. B. d. B.

Wanneer het nog noodig is deze meening toe te lichten, dan kunnen wij in de eerste plaats er op wijzen, dat zelfs bij de meest onpartijdige kritiek nagenoeg altijd aan persoonlijke bedoelingen gedacht wordt. Strijdt de criticus met open vizier dan weet hij vooruit, dat hij zich den collega, wiens werk de kritiek geldt, tot een onverzoenlijk vijand maakt; acht hij het dus geraden zich te verschansen achter een pseudonym of volslagen anonymiteit, dan wordt gewoonlijk gevischt en gezocht op allerlei manieren tot men den schuldige gevonden heeft of meent gevonden te hebben en is 't gevolg doorgaans hetzelfde.

In ons kleine land, waar alle collega's elkaar kennen is het zeer moeilijk, om elkander, al is het op nog zoo beleefde wijze, de waarheid te zeggen en vooral waar een jongere dit wagen zou tegenover een ouderen collega, moet de eerste zich al een zeer onafhankelijke positie veroverd hebben om rondweg zijn meening te durven of ook te kunnen uitspreken, wil hij zich niet blootstellen aan het gevaar soms op geniepige wijze in zijn carrière te worden benadeeld.

Kunnen wij er ons dus nog wel over verwonderen, dat de kritiek over uitgevoerde bouwwerken zwijgt als een pot, juist daar, waar zij zich onbevangen behoorde te uiten in de bouwkundige bladen, en dat vooral de organen van bouwkundige vereenigingen er zich angstvallig voor wachten zich daaraan te bezondigen, en verwacht C. d. G. werkelijk dat zijn uiting eenig gevolg zal hebben?

Hij neme dan eens de proef en toone daarbij dan eens in welken trant hij meent, dat eenig resultaat te bereiken is in dit opzicht.

Voor degelijke kritiek hebben wij onze kolommen altijd gaarne beschikbaar gesteld, maar er wordt uit den aard der zaak voor dit doel slechts een betrekkelijk spaarzaam gebruik van gemaakt en over de tamheid van de gewone dagbladkritiek zal C. d. G. zich zeker geenszins verwonderen. Zij presenteert zich ook gewoonlijk niet als kritiek, maar bepaalt zich doorgaans tot wat men noemt een waardeerende bespreking. Wanneer van de dagbladpers kritieken te verwachten waren als van den heer Stuijt dan zou men zich zeker tweemaal bedenken eer men hare vertegenwoordigers uitnoodigingen zond om nieuwe gebouwen te komen bekijken. Maar de Nederlandsche pers staat gunstig bekend om hare goede manieren, dat weet men, en een vriendelijke invitatie beantwoordt zij comme il faut. De vakmannen en met hen degenen, die een deskundige kritiek weten te waardeeren, halen dan wel de schouders op bij het lezen der beschouwingen in de dagbladen, maar daar blijft het bij.

Tot een dezer categorieën behoort blijkbaar de heer C. d. G. met dit onderscheid, dat hij het er niet bij laat blijven, maar den moed heeft de zaak nog eens ter sprake te brengen. Dit moeten wij apprecieeren, want hij heeft nog eens gedachten uitgesproken, die velen met zich omdragen zonder ze te uiten.

Wanneer iedereen zijn meening voor zich houdt komen wij zeker niet verder en ofschoon de tijden veranderd zijn sedert Busken Huet zijn vernietigend oordeel neerschreef, heeft zoowel het groote publiek als het opkomend geslacht van vakmannen, misschien veel meer dan toenmaals, behoefte aan deskundige kritiek, want de kool, die wij heden ten dage als zoodanig op bouwkunstgebied zien verkoopen, zij is, laten wij er maar geen doekjes omwinden, het sop niet waard.

EEN ONDERGRONDSCHE SPOORWEG.

Bij een wet van 30 Maart 1898 werd aan de „Compagnie générale de Traction" concessie verleend voor een ondergrondschen spoorweg te Parijs. Deze maatschappij heeft die concessie overgedragen aan de „Compagnie du chemin de fer métropolitain de Paris", welke den aanleg, waarmede men nog bezig is, heeft ondernomen, en die ook al de lijnen exploiteeren zal.

De concessie bepaalt, dat de spoorwijdte 1.44 zal bedragen, en dat het rollend materieel geen grootere breedte dan 2.44 M. buitenwerks zal mogen hebben. De tunnel moet op een breedte van 6.40 M. worden aangelegd.

Een gedeelte van het net, beginnende bij de Porte de Vincennes, en eindigende bij de Porte Dauphine, is reeds in exploitatie. Daardoor is een verbinding verkregen, die de stad van het oosten naar het westen doorsnijdt. Deze lijn is geheel ondergrondsch. Er bevinden zich stations op de Place de la Nation, in de Rue de Reuilly, aan de Gare de Lyon, op de Place de la Bastille, bij het Stadhuis, bij het Châtelet, bij het Louvre, bij het Palais Royal, bij de Tuileriën, op de Place de la Concorde, in de Champs-Elysées, bij de Rue Marbeuf, in de Avenue de l'Alma, op de Place de l'Etoile, op de Place Victor Hugo en aan de Porte Dauphine. De geheele lijn is 11 K. M. lang.

Er komt ook een ceintuurbaan van 23 K. M., die slechts op enkele punten ondergrondsch behoeft te worden aangelegd, en tot het ontwerp behooren nog vier lijnen, die te zamen een lengte van 31 K. M. hebben, en die de Place de la Republique zullen verbinden met de Porte Clignancourt, de Place Clichy, de Porte d'Orleans, en de Place d'Italie. Het net is dus vrij gelijkmatig over de stad verdeeld. Alleen het zuidwesten is wat stiefmoederlijk behandeld. De Seine wordt vier keeren gekruist.

De hoogte van de tunnels inwendig wordt 5.20 M. De ingravingen, die op verscheiden plaatsen voor de tunnels in de plaats kunnen komen worden in den regel van metalen afdekkingen voorzien. De kosten worden geraamd op 180 millioen francs; de kilometer komt dus op 2.800.000 francs.

Op de stations worden twee perrons gemaakt van 4 M. breed, waarboven een vrije hoogte van 5.70 M. blijft.

Er is slechts één tarief. De eerste klasse kost 25 centimes, de tweede 15 centimes. De concessie is verleend voor 35 jaren. De stad Parijs kan echter reeds in 1910 het geheel naasten.

Op de eindstations maakt de lijn een half cirkelvormige bocht met 30 M. straal. De trein die aankomt, is dus dadelijk weer gereed, om te vertrekken. Overal is electriciteit de beweegkracht.

Op de lijn, die de stad dwars doorsnijdt gaven de groote riolen, die Parijs heeft, veel moeilijkheid. De kosten, die de verlegging veroorzaakte, beliepen ruim 3 millioen francs. Ook het maken van verbindingstunnels naar de Seine, om de uitgegraven grond weg te voeren en de benoodigde materialen op het werk te brengen.

Het maken der tunnels geschiedt op de volgende wijze. Nadat eerst een gat tot de vereischte diepte is gegraven, wordt daarin een houten vloer gelegd, waarop spoorstaven zijn aangebracht. Op deze spoorstaven monteert men een formeel van geklonken staal, dat zoo breed is, dat verscheidene arbeiders er gemakkelijk in kunnen werken. Als het formeel gereed is, begint men, onder zijn beschutting, den grond daarvoor gelegen, uit te graven. Hydraulische persen schuiven het formeel vooruit. Achter het formeel wordt een tijdelijke voorziening van plaatijzer gemaakt, door stutten gesteund. Deze stutten worden weggenomen bij het metselen van het gewelf, doch het plaatijzer laat men zitten.

Bij het maken der lijn ontmoette men de grondslagen van een der torens der Bastille. Het was niet mogelijk, die op hun plaats te laten. De steenen zijn echter genummerd na de afbraak, en zullen op een geschikte plaats weer worden opgesteld.

Op de stations is overal gebruik gemaakt van verglaasden steen in heldere kleuren. Zij zijn, evenals de wagens, geheel door electriciteit verlicht.

NIEUWE ONTBOEZEMINGEN VAN EEN PROFEET.

Beroemd waren indertijd te Haarlem de Bloemendaalsche savooitjes, kleine kooltjes, maar piek fijn, zoo men gezegd hebben, wanneer die uitdrukking toen in de mode geweest ware. Wij herinneren ons de explicatie van een groentenboer, hoe het kwam, dat zij zoo fijn waren. Zij werden namelijk gekweekt op de Bloemendaalsche bollenvelden, als de bollen er af waren en het product van de naoogst profiteerde dus mede van de groote zorgen die in den regel aan de bollenvelden worden besteed.

Ook te Hillegom schijnt kool te worden verbouwd, de heer Van der Pek verkoopt ze ten minste aan „De Amsterdammer", die er hare lezers in het nummer van 29 September een proefje van voorzet; deze blijkt nu evenwel van zeer ordinaire soort te zijn, want zelfs de saus van heilig enthousiasme, klaar gemaakt volgens bekend recept, waarmede zij is overgoten, neemt de zeer onaangename smaak niet weg.

Ditmaal is het niet het befaamde Gijsbrechtje op het Damrak, waarmede gesold wordt, maar niemand minder dan Rembrandt. Hoe het mogelijk is dat iemand, die in aanbiddende bewondering neerknielt voor wat er op het Damrak gemaakt wordt, tegelijk een vereerder van Rembrandt kan zijn, zou een voor psychologen belangrijk vraagstuk mogen heeten, wanneer die vereering ernstig gemeend ware en niet op even onhandige als onhebbelijke manier ware verlaagd tot een wapen, om een andere, eerlijk verdiende reputatie te treffen.

De heer Van der Pek doet evenwel maar zoo en met een emphase die menig tooneelspeler hem benijden zou, barst hij los:

„Zeventien jaren, het is toch waarachtig lang genoeg: Zeventien jaren is dat werk van hem, die het met z'n hart schilderde, met dat hart, dat zelve zoo zonnig, zoo weemoedig zonnig kon zijn, en die er zooveel, ja eigenlijk het geluk zijner geheele schildersloopbaan mede verwoesten ging, zeventien jaren is nu reeds dat levenswarme werk van dien heerlijken kerel bijgezet in den kouden kelder van dien anderen.

In dien tijd is er een eigenaardige strijd gestreden.

Nooit heb ik me over de Rembrandtszaal uitgelaten, en ik zou het terwille van de achting die ik voor Cuypers heb, als oud-leermeester, nog niet doen, ware 't niet, dat 't me thans te erg geworden is.

Is het nu nog niet genoeg met die Rembrandtszaal? Is het nu nog niet genoeg, dat wij, die Rembrandt liefhebben als onzen eersten en besten en hoogsten en meest willenden en meest zoekenden en diepst voelenden schilder, is het nu nog niet genoeg, dat wij dit bizondere werk van dien bizonderen man in zeventien jaar niet gezien hebben, zooals wij dat wilden? Begrijpt men nu niet, dat het begint te vervelen — en erg ook — al dat gepeuter om die zaal, die zoogenaamde eerezaal te ontzien en niet te kleineeren? Want wat is eigenlijk die zaal, wat beteekent zij in onze Hollandsche architectuur? Ik heb dat nooit willen zeggen, maar het moet er nu maar even uit. Die zaal is geen eerezaal, maar een koude kelder van vier doode muren, met vier dikke, banale kolommen, waarboven vier leelijke poppen staan. Die kelder heeft een zinloos hoofdgesteld en wordt afgesloten, met een veel te drukke, droog-pedant beschilderde koof. De kleur, de ornamentatie en de constructie, ze zijn alle mis. Want behalve de nietsbeteekenende kleuren in de koof, staan de vier poppen in de zaal als onbezielde klodders goud; en dat gouden opschrift „Rembrandt, de zoon van Harmen, enz." met die banale gouden letters, dat burgerluismooie grafkelderfries, is schokkend van toon en van ornamentatie. En dan nog de constructie! Die zware kolommen, die geen andere functie hebben dan 'n gouden juffer te torsen, en die juffer, die weer niets doet dan het punt steunen waar de rand van de koof gekruist wordt door een duims glasroedje! Wat is dat alles slecht gevoeld!"

En wat voelt de heer Van der Pek dat alles juist en fijn nietwaar?

Hoe diep gevoeld is dat „levenswarme werk van dien heerlijken kerel" en men rilt bepaald van dien „kouden kelder". En hoe oorspronkelijk, hoe heel niet banaal, is ook b. v. het volgende:

„Rembrandt, de oogenschijnlijk sombere man, met dat hart vol zonneschijn, hij de ontembare, die alles dorst en alles aanpakte, die zoeker naar licht, en zon en ruimte die koppige Hollander met dat bloedwarme gemoed, die er z'n tijdelijke reputatie aan gaf om te werken geheel voor zich zelven en dus voor de eeuwen, Rembrandt, die geen duimbreed afwijken wilde van dat wat hij zich had voorgenomen te doen met z'n passievol gemoed, die man kwam in deze zaal in botsing met den kouden Limburgschen kerkenbouwer, met den man, die nooit wat geprobeerd, nooit wat gevonden, nooit wat opgeofferd heeft, met den man, die zijn heele leven geleefd heeft van namaakkunst en die meende met z'n namaak-gemoed Rembrandt, den zonnigen zoeker, te kunnen eeren."

Wat zal het Bredius, Bode en andere kenners en vereerders vanRembrandt, wat zou het ook Vosmaer goed gedaan hebben zoo iets te lezen; thane eerst zullen zij inzien, dat ook zij tot heden Rembrandt nog maar half begrepen hebben en nog slechts een burgerluisnotie hadden van dat „hart vol zonneschijn", dat „bloedwarme gemoed", dat passievol gemoed". Passie, passie..... als de vos de passie preekt zegt het spreekwoord, en men weet wat er op volgt en toch, Reijnaart heeft er altijd toch nog veel te veel onder zijn gehoor, die zijn praatjes voor goede munt opnemen.

Wanneer dit niet het geval was zou het niet de moeite waard zijn er notitie van te nemen, maar het zaad, dat door profeten als Van der Pek wordt uitgestrooid, het brengt niets dan onkruid voort. Zulke kritiek is uit den booze. Geloove wie wil aan de oprechtheid van zijn toorn.

„Zeventien jaren!" klinkt het alsof de heer Van der Pek zich werkelijk zoolang voor hem „die met z'n hart schilderde" had uitgesloofd.

Had de heer Van der Pek zeventien jaren geleden de Nachtwacht wel eens gezien, heeft hij het stuk nog gekend zooals het in het Trippenhuis hing;

Zeventien minuten zijn wellicht voldoende geweest om zich op te winden of zich te laten opwinden voor een, wij geven het toe, vervelende, wij aarzelen niet te zeggen belachlijke quaestie, namelijk het hedendaagsch gezeur met de Nachtwacht, een nachtmerrie

die wij in de 19de eeuw niet hebben weten af te schudden, een comedie, een intrige, of hoe men het noemen wil, op touw gezet met geheel andere bedoelingen, dan zuivere vereering voor het werk van den grooten man, die hartelijk lachen zou als hij uit het Pantheon van onzen gouden eeuw afdaalde op het terrein achter het Rijks Museum en zijn neus zou optrekken als hij er achter kwam, waarom het met al dit gescharrel eigenlijk te doen was.

De heer Van der Pek is daar blijkbaar nog niet achter, anders zou hij zich misschien bedacht hebben of de quaestie in haar tegenwoordig stadium wel waard was er zooveel drukte over te maken, zich er zoo over aan te stellen en laat ons dit er bijvoegen of zij wel waard was dat de heer Van der Pek zijn eigen reputatie een slag in het aangezicht gaf.

Want dit doet hij waar hij meent die van Cuypers af te breken.

Wanneer de heer Van der Pek wel eens iets aan geschiedenis gedaan heeft, kan hij weten, dat, als het noodig is, het nageslacht dit wel doen zal, evenals het nageslacht ook eerst Rembrandt heeft leeren kennen en waardeeren, en hij behoeft er zich werkelijk zoo veel moeite niet voor te geven. Maar het is duidelijk, Van der Pek meent hier de voetstappen van den zeventiende-eeuwschen meester te drukken, door op zijn wijze „den ontembare, die alles dorst en alles aanpakte" te spelen, en hij meent, dat hij daarvoor niet beter kan doen dan zijn toevlucht nemen tot onbeschaamdheid. Of is er een andere naam voor, is het geen onbeschaamdheid nog van achting voor een oud leermeester te gewagen, wanneer men alleen bedoelt hem laffe hatelijkheden te zeggen.

Wanneer de kunstkritiek tot zulke middelen haar toevlucht moet nemen, om gelezen te worden, dan is het peil waarop zij staat toch al zeer laag bij den grond.

Gelukkig zijn er nog menschen, die de kost, welke de heer Van der Pek ons voorzet niet lusten en naar wat beters verlangen.

Moge er weer eens een tijd komen, waarin dat verlangen bevrediging kan vinden; de kunst zal er ongetwijfeld wel bij varen.

EEN KAPPERSWINKEL.

Te Berlijn woont een kapper, die Frans Haby heet. Hij was een kapper, zooals er zooveel zijn. Hij kapte en schoor, doch zijn gedachten gingen hooger. Als hij de knevels zijner klanten met behulp van het ijzer den vereischten vorm gaf, dan peinsde hij op een middel, dat dezelfde uitwerking zou hebben, zonder dat het gevaar, dat nu eenmaal aan warme ijzers verbonden is, te vreezen was.

Op een mooien dag vond hij de „Schnurrbartbinde" uit, een muilband, die men zich bij het naar bed gaan slechts aan behoefde te doen, om des morgens met een fier omhoog staanden knevel te ontwaken. Archimedes had „eureka" geroepen, jaren geleden, te Syracuse. Frans Haby kende geen Grieksch, hij riep dus op zijn Duitsch „Es ist erreicht", en deed zijn vinding, met dien uitroep als handelsmerk, patenteeren. Maar de klanten vonden den muilband lastig en het gehoopte voordeel bleef uit.

Wilhelm II was inmiddels Keizer van Duitschland geworden. Door een toeval vernam hij de vinding, die Haby gedaan had. Hij ontbood den kapper ten paleize, bestelde een muilband voor zijn persoonlijk gebruik, benoemde Haby tot hoffriseur, en eerst nu kon de Figaro roepen „Es ist erreicht". Want nu was er geen Duitscher, die een snor liet staan, of hij moest zulk een „Binde" hebben. De kapper werd een gefortuneerd man.

Maar, de Duitsche Keizer houdt van afwisseling. Reeds lang wordt in hofkringen gemompeld, dat hij zijn baard zal laten staan. Dan laat ieder Duitscher zijn baard staan, en is er naar de muilbanden geen vraag meer.

Haby weet, welk een zwaard van Damocles hem boven het hoofd hangt. En daarom zag hij bijtijds naar iets om, dat hem van andere kappers zou onderscheiden. Geven wij nu aan iemand, die in „Decorative Kunst" schrijft, het woord. Men neme het ons niet kwalijk, wanneer ons proza het Duitsch maar matig nabij komt.

De heer François, (ja, in het Fransch! Vert.) Haby heeft den verstandigen inval gehad, zijn kapperswinkel tot een bezienswaardigheid der residentie te maken. Het doet ons groot genoegen, dat zijn eerzucht zich hemelhoog boven de pronkende Berlijnsche pseudo-bevalligheid verhief; hij vertrouwde zich toe aan het Hohenzollern-Kunstgewerbehaus en Van de Velde. Deze kunstenaar kon dus nu op zijn sigarenwinkel voor de Havanna-Compagnie een nieuwe schepping laten volgen, die van de vroegere geheel verschilt, omdat hier de praemissen en de eischen, die het doel medebracht, gansch buitengewoon waren. Dáár een open ruimte, om in te verkoopen, hier een interieur, dat discreet gesloten moest zijn.

Men kan het niet genoeg herhalen: telkens frappeert de Belg door zijn elastieke esthetica en door de vrijzinnige menigvuldigheid waarmede hij zijn bekende denkbeelden over kunst behandelt. Als men gelooft, dat hij nu toch wel uitgepraat zal wezen, dan weet hij uit de ruwste eischen, die de practijk aan een ambachtskunstenaar kan stellen, de fijnste nieuwe kunst te halen. De besteller kan vragen, wat hij wil, zelfs het banaalste: als Van de Velde begrijpt, dat het gevraagde noodzakelijk is, dan wordt het in zijn brein onmiddellijk tot kunst. Andere ambachtskunstenaars doen ook zoo; maar alleen Van de Velde is een man van zooveel fijnheid, dat hij aan wat de practijk verlangt, door de kunst het triviale kan ontnemen, ja, dat hij het met pathetische gratie kan veredelen.

In een kapperswinkel stelt het bedrijf menigvuldige en eigenaardige eischen. Wie, zooals ik, jaren lang de gewone, afschuwelijke barbierswinkels al sidderend is binnen gegaan, wie in hun spoorwegwachtkamer-atmosfeer geademd heeft, krijgt een geheel apart, behagelijk gevoel van weelde, als hij ziet, hoe hier uit behoeften des menschen, die op zich zelf onesthetisch zijn, een bij uitstek esthetische stemming is voortgekomen. Men zou wenschen, dat uit iederen nood — want het scheren is een nood — zulk een artistieke deugd gemaakt mocht worden.

Als men op den scheerstoel zit, overziet men een decoratief panorama. En toch, ornamenten zijn hier niet. De pijpen van gas- en waterleiding, die men anders liefst verstopt, zijn hier van geel koper, en vormen de versiering. Zij fonkelen op het donkere mahoniehout van de betimmering, slingeren zich naar boven om de spiegels, golven naar de waschkommen en de toestellen voor de friseer-ijzers (dit staat er woordelijk, Vert.), rijzen naar de lampen boven de scheerstoelen, en vormen in haar rechte en gebogen lijnen de schoonste symmetrische figuren.

Uiterst decoratief doen ook de haken voor jassen en hoeden, — voor elken klant één — de gemakkelijke grepen der laadjes, waarin het scheergerei bewaard wordt, de manier, waarop de kleinste kleinigheden behandeld werden. Zelfs de gaskomfoortjes voor de friseer-ijzers werken ornamentaal. Het eenige werkelijke ornament is een fries, met lichte, mooi gestemde tinten, die van de muren naar de zoldering een overgang vormt. De kleuren zijn krachtig, maar fijn. Als hout is mahoniehout gebruikt, donker gehouden; daarbij komt groen marmer en het gele koper.

Het principe om het noodzakelijke tot het hoogartistieke op te voeren, heerscht overal. Bij voorbeeld, in den hoek waar de hooge hoeden opgestreken worden, zijn die hoeden — het klinkt gek en toch is het zoo — bepaald decoratief. Zooiets zou smakeloos zijn, als het aan het toeval te danken was, maar het is het gevolg van een weloverwogen berekening. Ook de flesschen met „shampooing" en de glinsterend bonte karaffen met „eau de quinine" en „brillantine" zijn decoratief opgesteld.

De lokaliteit moest natuurlijk genomen worden, zooals zij was; de verdeeling der ruimte is echter toch gelukkig. Van voren ligt de winkel, waar Van de Velde zich niet kon laten gelden, omdat de oude kasten en toonbanken weer moesten worden gebruikt. Dan treedt men in een wachtkamer, waar men lezen en schrijven kan. Het eenig sieraad is hier een gekleurd venster, zoo welluidend (zoo staat er, Vert.) als slechts Van de Velde er een maken kan. Links gaat men in de kabinetten, waar de dames gekapt worden, rechts in de groote scheerzaal. Daarachter liggen dan nog kabinetten voor heeren die liever niet in het bijzijn van anderen geadoniseerd worden.

De overheerschende indruk, die de winkel maakt, is die van artistieke soliditeit. Het is maar jammer, dat deze schepping zulk een unicum is, dat zij een bezienswaardigheid gaat worden. Men vraagt zich af, en telkens weer, hoe het toch komt, dat haast niemand begrijpt, hoe hoog zulk een interieur staat boven alles wat anderen maken.

Men schaamt zich als men zich in zulk een vernuftig-elegante omgeving het haar heeft laten knippen, wanneer men weer tusschen zijn banale meubelen teruggekeerd is. Het is alles zoo afschuwelijk bourgeois! Waarom kan men nergens goede goedkoope stoelen krijgen? Waarom kan iemand, die niet tot de gefortuneerden behoort, nergens een mooi vloerkleed, een artistieke schrijftafel koopen? En toch de minder bedeelden zouden dit alles het meest waardeeren, zij zouden er het dankbaarst voor zijn.

Van de Velde maakt alleen maar geheele interieurs. Zij zijn mooi, artistiek..... maar zoo duur! Toch heeft hij gelijk, dat hij zich goed betalen laat. Zijn zending hier op aarde, in onze chaotisch bewogen tijd, is niet, om ons aan goedkoope meubelen te helpen, maar om een stijl te vormen. Hij is de leider, hij mag doen wat hij wil.

Maar waar zijn de onzelfzuchtige talenten, die zich aan zijn voeten werpen, om, na zijn leer te hebben vernomen, de gemeenschap te gaan dienen? Ach, die worden liever hoogleeraar aan een academie, dan dat zij hun licht dus onder een korenmaat zouden gaan zetten.

Wij hebben nu ambachtskunstenaars genoeg; wij hebben echter noodig artistieke, begaafde werklieden, die goedkoope en fraaie dingen maken, die er zich niet op laten voorstaan, dat zij kunstenaars zijn, maar die dit in hun werk toonen.

De kunstnijverheidsscholen hebben tot dusver nog het ware besef van haar taak niet gehad. Den directeuren raad ik aan, zich bij Haby eens het hoofd te laten wasschen; misschien zou dit hen zoowel geestelijk als lichamelijk opfrisschen.

Wij hebben onzen Van der Pek. Duitschland heeft zijn Scheffler, want zoo heet de man, die het bovenstaande ten papiere bracht.

Het is zelfs de vraag, of de Hillegommer meester van een simpelen barbierswinkel zóóveel ophef zou weten te maken. Als de nieuwe Beurs te Amsterdam geopend wordt, zouden wij onzen dagbladen dén raad willen geven, den heer Scheffler, te Berlijn, als „occasional reporter" in dienst te nemen. Wat zal hij, die reeds bij gas- en waterleidingspijpen, frizeerijzers, fleschjes met haarwater zóó in vuur kan raken, niet leven, als hij een onderwerp zijner waardig, te behandelen krijgt! Hij is misschien de Nederlandsche taal niet machtig, maar men kan zijn proza laten vertalen, al verliest het dan iets van zijn geur.

En hij heeft van den barbierswinkel niet eens alles gezegd. Van de Velde heeft de gewaden ontworpen, waarin de bedienden gehuld zijn, hij heeft de teekeningen gemaakt voor de scharen, de scheermessen, de zeepbakjes, kortom voor alles wat in Haby's inrichting zich bevindt, de „spitting boxes" incluis.

Het heeft Haby een groot bedrag gekost — maar „es ist erreicht"! De Keizer mag zijn baard nu laten staan, zoo het hem behaagt. Haby heeft al voor een nieuwe reclame gezorgd.

INGEZONDEN.

Mijnheer de Redacteur.

Naar aanleiding van het gelezene in uw blad „De Opmerker" betreffende het Ambachtsonderwijs, ben ik zoo vrij onderstaande ter opname aan te bieden. Ik wil echter voorop stellen, dat de meening, door mij uitgesproken, is van iemand, die wel zijn broodwinning maakt van dit onderwijs, maar toch wil trachten, deze zoo onpartijdig mogelijk weer te geven.

Terecht is door U opgemerkt, dat de Ambachtsschool slechts een voorbereiding kan geven van een ambacht; doch minder juist vind ik daarentegen de bezwaren door u aangehaald, als zou de tijd door leerlingen aan praktische oefeningen besteed, grootendeels verloren zijn.

Gebrek aan ruimte is zeker een bezwaar voor goed onderwijs, doch kan mijns inziens toch zeer goed worden verholpen. Voorwerpen die desnoods moeten worden verkocht, zijn geen bezwaar voor onderwijs in de praktische vakken, mits zij passen in het leerplan van die vakken.

Zij kunnen, hoe weinig het ook zij, er iets toe bijdragen om de slechte financieele omstandigheden, waarin verreweg de meeste Ambachtsscholen verkeeren, te helpen verminderen.

Een groote fout zou het wel zijn de keuze van de leerstof in hoofdzaak te putten uit dergelijke voorwerpen.

Juist in het feit, dat de meeste van die inrichtingen in zulke slechte financieele omstandigheden verkeeren knelt 'm de schoen.

Deze hebben er toe geleid, dat Bestuurders en Directeuren er van genoodzaakt zijn met veel te geringe inkomsten een zoo groot mogelijk aantal leerlingen te plaatsen, hetgeen natuurlijk niet anders dan van zeer nadeeligen invloed op het onderwijs moet zijn.

Groote klassen, gebrekkige ruimte, bekrompen hulpmiddelen en materialen, dat alles is het gevolg van die benarde omstandigheden.

Doch deze bezwaren zijn immers niet zoo onoverkomelijk.

Dat aan het Ambachtsonderwijs nog zeer veel ontbreekt, allen bij dit onderwijs betrokken, zien dit zeer goed in. Dat vaak het doel — de eerste opleiding van

den ambachtsman — wordt voorbij gestreefd, is maar al te waar; dat de tijd aan teekeningen en werkstukken niet altijd op de juiste wijze wordt besteed, evenals de leerstof, welke niet steeds met de meeste zorg wordt gekozen, ik ben de eerste om U dit volmondig toe te stemmen, doch is hiermede volstrekt nog niet uitgemaakt of de werkplaats, dan wel de Ambachtsschool de geschikte plaats blijkt waar jongelieden, die de Lagere School verlaten, de grondbeginselen van hun ambacht kunnen leeren.

De Gildentijd, reeds lang geleden, heeft naast de goede ook hare kwade zijde gehad en mag mijns inziens in onzen tijd met onze maatschappelijke toestanden niet als voorbeeld worden aangehaald.

Toenmaals kon men leerlingen in de werkplaats onderwijzen, tegenwoordig is men er gewoonlijk op uit de leerlingen op zelfs zeer jeugdigen leeftijd......, ja laat ik het woord rondweg gebruiken, te *exploiteeren*.

Het door u aangehaalde als zou het onderwijs klassikaal moeten worden gegeven — wat nog in het geheel niet uitgemaakt blijkt, ja, wat zelfs in de praktische vakken, voor zoover mij bekend, nog zeer weinig plaats heeft — is nog geen bewijs dat dit onderwijs niet goed zou kunnen zijn; evenmin als in 't algemeen het mislukken van vele leerlingen als gevolg van klassikaal onderwijs mag worden beschouwd.

Dat zulk onderwijs bezwaren oplevert, ieder onderwijzer zal dit erkennen, doch naast die bezwaren staan vele en grootere voordeelen.

Teekenscholen knunen voor den ambachtsman zeer veel nut opleveren, doch vormen geen overgang van de Lagere School naar de werkplaats. Dit moet de Ambachtsschool zich ten doel stellén en ook alléén slechts dit.

Hieraan bestaat, ieder zal 't gevoelen, de dringendste behoefte. De plotselinge overgang van deze naar gene is voor den ambachtsjongen een geweldigen sprong.

Het is de taak der Lagere School de kinderen algemeene ontwikkeling te geven en voor te bereiden op hetgeen hun later in het leven te wachten staat. Reeds deze school dient rekening te houden met de praktijk van het leven. De Ambachtsschool moet dien weg vervolgen; naast het aanleeren der grondbeginselen van een ambacht (zoowel theoretische als praktische) moet zij medewerken tot verdere algemeene ontwikkeling van hare leerlingen in praktischen zin.

Dat het onderwijs in de praktische vakken verreweg de hoofdzaak moet zijn en met de meeste zorg geheel in verband met de werkplaatsen moet gegeven worden, wie gevoelt dit niet. Dit neemt niet weg, dat, naar mijne meening, de taak van den onderwijzer niet alleen bestaat in het onderwijzen van die beginselen; hij moet zijne leerlingen op zeer oordeelkundige wijze bekend maken met den voor hen later te volgen weg; hun leeren een oordeel met de meest mogelijke omzichtigheid te vellen; de gevaren welke ieder hunner mogelijk te wachten staan aanwijzen en de middelen bespreken, waarmede zij deze kunnen ontduiken of tegengaan. Hij moet de karakters en neigingen van zijne discipelen bestudeeren en trachten deze zooveel mogelijk op het rechte spoor te leiden. Zij moeten in hem niet alleen den man zien die hen een ambacht moet leeren, zij moeten in hem hun leidsman vinden op wien zij kunnen steunen, wien zij steeds om raad kunnen vragen. Om deze redenen is het ook niet voldoende dat hij een goed werkman, goed teekenaar of theoreticus is, hij moet ook goed *opvoeder zijn*, reeds van den aanvang van dezen werkkring af en niet, zooals de heer Van Nieukerken meent, langzamerhand onderwijzer worden.

Zeer terecht werd door U opgemerkt, mijnheer de Redacteur, dat zeer velen zich door een of ander baantje trachten terug te trekken uit hun werkkring, ten einde het gereedschap niet meer te moeten hanteeren. Werkelijk is de geest des tijds zoo.

Betreuren doe ik het met U, doch verwonderen doet het mij niet.

De oorzaak moet gezocht worden in de maatschappelijke toestanden van die zeer velen, welke zij met zulke baantjes zien vooruitgaan. Ach die illusies van een ambacht verdwijnen maar al te vaak en worden, huns ondanks, door andere verdrongen. Dat ambacht wordt dan beschouwd als middel van bestaan, uitsluitend als zoodanig.

Dat door menig oud-leerling van Ambachtsscholen het ambacht werd verlaten, mag, naar mijne meening, niet als verwijt voor die inrichtingen worden aangemerkt.

Geen leerling eener teekenschool, geen goed werkman of ook *hij* zal geen gelegenheid laten voorbijgaan om het voor een beter bezoldigde werkkring aan den kant te zetten. Grooter eerbied voor den werkman, verbetering van zijn maatschappelijke positie, zal er buiten twijfel veel toe bij dragen om de toestanden van het ambacht zelf te verbeteren, zijn liefde er voor te verhoogen.

De groote fout, door nagenoeg de meeste Ambachtsscholen begaan, bestaat — en dit zal zeker ook wel door u worden erkend — in het voorbijloopen van haar doel.

Slechts tot de eerste opleiding van den werkman moet zij zich bepalen, maar dit dan ook op de meest volmaakte wijze trachten ten uitvoer te brengen, en niet buiten sluitende, dat zij naast die opleiding ook mede moet werken tot de individueele ontwikkeling van de aan hare zorgen toevertrouwde jongelieden.

Dit doel voor oogen houdende, twijfel ik er niet aan of het zal haar wel gelukken ook de sympathie op te wekken van degenen die thans minder gunstig over haar denken.

U bij voorbaat dank zeggend voor de plaatsing dezer regelen noem ik mij, met de meeste hoogachting,

Uw dienstw.

F. E. ELSEN.

Den Haag.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING AMSTERDAM

Vergadering van 26 *September* 1901.

In deze vergadering hield de heer H. L. IJzer een voordracht over de Westinghouserem, een der belangrijkste veiligheidstoestellen in gebruik bij vele en de belangrijkste spoorwegen.

Sprekers doel was genoemde rem slechts in hoofdtrekken te bespreken daar het mechanisme te ingewikkeld is om het in enkele oogenblikken technisch nauwkeurig te doen. Echter hoopte spr. dat het bij sommigen aanleiding zou geven de Westinghouserem, een meesterstuk op werktuigkundig gebied, nader te bestudeeren.

Bij het ontstaan der spoorwegen bleken remmen noodig te zijn, die eerst uitsluitend door handkracht bewogen worden, zoodat voor iedere rem een man noodig was en het remmen uit den aard der zaak bij gevaarpunten te veel tijd verderde. Spoedig hielden zich dan ook verscheidene technici bezig om in de remmiddelen verbetering te brengen, waarbij veelal het hoofddoel was om onder ieder spoorwegvoertuig een hoeveelheid arbeid op te hoopen en van uit één punt de remmen van alle voertuigen tegelijk in werking te stellen en een automatische werking te krijgen. Op deze wijze is ten slotte de Westinghouserem ontstaan, zoo genoemd naar de vervaardigers, Gebrs. Westinghouse te Pittsburg in Pensylvanië. Deze rem vond in Amerika spoedig ingang en de praktische bruikbaarheid bleek zoodanig, dat zij in weinige jaren de geheele wereld door in gebruik werd genomen.

De werking van de rem berust op een beweegkracht van samengeperste lucht, waartoe bij spoortreinen op de locomotief een stoomluchtpomp aanwezig is en waarmede een hoofdreservoir onder de locomotief in verbinding staat, waarin samengeperste lucht wordt opgehoopt. Met dit hoofdreservoir kan de treinleiding in verbinding worden gebracht. Aan locomotief, tender en ieder voertuig zijn aanwezig een triplklep, een hulpreservoir, een remcilinder, de noodige kraantjes en kleppen en de remtoestellen. Onder het bereik van den machinist en den conducteur zijn remkranen aangebracht, terwijl in iedere wagen gelegenheid bestaat door middel van de noodrem de Westinghouserem in werking te stellen.

Door vermindering van druk in de treinleiding ontstaat verbinding tusschen hulpreservoir en remcilinder, waardoor de in het hulpreservoir opgehoopte samengeperste lucht in den remcilinder dringt en de daarin aanwezige zuigers met daaraan verbonden remklossen worden uitgedrukt, zoodat remming ontstaat.

Ten einde nu de remmen te lossen heeft de machinist alleen weder den druk in de treinleiding te herstellen, door samengeperste lucht uit het hoofdreservoir daarin toe te laten.

Verder werd in deze vergadering het rapport „levensverzekering" behandeld en de meening uitgesproken dat onderlinge verzekering naast de vereeniging de aangewezene is.

Met het oog op de te wachten reorganisatie der vereeniging werd besloten de behandeling der stukken omtrent de prijsvraag voor een afdeelingsdiploma uit te stellen.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— Terwijl de Staat nog bezig is met de voorbereiding van maatregelen tot voorziening in het gebrek aan goede woningen voor den kleinen man, streven verschillende gemeenten reeds op eigen hand naar verbetering. Zoo heeft nu het gemeentebestuur van Höhscheid bij Solingen besloten, een crediet van 150.000 Mk. voor het bouwen van arbeiderswoningen te openen, met de bepaling dat ieder arbeider in de gemeente Höhscheid kan aanvragen op een door hem zelf uit te kiezen of aan te koopen terrein een woonhuis te laten bouwen. De stad verschaft het kapitaal, dat noodig is voor het bouwen en laat de aanvragers de keus tusschen een huis voor één of twee gezinnen. De arbeider behoeft alleen 4 pCt. van het bouwkapitaal te betalen en elk jaar 1 pCt. af te lossen. Natuurlijk kan hij de aflossing naar goedvinden verhoogen. Het huis wordt op zijn eigen naam in het kadaster ingeschreven.

Er zijn dadelijk door verscheidene arbeiders aanvragen gedaan om eigen huizen. Deze week is reeds besloten tot het bouwen van een huis voor twee gezinnen, dat 8000 Mk. kosten zal.

— Ludwig Hoffmann, de gemeentelijke architect van Berlijn, heeft om zijn verdiensten voor de verfraaiïng van de hoofdstad dit jaar op de groote kunsttentoonstelling de kleine gouden medaille gekregen. Achteraf wordt nu bekend, dat de jury aan den bouwmeester, die ook het Rijksgerechtshof te Leipzig heeft ontworpen, den grooten gouden penning met algemeene stemmen had toegedacht. Maar dit besluit vond geen genade bij den Keizer en deze bepaalde dat Hoffmann enkel de kleine gouden medaille verdiende, er de opmerking bijvoegende, dat de richting van den gemeente-architect niet in overeenstemming was met zijne keizerlijke opvatting.

Ook in een andere aangelegenheid heeft de Keizer het gemeentebestuur van Berlijn weer eens laten gevoelen, dat zijn wil de hoogste wet moet blijven. De gemeente was van plan twee voorname aders van het tramverkeer met elkander in verbinding te brengen door middel van een viaduct over de Linden. Maar de Keizer heeft geen vergunning willen geven en geantwoord dat de verbindingsweg „onder door" moest gemaakt worden. Daar echter de kosten dan te hoog worden, moet het plan onuitgevoerd blijven. Kirschner heeft vergeefs gehoor bij den Keizer trachten te krijgen, om hem te overtuigen van de onuitvoerbaarheid van een onderaardschen verbindingsweg; Z. M. liet hem antwoorden, dat hij hem niet kon ontvangen, met het oog op zijn reeds vastgestelde reisplannen.

— De Duitsche *Oriënt Gesellschaft* **maakt bekend, dat het Dr Koldewey gelukt is te Babylon de Troonzaal van Nebukadnezar te ontdekken.**

Het is een groote zaal, 18 meter breed en 52 meter lang. Tegenover de deur is een nis, waarin eens de troon der Koningen van Babel heeft gestaan. Het front aan de Noordzijde is versierd met kleurige, goed bewaard gebleven ornamenten, welke voor de kunstgeschiedenis van groot belang worden geacht.

De Duitsche expeditie is daar voorts nabij het tegenwoordige dorpje Dschumdschuma met opgravingen begonnen en daar heeft men reeds een aanmerkelijk getal beschreven tafelen gevonden met brieven, psalmen, contracten, woordenlijsten, enz., welke, naar men verwacht, zullen bijdragen tot meerdere kennis van het Oude Testament.

Ook zal men eerlang de onderzoekingen op den heuvel Amran-ibn-Ali weder beginnen en men verwacht, dat in dit „pantheon der Babylonische hoofdstad" onder den grond vele merkwaardige vondsten gedaan zullen worden.

De *Oriënt Gesellschaft* **zal ook op de heuvels Faru en Abu-Hatab, bij Nussar, opgravingen laten doen, waarvan men ook belangrijke resultaten verwacht.**

— Een kanaalplan tot verbinding van de Kaspische met de Zwarte Zee wordt tegenwoordig in Rusland weder druk in het publiek besproken. Het zal van Astrakan uitgaan, in de haven van Taganrog aan de Zee van Asow uitmonden te gelijk de Wolga met de Kaspische en de Zee van Asow verbinden en op deze wijze ook eene verbinding tusschen de Kaspische en Zwarte Zee vormen. Volgens het ontwerp is een gemiddelde diepte van 6.75 M., een bodembreedte van 25.5 M. en een lengte van pl.m. 854 Km. aangenomen. De watertoevoer zal komen van de bergstroomen Terek en Kuban; overtollige watermassa's zijn voor bevloeiing van het steppengebied en voor het voortbrengen van electrische drijfkracht bestemd. De bouwkosten zijn geschat op ± 100 millioen roebels.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's GRAVENHAGE. De Haagsche Industrieschool voor meisjes bestond 2 October 25 jaren. Bij die gelegenheid is door de gezamenlijke onderwijzeressen aan mej. J. S. Beijdals, de directrice der school, die tevens haar zilveren ambtsfeest mocht vieren, een gedenkboek aangeboden, versierd met de afbeeldingen van het oorspronkelijk bescheiden schoolgebouw aan den Gedempten Burgwal 20 en het aanzienlijke monumentale gebouw van thans, Van Diemenstraat 202.

Mej. Beijdals werd hartelijk begroet bij haar binnentreden met een welkomstlied en door een harer leerlingen toegesproken voor de aanbieding van een keurig geschenk: een boekenkast, waarvoor door alle leerlingen was bijgedragen.

Aan bloemen ontbrak 't natuurlijk ook niet, en van vele zijden kwamen bewijzen van deelneming en belangstelling in.

Van het bestuur ontving de directrice eveneens een cadeau.

Omtrent de feestviering van de Industrieschool kan nog gemeld worden, dat er Woensdag receptie was, waar de directrice gecomplimenteerd werd door tal van belangstellenden en autoriteiten, o. a. door dr. Mouton, den heer v. Diesen, door hoofden van scholen, deputaties van vereenigingen en o. a. door mevrouw Harinxma.

Ook het bestuur der school kwam nog eens officieel gelukwenschen; mevrouw de Constant Rebecque overhandigde namens het dames-comité een zilveren inktstel; mej. van Wijlen sprak namens de leeraressen en even half 5 verscheen de minister van Binnenlandsche Zaken, dr. Kuyper, die mededeeling deed van de benoeming van mej. Beijdals in de orde van Oranje-Nassau.

(*Haagsche Courant.*)

— „Oost en West" kreeg van de Koningin vergunning, om de tentoonstelling van Indische weefsels, Javaansche batiks en oud-Indische meubelen in de Gothische zaal een maand langer open te houden.

De sluitingsdag is nu bepaald op 31 October a.s., namiddag 5 uur.

— B. en W. stellen voor het subsidie der Ambachtsschool te brengen van f 10,000 op f 17,000.

— Blijkens den „toelichtenden staat", behoorende bij de Begrooting voor Binnenlandsche Zaken, is er „tengevolge van de verkiezing van de heeren Jhr. Mr. V. E. L. de Stuers en Mr. J. W. H. M. van Idsinga tot leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, naar aanleiding van het K. B. van 5 Febr. '68 (Stbl. 18) f 3750 uitgetrokken voor verloftraktementen, gelijkstaande met de helft der bezoldiging, door hen als referendaris bij het departement van Binnenlandsche Zaken genoten."

Aan het hoofd van K. en W. zal dus een tijdelijke plaatsvervanger van den heer De Stuers gesteld moeten worden. (*N. Rott. Ct.*)

AMSTERDAM. In de vergadering van het Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam, waarin de heer Walenkamp over het woningvraagstuk heeft gesproken, is even de demping van de Reguliersgracht aan de orde geweest. De voorzitter deelde mede, dat uit door het bestuur ingewonnen inlichtingen was gebleken dat men ietwat voorbarig was geweest ten opzichte van deze quaestie, daar vooralsnog geen sprake was van een voordracht van B. en W. waarin demping van genoemde gracht zou worden voorgesteld. Het plan was slechts in een memorie-post ter loops aangestipt.

Men zweeg nu verder over de zaak. De *Amst. Ct.* **betreurt dit laatste.**

„Door ons — schrijft zij — die de beweging tegen een mogelijke demping of verlaging der bruggen hebben aangesticht, is nergens beweerd, dat B. en W. reeds een voordracht daartoe hadden ingediend. De schijn wordt daarvoor gewekt. B. en W. zeggen toch: menschen, wat maken jullie je druk, er is nog geen sprake van demping.

Daarom eenige opheldering onzerzijds.

Wij hebben het volgende woordelijk uit de begrooting geciteerd. Men kan het vinden pag. 1174, onder aan de toelichting op den post 162 ad art. 17.

„Met het oog op de exploitatie van de gemeentelijke tram zal spoedig eene beslissing moeten genomen worden omtrent de demping van de Reguliersgracht. Mocht daartoe besloten worden, dan zal de vernieuwing der bruggen komen te vervallen; vandaar dat voor elk der bruggen f 1 is uitgetrokken.

Bij eventueele vernieuwing kan dat vereischte bedrag bij suppletoire begrooting worden geregeld."

Hieruit blijkt dat de gemeentetram òf demping òf verlaging der bruggen eischt. Onze inlichtingen bij de directie van de tram klopten daarmede volkomen. Indien de raad dus dezen post pro memorie aanneemt, bij de begrooting, dan erkent hij daarmede dat er een beslissing genomen moet worden over demping of

verlaging en daarmede was het lot van de Reguliersgracht beslist en het wandalisme gepleegd.

Want B. en W. mogen nu wel beweren dat zij geen voorstel tot demping gedaan hebben, eerst met het schrappen van den memorie-post vervalt het gevaar dat de Reguliersgracht bedreigt.

Het is mogelijk dat de oppositie, nu reeds tegen het voornemen geuit, B. en W., in overleg met de tramdirectie, naar een anderen uitweg ter ontlasting van de Utrechtschestraat hebben doen zoeken en doen vinden. En in dat geval zullen wij ons daarover zeer verheugen.

Doch wij zijn niet gerust, zoolang post 162, hoofdstuk III, art. 17, niet van de begrooting geschrapt is. Het komt ons daarom voor geen nutteloos bedrijf te zijn, dat verschillende vereenigingen, die zich voor deze zaak interesseeren, zich met adressen tot den raad wenden, waarin zij het voornemen zelfs „vooralsnog" afkeuren, om de Reguliersgracht te dempen of de bruggen te verlagen."

Groningen. B. en W. hebben den Gemeenteraad voorgesteld, aan het bureau van openbare werken te verbinden: 1 directeur der gemeentewerken, jaarwedde f 4500; 1 adj.-directeur f 2500; 4 opzichters van f 1000-f 1400; 1 adjunct-opzichter f 950 met vrije woning; een schrijver-boekhouder van f 700—f 1000, en een concierge-bode f 400 en vrije woning.

— De heer J. C. Hubecher, hoofdopzichter bij de Rijksuniversiteits-gebouwen, alhier, herdacht op den 1sten October jl., den dag waarop hij 25 jaar geleden als Rijksambtenaar in dienst trad. Uit Groningen en de hoofdplaatsen der noordelijke provincliën ontving de jubilaris een aantal bewijzen van belangstelling en waardeering op dezen heugelijken dag

Moge het den zaakkundigen man en den nauwgezetten ambtenaar gegeven zijn nog vele jaren zijn moeilijken werkkring met de hem eigene kracht en volharding te blijven vervullen.

Haarlem. Aan de gemeente-lichtfabrieken te Haarlem wenschen B. en W. aan te stellen: een directeur op zooveel als de raad bij de aanstelling bepaalt; een onderdirecteur op f 2000—f 2500, met vrije woning, vuur en licht; een boekhouder op f 2000—f 2500; een scheikundige op f 1200—f 1500; een gasmeester op f 1200—f 1500; een machinist-elektricien op f 1200—f 1500, met vrije woning, vuur en licht, en een opzichter voor de gemeente op f 1500—f 1800.

— Het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, werd gedurende de maand September bezocht door 772 personen, terwijl uit de boekerij van het Museum 181 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen in Nederland verzonden werden

Enschede Vrijdagavond, 27 Sept., had er op uitnoodiging van het bestuur van den Algemeenen Burgerkring alhier een vergadering plaats van de verschillende ambachtsbazen te dezer stede om te spreken over de oprichting eener teekenschool voor toekomstige ambachtslieden. Tot de oprichting hiervan werd besloten. Tot onderwijzers werden gekozen de heeren Temme, onderwijzer te Lonneker, voor handteekenen en De Koning, opzichter te Hengelo, voor bouwkundig teekenen. Tot leden der commissie van toezicht werden gekozen de heeren G. J. Anconé, H. A. Fleege, H. W. van der Lied, P. J op de Weegh en A. Schoo

Er werd besloten subsidie voor deze onderwijsinrichting bij 't gemeentebestuur aan te vragen.

Alfen. De Gemeenteraad heeft besloten tot het aanleggen van een drinkwaterleiding.

Ommen. Het in 1881 alhier door de gemeente gebouwde en aan het rijk verhuurde post- en telegraafkantoor is voor den dienst ongeschikt verklaard en zal door een nieuw worden vervangen. De bouw van het nieuwe kantoor zal thans door het Rijk worden ondernomen.

Wadenooijen. In den muur aan de oostzijde der Hervormde kerk alhier bevindt zich een raam met ruitjes in lood gevat en beschilderd met een kleurenrijk wapen van adelijk geslacht. Dit raam, voorzien van het jaartal 1728, was in zulk een vervallen toestand geraakt, dat herstelling dringend noodig was. In het atelier van de firma Nicolas & Zonen te Roermond is het gerestaureerd.

Borculo. Blijkens het officieele verslag, heeft dank zij de ijverige bemoeilingen van directeur en leeraren, het onderwijs aan teekenschool in den afgeloopen cursus, uitnemende resultaten opgeleverd. Voor den nieuwen leerkring hebben zich 56 leerlingen aangemeld, een bewijs, dat het onderwijs op hoogen prijs wordt gesteld.

Moge de Regeering dan ook besluiten, een verhoogd Rijkssubsidie toe te kennen, waar de Gemeenteraad geneigd is, zijne bijdrage te verhoogen!

Noordwijk. De Gemeenteraad heeft aan de heeren J. Noordenne c. s. concessie verleend voor den aanleg en de exploitatie eener stoomtramlijn door Engelbert en langs den Oigerweg.

PERSONALIA.

— Door den Minister van Waterstaat en 's lands B. O. W., is: **Verleend**, wegens ziekte, een tweejarig verlof aan den ingenieur 2e kl. jhr. P. J. Boreel.

— **Ontheven**: eervol van de waarneming der betrekking van hoofd-ingenieur, eerstaanwezend ingenieur bij het vak van scheepsbouw en marine-stoomwezen te Soerabaja, de ingenieur H. C. Pennink, die wederom tot ingenieur bij dat bedoeld vak benoemd is.

— **Benoemd**: Bij den dienst van het baggermaterieel, tot molenbaas tevens machinist voor de twee baggermolens in de benedenstad te Batavia, de ambtenaar op wachtgeld L. A. Abrahams, laatstelijk tijdelijk machinist molenbaas bij de werken en opnemingen aan de Solo-rivier.

— Door den minister van koloniën zijn de heeren I. Th. van Rosse, J. Blackstone, D. Meijer en L. Valk gesteld ter beschikking van den gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië, om te worden benoemd tot adspirant-ingenieur bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken daar te lande.

— De examens voor de akten teekenen en middelbaar onderwijs (M¹, M² en O) zijn begonnen op 16 Augustus en beëindigd 21 September. Ingeschreven waren 63 candidaten voor de akte M¹; 15 candidaten voor de akte M²; 3 candidaten voor de akte O. Gediplomeerd zijn 22 candidaten, te weten met de akte M¹ (handteekenen en perspectief) de dames J. M. C. Haaxman, te 's Gravenhage; H. A. Hees, te Amsterdam; C. C. Heijdanus, te Bussum; A. E. C. Jungius, te Amsterdam; H. R. D Lanzing, te Amsterdam; P. C. G. van Leeuwen, te 's Gravenhage; A. W. C. Leur, te Amsterdam; J. C. M. Littel, te Delft; J. C. Waning, te Amsterdam; M. A. Willemier, te Amsterdam. De heeren G. J. Feith, te Amsterdam; J. Gabrielse, te Amsterdam; F. W. van der Haagen, te 's Gravenhage; H. M. Luns, te Amsterdam; C. J. Monsion, te Delft; A. Mioulet, te 's Gravenhage; J. P. Reijnders, te 's Gravenhage; J. C. B. Sluijters, te Amsterdam E. Temme, te Haarlem. Met de akte M² (rechtlijnig teekenen en de perspectief) de heeren M. J. van Dijk, te Hilversum; E. J. T. Lücker, te Roermond. Met de akte O (bootseeren) de heer C. A. Smout, te Amsterdam.

De heer Chr. van Driessen is in dienst gesteld als aspirant adjunct-ingenieur bij den dienst van weg en werken der Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen.

— Bij kon. besluit is, met ingang van 1 November, benoemd tot directeur-generaal bij het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid H. J. Loviok, thans inspecteur der staatsbosschen en ontginningen te Utrecht, en directeur der Nederlandsche Heide-Maatschappij.

— Bij kon. besluit is, met ingang van 1 October, benoemd tot inspecteur van den arbeid A. J. M. Stoffels, ingenieur bij de gemeentewerken te 's Gravenhage. De heer A. J. M. Stoffels zal Breda tot standplaats krijgen.

— **Benoemd tot aspirant-adj.-ingenieur bij de staatsspoor te Zwolle de heeren F. J. Ravenek en J. A. J. M. P. Kerseemakers.**

VACANTE BETREKKINGEN.

— **Onderbaas** (opzichter) voor het onderhouden van wegen en gebouwen (*Zie adv. in dit no*).

— **Gemeente-Bouwmeester, Middelburg, jaarwedde f 2000 met vrije woning, vuur en licht. Zich uiterlijk den 10n October a. s. per gezegeld adres aan te melden bij den Burgemeester.**

— **Reiziger**, technisch ontwikkeld, volledig bekend met complete installatiën van gasfabrieken. Brieven, onder No. 25284, Bureau „Nieuwe Rott. Crt."

— **Werktuigkundig teekenaar aan de 's Hertogenbossche Machinefabriek te 's Hertogenbosch.**

— **Monteur-Electricien bekend met sterk- en zwakstroom en eenigszins met instrumentmaken. Adres, onder letter M Z 88, aan den kantoorboekhandel Blikman & Sartorius, Rokin No. 17, te Amsterdam.**

— **Assistent-Machine-Teekenaar. Fabriek „Trompenburg", Amsteldijk, Amsterdam.**

— **Opzichter-Teekenaar voor een bouwwerk te IJmuiden ad f 100 per maand. De architecten G. H. Philips en J. C. Kramer, te IJmuiden.**

— **Teekenaar. Vervaardiging van glas in lood, moderne stijl. Br. fr., lett. F. P. 676, „N. v. d. D"**

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatie-Bureau der Technische Vakvereeniging
Ruischstraat 94, Amsterdam.

17 Bouwk. opz.-teek., 19—35 jaar, f 30—f 100 's maands;
1 Bouwk. opz.-uitv, 43 jaar, f 100 's maands;
1 Bouwk. teek., 23 jaar, f 70 's maands;
1 Waterbouwk. opz, 23 jaar, f 75 's maands;
2 Werktuigk. opz.-teek., (constructeurs) 22 en 44 jaar, f 100 en f 125 's maands;
1 Gedipl. werktuigk., 23 jaar, f 80 's maands;
1 Werktuigk. teek., 19 jaar, f 30 's maands;

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

36ste Jaargang N°. 41. ZATERDAG, 12 October 1901.

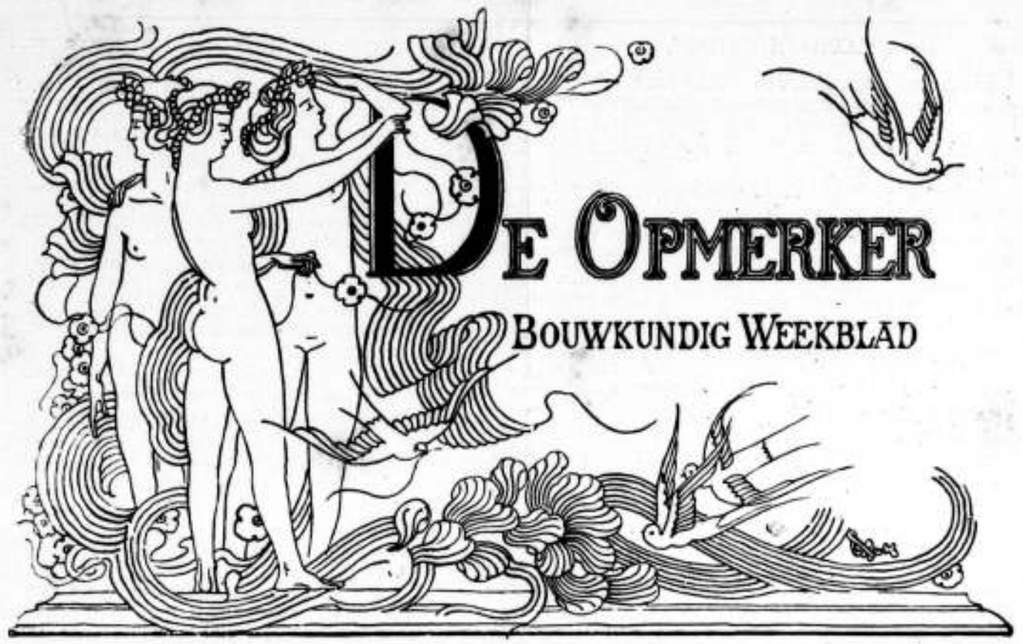

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland f 5.—; voor België f 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, f 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat f 0.25, zonder plaat f 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels f 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer. f 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

JACOB VAN CAMPEN.

Dat de beroemde bouwmeester te Haarlem geboren is, dat zijn vader Pieter Jacobsz. van Campen daar regent van het Oude Mannenhuis was, bleek uit de archieven der Spaarnestad.

Maar het geslacht was uit Amsterdam afkomstig. Uit het doopboek der Oude Kerk aldaar blijkt, dat Pieter daar gedoopt werd 5 Mei 1568. Zijn vader was Jacob van Campen, zijn moeder Griet Pieters. Hij had een broeder Cornelis, dien ik in het doopboek niet heb kunnen vinden.

Mr. N. de Roever, die in het eerste deel van „Oud-Holland" ook dezen Cornelis noemt, zegt, dat hij uit de nalatenschap van zijn moeder het huis „De Bruynvis" in de Oudebrugsteeg kreeg, en dat hij in 1602, toen hij op den Nieuwendijk woonde, huwde met Catharina Quekels, bij wie hij een dochter Machteld had. Over het jaar van zijn geboorte en zijn dood deelt de archivaris echter niets mede. Blijkens het „Kohier van den tweehonderdsten penning van 1631" woonde Cornelis van Campen toen in de Warmoesstraat bij de St. Jansstraat en bezat hij f 225.000.

Ik heb niet kunnen vinden, wanneer de oude Jacob van Campen gestorven is. Zijn vrouw Griet Pieters moet hem echter overleefd hebben, want in de acte van 9 Februai 1617 wordt zij als weduwe vermeld. Zij was toen reeds overleden; in 1615 was haar zoon Pieter te Haarlem gestorven. Zijn weduwe, Gerritje Claes Berendsdochter schijnt toen met hare vijf kinderen naar Amsterdam gegaan te zijn.

De acte luidt als volgt:

„Den IX february 1617 Is ter weescamere schiftinghe ende scheydinghe van d'onroerende goederen gedaen, naergelaten synde by Griete Pieters, wedu van Jacob van Campen ende dat onder deszelfs kinderen ende kindskinderen, agtervolgende de acte van scheydinge alhier ter weescamer uyt register en de diversche memorien ende extra ordinaris saecken gesteld fol..... (niet ingevuld).

Daerby blijct dat de vijff kinderen van Pieter van Campen als Jacob out 21 Jaeren, Geertruydt out 19 Jaeren, Jan Berendt out 17 Jaeren, Maghtelt out 15 Jaeren ende Margriete out 13 Jaeren, daer moeder aff is Gerritgen Claes Berendsdochter opghecome ende aenbestorve is voor haer gedeelte van de voirsz onroerende goederen alsmede voir haere portie van de verdere meublen ende penninghen voor haers grootmoeders erff heigene volgt."

De opsomming van alles, wat dezen kleinkinderen ten deel viel, heeft geen belang. Een uitzondering moet gemaakt worden voor het huis, dat in hun portie begrepen was, en welks beschrijving een bijdrage levert tot de kennis van het Amsterdam dier dagen.

„Het huys de Witte Swaen met het huys daerachter, genaemd het Veerhuys, op den Nieuwendijck, uytcomende op de Nieuwe Syts Kolck, hebbende een uytgangh in den gangh van het huys de Gulden Swaen aan de noordtsyde van desen huyse staende, getaxeert in de scheydinghe op dertien duysend ende ses honderd gulden, mits dat huys noch sal ontfangen honderd gld. tottet maecken van een privaet".

Uit deze omschrijving valt op te maken, dat het aanzienlijke huis op den Nieuwendijk, waar Jacob van Campen's zeer gefortuneerde grootmoeder waarschijnlijk gewoond heeft, geen privaat bezat, maar dat het in 1617 pas daarvan voorzien werd.

Het is niet onwaarschijnlijk dat Jacob van Campen door deze erfenis tot zijn reis naar Italië in staat gesteld is. Omtrent die reis weten wij niets anders, dan wat Houbraken vermeldt. Misschien dat het later gelukt, omtrent des meesters jeugd en het eerste tijdperk van zijn werkzaamheid iets in de archieven te vinden.

A. W. W.

LONDON BRIDGE.

Binnen enkele weken, zoo bericht men, zal te Londen een begin worden gemaakt met een belangrijk werk, namelijk de verbreeding van London Bridge en het zal geen oogenblik te vroeg zijn, dat men daartoe overgaat.

Het onbeschrijflijk drukke verkeer over deze brug in het bijzonder in den vroegen morgen en des avonds is reeds lang een bron van zorgen geweest voor hen die voor de openbare orde en veiligheid verantwoordelijk zijn en nog steeds neemt dit verkeer toe.

Toen de Towerbrug zeven jaren geleden geopend werd, meende men, dat de drukte op de oudere verbinding zou verminderen, maar ofschoon de nieuwe verbindingsweg zeer spoedig populair geworden is, blijkt nu, dat hij op den staat van zaken op London Bridge van geenerlei invloed is geweest.

Waarnemingen die eenige maanden geleden gedaan zijn hebben aangetoond, dat in den loop van 24 uren meer dan 100.000 voetgangers en circa 22.000 voertuigen de brug passeeren en het grootste gedeelte van deze getallen concentreert zich in betrekkelijk weinige uren van den dag. Gedurende denzelfden tijd maken ongeveer 25.000 voetgangers en 11.000 voertuigen gebruik van de Towerbrug. Ofschoon dit alles wijst op de steeds toenemende bedrijvigheid van de City, ziet het stadsbestuur zich hierdoor onvermijdelijk genoodzaakt in de beurs te tasten en het heeft deze noodzakelijkheid flink onder de oogen gezien door een som van 100.000 pond sterling beschikbaar te stellen, om over te gaan tot de verbreeding, een werk met welks uitvoering drie jaren gemoeid zullen zijn.

De verbreeding van de brug is geen nieuw denkbeeld. Verschillende ontwerpen zijn daarvoor gemaakt gedurende de laatste kwart eeuw, maar geen van allen mocht genade vinden bij de burgerij, die liever de bestaande ongemakken verdroeg, dan dat zij kon gedoogen, dat men aan de historische oude brug veranderingen ging aanbrengen, waaronder haar monumentaal karakter zou verloren gaan.

In 1879 werd een krachtige poging aangewend, om het Parlement te bewegen een verbreeding toe te staan, door middel van ijzeren trottoirs, gedragen door ijzeren tralieliggers ter weerszijden van de brug aan te brengen, maar deze werden voor het verkeer onpractisch geacht en als een ontsiering van de oude constructie aangemerkt en het stadsbestuur was verplicht dit ontwerp in te trekken. Thans heeft dit bestuur, door ondervinding wijs geworden, zooveel mogelijk zorg gedragen niet met dergelijke aesthetische overwegingen in conflict te komen.

De heer Edward Cruttwell, assistentingenieur van de Towerbrug, werd uitgenoodigd met den ingenieur Murray van de City samen te werken, en deze heeren boden de met de zaak belaste commissie twee oplossingen aan. Verbreeding van den rijweg was bij onderzoek onmogelijk gebleken, zoodat beide plannen overeenstemden, wat betrof het behoud van de bestaande vier lijnen voor het rijtuigverkeer en het winnen van meer ruimte voor de voetpaden.

In het eerste ontwerp werd bedoeld, dat de verbreeding zou plaats hebben door het verwijderen van de bestaande gesloten borstweringen met hare uitwijkplaatsen, die toch in hoofdzaak dienst doen als nachtverblijf voor schooiers en het aanbrengen van tralieliggers en balustraden van gegoten ijzer.

In het tweede plan waren open balustraden van graniet ontworpen, gedragen hetzij eveneens door gegoten ijzeren traliebogen, hetzij door uitkragingen van graniet meer in overeenstemming met de architectuur van de brug.

In beide plannen zou de brug van 53 voet (plm. 16 M.) verbreed worden tot 65 voet (plm. 19.5 M.). Enkele voeten zouden daarvan aan den rijweg ten goede komen, terwijl de voetpaden van 9½ voet (plm. 2.85 M.) verbreed zouden worden tot 14 voet (plm. 4.20 M.)

Men gevoelde veel voor de toepassing van gegoten ijzer omdat die vele voordeelen zou aanbieden, de voornaamste wel bestaande in besparing op de kosten en in het gewicht op de fundamenten en deze laatste overweging is hier wel van beteekenis, wanneer men weet dat London Bridge rust op de palen van de vroegere brug.

De commissie verwierp echter de ijzer-constructie, om mogelijke aesthetische bezwaren te ontgaan en koos de steen-constructie met open balustraden.

De verbreeding zal een belangrijke vermeerdering van den druk op de fundamenten ten gevolge hebben en om op dit punt verantwoord te zijn werd het advies ingewonnen van Sir Benjamin Baker, die indertijd een der ingenieurs-adviseurs was van de Forth-brug. Diens rapport luidde bevredigend. Hij stelde daarin op den voorgrond ‚dat wel bewezen was, dat er een ongelijkmatige zetting in de fundamenten had plaats gehad, gedurende den bouw of onmiddellijk na de voltooiing van de brug, maar Sir John Rennie, die met zijn vader verantwoordelijk was voor het ontwerp van de brug, constateerde in 1867 dat geen verdere beweging had plaats gehad sedert de toen verloopen veertig jaren. In 1889 kwam verder de heer More, die op last van het stadsbestuur de brug had gecontroleerd, tot de conclusie, dat geen waarneembare veranderingen van hoogte hadden plaats gehad tusschen 1875 en 1889, dus gedurende een periode van veertien jaren. Voegt men deze bij de veertig jaren van Rennie's waarnemingen, dan heeft men zekerheid over vier en vijftig jaren, terwijl verder ook sedert 1889 geen waarneembare zetting is genoteerd.

Melding makende van de onbetwistbare oorspronkelijke zetting, spreekt Sir Benjamin Baker de meening uit, dat deze te wijten was deels aan het uittrekken van palen nabij de fundamenten, deels aan de samendrukking van de klei rondom de koppen der palen; sedert echter de gaten der uitgetrokken palen zich weder hebben gevuld is er geen reden om verdere zakking van practische beteekenis te vreezen. Hij herinnert er verder aan, dat bij alle, op paalroosterwerk gefundeerde bruggen kleine zettingen te verwachten zijn, omdat, ofschoon het hout onder water niet vergaat, het toch in dien toestand eenigszins samendrukbaar wordt en bij de zware belasting van brugpijlers eenigszins in elkaar geperst wordt, wel is waar zonder dat de stabiliteit der constructie er onder lijdt, maar toch zoodanig, dat de gevolgen in het metselwerk aan den dag komen.

De tegenwoordige gemiddeide druk op de fundeeringen onder de pijlers van de brug is ongeveer 5 ton per vierk. Eng. voet, hetgeen overeenkomt met 5.46 KG. per cM2. De verbreeding heeft slechts een vermeerdering van druk van 30 KG. per vierkante voet of 0.032 K. G. per cM2. ten gevolge, die als een quantité négligeable kan worden beschouwd.

Wat de betrouwbaarheid van de bogen van graniet betreft, voor het dragen van de meerdere belasting door de verbreeding veroorzaakt acht Sir Benjamin Baker, geen berekeningen noodig, daar de enorme overmaat van sterkte van constructies als London Bridge meermalen gebleken is in oorlogstijd, wanneer van dergelijke bruggen somtijds meer dan de helft der boogsteenen vernield werden door beschieting of springmiddelen en toch de boog nog als een geheel hare stabiliteit behield.

De geheele verandering lost zich dus op in een architectonische overweging en in verband daarmede maakt de ingenieur een belangrijke opmerking. „Ik heb vele gemetselde bruggen hier en elders gezien", zegt hij, „die door uitkraging van de voetpaden verbreed zijn, maar ofschoon men zich in sommige gevallen veel moeite heeft gegeven, om de uitkraging een integreerend deel van de constructie te doen schijnen, is dit nergens geheel gelukt. Het lijdt dan ook geen twijfel of de uitkraging en het vervangen der gesloten borstweringen door open balustraden zal het architectonisch aanzien van de brug belangrijk wijzigen."

Om hierover te kunnen oordeelen is op Baker's advies een model van de brug vervaardigd, voor de eene helft den bestaanden en voor de andere den gewijzigden toestand aantoonende.

Vrij van kritiek is het door het stadsbestuur aangenomen ontwerp niet gebleven. In sommige kringen is de vraag gerezen, waarom men niet verder is gegaan en niet ook verbreeding van den rijweg, even goed als van de voetpaden is voorgesteld, door verbreeding van de gemetselde bogen. Een dergelijk voorstel zou een enorme uitgaaf hebben veroorzaakt, maar afgezien hiervan, is het zeer twijfelachtig of een dergelijke wijziging zou kunnen worden ondernomen zonder groot gevaar voor de veiligheid.

Baker spreekt in zijn rapport de meening uit, dat de verbreeding van de brug door elk ander middel, behalve uitkraging, een kostbare onderneming zal zijn en niet zonder gevaar voor de bestaande constructie. „Wanneer de paalfundeeringen moesten worden uitgebreid zou", zoo zegt hij „de trilling, veroorzaakt door het inheien van nieuwe palen, zetting ten gevolge kunnen hebben. Ik moest in een nagenoeg overeenkomstig geval in Schotland van heiwerk afzien en pneumatische fundeering met cilinders toepassen. Het laten zinken van cilinders of caissons naast de oude paalfundeering van London Bridge zou echter waarschijnlijk nog veel bedenkelijker gevolgen hebben dan het inheien van nieuwe palen en ik ben daarom van meening, dat waar de brug in het belang van het publiek verkeer verbreed moet worden, dat de commissie meer eerbied zal toonen voor de historische constructie, door de ook uit een architectonisch oogpunt verkieslijkste methode van uitkraging te kiezen, dan door het risico te aanvaarden, dat ernstige schade aan de constructie zal ontstaan door verbreeding van de pijlers en bogen zelf." Tegenover dit advies, waaraan groot gewicht gehecht wordt, heeft men gemeend, dat van verdere verbreeding dan de thans voorgestelde geen sprake kan zijn en dat, wanneer verdere ontlasting van het voertuigenverkeer noodig blijkt, een nieuwe brug gebouwd zal moeten worden.

Bij de uitvoering van het werk zal men gebruik maken van de gelegenheid, die daardoor ontstaat, om nog enkele andere verbeteringen aan te brengen. Er bestaat namelijk tegenwoordig geen voldoende waterafvoer op de brug en daarvoor zijn aan elk einde slechts twee kolken aanwezig. In het verbreedingsontwerp is een meer volledige rioleering opgenomen, terwijl tevens kanalen voor het inbrengen van hoofdbuizen zullen worden gemaakt. Ook zullen speciale kanalen voor electrische geleidingen gemaakt worden en zal de brug zelf electrisch verlicht worden van uit het midden van den rijweg. Het bestaande metselwerk zal voorts overal waar dit noodig is herstelling ondergaan.

Gedurende de uitvoering van het werk, die, zooals reeds werd medegedeeld, drie jaren zal vorderen, zal aan elke zijde van de brug een tijdelijke voetbrug worden aangebracht, rustende op de bestaande brugpijlers. Hiermede zal het eerst worden aangevangen.

In verband met de thans voorgenomen wijziging is het wellicht belangrijk in herinnering te brengen, dat de bouw van de tegenwoordige London Bridge begonnen werd onder directie van den beroemden ingenieur Rennie in 1824 en voltooid in 1831 en tot nu toe reeds een groote som gelds gekost heeft, die geschat wordt op 2 millioen pond sterling.

Men heeft geen zekere berichten, omtrent de oudste brug die hier ter zelfder plaatse gebouwd werd. Dio Cassius, die 200 jaren na de verovering van Brittanië door Claudius schreef, spreekt slechts vaag van een brug over de Theems ten tijde van genoemden Keizer, maar het is meer waarschijnlijk dat er geen eigenlijke brug bestond voor 994, het jaar na den inval van Olaf den Deen. Het is ten minste zeker, dat er in 1008 onder de regeering van Ethelred II een brug bestond, want, volgens een IJslandsch historieschrijver, zou Olaf de Noorman, een bondgenoot van Ethelred, bij een aanval op de Denen die in Southwark een versterkte stelling hadden bezet, zijn schepen aan de palen van London Bridge hebben vastgemaakt en vervolgens daarmede de geheele brug hebben omvergehaald.

In 1170 werden de fundamenten voor de eerste steenen brug gelegd, waarvan de bouw 33 jaren duurde en de opening plaats had in 1209. Deze brug hield ruim zes eeuwen stand. In 1755 besloot men tot het aanbrengen van hoogst noodzakelijke verbeteringen, waartoe ook behoorde het afbreken van de oude huizen voor jaren op de brug gebouwd. In 1823 bleek de noodzakelijkheid van algeheele vernieuwing en in 1825 begon men met den bouw van de tegenwoordige brug. Zij werd in 1831 door Koning William IV geopend; de bouwkosten bedroegen 715.246 pond sterling. Langen tijd, tot in de tweede helft der 18de eeuw, vormde London Bridge de eenige vaste verbinding tusschen de City en den rechteroever van de Theems.

In de middeleeuwen werd een groot deel van het verkeer bezorgd door bootveeren en vele booishieden die aan het Strand woonden, vonden daarin een bestaan. Wanneer wij thans over London Bridge wandelen kost het ons moeite ons den middeleeuwschen toestand daar ter plaatse voor te stellen.

EEN DUITSCHER OVER ENGELSCHE AMBACHTSKUNST.

In een Duitsch maandblad vonden wij de volgende beschouwingen, die ook voor Nederlanders niet zonder belang zijn.

***

De nieuwe Engelsche ambachtskunst dankt het succes, dat zij in Duitschland heeft, in de eerste plaats zeker daaraan, dat zij met de hedendaagsche behoefte aan comfort rekening houdt. Wat onze kunstenaars op dit gebied tot dusver gemaakt hebben geeft dikwijls wel blijk van een verfijnden smaak, maar comfort is er niet in te vinden.

Wie een gemakkelijke leunstoel wil hebben, moet dien in Engeland bestellen. Onze kunstenaars hebben er nog geen ontworpen; en het werk onzer meubelmakers kan bij dat der Engelsche niet halen.

Onze artisten teekenen nu knoppen voor regenscher-

men. Zij versieren ze met de meest moderne ornamenten, maar bedenken niet, dat het den kooper onverschillig is, welke, ja zelfs of er versierselen aan zulk een knop zijn gemaakt. Hij zoekt de knop uit, die het gemakkelijkst in de hand is.

Wij, Duitschers, weten nog niet, wat comfort is. Wij hebben nog geen behoefte aan een goede reiskoffer, een ideale theeketel, een eetservies, dat aan moderne eischen voldoet. En onze kunstenaars zijn dan ook geheel ter goeder trouw, wanneer zij ons ornamenten in plaats van practisch bruikbare dingen ontwerpen.

De Franschen en de Engelschen zijn al van ouds rijk; de welvaart hier in Duitschland is pas van jongen datum. Wij, Duitschers, zijn het altijd eenvoudig gewend geweest, en willen onze gewoonten zoo gauw niet veranderen. Hierin heeft men ongetwijfeld de verklaring te zoeken van het feit, dat wij nog zoo weinig voor comfort voelen.

Maar onze nijverheid heeft ook niets gedaan, om ons op een beteren weg te brengen. Daarom hebben de Engelsche winkels, waarvan iedere Duitsche stad van eenige beteekenis er een bezit, zooveel te doen. Daar koopt ieder, die op comfort prijs stelt, zijn zeep, zijn tandborstels, zijn regenjas, en vele andere zaken meer.

Onze fabrikanten weten dergelijke dingen niet goed te maken. Zij meenen, dat alle voorwerpen van huiselijk gebruik versierd moeten zijn. Zoo brengen zij theeketels naar alle mogelijke stijlen gevolgd, in den handel. Maar wie een wezenlijk practische theeketel wil hebben, kan bij hen niet terecht.

Wij, Duitschers, drinken nog niet veel thee; wij houden vast aan de voorvaderlijke koffie. Maar behalve wij heeft de geheele beschaafde wereld het theedrinken van de Engelschen overgenomen. En zoo worden nu ook overal, behalve bij ons, goede theeketels gevraagd.

Onze nijverheid zoekt het nog te veel in uiterlijkheden. Alle historische stijlen heeft zij doorgewerkt, en nu is zij aan de „moderne kunst" toe, die voor haar dezelfde waarde heeft als Rococo of Duitsche Renaissance. Alleen de motieven zijn veranderd, de eigenlijke vormen bleven dezelfde.

De „moderne kunst" wordt op deze wijze door de nijverheid in discrediet gebracht. Dezelfde krullen ziet men aan stoelen, op inktkokers, aan gevels. Zoo wordt een ornament, dat oorspronkelijk wellicht verdienste had, door de voortdurende herhaling onuitstaanbaar.

De Engelschen doen anders. Zij besteden al hun zorg aan de practische bruikbaarheid der voorwerpen. Zij maken kleederen-standaards, waar men hoed en jas gemakkelijk aan ophangen kan, waar gelegenheid is om borstels te bergen, waar ook de parapluies een goed plaatsje vinden. Wij Duitschers zorgen in de eerste plaats voor veel ornamenten, als wij zulk een kleederenstandaard vervaardigen.

Wij hebben niet, zooals de Engelschen, eerbied voor het materiaal. De fraaiste houtsoorten, het gele glanzende koper, het matte, witte zilver, het soepele leder, alles bedekken wij met ornamenten, die eigenlijk geen andere uitwerking hebben dan de schoonheid van de grondstof aan het oog te onttrekken.

Dit doet men in Engeland anders. Daar beperkt men zich tot een verstandige eenvoud, daar laat men alle overtollige ornamenten weg, om alleen de eischen van comfort in het oog te houden.

Wij kunnen van de Engelschen in dit opzicht veel leeren. Langzamerhand zal ook bij ons het begrip comfort wel meer algemeen worden. En dan zullen wij inzien, hoe dwaas al die „Jugendstil" en „Secessionsstil" was, waaraan wij ons, toen wij nog niet beter wisten, zoo te goed deden.

HET GESLACHT DELLA ROBBIA.

Nu in onzen tijd aan de beeldhouwkunst weer de eisch wordt gesteld, dat zij zich voegen zal naar de architectuur, nu men zelfs van een bouwbeeldhouwkunst (geen fraai woord) begint te spreken, zijn eenige mededeelingen omtrent het geslacht Della Robbia zeker niet ongepast.

De beeldhouwers van dien naam leefden in den tijd der Renaissance. Zij woonden meestal te Florence, dat, in het begin der 15e eeuw, 70.000 inwoners telde, die op hun onafhankelijkheid en hun vrijheden groot gingen. Welvaart heerschte; de burgers hadden smaak voor letteren en kunst. Zij kochten oude handschriften en antieke beeldhouwwerken. Zij lieten paleizen bouwen, die, van buiten forsch en weerbaar, van binnen met weelde werden ingericht. Zij droomden er van, Rome te overtreffen, en besteedden schatten aan het bouwen en versieren van kerken.

En er waren kunstenaars, die op de hoogte stonden van de taak, die hen werd opgelegd. Bouwkunst, schilderkunst, beeldhouwkunst en goudsmidskunst werden met gelijk talent beoefend. Luca Della Robbia, had als tijdgenooten Donatello, Ghiberti Brunellesco en Michelozzo. Andrea Della Robbia kende Mino da Fiesole, Desiderio de Settignano, de twee Rossellino's, Michelangelo.

Luca stierf in 1480. Hij werkte in marmer, hout en brons, doch bij voorkeur in gebakken klei. Hij wist dit laatste materiaal voor toepassing in de bouwkunst geschikt te maken, door het met een tinglazuur te bedekken. Dit glazuur maakt, goed aangebracht, dat de voorwerpen, waarop het is aangebracht, voor onbepaalden tijd het weder kunnen trotseeren, althans in Italië, waar strenge en langdurige vorst niet voorkomt. Luca gebruikte het glazuur slechts in twee kleuren, wit voor de figuren en blauw voor de achtergronden. De andere kleuren bewaarde hij voor de ornamenten.

Wanneer men de werken, op deze wijze behandeld, in de musea ziet, weggenomen van de plaats, waarvoor de kunstenaar ze gemaakt had, dan is het effect natuurlijk niet bevredigend. Wat bestemd was, op een afstand beschouwd te worden, komt dan dicht onder het oog, wat altijd schadelijk zal zijn.

Luca was niet gehuwd. Hij nam zijn neef Andrea in de leer, en deze, die in 1525 stierf, droeg het geheim zijner kunst aan zijn zoon Giovanni over. De drie meesters, die een eeuw vullen, waren niet allen van gelijke gaven. Luca bezat de grootste talenten. Het meest beroemde werk, dat hij gemaakt heeft, is de versiering van de orgelgalerij in de kerk Santa Maria del Fiore te Florence. De twaalf marmeren reliefs zijn niet meer op hun oorspronkelijke plaats aanwezig, doch overgebracht naar het museum, dat achter de kerk is ingericht. Daar vindt men ook de reliefs van Donatello. Vermaard is de groep van zingende kinderen, die Luca voor de orgelgalerij maakte. De figuren zijn uiterst natuurlijk; zij hebben echter niet de levendigheid, waardoor die van Donatello zich onderscheiden.

In 1440 was dit beeldhouwwerk voltooid. Twee jaar later begon Luca zijn eerste werk in gebakken klei, het zijn echter nog geen figuren, doch slechts ornamenten om een relief, dat zich nu in de kerk Santa Maria te Peretola bevindt. Hierop volgen de prachtige deuren in brons, die uit Santa Maria del Fiore

toegang geven tot de sacristie. Deze deuren zijn door die, welke Lorenzo Ghiberti voor het Baptisterium maakte, in de schaduw gesteld. Maar zij hebben groote verdiensten; Ghiberti is in zijn neiging, om perspectievische effecten weer te geven, ongetwijfeld buiten de grenzen van wat mogelijk en geoorloofd was, getreden. Della Robbia heeft zich daarvoor gewacht en daarin ligt een groote verdienste, die misschien nog niet genoeg erkend wordt. In het bijzonder de engelen, op deze deuren afgebeeld, munten uit door hun edele opvatting.

De reliefs in gebakken klei, die Luca maakte, waren deels voor het versieren van altaren, deels voor de gevels van gebouwen bestemd. Vooral de H. Maagd is door den meester als motief voor deze werken genomen. Men kan zelfs zeggen, dat hij de schepper van het madonna-type der Renaissance geweest is. In het Byzantijnsche tijdperk placht men de Moeder Gods als een stuursche, strenge vrouw voor te stellen. Orcagna hield zich aan deze traditie, die de geheele 14e eeuw bestaan bleef. Pas Della Robbia gaf aan Maria de ietwat weemoedige liefelijkheid, die zij ook bij de latere kunstenaars behoudt.

Andrea Della Robbia heeft uitsluitend in gebakken aarde gewerkt. Wanneer hij reliefs voor altaren te maken krijgt, dan behandelt hij die op de wijze der schilders van zijn tijd. Aan de weinige figuren, die Luca gebruikte, heeft hij niet genoeg. Hij houdt er van reliefs te maken, die in hunne algemeene ordonnantie aan de altaarstukken der schilders van dien tijd doen denken. Maar het bezwaar, dat zijn beeldhouwwerk, als dat van Lorenzo Ghiberti de grenzen, die der plastiek gesteld zijn, te buiten gaat, bestaat toch niet. Want hij vermijdt alle perspectivische effecten, en zijn achtergronden zijn effen blauw, waartegen de witte figuren goed uitkomen. Met zijn tijdgenooten heeft Andrea gemeen, dat hij gaarne versiert. Tympans, friezen, pilasters en basementen, alles gebruikt hij, om kleine reliefs, die tot de groote in betrekking staan, aan te kunnen brengen.

Twee zijner meest karakteristieke werken zijn de kroning van Maria in het klooster der Observanten te Sienna, en de zoogenaamde Madonna de la Cintola in de Kathedraal te Florence. De figuren zijn hier zoo nobel, zoo waarlijk verheven van karakter, dat zij met het beste werk der schilders der 15e eeuw gelijk staan. Bijzonder fraai zijn de engelen, die in beide composities werden aangebracht. Het fladderen der gewaden doet aan het beste Grieksche beeldhouwwerk denken. En toch heeft Andrea dat niet gekend.

Terwijl reliefs als deze gemaakt zijn om achterstukken van altaren te vormen, zijn andere bestemd, om gevels te versieren. Hier moeten in de eerste plaats de „bambini" van het Spedale degli Innocenti te Florence genoemd worden. Het zijn medaillons, waarin telkens een allerliefst jong kind is aangebracht. Al van ouds hebben deze „bambini" groote vermaardheid. Het motief is met een haast oneindige verscheidenheid gevarieerd.

De medaillons van de Certosa bij Florence zijn gevuld met borstbeelden van mannelijke en vrouwelijke heiligen. Hier is het karakter van ieder bijzonder goed getroffen. Maria Magdalena, bijvoorbeeld, is een wereldsche vrouw, terwijl de H. Antonius van Padua de duidelijke sporen van een aanhoudend vasten vertoont.

Giovanni della Robbia staat niet op dezelfde hoogte als zijn vader en zijn oud-oom. Zijn werk heeft niet hun eenvoud en hun grootschheid. In de composities vindt men bij hem een zekere overlading. De zestiende eeuw had andere idealen dan haar voorganger. De verglaasde gebakken aarde werd niet fraai genoeg meer geacht. Slechts marmer en brons werd begeerd.

Zoo moest de kunst der Della Robbia's wel te gronde gaan. Juist toen zij met den smaak der nieuwere tijden poogde rekening te houden, begon haar verval. Na 1550 heeft zij niets meer geleverd, wat met hare vroegere werken kan vergeleken worden.

SCHEEVE TORENS.

In het nummer van „De Ingenieur" van 5 October j.l. gaf de heer J. H. W. Leliman B.I. eenige beschouwingen over scheeve torens. De schrijver komt daarin, o. i. terecht, op tegen de scheeve voorstelling, als zouden de bouwmeesters der middeleeuwen met opzet aan deze bouwwerken een schuinen stand hebben gegeven en meent dat hier in den regel wel gebrek aan constructieve kennis in het spel zal zijn geweest.

Dat echter een academische opleiding niet belet, dat men dupe kan worden van een fout van den zetter, blijkt uit de afbeelding als fig. 1 bij het artikel gegeven. Volgens den tekst stelt die afbeelding de Campanile van Pisa voor, maar ieder, die de figuur aandachtig beschouwd heeft, zal tevergeefs gezocht hebben naar „Een ronde, door een terras bekroonde kern van acht verdiepingen hoog, (is) omgeven door zeven boven elkander geplaatste rondboogalerijen"; en de lezers van „De Ingenieur" moeten onwillekeurig een geheel scheeve voorstelling hebben gekregen van het type van den Italiaansch-Romaanschen toren. De bewuste afbeelding toch stelt de Torre nueva te Saragossa voor, die later door den heer Leliman als een waar meesterstuk van Spaansche baksteen-techniek wordt genoemd.

Wij verwachten in het eerstvolgend nummer van „De Ingenieur" wel een rectificatie met bijvoeging van het welgelijkend portret der Campanila van Pisa te zullen aantreffen. De fout kan, dunkt ons, niet anders dan bij afwezigheid van den schrijver begaan zijn en moet bij hem zelf, toen hij het blad onder de oogen kreeg, wel een onaangename gewaarwording hebben verwekt.

PRIJSVRAAG.

Volgens bij de Regeering ingekomen bericht heeft het Congres der vertegenwoordigers van de Russische spoorwegen eene prijsvraag uitgeschreven voor eene automatische koppeling van spoorwegwagens, voor de beantwoording waarvan ook vreemdelingen worden toegelaten.

Onderstaande van Harer Majesteits gezantschap te St. Petersburg ontvangen aankondiging, verschenen in het „Journal de St. Pétersbourg", van 2/15 September jl., heeft op die prijsvraag betrekking.

Bericht.

Door het congres der vertegenwoordigers van de Russische spoorwegen zijn de volgende prijzen uitgeloofd voor de beste uitgewerkte ontwerpen van automatische koppelingen van spoorwegwagens: een 1ste prijs van 5000 roebels, een 2de prijs van 3000 roebels en een 3e prijs van 1000 roebels.

Zoowel vreemdelingen als Russen kunnen aan het concours deelnemen.

De uiterste termijn voor de inzending is bepaald op 15 April 1903.

De ontwerpen moeten beantwoorden aan het hieronder volgend programma.

De inzendingen moeten worden gepresenteerd of

geadresseerd: „Au congrès des représentants des chemins de fer russes, à St. Pétersbourg. Nevsky 30", onder verzegeld enveloppe met opschrift „Au concours pour l'élaboration du projet d'un appareil d'attaches automatiques de wagons".

In de enveloppe moet een tweede zijn ingesloten, ook verzegeld, inhoudende den naam, voornaam en familienaam of maatschappelijke betrekking van den uitvinder en de aanwijzing van zijn zinspreuk, die ook op het ontwerp zelf moet staan.

Zij die dit wenschen, kunnen, behalve een ontwerp, ook nog een model onder dezelfde zinspreuk, aan het Congres inzenden.

Bij de inzending van een model moet men daarvan melding maken op de enveloppe, waarin het ontwerp zich bevindt.

De prijzen zullen worden toegekend op onherroepelijke beslissing van het Congres, na onderzoek van de ontwerpen door technici. Deze beslissing omtrent de toegekende prijzen zal worden gevolgd door publicatie.

Als het geval zich voordoet, dat het Congres aan geen enkel der ontwerpen de eerste of tweede prijs meent te mogen toekennen, blijven deze ter beschikking van het Congres voor een nieuwen wedstrijd, wat dan te gelijker tijd bekend zal worden gemaakt.

Noch het Ministerie van de verkeerswegen, noch de spoorwegen nemen jegens de vervaardigers der bekroonde ontwerpen, na betaling van de prijzen, eenige verbintenis op zich, noch geldelijk, noch wat betreft de invoering der bekroonde constructie op de spoorwegen.

Programma.

1. Bij de wagens, voorzien van automatische koppelingen moet de mogelijkheid behouden blijven aangekoppeld te kunnen worden met wagens, voorzien van gewone koppelingen; ook moet elk gevaar voor den werkman bij het koppelen van twee wagens vermeden worden.

2. De verbinding van de wagens, voorzien van nieuwe koppelingen, moet automatisch worden uitgevoerd door de wagens tegen elkander te duwen zonder hulp van den werkman.

3. De ontkoppeling moet zoo mogelijk uitgevoerd worden door een beweging van een hefboom of ijzeren handvatsel, in beweging gebracht door den werkman, die zich buiten de buffers van de wagens bevindt.

4. De koppeling van den wagen kan er al of niet dwars door heen gaan.

5. De inrichting van de buffers tusschen de wagens moet worden behouden, zooveel mogelijk zonder wijzigingen.

De meest nadeelige standen van de wagens mogen in de deelen van de wagens geen spanningen te weeg brengen, die de weerstand van hun materiaal overtreffen. Tegelijkertijd moet elk gevaar voor onvoorziene ontkoppeling, ten gevolge van de drukking van de wagens tegen elkander gedurende den gang van den trein op een helling of bij het aanzetten van de remmen vermeden worden.

7. De deelen van de koppelingen moeten zijn berekend op een constante trekkracht van 14 ton.

8. Indien het voor het koppelen van wagens voorzien van nieuwe koppelingen, met wagens van verouderd model, noodig is de deelen van de nieuwe koppelingen te verplaatsen, mag de arbeid, noodig voor deze verplaatsing, de krachten van een enkel persoon niet overtreffen.

9. Al de deelen van die koppelingen moeten zoodanig uitgevoerd zijn, dat zij bestand zijn tegen de invloeden van het weder, en regen, sneeuw, koude, stof enz. hun regelmatige werking niet beletten.

10. In het algemeen moet de constructie van de koppelingen zooveel mogelijk eenvoudig, gemakkelijk en goedkoop zijn.

11. Onafhankelijk van de boven genoemde condities, zou het wenschelijk zijn, dat de koppelingen van de nieuwe constructie zouden kunnen toegepast worden niet enkel aan den gewonen goederenwagen, maar ook zooveel mogelijk aan een groot aantal wagens van andere types.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— **Wiesbaden krijgt een nieuw Kurhaus. Het tegenwoordige Kurhaus, dat niet meer aan de eischen van den nieuweren tijd voldoet, werd in het jaar 1810 verbouwd; het bevat het opschrift: „Fontibus Mathiaes". De meest uiteenloopende plannen voor het bouwen van een nieuw Kurhaus zijn in brocheres en bouwontwerpen sedert jaren behandeld en besproken, namelijk ook het plan om het nieuwe Kurhaus op eene andere plaats te bouwen, zoodat men in dit geval het tegenwoordige zóó lang zou kunnen gebruiken tot het nieuwe klaar is. Steeds echter is men weer daarop teruggekomen, dat de oude plaats de beste is, en dat het nieuwe Kurhaus daar gebouwd moet worden, waar het oude staat. Dit sluit echter in zich, dat vóór het nieuwe gebouw gereed is, een voorloopig gebouw ingericht moet worden.**

De gemeenteraad heeft besloten, dat het aan de stad toebehoorende Paulinen-slotje als tijdelijk Kurhaus ingericht zal moeten worden. De kosten van de verbouwing worden op 187,000 mark geschat. Met het afbreken van het oude Kurhaus zal in den herfst van 1902 begonnen worden.

— **Het plan bestaat te Interlaken een reusachtig hotel op te richten onder den naam van Palasthotel, waarvoor de bouwkosten op *f* 1.980.000 worden geraamd.**

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's Gravenhage. **Het bedrag van *f* 30.000, tot nu toe jaarlijks uitgetrokken voor de herstelling der Grafelijke zalen, was voldoende, zoolang dit werk door het in gebruik zijn der gebouwen en der aanbouwsels, slechts zeer langzaam kon worden voortgezet en bepaald moest blijven tot die bouwgedeelten, welke zich tot particuliere behandeling leenden. Nu echter in 1902 de thans geheel ontruimde Hofzaal van de aanbouwsels zal bevrijd zijn, en het gerechtshof ook het gebouw, waarin de rolzaal, zal hebben verlaten, is het wenschelijk, krachtiger voort te werken, zoo wordt in de Waterstaatsbegrooting beteogd**

In de eerste plaats is dit noodig in het belang van het werk, dat nu te dikwijls door den onafgewerkten toestand aan beschadiging door weersinvloeden was blootgesteld, doch in de tweede plaats is het ook uit financieel oogpunt aan te bevelen. Dit geldt vooral voor de Hofzaal. Zoodra met de herstelling van deze zaal wordt begonnen, is het noodig het werk ook af te maken. Het zou zeer kostbaar en van technisch standpunt onjuist zijn het vervangen der ijzeren bekapping door de historische eikenhouten over eenige jaren te verdeelen, terwijl het ook niet mogelijk is de muren in den tegenwoordigen toestand eenige jaren te laten staan.

In de jaren 1900 en 1901 is een groot gedeelte van het eikenhout voor de bekapping aangebracht en zijn de zeven hoofdspanten gereed gemaakt.

Ook veel steen is aangekocht of besteld, zoodat nu het oogenblik gekomen is de muren in orde te brengen, de kap te plaatsen en het geheele gebouw vóór den winter 1902—1903 in waterdichten toestand te brengen.

Tot zoover de begrooting, die, wat het Binnenhof betreft, door de Kamerleden al heel gemakkelijk kan worden gecontroleerd. Er komt, zoo zullen zij ervaren, al aardig teekening in de Hofzaalmuur tegenover het Ministerie van Waterstaat. De steunboeren zijn hersteld, de bogen voor den weergang grootendeels gemetseld, de lichtopeningen verkregen haar omtrekken en met de restauratie van het voortorentje is aangevangen. 't Zal een verrassing zijn, als de schutting eens weggaat. De muur aan de andere zijde was niet zoo gehavend; de voortgang der werkzaamheden wacht daar op de afbraak van het Hof-parket.

— **Te Batavia is, naar de „N. Rott. Courant" meldt, de eerste schilderijen-tentoonstelling door de Kunstclub geopend. Veel moois schijnt er nog niet te wezen. „Het had — zegt de Javabode — beter kunnen zijn. De heer Mesdag had toch reeds zijne medewerking toegezegd uit Nederland en het had het bestuur van den Kunstkring slechts een woord behoeven te kosten om 25 tot 50 doeken en zelfs meer van de tegenwoordige Nederlandsche school hier te krijgen, waar zij natuurlijk grifweg koopers zouden hebben gevonden. Met het oog op de kosten, aan het transport verbonden, meende echter bedoeld bestuur de financieele uitkomst van deze eerste poging te moeten afwachten."**

Aan dien griffen kooplust heeft het bestuur waarschijnlijk leeren twijfelen, toen de „artistieke" Bataviërs zoo weinig grif bleken te zijn om lid van de vereeniging te worden!

Of dus deze poging, waarschijnlijk met goede bedoelingen op touw gezet, om in Indië op Europeesche wijze aan kunst te gaan doen een succes genoemd zal mogen worden is eveneens zeer twijfelachtig en men kan wel ongeveer hetzelfde veronderstellen van de pogingen, die thans in het moederland worden aangewend, om door tentoonstellingen van Indische kunst en kunstnijverheid daarvoor wat belangstelling te wekken.

Zouden er wellicht voor de toekomst niet betere uitkomsten te wachten zijn, wanneer men zich in Indië wat meer serieus interesseerde voor de Indische en Oud-Indische kunst en in Nederland wat meer voor de Nederlandsche en niet zoozeer nu te vaak het geval is de kunstvragen alleen beschouwde als welkome onderwerpen om over te twisten op een wijze, waarmede de belangen der kunst zeer weinig gebaat zijn?

Amsterdam. **De bouw van het hoofdgedeelte voor de brug over den Buiten-Amstel, de twee groote middenpijlers, vordert goed, wat het fundeeringswerk betreft. De aannemer, de heer Vermeer, die in het eerst nogal tegenspoed had, heeft, nu zijn kistdam in cirkelvorm, op zichzelf reeds een mooi stuk werk, afdoende blijkt, goed kunnen werken.**

De put is bijna droog en de centrifugaalmachine kan het gemakkelijk af, waartoe het weder niet weinig bijdraagt.

Aan de zijde van de Weesperzijde is men reeds begonnen de groote granietblokken voor de bovenzijde op te leggen. De noodige buizen voor de machinerie om de middenkleppen van de brug in beweging te brengen, zijn reeds ingemetseld, alsook de kabels voor electriciteit.

Om een denkbeeld te verkrijgen van de bouwstoffen, vermelden wij dat reeds tjalken, elk ongeveer 60 à 70,000 steenen inhoudende, dit materieel aanvoerden. (*Hbl.*)

Rotterdam. **Onlangs werd er een plan uiteengezet tot het stichten van eene vereeniging: eene tweede vereeniging, naast den Rottordamschen Kunstkring, dezen kring allerminst eene concurrente, welke „kunstgenot zou brengen aan de zóó talrijken, wien een contributie, als de Kunstkring moet vorderen, te veel is".**

In Irene zijn een goede honderd vrouwelijke en mannelijke toegetredenen bijeen geweest en hebben „Voor de Kunst" geconstitueerd.

Op de vraag, of daartoe zou worden overgegaan, heeft de vergadering bevestigend geantwoord, nadat gebleken was, dat in de weinige dagen van voorbereiding reeds meer dan vijfhonderd personen waren toegetreden. Wel is waar brengen deze vijfhonderd bij lange niet bijeen, wat noodig zal zijn om wat tot stand te brengen; maar, gegeven de reeds nu gebleken belangstelling, had de vergadering goeden moed.

De door het voorloopig bestuur aangeboden concept-statuten werden aangenomen met enkele wijzigingen. Een van deze gaf aanleiding tot een lang debat en nadat de meerderheid der vergadering zich vereenigd had met het voorstel van een der leden, om eene voorgestelde statuten-bepaling te schrappen, verklaarde de leider der vergadering, de heer P. Haverkorn van Rijsewijk, dat hij geen lid van het voorloopig bestuur kon blijven. Pogingen om hem op dit besluit te doen terugkomen, mislukten; wel echter bleek hij bereid de verdere vergadering, althans grootendeels, te leiden.

Spoedshalve kende de vergadering aan dit bestuur het recht toe zich een lid, ter vervanging van den heer Haverkorn van Rijsewijk, te assumeeren.

Mr. Nolst Trenité, die nu het slot van de vergadering leidde, wekte, alvorens haar te sluiten, alle leden tot eendracht en ijverige samenwerking op; — alleen door veel propaganda voor deze goede zaak te maken, zou de vereeniging werkelijk kunnen worden.

Blijkens de statuten stelt de vereeniging zich „ten doel om iedereen zooveel mogelijk deel te doen hebben in de uitingen der kunst."

Zij tracht dit doel te bereiken door:

a. het inrichten van tentoonstellingen op het gebied van beeldende kunst, bouwkunst en gebruikskunst;

b. het geven van muziekuitvoeringen, tooneelvoorstellingen en letterkundige of dramatische bijeenkomsten;

c. het doen houden van voordrachten door bevoegde personen over kunst;

d. al wat het bestuur der vereeniging verder voor haar doel bevorderlijk acht.

Allen die 15 jaren oud zijn, kunnen lid worden der vereeniging.

Ieder lid betaalt als contributie een door hem zelf te bepalen bedrag, behoudens een bij huishoudelijk reglement vast te stellen minimum (van *f* 0.25).

Ieder lid heeft recht op vrijen toegang tot minstens één van wege de vereeniging gegeven uitvoering, voordracht, voorstelling of tentoonstelling.

— **In de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen heeft 7 Oct. jl. een feest plaats gehad, dat de laatste naklank was der herdenking van het vijftigjarig bestaan.**

Men weet, dat ter gelegenheid van dit jubilé een aantal prijsvragen uitgeschreven zijn; de bekroningen, op de inzendingen gevallen, zijn thans uitgereikt. Daarbij zijn uitgereikt de diploma's aan hen, die met goed gevolg den zesjarigen cursus hebben gevolgd.

De zaal der kunstbeschouwingen was voor de gelegenheid ingericht, en de voorzitter van het bestuur, de heer J. Hudig, hield een toespraak waarin hij mededeelde, dat het heden, 7 October, juist vijftig jaren is geleden, dat de eerste les aan de Academie is gegeven. Dien dag had het bestuur gemeend niet beter te kunnen vieren dan door de uitreiking van zoovele eerebliiken.

Met een toepasselijke toespraak tot elke categorie van bekroonden en een hartelijk woord tot elken bekroonde persoonlijk, reikte de heer Hudig de medailles en diploma's over.

Ook de ondervoorzitter van het bestuur, de heer Van Moll, hield nog een toespraak.

Daarna werd de eerewijn geschonken en bleven bestuursleden, leeraren, bekroonden en andere genoodigden eenigen tijd gezellig bijeen.

Utrecht. **Het bovengedeelte van den Domtoren, de doorzichtige achtoekige lantaarn, blijkt thans in noodlijdenden toestand te verkeeren en wel dermate, dat afdoende voorziening, ook met het oog op het gevaar voor voorbijgangers, niet langer kan worden uitgesteld. Deswege is door de regeering met de gemeente Utrecht overleg gepleegd.**

De raming is f 85,000; daarvan ware van rijkswege in verschillende termijnen de helft te betalen en de andere helft door de gemeente. Een bedrag van f 6000 wordt deswege uitgetrokken op de Staatsbegrooting voor 1902.

Reeds is men met voorbereidende werkzaamheden aangevangen. Aan de Noordzijde er van, op het Domplein, is een vierhoekig terrein, ongeveer 10 bij 25 M., afgerasterd, dat tot bergplaats van materialen moet dienen. Uit de wijze waarop de afrastering is gemaakt, door een mooi stevig houten hek, met nog eenigszins bewerkte spijlen, blijkt dat die afrastering daar wel voor eenige jaren zal staan.

Het voor een paar jaren door de gemeente aangekochte koffiehuis dat tegen de Zuidzijde van den toren stant — voorheen de kasteleinij van den aartsbisschop, die door zijnen tuin, het tegenwoordige Flora's hof, den toren langs de kasteleinij bereikte — zal worden ingericht tot woning voor den concierge van den toren, die thans ongeveer ter hoogte van den eersten omloop woont.

Naar men vernoemt zal met de „ontmanteling" van den toren — het wegnemen van de er in lateren tijd tegenaangemetselde kleine steenen — worden begonnen.

Nijmegen. **Het door deze gemeente gestichte schoolgebouw voor ambachtsonderwijs is door het Gemeentebestuur, bij monde van den burgemeester, in beheer overgedragen aan het bestuur der Vereeniging voor Ambachtsonderwijs voor Nijmegen en omstreken, wiens Voorzitter hulde bracht aan allen, die tot het totstandkomen der school hadden meegewerkt, inzonderheid aan den Raad dezer gemeente, die, behalve een flink gebouw, een jaarlijksch subsidie van *f* 2500 verleende.**

Bij de overdracht waren verschillende autoriteiten aanwezig, o. a. de inspecteur van het middelbaar- en ambachtsonderwijs, de heer De Groot, die de school een modelinrichting noemde en hulde bracht aan het particulier initiatief, dat tot de stichting den eersten stoot had gegeven en der Regeering aanleiding tot het verleenen van financieelen steun.

De school is ook toegankelijk voor jongelieden uit de omgeving der gemeente. Er hebben zich 106 jongens voor de onderscheidene vakken aangemeld.

Leeuwarden. **Dezer dagen is hier de jaarlijksche algemeene vergadering van het Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde gehouden.**

Blijkens het jaarverslag van den secretaris, den heer dr. W. F. H. Coenen, verkeert het Genootschap voortdurend in bloeienden toestand en blijft het de belangstelling, zoowel van Nederlanders als van buitenlanders, onverminderd wekken. Het getal leden was bij het einde van het dienstjaar 453.

Uit de rekening van den penningmeester, den heer H. Boucker Andreae, bleek, dat ook de financieele toestand gunstig was. Het voordeelig saldo was *f* 169.53½.

De heeren H. Boucker Andreae, mr. R. A. Fockema en mr. W. J. van Welderen baron Rengers werden als bestuursleden herkozen.

Dordrecht. **In de gehouden vergadering van 9 Oct. der Commissie voor de restauratie der O. L. V. of Groote Kerk alhier deelde de voorzitter mr. J. C. Overvoorde uit Leiden, mede, dat de thans opgetreden minister van binnenlandsche zaken geen post heeft uitgetrokken voor de restauratie der kerk. Had geen kabinetsverandering plaats gehad, dan zou de subsidie dit jaar reeds op de Staatsbegrooting zijn geplaatst. Van een weigering der subsidie is van deze regeering geen bericht ontvangen. Men hoopt dat het rijkssubsidie het volgend jaar zal worden verleend.**

Vastgesteld werd een circulaire, waarin de steun der ingezetenen ingeroepen wordt voor dit werk, dat f 80.000 zal kosten, te verdeelen over 8 jaren.

De rijksarchitect Mulder deelde vervolgens eenige wetenswaardigheden over de kerk mede.

— **Verschillende teekeningen en fotografiën van de Groote Kerk en de voorgenomen restauratie van dat gebouw, zijn thans bij de firma Blussé & Van Braam geëxposeerd.**

MIDDELBURG. Blijkens Hoofdstuk V der Staatsbegrooting ligt het in de bedoeling der Regeering thans ter hand te nemen de restauratie van het bovengedeelte van den voorgevel van het stadhuis, die inzonderheid voorziening eischt. De raming is ongeveer ƒ 47,000, waarvan door het Rijk zoude zijn bij te dragen de helft, dus ƒ 23,500, in termijnen van ƒ 2500 per jaar. Hiervoor wordt thans de eerste termijn uitgetrokken.

'S-HERTOGENBOSCH. Bij den aanstaanden bouw der rijks h. b. school alhier doen zich nieuwe moeilijkheden voor. De eerste, waarover jhr. mr. v. Sasse v. IJsselt in den gemeenteraad repte, met het oog op een eventueele noodzakelijke vergrooting in de toekomst, waarvoor de gemeente dan wederom offers zou moeten brengen, betreft de te kleine ruimte van verschillende lokalen (6 bij 7 meter); het tweede bezwaar, van even ernstigen aard, betreft de kosten voor den bouw, die, aanvankelijk geschat op ƒ 70,000, veel meer schijnen te zullen bedragen. Het rijk is ongenegen het meerdere bedrag er bij te leggen, en men vreest, dat de gemeenteraad eveneens voor een grootere bijdrage terug zal deinzen. Door B. en W. wordt met de regeering over de zaak onderhandeld.

APELDOORN. De vakschool voor ambachtsonderwijs alhier (practisch timmeren, smeden en schilderen) is geopend door Jhr. Mr. G. W. Mollerus, in tegenwoordigheid van vele raadsleden, bestuurders van 't Volkshuis, den inspecteur op 't middelbaar onderwijs, den heer De Groot, speciaal belast met toezicht op vak- en industriescholen, en andere autoriteiten. De school begint met 40 leerlingen voor de dagschool en 160 voor de avondschool.

De vakschool ontving kosteloos door de Rijks commissie van het Rijks-Museum modellen en afgietsels van fraaie kostbare verzamelingen naar keuze.

RANSDORP. De merkwaardige toren alhier, een verbazend zwaar bouwwerk, dat teekenen van verzakking gaf, schijnt niet verder af te wijken. Er is dus kans, dat dit schoone monument gespaard blijft, te meer omdat het polderpeil in Waterland nu wel niet meer zal verlaagd worden.

PERSONALIA.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat zijn tot buitengewoon opzichter benoemd W. J. Ragut J.Pz., te Dordrecht, bij het verruimen van en het maken van boordvoorzieningen langs de Zuid-Willemsvaart; S. Bos, te Utrecht, bij het opruimen van twee aanvaarstoelen en het maken van twee remmingwerken aan de noord- of kanaalzijde van het binnensluishoofd der Koninginnesluis te Vreeswijk.

— De ingenieur A. Freericks te 's-Gravenhage, vertegenwoordiger van de Bochumer Staal-Vereeniging, is door den Keizer van Duitschland benoemd tot ridder 1e kl. in de orde van de Pruisische Kroon, wegens zijne werkzaamheid in het belang van de in Nederland wonende Duitschers.

— Gedep. Staten van Drente hebben benoemd tot leden der Commissie van Bestuur van het Provincinal Museum van Oudheden en Geschiedkundige Voorwerpen: de heeren dr. J. T. A. Mellink, te Assen, en C. H. Gratama, te Nieuw-Amsterdam.

— De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft:

benoemd in de commissie tot het examineeren van hen die een diploma van geëxamineerd en beëdigd landmeter verlangen, voor het jaar 1901:

tot lid en voorzitter, H. J. Heuvelink, hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft;

tot leden:

A. W. E. Kwisthout, ingenieur-verificateur van het kadaster te Roermond;

dr. G. Schouten, hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft;

M. S. van Dunné, inspecteur der registratie en domeinen te Delft.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Leeraar voor kunstnijverheid aan de academie voor beeldende kunsten alhier. Jaarwedde ƒ 1600. Kennis der historische stijlen wordt vereischt. Figuurteekenen strekt tot aanbeveling. Brieven van bekwaamheid en verdere stukken vóór 15 October in te zenden bij den directeur.

— Scheepsbouwer (bij Groningen) die het practische gedeelte eener werf geheel kan overnemen. Aanbiedingen met opgaaf van vereischt salaris en getuigschriften, onder No. 25938, aan het Bureau der „Nieuwe Rott. Crt."

— Constructeur-teekenaar aan een fabriek te Amsterdam voor de avonduren. Bekendheid met pompenconstructie strekt tot aanbeveling. Brieven franco, lett. K J 979, „Nieuws v. d. Dag".

— Opzichter-teekenaar (tijdelijk) bij de gemeentelijke gasfabriek te Enschede, ten behoeve van den bouw eener nieuwe fabriek. Aanbieding schriftelijk vóór 20 October bij den directeur.

Teekenaar-Opzichter werkzaam geweest zijnde bij den aanleg van waterleidingen. *(Zie advert. in dit no.)*

— Onderwijzer in het meubelmaken aan de Ambachtsschool te Leeuwarden, salaris ƒ 700 per jaar. Sollicitatiebrieven vóór 29 October a. a. aan het gebouw der school.

— Machineconstructeur (tijdelijk). Brieven onder lett. C. C. aan het bureau der „Zaandamsche Courant", Zaandam.

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING
RUISCHSTRAAT 94, AMSTERDAM

17 Bouwk. opz.-teek., 19—35 jaar, ƒ 30—ƒ 100 's maands;
1 Bouwk. opz.-uitv., 43 jaar, ƒ 100 's maands;
1 Bouwk. teek., 23 jaar, ƒ 70 's maands;
1 Waterbouwk. opz., 23 jaar, ƒ 75 's maands;
2 Werktuigk. opz.-teek., (constructeurs) 22 en 44 jaar, ƒ 100 en ƒ 125 's maands;
1 Gedipl. werktuigk., 23 jaar, ƒ 80 's maands;
1 Werktuigk. teek., 19 jaar, ƒ 30 's maands;

ADVERTENTIEN.

Er wordt gevraagd, om spoedig in dienst te treden, op het Bureau van Ondergeteekende

Een Teekenaar-Opzichter.

Zij die als zoodanig voor en bij den aanleg van Waterleidingen zijn werkzaam geweest, zullen de voorkeur verdienen.

Franco brieven, met opgaaf van conditiën, te adresseeren aan J. P. HAZEU, Architect, *Groningen.*

BECKER & BUDDINGH. — Arnhem.

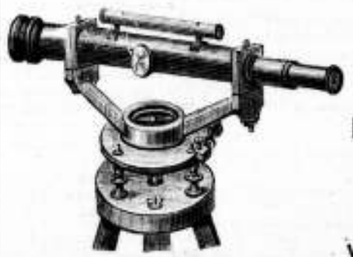

Koninklijke Fabriek
VAN
INSTRUMENTEN
VOOR
Ingenieurs, Architecten, Landmeters, Teekenaars, Aannemers enz.
Geëmailleerde
PEILSCHALEN.
WEEGWERKTUIGEN.

MOZAÏEK DE BRIARE, van onverslijtbare Lavasteen, in meer dan duizend verschillende kleuren

wordt in kleine, glanzende steentjes van een □ c.M. en kleiner gegoten, en evenals ***Italiaansche Lava-mozaïek,*** in duizenden verschillende kleuren geleverd voor ***muurdecoratie,*** maar ook voor ***vloeren,*** die veel **harder** zijn dan natuurlijke steen en alle gebrande mozaïeksteen of tegels, terwijl ***de prijzen aanmerkelijk lager*** en de kleuren ***veel mooier*** zijn dan deze.

De cupoles aan de WANDELPIER te SCHEVENINGEN zijn met Mozaïek de Briare bedekt, Ornamenten en Inscripties **Gebouw HELIOS,** *Spui, Amsterdam. Bij aanvrage gelieve men de maten liefst met schetsen te zenden aan*

THEOD. FERD. BIERHORST, ***Haarlem.***

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

36ste JAARGANG N°. 42. ZATERDAG 19 October 1901.

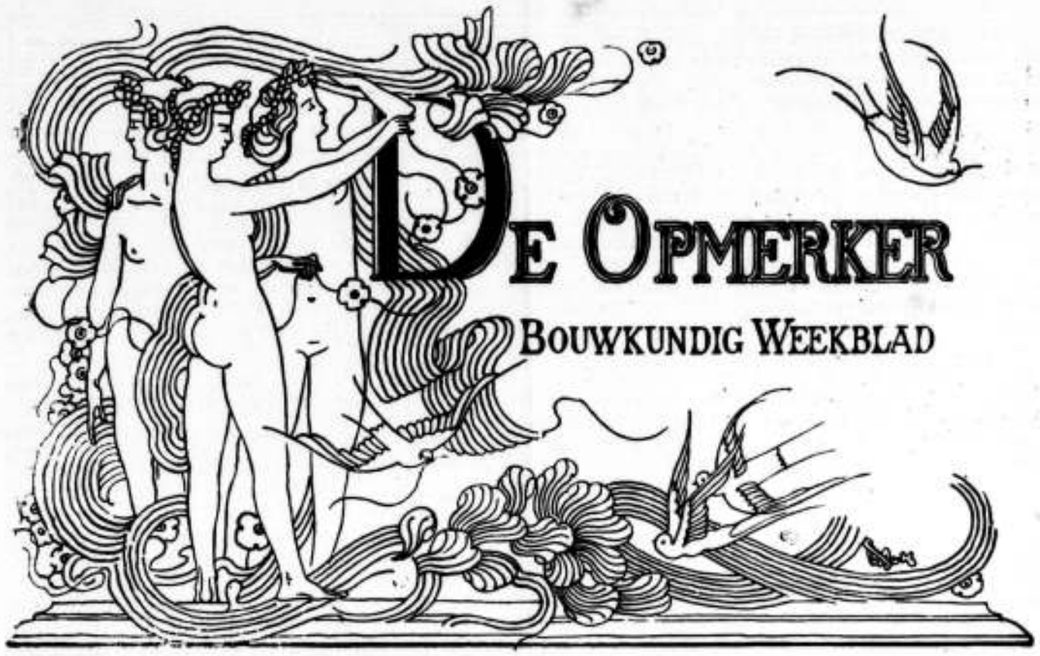

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker,* VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ 5.--; voor België ƒ 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

DE VERKEERSQUAESTIE IN DE RESIDENTIE.

Wanneer men de kaart van 's Gravenhage bekijkt dan valt dadelijk in het oog, dat geheele wijken en niet alleen die welke in de allerlaatste jaren ontstaan zijn, maar ook die welke gedurende een aantal jaren daarvoor in aanmerking schenen te komen, zeer matig bedeeld zijn met verkeersmiddelen en geheel verstoken van tramverbindingen. Moge de vreemdeling zich hierover verwonderen, de Hagenaars weten maar al te goed aan welke oorzaken deze toestand moet worden toegeschreven.

De verkeersquaestie is reeds zoo lang hangende, dat menigeen verklaart er genoeg van te hebben, meenende met die verklaring een blijk van groote wijsheid te geven.

Wij zien er dat nu juist niet in, want stelt men zich op het standpunt dergenen, die zich met deze verklaring van de zaak afmaken, dan zal men zeker een zoo belangrijk vraagstuk als waarvan hier sprake is geen millimeter nader tot zijn oplossing brengen.

Wij willen toegeven, dat de bekwame spoed in de behandeling van dergelijke zaken wel eens te wenschen overlaat, maar men vergete niet, dat de verkeersquaestie niet alleen een der belangrijkste, maar ook een der meest ingrijpende en daardoor een der moeilijkste is, waarvoor het gemeentebestuur van een groote stad, die zich snel uitbreidt, zich op een zeker moment geplaatst ziet.

Wanneer de menschen, die van die zaken zoo gauw genoeg hebben eens de moeite namen zich er in te werken, zouden zij reeds daarbij ondervinden, dat dit reeds heel wat gezetten arbeid zou vereischen.

Een gemeentebestuur, dat zich van zijn verantwoordelijkheid bewust is, kan evenwel niet volstaan met zich er in te werken en een oordeel over zulke vraagstukken uit te spreken, het *moet* die vraagstukken oplossen, het *moet handelen* overeenkomstig die oplossing en blijken later de daden, waartoe het overgaat niet goed overwogen te zijn geweest, dan zijn de gevolgen vaak van wijde strekking en jaren lang der gemeente tot een drukkenden last.

Voorbeelden hiervan aan te halen ligt thans niet in onze bedoeling, zij zijn niet moeilijk te vinden.

Wij wilden er alleen op wijzen, dat de burgerij wel eens onredelijk is in haar ongeduld, wanneer de gezette overweging der vroede vaderen wat langer duurt dan men zich had voorgesteld dat noodig was. Het verstandig deel der Haagsche burgerij geeft echter blijk een beter begrip van den omvang der zaak te hebben en keurt het beleid goed, dat in den laatsten tijd ten opzichte daarvan gevolgd wordt.

Het keurt zelfs goed, dat de Raad de motie van een zijner leden aannam, om de behandeling van het tramwegvraagstuk, voor het oogenblik het belangrijkst onderdeel van het verkeersvraagstuk, nog een drietal weken uit te stellen.

Met dit tramwegvraagstuk houdt zich nu reeds sedert een vijftal jaren een Raadscommissie bezig. Het zou ons thans te ver voeren over alles wat reeds in en buiten die Commissie over de zaak verhandeld is, in détails te treden en ook zelfs zou een historisch overzicht daarvan, wilde men eenigszins volledig zijn, ettelijk kolommen in beslag nemen, terwijl daarin veel zou voorkomen, dat van nagenoeg uitsluitend plaatselijk belang geacht moet worden.

Wij willen ons dus bepalen tot enkele opmerkingen van algemeene strekking, die niettemin aan den vooravond van de behandeling dezer belangrijke zaak wellicht eenig nut kunnen hebben.

De tijdsomstandigheden eischen voor de residentie een tramwegnet, dat in ruime mate voorziet in een reeds lang gevoelde behoefte, goed, vlug en goedkoop verkeer. Laten we de vragen verlenging van concessie of naasting door de gemeente met andere vragen, als die van aanleg door de gemeente van afzonderlijke lijnen waar die noodig zijn, of overname door de gemeente en exploitatie door een maatschappij, buiten beschouwing en vragen wij ons af, op welke wijze men het best vlug en goedkoop verkeer verkrijgen kan, dan kan het antwoord, naar onze meening niet anders zijn dan door electrisch bedrijf met bovengrondsche geleiding, de trolleytram.

Reeds dikwijls genoeg is gebleken, dat te 's Gravenhage op dit punt de meeningen verdeeld zijn en dit zal bij de openbare behandeling der zaak ongetwijfeld opnieuw blijken en de bezwaren die men tegen de trolleytram inbrengt, hebben voor een deel hun grond in de eigenaardige plaatselijke toestanden; een oude stadskern met nauwe straten, daaromheen een nieuwere en een nieuwe stad, meerendeels zonder bepaald plan aangelegd, hier zeer ruim en regelmatig, ginds bekrompen en onregelmatig met tal van punten die moeilijkheden zullen opleveren, wanneer men overal één systeem wil doorvoeren.

En toch komt ons hier, waar zulke ingrijpende wijzigingen noodig zijn, de toepassing van één systeem het meest aanbevelenswaardig voor niet alleen, maar wij achten dat denkbeeld ook uitvoerbaar met het trolleysysteem.

In nauwe straten en op andere punten waar dit noodig is kan door beperkende bepalingen wat betreft de snelheid, alle gevaar, dat door tramverkeer zou kunnen ontstaan worden te niet gedaan.

Een automobiel is een veel gevaarlijker voorwerp op den openbaren weg dan een gemakkelijk bestuurbaren electrischen tramwagen.

Technische bezwaren zijn er tegen het maken van bovengrondsche geleidingen, ook in nauwe straten, niet, maar er zijn andere, namelijk de aesthetische bezwaren die wij niet gaarne over het hoofd zouden zien en die in Den Haag wellicht zwaarder wegen dan elders; en toch meenen wij, dat men wel zal doen, aan die aesthetische bezwaren, die wij geenszins wegcijferen, niet te veel gewicht te hechten en niet daarmede in hoofdzaak bij de beslissing over het systeem rekening te houden.

Wil men eene inrichting, die behalve aan de eerste eischen die wij boven formuleerden, ook voldoet aan die van het schoonheidsgevoel, wil men een inrichting die, zoo zij al geen sieraad van de residentie zal vormen toch ook haar niet op enkele plaatsen ontsieren zal, dan zal daarvan eenvoudig het gevolg zijn, dat onnoodig de aanlegkosten belangrijk verhoogd worden. Men kan echter zonder de aesthetische eischen prijs te geven zeer goed een middenweg volgen, wanneer men zich voorloopig de onvermijdelijke ontsiering van sommige punten getroost.

Laat men slechts eerst het verkeer op het nieuwe tramwegnet zich ontwikkelen, dan twijfelen wij niet of na een betrekkelijk klein aantal jaren zullen de baten toelaten, om te denken aan verfraaiing, aan verbetering uit een aesthetisch oogpunt op die punten waar dit gewenscht is. desnoods door plaatselijk van het systeem af te wijken, wanneer geen andere oplossing mogelijk is.

Er is nog een andere wijze om de moeilijkheden, verbonden aan het leggen van een trolley-tramnet in een stad als 's Gravenhage te ontgaan, namelijk het tegelijkertijd verbeteren van de verkeerswegen zelf en het maken van nieuwe verkeerswegen, waar dit noodig is.

Dat dit een zeer kostbare methode is behoeft wel geen betoog, afgezien nog van de kansen die men loopt, zich, wat de ontwikkeling van het verkeer betreft, te misrekenen, wat zeer licht mogelijk en daarom verschoonbaar zou zijn. Dit neemt niet weg, dat men o.i. wel zal doen zich ook daarvoor te wachten en te beginnen een goed tramnet aan te leggen. Is dit eenmaal in exploitatie, dan zal van zelf spoedig blijken, waar verbetering der verkeerswegen het meest gewenscht is en gaat men er dan toe over dan zal men het dubbele voordeel hebben verkregen, ten eerste dat geen geld voor dit doel nutteloos besteed wordt en ten tweede, dat thans de aanlegkosten nog niet met de voor dit doel noodige sommen bezwaard worden.

Brengt men alzoo de bezwaren en moeilijkheden aan het trolley-systeem verbonden tot hun ware verhoudingen terug, dan behoeft over het systeem zelf niet lang geredeneerd te worden.

Wanneer de behandeling dus ook niet zoo vlot van stapel loopt als de ongeduldigen zich dit wenschen, zal dit wel niet aan het technisch deel van het vraagstuk liggen, maar kan met meer grond verondersteld worden, dat de vraag omtrent al of niet verlenging van de concessie en de voorwaarden daarvan tot langdurige debatten aanleiding zal geven.

Op die vraag stellen wij ons voor in een volgend nummer terug te komen.

DE KERK TE RIJNSBURG.

In het jaar 1752 deed Abraham Rademaker, bij Leonardus Schenk op den Vijgendam te Amsterdam een plaatwerk verschijnen, getiteld: „Rhijnland's fraaiste Gezichten; vertoonende alle deszelfs Lustplaatzen, Heerenhuizen en Dorpen van Halfwegen Haarlem en Leyden af, door Lisse, Sassenheim, Warmont, de Noortwijkerhout, Noortwijk binnen en buiten, Katwijk binnen en buiten, Rhijnsburg, Oostgeest, Valkenburg, Leyden met deszelfs Poorten, Kerken en voornaamste Gebouwen, tot Leyderdorp toe, vertoont in honderd Afbeeldingen, naar 't leven getekend en in 't ligt gebragt, met een Gedicht, daarop toepaslijk, verciert"

Dit gedicht is nu juist geen meesterstuk van poëzie. Maar het heeft zijn waarde, in zooverre als het bijzonderheden omtrent hetgeen afgebeeld werd, geeft. De negen en dertigste prent vertoont een „Gesigt tot Rhijnsburg bij de kerk met het Overblijfsel van de Abdije". De talrijke boomen bedekken de kerk geheel en al. Alleen de slanke torenspits rijst er boven uit. Van de adbij ziet men een Gothisch portiek en een stuk van een toren, die uit gebakken steen, met banden van gehouwen steen, is opgetrokken.

De dichter voegt daarbij:

„Hier zie ik Rijnsburgs kerk, en 't overblijfzel van
Zijn overrijke Abdij, van 't welk men naauw iets kan
Bekennen; een gesticht door Didrik, een der Graven
Van Holland, zo men zag in's Lands geschiednis staven,
Gebouwt, na hij den Vries geblixemd uit het veld,
En weer den vrede had in zijn gebied hersteld:
Doch tot den grond vernield door 't woen der Oorlogsknechten
Van Alva, die ons land deed voor de vrijheid vechten."

Hieruit valt op te maken, dat men in 1731 aannam, dat het klooster met kerk en al door de Spanjaarden verwoest was.

Dat er ondertusschen in 1730 nog aanzienlijke overblijfselen der abdij bestonden, bewijzen de uitvoerige teekeningen van C. Pronk, die door H. Spilman gegraveerd werden. Men ziet daar fragmenten afgebeeld, die van twee vierkante torens waren overgebleven. Ook een achtkante toren en verscheidene muren met de aanzetten van rondbooggewelven neemt men duidelijk waar.

Ofschoon de teekeningen van Rademaker en Pronk ongeveer terzelfder tijd moeten vervaardigd zijn, gelijken de voorstellingen in het geheel niet op elkander. De boomen, die Pronk heeft, ontbreken bij Rademaker op den achtergrond. De details van den toren geeft Pronk ongetwijfeld juister dan zijn tijdgenoot weer. Aan de noordzijde ziet men bij hem een gebouw van twee verdiepingen tegen den toren aangebouwd. Nog meer noordelijk staat een oud stuk muur overeind, misschien een fragment der abdij.

W.

De heer H. van Druten heeft in de laatste weken in het „Leidsch Dagblad" nog verschillende historische bijzonderheden medegedeeld over de bouwgeschiedenis van de kerk en in het nummer van 12 October j. l. van genoemd dagblad ook van den *toren en zijn inventaris*, waarvan wij het volgende overnemen:

Volgens quitantie van den timmerman Jacob Pancraes te Leiden, 10 April 1581, en hiermede vergeleken de kerkrekening, heeft de spits aan timmerwerk gekost 550 pd. Van den leidekker Jan Aernts (Aryenss.) vond ik twee opgaven van kosten, eene in de rekening van 1583 en eene in de genoemde rekening van Dirk van Kessel. De eerste luidt:

Betaelt Jan Aernts zoon leydecker over 't decken van toorn en materiaelen van dien gelevert... CXL pd.; de andere:

Betaelt Jan Aryenss. leydecker de somme van een ende dertich ponden (40 gr.) ter cause van de kerk tot Noordwijck de leyen aff te nemen ende d'zelffde weder tot Rijnsburch op de nyeuwe huyffde aldaer te decken..... 31 pd.

Betaelt den voorsz. Jan Aryenss. de somme van 8 pd., 6 sch. (40 gr.) ter cause van zeecker leynagelen bij hem gelevert van de boven genommeerde huyffde..... 8 pd. 6 sh.

Zoo is dus de spits van den toren gedeeltelijk of geheel gedekt met de oude leien van Noordwijk afkomstig. De koperen weerhaan is echter geheel nieuw door den smid geleverd.

Omtrent de klokken vond ik vermeld, dat de oudste (1444) te Utrecht gekocht is bij Thomas Bots voor 280 pd. (9 Sept. 1580), voor welke betaling Dirk van Kessel borg bleef. Nog is op het Rijksarchief een brief aanwezig, door Bots over de leverantie van deze klok geschreven. Aan vracht werd betaald 4 pd. 7 st. en aan drinkgeld enz. 3 pd. 18 st. en de klepel kostte afzonderlijk 11 pd. 13 st. en woog 78 H.

De grootste klok is eerst in 1603 aangekocht. Hiervan wordt ons bericht in de oude bescheiden van het kerkarchief, dat de bailluw en de kerkmeesters den 21sten Juni naar Amsterdam zijn geweest om de klok bij Cornelis van Ammeroyen te bestellen, dat zij weder den 12den October dat reisje hebben gemaakt om te zien hoe het met de klok stond en voor het laatst, 19 Oct., daarheen gereisd zijn in tegenwoordigheid van den heer van Poelgeest en den bailluw van Rhijnsburg. De klok kostte 400 pd. en hierbij de onkosten voor het plaatsen er van in den toren gebracht, beliep dit te zamen ..n som van 753 pd. 19 st.

In den ouden toren is ook een uurwerk geweest, maar dit was niet meer bruikbaar en daarom had men het voorloopig maar in een hoek van de school geborgen. Dit uurwerk is te Leiden verkocht in „'t gulden kantoor" (herberg) van Willem Pauwelsz. van Toornvliet, waarvan de onkosten voor vertering van de magistraten der stad Leiden 30 pd. bedroegen (zie quitantie 4 Dec. 1579 aanwezig op het Rijksarchief).

Het toeval wilde echter, dat het oude uurwerk der St. Pancraskerk te Leiden onder den hamer kwam (Febr. 1579) en dit werd aangekocht met inbegrip der vertering bij den herbergier Jan Marensz. van Ipren voor 72 pd. (zie de quitantie, geteekend door Laurens Hugens, tresorier der stad van Leiden, op het Rijksarchief, aanwezig). Dit uurwerk is naar Rhijnsburg gebracht en bij het andere in de school geplaatst. Hier bleef het geruimen tijd staan en omdat de schoolkinderen er op..... en....., begon het te roesten. Toen is het weder naar Leiden getransporteerd, schoongemaakt en daarna in den toren geplaatst.

Als men nu alle berichten, die ik uit officieele stukken heb geput, eens taj elkaar voegt, dan zal het toch wel bewezen zijn, dat ons tegenwoordig kerkgebouw niets gemeen heeft met de abdijkerk, maar alleen met de parochiekerk, en nog slechts wat den grond betreft, waarop zij is gebouwd; II. dat het hoogst waarschijnlijk is, dat de oudste pilaren uit het puin der abdij zijn gehaald om te dienen tot steun van den „aflaet". Vergelijkt men hiermede Schotel „Abdij van Rijnsburg", bl. 15, waar hij schrijft: „van alle zijden zag men niets dan omgestorte kolommen, deze geheel, gene ten deele verbrijzeld.....", dan geeft dit veel te denken aan den Leidschen archivaris, die in zijn schrijven als secretaris van den Nederl. Oudheidk. Bond deze woorden plaatste: „Waar de kerk te Rijnsburg behoort tot de oudsten in ons land, van kort na den brand van 1183, en drie pilaren bij het orgel en de muur van den zijbeuk met den toren behooren tot den oudsten bouw, vormt zij een der zeldzame voorbeelden van oud-Romaanschen bouwtrant. Doch niet alleen het bouwkundig en oudheidkundig belang is hier overwegend. Ook de liefde voor de geschiedenis spoort ons aan om alle krachten in te spannen tot behoud van dit zeldzaam monument.

Wij doen een beroep op uwe liefde voor ons geëerbiedigd Vorstenhuis om niet onnoodig de laatste rustplaatsen te verstoren van in hun tijd geëerbiedigde vorsten, die voor zes en zeven eeuwen over deze landen het bewind voerden."

Deze woorden teekenen den diepvoelenden secretaris, doch of hij nu nog zoo welsprekend en aangrijpend voor dat „lapwerk" zal pleiten, betwijfel ik zeer. Meer bezadigd was het schrijven van het Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam, dat dringend verzocht zoodanige maatregelen te nemen bij de inrichting der verbouwing, dat de zijbeukmuur en de pilaren in hun oorspronkelijken toestand bewaard blijven. Zoo zijn nog andere brieven ingekomen, officieele en officieuze, die ik hier niet memoreeren wil, maar die alle op hetzelfde aanbeeld kloppen.

In het nummer van 14 October j.l. van hetzelfde dagblad deelde de heer Van Druten de povere resul-

taten mede van een dezer dagen ingesteld onderzoek der grafkelders onder de zerken der laatste abdissen, waaruit met vrij groote zekerheid is af te leiden dat die zerken niet meer op de oorspronkelijke plaatsen liggen en dus ook omtrent de identiteit der gevonden beenderen, in een kelder lagen o. a. acht doodshoofden, niets met zekerheid is op te maken.

EEN AANBESTEDING IN DE 17e EEUW.

In 1644 maakte Salomon de Bray een plan tot vergrooting der stad Haarlem aan de noordzijde. Dit ontwerp kwam echter eerst in 1671, doch gewijzigd, tot uitvoering. Het is voor beoefenaars der techniek niet onbelangrijk, het een en ander te vernemen omtrent de wijze, waarop die uitbreiding geschiedde, waardoor het gedeelte, dat nu gelegen tusschen de Nieuwe Gracht en het Bolwerk, bij de bebouwde kom werd aangetrokken.

De „Raden en Vroetschappen der stad hadden een commissie uit hun midden benoemd, die alles, wat op „dit importante werck" betrekking had, behandelde. Als technicus stond de landmeter Erasmus den Otter „Heeren Commissarissen tot den nieuwen Uytleg" ter zijde.

Den 12 Mei 1671 vaardigde het stadsbestuur een publicatie uit van den volgenden inhoud:

„Heeren Commissarissen tot het vergrooten en uytleggen van het noordelyck gedeelte der stad Haerlem zijn van meyninge om (ingevolge resolutien van de HH. Raeden en Vroetschappen derselver stadt ende notificatie diensvolgens bij aengeplakte biljetten alomme gedaen) op dinghsdach den 2den Juny deses jaers 1671 publicquelijck te besteden het uytschieten ende graven van de buytengrachten, mitsgaeders het maecken van de wallen buyten ende omme de voorschreven nieuwe vergrotinge, volgens de afbaeckeninge daervan te doen, ende sulcks aen vacken ofte perceelen, die den omstanders ten daege voorszegd sullen aengewezen worden; soo yemand gadinge heeft om eenige derselver wercken ofte perceelen aen te nemen, vervoege sich op den 2den Juny voornoemt tot Haerlem in de Nieuwe Doelen, staende in de Grote Houtstraet, 's morgens de clocke negen uren ende, de conditiën gehoort hebbende, doe syn profyt; doch wie middelerwijle deselve conditiën, bestecken ofte voirwaerden geneghen is te sien ofte te lesen, sal dezelve drie dagen vóór de bestedinge ter Secretarye der stadt Haerlem voornoemt tot syne naerichtinge connen becomen."

Men hield dus toen een aanbesteding vrijwel op dezelfde manier als tegenwoordig. Alleen bij grondwerk was dit evenwel mogelijk, omdat de grondwerkers geen gild vormden, doch als polderjongens overal heentrokken, waar men hun diensten noodig had.

Deze grondwerkers werden niet door het stadsbestuur zelf in dienst genomen, doch door verschillende „meesters oft baesen", aan wie de perceelen werden gegund. En daar was reden voor. Want de polderjongens stonden bekend als een zeer lastig volkje. Zij stonden met de ambachtslieden der steden, die in hen concurrenten zagen, ofschoon de gildewetten daar geen grond voor gaven, op een gespannen voet. En, daarenboven waren zij zeer geneigd om loonsverhooging te vragen, het werk te staken en allerlei ongeregeldheden te bedrijven.

Reeds kort na den aanvang der werken vielen dan ook te Haarlem ernstige ongeregeldheden voor. Toen publicatiën niet het gewenschte gevolg hadden ontbood de stadsregeering voetvolk en ruiterij uit Den Haag, en wist de werklieden te bedwingen. Dit krasse optreden had de schrik onder de polderjongens gebracht. Daarna wordt althans van verdere „insolentiën" geen gewag meer gemaakt.

Alleen het grondwerk werd aanbesteed. Het maken van walmuren en bruggen geschiedde door stadswerkvolk. In 1671, den 10 Juli, vertrokken de commissarissen naar „Viaenen en omgelegen plaetsen" om de noodige gebakken steenen te koopen, en „voorts naer Dordrecht om voorraet van calck en blauwe decksteen".

Dat de commissarissen verstand van dit alles hadden, kan niet worden verondersteld. Vermoedelijk zal hun technicus wel mede zijn gegaan. Doch in den regententijd hielden de heeren veel van zulke uitstapjes op stadskosten.

Het was inderdaad een belangrijk werk, dat ondernomen werd. De kosten, er aan verbonden, beliepen *f* 525.000. Heeft men misschien de hoop gekoesterd, dat die kosten gedekt zouden worden door de baten, die het verkoopen der gronden zou opleveren, die hoop is niet verwezenlijkt.

Want de liefhebberij tot het koopen van grond was niet groot. De 18e eeuw was voor Haarlem geen tijd van grooten bloei, zoodat men dan ook maar weinig van die fraaie Rococo-huizen gebouwd heeft, zooals men ze te Amsterdam zoo veel ziet.

De grond in het nieuwe stadsgedeelte verkocht heeft slechts een derde van de kosten, aan de uitlegging besteed, goedgemaakt.

HET HUIS PLANTIJN.

Als men op de Vrijdags-markt te Antwerpen den banalen gevel van het museum Plantijn-Moretus ziet, dan ondervindt men een zekere teleurstelling. Daar is nu dat beroemde gebouw, en er is niets anders merkwaardigs aan op te merken dan het huismerk, een hand die uit een wolk komt en een passer houdt, met het devies „Labore et constantia" en het jaartal 1763.

Tot 1866 toe is hier gedrukt. Christoffel Plantijn, de stichter van de zaak, was een Franschman, die omstreeks 1525 te Saint-Avertin-lès Tours werd geboren. Hij ging te Caen bij Robert Macé, een drukker, in de leer. Daar huwde hij in 1545 Jeanne Rivière, en hij zette zich als boekbinder te Parijs neer. In 1549 kwam hij te Antwerpen aan, waar zijn boekbanden reeds dadelijk zeer gezocht waren. In 1555 begon hij ook te drukken, en gaf hij zijn eerste boek in het licht. Van ketterij verdacht, vluchtte hij eerst naar Parijs, later naar Leiden. Het duurde tot 1585 eer hij zich weer te Antwerpen vestigde. In 1589 stierf hij, in het huis, dat nu het museum is.

De zaak ging over aan zijn schoonzoon Jan Moerendorp, gezegd Moretus. In handen van diens afstammelingen bleef zij, totdat het geheel door de stad Antwerpen in 1876 werd aangekocht.

Belooft de gevel niet veel, de binnenplaats met haar slanke kruiskozijnen, haar topgevels, haar galerij, ten deele met wilde wingerd begroeid, is een zeer fraai en ongeschonden voortbrengsel van 17e eeuwsche architectuur. Men wordt hier aan Florence herinnerd, ofschoon natuurlijk de hemel hier niet zoo blauw is, als in het zuiden.

Men bezichtigt eerst den winkel, waar de liefhebbers Plantijn's boeken kwamen koopen. Hier hangt nog de kalender van 1595, hier staan de boeken als weleer op de planken. In lijsten zijn verschillende kennisgevingen tegen de muren gerangschikt. Merkwaardig is er een van 1569, omdat zij aangeeft, welke boeken niet verkocht mochten worden. Daaronder zijn er twee, die Plantijn zelf heeft gedrukt. Ook

verschillende prijscouranten van drukwerken uit dien tijd zijn aanwezig.

Achter den winkel, door een glazen wand daarvan gescheiden is de kamer van Plantijn. Hier staan nog al de meubelen, die hij gebruikte. Het is, alsof hij het vertrek pas heeft verlaten.

Van dit kantoor gaat men naar de bergplaats der metalen letters, waarnaast de drukkerij is gelegen. Hier staan twee persen van Plantijn, met de bijbehoorende letterkasten, alles zoo goed geconserveerd, dat de meester, zoo hij weer herleefde, er dadelijk gebruik van zou kunnen maken. Ook persen van lateren tijd zijn hier opgesteld. Het vertrek, met zijn moer- en kinderbalken, zijn hooge kruiskozijnen, is uitermate schilderachtig.

De voornaamste werken, die hier gedrukt werden, zijn in verschillende vertrekken tentoongesteld. De zaal, waar nu de portretten hangen, is ten deele vernieuwd. Daar zijn zes schilderijen van Rubens, tal van teekeningen van zijn hand, die, tegenwoordig, groote sommen waard zijn, ofschoon de meester er niet veel geld voor ontvangen heeft.

De drukkers verdienden veel met hun bedrijf. Zij konden zich de prachtige meubelen aanschaffen, die men nu in verschillende vertrekken verspreid vindt.

De kamer van Justus Lipsius, met goudleder behangen, is voorzien van een schouw, die nog enkele Gothische details vertoont en die er op wijst, dat Plantijn bij het stichten van zijn huis van wat hij reeds aanwezig vond, gebruik moet hebben gemaakt.

Het geheel is een der uiterst zeldzame voorbeelden van een gebouw uit de 16e eeuw, dat met zijn inhoud vrijwel ongeschonden tot het nageslacht kwam. Wel is het jammer, dat in de 18e eeuw de oorspronkelijke gevel voor dien, welke men nu ziet, heeft moeten plaats maken. Doch gelukkig is bij deze verandering al het overige gebleven, zooals het was.

Voor den kunstliefhebber zeer belangwekkend is vooral de slaapkamer, met haar prachtig bed en kasten, en wier tegenwoordige inrichting uit het begin der 17e eeuw schijnt te dagteekenen.

Onder het vele voor den architect merkwaardige, dat Antwerpen bezit, neemt Plantijn's huis een der eerste plaatsen in en wij raden dan ook ieder beoefenaar der bouwkunst, die te Antwerpen mocht komen, aan er een bezoek te gaan brengen.

HAARLEM's POORTEN.

Tot in het begin der 19e eeuw was Haarlem door wallen, grachten en poorten omgeven. Aan de zuidzijde der stad zag men, op den westelijken oever van het Spaarne, de Eendjes-poort. Blijkens de oude prenten moet deze poort in het begin der 17e eeuw door Lieven de Keij gesticht zijn. Het gebouw bestond uit een hoog oostelijk gedeelte, waaraan westelijk de eigenlijke poort, een ingang door een boog gedekt, was gemaakt.

In 1866 is de Eendjes-poort gesloopt. Zeven jaar later werd ook de Kleine Houtpoort, die westelijk van haar was gelegen, afgebroken en daardoor Haarlem van een zijner meest karakteristieke bouwwerken beroofd. De poort deed zich met haar hoogen middentoren en vier hoektorens bijzonder schilderachtig aan het oog voor. In 1571 was zij door Pieter Jansen Berkhout ontworpen en uitgevoerd. Anderen willen, dat de schilder Maarten van Heemskerk het ontwerp zou gemaakt hebben, dat de bouw later dan 1571 zou zijn aangevangen en niet voor 1590 was voleindigd.

De poort stond niet in de as van de Kleine Houtstraat, doch eenigszins naar de oostzijde. Het Minderbroedersklooster, aan de westzijde der straat gelegen, had het bouwen in de aslijn van den weg belet.

Westelijk van deze poort vond men twee afzonderlijke torens, zooals die tot het middeneeuwsche systeem behoorden; van verscheidene dezer torens bleven in andere steden overblijfselen bewaard. De Haarlemsche zijn echter in 1858, met de daartusschen gelegen walmuren, aan de Gasthuisvest, afgebroken.

Nu volgde, steeds naar het westen, de Groote Houtpoort, die 1 October 1824 voor afbraak verkocht werd. Hooren wij, wat de heer Tutein Nolthenius, in zijn: „Sprekende Steenen" over deze afbraak zegt: „Bij alle ergernis over de afbraak moest toch geglimlacht worden bij het hooren der beweegredenen, wanneer men leest, dat, toen in 1824 de Raad der gemeente Haarlem plannen beraamde voor de verfraaiing der stad, met het oog op de in het volgend jaar te houden tentoonstelling van Nationale Nijverheid, haar Dagelijksch Bestuur voorstelde, als daartoe het meest in aanmerking komende..... het sloopen der Groote Hout- en Zijlpoorten! En aldus werd besloten. Allerminst geschiedde zulks uit zuinigheid; tegenover de opbrengst van de afbraak — *f* 3500 — stonden de uitgaven voor een ijzeren hek met gebouwtjes ter weerszijden, alsmede voor het verbreeden der brug; te samen tienmalen zoo groote uitgaaf vorderende. Vooral die beide gebouwtjes moesten meesterstukken worden; trouwens dat hek alléén, noodig met het oog op de invordering der plaatselijke accijnzen, kostte meer dan de geheele poort waard was! Dat hek, hetwelk de Haarlemmers 's nacht opsloot, welks tralies mij in mijne jonge jaren deden denken aan de hokken der wilde beesten in Artis, heeft het lot van alle oud ijzer gedeeld, toen die accijnzen werden afgeschaft. De feestvierende raad en het hooggestemd dagelijksch bestuur van toen zijn in vergetelheid geraakt. Van de nationale nijverheid in 1824, gesteld dat die inderdaad bestaan heeft, zal alleen door een prijsvraag van Teyler het spoor kunnen ontdekt worden. Het eenige tastbare wat dat tijdperk achter liet is: „een ledige plek."

Dat men inderdaad de barrière een belangrijke verfraaiing der stad oordeelde, bewijst de steenteekening, door Reekers en Daiwaille daarvan gemaakt.

Maar de droog-klassieke gebouwtjes zijn zeker niet fraaier dan de oude stadspoort. De hooge middentoren met zijn kanteelingen en de vier hoektorentjes vormden een prachtig geheel. In 1590 was de Groote Houtpoort gebouwd, ter vervanging van een andere, die in 1572 en 1573 wegens haren slechten toestand door de belegerden werd dicht gemaakt.

Het was, alsof de oude poort, die in 1824 gesloopt werd, zich wreken wilde op de stadsbestuurders, die tot haar verdwijning besloten hadden. Want toen de oude poortbrug, die bleef bestaan, verbreed werd, stortten de gewelven dezer verbreeding in, de daarop reeds geplaatste ijzeren hekken in hun val medesleepende. De bouwmeester maakte zich uit de voeten. Eerst met veel moeite en kosten werd eindelijk, in het najaar van 1826, het geheel voltooid, zooals het zich nu na drie kwart eeuwen nog vertoont, met uitzondering der barrière-hekken, die in 1869 zijn weggenomen.

Door de Groote Houtpoort had in 1560 Nicolaas van Nieuwland, de eerste bisschop van Haarlem, zijn plechtigen intocht gedaan, omgeven door een schitterenden stoet en door den Raad en de Geestelijkheid verwelkomd. Ook de Graaf van Leicester trok

door haar in 1585 de stad binnen. Den 22 October 1606 was hier het tooneel opgericht, waarop twaalf rederijkerskamers uit Holland een wedstrijd hielden. En in 1810 reed Koning Lodewijk Napoleon door deze poort, om op het Paviljoen in den Hout afstand van de regeering te doen.

Halverwege de Raamvest stond oudtijds de St. Annentoren, die haar naam ontleende aan het klooster der H. Anna, dat in de nabijheid stond. Waar wij nu het Wilsonsplein vinden, verhief zich de oude Schutterstoren, in wiens verlengde een opening in den stadsmuur de Raampoort vormde, die in 1610 gebouwd en in 1849 gesloopt is. Toen in 1870 hier de grond vergraven werd, kwam het benedendeel van den Schutterstoren voor den dag, dat zeer zwaar was aangelegd.

De Raampoort had geen groote architectonische waarde. Maar met haar omgeving vormde zij toch een schilderachtig geheel. Zij verdedigde de stad aan de zuidwestzijde. De wal boog zich hier om naar het noordoosten, om zoo de Zijlpoort te bereiken. Zes torens waren tot bescherming van dien wal aangebracht, de Oranjeboomstoren, de Pelikaanstoren, de Colvenierstoren, de Soeijerstoren en de twee Raakstorens. De vier eersten zijn reeds in het begin der 19e eeuw afgebroken; de Raakstorens verdwenen in 1866. Al deze gebouwen waren halfrond in plattegrond. De Raakstorens waren door een boog verbonden, die het water de Raaks overdekte, hetwelk de stadsvest met de Oude Gracht verbond.

De Zijlpoort was een dubbele poort. Wie van den Zijlweg kwam ging eerst door de sierlijke boog, in het fronton waarvan het wapen der stad was aangebracht, met het jaartal 1628. Salomon de Bray had deze boog ontworpen. Wie deze buitenpoort was doorgegaan, moest nu een halfrond bolwerk omloopen, en kwam dan aan de hooge binnenpoort.

In 1825 werd ook de Zijlpoort gesloopt. Noordoostelijk van haar stond de Witte Heeren-toren en wat verder de Pijntoren, die, eer de stad in 1671 naar het noorden werd uitgebreid, den noordwestelijken hoek verdedigde. De wal ging dan oostwaarts, waar zich de Magdalena-toren en de Ravenstein-toren bevonden, en sloot zich aan tegen de Kruispoort, aan het noordelijk eind van de Kruisstraat gebouwd. Dan volgde de Janspoort, waar de Jansstraat eindigt. De muur zette zich voort naar het Spaarne, waar de Catharijnenpoort toegang tot de stad gaf. Het noordoostelijk front van Haarlem werd verdedigd door den Begijnentoren, den Dunnebierstoren, en den Papentoren, die door een muur, welke zuidoostelijk liep, met de Spaarnwouderpoort was verbonden.

Toen de stad naar het noorden was uitgelegd waren de verdedigingswerken tusschen den Pijntoren en de Spaarnwouderpoort overbodig geworden. In 1671 zijn zij dan ook afgebroken. Alleen de Papentoren bleef tot 1868 bestaan.

De nieuwe uitleg werd door acht bolwerken verdedigd, die ten deele, als plantsoen aangelegd, nog bestaat. Twee poorten werden aan deze zijde tot toegang naar de stad gemaakt.

De eerste was de Deijmanspoort, tegenover den Kruisweg. Zij vormde slechts een opening in den muur en verdween in 1807. De tweede heette Kennemerpoort of Nieuwe Poort. Een klassieke ordonnantie aan de buitenzijde leverde het bewijs, dat men deze poort een eenigszins monumentaal karakter had willen geven. De bekroning was echter uiterst primitief. De pilasters, van een ander gebouw afkomstig, werden in 1676 weder hier gebruikt. Aan de binnenzijde der poort had A. Snellaert beeldhouwwerk gemaakt, voorstellende het wapen der stad met allegorische figuren. Toen het gebouw in 1866 gesloopt werd, bleef dit beeldhouwwerk bewaard. Later kreeg het een plaats in het fronton eener gemeenteschool in de Wilhelminastraat.

Aan de noordoostzijde was geen poort bij den aanleg van het nieuwe stadsgedeelte gemaakt. Daar bevond zich alleen het zoogenaamde Vrouwenhek, dat onmiddellijk aan het Spaarne lag. De bastions zetten zich aan de oostzijde van het Spaarne voort, om zich bij de Spaarnwouderpoort aan den ouden walmuur aan te sluiten.

Deze Spaarnwouderpoort bestaat nog, en verdient daarom, dat wij haar uitvoeriger bespreken dan de overigen. De poort ontleent haar naam aan den weg naar het naburige Spaarnwoude. Pas toen in 1632 de vaart van Amsterdam naar Haarlem gegraven was, kwam de naam Amsterdamsche poort in gebruik.

De tijd der stichting is niet met zekerheid bekend. Sommige schrijvers meenen, dat zij tusschen 1440 en 1468 gebouwd werd. Maar daar in de thesauriersrekeningen van 1426 de poort wordt genoemd, moet zij toen reeds hebben bestaan. Of zij wellicht destijds haar tegenwoordigen vorm had, valt te betwijfelen. Want in de friezen onder de achtkante gedeelten der voortorens komen, behalve het wapen der stad, het Bourgondische vuurslag en het wapen van Oostenrijk voor. Dit wijst er op, dat het bouwen in het laatst der 15e eeuw, toen Maximiliaan van Oostenrijk voogd over Philips den Schoonen was, moet zijn geschied.

De aanleg van het gebouw komt in hoofdzaak overeen met dien van de St. Anthoniespoort te Amsterdam, die in 1488 werd begonnen. Wij zien ook hier een voorpoort, die door twee torens geflankeerd wordt. Deze torens zijn door zware muren, in welker bovendeel smalle gangen aanwezig zijn, met het eigenlijk poortgebouw, dat, aan de westzijde twee achtkante traptorens heeft, verbonden. In den zuidelijken toren hangt een klok, die in 1480 gegoten is. Waarschijnlijk was dus toen de poort gereed, of had men haar onderhanden. Deze klok toch is die, welke bij het sluiten geluid placht te worden. Toen, na 1632 het verkeer van reizigers aanzienlijk werd, besloot men het gebouw van een uurwerk te voorzien. Bij Alardus Meurs te Utrecht werd in 1637 daarvoor een klok besteld, die in den noordelijken traptoren werd opgehangen en daar nog aanwezig is.

Het bouwwerk bestaat uit gehouwen en gebakken steen. Een galerij verbindt, aan de oostzijde van het gebouw, de twee traptorens. Deze galerij, die op kraagsteenen uit den muur naar voren komt, diende blijkbaar, om, door de openingen, in den vloer aanwezig, den vijand, indien hij zich van de voorpoort zou hebben meester gemaakt, te kunnen bestoken.

De verbinding tusschen de voortorens onderling en tusschen de voortorens en het hoofdgebouw heeft in de 17e eeuw, vermoedelijk omstreeks 1635, belangrijke herstellingen ondergaan. Reeds in 1613 was de gevel aan de stadszijde in zijn tegenwoordigen toestand gebracht.

In het poortgebouw ziet men een Laat-Gothisch kruisgewelf met ribben, die door kraagsteenen gedragen worden. De sluitsteen van dit gewelf vertoont een wapenschild zonder blazoen. Het vertrek boven den doorgang bezit een schouw met Laat-Gothische steenen stijlen en eenvoudige 17e eeuwsche houten lijst.

Tijdens het beleg der stad in 1572 en 1573 zijn uit deze poort verscheidene uitvallen gedaan, die ten deele goed gelukten.

Een muur verbond de Spaarnwouderpoort met de Schalkwijkerpoort, die aan de zuidoostzijde der stad nabij het Spaarne lag. In 1853 werd de muur afgebroken. De Schalkwijkerpoort bestond uit twee torens, die aan de buitenzijde in een half zeskant eindigden, doch aan den stadskant trapgevels hadden, waartegen de daken opliepen. Oude afbeeldingen doen zien, dat er oorspronkelijk ook een voorpoort bestond, die echter reeds in 1640 verdween. Het overige van de poort bleef in wezen tot 1866.

De wal zette zich oostwaarts van het Spaarne voort tot tegenover de Eendjespoort. Hij werd daar verdedigd door twee torens, den St. Anthonies- en den Lieve Vrouwetoren, die de rivier bestreken.

De vroegere wallen en bolwerken der stad zijn in de negentiende eeuw grootendeels door fraaie wandelwegen vervangen, die terecht vermaardheid hebben. Alleen het gedeelte tusschen de voormalige Raam- en Zijlpoorten is bebouwd. toen, langs de Leidsche Vaart, de Oranjekade werd aangelegd.

INGEZONDEN.

In de „Nieuwe Arnhemsche Courant" van Dinsdag 15 dezer komt het hierna volgend ingezonden stukje voor, dat wij op verzoek overnemen, maar welks inhoud wij geheel voor rekening van den schrijver laten omdat ons de gegevens voor beoordeeling van de juistheid daarvan ontbreken.

Oberhausen, 13/10 '01.

Mijnheer de Hoofdredacteur!

Bij de „N. Rott. Crt." hebben wij hier ook de „N. Arnh. Ct." in lezing. Meermalen werd zoo en passant ook door u op den achteruitgang gewezen van Helios, de bij u welbekende Electrische Mij. en zijn vertegenwoordiger Vitringa — treurige gedachtenis — welke door een Uwer stadgenooten bijtijds zijn ontmaskerd, al heeft hem dat ook veel onaangenaamheden bezorgd, doch Uw stad en de Betuwe voor heel wat bedrog heeft gevrijwaard. Nu kwam het ons interessant voor het verslag omtrent Helios te lezen in de „N. Rott. Ct." van 11 Oct. en U daarvan een uitknipsel (1) te zenden als een bewijs dat onze jongensspreuk: „Loontje komt om zijn boontje" (lees: „Boontje komt om zijn loontje." Red.) toch nog altijd „ad rem" is. Sinds het eigenlijke doel van het Amsterdamsche individu werd ontmaskerd, waarom Helios eigenlijk Uwe stad en Rijnlanden van een tram wilde voorzien, is die Mij. met den looppas achteruit gegaan. In Duitschland wordt zij voor goed werk niet meer genoemd. Een paar weken geleden in Keulen zijnde werd mij door een aandeelhouder een treurig beeld gegeven van de meer en meer ontruimd wordende werkplaatsen en niet meer gevuld wordende bureaux.

De bekwame directeur Stubbe (lees: Stübben. Red.) en zijn administratieve mede-directeuren zijn ontslagen om de „salarissen" uit te sparen. De eerste, eenmaal Keulen's stadbouwmeester, heeft een paar architecten werkjes.

Nergens — ook in Nederland — wordt meer vertrouwen aan den naam van Helios geschonken. Men zij dus gewaarschuwd wanneer getracht wordt door een zekere heer B. Spruyt door onmogelijk lage prijs aanbiedingen op inschrijvingen van deze stervende „Helios" in te gaan, of op anonym opvijzelen geloof te slaan. Een ieder particulier en overheid blijve buiten aanraking met alles wat deze Mij. betreft, om daardoor voor schade en teleurstelling gevrijwaard te blijven.

Wij zijn, Mijnheer de Hoofdredacteur,

U'w getrouwe lezer,

B. v. Dijke,
Ingenieur.

(1) Het bedoelde uitknipsel luidt als volgt:

Uit de balans der Helios Electricitäts Actiengesellschaft, te Keulen, blijkt dat in het boekjaar 1900/1901 de reserves opgeteerd zijn en er bovendien, bij een aandeelen-kapitaal van 20.000,000 mark, een deficit is van 4.900,000 mark. De balanspost crediteuren wijst eene vermindering aan van ongeveer 3.000,000 mark.

De trust-maatschappij Helios, naamlooze vennootschap voor electriciteits-installatiën heeft blijkens hare balans, waarin de effecten opgenomen zijn tegen den koers van den dag, na vorming van speciale reserves ad 3½ millioen mark wegens deelneming in andere zaken en wegens bezit van eigen ondernemingen, een deficit van 5.300,000 mark, bij een aandeelen-kapitaal van 16.000,000 mark.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— In het begin van dit jaar werden in Bosnië te Dolnji Dodina, bij Gradiska, in het bed van de Save overblijfselen van paalwoningen ontdekt. De directie van het Museum te Serajewo liet een nader onderzoek instellen en dit heeft allengs tot vondsten geleid die op één lijn zijn te stellen met de reeds vele jaren geleden in Zwitserland ontdekte paalwoningen. Vier woonhuizen zijn reeds te voorschijn gebracht, waarvan drie nog in goeden toestand, gevuld met een aantal voorwerpen uit den brons- en ijzertijd, ongeveer dertig eeuwen geleden. Negen meter onder de woningen werd een boot uitgegraven, die uit een uitgeholden eik bestond en vijf meter lang is. Dit merkwaardig overblijfsel en tal van voorwerpen zijn naar het Museum te Serajewo overgebracht.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Rotterdam. De bouwkundige P. J. Oprel alhier, is voornemens, voor een daartoe op te richten Maatschappij op grond aan de Nieuwe-Parklaan een hotel te bouwen, hetwelk zal bestaan uit een souterreinverdieping, een begane grondverdieping en één of of twee logeerverdiepingen, met 80 à 90 logeerkamers.

Voor dien bouw heeft de heer O. nu wijziging gevraagd van de voorwaarden, waaronder de grond in het Nieuwe Park wordt uitgegeven.

Leeuwarden. Het Friesch Museum alhier werd dezer dagen bezocht door den heer Gustav von Bezold, hoofddirecteur van het Germaansche Museum te Neurenberg.

Dit bezoek hield verband met het voornemen der directie van genoemd Museum, om weldra over te gaan tot het opstellen van eene Hindelooper kamer, waarvoor men, sinds 1898, reeds tweemaal Friesland bereisde en het benoodigde opgekocht heeft.

Ditmaal werd een schets genomen van de beide mooie Hindelooper kamers in het Friesch Museum. De Neurenberger directeuren vatten hun taak zeer nauwgezet op en weten goede waar tegen matige prijzen te bemachtigen. Zij stellen zich nl. niet tevreden met hetgeen de antiquairs voor ronde sommen gelieven aan te bieden, maar in gezelschap van iemand, die de kanalen kent, reist men den omtrek van Hindeloopen af en koopt daar uit de eerste hand, wat er nog te krijgen is.

Het schijnt dat de belangstelling voor Hindelooper kamers in Duitschland vooral is opgewekt, doordat het Museum für Volkstrachten te Berlijn in 1898 te Amsterdam gekocht heeft het bekende Museum van Hindeloopen en daarop trotsch is als een van de beste afdeelingen, die het aanwijzen kan.

Zwolle. Blijkens mededeeling van B. en W. dezer gemeente heeft er tusschen hun college en het Departement van Binnenlandsche Zaken een correspondentie plaats gehad over de oude synagoge, de vroegere librije van het tusschen de jaren 1468 en 1475 gesticht Predikheerenklooster (Fratres predicatores, volgens van Hattem door den Engelschman Alanus de Rupe gesticht). De resultaten daarvan zijn geweest dat de Regeering zich bereid heeft verklaard, om, wanneer de gemeente het gebouw kosteloos in eigendom afstaat, dit in zijn oorspronkelijken stijl te herstellen en te onderhouden en het daarna voor militaire doeleinden te bestemmen. Tevens heeft de Regeering in dat geval kosteloos medegebruik aan de gemeente toegezegd voor het houden van lotingen voor de nationale militie, de zittingen van den schuttersraad, de loting en keuring der schutterplichtigen enz.

B. en W. oordeelen dat een dergelijke beschikking over de oude synagoge voor de gemeente alleszins aannemelijk is. Zij zal daardoor toch ontheven worden van het onderhoud van het gebouw, dat, wil men het in stand houden — iets wat wegens zijn oudheidkundige en geschiedkundige waarde toch alle aanbeveling verdient, zeggen B. en W. — een kostbare herstelling zal moeten ondergaan met het oog op den vervallen staat waarin het verkeert

ZUTPEN. De buitenwerkzaamheden aan onze St. Walburgskerk zijn voor dit jaar bijna weer geëindigd. Nog een contrefort aan de Noorder dwarsbeuk moet hersteld worden. Men is er reeds mee bezig. Is dit werk klaar, dan heeft men het geheele voorfront dezer beuk gerestaureerd. De Westelijke muur kwam voor eenige weken reeds gereed. Met zijne rijk van steenhouwwerk voorziene contreforts, waarop slanke pinakels prijken maakt hij een fraai effect, terwijl hij een mooien hoek vormt met de Noorder zijbeuk en haar fier opgaand hoofdportaal.

— Het huis in de Lange Hofstraat no. 26, alhier is verkocht voor den prijs van... f 1777. Voor deze stellig geringe som werd de gelukkige koper tevens bezitter van een eenvoudig, doch fraai trappeveltje, dat geheel in baksteen is opgetrokken. Met het huis daarnaast, sedert lang gemoderniseerd, vormde het weleer blijkens het doorloopen der voegen een geheel.

Beide werden in 1614 gezet. Het cijfer 14 is nog met ankers op het huis, no. 26, aangebracht.

Wordt de voorgevel van zijne dikke verflaag ontdaan en het muurwerk daarna schoongemaakt en opnieuw gevoegd, dan zal deze renaissance-gevel met zijne sappig roode steenen en zijne eenvoudige, sobere geconstrueerde baksteenvormen een sieraad van de Lange Hofstraat worden.

AMERSFOORT. De vakafdeeling van spoorwegbouw en spoorwegexploitatie zal Zaterdag 26 October alhier vergaderen Tot de punten van behandeling behooren: 1o. Mededeelingen van het lid J. J. 't Jacob omtrent den bouw van het gemeenschappelijk station Amersfoort; 2o. mededeelingen van het lid H. P. Mees Geesteranus omtrent de beveiliging van het gemeenschappelijk station Amersfoort.

SCHEVENINGEN. In 't begin October van het vorige jaar werd het maken van de binnenhaven van de vischershaven alhier gegund aan de heeren Kalis en De Groot. Wegens de vele voorbereidende werkzaamheden en aanvoer van materieel werd eerst op 15 April de eerste spade in den grond gestoken. Na vijf maanden arbeid wordt berekend, dat 87,000 wagons zand of ongeveer 800,000 M. grond vervoerd is van de drie millioen meter dat te verplaatsen is. Thans, nu er geregeld met twee excavateurs en nachtploeg gewerkt wordt, berekent men in 7 à 8 maanden die overige 2,200,000 M te verwerken, zoodat het groote werk binnen den vastgestelden tijd van 860 dagen of 22 maanden kan gereed zijn. Zes locomotieven en 80 groote en 40 kleine wagons zijn voor het vervoer van zand bij de aanneming in 't gebruik. Het materiaal voor de kaden, als grint, cement en graniet, wordt reeds geregeld aangevoerd.

GOES. De ambachtsschool alhier die in zeer bloeienden toestand verkeert, zoo wat het aantal leerlingen, dat tot ruim 60 is geklommen, als wat het onderwijs dat er wordt gegeven betreft, lijdt uit een financieel oogpunt echter onder haar succes. Zelfs bij het betrachten van de meest mogelijke zuinigheid was het bestuur niet in staat de begrooting voor 1902 sluitend te krijgen. Op voorstel van het bestuur is dan ook in eene vergadering van leden der vereeniging besloten in het tekort van f 450 te voorzien door aan den gemeenteraad van Goes een buitengewone subsidie van f 300 en aan het burgerlijk armbestuur eene van f 150 te vragen. Intusschen zal het bestuur overwegen op welke wijze voor het vervolg versterking der inkomsten zal te verkrijgen zijn.

HEESWIJK. De *Noordbrabander* bericht, dat het bestuur der kathedrale kerk te 's Hertogenbosch heeft aangevraagd. het altaarstuk, dat de Rijksregeering op de veiling van Heeswijk heeft doen aankoopen, te mogen overnemen en dat er gegrond vooruitzicht bestaat, dat de Regeering hierin zal toestemmen.

Heeft de catalogus het stuk aangeduid als afkomstig uit een abdij in de nabijheid van Helvoirt, het is volgens de *Nbl.* uit de parochiale kerk van St. Anthonis bij Boxmeer afkomstig en de oude Baron van den Bogaerde heeft het indertijd geruild tegen een paar moderne beelden. 't Rijk heeft er nu f 11.700 voor betaald.

HELMOND Tot directeur der stedelijke gasfabriek, waterleiding en telephoon alhier is benoemd de heer Bronkhorst, thans directeur gasfabriek te Woerden.

WORKUM. Voor de haven alhier, met de voor de scheepvaart zoo lastige zandbank, is een plan van verbetering ontworpen, dat geraamd is op ruim f 150,000.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Nederl.-Indië zijn:

benoemd tot ingenieur der 2e kl., de ingenieur der 3e kl. J. van Tubergen; tot ingenieur der 3e kl., de adspirant-ingenieur F. Ch. van Sillevoldt; tot opzichter der 3e klasse Ch. J. Van Goch, thans tijdelijk met de waarneming van die betrekking belast; tot assistent bij het bouwkundig onderwijs aan de burgeravondschool te Soerabaja R. van Laar, opzichter der 2e kl. bij 's lands burgerlijke openbare werken;

bepaald dat de opzichter 3e kl. A. J. de Leeu in de residentie Kedoe geplaatst blijft;

overgeplaatst naar de residentie Banjoemas, de opzichter 2e kl. Raden Sachoed Nosingo; naar de residentie Soerabaja, de opzichter 3e kl. A. R. Bloembard; naar de directie, de ingenieur 2e kl. E. Ch. Lantzius; naar den gewestelijken dienst in de residentie Batavia, de ingenieur 3e kl. J. J. S. Van Leeuwen;

tijdelijk belast met de waarneming der betrekking van opzichter 3e kl., de tijdelijke onderopzichter 3e kl. bij de exploitatie van staatsspoorwegen op Java, J. D. Van Wijk;

ontslagen wegens vertrek, eervol, als assistent bij het bouwkundig onderwijs aan de burgeravondschool te Soerabaja J. D. F. Brunet de Rochebrune; op verzoek, wegens ziekte, eervol uit zijne betrekking, de opzichter 1e kl. bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken J. F. H. van Leeuwen.

— Bij de exploitatie der staatsspoorwegen op Java zijn:

benoemd tot tijdelijk onderopzichter der werkplaatsen en geplaatst op de Westerlijnen, B. Vernier en F. A. Schultz; tot tijdelijk machinist 3e kl. en geplaatst op de Westerlijnen, de waarnemend onderopzichter der werkplaatsen E. Hees. Busselaar.

— Bij de commissie voor het doen van een onderzoek naar de oorzaken van den achteruitgang van het Oostmoessonsdebiet der Pamali-rivier (residentie Pekalongan) en tot indiening van voorstellen om den verderen achteruitgang van dat debiet te voorkomen en, zoo mogelijk, verbetering in den bestaanden toestand te brengen, zijn benoemd tot lid, tevens ondervoorzitter, de ingenieur der 1e klasse van den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken A. G. Lamminga tot lid, tevens secretaris, de ingenieur der 3e klasse van den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken J. W. de Bruijn Kops.

— De waarnemend hoofd-ingenieur van den Sumatra-Staatsspoorweg en de Ombilinmijnen is, naar de J.-B. meldt, gemachtigd om, ten behoeve der kolenontginning ter Sumatra's Westkust, aan den vertegenwoordiger te Batavia van een fabriek te Berlijn, de levering op te dragen van eene installatie voor electrische tractie, waarvan de kosten hoogstens f 40,000 zullen mogen bedragen.

— Bij kon. besluit is aan den heer C. Lely, oud-Minister van Waterstaat, handel en nijverheid een pensioen van f 1283 verleend.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat Handel en Nijverheid is bepaald, dat met 16 October de na te noemen ambtenaren van den Rijkswaterstaat dienst doen als volgt: 1o. de benoemde adspirant-ingenieur J. W. Birnie onder de bevelen van den hoofdingenieur van den waterstaat in het 9e district, ten einde te worden toegevoegd aan den arrondissements-ingenieur in het arrondissement Noordzeekanaal, ter standplaats IJmuiden; 2o. de benoemde adspirant-ingenieur D. A. van Heyst onder de bevelen van den hoofdingenieur van den waterstaat in het 10e district, ten einde te worden toegevoegd aan den arrondissementsingenieur in het zuidelijk arrondissement van dat district, ter standplaats Brielle.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Onderwijzer in het meubelmaken aan de Ambachtsschool te Leeuwarden, salaris f 700 per jaar. Sollicitatiebrieven vóór 29 October n. s. aan het gebouw der school

— Ingenieur-werktuigkundige op een technisch bureau tevens handel in machinerieën enz. Salaris f 2400 per jaar. Brieven franco, onder nommer 26986, Bureau „Nieuwe Rott Courant".

— Electro-monteur om als opzichter op te treden. Brieven, met overlegging van getuigschriften omtrent bekwaamheid en ervaring, aan den heer C. van Rijn, electro-technisch ingenieur, Wijnhaven 143, Rotterdam.

— Techniker te Rotterdam, circa half November, op de hoogte van caoutchouc- en metaalwerk. Brieven franco, onder letter B T 368, „Nieuws van den Dag".

Hoofdopzichter bij een spoorweg. (*Zie advert. in dit no.*)

Opzichter-Teekenaar, zelfstandig te werken. (*Zie advert. in dit no.*)

Onderwijzer, met akte Wiskunde, om eenige uren daags onderwijs te geven aan een Electro-Technische Ambachtsschool. Briev. franco bij den Directeur, Loolaan 41, Amsterdam.

Werktuigkundig Teekenaar, bekend met Gas- of Petroleum-Motoren, voor de Automobielen-Afdeeling der Fabriek „Trompenburg" te Amsterdam.

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING
RUISCHSTRAAT 94, AMSTERDAM

17 Bouwk. opz.-teek., 19—35 jaar, f 30—f 100 's maands;
1 Bouwk. opz.-uitv, 43 jaar, f 100 's maands;
1 Bouwk. teek., 23 jaar, f 70 's maands;
1 Waterbouwk. opz, 23 jaar, f 75 's maands;
2 Werktuigk. opz-teek, (constructeurs) 22 en 44 jaar, f 100 en f 125 's maands;
1 Gedipl. werktuigk., 23 jaar, f 80 's maands;
1 Werktuigk. teek., 19 jaar, f 30 's maands;

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

36ste JAARGANG N°. 43. ZATERDAG, 26 October 1901.

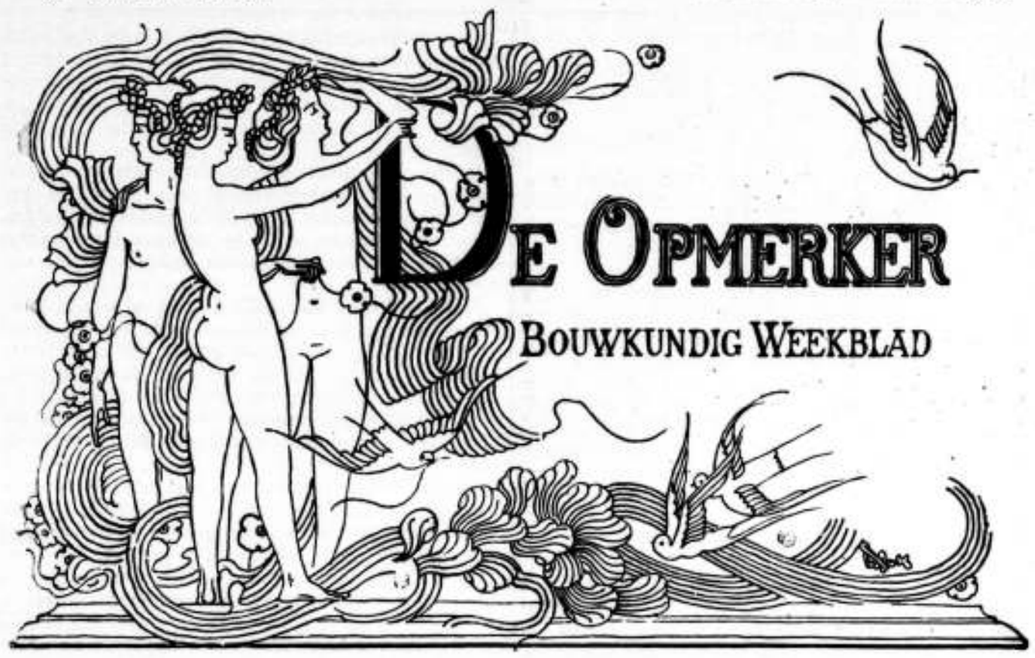

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland f 5.--; voor België f 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, f 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat f 0.25, zonder plaat f 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels f 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer f 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

DE INVENTARISATIE ONZER MONUMENTEN.

Door den Oudheidkundigen Bond is het volgend adres met toelichting verzonden:

Aan Hare Majesteit de Koningin.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen het Bestuur van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond, gevestigd te Amsterdam en welker Statuten zijn goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 16 Mei 1899, No. 10:

dat de nationale bouwkunst in Nederland kan wijzen op tijdperken van bloei, welke kunstwerken voortbrachten, die een eerste plaats innemen onder de meesterwerken dier tijden;

dat echter de waardeering en bestudeering hiervan wordt bemoeilijkt door het ontbreken van eene wetenschappelijke en volledige beschrijving van wat nog behouden bleef;

dat de studie dier werken niet alleen voor geschiedenen oudheidkundigen van groote waarde is, maar ook van overwegend nut voor de vorming van den bouwkundige;

dat de ondervinding bovendien leert, dat eene dergelijke beschrijving der monumenten de belangstelling er voor vermeerdert en verspreidt en verwaarloozing tegengaat, die dikwijls slechts is toe te schrijven aan de onbekendheid der beheerders met de historische en kunstwaarde der aan hunne zorg toevertrouwde monumenten;

dat de juistheid dezer beschouwingen reeds sinds lang in het buitenland is erkend, zooals hieruit blijkt, dat in de meeste, ook kleine staten van Europa en zelfs in Azië, (Britsch-Indië) en Africa (Egypte) van staatswege is overgegaan tot het doen beschrijven der monumenten, welk voorbeeld onlangs door de Nederlandsche Regeering zelve voor Indië werd nagevolgd door de instelling der Commissie voor Java en Madoera bij ordonnantie van 18 Mei l.l.;

dat eene dergelijke beschrijving dubbel noodzakelijk is voor Nederland, waar door het ontbreken van speciale wettelijke bepalingen tot bescherming der monumenten, jaarlijks belangrijke bouwwerken met ondergang worden bedreigd zonder dat het zelfs mogelijk is tijdig de noodige gegevens te verzamelen;

dat deze beschrijving ook onontbeerlijk is om de goede naleving te verzekeren der in het belang en tot behoud der monumenten van regeeringswege uitgevaardigde circulaires, daar thans hunne naleving dikwijls wordt belet door onbekendheid met de nog aanwezige bouwwerken;

redenen waarom het Bestuur voornoemd, in opdracht van de algemeene vergadering van den Bond, den 22sten Juni l.l. te Edam gehouden, zich tot Uwe Majesteit wendt met het eerbiedig verzoek om het daarheen te leiden, dat van staatswege eene commissie worde benoemd voor het inventariseeren en beschrijven der uit bouwkundig of historisch oogpunt belangrijke bouwwerken in Nederland en het aangeven van middelen om deze voor ondergang te behoeden.

't Welk doende, enz.

Het Bestuur van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond:

(w. g.) B. W. F. VAN RIEMSDIJK, *Voorzitter.*
J. C. OVERVOORDE, *Secretaris.*
J. A. FEITH, *Penningmeester.*
F. v. RIJCKEVORSEL.
F. A. HOEFER.

Amsterdam, October 1901.

Toelichting.

Reeds verschenen enkele beschrijvingen in den door het Bestuur gewenschten geest, doch deze omvatten slechts gedeelten van het land en missen de centrale leiding, waardoor alleen de gewenschte eenheid van beschrijving te verkrijgen is.

De geregelde beschrijving kan alleen door eene van staatswege aangestelde en financieel gesteunde commissie geschieden. De aanstelling van staatswege kan haar de onmisbare medewerking van alle autoriteiten verzekeren en haar toegang geven tot de reeds van staatswege bijeengebrachte gegevens. De financieele steun is onmisbaar, daar de kosten bij eene naar wetenschappelijke eischen ingerichte beschrijving de particuliere krachten te boven gaan.

De van den Staat te vorderen steun behoeft echter voor dezen geen bezwaar te zijn, daar de uitgebreidheid der noodzakelijke voorbereidende werkzaamheden de verdeeling over een reeks van jaren vordert. Een deel der kosten kan gevonden worden uit den verkoop der beschrijvingen en uit het reeds jaren op de begrooting uitgetrokken bedrag (dienst 1901, hoofdstuk V, afdeeling VII, artikel 197).

Eene vergelijking met de uitgaven voor de aan ons land nauw verwante Rijnprovincie maakt het mogelijk de waarschijnlijke kosten vrij nauwkeurig te ramen. Hierbij kan vooropgesteld worden, dat de benoeming door de leden als een ereambt worde beschouwd, en dat alleen gemaakte reis- en verblijfkosten worden vergoed.

De geregelde beschrijving werd o. a. reeds verplichtend gesteld voor Baden, Beieren, Denemarken, Egypte, Engeland, Engelsch-Indië, Frankrijk Hamburg, Hongarije, Italië, Oostenrijk, Portugal, Pruisen, Rumenië en de Thuringsche Staten. Belangrijke beschrijvingen verschenen reeds in verschillende landen, waarbij vooral uitmunten die van Frankrijk en Duitschland. In Nederland zullen de reeds sinds jaren bijeengebrachte, doch slechts ten deele gepubliceerde opnemingen door de Afdeeling Kunsten en Wetenschappen een gewaardeerde hulp vormen voor de voor te bereiden uitgave.

Wij vertrouwen, dat niet te vergeefs een beroep mag gedaan worden op de medewerking van het Rijk, waar het geldt het bijeenbrengen van de gegevens noodzakelijk voor de bestudeering van de geschiedenis der nationale bouwkunst en voor de voorbereiding der middelen tot bescherming van de belangrijkste bouwwerken.

Met groote ingenomenheid hebben wij van het bovenstaande kennis genomen. Mogen de stroomingen van de laatste jaren de aandacht van de beoefenaars der bouwkunst eenigszins van de geschiedenis der bouwkunst, en speciaal wat betreft onze Nederlandsche, hebben afgeleid, wij hebben steeds, waar wij daartoe maar eenige aanleiding vonden de aandacht op dit onderwerp gevestigd in gelijken geest als dit thans door den O. B. gedaan wordt.

Wij hebben er herhaaldelijk op aangedrongen, dat men toch eindelijk eens tot een inventarisatie onzer monumenten zou overgaan; wij hebben die zaak een nationaal belang genoemd en onze meening op dit punt is nog geenszins gewijzigd.

Het geldt hier een nationaal belang dat veel te lang verwaarloosd is en wij hopen van harte, dat het adres moge bijdragen tot het overwegen van maatregelen van regeeringswege, om aan die verwaarloozing een einde te maken vóór het onherroepelijk te laat is.

Een dadelijk effect zal de O. B. van zijn adres wel niet verwachten, maar er zal reeds iets bereikt zijn, wanneer de zaak van regeeringswege in overweging wordt genomen en wanneer blijkt, dat de regeering gezind is, om mede te werken tot het goede doel.

Sedert de ontbinding der Commissie van Rijksadviseurs is er veel veranderd, men is in vele dingen wijzer geworden en wellicht kunnen de fouten, toenmaals gemaakt, nu bij het opnieuw instellen van een Commissie als in het adres bedoeld, worden vermeden.

Dat het doel zonder strijd bereikt zal worden stellen wij ons niet voor, en daarom vinde hier een woord van opwekking zijn plaats, gericht tot onze bouwkunstvereenigingen en de redacticën harer organen, om zich aan de zijde van den O. B. te scharen en door krachtige medewerking te toonen, dat het devies van de „Republiek der Zeven Provinciën" nog vergeten is.

Mogen vooral persoonlijke sympathieën en antipathieën, die in kunstzaken nog te vaak den hoofdtoon voeren, ter zijde worden gesteld bij de vereenigde pogingen om tot iets goeds te geraken.

Hoezeer zij een goede oplossing in dergelijke zaken in den weg kunnen staan is menigmaal gebleken.

Zal het thans mogelijk zijn deze gevaarlijke klip te ontzeilen?

De O. B. acht blijkbaar het getij niet ongunstig nu er een nieuwe referendaris voor de afdeeling Kunsten en Wetenschappen aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken is opgetreden.

Zal de heer Royer de voetstappen van zijn voorganger drukken of zal hij andere paden gaan bewandelen?

Wij weten liet niet.

Een dankbare taak is het niet, die door hem aanvaard is, daarop wezen wij nog onlangs in ons nummer van 22 Juni jl., maar wij meenen, dat de nieuwe referendaris een voorzichtig man is, die zeker niet beginnen zal dadelijk alles af te breken, wat door den heer De Stuers in lange jaren is opgebouwd. Wij zijn dan ook niet voor een ploiselinge reorganisatie, waarbij wellicht ook het goede, dat tot stand gebracht is, zou kunnen verloren gaan, maar dat er in het regeeringsbeleid ten opzichte onzer nationale bouwkunst veel is, waarmede wij ons niet konden vereenigen, hebben wij nooit verbloemd.

Dit belet ons niet hier nogmaals te verklaren, dat de afgetreden referendaris vaak, in overmaat van ijver, dingen gedaan heeft, die o. i. beter nagelaten zouden zijn geweest, doch niettemin, wanneer men thans de rekening opmaakt over de jaren van zijn beheer, die rekening sluit met een belangrijk saldo ten bate onzer oude kunst.

Herinneren wij ons nog de anarchie van vroeger jaren, en vragen wij ons af, wat er van den toestand geworden zou zijn, wanneer niet destijds de heer De Stuers de teugels gegrepen had, die door de Commissie van Rijksadviseurs waren losgelaten, dan mogen wij hem in vele opzichten erkentelijk zijn.
niet vergeten is.
den gevel van het Haagsche raadhuis prijkt.

De nieuwe referendaris zal die zeker menigmaal in het voorbijgaan hebben gelezen, zij zal hem in zijn nieuwen werkkring menigmaal te binnen schieten.

Dat zijn betrekking hem in staat stelt in vele dingen invloed uit te oefenen, heeft zijn voorganger getoond en dat het daarin niet altijd mogelijk zal zijn het verwijt van autocratisch optreden te ontgaan,

dat zulk een optreden somtijds wel eens noodig kan zijn, dat zal hij ook wel eens ondervinden.

Wij hopen evenwel, dat er een tijd moge aanbreken, waarin van wat meer samenwerking tusschen regeering en particulier initiatief zal blijken. Tot nu toe liet de samenwerking nogal eens te wenschen over en in den regel werd hiervan dan maar den schuld geweten aan den referendaris, ofschoon ons vele gevallen bekend zijn, waarin dat verwijt ongegrond was. Gelukt het den nieuwen referendaris, de hier gewenschte samenwerking tot stand te brengen, wie weet of dan ten slotte zijn taak niet nog een dankbare wordt.

EEN NIEUWE WATERLEIDING VOOR WEENEN.

Op het in den afgeloopen zomer te Weenen gehouden Congres voor Gas- en Waterleidingen deelde de Stadtbaudirektor F. Berger een en ander mede over de geprojecteerde nieuwe waterleiding aldaar. Aan die mededeelingen ontleenen wij het volgende:

De tegenwoordige watervoorziening van de Oostenrijksche hoofdstad geschiedt door verschillende leidingen, waarvan de van 1870 tot 1873 gebouwde en van 1887 tot 1897 uitgebreide Kaiser-Franz-Joseph-Hochquellenleitung de voornaamste is. Deze levert voortreffelijk water, dat uit de aan den grens van Neder-Oostenrijk en Stiermarken gelegen Schneeberg-, Rax- en Schnee Alpen, door een 105 K. M. langen aquaduct naar Weenen gevoerd en door een buizennet van 097 K. M. lengte in de stad verdeeld wordt. Buitendien bestaat als een slechts tijdelijk dienst doende hulpaanleg het pompwerk te Pottschach. Verder voeren eenige kleine bronwaterleidingen nog water aan uit het gebied van het Wienerwald, terwijl in den laatsten tijd de Wienthalwaterleiding werd gemaakt, die uit een stuwbassin boven Tullnerbach dagelijks ongeveer 25.000 M3. water levert, dat echter (evenals dat van de Vechtwaterleiding te Amsterdam) niet voor drinkwater bestemd is. Deze inrichtingen, met uitzondering van de Wienthalwaterleiding kunnen in den strengsten winter minstens 68.000 en in den zomer minstens 110.000 M3. water per dag leveren. De ervaring heeft geleerd, dat in den regel meer dan deze hoeveelheden beschikbaar en in den zomer 120.000 M3. per dag geregeld geleverd kan worden.

Door de in 1891 plaats gehad hebbende annexatie van verscheidene voorsteden is het bevolkingscijfer van Weenen plotseling met 500.000 vermeerderd. De totale bevolking bedroeg in het begin van 1900 rond 1.674.000 zielen en de bestaande watervoorziening kon dientengevolge niet meer als voldoende worden beschouwd.

In 1893 heeft daarom het gemeentebestuur besloten een tweede zelfstandige „Hochquellen"-waterleiding met een vermogen van 200.000 M3. water per dag te bouwen. De sedert dien tijd door den dienst der gemeentewerken gemaakte studiën en onderzoekingen hebben aangetoond, dat de benoodigde hoeveelheid in uitstekende hoedanigheid te vinden is in het gedeelte der Stiermarker Alpen, gelegen westwaarts van het bronnengebied der Kaiser-Franz-Josephs-waterleiding en wel in het gebied van den Hochschwab, een der hoogste bergen van deze streek. Men heeft den loop van verschillende kleine riviertjes die daar ontspringen, Traisen, Erlauf, Ybbs en Enns en daarbij meer dan 50 groote bronnen grondig onderzocht en gedurende langen tijd waargenomen en is daardoor tot het besluit gekomen, dat het bronnengebied van de Salza, een neven-riviertje van de Enns, aan de noordelijke afhelling van den Hochschwab voor de ontleening van de benoodigde hoeveelheid water volkomen geschikt is.

Het gemeentebestuur heeft in het begin van 1900 een daarop betrekking hebbend voorstel aangenomen en onverwijld zijn daarop de ontwerpen ter hand genomen. Deze zijn thans zoover gevorderd, dat de wijze van het verzamelen van het water der bronnen en het tracé van den aquaduct als vastgesteld beschouwd kunnen worden. De hoofdbronnen liggen allen aan den linkeroever van de Salza, tusschen Mariazell en Wildalpen en de minimum hoeveelheid, die zij in den strengsten winter gezamenlijk kunnen leveren bedraagt 177.500 M3. Het verschil met de benoodigde hoeveelheid van 200.000 M3. wordt gedekt door tevens gebruik te maken van een groot aantal kleinere bronnen, gelegen langs den weg dien de aquaduct zal volgen.

Deze aquaduct zal den loop der Salza volgen tot bij Wildalpen. Daar evenwel verlaat hij die richting en wordt na doorbreking van verschillende waterscheidingen gevoerd in het bronnengebied van de Ybbs, Erlauf en Traisen en verder naar Weenen. Dit geschiedt eensdeels, om den weg zooveel mogelijk te bekorten en anderdeels, om voor de toekomst de mogelijkheid te behouden, bij uitbreidingen, die na verloop van tijd noodig zullen blijken, door het gebruik maken van de bronnen van andere riviertjes, voornamelijk van de Traisen, in de behoefte te kunnen voorzien.

De voornaamste plaatsen waarlangs de aquaduct getraceerd is zijn beneden Wildalpen, Scheibbs, Wilhelmsburg, Reckawinkel en ten slotte Weenen. De lengte van den aquaduct zal meer dan dubbel zoo groot zijn als die van den bestaanden en 216 K. M. bedragen (d. i. zoo ongeveer de afstand van Leeuwarden tot Venlo of van Rotterdam naar Salzbergen, dus 3½ à 4 uren sporens.)

Voor de doorbreking der waterscheidingen zijn voorts tunnels (Stollen) noodig, onder anderen in de Göstlinger Alpen een van 5000 M. lengte en verder nog vijf met lengten van 4750 tot 2500 M. Overgangen van breede dalen worden gemaakt door middel van syphons of duikers, waarvan er vier stuks geprojecteerd zijn, bij smalle dalen wordt voor dit doel van aquaducten gebruik gemaakt.

Het verval zal in het eerste gedeelte van den aquaduct naar verhouding groot zijn en hier en daar zullen daarin trappen worden aangebracht, in het tweede gedeelte meer naar Weenen toe is het op ongeveer 1:4000 vastgesteld.

De waterspiegel van het hoofdreservoir in Weenen is aangenomen op 320 M. boven den zeespiegel. De waterspiegel van het hoofdreservoir van de bestaande Kaiser-Franz-Josephs-waterleiding ligt op 244.58 M. boven de zee en die van de reservoirs der in den laatsten tijd, ter voorziening van de hoog gelegen stadswijken, gebouwde pompwerken op 270, respectievelijk 274 M. daarboven.

De gemeente heeft de onderhandelingen, welke voor het tot stand brengen van deze waterleiding noodig zijn, bereids geopend en zich reeds door aankoop verzekerd van de terreinen, waarop de bovengenoemde bronnen ontspringen.

Deze aankoop betreft het geheele neerslaggebied dezer bronnen, dat 5911 H. A. omvat en waarvoor een som van 2.210.000 kronen besteed is.

De bouwkosten dezer nieuwe waterleiding zijn ge-

raamd op 90 millioen kronen en met het oog op de noodige reserve en de onkosten van de financieele regeling is door den gemeenteraad bereids een bedrag van 100 millioen kronen toegestaan.

Het ligt in de bedoeling met den tijdroovenden bouw der tunnels nog in dit najaar te beginnen en den geheelen bouw zoo te regelen, dat in ongeveer zes jaren het werk voltooid kan zijn en dientengevolge dan Weenen voorzien kan worden van een hoeveelheid water, die zeker voor geruimen tijd het bestaande te kort in ruim voldoende mate zal aanvullen en waarvan de hoedanigheid niet bij die van de bestaande Kaiser-Franz-Josephs-waterleiding achter staat, doch deze voorzeker nog overtreft.

ARTISTIEKE VRIJHEID.

Er schijnt een quaestie gerezen te zijn tusschen de heeren Berlage en Derkinderen naar aanleiding van de muurschilderingen voor de nieuwe Beurs te Amsterdam.

„De heer Derkinderen heeft, zoo melden de dagbladen, „de wandschilderingen ontworpen naar eigen inzicht, zonder zich te bekommeren over het harmonieus geheel, dat de heer Berlage in den Beursbouw te recht beoogt. De heer Berlage verlangt samenwerking der artisten en terwijl bijvoorbeeld mannen als Zijl, Toorop en anderen gaarne de inzichten van den bouwmeester aanvaardden, dringt de heer Derkinderen zijn religieuse motieven op. Vandaar de dreigende rechtsquaestie."

„De heer Derkinderen zou een groot werk leveren: de decoratie der zaal voor de Kamer van Koophandel.

„De heer Berlage verwijt hem, dingen te willen maken, ganschelijk afwijkend van het gearresteerde, door B. en W. goedgekeurde, plan.

„De heer Derkinderen beroept zich op de „artistieke vrijheid".

„Naar men weet, heeft Albert Verwey hulp verleend voor de keuze en de bepaling der historisch-zinnebeeldige gedachten. En met Verwey's ideeën kon Derkinderen zich niet vereenigen."

Wij herinneren ons, den bouwmeester van de beurs indertijd te hebben hooren zeggen, dat hij het betreurde, dat Amsterdam zoo goed als geen enkele zaal bezat, die men den vreemdeling als iets moois kon laten zien en dat hij trachten wilde van de zaal der kamer van koophandel iets moois te maken.

De decoratie van die zaal ligt hem dus zeker na aan het hart.

Wij gevoelen echter ook veel voor het beroep op de artistieke vrijheid van den heer Derkinderen, die zich geen historisch zinnebeeldige gedachten van anderen laat opdringen, en wij kunnen ons niet voorstellen, dat Berlage dit van een ander artist zou kunnen verlangen, zelfs wanneer Derkinderen, Jezus, de wisselaars en kooplieden ten tempel uitdrijvende, als onderwerp voor de decoratie van de zaal gekozen had.

Of hier een rechtsquaestie dreigt, zooals men uit de boven aangehaalde berichten zou kunnen lezen, betwijfelen wij. Het zou anders niet onaardig zijn de kunst eens voor den burgerlijken rechter te zien gedagvaard.

Misschien zou ook een scheidsrechterlijke uitspraak hier gewenscht kunnen worden, maar wie zal in een dergelijke quaestie in het hoogste ressort uitspraak doen?

De „Nieuwe Rott. Courant" meldt nader, dat haar van bevoegde zijde het volgende wordt medegedeeld:

„En bij den architect Berlage, èn bij den schilder Derkinderen bestaat de gezindheid om door minnelijke schikking de meeningsgeschillen te vereffenen, en dus de uitvoering van het belangrijke werk alsnog mogelijk te maken. Onder deze omstandigheden, en nu er juist maatregelen staan getroffen te worden om de gerezen moeilijkheden uit de wereld te helpen, zou het te betreuren zijn wanneer in de pers de zienswijzen der verschillende partijen werden verscherpt en breed uitgemeten. De werkelijk belangstellenden zullen dus het best doen thans niet door onvoorzichtige toelichtingen of uitlatingen een bevredigend verloop van zaken te bemoeilijken of te stremmen."

De bedoeling van de bevoegde zijde is duidelijk, een beleefde uitnoodiging aan de pers, om haar neus niet in de zaak te steken; maar wie belet zulks aan de Koningin der aarde? Zij doet het toch, getuige hetgeen inmiddels „De Telegraaf" mededeelt en wat wij hier laten volgen, omdat ook wij niet inzien, waarom dergelijke quaesties, die dikwijls zeer leerzaam zijn, in een onder onsje behoeven te worden uitgemaakt.

„Dat de heer Derkinderen van een eenmaal vastgesteld plan afweek, is meer gebeurd. De „Haarl. Ct." herinnert aan een bestelling van pastoor B. Klönne, die een voorstelling van het mirakel van Amsterdam in de kerk van het Begijnhof aldaar wilde plaatsen. In opdracht van pastoor Klönne maakte de heer Derkinderen een schets in waterverf, duidelijk aangevende hoe hij van plan was de schilderij te maken."

„De ontwerp-schets werd goedgekeurd. De heer Derkinderen maakte prachtig-geteekende portretten van eenige Katholieken van den tegenwoordigen tijd, doch voortwerkende vond hij in zijn kunst geen bevrediging; zijn streng geteekende figuren waren hem te hard en te weinig gevoeld. Hij bracht steeds meer en meer verf op, de omtrekken zijner figuren in een waas hullend en zoo kwam de „feestelijke ommegang" ter herdenking van het mirakel tot stand."

„Pastoor Klönne was echter van die nevelachtige geschiedenis niet gediend, verlangde een werk, overeenkomende met de geestige en kleurrijke schets en..... weigerde het werk te accepteeren.

„Of pastoor Klönne verstandig heeft gedaan met het stuk te weigeren, zeker niet, want hetgeen nu in meer genoemde kerk hangt, kan niet in vergelijking gebracht worden met het kunstwerk van Derkinderen, dat na de weigering van pastoor Klönne een plaats in het Suasso-museum te Amsterdam heeft gevonden."

„De heer Derkinderen heeft zich echter meer van die „artistieke vrijheden" veroorloofd. Voor het Raadhuis van 's Hertogenbosch maakte hij voor den eenen wand een schildering in modernen stijl, die algemeen instemming vond. Een jaar later krijgt hij de opdracht voor den tegenovergestelden wand, doch in dien tijd zijn zijne kunstopvattingen gewijzigd. Hij maakt een ding in vroeg-Romaansche stijl, met stijve, conventioneele poppen, zooals men deze op oude mozaieken aantreft."

„Het stuk werd noode geaccepteerd. De Bosschenaren zijn vol lof over den eersten wand, doch over den tweeden zijn zij in het geheel niet te spreken."

„Wanneer de heer Derkinderen den architect van de Koopmansbeurs te Amsterdam, den heer Berlage, een dergelijke „verrassing" heeft of gaat bereiden, gelijk hij pastoor Klönne en het Stadhuis te 's Hertogenbosch had gedaan, dan kunnen wij zeer goed begrijpen, dat zijn muurschilderingen niet worden aanvaard, aldus de „Haarlemsche Courant".

DE KERK TE RIJNSBURG.

De archivaris der gemeente Leiden, de heer J. C. Overvoorde, geeft den strijd in zake de Rijnsburgsche abdijkerk nog niet op, maar releveert in het „Leidsch Dagblad" van 19 dezer nogmaals enkele punten ter verdediging van zijn meening in deze.

Het komt ons voor, dat de heer O. zich in den aanhef van zijn artikel op een gevaarlijk terrein begeeft door min of meer in een beoordeeling te treden van de houding der tegenpartij, en wij bepalen ons daarom tot het overnemen van datgene wat ons ter zake dienende toeschijnt:

„Terwijl door mij", zoo schrijft de heer O., „uitdrukkelijk werd verklaard, dat de kerk door de verbouwingen van 1612, 1660 en 1787 belangrijk werd veranderd en dus alleen de drie romaansche kolommen, een gedeelte muur en het onderstuk van den toren gerekend kunnen worden tot den bouw kort na den brand van 1183, wordt het door ds. Van Druten steeds voorgesteld alsof door mij de kerk vrijwel in haar geheel tot den oorspronkelijken bouw wordt gerekend, en valt hij mij — opzettelijk en tegen beter weten in — aan over een opmerking over de oudheid van gewelf en ramen, die nooit door mij gemaakt is en waarvan hij wist, dat dit gevoelen niet door mij werd gedeeld."

„Komen wij thans terug op de kwestie of de betoogen van ds. Van Druten eenig bewijs geleverd hebben voor zijn veronderstelling, dat de nog bestaande kerk niets gemeen heeft met de abdijkerk en staat op de plaats, waar vroeger de parochiekerk stond, dan wil ik beginnen met een woord van erkentelijkheid voor de vele moeite, die hij zich blijkbaar getroost heeft om voor zijn betoog eenige argumenten bijeen te brengen. Hieraan danken wij het bekend worden van enkele aardige bijzonderheden, doch waar hij trots de vele moeite nog niet één afdoend bewijs weet aan te voeren, daar pleit dit meer tegen dan voor zijn veronderstelling."

„Dat de kerk van thans niet in haar geheel van vóór de Hervorming dateert, wist ieder, is ook niet betwist en behoefde dus ook niet nader betoogd te worden. Meer echter wordt door alle door ds. Van Druten bijeengebrachte gegevens niet bewezen, dan dat in 1578—1579 veel opnieuw is opgetrokken. Dit was bekend, de kerk lag gedeeltelijk in puin, doch niet dit is aan te toonen, maar wel, dat bij den herbouw niet is partij getrokken van een deel van den ouden bouw. Dit wordt niet weersproken door den post voor het wegkruien van het puin, waaraan trouwens slechts ongeveer een maand door één man schijnt gewerkt te zijn."

„Wel echter is merkwaardig, dat bij de aangehaalde en zeer gespecificeerde rekeningen nergens gesproken wordt van grondwerk, waaruit blijkt, dat men op in stand gebleven muren en fondamenten heeft voortgebouwd. Waar nu de bewuste drie kolommen niet afkomstig *kunnen* zijn van de kerk te Noordwijk en in stijl geheel overeenkomen met die van den stichtingstijd van de abdijkerk en ook juist aan die zijde een klein gedeelte muur een oudere bouworde vertoont als die van 1578, is het als vrij zeker aan te nemen, dat dit gedeelte werkelijk nog een fragment is van den ouden bouw. Dit wordt trouwens ook erkend door den heer Jesse in zijn ingezonden stukje in dit blad van 19 Augustus. Daar nu ds. v. Druten zelf mondeling erkende van oude bouwkunde niet het minste verstand te hebben, ben ik zoo vrij hierin meer waarde te hechten aan het oordeel van den architect.;"

„Ten slotte het tweede punt: waar was de abdijkerk en waar de parochiekerk? Reeds vroeger wees ik er op, dat het in de kerk aanwezig zijn der zerken van de oude abdissen en ook van na de Hervorming overleden oud-abdissen voldoende aantoont, dat wij hier met de oude abdijkerk te doen hebben. Dit wordt nog versterkt door de verklaring van ds. Van Druten zelf, dat onder de zerken nog kelders aanwezig zijn. Al liggen de zerken nu niet wiskunstig op de grafkelders, dat is hier bijzaak, daar zoo dikwijls aan de kerk is verbouwd, dat ook de zerken wel eens wat verlegd kunnen zijn. Ook het in de kerk doen ophangen van een lijst der te Rijnsburg begraven vorsten pleit er voor, dat men de kerk beschouwde als de voortzetting van de oude abdijkerk, waar eens deze vorsten werden bijgezet."

„Geheel onmogelijk is het niet, dat op het terrein van een abdij een parochie-kerk gebouwd wordt, doch in dit geval is dit vrijwel uitgesloten, daar de aanzienlijke juffers niet gesteld geweest zullen zijn op voortdurend bezoek van de dorpelingen in haar met poorten afgesloten terrein. Waarvoor anders die poorten, die nog voorkomen op de kaart, in het bezit van den heer Dec, die vrij kort na de Hervorming in 1596—1598 werd vervaardigd?"

„En, wat hier niet zonder gewicht is, de parochiekerk was ongeveer 200 jaar ouder dan de abdijkerk, zoodat de abdij zoude gebouwd moeten zijn in een kringetje op de parochie-kerk; dit is vrijwel absurd."

„Waartoe ook zoude men in 975, toen er nog geen sprake was van een abdij, de parochiekerk juist eenige honderden meters van het bebouwde gedeelte van het dorp hebben gebouwd."

„In 1574 werd de parochiekerk totaal verwoest en nog in 1578 stond althans een gedeelte van de oude abdijkerk. Welke reden kon er nu bestaan om bij den her- en ombouw van 1579 geen gebruik te maken van de restes der abdijkerk, maar te gaan bouwen op het terrein der parochiekerk?"

„Doch waarom dan hier juist de parochiekerk gezocht? Het antwoord is gemakkelijk. Er staat nog een toren uit den Romaanschen tijd en deze kan zelfs door ds. Van Druten niet worden omvergeredeneerd. Bij een toren nu behoorde oorspronkelijk een kerk en als men nu eenmaal niet wil aannemen, dat dit de abdijkerk was, is de eenige uitkomst om te trachten hier de parochiekerk, waarvan niemand weet, waar deze gestaan heeft, aan dezen toren te koppelen."

„Waar nu die toren in bouw geheel overeenkomt met den tijd der abdijkerk, waar het zeker is, dat deze behoorde bij het complex der abdijgebouwen en nu nog in de kerk aanwezig zijn fragmenten van de oude abdijkerk (kolommen, zerken) en hier ook de vroeger in de abdijkerk begraven vorsten werden herdacht (Metaphum van alle de Ghraeven, enz.), daar behooren ernstiger argumenten aangevoerd te worden om alle verband tusschen de tegenwoordige en de oude abdijkerk te ontkennen, dan tot nu toe door ds. Van Druten zijn geleverd."

Tot zoover het zakelijk deel van het betoog.

Waar de geachte schrijver spreekt van afdoend bewijs, verliest hij o. i. wel wat te veel uit het oog, dat hij hier een zeer hoogen eisch stelt. In quaesties als deze, waarbij in den regel de documenten schaarsch zijn moet men zich vaak met de grootst verkrijgbare mate van waarschijnlijkheid tevreden stellen nu kan men het een heel eind brengen

met grondig onderzoek, doch met een polemiek als de thans gevoerde komt men niet veel verder.

Onzes inziens zijn de resultaten van het onderzoek van ds. Van Druten in de archieven meer dan aardige bijzonderheden en wint hij het, wat de methode van onderzoeken aangaat van de tegenpartij.

Maar wij herhalen het, alleen door archieven-onderzoek zal men de quaestie niet kunnen oplossen, men moet ook de steenen laten spreken en van de bij de zaak betrokken personen is de architect, de heer Jesse, de eenige van wien men verwachten mag, dat hij die taal verstaat en daarom zouden wij aan diens oordeel of, indien hij wellicht redenen mocht hebben daarmede niet voor den dag te komen, aan dat van een bevoegd onpartijdig collega na een grondig ondezoek ter plaatse, in dit geval groote waarde hechten.

Hoe denken de heeren hierover? veroorloven wij ons te vragen.

Het bovenstaande was reeds geschreven, toen wij kennis kregen van het hiernavolgend ingezonden stuk van den heer Jesse in het „Leidsch Dagblad" van 22 dezer. Wij achten den inhoud belangrijk genoeg om er onze lezers mede in kennis te stellen.

„In mijn kort berichtje dato 19 Augustus jl. deelde ik als mijn meening mede, dat het vierkant gedeelte toren en de drie kolommen dateeren van vóór den brand en het gedeelte muur van na den brand van 1183.

„Aan die mededeeling geeft de heer Overvoorde in zijn mededeelingen omtrent de kerk te Rijnsburg in het „Leidsch Dagblad" van 19 October jl. een grootere beteekenis, dan na de onderzoekingen van ds. Van Druten, daaraan gehecht moet worden.

„Dezer dagen heb ik juist met aandacht alle onverklaarbare fragmenten opgenomen en bleek het mij nagenoeg zeker, dat de bewuste oude muur van gebikte steenen opgetrokken is; dat de kolommen en kapiteels, hoewel zeer oud (zelfde tijd als den toren), niet bij elkaar passen, blijkbaar van elders afkomstig zijn of tot andere doeleinden gedient hebben; dat de tijdstippen der verschillende verbouwingen alzoo niet afgeleid kunnen worden naar den stijl der bouwvormen; dat de plaatsing van de kapspanten geheel niet overeenstemt met de assen van de kolommen en penanten van de ramen; dat de ramen later weder gewijzigd zijn.

„Om evenwel tot een vrij zeker resultaat te komen is het noodig, dat alle rekeningen en verdere bescheiden naar tijdsorde worden openbaar gemaakt en dat erkende oudheidkundigen met die gegevens ter plaatse een onderzoek instellen.

„In afwachting daarvan wil ik trachten de vragen van den heer Overvoorde te beantwoorden, hoewel niet persoonlijk tot mij gericht en die ik gaarne door specialiteiten op dat gebied ter verbetering geef. (1)

Men bouwde de Kerk juist dáár, omdat zooals nu nog te zien is, dat land 't hoogst gelegen is; zoo veel mogelijk de graven watervrij te hebben, was een eerste zorg van de nabestaanden.

„Bij den herbouw na 1578 zal men wel rechten gehad hebben op den grond van de parochiekerk, maar niet op die van de abdijkerk.

„De toren is van tufsteen, vermoedelijk dus ouder dan de reuzenmoppen van de abdijgebouwen.

„De toren is zeer zwaar van muren, dus vermoedelijk voor een zware spits (van steen?) voorzien. Bij een parochiekerk was een hooge toren noodig; bij een abdijkerk is geen hooge toren noodig en zooals bekend bouwde men in de middeleeuwen niets of het had zijn beteekenis.

„Historisch belangrijk zijn enkel de zerken. De rekeningen zullen wellicht uitwijzen of die van elders overgebracht zijn; eerst dan krijgt men vaste gegevens.

„Bouwkundig belangrijk zijn de preekstoel, het doophek, een pilaarbank, de galerij en de verminkte kronen, welke alle weder geplaatst worden.

„Doch bovenal is het gebouw schilderachtig in zijn verval, dat maakt in hooge mate het aantrekkelijke uit. Ik stelde dan ook aan den heer De Stuers inder tijd voor, het gebouw te laten zooals het was, en op een andere plaats een nieuw kerkgebouw te stichten. De regeering kan daar geen gelden voor beschikbaar stellen."

Wel is de strijdvraag door deze mededeelingen nog niet opgelost, het afdoend bewijs nog niet geleverd, maar wanneer de architect zijn onderzoekingen voortzet in de overblijfsels ter plaatse, en ook het onderzoek in de archieven wordt voortgezet en de aldus verzamelde gegevens aan het oordeel van erkende oudheidkundigen worden onderworpen, bestaat er toch kans, dat de groote waarschijnlijkheid wel bereikt wordt.

Voor een en ander is echter tijd noodig en het komt ons nutteloos voor, te trachten de quaestie inmiddels door redeneering uit te maken.

1) In 1613 zijn naast de kerk de grondslagen van een andere kerk gevonden. Op een kaartje zag ik ook twee kerkdaken achter elkaar: ik meen op dat van den heer Dee. Was dat wellicht de abdij-kerk?

HOLLANDSCHE TEGELS.

De Fayence en Tegelfabriek „Holland" te Utrecht zond ons den tweeden catalogus van hare Hollandsche tegels, vormende een voortzetting van en aanvulling op een vroegere editie.

Gelijk de vorige, bevat ook deze de afbeeldingen van tegelversieringen die per vierkante meter te beoordeelen zijn en die voor wanden, gangen, lambriseeringen en portieken van iedere maat zijn aan te wenden.

Er is naar gestreefd, dat deze nieuwe patronen, behalve hun artistieke waarde, alle mogelijke practische voordeelen bieden.

Zij kunnen, als lambriseering, tot elke gewilde hoogte worden aangebracht en het patroon zal dan steeds een geheel blijven vormen.

De randen, die òf een halve, òf een geheele tegel breed zijn, kunnen door bijvoeging van een of meer tegels van het patroon elke gewilde breedte krijgen.

Wij twijfelen niet of deze nieuwe catalogus zal aanleiding geven tot vermeerderde toepassing van een fabrikaat, dat de vergelijking met het buitenlandsche niet alleen glansrijk doorstaat, maar uit een artistiek oogpunt daarboven staat, en de Utrechtsche firma verdient een woord van lof voor de wijze, waarop zij medewerkt, om een oud-Hollandsche industrie, die twee eeuwen of langer verwaarloosd was, weder tot bloei te brengen.

Dat zij met deze tegels succes had bewijzen de velen gebouwen waar zij werden aangebracht, o. a. het stadhuis te Arnhem; de Witte Societeit in Den Haag; de Rijks-postspaarbank; de badkamers in de bad- en overdekte zweminrichting Heiligenweg, Amsterdam; de kantoren van Braakman & Co. te Rotterdam; de kantoren van de Badische Dampfschleppschiffarht Gesellschaft, de Holland America Lijn te Rotterdam, enz.

KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS.

Verleden week hield de vakafdeeling voor electrotechniek te Hilversum eene vergadering met een goed voorzien programma.

Uit het jaarverslag bleek, dat het aantal leden in het verceenigingsjaar is toegenomen met 27, en totaal tot heden met 50, zoodat dit nu bedraagt 289.

Na verschillende mededeelingen o. a. deze, dat de heer Heinzelman, die in de vorige vergadering de wettelijke regeling van den sterkstroomaanleg had ter sprake gebracht, zich bereid heeft verklaard dat onderwerp nog eens meer uitgebreid in te leiden, werd de discussie hervat over de in de vorige vergadering door den heer De Gelder gehouden voordracht over het Brighton'sche tarievensysteem en eenige onderzoekingen over den hoogstverbruikmeter van Arthur Wright.

Aan deze discussie werd deelgenomen door de heeren Kroeff, Hofstede Crull en Gritters.

De heer Nagtglas Versteeg hield daarna eene voordracht over centraalstations voor electrische stroomlevering in kleine gemeenten.

De vooruitzichten daarvan blijken langzamerhand niet zoo gunstig te zullen zijn als indertijd werd gemeend. Daarvoor is de toestand in ons land dan ook niet zoo gunstig als b. v. in Duitschland. Verschillende oorzaken brengen dit teweeg. Vooreerst zijn de gas- en petroleumprijzen hier over het geheel veel lager, heeft de klein-industrie zich veel minder ontwikkeld, heeft de bevolking in de kleinere gemeenten een betrekkelijk geringe welvaart, openbaart de Hollandsche zuinigheid zich veelal nog in de verlichting, maakt de bovengrondsche geleiding — voor kleine gemeenten is ondergrondsche te duur — de electrische verlichting niet populair, en is de aanleg in de woning van den gebruiker kostbaar. Om al die redenen neemt het gebruik maken van de electrische stroomlevering slechts langzaam toe, en wacht eene snellere toeneming vooral op de constructie van een economische lamp.

Vervolgens gaf spreker eene beschrijving van de electrische centrale te Hilversum, waaraan onder leiding van den directeur, dr. Tienhoven, en spreker na de vergadering een bezoek werd gebracht.

In de later gevolgde discussie bleek het vertrouwen in het rendeerende van de exploitatie eener electrische centrale voor eene kleine gemeente niet bijzonder groot. Door den inleider was samengesteld eene statistiek van centraalstations voor electrische stroomlevering in Nederland, waarop evenwel van de 26 exploitaties slechts bij twee de kolom voor exploitatie-kosten was ingevuld. Naar die opgaven werd met belangstelling uitgezien, en dat zij ontbraken was niet bepaald vertrouwenwekkend. Wegens het belang der zaak zal het bestuur trachten tot verwezenlijking te geraken van het denkbeeld om voortaan geregeld in De Ing nieuw een dergelijke statistiek, tot heden voor Nederland nieuw, te doen verschijnen.

De heer Gritters, in zijne voordracht over Nernst-lampen en andere electrische verlichtings-middelen, herinnerde er aan, dat ondanks het veel economischer verbruik van de booglamp, van de electrische verlichting op meer algemeene schaal eerst sprake kan zijn met de invoering van de gloeilamp. Daar de booglamp echter meer bestemd is tot speciale doeleinden, heeft de gloeilamp alleen een moeilijke concurrent in het gasgloeilicht, daar toch wel de prijs der gloeilamp zeer verminderd is, maar op het punt van economisch verbruik weinig vooruitgang is te constateeren. En het tegendeel zou juist daarom van zoo groot belang zijn, omdat de daling van de productie-kosten van electrische stroomlevering zich nog steeds laat wachten. Maar de hoofdkwestie is minder, dat de stroomlevering te duur is dan wel dat de gloeilamp te veel verbruikt.

Na eene min of meer uitvoerige behandeling van de verschillende stelsels, welke zijn voorgesteld op het gebied van electrische verlichting door middel van den boog of door middel van gloeiing, ging de spreker over tot eene meer gedetailleerde behandeling van de verkregen resultaten met de groote modellen van de Nernst lampen. Daaruit bleek, dat in den aanvang wel een verbruik van 1½ watt per kaars was geconstateerd, doch dat met een betrekkelijk korten branddour, b v. van 40 uren, dat verbruik per kaars niet onbelangrijk stijgt, b.v. tot 2½ watt. Evenwel is de verwachting niet ongegrond, dat de gebreken der jeugd ook hier zullen worden overgenomen.

Het is eene zaak met een gezonde kern, die reden geeft voor de hoop, dat men op dit gebied over eene derde lichtbron zal kunnen gaan beschikken. Al is voorzichtigheid bij dezen eersten stap geraden, de omzetting van electriciteit in licht door vacuumbuizen is uiterst veelbelovend.

Ook de heer Hofstede Crull, te Hengelo, kon constateeren met het gebruik der Nernstlampen reeds veel succes te hebben gehad.

Wegens aftreding, ten gevolge van het reglement, moesten bestuursverkiezingen plaats hebben, die tot uitslag hadden, dat worden gekozen tot secretaris de heer Nagtglas Versteeg, en tot commissarissen de heeren Theunissen en Dufour, te Utrecht.

De Voorzitter bracht de aftredende bestuursleden, de heeren Ravenek en Barnet Lyon, dank voor wat zij als zoodanig hebben verricht en van wie eerstgenoemde de functie van secretaris heeft bekleed van af de oprichting der voormalige Vereeniging van Electrotechnici.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Vergadering van Woensdag 23 *October* 1901.

Woensdagavond hield de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap hare eerste wintervergadering in een der zalen van café Tivoli. De voorzitter, de heer Henri Evers, heette den leden welkom en uitte de hoop, dat de bijeenkomsten in het aangevangen seizoen tot den bloei der Vereeniging mochten bijdragen. Hij gaf daarna het woord aan den heer Georg Reuter, lithograaf te Amsterdam, die een voordracht hield over lithografie, beginnende met een historisch overzicht van deze nog niet oude kunst die hijna nooit door de kunstenaars zelve werd gebruikt doch langen tijd alleen als reproduceerende kunst door vaklithografen werd uitgeoefend wier werk slechts bestond in het voor vervielvuldiging op steen brengen van het werk der kunstenaars daarbij echter de techniek van het vak tot eene zeer hooge trap van ontwikkeling brengende. In den laatsten tijd is echter hier te lande de lithografie als een zelfstandige kunstuiting door artisten als Hoytema, Haverman, Bauer, Veth, Lian, Cachet en anderen, ter hand genomen, waardoor de lithografie eene nieuwe phase geacht kan worden ingetreden te zijn en ook reeds een reeks van schoone producten heeft geleverd.

Spreker gaf daarna een overzicht van de techniek van het vak, besprak de verschillende wijzen van werken om de teekening op den steen te brengen en te drukken, en de daarvoor gebezigde werktuigen en materialen en de resultaten die met de verschillende procédés te bereiken waren: een en ander met schetsen en met een prachtige collectie platen, proefdrukken en teekeningen toelichtende.

De spreker had bij monde van den Voorzitter en onder bijvalsbetuigingen van de vergadering haar dank in ontvangst te nemen voor zijne onderhoudende en interessante voordracht.

Als lid in 't bestuur ter vervanging van den heer G. Pelt J.Jz. die bedankt had werd de heer J. H. De Roos gekozen.

Door de heer Hoyink werd een voorstel gedaan om door bemiddeling der Vereeniging B. en V. te trachten van belangrijke oude bestaande gevels en interieurs te Rotterdam foto's te doen nemen en deze uit te geven welk voorstel door 't bestuur in overweging zal worden genomen.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— Op het Forum Romanum te Rome wordt thans de basis van den triomfboog van Titus vrijgemaakt en de weg op 't oude peil uitgegraven. Bij dien arbeid ontdekte men tusschen den triomfboog en den Palatinus een breede vlakte, waarop waarschijnlijk de tempel van Jupiter Stator heeft gestaan, van welk beroemd heiligdom tot dusver geen spoor was gevonden.

Volgens de legende zou het altaar van dien tempel door Romulus zijn opgericht, wegens een gelofte vóór een gevecht met de Sabijnen. Maar de tempel zelf is in 't jaar 294 v. C. gebouwd.

In dien tempel hield Cicero zijn eerste rede tegen Catilina: Quousque tandem abutere patientia nostra?"

In 't jaar 64 afgebrand, werd de Jupitertempel door Vespasianus herbouwd en nog in de 4e eeuw n. C. stond hij er.

De Engelenburg (als grafmonument voor Domitianus gebouwd) wordt thans gerestaureerd en ingericht voor museum. Beneden komt de verzameling van wat betrekking heeft op Rome in de Middeleeuwen. Boven, waar tot 1870 gevangenen werden opgesloten en daarna soldaten gehuisvest, komt een museum van Italiaansche krijgsbouwkunst: modellen en plannen van vestingen in de Middeleeuwen en den Renaissance-tijd, waaronder van Giovanni da Siena, Leonard da Vinci, Bramante, Michelangelo, Galileo, Galilei e. a.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. De Minister van Binnenl. Zaken, dr. Kuyper, heeft aan Ged. Staten van Overijsel op een tot hem gericht verzoek medegedeeld, dat door hem zal worden vastgehouden aan den door zijn ambtsvoorganger gevolgden regel, dat van toekenning van subsidie uit 's rijks kas aan ambachtsscholen en industriescholen voor meisjes geen sprake kan zijn dan wanneer ook door de provincie een jaarlijksche bijdrage zal zijn toegezegd.

Utrecht. Naar wij vernemen, gaat het architect-raadslid de heer Houtzagers, toch in verzet tegen het vonnis van den kantonrechter, waarbij hij wegens clandestiene verbinding zijner privaatputten met het gemeenteriool tot het maximum der boete is veroordeeld. (*Nieuwe Rott. Crt.*)

Haarlem. Zooals men weet heeft zich indertijd alhier een combinatie gevormd om een nieuwen schouwburg op te richten.

Los van deze combinatie is thans een nieuw plan ontworpen, waaromtrent door den heer W. F. Roosdorp een adres bij B. en W. is ingediend.

Daarbij wordt aan het Dagelijksch Bestuur verzocht in vollen en vrijen eigendom te mogen verkrijgen den bebouwden en onbebouwden grond met de daarop thans bestaande opstallen, boomen en planten, behoorende tot het vroegere Proveniershuis in de Groote Houtstraat, en zulks voor een koopsom van ƒ 100,000 (honderd duizend gulden).

De overdracht van dat terrein zou vóór 2 Jan. 1902 moeten plaats hebben, vrij van kosten, servituten of erfdienstbaarheden,

terwijl aan den adressant of aan een later te creëeren maatschappij moet worden verleend het recht om op dien grond te stichten een schouwburggebouw, met ten minste twintig daarombeen te bouwen winkel- en woonhuizen met een daaraan verbonden overdekte galerij, alles te bouwen naar door het Gemeentebestuur goed te keuren plannen. Daartegenover wil adressant aan de gemeente afstaan eenige strooken gronds aan de Kerk-, Dool- en Gr. Houtstraten, ten einde om den schouwburg ruime toegangswegen en een passende omgeving te verkrijgen.

De gemeente zou zorg moeten dragen voor de verlichting, met gas of electrisch licht, van de bedoelde galerij.

Adressant vleit zich dat het college van B. en W met hem van oordeel zal zijn, dat het eenige schouwburglokaal te Haarlem niet meer voldoet aan de eischen, die daaraan in den tegenwoordigen tijd redelijkerwijze kunnen worden gesteld, en hoopt dat uw college bij de behandeling van- en beraadslaging over zijn verzoek, het hieronder volgende wel in overweging zou willen nemen; dat een groot, naar de eischen des tijds ingericht schouwburglokaal de gelegenheid zal openen tot eene behoorlijk opvoering van opera's en theater-stukken, tot bijwoning waarvan de inwoners dezer gemeente zich tot heden naar andere plaatsen moeten begeven;

dat de aanwezigheid van eenen grooten sierlijk gebouwden en doelmatig ingerichten schouwburg, bij de steeds toenemende uitbreiding der gemeente, niet alleen in het belang is van de ingezetenen die denzelve bezoeken, en dergenen, die daardoor in bedrijf of nering voordeel zullen vinden, doch ook ontegenzeggelijk in het belang van de gemeente zal zijn."

De voorstellen, die B. en W. naar aanleiding van dit adres aan den Raad waarschijnlijk zullen doen, zullen door velen met belangstelling worden tegemoet gezien.

Zooals bekend is, bevat het Proveniershuis, waarvan hier sprake is, overblijfselen van de St. Joris Doele, onder anderen een zeer goed bewaarden gevel van 1592 en is het Proveniershof een schilderachtige hoek van oud Haarlem.

Dit alles zal waarschijnlijk verdwijnen, wanneer het Gemeentebestuur op het adres van den heer Roosdorp ingaat.

Of er dan iets moois voor in plaats zal komen zal de tijd moeten leeren.

PERSONALIA.

— Bij den Water-taat en 's lands B. O. W. zijn:

toegevoegd: aan den chef der vijfde waterstaatsafdeeling voor de opneemingen in het belang der verbetering van de bevloeiing en den waterafvoer in het gebied der Sampeanrivier (afdeeling Sitarbando, residentie Besoeki) de opzichter 3e kl. A. E. van Heeteren; aan den chef der irrigatie-afdeeling Serang, met Demak als standplaats, de opzichter 1e kl. E. Ch. Verstoegh;

geplaatst: in de residentie Pasoeroean de tijdelijk waarnemende opzichter 3e kl. J. D. van Wijk;

benoemd: tot opzichter 2e kl. en geplaatst in het gouvernement Sumatra's Westkust, de ambtenaar op non-activiteit J. Brouwer.

— Benoemd bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen, met ingang van 1 November 1901, tot inspecteur der exploitatie de adjunct-inspecteur 1e kl. B. H. Bannier; tot ingenieur-chef der centrale werkplaats te Blerik, de ingenieur der tractie E. F. Melms; tot ingenieur der tractie de ingenieur bij de centrale werkplaats te Utrecht D. Verhoop; tot sectie-ingenieur de ingenieur bij den dienst van weg en werken F. M. van Panthaleon Baron van Eck.

— De tot referendaris bevorderde hoofdcommies J. A. Royer zal als chef der afdeeling kunsten en wetenschappen het Kamerlid, den heer Victor de Stuers, vervangen, wiens functiën hij reeds geruimen tijd heeft waargenomen.

— Door de Gedeputeerde Staten van Drenthe is met ingang van 1 November aanstaande benoemd tot tijdelijk teekenaar bij den provincialen waterstaat de heer W. Hendriks, thans werkzaam op het bureau van den provincialen ingenieur van Friesland.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Onderwijzer in het meubelmaken aan de Ambachtsschool te Leeuwarden, salaris ƒ 700 per jaar. Sollicitatiebrieven vóór 29 October a. s. aan het gebouw der school

— Chef in eene machinefabriek en scheepsbouwwerf, practisch en theoretisch ontwikkeld. Offertes, onder No. 27356, aan het Bureau der „Nieuwe Rott. Crt"

— Opzichter-Teekenaar voor de gemeente Leiden, zelfstandig kunnende werken. (*Zie advert. in dit no.*)

— Wagen-Opzichter bij den bouw van Motor-Wagens in eene Hongaarsche Fabriek, een vertrouwd persoon met voldoende ervaring. Aanb. bij den Directeur Gemeente Tram. Amsterdam.

— Opzichter over het bouwen in de gemeente Utrecht, op een minimum jaarwedde van ƒ 800 en een maximum van ƒ 1100. Sollicitatiën op zegel worden ingewacht bij den burgemeester vóór 7 November 1901. (*Zie advert. in dit no.*)

— Ornement-Teekenaar aan een fabriek van Gas- en Electrischeverlichtingsart. Aanb. met inzending van teekeningen en opgaaf van verl. salaris, onder lett. G B, Alg. Adv.-Bur. A. De la Mar Azn., N. Z. Voorburgwal 266.

— Electrotechnisch Ingenieur voor het maken van een ontwerp voor de levering van electrischen stroom in de gemeente 's Gravenhage. Salaris ƒ 4000 à ƒ 6000 per jaar. Zich aan te melden bij Burg. en Weth. vóór 1 December aanstaande.

— Onderbaas voor kunstwerken, deugdelijke bewijzen van bekwaamheid kunnende overleggen. Brieven franco, lett. B, boekhandel Mado, Utrecht.

— Opzichter aan een Stoomhoutzagerij en Schaverij om met Werkvolk om te gaan en bekend met Houtbewerkingmachines. Br. fr., lett. V F 749, „N. v. d. D.".

— Directeur voor de op te richten Ambachtsschool te Veendam. Jaarwedde ƒ 2000. Inzending der stukken vóór 10 November aan L. J. Tielemans, Kleine Laan, Veendam.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(Dienstaanbiedingen in bekapten vorm worden, ten gerieve van heeren geabonneerden, tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.)

— Een Bouwk. Opz.-Teekenaar, sedert 2 jaar aan eene groote timmer- en metselzaak verbonden als uitvoerder-teekenaar zag zich gaarne als zoodanig geplaatst daar waar gelegenheid bestaat de zaak over te nemen. Br. lett. R bureau van dit blad.

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING
RUISCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

10 Bouwk. opz.-teek., 19—35 jaar, ƒ 30—ƒ 100 's maands;
1 Bouwk. opz.-uitv., 43 jaar, ƒ 100 's maands;
1 Bouwk. teek., 23 jaar, ƒ 70 's maands;
1 Waterbouwk. opz., 23 jaar, ƒ 75 's maands;
1 Opz. landmeter, 39 jaar, ƒ 70 's maands;
3 Werktuigk. opz.-teek., (constructeurs) 22, 22 en 44 jaar, ƒ 125, ƒ 100 en ƒ 90 's maands;
1 Gedipl. werktuigk., 23 jaar, ƒ 80 's maands;
2 Werktuigk. teek., 19 en 24 jaar, ƒ 30 en ƒ 40 's maands;

CORRESPONDENTIE.

Den heer G. A. B. te Anna-Paulowna.

Het door u medegedeelde vereje is als uiting van de Vox populi niet onaardig, doch wij achten het minder geschikt er de aandacht op te vestigen. *Redactie.*

BECKER & BUDDINGH. — Arnhem.

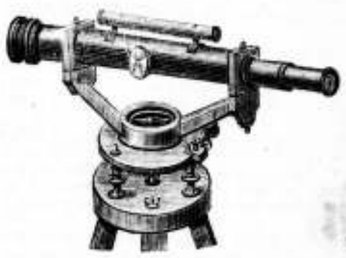

Koninklijke Fabriek
VAN
INSTRUMENTEN
VOOR
Ingenieurs, Architecten, Landmeters, Teekenaars, Aannemers enz.
Geëmailleerde
PEILSCHALEN.
WEEGWERKTUIGEN.

J. VAN DER MOST,
Steenhouwer en Metselaar,
SCHIEDAM.
MOLENSTEENEN, SLIJPSTEENEN.
Ruw en bewerkt
MARMER.
SCHOORSTEENMANTELS

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

36ste Jaargang Nº. 44. ZATERDAG, 2 November 1901.

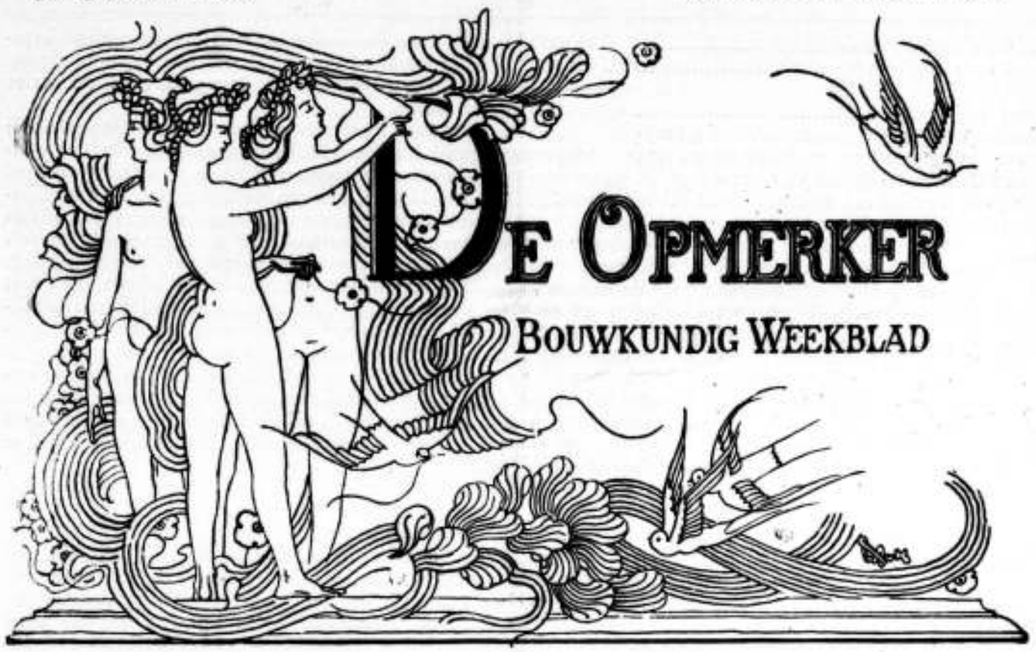

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ 5.—; voor België ƒ 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

DE VERKEERSQUAESTIE IN DE RESIDENTIE.

Mag de concessie der Haagsche Tramweg-Maatschappij, overeenkomstig het voorstel der Commissie met 15 jaren, dat wil zeggen tot 1941, worden verlengd of niet?

Over deze vraag zal, zooals wij in ons nummer van 19 October j.l. opmerkten, in de aanstaande Gemeenteraadsdebatten waarschijnlijk langer geredeneerd worden dan over de technische zijde van de zaak.

Van den beginne af is over de concessie-vraag de strijd levendiger gevoerd; personen wien het volkomen onverschillig is of zij door een paard dan wel door de geheimzinnige electrische beweegkracht voortgetrokken worden, wanneer zij maar komen waar zij wezen willen, hebben zich over die vraag warm gemaakt; daarbij komt, dat door velen de concessievraag als de kern van de zaak wordt beschouwd, de technische vraag meer als bijzaak.

In hoeverre zij hierin gelijk hebben laten wij in het midden en het ligt ook niet in onze bedoeling hier een beslist en gemotiveerd „voor" of „tegen" de verlenging der concessie uit te spreken.

Geen verlenging van concessie, is, zou men zoo zeggen, de meest voor de hand liggende oplossing van de quaestie, de oplossing, waarmede het algemeen belang het meest gebaat zal zijn.

Men moge zich beroepen op voor de Gemeente voordeelige naastingsvoorwaarden bij verlenging der concessie, maar welke waarde is daaraan te hechten? Kunnen deze voordeelen wel anders dan denkbeeldig zijn, wanneer niet de berekeningen die de Maatschappij harerzijds met het oog op verlenging der concessie gemaakt heeft, gebaseerd zijn op de veronderstelling, dat zij tot 1941 en dus op langen termijn op haar kapitaal zal kunnen afschrijven?

Wanneer bijvoorbeeld een eventueele vroegere naasting voordeelen voor de Gemeente aanbiedt, moet o. i. de Maatschappij daarbij schade lijden of omgekeerd, een middenweg is hier o. i. niet mogelijk. Een van beide partijen moet hier aan het kortste eind trekken en de Gemeente loopt altijd het meeste gevaar dit te doen, want wat zal het geval zijn?

Dezelfde moeilijkheden, waarmede 's Gravenhage nu sedert eenige jaren kampt, zullen vanzelf reeds over 20 à 25 jaren terugkomen. Maakt men de niet gewaagde veronderstelling, dat de bevolking dan toegenomen zal zijn tot 400.000 zielen en het verkeer naar verhouding daarvan, denkt men zich, dat het thans volgens de eischen des tijds vernieuwde materieel dan versleten zal zijn, dat inmiddels nieuwe systemen voor de thans de beste geachte, in plaats zullen moeten treden, welk een en ander groote uitgaven van de Maatschappij zal eischen, dan rijst de vraag: zullen de dan noodig blijkende verbeteringen ook niet weder gekocht moeten worden met nieuwe concessie-verlenging?

Waar zal dan het einde zijn? mag, dunkt ons, met recht gevraagd worden en een Gemeentebestuur mag in beginsel nooit maatregelen nemen, waarbij die vraag gewettigd is.

Sluit men een gecombineerde exploitatie van de tramwegen in de Residentie uit, iets wat ons niet toelacht en noch in het belang der Gemeente, noch in dat der Maatschappij schijnt te zijn, dan zijn slechts twee oplossingen mogelijk.

10. *Overname van het geheele bedrijf door de Gemeente*, b. v. gebaseerd op de volgende berekening in groote trekken.

Stelt men de jaarlijksche bruto opbrengst van het bedrijf op ƒ 700.000 en de netto opbrengst na aftrek

van de exploitatiekosten op	*f* 280.000
stel voor afschrijving	„ 80.000
dan blijft over	*f* 200.000
welke netto-opbrengst b. v. door tariefsverlaging zou kunnen dalen tot	150.000

Nu kan men op grond van een dergelijk cijfer zeggen, dat de zaak een handelswaarde vertegenwoordigt van 3 millioen gulden.

Voor de Gemeente heeft zij echter in de bestaande omstandigheden deze waarde niet, maar moet men daarvan, stel, 1 millioen aftrekken voor de dringend noodzakelijke verbeteringen, vernieuwingen en uitbreidingen welke noodig zullen zijn om het tegenwoordig bedrijf gaande te houden en de tegenwoordige eischen het hoofd te bieden.

Voor 's-Gravenhage vertegenwoordigt dus het tramwegnet, zooals het nu is, ingericht met paardenbedrijf een waarde van 2 millioen gulden.

Op grond van een dergelijke berekening zou dus het Gemeentebestuur eenvoudig een bod aan de Tramwegmaatschappij kunnen doen en in de plaats van dat bestuur zouden wij niet aarzelen zulk een bod te doen, omdat het ons voorkomt dat dit tot een eenvoudige oplossing kan leiden van de quaestie, die daardoor geheel tot een handelstransactie is teruggebracht.

De eenige andere gezonde oplossing is:

20. *Handhaving van den termijn der bestaande concessie, loopende tot 1926*, gepaard met billijke voorwaarden van overname.

Geen overname zonder betaling zouden wij wenschen, omdat daardoor verwaarloozing van het materieel, overmatige afschrijvingen, hooge tarieven en dergelijken in de hand gewerkt worden, maar natuurlijk ook geen overname zoo, dat de Gemeente te veel zou moeten betalen.

De billijkheid eischt, dat de aandeel- en obligatiehouders der Maatschappij hun in de onderneming gestoken kapitaal, ongeveer tegen den pari-koers, terug ontvangen.

Wanneer nu de Gemeente zich verbindt de bezittingen der Maatschappij over te zullen nemen voor de waarde, waarvoor zij, na behoorlijke afschrijvingen, op het tijdstip der overname te boek zullen staan, dan heeft de Maatschappij een belang bij een goede administratie, terwijl de Gemeente zich bovendien op die afschrijvingen en de administratie in het algemeen contrôle kan voorbehouden.

Wordt op deze wijze de zaak geregeld dan is benadeeling van een der partijen ten koste van de andere bij de afwikkeling menschelijkerwijs gesproken, uitgesloten. Wij willen daarmede niet zeggen dat verschil van opvatting met de gevolgen daarvan ons geheel ondenkbaar voorkomt, maar bij een goede regeling, zoodanig dat omtrent hoofdpunten geen twijfel kan bestaan, zullen de verschilpunten van weinig beteekenis zijn.

Om tot een goede regeling te geraken, zal men in de eerste plaats in 't oog moeten houden, dat waar de oude concessie gebaseerd is op een bedrijf met paardentractie, aan de nieuwe concessie-voorwaarden het electrisch bedrijf, o. i. het trolley-systeem, ten grondslag gelegd moet worden.

Is men het daarover eens, dan kan aan de hand van elders opgedane ervaringen, rekening houdende met de toename der bevolking, een beeld van de ontwikkeling van het bedrijf in de toekomst worden ontworpen, betrouwbaar genoeg om als grondslag te dienen voor de berekening van het benoodigd kapitaal, de exploitatiekosten, de afschrijvingen en de raming der ontvangsten. Uit deze gegevens is het tarief af te leiden.

Dit tarief moet zoo zijn, dat het de Maatschappij mogelijk blijft een billijke rente aan aandeel- en obligatiehouders te verzekeren en wij twijfelen niet of het zou blijken, dat een verlaging van de thans bestaande tarieven zou kunnen worden ingevoerd, al zou die verlaging misschien niet zo belangrijk kunnen zijn als de Tramweg-Commissie zich thans voorstelt.

„Wie het onderste uit de kan wil hebben, dien valt het lid op den neus", dit is een oud-Hollandsch spreekwoord, waaraan wel gedacht mag worden bij de aanstaande behandeling der zaak.

Men late zich niet afleiden door bijzaken van ondergeschikt belang, men schrikke niet terug voor bezwaren die, evenals bij de technische zijde der zaak ook bij de concessie-quaestie, met wijs beleid wel te ontgaan zijn.

De hoofdzaak is, dat men tot een gezonden toestand gerake, niet alleen nu, maar ook bij het eind der concessie in 1926.

De Gemeente komt dan in het vrije bezit der onderneming, terwijl bij verlenging der concessie alle kans bestaat, dat een volgend geslacht opnieuw zal staan voor moeilijkheden en quaesties, die dan zeker niet geringer, integendeel nog meer gecompliceerd zullen zijn dan de tegenwoordige.

STEDENSCHENNIS.

Het doet goed, wanneer men bemerkt, dat het bederven onzer steden, wat al sedert 1850 heeft plaats gevonden, thans ten minste niet meer zonder ernstig protest kan geschieden. Als men een hond wil slaan, is er altijd een stok bij de hand; wie een stad wil mismaken is almede om een motief nooit verlegen. Nu eens zijn het de eischen der gezondheidsleer, die vaagste en veranderlijkste van alle wetenschappen, dan weer die van het verkeer, dat door Keizer Wilhelm's uitspraak en zenuwachtige bewegelijkheid zoo populair is geworden, welke als stok moeten dienen om een mooie stadswijk kort en klein te slaan.

Gelukkig wordt er thans geprotesteerd, en dat, als het nog tijd is. De demping van de Reguliersgracht te Amsterdam is nog slechts zeer voorloopig ter sprake gebracht, of iemand als de schilder Veth trekt reeds ten strijde, en weet het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap tot protest te bewegen.

Van een voordracht, zoo ving spr. aan, voor een demping van de Reguliersgracht is nog geen sprake. De memoriepost is te beschouwen als een „ballon d'essai". Toch wàs en is het goed dat het publiek zich met deze quaestie inlaat.

Van het bureau van Publieke Werken gaat een drang uit tot demping dier gracht om een nieuwen verkeersweg te scheppen.

Veel is er gedaan door de gemeente, vooral in de jaren 80—90, dat slecht was voor de stad, bv. de bouw van het Centraalstation aan de noordzijde. Het Damrak en de Nieuwe Zijds Voorburgwal moesten gedempt worden omdat er behoefte was aan breede avenues, die het gaan makkelijk moesten maken van de breede stroomen menschen, die van het station zouden komen.

En is het nu druk op den N. Zijds Voorburgwal?

Het stuk tusschen Nieuwe Kerk en Martelaarsgracht is uitstekend te gebruiken als terrein voor een binnensteedsche automobielenwedstrijd.

En midden op het breede Damrak bouwt Berlage zijn beurs.

Spr. noemde de nieuwe buurten, de Pijp, het Muiderkwartier, parvenue-achtige wijken, waar de huizen geen stemming hebben, waar geen boom of water is.

Daar zal wel niemand zijn, die dit niet met den heer Veth eens is. Alleen de heeren van het stadhuis, aan wier vroed beleid dit alles te danken was, zullen misschien een zuur gezicht zetten. Wat hebben de burgemeesters van buitenlandsche steden hun taak anders opgevat! De heer Veth althans wist te melden dat Charles Buls, de gewezen burgemeester van Brussel een goede brochure „Esthétique des villes" uitgaf.

Dit boek kan de ambtenaren van Publieke Werken ter lezing aanbevolen worden.

Buls, die een practicus was, wees er op hoe praktijk toch samen kan gaan met mooie huizen en mooie steenen, die spreken tot den mensch.

In de rij van Amsterdam's mooie grachten is de Reguliersgracht de intiemste. Zij is eenig van stoffage, klassiek. Het mooiste punt van Oud-Amsterdam is misschien de plaats van de drie bruggen bij de Reguliersgracht en de Keizersgracht.

Aan oude, schoone monumenten zal men zoo spoedig niet knoeien. Het paleis op den Dam is door het verkeer een sta-in-den-weg. Vandaar toch de opstopping van trams, rijtuigen en wandelaars in de Paleisstraat. Toch denkt men er niet over een vleugel van het paleis af te breken, of een poort te maken in het gebouw. Dan ziet men in, dat restanten van oude beschaving recht hebben op bescherming. Maar voor grachten ziet men dit niet zoo in. En toch zou het beter zijn den bekenden beker van Veere te verkoopen — indertijd is hier over zooveel te doen geweest — dan de Reguliersgracht te dempen. Zou een practisch Amsterdammer ooit de „Staalmeesters" verkoopen ter leniging van nooden? En het dempen van de mooiste Amsterdamsche grachten is erger dan het verkoopen van mooie oude schilderijen, omdat het mooie dan voor goed weg is, omdat er schennis heeft plaats gehad.

Wanneer het ontstaan van nieuwe wijken in conflict komt met het bestaan van oude wijken, dan schijnt men aan het bureau van Publieke Werken te denken dat de laatste opgeofferd moeten worden aan de eerste. En toch is er een moraal: „dat de edeler soort niet mag worden gedood."

Het is niet te verwonderen, dat er een krachtig applaus op deze woorden volgde. Zij moeten den leden van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap uit het hart zijn gesproken.

Toch waren er ook tegenstribbelaars, oude heeren, die het blijkbaar wat gek vonden, dat er om zoo'n gracht zulk een misbaar werd gemaakt.

De heer Korthals Altes verweet den heer Veth dat hij zich schuldig had gemaakt aan overdrijving.

Amsterdam moet niet beschouwd worden als een oudheidkundig museum. Men moet te werk gaan met de omstandigheden. De verkeerswegen hebben hun eischen evengoed als de gezondheid, die gebaat zou worden door een demping van grachten.

De heer Maschhaupt had gaarne gezien, dat de heer Veth iets practischer gesproken had, dat hij aangetoond had dat een eventueele demping der Reguliersgracht onnoodig was.

Dan wijst deze spr. er op dat er direct stemmen opgaan als er een oud geveltje of ander oud stuk eenigszins bedorven worden, maar nooit hoort men iets, als mooie wijken worden bedorven door het aanplakken van leelijke affiches.

Gek, dat de heer Korthals de beide oude stokken, bovengenoemd, die van het verkeer en van de gezondheid, weer voor den dag haalde! Hij staat nog op het standpunt van 1880.

Zijn de bewoners van het Damrak nu gezonder dan zij waren, toen dat kanaal nog niet gedempt was? Waar is de geleerde, die dit, met de hand op het hart, durft verklaren? En het verkeer! Heeft de heer Korthals ooit gemerkt, dat het levensgevaarlijk was, het Damrak over te steken? En toch, om dit gevaar te voorkomen, werd de N. Z. Voorburgwal gedempt!

De heer Maschhaupt vond den schilder Veth te onpractisch. Doch is het van een kunstenaar te vergen, dat hij zal aantoonen, waarom een demping onnoodig is?

Ware er een technicus ter vergadering geweest, deze zou hebben kunnen verklaren, dat men gerust eens de proef met de Utrechtschestraat mag nemen. Als men ziet, door welke nauwe en kromme straten dubbele electrische lijnen met bovengrondsche geleidingen in het buitenland gelegd zijn, dan behoeft er voor de geschiktheid der Utrechtschestraat geen vrees te bestaan. Men is hier in Holland zoo gauw bang. En toch zullen de electrische trams niet zoo hard rijden als in den vreemde, waar men toch maar hoogst zelden een ongeluk ziet gebeuren.

De rede van den heer Veth zal, met illustraties, door het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap worden uitgegeven. Dit is inderdaad een uitmuntend denkbeeld. Want zoo kan aangetoond worden, welk een afschuwelijke straat de Gedempte Reguliersgracht zal zijn.

Nu zij het woord aan de Amsterdamsche gemeentetechnici, om ons eens helder en duidelijk aan te toonen, waarom de demping eigenlijk noodig is. Zijn de Utrechtschestraat, de Vijzelstraat, de Leidschestraat, de Haarlemmerstraat, de Weesperstraat, in het kort al de radiale straten van Amsterdam voor electrische trams ongeschikt, dan is er nog heel wat anders noodig dan het dempen van één gracht, om Amsterdam in het bezit van het nieuwe verkeersmiddel te stellen. Dan heeft men een Haussmann noodig, om de stad te moderniseeren.

Wie dat alles betalen zal, kan dan tegelijkertijd eens overlegd worden.

DE NACHTWACHT.

De dagbladen bevatten het volgende:

„Gisterochtend is de groote commissie, benoemd voor het onderzoek omtrent de plaatsing van „De Nachtwacht" hier ter stede, bijeengekomen voor de bekende proefnemingen onder verschillenden aard van belichting.

De heeren begaven zich daartoe naar het streng bewaakte proeflokaal achter het Rijks-Museum, waarheen „De Nachtwacht" thans is overgebracht.

De commissie van 28 leden was bijna geheel voltallig. Tot de aanwezigen behoorden o. a. de schilders Jozef Israëls, Mesdag, Breitner, Jan Veth, Poggenbeek, 't Hooft, Van der Waay, Ter Meulen, Bastert; voorts de heeren dr. Bredius, dr. Hofstede de Groot, mr. J. A. Sillem, jhr. Van Riemsdijk, prof. Six, prof. Allebé, Maschhaupt, dr. Cuypers, prof. Quack, v. d. Kellen en de voorzitter mr. Van Tienhoven. De heeren De Stuers en Van Eeghen waren verhinderd.

De commissie vereenigde zich des voormiddags en

hield des namiddags eene tweede bijeenkomst.

Van een direct resultaat dezer proefnemingen kan thans nog geen sprake zijn. Vooreerst, omdat de proeven nog zullen worden voortgezet, maar ook omdat de commissie in haar geheel nog in geen enkelen vorm haar oordeel uitdrukte.

Intusschen kunnen we meedeelen, dat bij de proef van gisteren de plaatsing van het stuk als vroeger in het Trippenhuis volmaakt was nagevolgd. Hierover nu luidde het algemeen oordeel zeer gunstig, zelfs bij het grijze weer van gisteren.

Gedurende 14 dagen zal „De Nachtwacht" voor genoodigden aldus te bezichtigen zijn. Daarna vergadert de commissie andermaal voor een eenigszins gewijzigde proef zoodanig, dat het stuk ook des middags nog sterker wordt verlicht."

Er is iets komieks in, dat, na zeventien jaar een „groote commissie", met behulp van een duur „proeflokaal" gaat constateeren, dat „De Nachtwacht" in het Trippenhuis goed hing. Men had dit vooruit kunnen weten.

Maar een andere zaak is het, op welke wijze de schilderij nu definitief in het Rijks-Museum geplaatst zal worden. Hier houdt het blijspel op, en zou een treurspel wel eens kunnen beginnen.

Want, het mag hier nog wel eens herhaald worden, er is vroeger, toen het gebouw nog pas uit den grond begon te verrijzen, ook een „proeflokaal" geweest, over welks verlichting een wel niet groote, maar dan toch zeer bevoegde commissie een gunstig oordeel uitsprak.

Toen het Museum klaar was, en het heette, dat het „proeflokaal" getrouw was nagevolgd, vond iedereen het licht zóó slecht, dat Jozef Israëls, lid der commissie, rondweg verklaarde, dat men het achtbaar lichaam, waarvan hij deel had uitgemaakt, leelijk had bij den neus gehad.

Het is te hopen dat de commissie van thans zich spiegele, aan wat vroeger geschied is, maar vooral, dat men haar bijeenhoude, dat men haar met voldoende macht bekleede, dat men haar met een duchtig technisch element versterke, dat ook het maken van het blijvend vertrek onder haar toezicht geschieden kan.

Alleen op deze wijze kan worden voorkomen, dat het blijspel ten slotte een treurspel wordt.

Men houde het zich voor gezegd.

DORDRECHT.

Door de Commissie voor de Restauratie der O. L. V. of Groote Kerk te Dordrecht is een circulaire verspreid, ten doel hebbende het inzamelen van bijdragen voor dit werk.

Daarin omschrijft zij, na een korte inleiding, als volgt wat er gedaan zal moeten worden.

„Het meest in aanmerking voor eene restauratie komen het koor met het aangebouwd O. L. Vrouwenkoor en de transepten.

De belangrijkste in dit gedeelte aan te brengen verbeteringen bestaan in:

de vernieuwing en uitbreiding van sommige deelen der fundeering;

het in het lood zetten van enkele muren en pijlers, speciaal van den noorder sluitmuur van het transept;

het uitbreken van alle scheuren en het aanmetselen daarvan;

het blootmaken van den zuiveren bewerkten natuursteen aan pijlers, bogen enz.;

het vernieuwen van de daken boven de kapellenkrans van het koor en van de goten;

het zooveel noodig uitnemen der vensters en het weder daarin plaatsen van steenstijlen en traceeringen en het verlagen van de vensters in het O. L. Vrouwenkoor tot de oude afmetingen;

het herstellen der gedichte vensters in het koor en transept;

het vernieuwen der onderdorpels van de vensters, waar deze hun zuiver profiel hebben verloren;

het herstellen der gootlijsten, pinakels en hogels op de gevellijst en de afdekkingen der contreforten;

het uitbreken en weder slaan der luchtbogen en het herstellen der verdwenen luchtbogen."

De kosten, zoo vervolgt de circulaire verder, van een en ander zijn bij benadering begroot op ƒ 80.000, te verdeelen over 8 jaren. Jaarlijks zijn dus ƒ 10.000 noodig.

De Commissie tot Restauratie heeft zich reeds tot verschillende instellingen gewend om fondsen voor het grootsche doel bijeen te brengen. Reeds is door H.H. Kerkvoogden eene subsidie van ƒ 2000 per jaar toegezegd en door den Gemeenteraad eene van ƒ 1000, beide gedurende acht jaren. Ook op het Rijk, de Provincie en de Synode is een beroep gedaan, doch dit beroep zal eerst dan met succes bekroond worden, wanneer de Commissie tevens kan wijzen op de offervaardigheid van belangstellende particulieren.

Belangrijke offers worden nog vereischt. Daarom richt zij zich thans ook tot U met verzoek òf een bijdrage in eens, òf een jaarlijksche bijdrage voor de restauratie te willen afzonderen. Zij doet dit met vertrouwen, omdat zij van oordeel is, dat de zaak Uwen steun ten volle verdient.

Zij hoopt dat wat door eendrachtige samenwerking in andere steden mogelijk bleek, ook in Dordrecht niet onmogelijk zal zijn en dat Dordrecht blijk zal geven bij het vertrouwen op de toekomst, ook belang te stellen in het behoud en herstel van dit heerlijke kunstwerk, waarschijnlijk de grootste Gothische kerk in Nederland en ongetwijfeld een der belangrijkste.

NIEUWE BOUWMATERIALEN.

KALKZANDSTEENFABRIKATIE.

Sedert enkele jaren heeft in ons land een industrie hare intrede gedaan, die voor de aloude baksteenindustrie een concurrente dreigt te worden van beteekenis. Wij bedoelen de fabrikatie van kalkzandsteenen.

Zijn reeds vroeger pogingen aangewend om de in ons land altijd dure natuurlijke steensoorten te verdringen door kunstzandsteen, hydrozandsteen en dergelijken, bepaald geslaagd kunnen die pogingen niet worden genoemd.

Dit lag ten deele daaraan, dat de methoden bij die industrie gevolgd, nog niet tot volle ontwikkeling waren gekomen. Van de kalkzandsteenfabrikatie kan men misschien thans nog hetzelfde zeggen, maar wat het meest tot de ontwikkeling dezer industrie in de laatste jaren, vooral in Duitschland, heeft bijgedragen, is wel het inzicht, waartoe de fabrikanten gekomen zijn, dat men geen surrogaat voor bergsteen moest trachten te maken, maar zich moest toeleggen op het vervaardigen van een product in baksteenformaat, geen luxe-artikel dus, maar een artikel van dagelijksche behoefte.

Of nu deze industrie werkelijk de groote toekomst tegemoet gaat, die men er van verwacht, zal de tijd moeten leeren. Wij wagen ons dienaangaande niet aan voorspellingen. Maar dat zij hier te lande de aandacht trekt ligt voor de hand en dat zij die aandacht meer en meer begint te verdienen moge uit het hiernavolgende den lezer blijken.

Het denkbeeld om bouwsteenen te maken uit kalk en zand is reeds zeer oud en werd volgens Vitruvius reeds door de Romeinen in toepassing gebracht.

De techniek der vervaardiging heeft echter sinds de oudheid tot het laatst der 19de eeuw zoo goed als geen vorderingen gemaakt. Het systeem van dr. Bernhardi te Eilenburg, in Pruisisch Saksen, dat door Heusinger von Waldegg beschreven wordt, bestaat nog altijd in het vormen van de kalkzandsteenen uit een kalkmortel van zoodanige stevigheid, dat daaruit steenen geperst konden worden, welke vervolgens op rekken te drogen gezet werden en na genoegzame droging en verharding gereed waren om te worden vermetseld. Deze wijze van vervaardigen der z. g. „Kalkziegel" vindt men in Duitsche handboeken, ook nog van den nieuweren tijd beschreven, gewoonlijk in verband met den z. g. kalkpisé-bouw. Beide onderwerpen zijn terecht als voor ons land van geen beteekenis beschouwd en ofschoon daarmede, bij zorgvuldige uitvoering en onder gunstige omstandigheden af en toe wel goede resultaten bereikt schijnen te zijn kan het ons niet verwonderen, dat de kalkzandsteenfabrikatie en het bouwen met kalkzandsteenen ook zelfs in het buitenland nooit in hooge mate de algemeene aandacht der bouwkundigen tot zich getrokken heeft.

Voordat het fabriceeren van steenen met zand als voornaamste grondstof door den bekenden specialiteit dr. Michaelis tot een onderwerp van studie werd gemaakt, kan men wel zeggen, dat eigenlijk met de proefnemingen in die richting geen practisch resultaat verkregen is.

Michaelis toonde aan, dat wanneer men zand of een andere combinatie van silicaten vermengt met 10 tot 40 pCt. van zijn gewicht van een hydraat van kalk, baryt of strontiaan, het mengsel in vormen perst en de aldus gevormde stukken vervolgens in een daarvoor geschikten ketel blootstelt aan de directe werking van stoom van hoogen druk met een temperatuur van 130 tot 300 graden C., men na eenige uren een hydrosilicaat van kalk, baryt of strontiaan verkrijgt, dat steenhard is en bestand tegen de invloeden van lucht en water.

Michaelis bepaalde zich tot laboratoriumproeven en hij moet in een toenmaals reeds in de industrie toegepaste, doch in zekeren zin tegenovergestelde methode, die van Neffgen, aanleiding hebben gevonden om de aandacht te vestigen op en tot onderzoek aan te sporen van het hooge-druk-proces.

Neffgen namelijk behandelde zijn product ook wel met stoom, maar niet onder druk. Hij stelde de steenen in gemetseld droogkamers of droogstoven aan de inwerking van stoom van 100 graden C. bloot. Voor de methode van Michaelis was een ijzeren ketel noodig.

Sedert 1894 werd de strijd tusschen de twee systemen gevoerd, het eerste beschermd door een oud patent, het tweede om het zoo te noemen publiek eigendom.

Dientengevolge zien wij aan eene zijde een systeem geëxploiteerd door een enkel rechthebbende, aan de andere zijde een methode die het voorwerp van een levendigen wedstrijd is tusschen verschillende uitvinders, die elk voor zich er aanspraak op maakten het idee van Michaelis in practijk te hebben gebracht.

Laten wij de lage-druk-methode buiten beschouwing en beschouwen wij nader de verschillende wijzen van werken bij het hooge-druk-systeem.

Daar iedereen van hoogen-druk gebruik mag maken is het voor de uitvinders alleen mogelijk in de bijzaken van elkander af te wijken, zooals 1o. in de wijze van blusschen van de kalk, 2o. in de bereiding van het mengsel van kalk en zand, 3o. in de machines voor de vervaardiging der steenen.

De eerste twee bewerkingen zijn dikwijls samengevat in een patent. Zij staan met elkander in onmiddellijk verband, grijpen somtijds in elkander en zijn daarom als een geheel te beschouwen.

Wat de machines betreft, deze hebben als zoodanig geen directen invloed gehad op de ontwikkeling der kalkzandsteen-industrie, zij zijn meer ten gevolge van die ontwikkeling gaandeweg verbeterd en staan thans op een hoogte die aan de fabricatie in het groot geen bezwaren meer in den weg legt.

Gaan wij in chronologische volgorde na wat door verschillende uitvinders in de laatste tien jaren gedaan is, dan zien wij in 1894 Pfeiffer de methode in practijk brengen, om de kalk te blusschen in plaatijzeren kisten, geplaatst in de stoomdroogkamer, zoodanig dat de stoom door het blusschingsproces ontwikkeld, dienst deed voor de verharding der steenen.

De tot brij geworden kalk werd voor de nu volgende bewerking aan het zand toegevoegd.

De aldus bereide massa was zeer vochtig en dientengevolge moeilijk goed in de vormen te krijgen. Wanneer dan ook de steenen in de droogkamer werden gebracht, veroorzaakte de omringende hitte een snelle en overvloedige verdamping van het overtollige water, waardoor de steenen uit elkander vielen of scheurden.

Bovendien had condensatie plaats van stoom op de oppervlakte der steenen, zoodat het door deze verschillende oorzaken niet mogelijk was een goed en gelijkmatig product te verkrijgen.

Olchewsky kwam in het bezit van Pfeiffer's patent en meende betere resultaten te kunnen verkrijgen door de gevormde steenen eerst te drogen en daarna aan de inwerking van stoom van hoogen druk bloot te stellen.

Om verder de omzetting van het kalkhydraat in koolzure kalk te verhinderen, werd de lucht voor deze voorafgaande droging door een daarvoor gemaakte zuiveringsinrichting koolzuurvrij gemaakt.

Het patent voor dit proces, verkregen in 1898, alsmede een octrooi betreffende de droging niet van de steenen, maar van de mortel zelf, werden het volgend jaar in Duitschland geannulleerd wegens gebrek aan practische resultaten. Er was veel goeds in, maar de methode was voor de practijk te veel gecompliceerd.

Olchewsky keerde na deze mislukte pogingen tot Pfeiffer's methode terug en wijzigde die door combinatie met de methode van Michaelis. Stiet hij daarbij aanvankelijk op moeilijkheden, het gelukte hem nu vrij spoedig die te overwinnen en een wijze van werken uit te denken, waarover wij straks uitvoeriger willen spreken.

Terzelfder tijd ongeveer, in 1897 werd door Kleber een methode gepatenteerd voor het blusschen der kalk en het mengen der grondstoffen, daarin bestaande, dat het zand met tot poeder gebrachte ongebluschte kalk gemengd en dit mengsel gekneed werd met water, waaraan zoutzuur was toegevoegd. Door de eigenschappen van dit zuur had de blussching vlug en volkomen plaats, maar de schadelijke invloed van dit zuur zoowel op de werklieden als op de werktuigen, maakte dat men deze wijze van werken spoedig heeft laten varen. Kleber dacht toen een andere uit, waar-

op hij in 1899 in Frankrijk patent nam en die daarin bestond, dat hij de blussching bewerkte tegelijkertijd met de menging en wel in drie tempo's. In het eerste werd de tot poeder gebrachte ongebluschte kalk bij het zand gevoegd in een kogelmolen, en gedeeltelijk gebluscht door toevoeging van een kleine hoeveelheid water, in het tweede werd het mengsel in een anderen molen gebracht en de blussching voltooid door een tweede bevochtiging, in het laatste werd ten derde male water of kalkwater toegevoegd om het mengsel de voor de pers vereischte kneedbaarheid te geven. De dus gevormde steenen werden ten slotte blootgesteld aan de inwerking van stoom van hoogen druk gedurende tien of twaalf uren.

Bij het voorafgaande kan worden opgemerkt, dat het doel van de uitvinders in hoofdzaak was, een volkomen blussching van de kalk te verkrijgen en daarbij breuk of scheuren in de gevormde steenen, veroorzaakt door de snelle verdamping van het overtollige water, te voorkomen.

Bij de boven beschreven methoden werd dit doel echter nog niet op de eenvoudige en zekere wijze bereikt die gewenscht was voor een industrieele toepassing met kans op succes. Dit bracht een ander uitvinder, Meurer, tot de overtuiging dat in het vochtgehalte van het mengsel altijd een gevaar zou blijven schuilen voor de hoedanigheid en gelijkmatigheid van het product, wanneer niet werd begonnen met droge grondstoffen en daaraan met zekerheid de juiste hoeveelheid water werd toegevoegd, noodig zoowel voor de blussching van de kalk als voor het verkrijgen eener goed kneedbare massa voor de pers. Maar volgens Meurer is eenvoudige droging niet voldoende, doch moet het zand heet zijn, ook om de snelle blussching van de kalk nog meer te bevorderen en moet ook het toegevoegde water heet zijn; dan is in een dergelijk mengsel de kneedbaarheid grooter door de vorming van kristallijn kalkhydraat en kunnen de gevormde steenen onmiddellijk zonder eenig bezwaar aan de inwerking van stoom onder hoogen druk worden onderworpen.

Meurer's methode, in 1899 gepatenteerd, werd toen beschouwd als de meest rationeele oplossing van het vraagstuk, die sedert de onderzoekingen van Michaelis niet veel gevorderd was.

Onafhankelijk van Meurer is een ander uitvinder, Schwarz, iets later op hetzelfde denkbeeld gekomen. In de verklaring van de verschijnselen bij dit proces verkregen, bestaat echter tusschen beide uitvinders verschil van opvatting.

Schwarz beweert dat zich reeds bij het kneden van het heete zand met de kalk en het heete water een hoeveelheid kalksilicaat vormt, groot genoeg om een voldoenden samenhang van de massa te verkrijgen voor de volgende bewerkingen. Meurer bepaalde er zich toe te zeggen dat er kristallisatie van het kalkhydraat plaats vond onder den invloed van den druk bij het vormen en deze opvatting is waarschijnlijk meer logisch, want het is niet aan te nemen, dat een verbinding van het kalkhydraat met het kiezelzuur uit het zand plaats kan hebben, zonder de werking van den stoom van hoogen druk.

Wij zullen ons echter niet verder in theoretische beschouwingen begeven over de scheikundige werkingen, die bij de kalkzandsteenfabrikatie plaats hebben. Die werkingen zijn nog niet voldoende onderzocht, de practijk is, zooals het meer gaat, hier de wetenschap vooruit.

Of de methode van Meurer werkelijk de beste oplossing zal blijken te zijn is ook nog niet zeker.

Olchewsky heeft inmiddels ook niet stil gezeten en zijn systeem tot een hoogte van ontwikkeling gebracht, waarbij voor zoover daarover thans geoordeeld kan worden alle andere systemen achterstaan en in zijn wijze van werken zoodanige verbeteringen gebracht, dat hij zichzelf voorstelt, dat zij op den duur blijken zal voor de practijk meer waarde te hebben, dan eenige andere van de bestaande methoden. Is de opvatting van den uitvinder zelf misschien uit den aard der zaak wat optimistisch, de gronden waarop zij steunt schijnen ons degelijk genoeg om zijn systeem, zooals hij het zelf beschrijft, wat nader en meer in bijzonderheden te beschouwen.

Voor wij daartoe overgaan willen wij echter nog de aandacht vestigen op een ontdekking, door een Fransch scheikundige, Ch. Girard, in den loop van het vorig jaar gedaan, namelijk dat ongebakken klei, vermengd met zand en kalk, veel spoediger dan het zand door het kalkhydraat wordt aangegrepen en zoo volkomen, dat bij een analyse alleen hydrosilicaten van kalk, aluminium en ijzer gevonden werden, geheel oplosbaar in zoutzuur.

Bij dit proces met toevoeging van klei, is niet alleen de verkregen hardheid grooter, maar de bewerking van het verharden wordt daarbij aanmerkelijk bekort. Verder geeft de aanwezigheid van klei aan de massa een grootere kneedbaarheid en tevens de niet gering te schatten eigenschap dat zij onder water verhardt.

Ook over de waarde van de vinding van Girard loopen de meeningen uiteen. De uitvinder zelf beroept zich echter op de bij zijn proeven verkregen resultaten en velen achten die resultaten van evenveel gewicht als de destijds door Michaelis verkregene en verwachten, dat zij zeker van niet minder invloed zullen zijn op de verdere ontwikkeling der kalkzandsteenfabrikatie.

(Wordt vervolgd.)

ARTISTIEKE VRIJHEID.

Naar de dagbladen thans weten mede te deelen is tusschen de heeren Berlage en Derkinderen een overeenkomst getroffen. De gerezen quaestie over de schilderingen in de zaal van de Kamer van Koophandel der nieuwe Beurs zal door arbiters worden uitgemaakt. Hiertoe zijn benoemd de heeren Jan Veth en A. Pit, die zich een derde zullen assumeeren. Dezen zullen de vraag moeten uitmaken of de heer Derkinderen gebonden is aan den brief, door den heer Berlage aan B. en W. gericht, waarin een omschrijving was gegeven van de aan te brengen schilderingen.

De arbiters hebben zich verbonden om de zaak vóór het einde van dit jaar in orde te brengen.

Men heeft hier wel van een rechtsquaestie gesproken maar uit de keuze van de arbiters blijkt, dat men de zaak toch wel degelijk als een kunstquaestie opvat en een scheidsrechterlijke beslissing in een kunstquaestie is iets, dat niet dagelijks voorkomt.

Met belangstelling zien wij de uitspraak van dit scheidsgerecht tegemoet. De vraag die uit te maken is schijnt in den vorm, zooals zij boven geformuleerd is, nogal eenvoudig en toch achten wij de taak, door het scheidsgerecht aanvaard, niet van de gemakkelijkste. Wij willen op de beslissing niet vooruitloopen, maar de benoeming van arbiters sluit als vanzelf sprekend in zich, dat partijen zich verbinden, zich onvoorwaardelijk aan hun uitspraak te onderwerpen, en nu meenen wij ons de vraag te mogen veroorloven: waar blijft bij onvoorwaardelijke onderwerping, de artistieke vrijheid?

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING AMSTERDAM

Vergadering van 24 *October* 1901.

In deze vergadering hield de heer J. H. de Groot, architect te Amsterdam, een voordracht over „Ontwerpen in Architectuur". Spreker meende dat den meesten bekend was het streven door hem in de laatste jaren op touw gezet. Dit streven nader uiteen te zetten was het doel van deze voordracht.

Spreker gaf aan, hoe, volgens zijne meening, een leerling niet moet worden volgepompt met wetenschap daar dan ook daaruit niets meer te halen is, doch men moet hem geven stuwkracht, denkvermogen, door hem van jongs af aan te laten ontwerpen, wat niet in zich sluit dat men alles wat vooraf is gegaan moet verwerpen, doch daarvan mag men eerst gebruik maken, nadat men heeft gedacht en gezocht en dan nog alleen als leiddraad, zoodat als regel moet worden aangenomen nooit iets klakkeloos over te nemen.

Verder ging spreker na hoe bij alles wat men noodig heeft, bij ontwerpen de driehoek te pas komt, een hulpmiddel dat altijd bij de hand is en dus als een geschikt middel moet worden beschouwd. Menig voorbeeld werd aangehaald van op het oog zich aangenaam voordoende afmetingen, waarop het driehoeksysteem toepasselijk bleek. De voordracht werd aandachtig aangehoord en een krachtig applaus viel spreker als dank der aanwezigen ten deel.

Verder werd nog besloten naar de nogmaals te houden buitengewone algemeene vergadering zes afgevaardigden te benoemen, terwijl werd medegedeeld dat in de volgende vergadering de heer A. W. Weissman, architect te Amsterdam, een voordracht zal houden over „Teekenaars en Opzichters".

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Vergadering op Zaterdag 26 *October* 1901.

De Voorzitter, de heer P. Van der Wint, opent de eerste vergadering van het 18de vereenigingsjaar met een woord van welkom aan de leden, die hij opwekt zooveel mogelijk den bloei der Vereeniging te bevorderen door het ledental te vermeerderen en de bijeenkomsten gezellig te maken.

De notulen der April-vergadering worden gelezen en goedgekeurd. De 1e secretaris, de 1e bibliothecaris en de penningmeester brengen achtereenvolgens hun zaakrijk jaarverslag uit. Eerstgenoemde spoort de leden aan zelven eene lezing of iets dergelijks te geven of anderen daartoe op te wekken; want in het afgeloopen jaar had meer gedaan kunnen worden. De bibliothecaris drukt zijne tevredenheid uit over de regelmatige circulatie der tijdschriften en verzoekt den leden dringend de laatste kolom der lijst, die iedere portefeuille vergezelt behoorlijk in te vullen. Hij klaagt over deze nalatigheid en geeft zijne afkeuring te kennen over enkele minder gepaste opmerkingen, die sommige leden op die lijst neerschrijven. De voorzitter zet uiteen hoe gewenscht het is voor de geregelde ontvangst van de volledige portefeuille, dat de leden aan het invullen dier kolom de noodige aandacht schenken. Bovengenoemde bestuursleden ontvangen bij monde van den voorzitter den dank der vergadering. Bij de vaststelling der begrooting worden met het oog op de kas eenige bezuinigingen voorgesteld en aangenomen: het lidmaatschap van „Amicitia", het abonnement op „Vademecum", „Onze Tijd", de photografieën van den „Frieschen Bouwkring" en de bouwfragmenten op te zeggen; het aantal exemplaren van „De Opmerker" en „Architectura" met één te verminderen; voor de „gezellige bijeenkomst" minder te besteden en geene prijsvragen uit te schrijven. De heer D. Bekkering stelt voor „De Opmerker" voor belanghebbenden twee à drie dagen ter inzage neer te leggen, vóór ze in de portefeuille wordt opgenomen, waarover in de eerstkomende bestuursvergadering nader zal worden beslist. Van „The Studio" zullen alleen de winternummers genomen worden. Voor zooverre zij lid der Vereeniging zijn gebleven, worden alle commissieleden voor de beantwoording van vragen bij acclamatie verkozen. In de vacatures zal in de volgende vergadering voorzien worden. Tot juryleden voor het uitgeschreven ontwerp „Inodore" zijn benoemd de heeren F. H. Bach, D. Bekkering, W. A. Hoff, A. Janssen en L. M. Moolenaar. Het voorstel van het bestuur op eene gewone vergadering eenige tijdschriften onder de leden te verkoopen, vondt bestrijding. De heer Bach wenscht ze in het archief te houden, hetgeen geaccepteerd wordt.

Voor de aftredende bestuursleden, de heeren J. N. Kruizinga en W. A. Hoff, die niet herkiesbaar zijn, werden gekozen de heeren Janssen en Sanders. De Voorzitter dankt bovengenoemde heeren voor de betoonde toewijding, waardoor zij de Vereeniging aan zich hebben verplicht.

Nadat de heeren H. de Herder en J. H. Muller de rekeningen enz. van den penningmeester hebben nagezien en in orde bevonden, sluit de Voorzitter, onder dankbetuiging aan deze heeren voor hunne moeite en aan den penningmeester voor zijn nauwkeurig beheer, de vergadering, die door eenige interessante fotographieën van de nieuwe richting werd opgeluisterd.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— In de zaal der Afrikaansche oudheden in het Louvre bevindt zich reeds sedert lang het fragment van een steen, waarop de rede gegrift is, die 1 Juli 128 keizer Hadrianus tot het Numidische leger gehouden heeft. Merkwaardigerwijze is thans het ontbrekende stuk uitgegraven, zoodat nu eerst de geheele rede gelezen kan worden.

— Sedert eenigen tijd hoort men levendig klagen dat de Duitsche studenten aan de Polytechnische scholen in Duitschland, wegens de overstrooming met buitenlanders, niet meer voldoende plaats vinden, en dat deze buitenlanders bovendien gebrekkig voorbereidend onderwijs hebben gehad. Deze klachten zijn in het bijzonder gericht tegen inferieure Russisch-Poolsche elementen. Er is nu een Ministerieele beschikking verschenen bepalende dat Russische onderdanen slechts dan aan de Polytechnische School te Berlijn als studenten mogen worden aangenomen, als zij het bewijs kunnen overleggen dat zij in hun eigen land reeds een Polytechnische School hebben bezocht of daar toegelaten zijn. Van niet-Russische vreemdelingen die zich aanmelden, wordt het eind-diploma van een inrichting verlangd, dat in hun eigen land recht geeft op toelating tot een Polytechnische School.

Als toehoorders worden buitenlanders bij de afdeeling voor machine-bouwkunde wegens overvulling in het geheel niet, bij de overige afdeelingen slechts bij wijze van uitzondering toegelaten.

— In de omstreken van Doornik, te Grandmetz, zijn de overblijfselen ontdekt van een uitgestrekte Gallo-Romaansche villa. De opgravingen hebben de fundatiën blootgelegd, alsmede allerlei merkwaardig oud pottewerk aan 't licht gebracht.

— Dr. Hofstede de Groot schrijft aan de *N. R. Crt.*:

Over den Rembrandt te Compiègne heb ik reeds een ondertcekend stukje geschreven in uw blad van 20 Aug. 1900. Ik heb 't schilderij ook als echt teruggevonden in de oudere catalogi van 't Louvre, (vóór 1854), daarna ging het als Ecole de Rembrandt, om als zoodanig naar Compiègne verbannen te worden.

't Heeft wat vosten in d' aarde gehad om 't weer naar Parijs te krijgen en 't door verdoeken te doen behoeden voor ondergang!

— Te Augsburg is in een huis aan de Obstmarkt een mooie vondst gedaan; er werd tusschen den vloer der boven- en het plafond der benedenverdieping een tusschenvloer gevonden, die het fraaiste oude paneelwerk vertoont, gelijkende op de zoldering in de Gouden zaal van het stadhuis aldaar.

De ruimte tusschen vloer en het plafond bedraagt 1 meter.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. Door „Arti et Industriae" zijn uitgeschreven: een 3e Godon-prijsvraag: het ontwerp van een eetkamer-buffet; en een 4e prijsvraag: het ontwerp van een schoorsteenmantel met haard voor een werkkamer.

AMSTERDAM. Met den bouw der nieuwe brug over den Amstel ter hoogte van den Ceintuurbaan is men zoover gevorderd, dat over eenige dagen de beide hoofdpijlers midden in de rivier, welke de bascule zullen dragen, boven het watervlak uitgemetseld zullen zijn, zoodat dan de kuip verplaatst zal worden naar de westzijde tot den bouw van het landhoofd en twee pijlers aan dien kant. Deze kuip is een cirkelronde waterwering met een straal van 19½ meter. De binnenwand is versterkt met twee zware ijzeren banden. De doorvaartwijdte tusschen de beide hoofdpijlers bedraagt 14 meter; de bascule komt ongeveer even hoog boven het water te liggen als die der Hoogesluis en zij zal bewogen worden door electromotoren. De lengte der gansche brug zal 114 meter zijn, maar het bouwwerk komt denkelijk eerst in het jaar 1903 geheel gereed.

— Het Genootschap „Architectura et Amicitia" hield 24 Oct. een vergadering, waarin besloten werd tot het zenden van een adres aan den Gemeenteraad in zake de Paleis Stadhuisquaestie.

In dit adres wordt gezegd, dat het Genootschap het niet eens is met de meening, door B. en W. in het door hen uitgebracht praeadvies uitgesproken omtrent de ruimte in het tegenwoordige paleis en wordt verder de Raad uitgenoodigd B. en W. diligent te verklaren in verband met het opnieuw onder de oogen zien van de Paleis-Stadhuis-quaestie, waarvan aan het slot van het praeadvies sprake was.

Eene commissie werd benoemd, bestaande uit de heeren Dr. Cuypers, Prof. Mr. D. Josephus Jitta en Jan Springer, om ter plaatse een onderzoek in te stellen en de noodige opmetingen te doen.

— Ten Stadhuize zijn de plannen goedgekeurd, van den architect Evert Breman, voor den bouw van een nieuwen schouwburg op het Rembrandtplein. Jarenlang heeft daar een bouwterrein van 900 vierkante meter tusschen de Balk-in-'t-oog-steeg en de Bakkerstraat braak gelegen; de eigenaars slaagden er niet in, met het Stadsbestuur en de omwonenden tot een vergelijk te geraken, waarvan een bevredigende exploitatie van dit terrein het gevolg kon zijn. Nu echter zijn alle bezwaren overwonnen. Tusschen het meubelmagazijn van van Herpen en het koffiehuis de Kroon zal een schouwburg verrijzen, die aan ruim 1600 bezoekers plaats biedt. Men zal in November met het werk beginnen en men hoopt

is Augustus of September van het volgend jaar het „Rembrandt-Theater" — aldus zal de nieuwe Schouwburg worden gedoopt — te openen.

HAARLEM. Behalve het feit — aldus schrijft de correspondent van het *Hbld.* — dat de Raad gebonden is aan een vroeger genomen besluit om geene gemeentegronden meer te verkoopen, maar alleen in erfpacht te geven, is er nog een zaak, die wel zal beletten dat het plan van den heer Roosdorp doorgaat. Voor ongeveer tien jaar namelijk, op den 10en Mei 1892, besloot de Gemeenteraad, toen nog gepresideerd door mr. E. A Jordens, om te verklaren „dat de plaats voor de oprichting van een nieuwen schouwburg overwegend bezwaar heeft". Mooi is de zinsbouw van dat besluit niet, maar aan duidelijkheid laat het niets te wenschen. De hier bedoelde plaats nu is geen andere dan het thans door den heer Roosdorp aangevraagd terrein. De toenmalige commissie — want het plan ging van een comité uit — had een plan ontworpen, dat wat grootschheid betreft, niet voor het nieuwe behoeft onder te doen, en vond voor dat plan bij het Gemeentebestuur een geopend oor. Er werd een terrein van 3690 vierk. M. noodig geacht voor den te bouwen grooten schouwburg, met een twaalftal winkels, zeven bovenwoningen en een hotel met restaurant. Er zou een overdekte doorrit komen van 10 M. lang en 5 M. breed. De schouwburg zelve zou hebben een ruim toneel en iets meer dan 1000 zitplaatsen. Kortom, aan alles was gedacht, en men had de kosten niet te lang geraamd om een goed geheel te verkrijgen. B. en W. stelden in hun praeadvies voorop, „dat in een stad met omstreeks veertig duizend zielen (thans 65,000) naar de eischen der hedendaagsche samenleving, een goed ingerichte schouwburg eene wenschelijke, zoo niet noodige zaak is. Bij de wetenschap, dat zoodanige schouwburg niet met voordeel te stichten is, ligt het voor de hand, dat de gemeente zich eenige opoffering mag of behoort te getroosten, als de wenschelijke of noodige zaak zonder die opoffering niet tot stand mocht kunnen komen". Men ziet dat het aan een welwillende gezindheid van deze zijde niet ontbrak. Ook toen bestond reeds de huidige schouwburg aan den Jansweg, en nog a tijd blijkt waar de wetenschap, waarvan B. en W. toen uitgingen. Jaarlijks wordt nog bijgepast. Het staat niet aan ons te beoordeelen wat daarvan de oorzaak zij, en wij laten in 't midden of de motiveering van het thans gedaan verzoek juist is. Te verwachten is echter, dat B. en W. van thans minder dan in 1892 geneigd zullen zijn zich voor deze zaak opofferingen uit de gemeentekas te getroosten. Onze tegenwoordige Wethouder van Financiën is van de meening des heeren Waller, zijn voorganger: Eerst 't noodige, dan 't wenschelijke.

Intusschen, het is met het plan van '92 wonderlijk geloopen Was eerst te vermoeden dat het op de financieele berekeningen der commissie, waarmee B. en W. zich niet konden vereenigen, zou stranden — de klip bleek later elders te liggen. Men was al een aardig eind gevorderd. In de zitting van 10 Mei 1892 stelde de Voorzitter voor dat de Raad zou beslissen: „dat de plaats voor de oprichting van den schouwburg door het comité voorgesteld, uit het oogpunt van brandgevaar 'geen bezwaar heeft". Dit „geen bezwaar" werd eerst nog vervangen door „geen overwegend bezwaar", daarop vervielen bij stemming de woorden „uit het oogpunt van brandgevaar", en eindelijk werd het aldus gewijzigd voorstel met 11 tegen 10 stemmen verworpen. Hiervan werd mededeeling gedaan aan het comité, „onder dankbetuiging voor de moeite en zorg, besteed aan het ontwerpen van het plan."

En daarmee was de zaak toen afgedaan om thans in eenigszins gewijzigden vorm weer aan de orde te komen.

DELFT. De plannen tot verbouw van Stads Doelen alhier zijn thans door de destijds benoemde raadscommissie in bespreking. Een tweetal plannen zijn door den gemeente-architect in teekening gebracht. Het eerste omvat het bouwen van een geheel nieuw gebouw, waarvan de kosten geraamd zijn op ƒ 110,000. Het tweede bedoelt het bouwen van een bijzaal in den tuin van Stads Doelen op het terrein van den lawntennisbaan, waarin plaats zoude zijn voor 1000 personen Dit plan wordt begroot op ƒ 40,000. Het tweede plan acht de commissie wel voor uitvoering vatbaar, indien het Delftsche Studentencorps zijne medewerking verleent bij het huren der zalen bij de Lustrumfeesten en dan door den Gemeenteraad geen subsidie wordt gegeven bij gelegenheid van die feesten, zoodat die gelden dan kunnen dienen voor renten voor het op te nemen kapitaal.

ZWOLLE. In de op 29 Oct. alhier gehouden vergadering van de Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis zijn tot leden benoemd de hh. G. D. J. de Jongh Jr., leeraar te Kampen, N. H. Post van der Linde, fabrikant aldaar, J. C. baron van Haersolte, civiel-ingenieur, E. A. G. Schaepman, fabrikant, en C B. Schuurman, hoofdingenieur van den rijkswaterstaat, allen te Zwolle, L. J Dumont, gemeente-architect te Deventer, en L. F. Duymaer van Twist te Gouda, lid der Tweede Kamer der Staten-Generaal voor Steenwijk.

Tot lid van het bestuur is benoemd de heer mr. C. P. L. Rutgers, rijksarchivaris in Overijssel te Zwolle.

ZUTFEN. In de laatstgehouden raadsvergadering is besloten, een post van ƒ 840 op de begrooting te brengen voor overbrenging van het oud-archief van de localen boven het Wijnhuis naar een paar kamers in het gemeentehuis. Tevens werd besloten, om ƒ 900 te besteden voor het inrichten van die localen tot museum voor oude kunst en kunstnijverheid en ƒ 400 voor het jaarlijksch onderhoud daarvan, enz.

In dezelfde vergadering werd mede op voorstel van B. en W. goedgevonden, om het steenen beeldhouwwerk, dat den hoofdingang van het stadhuis omlijst, te laten restaureeren.

MIDDELBURG. Ter benoeming van een gemeente-bouwmeester zijn voorgedragen de heeren: H. J Brouwer, opzichter bij de gemeentewerken te Dordrecht, Ch. H. Holgen, gemeentebouwmeester te Vlissingen, P. Kolpa, gemeente-architect en directeur van de gemeentereiniging te Almelo, P. C. de Does, opzichter bij de gemeentefabricage te Middelburg, en J. Faber, gemeente-architect te Purmerend.

GINNEKEN. Het begint ernst te worden met de langverwachte waterleiding en electrische verlichting voor deze gemeente. Deze week hebben de werkzaamheden op het terrein des watertorens een aanvang genomen en de ingenieur, leider van het werk, heeft in de kom der gemeente voor zich een huis gehuurd.

Naar wordt medegedeeld zal de prijs van het water ongeveer 20 ct per kubieke meter bedragen en kan verlichting binnenshuis geleverd worden, op een lichtsterkte van zestien kaarsen voor ƒ 7 per jaar.

— Aflevering 10 van „De Natuur" (uitgave van J. G. Broese, te Utrecht), bevat: Onze Inlandsche Varens, (vervolg en slot), door C. E Destrée. — De Klokvogel, door J. Hendrik van Balen. — Wisselstroommotoren, door J. Serrurier. — Het Weerstandsvermogen der Insecten tegen schadelijke invloeden, door Dr. J. C. De Meijere. — De sterilisatie van water door Ozon, door J. Van der Breggen. — Bij de plaat: Verschillende Papiersoorten bij sterke vergrooting gezien, door Dr. M. Greshoff. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

VARIA.

Tot voor korten tijd bepaalde zich het gebruik van talrijke zeldzame metalen tot het laboratorium, en wel omdat zij slechts waarde bezaten uit een wetenschappelijk oogpunt, en zij ten gevolge van de moeilijke en dure wijze van vervaardiging in geen enkelen tak van industrie zich een plaats konden veroveren. Meer en meer is men bekend geworden met de veel waarde hebbende eigenschappen dezer metalen, zoodat thans reeds vele, ondanks den hoogen prijs, van beteekenis zijn geworden op menig gebied van nijverheid; in het bijzonder bij de glasfabrikatie in de metallurgie. Zoo gebruikt men thans thorium en cerium bij het vervaardigen van geschutmantels, hoewel men 1920 gulden betaalt voor het kilogram.

Het vanadium, dat ƒ 2952.40 per kilo kost, dient voor het kleuren van glas, en tot het verkrijgen van bijzondere tinten door vereeniging met aniline. Het uranium, dat ƒ 432 per kilo kost, vindt een toepassing in de glasfabrikatie en in de porselein-industrie; een toevoeging van uranium geeft het staal een bijzondere hardheid. Het iridium (3840 gulden per kilo) is bekend als het hardste metaal, en men maakt daarvan bijzonder harde spitsen. Het komt dikwijls voor vermengd met goud, maar het is hinderlijk bij de stempeling en moet dan eerst er uitgehaald worden. Het palladium (dat ƒ 2400 per K.G. kost) bezit de zeer waardeerbare eigenschap, dat het ongevoelig is voor temperatuursverandering, waarom het uitnemend geschikt is voor fijne meetinstrumenten. Het littium (dat ƒ 5760 per K.G. kost wordt slechts bij de medicijnen aangetroffen.

☞ Men zie voor Personalia, Vacante Betrekkingen en Dienstaanbiedingen het Bijblad.

Asphaltfabriek WIJHE.
Voorheen MEIJJES & BOSCH.
***Leggen:* HOUTCEMENTDAKEN, MASTIKDAKEN, ASPHALTDAKEN en ASPHALTVLOEREN.**
***Fabriceeren:* ASPHALTDAKPAPIER, HOUTCEMENT, ISOLEERPLATEN, CARBOLINEUM, enz.**
Directe levering. Prima referentiën. Concurreerende prijzen. Veeljarige garantie.

D. VAN DER POT,
ROTTERDAM.
Handel in BOULOGNER en andere PORTLANDCEMENT in Vaten en Zakken. Voorts ENGELSCHE AARDENBUIZEN, VUURVASTE STEEN, merk „Foster" en „Cowen" VUURKLEI, GIPS en TRAS.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

36ste JAARGANG N°. 45. ZATERDAG, 9 November 1901.

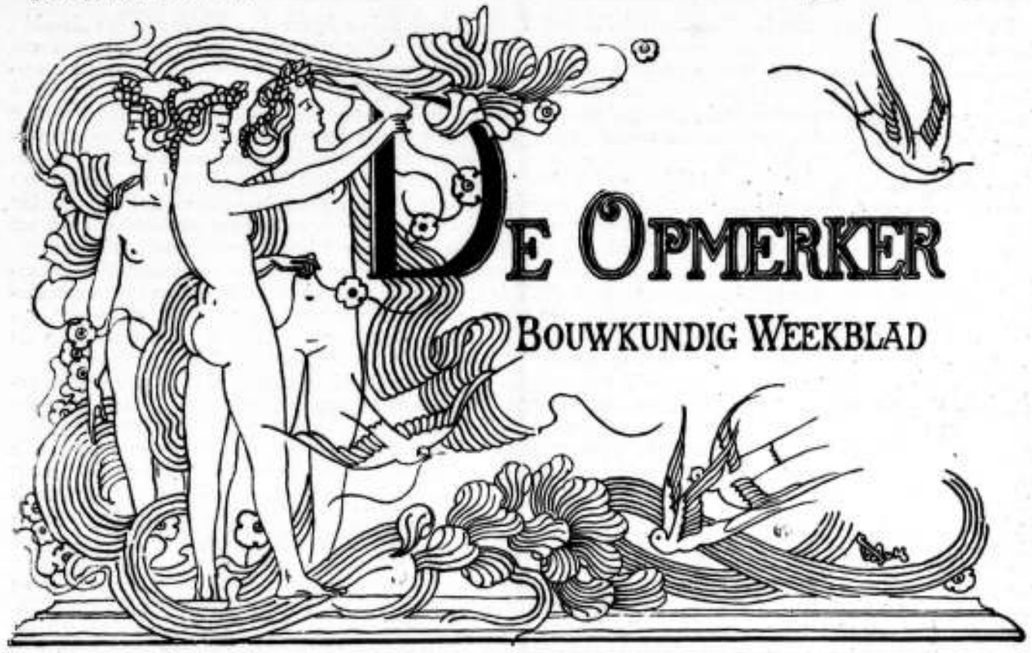

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ 5.—; voor België ƒ 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

REISINDRUKKEN

DOOR

A. W. WEISSMAN.

I.

Ascona.

De logementhouders van Italië zijn tegenwoordig over Baedeker slecht te spreken. Zij meenen, dat de reisgidsen, door dezen befaamden Duitscher samengesteld, aan het zonnig zuiden niet voldoende recht doen wedervaren. De Italiaansche dagbladen bevatten talrijke opstellen, waarin de roode boekjes op de heftigste wijze veroordeeld worden.

Wel mocht Bilderdijk vragen: „Waar is op 't wereldrond nog dankbaarheid te vinden?" Want de Italiaansche logementhouders danken het aan Baedeker, dat zij sinds een kwart eeuw zulke goede zaken maken. En toch gaan zij dien weldoener nu te lijf, alleen omdat hij ook de keerzijde der medaille doet zien, wat toch zeker zijn plicht is.

Evenwel, Baedeker's werk is niet volmaakt. Er zijn landstreken, die hij met groote uitvoerigheid beschrijft, maar er bestaan ook andere, die hij maar uiterst kort vermeldt. Het is niet altijd duidelijk, wat tot deze zoo verschillende wijzen van behandeling aanleiding heeft gegeven. Het waarschijnlijkste is misschien, dat de inlichtingen van den eenen berichtgever uitvoeriger waren dan die van den anderen. Want dat Baedeker alles zelf bezocht zou hebben, meen ik te mogen betwijfelen.

Onder de stiefmoederlijk bedeelde landstreken, boven bedoeld, moet ook het noordelijk gedeelte van het Lago Maggiore gerekend worden. In drie bladzijden maakt Baedeker zich daarvan af. Maar aan de beschrijving van het zuidelijk deel, dat bij hem als het eigenlijk meer geldt, worden acht bladzijden gewijd. Pallanza en de Borromeïsche eilanden zijn dus tot een vermaardheid gekomen, waarover de onbevooroordeelde bezoeker, ten minste wanneer hij zich niet op zijn huwelijksreis bevindt, verbaasd zal zijn.

Een bepaalde „tour des lacs" is klassiek geworden. Iedereen maakt die en het komt niemand in de gedachte, daarvan af te wijken, om op eigen gelegenheid schoonheden van natuur of kunst te gaan opzoeken. Baedeker heeft het reizen wel gemakkelijk, maar tevens ook heel banaal gemaakt. Den hedendaagschen mensch, het echte „kuddedier", dat alles doet, zooals de anderen, en dat daarin zoowel zijn eer als zijn genoegen vindt, hindert deze banaliteit volstrekt niet.

Maar toen ik weder te Locarno was aangekomen, toen ik het blauwe meer weer in de diepte zag liggen, toen de warme zuiderlucht mij weer weelderig omgolfde, wilde ik trachten, de schoonheden der onmiddellijke omgeving op te sporen. De boot naar Pallanza, steeds vol van reizigers, zag ik iederen dag zonder afgunst vertrekken. De passagiers hebben op de hun voorgeschreven toer zeker niet zooveel genoten, als ik op mijn uitstapjes.

Mij ontbreekt het talent, om natuurtafereelen te schetsen. Doch ook, al bezat ik het, dan zouden mijne impressies in een blad als dit niet op haar plaats zijn. Daarom moet ik zwijgen over de bestijging van den Monte San Bernardo, over den tocht naar de Centovalli langs Ponte Brolla en Intragna, over de misschien nog heerlijker wandeling door het Val Verzasca; maar een ander uitstapje, naar Ascona, leverde kunstgenot genoeg op, dat ik het wagen durf, er een en ander van mede te deelen.

De wandeling begon op de Piazza Sant' Antonio te Locarno. Daar gaat rechts de weg naar de Monti della Trinità omhoog, terwijl men, langs de kerk gaande, Ascona kan bereiken.

De witte, stoffige Strada Cantonale leidt eerst langs het Campo Santo, met vele marmeren gedenkteekenen, die echter geen de minste kunstwaarde bezitten. Links zijn overal wijngaarden, beladen met trossen donkerblauwe druiven, waarvan gij zooveel kunt plukken als gij wilt, ten minste wanneer de opbrengst zoo groot is als dit jaar.

Na een kwartier is het dorp Solduno bereikt, dat bekend is om zijn wijn en zijn asperges. Het dorp ligt aan den voet der Monti della Trinità, en heeft een aardig, door kastanjes beschaduwd plein, wat in het zuiden een zeldzaamheid is. De kerk, zeer oud, is in den Baroktijd van een karakteristieken gevel met Jonische zuilen voorzien. Op het fronton staat San Giovanni Battista, de titelheilige.

Niet ver voorbij de kerk scheidt de weg zich in tweeën. Wij gaan links, want de rechtsche weg zou ons naar het Val Maggia, het Val Onsernone en de Centovalli brengen. Na een kwartier zijn wij op de ijzeren brug, die de schuimende Maggia overspant. Deze bergstroom, wier helder groen water zoo snel daarheenvliet, heeft in den loop der eeuwen een *delta* in het Lago Maggiore gevormd. Met de Ticino is de Maggia voortdurend bezig, het noordelijk gedeelte van het Lago Maggiore te vullen. Ware het niet, dat het meer daar bijna 170 M. diep is, het zou reeds lang tot een dal geworden zijn.

Sinds geruimen tijd is de mond van de Maggia tusschen dijken besloten, om de overstroomingen, die dikwijls voorkwamen te voorkomen. Maar de stroom toont zijn kracht toch nog. Verleden jaar in den herfst heeft hij den zuidelijken dam bij den brug weggeslagen, die nog op het oogenblik niet hersteld is.

Op de brug heeft men een prachtig gezicht in het dal. Rechts op den achtergrond liggen de drie dorpen van Pedemonte, links op den voorgrond het dorp Losone. De Alpen sluiten den gezichtseinder af.

De weg maakt nu een kromming, en weldra is Ascona bereikt. Overal tuinen met fijne vruchtboomen, druiven, mais, een weelde voor de oogen. De wijnranken vormen prieelen, zij zijn in het zuiden nergens aan stokken gebonden, zooals aan den Rijn bijvoorbeeld, en daarom hebben zij een bekoorlijkheid, die men in het noorden niet kent.

Terwijl eerst de weg tusschen landhuizen en witte muren gaat, komt weldra de kom van het dorp, met hooge gevels, smalle straatjes, met veldkeien geplaveid en van marmeren platen voor de wielen der wagens voorzien. Weldra zijn de straatjes ten einde, en vertoont zich het meer, in al zijn schoonheid.

Vroeger moet Ascona sterk ommuurd zijn geweest, ten minste men ziet overal nog fragmenten van de oude verdedigingswerken. Langs het meer is een kade aangelegd, vanwaar men, links gaande, de parochiekerk bereikt. Maar eer wij die kerk bezien trekt een gevel onze aandacht, die zeker een der fraaiste is, welke de Italiaansche Renaissance heeft geschapen, ofschoon de kunsthandboeken er het zwijgen over bewaren. Het is een werk van Giovanni Serodino, geboren te Ascona in 1595, en later te Rome beroemd als schilder, beeldhouwer en bouwmeester.

Het is te begrijpen, dat deze kunstenaar, die een tijdgenoot van Maderna was, een andere opvatting der Renaissance had, dan de meesters uit het begin der 16e eeuw. Michelangelo is zijn ideaal, en wanneer Serodino dan ook op de frontons boven de vensters de liggende figuren van Adam, Eva, David en Bethsaba aanbrengt, dan zien wij dadelijk, dat hij de Florentijnsche grafteekenen heeft gekend en bestudeerd. Maar Eva met haar lange lokken is toch een geheel andere figuur dan Michelangelo's „Nacht". Boven het middenste raam is de Madonna met engelen uitgehouwen; hier is Serodino aan de tradities van Sansovino getrouw gebleven. Ook de groote fries, die boven de vensters de gansche gevelbreedte inneemt zou met haar reliefs, Adam en Eva, de verdrijving uit het Paradijs, Bethseba in het bad en Nathan die David berispt, het werk van een meester uit het begin der 16e eeuw kunnen zijn. Misschien het fraaiste van alles is de fries onder de vensters, uit zeemeerminnen en tritons samengesteld, die zoo gevoelig gemodelleerd, en zoo fraai ornamenteel gehouden zijn, dat men aan de beste scheppingen der cinque cento denkt. Ik weet niets, dat met deze fries vergeleken zou kunnen worden dan de stucco's op de binnenplaats van het Palazzo Spada te Rome.

De parochiekerk, die aan SS. Pietro e Paolo gewijd is, werd in 1530 begonnen. Het eenvoudige gebouw bevat twee altaarstukken van Serodino, dien wij hier dus als schilder leeren kennen. Maar die kennismaking valt tegen, want de kunstenaar toont zich een manierist van de ergste soort. Zeldzaam is een houten beeld van de Madonna dat in de noordelijke kapel is opgesteld, het vertoont toch den Gothischen stiil.

Ascona bezit een seminarium, dat onder den naam Instituto Pontificale in 1548 door Bartolommeo Pagi, op aanstichting van San Carlo Borommeo gesticht werd. Het gebouw is ontworpen door Pellegrino Pellegrini, gezegd Tibaldi, de veelzijdige kunstenaar, die zoowel in Italië als in Spanje werkzaam was. Van buiten is het gebouw zeer eenvoudig. De binnenplaats met haar kolonnades heeft echter wel karakter.

De kerk van het seminarium is veel ouder. Zij werd in 1395, zooals een opschrift aan de zuidoostzijde bewijst, voor een klooster der Dominicanen begonnen. De kerk heeft slechts één beuk, en is door een vlakke houten zoldering gedekt. De toren heeft het jaartal 1488.

Zeer merkwaardig zijn de fresco's, waarmede de kerk van binnen tusschen 1455 en 1516 versierd werd. Wel hebben zij veel geleden, doch gelukkig zijn geen pogingen tot restauratie gedaan, en kunnen althans de fragmenten als vertrouwbare documenten worden beschouwd.

In het bijzonder de fresco's van het koor verdienen de aandacht. Die aan de noordzijde vertoonen tafereelen uit het Nieuwe Testament, waartegenover, aan de zuidzijde, telkens de daarmede overeenkomende gebeurtenissen uit het Oude Testament zijn geplaatst. In Nederland leveren de gewelven der kerk te Naarden een voorbeeld van een dergelijke beschildering. Maar het werk van den Nederlander staat veel hooger dan dat van den Italiaan, ofschoon zij tijdgenooten geweest zijn. Misschien zal men echter tegenwoordig nu het naieve, om niet te zeggen het onbeholpene zoo in den smaak valt, de fresco's te Ascona verkiezen.

Het altaar heeft een groot tryptiek, dat door Antonio Delegaia in 1519 gemaakt werd, en dat in zijn opvatting aan de manier van Borgognone doet denken. Twee 17e eeuwsche olieverfschilderijen door Pietro Pancaldi, tafereelen uit het leven van San Carlo Borromeo, hebben geen groote kunstwaarde.

Van het oude slot, door de Grilloni in 1250 gesticht, is nog een gedeelte over, dat tamelijk goed bewaard bleef. Ook de toren der Carcani bestaat nog. Beide gebouwen zijn nu woonhuizen en het is ongetwijfeld daaraan te danken, dat zij geen bouwvallen werden. Zelfs een fresco, van Luini, of althans van zijn leerlingen, bleef in wezen.

Maar van het kasteel San Michele, dat in 1180 door de bisschoppen van Como zuidwestelijk van Ascona op een hoogte werd gebouwd, is haast niets meer over. Toen de Zwitsers in 1518 dit kasteel veroverden, hebben zij het zóó verwoest, dat alleen een stuk van een toren nog te zien is.

Ascona bezit op het oogenblik ook een kolonie van natuur-menschen, die zelf hunne hutten bouwen, het paradijs-costuum zooveel mogelijk trachten te naderen, en, misschien nadat zij van het leven te veel genoten hebben, nu door den eenvoud hun geschokte gezondheid pogen te herstellen. Een bezoek aan die kolonie was interessant. De heeren en dames verzekerden om het zeerst, dat zij zich in den natuurstaat hoogst gelukkig en tevreden gevoelden. Maar toen ik de kolonie verliet, dacht ik aan het treurig lot, dat den architecten te wachten staat, als ieder mensch zijn hut zal gaan bouwen, en als men dus hunne diensten niet meer behoeft.

OVER MODERNE KUNST.

Eenige weken geleden deden wij onze lezers kennis maken met een opstel van Karl Scheffler, den Duitschen Van der Pek. Het was een barbierswinkel, die in dat opstel „bezongen" werd. Wij gaven toen als onze meening te kennen, dat Scheffler nog heel wat hooger zou stijgen, ware het hem gegeven, een belangrijker onderwerp te behandelen.

Het blijkt, dat wij goed gezien hebben. Want nu een der huizen van de „Darmstädter Künstler-Kolonie" in een Duitsch tijdschrift tot de kleinste details toe wordt afgebeeld, doet Scheffler die afbeeldingen vergezeld gaan van een „essay", dat alles overtreft, wat tot dusverre uit zijn pen is gevloeid. Het opstel is te lang, om het in zijn geheel te vertalen. Maar enkele grepen uit dit proza mogen wij onzen lezers toch niet onthouden.

***

In onzen tijd van hevige omwenteling, van oplossing, van vernieuwing wordt het moeilijk, nog ergens vertrouwen in te stellen. Te midden van al het vallende puin staande, schijnt ons alleen alles wat verwoestend werkt, nog waar. Wij hebben met het leven als het ware afgerekend, het biedt ons niets meer. De optimist lijkt ons een dwaas.

Maar wij vergeten, dat alles, wat voor de menschheid waarde heeft, het werk van optimisten is. Alleen hen, die vast en blijde in hun eigen kracht; in hun eindelijk slagen gelooven, kunnen iets blijvends tot stand brengen. De mensch die altijd twijfelt, altijd aarzelt, is tot onvruchtbaarheid gedoemd.

Wij maken ons graag wijs, dat wij de lente van een nieuwen tijdkring beleven; maar onze stemming is zoo melancholiek, als of het de herfst ware. De twijfelaars, die alleen nog maar weten willen, en wien dat toch nooit gelukt, staan tegenover de kinderlijk blijden, wier geloof aan de eindelijke zegepraal van waarheid, schoonheid en goedheid door geen ontnuchteringen aan het wankelen wordt gebracht. Dit zijn de twee polen van de zedelijke wereld. De eene is gericht naar de schoonheid, die eeuwig is; de andere naar het lijden, dat vergankelijk is.

De pessimisten zijn de menschen van het medelijden; zij gelooven aan het noodlot, en worden in dit geloof door hun ernstig denken steeds versterkt. De optimisten hopen telkens weer; hun kinderlijk, altijd jong blijvend hart voelt schoonheid en blijheid, waar de pessimisten slechts droefheid zien.

Wat de twijfelaars doen, wordt door de gemiddelde mensch dadelijk begrepen. Ontleden, afbreken vindt altijd bijval. Ieder verstands-mensch wordt ten slotte pessimist.

Slechts onder de wezenlijk gevoeligen vindt men de optimisten. En daar gevoel veel zeldzamer is dan verstand, kunnen de optimisten slechts een kleine minderheid vormen. Alle kunstenaars zijn optimisten.

***

De ware kunstenaar voelt zich altijd aristocraat. Het sociale medelijden, dat zoo velen pijnigt, dat ben het leven en het scheppen onmogelijk maakt, kan zulk een kunstenaar niet in zich omdragen. Zwakke zielen zullen hem dan ook veroordeelen, daar zij hem onrechtvaardig vinden. Maar kunst spruit niet voort uit gerechtigheid, doch uit besef van macht. Een rechtvaardig, medelijdend mensch kan groot zijn, doch deze deugden maken geen kunstenaar van hem.

De hedendaagsche mensch moet partij kiezen. Hij kan zich rangschikken onder wat ik de Gothische groep zou willen noemen, en waartoe bijvoorbeeld Tolstoi, Ruskin en Morris behooren; maar hij kan ook de zijde der Hellenisten kiezen, wier aanvoerder Nietzsche is. In beide groepen kan men het tot iets hoogs brengen, hier als profeet, daar als kunstenaar. Maar kiezen moet men; wie geen keus doet, is tot voortdurende onmacht veroordeeld.

Een kunstenaar is onmogelijk, zonder een zekere blijmoedige zelfzucht. Het weemoedige altruisme leidt in de kunst tot niets. De christelijke offervaardigheid, het bereid zijn tot een martelaarschap geeft den kunstenaar geen inspiratie. Hij moet, als de Grieken, vreugde in het leven vinden, hij moet zijn naieviteit weten te bewaren.

Wie altruist is, poogt met zijn korte, zwakke armen het heelal te omvatten tracht het terug te brengen tot wat hij, in zijn kleinheid, als het ware beschouwt. Maar de optimist, de egoist, als men wil, begint met te trachten zich zelf, en zijn onmiddellijke omgeving tot volkomenheid te brengen, een volkomenheid die zich langzamerhand aan wijdere kringen mededeelt.

In tijden van maatschappelijke ellende, als het heldere glas van het levensgeluk bezoedeld wordt door wat de vliegen, die men de behoeften van den mensch noemt, daarop achterlaten, wordt diegene, die zijn glas vrij weet te houden van deze verontreiniging, al gauw voor een verfijnden genotzoeker gehouden. Maar men vergeet, dat het iedereen mogelijk is, zijn glas schoon te houden, deels door de vliegen te verdrijven, deels door haar sporen weg te wisschen.

***

De besten onder ons erkennen, dat het leven een beteekenis heeft. Het zenuwachtige, onrustige scheppen voldoet hen niet langer. Zij beseffen, dat daarin het geluk niet te vinden is. Ook de wetenschap, met haar eeuwige vragen, verdriet hen.

Sommigen treden op als boetpredikers en leggen de grondslagen van een nieuwe moraal; anderen vinden de vervulling hunner idealen in de kunst, die hun godsdienst geworden is.

Maar den meesten ontbreekt de ervaring, en zij weten hun leven niet harmonisch te maken. Een lange weg valt nog af te leggen, eer wij allen tot blijde, sterke menschen geworden zullen zijn, tot menschen die niet slechts kunst voortbrengen, maar die ook kunst genieten kunnen.

***

Hebben wij, bij vroegere gelegenheden, de opstellen van Scheffler slechts als curiositeiten medegedeeld, het tuiltje, dat wij nu uit zijn „essay" hebben

gegaard, zal menigeen behagen. In de gedachten van den schrijver zullen velen, gaat het hen als ons, hunne eigen denkbeelden terug vinden.

Inderdaad, kunst is zonder levensvreugde niet mogelijk. Misschien is door dit gemis aan blijheid onze modernste architectuur zoo weinig aantrekkelijk. De mannen, die haar maakten, hebben niet uit de volheid van hun hart haar geschapen; het sociale medelijden heeft hen gepijnigd, heeft een sombere, droevige trek op hun gelaat gegrift. En die somberheid zij weerspiegelt zich maar al te duidelijk in hun werk.

En zoolang er geen blijheid in de harten komt zullen wij van kunst niet mogen spreken.

HET MAKEN VAN BESTEKKEN.

Over dit onderwerp gaf de heer J. A. van der Kloes in het Technisch gedeelte van het weekblad „Architectura" eenige beschouwingen ten beste.

Wij willen daar eenige opmerkingen tegenover stellen, niet omdat er veel tegen die beschouwingen is in te brengen, maar, ronduit gezegd, omdat wij verwacht hadden, dat de leeraar aan de Polytechnische School ons wat leeren zou betreffende dit belangrijk onderwerp, dat hij eenige resultaten zou mededeelen van zijn studiën op dat gebied, studiën, waarvoor aan hen, die zich dag in, dag uit in de practijk der technische vakken moeten bewegen, den tijd ontbreekt en dat hij op grond van die resultaten eenige wenken zou geven, waarvan de mannen der practijk zouden kunnen profiteeren. In die verwachting werden wij teleurgesteld, want wat de schrijver mededeelt mag toch wel verondersteld worden aan ieder bouwkundige, die een paar jaren practijk achter den rug heeft, bekend te zijn, terwijl overigens onder vele vraagpunten daarbij aangehaald, onder eerlijke en verstandige menschen geen verschil van gevoelen meer bestaat en, waar dit wel het geval mocht zijn, door den schrijver geen nieuw licht daarop wordt geworpen.

Reeds in de openhartige mededeelingen, waarmede de schrijver zijn onderwerp inleidt, komt duidelijk de fout aan het licht die het onderwijs aan alle technische scholen in meerdere of mindere mate aankleeft, namelijk deze, dat dit onderwijs te weinig voeling houdt met de praktijk en dientengevolge in vele opzichten bij de practijk ten achteren is, niet zoozeer wat de zuiver wetenschappelijke vakken betreft, dan wel die, welke onmiddellijk tot de practijk in betrekking staan.

De lezer oordeele zelf uit de volgende:

Inleiding.

„Tot de vakken, waarin zij, die dingen naar de titels van Civiel- en Bouwkundig Ingenieur, aan de Polytechnische School te Delft, volgens de wet proeven van bekwaamheid hebben af te leggen, behoort *het maken van ontwerpen, bestekken en begrootingen.*"

„Bij het aanvaarden mijner betrekking aan die school, werd mij het onderwijs in het maken van bestekken en begrootingen opgedragen. Het scheen mij toe, een zonderling onderwerp te zijn om er college in te geven; immers, zoo dacht ik, wie voor 't eerst een bestek te schrijven heeft, neemt als voorbeeld vóór zich een bestek, dat reeds dienst gedaan heeft, liefst bij een soortgelijk werk en werkt dit zoover noodig bij en om. En zelfs de meest ervaren bestekmaker zal niet licht verzuimen op gelijke wijze te werk te gaan, al was het alleen om er niets in te vergeten."

„Wel zonderling was het, dat ik bij geen der toenmalige technische Hoogleeraren eenige inlichting heb kunnen verkrijgen omtrent de eigenlijke bedoeling, waarmede dit college was ingesteld."

„Intusschen moest ik, zoo goed en zoo kwaad het ging, beginnen en zoo ontstond een cursus, waarvan de hoofdschotels zijn: het beschrijven van den gewonen loop van zaken bij het aanbesteden van bouwwerken; het aangeven van de eischen, die aan een bestek te stellen zijn; bespreking en beoordeeling van enkele bestekken; aangeven van eenige grondslagen voor het maken van begrootingen."

„Verder werd de tijd besteed aan het uitleggen en beoordeelen van sommige bepalingen betreffende bouwstoffen en onderdeelen van constructie. Als herhalingsonderwijs heeft dit laatste waarschijnlijk zijn nut gehad, vooral in de eerste jaren, toen het onderwijs in de kennis der bouwstoffen zelf nog minder volledig kon zijn dan tegenwoordig. Dan overigens kan het onderwerp geen groote belangstelling inboezemen, te minder omdat het college valt in het laatste studiejaar, waarin talrijke belangrijke onderwerpen de geesten in beslag nemen."

„Of er veel aan verbeurd zou zijn, indien dit college kwam te vervallen, is een vraag, die ik niet wensch te beantwoorden. In elk geval heeft het *mij* geleerd, de dingen van veel naderbij te bezien dan ik in vroeger jaren, toen ik zelf bestekken maakte in grooten getale, ooit heb gedaan."

Zonderling klinkt daarin vooral de aan het slot gestelde, doch onbeantwoorde vraag. Velen zullen met ons tusschen de regels een ontkennend antwoord op die vraag gelezen hebben en werkelijk, wanneer het college in het maken van bestekken en begrootingen zich bepaalt tot het in de vierde alinea van bovenstaande inleiding genoemde, dan kunnen wij ons voorstellen, dat de resultaten, die er tot heden mede bereikt zijn (over genoemd kunnen worden.

Wat daar genoemd is kan hoogstens een inleiding vormen tot een grondige behandeling van het o. i. belangrijk onderwerp en het schijnt zich ook wel daartoe te bepalen, anders zou er voorzeker geen tijd overblijven, om nog in details te treden van sommige bepalingen betreffende bouwstoffen en onderdeelen van constructie, die er strikt genomen niet bij behooren.

Meermalen heeft de heer v. d. K. verklaard bij het aanvaarden zijner betrekking als een kat in een vreemd pakhuis te hebben gestaan, ook wat betreft het onderdeel van de hem opgelegde taak, waarvan hier sprake is, blijkt dit het geval te zijn geweest.

Maar hij had zich, dunkt ons, de moeite kunnen sparen bij de toenmalige technische hoogleeraren inlichting te zoeken en dit liever moeten doen bij collega's, mannen van de practische uitvoering, dan zou het, eigen ervaring aan die van anderen toetsende, en liefst steeds in verbinding blijvende met de practische uitvoering, hem misschien niet zoo moeilijk zijn geweest, ook voor de oogenschijnlijk droge leerstof belangstelling te wekken.

Wij ontveinzen ons niet, dat toen ter tijd aan het ontwerpen van een plan voor een dergelijk college groote moeilijkheden verbonden waren, dat daarvoor de voorbeelden schaarsch, of misschien in 't geheel niet voorhanden waren, dat de leeraar dus verplicht was dit plan geheel van den grond op te bouwen en dat er minstens eenige jaren van studie noodig waren, om de grondslagen te leggen, waarop voortgebouwd kon worden, waarop het college zich geleidelijk kon ontwikkelen tot een dat wel geschikt was om belangstelling in te boezemen.

Is het dit echter blijkbaar niet geworden dan moet

dit liggen of aan oorzaken, die wij niet kunnen beoordeelen, of aan de wijze, waarop de zaak is aangevat of opgezet. Het bevreemdt ons dat de heer v. d. K., toen hem de moeilijke taak was opgedragen, er niet dadelijk aan gedacht heeft, dat het maken van een bestek iets anders is dan het overschrijven van een ander bestek, dat hij niet dadelijk deze timmermansopvatting heeft laten varen voor een meer wetenschappelijke, waarvoor het onderwerp *zeer* zeker vatbaar is, evenals b. v. het boekhouden, dat hij ten minste niet begonnen is naar een wetenschappelijken grondslag te zoeken.

Maar daarvan blijkt ons niets uit de boven aangehaalde inleiding. Er werd zoo goed en zoo kwaad het ging begonnen en..... voortgesukkeld, zoodat ook nu nog in den cursus de leidende gedachte schijnt te ontbreken en daaruit nog niet anders geworden is dan een inleiding.

Beschouwen wij wat nader categorisch de omschrijving der hoofdschotels, en stellen wij ons daarbij duidelijk voor den geest dat het hier een cursus geldt in *het maken van bestekken en begrootingen.*

„Het beschrijven van den gewonen loop van zaken bij het aanbesteden van bouwwerken."

Voorzeker mag deze bij de inleiding van het onderwerp niet ontbreken, zij moet uit den aard der zaak de inleiding tot het onderwerp vormen, doch men is te exclusief, wanneer men zich bepaalt tot den *gewonen* loop en men beschouwt de zaak niet wetenschappelijk.

Er bestaan verschillende wijzen van uitvoeren van werken, dit moet de ingenieur en architect weten. Zoo zijn bijvoorbeeld reeds in een oude Fransche handleiding, Claudel's Formules, Tables et Renseignements pratiques, Aide-Memoire des Ingénieurs, des Architectes, etc. van 1857, er vier beschreven, meer bepaald op spoorwegen betrekking hebbende.

De verschillende wijzen van werken dienen allen in 't kort beschreven te worden. Zij varieeren niet alleen naar den aard van het werk: grondwerk, spoorwegbouw, bruggenbouw, zeeweringen, bouw van openbare gebouwen, van fabrieken, van woonhuizen, die telkens in een of ander opzicht van invloed is op de keuze van den te volgen weg, maar bovendien naar plaatselijke toestanden, wetten, gewoonten, zeden, enz. Afgezien van de vraag, wat onder den gewonen loop te verstaan is, kan het niet anders of men moet zich bij de behandeling, alleen daarvan, bepalen tot zeer eenzijdige beschouwingen, onvoldoende, om den aanstaanden ingenieur of architect een overzicht te geven, dat hem in staat zal stellen den in elk bijzonder geval te volgen weg te vinden.

Te meer is het noodig hem in dit opzicht voor te lichten, omdat bij velen in onzen tijd twijfel is gerezen, of de gewone loop van zaken bij aanbestedingen wel de in alle opzichten meest gewenschte is. Wij wijzen slechts op de pogingen, die aangewend worden voor, de proeven die genomen worden met particuliere aanbesteding, uitvoering in eigen beheer en combinaties van verschillende manieren, die zeker de aandacht verdienen en waarvan de heer v. d. K. niet onkundig kan zijn, wij zouden zeggen niet onkundig *mag* zijn, die hij niet negeeren mag.

Het aangeven van de eischen die aan een bestek te stellen zijn.

Daarmede moet het onderwijs in het maken van bestekken aanvangen, of beter nog, met het geven van een definitie, wat een bestek eigenlijk is en zijn moet. Heeft men dit in het algemeen bepaald en omschreven, dan zal men onvermijdelijk alweder moeten beginnen met de behandeling van verschillende soorten van bestekken naar de soort van het werk, waarnaar zich de eischen wijzigen.

Ook uit een ander oogpunt zou daarna het onderwerp moeten worden beschouwd, namelijk of het geldt uitvoering van een werk, onderhoud van een werk of levering van materialen en dan komt eigenlijk eerst het maken van bestekken aan de orde, de systematische indeeling, de manier van beschrijving, in één woord de techniek van de geheele inrichting in alle onderdeelen, de hulpmiddelen, die daarbij aan te wenden, de termen, die daarbij te gebruiken zijn, enz.

Hier zijn wij aan den eigenlijken hoofdschotel, waarbij de leeraar zijn leerlingen te vertellen heeft niet alleen hoe een bestek gemaakt behoort te worden, maar practische oefeningen in het opzetten en maken van bestekken of gedeelten van bestekken niet mogen ontbreken.

De keus van onderwerpen voor dergelijke oefeningen is waarlijk rijk genoeg. „Greift nur hinein in..... den vollen Praxis!", zouden wij daarbij den leeraar willen toeroepen, met een variant op Goethe's woorden. Ook het „da wo ihr's packtst ist's intressant" is hier van toepassing.

Bespreking en beoordeeling van enkele bestekken.

Deze is onmisbaar bij het vorige. Vooreerst toch moeten voorbeelden voorhanden zijn van bestekken voor verschillende soorten van werken, dan ook zulke, die als voorbeelden van uitvoerings-, onderhoudseif leveringsbestekken kunnen dienen, eindelijk bestekken van officieele en van particuliere directiën. Al dit materiaal moet met zorg gekozen en met verstand gebruikt worden en zal dan zeer veel kunnen bijdragen, om het onderwijs in het maken van bestekken toe te lichten, de leerlingen daarin spoedig thuis te doen geraken.

Vaak zullen die voorbeelden kunnen dienen om aan te wijzen hoe het *niet* behoort, maar nimmer zullen zij mogen dienen als voorbeelden om gedachtenloos na te schrijven.

Zij behooren in de hand van den leeraar te blijven en alleen gelezen te worden door zijn bril.

Aangeven van eenige grondslagen voor het maken van begrootingen.

Ofschoon er in de wijzen van het maken van begrootingen in de hoofdzaken niet zooveel verscheidenheid is als in die van het maken der bestekken, zoo bestaan daarvoor toch ook zeer verschillende manieren. Een aannemersbegrooting ziet er gewoonlijk heel anders uit dan een ingenieurs- of architectenbegrooting.

Maar in 't algemeen kunnen bij het onderwijs in het maken van begrootingen de voorafgaande inleidende beschouwingen veel beknopter worden opgevat en het is daarbij gemakkelijker een rationeele methode toe te passen, een goede handleiding te geven, omdat afwijking van aangenomen stelregels daarbij niet zoo vaak noodig zal zijn als bij het maken van een bestek.

Daarvoor zijn meerdere goede voorbeelden voorhanden en het komt hier vooral aan op een goede indeeling, een overzichtelijke groepeering der cijfers en een inrichting, die de contrôle gemakkelijk maakt en waaruit ook gemakkelijk na te gaan is hoe men aan de cijfers is gekomen.

Men kan echter na het vaststellen van eenige regels of aangeven van eenige grondslagen, zooals de schrijver het noemt, nog maar niet voor den voet weg over gaan tot het in elkaar zetten van een begrooting.

Daarvoor is eerst nog een aantal voorafgaande bewerkingen noodig, als uittrekking van Hoeveelheden, Berekening van Arbeidsloonen, Vaststelling van Eenheidsprijzen enz. en die bewerkingen op zich zelf geven ook al weder wegens de groote verscheidenheid in de soorten van werk, in den aard der materialen den leeraar zeker stof genoeg om er verscheidene college-uren aan te kunnen wijden.

Met begrootingen in het algemeen en met deze bijkomende bewerkingen in het bijzonder, wordt in de practijk wel eens wild omgesprongen. Men heeft soms niet den tijd, maar men gunt zich ook vaak niet den tijd, om daar de vereischte zorg aan te besteden. Waar echter is een schoonere gelegenheid te vinden, om deze dingen naar behooren te behandelen dan in een college over het maken van begrootingen?

(Wordt vervolgd.)

NIEUWE BOUWMATERIALEN.

KALKZANDSTEENFABRIKATIE.

(Vervolg van bladz. 350.)

Zooals wij reeds in ons vorig artikel zeiden is Olchewsky in hetgeen hij omtrent zijne inzichten betreffende de kalkzandsteenfabrikatie mededeelt, misschien wel wat optimistisch gestemd.

Bij een beoordeeling van de waarde dier mededeelingen moet voorts niet uit het oog verloren worden, dat hij daarmede een bepaalde bedoeling had, die hij ook in geenen deele verzwijgt, namelijk het bestrijden van de meening, dat iedereen overal deze industrie kan gaan uitoefenen zonder eenige verplichting tegenover de houders van de daarop betrekking hebbende, thans van kracht zijnde patenten. Wat hij daarvoor aanvoert is nu wel voor ons van minder direct belang, maar het werpt toch nu en dan een eigenaardig licht op de toestanden, waartoe een patentstelsel als thans bij onze Duitsche naburen bestaat, aanleiding geeft, zooals de lezer zelf in het volgende hier en daar zal kunnen opmerken.

In hoofdzaak willen wij ons echter met de zakelijke mededeelingen van Olchewsky bezighouden.

Het is natuurlijk, zoo zegt hij in den aanvang van zijn betoog, dat de nieuwe industrie in de eigenaars der steenbakkerijen dadelijk heftige tegenstanders heeft gevonden. Men is namelijk begonnen met de bewering te verspreiden, dat de kalkzandsteenen niet tegen vorst en niet tegen vuur bestand waren. Echter zonder grond, want het officieele onderzoek heeft bij de strengste beproevingen het tegendeel bewezen en de praktische resultaten hebben aangetoond, dat overal waar men goede kalkzandsteenen maakt, dit nieuwe materiaal zich verbazend snel een plaats veroverd heeft tegenover de baksteen en vele metselaars en bouwheeren, die eenmaal kalkzandsteenen verwerkt of gebruikt hebben, aan dit materiaal boven baksteen den voorkeur geven. Wie zich van de kwaliteit en de snelle invoering van goede kalkzandsteenen wil overtuigen, reize, wanneer hij zich tot Duitschland wil bepalen naar Coswig in Anhalt, Neumünster in Holstein, Steinbeck bij Hoppenrade in Mecklenburg, Melle in Westfalen, Königsberg in Oostpruissen, Neustettin in Pommeren, Idaweiche in Opper-Silezië, enz.

De fabrieken in die plaatsen werken allen volgens het systeem van Olchewsky.

Wil men de resultaten zien van fabrieken, die volgens andere systemen werken, dan kan men b. v. gaan naar Thale in den Harz, Budenheim bij Mainz, Stolp in Pommeren, Straatsburg in den Elzas, enz. Volgens Olchewsky bereiken deze fabrieken bij een grooter verbruik van kalk in haar product niet de kwaliteit der volgens zijn systeem werkende, welke zonder uitzondering in de naaste omgeving afzet van het fabrikaat vinden, terwijl de andere fabrieken vaak hun producten ver moeten vervoeren, naar plaatsen waar men de gebreken nog niet voldoende kent. Hoe die kwaliteit door de metselaars en verbruikers beoordeeld wordt, verneemt men het best op de plaatsen zelf.

Olchewsky heeft zijn fabrikaat aan verschillende proefstations op allerlei wijzen aan uitvoerige proefnemingen doen onderwerpen, zoowel de drukvastheid en den weerstand tegen vorst en hitte betreffende, als uit een hygiënisch oogpunt genomen.

De concurreerende fabrieken hebben toen getracht de meening ingang te doen vinden, dat alle kalkzandsteenfabrikaten dezelfde goede eigenschappen bezaten en hebben zich op grond daarvan niet ontzien de daarop betrekking hebbende getuigschriften gedeeltelijk in hunne brochures af te drukken, zonder mededeeling, op welke wijze de steenen vervaardigd waren.

Olchewsky zegt de eerste te zijn geweest die bij de beproeving der steenen ook het scheikundig onderzoek daarop heeft doen toepassen. Volgens het officieel attest van het Koninklijk Mechanisch-Technisch proefstation te Berlijn—Charlottenburg is door dit onderzoek aangetoond, dat zijne steenen een kalkgehalte van slechts 7.23 pCt. van hun gewicht hebben bij een drukvastheid van:

238 K. G. per cM2. in afleveringstoestand;

219 K. G. per cM2. na 25 maal achtereen herhaalde bevriezing tot ÷ 12 graden C. en daarna met water verzadigd;

185 K. G. per cM2. nadat de steenen in een gebouw ingemetseld en bij een brandproef aan een hitte van 900 tot 1000 graden C. blootgesteld waren geweest.

Met de volgens andere systemen vervaardigde steenen zijn tot heden slechts de volgende resultaten bereikt:

Voor die volgens het patent Neffgen, thans geexploiteerd door Becker & Klee te Keulen een drukvastheid van 99 K. G. per cM2. in afleveringstoestand, terwijl niet vermeld wordt hoeveel kalk zij bevatten.

Voor die van Kleber, thans vertegenwoordigd door de „Deutsche Kunstsandsteinwerke, Aktiengesellschaft" te Berlijn, eene van 178 K. G. per cM2. in afleveringstoestand, eveneens zonder vermelding van het kalkgehalte.

Voor de verzwijging van dit kalkgehalte bestond waarschijnlijk een gewichtige reden, namelijk deze, dat bij vermelding daarvan dadelijk moet blijken in hoeverre het eene systeem alleen ten gevolge van een hooger kalkgehalte reeds duurder moet zijn dan het andere.

Olchewsky berekent, dat de steenen van Neffgen (Becker & Klee), om een drukvastheid van 99 K. G. per cM2. te kunnen aanwijzen een kalkgehalte van minstens 12 pCt. van hun gewicht moeten hebben en zegt verder, dat zij zelfs bij een veel hooger kalkgehalte geen hooger vastheidscijfer kunnen bereiken, omdat de verharding bij dit systeem niet door stoom van hoogen druk bewerkt wordt, maar om aan de bepalingen van het patent, D. R. P. No. 76246, te voldoen, met stoom beneden 100 graden C. geschieden *moet*.

Daarbij wordt slechts in zeer geringe mate kalksilicaat gevormd, en de verharding in hoofdzaak bewerkt door de vorming van kalkcarbonaat.

De houders van Neffgens patent stellen de verharding onder lagen druk natuurlijk voor als een voordeel van hun wijze van werken, daar men hierbij de dure en, naar zij zeggen, moeilijk te lanteeren verhardingsketels kan missen en gevrijwaard is voor ontploffingsgevaar. Wat dit laatste betreft wordt een enkel geval als afschrikkend voorbeeld aangehaald, maar het zou dwaasheid zijn hierin een grond te vinden, om van de toepassing van hoogen stoomdruk af te zien. Men kon dan evengoed tegen het gebruik van alle gewone stoomketels te velde trekken, omdat daarbij ook af en toe ontploffingen voorkomen en bovendien zijn de oorzaken van het bovenbedoelde geval waarschijnlijk te zoeken in fouten, die met het systeem niets te maken hebben.

Dat de verharding onder hoogen druk bij nauwelijks 12 uren lange inwerking de voorkeur verdient boven de verharding in gemetselde kamers, die 72 tot 96 uren duurt, bewijzen de beproevingsresultaten der volgens de methode van Kleber vervaardigde steenen, welker drukvastheid die van Neffgens product ver overtreft, ofschoon beide methoden voor de vervaardiging van de specie of mortel dezelfde wijze van werken volgen.

Dat Kleber, die zich oorspronkelijk het recht verworven had, volgens Neffgen's patent te werken, diens methode heeft laten varen en de hooge-drukketels in gebruik heeft gesteld is een verdienste die erkend moet worden. Hij heeft toen veel moeite gedaan, om zich het uitsluitend recht op het gebruik van hooge-druk-ketels bij de kalkzandsteenfabrikatie te verzekeren, dit is hem evenwel niet gelukt en het eenige wat hij van het Keizerlijk „Patentamt" heeft kunnen verkrijgen is, dat hem uitsluitend het gebruik van zoutzuur in dat bedrijf verzekerd werd, een recht, waarvan hij, zooals wij reeds vroeger vermeldden, in de latere jaren geen gebruik meer gemaakt heeft, terwijl hij, wat betreft het blusschen van de kalk gemengd met zand, in kogelmolens, aan zijn patent, D. R. P. No. 103777, gebonden is. Het eenige voordeel, dat Kleber in zijn methode tegenover die van Neffgen kan aanwijzen, is dus uitsluitend gelegen in het gebruik der hooge-druk-ketels, dat aan iedereen vrij staat, behalve, zooals reeds uit het voorafgaande blijkt, aan Neffgen en de volgens diens patent werkende fabrieken. De waarde der patenten 76246 en 103777 is dus uit het bovenstaande voldoende te beoordeelen.

Na deze beschouwingen gaat Olchewsky over tot bespreking van de hoofdpunten, waarin zijn systeem van dat zijner concurrenten verschilt en tot het aantoonen der voordeelen, die daaraan verbonden zijn en waar zijn concurrenten niets tegenover kunnen stellen zonder patentrechten te schenden.

Hij begint dan er op te wijzen, dat alvorens de resultaten van zijne proefnemingen door hem bekend gemaakt werden en op grond daarvan in 1898 door hem patent werd aangevraagd, het niemand mogelijk geweest is, onder aanwending van vooraf afzonderlijk volkomen gebluschte kalk, den mortel geschikt te maken om daarvan steenen te persen, die men zonder gevaar voor vernieling direct aan de inwerking van stoom van hoogen-druk kon blootstellen.

Tot 1898 heeft men in het werkelijk bedrijf der kalkzandsteenfabrieken zoo gewerkt, dat men de gebrande kalk op zichzelf, door middel van kogelmolens zoo fijn mogelijk maalde en haar dan met een betrekkelijk groote hoeveelheid zand vermengde.

Olchewsky begreep, dat op dezen weg nooit een goede en de volkomenheid zooveel mogelijk nabij komende blussching der kalk kon plaats vinden. Volgens hem vertoonen steenen, die door vermenging van gemalen, gebrande kalk en zand gemaakt zijn, zoowel aan de oppervlakte als op de breuk, met een vergrootglas bezien, een groot aantal kleine, witte puntjes, die niet anders dan onvolkomen gebluschte en dus ook niet tot hun volle werkzaamheid gekomen kalkkorreltjes zijn. Zelfs wanneer men bij deze wijze van werken 100 K. G. gemalen, gebrande kalk, welke met het oog op het blusschen van de allerbeste qualiteit moet zijn, met slechts ongeveer 500 K. G. zand vermengt, zoodat de steen circa 16 pCt. gebrande kalk bevat, blijven dergelijke steenen in deugdelijkheid nog ver ten achteren bij zoodanige, waarvoor men 100 K. G. gebrande kalk vooraf afzonderlijk, zoo volkomen mogelijk bluscht en deze daarna met 1000 K. G. zand vermengt.

De vooraf afzonderlijk zoo volkomen mogelijk gebluschte kalk werkt door hare fijne verdeeling veel energieker, dan wanneer men de kalk slechts maalt en haar dan met de betrekkelijk groote hoeveelheid zand vermengt, welke verhindert, dat de kalk de tot een volkomen blussching noodige verhooging van temperatuur verkrijgt.

Nadat door Olchewsky het bewijs geleverd was, dat men met slechts circa 5 pCt. kalk, na voorafgaande blussching veel hardere steenen verkrijgt dan zelfs met 15 pCt. tot poeder gebrachte, doch niet vooraf gebluschte kalk, is dan ook algemeen het groote voordeel erkend, dat in het vooraf blusschen gelegen is, in verband met het verhardingsproces in hooge-drukketels, het eenige waarbij men de steenen binnen 10 à 12 uren tot den hoogst bereikbaren graad van verharding kan brengen.

Wat is nu de beste wijze, om de kalk vooraf zoo volkomen mogelijk te blusschen, zonder te groote kosten en zoodanig, dat het mogelijk is haar daarna direct met vochtig zand te vermengen en de uit het mengsel gevormde steenen, in den ketel opgestapeld, direct aan de inwerking van stoom van hoogen druk te onderwerpen zonder gevaar voor beschadiging?

(Wordt vervolgd.)

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE LEIDEN.

Vijf-en-veertigste Vergadering, gehouden in het Natuurgebouw.

Aan deze Vergadering ging vooraf een kunstbeschouwing o. a. bestaande uit een groot aantal foto's van Paramaribo en een verzameling bouwkundige schetsen en ontwerpen, afgestaan door de heeren Arlaud en D. Beer.

Bij afwezigheid van den voorzitter werd deze vergadering geopend door de vice-voorzitter den heer G. van Driel.

Allereerst werd overgegaan tot het uitreiken van den 2den prijs, behaald in den wedstrijd tot het ontwerpen van een diploma voor de Vereeniging, aan den heer D. v. Leeuwen Jr., van Leiden. De jury, geen der inzendingen een 1sten prijs waardig gekeurd hebbende, had niet gaarzeld ter aanmoediging den 2den prijs toe te kennen.

Alsnu was het woord aan den heer D. van Lith, die eenige mededeelingen deed over het nieuwe materiaal Compobout van den heer Gerhard Loeber te Amsterdam. Dit materiaal, dat hier ter stede reeds met succes is toegepast in het café „Suisse", leent zich speciaal voor *die* betimmeringen, die licht en sterk samengesteld moeten worden. Door de firma Hendrik Hoogbwinkel, fabriek van verbeterd tectorium en dakvilt, waren van bestaande materiaal eenige monsters ingezonden, waarvan de heer v. Lith ingelijks de noodige inlichtingen verschafte.

Bij den secretaris waren in den loop van den zomer tal van vragen ingekomen, die in deze vergadering, speciaal gewijd aan een technische bespreking dier vragen, door de debatcommissie werden ingeleid.

De eerste vraag: Wat is drijfsteen? Hoe wordt zij gefabriceerd? werd namens de debatcommissie beantwoord wederom door den heer v. Lith, die o. a. mededeelde, dat ook hier in 't land thans drijfsteen wordt vervaardigd en wel bij de firma Sprey te Zwammerdam en Bos & Zoon te Alfen.

Vraag 2: Hoe worden leem(dorsch)vloeren vervaardigd? en vraag 3: Wat is het beste middel om het groeien van gras tusschen de steenen te beletten? waren schriftelijk beantwoord door den heer Van Ruyven. Uit deze antwoorden bleek, dat leem(dorsch)vloeren

ten plattenlande veelal door de boeren zelf gemaakt worden, en wel bij voorkeur met Limburgsch leem. Nadat de bewerking der vloeren duidelijk was meegedeeld, zeide de heer Van Rayven nog in zijn antwoord, dat men tegenwoordig in manéges leem(onder-vloeren) legt van ongebakken, hard gedroogde steen, de naden volgeschrobd met droog zand, over welke vaste strantlaag men grof rivierzand of zaagsel aanbrengt, dat gemakkelijk ververscht kan worden. Voor het tegengaan van gras tusschen de steenen zijn verschillende middelen aangewend, zooals: gaswater, kalkbries en zwavelzuur. Deze middelen maken de straat zwart. Iets, wat vrij lang stand houdt echter is het inwasschen van de straat met zand vermengd met eenig Portland-cement, evenwel voor keibestrating minder geschikt.

Vraag 4: Wat is het beste materiaal voor schoorsteenen buitendaks? had de eer zich in een algemeene deelneming te mogen verheugen. Immers, nagenoeg de geheele vergadering nam aan het debat deel. De meeningen liepen echter zoo uiteen, dat men in deze niet tot een conclusie kwam. Men dwaalde van den vraag af tot een andere: Wat is de beste manier om het doorslaan van regen op 't zuidwesten te voorkomen? Hierin liepen de meeningen nog meer uiteen.

Dan was er nog een vraag ingekomen, die zich bijna geheel op social terrein bewoog De vergadering achtte deze niet geschikt ter beantwoording voor een bouwkundige vereeniging. De heer F. H. Arlaud stelde echter opnieuw het eerste gedeelte nl.: „Is het tegenwoordig wel ernstig aan te raden uw jongens op te leiden in het bouwvak, met de bedoeling hem eenmaal patroon te doen worden?"

Deze vraag met een zestal anderen zal in handen gesteld worden van de debatcommissie.

Een lid wenschte nog eens een wedstrijd voor handwerkslieden te organiseeren zooals deze indertijd is gehouden in „Amicitia." De vergadering was echter van gevoelen dat dit niet op den weg der vereeniging ligt.

Als nieuw lid werd toegelaten de heer G. L. Driessen, terwijl als zoodanig hun verlangen hebben te kennen gegeven de heeren H. M. Baggerman en D. v. Leeuwen Jr.

De vergadering besloot voor rekening der vereeniging een leerling te plaatsen op „M. S. G."

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— Het nieuwe, of liever gerestaureerde, Parlementsgebouw te Bern zal, hoewel dan nog niet geheel voltooid, den tweeden December in gebruik worden genomen. Eenvoudige feestelijkheden zullen hiermee gepaard gaan. Het decoratieve werk vordert slechts langzaam. De groote zaal voor de Bondsvergadering is bijna klaar. De journalisten-tribunes zijn doelmatig aangebracht; alleen belasten zij het voeren van gesprekken tusschen de vertegenwoordigers van het volk en die der pers. Om die reden wordt er een weinig tegen gemopperd.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. De Gemeenteraad besloot, op voorstel van den heer Edersheim, de vacature-Krap in de tramwegcommissie niet weder te vervullen, als niet noodig in het tegenwoordige stadium der zaak en slechts aanleiding kunnende geven tot vertraging van de zoo noodige oplossing der tramquaestie.

— De Minister van W., H. en N. brengt ter kennis van belanghebbenden, dat in de maand Maart en voor zooveel noodig ook in de maand April van 1902 een vergelijkend onderzoek zal plaats hebben van candidaten, dingende naar een getuigschrift van voldoend afgelegd examen voor opzichter van den rijkswaterstaat.
(Zie no. 258 der St.-Cr.)

Utrecht. Er staat ons wederom een rechtsgeding te wachten tusschen de gemeente en een lid van den Gemeenteraad. Vanwege de bouwpolitie is namelijk proces-verbaal opgemaakt tegen den heer Das, omdat hij wederrechtelijk een gedeelte van den openbaren weg zou geannexeerd hebben door een houten hek daarom te plaatsen en binnen de daardoor afgezette ruimte een groot kippenhok te zetten. De woning van den heer Das, de bekende Oranjegrutterij, staat op den hoek van de Twijnstraat, met den zuidelijken gevel aan een plein. Daarop staan langs zijne woning een tweetal boomen, terwijl aan de achterzijde om de woning zijn pakhuis eenige meters naar voren op het plein uitsteekt. Eene goot loopt langs de stoep in de Twijnstraat, en helt voor de boomen heen een weinig af naar den uitersten hoek van den uitstekenden pakhuisgevel. De door die goot aangewezen driehoek, die, voor zoover de bougenis strekt, altijd tot het plein behoord heeft, beweert de heer Das nu dat hem behoort en heeft hij daarom eenvoudig laten afrasteren.

Haarlem. Uit de candidaten, die naar de aan de School voor Kunstnijverheid alhier vacante betrekking van leeraar in de projectieleer en het teekenen van geometrisch ornament hebben gesolliciteerd, werd een drietal samengesteld, bestaande uit de heeren: 1. Hana, 2. Jessurien de Mesquita, beiden uit Amsterdam, 3. A. C. de Graauw uit Rotterdam.

— Het Museum van Kunstnijverheid werd gedurende de maand October bezocht door 871 belangstellenden; uit de aan het Museum verbonden boekerij werden 222 boek- en plaatwerken verzonden. De boekerij bevat boek- en plaatwerken, betrekking hebbende op de beeldende kunsten, de kunstambachten, alsook op bijzondere technieken bij de kunstambachten in toepassing, die op aanvrage kosteloos door het geheele land verzonden worden.

— De heer W. F. Roosdorp heeft van B. en W. bericht ontvangen, dat zij geen vrijheid vinden om aan den Raad voor te stellen, den grond van het Proveniershuis te verkoopen voor een aldaar te stichten schouwburg. Volgens inlichtingen zal de adressant zich thans tot den Raad zelven wenden. Wil men niet verkoopen, dan zou er altijd nog mogelijkheid zijn om den grond in erfpacht te verkrijgen.
(Idd.)

Maastricht. De krypt onder den toren van de O. L. Vrouwekerk alhier bleek een paar vensters te hebben bezeten, die waren dichtgemetseld en onder het tegenwoordig peil van het O. L. Vrouweplein lagen. De grond is zooveel noodig weggegraven en de vensters zijn weer opengemaakt; ze verlichten nu de voorheen donkere kracht, hetgeen vooral ten goede komt aan het kruisgewelf.

De herstelling van de andere krypt der kerk, onder het hoofdaltaar, zal nog dit jaar gereed komen. In het volgende zal met Kerstmis weer voor 't eerst na honderden jaren de mis in die ondersaardsche ruimte worden gelezen.

Vóór de restauratie lag op den vloer meer dan 1 M. puin. Verscheidene der vele slanke kolommen, die de kruisbogen der zoldering stutten, maar niettegenstaande haar talrijkheid toch nergens het uitzicht op het altaar belemmeren, moesten door nieuwe worden vervangen. De muren zijn van de kalklaag ontdaan, zoodat de natuurlijke steen weer zichtbaar is.

In die krypt is o. a. een eenvoudige grafsteen gevonden, de graven dekkende van de in de 17e eeuw gestorven paters Farfis en Chilio en zuster Stroom, die als de stichters worden beschouwd van Calvariënberg, het ziekenhuis te Maastricht.

Door het wegbreken van een tegen de kerk gebouwd huisje is een voormalige hoofdingang teruggevonden, die thans in den oorspronkelijken toestand wordt hersteld.

Alkemade. Sollicitatiën naar de betrekking van gemeenteopzichter, zoowel mondelinge als schriftelijke, zijn ingekomen van A. Akerboom, A. v. Wieringen, P. Vrijburg, L. Kreling en M. Schoenmaker, allen alhier en D. Neibrief, architect te Leiden. Wordt besloten voorloopig die betrekking nog onvervuld te laten en de bezoldiging van wijlen den opzichter M. W. Lemmers over het loopende kwartaal aan zijne weduwe uit te betalen.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Nederl.-Indië is:

benoemd tot directeur der burgerlijke openbare werken de hoofdingenieur 1e kl. bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken H. P. Mensinga; tot opzichter 3e kl. E. L. Keijzer, thans tijdelijk met de waarneming van die betrekking belast; tot opzichter der werkplaatsen 1e kl. bij de exploitatie der Staatsspoorwegen op Java, en geplaatst bij de Oosterlijnen Th. Boon van Ostade;

geplaatst bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in de residentie Soerabaja, met intrekking zijner detacheering bij de exploitatie der Staatsspoorwegen op Java, de ingenieur 3e kl. Jhr. R. R. L. de Muralt;

overgeplaatst naar de residentie Kedoe, ten einde als eerstaanwezend ingenieur op te treden, de ingenieur 2e kl. F. Th. Engel;

tijdelijk belast met de waarneming der betrekking van opzichter 3e kl., de tijdelijke opzichter 3e kl. bij de exploitatie van Staatsspoorwegen op Java A. G. Krul.

— Bij kon. besluit is, met ingang van 15 dezer, bevorderd tot ingenieur van den Rijkswaterstaat der 1e kl. H. Wortman, thans ingenieur der 2e kl.

— Door het dagelijksch bestuur van den polder Walcheren is, in de plaats van den heer W. Roelse Wz., die gepensioneerd werd, benoemd tot opzichter van de Zuid-Watering de heer J. A. Louwers, tot dusver adjunct-opzichter der 1e kl. bij de Noord-Watering te Westkapelle, en in diens plaats de heer C. M. Bolier, tot dusver adjunct-opzichter der 2e kl. te Middelburg.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Ingenieur op een machinefabriek. Brieven, met opgaaf van referentiën en leeftijd, onder letter V 601, Bureau „Vraag en Aanbod", te Deventer.

— Adjunct-Opzichter 2e kl. aan de Noordwatering (polder Walcheren). Jaarwedde f 750. Eigenhandig schrijven aan den voorzitter van het polderbestuur, den heer Den Bouwmeester, vóór 21 November aanstaande.

— Bedrijfs-Ingenieur in een constructiewerkplaats, tegen 1 Januari aanstaande. Brieven, onder letter U F 301, Bureau „Nieuws van den Dag".

— Electrotechnisch Ingenieur voor het maken van een ontwerp voor de levering van electrischen stroom in de gemeente 's Gravenhage. Salaris f 4000 à f 6000 per jaar. Zich aan te melden bij Burg. en Woth. vóór 1 December aanstaande.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

36ste Jaargang N°. 46. ZATERDAG, 16 November 1901.

De Opmerker

Bouwkundig Weekblad

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland f 5.—; voor België f 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, f 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat f 0.25, zonder plaat f 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels f 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer f 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

AMSTERDAM IN DE TOEKOMST.

De heer H. J. M. Walenkamp was zoo vriendelijk, ons eene brochure onder bovenstaanden titel, inhoudende „algemeene beschouwingen naar aanleiding van de aanstaande uitbreiding der stad aan de overzijde" toe te zenden. Hij heeft zijn werk opgedragen aan de bewonderaars van het schoone Amsterdam.

Het is een verblijdend verschijnsel, dat iemand het waagt, nu een Nederlandsche stad staat uitgebreid te worden, voor de eischen der schoonheid op te komen. Schoonheid wordt in Nederland slechts gewaardeerd, voor zooverre zij tot geldswaarde teruggebracht kan worden. Duizende Amsterdammers loopen dagelijks door de oude stad, en zij hebben voor haar schoon geen oog. Maar laat een gracht of een buurt eens door een schilder, wiens werk in den kunsthandel hoog geprijsd is, op doek of paneel zijn gebracht, — dan is de schoonheid voor niemand meer verborgen.

Wij zouden het den schrijver niet gaarne nazeggen dat te Amsterdam „langzamerhand de overtuiging veld wint (en gelukkig bij het Gemeentebestuur niet het minst) dat het met de stadsuitbreidingen, uit een schoonheidsoogpunt beschouwd, treurig gesteld is." Ware dit zoo, dan zou er niet op het benepen uitbreidingsplan, dat ter onzaliger ure werd vastgesteld, maar altijd door worden voortgewerkt.

Wel gaan wij daarentegen met den heer Walenkamp mede, waar hij meent, dat Amsterdam, evenals alle andere steden, slechts bij toeval zoo mooi is geworden, als het, voor 1865, was.

De beschouwingen omtrent het ideale plan eener stad, „een cirkel, waarin de zetel van de Wet als hart of middenpunt", zijn wel aardig om te lezen, doch wij gelooven, niet, dat men hier den schrijver al te zeer „au serieux" moet nemen. En zijn pogen, om schoonheid te verklaren, moest uit den aard der zaak mislukken. Schoonheid kan nu eenmaal niet verklaard worden. Of zou men ook iemand de schoonheid van een bosch in den herfst, van een Hollandsch vaartje, van een duinlandschap kunnen „verklaren"? Schoonheid blijft een zaak van voelen; het verstand kan haar nooit begrijpen.

De schrijver gaat te ver, als hij den plattegrond van Amsterdam binnen de singels, geheel aan het toeval toeschrijft. Van den halvemaanvorm was tot 1663 nog niets te bespeuren. Toen eindigden Heeren-, Keizers-, Prinsengrachten en de Jordaan bij de Leidschegracht. Het is de verdienste van Daniel Stalpaert — overigens een man, die in onzen tijd te ver overschat is — geweest, de halve maan tot stand te hebben gebracht.

Het denkbeeld van den schrijver, om bij het stadsdeel aan de overzijde ook den halve maanvorm te kiezen, juichen wij van harte toe.

Edoch..... of ons juichen om het verdienstelijk werk van den heer Walenkamp, ook al stemden velen er mee in, wat baten zal? De Reguliersgracht-geschiedenis, die onfeibaar met de demping moet eindigen, daar ons van de meest bevoegde zijde verzekerd werd, dat de Amsterdamsche raad voor schilderachtigheid niets voelt, is wel geschikt, om pessimistische verwachtingen omtrent de nieuwe stadsuitbreiding te wekken.

En dan is er nog iets, wat tot twijfel aanleiding geeft. Men wil het te maken Amsterdamsch Feijenoord voor handelsinrichtingen bestemmen. De heer Walenkamp zegt daarvan: „Deze omstandigheid zal — vooral voor den werkenden stad — groote en gelukkige gevolgen met zich kunnen brengen." Wij helpen het den schrijver wenschen, maar welke die ge-

volgen ook mogen zijn, wij kunnen niet aannemen, dat de liefhebbers van schoonheid er zich over zullen hebben te verheugen. Of is de esthetica bezig, te veranderen, is een fabriek, een silo, een kademuur, een stoomschoorsteen, een entrepôt, een electrische kraan iets moois? Mocht dit het geval wezen, dan kan de heer Walenkamp gerust zijn. Zulke schoonheid zal er te kust en te keur komen.

Ook aan arbeiderswoningen zal geen gebrek zijn. Het is zelfs niet onwaarschijnlijk, dat de gemeente, als de woningwet van kracht wordt, tot het maken van arbeiderswoningen zal medewerken. Maar al weder zien wij niet in, wat de schoonheid daar voor baat bij hebben zal.

De heer Walenkamp, die over het Y woont, eindigt zijn brochure aldus: „Als ik, 's avonds voor mijn huis gezeten, de zon zie onder gaan over de nog ongeschonden, grootsche velden, dan vraag ik mij af: wat zal van dit alles in de toekomst worden?"

Men behoeft niet veel profetische gaven te bezitten, om op die vraag het antwoord te geven. Afkeerig als men hier in Nederland is van grootsche denkbeelden, zal, waar nu nog het ongeschonden Hollandsche landschap te genieten valt, bij stukjes en beetjes een stadswijk ontstaan, al naar mate zich liefhebbers opdoen, om van de gemeentegrond te koopen of te pachten. Het zoo voordeelig mogelijk verkoopen of in erfpacht geven van dien grond, ziedaar het „groote" denkbeeld, dat alles zal beheerschen. En hoe verheffend de gevolgen van dit denkbeeld voor de schoonheid der stad zijn, daarvan kan de heer Walenkamp zich op het Museum-terrein gaan overtuigen.

Toch valle de heer Walenkamp het Amsterdamsche stadsbestuur niet te hard. Zijn leden kunnen het niet helpen, dat zij Nederlanders zijn, Nederlanders met hunne goede, maar ook met hunne slechte eigenschappen. Zelfs in de 17e eeuw, waarop wij zoo gaarne als op een idealen tijd terugzien, ontbraken die slechte eigenschappen niet! Het plan van Stalpaert, dat wij nu zoo bewonderen, is niet aangenomen, omdat men het zoo mooi vond, maar omdat het practische voordeelen had, en omdat het gelegenheid gaf, den grond tegen hooge prijzen te gelde te maken. Men woonde toen gaarne aan een gracht, omdat het verkeer zoo van personen als van goederen grootendeels te water geschiedde. Toen werkte de practijk de schoonheid in de hand; deed zij dit in onze dagen ook maar, wij behoefden ons niet bevreesd te maken.

Nu geven de menschen er niet meer om, aan een gracht te wonen; zij vermijden het zelfs dikwijls, van wege den stank. En daarom zijn, in de nieuwe wijken, geen grachten gegraven. Een breede aanleg is een schoone zaak vond men, doch achtte zich niet verantwoord zooveel vierkante meters, alsdan onbebouwd, moesten blijven, op te offeren. Dat was heel verstandig, maar het resultaat is..... buurt YY.

En de heer Walenkamp kan er zeker van zijn, dat men ook nu verstandig genoeg zal wezen. Met den grond zal worden gewoekerd, om er uit te halen, wat er in zit. Dan zal er natuurlijk later wel weer getreurd en gejammerd worden, dat alles zoo leelijk geworden is..... *mais on ne peut pas contenter tout le monde et sa belle mère!*

De nieuwste schoonheidsleer, al is zij dan ook misschien een modegril, heeft bovendien bedenkelijke gevolgen. Het publiek, dat nu van alle daken als schoon hoort verklaren dingen, die het in zijn hart leelijk vindt, en die vroeger door iedereen verafschuwd zouden zijn, raakt van de wijs. Het is niet te verwonderen, dat het aan de verkeerde wereld gaat denken. Of de heer Walenkamp een aanhanger van die nieuwste schoonheidsleer is, kan uit zijn brochure niet worden opgemaakt.

Wij zouden hem den raad willen geven, zijn krachten aan een plan van uitbreiding te beproeven, en het dan in het openbaar tentoon te stellen. Men kan er dan over oordeelen, welke de idealen van den schrijver zijn! Ook al zouden die idealen grootendeels niet voor verwezenlijking vatbaar blijken, dan toch nog kon de gemeente, als zij aan het opmaken van haar plan gaat, allicht het een en ander aan des heeren Walenkamp's ontwerp ontleenen. Leeringen wekken, voorbeelden trekken.

DE NACHTWACHT.

Aan de „Oprechte Haarl. Courant" wordt geschreven:

„Het bericht in een der dagbladen der vorige week, dat de commissie voor de beoordeeling der belichting van de „Nachtwacht" in het proeflokaal, in het midden dezer week weder bijeen zal komen, als wanneer de schilderij voor eene tweede proefneming „voor een ander der drie ramen zal geplaatst worden", is, naar wij van bevoegde zijde vernamen niet juist. De leden der groote commissie hebben geen oproeping of uitnoodiging voor eene *algemeene* vergadering of bijeenkomst in het proeflokaal ontvangen.

De schilderij staat nog op dezelfde plaats en denzelfden stand als waarin de commissie haar op 29 October jl. vond, waarbij de plaatsing van het doek als eertijds in het Trippenhuis gevolgd was, en waarover, naar verluid werd „het algemeen oordeel zeer gunstig was, zelfs bij het op dien dag grijze weder".

Er zullen nog een drie- of viertal proeven genomen worden, voor welke proefnemingen kleine commissiën van 3 of 5 leden zijn aangewezen met den bouwmeester dr. Cuypers als assessor en jhr. Van Riemsdijk als secretaris der groote commissie, die van haar bevindingen nauwkeurig rapport zullen opmaken om in de bijeenkomst der groote commissie uitvoerig behandeld te worden.

Bij de proefneming, waarmede dezer dagen zal worden aangevangen, zal de schilderij niet voor een ander der drie ramen geplaatst worden, dus niet van plaats veranderen, maar enkel in een schuine richting gesteld worden, om het effect der belichting aldus na te gaan.

Onder meer zal op verlangen van Jozef Israëls eene proef genomen worden met belichting uit het noorden, daar deze grootmeester der Kunst nog steeds de meening moet zijn toegedaan, „dat het doek „niet zooveel licht behoeft".

Er zal dus nog wel heel wat water langs de Rijn stroomen alvorens uitgemaakt is op welke wijze de schilderij in of buiten het Museum geplaatst wordt.

In den boezem der commissie zou, naar wij vernemen, nu reeds, voor den aanvang der proefnemingen, eene meerderheid bestaan (hebben) voor de plaatsing op zuiderlicht, waardoor dan eene uitbouwing van de zuidzijde van het Museum noodig zou zijn, en waartoe de architect, als de dienaar der commissie, ofschoon noode, zou overgaan.

Deze uitbouwing zal dan op pilaren moeten rusten, en niet geheel ongelijk zijn aan eene groote loofhuttentent, zooals sommige vrome Joden nog heden ten dage aan hunne huizen laten maken, om daarin de 40 jaren van omzwerving in de woestijn door hunne voorvaderen te gedenken.

Of evenwel de Regeering en later de Kamers, wanneer een voorstel der commissie tot uitbouw van het Museum gedaan wordt, zich enkel zullen laten leiden door het stemmental in de commissie, en of de argumenten voor of tegen eene plaatsing op zuider- of ander licht mede gewicht in de schaal zullen leggen?

Of voorts Regeering en Kamers bereik zullen bevonden worden, om, waar de tegenwoordige proefnemingen al licht op 12 à 15.000 gulden te staan komen voor dien uitbouw een ƒ 80.000 (zooals, meenen wij, geraamd is) beschikbaar te stellen?

Dit bericht verdient zeer de aandacht, in het bijzonder wanneer, naar ons werd verzekerd, niemand minder dan de secretaris der groote commissie, de heer Van Riemsdijk, de steller zou zijn. Vooral het slot is opmerkelijk. Ofschoon dr. Cuypers de dienaar der commissie" is, zal hij toch maar „noode" tot het maken van het gewenschte zuiderlicht overgaan! En als de commissie haar „loofhut" toch zou willen doorzetten, dan zal men Jozef Israëls gebruiken, om te bereiken dat de verlichting op het noorden niet veranderd behoeft te worden!

Zou er zich nu nog iemand illusiën maken omtrent proeven, proeflokaal en groote commissie?

In den strijd van Cuypers en Rembrandt, zooals de heer Van der Pek hem noemt, zal Rembrandt het voorloopig wel afleggen. Maar Cuypers kan dan ook troepen in het vuur brengen, die wat mans zijn; Rembrandt moet op eigen kracht steunen.

HET MAKEN VAN BESTEKKEN.

(Vervolg en slot van bladz. 358.)

Na de inleiding die wij in ons vorig artikel in het nummer van 9 Nov. j. l. bespraken, behandelt de heer Van der Kloes achtereenvolgens de volgende punten:

De stelling van den aannemer.
Voorbereidende werkzaamheden.
Aanwijzing ter plaatse.
Algemeene voorschriften.
De Begrooting van het werk.
Maten en hoeveelheden.
Fouten van den ontwerper.
Verrekening van meer en minder werk.
Aannemen à forfait.
Eenheidsprijzen.
Extra-post en onkosten.
Rampen.
Boeten wegens te laat opleveren van het werk.
Andere boeten.
Gunning van het werk.
Redactie van het bestek.

Wat de schrijver daarvan achtereenvolgens zegt, vormt geen samenhangend geheel, het is ons ten minste niet gelukt de leidende gedachte, den traditioneelen rooden draad te ontdekken, waarmede de beschouwingen zijn aaneen geregen.

Het zou ons duister gebleven zijn wat eigenlijk het doel van die beschouwingen was, wanneer wij niet onder de zeer in algemeenheden blijvende opmerkingen over de stelling van den aannemer de volgende verklaring hadden aangetroffen.

„Wat ik met dit opstel bedoel is, van het standpunt van den onderwijzer en den *redacteur* de grondslagen aan te geven voor het maken van een goed en duidelijk bestek, waarin al het noodige kort en zakelijk is beschreven, en — wat even belangrijk is — waarin niets te veel staat, zoodat menschelijkerwijs gesproken, niets voor verschillenden uitleg vatbaar is."

Bij lezing en herlezing van hetgeen de leeraar in het opstel geeft is het ons echter niet duidelijk geworden, hoe men volgens zijne meening te werk moet gaan, om een goed en duidelijk bestek te maken.

Wanneer wij het lijstje van de achtereenvolgens behandelde onderdeelen volgen, dan trekt het de aandacht, dat de schrijver zich van de eerste drie met een Jantje van Leiden afmaakt. Dit is jammer, vooral wat betreft de stelling van den aannemer, waarover in de laatste jaren heel wat te doen geweest is. De vraagstukken, die zich daarbij voordoen zijn wel in hoofdzaak van dien aard, dat zij slechts door rechtsgeleerden kunnen worden uitgemaakt, maar het is toch niet van belang ontbloot, daarover ook af en toe de meening van technici te vernemen. De stelling van den aannemer is nog steeds een zeer eigenaardige, de bestaande wetten laten te dien opzichten nog vele vraagpunten onbeantwoord of voor verschillenden uitleg vatbaar en het laatste woord over deze zaak is zeker nog niet gesproken.

Al moge nu de jonge ingenieur of architect nog zoozeer overtuigd zijn van de waarheid der stelling, dat niemand rechter mag zijn in zijn eigen zaak, deze overtuiging alleen zal hem nog slechts een zeer vaag denkbeeld geven van de stelling van den aannemer, die bij verschillende wijzen van uitvoering van werken lang niet altijd dezelfde is.

Algemeene voorschriften.

Bij dit onderdeel staat de schrijver wat langer stil. Op dit terrein gevoelt hij zich blijkbaar tehuis en ofschoon de grondstelling: „Laat en geef elk het zijne", ons alweder veel te vaag en daardoor ongeschikt voorkomt, om als uitgangspunt voor een bespreking van A. V. en het gebruik daarvan in een bestek, te dienen, zal toch ieder, die eenigszins in bestekken en A. V. thuis is in hoofdzaak de hier gemaakte op- en aanmerkingen beamen, en voorzeker zal niemand bezwaar hebben tegen de uitspraak aan het slot dezer bespreking:

„Het ligt, dunkt mij, voor de hand, dat de maat der duidelijkheid en handzaamheid van een bestek grootendeels afhangt van den algemeenen opzet en de indeeling er van."

Alvorens hieromtrent evenwel in bijzonderheden te treden (dit volgt dus later) acht de schrijver het noodig een oogenblik stil te staan bij:

de Begrooting van het werk.

De beschouwingen hierbij gemaakt, betreffen in hoofdzaak de vraag van het al of niet wenschelijke van het vermelden van het begrootingcijfer in het bestek of van het daarin opnemen van de begrooting in haar geheel.

In beginsel zijn ook wij de meening toegedaan, dat er voor open kaart spelen veel te zeggen is en er dikwijls met eene onnoodige geheimzinnigheid wordt te werk gegaan, die zeker het wederzijdsch vertrouwen tusschen directie en aannemer niet bevordert. Maar een aanbesteding is een handelsoperatie en in den handel kan men nu eenmaal in den regel niet aldus te werk gaan.

De meeste handelsoperatiën zouden daardoor onmogelijk worden.

Een aanbesteding met open begrooting is echter zeer goed mogelijk, maar dit neemt niet weg, dat men toch van het beginsel geen algemeenen regel kan maken, want er kunnen gevallen voorkomen, waarin

tegen openbaarmaking bepaalde bezwaren kunnen bestaan.

„Voor zoover ik weet" zegt de heer v. d. K., „geschiedt dit (het openbaar maken van de begrooting bij het bestek) echter zelden of nooit."

Wij vonden echter in eenige bestekken van de Genie hier te lande de begrootingen in haar geheel opgenomen en meenen daaruit te mogen afleiden, dat dit bij die directie, behalve voor bestekken van onderhoudswerk, regel is. Ook meenen wij te weten, dat men in Engeland veelal de begrootingen in haar geheel in of bij de bestekken afdrukt en zijn ons ook voorbeelden van Fransche bestekken bekend, waarin dit geschied is.

Wij hadden zoo gaarne gezien en ook verwacht, dat de leeraar aan de P. S., die toch van dit alles veel beter op de hoogte moet zijn dan de mannen der practijk, wien toch door zijn positie vele wegen open staan, om zich op de hoogte te stellen, die ons ontbreken, ons eens wat verteld zou hebben van de wijze waarop men in het buitenland deze zaken beschouwt en behandelt, want wij zijn overtuigd, dat wij ook van onze Engelsche naburen, door den schrijver terloops als barbaren gebrandmerkt, in dit opzicht nog wel wat kunnen leeren.

Maten en hoeveelheden.

Wat hierbij wordt aangeteekend heeft zeer weinig te beteekenen en schijnt alleen te dienen, om in verband daarmede te wijzen, op:

Fouten van den ontwerper en op de onbillijkheid, om daarvoor den aannemer te laten boeten, waarover onder eerlijke menschen wel geen verschil van meening zal bestaan. Terecht merkt de schrijver verder op:

„M. i. moeten dus de in het bestek opgegeven maten en hoeveelheden voor beide partijen bindend zijn"; maar laat daarop, vreemd genoeg, onmiddellijk volgen: „Doch om lastige verrekeningen te vermijden, zou ik in het bestek een gepast gebruik willen gemaakt zien van het woord „ongeveer", en geeft daardoor het middel aan de hand, om het goede beginsel, in de eerste stelling neergelegd, krachteloos en waardeloos te maken.

Onzes inziens behoort het woord „ongeveer" zoo min mogelijk of eigenlijk in het geheel niet in een bestek voor te komen en het komt ons hier overbodig voor, om deze meening breeder toe te lichten.

Welk bezwaar kan er zijn tegen het voor beide partijen bindend verklaren van de opgegeven maten en hoeveelheden zonder eenig voorbehoud? Bij een goede regeling van de

Verrekening van meer en minder werk.

kan toch immers geenerlei schade van beteekenis voor partijen ontstaan uit mogelijke vergissingen in de besteksopgaven.

In het te Dordrecht voorgekomen geval, door den heer v. d. K. aangehaald, heeft toch immers de Gemeente voor het meerdere dat zij moest bijpassen ook meer lengte riool gekregen, dan in het bestek was opgegeven en er kan alleen reden geweest zijn voor minder liefelijke woorden aan het adres van de Directie der Gemeentewerken, wanneer die meerdere lengte, tegen een te hoogen eenheidsprijs berekend, te duur gekocht moest worden. Of dit hier het geval was wordt niet vermeld, maar als het zoo geweest is, dan is uit het aangehaalde geval, behalve de leer, dat men een aannemer niet bestelen mag, nog een andere te trekken, namelijk deze, dat men zeer nauwgezet te werk moet gaan bij het vaststellen der eenheidsprijzen in een bestek en ware voorts daaraan een beschouwing vast te knoopen over de wijze, waarop men dit doen moet. In plaats daarvan dwaalt de schrijver af naar:

Aannemen à forfait.

en geeft daarvan door middel van een voorbeeld een korte omschrijving, die hier o. i. in 't geheel niet op haar plaats is, om daarna te komen tot de

Eenheidsprijzen,

die o. i. in alle gevallen in het bestek een belangrijke rol spelen. Met die eenheidsprijzen verkeert de heer v. d. K. blijkbaar nog op gespannen voet, hetgeen ook onlangs aan het licht kwam in de inleiding tot het artikel „Eenige gegevens voor het maken van begrootingen", voorkomende in het nummer van 15 April j.l. van het weekblad „Architectura", thans door hem hier nog eens aangehaald.

Nu geven wij gaarne toe, dat het vaststellen van goede eenheidsprijzen voor een begrooting en voor een bestek lang niet het gemakkelijkst deel van de taak des ingenieurs of architecten is, maar het behoort toch niet tot de onmogelijkheden. Wij hebben in de laatste jaren in dit opzicht groote vorderingen gemaakt. Wisten toch d. v. de ingenieurs der staatsspoorwegen indertijd, toen de eerste groote spoorwegwerken werden aanbesteed, in den regel zoo goed als niet, wat verschillende soorten van werk feitelijk kostten, onze hedendaagsche ingenieurs en architecten zijn tot groot verdriet van de aannemers vrij wat beter op de hoogte. De beweging ten gunste van uitvoering in eigen beheer is ten deele een gevolg van die meerdere kennis, door ervaring verkregen en somtijds duur gekocht.

Al laat die ervaring ons hier en daar nog wel eens in de steek, wij beschikken toch reeds over vele gegevens of kennen ten minste genoegzaam den weg om betrouwbare gegevens te verkrijgen, om onze aankomende ingenieurs en architecten een leiddraad in de hand te geven, waarlangs zij zelf verder kunnen komen. De twee afschrikkende voorbeelden van de gevolgen van te hooge eenheidsprijzen, door den schrijver aangehaald, zijn voor ons een paar bewijzen te meer van de noodzakelijkheid voor de studeerenden aan onze technische hoogeschool, van een degelijk college in het maken van bestekken en begrootingen.

Over de nu verder achtereenvolgens in de verhandeling behandelde punten kunnen wij kort zijn, zij geven ons voor heden geen stof tot opmerkingen, alleen willen wij even stil staan bij het laatste punt:

Redactie van het bestek.

Wanneer hetgeen de leeraar hierover ten beste geeft een proefje is van hetgeen hij in zijn college zijn leerlingen voorzet, dan kan het ons geenszins verwonderen, dat de aanstaande civiel-ingenieurs, werktuigkundige en mijningenieurs, en misschien electrotechnische ingenieurs, waaruit zijn auditorium bestaan moet, van dat college wegblijven, wijselijk bedenkende, dat zij den kostbaren tijd van hun laatste studiejaar elders beter kunnen besteden. Toch betreuren wij dit, want het kon anders zijn en het moest anders zijn.

Het college in het maken van bestekken en begrootingen aan onze Polytechnische School voldoet, zooals uit de verklaringen van den leeraar zelf ten duidelijkste blijkt, ook zelfs niet aan bescheiden eischen. Hoe is het anders denkbaar dat de vraag „Of er veel aan verbeurd zou zijn, dat dit college kwam te vervallen" den leeraar zelf op de lippen kan komen. Die vraag geeft veel te denken, onder meer

deed zij ons twijfelen of de leeraar zelf wel veel gevoelt voor de genoemde belangrijke onderwerpen, wel doordrongen is van het gewicht dezer zaken voor de practijk der technische vakken.

Ware dit het geval, hij zou zich, dunkt ons, meer moeite gegeven hebben, er zich beter van op de hoogte te stellen, dan thans het geval schijnt.

In de reeds boven aangehaalde „Eenige gegevens voor het maken van begrootingen", gepubliceerd in eenige vroegere nummers van het weekblad „Architectura" begint de schrijver nota bene met:

„Voor zoover mij bekend is, bestaat er nog geen deugdelijke handleiding voor het maken van begrootingen van bouwwerken."

Is de leeraar dan geheel vreemdeling op het gebied der vaklitteratuur, heeft hij er nooit aan gedacht eens over de enge grenzen van ons land heen te zien en is hij zich al de jaren van zijn leeraarsambt blijven bewegen binnen het kleine kringetje, binnen de vier muren van het schoolgebouw? Die vragen dringen zich op, waar men het boven aangehaalde leest en wij zijn overtuigd, dat ook binnen de muren der school, in de bibliotheek, toch wel degelijk handleidingen als boven bedoeld aanwezig zullen zijn.

Het is toch wel wat dwaas, dat uit de practijk stemmen moeten opgaan, om den leeraar in dit opzicht aanwijzingen te geven, maar wij kunnen niet nalaten te vragen of de heer v. d. K. niet kent bijvoorbeeld:

„C. Schwatlo, Handbuch zur Beurtheilung und Anfertigung von Bauanschlägen", dat in 1877 reeds een zevenden druk beleefde,

„G. Benkwitz, Das Veranschlagen von Hochbauten", waarvan de tweede druk in 1888 verscheen.

„Georg Osthoff, Kostenberechnungen für Bau-Ingenieure", dat in 1896 voor de derde maal gedrukt werd en waarvan thans, naar wij meenen, reeds een vierde druk is verschenen.

Wij noemen hier slechts een paar titels van zeer bekende werken, er zijn er ongetwijfeld nog veel meer.

Ook in de Engelsche en Fransche litteratuur zijn allengs meerdere handleidingen verschenen, betrekking hebbende op de onderwerpen, waarvan hier sprake is of onderdeelen daarvan.

En wat voorts daaromtrent nog te vinden is, verspreid in bouwhandboeken (als b. v. „Hülfswissenschaften der Baukunde, Berlin, Ernst Toeche") bouwkalenders, vademecums, tijdschriften, enz., is ook zeker niet van belang ontbloot.

Wij herhalen onze vraag: is aan den heer v. d. K. van dit alles niets bekend, of behoort dit alles gerangschikt te worden onder het grootendeels verouderde en weinig bruikbare?

Het laatste wil er bij ons niet in; integendeel wij gelooven, dat voor welke moeilijkheden de heer v. d. K. bij de aanvaarding van zijn leeraarsambt moge hebben gestaan, thans die moeilijkheden voor een groot deel opgeheven zijn en hem nu althans voldoende gegevens ten dienste staan, om het college in het maken van bestekken en begrootingen op meer wetenschappelijke grondslagen te hervormen, van een droog en onbelangrijk college te maken tot een, dat wel degelijk de belangstelling van onze aanstaande ingenieurs en architecten tot zich kan trekken.

Wij weten wel, dat alles, wat door den leeraar gewenscht wordt niet altijd te bereiken is, dat er omstandigheden kunnen zijn, onafhankelijk van zijn wil, die aan het tot stand brengen van hervormingen in den weg staan.

Het meest is echter hier, waar het, om het zoo te noemen, een inwendige hervorming geldt, te verwachten van den leeraar zelf. Geen leeraar of hoogleeraar zal het ooit gelukken bij zijn leerlingen belangstelling te wekken voor onderwerpen, waarvan hij blijk geeft zelf niet op de hoogte te zijn, waarin hij zelf geen genoegzaam belang stelt, om ze tot een onderwerp van ernstige studie te maken.

Van het belang der hier bedoelde onderwerpen krijgt thans de jonge ingenieur of architect eerst soms na jaren en ten koste van veel leergeld het juiste denkbeeld.

Dit kon, dit moest anders zijn.

Dat het spoedig anders en beter worde.

P. H. SCHELTEMA.

PRODUCTIE VAN GEGOTEN IJZER EN STAAL IN 1900 OVER DE GEHEELE AARDE.

Wij vinden in „Génie Civil" de onderstaande opgaven over de productie in het afgeloopen jaar van staal en gegoten ijzer.

Producceerende landen.	Gegoten ijzer in tonnen.	Staal in tonnen.
Vereenigde Staten	14.099.870	10.382.000
Groot-Britannië	9.052.107	4.979.471
Duitschland	8.357.742	6.645.869
Rusland	2.850.000	1.509.000
Frankrijk	2.699.424	1.624.048
Oostenrijk-Hongarije	1.350.000	675.000
België	1.018.507	654.827
Zweden	520.000	291.900
Spanje	294.118	150.634
Canada	87.647	—
Italië	18.750	58.000
Andere landen	625.000	400.000
Totaal	40.973.765	27.361.818

Bij 1899 vergeleken geeft dit een vermeerdering voor gegoten ijzer van 492.993 ton en voor staal van 309.429 ton.

Ter vergelijking, wat de staalproductie betreft, verwijzen wij naar de opgaven over 1880, 1898 en 1899 in ons nummer van 2 Maart j. l. bladz. 69.

PALEOGRAFIE.

Herhaaldelijk zien wij in den laatsten tijd blijken van een herlevende belangstelling in onze oude monumenten en gaan er weder stemmen op om de aandacht, ook van de Regeering, te vestigen op de veronachtzaming, waaraan zij voor het grootste deel nog ten prooi zijn. Wil men de belangstelling van het ontwikkeld publiek voor deze zaak winnen, wat zeker gewenscht is, dan moet men het Nederlandsche volk zijne monumenten leeren kennen en leeren waardeeren en om dit doel te bereiken moet men hun geschiedenis, in verband met onze volksgeschiedenis, navorschen.

Met de studie der monumenten zelf moet gepaard gaan een onderzoek van de papieren of perkamenten documenten, die in groote massa's in onze archieven berusten en een schat van gegevens bevatten, waarvan betrekkelijk nog te weinig gebruik gemaakt is.

Archieven-onderzoek is echter lang niet ieders werk, men kan maar niet op goed geluk aan 't zoeken gaan tot men gevonden heeft wat men zocht, men moet den weg weten in de magazijnen vol oude stukken, men moet daar in orde weten te brengen en te houden.

Maar om dit te kunnen doen en ook om met lust het Archiefwezen te gaan behandelen, moet men de stukken kunnen lezen. Op een uitnemend hulpmiddel hiertoe vestigen wij gaarne de aandacht. Het is: *De Paleograaf, Maandblad aan de beoefening van het lezen van oud schrift gewijd.* Redacteur de heer J. C. Beth, ambtenaar bij het Rijksarchief te 's Gravenhage.

In elk nummer komt een mooi fac-simile voor van een oud stuk, waarvan de nauwgezette transcriptie in een volgend nummer wordt gegeven. Zoo krijgt de leergierige verschillende schriftsoorten geleidelijk onder het oog en leert ze ontcijferen.

Voorzeker zal deze uitgave er toe bijdragen, bij velen belangstelling te wekken voor onze oude stukken en daardoor voor onze oude archieven zelf en den arbeid leeren waardeeren van hen, die met de zorg daarvoor belast zijn.

De Paleograaf kost slechts *f* 1.50 per jaar, het bureau is gevestigd Weimarstraat 88, 's-Gravenhage.

VERVALSCHING VAN OUDHEDEN.

Aan de *Nieuwe Rott. Courant* ontleenen wij het volgende:

De heer Seerp Gratama, die jaren lang mede zijn zorgen heeft gegeven aan het Museum van Oudheden te Assen, waarschuwt in het „Bulletin van den Oudheidkundigen Bond" tegen de ploteseling „in overweldigende massa gevonden urnen". Bepaaldelijk in de gemeente Odoorn schijnt men de urnen en ander vaatwerk voor het grijpen te hebben.

Het schrijven van den heer Gratama is een waarschuwing aan de commissie van bestuur van het Museum te Assen. Dit heeft van die voorwerpen in het Museum opgenomen, O. a. drie kruisen van roodbruine aarde, waarom een slang zich kronkelt, en een steenrood afgodsbeeld met kruis op de borst. De heer Gratama geeft, na broedvoerige geschiedkundige uiteenzetting, in overweging deze voorwerpen niet ten toon te stellen, althans niet definitief in de verzameling op te nemen.

„De gevolgen toch, die uit de expositie dezer voorwerpen als echte voortvloeien, zijn van groot belang en van te verstrekkenden aard, dan dat de leden Uwer Commissie, als wetenschappelijke mannen, die voor hunne rekening zouden mogen nemen, vóórdat de echtheid dier voorwerpen en hunne vindplaats op de meest nauwkeurige wijze zijn nagegaan en geconstateerd.

„Dat eenige urnen, ook van meer bijzonderen vorm, tezelfder tijd in het Museum opgenomen en uit dezelfde streek afkomstig, inderdaad niet als echt mogen worden aangenomen, zal, bedrieg ik mij niet, door Uwe Commissie worden toegegeven. Dat een aanduiding der plaats van herkomst als „verschillende tumuli onder de gemeente (Odoorn) en van diversen aangekocht", veel van de wetenschappelijke waarde dier vondsten wegneemt, ja de voorwerpen in vele gevallen tot zuivere curiositeiten maakt, eveneens. Intusschen bij de ontwijfelbaar echte exemplaren, wier vindplaats vaststaat, ook en bepaaldelijk in vroegeren tijd in het Museum opgenomen, is dit niet van zoo overwegend belang. Al zoude, gelijk door Uwe Commissie waarschijnlijk, zij het dan met leedwezen, evenals door mij, zal moeten worden erkend, door vele exemplaren, wier echtheid niet boven allen twijfel vaststaat, de waarde der geheele verzameling op bedenkelijke wijze kunnen worden aangetast.

„Hoe dit zij, ten aanzien der door mij meer bijzonder aangeduide voorwerpen mag geen onzekerheid bestaan. En is deze niet op te heffen, dan moeten zij als voorloopig zonder wetenschappelijke waarde worden terzijde gesteld.

„Nu is het mij niet onbekend, dat waar zooals in Drenthe maar al te dikwijls gebeurt, ieder zich bevoegd en bekwaam acht in tumuli en dergelijke begraafplaatsen te gaan graven, ja, waar men logées op zulk een onderneming als op een extra-genoegen tracteert en als 't ware urnenjachten organiseert, waarbij dan het gevangen wild gespaard en als curiositeit bewaard blijft, echtheid en herkomst dikwijls moeilijk zijn na te gaan en vast te stellen. Maar hier geldt het iets anders. Er zijn urnen, beitels en dergelijke voorwerpen betrekkelijk genoeg, om waar beide vaststaan, althans voor de wetenschap de vruchten op te leveren, die nauwgezet en geduldig onderzoek kan afwerpen. En het komt op een zeker getal afgedwaalde objecten minder aan.

„Niet alzoo bij de door mij bedoelde voorwerpen.

„In dezen is het wetenschappelijk belang, gelijk ik reeds betoogde, te overwegend. En nu bleek mij bij een onlangs ter plaatse ingesteld onderzoek, dat de echtheid ook dezer voorwerpen aldaar ten zeerste werd betwijfeld, terwijl hunne herkomst, om geen ander woord te gebruiken, als niet vaststaande werd aangemerkt, daargelaten nu nog, dat de in het Verslag opgenomen aanduiding uit wetenschappelijk oogpunt inderdaad te vaag moet worden genoemd. De mogelijkheid is derhalve niet uitgesloten, dat de boven omschreven voorwerpen, evenals andere, nu onlangs zijn vervaardigd, en de opgaven omtrent de vindplaatsen door de vervaardigers zijn verzonnen. Mij zijn zelfs de namen der waarschijnlijke fabrikanten genoemd, (zij staan te Uwer beschikking, zoo zij bij Uwe Commissie of enkele harer leden niet bekend mochten zijn) en wel ook bepaaldelijk ten aanzien der voorwerpen, waarom het hier gaat, al werd de mogelijkheid der echtheid van een der nommers 1639, 1645 en 1646 toegegeven, naar welk echt model de andere dan zouden zijn gefabriceerd.

„Ik wil niet beweren, dat mijne zegslieden in dezen mij de feiten, zooals zij inderdaad zijn voorgevallen, hebben medegedeeld, maar ik meen, èn met het oog op het belang der zaak, èn uithoofde mijner vroegere betrekking tot het Museum, aan Uwe zorgen toevertrouwd, Uwe aandacht ten ernstigste op deze omstandigheden te mogen vestigen. Een onderzoek, desnoods, nu m. i. daartoe werkelijk termen bestaan, een gerechtelijk — mag in dezen niet achterwege blijven. De wetenschappelijke waarde der verzameling, althans van een groot gedeelte daarvan, staat op het spel."

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Vergadering van Vrijdag 8 *November* 1901.

Als spreker trad op Dr. Bleekrode van 's Gravenhage, die het onderwerp voor zijn voordracht had gekozen: „Zichtbare en onzichtbare lichtstralen". Waar in den laatsten tijd, zoo zeide spreker, de electriciteit en hare toepassingen in zoo hooge mate de aandacht en belangstelling wekken, moet niet uit het oog verloren worden dat de natuurkunde op ander gebied niet stilstaat doch evenzeer door nieuwe stndie en ontdekkingen eveneens vooruit gebracht wordt en met name geldt dit van de kennis van het licht en zijne toepassingen op allerlei gebied. Daarbij moet echter het begrip licht niet gedacht worden als het alleen met het oog waarneembare verschijnsel maar veel breeder worden opgevat als alles omvattende wat naar de aloude, doch door de hedendaagsche onderzoekingen meer en meer tot waarschijnlijkheid gebrachte hypothese van Christiaan Huygens door aethertrilling wordt voortgebracht waarbij alleen de snelheid der trilling en de daarmede samenhangende golflengte, beslissen over de wijze waarop wij dat verschijnsel als warmte-licht, electriciteit of X-stralen enz. zullen waarnemen. Met tal van welgeslaagde proeven licht spreker de eigenschappen van het licht toe en wijst door verschillende voorbeelden op de eenheid in oorsprong van warmte-licht en electriciteit en op de analoge wijze waarop die verschillende verschijnselen door onze verschillende zintuigen worden waargenomen en op de beperking die de onvolkomenheid onzer zintuigen aan die waarneming stelt. Hij behandelt de verschillende eigenschappen der verschillend gekleurde lichtstralen en staat in 't bizonder stil bij de voor en achter het gewone spectrum gelegen ultra-roode en ultra-violette stralen waarvan de laatstgenoemden als geneesmiddel tegen de tot voor korten tijd ongeneeslijk gehouden lupus en andere huiziekten in hooge mate de aandacht verdienen welk een en ander door eene reeks fraaie lichtbeelden wordt verduidelijkt.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— Over de droogmaken der befaamde Pontinische Moerassen (in het Zuidelijk deel der Romeinsche Campagna) wordt nu door een Duitsch syndicaat met de grondeigenaren onderhandeld, en men verwacht, dat die onderhandelingen tot een goed resultaat zullen leiden.

Ondertusschen is majoor Von Donat reeds begonnen met de uitvoering van zijne droogmakingsplannen. Hij heeft 309 hectaren moerasgrond aan de „Via Appia" gepacht, waar nu een aanzienlijk personeel met een aantal machines bezig is aan het droogmakingswerk.

— Eenige bijzonderheden over de tentoonstelling voor decoratieve kunst te Turijn, uit Italiaansche kranten.

De Fransche afdeeling zal een oppervlakte van 3000 vierk. M. in beslag nemen, georganiseerd door de Union Centrale des Arts décoratifs. Uit Duitschland zenden verscheidene groote firma's in, verder: de Verband Deutscher Kunstgewerbevereine (vertegenw. prof. von Thiersch, München), de: Vereinigten Werkstätten (München), en de: Darmstädter Künstlerkolonie. Uit Engeland komt werk van Walter Crane en zijn school, van Newsbury en de school van Glasgow. Skandinavië, Finland, Rusland, O.-Hongarije, Amerika worden met producten van hun decoratieve kunsten vertegenwoordigd. Een lid van het comité is naar Japan gegaan, om uit dat land van decorstieve kunst eene keurverzameling der tentoonstelling te brengen, die waarschijnlijk met eenige verzamelingen uit Europa aangevuld zal worden.

Het kan voor inzenders van belang zijn te weten, dat het comité der tentoonstelling tot regel heeft gesteld, dat alleen zal toegelaten worden: oorspronkelijk werk, dat getuigt van een streven naar esthetische hernieuwing der vormen, terwijl uitgesloten zijn alle voorwerpen, die reproducties geven van bestaande stijlen of voorwerpen van industriele fabricage, zonder kunstaspiraties. Binnen deze perken wordt aan de inzenders de grootste vrijheid van streven en uitdrukking gelaten.

De Agenzia Stefani deelt uit Turijn mede: de Commissie voor de tentoonstelling heeft bericht ontvangen, dat de Duitsche regeering op de begrooting eene som van 20,000 mark heeft uitgetrokken, om de medewerking der Duitsche kunstvlijt te ondersteunen. Ook de regeeringen van België en van O.-Hongarije zouden financieelen steun beloofd hebben.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. Naar wij uit goede bron vernemen is de eigendomsquaestie van de kerk te Rijnsburg van de baan, zoodat thans alleen nog de vernieuwing van het kerkgebouw tusschen de burgerlijke en kerkelijke autoriteiten in behandeling is.

De *Kerkelijke Courant* brengt een woord van dank aan ds. Van Druten en zijne medewerkers voor hun doelmatig optreden in deze zaak.

Amsterdam. Het Hôtel en Café „Mille Colonnes" zal weldra verbouwd worden. Reeds lang had men plan, de bovenverdieping te voltooien, maar deze plannen hebben nu een veel grootere uitbreiding kunnen krijgen door den aankoop van eenige perceelen in den Sleepersgang en aan den Amstel, door de directie van „Mille Colonnes".

De bedoeling der heeren Van Gosthem en Neuteboom is de bovenverdieping van het tegenwoordige gebouw en de aangekochte perceelen af te breken en één groot gebouw te doen verrijzen, dat ook aan den Amstel een ruimen ingang zal krijgen.

In dit te stichten gebouw zal tevens een groote zaal voor concerten, tooneeluitvoeringen en partijen gereserveerd worden.

— Het is thans bekend geworden, dat H. M. de Koningin eene bijdrage van f 500 heeft toegezegd voor de stichting van een Vondel-museum.

Deventer. Bij de commissie, die zich ten doel heeft gesteld de oprichting eener vereeniging tot het opwekken van het kunstleven te Deventer, zijn minder bewijzen van adhaesie ingekomen dan die commissie recht had te verwachten. Treden niet meer personen toe, dan is het tot stand komen der vereeniging nog zeer debieus.

Zooals men zich herinneren zal, is dat de commissie, die in den afgeloopen zomer de prachtige tentoonstelling van oude kunst en kunstnijverheid te Deventer organiseerde.

Overschie. In een der laatste zittingen van den Raad werd met algemeene stemmen besloten tot aanleg eener drinkwaterleiding door aansluiting aan het buizennet van Rotterdam op de door die gemeente gestelde voorwaarden.

Dit besluit zal vooral door de bewoners van de kom der gemeente Overschie met vreugde worden begroet, daar het vrij sterk geïnfecteerde Schiewater als drinkwater onbruikbaar mag worden geacht. Maar ook voor Rotterdam is het niet van belang ontbloot, daar Overschie de grootste melkleverancier dier stad is en het reinigen der melkkannen enz. met Schie-, pomp- of slootwater, ook voor de bevolking van die stad geen gering gevaar voor besmetting oplevert.

Mede werd goedgekeurd het door B. en W. ingediende plan voor den bouw van een nieuw post- en telefoonkantoor op den hoek van de Dorpsstraat en den Rotterdamschen straatweg.

Zandvoort. Er bestaan plannen om te Zandvoort, evenals te Scheveningen geschied is, een pier te bouwen, die waarschijnlijk zal komen tegenover het Kurhaus. De pier zal een lengte hebben van 280 meter bij een breedte van 10 meter.

Aan de regeering is bereids concessie aangevraagd, doch daar het strand aan de gemeente verpacht is, moet ook het gemeentebestuur in die zaak gekend worden.

Het benoodigde kapitaal is nog niet geheel aanwezig; wel hebben een paar fabrikanten in Duitschland toezegging gedaan, het Wandelhoofd te bouwen.

Naar men vernoemt zijn eenige financiers over deze zaak gerasdpleegd en is de kans, dat het benoodigde kapitaal gevonden zal worden, niet uitgesloten.

VARIA.

Toepassing van verschillende systemen van verlichting. — In het tijdschrift „Gesundheits-Ingenieur" vinden wij een belangwekkende beschouwing, met cijfers toegelicht, over eene vergelijking tusschen de verschillende verlichtings-systemen, waaraan wij het volgende ontleenen:

De ingenieur C. Kuhn te München heeft de verschillende thans gebruikelijke systemen van verlichting, vooral ten aanzien van de kosten, aan een aantal proeven onderworpen, waaruit o. a. blijkt, dat de Nernstlamp der Algemeine Electriciteits-Gesellschaft te Berlijn steeds meer toepassing vindt. Aangezien deze lamp een schoon wit licht geeft en nauwelijks $^1/_3$ van den stroom verbruikt, voor de beste thans bekende gloeilampen noodig, is dit verschijnsel zeer goed te verklaren. Behalve de reeds in de praktijk dienst doende lampen van 40 tot 80 watt, vervaardigt bovengenoemde maatschappij thans ook Nernstlampen van 100 tot 120 watt, die voortreffelijke plaatsvervanging bieden voor gloeilampgroepen.

Terwijl bij de electriciteit de Nernstlamp een schakel vormt tusschen de boog- en gloeilamp, bezit de gasindustrie intusschen in de Lucaslamp eveneens een lamp, waarvan het licht overeenkomt met dat van alle lampen, die aan de booglampverlichting vooraf gingen. Eene in de Friedrichstrasse te Berlijn voor openbare verlichting aangebrachte Lucaslamp geeft 500 kaarsen bij gewonen gasdruk.

Niettegenstaande het Auerlicht indertijd het goedkoopste gaslicht was, blijven de gustechnici toch steeds bezig een nog beter licht te verschaffen en hun pogingen zijn niet zonder resultaat gebleven Reeds jaren geleden heeft de bekende firma Julius Pintsch te Berlijn proeven genomen, ten einde met drukgas een nog goedkooper systeem te verkrijgen dan met Auerlicht het geval was. Intusschen is de drukgasverlichting slechts aan te bevelen voor groote bedrijven, aangezien de bediening der installatie, waartoe een motor en een samenperser behooren, een technisch goedgeschoold personeel eischt. Daar echter bij drukgasverlichting natuurlijk meer gloeikousjes verbruikt worden dan bij gewoon Auerlicht, bedraagt het kosten-verschil ten gunste van eerstgenoemd licht bij installaties van 100 vlammen van 16 kaarsen ongeveer 30 %.

Ook op het gebied der acetyleenverlichting vallen niet onbelangrijke verbeteringen te constateeren, zoodat het acetyleengloeilicht een ernstige concurent vormt met het Auerlicht. Een acetyleenlamp voor huishoudelijk gebruik bestaat echter nog niet; voor den petroleumbrander is slechts in de spiritus-gloeilamp een plaatsvervanger gevonden. Een dergelijke lamp van de Auermaatschappij verbruikt bij 70 kaarsen lichtsterkte per uur slechts voor 3,3 pfennig spiritus. Met betrekking tot lichtkleur en verbruik van gloeikousjes valt echter geen verschil op te merken tusschen Auerlicht en spirituslicht.

Bij een lichtkracht van 100 kaarsen per uur zijn de kosten der onderscheidene verlichtingssystemen onder de navolgende cijfers in pfennigen te brengen:

Electrisch gloeilicht 12,4, electrisch booglicht 10, Nernstlamp 8, Auersch gasgloeilicht 5, Lucaslamp 4, drukgas 3, 2, acetyleengas 5,2, acetyleen gloeilicht 3, spiritus gloeilicht 5 en petroleum 5,4.

Ook professor Dr. Vogel te Berlijn heeft onlangs een kostenberekening in dit opzicht samengesteld en daarbij o a. als voorbeeld genomen een stad met 4 tot 5000 inwoners en een maximumverbruik van 2500 vlammen van 16 kaarsen. Voorts heeft hij een leidingnet van 8 KM. lengte met 80 straatlantaarns aangenomen. Bij deze gegevens zou een installatie voor acetyleenlicht 90,000 mark kosten, een voor steenkolengas 180,000 mark en een voor electrisch licht 220,000 mark. De jaarlijksche exploitatiekosten met inbegrip van renten van het kapitaal en amortisatie komen dan respectievelijk op 6800, 13,800 en 15,700 mark.

Brengt men nu bij gemiddeld verbruik per hoofd, geschat op 52 kilowatt electrisch licht, 3,40 mark, voor 1 M³. acetyleen 1,60 mark en voor 7 M³. steenkolengas 1,40 mark in rekening, dan zullen de kosten dezer onderscheiden systemen, mits in eigen beheer geëxploiteerd, zich verhouden respectievelijk als 17, 8 en 7.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Ned.-Indië is:

gedetacheerd bij den aanleg van den Staatsspoorweg Padalarang-Krawang, de tijdelijk waarn. opzichter 3e kl. A. G. Krul.

— Burg. en Weth. hebben benoemd tot electrisch adviseur voor het maken van plannen met begroting van aanleg- en exploitatiekosten eener electrische centrale voor verlichting en beweegkracht, dan heer J. J. L. Smits te Arnhem, ingenieur.

VACANTE BETREKKINGEN.

— **Graveur-lithograaf** zelfstandig kunnende werken, volkomen op de hoogte met graveer- en etswerk voor handelsdrukwerk. Aanvankelijk salaris *f* 25 per week. Brieven franco aan de stoomdrukkerij van Morks en Geuze, te Dordrecht.

— **Monteur** voor gas- en andere motoren, P. G. Uitvoerige brieven, onder letters D E 608, aan het Bureau „Nieuws van den Dag".

— **Machine-constructeurs** aan de fabriek van de heeren Gebr. Stork & Co., te Hengelo. Aanbiedingen, onder inzending van getuigschriften in afschrift.

— **Chef**, afdeeling koperbewerking, volkomen op de hoogte der techniek en alle aanverwante bezigheden, „Onder den Sint Maarten", te Zalt-Bommel.

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatie-Bureau der Technische Vakvereeniging Ruischstraat 94, Amsterdam.

14 Bouwk. opz.-teek., 19—35 jaar, *f* 30—*f* 100 's maands;
2 Bouwk. opz.-uitv., 43 en 54 jaar, *f* 100 's maands;
1 Bouwk. teek., 23 jaar, *f* 70 's maands;
1 Waterbouwk. opz., 23 jaar, *f* 75 's maands;
1 Opz. landmeter, 39 jaar, *f* 70 's maands;
4 Gedipl. werktuigk., 23, 30 jaar, *f* 80 *f* 125 's maands;
3 Werktuigk. opz.-teek., (constructeurs) 22, 22 en 44 jaar, *f* 90, *f* 100 en *f* 125 's maands;
3 Werktuigk. teek., 19, 19 en 24 jaar, *f* 30, *f* 35 en *f* 40 's maands;

Vervolg der Aankondigingen.

DONDERDAG, 21 November.

Haarlem, te 11 uren, door den arch. W. F. Doeglas, namens zijnen principaal in Café „Groot Brittanje" van den heer C. G. van Dijk, Kleine Houtstraat no. 106 te Haarlem: het amoveeren van de perceelen nos. 1, 3 en 5, gelegen aan de Lange Hofstraat te Haarlem, kadastraal bekend onder sectie D no. 5200, en sectie C nrs. 5201 en 4812, en het ter plaatse bouwen van een benedenhuis, bergplaats en twee bovenwoningen. Inl. door den arch. Kleine Houtstraat no. 53. Aanw. in loco den 19n *Nov.* te 11 uren.

DINSDAG, 3 December.

Utrecht, te 2 uren, door de Maatsch. tot Expl. van Staatspoorw.: Bestek 867, het maken van een stapelplaats, van een spooraansluiting en het verrichten van bijkomende werken te Assen. Ram. f 4850. (*Zie aavert. in dit no*)

DONDERDAG, 5 December.

Haarlem, te 11 uren, door het Min. van W., H. en N.: bestek 192, het aanbrengen van eenige verbeteringen aan de werken behoorende tot de vischersharen te IJmuiden. Ram. f 7050. Inl. door den hoofding. Kemper te Haarlem; den ing. Van Oordt te Amsterdam en den ing. Meuter te IJmuiden, bij welken laatste op 28, 29 en 30 Nov. 1901 van het proces-verbaal van aanwijzing kan worden kennis genomen.

MAANDAG, 9 December.

's-Gravenhage, te 11½ uren, door het Min. van W., H. en N.: Bestek 35, het driejarig onderhoud van de hoofden der Marinehaven te Hellevoetsluis, behoorende tot de zeewerken in Zuid-Holland. Ram. f 700 per jaar. Inl. door den hoofding. A. van Hooff te 's-Gravenhage, den ing. G. Rooseboom te Brielle, op wiens bureel op 2 December 1901 van 9—12 en van 1½—4½ uur het proces-verbaal van inlichtingen ter teekening ligt, en bij den opz. M. S. Lugten te Hellevoetsluis.

's-Gravenhage, te 11½ uren, door het Min. van W., H. en N.: bestek 34, het driejarig onderhoud der werken tot het Rijksreer tusschen 's-Gravendeel en Wieldrecht, prov. Zuidholland. Ram. f 2250 in de drie jaar. Inl. door den hoofding. A. van Hooff te 's-Gravenhage, den ing. G. Rooseboom te Brielle, op wiens bureel op 2 December 1901, van 9—12 en van 1½—4½ uur het proces-verbaal van inlichtingen ter teekening ligt, en bij den opz. J. N. O. Mink te Dordrecht.

WOENSDAG, 11 December.

's-Gravenhage, te 11 uren, door het Min. van W., H. en N.: Bestek 39, het onderhoud van de rijkarivierwerken en hun toebehooren op de Boven-, Beneden- en Nieuwe Merwede, met daartoe noodige leveringen, herstellingen en vernieuwingen, van 1 Januari tot en met 31 Dec. 1902, in drie perceelen. Ram. perc. 1 f 19,600, 2 f 11,600, 3 f 31,800. Inl. aan het bureel van den hoofding. te 's-Gravenhage, Fluweelen Burgwal no. 16b, en den ing. Van den Thoorn te Dordrecht, voor perc. 1 en 2 bij den opz Baumann te Gorinchem, en voor perc. 3 bij den opz. Smelt te Werkendam, bij welke opz. van 3 tot en met 7 December 1901 de processen-verbaal ter teekening liggen.

's Gravenhage, te 11 uren, door het Min. van W., H. en N.: Bestek 38, het onderhoud van de rijkarivierwerken en hun toebehooren op den IJssel, met daartoe noodige leveringen, herstellingen en vernieuwingen, van 1 Januari 1902 tot en met 31 December 1903, in drie perc. Ram. perc. 1 f 20,550, 2 f 6790, 3 f 19,250 per jaar. Inl. aan het bureel van den hoofding. te 's Gravenhage, Fluweelen Burgwal no. 16b, en door den arr.-ing. Van Loon te Zutfen, bij wien het proces-verbaal van aanwijzing van 3 tot en met 7 Dec. 1901 ter teekening ligt.

Vervolg der Uitslagen.

's-Gravenhage, 11 Nov., door het prov. best.: het maken van eenige werken in en aan het dienstgebouw van het central-archief aan het Bleijenburg te 's-Gravenhage. Ram. f 26,800; ingek. 11 bilj., als: J. Steffens f 29,000, M. A. J. Taverne f 28,900, W. v. Leeuwen, Rotterdam, f 28,375; J. Vos f 27,987. Z. Gelens, Schoonhoven en J. v. d. Wal, Amsterdam, f 27,950; C. Zaal Az., Bodegraven, f 27,800; E. J. Bruggeman, Oudshoorn, f 27,787; W. P. Terunwisse f 27,580, B. de Baan f 27,500, A. Bogerd f 27,500, G. Nollen, 's-Hage en J. H. Heijmerink, Nijmegen, f 26,340. De overigen te 's-Gravenhage.

Arnhem, 12 Nov.: bestek 179, het vervangen van een gedeelte steenslagbaan voor klinkerbestrating en het aanbrengen van eene door stoom gewalste deklaag van porfiersteenslag op den Rijks grooten weg van Arnhem naar Nijmegen, tusschen de kilometerpalen 0 en 2; ingek. 16 bilj., als: H. W. Joarsveld, Lichtenvoorde, f 13,500; A. van der Straaten Jr., Rotterdam, f 13,338; J. H. M Terwindt, Nijmegen, f 13,215; W. van Oss, Oirh en J. Schippers, Nijmegen, f 13,200; A. van Doorn, Amsterdam, f 12,980; H. Koordeman, Zutfen, f 12,690; G. J. Groot, St. Anna, f 12,388; H. Boeseuiukel, Zutfen, f 12,450; M. P. Valé, Arnhem, f 12,043; T. E. Terwindt, Panuerden, f 11,980; W. J. van der Haar, Terwolde, f 11,900; G W. van Herzewijk, Nijmegen, f 11,806; J. G. Huisman, Zutfen, f 11,600; J. H. Hoijinck, Panuerden, f 11,545; T. Eijbers, Apeldoorn, f 11,425; D. Koers, Hoenzadriel, f 10,637. Ram. f 11,000.

Arnhem, 12 Nov.: bestek 180, het uitvoeren van bogzerwerk in de rivier de Linge, boven de sluis te Asperen; ingek. 9 bilj., als: G. W. van Herzewijk, Nijmegen, f 1983; D Koers, Hoenzadriel, f 1589; P. C. Langereld, Hardinkveld, f 1586; D. K. Bous, Sliedrecht, f 1574; P. Sterk, Heukelum, f 1544; H. de Waal, Zaltbommel, f 1490; A. F. Volker, Sliedrecht, f 1417; C. de Groot Azn., Gorizchem, f 1325; J van Vuuren, Zaltbommel, f 988. Ram. f 1650.

Amsterdam, 12 Nov., door de arch. A. Jacot en W. Oldewelt: het verbouwen van pere. no. 124 a/d. Keizersgracht; ingek. 14 bilj., als: W. J. Vlaanderen f 11,684, J. N. Hendrix f 9998, A. J. v. Lieut f 9873, Gebr. Terlingen f 9450, C. J. Rijnierse f 9300, B. de Bruin, Weesp, f 9100; W. J. C. v. Slingerlandt f 8990, J. P. Rieken f 8932, F. Luijten f 8870, Gebrs. Switaar f 8635, H. Rietsijder en Zn. f 8345, G. Lotgering f 8200, P. Hilderieg f 8086, J. J. Eijrond en Zn. f 8005. De overigen te Amsterdam.

Hilversum, 13 Nov.: het bouwen van een dubbel heerenhuis aan den Ouden Enseweg aldaar, onder beheer van den bouwk. opz. F. F. de Bocis: ingek. 7 bilj., als: N. Jongerda f 9990, P. Klaver f 9595, P. Zwaag f 9500 R. Hesseling, Bussum, f 9476, H. v. Wolderveen f 9229, D. v. Leeuwen f 9000, N J. Isberts f 8450. Gegund De overigen te Hilversum.

BEVLOERING.

— Duurzaam en Goedkoop. —

Het beste Adres voor Machinaal vervaardigde

CEMENTTEGELS

(Mozaïek en Effen)

en Hardgebakken TEGELS,

is A. OOSTHOEK & ZOON, Stoomfabrieken *Alfen a/d. Rijn.*

Dessins en Prijzen op aanvrage.

L. H. KURPERSHOEK. Cementsteenfabriek. Zwanenhals No. 20. Rotterdam.

J. VAN DER MOST,

Steenhouwer en Metselaar.

SCHIEDAM.

MOLENSTEENEN, SLIJPSTEENEN.

Ruw en bewerkt

MARMER.

SCHOORSTEENMANTELS

BECKER & BUDDINGH. — Arnhem.

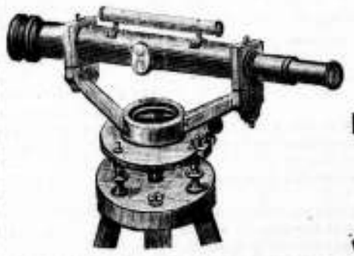

Koninklijke Fabriek

VAN

INSTRUMENTEN

VOOR

Ingenieurs, Architecten, Landmeters, Teekenaars, Aannemers enz.

Geëmailleerde

PEILSCHALEN.

WEEGWERKTUIGEN.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-CLOSETS en URINOIR-inrichtingen. Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangen, Kampioen Ventilators onder garantie.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

36ste JAARGANG N°. 47 ZATERDAG, 23 November 1901.

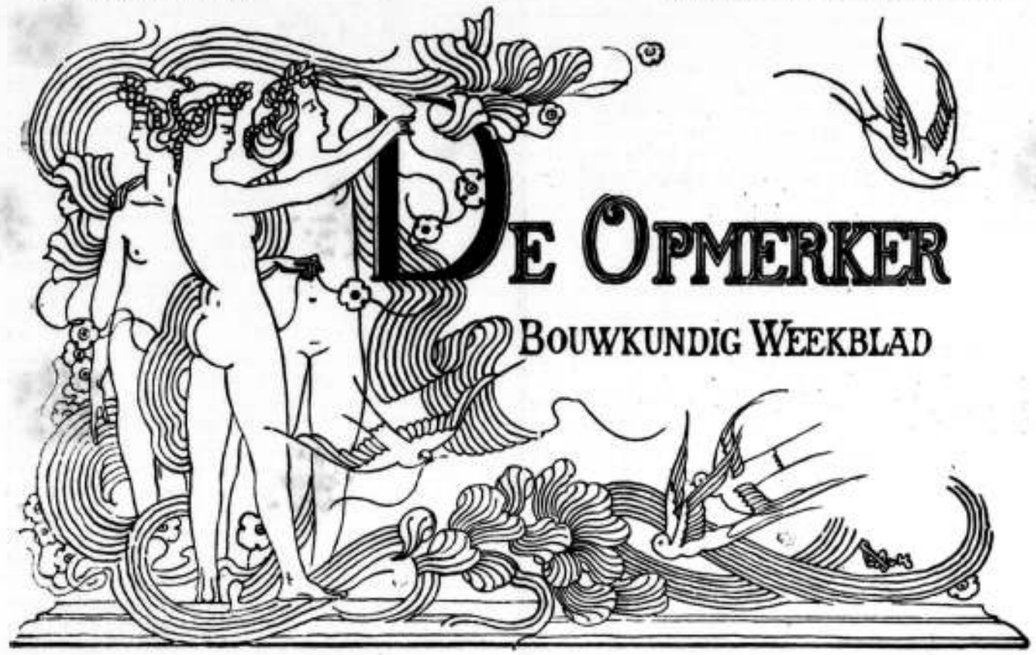

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

NIEUWE BOUWMATERIALEN.

KALKZANDSTEENFABRIKATIE.

(Vervolg van bladz. 359.)

(Met een plaat.)

Men heeft, zoekende naar een methode om op de goedkoopste wijze een zoo droog mogelijke, maar toch zoo volkomen mogelijk gebluschte kalk te verkrijgen, verschillende wegen ingeslagen.

Olchewsky deelt omtrent de door hem, uit eigen ervaring na vele jaren van proefneming verkregen resultaten, het volgende mede. Hij erkent daarbij ook uit de vaak mislukte proefnemingen van anderen veel te hebben geleerd en beschouwt:

1°. Het blusschen van de kalk in brijvorm op de van ouds bekende wijze in bluschbakken.

Met kalkbrij op die wijze gebluscht en ten behoeve der nablusschiug zoo lang mogelijk in den kuil gelaten zal men zelfs, waar men volkomen droog zand tot zijn beschikking heeft, voor het hier beoogde doel een te vochtigen mortel verkrijgen. De geperste steenen hebben te weinig samenhang, om ze in meerdere lagen hoog op te stapelen of te transporteeren en zijn tegen de inwerking van den stoom van hoogen druk in het geheel niet bestand, zoodat men in plaats van steenen, vormlooze klompen uit den verhardingsketel te voorschijn haalt. Wil men met op bovengenoemde wijze gebluschte kalk bruikbare resultaten verkrijgen dan moet men,

a. of de kalkbrij vooraf voldoende laten uitdrogen;

b. of de mortel na de menging, maar vóór het persen, voldoende laten uitdrogen;

c. of wel de gevormde steenen, vóór men ze in den verhardingsketel brengt, laten uitdrogen, in elk geval in die mate, dat het overtollige water bij het verhardingsproces geen schade aan het product kan berokkenen.

Gemakkelijk is het niet hierbij op een wijze te werk te gaan, die goede uitkomsten waarborgt, men komt hiertoe niet dan na vele proefnemingen en het blijft altijd een omslachtig werk, waardoor de productiekosten worden verhoogd.

Niet alle kalksoorten gedragen zich daarbij op dezelfde wijze en bij vele kalksoorten zal men tijdens de uitdroging reeds kunnen bemerken, dat de kalk bij de gewone wijze van blussching, nog deelen bevat, die bij het verhardingsproces schadelijk werken.

Daarom acht Olchewsky het noodig:

Zal de kalk bij het verhardingsproces met stoom van hoogen druk geen schadelijk werkende deelen meer bevatten, dan moet de kalkbrij reeds vooraf aan de inwerking van stoom worden blootgesteld onder even hoogen druk, als die waaraan later de daaruit gevormde steenen zullen worden onderworpen.

2°. Blusschen van de kalk in zooveel mogelijk drogen toestand.

De van ouds toegepaste manier van droog blusschen van de kalk bestaat daarin, dat men de gebrande stukken in manden korten tijd onder water dompelt.

Bij 100 kalksoorten zijn er echter nauwelijks 5, waarvan de gebrande stukken gelijkmatig poreus zijn en een gelijkmatig wateropzuigend vermogen bezitten Bij de korte indompeling is men dus verre van zeker van een gelijkmatige blussching en zelfs, wanneer men de beste kalksoorten, desnoods van verafgelegen plaatsen betrokken, gebruikt, zal men ook op dezen weg nooit tot het doel geraken.

Men heeft nu wel getracht de in manden gebluschte kalk, na haar eenigen tijd op hoopen te hebben laten liggen, door ziften van de onvoldoend gebluschte of slecht doorbrande stukken te ontdoen, maar dit kost veel geld en is wegens het stuiven van de kalk een zeer ongezond werk en in de uitgezifte massa bevinden zich toch altijd nog vele deeltjes, die nog nawerken, zoodat het noodig wordt de kalk na het ziften bovendien nog in molens te malen tot fijn stof.

Is de kalk zeer droog dan is, wegens de ontzaglijke last door het stuiven veroorzaakt, deze wijze van werken in het groot bijna niet uitvoerbaar; is de kalk eenigszins vochtig, zoodat zij niet stuift, dan is zij te kleverig, om goed in de molens verwerkt te kunnen worden.

Olchewsky beschrijft nu de door hem toegepaste werkwijze als volgt: Hij gebruikt voor het opzetten der versch gevormde steenen, wagens die, nadat zij geladen zijn, dadelijk in den verhardingsketel geschoven worden. Onder het platform, waarop de steenen geplaatst worden, hebben deze wagens een geheel gesloten bak, die groot genoeg is, om telkens zooveel kalk te kunnen blusschen, als voor de vervaardiging van de op den wagen geladen steenen noodig is. Het platform bestaat uit twee draaibare helften, welke den bak van boven goed afsluiten. In den bak k (zie de bovenste figuur op de bij dit nummer behoorende plaat) wordt 250 à 300 K. G. kalk geschud, waarna het platform dichtgeklapt en de wagen bij den pers gereden wordt, om de steenen er op te laden. Gedurende het laden wordt door de afsluitbare opening o een buis met gaatjes ingebracht, die met een waterreservoir in verbinding staat, zoodat een bepaalde hoeveelheid water, tot zooveel mogelijk gelijkmatige besproeiing van de kalk in den bak gelaten kan worden. Daarin geschiedt nu het blusschen van de kalk zoodanig, dat die stukken, welke snel water opzuigen, stoom ontwikkelen, die zich in de bovenste ruimte van den bak verzamelt en het platform sterk en gelijkmatig verwarmt, zoodat de daarop geplaatste steenen ook dadelijk verwarmd worden en dientengevolge beginnen uit te drogen en op te stijven.

Condenseert de stoom ook tegen de onderzijde van het platform, telkens wordt ook opnieuw stoom gevormd, en opnieuw warmte aan het platform toegevoerd, waarbij het afdruppelend condensatiewater de kalk telkens weder gelijkmatig bevochtigt, zoodat ten slotte ook die stukken, welke moeilijk water opnemen, daarmede gedrenkt worden en tot volkomen blussching geraken.

Gedurende het uur, dat ongeveer voor het laden van een wagen vereischt wordt, verkrijgen de onderste lagen steen door de uitdroging reeds een vrij belangrijk draagvermogen zelfs wanneer zij van tamelijk vochtige specie gevormd zijn, wat tot een zekere hoogte voor het behoud van de pers gewenscht genoemd mag worden

Bovendien kost deze voorafgaande verwarming, waarbij de steenen nog niet zelf met stoom in aanraking komen, niets en is zij als een belangrijke verbetering in het bedrijf aan te merken.

Door het inbrengen van een bepaalde hoeveelheid water in den bluschbak, waarvan zoo goed als niets door verdamping kan ontwijken, is het mogelijk de kalk juist met de benoodigde minimum-hoeveelheid water te blusschen. Daar nu verder de wagen met de daarop geplaatste steenen in den verhardingsketel geschoven wordt, maakt de kalk, welke bestemd is voor de vervaardiging der steenen, die een volgende maal op den wagen geladen worden, eerst geheel hetzelfde stoomdrukproces mede, waaraan later de gevormde steenen worden onderworpen.

De voordeelen aan deze kalkbluschwagens verbonden, nog eens samenvattende, noemt de uitvinder daarvan als zoodanig:

1o. Dat de kalk met de kleinste hoeveelheid water, welke juist noodig is voor een volkomen blussching behandeld kan worden, zonder dat, zooals bij open bluschbakken altijd het geval is een niet te controleeren hoeveelheid water in dampvorm ontwijkt.

2o. Dat de met de juiste minimumhoeveelheid water doortrokken kalk in den verhardingsketel op de temperatuur gebracht wordt, welke overeenkomt met de stoomspanning, waaraan later de daarvan gevormde steenen worden blootgesteld.

3o. Dat nagenoeg al de bij het kalkblusschen ontwikkelde warmte een nuttige aanwending vindt voor het drogen der steenen en wel het meest van de onderste lagen, waardoor het gevaar voor in elkander zakken van de geheele lading door het zich begeven van deze onderste lagen voorkomen wordt.

Waar het dus niet bepaald te doen is, om op de allergoedkoopste wijze metselsteenen te vervaardigen, maar ook waarde gehecht wordt aan het verkrijgen van een product, dat in zuiverheid van vorm met de beste baksteen kan wedijveren, verdient deze wijze van blusschen zeker aanbeveling.

Olchewsky had te Parijs tijdens de laatste tentoonstelling een inrichting volgens de bovenstaande beschrijving geïnstalleerd en voor belangstellenden ter bezichtiging gesteld. Of er van de gelegenheid om er kennis mede te maken veel gebruik is gemaakt, is ons niet bekend.

Behalve deze bluschmethode in gesloten bakken is later nog een andere methode voor het droog blusschen van kalk bekend geworden, oorspronkelijk uitgedacht en ook gepatenteerd door Richard Jaeger

Olchewsky wijdde daaraan zijn aandacht en verzekerde zich alle daarop betrekking hebbende rechten, omdat hij in Jaeger' denkbeeld onmiskenbare voordeelen zag voor de kalkzandsteenfabrikatie, daar door de toepassing van dit denkbeeld een ongestoord bedrijf, ook bij langdurig vriezend weder mogelijk werd.

De nieuwe methode, waarbij een afzonderlijke kalkbluschtrommel of ketel gebruikt wordt is door Olchewsky in zijn eigen fabriek te Coswig in Anhalt (aan de lijn Maagdenburg—Wittenberg) toegepast en reeds in verscheidene andere fabrieken met goed gevolg in werking.

Deze ketel (waarvan de onderste figuur op de bij dit nummer gevoegde plaat een afbeelding in doorsnede geeft) wordt op de volgende wijze gebruikt.

Door een mangat van voldoende grootte wordt de kalk, direct uit den oven of van elders aangevoerd (d. w. z. zonder dat het noodig is de stukken eerst kleiner te slaan) in den ketel gestort. Na sluiting van het mangat wordt uit een waterreservoir zooveel water toegelaten als juist voor een volkomen blussching van de ingestorte hoeveelheid kalk noodig is, terwijl de lucht door een daarvoor bestemd kraantje ontsnappen kan. Daarna worden de kranen gesloten en wordt de op een druk van circa 6 Atm. geconstrueerde trommel in langzaam draaiende beweging gebracht. In de stukken, die het snelst water opnemen vangt de blussching het eerst aan en door de daarbij ontwikkelde warmte wordt de geheele inhoud van de trommel nagenoeg tot kookhitte ver-

Kalkzandsteenfabrikatie

Systeem Olchewsky.

Wagen met bluschbak.

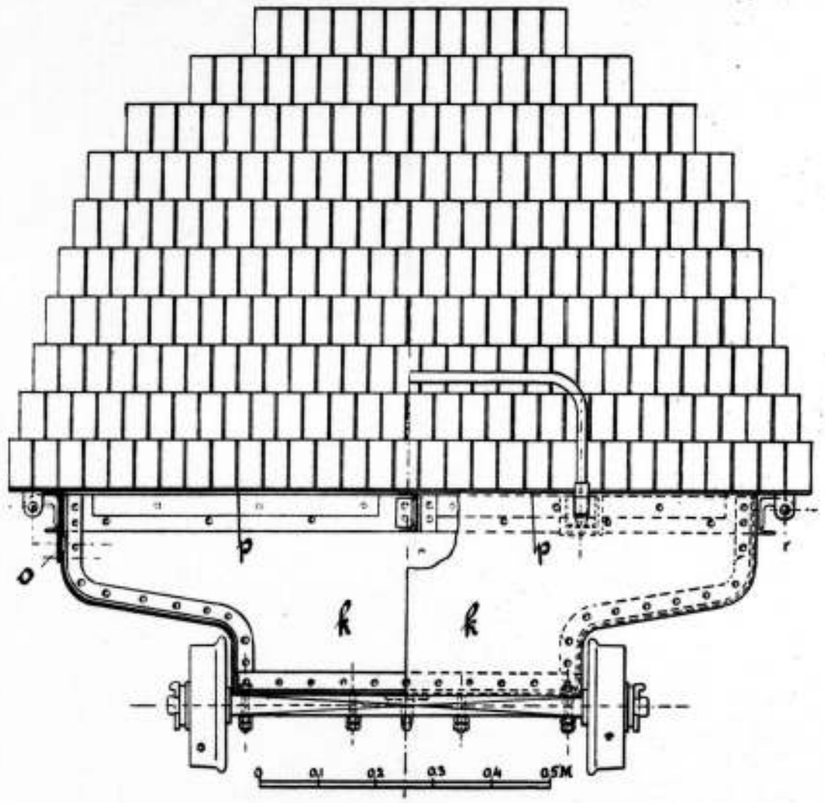

Kalkbluschtrommel.

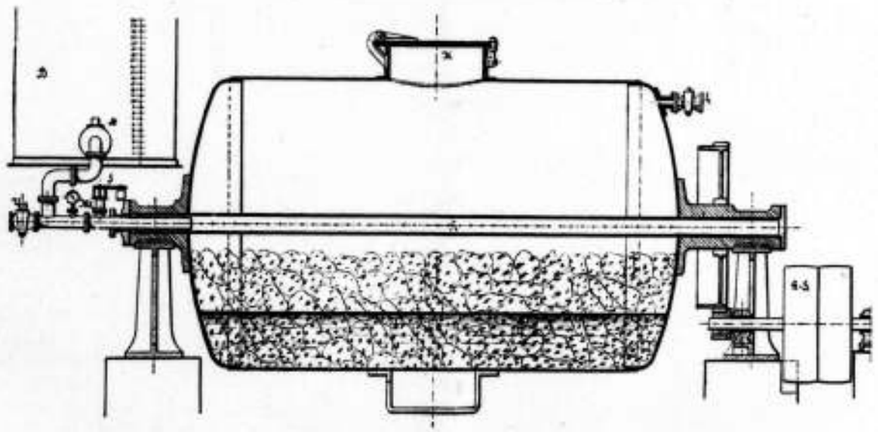

Bijvoegsel van DE OPMERKER.
36er jaargang N°. 47.

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

warmd. Allengs gaan ook de moeilijk water opzuigende stukken tot blussching over.

Na 5 of 6 minuten houdt het bruischen van het water in de draaiende trommel op en blijkt daaruit, dat al het water door de kalk is opgezogen Dan stijgt de temperatuur en diensvolgens de spanning in den ketel zeer hoog, respectievelijk tot 140 graden; of 4 Atm. en geschiedt bij de draaiing, waardoor telkens het weinige nog vloeibaar gebleven heete water met nog niet gebluschte kalk in aanraking moet komen, de blussching van de kalk zoo volkomen, als het bij moeilijk blusschende kalksoorten in de vroeger beschreven gesloten bluschbakken niet mogelijk is, omdat daarbij de herhaalde mechanische vermenging, door de beweging veroorzaakt, ontbreekt.

Bij fabrikatie van kalkzandsteenen in het groot verdient dan ook de kalkbluschtrommel, ook wegens de gemakkelijke bediening, onvoorwaardelijk de voorkeur boven de onder de wagens aangebrachte gesloten bluschbakken.

Voor deels zeer traag blusschende kalksoorten, waartoe de meeste in ringovens gebrande soorten behooren, bestaat, behalve de bluschtrommel geen ander apparaat, waarmede even goede resultaten worden verkregen. Een kalksoort kan voor het gewone gebruik bij bouwwerken zeer goed zijn, zonder daarom dadelijk voor kalkzandsteenfabrikatie bruikbaar te zijn. Bij het blusschen in de kuil blijven toch de slecht gebluschte deelen terug en worden als verontreinigingen ter zijde geworpen. Bij de kalkzandsteenfabrikatie kan men zich echter met een uitsorteeren van dergelijke stukken niet bezig houden, zij geraken soms in kleinere stukken verdeeld in het mengsel en kunnen op die wijze een groot aantal daarvan gevormde steenen bederven.

De voordeelen, die het gebruik van de kalkbluschtrommel voor de kalkzandsteenfabrikatie mede brengt zijn als volgt te resumeeren:

1°. Terwijl bij bloote vulling van de trommel alleen met kalk voornamelijk, wanneer dit vette kalk van zeer goede kwaliteit is, met het oog op de zeer groote warmteontwikkeling slechts betrekkelijk weinig kalk in de trommel zou kunnen worden geladen (daar door het inbrengen van te veel kalk alleen, spanningen van 10—15 Atm. kunnen ontstaan) kan men door gelijktijdige bijmenging van grootere hoeveelheden zand zonder gevaar voor te hooge spanning een aanmerkelijk grooter hoeveelheid kalk in den trommel brengen. Brengt men bijvoorbeeld 600 K. G. gebrande kluitkalk in eene trommel van circa 8 M3 inhoud, zoo kan de spanning tot plm. 12 Atm. stijgen. Voegt men bij deze 600 K. G. kalk echter evenveel zand, dat door de ontwikkelde warmte mede verhit moet worden, zoo vermindert de in de trommel ontstaande druk reeds tot 6 à 8 Atm. Voegt men de dubbele hoeveelheid zand bij dan kan de druk niet hooger stijgen dan 4 tot 5 Atm.

2°. Door de gelijktijdige bijvoeging van zand bij de kalk in de trommel is voorts het bedrijf volkomen onafhankelijk van de gesteldheid van het weder en de atmosfeer en van de daarvan afhankelijke vochtigheid van het zand.

Een paar voorbeelden kunnen dit nog duidelijker doen uitkomen. Is het zand zeer droog en doet men bijvoorbeeld 600 K. G. kalk in de trommel, zoo moet men, naar de ondervinding leert, plm. 360 L. water uit het reservoir toelaten, om een zekere en zoo volkomen mogelijke blussching van de kalk te bewerkstelligen. De overmaat van water welke voor de vorming van droog kalkhydraat niet verbruikt wordt, ontwijkt als stoom, wanneer men de trommel aflaat, om hem te ledigen.

Is het zand geheel met water verzadigd, in welk geval scherp zand 15 pCt. water bevat, z.o kan men de 360 L. water, die men bij volkomen droog zand direct in de trommel moet bijvoegen door zooveel vochtig zand vervangen, dat de daarin voorhanden hoeveelheid water 360 L. bedraagt. 1000 K. G. zand bevat nu 150 L. water. Voegt men dus bij 600 K. G kalk 2400 K. G. zeer vochtig zand in de trommel, zoo zal de kalk door de in het zand voorhanden hoeveelheid water juist in droog kalkhydraat omgezet kunnen worden.

Men verkrijgt dan, zonder directe bijvoeging van water, plm. 3000 K. G. geheel droog mengsel, dat nog minstens een temperatuur van circa 90 graden C. heeft. Voegde men nu bij deze 3000 K. G. geheel droge massa zelfs nog 4000 K. G. van hetzelfde natte zand, zoo zou men 7000 K. G. mortel verkrijgen, met zooveel vrij water, d. w. z. water, dat niet chemisch met de kalk verbonden is, als in de later bijgevoegde 4000 K. G. nat zand voorhanden was. De gezamenlijke massa van 7000 K. G. zou dus 600 K. G. of circa 8.5 percent vrij water bevatten, zoodat zij juist voor de bewerking in de pers geschikt is

Men kan dus bij deze wijze van werken het natste zand gebruiken en tegelijk zeker zijn van de zoo volkomen mogelijke blussching van de kalk.

3°. Het gebruik van de kalkbluschtrommel veroorlooft niet alleen het gebruik van het natste zand, maar zelfs wanneer het zand bevroren is hindert dit voor het geregeld bedrijf der kalkzandsteenfabrikatie niet. Bij vulling van de trommel met 600 K. G. kalk en 2400 K. G. bevroren zand wordt dit laatste bij de blussching der kalk ontdooid. Alleen zou zich dan het geval kunnen voordoen, dat de spanning in de trommel, die bij niet bevroren nat zand tot ruim 4 Atm. zou stijgen, slechts een hoogte van 2 Atm. bereikte. In dit geval kan men echter gemakkelijk van buiten warmte toevoeren, bijvoorbeeld door de trommel van een mantel te voorzien en afgewerkte stoom daardoor te leiden. Men verkrijgt dan zonder moeite de voor de volkomen blussching der kalk gewenschte spanning. De circa 3000 K. G. mortelmassa heeft, uit de trommel komende, een temperatuur van ongeveer 90 graden C., die nog rijkelijk hoog genoeg is, om een later in het mengtoestel toe te voegen hoeveelheid bevroren zand, tot 4000 K. G., te ontdooien, terwijl de aldus verkregen mortel slechts 8 percent van zijn totaal gewicht aan kalk bevat.

Ook bij vriezend weder en nat zand levert de boven beschreven wijze van werken dus hoegenaamd geen bezwaren op en komt de mortel nog steeds in de pers met een temperatuur die niet beneden 15 graden C. daalt.

4°. Een verder zeer belangrijk voordeel van de toevoeging van het zand aan de kalk in de bluschtrommel is niet alleen de daaruit vanzelf volgende innige vermenging der beide stoffen, maar ook de in de trommel reeds intredende oplossing van het kiezelzuur uit het zand en het begin van de vorming van kalkhydrosilicaat. De op deze wijze bereide mortel heeft voor de pers bijzonder geschikte eigenschappen, die op geen andere wijze te verkrijgen zijn en de daarvan gevormde steenen hebben reeds dadelijk een vrij groote vastheid.

Het groote belang van het gebruik van de bluschtrommel voor de kalkzandsteenfabrikatie wordt door het voorafgaande voldoende aangetoond.

Wij willen thans den gang van dit bedrijf in het kort omschrijven.

De kalkbluschtrommel van voldoende afmetingen moet ongeveer 6 M. hoog boven den beganen grond van het fabriekslokaal opgesteld zijn De gebrande kalk en het zand worden door middel van daartoe ingerichte heftoestellen gebracht op den bovensten werkvloer die op gelijke hoogte ligt met de vulopening van de trommel. Kalk en zand worden uit kipwagentjes van passende grootte in de juiste verhoudingen in de trommel gestort. Vervolgens worden de openingen gesloten en bij het niet zeer vochtig zand wordt het voor de blussching van de kalk ontbrekende water toegevoegd. De trommel wordt dan in beweging gebracht en de met de vorige werkzaamheden belaste arbeider behoeft er nu ¾ uur lang niet naar om te zien, welken tijd hij gebruikt om de hoeveelheden kalk en zand, die voor een volgende vulling vereischt worden met de heftoestellen naar boven te brengen. Deze enkele arbeider aan de trommel, wien de kipwagens met kalk en zand beladen onder aan het heftoestel geleverd worden, is voldoende voor een productie van ongeveer 1800 steenen (*) per uur; zelfs kan hij daarbij nog zelf de kalk in de kipwagens laden.

Ongeveer 2.50 M. beneden den bovensten werkvloer is een tweede vloer aangebracht, waarop de inhoud van de bluschtrommel gelost wordt en waarop bovendien de voorraad zand aanwezig is, die nog daarna aan de uit de trommel gekomen massa moet worden toegevoegd. Dit zand wordt door de arbeiders, die met het aanvoeren uit het depôt belast zijn, direct daarheen gebracht.

Op deze verdieping bevindt zich ook de vulopening van het mengtoestel, waaraan een tweede arbeider werkzaam is, die de gebluschte massa en het zand in de bepaalde verhouding in die opening schuift. Een arbeider op deze plaats kan eveneens gemakkelijk het materiaal verwerken voor 1800 steenen per uur.

De mengmachine loost het innig mengsel, geschikt voor de persen in een grootere voorraadskamer, waaruit het door transport „Schnecken" automatisch naar de vulopeningen der persen wordt gevoerd.

De constructie dezer persen is reeds zoodanig verbeterd, dat aan deze automatische vulling geen bezwaren meer verbonden zijn. Aan elke pers zijn slechts twee arbeiders noodig, die de gevormde steenen op den wagen zetten De persen leveren bij geregelden gang elk ongeveer 900 steenen per uur. Daar het evenwel noodig is de persen dikwijls, d. w. z. om de 5 of 6 uren schoon te maken, richt men het bedrijf het best zoo in, dat de werklieden, die de geperste steenen op de wagens zetten ook vervolgens de volgeladen wagens in den verhardingsketel schuiven en de ledige wagens weder naar de persen brengen. Voegt men bij twee persen nog een hulparbeider toe, zoo kunnen 5 man daarmede in een werktijd van 10 of 11 uren zeer goed 15.000 steenen gereed maken. Terwijl dan 3 man voor het inschuiven der geladen wagens in de verhardingsketels en voor het terughalen der ledige wagens naar de persen zorgen kunnen de twee anderen elk een pers schoonmaken.

Rekent men verder ng op 3 man, die de wagens met de verharde steenen uit de verhardingsketels halen en bij het afladen en optassen van het product behulpzaam zijn, waarbij zij ook nog met het afladen van de versch aangevoerde kalk belast kunnen worden, zoo zou men met te zamen hoogstens 10 arbeiders in een werkdag van 10 à 11 uren gemakkelijk 16.000 steenen kunnen vervaardigen. Rekent men een arbeidsloon van 2 gulden daags, zoo zouden de arbeiders met een loon van ƒ 1.25 per 1000 steenen goed uitkomen. Hierbij is geen rekening gehouden met de stokers voor de verhardingsketels en met de arbeiders die het zand graven of aanvoeren.

Wat betreft het aanvoeren van het benoodigde zand naar de fabriek kunnen de toestanden zoo verschillend zijn, dat voor de kosten daarvan geen algemeene maatstaf is aan te geven

Somtijds ligt de fabriek in de onmiddellijke nabijheid van een hoogen zandberg of is gemakkelijk een kabelbaan aan te leggen die het onmiddellijk aanvoert op de plaats waar het verwerkt moet worden. In andere gevallen geeft men voor de oprichting der fabriek de voorkeur aan een plaats, waar men rekenen kan op groot verbruik in de onmiddellijke omgeving of die gunstig gelegen is voor het vervoer naar elders, zoodat men dan het zand somtijds van verre moet aanvoeren. Moet dit door middel van karren geschieden, zoo worden de kosten hiervan per M3. natuurlijk naar verhouding zeer hoog.

Men moet dus bij de berekening van de productiekosten der kalkzandsteenen de kosten voor het aanvoeren van het zand voor elk bijzonder geval afzonderlijk beschouwen.

In het gunstigste geval, d. w. z. daar, waar men het zand in de onmiddellijke nabijheid van de fabriek voorhanden heeft, kan men daarvoor eigenlijk geen waarde in rekening brengen. Er zijn bijvoorbeeld (in Duitschland) steenbakkerijen, waar de grondstof voor de baksteen bedolven ligt onder zandlagen, welke weggeruimd moeten worden. Legden deze zich gedurende de wintermaanden op de kalkzandsteenfabrikatie toe, dan zou daarbij het zand zoo goed als niets kosten. Daartegenover kunnen ook gevallen voorkomen waar, wegens de aanvoerkosten het zand tegen een prijs van ƒ 1 à ƒ 1.20 in de productiekosten berekend moeten worden. Stijgt de prijs nog daarboven en staan daartegenover geen groote voordeelen van afzet van het product in de onmiddellijke nabijheid, of goedkoop vervoer naar elders, dan wordt de concurrentie met andere, onder gunstiger omstandigheden werkende fabrieken en steenbakkerijen moeilijker.

De aanvoerkosten, of, laat ons zeggen, de prijs van het zand geleverd aan de fabriek is dus voor de kalkzandsteenfabrikatie een der gewichtigste factoren. Die prijs kan varieeren per 1000 geproduceerde steenen (Duitsch normaal formaat) van 0 tot 3 gulden, zonder bezwarend te zijn voor de productiekosten, mits met de stijging van den zandprijs een evenredige vermindering van vrachtkosten voor het product gepaard kan gaan. Men kan dus gereedelijk de zandprijs bij de berekening der eigenlijke productiekosten geheel buiten beschouwing laten, terwijl ieder voor zichzelf gemakkelijk in elk bijzonder geval kan nagaan of de vrachtverhoudingen van dien aard zijn, dat op een voordeelig bedrijf kan worden gerekend, dan wel of dit tot de onmogelijkheden behoort.

In den aanvangstijd der kalkzandsteen industrie zijn de productiekosten ten deele zeer hoog geworden daardoor, dat de persen nog lang niet voldeden aan de eischen, die voor de verwerking van een specie met een zoo groot zandgehalte als hier daaraan gesteld werden. Door de gedurige verwisseling van onbruikbaar geworden deelen en door den stilstand in het bedrijf, door herstellingen veroorzaakt, werden

(*) Tot goed verstand der zaak zij hier vermeld, dat overal in dit artikel gerekend is met steenen van Duitsch normaal formaat 250 × 120 × 65 mM.

de productiekosten wel met ƒ 3.50 en meer per 1000 verhoogd. Men heeft echter door ondervinding geleerd, welke deelen het meest te lijden hebben en maakt die thans algemeen van de beste materialen, terwijl ook zoodanige verbeteringen zijn aangebracht, dat de verwisseling van onbruikbaar geworden deelen vlug en gemakkelijk zonder stoornis in het bedrijf kan worden bewerkstelligd. Olchewsky staat er voor in, dat bij zijne wijze van werken de kosten van slijting der persen onder de ongunstigste omstandigheden, niet hooger behoeven te worden berekend dan ƒ 0.90 per 1000 steenen en in den regel geringer zijn.

In een fabriek, waar, volgens zijn systeem dagelijks circa 15.000 steenen (Duitsch normaal formaat) worden vervaardigd, zijn productiekosten van gewone metselsteenen (achterwerkers) van goede qualiteit te berekenen als volgt:

200 K. G. kalk à ƒ 0.90 per 100 K. G.	ƒ 1.80
Arbeidsloon per 1000 steenen, incl. afladen van aangevoerde materialen en stokersloonen, d. w. z. bij te zamen hoogstens 12 werklieden	„ 1.65
Steenkolen voor het bedrijf der machines en voor de verhardingsketels, bij een prijs van ƒ 1.50 per 100 K. G. goede steenkolen hoogstens	„ 1.80
Slijting der machines	„ 0.90
Toezicht en diversen	„ 0.75
	ƒ 6.90

Wordt een dergelijke fabriek zoodanig ingericht, dat dag en nacht doorgewerkt kan worden, dan kunnen tot 8 millioen steenen per jaar geproduceerd worden en de kosten dalen tot beneden ƒ 6.60 per duizend, zooals in de fabriek te Coswig in Anhalt het geval is.

De kosten van het zand per duizend steenen moeten natuurlijk nog aan de boven berekende kosten worden toegevoegd, terwijl daaraan verder nog eenige factoren, als rente, aflossing, enz. ontbreken, waarmede rekening moet worden gehouden, wanneer men den prijs wil vaststellen, waarvoor het product verkocht kan worden.

Wat het zand betreft dient nog opgemerkt te worden, dat men voor de kalkzandsteenfabrikatie geen grof, scherp en volkomen zuiver zand noodig heeft, zooals onze rivieren dit opleveren en zooals voor het maken van cementbeton of metselspecie gewoonlijk wordt voorgeschreven, maar dat men zeer fijn en zacht zand kan gebruiken en zelfs leemachtig zand, dat tot 10 percent leem bevat. De hoofdvoorwaarde is, dat het kiezelzuurgehalte in het te verwerken zand een zoo hoog mogelijk zij en niet beneden circa 80 percent. Verder mogen organische bestanddeelen, wortelvezels, houtresten, kooldeeltjes enz., daarin niet in te sterke mate voorkomen.

Wat de keuze van de kalk betreft, is die kalk in dit bedrijf de beste en voordeeligste, die bij gelijken prijs het gemakkelijkst bluscht en het grootste volume kalkbrij uitlevert. Witte, vette kalk verdient dus de voorkeur boven grauwe, hydraulische of waterkalk.

(Slot volgt.)

EEN BELANGRIJK RAPPORT.

De architecten der groote steden vooral, die zoo dikwijls gelegenheid hebben, de werking der zoogenaamde Hinderwet gade te slaan, zullen met belangstelling kennis maken met het „Rapport betreffende wijziging der Hinderwet, uitgebracht aan het Departement Amsterdam der Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid, door de heeren Th. G. Strengers, Dr. C. F. J. Blooker, Mr. Egb. J. C. Goseling, L. Ketjen, J. Muysken en Mr. F. Sleutelaar.

In het algemeen kan de Commissie zich met de bestaande wet wel vereenigen. Maar zij is van oordeel, dat de in die wet aangegeven procedure en vooral het hooger beroep voor groote en kleine bedrijven te omslachtig is. Dit hooger beroep toch duurt maanden.

En ook, dat voor de uitbreiding der inrichting of de invoering van eene andere wijze van bewerking, welke verandering van den aard der inrichting ten gevolge heeft, telkens weer de geheele procedure herhaald moet worden, keurt zij af. Zij wenscht, dat aan de gemeentebesturen zal worden overgelaten te beslissen of in sommige gevallen niet een minder omslachtige weg zal kunnen worden gevolgd. En bij een plaats gehad hebbend onheil onveranderlijk toepassing der formaliteiten van de artt. 5—8 te eischen, acht de Commissie evenmin in het belang der nijverheid als noodig in dat van het publiek.

Voorts acht de Commissie het eene ongerechtvaardigde greep in de vrije uitoefening van het bedrijf, dat bij gemeenteraadsbesluit niet alleen nieuw op te richten fabrieken of inrichtingen tot een bepaald terrein kunnen worden beperkt, maar dat ook bestaande bedrijven van elke soort, buiten de door den gemeenteraad aangewezen kring zonder meer kunnen worden opgeheven. Wil men die bevoegdheid tot opheffing behouden, dan dient daaraan toegevoegd te worden de verplichting tot het geven van een naar billijke grondslagen te bepalen schadevergoeding.

Dit zijn de hoofddenkbeelden der Commissie. Wie weten wil, hoe zij ze uitwerkt en toelicht, verwijzen wij naar het rapport, dat in een openbare vergadering, op Woensdag 27 November a. s. half negen 's avonds in het Nutsgebouw te Amsterdam te houden, zal worden besproken.

Wij gelooven niet, dat het rapport, hetwelk zeer wel overwogen is, veel bestrijding zal ondervinden en hopen, dat de Hinderwet, die nu dikwijls veel hinder veroorzaakt, wat toch wel niet de bedoeling der makers geweest zal zijn, weldra in den geest, als door het rapport is aangegeven, zal worden gewijzigd.

W.

VANDALISME EN PERS.

In het „Leidsche Dagblad" van Zondag 17 Nov. l.l. vonden wij onder „Gemengd Nieuws" het navolgende bericht:

„We behoeven natuurlijk niet mee te deelen, dat het perceel Breestraat, hoek Diefsteeg, dat vroeger zich door zijn ouderwetschen gevel kenmerkte, verbouwd is. Evenmin dat die gevel vervangen is geworden door een modernen. Dat heeft ieder, die de Breestraat passeert — en hoevelen zijn er dat niet — gezien. Maar wat eerst heden, nu de gordijnen zijn opgehaald, viel waar te nemen, is, dat de heer J. S. Arnold, die tot nog toe zijn sigarenmagazijn eenige huizen verder had, thans over een veel ruimeren en meer naar de eischen des tijds ingerichten winkel beschikt, met twee groote spiegelruiten. Het ziet er — evenals de étalage — smaakvol uit."

Het is treurig telkens en telkens weer te moeten constateeren, dat een der weinige overgebleven gevels uit vorige eeuwen weder is moeten vallen voor „de

eischen des tijds"? De boven bedoelde, nu weer verdwenen gevel was zeker een interessant voorbeeld onzer zoo hooggeroemde Hollandsche Renaissance, en zonder dat iemand er aan denkt om zijn teleurstelling uit te drukken of het in het openbaar te bejammeren wanneer door het plaatsen van een stelling het doodvonnis over een gevel uitgesproken, een begin van uitvoering verkrijgt, loopen velen, zooals onze brave berichtgever constateert, de stelling voorbij, om, zoodra de gordijnen zijn opgehaald, zich mèt onzen berichtgever er in te verkneukelen dat er weer een *smaakvollen* winkel is geopend, let wel, met *groote spiegelruiten*, anders was het niet mooi, daarin zit het hem waarschijnlijk. En ieder trouw courantenlezer leest het berichtje, maar hoe weinigen van hen zullen zelfs maar even met weemoed denken aan het voorbeeld van oud-vaderlandsche kunst dat weer te gronde is gegaan? Het is daarom dat wij een woord van protest willen doen hooren, ten eerste tegen het vernielen en verminken van onze oude voortbrengselen van kunst die zich in particuliere handen bevinden en tegen de bedrijvers zelven van dit vandalisme, en ten tweede tegen deze uiting der plaatselijke Pers, die met zekeren ophef vermeldt, dat weer een *ouderwetschen* gevel door een *modernen* vervangen is geworden.

De bedoeling van dergelijke berichtjes van welwillende verslaggevers is duidelijk, maar zij deden beter de quaestie van smaak, daarin onaangeroerd te laten, want van smaak getuigen vernieuwingen, als waarvan hier sprake is, slechts zelden en zelfs in de zeldzame gevallen dat dit wel zoo is, gaat in den regel meer waarde verloren dan er voor in de plaats gegeven wordt. En wat gewoonlijk uit het oog wordt verloren is, dat het publiek op een dwaalspoor wordt geleid, of, beter gezegd, in zijn dwaalbegrippen, kunstzaken betreffende, wordt gestijfd.

Het is ons niet bekend door welken bouwer of architect tot den afbraak is geadviseerd, en welke motieven hierbij den doorslag gegeven hebben, maar toch zou het zeker velen genoegen doen, om, al was het maar een schetsmatige afbeelding van den ouden gevel in een of ander vakblad gereproduceerd te zien. Of zou er wellicht niet eens een opmeting, of zelfs maar een photo van gemaakt zijn geworden?

Juist in verband met het adres van den „Oudheidkundigen Bond" in zake de inventarisatie onzer monumenten, voorkomende in „De Opmerker" no. 43, kwam het ons wenschelijk voor, bij dezen te wijzen op het nut van een inventarisatie zooals in bovengenoemd adres bedoeld wordt voor alle gemeenten, dus óók voor Leiden, dat nog zéér vele interessante overblijfsels bezit. Nu is voor enkele jaren in Delft, op voorstel van den kunstschilder Le Comte door de afd. Delft der Mij. t. bev. v. Bouwkunst een commissie benoemd die zich tot taak zou stellen een zoo volledig mogelijken inventaris op te maken van alle gebouwen, fragmenten en details die zich daar ter stede aan den openbaren weg vertoonden en dagteekenden van vóór 1800; welke commissie aan haar mandaat heeft voldaan en wier rapport is verschenen als Bijlage tot het Bouwkundig Tijdschrift. Deel XVII, 1899 (*)

Het voornemen der Afd. was, om na dit ingekomen rapport, waarop niet minder dan 331 gebouwen voorkwamen, aan ieder eigenaar van zoo'n gebouw, waaraan zich een meer of minder belangrijk detail bevond, een schrijven te richten, waarin hij opmerkzaam werd gemaakt dat zijn eigendom kunst-historische waarde bezat, met beleefd en dringend verzoek bij eventueele voorgenomen verbouwing van het perceel, hiervan tijdig kennis te geven aan de Afd. Delft der Mij. t. bev. v. Bouwkunst, waardoor de eigenaar desverlengd kosteloos advies kon inwinnen bij het Afdeelingsbestuur, dat zich bereid verklaarde dit steeds te willen geven, om langs dien weg belangrijke gevels, fragmenten of details voor ondergang te behoeden.

Nu zou het zeker interessant zijn om te vernemen of er eenig, en zoo ja, welk resultaat verkregen is en in hoever de publieke opinie te Delft door deze bemoeiingen der afdeeling voor de goede zaak gewonnen werd. Welicht kon dan in andere gemeenten van de ondervindingen, bij de Delftsche inventarisatie opgedaan, gebruik gemaakt en de werkwijze zoo noodig verbeterd worden.

Met belangstelling zien wij eenig bericht daaromtrent tegemoet.

C.

(*) Ook te Dordrecht is door de „Vereeniging tot Instandhouding van oude gebouwen te Dordrecht" in gelijken geest gewerkt. Zie ons nummer van 18 Mei 1901, bladz. 156. [Red.]

KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS.

Vergadering van 18 November.

Bij de opening der vergadering herdacht de Voorzitter de overleden leden J. de Bats, directeur van de stedelijke gasfabriek en waterleiding te Schiedam; F. Vos en L. M. Meyssenheim, ingenieur bij de Staatsspoorwegen op Java.

Het verslag der commissie tot het nazien der rekening 1900/1901, dat adviseerde tot goedkeuring, gaf geen aanleiding tot opmerkingen.

Bij de aankondiging van de ontvangen giften en aangekochte werken vestigde de Voorzitter de aandacht op het levensbericht van den heer J. J. van Kerkwijk.

De heer Leemans bood ter plaatsing in de bibliotheek aan een beschrijving van de in Petersburg te bouwen twee groote bruggen, waarvoor een prijsvraag is uitgeschreven met toegezegde bekroningen van 12,000, 8000 en twee van 5000 roebels, terwijl nog 2000 roebels zijn beschikbaar gesteld voor elk der goed bevonden plannen.

Deze vergadering kenmerkte zich door een grooter getal introducés dan gewoonlijk. Aanleiding daartoe was voornamelijk de voordracht van den heer Loemans over de Vaart van Nederland op Nederlandsch-Indië, naar aanleiding van de jongste opneming van het Westgat van Soerabaja in 1900. Strekking van deze voordracht was na te gaan of en hoe is af te wenden het dreigende gevaar dat de vrachtvaart op Nederlandsch-Indië gaat loopen over Duitsche en Engelsche kantoren. Na een uitvoerige technische bespreking en met herinnering aan het feit, dat reeds in 1888 deze kwestie in vier achtereenvolgende Instituutsvergaderingen een onderwerp van belangrijke discussie had uitgemaakt, kwam spreker tot conclusies ten gunste van de kans Soerabaja te doen worden een wereldhavenstad. Daartoe moest, als de noodige gegevens zijn verzameld, zoodra mogelijk worden besloten tot de Soloverlegging naar Sidajoe-lawas zou worden hervat of wel naar Straat Soerabaja, indien, hetgeen spreker echter onaannemelijk acht, de stelling van den heer De Meijier over de onschadelijkheid eener verlegging in den laatsten zin wordt bewezen.

De uitmonding van de Solo mag niet langer dan onvermijdelijk is Oedjoeng-Pangka bestendigd worden.

Het vaarwater in het Westgat, hoewel thans verdiepende, wordt ernstig bedreigd door de doorschuring van de Solobank.

Het Oostgat gaat reeds sedert jaren door algemeene neerzetting van vaste stoffen achteruit. Alle toevoer van die stoffen naar het Oost- zoowel als Westgat moet dan ook zooveel mogelijk geweerd worden.

Slibneerzetting in het Oostgat mag niet worden bevorderd door jaarlijkschen toevoer van 23 millioen kub. M. Solo slib droog, ongeveer 70 à 80 millioen kub. M. nat.

In het Westgat is een vaarwater van 80 d. M diepte bereikbaar door verlenging van Straat Soerabaja tot in de Java Zee.

De daartoe gevorderde West dam is, geheel afgezien van verbetering van het vaarwater, toch reeds noodig tot keering van achteruitgang van het bestaande,

Als voorbereidende maatregel zijn thans reeds de opnemingen te verrichten ter bepaling van plaats en constructie van dien dam.

Om op den duur bij de vrachtvaart op den Nederlandsch-Indischen Archipel te kunnen mededingen zijn schepen van slechts 4000 à 6000 ton bruto in exploitatie te kostbaar.

Ter bestrijding van het gevaar dat Singapore wordt stapelhaven voor den Nederlandsch-Indischen Archipel en dientengevolge de goederen en passagiers worden vervoerd met Singapore als aanloophaven door niet onder Nederlandsche vlag varende Oost-Aziëbooten van 10,000 à 12,000 ton bruto, moet Soerabaja voor 80 d. M. diepgang toegankelijk worden.

Soerabaja behoort als stapelplaats van den Nederlandsch-Indischen Archipel tevens te worden ingericht tot behoorlijke spoorweghaven.

Het waren deze gezichtspunten en meeningen, die aanleiding gaven tot een zeer geanimeerde discussie, waaraan deelnamen onder meer de heeren Conrad, Gerlings, Pynacker Hordijk, Schaly, Nijgh, Welker, Van der Sleyden.

Uit deze discussie bleek, dat veel baggerwerk noodzakelijk zal zijn. Ook werd de meening geuit, dat, indien men het Solo-slib weet onschadelijk te maken, dat dan de natuurlijke vaarweg naar het Westen zich weer zal herstellen. Anderen, erkennende de bezwaren aan den door spreker gewenschten dam verbonden, achtten dien niettemin noodzakelijk. En wat vooral momenteel van belang is, is de uitspraak dat de voortzetting van de Soloirrigatiewerken niet behoeft te wachten op de beslissing waarheen de Solo-mond zal worden verlegd.

Het tweede onderwerp, dat heden aan de orde was, betrof de verplaatsbare snelbouw, ingeleid door den heer Redelo. Spreker nam het daarbij op voor den revolutiebouw, maar niet in den kwaden zin. Hij heeft daarbij uitsluitend op het oog een constructie, die niet in den weg staat aan wijziging van het gebouwde naar de behoefte en aan gemakkelijke verplaatsing. Achtereenvolgens besprak hij eenige concrete gevallen, als: den bouw van een kazerne, een school, een arbeiderskeet bij groote werken. De uitvoering van dit bouwsteleel is daarom niet twijfelachtig, omdat juist door het kenmerkende van deze wijze van bouwen de in gebruik genomen grond steeds in zijn volle waarde beschikbaar blijft.

Bij de discussie werden geen ernstige bezwaren geopperd, ofschoon de heeren Kool, Van de Kasteele en Intveld niet alles konden onderschrijven, wat spreker had gezegd.

Het ledenaantal werd weder uitgebreid met 25 gewone en 20 buitengewone leden.

Ter vergadering lag een lijst ter teekening voor bijdragen in de kosten, benoodigd tot aankoop van een gemeteeld graf op de begraafplaats te Warmond, waar de overblijfselen rusten van den eersten directeur der Koninklijke Academie ter opleiding van burgerlijke ingenieurs enz. te Delft, Antonie Lipkens, overleden 15 December 1847. Het overblijvende van de gestorte gelden zal dienen tot versterking van het Lipkens-fonds ter gedeeltelijke tegemoetkoming in de jaarlijksche recognitie van het graf.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— **Te Parijs is, zes-en-zestig jaar oud, de bouwmeester en archeoloog Charles Chipiez overleden, Rijksarchitect en algemeen inspecteur van het teekenonderwijs. Chipiez heeft verscheidene omvangrijke bouwwerken gemaakt, o. a. de groote nationale school voor meer uitgebreid lager onderwijs te Armentières, die de aandacht heeft getrokken door de inrichting van de ambachtswerkklassen. In 1889 heeft hij voor de door hem tentoongestelde bouwplans een grand prix gekregen.**

Buiten Frankrijk is hij bekend door verscheidene boeken, o. a. een Histoire critique des origines et de la formation des ordres grecs, werk door het Instituut bekroond; maar vooral door zijn medewerking aan het groote boek: L'Art dans l'Antiquité, waarvan nu zeven deelen zijn verschenen, en dat hij samen met Georges Perrot heeft geschreven. Met medewerking van de Société des études juives heeft hij nog uitgegeven: Le Temple de Jérusalem et la maison du Bois-Liban, gereconstrueerd naar Ezechiël en het Boek der Koningen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. **Door een groot aantal firma's op het gebied van het kunstambacht hier te lande is aan den Minister van Binnenl. Zaken een adres gericht, houdende verzoek, om een Nederlandsche commissie voor de internationale tentoonstelling van decoratieve kunst, welke het volgend jaar te Turijn wordt gehouden, met een subsidie te steunen, daar anders de commissie niet met vrucht kan werken in het belang van het Nederlandsche kunstambacht.**

— **Het koninklijk Instituut van ingenieurs ontving een schrijven van de centrale commissie voor de wereldtentoonstelling te Parijs in 1900 meldende, dat behalve de gouden medaille aan de inzending van het instituut toegekend, bovendien aan het lid E. van Konijnenburg, ingenieur van den waterstaat, te Breda als medewerker aan die inzending (gedenkboek op een artistieke tafel) is toegekend een gouden medaille.**

Amsterdam. **In de verzameling-Hartkamp thans ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van het Noordzeekanaal, alhier tentoongesteld trekt, in verband met het onlangs van verschillende zijden weder ter sprake gebrachte denkbeeld van overbrugging van het IJ, vooral de aandacht de verzameling plannen, tot verbinding der IJ-oevers, welke plannen ieder op hun beurt de gemeentenaren een tijdlang in bewaring hebben gebracht om daarna ten archieve te worden gedeponeerd. Het oudst aanwezige project is van 1842 en betreft den aanleg van een steenen brug, die haar uitgangspunt zou vinden aan de Haringpakkerij, naast Droogbak en eindigen bij de Willemsluis. Het was afkomstig van de heeren T. Kater Cz. en C. Kater Tz., te Monnikendam, en zoo geprojecteerd dat de grootste der dertien bogen in het IJ, een spanning zou hebben van 100 en een hoogte van 35 Nederl. ellen, berekend op de onbelemmerde doorvaart van een Oostindjevaarder. „Reeds lang" — lezen wij in eene toelichting — „roeds lang was er behoefte aan een geregelden overgang over het IJ. De Noordhollandsche kooplieden die zich naar Amsterdam ter markt begeven, worden soms droevig in hunne plannen verijdeld door het ruwe weder, den lagen stand van het water, het vastzitten van het IJ, als wanneer de overvaart zelfs met stoombooten of andere reederschepen onbestaanbaar is." De kosten der brug werden begroot op ƒ 10,000,000. voor welk bedrag de ontwerpers zelf zouden zorgen, mits hun of hun erfgenamen gedurende vijftig jaar het recht zou worden verleend een matigen tol te heffen van voetgangers en reizigers.**

Een tweede plan stamt uit 1849 en bedoelt de verbinding door een schipbrug, uitgaande van de Nieuwe Stadsherberg.

Een derde, ontworpen door den ingenieur W. C. Brade in 1850, zocht de quaestie op te lossen door den aanleg van een ijzeren tunnel onder het IJ, aanvang nemende bij de Nieuwe brug. De kosten werden begroot op slechts ƒ 800,000. In het *Handelsblad* van 4 Juni 1800 komt de mededeeling voor, dat van het plan door Z. M. den Koning met belangstelling is kennis genomen. Daarna, in 1857, is de heer Galman met zijn plannen gekomen, voor de verwezenlijking waarvan hij zijn leven lang gestreden heeft en krijgen we later het plan-Schimmel met de twee torens, en eindelijk de zwevende rolbrug, genoemd in het rapport der Noordzeekanaal-commissie en door Mr. F. S. van Mierop in den Raad ter sprake gebracht. En nu, ten leste, zal de gemeentelijke commissie tot het ontwerpen van een plan van exploitatie der gronden over het IJ, zich aan de oplossing van het vraagstuk zetten.

Wat een zegen zou het zijn geweest, als men in 1842 den particulieren ondernemingsgeest had willen steunen en toen ter tijd de steenen brug der heeren Kater gebouwd ware. Amsterdam zou zich dan hebben ontwikkeld op rationeele wijze aan de boorden van het IJ en zeer waarschijnlijk bij haar haven-, handel- en scheepvaartinrichting niet de bedroevende fout hebben begaan van deze aan het Oosten te doen verrijzen. De brug van Kater zou voor het verkeer der groote zeestoomers een sta-in-den-weg zijn geworden, al mocht een der bogen berekend zijn geweest op de doorvaart van de toenmalige Oostindjevaarders, en voor de nieuwe haveninrichting — in verband met den nieuwen waterweg naar zee — zou men gemoedzaakt zijn geweest, het oog te richten naar het Westen.

Intusschen, na een halve eeuw lang te zijn geprikkeld en opgejaagd door den particulieren ondernemingsgeest, is er misschien kans, dat de overheid thans eindelijk de zaak ter hand zal nemen. Ze heeft immers reeds een commissie benoemd, maarden geleden — maar deze commissie is, naar wij meenen, nog niet geïnstalleerd.

Rotterdam. **Naar allen die belangstellen in onze bouwkunst en buiten dezen vele anderen ongetwijfeld met innig leedgevoel zullen vernemen: de jonge bouwmeester Buchel, de Rotterdammer, die als prix de Rome een studiereis maakte, is dezer dagen te Liverpool overleden.**

Hij wordt aldaar begraven. Een krans der Rotterdamsche Academie zal de lijkwade van dien zoo begaafden, dien bijna overijverigen kunstenaar dekken.

Leeuwarden. **Het bestuur van het Friesche Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde alhier, heeft een adres aan de Koningin verzonden, met het doel te trachten de sloopingvan de Broerenkerk te Bolsward te verhoeden. Het luidt:**

Aan H. M. de Koningin,

„**geeft met den meesten eerbied te kennen: het bestuur van het Friesche Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde te Leeuwarden,**

„**dat, blijkens ingekomen berichten, een der merkwaardigste monumenten der Friesche oudheid, de zoogenaamde Broerenkerk te Bolsward, met sloopingwordt bedreigd;**

„**dat het uit een architectonisch oogpunt zeer te betreuren zou zijn indien dit gebouw, een der weinig overgebleven kerken uit het echt gothieke tijdperk, niet in stand bleef;**

„**dat tevens aan dit gebouw historische herinneringen zijn verbonden, die op het behoud daarvan prijs doen stellen, zijnde in deze kerk in het jaar 1572 de eerste hervormde godsdienstoefening gehouden en in later jaren herhaaldelijk de vergaderingen der Friesche synode;**

„**dat waar de Regeering meermalen getoond heeft monumenten van geringe aesthetische waarde, ter wille van de historische herinneringen daaraan verbonden, te willen behouden, ook al mocht hunne opruiming voor verkeer en welstand gewenscht zijn, het Friesche Genootschap meent aan zijne roeping te kort te doen indien het niet met klem aandrong op het nemen van maatregelen, waardoor dit monument gespaard moge blijven, dat wellicht met geringe kosten ten behoeve van eenigen tak van publieken dienst zou kunnen worden ingericht;**

„**redenen waarom ons bestuur eerbiedig verzoekt dat vóór 1 December e. k., zijnde het tijdstip waarop over het al of niet sloopen van de Broerenkerk zal worden beslist, door Uwer Majesteits Regeering stappen mogen worden gedaan bij kerkvoogden der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Bolsward tot behoud van dit gebouw".**

NIJMEGEN. In afwachting van de vaststelling van een plan tot restauratie van de gebouwen op het Valkhof te Nijmegen (Karolingische kapel en ruïne) is daarvoor op de begrooting dier gemeente voor 1902 een memoriepost uitgetrokken.

SCHIEDAM. De firma A. F. Smulders, thans gevestigd te Slikkerveer en Utrecht is in onderhandeling met het gemeentebestuur van Schiedam over den aankoop van 57,000 vierkanten meter grond, achter de Stearine-Kaarsenfabriek „Apollo" aan de Oosterkade van 't Hoofd, aldaar, om daarheen hare uitgebreide zaak in machinerieën, (baggermachines enz.) over te brengen.

Deze overplaatsing zou een groote aanwinst zijn voor Schiedam, wijl ongeveer 600 man aan de fabriek Smulders werkzaam zijn.

In de Raadszitting van den 26en dezer zal deze zaak behandeld worden.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Ned.-Indië is:

benoemd tot opzichter 2e kl. en gesteld ter beschikking van den gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden, de ambtenaar op non-activiteit J. N. Doornberg.

tijdelijk belast met de waarneming der betrekking van opzichter 3e kl., de tijdelijk opzichter bij den waterstaat L. B. F. de Leau; bij den dienst van het mijnwezen met de waarneming der betrekking van hoofdingenieur, de ingenieur 1e kl. M. Koperberg; ingenieur 1e kl., de ingenieur 2e kl. J. Koomans;

ontslagen oervol uit 's lands dienst, de gewezen opzichter 3e kl. W. L. A. Wetters.

— Bij de staatsspoorwegen is, met ingang van 1 November e. k. benoemd tot opzichter 1e kl., de opzichters 2e kl. J. de Priester en C. H van Nahuijs.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid is D. N. Visser, te Zijpe, benoemd tot buitengewoon opzichter bij den bouw eener brug over de Maas bij Spijkenisse.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bedrijfs-Ingenieur in een constructiewerkplaats, tegen 1 Januari aanstaande. Brieven, onder letter U F 301, Bureau „Nieuws van den Dag".

— Electrotechnisch Ingenieur voor het maken van een ontwerp voor de levering van electrischen stroom in de gemeente 's Gravenhage. Salaris ƒ 4000 à ƒ 6000 per jaar. Zich aan te melden bij Burg. en Weth. vóór 1 December aanstaande.

— Bouwkundig teekenaar op een architecten-bureau te Amsterdam. Bij gebleken geschiktheid bedraagt het salaris ƒ 100 à ƒ 125 per maand met jaarlijksche verhoogingen ad ƒ 10 per maand. Brieven fr., onder letter H M, aan het Algem. Advert.-Bureau W. Meerkotter, Heerengracht No. 385.

— Teekenaar voor tijdelijken dienst, ongev. 6 maanden. Kennis van buisleidingen. Salaris ƒ 75 à ƒ 85. Br. fr. lett Z, aan den boekhandel firma A. Vermout, Warmoesstraat, Haarlem.

— Opzichter-Teekenaar (op de hoogte teekenen en ontwerpen). (*Zie advert. in dit no.*)

— Constructeur op eene Machinefabriek, bekend met den bouw van moderne stoommachines. Aanb. franco onder lett. C M, aan C. W. Betcke's Adv.-Bureau, Rotterdam.

— Bouwkundig Opzichter bij de uitvoering van een werk. Br., No. 80635, aan het bureau van de „N. Rott. Courant".

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING
RUISCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

14 Bouwk. opz.-teek., 19—35 jaar, ƒ 30—ƒ 100 's maands;
2 Bouwk. opz.-uitv., 43 en 54 jaar, ƒ 100 's maands;
1 Bouwk. teek., 23 jaar, ƒ 70 's maands;
1 Waterbouwk. opz., 23 jaar, ƒ 75 's maands;
1 Opz. landmeter, 39 jaar, ƒ 70 's maands;
4 Gedipl. werktuigk., 23, 30 jaar, ƒ 80 ƒ 125 's maands;
3 Werktuigk. opz.-teek., (constructeurs) 23, 22 en 44 jaar, ƒ 90, ƒ 100 en ƒ 125 's maands;
3 Werktuigk. teek., 19, 19 en 24 jaar, ƒ 30, ƒ 35 en ƒ 40 's maands;

Vervolg der Aankondigingen.

DONDERDAG, 28 November.

Rotterdam, te 2 uren, in het Koffiehuis „De Poort van Kleef" aan den Nieuwe-Binnenweg: het verbouwen van een pand en het maken van een uitbouw van een perceel aan de Goudschestraat no. 60 Inl. door den timmerman H. van Vugt, Kruiskade 106.

Vervolg der Uitslagen.

Enschede, 19 Nov., door den arch. J. H. C. Roesink: het bouwen van 2 woningen met bijbouwen op een terrein gelegen aan de Lage Bothofstraat; ingek. 23 bilj., als: Morren en Hassink f 3348, G. Hueklede f 3200, G J. Bos f 3395, E. en H Teutelink f 3272, T. Boersma f 3420, J. Schildmeijer f 3400, Koenders en Heure f 3298, J. B. Heubach f 3415, J. Bos en J. H. Rietman f 2995, Masteabroek en Hartman f 3400, H. Asveld f 3300, G. en J. Perik, Lonneker, f 2949, A. v. d. Steeg f 3274, J. van Ommen Hzn. f 3142, Franke en Te Lintelo f 3400, Tichelaar en Lemmink f 3368, B. Spitbolt f 3268, J. Scholten Wzn. f 3190, E. Gebben f 3290, A. J. Heerink f 3401, H. Scholten, Lonneker, f 3289; Lodden en Jans f 3279, Samsen en Wassink, Deventer, f 2840. Gegund. De overigen te Enschede.

Haarlem, 19 Nov., door de Naaml. Venn. „De Osderitzge chocoladefabriek der Nederl banketbakkersvereen." te Amsterdam: het bouwen van een chocoladefabriek op een terrein van het voorm. buitengoed „'t Klooster", aan de Paul Krugerkade, a. fabriek met en b. zonder woonhuis; ingek. 40 bilj., als: B. Vlaswinke, Amsterdam, a f 51,600, b f 41,250; A. v. Doorn, id., a f 45,471, b f 35,000; J. v. d. Braak, Apeldoorn, a f [illegible] b f 41,985; J. Bijllard en J. H. de Jong, Hilversum, a f 51,629, b f 40,689; H. J. Gegl firma Martens en Zn., Haarlem, a f 55,750, b f 43,166; M. T. Weinekens, 's-Hage, a f 52,887, b f 40,350; J. W. v. Sante, Haarlem, a f 55,212, b f 42,673; A. Rinkema, id., a f 56,300, b f 44,600; W. P. Teeuwisse, 's-Hage, a f 48,490, b f 38,500; P. Rings, Sandpoort, a f 51,200, b f 40,600; J. A. Kaub, Halfweg, b f 43,330; A. Smittenaar, Leiden, a f 58 055, b f 44,680; J. H. Nieuwenhuizen, Rotterdam, a f 55,000, b f 42,900; W. J. C. v. Slingerlandt, Amsterdam, b f 44,800; J. Giebels en J. v. Servellen, Haarlem, b f 48,980; W. de Vlogt en B. Domhof, Amsterdam, a f 46,945; V. Pa. Braun en Zn., Beverwijk, a f 49,970, b f 38,870; A. Rantjmakers, Amsterdam, a f 49,900, b f 39,880; Gebr. Terlingen, id., a f 49,643, b f 38,180; H. Rietanijder en Zn., id., a f 50,960, b f 40 870; C. P. Kruize, id., b f 44,000; A. J. v. Liempt, id., a f 52,000, b f 41,000; H. C. Dorias, id., a f 52,886, b f 40,786; W. Greve id., a f 52,900, b f 40,900; A. v. Slingerland, Bussum, a f 64,000, b f 51,000; H. A. Vosse, Amsterdam, a f 48.000, b f 38,200; C. Albers en Zn., id, a f 50,834, b f 40,834; H. Boudewijns en A. Terwind, id., a f 51,399, b f 40,600; J. N. Hendrike, id., a f 50,534, b f 40,667; L. J. Hille en P. Roose, id., a f 48,749, b f 37,300; F. Luijten, id., b f 44,300; G. P. J. Beccari, Haarlem, a f 55,550, b f 43,000; J. J. Duijm, Gouda, a f 53,840, b f 41,840; B. Hagen, Haarlem, a f 55,400, b f 43,600; W. A. v. Zanten, id., a f 55,400, b f 43,800; P. Hoetjes, id., a f 49,600, b f 39,200; H. Timmer, Apeldoorn, a f 50,677; C. J. Cramer, Haarlem, a f 57.100, b f 45,406; P. v. Doornik, Amsterdam, a f 52,100, b f 41,300; Fr. Erdtsieck, Haarlem, a f 57,758, b f 45,780.

's-Hertogenbosch, 20 Nov., door de bouwk. A. van Liempt: het bouwen van 4 benedens- en 4 bovenwoningen; ingek. 12 bilj., als J. van Dun, Vucht, f 6975; M. van Reijn, Tilburg, f 6840; W. M. van Beekum f 6350, J. Aengenendt f 6225, J. van Roosmalen en W. Hansen f 6200, P. Venrij, Orthen, f 6090; C. Paashuis f 6049, P. Hansen f 5875, F. van Hout f 5737, Jac. van Rooij f 5700, A de Vroom en v. d. Wacht f 5595, A. Sanders f 5347. Gegund.

Winterswijk, 20 Nov.: het verbouwen van een woonhuis voor den heer J. G. ten Houten; a zonder, b met beschoten kap; ingek. 15 bilj., als: G. Wolfs, b f 10,555; D. Jansen, Aalten, a f 10,269, b f 10,384; J. W. Wassink, a f 10,223, b f 10,323; J. W. Bruntink, a f 10,024, b f 10,144; H. J. te Siepe, a f 9985, b f 10,075; D. Nijenhuis, a f 9968, b f 10,093; J. G. Scharenborg, a f 9944, b f 10,035; G. J. Renkers, a f 9915, b f 9945; G. W. ter Haar, a f 9911, b f 9996; W. J. Streek, a f 9825, b f 9917; H. J. Heezen, a f 9813, b f 9888; H. J. Nuijs, a f 9802, b f 9892; J. H. Aalbers, Groenlo, a f 9500; H. J. Roerdink, a f 9485, b f 9555; G. J. Slotboom, a f 9484, b f 9552. De overigen te Winterswijk.

BOUWKUNDIGE.

Op een Architectenbureau, omtrek *Amsterdam*, wordt een **flink aankomend BOUWKUNDIGE** gevraagd. Eindexamen Ambachtsschool strekt tot aanbeveling. Brieven. *franco* lett. *K G*, Bureau dezer Courant.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-CLOSETS en URINOIR-inrichtingen. Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en koudwater verzorging. Triumph Beendrangen, Kampioen Ventilators onder garantie.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

36ste JAARGANG N°. 48. ZATERDAG, 30 November 1901.

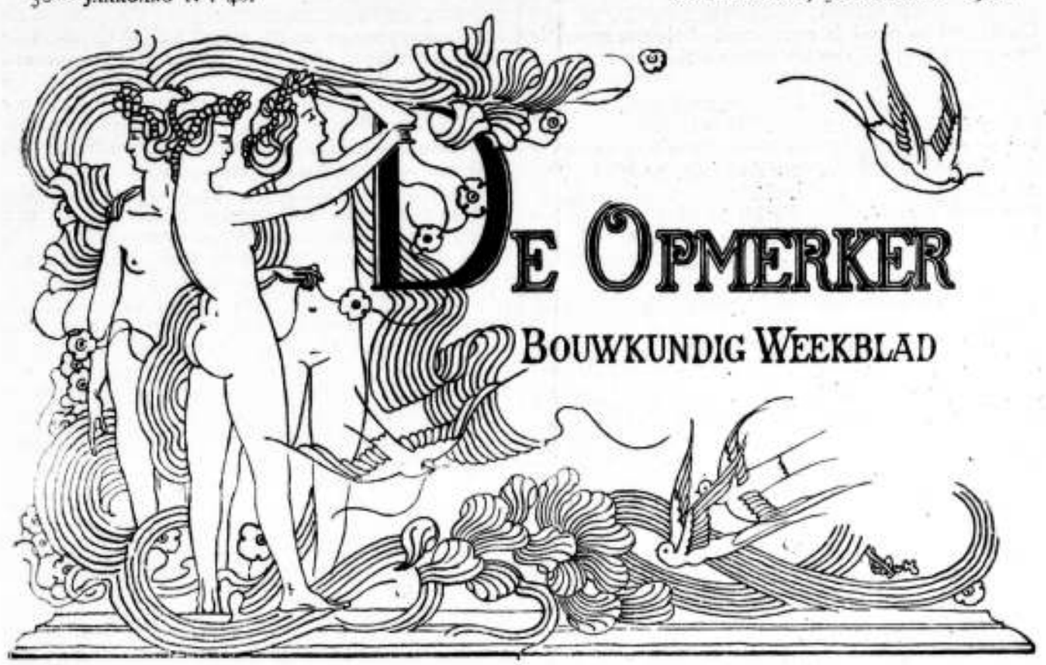

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ 5.—; voor België ƒ 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

REISINDRUKKEN

DOOR

A. W. WEISSMAN.

II

Bergamo.

Er is wel nergens een stad zoo schoon gelegen als Bergamo. Op een tamelijk hoog plateau gebouwd, dat naar alle zijden steile hellingen heeft, is het profil van Bergamo, met de fraaie koepels van Santa Maria en van den Duomo, met de drie oude vestingtorens, de klokkentorens, en de witte huizen, die amphitheatersgewijs boven het groen der wallen zich verheffen, zoo schilderachtig, als men maar wenschen kan.

Ten zuiden van de stad, in de vlakte, zijn wijken ontstaan, die thans door een funicolare of tandradbaan daarmede verbonden zijn. Boven gekomen ziet de bezoeker, als hij het terras bij de kerk San Salvatore bereikt heeft, de belangrijkste gedenkteekenen van Bergamo voor zich. Daar verrijst de vierkante Torre comunale; daar aanschouwt men het oude Palazzo della Ragione en den Duomo. Van hier gezien vertoont ook de Cappella Colleoni zich zeer karakteristiek: de kleine absiede springt onder den koepel naar voren, en de uit zwart en wit marmer opgetrokken zijgevel vormt een pikante tegenstelling met de Romaansche architectuur van Santa Maria, ter rechterzijde.

Men bemerkt aanstonds, dat zoowel de middeleeuwen als de Renaissance hier belangrijke gedenkteekenen hebben gesticht. Ofschoon Bergamo zeer oud moet zijn, is er toch maar weinig uit de Romeinsche periode bewaard gebleven. De lijst, die het hoofdportaal der kerk San Salvatore bekroont, en enkele fragmenten, ingemetseld op een hoek van het Seminarium in de Via Arena, zijn de eenige antieke overblijfselen, die ik kon ontdekken. Vooral de stierenkoppen, die onder de fragmenten voorkomen, en die in roodachtig marmer zijn uitgevoerd, behooren tot den goeden tijd der Romeinsche kunst.

Vroeger bezat Bergamo in zijn kathedraal, uit het begin der 4e eeuw, een zeer fraai Romeinsch bouwwerk, door Sant' Alessandro gesticht. Het was een basiliek, wier schepen door marmeren zuilen gescheiden werden. Toen in 1561 de Venetianen, aan wie de stad sedert het begin der 15e eeuw behoorde, de tegenwoordige vestingmuren deden maken, werd de kathedraal, omdat zij in den weg stond, afgebroken. Het marmer werd voor den predikstoel en de altaren van den tegenwoordigen Duomo gebruikt. In 1671 werd door den bisschop Emo een zuil opgericht, om de plaats aan te duiden, waar de vroegere hoofdkerk stond.

Nog een andere zuil ziet men te Bergamo. De traditie wil, dat zij werd opgericht in het jaar 300, op de plek waar Sant' Alessandro den marteldood stierf. De drie bovenste trommels van de zuil zijn ongetwijfeld nog Romeinsch, maar het overige moet van veel lateren datum wezen.

De fraaiste kerk, die Bergamo bezit, is zeker Santa Maria. Het schijnt vreemd, dat de handboeken over haar zwijgen, om alleen de later aan haar toegevoegde Capella Colleoni te vermelden. Maar blijkbaar heeft de 17e eeuwsche verbouwing de kunstkenners van de wijs gebracht. De kerk is, dit kan men van buiten nog duidelijk zien, uit de elfde en twaalfde eeuw. Haar plan is een Grieksch kruis, het schip en het koor hebben zijbeuken, met galerijen daarboven. Het koor eindigt in drie absiden. Het kruis wordt door een koepel uit den tijd der stichting bekroond.

De westelijke gevel is onvoltooid gebleven, maar de koorpartij heeft bijzonder rijke en fraaie details.

Van binnen is Santa Maria in de 17e eeuw naar den smaak van dien tijd met marmer, stuc, vergulsel en schilderwerk versierd. Men heeft toen de galerijen dicht gemaakt. De decoratie is ongeloofelijk rijk, en het spreekt wel voor de grootsche afmetingen en verhoudingen, door de middeleeuwsche bouwmeesters gekozen, dat ook zelfs bij al dien rijkdom het interieur uiterst indrukwekkend gebleven is.

In de 14e eeuw werd de kruisbeuk zoowel aan de noord- als aan de zuidzijde van een portaal voorzien. Die portalen, ofschoon uit den gothischen tijd, hebben toch nog geheel en al een Romaansch karakter. Zoo worden, bijvoorbeeld, de zuilschachten door liggende leeuwen gedragen, en is de halve cirkel overal toegepast. Giovanni Campiglione heeft deze portalen gemaakt. Het zuidelijk portaal bezit een rijkgebeeldhouwde fries. Daarboven verheft zich een nis met pinakel in zuiver Gothischen stijl, die het werk is van Antonio d'Alemagna. Deze Duitscher heeft zich aan den trant van zijn land gehouden, zonder zich om den smaak der Italianen te bekommeren.

Toen de kerk in 1660 gemoderniseerd werd, verwijderde men de doopkapel, een achtkant gebouwtje, dat aan de westzijde in het middenschip stond. De onderdeelen van dit zeer eigenaardige werk der 13e eeuw bleven echter bewaard, en het is nu weer opgesteld aan de noordwestzijde der kerk. Maar dit opstellen is blijkbaar niet door iemand, die daartoe geschikt was geschied, en zoo zijn allerlei fouten gemaakt. Het ware te wenschen, dat deze doopkapel weer tot haar oorspronkelijke gedaante teruggebracht werd.

Aan de oostzijde der stad, op een groot en melancholiek plein, verheft zich de kerk Sant' Agostino. De vormen zijn die der Venetiaansche gothiek. Ik weet echter geen kerkgevel van zoo bescheiden afmeting, die door zijn gelukkige verhoudingen, en het contrast tusschen de versierde en onversierde deelen zulk een grootschen indruk maakt als deze.

Het gebouw is helaas in een staat van treurig verval. In het midden der 14e eeuw als kloosterkerk der Observanten gebouwd, worden klooster en kerk nu als kazerne gebezigd. De twee gothische vensters van den westelijken gevel behooren tot de beste, die de Italiaansche kunst heeft voortgebracht. Ook de kruisgang van het klooster, nu grootendeels met koolteer bestreken, heeft fijne details, die aan het Campo Santo te Pisa herinneren.

Toen de kerk, in 1839, als kazerne werd ingericht, verwijderde men het grafteeken van den kardinaal Longhi, een werk van Ugo da Campione. Het werd in Santa Maria weer opgesteld. De geestelijke ligt op een sarcofaag, die door leeuwen gedragen wordt, onder een overhuiving. De zuilen, die deze overhuiving schragen, worden door menschelijke figuurtjes getorscht. Het schijnt, dat Campione een broeder was van den meester, die het grafteeken voor Can Signorio te Verona maakte.

Een werk uit de 14e eeuw is ook het Palazzo della Ragione of de Broletto, het raadhuis van Bergamo. Beneden vormt het een open hal, die door wijdgespannen kruisgewelven wordt overdekt. De verdieping is een zaal met rijke spitsboogvensters. De Renaissance heeft aan dit gebouw het een en ander toegevoegd, waarvan het fijn gedetailleerde balcon aan de noordzijde wel het fraaiste is. De toegang naar de zaal wordt gevormd door een trap in de open lucht, die alleen door een dak tegen den regen is beveiligd.

Het meest beroemde bouwwerk van Bergamo is de Capella Colleoni, die door Ruskin zoo veroordeeld werd. De groote Venetiaansche veldheer, die in de stad der Lagunen zijn bronzen standbeeld kreeg, door Andrea Verocchio gemaakt, wilde in zijn geboortestad Bergamo zijn eigen grafkapel stichten, en liet daarvoor den bouwmeester en beeldhouwer Giovanni Antonio Amadeo uit Pavia, die daar den gevel der Certosa ontworpen had, overkomen. De ruimte, aan de noordzijde van Santa Maria, waar Colleoni zijn kapel wilde bouwen, was zeer beperkt. De groote gebouwen in de onmiddellijke nabijheid zouden de kapel weinig in het oog doen vallen, terwijl ook de ligging op het noorden niet gunstig genoemd kon worden. Amadeo wist al deze moeielijkheden te overwinnen, door zijn ontwerp zóó rijk te maken, dat het, ook door de afwisseling van zwart en wit marmer, een sprekend contrast met de betrekkelijk eenvoudige omgeving moest vormen. Dit doel is volkomen bereikt.

De koepel is vierkant en door een achtkanten koepel gedekt. Aan de westzijde bevindt zich een kleine uitbouw, die ook door een koepel bekroond wordt. Alleen de noordelijke gevel valt in het oog, en daarop heeft Amadeo dan ook al zijn vindingrijkheid geconcentreerd.

De kritiek van Ruskin komt mij niet gegrond voor. Deze groote Engelschman oordeelt vaak zeer eenzijdig. Het is waar, dat de details uitermate rijk zijn, doch daardoor hebben de verhoudingen van het geheel niet geleden. Bijzonder geslaagd vind ik de verdeeling van versierde en onversierde vlakken. De open galerij, die het vierkante benedendeel afsluit, is van een zeer gelukkig effect. Ook de wijze, waarop de overgang naar den koepel verkregen is, mag meesterlijk genoemd worden. Het geheel bezit een slankheid, een luchtigheid, als zelfs in de Italiaansche Renaissance maar zelden voorkomt.

De details zijn sierlijk; alleen de zuiltjes in de benedenste vensters geven, door hun grillige vormen, tot bedenking aanleiding. Ook is er geen voldoende organisch verband tusschen het uitwendige en het inwendige van het bouwwerk. Maar men dient in het oog te houden, dat Amadeo het interieur niet voltooid heeft. Van zijn hand is slechts het grafmonument voor Colleoni en dat van diens dochter Medeo. Dit laatste was niet voor deze kapel gemaakt, en is uit de kerk bij Urgnano hierheen overgebracht.

Het monument voor Colleoni bewijst, dat Amadeo meer beeldhouwer dan architect was. Want de al te weelderige versiering heeft aan de groote lijnen veel schade toegebracht. Het veel eenvoudiger gedenkteeken voor Medea is daarentegen een juweel.

De versiering, in lateren tijd in de kapel gemaakt, vertoonen natuurlijk een geheel andere opvatting. De 18e eeuwsche fresco's van Tiepolo behooren onder de beste van dezen grooten meester, maar zij vallen hier toch uit den toon.

In de Via Colleoni, die vroeger Via Corsarola heette, wijst men u nog het huis van den beroemden Condottiero. Gij gaat een smalle en onooglijke gang in, en ziet dan de woning voor u, die, van buiten, niets merkwaardigs heeft. Maar twee zalen bleven nog in hun ouden toestand bewaard. Zij zijn met fresco's versierd, die door vocht veel geleden hebben. In de eerste zaal ziet men den veldheer te paard, in de tweede zijn de zeven hoofddeugden geschilderd, door ornamenten omgeven.

Het portiek, dat naar het huis leidt, is een sierlijk werk uit het laatst der 15e eeuw. Een gevel uit dienzelfden tijd bleef in de Via Donizetti bewaard. Op

het oogenblik van mijn bezoek werd hij gerestaureerd, en de steiger belette, het ensemble goed te zien. Iedere verdieping heeft haar eigen pilasterorde. De boogvensters der tweede verdieping zijn door rijke arabesken omgeven. Eigenaardig, maar niet fraai zijn de hoofdgestellen, die één derde van de hoogte der pilasters hebben.

Vooral de binnenplaatsen van sommige huizen te Bergamo verdienen, om de 15e eeuwsche Renaissancearchitectuur, vermelding. Met het beste werk te Florence gelijkstaande, zijn de arcades, waarmede het „cortile" van het paleis, waarin nu de „Circolo artistico" gevestigd is, versierd werd. En ook Via Pignolo 104 bevindt zich een prachtige binnenplaats. In denzelfden geest behandeld zijn de kloostergang del Carmine, en die bij de kerk San Benedetto.

Tegenover het Broletto, op de Piazza Garibaldi is, in een paleis, door Scamozzi gebouwd, de polytechnische school gevestigd. De gevel is slechts ten deele gereed gekomen. De Dorische arcades, beneden, die geheel voltooid zijn, geven een hoogen dunk van Scamozzi's talent. Het bovendeel van den gevel is in „Robban" gebleven. Maar welk een uitmuntend ensemble ontstaan zou zijn, als de bouwmeester zijn werk had mogen voleindigen, bewijst de westelijke travée, die haar bekleeding met lijsten en pilasters kreeg.

De tegenwoordige kathedraal is een werk van Carlo Fontana. Als koepelkerk, naar het model van de Jezuitenkerken te Rome, heeft zij wel verdienste. Maar de details zijn wat droog, terwijl de westelijke gevel, die van tamelijk jongen datum schijnt, door de ongelukkige plaats tusschen het Broletto en Santa Maria niet het gewenschte effect maakt.

Bergamo bezit ook eenige oude fonteinen. Die bij de kerk San Pancrazio is van 1549, en bestaat uit een vierkant bekken, in het midden waarvan een rijke zuil met een klein rond bekken geplaatst is. Een andere, in den Borgo Pignolo, van 1572, wordt bekroond door een fraai beeld van een triton, die op een dolfijn zit.

De grootste fontein, die men in de benedenstad aantreft, schijnt uit de tweede helft der 18e eeuw te dagteekenen. Ook hier is in het midden een triton geplaatst, die echter door zeemonsters omgeven wordt. De Piazza della Fiera, waar zich deze fontein bevindt, is met haar lage huizen, waarboven men het hooger gelegen deel der stad ziet uitsteken, een zeer karakteristiek plein.

De voormalige vestingwerken van Bergamo zullen iedereen reiziger belang inboezemen. Wien het alleen om schoone vergezichten, zoo in de vlakte als op de Alpen te doen is, vindt op de wallen zijn gading. Maar ook de oudheidminnaar en de beoefenaar der bouwkunst zal de vestingwerken een opmerkzame beschouwing waardig keuren.

Van de muren, in de oudheid gebouwd, en wellicht opklimmende tot den tijd der Etruskers, zijn bij de Porta Pinta, onder het klooster Santa Grata en bij het vroegere klooster del Carmine nog aanzienlijke overblijfselen aanwezig. Waarschijnlijk om materiaal te sparen, zijn aan de binnenzijde dier muren diepe, met halfcirkelvormige bogen bedekte nissen aangebracht. Deze muren zijn zoo zwaar, dat men er, in den tijd der Romeinen, met een vierspan op reed. Aan de buitenzijde was een borstwering gemaakt, waarvan men hier en daar nog een deel ziet.

In de 14e eeuw werd de stad opnieuw versterkt. De fragmenten uit dien tijd, bij de Porta Sant' Antonio aanwezig, bewijzen, dat toen een muur met kanteelingen, door vierkante en ronde torens verdedigd, gemaakt moet zijn.

Maar van 1561 tot 1588 deden de Venetianen door den beroemden vestingbouwkundige Pallavicino de tegenwoordige wallen aanleggen. Die wallen hebben schatten gekost; om ze te kunnen maken, werden vele belangrijke gebouwen gesloopt. Zij hadden echter nimmer een belegering te doorstaan, en geen kanonschot is er ooit op afgevuurd.

Twee der poorten hebben architectonische waarde. De fraaiste is zeker de Porta San Giacomo, door Scamozzi geordonneerd. Van de Toskaansche orde is hier een zeer gelukkig gebruik gemaakt. De hoeken worden door obelisken bekroond. In de nis boven de middenpartij prijkte weleer de leeuw van Venetië. Het is jammer, dat die weggenomen is. Want het wapen van Bergamo, dat nu in de nis geschilderd is, past volstrekt niet bij de forsche architectuur.

De ontwerper van de Porta Sant' Agostino heeft zich blijkbaar ten taak gesteld, Scamozzi's schepping zoo goed mogelijk te volgen. Maar hij is daar niet in geslaagd. Zijn details zijn koud en levenloos.

In de benedenstad is de hedendaagsche Italiaansche kunst aan het woord. Bergamo heeft zich de laatste jaren steeds meer naar het zuiden in de vlakte uitgebreid. De Porta Nuova, nóg uit den Oostenrijkschen tijd en in den trant van Klenze gebouwd, vormt reeds lang niet meer de afsluiting der stad. Een barrière nabij het station heeft haar vervangen.

Bergamo is de geboorteplaats van Donizetti en de Bergamasken gaan niet weinig grootsch op dien componist. Zij zijn van nature muzikaal, en in de stilte van den nacht heb ik veel fraaie stemmen gehoord. De burgers van Bergamo gaan blijkbaar laat ter rust, en houden er van, hun stemmiddelen op straat te toonen.

Het Teatro Donizetti is een gebouw van aanzienlijke afmetingen, dat pas uit den laatsten tijd schijnt te dagteekenen. Het is op de nieuwere Fransche schouwburgen geïnspireerd. Van binnen heb ik het gebouw niet gezien.

Donizetti heeft, bij den schouwburg, zijn gedenkteeken. Het bestaat uit een halfronde witmarmeren bank, die op een voetstuk geplaatst is. Op een hoek van die bank zit Donizetti in een gekleede jas, natuurlijk evenzeer van wit marmer. Een juffrouw, weinig of niet gekleed, spreekt Donizetti aan; zij is ook van wit marmer. Er ontbreekt een politie-agent, om proces-verbaal op te maken; de groep was anders compleet geweest. De beeldhouwer heeft de bedoeling gehad om te laten zien, hoe Donizetti door de muze geïnspireerd werd. Maar het dwaze contrast tusschen het moderne costuum van den toondichter en de goddelijke naaktheid der muze heeft hij niet gevoeld.

De groep heeft overigens wel kwaliteiten. Wanneer de Italianen van thans verre beneden die van vroeger staan, dan komt dit niet, omdat het hen aan technische vaardigheid ontbreekt. Wat zij missen is juist gevoel en goeden smaak.

Of de Italiaansche kunstenaars ooit weer op de hoogte hunner voorgangers zullen komen? Onmogelijk is het niet, en er zijn zelfs teekenen, die op een betere toekomst wijzen. Met de komende tentoonstelling te Turijn zal de „nieuwe kunst" haar intrede in Italië doen. Misschien kan zij, in haar ernstigste en strengste uitingen, de Italianen op een anderen weg brengen.

NIEUWE BOUWMATERIALEN.

KALKZANDSTEENFABRIKATIE.

(Slot.) Zie bladz. 373.

Aan de zakelijke mededeelingen betreffende zijne wijze van werken knoopt Olchewsky nu eenige beschouwingen vast, blijkbaar bestemd om als waarschuwing te dienen voor hen, die de kalkzandsteenfabrikatie ter hand zouden willen nemen, buiten zijne door verschillende patenten beschermde wijze van werken om.

Naar zijn overtuiging zullen alle fabrieken, willen zij de concurrentie blijvend het hoofd kunnen bieden, binnen weinige jaren tot zijn systeem moeten overgaan en dus van hem vergunning (Licenz) noodig hebben. Wie met een andere wijze van werken begint zonder de zijne b. v. aan de fabriek te Coswig in Anhalt te hebben gezien, zal, zoo beweert hij, later betreuren zijn geld nutteloos te hebben weggeworpen. Op welke gronden deze bewering steunt heeft men uit het voorafgaande kunnen zien. Olchewsky houdt haar met groote beslistheid vol, de tijd zal echter moeten leeren of hij al of niet te optimistisch in zijn opvatting was; vooralsnog komt het ons eenigszins voorbarig voor, in deze zaak nu reeds een beslist oordeel uit te spreken. Als bewijzen tot staving zijner bewering voert Olchewsky o. a. aan de fabrieken te Hochwasser bij Danzig en te Reval, welker bezitters oorspronkelijk met hem overeenkomsten hadden gesloten later evenwel getracht hebben volgens eigen methoden te werk te gaan, met dat gevolg, dat de fabrieken tot stilstand gekomen en hunne machinale inrichtingen verkocht zijn.

De fabrieken op Norderney en Borkum waren oorspronkelijk voor het bedrijf naar de methode van Neffgen ingericht, werkten later zonder succes volgens die van Kleber en vervolgens, met groote geldelijke offers naar eigen methoden. In 1899 kwamen zij in veiling en gingen, na een vergeefsche poging van Olchewsky, om ze te koopen, in andere handen over. De nieuwe bezitters maakten nogmaals groote kosten voor nieuwe proefnemingen, echter met geen ander resultaat dan dat ook deze fabrieken thans stilstaan, en hetzelfde lot zal, volgens Olchewsky, binnen korter of langer tijd alle fabrieken moeten treffen, die uitgaan van het denkbeeld, dat men goedkoope en goede kalkzandsteenen in het groot kan vervaardigen, zonder te werk te gaan volgens een zijner gepatenteerde methoden, waardoor het alleen mogelijk is, gewone kalksoorten droog en toch zoo volkomen mogelijk te blusschen, dat zij bij het verhardingsproces der steenen niet meer nawerken.

In den laatsten tijd wordt veel gesproken over het procedé van Wilhelm Schwarz te Zürich, dat niet anders beoogt dan het gebruik van de gepatenteerde kalkbluschtrommel te ontgaan. Het leidt echter tot niets dan verhoogde kosten, om, zooals daarbij geschiedt, de vochtigheid eerst aan het mengsel van kalk en zand te onttrekken en daarna weder de benoodigde hoeveelheid water daarbij te voegen. Men kan steeds vlug en gemakkelijk bepalen, hoeveel water het mengsel oorspronkelijk bevat en hoeveel voor een gemakkelijke verwerking der specie daaraan nog moet worden toegevoegd.

Het blusschen der kalk met zand vermengd, in gesloten trommels, mag echter in de landen, waar de vroeger beschreven kalkbluschtrommel gepatenteerd is, niemand in toepassing brengen zonder daartoe van den patenthouder vergunning (Licenz) te hebben verkregen.

In verdere beschouwingen over deze patenten-quaestie willen wij ons niet begeven, aangezien wij het van meer belang achten nog even stil te staan bij een andere toepassing van de vroeger beschreven kalkbluschtrommel, namelijk voor de productie van drooggebluschte of meelkalk en van voor het gebruik gereede metselspecie van uitstekende hoedanigheid, op goedkoope en doeltreffende wijze.

Vult men een kalkbluschtrommel van ongeveer 7 M3. inhoud met 600 K. G. kluitkalk, 600 K. G. zeer fijn zand van rijk kiezelzuurgehalte en 250 K. G. water, zoo verkrijgt men in een ongeveer een half uur circa 1400 K. G. drooggebluschte massa, voor de helft uit kalk en voor de helft uit zand bestaande, die dadelijk zonder last van stuiven in zakken gedaan en verzonden of maanden lang bewaard kan worden, zonder schade voor de hoedanigheid.

Om de groote voordeelen, verbonden aan deze wijze van blusschen boven andere aan te toonen werden de volgende vergelijkende proeven genomen en wel met een gebrande kalk van gemiddelde qualiteit, die aan den oven *f* 60 per 10.000 K. G. kostte, terwijl betere en meer uitleverende kalksoorten uit dezelfde streek met circa *f* 81 per 10.000 K. G. betaald werden.

1000 K. G. gebrande kalk in de kuil gebluscht verdampten door de vrij wordende warmte circa 250 K. G. water en verbruikten voor de vorming der kalkbrij zelf 1400 K. G. water, zoodat daaruit 2400 K. G. stijf dalkdeeg verkregen wordt, daarvan 1 M3. 1430 woog.

Een wagonlading (10.000 K. G.) van deze kalk zou dus slechts 1 6⅔ M3. stijf kalkdeeg (per liter 1.430 K. G. wegend) uitleveren. Een M3. van dit stijve kalkdeeg met het noodige water tot kalkmelk aangemengd en met 3 M3. gegraven metselzand (wegende 1255 K. G. per M3.) vermengd, leverden 2¾ M3. mortel, die per M3. 1925 K. G. woog. 10.000 K. G. van deze kalk zouden dus, bij de gewone wijze van blussching, circa 45.8 M3. kalkmortel 1:3 uitleveren.

Van dezelfde kalk 1000 K. G. met 1000 K. G. zand en circa 500 K. G. water in de bluschtrommel gebracht, leverde na het blusschen rond 2400 K. G. gebluschte kalk, als droog, niet stuivend meel, waarvan 1 M3. ongeveer 800 K. G. woog, 10.000 K. G. gebrande kalk zouden dus rond 30 M3. droog kalkmeel uitleveren. Een M3. van dit kalkmeel met 3 M3. zand vermengd leverde 3.7 M3. drogen mortel, welke bij het aanmaken tot een specie, zooals de metselaar die gebruikt (met circa 15 percent water) tot 2.75 M3. slinken.

Uit 10.000 K. G. kalk, die in de trommel met een gelijke hoeveelheid zand te zamen gebluscht worden, zouden dus 82.5 M3. gereede metselspecie (per liter 1.925 K. G. wegend) verkregen kunnen worden.

Deze beide mortels nu werden, wat de qualiteit betrof, met elkander vergeleken en daarvan proefstukken voor het trektoestel gereed gemaakt. Wat de geschiktheid voor den metselaar aangaat, voldeden beide mortels even goed.

Wanneer wij nu kortheidshalve de op de eerst beschreven wijze bereide mortel, deegkalkmortel noemen en de op de tweede manier met gebruik van de kalkbluschtrommel vervaardigde, met den naam van zandkalkmortel aanduiden, dan kan omtrent de proeven het volgende vermeld worden:

1o. De proefstukken werden na voldoende uitdroging aan het verhardingsproces, onder inwerking van stoom van hoogen druk blootgesteld. De trekvastheid bedroeg bij den deegkalkmortel 7.6 K. G. per cM2., bij den zandkalkmortel 17.2 K. G. per cM2. Het wateropzuigend vermogen bij de proefstukken van den deegkalkmortel bedroeg 14.2 percent, bij die van den zandkalkmortel 9. 8 percent van het gewicht in drogen toestand. Er dient op gelet te worden, dat de deegkalkmortel rond 12 percent van zijn gewicht aan kalk (C a O) bevatte, terwijl de zandkalkmortel slechts 7.3 percent kalkgehalte had en dat desniettegenstaande de zandkalkmortel na de verharding onder stoomdruk een meer dan 2½ maal zoo groote trekvastheid bezat als de deegkalkmortel.

2o. Terwijl de proefstukken van den zandkalkmortel reeds na verharding gedurende 24 uren aan de lucht, dadelijk onder water gebracht konden worden, zonder hun samenhang te verliezen, vielen de proefstukken van den deegkalkmortel, na even langen verhardingstijd aan de lucht, in het water dadelijk uit elkander. De zandkalkmortel is dus meer hydraulisch dan de deegkalkmortel van dezelfde soort kalk gemaakt.

3o. De trekvastheid der proefstukken na drie dagen lange verharding aan de lucht, bleek bij beide mortels gelijk te staan en 1 tot 1.5 K. G. per cM2. te bedragen. Na 28 dagen verharding aan de lucht was de trekvastheid bij deegkalkmortel gestegen tot 5 K. G. en bij zandkalkmortel tot 7. 2. K. G. per cM2.

800 K. G. van de in de bluschtrommel drooggebluschte kalk, zijn dus volkomen gelijkwaardig of meer waard dan 1 M3. stijf kalkdeeg op de oude manier verkregen. De productie-kosten voor de droog gebluschte kalk bedragen per 100 K. G., bij den billijksten prijs van circa *f* 48 per 10.000 K. G. kalk, hoogstens *f* 0.30, of bij een kalkprijs van circa *f* 90 per 10.000 K. G., hoogstens *f* 0.45.

Van deze, onder toevoeging van een gelijk gewicht aan fijn zand in de trommel gebluschte kalk, werd een monster aan het Koninklijk Mechanisch-Technisch Proefstation te Berlijn—Charlottenburg toegezonden. Het daarover uitgebracht rapport vermeldt het volgende:

Gewicht van een liter los ingeschud 0.819 K. G.

Gehalte aan oplosbaar kiezelzuur in de bij 98 graden C. gedroogde massa 2.21 percent.

Er werd onder aanwending van metselzand (wegende 1.533 K. G. per liter los ingeschud) mortel gemaakt, in de verhouding van 1 volume kalk en 2 volumen zand, in gewichtsverhouding dus 1 deel kalkpoeder en 3.1 deelen zand. Deze massa werd droog vermengd en toen met 8 percent water aangemaakt. De hierdoor verkregen mortel, van een geaardheid als vochtige aarde, liet zich goed in de vormen stampen en vertoonde na 28 dagen verharding aan de lucht, een trekvastheid van 7.6 K. G. per cM2.; een drukvastheid van 17.5 K. G. per cM2. en een aanhechtingsvermogen van 0.6 per cM2.

Bij vaststelling van het aanhechtingsvermogen bleek, dat de mortel zelf afgescheurd was, doch aan de oppervlakte der steenen nog vasthield.

Vijf proefstukken voor de trekproeven waren na 28 daagsche verharding aan de lucht, vier uren lang aan stoomdruk blootgesteld, waarbij geen volumeverandering geconstateerd werd. Olchewsky besluit hieruit, dat door deze proef bewezen is, dat van nawerken der volgens zijn systeem drooggebluschte kalk geen sprake meer is. De trekvastheid bij deze proefstukken was, nadat zij het stoomdrukproces hadden ondergaan, gestegen tot 18.1 K. G. per cM2. (tegenover 7.6 K. G. bij verharding aan de lucht), waaruit hij verder afleidt, dat de volgens zijne methode gebluschte kalk bij langere erharding aan de lucht op den duur vanzelf een veel grootere trekvastheid moet verkrijgen, als reeds na 28 dagen geconstateerd is. Bij de verharding onder stoomdruk, kan, volgens zijne opvatting, nog slechts die kalk tot verhooging der vastheid bijdragen, die nog niet in koolzure kalk omgezet is.

Ware bij de 28-daagsche verharding aan de lucht alle kalk in den mortel reeds in koolzure kalk omgezet, zoo zou ook na het stoomdrukproces de vastheid ongeveer dezelfde zijn gebleven.

Waar nu in bestekken voor luchtmortel met de verhoudingen van 1 volume stijf kalkdeeg tot 2 volumen zand, slechts een trekvastheid van 3 K. G. per cM2. als minimum wordt voorgeschreven, blijkt uit de proeven, dat men het zandvolume bij gebruik van in de trommel drooggebluschte kalk nog belangrijk verhoogen kan.

En de gevonden drukvastheid van 17.5 K. G. per cM2. is zoo groot, dat het gebruik van een zoo goeden mortel voor gewoon metselwerk verkwisting genoemd zou kunnen worden en 1 volume droog gebluschte kalk met 3 tot 4 volumen zand (of naar gewichtsverhoudingen 1:5 of 1:6) een mortel geven, die ruimschoots voldoet aan de eischen van een goeden metselmortel.

De beste eigenschappen van de na vermenging met zand drooggebluschte kalk berusten echter daarop, dat door de scheikundige werking van de fijn verdeelde bijtende kalk op het zand oplosbaar verhardend kiezelzuur of kiezelzuurverbindingen gevormd worden. Terwijl vette kalk op de gewone manier gebluscht, een mortel geeft, die onder alle omstandigheden uit elkaar valt, wanneer hij na 24 uren verharding aan de lucht, onder water gebracht wordt kan de droooggebluschte zandkalk onder dezelfde omstandigheden dadelijk de werking van het water weerstaan.

Uit de boven medegedeelde beproevingsresultaten bleek, dat de zandkalk 2.21 percent oplosbaar kiezelzuur bevatte.

Daar in Portland-Cement gemiddeld 21 percent oplosbaar kiezelzuur voorhanden is, kan men aannemen dat volgens Olchewsky's methode een mortel verkregen wordt, ongeveer van gelijken aard als men verkrijgen zou door aan gewoon gebluschte deegkalk zooveel Portland-Cement toe te voegen als noodig is om een kiezelzuurgehalte van circa 2.1 percent van de kalk te verkrijgen; de vermenging zou dus moeten geschieden in de verhouding van ongeveer 9 gewichtsdeelen kalk en 1 gewichtsdeel Portland-Cement (of op 1 M3. stijf kalkdeeg 65 K. G. 1e qualiteit Portland-Cement).

De mortel van zandkalk is ook voor beraping en bepleistering minstens evengoed als elke andere mortel van deegkalk vermengd met Portland-Cement en heeft, behalve geringer prijs, nog voor dat daarbij hoegenaamd geen vrees voor nawerken behoeft te bestaan.

Olchewsky meent dan ook, dat de tijd niet verre is, dat men de oude wijze van kalkblusschen overal, waar aan het gebruik van de bluschtrommel geen bezwaren zijn verbonden, zal laten varen en zal vervangen door de, in alle landen waar de uitvinders door patentwetten beschermd worden, door hem gepatenteerde methode.

Evenals wat betreft de toekomst der kalkzandsteen-industrie onthouden wij ons ook, wat betreft de toekomst der boven beschreven bluschmethode, liefst van voorspellingen. De in het voorafgaande

medegedeelde resultaten geven echter zooveel te denken, dat wij er onze lezers niet onkundig van mochten laten.

Velen zullen zeker met belangstelling kennis genomen hebben van de mededeelingen van een specialiteit op dit gebied.

Men heeft toch sedert eenige jaren wel veel van kalkzandsteen en dergelijke producten hooren spreken, men heeft fabrieken zien verrijzen, men heeft ook het product zien verwerken, doch zonder te weten wat het eigenlijk was en hoe het gemaakt werd. De Nederlandsche fabrieken houden, om gemakkelijk te bevroeden redenen hun werkwijzen geheim. Omtrent de resultaten evenwel tot heden bereikt ontvingen wij van de directie der steenfabriek „Kranenburg" te 's Gravenhage belangrijke mededeelingen, terwijl ook door de directie der Twentsche Kalkzandsteenfabriek te Oldenzaal eenige mededeelingen omtrent het nieuwe bouwmateriaal werden toegezegd.

In een volgend nummer hopen wij daarvan een en ander aan de lezers mede te deelen.

CRITIEK OVER BOUWKUNST.

In de bouwkundige bladen werd onlangs de vraag besproken, waarom de critiek over bouwkunst, die de dagbladpers levert, in den regel zoo weinig zaaks is. Dat de vraag op bevredigende wijze beantwoord is, zullen zij niet durven beweren, die van critiek eene andere opvatting hebben, dan in de meeste gevallen gangbaar is.

Toen ik onlangs te Budapest vertoefde, kwam mij het nummer van 23 October 1901 van het „Neues Pester Journal" onder de oogen. Daarin trof ik het volgend artikel aan, waarvan ik een vertaling geef, om te doen zien, hoe het in het buitenland met de dagbladcritiek over bouwkunst gesteld is. Het artikel draagt de onderteekening van Prof. L. Palóczy, en heeft tot titel „Nieuwe gebouwen te Budapest, oorspronkelijk feuilleton van het „Neues Pester Journal."

***

Al is de crisis, waaronder het bouwvak reeds lang lijdt, nog niet voorbij, toch zijn er eenige gedeelten in onze hoofdstad, waar de huizen tamelijk sterk vermeerderen.

Men was eenige jaren geleden, juist om die crisis, bevreesd, dat het reusachtige plein, waar vroeger het leelijke „Neugebäude" stond, lang onbebouwd zou blijven. Maar die vrees heeft geen grond gehad. Want de gunstige ligging van het terrein heeft haar aantrekkingskracht doen gelden, ook in een tijd als deze, nu er overigens in de stad nergens liefhebberij om te bouwen is.

Wij zien talrijke, reusachtige bouwwerken om de „Szabadzág-tér" (*), die weldra het meest grootsche plein van het nieuwe Pest zal zijn, verrijzen. Er vormt zich daar een martelaarswijk, welke haar naam niet kreeg, als zoovele andere, wegens de vele ledig staande woningen, die de huiseigenaars tot martelaars maken, maar wegens de martelaars, die voor de vrijheid van Hongarije gevallen zijn, en naar wie nu de straten in den omtrek gedoopt zijn. Men vindt hier een Vécsey-, een Aulich- en een Kiss-Ernô-straat. Zelfs een Perczel-Mór-straat ontbreekt niet, ofschoon de overwinnaar van Szöregh en Peterwardein, de latere balling op Jersey, alleen „in effigie" aan de galg heeft gehangen.

De straten zijn breed, goed aangelegd, met asphalt bestraat, en zien er zeer aangenaam uit. En reeds nu kan zich geen deel der stad, wat aanleg, bestrating en monumentaliteit der huizen betreft, met dit kwartier meten.

Dit alles is lof. Maar als wij ons op een ander standpunt stellen, als wij ons afvragen, wat de kunst door dit bouwen gewonnen heeft, dan kan er van lof bij de beantwoording der vraag haast geen sprake zijn.

Onze meestbeklante architecten zijn in den laatsten tijd onrustig geworden. Ofschoon de lauweren der „Secession" reeds beginnen te verwelken, kunnen die architecten er niet van slapen. Een van onze beste krachten, meester Lechner (*), geeft het nog altijd maar niet op, te beproeven een Hongaarsch-nationalen stijl in het leven te roepen. Hij denkt bij zichzelf, dat er in vroegere eeuwen wel een Italiaansche, een Fransche en een Duitsche Renaissance hebben bestaan en vraagt zich nu af, waarom, in den tegenwoordigen tijd van „Secession" ook Hongarije het voorrecht van een nationalen stijl niet te beurt zou vallen. Maar hij vergeet, dat het niet alleen de ornamenten waren, die zoowel in het noorden als in het zuiden aan de stijlen der XVIe eeuw hun karakter gaven.

Wij bewonderen de taaie volharding van Lechner, wij ontzeggen hem geen ernst, en wij erkennen den ijver, waarmede hij musea, particuliere huizen, kerken en kantoorgebouwen in Hongaarschen stijl poogt te maken. De weinige echt Hongaarsche motieven, die te vinden zijn, weet hij zelfs met virtuositeit te variceren. Dat bewijst de nieuwe Katholieke kerk te Steinbruch. Maar de kunstenaar is reeds door zijn zenith gegaan; hij begint te dalen.

Deze overtuiging moet men wel krijgen, als men zijn nieuwste, nog niet eens geheel voltooide opus, het gebouw van de Rijkspostspaarbank beschouwt. Hoe kon de kunstenaar, die toch zoo rijk begaafd is, zoo dwalen? Slechts verveling spreekt uit die hooge gevels, zonder een enkele lijst, zonder een enkel balcon, zonder een enkele voorsprong. Men denkt aan een Amerikaanschen „Sky-scraper". Was het een fabrieksgebouw, dat daar staat, het kon niet nuchterder zijn. Het is een kolossus van steen, die door niet zijn bestemming aanduidt. Boven den hoofdingang staat de naam „Rijkspostspaarbank", maar met zulke vreemde letters, dat het is, alsof het gebouw zich voor zijn bestemming schaamt.

Blijkbaar heeft de kunstenaar ingezien, dat deze muren van witverglaasde baksteenen, met hunne vierkante, gelijke en gelijkvormige vensters, toch een al te groot bewijs van zijn armoede aan gedachten zouden geven. Daarom heeft hij het dak met groene pannen gedekt, en op den nok ornamenten van gele majolica geplaatst, die er uit zien als reusachtige vraagteekens. Het wil er bij ons niet in, dat een stijl als deze een toekomst kan hebben.

De andere gebouwen in deze buurt zijn zoogenaamde „Miethskasernen". Een daarvan, voor rekening van Svób Imre aan het Vrijheidsplein opgetrokken, is in den „Secessions"-stijl gehouden. Maar ik moet bekennen dat dit gebouw, door zijn groote hoekbalcons, zijn torens en zijn bekroning, die allen aan Hongaarsche voorbeelden ontleend zijn, een veel beteren indruk maakt dan de Spaarbank. Ofschoon alles rijk is, kan het toch niet overladen genoemd worden. Het Noorddeutsche gezegde „kan het er bij,

(*) Vrijheids-plein. [Vert.]

(*) De architect van het Kunstnijverheids-Museum te Pest, een gebouw, dat om de Hongaarsche motieven, aan de gevels gebruikt, wel de aandacht verdient. Lechner, reeds een man op jaren, scheen mij zeer sympathiek toen ik hem ontmoette. [Vert.]

doe het er bij" heeft de bouwmeester niet opgevolgd. Alleen was hij van meening, dat een gebouw als dit, op het Vrijheidsplein, met een paar portretten van martelaars voor die vrijheid versierd moest worden. Op zichzelf was dit een goed denkbeeld. Maar de nissen en de beelden er in zijn zoo klein, dat men ze bijna niet ziet. En dat is eigenlijk maar goed ook. Want de arme Perczel, met zijn lange baard en wapperenden mantel heeft meer iets van een apostel dan van een krijgsheld. Het beeldje van Aulich, een burgermannetje in een onmogelijke houding, geeft dien veldheer al bijzonder slecht weer.

De bouwmeester van het paleis op den hoek der Honvéd- en Vecsey straten heeft zich van een soort Florentijnsche Renaissance bedient. Al dat rustiekwerk in Portland-cement is zeker niet onbedenkelijk. In het bekronende fronton is hier al weder beeldhouwwerk aangebracht. Het is de vraag, of dit bij een particulier huis eigenlijk wel pas geeft. Maar zelfs wie deze vraag toestemmend beantwoord zal toch moeten erkennen, dat het denkbeeld, om Kossuth hier als redenaar af te beelden, niet gelukkig was. En het is voor den „kunstenaar" die hier aan het werk was, nog gelukkig, dat zijn schepping zoo hoog geplaatst werd en dus weinig in het oog valt. Daar staat Kossuth, in een gekleede jas, en hij strekt zijn armen uit. Enkele andere figuren zijn naast hem geplaatst, en de onvermijdelijke vrouw uit het volk met haar kind op den arm is natuurlijk niet vergeten.

Men zou haast denken, dat wij hier in Hongarije geen goede beeldhouwers meer hebben. Het is waar, wij weten ze niet op prijs te stellen. Anders zou iemand als Max Klein, die in het Abanjer Komitaat geboren is, niet zijn geluk in het buitenland zijn gaan beproeven. Het gerucht ging onlangs, dat hij weer tot ons terug zou keeren. Maar de toestanden bij ons zouden al zeer moeten veranderen, als zulk een meester zich te Pest, met zijn kleingeestig geïntrigeer en zijn *esprit de clocher*, weer op zijn plaats zou voelen.

***

De schrijver, die hier aa nhet woord is, schroomt, zooals men ziet, geenszins zijn oordeel te zeggen. Men zou bij ons raar opkijken, als een professor in de bouwkunst zulk een artikel in een dagblad plaatste.

Vooral over de Rijkspostspaarbank is de heer Palóczy weinig voldaan. En ik moet erkennen, dat ik, bij alle sympathie voor Lechner, in wien ik een man van groote gaven leerde kennen, toch ook vind, dat hij nu op een verkeerden weg is geraakt. Het hooge, witte gebouw met de groene pannen is zoo droog opgevat, dat men haast niet begrijpen kan, hoe dit werk is van denzelfden man, die door zijn kunstnijverheidsmuseum toonde, vooral in de details zooveel oorspronkelijks te kunnen maken.

Vermoedelijk is het artikel later nog door andere gevolgd, die mij onbekend zijn gebleven. Want er zijn om en bij het Vrijheidsplein, dat in de onmiddellijke nabijheid van het nieuwe Parlementsgebouw, dat het volgend jaar in gebruik zal worden genomen, ligt, nog heel wat andere gebouwen verrezen.

Verscheidene zijn in den trant van Otto Wagner, die te Weenen nog niet veel gevolgd wordt. De motieven van dien stijl zijn ten deele Empire, ten deele Neo-Grec, en met een Engelsch-Belgisch sausje overgoten. Wie van redegevende kunst houdt, zal zich aan deze, in pleisterwerk uitgevoerde, gevels ergeren.

Op een ander punt van de stad, waar de Kerepeser-straat naar de Donau wordt doorgetrokken, en waar nu een groote kettingbrug in aanbouw is, heeft Koning Frans-Jozef, als geldbelegging, een kolossale „Miethskaserne" doen bouwen. De gevels, in pleister uitgevoerd, zijn zóó overladen, dat er van schoonheid geen sprake is. Toen ik te Pest was, ging Z. M. het huis zien, en volgens de couranten heeft de Vorst er zijn hooge tevredenheid over betuigd. Het is dus niet waarschijnlijk, dat er in de dagbladen critiek op zal worden uitgeoefend. In het bijzonder de professoren zullen wel oppassen, dat zij 's Konings huis niet afkeurend beoordeelen.

In de buurt van dit gebouw is ook een paleis in den Belgischen macaronie-stijl verrezen. Een der verdiepingen wordt ingenomen door „la Maison moderne", een inrichting als „Arts and Crafts" in Den Haag, en „Het Binnenhuis" te Amsterdam, die goede zaken moet maken. Vooral de Hollandsche batiks vonden aftrek, naar men mij zeide. De professoren van de Kunstnijverheidsschool waren echter over al dit nieuws slecht te spreken. Slechts één hunner een jong man, maakte meubelontwerpen in den hedendaagschen trant, maar de anderen, reeds menschen op jaren, vonden al dat nieuwe dwaasheid, en zij schroomden niet, er critiek op uit te oefenen. Of zij dit ook in dagbladen doen, is mij onbekend gebleven.

A. W. WEISSMAN.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van 14 *November* 1901.

In deze vergadering werd door den heer A. W. Weissman een voordracht gehouden over Teekenaars en Opzichters.

Spreker was tot de conclusie gekomen dat bij het bouwen van de Overtoomsche schutsluis te Amsterdam, voor zooveel bekend, in ons land voor het eerst sprake was van een opzichter in de hedendaagsche beteekenis van het woord. Dit was in het jaar 1868. In dien tijd was van technisch onderwijs, bij ons te lande, nog geen sprake, zoodat allen in de praktijk de noodige krachten leverde,

Spreker ging na hoe het onderwijs in de Polytechnische school in Frankrijk omstreeks het eind der 18e eeuw werd gesticht, dat evenwel alleen theoretisch onderwijs werd gegeven, een systeem dat later in andere Europeesche landen hoofdzakelijk is gevolgd. Het gevolg daarvan was, dat theorie en praktijk scherp gescheiden worden, en voor het laatste, de praktijk, worden de opzichters gebruikt, dat noodzakelijk was geworden door het systeem van aanneming. Om dezelfde redenen waren ook teekenaars noodig geworden die meer en meer onmisbare krachten werden en ten slotte de spil werden waarom alles draaide.

Verder merkte spr. op hoe de opzichters en teekenaars door hun chefs liefst zoo klein mogelijk worden gehouden en dat architecten en ingenieurs zijn aan te wijzen, wier eenig talent bestaat in het kiezen van goede hulpkrachten, om in alles te voorzien wat hen overigens mocht ontbreken

Na nog een aantal beschouwingen te hebben gegeven, werd besproken het doel der Technische Vakvereeniging en aangetoond dat deze aan de te stellen eischen tot heden heeft voldaan en verder kan voldoen, vooral er op gewezen dat het streven moet zijn een „menschwaardig" bestaan te verkrijgen,

Na deze voordracht werden tot afgevaardigden voor de te houden buitengewone algemeene vergadering benoemd de leden Van den Berg, Maseereeuw, Frylink, Brand, Hagedorn en Olie, terwijl de leden Moolenaar, Reeder en W. van Seijl zich beschikbaar stelden als plaatsvervangende afgevaardigden.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— **Te Konia in Klein-Azië is een prachtige sarcophaag gevonden, die geen andere zijn kan dan die van Antipater, den beroemden veldheer van Alexander den Groote. Hij is merkwaardig goed bewaard en versierd met velerlei beeldhouwwerk van groote kunstwaarde. Het monument zal vervoerd worden naar het Britsch Museum te Londen.**

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. **Aan het Departement van Buitenlandsche Zaken liggen ter inzage de voorwaarden en teekeningen voor den bouw van twee nieuwe bruggen over de Nowa, te St. Petersburg.**

AMSTERDAM. **Uit een adres der Kamer van Arbeid voor de metaal- en houtbewerking aan den Gemeenteraad, betreffende de gunning der levering van electrische tramwagens aan eene buitenlandsche**

firma, de Ungarische Waggon- und Maschinenfabrik te Rab in Hongarije, blijkt, dat er ten aanzien der aanbesteding, welke op 2 September jl. plaats vond, zeker misverstand heerscht. De Kamer toch, betreurende, dat deze leverantie aan de Nederlandsche zijverheid en den Nederlandschen werkman ontgaan is, spreekt de verwachting uit, dat met de gunning van perceel II der bedoelde aanbesteding, welke nog niet heeft plaats gehad, de gemeente alsnog de voorkeur zou kunnen geven aan de Nederlandsche, liefst Amsterdamsche industrie. En de aanbesteding van dit perceel II nu zal nimmer plaats vinden; de splitsing der aanbesteding van 100 of, zoo B. en W. mochten willen bij-bestellen, 140 electrische tramwagens, geschiedde om te ervaren, welk soort van contract voor de gemeente het voordeeligst zou uitkomen. Perceel I lokte gegadigden uit voor levering van 100 wagens op langen termijn, in 5 jaren tijds, met de bepaling, dat de gemeente binnen zekeren tijd 40 wagens tot denzelfden prijs zou kunnen bij-bestellen. Perceel II vroeg inschrijvers voor 45 wagens op korten termijn, binnen een paar jaar, met optie voor de gemeente op 15 wagens méér.

Men wilde zien, of het uitschrijven van een langen termijn, dien van 5 jaren, ook wellicht nadeelig op den prijs per wagen zou werken. De ingekomen aanbiedingen nu hebben geleerd, dat dit verschil van termijn geen verschil van prijs oplevert. De gemeente heeft de eerste honderd bij de Hongaarsche maatschappij besteld; het bedoelde perceel II is daarmede thans geheel vervallen.

Ten onrechte meent men, dat B. en W. bij deze aanbesteding de belangen der plaatselijke en nationale industrie geheel uit het oog hebben verloren. Juist om altoos nog, als 't mogelijk bleek, een gat voor de Nederlandsche fabrieken open te houden, is die optie op de bij-bestelling van 40 wagens in de aanbesteding opgenomen.

Kwam het in den loop des tijds zoo uit, dat een Nederlandsche fabriek, welker prijzen aanvankelijk reeds niet te groot verschil met de buitenlandsche opleverden, haar bod wellicht nog iets verlagen kon, dan konden die 40 wagens althans voor de Nederlandsche, misschien voor de Amsterdamsche industrie behouden blijven. Maar het verschil in prijs is gebleken zeer aanzienlijk te zijn. De begrooting kwam op ongeveer *f* 7600 per wagen neer; de Koninklijke fabriek en de firma Beijnes konden onder overigens aannemelijke voorwaarden leveren voor een prijs, die deze begrooting zóér nabij kwam; maar de Hongaarsche fabriek vraagt slechts *f* 5600 per wagen.

Het verschil is dus niet geringer dan *f* 2000 per wagen, en bedraagt voor de 100 wagens dus 2 ton. Bij de beoordeeling dezer quaestie moet in het oog gehouden worden, dat, ook als aan een Nederlandsche firma de levering was gegund, het electro-technische deel van het werk toch hoogstwaarschijnlijk feitelijk in het buitenland zou zijn uitgevoerd.

Aan het Raadsoverzicht van „*de Telegraaf*" ontleenen wij aangaande deze zaak nog het volgende:

Nu zegt men dat die Hongaarsche fabriek door haren Staat gesubsidieerd wordt. Maar is het hier te lande met de begunstigde fabrieken altijd zonder subsideering gegaan, al was deze niet uit te drukken in item zooveel guldens uit de kas van Staat en stad? En twee ton meer op de Gemeenterekening ter wille van eene besteling aan de Koninklijke. Hoe zou daar de belastingschuldige over te spreken zijn geweest?

De verantwoordelijkheid bleef aan B. en W., die het adres ter afdoening kregen, d. w. z. voor de prullemand. De Raad wist, dunkt mij, al van de zaak in één van die geheime zittingen, waarin veel voor openbaarheid geschikt werk aan de controle van het publiek wordt onttrokken. Wat zou hij moeten zeggen van de zaak. Als er werkelijk subsidie is daar in Hongarije, vloeit ze nu hier in de Gemeentekas, en daar is Hongaarsche subsidie al even zeldzaam, als nu voor particuliere Hollanders de rijke erfooms uit Amerika zijn geworden. Of zou men heroïek twee ton meer uitgeven om eene stedelijke industrie opnieuw in gouldaken te bakeren? Me dunkt dat B. en W. nu wel niet anders konden doen dan ze deden. Had de Raad iets anders gewild, dan had hij het moeten uitspreken. Een andere vraag is het of althans niet een deel van dit werk in eigen beheer had kunnen geschieden door de wagens hier te maken en alleen de motorische inrichting van buiten te doen komen. Naarmate de gemeenten de trams in eigen beheer nemen, zouden zij in centrale werkplaatsen zich voor zoodanig werk gezamenlijk kunnen inrichten. Thans locale werkplaatsen begunstigen, ten koste van groote sommen geld, is eene politiek, die ik te minder zou durven aanraden, omdat die werkplaatsen zelve onder zulk een regime niet in kracht plegen te winnen.

GRONINGEN. Naar men ons mededeelt, worden alhier plannen ontworpen voor het houden van eene tentoonstelling in het jaar 1903 op het gebied van licht, warmte en bouwmaterialen.

BREDA. Voor de betrekking van gemeente-architect alhier zijn aanbevolen de heeren J. G. H. Schoth, ingenieur der gemeentewerken te Maastricht, en E. P. J. de Wolf, opzichter-boekhouder bij de gemeentewerken alhier.

GOUDA. Vrijdag 22 November heeft eene commissie van den geneeskundigen raad van Zuidholland eene conferentie met den burgemeester gehouden ten raadhuize, ter bespreking der rioleering. Daarna werd aan verschillende stadswijken een bezoek gebracht, ten einde een onderzoek ter plaatse in te stellen.

VEENDAM. De plannen voor de oprichting van een practische en en theoretische ambachtsschool voor de gemeenten Veendam en Wildervank nemen thans een meer vasten vorm aan. Behalve de gemeente (Veendam geeft *f* 2500 en Wildervank *f* 1000 jaarlijksche subsidie) hebben tal van particulieren flinken financieelen steun toegezegd.

In 't laatst der volgende maand zal de aanbesteding der school plaats hebben. De commissie hoopt de school 1 Mei a. s. te openen. Het onderwijs zal voorloopig omvatten timmeren en smeden (ook bankwerk). Het wordt gegeven in een driejarigen cursus.

De alphabetische voordracht voor directeur der school bestaat uit de heeren Bachus, te Breda; Michael, te Amsterdam; Noteboom, te Dordrecht, en Steinman, te Arnhem, allen leeraars aan ambachtsscholen. Het aantal sollicitanten bedraagt 25, het salaris *f* 2000.

WILSUM. De herstellingswerken aan het aloude kerkje zijn voor dit jaar afgeloopen. Werden in vorige jaren de toren en het dak der kerk hersteld, dit jaar kwam het metselwerk van het choor gereed en worden hier vier houten ramen, die grootendeels vergaan waren, vervangen door ramen in Bentheimer steen. Bovendien werd een dichtgemetseld raam geopend, zoodat in het geheel vijf ramen geplaatst werden. In deze ramen werd gekleurd kathedraalglas gezet.

NOORDWIJK-BINNEN. De verwachting dat zich muurschilderingen in het koor van de voormalige kerk, gewijd aan den Heiligen Jeroen alhier (thans in gebruik bij de Ned. Herv. Gemeente), zouden bevinden, is niet bewaarheid.

De muren van transept en koor zijn geheel afgebikt zonder eenig spoor van schilderwerk te vinden.

Wel zijn twee nisjes voor den dag gekomen, die nu bewaard zullen blijven.

De verf van de eikenhouten kapconstructie is verwijderd, zoodat alles weer in natuurlijke kleur voor den dag komt. Het oorspronkelijke eiken plafond van omstreeks 1450 met een schildering betreffende den marteldood van Jeroen was reeds vroeger door een geverfd plafond vervangen; het wordt nu in Amerikaansch grenen uitgevoerd.

Het angeltorentje wordt in oorspronkelijken staat hersteld.

Doordat de kerk zeer groot is, was het mogelijk haar in tweeën te scheiden en eerst de achterste helft te herstellen, om, wanneer de financiën het toelaten, ook het voorgedeelte onderhanden te nemen.

— Aflevering 11 van „De Natuur" (uitgave van J. G. Broese, te Utrecht), bevat: Het gebruik van automobielen in den oorlog, door H. — Het verzonken Bosch van De Haar, door Dr. J. Lorié. — Menschapen en aapmenschen, door Dr. A. J. C. Snijders. — Twee gevallen van monstreuse aardappelknollen, door Dr. J. C. Costerus. — Wisselstroommotoren (vervolg en slot), door I. Serrurier. — De sterilisatie van water door Ozon (vervolg en slot), door J. van der Broggen. — Iets over kina, door J. W. de Waal. — Korte Mededeeling. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Boekaankondiging. — Correspondentie.

VACANTE BETREKKINGEN.

— **Baas Scheepsbouw**, om direct in dienst te treden op een Scheepsbouwwerf, salaris *f* 30 per week. Fr. br. lett. O T 217, *N. v. d. Dag*.

— **Electricien** aan eene fabriek te Amsterdam voor verlichting, motoren enz. Br. fr. lett. E J 208, *N. v. d. Dag*.

— **Machinist-bankwerker** in het stedelijk armenhuis te Amsterdam (inwoond). Voorwaarden: vrij vuur, licht en geneeskundige behandeling. Salaris *f* 700. Inlichtingen bij den directeur van genoemd gesticht. Sollicitatiën kunnen worden ingediend tot 18 December aanstaande.

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING
RUISCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

14 Bouwk. opz.-teek., 19—35 jaar, *f* 30—*f* 100 's maands;
2 Bouwk. opz.-uitv., 43 en 54 jaar, *f* 100 's maands;
1 Bouwk. teek., 23 jaar, *f* 70 's maands;
1 Waterbouwk. opz., 23 jaar, *f* 75 's maands;
1 Opz. landmeter, 39 jaar, *f* 70 's maands;
4 Gedipl. werktuigk., 23—30 jaar, *f* 80 tot *f* 125 's maands;
3 Werktuigk. opz.-teek., (constructeurs) 22, 22 en 44 jaar, *f* 90, *f* 100 en *f* 125 's maands;
5 Werktuigk. teek., 19—25 jaar, *f* 30—*f* 65 's maands.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

36ste JAARGANG N°. 49 ZATERDAG, 7 December 1901.

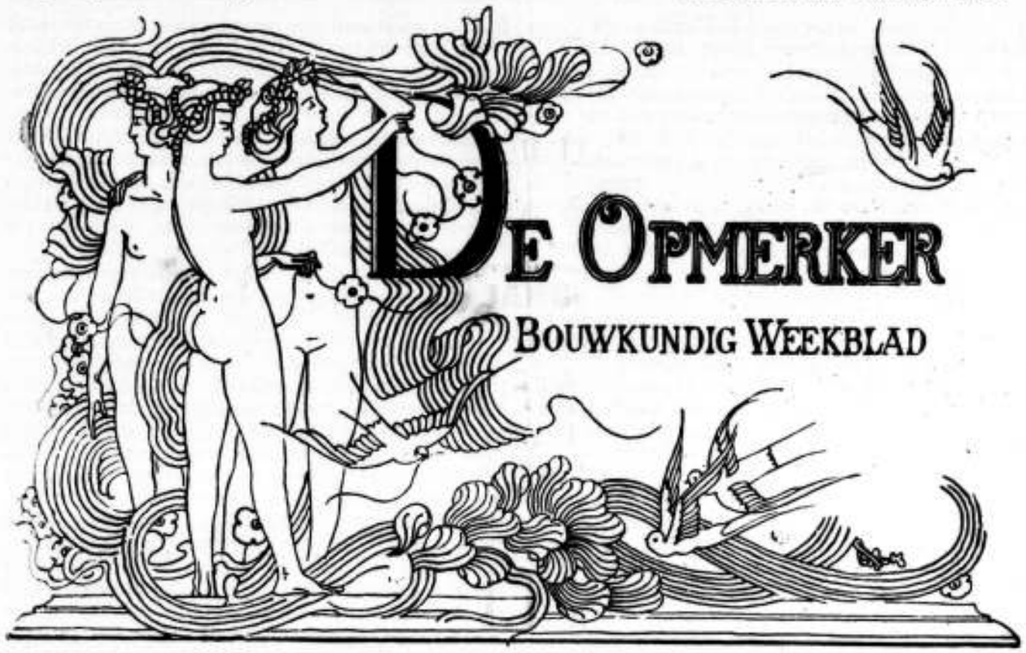

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

REISINDRUKKEN

DOOR

A. W. WEISSMAN.

III.

Brescia.

Wie van Bergamo naar Brescia reist, leert geduld oefenen. De afstand is misschien een vijftig kilometers, doch de trein heeft twee en een half uur noodig, om dien af te leggen. En dan mag men te Rovato nog een half uur wachten, zoodat er drie volle uren met dit tochtje gemoeid zijn.

Ofschoon de ligging van Brescia, met de Alpen op den achtergrond, ongetwijfeld fraai mag heeten, kan zij toch niet met die van Bergamo vergeleken worden. De stad is grootendeels in de vlakte gebouwd; alleen de noordoostelijke hoek, waar zich de citadel bevindt, ligt op een helling.

Aanvankelijk valt Brescia den bezoeker niet mede. Het gedenkteeken voor Arnaldo, den monnik, die in 1155 te Rome wegens zijn vrijzinnige denkbeelden verbrand werd, is geen belangrijk staal van moderne Italiaansche kunst. De Mercato grani en de schouwburg hebben de droog-klassieke vormen uit het begin der 19e eeuw. Pas als men op de Piazza del Duomo gekomen is, begint men te beseffen, waarom Brescia in de kunstgeschiedenis met zooveel eer genoemd wordt. Op dit langwerpige plein ziet men drie monumenten naast elkander. Het middenste is de reusachtige Duomo nuovo, die, in 1604 naar de plannen van Giovanni Battista Santana begonnen, een der beste scheppingen der latere Renaissance mag heeten. De plattegrond is een kwadraat, met een uitgebouwde koornis. In het kwadraat is een kruis met gelijke armen, dat in het midden den 80 M. hoogen koepel draagt.

Zoowel van buiten als van binnen is de kerk met een reusachtige Korinthische orde versierd, wat aan het plan een groote eenheid geeft. Het was den ontwerper niet gegeven, zijn werk te voltooien. De koepel is pas in 1825 gereed gekomen, terwijl ook de bekroning van den voorgevel, die in het geheel geen verband houdt met het overige, zeker van een andere hand is. Terwijl de kerk, als massa, vooral door het bovendeel van den voorgevel, minder gelukkig doet, heeft daarentegen het interieur een majesteit, die zelfs in Italië niet vaak voorkomt.

Kunstwerken van beteekenis bevat de kathedraal niet. Langs een trap, aan de zuidzijde, komt men in den Duomo vecchio, die in de wandeling la Rotonda genoemd wordt. Dit is een zeer belangrijk gedenkteeken. Men is het er niet over eens, wanneer deze kerk gebouwd werd. Sommigen meenen in de 7e, anderen in de 9e eeuw. De kathedraal bestaat uit een koepel, van 20 M. middellijn, die door acht zeer eenvoudige en zware pijlers wordt gedragen. Om den koepel is een lagere trans aangelegd, zoodat het geheel aan de kapel op het Valkhof te Nijmegen doet denken. Het koor is blijkbaar later veranderd; doch de krocht daaronder, die drie beuken heeft, welke ieder in een nis eindigen, is nog de oorspronkelijke. De zuilen in de krocht werden aan Romeinsche bouwwerken ontleend. Het geheel is zoo grondig gerestaureerd, dat het moeilijk valt, over de details te oordeelen. De vloer ligt een paar meter onder dit tegenwoordige plein. In den loop der eeuwen moet het terrein dus voortdurend opgehoogd zijn.

De Rotonda bevat verscheidene kunstwerken. Behalve een grafteeken van bisschop Maggi, uit de 13e eeuw, vindt men er verscheidene altaarstukken. Van

Alessandro Bonvicino, gezegd il Moretto, zijn er zes werken. De hemelvaart van Maria, op het hoofdaltaar, doet in zijn ensemble, aan Tiziano's bekende schepping denken. Maar, is Moretto ook niet zulk een colorist als de beroemde Venetiaan, die zijn tijdgenoot was, hij wint het van hem wat innigheid betreft. De apostelen beneden, breed behandeld, vormen een mooie groep, en een prachtige tegenstelling met de opzwevende H. Maagd. In het bijzonder de twee engelen ter linkerzijde hebben iets wonderbaar liefelijks. Misschien een nog beter werk van den schilder is de figuur vanSt. Lucas, in de Cappella del Sacramento.

Aan de noordzijde van den Duomo nuovo bevindt zich het Broletto, in 1187 begonnen. Dit paleis heeft een toren, die een zeer groote gelijkenis met den Amsterdamschen beurstoren vertoont. De oorspronkelijke architectuur van het Broletto, met haar eigenaardige vensters, is vooral op de binnenplaats nog wel te herkennen. Maar in den loop der tijden werden heel wat veranderingen gemaakt. Men is nu bezig, de vensters weer in hun oorspronkelijken vorm te herstellen. Het oostelijk portiek, van 1610, herinnert aan de manier van Hendrik de Keijser. De leeuw van San Marco, vroeger daarboven aanwezig, heeft men verwijderd, en door het wapen van Italië vervangen.

De kerk Sant' Agostino, die nu voor wereldlijke doeleinden gebezigd wordt, maakt met het Broletto één geheel uit. De gevel is met fijne terracotta's, van 1500 wellicht, versierd.

Gaat men van deze kerk westwaarts, dan komt men aan de Porto Bruciata, oorspronkelijk een poort van het Romeinsche Brescia, maar in de middeleeuwen geheel en al verbouwd. De poort bevat het oude kerkje San Faustino in Riposo, met een koepel uit de 15e eeuw.

De poort geeft nu toegang tot de Piazza vecchia, het voornaamste plein der stad. Hier zien wij het beroemde Palazzo Municipio, ook wel la Loggia genoemd, voor ons. Het gebouw, in 1492 begonnen, was in 1574 voltooid. Tomaso Formentone uit Vicenza maakte het ontwerp. Het benedendeel, een open hal, was in 1508 voltooid, want dit jaartal leest men op een sluitsteen. De details zijn rijk, doch blijven ondergeschikt aan de groote lijnen.

In 1508 werd het bouwen gestaakt, en pas in 1526 weer voortgezet. Toen ontstond het portiek, dat, aan de achterzijde de open hal afsluit. Dit portiek vertoont een anderen stijl, dan het overige, zoodat het niet tot het plan van Formentone kan hebben behoord.

Men droeg in 1554 aan Jacopo Sansovino het voltooien van het gebouw op. Maar slechts zeer weinige details dragen het karakter der kunst van dien meester. Alleen in de kroonlijst, met haar rijkgebeeldhouwde fries is het mogelijk, den grooten Venetiaan te herkennen. De vlakke, met arabesken gevulde pilasters, die in geen verbouding tot de lijst staan, kunnen echter niet van Sansovino zijn.

In 1562 werden Galeazzo Alessi, Andrea Palladio en Gianantonio Rusconi omtrent het gebouw geraadpleegd. Zij keurden de teekeningen goed voor de drie vensters, die meestal aan Palladio worden toegeschreven. In 1573 was het gebouw voltooid. Den 18 Januari 1575 echter werd het Palazzo Comunale door brand geteisterd. De groote zaal op de verdieping met het dak daarboven werden geheel vernield. De drie groote schilderijen van Tiziano en de geschilderde zoldering van Cristofora Rosa verbrand-

den. De zaal werd niet weer hersteld; een nooddak dekte haar, totdat, in 1769, Luigi Vanvitelli het leelijke achtkante attiek daarvoor in de plaats maakte. Op het oogenblik is men bezig het paleis te restaureeren.

Het valt te begrijpen, dat een gebouw, waaraan zooveel meesters arbeidden, daarvan de duidelijke blijken vertoont. Als geheel zijn er op het Palazzo Municipio dan ook aanmerkingen te maken. De details echter behooren tot de fraaiste, die in de 16e eeuw zijn vervaardigd.

De zuidzijde van de Piazza vecchia wordt ingenomen door twee gebouwen, die nu als bank van leening dienst doen. Het geeft te denken, dat deze Monti di Pietà niet in een achterbuurt, maar op den besten stand van Brescia een plaats hebben. Het westelijke gebouw is het oudste en in 1484 begonnen. De architectuur, beneden arcades, en dan twee verdiepingen met rijk omlijste vensters, die door een fijne kroonlijst worden afgesloten, brengt de vroegere werken van Bramante in herinnering. Een groote merkwaardigheid mag het heeten, dat de architect Pier Maria Bagnadore, toen hij in 1597 het oostelijke gebouw optrok, het werk zijner voorgangers zoo getrouw mogelijk navolgde. Alleen de details zijn in den geest van den tijd. Ook een bijzonderheid zijn de Romeinsche grafsteenen, in den gevel van het westelijke paleis ingemetseld. Reeds in de 15e eeuw werden zij daar aangebracht; Brescia kan er zich dus op beroemen, het eerste openbare museum van oudheden te hebben gesticht.

Tusschen den Monte vecchio en den Monte nuovo bevindt zich een overwelfde doorgang, blijkbaar uit het laatst der 15e eeuw. De gewelven rusten op fraaie zuilen; ook de architectuur der verdieping daarboven, die een verbinding der beide gebouwen vormt, is bijzonder sierlijk.

Er is een zekere overeenkomst tusschen het plein te Brescia en de beroemde Piazza te Venetië waar te nemen. Die overeenkomst kan toevallig zijn, maar daar Brescia altijd voor Venetië het „Fidelis Brixia" bleef, is een bewuste navolging niet uitgesloten.

In beide steden is men er op bedacht geweest, het plein door harmonische en monumentale gevels te omringen, in beide steden heeft men maar aan drie zijden die gevels kunnen voltooien. Brescia heeft evenwel geen Napoleon gevonden, om ook de vierde zijde van een paleis te kunnen voorzien.

In 1552 werden de arcades aan de oostelijke zijde van het plein voltooid, naar het ontwerp van Lodovico Beretta. In het midden is de Torre dell' Orologio, met een groote wijzerplaat. Boven op ziet men de klok, waarnaast twee bronzen beelden staan, door het volk Tone e Battista genaamd, die de uren slaan. Dit alles is blijkbaar een navolging van wat men ook te Venetië ziet.

Zuidelijk van het plein begint de Via delle Spaderie, de levendigste straat van Brescia. Haar naam herinnert aan de zwaardvegers, wier voortbrengselen in de 15e en 16e eeuw wereldvermaard waren. De pronkstukken der verzamelingen zijn van hen afkomstig. Nu ziet men in de winkels onder de arcades geen wapensmeden meer aan het werk. Wat er uitgestald is onderscheidt zich niet van wat men elders vindt. De Via del Palazzo Vecchio leidt ons nu naar de Via Dolzani, waar de gevel van een paleis uit de eerste jaren der 16e eeuw om zijn fijne details de aandacht trekt. In de Vicolo Sala vinden wij twee andere paleizen, rechts het Palazzo Martinengo della Fabbrica, een statig werk uit het begin der 18e eeuw,

links het Palazzo Calzavellia, dat omstreeks 1500 gebouwd werd, en dezelfde vormen vertoont als de Monte vecchio. De ontwerper heeft zich om de symmetrie niet bekommerd, en den hoofdingang buiten de as van den gevel geplaatst. Van de fresco's, waarmede het paleis versierd was, is niet veel meer over. Zelfs het klimaat van Italië is voor beschildering van gevels niet geschikt. Men onderscheidt nog overblijfselen van een dessin; links van de hoofdas kan men den val van Phaeton herkennen, maar wat het tafereel rechts verbeeldt is niet meer waar te nemen.

In de Via della Pace ligt de kerk van dienzelfden naam. Ofschoon uit de 18e eeuw heeft het interieur van dit gebouw iets zeer indrukwekkends. Het plan is een Latijnsch kruis met kapellen, een koepel en een smalle koornis. De decoratieve vormen zijn streng; in Italië vindt men de 18e eeuwsche overlading der noordelijke landen nergens.

Aan het einde der straat rijst de Torre della Palata, een overblijfsel van de middeleeuwsche versterkingen der stad, omhoog. Als bouwmateriaal zijn hier en daar stukken van Romeinsche tempels gebruikt; ook oude grafsteenen werden ingemetseld. De toren is van bijzonder breeden aanleg; met zijn tinnen en overkraging daaronder ziet hij er zeer krijgshaftig uit. Een pikante tegenstelling met dit weerbaar karakter vormt de fontein, die, omstreeks 1000 tegen zijn voet werd aangebouwd en een rijke plastische versiering heeft.

Over het onvermijdelijke standbeeld van Garibaldi en het niet minder onvermijdelijke Campo Santo zal ik niets zeggen. Wij gaan liever naar de Madonna delle Grazie, een kerk, die meer onze aandacht waard is. Het is een gebouw van omstreeks 1525, dat echter in de 17e eeuw van binnen naar den smaak dier dagen werd gedecoreerd. De hoofdingang wordt gevormd door een fraai portaal uit de 15e eeuw, dat van een oudere kerk afkomstig moet zijn. In het tympan ziet men de familie Leonico, die de H. Maagd aanbidt. Behalve de pilasters met haar arabesken verdienen ook de rijkgesneden houten deurpanneelen een aandachtige beschouwing. Noordelijk van de kerk, door een kleine binnenplaats met arcades daarvan gescheiden, ligt een 14e eeuwsche bedevaartskapel, die echter zoo gerestaureerd is, dat zij van eenige jaren geleden afkomstig schijnt.

Het noordwestelijk gedeelte der stad, waar wij ons nu bevinden, behoort niet tot de aanzienlijkste wijken. Maar eer wij het verlaten, moeten wij eerst nog een paar kerken bezoeken. De Chiesa del Carmine is een belangrijk werk uit de 14e eeuw. Van binnen ging, door de 17e eeuwsche decoratie, het oorspronkelijk karakter te loor. Maar zoowel het hoofdportaal, met zijn rijke kolonetten en zijn fraaie deur, als de vensters met hunne omlijstingen van fayence bleven ongeschonden bewaard.

De kerk San Faustino heeft, als voortbrengsel van 17e eeuwsche architectuur, niet veel te beteekenen.

Niet ver van hier is de toegang naar de citadel, wier hoofdgebouwen nu als gevangenis gebruikt worden. De voormalige buitenwerken zijn nu in prachtige wandelwegen herschapen, vanwaar een schoon uitzicht valt te genieten. Beneden ziet men de stad met haar torens, koepels en paleizen, op den achtergrond, in het westen den Monte Rosa, in het oosten de vriendelijke heuvels van San Fiorano, met witte huisjes en wijnbergen bedekt. De poort, waardoor de citadel bereikt wordt, heeft een Toskaansche ordonnantie, en schijnt omstreeks 1600 gebouwd.

Langs het klooster San Pietro in Oliveto, welks kerk een der zeldzame religieuse scheppingen van Sansovino is, doch vrij eenvoudige vormen vertoont, komen wij nu aan eenige overblijfselen uit den Romeinschen tijd, de Porta Sant' Eusebio en de fragmenten van een waterleiding. Slechts om hun uiterst stevige samenstelling zijn die fragmenten merkwaardig. Versiering ziet men er niet aan.

De Via Santa Giulia brengt ons nu naar twee musea. Het middeleeuwsche museum is in het klooster Santa Giulia gevestigd, dat reeds in 735 gesticht werd. Er is nu nog slechts een gedeelte van over. Eerst wordt de bezoeker gebracht naar de kapel van Santa Maria del Solario, een bouwwerk uit de 11e eeuw, dat grootendeels uit fragmenten van Romeinsche gedenkteekenen is opgetrokken. De kapel bestaat uit twee verdiepingen. De benedenste verdieping heeft in het midden, tot steun der gewelven, een fragment van een zware Romeinsche zuil, waarop: Deo Soli staat. Zij is van een tempel, aan Apollo gewijd, afkomstig. Naar haar kreeg de kapel den naam del Solario. De bovenverdieping is met drie fresco's, die van Luini konden zijn, versierd.

Dan volgt een bezoek aan de kerk San Salvatore, die nog uit den tijd der stichting van het klooster dagteekent. Haar oudste deel is de krocht, met zeer primitieve zuilen. De kerk zelve, een basiliek, heeft zuilen wier schachten allen antiek zijn. Vier er van hebben cannelures, twee bestaan uit Egyptisch graniet en de overigen zijn van gekleurd marmer. Sommigen der kapiteelen werden aan Romeinsche monumenten, andere aan Byzantijnsche ontleend. Het koor is vernieuwd, en de kerk werd ten deele afgebroken, toen die van Santa Giulia gebouwd werd.

In Santa Giulia is het museum gevestigd. Haar koor, een werk uit de 15e eeuw, prijkt met fresco's van Ferramola en de beide Foppa's. De kerk zelve is uit het laatst der 16e eeuw, en haar architectuur biedt niet veel merkwaardigs. Maar zij bevat het grafteeken van Marcantonio Martinengo, een rijk werk uit het begin der 16e eeuw. De conceptie van het geheel is minder gelukkig, want het bovendeel is te zwaar, en de zuilen daaronder hebben al te grillige vormen. Maar de ornamenten verraden overal de meesterhand. Friezen en panneelen zijn in brons, het overige is in marmer uitgevoerd. Van het brons is een gedeelte in den Franschen tijd gestolen.

Het zou mij te ver voeren, alle merkwaardigheden, die het museum bevat, op te sommen. Belangwekkend scheen mij een kruis van gedreven zilver, met cameën versierd, uit de 7e eeuw, een ivoren relikwiekas uit de 4e eeuw, een uurwerk van omstreeks 1600, een Romeinsche dyptichon, en een snijwerk van palissanderhout en ivoor, Abraham's offerance, in 1068 door Van Opstal vervaardigd.

Als men de kerk verlaten heeft, en westwaarts gaat, bereikt men het Romeinsche museum. Dit is gevestigd in de overblijfselen van een tempel, die in 72, toen Vespasianus Keizer was, werd ingewijd. Van de 16 Korinthische zuilen is er nog een in zijn geheel bewaard. Men heeft in den tempel drie zalen ingericht, waar talrijke oudheden, in het Romeinsche Brixia opgegraven, zijn tentoongesteld. De parel der verzameling is een bronzen beeld, dat in 1826 gevonden werd. Het stelt een gevleugelde vrouw voor, en is bijzonder goed bewaard gebleven. Alleen is het hoofd, misschien door een val, wat naar voren gebogen. Ook is de linker arm, die losgeraakt was, niet juist aan den romp gezet. Dat de vrouw eene Victoria is, daaraan valt niet te twijfelen. Maar terwijl sommigen meenen, dat zij een schild in de handen

had, zijn anderen van oordeel, en zeker terecht, dat zij oorspronkelijk de paarden van een zegewagen bij den toom leidde.

De tempel stond aan het oude Forum, waarvan men, op de tegenwoordige Piazza Navarino, nog belangrijke overblijfselen ziet. Aan de zuidzijde van dit plein vinden wij San Clemente, een kerk, die architectonisch onbeduidend is, doch die zes des beste schilderijen van Moretto, die hier ook begraven ligt, bevat.

Welk een meester Moretto was in het weergeven van het vrouwelijk schoon, bewijst de schilderij, die de H. Ursula met hare maagden voorstelt. Vooral de figuur der heilige heeft iets bovenaardsch; maar ook onder de maagden komen prachtige typen voor.

Wat breedheid van toets en weelde van kleur aangaat, wordt dit werk nog overtroffen door het Huwelijk van de H. Catharina. Maar de compositie is hier minder geslaagd. De schilderij is te veel in tweeën gedeeld. Beneden vormen de overigens prachtige figuren van den H. Paulus en de H. Hieronymus geen geheel met de hooger geplaatste hoofdgroep. Ieder der groepen is op zichzelf voortreffelijk, maar zij behooren niet bij elkander.

Dicht bij San Clemente bevindt zich de Pinacoteca Martinengo. De verzameling is, helaas, niet op een wijze harer waardig tentoongesteld. Er wordt wel eens gezegd, dat onze musea eigenlijk niet anders dan pakhuizen van schilderijen zijn. Voor dat te Brescia kan deze opmerking ongetwijfeld gelden. Want de groote zaal, waar de beste stukken zijn samengebracht, is zoo vol, dat er van de hooge wanden nergens wat in het gezicht bleef. Zoo komen zelfs de paarlen der verzameling niet zoo goed uit, als mogelijk en wenschelijk geweest zou zijn.

Wat zou het niet een genot wezen ,Moretto's meesterstuk, de Emmausgangers, op een ezel, schuin voor een venster te kunnen bewonderen, niet gestoord door de andere stukken, die het nu omgeven! De compositie van dit stuk is uitersi eenvoudig. Christus, die een reishoed draagt, zit met de beide apostelen aan een tafel, die door een wit laken gedekt wordt, en breekt het brood. Deze groep is volkomen symmetrisch, en ook de zuilen van het vertrek nemen aan de symmetrie deel. Doch terwijl links een vierde man over een leuning gebogen, het tafereel gadeslaat, draagt rechts een jonge vrouw den maaltijd op. Onder de tafel ligt een kat.

De teekening is onberispelijk, de houding der figuren natuurlijk, en hunne gewaarwordingen zijn uitnemend weergegeven. Het stuk is breed geschilderd, en warmer van kleur, dan meestal bij Moretto. Men veronderstelt, dat het doek vroeger grooter was, omdat er een oude copie bestaat, waarop men ook het bovendeel der zuilen en het gewelf ziet, die nu ontbreken.

Eene andere schilderij van Moretto, hier aanwezig, is zeker niet minder fraai. Ook hier is de streng symmetrische compositie der oudere meesters volgehouden. Boven aan zweeft Maria, met haar kind en den kleinen Johannes op wolken. Beneden staat links Santa Eufemia, rechts Santa Giustina. Naast iedere heilige ligt een bisschop geknield, San Benedetto links, San Paterio rechts. Tusschen de beide groepen opent zich een zonnig verschiet, met bergen en een kasteel. De figuren zijn prachtig, en het sterk coloriet bewijst, dat Moretto, als hij wilde, met de Venetianen kon wedijveren. Maar zijn opvatting heeft niet het zinnelijke van een Titiaan. De figuren herinneren veeleer aan die der meesters van de 15e eeuw.

Girolamo Romanino is in de verzameling zoo goed niet vertegenwoordigd. Als colorist leert men hem elders beter kennen. Het eenigszins decoratieve, om niet te zeggen oppervlakkige van zijn manier komt vooral waar hij ook de Emmausgangers schildert, uit.

In een der zalen vond ik een paar teekeningen van Palladio, geheel anders behandeld, dan wij gewoon zijn. Op effect is niet gewerkt, de lijnen schijnen met de schrijfpen getrokken. Het prentenkabinet, dat aan de Pinacoteca verbonden is, bevat vele fraaie en zeldzame werken. Men heeft er al de prenten van Jacques Callot, vele etsen van Rembrandt, meest in goede afdrukken, o. a. de honderdguldensprent, het landschap met drie boomen, de kleine Coppenol, Six bij het raam. Zeer zeldzaam is ook de volledige passie van Israel van Meckenen.

Als men, uit het museum komende, zuidwaarts gaat bereikt men de kerk Sant' Afra, een goed werk uit het laatst der 16e eeuw. Onder de altaarstukken zijn er van Tiziano, van Tintoretto en van Bassano. De schilderijen behooren echter niet tot de beste voortbrengselen van deze meesters.

Meer in het westen der stad bevindt zich de kerk Santi Nazaro e Celso, een onbelangrijke schepping uit het laatst der 18e eeuw. Maar zij verdient wel een bezoek, omdat hier vier schilderijen van Moretto te vinden zijn, waarvan dat, hetwelk de kroning van Maria verbeeldt, tot des schilders meesterstukken gerekend mag worden. Maria is voorgesteld met den H. Michael, den H. Jozef, den H. Nicolaas en den H. Franciscus naast haar. Het coloriet is bijzonder schitterend en de figuur van den aartsengel vooral heeft groote bekoorlijkheid.

Wij komen nu aan Santa Maria dei Miracoli, een kerk, die tot de rijkste voortbrengselen der Renaissance behoort. Het werk werd in 1488 begonnen, en pas in de 17e eeuw voltooid. De plattegrond is eigenaardig, daar ook in de zijbeuken zuilen geplaatst zijn, die door bogen verbonden, een zeer rijk perspectievisch effect te weeg brengen. De zuilen hebben den kandelaber-vorm, die in de 15e eeuw dikwijls toepassing vond. De versiering van het interieur is ongelooflijk weelderig. Maar evenals bijvoorbeeld bij de Certosa te Pavia zijn de hoofdvormen te veel aan de ornamenten opgeofferd.

In het bijzonder ook van den gevel geldt dit. Als geheel kan hij niet geslaagd heeten, te minder, wijl het bovendeel van een ander, dan de oorspronkelijke ontwerper afkomstig is. Maar de details van de benedenste pilasters en van het portaal behooren tot de beste, die in het laatst der 15e eeuw zijn gemaakt, en kunnen met die van de kathedraal te Como op één lijn worden gesteld.

De nabijgelegen kerk San Francesco dagteekent uit de 13e eeuw. Doch zij is in den loop der tijden veel veranderd. Slechts de gevel, de toren en de kruisgang van het voormalig klooster hebben nog hun oorspronkelijk karakter. Van binnen is het gebouw omstreeks 1840 in zijn tegenwoordigen staat gebracht. Op het hoogaltaar ziet men, in een rijk gesneden en vergulde lijst, een der beste werken van Girolamo Romanino. De madonna zit op een troon; daarvoor staan, in twee symmetrische groepen, vier heiligen, tot de orde der Franciscanen behoorende. Deze schilderij is bijzonder fraai van kleur en zij kan met de werken der gelijktijdige Venetianen wedijveren.

Hier in de buurt bevinden zich verscheidene paleizen uit den Baroktijd. Het Palazzo Fè is een statig gebouw, dat zoowel om de sierlijke vensteromlijstingen als om de mooie kroonlijst bewondering verdient. Het Palazzo Bargnani, waarin tegenwoordig scholen gevestigd zijn, heeft een rijk portiek en een binnenplaats met galerijen.

De dag te Brescia was welbesteed. En daarom besloot ik, daar de zon ter kimme daalde, en het station niet ver van den Corso Vittorio Emanuele, waar ik mij nu bevond, lag, naar Verona te vertrekken, dat ik na een reis van anderhalf uur bereikte.

STEDENBOUW EN KUNST.

De prins-regent Luitpold van Beijeren heeft onlangs aan het Beijersch Staatsministerie een schrijven gericht, waarop de bekende Keulsche bouwmeester J. Stübben in een der laatste nummers van de „Deutsche Bauzeitung" de aandacht vestigde.

De Beijersche vorsten hebben in de vorige eeuw steeds groote belangstelling in vraagstukken van bouwkunst aan den dag gelegd. De tegenwoordige prins-regent wil blijkbaar daarin niet achter blijven. Meermalen, zoo zegt hij, had de staatsregeering zich in den loop van zijn regentschap met de oplossing van vraagstukken bezig te houden, welke tot onderwerp hadden de voorziening in behoeften van den Staat door stichting van monumentale gebouwen.

Dergelijke vraagstukken zijn ook thans aan de orde en zullen zich in de toekomst zeker meermalen voordoen.

Daar natuurlijk ontwerpen van grooteren omvang niet naar den eisch kunnen worden behandeld, stuksgewijze en al naarmate zich de behoefte dringend en zonder uitstel toe te laten, doet gevoelen, zoo is het de uitdrukkelijke wensch van den prins, dat reeds nu tot opstelling van een formeel algemeen programma zal worden overgegaan. Daarin is, onder toelichting van alle gewichtige en van invloed zijnde gezichtspunten vast te stellen, op welke wijze, niet slechts in de tegenwoordig bestaande en in de allernaaste toekomst bepaald te verwachten behoeften zal worden voorzien, maar ook in het bijzonder grondig, in haren geheelen omvang, de vraag te overwegen, op welke wijze men gebruik denkt te maken van de groote terreinen en oude gebouwengroepen, binnen de stad München, welke staatseigendom zijn.

Moge er ook met het oog op onverwacht opkomende behoeften niet op gerekend kunnen worden, dat dit programma in al zijn onderdeelen zal kunnen worden uitgevoerd, zoo meent de prins-regent toch, dat het vaststellen van een dergelijken grondslag een schrede verder zal zijn op den weg door wijlen zijn vader, Koning Lodewijk I, ingeslagen en dat een ruime, van groote gezichtspunten uitgaande, opvatting der zaak voor de verdere ontwikkeling der hoofd- en residentiestad München van niet geringe beteekenis is.

Voor de opstelling van bovenbedoeld programma en voor de medewerking bij de uitvoering daarvan is een groote commissie ingesteld, bestaande uit vertegenwoordigers van de ministerieën, van de stad München en van de kunst.

Als voorzitter is de Minister van Binnenlandsche Zaken, dr. Max von Feilitzsch aangewezen.

Onder de leden komen voor de bouwmeesters Georg Maxon, Eduard Reuter, Ludw. Mellinger, Gabriel Seidl, Friedr. Thiersch, de beeldhouwers Miller en Adolf Hildebrand, prof. Karl Hocheder, Fritz, August v. Kaulbach, directeur der Akademie, en de schilder Lenbach.

De commissie zal niet slechts af en toe vóór de vastsielling van ontwerpen van belangrijke staatsgebouwen ,hetzij nieuwe, hetzij uitbreidingen van bestaande, voornamelijk te München geraadpleegd worden, maar ook over de ontwerpen die reeds voor uitvoering bestemd zijn.

Zij zal dadelijk met hare werkzaamheden beginnen.

De Prins behoudt zich voor aan deze commissie, zoo noodig versterkt, ook gelijksoortige werkzaamheden voor andere grootere steden van Beijeren op te dragen.

Door deze vorstelijke beschikking wordt, zoo merkt Stübben hierbij aan, op een zeer wonde plek in onzen modernen stedenbouw gewezen.

Terwijl de richtige keuze der bouwterreinen voor openbare gebouwen, de ordonnantie van hunne gevels, de regulecring van hun omgeving en een goede plaatsing ten opzichte van het stratennet, de bepalende factoren zijn voor een artistieke oplossing en inrichting van oude en nieuwe stadswijken, heerscht op dit gebied in de meeste steden de grootste beginselloosheid. De meest verschillende besturen stellen, zonder eenig of zonder voldoend overleg met elkander, de bepalingen betreffende de bouwplaatsen van in de toekomst te stichten monumenten vast, koopen zonder zich om het geheel of de omgeving te bekommeren ergens een toevallig te koop zijnd stuk grond, dat hun geschikt toeschijnt, ja verkoopen zelfs dikwijls onder hun beheer staande terreinen, om later andere besturen naar geschikte terreinen te laten zoeken of zelf elders aan het zoeken te gaan.

Men weet, dat in het bijzonder te Berlijn over het gebrek aan eenheid, over de bijna geheel planlooze manier van doen, bij de behandeling dezer zaken geklaagd wordt. Maar in de meeste andere groote steden van Duitschland en in de steden van middelbare grootte is het ook al niet anders.

De Koninklijk Pruisische Akademie van het Bouwwezen heeft in 1898 door haar rapport over de bouwkundige ontwikkeling der stad Berlijn uit de oogpunten van kunst en techniek officieel de aandacht op de bovenbedoelden grooten misstand gevestigd.

Het is niet bekend geworden of de vingerwijzing der Akademie eenig werkelijk gevolg gehad heeft en of, evenals thans in München het geval is, ook in Berlijn en andere Pruissische steden maatregelen in voorbereiding zijn, om tot eenheid te geraken in zake de keuze van terreinen en de ordonnantie van te stichten monumentale gebouwen van Rijks-, Staats- of Gemeentewege.

Er bestaat gegronde vrees, dat dit niet het geval is, dat de plannen voor de uitbreidingen der steden nog steeds in het duister tastend worden opgemaakt, dat, hetgeen de ontwerpers zich voorstellen, bij de uitvoering dier plannen blijkt geen steek te houden, dat zoo de schoonste denkbeelden verijdeld worden en aan de monumentale gebouwen vaak plaatsen aangewezen worden, die uit een oogpunt van kunst ongeschikt zijn en aan de practische eischen slechts gebrekkig voldoen.

Stübben eindigt met de veronderstelling, dat de beschikking van den Prins-regent niet zal nalaten haren invloed ook buiten de grenzen van Beijeren uit te oefenen.

Wat hij boven zegt over de Pruissische steden kan onveranderd ook op onze Nederlandsche steden worden toegepast. Bij ons behoeft zelfs niet van vrees te worden gesproken, dat de bovenbedoelde zaak ver-

waarloosd wordt. Wij zien daarvan telkens in onze groote steden, Amsterdam vooraan, de bewijzen, en een commissie, als thans in Beijeren ingesteld is, zou ook in ons land ongetwijfeld een ruim arbeidsveld vinden.

BOEKBEOORDEELING.

De Meubel-constructeur, Verzameling Meubeltypen ten dienste van Meubelmakers, Inrichtingen voor Ambachtsonderwijs en voor Eigen Studie, door P. Doorn, directeur der Ambachtsschool te Amersfoort.

De uitgever S. L. Van Looy te Amsterdam zond ons de afleveringen 1—8 van bovenvermeld nieuw uitgekomen werk, waarbij de heer H. J. de Groot een voorwoord schreef, waarin het volgende gezegd wordt:

„Het teekenen, toegepast op de verschillende ambachten, heeft in de laatste jaren meer vasten vorm aangenomen.

Het is nog niet lang geleden dat de schilder even trouw de houtverbindingen van den timmerman in teekening bracht als deze laatste zelf, en dat alle ambachten — behalve het timmeren — op voet van gelijkheid werden behandeld.

Het is een betrekkelijk nieuwe opvatting om de leerlingen, zoodra zij voldoende technische vaardigheid in het teekenen hebben verkregen, voorwerpen in teekening te laten brengen die binnen het bereik hunner krachten liggen en tevens aan het door hen beoefende ambacht zijn ontleend.

Met meer en minder gunstig gevolg is men aan den arbeid getogen, maar toch bleek al spoedig dat men aan vele inrichtingen van ambachtsonderwijs in de ruimste beteekenis van het woord, op tal van moeilijkheden stuitte.

Veelal was de leeraar op de hoogte om aan timmerlieden les te geven, maar de meubelmakers, om van beoefenaars van andere ambachten niet te spreken, kwamen veel te kort. Bovendien bleef het bij het nateekenen van den uiterlijken vorm, terwijl de doorsneden en alles wat de constructie betreft, òf vergeten, òf aan den lezer werden overgelaten.

Ik heb mij daarom er in verheugd, dat de heer Doorn een eerste poging heeft gewaagd om een cursus voor het technisch teekenen voor meubelmakers te ontwerpen.

Als leiddraad voor den onderwijzer en voor eigen oefening heeft het door hem samengestelde plaatwerk zeker groote waarde en even zeker bestaat aan zulk een werk groote behoefte.

De hulpmiddelen, welke thans bij het teekenonderwijs aan meubelmakers aan vele inrichtingen van onderwijs worden gebruikt, zijn zeer gebrekkig, en de algemeene vraag, die uitgaat om betere en meerdere hulpmiddelen, moge door dit plaatwerk niet geheel bevredigd kunnen worden, zeker zal het toch door velen als een vertrouwbare gids worden aanvaard.

Velen zullen zeker met mij den wensch onderschrijven, dat de heer Doorn voor zijn ernstigen en verdienstelijken arbeid de waardeering moge ontvangen, waarop zijn werk aanspraak heeft."

Waar een zoo bevoegd beoordeelaar, in zake het ambachtsonderwijs betreffende, aan het woord was, als de heer De Groot, hebben wij aan diens beschouwingen weinig toe te voegen.

Het werk maakt in alle opzichten een flinken indruk. De bondige tekst bepaalt zich, na een beknopte behandeling van materialen en gereedschappen in hoofdzaak tot toelichting bij de platen.

Om plaatsruimte te winnen, zijn, in die platen, de doorsneden *allen* door de aanzichten heen aangegeven, een manier die o. i. wel eenigszins afbreuk doet aan de duidelijkheid, vooral van de doorsneden, die in een werk, waarbij het zooals hier de constructie op den voorgrond staat, in zekeren zin als het voornaamste te beschouwen zijn. De schrijver erkent dan ook, dat deze manier niet in het eerste leerjaar door de leerlingen gevolgd kan worden, maar eerst door die der volgende jaren. Wij zouden deze manier liefst eerst bij de verstgevorderde leerlingen toegepast willen zien.

Ook kunnen wij ons niet geheel vereenigen met het voor de hoofdstukken over materialen en gereedschappen gebruik maken van gegevens, ontleend aan werken, geschreven meer speciaal voor bouwkundigen en timmerlieden. Deze onderwerpen vereischen o. i. voor den meubelmaker een andere wijze van behandeling. Zoover schijnt het onderwijs voor meubelmakers aan onze ambachtsscholen nog niet te zijn, de schrijver houde ons deze opmerking ten goede, dat daaraan gedacht kon worden, doch ongetwijfeld mogen wij het werk van den heer Doorn beschouwen als een stap in de goede richting, om het tot verdere ontwikkeling te brengen.

Het kleed waarin het werk door den uitgever gestoken is kan voorzeker een goed voorbeeld genoemd worden voor de behandeling van uitgaven als deze.

Dr. A. H. C. van Senus te Rotterdam zond ons een exemplaar van zijn Prijscourant van Benoodigdheden voor Fotografie, Projectie, Röntgengrafie, Reproductie-Techniek, een boekdeel van ruim 300 bladzijden, geïllustreerd met ruim 900 figuren, op toestellen en benoodigdheden voor het bovengenoemde betrekking hebbende.

Wie zich voor Fotografie interesseert, en dat doen tegenwoordig zeker vele bouwkundigen, kan er een massa opgaven in vinden, die hem van nut kunnen zijn. Wie het nog niet weet, wat er alzoo tegenwoordig in die artikelen omgaat en gefabriceerd wordt, kan uit dezen catalogus een schat van inlichtingen opdoen, die wel een gulden (de prijs waarvoor het boek verkrijgbaar is) waard is.

Een uitvoerig alphabetisch register maakt voorts het raadplegen gemakkelijk.

INGEZONDEN.

Hooggeachte Heer Redacteur.

Met zeer veel belangstelling nam ik lezing van het opstel „Kalkzandsteenfabrikatie", voorkomende in „De Opmerker" van 2 November 1901.

Het deed mij genoegen te ervaren, dat de wijze van behandeling in een Hollandsch blad zeer verre overtreft de mij bekende Duitsche verhandelingen in tijdschriften en brochures. Het overzicht is nl. bondig, helder en zaakrijk.

Wat betreft uw verzoek om inlichtingen, wensch ik te releveeren, dat daar waar, zooals in ons land, geen bescherming wordt verleend aan de resultaten, dikwijls na kostbare proeven verkregen, door mij in geen détails van vervaardiging kan worden getreden, en ik, zelfs wat de grondbeginselen betreft, waarop de massa-fabrikatie bij ons wordt gedreven, geen verstrekkende mededeelingen kan doen.

Door ons wordt niet naar één der, in uw exposé medegedeelde patenten gewerkt, doch volgens eigen methode. In Duitschland zelf geschiedt dit evenceens in de meeste fabrieken.

Slechts zeer weinige fabrikanten, die ik bezocht, deelden mij mede, te werken volgens een of ander patent; de meesten verklaarden eenparig: „Na treurige ondervinding te hebben opgedaan, ten gevolge van overeenkomsten met de zoogenaamde patentmannen, zijn wij naar eigen methode gaan werken, en bevinden wij ons daar goed bij; alleen betreuren wij het, niet dadelijk van een goed geïnstalleerde fabriek de ervaring te hebben gekocht, in stede van die met groot geld- en tijdverlies te hebben moeten opdoen."

Naar mijne meening heeft dan ook, in zake kalksteenfabrikatie de laboratorium professor zijne (trouwens zeer belangrijke) „Schuldigkeit gethan", moet thans worden gewaarschuwd tegen charlatans, die hunne diensten komen aanbieden, en zal het al of niet slagen van de nieuwe industrie afhangen van de wetenschappelijk onderlegde mannen der praktijk, aan wie de technische leiding der fabrieken wordt toevertrouwd, nl. of het hun gelukt, voor concurreerenden handelsprijs een produkt te maken, van voldoende drukvastheid — bestand tegen klimaatsinvloeden — en in gedistingueerd zijn van kleur, en regelmatigheid van vorm, de kunstklei-steen (baksteen) overtreffende.

De technicus, met de leiding belast, moet ook scheikundige zijn, doch meer nog werktuigkundige, en vóór alles een man van ervaring.

Het scheikundig procédé is bekend; de keuze der machines voor massa-fabrikatie geven den doorslag.

Wat betreft uwe 2e vraag: De ervaring, met ons fabrikaat opgedaan, laat zich als volgt samentrekken:

Ons product eigent zich zeer tot solieden en éleganten bouw, daardoor veroorzaakt, dat de eigenaardige kleur een vriendelijk, deftig aanzien aan de gebouwen geeft, en de blokken (N. B. tot 3 M. lengte) zich zeer voortreffelijk door steen- en beeldhouwer laten bewerken.

Bewijzen hiervan zijn de 13 heerenhuizen, Verlengde Laan van Meerdervoort, het Café „Milles Colonnes" in de Boekhorststraat, eene balustrade aan het paleis van Hare Majesteit de Koningin-Moeder, stal en remise met bovenwoning van de villa „Lunia" in de Scheveningsche Boschjes, de eenvoudige gevel van de Smyrna-Tapijtfabriek te 's Gravenhage, terwijl te Amsterdam aan een pand Heerengracht, Oude Leliestraat de voorgevel wordt vervaardigd van ons produkt.

Nadat de ondervinding in de practijk had geleerd, dat ons product in hardheid toenam door den invloed van weer en wind, vorst en warmte, regen en droogte, werden door ons de volgende cijfers verkregen:

Weerstand tegen druk, luchtdroog (de steen één 120 K. G. per cM2.;

Weerstand tegen druk, luchtdroog (de steen één jaar ouder) 185 K. G. per cM2.;

toename in het 1e jaar ruim 50 pCt.

Weerstand tegen druk (de steen een jaar oud en waterverzadigd) 150 K. G.

Weerstand tegen druk (dezelfde steen na 25 maal achtereen te zijn blootgesteld aan 10.8 graden C. en daarna ontdooid in water van kamerwarmte) 160 K. G.

Conclusie: èn de ervaring, èn de proefstations bewijzen dat „ons product neemt toe in kwaliteit door vorst en andere klimaatsinvloeden, die gebakken steen op den duur doen verweeren".

Eene zeer belangrijke maatstaf ter beoordeeling van het fabrikaat is de hoeveelheid oplosbaar kiezelzuur.

De „Baumaterialenkunde", Heft 18, 19 en 20 van 1899 deelt daaromtrent mede:

Bij laboratorium-proeven verkreeg men bij analyse 0.4 tot 7.5 pCt. oplosbaar kiezelzuur, terwijl de fabriekmatige bereiding in Bremen, Norderney en Stolp bij analyse respectievelijk slechts 1.08—1.54 en 1.05 pCt. opleverde.

Ons product gaf bij analyse 7.05 pCt. oplosbaar kiezelzuur, dus bijna het maximum van de in het laboratorium verkregen uitkomsten.

Door ons werd de ondervolgende vergelijkende tabel samengesteld:

Voor de gebakken steen, getrokken uit het u bekende verslag, betreffende het onderzoek van gebakken steen, uitgegeven door het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid — en voor de Kranenburger Kalkzandsteen, getrokken uit een attest van het Rijksproefstation te Charlottenburg.

	Waalsteen (machinaal).				Kranenberger Steen.	
Kleur, Structuur en Breuk.	Metselklinker. Bruinrood. Fijnkorrelig. Vrij homogeen.	Hardgrauw. Levendig rood. Fijnkorrelig. Homogeen.	Bleekrood. Bruinrood, Fijnkorrelig. Homogeen.	Boerengrauw. Lichtbruin. Rood (hier en daar gele deeltjes.) Vrij homogeen.	Waalvorm. Lichtgrijs. Fijn korrelig. Homogeen.	
Gewicht v. 1 dM. 3 steen KG.	1.92	1.70	1.62	1.62	1.749	
Absoluut Soort. Gew.	2.60	2.62[5]	2.70	2.67	2.464	
Poreusheid in procenten	26.2	35.1	40	39.3	29	
Maximum wateropname in procenten	13.4	23.5	31.5	28.4	15.5	
Weerstand tegen druk in KG. luchtdroog	286	259	103	161	185	
Weerstand tegen druk in KG. waterverz.	3.17	220	100	153	150	
Weerstand tegen druk in KG. na bevriezing	306	234	100	138	160	
Hoeveelheid doorgelaten water per steen en per uur in cM³.	18	66	52	306		26.5

De weerstand tegen afschuiving, het hechten van de metselspecie aan de steen, deden wij nog niet aan een proefstation onderzoeken.

A priori toch was aan te nemen dat hierin onze steen, immers bestaande uit kunstmatig verharde metselspecie, hierin de gebakken steen (kleisteen) zou overtreffen.

Practisch is dit aangetoond als volgt:

Een éénsteens muurtje, lang 1.56, hoog 0.86 Meter werd van onzen steen gemetseld op een houten draagbalk. Na ongeveer een maand werd het muurtje opgetild en geplaatst op twee houten draagstokken, breed 10 cM. en 38 cM. van de uiteinden geplaatst.

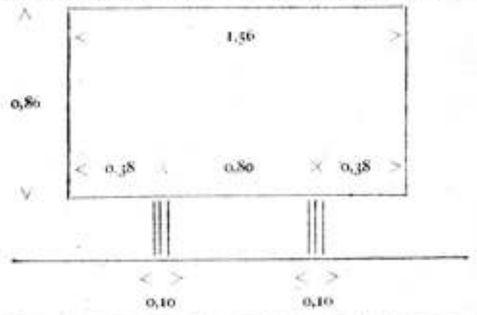

Dit muurtje heeft (niet afgedekt) den strengen winter 1900—1901 doorgemaakt en is voor belangstellenden aan onze fabriek te zien, om het practisch bewijs te leveren, dat de specie zich voortreffelijk aan onze steen hecht.

Conclusie: „zooals van de samenstelling wel het gevolg moest zijn, verbindt zich onze steen sneller en beter dan eenig ander bouwmateriaal met de specie. Onze steen is de eenige bouwsteen die (hoe langer hoe beter, tot volkomenheid toe) met de specie van het geheele gebouw één homogeene massa vormt.

Weerstand tegen klimaatsinvloeden.

Om degenen, die meer vertrouwen stellen in 't geen zij zelf zien, dan in de resultaten, te trekken uit cijfers van de proefstations, aan te toonen dat onze steen vorstbestendig is, dient evengenoemd muurtje. Dit geheel vrijstaand muurtje heeft, niet afgedekt, nu twee winters doorgemaakt en er is nergens eenig spoor van verweering te bespeuren.

Zuiverheid van vorm.

Van onze steen gemaakt, zijn voor belangstellenden aan onze fabriek te zien twee éénsteens muren, aan beide zijden „schoonwerk".

De heer Reeser bouwde dergelijke muren in de kelderverdieping van het vroegere Keizershof (Buitenhof). Ook aan het blok van 16 boven- en benedenhuizen in de Newtonstraat van den heer Hofland is te zien, dat de steen zich voortreffelijk eigent voor sierlijk en strak werk.

Geschiktheid voor waterkeerende muren.

Behalve uit de boven medegedeelde cijfers is bij de ondervolgende gebouwen de geschiktheid van onzen steen voor kelders en trasramen te zien, nl.:

Een proefkelder aan onze fabriek.

De kelders en trasramen van 5 heerenhuizen aan de Beeklaan.

Dertien villa's en heerenhuizen aan de Laan van Meerdervoort.

De bovengenoemde huizen in de Newtonstraat en het Café Mille Colonnes reeds vroeger genoemd, enz. enz. (Al deze werken te 's Gravenhage).

Vuurbestendigheid.

Daaromtrent zijn door ons nog geene proeven genomen en geen uitkomsten der practijk mede te deelen.

Wij kunnen slechts u ter inzage geven No. 80 van het „Centralblatt der Bauverwaltung" ons door een vriendenhand uit Berlijn toegezonden. (*)

Hygiënische geschiktheid.

Terzake kan door mij niets positiefs worden medegedeeld. Daar, waar de hygiëne het absoluut niet poreus zijn van de bouwsteen verbiedt, en 't „te zeer poreus zijn" natuurlijk de gezondheid van de bewoners, vooral in ons afwisselend klimaat, kan schaden, komt het ons voor dat 29 pCt. poreusheid eene zeer gewenschte is uit hygiënisch oogpunt.

Spoedig zal ter zake wellicht meer bekend worden, immers worden twee der dertien heerenhuizen en villa's aan de Laan van Meerdervoort door geneeskundigen bewoond, en meende een hoofdofficier der genie, dat de steen waarschijnlijk zeer geschikt zal zijn voor de gewelven van bomvrij logies.

Door het bovenstaande meen ik, zooveel mogelijk, aan uw wensch te hebben voldaan, en voeg ik nog (misschien dat het voor u van belang is) hierbij een overdruk uit „Das Echo", no. 997.

Met beleefd verzoek dezen overdruk en bovengenoemd „Centralblatt" no. 80 spoedig te mogen terug ontvangen, hebben wij de eer te zijn,

Hoogachtend,

Maatschappij Steenfabriek „Kranenburg"
A. W. SEGBOER,
Directeur,

Naschrift.

Heden nam ik lezing van het vervolg van het opstel over kalkzandsteenfabricatie, voorkomende in „De Opmerker" van 9 November 1901.

Ik kan mij voorstellen, dat, uit de bronnen moetende putten, die den schrijver ten oenste staan, Olchewsky's patent zoozeer wordt geroemd.

Ik blijf echter bij mijne meening, dat de resultaten, verkregen bij massa-fabricatie, in deze den doorslag moeten geven, en zoude ik het zeer interessant vinden te weten of de fabrieken Coswig, Steinbeck, Melle, Königsberg, Neu-Stettin, Idaweiche enz. nog steeds volgens Olchewsky werken.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van 28 *November* 1901.

In deze vergadering werd medegedeeld dat door den heer L. Bienfait, ingenieur te Amsterdam, op 12 December a. s. een inleiding zal gegeven over een bezoek aan het proefstation voor bouwmaterialen op Zondag 15 December, daaraanvolgende.

Besloten werd, naar aanleiding van een ingekomen schrijven, op 25 December a. s. een bezoek te brengen aan de centrale werkplaats der Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij te Haarlem, waartoe de noodige vergunning was verkregen, terwijl op voorstel van een der leden zal getracht worden daaraan een bezoek aan de werf „Conrad" vast te knoopen.

Na eenige besprekingen, trok de 1e secretaris zijn ontslagaanvrage in, zoodat eene verkiezing niet behoefde plaats te hebben.

Door een der leden werd verslag uitgebracht omtrent de laatst gehouden buitengewone vergadering. Daaruit bleek dat de conceptstatuten met het hoofd „Bond van Technici", na enkele aangebrachte wijzigingen, waren goedgekeurd en dat met ingang van 1 Juli 1902 de nieuwe statuten in werking zouden gesteld worden.

Verder werden onder de leden eenige overcompleete jaargangen van tijdschriften verkocht.

(*) Dit nummer bevat het verslag over een in Charlottenburg op 26 Sept. jl. onder leiding van de directie van het Koninklijk Proefstation gehouden vuurproef op kalkzandsteen uit de fabriek van R. Guthmann, te Niederlehme, waarvan speciaal voor dit doel een gebouwtje met muren en gewelven van verschillende dikte werd opgericht. [RED.]

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

36ste JAARGANG N°. 50. ZATERDAG, 14 December 1901.

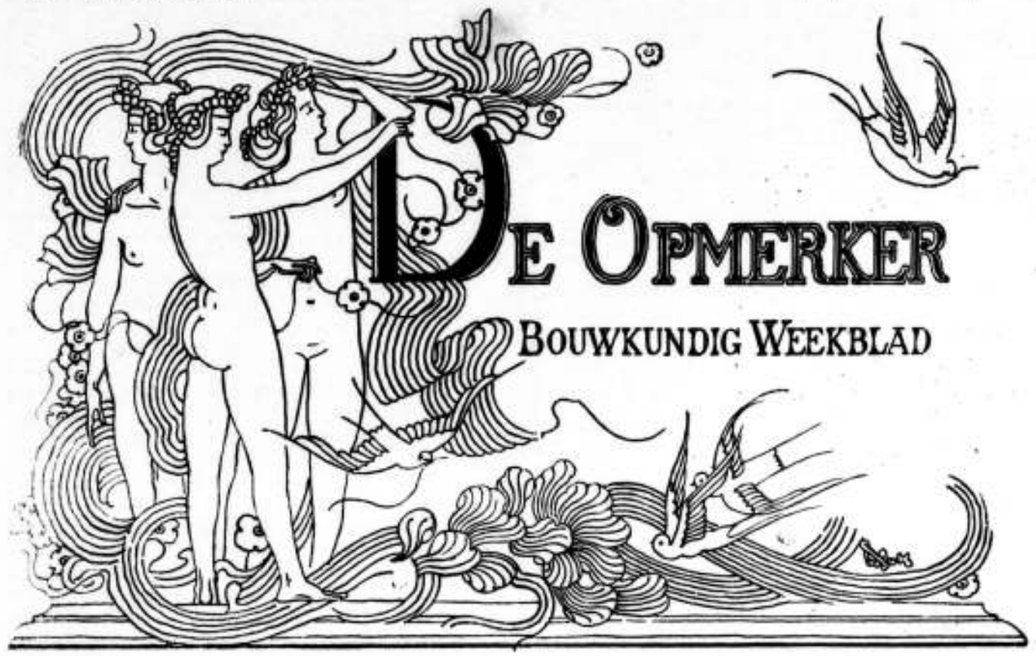

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

REISINDRUKKEN

DOOR

A. W. WEISSMAN.

IV.

Verona. (I.)

Dat Verona een vesting is, dit bemerkt ieder, die de stad bezoekt al dadelijk. En al zijn versterkingswerken meestal voor wie geen deskundige is, weinig belangwekkend, reeds de eerste stadspoort, die men doorgaat, trekt als voortbrengsel van bouwkunst zoozeer de aandacht, dat men besluit, ook de andere te gaan zien.

Ofschoon de oude vestingwerken nog bestaan, voldoen zij, zooals begrijpelijk is, niet meer aan de hedendaagsche eischen der krijgskunst. Moderne forten, op grooteren afstand van de stad, zijn gebouwd, om Verona ook tegen een modern leger te beschermen.

In den Oostenrijkschen tijd heeft men de wallen hier en daar veranderd. Toen werd een leelijke kazerne gebouwd ter plaatse waar zich voorheen het Castello di San Pietro bevond. Doch de muren van Theoderik zijn nog ten deele aanwezig, ook van die welke Can Grande optrok ziet men nog overblijfselen, terwijl alles wat Sanmicheli op last der Venetianen bouwde, nog vrijwel bewaard bleef. Sanmicheli was niet alleen een ingenieur, maar ook een architect van grooten naam. En dat zijn roem verdiend is, bewijzen de drie poorten, die hij gebouwd heeft.

De Porta Nuova, de eerste, welke de reiziger, van Brescia komende, ziet, is niet meer geheel in haar oorspronkelijken staat. Haar dak is verdwenen, en ook de gevleugelde leeuw van Sint Marcus, die haar vroeger versierde, is weggenomen. Maar het werk munt nog altijd uit, door zijn goede verhoudingen. Sanmicheli heeft een Dorische ordonnantie gebezigd, en de beide buitenste poortopeningen door rustiekwerk omlijst. De middenste opening bezit ook een fronton en pilasters. Met deze zeer eenvoudige middelen heeft de meester een buitengewoon effect bereikt.

De meer noordelijk gelegen Porta Palio geldt als het meesterstuk van den architect. En ik erken gaarne, dat de drie Dorische traveeën, waaruit de gevel bestaat, onberispelijk gedetailleerd zijn. Doch de omlijstingen der eigenlijke poortopeningen zijn hier te fijn, dan dat men nog aan een versterkingswerk kan denken. Ook de Porta San Zeno gaat aan dit euvel mank.

Misschien heb ik aan de laatste poort niet zooveel aandacht gewijd, als wel behoorde. Maar op den schoonen herfstmorgen, dat ik haar binnentrad, lokte mij de kerk van San Zeno Maggiore, door Ruskin zoo geestdriftig besproken, meer dan Sanmicheli's stadspoort.

Het is geen aanzienlijke wijk der stad, waar de kerk staat. De ruime piazza, ten deele met boomen beplant, wordt door schamele woningen omgeven. Hoornsignalen komen uit de kazernes, die hier in den omtrek talrijk aanwezig zijn.

Ruskin heeft, terecht, San Zeno geprezen. Er is in Noord-Italië geen kerk uit de vroege middeneeuwen die zoo goed bewaard bleef als deze. Toen het gebouw werd gesticht had het Christendom wel het heidendom verdrongen, maar in de kunst werkten de Romeinsche tradities nog na.

De westelijke gevel der kerk, die aan de noordzijde door een zwaren toren van een oud kasteel afkomstig, wordt afgesloten, is in hoofdzaak uit de elfde eeuw. Het radvenster, dat de middenbeuk ver-

licht, is door den beeldhouwer Brioletto met zinnebeeldige figuren versierd, die de wisselingen der fortuin voorstellen, zooals twee opschriften aangeven.

Het daaronder aanwezige portaal rust op twee zuilen, die door leeuwen van rood marmer gedragen worden. Boven den boog ziet men een hand, die zegenend wordt uitgestrekt; dit is de „dextra Dei", de rechterhand van God, volgens het opschrift, dat er bij geplaatst is.

In het boogveld zijn reliefs aangebracht, die tafereelen uit het leven van San Zeno verbeelden. Deze reliefs, die door een zekeren Nicolaus in de elfde eeuw werden gehakt, hebben een zeer primitief karakter. Op de zijmuren van het portaal zijn de twaalf maanden van het jaar verzinnelijkt. En naast het portaal bevinden zich de reliefs, die Ruskin zoo bewondert, links tafereelen uit het Oude en Nieuwe Testament, rechts jachtgezelschappen. Die jagers zijn, volgens het opschrift, Theodorik, die met den duivel in betrekking stond, en zijn gevolg.

Ook deze beeldhouwwerken zijn uiterst primitief. Maar nog ruwer en onbeholpener vond ik de bronzen bekleeding der deuren, die met voorstellingen, aan den Bijbel ontleend, versierd is.

Het interieur treft door grootschheid en soberheid van lijnen. Een zeer bijzondere indruk wordt teweeggebracht door de afwisselende lagen van donker en licht gekleurd marmer. De gewelven der kerk zijn van hout, de beuken worden afwisselend door zuilen en geprofileerde pijlers gescheiden.

In den zuiderzijbeuk bevindt zich de doopvont, een werk van Brioletto, en uit één blok rood marmer gehakt. Ook een der altaaromlijstingen is van dit materiaal vervaardigd. De schachten der zuilen zijn als spiralen door elkander gedraaid. Uit een oogpunt van techniek beschouwd heeft dit werk groote verdienste; maar het valt toch niet te ontkennen, dat de middeneeuwsche kunstenaars, die hier aan den arbeid waren, op een dwaalweg geraakt zijn.

Bij dit altaar ziet men fresco's, die een zeer oud karakter vertoonen. Men wil, dat de reusachtige St. Christoffel, Keizer Otto I zou zijn, en dat dit fresco in de elfde eeuw vervaardigd zou wezen.

Bijzonder belangwekkend is de krocht der kerk, wier gewelven door zuiltjes met zeer rijk versierde kapiteelen worden gedragen. Deze zuiltjes zijn ten deele afkomstig van Romeinsche bouwwerken. De kapiteelen schijnen door de Longobarden gemaakt.

Toen, in de 12e eeuw, het koor begonnen werd, heeft men de pijlers daarvan in de krocht geplaatst, hetwelk een zonderling gezicht oplevert, omdat nu, in het koor zelf, die pijlers geen basementen hebben. Midden in de krocht liggen de overblijfselen van San Zeno in een moderne relikwiekas.

De muren van het koor zijn met fresco's versierd. Bijzonder fraai zijn de koorbanken. Maar het belangrijkste is een tryptiek van Mantegna. Het is niet geheel origineel, daar, toen het stuk in 1814 uit Parijs terugkwam, de predella in het Louvre gebleven is. Eigenaardig is de rijkdom van het architectonische en decoratieve bijwerk. Vruchtfestoenen en rijkgebeeldhouwde pilasters omgeven de hoofdfiguren. Maria met haar kind zit op een troon; de luiken zijn telkens met vier heiligen gevuld. In het bijzonder de figuur van Johannes den Dooper, geheel rechts munt door groote schoonheid uit. Het coloriet is rijker, dan men bij Mantegna zou verwachten.

In den noorderzijbeuk staat een antieke schaal van porfier, die meer dan 2 meters middellijn heeft. Zij diende voor de wasschingen der eerste Christenen. Ook een groote geschilderd crucifix, uit de 14e eeuw is een merkwaardig voortbrengsel van de Veroneesche kunst vóór de Renaissance.

Uit dezen beuk komt men in de kruisgang van de aloude abdij San Zeno, die door de Benedictijnen gesticht was, doch nu grootendeels verdwenen is. Dante vermeldt haar. De bogen rusten op sierlijke kolonnetten, die van omstreeks 1200 schijnen te dagteekenen. Met deze kruisgang staat een kleine onderaardsche kerk in verbinding, San Benedetto, die een der vroegste voortbrengselen van de Lombardische kunst is. De vormen zijn hier uiterst eenvoudig en primitief.

Aan de zuidzijde der kerk verrijst de klokkentoren, een werk uit de elfde eeuw. De muren gaan zonder lijsten of vensters op; alleen van boven bevinden zich openingen voor de klokken.

In dit gedeelte der stad, dat maar weinig bebouwd is, treffen wij ook de kerk San Bernardino aan, die in het midden der 15e eeuw door den heilige van dien naam werd gesticht.

De kerk is niet bijzonder belangrijk, maar de aan de zuidzijde daarvan gelegen Cappella Pellegrini, door Sanmicheli ontworpen en uitgevoerd geldt al van ouds als een meesterstuk. De kapel is rond, en het benedendeel harer wanden is met een triumfboog-motief versierd, welks fronton, daar de muren gebogen zijn, die buiging moest volgen, wat eenigszins vreemd staat. Maar overigens is het gebouwtje, dat in zoogenaamd bronzino-marmer werd uitgevierd, zoo fijn gedetailleerd en zoo keurig afgewerkt, dat het zijn vermaardheid wel verdient. De verhoudingen zijn bijzonder gelukkig, en de wijze, waarop het licht invalt, doet alle details goed uitkomen. Eigenaardig zijn sommige zuilen, wier schachten schroefvormige cannelures hebben. Sanmicheli heeft deze gevolgd naar een nog aanwezige Romeinsche poort, die ik later bespreken zal.

De Via San Bernardina brengt ons nu naar de Adige, de rivier die als een groote S door Verona stroomt. Juist waar de stroom zijn eerste bocht maakt, verrijst het Castel vecchio, van 1353—1358 door Can Grande II gebouwd, doch nu zeer veranderd en als kazerne in gebruik. Maar de brug, die, vóór het kasteel, de rivier overspant, de Ponte degli Scaligeri, bestaat nog in haar ouden toestand. De brug heeft drie bogen, waarvan de zuidelijkste 49 M. wijd is. Men staat er verbaasd over, dat in het midden der 14e eeuw een zoo stoute constructie kon worden uitgevoerd. De brug heeft kanteelingen in plaats van borstweringen. Het gezicht van de brug, dat de lachende heuvelen ten noorden der stad en den Monte Baldo omvat, is bijzonder fraai.

Bij het oude kasteel begint het Corso Cavour, waar zich verscheidene der paleizen, waardoor Verona in de geschiedenis der bouwkunst vermaard is, bevinden.

Het eerst ziet men het Palazzo Canossa, dat in 1527 begonnen werd. Het gebouw heeft twee vleugels, die zich naar de Adige uitstrekken. Van de binnenplaats geniet men een schoon vergezicht. De gevel aan het Corso is een der beste composities van Sanmicheli. Beneden is rustiekwerk aangebracht, daarop volgt een verdieping met gekoppelde composiet-pilasters, die door een balustrade en beelden op zeer effectvolle wijze wordt bekroond.

Aan de overzijde vinden wij het vermaarde Palazzo Bevilacqua, nu geheel in verval en als kolenpakhuis dienende. Het marmer, dat Sanmicheli gebruikt heeft, weerstond echter de tand des tijds. Ook hier is beneden rustiekwerk gebezigd, maar fijner behandeld, dan bij het Palazzo Canossa. En de Korinthische zuilen van de bovenverdieping hebben ten deele de schroefvormige groeven, die wij ook aan de Cappella Pellegrini vonden.

Deze schacht-versiering heeft Sanmicheli ontleend aan de nabijgelegen Porta Borsari, een Romeinsch werk uit den tijd van Keizer Gallienus. De poort heeft twee openingen, ieder met een fronton gedekt. Hooger zijn twee verdiepingen aanwezig, die met boogvensters en zuilen versierd werden. Ofschoon dit bouwwerk uit den vervaltijd van de Romeinsche kunst afkomstig is, heeft het toch goede verhoudingen en is het met smaak gedetailleerd.

Tegenover het Palazzo Bevilacqua ligt de kerk San Lorenzo, die een der merkwaardigste van Verona is. De aanleg is, ofschoon op kleinere schaal, die van San Zeno; maar boven de zijbeuken bevinden zich galerijen, die men langs trappen, in twee kleine torens aangelegd, bereikt. Men wil, dat de kerk uit de 5e eeuw zou dagteekenen. Een zoo hooge ouderdom bezit zij waarschijnlijk niet, maar tot de 8e of 9e eeuw behoort zij ongetwijfeld. De zuilen tusschen de beuken zijn aan Romeinsche gebouwen ontleend. De restauratie maakt het moeielijk, over den ouderdom der kerk een oordeel te vellen. Bijzonder fraai is een 15e eeuwsch portaal in Renaissance stijl aan de zuidzijde van het gebouw.

Meer naar het noordoosten treffen wij de kerk Sant' Eufemia aan. Dit 13e eeuwsche gebouw is van buiten nog goeddeels in zijn oorspronkelijken toestand, maar van binnen zeer veranderd. Boven het zuiderportaal ziet men een zeer verweerd fresco van Stefano da Zevio; daarnaast, tegen den gevel, bevindt zich een grafteeken voor twee graven Verita, door Sanmicheli ontworpen. Alleen de kapel ten zuiden van het koor heeft hare oorspronkelijke architectuur van binnen behouden. Hier zijn Gothische vormen aangewend, en is het effect vooral bereikt door afwisseling van kleur.

In het gedeelte der stad, dat door het Corso Cavour en de Adige begrensd wordt, treft men vele paleizen uit het laatst der 15e eeuw aan. Daar de gevels op beschildering, die echter overal verdwenen is, berekend waren, zijn zij meest zeer eenvoudig. Maar steeds is de deuromlijsting, die in rood of grijs marmer werd uitgevoerd, rijk gedetailleerd. In het bijzonder de Via Duomo, de Via Rosa en de Via Pigna bevatten fraaie voorbeelden.

De Duomo, die in het noordoostelijk deel van Verona, waar de Adige haar tweede bocht maakt, ligt, is een zeer merkwaardig gebouw. Reeds in 800 was de kerk voltooid, doch zij is later dikwijls verbouwd. Van het Longobardische werk bestaan nog overblijfselen, die kenbaar zijn aan de fantastische dieren, die er op uitgehouwen werden. Men ziet ze aan den gevel, aan de zuidzijde en aan de apsis.

Het westelijk portaal, dat twee verdiepingen heeft, schijnt in hoofdzaak uit de elfde eeuw afkomstig te zijn. Maar het is bij de Italiaansche werken meestal moeielijk, den juisten tijd van het ontstaan te bepalen, omdat zoo lang aan de Romaansche tradities werd vastgehouden. ..en stelt in den regel den tijd der vervaardiging te vroeg.

Het portaal is rijk met beeldhouwwerk versierd. De zuilen rusten op liggende leeuwen. Daarboven ziet men twee krijgslieden, die voor Roland en Olivier doorgaan, ofschoon zonder bewijs. Drie borstbeelden van vrouwen zouden de moeder en de vrouw van Karel den Grooten, benevens de vrouw van den Lombardischen Koning Diederik voorstellen. Maar in werkelijkheid zijn het geloof, hoop en liefde. Een soortgelijk portaal bevindt zich aan de zuidzijde der kerk. De monsterachtige dieren waarmede het versierd is, wijzen nog op den invloed van de kunst der Longobarden.

Aan de zuidzijde is een klokkentoren aanwezig, die echter niet voltooid is geworden. Sanmicheli heeft hem ontworpen; de bijzonder forsche profileering doet vermoeden, dat de toren groote afmetingen had zullen krijgen, indien hij voleindigd ware.

Als men de kerk binnentreedt, wordt men getroffen door de breedte van het Gothische middenschip, dat van de zijbeuken door eenigszins zwaar gedetailleerde pijlers gescheiden is. Een transept ontbreekt. De kerk is geheel in steen overwelfd; de kapiteelen der pijlers hebben de eigenaardige vormen der Italiaansche Gothiek.

Het gebouw bevat vele kunstwerken. In den noorderbeuk bevindt zich het fraaie grafteeken voor Valerio Nichesola, door Sansovino. Daarnaast is een rijk altaar van den zelfden meester, met een schilderij van Tiziano, de hemelvaart van Maria. Dit stuk, van 1543, is als het ware een studie voor het groote doek, dat men te Venetië ziet. En naar mijn oordeel overtreft het eerste werk het latere. Terwijl te Venetië zoowel de kinderfiguren die Maria omgeven als de al te levendige gebaren der apostelen den beschouwer hinderen, stijgt hier Maria alleen ten hemel, en vormen de apostelen een veel kalmer groep. Het stuk heeft bovendien minder dan dat te Venetië door overschildering geleden, voor zoover daarover bij de niet zeer gunstige verlichting te oordeelen valt.

Het koor maakt een zeer eigenaardig effect door het tornacoro, dat Sanmicheli daarvoor plaatste. Dit is een halfcirkelvormig koorhek van verschillend gekleurd marmer in den vorm eener Jonische kolonnade. Ook het altaar van Sant' Agata, zuidelijk van het koor, een rijk werk der Italiaansche gothiek in 1353 voltooid, doch in het begin der 16e eeuw van een sierlijke omlijsting voorzien, is wel een aandachtige beschouwing waard.

(Wordt vervolgd.)

DE PRIX DE ROME.

De Prix de Rome heeft zijn winner geen geluk gebracht. Nog geen jaar is het geleden sinds de heer J. F. Buchel te Rotterdam gevierd werd, en reeds heeft de dood hem opgeëischt! „Selig, wem in Siegesglanz er findet", zeide Goethe.

Van de dooden zegt men slechts goeds. En dat valt hier niet moeilijk, nu, wat in de Rijksacademie van Beeldende Kunsten als werk door Buchel vervaardigd, tentoongesteld is, van ijver, werkkracht en teekentalent getuigt.

Maar de vraag rijst, of men den overledene wel buitenslands had behoeven te zenden, als men werk, gelijk het nu gemaakte, van hem verlangde. En het stellen dier vraag wordt pijnlijk, voor wie bedenkt dat Buchel, had hij den Prix de Rome versmaad, misschien nog leven zou.

De grootste teekening, die men ziet, is een afbeelding van een laat-Gothische koperen grafplaat te Wismar. Doch, om zulk een voorbeeld te vinden, is het toch niet noodig, de grenzen over te gaan. Bijzonder fraaie zijn er te Alkmaar, te Gouda, te Leiden, te Nijmegen, om slechts enkele te noemen.

En waren het Baptisterium te Doberan, de Alte Schule te Wismar, de St. Cyriacus-kerk te Gernrode en de sterk gerestaureerde keizerlijke woning te Goslar nu zooveel belangrijker, dan wat men in Nederland

aantreft? Het zou niet moeielijk vallen, een lijstje van bouwwerken in ons land samen te stellen, dat den kunstenaar evenveel genot en leering verschaft zou hebben als dat, wat hem nu is voorgelegd.

Is ook het maken van teekeningen als die welke nu werden geleverd, niet uit den tijd? De fotografie geeft zulke uitstekende afbeeldingen, dat wie nu nog opmeten gaat, eigenlijk monnikenwerk doet. Het is waar, kleureffecten kan een foto niet vasthouden; daarom heeft het maken van aquarellen, als de kleur ergens een hoofrol vervult, nog altijd zin. Ook vlotte reiskrabbels zullen voor haar maker altijd waarde behouden. Evenwel, die zijn in de Rijksacademie niet aanwezig.

Wij hopen van harte, dat deze eerste prijskamp in de schoone bouwkunst de laatste geweest zal zijn. Want onze architectuur heeft van zulke navolgingen van totaal verouderde instellingen uit den Fransehen tijd geen heil te wachten.

De wedstrijd van 1900 bracht ons eerst een onverkwikkelijken nastrijd, die veel kwaad bloed heeft gezet, en daarna ontnam zij ons een zeker hoogst bekwaam en veelbelovend vakbroeder, die vermoedelijk nog leven zou, hadden hem niet te kwader ure de te verkrijgen academische lauweren begeerlijk geschenen.

PRIJSVRAGEN.

Op de in dit jaar door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam uitgeschreven prijsvragen zijn te zamen 68 antwoorden ingekomen en wel:

1°. 48 antwoorden voor eene kleine villa onder de motto's: Eenvoud, M. Gezellig, Eenvoud (bis) achtpuntige ster met cirkel, A. Probeeren 1901, Pax, Tijd, Casa-cara, Bonheur, Buitenlust Une Pensée v. G. Cara, Rust roest, Onregelmatig terrein Hoop Maas R. s., Jo, D. M. F. H., Simplex, Twee driehoeken dooreen, Tentdak, Holly, Aleppo, November, A bis, Duin en daal, M. A. R. Zomer, Marie, Bijvoorbeeld, Buiten, D. B., Laboremus, X, Zwarte knecht, M. in cirkel, Glück auf, A. K. in cirkel, Studie, E, Rust na arbeid, Thuis, Kaas en Spaarzaamheid en schraapzucht zijn twee.

2°. 12 antwoorden voor een getuigschrift voor de vereeniging onder de motto's:

Bouwkunst, Driehoek in cirkel, Une pensée, Laborte, Rust roest, Stella, Minerva, Majuba, H. B. doorcen geteekend, Kunst, Speranza en Cirkel.

3°. 8 Ontwerpen voor een rustbank in een park, onder de motto's:

Charles Rochussen, Aurora, Studie, B. in driehoek, Masker (geteekend), Nunc cassium lumine lucent, Rust en V. V.

De jury, bestaande uit de heeren: H. G. Jansen, architect te Amsterdam, Joh. Mutters Jr., architect te 's Gravenhage, en Henri Evers, D. B. Logemann en A. P. B. Otten, architecten te Rotterdam, heeft de navolgende bekroningen toegekend:

a. Voor het ontwerp van een kleine villa:

den gedeeltelijken eersten prijs, bestaande in bronzen medaille met getuigschrift en *f* 50, aan motto: Eenvoud, ontwerper den heer J. Stuivinga, te Rotterdam;

den tweeden prijs, bestaande in bronzen medaille met getuigschrift en *f* 20 aan motto „Aleppo", ontwerper de heer J. H. Tresfon, te Rotterdam.

den derden prijs, bestaande in het getuigschrift der vereeniging, aan motto „Duin en daal", ontwerper de heer J. C. Speelman, te Rotterdam;

terwijl eervolle vermeldingen zijn toegekend aan de motto's „Kaas", ontwerper de heer J. G. Copper DJzn., te Rotterdam; „Pax", ontwerper de heer R. J. Hoogeveen, te Rotterdam; „Cora", ontwerper de heer A. P. Smits, te 's Gravenhage.

b. Voor het ontwerp van een Getuigschrift voor de Vereeniging de helft der gecombineerde eerste en tweede prijzen, bestaande in bronzen medaille met getuigschrift en *f* 35 aan elk der motto's „Cirkel", ontwerper de heer M. A. H. van der Burg, te Amsterdam, en „Labore", ontwerper de heer J. H. Schmitz Jr., te Rotterdam;

terwijl de derde prijs niet werd toegekend;

c. voor het ontwerp van een „Rustbank in een park", den gedeeltelijken eersten prijs, bestaande in bronzen medaille met getuigschrift en *f* 35 aan motto „Aurora", ontwerper den heer R. J. Hoogeveen, te Rotterdam;

den tweeden prijs, bestaande in bronzen medaille met getuigschrift en *f* 15 aan motto „Studie", ontwerper de heer H. Van Dorp, te 's Gravenhage.

terwijl de derde prijs niet werd toegekend.

NIEUWE UITGAVEN.

METHODE VOOR HET TEEKENONDERWIJS IN DE BOUWVAKKEN.

door J. H. A. Mialaret, Ingenieur-Architect te 's-Gravenhage.

Bij den uitgever D. Vormer te 's-Gravenhage zal eerstdaags onder bovenstaanden titel een plaatwerk het licht zien, waarvan het doel door den auteur in een prospectus wordt uiteengezet als volgt:

Bij het teekenonderwijs in de bouwvakken zijn hoofdzakelijk drie methoden in zwang: A. het *copieeren* van voorbeelden; B. het uitvoeren van het teekenwerk naar *opgaven*, 't zij deze klassikaal of hoofdelijk aan den leerling worden verstrekt; C. het teekenen naar *opmeting* van *modellen*. — A, moge voordeelen bieden voor zuiver leeren teekenen, maar is voor de begripsontwikkeling verwerpelijk. — B. is goed, maar verstrekt eerstbeginnenden en zwakken te weinig steun, terwijl bij klassikale behandeling het verschil in snelheid waarmede de leerlingen vermogen hun opgaven uit te werken, een gewichtig bezwaar uitmaakt; C, vordert een arsenaal van modellen, maar leidt, alléén toegepast, tot een eenzijdige manier van werken, die ten slotte voor de begripsontwikkeling niet voordeelig is.

Voorbeelden zijn noodig, opgaven en besprekingen zijn noodig, modellen zijn noodig, maar met goed overlegde *afwisseling*. De hier ontwikkelde methode is samengesteld om de voordeelen der genoemde stelsels van onderwijsgeven te behouden, hunne nadeelen te vermijden door eene bizondere volgorde, om den leeraar behulpzaam te zijn voor de keuze der onderwerpen en den leerling voor de rangschikking van het onderwerp op de teekening, en dit op eene wijze waarbij *copieeren* volkomen is uitgesloten.

Voor eerstbeginnenden is het werken naar opgaven moeilijk en tijdroovend; zij behooren te werken naar deels onvoltooide voorbeelden, met *wijziging* in de *afmetingen*; beschouwingen en besprekingen van modellen zijn daarbij zeer gewenscht. — de leerlingmetselaar behoort zijn verbanden, alvorens ze in teekening te brengen, eerst met houten blokjes op te stapelen.

De hierbij behoorende voorbeelden zijn naar dit stelsel ingericht. Zoo zijn b. v. voor eerstbeginnende

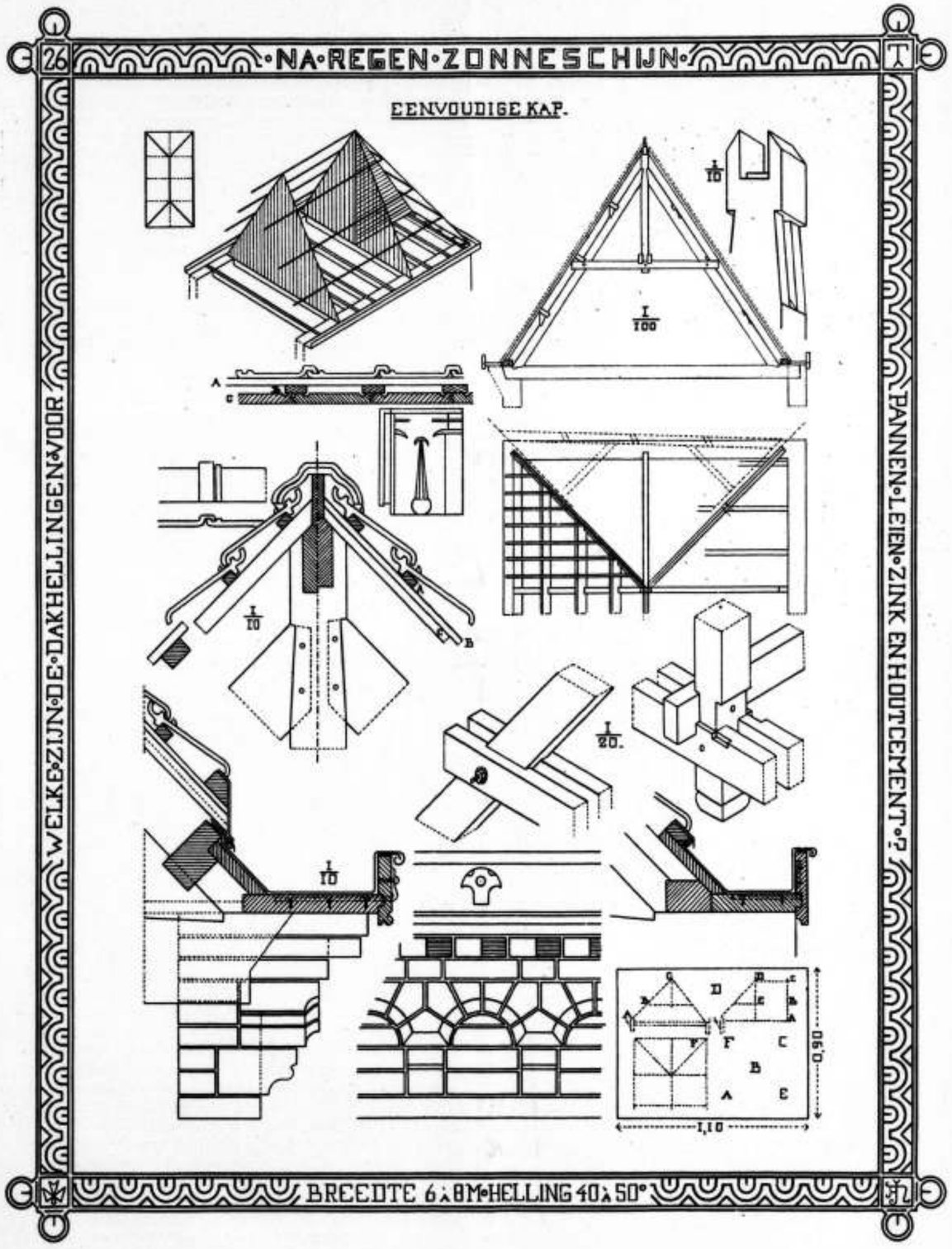

Bijvoegsel van DE OPMERKER.
36ste jaargang N°. 50.

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

timmerlieden van een lasch een paar projecties gegeven, daarentegen is van de daarbij te teekenen scheeve projectie der lasch slechts de plaats aangeduid; de leerling moet deze uit de gewone projectie *samenstellen*. Een andere lasch is daarentegen alleen in *scheeve projectie* gegeven, waaruit de leerling de gewone projectie moet *afleiden*. De gewone projecties zijn veelal onvoltooid en overal staan vraagteekens De leerling *moet* zijn gedachte laten gaan over het onderwerp dat hij behandelt. Steeds behoort de leeraar de maten te varieeren; zoo zullen naar eenzelfde voorbeeld werkende geen twee leerlingen precies dezelfde uitkomst verkrijgen.

Meer gevorderde leerlingen moeten werken naar *opgaven*, maar met ondersteuning door voorbeelden waaruit zij ruimschoots kunnen kiezen, natuurlijk met behulp van den leeraar, die bij zijn aanwijzing met de meerdere of mindere vlugheid en bevattelijkheid van den leerling rekening behoort te houden. Door dit gevarieerd uitwerken van opgaven, zal bij iederen leerling meer liefde voor zijn onderwerp ontstaan, zal door onderlinge vergelijking de een leeren van den ander, en het veld van eens ieders voorstelling worden uitgebreid.

Het beschouwen van modellen is tevens zeer gewenscht. Door gebrek aan geld of aan ruimte is niet elke school daar voldoende van voorzien, maar iedere leeraar streve er naar om zijn collectie modellen uit te breiden, om deze bij het onderwijs klassikaal of hoofdelijk steeds te bespreken. In verband daarmede is *theorieles* zeer aan te bevelen; onderwijs in meetkunde en projectieleer dient aan het bouwk. onderwijs vooraf te gaan of gelijken tred daarmede te houden; voor de kennis van het materiaal en de samenstellingen daarmede, dus der *bouw-constructie*, zullen theoretische beschouwingen *in de teekenklasse* de meeste vruchten dragen, daar de leeraar deze uitleggingen gelijken tred kan doen houden met de teekenoefeningen en in klassen waar leerlingen van verschillenden graad van vordering aanwezig zijn, zullen deze besprekingen eene nuttige repetitie uitmaken voor degenen die „voor" en eene opwekking voor degenen die „achter" zijn. — Omtrent dit deel van het onderwijs eenige opmerkingen: Bij de studie der trappen onderwijze men van de talrijke z. g. n. „constructiën" voor het verdrijven der treden, slechts één voor elk bizonder geval, maar de beproefd-beste.

Bij het teekenen van kappen dient gebroken te worden met het, met weinige uitzonderingen heerschende stelsel, om dit te laten bestaan in het teekenen van..... spanten, met misschien nog een kepertje; daar behoort bizonder gelet te worden op het geheele wezen eener bekapping en op de dakbedekking. — Dit moge meer tijd vorderen, maar de grondslag van de kennis van het *geheel*, behoort op de teekenschool te worden gelegd.

Bij het metselwerk moet rekening worden gehouden met de hoogere eischen die men thans aan den metselaar mag stellen. Van eenige meerdere kennis van gewelfbouw dan segment, ton en strek blijve de metselaar niet langer verstoken. Ook mag hij wel leeren hoe hij een trap kan vervaardigen in baksteen.

De in het werk voorgestelde voorbeelden zijn naar het verklaarde stelsel ingericht. In de randen zijn aanwijzingen en vragen opgeteekend, de laatste om den leeraar aan te sporen tot het geven van-, den leerling tot het vragen naar uitlegging.

Zoo vormen de randschriften een tekst die den weg mede aanwijst voor het onderwijs te volgen.

De bovenaan geplaatste spreuken hebben ten doel om bij den leerling plichtsbesef en arbeidlust op te wekken.

In de teekeningen, die de leerling-timmerman of metselaar behoort te vervaardigen, is, rekening houdende met den korten tijd dien de ambachtsleerling aan zijn theoretische ontwikkeling kan wijden, alleen het strikt noodige opgegeven.

Bevat de bovenstaande inleiding reeds vele wenken, die door allen, die van bouwkundig onderwijs verstand hebben, zullen worden beaamd, de platen zelf, waarvan wij eenige proefdrukken onder de oogen kregen en waarvan er een (1) als type bij dit nommer van ons blad gevoegd is, drukken echter de bedoelingen van den auteur nog veel beter uit.

De heer Mialaret kan wijzen op een jarenlange ervaring als leeraar aan de Haagsche Teeken-Academie en heeft daar natuurlijk leerlingen van allerlei slag onder zijn leiding gehad. Hij kent dat volkje, kent zijn neigingen en behoeften en ook zijn karakter en dit alles moet men kennen, om er van te maken, wat er van te maken is. En wat nog meer beteekent, de leeraar moet hart hebben voor het vak, dat hij onderwijst en hart voor zijn leerlingen en vooral dit laatste blijkt uit de groote zorg, waarmede deze voorbeelden gekozen zijn en het duidelijk daarin uitkomend streven, om den leerling te helpen, den betrekkelijk korten tijd, dien hij aan zijn theoretische ontwikkeling kan wijden, zoo goed mogelijk te besteden.

Maar ook den leeraar wordt met deze uitgave een dienst bewezen, niet alleen den leeraar aan een academie, avondschool of ambachtsschool, maar, om zoo te zeggen ieder bouwkundige, die zich geroepen ziet als onderwijzer op te treden.

In kleinere, meer afgelegen plaatsen en op het platteland, hoe gretig wordt daar vaak gebruik gemaakt van de gelegenheid om wat theoretische en teekenkennis op te doen, opengesteld door daar gevestigde bouwkundigen, of door tijdelijk daar gedetacheerde opzichters van waterstaat of spoorwegen, of bij andere Rijks- of particuliere werken.

Is het ook slechts door enkele leerlingen, vele bouwkundigen, die hart voor hun vak hebben maken gaarne hun avonduren op die wijze productief.

Voor hen die niet gewoon zijn, onderwijs te geven bestaat dan vaak de grootste moeilijkheid in de opstelling van het programma dat afgewerkt zal worden en in de keuze der voorbeelden en voor dezulken in het bijzonder komt het werk van den heer Mialaret ons voor, een uitstekende handleiding te zijn, waaruit ook zij die de school reeds lang verlaten hebben nog wel wat kunnen leeren.

Wij wenschen het werk een ruime verspreiding toe, ook omdat daardoor de eenheid in de methode van bouwkundig onderwijs in en buiten de scholen belangrijk kan worden bevorderd; en dat dit noodig is, behoeft, gelooven wij, geen uitvoerig betoog.

Met hoeveel zorg het werk moge zijn samengesteld, zoo zal de samensteller zich toch wel niet voorstellen, dat wanneer het eenmaal in veler handen gekomen is, niet hier en daar kritiek zal worden uitgeoefend. Welk menschenwerk staat niet daaraan bloot? Maar een degelijke kritiek kan slechts ten goede komen aan de bedoelingen van den auteur en een afbrekende kritiek kan door hem, die een werk als dit van den grond opbouwde, met het volste recht worden teruggewezen.

(*) Op eenigszins verkleinde schaal. De platen in het werk zijn ongeveer 40 × 30 cM.

HET WOONHUIS IN ZIJN UITWENDIGE VORMEN.

Onder bovenstaanden titel verscheen bij den uitgever A. W. Sijthoff te Leiden de 1ste aflevering van een boek door G. A. Scholten, Architect en Leeraar bij het Middelbaar Onderwijs te Tiel, bewerkt naar: „Das Einfamilienhaus" van Theodor Krauth en Franz Sales Meyer, Architecten en Professoren te Karlsruhe.

Het werk is te beschouwen als een voortzetting van den arbeid van wijlen den heer F. L.z. Bergh uis, die, zooals bekend is, een geheele serie van werken van de genoemde Duitsche schrijvers voor Nederland bewerkte, en daarmede een nuttig werk verrichtte.

Velen onzer lezers zullen die uitgaven kennen in haar royaal formaat en met hare talrijke flink geteekende afbeeldingen, die als voorbeelden van een duidelijke wijze van voorstelling mogen gelden, al zijn de gegeven constructie-details en vormen niet altijd voor directe toepassing hier te lande geschikt.

Zooals uit den titel en ook uit de in het prospectus afgedrukte inhoudsopgave blijkt zullen uitsluitend de uitwendige vormen van het woonhuis behandeld worden en wel van het vrijstaande woonhuis. Uit den aard der zaak wordt dus aan den plattegrond slechts een kort hoofdstuk gewijd, doch is de behandeling van de gevels uitvoeriger opgevat.

Onze opvatting van de methode, te volgen bij het ontwerpen van gevels is eene andere, dan de hier door de Duitsche schrijvers uiteengezette. Dit nader toe te lichten zou ons evenwel thans te ver voeren, ook geeft deze eerste aflevering nog slechts inleidende beschouwingen en is het oorspronkelijke werk ons niet bekend.

Wat de algemeene behandeling van het onderwerp betreft deze schijnt op dezelfde wijze te zijn opgevat als in de vroegere werken van dezelfde schrijvers en met belangstelling zien wij dan ook de volgende afleveringen tegemoet, die ons wellicht aanleiding geven om nogmaals op deze uitgave terug te komen.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Vergadering van 4 *December* 1901.

In deze vergadering heeft de heer A. W. Weissman uit Amsterdam, architect-ingenieur, over John Ruskin als den vader der moderne bouwkunst gesproken. Aan zijne rede is het volgende ontleend:

Twee-en-vijftig jaar geleden heeft John Ruskin zijn boek „the Seven lamps of architecture" geschreven en zeer lang heeft het geduurd, eer hij het daarin uitgestrooide zaad mocht zien ontkiemen. Toen het boek ter perse werd gelegd, was Ruskin een ijverig protestant; maar bij den tweeden druk, in 1880, teekende hij aan, dat hij „de uitingen van dat steil protestantisme nu had weggelaten, omdat hij ze als dwalingen zijner jeugd erkende." In de „zeven lampen" bespreekt Ruskin niet alleen de bouwkunst; reeds de inleiding geeft eene beschouwing der wetten, die volgens hem de kunst in het algemeen beheerschen en die naar zijn gevoelen overeenkomen met die der zedeleer. Het eerste hoofdstuk geeft het licht van de lamp der offervaardigheid en leidt de hier volgende stelling in: „Slechts dan is bouwen een kunst, wanneer de gebouwen door menschenhand, voor welk doel ook, opgetrokken, zóó zijn ontworpen en versierd, dat het aanschouwen den mensch geestelijk gezond maakt, hem kracht geeft en hem vreugde verschaft." Onder bouwen verstaat hij het optasschen van verschillende stoffen, die de natuur opievert, tot één geheel, dat voor een bepaald doel geschikt is; de kunst van bouwen treedt echter pas op, als aan het bouwwerk datgene wordt toegevoegd, wat het waardig en schoon doet worden en wat dus, als men alleen op het nut lette, achterwege kon blijven. Onder de „offervaardigheid" verstaat hij alzoo de geneigdheid om dit overtollige toch aan te brengen. In een uitvoerig godgeleerd betoog tracht hij aan te toonen, dat de protestanten verkeerd doen, de verfraaiing hunner kerken als wereldsche ijdelheid te beschouwen. Ten aanzien der menschelijke woning geprezen Ruskin reeds in 1849 de vereenvoudiging, die nu in onzen tijd door enkelen in practijk wordt gebracht; maar kenschetsend is, dat hij, wat aldus in de woningen zou worden uitgespaard, wilde bestemmen voor het bouwen van marmeren kerken in alle Engelsche steden! Dezen wensch nam hij echter later met klem van redenen terug. Onder de „offervaardigheid" verstaat Ruskin intusschen ook, dat ieder mensch al wat hij doet, met geheel zijn hart, ziel en verstand doet; den bouwers der 19e eeuw verwijt hij, dat zij met het geld, dat te hunner beschikking werd gesteld, trachtten zooveel mogelijk te maken zonder te vragen of wat zij verrichtten wel zoo goed mogelijk gedaan werd.

Het eerste hoofdstuk eindigt met eene bespreking van de overlading bij versiering van bouwwerken Toch komt Ruskin tot de conclusie dat de eenvoudige werken op den duur vervelen en dat slechts de rijke werken spreken van waarlijke offervaardigheid.

Het tweede hoofdstuk heet „de lamp der waarheid." Hij betoogt, dat alle menschelijke handeling of kunst hare waardigheid slechts danken kan aan waarheid; onwaarheid gaat altoos met onwaardigheid samen. Hij trekt dus te velde tegen het bedrog, dat een bouwstof van anderen aard doet schijnen dan zij is en ook den omvang van het geleverde werk grooter doet schijnen dan in werkelijkheid het geval is. „Wij hebben" — zegt hij — „het niet in onze macht, een goede, een schoone of een oorspronkelijke bouwkunst het aanzijn te geven; maar wij kunnen wel eene eerlijke bouwkunst in het leven roepen. Intusschen stelt hij geenszins den eisch, dat de bouwmeester de wijze van samenstelling van het gebouw bloot legge; daarbij bedient hij zich van eene vergelijking met het menschelijk lichaam, dat het geraamte onder spieren en huid verbergt. Een fijn onderscheid maakt hij ten aanzien van het beschilderen of bedekken der grondstof. Zoolang schilderwerk wordt aangewend om den wille der schildering, blijft het eerbiedwaardig. Men mag baksteen met kalkmortel, kalkmortel met schilderwerk bedekken. Maar als men baksteen met kalkmortel bedekt en daarin voegen krast om het te doen voorkomen alsof gebouwen steen ware gebezigd, zoo pleegt men laag bedrog. Natuurlijk veroordeelt Ruskin al e schilderwerk, dat hout of marmer wil nabootsen; witten en vergulden neemt hij echter in bescherming, omdat het zijn waren aard vlug genoeg verraadt. Hij zoekt de waarde eener bouwstof ten doele in de moeite en den tijd, die door menschenhanden aan de vorming is besteed; zoo kan een versiering in baksteen voor hem van hooger waarde zijn dan het schitterendst blok marmer door eene machine in de groeven van Carrara uitgezaagd.

Het derde hoofdstuk heet de „lamp der macht". Met „macht" heeft hij vooral op het oog de uitdrukking der grootschheid. Daarbij is rekening te houden met den aard der omringende natuur. Zoo zou het bijvoorbeeld geen zin hebben gebad, de Egyptische pyramiden te bouwen in de Zwitsersche Alpen. Voorts: één meter méér breedte zijner groote zaal moet den bouwmeester méér waard zijn dan een mozaiekvloer in die zaal; hij mag het profileeren zijner gewelfbogen versmaden, als hij ze maar zoo wijd mogelijk spant. Grootschheid kan ook tot uitdrukking komen door groote afmetingen bij hoogen eenvoud. Ruskin houdt van muurvlakten, die onzindig lijken en waarvan de bovenrand een gezichtsbedrog schijnt; zulke muren worden door het licht, dat er op speelt, en door tijd en weder, die er hunne stoute teekeningen, tinten en schaduwen op aanbrengen, begunstigd. Over 't algemeen moet de verhevenheid van een gebouw hierin gezocht worden, dat de menschen zelf er kleiner bij schijnt dan hij in waarheid is. De bouwmeester kan zijn effecten slechts bereiken door het scheppen van licht en schaduw, 't zij de schaduwen verkregen worden door een overstekend dak, een inspringend portiek, een balkon, een nis, een kanteeling. De indruk van een gebouw hangt ook af van de grootte zijner massa's van de afmetingen der vlakken licht en der vlakken schaduw. Onze bouwmeesters moesten niet in de steden wonen, waar hunne verbeelding wordt ingemetseld; zend den bouwmeester naar een land met bergen en heuvelen, waar hij leeren kan wat de natuur verstaat onder een steunbeer, onder een koepel, en waar hij liefde kan erlangen voor den stijl der groote lijnen. Zijn voorliefde voor de Italiaansche gebouwen, die in dat land als uit den bodem gegroeid zijn, maakt Ruskin onbillijk jegens de bouwkunst van andere landen; immers de wereld zou er niet bij gewonnen hebben, als men overal de Italiaansche voorbeelden der middeleeuwen had gevolgd. Schoonheid en verhevenheid kunnen zich op verschillende wijzen toonen.

Dan volgt de „lamp der schoonheid". In de bouwkunst berust de schoonheid op de navolging der natuur; van deze stelling levert Ruskin intusschen niet het bewijs, daar zij voor hem een axioma is en dienen moet om te beoordeelen wat al dan niet versiering mag heeten. Alleen wat in de natuur veelvuldig voorkoms en uiterlijk zichtbaar is geschapen, is als schoon te beschouwen. In 1880 teekende Ruskin hierbij aan, dat de ontleedkunde gevaarlijk is voor beoefening der beeldende kunst. Maar daarbij eifferde hij dus geheel weg de groote diensten, die juist de ontleedkunde aan de kunstenaars heeft bewezen. Dan geeft hij deze voorschriften: Versier niets wat van het haastig en bezig leven onzer dagen onafscheidelijk is; versier slechts daar waar ge rusten kunt. Gebruik geen gebeeldhouwde dorschvlegels en breng geen bas-reliefs aan op molensteenen. In een noot van 1880 erkent Ruskin te ver gegaan te zijn, toen hij alle versiering van voorwerpen van dagelijksch bedrijf in den ban deed. Hij ijverde vroeger zelfs tegen alle versiering van winkelpuien, omdat deze moest dienen om de klanten te lokken met andere middelen dan eerlijkheid en deugdelijke bediening. Ook spoorwegstations, die de mensch nimmer bezoekt in eene stemming om iets schoons te kunnen genieten, mogen niet opgesmukt worden. En inderdaad, welk reiziger herinnert zich veel van de stations, die hij passeerde? Ten aanzien der dingen van dagelijkschen gebruik waarschuwt de schrijver tegen het versieren zóó, dat de eigenlijke bestemming van het voorwerp niet meer aanstonds te onderkennen is.

In het vijfde hoofdstuk, „de lamp des levens", wordt de stelling ontwikkeld, dat in de kunst de meerdere of mindere adel der voortbrengselen af hankelijk is van de volheid des levens, die zij bevatten. Er is niets zoo droevigs te aanschouwen als eene doode architectuur. De bouwkunst der 19e eeuw nu was volgens Ruskin dood; zij volgde slechts slaafs na. In tijden van levende kunst volgt men ook de kunst van vroeger, na, echter met zelfstandige verwerking der motieven. Een teeken van echt leven ziet Ruskin ook in de fouten of slordigheden eener kunst, zoo in de onregelijke afmetingen van beroemde gebouwen uit de oudheid. Door zulke fouten onderscheidt zich ook het handwerk van machinalen arbeid; en onder machinalen arbeid verstaat Ruskin ook het bloot navolgen van voorgangers. Hij beschouwt bijvoorbeeld een 19e-eeuwsche kerk, in Gothischen stijl opgetrokken: de détails zijn rijk, met smaak ontworpen; de architect heeft de oude werken met ijver bestudeerd Maar alles is zoo dood als bladeren in December. Er is geen teedere toets aan het gansche gebouw. De menschen, die aan het bakken werden gezet deden dat zonder genoegen, alleen omdat zij moesten; zij waren blij, toen alles af was. Ook keurt Ruskin dit af: Als nu en dan een beeldhouwer eenig talent toont, dan stuurt men hem gauw naar de academie. Zoo gaat de invloed, dien hij op medewerklieden zou kunnen hebben, geheel te loor. Een warm pleidooi houdt Ruskin voor het handwerk tegenover de machine en hierin vond hij later een krachtigen steun bij William Morris.

De „lamp der gedachtenis" heet het zesde hoofdstuk. Ruskin meent, dat een gebouw, hoe fraai het overigens moge zijn, eerst beteekenis erlangt, als het een gedenkteeken is, een gedachtenis levendig houdt. Daarbij denkt hij niet in de eerste plaats aan geschiedkundige herinneringen; elk gebouw kan zulk een monument zijn. Een volk, dat huizen bouwt, die niet langer dan één menschenleven kunnen duren, gaat ten ondergang. Geen zoon, die het har op de rechte plaats heeft, zal het huis, waarin zijn vader heeft geleefd, willen mishandelen. De huizen der menschen behoorden tempels te zijn, tempels, die hen, die daarin mochten wonen, tot een leven van heiligheid zouden brengen. Zijne denkbeelden hebben ingang gevonden. Men streeft er immers thans naar, huizen te zetten, liefst buiten, die, ofschoon eenvoudig, toch een eigen karakter bezitten; men heeft een afschuw van de banale huizen, die speculanten in de groote steden bouwen. Ruskin ontzegt ons het recht, met de gebouwen, die vroegere geslachten ons nalieten, te handelen naar ons goeddunken.

Waarin ligt de waarde van een gebouw? De roem is in zijn ouderdom. Als muren bespoeld zijn door de voorbijgaande golven van vele geslachten, dan gevoelen wij, dat zij spreken, dat zij de daden der menschen hebben gezien, hebben goedgekeurd of veroordeeld. Zij zijn blijvende getuigen, wier rust eene scherpe tegenstelling levert met het vergankelijke leven. 't Spreekt hieruit vanzelf, dat Ruskin een aartsvijand is van alle zoogenoemde restauratie. Wij kunnen onmogelijk in een stijl uit een lang vervlogen tijdperk werken; wij kunnen wel iets maken, dat er op lijkt; maar het blijft vervalsching. En wij hebben niet het recht aan de gebouwen der oudheid te geraken, omdat zij ten deele nog toebehooren aan de dooden, die ze stichten, ten deele reeds toebehooren aan hen, die na ons zullen komen.

De zevende lamp is die der gehoorzaamheid. Volkomen vrijheid en onafhankelijkheid behooren tot de onmogelijkheden. Zoo min als sterren, de aarde en de zon vrij zijn, zoo min kan iets ter wereld vrij zijn. Gehoorzaamheid vergt Ruskin van alle kunstbeoefenaars. De bouwkunst zal blijven kwijnen, zoolang zij niet aan de eischen van het gezond verstand gehoorzaamt; zoolang zij zich niet aan een bepaalde wijze van werken houdt.

Tot het doen eener keuze beveelt Ruskin aan den Romaanschen stijl van Pisa, de Florentijnsche gothiek, de Venetiaansche gothiek en de Engelsche gothiek. Vreemd dus, dat hij, die de beginselen aangaf, van welke eene nieuwe bouwkunst een halve eeuw later zou uitgaan, geen voorgevoel heeft gehad van die toekomst.

Het boek van Ruskin — zoo besloot de heer Weissman — is dat van een man die met een gevoelig hart meesterlijk de pen voert. Overal blijkt, hoe hij het innige verband beseft tusschen kunst en de omgeving, waarin zij wordt beoefend.

Hij is — meende de spreker — de zaaier geweest van het zaad, dat thans in het geheele beschaafde Europa is ontkiemd; de moderne bouwkunst ontsproot in Engeland, uit zijne denkbeelden, en heeft zich aan het vasteland medegedeeld. Aldus verdient hij den eerbied en de dankbaarheid van allen, die, met meer of minder gunstig gevolg nu pogen, de vruchten te plukken. Maar men is aldus sloot de heer Weissman zijne rede — met het oogsten te haastig; het eoft is nog groen en weinig smakelijk. „Wie nog wat wacht, zal betere vruchten zien vallen!"

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— Een paar jaren geleden heeft de beeldhouwer Schwerzek te Weenen een model tentoongesteld, waarin hij den Westelijken gevel van Parthenon met den strijd tusschen Athene en Poseidon had getracht te reconstrueeren. Op een tentoonstelling trok dit werk zóózeer de aandacht der Keizerin, dat zij den beeldhouwer onder strikte geheimhouding opdroeg een model van den Oostelijken gevel van het Parthenon te maken waarop de geboorte van Athene voorkomt. Van de figuren van Phidias zijn met uitzondering van de enkelen die door Lord Elgin naar het Britsche museum gebracht zijn, er geen meer over, zoodat Schwezek die hoofdgroep slechts naar afbeeldingen kon maken.

Intusschen werd de Keizerin vermoord en nu pas, nadat het werk voltooid is, heeft de kunstenaar den Keizer het geheim geopenbaard, die zich daarop naar het atelier heeft begeven en zijn bewondering over het kunstgewrocht uitgesproken, dat op de aanstaande tentoonstelling geëxposeerd zal worden.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. Verschenen is het 22e jaarverslag van den toestand der Academie van Beeldende Kunsten alhier over 1900/1901.

De Raad van Bestuur zegt daarin o. m.:

Bij den aanvang van den wintercursus was de toevloed van leerlingen zoo groot, dat niet alleen drie nieuwe leeraren werden benoemd, maar tevens vier oud-leerlingen als volontair bij het onderwijs dienst deden. Tot leeraar in het modelteekenen benoemde de Raad den heer H. G. Verbrugge, tot leeraar in de versieringskunst den heer J. M. Bach en tot leeraar in het rechtlijnig teekenen den heer F. Becker. Mejuffrouw Bokhorst werd tot leerares in het stilleventeekenen benoemd.

Het vakonderwijs, dat toen zoo volledig mogelijk werd ingevoerd, vordert grooter leerarspersoneel, dan de geldmiddelen toelieten te benoemen.

Van het aantal leden der Academie, dat op 1 Oct. 1900 107 bedroeg, verloor de instelling er 5 zoo door den dood als door verandering van woonplaats, zoodat het nu 102 bedraagt.

Het aantal leerlingen van den winteravondcursus bedroeg 820. Hiervan genoten er 29 kosteloos onderwijs, terwijl 32 voor rekening van academieleden de lessen volgden.

Evenals vorige jaren overtrof het aantal vrouwelijke leerlingen, dat aan de schilderklasse en den cursus voor middelbaar onderwijs deelneemt, verreweg dat der mannelijke leerlingen. De schilderklasse bestond uit 44 vrouwelijke en 11 mannelijke leerlingen; de cursus voor M. O., die ditmaal voor den wintercursus het cijfer van 87 en voor den zomercursus het nog nimmer bereikte cijfer van 91 bevatte, bestond uit 64 vrouwelijke en 27 mannelijke leerlingen.

— In de maand Maart en voor zooveel noodig ook in April 1902 zal een vergelijkend onderzoek worden gehouden van candidaten dingende naar een getuigschrift van voldoend afgelegd examen voor opzichter van den Rijks-waterstaat, volgens het in 1899 vastgesteld programma, dat verkrijgbaar is bij Gebr. Van Cleef, te 's Gravenhage, tegen 5 cent het exemplaar

Tot deelneming worden alleen toegelaten zij die op 1 Januari 1902 het 21ste levensjaar reeds en het 35ste levensjaar nog niet zijn ingetreden.

Zij, die aan het vergelijkend onderzoek wenschen deel te nemen, moeten zich vóór 1 Februari a. s. aanmelden aan het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid met een op zegel geschreven verzoek, dat tevens moet bevatten eene nauwkeurige opgaaf van naam, voornaam, woonplaats en betrekking.

Bij dit adres moeten worden gevoegd de stukken, aangeduid in de „Staatscourant" No. 286, welk nummer de verdere bijzonderheden aangaande dit examen bevat.

De candidaten, die aan het examen voldoen, ontvangen daarvan een getuigschrift, vermeldende den uitslag van het examen in elk vak. Dit getuigschrift geeft geen aanspraak op plaatsing vanwege het Rijk.

— De welbekende firma Jan Hamer & Co. te Amsterdam heeft, blijkens onder de advertentiën voorkomende annonce, haar kantoor en werkplaatsen voortaan gevestigd Heerengracht, Waterlooplein en Kerkstraat overgebracht in een gebouw Frederiksplein 6 en 8 bij de Utrechtsche straat.

De firma heeft zich zooals bekend is al sedert een reeks van jaren met succès toegelegd op de vervaardiging van alle soorten van liften en aanverwante artikelen. De nieuwe werkplaats is dan ook in hoofdzaak daarop geïnstalleerd en van bijzondere inrichtingen voorzien.

Haarlem. Alhier is weer een combinatie bezig een terrein te zoeken voor een nieuwen schouwburg. Ditmaal zou het oog zijn gevallen op een verzameling perceelen in de Zijlstraat.

— Burg. en Weth. alhier bevelen ter vervulling der betrekking van ingenieur bij den dienst der openbare werken aan: 1o. E. A. de Croo, civiel-ingenieur bij de openbare werken te Mannheim; 2o. A. C. Sanches civiel-ingenieur te Nijmegen; 3o. O. Gunning, 1e luit der genie alhier. Zij stellen voor, de benoeming op eene jaarwedde van f 2000 te doen plaats hebben en hun op te dragen het tijdstip te bepalen, waarop de benoemde moet in dienst treden.

Enschede. Een 400 tal patroons uit verschillende bouwvakken in Overijsel en Gelderland besloten een Verzekering-maatschappij tegen ongelukken op te richten. In 't voorloopig comité hebben zitting de heeren E. Vincent, kassier en wethouder alhier; E. Jacobs, burgemeester van Lonneker; G. W. Wegereef, aannemer, alhier; A. H. M. Wesselink, houthandelaar, Hengelo (O); J. N. baron Hugenpoth tot ter Aerdt, burgemeester van 's Heerenberg; N. X. Th. M. Vos de Wael, burgemeester van Oldenzaal; H. J. te Siepe, aannemer te Winterswijk; A. Meilink D.Hzn., hout-

handelaar, Borculo, en J. H. W. ten Bokkel Huinink, stoomsteenfabrikant, Neede.

AKERSLOOT. De commissie voor de drooglegging van het Langemeer bij deze gemeente, heeft den heer H. Paul, civiel-ingenieur te Leiden, opgedragen een plan en begrooting te ontwerpen.

PERSONALIA

— Bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Nederl.-Indië is:

benoemd tot teekenaar bij de exploitatie van staatsspoorwegen op Java N. V. Flohr, thans tijdelijk die betrekking bekleedende; tot onderopzichter 2e kl, de tijdelijke onderopzichters 2e kl. A. F. Thijssen en J. E. W. Pieplenbosch;

geplaatst bij het toezicht op de spoorwegdiensten en het stoomwezen te Pasoeroean, de tijdelijk waarnemende inspecteur 3e kl. Th. Boon van Ostade; in de residentie Palembang, de tijdelijk waarnemende opzichter 3e kl. K. L. Horst;

belast met de waarneming der betrekking van leeraar in het handteekenen aan de Koningin Wilhelmina school te Batavia, de waarnemende leeraar bij de afdeeling hoogere burgerschool van het gymnasium Willem III J. G. van Ingen; in de mijnbouwkundige vakken, de waarnemende ingenieur der 2e kl bij den dienst van het mijnwezen H. J. Buysman; met de waarneming der betrekking van tijdelijk leeraar in het machine-bankwerken W. Roos;

toegevoegd aan den chef der 2e waterstaats-afdeeling voor de irrigatie-opnemingen en werken in de residentie Pekalongan, de architect J. W. F. van Brussel;

overgeplaatst naar de residentie Rembang, ten einde als eerstaanwezend waterstaats-ambtenaar op te treden, de architect C. P. Franken;

gesteld ter beschikking van den chef der irrigatie-afdeeling Brantas, de tijdelijk waarnemende opzichter 3e kl. A. L. van Wijngaerdt.

— Bij kon besluit van 6 dezer is de heer M. D. van Dijk, met ingang van 1 Januari a. s., voor den tijd van een jaar benoemd tot tijdelijk leeraar in het hand- en rechtlijnig teekenen aan het Koninklijk Instituut voor de marine te Willemsoord.

— Burg. en Weth. van 's Gravenhage hebben benoemd tot ingenieur bij de gemeentewerken, den civiel-ingenieur F. Ch. J. van den Steen van Ommeren. Met hem stond op de aanbeveling de civiel ingenieur W. C. van Manen, die echter later verzocht niet in aanmerking te komen.

— De heer A. J. Vos, te Breda, is benoemd tot buitengewoon opzichter bij het maken van gronden en kunstwerken te Nieuwendijk (gemeente Almkerk).

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter-Boekhouder voor de gemeente Breda. (*Zie advert. in dit no.*)

— Onderwijzer in het timmeren en onderwijzer in het schilderen. (*Zie advert. in dit no.*)

Teekenaar tot het ontwerpen van enkele teekeningen. Brieven franco, letter W, bij Gebr. Van Brederode, Groote Markt te Haarlem.

— Onderwijzer aan de 1e Doopsgezinde school te Haarlem, tegen 1 Mei, met volledige akte voor gymnastiek en teekenen. Sollicitatiën op ongezegeld papier met bij de wet vereischte stukken worden tot 24 December e. k. ingewacht bij het hoofd der school A. J. Overbeek, Kinderhuissingel 22.

— Directeur der gemeente-gasfabriek te Tiel. Vereischten alleszins bekwaam gasfabrikant. Salaris ƒ1400, vrije woning, vuur, licht en personeele belasting. Zich aan te melden vóór 15 Januari 1902, bij den burgemeester der gemeente.

— Opzichter, practisch ervaren. Brieven franco, onder letter M 620, Nederl. Kiosken-Maatschappij, te Rotterdam.

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING
RUISCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

14 Bouwk. opz.-teek., 19—35 jaar, ƒ30—ƒ100 's maands;
2 Bouwk. opz.-uitv., 43 en 54 jaar, ƒ100 's maands;
1 Bouwk. teek., 23 jaar, ƒ70 's maands;
1 Waterbouwk. opz., 23 jaar, ƒ75 's maands;
1 Opz. landmeter, 39 jaar, ƒ70 's maands;
4 Gedipl. werktuigk., 23—30 jaar, ƒ80 tot ƒ125 's maands;
3 Werktuigk. opz.-teek., (constructeurs) 22, 22 en 44 jaar, ƒ90, ƒ100 en ƒ125 's maands;
5 Werktuigk. teek., 19—25 jaar, ƒ30—ƒ65 's maands.
1 Electro-techniker 35 jaar. ƒ80 's maands.

ADVERTENTIEN.

Bij P. GOUDA QUINT, te *Arnhem*, zijn verschenen:

B. F. PLASSCHAERT. **Beknopt practisch leerboek der Burgerlijken Waterbouwkunde.** Tweede druk. 2 Deelen en Atlas ƒ24,85. Gebonden ƒ26,75. Afzonderlijk: Burg. Bouwk. ƒ15,60. Gebonden ƒ16,60. Waterbouwk. met Atlas ƒ13,25. Gebonden ƒ14,15.

Het detailleeren van Bouwkundige Samenstellingen. 4 Serien. Elke serie van 25 platen met beschrijving ƒ5.

A. PLASSCHAERT Sr., **Practisch Landmeten en Waterpassen.** Met 59 fig. In linnen band. ƒ1,75.

A. W. WEISSMAN. **De Kunstnijverheid.** Beknopt overzicht der Geschiedenis van de Bouwkunst, der regelen voor de Versiering-kunst en der voornaamste Kunstambachten. Met 91 fig. ƒ1,25.

De Architect. Prijsvermindering van jaarg. 5 ƒ7,50 en jaarg. 6—8 elk afzonderlijk ƒ3,—. Te zamen ƒ7,50.

De Bouwmeester. Prijsvermindering van jaarg. 1 en 3—7. Elk afzonderlijk ƒ3.—. Te zamen ƒ15.—.

Proef-afleveringen en Prospectussen zijn op aanvrage verkrijgbaar.

Te Breda wordt gevraagd
EEN
Opzichter - Boekhouder
bij de Gemeentewerken.
Degelijke bouwkundige kennis is een eerste vereischte.

Jaarwedde **ƒ1200,** met facultatieve verhoogingen, bij onafgebroken dienst, als: na de eerste vijf jaren met ƒ100 en na tien jaren eveneens met ƒ100.

Verzoekschrift op gezegeld papier vrachtvrij aan den Burgemeester van *Breda* vóór den 20sten December 1901.

Tengevolge eener drukfout was het salaris bij de vorige plaatsing abusievelijk opgegeven als ƒ2100.

D. VAN DER POT,
ROTTERDAM.
Handel in BOULOGNER en andere PORTLANDCEMENT in Vaten en Zakken. Voorts ENGELSCHE AARDENBUIZEN, VUURVASTE STEEN, merk „Foster" en „Cowen" VUURKLEI, GIPS en TRAS.

AMBACHTSSCHOOL
Amersfoort.

Gevraagd tegen 1 April 1902:
een ONDERWIJZER
in het TIMMEREN (goed Timmerman, bekend met Teekenen);
een ONDERWIJZER
in het SCHILDEREN (ervaren, bekwaam Huisschilder).
Salaris **ƒ800.**
Inlichtingen en inzending van sollicitatiestukken en teekeningen vóór den **27sten December a. s.** bij den Directeur P. DOORN.
HET BESTUUR.

Stoomtimmer-
HOUTWOL-FABRIEK
DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda.
SPECIALITEIT in **verplaatsbare Houten Woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken** en **Tuinkoepels.**

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

36ste JAARGANG No. 51. ZATERDAG, 21 December 1901.

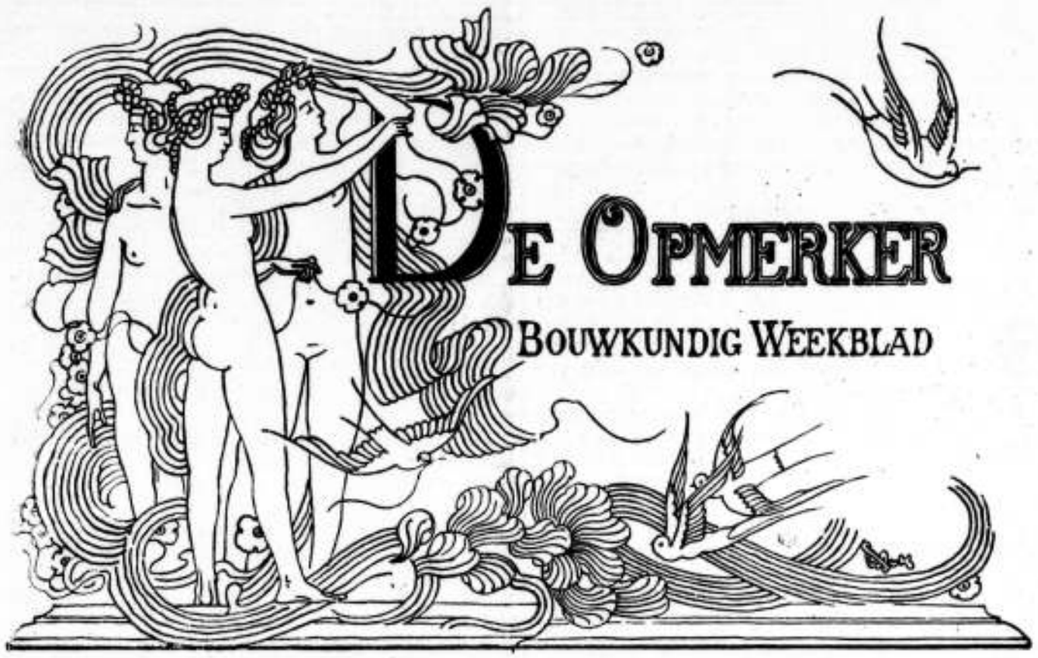

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ5.—; voor België ƒ6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ0.25, zonder plaat ƒ0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

DE POLYTECHNISCHE SCHOOL.

(Naar aanleiding van het Kamer-debat.)

Wat er in de vergadering der Tweede Kamer bij de behandeling van art. 114, Polytechnische School, gezegd is, is wel niet veel, maar het komt ons toch belangrijk genoeg voor, om er de aandacht onzer lezers en, met een speciaal oogmerk, ook die van het Gemeentebestuur van 's Gravenhage op te vestigen.

De heer Lely, waarschijnlijk overwegende, dat een half ei beter is dan een leege dop, vroeg, in afwachting eener geheele reorganisatie van de Polytechnische School, eene partieele wijziging van de wet ter verbeterde regeling van het technisch onderwijs; hij hoopt ook, dat de Minister geleidelijk zal voortgaan met verbetering van de onderwijskrachten aan die inrichting. De wenschelijkheid daarvan wordt door spr. toegelicht met een uiteenzetting, waaruit blijkt, dat sommige vakken te veel gecombineerd zijn; ook de onderwijsinrichtingen eischen in menig opzicht verbetering. Hij geeft den Minister in overweging een aan het gebouw voor geodesie grenzend groot terrein aan te koopen of te onteigenen en dan daarop bij wijze van „snelbouw" (loodsen), voorloopige lokalen voor het onderwijs aan te bouwen.

Spr. vraagt van den Minister geen antwoord; integendeel: het is beter dat de Minister eerst door persoonlijk onderzoek zich op de hoogte stelle.

Blijkbaar was hier de oud-Minister van Waterstaat onder den indruk van de onlangs door den luitenant-ingenieur Redelé in het Koninkl. Instituut gehouden niet onbelangrijke voordracht over verplaatsbaren snelbouw.

Dat men met het electro-technisch onderwijs nog niet is waar men wezen moet, daarop vestigde vervolgens de heer Michiels van Verduijnen de aandacht en de heer De Waal Malefijt vond gelegenheid om ook hier nog eens even de bescherming onzer nationale nijverheid te pas te brengen.

Hij erkende, dat men met electrische installaties zeer voorzichtig moet zijn; maar achtte het volstrekt niet bewezen dat onze electriciens niet in staat zouden zijn behoorlijke installaties te leveren.

Deze spreker was misschien onder den indruk van een uitspraak van Amsterdam's burgemeester, die onlangs beweerde, dat thans de Nederlandsche machine-nijverheid gerust de concurrentie met het buitenland het hoofd kon bieden, een bewering, die wij niet gaarne zouden onderschrijven.

Maar om tot het Kamerdebat terug te keeren:

De Minister antwoordde, dat het in zijn plan ligt een partieele herziening van de organisatie der Polytechnische School te bevorderen. Het denkbeeld van den heer Lely, om een terrein aan te koopen, lacht den Minister zeer toe. Het enorm snel accrès van leerlingen aan de Polytechnische School wijst erop, dat wanneer wij het technisch onderwijs tijdig hadden geregeld, de Polytechnische School een meer beperkte hoogere school zou hebben kunnen worden. De Minister wil gaarne persoonlijk nagaan wat er aan de localiteiten te doen zij, doch hij kan niet toezeggen, dat voor alle jongelieden steeds de noodige ruimte zal aanwezig zijn.

Bij dit antwoord willen wij nog even stilstaan.

Wij zijn er zeer dankbaar voor, maar nog niet erg voldaan. Dankbaar zijn wij voor de openlijke erkenning van de Ministerstafel uitgesproken, dat wij verzuimd hebben het technisch onderwijs te regelen, maar na die erkenning zou het ons aangenaam geweest zijn, wanneer daarop een bepaalde toezegging gevolgd was van maatregelen, om het verzuim zoo spoedig en zoo goed mogelijk te herstellen.

De Minister kan echter niet toezeggen, dat voor alle jongelieden steeds de noodige ruimte aanwezig zal zijn. Een deel zal zich dus voorloopig moeten getroosten buiten te blijven staan.

Is dit een toestand, die geduld mag worden?

En durft de tegenwoordige Regeering, ook al kan zij moeilijk voor de tekortkomingen eener vorige aansprakelijk gesteld worden, de gevolgen van bestendiging op hare verantwoording nemen?

Waarschijnlijk wel, want technische belangen worden in ons land nog steeds min of meer als ondergeschikte dingen beschouwd en waar in ons vorig Ministerie in den Minister van Waterstaat zeker een krachtig voorstander van deze belangen mocht worden gezien, van zijn opvolger, die zelf verklaarde als „niet-technicus" te moeten afgaan op het licht van anderen, weten wij dit nog niet.

Het zal ons dus volstrekt niet verbazen, wanneer bij de behandeling der begrooting voor 1903 de toestand nog ongeveer dezelfde is als heden, hoezeer het denkbeeld van den heer Lely om een terrein te Delft aan te koopen den Minister moge toelachen.

Dit denkbeeld op zichzelf, wij moeten het eerlijk bekennen, lacht ons niet zoo bijzonder toe.

Waarom toch nu geen gebruik gemaakt van de gelegenheid, om een voorstel te doen om onze technische hoogeschool meteen te verplaatsen in een omgeving, meer geschikt dan de „ville morte" waar zij thans gevestigd is. Dit denkbeeld is ook reeds meermalen ter sprake gebracht en daarbij zijn argumenten aangevoerd waartegen weinig valt in te brengen en die wij hier niet behoeven te releveeren.

Het geldt hier een groot algemeen, een nationaal belang, waarbij plaatselijke belangen op den achtergrond *moeten* treden.

Men bedenke zich dus wel, vóor men nabij het gebouw voor geodesie een groot terrein gaat aankoopen, om daar in het polderland kostbare gebouwen te gaan stichten, want de snelbouwloodsen van den heer Lely moeten toch zeker wel als noodkeeten beschouwd worden.

En nu, wat heeft, zoo zal men wellicht vragen, het Gemeentebestuur van 's Gravenhage met dit alles te maken?

Ons antwoord op die vraag is:

het Gemeentebestuur van 's Gravenhage kan en moet van de gelegenheid gebruik maken om aan de Regeering een groot terrein, liefst kosteloos aan te bieden, om daarop te bouwen een nieuwe Polytechnische School, die dan na voltooiing den meer passenden naam van Technische Hoogeschool moge dragen.

Waar de kansen, om het Rijks Ethnographisch Museum in de Residentie overgebracht te zien, voor zoover wij weten, voorloopig althans verkeken zijn, late men deze gelegenheid niet voorbij gaan.

REISINDRUKKEN

DOOR

A. W. WEISSMAN.

V.

Verona. (II.)

De Ponte Garibaldi, waar bruggeld geheven wordt, brengt ons nu naar de overzijde der Adige. Hier vinden wij San Giorgio Maggiore, een koepelkerk van Sanmicheli, met een gevel van Sansovino. De vrijstaande klokkentoren is niet voleindigd. Het interieur is eenvoudig en streng. Maar op het oogenblik van mijn bezoek was het met tapijten, linten en kunstbloemen voor een kerkelijk feest versierd, en was het dus niet mogelijk over de details een oordeel te vellen.

Ook deze kerk is rijk aan kunstwerken. In de koornis, grootendeels door het hoofdaltaar aan het oog onttrokken, hangt een der meest beroemde werken van Paolo Veronese, de marteling van St. Joris. Het is den schilder gelukt, het onderwerp zóó te behandelen, dat de grenzen, die de goede smaak stelt, niet overschreden worden. En wat kleur aangaat toont de colorist zich in zijn volle kracht.

Moretto, Romanino en Girolamo dai Libri zijn hier ook door goede werken vertegenwoordigd. Maar zoowel de eerste als de tweede moeten toch voor Veronese onderdoen. Evenwel is Moretto inniger dan de groote Veroneés, die altijd meer decoratief blijft. En de madonna van Dai Libri vond ik een wonder van eenvoud.

De nabijgelegen kerk Santo Stefano is nog uit den tijd der Longobarden, maar zeer veranderd. Zij bevindt zich aan den voet van een aanzienlijken heuvel, die zich naar het oosten uitstrekt en door het Castello di San Pietro bekroond wordt. Het kasteel is nu niet merkwaardig meer; het bestaat uit een leelijke kazerne, die door eenige versterkingswerken wordt omgeven. Maar toch is het hier een plek, die de aandacht verdient. Want op deze helling lag het Romeinsche Verona, het Kapitool, de Schouwburg, het paleis van Theoderik en de oudste kerk van Verona, aan St. Pieter gewijd. Van dit alles is alleen een gedeelte van den Schouwburg nog te zien. Het gebouw had in 793 veel van een aardbeving te lijden, maar het bleef in hoofdzaak bewaard tot 895, toen Berengarius I aan de bevolking toestond de steenen weg te halen en te gebruiken.

De stichting heeft onder de regeering van Augustus plaats gevonden. Het gebouw herinnert zeer aan den schouwburg van Marcellus te Rome, en is 122 M. lang bij 112 M. breedte. De zitplaatsen waren tegen de helling van den heuvel aangebouwd, zooals nog duidelijk te zien is. Van het tooneel, dat aan de zijde van de Adige zijn plaats had, bleef niets meer over. De toegangen zijn ten deele nog bij het koor der kerk Santi Siro e Libera bewaard. Deze kerk, in 922 begonnen, werd pas in de latere middeleeuwen voltooid, zooals men haar thans ziet. Boven de Gothische hoofddeur is een 15e eeuwsch fresco aanwezig met een opschrift, dat vermeldt, hoe in deze kerk te Verona de eerste mis werd gevierd. Het gebouw bevat een gedenkteeken voor den kardinaal Rezzonico, die, onder den naam Clemens XIII paus geweest is, en in de St. Pieterskerk te Rome ligt begraven. Het is een werk uit het laatste der 18e eeuw.

Bij deze kerk begint de Via Santa Chiara, die naar de Porta Vescovo, in welks nabijheid het centraalstation van Verona ligt, leidt. Hier vinden wij Santa Maria in Organo, een der merkwaardigste kerken der stad. In de 7e eeuw begonnen, in de 9e eeuw uitgebreid, kreeg zij in de 15e eeuw haar tegenwoordige gedaante. Sanmicheli voorzag het gebouw van den gevel, die echter niet voltooid is. De plattegrond vertoont een basiliek met kruisbeuk; boven de zijbeuken zijn galerijen aanwezig. De kerk bezit talrijke altaarstukken, maar daaronder komen geen werken van den eersten rang voor. Vermaard zijn evenwel de intarsia van het koor en de sacristie door Fra Giovanni Olivetano vervaardigd. Reeds Vasari bewonderde deze kunstvoortbrengselen, die tot de beste van Italië behooren, en zij geven een hoogen dunk van de vaardigheid des meesters, met wien alleen Fra Damiano da Bergamo kon wedijveren. De kerk heeft een krocht, waarin een prachtig gebeeldhouwd altaar geplaatst is.

In het stadsgedeelte ten oosten van de Adige, waar wij nu zijn, wordt ook de Pinacoteca gevonden, die in het voormalig Palazzo Pompei een onderkomen vond. Dit paleis, ofschoon het een der beste werken van Sanmicheli is, heeft geen geschiktheid, om als museum te dienen. De gevel is een meesterstuk; het rustiekwerk beneden, de Dorische orde daarboven, de strenge boogvensters, dit alles vormt een voortreffelijk geheel. Doch de woning van een 16e eeuwsch edelman voldoet niet aan de eischen, welke in onzen tijd aan een museum gesteld worden.

De vestibule en de binnenplaats staan vol met Romeinsche en middeleeuwsche oudheden. De vertrekken gelijkstraats herbergen allerlei belangrijke verzamelingen, vazen, paleontologische voorwerpen en dergelijken. De slechte opstelling doet hier echter veel schade.

Op de verdieping zijn de schilderijen tentoongesteld. Wie hier Paolo Caliari, gezegd il Veronese, in zijn vaderstad denkt te bestudeeren, vindt zich teleurgesteld. Want het altaarstuk uit San Fermo Maggiore is een werk uit des schilders jeugd, en kan niet bij dat in San Giorgio halen. Het eenige goede werk van Veronese, dat het museum bezit is het portret van een krijgsman.

Toch is het wel belangwekkend, hier Veronese te leeren kennen, zooals hij was, eer hij onder den invloed der Venetianen kwam. Evenals Antonio Badile, zijn leermeester, en Paolo Morando Cavazzola is hij aanvankelijk meer teekenaar dan colorist, en is vooral de invloed van Raffaello merkbaar.

Onder de andere schilderijen, die mijn aandacht trokken, waren een portret door Giovanni Morone; een kleine, doch fraaie Tiziano; een groot doek van Tiepolo, een Giovanni Bellini, een portret door Antonie Mor van Dashorst, miniaturen door Francesco dai Libri, de vader van den beroemden Girolamo, en dus genoemd omdat hij boeken verluchtte; een altaarstuk van Antonio Badile, vier fraaie stukken van Cavazzola, waaronder de San Francesco, zijn meesterstuk; eindelijk eenige helaas zeer beschadigde fresco's van Paolo Veronese.

De Ponte Navi brengt ons nu weder naar het hart der stad. Een tramlijn geeft gelegenheid om de Piazza Erbe en de Piazza Vittorio Emanuele te bereiken. Doch de wagens zien er niet bijzonder oogelijk uit en daarom maken wij liever gebruik van de middelen ter voortbeweging, ons door de natuur geschonken. Want in de nabijheid verrijst een kerk, San Fermo Maggiore, die wij niet onbezocht mogen laten. Het is een Gothische constructie, die slechts één beuk heeft, terwijl het smallere koor door een halven twaalfhoek wordt afgesloten. Onder het koor bevindt zich een krocht van 1065, zooals een opschrift aangeeft. De vloer der kerk ligt vrij hoog boven de straat, zoodat voor de portalen zich breede trappen uitstrekken. De westelijke gevel is van onderen geheel van wit marmer, terwijl het bovengedeelte uit afwisselende lagen van wit en rood is samengesteld. Alleen vier zeer slanke spitsboogvensters, met een portaal daaronder, en drie kleine openingen daarboven en daarnaast, zijn in dezen gevel aangebracht. Naast het portaal ziet men, aan de noordzijde, een grafteeken met overhuiving en aan de zuidzijde alleen een baldakijn, hetwelk, daar de tombe wel 4 M. uit de straat geplaatst is een zonderlingen indruk teweeg brengt.

De hoofdingang van de kerk is aan de noordzijde, met een portaal daarvoor, dat, rijk in den trant der 14e eeuw versierd, een zeer waardige voorhal vormt. Het interieur behoort tot de beste, die de Gothiek in Italië heeft voortgebracht. In het bijzonder het zeer eigenaardige tongewelf van kastanjehout, met 15e eeuwsch schilderwerk versierd, verdient de aandacht.

Links van den ingang is het grafteeken van Brenzoni, met een fresco door Vittore Pisano. Nog fraaier vond ik het grafteeken voor Giovanni Torriani, een uiterst rijk werk der Renaissance van omstreeks 1500. Het is in marmer en brons uitgevoerd. Maar daar de bronzen reliefs in den Franschen tijd naar het Louvre zijn gebracht en nimmer werden terug gegeven, heeft men ze door copiën moeten vervangen.

De kerk is rijk aan kunstwerken. De predikstoel, nog Gothisch, wordt door oude fresco's, in de manier van Stefano da Zevio omgeven. Nog oudere muurschilderingen zijn in de krocht aanwezig.

De tramlijn volgende komen wij nu aan den Arco dei Leoni, een Romeinsche poort uit den tijd van Gallienus, die nu als zijmuur voor een huis dient. Het is een fraaie ordonnantie met een rij nissen daarboven en een Korinthische attiek. De geheele aanleg doet aan de Porta Borsari denken. Van het fronton zijn nog slechts enkele sporen te zien.

Wij gaan nu verder noordwaarts en bereiken de Piazza delle Erbe, de groenmarkt van Verona, waar wij, onder talrijke uitgespannen zonneschermen, de verkoopsters met haar waren zien zitten.

Te midden dezer bedrijvigheid verrijst de oude fontein, door Berengarius in de 10e eeuw gesticht. Zij is versierd met een antiek beeld, dat de stad Verona verzinnelijkt, en dat ten tijde van Keizer Theodosius gemaakt werd. In 1524 plaatsten de Venetianen op dit plein ook een zuil met den leeuw van San Marco.

Onder de gebouwen, die aan dit plein staan, bevindt zich de Casa dei Mercanti, een gebouw uit de 13e eeuw, dat echter gerestaureerd is; verder ziet men daar eenige huizen met zeer verbleekte oude fresco's, en het Palazzo Maffei, een goed werk van omstreeks 1600. Daarnaast verheft zich een hooge toren die aan de Amsterdamsche beurstoren herinnert, en rechts zien wij de Casa dei Mazzanti, waar de eerste Scaligers woonden. Er is van de oorspronkelijke architectuur aan de zijde van het plein niet veel overgebleven. Alleen eenige fresco's uit de 16e eeuw trekken daar de aandacht. Maar in de Vicolo, die op de Piazza dei Signori uitkomt, ziet men de kolossale trap, met haar balcon door Gothische kraagsteenen gedragen, die zoo dikwijls afgebeeld is wegens haar schilderachtigheid.

Een korte straat, de Via Costa, verbindt de Piazza delle Erbe met de Piazza dei Signori, die nu officieel Piazza Dante Alighieri heet, sinde zij in 1865 een leelijk standbeeld van dezen dichter kreeg. Als achtergrond heeft dit beeld de vermaarde Loggia, die nog altijd op naam van Fra Giocondo staat, ofschoon de latere onderzoekingen hebben bewezen, dat Antonio Rizzo de ontwerper is. De Renaissance heeft hier nog den rijkdom der 15e eeuw. Maar evenals bij de meeste gebouwen van dien tijd laten ook hier de hoofdlijnen te wenschen over. De zuiltjes van de eigenlijke loggia zijn te licht voor de pilasters, die daarop staan en ook de kroonlijst heeft geen gelukkige verhoudingen. In de loggia ziet men twee beelden van Girolamo Campagna, een 16e eeuwsch kunstenaar, die hier de Boodschap aan Maria heeft voorgesteld. Taine, die overigens een uiterst oppervlak-

kig beoordeelaar was, zegt van de figuur der H. Maagd, dat zij „als de madonna van Michelangelo's Laatste Oordeel, zich buigt en over haar schouder kijkt met Florentijnsche bevalligheid."

Tegenover dit gebouw staan twee paleizen, eens door de Scaligers bewoond, nu als raadhuis en als gerechtshof in gebruik.

Op den hoek van het eerste paleis verheft zich de Torre dei Lamberti, in 1172 door de familie van dien naam voleindigd, doch in de 15e eeuw van zijn tegenwoordige bekroning voorzien. Het gerechtshof is grootendeels gerestaureerd; het bezit een fraai portiek van Sanmicheli, en een ander, zeer barok, dat in de 17e eeuw op kosten der Venetiaansche bombardiers werd gemaakt.

Wij komen nu aan de vermaarde graven der Scaligers, die gedurende de tweede helft der 13e en bijna de geheele veertiende eeuw Verona beheerschten. De grafteekenen, die door een eigenaardig gesmeed ijzeren hek omgeven worden, staan op een klein pleintje bij elkander, voor de kerk Santa Maria antica. De vijf oudste bestaan uit een eenvoudige sarcofaag. De twee graven van Can Grande I en van Mastino II verzinnelijken de bloeiperiode van het geslacht. Dat van Cansignorio, door Bonino Campione is weelderig, doch spreekt slechts van den vervaltijd der Scaligers, toen hun eerzucht en zedeloosheid hen te gronde richtte.

Het grafteeken van Can Grande I, dat zich bij den ingang der kerk bevindt, wordt door een overhuiving gedekt, waarop het ruiterbeeld van den krijgsman, in volle wapenrusting geplaatst is. Dit beeld, lang vóór die van Donatello en Verrochio gemaakt, is bijzonder natuurlijk. Onder de overhuiving ligt Can Grande als in gebed uitgestrekt.

Eenvoudig van lijnen is het grafteeken van Mastino II, dat door Perina uit Milaan gemaakt is. De hoofdordonnantie is dezelfde als bij het vorige monument, maar de overhuiving wordt door pinakels omgeven, en ook ornamenteel beeldhouwwerk is hier en daar toegepast. De figuur van den overledene wordt door biddende engelen omringd. Can Grande stierf in 1329, Mastino in 1351. In twintig jaar was de Italiaansche Gothiek rijker geworden.

In 1375, toen Cansignorio stierf, waren nog weelderiger vormen in zwang gekomen. Hier rust de overhuiving op zes rijke zuilen, terwijl zes andere zuilen, met baldakijns en beelden, daaromheen geplaatst zijn. Ook de overhuiving is met frontalen, pinakels, nissen, beelden en traceeringen versierd.

De kerk Santa Maria antica is in 1177 door Paus Alexander III gewijd. Zij heeft Romaansche vormen, die in de laatste jaren door verwijdering der 17e eeuwsche stuc-bekleeding weer voor den dag zijn gekomen.

Niet ver van hier vinden wij Sant' Anastasia, een Gothische kerk door de Dominicanen in het laatst der 13e eeuw gesticht, doch eerst veel later voltooid. De gevel, in Renaissancestijl is niet gereed gekomen. Het interieur behoort tot de schoonste van Italië. De drie beuken worden door zuilen van elkander gescheiden en zijn met kruisgewelven gedekt. De hoogte der beuken verschilt slechts weinig. Aan den kruisbeuk sluit het veelhoekig eindigende koor met twee kapellen daarnaast. Het gebouw bevat vele kunstwerken, doch niet van den eersten rang.

Wij keeren nu naar le Piazza delle Erbe terug en gaan de Via Nuova, de winkelstraat van Verona, in, die ons naar de Piazza Vittorio Emanuele brengt. Dit plein is een der grootste van Italië, en het heeft een zeer eigenaardig karakter, omdat in het midden de welbewaarde Romeinsche arena ligt.

Aan de westzijde wordt dit plein afgesloten door twee groote bogen, van omstreeks 1400, de Portoni della Bra. Bij deze bogen verrijst het paleis der Gran Guardia Vecchia, in 1609 door de Venetianen begonnen en een zeer goed werk van dien tijd, dat in vele opzichten nog aan de manier van Sanmicheli doet denken. De loggia van de verdieping gelijkstraats is een motief, dat die meester echter nooit heeft toegepast.

Het Palazzo Malfatti, waar nu een der meest bezochte koffiehuizen van Verona gevestigd is, wordt aan Sanmicheli toegeschreven. Een zeer verdienstelijk ruiterstandbeeld van Victor Emanuel staat daarvoor.

Het plein is het middenpunt van het gezellig verkeer. En een zonderling contrast met dit moderne leven vormt het amphitheater, dat in het jaar 70 door de Romeinen gebouwd is, en dat, op zijn bekroning na, waarvan nog maar drie bogen aanwezig zijn, zoogoed bewaard bleef, dat er nog voorstellingen in kunnen worden gegeven. Tijdens mijn bezoek werd het juist voor een wielerwedstrijd in orde gemaakt. Het gebouw heeft zitplaatsen voor twintig duizend menschen.

Sommige der trappen zijn nog begaanbaar, en geven gelegenheid, de bovenste zitplaatsen te bereiken, waar men een fraai uitzicht over de stad geniet. De architectuur heeft veel geleden. Slechts zooveel is nog te zien, dat de drie rijen van nissen, die de buitenzijde vormden, naar de Toskaansche orde gedetailleerd zijn geweest.

Voor den architect is Verona een zeer belangrijke stad, waar hij een paar dagen aangenaam kan doorbrengen, en gelegenheid vindt, werken van den Romeinschen tijd af tot de 18e eeuw toe, in een tamelijk volledige verzameling bijeen, te bestudeeren.

DE ST. BAVOKERK TE HAARLEM.

Wie dezer dagen de Spaarnestad bezocht, kan zien, hoe de steiger, die den westelijken gevel van de Sint Bavokerk voor een deel aan het oog onttrok, wordt weggenomen, en een rijke, Laat-Gothische, doch met gebakken steen dichtgemetselde vensterstraceering voor den dag komt.

Zij, die het Bulletin van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond lezen, wisten reeds, wat men met den gevel voorhad. Immers bij de Maart-aflevering was de reproductie van een zeer fraaie, door den heer J. A. G. van der Steur vervaardigde teekening gevoegd, die den gevel te zien gaf, zooals men meende, dat hij oorspronkelijk moest geweest zijn.

En de heer E. A. von Saher gaf bij die afbeelding een beschrijving van de werkzaamheden, die reeds verricht waren of nog verricht zouden worden.

„Men begon", zei deze heer, „de herstellingswerken aan de gevel met het loshakken en vernieuwen van de zandsteen-bekleeding der schraagpijlers. Bij vorige werkzaamheden, die aan het kerkgebouw plaats hadden, o. a. aan het ten noorden gelegen transept, werd de oude zandsteen-bekleeding zooveel mogelijk behouden en door *schoonmaken (sic), ophakken (sic)* en invoegen voor verdere verweering gevrijwaard. Daar het grootste gedeelte der bekleeding van de schraagpijlers *niet in verband stond met het daarachter gelegen metselwerk (sic)* en de zandsteen veel geleden had, kon dezelfde wijze van werken niet worden toegepast; *het wederplaatsen der oude steenen zou aan de degelijkheid van het werk afbreuk*

hebben gedaan, (sic), daarom moest de zandsteen voor het grootste gedeelte worden vernieuwd."

De schrijver, dien wij hier aanhalen, is directeur der Haarlemsche kunstnijverheidsschool, en dus zoowel een ervaren technicus als een man van gezag. Maar men kan zijn oogen haast niet gelooven, als men de enormiteiten leest, die hij ten beste geeft. Wie was ooit op de gedachte gekomen, dat men groefsteen door schoonmaken en ophakken tegen verdere verwering vrijwaren kan? Wie, die gezien heeft, met hoeveel moeite de steenen van de steunbeeren werden losgehakt, heeft vermoed, dat zij niet in verband stonden met het daar achter gelegen metselwerk? Wie heeft er aan getwijfeld, dat het onmogelijk zou zijn, deze tot gruis geslagen steenen weder te plaatsen?

Van onverdachte zijde vernemt men nu, hoe het bij onze veelgeprezen restauraties toegaat. Doch er komen nog fraaiere staaltjes. Geven wij den heer Von Saher andermaal het woord.

„Voorheen waren de aan de voorzijde gelegen schraagpijlers op zekere hoogte door een eenvoudig zadeldak afgedekt, en kon men uit de daarbij toegepaste vormen opmerken, dat de afdekking in het tijdperk der Renaissance had plaats gehad. Thans is het bovengedeelte van elk dezer schraagpijlers op sierlijke wijze bekroond, de uitvoering geschiedde volgens een nieuw ontwerp van genoemde bouwmeester, gelijk dit op de hierbij gevoegde teekening kan worden waargenomen."

Van de sierlijkheid der steunbeer-bekroningen kan een ieder zich overtuigen. Zij zijn zoo 15e eeuwsch, als een 19e eeuwer ze maar maken kon. Maar bij dit streven naar sierlijkheid is er met het rede-geven, onzen restaurators zoo dierbaar, een loopje genomen.

Reeds op de oudste afbeeldingen der kerk ziet men de steunbeeren ter hoogte van de zijbeuken tegen den westelijken gevel eindigen. Waarom werden zij niet hooger opgetrokken? Omdat de steenen gewelven van den middenbeuk niet tot uitvoering zijn gekomen en er voor die steunbeeren, zoomin als voor de luchtbogen boven de zijbeuken, noodzakelijkheid bestond.

Nu men de steunbeeren toch opgehaald heeft, eischt de consequentie, dat gezegde luchtbogen ook gemaakt worden, dat men de fraaie houten stergewelven van 1530:1540 sloope, en ze door steenen kruisgewelven vervange. Maar wat blijft er op die wijze van het oorspronkelijk gebouw over

De westelijke gevel van de St. Bavokerk verhaalde, eer hij gerestaureerd werd, zijn eigen geschiedenis; en die geschiedenis was belangrijk. Nu zegt hij slechts leugens, doch dit is niet zijn schuld. Hij is nu gedwongen, den deskundigen beschouwer in den waan te brengen, dat achter zijn zwaren muur zich steenen gewelven bevinden, wat evenwel niet het geval is.

De heer Von Saher vervolgt: „Daar het metselwerk wegens het doordringen van het water en de daarop volgende vorst veel geleden had, was men genoodzaakt het voor een groot deel af te breken en te vernieuwen. Bij den topgevel was de bekleeding eveneens op vele plaatsen aanzienlijk afgeweken, terwijl ook het metselwerk door inwatering en vorst sterk beschadigd was. Een groot gedeelte van dit metselwerk werd dan ook gesloopt en vervangen door eene in portland-cement gevatte harde baksteensoort. Bij het opnieuw aanbrengen der bekleeding, waarbij de oude zandsteen voor 2/3 der oppervlakte weder kon worden gebruikt, werd telkens op een hoogte van 0.70 M. eene laag zandsteen geplaatst van dubbele dikte, die in het metselwerk werd ingehakt en met portland-cement werd vastgegoten. Zoodoende verkreeg men over de geheele breedte van den topgevel op genoemde afstanden in horizontale richting eene verankering, die het weder losscheuren der bekleeling voor het vervolg in sterke mate zal tegengaan."

Het is, natuurlijk, niet mogelijk, nu nog te beoordeelen, of het met het oude werk inderdaad zoo slecht geschapen stond. Maar ieder deskundige weet, dat het aanplakken van een nieuwe bekleeding tegen een ouden muur, welke voorzorgen men ook neme, een hachelijke onderneming blijft, die men, als het eenigszins kan, maar beter nalaat.

En nu de herstelling van het groote venster. Toen de heer Von Saher zijn stukje schreef, dacht hij, dat die herstelling achterwege zou blijven. Maar sedert heeft zij toch plaats gevonden. Alleen moest, om het orgel, gebakken steen in de plaats van glas komen. In de 17e eeuw, toen het orgel nog niet bestond, is de kerk dikwijls van binnen afgebeeld. Op een groote schilderij van Job Berckheijde, van 1676, in de Dresdener Gallerie, ziet men het venster, met het gekleurde glas er nog in, dat bisschop Joris van Egmond in 1541 geschonken had, en waarvan de oorspronkelijke cartons nu in het Rijksmuseum te Amsterdam berusten.

Het bovendeel van het venster vertoont daar twee spitsbogen en een cirkel. De stijlen loopen tot de spitsbogen op. De afbeeldingen, die den kerkgevel van buiten te zien geven, bewijzen, dat Job Berckheyde zich getrouw aan de natuur heeft gehouden. Op het carton, hier boven genoemd, is van eene traceering niets aangegeven. Maar wie nu den westgevel beschouwt, wordt verrast door de rijkste flamboyant-traceering, die hij zich denken kan. De heer Von Saher zal goed doen, met nu eens in het Bulletin aan te wijzen, waar men deze traceering ontdekt heeft.

Nu de gevel gerestaureerd is, zeiden wij, vertelt zij hare geschiedenis niet meer. Wie zal nu nog kunnen uitmaken, of de tegenwoordige portalen een overblijfsel zijn van den toren der vroegere kerk, die van 1470—1472 is afgebroken? De restaurators vonden ze te oud, en hebben ze laarom geheel vernieuwd. Bij hen heeft geen twijfel bestaan of de gevel was één geheel, en ook als zoodanig ontworpen. Bij hun inzicht, meenden zij, heeft ieder archeoloog zich neer te leggen.

Zij hadden het „idée fixe", dat de gevel bestemd was, van den aanvang af, om in het gezicht te blijven. Daarom hebben zij hem opgesierd, zooveel zij konden. Als zij echter het werk van den heer J. J. Graaf hadden opgeslagen, dan zou het hun duidelijk geworden zijn, dat men, aanvankelijk, wel degelijk het voornemen heeft gehad, een toren aan de westzijde te plaatsen, en dat reeds in 1486 de zware klokken besteld en gereed waren, die in dien toren zouden worden opgehangen. Voorloopig werden zij in een houten klokhuis geplaatst, dat, ofschoon als tijdelijk bedoeld, tot 1804 in wezen gebleven is.

Pas in de eerste jaren der 16e eeuw werd zuinigheidshalve, besloten, den toren op de kerk te zetten. Toen kon men daar de zware klokken niet hangen, en dus diende het klokhuis behouden te worden. Maar aan opsiering van den westelijken gevel werd niet gedacht. De opening, waar nu de traceeringen zijn, was slechts zeer eenvoudig beglaasd, en het duurde tot 1538 eer Aernt Harmensz. met het maken

van het steenen „harniss" van het glas, dat de bisschop van Utrecht wou schenken, werd belast.

Toen pas was het plan, om een toren aan de westzijde te bouwen, waarvoor plaats genoeg was, daar de Vleeschhal en de daaraan palende gebouwen nog niet bestonden, voor goed opgegeven.

Uit het bovenstaande blijkt, dat de restauratie van den westelijken gevel ten zeerste te betreuren valt. Immers, terwijl de gevel in zijn vroegeren toestand duidelijk deed zien, dat hij bestemd was, achter een toren te verdwijnen, heeft het nu den schijn, alsof de gevel door Godevaert de Bosser en Steven Affelgem inderdaad als een afsluiting, die blijven moest, ontworpen is.

Het is niet mogelijk, na te gaan, in hoeverre de gevel herstelling noodig had. De oude steenen zaten nog zoo vast, dat ze haast niet los te krijgen waren. Evenwel, toen eenmaal tot die herstelling besloten was, had men haar niet aan onbevoegden moeten opdragen.

Maar is Dr. Cuypers dan niet volkomen bevoegd? Het antwoord moet in dit geval ontkennend luiden. De geschiedenis van het monument niet kennende, en zich alleen door zijn esthetische inzichten latende leiden, heeft de heer Cuypers zich ten eenenmale vergist. En die vergissing nu in steen, laat zich niet weder herstellen. Alle herinnering aan den onuitgevoerden 15e eeuwsche toren is te niet gedaan, en daarvoor heeft men in de plaats gekregen noodelooze steunbeerbekroningen, fantasie-traceeringen en fantasie-balustrades.

Dat restauraties geen nut hebben, dat zij zelfs zeer gevaarlijk kunnen zijn, is hier weer, als het nog noodig mocht zijn, aangetoond.

A. W. W.

D. A. THIEME—FONDS.

Volgens een bepaling in de statuten van het fonds gesticht tot nagedachtenis van wijlen den heer D. A. Thieme wordt jaarlijks een premie van f 50 ter beschikking gesteld van de Nederl. Maatschappij tot bevordering van Nijverheid (Hoofdbestuur) te Haarlem, om uit te reiken aan den leerling of de leerlinge van een der Nederl. Ambachts- of Industriescholen, die een uitmuntend voorwerp op het gebied van Kunstnijverheid heeft vervaardigd.

Voor 1901 was de premie door de Jury toe te wijzen, uitgeschreven in het vak van de decoratieve schilderkunst.

De tot mededinging uitgenoodigde instellingen waren:

1. De Rijksschool voor Kunstnijverheid te Amsterdam.
2. De Academie van Beeldende Kunsten te 's Gravenhage.
3. De Academie van Beeld. Kunst en Tech. Wetenschappen te Rotterdam.
4. De Kunstnijverheidsschool verbonden aan het Museum van Kunstnijverheid te Utrecht.
5. De Kunstnijverheidsschool „Quellinus" te Amsterdam.
6. De Koninkl. School van Schoone Kunsten te 's Hertogenbosch.
7. De Academie van Schoone Kunsten „Minerva" te Groningen.
8. De school voor Nuttige en Beeldende Kunsten te Roermond.
9. De school voor Kunstnijverheid te Haarlem.
10. De school van het Genootschap „Kunstoefening" Arnhem.

Ingezonden moest worden een werkstuk in het loopende schooljaar door een der leerlingen vervaardigd, terwijl het in het programma als aanbevelenswaardig werd opgemerkt om bij de inzending te voegen het ontwerp waarin het werk gedacht was of de schetsen en teekeningen die daarmede in verband stonden. Een programma van het onderwijs der inrichtingen was eveneens gewenscht geoordeeld.

Voor 15 November 1901, moesten de inzendingen geschieden aan het adres van de Nederl. Maatschappij ter bevordering van Nijverheid op het Paviljoen te Haarlem.

De Jury, bestaande uit de HH. H. J. Scholten, Kunstschilder te Haarlem, I. A. G. v. d. Steur, Architect te Haarlem, A. le Comte, Kunstschilder te Delft, H. P. Berlage Nzn., Architect te Amsterdam en E. von Saher, Directeur van het Museum en de School voor Kunstnijverheid te Haarlem, heeft met algemeene stemmen aan den leerling v. d. Waals van „Kunstoefening" te Arnhem de premie toegekend.

Zeer zeker is dit eene schoone onderscheiding, niet alleen voor den genoemden leerling, doch ook voor „Kunstoefening" en den leeraar Charles Roskam, in wiens klasse het teekenen en daarna styleeren van bloemen en planten aan de leerlingen wordt onderwezen.

Den Hr. v. d. Waals, eerst lithograaf, doch sedert kort overgegaan tot het vak zijner keuze, décorateur, kan bij voortgezette studie het ver brengen.

KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS.

De vakafdeeling voor werktuig- en scheepsbouw hield hare negende vergadering te Gouda, welke de heer Hudig als voorzitter opende met de mededeeling van het overlijden van den heer Nippen van Paddenburg, directeur der „Nederlandsche Industrie" te Soerabaya.

Daarna kwam aan het woord de heer Van Gendt, over het proceede der machinale zuivelbereiding, als inleiding tot het bezoek aan de fabriek der Naamlooze Vennootschap „Gouda", fabriek van melkproducten. Aanvangende met een korte beschrijving van de grondstof, de melk, besprak spreker allereerst de onderwetsche manier van boterbereiding, waarop thans nog de zoogenaamde boerenboter verkregen wordt. Hierna gaf spreker een uitvoerige beschrijving van het proceede door de fabriek.

Na de inleiding had dadelijk het bezoek plaats aan de fabriek, waarbij de directeur, de heer Valckenier Greeve, en de inleider nog vele inlichtingen verstrekten.

Alvorens tot de tweede voordracht werd overgegaan, ving de vergadering na de pauze aan met een discussie over de vorige vergadering door den heer Holst gehouden voordracht over baggerwerktuigen.

De heer Leemans behandelde het onderwerp „Voorschriften betreffende het grootst aantal passagiers op stoomboten, dienend voor het vervoer van passagiers, vee en goederen.

Na een opgewekte en breedte discussie smaakte de inleider de voldoening, dat besloten werd tot instelling van eene commissie te dezer zake, waarin verschillende personen door het bestuur zullen worden uitgenoodigd zitting te nemen.

Nog had eene discussie plaats over onderzeesche torpedobooten, die reeds in de beide vorige vergaderingen een onderwerp van behandeling hadden uitgemaakt.

Ten slotte besprak de heer Van Gelder het met den halven uitgeloofden prijs bekroonde antwoord van den heer Schlitter te Witten aan de Ruhr op de prijsvraag „om middelen aan te geven ter verhindering van het overbelasten der veiligheidskleppen bij scheepsketels. Wegens verschillende nader ontwikkelde bezwaren, verwonderde het spreker dan ook niet, dat het gebruik van deze vinding nog niet is voorgeschreven, en betwijfelt hij zelfs of dit ooit zal kunnen geschieden. Het plaatsen van een toestelletje, zooals de firma G. Dikkers & Co. te Hengelo heeft voorgesteld als antwoord op genoemde prijsvraag komt hem nog steeds de eenig goede oplossing van het vraagstuk voor.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van 12 *December* 1901.

In deze vergadering hield de heer L. Bienfait, ingenieur te Amsterdam, een voordracht over: „Het beproeven van Bouwmaterialen".

De studie van den weerstand van materialen heeft hoofdzakelijk ten doel, de afmetingen te bepalen, die men aan de verschillende deelen moet geven, waaruit een werktuig of vaste constructie is samengesteld, opdat zij geschikt zullen zijn hunne rol te vervullen in een werktuig of constructie, waarvan zij deel uitmaken. De hoofdafmetingen dezer deelen zijn afhankelijk:

1o. van de voorwaarden, waaraan een werktuig of een bouwwerk moet voldoen;

2o. van de krachten die er op werken, welke men door toepassing der mechanica leert berekenen, en

3o. van den weerstand der materialen waaruit zij zijn samengesteld.

Het oordeelkundig gebruik van de bouwmaterialen vordert:

1o. de kennis van hunne verschillende eigenschappen, chemische, mechanische, natuurkundige, enz. om uit vele materialen een keuze te kunnen doen, die het best aan het doel beantwoordt;

2o. het bepalen van een zekerheidscoëfficient voor de berekeningen in de praktijk, en

3o. snel uitvoerbare en zoo billijk mogelijke proeven op grond waarvan blijkt of een material aan de gestelde eischen voldoet

De bepaling van den zekerheidscoëfficient der materialen berust bij den ingenieur of architect, die het ontwerp voor een werktuig of bouwwerk maakt, of wel deze zekerheidscoëfficienten worden voor de meest gangbare materialen, vooral in bouwconstructiën, door den Staat of de gemeente voorgeschreven.

Het bestudeeren en de keuring der materialen behoort echter tot het gebied der experimenteele wetenschap en moeten niet op de werken, doch steeds aan proefstations geschieden. De evolutie der industrie produceert steeds nieuwe materialen; daartegenover levert ook de vooruitgaande wetenschap steeds nieuwe methodes om deze nieuwe materialen te beproeven.

Spreker ging verder de geschiedenis na van het gebruik van materialen en hoe langzamerhand het onderzoek daarvan tot stand kwam, om daarna over te gaan tot het bespreken van het standpunt, waarop tegenwoordig het onderzoek reeds staat.

De voordracht werd met tal van teekeningen en met proefstukken nader toegelicht.

Verder werd medegedeeld dat het bezoek aan het proefstation van bouwmaterialen van de firma Koning & Bienfait op 22 Dec. a. s. zal worden bezocht, waarna de voorloopige begrooting voor het eerste halfjaar 1902 werd besproken. Voorts dat op 20 December een bezoek zal worden gebracht aan de werf „Conrad" en de centrale werkplaats der H. IJ. Spoorw.-Maatschappij te Haarlem, waarvoor alle leden der vereeniging worden uitgenoodigd.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Vergadering van 14 *December* 1901.

Wegens afwezigheid van den voorzitter werd de vergadering gepresideerd door den heer D. Bekkering. Na voorlezing en goedkeuring der notulen deelde de president mede, dat van den heer Sanders een schrijven is ingekomen, waarin hij te kennen geeft de benoeming tot lid van het bestuur niet te kunnen aannemen. Van den heer Mr. Faith is bericht ontvangen, dat hij op verzoek van het bestuur in het begin van het volgende jaar in het Museum van Oudheden eene lezing over bouwkunde en aanverwante vakken wenscht te houden.

Door het in orde maken van de nieuwe lijsten zal de circulatie van de portefeuille in Januari a. s. eenig oponthoud ondervinden.

Tot bestuurslid werd gekozen de heer A. Th. van Elmpt, die de benoeming voorwaardelijk aannam. Na ballotage werden de heeren Kajan en H. T. van Duinen met algemeene stemmen leden der Vereeniging.

De heer A. Jansen bracht, namens de daarvoor aangewezen commissie, een zaakrijk rapport uit over de vraag: Closet-inrichting. Na eenige discussie werd het bestuur opgedragen een conceptadres op te maken, dat op de e. k. vergadering ter tafel zal gebracht worden. Het bovengenoemd rapport zal gedrukt en den leden toegezonden worden met het verzoek den inhoud wel te willen overwegen.

De vergadering eindigde met eene levendige bespreking van eenige vragen, staande de vergadering opgeworpen.

UIT DE TWEEDE KAMER.

Aan het verslag van de vergadering van 14 December j.l. in de Nieuwe Rott. Cour. ontleenen wij het volgende:

Bij de afdeeling Kunsten en Wetenschappen zegt de heer De Stuers, dat het jaarlijks de gewoonte is over deze afdeeling en over haar chefs iets vriendelijks te zeggen. Daar blijft 't dan gewoonlijk bij. En nu wil spr. eens van de gelegenheid gebruik maken om te antwoorden. Men heeft twee grieven tegen het beleid van deze afdeeling. Ten eerste, dat daar veel wordt verricht wat er niet in behoort. Dat is absoluut onwaar. Het tegendeel is waar. Volstrekt onwaar is 't ook dat aan de afdeeling bestekken voor landbouwinrichtingen worden bewerkt, die de afdeeling Landbouw nauwelijks onder de oogen had gehad. Ook hiervan is precies het tegenovergestelde waar. Van deze paragraaf in het verslag blijft dus alleen over, dit: „groot ongerief is hiervan het gevolg geweest".

Bij art. 164 wijst de heer De Stuers op het belang eener betere bezoldiging voor de archief-ambtenaren. Dit is minder een persoonlijk belang, dan het belang van het archiefwezen en dus van het land. Men krijgt geen bekwaam personeel meer. De jongelieden kiezen liever een andere carrière. De archivarissen en adjunctarchivarissen, die voortkomen uit hetzelfde personeel als de hoogleeraren en de leden der rechterlijke macht, krijgen slechts f 2000, terwijl er hoofden van lagere scholen zijn die f 3000 à f 4000 hebben. Spr. beveelt den Minister de zaak aan.

Bij art. 168 beveelt de heer De Stuers aan het denkbeeld tot het vervaardigen van een catalogus van onze monumenten van geschiedenis en kunst, hetgeen ook onze kunst-industrie ten goede zal komen. Onze monumenten staan aan vandalisme bloot, omdat zij niet genoeg bekend zijn.

De Minister spreekt zijn genoegen er over uit, dat terwijl hij de adviezen van den heer De Stuers niet meer als van een referendaris kan genieten, die adviezen hem hier ten goede komen, waarop hij blijft prijs stellen.

Bij art. 170 zegt de heer De Savornin Lohman dat hem nooit duidelijk is geworden wat er moet is aan de kerk te Veere, dat daarvoor nog weder een subsidie noodig is. De Minister gelieve dat zelf even na te gaan.

De heer De Stuers adviseert den heer Lohman om, alvorens over monumenten in deze Kamer een oordeel uit te spreken, eerst de monumentale kunst te bestudeeren, waarna men zeker gespaard zal worden voor zulke adviezen.

De heer De Savornin Lohman zegt, dat hij geen oordeel over een monument heeft uitgesproken, maar alleen den Minister persoonlijk onderzoek heeft aanbevolen.

Bij art. 172 dankt de heer Van Gijn voor de toezegging om de restauratie van de O.L.V. Kerk te Dordrecht na te gaan, die de Minister noodig oordeelt, ten einde zoo mogelijk het volgende jaar een subsidie uit te trekken.

De heer Van Löben Sels vestigt de aandacht op den slechten toestand van den toren van de kerk te Vianen, die dringend herstel behoeft.

De heer De Stuers zou den Minister verschillende monumenten kunnen aanwijzen ter restauratie, b.v. den toren te Brielle; meer in 't bijzonder vestigt hij de aandacht op de groote historische waarde van de kerk te Bolsward, waarbij periculum in mora is. Spr. beveelt de zaak aan den Minister aan.

Voorts geeft hij in overweging om weder f 3000 uit te trekken (zooals vroeger) voor onvoorziene uitgaven voor monumenten. De som van f 1500 blijkt inderdaad te gering.

De heer Mees spoort den Minister tot voorzichtigheid op dit punt aan. De Kamer heeft indertijd dezen post tot de helft teruggebracht en nu kan het drijven in uiterste richting even gevaarlijk zijn voor de kunst als het tegendeel.

De heer De Stuers herinnert aan de geschiedenis van een post van f 3000 voor onvoorzien. Er was een tijd dat hier uit boosaardigheid telkens de post werd afgestemd uit vrees voor overdrijving, die denkbeeldig was. Het gevolg was dat telken jare bij suppletoire begrooting de post voor monumenten moest worden aangevuld. Onder Kappeyne werd zelfs de geheele post onder de kunstafdeeling weggenomen; de minister Six splitste daarna den oorspronkelijken post in drie categoriën; met verbintenis om niet af te wijken van de ronde som, mits hem minstens f 3000 voor onvoorzien werd gegeven. Dit overleg is door de Kamer goedgekeurd en dat is een moreel contract. Telkens werd dan ook verworpen het amendement om de f 3000 weg te nemen. De inkorting tot f 1500 is pas ingetreden door overneming, bij wijze van proef, door den minister Van Houten; maar aan spreker is 't gebleken dat dit volstrekt niet voldoende was. Overigens heeft spreker alleen den Minister de zaak in overweging te geven.

De Minister antwoordt den heer Van Gijn dat wij bij de Begrooting voor 1903 bij den post voor de restauratie van de Oude Kerk te Dordrecht nader kunnen overleggen omtrent den dan uit te trekken post. Aan de andere vragen om restauratie heeft zich vastgeknoopt de quaestie omtrent de regeeringszorg voor onderhoud van monumenten. De Minister wil echter niet 't voorbeeld volgen van hen die de Kamer zouden willen splitsen in vandalen eenerzijds en andererzijds in menschen die zich opwerpen alsof zij alleen verstand hebben van monumentale kunst. De Minister appreciëert al wat de heer De Stuers gedaan heeft om het kunstgevoel des volks in aesthetischen zin op te wekken. Hij heeft dan ook zijn doel bereikt en in zoover was hij ook alweer een kind van zijn tijd. Maar daarmee moet de heer De Stuers nu voorloopig tevreden zijn en hij moet 't niet doen voorkomen alsof hij alleen gezag en stem in dit kapittel kan hebben. Van een voornemen, waarover de heer De Stuers sprak, om van de kerk te Bolsward een postkantoor te maken, is den Minister niets bekend.

De heer Mees licht zijnerzijds de geschiedenis nader toe van den bekenden post voor onvoorzien.

Bij art. 179 vestigt de heer Nolting de aandacht op de positie der beambten aan het Rijksmuseum te Amsterdam; de noodzakelijkheid van die verbetering wordt door hem in 't breede toegelicht. Van de omstandigheid dat er gepensioneerde onder zijn, dat zij vrije kleeding in hun betrekking hebben en fooien mogen aannemen, mag men geen misbruik maken om het loon op te laag peil te houden.

De Minister meent dat wanneer men deed wat de heer Nolting aanbeval voor gepensioneerden, kleeding en fooien, men die beambten meer kwaad zou doen dan goed. De menschen hebben niets anders te doen dan er te wezen. Anderen moeten thuis komende, nog meer doen dan stilzittes en rondloopes.

De heer Nolting blijft volhouden dat het loon van bedoelde beambten niet geëvenredigd is aan hun behoeften.

Bij art. 186 beveelt de heer Michiels van Verduynen aan, financieelen steun van de Regeering, te verleenen aan de kunstnijverheidstentoonstelling te Turijn. Bij deze zaak is het belang onzer nationale kunstnijverheid ten naauwste betrokken. Onze industrieelen hebben zich groote offers getroost om zich daar te doen gelden. Op de tentoonstelling te Parijs heeft onze kunstnijverheid zich een eereplaats verworven en belangrijke resultaten verkregen. Onder zulke omstandigheden is een subsidie van f 10.000 z. i. volkomen gewettigd.

De heer Conrad ondersteunt ook zijnerzijds het te dezer zake ingekomen adres meenende bij echter dat daar nog met te groote hoeveelheid over onze kunstnijverheid gesproken wordt. Ook hij beveelt den Minister het aangevraagde subsidie aan, en hij doet dit met vertrouwen.

De Minister zegt dat hij gezorgd heeft voor den gevraagden morceelen steun der Regeering voor de decoratieve kunst te Turijn en onzen consul aldaar in dien zin deed instrueeren. De Minister wilde zich op de hoogte doen stellen hoe wij op die tentoonstelling een goed figuur zouden kunnen maken. En nu vroeg men bovendien geldelijken steun. Daarvan is de Minister niet in beginsel afkeerig. Maar de Minister had daartegen in zooverre een bedenking, dat wij geen orgaan hadden dat kon beoordeelen de wijze waarop dat geld zou besteed worden. Aan de commissie van gedelegeerden te Turijn, door het gemeentebestuur aldaar benoemd, mocht de Minister 't niet toevertrouwen. Hij wil dan ook dezen post verhoogen alleen op de conditie, dat er een regeeringscommissaris optrede. Want voor de bevordering der ontwikkeling van onze kunstnijverheid heeft de Minister veel hart. Haar aan te moedigen ligt op de lijn dezer Regeering. Het is echt oud-Hollandsch en historisch om den geest van eigen, nationale kunst te ontwikkelen en aan te moedigen. Daartoe wil de Minister gaarne medewerken.

De Minister trekt alsnog een subsidiepost van f 10.000 uit voor de kunsttentoonstelling te Turijn.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's Gravenhage. De heer F. C. J. van der Steen van Ommeren adjunct-ingenieur bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen te Maastricht, werd door Burg. en Weth. benoemd tot bouwkundige (niet tot ingenieur) bij de gemeentewerken en wordt geplaatst bij den aanleg der rioleering ter vervanging van den tot inspecteur van den arbeid benoemden ingenieur Stoffels, die bij de voorbereiding der plannen en den tot dusver gevorderden aanleg van de rioleering belangrijke diensten bewezen heeft.

— Tot voorzitter van de Haagsche afdeeling van de Technische Vakvereeniging is gekozen de heer E. W. van Koppenhagen; tot penningmeester de heer A. J. Holtée, en tot bestuursleden de heeren L. J. de Boer en G. Otten.

Amsterdam. Aan den grooten ijver en de volharding van den voorzitter van het comité voor de tentoonstelling te Turijn Jhr. E. van Loon, is 't voor een groot deel te danken, dat de belangen van de Nederlandsche nijverheid door de Nederl. Regeering erkend zijn, nu de Tweede Kamer besloten heeft ƒ 10.000 toe te staan voor de eerste internationale tentoonstelling van moderne decoratieve kunst in de Italiaansche stad.

Naar wij vernemen zal Jhr. Van Loon, wegens zijne overige bemoeiingen te dezer zake, benoemd worden tot regeeringscommissaris voor de Turijnsche tentoonstelling.

Het is te verwachten dat Nederland thans, evenals te Parijs, ook op de expositie te Turijn op waardige wijze zal vertegenwoordigd worden.

Middelburg. De heer P. C. de Does, opzichter bij de gemeentefabricage en assistent-leeraar aan de burgeravondschool alhier, heeft de plaats ingenomen van wijlen den heer S. van der Meyden, als jurylid voor de prijsvraag voor een nieuw sociëteitsgebouw in den tuin op het Noord Bolwerk, uitgeschreven door de „Nijverheidsvereeniging", alhier.

Scheveningen. Het werk aan de buitenhaven staat sinds veertien dagen stil, hetgeen een kleine drie maanden zoo zal blijven, het werkvolk is op dien termijn bedankt. Oorzaken zijn: het weder, te korte dagen waardoor werklieden te weinig te verdienen hebben en zandverstuiving, ook nadeelig voor de werktuigen, welke warm loopen door 't zand dat er tusschen komt. Aan de binnenhaven is de toestand ongeveer dezelfde.

Aflevering 12 van „De Natuur" (uitgave van J. G. Broese te Utrecht) bevat: Menschapen en aapmenschen (vervolg en slot), door Dr. A. J. C. Snijders. — De Pakketvaart bij de Engelschen, Amerikanen en Duitschers, door H. V. — De Prijswinner Santos-Dumont en andere luchtvaarders, door Dr. A. van Hennekeler. — Korte Mededeeling. — Boekaankondiging. — Sterrekundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Bij kon. besluit is de Oost-Indische ambtenaar met verlof G. L. Driessen, laatstelijk ingenieur 2e kl. bij den waterstaat en 's lands burgerlijk openbare werken in Nederl.-Indië op zijn verzoek, met ingang van 1 Januari 1902, eervol uit 's lands dienst ontslagen.

— Bij kon. besluit van 17 December jl. is aan den ingenieur van den Rijkswaterstaat der 1e kl. R. P. J. Tutein Nolthenius, de titulaire rang verleend van hoofdingenieur van den Rijkswaterstaat der 2e kl. en hem, met ingang van 1 Januari e. k., op zijn verzoek, eervol ontslag verleend uit 's Rijks dienst, en zijn, met ingang van gemelden datum, bevorderd tot ingenieur van den Rijkswaterstaat der 2e kl. W. F. Druyvestoyn, thans ingenieur der 3e kl. en tot ingenieur van den Rijkswaterstaat der 3e kl. A. L. de Gelder, thans adspirant-ingenieur.

— Jozef Israëls is benoemd tot buitenlandsch l.d van de Academie van Schoone Kunsten te Antwerpen.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Onderwijzer in het timmeren, (ervaren bekwaam timmerman, in staat alle voorkomende uitslagen te maken). Aanvangssalaris ƒ 800, en een onderwijzer uitsluitend voor het vormteekenen aan aanstaande smeden machine-bankwerkers (bekwaam handteekenaar, bekend met de techniek der ijzerbewerking). Aanvangssalaris ƒ 1000. Tegen 1 April 1902. Inlichtingen en sollicitatiën vóór 15 Januari bij den directeur der Ambachtsschool te Utrecht.

— Directeur der gemeente-gasfabriek te Tiel. Vereischten allereerst bekwaam gasfabrikant. Salaris ƒ 1400, vrije woning, vuur, licht en personeele belasting. Zich aan te melden vóór 15 Januari 1902, bij den burgemeester der gemeente.

— Fabrieksopzichter, tegen 1 Mei, gehuwd, P. G., ouderdom 30 à 35 jaar; gewoonte met werklieden om te gaan strekt tot aanbeveling. Brieven franco, onder letters B B Z, Algemeen Advertentie Bureau Nijgh & Van Ditmar, te Rotterdam.

— Opzichter, practisch ervaren bouwkundig. Brieven franco, onder letter M 620, aan de Nederl. Kiosken-Maatschappij te Rotterdam.

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatie-Bureau der Technische Vakvereeniging
Ruischstraat 94, Amsterdam

12 Bouwk. opz.-teek., 19—35 jaar, ƒ 30—ƒ 100 's maands;
2 Bouwk. opz.-uitv., 43 en 54 jaar, ƒ 100 's maands;
1 Bouwk. teek., 23 jaar, ƒ 70 's maands;
1 Waterbouwk. opz., 23 jaar, ƒ 75 's maands;
1 Opz. landmeter, 39 jaar, ƒ 70 's maands;
3 Gedipl. werktuigk., 23—30 jaar, ƒ 80 tot ƒ 125 's maands;
4 Werktuigk. opz.-teek., (constructeurs) 22—44 jaar, ƒ 80 tot ƒ 125 's maands;
4 Werktuigk. teek., 19—24 jaar, ƒ 30—ƒ 45 's maands.

Wegens plaatsgebrek moesten verscheidene stukken, verslagen enz. tot een volgend nummer blijven liggen. (Red.)

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,
Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.
Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-CLOSETS en URINOIR-inrichtingen. Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Beuddrangen, Kampioen Ventilators onder garantie.

BECKER & BUDDINGH. — Arnhem.

Koninklijke Fabriek
VAN
INSTRUMENTEN
VOOR
Ingenieurs, Architecten, Landmeters, Teekenaars, Aannemers enz.
Geëmailleerde
PEILSCHALEN.
WEEGWERKTUIGEN

L. H. KURPERSHOEK. Cementsteenfabriek. Zwanenhals No. 20. Rotterdam.

HOUTEN
Parketvloeren.
GEBR. VAN MALSEN,
Stoomtimmerfabriek — DEN HAAG.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

36ste Jaargang N°. 52. ZATERDAG, 28 December 1901.

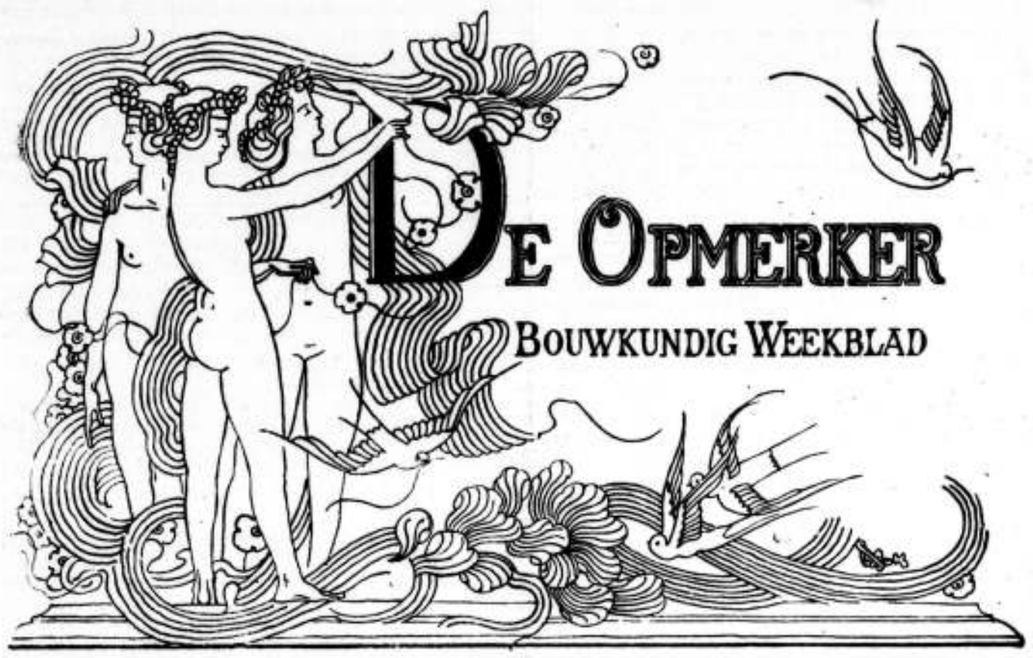

Redacteur P. H. SCHELTEMA. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, VAN DIEMENSTRAAT 205, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ 5.—; voor België ƒ 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1,00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

AMBACHTSKUNST.

Er zijn tegenwoordig in alle steden van Europa, die wat beteekenen, magazijnen, waar de voortbrengselen onzer nieuwste ambachtskunst ten verkoop worden aangeboden. Zoo heeft men te München de „Vereinigte Werkstätten für Kunst im Handwerk", te Parijs „l'Art Nouveau", te Berlijn het „Hohenzollern Kunstgewerbehaus", te Buda-Pest „la Maison moderne", te Amsterdam „het Binnenhuis", om slechts eenige der meest bekende te noemen.

Sommige dier inrichtingen vervullen dezelfde rol, die de kunstkoopers ten opzichte van de schilders spelen. Zij zijn ondernemingen van koophandel, wier doel is, van de voortbrengers tot zoo laag mogelijke prijzen te koopen, en het gekochte tot zoo hoog mogelijke prijzen weer aan den man te brengen. Kunstkoopers hebben dit met vleeschhouwers gemeen, dat zij ten slotte rijk worden. Werden alle menschen vegetariërs, het zou met de vleeschhouwerij gedaan zijn; begreep het publiek, dat het kunst het best uit de eerste hand koopen kan, de kunstkooperij zou geen begeerlijk vak meer wezen. Doch zoover zijn wij vooreerst nog niet.

Het komt ook wel voor, dat de magazijnen, waar voortbrengselen van ambachtskunst te koop zijn, onder medewerking der voortbrengers gedreven worden. Dit schijnt een ideale toestand. Maar het bericht, onlangs in de dagbladen opgenomen, dat de groote meerderheid der medewerkers aan „het Binnenhuis" met die inrichting heeft gebroken, is zeker geschikt, om iemand aan het twijfelen te brengen.

Tot dusverre werd er van de redenen, die tot deze opzienbarende breuk geleid hebben, niets bekend. En het is ook misschien maar beter, dat het vuile linnen, dat in de familie der kunstnijveraars nu gewasschen wordt, niet buiten de deur komt.

Ondertusschen bewijst het geval toch zeker, dat er met onze jonge ambachtskunst iets niet in den haak is. Waar een zoo achtbaar getal zich afscheidt, gaat het niet aan, een gewoon kunstenaars-gekrakeel te veronderstellen.

Zou het ook kunnen zijn, dat onze ambachtskunst reeds bij haar geboorte geen sterke gezondheid had medegekregen? Tierde zij alleen goed, zoolang zij onder de couveuse, waarmede ontijdig geborenen nu in het leven plegen te worden gehouden, lekkertjes in de watten lag, doch kwijnt zij, nu dit beschuttingswerktuig is weggenomen?

Het antwoord op deze beide vragen moet, vreezen wij, toestemmend luiden. Ambachtskunst had men willen in het leven roepen, maar kunst-ambacht is voor den dag gekomen. Een kunst-been kan geen wezenlijk been vervangen, met een kunst-oog kan men niet zien, kunst-bloemen geven geen zaad. Het waren niet de ambachtslieden, die proeven wilden geven van hun kunst, maar menschen, die kunstenaars waren of er zich voor hielden, die op een goeden dag zich verwaardigden tot het ambacht af te dalen.

Er was een tijd, dat de ambachtsman liefde had voor zijn vak. Die liefde bracht hem er van zelf toe, kunst te maken. Want zonder liefde is kunst niet mogelijk. Stil, en eigen eer of naam niet zoekend, er niet aan denkend, wat tijdgenoot of nageslacht van hem zouden zeggen, werkte de vroegere ambachtsman. En wij bewonderen nog altijd, wat zijn werkplaats verliet, al weten wij niet, hoe hij heette, wat hij verdiende, wanneer hij geboren werd en wanneer hij stierf. Als wij de schatten der musea bewonderen, moeten wij reeds blij zijn, wanneer wij ongeveer den tijd kunnen vaststellen, waartoe elk voorwerp gebracht zal dienen te worden.

Zooveel weten wij echter, dat die oude werklieden

zeer bescheiden waren in de eischen, die zij aan het leven stelden. Het kwam niet in hun brein op, als de gelijken der aanzienlijken te willen gelden. Zelfs onze beste 17e eeuwsche schilders leefden als ambachtslieden, en voor hun meesterstukken, nu met tonnen en millioenen betaald, kregen zij een appel en een ei. Men herinnere zich slechts, dat Rembrandt voor de „Nachtwacht" maar ƒ 1600 ontvangen heeft, in zijn besten tijd.

Onze schilders van naam laten zich beter betalen, waarmede nog niet gezegd is, dat zij ook beter werk leveren, dan hun 17e eeuwsche voorgangers. En onze ambachtskunstenaars, voortgekomen uit een stand, die aan het leven tamelijk hooge eischen stelt, zijn met het loon van een werkman natuurlijk niet tevreden. Wij zullen de laatsten zijn, om hun dit kwalijk te nemen; de vraag mag echter gesteld worden, of zij wel het recht hebben, zich onder de ambachtslieden te rekenen, of zij niet veeleer een soort van vleermuizen zijn, die noch als de vogels, goed vliegen, noch, als de muizen, goed loopen kunnen.

De oude werklieden leverden in den regel alleen hun arbeid; voor de grondstof zorgde de besteller. Maar het kwam toch ook wel voor, dat zij arbeid en grondstof beide leverden, en hun voortbrengselen op bepaalde plaatsen te koop stelden. Het Kastemakerspand, dat ouden van dagen zich nog te Amsterdam, als in de Kalverstraat tegenover den Heiligeweg gelegen, zullen herinneren, was van zulk een verkoopplaats een voorbeeld. Daar is, voor zeer lagen prijs, menig meubel verkocht, dat nu, om zijn schoonheid of zeldzaamheid, tegen goud wordt opgewogen.

In het „Binnenhuis" zijn de voorwerpen duur. Niet, dat de ambachtslieden, die ze vervaardigden, nu zulke hooge loonen ontvingen. Maar de ambachtskunstenaars, een menschensoort, in den goeden ouden tijd onbekend, verlangen, als ontwerpers of teekenaars, hun deel van de stokvischvellen, en dat deel is niet gering.

Bij zulke hooge prijzen kan er, natuurlijk, van een groot debiet geen sprake zijn, en moet dus het publiek, dat zich de weelde van de voortbrengselen der ambachtskunst te bezitten, veroorloven kan, uiterst beperkt blijven. Concurreeren met werkelijke ambachtslieden is onmogelijk.

Alleen door kunstmiddelen kan dus onze hooggeprezen moderne ambachtskunst het leven houden. Ontbreken die, dan kwijnt zij en moet sterven.

En, ofschoon wij niet weten, aan welke oorzaken de crisis, die in „het Binnenhuis" is uitgebroken, moet worden toegeschreven, op een goede gezondheid van het jonge kind, duidt zij toch niet.

Laten wij hopen, dat het die crisis te boven moge komen, en dat het, zich langzamerhand aan de werkelijkheid wennende, nog wat leven moge. Maar bezit het geen levenskracht, dat dan de dood zoo spoedig mogelijk intrede.

***

De *Nieuwe Rott. Courant* bevatte dezer dagen nog de volgende mededeeling, die wij zonder commentaar aan het bovenstaande toevoegen. [RED.]

Over het geschil tusschen bestuurderen van- en medewerkers aan het Binnenhuis te Amsterdam, geschil dat voor de jonge moderne Nederlandsche kunstnijverheid ongetwijfeld nadeelig is, heeft een der vroegere medewerkers ons het volgende medegedeeld.

Ontevredenheid was er al lang, naar het schijnt aan beide kanten. In Mei stelden de medewerkers voor:

1°. De directie behoort ten opzichte van het uit te voeren werk een onafhankelijk standpunt in te nemen. Zij mag persoonlijk geen ontwerpen leveren of werkopdrachten uitvoeren.

2°. Uit de medewerkers dient geregeld toezicht te zijn om hun belangen te behartigen.

3°. Nieuwe medewerkers kunnen slechts met meerderheid van stemmen der reeds werkzaam zijnden worden aangenomen.

Op dit schrijven volgde een conferentie, waarbij, volgens onzen zegsman, door commissarissen en directeuren in beginsel de voorstellen zouden zijn aangenomen.

Toen nu in November, als resultaat van zes maanden overdenkens, bestuurderen in plaats van het beloofde, slechts huishoudelijke reglementen lieten zien die niets met de principieele punten te maken hadden, besloten de medewerkers daarop niet in te gaan, en collectief ontslag te nemen.

DE NIEUWE GASFABRIEK TE WEENEN.

In ons nummer van 26 October j. l. deelden wij een en ander mede over de geprojecteerde nieuwe waterleiding te Weenen, en dit wel naar aanleiding van een voordracht door den Stadtbaudirektor Berger gehouden op het in den vorigen zomer in de Oostenrijksche hoofdstad gehouden Congres voor Gas- en Waterleidingen.

Tot het programma van dat Congres behoorde ook een voordracht van den ingenieur Kapaun over de in het laatst van 1899 in exploitatie gebrachte nieuwe gasfabriek niet alleen merkwaardig, omdat zij tot de grootste inrichtingen van dien aard behoort, maar ook om den betrekkelijk korten tijd, waarin deze kolossale inrichting werd tot stand gebracht, iets dat alleen mogelijk was door eene bijzondere regeling der uitvoering, waarvan het volgende den lezer een denkbeeld kan geven.

Tot einde October 1899 werd de gemeente Weenen voor het kleinste gedeelte verlicht door de Oostenrijksche Gasverlichting-Maatschappij, voor het grootste gedeelte door de Imperial Continental Gas-Association, de groote maatschappij, die voorheen ook de gasfabrieken te Amsterdam, Rotterdam en andere steden van ons land exploiteerde.

Het verlangen der burgerij, om de gasverlichting onder stedelijk beheer te brengen maakte zich reeds meermalen kenbaar toen Weenen nog binnen zijn oude grenzen opgesloten lag. Reeds in 1872 was het gevolg hiervan, dat aan den directeur Kühnel te Triëst werd opgedragen, een plan voor stedelijke gasfabrieken te ontwerpen met een productie-vermogen van 50 millioen M3.

Na vele vruchtelooze onderhandelingen volgde eerst 20 jaren later de uitschrijving van een prijsvraag voor plannen van dezelfde strekking, waarvan het resultaat was, dat bekroond werd het plan van Schiming te Berlijn, terwijl een Engelsch ontwerp werd aangekocht.

Toen werd met toestemming der I. C. G. A. overgegaan tot de in het contract met de gemeente omschreven schatting van de naastingssom voor de gasfabrieken en buisleidingen door de gemeente te betalen, na afloop van het contract op 31 October 1896, welke som op rond 32.000.000 kronen bepaald werd.

Verder werd, ter voorbereiding van den bouw van stedelijke gasfabrieken, in 1893 de ingenieur Herrmann, als technisch konsulent der gemeente Weenen in gasaangelegenheden aangesteld en belast met de taak, om op grond der voorhanden ontwerpen een nieuw plan samen te stellen voor een jaarlijksche productie van 86 millioen M3. en berekend op een uitbreiding tot 100 millioen M3.

Reeds in 1894 werden de voor de fabrieken noodige terreinen aangekocht en in 1895 werden de plannen voor den bouw en het bedrijf der stedelijke gasfabriek naar het ontwerp van Herrmann aangenomen. Bovendien werd dit ontwerp nog tot nader onderzoek in handen gesteld van de heeren Grahn te Detmold, en Wunder te Leipzig.

Na de uitbreiding van Weenen door annexatie der voorsteden en de verkiezing van een nieuwen gemeenteraad werd de drang naar een definitieve oplossing van de vraag betreffende het in eigen beheer nemen der gasverlichting steeds levendiger.

De met de I. C. G. A. voortgezette onderhandelingen over de overname der werken, voerden kort voor den op 31 October 1896 vastgestelden termijn van opzegging tot een eisch vanwege de I. C. G. A. van 70 millioen kronen. De gemeenteraad besloot echtre dezen eisch af te wijzen, het contract op te zeggen en dadelijk over te gaan tot den bouw van eigen werken, alsmede van een buizennet voor de geheele gemeente, het stookhuis in eersten aanleg ingericht met een productie-vermogen van 86 millioen M3., waarbij gerekend was op eventueele uitbreiding tot een van 100 millioen M3.; alle overige inrichtingen dadelijk op een productie van 100 millioen M3. berekend.

Volgens het contract was de I. C. G. A. verplicht, tot 31 Oct. 1899 of desverlangd nog tot 31 Oct. 1900, in de openbare verlichting te voorzien. Dit laatste tijdstip was dus te beschouwen als uiterste termijn voor de volledige overname van het bedrijf.

Op de tot het Weener „Stadtbauamt" gerichte vraag of dit de verantwoordelijkheid voor de tijdige voltooiing van den bouw der stedelijke gasfabriek en voor het in werking brengen op zich nam, werd van de zijde van den technischen dienst der gemeente Weenen onder bepaalde voorwaarden de verklaring gegeven, dat de bouw van de werken en van het buizennet nog mogelijk scheen. Daarbij werd zoowel van de zijde van het Stadtbauamt als door den konsulent Herrmann de hoop uitgesproken, dat het gelukken zou, nog voor 31 October 1900 de werken in bedrijf te brengen. Onmiddellijk voor het nemen van het definitief besluit door den Gemeenteraad werd het project nog aan de beoordeeling van den directeur Merz te Cassel onderworpen, die als zijn oordeel te kennen gaf, dat de algemeene dispositie van het ontwerp goed en volkomen doeltreffend was en dat het als zoodanig voor uitvoering aanbevolen kon worden.

Herrmann heeft de gaswerken niet als één geheel, maar als vier van elkander geheel onafhankelijke systemen ontworpen, waaruit een overal te voorschijn tredende verdeeling in vieren volgt.

Voor de uitvoering van den bouw werd een commissie met verstrekkende volmacht ingesteld en door het „Stadtbauamt" een staf voor de uitvoering aangewezen, aan welks hoofd de ingenieur Kapaun gesteld werd.

Ofschoon de voorbereidende werkzaamheden door Herrmann tamelijk uitvoerig opgevat waren, moesten toch voor den bouw de detailplannen nog uitgewerkt en daarbij het project op vele punten omgewerkt worden. Uit een architectonisch oogpunt was een volledige omwerking alleen reeds noodig, omdat van het voorgenomen gebruik van verblendsteen, met het oog op den korten tijd, die beschikbaar was, moest worden afgezien.

Daar de konsulent Herrmann voor zijn project in het algemeen het bestaande, door zes fabrieken gevoede, Engelsche buizennet tot grondslag had aangenomen, zoo moest voor het buizennet een geheel nieuw project vervaardigd worden en moesten de grondslagen, hiervan eerst door opname van het gasverbruik van huis tot huis worden vastgesteld. Hierbij bleek het grootste uurverbruik 69.000 M3. te zijn en werd bij de berekening van het buizennet een uitstroomingsdruk van 70 mM. bij maximum verbruik aangenomen.

De ligging van het bouwterrein was in zoover zeer gunstig te noemen, dat het grootste deel der buisleidingen naar het einde toe met belangrijke stijging en wel tot 100 M. boven de fabriek, gelegd kon worden. Zonder dat een werkelijke drukverhooging aan de fabriek noodig geweest is, zijn tot heden eenige in de Donau-vlakte gelegen buitenwijken aangesloten, welke tot 12 K. M. van de tegenwoordige gemeentegrens verwijderd liggen.

Hoe gunstig echter de ligging van het bouwterrein met het oog op de gasverdeeling mocht zijn, des te ongunstiger was zij wat betreft den ondergrond, die buitengewone moeilijkheden opleverde.

Het bouwterrein wordt bovendien nog door het hoofdverzamelriool van de elfde wijk der stad doorsneden en in twee deelen verdeeld.

Om overstroomingsgevaar te voorkomen moest het 1,5 tot 2 M. opgehoogd worden, waarvoor 300.000 M3. ophoogingsmateriaal noodig was, dat onder den drang der omstandigheden slechts met karren en paarden aangevoerd kon worden.

De vroegere planlooze gebruikmaking van den ondergrond der straten bij het leggen van leidingen, riolen enz. en niet minder de min aangename verhouding tot de gasmaatschappij en de geaardheid van den veelvuldig omgewoelden ondergrond zelf, boden bij het leggen der buizen tal van moeilijkheden.

De bouwcommissie der stedelijke gaswerken heeft den bouw niet aan generale aannemers opgedragen, doch besloot de verschillende soorten van werk en levering van de verschillende onderdeelen aan speciale aannemers op te dragen en hierbij steeds het stelsel van openbare aanbesteding te volgen.

Daar nu voor elk onderdeel de voor de aanbesteding noodige stukken als plannen, begrootingen, bestekken, leveringstermijnen, uitgewerkt en vastgesteld moesten worden, vloeide hieruit voor het met de bouwleiding en de administratie belaste personeel een buitengewone hoeveelheid werk voort en voor het hoofdtoezicht evenzeer, omdat hierbij de verantwoordelijkheid voor de inachtneming der vele afzonderlijke termijnen berustte. Uit den aard der zaak moest een deel dezer verantwoordelijkheid op meer ondergeschikte personen worden overgedragen en werd van dezen een grootere zelfstandigheid vereischt, dan waaraan zij gewoon waren, zijnde het toch in gewone omstandigheden regel, dat van de opzichters niet meer geëischt werd, dan dat zij geregeld de gewone dagelijksche administratie bijhielden en wekelijks hunne rapporten indienden, terwijl voor den voortgang van het werk hun chefs verantwoordelijk gesteld werden.

Onder deze omstandigheden was dan ook alleen een goed resultaat denkbaar, door een zorgvuldig uitgewerkt bouwprogramma, opgemaakt met een volledige kennis van hetgeen industrie en handwerk leveren kunnen en kennis van de plaatselijke toestanden en wijze van werken, en door een uitvoering waarbij onder geen voorwendsel van dit eenmaal vastgestelde programma werd afgeweken.

Het programma hield in, dat met het einde van Juli 1899 alle werken, zoover zij voor de opening van het bedrijf noodig waren, voltooid zouden zijn.

Door de commissie werden dadelijk alle stappen gedaan, om de benoodigde 47 millioen steenen en de bestanddeelen van het buizennet tot een totaal gewicht van 67 millioen K. G. te bestellen. Reeds 23 November 1896 werd den bouw van het buizenbeproevingsstation ter hand genomen.

De voorbereidende werkzaamheden voor de overige bouwwerken werden zoodanig bespoedigd, dat reeds op 28 December 1896 met den bouw der vier gashouders kon worden begonnen.

De gashouders zijn in overdekte gebouwen opgesteld.

Elk der vier gashouderklokken heeft een nuttigen inhoud van 90.000 M3. De kuipen hebben 62.8 diameter en een waterdiepte van rond 12 M. De wanden der kuipen zijn van baksteen-metselwerk in Portland-cementspecie gemaakt en hebben aan den voet een dikte van 5.4 M.

Ter vervanging van de door Herrmann ontworpen paalfundeering werd een betonfundament van 1.7 M. dikte gemaakt en in het onderste deel daarvan een roosterwerk van elkaar kruisende 100 mM. hooge balkijzers ingestampt.

De waterspiegel der gashouderkuipen ligt 8 M. boven het opgehoogde fabrieksterrein.

De gebouwen zijn tot de oplegging van het dak 46 M. hoog. Het spantwerk der daken werd na voltooiing der kuipen gemonteerd en gedurende de uitvoering van het metselwerk der muren door vijzels omhoog gebracht.

De bouwwerken voor de eerste twee gashouders waren reeds op 10 Mei 1898, of ruim anderhalve maand voor den vastgestelden termijn, van 1 Juli gereed. De beide andere gashoudergebouwen waren juist op dat tijdstip afgewerkt.

Om een denkbeeld te geven van den omvang dezer werken kan vermeld worden, dat daaraan voorkwam 96.000 M3. grondwerk, 32.000 M3. beton, 74.000 M3. metselwerk en 23.700 K. G. ijzerwerk.

Deze werken werden uitgevoerd door de „Union Baugesellschaft" te Weenen, die echter bij de aanneming geenerlei verantwoordelijkheid voor de dichtheid der kuipen op zich wilde nemen.

De voor de vulling der kuipen benoodigde 120.000 M3. water werden in 35 dagen uit den ondergrond opgepompt.

De gashouderklokken zijn tweevoudig telescopisch, het onderste deel heeft een diameter van 60 M. en elk deel een hoogte van 11.6 M. Het totaal gewicht van elke klok bedraagt 578.000 K. G., de minimumdruk 124 mM. Voor de opstelling waren 7 tot 8½ maand noodig en op 17 Juli 1899 stonden de gashouders reeds geheel gereed voor het bedrijf.

De klokken werden in vereeniging met de firma's Ig. Gridl en R. Ph. Waagner te Weenen uitgevoerd door de „Dampfkessel- und Gasometerfabrik „Braunschweig", de „Berlin-Anhaltische Machinenfabrik", de „Kölnische Machinenbau-Aktiengesellschaft en de firma F. A. Neuman te Eschweiler.

Gelijktijdig met het besluit tot het bouwen van stedelijke gaswerken werd ook door den Gemeenteraad besloten tot algemeene aanwending van schuinliggende retorten, systeem Coze, met generatorovens, systeem Hasse-Didier en bediening volgens patent Riegel en voor dit doel dadelijk een contract met de Stettiner Chamottefabriek A. G. afgesloten.

Er werden 1020 retorten opgesteld met 180 ovens, elk van negen stuks, die in groepen elk van vijf ovens samengevoegd zijn. Elke 10 ovens hebben een gemeenschappelijken 35 M. hoogen schoorsteen.

In verband met de beperkte ruimte is in de opstelling der ovens in het stookhuis van de algemeen gebruikelijke wijze afgeweken en zijn de ovens niet evenwijdig aan de lange zijde van het gebouw, maar loodrecht daarop geplaatst. In de lengteas van het gebouw staan de schoorsteenen, waaraan zich van weerszijden telkens een groep van 5 ovens aansluit.

De ovengroepen zijn zoo geplaatst, dat telkens twee voorzijden en twee achterzijden naar elkander toegekeerd zijn. De vrije afstand der ovens bedraagt 9 meters. De vulling der boven iedere ovengroep aangebrachte kolenreservoirs van 63 ton inhoud geschiedt door elevators. De kolenbrekers en de elevators worden door electromotoren in beweging gebracht.

De geheele breedte van het stookhuis bedraagt 62 M., de lengte 228 M. De gevelafsluitingen aan beide zijden zijn voorloopige constructies, daar het gebouw later naar beide zijden tot opname van nog 60 ovens, uitgebreid zal worden. Het gebouw had volgens bestek op 1 October 1899 gereed moeten zijn. De firma Alois Schumacher te Weenen en de mede bij den bouw betrokken firma's Ig. Gridl en R. Ph. Waagner te Weenen slaagden er evenwel in, den bouw reeds drie maanden vroeger op te leveren.

Daaraan zijn verwerkt: 50.000 M3. ontgraving, 27.000 M3. ophooging, 60.000 M3. metselwerk en 1600 ton ijzerconstructies.

Naast de buitengewone voortvarendheid van bovengenoemde aannemers staat die der Stettiner Chamotte-fabriek, die volgens contract de 180 ovens met het einde van 1899 gereed op te leveren had en dit metterdaad reeds met het eind van Juli van dat jaar deed.

De kolenaanvoer geschiedt van de in de nabijheid liggende sporen van den Oostenrijksch-Hongaarsche Staatsspoorweg. De daarvoor gemaakte inrichtingen, zoomede die voor het toebereiden der cokes zijn als provisorisch te beschouwen, terwijl ook de kolenloodsen als tijdelijke houten gebouwen uitgevoerd zijn.

Het condensatiegebouw is 83 M. lang en 20 M. breed en bevat acht koelbatterijen met gecombineerde lucht- en waterafkoeling, elke batterij met een vermogen van 65.000 M3. per 24 uren.

In het exhaustorgebouw, dat 34 M. lang en 23 M. breed is, werden drievleugel-exhaustors der Berlin-Anhaltische Machinefabriek geplaatst en wel elk van een vermogen van 3000 M3. per uur. Twee aan twee zijn deze exhaustors direct met een stoommachine van 20 P. K. van de nieuwste constructie voorzien. In het geheel zijn er zes zulke exhaustorparen opgesteld, waarvan er twee als reserve moeten dienen.

Voor de voortbrenging van den electrischen stroom voor het drijven van de kolenbrekers en elevatoren in het stookhuis, van eene waterpomp en voor de electrische verlichting zijn drie stoommachines, elk van 200 P. K. opgesteld. De hiervoor noodige stoom van 12 atm. spanning wordt geleverd door drie waterpijpketels, terwijl de voor de verwarming der geheele inrichting en het drijven der overige machines benoodigde stoom van 6 atm. spanning, geleverd wordt door 10 vlampijpketels.

Ketel- en machinegebouw zijn achter het exhaustorgebouw opgericht. In het waschgebouw zijn 10 teerafscheiders, systeem Pelouze, elk met een vermogen van 65.000 M3. per uur, waarvan er twee als reserve dienen. Verder zijn daar 8 Standard- en 2 Fleischhauersche jalousiewasschers.

Voorts is een pomp- en accumulator-inrichting aanwezig, die het drukwater levert voor het opheffen van de deksels der zuiverkisten en andere heftoestellen.

De zuiverhuizen, twee in getal, bevatten 16 zuiverkisten van 12 M. lengte en breedte, die elk 100 M3. zuiveringsmateriaal bevatten. Het opheffen van de deksels der kisten geschiedt door hydraulische per-

sen, die in het midden der kisten op een voetstuk gemonteerd zijn.

Het gebruikte materiaal wordt door openingen in den bodem der kisten in de daaronder staande wagens gestort; het inbrengen van nieuw zuiveringsmateriaal geschiedt van boven door openingen in de deksels.

Het voor het bedrijf noodige zuiveringsmateriaal is opgeslagen op twee boven de zuiverhuizen gelegen verdiepingen. De zuiverhuizen zijn gebouwen elk van 170 M. lengte en 44 M. breedte, welke door een brandmuur gescheiden zijn.

De inwendige installatie werd door de Berlin—Anhaltische Maschinenfabrik te Köln—Bayenthal in vereeniging met de Witkowitzer Eisenwerken geleverd.

Het gasmetergebouw bevat 8 stationsmeters van 4.5 M. diameter en 4.8 M. lengte, elk met een vermogen van 72.000 M3. per 24 uren.

In het regulateurgebouw, dat in de beperkte ruimte tusschen de vier gashoudergebouwen geplaatst is, zijn zes regulateurs opgesteld en wel 4 stuks voor de 1200 mM., 1 stuk voor de 1000 mM. en 1 stuk voor de 700 mM. wijde hoofdleidingen van het buizennet. Bovendien zijn op het terrein de voor het bedrijf noodige nevengebouwen, namelijk een directiegebouw, werkplaatsen, wacht- en badkamers, restauratie- en eetzaal enz. gesticht.

De bouw dezer werken op de gasfabriek zelf vorderden rond 217.000 M3. ontgraving, 509.000 M3. aanvulling en ophooging, 41½ millioen metselsteenen, 38.357 ton cement, 81.400 M3. beton, 205.000 M3. metselwerk, 74.000 M2. vloeren, 13¼ millioen K. G. verschillende ijzerconstructies, een fabrieks-buizennet van 9000 M. lengte en 6¼ millioen K. G. buizen, alles uitgevoerd in 2¾ jaren.

Een zoo snelle uitvoering schreef ook natuurlijk het te werk stellen van een groot getal ambachtslieden op de beperkte terreinen voor; zoo bedroeg het grootste dagelijksche getal werklieden bij de gashouders 1630, bij de teer- en ammoniakkelders 600 en bij het fabrieksbuizennet 500.

Het buizennet gaat met 4 hoofdleidingen van 1200 mM. diameter, een van 1000 mM. en een van 700 mM. van de fabriek uit.

Een deel der hoofdleidingen en het fabrieksbuizennet kwamen op diepten te liggen, zoodanig, dat zij bij hoog water in den Donau aan de werking van het grondwater blootgesteld zijn en bij de slechte hoedanigheid van het aanvullingsmateriaal der sleuven gevaar bestaat voor oppersing. De groote buizen moesten dus met betonblokken bezwaard worden en natuurlijk ook van fundeering voorzien worden.

Voor het buizennet was ook het maken van een aparte brug van 64 M. spanwijdte over het Donaukanaal noodig, voorts van een provisorische overbrugging van de Wien en van een kruising der Donau-kanaallijn.

De gemiddelde dagelijksche arbeid bij het leggen van het hoofdbuizennet bedroeg 1750 M. lengte; de maximum lengte buis, op een dag gelegd 3000 M. met inbegrip van aanvulling en herstelling van de bestratingen.

Met het einde van het jaar 1898 was het buizennet in de straten voltooid en werd met het leggen der vertakkingsleidingen, 378 K. M. lengte, begonnen, welk werk in Augustus 1899 ten einde werd gebracht.

Om het indringen van ontplofbare gasmengsels in het nieuwe buizennet, bij eventueele breuken in het oude Engelsche buizennet, te verhinderen, was oorspronkelijk door de bouwdirectie de vulling van het buizennet met koolzuur voorgenomen, doch met het oog op het groote gevaar, aan deze vulling verbonden, had men dit denkbeeld weder laten varen. Daarentegen werden de voltooide leidingen door het inpompen van lucht steeds ongeveer op een druk van 300 mM. waterzuil gehouden.

Het geheele buizennet, inclusief de vertakkingsleidingen en aanboringen voor de aansluitingen werd in 525 werkdagen gemaakt en vorderde 1.700.000 M3. ontgraving en aanvulling, 200.000 M3. grondvervoer en 600.000 M2. verschillende soorten van straatwerk, een oppervlakte die overeenkomt met die van een 40 K. M. lange straat van 15 M. breedte. Buitendien waren noodig 37.000 M3. metselwerk, het leggen van 40.000 K. G. ijzeren onderslagbalken, ter voorkoming van buisbreuken en werden voor het aangieten der moffen 800.000 K. G. lood verbruikt.

Vóór het in gebruik stellen werd het buizennet aan een grondig onderzoek onderworpen en werden de voor het wegnemen van gebreken noodige ontgravingen en herstellingswerken uitgevoerd.

Ter voorkoming van ontploffingen in de gebouwen en in het buizennet bij het inbrengen van het lichtgas werd de atmosferische lucht eerst door rookgas uitgedreven, dat door Dr. Strache in een kleine installatie op het bouwterrein, door verbranden van houtskool, geproduceerd en in een gashouder verzameld werd.

Op 14 Augustus 1899 werd met het stoken eener ovenbatterij, een begin gemaakt met het in werking brengen der fabriek.

Op 15 September 1899 werd reeds het fabrieksterrein met eigen lichtgas verlicht.

Het doorblazen van het buizennet begon met het vullen der groote hoofdleidingen met rookgas en geschiedde verder wijksgewijze, nadat de leidingen volkomen dicht bevonden waren.

Bij het doorblazen werd het rookgas op de diepst gelegen plaats ingevoerd en de soortelijk lichtere lucht naar de hoogste plaatsen gedreven.

Daar het rookgas slechts een gering gehalte aan zuurstof heeft, zoo was bij het later invoeren van het lichtgas, de vorming van ontplofbare mengsels uitgesloten.

Bij de invoering van het lichtgas werd er naar gestreefd, dit op de hoogste punten van het buizennet in te brengen en op de diepste punten het rookgas te doen wegvloeien.

Met de invoering van het rookgas werd 24 September 1899 en met die van het lichtgas 28 September d. a. v. begonnen.

Op 13 October 1899 had het lichtgas in het buizennet reeds zoodanige qualiteit, dat de tot het verbranden van het slechte gas op lantarenpalen geplaatste vleermuisbranders verwijderd en door Auerbranders vervangen konden worden. Deze omwisseling werd door de Eerste Oostenrijksche Gasgloeilicht- en Electriciteits-Maatschappij bij circa 21.000 branders in den tijd van 13 tot 25 October 1899 bewerkstelligd en de opgezette gloeilichtbranders werden dadelijk in gebruik genomen.

Daarmede was feitelijk de bouw en in werking brenging van het buizennet beëindigd en wel nog eenige dagen vóór afloop van het contract met de Gasmaatschappij en meer dan één jaar voor den oorspronkelijk als uitersten termijn vastgestelden 31 October 1900. Op 24 December daaraanvolgend werd het geheele bedrijf der gaslevering door de gemeente van de Imp. Cont. Gas-Association overgenomen.

OP DE PLANKEN.

Men had dit jaar iets bijzonders verwacht bij de bespreking van de Afdeeling Kunsten en Wetenschappen in de Tweede Kamer. De heer De Stuers, die voorheen altijd achter de schermen moest blijven, kon nu, als Limburgsch afgevaardigde op de planken komen. Het publiek spitste zich al op dezen nieuwen acteur.

Dan, gezegd publiek heeft nu ervaren wat de heer De Stuers al lang wist; het is ook op het staatkundig tooneel beter, om regisseur, ja zelfs souffleur, dan acteur te zijn. En daarom zal het zich afvragen, wat den heer De Stuers er toe bewogen heeft, er zijn referendarisschap aan te geven, om lid der Kamer te worden. Voelde hij, dat de tijd van gaan voor hem gekomen was? Heeft „men" het hem beduid? Op deze vragen zal het antwoord vooreerst niet gegeven worden.

Bij zijn eerste optreden als afgevaardigde verdedigde de heer De Stuers zijn beleid als referendaris. Volgens de dagbladen heeft die verdediging bestaan in het „absoluut en volstrekt onwaar" verklaren van alle grieven, die tegen dit beleid in het midden werden gebracht, een methode, die de refendaris vroeger vaak heeft aangewend. De Kamerleden schijnen daar het hunne van te hebben gedacht, wat niemand reageerde.

De archivarissen en adjunct-archivarissen, de achtbare phalanx van den Oudheidkundigen Bond, aan wier spits de Limburgsche afgevaardigde staat, hebben reden, hun aanvoerder dankbaar te zijn. Want hij beval den Minister aan, de salarissen dezer ambtenaren te verhoogen. En ook het maken van een catalogus onzer oude gedenkteekenen, door dien Bond aanbevolen, vond in den heer De Stuers een voorstander.

Het schijnt, dat Dr. Kuijper het bekende Jantje van Leiden bij de hand had, toen hij verklaarde, verheugd te zijn, dat, nu hij bij zijn optreden den heer De Stuers niet meer als referendaris vond, en hij dus de adviezen van dien heer zou moeten ontbeeren, hij ze toch als Kamerlid van hem zou ontvangen.

Toen kruisten de oude tegenstanders, jhr. De Savornin Lohman en jhr. De Stuers, voor een oogenblik het zwaard over de kerk te Veere, een assaut, dat zonder bloedvergieten afliep.

Een paar Kamerleden kwamen voor hun parochiekerken preeken, en daarna had men het over den post onvoorziene uitgaven, waarvan de heer De Stuers de geschiedenis mededeelde. De post werd vroeger „uit boosaardigheid" telkens afgestemd, en in de laatste jaren, onder velerlei voorbehoud, maar toegestaan tot een bedrag van *f* 1500. De Weertsche afgevaardigde stelde voor, dit bedrag tot *f* 3000 te verhoogen.

En toen was voor den heer De Stuers het oogenblik gekomen, dat hij moest hooren, hoe de tegenwoordige Minister van Binnenlandsche Zaken hem op zijn plaats zette. Prettig was het niet voor hem.

Wel werd de pil verguld. Toch zal het moeilijk slikken geweest zijn; want het was niet malsch, wat Dr. Kuijper zeide. Hij erkende gaarne de kunstkennis van den Limburgschen afgevaardigde en bracht hulde voor alles wat deze gedaan had om het kunstgevoel des volks op te wekken. Maar slechts door eenzijdigheid heeft deze het doel van zijn leven bereikt, en daarmede moest hij nu tevreden wezen. Hij moest zich niet opwerpen als de eenige deskundige, wiens adviezen de Kamer blindelings zou hebben te volgen, hij moest het niet doen voorkomen, alsof hij alleen gezag en stem in dit kapittel kan hebben.

Het schijnt, dat deze terechtzetting den heer De Stuers zoo koud op het lijf viel, dat hij geen woorden kon vinden, om er tegen op te komen. Althans de dagbladen vermelden niet, dat er nog iets door hem in het midden werd gebracht.

Er werd voorheen altijd beweerd, dat de referendaris, die natuurlijk tot de rechterzijde behoort, zich het meest vrij kon bewegen, als een Minister van de linkerzijde aan het bewind was.

Wat door Dr. Kuijper in de Kamer werd gezegd bewijst wel, dat, ware de heer De Stuers onder zijn bestuur referendaris gebleven, er een harde noot te kraken geweest zou zijn.

De heer De Stuers heeft nu ervaren, dat de Tarpejaansche rots naast het kapitool ligt. Het vele goede, dat zijn ambtenaarschap met zich heeft gebracht, is door de schaduw, die de „eenzijdigheid" daarover wierp, verduisterd.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Vergadering van Woensdag 18 *December* 1901.

In deze vergadering trad als spreker op de Heer C. H. Peters, Rijksbouwmeester te 's-Gravenhage, die als onderwerp voor zijn voordracht had gekozen: „Oud-Groningen in woord en beeld". In tegenstelling met zijne vroegere voordrachten in deze vereeniging waarin hij eenig onderdeel van het kunstgebied behandelde, zooals dat zich door het geheele land had geuit, wilde hij nu van een onderdeel van het land een volledig beeld ook op kunstgebied geven; hij had in de stad Groningen een onderwerp gevonden dat in de hoogste mate de belangstelling van historicus en kunstenaar verdiende Om Groningen echter in alle opzichten naar waarde te kunnen schatten, moet men allereerst Nederlander zijn, d. i. streng en eenvoudig evenals zijn architectuur eene vergelijking met Italië's schoonheid of die welke een wereldstad als Parijs biedt, gaat ten eenenmale niet op. Groningen's schoonheid heeft een eigen echt Noord-Nederlandsch karakter, en moet beschouwd worden in het licht zijner eigen zoo actievolle geschiedenis. Aan de hand dier geschiedenis wil spreker Groningen laten zien, en voor zoover deze niet geschreven is haar afleiden uit het bestaande en het waarschijnlijker wijze daaraan voorafgegane. Want in tegenstelling met andere steden als Utrecht, Haarlem, Dordrecht en anderen, die millieu's waren waarheen zich schilders, graveurs en beeldkunstenaars begaven, welke in hunne werken die millieu's in gravuur en teekening en schilderij voor de vergetelheid bewaarden, zag Groningen zijn kunstenaars naar die milieu's uittrekken, en is van het beeld van die stad uit vroegere tijden zeer weinig op doek of papier gebracht en is eene reconstructie daarvan dus zeer moeilijk. Uit wat aanwezig is laat zich echter met groote waarschijnlijkheid afleiden, hoe het vroegere was en om deze aaneengeschakelde geschiedenis der stad te kunnen leveren, wil spreker enkele momenten daaruit releveeren, die van meer of minder grooten invloed op hare wording zijn geweest. Het eerste moment voert ons terug naar een tijdstip dat 30 à 40 eeuwen voor het begin onzer jaartelling ligt, toen een gletscher van de noordelijke streken afgerukt den Hondsrug vormde, die de stad Groningen draagt en den grondslag vormde, die door de natuur als aangewezen zou worden om den mensch tot een goede woonplaats te dienen.

Het tweede moment ligt 10 à 15 eeuwen later als wanneer de gletscher gesmolten is en rondom zijn granieten kern een vruchtbaar slib is bezonken. In deze periode valt het ontstaan der Hunnebedden waaraan de reuzensteenen, die de bodem oplevert, worden gedolven, terwijl de kleinere rolsteenen het aanzijn aan de hutten der bewoners schenken Geen documenten echter zijn uit dezen tijd overgebleven; door de Kelten die deze Hunnebedden maakten werd geen geschiedenis geschreven en alleen de verbeelding kan ons het leven dier vroege bewoners voor den geest toovere n, als we bij ondergaande zon op een der reuzenblokken van den hunnebed gezeten, met een oneindig verschiet rondom ons, onder den indruk van de stomme grootschheid dezer eenvoudige monumenten geraken. Het derde moment kan omstreeks 12 eeuwen voor het begin onzer jaartelling gesteld worden, op welk tijdstip spreker aanneemt dat ter plaatse van het tegenwoordige Groningen reeds een dorp bestaan moet hebben en dit om de eenvoudige reden dat de natuurlijke gesteldheid van de plaats daartoe aanleiding gaf: als de hooge ligging van den bodem, de aanwezigheid van vruchtbare weide en bouwland, van bosch om te jagen en van twee rivieren voor de visschvangst. De Brink met de daarbij liggende hoeven en de achtergelegen marktgronden vormden toen ongetwijfeld reeds het embryo waaruit zich als 4de moment weldra de stad zou ontwikkelen, die om aanvallen van vreemde indringers te kunnen weerstaan spoedig van wallen en grachten voorzien zou worden. Hierbij kwam dus al onmiddelijk de vraag van den

stads-aanleg aan de orde en het is de juiste en regelmatige aanleg der stad die spreker de zekerheid geeft dat die aanleg reeds zoo vroeg, toen er elders nog niet van stedenbouw sprake was, heeft plaats gehad. Ware die omwalling in latere eeuwen gemaakt dan zou ook de oorspronkelijke aanleg het verwarde onregelmatige karakter hebben gehad dat andere steden vertoonen, die eerst eene lange periode van zich steeds vergrootende dorp doormaakten. Het vijfde moment is de verschijning van het Christendom, met zijn ontzachelijken invloed op zeden en gewoonten, op wereldbeschouwing en beschaving en als dadelijk gevolg de stichting van eene kapel, eerst van hout, daarna door de behoefte vergroot en eindelijk vervangen door een steenen gebouw, waaraan ieder inwoner naar zijn beste krachten zal medewerken. Doch hoe zal gebouwd worden, geen voorbeelden zijn in deze omtrek voorhanden, alleen Utrecht bezit zijn Sint Thomas-kapel en Nijmegen zijn slotkapel, die door Karel den Groote naar de Munsterkerk te Aken was gebouwd.

Dezelfde Munsterkerk zal dus ook als voorbeeld voor Groningen dienen en de geestelijke gaat dus naar Aken om gegevens en bouwsteenen te verzamelen en de achtkantige bouw met een krypte voor het bewaren der reliquiën wordt voltooid en blijft gedurende drie eeuwen de kerk van het Noorden.

Herhaaldelijk is deze St. Walburgskerk gewijd, daar zij in tijden van gevaar ook als laatste schuilplaats voor de benarde bevolking diende en in de burgertwisten als citadel voor de machthebbende partij herhaaldelijk dienst deed Het zesde moment is de schenking van Keizer Hendrik V in 1040 van zijn villa te Groningen en naderhand van het Graafschap Drenthe aan den Bisschop van Utrecht, waardoor Groningen aan diens macht wordt onderworpen tot handhaving waarvan een prefectus te Groningen zeteit. Het belang van den Bisschop brengt mede den bloei van Groningen te bevorderen, doch daarmede wast ook bij de Groningers de zucht tot onafhankelijkheid van den Bisschop en zij wenschen daarom hun stad van muren en verdedigingswerken te voorzien, waartoe zij in 1120 overgaan, doch twee jaar later door den Bisschop gedwongen worden deze weder af te breken. In 1166 echter verkrijgt Groningen ondanks den tegenstand van den Bisschop zijne muren en in het begin van de 15e eeuw is het geheel vrij en onafhankelijk. De vorm van de stad was toen bijna een cirkel van 36 H. A. oppervlakte, waarvan een vierde gedeelte door de alouden Brink werd ingenomen, welas oostelijk gedeelte de gebouwen voor kerkelijke en gezags-doeleinden droeg, terwijl het midden gedeelte tot markt werd gebruikt en het westelijk deel tot haven was gevormd. Dit deel werd later weder gedempt en evenzoo tot markt bestemd en daarop werd een tweede kerk de A-kerk gesticht, terwijl de sint Walburgkerk verdwijnt en vervangen wordt door eene Romaansche, in baksteen uitgevoerde Sint Maartenskerk, driebeukig met ingebouwden toren. Als 7de moment is aan te merken de vergrooting van deze Sint Maarten. In het laatst der 15 eeuw: Groningen is tot vrijheid voorspoed en macht gekomen en wil in zijn Sint Maartenstoren het symbool daarvan scheppen, geen middelen worden dus ontzien om deze 95 M. hoogen toren tot een heerlijk monument te maken dat het nageslacht van Groningens grootheid zal getuigen, hij zal het in de heele provincie zichtbare teeken zijn van Groningens kunnen en willen. Wie de bouwmeester was is niet bekend, dat hij den Utrechtschen domtoren tot voorbeeld koos, is waarschijnlijk, doch de Sint Maarten'storen is veel beter geproportioneerd en rijker behandeld. Het 8e moment is de uitbreiding die de stad in het begin van de 17e eeuw onderging, waarbij hij geheel nieuwe vestingwerken verkreeg en waardoor zijn gebied tot 185 H.A. werd vergroot, ongerekend de vestingwerken, zelf die een oppervlakte van 70 à 80 H.A. besloegen. De stadsbouwmeester Garmer Peters, maakte het plan voor die uitbreiding en in overleg met Prins Maurits, dat voor de vestingwerken, welke beide in den zeer korten tijd van 15 jaren werden uitgevoerd. Tot 1870 zijn deze vestingwerken in stand gebleven als wanneer Groningen ontmanteld is. Een bedrag van 50 millioen is gedurende 7 eeuwen aan die vestingwerken besteed geworden, doch daardoor is ook Groningen, trots 10 belegeringen, Groningen gebleven, en was het deze vesting die in 1672 toen de Unie in oorlog was met Frankrijk, Engeland en Munster, die de krijgskans ten voordeele van het land deed keeren en de aan haar besteede gelden dus waard bleek te zijn. Na deze historische inleiding geeft spreker een uitgezochte collectie van ruim 200 teekeningen, platen, gravures, foto's enz. ter bezichtiging van gebouwen, stadsplans., stadsgezichten enz, die wederom blijk geven van de ongekende zorg en liefde waarmede spreker het onderwerp heeft voorbereid en bestudeerd. Hij wijst speciaal op een prachtig gegraveerd stadsplan van 1661, dat als 't ware slechts met de loupe geheel te genieten valt. Op een copie van de oorspronkelijke teekening van de in 1665 door Coenaart Roelofs gebouwde protestantsche Kruiskerk op het oude raad en wijnhuis, op de Boteringebrug, een sierlijk, licht geconstrueerde, doch sterke steenen brug, die helaas door een ingenieur Schram de Jong door een ijzeren „traliemiraket", zooals spreker het noemde, is vervangen, en op eene onuitputtelijke reeks woonhuis- en andere gevels, met nunne typische hoogsmalle vensters, door gebeeldhouwde schulpen en andere figuren, meestal van groote artistieke waarde bekroond en op tal van details van allerlei aard, welke alle bewijzen de groote schat van kunstwerken die Groningen nog bezit, en het voor den bouwkunstenaar in 't bijzonder zoo ongemeen aantrekkelijk maakt.

FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

Vergadering van 19 *December* 1901.

In deze vergadering heeft de heer W. Scholtens, opzichter bij den Rijkswaterstaat alhier, een lezing gehouden over de zeeweringen.

Verplaatsen we ons, zoo begon spreker, in gedachten aan het Noordzeestrand bij stormachtig weder. Het water stijgt, komt telkens hooger, tot het eindelijk den duinvoet bereikt. Na het intreden der eb en het bedaren van den storm kan men dan zien, welke verwoestingen de zee heeft aangericht.

Uitvoerig werden de middelen, waarmede, en de wijze, waarop alles weer, zooveel mogelijk, in den vorigen toestand wordt gebracht, besproken. Daar, waar de duinen en de reê het smalst zijn, is de verwoesting in den regel het grootst, door het wegspoelen van groote hoeveelheden zand.

Verder werd aangetoond het nut van beplanten met helm, — een grassoort die daarvoor als aangewezen is, — ter voorkoming van verstuiven, daar bestuiving met zand bevorderlijk is voor haar groei.

Daarna behandelde spreker de Pettemer en Hondsbossche zeeweringen, hun profil, wat ze hebben gekost en jaarlijks nog kosten aan onderhoud, om vervolgens stil te staan bij een andere gaping in de duinenreeks, nl. den dijk te Westkapelle, op het eiland Walcheren.

Was vroeger het eiland meermalen bij hooge vloed in gevaar, in 1875 is dat gevaar voor goed bezworen door het aanbrengen van een basaltbekleeding.

De storm van 22 op 23 Dec. 1894 bracht aan de duinen te Scheveningen veel schade teweeg. 135 visschersvaartuigen werden gehaverd, zoodat sinds dien tijd de Scheveningsche visschersvloot een veilige ankerplaats zocht te Vlaardingen.

Ook daar kwam afdoende verbetering tot stand door den bouw van een nieuwen strandmuur, die in 1897 werd voltooid en waarbij de aannemer wegens binnentijdsche oplevering een premie verdiende van f 50,020. Het maken van den muur was aangenomen voor f 478,000.

Als de in uitvoering zijnde visschershaven gereed is, zal de Scheveningsche visscher in eigen plaats weer veilig kunnen ankeren.

Nog werd uitvoerig medegedeeld hoe stuifdijken op Ameland zijn aangelegd.

De Maldijk, die in 1808 werd voltooid, doch in hetzelfde jaar wegsloeg, werd ten tweeden male voltooid in 1851. Hij had toen een hoogte van 4 M. boven volzee en tegenwoordig het aanzien van natuurlijk duin.

In 1882 werd begonnen met den aanleg van een stuifdijk op het oostelijk deel van het eiland, waar een gaping was in de duinenrij over een lengte van 3600 M.

De hoogte van het terrein was daar 0 80 M. + vol zee, zoodat bij hooge vloeden het water uit de Noordzee een uitweg vond naar de Wadden. Werd daarin niet voorzien, dan zou dit Ameland op den duur in tweeën scheiden. Genoemde dijk kwam tot stand in 1888, alléén door toepassing van het stuivingssysteem. De aanleg heeft gekost f 28,000, zijnde 5 ct. per M².

Verder werd betoogd, dat, behalve op Vlieland, de duinenreeks langs de Noordzee als zeewering in zeer goeden toestand verkeert. Het onderhoud van de beveiliging op genoemd eiland kost jaarlijks nog de som van f 65,000.

Het gesprokene werd door teekeningen en schetsen op het bord aanschouwelijk gemaakt. Den spreker werd, nadat hij enkele tot hem gerichte vragen had beantwoord door den voorzitter dank gezegd voor de degelijke en duidelijke behandeling van het onderwerp.

Daarna kwam in bespreking het rapport van de commissie, benoemd in de October-vergadering, aangaande een schrijven van de Timmerlieden-Vereeniging „Ons Belang", de Protestantsch Christelijke Timmerlieden-Vereeniging en de Roomsch-Katholieke Timmerlieden-Vereeniging, allen te Leeuwarden, om het oordeel te vernemen over hun streven naar een 12-urigen werkdag met een standaardloon van 18 ct. per uur.

Na uitvoerige discussiën werd ten slotte met algemeene stemmen aangenomen de volgende motie:

De vereeniging „De Friesche Bouwkring", in haar vergadering van 19 Dec. gehouden hebbende het rapport van de commissie, naar aanleiding van het adres der timmerlieden-vereenigingen hier ter stede ter verkrijging van een 12-urigen werkdag en een standaardloon van 18 ct. per uur en de, naar aanleiding daarvan, gevoerde besprekingen, spreekt als haar meening uit:

Dat de wensch der vereenigde timmerlieden, om een 12-urigen werkdag ingevoerd te krijgen, steun verdient;

dat, in verband daarmede, eveneens bevorderd moet worden, dat het thans vrij algemeen geldende uurloon van 17 ct. voor een vakman met 1 ct. per uur worde verhoogd, wijl het niet wenschelijk is, dat het weekloon achteruit gaat;

dat echter met het oog op bijzondere moeilijkheden, welke zich bij de toepassing zouden kunnen voordoen, de voorbereiding tot de inwerkingstelling in gemeen overleg tusschen patroons en werklieden-vereenigingen geregeld behooren te worden.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vrijdag 20 Dec. jl.. werd door de leden der Technische Vakvereeniging een bezoek gebracht aan de werf „Conrad" en de „Centrale werkplaats" der H. IJ. S.-M. te Haarlem.

Het bezoek ging uit van de afdeeling Amsterdam van genoemde Vereeniging en was voor alle leden der Vereeniging opengesteld, zoodat de ongeveer zestig aanwezigen voor een groot gedeelte uit leden der afd. Amsterdam bestonden, terwijl eenige leden van de afd. Haarlem en enkele van de afd. Utrecht aanwezig waren.

Om 10 uur voorm. werd het bezoek aan de werf „Conrad" gebracht, waar, nadat eenige bestuursleden van de afd. Amsterdam zich ten kantore hadden begeven, allereerst een bezoek werd gebracht aan de verschillende werkplaatsen, om daarna een bezoek aan de scheepswerf te brengen en tot slot het paviljoen, zooals dat op de Parijsche tentoonstelling aanwezig is geweest en waarmede de eere-prijs is behaald, te bezichtigen.

Een en ander is zeer belangrijk en een bezoek ten volle waard. Ruim twee uren waren dan ook noodig om allen te bevredigen, waarna het gezelschap zich stadswaarts begaf, teneinde den inwendigen mensch te versterken.

Om 2 uur nam. werd het bezoek aan de „Centrale werkplaats" der H. IJ. S.-M. gebracht, waar eveneens alle werkplaatsen in oogenschouw werden genomen. In deze inrichting worden herstellingen op elk gebied, dat bij de spoorwegen te pas komt, in eigen beheer uitgevoerd, zoodat een uitgebreidheid is ontstaan, zooals zich dat moeielijk van een centrale werkplaats laat voorstellen.

Evenals bij de werf „Conrad" zijn ook daar alle mogelijke draai-, boor-, steek- en andere werktuigen aanwezig, terwijl de wagenmakerswerkplaats en de gieterij met vormerij vooral de aandacht trokken.

Ruim drie uren waren noodig om alle onderdeelen der inrichting een bezoek te brengen en van alle werkzaamheden een korte verklaring te verkrijgen.

Zoowel bij de werf „Conrad" als in de „Centrale werkplaats" werden de bezoekers door en namens de respectievelijke directies rondgeleid, waardoor de waarde van het bezoek niet weinig werd verhoogd, vooral daar beide inrichtingen in volle werking waren.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

AFDEELING 's-GRAVENHAGE.

Vergadering van 23 December 1901.

In deze buitengewone vergadering onder voorzitterschap van den heer W. C. Metzelaar, werden tot bestuursleden benoemd, in de plaats van de heeren E. F. Ehnle en J. P. J. Lorrie, de heeren A. Stigter en W. H. Kam; de voorzitter werd herkozen; tot afgevaardigden voor de algemeene vergadering werden gekozen de heeren Knuttel (bestuurslid) en Brenmmer; tot plaatsvervangers de heeren Rademaker (bestuurslid) en Hoek.

Uit de rekening en verantwoording van den penningmeester bleek, dat de uitgaven bedroegen f 551,08, de inkomsten (met inbegrip van een voordeelig saldo van f 464,—) f 855,07, zoodat het voordeelig saldo bedraagt f 303,99. Nadat nog was vastgesteld de begrooting voor 1902 hield de heer C. H. Peters, rijksbouwmeester te 's Gravenhage een voordracht over: *De Stad Oud-Groningen.* Deze voordracht, reeds elders gehouden, werd met tal van platen toegelicht. Ook eenige dames woonden dit tweede gedeelte der vergadering bij.

GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA" AMSTERDAM.

Vergadering van 18 December 1901.

Onder voorzitterschap van den heer H. P. Berlage, werd in „Parkzicht", deze algemeene jaarvergadering gehouden.

Wegens verschillende omstandigheden konden de jaarverslagen der onderscheiden functionarissen niet alle uitgebracht worden.

Het jaarverslag werd door den waarnemenden secretaris, den heer Walenkamp, voorgelezen.

Het afgeloopen jaar was er een van groote werkzaamheid. Naar buiten liet het Genootschap van zich hooren door het lustrumfeest en de gehouden tentoonstelling; een gevolg hiervan was een nadeelig saldo in de kas, dat echter niet als zeer ernstig moet beschouwd worden.

Na de verschillende lezingen aangegaan te hebben, die in het afgeloopen jaar gehouden werden, memoreerde de secretaris de prijsvragen in het afgeloopen jaar door het Genootschap uitgeschreven.

Het aantal toegetreden leden bedraagt 24, door overlijden en bedanken verloor het Genootschap 22 leden, het totaal aantal leden bedraagt pl. m. 330.

De begrooting werd op voorstel van het bestuur nog niet in behandeling genomen, daar er, wegens de uitbreiding der werkzaamheden aan de redactie, plannen bestaan een gehonoreerd hoofdredacteur te benoemen, wat natuurlijk van invloed zou zijn op de begrooting.

Het verslag van de redactie van het Weekblad en het plaatwerk werd uitgebracht door den heer Nijhoff. Van de leden werd zoo goed als geen medewerking aan het Weekblad genoten. Het plaatwerk „De Architect" verkeert wat den financieelen toestand aangaat in gunstige omstandigheden.

In plaats van den heer Lokhof, die zooals reeds gemeld is, de functie van secretaris heeft nedergelegd, werd als zoodanig gekozen de heer J. H. E. v. Hylckama Vlieg.

Herkozen werden de heeren H. J. Walle en H. Walenkamp, respectievelijk als penningmeester en 2e secretaris en als redactielid de heer C. W. Nyhoff.

Na nog eenige besprekingen werd de vergadering gesloten.

HET NIEUWE PALEIS VAN JUSTITIE TE 's GRAVENHAGE.

Het voormalige paleis van prins Frederik heeft een zeer belangrijke verandering moeten ondergaan. Het front is behouden en eveneens veel van het inwendige, doch veel ook is gewijzigd en verbouwd. De hoofdingang bleef dezelfde, en mede de doorgang naar de Casuariestraat, doch een zeer groote wijziging onderging het middengedeelte, de oude trap en aangrenzende vertrekken. Er is daar een mooi, fliok trappenhuis gekomen, opwaarts loopende door het geheele gebouw een hoofdtrap met twee trappen links en rechts. Op een plaat staan de aanwijzingen waarheen men zich moet wenden. Voor de rechtbank is de bal-étage bestemd, terwijl ook nog een gedeelte der eerste verdieping voor strafkamers der rechtbank is ingericht. Het Hof neemt het overig gedeelte der eerste verdieping in beslag. De zittingzaal van de strafkamer van het Hof is geheel nieuw ingericht, met eikenhouten betimmering en eikenhout meubilair, een ruime zaal, 12 bij 15 en 10 M. hoog. Behoorlijke ruimte voor de raadsheeren, vele banken voor advocaten, en beklaagden, met de pers in de achterhoede, links en rechts in twee rijen, goed licht van de binnenplaats uit de hooge vensters, goed zelfs op een donkeren dag. — een afzonderlijken ingang voor het publiek, dat uit de Casuariestraat op de binnenplaats binnentreedt op een niet te groote publieke tribune. Het meubilair is eenvoudig en degelijk, de zetels der raadsheeren zooveel mogelijk als thans op een verhevenheid. Door een deur achter de raadsheeren komt men in een reeks vertrekken, uitziende op het Voorhout, voor raadkamer, voor den president, den procureur-generaal, het parket, de advocaten-generaal, allen tevens verbonden met den omloop in het trappenhuis en het parket tevens met het archief boven.

Aan den tegenovergestelden kant, achterzijde dus van het gebouw, ligt de civiele kamer van het Hof aanmerkelijk kleiner dan de strafkamer, met aangrenzende raadkamer, maar overigens voldoende. Uit een oogpunt van kunst was de Lairessezaal in het oude Hofgebouw aantrekkelijker, maar gerieflijker is deze zaal zeker. De verdere vertrekken van het Hof zijn op de tweede verdieping, aan de voorzijde voor den griffier, de substituten-griffiers, 's Hofs griffie met wacht- en boekkamer, en aan de achterzijde voor den rechter van instructie, terwijl daar ook de zaal is voor verificatievergaderingen bij faillissement.

Voor de rechtbank is op de eerste verdieping de audiëntiezaal voor de strafzittingen gelegen, de oude balzaal van het Paleis, met plafond in empirestijl, marmeren wanden en parketvloer, licht van kleur, 8 bij 18 M. Ook daarin lange rijen banken, voor de pers achteraan, een afzonderlijken opgang voor het publiek, en een aangrenzende raadkamer. Deze zaal is wel het vroolijkst van aanzien. Daarnevens is de groote getuigenkamer gelegen voor Hof en rechtbank, een lokaal voor afzondering van getuigen en drie cellen, bereikbaar door een afzonderlijke trap daar — als het huis van bewaring aan de Casuariestraat gereed is, in Mei 1902, — de gevangenen over de binnenplaats binnendoor naar de gerechtszalen worden gevoerd.

Op de rez de chaussée, waar de rijksveldwachters bij den ingang een kamer hebben zijn de vertrekken voor den officier van justitie, het parket, den substituut-officier, allen aan de Voorhout-zijde, terwijl aan de achterzijde de zittingzaal is voor de burgerlijke kamer der rechtbank met raadkamer, voor den president en wachtvertrek.

Veel van het nieuwe huisraad is vervaardigd in de Rijkswerkinrichtingen, wat wel een goeden dunk geeft van den daar verrichten arbeid.

In het achtergebouw vindt men de advocatenkamer, een lange, ietwat aan eene zijde donkere zaal, met afzonderlijke kleedkamer en goede gelegenheid tot togaberging, en een spreekvertrek.

Daar is ook de griffie der rechtbank gelegen — de vroegere woning van den concierge — een ruime zaal met aangrenzende vertrekken voor griffier en substituut-officier en aan den donkeren kant een lange wachtkamer voor het publiek, dat door loketten met de parketambtenaren gemeenschap heeft.

Er is geen centrale verwarming en geen electrische lichtaanleg. Overal groote calorifères en gasaanleg. Alleen in het souterrain is een centrale verwarming voor de nieuw gebouwde ruimten voor archiefstukken, overtuigingsstukken enz. Daar is ook de brandkluis voor berging van waarden, aan de griffie toevertrouwd.

Spreekbuizen verbinden zitting- en raadzalen met parketten en griffiën, terwijl er ook een telefoongemeenschap is.

De heer Metzelaar ontwierp de plannen voor den bouw en de inrichting, en voerde het werk uit met den hoofdopzichter, den heer G. Vuyk.

☛ Men zie voor Berichten, Vacante Betrekkingen en Dienst" aanbeelingen het Bijblad.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

der herziene rivierkaart. Ram. f 8200. Ingek. 7 bij., als: L. Brand Dz., Giessendam, f 9960; H. v. Anrooij Jz., Nieuwaal, f 8880; J. v. Noordenne, Utrecht, f 8700; S. Arntz, Millingen, f 8670; P. W. Ophuijse, Nijmegen, f 8322; J. P. de Groot, Giessendam, f 7692; J. v. Vuuren, Zaltbommel, f 7390.

's-Gravenhage, 24 Dec., door het Min van W., H. en N.: het onderhoud en herstel van de landsgebouwen te 's-Gravenhage gedurende 1902. Ram f 51,120. Ingek. 7 bilj., als: W P. Teeuwisse f 54,100; P. J. Christiaanse, Oegstgeest, f 54,000; W. J. v. Leeuwen f 53,900; F. A. de Joode, Asperen, f 53,600; J. M. v. Ditmars en Zn., Middelburg, f 53,200; H. van Bergen Hengeuwen f 53,000; C. W. de Vos f 52,950. De overigen te 's-Gravenhage.

's-Gravenhage, 24 Dec., door het minist. van W., H. en N.: het maken van 11 kribben en het verrichten van baggerwerk tot verbetering van de rivier de IJssel bij Giesbeek, tusschen de kilometerrasien XXXVIII en XL der herziene rivierkaart. Ram f 14,300; ingek. 11 bilj., als: G. W. v. Heezwijk, Nijmegen, f 15,777; L. Brandt Dz., Giessendam, f 13,990; J. H. Hoyick, Pannerden, f 13,972; J. H. v. Heezwijk, Lobith, f 13,580; J. P. de Groot, Giessendam, f 13,666; S. Arntz, Millingen, f 13,380; P. W. v. Hattum, Zaltbommel, f 13,287; H. de Waal, id., f 13,000; Gebr. Bergervoet, Pannerden, f 12,867; T. v. Haaften, Zaltbommel, f 12,333; J. v. Vuuren, id., f 11,925.

Groningen, 24 Dec., door het prov. best.: het maken van een kaaimuur in de haven van Delfzijl met bijhoorende werken waaronder het uitvoeren van onderhoudsbaggerwerk tot diephouding der haven. Raming f 700 000; laagste inschr. J. v. Noordenne, Utrecht, f 618.000.

Haarlem, 24 Dec., door het prov. best.: het driejarig onderhoud der werken van het Noordzeekanaal gedurende 1902, 1903 en 1904 in 3 perc. Perc. 1 f 27,500, 2 f 15,000, 3 f 27,000.

Perc. 1; ingek. 5 bilj., als: G. Visser Gz., IJmuiden, f 38 10 ; H. J. Meekers, Amsterdam, f 32,232; A. v. Duren, id., f 32,38 ; C. Bos Az., Overveen, f 30 825; J. Dil, IJmuiden, f 27,900.

Perc. 2; ingek. 3 bilj., als: A. Bos, Helder, f 17,100; H. J. Meekers f 16,849, V. Th. Braauw en Zn., Beverwijk, f 15,720.

Perc. 3; ingek 5 bilj., als: A. Krijnen, Helder, f 35,000; C. Hoen, Nieuwendam, f 35.000; J. Lagendijk Jr., Amsterdam, f 33,992; J. Fans, Amsterdam, f 33 987; A. van Boven, id., f 33,700.

Haarlem, 24 Dec., door het prov. best.: het vernieuwen en herstellen van de voorziening der boorden van het Noordhollandsch kanaal. Ram. f 4000; ingek. 3 bilj., als: J. Oudenburg, Bergen, f 4154; A. Krijnen, Helder, f 4097; J. de Boer Fz., Oostzaan, f 3899*.

*Ongeldig verklaard.

Amsterdam. Onderh.: het bouwen van 2 loodsen met bijbehoorende werken aan de IJkade, voor rekening van de Kon. Ned Stoomb.-Maatsch.: is gegund aan de heeren Versteeg en De Groot, voor f 260,000.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *ZAANDAM* zullen op ***Zaterdag 11 Januari 1902,*** ten 1½ uur, ***aanbesteden:***

BESTEK No. 4, Sluisbouw.

Het verdiepen van de Vaargeul en een gedeelte van de Voorzaan te ZAANDAM.

Bestek en teekening zijn te verkrijgen aan het Gemeentehuis tegen betaling van **f 1.50:** inlichtingen aan het Bureau-Sluisbouw, Hoogendam 3, op 6 tot en met 10 Januari van 1—4 uur

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-CLOSETS en URINOIR-inrichtingen. Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en koudwater verzorging. Triumph Douchegarnituren, Kampioen Ventilators onder garantie.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— Te Djokjokarta zal vermoedelijk een belangrijke verzameling Hindoesche oudheden verloren gaan voor Indië, nagelaten door wijlen den heer Diedukusman. Volgens Het (Indisch) Centrum zou deze antiquair in zijn testament bepaald hebben, dat zijn verzameling niet beneden de som van f 40,000 mag verkocht worden, en anders aan zijn familieleden moet komen. Daar dezen niet geneigen schijnen haar te behouden en, overeenkomstig de bepalingen van het testament, een bod van ten hoogste f 12,000 van het Batav. Genootschap van Kunsten en Wetenschappen niet in overweging kunnen nemen, zullen de afzonderlijke stukken hoogstwaarschijnlijk links en rechts verstrooid raken, misschien wel naar het buitenland.

— In Tunis zijn in den laatsten tijd voornamelijk opgravingen gedaan in de bouwvallen van Boegrara, het Gigthis der ouden, toen een zeer belangrijke havenplaats in het Zuiden van het land. Al dadelijk kon het forum blootgelegd worden, even uitgestrekt als het vroeger gevondene te Timgad, maar rijker in de gebruikte marmersoorten. Reeds werden voorts o.a. tempels opgegraven, gewijd aan keizer Commodus en aan Concordia, van welke laatste een uitmuntend bewaard beeld van zeer groote afmetingen gevonden is. Thans is men bezig met de Basiliek en het Tribunaal. Het spreekt vanzelf dat gedurig inscripties worden gevonden, waaruit de geschiedenis van de stad voor een groot gedeelte kan worden opgebouwd.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. Onze landgenoot, de civiel ingenieur H. M. Lange, te Buenos-Ayres, die reeds geruimen tijd in Zuid-Amerika vertoeft en onder wiens medewerking of leiding verschillende groote werken, als haven- en dokkenbouw, aldaar werden uitgevoerd, is door de Regeering der Argentijnsche Republiek benoemd tot inspecteur-general de Navigacion Y Puestos, ongeveer overeenkomende met inspecteur of directeur van den Waterstaat.

Door deze benoeming komt een Holl. ingenieur aan het hoofd van een korps Argentijnsche ingenieurs en ambtenaren.

— Eerste Nationale Tentoonstelling van Decoratieve Kunst te Turijn. De regeerings-commissaris, voorzitter van het comité der Nederlandsche afdeeling, jhr. Ernst van Loon, is met den secretaris, architect der afdeeling, de heer H. Sluijterman naar Turijn vertrokken, ten einde de plaat-ruimte op te nemen, die door het hoofdcomité te Turijn ter beschikking der Nederlandsche collectieve inzending zal worden gesteld, om de noodige maatregelen te nemen, ten einde de tentoonstelling der Nederlandsche afdeeling voor te bereiden.

Het voornemen bestaat voor deze afdeeling een waardig en artistiek geheel samen te stellen, terwijl tot het bijeenbrengen der collectieve inzending slechts zulke voorwerpen zullen worden opgenomen, die door oorspronkelijkheid, door artistieke uiting en door degelijke bewerking uitmunten.

Er zullen weldra door het comité maatregelen worden genomen, ten einde onze beste krachten op het gebied der architectuur, der decoratieve kunsten en der kunstambachten in de gelegenheid te stellen aan deze tentoonstelling deel te nemen en den roem der Nederlandsche kunst hoog te houden, om zoodoende Nederland op waardige wijze te vertegenwoordigen. Tevens zal er gelegenheid worden geboden handelsbetrekkingen aan te knoopen, die voor den bloei en de ontwikkeling der inrichtingen die zich hier te lande met de versierende kunsten en kunstambachten bezighouden, zoo noodzakelijk zijn.

— Naar het „Hbld." uit goede bron vernemt, kan binnenkort de voltooiing der nieuwe kathedrale kerk van Sint Bavo te Haarlem worden verwacht. Waarschijnlijk zal in den loop van het volgende jaar met den aanbouw van het langschip worden begonnen, maar de toren zal voorloopig slechts tot den nok worden afgebouwd.

Men hoopt en vertrouwt, dat de kerk nog bij het leven van zijn stichter mgr. C. J. M. Bottemanne, zal kunnen voltooid worden.

— Een deputatie van hoogleeraren der Leidsche universiteit is in particuliere audiëntie door den minister van binnenlandsche zaken ontvangen en heeft op het behoud van het Etnografisch museum in Leiden aangedrongen.

— Naar de „Zutph. Ct." vernoemt heeft de heer R. P. J. Tutein Nolthenius, te Haarlem, ontslag genomen als ingenieur van den waterstaat, en komt hij aan het hoofd te staan van eene bestaande bankierszaak.

— Naar aanleiding van de benoeming tot ingenieur bij de openbare werken te Haarlem van den heer O. Gunning, 1e luitenant der genie aldaar, schreef dezer dagen de „Haagsche Courant":

„Loopt 't toch niet wat al te erg met dat benoemen van officieren tot ingenieursbetrekkingen in ons land?"

„Jaarlijks levert de Polytechnische School een aantal ingenieurs af, en verscheiden Hollandsche jongelui voltooien hun studie aan eerste vakscholen in 't buitenland."

„Onze ingenieurs van beroep hebben dan ook een zeer goeden naam; zelfs in andere landen neemt men hen gaarne — soms bij voorkeur — in dienst."

„En in 't eigen land ziet men herhaaldelijk het geheele korps voorbijgaan ter wille van een officier, die, hoe bekwaam ook, slechts bijkomstig kennis heeft van de burgerlijke ingenieurswetenschappen."

„De studie voor luitenant, zelfs der genie, staat wetenschappelijk — afgescheiden nog van den tijd, dien zij vergt voor vestingbouw enz. — volstrekt niet gelijk met de vier jaren na 't eindexamen H. B. S. aan een polytechnicum. En gewoonlijk wordt hun ingenieursbevoegdheid verkregen door een of twee semesters te volgen aan de academie te Luik."

„Ware er — evenals er indertijd na de invoering van de wet

van 1863 tijdelijk behoefte was aan leeraren M. O. — nu gebrek aan bekwame en bevoegde ingenieurs, dan zou er niets tegen te zeggen zijn."

„Maar er is ruime en goede keuze."

„Mogen dan groote gemeentebesturen, misschien door plaatselijk protectionisme gedreven, de vakmannen voorbijgaan?"

Hoe dikwijls is er reeds niet, ook door ons, op hetzelfde aanbeeld geslagen. Het schijnt echter nog steeds te vergeefs te zijn geweest.

Dit weerhoudt ons echter niet onze instemming te betuigen met de bovenaangehaalde ontboezeming der dagbladpers.

Frappez, frappez toujours! eindelijk zal het toch wel eenig effect hebben.

— De „Nieuwe Courant" vestigde dezer dagen de aandacht op een vreemde manier van aanmoediging van Indische kunstnijverheid. Als zoodanig toch vermelde het „Soer. Hbl." het feit, dat een adspirant-controleur naar zijn modellen door inlandsche handwerkslieden koper-, giet- en drijfwerk laat vervaardigen. 't Bericht, aan dit blad ontleend, luidt:

„In den loop van de volgende maand zal, naar wij vernemen, door den heer Jasper, adspirant-controleur, te Soerabaja een tentoonstelling gehouden worden van inlandsch koper-, giet- en drijfwerk.

„Onze kunstlievende stadgenoot heeft reeds een keurige verzameling van zulke geciseleerde voorwerpen van den heer Römer ontvangen. De meeste der te exposeeren producten zijn het werk van als bekwaam bekend staande handwerkslieden, die voor deze gelegenheid gewerkt hebben naar door den heer Jasper ontworpen modellen."

Terecht merkt de redactie van „de Nieuwe Courant" hierbij op:

„Begrijpt men dan in onze Oost nog niet, dat wij daar hebben te leeren van den inlander en niet de inlander heeft te werken naar modellen van ons; dat, wie het wil meenen met de inlandsche gebruikskunst, al het mogelijke moeten doen om de Oosterse verbeelding en den Oosterschen smaak weer tot hun volle recht te doen komen? Er is nog veel op te bouwen en ook nog veel af te breken voor de vereeniging Oost en West."

Amsterdam. Naar aanleiding van de opdracht door den gemeenteraad van den bouw van het bovengrondsch tramnet ter lengte van 74 K.M. aan de firma Siemens & Halske, wordt ons medegedeeld, dat de doorslag in deze zou gegeven zijn door het feit, dat men aan het stroomleiding-systeem met den beugel de voorkeur schijnt gegeven te hebben boven dat met den trolleyrol, welk beugelsysteem in den laatsten tijd meer en meer de trolley schijnt te verdringen, zooals o. a. hieruit blijkt dat op het vasteland de stedelijke autoriteiten vaak het gebruik daarvan, bij invoering van electrische tractie, voorschrijven.

Behalve bij de Haarlemsche electrische tram, komt ook op den in aanbouw zijnden electrischen spoorweg Rotterdam—Den Haag—Scheveningen, de beugel in toepassing.

Op Maandag 10 Februari 1902 en volgende dagen zal in het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam een examen worden afgenomen tot verkrijging van het diploma van bouwkundig opzichter, ingesteld door genoemde Maatschappij volgens besluit van de algemeene vergadering, gehouden op 28 Mei 1891.

In de zaak der gemeente Amsterdam tegen de Nederl. Hervormde Gemeente, betreffende de N. Z. Kapel, is andermaal 14 dagen uitstel voor repliek gevraagd en verleend.

Alkmaar. De Gemeenteraad heeft besloten f 250 te verleenen als bijdrage ten behoeve van de restauratie van het Koning Willemshuis alhier, onder bepaling, dat de eigenaar of rechtverkrijgenden zich jegens de gemeente moeten verbinden den bedoelden gevel onveranderd in stand te houden en daaraan geen onderhoudswerken als anderszins te verrichten, zonder goedkeuring en en genoegen van B. en W., op verbeurte van eene boete van f 2000.

Goes. De commissie van de Groote of St. Maria-Magdalenakerk alhier, heeft in een circulaire mededeeling gedaan, dat zij op audiëntie geweest is bij den Minister van Binnenlandsche Zaken en tevens haar zaak besproken heeft met den referendaris der afdeeling schoone kunsten. Het is der commissie aangenaam te kunnen mededeelen, dat haar uitzicht is gegeven, door den Minister, dat op de staatsbegrooting voor 1903, een rijkssubsidie zal worden voorgedragen. De 14 groote teekeningen, welke aan genoemde commissie reeds door den Minister waren toegezonden, worden thans gecopieerd, om aan de hand daarvan onverwijld tot het opnemen der in de eerste plaats noodzakelijke herstellingen over te gaan en die in teekening en onder cijfers te brengen.

Soest. De gemeenteraad heeft besloten, den gemeentetoren, dagteekende uit het laatst der middeleeuwen, onder leiding van den heer Frowein, architect te 's Gravenhage, te doen restaureeren, mits het Rijk in de helft der kosten, geraamd op f 10.000 bijdrage.

Prinsenhage De Gemeenteraad heeft besloten, onder nader overeen te komen voorwaarden, den heer C. Bruijnis aldaar, concessie voor eene acetyleen-gasverlichting te verleenen voor een tijdvak van 10 jaren, met recht van overneming door de gemeente.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat en 's lands B. O. W. in Ned.-Indië is:

benoemd tot hoofdingenieur 2e kl. de hoofdambtenaar op non-activiteit H. J. Verdam, laatstelijk die betrekking bekleed hebbende;

aangewezen als chef der 2e waterstaatsafdeeling, de benoemde hoofdingenieur 2e kl. H. J. Verdam;

gesteld ter beschikking van den benoemden tijdelijken assistent-resident van Zuid-Nieuw-Guinea (residentie Ternate en onderhoorigheden), de opzichter 3e kl. J. A. Steendam.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid is, met ingang van 1 Januari 1902, de waarneming van den dienst van arrondissements-ingenieur in het arrondissement Haarlem tot 1 Maart 1902 opgedragen aan den ingenieur van den Rijkswaterstaat der 2e kl. J. P Wijtenhorst, te Hoorn, en is tot dienzelfden datum aan dien waarnemend ingenieur toegevoegd de adspirant-ingenieur J. W. Birnie, ter standplaats Haarlem.

— Bij beschikking van den Minister van Binnenl. Zaken van 23 Dec., is, voor het tijdvak van 1 Jan 1902 tot en met 31 Maart d. a. v. benoemd tot amanuensis aan de Polytechnische School te Delft, J A. Walter mach.-bankwerker.

— De Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid brengt ter kennis van belanghebbenden, dat met ingang van 1 Januari 1902, de adspirant-ingenieur voor het stoomwezen F. H. C. M. Hoek, werkzaam zal worden gesteld te Groningen als hoofd van het 6de district voor den dienst van het stoomwezen, omvattende de provinciën Drenthe, Friesland en Groningen.

— Tot ingenieur bij de openbare werken te Haarlem is benoemd de heer O. Gunning, luitenant-ingenieur, aldaar.

— Als directeur der gasfabriek en drinkwaterleiding te Schiedam wordt aanbevolen dr. W. H. van Rietschoten, directeur der gasfabriek en electrische centrale te Lopron (Odenburg), Hongarije.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Meubelmaker-teekenaar, boven de 20 jaar. Brieven, onder letters B K Z, Algm. Adv.-Bur. Nijgh & Van Ditmar, te Rotterdam.

— Bediende, tegen Januari a. s. op een technisch bureau te 's Gravenhage. Leeftijd ongev. 30 jaar, correspondeeren Fransch, Duitsch, Engelsch en algemeene technische kennis verlangd. Brieven motto „Technisch-Bureau" aan Scheltema & Holkema's Boekhandel, te Amsterdam.

— Gemeente-opzichter te Alkemade, stukken vóór 31 December a. s. bij den burgemeester in te zenden. Jaarwedde f 800 en voor buitengewone werken boven f 2000 5 pCt.

— Onderwijzer in het timmeren, (ervaren bekwaam timmerman, in staat alle voorkomende uitslagen te maken). Aanvangssalaris f 800, en een onderwijzer uitsluitend voor het vormteekenen aan aanstaande smeden machine-bankwerkers (bekwaam handteekenaar, bekend met de techniek der ijzerbewerking). Aanvangssalaris f 1000. Tegen 1 April 1902. Inlichtingen en sollicitatiën vóór 15 Januari bij den directeur der Ambachtsschool te Utrecht.

— Directeur der gemeente-gasfabriek te Tiel. Vereischten alleszins bekwaam gasfabrikant. Salaris f 1400, vrije woning, vuur, licht en personeele belasting. Zich aan te melden vóór 15 Januari 1902, bij den burgemeester der gemeente.

— Fabrieksopzichter, tegen 1 Mei, gehuwd, P. G., onderdom 30 à 35 jaar; gewoonte met werklieden om te gaan strekt tot aanbeveling. Brieven franco, onder letters B B Z, Algemeen Advertentie Bureau Nijgh & Van Ditmar, te Rotterdam.

— Opzichter-teekenaar voor waterleiding. (*Zie advert. in dit no.*)

— Opzichter-Teekenaar bij den bouw eener schutsluis. (*Zie advert. in dit no.*)

— Klerk aan de Uitgeesche IJzergieterij, firma Diepenbrock & Reigers, te Uft, tegen 1 Januari, R.-K., eene goede hand schrijvende. Bekendheid met administratie strekt tot aanbeveling. Eigenhandig geschreven brieven aan de directie.

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatie-Bureau der Technische Vakvereeniging
Ruischstraat 94, Amsterdam.

12 Bouwk. opz.-teek., 19—35 jaar, f 30—f 100 's maands;
2 Bouwk. opz.-uitv., 43 en 54 jaar, f 100 's maands;
1 Bouwk. teek., 23 jaar, f 70 's maands;
1 Waterbouwk. opz., 23 jaar, f 75 's maands;
4 Gedipl. werktuigk., 23—30 jaar, f 80 tot f 125 's maands;
4 Werktuigk. opz.-teek., (constructeurs) 22—44 jaar, f 80 tot f 125 's maands;
5 Werktuigk. teek., 19—24 jaar, f 30—f 45 's maands.
2 Electro-technikers, 31 en 35 j., f 80 's maands.

3302